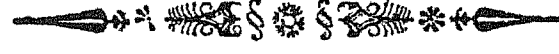
శ్రీరస్తు

శ్రీ శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమోనమః శ్రీః

శ్రీ దేవకీనన్దనాయనమః శ్రీః

శ్రీమదనన్తనిగమాన్తసిద్ధాన్తతత్త్వార్థప్రకాశననిదానమ్
శ్రవణపఠనసమనన్తరమేవనిఖిలభాగవతశిరోమణీనాంపరబ్రహ్మానన్దమమన్దంసన్దదానమ్
సకలకలికలుషవిధూననదత్తావధానమ్
శ్రీమత్కృష్ణద్వైపాయనమహర్షివిరచితమ్
సకలపురాణాభ్యర్హితం-ద్వాదశస్కన్ధపరిమితమ్
శ్రీమద్విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తనిర్ధారణధురంధరసర్వతన్త్రస్వతన్త్రశ్రీమద్వత్స్యవీరరాఘవాచార్యవర్య
ప్రణీతయా-శ్రీమద్భాగవతతత్త్వార్థసందేహగాఢాన్ధతమసనిర్ధూననధురీణయా-శ్రీమద్రామాను
జసిద్ధాన్తబద్ధాన్తఃకరణవిపశ్చిదపశ్చిమమనశ్చకోరపరమానన్దసందానప్రవీణయా-ప్రచారభూ
యస్త్వవైధుర్యేణ - లేఖకప్రమాదాదిభిశ్చబహుషుప్రదేశేషుస్థితంనానావిధంవ్యత్య
యంనానాదేశకృతసమానీతశ్రీకోశశ్రీభాష్యాదిపరిశీలనేనసమీకృత్యసంశోధ్య
శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యసర్వతన్త్రస్వతన్త్రోభయవేదాన్తాచార్యేత్యాదిబిరుదాఙ్కితైః
శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలసంయమీన్ద్రమహాదేశికైః
అనుగృహీతయా - శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా సహితం

శ్రీమద్భాగవతమ్

తేషామాశ్రమాన్తరానుజేన - తత్కటాక్షసమాసాదిత బ్రహ్మవిద్యావైశద్యేన శ్రీమచ్ఛ్రీశైల
ఘనగిరికులతిలకతాతార్యవర్యకృష్ణామ్బానన్దనేన ప్రత్యగ్రదుర్గాభిజనేన
వేదాన్తాచార్యవిదుషా

శ్రీమత్కృష్ణాగోదావరీమధ్యభూమణ్డలమణ్డనాయమానవనపర్తిరాజధానీమహారాజస్య
బహిరీబలవన్తబహదరుబిరుదాఙ్కితస్య శ్రీమన్మహారాజరాజశ్రీ విరాజమానస్య

శ్రీమత్సవైశంకరాంబాయాః పౌత్రస్య

శ్రీమత్సవైరాజారామేశ్వరరాయప్రభువరస్య

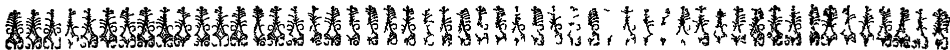
ఆజ్ఞయాముద్రణావసరవ్యత్యయప్రమాదాదిదోషనిరాసాయయావద్బుద్ధిబలోదయంసంశోధ్య
తత్రతత్రార్షప్రయోగపారాన్తరదివ్యాఙ్కనక్షత్రపుష్పకుణ్డలాద్యాకారరేఖాభిఃపరిష్కృత్య
సకలవిద్వద్భాగవతశిఖామణిముఖోల్లాసాయ శ్రీవసుదేవనన్దన ప్రీణనాయచతదాస్థానస్థాపితాయాం

బ్రహ్మవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలాయామ్

శాలివాహనశకవర్షేషు ౧౮౦౭ సప్తోత్తరాష్టశతాధికైకసహస్రసంఖ్యాపరిమితేషుగతేషు
పార్థివవత్సరే-నిజజ్యేష్ఠశుక్లపూర్ణిమాయా ఆరభ్య-ఆదుర్ముఖివత్సరనిజజ్యేష్ఠశుక్లపౌర్ణమాసి
ముద్రాక్షరైర్ముద్రాపితంవిజయతాంతమామ్

౧౮౮౫

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీమద్భాగవతపురాణాంతర్గతకథానుక్రమసూచికా

విషయము పుటసంఖ్య

శుభమస్తు

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః

శ్రీ దేవకీనందనాయనమః

అస్మద్గురుభ్యోనమః

శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా

శ్రీమతే శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయనమః

అరుణాబ్జరుచిరచరణం హరిణాజకులస్య దివ్యమాభరణమ్ । శరణంగవిపదపహరణం తరుణం కంచన వృణీమహే శరణమ్ ॥౧॥ స జయతు పారాశర్యస్స చ జయతు తదాత్మజశ్శుకాచార్యః । వక్తృప్రవక్తృభావాచ్ఛ్రీభాగవతం యయోర్జగన్మాన్యమ్ ॥౨॥ జీయాద్వాత్స్యోఽస్మపితుష్మాంజీవాతుర్వీరరాఘవాచార్యః । నిర్మలితం యేన జగన్నిఖిలం భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికయా ॥౩॥ వ్యాసాచార్యప్రణతామివ నిగమశిరోదేశికో భాష్యటీకాం వాత్స్యశ్రీరాఘవార్యైరతివిపులతయా సన్ముదే సంప్రణీతామ్ । సర్వాం పర్యష్కరోచ్ఛ్రీశుకముఖజనుషో యః పురాణస్య టీకాం శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాగ్రిమపదపరకాలార్యవర్యస్స జీయాత్ ॥౪॥ యచ్ఛ్రీభాగవతామృతాంశురుదభూద్వ్యాసాత్మభూసాగరాద్యస్యాచాముష్య చకాస్తి రాఘవసుధీవ్యాఖ్యానయీ చన్ద్రికా । సైషా భాగ్యపరంపరాపరిణతిస్సర్వాన్ధ్యనిర్వాపణీ భక్తిజ్ఞానవిరక్తితత్త్వపదవీస్వీకారమాకాఙ్క్షతామ్ ॥౫॥ గద్యం ॥ ఆసీదసీమజ్ఞాననిధిరధిగతసకలానవద్యవిద్యాస్థానరహస్యస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రశ్శ్రీవత్సాన్వయశిరోభూషణాయమానశ్శ్రీవీరరాఘవాచార్యో నామ విపశ్చిదపశ్చిమః ॥౬॥ అయం చ పఞ్చవింశతివత్సరాన్తరేవ వాత్స్యశ్రీశైలగురోరఖిలతత్త్వబోధజనకాన్నిజజనకాదేవ ఘనకారుణ్యాదధితసర్వతన్త్రరహస్యః [బద్దివేలి—లక్ష్మకపాళ్యం] ఇతి ప్రథానీరన్ధ్రయోరన్ధ్రదేశీయయోర్వివిధసస్యప్రశస్యసీమయోర్గ్రామయోరవాత్సీద్వయసి పూర్వస్మిన్యథావిధినిర్వర్తితపాఞ్చకాలికభగవత్సపర్యః పర్యాయశుకాచార్య ఆశ్చర్యచర్యః ॥౭॥ జాతుచిదయముత్తరాం దిశం ప్రతిసత్వోత్తరగఙ్గగఙ్గాదిదివ్యతీర్థసార్థయాత్రార్థం సతాత్రస్వపిత్రా ప్రస్థితో నిషేవ్య దివ్యాన్భాగవతచరణనలినపరిచరణపరిపూతిసదేశాన్భగవదభివ్యక్తిప్రదేశాంస్తాసు తాసు నదీషు స్నాతో నిష్ణాతః కంచన సమయం మధ్యేవాస సమృద్ధినివాసవసున్ధరాముదఞ్చితయదుధురంధరానన్దాం మధురాం బృన్దావనప్రాన్తసీమాం నిస్సీమవైదుషీవిశేషవిభూషిత శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తపద్ధతిః కృతినాం వరేణ్యః ॥౮॥ తత్ర చ కుత్రచిత్తైర్థిక్యాచ్ఛాత్రసమూహైరాత్తరాహైస్స్వాభావికవినయైశ్శ్రీభాగవతార్థం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తపద్ధత్యా శుశ్రూషుభిశ్శుశ్రూషుభిరత్యర్థమభ్యర్థితః పితురనుజ్ఞయా ప్రజ్ఞయా సమధిగత భాగవతహృదయస్సదయశ్శ్రావయామాస భావయన్సంప్రదాయమఖిలమపి తాన్ శ్రీభాగవతం యోగిహితమవహితమనాః ॥౯॥ తత్పితా చ శ్రీశైలగురుర్దర్శం దర్శం స్వతనయస్యాధిగతనయస్యాత్యద్భుతం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తప్రక్రియయా శ్రీభాగవతార్థవర్ణనకౌశలమతిపేశలం విస్మయమానమానస ఈదృశార్థవర్ణననైపుణీ చ భగవతో వైయాసకేర్మహాత్మైరన్తరేణానుగ్రహం దుర్లభం శతగుణితేనాపి పురుషాయుషేణేతి సంచిన్త్య స్వాన్తే తమాత్మజం వీరరాఘవాచార్యమేవమువాదీత్ ॥౧౦॥ అయి వత్స త్వయి మన్యే భగవాన్ప్రసన్నో నన్దనన్దనః । యచ్చరితమిదం శ్రీభాగవతం నామ మహాప్రత్నం పురాణరత్నమ్ । స చ ప్రసన్నో భగవాన్ ఋషివర్యః పారాశర్యః — యతః ఖలు ॥ శ్లో ॥ “కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమ్ । కో హ్యన్యో భువి మైత్రేయ మహాభారతకృద్భవేత్” — ఇతి నివేద్యతే పురాణరత్నేన ॥ సోఽపి ప్రసన్నో భగవాన్వైయాసకిశ్శ్రీశుకః — యద్వదనారవిన్దస్యన్దమానం శ్రీభాగవతమకరన్దమాపరీక్షితమద్యాపి సర్వాణి మహాభాగవతమిళిన్దబృన్దాన్యాస్వాద్య విన్దన్త్యమన్దమానన్దమ్ ॥ యదేవంవిధా త్వయ్యనితరసాధారణీ శ్రీభాగవతహృదయప్రకాశనే

ధోరణీసకలజనచిత్తమత్తహస్తియదృచ్ఛావిహారసృణీభూతా తామసృణీభవతి ॥ ౧౧ ॥ ఈదృశంచజ్ఞానవైభవంశ్రీబ్రహ్మ
తన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణాహప్రసరణాధిగతంమనాగపివినాప్రబన్ధప్రణయనాన్న దేశకాలవ్యవహితా
నామపిజనతానాంకథమివభజతాంభాగ్యతాం-లబ్ధిదానీం శ్రీభాగవతతత్త్వార్థార్థ్య నిర్వాపణధూర్వహాం సర్వవిద్వ
దశ్చనీయాంత్కాంచనలోకోత్తరాంటీకామారచయ్యవిరచయభగవతోయదుకులాభరణస్య ప్రీణనమితి ॥ ౧౨ ॥ తదేతత్ప
రిగృహ్యాపితుశ్శాసనంశిరసాసాఞ్జలిబన్ధం శ్రీమచ్ఛ్రుత ప్రకాశికా ప్రణేతృవ్యాసాచార్యవర్య విరచితమితతమనుకపక్షీ
యాఖ్యవ్యాఖ్యాఙ్కురరేఖామేకామప్యనుల్లఙ్ఘ్యైవహితమనాః ప్రణినాయ శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాం శ్రీభాగ
వతవ్యాఖ్యాం ద్వాదశభిర్వత్సరైః ॥ ౧౩ ॥ అత్రాన్తరేస్య నివాసభువం ప్రతినివర్తమానో వర్త్మన్యాం కృష్ణాగోదావ
రీమధ్య సమేధమానభాగ్య భాగ్యనగరదేశభూపాలలన్తికాయమానాం శ్రీరఙ్గపురనామాంరాజధానీంప్రాప్య తన్నాథ
నాష్టభాషాప్రఖ్యాతవైశద్యే నానవద్యసుగుణసాన్ద్రేణ రామచన్ద్రోదయాఖ్య సవ్యాఖ్య యమకకావ్యబాణాది ప్రబన్ధ
ప్రణయన ప్రథితయశసోమిహిరాధికతేజసోబహిరీగోపాలరాయసమాఖ్యా విఖ్యాతస్య క్షోణీపతి శ్రేణీశిరోమణేః ప్ర
పౌత్రేణాఖిలకృతికులప్రశంసాపాత్రేణాపి శఙ్కటపౌత్ర ప్రణ్ణేన వెంకటరెడ్డి సంజ్ఞేన ప్రాజ్ఞేన రాజ్ఞాఽభ్యర్థిత స్తదాస్థా
నీమనీషిమూర్ధన్యసన్న్యవాత్సీ త్సఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశతాధిక చతుస్సహస్రతమాదారభ్య కలివత్సరాత్కతిచనవ
త్సరాం స్తత్సకాశే ॥ ౧౪ ॥ యఃఖలు వెంకటగ్రామణీరగ్రణీర్ధరణీపతినాంనిజప్రపితామహేనమహతావితాయమానా
ప్రతిమానయశఃప్రతాపేనబహిరీగోపాలరాయమహారాజేననిర్మాపితామతిశర్మావహాం శ్రీరఙ్గపురాభిధానాంరాజధా
నీమధివసంస్తదభ్యాశదేశే ప్రకాశమానే తస్మిన్ స్థాపితస్యా వధీరితసుధారుచిసుధాముఖనదసలిలపరిపూరితస్య భూరి
తరపాత్రసీమ్నశ్శ్రీరఙ్గసముద్రనామ్న స్తటాకస్య తటావనౌస్ఫుటాత్మ ధామ్ని గరుడగిరినామ్ని శిఖరిణిప్రాదుర్భా
తస్యప్రతిష్ఠాపితస్య తేనైవరాజ్ఞా శ్రీపఞ్చరాత్రవర్త్మనా శ్రీరఙ్గనాథస్య భగవతస్స పర్యాచర్యాయామాదృతహృదయ
స్తదర్పితాఖిలరాజ్యభారోబభూవ పరమభాగవతశిఖామణిః ॥ ౧౫ ॥ ఈదృశమహాభాగవతరాజాధిరాజసాంనిధ్యలబ్ధ
తత్ప్రకర్షభవ్యదివ్యక్షేత్రనివాసలాభేనలేభేనితరామమన్దమానన్దం సవీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౧౬ ॥ ఏవమేవతన్నగరప్రా
గ్భాగసమేధమానేకస్మింశ్చిదమరవాయినామనిగ్రామేతదీశేనాభ్యర్థితః కతిచనహాపయామాసహాయనాన్ ॥ ౧౭ ॥ అ
త్రాన్తరేసురపురాభిధాననగరమహారాజహామీభూపబహిరీవెంకట నృపాలాదిరాజకులాచార్యశ్శ్రీశైల ముక్కపత్త
నకులజలధిశిశిరకిరణస్సకలకృతికులతిలకమకుటకటకఖచితరుచిరమణిగణఘృణిధారానీరాజ్యమానశుభచర్యశ్శ్రీ
వాసార్యనామాధామనిధిధామామహార్ఘ భూమాభూమానిక్షేమాయమాణకీర్త్యా భోగోమహాభాగ శ్రీభాగవతం
నామపురాణరత్నంచిరత్నమఖిలవిశయనిచయకలఙ్కకూలఙ్కష శ్లక్ష్ణ తను వివరణశాణోల్లేఖనేన పరిష్కర్తుమి
యేషమనీషిమూర్ధన్యః ॥ ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పరశ్శతావాపి పరస్సహస్రా యేనార్యవర్యేణకృతాః ప్రబన్ధాః॥ తేష్వేకమేకం పరిశీల్య
యన్తోభవన్తి సన్తః కృతినోమహాన్తః॥ ౧౯ ॥ గద్యం॥ తథాహి॥ యఃఖలుసకలధ్వాన్తసంతతిదూరోత్సారణోద్దణ్డతత్త్వ
మార్తణ్డ - విమతతిమిరచయద్యుమణి నయద్యుమణి - హరిగుణమణిదర్పణ - భేదదర్పణ - దేవతాప్రసాదదర్పణ - ప్రతిత
న్త్రదర్పణ - ప్రణవదర్పణ - తత్త్వదర్పణ - జిజ్ఞాసాదర్పణ - షష్ఠీదర్పణ - సారదర్పణ - విరోధనిరోధ - గుణమీమాంసా - సిద్ధాన్త
చిన్తామణిపుచ్ఛబ్రహ్మవాదనిరాకరణానన్దతారతమ్యఖణ్డనోపసంహారవిజయపరాజయ - సఙ్గతిరత్నప్రకాశికాజ్ఞానరత్న
ప్రకాశికాదికానసంఖ్యకాన్ శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తదివ్యసౌధశిఖరశేఖరాయమాణానత్యుదారగభీరమధురయుక్తిగర్భ
సందర్భానద్భుతతమాన్ శ్రీభాష్యశ్రుతప్రకాశికాదిప్రాచార్యసిద్ధాన్తతత్త్వనిర్ధారణకృతసంధాబన్ధాన్ప్రబన్ధానన్యాం
శ్చవివరణముఖాన్వ్యాకరణనిబన్ధానతుల్యానికల్యాణరాఘవ ప్రభృతీనిభవ్యానినాటకానికావ్యానిదత్తరత్న ప్రదీపికాగ్ర
హణమక్తీదీపికాదీన్ ధర్మశాస్త్రనిబన్ధాంశ్చనిర్మాయ సేతుశీతాచలధరావలయపరిష్కర్తైః శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తబద్ధా
న్తఃకరణైరన్యైశ్చ సకలలోకమాన్యైర్మనీషిమూర్ధన్యైరధన్యైరభినన్దితనిరవధికసర్వతన్త్రస్వతన్త్రధీవైభ
వైః ప్రపౌత్రవద్భిస్సాక్షాన్నిగమాన్తదేశికఏవభూయోఽప్యవతీర్ణోధరణ్యామితిసోపపత్తికముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౨౦॥ యస్య

చానవద్యసర్వవిద్యాసముద్రపరతారిమాసేదుషో వైదుషీమహిమానం నిస్సీమానమభిధాతుం నైశితా నూనమీశితాఽపి
ఫణాభృతాం కిముత మితంపచవచసోఽస్మాదృశాః ॥ ౨౧ ॥ అథైవం ప్రభావచర్యం శ్రీశ్రీనివాసార్యవర్యం శ్రీభాగవతం వ్యా
చిఖ్యాసుం శ్రోత్రాధ్వనీనం విధాయ నేత్రాధ్వనీనాం విధాతుం తస్య స్వప్రణీత శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం శ్రీవీరరాఘవ
సూరిస్సురపురనగరం ప్రపేదే ప్రమోదేన సచ్ఛాత్రసముదయస్సముదయదతివేలకుతూహలః ॥ ౨౨ ॥ తత్రచ కుత్రచిన్ని
వేశే కృతనివేశస్సమారచితరమానాథసపర్యాచర్యాదినిత్యకృత్యస్సాయం శ్రీశ్రీనివాసార్యవర్యసదనమాససాద ॥ ౨౩ ॥
తత్రచ పరస్పరం భూమౌ కృతప్రణామౌ విరచితకుశలానుయోగౌ మహాభాగావుచ్చిత్రాసనగతపాణిబాధయన్తౌ
పరస్పరమ్ । కథయన్తశ్చ మాం నిత్య,, మిత్యుక్తప్రక్రియయా ప్రపఞ్చితబ్రహ్మమీమాంసాతత్త్వార్థౌ మిథః ప్రసీదన్తాన్య
షీదతాం ముహూర్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ అథ వీరరాఘవసుధీశ్శ్రీనివాసార్యవర్యం ప్రతిదం విజ్ఞాపయామాస ప్రజ్ఞాపయోనిధిః ॥ ౨౫ ॥
తత్రభవన్తస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రాశ్శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తనిర్ధారణబద్ధదీక్షాః ప్రేక్షావతాం శిరోభాగవతంసాశ్శ్రీ
భాగవతం వ్యాచిఖ్యాసవ ఇతి కాంచన నిశమ్య కింవదన్తీమాసాదితవానయం భగవతాం సంనిధిమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఇహ తావన్మ
హతా పరిశ్రమేణ క్రమేణాయం భాగవతదాసశ్శ్రీభాగవతవిషయే యథామతి విభవం కామపి శ్రీభాగవతచన్ద్రికాభి
ఖ్యాం కాంటీకామలిఖత్తామేతాం కృపయా త్రపయాభిభూతే దాసజనేఽస్మిన్ సావధానం ప్రాపయ్య కటాక్షగోచర
తాం యద్యేషా పరితోషాయ ప్రభవేదార్యమిశ్రాణామపి శ్రమ్యతాం తావదత్రభవతాం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసమే
త్యాచిఖ్యాసా దాసానుదాసస్యేతి ॥ ౨౭ ॥ నిశమ్య తద్వచనం సరససరచనం ప్రసన్నహృదయస్సదయమాదాయ తదీయం
తత్త్వార్థరత్నకోశం శ్రీకోశం ప్రస్థాప్య తం తదవతారనివాసం ప్రతివీరరాఘవసుధియం స్వయమాసూర్యోదయమ
పనీతనిద్రఉకీకృతవ్యాపారాన్తరముద్రః అవశ్యం వ్యాచిఖ్యాసితేషు దురవగాహార్థేష్వా ప్రథమస్కన్ధాగమ్యా దా
ద్వాదశమస్కన్ధాన్తం తేషు తేషు ప్రదేశేషు దర్శం దర్శం తల్లిఖితవ్యాఖ్యానకౌశలమతిపేశలం శ్లాఘం శ్లాఘమమోఘ
తమముత్థాయ నిర్వర్తితాభిగమనకృత్యః కృత్యవిదామగ్రణీస్స్వాంతేవాసి సురపురపామినామభూమిపాలమాగమ
య్య పుష్కలచతురఙ్గబలమాంసలితోపాన్తః క్షపాకాన్తసచ్ఛత్రచ్ఛత్రచామరాదిరాజలక్షణలక్షితశ్శ్రీవీరరాఘ
వార్య నివాసప్రదేశమాసాద్య శ్రీనివాసార్యవర్యస్తమారోప్య సాకం శ్రీభాగవతచన్ద్రికా శ్రీకోశేనముచ్చామదావ
ళోపరితనకనకమణ్డపముత్సవేన మహతా నిజనికేతమానాయ్య మానాధికేన విభవేన నిషాద్య హృద్యానవద్యపీఠే స
త్కృత్య శ్రీకోశం - తం చ సుధీశం లోకోత్తరోదారహారకేయూరాఙ్గుళీయక కౌశేయవసనరాఙ్కవాదిభిరుదారమతి
వాధరాపతినాఽపిసత్కార్యశ్శృణ్వత్సు సభాసత్సు సమక్షం మహీక్షిత ఏవమాచచక్షే ॥ ౨౮ ॥ అహోనుఖలు తత్రభవతా
మమీషాం వైదుష్యమదూష్యం వాచస్పతినాఽపి నఖల్వేతే మానుషమాత్రాః కింతు సాక్షాన్మహర్షేః పరాశరస్య పారా
శర్యస్య వైయాసకేర్వా భగవద్రామానుజార్యస్య వ్యాసార్యస్య వాఽవతారభూతాః - నఖల్వత్ర సందేగ్ధవ్యం నా
మ కించిదస్తి - అన్యథా సర్వతన్త్రస్వతన్త్రకల్ప నానల్పప్రజ్ఞప్రాజ్ఞజనశిరస్పదమాననీయం విశిష్టాద్వైతసద్ధాన్త
సారసర్వస్వనిర్వర్ణనముకురాయమాణమతిగభీరమతిమధురమతిలలితమతివిపులమసందిగ్ధమీదృశం శ్రీభాగవతవ్యా
ఖ్యానం కోనునామ ప్రణేయాదపి సాక్షాద్బృహస్పతిః ॥ ౨౯ ॥ ఈదృశవ్యాఖ్యానరచననిష్ణాతతామమీషాం విచిన్త్య వి
చిన్త్య నృత్యతితరామస్మాకమన్తరఙ్గం సంతతమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివృత్తాస్స్మో వయం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసాయాః-యదన
యైవ సిధ్యన్తి సర్వేఽర్థాః - నాత్ర కించిదకథితం నామ కథనీయతయావశిష్యతే - యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్
క్వచిత్-నేతః పరమస్యైతద్వ్యాఖ్యాసాకల్యచిదుదేతుమలం సచేద్విమర్శకుశలః ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యభిదధానే శ్రీమతి శ్రీ
నివాసగురౌ శిరస్యాధాయాఞ్జలిం మేధావియూథాగ్రణీరనుగృహీతోఽస్మి తత్రభవద్భిః- యదనుక్షణసర్వదర్శననిర్వ
హణధురంధరప్రబన్ధసహస్రరచనప్రసాదితసకలవిబుధయూథానామార్యమిశ్రాణామస్యాం వంశదీయవ్యాఖ్యాన
మాసీదతిహృదయంగమతా మిదానీమేవేదం వ్యాఖ్యానశబ్దస్య మన్యే విన్దత్యభిధేయతాం మహాభాగ్యమనితరభోగ్యం - నే
తః పరమపి కించిదస్తి మహాశాస్యం నామ - యన్మయి ప్రసన్నం సాక్షాన్నిగమాన్తదేశికానాం తత్రభవతామస్యాన్తర
ఙ్గమితి ప్రశస్య ప్రశస్య తమం తం తదభ్యర్థనేన తత్రైవ నిర్వర్తితభగవదిజ్యః ప్రాజ్యతమేన ప్రమోదేన తదనుగృహీతో
నిరవర్తత నిజావాసనగరీం ప్రతివీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౩౨ ॥ అయం చ వృత్తాన్తః ప్రాయశః పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశ

తాధికచతుస్సహస్రసంఖ్యేషు కలివర్షేషు గతేషు త్రిచతురవత్సరాన్తరాళే ప్రవృత్త ఇతి వృద్ధశ్రోత్రియపరంపరాప్రవృత్త
యావార్తయా శ్రుతిపథగోచరీకృతోఽస్మాభిః ॥ ౩౩ ॥ ఇదంచ వ్యాఖ్యానం రచనామహిమ్నైవ గ్రస్తబహువత్సరసమయ
త్వాదలబ్ధావసరమేవ పునరపి తేన సూరిణా సవ్యాఖ్యం విశోధ్య పరిష్కర్తుమితి చ ప్రవహతి జనశ్రుతిః ॥ ౩౪ ॥ ఉపలభ్యన్తే చ తథైవ తత్ర
తత్ర లబ్ధప్రచారేషు తల్లిఖితేషు చ కోశేషు ప్రాయేణ విప్రకీర్ణవర్ణం విపర్యస్తపఙ్క్తికం - విగళిత కథనీయా
ర్థముపేక్షితశబ్దశాస్త్రసుధావసక్లేశం పునరుక్తార్థం చ ॥ ౩౫ ॥ ఇదం చ సర్వం మన్యామహే భూయస్తరగ్రన్థ
రచనరభసభరాదేవేతి - అన్యథా సకలవిద్యావిశారదే కుశాగ్రనిశాతవిశాలమతివైభవే భవేద్వా తస్మిన్నపి జాతుచి
దపీదృశదుస్సంభావనావకాశః ॥ ౩౬ ॥ దృశ్యతే హి ప్రాయేణ గ్రన్థకృద్భిః ప్రాథమికరచనారభసభరాల్లిఖితేషు కోశేష్వీ
దృశో వ్యత్యయః । న తావతా తేషామేవ ప్రమాద ఏవేతి శక్యం నిర్ణేతుం స్వయం ప్రబన్ధరచనాధురంధరైర్బుద్ధిమద్భిః ॥ ౩౭ ॥
ప్రాయస్తదేతద్వ్యాఖ్యానం లేఖకదోషైరపి కించిదన్యథాభూతమితి ప్రతిభాతి ॥ ౩౮ ॥ కించ ॥ ఏతేన సుధీమణినా వేదాన్త
సారదీపౌ వ్యాఖ్యాతౌ । అన్యే చ ప్రబన్ధా బహవః ప్రణీతా ఇతి జాగర్తి కింవదన్తీ ॥ ౩౯ ॥ అవిశోధ్యైవ స్వవిరచితాం శ్రీభాగ
వతవ్యాఖ్యానమతీతే చ తస్మిన్ షట్త్రింశదుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమాత్ కలివత్సరాదారభ్య శశాస తాం సూగూ
రురాజధానీం వసుమతీమష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలప్రపౌత్రస్య శ్రీవీరరాఘవాచార్యం నిజాస్థానవిద్వచ్ఛిరోమణిప
దస్థాపితవతో భాగవతోత్తమస్య వెంకటరెడ్డిమహారాజస్య నప్తా గోప్తా సజ్జనానాం గోపాలరాయపౌత్రస్తన్నికటప్ర
దేశవర్తిన్యాం వనపర్తిరాజధాన్యాం రామకృష్ణరాయవిభోరాత్మజో రామేశ్వరనామా భూమీశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ యస్య
చ రాజ్ఞః ప్రభావస్సంగ్రహేణ వర్ణితో రాజవంశరత్నాకరాఖ్యే శ్రీమదాచార్యవర్యైః పూర్వాశ్రమే ప్రణీతే ప్రబన్ధే ॥ ౪౧ ॥
యథాహ ॥ శ్లో ॥ కర్తాఽత్యద్భుతకర్మణాం రిపుతతేర్హర్తాఽతిధూర్తాత్మనస్సన్త్రాతా శ్రుతశేళ్ళ్రితావళిసముద్ధర్తాఽష్ట
హర్తాఽఽపదామ్ । సీమాతీతవదాన్యతాదిసుగుణశ్రీమానుదఞ్చద్యశా భూమీనేతురతోఽజనిష్ట శుభధీ రామేశ్వరక్ష్మాప
తిః ॥ ౪౨ ॥ నిర్గత్య శత్రువర్గాద్దుర్గాద్యోఽసౌ సురజ్ఞయోపాయాత్ । వ్యతనోదవార్యశౌర్యః ప్రతిపక్షాణాం మహద్భయం
భీమః ॥ ౪౩ ॥ గద్యం ॥ దిఙ్మాత్రమిదం చరిత్రమస్య ప్రదర్శితం । విస్తరేణ తు తత్ప్రణీతే రామేశ్వరవిజయాఖ్యే మహతి చమ్పూ
ప్రబన్ధే ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౪౪ ॥ అథ గతేషు సప్తషష్ట్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రేషు కలివర్షేషు । ప్రవర్తమానే చైకోననవ
త్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమే శాలివాహనశకవత్సరే । స్వర్గతే చ తస్మిన్ కతిమానామేవ సమారభ్య ప్రభవవత్సరాద
శీరత్యతిష్ఠ ధర్మ్యాద్వర్త్మనః క్వచిదప్యస్ఖలన్తీ సకలమహీపాలజాలకోటీరకోటీరమణీయమణీఘృణిధోరణీనీరాజ్యమాన
రాజ్యానుశాసనవైభవా । నిఖిలదిశావిశోభితయశోభరపరాక్రాన్తశశాఙ్కబిమ్బా శంకరామ్బానామ తత్కుటుమ్బినీ మ
హాప్రాజ్ఞీ మహారాజ్ఞీమణిస్తాం ధరణీమ్ ॥ ౪౫ ॥ ఇయం చ నిజవల్లభస్య రామేశ్వరభూమీశ్వరస్య సురజ్ఞానిర్గమాదికమతివిచిత్రం
చరిత్రం వసుంధరాయాం ప్రబన్ధముఖేన ప్రథయితుమనా మనాగితరసాహితీసౌహాతికం శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణసారః
దం త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తస్వాన్తవేదినమధిగతతత్తచ్ఛాస్త్రరహస్యం ప్రశస్యతమాతుల్యకల్యాణగుణధామశ్రీమచ్ఛ్రీని
వాసదేశికేన్ద్రబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణాహైకభాజనం సరసకవనానన్దితసకలసభాజనం శ్రీమన్మహీ
శూరరాజధానీమహారాజపరిపాల్యమానకర్ణాటదేశాన్తర్విరాజమానప్రత్యగ్రదుర్గాభిధానపుటభేదనాభిజనం సుజన
సార్వభౌమతాతార్యవర్యకృష్ణామ్బాతనయం వినయఘనం ఘనగిరి శ్రీశైలకులకలశపయోరాశిరాకాశశాఙ్కం శశాఙ్క
తజటాకలజటాదవీయాంసం వెఙ్కటాచార్యవర్యయవీయాంసం - బహువిధలిపిభాషాదివిజ్ఞాత్రా నానాదేశీయనానావి
ధవిద్వజ్జనసంగృహీత్రా తేభ్యో భూయిష్ఠవృత్తిప్రదాత్రా స్వభర్త్రా నిజాస్థానవిద్వదగ్రణీత్వేన ప్రతిష్ఠాపితమాత్మనా
ఽపి సమ్మాన్యమానం కృష్ణార్యనామానం కవిసార్వభౌమం సాభ్యర్థనం రామేశ్వరవిజయాభిధమతిగభీరమనోహరోదారశ
బ్దార్థసౌష్ఠవానుబన్ధం చమ్పూప్రబన్ధం కారయిత్వా । చారయిత్వా చ తం సబహుమానోత్సవపురస్సరం ద్విర
దోపరి పరిణద్ధశుద్ధకనకమణ్డపాన్తరేణ పాద్యప్రతోళిముఖేషు ప్రతోషయామాస రత్నకుణ్డలగణ్డభేరుణ్డాం
కకనకకణ్ఠికాఙ్గుళీయకాదివిభూషణవృత్తిభూమీసమర్పణాదినా సత్కారైః ॥ ౪౬ ॥ యయా చావిదూరే వనపర్తిరా
జధాన్యాః । పెద్దగూడాభిధానే శుభగుణగ్రామే స్వగ్రామే ఏకసప్తత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమే కలివ

న్నైశుక్ల నామ్ని ప్రతిష్ఠాపితో భగవా న్స్వార్తజ్ఞాకులవేదణ్డః కోదణ్డరామో దాశరథిస్సామోదాతిశయమనుగృహ్ణాతి
శ్రీపఞ్చరాత్రశాస్త్రపదవ్యా సపర్యామనుదినమనుపక్షమనుమాసమనువత్సరంచ మహోత్సవాంశ్చ వివిధాన్దివ్య
నవత్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమాత్తస్మాదేవారభ్య శుక్ల నామ్న శ్శాలివాహనశకవత్సరాత్ ॥ ౪౭ ॥ యస్మైవ
తస్య భగవతో నిత్యకైంకర్యసంతానాయ తదాలయసవిధ ఏవ నిర్మాయాగ్రహారం సర్వవృత్తిదానం ప్రతిష్ఠాపితా బహవో
విప్రకుటుమ్బినశ్శ్రోత్రియధర్మావలమ్బినః ॥ ౪౮ ॥ కించ స్వకే రాష్ట్రే దేవమాతృకతాదోషమపాకుర్వాణయా ప్రతివ్రజం
ప్రతిఖేటం ప్రతిగ్రామం చ నిర్మాపితా మధురతరాపాః కూపాః - నితాన్తశ్రాన్తపాన్థాపాయ్యా వాప్యః - ప్రవర్తితమహాన
దీతుల్యకుల్యాంచ్ఛటాకాస్తటాకాశ్చ తావన్త ఇతి గణయితుం సహస్రకరేణాపి వక్తుం సహస్రముఖేనాపి న శక్యన్తే కి
ము తత్పృథగ్జనైః ॥ ౪౯ ॥ అపి చ యయా కిసలయఫలకుసుమచ్ఛాయాఘనాని సహకారాదివనాని జనానుకూలాని వేలాతిగా
నిగ్రామే గ్రామే ప్రతిష్ఠాపితాన్యసూర్యంపశ్యానాతన్వతే తద్దశ్యాన్యానవాన్ ॥ ౫౦ ॥ సైషా మహాప్రభావా నిజవిషయవి
భాసమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరపరిస్ఫురదగ్రరుడశిఖరిశిఖరశేఖరాయమాణస్య కులదైవతస్య సకలదైవతసేవితస్య నిజ
కులీనప్రాచీనధరణీధురీణశ్రేణీవిరచితార్హణస్య భగవతశ్శ్రీరఙ్గనాయకస్య నిరతిశయశ్రేయోవిధాయకస్యావ్యా
జదయస్య దివ్యాలయం సప్తసప్తత్యుత్తరసప్తశతాధికచతుస్సహస్రకలివత్సరేభ్యః ప్రాక్ప్రాయేణ వింశతివత్సరా
న్తరాళే జగద్విఖ్యాతవైదుషీవిశేషేణాష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలేన నిజాన్వయమహీపాలమణిహారమహా
నాయకరత్నేన చిరత్నేన ప్రయత్నేన సంకలితం సంకుచితచరం విశఙ్కటతయా పరివర్త్య నిర్మాయ తస్య మహత్తర
మాఘట్టితసురపురవధూచరణనూపురం గోపురమనర్ఘతమాం తచ్ఛిఖరసీమాయామవధీరితమయూఖమాలిమయూఖ
రేఖాం కనకకలశరేఖాం ప్రతిష్ఠాప్య తత్ర ప్రత్యగ్రదుర్గ కృష్ణార్యవర్యప్రణీతశ్లోకరేఖాం శిలాశాసనలేఖాం చ తత్ప్రతి
హారభిత్త్యాం ప్రత్యస్థాం విధాయ భగవతస్తస్యోత్తరఙ్గయతి ప్రతివాసరం ప్రతివత్సరం చోత్సవపారంపరీమ్ ॥ ౫౧ ॥
నిర్మాపితశ్చానయాఽతిమహానమ్భోధిగమ్భీరశ్శిశిరమధురవిమలసలిలశమితతృషితజనతాఘనతాపమహోదన్యో మ
హావదాన్యస్పృహ్యా కన్యాతుల్యా నర్మకుల్యా చతుష్టయప్రసృష్టతద్దేశదేవమాతృకతాకళఙ్కశ్శఙ్కరామ్బా సము
ద్రో నామ భద్రతరోన్నిద్రపద్మాకరః పద్మాకరః ప్రతిష్ఠాపితశ్చ భగవచ్ఛాస్త్రీవర్త్మనా సాకం తత్పరిసరవిభాసురవేఙ్క
టగిరినామశిఖరిశిఖరనివాసశ్రీనివాసదివ్యాలయగోపురశిఖరేణ కలశవిలసితేన షష్ట్యా శత్యుత్తరనవశతాధికచతు
స్సహస్రతమే స్వభానునామ్ని కలివత్సరే ॥ ౫౨ ॥ దృశ్యతే హి తత్తటాకసేతుస్థాపితే శిలాశాసనేఽయం శ్లోకశ్శ్రీనుదాచా
ర్యప్రణీతః ॥ ౫౩ ॥ శ్లో ॥ శ్రీమత్స్వభానువర్షే చాన్ద్రేదకవిమితశాలివాహశకే । అస్థాపి శంకరామ్బా సముద్రనామా
తటాక ఏష భువి ॥ ఇతి ॥ ౫౪ ॥ అపి చేయం తస్మాదేవ విద్వత్కవిసార్వభౌమాత్ప్రత్యగ్రదుర్గాభిజనాత్కృష్ణార్యాద్గు
రువర్యాచ్ఛ్రీమన్మహాభారతహరివంశరామాయణానీతిహాసాన్, శ్రీభాగవతవైష్ణవవిష్ణుధర్మోత్తరనారదీయాదీని పు
రాణాని - మనుయాజ్ఞవల్క్యపరాశరాదిప్రణీతాని ధర్మశాస్త్రాణి - శ్రీరంగాదిదివ్యక్షేత్రమాహాత్మ్యాని - మన్త్రార్థ
రహస్యాన్యాచార్యానుగృహీతాన్యన్యాంశ్చ సంప్రదాయప్రబన్ధానశ్రాన్తం శ్రావంశ్రావం తత్తత్ప్రబన్ధపరిసమాపనా
వసరేషు యథాచోదితశాస్త్ర్యాదిపురస్సరం తమతివేలరమణీయతరమణీమయాఙ్గులీయకచన్ద్రహారపీతామ్బరరాఙ్కవ
సువర్ణభూవృత్తిప్రముఖయథాభిలషితప్రీతిదానప్రతిపాదనైస్సవినయగౌరవమభ్యర్చ్య విదితసకలశాస్త్రార్థా విన్దత్యమన్ద
మానన్దమ్ ॥ ౫౫ ॥ అస్యాశ్చ చరిత్రం విచిత్రం వ్యస్తాగ్యత రామేశ్వరవిజయే చమ్పూప్రబన్ధే । సమగృహ్యత చ రాజవంశరత్నాక
రే ॥ తత్ర తద్విచిత్రమిదముదాహ్రియతే ॥ ౫౬ ॥ తథా హి ॥ శ్లో ॥ జాయా తస్యానవద్యా బుధనుతమహిమా రాజనీతిప్రగల్భా పా
తివ్రత్యైకసీమా శ్రుతవివిధపురాణేతిహాసార్థతత్త్వా । బ్రహ్మజ్ఞా సత్యవాదిన్యతివిమలయశా నిర్మితానేకసత్త్రా రాజ్ఞీ శ్రీశ
ఙ్కరామ్బా జగతి విజయతే రాజమూర్ధన్యరత్నమ్ ॥ ౫౭ ॥ పాత్రే నిక్షిప్య విత్తం ధరణిసురవరాన్ప్రవృత్తిభిః ప్రీణయిత్వా
కృత్వోద్యానాని నానారఘుతనయముఖా దేవతాస్స్థాపయిత్వా । సత్కావ్యం కారయిత్వా శుభతనయవతీ రామకృష్ణక్షి
తిశాత్కృత్వా నూత్నం తటాకం నిరుపధి మనుతే సప్తసంతానలక్ష్మీమ్ ॥ ౫౮ ॥ యత్ప్రోత్తుఙ్గత్యద్భుత శ్రీజగతి విజయతే శం

కరామ్బాసముద్రాభిఖ్యావిఖ్యాతభూమా౽నిలవలితతరఙ్గచ్ఛటాకస్తటాకః । గమ్భీరస్స్వప్రసన్నశ్శ్రితజనపితతేర్జీవనం
సంప్రయచ్ఛం స్తాం రాజ్ఞీం శంకరామ్బాం భృశమనువిదధద్గాధరూఢాత్మసేతుః ॥ ౫౯ ॥ కుల్యాచతుష్టయభుజో౽భివిరాజ
మానశ్శ్రీమత్స్యకూర్మవిభవప్రథితప్రకర్షః । కుఞ్జావనస్థఘనవానినిదధత్స ఏష నారాయణం తులయతి ప్రకటం తటాకః ॥ ౬౦ ॥
గఙ్గాయమునాకపిలాకావేర్యస్సారణీత్వమవలమ్బ్య । ఏనమిహ శంకరామ్బాసముద్రమాఖ్యైవ సేవన్తే ॥ ౬౧ ॥ చా
తుర్యే వినయే నయే రిపుజయే స్థైర్యే చ శౌర్యే తథౌదార్యే భక్తివిరక్తిశాన్తిభగవత్కైఙ్కర్యచర్యాసు వా । ఏతాదృఙ్మహిళా
స్విహాస్తి నయుగే దృష్టా శ్రుతా వా౽స్తు తత్కిం దృష్టః పురుషేషు వా నిశమితః కశ్చిజ్జనాశ్శంసత ॥ ౬౨ ॥ యస్మిన్ మహాప్రతి
మానదర్పవిభవాతచ్ఛిఙ్గనాం చైత్యసౌ సందత్తాం పితృధామ్ని నామకరణే సార్థాం వ్యధాత్స్వాభిధామ్ । అశ్రాన్తం కురు
తే శమేవ విపులం యత్స్వాశ్రితానాం తతో భర్త్రా స్థానజనైరసౌ వ్యవహృతా శ్రీశంకరామ్బాఖ్యయా ॥ ౬౩ ॥ ఆచక్రే శ్రీరామ
సేతోరఘుతతిహరణాద్బదర్యాశ్రమాన్తాత్ స్నాత్వా తీర్థేషు నారాయణమనఘగుణం దివ్యదేశేషు నత్వా । సర్వం కాలం
రహస్యత్రయవివరణసత్సంప్రదాయామృతానామాస్వాదేన క్షిపన్తీ జయతి హరిపదామ్భోజయుగ్మప్రపన్నా ॥ ౬౪ ॥
ఖగాధిపనగాధిపోత్తమశిరస్స్థలప్రోల్లసన్మహార్హమకుటీనిభం ఖలు తయైవ నిర్మాపితమ్ । ధ్వనద్బృహద్వధూపదామ్బుజయు
గోచ్ఛలన్నూపురం చకాస్తి భుజగపతిరఙ్గధురమణసద్మనో గోపురమ్ ॥ ౬౫ ॥ అస్యాస్స్వోదర్యోదాత్తాఖిలగుణనివహాస్సైవ
తస్యాస్సపత్నీ జానక్యమ్బాభిధానా ప్రథితిముపగతా జానకమామ్బేతి లోకే । ప్రాజ్ఞీ రాజ్ఞీ చకాస్తి క్షితిపతిలలనామౌళిసం
శ్లాఘ్యశీలా భక్తిజ్ఞానాతిహృద్యా నయవినయనిధిస్సర్వవిద్యానిషద్యా ॥ ౬౬ ॥ ఆసీచ్ఛ్రీశంకరామ్బాతనుజ ఇహ ధరామణ్డ
లీమణ్డన శ్రీస్సైన్యాధ్వావ్యాధూతదేవాధిపగురుధిషణో బాల్య ఏవాతిమాత్రమ్ । హూణేన్ద్రాస్థానసీమామిళితనిఖిలమాపా
లకోటీరకోటీవాటీవ్యాలోలనశ్రీః క్షితిపతితిలకో రామకృష్ణాభిధానః ॥ ౬౭ ॥ ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచ
తుస్సహస్రసంఖ్యాకే । ప్రాప్తే ప్రమాదినామని కలివర్షే స్వర్గతో౽స్య పాలో౽యమ్ ॥ ౬౮ ॥ వర్ణయితుమస్య సుగుణాన్నాన్వాహో
మన్దీభవన్తి యదముష్య । అభిమన్యోరివ శైశవ ఏవాయుర్మ్లానతామగాత్కష్టమ్ ॥ ౬౯ ॥ జ్యాయస్తరసుగుణగణా జాయా
స్తి హి రామకృష్ణరాయస్య । శ్రీరామచన్ద్రభక్త్యా సాన్ద్రా శ్రీరామచన్ద్రామ్బా ॥ ౭౦ ॥ శ్రీరామేశ్వరరాయస్సాఫర
శ్రీరామకృష్ణరాయసుతః । పైతామహనామ్నైవ ఖ్యాతాత్మా రాజబాలకో లసతి ॥ ౭౧ ॥ నిజజనకసవిత్ర్యా శంకరా
మ్బాఖ్యయా౽యం వితతసకలభోగైర్లాలితో బాల ఏవ । తదుపగమితసత్తత్తత్కృపావాప్తరాజ్యో జగతి జగతిరా
జ్ఞాం మూర్ధ్ని రామేశ్వరేన్ద్రః ॥ ౭౨ ॥ సప్తాధికషష్ట్యుత్తరనవశతశిఖరితిచతుస్సహస్రేషు । కలివర్షేషు గతేషు ప్రాప్తం
శ్రీశంకరామ్బయా రాజ్యమ్ ॥ ౭౩ ॥ ఇదమేవ రామకృష్ణక్షితిపాలోత్తంసరాజ్యభారదినమ్ । బాల్యాదముష్య సైషా స్వ
యమేవ బభార సకలరాజ్యధురామ్ ॥ ౭౪ ॥ ఇతి ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రకలివర్షేషు । యాతేషు విక్రమా
బ్దే రామేశ్వరరాయ ఏష భూపతిబాలః ॥ ౭౫ ॥ భాగ్యనగరాధినాయకనిజాము రాజాధిరాజశాసనతః । నిజవంశ్యాగాజస
ముచితమఖిలం చ రాజ్యార్హమాప బహుమానమ్ ॥ ౭౬ ॥ ఏష చతుర్నవతిశిఖరినవశతశేఖరచతుస్సహస్రతమాత్ । నన్దనవ
ర్షాః కలియుగవర్షాదారభ్య శాస్తి నిజరాజ్యమ్ ॥ ౭౭ ॥ గద్యం ॥ అయం చ శ్రీమాన్ కృష్ణాగ్యనామా కపిసార్వభౌమో బా
ల్యాత్షోడశవర్ష ఏవ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరనిరవగ్రహానుగ్రహార్జితశ్రీహయగ్రీవమన్త్రాగ్రేసర
ప్రభావప్రభావితానితరసాధారణకవనధోరణీపరికర్మితో నిర్మితశ్రీపరకాలగురువిజయాఖ్యచమ్పూప్రబన్ధః పరితో
ష్యతం స్వాచార్యం సానుగ్రహేణ తన్నియమనేన సమ్మానితో మహీశూరపురాధీశేన శ్రీకృష్ణరాజసార్వభౌమేన సంప్రా
ప్యవనపర్తిరాజధానీం తత్ర తదధిపతినా నిరవధిమతినా శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలసంయమీన్ద్రసాన్ద్రక
రుణాసమాసాదితసకుటుమ్బాత్మనిఖిలశ్రేయసా శ్రేయసా సకళత్రాత్మసుదర్శనాఙ్కాచానుగ్రహావసరశ్రీమత్పరకా
లగురువరాస్థానవిభాసమానశ్రీహయవదనసపర్యార్థసమర్పితగ్రామేణ శ్లాఘనీయగుణగ్రామేణ శంకరామ్బాజా
నినా పూసిపాటి రామేశ్వరభూమీశ్వరేణ నిశమితశ్రీపరకాలగురువిజయప్రబన్ధేన సత్యసన్ధేన తత్కవనచాతురీనిశమనవి
స్మేరహృదయేన ఘనదయేన వనపర్తినగరావిదూరవిరాజమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరభాసురగరుడగిరిధామ్నశ్శ్రీరఙ్గ
ధామ్నస్తత్రావిర్భావాదిదివ్యచరితమవితథం ప్రథయ ప్రబన్ధముఖేనేతి ప్రార్థితః తత్తరఙ్గితకుతుకతత్తరరఙ్గస్థ

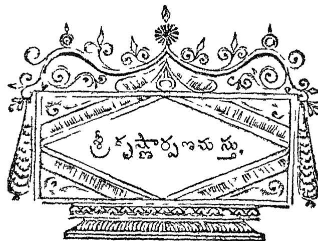
మాహాత్మ్యాభిధానం కించిదధికపఞ్చశతశ్లోకం కంచన ప్రపఞ్చం పఞ్చషఘటికాభిరేవ ప్రబన్ధం తథా విధాతుకవనధౌ-
రణీనైపుణీసర్వస్వనిర్వర్ణనచికీర్షమాణచేతసా ప్రాచేతసావతారోఽయం నూనమితి తేన కృతప్రశంసస్సంసది విదు-
షాం తత్తాదృశోత్తరరఙ్గమాహాత్మ్యప్రణయనోపకారప్రత్యాయనాయ తస్యైవ భగవతస్సంనిధౌ సార్వకాలికీం
శ్రీపఞ్చశరకోపమాలాతీర్థప్రసాదదానాదికామాచార్యపురుషైకోచితామఖిలశ్లాఘితాం బహుమతిం లమ్భితస్స తత్కా-
లశ్చ కనకరాజతమహోదారకేదారమేదినీవృత్తిదానాదిభిస్తదభ్యర్థనశైలీవశంవదస్తదాస్థానస్థాస్నునివాసే కృతా-
స్పదమానస్స్వదమానమానసోఽభూత్ ॥ ౭౮ ॥ తామేతాం బహారీమహారాజరామేశ్వరరాయప్రవర్తితాముత్తమాం
సర్వామపి మర్యాదామీదృశీం శ్రీకోదణ్డరామసంనిధౌ శ్రీశంకరామ్బయాఽనియమితాం చ తదనుజతత్తనుజాదీనాం త-
ద్వంశజానామనూనాధికామధునాఽపి తత్త్వాత్ప్ర శ్రీరామేశ్వరధరిత్రీసుత్రామదాక్షిణ్యగాంభీర్యౌచిత్యసీమాని-
రవధికౌదార్యభూమా ధీమానుత్తరోత్తరోత్తరఙ్గితామేవ విదధానస్తదాశిషాం భవతి భాజనమ్ ॥ ౭౯ ॥ ఏవమేవ తేరా-
భ్యర్థితో ధరిత్రీసుత్రామ్ణా ద్విత్రాభిరేవ ఘటికాభిశ్చ పేటికాహతిస్తుతిరంగనాదసుప్రభాతమఙ్గళాశాస-
నప్రభృతిరనేకాః కృతీః కృతికులాగ్రణీరయం ప్రణీయ తస్యానుపదమేతత్తాన విస్మయభరతరళీభూత-
సహోత్తమాఙ్గమన్తరఙ్గమ్ ॥ ౮౦ ॥ తాని చ సుప్రభాతాదీన్యనవరతమనుసంధీయమానాని గరుడగిరిశృ-
ఙ్గశృఙ్గాటకశృఙ్గారాయమాణరఙ్గాధీశసంనిధౌ తత్స్థానశ్లోకాసముద్వేలయన్తి ॥ ౮౧ ॥ యశ్చ శ్రీకర్ణా-
టపృథ్వీపరిబృఢాచ్యుతకృష్ణదేవరాయకులీనేన విమలమతినా తిరుమలదేవరాయనరపతినా ఆనెగొంద్యప-
రాభిధానహృద్యానవద్యవిద్యానగరాధిపతినా నిజకులదైవతశ్రీరఙ్గరాజదివ్యోత్సవవర్ణనం చమ్పూప్రబన్ధేనారచ-
యేత్యభ్యర్థితో రఙ్గరాజవిలాసాభిధానం సగద్యపద్యానుబన్ధం ప్రబన్ధం రీతిశయ్యాపాకాలంకారరసభావబన్ధురంధు-
రన్ధరస్సాహిత్యసామ్రాజ్యస్య సామ్రాజ్యం సరససకవికులతిలకపూజ్యం విధాయ ముదావళోపరినిబద్ధశుద్ధచామీకరమణ్డపే
నిషాద్య సద్య ఏవ తేన నరపతినా వ్యాధూయమానోభయచామరమశేషహృద్యవాద్యరవముఖరితదిగన్తరమఖిలాసురా-
జవీథిషు ప్రదక్షిణీకార్య సబహుమానమభిసత్కృతస్తదాస్థాన్యామన్యాదృశవైభవాయాం మాన్యమేనిన్యాదివృత్తివి-
తరణేనానీదభితోషితస్స మాన్యతేఽధునాపి తాం వృత్తిమనుపాలయతా నియతాత్మనా తత్పౌత్రేణ కృష్ణదేవరాయపు-
త్రేణ శ్రీరఙ్గదేవరాయనరపతినా దేవరాజగురుమతినా ప్రకాశితబహుమతినా ॥ ౮౨ ॥ యం చాత్మకూరునగరాధినేతా
సీతారామభూపాలతిలకస్స్వకులదైవతం శ్రీశుభమూర్తిగిరినివాసం శ్రీనివాసమధికృత్య శ్రీనివాసవిలాసాభిధానాం
సకలకావ్యగుణసంపత్సంపూర్ణాం చమ్పూం స్వాభ్యర్థనయా కృతవన్తం దన్తావళమారోప్య విధాయ మహోత్సవమ-
ఙ్గీకృత్య తం ప్రబన్ధం కనకరాజతచన్ద్రహారకేదారవృత్త్యాదిభిరభితోషయతి స్మ విస్మయమానమానసస్తదీయశ్లేష-
వాక్ప్రసవాత్ ॥ ౮౩ ॥ యేన చానువత్సరప్రవర్త్యమానచాతుర్మాస్యకోటితులసీసమర్పణపూర్ణాహుతిమహోత్సవస-
మయసౌవర్ణతులాభారాన్వితశ్రీమచ్చన్నకేశవకటాక్షసుధాధారాభివర్ధితసామ్రాజ్యభూమా శ్రీరామభూపాలరా-
యరామభూమీపాలమణిః కార్తికోత్సవదీపికాభిధానం కంచన కారయిత్వా ప్రబన్ధం కుమ్భ్యస్థిసంభృతశాతకుమ్భమ-
ణ్డపారోపణోత్సవపూర్వకముదారహారభూవృత్తివివరణాదిభిరారాధయ్య సతతానవరతం భజతే తదాశిషాం భా-
జనతామ్ ॥ ౮౪ ॥ యస్మై కవిస్మయనీయకవనాయార్జితజనకల్పవిటపీ జటప్రోలుకొల్లాపురనగరాధినాథస్సుగభీరకలశామ్బు-
ధినిశానాథశ్రీవేఙ్కటజగన్నాథరాయనామా భూమీనాథస్స్వేష్టదైవతస్య జటప్రోలుపురనిలయస్య మదనగోపాల-
స్య భగవతో వైభవప్రతిపాదకం మదనగోపాలమాహాత్మ్యం నామ కంచన ప్రబన్ధం శ్రీశిఙ్గవటగిరినిలయం నృసింహమధి-
కృత్య నృసింహవిలాసాఖ్యాం చమ్పూప్రబన్ధమతిగభీరార్థభావపదబన్ధబన్ధురం నిర్మాప్య స్తమ్బేరమారోపణమహోత్సవ-
పురస్సరం కనకమయచన్ద్రహారరాజతాదికం శాలికేదారకృష్ణభూమ్యాదికం చ సీమాతీతసస్యభూమానమర్పయా-
మాస ॥ ౮౫ ॥ యస్మాచ్చ తాం సర్వామపి మర్యాదామాభ్యాగతసన్తత్యా చ శ్రీవేఙ్కటలక్ష్మణరాయనామా భూమీపతిర-
స్యస్తత్తనయో వినయోదయ్యాస్పృహణీయమానోఽధునాపి జటప్రోలుం గోపాయన్నాస్తేఽనన్యసామాన్యాం మాన్యాఖిల-
శ్రీపుషం చ దత్త్వా పరమాశిషమ్ ॥ ౮౬ ॥ యస్య చ ప్రబన్ధప్రబన్ధాఽనన్దితసకలప్రపఞ్చాస్సప్తపఞ్చాశత్సంఖ్యాకాస్సం-

ఖ్యాపతామధినేతుః ॥ ౮౭ ॥ తేచ తేనామతస్సంగృహ్యన్తే। తథాహి॥ శ్లో॥ ఆచార్యచమ్పూర్లలితా శ్రీమత్పరకాలగురువిజయ
నామా । అవ్యాసులలితపదభాగుత్తరపరకాలగురువిజయచమ్పూః ॥ ౮౮ ॥ నరసింహర్ద్రరాజశ్రీవాసవిలాసచమ్పూవస్తి
స్రః । రామేశ్వరవిజయాఖ్యా చమ్పూ రఘునాథవిజయచమ్పూశ్చ ॥ ౮౯ ॥ చమ్పూశ్చ కార్తికోత్సవదీపాఖ్యా కేశవాత్స
వాఖ్యాఽన్యా । ఆనన్దమకరన్దామృతసుతయా స్త్రగ్ధరా ప్రపన్నపూర్వపదా ॥ ౯౦ ॥ శ్రీరామశ్రీవాసావధిప్రత్యద్వ్యవేదపాద
సుతీ । శ్రీదేశికేన్ద్రగురువరవిషయాఽన్యా వేదపాదఘటితనుతిః ॥ ౯౧ ॥ ఆచార్యవేదపాదస్తవస్తధాన్యస్తదీయటీకా చ।
నవరత్నహారసంజ్ఞాస్తుతిరన్యాఽన్యా తదీయవివృతిశ్చ ॥ ౯౨ ॥ శ్రీరఙ్గేశచవేటాహతిస్తుతీ రామసుప్రభాతం చ । హయవదన
రఙ్గనాయకగోపాలానాం చ సుప్రభాతాని ॥ ౯౩ ॥ ప్రాబోధికస్తుతిర్ద్వే నిగమాన్తాచార్యవేఙ్కటేశ్వరయోః । శ్రీలక్ష్మీహ
యముఖయోర్లలితతమే పఞ్చరత్ననామనుతీ ॥ ౯౪ ॥ ఆచార్యవర్యగద్యం లలితోఽలఙ్కారమణిహారః । కావేరీలహరీస్తు
తిరతమధురా మేఘమాలా చ ॥ ౯౫ ॥ సూర్యోపరాగదర్పణసమయామృతనామనీ లఘుకావ్యే । శ్రీరాజవంశరత్నాకర
నామాఽన్యచ్చ లఘుకావ్యమ్ ॥ ౯౬ ॥ శ్రీరామాయణవైభవముత్తరరఙ్గాధినాథమాహాత్మ్యమ్ । మదనోపపదాకలితశ్రీ
మద్గోపాలమాహాత్మ్యమ్ ॥ ౯౭ ॥ శ్లాఘ్యావ సూర్యదణ్డకనామనుతిర్గీతమఞ్జరీ చ శుభా । విక్రాన్తరాఘవాఖ్యో వ్యాయోగ
శ్చాద్భుతస్సమగ్రాఙ్గః ॥ ౯౮ ॥ ఉన్మత్తపాణ్డవాఖ్యం ప్రేక్షణికం కరుణరసమనోహారి । చారుసుభద్రాపరిణయనాటక
మన్యత్సమగ్రాఙ్గమ్ ॥ ౯౯ ॥ రత్నప్రకాశికాఖ్యా శ్రీమల్లక్ష్మీసహస్రటీకా చ । వ్యాఖ్యా చ హంససన్దేశస్య రసాస్వాదినీతి
విఖ్యాతా ॥ ౧౦౦ ॥ శ్రీమత్కృష్ణజయన్తీపౌర్వాపర్యస్య నిర్ణయశ్చాప । శూద్రాశీరిన్ణ్ణీతిస్సరస్వతీ మూలధనమితి నిబ
న్ధః ॥ ౧౦౧ ॥ అన్యశ్చ శిష్టసిద్ధాన్తపద్ధతిర్నామకశ్చ నిబన్ధః । కర్తృక్రమనిర్ణీతిః కావ్యాత్కస్యరక్షా చ ॥ ౧౦౨ ॥ సోద
ర్యకన్యకాద్వయవివాహనిర్ణీతినామకో గ్రన్థః । లఘుతరభగవత్పూజాసంగ్రహనామాపకశ్చ నిబన్ధః ॥ ౧౦౩ ॥ స్వయం
వ్యక్తప్రతిష్ఠాయా అధిమాసోత్సవస్య చ । అతీతశ్రాద్ధకర్తవ్యకాలస్యాపి వినిర్ణయాః ॥ ౧౦౪ ॥ వివాహకాలనిర్ణీతిరిత్యా
ద్యాః కృతయోఽనఘాః । శ్రీశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతిశితుః ॥ ౧౦౫ ॥ సప్తాధికపఞ్చాశద్గ్రన్థా హ్యాశైశవాదనే
నకృతాః । ఆషష్టితమాద్వర్షాదగ్రేకతివాప్రణేష్యన్తే ॥ ౧౦౬ ॥ ఇతి ॥ గద్యం ॥ యస్మింశ్చ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసదేశికేన్ద్రరఙ్గ
నాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలదేశికానాం త్రయాణాం కృపాసుధాతరఙ్గిణ్యః ప్రయాగ ఇవ త్రివేణ్యస్సంగమ్య సమన్
గుత్తరరఙ్గా గర్జన్తి ॥ ౧౦౭ ॥ అయం హి శ్రీమాన్కృష్ణార్యనామా ధీమాన్ శ్రీమతీం తాం వనపర్తి మహారాజ్ఞీం ప్రాజ్ఞశి
రోమణిమఖిలక్షేమంకరగుణైకదమ్బాం శ్రీశఙ్కరామ్బాం మహాభాగవతీం శ్రీభాగవతం శ్రీవాత్స్యవీరరాఘవా
చార్యప్రణీతశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా సహ సంశ్రావయ్యైవమనుశశాస ॥ ౧౦౮ ॥ భవతి దేవీదం
మదీయమాశాసనం నిశమయితవ్యం సావధానేన హృదయేన తత్రభవత్యా-లోకోత్తరైతాదృశసవ్యాఖ్యశ్రీభాగవత
నిశమనమహాభాగ్యస్యానురూపమేతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనమేవ మహత్తరం కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౦౯ ॥ న చేదృశీ వ్యాఖ్యా
ఽతితేన వాఽనాగతేన వా వర్తమానేన వా వాచస్పతికల్పేనానల్పప్రతిభేనాపి శక్యా నిర్మాతుం కేనచిదపి సుధీమణినా ॥ ౧౧౦
అయం చ తత్రభవాన్ మదీయకులశిరోమణేర్గోపాలరాయభూపాలమణేః ప్రపౌత్రస్య వెంకటగ్రామణీనామ్నః క్షితిపా
లశిరోదామ్నః పురస్తాత్సభాస్తారశిఖామణిస్సమస్తప్రశస్తానవద్యగుణశేవధిస్సుధీమణిశ్శ్రీమాన్వీరరాఘవాన్తర్వా
ణిః ॥ ౧౧౧ ॥ అతో నిజకులపూర్వజాస్థానవిద్వదగ్రణీప్రణీతవ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనం చ న్యాయ్యమేవ ధర్మ్యైవ వర్త్మని సంచర
న్త్యాస్తత్రభవత్యాః ॥ ౧౧౨ ॥ ఆశాస్మహే చ వయమేతాం ముద్రాక్షరముద్రితాం విరచయ్య వ్యాఖ్యాం ప్రఖ్యాపయి
తుమ్ ॥ ౧౧౩ ॥ అతివిపులరచనాపరిశ్రమగ్రస్తసమస్తసమయతయాఽయమాయస్సంశోధ్య పరిష్కర్తుమలబ్ధావసర ఏవ త
త్రభవాన్సబ్రహ్మనిష్ఠవరిష్ఠః ప్రతిష్ఠితాకృతకనగరీమితి శ్రీతవతామస్మాకమపి భవదీయాస్థానవైదుష్యసమాసాదితత
దనుబన్ధతయా తదీయవ్యాఖ్యాం సమ్యక్పరిష్కృత్య పరమవ్యోమ విహరమాణస్యాపి తస్య మహాభాగవతకులమహాభరణ
స్యాన్యాయ్యమానన్దనమ్ । తథాహి భూయిష్ఠసమయవిప్రకర్షేప్యైకాధికరణ్యాభిమానశ్చ దుస్త్యజః కృతవిదామ్ ॥ ౧౧౪ ॥
న ఖల్వతోఽస్యాస్మాభిర్విధాతవ్యం నామేదృశవ్యాఖ్యానప్రణయనవిహితసకలలోకోపకారభూమ్నో లోకోత్తరకల్యా
ణగుణసీమ్నః స్మదాస్థానపూర్వవిరచితధామ్నో మహాభాగవతశిరోదామ్నస్తస్యాన్యదవశిష్యతే కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౧౫ ॥

చాస్య త్రభవత్యా సకలేతిహాసపురాణానాం శ్రవణకృతక్షణయా సౌశీల్యాదిభిస్సకలలలనాకులవిలక్షణయా నిరీతిరాజ్యర
క్షణవిచక్షణయా భగవద్భాగవతాచార్యకైంకర్యదక్షిణయా గురుదక్షిణానామైతచ్ఛ్రీవణనిధిశ్రీయుతయా ప్రదే
యాఽస్మభ్యమవశిష్యతే ॥ ౧౧౬ ॥ యానిచ తత్రభవత్యా కలితాని వాపీకూపతటాకారామభగవదాలయబ్రహ్మప్రతిష్ఠా
గోభూకన్యాదానరూపాణి భగవత్కైంకర్యాణి సర్వాణ్యపి తాని ముద్రాక్షరముద్రణేనైతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపన
లక్షణమహత్తమకైంకర్యస్య నార్హన్తి కోటితమీమపి కలామ్ ॥ ౧౧౭ ॥ ఇతి తదుదీరితామమృతాసారసారణీం వీరరాఘవీ
యగుణవిస్తారణీం వాణీధోరణీం నిశమ్య సమ్యగానన్దతున్దిలాన్తఃకరణా దేవీశజటారామ్బా స్వనుగృహీతాస్మ్యనేన శ్రీ
భాగవతకైంకర్యానుశాసనేనేత్యానాయ్య ముద్రణోచితానతిస్థూరాన్సభారాంశ్చన్నపట్టానాద్వ్యాఖ్యామి
మాంసమూలాంభద్రాం ముద్రాం ప్రయితుమున్నిద్రాం తిరువేలుక్కూహలాగ్రేషు సప్తోత్తరాష్టశతాధికైకసహస్రసం
ఖ్యాకేషు శాలివాహనశకాబ్దేషు పార్థివనామ్ని హాయనే నిజశ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యామాజిజ్ఞపత్ప్రాజ్ఞపరిషన్మాననీయ
కౌశలభూమానమప్పాశేషగిరిరాయనామానమధికృతం కర్తవ్యకార్యావ్యవధికృతం నిజాస్థానస్థాపితాయాం బ్రహ్మ
విద్యావిలాసాభిధానాయాం స్వకీయముద్రాక్షరశాలాయాం పి శాలాయామ్ ॥ ౧౧౮ ॥ తేన చ తదాజ్ఞావశంవదేన ప్రయం
వదేన శేషగిరిరాయేణ తదహరేవారేభే మహదిదం వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసనాథం శ్రీభాగవతం సంముద్రయితుం భద్ర
ముష్మై ద్రయితుం చ లోకానామ్ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏవం సంముద్రయితుముపక్రాన్తాం వ్యాఖ్యాం విఖ్యాతసకలార్థపోషకల్యా
మతివైపుల్యాం కలికలుషవిశేషపరిమోషణకల్యాం కల్యాణతమామిమాం సావధానమానసశ్శోధయతి స్మ బాంధవతా
మగ్రణీః ప్రత్యగ్రదుర్గ కృష్ణార్యవర్యో యథాప్రతిశ్రుతం విశ్రుతవిస్తృతయశాదిశాం ముఖేష్వామాసద్వితయమాప్ర
థమస్కన్ధం తత్తద్దేశభూయః ప్రయత్నసమార్జితపఞ్చషవ్యాఖ్యానకోశపరిశీలనపురస్సరమతికౌతుకాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ అ
త్రాన్తరే శ్రీమన్మహీశూరమహారాజధానీరాజాధిరాజకర్ణాటసింహాసనాధీశ్వర శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్ర మహారాజకు
లదేశికేన శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర మహాదేశికేన పరిపూర్ణమహావిభూతిపరబ్రహ్మానుబుభూష
యా పరమం వ్యోమ ప్రతిష్ఠాసమానేనాదావేవ నిరతిశయకరుణాపరిణాహగురుణాకటాక్షసుధాఝరేణస్యాదసావితి
కృతాభిషేకోఽస్య సౌ శ్రీకృష్ణార్యవర్యశ్శ్రీ బ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర మహాదేశికదివ్యాస్థానసింహాసనేఽభ్యభిషి
షేచయిషయా మహీశూరరాజధానీం ప్రత్యాగన్తుమనుగృహీతస్తేన చ శ్రీమతా చామరాజేన్ద్రేణ నిజాస్థానాయ మహా
దేశికాస్థానాచార్యకధౌరంధర్యచర్యావలమ్బనాయాభ్యర్థ్యతే స్మ పార్థివవత్సరశ్రావణికమాస్యేవ పార్థివసార్థ
మూర్ధన్యమణినా ఘృణినా గుణినాం శిఖామణినా ధరణీనలినీనభోమణినా ॥ ౧౨౧ ॥ నిశమ్య చేమముదన్తం మహాన్తమఖిల
పురాణేతిహాసధర్మశాస్త్రమన్త్రార్థరహస్యభూయశ్శ్రావణభావితాచార్యకస్య శ్రీకృష్ణార్యవర్యస్యాపి శ్లేషతో నిజా
స్థానీమపనీతముక్తాఫలామివ శుక్తిపుటీం పిదన్తీ సీదన్తీ సముపక్రాన్తముద్రణవీరరాఘవీయపరిసమాప్తిమహాన్తరాయ
సంభావనయా గమ్భీరాం భణతి స్మైవం భారతీం సారాజ్ఞీ శిఖామణిః ॥ ౧౨౨ ॥ నన్వార్యపాదాః కథమిదమారబ్ధం శ్రీభా
గవతవ్యాఖ్యానముద్రణమేవముద్రితం భవిష్యతి - యేనాధునా తత్రభవద్భిః ప్రాప్స్యతే శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణ
చరణారవిన్దపరిచరణమహాసామ్రాజ్యభాజనతా - జనతా చేయం తత్రభవద్వదననిస్సరదుదారహరికథాసుధాసా
రదూరతాజనితాం ఘనతాపపారవశ్యరీమరుమరీచికాఝరీం ప్రవిశ్యేవ మన్యేథ న్యేతరాం ప్రాప్స్యతి విసంస్థులతామ్ ॥ ౧౨౩ ॥
కః పునరితః పరమేతాం చన్ద్రికాం శక్నుయాత్పరిష్కృత్య ప్రవర్తయితుం దేశాన్తరముపేయుషి తత్రభవతి ద్విజరాజా
నన్వేతావతైవమస్యాస్సమమేన భగవత్కథాసుధాస్వాదనభాగధేయమప్యస్మాకం విశ్రమిష్యతీతి ॥ ౧౨౪ ॥ ఏవముదీరి
తాముదారతమభక్తివినయమేదురాం సాదరాం తద్గిరాం పరంపరామాకర్ణ్య ప్రతివాచముదాచదుదారమతిః కృష్ణా
ర్యకృతిపతిః ॥ ౧౨౫ ॥ దేవి మాఘోత్తత్రభవత్యా విక్లబమన్తరఙ్గం శ్రీవీరరాఘవీయచన్ద్రికాముద్రణాన్త
రాయాతిసంభావనయా - నిరుహ్యాత ఏవ యథా ప్రతిశ్రుతమేతస్ముద్రణకైంకర్యమాచార్యకసామ్రాజ్యాభిషేక్తైరస్మ
త్స్వామిభిస్స్వ్యగ్వ్యాశోధ్యామూలశిఖరమిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం నియోజ్య ముద్రాక్షరపిపర్యాప్సాదిశోధనేన పరిష్కృ
ర్తుమస్మదనుజన్మానం సన్మాననీయనయవినయాదిసుగుణోదన్తం వేదాన్తార్యనామానం జ్ఞానభక్తివైరాగ్యసీమానం భ

వదీయాస్థానకృతధామానమితి॥ ౧౨౬ ॥ ఏవమాశ్వాస్యతామకలఙ్కం శఙ్కరామ్బానునితరసాధారణశుభగుణశాలి కామవ్యశీకామాశ్రితమసీషికులపాలికాం కులపాలికాశిరోమణిం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాసంశోధనసంముద్రణనిష్పాదన విశయతిమిరవిధూననవిధూయమానప్రసరైర్మధూళీరుచిరైర్వ్యాహారవిసరైః తదాత్వశూన్యమానశ్రీయామునస్తోత్రరత్నశానిమజ్జితసర్వస్వనావసరసమర్పితాం తస్యామహారాజ్ఞీశిఖామణేస్సపర్యాచర్యా మార్యాభినన్ద్యామభినన్ద్య కృతప్రస్థానో మహీశూరరాజధానీముపేత్య ప్రత్యుద్గతో మహారాజచామరాజేన్ద్రేణ సబహుమానమానీయ నిజాస్థానీం ప్రార్థితస్స్వాచార్యకధౌరంధర్యకృతే సత్కృతశ్చ తత్కాలోపయుక్తైరుపచారైః శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణదివ్యాస్థానమాస్థాయ పార్థివవత్సర భాద్రపదాసితదళనవమ్యాం శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికచరణారవిన్దద్వన్ద్వసన్నిధి సమధిగత మోక్షాశ్రమక్రమో ఽపరేద్యుస్సమక్షం శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రక్షితీశానసార్వభౌమస్య మహత్యాం సమిత్యాం సనాతన శ్రీమద్యతివరకురుకేశనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రపరంపరానిరన్తరాధ్యుషితే చతుస్సప్తతి శ్రీవైష్ణవపీఠాచార్యపురుషకోటీరకోటీనిరాజ్యమానోపాంతే శ్రీమతిమహతి నిరాకృతశారదనీరదభాసనే రాజితసింహాసనే శ్రీరఘునన్దన ఇవకులక్రమాగతే దివ్యరత్నసింహాసనేకులపరంపరాగతం మణికిరీటమివ గురుపరంపరార్చితం శ్రీహయవదనం సలక్ష్మీనారాయణం నిషాద్యోత్తమాఙ్గే వసిష్ఠాదిభిర్మహర్షిభిరివ పరమహర్షిభిరృత్విగ్గణైర్నిష్పాదితసామ్రాజ్యాభిషేకో ఽభ్యుపగత శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర నామాసీమాతీతభాగ్యభూమా శ్రీమానాచార్యకసామ్రాజ్యం ప్రాజ్యమనుభవన్ననుదిననిష్పత్త్యాహ నిర్వర్తిత శ్రీహయవదన లక్ష్మీనారాయణ ప్రాఞ్చ కాలికసపర్యాచర్యతయా సర్వమప్యవన్ధ్య మేవగమయన్సమయ ముపాదానస్వాధ్యాయ సమయపరికల్పితావకాశస్తదాజ్ఞీసత్కారకృతజ్ఞతయా యథాప్రతిజ్ఞం సముత్సార్య తత్ర తత్ర విద్యమానాన్ శబ్దదోషాన్సంయోజ్య సాధుశబ్దాన్ సంఘటయ్య ఘటితార్థాని వాక్యాని యథార్హం సమీకృత్య దృశ్యమానవ్యుత్క్రమాస్తత్ర తత్ర పఙ్క్తీః పరిష్కృత్య సజాతీయకతయా ఽఽ మూలశాఖాసావధానం వ్యతానీదిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తనిర్ధారణ సౌగన్ధ్యబన్ధురాణాం మహాభాగవతధురంధరాణామతిభోగ్యాం శ్రీమన్నిగమశిఖరదేశికమణిరివ మహతః ప్రయాసాద్వ్యాసార్యైః ప్రణీతామలబ్ధశోధనావసరతయా ఽవసానసమయే పరిష్కరణీయాసేయం భవద్భిరితి తద్వితీర్ణాం శ్రీభాష్యటీకామివశ్రుతప్రకాశికామ్ ॥౧౨౭॥ తథాగ్రన్థాన్తేచాచార్యప్రణీతా ఏతే శ్లోకాః ॥ సంముద్రితాదృశ్యన్తే॥ యథాహ॥ శ్లో॥ టీకా శ్రీ ఘువార్యాభిధకృతిరచితా తైరసంశోధితత్వాత్ప్రాయశ్శబ్దార్థవాక్యాదిషువిషమగతిర్లేఖకానాంచదోషాత్ । నానాదేశీయకోశైస్స మతివిభవతశ్చాపిసంశోధితాసీచ్ఛ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాదిమపదకలితస్సంయమీన్ద్రేణసైషా ॥ ౧౨౮ ॥ శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాశోధనకైఙ్కర్యవైభవేన హరిః । ప్రీణాతుహయగ్రీవో లక్ష్మీనారాయణస్సకృష్ణశ్చ ॥ ౧౨౯ ॥ భాగవతచన్ద్రికైషావాత్స్య శ్రీవీరరాఘవార్యకృతా । శ్రీభాగవతసుధాంశుం ప్రసంధయస్తీచిరాయజయతుభువి॥౧౩౦॥ఇతి॥ఏవం శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికపరిశోధితామేతాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాముపాదాయవేదాన్తాచార్యస్తత్పూర్వాశ్రమసోదర్యశ్శ్రీమద్వనపర్తినగరసామ్రాజ్యధురంధరశఙ్కరామ్బానిదేశనతత్పౌత్ర శ్రీరామేశ్వరభూమీశ్వరానుమత్యాచావహితమనాముద్రణావసరస్ఖలితాన్యథాఘటితవర్ణపఙ్క్త్యాదిసమీకరణాదిభిర్వ్యశోధయత్ప్రబోధవతాంవరేణ్యస్సంఖ్యావతామ్ ॥ ౧౩౧ ॥ ప్రథితమతికృతివరేణ్యాతతిగణ్యతమపుణ్యాశుభదాక్షిణ్యశరణ్యతాదిగుణశాలినామగ్రణ్యా శ్రీమతాసవైరాజాబహిరీబలవన్తబహదరు గిరుదస్ఫురదురుయశసా రామేశ్వరభూమీశ్వరేణనియుక్తస్సముద్రిక్తపరితోషఃపరికలితనయవినయముఖగుణపరిపోషస్శ్లాఘనీయమతివిశేషశ్శేషగిరిరాయశ్చ యథావసరంనియోజయన్వర్ణఘటనాదిషు తాంస్తాన్నియోజ్యాన్నిరవర్తయదప్రమత్తో మహారాజమన్దిరనివేశితాయాంబ్రహ్మవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలాయామన్వర్థనామధేయశీలాయామఖిలాముపముద్రణక్రియామ్ ॥౧౩౨॥ ఏవంపార్థివవత్సర నిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యాః ప్రభృత్యా దుర్ముఖివత్సరనిజజ్యేష్ఠశుక్ల పఞ్చమ్యై తత్స వీరరాఘవీయచన్ద్రికం శ్రీభాగవతమాసీన్ముద్రితమ్ ॥ ౧౩౩ ॥ ఇత్థంకారమతివిలమ్బితే ఽపిసమగ్రగ్రన్థసంశోధకాదయస్స్వైపియంకంచిదప్యప్రాప్యైవోపసర్గలవంనిరవర్తయన్నైతస్మదర్శనాభిధానంమహత్తరం శ్రీభాగవతకైఙ్కర్యమ్॥ ౧౩౪ ॥హన్త ,, శ్రే

యాంసి బహువిధాని ,, త్యాగాణకశ్చనఖల్వేతస్మద్గుణలక్షణైవిష్వాదిత సకలలోకశర్మణి సత్కర్మణి కదాఽపిస్యధా
త్పదం భగవతో యదుకులసార్వభౌమస్య శ్రీ హయవదన లక్ష్మీనారాయణయోః శ్రీమన్నాథయామునయతివరకురుకే
శనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలాదిగురుపరంపరాయాశ్చ ఘనపరిణాహయా కరుణయా ॥ ౧౩౫ ॥ తామేతాం శ్రీ
భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా మభినిషేవ్యసుదూరవిధూనిత భవదవతాపాటోపాస్సుఖ మాసతాం సతాంసముదయాస్స
ముదయుద్దయాసముదయాః ॥ ౧౩౬ ॥ దుర్లభతమ శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యాన లాభలక్షణ మహాగుణామృతార్ణవనిమగ్న
స్వాన్తానిసర్గదాన్తాస్స్వభావ శాన్తాశ్శ్రీమన్తో మహాభాగవత వతంసా అస్మిన్ముద్రితైవమహతి ప్రబన్ధేముద్రణావసరరభస
వశసంభావితవర్ణ విపర్యయాది దోషదర్శనకార్పణ్య సంజ్వరమలీమ సమానసాహా జాతు చిదపిభూవన్గుణగ్రహణైకజీ
వాతవస్సకలజగదుజ్జీవన హేతవస్సంసారసాగర తారణసేత వస్త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తమహాసౌధపరిష్కరణకేతవస్స
న్త ఇతిదృఢతరం ప్రతీమః ॥ ౧౩౭ ॥ శ్లో ॥ యద్భక్త్యపజ్ఞమిహ భాగవతస్య టీకా సేయం విశోధ్యసముదమ్ద్రితచన్ద్రికా
ఖ్యా । రామేశ్వరస్యనృతతేర్భువి శఙ్కరామ్బాపౌత్రస్యతస్యసుచిరాయవిభాతుకీర్తిః ॥ ౧౩౮ ॥ అపియంచ ॥ యత్ర శ్రీపర
కాలదేశికమణేర్మాలాగ్రతీర్థాదికా సమ్యగ్భాతిసదాతనీబహుమతీ రామేశ్వరేన్ద్రాజ్ఞయా । స్వీయేకృష్ణపురేహరేర్న్వ
పమణిర్గోపాలకృష్ణస్యతజ్జీర్ణం మన్దిరముద్ధరమ్ముఖతః కృత్వాశిలామణ్డపమ్ ॥ ౧౩౯ ॥ యఇహ భగవాన్నాచ్చారమ్బాం
పితామహమాతరం విపదపనయాదిష్టార్థానాం తథా ప్రతిపాదనాత్ । వ్యతనుతసమృద్ధార్థాం తస్యాత్మనీనశుభప్సయా
యజనసదనం గోపాలస్యవ్యధాదుపలైర్నవమ్ ॥ ౧౪౦ ॥ సమ్యక్కోహమ్మలగట్టునామనిగిరౌయః ప్రాదురాసీత్పురాతత్రాద్య
గ్వనపత్రిరాష్ట్రకుశలాధానాయమానాయకః । రమ్యాం పుష్కరిణీం విధాయవితతాం తస్త్రీత యేతద్గిరౌ మాసేకా
ర్తికికేనుహోత్సవమపిప్రావర్తయద్వార్షికమ్ ॥ ౧౪౧ ॥ అసౌదిక్పాలాళీమకుటమణిపాళీసఖయశావిశాం నేతా హ్యాత
న్ప్రశ ఇహానభూతోనభవితా । ఇతిశ్లాఘేయ్యా ఽ నర్ఘప్రగుణగుణ వన్మాన్యచరితో వశీనానాభాషా లిపివచన లేఖాతి చతు
రః ॥ ౧౪౨ ॥ ప్రసన్నాత్మానిత్యం విలసదసదృక్షాఢ్యమహిమా క్షమాశాలీకాలీకృతరిపుజనాలీకఫలకః । దయా దాక్షిణ్యశ్రీన
యవినయవిజ్ఞానజననిభూః ప్రభూణాంమూర్ధన్యస్సుమతిరతిధన్యస్సరసవాక్ ॥ ౧౪౩ ॥ ప్రభుత్వేతారుణ్యేఘనకనకరత్నాది
విభవేనుహోద్దామేసత్యప్యనధిగతగర్వాఙ్కురకథః । గభీరోదారాత్మా కులసముచితాత్యద్భుత గుణోల్లసద్భూమా
రామేశ్వరధరణిపాలో విజయతామ్ ॥ ౧౪౪ ॥ శ్రీ మద్భాగవతం యదాననసుధాసక్తిశుకోద్భాసతాం తద్వ్యాఖ్యాయదుదీరి
తాసజయతాచ్ఛ్రీరాఘవార్య స్సుధీః । యస్తాం సాధువిశోధ్య సర్వ విదుషాం భోగ్యామతానీ త్తరాంస శ్రీకృష్ణ కలిద్వి
షద్విజయతాం శ్రీ బ్రహ్మతన్త్రోగురుః ॥ ౧౪౫ ॥ పూర్వాశ్రమతనయేన శ్రీకృష్ణ బ్రహ్మతన్త్ర పరకా
లగురోః । శ్రీశ్రీనివాస రాఘవకృతినాభాభాతుభూమికైషాలిఖితా ॥ ౧౪౬ ॥ శ్రీ వీరరాఘ
వీయవ్యాఖ్యామృతపూర సేకవికలఙ్కమ్ । భాగవతచన్ద్రబిమ్బం భాగ్యాజ్జగతాం
విజృమ్భతాంభవ్యమ్ ॥ ౧౪౭ ॥ శ్రీ హయవదనాయనమశ్శ్రీరామానుజ
యతీశ్వరాయనమః । నిగమాన్తార్యాయనమశ్శ్రీమత్పరకాలదేశి
కాయనమః ॥ ౧౪౮ ॥ ఇతి శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా.

శ్రీ శ్రీ హయవదన శ్రీనివాస ప్రసీద శ్రీ శ్రీ

శ్రీ శ్రీ కృష్ణ బ్రహ్మతంత్ర పరకాలమహాదేశికైరనుగృహీతోనుగ్రహః

ఓం స్వామినః స్వస్తి చంత్రాశ్రితాస్స త్వాస్సకలాస్సంత్వితి భవంతో మహాంతో ఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోః శ్వోకోత్తం దీర్ఘమాయుష్యం భూయాదితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతో ఽనుగృహ్ణంతు ॥ అద్యానుష్ఠితే వైవాహికే శుభకర్మణి మంత్రలోపే తంత్రలోపే ద్రవ్యలోపే శ్రద్ధాలోపే సంభవత్యపి సర్వం యథావదనుష్ఠితం భూయాదితి తత్ర భవంతో భవంతో ఽనుగృహ్ణంతు ॥ ఇమౌ దంపతీ వందారుకబృందారకబృందాగ్రగణ్యకోటీరకోటీతటఘటితచటులమణిపటలవిసృమరసురుచిరమరీచివీచిపరిచుంబితచరణాంబుజస్య - కలశాంబుధిరాజన్యకన్యాస్తనస్తబకవాస్తవ్యనిస్తులకస్తూరికామోదప్రశస్తిసౌవస్తికకౌస్తుభాభరణస్య - రమాలోచనచకోరహరిణకిరణస్య క్షమాచిత్తసరోజషట్చరణస్య నీలావిలాసవిహారశరణస్య - శరణాగతభరణాయత్తకరుణస్య నిఖిలభువనశుభంకరణస్య - ఫణాధరధురీణధరణీధరాభరణస్య - జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాద్యనంతకల్యాణగుణవిలాసనివాసస్య శ్రీశ్రీనివాసస్య పరదైవతస్యానుగ్రహేణ - శచీపురందరావివాతిమాత్రసౌభాగ్యధురంధరౌ - సరస్వతీచతురాననావివ సకలకలాచతురాననౌ - జానకీరఘునందనావివ జగదానందనౌ - రోహిణీచంద్రమసావివ పరస్పరప్రేమసాంద్రమనసౌ - అరుంధతీవసిష్ఠావివ సదాచారనిష్ఠౌ - రతికుసుమచాపావివాన్యోన్యానురూపరూపౌ - రుక్మిణీవాసుదేవావివ ప్రవర్ధమానపుత్రపౌత్రాదిసంతానప్రభావౌ చ భూయాస్తామితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతో ఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోః - శ్రీమత్సరసిజాసనసరస్వతీయతిరాజకురుకేశనిగమాంతదేశికబ్రహ్మతంత్రపరకాలయతివరాదిగురుపరంపరాచిరకాలనిరంతరారాధితచరణారవిందస్య శ్రీహయగ్రీవస్య నిరవగ్రహేణానుగ్రహేణాతిసముద్రం గాంభీర్యమతిదేవాచార్యం మతిచాతుర్యం అతిజాహ్నవి పావనత్వమతిసూర్యం తేజస్విత్వమతిచంద్రమాహ్లాదిత్వం చ భూయాదితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతో ఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ వైవాహికశుభోత్సవే తదీయారాధనే - హరితతరకదళికాపత్రమరకతకభద్రాసనాధిరూఢేన శాణోల్లీఢహీరమణిరేఖాస్మేరయా ఘృతధారయా సహధర్మచర్యాపరిగృహీతేన - నిజగుణానురూపేణ సూపేన సచివేన - కందళితానందకందరసోద్దండకూశ్మాండదుర్వారరసోర్వారుకమూర్తాంగవార్తాకరసజటాలపటోలశాకైరంగైః - రసైః షడ్భిర్గుణైః - సహకారామలకజంబీరమయేనోపదంశేన శక్తితమేన - మాకందాదిఫలవితానైః ప్రధానైః - అతిరసైరతిరసైర్మనోహరైర్మనోహరైరఖిలజనమోదకైర్మోదకైస్సంవర్ధితహోలికాభిర్గోళికాభిరుజ్జృంభితరసాటోపైశ్శష్కుల్యాద్యపూపైః పరిజనకలాపైః - మార్జికాదధిమార్జికాభ్యాం చామరగ్రాహికాభ్యాం మృణాళసూత్రసచ్ఛాత్రగోధూమపిష్టవిరచితసేవాభిధానభక్ష్యవిశేషైశ్చామరైశ్చ పరిగతేన - అఖండమండదధిఖండవిమలవాససా పరివీతేన తారాపతిదీప్తదోరాహావధీరణక్షీరణాభిషిక్తేన - పప్పళాభిధానధవళాతపత్రపరిష్కృతేన - నిగృహీతతృష్ణాసహచరీపరిరబ్ధక్షుద్భారప్రతిపక్షరాజేన శాల్యోదనమహారాజేన శుద్ధాత్మనా ఽనేన యజమానేనైవ తోషితో ఽశేషభాగవతాంతర్యామీ శేషగిరినివాసశ్శ్రీశ్రీనివాసస్సుప్రసన్నో వరదో భూత్వా - అనయోర్దంపత్యోర్నిరంతరం క్షేమస్థైర్యవీర్యవిజయాయురారోగ్యభాగ్యాభివృద్ధిప్రదో భూయాదితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతో ఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ శుభోత్సవే ఘనసారఘనసారమృగమదఘుసృణమసృణితవివిధచందనగంధైః - అవికలవకుళముకుళమరువకకురవకమల్లీమతల్లీచంపకచాంపేయమందారకుందారవిందకుటజకదంబముఖసుమకదంబగుంభితైః లోకోత్తరసౌరభకరంబితైర్మాల్యకదంబైః - ఏలాలవంగజాతిఫలకాశ్మీరజకర్పూరపరిమళపరిమిళితక్రముకఫలసుధారసముగ్ధస్నిగ్ధసుధాచూర్ణపేశలైస్తాంబూలైశ్చ పరితోషితానాం భాగవతానామశేషాణామమీషాం తత్రభవతాం భవతామమోఘాభిరాశీర్భిరస్మిన్ కల్యాణగృహే శ్రీశ్రీనివాసదివ్యమహిషీమణిశ్శ్రీమహాలక్ష్మీస్స్వైరమాభూమానముద్దామానమవలంబతామితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతో ఽనుగృహ్ణంతు ॥ సద్యస్సువృష్ట్యా సర్వే నదనదీతటాకాస్సంపూర్ణా భూయాసురితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతో ఽనుగృహ్ణంతు ॥ దేశోఽయం నిరుపద్రవోఽస్తు ॥ * * *

రాజా ధార్మికో విజయీ చ భవతు ॥ సర్వే జనాస్సుఖినో భవంతు ॥ సమస్తసన్మం

గళాని భవంతు సత్యా ఏతా ఆశిషస్సంతు

శ్రీ హయవదనపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణాయపరబ్రహ్మణేనమః

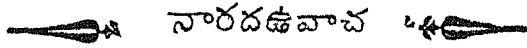
శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యప్రారంభః

యంప్రవ్రజంతమనుపేతమపేతకృత్యం ద్వైపాయనోవిరహకాతర ఆజుహావ । పుత్రేతితన్మయతయాతరవోభినేదు
స్తంసర్వభూతహృదయం మునిమానతోస్మి ॥ ౧ ॥ నైమిశేసూతమాసీనమభివాద్య మహామతిమ్ । కథామృతరసాస్వాద
కుశలశ్శౌనకోబ్రవీత్ ॥ ౨ ॥ శౌనకఉవాచ అజ్ఞానధ్వాంతవిధ్వంసకోటిసూర్యసమప్రభ । సూతాఖ్యాహికథాసారం
మమకర్ణరసాయనమ్ ॥ ౩ ॥ భక్తిజ్ఞానవిరాగాప్తవివేకోవర్ధతేకథమ్ । మాయామోహనిరాసశ్చవైష్ణవైఃక్రియతేకథమ్॥ ౪ ॥
ఇహఘోరేకలౌప్రాయోజీవశ్చాసురతాంగతః । క్లేశక్రాంతస్యతస్యైవశోధనేకింపరాయణమ్ ॥ ౫ ॥ శ్రేయసాంయద్భవే
చ్ఛ్రేయఃపావనానాంచపావనమ్ । కృష్ణప్రాప్తికరంశశ్వత్సాధనంతద్వదాధునా ॥ ౬ ॥ చింతామణిర్లోకసుఖంసురద్రు
స్స్వర్గసంపదమ్ । ప్రయచ్ఛతిగురుఃప్రీతోవైకుంఠంయోగిదుర్లభమ్ ॥ ౭ ॥ సూతఉవాచ ప్రీతిశ్శౌనకచిత్తేతేయతోవచ్మి
విచార్యతత్ । సర్వసిద్ధాంతనిష్పన్నంసంసారభయనాశనమ్॥ ౮ ॥ భక్త్యోఘవర్ధనంయచ్చకృష్ణసంతోషహేతుకం। తదహంతేభి
ధాస్యామిసావధానతయాశృణు ॥ ౯ ॥ కాలవ్యాళముఖగ్రాసత్రాసనిర్నాశహేతవే । శ్రీమద్భాగవతంశాస్త్రంకలౌకీరే
ణభాషితమ్॥ ౧౦ ॥ ఏతస్మాదపరంకించిన్మనశ్శుద్ధ్యైనవిద్యతే । జన్మాంతరేభవేత్పుణ్యంతదాభాగవతంలభేత్ ॥ ౧౧ ॥ పరీక్షి
తేకథాంవక్తుంసభాయాంసంస్థితేశుకే। సుధాకుంభంగృహీత్వైవదేవాస్తత్రసమాగమన్ ॥ ౧౨ ॥ శుకంనత్వావదన్సర్వే
స్వకార్యకుశలాస్సురాః।కథాసుధాంప్రయచ్ఛస్వగృహీత్వైవసుధామిమామ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏవంవినిమయేజాతేసుధారాజ్ఞాప్ర
పీయతాం । ప్రపాస్యామోవయంసర్వేశ్రీమద్భాగవతామృతమ్ ॥ ౧౪ ॥ క్వసుధాక్వకథాలోకేక్వకాచఃక్వమణిర్మహాన్।
బ్రహ్మరాతోవిచార్యైవంతదాదేవాంజహాసహ ॥ ౧౫ ॥ అభక్తాంస్తాంశ్చవిజ్ఞాయనదదౌసకథామృతం । శ్రీమద్భాగవతీవా
ర్తాసురాణామపిదుర్లభా ॥ ౧౬ ॥ రాజ్ఞోమోక్షంతథావీక్ష్యపురాధాతాపివిస్మితః। సత్యలోకేతులాంబద్ధ్వాతోలయత్సా
ధనాన్యజః ॥ ౧౭ ॥ లఘూన్యన్యానిజాతానిగౌరవేణఇదంమహత్। తదాఋషిగణాస్సర్వేవిస్మయంపరమంయయుః ॥ ౧౮ ॥
మేనిరేభగవద్రూపంశాస్త్రంభాగవతంక్షితౌ । పఠనాచ్ఛ్రవణాత్సద్యోవైకుంఠఫలదాయకమ్ ॥ ౧౯ ॥ సప్తాహశ్రవణేనైవ
సర్వథాముక్తిదాయకం । సనకాద్యైఃపురాప్రోక్తం నారదాయదయాపరైః ॥ ౨౦ ॥ యద్యపిబ్రహ్మసంబంధాచ్ఛ్రుతమేత
త్సురర్షిణా।సప్తాహశ్రావణవిధిఃకుమారైస్తస్యభాషితః ॥ ౨౧ ॥ శౌనకఉవాచ లోకవిగ్రహయుక్తస్య నారదస్యాస్థిర
స్యచ।విధిశ్రవేకుతఃప్రీతిఃసంయోగఃకుత్రతైస్సహ ॥ ౨౨ ॥ సూతఉవాచ అత్రతేకీర్తయిష్యామిభక్తియుక్తంకథానకం
శుకేనమమయత్ప్రోక్తంరహశ్శిష్యంవిచార్యచ ॥ ౨౩ ॥ ఏకదాతువిశాలాయాంచత్వారోఋషయోమలాః। సత్సంగార్థంస
మాయాతాదదృశుస్తత్రనారదమ్ ॥ ౨౪ ॥ కుమారాఊచుః ॥ కథంబ్రహ్మన్దీనముఖఃకుతశ్చింతాపరోభవాన్।త్వరి
తంగమ్యతేకుత్రకుతశ్చాగమనంతవ ॥ ౨౫ ॥ ఇదానీంశూన్యచిత్తోసిగతవిత్తోయథాజనః । తవేదంముక్తసంగస్యనోచితంవద
కారణమ్ ॥ ౨౬ ॥ నారదఉవాచ ॥ అహంతుపృథివీంయాతోజ్ఞాత్వాసర్వోత్తమామితి । పుష్కరంచప్రయాగంచకా
శీంగోదావరీంతథా ॥ ౨౭ ॥ హరిక్షేత్రంకురుక్షేత్రంశ్రీరంగంసేతుబంధనం।ఏవమాదిషుతీర్థేషుభ్రమమాణఇతస్తతః ॥ ౨౮ ॥
నాపశ్యంకుత్రచిచ్ఛర్మమనస్సంతోషకారకం । కలినాధర్మమిత్రేణధరేయంబాధితాధునా ॥ ౨౯ ॥ సత్యంనాస్తితపశ్శౌ
చం దయాదానంనవిద్యతే।ఉదరంభరిణోజీవావరాకాఃకూటభాషిణః ॥ ౩౦ ॥ మందాస్సుమందమతయోమందభాగ్యా
హ్యుపద్రుతాః।పాషండనిరతాస్సంతోవిరక్తాస్సపరిగ్రహాః ॥ ౩౧ ॥ తరుణీప్రభుతాగేహేశ్యాలకోబుద్ధిదాయకః । కన్యా
విక్రయిణోలోభాద్దంపతీనాంచకల్కనమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఆశ్రమాయవనైరుద్ధాస్తీర్థానిసరితస్తథా । దేవతాయతనాన్యత్రదు
ష్టైర్నష్టానిభూరిశః ॥ ౩౩ ॥ నయోగీనైవసిద్ధోవానజ్ఞానీసత్క్రియోనరః। కలిదావానలేనాద్యసాధనంభస్మతాంగతం ॥ *
అట్టశూలాజనపదాశ్శివశూలాద్విజాతయః । కామిన్యఃకేశశూలిన్యస్సంభవంతికలావిహ ॥ ౩౫ ॥ ఏవంపశ్యన్కలేర్దోషాన్

* అట్టమన్నంశివోవేదశ్శూలోవిక్రయఉచ్యతే । కేశోభగమితిప్రోక్తమృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిః॥ ౧ ॥

ర్యటన్నవనీమహం । యామునం తటమాపన్నో యత్ర లీలా హరేరభూత్ ॥ ౩౬ ॥ తత్రాశ్చర్యం మయా దృష్టం శ్రూయతాం తన్మునీశ్వరాః । ఏకా తు తరుణీ తత్ర నిషణ్ణా ఖిన్నమానసా ॥ ౩౭ ॥ వృద్ధౌ ద్వౌ పతితౌ పార్శ్వే నిశ్శ్వసంతావచేతనౌ । శుశ్రూషంతీ ప్రబోధంతీ రుదతీ చ తయోః పురః ॥ ౩౮ ॥ దశదిక్షు నిరీక్షంతీ రక్షితారం నిజం వపుః । వీజ్యమానా శతస్త్రీభిర్బోధ్యమానా ముహుర్ముహుః ॥ ౩౯ ॥ దృష్ట్వా దూరాద్గతస్సోఽహం కౌతుకేన తదంతికం । మాం దృష్ట్వా చోత్థితా బాలా విహ్వలా చాబ్రవీద్వచః ॥ ౪౦ ॥ బాలోవాచ ॥ భో భోః సాధో క్షణం తిష్ఠ మచ్చింతామపి నాశయ । దర్శనం తవ లోకస్య సర్వథాఘహరం పరమ్ ॥ ౪౧ ॥ బహుధా తవ వాక్యేన దుఃఖశాంతిర్భవిష్యతి । యదా భాగ్యం భవేద్భూరి భవతో దర్శనం తదా ॥ ౪౨ ॥ నారద ఉవాచ ॥ కాసి త్వం కావిమౌ చేమే నార్యః కాః పద్మలోచనే । వద దేవి సవిస్తారం స్వస్య దుఃఖస్య కారణమ్ ॥ ౪౩ ॥ బాలోవాచ ॥

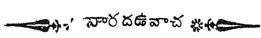
అహం భక్తిరితి ఖ్యాతా ఇమౌ మే తనయౌ మతౌ । జ్ఞానవైరాగ్యనామానౌ కాలయోగేన జర్జరౌ ॥ ౪౪ ॥ గంగాద్యాస్సరితశ్చేమా మత్సేవార్థం సమాగతాః । తథాపి న చ మే శ్రేయస్సేవితాయాస్సురైరపి ॥ ౪౫ ॥ ఇదానీం శృణు మద్వార్తాం సచింతస్త్వం తపోధన । వార్తా మే వితతాప్యస్తి తాం శ్రుత్వా సుఖమావహ ॥ ౪౬ ॥ ఉత్పన్నా ద్రవిడే సాహం వృద్ధిం కర్ణాటకే గతా । క్వచిత్క్వచిన్మహారాష్ట్రే గుర్జరే జీర్ణతాం గతా ॥ ౪౭ ॥ తత్ర ఘోరకలేర్యోగాత్పాషండైః ఖండితాంగకా । దుర్బలాహం చిరం యాతా పుత్రాభ్యాం సహ మందతామ్ ॥ ౪౮ ॥ బృందావనం పునః ప్రాప్య నవీనేవ సురూపిణీ । జాతాహం యువతీ సమ్యక్ప్రేష్ఠరూపా తు సాంప్రతమ్ ॥ ౪౯ ॥ ఇమౌ తు శయితావత్ర సుతౌ మే క్లిశ్యతః శ్రమాత్ । ఇదం స్థానం పరిత్యజ్య విదేశం గమ్యతే మయా ॥ ౫౦ ॥ జరఠత్వం సమాయాతౌ తేన దుఃఖేన దుఃఖితా । సాహం తు తరుణీ కస్మాత్సుతౌ వృద్ధావిమౌ కుతః ॥ ౫౧ ॥ త్రయాణాం సహచారిత్వాద్వైపరీత్యం కుతః స్థితమ్ । ఘటతే జరఠా మాతా తరుణౌ తనయావితి ॥ ౫౨ ॥ అతశ్శోచామి చాత్మానం విస్మయావిష్టమానసా । వద యోగనిధే ధీమన్కారణం చాత్ర కిం భవేత్ ॥ ౫౩ ॥ నారద ఉవాచ ॥ జ్ఞానేనాత్మని పశ్యామి సర్వమేతత్తవానఘే । న విషాదస్త్వయా కార్యో హరిశ్శం తే కరిష్యతి ॥ ౫౪ ॥ సూత ఉవాచ ॥ క్షణమాత్రేణ తజ్జ్ఞాత్వా వాక్యమూచే మునీశ్వరః ॥ నారద ఉవాచ ॥ శృణుష్వావహితా బాలే యుగోఽయం దారుణః కలిః ॥ ౫౫ ॥ తేన లుప్తస్సదాచారో యోగమార్గస్తపాంసి చ । జనా అఘాసురాయంతే శాఠ్యదుష్కర్మకారిణః ॥ ౫౬ ॥ ఇహ సంతో విషీదంతి ప్రహృష్యంతి హ్యసాధవః । ధత్తే ధైర్యం తు యో ధీమాన్స ధీరః పండితోఽథవా ॥ ౫౭ ॥ అస్పృశ్యానవలోక్యేయం శేషభారకరీ ధరా । వర్షే వర్షే క్రమాజ్జాతా మంగళం నాపి దృశ్యతే ॥ ౫౮ ॥ న త్వామపి సుతైస్సాకం కోఽపి పశ్యతి సాంప్రతమ్ । ఉపేక్షితానురాగాంధైర్జర్జరత్వేన సంస్థితా ॥ ౫౯ ॥ బృందావనస్య సంయోగాత్పునస్త్వం తరుణీ నవా । ధన్యం బృందావనం తేన భక్తిర్నృత్యతి యత్ర చ ॥ ౬౦ ॥ అత్రేమౌ గ్రాహకాభావాన్న జరామపి ముంచతః । కించిదాత్మసుఖేనేహ ప్రసుప్తిర్మన్యతేఽనయోః ॥ ౬౧ ॥ శ్రీభక్తిరువాచ ॥ కథం పరీక్షితా రాజ్ఞా స్థాపితో హ్యశుచిః కలిః । ప్రవృత్తే తు కలౌ సర్వసారః కుత్ర గతో మహాన్ ॥ ౬౨ ॥ దయాపరేణ హరిణా హ్యధర్మః కథమీక్ష్యతే । ఇమం మే సంశయం ఛింధి త్వద్వాచా సుఖితాస్మ్యహమ్ ॥ ౬౩ ॥ నారద ఉవాచ ॥ యది పృష్టస్త్వయా బాలే ప్రేమతశ్శ్రవణం కురు । సర్వం వక్ష్యామి తే భద్రే కశ్మలం తే గమిష్యతి ॥ ౬౪ ॥ యదా ముకుందో భగవాన్ క్ష్మాం త్యక్త్వా స్వపదం గతః । తద్దినాత్కలిరాయాతస్సర్వసాధనబాధకః ॥ ౬౫ ॥ దృష్టో దిగ్విజయే రాజ్ఞా దీనవచ్ఛరణం గతః । న మయా మారణీయోఽయం సారంగ ఇవ సారభుక్ ॥ ౬౬ ॥ యత్ఫలం నాస్తి తపసా న యోగేన సమాధినా । తత్ఫలం లభతే సమ్యక్కలౌ కేశవకీర్తనాత్ ॥ ౬౭ ॥ ఏకాకారం కలిం దృష్ట్వా సారవత్సారనీరసం । విష్ణురాతస్స్థాపితవాన్కలిజానాం సుఖాయ చ ॥ ౬౮ ॥ కుకర్మాచరణాత్సారస్సర్వతో నిర్గతోఽధునా । పదార్థాస్సంస్థితా భూమౌ బీజహీనాస్తుషా యథా ॥ ౬౯ ॥ విప్రైర్భాగవతీ వార్తా గేహే గేహే జనే జనే । కారితా కణలోభేన కథాసారస్తతో గతః ॥ ౭౦ ॥ అత్యుగ్రభూరికర్మాణో నాస్తికా రౌరవా జనాః । తేఽపి తిష్ఠంతి తీర్థేషు తీర్థసారస్తతో గతః ॥ ౭౧ ॥ కామక్రోధమహాలోభతృష్ణావ్యాకులచేతసః । తేఽపి తిష్ఠంతి తపసి తపస్సారస్తతో గతః ॥ ౭౨ ॥ మనసశ్చాజయాల్లోభాద్దంభాత్పాషండసంశ్రయాత్ । శాస్త్రానభ్యసనాచ్చైవ ధ్యానయోగఫలం గతమ్ ॥ ౭౩ ॥ పండితాస్తు కళత్రేణ రమంతే మహిషా ఇవ । పుత్రస్యోత్పాదనే దక్షా అదక్షా ముక్తిసాధనే ॥ ౭౪ ॥ నహి వైష్ణవతా కుత్ర సంప్రదాయపురస్సరా । ఏవం ప్రళయతాం ప్రాప్తో వస్తుసారస్స్థలే స్థలే ॥ ౭౫ ॥ అయం తు యుగధర్మో హి వర్తతే కస్య దూషణం । అతస్తు పుండరీకాక్షస్సహతే నికటే స్థితః ॥ సూత ఉవాచ ॥ ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా విస్మయం పరమం గతా । భక్తిరూచే వచో భూయః శ్రూయతాం తచ్చ శౌనక ॥ ౭౭ ॥ శ్రీభక్తిరువాచ ॥ సురర్షే త్వం చ ధన్యోఽసి మద్భాగ్యేన సమాగతః । సాధూనాం దర్శనం లోకే సర్వసిద్ధికరం పరమ్ ॥ ౭౮ ॥ జయతి జయతి మాయాం యస్య కాయాధవస్తే వచనరచనమేకం కేవలం చాకలయ్య । ధ్రువపదమపి యాతో యత్కృపాతో ధ్రువోఽయం సకలకుశలపాత్రం బ్రహ్మపుత్రం నతాస్మి ॥ ౭౯ ॥ ఇతి శ్రీపద్మపురాణే ఉత్తరఖండే శ్రీభాగవతమాహాత్మ్యే భక్తినారదసమాగమో నామ ప్రథమోఽధ్యాయః ॥

నారదఉవాచ

వృథాఖేదయసే బాలే అహో చిన్తాతురా కథం । శ్రీకృష్ణచరణాంభోజం స్మర దుఃఖం గమిష్యతి॥ ౧ ॥ ద్రౌపదీ చ పరిత్రాతా యేన కౌరవకశ్మలాత్ । పాలితా గోపసున్దర్యస్స కృష్ణః క్వాపి నో గతః॥ ౨ ॥ త్వం తు భక్తిః ప్రియా తస్య సతతం ప్రాణతోఽధికా। త్వయాహూతస్తు భగవాన్యాతి నీచగృహేష్వపి ॥ ౩ ॥ సత్యాది త్రియుగే బోధవైరాగ్యౌ ముక్తిసాధకౌ । కలౌ తు కేవలం భక్తిర్బ్రహ్మసాయుజ్యకారిణీ ॥ ౪ ॥ ఇతి నిశ్చిత్య చిద్రూపః సద్రూపాం త్వాం ససర్జ హ । పరమానన్దచిన్మూర్తిస్సున్దరీం కృష్ణవల్లభామ్॥ ౫ ॥ బద్ధ్వాఞ్జలిం త్వయా పృష్టం కిం కరోమీతి చైకదా । త్వాం తదాజ్ఞాపయత్కృష్ణో మద్భక్తాన్పోషయేతి చ॥ ౬ ॥ అఙ్గీకృతం త్వయా తద్వై ప్రసన్నోఽభూద్ధరిస్తదా । ముక్తిం దాసీం దదౌ తుభ్యం జ్ఞానవైరాగ్యకావిమౌ॥ ౭ ॥ పోషణం స్వేన రూపేణ వైకుణ్ఠే త్వం కరోషి చ। భూమౌ భక్తవిపోషాయ ఛాయారూపం త్వయా కృతమ్॥ ౮ ॥ ముక్తిం జ్ఞానం విరక్తిం చ సహ కృత్వా గతా భువి । కృతాదిద్వాపరస్యాన్తం మహానన్దేన సంస్థితా ॥ ౯ ॥ కలౌ ముక్తిః క్షయం ప్రాప్తా పాషణ్డామయపీడితా । త్వదాజ్ఞయా గతా శీఘ్రం వైకుణ్ఠం పునరేవ సా ॥ ౧౦ ॥ స్మృతా త్వయాపి చాత్రైవ ముక్తిరాయాతి యాతి చ । పుత్రీకృత్య త్వయేమౌ చ పార్శ్వే స్వస్యైవ రక్షితౌ ॥ ౧౧ ॥ ఉపేక్షాతః కలౌ మన్దౌ వృద్ధౌ జాతౌ సుతౌ తవ । తథాపి చిన్తాం ముఞ్చ త్వముపాయం చిన్తయామ్యహమ్ ॥ ౧౨ ॥ కలినా సదృశః కోఽపి యుగో నాస్తి వరాననే । తస్మింస్త్వాం స్థాపయిష్యామి గేహే గేహే జనే జనే॥ ౧౩ ॥ అన్యధర్మాంస్తిరస్కృత్య పురస్కృత్య మహోత్సవాన్ । తదా నాహం హరేర్దాసో లోకే త్వాం న ప్రవర్తయే॥ ౧౪ ॥ త్వదన్వితాశ్చ యే జీవా భవిష్యన్తి కలావిహ । పాపినోఽపి గమిష్యన్తి నిర్భయాః కృష్ణమన్దిరమ్॥ ౧౫ ॥ యేషాం చిత్తే వసేద్భక్తిస్సర్వదా ప్రేమరూపిణీ । న తే పశ్యన్తి కీనాశం స్వప్నేఽప్యమలమూర్తయః ॥ ౧౬ ॥ న ప్రేతో న పిశాచో వా రాక్షసో వాసురోఽపి వా । భక్తియుక్తమనస్కానాం స్పర్శనే న ప్రభుర్భవేత్ ॥ ౧౭ ॥ న తపోభిర్న వేదైశ్చ న జ్ఞానేనాపి కర్మణా । హరిర్హి సాధ్యతే భక్త్యా ప్రమాణం తత్ర గోపికాః ॥ ౧౮ ॥ నృణాం జన్మసహస్రేణ భక్తౌ ప్రీతిర్హి జాయతే । కలౌ భక్తిః కలౌ భక్తిర్భక్త్యా కృష్ణః పురః స్థితః॥ ౧౯ ॥ భక్తిద్రోహకరా యే చ తే సీదన్తి జగత్త్రయే । దుర్వాసా దుఃఖమాపన్నః పురా భక్తవినిన్దకః॥ ౨౦ ॥ అలం వ్రతైరలం తీర్థైరలం యోగైరలం మఖైః । అలం జ్ఞానకథాలాపైర్భక్తిరేకైవ ముక్తిదా ॥ ౨౧ ॥ ✽ సూతఉవాచ ✽ ఇతి నారదనిర్ణీతం స్వమాహాత్మ్యం నిశమ్య సా । సర్వాఙ్గపుష్టిసంయుక్తా నారదం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౨౨ ॥ ✽ శ్రీభక్తిరువాచ ✽ అహో నారద ధన్యోఽసి ప్రీతిస్తే మయి నిశ్చలా । న కదాచిద్విముఞ్చామి చిత్తే స్థాస్యామి సర్వదా ॥ ౨౩ ॥ కృపాలునా త్వయా సాధో మద్బాధా ధ్వంసితా క్షణాత్ । పుత్రయోశ్చేతనా నాస్తి తతో బోధయ బోధయ॥ ౨౪ ॥ ✽ సూతఉవాచ ✽ తస్యా వచస్సమాకర్ణ్య కారుణ్యం నారదో గతః। తయోర్బోధనమారేభే కరాగ్రేణ విమర్దయన్ ॥ ౨౫ ॥ ముఖం సంయోజ్య కర్ణాన్తే శబ్దముచ్చైస్సముచ్చరన్ । జ్ఞాన ప్రబుధ్యతాం శీఘ్రం రే వైరాగ్య ప్రబుధ్యతామ్ ॥ ౨౬ ॥ వేదవేదాన్తఘోషైశ్చ గీతాపాఠైర్ముహుర్ముహుః । బోధ్యమానౌ తదా తేన కథంచిచ్చోత్థితౌ బలాత్ ॥ ౨౭ ॥ నేత్రైరనవలోకన్తౌ జృమ్భన్తౌ సాలసావుభౌ । బకవత్పలితౌ ప్రాయః శుష్కకాష్ఠసమాఙ్గకౌ ॥ ౨౮ ॥ క్షుత్క్షామౌ తౌ నిరీక్ష్యైవ పునస్స్వాపపరాయణౌ । ఋషిశ్చిన్తాపరో జాతః కిం విధేయం మయేతి చ ॥ ౨౯ ॥ అహో నిద్రా కథం యాతి వృద్ధత్వం చ మహత్తరం । చిన్తయన్నితి గోవిన్దం స్మారయామాస భార్గవ ॥ ౩౦ ॥ వ్యోమవాణీ తదైవాభూన్మా ఋషే ఖిద్యతామితి । ఉద్యమస్సఫలస్తేఽయం భవిష్యతి న సంశయః॥ ౩౧ ॥ ఏతదర్థం తు సత్కర్మ సురర్షే త్వం సమాచర । తత్తే కర్మాభిధాస్యన్తి సాధవస్సాధుభూషణాః ॥ ౩౨ ॥ సత్కర్మణి కృతే తస్మిన్ సనిద్రావృద్ధతానయోః । గమిష్యతి క్షణాద్భక్తిస్సర్వతః ప్రసరిష్యతి॥ ౩౩ ॥ ఇత్యాకాశవచస్స్పష్టం తత్సర్వైరపి విశ్రుతం । నారదో విస్మయం లేభే నేదం జ్ఞాతమితి బ్రువన్॥ ౩౪ ॥ ✽ నారదఉవాచ ✽ అనయాఽఽకాశవాణ్యాఽపి గోప్యత్వేన నిరూపితం । కిం వా తత్సాధనం కార్యం యేన కార్యం భవేత్తయోః ॥ ౩౫ ॥ క్వ భవిష్యన్తి సన్తస్తే కథం దాస్యన్తి సాధనం । మయాత్ర కిం ప్రకర్తవ్యం యదుక్తం వ్యోమభాషయా॥ ౩౬ ॥ ✽ సూతఉవాచ ✽ తత్ర తావపి సంస్థాప్య నిర్గతో నారదో మునిః । తీర్థం తీర్థం వినిష్క్రమ్య పృచ్ఛన్మార్గే మునీశ్వరాన్ ॥ ౩౭ ॥ వృత్తాన్తశ్శ్రూయతే సర్వైః కించిన్నిశ్చిత్య నోచ్యతే । అసాధ్యం కేచన ప్రోచుర్దుర్జ్ఞేయమితి చాపరే ॥ ౩౮ ॥ మూకీభూతాస్తథాన్యే తు కియన్తస్తు పలాయితాః। హాహాకారో మహానాసీత్త్రైలోక్యే విస్మయావహః ॥ ౩౯ ॥ వేదవేదాన్తఘోషైశ్చ గీతాపాఠైర్విబోధితం । భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాం నోదతిష్ఠత్త్రికం యదా ॥ ౪౦ ॥ ఉపాయో నాపరోఽస్తీతి కర్ణే కర్ణేఽజపఞ్జనాః । యోగినా నారదేనాపి స్వయం న జ్ఞాయతే తు యత్ । ౪౧ ॥ తత్కథం శక్యతే వక్తుమితరైరిహ మానుషైః । ఏవమృషిగణైః పృష్టైర్నిర్ణీయోక్తం దురాసదమ్॥ ౪౨ ॥ తతశ్చిన్తాతురస్సోఽథ బదరీవనమాగతః । తపశ్చరామి చాత్రేతి తదర్థం కృతనిశ్చయః ॥ ౪౩ ॥ తావద్దదర్శ పురతస్సనకాదీన్మునీశ్వరాన్ । కోటిసూర్యసమాభాసానువాచ మునిసత్తమః ॥ ౪౪ ॥ ✽ నారదఉవాచ ✽ ఇదానీం భూరిభాగ్యేన భవద్భిస్సఙ్గమః ఖలు । కుమారా వదత శీఘ్రం కృపాం కృత్వా మమోపరి ॥ ౪౫ ॥ భవన్తో యోగినస్సర్వే బుద్ధిమన్తో బహుశ్రుతాః । పఞ్చ

హాయనైస్సంయుక్తాః పూర్వేషామపిపూర్వజాః ॥ ౪౬ ॥ సదా వైకుంఠనిలయా హరికీర్తనతత్పరాః । లీలామృతరసోన్మత్తాః కథామాత్రైకజీవినః ॥ ౪౭ ॥ హరిశ్శరణమేవంహినిత్యంయేషాంముఖేవచః । అతః కాలసమాదిష్టాజరాయుష్మాన్నబాధతే ॥ యేషాంభ్రూభంగమాత్రేణద్వారపాలౌహరేఃపురా । భూమౌనిపతితౌసద్యో యత్కృపాతఃపరంగతౌ ॥ ౪౯ ॥ అహో భాగ్యస్యయోగేనదర్శనంభవతామిహ । అనుగ్రహస్తుకర్తవ్యోమయిదీనేదయాపరైః ॥ ౫౦ ॥ అశరీరగిరోక్తంయత్తత్కిం సాధనముచ్యతాం । అనుష్ఠేయంకథంతావత్ప్రబ్రువంతుసవిస్తరమ్ ॥ ౫౧ ॥ భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాంసుఖముత్పద్యతేకథం । స్థాపనంసర్వవర్ణేషుప్రేమపూర్వంప్రయత్నతః ॥ ౫౨ ॥ కుమారాఊచుః మాచింతాంకురుదేవర్షే హర్షంచిత్తేసమావహ । ఉపాయస్సుఖసాధ్యోఽత్రవర్తతేపూర్వఏవహి ॥ ౫౩ ॥ అహోనారదధన్యోసివిరక్తానాంశిరోమణిః । సదాశ్రీకృష్ణదాసానామగ్రణీర్యోగభాస్కరః ॥ ౫౪ ॥ త్వయిచిత్రంనమంతవ్యంభక్త్యర్థమనువర్తిని । ఘటతేకృష్ణదాసస్యభక్తేస్సంస్థాపనాసదా ॥ ఋషిభిర్బహవోలోకేపంథానఃప్రకటీకృతాః । శ్రమసాధ్యాశ్చతేసర్వేప్రాయస్స్వర్గఫలప్రదాః ॥ ౫౬ ॥ వైకుంఠసాధకః పంథాఃసతుగోప్యోహివర్తతే । తస్యోపదేష్టాపురుషఃప్రాయోభాగ్యేనలభ్యతే ॥ ౫౭ ॥ సత్కర్మతవనిర్దిష్టంవ్యోమవాచా తుయత్పురా । తదుచ్యతేశృణుష్వాద్యస్థిరచిత్తఃప్రసన్నధీః ॥ ౫౮ ॥ ద్రవ్యయజ్ఞాస్తపోయజ్ఞాయోగయజ్ఞాస్తథాపరే । స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చతేతుకర్మవిసూచకాః ॥ ౫౯ ॥ సత్కర్మసూచకోనూనంజ్ఞానయజ్ఞఃస్మృతోబుధైః । శ్రీమద్భాగవతాలాపఃసతుగీతశ్శుకాదిభిః ॥ ౬౦ ॥ భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాంతద్ఘోషేణబలంమహత్ । వ్రజిష్యతిద్వయోఃకష్టంసుఖంభక్తేర్భవిష్యతి ॥ ౬౧ ॥ ప్రళయంహిగమిష్యంతిశ్రీమద్భాగవతధ్వనేః । కలిదోషాఇమేసర్వేసింహశబ్దాద్వృకాఇవ ॥ ౬౨ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యసంయుక్తాభక్తిఃప్రేమరసావహా । ప్రతిగేహంప్రతిజనంతతఃక్రీడాంకరిష్యతి ॥ ౬౩ ॥ నారదఉవాచ వేదవేదాంతఘోషైశ్చగీతాపాఠైఃప్రబోధితం । భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాంనోదతిష్ఠత్త్రికంయదా ॥ ౬౪ ॥ శ్రీమద్భాగవతాలాపాత్తత్కథంబోధమేష్యతి । తత్కథాసుతువేదార్థఃశ్లోకేశ్లోకేపదేపదే ॥ ౬౫ ॥ ఛిందంతుసంశయంహ్యేనంభవంతోఽమోఘదర్శనాః । విలంబోనాత్రకర్తవ్యఃశరణాగతవత్సలాః ॥ ౬౬ ॥ కుమారాఊచుః వేదోపనిషదాంసారాజ్జాతాభాగవతీకథా । అత్యుత్తమా తతోభాతిపృథగ్భూతాఫలోన్నతిః ॥ ౬౭ ॥ ఆమూలాగ్రంరసస్తిష్ఠన్నాస్తేనస్వాద్యతేయథా । సంభూయసపృథగ్భూతఃఫలే విశ్వమనోహరః ॥ ౬౮ ॥ యథాదుగ్ధస్థితంసర్పిర్నస్వాదాయోపకల్పతే । పృథగ్భూతంహితద్దివ్యం దేవానాంరసవర్ధనమ్ ॥ ౬౯ ॥ ఇక్షూణామపిమధ్యాంతంశర్కరావ్యాప్యతిష్ఠతి । పృథగ్భూతాచసామిష్టాతథాభాగవతీకథా ॥ ౭౦ ॥ ఇదంభాగవతంనామ పురాణంబ్రహ్మసమ్మితం । భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాంస్థాపనాయప్రకాశితమ్ ॥ ౭౧ ॥ వేదాంతివేదసుస్నాతేగీతాయాఅపికర్తరి । పరితాపవతివ్యాసేముహ్యత్యజ్ఞానసాగరే ॥ ౭౨ ॥ తదాత్వయాపురాప్రోక్తంచతుఃశ్లోకసమన్వితం । తదీయశ్రవణాత్సద్యో నిర్బాధోబాదరాయణః ॥ ౭౩ ॥ తత్రతేవిస్మయఃకేనయతఃప్రశ్నకరోభవాన్ । శ్రీమద్భాగవతశ్రావ్యంశోకదుఃఖవినాశనమ్ ॥ ౭౪ ॥ నారదఉవాచ ॥ యద్దర్శనంచవినిహంత్యశుభానిసద్యశ్శ్రేయస్తనోతిభవదుఃఖదవార్దితానాం । నిశ్శేషశేషముఖగీతకథైకపానాః ప్రేమప్రకాశకృతయేశరణంగతోస్మి ॥ ౭౫ ॥ భాగ్యోదయేనబహుజన్మసమార్జితేన సత్సంగమంచలభతేపురుషోయదావై । అజ్ఞానహేతుకృతమోహమదాంధకారనాశంవిధాయహితదోదయతేవివేకః ॥ ౭౬ ॥ ఇతిశ్రీపద్మపురాణేఉత్తరఖండేశ్రీభాగవతమాహాత్మ్యేకుమారనారదసంవాదోనామద్వితీయోఽధ్యాయః

నారదఉవాచ

జ్ఞానయజ్ఞంకరిష్యామిశుకశాస్త్రకథోజ్జ్వలమ్ । భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాంస్థాపనార్థంప్రయత్నతః ॥ ౧ ॥ కుత్రకార్యోమయాయజ్ఞఃస్థలంతద్వాచ్యతామిహ । మహిమాశుకశాస్త్రస్యవక్తవ్యోవేదపారగైః ॥ ౨ ॥ కియద్భిర్దివసైశ్శ్రావ్యాశ్రీమద్భాగవతీకథా । కోవిధిస్తత్రకర్తవ్యోమమేదంవదతాధునా ॥ ౩ ॥ కుమారాఊచుః శృణునారదవక్ష్యామోవినమ్రాయవివేకినే । గంగాద్వారసమీపేతుతటమానందనామకమ్ ॥ ౪ ॥ నానాఋషిగణైర్జుష్టందేవసిద్ధనిషేవితం । నానాతరులతాకీర్ణంనవకోమలవాలుకమ్ ॥ ౫ ॥ రమ్యమేకాంతదేశస్థంహైమపద్మసుశోభితం । యత్సమీపస్థజీవానాంవైరంచేతసినస్థితమ్ ॥ ౬ ॥ జ్ఞానయజ్ఞస్త్వయాతత్రకర్తవ్యోహ్యప్రయత్నతః । అపూర్వారసరూపాచకథాతత్రభవిష్యతి ॥ ౭ ॥ పురస్థంనిర్బలంచైవజరాజీర్ణకళేబరం । తద్ద్వయంచపురస్కృత్యభక్తిస్తత్రగమిష్యతి ॥ ౮ ॥ యత్రభాగవతీవార్తాతత్రభక్త్యాదికంవ్రజేత్ । కథాశబ్దంసమాకర్ణ్యతత్త్రికంతరుణాయతే ॥ ౯ ॥ సూతఉవాచ ఏవముక్త్వాకుమారాస్తేనారదేనసమంతతః । గంగాతటంసమాజగ్ముఃకథాపానాయసత్వరాః ॥ ౧౦ ॥ యదాయాతాస్తటంతేతుతదాకోలాహలోఽభ్యభూత్ । భూర్లోకేదేవలోకేచ బ్రహ్మలోకేతథైవచ ॥ ౧౧ ॥ శ్రీభాగవతపీయూషపానాయరసలంపటాః । ధావంతోప్యాయయుస్సర్వేప్రథమంయేచవైష్ణవాః ॥ ౧౨ ॥ భృగుర్వసిష్ఠశ్చ్యవనశ్చగౌతమోమేధాతిథిర్దేవలదేవరాతౌ । రామస్తథాగాధిసుతశ్చశాకలోమృకండపుత్రో

ఉత్రిజపిప్పలాదాః ॥ ౧౩ ॥ యోగేశ్వరా వ్యాసపరాశరౌ చ ఛాయాంశుకో జాజలిజహ్నుముఖ్యాః। సర్వేప్యమీ మునిగణాస్సహపు
త్రశిష్యాస్స్వస్త్రీభిరాయయురతిప్రణయేన యుక్తాః॥ ౧౪ ॥ వేదాన్తాని చ వేదాశ్చ మన్త్రాస్తన్త్రాస్సమూర్తయః । దశసప్తపు
రాణాని షట్ఛాస్త్రాణి తథాయయుః ॥ ౧౫ ॥ గఙ్గాద్యాస్సరితస్తత్ర పుష్కరాదిసరాంసి చ । క్షేత్రాణి చ దిశస్సర్వా దణ్డకాది
వనాని చ॥ ౧౬ ॥ నగాదయో యయుస్తత్ర దేవగన్ధర్వకిన్నరాః। గురుత్వాత్తత్ర నాయాతాః భృగుస్సంబోధ్య చానయత్ ॥ ౧౭ ॥
దీక్షితా నారదేనాథ దత్తమాసనముత్తమం । కుమారా వన్దితాస్సర్వైర్నిషేదుః కృష్ణతత్పరాః॥ ౧౮ ॥ వైష్ణవాశ్చ విరక్తాశ్చ
న్యాసినో బ్రహ్మచారిణః। ముఖ్యభాగే స్థితాస్తే చ తదగ్రే నారదః స్థితః ॥ ౧౯ ॥ ఏకభాగే ఋషిగణాస్తదన్యత్ర దివౌకసః। వేదో
పనిషదోన్యత్ర తీర్థాన్యత్ర స్త్రియోన్యతః ॥ ౨౦ ॥ జయశబ్దో నమశ్శబ్దశ్శంఖశబ్దస్తథైవ చ । చూర్ణలాజప్రసూనానాం నిక్షేప
స్సుమహానభూత్ ॥ ౨౧ ॥ విమానాని సమారుహ్య కియన్తో దేవనాయకాః। కల్పవృక్షప్రసూనైస్తాంత్సర్వాంస్తత్ర సమాకిరన్॥
* సూత ఉవాచ * ఏవం తేష్వేకచిత్తేషు శ్రీమద్భాగవతస్య చ । మాహాత్మ్యమూచిరే స్పష్టం నారదాయ మహాత్మనే॥ ౨౩ ॥ *
కుమారా ఊచుః * అథ తే సంప్రవక్ష్యామో మాహాత్మ్యం శుకశాస్త్రజం । యస్య శ్రవణమాత్రేణ ముక్తిః కరతలే స్థితా ॥ ౨౪ ॥ స
దా సేవ్యా సదా సేవ్యా శ్రీమద్భాగవతీ కథా । యస్యాశ్శ్రవణమాత్రేణ హరిశ్చిత్తం సమాశ్రయేత్ ॥ ౨౫ ॥ గ్రంథోష్టాదశసాహ
స్రో ద్వాదశస్కన్ధసమ్మితః । పరీక్షిచ్ఛుకసంవాదః శృణు భాగవతం చ తత్ ॥ ౨౬ ॥ తావత్సంసారచక్రేస్మిన్ భ్రమత్యజ్ఞానతః
పుమాన్ । యావత్కర్ణగతా నాస్తి శుకశాస్త్రకథా క్షణమ్ ॥ ౨౭ ॥ కిం శ్రుతైర్బహుభిశ్శాస్త్రైః పురాణైశ్చ భ్రమావహైః॥
ఏకం భాగవతం శాస్త్రం ముక్తిదానేన గర్జతి॥ ౨౮ ॥ కథా భాగవతస్యాపి నిత్యం భవతి యద్గృహే । తద్గృహం తీర్థరూపం హి
వసతాం పాపనాశనమ్ ॥ ౨౯ ॥ అశ్వమేధసహస్రాణి వాజపేయశతాని చ । శుకశాస్త్రకథాయాశ్చ కలాం నార్హన్తి షోడ
శీమ్॥ ౩౦ ॥ తావత్పాపాని దేహేస్మిన్ నివసన్తి తపోధనాః । యావన్న శ్రూయతే సమ్యక్ శ్రీమద్భాగవతం నరైః॥ ౩౧ ॥ న గం
గా న గయా కాశీ పుష్కరం న ప్రయాగకం । శుకశాస్త్రకథాయాశ్చ ఫలేన సమతాం నయేత్॥ ౩౨ ॥ శ్లోకార్ధం శ్లోకపాదం వా
నిత్యం భాగవతోద్భవం । పఠస్వ స్వముఖేనైవ యదీచ్ఛసి పరాం గతిమ్ ॥ ౩౩ ॥ వేదాదిర్వేదమాతా చ పౌరుషం సూక్తమేవ చ।
త్రయీ భాగవతం చైవ ద్వాదశాక్షర ఏవ చ ॥ ౩౪ ॥ ద్వాదశాత్మా ప్రయాగశ్చ కాలస్సంవత్సరాత్మకః । బ్రాహ్మణాశ్చాగ్ని
హోత్రం చ సురభిర్ద్వాదశీ తథా ॥ ౩౫ ॥ తులసీ చ వసన్తశ్చ పురుషోత్తమ ఏవ చ । ఏతేషాం తత్త్వతః ప్రాజ్ఞైర్న పృథగ్భావ ఇష్య
తే॥ ౩౬ ॥ యశ్చ భాగవతం శాస్త్రం వాచయేదర్థతోనిశం । జన్మకోటికృతం పాపం నశ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ౩౭ ॥ శ్లోకార్ధం
శ్లోకపాదం వా పఠేద్భాగవతం చ యః । నిత్యం పుణ్యమవాప్నోతి రాజసూయాశ్వమేధయోః ॥ ౩౮ ॥ ఉక్తం భాగవతం నిత్యం
కృతం చ హరిచింతనం । తులసీపోషణం చైవ ధేనూనాం సేవనం సమమ్ ॥ ౩౯ ॥ అంతకాలే తు యేనైవ శ్రూయతే శుకశాస్త్ర
వాక్ । ప్రీత్యా తస్యైవ వైకుంఠం గోవిందోపి ప్రయచ్ఛతి॥ ౪౦ ॥ హేమసింహయుతం చైతద్వైష్ణవాయ దదాతి చ । కృష్ణేన
సహ సాయుజ్యం స పుమాన్ లభతే ధ్రువమ్ ॥ ౪౧ ॥ ఆజన్మమాత్రమపి యేన శఠేన కించిచ్చిత్తం విధాయ శుకశాస్త్రకథా న పీతా।
చాండాలవచ్చ ఖరవద్బత తేన నీతం మిథ్యా స్వజన్మ జననీజనిదుఃఖభాజా ॥ ౪౨ ॥ జీవచ్ఛవో నిగదితస్స తు పాపకర్మా యేన శ్రుతం
శుకకథావచనం న కించిత్ । ధిక్తం నరం పశుసమం భువి భారరూపమేవం వదన్తి దివి దేవసరోజముఖ్యాః॥ ౪౩ ॥ దుర్లభైవ కథా
లోకే శ్రీమద్భాగవతోద్భవా । కోటిజన్మసముత్థేన పుణ్యేనైవ తు లభ్యతే॥ ౪౪ ॥ తేన యోగనిధే ధీమన్ శ్రోతవ్యా సా ప్రయత్న
తః । దినానాం నియమో నాస్తి సర్వదా శ్రవణం మతం ॥ ౪౫ ॥ సత్యేన బ్రహ్మచర్యేణ సర్వదా శ్రవణం మతం । అశక్యత్వాత్క
లౌ బోధ్యో విశేషోత్ర శుకాజ్ఞయా ॥ ౪౬ ॥ మనోవృత్తిజయశ్చైవ నియమాచరణం తథా । దీక్షాం కర్తుమశక్యత్వాత్సప్తాహ
శ్రవణం మతమ్॥ ౪౭ ॥ శ్రద్ధాతశ్శ్రవణే నిత్యం మాఘే తావద్ధి యత్ఫలం । తత్ఫలం శుకదేవేన సప్తాహశ్రవణే కృతమ్॥ ౪౮ ॥ మ
నసశ్చాజయాద్రోగాత్పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । కలేర్దోషబహుత్వాచ్చ సప్తాహశ్రవణం మతమ్॥ ౪౯ ॥ యత్ఫలం నా
స్తి తపసా న యోగేన సమాధినా । అనాయాసేన తత్సర్వం సప్తాహశ్రవణే లభేత్ ॥ ౫౦ ॥ యజ్ఞాద్గర్జతి సప్తాహః సప్తాహో గ
ర్జతి వ్రతాత్ । తపసో గర్జతి ప్రోచ్చైస్తీర్థాన్నిత్యం హి గర్జతి॥ ౫౧ ॥ యోగాద్గర్జతి సప్తాహో ధ్యానాజ్జ్ఞానాచ్చ గర్జతి। కిం బ్రూ
మో గర్జనం తస్య రే రే గర్జతి గర్జతి॥ ౫౨ ॥ * శౌనక ఉవాచ * సాశ్చర్యమేతత్కథితం కథానకం జ్ఞానాదిధర్మాన్ విగణయ్య సాం
ప్రతం । నిశ్శ్రేయసే భాగవతం పురాణం జాతం కుతో యోగవిదాదిసూచకమ్॥ ౫౩ ॥ * సూత ఉవాచ * యదా కృష్ణో ధరాం
త్యక్త్వా స్వపదం గన్తుముద్యతః । ఏకాదశం పరిశ్రుత్యాప్యుద్ధవో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౫౪ ॥ * ఉద్ధవ ఉవాచ * త్వం తు యాస్యసి
గోవింద భక్తకార్యం విధాయ చ । మచ్చిత్తే మహతీ చిన్తా తాం శ్రుత్వా సుఖమావహ॥ ౫౫ ॥ ఆగతోయం కలిర్ఘోరో భవిష్యం
తి పునః ఖలాః । తత్సంగేనైవ సంతోపి గమిష్యంత్యుగ్రతాం యదా॥ ౫౬ ॥ తదా భారవతీ భూమిర్గోరూపేయం కమాశ్రయేత్।
అన్యో న దృశ్యతే త్రాతా త్వత్తః కమలలోచన ॥ ౫౭ ॥ అతస్సత్సు దయాం కృత్వా భక్తవత్సల మా వ్రజ । భక్తార్థం సగుణో జా
తో నిరాకారోపి చిన్మయః ॥ ౫౮ ॥ త్వద్వియోగేన తే భక్తాః కథం స్థాస్యంతి భూతలే । నిర్గుణోపాసనే కష్టమతః కించిద్విచారయ

యః ॥ ౫౯ ॥ ఇత్యుద్ధవవచశ్శ్రుత్వా ప్రభాసేఽచింతయద్ధరిః । భక్తావలంబనార్థాయ కింవిధేయం మయేతి చ ॥ ౬౦ ॥ స్వకీయం యద్భవేత్తేజస్తచ్చ భాగవతేఽదధాత్ । తిరోధాయ ప్రవిష్టోఽయం శ్రీమద్భాగవతార్ణవమ్ ॥ ౬౧ ॥ తేనేయం వాఙ్మయీ మూర్తిః ప్రత్యక్షా వర్తతే హరేః । సేవనాచ్ఛ్రవణాత్పాఠాద్దర్శనాత్పాపనాశినీ ॥ ౬౨ ॥ సప్తాహశ్రవణం తేన సర్వేభ్యోఽప్యధికం కృతం । సాధనాని తిరస్కృత్య కలౌ ధర్మోఽయమీరితః ॥ ౬౩ ॥ దుఃఖదారిద్ర్యదౌర్భాగ్యపాపప్రక్షాళనాయ చ । కామక్రోధజయార్థం హి కలౌ ధర్మోఽయమీరితః ॥ ౬౪ ॥ అన్యథా వైష్ణవీ మాయా దేవైరపి సుదుస్త్యజా । కథం త్యాజ్యా భవేత్పుంభిస్సప్తాహస్తతః ప్రకీర్తితః ॥ ౬౫ ॥ * సూత ఉవాచ * ఏవం నగాహశ్రవణోరుధర్మే ప్రకాశ్యమానే ఋషిభిస్సభాయాం । ఆశ్చర్యమేకం సమభూత్తదానీం తదుచ్యతే సంశ్రుణు శౌనక త్వం ॥ ౬౬ ॥ భక్తిస్సుతౌ తౌ తరుణౌ గృహీత్వా ప్రేమైకరూపా సహసావిరాసీత్ । శ్రీకృష్ణ గోవింద హరే మురారే నాథేతి నామాని ముహుర్వదంతీ ॥ ౬౭ ॥ తాం చాగతాం భాగవతార్థభూషాం సుచారువేషాం దదృశుస్సదస్యాః । కథం ప్రవిష్టా కథమాగతేయం మధ్యం మునీనామితి తర్కయంతః ॥ ౬౮ ॥ ఊచుః కుమారా వచనం తదానీం కథార్థతో నిష్పతితాధునేయం । ఏవం గిరస్సా ససుతా నిశమ్య సనత్కుమారం నిజగాద నమ్రా ॥ ౬౯ ॥ * భక్తిరువాచ * భవద్భిరద్యైవ కృతాస్మి పుష్టా కలిప్రణష్టాపి కథారసేన । క్వాహం తు తిష్ఠామ్యధునా బ్రువంతు బ్రాహ్మీ ఇదం తాం గిరమూచిరే తే ॥ భక్తేషు గోవిందసురూపకర్త్రీ ప్రేమైకకర్త్రీ భవరోగహంత్రీ । సా త్వం చ తిష్ఠస్వ సుధైర్యసంశ్రయా నిరంతరం వైష్ణవమానసేషు ॥ ౭౧ ॥ తతోఽపి దోషాః కలిజా ఇమే త్వాం ద్రష్టుం న శక్తాః ప్రభవోఽపి లోకే । ఏవం తదాజ్ఞావసరేఽపి భక్తిస్తదా నిషణ్ణా హరిదాసచిత్తే ॥ ౭౨ ॥ సకలభువనమధ్యే నిర్ధనాస్తేఽపి ధన్యా నివసతి హృది యేషాం శ్రీహరేర్భక్తిరేకా । హరిరపి నిజలోకం సర్వథాతో విహాయ ప్రవిశతి హృది తేషాం భక్తిసూత్రోపనద్ధః ॥ ౭౩ ॥ బ్రూమోఽద్య తే కిమధికం మహిమానమేవం బ్రహ్మాత్మకస్య భువి భాగవతాభిధస్య । యత్సంశ్రయాన్నిగదితే లభతే సువక్తా శ్రోతాపి కృష్ణసమతామలమన్యధర్మైః ॥ ౭౪ ॥ ఇతి శ్రీపద్మపురాణే ఉత్తరఖండే శ్రీభాగవతమాహాత్మ్యే భక్తికష్టనివర్తనో నామ తృతీయోఽధ్యాయః ************

సూత ఉవాచ

అథ వైష్ణవచిత్తేషు దృష్ట్వా భక్తిమలౌకికీం । నిజలోకం పరిత్యజ్య భగవాన్భక్తవత్సలః ॥ ౧ ॥ వనమాలీ ఘనశ్యామః పీతవాసా మనోహరః । కాంచీకలాపరుచిరోల్లసన్ముకుటకుండలః ॥ ౨ ॥ త్రిభంగలలితశ్చారుకౌస్తుభేన విరాజితః । కోటిమన్మథలావణ్యో హరిచందనచర్చితః ॥ ౩ ॥ పరమానందచిన్మూర్తిర్మధురో మురళీధరః । ఆవివేశ స్వభక్తానాం హృదయాన్యమలాని చ ॥ ౪ ॥ వైకుంఠవాసినో యే చ వైష్ణవా ఉద్ధవాదయః । తత్కథాశ్రవణార్థం తే గూఢరూపేణ సంస్థితాః ॥ ౫ ॥ తదా జయజయారావో రసపుష్టిరలౌకికీ । చూర్ణప్రసూనవృష్టిశ్చ ముహుశ్శంఖరవోఽప్యభూత్ ॥ ౬ ॥ తత్సభాసంస్థితానాం చ దేహగేహాత్మవిస్మృతిః । దృష్ట్వా చ తన్మయావస్థాం నారదో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౭ ॥ అలౌకికోఽయం మహిమా మునీశ్వరాః సప్తాహజన్యోఽద్య విలోకితో మయా । మూఢాశ్శఠా యే పశుపక్షిణోఽత్ర సర్వేఽపి నిష్పాపతమా భవంతి ॥ ౮ ॥ అతో నృలోకే నను నాస్తి కించిచ్చిత్తస్య శోధాయ కలౌ పవిత్రం । అఘౌఘవిధ్వంసకరం తథైవ కథాసమానం భువి నాస్తి చాన్యత్ ॥ ౯ ॥ కే కే విశుధ్యంతి వదంతు మహ్యం సప్తాహయజ్ఞేన కథామయేన । కృపాళుభిర్లోకహితం విచార్య ప్రకాశితః కోఽపి నవీనమార్గః ॥ ౧౦ ॥ * కుమారా ఊచుః * యే మానవాః పాపకృతస్తు సర్వదా సదా దురాచారరతా విమార్గగాః । క్రోధాగ్నిదగ్ధాః కుటిలాశ్చ కామినస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునంతి తే ॥ ౧౧ ॥ సత్యేన హీనాః పితృమాతృదూషకాస్తృష్ణాకులాశ్చాశ్రమధర్మవర్జితాః । యే దాంభికా మత్సరిణోఽపి హింసకాః సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునంతి తే ॥ ౧౨ ॥ పంచోగ్రపాపాశ్ఛలఛద్మకారిణః క్రూరాః పిశాచా ఇవ నిర్దయాశ్చ యే । బ్రహ్మస్వపుష్టా వ్యభిచారకారిణస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునంతి తే ॥ ౧౩ ॥ కాయేన వాచా మనసాపి పాతకం నిత్యం ప్రకుర్వంతి శఠా హఠేన యే । పరస్వపుష్టా మలినా దురాశయాః సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునంతి తే ॥ ౧౪ ॥ అత్ర తే కీర్తయిష్యామ ఇతిహాసం పురాతనం । యస్య శ్రవణమాత్రేణ పాపహానిః ప్రజాయతే ॥ ౧౫ ॥ తుంగభద్రాతటే పూర్వమభూత్పత్తనముత్తమం । యత్ర వర్ణాస్స్వధర్మేణ సత్యసత్కర్మతత్పరాః ॥ ౧౬ ॥ ఆత్మదేవః పురే తస్మిన్సర్వవేదవిశారదః । శ్రౌతస్మార్తేషు నిష్ణాతో ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః ॥ ౧౭ ॥ భిక్షుకో విత్తవాన్లోకే తత్ప్రియా ధుంధులీ స్మృతా । స్వవాక్యస్థాపికా నిత్యం సుందరీ సుకులోద్భవా ॥ ౧౮ ॥ లోకవార్తారతా క్రూరా ప్రాయశో బహుజల్పికా । శూరా చ గృహకృత్యేషు కృపణా కలహప్రియా ॥ ౧౯ ॥ ఏవం నివసతోః ప్రేమ్ణా దంపత్యో రమమాణయోః । అర్థాః కామాస్తయోరాసన్న సుఖాయ గృహాదికమ్ ॥ ౨౦ ॥ పశ్చాద్ధర్మాస్సమారబ్ధాస్తాభ్యాం సంతానహేతవే । గోభూహిరణ్యవాసాంసి దీనేభ్యో యచ్ఛతస్సదా ॥ ౨౧ ॥ ధనార్ధం ధర్మమార్గేణ తాభ్యాం నీతం తథాపి చ । న పుత్రో నాపి వా పుత్రీ తతశ్చింతాతురో భృశమ్ ॥ ౨౨ ॥ ఏకదా స ద్విజో దుఃఖాద్గృహం త్యక్త్వా వనం గతః । మధ్యాహ్నే తృషితో జాతస్తటాకం సముపేయివాన్ ॥ ౨౩ ॥ పీత్వా జలం నిషణ్ణస్తు ప్రజాదుఃఖేన కర్శితః । ముహూర్తాదపి తత్రైవ సన్యాస్యేకస్సమాగతః ॥ ౨౪ ॥ దృష్ట్వా పీతజలం తం తు విప్రో యాతస్తదంతికం । నత్వా చ పాదయోస్తస్య నిశ్వసన్సంస్థితః పురః ॥ ౨౫ ॥

✽ యతిరువాచ ✽ కథంరోదిషివిప్రత్వంకాతేచింతాబలీయసీ । వదత్వంసత్వరంమహ్యంస్వస్యదుఃఖస్యకారణమ్॥ ౨౬ ॥✽
బ్రాహ్మణఉవాచ ✽ కంబ్రవీమిఋషేదుఃఖంపూర్వపాపేనసంచితం।మదీయాఃపూర్వజాస్తోయంకవోష్ణముపభుంజతే॥౨౭॥
మద్దత్తంనైవగృహ్ణంతిప్రీత్యాదేవాద్విజాతయః। ప్రజాదుఃఖేనశూన్యోహంప్రాణాంస్త్యక్తుమిహాగతః॥౨౮॥ ధిగ్జీవితంప్ర
జాహీనంధిగ్గృహంచప్రజాంవినా।ధిగ్ధనంచానపత్యస్యధిక్కులంసంతతింవినా॥ ౨౯ ॥ పాల్యతేయామయాధేనుఃసావంధ్యా
సర్వదాభవేత్ । యోమయారోపితోవృక్షస్సోపివంధ్యత్వమాశ్రయేత్ ॥ ౩౦ ॥ యత్ఫలంమద్గృహాయాతంశీఘ్రంతచ్చవి
శుష్యతి । నిర్భాగ్యస్యానపత్యస్యకిమతోజీవితేనమే ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యుక్త్వాసరురోదోచ్చైస్తత్పార్శ్వేదుఃఖపీడితః । తదాతస్య
యతేశ్చిత్తేకరుణాభూద్గరీయసీ ॥ ౩౨ ॥ తద్భాలాక్షరమాలాంచవాచయామాసయోగవాన్। సర్వంజ్ఞాత్వాయతిఃపశ్చాద్ద్వి
జమూచేసవిస్తరమ్ ॥ ౩౩ ॥ ✽ యతిరువాచ ✽ ముంచజ్ఞానంప్రజారూపంబలిష్ఠాకర్మణోగతిః। వివేకంతుసమాసాద్యత్య
జసంసారవాసనామ్ ॥ ౩౪ ॥ శృణువిప్రమయాతేద్యప్రారబ్ధంతువిలోకితం।సప్తజన్మావధితవపుత్రోనైవచనైవచ॥ ౩౫ ॥సం
తతేస్సగరోదుఃఖమవాపాంగఃపురాతథా। రేముంచాద్యకుటుంబాశాంసన్న్యాసేసర్వథాసుఖమ్ ॥ ౩౬ ॥ ✽ బ్రాహ్మణఉవా
చ ✽ వివేకేనభవేత్కింమేపుత్రందేహిబలాదపి।నోచేత్త్యజామ్యహంప్రాణాంస్త్వదగ్రేశోకమూర్ఛితః ॥ ౩౭ ॥ పుత్రా
దిసుఖహీనోయంసన్న్యాసశ్శుష్కఎవహి।గృహస్థస్సరసోలోకేపుత్రపౌత్రసమన్వితః ॥ ౩౮ ॥ ఇతివిప్రాగ్రహంద్రృష్ట్వాప్రా
బ్రవీత్సతపోధనః । చిత్రకేతుర్గతఃకష్టంవిధిలేఖావిమార్జనాత్ ॥ ౩౯ ॥ నయాస్యసిసుఖంపుత్రాద్యథాదైవహతోద్యమః।అతో
హఠేనయుక్తోసిహ్యర్థినంకింవదామ్యహమ్ ॥ ౪౦ ॥ తస్యాగ్రహంసమాలోక్యఫలమేకంసదత్తవాన్ ॥ ఇదంభక్షయపత్న్యా
త్వంతతఃపుత్రోభవిష్యతి ॥ ౪౧ ॥ సత్యంశౌచందయాదానమేకభక్తంతుభోజనం । వర్షావధిస్త్రియాకార్యంతేనపుత్రోతిని
ర్మలః ॥ ౪౨ ॥ ఏవముక్త్వాయయౌయోగీవిప్రస్తుగృహమాగతః । పత్న్యాఃపాణౌఫలందత్వాస్వయంయాతస్తుకుత్ర
చిత్ ॥ ౪౩ ॥ తరుణీకుటిలాతస్యసఖ్యగ్రేచరురోదహ । అహోచింతామమోత్పన్నానైవఫలంచాహంనభక్షయే॥ ౪౪ ॥ ఫలభక్షే
ణగర్భస్స్యాద్గర్భేణోదరవృద్ధితా । స్వల్పభక్ష్యస్తతోఽశక్తిర్గృహకార్యంకథంభవేత్ ॥ ౪౫ ॥ దైవాద్ధాటింవ్రజేద్గ్రామే
పలాయేద్గర్భిణీకథం । శుకవన్నివసేద్గర్భస్తంకుక్షేఃకథముత్సృజేత్ ॥ ౪౬ ॥ తిర్యక్చేదాగతోగర్భస్తదామేమరణంభవేత్ ।
ప్రసూతౌదారుణందుఃఖంసుకుమారీకథంసహే ॥ ౪౭ ॥ మందాయాంమయిసర్వస్వంననందాసంహరేత్తదా। సత్యశౌచాది
నియమోదురారాధస్సదృశ్యతే॥ ౪౮ ॥ లాలనేపాలనేదుఃఖంప్రసూతాయాశ్చవర్తతే। వంధ్యావావిధవానారీసుఖినీచే
తిమేమతిః ॥ ౪౯ ॥ ఏవంకుతర్కయోగేనతత్ఫలంనైవభక్షితం। పత్యాపృష్టంఫలంభుక్తంభుక్తంచేతితయేరితమ్ ॥ ౫౦ ॥ ఏక
దాభగినీతస్యాస్తద్గృహంస్వేచ్ఛయాగతా । తదగ్రేకథితంసర్వంచింతేయంమహతీహిమే ॥ ౫౧ ॥ దుర్బలాతేనదుఃఖేనహ్యా
నుజేకరవాణికిం।సాబ్రవీన్మమగర్భోస్తితందాస్యామిప్రసూతితః ॥ ౫౨ ॥ తావత్కాలంసగర్భేవగుప్తాతిష్ఠగృహేసుఖం । వి
త్తంత్వంమత్పతేర్యచ్ఛసతేదాస్యతిబాలకమ్ ॥ ౫౩ ॥ షాణ్మాసికోమృతోబాలఇతిలోకోవదిష్యతి ॥ తంబాలంపోషయిష్యా
మినిత్యమాగత్యతేగృహే ॥ ౫౪ ॥ ఫలమర్పయధేన్వైత్వంపరీక్షార్థంతుసాంప్రతం । తత్తదాచరితంసర్వంతథైవస్త్రీస్వభా
వతః ॥ ౫౫ ॥ అథకాలేనసానారీప్రసూతాబాలకంతదా । ఆనీయజనకోబాలంరహస్యేధుంధులీందదౌ ॥ ౫౬ ॥ తయాచకథి
తంభర్త్రేప్రసూతస్సుఖమర్భకః।లోకస్యసుఖముత్పన్నమాత్మదేవప్రజోదయాత్ ॥ ౫౭ ॥ దదౌదానంద్విజాతిభ్యోజాతకర్మ
విధాయచ । గీతవాదిత్రఘోషోఽభూత్తద్ద్వారేమంగళంబహు ॥ ౫౮ ॥ భర్తురగ్రేఽబ్రవీద్వాక్యంస్తన్యంనాస్తికుచేమ
మ । అన్యస్తన్యేననిర్దుగ్ధాకథంపుష్ణామిబాలకమ్ ॥ ౫౯ ॥ మత్స్వసాయాఃప్రసూతాయామృతోబాలస్తువర్తతే।తామాకా
ర్యగృహేరక్షసాతేఽర్భంపోషయిష్యతి ॥ ౬౦ ॥ పతినాతత్కృతంసర్వంపుత్రరక్షణహేతవే । పుత్రస్యధుంధుకారీతినామ
మాత్రాప్రతిష్ఠితమ్ ॥ ౬౧ ॥ త్రిమాసేనిర్గతేచాథసాధేనుస్సుషువేఽర్భకం। సర్వాంగసుందరందివ్యంనిర్మలంకనకప్రభమ్॥
దృష్ట్వాప్రసన్నోవిప్రస్తుసంస్కారాన్స్వయమాదధే । మత్వాశ్చర్యంజనాస్సర్వేదిదృక్షార్థంసమాగతాః ॥ ౬౩ ॥
భాగ్యోదయోధునాజాతఆత్మదేవస్యపశ్యత। ధేన్వాబాలఃప్రసూతస్తుదేవరూపీతికౌతుకమ్ ॥ ౬౪ ॥నజ్ఞాతంతద్రహస్యంతు
కేనాపివిధియోగతః। గోకర్ణంచసుతందృష్ట్వాగోకర్ణంనామచాకరోత్॥ ౬౫ ॥ కియత్కాలేనతౌజాతౌతరుణౌతనయావుభౌ।
గోకర్ణఃపండితోజ్ఞానీధుంధుకారీమహాఖలః ॥ ౬౬ ॥స్నానశౌచక్రియాహీనోదుర్భక్షీక్రోధసంయుతః । దుష్పరిగ్రహకర్తాచశ
వహస్తేనభోజనః ॥౬౭॥చోరస్సర్వజనద్వేషీపరవేశ్మప్రదీపకః।లాలనాయార్భకాన్ధృత్వాసద్యఃకూపేన్యపాతయత్॥౬౮॥
హింసకశ్శస్త్రధారీచదీనాంధానాంప్రపీడకః । చాండాలాభిరతోనిత్యంపాశహస్తశ్శ్వసంగతః ॥ ౬౯ ॥ తేనవేశ్యాకుసంగేన
పైత్ర్యంవిత్తంతునాశితం।ఏకదాపితరౌతాడ్యపాత్రాణిస్వయమాహరత్ ॥ ౭౦ ॥తత్పితాకృపణఃప్రోచ్చైర్ధనహీనోరు
రోదహ ॥ వంధ్యత్వంతుసమీచీనంకుపుత్రోదుఃఖదాయకః ॥ ౭౧ ॥క్వతిష్ఠామిక్వగచ్ఛామికోమేదుఃఖంవ్యపోహయేత్ । ప్రా
ణాంస్త్యజామిదుఃఖేనహాకష్టంమమసంస్థితమ్ ॥ ౭౨ ॥ తదానీంతుసమాగత్యగోకర్ణోజ్ఞానసంయుతః । బోధయామాసజన

క్తంవైరాగ్యంపరిదర్శయన్॥ ౭౩ ॥ అసారఃఖలుసంసారోదుఃఖరూపీవిమోహకః । సుతఃకస్యధనంకస్యస్నేహవాన్జ్వలతేఽనిశమ్॥ ౭౪ ॥నచేంద్రస్యసుఖంకించిన్నసుఖంచక్రవర్తినః । సుఖమస్తివిరక్తస్యమునేరేకాంతజీవినః॥ ౭౫ ॥ముంచాజ్ఞానంప్రజారూపంమోహతోనరకేగతిః । నిపతిష్యతిదేహోఽయంసర్వంత్యక్త్వావనంవ్రజ ॥ ౭౬ ॥ తద్వాక్యంతుసమాకర్ణ్యగంతుకామఃపితాబ్రవీత్ । కింకర్తవ్యంవనేతాతతత్త్వంవదసవిస్తరమ్॥ ౭౭ ॥అంధకూపేస్నేహపాశైర్బద్ధఃపంగురహంశఠః। కర్మణాపతితోనూనంమాముద్ధరదయానిధే॥ ౭౮ ॥ * గోకర్ణఉవాచ * దేహేఽస్థిమాంసరుధిరేఽభిమతింత్యజత్వంజాయాసుతాదిషుసదామమతాంవిముంచ । పశ్యానిశంజగదిదంక్షణభంగనిష్ఠంవైరాగ్యరాగరసికోభవభక్తినిష్ఠః ॥ ౭౯ ॥ ధర్మంభజస్వసతతంత్యజలోకధర్మాన్ సేవస్వసాధుపురుషాన్జహికామతృష్ణాం । అన్యస్యదోషగుణచింతనమాశుముక్త్వా సేవాకథారసమహోనితరాంపిబత్వమ్॥ ౮౦ ॥ఏవంసుతోక్తివశతోఽపిగృహంవిహాయయాతోవనంస్థిరమతిర్గతషష్టివర్షః । యుక్తోహరేరనుదినంపరిచర్యయాసౌశ్రీకృష్ణమాపనియతందశమస్యపాఠాత్ ॥ ౮౧ ॥ ఇతిశ్రీపద్మపురాణేఉత్తరఖండేశ్రీభాగవతమాహాత్మ్యేవిప్రమోక్షోనామచతుర్థోఽధ్యాయః

సూతఉవాచ.

పితర్యుపరతేతేనజననీతాడితాభృశం । క్వవిత్తంతిష్ఠతేబ్రూహిహనిష్యేలత్తయానచేత్॥ ౧ ॥ ఇతితద్వాక్యసంత్రాసాజనన్యాపుత్రదుఃఖతః । కూపేపాతఃకృతోరాత్రౌతేనసానిధనంగతా ॥ ౨ ॥గోకర్ణస్తీర్థయాత్రార్థంనిర్గతోయోగసంస్థితః । నదుఃఖంనసుఖంతస్యనవైరీనాపిబాంధవః ॥ ౩ ॥ ధుంధుకారీగృహేతిష్ఠత్పంచపణ్యవధూవృతః । అత్యుగ్రకర్మకర్తాచతత్పోషణవిమూఢధీః ॥ ౪ ॥ ఏకదాకులటాస్తాస్తుభూషణాన్యభిలిప్సవః । తదర్థంనిర్గతోగేహాత్కామాంధోమృత్యుమస్మరన్॥౫॥యతస్తతశ్చసంహృత్యవిత్తంవేశ్మపునర్గతః । తాభ్యోఽయచ్ఛత్సువస్త్రాణిభూషణానికియంతిచ॥ ౬ ॥బహువిత్తచయందృష్ట్వారాత్రౌనార్యోవిచారయన్ । చౌర్యంకరోత్యసౌనిత్యమతోరాజాగ్రహీష్యతి॥౭ ॥విత్తంహృత్వాపునశ్చైనంమారయిష్యతినిశ్చితం । అథోగుప్తమముంగూఢమస్మాభిఃకింనహన్యతే॥ ౮ ॥నిహత్యైనంగృహీత్వార్థంయాస్యామోయత్రకుత్రచిత్ । ఇతితానిశ్చయంకృత్వాసుప్తంసంబధ్యరశ్మిభిః ॥ ౯ ॥ పాశంకంఠేనిధాయాస్యతన్మృత్యుముపచక్రముః । త్వరితంనమమారాసౌచింతాయుక్తాస్తదాభవన్ ॥ ౧౦ ॥ తప్తాంగారసమూహాంశ్చతన్ముఖేహివిచిక్షిపుః । అగ్నిజ్వాలాతిదుఃఖేనవ్యాకులోనిధనంగతః ॥ ౧౧ ॥ తందేహంముముచుర్గర్తేప్రాయఃసాహసికాఃస్త్రియః । నజ్ఞాతంతద్రహస్యంతుకేనాపీదంతథైవచ ॥ ౧౨ ॥ లోకైఃపృష్టావదంతిస్మదూరంయాతఃప్రియోహినః । ఆగమిష్యతివర్షేఽస్మిన్విత్తలోభవికర్షితః ॥ ౧౩ ॥ స్త్రీణాంనైవతువిశ్వాసోదుష్టానాంకారయేద్బుధః । విశ్వాసేయఃస్థితోమూఢఃసదుఃఖైఃపరిభూయతే॥ ౧౪ ॥సుధామయంవచోయాసాంకామినాంరసవర్ధనం । హృదయంక్షురధారాభంప్రియఃకోనామయోషితామ్ ॥ ౧౫ ॥ సంహృత్యవిత్తంతాయాతాఃకులటాబహుభర్తృకాః । ధుంధుకారీబభూవాథమహాన్ప్రేతఃకుకర్మతః ॥ ౧౬ ॥ వాత్యారూపధరోనిత్యంధావన్దశదిశోఽంతరమ్ । శీతాతపపరిక్లిష్టోనిరాహారఃపిపాసితః ॥ ౧౭ ॥ నలేభేశరణంక్వాపిహాదైవేతిముహుర్వదన్ । కియత్కాలేనగోకర్ణోమృతంలోకాదబుధ్యత ॥ ౧౮ ॥ అనాథంతంవిదిత్వైవగయాశ్రాద్ధమచీకరత్ । యస్మింస్తీర్థేతుసంయాతితత్రశ్రాద్ధంప్రవర్తయన్॥ ౧౯ ॥ఏవంభ్రమన్సగోకర్ణఃస్వపురంసముపేయివాన్ । రాత్రౌగృహాంగణేస్వప్తుమాగతోఽలక్షితఃపరైః॥ తత్రసుప్తంసవిజ్ఞాయధుంధుకారీస్వబాంధవం । నిశీథేదర్శయామాస మహారౌద్రతరంవపుః ॥ ౨౧ ॥ సకృన్మేషస్సకృద్ధస్తీసకృచ్చమహిషోఽభవత్ । సకృదింద్రస్సకృచ్చాగ్నిఃపునశ్చపురుషోఽభవత్ ॥ ౨౨ ॥ వైపరీత్యమిదందృష్ట్వాగోకర్ణోధైర్యసంయుతః।అయందుర్గతికఃకోఽపినిశ్చిత్యాథతమబ్రవీత్॥౨౩॥ * గోకర్ణఉవాచ * కస్త్వముగ్రతరోరాత్రౌకుతోయాతోదశామిమాం। కింవాప్రేతఃపిశాచోవారాక్షసోఽసీతిశంసనః ॥ ౨౪ ॥ * సూతఉవాచ * ఏవంపృష్టస్తదాతేనరురోదోచ్చైఃపునఃపునః।అశక్తోవచనోచ్చారేసంజ్ఞామాత్రంచకారహ ॥ ౨౫ ॥ తతోఽంజలౌజలంకృత్వాగోకర్ణస్తముదీరయత్ । తత్సేకాద్గతపాపోఽసౌప్రవక్తుముపచక్రమే ॥ ౨౬ ॥ * ప్రేతఉవాచ * అహంభ్రాతాత్వదీయోఽస్మిధుంధుకారీతినామతః। స్వకీయేనైవదోషేణబ్రహ్మత్వంనాశితంమయా ॥ ౨౭ ॥ కర్మణోనాస్తిసంఖ్యామేమహాజ్ఞానేవివర్తినః । లోకానాంహింసకస్సోఽహంస్త్రీభిర్దుఃఖేనమారితః॥ ౨౮ ॥అతఃప్రేతత్వమాపన్నోదుర్దశాంచవహామ్యహం । వాతాహారేణజీవామిదైవాధీనఫలోదయాత్॥ ౨౯ ॥అహోబంధోకృపాసింధోభ్రాతర్మామాశుమోచయ।గోకర్ణోవచనంశ్రుత్వాతస్మైవాక్యమథాబ్రవీత్ ॥ ౩౦ ॥ * గోకర్ణఉవాచ * త్వదర్థంతుగయాపిండోమయాదత్తోవిధానతః । తత్కథంనైవముక్తోఽసిమమాశ్చర్యమిదంమహత్ ॥ ౩౧ ॥ గయాశ్రాద్ధాన్నముక్తిశ్చేదుపాయోనాపరస్త్విహ । కింవిధేయంమయాప్రేతతత్త్వంవదసవిస్తరమ్ ॥ ౩౨ ॥ * ప్రేతఉవాచ * గయాశ్రాద్ధశతేనాపిముక్తిర్మేనభవిష్యతి । ఉపాయమపరంకించిత్త్వంవిచారయసాంప్రతం ॥ ౩౩ ॥ ఇతితద్వాక్యమాకర్ణ్యగోకర్ణోవిస్మయంగతః । శతశ్రాద్ధైర్నముక్తిశ్చేదసాధ్యంమోచనంతవ ॥ ౩౪ ॥ ఇదానీంతునిజంస్థానమాతిష్ఠప్రేతనిర్భయః। త్వన్ముక్తి

సాధకం కించిదాచరిష్యే విచార్య చ ॥ ౩౫ ॥ ధుంధుకారీ నిజం స్థానం తేనాదిష్టస్తతో గతః । గోకర్ణశ్చింతయామాస తాం రా
త్రిం న తదధ్యగాత్ ॥ ౩౬ ॥ ప్రాతస్తమాగతం దృష్ట్వా లోకాః ప్రీత్యా సమాగతాః । తత్సర్వం కథితం తేన యజ్జాతం చ యథా నిశి ॥
విద్వాంసో యోగనిష్ఠాశ్చ జ్ఞానినో బ్రహ్మవాదినః । తన్ముక్తిం నైవ పశ్యంతి పశ్యంతః శాస్త్రసంచయాన్ ॥ ౩౮ ॥ తతస్సర్వై
స్సూర్యవాక్యం తన్ముక్తౌ స్థాపితం పరం । గోకర్ణః స్తంభనం చక్రే సూర్యవేగస్య వై తదా ॥ ౩౯ ॥ తుభ్యం నమో జగత్సాక్షిన్ బ్రూ
హి మే ముక్తిహేతుకం ॥ ౪౦ ॥ తచ్ఛ్రుత్వా దూరతస్సూర్యః స్ఫుటమిత్యభ్యభాషత । శ్రీమద్భాగవతాన్ముక్తిస్సప్తాహం వాచ
నం కురు ॥ ౪౧ ॥ ఇతి సూర్యవచస్సర్వైర్ధర్మరూపం తు విశ్రుతం । సర్వేఽబ్రువన్ప్రయత్నేన కర్తవ్యం సుకరం త్విదం ॥ ౪౨ ॥ గోక
ర్ణో నిశ్చయం కృత్వా వాచనార్థం ప్రవర్తితః । తత్ర సంశ్రవణార్థాయ దేశగ్రామాజ్జనా యయుః ॥ ౪౩ ॥ పంగ్వంధవృద్ధమం
దాశ్చ తేఽపి పాపక్షయాయ వై । సమాజస్తు మహాన్ జాతో దేవవిస్మయకారకః ॥ ౪౪ ॥ యదైవాసనమాస్థాయ గోకర్ణోఽకథయత్క
థాం । స ప్రేతోఽపి తదాయాతః స్థానం పశ్యన్నితస్తతః ॥ ౪౫ ॥ సప్తగ్రంథియుతం తత్రాపశ్యత్కీచకముచ్ఛ్రితం । తన్మూలచ్ఛి
ద్రమావిశ్య శ్రవణార్థం స్థితో హ్యసౌ ॥ ౪౬ ॥ వాతరూపః స్థితిం కర్తుమశక్తో వంశమావిశత్ । వైష్ణవం బ్రాహ్మణం ముఖ్యం శ్రో
తారం పరికల్ప్య సః ॥ ౪౭ ॥ ప్రథమస్కంధతః స్పష్టమాఖ్యానం ధేనుజోఽకరోత్ । దినాంతే రక్షితా గాథా తదా చిత్రం బభూవ
హ ॥ ౪౮ ॥ వంశైకగ్రంథిభేదోఽభూత్సశబ్దం పశ్యతాం సతాం । ద్వితీయేఽహ్ని తథా సాయం ద్వితీయగ్రంథిభేదనం ॥ ౪౯ ॥ తృ
తీయేఽహ్ని తథా సాయం తృతీయగ్రంథిభేదనం । ఏవం సప్తదినైర్వంశసప్తగ్రంథివిభేదనం ॥ ౫౦ ॥ కృత్వాపి ద్వాదశస్కంధ
శ్రవణాత్ప్రేతతాం జహౌ । దివ్యరూపధరో జాతో తులసీదామమండితః ॥ ౫౧ ॥ పీతవాసా ఘనశ్యామో ముకుటీ కుండలాన్వితః ।
ననామ భ్రాతరం సద్యో గోకర్ణమితి చాబ్రవీత్ ॥ ౫౨ ॥ త్వయాహం మోచితో బంధో కృపయా ప్రేతకశ్మలాత్ । ధన్యా భాగవ
తీ వార్తా ప్రేతపీడావినాశినీ ॥ ౫౩ ॥ సప్తాహోఽపి తథా ధన్యః కృష్ణలోకఫలప్రదః । కంపంతే సర్వపాపాని సప్తాహశ్రవణే స్థితే ॥
అస్మాకం ప్రళయం సద్యః కథా చేయం కరిష్యతి । ఆర్ద్రం శుష్కం లఘు స్థూలం వాఙ్మనః కర్మభిః కృతం ॥ ౫౫ ॥ శ్రవణం విదహేత్పా
పం పావకః సమిధో యథా । అస్మిన్వై భారతే వర్షే సూరిభిర్దేవసంసది ॥ ౫౬ ॥ అకథాశ్రావిణాం పుంసాం నిష్ఫలం జన్మ కీర్తి
తం । కిం మోహతో రక్షితేన సుపుష్టేన బలీయసా ॥ ౫౭ ॥ అధ్రువేణ శరీరేణ శుకశాస్త్రకథాం వినా । అస్థిస్తంభం స్నాయుబ
ద్ధం మాంసశోణితలేపితం ॥ ౫౮ ॥ చర్మావనద్ధం దుర్గంధం పాత్రం మూత్రపురీషయోః । జరాశోకవిపాకార్తం రోగమందిరమా
తురం ॥ ౫౯ ॥ దుష్పూరం దుర్ధరం దుష్టం సదోషం క్షణభంగురం । కృమివిడ్భస్మసంజ్ఞాంతం శరీరమితి వర్ణితం ॥ ౬౦ ॥ అస్థిరేణ స్థి
రం కర్మ కుతోఽయం సాధయేన్న హి । యత్ప్రాతః సంస్కృతం చాన్నం సాయం తచ్చ వినశ్యతి ॥ ౬౧ ॥ తదీయరససంపుష్టే కాయే
కా నామ నిత్యతా । సప్తాహశ్రవణాల్లోకే ప్రాప్యతే నికటే హరిః ॥ ౬౨ ॥ అతో దోషనివృత్త్యర్థమేతదేవ హి సాధనం । బుద్బు
దా ఇవ తోయేషు మశకా ఇవ జంతుషు ॥ జాయంతే మరణాయైవ కథాశ్రవణవర్జితాః ॥ ౬౩ ॥ జడస్య శుష్కవంశస్య యత్ర గ్రం
థివిభేదనం । చిత్రం కిము తదా చిత్తగ్రంథిభేదః కథాశ్రవాత్ ॥ ౬౪ ॥ భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః । క్షీయం
తే చాస్య కర్మాణి సప్తాహశ్రవణే కృతే ॥ ౬౫ ॥ సంసారకర్దమాలేపప్రక్షాళనపటీయసీ । కథాతీర్థే స్థితే చిత్తే ముక్తిరేవ బుధైః
స్మృతా ॥ ౬౬ ॥ ఏవం బ్రువతి వై తస్మిన్విమానమగమత్తదా । వైకుంఠవాసిభిర్యుక్తం ప్రస్ఫురద్దీప్తిమండలం ॥ ౬౭ ॥ సర్వేషాం
పశ్యతాం భేజే విమానం ధుంధులీసుతః । విమానే వైష్ణవాన్వీక్ష్య గోకర్ణో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౬౮ ॥ * గోకర్ణ ఉవాచ * అత్రై
వ బహవస్సంతి శ్రోతారో మమ నిర్మలాః । ఆనీతాని విమానాని న తేషాం యుగపత్కుతః ॥ ౬౯ ॥ శ్రవణం సమభాగేన సర్వేషా
మిహ దృశ్యతే । ఫలభేదః కుతో జాతః ప్రబ్రువంతు హరిప్రియాః ॥ ౭౦ ॥ * హరిదాసా ఊచుః * శ్రవణస్య విభేదేన ఫలభేదోఽపి సం
స్థితః । శ్రవణం తు కృతం సర్వైర్న తథా మననం కృతం ॥ ౭౧ ॥ ఫలభేదస్తతో జాతో భజనాదపి మానద । సప్తరాత్రముపోష్యై
వ ప్రేతేన శ్రవణం కృతం ॥ ౭౨ ॥ మననాది తథా తేన స్థిరచిత్తే కృతం భృశం । అదృఢం చ హతం జ్ఞానం ప్రమాదేన హతం శ్రుతం ॥
సందిగ్ధో హి హతో మంత్రో వ్యగ్రచిత్తో హతో జపః । అవైష్ణవో హతో దేశో హతం శ్రాద్ధమపాత్రకం ॥ ౭౪ ॥ హతమశ్రోత్రియే
దానమనాచారహతం కులం । విశ్వాసో గురువాక్యేషు స్వస్మిన్దీనత్వభావనా ॥ ౭౫ ॥ మనోదోషజయశ్చైవ కథాయాం ని
శ్చలా మతిః । ఏవమాది కృతం చేత్స్యాత్తదా వై శ్రవణే ఫలం ॥ ౭౬ ॥ పునశ్శ్రావాంతే సర్వేషాం వైకుంఠే వసతిర్ధ్రువం । గోకర్ణ
తవ గోవిందో గోలోకం దాస్యతి స్వయం ॥ ౭౭ ॥ ఏవముక్త్వా యయుస్సర్వే వైకుంఠం హరికీర్తనాః । శ్రావణే మాసి గోకర్ణః క
థామూచే తథా పునః ॥ ౭౮ ॥ సప్తరాత్రవతీం భూయః శ్రవణం తైః కృతం పునః । కథాసమాప్తౌ యజ్జాతం శ్రూయతాం తచ్చ
నారద ॥ ౭౯ ॥ విమానైస్సహ భక్తైశ్చ హరిరావిర్బభూవ హ । జయశబ్దా నమశ్శబ్దాస్తత్రాసన్బహవస్తదా ॥ ౮౦ ॥ పాంచజన్య
ధ్వనిం చక్రే హర్షాత్తత్ర స్వయం హరిః । గోకర్ణం తు సమాలింగ్యాకరోత్స్వసదృశం హరిః ॥ ౮౧ ॥ శ్రోతౄనన్యాన్ఘనశ్యా
మాన్పీతకౌశేయవాససః । కిరీటినః కుండలినస్తథా చక్రే హరిః క్షణాత్ ॥ ౮౨ ॥ తద్గ్రామే యే స్థితా జీవా ఆశ్వచాండాలజాత
యః । విమానే స్థాపితాస్తేఽపి గోకర్ణకృపయా తదా ॥ ౮౩ ॥ ప్రేషితా హరిలోకే తే యత్ర గచ్ఛంతి యోగినః । గోకర్ణేన స గోపా

లోగోలోకం గోపవల్లభం ॥ ౮౪ ॥ కథాశ్రవణతః ప్రీతో నిర్యయౌ భక్తవత్సలః । అయోధ్యావాసినః పూర్వం యథా రామేణ సంగతాః ॥ ౮౫ ॥ తథా కృష్ణేన తే నీతా గోలోకం యోగిదుర్లభం । యత్ర సూర్యస్య సోమస్య సిద్ధానాం న గతిః కదా ॥ తం లోకం హి గతాస్తే తు శ్రీమద్భాగవతశ్రవాత్ ॥ ౮౬ ॥ బ్రూమో౽ద్య తే కిం ఫలబృందముజ్జ్వలం సప్తాహయజ్ఞేన కథాసు సంచితం । కర్ణేన గోకర్ణకథాక్షరో యైః పీతశ్చ తే గర్భగతా న భూయః ॥ ౮౭ ॥ వాతాంబుపర్ణాశనదేహశోషణైస్తపోభిరుగ్రైశ్చిరకాలసంచితైః । యోగైశ్చ సంయాంతి న తాం గతిం వై సప్తాహగాథాశ్రవణేన యాంతి యాం ॥ ౮౮ ॥ ఇతిహాసమిమం పుణ్యం శాండిల్యో౽పి మునీశ్వరః । పఠతే చిత్రకూటస్థో బ్రహ్మానందపరిప్లుతః ॥ ౮౯ ॥ ఆఖ్యానమేతత్పరమం పవిత్రం శ్రుతం సకృద్వై విదహేదఘౌఘం । శ్రాద్ధే ప్రయుక్తం పితృతృప్తిమావహేన్నిత్యం సుపాఠాదపునర్భవం చ ॥ ౯౦ ॥ ఇతి శ్రీపద్మపురాణే ఉత్తరఖండే శ్రీభాగవతమాహాత్మ్యే గోకర్ణవర్ణనం నామ పంచమో౽ధ్యాయః ॥

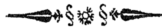
కుమారా ఊచుః

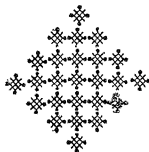
అథ తే సంప్రవక్ష్యామః సప్తాహశ్రవణే విధిం । సహాయైర్వసుభిశ్చైవ ప్రాయః సాధ్యో విధిః స్మృతః ॥ ౧ ॥ దైవజ్ఞం తు సమాహూయ ముహూర్తం పృచ్ఛ్య యత్నతః । వివాహే యాదృశం విత్తం తాదృశం పరికల్పయేత్ ॥ ౨ ॥ నభస్య ఆశ్వినోర్జౌ చ మార్గశీర్షః శుచిర్నభః । ఏతే మాసాః కథారంభే శ్రోతౄణాం మోక్షసూచకాః ॥ ౩ ॥ మాసానాం విప్ర హేయాని తాని త్యాజ్యాని సర్వథా । సహాయాశ్చేతరే చాత్ర కర్తవ్యాః సోద్యమాశ్చ యే ॥ ౪ ॥ దేశే దేశే తథా సేయం వార్తా ప్రేష్యా ప్రయత్నతః । భవిష్యతి కథా చాత్ర ఆగంతవ్యం కుటుంబిభిః ॥ ౫ ॥ దూరే హరికథాః కేచిద్దూరే చాచ్యుతకీర్తనాః । స్త్రియః శూద్రాదయో యే చ తేషాం బోధో యతో భవేత్ ॥ ౬ ॥ దేశే దేశే విరక్తా యే వైష్ణవాః కీర్తనోత్సుకాః । తేష్వేవ పత్రం ప్రేష్యం చ తల్లేఖనమితీరితం ॥ ౭ ॥ సతాం సమాజో భవితా సప్తరాత్రం సుదుర్లభః । అపూర్వరసరూపైవ కథా చాత్ర భవిష్యతి ॥ ౮ ॥ శ్రీభాగవతపీయూషపానాయ రసలంపటాః । భవంతశ్చ తథా శీఘ్రమాయాత ప్రేమతత్పరాః ॥ ౯ ॥ నావకాశః కదాచిచ్చేద్దినమాత్రం తథాపి తు । సర్వథాగమనం కార్యం క్షణో౽త్రైవ సుదుర్లభః ॥ ౧౦ ॥ ఏవమాకారణం తేషాం కర్తవ్యం వినయేన చ । ఆగంతుకానాం సర్వేషాం వాసస్థానాని కల్పయేత్ ॥ ౧౧ ॥ తీర్థే వాపి వనే వాపి గృహే వా శ్రవణం మతం । విశాలా వసుధా యత్ర కర్తవ్యం తత్కథాస్థలమ్ ॥ ౧౨ ॥ శోధనం మార్జనం భూమేర్లేపనం ధాతుమండనమ్ । గృహోపస్కరముద్ధృత్య గృహకోణే నివేశయేత్ ॥ ౧౩ ॥ అర్వాక్పంచాహతో యత్నాదాస్తీర్ణాని ప్రమేళయేత్ । కర్తవ్యో మండపః ప్రోచ్చైః కదళీఖండమండితః ॥ ౧౪ ॥ ఫలపుష్పదలైర్విష్వగ్వితానేన విరాజితః । చతుర్దిక్షు ధ్వజారోపో బహుసంపద్విరాజితః ॥ ౧౫ ॥ ఊర్ధ్వం సప్తైవ లోకాశ్చ కల్పనీయాః సవిస్తరం । తేషు విప్రా విరక్తాశ్చ స్థాపనీయాః ప్రబోధ్య చ ॥ ౧౬ ॥ పూర్వం తేషామాసనాని కర్తవ్యాని యథోత్తరమ్ । వక్తుశ్చాపి తదా దివ్యమాసనం పరికల్పయేత్ ॥ ౧౭ ॥ ఉదఙ్ముఖో భవేద్వక్తా శ్రోతా వై ప్రాఙ్ముఖస్తదా । ప్రాఙ్ముఖశ్చేద్భవేద్వక్తా శ్రోతా చోదఙ్ముఖస్తదా ॥ ౧౮ ॥ అథవా పూర్వదిగ్జ్ఞేయా పూజ్యపూజకమధ్యతః । శ్రోతౄణామాగమే ప్రోక్తా దేశకాలాదికోవిదైః ॥ ౧౯ ॥ విరక్తో వైష్ణవో విప్రో వేదశాస్త్రవిశుద్ధికృత్ । దృష్టాంతకుశలో ధీరో వక్తా కార్యో౽తినిఃస్పృహః ॥ ౨౦ ॥ అనేకధర్మవిభ్రాంతాః స్త్రైణాః పాషండవాదినః । శుకశాస్త్రకథోచ్చారే త్యాజ్యాస్తే యది పండితాః ॥ ౨౧ ॥ వక్తుః పార్శ్వే సహాయార్థమన్యః స్థాప్యస్తథావిధః । పండితః సంశయచ్ఛేత్తా లోకబోధనతత్పరః ॥ ౨౨ ॥ వక్త్రా క్షౌరం ప్రకర్తవ్యం దినాదర్వాగ్వ్రతాప్తయే । అరుణోదయే౽సౌ నిర్వర్త్య శౌచం స్నానం సమాచరేత్ ॥ ౨౩ ॥ నిత్యం సంక్షేపతః కృత్వా సంధ్యాద్యం సంప్రయత్నతః । కథావిఘ్నవిఘాతాయ గణనాథం ప్రపూజయేత్ ॥ ౨౪ ॥ పితౄన్ సంతర్ప్య శుద్ధ్యర్థం ప్రాయశ్చిత్తం సమాచరేత్ । మండలం చ ప్రకర్తవ్యం తత్ర స్థాప్యో హరిస్తథా ॥ ౨౫ ॥ కృష్ణముద్దిశ్య మంత్రేణ చరేత్పూజావిధిం క్రమాత్ । ప్రదక్షిణనమస్కారాన్పూజాంతే స్తుతిమాచరేత్ ॥ ౨౬ ॥ సంసారసాగరే మగ్నం దీనం మాం కరుణానిధే । కర్మమోహగృహీతాంగం మాముద్ధర భవార్ణవాత్ ॥ ౨౭ ॥ శ్రీమద్భాగవతస్యాపి తతః పూజా ప్రయత్నతః । కర్తవ్యా విధినా ప్రీత్యా ధూపదీపసమన్వితా ॥ ౨౮ ॥ తతస్తు శ్రీఫలం ధృత్వా నమస్కారం సమాచరేత్ । స్తుతిః ప్రసన్నచిత్తేన కర్తవ్యా కేవలం తదా ॥ ౨౯ ॥ శ్రీమద్భాగవతాఖ్యో౽యం ప్రత్యక్షః కృష్ణ ఏవ హి । స్వీకృతో౽సి మయా నాథ ముక్త్యర్థం భవసాగరే ॥ ౩౦ ॥ మనోరథో మదీయో౽యం సఫలః సర్వథా త్వయా । నిర్విఘ్నేనైవ కర్తవ్యో దాసో౽హం తవ కేశవ ॥ ౩౧ ॥ ఏవం దీనవచః ప్రోక్త్వా వక్తారం చాథ పూజయేత్ । సంభూష్య వస్త్రభూషాభిః పూజాంతే తం చ సంస్తవేత్ ॥ ౩౨ ॥ శుకరూప ప్రబోధజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద । ఏతత్కథాప్రకాశేన మదజ్ఞానం వినాశయ ॥ ౩౩ ॥ తదగ్రే నియమః పశ్చాత్కర్తవ్యః శ్రేయసే ముదా । సప్తరాత్రం యథాశక్త్యా ధారణీయః స ఏవ హి ॥ ౩౪ ॥ వరణం పంచవిప్రాణాం కథాభంగనివృత్తయే । కర్తవ్యం తైర్హరేర్జాప్యో ద్వాదశాక్షరవిద్యయా ॥ ౩౫ ॥ బ్రాహ్మణాన్వైష్ణవాంశ్చాన్యాంస్తథా కీర్తనకారిణః । నత్వా సంపూజ్య దత్తాజ్ఞః స్వయమాసనమావిశేత్ ॥ ౩౬ ॥ లోకవిత్తధనాగారపుత్రచింతాం వ్యుదస్య చ । కథాచిత్

త్తత్స్వర్ధముక్తిస్సలభేత్ఫలముత్తమం ॥ ౩౭ ॥ ఆసూర్యోదయమారభ్యసార్ధత్రిప్రహరాంతికం। వాచనీయాకథాసమ్యక్ ధీరకం
ఠంసుధీమతా ॥ ౩౮ ॥ కథావిరామఃకర్తవ్యోమధ్యాహ్నేఘటికాద్వయం। తత్కథామనుకార్యంవైకీర్తనంవైష్ణవైస్త
దా ॥ ౩౯ ॥ మలమూత్రజయార్థంహిలఘ్వాహారస్సుఖావహః । హవిష్యాన్నేనకర్తవ్యోహ్యేకవారంకథార్థినా ॥ ౪౦ ॥ ఉ
పోష్యసప్తరాత్రంవైశక్తిశ్చేచ్ఛృణుయాత్తదా । ఘృతపానంపయఃపానంకృత్వావైశృణుయాత్సుఖమ్ ॥ ౪౧ ॥ ఫలాహా
రేణవాశ్రావ్యమేకభక్తేనవాపునః । సుఖసాధ్యంభవేద్యత్తుకర్తవ్యంశ్రవణాయతత్ ॥ ౪౨ ॥ భోజనంతువరంమన్యేక
థాశ్రవణకారకమ్ । నోపవాసోవరఃప్రోక్తఃకథావిఘ్నకరోయది ॥ ౪౩ ॥ సప్తాహవ్రతినాంపుంసాంనియమాఞ్ఛృణు
నారద। విష్ణుదీక్షావిహీనానాంనాధికారఃకథాశ్రవే ॥ ౪౪ ॥ బ్రహ్మచర్యమధస్సుప్తిఃపత్రావల్యాంచభోజనమ్
కథాసమాప్తౌభుక్తించకుర్యాన్నిత్యంకథావ్రతీ ॥ ౪౫ ॥ ద్విదళంమధుతైలంచగరిష్ఠాన్నంతథైవచ । భావ
దుష్టంపర్యుషితంజహ్యాన్నిత్యంకథావ్రతీ ॥ ౪౬ ॥ కామంక్రోధంమదంమానంమత్సరంలోభమేవచ । దంభంమోహం
తథాద్వేషందూరయేచ్చకథావ్రతీ ॥ ౪౭ ॥ వేదవైష్ణవవిప్రాణాంగురుగోవ్రతినాంతథా । స్త్రీరాజమహతాంనిం
దాంవర్జయేద్యఃకథావ్రతీ ॥ ౪౮ ॥ రజస్వలాంత్యజమ్లేచ్ఛపతితవ్రాత్యకైస్తథా । ద్విజద్విడ్వేదబాహ్యైశ్చనవదేద్యఃకథా
వ్రతీ ॥ ౪౯ ॥ సత్యంశౌచందయాంమౌనమార్జవంవినయంతథా । ఉదారమానసంతద్వదేవంకుర్యాత్కథావ్రతీ ॥ ౫౦ ॥
దరిద్రశ్చక్షయీరోగీనిర్భాగ్యఃపాపకర్మవాన్ । అనపత్యోమోక్షకామఃశృణుయాచ్చకథామిమామ్ ॥ ౫౧ ॥ అపుష్పాకాక
వంధ్యాచవంధ్యాయాచమృతార్భకా। స్రవద్గర్భాచయానారీతయాశ్రావ్యఃప్రయత్నతః ॥ ౫౨ ॥ ఏతేషువిధినాశ్రావ్యేతదక్ష
య్యతరంభవేత్। అత్యుత్తమాకథాదివ్యాకోటియజ్ఞఫలప్రదా ॥ ౫౩ ॥ ఏవంకృత్వావ్రతవిధిముద్యాపనమథాచరేత్ । జ
న్మాష్టమీవ్రతమివకర్తవ్యంఫలకాంక్షిభిః ॥ ౫౪ ॥ అకించనేషుభక్తేషుప్రాయోనోద్యాపనాగ్రహః। శ్రవణేనైవపూతాస్తే
నిష్కామావైష్ణవాయతః ॥ ౫౫ ॥ ఏవంనగాహయజ్ఞేస్మిన్సమాప్తేశ్రోతృభిస్తదా । పుస్తకస్యచవక్తుశ్చపూజాకార్యా
తిభక్తితః ॥ ౫౬ ॥ ప్రసాదతులసీమాలాఃశ్రోతృభ్యశ్చాథదీయతాం। మృదంగతాలలలితంకర్తవ్యంకీర్తనంతతః ॥ ౫౭ ॥ జయ
శబ్దంనమశ్శబ్దంశంఖశబ్దంచకారయేత్ । విప్రేభ్యోయాచకేభ్యశ్చవిత్తమన్నంచదీయతామ్ ॥ ౫౮ ॥ విరక్తశ్చేద్భవేచ్ఛ్రో
తాగీతావాచ్యాపరేఽహని । గృహస్థశ్చేత్తదాహోమఃకర్తవ్యఃకర్మశాంతయే ॥ ౫౯ ॥ ప్రతిశ్లోకంతుజుహుయాద్విధినాద
శమస్యచ । పాయసంమధుసర్పిశ్చతిలాన్నాదికసంయుతమ్ ॥ ౬౦ ॥ అథవాహవనంకుర్యాద్గాయత్ర్యాసుసమాహితః। తన్మ
యత్వాత్పురాణస్యపరమస్యచతత్త్వతః ॥ ౬౧ ॥ హోమాశక్తౌబుధోహౌమ్యందద్యాత్తత్ఫలసిద్ధయే । నానాచ్ఛిద్రనిరో
ధార్థంన్యూనతాధికతాఖ్యయోః ॥ ౬౨ ॥ దోషయోఃప్రశమార్థంచపఠేన్నామసహస్రకం। తేనస్యాత్సఫలంసర్వంనాస్త్య
స్మాదధికంయతః ॥ ౬౩ ॥ ద్వాదశబ్రాహ్మణాన్పశ్చాద్భోజయేన్మధుపాయసైః । దద్యాత్సువర్ణంధేనుంచవ్రతపూర్ణత్వహే
తవే ॥ ౬౪ ॥ శక్తౌపలత్రయమితంస్వర్ణసింహంవిధాయచ । తత్రాస్యపుస్తకంస్థాప్యంలిఖితంలలితాక్షరమ్ ॥ ౬౫ ॥ సంపూ
జ్యావాహనాద్యైస్తదుపచారైఃసదక్షిణం । వస్త్రభూషణగంధాద్యైఃపూజితాయయతాత్మనే ॥ ౬౬ ॥ ఆచార్యాయసు
ధీర్దత్త్వాముక్తస్స్యాద్భవబంధనైః। ఏవంకృతేవిధానేచసర్వపాపనివారణే ॥ ౬౭ ॥ ఫలదంస్యాత్పురాణంతుశ్రీమద్భాగవ
తంశుభం। ధర్మకామార్థమోక్షాణాంసాధనంస్యాన్నసంశయః ॥ ౬౮ ॥ కుమారాఊచుః ఇతితేకథితంసర్వంకింభూ
యఃశ్రోతుమిచ్ఛసి। శ్రీమద్భాగవతేనైవభుక్తిముక్తీకరేస్థితే ॥ ౬౯ ॥ సూతఉవాచ ఇత్యుక్త్వాతేమహాత్మానఃప్రోచుర్భా
గవతీంకథాం। సర్వపాపహరాంపుణ్యాంభుక్తిముక్తిప్రదాయినీమ్ ॥ ౭౦ ॥ శృణ్వతాంసర్వభూతానాంసప్తాహంనియతా
త్మనాం । యథావిధితతోదేవంతుష్టువుఃపురుషోత్తమమ్ ॥ ౭౧ ॥ తదంతేజ్ఞానవైరాగ్యభక్తీనాంపుష్టతాపరా । తారుణ్యం
పరమంచాభూత్సర్వభూతమనోహరమ్ ॥ ౭౨ ॥ నారదశ్చకృతార్థోభూత్సిద్ధేస్వీయేమనోరథే। పులకీకృతసర్వాంగఃపర
మానందసంభృతః ॥ ౭౩ ॥ ఏవంకథాంసమాకర్ణ్యనారదోభగవత్ప్రియః । ప్రేమగద్గదయావాచాతానువాచకృతాంజ
లిః ॥ ౭౪ ॥ నారదఉవాచ ధన్యోస్మ్యనుగృహీతోఽస్మిభవద్భిఃకరుణాపరైః। అద్యమేభగవాంల్లబ్ధఃసర్వపాపహరో
హరిః ॥ ౭౫ ॥ శ్రవణంసర్వధర్మేభ్యోవరంమన్యేతపోధనాః । వైకుంఠస్థోయతఃకృష్ణఃశ్రవణాద్యస్యలభ్యతే ॥ ౭౬ ॥ సూ
తఉవాచ ఏవంబ్రువతివైతత్రనారదేవైష్ణవోత్తమే । పరిభ్రమన్సమాయాతఃశుకోయోగేశ్వరస్తదా ॥ ౭౭ ॥ తత్రా
యయౌషోడశవార్షికస్తదావ్యాసాత్మజోజ్ఞానమహాబ్ధిచంద్రమాః । కథావసానేనిజలాభపూర్ణఃప్రేమ్ణాపఠన్భాగవతంశనై
శ్శనైః ॥ ౭౮ ॥ దృష్ట్వాసదస్యాఃపరమోరుతేజసంసద్యస్సముత్థాయదదుర్మహాసనం। ప్రీత్యాసురర్షిస్తమపూజయత్సుఖంస్థి
తోఽవదత్సంశృణుతామలాంగిరం ॥ ౭౯ ॥ శ్రీశుకఉవాచ నిగమకల్పతరోర్గళితంఫలంశుకముఖాదమృతద్రవసంయుతం। పి
బతభాగవతంరసమాలయంముహురహోరసికాభువిభావుకాః ॥ ౮౦ ॥ ధర్మఃప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్రపరమోనిర్మత్సరాణాంసతాం

సతాంవెద్యంవాస్తవమత్రవస్తువిశదంతాపత్రయోన్మూలనం । శ్రీమద్భాగవతేమహామునికృతేకింవాపరైరీశ్వరస్సద్యోహృద్యవరుధ్యతేఽత్రకృతిభిశ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్ ॥ ౮౧ ॥ శ్రీమద్భాగవతంపురాణతిలకంయద్వైష్ణవానాంధనంయస్మిన్పారమహంస్య మేవమమలం జ్ఞానంపరంగీయతే । యత్రజ్ఞానవిరాగభక్తిసహితం నైష్కర్మ్య మావిష్కృతం తచ్ఛృణ్వన్ప్రపఠన్విచారణపరోభక్త్యా విముచ్యేన్నరః ॥ ౮౨ ॥ స్వర్గేసత్యే చ కైలాసెవైకుంఠేనాస్త్యయంరసః । అతఃపిబంతుసద్భాగ్యామామాముంచతకర్హిచిత్ ॥ ౮౩ ॥ * సూతఉవాచ * ఏవంబ్రువాణేసతిబాదరాయణేమధ్యేసభాయాంహరిరావిరాసీత్ । ప్రహ్లాదబల్యుద్ధవపల్గునాదిభిర్వృతఃసురర్షిస్తమపూజయచ్చతాన్ ॥ ౮౪ ॥ దృష్ట్వాప్రసన్నం మహదాసనే హరిం తేచక్రిరేకీర్తనమగ్రతస్తదా । భవోభవాన్యాకమలాసనస్తుతత్రాగమన్కీర్తనదర్శనాయ ॥ ౮౫ ॥ ప్రహ్లాదస్తాలధారీ తరలగతితయాచోద్ధవః కాంస్యధారీ వీణాధారీసురర్షిః స్వరకుశలతయారాగకర్తాఽర్జునోఽభూత్ । ఇంద్రోఽవాదీన్మృదంగంజయజయసుకరాఃకీర్తనేతేకుమారా యత్రాగ్రేభావవక్తా రసవిరచనయావ్యాసపుత్రోబభూవ ॥ ౮౬ ॥ ననర్తమధ్యేత్రికమేవతత్రభక్త్యాదికానాంనటవత్సుతేజసాం । అలౌకికంకీర్తనమేతదీక్ష్యహరిః ప్రసన్నోఽపివచోఽబ్రవీత్తత్ ॥ ౮౭ ॥ మత్తోవరంభాగవతావృణుధ్వం ప్రీతఃకథాకీర్తనతోఽస్మిసాంప్రతం । శ్రుత్వేతితద్వాక్యమతిప్రసన్నాః ప్రేమార్ద్రచిత్తాహరిమూచిరేతే ॥ ౮౮ ॥ నగాహగాథాసుచసర్వభక్తైరేభిస్త్వయాభావ్యమతిప్రయత్నాత్ । మనోరథోఽయంపరిపూరణీయస్తథేతిచోక్త్వాంతరధీయతాచ్యుతః ॥ ౮౯ ॥ తతోఽనమత్తచ్చరణేషునారదస్తథాశుకాదీనపితాపసాంశ్చ । అథప్రహృష్టాఃపరినష్టమోహాఃసర్వేయయుఃపీతకథామృతాస్తే ॥ ౯౦ ॥ భక్తిఃసుతాభ్యాంసహరక్షితాసాశాస్త్రేస్వకీయేఽపితదాశుకేన । అతోహరిర్భాగవతస్యసేవనాచ్చిత్తంసమాయాతిహివైష్ణవానాం ॥ ౯౧ ॥ దారిద్ర్యదుఃఖజ్వరదాహితానాంమాయాపిశాచీపరిమర్దితానాం । సంసారసింధౌపరిపాతితానాంక్షేమాయవైభాగవతంప్రగర్జతి ॥ ౯౨ ॥ * శౌనకఉవాచ * శుకేనోక్తంకదారాజ్ఞేగోకర్ణేనకదాపునః । సురర్షయెకదాబ్రాహ్మ్యైశ్ఛింధిమెసంశయంత్విమం ॥ ౯౩ ॥ * సూతఉవాచ * ఆకృష్ణనిర్గమాత్త్రింశద్వర్షాధికగతేకలౌ । నవమీతోనభస్యేచకథారంభంశుకోఽకరోత్ ॥ ౯౪ ॥ పరీక్షిచ్ఛ్రవణాంతేచకలౌవర్షశతద్వయే । శుద్ధేశుచౌనవమ్యాంచధేనుజోఽకథయత్కథాం ॥ ౯౫ ॥ తస్మాదపికలౌప్రాప్తేత్రింశద్వర్షగతేసతి । ఊచురూర్జేసితేపక్షేనవమ్యాంబ్రహ్మణస్సుతాః ॥ ౯౬ ॥ ఇత్యేతత్తేసమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహంత్వయాఽనఘ । కలౌభాగవతీవార్తాభవరోగవినాశినీ ॥ ౯౭ ॥ కృష్ణప్రియంసకలకశ్మలనాశనంచముక్త్యేకహేతుమిహభక్తివిలాసకారి । సంతఃకథానకమిదంపిబతాదరేణలోకేహితార్థపరిశీలనసేవయాకిం ॥ ౯౮ ॥ స్వపురుషమపివీక్ష్యపాశహస్తంవదతియమఃకిలతస్యకర్ణమూలే । పరిహరభగవత్కథాసుమత్తాన్ప్రభురహమన్యనృణాంనవైష్ణవానాం ॥ ౯౯ ॥ అసారేసంసారేవిషయవిషసంగాకులధియఃక్షణార్ధంక్షేమార్థంపిబతశుకగాథాతులసుధాం । కిమర్థంవ్యర్థంభోవ్రజతకుపథేకుత్సితకథేపరీక్షిత్సాక్షీయచ్ఛ్రవణగతముక్త్యుక్తికథనే ॥ రసప్రవాహసంస్థేనశ్రీశుకేనేరితాకథా । కంఠేసంబధ్యతేయేనసవైకుంఠప్రభుర్భవేత్ ॥ ౧౦౧ ॥ ఇతిచపరమగుహ్యంసర్వసిద్ధాంతసిద్ధంసపదినిగదితంతేశాస్త్రపుంజంవిలోక్య । జగతిశుకకథాతోనిర్మలంనాస్తికించిత్ పిబపరసుఖహేతోర్ద్వాదశస్కంధసారం ॥ ౧౦౨ ॥ ఏతాంయోనియతతయాశృణోతిభక్త్యాయశ్చైనాంకథయతిశుద్ధవైష్ణవాగ్రే । తౌసమ్యగ్విధికరణాత్ఫలంలభేతేయాథార్థ్యాన్నహిభువనేకిమప్యసాధ్యం ॥ ౧౦౩ ॥ ***

ఇతిశ్రీపద్మపురాణేఉత్తరఖండేశ్రీభాగవతమాహాత్మ్యే
శ్రవణవిధికథనంనామ షష్ఠోఽధ్యాయః
హరిః-ఓమ్-శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శుభమస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీ దేవకీనందనాయనమః

అస్మద్గురుభ్యో నమః

శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా

శ్రీమతే శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయనమః

అరుణాబ్జరుచిరచరణంహరిణాఙ్కకులస్యదివ్యమాభరణమ్ । శరణంగవిపదపహరణంతరుణంకంచనవృణీమహేశరణమ్॥౧॥సజయతుపారాశర్యస్సచజయతుతదాత్మజశ్శుకాచార్యః । వక్తృప్రవక్తృభావాచ్ఛ్రీభాగవతంయయోర్జగన్మాన్యమ్॥౨॥జీయాద్వాత్స్యోఽపివిదుషాంజీవాతుర్వీరరాఘవాచార్యః।నిర్మలితంయేనజగన్నిఖిలంభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికయా॥౩॥ వ్యాసాచార్యప్రణీతామివనిగమశిరోదేశికోభాష్యటీకాంవాత్స్యశ్రీరాఘవార్యోఽతివిపులతయాసన్ముదేసంప్రణీతామ్।సర్వాంపర్యష్కరోచ్ఛ్రీశుకముఖజనుషోయఃపురాణస్యటీకాంశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాగ్రిమపదపరకాలార్యవర్యస్సజీయాత్॥౪॥ యచ్ఛ్రీభాగవతామృతాంశురుదభూద్వ్యాసాత్మభూసాగరాద్వ్యాఖ్యాముష్యచకాస్తి రాఘవసుధీవ్యాఖ్యామయీచన్ద్రికా । సైషాభాగ్యపరంపరాపరిణతిస్సర్వాన్ధ్యనిర్వాపణీభక్తిజ్ఞానవిరక్తితత్త్వపదవీస్వీకారమాకాఙ్క్షతామ్ ॥౫॥గద్యం॥ఆసీదసీమజ్ఞాననిధిరధిగతసకలానవద్యవిద్యాస్థానరహస్యస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రశ్శ్రీవత్సాన్వయశిరోభూషణాయమానశ్శ్రీవీరరాఘవాచార్యోనామవిపశ్చిదపశ్చిమః॥౬॥ అయంచపఞ్చవింశతివత్సరాన్తరేవవాత్స్యశ్రీశైలగురోరఖిలతత్త్వబోధజనకాన్నిజజనకాదేవఘనకారుణ్యాదధిగతసర్వతన్త్రరహస్యః[బద్దివెలి—లక్ష్మకఖపాళ్యం]ఇతిప్రథానీరన్ధ్రయోరన్ధ్రదేశీయయోర్ద్వివిధసస్యప్రశస్యసీమయోర్గ్రామయోరవాత్సీద్వయసి పూర్వస్మిన్యథావిధినిర్వర్తితప్రాఙ్కాలికభగవత్సపర్యఃపర్యాయశుకాచార్య ఆశ్చర్యచర్యః ॥ ౭ ॥ జాతుచిదయముత్తరాందిశంప్రతిసతోత్తరగఙ్గాగఙ్గాదిదివ్యతీర్థసార్థయాత్రార్థం సతాస్వపిత్రా ప్రస్థితోనిషేవ్య దివ్యాన్భాగవత చరణ నలినపరిచరణపరిపూతసదేశాన్భగవదభివ్యక్తిప్రదేశాంస్తాసుతాసునదీషుస్నాతోనిష్ణాతః కంచన సమయం మధురావాస సమృద్ధి నివాసవసున్ధరాముదఞ్చితయదుధురంధరానన్దాం మధురాంబృన్దావనప్రాన్తసీమాంనిస్సీమవైదుషీ విశేషవిభూషిత శ్రీరామానుజసిద్ధాన్త పద్ధతిః కృతినాంవరేణ్యః ॥ ౮ ॥ తత్రచకుత్రచిచ్చైత్రేఽశ్చిచ్ఛాత్రసమూహైరౌత్తరాహైస్స్వాభావికవినయైశ్శ్రీభాగవతార్థంవిశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తపద్ధత్యాశుశ్రూషుభిశ్శుశ్రూషుభిరత్యర్థమభ్యర్థితః పితురనుజ్ఞయాప్రజ్ఞయాసమధిగత భాగవత హృదయస్సదయశ్శ్రావయామాసభావయన్సంప్రదాయమఖిలమపితాన్శ్రీభాగవతంయోగిహితమవహితమనాః ॥ ౯ ॥తత్పితాచశ్రీశైలగురుర్దర్శందర్శం స్వతనయస్యాధిగతనయస్యాత్యద్భుతంవిశిష్టాద్వైత సిద్ధాన్తప్రక్రియయా శ్రీభాగవతార్థవర్ణన కౌశలమతిపేశలంవిస్మయమానమానస ఈదృశార్థవర్ణననైపుణీచ భగవతో వైయాసకేర్మహార్హైరన్తరేణానుగ్రహం దుర్లభం శతగుణితేనాపి పురుషాయుషేణేతి సంచిన్త్యప్రహ్వావనతమామన్త్ర్యవీరరాఘవాచార్యమేవమవాదీత్ ॥ ౧౦ ॥ అయివత్సత్వయిమన్యేభగవాన్ప్రసన్నోనన్దనన్దనః । యచ్చరితమిదంశ్రీభాగవతంనామాభాతిప్రత్నంపురాణరత్నమ్ । సచప్రసన్నోభగవానృషివర్యఃపారాశర్యః—యఃఖలు ॥ శ్లో ॥ "కృష్ణద్వైపాయనంవ్యాసంవిద్ధినారాయణంప్రభుమ్ । కోహ్యన్యోభువిమైత్రేయమహాభారతకృద్భవే"— దితివివేద్యతేపురాణరత్నేన ॥ సోఽపిప్రసన్నోభగవాన్వైయాసకిశ్శ్రీశుకః-యద్వదనారవిన్దస్యన్దమానంశ్రీభాగవతమకరన్దమాపరీక్షితమద్యాపిసర్వాణిమహాభాగవతమిళిన్దబృన్దాన్యాస్వాద్యవిన్దన్త్యమన్దమానన్దమ్ ॥ యదేవంవిధాత్వయ్యనితరసాధారణీ శ్రీభాగవతహృదయప్రకాశన

ధోరణీసకలజనచిత్తమత్తహస్తియదృచ్ఛావిహారస్థలీభూతామస్థలీభవతి ॥ ౧౧ ॥ ఈదృశంచజ్ఞానవైభవంశ్రీబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణాహప్రసరణాధిగతంమనాగపివినాప్రబన్ధప్రణయనాన్న దేశకాలవ్యవహితానామపిజనతానాంకథమివభజతాంభోగ్యతాం-తదిదానీం శ్రీభాగవతతత్త్వార్థాన్య నిర్వాపణధూర్వహం సర్వవిద్వదశ్చ్ఛసీయాంకాంచనలోకోత్తరాంటీకామారచయ్యవీరవయభగవతోయదుకులాభరణస్య ప్రీణనమితి ॥ ౧౨ ॥ తదేతత్పరిగృహ్యాపితుశ్శాసనంశిరసాసాఞ్జలిబన్ధం శ్రీమచ్ఛ్రీత ప్రకాశికా ప్రణేతృవ్యాసాచార్యవర్య విరచితమితతమశుకపక్షీయాఖ్యవ్యాఖ్యాక్షుర రేఖామేకామప్యనుల్లఙ్ఘ్యావహితమనాః ప్రణినాయ శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాం ద్వాదశభిర్వత్సరైః ॥ ౧౩ ॥ అత్రాన్తరేస్వ నివాసభువం ప్రతినివర్తమానోవర్తన్యాం కృష్ణాగోదావరీమధ్య సమేధమానభాగ్య భాగ్య నగరదేశభూలలన్తికాయమానాం శ్రీరఙ్గపురనామాంరాజధానీంప్రాప్య తన్నాథేనాష్టభాషాప్రఖ్యాతవైశద్యే నానవద్యసుగుణసాన్ద్రేణ రామచన్ద్రోదయాఖ్య సవ్యాఖ్య యమకకావ్యబాణాది ప్రబన్ధప్రణయన ప్రథితయశసోమిహిరాధికతేజసోబహిరీగోపాలరాయసమాఖ్యా విఖ్యాతస్య క్షోణీపతి శ్రేణీశిరోమణేఃప్రపౌత్రేణాఖిలకృతికులప్రశంసాపాత్రేణాపి శజ్కటపౌర్థ ప్రఖ్యాతవెంకటరెడ్డి సంజ్ఞనప్రాజ్ఞేన రాజ్ఞాఽభ్యర్థిత స్తదాస్థానీమనీషిమూర్ధన్యసంన్యవాత్సీ త్పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశతాధిక చతుస్సహస్రతమాదారభ్య కలివత్సరాత్షష్టిచనవత్సరాం స్తత్సకాశే ॥ ౧౪ ॥ యఃఖలువెంకటగ్రామణీరగ్రణీర్ధరణీపతినాంనిజప్రపితామహేనమహతావితాయమానాప్రతిమానయశఃప్రతాపేనబహిరీగోపాలరాయమహారాజేననిర్మాపితామతిశర్మావహాం శ్రీరఙ్గపురాభిధానాంరాజధానీమధివసం స్తదభ్యాశదేశే ప్రకాశమానే తస్మిన్నాపితస్యావధీరితసుధారుచిసుధాముఖనదసలిలపరిపూరితస్య భూరితరపాత్రసీమ్నశ్శ్రీరఙ్గసముద్రనామ్నస్తటాకస్య తటావనాస్ఫుటాత్మదామ్ని గరుడగిరినామ్ని శిఖరిణిప్రాదుర్భాతస్యప్రతిష్ఠాపితస్య తేనైవరాజ్ఞా శ్రీపఞ్చరాత్రవర్త్మనా శ్రీరఙ్గనాథస్య భగవతస్స పర్యాచర్యాయామాదృతహృదయస్తదర్పితాఖిలరాజ్యభారోబభూవ పరమభాగవతశిఖామణిః ॥ ౧౫ ॥ ఈదృశమహాభాగవతరాజాధిరాజసాంనిధ్యలబ్ధతత్ప్రకర్ష భవ్యదివ్యక్షేత్రనివాసలాభేనలేభేనితరామమన్దమానన్దం సవీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౧౬ ॥ ఏవమేవతన్నగరప్రాగ్భాగసమేధమానేకస్మింశ్చిగమరవాయినామనిగ్రామేశదీశేనాభ్యర్థితఃకథిచనహాపయామాసహాయనాన్ ॥ ౧౭ ॥ అత్రాన్తరేసురపురాభిధాననగరమహారాజస్వామిభూపబహిరీవెంకట నృపాలాదిరాజకులాచార్యశ్శ్రీశైల ఋక్ష పత్తనకలజలధి శిశిరకిరణస్స కలకృతికుల తిలకమకుటకోటఖచిత రుచిరమణిగణ ఘృణిధారానీరాజ్య మానశుభచర్యశ్శ్రీనివాసార్యనామాధామనిధిర్ధామామహర్ఘ భూమాభూమాననీశోమాయమాణకీర్త్యాభోగోమహాభాగ శ్రీభాగవతంనామపురాణరత్నంచిరత్నమఖిలవిశయ నిచయకలఙ్కకలఙ్కప శ్లిష్ణ తను వివరణశాణోల్లేఖనేనపరిష్కర్తుమియేషమనీషిమూర్ధన్యః ॥ ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పరశ్శతావాపిపరస్సహస్రాయేనార్యవర్యైఃకృతాఃప్రబన్ధాః॥ తేష్వేకమేకంపరిశీలయన్తోభవన్తిసన్తః కృతినోమహాన్తః॥ ౧౯ ॥ గద్యం॥తథాహి॥యఃఖలుసకలధ్వాన్తసంతతిదూరోత్సారణోద్దణ్డతత్త్వమార్తణ్డ - విమతతిమిరచయద్యుమణి నయద్యుమణి - హరిగుణ మణిదర్పణ-భేదదర్పణ - దేవతాప్రసాదదర్పణ - ప్రతితన్త్రదర్పణ-ప్రణవదర్పణ-తత్త్వదర్పణ-జిజ్ఞాసాదర్పణ-షష్ఠీదర్పణ-సారదర్పణ - విరోధనిరోధ - గుణమీమాంసా-సిద్ధాన్తచిన్తామణిపుచ్ఛబ్రహ్మవాదనిరాకరణానన్దతారతమ్యఖణ్డనో-పసంహారవిజయపరాజయ-సఙ్గతిరత్నప్రకాశికాజ్ఞానరత్నప్రకాశికాదికానసంఖ్యకాన్ శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తదివ్య సౌధశిఖరశేఖరాయమాణానత్యుదారగభీరమధురయుక్తిగర్భసందర్భానద్భుతతమాన్శ్రీభాష్యశ్రుతప్రకాశికాదిప్రాచార్యసిద్ధాన్తతత్త్వనిర్ధారణకృతసంధాబన్ధాన్ప్రబన్ధానన్యాంశ్చవివరణముఖాన్వ్యాకరణనిబన్ధానతుల్యానికల్యాణరాఘవ ప్రభృతీనిభవ్యానినాటకానికావ్యానిద త్తరత్న ప్రదీపికాగ్రహణభుక్తిదీపికాదీన్ధర్మశాస్త్రనిబన్ధాంశ్చనిర్మాయాసేతుశీతాచలధరావలయపరిష్కరణైః శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తబద్ధాన్తఃకరణైరన్యైశ్చ సకలలోకమాన్యైర్మనీషిమూర్ధన్యైర్ధన్యైరభినన్దితనిరవధికసర్వతన్త్రస్వతన్త్రధీవైభవః ప్రెక్షావద్భిస్సాక్షాన్నిగమాన్తదేశికఏవభూయోఽప్యవతీర్ణోధరణ్యామితిసోపపత్తికముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౨౦॥ యస్య

చానవద్య సర్వ విద్యా సముద్రపరతారమాసేదుషో వైదుషీభూమానం నిస్సీమానమభిధాతుం నేశితా నూనమీశితాఽపి
ఫణాభృతాం కిముతమితంపచవచసోఽస్మాదృశాః ॥ ౨౧ ॥ అథైవం ప్రభావచర్యం శ్రీశ్రీనివాసార్యవర్యం శ్రీభాగవతం వ్యా
చిఖ్యాసుం శ్రోత్రియాధ్వనీనం విధాయ నేత్రియాధ్వనీనాం విధాతుం తస్య స్వప్రణీత శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం శ్రీవీరరాఘవ
సూరిస్సురపురనగరం ప్రపేదే ప్రమోదేన సచ్ఛాత్రసముదయస్స ముదయదతివేలకుతూహలః ॥ ౨౨ ॥ తత్ర చ కుత్రచిన్ని
వేశే కృతనివేశస్సమారచితరమానాథసపర్యాచర్యాదినిత్యకృత్యస్సోఽయం శ్రీశ్రీనివాసార్యవర్యసదనమాససాద ॥ ౨౩ ॥
తత్ర చ పరస్పరం భూమానాకృత ప్రశామావిరచితకుశలానుయోగౌ మహాభాగౌ, “ముచ్ఛ్రిత్తామద్గతపాణ్డిత్యబాధయన్తః
పరస్పరమ్ । కథయన్తశ్చ మాం నిత్య”మిత్యుక్త ప్రక్రియయా ప్రపఞ్చితబ్రహ్మమీమాంసాతత్త్వార్థా మిథః ప్రసీదన్తాస్స
షీదతాం ముహూర్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ అథ వీరరాఘవసుధీశ్శ్రీనివాసార్యవర్యం ప్రతీదం విజ్ఞాపయామాస ప్రజ్ఞాపయోనిధిః ॥ ౨౫ ॥
తత్రభవన్తస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రాశ్శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తనిర్ధారణబద్ధదీక్షాః ప్రేక్షావతాం శిరోభాగవతంసాశ్శ్రీ
భాగవతం వ్యాచిఖ్యాసవ ఇతి కాంచన నిశమ్య కింవదన్తీమాసాదితవానయం భగవతాం సంనిధిమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఇహ తావన్మ
హతా పరిశ్రమేణ క్రమేణాయం భాగవతదాసశ్శ్రీభాగవతవిషయే యథామతి విభవం కామపి శ్రీభాగవతచన్ద్రికాభి
ఖ్యాం కాంచిట్టీకామలిఖత్ తామేతాం కృపయా త్రపయాభిభూతే దాసజనేఽస్మిన్ సావధానం ప్రపయ్య కటాక్షగోచర
తాం యద్యేషా పరితోషాయ ప్రభవేదార్యమిశ్రాణామపి శ్రమ్యతాం తావదత్రభవతాం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసయే
త్యాచిఖ్యాసా దాసానుదాసస్యేతి ॥ ౨౭ ॥ నిశమ్య తద్వచనం సరససరచనం ప్రసన్నహృదయస్సదయమాదాయ తదీయం
తత్త్వార్థరత్నకోశం శ్రీకోశం ప్రస్థాప్య తం తదవతారనివాసం ప్రతి వీరరాఘవసుధియం స్వయమాసూర్యోదయమ
పనీతనిద్రఢీకృతవ్యాపారాన్తరగముద్రః అవశ్యం వ్యాచిఖ్యాసితేషు దురవగాహార్థేష్వా ప్రథమస్కన్ధాగమ్యాదా
ద్వాదశమస్కన్ధాన్తం తేషు తేషు ప్రదేశేషు దర్శం దర్శం తల్లిఖితవ్యాఖ్యానకౌశలమతిపేశలం శ్లాఘం శ్లాఘమమోఘ
తమముత్థాయ నిర్వర్తితాభిగమనకృత్యః కృత్యవిదామగ్రణీస్స్వాన్తేవాసిసురపురస్వామినామభూమిపాలమాగమ
య్య పుష్కలచతురఙ్గబలమాంసలితోపాన్తః క్షపాకాన్తసచ్ఛత్రచ్ఛత్రచామరాదిరాజలక్షణలక్షితశ్శ్రీవీరరాఘ
వార్య నివాసప్రదేశమాసాద్య శ్రీనివాసార్యవర్యస్తమారోప్య సాకం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాశ్రీకోశేన ముదా మదావ
లేపరితనకనకతుఙ్గపముత్సవేన మహతా నిజనికేతమానాయ్య మాన్యాధికేన విభవేన నిషాద్య హృద్యానవద్యపీఠే స
త్కృత్య శ్రీకోశం - తం చ సుధీశం లోకోత్తరోదారహారకేయూరాఙ్గుళీయకకౌశేయవసనరాజ్కవాదిభిరుదారమతి
నాథరాపతినాఽపి సతాఽఽకార్యశ్శ్వాత్సు సభాసత్సు సమక్షం మహీక్షిత ఏవమాచచక్షే ॥ ౨౮ ॥ అహో! అనుఖలు తత్రభవతా
మమీషాం వైదుష్యమదూష్యం వాచస్పతినాఽపి న ఖల్వేతే మానుషమాత్రాః కింతు సాక్షాన్మహర్షేః పరాశరస్య పారా
శర్యస్య వైయాసకేర్వా భగవద్రామానుజార్యస్య వ్యాసార్యస్య వాఽవతారభూతాః - న ఖల్వత్ర సందేగ్ధవ్యం నా
మ కించిదస్తి - అన్యథా సర్వతన్త్రస్వతన్త్రకల్పనానల్పప్రజ్ఞ ప్రాజ్ఞజనశిరస్పదమాననీయం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్త
సారసర్వస్వనిర్వర్ణనముకురాయమాణమతిగభీరమతిమధురమతిలలితమతివిపులమసందిగ్ధమీదృశం శ్రీభాగవతవ్యా
ఖ్యానం కో ను నామ ప్రణేయాదపి సాక్షాద్బృహస్పతిః ॥ ౨౯ ॥ ఈదృశవ్యాఖ్యానరచననిష్ణాతతామమీషాం విచిన్త్య వి
చిన్త్య సన్తృప్యతితరామస్మాకమన్తరఙ్గం సంతతమ్ ॥ ౩౦ ॥ నిర్వృత్తాస్మిన్నయం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసాయాః - యదన
యైవ సిద్ధ్యన్తి సర్వేఽర్థాః - నాత్ర కించిదకథితం వా కథనీయతయాఽవశిష్యతే - యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్
క్వచిత్ - నేతః పరమస్త్యేతద్వ్యాచిఖ్యాసా కస్యచిదుదేతు నలం స చేద్వినుగ్నకుశలః ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యభిదధానశ్శ్రీమతి శ్రీ
నివాసగురౌ శిరస్యాధాయాఞ్జలిం మేధావియూథాగ్రణీరనుగృహీతోఽస్మి తత్రభవద్భిః - యదనక్షుణ్ణసర్వదర్శననిర్వ
హణధురంధరప్రబన్ధసహస్రరచనప్రసాధితసకలవిబుధయూథానామార్యమిశ్రాణామస్మ్యేవం మదీయవ్యాఖ్యాన
మాసీదతిహృదయంగమతామిదానీమేవేదం వ్యాఖ్యానశబ్దస్యమన్యేవిన్దత్యభిధేయతాం మహాభాగ్యమనితరభోగ్యం - నే
తః పరమపి కించిదస్తి మమాశాస్యం నామ - యన్మయి ప్రసన్నం సాక్షాన్నిగమాన్తదేశికానాం తత్రభవతామన్తర
ఙ్గమితి ప్రశస్య ప్రశస్య తమంతం తదభ్యర్థనేన తత్రైవ నిర్వర్తితభగవదిజ్యః ప్రాజ్యతమేన ప్రమోదేన తదనుగృహీతో
నిరవర్తత నిజావాసనగరీం ప్రతి వీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౩౨ ॥ అయం చ వృత్తాన్తః ప్రాయశః షట్పఞ్చాశదుత్తరాష్టశ

శాధికచతుస్సహస్రసంఖ్యేషు కలివర్షేషు గతేషు త్రిచతురవత్సరాన్తరాళే ప్రవృత్త ఇతి వృద్ధశ్రోత్రపరంపరాప్రవృత్త
యా వార్తయా శ్రుతిపథగోచరీకృతోఽస్మాభిః ॥ ౩౩ ॥ ఇదంచ వ్యాఖ్యానరచనామహామైత్రవ్యగ్రస్తబహువత్సరసమయ
త్వాదలబ్ధావసరమేవ పునరపి తేన సూరిణా సమ్యగ్విశోధ్య పరిష్కర్తుమితి చ ప్రవహతి జనశ్రుతిః ॥ ౩౪ ॥ ఉపలభ్యతే చ తథైవ తత్ర
తత్ర లబ్ధప్రచారేషు తల్లిఖితేషు చ కోశేషు ప్రాయేణ విప్రకీర్ణవర్ణం విపర్యస్తపఙ్క్తిక్రమం - విగళితకథనీయా
ర్థమపేక్షితశబ్దశాస్త్రానుధావనక్లేశం పునరుక్తార్థం చ ॥ ౩౫ ॥ ఇదం చ సర్వమన్యామహే భూయస్తరగ్రన్థ
రచనారభసభరాదవేతి - అన్యథా సకలవిద్యావిశారదేషు శాగ్రనిశాతవిశాలమతివైభవభవేద్వా తస్మిన్నుపజాతుచి
దపీదృశదుస్సంభావనావకాశః ॥ ౩౬ ॥ దృశ్యతే హి ప్రాయేణ గ్రన్థకృద్భిః ప్రాథమికరచనారభసభరాల్లిఖితేషు కోశేష్వీ
దృశో వ్యత్యయః । న తావతా తేషామేవ ప్రమాద ఏవేతి శక్యం నిర్ణేతుం స్వయం ప్రబన్ధరచనాధురంధరైర్బుద్ధిమద్భిః ॥ ౩౭ ॥
ప్రాయస్తదేతద్వ్యాఖ్యానం లేఖకదోషైరపి కించిదన్యథాభూతమితి ప్రతిభాతి ॥ ౩౮ ॥ కించ ॥ ఏతేన సుధియైవ వేదాన్త
సారదీపవ్యాఖ్యాతా । అన్యే చ ప్రబన్ధా బహవః ప్రణీతా ఇతి జాగర్తి కింవదన్తీ ॥ ౩౯ ॥ అవిశోధ్యైవ స్వవిరచితాం శ్రీభాగ
వతవ్యాఖ్యామతితే చ తస్మిన్ షట్త్రింశదుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమాత్ కలివత్సరాదారభ్య శాసతాం సూగూ
రురాజధానీ వసుమతీమష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలప్రపౌత్రస్య శ్రీవీరరాఘవాచార్యం నిజాస్థానవిద్వచ్ఛిరోమణిప
దే స్థాపితవతో భాగవతోత్తమస్య వెంకటరెడ్డిమహారాజస్య నప్తా గోప్తా సజ్జనానాం గోపాలరాయపౌత్రస్తన్నికటప్ర
దేశవర్తిన్యాం వనపర్తిరాజధాన్యాం రామకృష్ణరాయవిభోరాత్మజో రామేశ్వరనామా భూమీశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ యస్య
చ రాజ్ఞః ప్రభావస్సంగ్రహేణ వర్ణితో రాజవంశరత్నాకరాఖ్యే శ్రీమదాచార్యవర్యైః పూర్వాశ్రమే ప్రణీతే ప్రబన్ధే ॥ ౪౧ ॥
యథాహ ॥ శ్లో ॥ కర్తాఽత్యద్భుతకర్మణాం రిపుతతేర్హర్తాఽతిభూర్తాత్మనస్స్మర్తా శాస్త్రతతేశ్శ్రుతావళిసముద్ధర్తాఽప
హర్తాఽఽపదామ్ । సీమాతీతవదాన్యతాదిసుగుణశ్రీమానుదఞ్చద్యశా భూమీనేతురతోఽజనిష్ట శుభధీ రామేశ్వరక్ష్మాప
తిః ॥ ౪౨ ॥ నిర్గత్య శత్రువర్గాద్దుర్గాద్యోఽసౌ సురఙ్గయోపాయాత్ । వ్యతనోదవార్యశౌర్యః ప్రతిపక్షాణాం మహద్భయం
భీమః ॥ ౪౩ ॥ గద్యం ॥ దిఙ్మాత్రమిదం చరిత్రమస్య ప్రదర్శితం । విస్తరేణ తు తత్ప్రణీతే రామేశ్వరవిజయాఖ్యే మహతి చమ్పూ
ప్రబన్ధే ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౪౪ ॥ అథ గతేషు సప్తషష్ట్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రేషు కలివర్షేషు । ప్రవర్తమానే చైకోననవ
త్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమే శాలివాహనశకవత్సరే । స్వర్గతే చ తస్మిన్ క్షమానాథే సమారభ్య ప్రభవవత్సరాద
ధీరతత్తిష్ఠ ధర్మ్యే వర్త్మనః క్వచిదప్యస్ఖలన్తీ సకలమహీపాలజాలకోటీరకోటీరమణీయమణీఘృణిధోరణీనీరాజ్యమాన
రాజ్యానుశాసనవైభవా । నిఖిలదిశావిశోభితయశోభరపరాకృతశశాఙ్కబిమ్బా శంకరామ్బానామ తత్కుటుమ్బినీమ
హారాజ్ఞీ మహారాజ్ఞీమణిస్తాం ధరణిమ్ ॥ ౪౫ ॥ ఇయం చ సుజనవల్లభస్య రామేశ్వరభూమీశ్వరస్య సురఙ్గానిర్గమాదికమతివిచిత్రం
చరిత్రం వసుంధరాయాం ప్రబన్ధముఖేన ప్రథయితుమనా మనాగితరసాహితీసాహాయ్యకశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణసారవి
దం త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తస్వాన్తవేదినమధిగతతత్తచ్ఛాస్త్రరహస్యం ప్రశస్యతమాతుల్యకల్యాణగుణధామ శ్రీమచ్ఛ్రీని
వాసదేశికేన్ద్ర బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలగురువరకరుణాపరిణాహైకభాజనం సరసకవనానన్దితసకలసభాజనం శ్రీమన్మహీ
శూరరాజధానీమహారాజపరిపాల్యమానకర్ణాటదేశాన్తర్విరాజమాన ప్రత్యగ్రదుర్గాభిధానపుటభేదనాభిజనం సుజన
సార్వభౌమతాతార్యవర్యకృష్ణామ్బాతనయం వినయఘనం ఘనగిరి శ్రీశైలకులకలశపయోరాశిరాకాశశాఙ్కం శశాఙ్క
తటకలఙ్కదవీయాంసం వేఙ్కటాచార్యవర్యయవీయాంసం - బహువిధలిపిభాషాదివిజ్ఞాతారం నానాదేశీయనానావి
ధవిద్వజ్జనసంగ్రహీతారం తేభ్యో భూయిష్ఠవృత్తిప్రదాతారం స్వభర్తుర్నిజాస్థానవిద్వదగ్రణీత్వేన ప్రతిష్ఠాపితమాత్మనా
ఽపి సమ్మాన్యమానం కృష్ణార్యనామానం కవిసార్వభౌమం సాభ్యర్థనం రామేశ్వరవిజయాభిధమతిగభీరమనోహరోదారశ
బ్దార్థసౌష్ఠవానుబన్ధం చమ్పూప్రబన్ధం కారయిత్వా । కారయిత్వా చ తం సబహుమానోత్సవపురస్సరం ద్విర
దోపరి పరిణద్ధశుద్ధకనకమణ్డపాన్తరేణ సాధ్యప్రతోళీముఖేషు ప్రతోషయామాస రత్నకుణ్డలగణ్డభేరుణ్డాఙ్క
కనకకణ్ఠికాఙ్గుళీయకాదివిభూషణవృత్తిభూమిసమర్పణాదినా సత్కారేణ ॥ ౪౬ ॥ యయా చావిదూరే వనపర్తిరా
జధాన్యాః [పెద్దగూడాభిధానే శుభగుణగ్రామే స్వగ్రామే ఏకసప్తత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమే కలివ

ష్ఠే శుక్లే వామిన్ని ప్రతిష్ఠాపితో భగవాన్మార్తణ్డకులవేదణ్డః కోదణ్డరామో దాశరథిస్స్వామోదాతిశయమనుగృహ్ణాతి శ్రీపఞ్చరాత్రశాస్త్రపద్ధత్యా సపర్యామనుదినమనుపక్షమనుమాసమనువత్సరం చ మహోత్సవాంశ్చ వివిధాన్దివ్య నవత్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమాత్తస్మాదేవారభ్య శుక్లనామ్ని శాలివాహనశకవత్సరాత్ ॥ ౪౭ ॥ యస్మైవ తస్య భగవతో నిత్యకైఙ్కర్యసంతానాయ తదాలయసవిధ ఏవ నిర్మాయాగ్రహారం సవృత్తిదానం ప్రతిష్ఠాపితా బహవో విప్రకుటుమ్బినశ్శ్రౌతధర్మావలమ్బినః ॥ ౪౮ ॥ కించ స్వకే రాష్ట్రే దేవమాతృకతాదోషమపాకుర్వాణయా ప్రతివ్రజం ప్రతిఖేటం ప్రతిగ్రామం చ నిర్మాపితా మధురతరాపాః కూపాః - నితాన్తశ్రాన్తపాన్థావాప్యా వాప్యః - ప్రవర్తితమహానదీతుల్యకుల్యాఞ్చ టాకాస్తటాకాశ్చ తావన్త ఇతి గణయితుం సహస్రకరేణాపి వక్తుం సహస్రముఖేనాపి న శక్యన్తే కిముత పృథగ్జనైః ॥ ౪౯ ॥ అపి చ యయా కిసలయఫలకుసుమచ్ఛాయాఘనాని సహకారాదివనాని జనానుకూలాని వేలాతితానిగ్రామే గ్రామే ప్రతిష్ఠాపితాన్యసూర్యంపశ్యానాతన్వతే తద్దేశ్యాన్స్నానవాన్ ॥ ౫౦ ॥ సైషా మహాప్రభావా నిజవిషయవిభాసమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరపరిస్ఫురద్గరుడశిఖరిశిఖరశేఖరాయమాణస్య కులదైవతస్య సకలదైవతసేవితస్య నిజకులీనప్రాచీనధరణీధురీణశ్రేణీవిరచితార్హణస్య భగవతశ్శ్రీరఙ్గనాయకస్య నిరతిశయశ్రేయోవిధాయకస్య వ్యాజదయస్య దివ్యాలయం సప్తసప్తత్యుత్తరసప్తశతాధికచతుస్సహస్రకలివత్సరేభ్యః ప్రాక్క్రమేణ వింశతివత్సరాన్తరాళే జగద్విఖ్యాతవైదుషీవిశేషే ఆన్ధ్రభాషాగోపాలరాయభూపాలేన నిజాన్వయమహీపాలమణిహారమహానాయకరత్నేన చిరత్నేన ప్రయత్నేన సంకలితం సంకుచితచరం విశఙ్కటతయా పరివర్త్య నిర్మాయ తస్య మహత్తరమహాఘట్టితసురపురవధూచరణనూపురం గోపురమనర్ఘ్యతమాం తచ్ఛిఖరసీమాయామవధీరితమయూఖమాలిమయూఖరేఖాంకనకకలశరేఖాం ప్రతిష్ఠాప్య తత్ర ప్రత్యగ్రదుర్గకృష్ణార్యవర్యప్రణీతశ్లోకరేఖాం శిలాశాసనలేఖాం చ తత్ప్రతిహారభిత్త్యాం ప్రత్యస్తాం విధాయ భగవతస్తస్యోత్తరఙ్గయతి ప్రతివాసరం ప్రతివత్సరం చోత్సవపారంపరీమ్ ॥ ౫౧ ॥ నిర్మాపితశ్చానయాఽతిమహాన్మహోదధిగమ్భీరశ్శిశిరమధురవిమలసలిలశమితతృషితజనతాఘనతాపమహోదన్యో మహావదాన్యస్సహ్యకన్యాతుల్యానర్ఘకుల్యాచతుష్టయప్రసృష్టతద్దేశదేవమాతృకతాకలఙ్కశ్శఙ్కరామ్బాసముద్రో నామ భద్రతరో నిద్రపద్మాకరః పద్మాకరః ప్రతిష్ఠాపితశ్చ భగవచ్ఛాస్త్రవర్త్మనా సాకం తత్పరిసరవిభాసురవేఙ్కటగిరినామశిఖరిశిఖరనివాస శ్రీనివాసదివ్యాలయగోపురశిఖరేణ కలశవిలసితేన సప్తశత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమే స్వభానునామ్ని కలివత్సరే ॥ ౫౨ ॥ దృశ్యతే హి తత్తటాకసేతుస్థాపితే శిలాశాసనేఽయం శ్లోకశ్శ్రీమదాచార్యప్రణీతః ॥ ౫౩ ॥ శ్లో ॥ శ్రీమత్స్వభానువర్షే చాన్ద్రోదకవిమితశాలివాహశకే । అస్థాపి శంకరామ్బా సముద్రనామా తటాక ఏష భువి ॥ ఇతి ॥ ౫౪ ॥ అపి చేయం తస్మాదేవ విద్వత్కవిసార్వభౌమాత్ప్రత్యగ్రదుర్గాభిజనాత్కృష్ణార్యాద్గురువర్యాచ్ఛ్రీమన్మహాభారతహరివంశరామాయణానీతిహాసాన్, శ్రీభాగవతవైష్ణవవిష్ణుధర్మోత్తరనారదీయాదీని పురాణాని - మనుయాజ్ఞవల్క్యపరాశరాదిప్రణీతాని ధర్మశాస్త్రాణి - శ్రీరంగాదిదివ్యక్షేత్రమాహాత్మ్యాని - సంతార్థరహస్యాన్యాచార్యానుగృహీతాన్యన్యాంశ్చ సంప్రదాయప్రబన్ధానశ్రాన్తం శ్రావం శ్రావం తత్తత్ప్రబన్ధపరిసమాపనావసరేషు యథాచోదితశాస్త్ర్యాదిపురస్సరం తమతివేలరమణీయతరమణీమయాఙ్గుళీయకచన్ద్రహారపీతామ్బరరాజతసువర్ణభూవృత్తిప్రముఖయథాభిలషితప్రీతిదానప్రతిపాదనైస్సవినయగౌరవమభ్యర్చ్య విదితసకలశాస్త్రార్థాపి నన్దత్యమన్దమానన్దమ్ ॥ ౫౫ ॥ అస్యాశ్చ చరిత్రం విచిత్రం వ్యస్తాగ్యతరామేశ్వరవిజయే చమ్పూప్రబన్ధే। సమగృహ్యత చ రాజవంశరత్నాకరే॥ తత్ర దిఙ్మాత్రమిదముదాహ్రియతే ॥ ౫౬ ॥ తథా హి ॥ శ్లో ॥ జాయా తస్యానవద్యా ఘనసుతమహిమా రాజనీతిప్రగల్భా పాతివ్రత్యైకసీమా శ్రుతవివిధపురాణేతిహాసార్థతత్త్వా। బ్రహ్మజ్ఞానసత్యవాదిన్యతివిమలయశా నిర్మితానేకసత్రా రాజ్ఞీ శ్రీశఙ్కరామ్బా జగతి విజయతే రాజమూర్ధన్యరత్నమ్ ॥ ౫౭ ॥ పాత్రే నిక్షిప్య విత్తం ధరణిసురవరాన్సప్తభిః ప్రీణయిత్వా కృత్వోద్యానాని నానారఘుతనయముఖా దేవతాస్స్థాపయిత్వా । సత్కావ్యం కారయిత్వా శుభతనయవతీ రామకృష్ణక్షితీశాత్కృత్వా నూత్నం తటాకం నిరుపధి మనుతే సప్తసంతానలక్ష్మీమ్ ॥ ౫౮ ॥ యత్ప్రోచ్యద్భుత శ్రీర్జగతి విజయతే శం

కరామ్బాసముదాభిఖ్యావిఖ్యాతభూమాఽనిలవలితతరఙ్గచ్ఛటాకస్తటాకః । గమ్భీరస్స్వప్రసన్నశ్శ్రితజనపితతేర్జీవనం
సంప్రయచ్ఛం స్తాం రాజ్ఞీం శంకరామ్బాం భృశమనువిదధద్గాధరూఢాత్మసేతుః ॥ ౫౯ ॥ కుల్యాచతుష్టయభుజోఽభివిరాజ
మానశ్శ్రీర్మత్స్యకూర్మవిభవప్రథితప్రకర్షః । కుక్షౌ వనస్థభువనాని దధత్స ఏష నారాయణం తులయతి ప్రకటం తటాకః ॥ ౬౦ ॥
గఙ్గాయమునాకపిలాకావేర్యస్సారణీత్వముపలభ్య । ఏనమిహ శంకరామ్బాసముద్రమాత్మాఖ్యయైవ సేవన్తే ॥ ౬౧ ॥ చా
తుర్యే వినయే నయే రిపుజయే స్థైర్యేఽశౌర్యేఽతథౌదార్యే భక్తివిరక్తిశాన్తిభగవత్కైఙ్కర్యచర్యాసు వా । ఏతాదృఙ్మహిళా
స్విహాస్తీచ యుగే దృష్టా శ్రుతా వాఽస్తు తత్కిం దృష్టః పురుషేషు వా నిశమితః కశ్చిజ్జనాశ్శంసత ॥ ౬౨ ॥ యస్మిం హప్రతి
మానదర్పవిభవాతచ్ఛిద్గమాం జేత్యసౌ సందత్తాం పితృధామ్ని నామకరణే సార్థాం వ్యధాత్స్వాభిధామ్ । అశ్రాన్తం కురు
తేశమేవ విపులం యత్స్వాశ్రితానాం తతో భర్త్రా స్థానజనైరసౌ వ్యవహృతా శ్రీశంకరామ్బాఖ్యయా ॥ ౬౩ ॥ ఆచ శ్రీరామ
సేతోరమతతిహరణాద్బదర్యాశ్రమాన్తాత్ స్నాత్వా తీర్థేషు నారాయణమనఘగుణం దివ్యదేశేషు నత్వా । సర్వం కాలం
రహస్యత్రయవివరణసత్సంప్రదాయామృతానామాస్వాదనక్షిపన్తీ జయతి హరిపదామ్భోజయుగ్మప్రపన్నా ॥ ౬౪ ॥
ఖగాధిపనగాధిపోత్తమశిరస్స్థలప్రోల్లసన్మహోచ్చమకుటీనిభం ఖలు తయైవ నిర్మాపితమ్ । ధ్వనద్బుధవధూపదామ్బుజయు
గోచ్చలన్నూపురంకాన్తిభువి రఙ్గభూరమణసద్మనో గోపురమ్ ॥ ౬౫ ॥ అస్యాస్సోదర్యా చాత్తాఖిలగుణనివహా సైవ
తస్యాస్స పత్నీ జానక్యమ్బాభిధానా ప్రథితిముపగతా జానమామ్బేతి లోకే । ప్రాజ్ఞీ రాజ్ఞీ చకాస్తి క్షితిపతిలలనామౌళిసం
శ్లాఘ్యా శీలాభక్తిజ్ఞానాతిహృద్యా నయవినయనిధిస్సర్వవిద్యానిషద్యా ॥ ౬౬ ॥ ఆసీచ్ఛ్రీశంకరామ్బాతనుజ ఇహ ధరామణ్డ
లీమణ్డనశ్శ్రీరత్నధావ్యా ఘూతదేవాధిపగురుధిషణో బాల్య ఏవాతిమాత్రమ్ । హూణేన్ద్రాస్థానసీమామిళితనిఖిలమాపా
ల కోటీర కోటీవాటీవ్యాలోలనశ్రీః క్షితిపతితిలకో రామకృష్ణాభిధానః ॥ ౬౭ ॥ ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచ
తుస్సహస్రసంఖ్యాకే । ప్రాప్తే ప్రమాధినామని కలివర్షే స్వర్గతో నృపాలోఽయమ్ ॥ ౬౮ ॥ వర్ణయితుమస్య సుగుణాన్వాహో
వస్తిభవన్తి యదముష్య । అభిమన్యోరివ శైశవ ఏవాయుర్మ్లానతామగాత్కష్టమ్ ॥ ౬౯ ॥ జ్యాయస్తరసుగుణగణా జాయా
స్తి హా రామకృష్ణరాయస్య । శ్రీరామచన్ద్రభక్త్యా సా నామ్నా శ్రీరామచన్ద్రామ్బా ॥ ౭౦ ॥ శ్రీరామేశ్వరరాయస్స్నాఘ ర
శ్రీరామకృష్ణరాయసుతః । పైలామహానామ్నైవ ఖ్యాతాత్మా రాజబాలకో లసతి ॥ ౭౧ ॥ నిజజనకసవిత్ర్యా శంకరా
మ్బాఖ్యయాఽయం వితతసకలభోగైర్లాలితో బాల ఏవ । తదుపగమితసత్తస్తత్కృపావాప్తరాజ్యో జయతి జగతి రా
జ్ఞాం మూర్ధ్ని రామేశ్వరేన్ద్రః ॥ ౭౨ ॥ సప్తాధికషష్ట్యుత్తరనవశతశిఖరితిచతుస్సహస్రేషు । కలివర్షేషు గతేషు ప్రాప్తం
శ్రీశజకరామ్బయా రాజ్యమ్ ॥ ౭౩ ॥ ఇదమేవ రామకృష్ణక్షితిపాలోత్తంసరాజ్యహారదినమ్ । బాల్యాదముష్య సైషా స్వ
యమేవ బభార సకలరాజ్యధురామ్ ॥ ౭౪ ॥ ఇతి ॥ ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రకలివర్షేషు । యాతేషు విక్రమా
ద్రామేశ్వరరాయ ఏష భూపతిబాలః ॥ ౭౫ ॥ భాగ్యనగరాధినాయకనిజామురాజాధిరాజశాసనతః । నిజవంశ్యరాజస
ముచితమఖిలం రాజ్యార్హమాప బహుమానమ్ ॥ ౭౬ ॥ ఏషచతుర్నవతిశిరోనవశతశేఖరచతుస్సహస్రితమాత్ । నన్దననా
మ్నః కలియుగవర్షాదారభ్య శాస్తి నిజరాజ్యమ్ ॥ ౭౭ ॥ గద్యం ॥ అయం చ శ్రీమాన్కృష్ణాఖ్యనామకవిసార్వభౌమో బా
ల షోడశవర్ష ఏవ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరనిరవగ్రహానుగ్రహార్జిత శ్రీహయగ్రీవమన్త్రాగ్రసర
ప్రభావప్రభావితానితరసాధారణకవనధోరణీపరికర్మితో నిర్మితశ్రీపరకాలగురువిజయాఖ్యచమ్పూప్రబన్ధః పరితో
ష్యతం స్వాచార్యం సానుగ్రహేణ తన్నియమనేన సమ్మానితో మహీశూరపురాధీశేన శ్రీకృష్ణరాజసార్వభౌమేన సంప్రా
ప్య వనపర్తిరాజధానీం తత్ర తదధిపతినా నిరవధిమతినా శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలసంయమీన్ద్రసాన్ద్రక
రుణాసమాసాదితసకుటుమ్బాత్మనిఖిలశ్రేయసా శ్రేయసా సకళత్రాత్మసుదర్శనాజకానుగ్రహావసరశ్రీమత్పరకా
లగురువరాస్థాన విభాసమానశ్రీహయవదనసపర్యార్థసమర్పితగ్రామేణ శ్లాఘనీయగుణగ్రామేణ శంకరామ్బా జా
నినా మానినా రామేశ్వరభూమీశ్వరేణ నిశమితశ్రీపరకాలగురువిజయప్రబన్ధేన సత్యసన్ధేన తత్కవనచాతురీనిశమనవి
స్మేరహృదయేన ఘనదయేన వనపర్తినగరావిదూరవిరాజమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరభాసురగరుడగిరిధామ్నః శ్రీరఙ్గ
ధామ్నస్తత్రావిర్భావాదిదివ్యచరితమవితథం ప్రథయ ప్రబన్ధముఖేనేతి ప్రార్థితః ఉత్తరఙ్గితకుతుకః ఉత్తరరఙ్గే న్ద్ర

శ్రీవీరరాఘవీయభూమికా.

మాహాత్మ్యాభిధం కించిదధికపఞ్చశతశ్లోకం కంచన ప్రపఞ్చ్య పఞ్చషఘటికాభిరేవ ప్రబన్ధం తథావిధాశుకవనధౌరణీనైపుణీసర్వస్వనిర్వర్ణనచిత్రీయమాణచేతసా ప్రాచేతసావతారోఽయం నూనమితి తేనకృతప్రశంసస్సంసదివిదుషాం తత్తాదృశోత్తరరఙ్గమాహాత్మ్యప్రణయనోపకారప్రత్యాయనాయతస్యైవ భగవతస్సన్నిధౌ సాక్షాత్కారికీం శ్రీపఞ్చశరకోపమాలాతీర్థప్రసాదదానాదికామాచార్యపురుషైకోచితామఖిలశ్లాఘితాం బహుమతిం లమ్భితస్స తత్క్షితశ్చ కనకరాజీవోదారికేదారమేదినీవృత్తిదానాదిభిస్తదభ్యర్థనశైలీవశంవదస్తదాస్థానస్థాన్యనివాసైకతాస్పదమానస్స్వదమానమానసోఽభూత్ ॥ ౭౮ ॥ తామేతాం బహీరీమహారాజరామేశ్వరరాయప్రవర్తితాముత్తమాం సర్వామపి మర్యాదామిదృశీం శ్రీకోదణ్డరామసన్నిధౌ శ్రీశంకరామ్బయా నియమితాం చ తదనుజతత్తనుజాదీనాం తద్వంశజానామనూనాదికామధునాఽపి తత్పౌత్రీ శ్రీరామేశ్వరధరిత్రీసుత్రామదాక్షిణ్యగాంభీర్యాచిత్యసీమానిరవధికౌదార్యభూమాధీమానుత్తరోత్తరోత్తరఙ్గితామేవ విదధానస్తదాశిషాం భవతి భాజనమ్ ॥ ౭౯ ॥ ఏవమేవ తేనాభ్యర్థితో ధరిత్రీసుత్రామ్ణా ద్విత్రాభిరేవ ఘటికాభిశ్చ పేటికాహతిస్తుతిరఙ్గనాథసుప్రభాతమఙ్గళాశాసనప్రభృతిరనేకాః కృతీః కృతికులాగ్రణీరయం ప్రణీయ తస్యానుపదమాతతాన విస్మయభరతరళీభూతం సమోత్తమాఙ్గమన్తరఙ్గమ్ ॥ ౮౦ ॥ తాని చ సుప్రభాతాదీన్యనవరతమనుసన్ధీయమానాని గరుడగిరిశృఙ్గశృఙ్గాటకశృఙ్గారాయమాణరఙ్గాధిశసన్నిధౌ తన్వానస్తోలాసముద్వేలయన్తి ॥ ౮౧ ॥ యశ్చ శ్రీకర్ణాటపృథ్వీపరిబృఢాచ్యుతకృష్ణదేవరాయకులీనేన విపులమతినా తిరుమలదేవరాయనరపతినా ఆనెగొంద్యపరాభిధానహృద్యానవద్యవిద్యానగరాధిపతినా నిజకులదైవతశ్రీరఙ్గరాజదివ్యోత్సవవర్ణనం చమ్పూప్రబన్ధేనారచయేత్యభ్యర్థితో రఙ్గరాజవిలాసాభిధానం సగద్యపద్యానుబన్ధం ప్రబన్ధం రీతిశయ్యాపాకాలంకారరసభావబన్ధురంధురన్ధరస్సాహిత్యసామ్రాజ్యస్య ప్రాజ్యం సరసకవికులతిలకపూజ్యం విధాయ ముదావళోపకిని బద్ధశుద్ధచామీకరమణ్డపె నిషాద్య సద్య ఏవ తేన నరపతినా వ్యాధూయమానోభయచామరమశేషహృద్యవాద్యరవముఖరితదిగన్తరమఖిలాసు రాజవీధిషు ప్రదక్షిణీకార్య సబహుమానమభిసత్కృతస్తదాస్థాన్యామన్యాదృశవైభవాయాం మాన్యమేదిన్యాదివృత్తివితరణేనాసీదభితోషితస్సమ్మాన్యతేఽధునాపి తాం వృత్తిమనుపాలయతా నియతాత్మనా తత్పౌత్రేణ కృష్ణదేవరాయపుత్రేణ శ్రీరఙ్గదేవరాయనరపతినా దేవరాజగురుమతినా ప్రకాశితబహుమతినా ॥ ౮౨ ॥ యం చాత్మకూరునగరాధినేతా సీతారామభూపాలతిలకస్స్వకులదైవతం శ్రీకురుమూర్తిగిరినివాసం శ్రీనివాసమధికృత్య శ్రీనివాసవిలాసాభిధానాం సకలకావ్యగుణసంపత్పూర్ణాం చమ్పూం స్వాభ్యర్థనయాకృతవన్తం దన్తావలమారోప్య విధాయ మహోత్సవమఙ్గీకృత్య తం ప్రబన్ధం కనకరాజీవచన్ద్రహారకేదారవృత్త్యాదిభిరభితోషయతిస్మ విస్మయమానమానసస్తదీయశ్రేష్ఠవాక్సౌష్ఠవాత్ ॥ ౮౩ ॥ యేన చానువత్సరప్రవర్త్యమానచాతుర్మాస్యకోటితులసీసమర్పణపూర్ణాహుతిమహోత్సవసమయసౌవర్ణతులాభారాన్నతి శ్రీమచ్చన్నకేశవకటాక్షసుధాధారాభివర్ధితసామ్రాజ్యభూమా శ్రీరామభూపాలరాయనామా భూమీపాలమణిః కార్తికోత్సవదీపికాభిధానం కంచన కారయిత్వా ప్రబన్ధం కుమ్భ్యేన సంభృతశాతకుమ్భమణ్డపారోపణోత్సవపూర్వకముదారహారభూవృత్తివివరణాదిభిరారచయ్య సత్కారమనవరతం భజతే తదాశిషాం భాజనతామ్ ॥ ౮౪ ॥ యస్మై చ విస్మయనీయకవనాయార్థిజనకల్పవిటపీ జటప్రోలుకొల్లాపురనగరాధినాథస్సుగభికులకలశామ్బుధినిశానాథశ్శ్రీవేఙ్కటజగన్నాథరాయనామా భూమీనాథస్స్వేష్టదైవతస్య జటప్రోలుపురనిలయస్య మదనగోపాలస్య భగవతో వైభవప్రతిపాదకం మదనగోపాలమహాత్మ్యం నామ కంచన ప్రబన్ధం శ్రీశిఙ్గపటగిరినిలయం నృసింహమధికృత్య నృసింహవిలాసాఖ్యం చమ్పూప్రబన్ధమతిగభీరార్థభావపదబన్ధబన్ధురం నిర్మాప్య స్తమ్బేరమారోపణమహోత్సవపురస్సరం కనకమయచన్ద్రహారరాజీవాదికం గాలికేదారకృష్ణనూనాదికం చ సీమాతీతసస్యభూమానమర్పయామాస ॥ ౮౫ ॥ యస్మాచ్చ తాం సర్వామపి మర్యాదామార్యాభినన్ద్యచర్యశ్శ్రీవేఙ్కటలక్ష్మణరాయనామా భూమీపతిరన్యస్తత్తనయో వినయోదన్వాన్ బహుమన్వానోఽధునాపి నిరపాయం గోపాయన్నస్తే ఽనన్యసామాన్యాం మాన్యాఖిలశ్రీపుషం చ దన్యాం పరమాశిషమ్ ॥ ౮౬ ॥ యస్య చ ప్రథమైస్త్రప్రబన్ధైరానన్దితసకలప్రపఞ్చస్య ప్రసఙ్గాచ్ఛతస్సంఖ్యాకాస్సం

ఖ్యావతామధినేతుః ॥ ౮౭ ॥ ఏవ తేనామతస్సంగృహ్యన్తే ॥ తథాహి ॥ శ్లో ॥ ఆద్యా నవమ్యాఙ్గలతా శ్రీమత్పరకాలగురువిజయ
నామా । అన్యా సులలితపదభాగుత్తరపరకాలగురువిజయచమ్ప్వాః ॥ ౮౮ ॥ నరసింహరఙ్గరాజశ్రీవాసవిలాసచమ్పవస్తి
స్రః । రామేశ్వరవిజయాఖ్యా చమ్పూ రఘునాథవిజయచమ్పూశ్చ ॥ ౮౯ ॥ చమ్పూశ్చ కార్తికోత్సవదీపాఖ్యా కేశవోత్స
వాఖ్యాఽన్యా । ఆనన్దమరన్దాభృతసుతయస్తిస్రః ప్రపన్నపూర్వపదాః ॥ ౯౦ ॥ శ్రీరామశ్రీవాసావధికృత్యైవ చ వేదపాద
నుతీ । శ్రీదేశికేన్ద్రగురుపరవిషయాఽన్యా వేదపాదఘటితనుతిః ॥ ౯౧ ॥ ఆచార్యవేదపాదస్తవస్తథాన్యస్తవీయటీకా చ ।
నవరత్నహారసంజ్ఞాస్తుతిరన్యాఽన్యా తదీయవివృతిశ్చ ॥ ౯౨ ॥ శ్రీరఙ్గేశచపేటాహతిస్తుతీ రామసుప్రభాతం చ । హయవదన
రఙ్గనాయకగోపాలానాం చ సుప్రభాతాని ॥ ౯౩ ॥ ప్రాహ్లాదికస్తుతిద్వేసిగమాన్తాచార్యవేఙ్కటేశ్వరయోః । శ్రీలక్ష్మీహ
యముఖయోర్లలితతమే పఞ్చరత్ననామనుతీ ॥ ౯౪ ॥ ఆచార్యపద్యగద్యం లలితోఽలఙ్కారమణిహారః । కావేరీలహరీస్తు
తిరతిమధురా మేఘమాలా చ ॥ ౯౫ ॥ సూర్యోపరాగదర్పణనవయామృతనామనీ లఘుకావ్యే । శ్రీరాజవంశరత్నాకర
నామాఽన్యచ్చ లఘుకావ్యమ్ ॥ ౯౬ ॥ శ్రీరామాయణవైభవముత్తరరఙ్గాధినాథమాహాత్మ్యమ్ । మదనోపపదాకలితశ్రీ
మద్గోపాలమాహాత్మ్యమ్ । ౯౭ ॥ శ్లాఘ్యా చ సూర్యదణ్డకనామనుతిర్గీతమఞ్జరీ చ శుభా । విక్రాన్తరాఘవాభ్యోర్వ్యాయోగ
శ్చాద్భుతస్సమగ్రః ॥ ౯౮ ॥ ఉన్మత్తపాణ్డవాఖ్యం ప్రేక్షణికం కరుణరసమనోహారి । చారు సుధాప్రపరిణయనాటక
మన్యత్సమగ్రాఙ్గమ్ ॥ ౯౯ । రత్నప్రకాశికాఖ్యా శ్రీమల్లక్ష్మీసహస్రటీకా చ । వ్యాఖ్యా చ హంససందేశస్య రసాస్వాదినీతి
విఖ్యాతా । ౧౦౦ ॥ శ్రీమత్కృష్ణజయన్తి పౌర్వాపర్యస్య నిర్ణయశ్చాపి । శూద్రీశిరిన్ణీతిస్సరఙ్గవతి మూలధనమితి నిబ
న్ధః ॥ ౧౦౧ ॥ అన్యశ్చ శిష్టసిద్ధాన్తపద్ధతిర్నామకశ్చ నగ్రన్థః । కర్తృక్రమనిర్ణీతిః కావ్యోత్కర్షస్య రక్షా చ ॥ ౧౦౨ ॥ సోద
ర్యకన్యకాద్వయవివాహనిర్ణీతినామకో గ్రన్థః । లఘుతరభగవత్పూజాసంగ్రహనామాపకశ్చ నగ్రన్థః ॥ ౧౦౩ ॥ స్వయం
వ్యక్తప్రతిష్ఠాయా అధిమాసోత్సవస్య చ । అతితరాద్ధకర్తవ్యకాలస్యాపి వినిర్ణయాః ॥ ౧౦౪ ॥ వివాహకాలనిర్ణీతిరిత్యా
ద్యాః కృతయోఽనఘాః । శ్రీశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతిశితుః ॥ ౧౦౫ ॥ సప్తాధికపఞ్చాశద్గ్రన్థా హ్యస్యైవ వాదనే
నకృతాః । ఆపష్టితమాద్వర్షాదగ్రేకతివా ప్రణేష్యన్తే ॥ ౧౦౬ ॥ ఇతి ॥ గద్యం ॥ యస్మింశ్చ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసదేశికేన్ద్రరఙ్గ
నాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలదేశికానాం త్రయాణాం కృపాసుధాతరఙ్గిణ్యః ప్రయాగ ఇవ త్రివేణ్యాస్సంగమ్య సన్న
గుత్తరరఙ్గారఙ్గన్తి ॥ ౧౦౭ ॥ అయం హి శ్రీమాన్ కృష్ణార్యనామా ధీమాన్ శ్రీమతీం తాం వనపర్తి మహారాజ్ఞీం ప్రాజ్ఞశి
గోమణిమఖిలక్షేమంకరగుణైకదమ్బాం శ్రీశకజరామ్బాం మహాభాగవతీం శ్రీభాగవతం శ్రీవాత్స్యవీరరాఘవా
చార్యప్రణీతశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా సహ సంశ్రావ్యైవమనుశశాస ॥ ౧౦౮ ॥ భవతి జేవీదం
మదీయమాశాసనం నిశమయితవ్యం సావధానేన హృదయేన తత్ప్రభవత్యా లోకోత్తరైతాదృశసవ్యాఖ్యశ్రీభాగవత
నిశమనమహాభాగ్యస్యానురూపమేతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనమేవ మహత్తరం కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౦౯ ॥ న చేదృశీ వ్యాఖ్యా
ఽతితేనవాఽనాగతేనవా వర్తమానేన వా వాచస్పతికల్పేనానల్పప్రతిభేనాపి శక్యా నిర్మాతుం కేనచిదపి సుధీమణినా ॥ ౧౧౦ ॥
అయం చ తత్రభవాన్ భవదీయకులశిరోమణేర్గోపాలరాయభూపాలమణేః ప్రపౌత్రస్య వేంకటగ్రామణీనామ్నః క్షితిపా
లశిరోదామ్నః పురస్తాత్స భాస్వాదశిఖామణిస్సముత్ప్రశస్తానవద్యగుణశేవధిస్సుధీమణిశ్రీమాన్వీరరాఘవాన్తర్యా
మిణః ॥ ౧౧౧ ॥ అతో నిజకులపూర్వజాస్థానవిద్వదగ్రణీప్రణీతవ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనం చ న్యాయ్యమేవ ధర్మ్యమేవ వర్త్మని సంచ
న్తా స్తత్రభవత్యాః ॥ ౧౧౨ ॥ ఆశాస్మహే చ వయమేతాం ముద్రాక్షరముద్రితాం విరచయ్య వ్యాఖ్యాం ప్రఖ్యాపయి
తుమ్ ॥ ౧౧౩ ॥ అతివిపులరచనా పరిశ్రమగ్రస్తసమస్తసమయతయా మా యస్సంశోధ్య పరిష్కర్తుమలబ్ధావసర ఏవ త
త్రభవాన్ సబ్రహ్మనిష్ఠవరిష్ఠః ప్రతిష్ఠతాం కృతకనగరీమితి శ్రుతవతామస్మాకమపి భవదీయాస్థానవైదుష్యసమాసాదితత
దనుబన్ధతయా తదీయవ్యాఖ్యాం సమ్యక్పరిష్కృత్య పరమవర్త్మని విహరమాణస్యాపి తస్య మహాభాగవతకులమహాభరణ
స్యన్యాయ్యమానన్దనమ్ । తథాహి భూయిష్ఠసమయపిప్రకర్షైప్యైకాధికరణ్యాభిమానశ్చ దుస్త్యజః కృతవిదామ్ ॥ ౧౧౪ ॥
న ఖల్వేతో ఽస్యస్మాభిర్విధాతవ్యం నామేదృశవ్యాఖ్యానప్రణయనవిహితసకలలోకోపకారధామ్నో మహతో లోకోత్తరకల్యా
ణగుణసీమ్నః స్మదాస్థానపూర్వవిరచితధామ్నో మహాభాగవతశిరోదామ్నః స్తస్యాన్యదవశిష్యతే కైంకర్యమ్ ॥ ౧౧౫ ॥

నాఽప్యత్రభవత్యా సకలేతిహాసపురాణానాం శ్రవణకృతక్షణయా సౌశీల్యాదిభిస్సకలలలనాకులవిలక్షణయా నిరీతిరాజ్యరక్షణవిచక్షణయా భగవద్భాగవతాచార్యకైఙ్కర్యదక్షిణయా గురుదక్షిణానామ్నైతచ్ఛ్రవణనిష్ఠీయతయా ప్రదేయాఽస్మభ్యమవశిష్యతే ॥ ౧౧౬ ॥ యానిచాత్రభవత్యా కలితాని వాపీకూపతటాకారామభగవదాలయబ్రహ్మప్రతిష్ఠాగోభూకన్యాదానరూపాణి భగవత్కైఙ్కర్యాణి సర్వాణ్యపి తాని ముద్రాక్షరముద్రణేనైతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనలక్షణమహత్తమకైఙ్కర్యస్య నార్హన్తి కోటితమీమపి కలామ్ ॥ ౧౧౭ ॥ ఇతి తదుదీరితామమృతాసారసారణీం వీరరాఘవీయగుణవిస్తారణీం వాణీధోరణీం నిశమ్య సమ్యగానన్దతున్దిలాన్తఃకరణా దేవీశఙ్కరామ్బా హ్యనుగృహీతాస్మ్యనేన శ్రీభాగవతకైఙ్కర్యానుశాసనేనేత్యానాయ్య ముద్రణోచితానతిస్థూరాన్సమ్భారాంశ్చెన్నపట్టణాద్వ్యాఖ్యామిమాం సమూలాం భద్రాం ముద్రాపయితుమున్నిద్రాతివేలకుతూహలా గతేషు సప్తోత్తరాష్టశతాధికైకసహస్రసంఖ్యాకేషు శాలివాహనశకాబ్దేషు పార్థివనామ్ని హాయనే నిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యామాజిజ్ఞపత్ప్రాజ్ఞపరిషత్సమాననీయకౌశలభూమానమప్పా శేషగిరిరాయనామానమధికృతం కర్తవ్యకార్యాణ్యధికృతం నిజాస్థానస్థాపితాయాం బ్రహ్మవిద్యావిలాసాభిధానాయాం స్వకీయముద్రాక్షరశాలాయాం విశాలాయామ్ ॥ ౧౧౮ ॥ తేన చ తదాజ్ఞావశంవదేన ప్రియంవదేన శేషగిరిరాయేణ తదహరేవారేభే మహదిదం వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసనాథం శ్రీభాగవతం సంముద్రయితుం భద్రముద్రయితుం చ లోకానామ్ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏవం సంముద్రయితుముపక్రాన్తాం వ్యాఖ్యాం విఖ్యాతసకలార్థపౌష్కల్యామతివైపుల్యాం కలికలుషవిశేషపరిమోషణకల్యాం కల్యాణతమామిమాం సావధానమానసశ్శోధయతి స్మ బోధవతామగ్రణీః ప్రత్యగ్రదుర్గ కృష్ణార్యవర్యో యథాప్రతిశ్రుతం విశ్రుతవిస్తృతయశా దిశాం ముఖేష్వామాసద్వితయమాప్రథమస్కన్ధాన్తం తద్దేశభూయః ప్రయత్నసమార్జితపఞ్చషవ్యాఖ్యానకోశపరిశీలనపురస్సరమతికౌతుకాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ అత్రాన్తరే శ్రీమన్మహీశూరమహారాజధానీరాజాధిరాజకర్ణాటసింహాసనాధీశ్వర శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రమహారాజకులదేశికేన శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికేన పరిపూర్ణమహావిభూతిపరబ్రహ్మానుబుభూషయా పరమం వ్యోమ ప్రతిష్ఠాసమానేనాదావేవ నిరతిశయకరుణాపరిణాహగురుణా కటాక్షసుధాఝరేణ స్యాదసావితి కృతాభిషేకోఽప్యసౌ శ్రీకృష్ణార్యవర్యశ్శ్రీబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికదివ్యాస్థానసింహాసనేఽప్యభిషిషేచయిషయా మహీశూరరాజధానీం ప్రత్యాగన్తుమనుగృహీతస్తేన చ శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రేణ నిజాన్వవాయమహాదేశికాస్థానాచార్యకధౌరన్ధర్యచర్యావలమ్బనాయాభ్యర్థ్యత స్మ పార్థివవత్సరశ్రావణికమాస్యేవ పార్థివసార్థమూర్ధన్యమణినా ఘృణినా గుణినాం శిఖామణినా ధరణీనలినీనభోమణినా ॥ ౧౨౧ ॥ నిశమ్య చైవముదన్తం మహాన్తమఖిలపురాణేతిహాసధర్మశాస్త్రమన్త్రార్థరహస్యభూయశ్శ్రవణభావితాచార్యకస్య శ్రీకృష్ణార్యవర్యస్యాపి శ్లేషతో నిజాస్థానీముపనీతముక్తాఫలామివ శుక్తిపుటీం పిదధ్నతీ సీదన్తీ సముపక్రాన్తముద్రణవీరరాఘవీయపరిసమాప్తిమహాన్తరాయసంభావనయా గమ్భీరాం భణతి స్మైవం భారతీం సా రాజ్ఞీశిఖామణిః ॥ ౧౨౨ ॥ నన్వార్యపాదాః కథమిదమారబ్ధం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యానముద్రణమేవముద్రితం భవిష్యతి – యేనాధునాత్రభవద్భిః ప్రస్థాస్యతే శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణచరణారవిన్దపరిచరణమహాసామ్రాజ్యభాజనతా – జనతా చేయం తత్రభవద్వదననిస్సరదుదారహరికథాసుధాసారదూరతాజనితాం ఘనతాపపారమ్పరీం మరుమరీచికాఝరీం ప్రవిశ్య మన్యే తథాన్యేతరా ప్రాప్స్యతి విసంస్థులతామ్ ॥ ౧౨౩ ॥ కః పునరితః పరమేతాం చన్ద్రికాం శక్నుయాత్పరిష్కృత్య ప్రవర్తయితుం దేశాన్తరముపేయుషి తత్రభవతి ద్విజరాజేనస్వైతావతైవ మన్యే సమయేన భగవత్కథాసుధాస్వాదనభాగధేయమప్యస్మాకం విశ్రమిష్యతీతి ॥ ౧౨౪ ॥ ఏవముదీరితాముచారతమభక్తివినయమేదురాం సాదరాం తద్గిరాం పరమ్పరామాకర్ణ్య ప్రతివాచముచాదుదారమనాః కృష్ణార్యకృతిపతిః ॥ ౧౨౫ ॥ దేవి మాభూత్తత్రభవత్యా విక్లబమన్తరఙ్గం శ్రీవీరరాఘవీయచన్ద్రికాముద్రణాన్తరాయాతిసంభావనయా – నిరుహ్యాత ఏవ యథాప్రతిశ్రుతమేతన్ముద్రణకైఙ్కర్యమాచార్యకసామ్రాజ్యాభిషిక్తైరప్యస్మాభిస్స్వశిష్యశోధ్యామూలశిఖరమిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం నియోజ్య ముద్రాక్షరవిపర్యాసాదిశోధనేన పరిష్కర్తుమస్మదనుజన్మానం సన్మాననీయనయవినయాదిసుగుణోదన్తం వేదాన్తార్యనామానం జ్ఞానభక్తివైరాగ్యసీమానం భ

వదీయాస్థానకృతధామానమితి॥ ౧౨౬ ॥ ఏవమాశ్వాస్యతామకలజ్కారం శఙ్కరార్యాప్యాయనితరసాధారణశుభగుణశాలి కామవ్య శీకామా శ్రితమనీషికులపాలికాంకులపాలికాశిరోమణిం శ్రీభాగవతచన్ద్రికా సంశోధనసంముద్రణనిష్పాదన విశయతిమిరవిధూననవిధూయమాన ప్రసరైర్మధూళీరుచిరైర్వాచాంవిసరైః తదాత్వశూర్యమాణశ్రీయామునస్తోత్రరత్నశా న్తిమజ్జకసర్వ త్రనావసరసమర్పితాం తస్యామహారాజ్ఞీ శిఖామణేస్సపర్యాచర్యా మార్యాభినన్ద్యామభినన్ద్య కృతప్రస్థానో మహీశూరరాజధానీముపేత్య ప్రత్యుద్గతో మహారాజచామరాజేన్ద్రేణసబహుమానమానీయనిజాస్థానీం ప్రార్థితస్స్వా చార్య కథారంధర్య కృతేసత్కృతశ్చ తత్కాలౌపయికైరుపచారైః శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణదివ్యాస్థానమాస్థాయపార్థివవత్సర భాద్రపదాసితదళనవమ్యాం శ్రీమద్రఙ్గనాథ బ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర మహాదేశికచరణారవిన్దద్వన్ద్వసన్నిధి సమధిగత మోక్షాశ్రమ క్రమో ఽప రేద్యుస్సముత్సవం శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్ర క్షితిశాసనసార్వభౌమస్యమహత్యాంసమిత్యాం సనాతనశ్రీమద్యతివరకురుకేశనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర పరంపరానిరన్తరాధ్యుషితే చతుస్సప్తతి శ్రీవైష్ణవపీఠాచార్య పురుషకోటీరకోటీనీరాజ్యమానోపాంతే శ్రీమతిమహతి నిరాకృతశారదనీరదభాసనే రాజితసింహాసనే శ్రీరఘునన్దన ఇవకుల క్రమాగతేదివ్య రత్న సింహాసనేకులపరంపరాగతంమణికిరీటమివ గురుపరంపరార్చితం శ్రీహయవదనం సలక్ష్మీనారాయణం నిషాద్యోత్తమాఙ్గే వసిష్ఠాదిభిర్మహర్షిభిరివపరమహర్షిభిరృత్విగ్గణైర్నిష్పాదితసామ్రాజ్యాభిషేకోఽభ్యుపగత శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర నామాసీమాతీతభాగ్యధామా శ్రీమానాచార్యకసామ్రాజ్యం ప్రాజ్య మనుభవన్ననుదినని ష్ప్రత్యూహ నిర్వర్తిత శ్రీ హయవదన లక్ష్మీనారాయణపాఞ్చ కాలికసపర్యా చర్యతయా సర్వ మప్య వన్ద్య మేవగమయన్సమయ ముపాదానస్వాధ్యాయ సమయపరికల్పితావకాశస్తదాజ్ఞీసత్కారకృతజ్ఞతయాయథా ప్రతిజ్ఞం సముత్సార్య తత్ర తత్ర విద్యమానాన్ శబ్దదోషాన్సంయోజ్య సాధుశబ్దాన్ సంఘటయ్య ఘటితార్థాని వాక్యాని యథార్థంసమీక్ష్యదృశ్యమానవ్యుత్క్రమాన్తత్రతత్ర పఙ్క్తీః పరిష్కృత్యైవంజాతీయకతయాఽఽ మూలశాఖం సావధానంవ్యతానీదిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తనిర్ధారణ సౌగన్ధ్య బన్ధురాణాం మహాభాగవతధురంధరాణామతిభోగ్యాం శ్రీమన్నిగమశిఖరదేశికమణిరివ మహతః ప్రయాసాద్వ్యాసార్యైః ప్రణీతామలబ్ధ శోధనావసరతయా ఽవసానసమయే పరిష్కరణీయాసేయంభవద్భిరితితద్వితీర్ణాం శ్రీభాష్యటీకామివశ్రుతప్రకాశికామ్ ॥౧౨౭॥ తథాగ్రన్థాన్తేచాచార్యప్రణీతావేతేశ్లోకాః ॥ సంముద్రితాదృశ్యన్తే ॥ యథాహ ॥ శ్లో ॥ టీకాశ్రీఘవార్యాభిధకృతిరచితాత్వైరసంశోధితత్వాత్ప్రాయశ్శబ్దార్థవాక్యాదిషువిషమగతిర్లేఖకానాంచదోషాత్ । నానాదేశీయకోశైస్స మతివిభవతశ్చాపిసంశోధితాసీచ్ఛ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాదిమపదకలితస్సంయమీన్ద్రేణసైషా ॥ ౧౨౮ ॥ శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాశోధనకైఙ్కర్యవైభవేనహరిః । ప్రీణాతుహయగ్రీవో లక్ష్మీనారాయణస్సకృష్ణశ్చ ॥ ౧౨౯ ॥ భాగవతచన్ద్రికైషావాత్స్యశ్రీవీరరాఘవార్యకృతా । శ్రీభాగవతసుధాంశుంప్రసాధయన్తీచిరాయజయతుభువి॥౧౩౦॥ఇతి॥ఏవంశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికపరిశోధితామేతాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాముపాదాయవేదాన్తాచార్యస్తత్పూర్వాశ్రమసోదర్యః ప్రముద్వనపర్తి నగరసామ్రాజ్యధురంధరశఙ్కరార్యాప్యానిదేశేనతత్పౌత్ర శ్రీరామేశ్వర భూమీశ్వరానుమత్యాచావహాతమనాముద్రణావసరస్ఖలితాన్యథా ఘటితవర్ణపఙ్క్త్యాదిసమీకరణాదిభిర్వ్యశోధయత్ప్రబోధవతాంవరేణ్యస్సంఖ్యావతామ్ ॥ ౧౩౧ ॥ ప్రథితమతికృతివరేణ్యతతిగణ్యతమపుణ్యశుభదాక్షిణ్య శరణ్యతాదిగుణశాలినావగ్రణ్యా శ్రీమతాసవై రాజాబహిరీబలవన్తబహాదరు బిరుదస్ఫుర దురుయశసారామేశ్వర భూమీశ్వరేణ నియుక్తస్సముద్రిక్తపరితోషః పరికలితనయవినయముఖగుణపరిపోషశ్లాఘనీయమతిపిశేషశ్శేషగిరిరాయశ్చ యథావసరంనియోజయన్వర్ణ ఘటనాదిషు తాంస్తాన్నియోజ్యాన్నిరవర్తయదప్రమత్తో మహారాజమన్దిరనివేశితాయాంబ్రహ్మవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలాయామన్వర్థనామధేయశీలాయామఖిలామపిముద్రణక్రియామ్ ॥౧౩౨॥ ఏవంపార్థివవత్సర నిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యాః ప్రభృత్యా దుర్ముఖివత్సరనిజజ్యేష్ఠశుక్ల పఞ్చమ్యే తత్స వీరరాఘవీయచన్ద్రికం శ్రీభాగవతమాసీన్ముద్రితమ్ ॥ ౧౩౩ ॥ ఇత్థంకారమతివిలమ్బితే ఽపిసమగ్రగ్రన్థసంశోధకాదయస్సర్వేపియంకంచిదప్యపాయైవోపసర్గలవంనిరవర్తయన్నైతస్మద్ప్రణాభిధానంమహత్తరంశ్రీభాగవతకైఙ్కర్యమ్॥ ౧౩౪ ॥హన్త ,, శ్రీ

యాంసి బహువిధాన్యపి ,, త్వా భాణకశ్చనఖల్వేతన్ముద్రణలక్షణేవిష్వాదికేసకలలోకశర్మణిసత్కర్మణి కదాఽపిస్యధా త్పదం భగవతో యదుకులసార్వభౌమస్య శ్రీహయవదన లక్ష్మీనారాయణయో శ్శ్రీమన్నాథయామునయతివరకురుకే శనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలాదిగురుపరంపరాయాశ్చ ఘనపరిణాహయాకరుణయా ॥ ౧౩౫ ॥ తామేతాం శ్రీ భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా మభినిషేవ్యసుదూరవిధూనిత భవదవతాపాటోపాస్సుఖ మాసతాం సతాంసముదయాస్స ముదయుద్ధయాసముదయాః ॥ ౧౩౬ ॥ దుర్లభతమ శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యాన లాభలక్షణ మహాగుణామృతార్ణవనిమగ్న స్వాన్తానిసర్గదాన్తాస్స్వభావ శాన్తాశ్శ్రీమన్తో మహాభాగవత వతంసా అస్మిన్ముద్రితేమహతి ప్రబన్ధేముద్రణావసరరభస వశసంభావితవర్ణ విపర్యయాది దోషదర్శనకార్పణ్య సంజ్వరమలీమ సమానసాహాజాతు చిదపిభూవన్గుణ గ్రహణైకజీ వాతవస్సకలజగదుజ్జీవన హేతవస్సంసారసాగర తారణసేతవస్త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తమహాసౌధపరిష్కరణకేతవస్స న్త ఇతిదృఢతరంప్రతిమః ॥ ౧౩౭ ॥ శ్లో ॥ యద్భక్త్యపజ్ఞమిహభాగవతస్య టీకా సేయంవిశోధ్యసముదప్రితచన్ద్రికాఖ్యా । రామేశ్వరస్యనృపతేర్భువిశజ్కరామ్బాపౌత్రస్యతస్యసుచిరాయవిభాతుకీర్తిః॥౧౩౮ ॥ అయంహి॥ యత్రశ్రీపర కాలదేశికమణేర్మాలాగ్రతిర్ధాదికా సమ్యగ్ఖ్యాతిసదాతసీబహుమతి రామేశ్వరేన్ద్రాజ్ఞయా । స్వీయేకృష్ణపురేహరేర్న్యూ పమణిర్గోపాలకృష్ణస్యతజ్జీర్ణంమన్దిరముద్ధారముఖతఃకృత్వాశిలామణ్డపమ్॥ ౧౩౯ ॥యఇహభగవాన్నాచ్చారమ్బాం పితామహమాతరంవిపదపనయాదిష్టార్థానాంతథాప్రతిపాదనాత్ । వ్యతనుతసమృద్ధార్థాం తస్యాత్మనీనశుభేప్సయా యజనసదనంగోపాలస్యవ్యథాదుపవైర్ణవమ్॥౧౪౦ ॥సమ్యక్కొమ్మలగట్టునామనిగిరౌయఃప్రాదురాసీత్పురాతత్త్వాద్య గ్వనపఙ్క్తిరాష్ట్రకశలాధానాయమానాయకః । రమ్యాం పుష్కరిణీంవిధాయవితతాంతత్ప్రీత యేతద్గిరౌమాసేకా ర్తికికేనుహోత్సవమపిప్రావర్తయద్వార్షికమ్॥ ౧౪౧ ॥ అసౌదిక్పాలాళీమకుటమణిపాళీసఖయశాపిశాంనేతాహ్యేతా దృశఇహనభూతోనభవితా। ఇతిశ్లాఘ్యేఽనర్ఘప్రగుణగణ వన్మాన్యచరితో వశీనానాభాషా లిపివచన లేఖాతి చతు రః ॥ ౧౪౨॥ప్రసన్నాత్మానిత్యంవిలసదసదృక్షైర్యమహిమాత్తమాశాలీకాలీకృతరిపుజనాలీకఫలకః।దయాదాక్షిణ్యశ్రీన యవినయవిజ్ఞానజనిభూఃప్రధూణాంమూర్ధన్యస్సుమతిరతిధన్యస్సరసవాక్ ॥౧౪౩॥ ప్రభుత్వేతారుణ్యేఘనకనకరత్నాది విభవేమహోద్దామేసత్యప్యనధిగతగర్వాజ్కురకథః । గభీరోదారాత్మా కులసముచితాత్యద్భుత గుణోల్లసద్భూమా రామేశ్వరధరణిపాలోవిజయతామ్॥౧౪౪॥ శ్రీమద్భాగవతంయదాననసుధాసక్తిశుకోభాసతాంతద్వ్యాఖ్యాయదుదీరి తాసజయతాచ్ఛ్రీరాఘవార్యస్సుధీః । యస్తాంసాధువిశోధ్య సర్వ విదుషాంభోగ్యామతానీత్తరాంసశ్రీకృష్ణ కలిద్విష

న్విజయతాం శ్రీ బ్రహ్మతన్త్రోగురుః ॥ ౧౪౫ ॥ పూర్వాశ్రమతనయేన శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకా

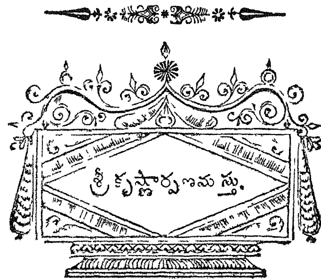
లగురోః । శ్రీశ్రీనివాసరాఘవకృతినాధాభాతుభూమికైషాలిఖితా ॥ ౧౪౬ ॥ శ్రీ వీరరాఘ

వీయవ్యాఖ్యామృతపూరసేకవికలజ్కామ్ । భాగవతచన్ద్రబిమ్బం భాగ్యజగతాం

విజృమ్భతాంభవ్యమ్ ॥ ౧౪౭ ॥ శ్రీ హయవదనాయనమశ్శ్రీరామానుజ

యతీశ్వరాయనమః। నిగమాన్తార్యాయనమశ్శ్రీమత్పరకాలదేశి

కాయనమః॥౧౪౮॥ఇతి శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా.

శ్రీ శ్రీహయవదన శ్రీనివాస ప్రసీద శ్రీ శ్రీ

శ్రీ శ్రీ కృష్ణ బ్రహ్మతంత్ర పరకాలమహాదేశికైరనుగృహీతోను గ్రహః

ఓంస్వామినః స్వస్తిశంతాంగ్రిథాస్స త్యాస్సనలాస్సంత్వితి భవంతో మహాంతో౽నుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యో ర్వైవాహోక్తం దీర్ఘమాయుష్యం భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతో౽నుగృహ్ణంతు ॥ అద్యానుష్ఠితె వైవాహికె శుభకర్మణి మంత్రలోపేతం తంత్రలోపె ద్రవ్యలోపె శ్రద్ధాలోపె సంభవత్యపి సర్వం యథావదనుష్ఠితం భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో౽నుగృహ్ణంతు ॥ ఇమా దంపతీ వందారుక బృందారక బృందాగ్రగణ్య కోటీరకోటి తటఘటిత చటులమణి పటలవిస్ఫురసురుచిర మరీచివీచి పరిచుంబిత చరణాంబుజస్య - కలశాంబుధిరాజన్య కన్యాస్తనస్తబకవాస్తవ్యనిస్తులక స్తూరికామోద ప్రశస్తి సౌవస్తిక కౌస్తుభాభరణస్య - రమాలోచన చకోర హారిణ కిరణస్య కుమాచిత్త సరోజ షట్చరణ స్య నీలావిలాస విహారశరణస్య - శరణాగతభరణాయత్త కరుణస్య నిఖిలభువన సుభగంకరణస్య - ఫణాధర ధురీణధరణిధ రాభరణస్య - జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాద్యనంత కల్యాణగుణ విలాసనివాసస్య శ్రీ శ్రీనివాసస్య పరదైవతస్యానుగ్రహేణ శచిపు రందరావివాతిమాత్ర సౌభాగ్యధురంధరౌ - సరస్వతిచతురాననావివ సకలకలాచతురాననౌ - జానకీరఘునందనావివ జగదానందనౌ - రోహిణీచంద్రమసావివ పరస్పర ప్రేమసాంద్రమనసౌ - అరుంధతీవసిష్ఠావివ సదాచారనిష్ఠౌ - రతికుసుమ చాపావివాన్యోన్యానురూపయాపౌ - రుక్మిణీవాసుదేవావివ ప్రవర్ధమాన పుత్రపౌత్రాదిసంతాన ప్రభావౌ చ భూయాస్తా మితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతో౽నుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోః - శ్రీమత్సరసిజాసన సరస్వతీయతిరాజకురుకేశని గమాంత దేశిక బ్రహ్మతంత్ర పరకాలయతివరాదిగురుపరంపరా చిరకాల నిరంతరారాధిత చరణారవిందస్య శ్రీహయగ్రీవ స్యానివర్గ్రహేణానుగ్రహేణాతిసముద్రం గాంభీర్యమతిదేవాచార్యం మతిచాతుర్యం అతిజాహ్నవి పావనత్వమతిసూ ర్యం తేజస్విత్వమతిచంద్రమాహ్లాదిత్వం చ భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతో౽నుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ వైవాహి కశుభోత్సవ తదీయారాధనే - హరితతరకదళికాపత్ర మరకతకభద్రాసనాధిరూఢేన శాణోల్లీఢ హీరమణిరేఖాస్మేరయా ఘృతధారయా సహధర్మచార్యాపగిరద్ధేన - నిజగుణానురూపేణ సూపేన సచివేన - కందళితానందకందర సోద్దండకూశ్మాం డదుర్వారరసోర్వారుకమూర్తాంగవార్తాకరసజటాలపటోలశాకైరంగైః - గసైష్షడ్భిర్గుణైః - సహకారామలకజంబీర మయేనోపదంశేన శక్తిత్రయేణ - మాకందాదిఫలవితానైః ప్రధానైః - అతిరసై రతిరసైర్మనోహరైర్మనోహరైర్నిఖిల జనమోదకైర్మోదకైస్సంవర్ధిత హోలికాభిర్గోళికాభిరుజ్జృంభితరసాటోపైశ్శష్కుల్యాద్యపూపైః పరిజనకలాపైః - మా ర్జికాదధిమార్జికాభ్యాం చామరగ్రాహికాభ్యాం మృణాళసూత్రసచ్ఛాత్రగోధూమపిష్టవిరచితసేవాభిధానభక్ష్యవిశేషై శ్చామరైశ్చ పరిగతేన - అఖండమండదధిఖండ విమలవాససా పరివీతేన తారాపతిదీప్తదోరాహవధీరేణక్షీరేణాభిషిక్తే న - పప్పళాభిధాన ధవళాతపత్ర పరిష్కృతేన - నిగృహీతతృష్ణా సహచరీపరిరబ్ధతుషార ప్రతిపక్షరాజేనశాల్యోదనమ హారాజేన శుద్ధాత్మనా౽నేన యజమానేనైవ తోషితో౽శేషభాగవతాంతర్యామీ శేషగిరినివాసశ్శ్రీ శ్రీనివాసస్సుప్రసన్నో వరదో భూత్వా - అనయోర్దంపత్యోర్నిరంతరం క్షేమస్థైర్య వీర్య విజయాయురారోగ్యభాగ్యాభివృద్ధిప్రదో భూయాదితి త త్రభవంతో భవంతో మహాంతో౽నుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ శుభోత్సవే ఘనసార ఘనసార మృగమద ఘుసృణ మసృణిత వివిధ చం దనగంధైః - అవికలవకుళ ముకుళ మరువక కురవక మల్లీమతల్లీ చంపక చాంపేయ మందార కుందారవింద కుటజ కదంబ ముకుళసు మకరందగుంఫితైః లోకోత్తర సౌరభకరంబితైర్మాల్యకదంబైః - ఏలాలవంగ జాతిఫల కాశ్మీరజ కర్పూర పరిమళ పరిమిళిత క్రముకఫల సుధారస ముగ్ధ స్నిగ్ధ సుధాచూర్ణ పేశలైస్తాంబూలైశ్చ పరితోషితానాం భాగవతానామశేషాణామమీషాం తత్రభవతాం భవతామమోఘాభిరాశీర్భిరస్మిన్ కల్యాణగృహే శ్రీ శ్రీనివాస దివ్య మహిషీ మణిశ్శ్రీ మహాలక్ష్మీస్స్థేమా భూమానముద్దామాన మవలంబతామితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతో౽నుగృహ్ణంతు ॥ సద్యస్సువృష్ట్యా సర్వే నదనదీ తటాకాస్సంపూర్ణా భూయాసురితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతో౽నుగృహ్ణంతు ॥ దేశో౽యం నిరుపద్రవో౽స్తు ॥ ***

రాజా ధార్మికో విజయీ చ భవతు ॥ సర్వే జనాస్సుఖినో భవంతు ॥ సమస్త సన్మం

గళాని భవంతు సత్యా ఏతా ఆశిషస్సంతు

శ్రీహయవదన పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమద్భాగవత మాహాత్మ్య ప్రారంభః

యం ప్రవ్రజంతమనుపేతమపేతకృత్యం ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ । పుత్రేతి తన్మయతయా తరవోఽభినేదు-
స్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోఽస్మి ॥ ౧ ॥ నైమిశే సూతమాసీనమభివాద్య మహామతిమ్ । కథామృతరసాస్వాద
కుశలశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ౨ ॥ * శౌనక ఉవాచ * అజ్ఞానధ్వాంతవిధ్వంసకోటిసూర్యసమప్రభ । సూతాఖ్యాహి కథాసారం
మమ కర్ణరసాయనమ్ ॥ ౩ ॥ భక్తిజ్ఞానవిరాగాప్తో వివేకో వర్ధతే కథమ్ । మాయామోహనిరాసశ్చ వైష్ణవైః క్రియతే కథమ్ ॥ ౪ ॥
ఇహ ఘోరే కలౌ ప్రాయో జీవశ్చాసురతాం గతః । క్లేశాక్రాంతస్య తస్యైవ శోధనే కిం పరాయణమ్ ॥ ౫ ॥ శ్రేయసాం యద్భవే-
చ్ఛ్రేయః పావనానాం చ పావనమ్ । కృష్ణప్రాప్తికరం శశ్వత్సాధనం తద్వదాధునా ॥ ౬ ॥ చింతామణిర్లోకసుఖం సురేంద్ర
స్వర్గసంపదమ్ । ప్రయచ్ఛతి గురుః ప్రీతో వైకుంఠం యోగిదుర్లభమ్ ॥ ౭ ॥ * సూత ఉవాచ * ప్రీతిశ్శౌనక చిత్తే తే యతో వచ్మి
విచార్య తత్ । సర్వసిద్ధాంతనిష్పన్నం సంసారభయనాశనమ్ ॥ ౮ ॥ భక్త్యోఘవర్ధనం యచ్చ కృష్ణసంతోషహేతుకం । తదహం తేఽభి-
ధాస్యామి సావధానతయా శృణు ॥ ౯ ॥ కాలవ్యాళముఖగ్రాసత్రాసనిర్నాశహేతవే । శ్రీమద్భాగవతం శాస్త్రం కలౌ కీరే-
ణ భాషితమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఏతస్మాదపరం కించిన్మనశ్శుద్ధ్యై న విద్యతే । జన్మాంతరే భవేత్పుణ్యం తదా భాగవతం లభేత్ ॥ ౧౧ ॥ పరీక్షి-
తే కథాం వక్తుం సభాయాం సంస్థితే శుకే । సుధాకుంభం గృహీత్వైవ దేవాస్తత్ర సమాగమన్ ॥ ౧౨ ॥ శుకం నత్వావదన్ సర్వే
స్వకార్యకుశలాస్సురాః । కథాసుధాం ప్రయచ్ఛస్వ గృహీత్వైవ సుధామిమామ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏవం వినిమయే జాతే సుధా రాజ్ఞా ప్ర-
పీయతాం । ప్రపాస్యామో వయం సర్వే శ్రీమద్భాగవతామృతమ్ ॥ ౧౪ ॥ క్వ సుధా క్వ కథా లోకే క్వ కాచః క్వ మణిర్మహాన్ ।
బ్రహ్మరాతో విచార్యైవం తదా దేవాన్ జహాస హ ॥ ౧౫ ॥ అభక్తాంస్తాంశ్చ విజ్ఞాయ న దదౌ స కథామృతం । శ్రీమద్భాగవతీ వా-
ర్తా సురాణామపి దుర్లభా ॥ ౧౬ ॥ రాజ్ఞో మోక్షం తథా వీక్ష్య పురా ధాతాపి విస్మితః । సత్యలోకే తులాం బద్ధ్వాఽతోలయత్సా-
ధనాన్యజః ॥ ౧౭ ॥ లఘూన్యన్యాని జాతాని గౌరవేణ ఇదం మహత్ । తదా ఋషిగణాస్సర్వే విస్మయం పరమం యయుః ॥ ౧౮ ॥
మేనిరే భగవద్రూపం శాస్త్రం భాగవతం క్షితౌ । పఠనాచ్ఛ్రవణాత్సద్యో వైకుంఠఫలదాయకమ్ ॥ ౧౯ ॥ సప్తాహశ్రవణేనైవ
సర్వథా ముక్తిదాయకం । సనకాద్యైః పురా ప్రోక్తం నారదాయ దయాపరైః ॥ ౨౦ ॥ యద్యపి బ్రహ్మసంబంధాచ్ఛ్రుతమేత-
త్సురర్షిణా । సప్తాహశ్రావణవిధిః కుమారైస్తస్య భాషితః ॥ ౨౧ ॥ * శౌనక ఉవాచ * లోకవిగ్రహయుక్తస్య నారదస్యాస్థిర-
స్య చ । విధిశ్రవే కుతః ప్రీతిః సంయోగః కుత్ర తైస్సహ ॥ ౨౨ ॥ * సూత ఉవాచ * అత్ర తే కీర్తయిష్యామి భక్తియుక్తం కథానకం ।
శుకేన మమ యత్ప్రోక్తం రహశ్శిష్యం విచార్య చ ॥ ౨౩ ॥ ఏకదా తు విశాలాయాం చత్వార ఋషయోఽమలాః । సత్సంగార్థం స-
మాయాతా దదృశుస్తత్ర నారదమ్ ॥ ౨౪ ॥ * కుమారా ఊచుః * కథం బ్రహ్మన్ దీనముఖః కుతశ్చింతాపరో భవాన్ । త్వరి-
తం గమ్యతే కుత్ర కుతశ్చాగమనం తవ ॥ ౨౫ ॥ ఇదానీం శూన్యచిత్తోసి గతవిత్తో యథా జనః । తవేదం ముక్తసంగస్య నోచితం వద
కారణమ్ ॥ ౨౬ ॥ * నారద ఉవాచ * అహం తు పృథివీం యాతో జ్ఞాత్వా సర్వోత్తమామితి । పుష్కరం చ ప్రయాగం చ కా-
శీం గోదావరీం తథా ॥ ౨౭ ॥ హరిక్షేత్రం కురుక్షేత్రం శ్రీరంగం సేతుబంధనం । ఏవమాదిషు తీర్థేషు భ్రమమాణ ఇతస్తతః ॥ ౨౮ ॥
నాపశ్యం కుత్రచిచ్ఛర్మ మనస్సంతోషకారకం । కలినాఽధర్మమిత్రేణ ధరేయం బాధితాధునా ॥ ౨౯ ॥ సత్యం నాస్తి తపశ్శౌ-
చం దయా దానం న విద్యతే । ఉదరంభరిణో జీవా వరాకాః కూటభాషిణః ॥ ౩౦ ॥ మందాస్సుమందమతయో మందభాగ్యా
హ్యుపద్రుతాః । పాషండనిరతాస్సంతో విరక్తాస్సపరిగ్రహాః ॥ ౩౧ ॥ తరుణీప్రభుతా గేహే స్యాలకో బుద్ధిదాయకః । కన్యా-
యా విక్రయో లోభాద్దంపతీనాం చ కల్కనమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఆశ్రమా యవనై రుద్ధాస్తీర్థాని సరితస్తథా । దేవతాయతనాన్యత్ర దు-
ష్టైర్నష్టాని భూరిశః ॥ ౩౩ ॥ న యోగీ నైవ సిద్ధో వా న జ్ఞానీ సత్క్రియో నరః । కలిదావానలేనాద్య సాధనం భస్మతాం గతం ॥ *
అట్టశూలా జనపదాశ్శివశూలా ద్విజాతయః । కామిన్యః కేశశూలిన్యస్సంభవంతి కలావిహ ॥ ౩౫ ॥ ఏవం పశ్యన్ కలేర్దోషాన్ప

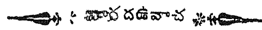
* అట్టమన్నం శివో వేదశ్శూలో విక్రయ ఉచ్యతే । కేశో భగమితి ప్రోక్తమృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిః ॥ ౧ ॥

ర్యటన్నవనీమహం । యామునంతటమాపన్నో యత్రలీలాహరేరభూత్ ॥ ౩౬ ॥ తత్రాశ్చర్యం మయాదృష్టం శ్రూయతాంత
న్మునీశ్వరాః । ఏకాతుతరుణీతత్రనిషణ్ణాఖిన్నమానసా ॥ ౩౭ ॥ ద్వౌవృద్ధౌపతితౌపార్శ్వేనిశ్శ్వసంతావచేతనౌ । శుశ్రూషం
తీప్రబోధన్తీరుదతీచతయోఃపురః ॥ ౩౮ ॥ దశదిక్షునిరీక్షంతీరక్షితారంనిజంవపుః । వీజ్యమానాశతస్త్రీభిర్బోధ్యమానా
ముహుర్ముహుః ॥ ౩౯ ॥ దృష్ట్వాదూరాద్గతస్సోఽహంకౌతుకేనతదంతికం । మాందృష్ట్వాచోత్థితాబాలావిహ్వలాచాబ్రవీద్వ
చః ॥ ౪౦ ॥ బాలోవాచ ॥ * భోభోస్సాధోక్షణంతిష్ఠమచ్చింతామపినాశయ । దర్శనంతవలోకస్య సర్వథాఘహరంప
రమ్ ॥ ౪౧ ॥ బహుధాతవవాక్యేనదుఃఖశాన్తిర్భవిష్యతి । యదాభాగ్యంభవేద్భూరిభవతోదర్శనంతదా ॥ ౪౨ ॥ * నారదఉ
వాచ ॥ * కాసిత్వంకావిమౌచేమానార్యఃకాఃపద్మలోచనాః । వదదేవిసవిస్తారంస్వస్యదుఃఖస్యకారణమ్ ॥ ౪౩ ॥ * బాలోవాచ *
అహంభక్తిరితిఖ్యాతాఇమౌమేతనయౌమతౌ । జ్ఞానవైరాగ్యనామానౌకాలయోగేనజర్జరౌ ॥ ౪౪ ॥ గంగాద్యాస్సరితశ్చే
మామత్సేవార్థంసమాగతాః । తథాపినచమేశ్రేయస్సేవితాయాస్సురైరపి ॥ ౪౫ ॥ ఇదానీంశృణుమద్వార్తాంసచిత్తస్త్వం
తపోధన । వార్తామేవితతాప్యస్తితాంశ్రుత్వాసుఖమావహ ॥ ౪౬ ॥ ఉత్పన్నాద్రవిడేసాహంవృద్ధింకర్ణాటకేగతా । క్వచిత్క్వ
చిన్మహారాష్ట్రేగుర్జరేజీర్ణతాంగతా ॥ ౪౭ ॥ తత్రఘోరకలేర్యోగాత్పాషండైఃఖండితాంగకా । దుర్బలాహంచిరంయాతా
పుత్రాభ్యాంసహమన్దతామ్ ॥ ౪౮ ॥ బృందావనంపునఃప్రాప్యనవీనేవసురూపిణీ । జాతాహంయువతీసమ్యక్ప్రేష్ఠరూపాతు
సాంప్రతమ్ ॥ ౪౯ ॥ ఇమౌతుశయితావత్రసుతౌమేక్లిశ్యతఃశ్రమాత్ । ఇదంస్థానంపరిత్యజ్యవిదేశంగమ్యతేమయా ॥ ౫౦ ॥ జరఠ
త్వంసమాయాతౌతేనదుఃఖేనదుఃఖితా । సాహంతుతరుణీకస్మాత్సుతౌవృద్ధావిమౌకుతః ॥ ౫౧ ॥ త్రయాణాంసహచారిత్వా
ద్వైపరీత్యంకుతఃస్థితమ్ । ఘటతేజరసామాతాతరుణౌతనయావితి ॥ ౫౨ ॥ అతశ్శోచామిచాత్మానంవిస్మయావిష్టమానసా ।
వదయోగనిధేధీమన్కారణంచాత్రకింభవేత్ ॥ ౫౩ ॥ * నారదఉవాచ * జ్ఞానేనాత్మనిపశ్యామిసర్వమేతత్తవానఘే । నవిషా
దస్త్వయాకార్యోహరిశ్శంతేకరిష్యతి ॥ ౫౪ ॥ * సూతఉవాచ * క్షణమాత్రేణతజ్జ్ఞాత్వావాక్యమూచేమునీశ్వరః ॥
* నారదఉవాచ * శృణుష్వావహితాబాలేయుగోఽయందారుణఃకలిః ॥ ౫౫ ॥ తేనలుప్తస్సదాచారోయోగమార్గస్తపాం
సిచ । జనాఅఘాసురాయంతేశాఠ్యదుష్కర్మకారిణః ॥ ౫౬ ॥ ఇహసంతోవిషీదంతిప్రహృష్యంతిహ్యసాధవః । ధత్తేధైర్యం
తుయోధీమాన్సధీరఃపండితోఽథవా ॥ ౫౭ ॥ అస్పృశ్యానవలోక్యేయంశేషభారకరీధరా । వర్షేవర్షేక్రమాజ్జాతామంగళంనా
పిదృశ్యతే ॥ ౫౮ ॥ నత్వామపిసుతైస్సాకంకోఽపిపశ్యతిసాంప్రతమ్ । ఉపేక్షితానురాగాంధైర్జర్జరత్వేనసంస్థితా ॥ ౫౯ ॥ బృం
దావనస్యసంయోగాత్పునస్త్వంతరుణీనవా । ధన్యంబృందావనంతేనభక్తిర్నృత్యతియత్రచ ॥ ౬౦ ॥ అత్రేమౌగ్రాహకాభా
వాన్నజరామపిముంచతః । కించిదాత్మసుఖేనేహప్రసుప్తిర్మన్యతేఽనయోః ॥ ౬౧ ॥ * శ్రీభక్తిరువాచ * కథంపరీక్షితారా
జ్ఞాస్థాపితోహ్యశుచిఃకలిః । ప్రవృత్తేతుకలౌసర్వసారఃకుత్రగతోమహాన్ ॥ ౬౨ ॥ దయాపరేణహరిణాప్యధర్మఃకథమీక్ష్యతే ।
ఇమంమేసంశయంఛింధిత్వద్వాచాసుఖితాస్మ్యహమ్ ॥ ౬౩ ॥ * నారదఉవాచ * యదిపృష్టస్త్వయాబాలేప్రేమతశ్శ్రవణంకు
రు । సర్వంవక్ష్యామితేభద్రేకశ్మలంతేగమిష్యతి ॥ ౬౪ ॥ యదాముకుందోభగవాన్క్ష్మాంత్యక్త్వాస్వపదంగతః । తద్దినాత్కలి
రాయాతస్సర్వసాధనబాధకః ॥ ౬౫ ॥ దృష్టోదిగ్విజయేరాజ్ఞాదీనవచ్ఛరణంగతః । నమయామారణీయోఽయంసారంగఇవ
సారభుక్ ॥ ౬౬ ॥ యత్ఫలంనాస్తితపసానయోగేనసమాధినా । తత్ఫలంలభతేసమ్యక్కలౌకేశవకీర్తనాత్ ॥ ౬౭ ॥ ఏకాకారం
కలిందృష్ట్వాసారవత్సారనీరసం । విష్ణురాతస్స్థాపితవాన్కలిజానాంసుఖాయచ ॥ ౬౮ ॥ కుకర్మాచరణాత్సారఃసర్వతోనిర్గ
తోఽధునా । పదార్థాస్సంస్థితాభూమౌబీజహీనాస్తుషాయథా ॥ ౬౯ ॥ విప్రైర్భాగవతీవార్తాగేహేగేహేజనేజనే । కారితా
కణలోభేనకథాసారస్తతోగతః ॥ ౭౦ ॥ అత్యుగ్రభూరికర్మాణోనాస్తికారౌరవాజనాః । తేఽపితిష్ఠంతితీర్థేషుతీర్థసారస్తతో
గతః ॥ ౭౧ ॥ కామక్రోధమహాలోభతృష్ణావ్యాకులచేతసః । తేఽపితిష్ఠంతితపసితపస్సారస్తతోగతః ॥ ౭౨ ॥ మనసశ్చాజయాల్లో
భాద్దంభాత్పాషండసంశ్రయాత్ । శాస్త్రానభ్యసనాచ్చైవధ్యానయోగఫలంగతమ్ ॥ ౭౩ ॥ పండితాస్తుకళత్రేణరమంతేమహి
షాఇవ । పుత్రస్యోత్పాదనేదక్షాఅదక్షాముక్తిసాధనే ॥ ౭౪ ॥ నహివైష్ణవతాకుత్రసంప్రదాయపురస్సరా । ఏవంప్రళయతాం
ప్రాప్తోవస్తుసారస్స్థలేస్థలే ॥ ౭౫ ॥ అయంతుయుగధర్మోహివర్తతేకస్యదూషణం । అతస్తుపుండరీకాక్షస్సహతేనికటేస్థితః ॥
* సూతఉవాచ * ఇతితద్వచనంశ్రుత్వావిస్మయంపరమంగతా । భక్తిరూచేవచోభూయఃశ్రూయతాంతచ్చశౌనక ॥ ౭౭ ॥
* శ్రీభక్తిరువాచ ॥ సురర్షేత్వంచధన్యోఽసిమద్భాగ్యేనసమాగతః । సాధూనాందర్శనంలోకేసర్వసిద్ధికరంపరమ్ ॥ ౭౮ ॥ జయ
తిజయతిమాయాంయస్యకాయాధవస్తేవచనరచనమేకంకేవలంచాకలయ్య । ధ్రువపదమపియాతోయత్కృపాతోధ్రువోఽయం
సకలకుశలపాత్రంబ్రహ్మపుత్రంనతాస్మి ॥ ౭౯ ॥ ఇతిశ్రీపద్మపురాణేఉత్తరఖండేశ్రీభాగవతమాహాత్మ్యేభక్తినారదసమా
గమోనామప్రథమోఽధ్యాయః ॥ *

నారద ఉవాచ

వృథా ఖేదయసే బాలే అహో చిన్తాతురా కథం । శ్రీకృష్ణచరణాంభోజం స్మర దుఃఖం గమిష్యతి ॥ ౧ ॥ ద్రౌపదీ చ పరిత్రా-
తా యేన కౌరవకశ్మలాత్ । పాలితా గోపసున్దర్యస్స కృష్ణః క్వాపి నో గతః ॥ ౨ ॥ త్వం తు భక్తిః ప్రియా తస్య సతతం ప్రాణతోఽధికా ।
త్వయాహూతస్తు భగవాన్యాతి నీచగృహేష్వపి ॥ ౩ ॥ సత్యాది త్రియుగే బోధవైరాగ్యౌ ముక్తిసాధకౌ । కలౌ తు కేవలం భక్తి-
ర్బ్రహ్మసాయుజ్యకారిణీ ॥ ౪ ॥ ఇతి నిశ్చిత్య చిద్రూపః సద్రూపాం త్వాం ససర్జ హ । పరమానన్దచిన్మూర్తిస్సున్దరీం కృష్ణవల్ల-
భామ్ ॥ ౫ ॥ బద్ధ్వాఞ్జలిం త్వయా పృష్టం కిం కరోమీతి చైకదా । త్వాం తదాజ్ఞాపయత్కృష్ణో మద్భక్తాన్పోషయేతి చ ॥ ౬ ॥ అఙ్గీ-
కృతం త్వయా తద్వై ప్రసన్నోఽభూద్ధరిస్తదా । ముక్తిం దాసీం దదౌ తుభ్యం జ్ఞానవైరాగ్యకావిమౌ ॥ ౭ ॥ పోషణం స్వేన రూపేణ వై-
కుణ్ఠే త్వం కరోషి చ । భూమౌ భక్తవిపోషాయ ఛాయారూపం త్వయా కృతమ్ ॥ ౮ ॥ ముక్తిం జ్ఞానం విరక్తిం చ సహ కృత్వా
గతా భువి । కృతాదిద్వాపరస్యాన్తం మహానన్దేన సంస్థితా ॥ ౯ ॥ కలౌ ముక్తిః క్షయం ప్రాప్తా పాషణ్డామయపీడితా । త్వ-
దాజ్ఞయా గతా శీఘ్రం వైకుణ్ఠం పునరేవ సా ॥ ౧౦ ॥ స్మృతా త్వయాపి చాత్రైవ ముక్తిరాయాతి యాతి చ । పుత్రీకృత్య త్వయేమౌ
చ పార్శ్వే స్వస్యైవ రక్షితౌ ॥ ౧౧ ॥ ఉపేక్షాతః కలౌ మన్దౌ వృద్ధౌ జాతౌ సుతౌ తవ । తథాపి చిన్తాం ముఞ్చ త్వముపాయం
చిన్తయామ్యహమ్ ॥ ౧౨ ॥ కలినా సదృశః కోఽపి యుగో నాస్తి వరాననే । తస్మింస్త్వాం స్థాపయిష్యామి గేహే గేహే జనే జనే ॥
అన్యధర్మాంస్తిరస్కృత్య పురస్కృత్య మహోత్సవాన్ । తదా నాహం హరేర్దాసో లోకే త్వాం న ప్రవర్తయే ॥ ౧౪ ॥ త్వదన్వితా-
శ్చ యే జీవా భవిష్యన్తి కలావిహ । పాపినోఽపి గమిష్యన్తి నిర్భయాః కృష్ణమన్దిరమ్ ॥ ౧౫ ॥ యేషాం చిత్తే వసేద్భక్తిస్సర్వదా ప్రే-
మరూపిణీ । న తే పశ్యన్తి కీనాశం స్వప్నేఽప్యమలమూర్తయః ॥ ౧౬ ॥ న ప్రేతో న పిశాచో వా రాక్షసో వాసురోఽపి వా । భక్తియు-
క్తమనస్కానాం స్పర్శనే న ప్రభుర్భవేత్ ॥ ౧౭ ॥ న తపోభిర్న వేదైశ్చ న జ్ఞానేనాపి కర్మణా । హరిర్హి సాధ్యతే భక్త్యా ప్రమాణం
తత్ర గోపికాః ॥ ౧౮ ॥ నృణాం జన్మసహస్రేణ భక్తౌ ప్రీతిర్హి జాయతే । కలౌ భక్తిః కలౌ భక్తిర్భక్త్యా కృష్ణః పురఃస్థితః ॥ ౧౯ ॥ భక్తి-
ద్రోహకరా యే చ తే సీదన్తి జగత్త్రయే । దుర్వాసా దుఃఖమాపన్నః పురా భక్తవినిన్దకః ॥ ౨౦ ॥ అలం వ్రతైరలం తీర్థైరలం యోగై-
రలం మఖైః । అలం జ్ఞానకథాలాపైర్భక్తిరేకైవ ముక్తిదా ॥ ౨౧ ॥ * సూత ఉవాచ * ఇతి నారదనిర్ణీతం స్వమాహాత్మ్యం నిశ-
మ్య సా । సర్వాఙ్గపుష్టిసంయుక్తా నారదం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౨౨ ॥ * భక్తిరువాచ * అహో నారద ధన్యోఽసి ప్రీతిస్తే మయి ని-
శ్చలా । న కదాచిద్విముఞ్చామి చిత్తే స్థాస్యామి సర్వదా ॥ ౨౩ ॥ కృపాలునా త్వయా సాధో మద్బాధా ధ్వంసితా క్షణాత్ । పుత్ర-
యోశ్చేతనా నాస్తి తతో బోధయ బోధయ ॥ ౨౪ ॥ * సూత ఉవాచ * తస్యా వచస్సమాకర్ణ్య కారుణ్యం నారదో గతః । తయో-
ర్బోధనమారేభే కరాగ్రేణ విమర్దయన్ ॥ ౨౫ ॥ ముఖం సంయోజ్య కర్ణాన్తే శబ్దముచ్చైస్సముచ్చరన్ । జ్ఞాన ప్రబుధ్యతాం శీ-
ఘ్రం రే వైరాగ్య ప్రబుధ్యతామ్ ॥ ౨౬ ॥ వేదవేదాన్తఘోషైశ్చ గీతాపాఠైర్ముహుర్ముహుః । బోధ్యమానౌ తదా తేన కథంచి-
చ్చోత్థితౌ బలాత్ ॥ ౨౭ ॥ నేత్రైరనవలోకన్తౌ జృమ్భన్తౌ సాలసావుభౌ । బకవత్పలితౌ ప్రాయశ్శుష్కకాష్ఠసమాఙ్గకౌ ॥ ౨౮ ॥
క్షుత్క్షామౌ తౌ నిరీక్ష్యైవ పునస్స్వాపపరాయణౌ । ఋషిశ్చిన్తాపరో జాతః కిం విధేయం మయేతి చ ॥ ౨౯ ॥ అహో నిద్రా క-
థం యాతి వృద్ధత్వం చ మహత్తరం । చిన్తయన్నితి గోవిన్దం స్మారయామాస భార్గవ ॥ ౩౦ ॥ వ్యోమవాణీ తదైవాభూన్మా ఋషే
ఖిద్యతామితి । ఉద్యమస్సఫలస్తేఽయం భవిష్యతి న సంశయః ॥ ౩౧ ॥ ఏతదర్థం తు సత్కర్మ సురర్షే త్వం సమాచర । తత్తే కర్మాభిధా-
స్యన్తి సాధవస్సాధుభూషణాః ॥ ౩౨ ॥ సత్కర్మణి కృతే తస్మిన్ సనిద్రా వృద్ధతానయోః । గమిష్యతి క్షణాద్భక్తిస్సర్వతః ప్రస-
రిష్యతి ॥ ౩౩ ॥ ఇత్యాకాశవచస్స్పష్టం తత్సర్వైరపి విశ్రుతం । నారదో విస్మయం లేభే నేదం జ్ఞాతమితి బ్రువన్ ॥ ౩౪ ॥ * నారద
ఉవాచ * అనయాఽఽకాశవాణ్యాపి గోప్యత్వేన నిరూపితం । కిం వా తత్సాధనం కార్యం యేన కార్యం భవేత్తయోః ॥ ౩౫ ॥
క్వ భవిష్యన్తి సన్తస్తే కథం దాస్యన్తి సాధనం । మయాత్ర కిం ప్రకర్తవ్యం యదుక్తం వ్యోమభాషయా ॥ ౩౬ ॥ * సూత ఉవాచ *
తత్ర తావపి సంస్థాప్య నిర్గతో నారదో మునిః । తీర్థం తీర్థం వినిష్క్రమ్య పృచ్ఛన్మార్గే మునీశ్వరాన్ ॥ ౩౭ ॥ వృత్తాన్తశ్శ్రూయతే
సర్వైః కించిన్నిశ్చిత్య నోచ్యతే । అసాధ్యం కేచన ప్రోచుర్దుర్జ్ఞేయమితి చాపరే ॥ ౩౮ ॥ మూకీభూతాస్తథాన్యే తు కియన్తస్తు ప-
లాయితాః । హాహాకారో మహానాసీత్త్రైలోక్యే విస్మయావహః ॥ ౩౯ ॥ వేదవేదాన్తఘోషైశ్చ గీతాపాఠైర్విబోధితం । భక్తి-
జ్ఞానవిరాగాణాం నోదతిష్ఠత్త్రికం యదా ॥ ౪౦ ॥ ఉపాయో నాపరోఽస్తీతి కర్ణే కర్ణేఽజపన్ జనాః । యోగినా నారదేనాపి స్వయం
న జ్ఞాయతే తు యత్ ॥ ౪౧ ॥ తత్కథం శక్యతే వక్తుమితరైరిహ మానుషైః । ఏవమృషిగణైః పృష్టైర్నిర్ణీయోక్తం దురాసదమ్ ॥
తతశ్చిన్తాతురస్సోఽథ బదరీవనమాగతః । తపశ్చరామి చాత్రేతి తదర్థం కృతనిశ్చయః ॥ ౪౩ ॥ తావద్దదర్శ పురతస్సనకాదీన్మునీ-
శ్వరాన్ । కోటిసూర్యసమాభాసానువాచ మునిసత్తమః ॥ ౪౪ ॥ * నారద ఉవాచ * ఇదానీం భూరిభాగ్యేన భవద్భిస్సంగమ-
స్స్థితః । కుమారా వదతాశు మే కృపాం కృత్వా మమోపరి ॥ ౪౫ ॥ భవన్తో యోగినస్సర్వే బుద్ధిమన్తో బహుశ్రుతాః । పఞ్చ-

హాయనసంయుక్తాః పూర్వేషామపి పూర్వజాః ॥ ౪౭ ॥ సదా వైకుంఠనిలయా హరికీర్తనతత్పరాః । లీలామృతరసోన్మత్తాః కథామాత్రైకజీవినః ॥ ౪౮ ॥ హరిశ్శరణమేవం హి నిత్యం యేషాం ముఖే వచః । అతః కాలసమాదిష్టా జరా యుష్మాన్న బాధతే ॥ యేషాం భ్రూభంగమాత్రేణ ద్వారపాలౌ హరేః పురా । భూమౌ నిపతితౌ సద్యో యత్కృపాతః పరం గతౌ ॥ ౪౯ ॥ అహో భాగ్యస్య యోగేన దర్శనం భవతామిహ । అనుగ్రహస్తు కర్తవ్యో మయి దీనే దయాపరైః ॥ ౫౦ ॥ అశరీరగిరోక్తం యత్ తత్కిం సాధనముచ్యతాం । అనుష్ఠేయం కథం తావత్ ప్రబ్రువంతు సవిస్తరమ్ ॥ ౫౧ ॥ భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాం సుఖముత్పద్యతే కథం । స్థాపనం సర్వవర్ణేషు ప్రేమపూర్వం ప్రయత్నతః ॥ ౫౨ ॥ * కుమారా ఊచుః * మా చింతాం కురు దేవర్షే హర్షం చిత్తే సమావహ । ఉపాయస్సుఖసాధ్యోఽత్ర వర్తతే పూర్వ ఏవ హి ॥ ౫౩ ॥ అహో నారద ధన్యోఽసి విరక్తానాం శిరోమణిః । సదా శ్రీకృష్ణదాసానామగ్రణీర్యోగభాస్కరః ॥ ౫౪ ॥ త్వయి చిత్రం న మంతవ్యం భక్త్యర్థమనువర్తిని । ఘటతే కృష్ణదాసస్య భక్తేః స్థాపనతా సదా ॥ ఋషిభిర్బహవో లోకే పంథానః ప్రకటీకృతాః । శ్రమసాధ్యాశ్చ తే సర్వే ప్రాయస్స్వర్గఫలప్రదాః ॥ ౫౬ ॥ వైకుంఠసాధకః పంథాః స తు గోప్యో హి వర్తతే । తస్యోపదేష్టా పురుషః ప్రాయో భాగ్యేన లభ్యతే ॥ ౫౭ ॥ సత్కర్మ తవ నిర్దిష్టం వ్యోమవాచా తు యత్పురా । తదుచ్యతే శృణుష్వాద్య స్థిరచిత్తః ప్రసన్నధీః ॥ ౫౮ ॥ ద్రవ్యయజ్ఞాస్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞాస్తథాపరే । స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ తే తు కర్మవిసూచకాః ॥ ౫౯ ॥ సత్కర్మసూచకో నూనం జ్ఞానయజ్ఞః స్మృతో బుధైః । శ్రీమద్భాగవతాలాపః స తు గీతః శుకాదిభిః ॥ ౬౦ ॥ భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాం తద్ఘోషేణ బలం మహత్ । వ్రజిష్యతి ద్వయోః కష్టం సుఖం భక్తేర్భవిష్యతి ॥ ౬౧ ॥ ప్రళయం హి గమిష్యంతి శ్రీమద్భాగవతధ్వనేః । కలిదోషా ఇమే సర్వే సింహశబ్దాద్వృకా ఇవ ॥ ౬౨ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యసంయుక్తా భక్తిః ప్రేమరసావహా । ప్రతిగేహం ప్రతిజనం తతః క్రీడాం కరిష్యతి ॥ ౬౩ ॥ * నారద ఉవాచ * వేదవేదాంతఘోషైశ్చ గీతాపాఠైః ప్రబోధితం । భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాం నోదతిష్ఠత్త్రికం యదా ॥ ౬౪ ॥ శ్రీమద్భాగవతాలాపాత్తత్కథం బోధమేష్యతి । తత్కథాసు తు వేదార్థః శ్లోకే శ్లోకే పదే పదే ॥ ౬౫ ॥ ఛిందంతు సంశయం హ్యేనం భవంతో మోఘదర్శనాః । విలంబో నాత్ర కర్తవ్యః శరణాగతవత్సలాః ॥ ౬౬ ॥ * కుమారా ఊచుః * వేదోపనిషదాం సారాజ్జాతా భాగవతీ కథా । అత్యుత్తమా తతో భాతి పృథగ్భూతా ఫలోన్నతిః ॥ ౬౭ ॥ ఆమూలాగ్రం రసస్తిష్ఠన్నాస్తే న స్వాద్యతే యథా । సంభూయ స పృథగ్భూతః ఫలే విశ్వమనోహరః ॥ ౬౮ ॥ యథా దుగ్ధే స్థితం సర్పిర్న స్వాదాయోపకల్పతే । పృథగ్భూతం హి తద్దివ్యం దేవానాం రసవర్ధనమ్ ॥ ౬౯ ॥ ఇక్షూణామపి మధ్యాంతం శర్కరా వ్యాప్య తిష్ఠతి । పృథగ్భూతా చ సా మిష్టా తథా భాగవతీ కథా ॥ ౭౦ ॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం । భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాం స్థాపనాయ ప్రకాశితమ్ ॥ ౭౧ ॥ వేదాంతవేదసుస్నాతే గీతాయా అపి కర్తరి । పరితాపవతి వ్యాసే ముహ్యత్యజ్ఞానసాగరే ॥ ౭౨ ॥ తదా త్వయా పురా ప్రోక్తం చతుశ్శ్లోకసమన్వితం । తదీయశ్రవణాత్సద్యో నిర్బాధో బాదరాయణః ॥ ౭౩ ॥ తత్ర తే విస్మయః కేన యతః ప్రశ్నకరో భవాన్ । శ్రీమద్భాగవతం శ్రావ్యం శోకదుఃఖవినాశనమ్ ॥ ౭౪ ॥ * నారద ఉవాచ * యద్దర్శనం చ వినిహంత్యశుభాని సద్యః శ్రేయస్తనోతి భవదుఃఖదవార్దితానాం । నిశ్శేషశేషముఖగీతకథైకపానాః ప్రేమప్రకాశకృతయే శరణం గతోఽస్మి ॥ ౭౫ ॥ భాగ్యోదయేన బహుజన్మసమార్జితేన సత్సంగమం చ లభతే పురుషో యదా వై । అజ్ఞానహేతుకృతమోహమదాంధకారనాశం విధాయ హి తదోదయతే వివేకః ॥ ౭౬ ॥ ఇతి శ్రీపద్మపురాణే ఉత్తరఖండే శ్రీభాగవతమాహాత్మ్యే కుమారనారదసంవాదో నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః ****************

జ్ఞానయజ్ఞం కరిష్యామి శుకశాస్త్రకథోజ్జ్వలమ్ । భక్తిజ్ఞానవిరాగాణాం స్థాపనార్థం ప్రయత్నతః ॥ ౧ ॥ యత్ర కార్యో మయా యజ్ఞః స్థలం తద్వాచ్యతామిహ । మహిమా శుకశాస్త్రస్య వక్తవ్యో వేదపారగైః ॥ ౨ ॥ కియద్భిర్దివసైశ్శ్రావ్యా శ్రీమద్భాగవతీ కథా । కో విధిస్తత్ర కర్తవ్యో మమేదం వదతాధునా ॥ ౩ ॥ * కుమారా ఊచుః * శృణు నారద వక్ష్యామో వినమ్రాయ వివేకినే । గంగాద్వారసమీపే తు తటమానందనామకమ్ ॥ ౪ ॥ నానా ఋషిగణైర్జుష్టం దేవసిద్ధనిషేవితం । నానాతరులతాకీర్ణం నవకోమలవాలుకమ్ ॥ ౫ ॥ రమ్యమేకాంతదేశస్థం హేమపద్మసుశోభితం । యత్సమీపస్థజీవానాం వైరం చేతసి న స్థితమ్ ॥ ౬ ॥ జ్ఞానయజ్ఞస్త్వయా తత్ర కర్తవ్యో హ్యప్రయత్నతః । అపూర్వరసరూపా చ కథా తత్ర భవిష్యతి ॥ ౭ ॥ పురస్స్థం నిర్బలం చైవ జరాజీర్ణకలేబరం । తద్ద్వయం చ పురస్కృత్య భక్తిస్తత్రాగమిష్యతి ॥ ౮ ॥ యత్ర భాగవతీ వార్తా తత్ర భక్త్యాదికం వ్రజేత్ । కథాశబ్దం సమాకర్ణ్య తత్త్రికం తరుణాయతే ॥ ౯ ॥ * సూత ఉవాచ * ఏవముక్త్వా కుమారాస్తే నారదేన సమం తతః । గంగాతటం సమాజగ్ముః కథాపానాయ సత్వరాః ॥ ౧౦ ॥ యదా యాతాస్తటం తే తు తదా కోలాహలోఽప్యభూత్ । భూర్లోకే దేవలోకే చ బ్రహ్మలోకే తథైవ చ ॥ ౧౧ ॥ శ్రీభాగవతపీయూషపానాయ రసలంపటాః । ధావంతోఽప్యాయయుస్సర్వే ప్రథమం యే చ వైష్ణవాః ॥ ౧౨ ॥ భృగుర్వసిష్ఠశ్చ్యవనశ్చ గౌతమో మే (ధా)ధాతిథిర్దేవలదేవరాతౌ । రామస్తథా గాధిసుతశ్చ శాకలో మృకండపుత్రో

ఉత్రిజపిప్పలాదాః ॥ ౧౩ ॥యోగేశ్వరా వ్యాసపరాశరౌ చ ఛాయాశుకో జాజలిజహ్నుముఖ్యాః। సర్వేఽప్యమీ మునిగణాస్సహపు
త్రశిష్యాస్స్వస్త్రీభిరాయయురతిప్రణయేన యుక్తాః॥ ౧౪ ॥వేదాన్తాని చ వేదాశ్చ మన్త్రాస్తన్త్రాస్సమూర్తయః। దశసప్తపు
రాణాని షట్ఛాస్త్రాణి తథాయయుః ॥ ౧౫ ॥ గఙ్గాద్యాస్సరితస్తత్ర పుష్కరాదిసరాంసి చ । క్షేత్రాణి చ దిశస్సర్వా దణ్డకాది
వనాని చ॥ ౧౬ ॥నగాదయో యయుస్తత్ర దేవగన్ధర్వకిన్నరాః। గురుత్వాత్తత్ర నాయాతాః భృగుస్సంబోధ్య చానయత్ ॥౧౭॥
దీక్షితా నారదేనాథ దత్తమాసనముత్తమమ్ । కుమారా వన్దితాస్సర్వైర్నిషేదుః కృష్ణతత్పరాః॥ ౧౮ ॥ వైష్ణవాశ్చ విరక్తాశ్చ
న్యాసినో బ్రహ్మచారిణః। ముఖ్యభాగే స్థితాస్తే చ తదగ్రే నారదస్స్థితః ॥ ౧౯ ॥ ఏకభాగే ఋషిగణాస్తదన్యత్ర దివౌకసః। వేదో
పనిషదోఽన్యత్ర తీర్థాన్యత్ర స్త్రియోఽన్యతః ॥ ౨౦ ॥ జయశబ్దో నమశ్శబ్దశ్శఙ్ఖశబ్దస్తథైవ చ । చూర్ణలాజప్రసూనానాం నిక్షేప
స్సుమహానభూత్ ॥౨౧॥విమానాని సమారుహ్య కియన్తో దేవనాయకాః। కల్పవృక్షప్రసూనైస్తాన్ సర్వాన్ తత్ర సమాకిరన్॥
❋ సూత ఉవాచ ❋ ఏవం తేష్వేకచిత్తేషు శ్రీమద్భాగవతస్య చ । మాహాత్మ్యమూచిరే స్పష్టం నారదాయ మహాత్మనే॥ ౨౩ ॥❋
కుమారా ఊచుః ❋ అథ తే సంప్రవక్ష్యామో మాహాత్మ్యం శుకశాస్త్రజమ్ ।యస్య శ్రవణమాత్రేణ ముక్తిః కరతలే స్థితా ॥౨౪॥స
దా సేవ్యా సదా సేవ్యా శ్రీమద్భాగవతీ కథా।యస్యాశ్శ్రవణమాత్రేణ హరిశ్చిత్తం సమాశ్రయేత్॥ ౨౫॥గ్రన్థోఽష్టాదశసాహ
స్రో ద్వాదశస్కన్ధసమ్మితః। పరీక్షిచ్ఛుకసంవాదః శృణు భాగవతం చ తత్ ॥ ౨౬ ॥తావత్సంసారచక్రేఽస్మిన్ భ్రమతేఽజ్ఞానతః
పుమాన్ । యావత్కర్ణగతా నాస్తి శుకశాస్త్రకథా క్షణమ్ ॥ ౨౭ ॥కిం శ్రుతైర్బహుభిశ్శాస్త్రైః పురాణైశ్చ భ్రమావహైః॥
ఏకం భాగవతం శాస్త్రం ముక్తిదానేన గర్జతి॥ ౨౮ ॥ కథా భాగవతస్యాపి నిత్యం భవతి యద్గృహే । తద్గృహం తీర్థరూపం హి
వసతాం పాపనాశనమ్ ॥ ౨౯ ॥ అశ్వమేధసహస్రాణి వాజపేయశతాని చ । శుకశాస్త్రకథాయాశ్చ కలాం నార్హన్తి షోడ
శీమ్॥ ౩౦ ॥తావత్పాపాని దేహేఽస్మిన్ నివసన్తి తపోధనాః। యావన్న శ్రూయతే సమ్యక్ శ్రీమద్భాగవతం నరైః ॥ ౩౧ ॥ న గం
గా న గయా కాశీ పుష్కరం న ప్రయాగకమ్ । శుకశాస్త్రకథాయాశ్చ ఫలేన సమతాం నయేత్॥ ౩౨ ॥ శ్లోకార్ధం శ్లోకపాదం వా
నిత్యం భాగవతోద్భవమ్ । పఠస్వ స్వముఖేనైవ యదీచ్ఛసి పరాం గతిమ్ ॥ ౩౩ ॥ వేదాదిర్వేదమాతా చ పౌరుషం సూక్తమేవ చ॥
త్రయీ భాగవతం చైవ ద్వాదశాక్షర ఏవ చ ॥ ౩౪ ॥ ద్వాదశాత్మా ప్రయాగశ్చ కాలస్సంవత్సరాత్మకః । బ్రాహ్మణాశ్చాగ్ని
హోత్రం చ సురభిర్ద్వాదశీ తథా ॥ ౩౫ ॥ తులసీ చ వసన్తశ్చ పురుషోత్తమ ఏవ చ । ఏతేషాం తత్త్వతః ప్రాజ్ఞైర్న పృథగ్భావ ఇష్య
తే॥ ౩౬ ॥యశ్చ భాగవతం శాస్త్రం వాచయేదర్థతోఽనిశమ్ । జన్మకోటికృతం పాపం నశ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ౩౭ ॥ శ్లోకార్ధం
శ్లోకపాదం వా పఠేద్భాగవతం చ యః। నిత్యం పుణ్యమవాప్నోతి రాజసూయాశ్వమేధయోః ॥ ౩౮ ॥ ఉక్తం భాగవతం నిత్యం
కృతం చ హరిచిన్తనమ్ । తులసీపోషణం చైవ ధేనూనాం సేవనం సమమ్ ॥ ౩౯ ॥ అన్తకాలే తు యేనైవ శ్రూయతే శుకశాస్త్ర
వాక్ । ప్రీత్యా తస్యైవ వైకుణ్ఠం గోవిన్దోఽపి ప్రయచ్ఛతి॥ ౪౦ ॥ హేమసింహయుతం చైతద్వైష్ణవాయ దదాతి చ । కృష్ణేన
సహ సాయుజ్యం స పుమాన్ లభతే ధ్రువమ్ ॥౪౧॥ఆజన్మమాత్రమపి యేన శఠేన కించిచ్చిత్తం విధాయ శుకశాస్త్రకథా న పీతా।
చాణ్డాలవచ్చ ఖరవద్బత తేన నీతం మిథ్యా స్వజన్మ జననీజనిదుఃఖభాజా ॥ ౪౨ ॥ జీవచ్ఛవో నిగదితస్స తు పాపకర్మా యేన శ్రుతం
శుకకథావచనం న కించిత్ । ధిక్తం నరం పశుసమం భువి భారరూపమేవం వదన్తి దివి దేవసరోజముఖ్యాః॥ ౪౩ ॥దుర్లభైవ కథా
లోకే శ్రీమద్భాగవతోద్భవా । కోటిజన్మసముత్థేన పుణ్యేనైవ తు లభ్యతే॥ ౪౪ ॥ తేన యోగనిధే ధీమన్ శ్రోతవ్యా సా ప్రయత్న
తః । దినానాం నియమో నాస్తి సర్వదా శ్రవణం మతమ్ ॥ ౪౫ ॥ సత్యేన బ్రహ్మచర్యేణ సర్వదా శ్రవణం మతమ్ । అశక్యత్వాత్క
లౌ బోధ్యో విశేషోఽత్ర శుకాజ్ఞయా ॥ ౪౬ ॥ మనోవృత్తిజయశ్చైవ నియమాచరణం తథా । దీక్షాం కర్తుమశక్యత్వాత్సప్తాహ
శ్రవణం మతమ్॥ ౪౭ ॥శ్రద్ధాతశ్శ్రవణే నిత్యం మాఘే తావద్ధి యత్ఫలమ్ । తత్ఫలం శుకదేవేన సప్తాహశ్రవణే కృతమ్। ౪౮ ॥మ
నసశ్చాజయాద్రోగాత్పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । కలేర్దోషబహుత్వాచ్చ సప్తాహశ్రవణం మతమ్॥ ౪౯ ॥యత్ఫలం నా
స్తి తపసా న యోగేన సమాధినా । అనాయాసేన తత్సర్వం సప్తాహశ్రవణే లభేత్ ॥ ౫౦ ॥ యజ్ఞాద్గర్జతి సప్తాహః సప్తాహో గ
ర్జతి వ్రతాత్ । తపసో గర్జతి ప్రోచ్చైస్తీర్థాన్నిత్యం హి గర్జతి॥ ౫౧ ॥యోగాద్గర్జతి సప్తాహో ధ్యానాజ్జ్ఞానాచ్చ గర్జతి। కిం బ్రూ
మో గర్జనం తస్య రే రే గర్జతి గర్జతి॥ ౫౨ ॥ ❋ శౌనక ఉవాచ ❋ సాశ్చర్యమేతత్కథితం కథానకం జ్ఞానాదిధర్మాన్ విగణయ్య సాం
ప్రతమ్ । నిశ్శ్రేయసే భాగవతం పురాణం జాతం కుతో యోగవిదాది సూచకమ్॥ ౫౩ ॥ ❋ సూత ఉవాచ ❋ యదా కృష్ణో ధరాం
త్యక్త్వా స్వపదం గన్తుముద్యతః । ఏకాదశం పరిశ్రుత్యాప్యుద్ధవో వాక్యమబ్రవీత్॥ ౫౪ ॥ ❋ ఉద్ధవ ఉవాచ ❋ త్వం తు యాస్యసి
గోవిన్ద భక్తకార్యం విధాయ చ । మచ్చిత్తే మహతీ చిన్తా తాం శ్రుత్వా సుఖమావహ॥ ౫౫ ॥ఆగతోఽయం కలిర్ఘోరో భవిష్యన్
తి పునః ఖలాః । తత్సఙ్గేనైవ సన్తోఽపి గమిష్యన్త్యుగ్రతాం యదా॥ ౫౬ ॥తదా భారవతీ భూమిర్గోరూపేయం కమాశ్రయేత్।
అన్యో న దృశ్యతే త్రాతా త్వత్తః కమలలోచన ॥ ౫౭ ॥ అతస్సత్సు దయాం కృత్వా భక్తవత్సల మా వ్రజ । భక్తార్థం సగుణో జా
తో నిరాకారోఽపి చిన్మయః ॥ ౫౮ ॥ త్వద్వియోగేన తే భక్తాః కథం స్థాస్యన్తి భూతలే । నిర్గుణోపాసనే కష్టమతః కించిద్విచార

య ॥ ౫౯ ॥ ఇత్యుద్ధవవచశ్శ్రుత్వా ప్రభాసేఽచింతయద్ధరిః। భక్తావలంబనార్థాయ కిం విధేయం మయేతి చ ॥ ౬౦ ॥ స్వకీయం యద్
భవేత్తేజస్తచ్చ భాగవతేఽదధాత్। తిరోధాయ ప్రవిష్టోఽయం శ్రీమద్భాగవతార్ణవమ్ ॥ ౬౧ ॥ తేనేయం వాఙ్మయీ మూర్తిః
ప్రత్యక్షా వర్తతే హరేః। సేవనాచ్ఛ్రవణాత్పాఠాద్దర్శనాత్పాపనాశినీ ॥ ౬౨ ॥ సప్తాహశ్రవణం తేన సర్వేభ్యోఽప్యధికం కృ
తం। సాధనాని తిరస్కృత్య కలౌ ధర్మోఽయమీరితః ॥ ౬౩ ॥ దుఃఖదారిద్ర్యదౌర్భాగ్యపాపప్రక్షాళనాయ చ। కామక్రోధజయా
ర్థం హి కలౌ ధర్మోఽయమీరితః ॥ ౬౪ ॥ అన్యథా వైష్ణవీ మాయా దేవైరపి సుదుస్త్యజా। కథం త్యాజ్యా భవేత్పుంభిః సప్తాహో
ఽతః ప్రకీర్తితః ॥ ౬౫ ॥ ✻ సూత ఉవాచ ✻ ఏవం నగాహశ్రవణోరుధర్మే ప్రకాశ్యమానే ఋషిభిస్సభాయామ్। ఆశ్చర్యమేకం స
మభూత్తదానీం తదుచ్యతే సంశృణు శౌనక త్వమ్ ॥ ౬౬ ॥ భక్తిః సుతౌ తౌ తరుణౌ గృహీత్వా ప్రేమైకరూపా సహసావిరాసీత్।
శ్రీకృష్ణ గోవింద హరే మురారే నాథేతి నామాని ముహుర్వదంతీ ॥ ౬౭ ॥ తాం చాగతాం భాగవతార్థభూషాం సుచారువేషాం
దదృశుస్సదస్యాః। కథం ప్రవిష్టా కథమాగతేయం మధ్యే మునీనామితి తర్కయంతః ॥ ౬౮ ॥ ఊచుః కుమారా వచనం తదానీం క
థార్థతో నిష్పతితాధునేయమ్। ఏవం గిరస్సా ససుతా నిశమ్య సనత్కుమారం నిజగాద నమ్రా ॥ ౬౯ ॥ ✻ భక్తిరువాచ ✻ భవద్భి
రద్యైవ కృతాస్మి పుష్టా కలిప్రణష్టాపి కథారసేన। క్వాహం తు తిష్ఠామ్యధునా బ్రువంతు బ్రాహ్మా ఇదం తాం గిరమూచిరే తే ॥
భక్తేషు గోవిందసురూపకర్త్రీ ప్రేమైకకర్త్రీ భవరోగహంత్రీ। సా త్వం చ తిష్ఠస్వ సుధైర్యసంశ్రయా నిరంతరం వైష్ణవమాన
సేషు ॥ ౭౧ ॥ తతోఽపి దోషాః కలిజా ఇమే త్వాం ద్రష్టుం న శక్తాః ప్రభవోఽపి లోకే। ఏవం తదాజ్ఞావసరేఽపి భక్తిస్తదా నిషణ్ణా హరి
దాసచిత్తే ॥ ౭౨ ॥ సకలభువనమధ్యే నిర్ధనాస్తేఽపి ధన్యా నివసతి హృది యేషాం శ్రీహరేర్భక్తిరేకా। హరిరపి నిజలోకం సర్వథా
తో విహాయ ప్రవిశతి హృది తేషాం భక్తిసూత్రోపనద్ధః ॥ ౭౩ ॥ బ్రూమోఽద్య తే కిమధికం మహిమానమేవం బ్రహ్మాత్మకస్య భువి
భాగవతాభిధస్య। యత్సంశ్రయాన్నిగదితే లభతే సువక్తా శ్రోతాపి కృష్ణసమతామలమన్యధర్మైః ॥ ౭౪ ॥ ఇతి శ్రీపద్మపురాణే ఉ
త్తరఖండే శ్రీభాగవతమాహాత్మ్యే భక్తికష్టనివర్తనో నామ తృతీయోఽధ్యాయః ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

✻ సూత ఉవాచ ✻

అథ వైష్ణవచిత్తేషు దృష్ట్వా భక్తిమలౌకికీమ్। నిజలోకం పరిత్యజ్య భగవాన్ భక్తవత్సలః ॥ ౧ ॥ వనమాలీ ఘనశ్యామః పీత
వాసా మనోహరః। కాంచీకలాపరుచిరోల్లసన్ముకుటకుండలః ॥ ౨ ॥ త్రిభంగలలితశ్చారుకౌస్తుభేన విరాజితః। కోటిమన్మథలా
వణ్యో హరిచందనచర్చితః ॥ ౩ ॥ పరమానందచిన్మూర్తిర్మధురో మురలీధరః। ఆవివేశ స్వభక్తానాం హృదయాన్యమలాని చ ॥ ౪ ॥
వైకుంఠవాసినో యే చ వైష్ణవా ఉద్ధవాదయః। తత్కథాశ్రవణార్థం తే గూఢరూపేణ సంస్థితాః ॥ ౫ ॥ తదా జయజయారావో
రసపుష్టిరలౌకికీ। చూర్ణప్రసూనవృష్టిశ్చ ముహుశ్శంఖరవోఽప్యభూత్ ॥ ౬ ॥ తత్సభాసంస్థితానాం చ దేహగేహాత్మవిస్మృతిః।
దృష్ట్వా చ తన్మయావస్థాం నారదో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౭ ॥ అలౌకికోఽయం మహిమా మునీశ్వరాః సప్తాహజన్యోఽద్య విలోకితో
మయా। మూఢాశ్శఠా యే పశుపక్షిణోఽత్ర సర్వేఽపి నిష్పాపతమా భవంతి ॥ ౮ ॥ అతో నృలోకే ననునాస్తి కించిచ్చిత్తస్య శోధాయ
కలౌ పవిత్రమ్। అఘౌఘవిధ్వంసకరం తథైవ కథాసమానం భువి నాస్తి చాన్యత్ ॥ ౯ ॥ కే కే విశుధ్యంతి వదంతు మహ్యం సప్తా
హయజ్ఞేన కథామయేన। కృపాళుభిర్లోకహితం విచార్య ప్రకాశితః కోఽపి నవీనమార్గః ॥ ౧౦ ॥ ✻ కుమారా ఊచుః ✻ యే మాన
వాః పాపకృతస్తు సర్వదా సదా దురాచారరతా విమార్గగాః। క్రోధాగ్నిదగ్ధాః కుటిలాశ్చ కామినస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునం
తి తే ॥ ౧౧ ॥ సత్యేన హీనాః పితృమాతృదూషకాస్తృష్ణాకులాశ్చాశ్రమధర్మవర్జితాః। యే దాంభికా మత్సరిణోఽపి హింసకాః
సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునంతి తే ॥ ౧౨ ॥ పంచోగ్రపాపాశ్ఛలఛద్మకారిణః క్రూరాః పిశాచా ఇవ నిర్దయాశ్చ యే। బ్రహ్మస్వ
పుష్టా వ్యభిచారకారిణస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునంతి తే ॥ ౧౩ ॥ కాయేన వాచా మనసాపి పాతకం నిత్యం ప్రకుర్వంతి శఠా హఠేన
యే। పరస్వపుష్టా మలినా దురాశయాస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునంతి తే ॥ ౧౪ ॥ అత్ర తే కీర్తయిష్యామ ఇతిహాసం పురాతనమ్।
యస్య శ్రవణమాత్రేణ పాపహానిః ప్రజాయతే ॥ ౧౫ ॥ తుంగభద్రాతటే పూర్వమభూత్పత్తనముత్తమమ్। యత్ర వర్ణాస్స్వధ
ర్మేణ సత్యసత్కర్మతత్పరాః ॥ ౧౬ ॥ ఆత్మదేవః పురే తస్మిన్ సర్వవేదవిశారదః। శ్రౌతస్మార్తేషు నిష్ణాతో ద్వితీయ ఇవ భాస్క
రః ॥ ౧౭ ॥ భిక్షుకో విత్తవాన్ లోకే తత్ప్రియా ధుంధులీ స్మృతా। స్వవాక్యస్థాపికా నిత్యం సుందరీ సుకులోద్భవా ॥ ౧౮ ॥ లోక
వార్తారతా క్రూరా ప్రాయశో బహుజల్పికా। శూరా చ గృహకృత్యేషు కృపణా కలహప్రియా ॥ ౧౯ ॥ ఏవం నివసతోః ప్రేమ్ణా
దంపత్యో రమమాణయోః। అర్థాః కామాస్తయోరాసన్న సుఖాయ గృహాదికమ్ ॥ ౨౦ ॥ పశ్చాద్ధర్మాస్సమారబ్ధాస్తాభ్యాం
సంతానహేతవే। గోభూహిరణ్యవాసాంసి దీనేభ్యో యచ్ఛతస్సదా ॥ ౨౧ ॥ ధనార్ధం ధర్మమార్గేణ తాభ్యాం నీతం తథాపి చ।
న పుత్రో నాపి వా పుత్రీ తతశ్చింతాతురో భృశమ్ ॥ ౨౨ ॥ ఏకదా స ద్విజో దుఃఖాద్గృహం త్యక్త్వా వనం గతః। మధ్యాహ్నే తృషి
తో జాతస్తటాకం సముపేయివాన్ ॥ ౨౩ ॥ పీత్వా జలం విషణ్ణస్తు ప్రజాదుఃఖేన కర్శితః। ముహూర్తాదపి తత్రైవ సన్న్యాసీ క
శ్చిదాగతః ॥ ౨౪ ॥ దృష్ట్వా పీతజలం తం తు విప్రో యాతస్తదంతికమ్। నత్వా చ పాదయోస్తస్య నిశ్శ్వాసం సంస్థితః పురః ॥ ౨౫ ॥

॥ యతిరువాచ ॥ కథం రోదిషి విప్ర త్వం కా తే చింతా బలీయసీ । వద త్వం సత్వరం మహ్యం స్వస్య దుఃఖస్య కారణమ్ ॥ ౨౬ ॥ ॥ బ్రాహ్మణ ఉవాచ ॥ కిం బ్రవీమి ఋషే దుఃఖం పూర్వపాపేన సంచితం । మదీయాః పూర్వజాస్తోయం కవోష్ణముపభుంజతే ॥ ౨౭ ॥ మద్దత్తం నైవ గృహ్ణంతి ప్రీత్యా దేవా ద్విజాతయః । ప్రజాదుఃఖేన శూన్యోఽహం ప్రాణాంస్త్యక్తుమిహాగతః ॥ ౨౮ ॥ ధిగ్జీవితం ప్రజాహీనం ధిగ్గృహం చ ప్రజాం వినా । ధిగ్ధనం చానపత్యస్య ధిక్కులం సంతతిం వినా ॥ ౨౯ ॥ పాల్యతే యా మయా ధేనుః సా వంధ్యా సర్వదా భవేత్ । యో మయా రోపితో వృక్షః సోఽపి వంధ్యత్వమాశ్రయేత్ ॥ ౩౦ ॥ యత్ఫలం మద్గృహాయాతం శీఘ్రం తచ్చ విశుష్యతి । నిర్భాగ్యస్యానపత్యస్య కిమతో జీవితేన మే ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యుక్త్వా స రురోదోచ్చైస్తత్పార్శ్వే దుఃఖపీడితః । తదా తస్య యతేశ్చిత్తే కరుణాభూద్గరీయసీ ॥ ౩౨ ॥ తద్భాలాక్షరమాలాం చ వాచయామాస యోగవాన్ । సర్వం జ్ఞాత్వా యతిః పశ్చాద్ద్విజమూచే సవిస్తరమ్ ॥ ౩౩ ॥ ॥ యతిరువాచ ॥ ముంచ జ్ఞానం ప్రజారూపం బలిష్ఠా కర్మణో గతిః । వివేకం తు సమాసాద్య త్యజ సంసారవాసనామ్ ॥ ౩౪ ॥ శృణు విప్ర మయా తేఽద్య ప్రారబ్ధం తు విలోకితం । సప్తజన్మావధి తవ పుత్రో నైవ చ నైవ చ ॥ ౩౫ ॥ సంతతేస్సగరో దుఃఖమవాపాంగః పురా తథా । రే ముంచాద్య కుటుంబాశాం సన్న్యాసే సర్వథా సుఖమ్ ॥ ౩౬ ॥ ॥ బ్రాహ్మణ ఉవాచ ॥ వివేకేన భవేత్కిం మే పుత్రం దేహి బలాదపి । నో చేత్త్యజామ్యహం ప్రాణాంస్త్వదగ్రే శోకమూర్ఛితః ॥ ౩౭ ॥ పుత్రాదిసుఖహీనోఽయం సన్న్యాసశ్శుష్క ఏవ హి । గృహస్థస్సరసో లోకే పుత్రపౌత్రసమన్వితః ॥ ౩౮ ॥ ఇతి విప్రాగ్రహం దృష్ట్వా ప్రాబ్రవీత్స తపోధనః । చిత్రకేతుర్గతః కష్టం విధిలేఖావిమార్జనాత్ ॥ ౩౯ ॥ న యాస్యసి సుఖం పుత్రాద్యథా దైవహతోద్యమః । అతో హఠేన యుక్తోఽసి హ్యర్థినం కిం వదామ్యహమ్ ॥ ౪౦ ॥ తస్యాగ్రహం సమాలోక్య ఫలమేకం స దత్తవాన్ । ఇదం భక్షయ పత్న్యా త్వం తతః పుత్రో భవిష్యతి ॥ ౪౧ ॥ సత్యం శౌచం దయా దానమేకభక్తం తు భోజనం । వర్షావధి స్త్రియా కార్యం తేన పుత్రోఽతినిర్మలః ॥ ౪౨ ॥ ఏవముక్త్వా యయౌ యోగీ విప్రస్తు గృహమాగతః । పత్న్యాః పాణౌ ఫలం దత్త్వా స్వయం యాతస్తు కుత్రచిత్ ॥ ౪౩ ॥ తరుణీ కుటిలా తస్య సఖ్యగ్రే చ రురోద హ । అహో చింతా మమోత్పన్నా ఫలం చాహం న భక్షయే ॥ ౪౪ ॥ ఫలభక్షణగర్భస్స్యాద్గర్భేణోదరవృద్ధితా । స్వల్పభక్షం తతోఽశక్తిర్గృహకార్యం కథం భవేత్ ॥ ౪౫ ॥ దైవాద్ధాటీం వ్రజేద్గ్రామే పలాయేద్గర్భిణీ కథం । శుకవన్నివసేద్గర్భస్తం కుక్షేః కథముత్సృజేత్ ॥ ౪౬ ॥ తిర్యక్చేదాగతో గర్భస్తదా మే మరణం భవేత్ । ప్రసూతౌ దారుణం దుఃఖం సుకుమారీ కథం సహే ॥ ౪౭ ॥ మందాయాం మయి సర్వస్వం ననందా సంహరేత్తదా । సత్యశౌచాదినియమో దురారాధస్స దృశ్యతే ॥ ౪౮ ॥ లాలనే పాలనే దుఃఖం ప్రసూతాయాశ్చ వర్తతే । వంధ్యా వా విధవా నారీ సుఖినీ చేతి మే మతిః ॥ ౪౯ ॥ ఏవం కుతర్కయోగేన తత్ఫలం నైవ భక్షితం । పత్యా పృష్టం ఫలం భుక్తం భుక్తం చేతి తయేరితమ్ ॥ ౫౦ ॥ ఏకదా భగినీ తస్యాస్తద్గృహం స్వేచ్ఛయాగతా । తదగ్రే కథితం సర్వం చింతేయం మహతీ హి మే ॥ ౫౧ ॥ దుర్బలా తేన దుఃఖేన హ్యనుజే కరవాణి కిం । సాబ్రవీన్మమ గర్భోఽస్తి తం దాస్యామి ప్రసూతితః ॥ ౫౨ ॥ తావత్కాలం సగర్భేవ గుప్తా తిష్ఠ గృహే సుఖం । విత్తం త్వం మత్పతేర్యచ్ఛ స తే దాస్యతి బాలకమ్ ॥ ౫౩ ॥ షాణ్మాసికో మృతో బాల ఇతి లోకో వదిష్యతి । తం బాలం పోషయిష్యామి నిత్యమాగత్య తే గృహే ॥ ౫౪ ॥ ఫలమర్పయ ధేన్వై త్వం పరీక్షార్థం తు సాంప్రతం । తత్తదాచరితం సర్వం తథైవ స్త్రీస్వభావతః ॥ ౫౫ ॥ అథ కాలేన సా నారీ ప్రసూతా బాలకం తదా । ఆనీయ జనకో బాలం రహస్యే ధుంధులీం దదౌ ॥ ౫౬ ॥ తయా చ కథితం భర్త్రే ప్రసూతస్సుఖమర్భకః । లోకస్య సుఖముత్పన్నమాత్మదేవప్రజోదయాత్ ॥ ౫౭ ॥ దదౌ దానం ద్విజాతిభ్యో జాతకర్మ విధాయ చ । గీతవాదిత్రఘోషోఽభూత్తద్ద్వారే మంగళం బహు ॥ ౫౮ ॥ భర్తురగ్రేఽబ్రవీద్వాక్యం స్తన్యం నాస్తి కుచే మమ । అన్యస్తన్యేన నిర్దుగ్ధా కథం పుష్ణామి బాలకమ్ ॥ ౫౯ ॥ మత్స్వసాయాః ప్రసూతాయా మృతో బాలస్తు వర్తతే । తామాకార్య గృహే రక్ష సా తేఽర్భం పోషయిష్యతి ॥ ౬౦ ॥ పతినా తత్కృతం సర్వం పుత్రరక్షణహేతవే । పుత్రస్య ధుంధుకారీతి నామ మాత్రా ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ ౬౧ ॥ త్రిమాసే నిర్గతే చాథ సా ధేనుస్సుషువేఽర్భకం । సర్వాంగసుందరం దివ్యం నిర్మలం కనకప్రభమ్ ॥ ౬౨ ॥ దృష్ట్వా ప్రసన్నో విప్రస్తు సంస్కారాన్స్వయమాదధే । మత్వాశ్చర్యం జనాస్సర్వే దిదృక్షార్థం సమాగతాః ॥ ౬౩ ॥ భాగ్యోదయోఽధునా జాత ఆత్మదేవస్య పశ్యత । ధేన్వా బాలః ప్రసూతస్తు దేవరూపీతి కౌతుకమ్ ॥ ౬౪ ॥ న జ్ఞాతం తద్రహస్యం తు కేనాపి విధియోగతః । గోకర్ణం చ సుతం దృష్ట్వా గోకర్ణం నామ చాకరోత్ ॥ ౬౫ ॥ కియత్కాలేన తౌ జాతౌ తరుణౌ తనయావుభౌ । గోకర్ణః పండితో జ్ఞానీ ధుంధుకారీ మహాఖలః ॥ ౬౬ ॥ స్నానశౌచక్రియాహీనో దుర్భక్షీ క్రోధసంయుతః । దుష్పరిగ్రహకర్తా చ శవహస్తేన భోజనః ॥ ౬౭ ॥ చోరస్సర్వజనద్వేషీ పరవేశ్మప్రదీపకః । లాలనాయార్భకాన్ధృత్వా సద్యః కూపే న్యపాతయత్ ॥ ౬౮ ॥ హింసకశ్శస్త్రధారీ చ దీనాంధానాం ప్రపీడకః । చాండాలాభిరతో నిత్యం పాశహస్తశ్శ్వసంగతః ॥ ౬౯ ॥ తేన వేశ్యాకుసంగేన పైతృవిత్తం తు నాశితం । ఏకదా పితరౌ తాడ్య పాత్రాణి స్వయమాహరత్ ॥ ౭౦ ॥ తత్పితా కృపణః ప్రోచ్చైర్ధనహీనో రురోద హ । వంధ్యత్వం తు సమీచీనం కుపుత్రో దుఃఖదాయకః ॥ ౭౧ ॥ క్వ తిష్ఠామి క్వ గచ్ఛామి కో మే దుఃఖం వ్యపోహయేత్ । ప్రాణాంస్త్యజామి దుఃఖేన హా కష్టం మమ సంస్థితమ్ ॥ ౭౨ ॥ తదానీం తు సమాగత్య గోకర్ణో జ్ఞానసంయుతః । బోధయామాస జనక

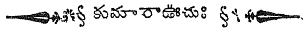
క్షణంవైరాగ్యంపరిదర్శయన్॥ ౭౩ ॥ అసారఃఖలుసంసారోదుఃఖరూపీవిమోహకః । సుతఃకస్యధనంకస్యస్నేహవాన్జ్వల తేఽనిశమ్॥ ౭౪ ॥నచేంద్రస్యసుఖంకించిన్నసుఖంచక్రవర్తినః । సుఖమస్తివిరక్తస్యమునేరేకాంతజీవినః॥ ౭౫ ॥ముంచాజ్ఞా నంప్రజారూపంమోహతోనరకేగతిః । నిపతిష్యతిదేహోఽయంసర్వంత్యక్త్వావనంవ్రజ ॥ ౭౬ ॥ తద్వాక్యంతుసమాకర్ణ్య గంతుకామఃపితాబ్రవీత్ ।కింకర్తవ్యంవనేతాతతత్త్వంవదసవిస్తరమ్॥ ౭౭ ॥అంధకూపేస్నేహపాశైర్బద్ధఃపంగురహం శఠః।కర్మణాపతితోనూనంమాముద్ధరదయానిధే॥ ౭౮ ॥ ※ గోకర్ణ ఉవాచ ※ దేహేఽస్థిమాంసరుధిరేఽభిమతింత్యజత్వంజాయా సుతాదిషుసదామమతాంవిముంచ । పశ్యానిశంజగదిదంక్షణభంగనిష్ఠంవైరాగ్యరాగరసికోభవభక్తినిష్ఠః ॥ ౭౯ ॥ ధర్మం భజస్వసతతంత్యజలోకధర్మాన్ సేవస్వసాధుపురుషాన్జహికామతృష్ణామ్ । అన్యస్యదోషగుణచింతనమాశుముక్త్వా సేవాక థారసమహోనితరాంపిబత్వమ్ ॥ ౮౦ ॥ ఏవంసుతోక్తివశతోఽపిగృహంవిహాయయాతోవనంస్థిరమతిర్గతషష్టివర్షః । యుక్తో హరేరనుదినంపరిచర్యయాసౌశ్రీకృష్ణమాపనియతందశమస్యపాఠాత్ ॥ ౮౧ ॥ ఇతిశ్రీపద్మపురాణేఉత్తరఖండే శ్రీభాగవత మాహాత్మ్యేవిప్రమోక్షోనామచతుర్థోఽధ్యాయః

సూతఉవాచ

పితర్యుపరతేతేనజననీతాడితాభృశం । క్వవిత్తంతిష్ఠతేబ్రూహిహనిష్యేలత్తయానచేత్॥ ౧ ॥ ఇతితద్వాక్యసంత్రా సాజ్జనన్యాపుత్రదుఃఖితః । కూపేపాతఃకృతోరాత్రౌతేనసానిధనంగతా ॥ ౨ ॥ గోకర్ణస్తీర్థయాత్రార్థంనిర్గతోయోగసంస్థి తః । నదుఃఖంనసుఖంతస్యనవైరీనాపిబాంధవః ॥ ౩ ॥ ధుంధుకారీగృహేతిష్ఠత్పంచపణ్యవధూవృతః । అత్యుగ్రకర్మకర్తాచ తత్పోషణవిమూఢధీః ॥ ౪ ॥ ఏకదాకులటాస్తాస్తుభూషణాన్యభిలిప్సవః । తదర్థంనిర్గతోగేహాత్కామాంధోమృత్యుమస్మ రన్॥ ౫ ॥యతస్తతశ్చసంహృత్యవిత్తంవేశ్మపునర్గతః । తాభ్యోఽయచ్ఛత్సువస్త్రాణిభూషణానికియంతిచ॥ ౬ ॥బహువిత్తచ యందృష్ట్వారాత్రౌనార్యోవిచారయన్ । చౌర్యంకరోత్యసౌనిత్యమతోరాజాగ్రహీష్యతి॥ ౭ ॥విత్తంహృత్వాపునశ్చైనం మారయిష్యతినిశ్చితం । అథోర్థగుప్తయేగూఢమస్మాభిఃకింనహన్యతే॥ ౮ ॥ నిహత్యైనంగృహీత్వార్థంయాస్యామోయత్రకు త్రచిత్ । ఇతితానిశ్చయంకృత్వాసుప్తంసంబధ్యరశ్మిభిః ॥ ౯ ॥ పాశంకంఠేనిధాయాస్యతన్మృత్యుముపచక్రముః । త్వరితం నమమారాసౌచింతాయుక్తాస్తదాభవన్ ॥ ౧౦ ॥ తప్తాంగారసమూహాంశ్చతన్ముఖేహివిచిక్షిపుః । అగ్నిజ్వాలాతిదుఃఖేన వ్యాకులోనిధనంగతః ॥ ౧౧ ॥ తందేహంముముచుర్గర్తేప్రాయఃసాహసికాస్స్త్రియః । నజ్ఞాతంతద్రహస్యంతుకేనాపీ దంతథైవచ ॥ ౧౨ ॥ లోకైఃపృష్టావదంతిస్మదూరంయాతఃప్రియోహినః । ఆగమిష్యతివర్షేఽస్మిన్విత్తలోభవికర్షితః ॥ ౧౩ ॥ స్త్రీణాంనైవతువిశ్వాసోమృతానాంకారయేద్బుధః । విశ్వాసేయస్స్థితోమూఢస్సదుఃఖైఃపరిభూయతే॥ ౧౪ ॥ సుధామ యంవచోయాసాంకామినాంరసవర్ధనం । హృదయంక్షురధారాభంప్రియఃకోనామయోషితామ్ ॥ ౧౫ ॥సంహృత్యవిత్తం తాయాతాఃకులటాబహుభర్తృకాః । ధుంధుకారీబభూవాథమహాన్ప్రేతఃకుకర్మతః ॥ ౧౬ ॥ వాత్యారూపధరోనిత్యంధా వన్దశదిశోఽంతరమ్ । శీతాతపపరిక్లిష్టోనిరాహారఃపిపాసితః ॥ ౧౭ ॥ నలేభేశరణంకుత్రహాదైవేతిముహుర్వదన్ । కియత్కాలే నగోకర్ణోమృతంలోకాదబుధ్యత ॥ ౧౮ ॥ అనాథంతంవిదిత్వైవగయాశ్రాద్ధమచీకరత్ । యస్మింస్తీర్థేతుసంయాతితత్రశ్రా ద్ధంప్రవర్తయన్॥ ౧౯ ॥ఏవంభ్రమన్సగోకర్ణస్స్వపురంసముపేయివాన్ । రాత్రౌగృహాంగణేస్వప్తుమాగతోలక్షితఃపరైః॥ తత్రసుప్తంసవిజ్ఞాయధుంధుకారీస్వబాంధవం । నిశీథేదర్శయామాస మహారౌద్రతరంవపుః ॥ ౨౧ ॥ సకృన్మేషస్సకృద్ధస్తీస కృచ్చమహిషోఽభవత్ । సకృదింద్రస్సకృచ్చాగ్నిః పునశ్చపురుషోఽభవత్ ॥ ౨౨ ॥ వైపరీత్యమిదందృష్ట్వాగోకర్ణోధైర్యసంయు తః।అయందుర్గతికఃకోఽపినిశ్చిత్యాఽరతమబ్రవీత్॥ ౨౩ ॥ ※ గోకర్ణ ఉవాచ ※ కస్త్వముగ్రతరోరాత్రౌకుతోయాతోదశామిమాం। కింవాప్రేతఃపిశాచోవారాక్షసోఽసీతిశంసనః ॥ ౨౪ ॥ ※ సూతఉవాచ ※ ఏవంపృష్టస్తదాతేనరురోదోచ్చైఃపునఃపునః।అశ క్తోవచనోచ్చారేసంజ్ఞామాత్రంచకారహ ॥ ౨౫ ॥ తతోంజలౌజలంకృత్వాగోకర్ణస్తముదీరయత్ । తత్సేకాద్గతపాపోఽసౌప్ర వక్తుముపచక్రమే ॥ ౨౬ ॥ ※ ప్రేతఉవాచ ※ అహంభ్రాతాత్వదీయోఽస్మిధుంధుకారీతినామతః। స్వకీయేనైవదోషేణబ్రహ్మ త్వంనాశితంమయా ॥ ౨౭ ॥ కర్మణోనాస్తిసంఖ్యామేమహాజ్ఞానేవివర్తినః । లోకానాంహింసకస్సోఽహంస్త్రీభిర్దుఃఖేనమారి తః॥ ౨౮ ॥అతఃప్రేతత్వమాపన్నోదుర్దశాంచవహామ్యహం । వాతాహారేణజీవామిదైవాధీనఫలోదయాత్॥ ౨౯ ॥అహో బంధోకృపాసింధోభ్రాతర్మామాశుమోచయ।గోకర్ణోవచనంశ్రుత్వాతస్మైవాక్యమథాబ్రవీత్ ॥ ౩౦ ॥ ※ గోకర్ణ ఉవాచ ※ త్వదర్థంతుగయాపిండోమయాదత్తోవిధానతః । తత్కథంనైవముక్తోఽసిమమాశ్చర్యమిదంమహత్ ॥ ౩౧ ॥ గయాశ్రాద్ధాన్న ముక్తిశ్చేదుపాయోనాపరస్త్విహ । కింవిధేయంమయాప్రేతతత్త్వంవదసవిస్తరమ్ ॥ ౩౨ ॥ ※ ప్రేతఉవాచ ※ గయాశ్రా ద్ధశతేనాపిముక్తిర్మేనభవిష్యతి । ఉపాయమపరంకించిత్తద్విచారయసాంప్రతం ॥ ౩౩ ॥ ఇతితద్వాక్యమాకర్ణ్యగోకర్ణోవి స్మయంగతః । శతశ్రాద్ధైర్నముక్తిశ్చేదసాధ్యంమోచనంతవ ॥ ౩౪ ॥ ఇదానీంతునిజంస్థానమాతిష్ఠప్రేతనిర్భయః। త్వన్ముక్తి

సాధకం కించిదాచరిష్యే విచార్య చ ॥ ౩౫ ॥ ధుంధుకారీ నిజం స్థానం తేనాదిష్టస్తతో గతః । గోకర్ణశ్చింతయామాస తాం రా-
త్రిం న తదధ్యగాత్ ॥ ౩౬ ॥ ప్రాతస్తమాగతం దృష్ట్వా లోకాః ప్రీత్యా సమాగతాః । తత్సర్వం కథితం తేన యజ్జాతం చ యథా నిశి ॥
విద్వాంసో యోగనిష్ఠాశ్చ జ్ఞానినో బ్రహ్మవాదినః । తన్ముక్తిం నైవ పశ్యంతి పశ్యంతః శాస్త్రసంచయాన్ ॥ ౩౮ ॥ తతస్సర్వై-
స్సూర్యవాక్యం తన్ముక్తౌ స్థాపితం పరం । గోకర్ణః స్తంభనం చక్రే సూర్యవేగస్య వై తదా ॥ ౩౯ ॥ తుభ్యం నమో జగత్సాక్షిన్ బ్రూ-
హి మే ముక్తిహేతుకం ॥ ౪౦ ॥ తచ్ఛ్రుత్వా దూరతస్సూర్యః స్ఫుటమిత్యభ్యభాషత । శ్రీమద్భాగవతాన్ముక్తిస్సప్తాహం వాచ-
నం కురు ॥ ౪౧ ॥ ఇతి సూర్యవచస్సర్వైర్ధర్మరూపం తు విశ్రుతం । సర్వేఽబ్రువన్ప్రయత్నేన కర్తవ్యం సుకరం త్విదం ॥ ౪౨ ॥ గోక-
ర్ణో నిశ్చయం కృత్వా వాచనార్థం ప్రవర్తితః । తత్ర సంశ్రవణార్థాయ దేశగ్రామాజ్జనా యయుః ॥ ౪౩ ॥ పంగ్వంధవృద్ధమం-
దాశ్చ తేఽపి పాపక్షయాయ వై । సమాజస్తు మహాన్ జాతో దేవవిస్మయకారకః ॥ ౪౪ ॥ యదైవాసనమాస్థాయ గోకర్ణోఽకథయత్క-
థాం । స ప్రేతోఽపి తదాయాతః స్థానం పశ్యన్నితస్తతః ॥ ౪౫ ॥ సప్తగ్రంథియుతం తత్రాపశ్యత్కీచకముచ్ఛ్రితం । తన్మూలచ్ఛి-
ద్రమావిశ్య శ్రవణార్థం స్థితో హ్యసౌ ॥ ౪౬ ॥ వాతరూపీ స్థితిం కర్తుమశక్తో వంశమావిశత్ । వైష్ణవం బ్రాహ్మణం ముఖ్యం శ్రో-
తారం పరికల్ప్య సః ॥ ౪౭ ॥ ప్రథమస్కంధతః స్పష్టమాఖ్యానం ధేనుజోఽకరోత్ । దినాంతే రక్షితా గాథా తదా చిత్రం బభూవ
హ ॥ ౪౮ ॥ వంశైకగ్రంథిభేదోఽభూత్సశబ్దం పశ్యతాం సతాం । ద్వితీయేహ్ని తథా సాయం ద్వితీయగ్రంథిభేదనం ॥ ౪౯ ॥ తృ-
తీయేహ్ని తథా సాయం తృతీయగ్రంథిభేదనం । ఏవం సప్తదినైర్వంశసప్తగ్రంథివిభేదనం ॥ ౫౦ ॥ కృత్వా స ద్వాదశస్కంధ-
శ్రవణాత్ప్రేతతాం జహౌ । దివ్యరూపధరో జాతస్తులసీదామమండితః ॥ ౫౧ ॥ పీతవాసా ఘనశ్యామో మకుటీకుండలాన్వితః ।
ననామ భ్రాతరం సద్యో గోకర్ణమితి చాబ్రవీత్ ॥ ౫౨ ॥ త్వయాహం మోచితో బంధో కృపయా ప్రేతకశ్మలాత్ । ధన్యా భాగవ-
తీ వార్తా ప్రేతపీడావినాశినీ ॥ ౫౩ ॥ సప్తాహోఽపి తథా ధన్యః కృష్ణలోకఫలప్రదః । కంపంతే సర్వపాపాని సప్తాహశ్రవణే స్థితే ॥
అస్మాకం ప్రలయం సద్యః కథా చేయం కరిష్యతి । ఆర్ద్రం శుష్కం లఘు స్థూలం వాఙ్మనఃకర్మభిః కృతం ॥ ౫౫ ॥ శ్రవణం విదహేత్పా-
పం పావకః సమిధో యథా । అస్మిన్ వై భారతే వర్షే సూరిభిర్దేవసంసది ॥ ౫౬ ॥ అకథాశ్రావిణాం పుంసాం నిష్ఫలం జన్మ కీర్తి-
తం । కిం మోహతో రక్షితేన సుపుష్టేన బలీయసా ॥ ౫౭ ॥ అధ్రువేణ శరీరేణ శుకశాస్త్రకథాం వినా । అస్థిస్తంభం స్నాయుబ-
ద్ధం మాంసశోణితలేపితం ॥ ౫౮ ॥ చర్మావనద్ధం దుర్గంధం పాత్రం మూత్రపురీషయోః । జరాశోకవిపాకార్తం రోగమందిరమా-
తురం ॥ ౫౯ ॥ దుష్పూరం దుర్ధరం దుష్టం సదోషం క్షణభంగురం । కృమివిడ్భస్మసంజ్ఞాంతం శరీరమితి వర్ణితం ॥ ౬౦ ॥ అస్థిరేణాస్థి-
రం కర్మ కుతోఽయం సాధయేన్న హి । యత్ప్రాతః సంస్కృతం చాన్నం సాయం తచ్చ వినశ్యతి ॥ ౬౧ ॥ తదీయరససంపుష్టే కాయే
కా నామ నిత్యతా । సప్తాహశ్రవణాల్లోకే ప్రాప్యతే నికటే హరిః ॥ ౬౨ ॥ అతో దోషనివృత్త్యర్థమేతదేవ హి సాధనం । బుద్బు-
దా ఇవ తోయేషు మశకా ఇవ జంతుషు ॥ జాయంతే మరణాయైవ కథాశ్రవణవర్జితాః ॥ ౬౩ ॥ జడస్య శుష్కవంశస్య యత్ర గ్రం-
థివిభేదనం । చిత్రం కిము తదా చిత్తగ్రంథిభేదః కథాశ్రవాత్ ॥ ౬౪ ॥ భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః ॥ క్షీయం-
తే చాస్య కర్మాణి సప్తాహశ్రవణే కృతే ॥ ౬౫ ॥ సంసారకర్దమాలేపప్రక్షాళనపటీయసీ । కథాతీర్థే స్థితే చిత్తే ముక్తిరేవ బుధైః
స్మృతా ॥ ౬౬ ॥ ఏవం బ్రువతి వై తస్మిన్ విమానమగమత్తదా । వైకుంఠవాసిభిర్యుక్తం ప్రస్ఫురద్దీప్తిమండలం ॥ ౬౭ ॥ సర్వేషాం
పశ్యతాం భేజే విమానం ధుంధులీసుతః । విమానే వైష్ణవాన్వీక్ష్య గోకర్ణో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౬౮ ॥ * గోకర్ణ ఉవాచ * అత్రై-
వ బహవస్సంతి శ్రోతారో మమ నిర్మలాః । ఆనీతాని విమానాని న తేషాం యుగపత్కుతః ॥ ౬౯ ॥ శ్రవణం సమభాగేన సర్వేషా-
మిహ దృశ్యతే । ఫలభేదః కుతో జాతః ప్రబ్రువంతు హరిప్రియాః ॥ ౭౦ ॥ * హరిదాసా ఊచుః * శ్రవణస్య విభేదేన ఫలభేదోవిసం-
స్థితః । శ్రవణం తు కృతం సర్వైర్న తథా మననం కృతం ॥ ౭౧ ॥ ఫలభేదస్తతో జాతో భజనాదపి మానద । సప్తరాత్రముపోష్యై-
వ ప్రేతేన శ్రవణం కృతం ॥ ౭౨ ॥ మననాది తథా తేన స్థిరచిత్తే కృతం భృశం । అదృఢం చ హతం జ్ఞానం ప్రమాదేన హతం శ్రుతం ॥
సందిగ్ధో హి హతో మంత్రో వ్యగ్రచిత్తో హతో జపః । అవైష్ణవో హతో దేశో హతం శ్రాద్ధమపాత్రకం ॥ ౭౪ ॥ హతమశ్రోత్రియే
దానమనాచారం హతం కులం । విశ్వాసో గురువాక్యేషు స్వస్మిన్ దీనత్వభావనా ॥ ౭౫ ॥ మనోదోషజయశ్చైవ కథాయాం ని-
శ్చలా మతిః । ఏవమాది కృతం చేత్స్యాత్తదా వై శ్రవణే ఫలం ॥ ౭౬ ॥ పునశ్శ్రవాంతే సర్వేషాం వైకుంఠే వసతిర్ధ్రువం । గోకర్ణ
తవ గోవిందో గోలోకం దాస్యతి స్వయం ॥ ౭౭ ॥ ఏవముక్త్వా యయుస్సర్వే వైకుంఠం హరికీర్తనాః । శ్రావణే మాసి గోకర్ణః క-
థామూచే తథా పునః ॥ ౭౮ ॥ సప్తరాత్రవతీం భూయః శ్రవణం తైః కృతం పునః । కథాసమాప్తౌ యజ్జాతం శ్రూయతాం తచ్చ
నారద ॥ ౭౯ ॥ విమానైస్సహ భక్తైశ్చ హరిరావిర్బభూవ హ । జయశబ్దా నమశ్శబ్దాస్తత్రాసన్ బహవస్తదా ॥ ౮౦ ॥ పాంచజన్య-
ధ్వనిం చక్రే హర్షాత్తత్ర స్వయం హరిః । గోకర్ణం తు సమాలింగ్యాకరోత్స్వసదృశం హరిః ॥ ౮౧ ॥ శ్రోతౄనన్యాన్ ఘనశ్యా-
మాన్ పీతకౌశేయవాససః । కిరీటినః కుండలినస్తథా చక్రే హరిః క్షణాత్ ॥ ౮౨ ॥ తద్గ్రామే యే స్థితా జీవా ఆశ్వచాండాలజాత-
యః । విమానే స్థాపితాస్తేఽపి గోకర్ణకృపయా తదా ॥ ౮౩ ॥ ప్రేషితా హరిలోకే తే యత్ర గచ్ఛంతి యోగినః । గోకర్ణేన స గోపా-

లోగోలోకంగోపవల్లభం ॥ ౮౪ ॥ కథాశ్రవణతఃప్రీతోనిర్యయౌభక్తవత్సలః । అయోధ్యావాసినఃపూర్వంయథారామేణ సంగతాః ॥ ౮౫ ॥ తథాకృష్ణేనతేనీతాగోలోకంయోగిదుర్లభం । యత్రసూర్యస్యసోమస్యసిద్ధానాంనగతిఃకదా॥ తంలోకం హిగతాస్తేతుశ్రీమద్భాగవతశ్రవాత్ ॥ ౮౬ ॥ బ్రూమోద్యతేకింఫలబృందముజ్జ్వలంసప్తాహయజ్ఞేనకథాసుసంచితం।కర్ణేనగోకర్ణకథాక్షరోయైఃపీతశ్చతేగర్భగతానభూయః ॥ ౮౭ ॥ వాతాంబుపర్ణాశనదేహశోషణైస్తపోభిరుగ్రైశ్చిరకాలసంచితైః । యోగైశ్చసంయాంతినతాంగతింవైసప్తాహగాథాశ్రవణేనయాంతియాం॥ ౮౮ ॥ ఇతిహాసమిమంపుణ్యంశాండిల్యోపిమునీశ్వరః । పఠతేచిత్రకూటస్థోబ్రహ్మానందపరిప్లుతః ॥ ౮౯ ॥ ఆఖ్యానమేతత్పరమంపవిత్రం శ్రుతంసకృద్వైవిదహేదఘౌఘం । శ్రాద్ధేప్రయుక్తంపితృతృప్తిమావహేన్నిత్యంసుపాఠాదపునర్భవంచ॥ ౯౦ ॥ ఇతిశ్రీపద్మపురాణేఉత్తరఖండేశ్రీభాగవతమాహాత్మ్యేగోకర్ణవర్ణనంనామపంచమోఽధ్యాయః * * * * * * * *

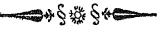

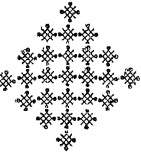
అథతేసంప్రవక్ష్యామఃసప్తాహశ్రవణేవిధిం।సహాయైర్వసుభిశ్చైవప్రాయస్సాధ్యోవిధిస్స్మృతః॥ ౧ ॥ దైవజ్ఞంతుసమాహూయముహూర్తంపృచ్ఛ్యయత్నతః । వివాహేయాదృశంవిత్తంతాదృశంపరికల్పయేత్ ॥ ౨ ॥ నభస్యఆశ్వినోర్జౌచమార్గశీర్షఃశుచిర్నభః । ఏతేమాసాఃకథారమ్భేశ్రోతౄణాంమోక్షసూచకాః॥ ౩ ॥మాసానాంవిగ్రహేయానితానిత్యాజ్యానిసర్వథా । సహాయాశ్చేతరేచాత్రకర్తవ్యాఃసోద్యమాశ్చయే॥ ౪ ॥ దేశేదేశేతథాసోయంవార్తాప్రేష్యాప్రయత్నతః। భవిష్యతికథాచాత్రఆగంతవ్యంకుటుమ్బిభిః ॥ ౫ ॥దూరేహరికథాఃకేచిద్దూరేచాచ్యుతకీర్తనాః । స్త్రియశ్శూద్రాదయోయేచతేషాంబోధోయతోభవేత్ ॥ ౬ ॥ దేశేదేశేవిరక్తాయేవైష్ణవాఃకీర్తనోత్సుకాః । తేష్వేవపత్రంప్రేష్యంచతల్లేఖనమితీరితం ॥ ౭ ॥సతాంసమాజోభవితాసప్తరాత్రంసుదుర్లభః । అపూర్వరసరూపైవకథాచాత్రభవిష్యతి ॥ ౮ ॥ శ్రీభాగవతపీయూషపానాయరసలంపటాః । భవంతశ్చతథాశీఘ్రమాయాతప్రేమతత్పరాః॥ ౯ ॥నావకాశఃకదాచిచ్చేద్దినమాత్రంతథాపితు। సర్వథాగమనంకార్యంక్షణోత్రైవసుదుర్లభః॥ ౧౦ ॥ ఏవమాకారణంతేషాంకర్తవ్యంవినయేనచ । ఆగంతుకానాంసర్వేషాంవాసస్థానానికల్పయేత్ ॥ ౧౧ ॥ తీర్థేవాపివనేవాపిగృహేవాశ్రవణంమతం । విశాలావసుధాయత్రకర్తవ్యంతత్కథాస్థలమ్॥ ౧౨ ॥శోధనంమార్జనంభూమేర్లేపనంధాతుమండనమ్ । గృహోపస్కరముద్ధృత్యగృహకోణేనివేశయేత్ ॥ ౧౩ ॥ అర్వాక్పంచాహతోయత్నాదాస్తీర్ణానిప్రమేళయేత్ । కర్తవ్యోమండపఃప్రోచ్చైఃకదళీఖండమండితః ॥ ౧౪ ॥ ఫలపుష్పదలైర్విష్వగ్వితానేనవిరాజితః । చతుర్దిక్షుధ్వజారోపోబహుసంపద్విరాజితః ॥ ౧౫ ॥ ఊర్ధ్వంసప్తైవలోకాశ్చకల్పనీయాస్సవిస్తరం । తేషువిప్రావిరక్తాశ్చస్థాపనీయాఃప్రబోధ్యచ॥ ౧౬ ॥పూర్వంతేషామాసనానికర్తవ్యానియథోత్తరమ్। వక్తుశ్చాపితదాదివ్యమాసనంపరికల్పయేత్ ॥ ౧౭ ॥ ఉదఙ్ముఖోభవేద్వక్తాశ్రోతావైప్రాఙ్ముఖస్తదా । ప్రాఙ్ముఖశ్చేద్భవేద్వక్తాశ్రోతాచోదఙ్ముఖస్తదా॥ ౧౮ ॥అథవాపూర్వదిగ్జ్ఞేయాపూజ్యపూజకమధ్యతః । శ్రోతౄణామాగమేప్రోక్తాదేశకాలాదికోవిదైః ॥ విరక్తోవైష్ణవోవిప్రోవేదశాస్త్రవిశుద్ధికృత్ ।దృష్టాంతకుశలోధీరోవక్తాకార్యోతినిస్పృహః ॥ ౨౦ ॥ అనేకధర్మవిభ్రాంతాఃస్త్రైణాఃపాషండవాదినః । శుకశాస్త్రకథోచ్చారేత్యాజ్యాస్తేయదిపండితాః ॥ ౨౧ ॥ వక్తుఃపార్శ్వేసహాయార్థమన్యస్స్థాప్యస్తథావిధః।పండితఃసంశయచ్ఛేత్తాలోకబోధనతత్పరః॥ ౨౨ ॥వక్త్రాక్షౌరంప్రకర్తవ్యందినాదర్వాక్వ్రతాప్తయే। అరుణోదయేసౌనిర్వర్త్యశౌచంస్నానంసమాచరేత్ ॥ ౨౩ ॥నిత్యంసంక్షేపతఃకృత్వాసంధ్యాద్యంసంప్రయత్నతః।కథావిఘ్నవిఘాతాయగణనాథంప్రపూజయేత్ ॥ ౨౪ ॥ పితౄన్సంతర్ప్యశుద్ధ్యర్థంప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్ । మండలంచప్రకర్తవ్యంతత్రస్థాప్యోహరిస్తథా ॥ ౨౫ ॥ కృష్ణముద్దిశ్యమంత్రేణచరేత్పూజావిధింక్రమాత్ । ప్రదక్షిణనమస్కారాన్పూజాంతేస్తుతిమాచరేత్ ॥ ౨౬ ॥ సంసారసాగరేమగ్నందీనంమాంకరుణానిధే।కర్మమోహగృహీతాంగంమాముద్ధరభవార్ణవాత్॥ శ్రీమద్భాగవతస్యాపితతఃపూజాప్రయత్నతః।కర్తవ్యావిధినాప్రీత్యాధూపదీపసమన్వితా ॥ ౨౮ ॥ తతస్తుశ్రీఫలంధృత్వానమస్కారంసమాచరేత్ । స్తుతిఃప్రసన్నచిత్తేనకర్తవ్యాకేవలంతదా ॥ ౨౯ ॥ శ్రీమద్భాగవతాఖ్యోయంప్రత్యక్షఃకృష్ణఏవహి । స్వీకృతోసిమయానాథముక్త్యర్థంభవసాగరే॥ ౩౦ ॥మనోరథోమదీయోయంసఫలస్సర్వథాత్వయా।నిర్విఘ్నేనైవకర్తవ్యోదాసోహంతవకేశవ ॥ ౩౧ ॥ ఏవందీనవచఃప్రోక్త్వావక్తారంచాథపూజయేత్ । సంభూష్యవస్త్రభూషాభిఃపూజాంతేతంచసంస్తవేత్ ॥ ౩౨ ॥ శుకరూపప్రబోధజ్ఞసర్వశాస్త్రవిశారద । ఏతత్కథాప్రకాశేనమదజ్ఞానంవినాశయ ॥ ౩౩ ॥ తదగ్రేనియమఃపశ్చాత్కర్తవ్యశ్శ్రేయసేముదా । సప్తరాత్రంయథాశక్త్యాధారణీయస్సఏవహి ॥ ౩౪ ॥ వరణంపంచవిప్రాణాంకథాభంగనివృత్తయే।కర్తవ్యంతైర్హరేర్జాప్యోద్వాదశాక్షరవిద్యయా ॥ ౩౫ ॥ బ్రాహ్మణాన్వైష్ణవాంశ్చాన్యాంస్తథాకీర్తనకారిణః । నత్వాసంపూజ్యదత్తాజ్ఞస్స్వయమాసనమావిశేత్ ॥ ౩౬ ॥ లోకవిత్తధనాగారపుత్రచింతాంవ్యుదస్యచ । కథాచి

త్తశ్శుద్ధమతిస్సలభేత్ఫలముత్తమం ॥ ౩౭ ॥ ఆసూర్యోదయమారభ్య సార్ధత్రిప్రహరాంతికం। వాచనీయా కథా సమ్యక్ ధీరకం
ఠం సుధీమతా ॥ ౮ ॥ కథావిరామః కర్తవ్యో మధ్యాహ్నే ఘటికాద్వయం। తత్కథామనుకార్యం వై కీర్తనం వైష్ణవైస్త
దా ॥ ౩౯ ॥ మలమూత్రజయార్థం హి లఘ్వాహారస్సుఖావహః । హవిష్యాన్నేన కర్తవ్యో హ్యేకవారం కథార్థినా ॥ ౪౦ ॥ ఉ
పోష్య సప్తరాత్రం వై శక్తిశ్చేచ్ఛృణుయాత్తదా । ఘృతపానం పయఃపానం కృత్వా వై శృణుయాత్సుఖమ్ ॥ ౪౧ ॥ ఫలాహా
రేణ వా శ్రావ్యమేకభక్తేన వా పునః । సుఖసాధ్యం భవేద్యత్తు కర్తవ్యం శ్రవణాయ తత్ ॥ ౪౨ ॥ భోజనం తు వరం మన్యే క
థాశ్రవణకారకమ్ । నోపవాసో వరః ప్రోక్తః కథావిఘ్నకరో యది ॥ ౪౩ ॥ సప్తాహవ్రతినాం పుంసాం నియమాఞ్శృణు
నారద । విష్ణుదీక్షావిహీనానాం నాధికారః కథాశ్రవే ॥ ౪౪ ॥ బ్రహ్మచర్యమధస్సుప్తిః పత్రావల్యాం చ భోజనమ్ ।
కథాసమాప్తౌ భుక్తిం చ కుర్యాన్నిత్యం కథావ్రతీ ॥ ౪౫ ॥ ద్విదళం మధు తైలం చ గరిష్ఠాన్నం తథైవ చ । భావ
దుష్టం పర్యుషితం జహ్యాన్నిత్యం కథావ్రతీ ॥ ౪౬ ॥ కామం క్రోధం మదం మానం మత్సరం లోభమేవ చ । దంభం మోహం
తథా ద్వేషం దూరయేచ్చ కథావ్రతీ ॥ ౪౭ ॥ వేదవైష్ణవవిప్రాణాం గురుగోవ్రతినాం తథా । స్త్రీరాజమహతాం నిం
దాం వర్జయేద్యః కథావ్రతీ ॥ ౪౮ ॥ రజస్వలాంత్యజమ్లేచ్ఛపతితవ్రాత్యకైస్తథా । ద్విజద్విడ్వేదబాహ్యైశ్చ న వదేద్యః కథా
వ్రతీ ॥ ౪౯ ॥ సత్యం శౌచం దయాం మౌనమార్జవం వినయం తథా । ఉదారమానసం తద్వదేవం కుర్యాత్కథావ్రతీ ॥ ౫౦ ॥
దరిద్రశ్చ క్షయీ రోగీ నిర్భాగ్యః పాపకర్మవాన్ । అనపత్యో మోక్షకామః శృణుయాచ్చ కథామిమామ్ ॥ ౫౧ ॥ అపుష్పా కాక
వంధ్యా చ వంధ్యా యా చ మృతార్భకా । స్రవద్గర్భా చ యా నారీ తయా శ్రావ్యః ప్రయత్నతః ॥ ౫౨ ॥ ఏతేషు విధినా శ్రావే తదక్ష
య్యతరం భవేత్ । అత్యుత్తమా కథా దివ్యా కోటియజ్ఞఫలప్రదా ॥ ౫౩ ॥ ఏవం కృత్వా వ్రతవిధిముద్యాపనమథాచరేత్ । జ
న్మాష్టమీవ్రతమివ కర్తవ్యం ఫలకాంక్షిభిః ॥ ౫౪ ॥ అకించనేషు భక్తేషు ప్రాయో నోద్యాపనాగ్రహః । శ్రవణేనైవ పూతాస్తే
నిష్కామా వైష్ణవా యతః ॥ ౫౫ ॥ ఏవం నగాహయజ్ఞేఽస్మిన్ సమాప్తే శ్రోతృభిస్తదా । పుస్తకస్య చ వక్తుశ్చ పూజా కార్యా
తిభక్తితః ॥ ౫౬ ॥ ప్రసాదతులసీమాలాః శ్రోతృభ్యశ్చాథ దీయతాం । మృదంగతాలలలితం కర్తవ్యం కీర్తనం తతః ॥ ౫౭ ॥ జయ
శబ్దం నమశ్శబ్దం శంఖశబ్దం చ కారయేత్ । విప్రేభ్యో యాచకేభ్యశ్చ విత్తమన్నం చ దీయతామ్ ॥ ౫౮ ॥ విరక్తశ్చేద్భవేచ్ఛ్రో
తా గీతా వాచ్యా పరేఽహని । గృహస్థశ్చేత్తదా హోమః కర్తవ్యః కర్మశాంతయే ॥ ౫౯ ॥ ప్రతిశ్లోకం చ జుహుయాద్విధినా ద
శమస్య చ । పాయసం మధుసర్పిశ్చ తిలాన్నాదికసంయుతమ్ ॥ ౬౦ ॥ అథవా హవనం కుర్యాద్గాయత్ర్యా సుసమాహితః । తన్మ
యత్వాత్పురాణస్య పరమస్య చ తత్త్వతః ॥ ౬౧ ॥ హోమాశక్తౌ బుధో హౌమ్యం దద్యాత్తత్ఫలసిద్ధయే । నానాచ్ఛిద్రనిరో
ధార్థం న్యూనతాధికతాఖ్యయోః ॥ ౬౨ ॥ దోషయోః ప్రశమార్థం చ పఠేన్నామసహస్రకం । తేన స్యాత్సఫలం సర్వం నాస్త్య
స్మాదధికం యతః ॥ ౬౩ ॥ ద్వాదశ బ్రాహ్మణాన్పశ్చాద్భోజయేన్మధుపాయసైః । దద్యాత్సువర్ణధేనుం చ వ్రతపూర్ణత్వహే
తవే ॥ ౬౪ ॥ శక్తౌ పలత్రయమితం స్వర్ణసింహం విధాయ చ । తత్రాస్య పుస్తకం స్థాప్యం లిఖితం లలితాక్షరమ్ ॥ ౬౫ ॥ సంపూ
జ్యావాహనాద్యైస్తదుపచారైస్సదక్షిణం । వస్త్రభూషణగంధాద్యైః పూజితాయ యతాత్మనే ॥ ౬౬ ॥ ఆచార్యాయ సు
ధీర్దత్వా ముక్తస్స్యాద్భవబంధనైః । ఏవం కృతే విధానే చ సర్వపాపనివారణే ॥ ౬౭ ॥ ఫలదం స్యాత్పురాణం తు శ్రీమద్భాగవ
తం శుభం । ధర్మకామార్థమోక్షాణాం సాధనం స్యాన్న సంశయః ॥ ౬౮ ॥ * కుమారా ఊచుః * ఇతి తే కథితం సర్వం కిం భూ
యః శ్రోతుమిచ్ఛసి । శ్రీమద్భాగవతేనైవ భుక్తిముక్తీ కరే స్థితే ॥ ౬౯ ॥ * సూత ఉవాచ * ఇత్యుక్త్వా తే మహాత్మానః ప్రోచుర్భా
గవతీం కథాం । సర్వపాపహరాం పుణ్యాం భుక్తిముక్తిప్రదాయినీమ్ ॥ ౭౦ ॥ శృణ్వతాం సర్వభూతానాం సప్తాహం నియతా
త్మనాం । యథావిధి తతో దేవం తుష్టువుః పురుషోత్తమమ్ ॥ ౭౧ ॥ తదంతే జ్ఞానవైరాగ్యభక్తీనాం పుష్టతా పరా । తారుణ్యం
పరమం చాభూత్సర్వభూతమనోహరమ్ ॥ ౭౨ ॥ నారదశ్చ కృతార్థోఽభూత్ సిద్ధే స్వీయే మనోరథే । పులకీకృతసర్వాంగః పర
మానందసంభృతః ॥ ౭౩ ॥ ఏవం కథాం సమాకర్ణ్య నారదో భగవత్ప్రియః । ప్రేమగద్గదయా వాచా తానువాచ కృతాంజ
లిః ॥ ౭౪ ॥ * నారద ఉవాచ * ధన్యోఽస్మ్యనుగృహీతోఽస్మి భవద్భిః కరుణాపరైః । అద్య మే భగవాఁల్లబ్ధః సర్వపాపహరో
హరిః ॥ ౭౫ ॥ శ్రవణం సర్వధర్మేభ్యో వరం మన్యే తపోధనాః । వైకుంఠస్థో యతః కృష్ణః శ్రవణాద్యస్య లభ్యతే ॥ ౭౬ ॥ * సూ
త ఉవాచ * ఏవం బ్రువతి వై తత్ర నారదే వైష్ణవోత్తమే । పరిభ్రమన్ సమాయాతః శుకో యోగేశ్వరస్తదా ॥ ౭౭ ॥ తత్రా
యయౌ షోడశవార్షికస్తదా వ్యాసాత్మజో జ్ఞానమహాబ్ధిచంద్రమాః । కథావసానే నిజలాభపూర్ణః ప్రేమ్ణా పఠన్భాగవతం శనై
శ్శనైః ॥ ౭౮ ॥ దృష్ట్వా సదస్యాః పరమోరుతేజసం సద్యస్సముత్థాయ దదుర్మహాసనం । ప్రీత్యా సురర్షిస్తమపూజయత్సుఖం స్థి
తోఽవదత్సం శృణుతామలాం గిరం ॥ ౭౯ ॥ * శ్రీశుక ఉవాచ * నిగమకల్పతరోర్గలితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతం । పి
బత భాగవతం రసమాలయం ముహురహో రసికా భువి భావుకాః ॥ ౮౦ ॥ ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం

సతాంవేద్యంవాస్తవమత్రవస్తుశివదంతాపత్రయోన్మూలనం । శ్రీమద్భాగవతేమహామునికృతేకింవాపరైరీశ్వరస్సద్యోహృ
ద్యవరుధ్యతేఽత్రకృతిభిశ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్ ॥ ౮౧ ॥ శ్రీమద్భాగవతంపురాణతిలకంయద్వైష్ణవానాంధనం యస్మి
న్పారమహంస్యమేవమమలం జ్ఞానంపరంగీయతే । యత్రజ్ఞానవిరాగభక్తిసహితం నైష్కర్మ్యమావిష్కృతం తచ్ఛ్రు
త్వాసుపఠన్విచారణపరోభక్త్యావిముచ్యేన్నరః ॥ ౮౨ ॥ స్వర్గేసత్యేచకైలాసేవైకుంఠేనాస్త్యయంరసః । అతఃపిబం
తుసద్భాగ్యామామాముంచతకర్హిచిత్ ॥ ౮౩ ॥ సూతఉవాచ ॥ ఏవంబ్రువాణేసతిబాదరాయణేమధ్యేసభాయాంహరి
రావిరాసీత్ । ప్రహ్లాదబల్యుద్ధవఫల్గునాదిభిర్వృతఃసురర్షిస్తమపూజయచ్చతాన్ ॥ ౮౪ ॥ దృష్ట్వాప్రసన్నం మహదాసనే
హరిం తేచక్రిరేకీర్తనమగ్రతస్తదా । భవోభవాన్యాకమలాసనస్తుతత్రాగమత్కీర్తనదర్శనాయ ॥ ౮౫ ॥ ప్రహ్లాదస్తాలధారీ
తరలగతితయాచోద్ధవః కాంస్యధారీ వీణాధారీసురర్షిః స్వరకుశలతయారాగకర్తార్జునోఽభూత్ । ఇంద్రోవాదీన్మృదం
గంజయజయసుకరాఃకీర్తనేతేకుమారా యత్రాగ్రేభావవక్తా రసరచనయావ్యాసపుత్రోబభూవ ॥ ౮౬ ॥ ననర్తమధ్యే
త్రికమేవతత్రభక్త్యాదికానాంనటవత్సుతేజసాం । అలౌకికంకీర్తనమేతదీక్ష్యహరిఃప్రసన్నోఽపివచోబ్రవీత్తత్ ॥ ౮౭ ॥ మ
త్తోవరంభాగవతావృణుధ్వం ప్రీతఃకథాకీర్తనతోఽస్మిసాంప్రతం । శ్రుత్వేతితద్వాక్యమతిప్రసన్నాః ప్రేమార్ద్రచిత్తాహరి
మూచిరేతే ॥ ౮౮ ॥ నగాహగాథాసుచసర్వభక్తైరేభిస్త్వయాభావ్యమతిప్రయత్నాత్ । మనోరథోఽయంపరిపూరణీయస్త
థేతిచోక్త్వాంతరధీయతాచ్యుతః ॥ ౮౯ ॥ తతోఽనమత్తచ్చరణేషునారదస్తథాశుకాదీనపితాపసాంశ్చ । అథప్రహృష్టాఃపరి
నష్టమోహాఃసర్వేయయుఃపీతకథామృతాస్తే ॥ ౯౦ ॥ భక్తిఃసుతాభ్యాంసహరక్షితాసాశాస్త్రేస్వకీయేపితదాశుకేన । అతో
హరిర్భాగవతస్యసేవనాచ్చిత్తంసమాయాతిహివైష్ణవానాం ॥ ౯౧ ॥ దారిద్ర్యదుఃఖజ్వరదాహితానాంమాయాపిశాచీపరిమ
ర్దితానాం । సంసారసింధౌపరిపాతితానాంక్షేమాయవైభాగవతంప్రగర్జతి ॥ ౯౨ ॥ శౌనకఉవాచ ॥ శుకేనోక్తంకదా
రాజ్ఞేగోకర్ణేనకదాపునః । సురర్షయేకదాబ్రాహ్మైశ్ఛింధిమేసంశయంత్విమం ॥ ౯౩ ॥ సూతఉవాచ ॥ ఆకృష్ణనిర్గమా
త్త్రింశద్వర్షాధికగతేకలౌ । నవమీతోనభస్యేచకథారంభంశుకోఽకరోత్ ॥ ౯౪ ॥ పరీక్షిచ్ఛ్రవణాంతేచకలౌవర్షశతద్వయే ।
శుద్ధేశుచౌనవమ్యాంచధేనుజోఽకథయత్కథాం ॥ ౯౫ ॥ తస్మాదపికలౌప్రాప్తేత్రింశద్వర్షశతేసతి । ఊచురూర్జేసితేపక్షేనవ
మ్యాంబ్రహ్మణస్సుతాః ॥ ౯౬ ॥ ఇత్యేతత్తేసమాఖ్యాతం యత్పృష్టోహంత్వయానఘ । కలౌభాగవతీవార్తాభవరోగవినాశి
నీ ॥ ౯౭ ॥ కృష్ణప్రియంసకలకల్మషనాశనంచముక్త్యేకహేతుమిహభక్తివిలాసకారి । సంతఃకథానకమిదంపిబతాదరేణలో
కేహితార్థపరిశీలనసేవయాకిం ॥ ౯౮ ॥ స్వపురుషమపివీక్ష్యపాశహస్తంవదతియమఃకిలతస్యకర్ణమూలే । పరిహరభగవత్క
థాసుమత్తాన్ప్రభురహమన్యనృణాంనవైష్ణవానాం ॥ ౯౯ ॥ అసారేసంసారేవిషయవిషసంగాకులధియఃక్షణార్ధంక్షేమా
ర్థంపిబతశుకగాథాతులసుధాం । కిమర్థంవ్యర్థంభోవ్రజతకుపథేకుత్సితకథేపరీక్షిత్సాక్షీయచ్ఛ్రవణగతముక్త్యుక్తికథనే ॥
రహఃప్రవాహసంస్థేనశ్రీశుకేనేరితాకథా । కంఠేసంబధ్యతేయేనసవైకుంఠప్రభుర్భవేత్ ॥ ౧౦౧ ॥ ఇతిచపరమగుహ్యంస
ర్వసిద్ధాంతసిద్ధంసపదినిగదితంతేశాస్త్రపుంజంవిలోక్య । జగతిశుకకథాతోనిర్మలంనాస్తికించిత్ పిబపరసుఖహేతోర్ద్వాద
శస్కంధసారం ॥ ౧౦౨ ॥ ఏతాంయోనియతతయాశృణోతిభక్త్యాయశ్చైనాంకథయతిశుద్ధవైష్ణవాగ్రే । తౌసమ్యగ్విధికర
ణాత్ఫలంలభేతేయాథార్థ్యాన్నహిభువనేకిమప్యసాధ్యం ॥ ౧౦౩ ॥

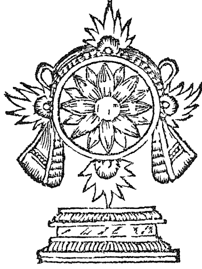
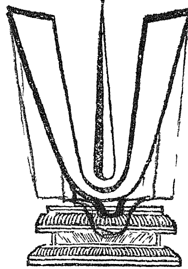
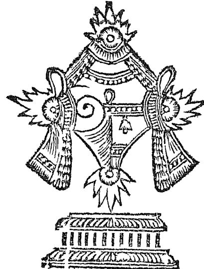
ఇతిశ్రీపద్మపురాణేఉత్తరఖండేశ్రీభాగవతమాహాత్మ్యే
శ్రవణవిధికథనంనామ షష్ఠోఽధ్యాయః
హరిః-ఓమ్-శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

ప్రథమస్కన్ధే- ప్రథమోఽధ్యాయః

శుక్లాంబరధరంవిష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ । ప్రసన్నవదనంధ్యాయే త్సర్వవిఘ్నోపశాన్తయే॥
యస్యద్విరదవక్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతమ్ । విఘ్నంనిఘ్నన్తి సతతంవిష్వక్సేనంతమాశ్రయే॥

మూలం ॥ హరిః ఓం ॥

జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయేముహ్యన్తియం
సూరయః। తేజోవారిమృదాంయథావినిమయోయత్రత్రిసర్గోఽమృషా ధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకం
సత్యంపరంధీమహి॥

వ్యాఖ్యా॥వన్దేవాత్స్యమహాబలార్యతనయంవాత్సల్యవారాంనిధింశ్రీశైలేశగురుం శ్రియఃపతిమపిప్రాచార్యపారంపరీమ్॥తుర్యంవ్యూహమశేషహేతుమజితస్యాజంతదుత్సఙ్గజం దేవర్షిప్రవరంపరాశరసుతంవ్యాసంచవైయాసకిమ్ ॥ ౧ ॥ శ్రీశైలపూర్ణాదఖిలేతిహాసపురాణజాలంసమవాప్యయేన । ప్రావర్తిసందర్శయితేవశిష్య భావంమునింలక్ష్మణమాశ్రయేహమ్॥ ౨ ॥ శ్రీరామానుజయోగిపూర్ణకరుణాపాత్రంమహాన్తంతతస్సంప్రాప్తాఖిలవేదవిద్యమఖిలాన్యోద్రామిడాన్వ్యాకరోత్ । వేదాన్తార్కకురుకేశ్వరంగుణనిధింశ్రీవిష్ణుచిత్తం గురుంవాత్స్యం తంవరదంచవాగ్విజయజంవ్యాసార్య మీడేమహి॥ ౩ ॥ శ్రీమద్భాగవతంపురాణమఖిలంవ్యాఖ్యాతృభిర్వ్యాకృతంవ్యాసార్యైర్యతిరాజభాష్యవచసామర్థ్యం బుధానాం ముదే । మన్దానామపమాదృశామవగమాయాహంతదాదర్శితం పన్థానంసముపాశ్రితోవివృణుయాంమత్సాహసంక్షమ్యతామ్ ॥ ౪ ॥తత్రభవాన్పారాశర్యస్సత్యవత్యాంభగవదంశేనావతీర్ణోబాదరాయణోఽఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణగణేనపరేణబ్రహ్మణా విరచితేఽస్మిన్బ్రహ్మాది స్తమ్బపర్యన్తే దేవమనుష్య పశుపాదపస్త్రీపుంసచాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యాదిభేదభిన్నేజగతితదుపకల్పితతదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరాన్-చతుర్ముఖాదిపరంపరాప్రవర్తితతన్నిశ్శ్వసితరూపధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధ్యధీతవేదానపిస్వస్వ కర్మవాసనానువర్తిబుద్ధ్యనుగుణప్రవృత్తకర్మానుగుణగర్భ జన్మజరామరణాదిసాంసారికదుఃఖోపహతాన్-అనవగతవేదార్థాన్ జనానవలోక్యానుకమిత్సు

మునాస్తదుజ్జీవయిషయా తేషాం దురవబోధం ప్రతిజన్మహితోపదేశేన మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽప్యతివత్సలతమం భాగ
ద్వయాత్మకం వేదం వ్యాచిఖ్యాసుస్తావత్స్వశిష్యేణ భగవతా జైమినినామమహర్షిణా పూర్వభాగం వ్యాఖ్యాప్య స్వయముత్తర
భాగం సమీచీనైశ్శారీరకసూత్రైర్వ్యాఖ్యాయ పారిశేష్యాత్ పూర్వభాగోపబృంహణాత్మకం పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధం శ్రీమ
హాభారతాఖ్యమితిహాసం నిర్మాయ ప్రాధాన్యేన వేదాన్తార్థోపబృంహణాత్మకం శ్రీమద్భాగవతాఖ్యం పురాణరత్నం చికీర్షు
స్తాపదిష్టదేవతోపాసనాత్మకం మఙ్గళమాచరతి ప్రథమశ్లోకేన॥ జన్మాద్యస్యేత్యాదినా, యద్యపి కేచిదిదం పురాణం శుకకర్తృకమి
తి వదన్తి-యద్యపి చోపనిషద్భాగోపబృంహణపరేషు తత్రాపి సాత్త్వికతయా ప్రత్యక్షశ్రుత్యనుగుణార్థతయా చ ప్రబలేషు
ప్రబన్ధేషు వాసిష్ఠపౌత్రప్రత్యక్షశ్రుత్యభిష్టుతమపఞ్చమశ్రుతిప్రవర్తకభగవదంశపారాశర్యతనయపరమర్షిప్రణీతం పురా
ణం శ్రీమద్భాగవతమశేషజగద్ధితం పరమనిశ్శ్రేయసాభ్యర్థిభిరత్యన్తముపాదేయమ్-యథాహి పాద్మే అమ్బరీషం ప్ర
తి గౌతమేనోక్తం-అమ్బరీషశుకప్రోక్తం శృణు భాగవతం సదా। పఠస్వ స్వముఖేనాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమితి శ్రీవ్యాసార్య
శ్రీసూక్తేశ్చ శుకకర్తృకత్వమవగమ్యతే,, తథాపి, తత్ర ప్రణీతమిత్యస్య ప్రవర్తితమిత్యర్థః॥ పారాశర్యేత్యస్య కృతేతి శేషః-
తన మేతస్య తదిత్యాదిః, అన్యథైతత్పురాణస్థబహువచనవిరోధాపత్తేః,, తథాహి తావదస్మిన్నేవ స్కన్ధే తృతీయేఽధ్యా
యే,, ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః। నిశ్శ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్ ॥ తదిదం గ్రాహయా
మాస సుతమాత్మవిదాంవరం,, మితి వ్యాసకర్తృకత్వం స్పష్టం ప్రతీయతే॥ తథా శ్రీనారదస్యాజ్ఞయా ఏతత్పురాణనిర్మాణం-
తచ్చాస్మిన్నేవ స్కన్ధే స్పష్టీభవిష్యతి॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వ
తసంహితామితి, తథా ద్వితీయే ప్రథమేఽధ్యాయే-ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం। అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పి
తుర్ద్వైపాయనాదహమితి, శుకోక్తేరపి తదవగమ్యతే, తథా నవమే ద్వావింశేఽధ్యాయే-యస్యాం పరాశరాత్సాక్షాదవతీ
ర్ణో హరేః కలా-వేదగుప్తో మునిః కృష్ణో యతోఽహమిదమధ్యగామ్॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్ బాదరాయణః। మహ్యం
పుత్రాయ శాన్తాయ పరం గుహ్యమిదం జగావితి శుకోక్తేశ్చ తదవగమ్యతే॥ ఉదాహృతవ్యాసార్యశ్రీసూక్తిగతహేతుభిరేవా
స్య పురాణరత్నస్య ప్రామాణ్యం, అతఏవోపాదేయత్వం చ స్పష్టమవగమ్యత ఇతి సతి తాత్పర్యాభిః కాగ్యోయత్నః-పురాణాన్త
రసంవాదశ్చ తదనన్తరమేవ స్పష్టీభవిష్యతి-అత్ర గాయత్ర్యుపక్రమత్వం ప్రతీయతే ధీమహీతి శబ్దతః పదాన్తరైరర్థతశ్చ త
దుపక్రమత్వప్రత్యభిజ్ఞానాత్-గాయత్ర్యుపక్రమత్వం చాస్య స్కాన్దే పురాణే ఉత్తరఖణ్డే, గ్రన్థోఽష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశ
స్కన్ధసమ్మితః॥ హయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా। గాయత్ర్యా చ సమారమ్భో యత్ర భాగవతం విదురితి ॥ త
థా చోక్తం మాత్స్యే॥ ఆరభ్య యత్ర గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధశ్చాపి యత్ర భాగవతం విదురితి॥ తత్ర
జన్మాద్యస్య యత ఇతి జగత్కారణత్వప్రతిపాదనేన తదర్థకసవితృశబ్దార్థ ఉక్తః-వేదాన్తప్రసిద్ధిం ద్యోతయితా యత ఇతి ప
దేన తచ్ఛబ్దార్థశ్చ సూచితః-సూరయ ఇత్యనేన వరేణ్యశబ్దార్థ ఉక్తః,, ఉక్తం హి సర్వజ్ఞైః స్వామిశ్రీవివరణే,, వరేణ్యం వ
రేణ్యం తు వరాధ్యాతార ఈరితా ఇతి-తేన ఇత్యాదినా దేవశబ్దార్థ ఉక్తః-ద్యోతనస్సర్వభావానాం ద్యోతమానస్స్వయం స
దా ॥ అజ్ఞానమఖిలం తు ద్యుః ఇతి తత్రోక్తం, ద్యుక్ ఖణ్డయన్, దో అవఖణ్డనే, ద్యోతనః ప్రకాశకం జన్మాదీత్యనేన చ దేవశబ్దార్థ ఉ
క్తః జగద్వ్యాపారో హి తల్లీలా-ధామ్నేత్యాదినా భర్గశబ్దార్థ ఉక్తః-భర్గస్తేజస్సమాఖ్యాతం భర్జయత్యఖిలం కష్టమితి చ త
త్రయుక్తం-స్వరాట్ స్వతన్త్రః, ప్రేరకత్వేన ధీప్రచోదనం ద్యోతితమ్-ధియో ధీపూర్వికాశ్చేష్టాః ప్రేరణం తు ప్రచోదనమి
తి హి తత్రోక్తం, ఏవం ప్రవర్తితయా దిశా గాయత్ర్యుపక్రమత్వసిద్ధిః అథ పదాని యోజ్యన్తే-ప్రబన్ధస్య వేదాన్తార్థోపబృం
హణరూపతాం దర్శితాం ద్యోతయతి-జన్మాదీతి, యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్త ఇతి వేదాన్తార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ శారీర
కార్థసంగ్రహం చాత్ర ద్యోతయతి॥ శారీరకద్వితీయసూత్రస్యైవాదావుపాదానాత్ సత్యార్థపరిగ్రహాజ్జ్ఞానాదేవ పరం ధీ
మహీత్యత్ర బ్రహ్మేత్యధ్యాహారో బోధ్యః- అస్య చిదచిన్మయస్య జగతో యతో జన్మాది తం సత్యం పరం బ్రహ్మ ధీమహీత్యన్వయః
కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతేరితి భావః-ఏవమన్యేషామపి యచ్ఛబ్దానాం-జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః-జన్మస్థితిల
యమన్యపదార్థః అతఏవ నపుంసకత్వమేకవచనత్వం చ, అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిత్వే సృష్టికారణత్వాసిద్ధిః తథా స్థితి
లయయోరేవాన్యపదార్థత్వేన జన్మాదిశబ్దస్య ద్వివచనాన్తత్వే,, ఈదూదేద్ద్వివచనం,, మితి ప్రగృహ్యసంజ్ఞాయాం సన్ధ్యభా
వప్రసఙ్గః-తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిపక్షే జన్మాదిత్రయాణాం సముదితానామన్యపదార్థత్వే జన్మాదిశబ్దస్య బహువచనా
న్తత్వాపత్తిః ॥ జన్మన ఏవాన్యపదార్థత్వం సమస్యమానపదార్థత్వం చ విరుద్ధం, జన్మప్రత్యేవ తస్యాదిత్వానుపపత్తిశ్చ-అ

తోజన్మస్థితిలయసమాహారమన్యపదార్థంవివక్షిత్వా జన్మాదితితద్గుణసంజ్ఞానబహువ్రీహిః ప్రయుక్తః , తస్యాన్యపదార్థ
స్యగుణావిశేషణానిసమస్యమానపదార్థాఇతియావత్, తేషాం- సమిత్యేకీకారే , సంవిజ్ఞానంవిశేష్యభూతాన్యపదార్థా
న్తర్భావేనవిజ్ఞానంయస్మాద్బహువ్రీహేర్లమ్బకర్ణోగత ఇత్యాదేస్తద్గుణసంజ్ఞానబహువ్రీహిః-తద్విపరీతశ్చిత్రగురిత్యా
దిస్తద్వ్యతద్గుణసంవిజ్ఞానః , యతోజన్మాదితద్గుణబహువ్రీహ్యనేనజన్మాదికారణత్వం బ్రహ్మలక్షణంవివక్షితం , యతోవాఇమా
నీత్యాదిశ్రుతౌప్రతిపాద్యంతద్బ్రహ్మేత్యనుక్తైరనేకలక్షణవైయర్థ్యాచ్చజన్మాదిహేతుత్వసముదాయఏకంలక్షణం - నతు
జన్మకారణత్వంస్థితికారణత్వంలయకారణత్వంచేత్యేకైకంలక్షణం - అత్రహిసత్యంపరంబ్రహ్మాధీమహీత్యేతావన్మా
త్రోక్తౌబ్రహ్మశబ్దస్యబృహన్మహదాదిశబ్దపర్యాయత్వాభిధానేనప్రకృతిజీవాదిపరత్వస్యాపిసంభవాత్తేషామేవాత్రధ్యే
యత్వంప్రసక్తం- తద్వ్యావృత్తయేఽత్రధ్యేయస్యబ్రహ్మణోనిరతిశయబృహత్త్వంస్వరూపగుణబృహత్త్వంతదేవబ్ర
హ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తంప్రకృత్యాదిషుబ్రహ్మశబ్దస్త్వౌపచారికశ్చేతివక్తుమత్రలక్షణముచ్యతే ॥ తత్రచైకేనైవసముదా
యలక్షణేనధ్యేయస్యబ్రహ్మణోనిరతిశయబృహత్త్వలాభాత్తతఏవప్రకృత్యాదివ్యావృత్తేర్నానేకలక్షణత్వం-అన్యథాసృ
ష్టికారణత్వమాత్రోక్తౌతదనుకూలజ్ఞానశక్త్యాదిలాభేఽపిస్థిత్యాద్యనుకూలజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభేననిరతిశయబృహత్త్వాసిద్ధిః
నచత్రితయోక్తావపిమోచకత్వోపయోగిజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభఇతివాచ్యమ్ । మోక్షస్యస్థితిలయాన్యతరాన్తర్భూతత్వేనత
త్కారణత్వోక్త్యైవతల్లాభాత్-స్థితిర్నామానిష్టపరిహారపూర్వకేష్టప్రాపణరూపా - మోచకత్వంచతాదృశమేవ-యది
వాయంమోక్షఆత్యన్తికనాశరూపఇష్టః తర్హిలయాన్తర్భూతః-యతఇతిహేతౌపంచమీ-నతు‘జనికర్తుఃప్రకృతి,,రిత్యపా
దానసంజ్ఞాయాంపఞ్చమీ।తథాసతిస్థితిప్రళయయోరనన్వయస్స్యాత్ - జనికర్తుఃప్రకృతిరితిసూత్రేహిప్రకృతిశబ్దఉపా
దానకారణవాచి-జాయమానస్యోపాదానకారణమపాదానసంజ్ఞకమితితత్సూత్రార్థాత్ - అత్రతత్సూత్రవిహితాపా
దానసంజ్ఞానిమిత్తపఞ్చమ్యభ్యుపగమేజన్మకారణత్వస్యలక్షణత్వలాభేఽప్యాదిశబ్దగ్రాహ్యస్థితిలయకారణత్వస్యలక్షణత్వా
లాభాత్తయోరనన్వయఃస్ఫుటఏవ-హేత్వర్థపఞ్చమ్యాంతుహేతుత్వస్యనిమిత్తోపాదానసాధారణ్యాత్తదన్వయఉపప
న్నః॥తత్రభావ్యవస్థావిశేషవతఃప్రాగవస్థాయోగిత్వముపాదానత్వం- నిమిత్తత్వంనామకర్తృత్వం-ఏవంచాత్రజగజ్జ
న్మాదీన్ప్రత్యుపాదానత్వనిమిత్తత్వరూపోభయవిధకారణత్వం బ్రహ్మణోలక్షణంవివక్షితం॥ననులోకేమృత్కులాలయో
ర్విభిన్నయోరేవోపాదానత్వనిమిత్తత్వదర్శనాత్కథమేకస్యోభయవిధకారణత్వమిత్యత్రాహ॥అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వి
తి-అర్థేషుకార్యభూతేష్వర్థేషుదేవమనుష్యాదిషు-అన్వయాదనువృత్తేరుపాదానత్వం,ఇతరతోవ్యతిరేకాదనన్వయాత్ప్ర
కృతిపురుషాభ్యాంవిలక్షణత్వేనతన్నియన్తృతయాపృథగేవావస్థానాన్నిమిత్తత్వంచైకస్యైవబ్రహ్మణఉపపన్నమిత్యర్థః
కులాలస్యాసర్వశక్తేర్ఘటాదిష్వప్రాకృత్యైవ్యనన్వయాన్నోపాదానత్వం,అచేతనాయామృదస్తువ్యతిరేకాభావాన్నని
మిత్తత్వంబ్రహ్మణస్తుప్రత్యక్షాదిప్రమాణాన్తరానవగతస్యకేవలవేదాన్తైకసమధిగమ్యస్యచిదచిద్విలక్షణస్యోభయవిధకా
రణత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తియుక్తస్యాన్వయవ్యతిరేకయోర్వేదాన్తైర్ఏవావగతత్వాదుభయవిధకారణత్వోపప
త్తిరితిభావః॥వేదాన్తాశ్చ,సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ-ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం- అయమాత్మాబ్రహ్మ-తత్త్వమసీత్యాదయోఽన్వ
యప్రతిపాదకాః-తద్వైతత-యఃపృథివ్యాం తిష్ఠన్పృథివ్యాఅన్తరోయంపృథివీనవేదయస్యపృథివీశరీరంయఃపృథివీమన్త
రోయమయతియఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరంయఆత్మానమన్తరోయమయతీత్యాద్యాః
వ్యతిరేకప్రతిపాదకాః ॥ యద్వా ॥ఏవంవిధానాముభయవిధకారణత్వనిర్వాహకాన్వయవ్యతిరేకప్రతిపాదకానాంఉభ
యవిధకారణత్వప్రతిపాదకానాం - సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయంతదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయసన్మూ
లాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాఇత్యాదీనాంచవేదాన్తానాం బ్రహ్మణిప్రతిపాదకతయాన్వయాత్ , అర్థేషు ఇతరతోఽనన్వ
యాత్ప్రకృతిపురుషాదిషూభయవిధకారణత్వప్రతిపాదకత్వేనాన్వయాభావాచ్చబ్రహ్మైవోభయవిధంకారణమిత్యర్థః ॥
యథాబ్రహ్మస్వరూపగుణాదికంశాస్త్రైకసమధిగమ్యంతద్వదుభయవిధంకారణత్వంబ్రహ్మణ్యేవశాస్త్రైకాద్యోఽవగతంన
తుప్రకృత్యాదిష్వితిభావః॥అస్మిన్పక్షేఅన్వయాదిత్యనేనసమన్వయాధ్యాయప్రథమపాదార్థఉక్తః- ఇతరతఇత్యనేనత్రిపా
ద్యర్థః।బ్రహ్మకారణమేవబ్రహ్మైవకారణమిత్యయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదేనకారణత్వంహిసమన్వయాధ్యాయేసమర్థితం-
పూర్వవ్యాఖ్యానేతు - అనువృత్త్యననువృత్తిభ్యాముపాదానత్వనిమిత్తత్వనిర్వాహకాభ్యాంతదుభయవిధకారణత్వేసా
ధితేఅర్థాదేవప్రకృత్యాదీనామకారణత్వసిద్ధేరయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదావర్థాదేవసిద్ధ్యతః ॥ యద్వా ॥ సమన్వయాదు

భయవిధకారణత్వస్యబ్రహ్మణ్యేవసంగతేః, అర్థేషుప్రకృత్యాదిషు, ఇతరతోఽసంగతేశ్చ,బ్రహ్మణఏకకారణత్వమిత్యర్థః॥ ఏకమేవాద్వితీయమిత్యనేనహికృత్స్నజగతఏకమేవోభయవిధకారణమవగతం, తత్రప్రకృత్యాదిషూభయవిధకారణత్వోపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యభావస్యబ్రహ్మణితత్సద్భావస్యచశ్రుతిభ్యఏవ, యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, సత్యకామస్సత్యసంకల్పః, పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ॥ జ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశనీశౌ॥అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణామిత్యాదిభ్యోఽవగమాదుభయవిధకారణం, బ్రహ్మైవేతిభావః,అస్మిన్పక్షేసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిగుణప్రతిపాదకత్వేనవేదాన్తానాంబ్రహ్మణ్యన్వయాత్తస్మిన్నుభయవిధకారణత్వోపపత్తిః - తదుపపత్తేశ్చజన్మాదికారణత్వస్యలక్షణత్వసిద్ధిరవగన్తవ్యా, అస్మిన్నపిపక్షేఅయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదౌశాబ్దౌ,యద్వా,బ్రహ్మనలక్షణేనప్రతిపత్తవ్యం,అనుమానేనాప్యవగన్తుంశక్యత్వాత్, అప్రాప్తేహిశాస్త్రమర్థవత్, శాస్త్రైకప్రమాణకత్వేఽపివాతస్మిన్ప్రవృత్తినివృత్త్యుభయరూపరహితేఅపురుషార్థస్వరూపే - న - వేదాన్తానాంబోధకత్వేనాన్వయః,పురుషార్థపర్యవసానాసంభవాన్నశాస్త్రంప్రమాణమిత్యతఆహ॥ అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వితి॥ అత్రాన్వయాదిత్యనేనసమన్వయాధికరణసిద్ధాన్తార్థఉక్తః, శాస్త్రయోన్యధికరణసిద్ధాన్తార్థస్తుఅర్థాదత్రవివక్షితః శాస్త్రయోన్యధికరణస్యలక్షణాక్షేపపరిహారరూపత్వేనలక్షణకథనేనైవతదాక్షేపపరిహారయోరప్యత్రవివక్షితత్వప్రతీతేః - సమన్వయాధికరణంతుశాస్త్రయోన్యధికరణస్యలక్షణాక్షేపపరిహారరూపమితితదన్వయాదిత్యనేనప్రదర్శితం।అయంభావః।నతావదనుమానగమ్యంబ్రహ్మతస్యాసంభవాత్, యద్యపిఘటాదివత్సావయవత్వేనజగతఃకార్యత్వమనుమీయతే। కార్యంచతదభిజ్ఞకర్తృకమిత్యనభిజ్ఞజీవవ్యతిరిక్తంకృత్స్నజగన్నిర్మాణచతురఈశ్వరోఽనుమాతుంశక్యతే - తథాపిలాఘవాత్కార్యత్వాదిహేతునానుమీయమానోయఃకశ్చిత్కర్తాజీవఏవస్యాత్। తస్యాదృష్టత్వాత్, తేనజీవకౢప్తౌలాఘవ,మీశ్వరకౢప్తౌగౌరవమితినేశ్వరసిద్ధిః,ననుజీవానామల్పజ్ఞత్వాత్కథంమహీమహీధరాద్యర్థకర్తృత్వమితిచేన్న।తత్తల్లక్షణపుణ్యవిశేషోపచితశక్తివిశేషాణాంవిశ్వామిత్రాదీనామేవతత్సంభవాత్।అస్త్వేకస్మిన్నపివిశ్వామిత్రోఽన్యత్రసనాస్తీతిచేన్న అన్యత్రాప్యన్యస్యవిద్యమానత్వాత్। భవద్భిరనన్తాఏవయోగినఃకల్ప్యన్తేసర్వజ్ఞాస్సర్వశక్తయశ్చేతితైరేవతత్రతత్రాపివిశ్వసృష్టిఃప్రవర్తతాం,కిమనేననిత్యజ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నవత్తయావిజాతీయతయాపరికల్పితేన, తథాచాన్యథాసిద్ధిదూషితానికార్యత్వాద్యనుమానానీశ్వరమనుమాతుంనప్రభవన్తితర్హిసర్వంకార్యమేకకర్తృకంకార్యత్వాదితిసాధయామఇతిచేత్తర్హ్యనేకకర్తృకేషుఘటపటాదిషువ్యభిచారఃఅన్యథాసిద్ధిర్వా, నహ్యేకకర్తృకత్వాభావేకోఽపివిరోధస్స్యాత్,అనేకకర్తృకంనభవతికార్యత్వాదిత్యుక్తేప్యయమేవదోషః, తస్మాదనుమానానామనేకదోషదుష్టత్వాద్వేదాన్తవాక్యానామప్రాప్తత్వలక్షణంతాత్పర్యలిఙ్గమస్త్యేవేతిలక్షణముపపన్నమితి,నాపిప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహిణోబ్రహ్మణోఽపురుషార్థరూపత్వాత్తత్రపురుషార్థపర్యవసాయినాంవేదాన్తానాంనతాత్పర్యమితివాచ్యమ్,అన్వయాత్, వేదాన్తానాం నిరతిశయపురుషార్థరూపేబ్రహ్మణితత్స్వరూపగుణాదౌతాత్పర్యకతయాన్వయాత్,ఇతరతః,తద్వ్యతిరిక్తేష్వర్థేషుపురుషార్థాభాసేషుస్వర్గాదిషు, ఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకః క్షీయతఇత్యాదిభిఃపురుషార్థత్వప్రతిషేధాచ్చతత్రశాస్త్రంప్రమాణమేవేతి,బ్రహ్మణఃపురుషార్థరూపత్వంతు - ఆనన్దోబ్రహ్మ-కంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మ,రసోవైసః రసంహ్యేవాయంలబ్ధ్వాఽనన్దీభవతి, యదేషఆకాశఆనన్దోనస్యాత్, ఏషహ్యేవానన్దయాతీత్యాదిభిరవగతమ్,నిరతిశయసుఖస్యైవపురుషార్థత్వాత్, అయోగవ్యవచ్ఛేదికాంకారణత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞ్యాదిగుణవత్తామాహ॥ అభిజ్ఞఇతి॥ అభితస్సర్వదాసర్వత్రసర్వంజానాతీత్యభిజ్ఞః,సర్వజ్ఞః, ఇదంచసార్వజ్ఞ్యంనిమిత్తకారణత్వోపయుక్తమ్, తచ్చోపాదానకారణత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వస్యాప్యుపలక్షణమ్సర్వజ్ఞత్వాత్సర్వశక్తిత్వాత్తస్యోభయవిధకారణత్వముపపన్నమితిభావః। ననుసార్వజ్ఞ్యాదికంసుకృతహేతుకంస్యాదిత్యేవంరూపంకర్మవశ్యఃకర్మవశ్యత్వమధ్యేయత్వాపాదకమాశఙ్క్యాహ॥ స్వరాడితి॥ స్వరాట్స్వతన్త్రఃఅకర్మవశ్యఃకర్మవశ్యానాంప్రేరకః, తస్మాద్ధ్యేయఏవేతిభావః।యద్వా,సార్వజ్ఞ్యాదికంసుకృతహేతుకంచేత్సుకృతస్యతన్మూలకసార్వజ్ఞ్యాదేశ్చపరిమితత్వసంభావనయాకృత్స్నజగత్కారణత్వాసిద్ధిః,తతశ్చకారణత్వాసిద్ధిః, తతశ్చకారణంతుధ్యేయఇతిశ్రుతివిరుద్ధమకారణవస్తుధ్యానమనుచితమిత్యత్రాహ॥స్వరాడితి-స్వేనైవరాజతేప్రకాశతేసర్వంవిషయీకరోతినతుకర్మణేతిస్వరాట్, అనేనసార్వజ్ఞ్యాదికంస్వరూపానుబన్ధ్యేవనతుకర్మమూలకమిత్యుక్తమ్ - ఏవంసార్వజ్ఞ్యాదిగుణవత్తాకథనేనబ్రహ్మణోఽకారణత్వవ్యవచ్ఛేదరూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేదఉక్తః-సఏవపున

రాక్షప్య పరిహ్రియతే- తేనే ఇత్యాదినా ॥ అత్రేయమాశఙ్కా--యద్యపీశ్వరః ప్రాక్సృష్టేరేక ఏవ సకలేతరవిలక్షణత్వేన సర్వార్థశక్తియుక్తస్స్వయమేవ విచిత్రం జగత్స్రష్టుం శక్నోతి- తథాపీశ్వరకారణత్వం న సమ్భవతి- ప్రయోజనవత్త్వాద్విచిత్రసృష్టేః - ఈశ్వరస్య చ ప్రయోజనాభావాత్ -బుద్ధిపూర్వకారిణామారమ్భో ద్వివిధం హి ప్రయోజనం-స్వార్థః పరార్థో వా-న హి పరస్య బ్రహ్మణస్స్వభావత ఏవావాప్తసమస్తకామస్య జగత్సర్గేణ కించిత్ప్రయోజనమనవాప్తమవాప్యతే-నాపి పరార్థః - అవాప్తసమస్తకామస్య పరార్థతా హి పరానుగ్రహేణ భవతి-న చేదృశగర్భజన్మజరామరణనరకాదినానావిధానన్తదుఃఖబహులం జగత్కరుణావాన్ సృజతి - ప్రత్యుత సుఖైకతానమేవ జనయేజ్జగత్కరుణయా హి సృజన్- అతః ప్రయోజనాభావాన్న బ్రహ్మణః కారణత్వముపపద్యత ఇతి మాం చాశఙ్కామర్థాదేవాపనయన్నాహ॥ తేనే ఇత్యాదినా। హృదా-సఙ్కల్పేన-ఆదికవయే-చతుర్ముఖాయ - బ్రహ్మ-ధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనాదికం నిరతిశయపురుషార్థరూపస్వస్వరూపగుణాదికం చావేదయతీతి తథాభూతం వేదం- తేనే-విస్తృతవాన్ ప్రకాశితవాన్ ప్రాదాదితి యావత్ ,, యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై ,, ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రానుసంధేయః-శాస్త్రప్రవర్తనం హితార్థమ్- ఏవం చతుల్యన్యాయతయా జగత్సృష్టిరపి హితార్థైవేతి సూచితమ్ - తతశ్చ కారుణ్యాచ్చేతనానామపవర్గోపయుక్తజ్ఞానప్రవృత్తినిష్పాదకకరణకళేబరప్రదానాయ జగత్సృష్టిః - తదపి పరిపూర్ణత్వాదితి చ ఫలితం- గర్భజన్మాదిదుఃఖానుభవస్తు స్వస్వకర్మమూలక ఇతి నేశ్వరస్య దోష ఇతి భావః । తేన ఇత్యాదినా నామప్రపఞ్చసృష్టిరుచ్యత ఇతి కేచిత్ తన్న నామకల్పనస్య సృష్ట్యన్తర్భావేన పృథగుక్త్యనపేక్షత్వాత్ - నామరూపవ్యాకరణం హి సృష్టిః - నామరూపే వ్యాకరవాణి - తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి శ్రుతేః - బ్రహ్మశబ్దస్య నామధేయపర్యాయత్వాభావాచ్చ- స హి వేదపర్యాయశబ్దః - బ్రహ్మ చ స ఏవ మూలం కృష్ణో బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చేతి ప్రయోగాత్ -కవయ ఇత్యస్యాఽనన్వయాపత్తేశ్చ- యచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనేన చికీర్షితం హితం తద్దర్శయితుం తత్ప్రవర్తనాభావేఽనర్థం దర్శయన్విశినష్టి॥ ముహ్యన్తి యం సూరయ ఇతి॥ సూరయో జ్ఞానవన్తః ఉపాసకాః యం ప్రతి ముహ్యన్తి అపరిచ్ఛేద్యవైభవత్వాద్వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః । అపరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మానుసన్ధానం హి శాస్త్రప్రవర్తనస్య పరమం ప్రయోజనం- శాస్త్రప్రవర్తనాభావే అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపరూపగుణవిభూత్యాదీన్మానాన్తరానవగమ్యాన్నిరతిశయపురుషార్థరూపాననవగన్తుమశక్తాస్సూరయో ముహ్యేయుః - అత ఏషాం మోహో మా భూదిత్యేతదర్థం బ్రహ్మ తేనే ఇత్యర్థః-యదితి పాఠే యద్యస్మాచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనాభావే ముహ్యన్తి - అతో బ్రహ్మ తేనే ఇత్యన్వయః ॥ యద్వా॥ ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖమిత్యభియుక్తోక్తేశ్చికీర్షితకృత్స్నప్రబన్ధార్థరూపవస్తునిర్దేశః శారీరకాధ్యాయచతుష్టయార్థరూపస్యాత్ర ప్రబన్ధాదౌ నిర్దేష్టవ్యత్వేన తత్ర తావత్కవయ ఇత్యన్తేన సమన్వయాధ్యాయార్థరూపం వస్తు నిర్దిష్టం - ముహ్యన్తీత్యాదినా వినిమయ ఇత్యన్తేన ద్వితీయాధ్యాయార్థరూపం వస్తు నిర్దిశ్యతే । సూరయ ఇత్యనేన ద్వితీయాధ్యాయాద్యధికరణార్థానాం- తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయ ఇత్యనేన తదధ్యాయాన్త్యస్య సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్త్యధికరణస్య చాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - ఏవం చాయమర్థః - సూరయః-కపిలవారణ్యగర్భకణభక్షాక్షపాదక్షపణకపశుపత్యాదయః సాఙ్ఖ్యయోగాదితన్త్రప్రణేతారః - ప్రకృత్యాద్యుపాదానత్వనిమిత్తమాత్రేశ్వరవాదినో యం ప్రతి ముహ్యన్తి- ఈశ్వరస్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్య జగద్రూపేణ పరిణామం తదుపయుక్తసర్వశక్త్యాదిగుణయోగం చాజానన్తః ప్రధానస్యోపాదానత్వం వదన్తస్తన్నిర్ణేతుం చాసమర్థా వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః । యదితి పాఠే-యస్మిన్విషయభూతే బ్రహ్మణి ముహ్యన్తీత్యర్థః । తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇత్యేతదపి ద్వితీయాధ్యాయార్థనిర్దేశపరమితి కశ్చిత్సంప్రదాయః-తత్ర న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ॥ యద్వా ॥ ప్రతిపిపాదయిషితార్థప్రామాణ్యజిజ్ఞాసాయాం వేదాన్తానామేవ తత్ప్రమాపకత్వం వక్తుం కృత్స్నస్య వేదస్యానాదినిధనావిచ్ఛిన్నసంప్రదాయాసంభావ్యమానదోషగన్ధతాం పూర్వతన్త్రనిర్ణీతాం స్మారయితుం తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇత్యుక్తమ్ - ఏవం కారణత్వాసంబన్ధవ్యవచ్ఛేదరూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేద ఉక్తః - అథాన్యేషు ప్రధానాదిషు కారణత్వసంబన్ధవ్యవచ్ఛేదరూపాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదాక్షేపపరిహారౌ సూచయన్ ధ్యేయం పరమాత్మానం విశినష్టి॥ తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయ ఇతి అత్రేదమాశఙ్క్యతే-తావత్పురుషస్యాకారణత్వం నోపపద్యతే కారణత్వావగమాత్ -తథా హి తావత్ -హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీతి త్రివృత్కరణనామరూపవ్యాకరణే సమానకర్తృకే ప్రతీయేతే - త్రివృత్కరణం చ హిరణ్యగర్భరూపసమష్టిజీవకర్తృకం - చతుర్ముఖసృష్టేష్వణ్డాన్తర్వర్త్యగ్న్యాదిషూపదేశాత్। యదగ్నే రోహితం రూపం తేజసస్తద్రూప-మిత్యాదిభిస్త్రివృత్కరణమగ్న్యాదిత్యచన్ద్ర

విర్యుత్సు - ఏవంచ త్రివృత్కర్త్రైకకర్తృకం నామరూపవ్యాకరణమణ్డాధిపతిచతుర్ముఖకర్తృకమేవేతి తమిమమాక్షేప
మభిప్రేత్య సమాధత్తే। తేజోవారిమృదాం యతో వినిమయ ఇతి - వినిమయః పరస్పరం మిశ్రీకరణం - తేజోవారిమృదాం తేజోబ
న్నానాం - వినిమయః - యతో బ్రహ్మణః - న తు చతుర్ముఖాదిత్యర్థః - అయం భావః - తావత్త్రివృత్కరణం హ్యణ్డసృష్ట్యర్థమ్॥
నానావీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తే సంహతిం వినా॥ నాశక్నువన్ ప్రజాస్స్రష్టుమసమాగమ్య కృత్స్నశః॥ సమేత్యాన్యోన్య
సంయోగం పరస్పరసమాశ్రయాః॥ మహదాద్యా విశేషాన్తా హ్యణ్డముత్పాదయన్తి త ఇత్యాదిభిర్వైష్ణవాదివచనైస్తస్యావ
గమాత్ - అణ్డసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖోత్పత్తిః - తదణ్డమభవద్ధైమం - తస్మిఞ్జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మేతి స్మరణాత్ ॥ ఏవం చాణ్డో
త్పత్తేః ప్రాక్తనం త్రివృత్కరణం పరమాత్మకర్తృకమేవేతి తత్కర్త్రైకకర్తృకం నామరూపవ్యాకరణమపి పరమాత్మకర్తృకమే
వేతి తస్యైవ జగత్కారణత్వం - న తు జీవప్రధానయోరితి - తర్హి యదగ్నే రోహితమిత్యాదిత్రివృత్కరణోపదేశపరశ్రుతివిరోధ
ఇతి చేన్నైవం - తత్ర హ్యణ్డాన్తర్వర్తిష్వగ్న్యాదిషు త్రివృత్కరణప్రదర్శనం - కిన్తు శ్వేతకేతోశ్శుశ్రూషోరణ్డాన్తర్వర్తిత్వేన త
స్య బహిష్ఠవస్తుషు త్రివృత్కరణప్రదర్శనాయోగాత్ - త్రివృత్కృతానాం భూతానాం కార్యభూతేష్వగ్న్యాదిషు త్రివృత్కృ
తభూతకార్యత్వప్రదర్శనాయాగ్న్యాదీనాం భూతత్రయాత్మకత్వమాత్రముపదిశ్యతే - యథేతి పాఠే - యథా వినిమయః - యు
థాయథం వినిమయః - యత ఇతి పూర్వస్మాదనుషఙ్గః। నన్వేవమపి బ్రహ్మోపాదానకారణం - తద్ధి - అథ పరా యయా తదక్షరమధి
గమ్యతే ,, నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తం నిరవద్యం నిరఞ్జనం,, మిత్యాదిభిర్నిర్వికారమవగతం - ఉపాదానకారణత్వం చ భావ్యవ
స్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిస్వరూపం తచ్చ బ్రహ్మణి నోపపద్యతే। తథా సతి బ్రహ్మణో వికారాశ్రయత్వాపత్తేరుక్తశ్రుతి
విరోధప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్కామభిప్రేత్యాహ॥ యత్ర త్రిసర్గోమృషేతి॥ త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం - సర్గః - సృజ్యత ఇతి సర్గః -
కర్మణి ఘఞ్ - గుణత్రయస్సృష్టః ప్రపఞ్చో యత్ర యస్మిన్ యత్స్వరూపే మృషా మిథ్యా - నాస్తీతి యావత్। త్రిసర్గస్య సత్త్వాది
గుణగతత్వేన న తస్య బ్రహ్మస్వరూపగతత్వమితి వికారాభావాన్న నిర్వికారశ్రుతివిరోధ ఇతి భావః। నను వికారాశ్రయత్వరూ
పం కారణత్వం నిర్వికారత్వం చేత్యుభయం పరస్పరవిరుద్ధం కథమేకస్మిన్నుపపద్యత ఇతి చేచ్ఛృణు తావత్ - ఈశ్వరప్రధానయో
స్స్వరూపభేదస్సర్వసిద్ధాన్తసంప్రతిపన్నః - తథా జీవేశ్వరయోరపి ,, క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః - క్షరాత్మానావీశతే దే
వ ఏకః - ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః - స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం శా
శ్వతం శివమచ్యుతమ్ - జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ - నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్॥
భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా - తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి - పృథగాత్మానం ప్రేరితారం
చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి, అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం,, మిత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిః స్వరూపస్వభావభేదస్యావి
తః - ఏవం స్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణయోః కార్యకారణోభయావస్థయోః ప్రకృతిపురుషయోః పరమాత్మానం
ప్రతి శరీరత్వం ,, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, య ఆత్మని తిష్ఠన్ యోऽవ్యక్తమన్తరే సఞ్చరన్ యస్యావ్యక్తం శరీరం యోऽక్షరమ
న్తరే సఞ్చరన్ యస్యాక్షరం శరీరం,, మిత్యాదిభిశ్శ్రావితమ్, ఏవం సర్వావస్థావస్థితచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తత్ప్రకారః పరమ
పురుష ఏవ కార్యావస్థకారణావస్థజగద్రూపేణావస్థిత ఇతిమమర్థం జ్ఞాపయితుం కాశ్చన శ్రుతయః కార్యావస్థం కార
ణావస్థం చ జగత్స ఏవేత్యాహుః ,, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తే
జోऽసృజతేత్యారభ్య ,, సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠా ఐతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం తత్సత్యం
స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో,, ఇతి, తథా,, సోऽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి స తపోऽతప్యత స తపస్తప్త్వా ఇదగ్ం
సర్వమసృజతేత్యారభ్య సత్యం చానృతం చ సత్యమభవదిత్యాద్యాః, తదేవం భోక్తృభోగ్యనియన్తౄణాం విభక్తస్వభావా
న్ప్రతిపాద్య భోగ్యగతముత్పత్త్యాదికం భోక్తరి జీవే ప్రతిషిధ్య తస్య నిత్యతాం చ ప్రతిపాద్య భోగ్యభూతప్రధానగతముత్ప
త్త్యాదికం భోక్తృగతం చాపురుషార్థాశ్రయత్వం నియన్తరి ప్రతిషిధ్య తస్య నియన్తృత్వం నిరవద్యత్వం సర్వదా సర్వజ్ఞత్వం
తస్య సంకల్పత్వం కరణాధిపాధిపత్వం విశ్వస్య పతిత్వం చ ప్రతిపాద్య సర్వావస్థావస్థితయోశ్చిదచితోస్తం ప్రతి శరీరత్వం
తస్య చాత్మత్వం ప్రతిపాదితం , అతస్సర్వదా చిదచిద్వస్తుశరీరతయా తత్ప్రకారం బ్రహ్మ, తత్కదాచిత్స్వస్మాద్విభక్తవ్య
పదేశానర్హాతిసూక్ష్మదశాపన్నచిదచిద్వస్తుశరీరం తిష్ఠతి - తత్కారణావస్థం బ్రహ్మ, కదాచిచ్చ విభక్తనామరూపస్థూ
లచిదచిద్వస్తుశరీరం, తచ్చ కార్యావస్థం, తత్ర కారణావస్థస్య కార్యావస్థాపత్త్యా అచిదంశస్య కారణావస్థాయాం శబ్దాది
విహీనస్య భోగ్యత్వాయ శబ్దాదిమత్తయా స్వరూపాన్యథాభావరూపవికారో భవతి। చిదంశస్య చ సఙ్కుచితజ్ఞానస్య కర్మ

సకలవిశేషభోక్తృత్వాయ తదనురూపజ్ఞానవికాసాత్మకస్వభావాన్యథాభావాత్మకః వికారో భవతి। ఉభయత్ర ప్రకారవిశిష్టే నియన్తృరూపే చ తదవస్థ ఏవ తదుభయవిశిష్టతారూపవికారో భవతి ॥ కారణావస్థాయా అవస్థాన్తరాపత్తిరూపో వికారః ప్రకారద్వయే ప్రకారిణి చ సమానః, అత ఏవైకస్యావస్థాన్తరాపత్తిరూపవికారాపేక్షయా యేనాశ్రుతం శ్రుతమిత్యేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞా మృదాదిదృష్టాన్తో యథా సోమ్యైకేనేత్యాదినా నిదర్శితః, ఈదృశజ్ఞానసంకోచవికాసకరత్వదేహసంబన్ధవియోగాభిప్రాయా జీవస్యోత్పత్తిమరణవాదిన్యః, ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజతేత్యాద్యాశ్శ్రుతయః అచిదంశవత్స్వరూపాన్యథాత్వాభావాభిప్రాయాః॥ ఉత్పత్తిప్రతిషేధవాదిన్యో నిత్యత్వవాదిన్యశ్చ "న జాయతే మ్రియతే" ఇత్యాద్యాః, నిత్యో నిత్యానామిత్యాద్యాశ్చ శ్రుతయస్స్వరూపాన్యథాత్వజ్ఞానసంకోచవికాసరూపోభయవిధానిష్టవికారాభావాభిప్రాయాః॥ నిష్క్రియం నిష్కలం, స వా ఏష మహానజ ఆత్మాఽజరోఽమృతో నిత్యో నిత్యానామిత్యాద్యాః పరమాత్మవిషయాశ్శ్రుతయః, అతస్స్థూలసూక్ష్మచిదచిత్ప్రకారకం బ్రహ్మైవ కార్యం కారణం చేతి బ్రహ్మోపాదానం జగత్, సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరకం బ్రహ్మైవ కారణమితి బ్రహ్మోపాదానత్వేఽపి సంఘాతస్యోపాదానత్వేన చిదచితోః బ్రహ్మణశ్చ స్వభావాసంకరోఽప్యుపపన్నతరః, యథా శుక్లకృష్ణరక్తతన్తుసంఘాతోపాదానత్వేఽపి చిత్రపటస్య తత్తత్తన్తుప్రదేశ ఏవ తత్తచ్ఛౌక్ల్యాదిసంబన్ధ ఇతి కార్యావస్థాయామపి న సర్వత్ర వర్ణసంకరః, తథా చిదచిదీశ్వరసంఘాతోపాదానత్వేఽపి జగతః కార్యావస్థాయామపి భోక్తృత్వభోగ్యత్వనియన్తృత్వాద్యసంకరః, ఇయాంస్తు విశేషః, తన్తూనాం పృథక్స్థితానామేవ పురుషేచ్ఛయా కదాచిత్సంహతానాం కారణత్వం కార్యత్వం చ, ఇహ తు చిదచితోస్సర్వావస్థయోః పరమపురుషశరీరత్వేన తత్ప్రకారతయైవ పదార్థత్వాత్ తత్ప్రకారః పరమపురుషస్సర్వదా సర్వశబ్దవాచ్య ఇతి స్వభావభేదస్తదసంకరశ్చ దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోస్తుల్యః- ఏవం చ సతి పరస్య బ్రహ్మణః కార్యానుప్రవేశేఽపి స్వరూపాన్యథాభావాభావాదవికృతత్వముపపన్నతరమ్, స్థూలావస్థస్య నామరూపవిభాగవిభక్తస్య చిదచిద్వస్తునః ఆత్మతయాఽవస్థానాత్ కార్యత్వముపపన్నతరమ్, అవస్థాన్తరాపత్తిరేవ హి కార్యతేతి సర్వమనవద్యమితి, తత్ర జన్మాదీత్యాదినా జగదుపాదానత్వం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మనిష్ఠం, తేనేత్యాదినామృషేత్యన్తేన నిమిత్తకారణత్వం విశేష్యభూతశుద్ధస్వరూపనిష్ఠమితి చ సూచితం, శాస్త్రప్రవర్తనత్రివృత్కరణనామరూపవ్యాకరణత్రిసర్గస్రష్టృత్వాదేర్విశేష్యనిష్ఠత్వప్రతీతేః, ఏవమేకస్యైవ బ్రహ్మణో విశిష్టాకారేణ జగదుపాదానత్వం శుద్ధస్వరూపేణ నిమిత్తకారణత్వం చేత్యుభయవిధకారణత్వం సమర్థితం, ఏవం చ జన్మాదికారణత్వం విశిష్టబ్రహ్మణోఽపి శేషణభూతం లక్షణం- విశుద్ధస్వరూపస్య తూపలక్షణతయా లక్షణమిత్యవగన్తవ్యమ్, తస్య శుద్ధస్వరూపనిష్ఠత్వాభావస్య యత్ర త్రిసర్గోఽమృషేత్యనేనావగతత్వాత్ - న చ తదనిష్ఠస్య కథం లక్షణత్వం తదసాధారణధర్మస్యైవ లక్షణత్వాదితి వాచ్యం, ఇతరవ్యావృత్తవస్తుప్రత్యాయకత్వస్యైవాత్రోపలక్షణత్వేన వివక్షితత్వాత్॥ జగత్కారణత్వస్య శుద్ధస్వరూపానిష్ఠస్యాపి తదుపలక్షణతయా సకలేతరవ్యావృత్తత్వేన బ్రహ్మప్రత్యాయకత్వసంభవాత్, న చ తస్య శుద్ధస్వరూపోపలక్షకత్వమపి న సంభవతి, తస్య తదవృత్తిత్వాదితి వాచ్యమ్, తటస్థస్యాపి శాఖాగ్రత్వస్య చన్ద్రోపలక్షకత్వదర్శనాత్, విశేష్యనిష్ఠత్వానిష్ఠత్వాభ్యాం విశేషణత్వోపలక్షణత్వయోర్భేదః- తతశ్చ కారణత్వస్య బ్రహ్మనిష్ఠతయా విశేషణత్వం, ప్రపఞ్చగతజన్మాదేస్తు బ్రహ్మస్వరూపానిష్ఠతయోపలక్షణత్వమితి విభావనీయం ॥ యత్ర త్రిసర్గోఽమృషేత్యనేనోపాదానప్రయుక్తాచిద్గతదోషా నివారితాః॥ అథ చేతనగతం భ్రాన్త్యాదికమన్యచ్చ సర్వమవద్యం నేతి వదంశ్చిదచిద్వ్యావృత్తం, బ్రహ్మస్వరూపం శోధయన్ విశినష్టి॥ ధామ్నేతి॥ నను జగజ్జన్మాదికారణత్వలక్షణేనైవ సకలేతరవస్తువ్యావృత్తిస్సిధ్యతీతి కిమనేన విశేషణేనేతి చేన్న, జగజ్జన్మాదికారణతైవ రకారణత్వవ్యావృత్తిసిద్ధావపి జీవజడజాతీయత్వశఙ్కాయాస్సత్త్వాదేవ, కమ్బుగ్రీవాదిమత్త్వరూపసంస్థానవిశేషవత్త్వాదినా పటాదివ్యావృత్తస్య ఘటాదేర్గన్ధవత్త్వాదినా తజ్జాతీయత్వదర్శనాత్, అథాపి తదభావేన తచ్ఛఙ్కానివృత్తిదర్శనాత్, అతస్తన్నివృత్త్యర్థం ధామ్నేత్యాదివిశేషణాని, నను సంస్థానవిశేషో హి ఘటపటాదిభ్య ఏవ వ్యావర్తయతి, న తు పృథివీమాత్రాత్, ఘటస్యాపి పృథివీత్వాత్, ఏవం చ సంస్థానాదికం యేభ్యః పటాదిభ్యో వ్యావర్తయతి తద్విజాతీయత్వమపి తేనైవ సిద్ధం, అథ చేదపి పృథివీమాత్రవ్యావర్తకాన్తరాదియోగాదేవ హి పృథివీవైజాత్యమ్, యస్మాత్పృథివీజాతీయాత్ సంస్థానాదినా వైజాత్యం న సిధ్యతీతి తస్మాత్తద్వ్యావర్తకత్వమపి సంస్థానాదేర్నాస్తి, ప్రకృతే తు కారణత్వం జీవాదిభ్యో బ్రహ్మ వ్యావర్తయతీతి కథం తేనాకారణేభ్యో జీవాదిభ్యో వైజాత్యం తదన్తర్భావాయోగ్యత్వాదిరూపం న సిధ్యేత్, తదనిష్ఠజాతియోగిత్వం తు ధామ్నా నిరస్తకుహకత్వాదినా లక్షణా

న్తరేణాపి న సిధ్యతి, కారణత్వవన్నిరుపాధిక ధామనిరస్తకుహకత్వాదేరప్యజాతిరూపత్వాత్, తస్మాద్ధామనిరస్తకుహకత్వాదివత్ కారణత్వమపి స్వేతరసర్వవ్యావర్తకమితి చేదుచ్యతే, వైజాత్యం హి తద్వ్యావృత్తిధర్మయోగరాహిత్యమ్, తచ్చ వ్యావృత్తిబోధకకారణత్వబలాన్న సిధ్యతి- న హి ధర్మిభేదగ్రాహకసామగ్ర్యేవ తద్ధర్మాభావగ్రాహికా, కించ సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణో లక్షణమిదం జగజ్జన్మాదికారణత్వమితి తతో విశిష్టస్యేతరవ్యావృత్తితద్వైజాత్యే సిద్ధావపి కేవలవిశేష్యస్య విశేషణభూతచిదచిత్సజాతీయత్వశఙ్కాయాం తద్వారణార్థం ధామనిరస్తకుహకత్వాదికం స్వరూపలక్షణం, వస్తుతస్తు- యతో వేత్యాదిశ్రుత్యా బ్రహ్మణ్యుపాదానత్వస్యావగమాత్తస్య చ మృదాదావపి కారాదౌ దోషసహచరితత్వదర్శనాద్బ్రహ్మణ్యపి తత్ప్రయుక్తదోషశఙ్కావారణార్థం నిరుపాధికధామనిరస్తకుహకత్వాదివిశేషణత్రయమితి న తద్వైయర్థ్యశఙ్కేతి- అత్ర ధామ్నేత్యాదివిశేషణత్రయేణ సత్యం జ్ఞానమనన్తమితి శ్రుత్యుక్తం విశేషణత్రయం ప్రత్యభిజ్ఞాయతే, ధామపదేన జ్ఞానపదస్య - పరపదేనాధిక్యవాచినా అనన్తపదస్య - సత్యపదేన తస్య చ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, ధామ్నా తేజసా నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానరూపేణ, స్వేన స్వాభావికేన నిరుపాధికేనేతి యావత్। నిరస్తం కుహకం వఞ్చకమవిషయభూతం వస్త్వితి యావత్, తద్యస్య తం నిత్యనిరుపాధికాసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానేనానవగతవస్తురహితమిత్యర్థః - అనేన ముక్తజీవావ్యావృత్తిః, తేషాం ముక్తిదశాయామసఙ్కుచితజ్ఞానత్వేపి తస్య పరమాత్మప్రసాదాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్, బద్ధదశాయామభావేన నిత్యత్వాభావాచ్చ- తస్య పదం నిరుపాధికసత్తాయోగినం పరమపురుషమాహ। తేన వికారాస్పదమచేతనం తత్సంసృష్టశ్చేతనశ్చ వ్యావృత్తః- నామాన్తరభజనావస్థాన్తరయోగేన తయోర్నిరుపాధికసత్తాయోగరహితత్వాత్, పరశబ్దోఽధికవాచీ సః స్థానప్రమాణాదపరిచ్ఛిన్నాధిక్యపరః అనన్తమిత్యర్థః, ఆనన్త్యం చాత్ర దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితత్వరూపం- తచ్చ సగుణత్వాత్స్వరూపస్య స్వరూపేణ గుణైశ్చాభిప్రేతమ్ అనేన పూర్వపదద్వయవ్యావృత్తకోటిద్వయవిలక్షణాః సాతిశయస్వరూపస్వగుణాః నిత్యసిద్ధా వ్యావృత్తాః - విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వాత్ - సత్యాదివాక్యస్యాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాదేవ విశేష్యసమర్పకం బ్రహ్మపదమధ్యాహ్రియతే ఏవం చ జగజ్జన్మాదినా లక్షణేనావగతస్వరూపం బ్రహ్మ సకలేతరవస్తువిజాతీయమితి లబ్ధం- తత్ర దేశపరిచ్ఛేదో నామ సర్వదేశావర్తిత్వరూపః- ఇదమత్ర భవత్యత్ర తు న భవతీత్యేవంవిధః - కాలపరిచ్ఛేదస్త్విదమిదానీం భవతి- ఇదానీం తు న భవతీత్యేవంవిధః - వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యాభావః స్వాపేక్షయోత్కృష్టవస్తుసద్భావో వా - తదభావో వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం - త్రివిధవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ, న తు తద్గుణానాం - తత్స్వరూపస్య సర్వవస్తుశరీరకత్వేన సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యసత్త్వేపి తద్గుణానామసమ్భవాత్ - ద్వితీయం తు తద్గుణానామపి తత్సంభవతి బ్రహ్మగుణాపేక్షయోత్కృష్టగుణానామభావాదితి వివేకః సామానాధికరణ్యం ద్వివిధం - శబ్దసామానాధికరణ్యమర్థసామానాధికరణ్యం చేతి, తత్ర శబ్దసామానాధికరణ్యం నామ- భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానామేకస్మిన్నర్థే పర్యవసానమ్ - అభిధానమిత్యర్థః, యథా నీలోత్పలశబ్దయోః - అర్థసామానాధికరణ్యం తు భిన్నార్థానామేకస్మిన్నర్థే వృత్తిః యథా నీలోత్పలాదీనాం - అత్ర విశేష్యసమర్పణాయాధ్యాహృతో బ్రహ్మశబ్దః స్వభావతో నిరస్తాఖిలదోషమనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణం పురుషోత్తమమాహ ॥ తథాహ చాభాషిభగవద్భిః శ్రీరామానుజమునిభిః - బ్రహ్మశబ్దేన చ స్వభావతో నిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణః పురుషోత్తమోఽభిధీయతే, బృహత్త్వగుణయోగేన హి బ్రహ్మశబ్దః, బృహత్త్వం చ స్వరూపేణ గుణైశ్చ యత్రానవధికాతిశయం సోఽస్య ముఖ్యోర్థ ఇతి- తత్ర స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వం బ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం - స్వభావత ఇత్యాదివిశేషణద్వయం తు బ్రహ్మశబ్దస్య పురుషోత్తమపరత్వప్రతిపాదనోపయోగితయోక్తం న తు ప్రవృత్తినిమిత్తతయా- బృహత్త్వస్య నిరతిశయత్వం నామానన్త్యం- నను బృహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే- పరం బ్రహ్మ- బృహత్త్వాద్బృంహణత్వాచ్చ తద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతే - ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం బృహత్త్వబృంహణత్వోభయప్రవృత్తినిమిత్తతయావగతే కథమిహ బృహత్త్వమాత్రం ప్రవృత్తినిమిత్తముచ్యతే- గుణతో బృహత్త్వే బృంహణత్వస్యాప్యన్తర్గతత్వాదితి భావః- స చానన్త్యాయకల్పత ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధం సకలసంకోచనివృత్తిపూర్వకనిరవధిక జ్ఞానవికాసరూపానన్త్యవహత్వం హి బృంహణత్వం - తద్ధి సకలహేయప్రత్యనీకత్వవాత్సల్యకారుణ్యాదిమోక్షప్రదత్వోపయికగుణవత్త్వం - బ్రహ్మశబ్దశ్చ యోగరూఢిభ్యాం శ్రీనివాసమభిధత్తే- తథా చ స్మర్యతే- శ్రీమతి గారుడే పురాణే॥ వేదే భూరిప్రయోగాచ్చ గుణయోగాచ్చ శార్ఙ్గిణి। తస్మిన్నేవ బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యవృత్తో మహామునే- ఇత్యారభ్య, యస్మిన్ప్రయుజ్యమానే తు గుణయోగస్స పుష్కలః। తత్రైవ ము

ఖ్యవృత్త్యాయమన్యత్రహ్యుపచారతఇతి - అనేనజగత్కారణభూతవస్తువిశేషజిజ్ఞాసాయాందేవతావిశేషావగమశ్చసిద్ధః-
ఉక్తప్రకారేణసర్వవిలక్షణం-శ్రియఃపతింధీమహి ఉపాసిషీమహీత్యర్థః-ధియంకుర్యాస్మేతివిగ్రహేధీశబ్దాత్తత్కరోతీణి
ణిచిష్ఠవద్భావాత్ప్రకృత్యైకాజితి ప్రకృతిభావాట్టిలోపాభావేతస్మాదాశిషిలిఙి-ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదే ఆగమశాస్త్రస్యా
నిత్యత్వాదార్షత్వాద్వాసీయుడిటోరభావాణ్ణేరనిటీతిణిలోపేచధీమహీతిరూపంవేదనోపాసనధ్రువానుస్మృతిచిన్తాస్మృతి
భక్త్యాదిశబ్దపర్యాయస్యధీశబ్దస్యధ్యానమర్థః-లిఙస్త్వలభ్యలిప్సారూపాఆశీః-అనేనాశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశోవేత్య
భియుక్తోక్తాశీశ్చకృతాభవతి - అతోప్రోక్తవిశేషణవిశిష్టస్యధ్యేయస్యబ్రహ్మణోధ్యాతుస్స్వస్మాదుత్కృష్టత్వావగమాత్స్వ
స్యచతతోపకృష్టత్వావగమాత్ప్రహ్వీభావావగమాన్నమస్క్రియాప్యకృతాభవతి - పూర్వార్ధైకప్రతిపాద్యార్థరూపవ
స్తుసంగ్రహస్తుజన్మాద్యస్యేత్యాదినావినిమయఇత్యన్తేనకృతఃపురస్తాదేవదర్శితః-యత్రత్రిసర్గోమృషేత్యనేనప్రకృతిపురుషగత
దోషప్రసఙ్గపరిహారపరేణజీవదోషకీర్తనపరతార్తీయప్రథమపాదార్థః-తేనేసత్యమిత్యాదివిశేషణేనచఉభయలిఙ్గపాదా
ర్థశ్చనిర్దిష్టః-ధామ్నానిరస్తకుహకత్వాదనేకగుణవిశిష్టబ్రహ్మణోధ్యేయత్వోక్త్యాగుణోపసంహారపాదార్థశ్చసూచితః-ధీమ
హీత్యుక్తస్యోపాసనస్యానేకసాధనత్వాపేక్షత్వప్రసిద్ధ్యాఅఙ్గపాదార్థశ్చసూచితః- అధ్యాహృతబ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమి
త్తభూతబృహత్త్వాన్తర్భూతబృంహణత్వేనాభిప్రేతేనతురీయఫలాధ్యాయార్థశ్చసూచితఃఏవమభియుక్తాభిమతంత్రివిధం-
మఙ్గళంమనసాకర్తుంశక్యమపిశిష్యశిక్షాయైగ్రన్థాదౌశబ్దతోపికృతమిత్యవగన్తవ్యం-యత్రత్రిసర్గోమృషాధామ్నేత్యాదినా
పరమిత్యన్తేననిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వకీర్తనాత్సగుణనిర్గుణశ్రుత్యోర్విషయభేదశ్చప్రదర్శితః ॥౧॥ అ
థవిషయప్రయోజనసమ్బన్ధాధికారిరూపమనుబన్ధచతుష్టయమాహద్వితీయశ్లోకేన॥ధర్మఃప్రోజ్ఝితకైతవఇత్యాదినా॥ విష
యోనామప్రధానప్రతిపాద్యవస్తురూపః -సచాత్రధర్మస్సోపిసాధ్యస్సిద్ధశ్చేతిద్వివిధః- సిద్ధరూపేపివస్తునిధర్మశబ్దప్రయో
గోమహాభారతేదృష్టః॥యథా-యేచవేదవిదోవిప్రాయేచాధ్యాత్మవిదోజనాః। తేవదన్తిమహాత్మానంకృష్ణంధర్మంసనాత
నమితి॥తథాభియుక్తైశ్చాలౌకికత్వేసతిశ్రేయస్సాధనత్వంధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తంమన్వానైస్సిద్ధరూపేఽర్థేధర్మశబ్దఃప్ర
యుక్తః॥ద్రవ్యక్రియాగుణాదీనాంధర్మత్వంస్థాపయిష్యతే। తేషామైన్ద్రియకత్వేపినతాద్రూప్యేణధర్మతేతి॥తత్రసిద్ధధర్మః
పరమాత్మా - అమృతస్యైషసేతురిత్యాదిశాస్త్రైకగతస్యాలౌకికత్వేసతిశ్రేయస్సాధనత్వావగమాత్ - సాధ్యధర్మస్తుపర
మాత్మారాధనాత్మికాభక్తిః- తత్రసతామిత్యన్తేనసాధ్యధర్మఉచ్యతే-వేద్యమిత్యాదినాతాపత్రయోన్మూలనమిత్యన్తేనసిద్ధ
ధర్మః-ఈశ్వరఇత్యాదినాప్రయోజనముచ్యతే-తచ్చాపిద్వివిధమ్-వ్యవహితమవ్యవహితంచేతి-తత్రాయత్నేనహృదీశ్వరా
వస్థాపనవ్యవహితంఫలమ్-తాపత్రయనివృత్తిస్తుభగవదనుభవపరమ్పరయావ్యవహితంఫలమ్ - సమ్బన్ధోపిద్వివిధః-సాధ్య
సాధనభావరూపఃప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చేతి-తత్రప్రయోజనోక్త్యా సాధ్యసాధనభావరూపః-విషయోక్త్యా
ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చార్థతోవివక్షితః ఏవంసిషాధయిషుఃప్రతిపిత్సురూపోముముక్షురధికార్యర్థతోవివక్షి
తోవేదితవ్యః-తత్రసాధ్యధర్మమాహ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ అత్ర అస్మిన్పురాణే-ప్రోజ్ఝితకైతవఃపరమోనిర్మత్సరాణాంసతాంధ
ర్మఃసాధ్యతయోచ్యతఇతిశేషః॥కైతవంవఞ్చనమ్-ప్రోజ్ఝితంనితరాంత్యక్తంకైతవంయస్మిన్-అనేనవిప్రలిప్సామూలబా
హ్యాగమోక్తచైత్యవన్దనాదివ్యావృత్తిః ॥ నిర్మత్సరాణాంసతామితిసమ్బన్ధసామాన్యేషష్ఠీనిర్మత్సరాణాంసతాంసమ్బన్ధిధ
ర్మోఽత్రసాధ్యతయోచ్యతఇత్యర్థః ॥ సమ్బన్ధశ్చానుష్ఠేయానుష్ఠాతృభావరూపః-నిర్మత్సరాణాంసతాంధర్మఇత్యనేనవేదో
క్తాభిచారాదివ్యావృత్తిః-అభిచారాదయోహిమత్సరాదిమతామనుష్ఠేయాః-పరమః-సర్వోత్కృష్టః- అనేనక్షుద్రఫలప్రద
కామ్యకర్మవ్యావృత్తిః-యద్వా-మత్సరశబ్దఃకామాదీనాంప్రదర్శనార్థః- శమదమాద్యుపేతానాంముముక్షూణాంధర్మః
అనేనస్వర్గాద్యర్థకర్మవ్యావృత్తిః - పరమః-సర్వేషామేవధర్మాణాముత్తమోవైష్ణవోవిధిరిత్యుక్తప్రకారేణభగవత్సన్తో
షైకఫలత్వాత్పరమః-ఏవంసాధ్యధర్మరూపోవిషయఉక్తః - అథైవంవిధమోక్షైకప్రయోజనకసాధ్యధర్మమారాధ్యమేత
త్పురాణవేద్యంపరబ్రహ్మాత్మకంసిద్ధధర్మరూపంవిషయమాహ॥వేద్యమితి॥ సతామిత్యేతత్కాకాక్షిన్యాయాదత్రాపిసమ్బధ్య
తే॥అత్రఅస్మిన్మహామునికృతే-శ్రీమద్భాగవతేశ్రీమద్భాగవతాఖ్యేపురాణే - అన్వర్థమిదంనామభగవతస్స్వరూపరూప
గుణవిభూతిప్రతిపాదకత్వేనభగవతఇదంభాగవతమితివ్యుత్పత్తేః-సతాంవేద్యంవస్తువాస్తవంశివదంతాపత్రయోన్మూల
నంవాస్తవత్వాదిగుణవిశిష్టమిత్యన్వయః-మహామునినాబాదరాయణేనకృతేమునేర్మహత్త్వమత్రాపిసమ్భావ్యమానపౌరు
షేయదోషగన్ధాపౌరుషేయప్రత్యక్షశ్రుతివాక్యేన - సహోవాచవ్యాసఃపారాశర్యఇత్యనేనస్తుతమతయాశ్రావితత్వ

రూపం వివక్షితం-అనేనాస్యపురాణస్యవక్తృవైలక్షణ్యావత్త్వం సిద్ధమ్-అతఏవప్రమాణతమత్త్వంచ-ఇతరదేవతానామ సద్గుణారోపేణస్తోతవ్యత్వాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థం వాస్తవమిత్యుక్తం-వస్తునోభావోవాస్తవం యువాదిత్వా-ద్ధాయనాన్తయువాదిభ్యోణిత్యణ్-తతోమత్వర్థీయోచ్-స్వాభావికధర్మయుక్తమిత్యర్థః - శివదమ్-మఙ్గళదమ్-మోక్షానన్దప్రదమ్-అనేనేష్టప్రాపకత్వముక్తమ్-తాపత్రయోన్మూలనం-ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయోచ్ఛిత్తికరమ్-అనేనానిష్టనివర్తకత్వముక్తమ్-యద్వా - వాస్తవశబ్దేనశాస్త్రాన్తరాభ్యుపేతాబ్రహ్మాత్మకస్స్వతన్త్రప్రధానాదవైలక్షణ్యమభిప్రేతం-అబ్రహ్మాత్మకప్రధానాదీనామప్రామాణికత్వాత్-ఇతరవిశేషణద్వయేనక్షుద్రోపద్రవశతోపప్లుతపరిమితసుఖప్రదదేవతాన్తరవ్యావృత్తిః-ఏవం మోక్షసాధనధర్మస్తత్సమారాధ్యపరదేవతాచాస్యప్రబన్ధస్యవిషయఇత్యుక్తమ్-యతఏవేదమీదృశవిశిష్టవిషయకమ్-అతఏవనశాస్త్రాన్తరైః ప్రయోజనమస్తీత్యాహ॥కింవాపరైరితి॥అపరైః-శాస్త్రజాలైః-కింవా-నకించిదపిప్రయోజనమస్తీత్యర్థః-అథప్రయోజనమాహ-ఈశ్వరఇత్యాదినా-శుశ్రూషుభిః-శ్రవణేచ్ఛామాత్రవద్భిః-అతఏవతత్క్షణాత్-కృతిభిర్ధన్యైః-సద్యః-ఏతత్పురాణశ్రవణానన్తరమేవ-హృదీశ్వరోऽవరుధ్యతే-శ్రుతిపథేనహృదయంప్రవిశతీత్యర్థః- యత్నేనచిత్తేవినివేశయతీతిన్యాయేనదుర్గ్రహస్యేశ్వరస్యాయత్నేనహృద్యవస్థాపనమ్యవహితంఫలమ్-తాపత్రయనివృత్తిశ్చభగవదనుభవపరంపరయాఫలమిత్యుక్తంభవతి - ప్రయోజనేనసాధ్యసాధనభావరూపః-విషయేణప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చసంబన్ధోऽధికారీచార్థసిద్ధఇతిపురస్తాదేవోక్తమ్ ॥౨॥ ఏవంవిషయప్రయోజనకథనేऽపిప్రామాణ్యానిశ్చయంవినా శ్రవణంనోపపద్యతఇత్యాశఙ్క్యవేదాన్తమూలత్వంవగంశ్చేనానభిముఖయతితృతీయేనశ్లోకేన॥నిగమేత్యాదినా॥ హేరసికాఃరసజ్ఞాః-భావుకాఃభగవత్సంశీలనపరాః నిగమోవేదస్సఏవకల్పతరుః-తస్యగలం-ఫలరూపమిదం-భాగవతంపురాణమ్-ఆలయమ్-ఆమరణమ్-ముహుః-పునఃపునః-పిబత-నిగమస్యకల్పతరుత్వరూపణంధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధనద్వారాధర్మాదిఫలజనకత్వాత్-భాగవతస్యతత్ఫలత్వరూపణంనిగమసారాంశరూపత్వాత్-ఖాదతే

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోऽత్రపరమోనిర్మత్సరాణాంసతాంవేద్యంవాస్తవమత్రవస్తుశివదంతాపత్రయోన్మూలనమ్। శ్రీమద్భాగవతేమహామునికృతేకింవాపరైరీశ్వరస్సద్యోహృద్యవరుధ్యతేऽత్రకృతిభిశ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్॥౨॥ నిగమకల్పతరోర్గళితంఫలంశుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్। పిబతభాగవతంరసమాలయంముహురహోరసికాభువిభావుకాః॥౩॥ నైమిశేऽనిమిషక్షేత్రేఋషయశ్శౌనకాదయః। సత్రంస్వర్గాయలోకా

త్యనుక్త్వాపిబతేతివదన్నేతత్సూచయతి॥నామ్రాదిఫలేష్వివానుపాదేయాంశస్త్వగ్బీజాదిరూపఃకల్పతరుఫలేऽస్తి కింతు-కేవలంపేయఃకృత్స్నోరసఏవసన్నపివాత్వగ్బీజాదిరప్యుపాదేయఏవ-ఏవమస్మిన్నపిపురాణేనానుపాదేయాంశోవిద్యతే-అపితుసర్గోऽప్యుపాదేయఏవేతి-నిగమద్రుమఫలత్వం చాస్యపురాణస్యస్వప్రధానప్రతిపాద్యనిరతిశయానన్తబ్రహ్మానన్దసాధనభూతభక్తిద్వారాऽవగన్తవ్యమ్॥ ఏవమమృతద్రవసంయుతమిత్యాదిష్వపివిశేషణాని-నిగమద్రుమఫలత్వంస్వర్గాదితత్సాధనావబోధివేదపూర్వభాగోపబృంహణాత్మకకల్పసూత్రాదేరప్యస్తీతితద్వ్యుదాసాయాహ। అమృతద్రవసంయుతమితి॥అమృతంమోక్షః-ముక్తిఃకైవల్యనిర్వాణశ్రేయోనిశ్శ్రేయసామృతమితిముక్త్యాదిశబ్దపర్యాయత్వస్మరణాత్ ॥ సఏవద్రవఃసారాంశః- తేనసంయుతం-రసంరసవత్-గుణవచనేభ్యోమతుబోలుగిష్టఇతిలుక్-భగవదనుభవానన్దవత్-అనేనభక్తిరూపత్వంసిద్ధమ్-భక్తిర్నామ-స్నేహపూర్వమనుధ్యానంభక్తిరిత్యభిధీయతఇతిస్మరణాత్-ప్రీతిమద్భగవత్స్మరణంఫలమత్రసమ్యఙ్జ్ఞానాత్మకంవివక్షితమ్-శుకముఖాద్గళితంఅత్యుచ్చస్థంఫలంశుకాఖ్యపక్షిముఖపాతితంసుగ్రహంస్యాత్తద్వద్వేదవృక్షశాఖాగ్రగతంజ్ఞానఫలంశుకముఖసంబన్ధాత్సులభతమిత్యర్థః ॥ ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయాసమానంవృక్షంపరిషస్వజాతే॥ఇతిశ్రుత్యనుసారేణబాదరాయణేశ్శుకాఖ్యపక్షిత్వరూపణమ్।ఆలయాదితిపాఠే-ఆమరణాదిత్యర్థః- నిగమద్రుమఫలత్వరూపణేనవేదమూలత్వంశుకముఖాద్గళితమిత్యనేనకేవలనివృత్తిధర్మపరాయణాస్వాదితత్వప్రతీత్యాశిష్టపరిగృహీతత్వానుతఏవప్రామాణ్యంముముక్షుభిరతీవోపాదేయత్వంచేత్యాదిఫలితమ్।యద్యప్యేతత్ప్రబన్ధనిర్మాణోపక్రమదశాయామస్యశుకముఖాస్వాదితత్వంనవిద్యతే॥తథాపి-భవిష్యదభిప్రాయేణత్రైకాల్యజ్ఞస్యనిర్మాతురేవముక్తిః ॥౩॥ తదేవమనుష్ఠితత్రివిధమఙ్గళఃప్రదర్శితానుబన్ధచతుష్టయప్రామాణ్యోభగవాన్బాదరాయణస్త్రైకాల్యజ్ఞోऽస్యచికీర్షితస్యవేదాన్తార్థోపబృంహణరూపస్యపురాణస్యపరీక్షిచ్ఛౌనకశుకసూతాదిప్రష్టృప్రతివక్తృప్రశ్నోత్తరముఖేనభావినీంప్రవృత్తిమాలోచ్య తత్రతేషాంప్రశ్నోత్తరరూపాన్ శ్లోకాన్ స్వయమేవతత్రతత్రనిర్మిత్సుస్తావత్తదుపోద్ఘాతరూపేऽస్మిన్ప్రథమస్కన్ధేప్రథమప్ర

ష్టః పరీక్షితః ప్రతివక్తుశ్శుకస్య చైకత్రసమావేశం ప్రతివక్తుశ్శుకస్య సమాగమం పరీక్షితః ప్రష్టుః ప్రశ్నోద్యోగహేతుం ప్రాయోపవేశం తన్నిమిత్తవిప్రశాపం చ వివక్షుః ప్రాయోపవేశాత్ప్రాక్తనం జన్మావధికం పారీక్షితం వృత్తాన్తం, తతః ప్రాక్తనం తత్పిత్రాదివృత్తాన్తం, తథైవ తత్ప్రబన్ధకర్తుస్స్వస్యైవ తన్నిర్మాణనిమిత్తం తదాగమనసమాగతదేవర్షేశ్చ సంవాదం, తదాజ్ఞయైవ తత్ప్రబన్ధనిర్మాణం చ - శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరముఖేన వివక్షుస్తావచ్ఛౌనకాదిప్రశ్నప్రకారం వక్తుం తదుపోద్ఘాతమాహ॥ నైమిశ ఇతి॥ అత్ర కేచిచ్ఛౌనకాదిప్రశ్నాదిరూపాశ్శ్లోకాస్తదర్వాచీనైర్నిర్మాయ తత్ర తత్ర నిబద్ధాః, పరీక్షిదాదిప్రశ్నాదిరూపాస్తు సూతేనేతి వదన్తి, తదసారం, త్రైకాల్యజ్ఞస్య ప్రబన్ధుః ప్రబన్ధురేవ తన్నిర్మాణోపపత్తేః, నహి సద్విద్యానన్దవల్లీప్రతర్దనవిద్యాదిషు - శ్వేతకేతుర్హారుణేయ ఆస తగ్ం హ పితోవాచ శ్వేతకేతో - భృగుర్వై వారుణిర్వరుణం పితరముపససార, అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి - ప్రతర్దనో హ వై దైవోదాసిరిన్ద్రస్య ప్రియం ధామోపజగామేత్యాదీనాం ప్రశ్నప్రతివచనాదిరూపాణాం శ్రౌతవచసాం మాధ్యమికత్వం వక్తుం యుక్తమ్। నను వేదే కర్తురభావాత్స్వయమేవ వేదః ప్రశ్నోత్తరరూపేణ ప్రతిపిపాదయిషితానర్థాన్ ప్రతిపాదయతి, అత్ర తు పౌరుషేయే ఽన్యకర్తృకాణామపి వచసాం సన్దర్భస్తత్ర తత్ర న దోషావహ ఇతి చేన్న, ఏవమపి కృత్స్నప్రబన్ధస్యైకకర్తృకత్వాసిద్ధేః, కృత్స్నస్య పురాణప్రపఞ్చస్య ప్రశ్నోత్తరరూపత్వేన కానిగ్రన్థకర్తుర్వ్యాసస్య కానిచేతరేషామితి విభాగస్యాశక్యత్వాచ్చ, తస్మాద్యథోక్తమేవ యుక్తమ్ - శౌనక ఆదయ ఋషయః, తే మునయః, బ్రహ్మణా విసృష్టస్య చక్రస్య నేమిశ్శీర్యతే కుణ్ఠీభవతి - యత్రేతి తన్నైమిశం, తదేవ నైమిశం, తచ్చ వాయుపురాణే ప్రసిద్ధమ్, నైమిశ ఇతి పాఠే నిమిశ త్రైత్రమహర్షయ ఇతి సనిమిశం - తదేవ నైమిశమిత్యన్వర్థం నామ నైమిశాఖ్యే ఽనిమిషక్షేత్రే దేవక్షేత్రే భగవత్సాన్నిధ్యవతీతి భావః॥ స్వర్గాయ లోకాయ, స్వర్గో నిరతిశయానన్దః తాదృశో లోకః పరమపదం, తస్మై - తత్ప్రాప్తయే - తత్సాధనం సత్రం సహస్రసమం సహస్రసంవత్సరం, ఆసత - అనుష్ఠితవన్తః, స్వర్గో లోకో ఽత్ర పరమపదమేవ, అనన్తే స్వర్గే లోకే జ్యేయే ప్రతితిష్ఠతీతి, స్వర్గే లోకే అమృతత్వం భజన్త ఇతి శ్రుత్యనురోధా

యసహస్రసమమాసత॥౪॥ త ఏకదా తు మునయః ప్రాతర్హుతహుతాగ్నయః। సత్కృతం సూతమాసీనం ప
ప్రచ్ఛురిదమాదరాత్॥౫॥ ఋషయ ఊచుః॥ త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని చానఘ। ఆఖ్యాతాన్యప్యధీ
తాని ధర్మశాస్త్రాణి యాన్యుత॥౬॥ యాని వేదవిదాం శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః। అన్యే చ మునయస్సూత ప
రావరవిదో విదుః॥౭॥ వేత్థ త్వం సౌమ్య తత్సర్వం తత్త్వతస్తదనుగ్రహాత్। బ్రూయుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గుర

నాస్య నిర్దేశాత్, అన్యథా శౌనకాదయ ఇత్యనఘటతే, దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయేతి వదతః పరమభాగవతస్య శౌనకస్య ప్రసిద్ధస్వర్గాద్యర్థిత్వాయోగాత్ - ఋత్విజ ఏవ యత్ర యజమానాస్తత్సత్రం - యద్వా, అత్ర సత్రశబ్దేన భగవద్గుణానుభవాత్మకం బ్రహ్మసత్రం వివక్షితమ్॥ తథా చ తల్లక్షణం వక్ష్యతి దశమే శ్రుతిగీతాధ్యాయే॥ తుల్యశ్రుతతపశ్శీలాస్తుల్యస్వీయారిమధ్యమాః॥ అపి చక్రుః ప్రవచనమేకం శుశ్రూషవో పర ఇతి॥ అత ఏవ ఆసీనా దీర్ఘసత్రేణేతి వక్ష్యమాణోపపత్తిః ॥౪॥ త ఇతి - తే మునయః శౌనకాదయః కదాచిత్ప్రాతః హుతహుతాగ్నయః, హుతేత్యర్థాద్వైక్తః - హుతేన హోమమాత్రద్రవ్యేణ పయస్సర్పిరాదినా సాధనేన - హుతాః - అగ్నయః ఆహవనీయాదయో యైస్తథాభూతాః - సత్కృతం యథోచితం బహుమతం ఆసీనం ఉపవిష్టం చ సూతం - ఇదం వక్ష్యమాణం ఆదరాత్ - ఆదరపూర్వకం పప్రచ్ఛుః ॥౫॥ ప్రశ్నమేవాహ త్వయేత్యాదినాధ్యాయపరిసమాప్తి - తావద్యుష్మత్ప్రశ్నోత్తరం వక్తుం నాహం సమర్థ ఇత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్త ఆహుః॥ త్వయేతి త్రిభిః॥ హే అనఘ - శాస్త్రార్థజ్ఞాననిమిత్తకర్మరూపపాపరహిత - జాతిప్రయుక్తావమత్వరూపాఘరహితేతి వా॥ త్వయా, ఇతిహాససహితాని సర్వపురాణాని - ఉత అపి చ - యాని ధర్మశాస్త్రాణి మానవాదీని - తాని సర్వాణ్యధీతాన్యాఖ్యాతాని కథితాని శ్రావితాని చ ॥౬॥ కాని తాని పురాణం ధర్మశాస్త్రాణీత్యత ఆహ॥ యానీతి॥ హే సూత - వేదవిదాం స్వరూపతో ఽనుష్ఠానపర్యన్తార్థతశ్చ వేదం విదన్తీతి తథా - తేషాం మధ్యే శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః - తథావిధా అన్యే చ మునయః పరాశరాదయో మన్వాదయశ్చ - పరావరవిదః - పరం పరమాత్మతత్త్వం - అవరం - ప్రకృతి పురుషతత్త్వం తద్విదః తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యవిదః - యాని పురాణాని ధర్మశాస్త్రాణి చ విదుః - తాన్యధీతాన్యాఖ్యాతాని చేతి పూర్వేణాన్వయః॥ వేదవిచ్ఛ్రేష్ఠో బాదరాయణో ఽన్యే చ మునయః యాని విదురిత్యనేన, స్మృతీతిహాసపురాణానాం వేదమూలత్వమత ఏవ ప్రామాణ్యం చ దర్శితమ్ ॥౭॥ నన్వపశూద్రాధికరణన్యాయేన అనధికృత శారీరకో ఽహమితిహాసపురాణాద్యధ్యయనజాపాత్రప్రతీతిమానస్య - ధం బ్రహ్మవిదాం యుష్మాకం ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుం ప్రభురితీమామాశఙ్కాం

ధారయన్త ఆహుః॥ వేత్థేతి॥ హే సౌమ్య సదనుగ్రహాత్, సతో వ్యాసస్యానుగ్రహాద్ధేతోః, తత్సర్వం ఇతిహాసపురాణాదిప్రధానప్రతిపాద్యం వస్తు, తత్త్వతస్త్వం వేత్థ జానాసి, అనధికృతశారీరకోఽపి త్వం సదనుగ్రహాదితిహాసపురాణాద్యర్థరూపం వస్తు యథావద్వేత్థ- నత్వాపాతత ఇతి భావః॥ సదనుగ్రహాదపి కథం శారీరకాధ్యయననిర్ణేతవ్యం వస్తుతత్త్వమహం వదామీత్యత్రాహుః- బ్రూయురితి, స్నిగ్ధస్యానురక్తస్య- శిష్యస్య త్వాదృశస్య- గురవో బాదరాయణాదయః - గుహ్యమప్యుత గుహ్యమపి బ్రూయుః- శారీరకముఖేనానుక్త్వా కేవలముపదిశేయురితి భావః ❋ ॥౮॥ ❋ ఏవం తస్యాపి తవ వచనసామర్థ్యమావిష్కృత్య ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛన్తి॥ తత్రేతి॥ హే ఆయుష్మన్- పుంసామేకాన్తతో నియమేన- నిరతిశయం శ్రేయ ఇతి వా యత్ తత్సాధనాత్ శ్రేయో భవేత్ తద్భవతా తత్ర తత్ర పురాణాదిషు- నిశ్చితం నిర్ణీతం- నః అస్మభ్యం, శంసితుం ప్రోక్తుమర్హసి॥ ఏవం ముక్తిసాధనభూతో ధర్మః పృష్టః కిం నిరతిశయం శ్రేయః కో వా తత్సాధనభూతో ధర్మ ఇతి ప్రశ్నార్థః ❋ ॥౯॥ ❋ అథ త్రివర్గసాధనానామశ్రోతవ్యత్వం సూచయన్తస్తన్నిష్ఠానాం దౌర్భాగ్యం తైః శ్రోతవ్యానాం బహుత్వం చ వదన్తస్సర్వశాస్త్రార్థసారభూతం ముక్తిసాధనమేవ పృచ్ఛన్తి ప్రాయేణేతి సార్ధాభ్యామ్। హే సభ్య- అస్మిన్ కలౌ యుగే జనాః మానవాః ప్రాయేణాల్పాయుషః అనియతశతవర్షాయుషః- అనేన కృతాదియుగేష్వివ యథేష్టం భోగానన్తరం ముముక్షోదయాసమ్భవ ఉక్తః- మన్దాః మన్దప్రకృతయః - సుమన్దమతయః నితరాం మన్దబుద్ధయః- ఉపద్రుతాః తాపత్రయవర్గత్రయతృష్ణాభ్యామితి శేషః- సుమన్దమతయ ఇత్యనేన ఝడితి శ్రేయస్తత్సాధనానవగమస్సూచితః- మన్దా ఇత్యనేన శ్రేయస్సాధనోపసంహారాసామర్థ్యం సూచితమ్ - ఉపద్రుతా ఇత్యనేన క్వచిచ్ఛ్రేయస్సాధనోద్యోగస్యానేకాన్తరాయవిహతత్వం- అతఏవ తే జనా మన్దభాగ్యాః దుర్భగా ఇత్యర్థః- హి యస్మాత్- ఉపద్రుతాః అతఏవ త్రైర్విభాగశః - స్వస్వాపేక్షితధర్మాదిసాధనభేదేన శ్రోతవ్యాని భూరికర్మాణి ఆయాసబహులాని కర్మాణి భూరీణి బహూని సన్తి - పౌణ్డరీకవాజపేయాదిభేదేన భూరీణి- ఏకైకస్మి

వో గుహ్యమప్యుత॥౮॥ తత్ర తత్రాఞ్జసాయుష్మన్భవతా యద్వినిశ్చితమ్- పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసి॥౯॥ ప్రాయేణాల్పాయుషస్సభ్య కలావస్మిన్యుగే జనాః। మన్దాస్సుమన్దమతయో మన్దభాగ్యా హ్యుపద్రుతాః॥౧౦॥ భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని విభాగశః। అతస్సాధోఽత్ర యత్సారం ❋ సముద్ధృత్య మనీషయా। బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం యేనాత్మా సంప్రసీదతి॥౧౧॥ సూత జానాసి భద్రం తే భగవాన్సాత్వ

న్ననేకేతికర్తవ్యతాకలాపవత్త్వేన భూరికర్మాణీతి వా - యత ఏవమతోఽత్ర శ్రోతవ్యేషు మధ్యే యత్సారం అనిష్టనివర్తకమిష్టప్రాపకం చ సారం సాధనం, తన్మనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, సముద్ధృత్య ఉద్ధృతమివోద్ధృత్య శ్రద్ధధానానాం శ్రద్ధాం కుర్వతాం నోఽస్మాకం బ్రూహి- సారం విశింషన్తి యేనేతి ॥ యేన సారేణాత్మా చిత్తం- సంప్రసీదతి రాగాదిభిరకలుషితస్స్యాత్, తత్సారం బ్రూహీత్యన్వయః- ప్రాయేణేత్యేతదల్పాయురాదిభిః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, ప్రాయేణాల్పాయుషః ప్రాయేణ మన్దా ఇతి, ఏతేన మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే - ఇతి భగవద్వచనార్థస్స్మారితః- యేనాత్మా సంప్రసీదతీత్యనేన, ఆత్మప్రసాదార్థమేవ తావన్ముముక్షుభిర్యతితవ్యం, సతి చాత్మప్రసాదే- ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే। ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతీత్యుక్తరీత్యా దుఃఖహాన్యా విరక్తావేవ భవతీతి సూచితమ్- యద్వా, యేన సారభూతేన సాధనేన- ఆత్మా పరమాత్మా - ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవతీత్యర్థః ఏవం- కిమలభ్యం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతనే, ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా తతస్సర్వం సంపత్స్యత ఏవేతి భావః, భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని సన్తి తత్ర సారం బ్రూహీత్యనేన భూరికర్మాణి న శ్రోతవ్యానీతి ప్రతీయతే ॥ యద్యపి కర్మాణ్యపి ఫలద్వారా హానాయ స్వరూపేణోపాదానాయ చ శ్రోతవ్యాన్యేవ - అన్యథా సాంసారికఫలనిర్వేదాసంభవేన నిశ్శ్రేయససాధనావబోధ్యధ్యాత్మశాస్త్రశుశ్రూషాయా ఏవాసంభవాత్, పరమాత్మోపాసనస్యానభిసంహితఫలకర్మోపకార్యత్వజ్ఞానాభావప్రసఙ్గాచ్చ - తథాప్యేకమేవోక్త్వా సర్వాణి కర్మాణి సఫలతస్త్యాజ్యాని, ఉపాసనాఙ్గతయా యథాశక్త్యనుష్ఠేయానీత్యేతావదేవ శ్రోతవ్యం - ముముక్షుభిరిత్యభిప్రాయేణైవముక్తమ్ ❋ ॥౧౧॥ ❋ ఏవం ముక్తిసాధనం పృష్ట్వా అథ తదనుగ్రాహకేషు ప్రధానతమం శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణమిత్యాదిషు ప్రథమోపాత్తం భగవచ్చరిత్రశ్రవణం చికీర్షవస్తత్రాపి సాధుపరిత్రాణాయావతీర్ణసమనన్తరశ్రీకృష్ణావతారచరిత్రం పృచ్ఛన్తి సూత ఇత్యాదిభిష్షడ్భిః - హే సూత తుభ్యం భద్రం కల్యాణమస్తు- సాత్వతాం భక్తానాం పతిః పాలయితా భగవాన్ వసుదేవస్య, అపాదానస్య సమ్బన్ధవివక్షయా షష్ఠీ, వసుదేవాత్తద్భార్యాయాం దేవక్యాం యస్య చి

కీర్తయా యత్కర్మ కర్తుమిచ్ఛయా జాతో ఽవతీర్ణః తత్సర్వం త్వం జానాసి ॥౧౨॥ తచ్ఛ్రీకృష్ణచరిత్రం, శ్రోతుమిచ్ఛతామస్మాకమ్-వర్ణితుమర్హసి - హే సూత-అర్హసి జానాసి అర్హసీత్యనేన సదనుగృహీతః కార్త్స్న్యేన తచ్చరిత్రవేదితృత్వం వక్తుం ప్రభురితి సూచితమ్ ॥౧౩॥ మహోపకర్తృత్వాత్తదవతారచరిత్రమవశ్యం శుశ్రూషితవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవతారం విశింషన్తి ॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతో ఽవతారః శ్రీకృష్ణరూపః భూతానాం-విభవాయ-యోగాపరపర్యాయేష్టాదనాయ-క్షేమాయ-తత్పాలనాయ చ భక్తానామిత్యనుక్త్వా భూతానామితి వదతాయమభిప్రాయః ॥ శత్రూణామపి పదమనపూర్వకమపవర్గదాయిత్వేన మహోపకర్తేతి కిము వక్తవ్యం, తదవతారో భూతానాం యోగక్షేమార్థ ఇతి-అతస్తన్నామ్నైవానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ ఆపన్న ఇతి-ఘోరాం గర్భజన్మజరామరణాదిరూపాం సంసృతిమాపన్నః ప్రాప్తః పుమాన్ శత్రురపి వివశోఽపి పారవశ్యేనాపీత్యర్థః ॥ యస్య శ్రీకృష్ణస్య- యచ్ఛబ్దానాం కో వా భగవతస్తస్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః-నామ గృణన్ ఉచ్చరన్-దేహావసాన ఇతి శేషః ॥ తతస్సంసృతేస్సద్య ఏవ విముచ్యేత-ముక్తో భవేత్-శదం పారవశ్యేనాప్యుచ్చారణమాత్రేణాపి శత్రురపి ముచ్యేతేత్యతోచ్చారణం విశింషన్తి-యద్బిభేతి స్వయం భయ ఇతి-యన్నామోచ్చారణం ప్రతి భవస్సంసారః-స్వయం బిభేతి-భయమితి పారేపి-జన్మమరణాదిభయహేతుత్వాద్భవ ఏవ భయశబ్దేన వివక్షితః-దేహావసానకాలికభగవన్నామోచ్చారణస్యావ్యవధానేన ముక్తిసాధనత్వమితరకాలికస్య తు కర్మజ్ఞానయోగాదివత్-భక్తియోగానుగ్రాహకత్వేన తద్ద్వారేతి వివేకః ॥ ఏతచ్చ షష్ఠే ఽజామిళోపాఖ్యానే ప్రపఞ్చ ఇష్యతే ॥౧౪॥ ఆస్తాం తావదవతారనామమాహాత్మ్యం తదీయానాం మాహాత్మ్యమేవ వాఙ్మనసాగోచరమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ యత్పాదేతి ॥ హే సూత-యస్య భగవతః-పాదసంశ్రయాః పాదావేవ ప్రాప్యత్వేన ప్రాపకత్వేన సంశ్రయస్త ఇతి తథా-మునయః-తత్పాదారవిన్దమననశీలాః-ప్రశమాయనాః శమదమాదిగుణానామాశ్రయాః తదీయాః- ఉపస్పృష్టాః-పాదయోరితి శేషః-పాదస్పర్శమాత్రే

తాం పతిః। దేవక్యాం వసుదేవస్య జాతో యస్య చికీర్షయా ॥౧౨॥ తన్నశ్శుశ్రూషమాణానామర్హస్యఙ్గానువర్ణితుమ్ ॥౧౩॥ యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ। ఆపన్నస్సంసృతిం ఘోరాం యన్నామ వివశో గృణన్ । తతస్సద్యో విముచ్యేత యద్బిభేతి స్వయం భయః ॥ ౧౪ ॥ యత్పాదసంశ్రయాస్సూత మునయః ప్రశమాయనాః। సద్యః పునన్త్యుపస్పృష్టాస్స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా ॥ ౧౫ ॥ కో వా భగవతస్తస్య పుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణః। శుద్ధికామో న శృణుయాద్యశః కలిమలాపహమ్ ॥ ౧౬ ॥ తస్య కర్మాణ్యుదారాణి పరిగీతాని సూరిభిః। బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం లీలయా దధతః కలాః ॥ ౧౭ ॥ అథాఖ్యాహి హరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభాః ।

ణాపీతి భావః-సద్య ఏవ పునన్తి-స్ప్రష్టౄనితి శేషః-ఏవం తత్పాదసంబన్ధిన్యాః స్వర్ధున్యాః గఙ్గాయాః ఆపోఽపి అనుసేవయా స్నానపానాదిరూపయా సేవకాన్ పునన్తి-స్వర్ధున్యాపస్తు అనుసేవయా పునన్తి-మునయస్తదీయాస్తూపస్పర్శమాత్రేణాపి పునన్తీతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । యథా స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా పునన్తి తథా మునయ ఉపస్పృష్టాః పునన్తీతి దృష్టాన్తో వాఽభిప్రేతః ॥౧౫॥ ఉక్తైరన్యైశ్చ గుణైస్తం విశింషన్తస్తచ్చరిత్రమవశ్యమాత్మశుద్ధిమిచ్ఛద్భిశ్శ్రోతవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ కో వేతి ॥ తస్యోక్తవిధస్య-పుణ్యాః-శ్రుత్వా తాం వదతాం చ పుణ్యావహాః-శ్లోకాః శ్లోక్యత ఇతి శ్లోకో యశః యస్య- అత ఏవ సభాసా-ఈడ్యం స్తుత్యం కర్మ చరిత్రం యస్య సః-తస్య భగవతో యశః-కలిమలాపహం-కలిప్రయుక్తపాపహన్తృ-చిత్తశుద్ధికామః కో వా పుమాన్ న శృణుయాత్-సర్వోఽపి శృణుయాదేవేత్యర్థః ॥౧౬॥ తస్యేతి-అతో లీలయా-న కర్మణేతి భావః కలాః మూర్తీః అవతారాన్తరరూపాః దధతస్తస్య-ఉదారాణి విపులాని-సూరిభిః నారదపరాశరపారాశర్యాదిభిః-పరిగీతాని చ-కర్మాణి చరితాని-శ్రద్దధానానాం నః-అస్మాకం బ్రూహి-లీలయేత్యనేనావతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్-కలా దధత ఇత్యనేన శ్రీకృష్ణస్యావతారత్వప్రతీత్యా పూర్ణావతారత్వం సూచితమ్ ॥ తేనైవావతారాన్తరకథాప్రశ్నశ్చ కృతః ॥౧౭॥ లీలయేత్యనేన అవతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్-అథావతారచేష్టితానామప్యకర్మమూలత్వం వదన్తః కార్త్స్న్యేన తదవతారచరిత్రాణి పృచ్ఛన్తి ॥ అథేతి ॥ హే ధీమన్ ఆత్మమాయయా ఆత్మనః స్వస్య మాయయా ఆశ్చర్యశక్తియోగేన-ఆశ్చర్యత్వం మాయాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన వా-మాయా వయునం జ్ఞానమితి నైఘణ్టుకాః ॥ మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభమిత్యభియుక్తైర్జ్ఞానపర్యాయత్వేన మాయాశబ్దః ప్రయుక్తః-స్వైరం యథా తథా లీలాశ్చేష్టాః-విదధతః కుర్వతః-ఈశ్వరస్య సర్వనియన్తుః - హరేః ఆశ్రితదురితహరస్య భగవతః శుభాః-శృణ్వతాం వదతాం చ శుభావహాః-అవతారకథాః-అథ కార్త్స్న్యేన- ఆఖ్యాహి కథయ ॥ మఙ్గళానన్తరారమ్భప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథేతి నైఘణ్టుకాః ॥ ఆత్మ

మాయయా స్వైరం లీలా విదధత ఇత్యనేన దేవమనుష్యాదిసజాతీయానామవతారచేష్టానామాత్మీయసఙ్కల్పమూలత్వమకర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వంచ సూచితమ్ ॥౧౮॥ న వ్యాఖ్యీత్యేవ న్ర్శుతా ఏవ భగవదవతారకథా భవద్భిః-అతస్తాః కిమర్థం పృచ్ఛథేత్యత్రాహుః॥వయంత్వితి॥ఉత్తమైః బ్రహ్మాదిభిః శ్లోక్యత ఇత్యుత్తమశ్లోకః-శ్లోకో యస్యేతి వా తస్య-విక్రమే చరితే॥విషయే న వయం తృప్యామః- అతృప్తౌ హేతుం వదన్తశ్చరిత్రం విశింషన్తి యదితి-యత్ ఉత్తమశ్లోకచరితం-శృణ్వతామపి రసజ్ఞానాం పదే పదే క్షణే క్షణే పునః పునర్వా- స్వాదు స్వాదు-రుచిజనకం భవతి-పూర్వపూర్వశ్రవణాపేక్షయోత్తరోత్తరశ్రవణేఽతీవరుచికరమేవ భవతీతి॥శ్రుతమపి పునః పునరపూర్వవదేవ భవతీతి భావః-యద్యస్మాత్పదే పదే స్వాదు స్వాదు తస్మాదుత్తమశ్లోకవిక్రమే న వితృప్యామ ఇత్యన్వయః ॥౧౯॥ యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ కృతవానితి ॥ కపటమానవః పద్మమానవః మనుష్యవత్ప్రతీయమాన ఇత్యర్థః॥ఏవమపి భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః-తథాపి గూఢం తత్త్వతోఽయమీశ్వర ఇతి కేనాప్యవిజ్ఞాతః- కేశవః-క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్ । ఆవాం తవాఙ్గసమ్భూతౌ తస్మాత్కేశవనామవానితి - రుద్రనిరుక్తకేశవపదప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయః శ్రీకృష్ణః-రామేణ బలరామేణ సహ-అతిమర్త్యాని అతిమానుషాణి మనుష్యైః కర్తుమశక్యానీతి యావత్ । వీర్యాణి చేష్టితాని కృతవాన్- కిలేతి ప్రసిద్ధిః , మానుషాణి హి కర్మాణి సకృచ్ఛ్రుతాని పునః పునశ్శుశ్రూషాం న జనయేయుః ॥ భగవద్వీర్యాణి అతిమానుషత్వాద్విలక్షణవిషయత్వాదేవ స్వవిషయాం శుశ్రూషాముత్తరోత్తరాధికాం విలక్షణాం జనయన్తి అతస్తత్ర న వితృప్యామ ఇతి భావః ॥౨౦ ॥ నను భగవద్వీర్యాణి బహూని మహతా కాలేన శ్రోతవ్యాని-భవతాం తు నిత్యం తపశ్చరతాం కోఽవసర ఇత్యత్రాహుః ॥ కలిమితి ॥ కలిం తపోవిఘ్నకరం కలిమాగతం ప్రవృత్తం విజ్ఞాయ ఆలక్ష్య, వయం ఉపాయాన్తరేణ కలిం జేతుమశక్తాః । హరేః కలికృతదోషహరస్య భగవతః, కథాయాం

> లీలా విదధతస్స్వైరమీశ్వరస్యాత్మమాయయా ॥ ౧౮ ॥ వయంతు న వితృప్యామ ఉత్తమశ్లోకవిక్రమే । యచ్ఛృణ్వతాం రసజ్ఞానాం స్వాదు స్వాదు పదే పదే ॥ ౧౯ ॥ కృతవాన్ కిల వీర్యాణి సహ రామేణ కేశవః । అతిమర్త్యాని భగవాన్ గూఢః కపటమానవః ॥౨౦॥ కలిమాగతమాజ్ఞాయ క్షేత్రేఽస్మిన్ వైష్ణవే వయమ్ । ఆసీనా దీర్ఘసత్రేణ కథాయాం సక్షణా హరేః॥ ౨౧॥ త్వం నస్సన్దర్శితో ధాత్రా దుస్తరం నిస్తితీర్షతామ్ । కలిం సత్త్వహరం పుంసాం కర్ణధార ఇవార్ణవమ్॥౨౨॥ బ్రూహి యోగేశ్వరే కృష్ణే బ్రహ్మణ్యే ధర్మవర్మణి । స్వాం కాష్ఠామధునోపేతే ధర్మః కం శరణం గతః॥౨౩॥
>
> ॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః॥
>
> వ్యాస ఉవాచ॥ ఇతి సంప్రశ్నసంహృష్టో విప్రాణాం రౌమహర్షణిః। ప్రతిపూజ్య వచస్తేషాం ప్రవక్తుము

నిమిత్తరూపాయాం కథాశ్రవణార్థమిత్యర్థః॥సక్షణాః సావసరాః లబ్ధావసరా ఇతి యావత్-అస్మిన్ వైష్ణవే విష్ణోస్సంబన్ధిని తత్సాన్నిధ్యవతి-క్షేత్రే నైమిశాఖ్యే-దీర్ఘసత్రేణ - సహస్రసంవత్సరపర్యన్తేన బ్రహ్మసత్రేణ-అధ్యయనేన వసతి తివర్ధత్వరైర్ఋత్విగ్భిః యాదృశ్యం సత్రార్థమిత్యర్థః, ఆసీనా ఉపవిష్టాః ॥ ౨౧ ॥ కిం చ॥పుంసాం సత్త్వహరం-తపఆదిసాధనహరం, అత ఏవ దుస్తరం ఉపాయాన్తరైస్తరితుం జేతుమశక్యం , కలిం నిస్తితీర్షతాం నితరాం తరితుమిచ్ఛతాం, నః, అస్మాకం-అర్ణవం సాగరం, నిస్తితీర్షతాం జనానాం కర్ణధార ఇవ, త్వం - ధాత్రా ఈశ్వరేణ, సన్దర్శితః ఉపాయత్వేనేతి శేషః-దైవవశాదిదం సంపన్నమితి భావః ॥౨౨ ॥ స్వస్వవర్ణాశ్రమధర్మైస్తైవ కలిం తరత-కిం హరికథాశ్రవణేనేతి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్తః ప్రశ్నముపసంహరన్తి॥ బ్రూహీతి॥బ్రహ్మణి బ్రహ్మకులే సాధుః బ్రహ్మణ్యః తస్మిన్-ధర్మవర్మణి- ధర్మస్య వర్మ సఙ్కవచవత్పాలకే - యోగేశ్వరే భక్తియోగారాధ్యే శ్రీకృష్ణే - అధునా స్వాం కాష్ఠాం-అభియోగప్రకర్షం, స్వాం దిశం వా వైకుణ్ఠలోకమితి యావత్-ఉపేతే గతే సతి-ధర్మః వర్ణాశ్రమానుకూలః- కం కృష్ణాదన్యం - శరణం రక్షితారం-గతః గచ్ఛేదితి సకమపీత్యర్థః అధునా ధర్మగోప్తురభావాత్ , కలినాభిభూతో ధర్మస్తం జేతుమసమర్థః - అతః కేవలం కలిఘ్నం భగవచ్చరితమేవ బ్రూహీత్యర్థః ॥౨౩॥ ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేశ్చక్రవర్తినః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసాదితతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీభాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః.॥

ఏవం సంపృష్టనిశ్శ్రేయససాధనతదనుగ్రాహకప్రధానతమ శ్రీకృష్ణచరిత్రస్సూతశ్శౌనకాదీనాం ప్రశ్నాన్ నభి

౧॥శ్లో॥పా॥ ఇతి సంప్రశ్నసంపృష్టః.

సన్దర్శయం స్తేషాముత్తరరూపం శ్రీభాగవతాఖ్యం పురాణమాహేత్యాహ బాదరాయణిః ॥ ఇతి ॥ అత్ర శ్రీసూత ఉవాచ ఇతి సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇత్యాదికం క్వచిత్పూర్వోత్పఠ్యతే, సచాసంగతః - ఇతిత్యాదిశ్లోకస్య సూతోక్తిత్వాభావాత్ - యంప్రవ్రజన్తమిత్యాదిర్హి సూతోక్తిః, అత స్తతః ప్రాగేవ సూత ఉవాచేతి పరిపఠితుం యుక్తమ్ - ఇహతు వ్యాస ఉవాచేతి, ఇతిత్థం విప్రాణాం శౌనకాదీనాం సంప్రశ్నైః సమీచీనైః ప్రశ్నైః సంపృష్టో రౌమహర్షణిః, రోమహర్షణస్యాపత్యం పుమాన్ సూతః తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రశ్నాత్మకం వచః - ప్రతిపూజ్య - అనన్తరం ప్రతివక్తుం ప్రతివచనరూపం పురాణమిదం వక్తుమ్ - ఉపచక్రమే ఆరేభే - విప్రాణామిత్యనేన సాపేక్షస్యాపి సంప్రశ్నశబ్దస్య నిత్యసాపేక్షత్వాదార్షత్వాద్వా అసమాసః, తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రతిపూజ్యేత్యేవాన్వయః, సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇతి పాఠాన్తరం, తదా సమీచీనః ప్రశ్నో యస్య తస్మై ప్రతివచనాయ - సంపృష్టః ప్రత్యుత్తరం వక్తుం పృష్ట ఇత్యర్థః - యద్వా - విప్రాణామిత్యస్య వచ ఇత్యనేనైవాన్వయః - సుశోభనాః ప్రశ్నా యేషాం తైః - శౌనకాదిభిః సంపృష్ట ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నానాముత్తరరూపమిదం పురాణం శుశ్రూషుభిరన్యైరపశ్రావయితృభిరేవం కార్యమితి సూచయితుమేతత్పురాణప్రథమప్రవర్తకత్వరూపమహోపకర్తృబాదరాయణిరూపగురునమస్కారతచ్చరణవరణాత్మకం మఙ్గళమాచరతి సూతః ॥ యంప్రవ్రజన్తమితి ద్వాభ్యామ్ - ద్వైపాయనః శ్రీవ్యాసః, విరహకాతరస్సన్ యం పుత్రేత్యాజుహావ ఆహూతవాన్ - తదా తన్మయతయా తరవోఽభినేదుః - తం సర్వభూతహృదయం మునిం ఆనతోఽస్మీత్యన్వయః - కథం భూతం ప్రవ్రజన్తమ్, తద్వై వపితా దీన్పరిత్యజ్య ప్రవ్రజన్తమ్, అనుపేతం ఉపేతరహితం అసహాయమిత్యర్థః, అపేతం కృత్యం యస్య తం కర్తవ్యాంశరహితం నిష్పన్నబ్రహ్మోపాసనత్వాత్కృతకృత్యమితి భావః ॥ ప్రవ్రజన్తమిత్యనేన దేహానుబద్ధిత్యాగ ఉక్తః, అనేనమనుతారాహిత్యం ఫలితం - అనుపేతమిత్యనేనాసహాయత్వముక్తమ్ ॥ అనేన దేహాభిమానకసహాయాన్తరరాహిత్యం సూచితమ్ - తేన చ దేహాత్మభ్రమరూపాహంకారరాహిత్యం ఫలితం, ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావేత్యనేన ద్వైపాయనాద

పరిగ్రహే ॥ ౧ ॥ సూత ఉవాచ ॥ యం ప్రవ్రజన్తమనుపేతమపేతకృత్యం ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ ।
పుత్రేతి తన్మయతయా తరవోఽభినేదు స్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోఽస్మి యస్స్వానుభావమఖిల ॥ ౨ ॥
ల శ్రుతిసారమేకమధ్యాత్మదీపమతితితీర్షతాం తమోఽన్ధమ్ । సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం తం

వ్యతిరేకయితజ్ఞానవత్త్వం సూచితమ్ - యద్యపి పుత్రేత్యస్య దూరాదాహ్వానవిషయవాక్యస్థత్వాద్దూరాద్ధూతే చేత్యప్లుత ప్రగృహ్యా అచి నిత్యమితి ప్రకృతిభావే చ సతి సన్ధిర్దుర్లభః, తథాపి ,, గురోరనృతఇత్యత్ర ప్రాచామితి యోగం విభజ్యాసర్వస్యప్లుతస్యవైకల్పికత్వాభ్యుపగమాత్ - అగ్నిత్పే ప్రథమేపరస్య చేతి సూత్రే ,, సర్వః ప్లుతస్సాహసమనిచ్ఛతా విభాషాకర్తవ్య, ఇతి మహాభాష్యకారోక్తేశ్చప్లుతాభావపక్షే సన్ధిస్సులభ ఏవేతి బోధ్యమ్ - సాహసం శాస్త్రత్యాగః - తదనిచ్ఛతా శాస్త్రమనురున్ధానేనేత్యర్థ ఇతి హరదత్తో వ్యాఖ్యదితి కేచిత్, వస్తుతస్త్వితిశబ్దస్యైవ వాక్యాన్తత్వేన - పుత్రేత్యేత్ప్లుత ప్రసఙ్గ ఏవ నాస్తి అనకార్యస్య పుత్రశబ్దస్య సంబోధనవిషయత్వే పుత్రానుకరణస్య తస్య తదభావాచ్చ - తన్మయేత్యత్ర మయట్ - ప్రాచుర్యే సంబన్ధమాత్రేవా - తత్ప్రచురతయా తత్సంబన్ధితయా వా - తరవోఽభినేదుః - శుకాత్మకావయమిత్యేవంరూపేణ ప్రతిదధ్వనురిత్యర్థః - తత్ప్రాచుర్యం వతరూణాం తేన శుకేన జ్ఞానవ్యాప్త్యాదిష్ఠితత్వాదవగన్తవ్యమ్ - సంబన్ధమాత్రమయట్పక్షేపి జ్ఞానద్వారా అధిష్ఠాతృతధిష్ఠేయభావరూప ఏవ సంబన్ధోఽత్ర బోధ్యః స్వరూపేణ సర్వాధిష్ఠాతృత్వాసంభవాత్ - ఏషోఽణురాత్మా - ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోఽపి దృష్టః - ఇత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిః జీవస్వరూపస్యాణుత్వావగమాత్తత్స్వరూపేణానేకాధిష్ఠాతృత్వాసంభవాత్, యద్యపిధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి, సచానన్త్యాయకల్పత ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్ముక్తిదశాయామేవత్వానన్త్యమవగతం - తథాపి శుకస్యాపి నిష్పన్నబ్రహ్మోపాసనత్వేన ముక్తానామివ నివృత్తజ్ఞానసంకోచకకర్మరూపావరణత్వాదపరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానద్వారా అనేకతర్వధిష్ఠాతృత్వముక్తమ్ - యత ఏవ తన్మయతయా తరవోఽభినేదుః - అత ఏవ సర్వభూతహృదయం - సర్వభూతానాం హృత్ అయతే గచ్ఛతి జ్ఞానద్వారా వ్యాప్నోతీతి సర్వభూతహృదయ, స్తం - అయగతావితి ధాతుః - యద్వా సర్వభూతానాం హృదయం యస్య జ్ఞానద్వారా వ్యాప్యం స సర్వభూతహృదయ, స్తం, యద్వా హృదయశబ్దేన ధర్మభూతం జ్ఞానం లక్ష్యతే హృదయస్య జ్ఞానసాహచర్యాత్, సర్వభూతేషు హృదయమ్, ధర్మభూతం జ్ఞానం అధిష్ఠాతృ యస్య సః - తం మునిం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలం శ్రీశుకమితి విశేష్యమధ్యాహార్యమ్ - ఆనత ఇతి కర్తరి క్తః నమస్కృతవానస్మీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ య ఇతి ॥ యః కరుణయా పురాణగుహ్యం - విశేషణం విశేష్యేణ బహుళమితి బహుళ

గ్రహణాత్-విశేష్యస్యాపి పురాణశబ్దస్య పూర్వనిపాతః-గుహ్యం పురాణం-యద్వా పురాణగతం గుహ్యమాహ- తం మునీనామపి గురుం వ్యాససూనుం ఉపయామి, శరణం వ్రజామి పురాణం కథం భూతం, స్వానుభావం స్వేన శుకేన అనుభావం-కర్మణి ఘఞ్ ప్రథమమనుభూతమిత్యర్థః ॥ అఖిలానాం శ్రుతీనాం సారో యస్మిన్ ప్రతిపాద్యస్తత్తథా, వేదపూర్వభాగార్థభూతకర్మణామప్యత్ర పురాణే భగవదారాధనరూపతయా తత్ర తత్ర ప్రతిపాదనాదఖిల శ్రుతిసారమిత్యుక్తమ్, ఏకం స్వతుల్యాధికపురాణాన్తరరహితం అధ్యాత్మదీపం-ఆత్మనీత్యధ్యాత్మమితి విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః-స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యప్రకాశనే దీపతుల్యమిత్యర్థః॥ అతితీర్షతాం సంసృతిం తరితుమిచ్ఛారహితానామపి సంసారిణాం - తమోన్ధం తమస్సంసృతిరుచిజనకమజ్ఞానమన్ధయతి తిరోధాపయతి నివర్తయతీతి తథా ✻ ॥ ౩ ॥ ✻ ఏవం శ్రీవయిత్యభిరాదౌ మహోపకర్తుర్బాదరాయణేర్నమస్కారాత్మకం మఙ్గళమనుష్ఠేయమితి సూచితమ్, న కేవలం బాదరాయణిరేవ నమస్కార్యః-అపితు అన్యేపి నారాయణాదయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ నారాయణమితి ॥ నారాయణాదీన్నమస్కృత్య తతో జయముదీరయేత్, కథయేత్-శ్రావయేదితి యావత్, జయమితి, అస్యైవ పురాణస్యాన్వర్థనామాన్తరం-అఖిలదురితజయాపినాభూతత్వాజ్జయమితి-తత్ర నరనారాయణయోర్బదర్యాశ్రమవాసినోర్భగవదవతారభూతయోః యోవై భారతవర్షేస్మిన్ క్షేమాయ స్వస్తయే నృణామ్ ॥ ధర్మజ్ఞానశమోపేత ఆకల్పాదాస్థితస్తప ఇతి-వక్ష్యమాణరీత్యా శిష్యాచార్యరూపేణ స్వానుష్ఠానద్వారాఽఖిలధర్మప్రవర్తకత్వేన నారదాదిముఖేనాఖిలాధ్యాత్మశాస్త్రప్రవర్తకత్వేన చ గురూణామపి గురుత్వేన చ మహోపకర్తృత్వాత్తన్నమస్కృతిరవశ్యంకార్యేతి భావః । వాగధిష్ఠాతృదేవతాత్వాత్సరస్వతీ నమస్కార్యేత్యభిప్రాయేణ సరస్వతీమిత్యుక్తమ్-దేవస్య చతుర్ముఖస్య స్త్రీ దేవీ, తాం, పుంయోగాదాఖ్యాయామితి జీష్, అత్ర సరస్వత్యాశ్చతుర్ముఖసంబన్ధప్రత్యాయకదేవీత్వవిశేషణేన చతుర్ముఖనమస్కృతిరపి కార్యేతి సూచితమ్, చతుర్ముఖోపి, అనిరుద్ధాఖ్యభగవత్తురీయవ్యూహనాభికమలసంభూతస్తపస్తోషితానిరుద్ధోపదిష్టభాగవతచతుశ్శ్లోకీం కృత్స్నే తత్పురాణనిధాన

వ్యాససూనుముపయామి గురుం మునీనామ్ ॥ ౩ ॥ నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్ । దేవీం సర
స్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్ ॥ ౪ ॥ మునయస్సాధు పృష్టోహం భవద్భిర్లోకమఙ్గళమ్ । యత్కృతః కృష్ణ
సంప్రశ్నో యేనాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౫ ॥ స వై పుంసాం పరో ధర్మో యతో భక్తిరధోక్షజే । ✻ అహైతుక్యప్రతి

భూతాం నారదాయోపదిదేశ, అతస్సోపి మహోపకర్త్రైన గురుశ్చేతి నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయః, అనేనైవానిరుద్ధనారదయోరపి నమస్కార్యత్వమర్థసిద్ధం వేదితవ్యమ్ । అనిరుద్ధాచ్చతుశ్శ్లోక్యధిగమో నారదాయ తదుపదేశశ్చ ద్వితీయే స్పష్టీభవిష్యతి-నారదాచ్చతుశ్శ్లోకీమధిగమ్య కార్త్స్న్యేన తత్పురాణనిర్మాతృత్వేనోపకర్తృతమత్వాద్వ్యాసో నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయేణ వ్యాసమిత్యుక్తమ్, తత్రాయం క్రమో వివక్షితః, తావన్నమస్కార్యశ్శుకస్తతో వ్యాసస్తతో నారదస్తతస్సరస్వతీ తద్వల్లభస్తతోఽనిరుద్ధస్తతశ్చ నరనారాయణావితి ✻ ॥ ౪ ॥ ✻ తదేవం మఙ్గళాచారయుక్తానాం నిత్యం చ ప్రయతాత్మనామ్- జపతాం జుహ్వతాం నిత్యం వినిపాతో న విద్యత ఇత్యుక్తరీత్యా కృతగురుదేవతోపాసనాత్మకమఙ్గళస్తత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥ మునయ ఇతి ॥ హే మునయః భవద్భిః సాధు సుధా భవతి తథా ॥ లోకమఙ్గళం ప్రత్యహం పృష్టః-పృచ్ఛతిర్ద్వికర్మకః-వక్తృకర్మకో వాచ్యకర్మకశ్చేతి, తత్ర లోకమఙ్గళమితి వాచ్యకర్మోచ్యతే-తస్యాపభిహితత్వాద్ద్వితీయా - వక్తృకర్మణస్త్వహంశబ్దార్థస్యోక్తప్రత్యయేనాభిహితత్వాత్ప్రథమా ప్రయుక్తా-లోకమఙ్గళమితి ప్రశ్నసాధుత్వే హేతుః- లోకమఙ్గళవిషయకత్వాత్ప్రశ్నస్సాధురిత్యర్థః, కథం ప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయకత్వమిత్యత ఆహ ॥ యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్న ఇతి॥ యద్యస్మాత్, కృష్ణవిషయకః సంప్రశ్నః కృతః మఙ్గళానాం చ మఙ్గళమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గళస్వరూపకృష్ణవిషయకసంప్రశ్నః కృతః తతో లోకమఙ్గళమహం పృష్ట ఇత్యర్థః॥ కృష్ణసంప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయత్వమేవోపపాదయతి॥ యేనేతి॥ యేన కృష్ణేన తద్విషయకసంప్రశ్నేన వా హేతునా-ఆత్మా చిత్తం -సుష్ఠుప్రసన్నం భవతి, ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం స స్వరూపగుణవిభూతిః కృష్ణోనుసంహితశ్చిత్తగతం మాలిన్యమపనయతి- తతశ్చిత్తం సుప్రసీదతి- చిత్తప్రసాదే చ లోకానాం సర్వాణి మఙ్గళాని సులభాన్యేవేతి భావః ✻ ॥ ౫ ॥ ✻ తత్ర యత్తావత్పృష్టం భవతా యచ్ఛ్రేయో నిశ్చితమ్, పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీతి, కిం నిరతిశయం శ్రేయః- కో వా తత్సాధనభూతో ధర్మ ఇతి- తత్ర గర్భజన్మజరామరణాద్యనర్థరూపసంసృతినివృత్తిపూర్వకబ్రహ్మానన్దానుభవాత్మకో మోక్ష ఏవ నిరతిశయం శ్రేయః, తత్సాధనభూతధర్మశ్చ - పరబ్రహ్మో

౬॥ శ్లో॥ పా ✻ అహైతుక్యవ్యవహితా

పాసనాత్మికా, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా, ప్రత్యక్షతాపన్నా- ప్రీత్యాత్మికా తద్భక్తిరేవ తస్యావ్యాప్తిశ్చానభిసంహితఫలైర్వర్ణాశ్రమధర్మైర్జ్ఞానయోగశమదమాదిభిస్సత్సఙ్గాదిప్రణాడ్యా చ భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భవతీతి వక్తుం తావద్భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ వర్ణాశ్రమప్రయుక్తో ధర్మః శ్రేష్ఠః- తదన్యస్త్వభిసంహితఫలః పునస్సంసృతిహేతుత్వేనానర్థావహ ఇత్యాహ ॥ స వా ఇతి త్రిభిః ॥ యతోఽనభిసంహితఫలాద్ధర్మాద్వర్ణాశ్రమానుగుణాత్, స్వనుష్ఠితాత్పుంసామధోక్షజే భక్తిర్భవతి - స ఏవ ధర్మః పరః ఉత్కృష్టః భక్తిమపి విశినష్టి- అహైతుకీ ఫలోపాధిరహితా- అప్రతిహతా అన్తరాయానుపహతా- అవ్యవహితేతి పారాన్తరమ్॥ తదా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా - యయా భక్త్యాఽఽత్మా సుప్రసీదతి- పూర్వాల్పభక్తిరుత్తరభక్తిప్రకర్షాపాదకమనోనైర్మల్యహేతురిత్యర్థః ॥ యద్వా- యయాత్మా సుప్రసీదతీత్యనేన ప్రీత్యాత్మకత్వముచ్యతే- అనుకూలజ్ఞానేనైవ హి చిత్తప్రసాదః, ప్రతికూలేన తు చిత్తవిక్షేప ఏవ - అనుకూలజ్ఞానమేవ హ్యనన్యస్సుఖం ప్రీతిశ్చేతి పర్యాయాన్తరైరుచ్యతే, అవ్యవహితేత్యనేన తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపత్వముక్తమ్ ॥ ౬ ॥ నన్వవ్యవహితేత్యయుక్తం- శబ్దాదివిషయాసక్తమనసోఽకామేనాపి మధ్యేమధ్యే విషయాన్తరానుధ్యానవ్యవహితత్వప్రసఙ్గాదితి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్నుక్తభక్తేరేవ విశేషణాన్తరమాహ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భగవతి షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణే- వాసుదేవే, ప్రయోజితో భక్తియోగః వైరాగ్యమాశు జనయతి॥ సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిగీయత ఇతి - నిరుక్తవాసుదేవశబ్దేన సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వం భగవచ్ఛబ్దేన షాడ్గుణ్యపూర్తిశ్చోక్తా, సర్వాన్తరాత్మకత్వేన నిరతిశయప్రియత్వం లబ్ధమ్, ఆత్మైవ హి నిరతిశయప్రియః- ఏవమనేన పదద్వయేన శబ్దాదిలౌకికవిషయేభ్యో వైలక్షణ్యమభిప్రేతమ్- ఏవం చ విషయస్య విలక్షణత్వాదేవ తదనుధ్యానరూపో భక్తియోగశ్శబ్దాదివిషయేష్వనాసక్తిరూపం వైరాగ్యమాశు జనయతి- కస్మింశ్చిద్విషయే విలక్షణే అనురాగాతిశయస్య విషయాన్తరవైతృష్ణ్యావహత్వదర్శనాత్, తస్మాద్భక్తియోగనిష్ఠమనసః, శనైర్విషయాన్తరవైతృష్ణ్యస్యార్థాదేవోదయాద్విషయాన్తరానుధ్యా

హతా యయాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౬ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః । జనయత్యాశు వైరాగ్యం
జ్ఞానం చ యదహైతుకమ్ ॥ ౭ ॥ ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః । నోత్పాదయేద్యది రతిం శ్ర
మ ఏవ హి కేవలమ్ ॥ ౮ ॥ ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య నార్థోఽర్థాయోపకల్పతే । నార్థస్య ధర్మైకాన్తస్య కామో లాభా

నవ్యవహితత్వం భక్తేస్సంపద్యత ఏవేతి భావః॥ తథా, యదహైతుకం "నాహం వేదైర్న తపసా" ఇత్యుక్తరీత్యా భక్తివ్యతిరిక్తహేత్వన్తరాలభ్యం జ్ఞానం సాక్షాత్కారాత్మకం తచ్చ జనయతి, అనేన భక్తేస్సాక్షాత్కారాత్మకత్వం విశేషణముక్తమ్ ॥ ౭ ॥ తదేవం శ్లోకద్వయేనోక్తవిధభక్త్యనుగ్రాహక ఏవానభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమప్రయుక్తధర్మశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తమ్॥ అథాస్య ధర్మస్య భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం వదన్నభిసంహితఫలధర్మస్య శ్రమఫలకత్వమాహ॥ ధర్మ ఇత్యేకేన॥ యస్సమ్యగనుష్ఠితో ధర్మః, పుంసాం, విష్వక్సేనస్య భగవతః కథాసు, రతిం రుచిం- యది నోత్పాదయేత్- తర్హి- స ధర్మః కేవలం శ్రమ ఏవ శ్రమఫలక ఏవ - సంసృతిరూపానర్థావహ ఏవేత్యర్థః॥ రతిం నోత్పాదయేదిత్యనేన రత్యేకప్రయోజనతయానుష్ఠితో ధర్మః పరః- ఐహికాముష్మికఫలార్థస్తు శ్రమఫలక ఇతి ప్రతీతేః, ఫలానభిసన్ధ్యభిసన్ధిభ్యాం ధర్మస్యోత్కృష్టత్వాపకృష్టత్వే వేదితవ్యే ॥ ౮ ॥ తదేవమనభిసంహితఫలో భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ ధర్మః- పరః- అన్యస్తు శ్రమఫలక ఇత్యుక్తమ్ ॥ అథోక్తవిధధర్మానుగ్రాహ్యభగవద్భక్తియోగసాధ్యమోక్షస్యైవ నిరతిశయపురుషార్థత్వమితి దర్శయితుం ధర్మార్థకామానాం స్వతః పురుషార్థత్వం- ధర్మస్యార్థార్థత్వం అర్థస్య కామార్థత్వం కామస్యేన్ద్రియతృప్త్యర్థత్వమిన్ద్రియతృప్తేర్జీవనార్థత్వం జీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వమిత్యాదిరూపాం చక్రవత్పరివృత్తిం లౌకికాభిమతాం చ నిరస్య ధర్మాదీనామపి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనభక్తియోగానుగ్రాహకత్వమాహ॥ ధర్మస్యేతి త్రిభిః ॥ తత్ర ధర్మస్య ఫలమర్థః అర్థఫలం కామః కామఫలమిన్ద్రియతృప్తిరితి లౌకికమతం - తత్ర ధర్మఫలత్వమర్థస్య నిరస్యతి - ధర్మస్యేత్యర్ధేన - ఆపవర్గ్యస్య అపవర్గసాధనస్య అనభిసంహితఫలత్వే సతి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనీభవిష్యతో ధర్మస్య - అర్థాయ ప్రయోజనాయ, అర్థః ధనం న ప్రకల్పతే- ధనం ధర్మస్య ఫలం న భవతీత్యర్థః ॥ ధర్మస్యార్థఫలకత్వరూపలౌకికమతానువాదేనైవ స్వతః పురుషార్థత్వమపి నిరస్తం వేదితవ్యం - ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం- ఏకస్యైవ దానయాగాదిరూపస్య ధర్మస్య ఫలానభిసన్ధ్యభిసన్ధిరూపాకారభేదేనోత్కృష్టాపకృష్టఫలసాధనత్వే సతి తత్రానభిసంహితఫలత్వరూపాకారానాదరేణ సహేతరపురుషా

ర్థరూపార్థత్వవాదరూపం లౌకికానాం మతమతీవ నాదరణీయమితి భావః॥ అథ కామస్యార్థఫలత్వం నిరస్యతి, నార్థస్యేతి॥ ధర్మైకాన్తస్య ధర్మైకప్రయోజనకస్య - అర్థస్యాపి తస్య లాభాయ ప్రయోజనాయ కామో న స్మృతః - అర్థస్య ప్రయోజనం న కామో భవతీత్యర్థః, అత్ర కామశబ్దేన కామ్యత ఇతి కామ ఇతి వ్యుత్పత్త్యాఽన్నపానాదిరుచ్యతే ॥౯॥ అథ కామస్యేన్ద్రియతృప్తిఫలకత్వం నిరస్యతి కామస్యేతి, యావతాన్నపానాదినా కామేన కామ్యమానేన వస్తునా జీవతి తావతోఽన్నాదేర్భోగ్యవస్తునః - లాభః - ఫలం నేన్ద్రియతృప్తిః, కిన్తు - దేహధారణమేవాన్నపానాదికామఫలమిత్యర్థః, అథ జీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వం నిరస్యతి, జీవస్యేతి, జీవస్య జీవనస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవ - న తు ఇహ లోకే యః కర్మభిస్సాధ్యో ధర్మస్సోఽర్థః ప్రయోజనం, అత్ర ధర్మార్థకామజీవనానాం క్రమేణార్థకామేన్ద్రియతృప్తిధర్మార్థత్వం నిరస్య తేషాం క్రమేణాపవర్గధర్మదేహధారణమాత్ర తత్త్వజిజ్ఞాసార్థత్వోక్తేరయం భావః, సతి విత్తే తేనానభిసంహితఫలం ధర్మం సంపాద్య, తేన ధర్మేణాపవర్గసాధనభూతం భక్తియోగముపకుర్యాత్, సతి తు కామే తేన దేహధారణమాత్రోపయుక్తేన దేహం ధృత్వా తేన దేహేన భజని, యత తత్త్వజిజ్ఞాసాకార్యే ॥౧౦॥ జీవస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవేత్యుక్తమ్, కిం తత్త్వం యజ్జిజ్ఞాసితవ్యమిత్యత ఆహ॥ వదన్తీతి॥ యత్ జ్ఞానం జ్ఞానస్వరూపం జ్ఞానగుణకం చ అద్వయం స్వతుల్యాభ్యధికవస్త్వన్తరరహితం అవయవభేదరహితం వా - జాత్యాదిభేదరహితం వా, బ్రహ్మపరమాత్మభగవచ్ఛబ్దాభిహితం తదేవ తత్త్వమితి తత్త్వవిదో వదన్తి బ్రహ్మపరమాత్మభగవచ్ఛబ్దాస్సామాన్యవిశేషశబ్దాః ప్రయుక్తాః - ఏవం ప్రయుఞ్జానస్యాసాకారా విశబ్దా అపి కాంణవాక్యగతా భగవత్పరా ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౧॥ ఏవం పరధర్మాదివర్గత్రయస్యాపవర్గపరమ్పరయాఽపవర్గసాధనత్వం ప్రసఙ్గాద్వ్యజనీయవస్తుస్వరూపం చోక్తమ్॥ అథ యద్వివక్షితం మోక్ష ఏవ నిరతిశయం శ్రేయస్తత్సాధనం తు భక్తిరేవ తన్నిష్పత్తిశ్చ వర్ణాశ్రమధర్మజ్ఞానయోగశమదమాదిభిరత్యాపి తదుపపాదయితుం తదిత్యాదిభిర్ద్వాదశభిః, తత్రాస్మాత్ - భక్తియోగానుగ్రాహకస్యైవ ధర్మస్యాపరత్వాత్ త్రివర్గస్యాపి పరమ్పరయాఽపవర్గార్థత్వాదపవర్గాతిరిక్తనిరతిశయపురుషార్థాభావాచ్చేత్యర్థః, శ్రుతం యజ్ఞాదికర్మ - తస్య కర్తవ్యతయా వేదశ్రుతత్వాత్ - తేన గృహీతయా అనుగృహీతయా - జ్ఞానవైరాగ్యా

యహి స్మృతః ॥౯॥ కామస్య నేన్ద్రియప్రీతిర్లాభో జీవేత యావతా। జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహ కర్మభిః॥౧౦॥ వదన్తి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్। బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యతే॥౧౧॥

తచ్ఛ్రద్దధానా మునయో జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయా। పశ్యన్త్యాత్మని చాత్మానం భక్త్యా శ్రుతగృహీతయా॥

భ్యాం యుక్తయా భక్త్యా ఆత్మని జీవాత్మన్యన్తరాత్మతయా స్థితం బ్రహ్మాదిశబ్దవాచ్యం భగవన్తం - శ్రద్దధానాః మునయః - పశ్యన్తి - హే మునయ ఇతి సంబోధనం వా - తదా మే శ్రద్దధానాస్తే - ఏవంవిధయా భక్త్యా పశ్యన్తి - జ్ఞానశబ్దేన ప్రత్యగాత్మయాదాత్మ్యజ్ఞానయోగో వివక్షితః - వైరాగ్యం విషయాన్తరేషు వైతృష్ణ్యం - తేన శమదమాదిసంగ్రహః - ఏభిరఙ్గైరుపకృతయా భక్త్యా ఆత్మని స్థితం పరమాత్మానం పశ్యన్తి - సాక్షాత్కుర్వన్తీత్యనేన భక్తేరేవ పరమాత్మదర్శనసమనన్తరభావిమోక్షసాధనత్వముక్తం - కర్మయోగజ్ఞానయోగయోశ్శమాదీనాం చ - భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం చ - భిద్యతే హృదయగ్రన్థిరితి శ్రుత్యా - తదర్థానువాదినా వక్ష్యమాణశ్లోకేన చ మోక్షస్య దర్శనానన్తరభావిత్వమవగతం - ఏవం చ భక్త్యా పశ్యన్తీత్యస్య దర్శనరూపాపన్నయా భక్తేరవ్యవధానేన మోక్షసాధనత్వమిత్యభిప్రాయః ॥౧౨॥ శ్రుతగృహీతయేత్యనేన వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకత్వముక్తం, ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః - నోత్పాదయేద్యది రతిం, ఇతి ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకప్రకారశ్చోక్తః ఇదానీమన్యథాపి తదనుగ్రాహకప్రకారం దర్శయతి॥ అత ఇతి॥ యతో భక్తేరేవ సాక్షాన్ముక్తిసాధనత్వం అతో హే ద్విజశ్రేష్ఠాః పుంభిర్వర్ణాశ్రమవిభాగశః - అవస్థితస్యేతి శేషః - తత్తద్వర్ణాశ్రమానుగుణస్యేత్యర్థః - వర్ణాదిభేదేనావస్థితైః పుంభిరితి వా - సమ్యగనుష్ఠితస్య ధర్మస్య పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపస్య సంసిద్ధిః - ఫలం హరితోషణమేవ - అయం భావః॥ స్వనుష్ఠితాద్ధర్మాద్భక్తియోగప్రతిబన్ధనివృత్త్యనుకూలసఙ్కల్పహేతుర్హరితోషః - తతశ్చ భక్తియోగనిష్పత్తిప్రతిబన్ధకపాపక్షయస్తతో భక్తియోగనిష్పత్తిరితి - యద్వా హరిస్తుష్యతే యేనానుధ్యానేన తద్ధరితోషణమ్ - తదేవ ధర్మస్య స్వనుష్ఠితస్య సంసిద్ధిః ఫలమ్ - భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకనిరసనద్వారా హరితోషహేతుభక్తియోగనిష్పత్తిరేవ ధర్మస్య ఫలమిత్యర్థః - అన్యథా ధర్మేణ పాపమపనుదతి - అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వేత్యాదిశ్రుతేర్ధర్మస్య భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకపాపనిరాసకత్వం వదన్త్యా విరోధాపత్తేః - ధర్మస్యైవ హరితోషఫలకత్వే భక్తేర్వైయర్థ్యాపత్తేశ్చ - నను, జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా, ఇతి భక్తియోగస్యైవ సర్వదురితనివర్తకత్వస్మరణాత్ - భక్తియోగవద్ధర్మస్యా

పిహరితోషహేతుత్వమేవయుక్తమితిచేత్ - శృణు-ప్రాగ్ప్రతిబన్ధకం ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకంచేతి ద్వివిధం దురితం తత్ర ప్రాపకస్య భక్తియోగస్యయదుత్పత్తిప్రతిబన్ధకం దురితం తద్ధర్మాపనోద్యం- ఏవం ధర్మనిరస్తప్రతిబన్ధకే భగవత్ప్రాపకే భక్తియోగే నిష్పన్నే తేన యద్భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకం దురితం తదపనోద్యతే-తదభిప్రాయకాణి జ్ఞానాగ్నిరిత్యాదీని వచనాని ॥౧౩॥ ఏవం వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగోపకారస్తత్ప్రకారశ్చ భక్తియోగప్రతిబన్ధనిరసనేన భగవద్గుణాదిశ్రవణరుచిజననద్వారా చేతి ద్విధా సందర్శితః - అథ తుల్యన్యాయతయా భగవద్గుణశ్రవణాదీనామపి భక్తియోగోపకారకత్వముపకారప్రకారం చ వక్తుం తేషామవశ్యకర్తవ్యతాం తావదాహ ॥ తస్మాదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ తస్మాత్ -ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకత్వతత్ప్రకారప్రదర్శనాదేవ తత్తుల్యన్యాయతయా భగవద్భక్తియోగోపకారకత్వేన - సాత్వతాం భక్తానాం పతిర్భగవాన్-ఏకేన - ఏకాగ్రేణ-మనసా నిత్యదా శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యః ధ్యేయః స్మర్తవ్యః పూజ్యశ్చ- ధ్యానమత్ర శ్రుతార్థప్రతిష్ఠాపనాత్మకం మననాపరపర్యాయం స్మరణం వివక్షితం - భక్త్యాత్మకస్య ధ్యానస్య శ్రవణాద్యనన్తరభావిత్వం హి వక్ష్యతే ॥౧౪॥ యస్య భగవతః-అనుధ్యా- అనుధ్యానం-భక్తిః సైవాసిః ఖడ్గస్తేనయుక్తాః సన్తః కుశలాః-కర్మైవ గ్రన్థిః తద్రూపం నిబన్ధనం బన్ధనం ఛిన్దన్తి- కర్మణో గ్రన్థిత్వరూపణం గ్రన్థివద్దుర్మోచత్వాత్ - గ్రన్థివద్దుర్మోచేన కర్మణా నిబధ్యత ఇతి నిబన్ధనం-కర్మాయత్తసంసారం ఛిన్దన్తీతి వా-తస్య కథాసు రతిం కో వా పుమాన్న కుర్యాత్ - సర్వోఽపి కుర్యాదేవేత్యర్థః- యస్య భక్తిరనర్థావహసంసృతినిరాసహేతుస్తస్య మహోపకర్తుర్భక్తియోగస్యానుగ్రాహకతయా తత్కథాసు రతిం సర్వోఽపి జనః కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥౧౫॥ యద్యపి "ధర్మః స్వనుష్ఠితః పుంసాం" ఇతి ధర్మస్య వాసుదేవకథారుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వోక్త్యైవ కథారుచిజనకత్వముక్తమేవ భవతి-అథాపి న సాక్షాదేవ ధర్మః కథారతిహేతుః

అతః పుంభిర్ద్విజశ్రేష్ఠా వర్ణాశ్రమవిభాగశః। స్వనుష్ఠితస్య ధర్మస్య సంసిద్ధిర్హరితోషణమ్ ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదేకేన మనసా భగవాన్ సాత్వతాం పతిః। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్యశ్చ నిత్యదా ॥౧౪॥ యదనుధ్యాసినా యుక్తాః కర్మగ్రన్థినిబన్ధనమ్। ఛిన్దన్తి కోవిదాస్తస్య కో న కుర్యాత్కథారతిమ్ ॥౧౫॥ శుశ్రూషోః శ్రద్దధానస్య వాసుదేవకథారుచిః। స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవణాత్ ॥౧౬॥ శృణ్వతాం స్వకథాః కృష్ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః। హృద్యన్తఃస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతామ్ ॥౧౭॥ నష్టప్రాయేష్వభద్రేషు నిత్యం భాగవతసేవయా। భగవత్యుత్తమశ్లోకే భక్తిర్భవతి నైష్ఠికీ ॥ ౧౮ ॥ తదా రజస్తమోభావాః కామలోభాదయశ్చ యే। చేత ఏతైరనావిద్ధం స్థితం సత్త్వే ప్రసీదతి ॥ ౧౯ ॥ ఏవం ప్రసన్నమనసో భగవద్భక్తియోగతః। భగవ

అపి తు సత్సఙ్గాది ద్వారాన్తరేణ చేత్యాహ ॥ శుశ్రూషోరితి ॥ శ్రోతుమిచ్ఛోః స్వధర్మనిరస్తశుశ్రూషాప్రతిబన్ధకస్యేత్యర్థః - శ్రద్ధాయుక్తస్య పుంసః వాసుదేవకథాయాం రుచిః హే విప్రాః మహతాం సేవయా-పుణ్యతీర్థానాం గఙ్గాదీనాం నిషేవణాచ్చ భవతి ॥౧౬॥ శ్రవణాదీనాం భక్తియోగోపకారప్రకారం దర్శయతి ॥ శృణ్వతామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ పుణ్యం-శృణ్వతాం కీర్తయతాం చ పుణ్యావహం-శ్రవణం కీర్తనం చ యస్య సః కృష్ణః - స్వకథాః శృణ్వతాం-సతాం సాధూనాం హృదయాన్తః స్థితః సన్ - అభద్రాణి భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకాని దురితాని - విధునోతి సుహృత్ - హేతుగర్భమిదం సుహృత్త్వాద్ధునోతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ నిత్యం భాగవతానాం సతాం సేవయా తత్సేవాపూర్వకభగవద్గుణశ్రవణేనేత్యర్థః ॥ అభద్రేషు-నష్టప్రాయేషు సత్సు-ఉత్తమశ్లోకే భగవతి నైష్ఠికీ దృఢా భక్తిర్భవతి, నష్టప్రాయేష్వితి ప్రాయగ్రహణేన-భక్తియోగాపనోద్యం ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకముత్తరఘోర్వాసరూపం త్వవశిష్యత ఇతి సూచితం- ఏవం తుల్యన్యాయతయా స్వధర్మేణాప్యుత్పత్తిప్రతిబన్ధకమాత్రమేవ నిరస్యత ఇతి సమ్యగుక్తం ప్రాక్ ॥ ౧౮ ॥ కథమభద్రేషు నష్టేష్వపి భక్తిర్భవతీత్యత్రాహ ॥ తదేతి ॥ నృణాం సతతం మహత్సేవైవ ధర్మస్తస్మాత్ - తదా - అభద్రేషు నష్టేషు తన్మూలాశ్చిత్తవిక్షేపాపరణహేతవో రజస్తమసోర్భావాః ధర్మాః కార్యభూతా ఇతి యావత్ - యే కామలోభాదయస్సన్తి- ఆదిశబ్దగ్రాహ్యాః క్రోధమోహాదయః- తే సర్వే నశ్యన్తి-నష్టేషు చ రజస్తమోభావేషు-ఏతైః- రజస్తమోభావైః - అనావిద్ధం అవిక్షిప్తమసూయితం చ- అత ఏవ-సత్త్వే-రజస్తమోభ్యామనభిభూతే సత్త్వగుణే స్థితం, సత్త్వప్రధానం సత్- స్థిరం సదితి యావత్-ప్రసీదతి-ప్రసన్నే చ చేతసి నైష్ఠికీ భక్తిరాశు భవతీతి భావః ॥ ౧౯ ॥ తదేవాహ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా ప్రసన్నం మనో యస్య తస్య ముక్తసఙ్గస్య విరక్తస్య పుంసః నైష్ఠికీ భక్తిర్భవతీతి శేషః- తస్మాచ్చ భక్తియోగాద్భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానం భగవత్స్వరూపగుణాయాథాత్మ్యసాక్షాత్కారాత్మకజ్ఞానం జాయతే - దృష్ట ఇత్యనన్తరోక్తేః, తచ్చ జ్ఞానం పరభక్తేః ఫలం ॥ భక్త్యాత్వనన్యయా శ

క్త్యాఽహమేవంవిధోఽర్జున। జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తప ఇతి వచనాత్ ॥ ౨౦ ॥ ఏవం సాక్షాత్కారపర్య
న్తభగవద్భక్తియోగసాధ్యం ఫలమాహ ॥ భిద్యత ఇతి ॥ ఆత్మని పరమాత్మని, ఈశ్వరే భగవతి, దృష్ట ఏవ దృష్టమాత్ర ఏవ సత్యే
వ, అస్య ద్రష్టుః పుంసః, సర్వకర్మాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని ఉత్తరపూర్వాఘరూపాణి - క్షీయన్తే నశ్యన్తి - అత ఏవ త
న్మూలాస్సర్వే సంశయా నశ్యన్తి - సర్వశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాజ్ఞానసంగ్రహః - తత స్తన్మూలకో హృదయగ్రన్థిః వద
నిర్మోచ్యోఽహం మమాభిమానః - భిద్యతే సమూలాసంస్పృతిర్నివర్తతే - తన్నివృత్త్యా చ బ్రహ్మప్రాప్తి స్తదనుభవశ్చ యత్నసి
ద్ధ ఇతి భావః ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తార్థస్యానుష్ఠానం దర్శయతి ॥ అత ఇతి ॥ యతో మోక్ష ఏవ నిరతిశయపురుషార్థ స్తత్సాధనం తు భ
క్తిరేవ, అతః కవయః నిరతిశయశ్రేయ స్తత్సాధనాభిజ్ఞాః - పరయా ముదా - భగవతి వాసుదేవే - భక్తిమాత్మప్రసాదనీం, కు
ర్వన్తి, ఆత్మప్రసాదనీం భక్తిం కుర్వన్తీత్యనేనారబ్ధభక్తియోగస్య చిత్తప్రసాదోఽపి శనైశ్శనైర్భక్తియోగాదేవ భవతీతి
సూచితమ్ ॥ ౨౨ ॥ నను సృష్ట్యాదికారణేషు బ్రహ్మరుద్రాదిదేవేషు సత్సు కథం వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయత్వేనో
చ్యత ఇతి శఙ్కాయామాహ ॥ సత్త్వమిత్యాదినాఽఽయావదధ్యాయసమాప్తి ॥ తత్ర భగవాన్వాసుదేవ ఏవ - హిరణ్యగర్భరుద్రా
ద్యజీవశరీరకతయా, స్వావతారరూపేణ చ, జగత్సృష్టిస్థితిలయకారణభూతః - తత్ర సాక్షాద్వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షో
పాయభూతా - తచ్ఛరీరభూతహిరణ్యగర్భాదిభక్తిస్తు " యో యో యాం యాం తనుం భక్త " ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా, అన్తవత్త్వ
ల్లోకాదిప్రాప్త్యుపాయః - యద్యపి, హిరణ్యగర్భాదిజీవశరీరకతయా తద్రూపేణావస్థితః - పరమాత్మైవ, తథాపి, కర్తృ
త్వభోక్తృత్వాదికం జీవగతమేవ, న తు పరమాత్మగతం, న హి శరీరగతధర్మాణాం శరీరిణి ప్రసక్తిరిత్యయమర్థోఽత్ర ప్రతి
పాద్యతే ॥ సత్త్వమితి ॥ సత్త్వాదయస్త్రయః, ప్రకృతేర్గుణాః, ప్రకృతేరితి సావధారణం వివక్షితం - ప్రకృతేరేవ గుణాః - న తు
జీవస్య పరస్య చేత్యర్థః, తైస్సత్త్వాదిభిర్యుక్తః - పరః, పురుషః, పరమపురుషః, యోగో త్రశరీరాత్మభావో వివక్షితః, ఏకః
సృష్టేః ప్రాగితి శేషః ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ, దిత్యాదిశ్రుత్యనురోధాత్ - ఏకత్వం చ కార్యదశావస్థనామరూపవిభాగ
ప్రయుక్తబహుత్వప్రతిసంబన్ధినామరూపవిభాగాభావప్రయుక్తవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వరూపం వివక్షి

తత్త్వవిజ్ఞానం ముక్తసఙ్గస్య జాయతే ॥ ౨౦ ॥ భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః । క్షీయన్తే చాస్య
కర్మాణి దృష్ట ఏవాత్మనీశ్వరే ॥ ౨౧ ॥ అతో వై కవయో నిత్యం భక్తిం పరమయా ముదా । వాసుదేవే భగవతి కుర్వ
న్త్యాత్మప్రసాదనీమ్ ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తః పరః పురుష ఏక ఇహాస్య ధత్తే । స్థి

తం - సృష్టేః ప్రాక్ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయా ఏక ఏవ సన్నిత్యర్థః । అస్య స్థూలచిదచిదాత్మకస్య
జగతః, స్థిత్యాదయే - స్థితిసృష్టిలయార్థం - స్థిత్యాద్యర్థమ్, భగవత్ప్రాధాన్యవివక్షయా, పరమపురుష ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూ
పేణ తన్మధ్యే స్వావతారరూపేణ స్థితిసృష్ట్యాదికృత్, హరివిరిఞ్చిహరేతి సంజ్ఞాః విష్ణుబ్రహ్మరుద్రసంజ్ఞాః, ఇతిశబ్దః ప్రకా
రార్థః, తేన యాపసంగ్రహః హర్యాదిరూపాణి తద్వాచకాని హర్యాదినామాని చ ధత్తే బిభర్తి - తత్ర - సత్త్వం తనుః శరీరమ
ధిష్ఠేయం యస్య తస్మాత్ - సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ - తద్భజనాదేవ - నృణాం భజతాం, శ్రేయాంసి జ్ఞాననిష్పత్తిభవనివృ
త్తిపరప్రాప్తిరూపాణి స్యుః ఖలు - సర్వకారణత్వాత్ సర్వస్మాత్పరత్వాత్ సమ్యగ్జ్ఞానవర్ధకసత్త్వప్రవర్తకత్వాచ్చ వాసు
దేవభక్తిరేవ మోక్షప్రదేత్యర్థః, నన్వేక ఏవ హర్యాదిసంజ్ఞా ధత్త ఇత్యనేన హర్యాదీనాం పరస్పరసంజ్ఞాభేద ఏవ, న వస్తు
భేద ఇతి ప్రతీత్యా త్రయాణామైక్యమేష్టవ్యం, తథా చ శ్రూయతే । బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇతి - స్మర్యతే చ,
బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్ యథా । ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్ బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః । తతస్స భగవాన్విష్ణు
ర్విష్ణూరుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరః ॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివా
త్మికామ్ । స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన ఇతి ॥ తతశ్చ వాసుదేవస్య సర్వస్మాత్పరత్వం నోపపద్యతే కిం చైక ఏవ
హర్యాదిసంజ్ఞా ధత్త ఇత్యనేన హర్యాదిభ్యః పరన్తత్త్వమస్తీత్యవగమ్యతే - యుక్తం చైతత్ - అత ఏవ హి విష్ణుర్బ్రహ్మాద
యః కాలః, యస్మిన్ బ్రహ్మా విష్ణుః రుద్రో ద్రష్టాస్తే సర్వే సంప్రసూయన్తే తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం తతో యదుత్తరత
రం తదరూపమనామయం య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవన్తీతి విష్ణోరపి పరతత్త్వవిభూతిత్వం తత ఉత్పత్తిః, పురుషశబ్దనిర్దిష్ట
నారాయణాతిరిక్తతత్త్వస్య మోక్షహేతుత్వమిత్యాదికం సర్వం శ్రూయమాణం సంగచ్ఛతే, కిం చ, అమృతస్యైష సేతురితి
సేతువద్భగవతోఽన్యప్రాపకత్వోక్తేశ్చ త్రిమూర్త్యతీర్ణమేవ సర్వజగత్కారణమితి నారాయణస్య న పరత్వం, నాపి
తద్భజనాన్ముక్తిః - కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతివిరోధప్రసఙ్గాదితి చేత్తత్రోచ్యతే, న తావత్త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నం -

నారాయణాత్ప్రజాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి చ్ఛన్దాంసి - నారాయణాదేవసముత్పద్యన్తే-ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః- ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా న చ శఙ్కరః- స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్ - తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః, యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రే భూతానాం వృత్త్యా సమసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరసం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ- బ్రహ్మదక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః॥ విభూతయో హరేరేతే జగతస్సృష్టిహేతవః ॥ రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జన్తవః॥ చతుర్విధాశ్చ తేసర్వే జనార్దనవిభూతయః ॥ ఆద్యో నారాయణో దేవస్తస్మాద్బ్రహ్మా తతో భవః, పరో నారాయణో దేవస్తస్మాజ్జాతశ్చతుర్ముఖః ॥ తస్మాద్రుద్రోఽభవద్దేవి - క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్ ॥ ఆవాం త్వదఙ్గే సంభూతౌ తస్మాత్కేశవనామభాక్ ॥ తవాన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితాః। సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచిత్ ॥ ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ॥ తదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ ॥ విష్ణురాత్మా భగవతో భగస్యామితతేజసః॥ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే - హరో హరతి తద్వశ ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురుషసృజ్యత్వ తద్విభూతిత్వ తదవమత్వతత్ప్రసాదాయత్తజ్ఞానవత్త్వతచ్ఛరీరత్వాదిధర్మాణాం తదైక్యవిరుద్ధానామవగతత్వాత్ బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యస్య చ - సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే-హరో హరతి తద్వశ ఇత్యాదిప్రమాణాన్తరానుగుణ్యేనాన్తరాత్మతయా ఆకృత్యధికరణన్యాయేన శరీరవాచినాం శరీరిపర్యన్తత్వేనాప్యుపపత్తేః బహుప్రమాణావగతభేదస్య నిర్వాహాసంభవాచ్చ- నాపి నారాయణాదుత్తీర్ణం తత్త్వాన్తరమస్తి- విశ్వమేవేదం పురుషస్తద్విశ్వముపజీవతి, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం-యమన్తస్సముద్రే కవయో వయన్తి,న తస్యేశే కశ్చన తస్య నామ మహద్యశః-పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తమ్-న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే,అగ్నిర్వై అవమో దేవానాం విష్ణుః పరమః-మత్తః పరతరం నాన్యత్కిఞ్చిదస్తి ధనఞ్జయ ॥ ఆభూతసంప్లవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్॥ఏకస్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు నారాయణస్స్మృతః ॥ న పరః పుణ్డరీకాక్షాద్దృశ్యతే పురుషర్షభ॥ పరం హి పుణ్డరీకాక్షాన్న భూతం న భవిష్యతి ॥ న విష్ణోః పరమో దేవో విద్యతే నృపసత్తమ ॥ న వాసుదేవాత్పరమస్తి దైవతం న వాసుదేవం ప్రణిపత్య సీదతి। దేశతః కాలతో వ్యాప్తిశ్చోక్షుదత్వం తథైవ చ॥ హరేర్విభూతిమాత్రం తు కేవలం సంప్రభాషితమ్ ॥ న దైవం కేశవాత్పరమ్॥ రాజాధిరాజస్సర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్ ॥ పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయస్సన్తి పరావరేశే - ఇత్యాదిభిర్బహుభిః ప్రమాణైః విష్ణోస్సర్వాధికత్వప్రదర్శనపూర్వకం తదధికదేవతాన్తరనిషేధాత్ , బ్రహ్మా విష్ణురుద్రేన్ద్రాస్తే సర్వే సంప్రసూయన్త ఇత్యత్ర విష్ణోరుత్పత్తిరవతారరూపా స్వసంకల్పమూలోచ్యతే- న తు బ్రహ్మరుద్రాదీనామివ కర్మమూలా- కారణవాక్యేష్వేకస్యైవ కృత్స్న జగత్కారణత్వావగమాత్త్రయాణాం సముచ్చిత్య కారణత్వానుపపత్తేః - కారణత్వోపాస్యత్వబోధకవాక్యగతానాం శివశంభ్వాదిసామాన్యశబ్దానాం భాగపశ్వధికరణన్యాయేన విశేషవాచినారాయణశబ్దార్థపర్యవసానోపపత్తేః, అచితస్సర్వకారణత్వానుపపత్తేరితీక్షత్యాద్యర్థవిరోధాచ్చ-రుద్రాదీనాం,అనపహతపాప్మత్వాత్ అహమస్మీత్యాదినా కార్యస్య కర్మవశ్యత్వశ్రవణాద్వాసుదేవాదిపదవాచ్యస్య తు తాదృశకర్మవశ్యత్వాశ్రవణాత్, లిఙ్గోత్పత్తేశ్చ, అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇత్యవతారరూపోత్పత్తిశ్రవణాత్ అజాయమాన ఇతి కర్మాయత్తోత్పత్తినిషేధాచ్చ కర్మకృతత్వస్యాప్రాప్తత్వాచ్చేతరోత్పత్తేస్తథాపవాదకాభావాచ్చ- తతో యదుత్తరతరమిత్యనేన కిముచ్యత ఇతి చేత్ - ఉచ్యతే- త్రిమూర్తిమధ్యే రక్షకత్వేనావతీర్ణస్య నారాయణస్య, అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీత్యాదినావగతాయాః, అద్భ్యస్సంభూత ఇత్యత్ర పూర్వానువాకోక్తం మహాపురుషత్వం వేదాహమేతమిత్యనేనైవ వాక్యేన ప్రత్యభిజ్ఞాప్య తస్య శ్రియః పతిత్వం మహాపురుషత్వాదిశ్రవణాత్తమేవ సర్వోత్తరం మహాపురుషం, యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కిఞ్చిత్ యస్మాన్నాణీయో న జ్యాయోఽస్తి కశ్చిత్ - వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, సర్వాననశిరోగ్రీవస్సర్వభూతగుహాశయః - సర్వవ్యాపీ చ భగవానితి సహస్రశీర్షత్వాదిధర్మాన్ప్రత్యభిజ్ఞాప్య,అనయోర్వాక్యయోర్మధ్యే ప్రయుక్తస్య, తతో యదుత్తరతరమితి వాక్యస్య సందంశన్యాయేన నారాయణపరత్వస్యావశ్యకత్వాత్ తత ఇత్యస్య శబ్దతోఽర్థతశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాపితపరామర్శిత్వస్యైవ న్యాయ్యత్వాత్, అన్యథా యస్మాత్పురుషాత్పరం వ్యతిరిక్తం కిఞ్చిదుత్కృష్టం నాస్తీతి పూర్వవాక్యోక్తం పురుషమేవ పరామృశ్య తద్వ్యతిరిక్తస్యోత్తరత్వప్రతిపాదనే పూర్వాపరవ్యా

భూతప్రసఙ్గాచ్చ తత ఉక్తహేతుభ్యః యత్పురుషశబ్దవాచ్యం తత్త్వం తదేవోత్తరతరం తత్త్వమితి, అమృతస్యైష సేతురిత్యాదినా వివిష్టార్థతత్త్వాన్తరప్రాపకత్వముచ్యతే, అపితు స్వప్రాప్త్యౌ స్వయమేవ హేతురితి దిక్ ॥ ౨౩ ॥ నను ప్రకృతిగుణత్వే సమానేపి కథం సత్త్వం మోక్షహేతుః కథమితరౌ గుణౌ తదహేతూ సత్త్వమపి మోక్షహేతుర్నా స్యాదితి శఙ్కాయాం దృష్టాన్తేన గుణానాం వైషమ్యముపపాదయతి ॥ పార్థివాదితి ॥ దారుణ ఇతి పఞ్చమీ, పార్థివాత్, పృథివీపరిణామరూపాద్దారుణః కాష్ఠాత్తావద్ధూమ ఉత్పద్యతే, తస్మాద్ధూమాత్ , అనన్తరమిత్యధ్యాహార్యతే- ధూమోపహ్యగ్నేః పూర్వముత్పద్యతే, తస్మాగ్న్యాచ్ఛాదనాన్తరం అగ్నిరుత్పద్యతే, స చ త్రయీమయః , యథా పార్థివదారూత్పన్నత్వావిశేషేపి ధూమో న ప్రకాశకః న చ స్వర్గసిద్ధ్యుపయికః అగ్నిస్తు ప్రకాశకః త్రయీప్రతిపాద్యత్రేతారూపేణ స్వర్గప్రదశ్చేతి తయోర్దృష్టాదృష్టకార్యవైషమ్యసిద్ధిః ॥ ఏవంస్తు తస్య పురుషస్య తమోగుణాచ్ఛాదనాన్తరం ప్రవర్తకం రజః తదనన్తరం మనసో నావిలత్వహేతుర్యత్సత్త్వం తదేవ బ్రహ్మదర్శనసాధనమితి కార్యవైచిత్ర్యోపపత్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ యతస్సత్త్వస్యైవ బ్రహ్మదర్శనసాధనత్వం యతశ్చ సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ నృణాం శ్రేయాంసి స్యుః అత ఏవ సత్త్వతనుం విష్ణుం మునయో భజన్తీత్యాహ ॥ భేజిర ఇతి ॥ అథ తస్మాత్పూర్వకాలే మునయః విశుద్ధం రజస్తమోభ్యామననువిద్ధం, సత్త్వం సత్త్వశరీరకం తత్ప్రవర్తకం భగవన్తమధోక్షజం భేజిరే ఉపాసాం చక్రిరే , ఏవమిహ తాన్మునీననుసృత్య , యే - తద్వత్సత్త్వతనుం భగవన్తం యే జనా ఉపాసత ఇత్యర్థః- తే క్షేమాయ కల్పన్తే శ్రేయోయుక్తా భవన్తీత్యర్థః - రజస్తమః ప్రధానా బ్రహ్మరుద్రౌ భజన్తస్తు న క్షేమాయ కల్పన్తే అపి త్వన్తవత్ఫలభాజో భవన్తీతి భావః ॥ ౨౫ ॥ నను కేచిద్బ్రహ్మరుద్రాద్యుపాసకా అపి దృశ్యన్తే న సర్వేపి విష్ణుమేవ కిం న భజన్త ఇతి శఙ్కాయాముపాసకానాం స్వస్వగుణానుసారేణైవోపాస్యదేవతావిషయకోపాసనాయాం రుచిర్జాయత ఇత్యాహ ॥ ముముక్షవ ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ముముక్షవస్సత్త్వగుణప్రధానాః అనసూయా

త్యాదయే హరివిరిఞ్చిహరేతి సంజ్ఞాః శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యుః ॥౨౩॥ పార్థివాద్దారుణో ధూమస్తస్మాదగ్నిస్త్రయీమయః । తమసస్తు రజస్తస్మాత్సత్త్వం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥౨౪॥ భేజిరే మునయోఽథాగ్రే భగవన్తమధోక్షజమ్ । సత్త్వం విశుద్ధం క్షేమాయ కల్పన్తే యేఽను తానిహ ॥౨౫॥ ముముక్షవో ఘోరరూపాన్హిత్వా భూతపతీనథ । నారాయణకలాః శాన్తా భజన్తి హ్యనసూయవః ॥౨౬॥ రజస్తమఃప్రకృతయస్సమశీలా భజన్తి వై । పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజేప్సవః ॥౨౭॥ వాసుదేవపరా వేదా వాసుదేవ

వః ఘోరరూపాన్ - భూతపతీన్ రుద్రాదీన్ తమఃప్రధానాన్ హిత్వా శాన్తాః శుద్ధసత్త్వప్రవర్తికాః - నారాయణస్య కలాః అవతారాన్ భజన్తి అనసూయవ ఇత్యనేన విష్ణుభక్తానాం దేవతాన్తరేషు తదుపాసకేషు చాసూయారాహిత్యం దేవతాన్తరభక్తానాం తు విష్ణౌ తత్పరేషు చాసూయావత్త్వం చాస్తీతి సూచితమ్ ॥ ౨౬ ॥ రజస్తమస్స్వభావాస్తు జనాః సమశీలాన్ రజస్తమస్స్వభావాన్ పితౄన్ భూతేశాన్ రుద్రాదీన్ ప్రజేశాన్ హిరణ్యగర్భాదీన్ ఆదిశబ్దేన సంకీర్ణదేవతాః సరస్వతీప్రభృతీశ్చ, ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చాన్యే యజన్తే తామసా జనా ఇత్యుక్తాన్ భజన్తి , కథం భూతాః శ్రీః సంపచ్చ ఐశ్వర్యమాధిపత్యం చ ప్రజాః పుత్రాదయశ్చ ఈప్సన్తి ఆప్తుమిచ్ఛన్తి, తథాభూతాః అనేన విష్ణుభక్తానాం అనన్యప్రయోజనత్వం అనన్తస్థిరఫలప్రాప్తిః - అన్యేషాం త్వన్తవత్ఫలప్రాప్తిశ్చేతి సూచితమ్ ॥ ౨౭ ॥ అథ సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః, వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః- యో యో యాం యాం తనుం భక్త ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యుక్తరీత్యా భాగద్వయాత్మకవేదవేద్యశ్చతుర్ముఖరుద్రాదిశరీరకస్తదన్తర్యామితయాఽనవచ్ఛిన్నైశ్వర్యఫలదశ్చ వాసుదేవ ఏవేత్యభిప్రాయేణాహ ॥ వాసుదేవపరా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ వేదాః పూర్వోత్తరభాగద్వయాత్మకాః వేదాః వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరస్తాత్పర్యభూమిర్యేషాం తథాభూతాః , నన్వగ్న్యాదిదేవతోద్దేశ్యకయాగహోమాదికర్మప్రతిపాదకవేదపూర్వభాగస్య కథం వాసుదేవపరత్వమిత్యత ఆహ ॥ వాసుదేవపరా మఖా ఇతి ॥ మఖా అగ్న్యాదిదేవతాపూజాత్మకాః యాగాదయః వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరః ప్రధానః ప్రధానతయా ఆరాధ్యో యేషాం తథాభూతాః అగ్న్యాదిశరీరకతయా తద్రూపో వాసుదేవ ఏవ మఖైరారాధ్య ఇత్యర్థః ॥ కేవలమగ్న్యాదిదేవతాపూజామాత్రత్వాభిమానేన యే మఖాననుతిష్ఠన్తి తేషామపి తత్సమీహితం ఫలం తైరవిజ్ఞాతోపి వాసుదేవోఽగ్న్యాద్యన్తర్యామితయారాధితః ప్రయచ్ఛతీతి భావః ॥ ఏవమారాధితోఽన్తవత్ఫలం ప్రయచ్ఛతీతి చ భావః ॥ తథా చోక్తమ్ ॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు

రేణచ। నతు మామభిజానన్తి తత్త్వేనాతశ్చ్యవన్తి త ఇతి ॥ ఏవం తుల్యన్యాయతయా వేదాన్తేషు క్వచిత్ క్వచిత్ కాలాగ్నిరుద్రోపనిషత్ప్రభృతి తద్ధవవిద్యావిషయరుద్రాద్యుపాసనాత్మకా యోగా అపి రుద్రాదిశరీరకవాసుదేవవిషయా ఇత్యాహ ॥ వాసుదేవపరా యోగా ఇతి॥ వాసుదేవః పరో విషయో యేషాం త ఇత్యర్థః, ప్రాయశో వేదాన్తేషు విహితా యోగాః వాసుదేవవిషయా ఏవ శ్రూయన్తే క్వచిదాపాతతో రుద్రాదివిషయత్వేన ప్రతీయమానా అపి తత్తత్ప్రకరణగతైర్లిఙ్గై రుద్రాదివ్యసమ్బధ్యమానైస్తచ్ఛరీరకవాసుదేవవిషయత్వేనైవ నిశ్చీయన్త ఇతి భావః॥ ఏవం నిఖిలనిగమవేద్యో వాసుదేవ ఏవేత్యుక్తమ్ అథ తత్పూర్వభాగోపబృంహణాత్మకతన్త్రాలకస్మృత్యాదిప్రతిపాద్యాః స్మార్తక్రియారాధ్యశ్చ స ఏవేత్యాహ ॥ వాసుదేవపరాః క్రియా ఇతి॥ క్రియాః, స్మార్తాః, శ్రౌతాశ్చ మన్త్రముఖా ఇత్యుక్తత్వాత్, పూర్వవదర్థః ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ అథ వేదాన్తార్థోపబృంహణార్థతయా ప్రవృత్తకపిలాద్యాగమోక్తప్రకృతిపురుషవిషయకజ్ఞానమపి ప్రకృతిపురుషశరీరకపరమాత్మవిషయకమేవేత్యాహ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానమితి॥, జ్ఞానం ప్రకృతిపురుషవిషయకం వాసుదేవపరం వాసుదేవవిషయకం - విశేషణబుద్ధిశబ్దయోర్విశేష్యపర్యన్తత్వాదితి భావః॥ కపిలాదిభిస్తుత థానబుద్ధమితిచ భావః, తథా వేదాన్తార్థోపబృంహణపరమన్వాదిస్మృత్యుక్తకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణానశనాదితపశ్చ వాసుదేవారాధనరూపమిత్యాహ॥ వాసుదేవపరం తప ఇతి - కిం బహునా సర్వే వైదికాః స్మార్తాశ్చ ధర్మాస్తత్ప్రాప్త్యాగతయశ్చ వాసుదేవాధీనా ఇత్యాహ॥ వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిరితి ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ కథం వేదాదీనాం వాసుదేవపరత్వమిత్యాశఙ్కాయాం - తదాత్మానం స్వయమకురుతేత్యుక్తరీత్యా సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం స్వాత్మానం జగద్రూపేణ పరిణమయ్య తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థానాదవాసుదేవాత్మకవస్త్వభావాదిత్యాహ॥ స ఏవేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవ వాసుదేవ ఏవ - నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయావస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ఏవకారేణ తచ్ఛబ్దపరామృష్టపూర్వప్రస్తుతభగవద్వాచకవాసుదేవశబ్దావయవార్థేన చేదం లబ్ధం భవతి, యద్వా ఇదం పరిదృశ్యమానం జగత్, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవాసీదిత్యధ్యాహారః - సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి స్థా

పరా మఖాః। వాసుదేవపరా యోగా వాసుదేవపరాః క్రియాః॥ ౨౮ ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానం వాసుదేవపరం తపః। వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిః ॥ ౨౯ ॥ స ఏవేదం ససర్జాగ్రే భగవానాత్మమాయయా। సదసద్రూపయా చాసౌ గుణమయ్యాఽగుణో విభుః॥ ౩౦ ॥ తయా విలసితేష్వేషు గుణేషు గుణవానివ। అన్తః ప్రవిష్ట ఆభాతి విజ్ఞానేన విజృమ్భితః ॥ ౩౧ ॥ యథా హ్యవహితో వహ్నిర్దారుష్వేకః స్వయోనిషు। నానేవ భాతి విశ్వా

న ప్రమాణాత్ ఏవకారశ్చ ఇదమిత్యనేన నామరూపవిభాగభిన్నం జగన్నిర్దిశ్య తస్య వాసుదేవరూపేణావస్థానోక్త్యా వియదాదివస్త్వన్తరవ్యావర్తకః ఏవకారప్రయోగేణచ, ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీతి స్మృత్యనురోధాచ్చ, అన్యథా న కర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదిత్యుక్తన్యాయేనాకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశాదిదోషప్రసఙ్గాచ్చ, సూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యం లబ్ధం, సృష్టేః ప్రాగేవమవస్థితో భగవానాత్మనః స్వస్య మాయయా స్వశరీరభూతయా మాయయా గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రచురయా సదసద్రూపయా మహదాదిపృథివ్యన్తకార్యకారణరూపేణ పరిణమమానయా - విభుర్వ్యాపకః సదసద్రూపేష్వన్తరాత్మతయాను ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః ॥ అథాప్యగుణః వ్యాప్యగతగుణైరస్పృష్టః ఇదం జగత్ ససర్జ ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ ఏవం సమష్టివ్యష్ట్యవస్థాచిదన్తర్యామితయా తత్కారణతయా చ తద్రూపేణావస్థానముక్తమ్, అథోభయావస్థప్రకృతిసంసృష్టజీవశరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థితిమాహ ॥ తయేతి ॥ తయా ఆత్మమాయయా - విలసితేషు రచితేషు - ఏషు పరిదృశ్యమానేషు గుణేషు - గుణశబ్దో లాక్షణికః గుణకార్యభూతబ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తశరీరేష్విత్యర్థః॥ విజ్ఞానేన జీవేన - విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే య ఆత్మని తిష్ఠన్ యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ ఇతి శ్రుతిప్రయోగాత్ - తేన విజృమ్భితః విశిష్టః - తచ్ఛరీరక ఇత్యర్థః॥ యస్య విజ్ఞానం శరీరమితి శ్రుతేః - యద్వా విజ్ఞానరూపేణ విజృమ్భితః భాసమానః తచ్ఛరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా చ తద్రూపేణ ప్రకాశమాన ఇత్యర్థః ॥ అన్తః ప్రవిష్టః జీవద్వారా దేవాదిశరీరేష్వనుప్రవిష్టః - గుణవానివ సాక్షాద్దేవాదిశరీరతచ్ఛరీరకజీవగతధర్మవానివాభాతి॥ ఇవశబ్దస్యాయమభిప్రాయః - కారిన్యవాన్ యో బిభర్తి - నృసింహరూపీ భగవాన్ శ్వేత ఇత్యత్ర కారిన్యశ్వైత్యాదివచ్ఛరీరభూతజీవే హేయసమ్బన్ధః, నతు శరీరిణి వాసుదేవ ఇతి, తథా తస్యైకస్యైవ దేవాదిశరీరభేదేనానేకధావస్థితిశ్చేతి ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ ఏతదేవ దృష్టాన్తముఖేనోపపాదయతి॥ యథేతి॥ అభివ్యక్తిస్థానమత్ర యోనిశబ్దేనోక్తమ్ - నతూపాదానం - నహి ప్రకృతిర్జీవస్యోపాదానం న వా వహ్నేర్దారూపాదానం - కిం తు నిమిత్తం - వాయోరగ్నిః అగ్నేరాప ఇతి హి సృష్టిక్రమః - యథా దారుభ్యో వహ్నిరవహితః వ్యతిరిక్త ఏవాభివ్యక్త ఏవ వా

సన్-స్వయోనిషుస్వాభివ్యక్తిస్థలేషు దారుషు-నానేవానేక ఇవ-భాతిజ్వలతి - అగ్నేస్స్వస్యైకరూపత్వేపి తార్ణపార్ణశాఖాదిభేదవాన్ భాతి , ఏవం ప్రకృతిపరిణామరూపదేహేష్వభివ్యక్తోజీవో జ్ఞానానన్దరూపత్వేనైకరూపోపి దేవోహంమనుష్యోహమితి దేవాదిభేదభిన్నోభాతీత్యర్థః,పుంశబ్దోజీవవాచీతచ్ఛరీరకపరమాత్మసర్వాత్మః, పుమాన్విశ్వాత్మా, జీవశరీరకః సర్వేశ్వరఏకఏవ- దేవాదిరూపేణనానాభాతీత్యర్థః ॥ దారుషుమాంతేష్వితిదృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరధిష్ఠేయబహుత్వోక్త్యాయథాహ్రస్వత్వస్థూలత్వవక్రత్వాదిభేదశ్చ దారుగత ఏవ-నాగ్నిగతః - తథాదేవత్వాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదిభేదోపినవిశ్వాత్మగతః-కింతుతచ్ఛరీరకజీవగతఇతిసూచితమ్-వహ్నిర్విశ్వాత్మైత్యైకత్వనిర్దేశేనవహ్నివద్విశ్వాత్మనోపి సర్వత్రావస్థితస్యస్వరూపతఃస్వభావతోవానావస్థాన్తరాపత్తిరితిసూచితమ్,ఇయాంస్తుపిశేషః-దారుష్వగ్నిస్స్వాత్మనాదభివ్యక్తోనానాభాతి దార్ష్టాన్తికేతుజీవద్వారాదేవాదిరూపేణనానాభాతీతి,జీవవిశిష్టదేవాదిశరీరాణామేవాధిష్ఠేయత్వాత్ ॥౩౨॥ యదాపి విశ్వాత్మనః స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారాదేవాదిరూపేణనానాభానం - ఏవంసుఖదుఃఖాదిభోక్తృత్వంతన్నిమిత్తంకర్తృత్వంచస్వశరీరభూతజీవద్వారైవ-స్వతస్తుతదుభయరహితఇత్యాహ ॥అసావితి। అసౌవిశ్వాత్మా,గుణమయైః,సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపత్వేనతత్ప్రచురైఃభూతసూక్ష్మాదిరూపైః, భావైఃపదార్థైః,తత్రభూతాని-పృథివ్యాదీనిసూక్ష్మాణిగన్ధాదీని,ఇన్ద్రియాణిశ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేన్ద్రియాణివాగాదికర్మేన్ద్రియాణిచ,ఆత్మా , అన్తఃకరణంజీవోవా, ఏభిః, స్వేనైవకర్త్రా నిర్మితేషు,భూతేషుదేవాదిషు,నిర్విష్టఃజీవద్వారాఽనుప్రవిష్టః, తద్గుణాన్ గన్ధాదీన్విషయాన్భుఙ్క్తే, జీవద్వారావిషయాన్భుఙ్క్తే, నతుస్వతఇత్యర్థః, భోక్తృత్వసమవ్యాప్తంకర్తృత్వమప్యత్రవివక్షితం,జీవద్వారాపుణ్యాపుణ్యరూపాణికర్మాణిచకరోతీత్యర్థః- అత్రవిశ్వాత్మన్యుచ్యమానంభోక్తృత్వంకర్తృత్వంచప్రయోజకత్వరూపంవివక్షితమ్ ॥౩౩॥ యద్వా,యథాసత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్గుణాఇత్యాదినా సర్వకారణాత్పరమపురుషాదేవోపాస్యమానాత్,నృణాం శ్రేయాంసి,కారణత్వోపాస్యత్వమోక్షదత్వాదీనాం, కారణంతుధ్యేయః,అమృతస్యైషసేతురిత్యాదిప్రమాణైరేకనిష్ఠత్వావగమాత్,నతుబ్రహ్మరుద్రాదిభ్యః, తేషాంకర్మవశ్యత్వేపరమపురుషసృజ్యత్వేసుఖదుఃఖాదిభోక్తృ

త్మా భూతేషు చ తథా పుమాన్ ॥ ౩౨ ॥ అసౌ గుణమయైర్భావైర్భూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మభిః। స్వనిర్మితేషు ని

త్వాదినోపాసకతుల్యత్వాదితిసూచితమ్, అదతదుపపాదనాయసర్వజీవానాంపరమపురుషస్సృష్టకర్మానుగుణకరణకళేబరాదిసంబన్ధం,తత్ప్రయుక్తంకర్తృత్వంభోక్తృత్వ, మేషాంకర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వేనౌపాధికత్వం,స్వభావతస్తుజ్ఞానైకాకారత్వంచేత్యాహ-సఏవేదమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,సఏవేదమిత్యస్యాయమేవార్థః ॥౩౪॥ తయేతి॥ తయాఆత్మమాయయాపిలసితేషు,రచితేషుఏషుగుణేషుగుణకార్యేషుబ్రహ్మాదిశరీరేషు,అన్తఃప్రవిష్టో-జీవఇతిశేషః-పుమానిత్యస్యోత్తరశ్లోకాదపకర్షోవా,విజ్ఞానేన,స్వధర్మభూతజ్ఞానేన,విజృమ్భితఃదేహమాత్మత్వేనాభిమన్యానఇత్యర్థః॥గుణవానివదేవత్వాదిధర్మవానివ, ఆభాతి,దేవోహంమనుష్యోహంకృశోహంస్థూలోహమిత్యభిమన్యతఇత్యర్థః, ఇవశబ్దేనవస్తుతోదేహవిలక్షణస్తద్గతధర్మైరస్పృష్టఏవేతి సూచ్యతే ॥౩౫॥ తదేవోపపాదయతి॥యథేతి యథైకఏవవహ్నిఃస్వయోనిషుస్వాభివ్యక్తిస్థానేషుతృణపర్ణాదిష్వభివ్యక్తోనానేవభాతితార్ణపార్ణత్వాదిభేదవానివభాతి,ఇవశబ్దేనవస్తుతోవహ్నిరేకరూపఏవ, ఏవంవిశ్వాత్మావిశ్వస్యాత్మా తనజాతస్యాత్మాభూమాన్ జీవోప, భూతేషుదేవాదిశరీరేషు,నానేవభాతిదేవోహంమనుష్యోహమిత్యాదిరూపేణనానాభాతి,వస్తుతోజ్ఞానైకాకార ఏకరూప ఏవేత్యర్థః, విశ్వాత్మేతి జాత్యభిప్రాయకఏకవచననిర్దేశః,ఏకో బ్రీహిస్సుసంపన్నస్సుభిక్షంకురుతేప్రజా ఇత్యత్ర బ్రీహిశబ్దవత్,ఏవంచజీవైకత్వాభిమానకార్యాః, దృష్టాన్తేపివహ్నిత్వేనైకత్వేఽపితద్వ్యక్తిభేదోఽభిప్రేతః, నహ్యైవమైకైకస్యజీవస్యదేవాదిశరీరస్యయుగపన్నానారూపేణభానాభావఇతివాచ్యమ్ , ఏకైకఏవ కశ్చిత్ క్రమేణ దేవమనుష్యాదిశరీరాణ్యుపాదాయ దేవోహంమనుష్యోహమిత్యాదిరూపేణాభిప్రాయాత్,నహిదృష్టాన్తేపితార్ణత్వపార్ణత్వేనభానం ॥౩౬॥ అసౌ ... సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకభగవన్మాయాపరిణామరూపైః పృథివ్యాదిభూతగన్ధాదిశబ్దాత్రజ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియాన్తఃకరణైః,భావైఃపదార్థైః, స్వనిర్మితేషుస్వకర్మానుసారేణనిర్మితేషు,భూతేషుదేవాదిశరీరేషు,నిర్విష్టః, గుణాన్ శబ్దాదివిషయాన్ భుఙ్క్తే, తన్నిమిత్తానికర్మాణిచపుణ్యాపుణ్యరూపాణికరోతీతిచవివక్షితంవేదితవ్యమ్ ... , ... ఇత్యాదిభిః, కేవలంపరమాత్మైవప్రతిపాద్యతే,తదాజ్ఞానేనేత్యస్యసహజస్వరూపజ్ఞానేనేత్యర్థః - ప్రమాణాపరవపురుషః గుణాన్ భుఙ్క్తే ఇత్యస్యలీలారస

రూపాణ్గుణాన్స్పృశతీత్యర్థః ॥౩౩॥ తదేవం పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నిశ్చిత్య సితుమర్హసీత్యస్యోత్తరముక్తమ్, అ
థయ, త్వాంతజానాసిభద్రం తఇత్యాదినా శ్రీకృష్ణావతారతచ్చరిత్రతదితరావతారతచ్చరిత్రాదికం చ పృష్టం, తత్ర శ్రీకృష్ణా
వతారతచ్చరిత్రాదికం విశిష్య దశమైకాదశస్కన్ధాభ్యాం, సర్వావతారాణ్తచ్చరిత్రాణి చ విశిష్య తత్రతత్ర తృతీయాదిషు
వివక్షుస్తావత్సమాసతః, సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనమాహ, భావయత్యేష సత్త్వేన లోకాన్ లోకస్రష్టృత్వేన లో
కాన్స్వాపయన్ కర్మవశ్యాన్ చేతనానుజ్జీవయితుం సత్త్వేనోపలక్షితః, శుద్ధసత్త్వమూర్తిః, తిర్యఙ్నరసురాదిషు లీలావతారైస్స్వ
నురతో భవతి, భావయతీతి పాఠే, లోకభావనః లోకస్రష్టా ఏష సర్వేశ్వరః తిర్యగాదిషు మత్స్యాదిషు మధ్యేలీలయావతా
రాన్ స్వైస్వనురతః, లీలావతారైరిభ క్తైస్స్వనురతో వా, సత్త్వేన లోకాన్భావయతి త్రాసయతి సాధుపరిత్రాణాయ మత్స్యాద్య
వతారం ధత్త ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ ఇతి శ్రీభాగవతే ప్రథమస్కన్ధటీకాయాం ద్వితీయోఽధ్యాయః.

తదేవం ప్రథమేఽధ్యాయే ప్రశ్నః కృతః - ద్వితీయే తు సత్త్వప్రవర్తకభగవద్భక్తైరేవ మోక్షప్రదత్వాద్భగవదీయప్ర
బన్ధ ఏవ శ్రోతవ్య ఇతి స్థాపితం - అవతారప్రయోజనం చోపక్షిప్తం - అథ భగవదవతారవిశేషతచ్చరితాని విస్తరేణోపరి వివ
క్షుతా సూతేన - భగవతోఽనేకే అవతారాస్సన్తీతి ప్రతిపాద్యతే తృతీయేఽధ్యాయే - జగృహ ఇత్యాదినా - తత్రావతారాశ్చ
ద్వివిధాః - అనుప్రవేశావతారాః - స్వేనరూపేణావతారాశ్చేతి - అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయో
గః కృతః ద్వివిధానపి తాన్వక్తుం తదుపయోగిత్వేన ప్రథమం చేతనమిశ్రం ప్రకృతిప్రాకృతజాతమేకం - శుద్ధసత్త్వమయం ప
రం చేతి రూపద్వయం భగవతోఽస్తీతి వివక్షుస్స్వర్వం ప్రకృతిప్రాకృతాత్మరూపపరిగ్రహమాహ ॥ జగృహ ఇతి ॥ పురుషాః -
క్షేత్రజ్ఞాః - తత్సంబన్ధి పౌరుషం తన్మిశ్రమిత్యర్థః - ఏకాదశేన్ద్రియపఞ్చభూతాత్మకాం షోడశకలాయస్మిం స్తత్తథా - మ

ర్వేష్టోభు క్తైభూతేషు తద్గుణాన్ ॥ ౩౩ ॥ భావయనేష సత్త్వేన లోకాన్వై లోకభావనః । లీలావతారానురత
తో దేవతిర్యఙ్నరాదిషు ॥ ౩౪ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః
సూత ఉవాచ ॥ జగృహే పౌరుషం రూపం భగవాన్మహదాదిభిః । సంభూతం షోడశకలమాదౌ లోకసిసృక్ష
యా ॥౧॥ యస్యామ్భసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః । నాభిహ్రదామ్బుజాదాసీద్బ్రహ్మా విశ్వసృజాం ప
తిః ॥౨॥ యస్యావయవసంస్థానైః కల్పితో లోకవిస్తరః । తద్వై భగవతో రూపం విశుద్ధం సత్త్వమూర్జితమ్ ॥౩॥
పశ్యన్త్యదో రూపమదభ్రచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ । సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం

హదాదిభిస్సంభూతం రూపం - అణ్డకారణం సమష్టితత్త్వజాతమిహ రూపశబ్దేన వివక్షితం - సముదాయస్య మహదాదిభి
స్సంపాద్యత్వాన్మహదాదిభిస్సంభూతమిత్యుక్తమ్ - లోకసిసృక్షయా జగృహే - బ్రహ్మాదితదన్తర్వర్తికార్యజాతసిసృక్ష
యా రూపం జగృహ ఇత్యర్థః ॥౧॥౨॥ అథ స్వాసాధారణం రూపమాహ ॥ యస్యేతి ॥ ప్రథమస్య యస్యేతి పదస్య యోఽర్థ
స్స తద్వా ఇతి తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే ॥ ద్వితీయం తు యస్యేతి పదం చతుర్ముఖపరం - చతుర్ముఖశరీరాది దేవమనుష్యాదిస్ర
ష్టిః పురాణాన్తరేషు స్పష్టా - యస్యావయవసంస్థానైః యచ్ఛరీరావయవపరిణామైః - దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః - స బ్ర
హ్మా - విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం - పతిః - యస్యామ్భసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః - అనిరుద్ధస్య - నాభిహ్రదామ్బుజా
దాసీత్తద్భగవతో రూపం - ఊర్జితం - విశుద్ధసత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయమితి శ్లోకద్వయమేకవాక్యమ్ । ఏతస్య రూపస్యజ్ఞానదృశ్య
త్వముపరిచ్ఛేద్యత్వం సర్వావతారనిదానత్వం చాహ ॥ పశ్యన్తీతి సార్ధశ్లోకేన ॥ యద్వా ॥ జగృహ ఇత్యాదిశ్లోకానామేవమ
ర్థః - అజడేష్వనుప్రవేశరూపేణ స్వేనరూపేణ వాప్యవతారైస్తత్ర ప్రథమస్య దేవాదిష్వనుప్రవేశరూపత్వాత్తత్రవక్త
వ్యాంశాభావాత్ - స్వేనరూపేణావతారోపయోగిదివ్యమఙ్గళవిగ్రహయోగ ఉచ్యతే - ఆదౌ మహదాదిభిర్లోకసిసృక్షయా -
షోడశకలం భూతేన్ద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం - పౌరుషం పరమపురుషసంబన్ధి - రూపమనిరుద్ధాఖ్యరూపం - సంభూతమా
విర్భూతం - జగృహే పరిజగ్రాహ - యస్యామ్భసీతి స్ఫుటమ్ - యస్యావయవేతి - యస్యానిరుద్ధస్య అవయవసంస్థానైః - శరీ
రమాత్రప్రకృత్యేకదేశపరిణామైః - లోకవిస్తరః కల్పితః - తస్య భగవతో రూపం శుద్ధసత్త్వమయమూర్జితమత్యుత్కృష్టమిత్య
ర్థః ॥౩॥ పశ్యన్తీతి ॥ అదః - ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం - అదభ్రచక్షుషా అనల్పజ్ఞానేన మనసా - పశ్యన్తి - మనసా తు విశుద్ధే
న - దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిరిత్యాద్యుక్తరీత్యా యోగపరిశుద్ధమనసా పశ్యన్తీత్యర్థః - ప్రత్యేకం

౩౪ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ భావయత్యేష సత్త్వేన.

సహస్రసఙ్ఖ్యాకైః పాదాదిభిరద్భుతమ్ - తత్ర ప్రత్యేకం సహస్రం మూర్ధాదయో యస్మిన్ - తత్ర శ్రవణం శ్రోత్రం - సహస్రైః మౌళిభిః కిరీటైః అమ్బరైశ్చ కుణ్డలైశ్చోల్లసత్ ॥ ౪ ॥ ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం నానావిధానామవతారాణాం నిదానం మూలకారణం - బీజం - కృత్స్నజగద్బీజభూతం - కృత్స్నజగత్స్రష్టృచతుర్ముఖోత్పత్తిస్థానత్వాదితి భావః - అవ్యయం - అపక్షయాదివికారరహితం - అనేన అప్రాకృతత్వముక్తమ్ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతోఽనిరుద్ధస్య - అంశాంశేన శరీరభూతచిదచిత్తత్త్వైకదేశేన దేవాదయస్సృజ్యన్తే ॥ ౫ ॥ స ఏవ - పరమపురుష ఏవ - బ్రహ్మా - చతుర్ముఖశరీరకస్సన్ - ప్రథమం కౌమారం సనత్కుమారాదిసర్గం - ఆస్థితః సనకాదిరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః - అఖణ్డితం నిర్విఘ్నం - బ్రహ్మచర్యం ఊర్ధ్వరేతస్కత్వోపేతం భగవదుపాసనం - చచార చకార - తే చ కుమారాః ప్రథమావతారరూపాః - ప్రథమమితి విశేషణాద్ద్వితీయమిత్యాద్యనన్తరోక్తేశ్చ - ఇమే కుమారాః - అనుప్రవేశావతారరూపాః - తథా చతుర్ముఖోపబ్రహ్మగోపధరః - బ్రహ్మనారాయణాత్మక ఇత్యాదిభిస్సృష్ట్యాదికాలే తదాత్మకతయా యోగిభిశ్చిన్త్యత్వవచనాత్ - భగవతానేన కేన చ, ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః ॥ ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః ॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః ॥ అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః । పశ్చాదుద్భూతబోధాస్తే ధ్యానే నైవోపకారకాః ॥ నైసర్గికో నైవ బోధస్తేషామప్యన్యతో యత ఇతి, చతుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయత్వాసమ్భవాత్ ముక్తానాం బద్ధానామేవ సతాం పశ్చాద్యోగేనోద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపాపన్నానాం చ, స్వాభావికశుద్ధివిరహేణ ముముక్షూపాస్యత్వనిషేధాత్, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ఇతి శ్రీజన్మరహస్యవచనైకార్థ్యాచ్చ, తదేవం చతుర్ముఖసనకాదయః భగవదనుప్రవేశావతారః ప్రథమశ్చేత్యుక్తం భవతి, బ్రహ్మచర్యం చ

సహస్రమౌల్యమ్బరకుణ్డలోల్లసత్ ॥ ౪ ॥ ఏతన్నానావతారాణాం నిదానం బీజమవ్యయమ్। యస్యాంశాంశేన సృజ్యన్తే దేవతిర్యఙ్నరాదయః ॥ ౫ ॥ స ఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం రూపమాస్థితః। చచార దుశ్చరం బ్రహ్మా బ్రహ్మచర్యమఖణ్డితమ్ ॥ ౬ ॥ ద్వితీయం తు భవాయాస్య రసాతలగతాం మహీమ్ । ఉద్ధరిష్యన్నుపాదత్త యజ్ఞేశస్సౌకరం వపుః ॥ ౭ ॥ తృతీయమృషిసర్గం వై దేవర్షిత్వముపేత్య సః। తన్త్రం సాత్వతమాచష్ట నైష్కర్మ్యం కర్మణాం యతః ॥ ౮ ॥ తుర్యే ధర్మకలాసర్గే నరనారాయణావృషీ। భూత్వాత్మోపశమోపేతమకరోద్దుశ్చరం తపః ॥ ౯ ॥ పఞ్చమః కపిలో నామ సిద్ధేశః కాలవిప్లుతమ్ । ప్రోవాచాసురయే సాంఖ్యం తత్త్వగ్రామవినిర్ణయమ్ ॥ ౧౦ ॥ షష్ఠమత్రేరపత్యత్వం వృతః ప్రాప్తోఽనసూయయా। ఆన్వీక్షికీమలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్య ఊ

చారిత్యవతారప్రయోజనముక్తమ్, ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౬ ॥ అథ ద్వితీయావతారమాహ ॥ ద్వితీయం త్వితి ॥ అస్య జగతః భవాయ అభ్యుదయాయ, రసాతలగతాం మహీం పృథివీముద్ధరిష్యన్ యజ్ఞేశో భగవాన్ ద్వితీయం సౌకరం వారాహం వపురుపాదత్త జగృహే, వరాహో ద్వితీయావతార ఇత్యర్థః, అయం చ స్వేనరూపేణైవావతారః, యజ్ఞేశ ఇత్యనేన యజ్ఞారాధ్యత్వతత్ఫలదత్వతచ్ఛరీరకత్వాద్యుక్తేః, వపురాదత్తేతి వపుర్మాత్రపరిగ్రహోక్తేః, అస్య భవాయేతి కేవలసాధుపరిత్రాణార్థత్వసూచనాచ్చ ॥ ౭ ॥ తృతీయమితి ॥ తృతీయం వపురుపాదానమ్, ఋషివర్గః ఋషిరూపజన్మేత్యర్థః, తత్ర తృతీయేఽవతారే స భగవాన్ దేవర్షిత్వం నారదరూపత్వమాపద్య నారదాఖ్యజీవమనుప్రవిశ్యేత్యర్థః, సాత్వతం తన్త్రం పఞ్చరాత్రశాస్త్రమాచష్ట అవోచత్, ప్రవర్తయామాసేత్యర్థః, తన్త్రం విశినష్టి, యతస్తన్త్రాత్, కర్మిణాం నివృత్తిధర్మవతాం నైష్కర్మ్యం ప్రవృత్తిధర్మవిరహః, ప్రవృత్తిధర్మాణామకర్తృతాఽవగమ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తుర్య ఇతి ॥ ధర్మకలాసర్గే ధర్మాత్పితుః కలాసర్గే, దేహజన్మరూపే, తుర్యే చతుర్థావతారే, నరనారాయణాఖ్యావృషీ భూత్వా ఆత్మోపశమః ఇన్ద్రియనిగ్రహః, తేనోపేతం దుశ్చరమితరైశ్చరితుమశక్యం తపశ్చకార ॥ ౯ ॥ పఞ్చమ ఇతి, పఞ్చమోఽవతారః కపిలో నామ కపిలాఖ్యః, సిద్ధానాం ఆత్మయాథాత్మ్యానుసన్ధానయోగేన సిద్ధానాం స్వస్వరూపాపన్నానామీశః, కాలేన ప్రవర్తయితృరహితేన కాలేన, విప్లుతం తిరోహితం సాంఖ్యం, కథం భూతం - తత్త్వానాం ప్రకృతిమహదాదీనాం గ్రామస్య కలాపస్య వినిర్ణయో యాథాత్మ్యనిర్ణయో యస్మాత్తథాభూతమ్, ఆసురయే ప్రోవాచ, ఆసురిర్నామ సిద్ధేషు ప్రధానస్తస్మై ॥ ౧౦ ॥ షష్ఠమితి ॥ అత్రేః ప్రజాపతేః అపత్యత్వం ప్రతివృతః మమ పుత్రో భవేత్యత్రిణా వృత ఇత్యర్థః, అనసూయయా అత్రేర్భార్యయా ప్రాప్తః - తస్యాః, పుత్రో దత్తాత్రేయాఖ్యో భూత్వేత్యర్థః - అలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్యశ్చ, ఆన్వీక్షికీం అధ్యాత్మవిద్యాం, ఊచివాన్, య ఊచివాన్ తం షష్ఠమవతారం విద్యాత్ ఇతి యచ్ఛబ్దాధ్యాహారే

శాన్వయః-షష్ఠం షష్ఠరూపం త్వితి వా ॥౧౧॥ తత ఇతి, తతస్సప్తమే అవతారే, రుచేస్తద్భార్యాయామాకూత్యాం, అభ్యజాయత, స చ యజ్ఞ ఇతి ప్రసిద్ధః, సః, యజ్ఞః యామ ఆద్యో యేషాం తైః సురగణైస్సహ స్వాయమ్భువమన్వన్తరమ్, అపాత్-పాలయామాస ॥౧౨॥ అష్టమే అవతారే ఉరుక్రమో భగవాన్, నాభేః స్వాయమ్భువమను పౌత్రస్య భార్యాయాం మేరుదేవ్యాం, జాతః, స చ ఋషభాఖ్యః - ధీరాణాం యోగీశ్వరాణాం - వర్త్మ అనుష్ఠేయం ధర్మమార్గం, దర్శయన్ దర్శయితుం జాత ఇత్యర్థః-వర్త్మ విశినష్టి, సర్వైరాశ్రమైః - ఆశ్రమస్థైః-నమస్కృతం పూజితమ్-ఆశ్రమధర్మవర్త్మభ్య ఉత్కృష్టమితి భావః ॥౧౩॥ ఋషిభిరితి-హుంకారైర్వేనం హతవద్భిః-ఋషిభి, ర్యాచితో జగత్పాలనార్థం యాచితో భగవాన్-నవమం-పార్థివం పృథోస్సంబన్ధి-వపుః - భేజే, ప్రాప్తః-అంశేనానుప్రవిష్టః- పృథ్వాఖ్యజీవానుప్రవేశేన పృథురూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః-హే విప్రాః- స ఇమాం పృథివీం గోరూపం ధృతవతీమ్-ఓషధీః-దుగ్ధ దుదోహ-అడభావ ఆర్షః-యతో ఽదుగ్ధ తేన కారణేన స పృథురుశత్తమః సర్వేషామపీష్టతమో బభూవ ॥౧౪॥ రూపమితి॥ చాక్షుషాన్తరం చాక్షుషమన్వన్తరం-తత్ర యస్సంప్లవః-ప్రళయః - తస్మిన్ స భగవాన్ మాత్స్యం దశమం రూపం జగృహే-అవతారప్రయోజనమాహ॥ నావీతి॥ వైవస్వతం మనుం వైవస్వతమనురూపేణ జనిష్యమాణం సత్యవ్రతం - మహీమయ్యాం పృథ్వీరూపాయాం నావి-ఆరోప్య-అపాత్ రరక్ష ॥౧౫॥ ఏకాదశే త్వవతారే-విభుర్భగవాన్, సురాసురాణాం ఉదధిం-అమృతార్థం మథ్నతాం సతాం-కమఠరూపేణ కూర్మరూపేణ పృష్ఠే మన్దరాఖ్యమచలం దధ్రే ధృతవాన్ ॥౧౬॥ ద్వాదశమం

చివాన్ ॥౧౧॥ తతస్సప్తమ ఆకూత్యాం రుచేర్యజ్ఞోఽభ్యజాయత । స యామాద్యైస్సురగణైరపాత్స్వాయంభువాన్తరమ్ ॥౧౨॥ అష్టమే మేరుదేవ్యాం తు నాభేర్జాత ఉరుక్రమః । దర్శయన్వర్త్మ ధీరాణాం సర్వాశ్రమనమస్కృతమ్ ॥౧౩॥ ఋషిభిర్యాచితో భేజే నవమం పార్థివం వపుః । దుగ్ధేమామోషధీర్విప్రాస్తేనాయం స ఉశత్తమః ॥౧౪॥ రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషాన్తరసంప్లవే । నావ్యారోప్య మహీమయ్యామపాద్వైవస్వతం మనుమ్ ॥౧౫॥ సురాసురాణాముదధిం మథ్నతాం మన్థనాచలమ్ । దధ్రే కమఠరూపేణ పృష్ఠ ఏకాదశే విభుః ॥౧౬॥ ధాన్వన్తరం ద్వాదశమం త్రయోదశమమేవ చ । అపాయయత్సురానన్యాన్మోహిన్యా మోహయన్స్త్రియా ॥౧౭॥ చతుర్దశం నారసింహం బిభ్రద్దైత్యేన్ద్రమూర్జితమ్ । దదార కరజైరూరావేరకాం కటకృద్యథా ॥౧౮॥ పఞ్చదశం వామనకం కృత్వాఽగాదధ్వరం బలేః । పదత్రయం యాచమానః ప్రత్యాదిత్సుస్త్రివిష్టపమ్ ॥౧౯॥ అవతారే షోడశమే పశ్యన్బ్రహ్మద్రుహో నృపాన్ । త్రిస్సప్తకృత్వః కుపితో నిఃక్షత్రామకరోన్మహీమ్ ॥౨౦॥ తతస్సప్తదశే జాతస్సత్యవత్యాం పరాశరాత్ । చక్రే వేదతరోశ్శాఖా దృష్ట్వా పుంసోఽల్పమేధసః ॥౨౧॥ నరదేవత్వమాపన్నస్సురకార్యచికీర్షయా । సముద్రనిగ్రహాదీని చక్రే వీర్యాణ్యనేకశః ॥౨౨॥ ఏ

వపుస్తు-ధాన్వన్తరం ధన్వన్తర్యాఖ్యజీవానుప్రవేశరూపమిత్యర్థః - త్రయోదశమం రూపం తు - యన్మోహిన్యాఖ్యయా-అన్యాన్-అసురాన్-మోహయన్-సురానమృతమపాయయత్- తదేవ మోహినీరూపం-త్రయోదశమమిత్యర్థః ॥౧౭॥ నారసింహం చతుర్దశం రూపం బిభ్రత్ - ఊర్జితం బలిష్ఠం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం వక్షసి - కరజైర్నఖైః-దదార-యథా కటకృత్-ఏరకాన్-తదర్థతృణవిశేషాన్- విదారయతి తద్వత్ ॥౧౮॥ వామనకం వామనాఖ్యం-పంచదశం వపుః కృత్వా ధృత్వా బలేరధ్వరం యజ్ఞవాటం - అగాత్ జగామ ॥ ప్రయోజనమాహ ॥ త్రివిష్టపం ప్రత్యాదిత్సుః - ఆహృత్యేన్ద్రాయ దాతుమిచ్ఛుః, పదత్రయం పదత్రయవ్యాజేన త్రిలోకీం, యాచమానో యాచిష్యమాణః, అధ్వరమగాదిత్యన్వయః ॥౧౯॥ షోడశే త్వవతారే భార్గవరామాఖ్యే, నృపాన్ కార్తవీర్యాదీన్, బ్రహ్మద్రుహః, బ్రహ్మకులద్రోహకాన్, పశ్యన్ కుపితః, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, మహీం నిఃక్షత్రాం క్షత్రబీజరహితామ్, అకరోత్ ॥౨౦॥ తతస్సప్తదశే అవతారే పరాశరాత్, సత్యవత్యాం జాతో బాదరాయణ ఇతి ప్రసిద్ధః-అల్పమేధసః కృత్స్నవేదతదర్థావగమోపయుక్తబుద్ధిశూన్యాన్ ॥ పుంసః, పురుషాన్ దృష్ట్వా వేద ఏవ తరుస్తస్య శాఖాశ్చక్రే ఋగ్యజుస్సామాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విభక్తవానిత్యర్థః ॥౨౧॥ అతః పరమష్టాదశే అవతార ఇత్యర్థః, సురకార్యం రావణవధరూపం- కర్తుమిచ్ఛయా-నరదేవత్వం-క్షత్రియత్వం, ప్రాప్తః, శ్రీరామరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః, సముద్రవిషయకో నిగ్రహ ఆదిర్యేషాం తాని వీర్యాణి కర్మాణి చక్రే ॥౨౨॥ ఏకోనవింశే వింశతితమే అవతారే, భగవాన్ వృష్ణిషు యాదవేషు-రామకృష్ణావితి జన్మనీ రామః బలరామః కృష్ణశ్చేతి ద్వే జన్మనీ ప్రాప్య భువో భారమహరత్, రామస్త్వేకోనవింశః, కృ

ష్ణస్తు వింశతితమోఽవతార ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ తతః కలౌ యుగే సంప్రవృత్తే సతి ॥ సురద్విషాం, అర్హతానామసురాణాం, వా, సమ్మోహార్థం, భగవాన్ కీకటేషు దేశేషు, జినస్య సుతో భవిష్యతి - నామ్నా బుద్ధ ఇతి ప్రసిద్ధః - అయమేకవింశోఽవతారః ॥ ౨౪ ॥ అథాసౌ జగత్పతిః భగవాన్ - యుగయోః కలికృతయుగయోః, సన్ధ్యాయాం సన్ధౌ, రాజసు దస్యుప్రాయేషు చోరప్రాయేషు కేవలాభాసేషు బహుశేషసత్సు, తద్వధార్థం విష్ణుయశసో జనితా విష్ణుయశసః పుత్రరూపేణావతరిష్యతి, స చ నామ్నా కల్కిరితి ప్రసేత్స్యతి ॥ ౨౫ ॥ విజ్ఞాతప్రాయమేతద్దర్శితమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అవతారా ఇతి ॥ హే ద్విజాః, సత్త్వనిధేః శుద్ధసత్త్వమూర్తేర్భగవతోఽనిరుద్ధాదేః తేఽవతారా అసంఖ్యేయాః స్యుః ప్రవర్తన్తే - యథా అవిదాసినోఽశోష్యాత్ సరసః సహస్రశః కుల్యాః స్యుః, స్యన్దన్తే, తద్వత్, కుల్యాః క్షుద్రనద్యః ॥ ౨౬ ॥ కే త ఇత్యత ఆహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో మన్త్రద్రష్టారో వసిష్ఠాదయః, మునయః కేవలస్యాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలాః శుకాదయః, దేవాః ఇన్ద్రాదయః, మనుపుత్రాః ప్రియవ్రతాదయః, మహౌజసః మహాప్రభావాః, సప్రజాపతయః దక్షాదిభిస్సహితాః ప్రజాపతయశ్చేత్యర్థః ॥ త ఏతే సర్వే హరేరేవ కలాస్సమ్భూతాః భగవదంశేనైవ సమ్భూతా ఇత్యర్థః - తథా చోక్తం భగవతా ॥ యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా ॥ తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసమ్భవమితి ॥ ౨౭ ॥ ఏతద్వచనార్థమేవాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే ఋషిప్రభృతయస్తు పుంసోఽనిరుద్ధాఖ్యస్య, అంశకలాః అంశాంశసమ్భూతాః, కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమితి శ్రీకృష్ణస్య పూర్ణావతారత్వముక్తం, ఉదాహృతభగవద్గీతావచనేన విభూత్యాదిమతాం జన్తూనాం మమ త్వేన నిర్దిష్టశ్రీకృష్ణస్య తేజోంశసమ్భవత్వం శ్రీకృష్ణస్య తు పూర్ణత్వం చావగతం - అతోఽపి భగవానిత్యనేన కృష్ణస్య పూర్ణషాడ్గుణ్యత్వమవగతం యద్వా అత్ర, ఏత ఇత్యనేన పూర్వోక్తేషు హిరణ్యగర్భసనకాదిషు కేషాంచిద్వరాహనారాయణమత్స్య

కోనవింశే వింశతిమే వృష్ణిషు ప్రాప్య జన్మనీ । రామకృష్ణావితి భువో భగవానహరద్భరమ్ ॥ ౨౩ ॥ తతః కలౌ
సంప్రవృత్తే సమ్మోహాయ సురద్విషామ్ । బుద్ధో నామ్నా జినసుతః కీకటేషు భవిష్యతి ॥ ౨౪ ॥ అథాసౌ యు
గసంధ్యాయాం దస్యుప్రాయేషు రాజసు । జనితా విష్ణుయశసో నామ్నా కల్కిర్జగత్పతిః ॥ ౨౫ ॥ అవతారా
హ్యసంఖ్యేయా హరేః సత్త్వనిధేర్ద్విజాః । యథాఽవిదాసినః కుల్యాః సరసః స్యుః సహస్రశః ॥ ౨౬ ॥ ఋషయః
పితరో దేవా మనుపుత్రా మహౌజసః । కలాః సర్వే హరేరేవ సప్రజాపతయస్తథా ॥ ౨౭ ॥ ఏతే చాంశకలాః
పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్ । ఇన్ద్రారివ్యాకులం లోకం మృడయన్తి యుగే యుగే ॥ ౨౮ ॥ జన్మ గుహ్యం
భగవతో య ఏతత్ప్రయతో నరః । సాయం ప్రాతర్గృణన్ భక్త్యా దుఃఖగ్రామాద్విముచ్యతే ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్రూ

కూర్మమోహినీనృసింహవామనశ్రీరామాద్యవతారాణాం పూర్ణానాం సత్త్వేఽపి ఛత్రిన్యాయేన సర్వేఽప్యవతారాః పరామృశ్యన్తే తత్ర పూర్ణత్వం నామ షాడ్గుణ్యపూర్ణత్వేన రూపేణ సాక్షాదవతీర్ణత్వం అంశాంశసమ్భూతత్వం నామ - తత్తజ్జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య భగవతః కేనాప్యైశ్వర్యవీర్యాదిగుణలేశేన జీవద్వారాఽవిర్భూతేన విశిష్టతయా సంజాతత్వం, న చాంశస్య బ్రహ్మస్వరూపైకదేశభేదేనాఽవిర్భావాసమ్భవాత్, న చ ధర్మిస్వరూపైకదేశవాచినోఽంశశబ్దస్య కథం గుణపరత్వమితి చేన్న, అపృథక్సిద్ధవిశేషణస్యాప్యంశశబ్దవాచ్యత్వాద్విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వస్యైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వస్యైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వం చ, విశేషణవిశేష్యయోరేకైకతయోర్ద్వయోరప్యవిశిష్టం - వరాహాద్యవతారాణాం పూర్ణత్వం తు తత్తత్ప్రకరణాదిభ్య ఏవావగన్తవ్యమ్ - సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనముపసంహరతి ॥ ఇన్ద్రేతి ॥ ఇన్ద్రారిభిరసురాదిభిః - వ్యాకులం ఉపద్రుతం - లోకం - యుగే యుగే ప్రతియుగం - మృడయన్తి సుఖయన్తి ॥ ౨౮ ॥ అవతారకీర్తనాదిఫలమాహ ॥ జన్మ గుహ్యమితి ॥ యః కశ్చిన్నరో - భగవతః - ఏతజ్జన్మ గుహ్యం అవతారరహస్యం - సాయం ప్రాతస్సమాహితచిత్తో భక్త్యా గృణన్ కీర్తయన్ దుఃఖజాతాద్విముచ్యతే సంసారాన్ముక్తో భవతీత్యర్థః - జన్మ గుహ్యమిత్యనేన భగవజ్జన్మ - న జీవజన్మవత్కర్మమూలకం - అపి తు స్వసంకల్పమూలమిత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదేవ దర్శయిష్యన్ రూపప్రసఙ్గాన్న కేవలమవతీర్ణమేవ రూపం కిన్తు స్థూలాద్యాఖ్యం భగవతో రూపం - అపి తు దృశ్యమానం ప్రకృతిగుణైః షోడశమూలమహదాదికృతజగదపి తద్రూపమిత్యాహ ॥ ఏతద్రూపమితి ॥ చిదాత్మనః, జ్ఞానస్వరూపస్య - అత ఏవ అరూపస్య - అమూర్తస్య స్వరూపస్య భగవతః - మాయాగుణైః - గుణపరిణామరూపైః - మహదాదిభిః - ఆత్మని ఆధారభూతే స్వస్మిన్ - ఏతత్ పరిదృశ్యమానం జగదాత్మకం రూపం - విరచితం - ఆత్మనీత్యనేన రూపశబ్దేన చ జగతో భగవద్రూపత్వముపపాదితం, శరీరస్యాత్మనాధార్యత్వ నియ

మాత్ ✱॥౩౦॥✱ ఏవం జగదన్తర్గతదేవమనుష్యాదిశరీరాణామపి భగవద్రూపత్వే సతి జీవానాం కేవలం దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యభిమానో భ్రమ ఏవేత్యాహ॥ యథేతి॥ యథా మేఘసమూహాః, నభస్యాకాశే - అబుద్ధిభిః ఆకాశయాథాత్మ్యావిద్భిః- ఆరోపితాః, యథా చ పృథివ్యాస్సంబన్ధీ రేణుః ధూళిః-అనిలే - తద్యాథాత్మ్యావిద్భిరారోపితా- ఏవమబుద్ధిభిః ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యావిద్భిః-ద్రష్టరి జీవే దృశ్యత్వమారోపితం- దేవాదిశరీరజాతమహం మమాభిమానవిషయత్వేనారోపితమిత్యర్థః- అతో న దేవాదిశరీరజాతం జీవస్వరూపమితి భావః , యద్యపి దేవాదిశరీరస్య తదభిమానిజీవేన ధార్యత్వాత్తం ప్రతి రూపత్వమస్త్యేవ, తథాపి యఆత్మని తిష్ఠన్-యస్యాత్మా శరీర-మిత్యాద్యుక్తరీత్యా జీవస్యాపి పరమపురుషధార్యత్వాన్ముఖ్యధారకత్వం పరమాత్మనిష్ఠమేవేతి తం ప్రత్యేవ దేవాద్యచేతనజాతం ముఖ్యం రూపం- దేహాత్మనోరుభయోరపి పరమపురుషధార్యత్వజ్ఞానం న భ్రమరూపం-ప్రకృతిపురుషయోర్బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానం, ప్రకృతావాత్మాభిమానః, స్వాతన్త్ర్యాభిమానః- ప్రకృతేః ప్రత్యగాత్మైకధార్యత్వాభిమానశ్చాబుద్ధికృత ఇత్యభిప్రాయః ॥౩౧॥ ✱ నను దృశ్యధర్మస్తస్మిన్నారోపితశ్చేత్స జీవః కీదృశ ఇత్యత్రాహ॥ అత ఇతి॥ అతః అచిదాత్మకదృశ్యప్రపఞ్చాత్ - పరం విలక్షణం తత్త్వం, స జీవః, పరత్వమేవ దర్శయితుం విశినష్టి, అవ్యక్తం బాహ్యేన్ద్రియైర్ద్రష్టుమశక్యం, కుత ఇత్యపేక్షాయాం హేతు-రదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాదితి, తత్ర హేతుమాహ, అవ్యూఢగుణబృంహితమితి॥ వ్యూఢైః బహుధా విభక్తైః, గుణైః బృంహితం స్థూలీకృతం-యన్న భవతి తదవ్యూఢగుణబృంహితం-అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః కారణదశాయామస్థూలమచేతనం-కార్యదశాయాం హి వ్యూఢైర్గుణైస్సత్త్వాదిభిశ్చాప్యాయితం స్థూలీభవతి, నతథేత్యర్థః-అత ఏవాదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వం, తదన్యార్థేనైవ తత్ర దృష్టం కార్యావస్థమచిద్ద్రవ్యమ్, శ్రుతం తు కారణావస్థం అచేతనాపరార్థా చ నిత్యాసతతవిక్రియేత్యాదిశాస్త్రైశ్శ్రుతమ్ , తదుభయవిలక్షణవస్తుత్వాదవ్యక్తమ్, అవ్యక్తోఽయమచిన్త్యోఽయమవికార్యోఽయముచ్యత ఇతి హి భగవతా గీయతే, ఏవంభూతం యద్వస్తు స జీవః, యః పునర్భవః ప్రకృతిసఙ్గాత్పునః పునర్జన్మభాగిత్యర్థః-యత్పునరితి పాఠే, యతో యత్సంబన్ధాత్పునర్భవః తతః పరమిత్యన్వయః ✱॥౩౨॥✱

ఏతద్రూపం భగవతో హ్యరూపస్య చిదాత్మనః। మాయాగుణైర్విరచితం మహదాదిభిరాత్మని ॥ ౩౦ ॥ యథా నభసి మేఘౌఘో రేణుర్వా పార్థివోఽనిలే।ఏవం ద్రష్టరి దృశ్యత్వమారోపితమబుద్ధిభిః ॥ ౩౧॥ అతః పరం యదవ్యక్తమవ్యూఢగుణబృంహితమ్।అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాత్స జీవో ✱ యః పునర్భవః॥ ౩౨ ॥యత్రేమే సదసద్రూపే ప్రతిషిద్ధే స్వసంవిదా।అవిద్యయాత్మని కృతే ఇతి తద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౩౩॥ యద్యేషోపరతా దేవీ మాయా వై

తద్జ్ఞానోపాయేన ప్రకృతిసఙ్గమూలకపునర్భవస్య నివృత్తిః-కీదృశం వా నివృత్తిపునర్భవం జీవస్వరూపమిత్యత్రాహ॥ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్॥ సదసచ్ఛబ్దౌ కార్యకారణపరౌ-అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్తతో వై సదజాయతేతి ప్రయోగాత్ - కారణావస్థా చ ప్రళయదశా, తతశ్చాయమర్థః యత్రాత్మని-ఇమే-అచిద్గతే సదసద్రూపే, ఉత్పత్తివినాశావిత్యర్థః , అవిద్యయా-అజ్ఞానేన, ఆత్మని కృతే ఆరోపితే చ తస్మిన్నాత్మని, స్వసంవిదా స్వశరీరకపరమాత్మవిషయసమ్యగ్జ్ఞానేన - ప్రతిషిద్ధే నివృత్తే భవతః అనేన స్వసంవిదేవ పునర్భవనివృత్తిహేతురితి దర్శితమ్, ఇతిశబ్దః ప్రకారవాచీ , ఇతి-ఏవంవిధం స్వసంవిన్నివృత్తోత్పత్తివినాశమిత్యర్థః, అత ఏవ-దర్శనం, జ్ఞానం- ప్రకృతిసఙ్గవియుక్తం కేవలపరిశుద్ధజీవాత్మస్వరూపజ్ఞానం, యత్-తద్బ్రహ్మ గుణతో బృహత్త్వాత్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం ముక్తాత్మస్వరూపం బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే - బ్రహ్మణో మహత్ప్రతిష్ఠాహమిత్రి ముక్తాత్మన్యపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగో దృశ్యతే ✱ ॥ ౩౩ ॥ ✱ యదీతి॥ వైశారదీ - ఏషా వై శారదీ మహదాదికార్యముఖేన విపులా, ఏషా మాయా-తన్మూలా మతిరభిమతిః- దేహాత్మాభిమానాదిరూపా చ-ఉపరతా భవతి నివృత్తా భవతి , ఉపరతిరత్ర సంబన్ధవిరహః, నిత్యాసతతవిక్రియా-గౌరనాద్యన్తవతీ మాయాశబ్దవాచ్యాయాః ప్రకృతేర్నిత్యత్వావగమేన వినాశాయోగాత్ ఏవేత్యస్యతదేత్యాదిః, తర్హ్యేవ-సంపన్నే పరమాత్మప్రాప్త్యా అభివ్యక్తే, స్వే స్వకీయే, మహిమ్ని, గుణాష్టకరూపే , ముక్తైశ్వర్యాత్మకే మహిమ్ని మహీయతే, మహః పూజా , మహశబ్దాదాచారక్యజన్తాత్కర్మణ్యాత్మనేపదం ,స్వకీయమహిమలబ్ధ్యా హేతునా పరమవ్యోమవాసిభిర్బహుమతో భవతీతి విదుః , ముక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యవిదః , యద్వా , సంపన్న ఇతి ప్రథమాన్తతయాచ్ఛేదః - స్వే మహిమ్ని ముక్తైశ్వర్యే - సంపన్నః తల్లబ్ధ్యా సమృద్ధః, మహీయతే , ఇతి నిరవశేషత్వేన ప్రకృతిసంబన్ధతత్కార్యనివృత్తావావిర్భూతగుణాష్టకయుక్తః , పరబ్రహ్మానుభవన్ పరమవ్యోమనివాసిభిర్బహుమతో వర్తత ఇత్యర్థః-అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకరూపమహిమ్నః - ప్రకాశ్యస్వేనైనజన్య

న్త ఇత్యాదిశాస్త్రేభ్యస్స్వాభావికత్వావగమాత్స్వమహిమ్నీత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ తదేవం ప్రసక్తానుప్రసక్తతయా జీవస్య రూపం కథితం, అథ పరమప్రస్తుతస్య భగవజ్జన్మనో జీవజన్మవిలక్షణత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజనస్య జీవవత్కర్మాయత్తజననరహితస్య, అకర్తుః తద్వదేవ పుణ్యపాపాత్మకకర్మరహితస్య, హృత్పతేః హృదయకమలమధ్యావస్థానేన, పాతి సర్వాణి భూతానీతి నియమయతీతి వ్యుత్పత్తిః తస్య, సర్వాన్తరాత్మనో భగవతః, ఏవముక్తవిధాని జన్మాని కర్మాణి, కవయో, వేదగుహ్యాని వర్ణయన్తి - కవయో జ్ఞానాధికాః, నమ ఉహ్యాచ్ఛిన్తయన్క్వచిదితి ప్రయోగాత్ వేదగుహ్యాని వేదరహస్యాని వర్ణయన్తి, అజాయమానో బహుధా విజాయతే తస్య ధీరాః పరిజానన్తి యోనిమిత్యాదిష్వేవ - స్వాత్మన్యప్రవృత్త్యా విషయవిభాగప్రదర్శనపూర్వకం యాదృశాని భావయతి తాదృశాని వర్ణయన్తి తత్ర హ్యజాయమాన ఇత్యనేన జీవస్య యాః కర్మాయత్తోత్పత్తిః, సేశ్వరస్య ప్రతిషిధ్యతే, బహుధా విజాయత ఇత్యనేనాకర్మాయత్తా స్వసంకల్పమూలా చోత్పత్తిరోచ్యతే, న హింస్యాద్భూతాని పశుమాలభేతేత్యాదివత్, విధినిషేధయోర్భిన్నవిషయత్వావశ్యంభావాత్, తయోరేకవిషయత్వే పూర్వోత్తరవ్యాఘాతాపత్తేః, ఏవముత్సర్గాపవాదసామాన్యవిశేషన్యాయాదిభిర్నిర్ణేతవ్యమిమమర్థం కవయ ఏవ జానన్తీత్యభిప్రాయేణోక్తం తస్య ధీరాః పరిజానన్తి యోనిమితి, తస్య ప్రస్తుతస్య భగవతో యోనిమధిష్ఠేయం శరీరమ్, ధీరాః పరిజానన్తి, అకర్మాయత్తత్వస్వేచ్ఛోపాత్తత్వాజహత్స్వభావత్వాదిరూపేణ ధీరా ఏవ జానన్తీత్యర్థః - అకర్తుః కర్మాణి వేదగుహ్యానీత్యనేన, కర్మవిధినిషేధవాదినోః, విషక్రియం నిష్కర్శం - యస్యచైతత్కర్మ స వై వేదితవ్య ఇత్యాదిశ్రవ్యోగవికపభిర్నిర్ణేతవ్యో విషయవిభాగో ద్రష్టవ్య ఇతి సూచితమ్ - ఇదం సగుణనిర్గుణసశరీరాశరీరవికారావికారజీవబ్రహ్మభేదాభేదశ్రుతివిషయవిభాగస్యాప్యుపలక్షణమ్ - ఏవంచ జన్మకర్మగుణశరీరవికారభేదప్రతిపాదకానాం వేదాన్తవాక్యానాం తత్ప్రతిషేధపరైర్వాక్యైర్బాధ్యత్వం మృషావాదిభిరుక్తమనాదరణీయమితి భావః, తథాచోక్తం వాత్స్యవరదగురుభిః, యద్బ్రహ్మణో గుణశరీరవికారభేదకర్మాదిగోచరధియః ప్రతిషేధవా

శారదీ మతిః । సంపన్న ఏవేతి విదుర్మహిమ్ని స్వే మహీయతే ॥ ౩౪ ॥ ఏవం జన్మాని కర్మాణి హ్యకర్తురజనస్య చ । వర్ణయన్తి స్మ కవయో వేదగుహ్యాని హృత్పతేః ॥ ౩౫ ॥ స వా ఇదం విశ్వమమోఘలీలస్సృజత్యవత్యత్తి న సజ్జతేఽస్మిన్ । భూతేషు చాన్తర్హిత ఆత్మతన్త్రః షాడ్వర్గికం జిఘ్రతి షడ్గుణేశః ॥ ౩౬ ॥ న చాస్య కశ్చిన్నిపుణేన ధా

చః - అన్యోన్యభిన్నవిషయా న విరోధగన్ధమర్హన్తి తన్నిధయః ప్రతిషేధబాధ్యా ఇతి - అకర్తుః కర్మాణి వేదగుహ్యానీత్యనేన - భగవచ్చేష్టితానాం జగద్వ్యాపారాదిరూపాణాం జీవచేష్టితసజాతీయతయా చిన్తయితుమశక్యాని - కింతద్వైజాత్యేన వేదా దేవావగన్తవ్యాని - తథైవ చ కవిభిరపవర్ణ్యన్త ఇతి చోక్తం - కవయో వర్ణయన్తీత్యనేన కవీనాం భగవజ్జన్మకర్మయాథాత్మ్యవేదనామూలకతద్వర్ణయిత్రుత్వోక్త్యా కుబుద్ధీనాం భగవజ్జన్మకర్మాదియాథాత్మ్యావేదిత్వం చ సూచితమ్ ॥ ౩౫ ॥ తదేవోపపాదయితుం తావద్భగవతస్తచ్చేష్టితస్య జీవతచ్చేష్టితాభ్యాం వైజాత్యం దర్శయతి ॥ స వా ఇతి ॥ స వై భగవాన్ - అమోఘలీలః అమోఘా అవితథా లీలా యస్య సః ఇదం పరిదృశ్యమానం చిదచిదాత్మకం జగత్ - సృజతి - అవతి - రక్షతి - అత్తి - సంహరతి - న చాస్మిన్ జగతి సజ్జతే చ - లీలాశబ్దేన జగద్వ్యాపారస్య లీలాత్వముక్తమ్ - అనేన ప్రాచీనకర్మవాసనానుగుణప్రవృత్త్యనుగుణకేవలసుఖదుఃఖాద్యర్థజీవకర్మవ్యావృత్తిః - అమోఘపదేన లీలాయా నిర్విఘ్నసమాప్తిం వదతాప్యనేకాన్తరాయోపహతజీవకర్మవైజాత్యముక్తమ్ - సముదాయేన జీవవైజాత్యం విశ్వం సృజత్యవత్యత్తీత్యనేన - సర్గాదికర్మణః కృత్స్నజగద్విషయకత్వోక్త్యాఽనల్పత్వమవగతం - అనేనాత్యల్పజీవకర్మవ్యావృత్తిః - అస్మిన్న సజ్జత ఇతి సఙ్గనిషేధేన - సఙ్గహేతుకరాగద్వేషాదిరాహిత్యం లబ్ధం - తేన చ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాభావః - ఏవం చ జీవవ్యావృత్తిః కైశ్చ - భూతేషు చిదచిదాత్మకేషు - న హింస్యాద్భూతానీత్యాదావివాత్ర భూతశబ్దోఽచేతనసంసృష్టచేతనవాచీ - అన్తర్హితః అన్తరాత్మతయాఽవస్థితోఽపి - భూతైరవిజ్ఞాత ఇత్యర్థః - జీవస్త్వనుమాపకైర్లక్షణైర్విజ్ఞాయత ఇతి తతో వ్యావృత్తిః ఆత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః - జీవస్తు కాలకర్మదైవాదిపరతన్త్రః - షడ్గుణేశః జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజసాం షణ్ణాం గుణానామీశః అధిపతిః - ఆశ్రయ ఇతి యావత్ - జీవస్తు తద్విపరీతగుణాశ్రయః - షాడ్వర్గికమ్ - షడిన్ద్రియవేద్యం శబ్దాదికమ్ - ఘ్రాతైతేన లీలారసమనుభవతి - జీవస్తు సుఖ్యతి దుఃఖ్యతి ముహ్యతి చేతి భావః ॥ ౩౬ ॥ నేతి ॥ యత ఏవమత ఏవ - అస్య - మనసా సఙ్కల్పేన - వచోభిర్వేదాత్మకైశ్చ - నామాని దేవమనుష్యాదినామాని - రూపాణి దేవాదిరూపాణి చ - నటచర్యామివ - వితన్వతః విదధతః ధాతుర్గీశ్వరస్య - ఊతీః గతీః - అవతారగతి శ్చేష్టాః - పదవీః - ప్రకారానితి యావత్ - నిపుణేన భావప్రధానో నిర్దేశః - నైపుణ్యేనాపి - జన్తుః - నావైతి నావగచ్ఛతి - అనవ

తాం హేతుం వదన్ జన్తుం విశినష్టి-కుత్సితా మనీషా బుద్ధిర్యస్య-శబ్దాదివిషయాసక్తబుద్ధిః - అజ్ఞః అహంమమాభిమానాభ్యాం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యానభిజ్ఞః- మనోవచోభిః-నామానిరూపాణిచవితన్వత ఇత్యత్ర-మనసాసఙ్కల్పేనరూపసృష్టిః-వేదవచోభిర్నామకల్పనమితివివేకః-నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్ - వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స ఇతి వచనాత్-నటవచ్చర్యామివేతి చిదచిద్గతదోషరాహిత్యం వివక్షితం యద్వా- నటచర్యామివ-నటో యథా విచిత్రవేషానుపాదత్తే తద్వద్రూపాణి మత్స్యకూర్మాదీని తన్నామానిచ సన్తన్వతం బిభ్రతోఽస్య ధాతుర్గరస్య స్రష్టురీశ్వరస్య ఊతిర్గతిర్జన్తుర్మనసా వచోభిశ్చ నిపుణేనవ తత్ర నైపుణ్యేన చ నావైతీత్యర్థః- అత్రపక్షే నటచర్యామివేతి దృష్టాన్తేనేదం వివక్షితం-నటస్యానేకవేషపరిగ్రహేఽపి యథా స్వస్వభావాత్యాగః-వేషాణాం చేష్టామూలచర్యాయాశ్చ లీలాత్వం-తద్వదస్యాపీతి-కుమనీషో జ్ఞో జన్తుర్నావైతీత్యనేన-శబ్దాదిషువిరక్తః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలస్త్వవైతీతి సూచితమ్*॥౩౭॥*తదేవాహ స ఇతి॥ పుమాన్-అమాయయా మాయాగుణకామాదిరహితయా-సన్తతయా- అనువృత్త్యా దురన్తవీర్యస్య అపారవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః అనువృత్త్యా సేవయా తస్య రథాఙ్గపాణేః-పాదసరోజగన్ధం-భజేత అనుభవేత్ -సః-ధాతుః-రథాఙ్గపాణేః-పదవీం-వేద జానాతి-తథాచోక్తం భగవతా-భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః అహమేవంవిధోఽర్జున జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తపేతి *॥౩౮॥*ఏవం మయోపపాదితం భగవదవతారాదిరహస్యమమాయికావిచ్ఛిన్నభగవద్భక్తియోగనిష్ఠా భవన్తో జానన్త్యేవాత్ర న విప్రతిపత్తిరితి సూచయితుం-శ్రోతౄణాం శౌనకాదీనాం కృతార్థతాం స హేతుకామాహ అథేహేతి॥ అథేహ భగవన్త ఇతి॥ సంబోధనం-యూయమిత్యధ్యాహారః-యద్వా- హే మునయః-భగవన్తః పూజ్యాః భవన్తః-ధన్యాః-కృతార్థాః-కుశలాః-హి-యస్మాత్-ఇహలోకే-అఖిలలోకనాథే వాసుదేవే-సర్వాత్మకం సర్వప్రకారం-కరణత్రయేణాపీత్యర్థః-సర్వాత్మక ఇతి పాఠే-సర్వస్యాత్మని సర్వశరీరకేవేతి వాసుదేవవిశేషణం-ఆత్మభావం-భావో భక్తియోగః-

---

తురవైతి జన్తుః కుమనీష ఊతీః। నామానిరూపాణిమనోవచోభిః సన్తన్వతో* నటచర్యామివాజ్ఞః॥౩౭॥ స వేద
ధాతుః పదవీం పరస్య దురన్తవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః। యోఽమాయయా సన్తతయానువృత్త్యా భజేత తత్పాద
సరోజగన్ధమ్॥౩౮॥ అథేహ ధన్యా భగవన్త ఇత్థం యద్వాసుదేవేఽఖిలలోకనాథే। కుర్వన్తి † సర్వాత్మక
మాత్మభావం న యత్ర భూయః పరివర్త ఉగ్రః॥౩౯॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। ఉత్తమ
శ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః॥౪౦॥ నిఃశ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్। తదిదం గ్రాహ

ఆత్మనో భావః-ఆత్మకర్తృకః-సర్వాత్మన ఇతి పాఠే-ఆత్మనా మనసా-యో భావో భక్తిః-తం కుర్వన్తీతి తో ధన్యా ఇత్యర్థః-కథం, భక్తియోగమాత్రకర్తృత్వేన ధన్యత్వేత్యపేక్షాయామాత్మభావం విశినష్టి॥ యత్రయస్మిన్నాత్మభావే-సతి-ఉగ్రః- గర్భజన్మజరామరణాదిదుఃఖహేతుత్వేన ఘోరః పరివర్తః సంసారపరివృత్తిః భూయో న భవతి*॥౩౯॥ ఏవం-పుంసామేకాన్తతః శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీత్యాదినాం శౌనకాదిప్రశ్నానాం సంగ్రహేణోత్తరాణ్యభిధాయ అథైతచ్ఛ్రావయిష్యత భాగవతాఖ్యపురాణముఖేన లాన్యేవ విస్తరతః ప్రతిపాదయిష్యన్ - స్వావదేతత్పురాణనిర్మాణప్రకారం-నిర్మాతుర్బాదరాయణస్య నిర్మాణప్రవృత్తినిమిత్తం, నిర్మితస్య పునశ్శుకం ప్రత్యధ్యాపనం, తేనాధీతస్య రాజ్ఞే శ్రవణం చ స హేతుకం ప్రష్టుమవసరప్రదానాయ భగవాన్బాదరాయణస్త్విదం పురాణం నిర్మాయ పుత్రమధ్యాప్య తేనస్మ శుకేన ప్రవర్తయామాస - తదాహం తన్ముఖేనాధిగతమిదం పురాణం-వః, శ్రావయిష్యామీత్యాహ సూతః॥ ఇదమితి॥ ఇదం భాగవతమితి ప్రసిద్ధం పురాణం, బ్రహ్మసమ్మితం బ్రహ్మ, వేదస్తేన సమ్మితం సమీకృతం వేదతుల్యమిత్యర్థః - యద్వా-బ్రహ్మపరం బ్రహ్మ, తత్సమ్యక్ మీయతేఽనేనేతి బ్రహ్మసమ్మితం - బాహులకాత్కరణే క్తః పరబ్రహ్మప్రమాపకమిత్యర్థః - యద్వా, సమ్యక్ మీయతే ప్రమీయత ఇతికర్మణ్యేవ క్తః - బ్రహ్మ-సమ్మితం యస్మాత్తద్బ్రహ్మసమ్మితం - సంపూర్వాద్దిఙ్గతావిత్యస్మాద్వా కర్మణి క్తః- ఒమోహాప్రిస్వాదచిజముణ్ణిత్యనితిజముడాగమః-బ్రహ్మసమ్యక్, ఇతం, అవగతం - యేనయస్మాద్వా తద్బ్రహ్మసమ్మితం-తత్రహేతుం వదన్విశినష్టి, ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః చరితం చరిత్రప్రతిపాదకం. ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకయోరభేదవివక్షయోత్తమశ్లోకచరితమిత్యుక్తం, ఏవంవిధం పురాణం-భగవానృషిః నిఖిలనిగమద్రష్టా వ్యాసశ్చకార*॥౪౦॥ *కిమర్థం-లోకస్య శృణ్వతో జనస్య-నిశ్శ్రేయసార్థం ముక్త్యర్థం, తదేవదర్శయితుం విశినష్టి-ధన్యం సమ్యక్ జ్ఞానజననద్వారా కృతార్థత్వావహం-స్వస్త్యయనం మఙ్గళాస్పదం, పవిత్రాణాం పవిత్రం యో మఙ్గళానాం చ మఙ్గళమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గళావహం భగవత్స్వ

౩౬॥ శ్లో॥ పా* సన్తన్వతో నటచర్యాం. ౩౮॥ శ్లో॥ పా † సర్వాత్మక ఆత్మభావమ్ † పా॥ సర్వాత్మన ఆత్మభావమ్.

రూపరూపాదిప్రతిపాదకత్వేన మఙ్గళాస్పదమిత్యర్థః ॥ తత్ - ఉక్తవిధం - ఇదం పురాణం, ఆత్మవతాం జ్ఞానినాం శ్రేష్ఠం - సుతం శ్రీశుకం - గ్రాహయామాస అధ్యాపయామాస ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ పురాణమేవ విశినష్టి ॥ సర్వేషాం పూర్వోత్తరభాగాత్మకానాం వేదానాం - ఇతిహాసానాంచ సారం సారం సముద్ధృతం, ఏతత్పురాణరూపేణేతి శేషః, సారం, స్థిరాంశః, సమీచీనన్యాయైః పరిష్కృతోఽర్థ ఇతియావత్ - సారం సారం సముద్ధృతమిత్యనేన వేదేతిహాసాదిసిద్ధస్యార్థశరీరస్య క్రమవిశేషనివేశనం - వేదాద్యర్థపరిష్కరణంచ - వ్యాసబుద్ధ్యధీనమిత్యవగమ్యతే - సతు - అధీతై తత్పురాణశ్శుకస్తు - పరీక్షితం మహారాజం - ఇదం శ్రావయామాస శృణోతేశ్శబ్దకర్మణోఽణ్యన్తే, కర్తుః పరీక్షితో, ణౌ, గతిబుద్ధీకర్మసంజ్ఞాయాం స్వీతి, యా ఏవం గ్రాహయామాస సుతమిత్యత్రాపి, తత్ర గ్రహేర్గతిశబ్దకర్మత్వాత్ ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ పరీక్షితం కథం భూతం, గఙ్గాయాం ప్రాయోపవిష్టం అనశనవ్రతదీక్షితం - ఋషిభిః పరీతం పరివేష్టితం, తత్ర పరీక్షితస్సన్నిధౌ భూరితేజసో, విప్రర్షేశ్శుకస్య కీర్తయతః శ్రావయతస్సతః, హే విప్రాః ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ తత్ర నివిష్టోఽహం - తదనుగ్రహాత్ శుకానుగ్రహాత్, అధ్యగమం అధిగతవానస్మి పురాణమితి శేషః, గమేర్లృదిత్వాదఙ్యధ్యగమమితిరూపం - సః తదనుగ్రహాదధిగతైతత్పురాణోఽహంచ, యథాధీతం యథావదధీతం, యద్వా అధీతమితభావే క్తః, యథాధ్యయనం అధ్యయనమనతిక్రమ్య అధ్యయనానుసారేణేత్యర్థః, యథామతి శ్రావయిష్యామి, యథామతీత్యనేన పురాణస్య దురవబోధ్యత్వం సూచ్యతే ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ పురాణం స్తౌతి ॥ కృష్ణ ఇతి ॥ కృష్ణే భగవతి ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ, స్వధామ, స్వలోకం, గతవతి, అతఏవ కలౌ యుగే నష్టదృశాం నష్టప్రజ్ఞానాం జనానాం - దృష్టిప్రదానక్షమః, ఏష పురాణరూపోఽర్కః సూర్యోఽధునోదితః యథా రాత్రౌ నష్టదృష్టీనామర్కోదయే సతి, దృష్టి

యామాస సుతమాత్మవతాం వరమ్ ॥ ౪౧ ॥ సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్ । సతు సంశ్రావయామాస మహారాజం పరీక్షితమ్ ॥ ౪౨ ॥ ప్రాయోపవిష్టం గఙ్గాయాం పరీతం పరమర్షిభిః । తత్ర కీర్తయతో విప్రా విప్రర్షేర్భూరితేజసః ॥ ౪౩ ॥ అహం చాధ్యగమం తత్ర నివిష్టస్తదనుగ్రహాత్ । సోఽహం వశ్శ్రావయిష్యామి యథాధీతం యథామతి ॥ ౪౪ ॥ కృష్ణే స్వధామోపగతే ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ । కలౌ నష్టదృశామేష పురాణార్కోఽధునోదితః ॥ ౪౫ ॥ *

* * * * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః. * * * * * * *

శ్రీవ్యాస ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం సంస్తూయ మునీనాం దీర్ఘసత్రిణామ్ । వృద్ధః కులపతిస్సూతం బహ్వృచశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ సూత సూత మహాభాగ వద నో వదతాం వర । కథాం భాగవతీం పుణ్యాం యదాహ భగవా

న్స్వవిషయగ్రహణసమర్థా భవతి, ఏవం రాత్రిరూపే కలౌ నష్టప్రజ్ఞానాం పునరేతత్పురాణార్కోదయేన ప్రజ్ఞాప్రవర్తత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయః, శ్రీవీరరాఘవలిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః *

ఇత్థం లబ్ధావసరశ్శౌనకః పృచ్ఛతీత్యాహ వ్యాసః ॥ ఇతీతి ॥ అత్ర వ్యాస ఉవాచేతి పఠ్యతే, యుక్తం చైతత్, కృత్స్నప్రబన్ధస్య వ్యాసోక్తిరూపత్వేఽపి పరీక్షిచ్ఛుకశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరరూపేణ ప్రణీతత్వాత్తత్ర తత్ర పరీక్షిదాదిప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయ రాజోవాచ శుక ఉవాచేత్యాదీనాం పాఠపయత్ శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరప్రకారానుకారరూపాశ్శ్లోకా దృశ్యన్తే, తేషాం సర్వేషామాదౌ శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయ తేషాం వ్యాసోక్తిత్వజ్ఞాపనాయ చ తదాదౌ వ్యాస ఉవాచేత్యస్య పాఠావశ్యంభావాత్, క్వచిత్తదభావేఽప్యర్థతస్తస్య వివక్షితత్వాత్ శౌనకాదరర్వాచీనస్య నియతప్రష్టృ త్రాదరభావాదేవా ముక ఉవాచేతి పాఠాయోగాత్, ఏతేనాత్ర వ్యాస ఉవాచేతి పఠ్యతేన క్వాపి స్యత్వాత్ అస్మిన్పురాణే తత్ర మూలం మృగ్యమితి కేషాంచిదాశఙ్కాపరాస్తా, ఇతీత్థం బ్రువాణం సూతం, సంస్తూయ, దీర్ఘసత్రిణాం బ్రహ్మసత్రేణ దీక్షితానాం మునీనాం కులస్య సమూహస్య పతిః, కులశబ్దస్య నిత్యసాపేక్షత్వాద్దేవదత్తస్య గురుకులమిత్యాదావివ సమాసః, వృద్ధః జ్ఞానేన వయసా చ వృద్ధః, బహ్వృచః ఋగ్వేదీ, శౌనకోఽబ్రవీత్ ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ తదేవాహ ॥ సూత సూతేత్యాదిభిస్త్రయోదశభిః ॥ హే సూత సూత, ఆదరాత్సంభ్రమాద్వా ద్విరుక్తిః, హే మహాభాగ భాగ్యవన్, భాగ్యమత్ర నిఖిలతత్త్వజ్ఞానిత్వరూపం, హే వదతాం వర, భాగవతీం శ్రీమద్భాగవతపురాణప్రతిపాద్యాం కథాం, నః, అస్మభ్యం, వద, భాగవతం విశినష్టి, యద్భాగవతం, భగవాన్ శుక ఆహ, పరీక్షిత ఇతి శేషః, వృత్తస్యాపి భాగవతస్య బుద్ధ్యా నిష్కృష్టస్య యదిత్యనేన పరామ

ర్థః ❀ ॥౨॥ ❀ ఏవం సామాన్యతః పృష్ట్వా విశేషతః పృచ్ఛతి॥ కస్మిన్నితి॥ ఇయం భాగవతీకథా కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తా, ఇత్యేకః ప్రశ్నః-కస్మిన్ స్థానఇత్యపరః-కేన హేతునేతి తృతీయః, కుతః కస్మాద్ధేతోః, కేన పుంసా సంచోదితః కృష్ణో మునిర్ద్వైపాయనః-ఇమాం సంహితాం భాగవతరూపాం కృతవానితి చతుర్థః ❀ ॥౩॥ ❀ యదుక్తం, సతు సంశ్రావయామాస మహారాజం పరీక్షితమితి తదఘటమానమివాభిప్రేత్య, తద్ఘటకీభూతైర్విశేషణైశ్శుకం విశినష్టి॥ తస్యేత్యాదిభిః పఞ్చభిః॥ తస్య కృష్ణస్య మునేః పుత్రః శుకో మహాయోగీ యోగిశ్రేష్ఠః, శ్రేష్ఠత్వమేవాహ, సమదృక్, సర్వదేవమనుష్యాదిశరీరజాతం ప్రధానపరిణామరూపత్వేన పరాత్మత్వేనచ, జీవవర్గం జ్ఞానైకాకారత్వేన, సర్వత్రాన్తస్స్థితం పరమాత్మానం సత్యజ్ఞానాదికల్యాణగుణాకరత్వేనచ, ఏవం రూపం సమం పశ్యతీతి సమదృక్, ఏవం విధమేవ సమదర్శిత్వం, విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని॥ శునిచైవ శ్వపాకేచ పణ్డితాస్సమదర్శిన ఇత్యాదావప్యగీయత, నిర్వికల్పకః భేదానుసంధానరహితః॥ దేహగతవికల్పానాం-దేవమనుష్యత్వాదీనామాత్మని నారోపయితా, యద్వా, అప్రబుద్ధాత్మకస్వతన్త్రవస్తుజ్ఞానరహితః, ఏకాన్తమతిః, ఏకాన్తా అవ్యభిచారిణీ నిశ్చితేతి యావత్, మతిర్భగవతి, తథాభూతః, ఉన్నిద్రః జాగరూకః, యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ, త్యుక్తవిధజాగరయుక్త ఇత్యర్థః, గూఢః స్వమాహాత్మ్యానావిష్కరణశీలః, మూఢోఽజ్ఞ ఇవ, ఈయతే ప్రతీయతే, దృశ్యత ఇత్యర్థః ❀ ॥౪॥ ❀ తస్య జ్ఞానాధిక్యమేవ వ్యఞ్జయన్ కంచిదితిహాసమాహ-దృష్ట్వేత్యనేన॥ కదాచిత్ క్వచిత్, దేవస్త్రియః నగ్నాః జలవిహారన్త్యః, పురతో గచ్ఛన్తం శుకమాలోక్య వాసాంసి న పరిదధుః, తతః పృష్ఠత ఆయాన్తం శ్రీవ్యాసమాలోక్య హ్రియా పరిదధుః, తదిదం చిత్రమవలోక్య శ్రీవ్యాసోఽపృచ్ఛత్, శుకమవలోక్యాపి వాసాంసి కిం న పరిధత్తేతి, తదా తా ఊచుః, తవ తు స్త్రీపురుషవివేకోఽస్తి, త్వత్సుతస్య తు పరమాత్మనిష్ఠైకమనసస్తద్వ్యతిరిక్తజ్ఞా

ఇచ్ఛకః॥ ౨ ॥ కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయం స్థానే వా కేన హేతునా। కుతస్సంచోదితః కృష్ణః కృతవాన్సంహితాం మునిః॥ ౩ ॥ తస్య పుత్రో మహాయోగీ సమదృఙ్నిర్వికల్పకః। ఏకాన్తమతిరున్నిద్రో గూఢో మూఢ ఇవేయతే॥ ౪ ॥ దృష్ట్వానుయాన్తమృషిమాత్మజమప్యనగ్నం దేవ్యో హ్రియా పరిదధుర్న సుతస్య చిత్రమ్। తద్వీక్ష్య పృచ్ఛతి మునౌ జగదుస్తవాస్తి స్త్రీపుంభిదా న తు సుతస్య వివిక్తదృష్టేః॥ ౫ ॥ కథమాలక్షితః పౌరైస్సంప్రాప్తః కురుజాఙ్గలాన్। ఉన్మత్తమూకజడవద్విచరన్గజసాహ్వయే॥ ౬ ॥ కథం వా పాణ్డవేయస్య రాజర్షేర్మునినా సహ। సంవాదస్సమభూత్తాత యత్రైషా సాత్వతీ శ్రుతిః॥ ౭ ॥ స గోదోహనమాత్రం హి గృహేషు గృహమేధినామ్। అవేక్షతే మహాభాగస్తీర్థీకుర్వంస్తదాశ్రమమ్॥ ౮ ॥ అభిమన్యుసుతం సూత ప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్। తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి నః॥ ౯ ॥ స సమ్రాట్ కస్య వా హేతోః పాణ్డూనాం మానవర్ధనః। ప్రాయో

నాభావేన స్త్రీపుంవిభాగో నాస్తి, అతస్తమవలోక్యాపి లజ్జారహితా, న పరిదధిమ, త్వాం త్వవలోక్య పరిదధీమేతి, సోయమతోభిచ్యతే॥ ఆత్మజమనుయాన్తమనగ్నమపి ఋషిం వ్యాసం దృష్ట్వా, దేవ్యః దేవానాం స్త్రియః, హ్రియా లజ్జయా, పరిదధుః, వాసాంసీతి శేషః-సుతస్య-నగ్నస్య సుతస్య దర్శనే, న పరిదధుః-తద్విచిత్రం వీక్ష్య మునౌ వ్యాసే పృచ్ఛతి సతి-జగదుః-దేవ్య ఇత్యనుషఙ్గః-కిమితి- తవ-స్త్రీపుంభిదా స్త్రీపుంసభేదోఽస్తి - త్వత్సుతస్య తు, నాస్తి, తత్ర హేతుం, అపి క్షేత్రప్రకృతిపురుషవిలక్షణే, పరమాత్మన్యేవ దృష్టిర్యస్య, తథాభూతత్వాత్, తస్య దర్శనే చాపి, నాస్మాకం లజ్జా బభూవేత ❀ ॥౫॥ ❀ ఏవంభూతః, స దా కురూన్ జాఙ్గలాంశ్చ- ఉన్మత్తవన్మూఢవజ్జడవచ్చ విచరన్ - కథం వా గజసాహ్వయే హస్తినాఖ్యపురే-సంప్రాప్తః, కథం వా పౌరైర్జనైరాలక్షితః ❀ ॥౬॥ ❀ కథం వా పాణ్డవేయస్య రాజర్షేః పరీక్షితో మునినా శుకేన సంవాదస్సంబభూవ, యత్ర సంవాదే ఏషా సాత్వతీ- సాతయత సుఖయతీతి సాత్, పరమాత్మా, సాతేస్సుఖార్థాత్సౌత్రాద్ధాతోర్హేతుమణ్యన్తాత్, ద్వాసరూపవిధినా, అనుపసర్గాల్లిమ్పవిన్దేత్యాదినా శప్రత్యయాభావపక్షే క్విపి సాదితి వ్యుత్పత్తేః, సః, ప్రతిపాద్యతయా అస్యామస్తీతి సాత్వతీ, మతుప్యగిత్వాత్ ఙీప్, శ్రుతిః శ్రుతితుల్యా ప్రవృత్తా ❀ ॥౭॥ ❀ సంవాదస్యాసంభావనాం వ్యఞ్జయన్నాహ॥ స ఇతి॥ స మహాయోగీ శుకః, గృహమేధినాం గృహాశ్రమిణాం, గృహేషు, గోదోహనమాత్రం, యావతా కాలేన గౌర్దుహ్యతే తావన్తం కాలం - అవేక్షతే ప్రతీక్షమాణస్తిష్ఠతి, నత్వధికమిత్యర్థః- విరక్తత్వాదితి భావః, కథమవేక్షతే, తేషాం గృహమేధినాం ఆశ్రమం తీర్థీకుర్వన్ పవిత్రీకర్తుమిత్యర్థః ॥౮॥ అన్యచ్చ పృచ్ఛతి॥ అభిమన్యుసుతమితి॥ హే సూత అభిమన్యోస్సుతం పరీక్షితం, మహాభాగవతం ప్రాహుః, అతస్తస్య మహాశ్చర్యం జన్మ, కర్మాణి చ, నోఽస్మాకం, గృణీహి కథయ ❀ ॥౯॥ ❀ పాణ్డూనాం పాణ్డువంశజానాం, మానం ప్రాశస్త్యం వర్ధయతీతి వర్ధనః, నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరి ల్యుః, స

సమ్రాట్ సార్వభౌమః, స పరీక్షిత్, కస్య హేతోః కస్మాద్ధేతోః, అధిరాట్ఛ్రియం ఆధిరాజ్యసంపదం, అనాదృత్య గఙ్గాయాం ప్రాయోపవిష్టః ॥౧౦॥ ✻ శత్రవః, ఆత్మనశ్శివాయ ఆత్మనాం యోగక్షేమాయ, ధనాని హానీయ ఆహృత్య, సమర్ప్యేత్యర్థః, యస్య పరీక్షితః పాదనికేతం పాదపీఠం నమన్తి, హేత్యాశ్చర్యే, స వీరః పరీక్షిత్, యువా సన్నపి దుస్త్యజాం శ్రియం అధిరాట్ఛ్రియం, అసుభిః ప్రాణైస్సహోత్స్రష్టుం త్యక్తుం, ఐషత ఐచ్ఛత్, అహో అత్యాశ్చర్యమేతత్ ✻॥౧౧॥ ✻ నను భాగవతం ప్రాహురితి త్వయైవోక్తత్వాద్భాగవతానాం చ దేహతదనుబన్ధిషు విరక్తత్వస్య స్వాభావికత్వాచ్చ నైతదాశ్చర్యమిత్యత ఆహ॥ శివాయేతి॥ యద్యపి భాగవతా విరక్తాః, తథాపి ఉత్తమశ్లోకో భగవానేవ పరమయనం, ప్రాప్యః ప్రాపకమాధారశ్చ యేషాం తే జనాః, భాగవతాః, నాత్మార్థం జీవన్తి, కిన్తు, లోకస్య, శివాయ మఙ్గళాయ, భూతయే శ్రియై, భవాయ తస్యోత్తరోత్తరోదయాయ చ, జీవన్తి ఏవం పరాశ్రయం, పరైర్లోకైః శివాద్యర్థమాశ్రయణీయం, పరోపకారకమిత్యర్థః, కళేబరం, కుతో హేతోః, నిర్విద్య హేయం మత్వా, ముమోచ తత్యాజ ✻ ॥ ౧౨ ॥ ✻ ప్రశ్నముపసంహరతి॥ తదితి॥ సః, అస్మాభిః పృష్టస్త్వం - తదేతత్పృష్టం సర్వం - సమ్యగాచక్ష్వ ఆఖ్యాహి - యదిహ కించన - పృష్టమస్తి - తదపి సమాచక్ష్వ - యదపీతి పాఠే - యద్యస్మాత్పృష్టస్త్వం - తతః పృష్టం తదేతత్సర్వం, అన్యదపి కించిత్సమాచక్ష్వ త్వాం అన్యత్ర ఛాన్దసాత్, వేదవాక్యం వినా - వాచాం ఇతిహాసపురాణాదిరూపాణాం విషయే - స్నాతం పారంగతం, అధికృతం వా - మన్యే, వేదవాక్యవ్యతిరిక్తేతిహాసపురాణాదిశ్రవణే త్వామేవాధికారిణం వ్యాసానుగృహీతరోమహర్షణసుతం మన్య ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౧౩ ॥ ✻ ఏవమాపృష్టస్సూతః కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాదిప్రశ్నాన్ప్రతివివక్షుస్తావత్తదుపోద్ఘాతరూపం జన్మప్రభృత్యేతత్పురాణ

ప్రాయోపవిష్టో గఙ్గాయామనాదృత్యాధిరాట్ఛ్రియమ్॥ ౧౦ ॥ నమన్తి యత్పాదనికేతమాత్మనశ్శివాయ హానీయ ధనాని శత్రవః। కథం స వీరశ్శ్రియమఙ్గ దుస్త్యజాం యువైషతోత్స్రష్టుమహో సహాసుభిః॥౧౧॥ శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోకపరాయణా జనాః। జీవన్తి నాత్మార్థమసౌ పరాశ్రయం ముమోచ నిర్విద్య కుతః కళేబరమ్॥౧౨॥ తత్సర్వం నస్సమాచక్ష్వ పృష్టో ✻ యదిహ కించన। మన్యే త్వాం విషయే వాచాం స్నాతమన్యత్ర ఛాన్దసాత్॥౧౩॥ సూత ఉవాచ॥ ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే తృతీయే యుగపర్యయే। జాతః పరాశరాద్యోగీ వాసవ్యాం కలయా హరేః॥౧౪॥ స కదాచిత్సరస్వత్యా ఉపస్పృశ్య జలం శుచిః। వివిక్త ఏక ఆసీన ఉదితే రవిమణ్డలే॥౧౫॥ పరావరజ్ఞస్స ఋషిః కాలేనావ్యక్తరంహసా॥ యుగధర్మవ్యతికరం ప్రాప్తం భువి యుగే యుగే॥౧౬॥ భౌతికానాం చ భూతానాం శక్తిహ్రాసం చ తత్కృతమ్। అశ్రద్దధానాన్నిస్సత్త్వాన్దుర్మేధాన్ ✻ హ్రసితాయుషః॥౧౭॥ దుర్భగాంశ్చ జనాన్వీక్ష్య మునిర్దివ్యేన చక్షుషా। సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యద్దధ్యౌ హితమమోఘ

యోగావధికం శ్రీవ్యాసచరిత్రం తదనుప్రయుక్తం శ్రీనారదవృత్తాన్తం చాహ॥ ద్వాపర ఇత్యాదినా ॥ యావత్షష్ఠాధ్యాయసమాప్తి - ద్వాపరే యుగే సమనుప్రాప్తే తత్రాపి తృతీయస్య యుగస్య పర్యయే అవసానే, పరాశరాత్, వాసవ్యాం ఉపరిచరవసుబీజజాతాయాం సత్యవత్యాం - హరేః కలయా అంశేన, యోగీ వ్యాసో - జాతః జజ్ఞే ✻ ॥ ౧౪॥ ✻ స వ్యాసః కదాచిత్, సరస్వత్యాం, శుచి పవిత్రం జలముపస్పృశ్యాచమ్య, ఇదం నిత్యకర్మోపలక్షణం, రవిమణ్డలే ఉదితే సతి, ఏకోఽసహాయః, వివిక్తే నిర్జనే దేశే, ఆసీత ఉపవివేశ ✻॥౧౫॥ ✻ ఋషిర్నిఖిలనిగమద్రష్టా, పరావరజ్ఞః ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్కృష్టా ప్రకృష్టతత్త్వయాథాత్మ్యదర్శీ, సః, వ్యాసః, అవ్యక్తం రంహో వేగో యస్య తేన, దుర్నిరీక్ష్యవేగేన కాలేన హేతునా, భువి భూలోకే ప్రతియుగం ప్రాప్తం - ధర్మవ్యతికరం ధర్మవ్యత్యాసం - కృతాదియుగక్రమేణ ప్రాప్తం ధర్మస్య వృద్ధిహ్రాసాదికమిత్యర్థః ✻ ॥ ౧౬॥ ✻ తథా తత్కృతం ధర్మవ్యతికరకృతం, భౌతికానాం ఆకాశాదిభూతపరిణామరూపాణాం దేవాదిశరీరాణాం, భూతానాం తత్సంసృష్టానాం జీవానాం చ - శక్తిహ్రాసం శక్తిక్షయం చ - తథా జనానపవీక్ష్య, కథం భూతాన్ - అశ్రద్ధధానాన్ శ్రద్ధామకుర్వాణాన్, స్వస్వవర్ణాశ్రమానుగుణధర్మానుష్ఠానవిషయకత్వరారహితాన్, నిస్సత్త్వాన్ దుర్బలాన్, సత్యామపి శ్రద్ధాయాం దుర్బలాన్, సత్యపి సత్త్వే దుర్మేధాన్, హ్రసితం సంకుచితం ఆయుర్యేషాం తాన్, అనుష్ఠానోపయుక్తజ్ఞానాయూరహితాన్ ✻ ॥ ౧౭ ॥ ✻ అత ఏవ దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, మునిః పరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలః, అత ఏవ - అమోఘదృక్ అవితథసంకల్పః, దివ్యేన చక్షుషా యోగపరిశుద్ధేన మనసా, సర్వేషాం వర్ణానాం, ఆశ్రమిణాం చ -

---

౧౩॥ శ్లో॥ పా ✻ యదపి కించన.

హితం దధ్యౌ చిన్తితవాన్, చిన్తాపూర్వకం చకారేత్యర్థః ✱ ॥౧౮॥ ✱ తదేవాహ, ప్రజానాం త్రైవర్ణికానాం సంబన్ధి-తా
సాం శ్రేయస్సాధనతయాఽనుష్ఠేయం, వైదికం వేదపూర్వభాగబోధ్యం, అత ఏవ-విశుద్ధం భ్రమప్రమాదవిప్రలిప్సాదిపు
రుషదోషాస్పృష్టవిధిబోధితం- చాతుర్హోత్రం చాతుర్హోత్రశబ్దవాచ్యమన్త్రప్రకాశ్యం కర్మ-వీక్ష్య ప్రజానామనుష్ఠేయమా
లోచ్య, తావత్ - యజ్ఞానాం సంతత్యై కర్తవ్యయజ్ఞకలాపవిషయకబోధార్థం - తదైకం పూర్వమేకరూపేణావస్థి
తం వేదం ఋగ్యజుస్సామాథర్వభేదేన చతుర్విధం, వ్యదధాత్ వ్యభాఙ్క్షీత్ ✱ ॥౧౯॥ ✱ చాతుర్విధ్యేన విధానమేవ దర్శయతి॥
ఋగితి ॥ ఋగాద్యాశ్చత్వారో వేదాః-ఉద్ధృతాః మిశ్రీభూతవేదరాశేరుద్ధృత్య సన్నివేశవిశేషేణ యోజితా ఇత్యర్థః -త
థా, ఇతిహాసః, పురాణాని చ, ఉద్ధృతానీత్యనుషఙ్గః-కాలేన విప్లుతాని మాత్స్యాదిపురాణానీతిహాసాశ్చోద్ధృతా ఇత్యర్థః-
ఇతిహాసపురాణాని విశినష్టి పఞ్చమో వేద ఉచ్యతే, పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధ్యన్తి ఇత్యర్థః ✱ ॥౨౦॥ ✱ తత్ర ఋగాదీనామ
ధ్యే, ఋగ్వేదధరః పైలః, అధ్యయనపూర్వమృగ్వేదం పైలో మూర్ధధారేత్యర్థః-కవిర్విద్వాన్ - జైమినిస్తు, సామగః అధ్య
యనపూర్వకం ఋగాధారాణి సామాని జగావిత్యర్థః, వైశమ్పాయన ఏక ఏవ ఋషిః - యజుషాం నిష్ణాతః పారంగతః,
మతః స్మృతః, అవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ యజుషామిత్యుక్తమ్ ✱ ॥౨౧॥ ✱ ఏవమథర్వాఙ్గిరసామిత్యత్రాపి తేషాం,
నిష్ణాతః, దారుణో - దరుణోఽపత్యం దారుణిః - సుమన్తుర్నామ మునిరాసీత్ - అథర్వాఖ్యాన్యఙ్గిరాంసి తేషాం, ఇ
తిహాసానాం పురాణానాం చ నిష్ణాతస్తు - మే మమ సూతస్య - పితా రోమహర్షణః ✱ ॥౨౨॥ ✱ సర్వ ఏవైతే భగవతో
వ్యాసస్యానుగ్రహాదేవ నిష్ణాతా బభూవురిత్యర్థతో ద్రష్టవ్యం, తత ఏతే, పైలాదయః, స్వం స్వం వేదం, శిష్యైః ప్రశిష్యైః,

---

దృక్॥౧౮॥ చాతుర్హోత్రం కర్మ శుద్ధం ప్రజానాం వీక్ష్య వైదికమ్॥ వ్యదధాద్యజ్ఞసంతత్యై వేదమేకం చతుర్వి
ధమ్॥౧౯॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా వేదాశ్చత్వార ఉద్ధృతాః। ఇతిహాసః పురాణం చ పఞ్చమో వేద ఉచ్య
తే॥౨౦॥ తత్రర్గ్వేదధరః పైలస్సామగో జైమినిః కవిః। వైశమ్పాయన ఏవైకో నిష్ణాతో యజుషాం మతః॥౨౧॥
అథర్వాఙ్గిరసామాసీత్సుమన్తుర్దారుణో మునిః। ఇతిహాసపురాణానాం పితా మే రోమహర్షణః॥౨౨॥ త ఏత
ఋషయో వేదం స్వం స్వం వ్యస్యన్ననేకధా। శిష్యైః ప్రశిష్యైస్తచ్ఛిష్యైర్వేదాస్తే శాఖినోఽభవన్॥౨౩॥
త ఏవ వేదా దుర్మేధైర్ధార్యన్తే పురుషైర్యథా। ఏవం చకార భగవాన్వ్యాసః కృపణవత్సలః॥ ౨౪॥ స్త్రీశూ
ద్రద్విజబన్ధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా। కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవేదిహ॥ ఇతి భారతమా
ఖ్యానం కృపయా మునినా కృతమ్॥౨౫॥ ఏవం ప్రవృత్తస్య సదా భూతానాం శ్రేయసి ద్విజాః। సర్వాత్మకేనాపి
యదా నాతుష్యద్ధృదయం తతః॥౨౬॥ నాతిప్రసీదద్ధృదయస్సరస్వత్యాస్తటే శుచౌ। వితర్కయన్వివిక్తస్థ ఇదం
ప్రోవాచ ధర్మవిత్॥౨౭॥ ధృతవ్రతేన హి మయా ఛన్దాంసి గురవోఽగ్నయః। మానితా నిర్వ్యలీకేన గృహీతం చా

శిష్యాణామపి శిష్యైస్తేషామనుశిష్యైశ్చ శిష్యాదిద్వారేత్యర్థః, అనేకధా - వ్యస్యన్ వ్యభాఙ్క్షురిత్యర్థః తతస్తే వేదాశ్శా
ఖినోఽభవన్, వ్యస్తశాఖా అభవన్-తత్ర ఋగ్వేదః ఏకవింశతిశాఖాభేదం ప్రాప్తః, యజుర్వేదస్తు, ఏకశతధా-సామవేద
స్తు సహస్రధా, అథర్వణస్తు నవధేతి వివేకః ✱ ॥౨౩॥ ✱ కిమర్థమేవమాత్మనా శిష్యాదిముఖేన చ వ్యభాఙ్క్షీదిత్యపేక్షాయాం ప్ర
యోజనం దర్శయన్ వ్యాసనామనిర్వక్తి ॥త ఇతి॥ దుర్మేధైః-అల్పప్రజ్ఞైః పురుషైః-త ఏతే వేదా యథా ధార్యన్తే యథా సన్ని
వేశితేషు ధార్యన్తే, ఏవం-తథా-చకార భగవాన్ వ్యాసః, తత్ర హేతుః-కృపణేషు వత్సలః వాత్సల్యయుక్తః యతో వేదాన్ వ్య
స్యత్ వ్యభాఙ్క్షీత్-అత ఏవ వ్యాస ఇతి ప్రసిద్ధో బభూవేతి భావః ✱ ॥౨౪॥ ✱ ఏవం కృతవతాపి పునర్మునినా వ్యాసేన స్త్రీణాం-శూ
ద్రాణాం చ-ద్విజబన్ధూనాం-త్రైవర్ణికాభాసానాం చ-శ్రుతిగోచరా శ్రవణవిషయా త్రయీ ఋగాదిభిన్నో వేదః-న భవతి-అ
ధ్యయనస్యోపనయనాఙ్గకత్వాదుపనయనస్య చ త్రైవర్ణికాధికారిత్వాత్ స్త్రీశూద్రాదీనాం వేదాధ్యయనయోగ్యతా నాస్తి-
అత ఏవ కర్మశ్రేయసి వైదికకర్మసాధ్యే శ్రేయసి మూఢానాం పురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనవిషయకజ్ఞానవిధురాణాం -
అన్యథా శ్రేయో న భవేదిత్థం తు భవేదిహేత్యాలోచయతా-కృపయా భారతమాఖ్యానం కృతమ్ ✱ ॥౨౫॥ హే ద్విజాః-ఏవం
సర్వాత్మకేన-కేన ప్రకారేణాపి-భూతానాం లోకానాం-శ్రేయసి నిమిత్తే-సదా ప్రవృత్తస్యాపి బాదరాయణస్య - హృద
యం మనో-యదా నాతుష్యత్ న జహర్ష- తతస్తదా-నాతిప్రసీదత్-ప్రసన్నం హృదయం యస్య తథాభూతః శుచౌ పరి
శుద్ధే-సరస్వత్యాస్తటే-వివిక్తే నిర్జనదేశే- స్థితః వితర్కయన్ అసంతోషహేతుః కో వేతి విచారయన్ ధర్మవిత్ బాదరాయణః-ఇ
దం స్వగతం వక్ష్యమాణమువాచ ✱ ॥౨౬-౨౭॥ ✱ తదేవాహ। ధృతవ్రతేనేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః- ధృతం వ్రతం ఛన్దోగుర్వగ్నిసేవా

పయుక్తం యేన-తేన మయా-ఛన్దాంసి ఛన్దోధిదైవతాని-గురవోఽగ్నయశ్చ-నిర్వ్యళీకేన నిష్కపటభావేన-మానితాః బహుమానితాః పూజితా ఇతి యావత్-ఛన్దఆదీనాం-అనుశాసనం గృహీతం కృతం చ ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ కించ భారతవ్యపదేశేన భారతవ్యాజేన-ఆమ్నాయానాం వేదానాం - అర్థశ్చ దర్శితః-భారతం పిశినష్టి-యత్ర-భారతే-స్త్రీశూద్రాదిభిరపి-ధర్మో-దృశ్యతే-స్వస్వాపేక్షితశ్రేయస్సాధన స్వానురూపో ధర్మో దృశ్యతే అవగమ్యతే ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ అథాప్యేవమపి-బత ఇతి ఖేదే మమ దైహ్యః దేహస్థః-విభుః ప్రభుః-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా-ఆత్మనా అన్తఃకరణేన సహ యద్వా-దైహ్యో విభురాత్మా-అన్తఃకరణం-ఆత్మనాస్వయం - బ్రహ్మవర్చసి-వృత్తస్వాధ్యాయనిమిత్తే తేజసి-సమాసాన్తవిధేరనిత్యత్వాత్ బ్రహ్మహస్తిభ్యాం వర్చస ఇత్యజభావః-ఉశత్తమః శుద్ధతమోఽపి-అసంపన్న ఇవా-సమృద్ధ ఇవ-ఆభాతి-అసత్తమ ఇతి పాఠే-బ్రహ్మవర్చసి- అసంపన్న ఇవ బ్రహ్మవర్చసరహిత ఇవ-ఆభాతి-యథా అసత్తమం అసజ్జనతమ ఆభాతి తద్వత్ ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ ఏవం వితర్క్య స్వాత్మదర్శిత్వాదసన్తోషహేతుముత్ప్రేక్షతే॥ కింవేతి॥ యతో భాగవతధర్మాః ప్రాయశో మయా న నిరూపితాః-తతో వాఽసౌ కిమసన్తోషః-పారిశేష్యాదయమేవాసన్తోషహేతుర్భవితుమర్హతీత్యభిప్రాయేణ నిరూపణస్యాసన్తోషహేతుత్వముపపాదయతి-ప్రియా ఇతి-సర్వాన్తరాత్మని భగవతి ప్రీతే సతి హి-తన్నియామ్యస్య మనసస్తోషః-స చ భగవాన్-భాగవతేషు తుష్టేషు సత్సు-స్వయం తుష్యతి-తేషాం చ సన్తోషహేతవస్త ఏవ-భాగవతధర్మా ఏవ - తదనిరూపణాదుచిత ఏవాసన్తోష ఇతి భావః-ప్రాయేణేత్యనేన-క్వచిత్క్వచిదేవ భారతే భాగవతధర్మనిరూపణమితి సూచితమ్ ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ ఏవమిత్థమాత్మానం ఖిన్నం దూనం మన్యమానస్య-అత ఏవ ఖిద్యతస్తస్య కృష్ణస్య వ్యాసస్య-ప్రాగుదాహృతం పూర్వముక్తం సరస్వతీతటస్థనాశ్రమం ప్రతి నారదోఽభ్యా

ను శాసనమ్॥ ౨౮ ॥ భారతవ్యపదేశేన హ్యామ్నాయార్థశ్చ దర్శితః। దృశ్యతే యత్ర ధర్మాదిః స్త్రీశూద్రాదిభిరప్యుత॥ ౨౯ ॥ అథాపి బత మే దైహ్యో హ్యాత్మా చైవాత్మనా విభుః। అసంపన్న ఇవాభాతి ✽ బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః॥ ౩౦ ॥
కిం వా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితాః। ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియాః ॥ ౩౧ ॥
తస్యైవం ఖిన్నమాత్మానం మన్యమానస్య ఖిద్యతః। కృష్ణస్య నారదోఽభ్యాగాదాశ్రమం ప్రాగుదాహృతమ్॥ ౩౨ ॥
తమభిజ్ఞాయ సహసా ప్రత్యుత్థాయాగతం మునిః। పూజయామాస విధివన్నారదం సురపూజితమ్॥ ౩౩ ॥ ✽✽✽

✽✽✽✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽✽

అథ తం సుఖమాసీన ఉపాసీనం బృహచ్ఛ్రవాః। దేవర్షిః ప్రాహ విప్రర్షిం వీణాపాణిః స్మయన్నివ॥ ౧ ॥ నారద ఉవాచ॥ పారాశర్య మహాభాగ భవతః కచ్చిదాత్మనా। పరితుష్యతి శారీర ఆత్మా మానస ఏవ వా॥ ౨ ॥ జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమపి తే మహదద్భుతమ్। కృతవాన్భారతం యస్త్వం సర్వార్థపరిబృంహితమ్ ॥ ౩ ॥ జిజ్ఞాతసి మధీతం చ బ్రహ్మ యత్తత్సనాతనమ్। తథాపి శోచస్యాత్మానమకృతార్థ ఇవ ప్రభో॥ ౪ ॥ వ్యాస ఉవాచ ॥ అస్త్యేవ మే సర్వమి

గాత్ అభ్యాగచ్ఛత్ ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ తమాగతమభిజ్ఞాయ చిహ్నైర్నారదం మునిం జ్ఞాత్వా-సహసా త్వరయా విధివత్పూజయామాస-కథంభూతం సురైః పూజితం-పూజ్యమానం-మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమానే క్తః ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ ఇతి శ్రీవాత్స్య వీరరాఘవసూరిలిఖితాయాం ప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽✽✽✽

అథ యథావత్పూజానన్తరం సుఖమాసీనః బృహచ్ఛ్రవాః కీర్తిర్యస్య, వీణాపాణౌ యస్య స, దేవర్షిర్నారదః, స్మయన్నివ, స్వాజ్ఞయా ఉపాసీనముపవిష్టం, విప్రర్షిం వ్యాసం ప్రాహ ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ తదేవాహ॥ పారాశర్యేతి త్రిభిః॥ అసన్తోషమాలక్ష్యాహ, కచ్చిదితి, ప్రశ్నే, హే పారాశర్య, హే మహాభాగ, భగవతస్తవ, ఆత్మనా స్వయం, శారీర ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞః, మానసః మనస్సంబన్ధీ మనః కరణకః, సమనస్క ఇతి యావత్, పరితుష్యత్యేవ వా పరితుష్యత్యేవ హి కచ్చిత్ ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ తేత్వయా జిజ్ఞాసితం జ్ఞాతుమిష్టం, సర్వం సుసంపన్నమపి, అపిశబ్దః ప్రశ్నద్యోతకః, జ్ఞాతమేవ హీత్యర్థః, పదగతౌ గత్యర్థా బుద్ధ్యర్థాః, యత్, యస్మాత్ సర్వార్థైః పరిబృంహితం, సర్వార్థాః పరిబృంహితాః ఉపబృంహితా యేన తదితి వా అత ఏవ మహద్విపులం అద్భుతం శబ్దతోఽర్థతశ్చ చిత్రమ్, భారతం కృతవాన్, అతస్సుసంపన్నం జిజ్ఞాసితమితి భావః ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ కించ యత్సనాతనమనాదినిధనావిచ్ఛిన్న సంప్రదాయం, బ్రహ్మ వేద, స్తదధీతం జిజ్ఞాసితం చ, సన్నర్థస్తు వివక్షిత, విచారితమితి వా, పూర్వోత్తరమీమాంసయోః ప్రణయనప్రణయనాభ్యామితి భావః, తథాప్యేవం కృతకృత్యోఽపి, త్వమకృతార్థః, అకృతకృత్య ఇవ, హే ప్రభో, శోచసి శోచన్నివ లక్ష్యస ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ ఏవమాపృష్ట ఆహ వ్యాసః॥ అస్తీత్యాదిభిస్త్రిభిః, త్వయా

౩౦ ॥ పా ✽ బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః

క్తం సర్వమిదం, జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమిత్యాదినోక్తమ్, మమాత్మైవ, తథాపి, మమాత్మా, న పరితుష్యతే, తస్యాసన్తోష
స్య, మూలం నిమిత్తం, అవ్యక్తం న మయాజ్ఞాతం, అతః, త్వా, త్వామేవ, అగాధబోధం అపారజ్ఞానం సర్వజ్ఞమితియావత్,
ఆత్మభవో బ్రహ్మా, తస్యాత్మనశ్శరీరాదుత్సన్నాత్, భూతం, పృచ్ఛామహే ॥౫॥ నాహం జానామీతి మా వోచ ఇత్యభిప్రా
యేణాహ॥ సవా ఇతి॥ స వై జ్ఞానినామగ్రణీర్భవాన్, సమస్తం గుహ్యం, దేహినామన్తర్గతం, వేద జానాతి, కుతః, యద్యస్మా,
త్త్వయా పురాణః పురుషః, సర్వజగత్కారణభూతః, సర్వజ్ఞః పరమపురుషః, ఉపాసితః, కథం పరమపురుషోపాసనమాత్రే
ణాహం జానీయామిత్యత్రాహ ‚‚పరావరేశః,, పరే బ్రహ్మాదయః అవరే యస్మాత్, స చాసావీశః సర్వనియన్తా భగవాన్, మన
సైవ సఙ్కల్పమాత్రేణైవ, విశ్వం సృజత్యవతి అత్తి సంహరతి చ, అథాపి, గుణైస్సత్త్వాదిభిః, న సజ్జత ఇత్యసఙ్గః స్వసఙ్కల్ప
కృతజగదుదయవిభవలయలీలస్య సర్వజ్ఞస్య సర్వనియన్తుస్సర్వప్రాణ్యన్తర్గతవస్తువేదిత్వాత్, యథాక్రతురస్మిన్ లోకే
పురుషో భవతీతి న్యాయేనైశ్వర్యవత్సర్వం ముక్తప్రాయస్త్వమపి జానాస్యేవేతి భావః ॥౬॥ ఏవమితి దేవోపపాదయన్నసన్తో
షనిమిత్తం వదేత్యాహ॥ త్వమితి॥ త్వమర్క ఇవ సూర్య ఇవ, త్రిలోకీం పర్యటన్, బహిః పదవస్తు ద్రష్టా, వాయురివాన్తశ్చరః, జ్ఞా
నవ్యాప్త్యా సర్వేషామన్తశ్చరన్, ఆత్మసాక్షీ, ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య సాక్షీ సాక్షాద్ద్రష్టా, హృద్గతార్థవేదీత్యర్థః, అతః, ప
రం చావరం చ తయోస్సమాహారస్తస్మిన్, బ్రహ్మణి పరే బ్రహ్మణి, తథావేదకవేదాఖ్యే బ్రహ్మణి చ విషయే, ధర్మతః, నివృత్తిధ
ర్మైః, వ్రతైః కాణ్డవ్రతాదిభిశ్చ, స్నాతస్య పారంగతస్య, సమాప్తధర్మవ్రతస్యేత్యర్థః, మమ, న్యూనమసన్తోషరూపం, అ
లం విచక్ష్వ, న్యూనశబ్దస్తద్ధేతావుపచారాద్వర్తతే, న్యూనహేతుం విచక్ష్వ, చక్షిర్దర్శనేఽపి వర్తతే, పశ్య ఆలోచయేత్యర్థః, అ
లం ద్రష్టుం సమర్థస్త్వం ‚‚యద్వా,, న్యూనమితి భావప్రధానో నిర్దేశః, అలమధికం, న్యూనం న్యూనత్వం, విచక్ష్వ ‚‚అథవా,,
చక్షిర్ఖ్యానార్థ ఏవ, న్యూనతాహేతుం విచక్ష్వేత్యర్థః ॥౭॥ ఇత్థం ప్రచోదిత ఆహ భగవాన్నారదో యావదధ్యాయ

దం త్వయోక్తం తథాపి నాత్మా పరితుష్యతే మే। తన్మూలమవ్యక్తమగాధబోధం పృచ్ఛామహే త్వాత్మభవా
త్మభూతమ్॥౫॥ స వై భవాన్వేద సమస్తగుహ్యముపాసితో యత్పురుషః పురాణః। పరావరేశో మనసైవ విశ్వం
సృజత్యవత్యత్తి గుణైరసఙ్గః॥౬॥ త్వం పర్యటన్నర్క ఇవ త్రిలోకీమన్తశ్చరో వాయురివాత్మసాక్షీ। పరావరే
బ్రహ్మణి ధర్మతో వ్రతైః స్నాతస్య మే న్యూనమలం విచక్ష్వ ॥ ౭ ॥ నారద ఉవాచ॥ భవతాఽనుదితప్రాయం య
శో భగవతోఽమలమ్। యేనైవాసౌ న తుష్యేత మన్యే తద్దర్శనం ఖిలమ్॥౮॥ యథా ధర్మాదయశ్చార్థా మునివర్యా
నుకీర్తితాః। న తథా వాసుదేవస్య మహిమా హ్యనువర్ణితః ॥ ౯ ॥ న తద్వచశ్చిత్రపదం హరేర్యశో జగత్పవిత్రం

సమాప్తి॥ కిం వా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ తావదసన్తోషహేతుమాహ॥ భవతేతి ద్వా
భ్యామ్॥ అమలం శృణ్వతాం వదతాం చాఖిలదురితాపహం, భగవతో యశః, భవతానుదితప్రాయం ప్రాయేణావర్ణితమిత్య
ర్థః, ప్రాయగ్రహణేన భారతే ప్రాసఙ్గికతయా అప్రాధాన్యేన భగవద్యశః క్వచిత్క్వచిదుదితం, న తు కృత్స్నప్రబన్ధాను
స్యూతత్వేన ప్రాధాన్యేన చోదితమితి సూచ్యతే- యేన భగవద్యశోఽననువర్ణనేనైవ - అసౌ- తవాత్మా - న తుష్యేత- అసౌ భగ
వాన్వా- న తుష్యేత- భగవదపరితోషే సతి- తన్నియామ్యం త్వదీయమన్తఃకరణమపి న తుష్యత్యేవేతి భావః ‚‚యద్వా,, యే
నైవకారణేన న తుష్యేత- అసౌ తవాత్మా- భగవాన్వా- తత్కారణం కిమితి చేత్- ఖిలం న్యూనం- తద్దర్శనమేవ భగవద్దర్శనమేవ-
భగవత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకం ప్రాధాన్యేన తద్వర్ణనాభావ ఏవేతి- మన్య ఇత్యర్థః* ॥ ౮॥ *
ప్రాయశబ్దాభిప్రేతం వ్యనక్తి- హే మునివర్య- ధర్మాదయః- ధర్మార్థకామాదయః - అర్థాః పురుషార్థాః- యథా- సహ సాధనై
రనుకీర్తితాః- భారత ఇతి శేషః- తథా వాసుదేవస్య మహిమా- తే- త్వయా- నానువర్ణితః ॥౯॥ ఏవం తదుత్ప్రేక్షితమేవాస
న్తోషహేతుం దృఢీకృత్య- అథ ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ దృఢీకర్తుం భాగవతధ
ర్మప్రతిపాదకస్య ప్రబన్ధస్య పరమహంసైరనాదరణీయత్వమాహ॥ నేతి॥ తత్ - చిత్రాణి పదాని యస్మిన్ అర్థవైచిత్ర్యస్యా
ప్యుపలక్షణమేతత్ - ఏవంవిధమపి యద్వచః వాక్యం ప్రబన్ధ ఇతియావత్ - పవిత్రం శృణ్వతాం వదతాం చ పవిత్రత్వాపాదకం- హ
రేర్యశః- క్వచిదపి- న ప్రగృహీత- నోపాదదీత చేత్- న ప్రగృణీతేతి పాఠే- న వదేచ్చేత్- ప్రబన్ధ ఇత్యగతం వదనం ప్రబన్ధే ఆరో
ప్య న ప్రగృణీతేత్యుక్తం ‚‚యద్వా,, చిత్రపదమపి వచస్తత్ర హరేర్యశో న ప్రగృణీత చేత్- ప్రబన్ధశ్చేతి శేషః- తద్వచః ప్ర
బన్ధం- వాయసతీర్థం- ఉశన్తి వాయసతీర్థతుల్యమిచ్ఛన్తి ‚‚తీర్థం పిశితం పలం నిచ్ఛాపలమాహ॥ యత్ర వాయసేతీర్థే- మానసా హం
సాః - ఉశిక్షయాః కమనీయనివాసాః- న నిరమన్తి- మానసాఖ్యసరోవరకమనీయనివాసస్థానవిహారిణో మానసహంసా య

భావాయసతీర్థముచ్ఛిష్టపాత్రాదియుతతదధ్యోదకయుక్తం క్షేత్రం వాయససంచారయోగ్యం- ఉశన్తీత్యన్తి-మన్యన్త ఇతి యావత్-యత్ర ననిరమన్తి ననితరాం రమన్తే-క్షణమాత్రమపనతత్రావతిష్ఠన్త ఇత్యర్థః- తథా-ఉశిక్ కమనీయం-నిరతిశయప్రియం బ్రహ్మైవ-క్షయ ఆశ్రయో యేషాం-మానసాః-మనస ఇమే మానసాః - బ్రహ్మానన్దానుభావుకాః-హంసాః-విశుద్ధాన్తఃకరణాః పరమహంసా ఇతియావత్ - తద్వచః-వాయసంతీర్థముశన్తి-వాయసతుల్యానాం కాముకానామనుభవయోగ్యం మన్యన్తే-యత్ర ననిరమన్తి నాద్రియన్తే-న తత్ర కర్ణం దత్వా శృణ్వన్తీత్యర్థః-ఉశిక్షు యేతి పాఠే- ఉశద్భ్యోఽవధారణే- పరప్రేరణయాపీత్యర్థః ॥౧౦॥ * తదేవం భగవద్యశోనఙ్కితస్య ప్రబన్ధస్య శబ్దతోఽర్థతశ్చ చిత్రపదస్యాపి భాగవతానుపాదేయత్వముక్తం- అథ తదఙ్కితస్య వైచిత్ర్యరహితస్యాపి ప్రత్యుత శబ్దతోఽర్థతశ్చ దుష్టస్యాప్యతీవ తదుపాదేయత్వమాహ ॥తదితి॥ ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి శబ్దతోఽర్థశ్చ దోషవత్యపి- యస్మిన్ప్రబన్ధే అనన్తస్య భగవతో-యశసా-అఙ్కితాని చిహ్నితాని-భగవద్గుణప్రత్యాయకాని-నామాని నారాయణవాసుదేవకృష్ణాదినామాని-దృశ్యన్త ఇతి శేషః తద్వాగ్విసర్గః-స ఏవ వాక్ప్రవృత్తిరూపః ప్రబన్ధః జనతా-జనానాం సమూహః- గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తలితి సమూహార్థే తల్ప్రత్యయః - తలన్తం స్త్రియామితి స్త్రీత్వం- తస్యాః అఘం పాపం విప్లవః - అన్తర్భావితణ్యర్థాత్ప్లవేః పచాదిత్వాదచ్ ,,యద్వా,, భావే ఋదోరబిత్యప్-జనతా అఘస్య విప్లవో నాశో యస్మాత్స తథా అత ఏవ భాగవతా ఉపాదదత ఇతి వదన్ విశినష్టి ,,యచ్ఛృణ్వన్తీతి,, యద్వాగ్విసర్గం సాధవశ్శృణ్వన్తి-శ్రావయిత్రుసద్భావే గృణన్తి కథయన్తి శ్రోతృసద్భావే-తదుభయాభావే కేవలం స్వయం గాయన్తి-సామాన్యాభిప్రాయేణ యత్తదితి చ నపుంసకనిర్దేశః- శబ్దదోషో నామ అనుపస్థాప్యార్థాభిప్రాయేణ ప్రయోగః-యథా- స్వే-ఇత్యస్య జ్ఞాతిధనాభిప్రాయేణ ప్రయోగః-అర్థదోషో నామ-అనుపస్థాపకశబ్దోపస్థాప్యత్వం-యథా ఆత్మాత్మీయయోః స్వశబ్దోపస్థాప్యత్వం- తదేవం త్రివర్గతత్సాధనప్రతిపాదకం ప్రబన్ధం భాగవతానుపాదేయం నిన్దిత్వా భగవద్యశః ప్రతిపాదకస్యైవ తదుపాదేయత్వముక్తం * ॥౧౧॥ * నను ధర్మాదితత్సాధనానామపి పురుషాభిలషితత్వేన హితత్వాత్తన్నిరూపణమప్యర్థవదేవేత్యాశ

*ప్రగృహీత కర్హిచిత్ । తద్వాయసంతీర్థముశన్తి మానసా న యత్ర హంసా †నిరమన్త్యుశిక్ క్షయాః ॥ ౧౦ ॥ తద్వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవో యస్మిన్ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి । నామాన్యనన్తస్య యశోఙ్కితాని యచ్ఛృణ్వన్తి గాయన్తి గృణన్తి సాధవః ॥ ౧౧ ॥ నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితం న శోభతే జ్ఞానమలం నిరఞ్జనమ్ । కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరే న చార్పితం కర్మ యదప్యకారణమ్ ॥ ౧౨ ॥ అథో మహాభాగ భవానమోఘదృక్ఛుచి

శ్రాయాం విషమిశ్రపయః ప్రశంసాతుల్యం తన్నిరూపణమిత్యభిప్రాయేణైశ్వర్య కైవల్య తత్సాధనానాం పురుషార్థత్వతత్సాధనత్వం ప్రతిక్షిపతి ,,నైష్కర్మ్యమితి,, నిర్గతం కర్మణో నిష్కర్మ-నిష్కర్మైవ నైష్కర్మ్యం-స్వార్థే ష్యఞ్ - కర్మణో బహిర్భూతం-కర్మేతరదాత్మయాథాత్మ్యోపాసనాత్మకజ్ఞానమిత్యర్థః - తన్నిరఞ్జనం-రాగద్వేషాద్యఞ్జనరహితం-రాగాదిభిరనుపప్లుతమప్యచ్యుతస్య భగవతో భావేన భక్తియోగేన వర్జితం చ- జ్ఞానమలం జ్ఞానానాం మధ్యే ముఖ్యవద్ధీనం-అత ఏవ న శోభతే- యద్వా-నైష్కర్మ్యం-నిరఞ్జనం-జ్ఞానమప్యచ్యుతభావవర్జితం చేన్నాలం శోభతే-నాతివ శోభత ఇత్యర్థః - సర్వేష్వేవ నధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభాగితి కేవలినోఽపి పునశ్చ్యవనధర్మోక్తేస్తావత్కైవల్యస్య న పురుషార్థత్వం-నాపి తత్సాధనజ్ఞానయోగస్య పురుషార్థసాధనత్వమితి భావః-యతో నైష్కర్మ్యజ్ఞానమేవ న శోభతే-కుతః పునస్తత్కర్మ శోభతే-కిం యత్ ,, తత్కర్మ ఈశ్వరే న చార్పితం-అభిసంహితార్థకామాదిఫలమచ్యుతభావవర్జితం చేత్యర్థః-అత ఏవ-శశ్వత్ సదా అనుభవదశాయామనుష్ఠానదశాయాం వా అభద్రం దుఃఖం యస్మింస్తత్-అనుష్ఠానదశాయామభద్రవత్త్వం కాయక్లేశాద్యావహత్వేన దృష్టమేవ ఫలదశాయామపి-పునఃపతనభయశఙ్కయాఽభద్రవత్త్వమవగన్తవ్యం- యదప్యకారణం నిష్కామకర్మాప్యచ్యుతభావవర్జితం చేన్నశోభతే అయమర్థః॥ జ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ భగవద్భక్తివర్జితో న శోభతే కావ్యం కర్మ న శోభత ఇతి కైముత్యన్యాయసిద్ధమితి * ॥౧౨॥ * తదేవం లోకహితార్థం ప్రవృత్తస్య తవ కేవలత్రివర్గతత్సాధననిరూపణమనుచితమిత్యుక్తం భవతి-యతస్త్రైవర్గికకర్మణోఽనర్థకృత్త్వం అతస్త్వమఖిలానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమభగవద్భక్తియోగనిష్పాదకతచ్చేష్టితజ్ఞానజనకం ప్రబన్ధం కుర్విత్యాహ॥ హే మహాభాగ ధాగ్యన్ అత్ర భగవదంశభూతత్వమఖిలనిగమద్రష్టృత్వం చ-భవాన్ సత్యరతః-సత్యం భూతహితం తస్మిన్ రతః-న కేవలం సత్యరత ఏవ- అపి త్వమోఘదృక్-సత్త్వమూలమమోఘమవితథం పశ్యతీతి తథా భూతహితాచరణోపయుక్తజ్ఞానసంపన్నశ్చేత్యర్థః॥ న కేవలమమోఘదృగేవ అపితు-ధృతవ్రతః ధృతం స్వీకృతం వ్రతం సత్యార్థ

౧౦ ॥ శ్లో॥ పా॥ *ప్రగృణీత కర్హిచిత్.   †పా॥ నిరమన్త్యుశిక్షయా.

దీక్షారూపం యేన సః, భూతహితాచరణాయ బద్ధదీక్ష ఇత్యర్థః- కథమేవ మహాం జ్ఞాయ ఇత్యతో విశినష్టి, సుచిశ్రవాః, శుచివిశుద్ధం-శ్రవః లోకహితార్థమవతీర్ణో వ్యాస ఇత్యేవంవిధా ప్రథా-యస్య సః- హేతుగర్భాణ్యేతాని విశేషణాని, ఏవంవిధస్యానర్థగర్భత్రైవర్గికనిరూపణమనుచితమితి భావః, ఉక్తవిధస్త్వ- మురుక్రమస్య, ఉరవః విపులాః క్రమాః పాదన్యాసాః త్రిలోకీసంగ్రాహకా యస్య, తస్య భగవతో, యద్విచేష్టితం, తత్, తదవన్యకామఖిలాం బన్ధానాం గర్భజన్మమరణాదిరూపాణాం ముక్తయే, బద్ధైర్భోగ్యముక్తయే వా, సమాధినాఽనుస్మర, సమ్యగాలోచనపూర్వకం ప్రబధానేత్యర్థః ॥౧౩॥

ఏవం గౌణత్వ దాత్మస్య పంతోషే నివర్తతే నాన్యథేత్యాహ ॥ అత ఇతి ॥ అతోఽన్యథా ఉరుక్రమచేష్టాకథనాదన్యథా వై పరీత్యేన, తత్కృతరూపనామభిః, పృథగ్దృశః పృథగ్భూతాన్ - సంబన్ధరహితానర్థాన్, వివక్షతః వర్ణయతస్తవ-అత ఏవ, దుస్థితా మతిః, కదాచిదపి, యత్కించిదప్యాస్పదం ప్రతిష్ఠాం, అవ్యాకులతామితి యావత్, నలభేత, ప్రత్యుత వ్యాకులైవ భవేదిత్యర్థః, యద్వా, అతోఽన్యథా, యత్కించన వివక్షసే, తత్, నానావిధశాస్త్రార్థదర్శినస్తే మతిః, క్వాపి తత్కృతరూపనామభిః కృశమితి భావేక్తః, కర్మేత్యర్థః, తస్యోరుక్రమస్య కర్మరూపనామభిస్తైస్తైర్హేతుభిః, ఆస్పదం ప్రతిష్ఠాం న లభతే బుద్ధైరవ్యాకులత్వం నామ. భగవత్కర్మరూపనామగోచరత్వం, తన్న సిధ్యతీత్యర్థః- యథా-వాతేన వాయునా ఆహతా ఉత్పథం నీతా-నౌః, ఆస్పదం న లభతే తద్వత్ - యద్వా, అతః - ఉరుక్రమాత్ -అన్యథా అన్యత్వేన-ఉరుక్రమానాత్మకత్వేన, అబహిష్ఠాత్మకస్వతన్త్రవస్తుత్వేనేతి యావత్- యత్కించన వస్తు- వివక్షతః వర్ణయితుమిచ్ఛతః-అత ఏవ-తత్కృతైరురుక్రమకృతైర్దేవమనుష్యాదిరూపనామభిః - పృథగ్దృశః పృథగ్దృష్టేః తవ-అత ఏవ, దుస్థితా మతిః, క్వాపి కర్హిచిదప్యాస్పదం న లభతే, యత్కించన వివక్షితం చేత్తదురుక్రమాత్మకతయా తద్విభూతిత్వేనైవ వర్ణనీయం చేత్తావ మతి-స్స్వస్థా సత్యాస్పదం లభతే -అతదాత్మకతయా స్వతన్త్రవస్తుత్వేన వర్ణయితుముద్యుక్తశ్చే- త్తర్హ్యేవ పృథగ్దృష్టేస్తవ దుస్థితా సతీ మతిరాస్పదం న లభత ఇత్యర్థః- ప్రాధాన్యేనోరుక్రమచేష్టితం వర్ణనీయం, తత్ప్రసఙ్గాదపి యత్కించిద్వస్తు వర్ణయితుమి

శ్రవాస్సత్యరతో ధృతవ్రతః।ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయే సమాధినాఽనుస్మర తద్విచేష్టితమ్॥౧౩॥ అతోఽన్యథా కించన యద్వివక్షతః పృథగ్దృశస్తత్కృతరూపనామభిః। న కుత్రచిత్క్వాపి చ దుస్థితా మతిర్లభేత వాతాహతనౌరివాస్పదమ్॥ ౧౪ ॥ జుగుప్సితం ధర్మకృతేఽనుశాసతః స్వభావరక్తస్య మహాన్వ్యతిక్రమః। యద్వాక్యతో ధర్మ ఇతీతరః స్థితో న మన్యతే తస్య నివారణం జనః ॥౧౫॥ విచక్షణోఽస్యార్హతి వేదితుం విభోరనన్త

ష్టం తదపి తద్విభూతిత్వేనైవ వర్ణనీయం-ఏవం చేన్మతిరవ్యాకులా-అన్యథా తు-వ్యాకులా భవతీతి భావః ॥౧౪॥ భూతహితాచరణార్థం ప్రవృత్తస్త్వమహితమేవ కృతవానసీత్యాహ ॥ జుగుప్సితమితి ॥ స్వభావరక్తస్యేత్యస్యార్థకామయోరిత్యాదిః। అర్థకామయోస్స్వభావత ఏవ రక్తస్య జనస్య-ధర్మకృతే - అర్థకామసాధనధర్మార్థం- అనుశాసతః భారతనిర్మాణద్వారా బోధయత- స్తవ-అయం మహాన్వ్యతిక్రమః - చికీర్షితవిపరీతానుష్ఠానరూప ఆపతితః, భూతహితం చికీర్షితమధునా తద్విపరీతమేవ కృతమిత్యయం మహాన్వ్యతిక్రమ ఇత్యర్థః - అత ఇదం జుగుప్సితం నిన్దితమ్- స్వభావత ఏవార్థకామపారవశ్యమూలక తాపత్రయాభిహతం జనం ప్రతి పునరర్థకామసాధనమేవానుతిష్ఠేత్యనుశాసనం నిన్దితమితి భావః। నను-మయైవమనుశాసనే కృతేపి- స్వరుచ్యనుసారాల్లోకో నిశ్శ్రేయససాధన ఏవ ప్రవర్తతాం-భారతే పక్వచిదర్థకామయోర్హేయత్వోక్తత్వాన్న దోష శ్చేత్యత్రాహ॥యద్వాక్యత ఇతి॥ పరః - కృత్స్నవేదితుస్తవ త్తోఽర్వాచీనోఽకృత్స్నవిజ్జనః, యస్య తవ, వాక్యాదర్థకామసాధనమేవ ధర్మ ఇతి స్థితః - అర్థకామావేవ నిరతిశయపురుషార్థౌ, తత్సాధనమేవ నిరతిశయ ధర్మ ఇత్యధ్యవసానయుక్తః-తస్య త్రివర్గస్య నివారణం న మన్యతే-త్వయా త్రివర్గస్య విస్తరేణ ప్రతిపాదితత్వా- త్త్రివర్గస్య నివారణం త్వదభిప్రేతమితి జనో న జానాతీత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ నన్వకృత్స్నవిజ్జనో న జానాతు నామ-కృత్స్నవిత్తు మమాభిప్రాయం జానాత్యేవేత్యత ఆహ॥విచక్షణ ఇతి॥ యద్యపి -అస్య విభోర్భగవతః అనన్తపారస్య-కర్మణి షష్ఠీయం -అపారం చేష్టితం-విచక్షణః నిపుణబుద్ధిః- నివృత్తిధర్మతః నివృత్తిధర్మనిష్ఠతయా - సుఖం యథా వేదితుమర్హతి-నివృత్తిధర్మనిష్ఠో భగవద్వైభవాభిజ్ఞో దుర్లభ ఇతి భావః-తథాపి-గుణైః రజ ఆదిగుణమూలకై రాగాదిభిః - ప్రవర్తమానస్య-అనాత్మనః ఆత్మజ్ఞానరహితస్య జనస్య-విభోశ్చేష్టితం, దర్శయ ప్రబన్ధనిర్మాణేన దర్శయేత్యర్థః - శాసనం నామాజ్ఞాతజ్ఞాపనరూపం, తత్రార్థకామయోః క్వచిదపి హేయత్వానుక్తావపి విచక్షణో జానాత్యేవ- అతస్సం ప్రతి క్వచిదప్యర్థకామయోర్హేయత్వజ్ఞాపనం వ్యర్థమేవ-అవిచక్షణం త్వదభిప్రాయానభిజ్ఞం ప్రత్యపి తద్వ్యర్థమేవ - అతో విచక్షణజనస్యాపి సుఖప్రతిపత్తయే-అర్థకామయోర్హేయ

త్వం-భగవచ్చేష్టితజ్ఞానస్య నిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వం చ- విపులప్రబన్ధనిర్మాణేన దర్శయేతి భావః ॥౧౬॥ యదుక్తం కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరే న చార్పితం కర్మ తికర్మణోఽభద్రగర్భత్వం, భగవద్భక్తియోగస్య తు శశ్వద్భద్రగర్భత్వం చ-తదుభయముపపాదయతి॥ త్యక్త్వేతి॥ పతేదితి శరీరపాతోక్తేః-ఈశ్వరే-న చార్పితం-స్వధర్మం స్వసమీహితఫలసాధనం ధర్మం-త్యక్త్వా- హరేశ్చరణామ్బుజం, భజన్ భజనోన్ముఖస్సన్ - అపక్వః అపక్వకషాయః-పతేత్ మ్రియతే యది అముష్య యత్ర క్వాపి-కిమభద్రం భవిష్యతి - న కించిదపీత్యర్థః - న హి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి-ప్రాప్య పుణ్యకృతాల్లోకానుషిత్వా శాశ్వతీస్సమాః ॥ శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే - అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతా-మితి భగవదుక్తేరితి భావః - అభజతామితిచ్ఛేదః - హరేశ్చరణామ్బుజమభజతాం - యద్వా-స్వధర్మత ఇతి సార్వవిభక్తికస్తసిః-స్వధర్మం భజతాం స్వధర్మమనుతిష్ఠతాం -కర్తరి షష్ఠీయం-కో వార్థః ఆప్తః ప్రాప్తః-న కోపీత్యర్థః- తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తీతి భగవదుక్తేః - అన్తవదేవాస్య తద్భవతి, తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే, ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా ఇత్యాదిశ్రుతేశ్చేతి భావః ॥౧౭॥ ఏవం భగవద్భక్తిస్వధర్మయోః శశ్వద్భద్రగర్భాభద్రగర్భత్వే ప్రతిపాదితే-అథ, తత్ఫలయోరుపాయాన్తరాలభ్యత్వలభ్యత్వే వదన్నుపాయాన్తరాలభ్యసుఖసాధనోపయుక్తమేవ ఘాతహితం కార్యమిత్యాహ ॥ తస్యైవేతి॥ ఉపరి బ్రహ్మలోకాదిషు-అధః పాతాలాదిషు, భ్రమతాం జీవానాం, యత్సుఖం పరబ్రహ్మానన్దానుభవాత్మకం-న లభ్యతే తస్యైవ హేతోః తత్సుఖసాధనోపయుక్తోపాయప్రదర్శనార్థమేవ-కోవిదో నిపుణబుద్ధిస్త్వాదృశో-యతేత, ఏవం చేద్భూతహితకారిత్వం, నాన్యథేతి భావః, తత్సుఖం, వైషయికసుఖం తు, సర్వత్ర ఉపర్యధశ్చ, గభీరరంహసా దుర్లక్ష్యవేగేన, కర్మణేత్యుపలక్షణమిదం, భ్రమతామిత్యనుషఙ్గః, కాలేన, తదుద్బోధితేన ప్రాచీనేన కర్మణా చ - భ్రమతాం జాయమానానాం జనానా

पారస్య నివృత్తితస్సుఖమ్। ప్రవర్తమానస్య గుణైరనాత్మనస్తతో భవాన్దర్శయ చేష్టితం విభోః॥౧౬॥ త్యక్త్వా స్వధర్మం చరణామ్బుజం హరేర్భజన్నపక్వోఽథ పతేత్తతో యది। యత్ర క్వ వాఽభద్రమభూదముష్య కిం కో వాఽర్థ ఆప్తోఽభజతాం స్వధర్మతః ॥౧౭॥ తస్యైవ హేతోః ప్రయతేత కోవిదో న లభ్యతే యద్భ్రమతాముపర్యధః। తల్లభ్యతే దుఃఖవదన్యతస్సుఖం కాలేన సర్వత్ర గభీరరంహసా॥౧౮॥ న వై జనో జాతు కథంచనావ్రజేన్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గ సంసృతిమ్। స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్న రసగ్రహో యతః॥

మిత్యర్థః, అన్యతః ఉపాయాన్తరాదేవ, కాలకర్మాదిరూపాల్లభ్యతే, దుఃఖవత్, యథా దుఃఖం-తద్వత్ అప్రార్థితమపి దుఃఖం, కాలకర్మాదిహేత్వన్తరేణ ప్రయత్నమన్తరేణైవ భవతి, తద్వద్వైషయికసుఖమపీత్యర్థః,, యద్వా,, భక్తిసాధ్యనైశ్రేయససుఖస్యామాత్రపూర్వత్వదుఃఖాసంభిన్నత్వజ్ఞాపనాయ భక్తివ్యతిరిక్తోపాయాన్తరసాధ్యస్య సర్వస్యాపి దుఃఖమిశ్రత్వమాహ॥ తదితి ॥ అన్యతః అనభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమధర్మోపకృతభగవద్భక్తివ్యతిరిక్తోపాయాత్, యత్సుఖం, మహతా కాలేన సర్వత్ర లభ్యతే, తద్దుఃఖవత్-దుఃఖమిశ్రమేవ, దుఃఖాసంభిన్నం తు ప్రాగుక్తోపాయాదేవేత్యర్థః ॥౧౮॥ యత్ర క్వ వాఽభద్రమభూదముష్య కిమితి కాక్వా సూచితమభిప్రాయం సింహావలోకనన్యాయేన వివృణోతి ॥ న వా ఇతి॥ అఙ్గ, హే బాదరాయణ, ముకున్దసేవీ ముకున్దభక్తో జనః, కదాచిదపి, సంసృతిం, నావ్రజేత్, కింతు, తతో ముచ్యత ఏవేత్యర్థః- ఇదం నిష్పన్నభక్తియోగనిష్ఠపురుషాభిప్రాయకం,, తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి శ్రుతేః, అనిష్పన్నభక్తియోగోపేజనః, అన్యవత్-కేవలకామ్యకర్మివత్, న సంసృతిం వ్రజేత్ - న హి కల్యాణకృత్కశ్చిదిత్యాద్యుక్తరీత్యా కర్మివిలక్షణమేవ, జన్మ ప్రాప్నోతీతి భావః, తదేవ విశదయతి॥ స్మరన్నితి ॥ ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం, గుహూ సంవరణ ఇతి ధాతుః, ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యోః, సంవరణం సమ్యగ్వరణం-ప్రపదనమితి యావత్ తత్స్మరన్-పౌర్వదైహికం స్మరన్నిత్యర్థః-తత్పునర్విహాతుం త్యక్తుం నేచ్ఛేత్-కుతః-యతో ముకున్దసేవిజనః, రసగ్రహః-రసో వై సః - రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనన్దీ భవతీత్యాదినిరతిశయానన్దాత్మకరసరూపపరమాత్మానం గృహీతవానిత్యర్థః॥ తథా చోక్తం భగవతా - తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికమ్॥ యతతే చ తతో భూయస్సంసిద్ధౌ కురునన్దన ॥ పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి స ఇత్యాదినా ॥౧౯॥ నను త్వయ్యేకే తే భగవద్గుణా-యేన యావద్వర్ణనీయా ఇత్యపేక్షాయాం - తేషామానన్త్యాన్న చ యోపదేష్టుం-సాకల్యేన త్వయా వర్ణయితుం వా-శక్యాః-కింతు-సంగ్రహేణ తాన్ దర్శయామీత్యాహ॥ ఇదమితి ॥ యతో యస్మాజ్జగత్స్థితిసంహారసర్గాః ప్రవర్తన్తే స భగవాన్-ఇదం విశ్వం - ఏవమపీతర ఇవ- ఇతర ఏవ-వద్వా యథా తథైవమితి వశబ్దస్యా

ష్యేవశబ్దపర్యాయత్వానుశాసనాత్ , విశ్వాభిన్నోఽపి విశ్వవిలక్షణ ఇత్యర్థః-యత ఇతి జన్మాద్యస్య యత ఇత్యత్రేవ హేతౌ పఞ్చమీ, భగవానిదమిత్యనేన - సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః -ఏవం జగదుపాదానత్వ జగన్నిమిత్తత్వ తదుభయాక్షిప్త సర్వశక్తిత్వ సర్వజ్ఞత్వ స్థానకారణత్వాక్షిప్త సర్వాన్తరాత్మత్వ చిదచిద్విశిష్టత్వ తన్మూలక జగద్విశేష్యత్వ తన్మూలక తద్విలక్షణత్వ నిరోధకారణత్వాక్షిప్తోపాస్యత్వ మోక్షదత్వాదయో గుణాస్సామర్థ్యాదత్ర ఫలితాః - ఏవమాదయస్త్వయా వర్ణనీయా ఇతి భావః-తద్ధి ఉక్తగుణాదిజాతం-భవాన్, స్వయమాత్మనా- వేద-తథాపి - మే మయా, భవతః, ప్రాదేశమాత్రం-ప్రదేశ ఏవ ప్రాదేశః-స్వార్థేఽణ్, ప్రాదేశ ఏవ ప్రాదేశమాత్రం - గుణానామేకదేశమాత్రమేవ దర్శితం, యద్యపి జగదుపాదానత్వాదీనాం భగవద్గుణానామానన్త్యం భవాన్ జానాత్యేవ, తథాపి-పృష్టేన మయా దిఙ్మాత్రం ప్రదర్శితమిత్యర్థః ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ నాహం జానామీతి మా వోచ ఇతి వక్తుం త్వమాత్మానం భగవదంశసంజాతం జానీహీత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ అమోఘదృక్- అమోఘం సత్యం సర్వం యథావత్పశ్యతీత్యమోఘదృక్, త్వం, పరస్య పుంసః, పరమపురుషస్య కలాం-అంశజమపి-అజం కర్తా యత్త్రోత్పత్తిరహితం-అథాపి జగతశ్శివాయ హితాయ, స్వేచ్ఛయా జాతం , ఆత్మానమాత్మనా స్వయమేవావేహి , కళాశబ్దస్య నిత్యస్త్రీత్వాత్ స్త్రీపుంసయోరపి విశేషణవిశేష్యభావ ఉపపన్నః, యతోఽమోఘదృక్ భగవదంశసంభూతశ్చ-తత్తస్మాదేవ, ఏతేన త్వయా, మహానుభావస్య భగవతోఽభ్యుదయః , జన్మకర్మగుణాదీనామప్యుపలక్షణమిదం, జన్మకర్మగుణాదిః, అధిగణ్యతాం కథ్యతాం- ప్రబధ్యతామితి యావత్ - ఏవం చేత్కృతకృత్యస్య తవాత్మన్యసంతోషో నిశ్శేషం నివర్తత ఇతి భావః ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ నను మహానుభావాభ్యుదయాధిగణనామాత్రేణ కథం కృతకృత్యత్వం కథం తరామసంతోషనివృత్తిశ్చేత్యత ఆహ ॥ ఇదమితి ॥ ఉత్తమశ్లోకస్య గుణానామనువర్ణనమితి యత్తదిదమేవ కృతార్థీ

ఇదం హి విశ్వం భగవానివేతరో యతో జగత్స్థాననిరోధసమ్భవాః । తద్ధి స్వయం వేద భవాంస్తథాపి మే ప్రాదేశమాత్రం భవతః ప్రదర్శితమ్ ॥ ౨౦ ॥ త్వమాత్మనాఽఽత్మానమవేహ్యమోఘదృక్పరస్య పుంసః పరమాత్మనః కలామ్ । అజం ప్రజాతం జగతశ్శివాయ తన్మహానుభావాభ్యుదయోఽధిగణ్యతామ్ ॥ ౨౧ ॥ ఇదం హి పుంసస్తపసశ్శ్రుతస్య వా స్విష్టస్య సూక్తస్య చ బుద్ధదత్తయోః । అవిచ్యుతోఽర్థః కవిభిర్నిరూపితో యదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమ్ ॥ ౨౨ ॥ అహం పురాతీతభవేఽభవం మునే దాస్యాస్తు కస్యాశ్చన వేదవాదినామ్ । నిరూపితో బాలక ఏవ యోగినాం శుశ్రూషణే ప్రావృషి నిర్వివిక్షతామ్ ॥ ౨౩ ॥ తే మయ్యపేతాఖిలచాపలేఽర్భకే దాన్తే

భవితుమిచ్ఛతః పుంసస్సంబన్ధినాం తప ఆదీనాం, అవిచ్యుతశ్చ్యవనరహితః ప్రతిహతిరహితః - అర్థః ప్రయోజనం-కవిభిర్నిరతిశయప్రయోజనయాథాత్మ్యవిద్భిర్నిరూపితః-తత్ర తపోఽనశనాది, మన్త్రజపో వా-శ్రుతమధ్యయనం, స్విష్టం యాగాది, పూర్తం వాపీకూపతటాకఖననాది-బుద్ధం జ్ఞానం-దత్తం దానం - భారతాదేరతివిస్తృతత్వాత్తత్ర సారగ్రహణం జలధిమన్థనాత్సుధాగ్రహణకల్పమవిచక్షణైర్దుష్కరం-తస్మాన్ముముక్షూణామతీవ సేవ్యం సారమర్థజాతం సంకలయ్య దర్శయ,, ఏతావత్కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి ॥ ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనం-శ్రవణస్యాప్యుపలక్షణం, తప ఆదీననుతిష్ఠతః పుంసోయద్యుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణన శ్రవణయోరుచిర్జాయేత తదైవ తేషాం సాఫల్య,, మన్యథా తు తప ఆదీనాం వైయర్థ్యమేవేత్యుక్తమ్ ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ నను భగవద్గుణవర్ణనాదేరపి తప ఆదివత్క్రియారూపస్య నస్వతః పురుషార్థరూపత్వమితి కథం తస్యావిచ్యుతార్థత్వమితి శఙ్కాయాం , స్వతః ప్రయోజనరూపత్వాభావేఽపి భగవద్భక్తియోగరుచిజననద్వారా తన్నిష్పాదనద్వారా చ నిశ్శ్రేయససాధనత్వాదవిచ్యుతార్థత్వమస్త్యేవేతి వక్తుం తత్ర దృష్టాన్తతయా స్వస్య పౌర్వదైహికం వృత్తాన్తమాహ ॥ అహమిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ హే మునే - పురా పూర్వస్మిన్కల్పే , అతీతభవే పూర్వజన్మని-అహం-కస్యాశ్చిద్వేదవాదినాం దాస్యాః - అభవం , పుత్ర ఆసమిత్యర్థః, వేదవాదినాం గృహేషు, ప్రావృషి వర్షర్తౌ-నిర్వివిక్షతాం నితరాం వేష్టుం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం చాతుర్మాస్యదీక్షాం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం , యోగినాం సంన్యాసినాం-శుశ్రూషణే నిమిత్తే శుశ్రూషణార్థం, బాలక ఏవ సన్నహం-వేదవాదిభిర్నిరూపితః నియోజితః ✽ ॥ ౨౩ ॥ యద్యపి తే యోగినస్తుల్యదర్శనాః సమదర్శినస్తథాపి- మయి కృపాం చక్రుః , కృపాకరణే హేతుం వదన్నాత్మానం విశినష్టి- అర్భకే , అథాప్యపేతం త్యక్తం అఖిలం చాపలం జైహ్మ్యాదికం యేన , అధృతక్రీడనక ఇతి చ్ఛేదః - అధృతాన్యపరిగృహీతాని క్రీడనకాని బాలక్రీడాసాధనాని-భావే వా ల్యుట్ క్రీడా వా- యేన, అనువర్తిని-అనుకూలే , శుశ్రూషమాణే తదనుశాసన

శుశ్రూషాపూర్వకం సేవాం కుర్వతి, అల్పభాషిణి మితభాషిణి ॥ ౨౪ ॥ కృపాఫలం వదన్నాత్మానం విశినష్టి ॥ ఉచ్ఛిష్టేతి ॥ ద్విజైర్యోగిభిరనుమోదితః—తైర్దత్తానుచ్ఛిష్టలేపాన్ భుక్తావశిష్టాన్నాదీన్, సకృద్భుఞ్జే స్మ, భుక్తవానస్మి, తేన భోజనేనాపాస్తాని కిల్బిషాణి భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకాని యస్య తథాభూతః, ఆసం, ఏవం భాగవతేషు శుశ్రూషణే ప్రవృత్తస్య—అతఏవ—విశుద్ధం భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకరహితం చేతో యస్య తస్య, మమ, తద్ధర్మ ఏవ, ఆత్మని అన్తఃకరణే, రుచిః ప్రజాయతే ప్రాజాయత ॥ ౨౫ ॥ తత్రేత్యత్ర రుచౌ జాతాయాం సత్యాం, మన్వహమనుదినం, కృష్ణస్య భగవతః కథాః ప్రగాయతాం యోగినాం—అనుగ్రహేణ మనోహరాః అతిమనోజ్ఞాః—కృష్ణకథాః, అశృణవం శ్రుతవానస్మి, తాః కృష్ణకథాః, అనుసవం ప్రతికాలం శ్రద్ధయా విశృణ్వతో మమ, అఙ్గ హే వ్యాస—ప్రియం శ్రోత్రాణాం ప్రీత్యావహం శ్రవః కీర్తిర్యస్య తస్మిన్ భగవతి, రతిరనురాగో, బభూవ ॥ ౨౬ ॥ తదా తస్మిన్ ప్రియశ్రవసి లబ్ధారుచిర్యేన తస్య—మమ, హే మహామునే, ప్రియశ్రవసి, మతి, రస్ఖలితాస్థిరా—బభూవ, అస్ఖలితాం మతిం విశినష్టి, యయా మత్యా పరే బ్రహ్మణి పరబ్రహ్మాభాఖ్యే మయి, వర్తమాన—మేతత్సదసత్కార్యకారణాత్మకం జగత్, స్వమాయయా స్వసంబన్ధిన్యా ప్రకృత్యా, కల్పితం నిష్పాదితం, న తు స్వత ఇత్యర్థః పశ్యత్ దృష్టవానస్మీత్యర్థః, రథస్యారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వ, ర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితాః—జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ప్రకృతిశ్చేతనధార్యా, చేతనః పరమాత్మధార్య ఇతి దేహాత్మభేదమాత్మపరమాత్మసంబన్ధం చ జ్ఞాతవానస్మీత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికావృతూ, అనుసవం, అమలం మహాత్మభిర్మునిభిస్సంకీర్త్యమానం హరేర్యశో, విశృ

ఽధృతక్రీడనకేఽనువర్తిని। చక్రుః కృపాం యద్యపి తుల్యదర్శనాః శుశ్రూషమాణే మునయోఽల్పభాషిణి ॥ ౨౪ ॥
ఉచ్ఛిష్టలేపాననుమోదితో ద్విజైః సకృత్స్మ భుఞ్జే తదపాస్తకిల్బిషః। ఏవం ప్రవృత్తస్య విశుద్ధచేతసస్తద్ధర్మ ఏ
వాత్మరుచిః ప్రజాయతే ॥ ౨౫ ॥ తత్రాన్వహం కృష్ణకథాః ప్రగాయతామనుగ్రహేణాశృణవం మనోహ
రాః। తాః శ్రద్ధయా మేఽనుసవం విశృణ్వతః ప్రియశ్రవస్యఙ్గ మమాభవద్రతిః ॥ ౨౬ ॥ తస్మింస్తదా లబ్ధరు
చేర్మహామునే ప్రియశ్రవస్యస్ఖలితా మతిర్మమ। యయాఽహమేతత్సదసత్స్వమాయయా పశ్యే మయి బ్రహ్మణి
కల్పితం పరే ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికావృతూ హరేర్విశృణ్వతో మేఽనుసవం యశోఽమలమ్। సంకీర్త్య
మానం మునిభిర్మహాత్మభిర్భక్తిః ప్రవృత్తాఽఽత్మరజస్తమోఽపహా ॥ ౨౮ ॥ తస్యైవం మేఽనురక్తస్య ప్రశ్రిత
స్య హతైనసః। శ్రద్దధానస్య బాలస్య దాన్తస్యానుచరస్య చ ॥ ౨౯ ॥ జ్ఞానం గుహ్యతమం యత్తత్సాక్షాద్భగవ
తోదితమ్। అన్వవోచన్గమిష్యన్తః కృపయా దీనవత్సలాః ॥ ౩౦ ॥ యేనైవాహం భగవతో వాసుదేవస్య వేధసః।
మాయానుభావమవిదం యేన గచ్ఛన్తి తత్పదమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏతత్సంసూచితం బ్రహ్మంస్తాపత్రయచికిత్సితమ్। యదీ

ణ్వతో మమ, ఆత్మని, యే రజస్తమసీ, తయోరపహా, భక్తిః ప్రవృత్తా బభూవ ॥ ౨౮ ॥ తస్య ప్రవృత్తభక్తేరనురక్తస్య బాలస్యాపి ప్రశ్రితస్య వినీతస్య, హతమేనః పాపం యస్య—శ్రద్ధాయుక్తస్య దాన్తస్య జితేన్ద్రియస్య అనుచరస్య అనువర్తినో మే మహ్యమ్ ॥ ౨౯ ॥ యద్భగవతా సాక్షాదుదితం జ్ఞానం తత్—గమిష్యన్తః గన్తుముద్యతాః—దీనవత్సలాః యోగినః కృపయా—అన్వవోచన్, ఉపదిదిశుః ॥ ౩౦ ॥ జ్ఞానం విశినష్టి, యేన జ్ఞానేన—అహం భగవతో వేధసః విశ్వవిధాతుర్వాసుదేవస్య, మాయానుభావం త్రిగుణాత్మకప్రకృతిమహిమాన, మవిదం జ్ఞాతవానస్మి, అనేన విరోధిస్వరూపజ్ఞానముక్తం, యేన చ జ్ఞానేన—తస్య వాసుదేవస్య, పదం స్థానం, గచ్ఛన్తి, అనేన ప్రాప్యప్రాపకవిషయజ్ఞానముక్తం, అర్థపఞ్చకజ్ఞానముపదిదిశురితి ఫలితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవం స్వపూర్వజన్మవృత్తాన్తదృష్టాన్తేన భగవద్గుణశ్రవణాదేస్తద్భక్తియోగసాధనత్వముక్తం, భక్తియోగస్య శశ్వద్భద్రగర్భత్వం పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం—ధర్మకృతేనుశాసతస్స్వభావరక్తస్యేనేన త్రైవర్గికకర్మమూలకతాపత్రయాభిహతజనోద్దేశేన పునస్త్రైవర్గికధర్మానుశాసనం తాపత్రయనిమిత్తధర్మార్థత్వేన నిన్దితమిత్యుక్తమ్॥ తేన చ ఈశ్వరే న చార్పితం కర్మేత్యనేన చానభిసంహితఫలస్య కర్మణో, భక్తియోగనిష్పాదనద్వారా, తాపత్రయనివృత్తిహేతుత్వం వదన్—త్రైవర్గికస్య కర్మణః, పునః పునస్తాపత్రయహేతుత్వమేవ, సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ ఏతదితి త్రిభిః ॥ హే బ్రహ్మన్—తాపత్రయచికిత్సితం—తాపానామాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికానాం దుఃఖానాం త్రయం తాపత్రయం—తచ్చికిత్సితం ప్రతికృతం భవతి యేన తాపత్రయచికిత్సితం, తాపత్రయప్రతికారకమిత్యర్థః ॥ తదేతదేవ సంసూచితం, శ్రుతిస్మృత్యాదిభిరితి శేషః—కిం—యద్బ్రహ్మణి ఈశ్వరే భగవతి భావితం సమర్పితం కర్మేతి—ఈశ్వరార్పితం కర్మైవ తాపత్రయచికిత్సితమి

తిసూచితమిత్యర్థః-ధర్మేణ పాపమపనుదతి-అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వే-త్యాదికాః శ్రుతయః-స్మృతిశ్చ-యజ్ఞదానతపఃకర్మ పావనాని మనీషిణామిత్యాదికా,, తాపత్రయం హి పాపమూలకం, అనభిసంహితఫలేన ధర్మేణ పాపే నివృత్తే, భక్తియోగనిష్పత్తిద్వారా తాపత్రయం నివర్తత ఇతి శ్రుతిస్మృతిభిః సూచ్యతే॥౩౨॥ త్రైవర్గికకర్మణస్తాపత్రయహేతుత్వం వక్తుం తావద్దృష్టాన్తమాహ॥ఆమయ ఇతి॥ యద్యప్యుదాహృతశ్రుతిస్మృతివచోభిః, పాపస్యైవ తాపత్రయమూలత్వం సూచితం-తథాపి, త్రైవర్గికకర్మణోఽన్తతోఽనిష్టావహత్వేన- పాపవదనిష్టసాధనత్వాత్, తదపి తాపత్రయనిమిత్తమేవ, హే సువ్రత-యథా- యేన అపథ్యాన్నాదినా- భూతానాం-యః-ఆమయో రోగో - జాయతే-తదామయకారణం ద్రవ్యం, చికిత్సితమపి ప్రతీకారత్వేన సేవితమపి - ఆమయం-న పునాతి న శోధయతి-చికిత్సితోఽపి వ్యాధిరపథ్యాదినా పునర్వర్ధత ఇత్యర్థః, చికిత్సితమిత్యామయవిశేషణం-వా, ఆమయకారణేన-చికిత్సితం ప్రతికృత- మప్యామయం వ్యాధిం-తదామయకారణం ద్రవ్యం-న పునాతీత్యర్థః॥౩౩॥ దృష్టాన్తేనాభిమతమర్థం దార్ష్టాన్తికేనానుగమయతి॥ఏవమితి॥ఏవమపథ్యాన్నాదే-రామయకారణత్వవన్నృణాం-సర్వే క్రియాయోగా అనభిసంహితఫలకర్మవ్యతిరిక్తాస్సర్వే త్రైవర్గికాః క్రియాయోగాః- సంసృతేర్హేతవః-త ఏవ పరస్మిన్నాత్మని ఆకల్పితాః అసమర్పితాః, ఆత్మవినాశాయ కల్పన్తే-ఆత్మనః - అన్తతః స్థావరత్వరూపవినాశాయ కల్పన్తే సంపన్నా భవన్తి॥౩౪॥ తర్హి పరస్మిన్ సంకల్పితాః క్రియాయోగాః కిం వా సాక్షాన్నిశ్శ్రేయసహేతవః-న-భక్తియోగనిష్పాదనద్వారేత్యాహ॥యదితి॥భగవాన్పరితుష్యతే భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకనిరసనోపయుక్తపరితోషయుక్తో భవతి-యేన తదారాధనరూపేణ కర్మణా-తద్భగవత్పరితోషణం-యత్కర్మాత్ర క్రియతే,, అనుక్రియత ఇతి పాఠే,, అనుస్యూతతయా-ఆశరీరపాతం క్రియతే-తదధీనం తత్కర్మాధీనం-తన్నిష్పాద్యమేవ-భక్తియోగసమన్వితం-జ్ఞానమత్ర ధ్యానసాధ్యం దర్శనాత్మకం వివక్షితం భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున- జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చేత్యుక్తత్వాత్॥౩౫॥ న కేవలం భ

శ్వరే భగవతి కర్మ బ్రహ్మణి భావితమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఆమయో యేన భూతానాం జాయతే యశ్చ సువ్రత। తదేవ హ్యామయం ద్రవ్యం న పునాతి చికిత్సితమ్॥ ౩౩॥ ఏవం నృణాం క్రియాయోగాస్సర్వే సంసృతిహేతవః। త ఏవాత్మవినాశాయ కల్పన్తే కల్పితాః పరే॥ ౩౪॥ యదత్ర క్రియతే కర్మ భగవత్పరితోషణమ్। జ్ఞానం యత్తదధీనం హి భక్తియోగసమన్వితమ్॥౩౫॥ కుర్వాణా యత్ర కర్మాణి భగవచ్ఛిక్షయాఽసకృత్। గృణన్తి గుణనామాని కృష్ణస్యానుస్మరన్తి చ॥౩౬॥ ఓం నమో భగవతే తుభ్యం వాసుదేవాయ ధీమహి। ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయ నమస్సంకర్షణాయ చ॥౩౭॥ ఇతి మూర్త్యభిధానేన మన్త్రమూర్తిమమూర్తికమ్। యజతే యజ్ఞపురుషం స సమ్యగ్దర్శ

గవత్పరితోషణాత్మకకర్మైవ భక్తియోగానుగ్రాహక-మపి తు-భగవద్గుణశ్రవణాదికమపీత్యాహ॥కుర్వాణా ఇతి॥భగవచ్ఛిక్షయా,, యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి,, మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్య,, ఇత్యాద్యుక్తభగవచ్ఛిక్షయా-అసకృత్-కర్మాణి వర్ణాశ్రమానురూపాణి-కుర్వాణాః-కృష్ణస్య భగవతః-గుణాన్ నామాని చ-కల్యాణగుణప్రకాశకాని నామాని చ-గృణన్తి-అనుస్మరన్తి చ-నామాని గృణన్తి గుణాననుస్మరన్తి చేత్యర్థః- భక్తియోగనిష్పత్తికామా ఇతి కర్తృపదమధ్యాహర్తవ్యం - యథా భగవచ్ఛిక్షయా-అసకృత్కృతాని కర్మాణి భక్తియోగానుగ్రాహకాణి-తథా-గుణనామానుస్మరణాదికమితి భావః॥౩౬॥ గుణనామస్మరణాదిపూర్వకమనభిసంహితఫలకర్మానుష్ఠానప్రకారమేవ దర్శయంస్తథా కుర్వాణ ఏవోత్తమాధికారీత్యాహ॥ఓమితి ద్వాభ్యామ్॥ఓం బ్రహ్మణః-ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః-ఇతి భగవదుక్తేః-వాసుదేవాదివ్యూహచతుష్టయరూపేణావస్థితాయ భగవతే-నమో నమ ఇతి నామోచ్చారణప్రకారప్రదర్శనం ధీమహి- ఓమాదిశబ్దప్రకాశితకల్యాణగుణవిశిష్టం పరమాత్మానం ధ్యాయేమ స్మరేమ-ఇతి గుణస్మరణప్రకారప్రదర్శనం-తత్రావతేర్ధాతోర్నిష్పన్నేనోమిత్యనేన సర్వరక్షకత్వం-అకారోకారమకారాణాం సంహితావస్థాన్నిష్పన్నేనోమిత్యనేన తు-సర్వకారణత్వసర్వశేషిత్వాదికం - ఉభయవిధేనోమిత్యనేన - ప్రత్యభిజ్ఞాపితబ్రహ్మశబ్దేన-స్వరూపతో గుణతశ్చ కల్యాణగుణానన్త్య-మబృహతామపి బృహత్త్వావహత్వం చ-వాసుదేవపదేన సర్వాధారత్వం సర్వాన్తరాత్మత్వం చ - ప్రద్యుమ్నశబ్దేన,, న తత్ర సూర్యో భాతి,, ఇత్యుక్తవిధనిరతిశయదీప్తియుక్తత్వం-అనిరుద్ధపదేన సర్వవ్యాపకత్వం-సంకర్షణపదేనాతీన్ద్రియార్థవిషయకజ్ఞానాపాదకత్వం చ-ఫలితం - ఉపలక్షణమిదం-ఏతత్ప్రభృతయో గుణా అనుసంధేయా ఇత్యర్థః-సంకర్షణశబ్దనిరుక్తిః పశ్చాదేవోచ్యతే॥౩౭॥ ఇత్థం-అమూర్తికం కర్మవశ్యప్రాకృతమూర్తిరహితం-మన్త్రమూర్తిం - ఓమిత్యాద్యుక్తమ

౩౫॥శ్లో॥పా॥ యదనుక్రియతే కర్మ.

న్త్రప్రకాశ్యామూర్తిరప్రాకృతాఽకర్మమూలా స్వేచ్ఛోపాత్తా చ యస్య తం మన్త్రశరీరకం వా - అభిధ్యాయన్ - ఓమాది నామాన్యనుగృణంశ్చ - యజ్ఞారాధ్యం పరమపురుషం - యో యజతే స్వధర్మై రారాధయతి - స ఏవ పుమాన్ సమ్యగ్దర్శనః ,,జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్,, ఇత్యుక్తవిధోఽధికారీత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏవం యజతా మాం శుభక్తియోగో నిష్పద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్మానం దృష్టాన్తయతి ॥ ఇమమితి ॥ హే బ్రహ్మన్ - మదనుష్ఠితమిమం స్వస్య భగవతో - నిగమమనుశాసనమవేత్య దృష్ట్వా - కేశవః - స్వస్మిన్ భావం భక్తిం - తత్సాధ్యం దర్శనాత్మకం జ్ఞానమైశ్వర్యం చ దేవర్షిత్వోచితమదాత్ ॥ ౩౯ ॥ ఉత్తరముపసంహరతి ॥ త్వమితి ॥ హే అదభ్రశ్రుత అనల్పకీర్తే - త్వం విభోర్భగవతో - విశ్రుతం యశః - ప్రఖ్యాహి ప్రబధీహి - యేన విశ్రుతప్రఖ్యానేన - విదాం బోద్ధౄణాం - బుభుత్సితం బోద్ధుమిష్టం - సమాప్యతే ఆపూర్యతే - న నిరవశిష్యత ఇతి యావత్ - యచ్ఛ్రితస్య - జిజ్ఞాసితవ్యం - నావశిష్యతే తథావిధమాఖ్యానం కుర్విత్యర్థః - కించ దుఃఖైస్త్రిభిస్తాపైః - ముహుర్ముహురర్దితైః పీడితైః - ఆత్మానో - యేషాం తేషాం యత్ క్లేశనిర్వాణం - క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయః - నిర్వాప్యన్తే అపనోద్యన్తే యేన - అన్యథా - ఉపాయాన్తరేణ తు - న నిర్వాప్యన్తే - తథావిధం - యథోశన్తి అతివాద్రియన్తే - తాదృశం ప్రఖ్యాహీత్యన్వయః ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః ****************

అన్వవోచన్నమిష్యన్తః కృపయా దీనవత్సలా ఇత్యుక్తం - తత ఉపరితనం దేవర్షివృత్తాన్తం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి వ్యాస ఇత్యాహ సూతః ॥ ఏవమితి ॥ ఇత్థం వర్ణితం - దేవర్షేర్జన్మ - కర్మ చ - పౌర్వదైహికం నిశమ్య - సత్యవత్యాస్సుతో భగవాన్ వ్యాసః - తం దే

నః పుమాన్ ॥ ౩౮ ॥ ఇమం స్వనిగమం బ్రహ్మన్నవేత్య మదనుష్ఠితమ్ । అదాన్మే జ్ఞానమైశ్వర్యం స్వస్మిన్ భావం చ కేశవః ॥ ౩౯ ॥ త్వమప్యదభ్రశ్రుత విశ్రుతం విభోస్సమాప్యతే యేన విదాం బుభుత్సితమ్ । ప్రఖ్యాహి దుఃఖైర్ముహురర్దితాత్మనాం సంక్లేశనిర్వాణముశన్తి నాన్యథా ॥ ౪౦ ॥ ****************************

**** ఇతి శ్రీభాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః. **********

సూత ఉవాచ ॥ ఏవం నిశమ్య భగవాన్ దేవర్షేర్జన్మ కర్మ చ । భూయః పప్రచ్ఛ తం బ్రహ్మన్ వ్యాసస్సత్యవతీసుతః ॥ ౧ ॥ వ్యాస ఉవాచ ॥ భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిస్తవ । వర్తమానో వయస్యాద్యే తతః కిమకరోద్భవాన్ ॥ ౨ ॥ స్వాయమ్భువ కయా వృత్త్యా వర్తితం తే పరం వయః । కథం చేదముదస్రాక్షీః కాలే ప్రాప్తే కళేబరమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రాక్కల్పవిషయామేతాం స్మృతిం తే మునిసత్తమ । న హ్యేష వ్యవధాత్ కాల ఏష సర్వనిరాకృతిః ॥ ౪ ॥ నారద ఉవాచ ॥ భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిర్మమ । వర్తమానో వయస్యాద్యే తత ఏతదకారిషమ్ ॥ ౫ ॥ ఏకాత్మజా మే జననీ యోషిన్మూఢా చ కిఙ్కరీ । మయ్యాత్మజేఽనన్యగతౌ చక్రే స్నేహానుబన్ధనమ్ ॥ ౬ ॥ సాఽస్వతన్త్రా న కల్పాసీద్యోగక్షేమం మమేచ్ఛతి । ఈశస్య హి వశే లోకో యోషా దారుమయీ యథా ॥ ౭ ॥ అహం చ తద్బ్రహ్మ

వర్షిం - హే బ్రహ్మన్ శౌనక - భూయః పునః పప్రచ్ఛ ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నమేవాహ ॥ భిక్షుభిరితి ॥ త్రిభిః - తే తవ - విజ్ఞానాదేష్టృభిః - భిక్షుభిస్సంన్యాసిభిః - విప్రవసితే చాతుర్మాస్యాన్తే అన్యత్ర గతే సతి - తతః పశ్చాద్భవాన్ - ఆద్యే వయసి వర్తమానః కిం కృతవాన్ ॥ ౨ ॥ హే స్వాయమ్భువ - తే త్వయా - పరం వయః భిక్షువిప్రవాసప్రభృతి - కయా వృత్త్యా - వర్తితం నీతం - కథం వా - ప్రాప్తే కాలే - ఇదం కళేబర - ముదస్రాక్షీః ఉత్సృష్టవానసి - ప్రాక్కల్పీయమపి కళేబరం - వృత్తాన్తకథనముఖేన ప్రస్తుతత్వాదిదమితి సన్నిహితతయా పరామృశ్యతే ॥ ౩ ॥ హే మునిసత్తమ - ప్రాక్కల్పవిషయాం పూర్వకల్పీయా - మేతాం భిక్షూపదేశప్రాప్తాం భగవత్స్మృతి - మేష కాలో - న వ్యవధాత్ న తిరోహితవాన్ - అడభావ ఆర్షః - ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వా న వ్యవధాత్కిమితి ప్రశ్నో వివక్షితః - వ్యవధాయకత్వసూచనాయ కాలం విశినష్టి,, సర్వనిరాకృతిః సర్వవినాశకః ॥ ౪ ॥ ఇత్థమాపృష్టః - యథావద్వక్తుమారేభే నారదః ॥ భిక్షుభిరితి ॥ తత ఇత్యన్తస్య పూర్వవదేవార్థః ఏతద్వక్ష్యమాణమకార్షం కృతవానితి ॥ ౫ ॥ తదేవాహ - ఏకాత్మజేత్యాదినా - కల్పాన్త ఇత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రన్థేన ॥ ఏకోఽహమాత్మజః పుత్రో యస్యాస్సా - మమ - జననీ మాతా - యోషిదితి స్వభావోక్తిః - జననీత్యనేనైవ స్త్రీత్వోక్తేః - అత ఏవ - మూఢా కిఙ్కరీ - అనేన పరాధీనత్వముక్తం - అనన్యగతౌ - గతిః పోషణోపాయః - అనన్యపోషకే - మయ్యాత్మజే - స్నేహానుబన్ధనం స్నేహపారవశ్యం - చక్రే ॥ ౬ ॥ - సా మమ జననీ - అస్వతన్త్రా కింకరీత్వాత్ - అత ఏవ - మమ యోగక్షేమ - మిచ్ఛత్యపి - న కల్పా న సమర్థా - బభూవ - యోగశ్చ క్షేమశ్చ తయోస్సమాహారః ॥ యోగోఽలబ్ధలాభః - లబ్ధపరిరక్షణం - రక్షితవివర్ధనం తస్య పాత్రే ప్రతిపాదనం చ - క్షేమః ॥ ౭ ॥ అహం తు - తదా పఞ్చహాయనః - పఞ్చవర్షవయస్కో బాలకః - అత ఏవ - దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నః దిగ్దేశకాలస్వభావానభిజ్ఞః - తదవేషు

యామాత్రపేక్షయా-తద్దేహావసానప్రతీక్షణేన హేతునేత్యర్థః-తస్మిన్ బ్రాహ్మణకులే బ్రాహ్మణగృహే-ఉషితవానస్మి ॥౮॥ ఏవం స్థితే-కదాచిన్నిశి గేహాన్నిర్గతాం-తాం దుహన్తీం దోగ్ధుం ప్రవృత్తాం-కృపణాం మమ మాతరం, పథి మార్గే, పదా పాదేన, స్పృష్టః, కాలచోదితః కాలశరీరకేణేశ్వరేణ చోదితః, సర్పః అదశత్, దదంశ, సాఽమ్రియతేత్యర్థతో ద్రష్టవ్యమ్ ॥౯॥ తదాఽహం, తత్, మరణం, భక్తానాం, శం, సుఖ, మభీప్సతః, కామయమానస్యేశస్య, భగవతోఽనుగ్రహరూపం, మన్యమానః, ఉత్తరాం దిశం ప్రతి, ప్రాతిష్ఠం ప్రస్థితవానస్మి ॥౧౦॥ తత్ర ప్రస్థానే స్ఫీతాన్, సమృద్ధాన్, జనపదాన్ దేశాన్, ద్వితీయాన్తానామతియాత ఇత్యుపరిష్టాదన్వయః, పురాణి పట్టణాని, గ్రామాన్ అట్టరహితాన్, వ్రజాన్ గోపాలనివాసాన్, ఆకరాన్ రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానాని, ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్, ఖర్వటాన్ నిషాదగ్రామాన్, వాటీః పుష్పవాటికాః, వనాన్యరణ్యరూపాణి, ఉపవనాని కృత్రిమవనాని చ ॥౧౧॥ తథా చిత్రైః నానావిధైర్ధాతుభిర్గైరికాదిభిః విచిత్రానద్రీన్పర్వతాన్, ఇభైర్గజైః భగ్నాః భిన్నాః భుజాః శాఖాః యేషాం తాన్ ద్రుమాన్, శివాని విశుద్ధాని జలాని యేషు తాన్, జలాశయాన్ సరాంసి, తథా సురైః సేవితాః క్రీడితాః, నలినీః పద్మాకరాన్ ॥౧౨॥ కథంభూతాః, చిత్రాణి నానావిధాని స్వనాని యేషాం తైః, పత్రరథైః పతత్రిభిః సఙ్కులా ఇతి శేషః, భ్రమద్భిర్భ్రమరైః శ్రీః శోభా యాసాం తాః ॥౧౩॥ అతియాతోఽతిక్రాన్తః, ఏకోఽసహాయ ఏవాహం, నలాదిభిర్గహ్వరం, మహత్, విపినం వనం, మదాక్షం దృష్టవానస్మి, తత్ర నలో గ్రన్థిపర్ణీ, వేణవః స్థూలవంశాః, సశబ్దాః కీచకాః - [సూక్ష్మాస్సచిత్రాః] శరస్తమ్బాః అశ్వవాలాః, కుశాః ప్రసిద్ధాః, విపినమేవ విశినష్టి, ఘో

కులమూషివాంస్తదపేక్షయా। దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నో బాలకః పఞ్చహాయనః ॥౮॥ ఏకదా నిర్గతాం గేహాద్దుహన్తీం నిశి గాం పథి। సర్పోఽదశత్పదా స్పృష్టః కృపణాం కాలచోదితః ॥౯॥ తదా తదహమీశస్య భక్తానాం శమభీప్సతః। అనుగ్రహం మన్యమానః ప్రాతిష్ఠం దిశముత్తరామ్ ॥౧౦॥ స్ఫీతాన్జనపదాంస్తత్ర పురగ్రామవ్రజాకరాన్। ఖేటఖర్వటవాటీశ్చ వనాన్యుపవనాని చ ॥౧౧॥ చిత్రధాతువిచిత్రాద్రీనిభభగ్నభుజద్రుమాన్। జలాశయాఞ్ఛివజలాన్నలినీస్సురసేవితాః ॥౧౨॥ చిత్రస్వనైః పత్రరథైర్విభ్రమద్భ్రమరశ్రియః। నలవేణుశరస్తమ్బకుశకీచకగహ్వరమ్ ॥౧౩॥ ఏక ఏవాతియాతోఽహమద్రాక్షం విపినం మహత్। ఘోరం ప్రతిభయాకారం వ్యాలోలూకశివాజిరమ్ ॥౧౪॥ పరిశ్రాన్తేన్ద్రియాత్మాఽహం తృట్పరీతో బుభుక్షితః। స్నాత్వా పీత్వా హ్రదే నద్యా ఉపస్పృష్టో గతశ్రమః ॥౧౫॥ తస్మిన్నిర్మనుజేఽరణ్యే పిప్పలోపస్థ ఆశ్రితః। ఆత్మనాత్మానమాత్మస్థం యథాశ్రుతమచిన్తయమ్ ॥౧౬॥ ధ్యాయతశ్చరణామ్భోజం భావనిర్జితచేతసా। ఔత్కణ్ఠ్యాశ్రుకలాక్షస్య హృద్యాసీన్మే శనైర్హరిః ॥౧౭॥ ప్రేమాతిశయనిర్భిన్నపులకాఙ్గోఽతినిర్వృతః। ఆనన్దసంప్లవే లీనో నాపశ్యముభయం మునే ॥౧౮॥ రూపం భగవతో యత్తన్మనఃకాన్తం శుచాపహమ్। అపశ్యన్సహసోత్తస్థే వైక్ల

రం ఉగ్రం దుష్ప్రవేశం, అత ఏవ, వ్యాళానాం దుష్టగజానామజగరాద్యసర్పవిశేషాణాం వా, ఉలూకానాం, ఘూకానాం శివానాం సృగాలవిశేషాణాం చ, అజిరం క్రీడాస్థానం, అతీవ ప్రతిభయాకారం ప్రతిముఖం గచ్ఛతాం భయాపాదకమ్ ॥౧౪॥ తత్రాహం పరిశ్రాన్తేన్ద్రియాత్మా ఆత్మా దేహశ్చ యస్య, తృషా పిపాసయా-పరీతం వ్యాప్తః - బుభుక్షితః క్షుధితశ్చ-నద్యాః హ్రదే స్నాత్వా-ఉపస్పృష్టః -కర్తగ్రిక్తః-ఆచాన్తః-పీత్వా జలమితి శేషః-గతః శ్రమో యస్య తథాభూతః ॥౧౫॥ తస్మిన్నిర్మనుష్యేఽరణ్యే-పిప్పలస్యాశ్వత్థస్య-ఉపస్థే మూలే ఆశ్రితః ఉపవిష్టః ఆత్మస్థం జీవాత్మని స్థితం-హృదయకమలే స్థితం వా-ఆత్మానం పరమాత్మానమాత్మనా మనసా-అచిన్తయం ధ్యాతవానస్మి ॥౧౬॥ భావనిర్జితేన అభ్యాసవశీకృతేన చేతసా-చరణామ్భోజం ధ్యాయతశ్చిన్తయతః-ఔత్కణ్ఠ్యాత్ ప్రేమపూర్వకానుధ్యానాద్ధేతో రశ్రూణామానన్దజనేత్రజలానాం-కలాబిన్దవో-యయోస్తే-అక్షిణీ యస్య తస్య-మే మమ-హృది శనైర్హరిరాసీత్ ఆవిరాసీత్ ॥౧౭॥ తదా ప్రేమాధిక్యేన హేతునా నిర్భిన్నా అభివ్యక్తాః పులకా రోమాఞ్చా యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరం యస్య సః- అతీవ నిర్వృతః సుఖితః-ఆనన్దసంప్లవే ఆనన్దప్రవాహే లీనో మగ్నః-హే మునే-ఉభయం దేహమాత్మానం చ-నాపశ్యం న దృష్టవానస్మి ॥౧౮॥ యత్-ఆనిర్వాచ్యం-మనఃకాన్తం మనసోఽతీవ ప్రియం-అత ఏవ-శుచాపహం-శుచాయాః శోకస్యాపహన్తృ-భగవతో రూపం-తత్పునరపశ్యన్-వైక్లబ్యా దదర్శనకృతాదధార్ష్ట్యాత్-దుఃఖితమనాః-సహసా ఆశు-ఉత్తస్థౌ ఉత్థితవానస్మి,, కైవల్యాదితి పాఠాన్త

౧౮॥శ్లో॥పా॥ కైవల్యాద్దుర్మనా ఇవ.

రం,,తదా,,అసహాయత్వాత్ ॥౧౯॥ తద్రూపం-భూయః పునః-ద్రష్టుమిచ్ఛన్నహం-హృది-మనః ప్రణిధాయ స్థిరీకృత్య-వీక్షమాణశ్చిన్తయన్నపి,నాపశ్యం-అతఏవాతురఇవ విషయాతురఇవ-అవితృప్తోఽభవమ్ ॥౨౦॥ ఏవంద్రష్టుం పునః పునర్యతన్తం యతమానం తథా యతన్తం మాముద్దిశ్య గిరామగోచరః ,,యతోవాచోనివర్తన్తే,, ఇతిశ్రుతేరిత్యా-వాగవిషయః-అపరిచ్ఛేద్యత్వాదితిభావః॥అదృశ్యస్సన్నితి తాత్పర్యం-భగవానితివిశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం గగనే-గమ్భీరయావాచా-శుచః శోకాన్ ప్రశమయన్నివాహ ॥౨౧॥ ఉక్తిమేవాహ॥హన్తేతిచతుర్భిః॥ఇహలోకే-అస్మిన్జన్మని-భవాన్-మాంద్రష్టుం-నార్హతి-నార్హతి-నాశబ్దోయంనఞ్పర్యాయః- అతోమాంబిబజితిబజభావః-దర్శనానర్హత్వే హేతుంవదన్నాత్మానం విశినష్టి - అవిపక్వః అవినష్టః కషాయః దర్శనప్రతిబన్ధకః పుణ్యపాపాత్మకః కషాయః కషాయవద్దురపనేయః కర్మోపాధిర్యేషాం తేషాం-కుయోగినాం మహందుర్దర్శః దుఃఖేనాపి ద్రష్టుమశక్యః ॥౨౨॥ తర్హి సకృత్కిమర్థం దృష్టోసీత్యత్రాహ॥సకృదితి॥హే అనఘ సకృద్రూపం మదీయం దర్శితమితి యత్- తవ-మత్కామాయ మద్విషయకదిదృక్షాయై ,,ఏతత్కామయతే,, ఇతి పాఠాన్తరం,తత్ర-తే,తుభ్యం -సకృద్దర్శితం రూపం-ఏతత్,కామయ-ద్రష్టుమిచ్ఛ ఇతిశేషః,నివృత్తప్రేరణాత్ స్వార్థేణిజన్తాత్కమేర్హ్యమణ్ణిచిణిచశ్చేతివైకల్పికంపరస్మైపదం కింకామమాత్రేణేత్యతఆహ॥మత్కామః మాంద్రష్టుం కామయమానః-సాధుః సాధుఃరితరః-పుమాన్ శనైః సర్వాన్-హృచ్ఛయాన్ హృద్గతాన్ రాగాదిదోషాన్-ముఞ్చతి నిరస్యతి ॥౨౩॥ యత- స్తేత దీర్ఘయాఽల్పకాలికయైవ-సతాం సేవయా-మయి-దృఢా మతిర్జాతా-తతస్త్వమిమమవద్యం,లోక్యతఇతిలోకో దేహస్తం-శూద్రదేహమిత్యర్థః,హిత్వా త్యక్త్వా-మజ్జనతాం మద్భృత్యతాం - గన్తాగమిష్యసి-కల్పాన్తరఇతి శేషః ॥౨౪॥ మద

బ్యాస్తదర్శనాఇవ॥౧౯॥తద్దిదృక్షురహంభూయః ప్రణిధాయమనోహృది। వీక్షమాణోపినాపశ్యమవితృప్తఇ
వాతురః॥౨౦॥ఏవంయతన్తం విజనే మామాహాగోచరోగిరామ్। గమ్భీరశ్లక్ష్ణయావాచాశుచః ప్రశమయ
న్నివ॥౨౧॥హన్తాస్మిన్జన్మనిభవాన్మామాంద్రష్టుమిహార్హతి। అవిపక్వకషాయాణాందుర్దర్శోఽహంకుయోగి
నామ్॥౨౨॥సకృద్యద్దర్శితంరూపం మత్కామాయతవానఘ। మత్కామశ్శనకైస్సాధుస్సర్వాన్ముఞ్చతి
హృచ్ఛయాన్॥౨౩॥సత్సేవయాఽదీర్ఘయాతేజాతా మయిదృఢామతిః। హిత్వావద్యమిమంలోకం గన్తామజ్జ
నతామసి॥౨౪॥ మతిర్మయినిబద్ధేయంనవిపద్యేత కర్హిచిత్। ప్రజాసర్గనిరోధేపి స్మృతిశ్చ మదనుగ్రహాత్॥
ఏతావదుక్త్వోపరరామతన్మహద్భూతంనభోలిఙ్గమలిఙ్గమీశ్వరమ్।అహంచతస్మైమహతాంమహీయసే
శీర్ష్ణావనామంవిదధేఽనుకమ్పితః॥౨౬॥నామాన్యనన్తస్యగతత్రపః పఠన్ గుహ్యానిభద్రాణికృతానిచస్మరన్।
గాంపర్యటంస్తుష్టమనాగతస్పృహఃకాలంప్రతీక్షన్ విమదోవిమత్సరః॥౨౭॥ ఏవంకృష్ణమతేర్బ్రహ్మ
న్నసక్తస్యామలాత్మనః। కాలః ప్రాదురభూత్కాలే తటిత్సౌదామనీయథా॥౨౮॥ ప్రయుజ్యమానేమయి

నుగ్రహాద్ధేతోః,కర్హిచిదపి ప్రజాసర్గనిరోధే ప్రళయకాలేపి - తవ-నిబద్ధానిశ్చితేయం - మతిః స్మృతిశ్చ- నవిపద్యేత-ననశ్యేత్,,కర్హిచిన్మయినిబద్ధా మతిః ప్రజాసర్గనిరోధేపి- మమస్మృతిశ్చ-నవిపద్యేతేతివాన్వయః ॥౨౫॥ అలిఙ్గం కర్మకృతదేహరహితం,నభోలిఙ్గం,మాకాశశరీరక-మీశ్వరం సర్వనియన్తృ,ఐశ్వర్యమితిపాఠే, ఈశ్వరశబ్దవాచ్యం- తన్మహత్ సర్వవ్యాపకం-భూతం స్వాధీనసత్తాదిమత్-బ్రహ్మ ,, తస్యహవా ఏతస్యమహతో భూతస్యనిశ్వసితమితిశ్రుతేః,, ఏతావదుక్త్వా - విరరామతూష్ణీమాస, తతో మహతాం తేజస్వినామపి, మహీయసే తస్మై మహతే భూతాయ, తేనానుకమ్పితోఽహం,అవనామంప్రణామం-విదధేకృతవానస్మి ॥౨౬॥ తతోఽనన్తస్యభగవతోనామాని,అహంగతలజ్జః,పఠన్-భద్రాణిలోకానాంమఙ్గళావహాని,గుహ్యానివేదగుహ్యాని - జన్మాని- కర్మాణిచ,స్మరన్- గాంమహీంపర్యటన్-తుష్టం మనో యస్య-గతాస్పృహా శబ్దాదివిషయాయస్య- విగతోమత్సరోభూతవిషయకో యస్య-విగతః మదో దేహపారవశ్యరూపో యస్యసః,అపదఇతిపాఠే,అనికేతః-కాలందేహావసానకాలం, ప్రతీక్షన్- ఆసమితిక్రియాపదమధ్యాహార్యం,యావత్కాలావసానంజీవితవానస్మీత్యర్థః ॥౨౭॥ హేబ్రహ్మన్,కృష్ణేభగవత్యేవమతిర్యస్య-అతఏవ,అమలో విశుద్ధ ఆత్మామనో యస్య,అతఏవ,శబ్దాదివిషయేష్వసక్తస్య, మమ - కాలేతద్దేహారమ్భకప్రారబ్ధావసానకాలే,కాలః మృత్యుకాలః,ప్రాదురభూత్ ఉపస్థితోబభూవ,మృత్యుకాలస్యక్షణికత్వద్యోతనాయదృష్టాన్తమాహ॥ సౌదామనీ,సుదామ్నః పర్వతస్యాదూరభవాసౌదామనీ,చాతుర్థికేఽణి, అన్నితిప్రకృతిభావే,అణ్ణన్తత్వాన్ఙీప్॥ సౌదామనీత్యపపాఠః ॥౨౮॥ తదా,తాం

౨౩॥శ్లో॥పా॥ ఏతత్కామయవె..సము.౨౬॥శ్లో॥పా॥నభోలిఙ్గమలిఙ్గమైశ్వరమ్.౨౭॥శ్లో॥పా॥ ప్రతీక్షన్నపదో విమత్సరః

ప్రసిద్ధాం, సర్వజీవలయాధారభూతాం, శుద్ధాం అప్రాకృతీం - భాగవతీం, అనిరుద్ధాఖ్యాం - తనుం ప్రతి - మయి, ప్రయుజ్య
మానే సంశ్లిష్యమాణే, లయం ప్రాప్తుముద్యుక్తే సతీత్యర్థః ॥ ఆరబ్ధకర్మణః - తద్దేహావస్థితినిమిత్తస్య ప్రారబ్ధకర్మణః, ని
ర్వాణమవసానం యస్య స పాఞ్చభౌతికో దేహః, న్యపతత్ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ ఏవం ప్రాక్కల్పీయవృత్తాన్తః కథితః - అథ, తత ఉప
రితనం వృత్తాన్తమాహ ॥ కల్పాన్త ఇత్యాదినా ॥ తదా కల్పాన్తే - ఇదం జగత్, ఆదాయ - స్వస్మిన్ ప్రవిలాప్య, ఉదన్వతః ప్రళయా
ర్ణవస్య, అప్సు, శయానేఽనిరుద్ధాఖ్యభగవతి, శిశయిషోః - స్తన్నాభిపద్మే శిశయిషోః విభోశ్చతుర్ముఖస్యాన్తః ప్రాణం, అను
వివిశే అనుప్రవిష్టవానస్మి, స నర్థస్త్వవివక్షితః ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ సహస్రయుగావసానే, ఉత్థాయ నాభికమలాదితి శేషః, ఇ
దం వ్యష్ట్యాత్మకం జగత్ - సిసృక్షోశ్చతుర్ముఖస్య - ప్రాణేన్ద్రియః ప్రాణాదిభ్యః, మరీచిసహితాః - ఋషయో వసిష్ఠాదయః - అహం
నారదశ్చ - జజ్ఞిరే ఉద్బభూవుః - అహం చ జజ్ఞే ఇతి పురుషవిపరిణామేనాన్వయః ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ తతో మహావిష్ణోరనుగ్రహాత్,
క్వచిదప్యవిఘాతా, అప్రతిహతా గతిర్యస్య, అస్కన్దితమఖణ్డితం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం యస్య - సోఽహం - త్రిలోకానన్త
ర్బహిశ్చ, పర్యేమి - పరితస్సంచరామి ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ దేవేన భగవతా బ్రహ్మణా దత్తాం - స్వరాః - నిషాదర్షభగాన్ధారషడ్జ
మధ్యమధైవతపఞ్చమాఖ్యాస్సప్త, త ఏవ బ్రహ్మ - తేన విభూషితాం - స్వరైస్సప్తభిరపి తైర్బ్రహ్మణా భగవతా వా విభూషి
తాం - ఇమాం పాణిస్థాం - వీణాం - మూర్ఛయిత్వా వాదయిత్వా - మూర్ఛావిశేషవాదనం - వాదనే మూర్ఛనా చేతి వా - జయ
న్తీకోశాత్ - హరికథాం గాయమానోఽహమేవం చరామి ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ ప్రియం భక్తానాం ప్రీత్యావహం శ్రవః యశో యస్య -
తీర్థాః పవిత్రా గఙ్గాదితీర్థాశ్రయా వా పాదౌ యస్య, తీర్థం పాదే యస్యేతి వా, స భగవాన్, స్వవీర్యాణి యశాంసి - ప్రగాయ

తాం శుద్ధాం భాగవతీం తనుమ్ । ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణో న్యపతత్ పాఞ్చభౌతికః ॥ ౨౯ ॥ కల్పాన్త ఇదమాదాయ శ
యానేఽమ్భస్యుదన్వతః । శిశయిషోరనుప్రాణం వివిశేఽన్తరహం విభోః ॥ ౩౦ ॥ సహస్రయుగపర్యన్త ఉత్థా
యేదం సిసృక్షతః ॥ మరీచిమిశ్రా ఋషయః ప్రాణేభ్యోఽహం చ జజ్ఞిరే ॥ ౩౧ ॥ అన్తర్బహిశ్చ లోకాంస్త్రీన్ పర్యే
మ్యస్కన్దితవ్రతః । అనుగ్రహాన్మహావిష్ణోరవిఘాతగతిః క్వచిత్ ॥ ౩౨ ॥ దేవదత్తామిమాం వీణాం స్వరబ్రహ్మవి
భూషితామ్ । మూర్ఛయిత్వా హరికథాం గాయమానశ్చరామ్యహమ్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రగాయతః స్వవీర్యాణి తీర్థపాదః
ప్రియశ్రవాః । ఆహూత ఇవ మే శీఘ్రం దర్శనం యాతి చేతసి ॥ ౩౪ ॥ ఏతద్ధ్యాతురచిత్తానాం మాత్రాస్పర్శేచ్ఛ
యా ముహుః । భవసిన్ధుప్లవో దృష్టో హరిచర్యానువర్ణనమ్ ॥ ౩౫ ॥ యమాదిభిర్యోగపథైః కామలోభహతో
ముహుః । ముకున్దసేవయా యద్వత్ తథాత్మాద్ధా న శామ్యతి ॥ ౩౬ ॥ సర్వం తదిదమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహం త్వ
యాఽనఘ । జన్మకర్మరహస్యం మే భవతశ్చాత్మతోషణమ్ ॥ ౩౭ ॥ సూత ఉవాచ ॥ ఏవం సమ్భాష్య భగవాన్నార
దో వాసవీసుతమ్ । ఆమన్త్ర్య వీణాం రణయన్ యయౌ యాదృచ్ఛికో మునిః ॥ ౩౮ ॥ అహో దేవర్షిర్ధన్యోఽయం

త్రో, మే, చేతస్యాహూత ఇవ శీఘ్రం దర్శనం యాతి, దృష్టో భవతీత్యర్థః ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ ఏవమాపృష్టం యథావదనువర్ణ్యా
థ సర్వథా త్వం హరిచరిత్రాణ్యేవానువర్ణయేత్యభిప్రాయేణ, తాపత్రయాతురజనానాం, భగవద్గుణవర్ణనానుశ్రవణ
మన్తరేణ తాపత్రయవిఘాతుకం నోపాయాన్తరమస్తీత్యాహ ॥ ఏతదితి ద్వాభ్యాం ॥ అసకృన్మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా మాత్రా
శ్శబ్దాదివిషయాః, తాసాం స్పర్శేచ్ఛయా అనుభవతృష్ణయా, ఆతురం పీడితం చిత్తం యేషాం తేషాం జనానాం భవసిన్ధోః
ప్లవః పూరః, సః, హి యస్మాత్ కారణాత్, దదృష్టో నష్టో భవతి, తదేతదేవ, కిం హరిచర్యాయా అనువర్ణనమితి ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ ము
హుః, కామలోభాభ్యాం హత, ఆత్మా, మనో యద్వత్ యథా - ముకున్దసేవయా, గుణానుశ్రవణాదిరూపయా, అద్ధా, స్ఫు
టం, శామ్యతి కామాదిరహితో భవతి, తథా, యమాదిభిర్యోగమార్గైః న శామ్యతి ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ ప్రశ్నస్యోత్తరముపసం
హరతి ॥ సర్వమితి ॥ హే అనఘ - త్వయాఽహం - యత్ప్రతిపృష్టః - తదేతత్సర్వమాఖ్యాతం - ఆఖ్యాతమేవ సంగృహ్య దర్శయ
తి, మే మమ, జన్మకర్మణోః రహస్యం, తథా - భవతస్తవాత్మా మనః తుష్యతే యేన తచ్చ - తత్సర్వమాఖ్యాతమిత్యన్వ
యః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ వ్యాసనారదసంవాదముపసంహరతి, సూతః ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమిత్థం - సంభాష్య - భగవాన్నారదో మునిః,
వాసవీసుతం, ఉపరిచరవసువీర్యజాయాః సత్యవత్యాస్సుతం, వ్యాసం - ఆమన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య - వీణాం రణయన్ ధ్వనయన్,
యాదృచ్ఛికః - స్వేచ్ఛానుచారీ యయౌ ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ దేవర్షిం స్తౌతి ॥ అహో ఇతి ॥ ధన్యత్వం స్వస్య పరస్య చ సుఖాపాదకత్వం
తదేవాహ - యో దేవర్షిః - శార్ఙ్గధన్వనో భగవతః - కీర్తిం గాయన్, తన్త్ర్యా వీణయా మాద్యన్, మదం ప్రాప్నువన్, స్వయం

వీణాస్వనజహర్షమగ్నస్సన్నిత్యర్థః ఆతురం తాపత్రయాతురం- జగదపి- రమయతి సుఖయతి ॥ ౩౯॥ ఇతి శ్రీవాత్స్య వీరరాఘవసూరిలిఖితాయాం శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః.

వాసవీసుతమామన్త్ర్య నారదో యయావిత్యుక్తం - తత ఉపరితనం వ్యాసవృత్తాన్తం పృచ్ఛతి శౌనకః॥ నిర్గత ఇతి॥ హే సూత, తదభిప్రేతం, కిం వా భాగవతాధర్మాన్ ప్రాయేణానిరూపితా, ఇత్యుక్తం తదేవ - నారదస్యాభిప్రేతం- శ్రుతవాన్ భగవాన్ విభుర్బాదరాయణో- నారదే నిర్గతే సతి తతః కిమకరోత్ ॥ ౧ ॥ ఇత్థం పృష్ట ఆహ సూతః॥ బ్రహ్మనద్యామిత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యాఖ్యాయాం, పశ్చిమే తటే, శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రసిద్ధో వ్యాసస్యాశ్రమః సచ ఋషీణాం సత్రవర్ధనః సత్రాభివర్ధనః తస్మిన్నితి తథా ॥ ౨॥ తస్మిన్ బదరీణాం షణ్డైర్మణ్డితే ఆశ్రమే, శమ్యాప్రాసే వ్యాసః, అప ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య- స్వయమాత్మనా- మనః ప్రణిదధ్యౌ, విషయాన్తరేభ్యః ప్రత్యాహృత్యాత్మస్థమకరోదిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ భగవద్భక్తియోగేనామలే మనసి సమ్యక్ప్రణిహితే సమాహితే, పూర్ణం తావత్పురుషం, పరమపురుషమపశ్యత్, తతస్తదపాశ్రయాం పురుషాపాశ్రయాం- తదాధారాం తచ్ఛరీరభూతామితి యావత్ ॥ ౪ ॥ మాయాం విశినష్టి॥ యయేతి॥ పరోఽపి మాయాఖ్యప్రకృతేర్విలక్షణోఽపి- జీవో- యయా మాయయా మోహితః త్రిగుణాత్మకం- గుణత్రయపరిణామాత్మకం- శరీరమేవాత్మానం, మనుతే- తత్కృతం దేహాత్మభ్రమకృతం -అనర్థం చ తాపత్రయరూపం- ప్రతిపద్యతే ॥ ౫ ॥ అనర్థోపశమం తాపత్రయరూపానర్థోపశామకం- ఉపాయం అజానతో లోకస్య, అధోక్షజే- భక్తియోగ

కీర్తిం శార్ఙ్గధన్వనః। గాయన్మాద్యన్నిదం తన్త్ర్యా రమయత్యాతురం జగత్॥ ౩౯॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః.

శౌనక ఉవాచ॥ నిర్గతే నారదే సూత భగవాన్ బాదరాయణః। శ్రుతవాంస్తదభిప్రేతం తతః కిమకరోద్విభుః॥౧॥ సూత ఉవాచ॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యామాశ్రమః పశ్చిమే తటే। శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రోక్త ఋషీణాం సత్రవర్ధనః॥౨॥ తస్మిన్ స్వ ఆశ్రమే వ్యాసో బదరీషణ్డమణ్డితే। ఆసీనోఽప ఉపస్పృశ్య ప్రణిదధ్యౌ మనస్స్వయమ్॥౩॥ భక్తియోగేన మనసి సమ్యక్ప్రణిహితేఽమలే। అపశ్యత్పురుషం పూర్ణం మాయాం చ తదపాశ్రయామ్॥ ౪ ॥ యయా సంమోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకమ్। పరోఽపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యతే॥ ౫॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో విద్వాంశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్॥౬॥ యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసాం శోకమోహభయాపహా॥ ౭॥ స సంహితాం భాగవతీం కృత్వాఽనుక్రమ్య చాత్మజమ్। శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిః॥౮॥ శౌనక ఉవాచ॥ స వై నివృత్తినిరతస్సర్వత్రోపేక్షకో మునిః। కస్య వా బృహతీమేతామాత్మారామస్సమభ్యసత్॥౯ ॥ సూత

మేవానర్థోపశమనం - వ్యాసోఽపశ్యదిత్యనుషజ్యతే- భగవద్భక్తియోగమేవానర్థోపశమనోపాయత్వేన నిశ్చిత్యేవానిత్యర్థః తతస్సాత్వతసంహితాం భాగవతరూపాం సంహితాం చక్రే- సంహితా - సన్దర్భవిశేషః, సాత్వతశబ్దస్తు ప్రాగస్మాభిరేవ నిరుక్తః ॥ ౬॥ తాం విశినష్టి యస్యామితి॥ యస్యాం సాత్వతసంహితాయాం శ్రూయమాణాయాం, మోహాద్యపహర్తరి, పరమపురుషే- కృష్ణే, భక్తిరుత్పద్యతే, తత్ర, మోహో నామ, అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిరస్వే స్వమితి యా మతిః, రిత్యుక్తవిధః, శోకో బాహ్యక్లేశః, దుఃఖమాన్తరః, భయమాగామిదుఃఖదర్శనజం ప్రతికూలం జ్ఞానం ॥ ౭ ॥ స వ్యాసః, అనుక్రమ్య వివక్షితార్థాన్ క్రమవిశేషేణ విన్యస్య, తదనుక్రమేణైవ, ఇమాం సంహితాం, కృత్వా సుతం శుకం- అధ్యాపయామాస, ప్రశ్నావసరదానాయ శుకం, విశినష్టి, నివృత్తినిరతం, సాంసారికధర్మవైముఖ్యద్వారా కేవలచిత్తైకాగ్ర్యవహాత్మనిదమాదిష్వప్రవృత్తిః- నిత్యనిరతం, మునిం పరబ్రహ్మయాథాత్మ్యమననశీలం ॥ ౮ ॥ తత్ర లబ్ధావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః॥ స వా ఇతి॥ వై ఇత్యవధారణే, నివృత్తినిరతః, మునిః, అత ఏవ, సర్వత్ర శ్రోతవ్యేష్వధ్యేతవ్యేషు చోపేక్షకః ఆదరరహితః, ఆత్మారామః పరమాత్మైకపరః, ఏవంవిధః, కస్య వా, హేతోరితి శేషః, కస్మాద్ధేతోః, బృహతీం విపులాం, ఏతాం సంహితాం, అభ్యసత్ అధీతవాన్, కథమేకాగ్రచిత్తో భగవన్మననపరస్స విరోధినీమేతాం బృహతీం సంహితామభ్యసదితి ప్రశ్నాశయః ॥ ౯ ॥ నేయం సంహితా భగవన్మననవిరోధినీ, ప్రత్యుత తదుపయుక్తా, భగవత్స్వరూపరూపగుణవివరణరూపత్వాత్, అనాధికవానిత్యుత్తరం వక్తుం, తావద్భక్తేస్స్వరూపగుణవిషయకత్వమాహ సూతః॥ ఆత్మారామా ఇతి॥ యద్యపి, మునయః, ఆత్మారామాః, పరమాత్మైకనిష్ఠాః అత ఏవ, నిర్గ్రన్థాః లౌకికార్థప్రబన్ధధారణరహితాః, అనిర్గ్రన్థా ఇత్యపి పాఠే, అశిక్షణీయాః

అపరప్రాప్యాః నిరపేక్షా ఇత్యర్థః, తథాపి, తే-ఉరుక్రమే, భగవతి, అహైతుకీం, అనన్యప్రయోజనాం, భక్తిం కుర్వన్తి, స విషయాయా భక్తేస్స్వరూపమాహ॥ ఇత్థంభూతగుణో హరిరితి॥ ఇత్థంభూతా ఏవంవిధా గుణా యస్య, తథాభూతో, హరిః, ఇతి, ఏవంవిధాం భక్తిం కుర్వన్తీత్యన్వయః, హరిరేవంవిధగుణకః, ఏతత్స్వరూపక- ఇత్యేతమనుధ్యానాత్మకత్వాద్భక్తేస్తత్ర భజనీయస్వరూపగుణవిషయకజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్తద్వివరణరూపామిమాం సంహితామధీతవానితి భావః ॥౧౦॥ తదేవాహ॥ హరేరితి॥ హరేర్గుణైర్వేదాన్తేభ్యోఽవగతైరనుభూయమానైర్గుణైః, ఆక్షిప్తా, అకృష్టా మతిర్యస్య సః భగవాన్ బాదరాయణిః శుకః- నిత్యం విష్ణుజనప్రియః, మహ-దిదమాఖ్యానమధ్యగాదధీతవాన్- హరేర్గుణాక్షిప్తమతి ర్విష్ణుజనప్రియ ఇతీదం విశేషణద్వయం - హేతుగర్భం- విష్ణోర్జ నా భక్తాః ప్రియా యస్యేతి బహువ్రీహిః, అయం భావః, యద్యప్యనుభావ్యా భగవద్గుణా వేదాన్తేభ్యోఽవగతాస్తథాపి స్వాధ్యాయాదధ్యగమాసీతి యోగాత్స్వాధ్యాయవాన్ భవేత్, విత్యుక్తరీత్యా భగవద్గుణప్రతిపాదకప్రబన్ధసంశీలనస్యావశ్యాపేక్షితత్వాత్తాత్పర్యేణాస్య ప్రబన్ధస్య భగవద్గుణప్రతిపాదకత్వాత్ సావతారతద్గుణకసవిభూతికసభక్తతద్గుణస్యైవ, భగవతోఽనుభావ్యత్వా, దవతారతద్గుణభక్తతద్గుణానాం, విశిష్య, వేదాన్తేభ్యోఽనవగతానాం, వేదాన్తావగతగుణేభ్యోప్యతిశయితానాం- అస్మాదాఖ్యానాదవగమా, దిదమధ్యగాదితి, అనేన ప్రబన్ధప్రాశస్త్యం సూచితమ్ ॥౧౧॥ తదేవం- కస్మిన్ యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరముక్తం, అథ, తస్య పుత్రో మహాయోగీత్యాది ప్రశ్నస్యోత్తరం, వివక్షిష్యన్, తావత్, అభిమన్యుసుతం సూత పాహుర్భాగవతోత్తమమ్, తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి న, ఇత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరం సోపోద్ఘాతం, వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ పరీక్షిత ఇతి ॥ పరీక్షితో రాజర్షేర్జన్మ కర్మాణి చ, విలాపనం విలయం చ, తేషాం సమాహార,

---

ఉవాచ॥ ఆత్మారామాశ్చ మునయో నిర్గ్రన్థా అప్యురుక్రమే। కుర్వన్త్యహైతుకీం భక్తిమిత్థంభూతగుణో హరిః॥౧౦॥ హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్భగవాన్ బాదరాయణిః। అధ్యగాన్మహదాఖ్యానం నిత్యం విష్ణుజనప్రియః॥ పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాపనమ్। సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమ్॥౧౨॥ యదా మృధే కౌరవసృఞ్జయానాం వీరేష్వథో వీరగతిం గతేషు। వృకోదరావిద్ధగదాభిమర్శభగ్నోరుదణ్డే ధృతరాష్ట్రపుత్రే॥౧౩॥ భర్తుః ప్రియం ద్రౌణిరితి స్మ పశ్యన్ కృష్ణాసుతానాం స్వపతాం శిరాంసి। ఉపాహరద్విప్రియమేవ తస్య జుగుప్సితం కర్మ విగర్హయన్తి॥౧౪॥ మాతా శిశూనాం నిధనం సుతానాం నిశమ్య ఘోరం పరిత

స్తదుపోద్ఘాతరూపం- పాణ్డుపుత్రాణాం - సంస్థానం స్థితిం, వృత్తాన్తమితి యావత్ తదేతత్సర్వం కృష్ణస్య భగవతః కథాయా ఉదయః అనుప్రసక్తిర్యస్మిన్, తద్వక్ష్యే, సంస్థాం చ, కృష్ణకథోదయా, మితి చ పాఠాన్తరం, తదా కృష్ణకథోదయామితి సంస్థావిశేషణం- సంస్థాశబ్దస్య యథోక్త ఏవార్థః, తత్ర పాణ్డుపుత్రాణాం సంస్థానం- పరీక్షిజ్జన్మకర్మాద్యుపోద్ఘాతరూపం, పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికం త్వితః ప్రభృతి ప్రధానశః ప్రతిపాద్యం, తదుభయానుప్రసక్తా కృష్ణకథా, సర్వోఽయం స్కన్ధః కృత్స్నప్రబన్ధోపోద్ఘాతరూప ఇతి వివేకః ॥౧౨॥ తావత్పరీక్షితో జన్మకర్మాదికం వక్తుం, పాణ్డుపుత్రాణాం సంస్థానమాహ ॥ యదేత్యాదినా యావత్పఞ్చదశాధ్యాయసమాప్తి ॥ తత్ర పరీక్షితో జన్మ, ఉపోద్ఘాత ఏవాన్తర్భావ్యోచ్యతే, కర్మాదికం తు, తత ఉపరితన గ్రన్థే నేతి వివేకః, యదేత్యస్య, తదేతి తృతీయేనాన్వయః, మృధే యుద్ధే, కౌరవాణాం సృఞ్జయానాం చ, వీరేషు, వీరగతిం వీరాణాం గతిం, స్వర్గతిం, గతేషు ప్రాప్తేషు సత్సు, ధృతరాష్ట్రపుత్రే దుర్యోధనే, వృకోదరేణ భీమేనావిద్ధాయాః ప్రయుక్తాయా, గదాయా, అభిమర్శేనాఘాతేన, భగ్నౌ ఊరూ ఏవ దణ్డౌ యస్య తథాభూతే సతి ॥౧౩॥ ద్రౌణిః అశ్వత్థామా, స్వచికీర్షితం- భర్తుర్ధృతరాష్ట్రస్యాప్రియమపి, ప్రియమితి పశ్యన్, మన్యమానః, స్వపతాం శయానానాం, కృష్ణాయాః ద్రౌపద్యాః - సుతానాం - శిరాంసి, అపాహరత్ ఛిత్వాఽనీతవాన్, ఇదం కర్మ, తస్య ధృతరాష్ట్రస్య, విప్రియమేవ, యద్వా తస్య అశ్వత్థామ్నః, కర్మ, విప్రియమేవ- సర్వలోకస్యాపీతి శేషః అత ఏవ, జుగుప్సితం, విగర్హయన్తి, అధునాపి వినిన్దన్తి ॥౧౪॥ యద్వైవం- తదా మాతా ద్రౌపదీ శిశూనాం సుతానాం - ఘోరం- నిధనం మరణం- నిశమ్య దృష్ట్వా- పరితప్యమానా - బాష్పైః రాకులే అక్షిణీ యస్యాస్తథాభూతా- బభూవేతి శేషః- తదా తాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయన్ ఉపచ్ఛన్దయన్, కిరీటమాలీ, కిరీటానాం రాజాన్తరకిరీటానాం- మాలా సేవమానా,

---

౯॥శ్లో॥పా ఽనిర్గ్రాహ్యా అప్యురుక్రమే. ౧౨॥శ్లో॥పా+సంస్థాం చ పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయాత్.

అస్యాస్తీతి కిరీటమాలీ, వ్రీహ్యాదేరాకృతిగణత్వాద్వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి, మత్వర్థీయ ఇనిః, ఇదం వక్ష్యమాణమాహ ॥౧౫॥ తదేవాహ ॥ హే భద్రే, బ్రహ్మబన్ధోః బ్రాహ్మణాధమస్య, ఆతతాయినః,, అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః। క్షేత్రదారాపహర్తా చ షడేతే హ్యాతతాయినః,, ఇతి శస్త్రపాణేరాతతాయిత్వేన స్మరణాదాతతాయిన ఇత్యుక్తం, శస్త్రపాణిత్వాచ్చ, శస్త్రధారణేన నిరపరాధిప్రాణిఘాతుకః, తస్య శిరో, గాణ్డీవేన ముక్తైర్విశిఖైర్బాణైః, యత్, యదా, ఆహరేయం, యత్, యదా, ఆహృతం శిరః, పాదేనాక్రమ్య, దగ్ధపుత్రా త్వం స్నాస్యసి, తదా, తే తవ శుచః, విమృజాని మార్జయాని ॥౧౬॥ ఇతీత్థం వల్గుభిః సున్దరైర్విచిత్రైశ్చ జల్పైః భాషణైః, ప్రియాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయిత్వా అచ్యుతః కృష్ణో మిత్రం సూతః సారథిశ్చ యస్య సారథీకృతాచ్యుత ఇత్యర్థః దంశితః కవచితః, ఉగ్రం ధనుర్గాణ్డీవం యస్య, కపిధ్వజః, హనుమచ్చిహ్నితః ధ్వజో యస్య, సోఽర్జునః, రథేన సాధనేన, గురోర్ద్రోణాచార్యస్య, పుత్రం అశ్వత్థామానం, అన్వాద్రవత్ అన్వధావత్ ॥౧౭॥ ఆపతన్తమర్జునం, దూరాదేవాభిలక్ష్య ప్రత్యభిజ్ఞాయ, కుమారహా కుమారఘాతీ-సోఽశ్వత్థామా-ఉద్విగ్నం భీతం మనో యస్య తథాభూతః-ప్రాణపరీప్సుః ప్రాణాన్ప్రాప్తుమిచ్ఛుః - జిజీవిషురిత్యర్థః- ఉర్వ్యాం భూమౌ-యావద్గమం-యావద్గన్తుం శక్యం - తావ - ద్రథేన సాధనేన-పరాద్రవత్ పలాయితవాన్-కో దక్షః-యథా రుద్రభయా - త్తద్వత్ ॥౧౮॥ యదా అశరణం రక్షకరహితం శ్రాన్తా వాజినో యస్య తం-మాత్మాన- మైక్షత పర్యాలోచితవాన్-తదా-స ద్విజాత్మజో-ద్రౌణి-రాత్మా త్రాయతేఽనేనేత్యాత్మత్రాణం-స్వరక్షణోపాయం - బ్రహ్మశిరో నామకమస్త్రం - మేనే అబుధ్యత-బ్రహ్మశిరోస్త్రేణార్జునం హత్వాఽఽత్మానం రక్షిష్యామీత్యధ్యవసితవానిత్యర్థః ॥౧౯॥ అథ-సలిల ముపస్పృశ్యా

ప్యమానా। తదారుదద్బాష్పకలాకులాక్షీ తాం సాన్త్వయన్నాహ కిరీటమాలీ॥౧౫॥ తదా శుచస్తే ప్రమృజామి భద్రే యద్బ్రహ్మబన్ధోశ్శిర ఆతతాయినః। గాణ్డీవముక్తైర్విశిఖైరుపాహరే త్వాక్రమ్య యత్స్నాస్యసి దగ్ధపుత్రా॥౧౬॥ ఇతి ప్రియాం వల్గువిచిత్రజల్పైస్స సాన్త్వయిత్వాఽచ్యుతమిత్రసూతః। అన్వాద్రవద్దంశిత ఉగ్రధన్వా కపిధ్వజో గురుపుత్రం రథేన॥౧౭॥ తమాపతన్తం స విలక్ష్య దూరాత్కుమారహోద్విగ్నమనా రథేన। పరాద్రవత్ప్రాణపరీప్సురుర్వ్యాం యావద్గమం రుద్రభయాద్యథా కః॥౧౮॥ యదాఽశరణమాత్మానమైక్షత శ్రాన్తవాహనమ్। అస్త్రం బ్రహ్మశిరో మేన ఆత్మత్రాణం ద్విజాత్మజః॥౧౯॥ అథోపస్పృశ్య సలిలం సన్దధే తత్సమాహితః। అజానన్నపి సంహారం ప్రాణకృచ్ఛ్ర ఉపస్థితే॥౨౦॥ తతః ప్రాదుష్కృతం తేజః ప్రచణ్డం సర్వతో దిశమ్। ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్య విష్ణుం జిష్ణురువాచ హ॥౨౧॥ అర్జున ఉవాచ॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో భక్తానామభయఙ్కర। త్వమేకో దహ్యమానానామపవర్గోఽసి సంసృతేః॥౨౨॥ త్వమాద్యః పురుషస్సాక్షాదీశ్వ

చమ్య-సమాహితః అస్త్రప్రయోగోపయుక్తమనః ప్రణిధానయుక్తః-సంహార-మస్త్రోపసంహార-మజానన్నపి-ప్రాణాపద్యుపస్థితాయాం-తద్బ్రహ్మశిరోఽస్త్రం సన్దధే ప్రయుయోజ ॥౨౦॥ తత-స్సర్వతో దిశం-సర్వదిక్షు ప్రాదుష్కృతం ప్రాదుర్భూతం-ప్రచణ్డముగ్రం- తేజః-ప్రాణాపద మభిప్రేక్ష్య-ప్రాణవిపత్తికారిత్వేనోత్ప్రేక్ష్య-జిష్ణురర్జునో-విష్ణుం కృష్ణముు వాచ ॥౨౧॥ తదేవాహ కృష్ణేత్యాదిపఞ్చభిః॥ ప్రాదుష్కృతతేజో యాథాత్మ్యతదుపసంహారానభిజ్ఞః - తదుభయజ్ఞాపనాయ భగవన్తం కృష్ణం ప్రష్టుకామో నాహముపవేక్ష్మీతి మావోచ ఇత్యభిప్రాయేణ-తావద్భగవన్తం - స్వాభావికై ర్గుణైస్స్తౌతి చతుర్భిః ॥ హే కృష్ణ కృష్ణ॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః,, ఇతి నిరుక్తకృష్ణశబ్దోపస్థాపితసర్వలోకసుఖావహత్వరూపగుణానుసన్ధానకృతసమ్భ్రమాద్ద్విరుక్తిః - హే మహాబాహో,, బాహూ రాజన్యః కృతః-ఇత్యుక్తరీత్యా రాజన్యకులప్రభవ బాహో భక్తానామభయఙ్కరేతి తథాభూత - స్వస్య సమ్బోధనం-దహ్యమానానాం తాపత్రయేణ దహ్యమానానాం జనానాం సంసృతేః అపవర్గః మోచకభూతః-సంసారాద్విమోచక ఇతి యావత్ -త్వ-మేక ఏవ,, కృత్స్న జగత్సుఖావహస్య-తత్రాపి భక్తాభయఙ్కరస్య-సంసృతిరూపమహాభయక్షేపణక్షమస్య- తవ-కియా-నేతదుపస్థితభయాపనయనే ప్రయాస ఇతి భావః ॥౨౨॥ నన్వేవం-విధ- స్త్వీశ్వరో నాహ-మిత్యత ఆహ॥ త్వమితి॥ త్వమేవ సాక్షాదీశ్వరః,, యః కఞ్చిదీశితవ్యవస్త్వపేక్షయా సర్వోఽపి లోక ఈశ్వర ఏవ- ఇత్యనితరసాధారణైర్ధర్మై- రభిప్రేతమీశ్వర-మితరస్మాద్వ్యావర్తయతి ఆద్యః-ఆదౌ భవః ఆద్యః నిఖిలజగత్కారణత్వేనావస్థితః-పురుషః - సర్వాన్తరాత్మతయా సర్వప్రశాసితృత్వేన సర్వహృదయాన్తర్వర్తీత్యర్థః - అథాపి-ప్రకృతేః పరః ,,భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ,, అపరేయమితస్త్వన్యాం,,మిత్యాదిశ్లోకద్వయోక్తప్రకృతిద్వయాద్విలక్షణః పురుషశబ్దేన,,పుమాంసం జ్ఞానైః శరీరేస్మిఞ్ఛయనాత్పురుషో హరిః,,

రితినిరుక్తేన-సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వం చ ఫలితం-పర ఇత్యనేన-ప్రకృతిగతధర్మాస్పర్శశ్చ,, నన్వీశ్వరస్సర్వధారకశ్చే- త్తస్య కిం ధారకం దేహాద్విలక్షణస్యాపి జీవస్య -దేవోఽహం మనుష్యోఽహమితి దేహధర్మస్పర్శదర్శనా-త్కథం తస్య ప్రకృతిధర్మాస్పర్శశ్చే -త్యతోవిశినష్టి - చిచ్ఛక్త్యేతి శక్తిశబ్దస్సర్వత్ర కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచీ చిచ్ఛక్త్యా జ్ఞానశక్త్యా-నిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానశక్త్యా-మాయాం- ప్రకృతిం-చేతనాచేతనాత్మికాం-వ్యుదస్య-మాయాశబ్దోఽత్రోపచారాన్మాయాధర్మపరః మాయాధర్మాన్వ్యుదస్య మాయాధర్మైరస్పృష్ట ఇత్యర్థః- కేవల ఏవ కైవల్యః-స్వార్థే ష్యఞ్-కేవలే ఆత్మని-స్థితః ,, స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత-ఇత్యుక్తరీత్యా ఆధారాన్తరానపేక్ష ఇత్యర్థః జీవస్తు కర్మణా సఙ్కుచితజ్ఞానత్వాద్దేహాత్మభ్రమేణ దేహధర్మానాత్మన్యధ్యస్యతి - ఈశ్వరస్తు-చిచ్ఛక్త్యా-తాన్వ్యుదస్య-తత్తజ్జీవాన్తరాత్మతయా తత్తజ్జీవకర్మానురూపం ఫలం-ప్రయచ్ఛ-న్నితరధారోఽవతిష్ఠత ఇతి భావః ॥ ౨౩ ॥ తదేవాహ ॥ స ఏవేతి ॥ ఉక్తవిధ ఈశ్వర ఏవ-త్వం-మాయయా-దేహాత్మభ్రమస్వతన్త్రాత్మభ్రమాదిరూపమాయాకార్యేణ మోహితం చేతో యస్య తస్య-జీవలోకస్య-ధర్మాదిలక్షణం ధర్మార్థకామమోక్షరూపపురుషార్థచతుష్టయరూపం- శ్రేయ- స్తద్విపర్యయరూపమశ్రేయశ్చే- తి తత్కర్మానుగుణ్యేన-స్వేన వీర్యేణ-స్వాభావికేనాప్రచ్యుతేన మాహాత్మ్యేనోపలక్షితః-విధత్సే ప్రయచ్ఛసి ॥ ౨౪ ॥ న కేవలమన్తరాత్మితయైవంవిధత్సే - అపి త్వవతారముఖేనాపీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ తథేతి ॥ భువో భారభూతానాం-దుష్కృతాం-జిహీర్షయా సంహారేచ్ఛయా-అనన్యభావానాం -అనన్యప్రయోజనభక్తియోగనిష్ఠానాం-స్వానాం స్వకీయానాం-అసకృదనుధ్యానాయ చాయం తవావతారః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం సంస్తుత్య ప్రకృతం పృచ్ఛతి ॥ కిమిదమి ॥ ఇదం తేజః-కింస్విదితి-

---

రః ప్రకృతేః పరః। మాయాం వ్యుదస్య చిచ్ఛక్త్యా కైవల్యే స్థిత ఆత్మని ॥ ౨౩ ॥ స ఏవ జీవలోకస్య మాయామోహితచేతసః। విధత్సే స్వేన వీర్యేణ శ్రేయో ధర్మాదిలక్షణమ్ ॥ ౨౪ ॥ తథాఽయం చావతారస్తే భువో భారజిహీర్షయా। స్వానాం చానన్యభావానామనుధ్యానాయ చాసకృత్ ॥ ౨౫ ॥ కిమిదం స్విత్కుతో వేతి దేవదేవ న వేద్మ్యహమ్। సర్వతోముఖమాయాతి తేజః పరమదారుణమ్ ॥ ౨౬ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ వేత్థేదం ద్రోణపుత్రస్య బ్రాహ్మమస్త్రం ప్రదర్శితమ్। నైవాసౌ వేద సంహారం ప్రాణబాధ ఉపస్థితే ॥ ౨౭ ॥ న హ్యస్యాన్యతమం కించిదస్త్రం ప్రత్యవకర్శకమ్। జహ్యస్త్రతేజ ఉన్నద్ధమస్త్రజ్ఞో హ్యస్త్రతేజసా ॥ ౨౮ ॥ సూత ఉవాచ ॥ శ్రుత్వా భగవతా ప్రోక్తం ఫల్గునః పరవీరహా। స్పృష్ట్వాపస్తం పరిక్రమ్య బ్రాహ్మం బ్రాహ్మాయ సందధే ॥ ౨౯ ॥ సంహత్యాన్యోన్యముభయోస్తేజసీ శరసంవృతే। ఆవృత్య రోదసీ ఖం చ వవృధాతేఽర్కవహ్నివత్ ॥ ౩౦ ॥ దృష్ట్వాస్త్రతేజస్తు తయోస్త్రీఁల్లోకాన్ప్రదహన్మహత్। దహ్యమానాః ప్రజాస్సర్వాస్సాంవర్తకమమంసత ॥ ౩౧ ॥ ప్రజోపప్లవమాలక్ష్య లోకవ్యతికరం చ తమ్। మతం చ వాసుదేవస్య సంజహారార్జునో ద్వయమ్ ॥ ౩౨ ॥ తత ఆసాద్య తరసా దా

యాథాత్మ్యప్రశ్నః-కుతో వేతి హేతుప్రశ్నః-కుతో వా ఆగచ్ఛతి-కుతశ్చ శమిష్యతీ-త్యర్థః - స్వస్య తదజ్ఞానమావేదయతి- న వేద్మ్యహమితి-తర్హి కిం-జానాసీ-త్యత్రాహ-సర్వతోముఖం పరమదారుణం తేజ-ఆయాతీ-త్యేతావదేవ వేద్మీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఇత్థం సంస్తుతో విజ్ఞాపితశ్చ భగవాన్ సర్వజ్ఞ ఆహ ॥ వేత్థేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ప్రాణబాధే- ఉపస్థితే సతి ద్రోణపుత్రస్యాశ్వత్థామ్నా-తేన ప్రదర్శితం ప్రయుక్తం-బ్రాహ్మమస్త్రమిదం తేజో- వేత్థ జానీహి-అసౌ ద్రోణపుత్రః-సంహారం - ప్రయుక్తబ్రహ్మాస్త్రోపసంహారం-న వేద న జానాతి ॥ ౨౭ ॥ తర్హి కథమిత్యుపసంహర్తవ్యమిత్యత్రాహ- అస్య ద్రోణపుత్రప్రదర్శితస్య బ్రహ్మాస్త్రస్య-ప్రత్యవకర్శకం-ప్రతిభటమస్త్రం-తతోఽన్యతమం కించిదపి-న విద్యతే-అతోఽస్త్రజ్ఞః బ్రహ్మాస్త్రప్రయోగోపసంహారాభిజ్ఞ - స్త్వ-మస్త్రతేజసా బ్రహ్మాస్త్రతేజసైవ ఉన్నద్ధముద్రిక్త- మస్త్రతేజః - బ్రహ్మాస్త్రతేజో-జహి త్వమపి బ్రహ్మాస్త్రేణైవ తదభిభావయేత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఇత్థం భగవతా ప్రోక్త-మస్త్రోపసంహారోపాయం, శ్రుత్వా- పరవీరహా, ఫల్గునః అర్జునః, అపః ఆచమ్య, తం కృష్ణం పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, బ్రాహ్మాయ, ప్రతిభటం బ్రాహ్మమేవాస్త్రం, సందధే ప్రయుయోజ ॥ ౨౯ ॥ తతస్తయోరుభయోరస్త్రయోస్తేజసీ శరైర్వ్యాప్తే, అన్యోన్యం, సంహత్య సంగత్య, రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ, ఖ, మాకాశం చావృత్య వేష్టయ్య, అర్కవహ్నీ ఇవ వవృధాతే ॥ ౩౦ ॥ తతస్త్రీఁల్లోకాన్, ప్రదహత్, తయో ర్ద్రౌణ్యర్జునయోః, అస్త్రతేజః, తత్ప్రయుక్తాస్త్రతేజో, దృష్ట్వా, తేన దహ్యమానా, స్సర్వాః ప్రజాః, సాంవర్తకం ప్రళయాగ్నిం, మమంసత అమన్యన్త ॥ ౩౧ ॥ లోకవ్యతికరం లోకోపమర్దనరూపం, ప్రజోపద్రవం- వాసుదేవస్య మతమభిప్రాయం చాలక్ష్య, అర్జునః ద్వయం బ్రహ్మాస్త్రద్వయం, సంజహార ఉపసంహృతవాన్ ॥ ౩౨ ॥ తత ఆసాద్య సమీపమేత్య,

దారుణం ఉగ్రం, గౌతమ్యాః ద్రోణపత్న్యాః కృప్యాః సుతం ద్రౌణిం, పమర్ష్ణి ణకోపి ఘనతామ్రమౌ అక్షిణీ యస్య - సోఽర్జునః, తరసా బలేన, బబన్ధ - యథా రజ్వా పశుః తద్వత్ ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ రిపుం ద్రౌణిం, బలాత్, రజ్వా బద్ధ్వా, శిబిరాయ రాజనిశిబిరాయ, శిబిరం ప్రతినినీషన్తం నేతుమిచ్ఛన్తం అర్జునం భగవాన్ అమ్బుజేక్షణః కృష్ణః, ప్రకుపిత ఆహ, ధర్మపరీక్షార్థమితి భావః ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ తదేవాహ నైనమితి పఞ్చభిః॥ హే పార్థ ఇమం బ్రహ్మబన్ధుం, త్రాతుం జీవయితుం, నార్హసి - కింతు జహి, ఆతతాయినమాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్, ఇతి స్మృతేరితి భావః, తదేవాహ, యోఽసౌ బ్రహ్మబన్ధుః, నిశి బాలకాన్ - తత్రాపి సుప్తాన్ - అవధీత్ ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ ధర్మవిత్పుమాన్, మత్తాదిరూపం రిపుం - న హంతి, ఏవం తు - ధర్మస్థితిరిత్యర్థః, తత్ర, మత్తం, మధునా, ప్రమత్తం, అనవహితం, ఉన్మత్తం పిత్తాదినా జడం, కేవలమజ్ఞమ్ ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ అఘృణః నిష్కృపః, అత ఏవ, ఖలో దురాత్మా యః పుమాన్, పరేషాం ప్రాణైః, స్వప్రాణాన్ ప్రపుష్ణాతి, తస్య వధః, తస్యైవ శ్రేయస్కరః, అన్యథా, యస్మాదకృతప్రాయశ్చిత్తాద్దోషాత్స పుమాన్, అధః నరకే - పతతి ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ కించ, మమ శృణ్వతః సతో, భవతా, పాఞ్చాల్యై ద్రౌపద్యై, ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం, కిమితి, హే మానిని, యస్తవ పుత్రహన్తా, తస్య శిర, ఆహరిష్యే ఆహరిష్యామీతి ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ తత్తస్మాత్ అసౌ పాపాత్మా, ఆతతాయీ - ఆత్మనస్తవ - బన్ధుహా కుమారఘాతీ, హే వీర, భర్తుః ధృతరాష్ట్రస్య - విప్రియమిదం కర్మ, కృతవాన్, కులపాంసనః కులదూషకశ్చ, అతో వధ్యతామ్ ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ ఇత్థం ధర్మం పరీక్షతా, ధర్మపరీక్షార్థమేవం బ్రువతా - కృష్ణేన చోదితోఽపీత్యర్థః॥ అర్జున, ఆత్మజహననమపి సుతహననమపి, తం గురుసుతం హన్తుం నై

ఋణం గౌతమీసుతమ్। బబన్ధామర్షతామ్రాక్షః పశుం రశనయా యథా॥ ౩౩ ॥ శిబిరాయ నినీషన్తం రజ్వా బద్ధ్వా రిపుం బలాత్। ప్రాహార్జునం ప్రకుపితో భగవానమ్బుజేక్షణః ॥ ౩౪ ॥ నైనం పార్థార్హసి త్రాతుం బ్రహ్మబన్ధుమిమం జహి। యోఽసావనాగసస్సుప్తానవధీన్నిశి బాలకాన్॥ ౩౫ ॥ మత్తం ప్రమత్తమున్మత్తం సుప్తం బాలం స్త్రియం జడమ్। ప్రపన్నం విరథం భీతం న రిపుం హన్తి ధర్మవిత్॥ ౩౬ ॥ స్వప్రాణాన్యః పరప్రాణైః ప్రపుష్ణాత్యఘృణః ఖలః। తద్వధస్తస్య హి శ్రేయో యద్దోషాద్యాత్యధః పుమాన్ ॥ ౩౭ ॥ ప్రతిశ్రుతం చ భవతా పాఞ్చాల్యై శృణ్వతో మమ। ఆహరిష్యే శిరస్తస్య యస్తే మానిని పుత్రహా॥ ౩౮ ॥ తదసౌ వధ్యతాం పాప ఆతతాయ్యాత్మబన్ధుహా। భర్తుశ్చ విప్రియం వీర కృతవాన్కులపాంసనః॥ ౩౯ ॥ ఏవం పరీక్షతా ధర్మం పార్థః కృష్ణేన చోదితః। నైచ్ఛద్ధన్తుం గురుసుతమప్యాత్మహనం మహాన్॥ ౪౦ ॥ అథోపేత్య స్వశిబిరం గోవిన్దప్రియసారథిః। న్యవేదయత్తం ప్రియాయై శోచన్త్యా ఆత్మజాన్హతాన్ ॥ ౪౧ ॥ తథాహృతం పశువత్పాశబద్ధమవాఙ్ముఖం కర్మజుగుప్సితేన। నిరీక్ష్య కృష్ణాపకృతం గురోస్సుతం వామస్వభావా కృపయా ననామ చ॥ ౪౨ ॥ ఉవాచ చాసహన్త్యస్య బన్ధనానయనం సతీ। ముచ్యతాం ముచ్యతామేష బ్రాహ్మణో నితరాం గురుః॥ ౪౩ ॥ సరహస్యో ధనుర్వేదస్సవిసర్గోపసంయమః। అస్త్రగ్రామశ్చ భవతా శిక్షితో యదనుగ్రహాత్॥ ౪౪ ॥ స ఏష భగవాన్ద్రోణః ప్రజారూపేణ వర్తతే। త

చ్ఛత్, యతోఽర్జునో, మహాన్ - గురుకృతోపకారాభిజ్ఞః ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ తతో గోవిన్దః ప్రియః సారథిర్యస్య, సోఽర్జునః, స్వశిబిరమాగత్య, హతాన్ ఆత్మజాన్ ప్రతి, శోచన్త్యై, ప్రియాయై ద్రౌపద్యై, తం ద్రౌణిం న్యవేదయత ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ ఆహృతం ఆనీతం - పశునా తుల్యం పశువత్, పాశేన బద్ధం, పశుర్యథా పాశేన బధ్యతే తద్వద్బద్ధం - కర్మణః స్వకృతస్య, జుగుప్సితేన, జుగుప్సాశబ్దాత్స్వార్థ సన్నన్తాద్భావే క్తః, నిన్దయా హేతునా, అవాఙ్ముఖమధోముఖం - అపకృతం అపకారిణం - అర్జునేనాపకృతం వా - గురోస్సుతం అశ్వత్థామానం, నిరీక్ష్య దృష్ట్వా, ద్రౌపదీ, వామస్వభావా - సౌన్దర్యమిదం, సుస్వభావత్వాత్, ననామ ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ అస్య గురుసుతస్య బన్ధనేనానయనం బన్ధనపూర్వకమానయనం - బన్ధనం - చానయనం చ వా - అస్యార్జునస్య అర్జునకర్తృకం బన్ధనానయనమితి వా అసహన్తీ సతీ ద్రౌపదీ - ఉవాచ, ఉక్తిమేవాహ - ముచ్యతామిత్యాదిభిస్సార్ధైః పఞ్చభిః, ఏష ముచ్యతాం ముచ్యతాం - త్వరయా ద్విరుక్తిః - మోచనీయత్వే హేతుం దర్శయన్తీ విశినష్టి బ్రాహ్మణః - తత్రాపి గురుః ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ న హ్యేష గురు - రపి త్వస్యాయం పితేత్యత్రాహ, సరహస్య ఇతి, భవతా, యస్యానుగ్రహాత్, రహస్యేన సహితో ధనుర్వేదః, సవిసర్గోపసంయమః, ప్రయోగోపసంహారసహితోఽస్త్రగ్రామః అస్త్రసముదాయశ్చ శిక్షితః ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ స భగవాన్, ద్రోణ ఏవ, ఏషః, ప్రజారూపేణ వర్తతే, ఏతచ్ఛబ్దో ద్రోణస్యైవాకారాన్తరేణావస్థితిపరామర్శకః, ఆత్మా వై పుత్ర, ఇతి శ్రుతేరితి భావః, పుత్రవిషయాపకారేణ పితైవాపక్రియత ఇతి భావః, నను, సః, స్వర్గత ఇత్యత్రాహ॥ తస్యేతి॥ తస్య ద్రోణస్యాత్మనః శరీరస్యార్ధం, అర్ధాంశరూపా, తత్పత్నీ కృపీ, వీరసూః పుత్రవతీ సతీ, ఆ

స్తే, నాన్వగాత్, నానుమరణం కృతవతీ, అర్ధమితి సమాంశాభిప్రాయేణ నపుంసకనిర్దేశః, ,, అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీ,, ఇతి శ్రుత్యభిప్రాయేణార్ధమిత్యుక్తం, ద్రోణస్య స్వర్గతత్వేపి, తదర్ధశరీరభూతా తత్పత్న్యుపక్రియత ఏవేతి భావః ॥౪౫॥ తత్తస్మాత్, హే ధర్మజ్ఞ, మదుక్తధర్మాభిజ్ఞ, హే మహాభాగ, గుర్వవమానరాహిత్యరూపమహాభాగ్యయుక్త, భవద్భిర్గురూణాం బహుమన్తృభిః, గౌరవం కులం, గురోస్సంబన్ధికులం, వృజినం దుఃఖం-ప్రాప్తుం ప్రాపయితుం, భవద్భిస్తైస్తు భిర్వృజినం ప్రాప్తుమితి వా, నార్హతి, కింతు, అభీక్ష్ణశః పౌనఃపున్యేన, పూజ్యం వన్ద్యం నియం చ, భవద్భిరిత్యనుషజ్గః, ॥౪౬॥ ఏతద్విషయాపకృత్యా-కృపీ-నితరామహమివ దుఃఖితా స్యాత్, తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥ మృతావత్సాః పుత్రాః యస్యాస్సా-అత ఏవార్తా-అహం ముహుర్ముహురశ్రుముఖీ-యథా గౌదిమి-తథాస్య బ్రాహ్మణస్య జననీ-పతిరేవ దేవతా యస్యాస్సా-గౌతమీ గౌతమస్య దుహితా-కృపీ-మారోదీత్ ॥౪౭॥ కించేదం కర్మాస్మత్కులస్యాప్యనర్థకారీత్యాహ॥ యైరితి॥ అజితాత్మభిః - అజితః - క్రోధపరవశ ఆత్మా మనో యేషాం తైః-యైః రాజన్యైః-బ్రహ్మకులం, విప్రకులం, కోపితం కోపవిషయీకృతం, అత ఏవ - శుచా శోకేనార్పితం - ప్రాపితం, దుఃఖితం సదిత్యర్థః-తేషాం రాజన్యానాం కులం- సానుబన్ధం అనుబన్ధిసహితం - ఆశుదహతి - అత్ర ప్రదహనక్రియాకర్తృ - బ్రహ్మకులం-కర్మ తు రాజన్యకులమ్ ॥౪౮॥ హే ద్విజాః-ఇత్థం-ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం - న్యాయ్యం న్యాయాన్నీతేరనపేతం న్యాయ్యం-సకరుణం కరుణాయుక్తం-నిర్వ్యలీకం అన్రుతాప్రియరహితం, సమం అవిషమం-అనురూపం మహత్-ఆశయగమ్భీరం చ-రాజ్ఞ్యాః ద్రౌ

స్యాత్మనోఽర్ధం పత్న్యాస్తే నాన్వగాద్వీరసూః కృపీ ॥౪౫॥ తద్ధర్మజ్ఞ మహాభాగ భవద్భిర్గౌరవం కులమ్।
వృజినం నార్హతి ప్రాప్తుం పూజ్యం వన్ద్యమభీక్ష్ణశః ॥౪౬॥ మారోదీదస్య జననీ గౌతమీ పతిదేవతా। యథాహం
మృతవత్సార్తా రోదిమ్యశ్రుముఖీ ముహుః ॥౪౭॥ యైః కోపితం బ్రహ్మకులం రాజన్యైరజితాత్మభిః। తత్కులం
ప్రదహత్యాశు సానుబన్ధం శుచార్పితమ్ ॥౪౮॥ సూత ఉవాచ॥ ధర్మ్యం న్యాయ్యం సకరుణం నిర్వ్యలీకం సమం
మహత్। రాజా ధర్మసుతో రాజ్ఞ్యాః ప్రత్యనన్దద్వచో ద్విజాః ॥౪౯॥ నకులస్సహదేవశ్చ యుయుధానో ధనం
జయః। భగవాన్దేవకీపుత్రో యే చాన్యే యాశ్చ యోషితః ॥౫౦॥ తత్రాహామర్షితో భీమస్తస్య శ్రేయాన్వధ
స్స్మృతః। న భర్తుర్నాత్మనశ్చార్థే యోఽహన్సుప్తాన్ శిశూన్వృథా ॥౫౧॥ నిశమ్య భీమగదితం ద్రౌపద్యాశ్చ చ
తుర్భుజః। ఆలోక్య వదనం సఖ్యురిదమాహ స్మయన్నివ ॥౫౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥ బ్రహ్మబన్ధుర్న హన్తవ్య ఆతతా
యీ వధార్హణః। మయైవోభయమామ్నాతం పరిపాహ్యనుశాసనమ్ ॥౫౩॥ కురు ప్రతిశ్రుతం సత్యం యత్త
త్సాన్త్వయతా ప్రియామ్। ప్రియం చ భీమసేనస్య పాఞ్చాల్యా మహ్యమేవ చ ॥౫౪॥ అర్జునస్సహసాఽఽజ్ఞాయ
హరేర్హార్దమథాసినా। మణిం జహార మూర్ధన్యం ద్విజస్య సహమూర్ధజమ్ ॥౫౫॥ విముచ్య రశనాబద్ధం బాల

పద్యాః-వచో నిశమ్య-ధర్మసుతో యుధిష్ఠిరః-ప్రత్యనన్దత్ ॥౪౯॥ తథా నకులాదయః- యే చాన్యే తద్వ్యతిరిక్తాః పురుషాః యాశ్చ స్త్రియః -సర్వే తే ప్రత్యనన్దన్నితి వచనవిపరిణామేనపూర్వేణాన్వయః ॥౫౦॥ తత్ర భీమస్త్వమర్షితః ఆహ-కిమితి-తస్య బ్రహ్మబన్ధోః ద్రౌణేః-వధ ఏవ శ్రేయాన్స్మృతః-కుతః-యః ఓఽయం భర్తుః నృతరాష్ట్రస్య-ఆత్మనః స్వస్య చార్థే-ప్రయోజనాయ, సుప్తాన్ శిశూన్, నాహన్-న హతవాన్, కింతు వృథైవ హతవానితి ॥౫౧॥ భీమస్య ద్రౌపద్యాశ్చ గదితం వచః శ్రుత్వా చతుర్భుజో భగవాన్ శ్రీకృష్ణః సఖ్యుః అర్జునస్య వదనమాలోక్య స్మయన్ ఈషద్ధసన్నివేదం వక్ష్యమాణమాహ ॥౫౨॥ తదేవాహ॥ బ్రహ్మబన్ధురితి ద్వాభ్యామ్॥ బ్రహ్మబన్ధురితి హేతుగర్భం, బ్రహ్మబన్ధుత్వాదయం న హన్తవ్యః ఆతతాయీత్యపి హేతుగర్భం, ఆతతాయిత్వాదయం వధార్హణః, వధమర్హతీతి వధార్హణః, న హన్యాదిత్యాత్తతాయిత్యుక్తిః, మయైవ, ఉభయమామ్నాతం, వధార్హత్వమనర్హత్వం చేత్యుభయమపి సహేతుకముక్తం, అనుశాసనం తదనుశాసనం న బ్రాహ్మణం హన్యాత్, ఆతతాయినమాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్నిత్యాది శాస్త్రానుమత, మిదముభయం, పాహి పాలయ-నాతిక్రమస్వ, యథా తదుభయం పాలితం స్యాత్తథా కుర్విత్యర్థః ॥౫౩॥ తత్రాన్యతరకరణే అన్యతరదక్షతం స్యాత్తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥ కుర్వితి॥ ప్రియాం ద్రౌపదీం సాన్త్వయతా త్వయా, యత్ ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం, శిరశ్ఛిన్ద్యామితి, తదపి, సత్యం యథార్థం, కురు, భీమాదీనాం ప్రియం చ కురు ॥౫౪॥ తత ఏవముక్తోఽర్జునో భావజ్ఞో, హరేః హార్దం హృద్గతమభిప్రాయమాజ్ఞాయ, అసినా ఖడ్గేన సాధనేన, ద్విజస్య మూర్ధన్యం మూర్ధ్ని ధారితం, మణిం మూర్ధజైః కేశైః సహితం యథా తథా, జహార హృతవాన్ ॥౫౫॥ తతో రశనాం విముచ్య, పూర్వమేవ బాలానాం హ

త్యయా హతా ప్రభా యస్య తం, తేజసా, తేజఃప్రదేన మణినా చ, హీనం రహితం, సుతరాం హతప్రభం, శిబిరాన్నిరయాప
యత్ బహిర్నిస్సారయామాస ❀ ॥ ౫౬ ॥ ❀ నన్వేవమపి, స్వపిత్రశ్రుతం, భీమగదితంచ-నకృతమేవేత్యాశఙ్కమానం శౌన
కం ప్రత్యాహ సూతః॥ వపనం ముణ్డనం, ద్రవిణాదానం ధనాపహరణం - స్థానాన్నిర్యాపణం చ, త్యేష ఏవ హి, బ్రహ్మబన్ధూ
నాం వధః, అన్యో దైహికః, శిరః పాణ్యాదిచ్ఛేదనరూపః, నాస్తి హి, తస్మై త్రితత్త్రియమపి కృతమేవేతి, తేనైవ వధోపి కృత
ప్రాయ ఏవేతి భావః ❀ ॥ ౫౭ ॥ ❀ తతస్సర్వే పాణ్డవాః-యుధిష్ఠిరాదయః, కృష్ణయా ద్రౌపద్యా సహ, శోకపీడితాస్సన్తో, మృ
తానాం స్వానాం పుత్రబన్ధూనాం యత్కర్తవ్యం నిర్హరణాదికం-తచ్చక్రుః ❀ ॥ ౫౮ ॥ ❀ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా
ఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధటీకాయాం సప్తమోఽధ్యాయః॥ ❀

అథ తే పాండవాః సంపరేతానాం మృతానాం స్వానాం, ముదకం, తిలోదకం ఏతచ్ఛ్రాద్ధాదీనామప్యుపలక్షణం ఇచ్ఛతాం
ప్రీతరూపేణ కామయమానానాం, దాతుం ఉదకం దాతుం, స్త్రియః ద్రౌపద్యాదిస్త్రీః పురస్కృత్య కృష్ణేన సహితా గ
ఙ్గాం యయుః ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ తత్ర తే సర్వే పాణ్డవాదయో భృశం పునః పునః - విలప్య, సంపరేతానా - ముదకం నినీయ ప్ర
దాయ - హరేః కృష్ణస్య - పాదాబ్జయో రజసా పూతే - సరితః గఙ్గాయాః జలే - ఆప్లుతాః స్నాతాః ఆప్లుత్యశుద్ధా బభూవురిత్య
ర్థః ❀ ॥ ౨ ॥ ❀ తత్ర గఙ్గాతీరే ఆసీనముపవిష్టం - సహానుజం - కురూణాం పతిం ధృతరాష్ట్రం - పుత్రశోకార్తామితి గాన్ధారీకృ
ష్ణయోర్విశేషణం - తత్ర గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రభార్యా - పృథా కున్తీ కృష్ణా ద్రౌపదీ - మాధవః కృష్ణస్సాన్త్వయామాసేత్యుత్త

హత్వా హతప్రభమ్। తేజసా మణినా హీనం శిబిరాన్నిరయాపయత్॥ ౫౬ ॥ సూత ఉవాచ॥ వపనం ద్రవిణాదా
నం స్థానాన్నిర్యాపణం తథా। ఏష హి బ్రహ్మబన్ధూనాం వధో నాన్యోఽస్తి దైహికః॥ ౫౭ ॥ పుత్రశోకాతురాస్స
ర్వే పాణ్డవాస్సహ కృష్ణయా। స్వానాం మృతానాం యత్కృత్యం చక్రుర్నిర్హరణాదికమ్॥ ౫౮ ॥ ❀
❀ ఇతి శ్రీభాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః। ❀
సూత ఉవాచ॥ అథ తే సంపరేతానాం స్వానాముదకమిచ్ఛతామ్। దాతుం సకృష్ణా గఙ్గాయాం పురస్కృత్య య
యుస్స్త్రియః ❀ ॥ ౧ ॥ తే నినీయోదకం సర్వే విలప్య చ భృశం పునః। ఆప్లుతా హరిపాదాబ్జరజఃపూతే సరిజ్జ
లే ॥ ౨ ॥ తత్రాసీనం కురుపతిం ధృతరాష్ట్రం సహానుజమ్। గాన్ధారీం పుత్రశోకార్తాం పృథాం కృష్ణాం చ మా
ధవః॥ ౩ ॥ సాన్త్వయామాస మునిభిర్హతబన్ధూన్ శుచార్పితాన్। భూతేషు కాలస్య గతిం దర్శయన్న ప్రతిక్రి
యామ్ ॥ ౪ ॥ సాధయిత్వాఽజాతశత్రోస్స్వం రాజ్యం కితవైర్హృతమ్। ఘాతయిత్వాఽసతో రాజ్ఞ్యాః కచ
స్పర్శక్షతాయుషః ॥ ౫ ॥ యాజయిత్వాశ్వమేధైస్తం త్రిభిరుత్తమకల్పకైః। తద్యశః పావనం దిక్షు శతమ
న్యోరివాతనోత్ ॥ ౬ ॥ ఆమన్త్ర్య పాణ్డుపుత్రాంశ్చ శైనేయోద్ధవసంయుతః। ద్వైపాయనాదిభిర్విప్రైః
పూజితైః ప్రతిపూజితః ॥ ౭ ॥ గన్తుం కృతమతిర్బ్రహ్మన్ ద్వారకాం రథమాస్థితః। ఉపలేభేఽభిధావన్తీము

రేణాన్వయః॥ సహానుజమిత్యత్రానుజశబ్దః పాణ్డుసుతధర్మరాజాదీనాముపలక్షకః - తేషామప్యత్ర శోకార్తత్వేన సాన్త్వనీ
యత్వాత్॥ న తు విదురపరః, తస్య పూర్వమేవ ధృతరాష్ట్రేణ నిర్యాపితత్వాత్ - యాదవక్షయానన్తరమాగామినస్తదావ
స్థానాసంభవాత్ ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ హతాః బన్ధవో యేషాం తాన్ - అత ఏవ - శుచా ఆర్పితానర్దితాన్ ధృతరాష్ట్రాదీన్ బన్ధూన్ భూ
తేషు - న విద్యతే ప్రతిక్రియా ప్రత్యుపాయో యస్యాస్తాం - కాలస్య గతిం జన్మమరణాద్యాపాదనరూపాం - దర్శయన్ - మునిభి
స్సహ సాన్త్వయామాస, మాధవ ఇత్యనుషఙ్గణీయం - ఏవముత్తరత్రాపి ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ కితవైః రక్షద్యూతాద్యుపాయేన వఞ్చ
కైః దుర్యోధనాదిభిర్హృతమజాతశత్రోర్యుధిష్ఠిరస్య - స్వరాజ్యం - సాధయిత్వా - రాజ్ఞ్యాః ద్రౌపద్యాః - కచస్పర్శేన కేశపా
శగ్రహణేనైవ - క్షతం క్షీణ - మాయుర్యేషాం తాన్ - అసతో దుష్టాన్ - దుశ్శాసనాదీన్ - ఘాతయిత్వా అర్జునాదిభిరితి శే
షః ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఉత్తమకల్పకైర్ముఖ్యకల్పైః అన్యూనమన్త్రదక్షిణైః - త్రిభిరశ్వమేధైః - తం యుధిష్ఠిరం - యాజయిత్వా -
పావనం పవిత్రం - తస్య యుధిష్ఠిరస్య - యశః శతమన్యోః శక్రస్య - యశ ఇవ వ్యతనోత్ విస్తారయామాస ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ తతః పా
ణ్డుపుత్రాన్ - చశబ్దాదన్యాంశ్చ - ఆమన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య - శైనేయః శినేర్నప్తా సాత్యకిః, శైనేయోద్ధవాభ్యాం సాత్యక్యుద్ధవా
భ్యాం సహితః - ఆత్మనా పూజితైః - ద్వైపాయనః ఆదిర్ముఖ్యో యేషాం తైర్విప్రైః - ప్రతిపూజితః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ ద్వార
కాం ప్రతి గన్తుం కృతమతిర్నిశ్చితమతిః - హే బ్రహ్మన్ రథమాస్థితః అధిష్ఠితః తదా అభిధావన్తీం అనుధావన్తీం, భయేన వి
హ్వలాం - ఉత్తరాం అభిమన్యుపత్నీం, ఇత్థం విజ్ఞాపయన్తీమితి శేషః - ఉపలేభే పదదర్శేత్యర్థః ,, యద్వా,, అభిధావన్తీం

విజ్ఞాపనపూర్వకమనువర్తమానాముపలేభ ఇత్యన్వయః ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ విజ్ఞాపనమేవాహ॥ పాహీతి ద్వాభ్యామ్॥ హే దేవానాముపదేవ - హే జగత్పతే నిఖిలజగత్త్రాతః - హే మహాయోగిన్ సూక్ష్మార్థదర్శిన్ - పాహి పాహి - న విద్యతే భయం యస్మాత్ తత్ అభయం - త్వత్ - త్వత్తః - అన్యం - న పశ్యే అదర్శనే హేతుం వదన్తీ అన్యాన్ విశినష్టి॥ యత్ర - త్వద్వ్యతిరిక్తేషు - పరస్పరం - మృత్యుః - మృత్యుగ్రస్తా ఇత్యర్థః - న హి స్వయం మృత్యువశోఽన్యం మృత్యోస్త్రాతుం ప్రభురితి భావః ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ నను కిం తవ భయముపస్థితం యస్మాత్ త్వం మయా రక్షణీయేత్యత్రాహ॥ అభిద్రవతీతి॥ హే ఈశ - విభో - తప్తశ్చాసావాయసోఽయసో వికారః శరః మామభిద్రవతి మదభిముఖమాగచ్ఛతి - హే నాథ - స శరో మాం కామం యథేచ్ఛం దహతు - మే మమ గర్భస్తు - యథా మా నిపాత్యతాం తథానుగృహాణేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ తస్యా ఉత్తరాయా వచోఽవధార్య ఆకర్ణ్య - భక్తవత్సలో భగవాన్ అబుధ్యత అన్వవస్యత్ - కిమితి - అపాణ్డవం పాణ్డవాభావం - కర్తుం ఇదం శరరూపేణ ద్రవత్, ద్రౌణేరస్త్రం, ద్రౌణిప్రయుక్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ యదా భగవానేవమబుధ్యత తర్హి తదైవ - హే భృగుశ్రేష్ఠ శౌనక - పాణ్డవా అపి ఆత్మనోఽభిముఖాన్ - అభిముఖమాగచ్ఛతః - దీప్తాన్ పఞ్చ సాయకాన్ శరాన్ - ఆలక్ష్య అస్త్రాణి ఉపాదదుః జగృహుః ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ తథా అనన్యవిషయః ఆత్మా మనో యేషాం అనన్యరక్షకాణాం పాణ్డవానాం - తద్వ్యసనం దుఃఖం అవలోక్య - విభుః శ్రీకృష్ణః - స్వాసాధారణేన సుదర్శనేనాస్త్రేణ స్వానాం పాణ్డవానాం రక్షామకరోత్ - సుదర్శనేన తాన్ సాయకాన్ నిరస్య పాణ్డవాన్ రరక్షేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ తతః - అన్తస్థః సర్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితః - ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకశ్చ, భగవాన్ - అత ఏవ, యోగేశ్వరః నిరతిశయసూక్ష్మార్థదర్శీ - ఉత్తరాగర్భప్రవిష్టపాణ్డవాస్త్రదర్శీతి భావః - హరిః కృష్ణః - కురుతన్తవే కురువంశవిస్తారార్థం -

ఉత్తరాం భయవిహ్వలామ్ ॥ ౮ ॥ పాహి పాహి మహాయోగిన్ దేవదేవ జగత్పతే। నాన్యం త్వదభయం పశ్యే ✽ యత్ర మృత్యుః పరస్పరమ్॥ ౯ ॥ అభిద్రవతి మామీశ శరస్తప్తాయసో విభో। కామం దహతు మాం నాథ మా మే గర్భో నిపాత్యతామ్॥ ౧౦ ॥ సూత ఉవాచ॥ ఉపధార్య వచస్తస్యా భగవాన్ భక్తవత్సలః। అపాణ్డవమిదం కర్తుం ద్రౌణేరస్త్రమబుధ్యత ॥ ౧౧ ॥ తర్హ్యేవాథ మునిశ్రేష్ఠ పాణ్డవాః పఞ్చ సాయకాన్। ఆత్మనోఽభిముఖాన్ దీప్తానాలక్ష్యాస్త్రాణ్యుపాదదుః ॥ ౧౨ ॥ వ్యసనం వీక్ష్య తత్తేషామనన్యవిషయాత్మనామ్। సుదర్శనేన స్వాస్త్రేణ స్వానాం రక్షాం వ్యధాద్విభుః ॥ ౧౩ ॥ అన్తస్థస్సర్వభూతానామాత్మా యోగేశ్వరో హరిః। స్వమాయయావృణోద్గర్భం వైరాట్యాః కురుతన్తవే ॥ ౧౪ ॥ యద్యప్యస్త్రం బ్రహ్మశిరస్త్వమోఘం చాప్రతిక్రియమ్। వైష్ణవం తేజ ఆసాద్య సమశామ్యద్భృగూద్వహ ॥ ౧౫ ॥ మా మంస్థా హ్యేతదాశ్చర్యం సర్వాశ్చర్యమయేఽచ్యుతే। య ఇదం మాయయా దేవ్యా సృజత్యవతి హన్త్యజః॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మతేజోవినిర్ముక్తైరాత్మజైస్సహ కృష్ణయా। ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదమాహ పృథా సతీ॥ ౧౭ ॥ కున్త్యువాచ॥ నమస్యే పురుషం త్వాద్యమీశ్వరం ప్రకృతేః

వైరాట్యాః విరాటపుత్ర్యాః ఉత్తరాయాః - గర్భం స్వమాయయాత్మశక్త్యా ఆవృణోత్॥ వైరాట్యా ఉదరం స్వయం ప్రవిశ్య తద్గర్భం యథా బ్రహ్మాస్త్రేణ న హన్యేత తథా ఆవృణోత్ గర్భమాచ్ఛాద్య సుదర్శనేనాస్త్రం చిచ్ఛేదేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ కథమప్రతిభటం సుదర్శనేనాపి నిరస్తమితి శౌనకాభిప్రేతం చోద్యమనూద్య తత్ప్రతివక్తి యద్యపీతి॥ బ్రహ్మశిరో నామకమస్త్రం అప్రతిక్రియం కేనాప్యనివార్యం అత ఏవామోఘం అప్రతిహతం - తథాపి - హే భృగూద్వహ - వైష్ణవం విష్ణోస్సమ్బన్ధి - తేజః తేజోరూపం - సుదర్శనం - ఆసాద్య సమ్యగశామ్యత్ - సుదర్శనేతరాప్రతిక్రియం బ్రహ్మాస్త్రం - సుదర్శనమేవ సర్వాప్రతిక్రియమితి భావః ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ అత్ర న విస్మయః కార్య ఇత్యాహ॥ మేతి॥ సర్వేభ్య ఆశ్చర్యేభ్య ఆశ్చర్యమయే ఆశ్చర్యశక్తిప్రచురే - అచ్యుతే - స్వాశ్రితాస్త్రభూషణగుణవిమానాదీన్ న చ్యావయతి న విహాతా న కదాపీత్యచ్యుతః - తథాభూతే భగవత్యేతత్సుదర్శనేన బ్రహ్మాస్త్రం నిరస్తమిత్యేతత్ - ఆశ్చర్యం - మా మంస్థాః - నను న్యస్య - సర్వాశ్చర్యమయత్వమేవ వ్యఞ్జయితుం విశినష్టి॥ యో భగవానచ్యుతః - అజః - స్వయం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిషడ్భావవికారరహితః - ఇదం చిదచిదాత్మకం - కృత్స్నం జగత్ - మాయయా - దేవ్యా దేవస్య స్వస్య సమ్బన్ధిన్యా - మాయయా ఆశ్చర్యశక్త్యా - సృజత్యవతి హన్తి చ - కృత్స్నజగత్సృష్టిస్థితిలయలీలస్య కిము దేతత్సుదర్శననిరస్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి - అతో నాశ్చర్యం కార్యమిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ తతః - బ్రహ్మతేజసా బ్రహ్మాస్త్రేణ - వినిర్ముక్తైరాత్మజైర్యుధిష్ఠిరాదిభిః - కృష్ణయా ద్రౌపద్యా చ సహ - సతీ పృథా కున్తీ - ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదం వక్ష్యమాణమాహ ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ తదేవాహ॥ నమస్య ఇతి షడ్వింశత్యా॥ ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమవలోక్య తద్విశ్లేషమసహమానా - తం తతో నివర్తయితుం - లౌకికోఽపి కశ్చిద్గుణాఢ్యః పుమానాశ్రితాన్ న హాతుముత్సహతే - పరమకారణస్య సర్వాన్తరా

త్మనోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతాశ్చర్యదివ్యతనోరాశ్రితవాత్సల్యజలధేరాశ్రితార్తిహరస్య నిరతిశయసుఖదస్య యోగపరిశుద్ధమనసామప్యగోచరస్యావిజ్ఞాతచికీర్షితస్య సర్వేశ్వరస్య సర్వసుహృదోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్రచేష్టితస్య - అవితర్క్యావతారస్య తవ పదామ్బుజమన్తరేణ నాస్మాకం శరణమస్తి - అతః కథమనన్యాత్మనోఽస్మాన్విహాయ గన్తుముద్యుక్తః ఇతి విజ్ఞాపయతి - తత్ర తావల్లౌకికపురుషవైజాత్యజ్ఞాపనాయానితరసాధారణైర్ధర్మైర్విశిష్టం నమస్కరోతి॥ ఆద్యం సర్వజగత్కారణం - ప్రకృతేః పరం - పురుషమీశ్వరం - త్వాం - నమస్యే నమస్కరోమి నమస్కారేణ పూజయామీత్యర్థః - నమశ్శబ్దాత్ - శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యః కరణే - ఇత్యతః కరణే ఇత్యనువర్తమానే - నమోవరివశ్చిత్రఙః క్యజితి కరోత్యర్థే క్యచ్ - ఆర్షత్వాదాత్మనేపదం - సాఙ్ఖ్యాభిమతపురుషవ్యావృత్త్యర్థమీశ్వరమిత్యుక్తం - సాపేక్షమీశ్వరత్వం బ్రహ్మాదిసాధారణమితి తద్వ్యావృత్త్యర్థం సర్వభూతానామన్తర్బహిశ్చావస్థితమిత్యుక్తం - అనేన "యచ్చ కిఞ్చిజ్జగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి వా। అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః" ఇతి శ్రుతిరుపబృంహితా భవతి - అనేన దేవతావిశేషత్వం చ ఫలితం - సర్వభూతానాం బ్రహ్మాదిస్థావరాన్తానాం - అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య నియన్తృతయావస్థితమిత్యర్థః - ప్రకృతేః పరత్వే హేతుః - అలక్ష్యమితి - ప్రకృతివన్న లక్ష్యతే న దృశ్యత ఇత్యలక్ష్యః "యద్వా" అన్తర్బహిశ్చావస్థితమప్యలక్ష్యం అదృశ్యమ్ ॥౧౮॥ తత్ర హేతుః మాయాయవనికాచ్ఛన్నం - మాయైవ యవనికా నేపథ్యా - తద్వత్తిరోధాయకత్వాత్ - తయా జీవవదజ్ఞానరూపయా సేతుభూతయా - ఛన్నం తిరోహితం - ఇన్ద్రియావిషయమితి యావత్॥ కిం సర్వేషామప్యతీన్ద్రియం - నేత్యాహ॥ అజ్ఞాధోక్షజమితి॥ అక్షజా ఇన్ద్రియవృత్తయః - అధః అధోభూతాః అక్షజా యస్మాత్సోఽధోక్షజః - ఇన్ద్రియవృత్త్యవిషయః అజ్ఞానామనుపాసకానామధోక్షజం అజ్ఞాధోక్షజం తత్ర హేతుః - అవ్యయమితి - న వ్యేతి వివిధం వికారం గచ్ఛతీత్యవ్యయం - వివిధవికారభాగేవ హ్యజ్ఞాధోక్షజవిషయః - త్వం త్వవ్యయత్వాదజ్ఞాధోక్షజ ఇత్యర్థః - అనేనైతదుచ్యతే - యోగవి

పరమ్। అలక్ష్యం సర్వభూతానామన్తర్బహిరవస్థితమ్॥౧౮॥ మాయాయవనికాచ్ఛన్నమజ్ఞాఽధోక్షజమవ్యయమ్। న లక్ష్యసే మూఢదృశా నటో నాట్యధరో యథా॥ ౧౯ ॥ తథా పరమహంసానాం మునీనామమలాత్మనామ్। భక్తియోగవిధానార్థం కథం పశ్యేమహి స్త్రియః॥౨౦॥ కృష్ణాయ వాసుదేవాయ దేవకీనన్దనాయ చ। నన్దగోపకుమారాయ గోవిన్దాయ నమో నమః॥౨౧॥ నమః పఙ్కజనాభాయ నమః పఙ్కజమాలినే। నమః పఙ్కజనేత్రాయ నమస్తే పఙ్కజాఙ్ఘ్రయే॥౨౨॥ యథా హృషీకేశ ఖలేన దేవకీ కంసేన రుద్ధాతిచిరం శుచార్పితా। వి

శుద్ధమనసాం తు గ్రాహ్య ఇతి - తథా చ శ్రూయతే॥ న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం "న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం", దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః॥ హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్తో య ఏనం విదుః" ఇత్యాది॥ తదేవాహ॥ న లక్ష్యసే మూఢదృశేతి,, యోగాపరిశుద్ధధియా న లక్ష్యసే న దృశ్యసే "నను" సర్వైరపి దృశ్య ఏవాహమిత్యత్రాహ॥ నటో నాట్యధరో యథేతి॥ నాట్యధరో నటో యథా దృశ్యతే తథా దృశ్యస ఇత్యర్థః "యద్వా" మూఢదృశా నటయాథాత్మ్యమజానతా పుంసా - నాట్యధరో నటో యథా న లక్ష్యతే - అయమేవంవిధ ఇతి న జ్ఞాయతే కిన్తు నాట్యోపయుక్తవేషవిశిష్టతయైవ దృశ్యతే - తద్వదనేనాజ్ఞాధోక్షజ ఇత్యనేన చ - యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యోఽపరిశుద్ధమనసాం త్వగ్రాహ్య ఇతి,, తత్ర న లక్ష్యస ఇత్యనేనాగ్రాహ్యత్వముపపాదితమ్ ॥౧౯॥ అథ పరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం వదన్తీ యోగానధికారిణ్యోఽపరిశుద్ధమనసః స్త్రియో వయం కథం జానీమ ఇత్యాహ॥ తథేతి॥ తథా - తథాపీత్యర్థః - మునీనాం సదాత్మస్వరూపమననశీలానాం - అమలాత్మనాం విశుద్ధమనసాం - పరమహంసానాం - భక్తియోగవిధానార్థం - అర్థశబ్దోత్ర విషయభూతపదార్థవాచీ - భక్తియోగవిధానస్య భక్తియోగప్రపఞ్చస్యార్థం విషయభూతం - భక్తియోగదృశ్యం త్వాం స్త్రియో వయం కథం పశ్యేమహి జానీమహి ॥౨౦॥ తర్హి కిం జానాసీత్యపేక్షాయాం నటం నాట్యధరం నాట్యోపయుక్తనామరూపాదివిశిష్టతయైవ జానతే - న తు తత్త్వతోఽయమేతజ్జాతినామరూపగుణక ఇతి - తదస్మిన్నవతారే యాని కృష్ణవాసుదేవదేవకీనన్దనాదినామాని - యచ్చ పఙ్కజనాభాద్యవయవోపేతం - తాన్యేతాన్యేవ సర్వేషామనన్యసమానాని కేవలం జానీమ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తనామరూపవిశిష్టం నమస్కరోతి॥ కృష్ణాయేతి॥ శ్లోకద్వయం నిగదేనైవ వ్యాఖ్యాతమ్ ॥౨౨॥ నన్వవతారదశాయామయోగపరిశుద్ధమనోభిరపి సర్వైర్దృశ్యమానస్య భగవతః కథమలక్ష్యత్వ - మజ్ఞాధోక్షజమవ్యయం న లక్ష్యసే మూఢదృశేత్యుక్తం - న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైన - మిత్యాదిభిః - శ్రుతం చాదృశ్యత్వమితి చేన్న - సర్వైర్దేవమనుష్యత్వాదిసాజాత్యేన దృశ్యమానత్వేఽపి తద్విలక్షణత్వేనాదృశ్యత్వాత్ - విలక్షణదర్శనమేవ హ్యలక్ష్యమిత్యాదిభిః ప్రతిషిధ్యతే - నటదృష్టాన్తేనాప్యేతదేవావగతం -

జానస్యాప్యపి కథం పశ్యేయమహం స్త్రీయ ఇత్యుక్తిః - శ్లోకపరిపాట్యభిప్రాయికా - యతస్త్వం సాక్షాత్ప్రకృతేః పరః పరమపురుష ఈశ్వరః స్తత ఏవాస్యాః ప్రకృతేరాదరణీయాయా మపి స్వస్వభావమజహత్ - త్వం స్వసాధారణాన్ ధర్మాన్ దర్శయసీత్యభిప్రాయేణాహ॥ యథేతి॥ హే హృషీకేశ ఖలేన దురాత్మనా కంసేన చిరం శుచా శోకేనార్పితా నితరాం పీడితా - శోకం ప్రాపితేతి యావత్ - రుద్ధా చ - దేవకీ యథాపి మోచితా, తథాఽహమపి సపుత్రా, హే విభో సర్వశక్తే, త్వయైవ నాథేన, విపదాం గణాత్ముహుర్ముహుర్విమోచితా కిం కిమిత్యపేక్షాయాం తాస్తా విపదో విమోచితా ఇత్యర్థః అనేనస్వాశ్రితనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షారూపం కృపాళుత్వం ఆశ్రితానిష్టపరిహర్తృత్వం నిమ్నోన్నతానాదరేణాశ్రితమాత్రపక్షపాతిత్వం చ ప్రదర్శితమిత్యఖిలమ్ ॥౨౩॥ కోఽసౌ విపద్గణః యస్మాత్వం విమోచితేత్యత ఆహ ॥ విషాదితి ॥ మహాగ్నేః లాక్షాగృహాగ్నేః, పురుషాదానాం రాక్షసానాం దర్శనాత్ దర్శనజాత్, భయాత్, వనవాసకృచ్ఛ్రతః వనవాసక్లేశాత్, మృధేషు ప్రతియుద్ధం మహారథానాం, అస్త్రేభ్యః, ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నః బ్రహ్మాస్త్రాత్, హే హరే, రక్షితాః స్మ, అభవామ, విషాదిభ్యో రక్షణప్రకారో మహాభారతాదవగన్తవ్యః॥ విస్తరభయాన్నాత్ర లిఖ్యతే ॥౨౪॥ యదేతద్విపద్గణనివారకత్వం తదేతత్తవ కియదర్థో దేవతన్నిత్యైరిత్యభిప్రాయేణాహ॥ విపద ఇతి॥ హే జగద్గురో - తత్ర తత్ర, శశ్వత్సదా, తాః, త్వయా నిరసనీయాః, నః, ఆశ్రితానాం విపదః, సన్తు, ఆసతాం, నతు నిరసనీయా యతస్తత్ త్వయా కార్య ఇతి భావః, యత్, యది, అపునర్భవదర్శనం, భవతో దర్శనం స్యాత్, న విద్యతే పునర్భవస్య సంసృతేః దర్శనం యస్మాత్తథాభూతం, భవద్దర్శనం, యది స్యాత్, సంభావనాయాం లిఙ్, సకలాపన్మూలసంసృతిపరిహారక్షమం, తద్యది స్యాత్, విపదస్సన్తు నామ అర్థో దేవతన్నిత్యైరితి భావః ॥౨౫॥ నన్వహమీశ్వరశ్చేత్సర్వైః, స్వామివత్సర్వైః మామేవం విధం కిం న వదన్తీత్యత ఆహ॥ జన్మేతి ఐశ్వర్యశబ్దో ధనపరః, శ్రుతశబ్దో విద్యాపరః, జన్మైశ్వర్యశ్రుతానాం సత్కులప్రసవధనవిద్యానాం - శ్రీభిస్సమృద్ధిభి, రేధమానః మదో యస్య, సః పుమాన్, త్వామభిధాతుం న చార్హతి, త్రివిధోన్మత్తత్వే

మోచితాహం చ సహాత్మజా విభో త్వయైవ నాథేన ముహుర్విపద్గణాత్ ॥౨౩॥ విషాన్మహాగ్నేః పురుషాదదర్శనాదసత్సభాయాం వనవాసకృచ్ఛ్రతః। మృధే మృధేఽనేకమహారథాస్త్రతో ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చాస్మ హరేఽభిరక్షితాః॥౨౪॥ విపదస్సన్తు నశ్శశ్వత్తత్ర తత్ర జగద్గురో। భవతో దర్శనం యత్స్యాదపునర్భవదర్శనమ్॥౨౫॥ జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిరేధమానమదః పుమాన్ । నైవార్హత్యభిధాతుం వై త్వామకించనగోచరమ్॥౨౬॥ నమోఽకించనవిత్తాయ నివృత్తగుణవృత్తయే। ఆత్మారామాయ శాన్తాయ కైవల్యపతయే నమః ॥౨౭॥ మన్యే త్వాం కాలమీశానమనాదినిధనం విభుమ్। సమం చరన్తం సర్వత్ర భూతానాం యన్మిథః కలిః ॥౨౮॥ న వేద కశ్చిద్భగవంశ్చి

న స్వపరయాథాత్మ్యవివేకాభావాదితి భావః॥ అనర్హతామేవ సూచయితుం విశినష్టి॥ అకించనగోచరం నాస్తి కించన యేషాం తే అకిఞ్చనాః తేషాం మాత్రస్యైవాహం గోచరమ్ ॥౨౬॥ అన్యైశ్చిదచిద్వ్యావర్తకైరీశ్వరాసాధారణధర్మైర్విశింషన్తీ నమస్కరోతి ॥ నమ ఇతి ॥ అకిఞ్చనానాం విత్తాయ, విదు లాభ ఇతి ధాతుః, విద్యతే లభ్యత ఇతి విత్తస్తస్మై, నివృత్తాః, గుణానాం రజఆదీనాం వృత్తయః కామక్రోధాదయో యస్య తస్మై, అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, శాన్తాయ ఊర్మిషట్కరహితాయ॥ అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవష్షడూర్మయః, అనేన బద్ధజీవవ్యావృత్తిః, తత్ర హేతుః, ఆత్మారామాయ స్వానుభవైకపదాయ, కైవల్యం ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యం, మోక్ష ఇతి యావత్॥ తస్య పతిస్తస్మై మోక్షప్రదాయ, అనేన ముక్తనిత్యజీవవ్యావృత్తిః ॥౨౭॥ నను బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాదిష్వన్యతమః కశ్చిత్త్వదుక్తవిధో న త్వహమిత్యత ఆహ॥ మన్యే త్వామితి॥ ఈశానం బ్రహ్మాదీనపి స్వవశీకుర్వాణం, కాలం త్వాం మన్యే కాలశరీరకం త్వాం మన్య ఇత్యర్థః॥ అత ఏవ కాలకృతజన్మమరణాదిరహితం, నన్వహమపి ప్రాకృతవద్వైషమ్యాదిమానేవేత్యతః కాలం విశినష్టి ॥ సర్వత్ర సమం చరన్తం కాలయన్తం, యత్ యస్మాత్, కాలాన్నిమిత్తాద్భూతానాం మిథః కలిః కలహో, భవతి,, సమం చరన్తమిత్యనేన కాలశరీరకస్యాపి తవ న వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదికమస్తీతి సూచితం॥ యన్మిథః కలిరిత్యనేనాఽథాపి తత్తజ్జీవకర్మానుసారేణ సుఖదుఃఖాదీన్ ప్రతి నిమిత్తమాత్రత్వమస్తీతి సూచితమ్ ॥౨౮॥ నన్వహమపి కాంశ్చిదనుగృహ్ణాన్ కాంశ్చిన్నిగృహ్ణాన్ కథం వైషమ్యాదిరహిత ఇత్యత ఆహ॥ నేతి హే భగవన్ - నృణాం విడమ్బనమనుకారమీహమానస్య కుర్వాణస్య, తవ చికీర్షితమ్ - న కోఽపి వేద క్వచిన్నిగ్రహస్య తతోఽనుగ్రహరూపఫలతీతి న వైషమ్యాదికమస్తి, పూతనాశకటయమళార్జునధేనుకకేశికువలయాపీడచాణూరముష్టికకోసలకంసాదివిషయస్య నిగ్రహస్యానన్తరం తేషాం నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిహేతుత్వదర్శనాదితి భావః యత ఏవ, మత ఏవ, త్వయి వైషమ్యాదిరహితే, తదాపాదయతాం నృణాం, మతిరేవ విషమేత్యాహ॥ న యస్యేతి॥ కర్హిచిదపి దయి

తత్ప్రయోః, ద్వేష్యశ్చ, నాస్తి యస్మిన్, నృణాం మతిర్విషమా, రజస్తమోన్వయాద్గయనార్థా, భవతి, నృణాం విడమ్బనమీహమానస్యేత్యనేన, నరచేష్టానుకారమాత్రమేవ, నతు సర్వథా తత్సజాతీయచేష్టితం;, జన్మ కర్మ చ మే దివ్యం, మితి భగవతైవోక్తత్వాదితి సూచితమ్ ॥౨౯॥ విడమ్బనత్వమేవాన్యథాఽనుపపత్త్యా ప్రథయతి॥ జన్మేతి॥ అజస్య జన్మరహితస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితస్య, అకర్తుః ప్రాచీనకర్మానురూపప్రవృత్తిబుద్ధ్యధీనకర్మరహితస్య, ఆత్మనః సర్వాన్తరాత్మనస్తవ తిర్యగాదిషు జన్మ తత్సజాతీయం కర్మ చేతి యత్తదత్యన్తవిడమ్బనమేవ- అన్యథా అజస్యాకర్తురాత్మనశ్చ తన్న ఘటత ఇతి భావః తత్ర తిర్యక్షు వరాహాదిషు- ఋషిషు భార్గవాత్రేయకార్దమాదిషు- నృషు రాఘవయాదవాదిషు- యాదస్సు మత్స్యకూర్మాదిషు జలౌకస్సు ॥౩౦॥ విడమ్బనమాత్రం న చేదిదం న ఘటత ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ గోపీతి॥ తావద్యశోదా త్వయి కృతమాగో ఽపరాధో యేన- తథాభూతే సతి- గోపీ యశోదా- దామ రజ్జుం, యదాదదే త్వాం బన్ధనార్థం పరిజగ్రాహ- తదా ఽశ్రుభిః కలిలం కలుషితం అఞ్జనం యయోస్తే- సంభ్రమే భయసూచకాటోపయుక్తే అక్షిణీ యస్య తద్వక్త్రం- నినీయ అవనీయ- ఉపాన్త్యమశ్రుకలితేత్యాదిక్రియావిశేషణం వా - అశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షం, యథా తథా- వక్త్రం నినీయ- ప్రాపయ్యేత్యర్థః- యా స్త్రీ త్వత్తో, భీరపి బిభేతి, తస్య తవ భయభావనయా, భయాభినయేన- స్థితస్య, యా దశా- సా మాం విమోహయతి॥ అత్ర భీశబ్దేన సర్వేషాం భయహేతుర్మృత్యుర్లక్ష్యతే॥ భీషాస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః॥ భీషాస్మాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి పఞ్చమ ఇత్యుక్తవిధస్యాసంభావితభయస్య తవేత్యర్థః, తావద్విమోహయతి, మూఢాం కరోతి, పశ్చాత్తు నరచేష్టానుకారమాత్రమిదమితి జ్ఞాపయతీతి తావచ్ఛబ్దాశయః ॥ ౩౧ ॥ యతో విడమ్బనమాత్రం న తు తాత్త్వికం, అత ఏవ, త్వదవతార

కీర్షితం తవేహమానస్య నృణాం విడమ్బనమ్। న యస్య కశ్చిద్దయితోఽస్తి కర్హిచిద్ద్వేష్యశ్చ యస్మిన్విషమా మతిర్నృణామ్ ॥ ౨౯ ॥ జన్మ కర్మ చ విశ్వాత్మన్నజస్యాకర్తురాత్మనః। తిర్యఙ్నృషిషు యాదస్సు తదత్యన్తవిడమ్బనమ్॥ ౩౦॥ గోప్యాదదే త్వయి కృతాగసి దామ తావద్యా తే దశాశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షమ్। వక్త్రం నినీయ భయభావనయా స్థితస్య సా మాం విమోహయతి భీరపి యద్బిభేతి॥ ౩౧ ॥ కేచిదాహురజం జాతం పుణ్యశ్లోకస్య కీర్తయే। యదోః ప్రియస్యాన్వవాయే మలయస్యేవ చన్దనమ్॥ ౩౨॥ అపరే వసుదేవస్య దేవక్యాం యాచితోఽభ్యగాత్। అజస్త్వమస్య క్షేమాయ వధాయ చ సురద్విషామ్ ॥ ౩౩ ॥ భారావతారణాయాన్యే భువో నావ ఇవోదధౌ। సీదన్త్యా భూరిభారేణ జాతో హ్యాత్మభువార్థితః ॥ ౩౪ ॥ భవేఽస్మిన్ క్లిశ్యమానానామవిద్యాకామకర్మభిః। శ్రవణస్మరణార్హాణి కరిష్యన్నితి కేచన॥ ౩౫ ॥ శృణ్వన్తి గాయన్తి గృణన్త్యభీక్ష్ణశః స్మరన్తి నన్దన్తి తవేహితం జనాః। త ఏవ పశ్యన్త్యచిరేణ తావకం భవప్రవాహోపరమం పదామ్బుజమ్॥ ౩౬ ॥ అప్యద్య నస్త్వం స్వకృ

ప్రయోజననిమిత్తం చేదమేవేతి నిశ్చేతుమశక్తాస్తన్నానాతర్కయన్తీత్యాహ॥ కేచిదితి పఞ్చభిః। కేచిత్త్వదవతారప్రయోజననిర్ణయాయ ప్రవృత్తానాం మధ్యే, అజమపి త్వాం - ప్రియస్య భక్తస్య పుణ్యశ్లోకస్య యదోః కీర్తయే, తద్వంశే జాతమాహుః, యదువంశకీర్తిజననాయ- తత్ర త్వాం జాతమాహురిత్యర్థః, యథా మలయస్య పర్వతస్య కీర్తయే చన్దనం జాతం వదన్తి తద్వత్ ॥౩౨॥ అపరే తు అస్య సాధులోకస్య క్షేమాయ సురద్విషాం వధాయ చాజస్త్వం, వసుదేవస్య దేవక్యాం తాభ్యాం పూర్వజన్మని యాచితః, అభ్యగాత్ పుత్రత్వం ప్రాప్త ఇత్యాహుః- వసుదేవస్యేత్యపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ ॥౩౩॥ అన్యే తు ఉదధౌ అర్ణవే నావ ఇవ, భూరిభారేణ సీదన్త్యాః క్లిశ్యన్త్యాః భువో భారాపహారాయ, ఆత్మభువా చతుర్ముఖేనాభ్యర్థితో, భగవాన్ జజ్ఞ ఇత్యాహుః ॥౩౪॥ కేచన తు అస్మిన్ లోకే అవిద్యాదిభిః క్లిశ్యమానానాం జనానాం, శ్రవణస్మరణాద్యర్హాణి చేష్టితాని కరిష్యన్ కర్తుం జాత ఇత్యాహురిత్యర్థః - అవిద్యా- దేహాత్మభ్రమాదేర్నిమిత్తమజ్ఞానం- కామస్తన్మూలకశబ్దాదివిషయాభిలాషః, కర్మాణి తత్తదనుకూలవ్యాపారాత్మకాని ॥ ౩౫ ॥ అవిద్యాదిభిః క్లిశ్యమానానాం జనానాం శ్రవణాద్యర్హాణీత్యనేన భగవచ్చేష్టితానాం క్లేశాపహన్తృత్వం సూచితమ్- తచ్చ, న సాక్షాత్, కిన్తు - సంసృతినివర్తకభగవచ్చరణారవిన్దసాక్షాత్కారావహభక్తియోగనిష్పాదనద్వారేత్యభిప్రాయేణ భగవచ్చేష్టితశ్రవణాదిపరాణామేతచ్చరణామ్బుజసాక్షాత్కారో నాన్యేషామిత్యాహ॥ శృణ్వన్తీతి॥ యే జనాస్తవేహితం చేష్టితం- శృణ్వన్తి అన్యేభ్యః శ్రావయన్తి, గృణన్తి, శ్రోతృసన్నిధౌ, తదుభయాసన్నిధౌ చ- స్వయం గాయన్తి స్మరన్తి నన్దన్తి చ- త ఏవ, భవప్రవాహస్య సంసారప్రవాహస్యోపరమో యస్మాత్తస్మాత్తావకం త్వదీయం పదామ్బుజమచిరేణ పశ్యన్తి ॥౩౬॥ తదేవం సంస్తుత్యాధునా ప్రయాణముపసంహరతీతి సూచయితుం త్వత్పదామ్బుజైకశరణాన్ అస్మాన్- హాతుం, ఉత్సహసే కిమితి కాక్వా

హ॥ అపేతి పద్భిః, స్వకృతేహా స్వార్థేత్వమపీహాతః- ఈహితః కిం- ప్రవృత్తిః కిమిత్యర్థః, యద్యస్మాత్, హే ప్రభో, సుహృదో ఽను
జీవినో భృత్యాంశ్చ, నో ఽస్మానధునా జిహాససి స్విత్- హాతుమిచ్ఛసి హా- త్యాగానర్హతాం సూచయితుమాత్మనో విశినష్టి
యేషాం భగవతః పదామ్బుజాదన్యత్పరాయణం, శ్రేయః ప్రాపకం- ప్రాప్యం చ- నాస్తి, అత ఏవ- రాజసు రాజ్ఞాం మధ్యే,
జితాంహసాం జితదుఃఖానాం- యేషాం అన్యత్పరాయణం నాస్తి, తానస్మానిత్యన్వయః * ॥౩౭॥ * సర్వమిదం నిర్దిశతు కయా
త్వత్కృపయైవ సంపన్నం న త్వస్మద్గతగుణనిరీక్షణేనేత్యభిప్రాయేణాహ॥ కేతి॥ నామరూపాభ్యాం, ఉపలక్షితస్యేతి శే
షః మనుష్యసజాతీయనామరూపాభ్యాముపలక్షితస్య తేవ దర్శనం, హృషీకాణామిన్ద్రియాణాం ఈశితుః, కరణాధిపస్య
క్షేత్రజ్ఞస్య, దర్శనమివ, యర్హి యదా- యేషాం జాతం తే పాణ్డవా- వయం యదుభిస్సహ, కే- న కేఽపి- న కేనాపి త్వద్దర్శనహే
తునా గుణేన యుక్తాః, కింతు త్వత్కృపయైవేత్థం జాతమితి భావః,, తే వయం నామరూపాభ్యాం క- ఇతి వాన్వయః, న త్వద్దర్శ
న హేతునా బుద్ధ్యాదినా ఽతాపసాదిరూపేణ చాన్వితా ఇత్యర్థః ॥౩౮॥ హే గదాధర, అధునా ఇయం భూమిః, స్వైః
స్వాసాధారణైః, లక్షణైః చిహ్నైః, ధ్వజవజ్రాఙ్కుశాదిరేఖారూపైః, విలక్షితాని, తైః త్వత్పదైః అఙ్కితా సతి భాతి- త
థా తత్ర త్వద్గమనానన్తరకాలే న శోభిష్యతే హి * ॥౩౯॥ * తవ వీక్షితైరేవ ఇమే జనపదా దేశాః అధునా, స్వృద్ధాః సుసమృ
ద్ధాః- స్వృద్ధత్వమేవాహ ॥ సుపక్వౌషధయో వీరుధః గుల్మాని చ యేషు- తథా వనాని చ అద్రయశ్చ నద్యశ్చ ఉదన్వన్తః జలాకరా
శ్చ వర్ధన్తే హి * ॥౪౦॥ * యదభిప్రాయం జానాస్యేవేత్యభిప్రాయేణ సంబోధయన్ప్రార్థయతే॥ అథేతి॥ అథశబ్దః ప్రశ్నద్యోత
కః, హే విశ్వేశ సర్వాన్తఃకరణనియన్తః, హే విశ్వాత్మన్ సర్వాన్తరాత్మన్, హే విశ్వశరీరక స్వకేషు పాణ్డవేషు। యే మయి,

---

తే ఽహితః ప్రభో జిహాససి స్విత్సుహృదో ఽనుజీవినః। యేషాం న చాన్యద్భవతః పదామ్బుజాత్పరాయణం రా
జసు యోజితాంహసామ్॥౩౭॥ కే వయం నామరూపాభ్యాం యదుభిస్సహ పాణ్డవాః। భవతో ఽదర్శనం యర్హి హృ
షీకాణామివేశితుః ॥౩౮॥ నేయం శోభిష్యతే తత్ర యథేదానీం గదాధర। త్వత్పదైరఙ్కితా భాతి స్వలక్షణవి
లక్షితైః॥౩౯॥ ఇమే జనపదాః స్వృద్ధాః సుపక్వౌషధివీరుధః। వనాద్రినద్యుదన్వన్తో హ్యేధన్తే తవ వీక్షితైః॥
అథ విశ్వేశ విశ్వాత్మన్ విశ్వమూర్తే స్వకేషు మే। స్నేహపాశమిమం ఛిన్ధి దృఢం పాణ్డుషు వృష్ణిషు ॥౪౧॥ త్వయి
మే ఽనన్యవిషయా మతిర్మధుపతే ఽసకృత్। రతిముద్వహతాదద్ధా గఙ్గేవౌఘముదన్వతి ॥౪౨॥ శ్రీకృష్ణ కృష్ణస
ఖ వృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య। గోవిన్ద గోద్విజసురార్తిహరావతార యోగేశ్వ
రాఖిలగురో భగవన్నమస్తే॥౪౩॥ సూత ఉవాచ॥ పృథయేత్థం కలపదైః పరిణూతాఖిలోదయః। మన్దం జహా
స వైకుణ్ఠో మోహయన్నివ మాయయా॥ ౪౪ ॥ తాం బాఢమిత్యుపామన్త్ర్య * ప్రావిశద్గజసాహ్వయమ్।

విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, వృష్ణిషు చైవం దృఢం స్నేహ ఏవ పాశస్తం ఛిన్ధి, అథ ఛిన్ధి కిం,, యద్వా,, వృష్ణిషు పాణ్డవేషు చ, త్వ
త్స్నేహపాశైః, త్వయి తు న తత్స్నేహపాశ, ఇత్యభిప్రాయేణ మే ఇత్యుక్తమ్ * ॥౪౧॥ * తదేవ వ్యఞ్జయన్ ప్రార్థయతే॥ త్వ
యీతి॥ హే మధుపతే, యాదవానామేవ మాధవా ఇతి నామాన్తరం, తచ్చ నవమే స్ఫుటీభవిష్యతి॥ త్వయి, అనన్యవిషయా త్వది
తరావిషయా, మమ మతిః, అసకృత్- అద్ధా, తత్త్వతః, ఉదన్వతి సముద్రే, గఙ్గా జలౌఘమివ ఉద్వహతాత్, యథా గఙ్గా సము
ద్రం ప్రాప్య న స్వజలౌఘం వోఢుం క్షమా సముద్రం ప్రాప్యైవ స్వజలౌఘం వహతి, ఏవం త్వామప్రాప్య రన్తుమక్షమా మే మ
తి స్త్వయ్యేవ రతిముద్వహతామిత్యర్థః * ॥౪౨॥ * స్వాభిప్రేతవిజ్ఞప్త్యనన్తరం, అజ్ఞానిపగమాముద్దిశ్య పం దేవప్ర
సాదిభిః,, తత్క్షితి భావాజ్ఞానిరోవో పాయో న తతో ఽన్యో ఽస్తీత్యభిప్రాయేణ, కేవలమనితరసాధారణగుణవిశిష్టం సంబోధ్య నమ
స్కరోతి॥ కృష్ణేతి, హే శ్రీకృష్ణ సర్వలోకసుఖకర - కృష్ణో ఽర్జున- స్తస్య సఖా కృష్ణసఖః తస్య సమ్బోధనం, వృష్ణీనామృషభ
శ్శ్రేష్ఠః ఆవనిద్రుహాం అవన్యుపలక్షితలోకోపద్రవకారిణాం రాజన్యానాం వంశస్య దహనం- యథా వేణూనాం దహనో ఽగ్ని
ర్నాశకః తద్వద్రాజన్యకులనాశకం- అనపవర్గమనన్తం వీర్యం యస్య- హే గోవిన్ద గవాం ద్విజానాం సురాణాం చార్తిహరో
ఽవతారో యస్య- యోగేశ్వర సూక్ష్మదర్శిన్, అఖిలగురో హితోపదేష్టః * ॥ ౪౩ ॥ * ఇత్థం కలాని మధురాణి పదాని వచాం
సి, తైః పృథయా కున్త్యా కర్త్ర్యా పరిణూతః పరిగీతో ఽఖిల ఉదయో మహిమా యస్య సః వైకుణ్ఠః శ్రీకృష్ణః- మాయయా హా
సాత్మికయాశ్చర్యశక్త్యా, లోకం మోహయన్నివ, మన్దమీషత్, జహాస హసితవాన్, మన్దమితి క్రియావిశేషణమ్ * ॥౪౪॥ * తా
వత్ స్వపురం యాతుముద్యుక్తో భగవాన్, తాం పృథాం, అన్యాస్త్రియశ్చ- బాఢ, మోమిత్యుపామన్త్ర్య అఙ్గీకారపూర్వకం అను

---

౪౫ శ్లో॥ పా॥ * ప్రవిశ్య గజసాహ్వయమ్

జ్ఞాస్య ప్రేమ్ణా-రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ చ-నివారితః - గజసాహ్వయం హాస్తినపురమేవ ప్రావిశత్ ॥ ప్రవిశ్యేతి పాఠే ప్రవిశ్య తత్రైవ కంచిత్కాలము వాసేతి శేషః ॥ ౪౫ ॥ తదా ఈశ్వరేహాజ్ఞైః ఈశ్వరచేష్టాభిజ్ఞైర్వ్యాసాద్యైర్ఋషిభిః అద్భుతం కర్మ చేష్టితం యస్య తేన, కృష్ణేన భగవతా చ, ఇతిహాసైః ప్రబోధితోఽపి ధర్మసుతః - శుచార్పితః బన్ధునాశజశుచార్పితః బన్ధునాశజశుచార్పితః నాన్వబుధ్యత, కాలస్య గతిం దృష్టేతి న విజజ్ఞే ॥ ౪౬ ॥ కిం తు హే విప్రాః బన్ధుషు స్నేహమోహయోః వశం ప్రాప్తః, అత ఏవ, ప్రాకృతేన దేహతదనుబన్ధ్యాదిప్రవణేనాత్మనా మనసా, సుహృదాం వధమేవ చిన్తయన్ ధర్మసుతో రాజా బ్రవీత్ ॥ ౪౭ ॥ తదేవాహ యావత్సమాప్తి॥ అహో దురాత్మనో మమ హృది రూఢమజ్ఞానం పశ్యత, తదేవ దర్శయతి పారక్యస్య శ్వసృగాలాదిభక్ష్యస్య-దేహస్యైవ దేహసుఖార్థమేవ - మే-మయా - బహ్వ్యః అక్షౌహిణ్యః అక్షౌహిణ్యో హతాః ॥ ౪౮ ॥ బాలాదిద్రుహః బాలాదిహన్తుర్మమ, వర్షాయుతానామయుతైరపి-నిరయాన్మోక్షో న హి భవేత్ ॥ ౪౯ ॥ నను, శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్, ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే ॥ ఇత్యాదిశాస్త్రైర్ధర్మ్యస్య యుద్ధస్య ధర్మత్వావబోధనాత్, త్వత్కృతహత్యాసు కిం శోచసీత్యత ఆహ ॥ నేతి॥ ప్రజాభర్తుః ప్రజాపాలనాధికృతస్య, రాజ్ఞో, ద్విషాం వధో, ధర్మాదనపేతః, ఏనః న పాపం కిం తు, ధర్మ ఏవేతి యదనుశాసనాత్మకం వచో భగవద్వ్యాసాదీనాం, తన్మమ బోధాయ వివేకాయ-న కల్పతే-వివేకం జనయితుం న సమర్థమిత్యర్థః - ధర్మ్యయుద్ధస్య ధర్మత్వేఽపి-తదనుబన్ధినీ యా మహతీ పాపసన్తతిః తత్ప్రాప్త్యాదిరితి భావః ॥ ౫౦ ॥ న చ ధర్మార్థం యతమానస్యావర్జనీయతయా ప్రసక్తమపి

> శ్రియశ్చ స్వపురం యాస్యన్ ప్రేమ్ణా రాజ్ఞా నివారితః ॥ ౪౫ ॥ వ్యాసాద్యైరీశ్వరేహాజ్ఞైః కృష్ణేనాద్భుతకర్మణా। ప్రబోధితోఽపీతిహాసైర్నాబుధ్యత శుచార్పితః ॥ ౪౬ ॥ ఆహ రాజా ధర్మసుతశ్చిన్తయన్ సుహృదాం వధమ్ । ప్రాకృతేనాత్మనా విప్రాః స్నేహమోహవశం గతః ॥ ౪౭ ॥ అహో మే పశ్యతాజ్ఞానం హృది రూఢం దురాత్మనః। పారక్యస్యైవ దేహస్య బహ్వ్యో మేఽక్షౌహిణీర్హతాః ॥ ౪౮ ॥ బాలద్విజసుహృన్మిత్రపితృభ్రాతృగురుద్రుహః। న మే స్యాన్నిరయాన్మోక్షో హ్యపి వర్షాయుతాయుతైః ॥ ౪౯ ॥ నైనో రాజ్ఞః ప్రజాభర్తుర్ధర్మయుద్ధే వధో ద్విషామ్ । ఇతి మే న తు బోధాయ కల్పతే శాసనం వచః ॥ ౫౦ ॥ స్త్రీణాం మద్ధతబన్ధూనాం ద్రోహో యోఽసావిహోత్థితః । కర్మభిర్గృహమేధీయైర్నాహం కల్పో వ్యపోహితుమ్ ॥ ౫౧ ॥ యథా పఙ్కేన పఙ్కాంభః సురయా వా సురాకృతమ్। భూతహత్యాం తథైవైకాం న యజ్ఞైర్మార్ష్టుమర్హతి ॥ ౫౨ ॥
>
> ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః।
>
> సూత ఉవాచ ॥ ఇతి భీతః ప్రజాద్రోహాత్సర్వధర్మవివిత్సయా । తతో వినశనం ప్రాగాద్యత్ర దేవవ్రతోఽపతత్ ॥ ౧ ॥ తదా తే భ్రాతరః సర్వే సదశ్వైః స్వర్ణభూషితైః। అన్వగచ్ఛన్ రథైర్విప్రా వ్యాసధౌమ్యాద

పాపం, వర్ణాశ్రమధర్మైరపోహితుం శక్యమేవ, ధర్మేణ పాపమపనుదతీతి శాస్త్రాదిత్యత ఆహ, స్త్రీణామితి॥ మయా హతా బన్ధవః-పతయో యాసాం తాసాం స్త్రీణాం-యోఽసౌ ద్రోహః- తద్విషయో యో ద్రోహః పాపాత్మకః ఇహ, ధర్మయుద్ధప్రవృత్తే మయ్యుత్థిత-స్తమహం గృహమేధీయైః గృహాశ్రమిణః కర్తవ్యైర్ధర్మైః వ్యపోహితుం - న కల్పః న ప్రభుః-బహుకాలానుభావ్యవిపులద్రోహస్యాల్పకాలనిర్వర్త్యైర్గృహమేధీయైః కర్మభిః నాపోహితుం కల్పః, కర్మణాం తన్నిర్హారశక్త్యయుక్తమితి భావః ॥ ౫౧ ॥ ఏతదేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి॥ యథేతి ॥ పఙ్కాంభః పఙ్కయుక్తమమ్భః-పఙ్కేనైవ యథా, మార్ష్టుం శోధయితుం నార్హతి, లోకః-యథా చ సురాకృతం సురాకలితదోషదూషితం భాణ్డం, పునస్సురయైవ మార్ష్టుం నార్హతి-తథా యజ్ఞైరేకామపి భూతహత్యాం - న మార్ష్టుం- అర్హతి, పఙ్కాంభ ఇతి ద్వితీయాన్తపాఠే పఙ్కాపఙ్కయుక్తం-తదమ్భః-పఙ్కేన మార్ష్టుం నార్హతి తద్వత్ ॥ ౫౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం శ్రీవీరరాఘవీయాయాం ప్రథమస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః॥

ఇతి ఇత్థం, ప్రజాద్రోహాద్భీతో, యుధిష్ఠిరః- సర్వాన్ ధర్మాన్ బోద్ధుమిచ్ఛయా, వినశనం వినశనాఖ్యం యత్ర సరస్వతీ వినశనం, కురుక్షేత్రం, ప్రాయాత్ । ప్రతస్థే। వినశనం వినశనస్థి ॥ యత్ర దేవవ్రతో భీష్మోఽపతత్, భీష్మాద్ధర్మాన్ బోద్ధుం ప్రయయావిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తదా తస్య యుధిష్ఠిరస్య భ్రాతరో భీమాదయః సర్వే-సదశ్వైర్యుక్తైః -

పా॥ శ్లో॥ పా॥ పఙ్కేన పఙ్కాంభః పా॥ పఙ్కాంబుకమ్.

స్వర్ణభూషితై - రథై - రన్వగచ్ఛన్ - తథా । హే విప్రాః, వ్యాసధౌమ్యాదయశ్చాన్వగచ్ఛన్ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ హే విప్రర్షే - సధనంజయః సార్జునో భగవాన్ శ్రీకృష్ణోపి రథేనాన్వగచ్ఛత్ ॥ తదా స నృపో యుధిష్ఠిరో వ్యరోచత - యథా గుహ్యకైర్యక్షైః కుబేర - స్తద్వత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ దివః స్వర్గాత్ చ్యుతమమరమివ స్థితం భూమౌ నిపతితం భీష్మం దృష్ట్వా సానుగాః సభృత్యాః - పాణ్డవాశ్చ చక్రిణా శ్రీకృష్ణేన సహ ప్రణేముః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ తత్ర భరతపుఙ్గవం భరతవంశశ్రేష్ఠం భీష్మం ద్రష్టుం దేవర్షిప్రభృతయః ఆసన్ ఆగత్య స్థితవన్తః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ తానేవ కాంశ్చిదాహ ॥ పర్వత ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ రేణుకాసుతో భార్గవరామః, కౌశికోపి విశ్వామిత్రః ❁ ॥ ౬ ॥ ॥ ❁ హే బ్రహ్మన్ అన్యే - బ్రహ్మరాతః శుకః ఆదిర్యేషాం తే అమలా మునయః - శిష్యైరుపేతాః కశ్యపాదయశ్చాజగ్ముః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ తాన్ బ్రహ్మర్షిప్రభృతీన్ సర్వాన్ సమేతాన్ సమాగతాన్, ఉపలభ్యాభిజ్ఞాయ ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగజ్ఞశ్చ, వసూత్తమో భీష్మః, యథార్హం పూజయామాస, పూర్వజన్మని వసుత్వాద్వసూత్తమ ఇత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తథా కృష్ణం చ - తత్ప్రభావాభిజ్ఞో హృదిస్థం పూజయామాస ధ్యానేన హృదిస్థం కృత్వా మానసైరుపచారైః పూజయామాసేత్యర్థః - కథంభూతం - మాసీనం అగ్రత ఉపవిష్టం - జగదీశ్వరం - మాయయా సంకల్పరూపజ్ఞానేనోపాత్తో విగ్రహో యస్య తమ్ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ తత ఉపాసీనాన్ ఉపవిష్టాన్, అనువర్తమానాన్ వా, ప్రశ్రయేణ వినయేన ప్రేమ్ణా చ, సంగతాన్ పాణ్డుపుత్రాన్, అనురాగాస్రైరనురాగజైరశ్రుబిన్దుభిః అన్ధీభూతేన చక్షుషా, అభ్యాచష్ట దదర్శ వాచ చ చక్షేరుభయార్థక

యస్తథా ॥ ౨ ॥ భగవానపి విప్రర్షే రథేన సధనంజయః । స తైర్వ్యరోచత నృపః కుబేర ఇవ గుహ్యకైః ॥ ౩ ॥ దృష్ట్వా నిపతితం భూమౌ దివశ్చ్యుతమివామరమ్ । ప్రణేముః పాణ్డవా భీష్మం సానుగాః సహ చక్రిణా ॥ ౪ ॥ తత్ర బ్రహ్మర్షయస్సర్వే దేవర్షయశ్చ సత్తమ । రాజర్షయశ్చ తత్రాసన్ ద్రష్టుం భరతపుఙ్గవమ్ ॥ ౫ ॥ పర్వతో నారదో ధౌమ్యో భగవాన్ బాదరాయణః । బృహదశ్వో భరద్వాజస్సశిష్యో రేణుకాసుతః ॥ ౬ ॥ వసిష్ఠ ఇన్ద్రప్రమదస్త్రితో గృత్సమదోఽసితః । కక్షీవాన్ గౌతమోఽత్రిశ్చ కౌశికోఽథ సుదర్శనః ॥ ౭ ॥ అన్యే చ మునయో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మరాతాదయోఽమలాః । శిష్యైరుపేతా ఆజగ్ముః కశ్యపాఙ్గిరసాదయః ॥ ౮ ॥ తాన్ సమేతాన్ మహాభాగానుపలభ్య వసూత్తమః । పూజయామాస ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౯ ॥ కృష్ణం చ తత్ప్రభావజ్ఞ ఆసీనం జగదీశ్వరమ్ । హృదిస్థం పూజయామాస మాయయోపాత్తవిగ్రహమ్ ॥ ౧౦ ॥ పాణ్డుపుత్రానుపాసీనాన్ ప్రశ్రయప్రేమసంగతాన్ । అభ్యాచష్టానురాగాస్రైరన్ధీభూతేన చక్షుషా ॥ ౧౧ ॥ అహో కష్టమహోఽన్యాయ్యం యద్యూయం ధర్మనన్దనాః । జీవితుం నార్హథ క్లిష్టం విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః ॥ ౧౨ ॥ సంస్థితేఽతిరథే పాణ్డౌ పృథా బాలప్రజా వధూః । యుష్మత్కృతే బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా తోకవతీ ముహుః ॥ ౧౩ ॥ సర్వం కాలకృతం మన్యే భవతాం చ యదప్రియమ్ । స కాలో యద్వశే లోకో వాయోరివ ఘనావలిః ॥ ౧౪ ॥ యత్ర ధర్మసుతో రాజా గదాపాణిర్వృకోదరః । కృష్ణోఽస్త్రీ గాణ్డివం చాపం సుహృత్కృష్ణస్తతో విపత్ ॥ ౧౫ ॥ న హ్యస్య క

త్వాదత్ర తస్తైర్నోభయమపి వివక్షితమ్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ తతో యుక్తిమాహ ॥ అహో ఇతి ద్వాదశభిః ॥ హే ధర్మనన్దన, అహో ఇదం కష్టం జీవనం అన్యాయ్యమితి చ్ఛేదః, సన్ధిస్త్వార్షః - ఓదితి ప్రకృతిభావౌచిత్యాత్, యద్యస్మాత్ - విప్రాః ధర్మోఽచ్యుతో భగవాంశ్చ ఆశ్రయో యేషాం తే - విప్రాద్యనువర్తినో యూయం క్లిష్టం కృచ్ఛ్రం యథా తథా జీవితుం నార్హథ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ అతిరథే పాణ్డౌ సంస్థితే ప్రేతే సతి బాలాః ప్రజాః పుత్రాః యస్యాస్సా - వధూశ్చ - పృథా కున్తీ - తోకవతి అపత్యవతి సత్యపి - ముహుర్ముహుర్బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా హి ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ భవతాం యదప్రియం దుఃఖ - మభూదేతత్సర్వం కాలకృతం మన్యే - కోసౌ కాలః - యత్కృతమప్రియం తత్రాహ ॥ వాయోర్వశే మేఘపఙ్క్తిరివ - యస్య వశే సర్వో లోకో వర్తతే స ఏవ కాలః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ అత్యన్తాసమ్భావితమిదమభవదితి విస్మయతే ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర ధర్మసుతాదయస్తత్రాపి విపదిత్యతచ్చిత్రమిత్యర్థః - ఆద్యః కృష్ణశబ్దోఽర్జునపరః - ద్వితీయస్తు భగవత్పరః - తద్విశేషణం సుహృదితి - ధర్మసుతాదీనాం సుహృత్ - శ్రీశబ్దేన కృష్ణస్త్రీ ద్రౌపదీ వివక్షితా ధర్మసుతాదీనామన్యతమ ఏవ సర్వవిపక్షక్షపణక్షమే సతి సమ్భావ్యమానసర్వాపామవస్థానేపి విపదభవదిత్యేతదతిచిత్రమితి - ఇదం సర్వం కాలకృతమేవేతి భావః - సుహృత్కృష్ణ ఇత్యనేన - సుహృదపి కృష్ణః - కాలమేవానువర్తత ఇతి సూచితమ్,, ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ ॥ యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా,, ఇత్యుక్తవిధస్య - తత్రాపి భవతామతీవ సుహృదః - కృష్ణస్యాపి సన్నిమిత్తకర్మోద్బోధక కాలానువర్తిత్వాదేవోపేక్షాసఙ్గతిః నాన్యథేత్యాశయః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ నను యద్వశే లోకస్సకలోపి - శ్రీకృష్ణాయత్తసత్తాదిమాంశ్చ - తద్వర్తి కాలానువృత్త్యా కిమస్య చికీర్షితమిత్యత్రాహ ॥ న హీతి ॥

హేరాజన్ అస్యకృష్ణస్యవిధిత్సితంచికీర్షితం-నకోపిపుమాన్ వేద - అవేద్యత్వేజ్ఞాపకమాహ యద్వీతి॥ యస్య విధిత్సిత
స్య-జిజ్ఞాసయాయుక్తాఃసహితాః-పరిచ్ఛేత్తుంజ్ఞాతుంప్రవృత్తాః-కవయోబ్రహ్మాదయోపి-ముహ్యన్తి ॥౧౬॥ అస్త్వేవం
ప్రకృతేకిమిత్యత ఆహ॥తస్మాదితి॥తస్మాత్సర్వలోకస్యకాలాయత్తసుఖాదిమత్త్వా-త్తత్రాపిదేశ్చకృష్ణాయత్తత్వాత్తత్కృష్ణ
స్యకాలాద్యనువర్తిత్వాచ్చ- హేభరతర్షభ - ఇదంసుఖదుఃఖాదికంసర్వం-దైవతన్త్రం దైవాయత్తం-వ్యవస్యనిశ్చిత్య-
దైవమత్రకాలకర్మాదయోభిమతాః తదనువర్తీచేశ్వరః కృష్ణోవివక్షితః తస్య దైవస్యానువిహితః-తస్యేతికర్తరిషష్ఠీ-తేన
ప్రవర్తితస్త్వం- హేప్రభో హేనాథ-అనాథాఃప్రజాః పాహిపాలయ ॥౧౭॥ ఏవంతమనుశాస్యలోకానుగ్రహా
చ్ఛయాశ్రీకృష్ణయాథాత్మ్యమావేదయన్॥ ఏషఇతి॥ ఏషఃశ్రీకృష్ణః-సాక్షాద్భగవాన్ షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః- ఆద్యోజగత్కా-
రణభూతః - పరమపురుషోనారాయణ-ఏవసన్ మాయయా-లోకంమోహయన్ గూఢఃతిరోభావితస్వకీయవేషః వృష్ణిషు
యాదవేషు-చరతి కశ్చిద్యాదవఇవానుకరోతి ॥౧౮॥ త్వమేవఇమమిత్థంజానాసి- కిమన్యోపీత్యత ఆహ॥ అస్యేతి॥
అస్యకృష్ణస్య-గుహ్యతమమనుభావంమాహాత్మ్యం - హేనృప-భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞః-శివో వేద-తథా దేవర్షి
ర్నారదో భగవాన్ కపిలశ్చ-వేద ॥౧౯॥ శివాదయస్త్వేవంవిదుః త్వంత్వన్యథాజానాసి తథాపినతస్యతత్కృతంవై
షమ్యమస్తీత్యాహ॥యమితిద్వాభ్యామ్॥యంకృష్ణం-మాతులేయంమాతులపుత్రం - ప్రియంప్రీతివిషయంచ-మిత్రంస్వతు
ల్యంచ-సుహృత్తమంమహోపకారకంచ-మన్యసే యంచ-త్వం-సచివంమన్త్రిణంచ కదాచిద్దూతం కదాచిత్సౌహృదా
తిశయాత్సారథిం-చాకరోఃకృతవానసి।తస్యానుభావంభగవాన్ శివో వేదేతిపూర్వేణాన్వయః ॥౨౦॥ యద్యప్యేవంమ
న్యసేఅకరోశ్చ-తత్కృతంసౌహృదసారథ్యాదిక్రియాకృతం-మతివైషమ్యంకదాచిదప్యస్యనవిద్యతే। మతివైషమ్యాభావే

ర్హిచిద్రాజన్పుమాన్వేదవిధిత్సితమ్। యద్విజిజ్ఞాసయాయుక్తాముహ్యన్తికవయోపిహి ॥౧౬॥ తస్మాదిదందై
వతన్త్రంవ్యవస్యభరతర్షభ।తస్యానువిహితోఽనాథా నాథపాహిప్రజాఃప్రభో ॥౧౭॥ ఏషవై భగవా
న్సాక్షాదాద్యోనారాయణఃపుమాన్।మోహయన్మాయయాలోకంగూఢశ్చరతివృష్ణిషు ॥౧౮॥ అస్యానుభా
వంభగవాన్వేదగుహ్యతమంశివః।దేవర్షిర్నారదస్సాక్షాద్భగవాన్కపిలోనృప॥౧౯॥యంమన్యసేమాతులే
యంప్రియంమిత్రంసుహృత్తమమ్।అకరోస్సచివందూతంసౌహృదాదథసారథిమ్॥౨౦॥సర్వాత్మనస్సమదృ
శోహ్యద్వయస్యానహంకృతేః।తత్కృతంమతివైషమ్యంనిరవద్యస్యనక్వచిత్॥౨౧॥తథాప్యేకాన్తభక్తేషుప
శ్యభూపానుకమ్పితమ్।యన్మేఽసూంస్త్యజతస్సాక్షాత్కృష్ణోదర్శనమాగతః ॥౨౨॥భక్త్యావేశ్యమనోయ

హేతుంవదన్ విశినష్టి॥సర్వాత్మనఇతి॥సర్వాత్మనః మాతులేయాదీన్యన్యానస్యసూతంసారథింవపుర్వస్తవాప్యన్తరాత్మ
తయాఅవస్థాయదూతత్వాదికరణాయత్వామచోదయతఇతిభావః॥ అథాప్యనవద్యస్యనియామ్యగతావద్యాసంస్పృష్ట
స్య-తత్రహేతుః అనహంకృతేః దేహాత్మభ్రాన్తిరహితస్య-కిఞ్చ-అద్వయస్యద్వితీయవస్తురహితస్య-స్వవ్యాప్యస్వతన్త్రవ
స్తురహితస్యేత్యర్థః॥ అతఏవ సమదృశః-సర్వమపి ప్రకృతిపురుషాద్యాత్మకముచ్చావచంస్వశరీరతయాస్వనియామ్యత
యాచైకరూపంపశ్యతః-ఉక్తగుణవిపరీతస్యైవహిపుంసో-మతివైషమ్యమితిభావః ॥౨౧॥ సర్వాత్మనఇత్యనేనసర్వ
స్యతత్ప్రీతివిషయత్వమవగతం శరీరంహ్యాత్మనఃప్రీతివిషయం-యద్యపిసర్వంచిదచిదాత్మకంజగచ్ఛరీరభూతంప్రియంకృ
పావిషయంచ-తథాపిక్షేత్రజ్ఞానుజిఘృక్షయా-జగద్వ్యాపారప్రవృత్తస్యస్యవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిపరిహారాయవ్యా
జమాత్రాపేక్షిణస్స్వానువర్తినోనితరాంప్రియాఃకృపావిషయాశ్చేతి-తదేవదర్శయిష్యన్ భక్తస్యముమూర్షోర్మమచక్షుర్వి
షయంగతఇత్యాహ॥తథాపీతి॥యద్యపి-సర్వాత్మాసమదర్శీచ-తథాపి-హేభూప- ఏకాన్తభక్తేషుఅనన్యప్రయోజనభక్తే
షు అనుకమ్పితంఅనుకమ్పాస్యసంజాతేత్యనుకమ్పితః-తారకాదిత్వాదితచ్ ॥ అనుకమ్పాయుక్తం - పశ్యఅవేహి-తత్రలిఙ్గ
మాహ యద్యస్మాత్కృష్ణఃఅసూన్ ప్రాణాన్ త్యజతఃత్యక్తుముద్యుక్తస్య-మమ సాక్షాద్దర్శనంప్రాప్తః ॥౨౨॥ కింత
వతద్దర్శనజంఫలమిత్యత ఆహ॥భక్త్యేతి॥యస్మిన్ భక్త్యామనోనివేశ్య- వాచా-యస్యభగవతోనామమాత్రమేవకీర్తయన్-
కళేబరంత్యజన్-యోగీ-కామకర్మభిః-కామ్యన్తఇతికామాఃశబ్దాదివిషయాః-తైఃతేషాం-నిమిత్తభూతైఃకర్మభిః-పుణ్యపాపా
త్మకైః-కామైఃకర్మభిశ్చేతివా-ముచ్యతేసంసృతిబన్ధాన్ముచ్యతఇత్యర్థః-యచ్ఛబ్దస్య - సకృష్ణఇత్యధ్యాహృతతచ్ఛబ్దవతా
పూర్వేణాన్వయః - సదేవఇత్యుత్తరేణవా-నామకీర్తనమేవ-కామకర్మవిమోచనద్వారానిశ్శ్రేయసఫలకం-కిముసాక్షాద్ద

ష్యామీతిభావః ✻॥౨౩॥✻ యతఏవమతో యావత్ప్రియాణం భగవాన్ప్రతీక్షతామిత్యాప్రార్థయతే॥సదేవ॥యావదిదం కళే బరం-హినోమిత్యజామి-యావచ్ఛరీరం త్యజామీతిభావః| తావత్ప్రసన్నహాసేన-అరుణలోచనాభ్యాం చ ఉల్లసన్ముఖాంబుజం యస్య-సచతుర్భుజో-భగవాన్ కృష్ణః-దేవో-ధ్యానపథః ధ్యానవిషయభూతస్సన్ ప్రతీక్షతాం చక్షుష్పథస్సం ప్రాప్తవేతి-ధ్యానపథోఽపి భవత్విత్యభిప్రాయేణ ధ్యానపథ ఇత్యుక్తం ‹‹యద్వా›› ద్విభుజత్వేన ధ్యానపథో భవత్విత్యభిప్రాయేణాత ఉక్తిః-తత్ర త్వాం ద్విభుజత్వేన చతుష్పథోఽపి-స్వస్య చతుర్భుజత్వేన-చక్షుష్పథ - స్తేనైవరూపేణ ధ్యానపథోఽప్యస్త్వి త్యభిప్రాయేణవా ధ్యానపథశ్చచతుర్భుజ ఇత్యుక్తమ్ ✻ ॥ ౨౪ ॥ ✻ తద్భీష్మవచో నిశమ్య యుధిష్ఠిరశ్శరపఞ్జరే శయానం భీష్మం-ఋషీణాం శృణ్వతాం సతాం-నానావిధాన్ ధర్మానపృచ్ఛత్ ✻ ॥ ౨౫ ॥ ✻ ధర్మాన్విశినష్టి॥పురుషస్వభావః-జ్ఞాతృత్వజ్ఞత్వశక్తత్వాశక్తత్వాదిరూపస్తదనురూపేణ విహితాన్ కర్తవ్యతయా విధిచోదితాన్ యథావర్ణం-యథాశ్రమం-బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమాణాంచ యోగ్యాన్-యోగ్యార్థే యథాశబ్దస్యావ్యయీభావః- వైరాగ్యరాగావ నామకామౌ తావేవోపాధీ-తాభ్యాం-ఆమ్నాతా-నుభయలక్షణాన్ ఉభయవిధాన్-ప్రవృత్తినివృత్తిభేదభిన్నాన్ యథైకస్మైవాగ్నిహోత్రాధికర్మణో-ఽగ్నిహోత్రంజుహుయాత్స్వర్గకామః-యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహుయాత్-ఇతిస్వర్గాధికారజీవనాధికారరూపాభ్యాముపాధిభ్యామేవభేదః- ఏవం వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యాం ప్రవృత్తిరూపత్వేన నివృత్తిరూపత్వేన చామ్నాతాన్-వస్తుత ఏకరూపాన్-వర్ణాశ్రమాదిధర్మానిత్యర్థః ✻॥౨౬॥✻ ఆమ్నాతానిత్యనేన వైదికధర్మానపృచ్ఛదితి సూచితం| తథాస్మార్తధర్మానపృచ్ఛదిత్యభిప్రాయేణాహ॥దానధర్మానితి॥రాజధర్మాః నీతిశాస్త్రోక్తాః-మోక్షధర్మాః

స్మిన్వాచా యన్నామ కీర్తయన్|త్యజన్ కళేబరం యోగీ ముచ్యతే కామకర్మభిః ॥౨౩॥ స దేవదేవో భగవాన్ప్రతీక్షతాం కళేబరం యావదిదం హినోమ్యహమ్ | ప్రసన్నహాసారుణలోచనోల్లసన్ముఖామ్బుజో ధ్యానపథశ్చతుర్భుజః॥౨౪॥సూత ఉవాచ॥ యుధిష్ఠిరస్తదాకర్ణ్య శయానం శరపఞ్జరే|అపృచ్ఛద్వివిధాన్ధర్మానృషీణాం చానుశృణ్వతామ్ ॥ ౨౫ ॥ పురుషస్వభావవిహితాన్ యథావర్ణం యథాశ్రమమ్ | వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యామామ్నాతోభయలక్షణాన్॥౨౬॥ దానధర్మాన్ రాజధర్మాన్మోక్షధర్మాన్విభాగశః|స్త్రీధర్మాన్భగవద్ధర్మాన్సమాసవ్యాసయోగతః॥౨౭॥ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ సహోపాయాన్యథా మునే| నానాఖ్యానేతిహాసేషు వర్ణయామాస తత్త్వవిత్॥ ౨౮ ॥ధర్మం ప్రవదతస్తస్య స కాలః ప్రత్యుపస్థితః| యో యోగినశ్ఛన్దమృత్యోర్వాఞ్ఛితస్తూత్తరాయణః ॥౨౯॥ తదోపసంహృత్య గిరస్సహస్రణీర్విముక్తసఙ్గం మన ఆదిపూరుషే| కృష్ణే లసత్పీతపటే చతుర్భుజే పురస్స్థితేఽమీలితదృగ్వ్యధారయత్॥౩౦॥ విశుద్ధయా ధారణయా హతాశుభస్తదీక్షయైవాశుగ

పఞ్చరాత్రాదితన్త్రోక్తాః - తత్రాప్యవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ పురుషస్వభావభేదాభిప్రాయేణ చ విభాగశ ఇత్యుక్తమ్-భగవద్ధర్మాస్తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదయః సమాసవ్యాసయోగతః సంక్షేపవిస్తారాభ్యాం యుక్తాః శాస్త్రేషు ప్రతిపాద్యతయోక్తసమాసవ్యాసయోగాం-సార్వవిభక్తికస్తసిః-సమాసవ్యాసయోగాన్ ‹‹యద్వా›› సమాసవ్యాసయోగాత్ సంక్షేపయోగాద్విస్తరయోగాచ్చాపృచ్ఛత్ సంక్షిప్తత్వేన విస్తృతత్వేనచాపృచ్ఛదిత్యర్థః ✻॥౨౭॥✻ ద్వితీయాన్తానాం వర్ణయామాసేత్యుత్తరత్రాన్వయః-హే మునే-సహోపాయాః ససాధనాః ధర్మార్థకామమోక్షానపి-యథావన్నానావిధవ్యాఖ్యానేతిహాసేషు చ, యస్తత్త్వం, తద్విత్, భీష్మో వర్ణయామాస ✻॥౨౮॥✻ ఏవం పృష్టాన్ ధర్మాన్, ప్రవదతః- యోగినః-ఛన్దమృత్యోః స్వచ్ఛన్దానుసారిమృత్యోర్యస్య తథా-భీష్మస్య, యో వాఞ్ఛిత, ఉత్తరాయణః- సకాలః-ప్రత్యుపస్థిత ‹‹యద్వా›› తస్య సకాలః ప్రత్యుపస్థితః, యః ఛన్దమృత్యోర్యోగినః, వాఞ్ఛితః, సచాధికః, ఉత్తరాయణ ఇతివాన్వయః ✻ ॥౨౯॥ ✻ తదేతి॥ యదా సకాలః ప్రత్యుపస్థితః, తదా-సహస్రణీః సహస్రాణాం కురుపాణ్డవాదిరూపాణాం నాయకః, సహస్రం స్వవంశ్యానాం నయతి సద్గతిం ప్రాపయతీతి వా-సభీష్మః గిరః ఉపసంహృత్య విరమ్య, ముక్తః సఙ్గో దేహతదనుబన్ధ్యాదిసఙ్గో యస్య, తన్మనః-పురఃస్థితే లసన్పీతే పీతాంశుకే పటో యస్య, తస్మిన్ కృష్ణే-వ్యధారయత్, కథం భూతః- నిమీలితే దృశౌ దృష్టీ యేనసః, నిమేషణమప్యకుర్వన్ కృష్ణమేవ పశ్యన్-తద్విగ్రహధ్యానైకప్రవణం చిత్తమకరోదిత్యర్థః ✻॥౩౦॥✻ విశుద్ధయా ధారణయా భగవద్విగ్రహానుధ్యానాత్మికయా, హతం నిరస్తం అశుభం భగవత్ప్రాప్తివిలమ్బావహం ప్రారబ్ధం యస్య, తదీక్షయైవ భగవద్దర్శనేనైవ-ఆశు-గతా నిరస్తా ఆయుధప్రహారజా వ్యథా యస్య-నివృత్తాః సర్వేషామిన్ద్రియాణాం వృత్తయో విభ్ర

వః దేహాత్మాదిభ్రమశ్చ యస్య సః, భీష్మః జన్యం శరీరం, విసృజన్ జనార్దనం తుష్టావ ॥౩౧॥ స్తుతిమేవాహ ॥ ఇతీత్యాదిభి
రేకాదశభిః ॥ తావత్ పరమవ్యోమస్థం వేదాన్తవేద్యం దివ్యాత్మస్వరూపం ప్రకృతావతారరూపం తత్ప్రియో జనం చానుస
న్ధాయ తస్మిన్ స్వమతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ-మమ, మతిః భగవతి-వితృష్ణా-అనలం-బుద్ధి
రహితా సతీ-ఉపకల్పితా ప్రతిష్ఠితా భవతు ॥ యద్వా ॥ ఇతి ఇత్థం, మతిః వితృష్ణా-ఇతి యస్మాత్ తస్మాత్ భగవత్యుపకల్పితా,
భవత్విత్యర్థః, కథంభూతే-సాత్వతపుఙ్గవే సాత్వతానాం యాదవానాం పుఙ్గవే శ్రేష్ఠే, భాగవతానాం-నాయకే వా-విభూ
మ్ని విలక్షణే భూమ్ని, వాగాదిభ్యః ప్రాగ్భూమశబ్దవాచ్యాత్ జీవాచ్చ విలక్షణే-అపరిచ్ఛిన్నే భూమశబ్దవాచ్య ఇత్యర్థః, భూమా
త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యః యో వై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖమస్తీ, తి హి శ్రూయతే, తదాహ, స్వసుఖముపగతే ఇతి స్వం స్వా
భావికం-సుఖం, ఉపగతవతి-అపరిచ్ఛిన్న స్వాభావికానన్దశాలినీత్యర్థః, క్వచిద్దేశే-విహర్తుం-ప్రకృతిం విగ్రహం, ముపే
యుషి, యద్భవప్రవాహః యస్మాత్ భవప్రవాహః సంసారప్రవాహో-భవతి-యత్సంకల్పమూలా క్షేత్రజ్ఞానాం సంసా
రప్రవృత్తిస్తస్మిన్నిత్యర్థః ॥౩౨॥ ప్రకృతం రూపమనుభూయ మతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ త్రిభువనకమనమితి ॥ త్రిభువ
నకమనం త్రిభువనకమనీయం-తద్వపుః-దధానే-విజయసఖే అర్జునసఖే-శ్రీకృష్ణే-అనవద్యా నిర్దుష్టా-అనన్యప్రయోజనేతి
యావత్-మమ రతిః అనురాగోఽస్తు-కథంభూతం వపుః-తమాలస్యేవ వర్ణో నీలో యస్య-రవేః కరః కిరణః సముదాయ ఇవ గౌ
రం వరం చామ్బరం యస్మిన్-అలకకులైః కున్తలజాలైః ఆవృతమాననాబ్జం యస్య తథాభూతం ॥౩౩॥ యుద్ధదశావ
స్థితమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ యుధీతి ॥ కృష్ణే భగవతి-మమ ఆత్మా మనః, అస్తు-ప్రవిశతు-కథంభూతే యుధి యుద్ధే తు
రగరజోభిః అశ్వఖురోత్థితరజోభిః-విధూమ్రైః ధూసరితైః-విష్వక్ విలమ్బమానైః-కచైః అలకైః-లులితైః స్రస్తైః శ్రమవారి

తాయుధవ్యథః ॥ నివృత్తసర్వేన్ద్రియవృత్తివిభ్రమస్తుష్టావ జన్యం విసృజన్ జనార్దనమ్ ॥౩౧॥ శ్రీభీష్మ ఉవాచ ॥
ఇతి మతిరుపకల్పితా వితృష్ణా భగవతి సాత్వతపుఙ్గవే విభూమ్ని । స్వసుఖముపగతే క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిము
పేయుషి యద్భవప్రవాహః ॥౩౨॥ త్రిభువనకమనం తమాలవర్ణం రవికరగౌరవరామ్బరం దధానే । వపురలక
కులావృతాననాబ్జం విజయసఖే రతిరస్తు మేఽనవద్యా ॥౩౩॥ యుధి తురగరజోవిధూమ్రవిష్వక్కచలులితశ్ర
మవార్యలఙ్కృతాస్యే । మమ నిశితశరైర్విభిద్యమానత్వచి విలసత్కవచేఽస్తు కృష్ణ ఆత్మా ॥౩౪॥ సపది సఖివ
చో నిశమ్య మధ్యే నిజపరయోర్బలయో రథం నివేశ్య । స్థితవతి పరసైనికాయురక్ష్ణా హృతవతి పార్థసఖే రతి
ర్మమాస్తు ॥౩౫॥ వ్యవహితపృతనాముఖం నిరీక్ష్య స్వజనవధాద్విముఖస్య దోషబుద్ధ్యా । కుమతిమహరదాత్మ
విద్యయా యశ్చరణరతిః పరమస్య తస్య మేఽస్తు ॥౩౬॥ స్వనిగమమపహాయ మత్ప్రతిజ్ఞామృతమధికర్తుమవ

భిః శ్రమస్వేదబిన్దుభిః-అలంకృతమాస్యం యస్య, నిశితైః శరైర్విభిద్యమానా త్వక్ యస్య, అత ఏవ-విలసన్-క్షతజేన విలస
త్-కవచో యస్మిన్ ॥౩౪॥ యుద్ధప్రారమ్భదశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ సపదీ యుద్ధప్రారమ్భసమయే-
సఖ్యురర్జునస్య వచః, సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత ॥ యావదేతాన్నిరీక్షేఽహం యోద్ధుకామానవస్థితాన్,
నిత్యాదిరూపం వచో నిశమ్య నిజపరయోః పాణ్డవకౌరవయోర్బలయోః, మధ్యే రథం నివేశ్య స్థాపయిత్వా-స్థితవతి అక్ష్ణైవ దృ
ష్టిమాత్రేణైవ, పరసైనికానామాయుః హృతవతి, పార్థస్యార్జునస్య సఖా తస్మిన్ మమ రతిరస్తు ॥౩౫॥ గీతోపనిషదుప
దేశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ వ్యవహితేతి ॥ వ్యవహితాయాః నాతిదూరస్థాయాః పృతనాయాః శత్రుసేనా
యాః ముఖం పురోభాగం, అవలోక్య-దోషబుద్ధ్యా-స్వజనవధాద్విముఖస్య-అర్జునస్యేతి విశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం, కుమ
తిం, దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణే, త్యాదినా తేనైవ ఆవిష్కృతాం బన్ధుహత్యయా పాపమాశఙ్కమానాం కుమతిం, ఆత్మవి
ద్యయా గీతోపనిషదుపదేశేన యోఽపహృతవాన్, తస్య, పరమస్య, పరో మా యస్మాత్ స పరమః, సర్వాభ్యధికస్య-భగవ
తశ్చరణయోః రతిర్మమాస్తు ॥౩౬॥ జిఘాంసయా స్వస్యోపర్యాధావనదశాయామవస్థితం రూపమనుసన్దధానస్తమే
వ తత్ప్రీత్యా ప్రాయమభ్యవస్యతి ॥ స్వనిగమమిత్యాది శ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ఆతతాయినః ప్రహారతో, మే మమ, తావత్
శితైః విశిఖైర్బాణైః క్షతస్తాడితః, అత ఏవ-విశీర్ణః శిథిలో దంశః కవచో యస్య సః, క్షతజేన రుధిరేణ పరిప్లుతః వ్యాప్తగాత్ర
స్సన్-స్వనిగమం, ఆయుధం న గృహ్ణామీతి స్వప్రతిజ్ఞాం, అపహాయ ఆయుధం గ్రాహయామీత్యేవం విధాం మత్ప్రతిజ్ఞాం, ఋతం
సత్యం, కర్తుం, స్వప్రతిజ్ఞామపేక్ష్య భక్తప్రతిజ్ఞామేవ యథార్థం కర్తుమిత్యర్థః ॥ రథస్థః, స్తతోఽవప్లుతః, ధృతః రథచర
ణః సుదర్శనాఖ్యం చక్రం యేన సః, చలన్తీ గౌః భూమిర్యస్మాత్, భూమిం చాలయన్, గతం గచ్ఛతు హరీ యథా యస్య సః, ఇభం గ

జఘాన హన్తుం, హరిః సింహ ఇవ, బలాన్మద్వధార్థం, అభిససార మదభిముఖమాగతవాన్ - స ముకున్దో మోక్షదో భగవాన్మమ, గతిః స్వప్రాప్త్యుపాయో భవతు ❋ ॥ ౩౭॥ ౩౮ ॥ ❋ సారథ్యదశావస్థితం రూపమనుసన్ధాయ - తస్మిన్ రతిర్ధారయం ప్రార్థయతే విజయరథకుటుమ్బ ఇతి ॥ విజయస్యార్జునస్య రథః కుటుమ్బః కుటుమ్బవద్రక్షణీయో యస్య, ఆత్తం తోత్రం వేత్రం యేన ధృతా హయానామశ్వానాం రశ్మయః ప్రగ్రహా యేన - తస్మిన్, తచ్ఛ్రియా తోత్రహయరశ్మిగ్రహణజశోభయా, ఈక్షణీయే అతీవేక్షితుమర్హే, భగవతి, ముమూర్షోర్మర్తుమిచ్ఛతః, మమ రతిరస్తు, ద్వంద్వయుద్ధే, యం నిరీక్ష్య, మహతా, స్వైచ - స్వరూపం స్వాభావికం రూపం, అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం రూపం, ముక్తిమితి యావత్, గతాః ప్రాప్తాః తస్మిన్ భగవతి రత్యన్వయః, సరూపమితి పాఠే ''సమానరూపం సాధర్మ్యమితి యావత్ ❋ ॥ ౩౯॥ ❋ న కేవలం తం నిరీక్ష్య యుద్ధే హతా ఏవ స్వరూపం గతాః, అపితు, తత్కర్మేణ తమనువర్తమానా అపీత్యాహ॥ లలితేతి॥ లలితయా సున్దరయా గత్యా విలాసేన, వల్గుహాసేన సున్దరతరహాసేన మన్దస్మితేన, ప్రణయనిరీక్షణేన చ, కల్పితః, ఉరుః, అధికః మానః బహుమానః యాసాం తాః, గోపవధ్వః, ఉన్మదన ఉద్రిక్తకామేన, అన్ధాః, స్వపరవివేకరహితాః, కృష్ణం సామాన్యం మన్యమానా ఇత్యర్థః, అత ఏవ, కృతం భగవత్కృతం, చేష్టితం, భగవచ్చేష్టితం, పూతనానిరాసాదికమితి యావత్, అనుకృతవత్యః అనుకుర్వత్యస్సత్యః, ఏవం చ, స్ఫుటీభవిష్యతి, యస్య ప్రకృతిం స్వభావం సాధర్మ్యం - అగన్ - ఆగమన్ - కిలేతి ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే, తస్మిన్ భగవతి రతిరస్త్వితి పూర్వేణాన్వయః ❋ ॥ ౪౦॥ ❋ యుధిష్ఠిరరాజసూయసభాస్థం రూపమనుసన్ధాయ తస్య స్వచక్షుర్విషయతాం ప్రార్థయతే॥ మునీతి॥ యుధిష్ఠిరరాజసూయే, మునీనాం గణైః, నృపశ్రేష్ఠైశ్చ, సంకులే, అన్తస్సదసి సభామధ్యే, యః, ఏషాం యుధిష్ఠిరకృతిం మునిగణాద్యభిమతం చార్హణం, అగ్రపూజాదికం, ముపపేదే ప్రాప్తః, ఏష ఈక్షణీయో మదన్తరాత్మా, కృష్ణః, మమ దృశి, గోచరో దృష్టివిషయస్సన్, ఆవిర్భవతు, యావత్తనుత్యాగమవతిష్ఠత్వితి భావః॥ యద్వా॥ ఆవిరాత్మా

ప్లుతో రథస్థః। ధృతరథచరణోఽభ్యయాచ్చలద్గుర్హరిరివ హన్తుమిభం గతోత్తరీయః॥ ౩౭॥ శితవిశిఖహతో విశీర్ణదంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే। ప్రసభమభిససార మద్వధార్థం స భవతు మే భగవాన్ గతిర్ముకున్దః॥ ౩౮ ॥ విజయరథకుటుమ్బ ఆత్తతోత్రే ధృతహయరశ్మిని తచ్ఛ్రియేక్షణీయే। భగవతి రతిరస్తు మే ముమూర్షోర్యమిహ నిరీక్ష్య హతా గతాః స్వరూపమ్ ॥ ౩౯ ॥ లలితగతివిలాసవల్గుహాసప్రణయనిరీక్షణకల్పితోరుమానాః। కృతమనుకృతవత్య ఉన్మదాన్ధాః ప్రకృతిమగన్ కిల యస్య గోపవధ్వః॥ ౪౦ ॥ మునిగణనృపవర్యసంకులేఽన్తస్సదసి యుధిష్ఠిరరాజసూయ ఏషామ్। అర్హణముపపేద ఈక్షణీయో మమ దృశిగోచర ఏష ఆవిరాత్మా॥ ౪౧॥ తమిమమహమజం శరీరభాజాం హృది హృది ధిష్ఠితమాత్మకల్పితానామ్। ప్రతిదృశమివ నైకధార్కమేకం స

ప్రకాశస్వరూపః, దృశిగోచరోఽస్త్విత్యన్వయః ❋ ॥ ౪౧॥ ❋ అథ సర్వాన్తరాత్మానమనుసన్ధాయ ఉక్తవిధం భగవన్తం ప్రాప్తోఽస్మీత్యాహ॥ తమితి॥ తం ఉక్తవిధం ఆత్మనా, భగవతా స్వేనైవ, తత్తత్కర్మానురూపం, కల్పితానాం, దేహభాజాం, హృది హృది ప్రతిహృదయం, వస్తుత - ఏకమేవ, ప్రతిదృశం, నైకధా అనేకధావస్థితం, అర్కం సూర్యమివ, ధిష్ఠితమధిష్ఠితం సమధిగతోఽస్మి సంప్రాప్తోఽస్మి, కథం భూతః - విధూతః భేదమోహః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుభేదజ్ఞానాత్మకో మోహః, ఏకరూపే ఆత్మని, దేవమనుష్యాదిభేదమోహశ్చ, యస్య, తథా భూతః, యథా దివిష్ఠస్సూర్యః ఏక ఏవ సన్ - ప్రతిదృశం, దృశా దృశా, వారిగతేనాపి నయనేనాత్మాభిముఖం జలాదావాభాసమానః, జలాదిగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషాగోచరః, వ్యాప్యవస్తుగతదోషసఙ్గరహితోఽర్కం, స్తమివ హృది ధిష్ఠితమితి దృష్టాన్తార్థః, అన్యథా అర్కదృష్టాన్తో న ఘటతే అతో యం నిర్దోషత్వే దృష్టాన్తః ''వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయసామఞ్జస్యాదేవం దర్శనాచ్చ'', ఇతి సూత్రితం, తత్ర హి ''న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలిఙ్గం, మిత్యనేన పృథివ్యాదిష్వన్తరాత్మతయావస్థితస్యాపి పరమాత్మనోఽనిరస్తనిఖిలదోషత్వసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వరూపోభయలిఙ్గశ్రవణాత్పృథివ్యాదిగతదోషసంస్పర్శాభావ, మభిధాయ ''అత ఏవ చోపమా సూర్యకాదివ'', దిత్యనేన యతో నానావిధేషు స్థానేషు స్థితస్యాపి, పరస్య బ్రహ్మణో, న తత్ప్రయుక్తదోషభాక్త్వం, మత ఏవ, జలదర్పణాదిప్రతిబిమ్బితసూర్యాదివత్, పరమాత్మా తత్ర తత్రావస్థితోఽపి, నిర్దోష ఇతి, శాస్త్రే ఉపమా క్రియతే, ''ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్। తథాత్మైకోఽప్యనేకస్థో జలాధారేష్వివాంశుమాన్॥ ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూతే వ్యవస్థితః॥ ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచన్ద్రవ'', దిత్యాదిష్వి''త్యభిధాయ - పునః, అమ్బువదగ్రహణాత్తు న తథాత్వ'', మిత్యనేన సూత్రేణ అమ్బుదర్పణాదిషు యథా సూర్యముఖాదయో గృహ్యన్తే, న తథా, పృథివ్యాదిషు స్థానేషు పర

౩౯॥ శ్లో॥ పా ❋ గతాస్స్వరూపమ్.

మాత్మా గృహ్యతే, అయమ్భావః యథా - సూర్యాదయో భాస్వన్తస్తత్ర తత్ర స్థా ఇవ గృహ్యన్తే, న పరమార్థతస్తత్ర తత్ర స్థాః, ఇహ తు, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యోఽప్సు తిష్ఠన్ - య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యేవమాదినా, పరమార్థత ఏవ, పరమాత్మా, పృథివ్యాదిషు స్థితో, గృహ్యతే, అతస్సూర్యాదేరమ్బుదర్పణాదిప్రయుక్తదోషాననుషఙ్గస్తత్ర తత్ర స్థిత్యభావాదేవ, అతో, న తద్దృష్టాన్తికస్య న దృష్టాన్తతుల్యత్వమితి పరిచోద్య, వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమిత్యాది సూత్రేణ, పృథివ్యాదిస్థానాన్తర్భావాత్ స్థానినః, పరస్య బ్రహ్మణః, స్వరూపతో గుణతశ్చ, పృథివ్యాదిస్థానగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషానాక్తత్వమాత్రం, సూర్యాదిదృష్టాన్తేన నిరస్యతే కరమిత్యవగమ్యతే, ఉభయసామఞ్జస్యాదేవం, ఉభయదృష్టాన్తసామఞ్జస్యాదేవమితి నిశ్చీయతే, ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథక్ భవేత్ ॥ జలాధారేష్వివాంశుమాన్ ॥ ఇతి దోషవత్స్వనేకేషు, వస్తుతోఽవస్థితస్యాకాశస్య, వస్తుతోఽనవస్థితస్యాంశుమతశ్చోభయస్య దృష్టాన్తస్యోపాదానం హి పరమాత్మనః పృథివ్యాదిగతదోషాభాక్త్వసిద్ధ్యర్థమాత్రే ప్రతిపాద్యే సమఞ్జసం భవతి ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధిహ్రాసభాక్షు, పృథక్ పృథక్ సంయుజ్యమానస్యాకాశం వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్నస్పృశ్యతే యథా జలాధారేషు విషమేషు - దృశ్యమానోఽపి అంశుమాన్ తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్నస్పృశ్యతే తథాయం - పరమాత్మా - పృథివ్యాదిషు నానాకారేషు అచేతనేషు చేతనేషు చ స్థితః తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషైరసంస్పృష్టః సర్వత్ర వర్తమానోఽపి ఏక ఏవాస్పృష్టదోషగన్ధః కల్యాణగుణాకర ఏవ - యథా జలాదిషు వస్తుతోఽనవస్థితస్యాప్యంశుమతో హేత్వభావాజ్జలాదిదోషానభిష్వఙ్గస్తథా పృథివ్యాదిష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో, దోషప్రత్యనీకాకారతయా - దోషహేత్వభావాన్న దోషగన్ధ ఇతి భాషితమ్ ॥ ౪౨ ॥ ఇత్థం భగవతి కృష్ణే పరమాత్మని మనోవాగ్దృష్టీనాం వృత్తిభిర్వ్యాపారైరాత్మానం ప్రత్యగాత్మానమావేశ్య, తేన సంయుక్తమనుసన్ధాయేత్యర్థః సమ్భి

సమధిగతోఽస్మి విధూతభేదమోహః ॥ ౪౨ ॥ సూత ఉవాచ ॥ కృష్ణ ఏవం భగవతి మనోవాగ్దృష్టివృత్తిభిః । ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య సోఽన్తశ్శ్వాస ఉపారమత్ ॥ ౪౩ ॥ సమ్పద్యమానమాజ్ఞాయ భీష్మం బ్రహ్మణి నిష్కలే । సర్వే బభూవుస్తే తూష్ణీం వయాంసీవ దినాత్యయే ॥ ౪౪ ॥ తత్ర దున్దుభయో నేదుర్దేవమానవవాదితాః । శశంసుస్సాధవో రాజ్ఞాం ఖాత్పేతుః పుష్పవృష్టయః ॥ ౪౫ ॥ తస్య నిర్హరణాదీని సమ్పరేతస్య భార్గవ । యుధిష్ఠిరః కారయిత్వా ముహూర్తం దుఃఖితోఽభవత్ ॥ ౪౬ ॥ తుష్టువుర్మునయో హృష్టాః కృష్ణం తద్గుహ్యనామభిః । తతస్తే కృష్ణహృదయాః స్వాశ్రమాన్ ప్రయయుః పునః ॥ ౪౭ ॥ తతో యుధిష్ఠిరో గత్వా సహకృష్ణో గజాహ్వయమ్ । పితరం సాన్త్వయామాస గాన్ధారీం చ తపస్వినీమ్ ॥ ౪౮ ॥ పిత్రా చానుమతో రాజా వాసుదేవానుమోదితః । చకార రాజ్యం ధర్మేణ పితృపైతామహం విభుః ॥ ౪౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః ॥

శౌనక ఉవాచ ॥ హత్వా స్వరిక్థస్పృధ ఆతతాయినో యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః । సహానుజైః

ష్టః - అన్తశ్శ్వాసః అన్తర్లీనః ప్రాణవాయుర్యస్య - స తథాభూతః, ఉపారమత్, శరీరం విహాయార్చిరాదినా గత్వా పరమపురుషం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ తం చ భీష్మం - నిష్కలే నిర్దోషే - బ్రహ్మణి - సమ్పద్యమానం, సర్వోపాధివిధూననపూర్వకం బ్రహ్మ ప్రాప్నువన్తం, ప్రత్యభిజ్ఞాయ - సర్వే తత్రత్యాః, తూష్ణీం బభూవుః, యథా, దినాత్యయే రాత్రౌ, వయాంసి పక్షిణస్తద్వత్ ॥ ౪౪ ॥ తత్ర తదా దేవైర్మానవైశ్చ వాదితా దున్దుభయో నేదుః దధ్వనుః సాధవో భాగవతాః, శశంసుః - అహో భీష్మస్య భాగ్యం మాహాత్మ్యం చానితరసాధారణమితి తుష్టువుః, రాజ్ఞాం పుష్పవృష్టయః రాజర్షిం కారితాః పుష్పవృష్టయః, ఖాత్ ఆకాశాత్, పేతుః పతితవత్యః ॥ ౪౫ ॥ హే భార్గవ, సమ్పరేతస్య పరలోకం ప్రాప్తస్య, భీష్మస్య నిర్హరణాదీని దాహాదికర్మాణి, కారయిత్వా, యుధిష్ఠిరః - ముహూర్తం - దుఃఖితో బభూవ ॥ ౪౬ ॥ తథా మునయో హృష్టాః కృష్ణం - తస్య కృష్ణస్య గుహ్యం స్వరూపరూపయాథాత్మ్యం వేదాన్తవేద్యం - తత్ప్రకాశకైర్నామభిః, తుష్టువుః, తతస్తే మునయః కృష్ణ ఏవ హృదయం యేషాం - తథాభూతాః పునరాశ్రమాన్ ప్రయయుః ॥ ౪౭ ॥ తతః కృష్ణేన సహితో యుధిష్ఠిరో - హస్తినపురం - గత్వా - పితరం ధృతరాష్ట్రం - తపస్వినీం పతివ్రతాం గాన్ధారీం చ సాన్త్వయామాస ॥ ౪౮ ॥ తతః పిత్రా ధృతరాష్ట్రేణానుజ్ఞాతో - వాసుదేవేన భగవతాఽనుమోదితశ్చ, విభుర్యుధిష్ఠిరః - పితృక్రమప్రాప్తం రాజ్యం - ధర్మేణ చకార, శశాస ॥ ౪౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః ॥

ధర్మేణ రాజ్యం చకారేత్యుక్తం - తదేవ విస్తరతో బుభుత్సురుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి శౌనకః ॥ హత్వేతి ॥ స్వరిక్థ

౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ స్వరిక్థస్పృధ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ గృపిష గో

స్పృహః స్వదాయలిప్సూన్ - స్పృధ ఇతి పాఠే స ఏవార్థః - హకారాగస్త్యదకార ఆర్షః అత ఏవాతతాయినో, దుర్యోధనాదీన్ హత్వా, ప్రత్యవరుద్ధం ప్రత్యధిగతం ప్రతిప్రాప్తం, భోజనం రాజ్యం - యేన - సధర్మభృతాం వరిష్ఠో, యుధిష్ఠిరః, గవిష్ఠిర ఇతి పాఠే, గవి వచసి స్థిరో - యుధిష్ఠిరః - అనుజైః భీమాదిభిస్సహ, కథం ప్రవృత్తః - రాజ్యశాసన ఇతి శేషః తతో రాజ్యశాసనానన్తరం కిమకార్షీదితి ప్రశ్నద్వయమ్ ॥౧॥ తత్ర తావత్కథం ప్రవృత్త ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరం వివక్షుస్తదుపోద్ఘాతతయా భగవతః కృతకృత్యత్వమాహ॥ వంశమితి॥ వంశదవాగ్నినా వేణువనసఙ్ఘర్షణజదవాగ్నితుల్యేన కులకలహేన - దగ్ధం వినష్టం - కురోర్వంశం సంరోహయిత్వా పరీక్షిద్రూపేణోత్పాద్య, భవభావనః - భవాన్ జగత్ భావయతి వర్ధయతీతి భవభావనః - హేతుగర్భమిదం - భవభావనత్వాత్ సంరోహయిత్వా - హరిరీశ్వరః శ్రీకృష్ణో యుధిష్ఠిరం నిజే రాజ్యే నివేశయిత్వా - ప్రీతమనా బభూవ - కృతకృత్యత్వాదితి భావః ॥౨॥ ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ నిశమ్యేతి చతుర్భిః ॥ భీష్మోక్తమచ్యుతోక్తం చ నిశమ్య ప్రవృత్తేన సుప్రతిష్ఠితేన - విజ్ఞానేన - దేహాత్మవివేకాదిరూపేణ, విధూతః నిరస్తః విభ్రమో దేహాత్మాభిభ్రమో యస్య అనుజైర్భీమాదిభిరనువర్తితో - యుధిష్ఠిరః ఇన్ద్ర ఇవ - అచ్యుత ఏవాశ్రయో యస్య - అచ్యుతమాశ్రయతే సేవతే భజత ఇతి వా - తథాభూతః - పరిధ్యుపాన్తాం దిగన్తావధిం, చతుస్సముద్రాన్తాం, పృథివీం శశాస ॥ ౩ ॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞి త్వేతత్కాలమిత్యాదిపూర్వోక్తశ్లోకద్వయేఽప్యపకర్షణీయం అజాతశత్రౌ యుధిష్ఠిరే రాజ్ఞి సతి - పర్జన్యః కామం యథేష్టం - వవర్ష - సర్వాన్కామాన్ దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి తథా - మహ్యభూత్, గావః పయసా క్షీరేణ, ఊధస్వతీః ఊధస్వత్యః, భూమ్న్యత్ర మతుప్, పృథూధస ఇత్యర్థః -

ప్రత్యవరుద్ధభోజనః కథం ప్రవృత్తః కిమకార్షీత్తతః ॥౧॥ సూత ఉవాచ॥ వంశం కురోర్వంశదవాగ్నినిర్హృతం సంరోహయిత్వా భవభావనో హరిః। నివేశయిత్వా నిజరాజ్య ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరం ప్రీతమనా బభూవ హ॥౨॥ నిశమ్య భీష్మోక్తమథాచ్యుతోక్తం ప్రవృత్తవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః। శశాస గామిన్ద్ర ఇవాచ్యుతాశ్రయః పరిధ్యుపాన్తామనుజానువర్తితః॥౩॥ కామం వవర్ష పర్జన్యః సర్వకామదుఘా మహీ। సిషిచుస్స్మ వ్రజాన్గావః పయసోధస్వతీర్ముదా॥౪॥ నద్యస్సముద్రా గిరయస్సవనస్పతివీరుధః। ఫలన్త్యోషధయస్సర్వాః కామమన్వృతు తస్య వై ॥౫॥ నాధయో వ్యాధయః క్లేశా దైవభూతాత్మహేతవః। అజాతశత్రావభవన్ జన్తూనాం రాజ్ఞి కర్హిచిత్ ॥౬॥ ఉషిత్వా హాస్తినపురే మాసాన్కతిపయాన్హరిః। సుహృదాం చ విశోకాయ స్వసుశ్చ ప్రియకామ్యయా॥౭॥ ఆమన్త్ర్య చాభ్యనుజ్ఞాతః పరిష్వజ్యాభివాద్య తమ్। ఆరురోహ రథం కైశ్చిత్పరిష్వక్తోఽభివాదితః॥౮॥ సుభద్రా ద్రౌపదీ కున్తీ విరాటతనయా తథా। గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రశ్చ యుయుత్సుర్గౌతమో యమౌ॥౯॥ వృకోదరశ్చ ధౌమ్యశ్చ స్త్రియో మాత్స్యసుతాదయః। న సేహిరే విముహ్యన్తో విరహం శార్ఙ్గధన్వనః॥౧౦॥ సత్సఙ్గాన్ముక్తదుస్సఙ్గో హాతుం నోత్సహతే బుధః। కీర్త్యమానం యశో యస్య సకృదాకర్ణ్య రోచనమ్ ॥ ౧౧ ॥ తస్మిన్న్యస్తధియః పార్థాస్సహేరన్విరహం కథమ్। దర్శనస్పర్శసంలాపశయనాసనభోజనైః ॥౧౨॥ సర్వే తేఽనిమి

ముదా వ్రజాన్ వ్రజస్థాన్, ప్రతి, సిషిచుః క్షీరం దుదుహుః ॥౪॥ తస్య యుధిష్ఠిరస్య సంబన్ధిన్యః, నద్యాదయః, స్వధర్మాన్ సఞ్చక్రురితి శేషః, వనస్పతిభిః, వీరుద్భిశ్చ, సహితాః - సర్వా ఓషధయః, అన్వృతు, ఋత్వనుకూలం, ఫలన్తి ఫలం బభుః ॥ ౫ ॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞి సతి, జన్తూనాం ప్రాణినాం, కదాచిదాధయో మానసికా, వ్యాధయో దైహికాశ్చ, క్లేశాః - తానేవాహ - దైవభూతాత్మహేతవః, ఆధిదైవికా, ఆధిభౌతికా, ఆధ్యాత్మికా - నాభవన్ ॥౬॥ కిమకార్షీత్తత ఇత్యస్యోత్తరం వివక్షిష్యన్ పూర్వప్రస్తుతస్య నివృత్తప్రయాణస్య భగవతో వృత్తాన్తమాహ ॥ ఉషిత్వేత్యాదినా యావదేకాదశాధ్యాయపరిసమాప్తి॥ సుహృదాం యుధిష్ఠిరాదీనాం - విశోకాయ - శోకాభావాయ - స్వసుః స్వభగిన్యాః సుభద్రాయాః - ప్రియకామ్యయా చ హాస్తినపురే - కతిపయాన్మాసానుషిత్వాఽవస్థాయ ॥ ౭ ॥ తం యుధిష్ఠిరమామన్త్ర్య పృష్ట్వా తేనాభ్యనుజ్ఞాతః - తం పరిష్వజ్యాభివాద్య చ - కైశ్చిన్న్యూనవయస్కైః పరిష్వక్తః ఆలిఙ్గితః - అభివాదితశ్చ - హరిః కృష్ణో - రథమారురోహ ॥ ౮ ॥ తదా సుభద్రాప్రభృతయః - విముహ్యన్తో మోహం గతాః - శార్ఙ్గధన్వనః కృష్ణస్య - విరహం విశ్లేషం - న సేహిరే నాసహన్త ॥౯॥౧౦॥ యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహ॥ సత్సఙ్గాదితి ద్వాభ్యామ్॥ సతాం సాధూనాం - సఙ్గాద్ధేతోః - ముక్తః దుస్సఙ్గః దురాత్మసఙ్గో యేన - స బుధః పుమాన్ - యస్య - రోచనం రుచికరం - కీర్త్యమానం - యశ ఏవ - సకృదాకర్ణ్య - హాతుం నోత్సహతే ॥ ౧౧ ॥ తస్మిన్ భగవతి - కృష్ణే దర్శనాదిభిర్న్యస్తా ధీర్యేషాం తే - పార్థాః - తస్య విరహం - కథం సహేరన్ న సహేరన్నేవేత్యర్థః ॥౧౨॥ తే పార్థాదయస్సర్వే స్నేహాచ్చ సంబన్ధాచ్చ తమోస్సమాహార - తస్మాత్ - స్నేహాత్ శరీరగం

బన్ధాచ్చ - అనుద్రుతం అనుస్మృతం చేతో యేషాం తథాభూతాస్సన్తో - ఽనిమిషైర్నిమేషరహితైః - రనన్యపరైః రక్షైరక్షిభిః అత్ర శబ్దః ఇన్ద్రియవాచ్యనౌచిత్యాచ్చక్షుః పరం - తమేవ వీక్షన్తః తత్ర తత్ర చేలుః పరిబభ్రముః ॥౧౩॥ తి హాబాన్ధవాః కుస్త్రీప్రభృతయః స్త్రియః అగారాద్గృహాత్ - ద్దేవకీసుతే నిర్యాతి నిర్యాతే సతి - అభద్రం నస్స్యాదితి బుద్ధ్యా - ఔత్కణ్ఠ్యాత్ప్రేమపూర్వకానుధ్యానాత్ - ఉద్గళదపి - బాష్పం - న్యరున్ధన్ ॥౧౪॥ మృదఙ్గాదయః సమం యుగపత్ - నేదుః దధ్వనుః ॥౧౫॥ కురూణాం నార్యః - కృష్ణం ద్రష్టుమిచ్ఛవః - ప్రాసాదశిఖరారూఢాః - ప్రేమాదీని ఆసాం సన్తీతి తథా - ద్వన్ద్వాన్తే శ్రూయమాణ ఆదావ్యచ్ "ప్రేమాదిపూర్వకమీక్షణం యాసాం తాః - ఇతి వా," కృష్ణే కుసుమైర్వవర్షుః ॥౧౬॥ ప్రియః ప్రీతివిషయో - గుడాకేశోఽర్జునః - ప్రియతమస్య కృష్ణస్య - సితాతపత్రం శ్వేతచ్ఛత్రం - జగ్రాహ - కథంభూతం - ముక్తానాం దామభిస్సరైః - ర్విభూషితం - రత్నమయో దణ్డో యస్య తత్ ॥౧౭॥ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చోభౌ - పరమేశ్వరాద్భుతే చ - వ్యజనే - జగృహతుః - పథి కుసుమైర్వికీర్యమాణో - మధుపతిర్యదుపతిః - రేజే రరాజ ॥౧౮॥ నిర్గుణస్య సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య - గుణాత్మనః జ్ఞానశక్త్యాదిషాడ్గుణ్యస్వభావస్య "సత్త్వాదయో న సన్తీశే" "తేజోబలైశ్వర్య" త్యాదివచనాత్ - నానురూపాః అవాప్తసమస్తకామత్వాత్ - అనురూపాః - భక్తస్నేహకారితత్వాత్ - తత్ర తత్ర ద్విజైరీరితాః - అత ఏవ సత్యాః ఆశిషః అశ్రూయన్త ॥౧౯॥ ఉత్తమశ్లోకే కృష్ణ ఏవ చేతాంసి యాసాం - తాసాం కౌరవేన్ద్రపురస్త్రీణాం - అన్యోన్యం - సర్వేషాం శ్రుతీనాం మనోహరస్సుఖకరః శ్రోత్రాణి మనాంసి హరతి వశీకరోతీతి తథా వా - సంజల్పః సంవాద ఆసీత్ ॥౨౦॥ సంజల్పమేవాహ॥ స వై కిలేత్యాభిర్దశభిః॥ తావత్ప్రళయదశాయాం కృత్స్నజగదుపాదానత్వేన నిమిత్తత్వేన చ య ఏకోఽవస్థితః - యశ్చ -

---

షైరక్షైస్తమనుద్రుతచేతసః । వీక్షన్తః స్నేహసంబన్ధాద్విచేలుస్తత్ర తత్ర హ॥ ౧౩ ॥ న్యరున్ధన్నుద్గళద్బాష్పమౌత్కణ్ఠ్యాద్దేవకీసుతే । నిర్యాత్యగారాన్నోఽభద్రమితి స్యాద్బాన్ధవస్త్రియః ॥౧౪॥ మృదఙ్గశఙ్ఖభేర్యశ్చ వీణాపణవగోముఖాః। ధున్ధుర్యానకఘణ్టాద్యా నేదుర్దున్దుభయస్తదా॥౧౫॥ ప్రాసాదశిఖరారూఢాః కురునార్యో దిదృక్షయా । వవృషుః కుసుమైః కృష్ణం ప్రేమవ్రీడాస్మితేక్షణాః॥౧౬॥ సితాతపత్రం జగ్రాహ ముక్తాదామవిభూషితమ్। రత్నదణ్డం గుడాకేశః ప్రియః ప్రియతమస్య హ ॥ ౧౭ ॥ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవ వ్యజనే పరమాద్భుతే। వికీర్యమాణః కుసుమై రేజే మధుపతిః పథి॥ ౧౮॥ అశ్రూయన్తాశిషస్సత్యాస్తత్ర తత్ర ద్విజేరితాః। నానురూపానురూపాశ్చ నిర్గుణస్య గుణాత్మనః॥౧౯॥ అన్యోన్యమాసీత్సంజల్ప ఉత్తమశ్లోకచేతసామ్। కౌరవేన్ద్రపురస్త్రీణాం సర్వశ్రుతిమనోహరః॥౨౦॥ స వై కిలాయం పురుషోఽద్వితీయో య ఏక ఆసీదవిశేష ఆత్మని। అగ్రే గుణేభ్యో జగదాత్మనీశ్వరే నిమీలితాత్మన్నిశి సుప్తశక్తిషు ॥ ౨౧ ॥ స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవ

తతో "బహు స్యాం ప్రజాయేయ" "నామరూపే వ్యాకరవాణి" "ఇతి సఙ్కల్పపూర్వకం నామరూపవ్యాకర్తా - యశ్చ" "తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదః" "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై" ఇతి వేదావిష్కర్తృత్వేన - తత్ప్రవర్తకత్వేన చ - ప్రసిద్ధః - యశ్చ - ముముక్షుభిర్ధ్యేయో - దృశ్యశ్చ - యశ్చ వేదాన్తవేద్యస్వరూపస్వభావః - యశ్చ - జగత్సర్గస్థితిలయలీలః - స ఏవాయం కృష్ణ ఇతి - జల్పన్తి - చతుర్భిః "నిశి ప్రళయదశాయాం - గుణేభ్యస్సత్త్వాదిగుణోన్మేషాత్ప్రాక్ - సుప్తశక్తిషు సతీషు - కర్మరూపశక్తిషు సుప్తాసు ఫలప్రదానాయాప్రవృత్తాస్విత్యర్థః - ఆత్మని స్వస్మిన్ జగదాత్మని - సూక్ష్మచిదచిద్రూపజగచ్ఛరీరకే - కార్యదశాయాం జగదన్తరాత్మనీతి వా - ఈశ్వరే నియన్తరి నిమీలితాత్మన్ - ఆత్మా మతిః - నివృత్తసర్గాదిసఙ్కల్పే - స్వస్మిన్నవిశేషే సతి - విశేషాః పృథివ్యాదిభూతాని "మహాదాద్యా విశేషాన్తా" ఇతి ప్రయోగాత్ తచ్చ ప్రదర్శనార్థం - కార్యవర్గరహితే సతి - నామరూపవిభాగరహితే సతీతి వా - య ఏకోఽద్వితీయః - ఏకః అవిభక్తచిదచిచ్ఛరీరకతయైకః - ఉపాదానభూతః - అవిభక్తనామరూపతయా హ్యుపాదానతా - అద్వితీయో - నిమిత్తాన్తరరహితః ఏక ఇత్యనేనోపాదానత్వోక్త్యా నిమిత్తైక్యాదీస్థత్వా - దద్వితీయ ఇత్యనేన నిమిత్తాన్తరనిషేధః - ఏవంవిధో య ఆసీత్స ఏవాయం కిల శ్రీకృష్ణ ఇత్యన్వయః ॥౨౧॥ స ఏవ భూయ ఇతి॥ య ఏకోఽద్వితీయశ్చ భూత్వా - మాయయా - నిజవీర్యచోదితాం "బహు స్యా" మిత్యాదిస్వసఙ్కల్పప్రేరితాం స్వజీవమాయాం స్వశేషభూతజీవతిరోధాయికాం ప్రకృతిం వికృతిం ప్రతి - సిసృక్షతిం స్రష్టుమున్ముఖీమనుససార అన్తరాత్మతయా ప్రవిశ్య - నామరూపే వ్యాకరోత్ - కథంభూతః - అనామరూపాత్మని - న విద్యతే నామరూపే యస్య తస్మిన్నాత్మని జీవే రూపనామనీ నామరూపే - విధిత్సమానశ్చికీర్షుః శాస్త్రకృద్వే

దప్రవర్తకో, య, స్స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ॥౨౨॥ సవా అయం యత్పదమితి॥ నిర్జితాని నిద్రియాణి అన్తర్బాహ్యాని యైః, నిర్జితః మాతరిశ్వా ప్రాణో యైః, తైః, సూరయః, భక్త్యా ఉత్కలితం సంయుక్త-మత ఏవామలం-చేత, స్తేన, యస్య పదం స్వరూపం-పశ్యన్తి-యోయంచ, సత్వం అన్తఃకరణం, పరిమార్ష్టుం శోధయితుం, మర్హతి॥ స ఏవాయం కృష్ణః ✱ ॥ ౨౩॥ సవా అయమితి॥ హే సఖి, గుహ్యేషు వేదేషు, వేదాన్తేషు, గుహ్యేష్వితి విశేషణాత్, గుహ్యవాదిభి ర్వేదాన్తగుహ్యరూపస్వరూపగుణయాథాత్మ్యోపదేష్టృభి, శ్చానుగీతా, అనుగీయమానా, సతి విశుద్ధా, కథా, యస్య, యశ్చేశ్వర, ఏక ఏవసన్, ఆత్మనః స్వస్య, లీలయా లీలార్థం, జగ, త్సృజతి, అవతి రక్షతి, అత్తి సంహరతి, తత్రజగతి, న సజ్యతే, జగదన్తరాత్మతయా స్థితస్తద్గత దోషై ర్నసజ్యతేన, న పశుపాతీతి వా, స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ✱ ॥౨౪॥ ✱ నన్వేవం విధశ్చే, త్కిమర్థం యాదవాన్యతమరూపేణావతిష్ఠత, ఇత్యాశఙ్కాయాం, దుష్కృద్వినాశాయ సాధుపరిత్రాణాయచ, ప్రతియుగమవతీర్యా, ధునైవం రూపేణావతీర్ణ ఇత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి॥ యదాహీతి॥ యదా తమోధియో నృపాః, తమో జుష ఇతి-చ పాఠః, తామసా, అత ఏవాధర్మేణ జీవన్తి, తత్ర తదా, ఏష ఉక్తవిధో భగవాన్, భవాయ దుష్కృద్వినాశపూర్వకం సాధూనామభ్యుదయాయ, సత్వతః, శుద్ధసత్వమయాని రూపాణి, యుగే యుగే దధత్ బిభ్రాణః, భగమైశ్వర్యం, సత్యం వాచికం, ఋతం పుణ్యం కర్మ, దయాం, యశశ్చ, ధత్తే, స్వాభావికై ర్ధర్మై రనపేత ఏవావతిష్ఠత ఇత్యర్థః, ఋతశబ్దః పుణ్యవాచీ, ఏవం పుణ్యస్య కర్మణో దూరాద్గన్ధోవా తిత్యత్ర, ఏవమసత్తా దాత్మానం జుగుప్స, దితి పుణ్యప్రతియోగిత్వేనానృతశబ్దప్రయోగాత్, భగవత్కర్మణః పుణ్యత్వం నామ, వదతాం శ్రోతౄణాం

మాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతిమ్ । అనామరూపాత్మని రూపనామనీ విధిత్సమానోనుససార శాస్త్రకృత్ ॥౨౨॥
సవా అయం యత్పదమత్ర సూరయో జితేన్ద్రియా నిర్జితమాతరిశ్వనః ।
పశ్యన్తి భక్త్యుత్కలితామలాత్మనా నన్వేష సత్వం పరిమార్ష్టుమర్హతి ॥౨౩॥
సవా అయం సఖ్యనుగీతసత్కథో వేదేషు గుహ్యేషు చ గుహ్యవాదిభిః ।
య ఏక ఈశో జగదాత్మలీలయా సృజత్యవత్యత్తి న తత్ర సజ్యతే ॥౨౪॥
యదా హ్యధర్మేణ ✱ తమోధియో నృపా జీవన్తి తత్రైష హి సత్వతః కిల ।
ధత్తే భగం సత్యమృతం దయాం యశో భవాయ రూపాణి దధద్యుగే యుగే ॥౨౫॥
అహో అలం శ్లాఘ్యతమం యదోః కులం అహో అలం పుణ్యతమం మధోర్వనమ్ ।
యదేష పుంసామృషభః శ్రియః పతి స్స్వజన్మనా చఙ్క్రమణేన చాఞ్చతి ॥౨౬॥
అహో బత స్వర్యశస స్తిరస్కరీ కుశస్థలీ పుణ్యయశస్కరీ మహీ ।
పశ్యన్తి నిత్యం యదనుగ్రహేషితం స్మితావలోకం స్వపతిం స్మ యత్ప్రజాః ॥౨౭॥
నూనం వ్రతస్నానహుతాదినేశ్వరస్సమర్చితో హ్యస్య గృహీతపాణిభిః ।
పిబన్తి యాస్సఖ్యధరామృతం ముహుర్వ్రజస్త్రియస్సం

శాం చ పుణ్యావహత్వం ✱ ॥౨౫॥ ✱ యతో భగవానుక్తవిధః శ్రీమన్నారాయణ ఏవ, శ్రీకృష్ణరూపేణ యదుకులేఽవతీర్య-మధువనే విహృత్య, ద్వారకామధివసన్, ప్రజాః పాలయ, న్నష్టభిర్మహిషీభిరన్యాభిశ్చ విహరత్య, తో యదుకులమధువనద్వారకామహిష్యాదీనాం, భాగ్యం తపశ్చైతావదితి, వాచా మనసా చావగన్తుమశక్యమిత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి, అహో ఇత్యాదిభిష్షడ్భిః॥ యదోః కులం, అలం ఇతరాం శ్లాఘ్యతమం, మధోర్వన, మలం ఇతరాం పుణ్యతమం చ, కుతః, య, ద్యస్మా, త్పుంసాం సాత్వతా నా, మృషభో నాయకః శ్రియో లక్ష్మ్యాః పతిః, ఏష భగవాన్ శ్రీకృష్ణః, స్వజన్మనా యదుకులం, చఙ్క్రమణేన, పునః పునస్సంచారేణ, మధువనం చ, అఞ్చతి ప్రశస్తం కరోతీత్యర్థః ✱ ॥ ౨౬ ॥ ✱ అహో బతేతి॥ కుశస్థలీ ద్వారకా, స్వర్యశసః, కర్మణి షష్ఠీ, స్వర్లోకయశ, స్తిరస్కరోతీతి తథా, భువో మహీ మే, పుణ్యం యశశ్చ కరోత్యావహతీతి తథా, తదేవవ్యఞ్జయితుం విశింషన్తి॥ యత్ప్రజాః, యత్ యస్యాం కుశస్థల్యాం ప్రజాః, యత్ యస్మాత్, అనుగ్రహేణోషితం అధివసన్తం స్మితయుక్తోఽవలోకో యస్య తం, స్వపతిమాత్మనాయకం, నిత్యం పశ్యన్తి స్మ, యదనుగ్రహార్థం యత్ప్రజావిషయకానుగ్రహార్థం, ఉషితమితి వాన్వయః ✱ ॥౨౭॥ ✱ నూనమితి ॥ అస్య, కర్తరి షష్ఠీ, అనేన కృష్ణేన, గృహీతాః పాణయో యాసాం, తాభిః, కర్త్రీభిః, వ్రతైరుపవాసాదిభిః, స్నానైః పుణ్యజలానాం, హుతైర్హోమై, రాదిశబ్దేన దానాదిభిశ్చ, వ్రతాదీనాం సమాహారద్వంద్వేనైకత్వం, ఏభిస్సాధనై రస్మాన్నమీశ్వరః సమర్చితః, పూర్వజన్మనీతి శేషః, కుత ఏతదనుమీయత ఇత్యతో విశింషన్తి॥ యా, అస్య గృహీతపాణయః, స్త్రియః, హే సఖి, అధరామృతం, ముహుర్ముహుః పిబన్తి-అనారాధితేశ్వరాణామేతద్దుర్లభమితి భావః, కస్యాధరామృతం, యస్మి, న్నాశయో మనో యాసాం తాః, వ్రజస్త్రియః, సంముముహుః, తస్య శ్రీకృష్ణస్యాధరా

వృతమిత్యన్వయః ॥౨౮॥ యా ఇతి॥ యా ఇత్యస్య ఏతా ఇత్యుత్తరేణాన్వయః, శుష్మిణో మత్తాన్, చైద్యప్రముఖాన్ శిశుపాలప్రభృతీన్ స్వయంవరే-ప్రమథ్య మథనపూర్వకం విజిత్య-వీర్యమేవ శుల్కముపాయనత్వేన దేయం ద్రవ్యం-తేన-యా ఆహృతాః-ప్రద్యుమ్నసామ్బప్రసవాదయః స్త్రియః-తత్ర-ప్రద్యుమ్నప్రసవా రుక్మిణీ సామ్బప్రసవా జామ్బవతీ-ఆదిశబ్దేన సత్యభామాదిసఙ్గ్రహః- తథా అపరా అన్యాశ్చ-యాః స్త్రియో-భౌమవధే నరకాసురవధే సహస్రశః-షోడశసహస్రసఙ్ఖ్యాకాః-ఆహృతాః ॥౨౯॥ ఏతాస్సర్వాః-నిరస్తం శౌచం పవిత్రతా-యేన-అపాస్తం-పేశలం మార్దవం-యేన-తథాభూతమపి-స్త్రీత్వం-పరం కేవలం-సాధు యథా తథా-కుర్వతే కుర్వన్తి బత-తదేవ దర్శయితుం విశింషన్తి-యాసాం స్త్రీణాం-గృహాన్-పతిః పుష్కరాక్షః-కదాచిదపి-నాపైతి న త్యజతి-కదంభూతస్సన్-ఆహూతిభిః-హే రుక్మిణి-ఏహి ఇత్యాదిభిరాహ్వానైః హృదిస్పృశన్ హృదయఙ్గమస్సన్ ॥౩౦॥ వదన్తీనాం జల్పన్తీనాం పురయోషితామేవంవిధా-గిరః ఉక్తీః-సస్మితేనైవ నిరీక్షణేనాభినన్దన్ సహరిర్యయౌ ॥౩౧॥ తదా-అజాతశత్రుః-పరేభ్యశ్శత్రుభ్యః -శఙ్కితః స్నేహాత్-మధుద్విషః కృష్ణస్య-గోపీథాయ రక్షణాయ-చతురఙ్గిణీం హస్త్యశ్వరథపదాతిరూపాణ్యఙ్గాని అస్యాస్సన్తీతి తథా తాం సేనాం ప్రాయుఙ్క్త-సమయుఙ్క్త ॥ ౩౨॥ అథ విరహేణ విశ్లేషేణ-ఆతురాన్ దుఃఖితాన్-నత ఏవ-దూరమాగతాన్-కౌరవాన్ యుధిష్ఠిరాదీన్-

ముముహుర్యదాశయాః ॥ ౨౮ ॥ యా వీర్యశుల్కేన హృతాస్స్వయంవరే ప్రమథ్య చైద్యప్రముఖాన్హి శుష్మిణః।
ప్రద్యుమ్నసామ్బప్రసవాదయోఽపరా యాశ్చాహృతా భౌమవధే సహస్రశః॥౨౯॥ ఏతాః పరం స్త్రీత్వమపా
స్తపేశలం నిరస్తశౌచం బత సాధు కుర్వతే । యాసాం గృహాన్ పుష్కరలోచనః పతిర్న జాత్వపైత్యాహృతిభి
ర్హృదిస్పృశన్ ॥౩౦ ॥ ఏవంవిధా గదన్తీనాం స గిరః పురయోషితామ్। నిరీక్షణేనాభినన్దన్ సస్మితేన యయౌ హ
రిః ॥ ౩౧ ॥ అజాతశత్రుః పృతనాం గోపీథాయ మధుద్విషః। పరేభ్యశ్శఙ్కితస్స్నేహాత్ప్రాయుఙ్క్త చతురఙ్గి
ణీమ్॥౩౨॥ అథ దూరాగతాన్ శౌరిః కౌరవాన్విరహాతురాన్। సన్నివర్త్య దృఢస్నిగ్ధాన్ ప్రాయాత్స్వనగరీం
ప్రియైః ॥ ౩౩ ॥ కురుజాఙ్గలపాఞ్చాలాన్ శూరసేనాన్సయామునాన్ । బ్రహ్మావర్తం కురుక్షేత్రం మత్స్యాన్
సారస్వతానథ ॥ ౩౪ ॥ మరుధన్వమతిక్రమ్య సౌవీరాభీరయోః పరాన్। ఆనర్తాన్భార్గవోపాగాచ్ఛ్రాన్తవా
హో మనాగ్విభుః ॥ ౩౫ ॥ తత్ర తత్ర హ తత్రత్యైర్హరిః ప్రత్యుద్యతార్హణః । సాయం భేజే దిశం పశ్చాద్గవిష్ఠో
గాం గతస్తదా॥౩౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ॥ ఆనర్తాన్స ఉపవ్రజ్య స్వృద్ధాన్ జనపదాన్ స్వకాన్। దధ్మౌ దరవరం తేషాం విషాదం శమయన్ని
వ ॥౧॥ స ఉచ్చకాశే ధవలోదరో దరోఽప్యురుక్రమస్యాధరశోణశోచిషా । దాధ్మాయమానః కరకఞ్జసమ్పుటే
యథాబ్జషణ్డే కలహంస ఉత్స్వనః॥౨॥ తముపశ్రుత్య నినదం జగద్భయభయావహమ్। ప్రత్యుద్యయుః ప్రజాస్స

దృఢం స్నిగ్ధమనురాగో యేషాం తాన్-సమ్యక్ సాన్త్వనేన నివర్త్య- ప్రియైస్సహ-స్వనగరీం ద్వారకాం-ప్రాయాత్ ప్రయయౌ ॥ ౩౩ ॥ కుర్వాదిమరుధన్వాన్తాన్ దేశానతిక్రమ్య-తత-స్సౌవీరాభీరయోః పరాన్-పశ్చాదవస్థితాన్-ఆనర్తాన్ ద్వారకాసన్నజనపదాన్-విభుర్హరిః కృష్ణః ఉపాగాత్-కథంభూతః-హే భార్గవ - మనాగీషత్-శ్రాన్తా వాహా అశ్వా యస్య ॥౩౪॥౩౫॥ తత్రత్యైస్తద్దేశస్థైః- తత్ర తత్ర ప్రత్యుద్యతం శిరస్యాధాయాభిముఖమానీత-మర్హణం పూజాసాధనం-యస్య తథాభూతః-యదా-ఆనర్తానుపాగాత్తదా-గవిష్ఠస్సూర్యః గోభిః కిరణైస్తిష్ఠతీతి వ్యుత్పత్తేః-పశ్చాద్దిశం ప్రతి-సాయం భేజే ప్రాప్తః - గాం ఉదకం గతశ్చ "సాయమప్సు ప్రవిశతి" ఇతి శ్రుతేః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః.

ఆనర్తానితి॥ స భగవాన్, స్వృద్ధాన్ సమృద్ధాన్, స్వకాన్, ఆనర్తాన్, జనపదాన్, ఉపవ్రజ్య, తత్రత్యానాం, విషాదం స్వవిశ్లేషజం, శమయన్నివ, దరవరం శఙ్ఖశ్రేష్ఠం పాఞ్చజన్యం, దధ్మౌ ధ్వనయామాస ॥౧॥ స తదా, దాధ్మాయమానో దరః-స్తతో, ధవళముదరం యస్య, తథాభూతోఽపి, దామోదరస్య భగవతః, అధరశోణేన శోణిమ్నా యస్య సః భగవత్కరకమలయోస్సమ్పుటే, ఉచ్చకాశే నితరాం చకాశే, యథా, అబ్జషణ్డే రక్తకమలసమూహే, ఉత్స్వన ఉచ్చైస్స్వనో యస్య సః, కలహంసస్తద్వత్ ॥౨॥ జగతో భయం యేభ్యస్తేషాం, భయమావహతీతి తథా - తం నినదముపశ్రుత్య, సర్వాః ప్రజాః,

భర్తుర్భగవతో, దర్శనే, లాలసాః ఆసక్తచిత్తాః, ప్రత్యుద్యయుః ప్రత్యాజగ్ముః ॥3॥ తతోఽభ్యాగతాః ఆదరయుక్తాః, రవే ర్దీపమివ-ఆత్మానం జగత్ప్రకాశయతః ప్రకాశాన్తరానపేక్షస్య సూర్యస్య, దీపమివ, ఉపనీతః బలిః పూజార్హద్రవ్యం, యా భిస్తాః, ప్రీత్యుత్ఫుల్లానివికసితానిముఖామ్బుజాని యాసాం, తథాభూతాః, ప్రజాః, హర్షేణ గద్గదయా కుణ్ఠితయా, గిరా, తం ప్రోచుః, రవిదృష్టాన్తాభిప్రేతం వ్యనక్తి యన్నిజేనేతి॥ నిజలాభేన, నిత్యనిరవధికస్వానన్దానుభవలాభేన, పూర్ణకామమవాప్తసమస్తకామం, ఆత్మారామం-స్వానుభవైకనిష్ఠం, బల్యానపేక్షమితిభావః- కే-క-మివోచుః, సర్వేషు పుత్రేషు-సుహృదం సౌహార్దయుక్తం, అవితారం రక్షితారం, పితరం, సుర్భకాః శిశవః పుత్రా ఇవ ॥4॥5॥ ఉక్తిమేవాహ॥ నతాస్మేతిచతుర్భిః॥ హే నాథ తవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం ప్రపన్నతాః, స్మ-కథం భూతం, విరిఞ్చేన చతుర్ముఖేన, వైరిఞ్చ్యైస్సనకాదిభిః, సురేన్ద్రైరిన్ద్రాదిభిశ్చ వన్దితం నమస్కృతం, ఇహ-క్షేమం నిశ్శ్రేయసమిచ్ఛతాం -పరముత్కృష్టం, పరాయణం క్షేమసాధనమాత్తం పరమితి క్షేమవిశేషణం వా - యత్రపదారవిన్దే - పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపి-ప్రభుః-తానపి వశీకుర్వన్, కాలోపి, నప్రభవేత్ నసమర్థోభవేత్-యత్ర త్వయి విషయే, పరః ప్రభుః కాలోపి- నప్రభవే, త్తత్తవపదామ్బుజమితివాన్వయః. సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః నతస్యేశేకశ్చనే, త్యాదిశ్రుత్యర్థోఽత్రానుసన్ధేయః ॥6॥ హే విశ్వభావన, విశ్వం జగద్భావయతి సత్తాస్థితిప్రవృత్తిమత్కరోతీతి తథాభూత, త్వం, నో, ఽస్మాకం, భవాయ అభ్యుదయాయ, భవ, మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణః, తం దైవతానాం పరమం చ దైవతం పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్, నతస్య

భర్తుర్దర్శనలాలసాః॥3॥ తతోఽభ్యుపనీతబలయో రవేర్దీపమివాదృతాః। ఆత్మారామం పూర్ణకామం నిజలాభేన నిత్యదా ॥4॥ ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాః ప్రోచుర్హర్షగద్గదయా గిరా। పితరం సర్వసుహృదమవితారమివార్భకాః॥5॥ నతాస్స తే నాథ తవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం విరిఞ్చివైరిఞ్చ్యసురేన్ద్రవన్దితమ్। పరాయణం క్షేమమిహేచ్ఛతాం పరం న యత్ర కాలః ప్రభవేత్పరః ప్రభుః ॥6॥ భవాయ నస్త్వం భవ విశ్వభావన త్వమేవ మాతాథ సుహృత్పతిః పితా। త్వం సద్గురుర్నః పరమం చ దైవతం యస్యానువృత్త్యా కృతినో బభూవిమ॥7॥ అహో సనాథా భవతా స్మ యద్వయం త్రైవిష్టపానామపి దూరదర్శనమ్। ప్రేమస్మితస్నిగ్ధనిరీక్షణాననం పశ్యేమ రూపం తవ సర్వసౌభగమ్॥8॥ యర్హ్యమ్బుజాక్షాపససార భో భవాన్కురూన్మధూన్వాథ సుహృద్దిదృక్షయా। తత్రాబ్దకోటిప్రతిమః క్షణో భవేద్రవిం వినాక్ష్ణోరివ నస్తవాచ్యుత॥9॥ ఇతి చోదీరితా వాచః ప్రజానాం భక్తవత్సలః। శృణ్వానోఽనుగ్రహం దృష్ట్యా వితన్వన్ప్రావిశత్పురమ్॥10॥ మధుభోజదశార్హార్హకుకురాన్ధకవృష్ణిభిః। ఆత్మతుల్యబలైర్గుప్తాం నాగైర్భోగవతీమివ॥11॥ సర్వర్తుసర్వవిభవపుణ్యవృక్షలతాశ్రమైః। ఉద్యానోపవనారామైర్వృతపద్మాకరశ్రియమ్॥12॥ గోపురద్వారమార్గేషు కృతకౌతుకతోరణామ్। చిత్రధ్వజపతాకా

కశ్చిత్పతిరస్తిలోకేన చేశితా నైవ చ తస్య లిఙ్గం, యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి, త్యాదిశ్రుత్యర్థమనుసన్ధాయోచుః, త్వమేవ మాతేత్యాది, లౌకికస్తుబన్ధు- రేకఏవ, త్వం తు, సర్వవిధబన్ధురితి భావః, యస్య తవా, నువృత్త్యా సేవయా, వయం, కృతినః కృతార్థాః-కృతకృత్యా-బభూవిమ-సత్వం-నో-భవాయభవేత్యన్వయః ॥7॥ అహో ఇతి॥ భవతా త్వయా-వయ, మహో-సనాథాః, స్మ-నిరతిశయసుఖప్రదనాథవన్తో, బభూవిమ -కుతః- యద్యస్మాత్-తవ-రూపం పశ్యేమ-కథం భూతం త్రైవిష్టపానాం దేవానామపి, దూరదర్శనం దుర్దర్శం - ప్రేమపూర్వకం స్మితం-స్నిగ్ధం సానురాగ ఈక్షణే-యస్మిన్-తదాననం యస్య-తత్సౌభగం సున్దరమ్ ॥8॥ యర్హీతి॥ భో అమ్బుజాక్ష-భవాన్-సుహృద్దిదృక్షయా-యదాకురూన్-మధూన్వా-జనపదా-నపససార-జగామ-తత్ర తదా, హే అచ్యుత, నోఽస్మాకం-త్వామపశ్యతాం-రవేర్వినా-రవిం వినేవాఽక్ష్ణోః-క్షణకాలోఽబ్దకోటిప్రతిమః-సంవత్సరకోటికాలతుల్యో-భవేత్ ॥9॥ ఇతీత్థం ప్రజానా-ముదీరితా వాచః, శృణ్వానో-భక్తవత్సలో-భగవా-న్వలోకనేనానుగ్రహం వితన్వన్-పురం ప్రావిశత్-పూశ్శబ్దోఽయం నపురశబ్దః ॥10॥ కథం భూతాం మధ్వాదయో యాదవావాన్తరవిశేషాః-తైః -ఆత్మతుల్యబలైః కృష్ణతుల్యబలైర్నాగైర్నాం కాద్రవేయాదిభిః- భోగవతీమివ-గుప్తాం రక్షితాం- భోగవతి నాగానాం పురీ ॥11॥ సర్వర్తుషు యుగపత్ప్రవృత్తేషు-యస్సర్వో విభవః-ఫలపుష్పాదిసమృద్ధి-ర్యేషాం తే- పుణ్యావృక్షాశ్చ-మన్దారపారిజాతాదయః - లతాస్తదాశ్రమాః-ఆశ్రమాశ్చ-యేషు తైః -ఉద్యానోపవనారామైః-వృతానాం పద్మాకరాణాం-శ్రీశ్శోభా యస్యాం-తతోఽద్యానం, రాజ్ఞాం క్రీడాస్థానం ఉపవనం వనసమీపస్థం-ఆరామః కృతకః ॥12॥ గోపురాకారాణాం ద్వారాణాం మార్గేషు, కృతాని మఙ్గళార్థాని తో

రణాని జహ్న్వామ్రపల్లవాదినిర్మితాని - యస్యాం - చిత్రాణాం ధ్వజానాం పతాకానాం చాగ్రైః నిరస్తః ప్రతిహతో నిరస్త ఆతపో యస్యాం ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ సంమార్జితా మహామార్గాదయో యస్యాం - మహామార్గా రాజవీథయః - రథ్యా ఉపవీథయః - ఆపణకాః వణిజాం క్రయవిక్రయాదిగృహాణి - చత్వరాః గజాశ్వాదిశాలాః - గన్ధోదకైః సిక్తాం - ఫలాదిభిరుప్తాం వికీర్ణాం ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ ప్రతిద్వారం, దధ్యాదిభిః - జలపూర్ణకుమ్భైః బలిభిః పూజాద్రవ్యైః - ధూపైర్దీపైశ్చాలంకృతాం - ఏవంభూతాం పురమితి పూర్వత్రాన్వయః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ ప్రేష్ఠం నిరతిశయప్రియతమం - భగవన్తమాయాన్తం నిశమ్యాకర్ణ్య మహామనాః వసుదేవః - అక్రూరాదయశ్చ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ ప్రకృష్టో హర్షస్తస్య వేగేన ఔత్కణ్ఠ్యేన ఉచ్ఛ్వసితాని ప్రవృద్ధాని నిత్యకృత్యానీతి యావత్, శయనాదీని యేషాం తథాభూతాః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ వారణేన్ద్రం గజేన్ద్రం, పురస్కృత్య పురోవస్థాప్య - ససుమఙ్గలైః స్వస్తివాచనసహితైః బ్రాహ్మణైః - శఙ్ఖానాం తూర్యాణాం చ నినాదేన - బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ చ - సహ ఆదృతాః ఆదరయుక్తాః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ప్రత్యుజ్జగ్మురితి ॥ హే బ్రహ్మన్, ప్రణయేన హేతునా - ఆగతం సాధ్వసం భయం యేషాం, తథాభూతాస్సన్తః - రథైర్గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః - తథా, వారముఖ్యాః గణికాశ్చ ప్రోష్ఠాశ్చ - లసద్భ్యాం కుణ్డలాభ్యాం నిర్భాతౌ కపోలౌ యేషు - తేషాం వదనానాం శ్రీః శోభా యాసాం తాః - తద్దిదృక్షయా - యానైః గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః - నటాదయోఽద్భుతాని - ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః - చరితాని - జగుః - తత్ర నటాః అభినేతారః

గ్రైర్నిరస్తః ప్రతిహతాతపామ్ ॥ ౧౩ ॥ సంమార్జితమహామార్గరథ్యాపణకచత్వరామ్ । సిక్తాం గన్ధజలైరుప్తాం ఫలపుష్పాక్షతాఙ్కురైః ॥ ౧౪॥ ద్వారి ద్వారి గృహాణాం చ దధ్యక్షతఫలేక్షుభిః। అలంకృతాం పూర్ణకుమ్భైర్బలిభిర్ధూపదీపకైః ॥ ౧౫॥ నిశమ్య ప్రేష్ఠమాయాన్తం వసుదేవో మహామనాః । అక్రూరశ్చోగ్రసేనశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నశ్చారుదేష్ణశ్చ సామ్బో జామ్బవతీసుతః। ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితశయనాసనభోజనాః ॥ ౧౭॥ వారణేన్ద్రం పురస్కృత్య బ్రాహ్మణైస్ససుమఙ్గలైః। శఙ్ఖతూర్యనినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ చాదృతాః॥ ౧౮ ॥ ప్రత్యుజ్జగ్మూ రథైర్హృష్టాః ప్రణయాగతసాధ్వసాః। వారముఖ్యాశ్చ శతశో యానైస్తద్దర్శనోత్సుకాః ॥ ౧౯ ॥ లసత్కుణ్డలనిర్భాతకపోలవదనశ్రియః । నటనర్తకగన్ధర్వాస్సూతమాగధవన్దినః॥ గాయన్తి చోత్తమశ్లోకచరితాన్యద్భుతాని చ ॥ ౨౦ ॥ భగవాంస్తత్ర బన్ధూనాం పౌరాణామనువర్తినామ్ । యథావిధ్యుపసంగమ్య సర్వేషాం మానమాదధే ॥ ౨౧॥ ప్రహ్వాభివాదనాశ్లేషకరస్పర్శస్మితేక్షణైః ఆశ్వాస్య చాశ్వపాకేభ్యో వరైశ్చాభిమతైర్విభుః ॥ ౨౨ ॥ స్వయం చ గురుభిర్విప్రైస్సదారైస్స్థవిరైరపి। ఆశీర్భిర్యుజ్యమానోఽన్యైర్వన్దిభిశ్చావిశత్పురమ్॥ ౨౩॥ రాజమార్గం గతే కృష్ణే ద్వారకాయాః కులస్త్రియః। హర్మ్యాణ్యారురుహుర్విప్ర తదీక్షణమహోత్సవాః ॥ ౨౪॥ నిత్యం నిరీక్షమాణానాం యదపి ద్వారకౌకసామ్। న వితృప్యన్తి హి దృశః ❁ శ్రియో ధామాఙ్గమచ్యుతమ్॥ ౨౫ ॥ శ్రియో నివాసో యస్యోరః పానపాత్రం ముఖం దృ

నర్తకాః స్త్రీణాం నృత్తశిక్షకాః - గన్ధర్వాః గాయకాః సూతాః పౌరాణికాః - మాగధాః వంశావళిపాఠకాః - వన్దినః మఙ్గళవాదినః - స్తోత్రపాఠకాశ్చ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ❁ తత్ర భగవాన్ - యథావిధి - నమస్కారాలిఙ్గనకరస్పర్శస్మితావలోకనాదిభిర్యథాయోగ్యం వసుదేవాదిభిరుపసంగమ్య - సర్వేషాం పౌరాణామనువర్తినాం భృత్యానాం చ - మానమాదధే సంమాననం చకార - విభుర్భగవాన్ - శ్వపాకపర్యన్తేభ్యః - చతుర్థ్యన్తమిదం - ఆశ్వాస్యోపచ్ఛన్ద్య - అభిమతైః వరైః, మానమాదధ ఇత్యన్వయః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ❁ స్వయం చ సదారైర్గురుభిః - స్థవిరైర్వృద్ధైః - విప్రైః - అన్యైర్వన్దిభిశ్చ - కర్తృభిః - ఆశీర్భిర్యుజ్యమానః - పురమావిశత్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ ద్వారకాయాః, రాజమార్గం, కృష్ణే గతే సతి, తత్ర తత్ర, స్త్రియః, తస్య కృష్ణస్య ఈక్షణమేవ మహానుత్సవో హర్షో యాసాం తాః - హే విప్ర - హర్మ్యాణి సౌధాన్యారురుహుః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి కుతో దిదృక్షా బహూ వేత్యత్రాహ ॥ నిత్యమితి ॥ యద్యస్మాన్నిత్యం శ్రియో ధామాఙ్గం లక్ష్మీనివాసదేహం,, శ్రియో ధామానమితి చ పాఠః - అచ్యుతం నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి - ద్వారకౌకసాం ద్వారకా ఓకః స్థానం యాసాం తాసాం - స్త్రీణాం దృశః - న వితృప్యన్తి, తస్మాత్తదీక్షణమహోత్సవా - హర్మ్యాణ్యారురుహురిత్యర్థః. - హిశబ్దేనాతృప్తేః ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే ॥ ౨౫ ॥ ఉచితాచ్ఛైషాహ్యాతృప్తిరిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ శ్రియ ఇతి ॥ యస్యేత్యస్య ఉరో ముఖ బాహు పాదాన్ప్రత్యేకమన్వయః - యస్యోరః - శ్రియో నివాసస్థానం ఉరోలావణ్యానుభవాయత ఏవావాసమాశ్రితవతీ శ్రీరిత్యభిప్రాయః - య

స్యముఖం-దృశాం పశ్యజ్జనదృశాం-పానపాత్రం తల్లావణ్యరసపానపాత్రం -యస్య చ బాహవో-లోకపాలానాం పాన పాత్రం-తల్లావణ్యరసపానపాత్రం యస్య పదామ్బుజం-సారంగాణాం సారంగచ్ఛతాం, సారగ్రాహిణాం-మునీనాం- తల్లావణ్యపానపాత్రం-సారంగాయన్తీతి సారంగాః-సారతమార్థవక్తార ఇతి వా, తమచ్యుతం, నిత్యం నిరీక్షమాణానామ పి దృశో న వితృప్యన్తీతి యుక్తమేవేత్యర్థః ❀॥౨౬॥ ❀ సితేతి॥పథి, సితాతపత్రం చ వ్యజనే చ తైరుపస్కృతః, సితాతపత్రే ణావృతః, వ్యజనాభ్యాం వీజ్యమాన-ఇత్యర్థః-పిశఙ్గవాసస్సీయస్య, స భగవాన్, వనమాలయా బభౌ-కథం యథార్కాదిభిః యుగపత్సముదితైః - ఘనో నీలామ్బుద- స్తద్వత్ అభూతోపమైషా-నహ్యర్కోడుపయోస్సహావస్థానమస్తి-తత్రార్కా- దిస్థానీయా మకుటవనమాలావస్త్రభూషణాదయః-విద్యుదేవ వైద్యుతం-ఉడుపశ్చన్ద్రః-యద్వా-ఉడుపగ్రహాణాం గురుశు క్రయోరన్యేషాం నక్షత్రాణామప్యుపలక్షణం-తత్రోడుపస్థానీయం సితాతపత్రం-గురుశుక్రస్థానీయే వ్యజనే - నక్షత్రస్థానీ యాని ప్రసూనాని, ఇన్ద్రధనుస్స్థానీయా వనమాలా-విద్యుత్స్థానీయం పిశఙ్గవస్త్రం-అర్కస్థానీయం మకుటమితి- సితాతప త్రాద్యుపస్కృతత్వాదివిశేషణసామర్థ్యాత్ ❀ ॥౨౭॥ ❀ తత్తు పితరౌ దేవకీవసుదేవయోః - గృహం ప్రవిష్టో భగవా- న్మాతృభిర్దేవకీరోహిణ్యాదిభిః, పరిష్వక్త ఆలిఙ్గితః-దేవకీప్రముఖా మాతౄః - ముదా శిరసావవన్దే ❀॥౨౮॥ ❀ తా దేవ క్యాదయః-పుత్రం కృష్ణ-మఙ్కమారోప్య - స్నేహేన స్నుతౌ ప్రస్రవన్తౌ పయోధరౌ స్తనౌ యాసాం- హర్షేణ విహ్వలిత ఆ త్మా మనో యాసాం-తథాభూతా నేత్రజైర్జలై రానన్దబాష్పైః-స్సిషిచుః ❀ ॥౨౯॥ ❀ అథ-తతస్స్వభవనం స్వగృహం ప్రావిశత్ - కథం భూతం-సర్వే కామాః కామ్యమానాః భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదయో యస్మిన్-నాస్త్యుత్తమం

శామ్। బాహవో లోకపాలానాం సారఙ్గాణాం పదామ్బుజమ్॥౨౬॥సితాతపత్రవ్యజనైరుపస్కృతః ప్రసూనవర్షైరభివర్షితః పథి। పిశఙ్గవాసా వనమాలయా బభౌ ఘనో యథార్కోడుపచాపవైద్యుతైః ॥౨౭॥ ప్రవిష్టస్తు గృహం పిత్రోః పరిష్వక్తః స్వమాతృభిః। వవన్దే శిరసా సప్త దేవకీప్రముఖా ముదా ॥౨౮॥ తాః పుత్రమఙ్కమారోప్య స్నేహస్నుతపయోధరాః। హర్షవిహ్వలితాత్మానః సిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః॥౨౯॥అథావిశత్స్వభవనం సర్వకామమనుత్తమమ్। ప్రాసాదా యత్ర పత్నీనాం సహస్రాణి చ షోడశ ॥౩౦॥ పత్న్యః ప్రియం ప్రోష్య గృహానుపాగతం విలోక్య సఞ్జాతమనోమహోత్సవాః। ఉత్తస్థురారాత్సహసాసనాశయాత్సాకం వ్రతైర్వ్రీడితలోచనాననాః॥ ౩౧ ॥ తమాత్మజైర్దృష్టిభిరన్తరాత్మనా దురన్తభావాః పరిరేభిరే పతిమ్। నిరుద్ధమప్యాస్రవదమ్బు నేత్రయోర్విలజ్జతీనాం భృగువర్య వైక్లబాత్ ॥ ౩౨ ॥ యద్యప్యసౌ పార్శ్వగతో రహోగత ❀ స్తథాపి తస్యాఙ్ఘ్రియుగం నవం నవమ్। పదే పదే కా విరమేత తత్పదాచ్చలాపి యచ్ఛ్రీర్న జహాతి కర్హి

యస్మాత్-యత్ర పత్నీనాం షోడశసహస్రాణి ప్రాసాదాస్తథాభూతం ॥ ౩౦ ॥ తదా-ప్రోష్య ప్రవాసం కృత్వా గృహానుపాగతం ప్రియం-దూరాద్విలోక్య-పత్న్యః రుక్మిణ్యాదయః - సఞ్జాతో మనసి మహోత్సవో హర్షో యాసాం-వ్రీడితే లోచనే ముఖేషు-తాన్యాననాని-యాసాం తథాభూతాః-వ్రతైస్సహ- ఆసనాశయాత్ - సహసా ఆరాదుత్తస్థుః-తత్ర వ్రతేభ్య ఉత్థానం నామ-భర్త్రాగమనార్థవ్రతత్యాగః- ఆసనాదుత్థానం ప్రసిద్ధం-ఆశయాదభిప్రాయాదుత్థానం దిదృక్షౌత్కణ్ఠ్యత్యాగః దర్శనస్య జాతత్వాత్ ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ తమితి॥దురన్తః అగాధః భావః స్నేహో యాసాం తాః - పత్న్యః-సమాగతం-పతి-మాత్మజైః-దృష్టిభిరన్తరాత్మనా చ-పరిరేభిరే- ఆలిఙ్గితవత్యః-శారీరపరిరమ్భస్య రహః కాలికత్వాత్తం న సాక్షాచ్చక్రుః అపి తు పుత్రైః ప్రద్యుమ్నాదిపుత్రద్వారేణేత్యభిప్రాయేణ పుత్రైరిత్యుక్తం మనసా చక్షుషా చ సమం సాక్షాదేవ చక్రురిత్యభిప్రాయేణాన్తరాత్మనా దృష్టిభిశ్చేత్యుక్తం॥ హే భృగువర్య, విలజ్జతీనాం తాసా-మత ఏవ- నేత్రయోరమ్బు నిరుద్ధమపి-వైక్లబాదధార్ష్ట్యాదస్రవత్ ❀॥౩౨॥❀ వ్రతైస్సాకమాసనాశయాదుత్తస్థుః తమాత్మజైరిత్యాదినా చ తాసాం తద్విరహాసహిష్ణుత్వం సూచితం, తదేవోపపాదయతి॥యద్యపీతి॥యద్యప్యసౌ భగవాన్ కృష్ణః - తాసాం పార్శ్వగతః-రహోగతశ్చ-తథాపి తస్యాఙ్ఘ్రియుగం తాసాం నవం నవమేవాభాత్, యత ఏవమతస్తత్పదాత్తస్య పాదారవిన్దాత్కా విరమేత-విశ్లిష్యావస్థాతుముత్సహేత, న కాపీత్యర్థః, తదేవ దర్శయితుం విశినష్టి-చలా ఇతరత్రపశ్చలా శ్రీర్లక్ష్మీరపి-కదాపి-యదఙ్ఘ్రిం న జహాతి, తత్పదాత్కా విరమేతేత్యన్వయః-తదా పేతి పాఠాన్తరం-తత్ర-యద్యపి యదాపి-పార్శ్వగతో రహోగతశ్చ - తదా

౩౩॥శ్లో॥పా ❀ స్తదాపతస్యాఙ్ఘ్రియుగమ్.

పి-తస్యాఙ్ఘ్రియుగం నవంనవం-కింపునః కదాచిదప్యతృప్తేః తం నవం నవమితి-కైముత్యన్యాయసిద్ధమితి భావః, ఉత్తరార్ధస్తు యథోక్తార్థ ఏవ ॥ 33 ॥ అథోపరితనం వృత్తాన్తం సంగృహ్య వివక్షురుక్తవృత్తాన్తం సమాసతోఽనువదతి ॥ ఏవమితి ॥ క్షితేర్భూమేర్భారస్య జన్మ ఉదయో యేభ్యః అక్షౌహిణీభిః-పరివృత్తం పరితో వ్యాప్తం తేజః శౌర్యం యేషాం తేషాం నృపాణాం కౌరవాణాం పాణ్డవానాం చ-మిథః-వైరం, శ్వసనో వాయుః, అనలమగ్నిమివ, విధాయ వర్ధయిత్వా, స్వయం- నిరాయుధ ఏవ-తేషాం, మిథో, వధేన వధాత్, య, ఉపరతః ఉపరరామ, ఉపసంహృతవాక్, స ఏష, ఇత్యుత్తరేణాన్వయః స్వయం, నిరాయుధ ఏవ సన్-తేషాం-మిథో వధం కారయన్-యః స్వయం తూష్ణీం వ్యవస్థిత ఇత్యర్థః ॥ 3౪ ॥ స ఏష స్వమాయయా ఆత్మీయేన సంకల్పేన-అస్మిన్నరలోకే అవతీర్ణో భగవాన్ స్త్రియ ఏవ రత్నాని-తేషాం కూటే సముదాయే-స్థితః-రేమే చిక్రీడ - యథా ప్రాకృతః-స్త్రీవశ్యః, తద్వత్, ప్రాకృతో యథేత్యనేన స్త్రీవశ్యత్వానుకారమాత్రమేవ, నతు పరమార్థతస్తదస్తీతి సూచితమ్ ॥ 3౫ ॥ తదేవ వ్యఞ్జయితుం విశినష్టి ॥ తాః ప్రమదోత్తమాః కుహకైర్భావ్యైర్నోపాయైః - యస్యేన్ద్రియం ప్రమథితుం-న శేకుః న ప్రాభవన్ తమయమిత్యుత్తరేణాన్వయః - సుకరాం పారవశ్యాభావసూచనాయ ప్రమదోత్తమా- విశినష్టి ॥ యాసాం-ముద్దామభావాదిభిః-నిహతస్సన్-మదనోపి సమ్ముహ్య మోహం ప్రాప్య- స్వయం చాపం ధనుః-అజహాత్ తత్యాజ-తాః ప్రమదోత్తమా ఇత్యన్వయః ॥ ఉద్దామ ఉదారో గాఢ ఇతి యావత్ -భావోఽభిప్రాయః- స్తేన పిశునః చిత్తాకర్షసూచకః-అమలః సున్దరశ్చ - హాస- స్తేన చ-వ్రీడాపూర్వకావలోకనేన చ-నిహతః అభిహతః ॥ 3౬ ॥ ఏవంవిధం తం యః - స్త్రీవశ్యం మన్యతే సోఽజ్ఞ ఇత్యాహ ॥ తమిమమితి ॥ మనుజం వ్యావృణ్వానం-మనుజవచ్చేష్టమానం-మనుష్యభావేన స్వ

చిత్ ॥ 33 ॥ ఏవం నృపాణాం క్షితిభారజన్మనామక్షౌహిణీభిః పరివృత్తతేజసామ్। విధాయ వైరం శ్వసనో
యథానలం మిథో వధేనోపరతో నిరాయుధః ॥ 3౪ ॥ స ఏష నరలోకేఽస్మిన్నవతీర్ణః స్వమాయయా । రేమే
స్త్రీరత్నకూటస్థో భగవాన్ ప్రాకృతో యథా ॥ 3౫ ॥ ఉద్దామభావపిశునామలవల్గుహాసవ్రీడావలోకనిహ
తో మదనోపి యాసామ్ । సంముహ్య చాపమజహాత్ప్రమదోత్తమాస్తా యస్యేన్ద్రియం విమథితుం కుహకై
ర్న శేకుః ॥ 3౬ ॥ తమిమం మన్యతే లోకో హ్యసఙ్గమపి సఙ్గినమ్। ఆత్మౌపమ్యేన మనుజం వ్యావృణ్వానమతోఽబు
ధః ॥ 3౭ ॥ ఏతదీశనమీశస్య ప్రకృతిస్థోపి తద్గుణైః। న యుజ్యతే సదాత్మస్థైర్యథా బుద్ధిస్తదాశ్రయా ॥ 3౮ ॥ తం మేని
రేఽబలా మూఢాః స్త్రైణం చానువ్రతం రహః। అప్రమాణవిదో భర్తురీశ్వరం మతయో యథా ॥ 3౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యాథాత్మ్యమాచ్ఛాదయన్తమిత్యర్థః-వస్తుతో నిస్సఙ్గమపి-సఙ్గినమివ భాసమానం-తమిమం భగవన్తం- యో-లోకో జన ఆత్మౌపమ్యేన స్వతుల్యత్వేన-మన్యతే సోయం లోకః-అతో హేతోః-అబుధో నితరామజ్ఞః ॥ 3౭ ॥ అథ విషయైరనాకృష్టత్వమీశ్వరస్యానాశ్చర్యమిత్యభిప్రాయేణేశ్వరత్వం నిర్వక్తి ॥ ఏతదితి ॥ ప్రకృతిస్థోపి మూలప్రకృతివ్యాపకోపి-తద్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, ఆత్మస్థైర్జీవగతైః, రవిద్యాస్మితారాగద్వేషాదిభిశ్చ, గుణైః, సదా, న యుజ్యత ఇతి యత్, ఏతదేవ, ఈశ్వరస్యేశనమిత్యన్వయః, ఏతదిత్యనేనముక్తవ్యావృత్తిః, సహి పూర్వం తైర్యుక్తః, హేయగుణాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ తదాశ్రయా-ఈశాశ్రయా, బుద్ధిస్తజ్జ్ఞానం యథా తత్త్వాదిభిర్నయుజ్యతే, న హి, స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చే,, త్యుక్తవిధం స్వతస్సర్వగతస్య తస్య జ్ఞానం, సత్త్వరజస్తమోన్వయాధీనసమ్యక్త్వాసమ్యక్త్వయుక్తం, ఏవం సర్వప్రకారేణాపి చిదచిద్గతహేయరహితమితి, ఏతదేవ హి, ఈశ్వరస్యేశ్వరత్వమిత్యర్థః ॥ 3౮ ॥ యథైవమజ్ఞో లోక, స్తముక్తవిధమీశ్వర, మాత్మతుల్యం మన్యతే, తథా, తాస్స్త్రియో, ఽప్యజ్ఞానాదాత్మవశ్యమమన్యన్తేత్యాహ ॥ తమితి ॥ సంసారిణా, మిన్ద్రియప్రసూతా మతయో యథేశ్వరం, న జానన్తి, కింతు మౌఢ్యాదన్యథా మన్యత ఏవం మూఢా, స్తా అబలా స్త్రియోపి, తం భగవన్తం, రహః స్త్రైణం స్త్రీసమూహం, అనువ్రజన్తం, స్త్రీసమూహానువర్తినం, మేనిరే, తత్ర హేతుః, భర్తు, రప్రమాణవిధం, ప్రమీయత ఇతి ప్రమాణం స్వరూపం, తత్స్వరూపమజానత్యః ॥ 3౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, వన్ద్రిచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యద్యపి పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికం పురస్తాదేవ పృష్టం - యద్యపి చ - తద్వక్తుమేవ తమహం ద్ధాత్రేయాహం యం ప్రపఞ్చః ప్రవృత్తః - కిమకార్షీత్తత ఇతి ప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరం చాభిహితం ఏవం చాన్తరా పునస్తత్ప్రశ్నానుపపత్తిః - తథాపి - కిమకార్షీత్తత ఇతి పృష్టస్య రాజ్యశాసనానన్తరభావినో యుధిష్ఠిరవృత్తాన్తస్య పరీక్షిజ్జన్మానన్తరకాలికత్వాత్తదనన్తరమేవ తచ్ఛుశ్రూషు - స్తావ "త్వమేవాప్యణో ద్గర్భం వై రాట్యాః కురుత న్తవ" ఇతి ప్రక్రమ్య - పరిసమాపితం సావశేషం - శుశ్రూషుః పృచ్ఛతి శౌనకః ॥ అశ్వత్థామ్న ఇతి ॥ అశ్వత్థామ్నా ఉపయుక్తేన - ఉర్వధికం దుస్సహం ప్రభూతం చ తేజో యస్య - తేన - బ్రహ్మశీర్ష్ణా బ్రహ్మశిరో నామకేనాస్త్రేణ - తావదుత్తరాయా గర్భో హతః - తతః పునరీశేన కృష్ణేన ఆజీవిత ఇత్యుక్తానువాదః ॥౧॥ తత ఉపరితనం - తస్యోత్తరాతనయస్య - మహాత్మనః - యజ్జన్మాది - తదిదం - హే మహాబుద్ధే - శ్రోతుమిచ్ఛామి - నిధనం మరణం యథైవాసీత్ - ప్రేత్య మృత్వా - యథా గతవాన్ - యాం గతిం ప్రాప్తవాన్ - తదిదమిత్యన్వయః ॥౨॥ యది గదితుం మన్యసే - వక్తుమిష్టం యోగ్యం చ - మన్యసే - చేత్తర్హి - శ్రద్దధానానాం నోఽస్మాకం బ్రూహి - కుతో వస్తజ్జన్మాదిశుశ్రూషా శ్రద్ధాబభూవే - త్యత స్తం విశినష్టి "యస్య పరీక్షితః శుకో - జ్ఞానం పరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం - అదాదుపదిష్టవాన్ - మహాభాగవతత్వాత్తజ్జన్మాదిశుశ్రూషా నస్సంభవతీతి భావః - అత్ర జన్మైవ ప్రాధాన్యేన పృచ్ఛ్యతే - తస్య కర్మాదికం తు - యుధిష్ఠిరవృత్తాన్తానన్తరకాలికత్వాత్తచ్ఛ్రవణానన్తరమేవ విశేషతః ప్రష్టవ్యమపి - జన్మకాలికజాతకద్వారా సామాన్యతో బుభుత్సునా - జన్మనా సహైవాపృష్టం - అతఏవోత్తరేపి - జాతకద్వారైవ - తత్కర్మాదికం ప్రదర్శ్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్ ॥ ౩ ॥ పరీక్షితో జన్మప్రకారం వక్తుం తావత్తాదాత్వికం యుధిష్ఠిరావస్థానప్రకారమాహ ॥ అపీపలదితి త్రిభిః ॥ అపీపలత్ అపాల

శౌనక ఉవాచ ॥ అశ్వత్థామ్నోపయుక్తేన బ్రహ్మశీర్ష్ణోరుతేజసా । ఉత్తరాయా హతో గర్భ ఈశేనాజీవితః పునః ॥౧॥ తస్య జన్మ మహాబుద్ధేః కర్మాణి చ మహాత్మనః । నిధనం చ యథైవాసీత్స ప్రేత్య గతవాన్యథా ॥౨॥ తదిదం శ్రోతుమిచ్ఛామి గదితుం యది మన్యసే । బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం యస్య జ్ఞానమదాచ్ఛుకః ॥ ౩ ॥ సూత ఉవాచ ॥ అపీపలద్ధర్మరాజః పితృవద్రఞ్జయన్ప్రజాః । నిస్స్పృహస్సర్వకామేభ్యః కృష్ణపాదానుసేవయా ॥౪॥ సమ్పదః క్రతవో లోకా మహిషీ భ్రాతరో మహీ । జమ్బూద్వీపాధిపత్యం చ యశశ్చ త్రిదివం గతమ్ ॥౫॥ కిం తే కామాస్సురస్పార్హా ముకున్దమనసో ద్విజ । అధిజహ్రుర్ముదం రాజ్ఞః క్షుధితస్య యథేతరే ॥ ౬ ॥ మాతుర్గర్భగతో వీరస్స తదా భృగునన్దన । దదర్శ పురుషం కంచిద్దహ్యమానోఽస్త్రతేజసా ॥ ౭ ॥ అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌలినమ్ । అపీచ్యదర్శనం శ్యామం తటిద్వాససమచ్యుతమ్ ॥౮॥ శ్రీమద్దీర్ఘచతుర్బాహుం తప్తకాఞ్చనకుణ్డలమ్ । క్షతజాక్షం గదాపాణిమాత్మనః పరితో దిశమ్ ॥ పరిభ్రమన్తముల్కాభాం భ్రామయన్తం గదాం ముహుః ॥౯॥ అ

యత్ - కథం భూతః - కృష్ణపాదయోరనుసేవయాఽనుధ్యానేన హేతునా - సర్వేభ్యః కామేభ్యో నిర్గతా స్పృహా యస్య తథాభూతః కృష్ణపాదానుసేవకత్వాన్నిస్స్పృహస్సన్నిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ తత్సేవాయాః స్పృహాభావహేతుత్వమేవ సదృష్టాన్తమాహ ॥ సంపద ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ యథా క్షుధితస్య అశనాయాయుక్తస్య పుంసః - ఇతరే స్రక్చన్దనాదయో - న ముదమావహన్తి - కింత్వశనమేవ - తథా - హే ద్విజ - యే సంపదాదయః - తే - కామాః - సురస్పార్హాః సురాణామపి స్పృహణీయా అపి - ముకున్దే ఏవ మనో యస్య తస్య - రాజ్ఞో యుధిష్ఠిరస్య - ముదం - నాధిజహ్రుః కిం - సంపాదితవన్తః కిం - న సంపాదితవన్త ఏవేత్యర్థః - తత్ర సమ్పదో భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః - క్రతవస్స్వర్గాదిసుఖసాధనాని అశ్వమేధరాజసూయాదీని - లోకాః కరప్రదాజనాః - మహిష్యః పత్న్యః భ్రాతరో దిగ్విజయినో భీమాదయః - మహీ నిష్కణ్టకా పృథివీ - త్రిదివం గతం త్రిదివపర్యన్తవ్యాప్తం యశశ్చ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ అథ పరీక్షితో జన్మ వక్తుం తావత్తస్య మాతృోదరావసానదశామాహ ॥ మాతురితి సార్ధపఞ్చభిః ॥ హే భృగునన్దన - వీరః ఉత్తరాతనయో - మాతు - ర్గర్భగతః ఉదరగతః - బ్రహ్మాస్త్రతేజసా దహ్యమానః - కంచిత్పురుషం దదర్శ ॥ ౭ ॥ కథంభూతం, అఙ్గుష్ఠపరిమితా మాత్రా ఉన్నాహో యస్య నవిద్యతే మలం దేహజం యస్య, స్ఫురత్పురటో హిరణ్మయో మౌళిః కిరీటం యస్య, అపీచ్యం ప్రాప్తపుష్టాఙ్గతయా స్పృహణీయం దర్శనం యస్య, తటిదివామ్బరం వస్త్రం యస్య, ఆశ్రితాన్న చ్యావయతీతి తథా ॥౮॥ శ్రీమన్తః వృత్తత్వాదిగుణైః శోభావన్తో దీర్ఘా ఆజానులమ్బినశ్చత్వారో బాహవో యస్య - తాపేన నిర్మలీకృతే కాఞ్చనమయే కుణ్డలే యస్య, క్షతజేరక్తే అక్షిణీ యస్య, గదా పాణౌ యస్య తం - పరిభ్రమన్తం - ఉల్కాయాః అఙ్గారస్యేవాభా యస్యాస్తాం - గదాం - ముహుర్ముహుః పరితః సర్వతః - దిశం భ్రామయన్తం, ఆత్మానం ధారకం ॥ ౯ ॥ గోపతిం సూర్యమివ - నీహారం - స్వగదయా బ్రహ్మాస్త్రతేజో

విధమన్తం నాశయన్తం - సన్నికర్షే స్థిత - మేవంవిధం పురుషం - కోఽసావితి - పర్యైక్షత - పర్యాలోచితవాన్ యతః పర్యైక్షత - తత ఏవ ప్రవృత్తినిమిత్తాత్ పరీక్షిచ్ఛబ్దవాచ్యశ్చ బభూవేతి భావః ✽ ॥౧౦॥ ✽ తద్బ్రహ్మాస్త్రతేజో, విధూయ నిరస్య, అమేయాత్మా అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః - ధర్మగోప్తా - విభుర్భగవాన్ - హరి, ర్దశమే మాసి - తస్య గర్భస్థశిశో - ర్మిషతః పశ్యత స్తత్రైవాన్తర్హితవాన్ ✽ ॥౧౧॥ ✽ తత - స్సర్వగుణోదర్కే - సర్వగుణాధిక్యే - తి దేవాహ ॥ సానుకూల్యగ్రహోదయ ఇతి । ఆనుకూల్యేన సహితానాం గ్రహాణాం భృగ్వఙ్గిరఆదీనాముదయో యస్మిన్ - లగ్న ఇతి విశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం,, సానుకూల్యా గ్రహా యస్మిన్ - తస్మిన్ ఉదయే లగ్నే వా ,, పాణ్డోర్వంశధరః - వంశవర్ధనః, పునరోజసా పాణ్డురివ - పాణ్డుసదృశో జజ్ఞే ✽ ॥౧౨॥ ✽ తతః ప్రీతం హృష్టం మనో యస్య - స రాజా యుధిష్ఠిరః - ధౌమ్యకృపాదిభిర్విప్రైః స్వస్తి - సుమఙ్గళం స్వస్త్యయనం - వాచయిత్వా - జాతకం జాతకర్మ - కారయామాస ✽ ॥౧౩॥ ✽ తతో నృపతిర్యుధిష్ఠిరో - హిరణ్యాదీనన్యాంశ్చ, వరాన్ కామాన్ - యథాయోగ్యం యథాభిలాషం చ, కామం - ప్రాదా - ద్దరిద్రేభ్యః, ప్రాయచ్ఛత్ - స - తీర్థవిత్ దానపాత్రవిత్ - రాజా - ప్రజాతీర్థే - పుత్రోత్పత్తినిమిత్తదానకాలే - స్వన్నం సుమృష్టమన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రాదాత్ ✽ ॥౧౪॥ ✽ హిరణ్యాదిభిస్తుష్టా బ్రాహ్మణా - స్తం, ప్రశ్రయేణ వినయేన అవనతం నమ్రం - రాజానమూచుః, తదేవాహ ॥ ఏష హీతి సార్ధద్వయేన ॥ పూరూణాం భవతాం ప్రజాతన్త్రే ప్రజాసన్తాననిమిత్తే - శుక్లే గర్భపిణ్డే - సంస్థాం - మృత్యు - ముపేయుషి సతి హి, యస్మాదేష జాతః - అప్రతిఘాతేన ప్రతిఘాతరహితేన - దైవేన - ప్రభవిష్ణునా సమర్థీభవనశీలేన - విష్ణునా, వో, యుష్మాక, మనుగ్రహార్థాయ -

స్త్రతేజస్స్వగదయా నీహారమివ గోపతిః । విధమన్తం సన్నికర్షే పర్యైక్షత క ఇత్యసౌ ॥ ౧౦ ॥ విధూయ తదమేయాత్మా భగవాన్ ధర్మగుబ్విభుః । మిషతో దశమాస్యస్య తత్రైవాన్తర్దధే హరిః ॥ ౧౧ ॥ తతస్సర్వగుణోదర్కే సానుకూల్యగ్రహోదయే । జజ్ఞే వంశధరః పాణ్డోర్భూయః పాణ్డురివౌజసా ॥ ౧౨ ॥ తస్య ప్రీతమనా రాజా విప్రైర్ధౌమ్యకృపాదిభిః । జాతకం కారయామాస వాచయిత్వా సుమఙ్గళమ్ ॥ ౧౩ ॥ హిరణ్యం గాం మహీం గ్రామాన్ హస్త్యశ్వాన్నృపతిర్వరాన్ । ప్రాదాత్స్వన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రజాతీర్థే స తీర్థవిత్ ॥ ౧౪ ॥ తమూచుర్బ్రాహ్మణాస్తుష్టా రాజానం ప్రశ్రయాన్వితమ్ । ఏష హ్యస్మిన్ప్రజాతన్తౌ పూరూణాం పౌరవర్షభ ॥ ౧౫ ॥ దైవేనాప్రతిఘాతేన శుక్లే సంస్థాముపేయుషి । రాతో వోఽనుగ్రహార్థాయ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా ॥ ౧౬ ॥ తస్మాన్నామ్నా విష్ణురాత ఇతి లోకే బృహచ్ఛ్రవాః । భవిష్యతి న సన్దేహో మహాభాగవతో మహాన్ ॥ ౧౭ ॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ ॥ అప్యేష వంశ్యాన్రాజర్షీన్ పుణ్యశ్లోకాన్మహాత్మనః । అనువర్తితా స్విద్యశసా సాధువాదేన సత్తమాః ॥ ౧౮ ॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః ॥ పార్థ ప్రజావితా సాక్షాదిక్ష్వాకురివ మానవః । బ్రహ్మణ్యస్సత్యసన్ధశ్చ రామో దాశరథిర్యథా ॥ ౧౯ ॥ ఏష దాతా శరణ్యశ్చ యథా హ్యౌశీనరశ్శిబిః । యశో వితనితా స్వానాం దౌష్యన్తిరివ యజ్వనామ్ ॥ ౨౦ ॥ ధన్వినామగ్రణీరేష తుల్యశ్చార్జునయోర్ద్వయోః । హుతాశ ఇవ దుర్ధర్షస్సముద్ర ఇవ దుస్త-

రాతో రక్షితః, తస్మాద్విష్ణునా రాతత్వరూపాత్ప్రవృత్తినిమిత్తాత్, నామ్నా, వాచకేన శబ్దేన - లోకే, విష్ణురాత ఇతి ప్రసిద్ధో, బృహచ్ఛ్రవాః విపులకీర్తి, ర్గుణైర్మహాన్, మహాభాగవతశ్చ, భవిష్యతి, చాత్ర సన్దేహః ✽ ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥ ✽ విప్రైరేవముక్తో యుధిష్ఠిరః - తస్య భావినో గుణాన్ బుభుత్సుః పృచ్ఛతి ॥ అపీతి ॥ అపిస్విదిత్యేతద్ద్వయం సముదితం ప్రశ్నద్యోతకం హే సత్తమాః - ఏష జాతశ్శిశుః - సాధువాదేన సాధూనాముపదేశేన హేతునా - మహాత్మనః, పుణ్యశ్లోకాన్ - వంశ్యాన్, రాజర్షీన్ పాణ్డ్వాదీన్, యశసా, అనువర్తితా స్విత్ అనువర్తిష్యతే కిం, పాణ్డ్వాదివ, ద్యశస్వీ భవిష్యతీతి ప్రశ్నః, సాధూనాం వాదో యస్మిన్ విషయభూతే, తేన యశసాఽనువర్తితా స్విదితి వాఽన్వయః ✽ ॥౧౮॥ ✽ ఏవమాపృష్టా జాతకకోవిదా బ్రాహ్మణా, స్తస్య భావినో గుణాన్వర్ణయన్తి ॥ పార్థేత్యాదిభిర్దశభిః,, న కేవలమనితరసాధారణైకగుణమేకమేవానువర్తితా - అపితు, తత్తదసాధారణగుణాన్సర్వానపీత్యాహుః, హే పార్థ - మానవః మనోర్వైవస్వతస్య సుత - ఇక్ష్వాకురివ, సాక్షాత్, ప్రజానాం పితా ప్రజానామవితా రక్షితా, యథా, దాశరథిః దశరథపుత్రః శ్రీరామ, స్తద్వద్బ్రహ్మణ్యః బ్రహ్మకులే సాధుః - సత్యవాచికసన్ధా దృఢాభిసన్ధిర్యస్య తథాభూతశ్చ ✽ ॥౧౯॥ ✽ ఏష దాతా ఆత్మపర్యన్తదాతా, శరణ్యః శరణం రక్షణోపాయమర్హతీతి శరణ్యః - యథా, ఔశీనరః ఉశీనరసుత, శ్శిబిశ్చక్రవర్తీ, తద్వత్, దౌష్యన్తిరివ భరత ఇవ, యజ్వనాం యష్టౄణాం, యశో వితనితా యశో విస్తారయితా ✽ ॥౨౦॥ ✽ ధన్వినాం ధనుష్మతాం, అగ్రణీః శ్రేష్ఠః, తత్ర ద్వయోరప్యర్జునయోః కార్తవీర్యపార్థయో, స్తుల్యః తాభ్యాం తుల్య ఇత్యర్థః, హుతాశోఽగ్నిరివ దుర్ధర్షః ప్రసోఢుమశక్యః, సముద్ర ఇవ దుస్తరః అగా

ధారయితా ❀॥౨౧॥ ❀ సింహ ఇవ విక్రాన్తః-కర్తరి క్తః, పరాక్రమీ-వాదపి తే పవాన్వా, హిమవానివ, నిషేవ్యః భూతానాముపజీవ్యః, అసౌ శిశుః-వసుధేవ భూమిరివ, తితిక్షుః ప్రసహిష్ణుః-పితరావివ మాతాపితరావివ- సహిష్ణుః అపరాధసహిష్ణుః ❀॥౨౨॥ ❀ సామ్యే సర్వభూతసమత్వే, పితామహేన బ్రహ్మణా సమస్తుల్యః-ప్రసాదే జ్ఞానప్రసాదే-అనుగ్రహే వా-గిరిశోపమః రుద్రతుల్యః-సర్వభూతానాం పురుషార్థలిప్సూనాం- ఆశ్రయః ఆశ్రయితుం యోగ్యః, యథా రమాశ్రయః శ్రీనివాసః-తద్వత్ ❀॥౨౩॥ ❀ సర్వే సద్గుణాః నిర్దుష్టా గుణాస్తత్కృతం యన్మాహాత్మ్యం యస్మిన్, కృష్ణం భగవన్తమనువ్రతః అనువర్తితా, కృష్ణతుల్యసద్గుణమాహాత్మ్యయుక్త ఇత్యర్థః, రన్తిదేవ ఇవోదారః త్యాగీ ❀॥౨౪॥ ❀ ధృత్యా ధైర్యేణ బలిసమః వైరోచనితుల్యః, ప్రహ్లాద ఇవ-కృష్ణే భగవతి, భక్త ఇతి శేషః-సద్గ్రహః సతాం గ్రాహకశ్చ ఏష శిశుః అశ్వమేధానాం ఆహర్తా అనుష్ఠాతా, వృద్ధానాం జ్ఞానేన వయసా స్థానేన చ వృద్ధానాం - పర్యుపాసకః యథోచితసేవకః ❀॥౨౫॥ ❀ రాజర్షీణాం జనమేజయాదీనాం-జనయితా, ఉత్పథగామినాం ధర్మమార్గాతివర్తినాం, శాస్తా, భువః పృథ్వ్యాః హేతోః, ధర్మస్య కారణాన్నిమిత్తా-ద్ధర్మార్థం చేత్యర్థః-ఏష కలేర్నిగ్రహీతా కలిం నిగ్రహీష్యతి ❀॥౨౬॥ ❀ ద్విజపుత్రేణోపసర్పితాత్ శాపద్వారా నియోజితా- త్తక్షకా, దాత్మనః స్వస్య-మృత్యుం మరణ- ముపశ్రుత్యాకర్ణ్య, ముక్తో దేహతదనుబన్ధిషు సఙ్గో యేన తథాభూతో-హరేః- పదం స్థానం, ప్రపత్స్యతే ప్రాప్స్యతి ❀॥౨౭॥ ❀ ముక్తసఙ్గో హరేః పదం ప్రపత్స్యత ఇత్యేతదేవోపపాదయతి॥ వ్యాససుతాన్మునేః-శుకాత్, జిజ్ఞాసితం విచారితం నిర్ణీత-మితి యావత్, ఆత్మయాథాత్మ్యం ప్రత్యగాత్మపరమా

రః॥౨౧॥ మృగేన్ద్ర ఇవ విక్రాన్తో నిషేవ్యో హిమవానివ। తితిక్షుర్వసుధేవాసౌ సహిష్ణుః పితరావివ॥౨౨॥ పితామహసమస్సామ్యే ప్రసాదే గిరిశోపమః। ఆశ్రయస్సర్వభూతానాం యథా దేవో రమాశ్రయః ॥ ౨౩ ॥ సర్వసద్గుణమాహాత్మ్యే ఏష కృష్ణమనువ్రతః। రన్తిదేవ ఇవోదారో యయాతిరివ ధార్మికః ॥౨౪ ॥ ధృత్యా బలిసమః కృష్ణే ప్రహ్లాద ఇవ సద్గ్రహః। ఆహర్తైషోఽశ్వమేధానాం వృద్ధానాం పర్యుపాసకః॥౨౫॥ రాజర్షీణాం జనయితా శాస్తా చోత్పథగామినామ్। నిగ్రహీతా కలేరేష భువో ధర్మస్య కారణాత్॥౨౬॥ తక్షకాదాత్మనో మృత్యుం ద్విజపుత్రోపసర్పితాత్। ప్రపత్స్యత ఉపశ్రుత్య ముక్తసఙ్గః పదం హరేః॥ ౨౭ ॥ జిజ్ఞాసితాత్మయాథాత్మ్యో మునేర్వ్యాససుతాదసౌ। హిత్వేదం నృప గఙ్గాయాం యాస్యత్యద్ధాఽకుతోభయమ్ ॥౨౮॥ ఇతి రాజ్ఞ ఉపాదిశ్య విప్రా జాతకకోవిదాః। లబ్ధాపచితయస్సర్వే ప్రతిజగ్ముస్స్వకాన్ గృహాన్॥౨౯ ॥ స ఏష లోకవిఖ్యాతః పరీక్ష ❀ దితి యత్ప్రభుః। పూర్వదృష్టమనుధ్యాయన్ పరీక్షేత నరేష్విహ॥౩౦॥ స రాజపుత్రో వవృధే ఆశు శుక్ల ఇవోడుపః। ఆపూర్యమాణః పితృభిః కాష్ఠాభిరివ సోఽన్వహమ్॥ ౩౧॥ యక్ష్యమాణోఽశ్వమేధేన జ్ఞాతిద్రోహజిహా

త్మస్వరూపస్వభావతత్త్వం దేహతదనుబన్ధ్యసఙ్గహేతుభూతం యేన - సోఽసౌ పరీక్షిత్, హే నృప, ఇదం శరీరం-గఙ్గాయాం-త్యక్త్వా, నాస్తి కుతశ్చిద్భయం యస్మా- త్త-ద్ధరేః పద - మద్ధా స్ఫుటం, యాస్యతి ❀॥౨౮॥ ❀ ఇత్థం రాజ్ఞే యుధిష్ఠిరాయ, తద్గుణకర్మాదిక, ముపాదిశ్య ఆవేద్య, జాతకే, జాతకముత్పన్నమధికృత్య ప్రవృత్తే జ్యోతిశ్శాస్త్రే, కోవిదాః నిపుణాః, విప్రాస్సర్వే, లబ్ధా అపచితిర్బహుమతిర్యైస్తథాభూతాః, స్వకాన్, గృహాన్ స్వగృహాన్ ప్రతిజగ్ముః ❀॥౨౯॥ ❀ స, జాతకకోవిదై, రనువర్ణితథావిధగుణః ఏష ఉత్తరాసుతః, పరీక్షిదితి లోకే విఖ్యాతః, య-ద్యస్మాత్-ప్రభురయ-ముత్తరాసుతో గర్భే మాతురుదరే, దృష్టం పురుషం - ధ్యాయన్ - ఇహ లోకే నరేషు తం పురుషం, పరీక్షేత, పరీక్షితవా-నన్వేషితవానితి యావత్- పరీక్ష్య శ్రీకృష్ణమధ్యవస్యదిత్యర్థః -తతః ప్రవృత్తినిమిత్తాత్పరీక్షిచ్ఛబ్దవాచ్యో-ఖ్యాత ఇత్యర్థః, పూర్వం పరీక్షితక ఇత్యసావితి గర్భావస్థాయాం పరీక్షణమపి - తచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమితి సూచితమ్, పరిపూర్వాదీక్షతేశ్శతరి పరీక్షదితి రూపం, పరీక్షిదితి చ ప్రాయికః పాఠో దృశ్యతే, తదా హ్రస్వరుహాయుషిభ్య ఇనిరిత్యౌణాదికసూత్రే- ఈక్షతేర్గ్రహణాభావేపి బాహులకాదిత్ప్రత్యయే హరిత్సరిదాదిశబ్దవద్వ్యుత్పాద్యః ❀॥౩౦॥ ❀ స పరీక్షిదితి ప్రసిద్ధో రాజపుత్రః, ఏక స్తచ్ఛబ్దః ప్రసిద్ధిద్యోతకః-అపర స్తు ప్రకృతపరామర్శక, ఇత్యతో న పౌనరుక్త్యం, పితృభిర్హేతుభూతై, రన్వహమాశు వవృధే, యథా శుక్లే పక్షే, ఆపూర్యమాణాభిః, కాష్ఠాభిః, కలాభిః, ఉడుపశ్చన్ద్రోఽవర్ధతే తద్వత్ ❀॥౩౧॥ ❀ అథ యదకాఙ్క్షితం తత్ప్రశ్నస్యోత్తరం సోపోద్ఘాతమాహ॥ యక్ష్యమాణ ఇత్యాదినా యావత్షడ్దశాధ్యాయపరిసమాప్తి,, జ్ఞాతిద్రోహజిహాసయా జ్ఞాతివధప్రయుక్తదోషపరిజిహీర్షయా, అశ్వమేధేన,, తరతి తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేన యజ

౩౦॥ శ్లో॥ పా ❀ పరీక్షిదితి

ష ,, ఇతి బ్రహ్మహత్యాదీనామపి పరిహారకతయా శ్రుతేన ,, బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం నాపరం పుణ్యపాపయోః ,, రితి నిరతిశయపుణ్యత్వేన చ ప్రసిద్ధేనాశ్వమేధేన , యక్ష్యమాణో , భగవన్తమారాధయితుకామో , రాజా యుధిష్ఠిరః , అన్యత్ర కరదణ్డయోః, కరః స్వామిగ్రాహ్యః, దణ్డః, ప్రసిద్ధః, తయోరన్యత్ర, తాభ్యాం వినేత్యర్థః, అలబ్ధధనః ఉపాయాన్తరేణాప్రాప్తధనః, మహో, కథ్యాచిన్తితవాన్ - కరదణ్డాభ్యాం లబ్ధం ధనం యాగానర్హం, ఉపాయాన్తరేణ తు న ప్రాప్తం ధనం, మతః కథం యక్ష్యామీతి చిన్తావ్యాకులో బభూవేత్యర్థః ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ తస్య యుధిష్ఠిరస్యాభిప్రేతమాలక్ష్య , చ్యుతేనాహూతేన శ్రీకృష్ణేన , చోదితా ఆదిష్టా , ఆహూతో భగవానితి వక్ష్యమాణత్వాత్, భ్రాతరో భీమాదయః , ఉదీచ్యాం దిశి ప్రహీణం, పరాజితై రాజభిస్త్యక్తం , ధనం భూరిశ ఆజహ్రుః ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ తేన ధనేన సంభృతాస్సంచితాస్సంభారాః యాగసాధనాని యస్య సః, అత ఏవ లబ్ధకామః, యుధిష్ఠిర , త్రిభిర్వాజిమేధైః, క్రతోమన్త్రతన్త్రద్రవ్యలోపాదిభ్యో భీతః నిశ్చిద్రం యథా తథేతి భావః, హరిం సమ్యగారాధితవాన్ ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ భగవాన్ కృష్ణోఽపి , రాజ్ఞా ఆహూతః ద్విజైర్నృపం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా, సుహృదాం ప్రీతింకర్తుమిచ్ఛయా, కతిచిన్మాసాన్, ఉవాస ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ తతో బన్ధుభిస్సహ, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ - కృష్ణయా ద్రౌపద్యా, చానుజ్ఞాతో , అర్జునేన సహితో, యదుభిశ్చ పరివృతో , హే బ్రహ్మన్ - ద్వారవతీం యయౌ ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః ❀

కురుపాణ్డవయుద్ధాత్ప్రాగేవ మన్త్రార్థ ధృతరాష్ట్రేణాహూత - స్తత్పుత్రేణ పరాభూతో - విదుర - స్తీర్థయాత్రా

సయా । రాజాఽలబ్ధధనో దధ్యావన్యత్ర కరదణ్డయోః ॥ ౩౨ ॥ తదభిప్రేతమాలక్ష్య భ్రాతరోఽచ్యుతచోదితాః । ధనం ప్రహీణమాజహ్రురుదీచ్యాం దిశి భూరిశః ॥ ౩౩ ॥ తేన సంభృతసంభారో లబ్ధకామో యుధిష్ఠిరః । వాజిమేధైస్త్రిభిర్భీతో యజ్ఞైః సమయజద్ధరిమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఆహూతో భగవాన్రాజ్ఞా యాజయిత్వా ద్విజైర్నృపమ్ । ఉవాస కతిచిన్మాసాన్సుహృదః ప్రీతికామ్యయా ॥ ౩౫ ॥ తతో రాజ్ఞాఽభ్యనుజ్ఞాతః కృష్ణయా సహ బన్ధుభిః । యయౌ ద్వారవతీం బ్రహ్మన్సార్జునో యదుభిర్వృతః ॥ ౩౬ ॥ ❀❀❀

❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే , మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః ❀❀

సూత ఉవాచ ॥ విదురస్తీర్థయాత్రాయాం మైత్రేయాదాత్మనో గతిమ్ । జ్ఞాత్వాగాద్ధాస్తినపురం తయావాప్త ❀ వివిత్సితః ॥ ౧ ॥ యావతః కృతవాన్ప్రశ్నాన్ క్షత్తా కౌషారవాగ్రతః । జాతైకభక్తిర్గోవిన్దే తేభ్యశ్చోపరరామ హ ॥ ౨ ॥ తం బన్ధుమాగతం దృష్ట్వా ధర్మపుత్రస్సహానుజః । ధృతరాష్ట్రో యుయుత్సుశ్చ సూతశ్శారద్వతః పృథా ॥ ౩ ॥ గాన్ధారీ ద్రౌపదీ బ్రహ్మన్ సుభద్రా చోత్తరా కృపీ । అన్యాశ్చ జామయః పాణ్డోర్జ్ఞాతయస్ససుతాః స్త్రియః ॥ ప్రత్యుజ్జగ్ముః ప్రహర్షేణ ప్రాణం తన్వ ఇవాగతమ్ ॥ ౪ ॥ అభిసంగమ్య విధివత్పరిష్వఙ్గాభివాదనైః ముముచుః ప్రేమబాష్పౌఘం విరహౌత్కణ్ఠ్యకాతరాః ॥ ౫ ॥ రాజా తమర్హయాంచక్రే కృతాసనపరిగ్రహమ్ ।

యాం నిమిత్తభూతాయాం - గతః - తత్రాత్మనః పరమాత్మనో - గతిం యాథాత్మ్యం - మైత్రేయాదృషే - ర్జ్ఞాత్వా - తయా ఆత్మగత్యా జ్ఞానవిషయభూతయా - అవాప్తవివిత్సితః కృతకృత్యః ,, వివిత్సిత ఇతి పాఠే ,, విదితవేద్యః ,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం ,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విదితే ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతీ ,, తి శ్రుతేః ,, పునర్హాస్తినపురం ప్రాగాత్ ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ తయావాప్తవివిత్సిత ఇత్యేతదేవోపపాదయతి ॥ యావత ఇతి ॥ క్షత్తా విదురః - కౌషారవో మైత్రేయః కుషారవగోత్రప్రసూతత్వాత్ - తస్యాగ్రతః - యావతః ప్రశ్నాన్ - కృతవాన్ తత్ర కతిపయానామేవ ప్రశ్నానాముత్తరైః - గోవిన్దే జాతా ఏకా అవ్యభిచారిణీ అనన్యప్రయోజనా భక్తిర్యస్య తథాభూతః, తేభ్యోఽవశిష్టప్రశ్నేభ్యః , ఉపరరామ, అవశిష్టప్రశ్నానాముత్తరాణి న శుశ్రావేత్యర్థః - జాతైకభక్తిరిత్యనేన కృతకృత్యత్వముక్తమ్ ❀ ॥ ౨ ॥ ❀ తమాగతం బన్ధుం - విదురం, జ్ఞాత్వా, సహానుజో, ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః - ధృతరాష్ట్రాదయః, సూతస్సంజయః - శారద్వతః కృపః - అన్యాశ్చ జామయః, అన్తఃపురస్త్రియః, ససుతాః , పాణ్డోర్జ్ఞాతయశ్చ - హే బ్రహ్మన్ , ప్రహర్షేణ ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః యథా ఆగతం ప్రాణం, తన్వః శరీరాణి - తద్వత్ - ప్రాణమాగతమివ - తం ప్రత్యుజ్జగ్మురిత్యర్థః ❀ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ❀ పరిష్వఙ్గాభివాదనైః, విధివద్యథోచితం, అభిసఙ్గమ్య - విరహప్రయుక్తౌత్కణ్ఠ్యేన కాతరాః - ప్రేమబాష్పౌఘం ఆనన్దాశ్రుసమూహం ముముచుః ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ కృత ఆసనపరిగ్రహో యేన తం, విదురం, రాజా యుధిష్ఠిరః - అర్హయామాస పూజయామాస ॥ తతో

❀ ౧ శ్లో ॥ పా ❀ వివిత్సితః

భుక్తవన్తం విశ్రాన్తమాసనే సుఖమాసీనం తం విదురం, స్వానాం శృణ్వతాం సతాం, ప్రశ్రయేణావనతః ప్రాహ ❀ ॥౬॥౭॥ ❀ తదేవాహ॥ అపీత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,, యుష్మత్పక్షయోః పరిగ్రహరూపయోః, ఛాయాయాం సమేధితా - న్నోఽస్మాన్, న పిస్మరథ - స్మరథ కిం,, ఆత్మనాం తత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితత్వం స్మారయతి,, సమాతృకాః మాతృసహితాః, వయం, విషాగ్న్యాదిరూపాద్విపద్గణాత్, య - ద్యేన త్వయా, విమోచితాః ❀ ॥౮॥ ❀ క్షితిమణ్డలం చరద్భిః - కయా వృత్త్యా వర్తితం, ఇహ భూతలే కాని తీర్థాని, భగవత్క్షేత్రముఖ్యాని చ - భవద్భిస్సేవితాని ❀ ॥౯॥ ❀ న హి కృతకృత్యానాం భవతాం తీర్థయాత్రయా స్వప్రయోజనమస్తీత్యభిప్రాయేణాహ॥ భవద్విధా ఇతి॥ హే విభో, భవాదృశాః భాగవతాః, స్వయమేవ, తీర్థభూతాః పవిత్రభూతాః, అతస్తీర్థయాత్రాకృతం పవిత్రత్వం నాపేక్షితమితి భావః - తర్హి కిమర్థం తీర్థాన్యటసీత్యత్రాహ॥ తీర్థీకుర్వన్తీతి॥ స్వాన్తస్థేన - గదాభృతా భగవతా, తీర్థాన్యపి - తీర్థీకుర్వన్తి - తీర్థాన్యపి తీర్థీకర్తుం తాన్యటన్తీతి భావః, వస్తుతః పరిశుద్ధాన్యేవ గఙ్గాదితీర్థాని తథాపి - పాపిభిస్తేషు పరిహృతాని పాపాన్యాదాయ - తాన్యపి పవిత్రీకుర్వన్తి - స్వగతానితు - స్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితో గదాభృన్నాశయతి - తస్య త్వఘప్రతిభటత్వాన్న తస్మిన్పాపసమావేశప్రసక్తిరితి భావః - ఏతదభిప్రాయేణైవ గదాభృతేత్యుక్తం - తథా చ నవమే,, కిఞ్చాహం తు భువం యాస్యే నరా మయ్యామృజన్త్యఘమ్। మృజామి తదఘం క్వాహం రాజంస్తత్ర విచిన్త్యతామ్,, ఇతి గఙ్గయోక్తో భగీరథ ఆహ॥ సాధవో న్యాసినశ్శాన్తా బ్రహ్మిష్ఠా లోకపావనాః ॥ హరన్త్యఘం తేఽఙ్గసఙ్గాత్తేష్వాస్తే హ్యఘభిద్ధరిరితి ❀ ॥౧౦॥ ❀ అపి న ఇతి॥ హే తాత - కృష్ణ ఏవ దేవతా యేషాం తే - నోఽస్మాకం - సుహృదో బాన్ధవాశ్చ - యాదవాః - దృష్టాః - అథవా స్వపుర్యాం ద్వారకాయాం - సుఖమాసత ఇతి శ్రుతాః కిం ❀ ॥౧౧॥ ❀

తం భుక్తవన్తమాసీనం విశ్రాన్తం సుఖమాసనే॥ ప్రశ్రయావనతో రాజా ప్రాహ తేషాం చ శృణ్వతామ్॥౬॥౭॥
యుధిష్ఠిర ఉవాచ ॥ అపి స్మరథ నో యుష్మత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితాన్। విపద్గణాద్విషాగ్న్యాదేర్మోచితా యత్సమాతృకాః ॥౮॥ కయా వృత్త్యా వర్తితం వశ్చరద్భిః క్షితిమణ్డలమ్। తీర్థాని క్షేత్రముఖ్యాని సేవితానీహ భూతలే॥౯॥ భవద్విధా భాగవతాస్తీర్థభూతాస్స్వయం విభో। తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థాని స్వాన్తస్థేన గదాభృతా ॥౧౦॥ అపి నస్సుహృదస్తాత బాన్ధవాః కృష్ణదేవతాః। దృష్టాశ్శ్రుతా వా యదవస్స్వపుర్యాం సుఖమాసతే॥౧౧॥ ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన సర్వం తత్సమవర్ణయత్। యథానుభూతం క్రమశో వినా యదుకులక్షయమ్॥ నన్వప్రియం దుర్విషహం నృణాం స్వయముపస్థితమ్। నావేదయత్సకరుణో దుఃఖితాన్ద్రష్టుమక్షమః॥౧౩॥ కఞ్చిత్కాలమథావాత్సీత్సత్కృతో దేవవత్సుఖమ్। భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య శ్రేయస్కృత్సర్వేషాం ప్రీతిమావహన్॥ అబిభ్రదర్యమా దణ్డం యథావదఘకారిషు। యావద్దధార శూద్రత్వం శాపాద్వర్షశతం యమః॥౧౫॥ యుధిష్ఠిరో లబ్ధరాజ్యో దృష్ట్వా పౌత్రం కులన్ధరమ్। భ్రాతృభిర్లోకపాలాభైర్ముముదే పరయా శ్రియా ॥౧౬॥ ఏవం గృ

ఇత్థం ధర్మరాజేనోక్తః విదురో యదుకులక్షయం వినాఽన్యత్సర్వం - యథానుభూతం, దృష్టం శ్రుతం చానతిక్రమ్య - క్రమశస్సమవర్ణయత్ ❀ ॥౧౨॥ ❀ యదుకులక్షయం కుతో నావర్ణయదిత్యత్రాహ॥ నన్వితి॥ నను హే శౌనక దుర్విషహం సోఢుమశక్యం, స్వయముపస్థితం స్వయమేవోపస్థాస్యత్, అప్రియం - యదుకులక్షయాత్మకం - నావేదయత్ - కుతః - యతస్సకరుణః దయావాన్ - న త ఏవ - దుఃఖితాన్ దుఃఖిష్యమాణాన్ - ద్రష్టుమక్షమః అసహిష్యమాణః ❀ ॥౧౩॥ ❀ అయం దేవవదీశ్వరవత్, సత్కృతో బహుమతః - కిఞ్చిత్కాలం జ్యేష్ఠస్య భ్రాతుః - ధృతరాష్ట్రస్య, శ్రేయస్కృత్ - సర్వేషాం ధర్మరాజాదీనాం ప్రీతిమావహన్, సుఖమవాత్సీత్ ఉవాస - శ్రేయః కర్తుం ప్రీతిమావోఢుం చావాత్సీదిత్యర్థః భ్రాతుశ్శ్రేయస్కరణమత్ర - తస్య మరణజ్ఞాపనపూర్వకం ముక్త్యుపాయప్రవర్తనరూపం వివక్షితమ్ ❀ ॥౧౪॥ ❀ కథం తస్యేతద్భావనసామర్థ్యమితి శఙ్కాం వ్యుదస్యన్ యస్సర్వప్రాణిమృత్యుకాలజ్ఞస్తద్దణ్డధరశ్చ యోఽయం యమ - స ఏవాయం విదుర ఇతి - వదన్ శఙ్కాన్తరం చ నిరాహ॥ అబిభ్రదితి॥ శాపాన్మాణ్డవ్యశాపాద్ధేతోః - యమో - యావచ్ఛూద్రత్వం విదురరూపశూద్రభావం - దధార - తావద్వర్షశతమర్యమా సూర్యః - అఘకారిషు పాపిషు - యథాఘం - తత్పాపానురూపం - దణ్డమబిభ్రద్ధారయామాస - అనేన యమ ఏవ విదురశ్చే - ద్యమాధికారం కః కృతవానిత్యాశఙ్కా వ్యుదస్తా - యమాధికారం స్వాధికారం చ - అర్యమైవాకరోదితి భావః ❀ ॥౧౫॥ ❀ భ్రాతుశ్శ్రేయస్క్రియామేవ ప్రపఞ్చయితుం తావత్తదాత్వికం యుధిష్ఠిరాదిసంస్థానప్రకారమాహ॥ యుధిష్ఠిర ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ లబ్ధం రాజ్యం యేన స - యుధిష్ఠిరః - కులధరం కులనిర్వాహకం - పౌత్రం పరీక్షితం దృష్ట్వా - ఇన్ద్రాదిలోకపాలసదృశైర్భ్రాతృభిః పరమయా శ్రియా చ ముముదే ❀ ॥౧౬॥ ❀ ఏవం గృహేష్వసక్తానాం త

దీహయా గార్హస్థ్యచేష్టయా ప్రమత్తానామవిదితమృత్యుకాలానాం - కస్తరిష్యతి - తై - రవిజ్ఞాతః - పరమం - సర్వం వశీకుర్వన్ - అ తఏవ దుస్తరః కస్యాప్యవశ్యః కాలోఽత్యక్రామత్ అతిక్రాన్తవాన్ - తదీహయా - అవిజ్ఞాత ఇతి వాఽన్వయః - యుధిష్ఠిరాదీనాం - విషయానుభవకాలో - వ్యతిక్రాన్తోఽభూదిత్యర్థః ❁॥౧౭॥❁ భ్రాతుస్స్వీయస్య క్రియాప్రకారం ప్రపఞ్చయతి॥ విదుర ఇత్యాదిభిర్దశభిః॥ తం - కాలాతిక్రమ - మభిప్రేత్య - విదురో ధృతరాష్ట్రమభాషత - తదేవాహ,, రాజన్నిత్యాదిసార్ధైరష్టభిః,, హే రాజన్ - ఇతః శీఘ్రం నిర్గమ్యతాం - త్వయేతి శేషః - ఆగతముపస్థిత - మిదం భయం - పశ్య ఆలోచయ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ కింతదిత్యత్రాహ॥ ప్రతిక్రియేతి॥ కుతశ్చిదపి హేతోః - కదాచిదపి - యస్య - ప్రతీకారః నివారణం - నాస్తి స ఏష భగవాన్ - భగవన్నియామ్యః - స్స ర్వేషాం - నః - అస్మాకం - కాలో మృత్యుకాలః సమాగతస్సముపస్థితః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ గృహాసక్తిం త్యాజయితుం కాలం విశింష న్నాహ॥ యేనేతి॥ అయం పరిదృశ్యమానో జనః - యేన మృత్యుకాలేనాభిపన్నః అభిపద్యమానః - ప్రియతమైర్నిరతిశయప్రి యైః ప్రాణైరపి - సద్యో ముచ్యేత త్యజ్యేత - అన్యైః ప్రాణానుబన్ధిభిర్ధనాదిభిర్ముచ్యేతేతి కిము వక్తవ్యం - స కాలస్సమాగత ఇత్య న్వయః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ విరక్తిముత్పాదయితుం తస్యావస్థాం వర్ణయతి॥ పిత్రితి త్యాదిభిశ్చతుర్భిః,, తవ పిత్రాదయో - హతాః మృ తాః - వయో యౌవనం - చాపగతం - ఆత్మా దేహో - జరయా గ్రస్తః - తథాపి - పరేషాం శత్రూణాం - గేహముపాససే జీవనార్థ మితి శేషః ❁॥౨౧॥❁ జీవితాశాం త్యాజయితుం విస్మయమానః ఆహ॥ అహో మహీయసీతి॥ అహో జన్తోర్జీవితాశా - మహీయ సీ బలవతీ, యయా జీవితాశయా, భవాన్, భీమేనావర్జితం పరిహాయ దత్తం, పిణ్డం కబళ, మాదత్తే స్వీకరోతి, అత్తీతి యా

హేషు సక్తానాం ప్రమత్తానాం తదీహయా। అత్యక్రామదవిజ్ఞాతః కాలః పరమదుస్తరః ॥ ౧౭ ॥ విదురస్తదభి ప్రేత్య ధృతరాష్ట్రమభాషత। రాజన్నిర్గమ్యతాం శీఘ్రం పశ్యేదం భయమాగతమ్ ॥ ౧౮ ॥ ప్రతిక్రియా న య స్యేహ కుతశ్చిత్కర్హిచిత్ప్రభో । స ఏష భగవాన్కాలస్సర్వేషాం నస్సమాగతః॥౧౯॥ యేన చైవాభిపన్నో ఽయం ప్రాణైః ప్రియతమైరపి। జనస్సద్యో వియుజ్యేత కిముతాన్యైర్ధనాదిభిః॥౨౦॥ పితృభ్రాతృసుహృత్పుత్రా హతాస్తే విగతం వయః। ఆత్మా చ జరయా గ్రస్తః పరగేహముపాససే॥౨౧॥ అహో మహీయసీ జన్తోర్జీవితాశా యయా భవాన్। భీమేనావర్జితం పిణ్డమాదత్తే గృహపాలవత్॥౨౨॥ అగ్నిర్నిసృష్టో దత్తశ్చ గరో దారాశ్చ దూ షితాః। హృతం క్షేత్రం ధనం యేషాం తద్దత్తైరసుభిః కియత్॥౨౩॥ తస్యాపి తవ దేహోఽయం కృపణస్య జిజీవిషోః। పరైత్యనిచ్ఛతో జీర్ణో జరయా వాససీ ఇవ ॥ ౨౪ ॥ గతస్వార్థమిమం దేహం విరక్తో ముక్తబన్ధనః। అవిజ్ఞాతగతిర్జ హ్యాత్స వై ధీర ఉదాహృతః ॥౨౫॥ యః స్వకాత్పరతో వేహ జాతనిర్వేద ఆత్మవాన్। హృది కృత్వా హరిం గేహా త్ప్రవ్రజేత్స నరోత్తమః॥౨౬॥ అథోదీచీం దిశం యాతు స్వైరజ్ఞాతగతిర్భవాన్। ఇతోఽర్వాక్ప్రాయశః కాలః

వత్, గృహపాలః, శ్వా, తద్వత్ ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ పిణ్డస్య భీమాపవర్జితత్వఖ్యాపనాయ భీమాదీనాం శత్రుత్వం ప్రఖ్యాపయం స్తదపవర్జితపిణ్డేన ప్రాణధారణమత్యన్తం నిహీనమిత్యాహ॥ అగ్నిరితి॥ యేషామిత్యస్యాగ్న్యాదిభిః ప్రత్యేకమన్వయః - యే షామగ్నిర్నిసృష్టః - లాక్షాగృహేష్వితి శేషః - యేషాం - గరో విషం - దత్తం - యేషాం చ, దారాః ద్రౌపదీ, దూషితాః కచగ్ర హణవస్త్రాపహరణాదిభిర్దూషితాః, యేషాం ధనం, క్షేత్రం, రాజ్యం, చాపహృతం, సర్వం త్వయేతి బోధ్యం, తత్రత్య త్వత్తైరితి కర్తృపదం తద్దత్తైస్తదపవర్జితైః, పిణ్డదానాయ దత్తైః, తద్దత్తైరిత్యుక్తం, అసుభిః ప్రాణైః, కియత్ నకించిత్, నిహీనమిదం జీవితమిత్యర్థః ❁॥౨౩॥❁ కింపి ధేయం ప్రారబ్ధమనుభావ్యమేవేత్యత్ర జీవితాశాం త్యాజయితుమేవ విశింషన్నా హ॥ తస్యేతి॥ తస్య తద్దత్తాసోః, కృపణస్య, జీవితుమిచ్ఛోరపి, అనిచ్ఛతః, దేహత్యాగమనిచ్ఛతోఽపి, తవ, దేహ ఇతి శేషః జీర్ణో, వా ససీ ఇవ, జరయా, దేహః పరైతి, అపగమిష్యత్యేవ ❁॥౨౪॥❁ తర్హి జ్ఞాతిసన్నిధావత్రైవ పరైత్విత్యత్రాహ॥ గతేతి॥ గతః స్వార్థః స్వాపేక్షితపురుషార్థో యస్మాత్తమిమం, దేహం, యో, జహ్యాత్ త్యజేత్, కథంభూతః, విరక్తః దేహాదిషు రాగరహి తః, ముక్తాని బన్ధనాని సంసృతిబన్ధాధాయకాని పుణ్యపాపాత్మకాని యేన, అవిజ్ఞాతా జ్ఞాతిభిరజ్ఞాతా గతిః దేహత్యాగలోకా న్తరప్రాప్తిప్రకారరూపా యస్య - స ఏవ, ధీరః యోగీ, ఉదాహృతః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ కిఞ్చ, స్వకాత్ స్వస్మాత్, పరతః అన్యస్మాద న్యోపదేశాద్వా, ఇహ, జాతో నిర్వేదః వైరాగ్యం యస్య సః, యః పుమాన్, ఆత్మవాన్ జితేన్ద్రియః, హరిం ఆశ్రితానాం సం సృతిబన్ధహరం, భగవన్తం, హృది కృత్వా నిధాయ, ధ్యానేన సన్నిధాప్య, గేహాత్ప్రవ్రజేత్ నిర్గచ్ఛేత్, స ఏష నరేషూత్తమః, త్వమేవం కుర్వితి భావః ❁॥౨౬॥❁ తదేవాహ ॥ అథేతి॥ అతః స్వైరజ్ఞాతిభిః, అజ్ఞాతా గతిర్యస్య, స భవాన్, ఉదీచీం దిశం, యాతు,

తత్ర హేతుమాహ॥ ఇతోऽర్వాగితోऽనన్తరం, కాలః, ప్రాయశః, పుంసాం గుణానాత్మగుణాన్, సక్రోధాదీన్, స్వాకర్షతి అపనుదతి తథాభూతః,, నన్ద్యాదిత్వాల్ల్యుః,, యద్వా,, ఇతోऽనన్తరకాలః అర్వాగధరః, నికృష్టః, కలికాల ఇతి యావత్, అర్వాక్త్వమేవాహ॥ గుణవికర్షణ ఇతి॥ గుణవికర్షణః ఉక్తోऽర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవమిత్థం, అనుజేన విదురేణ, బోధితః, ఆజమీఢః, అజమీఢవంశజః, ఏతచ్చ నవమే స్ఫుటం, ప్రజ్ఞైవ చక్షుర్యస్య, అన్ధ ఇతి భావః, యద్వా,, అన్ధత్వేపి ప్రజ్ఞయా చక్షుస్థానీయయా సర్వం సాక్షాత్కుర్వాణః- రాజా- ధృతరాష్ట్రః- భ్రాత్రా విదురేణ సందర్శితః అధ్వా గన్తవ్యదేశాధ్వా యస్య సః- అనేన విదురోపి తేనైవ సహ నిరగాదితి సూచ్యతే॥ ద్రఢిమ్నః- నితరాం దృఢాన్- దృఢమూలాన్- స్వేషు దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు- స్నేహః అనురాగః స ఏవ పాశాః పాశవద్బన్ధనహేతుత్వాత్- తాన్- ఛిత్త్వా- నిశ్చక్రామ- గృహాదితి శేషః ॥ ౨౮ ॥ పతిమితి॥ సుబలస్య- పుత్రీ గాన్ధారీ న్యస్తస్త్యక్తో దణ్డో మానదోऽభిమానో యైస్తేషాం- సర్వభూతసుహృదాం యోగినాం - ప్రహర్షం హర్షకరం- హిమాలయం ప్రతి- యాన్తం గచ్ఛన్తం - పతిమనుజగామ- యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణ తం విశినష్టి॥ పతివ్రతా సాధ్వీ చేతి॥ మనస్వినామివేతి॥ సధృతరాష్ట్రనిర్గమ ఇత్యధ్యాహారః సనిర్గమః- మనస్వినాం వివేకినాం- సంప్రహార ఇవ స- న్నవస్థితః- మనస్వినాముద్వేగకర ఇవావర్తతేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ తతోऽజాతశత్రుః- హుతాః అగ్నయః ఆహవనీయాదయో యేన తథాభూతః - అనేన రాత్రావేవ ధృతరాష్ట్రో నిరగాదితి సూచితమ్- తిలాదిభిస్సత్కృత్య- విప్రాన్నత్వా- పితృభ్యాం కృతం మైత్రం యేన సః, అత ఏవ, గుర్వోః గాన్ధారీధృతరాష్ట్రయోః, వన్దనాయ తయోర్గృహం ప్రవిష్టః, పితరౌ సౌబలీం చ గాన్ధారీం చ, నాపశ్యత్ న దదర్శ, పితరావితి ద్వివచనేన విదురోపి వివక్షితః, సౌబల్యాః పృథగుపాదానాత్ ॥ ౩౦ ॥ తతస్తత్ర ధృ

పుంసాం గుణవికర్షణః॥ ౨౭ ॥ ఏవం రాజా విదురేణానుజేన ప్రజ్ఞాచక్షుర్బోధిత ఆజమీఢః। ఛిత్త్వా స్వేషు స్నేహపాశాన్ ద్రఢిమ్నో నిశ్చక్రామ భ్రాతృసందర్శితాధ్వా ॥ ౨౮ ॥ పతిం ప్రయాన్తం సుబలస్య పుత్రీ పతివ్రతా చానుగతా చ సాధ్వీ। హిమాలయం న్యస్తదణ్డప్రహర్షం మనస్వినామివ సత్సంప్రహారః ॥ ౨౯ ॥ అజాతశత్రుః కృతమైత్రో హుతాగ్నిర్విప్రాన్నత్వా తిలగోభూమిరుక్మైః। గృహం ప్రవిష్టో గురువన్దనాయ న చాపశ్యత్పితరౌ సౌబలీం చ ॥ ౩౦ ॥ తత్ర సఞ్జయమాసీనం పప్రచ్ఛోద్విగ్నమానసః ॥ ౩౧ ॥ గావల్గణే క్వ నస్తాతో వృద్ధో హీనశ్చ నేత్రయోః। అమ్బా వా హతపుత్రార్తా పితృవ్యః క్వ గతస్సుహృత్ ॥ ౩౨ ॥ అపి మయ్యకృతప్రజ్ఞే హతబన్ధుస్స భార్యయా। ఆశంసమానశ్శమలం గఙ్గాయాం దుఃఖితోऽపతత్ ॥ ౩౩ ॥ పితర్యుపరతే పాణ్డౌ సర్వాన్నస్సుహృదశ్శిశూన్। అరక్షతాం వ్యసనతః పితృవ్యౌ క్వ గతావితః ॥ ౩౪ ॥ సూత ఉవాచ॥ కృపయా స్నేహవైక్లవ్యాత్సూతో విరహకర్శితః। ఆత్మేశ్వరమచక్షాణో న ప్రత్యాహాతిపీడితః ॥ ౩౫ ॥ విమృజ్యాశ్రూణి పాణిభ్యాం విష్టభ్యాత్మానమాత్మనా। అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే ప్రభోః పాదావనుస్మరన్ ॥ ౩౬ ॥ సఞ్జయ ఉవాచ॥ నాహం వేద వ్యవసితం

తరాష్ట్రగృహే ఆసీనం ఉపవిష్టం, సఞ్జయం, అజాతశత్రుః పప్రచ్ఛ, కథం భూతః, ఉద్విగ్నం భీతం మానసం యస్య తథాభూతః ॥ ౩౧ ॥ ప్రశ్నమేవాహ గావల్గణ ఇత్యాదిభిస్త్రిభిః॥ హే గావల్గణే, సఞ్జయ, నోऽస్మాకం, తాతః పితా, నేత్రయోః నేత్రాభ్యాం, హీనో రహితః, వృద్ధశ్చ, క్వ గతః, హతాః పుత్రా యస్యాస్సా, అత ఏవ, ఆర్తా దుఃఖితా, అమ్బా గాన్ధారీ చ, క్వ గతా, తథా, పితృవ్యః పితుర్భ్రాతా, సుహృచ్చ, విదురః, క్వ గతః ॥ ౩౨ ॥ అపీత్యపిశబ్దః సంభావనాద్యోతకః, ప్రశ్నద్యోతకో వా, హతా మయా హతాః బన్ధవః పుత్రా యస్య సః, అత ఏవ, దుఃఖితః, భార్యయా సహ, అకృతప్రజ్ఞే వివేకహీనే, మయి, శమలం దోషం వ అపరాధమితి యావత్, ఆశంసమానః చిన్తయన్, గఙ్గాయాం, అపతత్ పతితవాన్ స్యాత్, పతితవాన్ కిమితి వార్థః ॥ ౩౩ ॥ వాత్సల్యయుక్తత్వాత్ స్వాపరాధేప్యపదోషమనపేక్ష్యోపకారమప్యుపకారత్వేన చిన్తయన్ పృచ్ఛతి॥ పితరీతి॥ పితరి పాణ్డౌ ఉపరతే మృతే సతి, సర్వాన్నోऽస్మాన్, సుహృదః పుత్రాన్ శిశూన్- వ్యసనతః ఆపద్భ్యః, యావరక్షతాం, తౌ పితృవ్యౌ పితుర్భ్రాతరౌ- ధృతరాష్ట్రవిదురౌ- ఇతః క్వ గతౌ, ఛత్రన్యాయేన- విదురాభిప్రాయో వా, వ్యసనతోऽరక్షతామిత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఏవముక్తస్సూత- స్సఞ్జయః, ఆత్మనః స్వస్యేశ్వరం ప్రభుం ధృతరాష్ట్రం, అచక్షాణః అపశ్యన్, అత ఏవ, అతివపీడితో దుఃఖితః- తద్విరహేణ కర్శితః కృశో దేవకృశీభూతస్సన్ కృపయా స్నేహకృతవైక్లబ్యాద్ధార్ష్ట్యాచ్చ, తావన్న ప్రత్యాహ, ప్రత్యుత్తరం వక్తుం న ప్రబభూవేత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ తతశ్శనైః పాణిభ్యామశ్రూణి విమృజ్య, ఆత్మనా వివేకాత్మికయా ధియా, ఆత్మానం సఙ్కల్పవికల్పాత్మకం మనో, విష్టభ్య ప్రతిబధ్య, స్థిరీకృత్య, ప్రభోర్ధృతరాష్ట్రస్య- పాదావనుస్మరన్- అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే ॥ ౩౬ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ నాహమితి॥

హే కురునన్దన-వః యుష్మాకం-పితృవ్యః విదురధృతరాష్ట్రయోః గాన్ధార్యాశ్చ-వ్యవసితం నిశ్చితం-నాహం వేద్మి-హే మహాబాహో-త్వమివాహమపి-మహాత్మభిస్తైర్ముషితోఽస్మి వఞ్చితోఽస్మి ॥౩౭॥ అథ తస్మిన్నేవ సమయే-తుమ్బురుణా సహితో భగవాన్నారదః-తత్రాజగామ-తమవలోక్య-సానుజో యుధిష్ఠిరః ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాభ్యర్చ్య యదనేనోవాచ ॥౩౮॥ ఉక్తిమేవాహ॥ నాహం వేదేతి ద్వాభ్యామ్॥ హే భగవన్-పిత్రోర్గతిం-నాహం వేద-అహం న జానే-తౌ-పితరౌ-క్వగతౌ-తథా-హతపుత్రా ఆర్తా చ-తపస్వినీ పతివ్రతా చామ్బా క్వ గతా ॥౩౯॥ దిష్ట్యేత్యానన్దద్యోతకమవ్యయం-చాదేరాకృతిగణత్వాన్నిపాతసంజ్ఞాయాం "స్వరాదినిపాతమవ్యయమ్" ఇత్యవ్యయసంజ్ఞా॥ వ్యసనార్ణవే పితృవిశ్లేషజదుఃఖార్ణవే మగ్నానామస్మాకం-కర్ణధారః కర్తరిషష్ఠీ-నో-ఽస్మాభిర్భగవాంస్త్వం-దిష్ట్యా-దృష్టః-త్వద్దర్శనేన వ్యసనమపగతమేవ-ఆనన్దశ్చ భవిష్యతీతి భావః కథం దృష్టః అపారే దుష్ప్రాపతీరే-సముద్రే-తత్తారయితా కర్ణధార ఇవ నావిక ఇవ-అతస్త్వం-పిత్రోర్గతిం-బ్రూహి భవాన్వేత్తీతి మాం ప్రతి చ ఇత్యభిప్రాయేణ తం విశినష్టి॥ పారదర్శనః సర్వస్యాప్యవధిదర్శనః-సర్వజ్ఞ ఇతి యావత్ ॥౪౦॥ హే భార్గవ-ఇత్థం, ధర్మపుత్రేణ యుధిష్ఠిరేణ, పృష్టః, సర్వజ్ఞో భగవాన్ మునిశ్రేష్ఠో నారదస్తమాబభాషే ॥౪౧॥ భాషణమేవాహ॥ మా కంచన ఇతి వింశత్యా॥ యత్పృష్టం పిత్రోర్గతిం బ్రూహీతి తస్యోత్తరం వివక్షుస్తావత్తత్తజ్జీవకర్మానుగుణసుఖదుఃఖాదిఫలప్రదానప్రవృత్తైశ్వరాయత్తత్వాత్ కృత్స్నస్య జగతస్తదన్తర్గతత్వాత్, తత్కర్మాయత్తదేహాదిదనుబన్ధ్యాదిసంశ్లేషవిశ్లేషనిమిత్తం శోకం, మా కుర్వితి వైరాగ్యోత్పాదనాయాహ చతుర్భిః॥ హే రాజన్, కంచన-దేహం-తదనుబన్ధినం వా-కంచిదపి- మా శుచః శోకం మా కార్షీః, కుతః, యత్- యస్మాదిదం జగదీశ్వరవశం-కర్మానుగుణఫలదానప్రవృత్తైశ్వరాయత్తం-తన్నియామ్యమిత్యర్థః- కోఽసావీశ్వర ఇత్యత్రాహ॥ సపాలాః ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితాః-లోకాః వి

పిత్రోర్వః కులనన్దన। గాన్ధార్యా చ మహాబాహో ముషితోఽస్మి మహాత్మభిః॥౩౭॥ అథాజగామ భగవాన్నారదస్సహతుమ్బురుః। ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాహ సానుజోఽభ్యర్చయన్మునిమ్॥౩౮॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ నాహం వేద గతిం పిత్రోర్భగవన్ క్వ గతావితః। అమ్బా వా హతపుత్రాఽఽర్తా క్వ గతా సా తపస్వినీ॥౩౯॥ దిష్ట్యానో భగవాన్ దృష్టో మగ్నానాం వ్యసనార్ణవే। కర్ణధార ఇవాపారే భగవాన్పారదర్శనః॥౪౦॥ ఇత్థం పృష్టస్స దేవర్షిర్ధర్మపుత్రేణ భార్గవ। తమాబభాషే భగవాన్నారదో మునిసత్తమః॥౪౧॥ మా కంచన శుచో రాజన్ యదీశ్వరవశం జగత్॥ లోకాస్సపాలా యస్యేమే వహన్తి బలిమీశితుః॥౪౨॥ [స సంయునక్తి భూతాని స ఏవ వియునక్తి చ]॥
యథా గావో నసి ప్రోతాస్తన్త్యాం బద్ధాశ్చ దామభిః। వాక్తన్త్యాం నామభిర్బద్ధా వహన్తి బలిమీశితుః॥౪౩॥
యథా క్రీడోపస్కరాణాం సంయోగవిగమావిహ। ఇచ్ఛయా క్రీడితుస్స్యాతాం తథైవేశేచ్ఛయా నృణామ్॥

శ్చేన్ద్రప్రభృత్యః కిం వనపర్యన్తాః-ఇమే జనాః- యస్యేశితుర్బలిం పూజాం-వహన్తి-కింకరా భవన్తీత్యర్థః ॥౪౨॥ బలివహనమేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి॥ యథేతి॥ తన్తీ-తిరశ్చీనా మహతీ రజ్జుస్తద్బద్ధాః క్షుద్రరజ్జవః- ఉపదామాని-యస్యాం, తన్తీ నామ-నాసారజ్జుః, తత్సంబన్ధా ఆకర్షణపాశా- దామాని-యథా గావః, చతుష్పాదః, నసి, రన్ధ్రీకృతాయాం నాసికాయాం-ప్రోతాః సంయుక్తరజ్జవస్సన్త-స్తన్త్యాముపదామభిర్బద్ధాః-ద్విపదే-కింకుర్వన్తి, తథా-వాక్తన్త్యాం వేదాఖ్యతన్త్యాం-నామభి-ర్వర్ణాశ్రమవిశేషాస్వయాత్మకనామభి-రుపదామస్థానీయై-ర్బద్ధాస్సపాలాః-లోకాః, ఈశితురీశస్య బలిం వహన్తి ॥౪౩॥ కిం దేహతదనుబన్ధ్యాదీన్నిత్యాన్మత్వా శోచసి, కిం వా, అనిత్యాన్, న తావదుభయథా, తథాపి-న, తే శోకవిషయాః, ఇతి వక్తుం, తావద్దేహాదివిశ్లేషవిశ్లేషౌ, క్రీడార్థం, జగద్వ్యాపారే ప్రవృత్తస్యేశ్వరస్యేచ్ఛయా, తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన- సంపద్యేతే ఇతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ యథా-ఇహలోకే, కస్యచిత్క్రీడితుః పుంసః-ఇచ్ఛయా, క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడాసాధనానాం- సంయోగవియోగా- వన్యథా చ భవతః-యథా క్రీడోపస్కరాః క్రీడితు, రిచ్ఛయా- కదాచిత్సంశ్లిష్య-పునస్తదిచ్ఛయైవ-విశ్లిష్టాశ్చ భవన్తి, తథా - ఈశ్వరేచ్ఛయా, నృణామపి- సంయోగవియోగౌ, స్యాతామ్ ॥౪౪॥ ఉక్తం శిరస్త్రయం అనువాదపూర్వకం ప్రతిక్షిపతి॥ యదితి॥ యద్ లోకం, ధ్రువం స్థిరం మన్యసే, "యద్వా", అధ్రువం "అథవోభయం", తత్ర తావత్తృతీయః కల్పోఽసంభవాదేవ నిరస్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ న చోభయమితి-న హి ద్వ్యాత్మకం వస్తు-దృష్టం శ్రుతం చేత్యర్థః, పరస్పరవిరుద్ధయోః ధ్రువత్వాధ్రువత్వయోరేకత్ర సమావేశోఽసంభవ నిరస్త ఇతి భావః, తదభ్యుపగమ్యాపి - తేన సహేతరచ్ఛిరోద్వయం ప్రతిక్షిపతి। సర్వథాపీతి॥ ధ్రువత్వే - ఽధ్రువత్వే చాపి, ఉభయవిధత్వే చ - తే దేహాదయః, తత్త్వమేవేతి న శోచ్యాః-తత్త్వాదేవ న శోచ్యాః, నహి-వస్తుతో యావదాత్మభా

విభగ్నః, కేనాప్యపనేతుం శక్య ఇతి భావః-ఏవం సతి - తచ్ఛోకహేతుః- కేవలం దేహాత్మభ్రమమూలకో- దేహాదిష్వనురాగ ఏవేత్యభిప్రాయేణ - స్నేహాదన్యత్ర మోహజాదితి - మోహజాద్దేహాత్మభ్రమజాత్-స్నేహాదన్యత్ర అన్యస్మిన్ - శోకహేతుత్వం నాస్తీతి శేషః, ॥౪౫॥ తస్మాదఙ్గ హే రాజన్ -అజ్ఞానకృతం దేహాత్మభ్రమకృతం-ఆత్మనః స్వస్య, మనసో వా, వైక్లబ్యం దైన్యం-జహి అపనయ - తదభిప్రేతం ప్రశ్నాన్తరం-సర్వజ్ఞత్వాత్స్వయమేవానుకృత్య ప్రతివక్తి॥ కథమితి సార్ధద్వయేన॥ తత్ర-కథమిత్యర్ధేన-ప్రశ్నానువాదః- తతశ్శ్లోకద్వయేన తస్య ప్రతివచనమితి వివేకః- మాం-వినా-అనాథా రక్షితృహీనాః-అత ఏవ-దీనాస్తే-కథం జీవేరన్, ఇతి శబ్దోఽత్రాధ్యాహర్తవ్యః-కథం జీవేరన్నితి-పృచ్ఛసి చేదిత్యర్థః ॥౪౬॥ తావత్తత్తుల్యయోగక్షేమస్త్వస్మిన్ -తద్రక్షకత్వాభిమానం, త్యజేత్యభిప్రాయేణాహ॥ కాలేతి॥ కర్మ అదృష్టం, గుణాస్సత్త్వాదయః-పృథివ్యాదిపఞ్చభూతారబ్ధోఽయం దేహః- కాలాద్యధీనః - అయమిత్యనేన, త్వద్దేహోఽప్యేవంవిధ ఏవేతి సూచితమ్, స్వయమేవంవిధదేహః, కథమన్యాన్ గోపాయేత్ రక్షేత్ - న రక్షేదేవేత్యర్థః, యథా-స్వయం సర్పగ్రస్తోఽన్యాన్, తద్గ్రస్తాన్ న గోపాయతి తద్వత్ ॥౪౭॥ అస్త్వేవ, మథాపి-జీవికావతి, గృహేస్థితా వా మస్మాకం జీవనం సులభం, కథమితో గతానాం తేషాం జీవనం స్యాదిత్యత ఆహ ॥ అహస్తానీతి॥ అహస్తాని మాతాని, సహస్తానాం తేషాం-జీవనం, యథాలాభం, యథాయోగ్యం-ఓషధిఫలమూలపశుమృగాదీని, జీవనమిత్యర్థః, తథా, హస్తరహితానామపి - చతుష్పదాం, అపదాని అవిద్యమానపాదాని, భూతాని, జీవనం, తత్రాపి స్థపదేష్వపి, మహతాం, మజగరాదీనాం భూతానాం, ఫల్గూని క్షుద్రాణి భూతాని-జీవనం, కింబహునా, జీవస్య సజీవస్య భూతస్య- జీవ ఏవ జీవనం, జీవనశబ్దో భక్ష్యపరః ॥౪౮॥ సర్వత్రైవ నైగృహేవా భగవానేవ రక్షితేత్యభిప్రాయేణ, తదుపయుక్తతయా, భగవతస్సార్వాత్మ్యం, కృత్స్నజగతస్తదాత్మకతయా తదనన్య

యన్మన్యసే ధ్రువం లోకమధ్రువం వా న చోభయమ్। సర్వథా న హి శోచ్యాస్తే స్నేహాదన్యత్ర మోహజాత్ ॥
తస్మాజ్జహ్యఙ్గ వైక్లబ్యమజ్ఞానకృతమాత్మనః । కథం త్వనాథాః కృపణా జీవేరన్స్తే చ మాం వినా॥౪౬ ॥ కాలకర్మగుణాధీనో దేహోఽయం పాఞ్చభౌతికః। కథమన్యాంస్తు గోపాయేత్సర్పగ్రస్తో యథా పరమ్ ॥ ౪౭॥ అహస్తాని సహస్తానామపదాని చతుష్పదామ్। ఫల్గూని తత్ర మహతాం జీవో జీవస్య జీవనమ్॥౪౮॥ తదిదం భగవాన్రాజన్నేక ఆత్మాఽఽత్మనాం స్వదృక్। అన్తరోఽనన్తరో భాతి పశ్య తం మాయయోరుధా॥ ౪౯ ॥ సోఽయమద్య మహారాజ భగవాన్ భూతభావనః। కాలరూపోఽవతీర్ణోఽస్యామభావాయ సురద్విషామ్ ॥ ౫౦ ॥ నిష్పాదితం

త్వం చాహ॥ తదిదమితి॥ హే రాజన్, తత్ -ఈశ్వరవశత్వేనోక్తం, ఇదం, పరిదృశ్యమానం చిదచిదాత్మకం జగత్-భగవాన్, నైక ఏవ-మృదయం ఘట ఇతివత్, స్వరూపాభేదశఙ్కాం వారయితుం విశినష్టి॥ ఆత్మనాం దేవమనుష్యాదిదేహభృతాం జీవానాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారకత్వాభ్యామవస్థితః, ఆత్మశబ్దస్యైతదేవ హి ప్రవృత్తినిమిత్తం యదన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారకత్వాభ్యామవస్థానం, అనేన శరీరాత్మభావనిబన్ధనం జగద్బ్రహ్మణోరనన్యత్వమిత్యుక్తం భవతి - శరీరాత్మభావనిబన్ధనశ్చానన్యత్వవ్యపదేశో దృష్టచరః, ఆత్మా దేవో జాతః, మనుష్యో జాత ఇతి, వ్యాప్యవస్తుగతదోషసంస్పర్శశఙ్కాం నిరాకుర్వన్విశినష్టి॥ స్వదృక్, ఆత్మనా మాత్మతయాఽవస్థితోఽపి స్వాత్మయాథాత్మ్యదర్శీ, అతో నాస్య దోషసంస్పర్శ ఇతి భావః, తథా చ శ్రూయతే, అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి, న కేవలమన్తరాత్మైవ, అపితు, అన్తరోఽప్యనన్తరో భాతి, బహిశ్చ భాతి- నన్వేకస్య కథం దేవమనుష్యాదిరూపేణ బహుధావస్థానమిత్యత్రాహ॥ పశ్య తం మాయయోరుధేతి॥ మాయయా - దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణతయా శరీరభూతయా జీవసంసృష్టయా ప్రకృత్యా - తం భగవన్తం ఉరుధా బహుధా పశ్య - చిదచిదాత్మకదేవాదిశరీరభేదేనైక ఏవావస్థిత ఇతి విజానీహీత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ న కేవలం త్వత్పితరస్స్వార్గమేవ నిర్గతాః-అపితు యుష్మాభిరప్యేవమేవ నిర్గన్తవ్యమితి -భవతాం ప్రపద్యనార్థమపి త్యభిప్రాయేణాహ॥ సోఽయమితి ద్వాభ్యామ్॥ హే మహారాజ-సః నిఖిలజగదన్తరాత్మా -వశీకృతలోకత్రయః కాలశరీరకోఽయం-భగవాన్ శ్రీకృష్ణః, భూతాని స్వాజ్ఞానువర్తీని భావయతి అభ్యుదయయుక్తాని కరోతీతి తథా- హేతుగర్భమిదం-సాధుపరిత్రాతృత్వాదితి భావః - సురద్విషాం దుష్కృతాం, అభావాయ నాశాయ, కాలరూపో మృత్యురూపః, అస్యాం మవ్యవతీర్ణః కాలరూపత్వేనావతీర్ణః ॥ ౫౦॥ తేన చ-దేవకృత్యం-దేవార్థం, కర్తవ్యం కృత్యం ప్రయోజనం తద్విపక్షక్షపణరూపం-నిష్పాదితం। అధునా త్వయం భగవాన్ అవశేషం కర్తవ్యప్రయోజనావశేషం-స్వకులవినాశాత్మకమితి గూఢాభిసన్ధిః-ప్రతీక్షతే, అతో యావదిహ భూమౌ, భగ

వానీశ్వరః కృష్ణో భవద్భిః ప్రతీక్ష్యత-తావదేవ, యూయమవ్యపేక్షధ్వం, తథా౽ల్ప్యల్పం గచ్ఛతేఽభావః ॥ ౫౧ ॥ బ్రూహి
త్వమితి పరికృత ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ ధృతరాష్ట్ర ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స్వభార్యయా గాన్ధార్యా-భ్రాత్రా విదురేణ చ సహ-
ధృతరాష్ట్రః-హిమవతో దక్షిణేన-ఋషీణామాశ్రమం గతః - హిమవతో దక్షిణపార్శ్వేన నన్తర్వర్తినమాశ్రమం గత ఇత్య
ర్థః,, ఏవం బన్ధ్వన్తరస్యాప్యనదూరే పశ్చిమాయ్యాః,, ఇత్యవధ్యవధిమతోస్సామీప్యైవ ప్రోత్యేవ మవ్యుత్పన్నమిదం - దక్షిణేనేత్యన్వ
యమ్ ॥ ౫౨ ॥ కోసావాశ్రమ ఇత్యత్రాహ॥స్రోతోభిరితి॥యం సప్తస్రోత ఇతి ప్రచక్షతే - తమాశ్రమం గత ఇత్యన్వయః-అ
త్ర తన్నామ్నః ప్రవృత్తినిమిత్తమాహ॥యా వై ప్రసిద్ధా-స్వర్ధునీ స్వర్గనదీ గఙ్గా-సప్తానాం ఋషీణాం ప్రీతయే -యతః, సప్త
భిస్స్రోతోభిః ప్రవాహై-ర్నానా బహుధా-తదేవాహ॥సప్తధా వ్యధాత్ , సువిభక్తా బభూవ, అతస్తం దేశం సప్తస్రో
త ఇత్యాచక్షతే- యమేవ మాచక్షతే తం గత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ తత్ర కిం కరిష్యతి కథం వా వర్తిష్యత ఇత్యత్రాహ॥ స్నాత్వే
తి॥తత్ర-అనుసవనం త్రిసంధ్యం-స్నాత్వా, అగ్నీన్ యథావిధి హుత్వా చ- అబ్భక్షః అప ఏవ భక్షయన్, ఉపశాన్తః కామాద్య
కలుషితః ఆత్మా మనో యస్య-విగతా ఈషణాః దారేషణాధనేషణాపుత్రేషణాః యస్య-తథాభూతః ఆస్తే ఆసిష్యతే ॥౫౪॥
జితమాసనం యేన సః-చిరమాసీనోపి క్లమరహిత ఇత్యర్థః, జితాః శ్వాసాః ప్రాణాదివాయవో యేన - ప్రత్యాహృతాని శబ్దా
దివిషయేభ్యో నియమితాని షడిన్ద్రియాణి యేన, హరిభావనయా భగవద్రూపధ్రువానుస్మృత్యా, ధ్వస్తాని నిరస్తాని - రజఆ
దిగుణత్రయకార్యాణి-ముక్తిప్రతిబన్ధకాని పుణ్యాపుణ్యాదిరూపాణి, మలాని యస్య తథాభూతః ॥ ౫౫ ॥ విజ్ఞానాత్మని
విజ్ఞానస్వరూపే క్షేత్రజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని, సంయోజ్య - పూర్వప్రస్తుతానీన్ద్రియాణీత్యర్థాత్సిద్ధం, ఇన్ద్రియాణి సంయోజ్య
ఇన్ద్రియైర్నాకృష్టచిత్త ఇత్యర్థః-తమాత్మానం క్షేత్రజ్ఞం ఆధారే ఆధారకే బ్రహ్మణి-విలాప్య విలీనం కృత్వా - ఉపాధివిధూన

దేవకృష్ణ్యానవశేషం ప్రతీక్షతే। తావదధ్యాయమవేక్షధ్వం భవేద్యావదిహేశ్వరః ॥ ౫౧ ॥ ధృతరాష్ట్రస్సహ
భ్రాత్రా గాన్ధార్యా చ స్వభార్యయా। దక్షిణేన హిమవత ఋషీణామాశ్రమం గతః ॥ ౫౨ ॥ స్రోతోభిస్సప్త
భిర్యా వై స్వర్ధునీ సప్తధా వ్యధాత్ । సప్తానాం ప్రీతయే నానా సప్తస్రోతః ప్రచక్షతే ॥ ౫౩ ॥ స్నాత్వా
౽నుసవనం తస్మిన్ హుత్వా చాగ్నీన్ యథావిధి। అబ్భక్ష ఉపశాన్తాత్మా స ఆస్తే విగతైషణః ॥ ౫౪ ॥ జితా
సనో జితశ్వాసః ప్రత్యాహృతషడిన్ద్రియః। హరిభావనయా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమలః ॥ ౫౫ ॥ విజ్ఞానాత్మ
ని సంయోజ్య క్షేత్రజ్ఞే ప్రవిలాప్య తమ్ । బ్రహ్మణ్యాత్మానమాధారే ఘటామ్బరమివామ్బరే ॥ ౫౬ ॥ ధ్వస్తమా
యాగుణోదర్కో నిరుద్ధకరణాశయః । నివర్తితాఖిలాహార ఆస్తే స్థాణురివాచలః ॥ ౫౭ ॥ తస్యాన్తరాయో

నేన బ్రహ్మసమానాకారతయా అనుసన్ధాయేత్యావత్-తత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ఘటామ్బరమివామ్బర ఇతి ॥ మహాకాశే ఘ
టాకాశమివ-బ్రహ్మణి అజ్ఞానం ప్రవిలాప్య-స్థాణురివాస్త ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అమ్బరదృష్టాన్తేన జీవబ్రహ్మణోః స్వరూ
పైక్యమనుసంధాయేతి న భ్రమితవ్యం-ఘటాద్యుపాధ్యపగమేన-ఘటాకాశస్య మహాకాశసంశ్లేషేపి-స్వరూపభేదసద్భా
వాత్-పఞ్చీకరణస్థ రణ్యాదాకాశేష్వంశభేదస్య వేదాన్తిభిరవశ్యాఙ్గీకార్యత్వాత్- యదా , ఆకాశే అంశభేదో నాభ్యుప
గమ్యేత, తదా కృత్స్నస్యాప్యాకాశస్య ఘటాద్యుపహతత్వప్రసఙ్గః-న చేష్టాపత్తిః - ఘటాకాశమహాకాశయోర్వ్యాప్య
వ్యాపకభావవైపరీత్యాపాతాత్-కార్త్స్న్యేనాకాశస్య ఘటోపహతత్వేహి, తత్పరిచ్ఛిన్నాకాశస్య వ్యాప్యత్వం సుస్ప
ష్టం అత-స్సంశ్లేషదశాయామపి - ఘటాకాశమహాకాశయోః ప్రదేశభేదోఽస్త్యేవ ఉపాధ్యపగమేన సమానాకారత్వ
మాత్రాభిప్రాయక ఏవాయం దృష్టాన్త ఇత్యవగన్తవ్యమ్ ॥ ౫౬ ॥ ధ్వస్తం-మాయాగుణానాం రజఆదీనాం ఉదర్కః-
రాగద్వేషాదికార్యద్వారోత్తరోదయో యస్య-నిరుద్ధాని-కరణాని-ఇన్ద్రియాణి-ఆశయో వాసనా-అన్తఃకరణం వా - యే
న-నివర్తితాః,అఖిలాః సర్వే- ఆహారాః అబ్భక్షణాదయోపి-యేన తథాభూతః- స్థాణురివాచలో నిశ్చల-ఆస్తే ఆసిష్యతే-ప్ర
త్యాహృతషడిన్ద్రియ ఇత్యనేన-ఇన్ద్రియాణాం విషయేభ్య ఆకర్షణమాత్రముక్తం- నిరుద్ధకరణాశయ ఇత్యనేన తు - పునర్వి
షయేషు ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ ఉక్తః-అతో న పౌనరుక్త్యం-తథా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమల ఇత్యనేన - పుణ్యాపాపాద్యభావ ఉక్తః
ధ్వస్తమాయాగుణోదర్క ఇత్యనేన పుణ్యాపుణ్యమూలకరాగద్వేషాద్యభావ ఉక్తః తథా తావదబ్భక్షణస్తతో నివర్తితా
ఖిలాహార ఇతి ॥ ౫౭ ॥ కదం చిత్తి మానయిష్యామీతి-యుధిష్ఠిరాభిప్రాయమాలక్ష్యాహ॥ తస్యేతి॥సంన్యస్తానిత్యక్తాని
అఖిలాని దేహధారణార్థాన్యపి కర్మాణి యేన-తస్య ధృతరాష్ట్రస్యాన్తరాయో విఘ్నభూత-స్త్వం- మాభూః న భవ హే
రాజన్-స ధృతరాష్ట్రః- అద్యతనాద్వర్తమానదినాత్-ఆరభ్య-పరతః- పఞ్చమేఽహని-స్వం కళేబరం-హాస్యతి వై నూనం త

ష్యతి-తచ్చకళేబరంయోగాగ్నినైవభస్మీభవిష్యతి ❋ ॥ ౫౮।౫౯ ॥ ❋ తతస్సహోటజే పర్ణశాలాసహితే- భర్తుర్దేహే,అగ్నిభిర్దహ్యమానేసతి-తస్యపత్నీ-సాధ్వీపతివ్రతా-గాన్ధారీబహిస్స్థితా-తదగ్ని-మనువేక్ష్యతి అనుప్రవేక్ష్యతి ❋ ॥ ౬౦ ॥ ❋ హే కురునన్దన-తత స్తదాశ్చర్యం-నిశామ్య దృష్ట్వా-విదురః- హర్షశోకాభ్యాం-భ్రాతుర్ముక్తివిశ్లేషజాభ్యాం-యుక్తః - తస్మాత్తీర్థాత్- తీర్థాని-నిషేవకః సేవితుమిచ్ఛన్- గన్తా గమిష్యతి ❋ ॥ ౬౧ ॥ ❋ ఇతీత్థముక్త్వా- సతుమ్బురుర్భగవాన్నారదః స్వర్గమారురోహ-స్వర్గం ప్రత్యూర్ధ్వం జగామేత్యర్థః యుధిష్ఠిర స్తుతస్య నారదస్య వచః-హృదికృత్వా నిధాయ- శుచః శోకాన్- అజహాత్ తత్యాజ ❋ ॥ ౬౨ ॥ ❋ ఇతి శ్రీవీరరాఘవవిదుషా విలిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః,

సంప్రస్థిత ఇతి॥ బన్ధూనాం యదూనాం- దిదృక్షయా,ఉత్తమశ్లోకస్య -విచేష్టితం జ్ఞాతుం చ జిష్ణావర్జునే - ద్వారకాయాం సంప్రస్థితే ప్రస్థానపూర్వకం ద్వారకాయాం ప్రవిష్టే సతి- ద్వారకాయాం బన్ధూనాం దిదృక్షయేతి వాన్వయః ॥ ౧ ॥ ❋ కతిచిన్మాసా-వ్యతిక్రాన్తా బభూవుః,తథాపి-తతో ద్వారకాతోఽర్జునో-నాగచ్ఛత్ - తదా కురూద్వహో యుధిష్ఠిరో- ఘోరరూపాణి-నిమిత్తాని దుఃఖనిమిత్తాన్యరిష్టాని-దదర్శ ❋ ॥ ౨ ॥ ❋ విపరీతా ఋతూనాం వసన్తాదీనాం ధర్మా యస్య తస్య - కాల

మైరావభూవుస్సంన్యస్తాఖిలకర్మణః। స వా అద్యతనాద్రాజన్ పరతః పఞ్చమేఽహని॥ కళేబరం హాస్యతి వై తచ్చ భస్మీభవిష్యతి ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ దహ్యమానేఽగ్నిభిర్దేహే పత్యుః పత్నీ సహోటజే। బహిఃస్థితా పతిం సాధ్వీ తమగ్నిమనువేక్ష్యతి ॥ ౬౦ ॥ విదుర స్తు తదాశ్చర్యం నిశామ్య కురునన్దన। హర్షశోకయుత స్తస్మాద్గన్తా తీర్థనిషేవకః ॥ ౬౧ ॥ ఇత్యుక్త్వాఽథారుహత్స్వర్గం నారదస్సహతుమ్బురుః। యుధిష్ఠిరో వచ స్తస్య హృది కృత్వాఽజహాచ్ఛుచః ॥ ౬౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, త్రయోదశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ॥ సంప్రస్థితే ద్వారకాయాం జిష్ణౌ బన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుం చ పుణ్యశ్లోకస్య కృష్ణస్య చ విచేష్టితమ్॥ వ్యతీతాః కతిచిన్మాసా స్తదా నాయా త్తతోఽర్జునః। దదర్శ ఘోరరూపాణి నిమిత్తాని కురూద్వహః ॥ ౨ ॥ కాలస్య చ గతిం రౌద్రీం విపరీత ర్తుధర్మిణః। పాపీయసీం నృణాం వార్తాం క్రోధలోభానృతాత్మనామ్ ॥ ౩ ॥ జిహ్మప్రాయం వ్యవహృతం శాఠ్యమిశ్రం చ సౌహృదమ్। పితృమాతృసుహృద్భ్రాతృదంపతీనాం చ కల్కనమ్॥ ౪ ॥ కన్యావిక్రయికం తాతం సుతం పిత్రోరపోషకమ్। బ్రాహ్మణాన్వేదవిముఖాన్ శూద్రాంశ్చ బ్రహ్మవాదినః ॥ ౫ ॥ నిమిత్తాన్యత్యరిష్టాని కాలే త్వనుగతే నృణామ్। లోభాద్యధర్మప్రకృతిం దృష్ట్వోవాచానుజం నృపః॥ ౬ ॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ సంప్రేషితో ద్వారకాయాం జిష్ణుర్బన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుం చ పుణ్యశ్లోకస్య కృష్ణస్య చ విచేష్టితమ్ ॥ ౭ ॥ గతాస్సప్తాఽధునా మాసా భీమసేన తవానుజః। నాయాతి కస్య వా హేతో ర్నాహం వేదేదమఞ్జసా ॥ ౮ ॥ అపి దేవర్షిణాఽఽదిష్టస్స కాలోఽయముపస్థితః। యదాత్మనోఽఙ్గమాక్రీడం భగవానుత్సిసృక్ష

స్య-రౌద్రీం ఘోరాం గతిం చ - ద్వితీయాన్తానాం దదర్శేతి పూర్వేణ దృష్ట్వేత్యుత్తరేణ వాఽన్వయః,క్రోధాదిప్రవణ- ఆత్మా మనో యేషాం తేషాం-నృణాం- పాపీయసీం వార్తాం జీవనార్థప్రవృత్తిమ్ ❋ ॥ ౩ ॥ ❋ జిహ్మప్రాయం కౌటిల్యప్రచురం-వ్యవహృతం వ్యవహారం- శాఠ్యమిశ్రం - మాయాయుక్తం - సౌహృదం చ పిత్రాదీనాం పరస్పరం కల్కనం - రాగాదిదోషం చ ❋ ॥ ౪ ॥ ❋ కన్యాం విక్రీణాతీతి తథా-తం తాతం పితరం, పిత్రోర్భ్రాతా పిత్రోరపోషకం,సుతం చ- వేదేభ్యో విముఖాన్ బ్రాహ్మణాదీన్-బ్రహ్మవాదినో వేదపారగాన్ శూద్రాంశ్చ ❋ ॥ ౫ ॥ ❋ తదాఽత్యరిష్టాని నిమిత్తాని దుఃఖసూచకాని,కాలే-త్వనుగతే-నిమిత్తే-నిమిత్తభూతవిపరీతకాలానుసారమిత్యర్థః,నృణాం-లోభాద్యధర్మస్వభావం-దృష్ట్వా-లోభాదీత్యాదిశబ్దేన క్రోధాదిసంగ్రహః-నృపో యుధిష్ఠిరః-అనుజం భీమం ప్రాహ ❋ ॥ ౬ ॥ ❋ తదేవాహ- సంప్రేషిత ఇతి షోడశభిః॥ ద్వారకాయాం యే బాన్ధవాః- తేషాం దిదృక్షయా-కృష్ణస్యాపి చేష్టితం జ్ఞాతుం చ- జిష్ణుః-సంప్రేషితః ప్రస్థాపితః ❋ ॥ ౭ ॥ ❋ హే భీమసేన,సప్తమాసాః వ్యతిక్రాన్తాః, అధునాపి-కస్మాద్ధేతోః- స్తవానుజోఽర్జునో-నాయాతి-ఇదమనాగమననిమిత్తం అహం అఞ్జసా న వేద్మి అఞ్జసేత్యవ్యయం తత్త్వశీఘ్రార్థయోర్వర్తతే ❋ ॥ ౮ ॥ ❋ అపీతి॥ అపిశబ్దస్సంభావనాద్యోతకః, దేవర్షిణా నారదేనాదిష్టః సూచితస్స కాలోఽధునా-ఉపస్థితోఽపి ఉపస్థితస్స్యాత్కిమిత్యర్థః,కోఽసౌ- యస్మిన్ కాలే- భగవాన్ కృష్ణః ఆత్మనస్స్వస్యాక్రీడం క్రీడార్థం,మఙ్గ -ముత్సిసృక్షతీత్యుక్తమిచ్ఛతి-సకాలః, ఆక్రీడం క్రీడార్థం మనుష్యసంస్థానం,అఙ్గం, స

న్దనత్వం యదుపాత్తకృతం శరీరం, ఉత్స్రక్ష్యతి భూమేర్విశ్లేషయితుమిచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ౯ ॥ భగవన్తం పిఙ్క్షస్తి ॥ యస్మాదితి ॥ యస్మాద్భగవతో హేతోః, నోఽస్మాకం, సంపదాదయో బభూవుః, యస్య చానుగ్రహాత్ లోకాం పుణ్యలోకాః భవిష్యన్తి, సభగవాన్ ఉత్స్రక్ష్యతీత్యన్వయః ॥ సంపదః భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః-సపత్నవిజయః శత్రువిజయః ॥ ౧౦ ॥ హే నరవ్యాఘ్ర, దివ్యాన్ దివిభవాన్, భౌమాన్ భువాన్, దేహే చ భవాన్ - దారుణాన్ ఘోరాన్, అదూరాత్సమనన్తరమేవ - నోఽస్మాకం, బుద్ధిం మోహయతీతి తథాభూతం - భయం శంసతః సూచకాన్, ఉత్పాతాన్ పశ్య ॥ ౧౧ ॥ తావద్దైహికాన్ ఉత్పాతాన్ దర్శయతి ॥ ఊర్వితి ॥ అఙ్గ హే భీమ, మే వామోర్వాదయః, పునఃపునః, స్ఫురన్తి వలన్తి హృదయే, వేపథుః కమ్పశ్చ, భవతి, తాన్యేతాన్యూర్వాదిస్ఫురణాని - ఆరాత్ ॥ సమనన్తరకాలమేవ, మహ్యం, విప్రియం దాస్యన్తి - సుమవిప్రియప్రాప్తిసూచకాని భవన్తీత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ ఏషా శివా, సృగాలవిశేషః, అనలవజ్జ్వలదాననం యస్యాస్సా - ఆదిత్యముఖీ, ఆదిత్యాభిముఖం - రౌతి, అఙ్గ, హే భీమ, అయం, సారమేయః శ్వా - మమాభిముఖం, అభీరువత్, అభిరేభతి, రోదితి గోదనం కరోతీ ॥ ౧౩ ॥ శస్తాః ప్రశస్తా గవాశ్వాదయః - పశవో, మాం, సవ్యం, ఆత్మానం సవ్యపార్శ్వస్థం, కుర్వన్తి, అపరే, అప్రశస్తాః ఖరమహిషాదయస్తు, దక్షిణం కుర్వన్తి, హే పురుషవ్యాఘ్ర, మమ వాహాన్ గజాశ్వాదీన్, రుదతో రోదనం కుర్వాణాన్, లక్షయే ॥ ౧౪ ॥ అయముతూకో ఘూకః, మృత్యోర్దూతః తద్వదనిష్టకరః, సచ, ప్రత్యులూకశ్చ, తదభిముఖమన్యశ్చోలూకః,

---

రథ ॥ ౯ ॥ యస్మాన్నస్సంపదో రాజ్యం దారాః ప్రాణాః కులం ప్రజాః । ఆసన్సపత్నవిజయో లోకాశ్చ యదనుగ్రహాత్ ॥ ౧౦ ॥ పశ్యోత్పాతాన్నరవ్యాఘ్ర దివ్యాన్భౌమాన్సదైహికాన్ । దారుణాన్ శంసతోఽదూరాద్భయం నో బుద్ధిమోహనమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఊర్వక్షిబాహవో మహ్యం స్ఫురన్త్యఙ్గ పునః పునః । వేపథుశ్చాపి హృదయ ఆరాద్దాస్యన్తి విప్రియమ్ ॥ ౧౨ ॥ శివైషోద్యన్తమాదిత్యమభిరౌత్యనలాననా । మామఙ్గ సారమేయోఽయమభిరేభత్యభీరువత్ ॥ ౧౩ ॥ శస్తాః కుర్వన్తి మాం సవ్యం దక్షిణం పశవోఽపరే । వాహాంశ్చ పురుషవ్యాఘ్ర లక్షయే రుదతో మమ ॥ ౧౪ ॥ మృత్యుదూతః కపోతోఽయముతూకః కమ్పయన్మనః । ప్రత్యులూకశ్చ కుహ్వానైర్విశ్వం వై శూన్యమిచ్ఛతః ॥ ౧౫ ॥ ధూమ్రా దిశః పరిధయః కమ్పతే భూస్సహాద్రిభిః । నిర్ఘాతశ్చ మహాంస్తాత సాకం చ స్తనయిత్నుభిః ॥ ౧౬ ॥ వాయుర్వాతి ఖరస్పర్శో రజసా విసృజంస్తమః । అసృగ్వర్షన్తి జలదా బీభత్సమివ సర్వతః ॥ ౧౭ ॥ సూర్యం హతప్రభం పశ్య గ్రహమర్దం మిథో దివి । ససఙ్కులైర్భూతగణైర్జ్వలితే ఇవ రోదసీ ॥ ౧౮ ॥ నద్యో నదాశ్చ క్షుభితాస్సరాంసి చ మనాంసి చ । న జ్వలత్యగ్నిరాజ్యేన కాలోఽయం కిం విధాస్యతి ॥ ౧౯ ॥ న పిబన్తి స్తనం వత్సా న దుహ్యన్తి చ మాతరః । రుదన్త్యశ్రుముఖా గావో న హృష్యన్త్యృషభా వ్రజే ॥ ౨౦ ॥ దైవతాని రుదన్తీవ స్విద్యన్తి హ్యుచ్చలన్తి చ ॥ ౨౧ ॥ ఇమే జనపదా గ్రామాః పురోద్యానాకరాశ్రమాః । భ్రష్టశ్రియో నిరానన్దాః కిమఘం దర్శయన్తి నః ॥ ౨౨ ॥ మన్య ఏతైర్మహోత్పాతైర్నూనం భగవతః పదైః । అనన్యపురుషశ్రీభిర్హీనా భూర్హ

గావేతావనిదారనిద్రారహితౌ, కుహ్వానైః కుహ ఇత్యేవం విధైః హ్వానైశ్శబ్దైరితి తద్ధ్వానకారః, ఇమం దేశం శూన్యమిచ్ఛన్తౌ సూచయతః ॥ ౧౫ ॥ దిశో ధూమ్రాః, పరిధయశ్చ దృశ్యన్త ఇతి శేషః, అద్రిభిస్సహ, భూః పృథివీ, కమ్పతే, స్తనయిత్నుభిర్మేఘైరాకాలికైస్సహ, మహాన్నిర్ఘాతః, అశనినిర్ఘాతశ్చాసీత్ ॥ ౧౬ ॥ ఖరః కఠినః స్పర్శో యస్య స వాయుః, ధూళ్యా తమః, విసృజన్ విశేషేణ సృజన్, వాతి, జలదా మేఘాః, సర్వతో బీభత్సమివాసృగ్రుధిరం, వమన్తి ముఞ్చన్తి ॥ ౧౭ ॥ హతా ప్రభా యస్య తథాభూతం, సూర్యం పశ్య, దివి గ్రహాణాం భృగ్వఙ్గారకాదీనాం, పరస్పరం, విమర్దం కలహం పశ్య, సఙ్కులైర్నిబిడైః, భూతానాం పిశాచానాం గణైః, రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ, జ్వలితే ఇవ దృశ్యేతే ॥ ౧౮ ॥ నద్యః ప్రాక్స్రోతసః, నదాః ప్రత్యక్స్రోతసః, సరాంసి, భూతానాం మనాంసి చ, క్షుభితాః సంచలితాః, భవన్తి ॥ సర్వమపి భవనే అగ్నిరాహవనీయాదిః ఆజ్యేన న జ్వలతి, అయం కాలః కిం దుఃఖం విధాస్యతి అహం తు న వేద్మీతి భావః ॥ ౧౯ ॥ వత్సాః, స్తనం స్తన్యం, న పిబన్తి, మాతరశ్చ, వత్సాన్ప్రతి, న దుహ్యన్తి, స్తన్యమితి శేషః, గావః, అశ్రూణి ముఖే యాసాం తాః, రుదన్తి, వ్రజే గోష్ఠే ఋషభాః న హృష్యన్తి చ ॥ ౨౦ ॥ దైవతాని దేవప్రతిమాః, రుదన్తీవ, స్విద్యన్తి గాత్రప్రస్వేదం కుర్వన్తి, ఉచ్చలన్తి ఉత్ప్లుత్య పతన్తీవ దృశ్యన్తే ॥ ౨౧ ॥ పురాదీనామాశ్రమా, ఇమే జనపదాః దేశాః, గ్రామాశ్చ, భ్రష్టాః శ్రియ ఐశ్వర్యం యేభ్యః, నిర్గత ఆనన్దో యేభ్యస్తథాభూతాః, దృశ్యన్తే, నోఽస్మాకం, కిం, అఘం, అఘమూలకం దుఃఖం, దర్శయిష్యన్తి, న జానే తు న విద్మ ఇతి భావః ॥ ౨౨ ॥ ఇదం త్వహముద్భావయామీత్యాహ ॥ మన్య ఇతి ॥ ఏతైర్మహోత్పాతైః, ఇదం త్వహం,

మన్యేఉద్భావయామి,కిం,అనన్యపురుషశ్రీభిః,రహితేత్యన్యపురుషేషుశ్రీర్యేషుతైః,అన్యపురుషేష్వసమ్భావితాభిః,భగవతఃకృష్ణస్య, పదైః పాదవిన్యాసైః,హీనారహితా,అతఏవ,గతంసౌభగంసౌన్దర్యం యస్యాంతథాభూతా, భూః పృథివీ-నూనంభవిష్యతి ॥ ౨౩ ॥ ఇతిత్థం,దృష్టానిజ్ఞాతానిఅరిష్టానియేనతేన-చేతసా రాజ్ఞఃతస్యయుధిష్ఠిరస్య-చిన్తయతస్సతః హేబ్రహ్మన్-కపిధ్వజోఽర్జునః-యదుపుర్యాః ద్వారకాయాః-ప్రత్యాగమత్-ఆగతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తమాగతం పాదయోర్నిపతితం- అనుజమర్జునం-నృపోయుధిష్ఠిరః విలోక్యఉద్విగ్నం భీతంహృదయంయస్యతథాభూతః-నారదోక్తం సంస్మరన్-సుహృదాంమధ్యే-పృచ్ఛతిస్మ అపృచ్ఛత్-కథంభూతం - అయథాపూర్వం పూర్వవదనవస్థితం- ఆతురందుఃఖితం-అధోవదనమవాఙ్ముఖం-నయనాబ్జయోరశ్రుబిన్దూన్-ఉత్సృజన్తంముఞ్చన్తం-విచ్ఛాయంవిగతకాన్తిమ్ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ -పరిప్రశ్నమేవాహ ॥ కచ్చిదానర్తపుర్యామిత్యాదినాధ్యాయసమాప్తి ॥ కచ్చిదితిప్రశ్నద్యోతకమవ్యయం-తావత్సామాన్యతస్సర్వాన్ ఇష్టాన్ బన్ధూన్ పృచ్ఛతికచ్చిదితి ॥ మధ్వాదయోయాదవానామవాన్తరవిశేషాః-తచ్ఛనవమేస్ఫుటం-నోఽస్మాకం-స్వజనాః బన్ధవః ఆనర్తపుర్యాం ద్వారకాయాం సుఖంయథాతథా-ఆసతేకచ్చిత్- ఆసతేకిం-తచ్చమదిష్టమితికచ్చిచ్ఛబ్దం ప్రయుఞ్జానస్యభావః ఏవముత్తరత్రాపిద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ అథోక్తవిధార్జునదర్శనేనకృష్ణనిర్యాణంసమ్భావ్య-తచ్ఛ్రవణజోవిషాదఃపశ్చాదేవభవత్విత్యభిప్రాయేణ-తావత్క్రమశోవిశేషేణపృచ్ఛతి - శూరఇత్యాదినా ॥ అస్మాకం-మాతామహః-శూరః-హేమారిష- హేపార్థ- సవిసర్గపాఠేశూరవిశేషణం-మారిషశబ్దస్స్వామ్యశబ్దపర్యాయః-స్వస్తియథాతథా-ఆస్తేకచ్చిత్-తథా-నో-మాతులః-ఆనకదున్దుభిర్వసుదేవః-సానుజః-కుశలీకుశలమస్యాస్తీతితథాభూత-ఆస్తేకచ్చిత్-వసుదేవస్యానుజాస్తు,దేవభాగో-దేవశ్రవాః-ఆనక-స్సృఞ్జయః-శ్యామకః-కఙ్కః-శమీకో-వత్సకో-వృక-శ్చేతినవ ॥ ౨౮ ॥ సప్తేతి ॥ స్వసారః-ఉగ్రసేనస్యేతిశేషః-ఉగ్రసేనస్యభగిన్యస్సప్తతస్యానకదున్దుభేఃపత్న్యః-మాతులాన్యః-అస్మన్మాతులస్యవసుదేవస్యస్త్రియః,, ఇన్ద్రవరుణభవశర్వమృడరుద్రేత్యాదినానుగాగమే -జీషిచ-మాతులానీతిశబ్దోవ్యుత్పాదితః - ఆత్మజైస్సహితాః-స్నుషాభిఃసుతభార్యాభిస్సహితాః-దేవకీప్రభృతయః-దేవకీ - శ్రుతదేవా-శాన్తిదేవా-ఉపదేవా-శ్రీదేవా-దేవరక్షితా-సహదేవాఖ్యాస్స్వయంక్షేమంయథాతథాఆసతేకచ్చిత్ ॥ ౨౯ ॥ అసన్దురాత్మాకంసఃపుత్రోయస్యసఆహుకఃఉగ్రసేనో-రాజా-జీవతికచ్చిత్ - అస్యాహుకస్యా - నుజోదేవకశ్చ - జీవతికచ్చిదిత్యన్వయః - హృదికస్యశ్వఫల్కస్య-సుతోఽక్రూరః,జయన్తాదయః, యేచశత్రుజిదాదయోవసుదేవపుత్రాః-తే , సర్వే,కుశలమాసతేకచ్చిత్ -సాత్వతాంభక్తానాం పతిః,సాత్వచ్ఛబ్దోభగవద్భక్తవాచకః- సాత్వతశబ్దస్తుయాదవవాచకఇతివివేకః , భగవాన్ బలరామఃసుఖమాస్తేకచ్చిత్ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ అథశ్రీకృష్ణపుత్రాన్ పృచ్ఛతి ॥ సర్వవృష్ణీనాం మహారథఃప్రద్యుమ్నస్సుఖమాస్తేకచ్చిత్-తథా భగవాన్గమ్భీరవేగోఽనిరుద్ధశ్చవర్ధతేఉత ॥ ౩౨ ॥ జామ్బవతీసుతఇతిసామ్బస్యవిశేషణం, సుషేణాదయః అన్యేచఋషభాదయః- కార్ష్ణిప్రవరాఃశ్రీకృష్ణసుతశ్రేష్ఠాః , సపుత్రాః-అపిసుఖమాసతఇత్యుపరిష్టాదన్వయః ॥ ౩౩ ॥ తథైవ-శౌరేర్భగవతోఽనుచరాః,శ్రుతదేవోద్ధవాదయః-యేచాన్యే,సాత్వతర్షభాఃయాదవశ్రేష్ఠాస్సునన్దాదయః ॥ ౩౪ ॥

తసౌభగా ॥ ౨౩ ॥ ఇతిచిన్తయతస్తస్యదృష్టారిష్టేనచేతసా। రాజ్ఞఃప్రత్యాగమద్బ్రహ్మన్ యదుపుర్యాఃకపిధ్వజః ॥ ౨౪ ॥
తంపాదయోర్నిపతితమయథాపూర్వమాతురమ్। అధోవదనమబ్బిన్దూన్సృజన్తంనయనాబ్జయోః ॥ ౨౫ ॥
విలోక్యోద్విగ్నహృదయోవిచ్ఛాయమనుజంనృపః। పృచ్ఛతిస్మసుహృన్మధ్యేసంస్మరన్నారదేరితమ్ ॥ ౨౬ ॥
కచ్చిదానర్తపుర్యాంనస్స్వజనాస్సుఖమాసతే। మధుభోజదశార్హార్హసాత్వతాన్ధకవృష్ణయః ॥ ౨౭ ॥
శూరోమాతామహఃకచ్చిత్స్వస్త్యాస్తేవాఽథమారిషః। మాతులస్సానుజఃకచ్చిత్కుశల్యానకదున్దుభిః ॥ ౨౮ ॥
సప్తస్వసారస్తత్పత్న్యోమాతులాన్యస్సహాత్మజాః। ఆసతేసస్నుషాఃక్షేమందేవకీప్రముఖాస్స్వయమ్ ॥ ౨౯ ॥
కచ్చిద్రాజాఽఽహుకోజీవత్యసత్పుత్రోఽస్యచానుజః। హృదికస్సుతోఽక్రూరోజయన్తగదసారణాః ॥
ఆసతేకుశలంకచ్చిద్యేచశత్రుజిదాదయః। కచ్చిదాస్తేసుఖంరామోభగవాన్సాత్వతాంపతిః ॥ ౩౧ ॥
ప్రద్యుమ్నస్సర్వవృష్ణీనాంసుఖమాస్తేమహారథః। గమ్భీరరయోఽనిరుద్ధోవర్ధతేభగవానుత ॥ ౩౨ ॥
సుషేణశ్చారుదేష్ణశ్చసామ్బోజామ్బవతీసుతః। అన్యేచకార్ష్ణిప్రవరాస్సపుత్రాఋషభాదయః ॥ ౩౩ ॥
తథైవానుచరాశ్శౌరేశ్శ్రుతదేవోద్ధవాదయః। సునన్దనన్దశీర్షణ్యాయేచాన్యేసాత్వతర్షభాః ॥ ౩౪ ॥ అపిస్వస్త్యాసతేసర్వే

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ మారిషః

కృష్ణరామయోర్భుజావేవ ఆశ్రయో యేషాం తే- సర్వేపి స్వస్త్యాసతే - బద్ధసౌహృదాః దృఢసౌహృదాః- తే సర్వే- అస్మాకమపి- కుశలం స్మరన్తి కిమిత్యర్థః ❁ ॥౩౫॥ ❁ అథ భగవతః కుశలం పృచ్ఛతి ॥ భగవానితి ॥ భగవాన్ కృష్ణః, పురే, సుధర్మాయాం, సుహృద్భిర్వృతః సుఖమాస్తే కచ్చిత్ ❁ ॥౩౬॥ ❁ బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సల ఇతి విశేషణద్వయాభిప్రేతం స్వయమేవ వ్యఞ్జయన్ పృచ్ఛతి ॥ మఙ్గళాయేతి ॥ లోకానాం జనానాం- మఙ్గళాద్యర్థం- అనన్తస్య సఖా అనన్తసఖః- ఆద్యః పుమాన్ పరమపురుషః యదుకులామ్భోధౌ- వా ఆస్తే కచ్చిత్- అనన్తసఖ ఇత్యనేన- బలరామ -సహిత ఆస్తే కిమితి పృష్టం భవతి, క్షేమో లబ్ధసుఖపరిపాలనం భవో యోగః, స చాలబ్ధసుఖలాభరూపః- తదుభయవిధాయ మఙ్గళాయేత్యర్థః ❁ ॥౩౭॥ ❁ తదేవ ప్రపఞ్చయతి యద్బాహ్విత్రిభిః ॥ యస్య కృష్ణస్య భగవతో బాహుదణ్డగుప్తాయాం- పుర్యాం- అర్చితాః స్వైర్లోకైర్బహుమతాః- యదవః- పరమానన్దం యథా తథా- క్రీడన్తి- మహాపౌరుషికాః ఇవ యక్షా ఇవ ❁ ॥౩౮॥ ❁ యస్య భగవతః పాదయోశ్శుశ్రూషణం పరిచరణం ముఖ్యం కర్మ, తేన హేతునా- సత్యభామాదయః షోడశసహస్రయోషితః- సంఖ్యే యుద్ధే, త్రిదశాన్ దేవాన్- నిర్జిత్య- వజ్రమాయుధం యస్య స ఇన్ద్రో వల్లభః ప్రియో యాసాం, తాసాం శచ్యాదీనాం ఉచితాః- ఆశిషః అభీష్టార్థాః- పారిజాతాదయః- భగవతా- ఆహృతా ఇతి శేషః - తదిత్యవ్యయం, సామాన్యాభిప్రాయమేకత్వం నపుంసకత్వం వా- తాః ఆశిషః- హరన్తి స్వీకుర్వన్తి ❁ ॥౩౯॥ ❁ యస్య భగవతో బాహుదణ్డ ఏవ ప్రమర్ద్యేషాం తే, తదుపజీవినస్తద్భృత్యాః- యదుప్రవీ

కృష్ణరామభుజాశ్రయాః । అపి స్మరన్తి కుశలమస్మాకం బద్ధసౌహృదాః ॥ ౩౫ ॥ భగవానపి గోవిన్దో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః । కచ్చిత్పురే సుధర్మాయాం సుఖమాస్తే సుహృద్వృతః ॥ ౩౬ ॥ మఙ్గళాయ చ లోకానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ । ఆస్తే యదుకులామ్భోధావాద్యోఽనన్తసఖః పుమాన్ ॥ ౩౭ ॥ యద్బాహుదణ్డగుప్తాయాం స్వపుర్యాం యదవోఽర్చితాః । క్రీడన్తి పరమానన్దం మహాపౌరుషికా ఇవ ॥ ౩౮ ॥ యత్పాదశుశ్రూషణముఖ్యకర్మణా సత్యాదయో ద్వ్యష్టసహస్రయోషితః । నిర్జిత్య సంఖ్యే త్రిదశాంస్తదాశిషో హరన్తి వజ్రాయుధవల్లభోచితాః ॥ ౩౯ ॥ యద్బాహుదణ్డప్రభవానుజీవినో యదుప్రవీరా హ్యకుతోభయా ముహుః । అధిక్రమన్త్యఙ్ఘ్రిభిరాహృతాం బలాత్సభాం సుధర్మాం సురసత్తమోచితామ్ ॥ ౪౦ ॥ కచ్చిత్తేఽనామయం తాత భ్రష్టతేజా విభాసి మే । అలబ్ధమానోఽవజ్ఞాతః కిం వా తాత చిరోషితః ॥ ౪౧ ॥ కచ్చిన్నాభిహతోఽభావైః శబ్దాదిభిరమఙ్గళైః । న దత్తముక్తమర్థిభ్య ఆశయా యత్ప్రతిశ్రుతమ్ ॥ ౪౨ ॥ కచ్చిత్త్వం బ్రాహ్మణం బాలం గాం వృద్ధం రోగిణం స్త్రియమ్ । శరణోపసృతం సత్త్వం నాత్యాక్షీః శరణప్రదః ॥ ౪౩ ॥ కచ్చిత్త్వం నాగమోఽగమ్యాం గమ్యాం వాఽసత్కృతాం స్త్రియమ్ । పరాజితో వాథ భవాన్నోత్తమైర్నాఽసమైః పథి ॥ ౪౪ ॥ అపి స్విత్పర్యభుఙ్క్థాస్త్వం సమ్భోజ్యాన్వృద్ధబాలకాన్ । జుగుప్సితం కర్మ కించిత్కృతవాన్న యదక్షమమ్ ॥ ౪౫ ॥ కచ్చిత్ప్రేష్ఠతమేనాథ హృద

రాః- న విద్యతే కుతో భయం యేషాం తథాభూతాస్సన్తః- సురసత్తమానామిన్ద్రాదీనాముచితాం తాన్నిర్జిత్య బలాదాహృతాం- సుధర్మాఖ్యాం సభాం - అఙ్ఘ్రిభి- ర్ముహుర్ముహురధిక్రమన్తి- అధ్యాక్రమన్తే ❁ ॥౪౦॥ ❁ తతః- తస్యానిస్తేజస్కత్వాదిహేతూన్వికల్పయన్ పృచ్ఛతి ॥ హే తాత - తవ- అనామయం ఆరోగ్యం- కచ్చిత్- మే మనతు- భ్రష్టం తేజో యస్మాత్, తథాభూతోపి భాసి లక్ష్యసే- హే తాత- త్వం- తత్ర చిరముషితః- హేతుగర్భమిదం చిరముషితత్వా- దలబ్ధః- మానస్సంమానో యేన- తథాభూతః కిం- అథవా తైరవజ్ఞాతః అవమతః కిం ❁ ॥౪౧॥ ❁ అభావైరితిచ్ఛేదః- న విద్యతే భావః సద్భావః యేషాం తైః అమఙ్గళైర్వా- శబ్దాదివిషయై- ర్నాభిహతః కచ్చిత్- ఆశయా- అర్థిభ్యో యాచమానేభ్యః య- త్ప్రతిశ్రుతం దాస్యామీతి ప్రతిజ్ఞాతం- తత్- తేభ్యః కిం వా న దత్తమ్ ❁ ॥౪౨॥ ❁ బ్రాహ్మణాదీన్వృష్ట్వా- శరణోపసృతం శరణాగతం- సత్త్వం జన్తుం- శరణప్రదః రక్షకః- స్త్వం- నాత్యాక్షీః కచ్చిత్ ❁ ॥౪౩॥ ❁ అగమ్యాం స్త్రియం- త్వం, నాగమః న గతవాన్ కచ్చిత్ । గమ్యామప్య- సత్కృతాం వా- నాగమః కచ్చిత్, అథ- నను- భవాన్, పథి ఉత్తమైః- రథ రైర్వా జనైః పరాజితో వా కిమ్ ❁ ॥౪౪॥ ❁ సభోజ్యాన్ సహభోక్తుం యోగ్యాన్, వృద్ధాన్, బాలకాంశ్చ, పరిర్వృజ్య నే, పరిత్యజ్య, త్వమద్ధా అప- భుక్తవాన్ కిం నోఽస్మాకం- అక్షమం అసహ్యం కించిన్నిన్దితం కర్మ కృతవాన్ కిమ్ ॥ ౪౫ ॥ హృదయమేవ హృదయంగమేన- నిత్యం ప్రియతమేనాత్మబన్ధునా శ్రీకృష్ణేన, రహితః- అత ఏవ, శూన్యోఽస్మి వాననో్సి తి మన్యసే కచ్చిత్ అన్యథా ఉక్తహేతూనామన్యతమస్యాభావే, తే తవ- రుక్ రోగః ఆధిర్న స్యాత్ ,, యద్వా,, రుక్ దీప్తిః- అన్యథా- న- ప్రాగివ నాస్తి- అతః - కేనచిదుక్తాన్యతమేన హేతునా భవితవ్యమిత్య

ర్థః ॥౪౪॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః.

ఏవమితి ॥ ఇత్థం కృష్ణస్య భగవతః సఖా, కృష్ణోఽర్జునో, భ్రాత్రా రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ - నానావిధానాం శఙ్కానామాస్పదం నిమిత్తం - రూపం - తేజోహీనం స్వకీయం రూపం ప్రతి - వికల్పితః - కృష్ణస్య భగవతః విశ్లేషేణ కర్శితః ॥౧॥ తస్య విశ్లేషజశోకేన - శుష్యద్వదనం హృదయకమలం యస్య, సః - అత ఏవ హతా ప్రభా యస్య, సః తదా సూతః - తమేవ - విభుం శ్రీకృష్ణమభిధ్యాయన్ - ప్రతిభాషితుం ప్రతివక్తుం, నాశక్నోత్ నశశాక ॥౨॥ తతః కృచ్ఛ్రేణ మహతా ప్రయత్నేన - శుచః శోకాన్ సంస్తభ్య నేత్రయోః - నేత్రే, కర్మణి షష్ఠీ - పాణినా - ఆమృజ్య, యద్వా, సంస్తభ్య, మన ఇతి శేషః - నేత్రయోః, శుచః శోకాశ్రూణి - పాణినా సమ్మృజ్య - పరోక్షేణ అపసమున్నద్ధం ఉత్కటః - ప్రణయః స్నేహః - ఔత్కణ్ఠ్యం ప్రేమపూర్వకానుధ్యానం విరహాసహత్వదశా వా - తాభ్యాం కాతరః అధీరః ॥ ౩ ॥ బాష్పగద్గదయా రుద్ధమాత్రయా, గిరా - అగ్రజం నృపతిం - ఇత్థం వక్ష్యమాణరీత్యా - ఆహ, కస్య స్వయః - కదం భగవతస్సఖ్యం - సారథ్యాదిషు కర్మసు - సఖ్యాదీన్, సంస్మరన్ - తత్రి, సౌహృదం హితైషిత్వం, మిత్రత్వం ప్రియైషితా - సమానశీలత్వం సఖిత్వం - నియోగాదికరణార్హత్వం వా మిత్రత్వం ॥౪॥ ఉక్తమేవాహ ॥ వఞ్చితోహమితి త్రయోవింశత్యా ॥ హే మహారాజ అహం బన్ధురూపిణా బన్ధురూపతాం ప్రాప్తేన - హరిణా ఆశ్రితార్తిహరేణ - సాక్షాద్భగవతా - వఞ్చితోఽస్మి రహితోఽస్మీత్యర్థః - యేనేత్యాదీనాం యచ్ఛబ్దానాం - తేనాహం వఞ్చితోఽస్మి ముషితః పురుషేణ భూమేత్యుపరిష్టాదన్వయః, దేవానామపి విస్మాపనం ఆశ్చర్యకరం - యన్మహత్ - మమ తే

య్యో నాత్మబన్ధునా। శూన్యోఽస్మి రహితో నిత్యం మన్యసే తేఽన్యథా న రుక్ ॥౪౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ ॥ ఏవం కృష్ణసఖః కృష్ణో భ్రాత్రా రాజ్ఞా వికల్పితః। నానాశఙ్కాస్పదం రూపం కృష్ణవిశ్లేషకర్శితః ॥౧॥ శోకేన శుష్యద్వదనహృత్సరోజో హతప్రభః। విభుం తమేవానుధ్యాయన్నాశక్నోత్ప్రతిభాషితుమ్ ॥ కృచ్ఛ్రేణ సంస్తభ్య శుచః పాణినాఽఽమృజ్య నేత్రయోః। పరోక్షేణ సమున్నద్ధప్రణయౌత్కణ్ఠ్యకాతరః ॥౩॥ సఖ్యం మైత్రీం సౌహృదం చ సారథ్యాదిషు సంస్మరన్। నృపమగ్రజమిత్యాహ బాష్పగద్గదయా గిరా ॥౪॥ అర్జున ఉవాచ ॥ వఞ్చితోఽహం మహారాజ హరిణా బన్ధురూపిణా। యేన మేఽపహృతం తేజో దేవవిస్మాపనం మహత్ ॥౫॥ యస్య క్షణవియోగేన లోకో హ్యప్రియదర్శనః। ఉక్థేన రహితో హ్యేష మృతకః ప్రోచ్యతే యథా ॥౬॥ యత్సంశ్రయాద్ద్రుపదగేహముపాగతానాం రాజ్ఞాం స్వయంవరముఖే స్మరదుర్మదానామ్। తేజో హృతం ఖలు మయాభిహతశ్చ మత్స్యః సజ్జీకృతేన ధనుషాఽధిగతా చ కృష్ణా ॥౭॥ యత్సన్నిధావహము ఖాణ్డవమగ్నయేఽదామిన్ద్రం చ సామరగణం తరసా విజిత్య। లబ్ధా సభా మయకృతాఽద్భుతశిల్పమాయా దిగ్భ్యోఽహరన్నృపతయో బలిమధ్వరే తే ॥౮॥ యత్తేజసా నృపశిరోఙ్ఘ్రిమహన్మఖార్థమార్యోఽనుజస్తవ గజాయుతసత్త్వవీ

జో - యేన - అపహృతం, దేవ - యుధిష్ఠిరస్య సంబోధనం వా ॥౫॥ యస్య చ భగవతః క్షణమాత్రవియోగేనాయం, అప్రియం దర్శనం యస్య తథాభూతోఽయం, మత్ప్రభృతిలోకో - భవతి - యథైష - లోకః దేహః ఉక్థేన ప్రాణేన రహితః, మృతకశ్శవం - ప్రోచ్యతే - అపి శబ్దాద్దర్శనాయోగ్యశ్చ ప్రోచ్యతే తద్వత్ ॥ ౬ ॥ యత్సంశ్రయాదితి ॥ అస్మదీయశౌర్యవీర్యాదికం యదధీనం తేన వఞ్చితోఽస్మీతి సముదాయార్థః - ద్రుపదగేహే - ద్రౌపద్యాః స్వయంవరస్య ముఖే - స్వయంవరప్రారమ్భే, స్మరేణ కామేన హేతునా దుర్మదానాం యేషాం తేషాం ఉపాగతానాం రాజ్ఞాం, తేజో - మయా యస్య భగవతస్సంశ్రయాద్ధేతోః - అపహృతం ఖలు - తథా సజ్జీకృతేన సమారోపితజ్యాబాణకేన, ధనుషా - మత్స్యః మత్స్యాకారో యన్త్రవిశేషశ్చాభిహతః ఛిన్నః - కృష్ణా ద్రౌపదీ చ అధిగతా లబ్ధా చ ॥ ౭ ॥ యత్సన్నిధావితి ॥ యస్య భగవతస్సన్నిధౌ - హేతునా తే, అమరగణైస్సహిత - మిన్ద్రం - జవేన - విజిత్య ఖాణ్డవాఖ్యం వన - మహం, అగ్నయే - అదాం దత్తవానస్మి - అహం, ఉ, ఇతి చ్ఛేదః ఉశబ్దో నిపాతో విస్మయద్యోతకః - అత్యాశ్చర్యమేవంవిధం కర్మ కృతవానస్మీతి భావః - తథా - మయకృతాని మయేన నిర్మితాని అద్భుతాన్యాశ్చర్యమాతాని శిల్పాని ప్రతిమాదీని - మాయా అత్యాశ్చర్యాణి - యస్యాం - సా సభా - మయా లబ్ధా, అద్భుతాని శిల్పాని పాణిపాదాదిస్పన్దనాని యాసు తా మాయాః ఆశ్చర్యరూపాః ప్రతిమాదయో యస్యామితి వా, తథా యత్సన్నిధౌ - తే తవ - అధ్వరే - అశ్వమేధే - నృపతయో - దిగ్భ్యో బలిముపాహరన్ - ఆహృత్య సమర్పయామాసుః ॥ ౮ ॥ తవానుజో - మమాగ్రజః - అగ్రజః గజానామయుతస్య సత్త్వం బలం తత్తుల్యవీర్యం యస్య - సభీమః తవ మఖార్థం యజ్ఞార్థం - యస్య స

గవతః-సంశ్రయ గ్రైత్తోః, నృపస్య జరాసన్ధస్య, శిరోఙ్ఘ్రి మితిపాఠే గృహీత్వాస్య మాహంరద్వం తైవక త్వే, శిరోఙ్ఘ్రి మాహనత్ - తేనస్య పైశాచ్యా తాన్నృపా - స్తతోఽపి మోచితాస్సన్తో యస్య ప్రమథనాథస్య రుద్రస్య భైరవస్య వా, మఖాయ మఖార్థం, సంభృతం ధనం - త- స్తవాన్వరే, బలింకరా, మనయన్ ఆనీతవన్తః - నృపాణాం శిరస్సు అఙ్ఘ్రిం కృత్వా స్థితం, జరాసన్ధమితివా ॥ ౮ ॥ పత్న్యా ఇతి॥ తవ పత్న్యాః ద్రౌపద్యాః, అధిమఖం, రాజసూయయాగేన నైవిభక్త్యర్థే ఽవ్యయీభావః॥ క్లృప్తః కారితో యో మహాభిషేకః, తేన శ్లాఘిష్ఠం అత్యన్తశ్లాఘ్యం- చారుసున్దరం-కబరం కేశపాశం, వికీర్య విక్షిప్య, దుర్ద్యూతసభాదిభిః స్పృష్టం, తేషాం స్త్రియః, హతాః మృతాః ఈశాః పతయో యాసాం తాః, విముక్తాః కేశాః యాసాం తాశ్చ కృతాః - యోఽకృత కృతవాన్ - సహవాసజో స్నేహదోషః॥ పతి హన్తృత్వేన స్త్రియః, కథం భూతాయాః పత్న్యాః, పదయోః శ్వశురయోర్భగవతో వా పతితాయాః, అశ్రూణి ముఖే యస్యాస్తథాభూతాయాః ॥ ౧౦ ॥ యో న ఇతి॥ హే ఉయుతాగ్రభుక్ అయుతేన శిష్యాణాం సహాగ్రేభుఙ్క్తే తథాభూతస్య దుర్వాససః తస్మాత్-అరికృతదుర్యోధనేన విహితాత్-ప్రేషితాత్-దుర్వాససః శాపాత్ ఆగతాత్-దురన్తకృచ్ఛ్రాత్ అపార సఙ్కటాత్, యో భగవాన్, నోఽస్మాన్, శాకాత్మకాన్నశిష్టలేశ-ముపయుజ్య భుక్త్వా, జుగోప, యతః స్నానార్థం శిష్య-ముపభుక్తవతో భగవతో హేతోః సలిలే వినిమగ్నః సంఘో యస్య, స దుర్వాసాః త్రిలోకీం అధిత్తృప్తామమంస్త అమన్యత, తేన భగవతా ముషితోఽస్మీత్యన్వయః॥ ఏషా చాత్ర కథానుసన్ధేయా॥ శ్లో॥ దుర్వాసా మునివర్యో వై దుర్యోధన గృహంగతః ॥ తం రాజా పూజయామాస సార్ఘ్యపాద్యాసనాదిభిః ॥౧ ॥ నిమన్త్రయామాస సతం భోజనాయ వరార్థినః। తం బాఢమితి చామన్త్ర్య కృత్వాని త్యాహ్నికాః క్రియాః ॥౨॥ బుభుజేఽన్నం బహుగుణం ప్రీతస్తస్మై స హి ధర్మవిత్। అబ్రవీచ్చ స రాజానం భుక్త్వా తుష్టమనా మునిః ॥౩॥ వరం వరయ భద్రం తే వరదోఽస్మి నరాధిప॥ యాచయామ్యద్య కిమహం వరమేతం

త్యాః। తేనాహృతాః ప్రమథనాథమఖాయ భూపా యన్మోచితాస్తదనయన్ బలిమధ్వరే తే॥ ౮॥ పత్న్యాస్తవాధిమఖక్లృప్తమహాభిషేకశ్లాఘిష్ఠచారుకబరం కితవైః సభాయామ్। స్పృష్టం వికీర్య పదయోః పతితాశ్రుముఖ్యా యస్తత్స్త్రియోఽకృత హతేశవిముక్తకేశాః ॥ ౧౦॥ యో నో జుగోప వన ఏత్య దురన్తకృచ్ఛ్రాద్దుర్వాససోఽరివిహితాదయుతాగ్రభుగ్యః। శాకాన్నశిష్టముపయుజ్య యతస్త్రిలోకీం తృప్తామమంస్త సలిలే వినిమగ్నసఙ్ఘః ॥ ౧౧ ॥ యత్తేజసాథ భగవాన్యుధి శూలపాణిర్విస్మాపితః సగిరిశోఽస్త్రమదాన్నిజం మే। అన్యేఽపి చాహ

మునిశ్వరమ్ ॥౪॥ ఇతి చిన్తాం సమాపన్నో రాజా దుర్యోధనస్తదా। ముహూర్తం చిన్తయిత్వాఽథ ప్రతిపేదే మనోగతమ్॥౫॥ వనవాసం గతా యే వై పాణ్డవాశ్శంసితవ్రతాః। తేషాం సన్న్యాసినే శాపజననే యత్నవాన్నృపః ॥ ౬ ॥ మద్గృహే భుక్తవస్త్వం యథా వాఞ్ఛితభోజనమ్। తస్మాత్పాణ్డుసుతాన్ శీఘ్రం నినైతే సక్లేశభాగినః ॥ ౭ ॥ తథా కోపపరీతాత్మా శాపం దాస్యత్యసంశయః। ఇత్యేవం సుయోధనేన యో వరం ప్రవృణుతాయాగమ్ ॥ ౮ ॥ అనేన భ్రాతరస్సన్తి పాణ్డవా దుఃఖభాగినః। భోక్తవ్యం ద్రౌపదీ భుక్త్వా యావత్ సుఖమాసతే ॥ ౯ ॥ తథేతి మునిరుక్త్వాఽసౌ గత్వాఽయం వనం తేభ్యో। అయుతబ్రాహ్మణాగ్రైః భోజయామాస యుధిష్ఠిరః ॥౧౦॥ శ్రుత్వైతద్ద్రౌపదీ వనం రాజా హృదిసంజాతవేపథుః। ముక్తమస్మాభిరద్య నాశిష్టమన్నం న విద్యతే ॥ ౧౧ ॥ తథా నవా హ్యుత్తిష్ఠాః స్నాతాః సచకపావన। యద్యహం నదదామ్యన్నం శాపం దాస్యత్యకోపనః॥౧౨॥ తథా పాఞ్చాలీ నిజనైవ తుష్టా సమగమేఽధునా। ఇత్యేవం మనసా ధ్యాత్వా రాజా మునిమభాషత ॥౧౩॥ భగవన్నిశ్చయం కర్తా విధికృత్వా స్నానాదికం గత్వా శీఘ్రమాగమనం కార్యం సిద్ధం సర్వం కథాసమ ॥ ౧౪॥ తతో మునిస్త్వనుజ్ఞాయ గత్వా చాప్సు వివేశ హ। తదా ప్రముగ్ధా ద్రౌపదీ తు వ్యక్తం ధ్యాత్వా హృష్టా నిమగ్నహృదయమ్ ॥౧౫॥ ఏతస్మిన్నన్తరే తు భగవాన్ మధుసూదనః। అజగామ పురుషశ్రేష్ఠః సహితో యాదవైర్నృప॥ ౧౬॥ విపన్నపదనాం దృష్ట్వా పాణ్డవాన్ మధుసూదనః। ఉవాచ రాజన్ కిం దీర్ఘం ధ్యాయసే క్లేశభాగిన॥౧౭॥ సా తస్మై వేదయత్సర్వం మునేరాగమనాదికమ్॥ శ్రుత్వైతద్భగవాన్ కృష్ణః సందుర్యోధనవిచేష్టితమ్॥ ౧౮ ॥ శ్రుత్వోవాచ స్నానాద్ వై తదన్నం కిం కిం విదస్తినా। శాకమాత్రం విశిష్టం మే పాకే ఇత్యబ్రవీన్నృపః ॥ ౧౯ ॥ ఉవాచ భగవాన్ శిష్టం పాకే మహానయ త్వామితి। ఆనీతం భక్షయామాస గాఙ్గోదుః కోపశాన్తయే ॥ ౨౦॥ దుర్వాసాస్తు మునిశ్రేష్ఠస్తృప్తః స్వాప్తవరజగ్ముః మహిత్వా ॥ ౨౧॥ యత్తేజసేతి॥ యస్య భగవతస్తేజసా మయ్యాహితేన హేతునా, సభగవాన్-శూలపాణిః శమ్భుః గిరిశో రాక్షసో-యుద్ధేఽపి విస్మాయితః-మయేతి శేషః-విస్మయం ప్రాపితః-స చ గిరిశో రుద్రః-మే మహ్యం-అస్త్రం పాశుపతాఖ్యం దత్తవా న్నైవ వ-శక్తిర్దయో విస్మాయితాయిత్యర్థః- తథాహ - మంయునైవ-అధునా తే గోహతేనైక శేషరేణైవ-మహేన్ద్రస్య భావనే

మహాదానసస్యార్థం - ప్రాప్తః - ఇన్ద్రాసనస్యార్ధమధిష్ఠితవానస్మి త్యర్థః - మహానితి స్వరక్షణమ్ - అన్యథా,, అస్తు హిత,,
ఇత్యాత్యాపత్తిః, అస్త్వాప్తత్వభావే - మహత ఆసనస్యైత్యస్యైతుం శక్యమ్ ॥ ౧౨ ॥ తత్రైవ మహేన్ద్రభవనే,
విహరతోఽమమ - గాణ్డీవలక్షణం గాణ్డీవేనసహలక్ష్య తత్ఱితవా - యేనభగవతా, అనుధావితం ప్రాపణం । పతినీతం -
భుజదణ్డయోర్యుగ్మం - సేన్ద్రా దేవా - అరాతివధాయ కాలకేయనివాతకవచాద్యసురవధార్థం శ్రితాః సహాయత్వేనా
శ్రితాః - హే అజమీఢ - తేన మహాత్మనా అపరిమితాన్నరూపేణ పరమపురుషేణ శ్రీకృష్ణేన అహం ముషితోఽస్మి నష్టోఽస్మి, మాం
విహాయ స్వలోకం జగామేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ యద్బాన్ధవ ఇతి ॥ యచ్ఛబ్దానామధ్యాహృత్య తచ్ఛబ్దవ్యాఖ్యానేన్యాదయం
మమమాధవస్యైక్యనేనాన్వయః - యో భగవాన్ బాన్ధవో యస్య, సోఽహమేకవనా - వార్యం దుస్తరం సత్త్వం బలం యస్య - తమ
గ్రస్తపారం కురుకదికం - కురూణాం బలరూపమబ్ధిం రథేనసాధనేన - తతరేత్తిర్ణవానస్మి అస్త్వాప్త,, స్తప్రాప్తభజక్రతస్త్వే,,
త్యేత్యాధ్యాసలోపాభావ ఆశ్రనే గదం చ - తదా యద్బాన్ధవేనమయా - పరేషాం శత్రూణాం - బహుధనం ప్రత్యాహృతం త
థా తేషాం శిరోభ్యః - తేజఃపదం తేజసః పదమాశ్రయః - మణిమయం మకాత్మకం చ ధనం ప్రత్యాహృతమ్ ॥ ౧౪ ॥ యఇతి॥
హే విభో అవర్త్రిశామనస్పవిర్భ్యాశాం బహూనాం రాజన్యశ్రేష్ఠానాం గధనానైః - మణ్డితానుస్థితానాం సేనాసు - యో
భగవాన్ ॥ మమాగ్రేవగః అవస్థితః - దృశాదృష్టిమాత్రేణ గధయూనపానా - మోజసా సహాయుర్మనాంసి చ - అగ్రహీత్ హృతః
వాన్ ॥ ౧౫ ॥ యస్తోష్వితి ॥ యస్య భగవతో దోష్షు బాహుషు - ప్రణిహితం ప్రణిధాపితం, స్వాయుధశేషః - స్వాయుధ

మమనైవకశిబరేణాప్రోత్తమహేన్ద్ర భవనే మహాదాసనార్థమ్ ॥ ౧౨ ॥ తత్రైవసమే విహరతో భుజదణ్డ
యుగ్మం గాణ్డీవలక్షణమరాతివధాయ దేవాః । సేన్ద్రాః శ్రితా యదనుభావితమాజమీఢ తేనాహమద్య ముషి
తః పురుషేణ భూమ్నా ॥ ౧౩ ॥ యద్బాన్ధవః కురుబలాబ్ధిమనన్తపారమేకో రథేన తతరేఽహమతార్యసత్త్వమ్ ।
ప్రత్యాహృతం బహు ధనం చ మయా పరేషాం తేజఃపదం మణిమయం చ హృతం శిరోభ్యః ॥ ౧౪ ॥ యో భీష్మకర్ణ
గురుశల్యచమూష్వదభ్రరాజన్యవర్యరథమణ్డలమణ్డితాసు । అగ్రేచరో మమ విభో రథయూథపానామాయు
ర్మనాంసి చ దృశా సహ ఓజ ఆర్చ్ఛత్ ॥ ౧౫ ॥ యద్దోష్షు మా ప్రణిహితం గురుభీష్మకర్ణ ద్రౌణిత్రిగర్తశలసైన్ధవబాహ్లికాద్యైః । అస్త్రాణ్యమోఘమహిమాని నిరూపితాని నోపస్పృశుర్నృహరిదాసమివాసురాణి ॥
సౌత్యే వృతః కుమతినాత్మద ఈశ్వరో మే యత్పాదపద్మమభవాయ భజన్తి భవ్యాః । మాం శ్రాన్తవాహమరయో రథినో భువిష్ఠం న ప్రాహరన్ యదనుభావనిరస్తచిత్తాః ॥ ౧౭ ॥ నర్మాణ్యుదారరుచిరస్మితశోభితాని హే పార్థ హేఽర్జున సఖే కురునన్దనేతి । సఞ్జల్పితాని నరదేవ హృదిస్పృశాని స్మర్తుర్లుఠన్తి హృదయం మమ మాధవస్య ॥
శయ్యాసనాటనవికత్థనభోజనాదిష్వైక్యాద్వయస్య ఋతవానితి విప్రలబ్ధః । సఖ్యుః సఖేవ పితృవత్తనయ

స్యేత్యైకశరణత్వేనకృతం మామిత్యర్థః గురుద్రోణః, తత్ప్రభృతిభిః, నిరూపితాని ప్రయుక్తాని, అపి హతమహిమాన్య
స్త్రాణి నోపస్పృశన్ - యథా అసురాణి అసురేణ హిరణ్యకశిపునా కారితాన్యస్త్రాణి హతాద్వీన్, నృసింహదాసం ప్రహ్లాదం నా
స్పృశన్ తద్వత్ ॥ ౧౬ ॥ సౌత్యఇతి ॥ యస్య భగవతః పాదపద్మం - భవ్యాః సాధవః, అభవాయ ముక్తయే భజన్తి । య ఆత్మ
దం ఆత్మపర్యన్తప్రదాతా, యః ఆశ్రితానాం బలదాయకో బహూనాం యోఽపి ద ధాతి కామాన్ ,, నిత్యముక్తేశ్వరస్స ఏవ నియ
న్తా - కుబుద్ధినా - మేమయా - సౌత్యే సారథ్యే నిమిత్తే వృతః - స్వాత్మా నైర్గ్వా హైస్సహత, మతఏవ, మవిష్ఠమపి - మాం - యస్య
భగవతః ప్రభావేన నిరస్తం పి మోహితం చిత్తం యేషాం తే నైన్యసాంపప్రాహరన్ ॥ న ప్రహృతవన్తః ॥ ౧౭ ॥ నర్మాణీతి॥
హే నరదేవ హే సమా మాధవస్య శ్రీకృష్ణస్య - ఉదారేణ రుచిరేణ సున్దరేణ చ స్మితేన శోభితాని నర్మాణి పరిహాసవాక్యాని హే పార్థ
హ్యాదిరూపాణి సంబోధనగర్భాణి జల్పితాని చ - స్మరతో మమ హృదయం లుఠన్తి ॥ ౧౮ ॥ శయ్యేతి॥ శయ్యాది
ష్వపారేవైక్యం సాధారణ్యం సామ్యమిత్యావత్ - తేన - నవిద్యతే ద్వయం ద్వైవిధ్యం అన్యతరస్యవ్యాపారాన్తరం యస్య
లస్య - తమ తత్రైవ - సఖ్యుఃఘుం సఖేవ - తనయస్యాఘుం పితృవత్ పతేరత - ఇతి ధిక్ప్రకారేణ విప్రలబ్ధోఽధిక్షిప్తః - ఋతవాన్
ఋభవో దేవాస్తద్వాన్ - ధనవానితి వత్ - దేవానాం స్వామిత్యర్థః ॥ మహామహితయా మహత్త్వాత్ ,,మహాన్మహిత
యేతి పాఠే,, మనాతా మాహాత్మ్యేన, తేన మహాన్ స్వ - మునుమర్ షధం - సెహే సోఢవాన్ ,,ఋతవానితి పాఠే,, ఋతం స

౧౮॥ శ్లో॥ పా॥ ఋతవానితి   పా॥ యుపం స్మరా - యా

త్యం వాచికం కాకుగర్భం వివక్షితం-తత్త్వం సత్యవాదీ కలేత్యాదిరూపేణ-విప్రలబ్ధోపత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ సోఽహమితి ॥ సంవిక్యాద్వయోఽహం-హేనృపేన్ద్ర-సఖ్యామిత్రేణ-ప్రియేణనిరతిశయప్రీతివిషయేణ-హృద్యాయతేగచ్ఛతీతిహృదయః అయగతావితిధాతుః-హృదయంగమేన-సుహృదాహితైషిణా పురుషోత్తమేన-శూన్యోరహితః- అఙ్గహే! ఒక్-అధ్వని ఉరుక్రమస్య శ్రీకృష్ణస్య-పరిగ్రహం కళత్రమణ్డలం-రక్షన్-గోపైః వ-అసద్భిః దుర్జనైః-అబలేవ యోషిదివ-నిర్జితోఽస్మి ॥౨౦॥ తదితి ॥ యే భగవతస్సహాయస్థానదశాయాం ధనురాదయః- త ఏవాధునాప-రథచాపం స ఏవాధునాప-యతో-యేభ్యో రథాదిభ్యో-నృపతయః - ఆనమన్తి విశిష్టం రథినం మాం నమస్యన్తి ఇత్యర్థః - యద్యప్యేవం-తథాపి తత్సర్వం ధనురాదికమీశరిక్తం శ్రీకృష్ణరహితం సత్-క్షణేన - అసదసత్ప్రాయమభూత్-యథా భస్మని హుతం యథా వ కుహకరాద్ధం-దోషవద్విప్రస్య రాద్ధం రాధనం-దానాదిసత్కారః-యథాచోష్యాం ఊషరభూమావుప్తం బీజం తద్వత్ ॥౨౧॥ హేరాజన్ సుహృత్పురే ద్వారకాయాం-త్వయాభిపృష్టానాం-నో - ఽస్మాకం సుహృదాం మధ్యే-చతుః పఞ్చావశేషితాః చత్వారః పఞ్చ వా అవశిష్టాః-అన్యేతు-సర్వే వినష్టా ఇత్యర్థః-తత్ర హేతుం వదన్ స్వ్యాపినష్టి॥ విప్రశాపవిమూఢానాం శాపేనవిమోహితచిత్తానామ్॥ వారుణీమితి ॥వారుణీం మదిరాం సురాం పీత్వా-తేనోన్మదితం విభ్రాన్తం చేతో యేషాం అత ఏవాన్యోన్యమజానతాం మిథో ముష్టిభిర్నిఘ్నతామ్ ॥ ౨౨॥౨౩॥ తన్మిథోహననమపి-ప్రాయశః ఈశ్వరస్య కృష్ణస్య-విచేష్టితం-మేతత్సఙ్కల్పమూలకమేవేతి భావః తదేవ సదృష్టాన్తమాహ॥ యద్యథా-యత్సఙ్కల్పా - న్మిథో-భూతాని భావయన్తి వర్ధయన్తి సుఖి-

స్యసర్వంసెసో+మహామహాతయాకుమతేరఘుంమే॥౧౯॥ సోఽహం నృపేన్ద్ర రహితః పురుషోత్తమేన సఖ్యా
ప్రియేణ సుహృదా హృదయేన శూన్యః । అధ్వన్యురుక్రమపరిగ్రహమఙ్గ రక్షన్గోపైరసద్భిరబలేవ వినిర్జితోఽస్మి ॥
తద్వై ధనుస్త ఇషవస్స రథో హయాస్తే సోఽహం రథీ నృపతయో యత ఆనమన్తి। సర్వం క్షణేన తదభూదసదీశ
రిక్తం భస్మన్ హుతం కుహకరాద్ధమివోప్తమూష్యామ్ ॥౨౦॥ రాజంస్త్వయాభిపృష్టానాం సుహృదాం నస్సు
హృత్పురే। విప్రశాపవిమూఢానాం నిఘ్నతాం ముష్టిభిర్మిథః ॥౨౧॥ వారుణీం మదిరాం పీత్వా మదోన్మథితచేత
సామ్। అజానతామివాన్యోన్యం చతుఃపఞ్చావశేషితాః॥౨౨॥ ప్రాయేణైతద్భగవత ఈశ్వరస్య విచేష్టితమ్। మి
థో నిఘ్నన్తి భూతాని భావయన్తి చ యన్మిథః ॥౨౩॥ జలౌకసాం జలే యద్వన్మహాన్తోఽదన్త్యణీయసః। దుర్బ
లాన్బలినో రాజన్మహాన్తో బలినో మిథః॥౨౪॥ ఏవం బలిష్ఠైర్యదుభిర్మహద్భిరితరాన్విభుః। యదూన్యదుభిరన్యో
న్యం భూభారాన్సఞ్జహార హ ॥ ౨౫ ॥ దేశకాలార్థయుక్తాని హృత్తాపోపశమాని చ । హరన్తి స్మరతశ్చిత్తం
గోవిన్దాభిహితాని మే॥౨౬॥ ఏవం చిన్తయతో జిష్ణోః కృష్ణపాదసరోరుహమ్। సౌహార్దేనాతిగాఢేన శాన్తాసీద్వి
మలా మతిః॥౨౭॥ వాసుదేవాఙ్ఘ్ర్యనుధ్యానపరిబృంహితరంహసా। భక్త్యా నిర్మథితాశేషకషాయధిషణోఽ
ర్జునః॥౨౮॥ గీతం భగవతా జ్ఞానం యత్తత్సంగ్రామమూర్ధని। కాలకర్మతమోరుద్ధం పునరధ్యగమత్ప్రభుః॥౩౦॥

తథా-తత్సఙ్కల్పాదేవ మిథో నిఘ్నన్తి వినిఘ్నన్తి ॥ ౨౪ ॥ యుక్తం చైతత్తస్య భూభారాపహారాయాఽవతీర్ణస్యేత్యభిప్రాయేణ స్వయముదాసీన ఏవ సన్ భూభారం సంజహారేత్యాహ॥ జలౌకసామితి ద్వాభ్యామ్॥ తత్ర వివక్షితార్థోపయోగితయా దృష్టాన్తమాహ॥ జలౌకసామితి॥ జలే-జలౌకసాం మత్స్యాదీనాం మధ్యే - యథా- అణీయసః సూక్ష్మాన్-జలౌకసో-మహాన్తః తేఽదన్తి భక్షయన్తి-యథా చ-దుర్బలాన్-తాన్-బలినో-ఘ్నన్తి యథా చ-హే రాజన్ -మహాన్తో బలినశ్చ-తే మిథో నిఘ్నన్తి ॥౨౫॥ ఏవమిమః బలిష్ఠైర్మహద్భిశ్చ యదుభిరితరాన్ దుర్బలాన్-నన్యాంశ్చ మాతాన్-తతోఽన్యోన్యం-యదుభిర్యదూనేవ-మిథో-భూభారరూపాన్-సఞ్జహార సంహృతవాన్ ॥౨౬॥ దేశకాలార్థాః-దేశకాలానుగుణం కర్తవ్యం ప్రయోజనం-తద్యుక్తాని తత్ప్రకాశకాని-శృణ్వతాం-హృదయగతదుఃఖోపశమనాని - గోవిన్దస్య అభిహితాని- భాషితాః-భాషణాని గీతాదిరూపాణి-స్మరతో మమ-చిత్తం హరన్తి ॥౨౭॥ ఇత్థం-మతిగాఢేనాపారేణ సౌహార్దేన-కృష్ణస్య పాదసరోరుహం చిన్తయతోఽర్జునస్య-అత ఏవ-విమలా-శాన్తా రాగాద్యకలుషితా చ-మతిరభూత్ ॥౨౮॥ వాసుదేవస్యాఙ్ఘ్ర్యోరనుధ్యానేన పరిబృంహితం వర్ధితం రంహః వేగః-ప్రావణ్యం-యస్యాః-తయా-వాసుదేవభక్త్యా అవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపయా ప్రత్యాత్మికయా నిర్మథితాః నిరస్తాః అశేషాః కషాయాః కషాయవద్ధ్యోచారాగాదయో యస్యాస్సా-ధిషణా బుద్ధిర్యస్య సోఽర్జునః ॥౨౯॥ సఙ్గ్రామమూర్ధని యుద్ధారమ్భే-య- ద్భగవతా గీతం-గీతోపనిషత్సు శైవోపదిష్టం జ్ఞానం - స్వాత్మపరమాత్మతత్ప్రాప్తిసాధనవిషయం శాస్త్రగోచరం జ్ఞానం తన్మహతా కాలేన-కర్మణా తమోగుణేన-చా

పరుద్ధం-తిరోహితమపి-విధూ స్తత్త్వావధారణసమర్థః-అత్రనిర్దగ్ధాశేషకషాయత్వం హేతుః, పునరప్యగ్యాగమత్ అధ్యాస్యత్ ॥ ౩౦ ॥ బ్రహ్మసంపత్త్యా ‘పదగతౌ’, ‘గత్యర్థో బుద్ధ్యర్థః’, బ్రహ్మవిషయకసమ్యగ్జ్ఞానేన, హృద్యజ్ఞనస్తదానీంయుక్తః, తేనోపలక్షితో వా, యద్వా, తేన హేతునా ఛిన్నద్వైతసంశయః, అత్ర నిదేహగతదేవాదిభేదభ్రమపరాహతఇతిగీతానిషత్సూపర్వపటోక్తముద్ధ్యస్మైపః బ్రహ్మ-సంపత్త్యేత్యదమనుపటోర్థ్యజ్ఞానో మైషణక్తః ‘యద్వా’, బ్రహ్మసంపత్త్యా సంఛిన్నద్వైతసంశయః బ్రహ్మజ్ఞానేన సంఛిన్నదేవాదిద్వైతస్వనిష్ఠద్వైతసంశయ ఇత్యర్థః, అలిఙ్గత్వాదిలస్థూలదేహావిగహోఽనుసన్ధానముక్తం. లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాత్, నష్టసూక్ష్మప్రకృతితయా గుణత్రయవిరహాత్, తదనుసన్ధానాదిత్యర్థః, – హేవర్తమానత్వాదర్జునస్య-అసమ్భవః, అతఏవ, పునర్జన్మరహితః, తతో విశోకో భవదిత్యర్థః-విశోకగ్రహణమపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకయుక్తస్వరూపోపలక్షణమ్ ॥ ౩౧ ॥ భగవతో మార్గం స్వలోకగమనప్రకారం, యదుకులస్య సంస్థా, మస్తం, నాశం చేతి యావత్, తచ్ఛ్రుత్వా, యుధిష్ఠిరః, నిభృతాత్మా సమాహితచిత్తః, స్వః పథాయ, స్వర్గబద్ధసుఖపరః, నిరతిశయసుఖరూపలోకమార్గాయ-మతిం చక్రే ॥ ౩౨ ॥ అర్జునోదితం యదూనాం నాశం-తాం భగవతో గతిం చ శ్రుత్వా పృథాపి, భగవత్యధోక్షజే, అనన్యప్రయోజనయా భక్త్యా, నివేశిత ఆత్మా మనో యయా తథాభూతా, సంసృతేరుపరరామ విరక్తాబభూవ ॥ ౩౩ ॥ భగవన్మార్గమితి భగవద్గతిమిత్యనేన-చోక్తా భగవతః స్వలోకం ప్రతి గతిః కింకృష్ణాఖ్యతనుత్యాగపూర్వికా, ఉత తయైవ వేతి శౌనకాభిప్రేతం వికల్పం మాలక్ష్య, తత్ర స్వాభిప్రేతం విశదయతి ॥ యయేతి ॥ అజో భగవాన్, యయా తన్వా, భువో భారం, మహరత్, తాం తనుం, విజహౌ, మనుష్యసంస్థానం విజహౌ, స్వాసాధారణయా చతుర్భుజాదిమత్యా తన్వాఽవతీర్య పితోః ప్రార్థనయా ఆయాం మనుష్యసంస్థానస్థితాం తనుం భూభారమపనేతుం జగ్రాహ, తాం తనుం తిరోధా

విశోకో బ్రహ్మసంపత్త్యా సంఛిన్నద్వైతసంశయః। లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాదలిఙ్గత్వాదసమ్భవః ॥ ౩౧ ॥ నిశమ్య భగవన్మార్గం సంస్థాం యదుకులస్య చ। స్వః పథాయ మతిం చక్రే నిభృతాత్మా యుధిష్ఠిరః ॥ ౩౨ ॥ పృథాప్యనుశ్రుత్య ధనఞ్జయోదితం నాశం యదూనాం భగవద్గతిం చ తామ్ । ఏకాన్తభక్త్యా భగవత్యధోక్షజే నివేశితాత్మోపరరామ సంసృతేః ॥ ౩౩ ॥ యయాఽహరద్భువో భారం తాం తనుం విజహావజః । కణ్టకం కణ్టకేనేవ ద్వయం చాపీశితుస్సమమ్ ॥ ౩౪ ॥ యథా మత్స్యాదిరూపాణి ధత్తే జహ్యాద్యథా నటః । భూభారః క్షపితో యేన జహౌ తచ్చ కలేబరమ్ ॥ ౩౫ ॥ యదా ముకున్దో భగవానిమాం మహీం జహౌ స్వతన్వా శ్రవణీయసత్కథః । తదాహరేవాప్రతిబుద్ధచేతసామభద్రహేతుః కలిరన్వవర్తత ॥ ౩౬ ॥ యుధిష్ఠిరస్తత్పరిసర్పణం బుధః పురే చ రాష్ట్రే చ గృహే

యస్వాసాధారణతన్వా జగామేత్యర్థః ॥ మనుష్యసంస్థానస్య భూభారాపనోదనోపాధికత్వేన యావదుపాదితత్సంస్థానాపనోద్యమపనుద్య, స్వాసాధారణయైవ జగామేతి భావః, మనుష్యసంస్థానేనైవ కిం న జగామేత్యాకాంక్షాయాం తత్ర దృష్టాన్తముఖేనోత్తరమాహ ॥ యథేతి ॥ కణ్టకవిద్ధచరణః పుమాన్, స్వావస్థదపనోదం, కణ్టకాన్తరం పరిగృహ్య, తేన, తదపనుద్య, తతోఽపనుత్తమపనోదకమపి కణ్టకం, ద్వయమపి జహాతి, తద్వదీశితుః, భగవతః-ద్వయమపి సమం,, అపనోద్యం దుష్కృచ్ఛరీరజాల-మపనోదకం మనుష్యసంస్థానం చోభయమపి సమం, హాతవ్యత్వేన సమం, అపనోదకశరీరస్యాపి యావదుపాధిధార్యత్వాదితి భావః, ఈశితురుభయమిత్యనేన, దుష్కృచ్ఛరీరేష్వప్యన్తః ప్రవిశ్య నియన్తుర్భగవతః, తాన్యపి శరీరాణీత్యస్యైవేతి సూచితం, కణ్టకదృష్టాన్తేన తదభిప్రేతం, యథోభయోః కణ్టకయోః కణ్టకత్వమవిశిష్ట, మేవముభయోరపి శరీరయోస్స్వశరీరత్వమవిశిష్టమితి ॥ ౩౪ ॥ ఇదమేవ ప్రసిద్ధదృష్టాన్తాన్తరేణాప్యాహ ॥ యథేతి ॥ యథా నటో, నాట్యోపయుక్తాని వేషాన్తరాణి పరిగృహ్య నాట్యానన్తరం- స్వేనరూపేణైవావతిష్ఠతే-తథా చ-భగవానపి తత్తత్ప్రయోజనాయ మత్స్యాదిరూపాణి-యావత్ప్రయోజనం-ధత్తే- తదనన్తరం పునర్జహ్యాత్ హిత్వా స్వకీయరూపేణైవావతస్థే-తథా యేన శరీరేణ భూభారః-క్షపితో నిరస్తః-తత్కలేబరం జహౌ-తత్తిరోధాయ స్వాసాధారణేనైవ జగామేత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ యదేతి ॥ శ్రోత్రవ్యాస్సత్యాః కథాః యస్య స భగవాన్ ముకున్దః - స్వతన్వా స్వాసాధారణదివ్యమఙ్గళవిగ్రహేణోపేతః-మహీం-యదాఽస్మిన్నహని-జహౌ-తదాహరేవ తస్మిన్నహన్యేవ-అవివేకినామభద్రహేతుః అశుభహేతుః-కలి-రన్వవర్తత ॥ ౩౬ ॥ తతో యుధిష్ఠిరః - పురే రాష్ట్రే గృహే ఆత్మని జనానాం దేహేషు చ-తస్య కలేః పరిసర్పణమనువర్తనం-బుధః జానన్-తన్మూలకం లోభాద్యధర్మాణాం - చక్రం జాలం - స్వర్లోక్య - గమనాయ గృహాన్నిర్గమనాయ - పర్యధాత్ పరిహితః - ఉద్యన్బభూవేత్య

ర్థః ॥ ౩౭ ॥ తతస్స్వరాట్ రాజా యుధిష్ఠిరః - గుణైః - ఆత్మనః స్వస్య సమం - వినయినం పౌత్రం పరీక్షితం - హస్తినపురే తోయనీవ్యాః సముద్రమేఖలాయాః భూమేః - పతిమభ్యషిఞ్చత్ అభిషిక్తవాన్ ,, వినిమయమాత్మనోఽనవమమితి పాఠే,, వినిమయం వినిమయార్హం సదృశం - అనవమమన్యూనమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ తథా మథురాయాం వజ్రాఖ్యం యదుకులకుమారం శూరసేనానాం జనపదానాం పతిం - అభ్యషిఞ్చత్ - తతః - ప్రాజాపత్యాం ప్రజాపతిదేవతాకాం - ఇష్టిం నిరూప్య కృత్వా - ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరః అగ్నీనాహవనీయాదీన్ - అపిబత్ - ఆత్మన్యారోపితవాన్ ॥ ౩౯ ॥ తత్ర స్వగృహ ఏవ - తత్ప్రసిద్ధం - దుకూలాదికం త్యక్త్వా, వాచం జుహావేత్యన్వయః కథంభూతః - నిర్మమః దేహానుబన్ధిషు స్వకీయత్వాభిమానరహితః నిరహఙ్కారః దేహాత్మభ్రమరహితః, సంఛిన్నాని అశేషాణి బన్ధనాని ప్రకృత్యాదీని యేన, తదాహ్యూహః - ప్రకృత్యాదిమోక్షణసుసంహితానిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ తత్ప్రకారమాహ ॥ వాచమిత్యాదినా । వాచం వాగాదికర్మజ్ఞానోభయేన్ద్రియవ్యాపారం, మనసి జుహావ, మనోఽధీనమకరోత్, మనస ఇన్ద్రియప్రకృతిత్వాద్ధా వాచయమేవార్థః తన్మనః ప్రాణే జుహావ - మనః ప్రవృత్తిం ప్రాణాధీనాం మేనే తథా ప్రాణసంవాదాదిషు దర్శనాత్ - అత ఏవ వా - తస్య ముఖ్యప్రాణత్వం - ప్రాణాదీనాం లయానుసన్ధానప్రకారమాహ ॥ ఇతరే చ తం మృత్యావపానం సోత్సర్గమితి ॥ తం ప్రాణమితరే ఇతరస్మిన్ అపానే తం సోత్సర్గమపానం - ఉదాన ఇతి శేషః - ఉత్సర్గశబ్దోక్తవృత్తిః పఞ్చకప్రదర్శనార్థః - స్వస్వవృత్తివిశిష్టానామేవ తేషు తేషు లయమనుసంహితవానిత్యర్థః - తత - స్తముదానం, మృత్యౌ మృత్యుసంజ్ఞకే సమానే - తం - సమానం - పఞ్చత్వే - ప్రాణాదిపఞ్చకకారణే వాయావిత్యర్థః,, తదితి పాఠే - వ్యస్తుజామిత్యర్థః అవస్థావిశేషవాయుర్హి ప్రాణః - న వాయుమాత్రం సచైకోపప్రాణో వృత్తిపఞ్చ

తథాత్మని । విభావ్య లోభానృతజిహ్మహింసనాద్యధర్మచక్రం గమనాయ పర్యధాత్ ॥ ౩౭ ॥ స్వరాట్ పౌత్రం వినయినమాత్మనస్సుసమం గుణైః । తోయనీవ్యాః పతిం భూమేరభ్యషిఞ్చద్గజాహ్వయే ॥ ౩౮ ॥ మథురాయాం తథా వజ్రం శూరసేనపతిం తతః । ప్రాజాపత్యాం నిరూప్యేష్టిమగ్నీనపిబదీశ్వరః ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య తత్ర తత్సర్వం దుకూలవలయాదికమ్ । నిర్మమో నిరహఙ్కారస్సంఛిన్నాశేషబన్ధనః ॥ ౪౦ ॥ వాచం జుహావ మనసి తత్ప్రాణ ఇతరే చ తమ్ । మృత్యావపానం సోత్సర్గం † తం పఞ్చత్వే హ్యజోహవీత్ ॥ ౪౧ ॥ త్రిత్వే హుత్వా చ పఞ్చత్వం తచ్చైకత్వేఽజుహోన్మునిః । సర్వమాత్మన్యజుహవీద్బ్రహ్మణ్యాత్మానమవ్యయే ॥ ౪౨ ॥ చీరవాసా నిరాహారో బద్ధవాఙ్ముక్తమూర్ధజః । దర్శయన్నాత్మనో రూపం జడోన్మత్తపిశాచవత్ ॥ ౪౩ ॥ అనవేక్షమాణో నిరగాదశృణ్వన్ బధిరో యథా । ఉదీచీం ప్రవివేశాశాం గతపూర్వాం మహాత్మభిః ॥ ౪౪ ॥ హృది బ్రహ్మ పరం ధ్యాయన్నావర్తేత గతో యతః । సర్వే తమనునిర్జగ్ముర్భ్రాతరః కృతనిశ్చయాః । కలినాఽధర్మమిత్రేణ దృష్ట్వా స్పృ

కథే దాత్మపఞ్చ పిధః - అతో వృత్తిపఞ్చకనిరోధేన ప్రాణస్య తత్కారణే వాయౌ లయానుసన్ధానప్రకార ఉక్తః ॥ ౪౧ ॥ ఏవమిన్ద్రియవర్గప్రాణతద్వృత్తినిరోధానుసన్ధానముక్తం - అథ - వాయునా సహితాని పఞ్చభూతాని ఇన్ద్రియగణశ్చాహఙ్కారకార్యమితి - తదుభయం - త్రిత్వే - సాత్త్వికరాజసతామసరూపత్రివిధాహఙ్కారే జుహావేత్యర్థః - సర్వత్ర తత్ప్రత్యయస్యావధారణం - యథాయథమిన్ద్రియాణాం - సాత్త్వికాహఙ్కారే లయః - భూతానాం తామస - ఇతి వివేకః తచ్చాహఙ్కారత్రయం ఏకత్వే - ఏకస్మిన్ ప్రకృతితత్త్వే అహుత - తత్త్వద్వారా జుహావేత్యర్థః - సర్వం వాగాదిప్రకృత్యన్తం - ఆత్మని జీవే - అజుహవీత్ - చేతనాధీనా హ్యచేతనప్రవృత్తిః - అత ఏవోక్తం - న హి జీవః ప్రకృతేరుపాదానం - ఆత్మానం జీవ - మవ్యయే బ్రహ్మణి అజుహోత్ - జీవస్య బ్రహ్మాధీనవృత్తిత్వాత్తస్మిన్ - తం సమర్పితవానిత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ చీరవాసా ఇతి ॥ తతశ్చీరం వల్కలం వాసో వస్త్రం యస్య సః - నిరాహారః - బద్ధవాక్ మౌనీ - ముక్తా విసృష్టాః మూర్ధజాః కేశా యేన సః - జడాదివ - దాత్మనః స్వస్య - రూపమాకారం - దర్శయన్ - లోకస్యేతి శేషః ॥ ౪౩ ॥ యథా బధిర - స్తద్వదశృణ్వన్ - అన్ధ ఇవాఽనవేక్షమాణః - నిరగాద్గృహాదితి శేషః, పూర్వం గతాం గతపూర్వాం - యతో - యాం - గతః - పునర్నావర్తేత - తాం - మహాత్మభిః విరక్తైర్గతపూర్వాం - ఉదీచీమాశాం దిశం హృది - పరం బ్రహ్మ ధ్యాయన్ - ప్రవివేశ తం యుధిష్ఠిరమనుసృత్య - తద్భ్రాతరస్సర్వే - కృతనిశ్చయాః గమనాయ కృతో నిశ్చయో యైస్తైః కృతవివేకా వా నిర్జగ్ముః తే భ్రాతరో యుధిష్ఠిరాదయో వా - అధర్మః మిత్రం యస్య - తేన కలినా స్పృష్టాః ప్రజాః భువి దృష్ట్వా ॥ అసాధుకృతాస్తుచ్ఛీకృతాః - సర్వే అర్థా దేహతదనుబన్ధ్యాదయో - యైస్తథాభూతాస్సః - ఆత్మనో దేహస్యాత్యన్తికం మరణం - జ్ఞాత్వా - భగవచ్చరణామ్బుజం మనసా ధారయామాసుః - యుధిష్ఠిరాద

౩౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ వినిమయమాత్మనోఽనవమం గుణైః.   పా † తత్పఞ్చత్వే.

గాః ॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ తస్య వైకుణ్ఠస్య పదామ్బుజస్య ధ్యానేన ఉద్రిక్తయా ఉత్కటయా భక్త్యా - విశుద్ధా ధిషణా బుద్ధిర్యేషాం తే - నారాయణపదవాచ్యే పరమపురుషే - ఏకాన్తా మతిర్యేషాం - మతేరేకాన్తత్వం నామ - విజాతీయప్రత్యయావ్యవధానం - విషయేషు శబ్దాదిషు - ప్రవణ ఆత్మా మనో యేషాం - తైః - అసద్భిః దురాత్మభిః - దుఃఖేనాప్యవాప్తుమశక్యాం - గతిం ముక్త్యాత్మికా - మవాపుః - తదేవోపపాదయతి - విధూతాని నిరస్తాని కల్మషాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని పూర్వోత్తరాఘాని యేషాం - తే - విరజేన రజస్తమోరహితేన - ఉత్తమనా స్వరూపేణ - స్థానం నారాయణస్య స్థానమవాపురిత్యనుషఙ్గః ॥౪౭॥౪౮॥ విదురోఽపి - కంచిత్కాలం - తీర్థాని - అటిత్వా - పాణ్డవాదీనాం - గతి - మాకర్ణ్య - ఆత్మవాన్ భగవతి సమాహితచిత్తః - ప్రభాసే దేహం పరిత్యజ్య - కృష్ణావేశేన కృష్ణ ఏవ సమాధానేన తచ్చిత్తః కృష్ణైకవిషయకచిత్తః పితృదేవతాభిస్సహ - స్వక్షయం స్వస్థానం - యయౌ పునర్యమ ఏవ భూత్వా స్వకం లోకం యయా వివిత్యర్థః ,,కృష్ణావేశ ఇతిపాఠే,, యదుకులసంహారాత్ యత్ర కృష్ణః ప్రవిష్ట - స్తస్మిన్ దేశే - ప్రభాస ఇత్యర్థః - పునరథః పతనాభావాత్ పాణ్డవాదీనాముక్తత్వకథనం - తేషాం ప్రారబ్ధకర్మావసానే విమోక్ష్యస్త ఏవ - అతో న విరోధః ॥౪౯॥ తదా ద్రౌపద్యపి - పతీనామనపేక్షతా - మాజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా - వాసుదేవే భగవతి - ఏకాన్తా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా మతిర్యస్యాస్తథాభూతా - తం వాసుదేవ - మవాప ॥౫౦॥ శ్రీకృష్ణాదీనాం ప్రయాణ శ్రవణాదిఫలమాహ ॥ య ఇతి॥ ఇతిత్థం - నితరాం స్వస్త్యయనం శ్రేయోవహం - పవిత్రం

ష్టాః ప్రజా భువి॥౪౫॥ తేఽసాదుకృతసర్వార్థా జ్ఞాత్వాత్యన్తికమాత్మనః। మనసా ధారయామాసుర్వైకుణ్ఠచరణామ్బుజమ్॥౪౬॥ తద్ధ్యానోద్రిక్తయా భక్త్యా విశుద్ధధిషణాః పరే। తస్మిన్నారాయణపదే ఏకాన్తమతయో గతిమ్ ॥ ౪౭ ॥ అవాపుర్దురవాపాం తే॥ అసద్భిర్విషయాత్మభిః। విధూతకల్మషాస్స్థానం విరజేనాత్మనైవ హి॥ విదురోఽపి పరిత్యజ్య ప్రభాసే దేహమాత్మవాన్। కృష్ణావేశేన తచ్చిత్తః పితృభిస్స్వక్షయం యయౌ ॥ ౪౮ ॥ ద్రౌపదీ చ తదాజ్ఞాయ పతీనామనపేక్షతామ్। వాసుదేవే భగవతి హ్యేకాన్తమతిరాప తమ్ ॥ ౫౦ ॥ యశ్శ్రద్ధయైతద్భగవత్ప్రియాణం పాణ్డోస్సుతానామితి సంప్రయాణమ్। శృణోత్యలం స్వస్త్యయనం పవిత్రం లబ్ధ్వా హరౌ భక్తిముపైతి సిద్ధిమ్॥౫౧॥ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః।

సూత ఉవాచ ॥ తతః పరీక్షిద్ద్విజవర్యశిక్షయా మహీం మహాభాగవతశ్శశాస హ। యథా హి సూత్యామభిజాతకోవిదాస్సమాదిశన్విప్ర మహద్గుణస్తథా॥౧॥ స ఉత్తరస్య తనయాముపయేమ ఇరావతీమ్। జనమేజయాదీంశ్చతురస్తస్యాముత్పాదయత్సుతాన్॥౨॥ ఆజహారాశ్వమేధాంస్త్రీన్గఙ్గాయాం భూరిదక్షిణాన్। శారద్వతం గురుం కృత్వా దేవా యత్రాక్షిగోచరాః॥౩॥ నిజగ్రాహౌజసా వీరః కలిం దిగ్విజయే క్వచిత్। నృపలిఙ్గధ

వసుబావహం - పవిత్రం చ భగవతః ప్రియాణాం - పాణ్డోస్సుతానాం సంప్రయాణం - యః పుమాన్ - శ్రద్ధయా శృణోతి - సః - హరౌ భగవతి - భక్తిం లబ్ధ్వా సిద్ధిం ముక్తిముపైతి ॥౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః।

తదేవం - సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయ - మితి ప్రతిజ్ఞాతం - పాణ్డుపుత్రసంస్థానం పరీక్షిజ్జన్మోపేతముపపాద్య - అథ పరీక్షితః కర్మాణి ,, పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మ కర్మ విలాపనం,, ఇతి ప్రతిజ్ఞాతాని వర్ణయతి॥ తత్ర జన్మ పాణ్డవపుత్రవృత్తాన్త ఏవాన్తర్భావ్యాభిహితం , విలాపనం ద్వాదశే స్కన్ధే వక్ష్యతి,, ఇతః పరం - చతురధ్యాయ్యా, కర్మాణి వర్ణ్యన్తే ఇతి వివేకః॥ తత ఇతి॥ తతః పితృనిర్గమనానన్తరం మహాన్తో గుణా యస్య - స పరీక్షిత్ - హే ద్విజ - సూత్యాం జన్మని, జాతకకోవిదాః విప్రాః యథా సమాదిశన్ - తథైవ - ద్విజవర్యశిక్షయా, మహాభాగవతస్సన్, మహీం శశాస పాలయామాస ॥౧॥ స పరీక్షిత్ - ఉత్తరస్య మాతులస్య, తనయామిరావతీం, ఉపయేమే ఉదువాహ - తత స్తస్యామిరావత్యాం జనమేజయాదీం, శ్చతురస్సుతా - నుదపాదయత్ - అథ భావ ఆర్షః ఆగమః రాజ్యస్యానిత్యత్వాద్వా ॥౨॥ శారద్వతం కృపం, గురుం - కృత్వా వృత్వా గఙ్గాయాం గఙ్గాతీరే, త్రీనశ్వమేధా, నాజహార - యత్ర - యేష్వశ్వమేధేషు, దేవా ఇన్ద్రాదయః, అక్షిగోచరా - బభూవుః - తన్నామిధాన్ ఆజహారేత్యర్థః ॥౩॥ కదాచిద్దిగ్విజయే నిమిత్తే - చరన్ - వీరః పరీక్షిత్, క్వచిద్దే

---

౪౯ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ కృష్ణోపవేశే తచ్చిత్తః.

శ్చ, పదా పాదేన, గోమిథునం స్త్రీపుంసయోర్గవోర్యుగ్మం ఘ్నన్తం తాడయన్తం - శూద్రమపి, నృపచిహ్నధరం - కలిం - మహోజసా పరాభిభవసామర్థ్యాత్మకేన - నిజగ్రాహ నిగృహీతవాన్ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ తత్ర లబ్ధప్రశ్నావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః ,, కస్య హేతోరితి ,, నృపః పరీక్షిద్దిగ్విజయే - కస్మాద్ధేతోః - కలిం నిజగ్రాహ హేత్వాకాఙ్క్షః ప్రశ్నః, యః - గాం - పదాఽహనత్తాడ - అసౌ నృపచిహ్నధరశ్శూద్రః క ఇత్యపరః - యద్యపి నృపలిఙ్గధరం శూద్రం కలిమితి సామానాధికరణ్యనిర్దేశేనైవ కలిరేవ నృపచిహ్నధృక్ శూద్ర ఇతి జ్ఞాతమేవ, తేన ప్రశ్నానుపపత్తిః - తథాపి - కలిః కస్య కిఙ్గుణక ఇత్యభిప్రాయః - అతః ప్రశ్నోపపత్తిః ॥ ౫ ॥ ధృతకలినిగ్రహాదికం కేవలమస్మాభిః పృష్టమిత్యేవ న వర్ణయ - కిన్తు - హే మహాభాగ - యది, విష్ణుకథాశ్రయం భగవత్కథోపేతం - అథవాఽస్య విష్ణోః పదామ్బుజమకరన్దాస్వాదినాం - సతాం - సాధూనాం - కథాశ్రయం స్యాత్తర్హి కథ్యతాం ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ తత్ర హేతుం వదన్ విష్ణుతద్భక్తకథానాశ్రయాణామశ్రోతవ్యత్వం వర్జనీయత్వం చాహ ॥ కిమన్యైరితి ॥ అఙ్గ, హే సూత, యత్, యేభ్యః, ఆయుషోఽసద్వ్యయః నిరర్థకః క్షయో భవతి - తైః - క్షుద్రాయుషామల్పాయుషాం - ఋతం కర్మఫలమిచ్ఛతాం - మర్త్యానాం మరణశీలానాం - నృణాం - సమ్బన్ధిభిరన్యైర్విష్ణుతద్భక్తజన్మకథానాశ్రయైః, అత ఏవాసద్భిః, ఆలాపైః కిం, వర్ణితైః శ్రుతైర్వా, న కిఞ్చిత్ప్రయోజనం, కిన్తు - కేవలమాయుర్వ్యయ ఏవేతి భావః, యద్వా, ఋతం, సత్యం పరం బ్రహ్మ, ఇచ్ఛతాం , తత్ప్రాప్తిం కామయమానానాం , మరణశీలానామల్పాయుషాం నృణామస్మాకం అన్యైరసదాలాపైః కిం - న కిఞ్చిత్ప్రయోజనమస్తి - యతో యేభ్యః కేవలమాయుషోఽసద్వ్యయో భవతీత్యన్వయః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ నను క్షుద్రాయుషాం మర్త్యానామస్మాకం - యావత్త్వత్ప్రష్టవర్ణనశ్రవణం - జీవనమధ్యవస్థానం న శక్యమిత్యత్రాహ ॥ ఇహేతి ॥ ఇహ - నైమిశక్షేత్రే - శామిత్రకర్మణి సత్రకర్మణి , శమిత్రశబ్దః పశుసంజ్ఞపయితృవాచీ శమయితా చ భవాన్ స్వస్త్యత్ర శ్రుతేః స దేహ,

> రం శూద్రం ఘ్నన్తం గోమిథునం పదా ॥ ౪ ॥ శౌనక ఉవాచ ॥ కస్య హేతోర్నిజగ్రాహ కలిం దిగ్విజయే నృపః । నృదేవచిహ్నధృక్ శూద్రః కోఽసౌ గాం యః పదాఽహనత్ ॥ ౫ ॥ తత్కథ్యతాం మహాభాగ యది విష్ణుకథాశ్రయమ్ । అథవాఽస్య పదామ్భోజమకరన్దలిహాం సతామ్ ॥ ౬ ॥ కిమన్యైరసదాలాపైరాయుషో యదసద్వ్యయః । క్షుద్రాయుషాం నృణామఙ్గ మర్త్యానామృతమిచ్ఛతామ్ ॥ ౭ ॥ ఇహోపహూతో భగవాన్ మృత్యుః శామిత్రకర్మణి । న కశ్చిన్మ్రియతే తావద్యావదాస్త ఇహాన్తకః ॥ ౮ ॥ ఏతదర్థం హి భగవానాహూతః పరమర్షిభిః । అహో నృలోకే పీయేత హరిలీలామృతం వచః ॥ ౯ ॥ మన్దస్య మన్దప్రజ్ఞస్య వయో మన్దాయుషశ్చ వై । నిద్రయా హ్రియతే నక్తం దివా చ వ్యర్థకర్మభిః ॥ ౧౦ ॥ సూత ఉవాచ ॥ యదా పరీక్షిత్కురుజాఙ్గలేఽవసత్ కలిం ప్రవిష్టం నిజచక్రవర్తితే । నిశమ్య వార్తామనతిప్రియాం తతశ్శరాసనం సంయుగశౌణ్డిరాదదే ॥ ౧౧ ॥ స్వలఙ్కృతం శ్యామతురఙ్గయోజితం రథం మృగే

పాపాపనోదకభగవద్గుణానుభవితృపరః - తత్సమ్బన్ధికర్మణి భగవద్గుణవర్ణనశ్రవణాత్మకబ్రహ్మసత్ర ఇత్యర్థః - భగవాన్ మృత్యుః రాహూతః స చాన్తకో యావదిహాస్తి - తావదత్ర న కశ్చిన్మ్రియతే న మరణమేతి ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ కిమర్థమాహూత ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతదర్థం, అత్రావస్థితానామమరణార్థమేవ హి - పరమర్షిభిర్భగవాన్మృత్యుః - రాహూత ఇత్యర్థః, మృత్యోరపస్వవ్యాపారం విహాయ భగవద్గుణశ్రవణాయ, ఇహ న కఞ్చిదపహన్యాదిత్యభిప్రాయేణాహూత ఇతి భావః - అతః కథ్యతాం మహాభాగ - ఇత్యాదిశ్లోకద్వయే - విష్ణుతద్భక్తకథాశ్రయస్యైవ వర్ణనీయత్వం శ్రోతవ్యత్వం చోక్తం, తదేవ సహేతుకముపపాదయతి, అహో ఇత్యర్ధేన ॥ నృలోకే హరేర్లీలా యస్మిన్ప్రతిపాద్యాస్తద్ధరిలీలం - తదమృతతుల్యం, వచః, పీయేత పాతవ్యం, శ్రోతవ్యమితి యావత్, యే పిబన్తి, తానభినన్దతి ,, అహో ఇతి ,, తేషాం భాగ్యం ఏతావదితి వక్తుమశక్యమితి భావః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఇతః - యద్యస్మాన్మన్దస్య మన్దచేష్టస్య మన్దప్రజ్ఞాయస్య మన్దమల్ప - మాయుర్యస్య, తస్య - హరిలీలామృతం - వచః - అశృణ్వతో వయః, కేవలం - నక్తం రాత్రౌ - నిద్రయా హ్రియతే - దివా అహని తు - వ్యర్థైః పురుషార్థశూన్యైః - కర్మభిః - స్వాం సారికకర్మభిః - హ్రియతే, హరిలీలామృతం వచః పిబతస్తు - వయస్సఫలమితి భావః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ ఇత్థం పృష్టస్సహేతుకం కలినిగ్రహాదికం వర్ణయతి సూతః, యదేత్యాదినా యావత్సప్తదశాధ్యాయసమాప్తి ॥ యదా, పరీక్షిద్దిగ్విజయార్థం గతః కురుజాఙ్గలేషు జనపదేషు , వసన్, నిజచక్రేణ స్వాజ్ఞాచక్రేణ, వర్తితే అనుశిష్టే దేశే, స్వసేనాధిష్ఠితే దేశే వా ప్రవిష్టం - కలిం - తత్ప్రవేశరూపాం - అనతిప్రియాం వార్తాం - నిశమ్యాకర్ణ్య, తతః సంయుగే యుద్ధే, శౌణ్డః ప్రవీణో రాజా, శరాసనం ధనుః - ఆదదే జగ్రాహ - నిజచక్రవర్తితే కురుజాఙ్గలేఽవసదిత్యన్వయః ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ తతస్స్వలఙ్కృతం, శ్యామైస్తురఙ్గైః యోజితం, మృగేన్ద్రః - సింహః అఙ్కితో - ధ్వజో యస్మిన్, తం రథమాస్థాయ అధిష్ఠితః, రథాదిచతురఙ్గయు

క్రయా సేనయా-పరివృతో-దిగ్విజయాయ నిర్గతః-కురుజాఙ్గలాదితి శేషః ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ భద్రాశ్వాదివర్షాణి నిర్జిత్య బలిం కరం జగృహే ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ తత్ర తత్ర దేశేషు-స్వస్య పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-మహాత్మనాం కృష్ణస్య భగవతో మాహాత్మ్యస్య సూచకం-ప్రగీయమానం యశః ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ అశ్వత్థామ్నో-బ్రహ్మాస్త్రతేజసా-పరిత్రాతమాత్మానం చ-వృష్ణీనాం పార్థానాం చ-కేశవే కృష్ణే, స్నేహమనురాగం చ, తథా-తేషాం తస్మిన్ భక్తిం చోపశృణ్వానః ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ నితరాం హృష్టః ప్రీత్యోజ్జృమ్భితే లోచనే యస్య సః- మహామనాః ఉదారబుద్ధిః వదాన్యో రాజా, తేభ్యః స్తావకేభ్యః, మహాధనాని బహుమూల్యద్రవ్యాణి-వాసాంసి హారాన్ ముక్తాహారాంశ్చ, దదౌ ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ స్నిగ్ధేషు ప్రణతేషు-పాణ్డుషు యుధిష్ఠిరాదిషు, విష్ణోః కృష్ణస్య- సారథ్యాదికం - జగత్కృతం ప్రణామం చ-స్మృత్వేతి శేషః-నృపతిః పరీక్షిత్-విష్ణోః- శ్చరణారవిన్దే - భక్తిం కరోతిస్మ చకారేత్యర్థః తత్ర సారథ్యం ప్రసిద్ధం-పారిషదం సభ్యత్వం-సేవనం భృత్యకర్మ-దౌత్యం దూతస్య కర్మ-వీరాసనానుగమనం- నృపాసనాధిష్ఠితం ప్రత్యనువర్తనం- స్తవనం స్తుతికర్మ ప్రణామో నమస్కారః-విష్ణుకర్తృకాన్ పాణ్డువిషయానేతాన్ స్మృత్వేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ తస్య పరీక్షితః-పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-వృత్తిమన్వహం-వర్తమానస్యానువర్తమానస్య సతః-తస్య, నాతిదూరే సన్నికృష్టదేశే, యన్మహదాశ్చర్యమాసీత్- తత్కథయిష్యతో మే-మత్తః శృణు ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ ధర్మ ఇతి॥ ధర్మః ధర్మాధిదేవో-వృషరూపధరః-ఏకేన-పదేన పాదేన, చరన్ -విచ్ఛాయాం నిస్తేజస్కాం

ద్ధిశ్వజమాస్థితః పురాత్ । వృతో రథాశ్వద్విపపత్తియుక్తయా స్వసేనయా దిగ్విజయాయ నిర్గతః ॥ ౧౨ ॥ భద్రాశ్వం కేతుమాలం చ భారతం చోత్తరాన్ కురూన్ । కింపురుషాదీని వర్షాణి విజిత్య జగృహే బలిమ్ ॥ ౧౩ ॥ తత్ర తత్రోపశృణ్వానః స్వపూర్వేషాం మహాత్మనామ్ । ప్రగీయమానం చ యశః కృష్ణమాహాత్మ్యసూచకమ్ ॥ ఆత్మానం చ పరిత్రాతమశ్వత్థామ్నోఽస్త్రతేజసా । స్నేహం చ వృష్ణిపార్థానాం తేషాం భక్తిం చ కేశవే ॥ ౧౫ ॥ తేభ్యః పరమసంతుష్టః ప్రీత్యుజ్జృమ్భితలోచనః । మహాధనాని వాసాంసి దదౌ హారాన్ మహామనాః ॥ ౧౬ ॥ సారథ్యపారిషదసేవనసఖ్యదౌత్యవీరాసనానుగమనస్తవనప్రణామాన్ । స్నిగ్ధేషు పాణ్డుషు జగత్ప్రణతిం చ విష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిన్దే ॥ ౧౭ ॥ తస్యైవం వర్తమానస్య పూర్వేషాం వృత్తిమన్వహమ్ । నాతిదూరే కిలాశ్చర్యం యదాసీత్తన్నిబోధ మే ॥ ౧౮ ॥ ధర్మః పదైకేన చరన్ విచ్ఛాయాముపలభ్య గామ్ । పృచ్ఛతి స్మాశ్రువదనాం వివత్సామివ మాతరమ్ ॥ ౧౯ ॥ కచ్చిద్భద్రేఽనామయమాత్మనస్తే విచ్ఛాయాఽసి మ్లాయతాయన్ముఖేన । ఆలక్షయే భవతీమన్తరాధిం దూరే బన్ధుం శోచసి కంచనామ్బ ॥ ౨౦ ॥ పాదైర్న్యూనం శోచసి మైకపాదమాత్మానం వా వృషలైర్భోక్ష్యమాణమ్ । ఆహో సురాదీన్ హృతయజ్ఞభాగాన్ ప్రజా ఉత స్విన్మఘవత్యవర్షతి ॥ ౨౧ ॥ అరక్ష్యమాణాః స్త్రియ ఉర్వి బాలాన్ శోచస్యథో పురుషాదైరివార్తాన్ । వాచం దేవీం బ్రహ్మకులే కుకర్మణ్యబ్రహ్మణ్యే రాజకులే కులాగ్ర్యాన్ ॥ ౨౨ ॥ కిం క్షత్రబన్ధూన్ కలినోపసృష్టాన్ రాష్ట్రాణి వా తైరవరోపితాని । ఇతస్తతో వాఽశనపానవాసస్నానవ్యవాయోన్ముఖజీవలోకమ్ ॥ ౨౩ ॥ యద్వాఽమ్బ తే భూ

గాం గోరూపధరాం, వత్సరహితాం మాతరమివ-అశ్రువదనే యస్యాస్తాం-పృచ్ఛతిస్మ అపృచ్ఛత్ ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ ప్రశ్నమేవాహ-కచ్చిదిత్యాదిభిః షడ్భిః॥ హే భద్రే, తవాత్మనః దేహస్య, అనామయమారోగ్యం-అస్తి కచ్చిత్-ఈషన్మ్లాయతా హర్షక్షయముపగతేన-ముఖేన, విచ్ఛాయా-నిస్తేజస్కా-భవసి-అహం తు- భవతీం త్వాం-అన్తరా-హృదయమధ్యే ఆధిః క్లేశో యస్యాస్తథాభూతా-మాలక్షయే-మ్లానివిచ్ఛాయాభ్యాముత్ప్రేక్ష్యామి। హే అమ్బ, కంచన దూరస్థం బన్ధుం శోచసి-॥ ౨౦ ॥ కించ పాదైః త్రిభిః న్యూన - ఏకః పాదో యస్య తం - మాం ప్రతి శోచసి, ఉత-వృషలైః శూద్రప్రాయై రాజభిః, భోక్ష్యమాణం స్వాత్మానం ప్రత్యేవ శోచసి, ఆహో స్విత్ హృతః శూన్యః, యజ్ఞే యహవిర్భాగో యేషాం తాన్-దేవాన్ ప్రతి-ఉత స్విత్ మఘవతి ఇన్ద్రే-అవర్షతి సతి-దుర్భిక్షపీడితాః ప్రజాః ప్రతి ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ యద్వా-హే ఉర్వి-పురుషాదైః రాక్షసైరివ-నృశంసైః-ఆర్తాన్ పీడితాన్-బాలకాన్-అరక్ష్యమాణాః - స్త్రియః స్త్రీః ప్రతి - శోచసి కిం-బ్రహ్మకులే విప్రకులే-కుకర్మణి దుర్వృత్తే సతి-దేవస్య విష్ణోస్సంబన్ధినీం-వాచం త్రయీం ప్రతి-ఉత- రాజకులే-అబ్రహ్మణ్యే బ్రాహ్మణేష్వసాధుని సతి-కులాగ్ర్యాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రతి ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ కింవా-కలినా ఉపసృష్టాన్- క్షత్రియాధమాన్ ప్రతి - యద్వా తైః క్షత్రబన్ధుభిః అవరోపితాని ఉపద్రుతాని రాష్ట్రాణి ప్రతి- ఉత - ఇతస్తతః - నిషిద్ధదేశజనేషు అశనాద్యున్ముఖం అశనాద్యభిలాషిణం జీవలోకం ప్రతి ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ యద్వా-హే అమ్బ హే ధరిత్రి- తవ - భూరిభారస్యావతారాయాపహరణాయ-కృతః అవతారో యేన-తస్య

హరేః-రథునాఽన్తర్హితస్య శ్రీకృష్ణస్య, హరేరితి కర్తరి షష్ఠీ, తేన, విసృష్టా త్యక్తా సతీ, తస్య కర్మాణి చేష్టితాని నిర్వాణవిలమ్బితాని స్మరతీ - త్వం శోచసి - నిర్వాణే మోక్షే విశేషేణ లమ్బితాని సన్నిహితాని సాక్షాత్కృతానీతి యావత్ - యద్వా - నిర్వాణం సుఖం విలమ్బితం - అధునా న్తరితం యేభ్యస్తాని ॥ ౨౪ ॥ హే వసున్ధరే - తవాధేర్మూలమిదముపస్థితం - మహ్యమాచక్ష్వ ఆఖ్యాహి - యేన వికర్శితా కృశత్వం ప్రాప్తాసి - తస్యాధేర్మూలమిత్యర్థః - హే అమ్బ, సురైరపి బహుమన్తవ్యం - తవ సౌభగం స్పృహణీయం సౌన్దర్యం - బలినామపి బలీయసా, కాలేన కిం వా అపహృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవముక్తా ధరణ్యాహ । భవానిత్యాదిభిర్దశభిః । తన్మమాధిమూలం సర్వం, న - నూనం భవాన్ వేద జానాత్యేవ, కుతః - యత్ యస్మాత్ - ధర్మాన్ పృచ్ఛసి - అజానతో ధర్మప్రశ్నోఽనుపపన్న ఇతి భావః - అథాపి కిం తదితి చేత్, యేన కారణేన - త్వం, లోకానాం సుఖావహైశ్చతుర్భిః పాదైర్వర్తసే అవర్తథాః, అధునా - యేన కారణేన వినైకపాదేన వర్తసే, తదేవ మమాధిమూలమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ కారణవిశేషజిజ్ఞాసాయాం తదుపపాదయతి ॥ సత్యమిత్యాదిపఞ్చభిః, సత్యాదయోఽన్యే చ బహవః, మహత్త్వమిచ్ఛద్భిః జ్ఞానైః, ప్రార్థనీయాః - గుణాః - నిత్యాః క్వాచిదపి యస్మాన్న వియన్తి న చ్యవన్తి, తేన, గుణానాం పాత్రేణ ముఖ్యాశ్రయేణ, శ్రీనివాసేన శ్రీకృష్ణేన, సామ్ప్రతమధునా, రహితం, మత ఏవ, పాప్మనా పాపేన, కలినా ఈక్షితం, లోకం, ప్రత్యహం శోచామీత్యన్వయః, తత్ర సత్యం భూతహితత్వం, వాచికం వా శౌచం హేయప్రతిభటత్వం, క్షాన్తిః స్వాపరాధజనసహిష్ణుతా, త్యాగః, అనాదరః పూర్ణకామత్వప్రయుక్తః, తథా చ శ్రూయతే ‹‹ సర్వమిదమభ్యాత్తోఽవాక్యనాదర ఇతి ››, ఆత్మపర్యన్తవదా

రిభారావతారకృతావతారస్య హరేర్ధరిత్రి । అన్తర్హితస్య స్మరతీ విసృష్టా కర్మాణి నిర్వాణవిలమ్బితాని ॥ ౨౪ ॥
ఇదం మమాచక్ష్వ తవాధిమూలం వసున్ధరే యేన వికర్శితాసి । కాలేన వా తే బలినాం బలీయసా సురార్చితం కిం
హృతమమ్బ సౌభగమ్ ॥ ౨౫ ॥ ధరణ్యువాచ । భవాన్హి వేద తత్సర్వం యన్మాం ధర్మానుపృచ్ఛసి । చతుర్భిర్వర్తసే
యేన పాదైర్లోకసుఖావహైః ॥ ౨౬ ॥ సత్యం శౌచం దయా క్షాన్తిస్త్యాగః సన్తోష ఆర్జవమ్ । శమో దమస్తప
స్సామ్యం తితిక్షోపరతిః శ్రుతమ్ ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానం విరక్తిరైశ్వర్యం శౌర్యం తేజో బలం స్మృతిః । స్వాతన్త్ర్యం
కౌశలం కాన్తిర్ధైర్యం మార్దవమేవ చ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాగల్భ్యం ప్రశ్రయః శీలం సహ ఓజో బలం భగః । గామ్భీర్యం
స్థైర్యమాస్తిక్యం కీర్తిర్మానోఽనహంకృతిః ॥ ౨౯ ॥ ఏతే చాన్యే చ భగవన్నిత్యా యత్ర మహాగుణాః । ప్రార్థ్యా మ
హత్త్వమిచ్ఛద్భిర్న వియన్తి స్మ కర్హిచిత్ ॥ ౩౦ ॥ తేనాహం గుణపాత్రేణ శ్రీనివాసేన సామ్ప్రతమ్ । శోచామి ర
హితం లోకం పాప్మనా కలినేక్షితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఆత్మానం చానుశోచామి భవన్తం చామరోత్తమమ్ । దేవాన్పితౄనృ
షీన్సాధూన్సర్వాన్వర్ణాంస్తథాశ్రమాన్ ॥ ౩౨ ॥ బ్రహ్మాదయో బహుతిథం యదపాఙ్గమోక్షకామాస్తపస్స

న్యత్వం వా త్యాగః, సంతోషః కర్హిచిదపి క్లేశరాహిత్యం, ఆర్జవం మనోవాక్కాయానామైకరూప్యం, శమో మనసో నిగ్రహః, దమో బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహః, తపః ఆలోచనం జగద్వ్యాపారోపయుక్తం, సామ్యం అశనాయాదిరాహిత్యం, తితిక్షా ద్వన్ద్వాప్రతిహతత్వం, ఉపరతిర్వృథావ్యాపారోపరతిః, శ్రుతం సర్వం శాస్త్రార్థయాథాత్మ్యవిత్త్వం ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానం ఆశ్రితానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణోపయుక్తం - విరక్తిర్విషయేషు నిస్పృహత్వం - విషయానాకృష్టచిత్తత్వం వా - ఐశ్వర్యం స్వవ్యతిరిక్తసర్వనియన్తృత్వం - శౌర్యం యుద్ధేష్వవైముఖ్యం - తేజోఽప్రధృష్యతా - బలం ప్రసిద్ధం - స్మృతిః సత్స్వపి విపులేష్వపరాధేషూపకారస్మరణం స్వాతన్త్ర్యం అన్యానపేక్షత్వం - కౌశలం నైపుణ్యం - కాన్తిః - న తత్ర సూర్యో భాతీతి శ్రుత్యుక్తవిధా దీప్తిః - ధైర్యం వీర్యం - తచ్చ యుద్ధేష్వగృహ ఇవ ప్రవేశసామర్థ్యం, మార్దవమక్రూరతా స్వాతన్త్ర్యం సౌభగం కాన్తిరితి పాఠే - సౌభగం సౌభాగ్యం, స్పృహణీయత్వం ॥ ౨౮ ॥ ప్రాగల్భ్యం సభాసు ధార్ష్ట్యం - ప్రశ్రయో మహత్సు వినయః - శీలం సద్వృత్తిః - సహః ప్రాణస్య స్వాభావికసామర్థ్యం - ఓజః అన్నాదిజనితం బలం - ధారణాసామర్థ్యం - భగో జ్ఞానాద్యుత్కర్షః, గామ్భీర్యం దురవగాహాభిప్రాయత్వం - స్థైర్యం క్రోధనిమిత్తైరవికారః - ఆస్తిక్యం శాస్త్రార్థవిశ్వాసః - కీర్తిర్యశః - మానః పూజార్హతా - అనహంకృతిః దేహాత్మాభిమానరాహిత్యం ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ శ్రీయతే బ్రహ్మాదిభిరితి శ్రీర్లక్ష్మీః తస్యాః నివాసః - శ్రీనివాసః తేనేత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ తదేవ విశదయతి ॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి ॥ చతుర్ముఖప్రభృతయః యస్యాః అపాఙ్గమోక్షః ఈషత్తిర్యగ్దృగ్విశేషప్రసారః - తద్విషయత్వం - ఆత్మనాం కామయమానాః బహుతిథం బహుకాలం - తపః సమచరన్ చక్రుః - సా శ్రీరపి - కమలవనం స్వనివాసం - విహాయ - భగవన్తమేవ - ప్రపన్నా చ సతి

యస్య-పాదయోః-సౌభగం సౌన్దర్యమేవా-లం నితరాం, భజతే సేవతే ॥ ౩౩ ॥ తస్య భగవతః-అబ్జాదీనాం-కేతూనాం చిహ్నానాం, కేతై రాశ్రయభూతైః, పదైః పాదవిన్యాసైః-అలంకృతిమజ్జం యస్యాస్సాహం - తతః, అతఏవ-విభూతిం లక్ష్మీం, మయ్యుపలభ్య, త్వయాస్యైవం భాగ్యం న లబ్ధమిత్యధిక్షిప్య-విభూతిం సర్వసమృద్ధిం ప్రాప్యేతి వా - త్రీనపి లోకాన్- నత్యరోచే-త్రిలోకీమతిక్రమ్య తతోఽప్యధికం దీప్తిమత్యస్మి, ఏవ-ముత్స్మయతీం గర్వితాం, మాం, స భగవాన్ తదన్తే అవతారప్రయోజనాన్తే-వ్యసృజత్ ॥ ౩౪ ॥ యో వా ఇతి ॥ మమాతిన భారగురూపం-ఆసురవంశే ఆసురసంపద్యుక్తే వంశే, జాతానాం రాజ్ఞాం అక్షౌహిణీనాం శతం, యు పానుదత్ అపనీతవాన్-తథా-యశ్చాత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః-ఊనపదం - ఊనం పదం పాదద్వయం యస్య తం-అతఏవ, దుస్థం దుఃఖితం, త్వాం, ఆత్మని స్వస్మిన్, యః పౌరుషం సానుగ్రహం-తేన - సంపాదయన్ పాదచతుష్టయసమ్పన్నం కర్తుమిచ్ఛన్, యదుషు రమణీయం అఙ్గం శరీరమనుబిభ్రత్ ధృతవాన్ ॥ ౩౫ ॥ యశ్చ ప్రేమభరార్వకావలోకనేన రుచిరేణ, సున్దరేణ-స్మితేన, సున్దరైర్భాషైశ్చ-మధుమానినీనాం యాదవస్త్రీణాం, స్థైర్యం ఇతరావశ్యత్వం, సమ్యక్, హృతవాన్, యస్య చాఙ్ఘ్రిభ్యాం విటఙ్కితాయాః అలంకృతాయాః, మమ, రోమోత్సవో రోమోద్గమో - బహు రోమ చ-తస్య పురుషోత్తమస్య శ్రీకృష్ణస్య-విరహం, కా వా-మాదృశీ సహేత- న కాపి సహేతేత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఇత్థం తయోః పృథివీధర్మయోః కథయతోః మిథః సంభాషమాణయోః సతో స్తదా, పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాచీం సరస్వతీం ప్రభాసతీర్థం ప్రా

మచరన్ భగవత్ప్రపన్నా । సా శ్రీస్స్వవాసమరవిన్దవనం విహాయ యత్పాదసౌభగమలం భజతేఽనురక్తా॥ తస్యాహమబ్జకులిశాఙ్కుశకేతుకేతైః శ్రీమత్పదైర్భగవతస్సమలంకృతాఙ్గీ । త్రీనత్యరోచ ఉపలభ్య తతో విభూతిం లోకాన్స మాం వ్యసృజదుత్స్మయతీం తదన్తే॥ ౩౪ ॥ యో వై మమాతిభరమాసురవంశరాజ్ఞామక్షౌహిణీశతమపానుదదాత్మతన్త్రః । త్వాం దుస్థమూనపదమాత్మని పౌరుషేణ సంపాదయన్యదుషు రమ్యమబిభ్రదఙ్గమ్॥ ౩౫ ॥ కా వా సహేత విరహం పురుషోత్తమస్య ప్రేమావలోకరుచిరస్మితవల్గుజల్పైః । స్థైర్యం సమానమహరన్మధుమానినీనాం రోమోత్సవో మమ యదఙ్ఘ్రివిటఙ్కితాయాః ॥ ౩౬ ॥ తయోరేవం కథయతోః పృథివీధర్మయోస్తదా । పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాప్తః ప్రాచీం సరస్వతీమ్॥ ౩౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ తత్ర గోమిథునం రాజా హన్యమానమనాథవత్ । దణ్డహస్తం చ వృషలం దదృశే నృపలాఞ్ఛనమ్॥ వృషం మృణాలధవళం మేహన్తమివ బిభ్యతమ్ । వేపమానం పదైకేన సీదన్తం శూద్రతాడితమ్॥ ౨॥ గాం చ ధర్మదుఘాం దీనాం భృశం శూద్రపదాహతామ్ । వివత్సామశ్రువదనాం క్షామాం యవసమిచ్ఛతీమ్॥ ౩ ॥ పప్రచ్ఛ రథమారూఢః కార్తస్వరపరిచ్ఛదః । మేఘగమ్భీరయా వాచా సమారోపితకార్ముకః ॥ ౪ ॥ కస్త్వం మచ్ఛరణే లోకే బలాద్ధంస్యబలాన్బలీ । నరదేవోఽసి వేషేణ నటవత్కర్మణాఽద్విజః॥ ౫ ॥ యస్త్వం కృష్ణే గతే దూరం సహ గాణ్డీ-

---

ప్తః ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవత, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః

తత్రేతి ॥ తత్ర ప్రాచ్యాం సరస్వత్యాం - పూర్వోక్త-మనాథవద్ధన్యమానం-గోమిథునం-నృపస్యేవ లాఞ్ఛనాని యస్య-దణ్డో హస్తే యస్య తం-వృషలం చ-రాజా పరీక్షిత్-దదర్శ ॥ ౧ ॥ తత్ర గోమిథునే వృషం సంవిశినష్టి ॥ వృషమితి ॥ వృషం మృణాలవద్ధవళం-మేహన్తమివ మూత్రం ముఞ్చన్తమివ-బిభ్యతముద్విజన్తం-ఏకేన పాదేన-కమ్పమానం-శూద్రేణ తాడితం-అతః సీదన్తం క్లిశ్యన్తమ్ ॥ ౨ ॥ స్త్రియం విశినష్టి ॥ గామితి ॥ ధర్మదుఘాం ధృతపయోరూపక్షీరద్రవ్యదోగ్ధ్రీం-శూద్రస్య వామపాదేన తాడితాం-అతఏవ-భృశం దీనాం-వత్సరహితాం-అశ్రుసహితం వదనం యస్యాస్తాం-కృశాం కర్శితాం-యవసం తృణ-మిచ్ఛతీం కామయమానాం-గాం చ-చకారాద్వృషలం చ-పప్రచ్ఛేత్యన్వయః ॥ ౩ ॥ కార్తస్వరాః స్వర్ణప్రాయాః పరిచ్ఛదాః పరికరా యస్మిన్-తం రథ-మారూఢః-సమారోపితం సజ్జీకృతం కార్ముకం ధను ర్యేన-స పరీక్షిత్- మేఘగర్జితవద్గమ్భీరయా గిరా పప్రచ్ఛ ॥ ౪ ॥ ప్రశ్నమేవాహ ॥ కస్త్వమిత్యాదిభి రేకాదశభిః, తావద్వృషల-ప్రతిప్రశ్నమాహ ॥ కస్త్వమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ కస్త్వం త్వం క ఇతి ప్రశ్నః-కిమర్థం పృచ్ఛసీత్యత్రాహ ॥ అహమేవ శరణం రక్షితా యస్య తస్మిన్-అస్మిన్లోకే-బలీ సన్-త్వం-అబలాన్ దుర్బలాన్-బలాద్ధంసి-అతః పృచ్ఛామీతి భావః-నృపోఽహమిత్యత్రాహ ॥ నటవద్వేషేణ నరదేవోఽసి-కర్మణా-త్వం-అద్విజః శూద్రః ॥ ౫ ॥ గాణ్డీవధన్వనా అర్జునేన సహ-శ్రీకృష్ణే-దూరం స్వర్లోకం ప్రతి-గతే సతి-

త్వ-చ శోచ్యాన్ శోకానర్హాన్-రహసి-ప్రహరన్-వధమర్హసి-అతశ్శోచ్యోసి-స్వజనేనేతి శేషః ॥౬॥ అథవృషంపృచ్ఛతి॥
త్వమితి॥ హేమృణాళధవళ-పాదైః త్రిభిః-న్యూనః-పదైకేనచరన్-త్వంవాకో-నోఽస్మాన్-వృషరూపేణ-పరిఖేదయన్-కం
వాకశ్చిద్దేవః॥౭॥ కౌరవేన్ద్రాణాం-దోర్దణ్డైః-పరిరమ్భితే ఆశ్లిష్టే-పాలితఇతియావత్ అస్మిన్భూతలే-తేవినాత్వాంవి
నా-కేషాంచిదపి ప్రాణినాం-శుచః శోకాశ్రుబిన్దవః-కదాచిదపినపతన్తి॥౮॥ హేసౌరభేయ-వృష మాఽనుశుచః శోకం
మాకార్షీః-తేతవ వృషలాదస్మాత్ శూద్రాత్-భయం-వ్యేతునశ్యతు గామాశ్వాసయన్నాహ॥ మేతి॥ హేఅమ్బ-ఖలానాందు
రాత్మనాం-శాస్తరిదణ్డధరే-మయి తిష్ఠతిసతి-త్వం-మారోదీః రోదనంమాకార్షీః తేతవ-భద్రంసుఖమేవభవిష్యతి॥౯॥
హేసాధ్వి-యస్యరాజ్ఞో-రాష్ట్రే- దురాత్మభిస్సర్వాః ప్రజాః - త్రస్యన్తిబిభ్యతి అసాధుభిరితికరణత్వవివక్షయాతృతీయా
ప్రయుక్తా-అతోన "భీత్రార్థానా" మిత్యపాదానత్వం-తస్య-మత్తస్యరాజ్ఞః కీర్త్యాదయోనశ్యన్తిభగో భాగ్యం-గతిః పు
ణ్యలోకగతిః ॥౧౦॥ ఆర్తానాందుఃఖితానాం-ఆర్తిపరిహారఇతియ-ఏషఏవ-రాజ్ఞాం-పరఉత్కృష్టో-ధర్మః-యతఏ
వ-మతః, భూతద్రోహకారిణమతఏవా, సత్తమమేనం, వధిష్యామి ॥౧౧॥ పునర్వృషంపృచ్ఛన్నాశ్వాసయతి॥కఇతిసా
ర్ధశ్చతుర్భిః॥ హేసౌరభేయ,చతుష్పద-స్తవ-త్రీన్ పాదాన్,కో,ఽవృశ్చత్ అచ్ఛినత్,కృష్ణానువర్తినాంరాజ్ఞాంఅస్మాకం-
రాష్ట్రే-త్వాదృశాః దుఃఖితాః,మాభూవన్ నసన్తు॥౧౨॥ హేవృష,వః,భద్రమేవభవిష్యతి,కింతు,అకృతాగసాంనిర

వధస్వనా। శోచ్యోస్యశోచ్యాన్రహసిప్రహరన్వధమర్హసి ॥ ౬ ॥ త్వంవామృణాళధవళపాదైర్న్యూనః
పదాచరన్ । వృషరూపేణకింకశ్చిద్దేవోనఃపరిఖేదయన్ ॥ ౭ ॥ నజాతుకౌరవేన్ద్రాణాందోర్దణ్డపరిరమ్భితే।
భూతలేనపతన్త్యస్మిన్వినాతేప్రాణినాంశుచః ॥౮॥ మాసౌరభేయాఽనుశుచోవ్యేతుతేవృషలాద్భయమ్।
మారోదీరమ్బభద్రన్తేఖలానాంమయిశాస్తరి ॥౯॥యస్యరాష్ట్రేప్రజాస్సర్వాస్త్రస్యన్తేసాధ్వ్యసాధుభిః।
తస్యమత్తస్యనశ్యన్తికీర్తిరాయుర్భగోగతిః ॥౧౦॥ ఏషరాజ్ఞఃపరోధర్మోహ్యార్తానామార్తినిగ్రహః। అతఏ
నంవధిష్యామిభూతద్రుహమసత్తమమ్॥౧౧॥కోఽవృశ్చత్తవపాదాంస్త్రీన్త్సౌరభేయచతుష్పదః।మాభూ
వంస్త్వాదృశారాష్ట్రేరాజ్ఞాంకృష్ణానువర్తినామ్॥౧౨॥ఆఖ్యాహివృషభద్రంవస్సాధూనామకృతాగసామ్।
ఆత్మవైరూప్యకర్తారంపార్థానాంకీర్తిదూషణమ్ ॥ ౧౩ ॥ జనేఽనాగస్యఘంయుఞ్జన్సర్వతోఽస్యచమద్భ
యమ్॥౧౪॥అనాగస్స్విహభూతేషుయఆగస్కృన్నిరఙ్కుశః। ఆహర్తాస్మిభుజంసాక్షాదమర్త్యస్యాపిసా
ఙ్గదమ్ ॥ ౧౫ ॥రాజ్ఞోహిపరమోధర్మస్స్వధర్మస్థానుపాలనమ్। శాసతోఽన్యాన్యథాశాస్త్రమనాపద్యుత్ప
థానిహ ॥ ౧౬ ॥ ధర్మ ఉవాచ॥ఏతద్వఃపాణ్డవేయానాంయుక్తమార్తాభయంవచః। యేషాంగుణగణైఃకృష్ణో
దౌత్యాదౌభగవాన్వృతః॥౧౭॥నవయంక్లేశబీజానియతస్స్యుఃపురుషర్షభ। పురుషన్తంవిజానీమోవాక్యభే
దవిమోహితాః ॥ ౧౮ ॥ కేచిద్వికల్పవసనాఆహురాత్మానమాత్మనః।దైవమన్యేపరేకర్మస్వభావమపరేప్ర

పరాధినాం,సాధూనాం యుష్మాకం,ఆత్మవైరూప్యకారిణం,పార్థానాంకీర్తిందూషయతీతితథా,తం,మాఖ్యాహి॥౧౩॥
యః-అనాగసినిరపరాధే,జనే,ద్రోహంయుఞ్జన్నాస్తే,తస్యసర్వతఃసర్వత్ర,మత్ మత్తః-భయం,భవిష్యతి॥౧౪॥
యోఽనాగస్సుభూతేషు,నిరఙ్కుశః ఉత్పథస్స,న్నాగస్కృద్ద్రోహకృద్భవతి,తస్యసాక్షాదమర్త్యస్యదేవస్యాప్యఙ్గద
యుక్తంభుజ,మాహర్తాస్మి ఆహరిష్యమాణోస్మి ॥౧౫॥ స్వధర్మస్థానాంఅనుపాలనమేవరాజ్ఞఃపరమోధర్మః,కథం
భూతస్యఇహలోకే,అనాపది,ఉత్పథాన్ దుర్వృత్తాన్,అన్యాన్ అసాధూన్, శాసతఃదణ్డయతః, అనాపద్యుత్పథానిత్యనే
న,ఆపదిదుర్వృత్తిరప్యదోషావహేతిసూచితమ్ ॥౧౬॥ ఏవముక్తవన్తమాహవృషః॥ఏతదితిత్రిభిః॥తావత్తద్వచోభి
నన్దతి॥ఏతదితి॥పాణ్డువంశజానాంయుష్మాకం, ఏత, దార్తానాంనభయంయస్మాత్తద్వచో,యుక్తమేవ,పాణ్డవేయాన్విశిన
ష్టి॥యేషాంపాణ్డవేయానాం,గుణగణైర్హేతుభిః,భగవాన్కృష్ణో,దౌత్యాదౌకర్మణి,వృతః, దౌత్యాదికర్తార్థంవృతఇత్య
ర్థః॥ఏషామితికర్తరిషష్ఠీ,యైర్వృతఇత్యర్థః.ఏవంవిధగుణగణాశ్రయాణామేతద్వచోయుక్తమేవేతిభావః ॥౧౭॥ కో
ఽవృశ్చదితియత్పృష్టంతత్రోత్తరమాహ॥నేతి॥హేపురుషర్షభ,యస్మాత్పుంసః,క్లేశబీజానిదుఃఖకారణాని,స్యుః, స్తంపు
రుషం,వయంనజానీమః, తత్రహేతుంవదన్నాత్మనోవిశినష్టి॥ వాక్యభేదవిమోహితాః,క్లేశకారణానివదతాంవాక్యభేదై
ర్నానావిధవాక్యైర్విమోహితాః॥౧౮॥ , వాక్యభేదానేవదర్శయతి, కేచిదితిసార్ధేన॥ క్లేశకారణవాదినాంమధ్యే, కేచిత్
ఏవంవైవంవే,త్యేవంవిధోవికల్పఏవ,వసనంవసనవస్మిన్ రక్తవ్యార్థాపాదకం, యేషాం,తథాభూతాః,ఆత్మనఃస్వస్యా,త్మా

నమేవ క్లేశకారణమాహుః, అన్యేతు, దైవం, అపరేతు, కర్మప్రాప్తం, ఇతరేతు, స్వభావం, అపరేతు, ప్రభుం తత్ర, నైవం ప్రజాపృష్టమితి భావః, ప్రకృతేఽపరిణామస్స్వభావః, ప్రభురీశ్వరః ॥౧౯॥ కేచిత్తు, అప్రతర్క్యాత్ తర్కాగోచరాత్, అనిర్దేశ్యాద్వక్తుమశక్యాత్, తస్మాచ్చిత్కారణాత్ క్లేశ ఇత్యాహుః, ఇతీత్థం, కేష్వపి నిశ్చయః, నేత్యధ్యాహారః, యద్వా, తత్తదధిమానానుసారేణైవ నిశ్చయ ఇత్యర్థః, తత్రైవం క్లేశకారణేషు వికల్పితేషు, హే రాజర్షే యదనురూపం, ప్రకృతక్లేశానుగుణం కారణం, తత్, స్వమనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, విమృశ విచారయ ॥౨౦॥ ఇత్థం ధర్మే ప్రవదతి సతి హే ద్విజసత్తమాః, స, సమ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్, విగతఖేదః, సమాహితేన మనసా, తం ధర్మస్యాభిప్రాయం, ప్రత్యచష్ట, వృషరూపేణైవ వర్తతే, దృష్టవాన్, ఆలోచ్య నిర్ణీతవానిత్యర్థః ॥౨౧॥ నిర్ణీతమేవ తదభిప్రాయం తం ప్రత్యాహ। ధర్మమిత్యాదిభిష్షడ్భిః। తత్ర క్లేశబీజాపహపురుషే సన్నిహితేఽపి, యదుక్తం, క్లేశబీజాని యతస్స్యుస్తం పురుషం న జానీమ ఇతి, తత్ర తదభిప్రాయం నిర్ణీతమాహ॥ ధర్మమితి॥ హే ధర్మజ్ఞ, సాక్షాత్త్వం వృషరూపధృక్, ధర్మ ఏవాసి, అత ఏవాపద్యపి, పురుషం తం న జానీమ ఇతి, ధర్మమేవ బ్రవీషి, అధర్మకారిణి పురుషే సన్నిహితేఽప్యధర్మసూచకం వచస్త్వధర్మ్యమేవేత్యర్థః, కుతః, యత్, యస్మాదధర్మకృతోఽధర్మకారిణః స్థానం ప్రాప్యం స్థానం, యత్, తత్సూచకస్యాప్యధర్మసూచకస్యాపి, తత్స్థానం, భవేత్, "పతితం పతిత ఇత్యుక్త్వా పతిష్యతీతి" శాస్త్రాదితి భావః ॥౨౨॥ అథ విమృశ స్వమనీషయేతి యదుక్తం తదభిప్రాయమాహ॥ అథవేతి॥ దేవమాయాయా ఈశ్వరసఙ్కల్పస్య "మాయా వయునం జ్ఞానమితి," జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః "మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభ" మితి ప్రయోగాచ్చ, గతిః భూతానాం, చేతసో వచసశ్చ, గోచరః అవిషయభూతేతి వా ని

ఘమ్॥౧౯॥ అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితి కేష్వపి నిశ్చయః। అత్రానురూపం రాజర్షే విమృశ స్వమనీషయా॥౨౦॥ ఏవం ధర్మే ప్రవదతి స సమ్రాడ్ ద్విజసత్తమాః। సమాహితేన మనసా విఖేదః పర్యచష్టతమ్॥౨౧॥ ధర్మం బ్రవీషి ధర్మజ్ఞ ధర్మోఽసి వృషరూపధృక్। యదధర్మకృతస్స్థానం సూచకస్యాపి తద్భవేత్ ॥౨౨॥ అథవా దేవమాయాయా నూనం గతిరగోచరా। చేతసో వచసశ్చాపి భూతానామితి నిశ్చయః ॥౨౩॥ తపశ్శౌచం దయా సత్యమితి పాదాః ప్రకీర్తితాః। అధర్మాంశైస్త్రయో భగ్నాః స్మయసఙ్గమదైస్తవ॥౨౪॥ ఇదానీం ధర్మ పాదస్తే సత్యం నిర్వర్తయేద్యతః। తం జిఘృక్షత్యధర్మోఽయమనృతేనైధితః కలిః॥౨౫॥ ఇయం చ భూమిర్భగవతా న్యాసితోరుభరా సతీ। శ్రీమద్భిస్తత్పదన్యాసైస్సర్వతః కృతకౌతుకా ॥౨౬॥ శోచత్యశ్రుకలా సాధ్వీ దుర్భగేవోజ్ఝితా సతీ। అబ్రహ్మణ్యా నృపవ్యాజాః శూద్రా భోక్ష్యన్తి మామితి॥ ౨౭ ॥ ఇతి ధర్మం మహీం చైవ సాన్త్వయిత్వా మహారథః।

శ్చయః, న జానీమ ఇతి, విమృశస్వేతి చ వదతా త్వయా ఽయం పాపకృదితి సూచనమధర్మః - ఈశ్వరసఙ్కల్పశ్చ వాఙ్మనసాగోచర ఇతి వా - దర్శితమిత్యర్థః ॥౨౩॥ ధర్మోఽసీత్యనేన త్వం సాక్షాద్ధర్మాధిదేవతైవేత్యుక్తం - యత ఏవ - మత ఏవ - తవ పాదా అపి - న లౌకికవృషభపాదసజాతీయాః - అపితు - విశిష్టాశ్చేతి - వదన్ - తద్వ్యఞ్జకాన్ దర్శయతి ॥ తప ఇతి ॥ ధర్మాధిదేవస్య తవ - పాదాః - తప ఆదయశ్చత్వారః - ప్రకీర్తితాః - తత్ర త్రయః పాదాః అధర్మస్యాంశైః - త్రిభిః - స్మయాదిభిర్భగ్నాః - తత్ర - స్వస్మిన్నుత్కర్షధీః స్మయః - స చ తపోనాశహేతుః - సఙ్గశ్శౌచవిరోధీ - మదో దయావిరోధీ చిత్తవికారో వివేకాక్షమత్వరూపః మదః నార్తానామార్తిమపశ్యన్ దయాం కురుతే ॥౨౪॥ అథ వృషలం తచ్చికీర్షితం చ నిశ్చిత్యాహ॥ ఇదానీమితి॥ హే ధర్మ - యస్తవ - తురీయపాదః - సత్యం - త - ద్యతో - నిర్వర్తయేత్ - యస్మాద్ధేతోర్నిష్పద్యేత - తమిదానీ - మనృతేనైధితః ప్రవృద్ధో యమధర్మరూపః కలిర్జిఘృక్షతి - గ్రహీతుమిచ్ఛతి - తప ఆదీనాం - క్రమేణ నిర్వర్తకాః - స్మయసఙ్గమదానృతానామభావాః సన్త్యపి హి - తప ఆదీని - స్మయాదిభిర్భజ్యన్తే ॥౨౫॥ అథ - గాం తత్క్లేశహేతుం చ - నిశ్చిత్యాహ॥ ఇయమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఇయం గౌః - సాక్షాద్భూః పృథ్వీ - భగవతా శ్రీకృష్ణేన - న్యాసితోఽపనీతః ఉరుభరో యస్యాస్తథాభూతా - శ్రీమద్భిరబ్జాదిచిహ్నైః శ్రీః శోభైషామస్తీతి తైః - తస్య భగవతః - పాదన్యాసైః - సర్వత్ర - కృతం కౌతుకముత్సవో యస్యాస్సా - బభూవ ॥౨౬॥ అధునా తు - భగవతా - ఉజ్ఝితా త్యక్తా సతీ సాధ్వీ భూః - రత ఏవ - భాగ్యహీనేవ - అబ్రహ్మణ్యా బ్రహ్మకులాసాధవః - నృపవ్యాజాః నృపవేషమాత్రధరాః - శూద్రాః - మాం భోక్ష్యన్తీతి హేతోః - గళన్నేత్రాంకకళా బిన్దవో యస్యాస్తథాభూతా - శోచతి ॥౨౭॥ ఇతిత్థం - ధర్మం మహీం చ - సాన్త్వయిత్వా - మహారథః పరీక్షిత్ - అధర్మహేతవే - కలయే - తద్వధార్థం -

గాతం వీక్ష్య - ఖడ్గమాదదే ఉద్ధృతవాన్ ॥౨౮॥ తం పరీక్షితం - జిఘాంసుం హన్తుమిచ్ఛుం - అభిప్రేత్య ఆలక్ష్య - కలిః నృపలాఞ్ఛనాని కిరీటాదీని - విహాయ అపనీయ భయేన - విహ్వలగాత్రః చలద్గాత్రః శిరసా - తస్య పరీక్షితః పాదమూలం - సమగాత్ ప్రాప్తవాన్ ఇత్యర్థః ॥౨౯॥ పాదయోః పతితం తం - కలిం - వీరః దీనవత్సలః - శరణమర్హతీతి శరణ్యః శ్లోక్యః ప్రశస్యః - రాజా - కృపయా - నావధీత్ న హతవాన్ కింతు హసన్నివ ఇదం వక్ష్యమాణమాహ ॥౩౦॥ తదేవాహ ॥ నేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ గుడాకేశయశోధరాణాం అర్జునకీర్తివర్ధనానాం - అస్మాకం సన్నిధావితి శేషః - బద్ధాఞ్జలేః - తే తవ కించిదపి - భయం - నాస్తి - కింతు - అస్మదీయే క్షేత్రే - కథంచన - భవతా - న వర్తితవ్యం - కుతః యతః - త్వం - అధర్మస్య బన్ధుః సుహృత్ ॥౩౧॥ తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ త్వామితి ॥ నరదేవానాం దేహేషు వర్తమానం - త్వాం - అనుసృత్య - ప్రవృత్తః భవత్యయమధర్మసముదాయః - కోఽసావధర్మసముదాయః ఇత్యత ఆహ ॥ లోభ ఇతి ॥ అనార్యం శౌర్యం అంహః పాపం జ్యేష్ఠా అలక్ష్మీః - మాయా - మాయాగుణకార్యం రాగద్వేషాదికం - అపహ్నవో వా - దమ్భో వఞ్చనమ్ ॥౩౨॥ త - త్తస్మాత్ - హే అధర్మబన్ధో - ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే - అస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే క్షేత్రే త్వయా న వర్తితవ్యం, సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరం తద్బ్రహ్మావర్తమ్, తథా - యత్ర - యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః యజ్ఞానుష్ఠానకోవిదాః - యజ్ఞైః యజ్ఞేశ్వరం పరమపురుషం - ఆరాధయన్తి - తత్ర బ్రహ్మావర్తే - న వర్తితవ్యం భ

నిశాతమాదదే ఖడ్గం కలయే ధర్మహేతవే ॥౨౮॥ తం జిఘాంసుమభిప్రేత్య విహాయ నృపలాఞ్ఛనమ్। తత్పాదమూలం శిరసా సమగాద్భయవిహ్వలః ॥౨౯॥ పతితం పాదయోర్వీరః కృపయా దీనవత్సలః। శరణ్యో నావధీచ్ఛ్లోక్య ఆహ చేదం హసన్నివ ॥౩౦॥ రాజోవాచ ॥ న తే గుడాకేశయశోధరాణాం బద్ధాఞ్జలేర్వై భయమస్తి కించిత్। న వర్తితవ్యం భవతా కథంచన క్షేత్రే మదీయే త్వమధర్మబన్ధుః ॥౩౧॥ త్వాం వర్తమానం నరదేవదేహేష్వనుప్రవృత్తోఽయమధర్మపూగః। లోభోఽనృతం చౌర్యమనార్యమంహో జ్యేష్ఠా చ మాయా కలహశ్చ దమ్భః ॥౩౨॥ న వర్తితవ్యం తదధర్మబన్ధో ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే। బ్రహ్మావర్తే యత్ర యజన్తి యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః ॥౩౩॥ యస్మిన్హరిర్భగవానిజ్యమాన ఇజ్యాత్మమూర్తిర్యజతాం శం తనోతి। కామానమోఘాన్స్థిరజఙ్గమానామన్తర్బహిర్వాయురివైష ఆత్మా ॥౩౪॥ సూత ఉవాచ ॥ పరీక్షితైవమాదిష్టస్స కలిర్జాతవేపథుః। తముద్యతాసిమాహేదం దణ్డపాణిమివోద్యతమ్ ॥౩౫॥ యత్ర క్వచన వత్స్యామి సార్వభౌమ తవాజ్ఞయా। లక్షయే తత్ర తత్రాపి త్వామాత్తేషుశరాసనమ్ ॥౩౬॥ తన్మే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ స్థానం నిర్దేష్టుమర్హసి। యత్రైవ నియతో వత్స్య ఆతిష్ఠంస్తేఽనుశాసనమ్ ॥౩౭॥ సూత ఉవాచ ॥ అభ్యర్థితస్తదా తస్మై స్థానాని కలయే దదౌ। ద్యూతం పానం స్త్రియస్సూనా యత్రాధర్మశ్చతుర్విధః ॥౩౮॥ పునశ్చ యాచమానాయ జా

వతా ॥౩౩॥ కింబహునా, యస్మిన్ దేశే హరిర్భగవాన్, ఇజ్యా ఆరాధ్యా ఇన్ద్రాదయః తైః మూర్తిః శరీరం యస్య సః - యజ్ఞైరిజ్యమానః, వాయురివ, స్థావరాణాం జఙ్గమానాం చ భూతానాం, అన్తర్బహిశ్చ, వ్యాప్యేతి శేషః, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారణే కుర్వన్, యజతాం ఆరాధయితౄణాం, అమోఘాన్, కామాన్ ఇష్టార్థాంశ్చ, శం సుఖం మోక్షాఖ్యం చ - తనోతి ప్రయచ్ఛతి, తత్ర సర్వథాపి న భవతా వర్తితవ్యమ్ ॥౩౪॥ ఇత్థం పరీక్షితా అనుశిష్టః కలిః, జాతవేపథుః సంజాతగాత్రకమ్పః ఉద్యత ఉద్ధృతోఽసిః ఖడ్గో యేన తం దణ్డపాణిం యమమివ, ఉద్యతముద్యుక్తం - ఇదం వక్ష్యమాణమాహ ॥౩౫॥ తదేవాహ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే సార్వభౌమ, తవాజ్ఞయా యత్ర క్వాపి వత్స్యామి, యత్, స్థానం భవాన్నిర్దిశతి, తత్ర క్వచిద్వత్స్యామి, కింతు, తత్ర త్వామేవ గృహీతశరాసనమాలక్షయే ॥౩౬॥ అతః, త్వం, ఏవంవిధం, నియతో లక్షయే, హే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ, తవానుశాసనం ఆజ్ఞాం, ఆతిష్ఠన్ అనుపాలయన్, నియమేన వత్స్యే, తత్స్థానం నిర్దేష్టుం త్వమర్హసి ॥౩౭॥ ఇత్థమభ్యర్థితో రాజా, తదా, తస్మై కలయే, వాసస్థానాని దదౌ, తాన్యేవాహ ॥ ద్యూతమితి ॥ యేషు స్థానేషు, ద్యూతాదిరూపః, చతుర్విధోఽధర్మః, స్థాని, దదావిత్యర్థః ॥ తత్ర, ద్యూతమక్షైర్దేవనం, పానం మద్యపానం, స్త్రియః స్త్రీణాం సఙ్గః, సూనా భూతహింసా ॥౩౮॥ పునశ్చ స్థానాన్తరం యాచమానాయ కలయే, ప్రభుః పరీక్షిత్ - జాతరూపం సువర్ణం, స్థానమదాత్ - తతః పునరపి - స్థానాన్తరాణి యాచమానాయ, అనృతాదీని - పఞ్చ యేషు - తాని స్థానాని దదౌ - ర

ఽఙ్కోఽనః ॥౩౯॥ ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, అధర్మస్య ప్రభవః, కలిః, ఔత్తరేయేణ పరీక్షితా-దత్తాన్య, మూని పఞ్చస్థానాన్యనృతాదీని, పూర్వోక్తాని ద్యూతాదీని చ, తస్యౌత్తరేయస్యాజ్ఞానువర్తీ స కలిర్న్యవసత్ ॥౪౦॥ యతో ద్యూతాదీని కలేరావాసస్థానాని, అథ అతః, బుభూషుః భవితుమిచ్ఛుః, ఆత్మసత్తాం లబ్ధుమిచ్ఛుః, పుమాన్ నైతాని ద్యూతాదీని న సేవేత ॥ బుభూషురిత్యనేన, ఏతాని సేవమానోఽసత్ స్థావరతాం ప్రాప్నువన్నసత్ప్రాయో భవేదితి సూచితం, రాజా తు, విశేషత ఏతాని న సేవేత, కుతః, యతోఽయం ధర్మశీలః, ధర్మ ఏవ శీలం వృత్తం యస్య సః, తచ్చ కుతః, లోకపతిః లోకానాం జనానాం పతిః పాలయితా, అన్యథా, రాజానమవలోక్య, ప్రజా అపి - తథా కుర్వాణో నశ్యేయురితి భావః, ఏతచ్చ, రాజ్ఞోఽనుచితమిత్యభిప్రాయేణ విశినష్టి ॥ గురుర్హితోపదేష్టా ॥౪౧॥ తతః, వృషస్య వృషరూపధర్మస్య, నష్టాన్, తపఆదిరూపాన్ త్రీన్ పాదాన్, ప్రతిసన్దధే సంయోజయామాస, పరీక్షిదితి శేషః, తథా, మహీం చాశ్వాస్య సాన్త్వయిత్వా, సమ్యగవర్ధయత్ పుపోష ॥౪౨॥ స ఏష ఇతి ॥ స ఉక్తవిధప్రభావ-ఏష పరీక్షిత్ । ఏతర్హి అధునా, అనతివిప్రకృష్టకాలే, వనం వివిక్షతా ప్రవేష్టుమిచ్ఛతా, పితామహేన, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ, ఉపన్యస్తం ప్రదత్తం, పార్థివస్య సార్వభౌమస్యోచితం, సింహాసనమధ్యాస్తే అధ్యాస్త, వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వేతి భూతే లట్ ॥౪౩॥ కౌరవశ్రేష్ఠః, శ్రియా సార్వభౌమశ్రియా, ఉల్లసన్, ప్రకాశమానః, విపులకీర్తిశ్చక్రవర్తీ చక్రం భూమణ్డలం వర్తయతి పాలయతీతి తథాభూతః, రాజర్షిః మహారాజః, పరీక్షిత్, గజాహ్వయే పురే, అధునా వర్తమానసంనికృష్టే భూతకాలే, ఆస్తే ఆస్త ॥౪౪॥ న కేవలం, ము

తరూపమదాత్ప్రభుః । తతోఽనృతం మదం కామం రజో వైరం చ పఞ్చమమ్ ॥౩౯॥ అమూని పఞ్చ స్థానాని హ్యధర్మప్రభవః కలిః । ఔత్తరేయేణ దత్తాని న్యవసత్ తన్నిదేశకృత్ ॥౪౦॥ అథైతాని న సేవేత బుభూషుః పురుషః క్వచిత్ । విశేషతో ధర్మశీలో రాజా లోకపతిర్గురుః ॥౪౧॥ వృషస్య నష్టాంస్త్రీన్ పాదాంస్తపశ్శౌచదయామితి । ప్రతిసన్దధ ఆశ్వాస్య మహీం చ సమవర్ధయత్ ॥౪౨॥ స ఏష ఏతర్హ్యధ్యాస్త ఆసనం పార్థివోచితమ్ । పితామహేనోపన్యస్తం రాజ్ఞాఽరణ్యం వివిక్షతా ॥౪౩॥ ఆస్తేఽధునా స రాజర్షిః కౌరవేన్ద్రశ్రియోల్లసన్ । గజాహ్వయే మహాభాగశ్చక్రవర్తీ బృహచ్ఛ్రవాః ॥౪౪॥ ఇత్థంభూతానుభావోఽయమభిమన్యుసుతో నృపః । యస్య పాలయతః క్షోణీం యూయం సత్రాయ దీక్షితాః ॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కన్ధే సప్తదశోఽధ్యాయః ॥

సూత ఉవాచ ॥ యో వై ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టో న మాతురుదరే మృతః । అనుగ్రహాద్భగవతః కృష్ణస్యాద్భుతకర్మణః ॥౧॥ బ్రహ్మకోపోత్థితాద్యస్తు తక్షకాత్ప్రాణవిప్లవాత్ । న సంముమోహోరుభయాద్భగవత్యర్పితాశయః ॥౨॥ ఉత్సృజ్య సర్వతస్సఙ్గం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః । వైయాసకేర్జహౌ శిష్యో గఙ్గాయాం స్వకలేబరమ్ ॥

క్త ఏవ తస్య ప్రభావః - కింవిశిష్టం భూతా అన్యే చ ప్రభావా యస్య-తథాభూతోఽయమ్-అభిమన్యోస్సుతో-నృపః పరీక్షిత్-అత ఏవాధునా, తస్యాభావేఽపి, తద్భయాత్, కలేరత్ర దేశే ప్రవేశాభావాదేవ, భవతామిదం సత్రం ప్రవర్తత ఇత్యాహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య పరీక్షితః- క్షోణీం పాలయతః - అత్రాపి వర్తమానసామీప్యే భూతే లట్ శత్రాదేశః- పాలితవతస్సతః, అపనీతేప ఘనసారే తత్పేటికాయాం తద్వాసనానువృత్తివత్ తదాజ్ఞాచక్రానువృత్తేరేవ హేతోః - యూయం, సత్రాయ కృతసంకల్పా-వర్తన్తే, అన్యథా, కలినాభిభూతం సత్రమిదం న ప్రవర్తేతేత్యర్థః ॥౪౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే సప్తదశోఽధ్యాయః

అథైతత్ప్రబన్ధ ప్రపృచ్ఛిషాముద్బోధయితుం పరీక్షితశ్శిష్టం వృత్తాన్తం సమాసతో వదన్నుపసంహరతి ॥ యో వా ఇతి దశభిః ॥ యో వై-పరీక్షిత్-మాతురుదరే-ద్రౌణ్యస్త్రేణ, విప్లుష్టో దగ్ధో, ఽప్యద్భుతకర్మణః-కృష్ణస్య భగవతో-ఽనుగ్రహాన్న మృతః ॥౧॥ యశ్చ, బ్రహ్మకోపేన బ్రాహ్మణశాపాత్మకేన, ఉత్థితాత్ సముపస్థితాత్, ప్రాణానాం విప్లవో నాశో యస్మాత్, ఉరు భయం యస్మాత్, తక్షకాన్న సంముమోహ మోహం న ప్రాప్తః-నాభిభేదిత్యర్థః, కథంభూతః, భగవత్యేవార్పిత ఆశయోఽన్తఃకరణం యేన తథాభూతస్సన్ ॥౨॥ స రాజా సర్వతః సర్వత్ర దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు సఙ్గముత్సృజ్య వైయాసకేశ్శుకస్య - శిష్యో భూత్వా-విజ్ఞాతే అజితే భగవతి సంస్థితిర్నిష్ఠా యస్య సః - స్వకలేబరం గఙ్గాయాం జహౌ తత్యాజ ॥౩॥ మోహాభావమేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ నేతి ॥ ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో వార్తామేషాం తేషాం - న

[illegible]గయం మోహో [illegible] ను-తస్యోత్తమశ్లోకస్య-కథామృతం- జుషతాం సేవమానానాం - తత్పదామ్బుజం స్మరతాం అన్తకాలేఽపి సంభ్రమః న స్యాత్ ॥౪॥ సింహావలోకనన్యాయేన యస్య పాలయతః ఇతి నిమిత్తేనాభిప్రేతముపపాదయతి॥ తావదితి॥ ఇహ లోకే సర్వత్ర ప్రవిష్టోఽపి కలిః, యావదుర్వ్యాం-అభిమన్యుసుత- ఏకరాట్ స్వతుల్యరాజాన్తరరహితః, ఈశ్వరోఽధిపతిః, బభూవ- తావ[illegible] రాజ్ఞా-యావదనువృత్తో బభూవ- తావత్ కలిః న ప్రభవేత్ న సమర్థో బభూవ ॥౫॥ కదా ప్రవిష్ట ఇత్యత ఆహ ॥ యస్మిన్నహనీతి ॥ యర్హ్యేవ యదైవ భగవాన్ కృష్ణో-గాం భూమిం ఉత్సృజ్య గతః తదా తస్మిన్నేవాహని క్షణే వా-అసావధర్మప్రభవః - కలిరనుప్రవృత్తః ప్రవిష్టో బభూవ ॥౬॥ నను కథం కలిస్తేన న హత ఇత్యత ఆహ ॥ నేతి॥ సమ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్ -కలిం నానుద్వేష్టి -తన్మరణపర్యన్తం ద్వేషం న కృతవానిత్యర్థః-వర్తమానసామీప్యే లట్ - కుతః-యతః-సారంగ ఇవ భృఙ్గవత్ -సారభుక్ సారానుభవితా-సారగ్రాహీతి యావత్ - సారంగో యథా కమలగతం సారం మకరన్దం గృహ్ణాతి-న తు-తన్నాశయతి-తద్వత్ - కలిగతసారగ్రాహిత్వాత్ స తం జఘానేత్యర్థః। కోఽసౌ తద్గతస్సారః-యద్గ్రహీతుం తం నాద్వేడిత్యత ఆహ॥ కుశలానీతి॥ యత్-యస్మిన్ కలౌ- కృతాని, కుశలాని భగవన్నామకీర్తనాదిరూపాణి పుణ్యకర్మాణి-ఆశు సిద్ధ్యన్తి భగవత్ప్రాప్తిరూపఫలవన్తి ఇతరాణ్యకుశలకర్మాణి-పాపానీతి యావత్ -తాన్యాశు న సిద్ధ్యన్తి న ఫలదాని భవన్తి-ఏతత్సారభుక్త్వాన్నానుద్వేష్టి అనేన కృతాదియుగేషు కుశలానాం చిరేణ ఫలదత్వమితి తేషాం త్వాశ్వితి సూచితమ్ ॥౭॥ నను కలినాఽభిభూతైర్జనైః కుశలాని న కృతాన్యేవ స్యుః- యేనాశు సిద్ధ్యేయురిత్యత ఆహ॥ కిం న్వితి॥ బాలేషు మూర్ఖేషు విషయభూతేషు, శూరేణ, ధీరేషు వివేకిషు తు-భీరుణా, కలినా, కిం న కృతం స్యాత్ -న కోఽప్యనర్థః కృతస్స్యాదిత్యర్థః-తదేవ దృష్టాన్తే

నోత్తమశ్లోకవార్తానాం జుషతాం తత్కథామృతమ్। స్యాత్సంభ్రమోఽన్తకాలేఽపి స్మరతాం తత్పదామ్బుజమ్॥౪॥ తావత్కలిర్న ప్రభవేత్ప్రవిష్టోఽపీహ సర్వతః। యావదీశో మహానుర్వ్యామాభిమన్యవ ఏకరాట్ ॥౫॥ యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ భగవానుత్ససర్జ గామ్। తస్మిన్నేవానువృత్తోఽసావధర్మప్రభవః కలిః॥౬॥ నానుద్వేష్టి కలిం సమ్రాట్సారంగ ఇవ సారభుక్। కుశలాన్యాశు సిద్ధ్యన్తి నేతరాణి కృతాని యత్॥౭॥ కిం ను బాలేషు శూరేణ కలినా ధీరభీరుణా। అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు యో వృకో నృషు వర్తతే॥౮॥ ఉపవర్ణితమేతద్వః పుణ్యం పారీక్షితం మయా। వాసుదేవకథోపేతమాఖ్యానం యదపృచ్ఛత॥౯॥ యా యాః కథా భగవతః కథనీయోరుకర్మణః। గుణకర్మాశ్రయాః పుమ్భిః సంసేవ్యాస్తా బుభూషుభిః॥౧౦॥ శౌనక ఉవాచ॥ సూత జీవ సమాః సౌమ్య శాశ్వతీర్విశదం యశః। యస్త్వం శంససి కృష్ణస్య మర్త్యానామమృతం హి నః॥౧౧॥ కర్మణ్యస్మిన్ననాశ్వాసే ధూమధూమ్రాత్మనాం భవాన్। ఆపాయయతి గోవిన్దపాదపద్మాసవం మధు॥౧౨॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం

నదర్శయన్విశినష్టి॥ యః కలిః అపి తు-వృక ఇవ, ప్రమత్తేష్వేవ జనేష్వ-ప్రమత్తో వర్తతే ॥౮॥ యద్యూయమపృచ్ఛత-తదేతద్వాసుదేవస్య కథయోపేత-మత ఏవ, శృణ్వతాం వదతాం చ-పుణ్యావహ-మేతత్, పారీక్షితస్సంబన్ధ్యాఖ్యానం, మయా-వో, యుష్మభ్యం, ఉపవర్ణితమ్ ॥౯॥ పిపృచ్ఛిషామద్బోధయితుమేవ సాకల్యేన భగవత్కథానాం శ్రోతవ్యతామాహ॥ యా యా ఇతి॥ కథనీయాన్యూరూణి బహూని కర్మాణి చేష్టితాని యస్య - తస్య భగవతో - గుణాః కర్మాణి-చ ఆశ్రయా విషయా యాసాం తాః-యా యాః కథా, స్తా-బుభూషుభిః పుమ్భిస్సేవ్యాః॥౧౦॥ యదుక్తం,, ఉత్సృజ్య సర్వతస్సఙ్గం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః॥ వైయ్యాసకేర్జగహాశిష్యః,, ఇతి శుకోపదిష్టైతత్పారాజన్యజ్ఞానేన ముక్తో బభూవేతి-తద్వైయాసక్యుపదిష్టపరాశ్రవణద్వారా - తజ్జన్యజ్ఞానలిప్సుః పృచ్ఛతి శౌనకః సూతేత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ తావజ్జన్మమరణాద్యనన్తదుఃఖావహాదుస్సహసంసృతిక్షపణద్వారా నిరతిశయానన్దరూపపరబ్రహ్మప్రాప్తిహేతుం - తత్కథామృతం పాయయన్తం మహోపకర్తారం సూతమాశాస్తే॥ సూతేతి॥ హే సూత- హే సౌమ్య త్వం, శాశ్వతీ- స్సమాః వత్సరాన్, జీవ ,, కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే,, ఇతి ద్వితీయా-కుత ఏవమాశాస్య ఇత్యత్ర తం విశినష్టి॥ యస్త్వం- కృష్ణస్య విశదం విమలం-అమృతమమృతతుల్యం యశో, మర్త్యానాం-నః-అస్మభ్యం-శంససి- అతో హర్షాతిశయాదాశాస్య ఇత్యభావః ॥౧౧॥ తదేవ వ్యనక్తి కర్మణీతి।అనాశ్వాసే అవిశ్వసనీయే-నిర్భయత్వానిమిత్తే అస్మిన్ యజ్ఞాదికర్మణి, నిష్ఠితానామితి శేషః - ధూమధూమ్రాత్మనాం అజ్ఞానావృతమనసాం, యద్వా-ధూమేన యజ్ఞీయేన-ధూమ్ర ఆత్మా శరీరం యేషాం, కేవలకర్మజడానామితి భావః, భవాన్ గోవిన్దస్య పాదపద్మయోరాసవమమృతం, మధుమధురం, పాయయతి ॥౧౨॥ యత ఏవ-మత ఏవ- స్వర్గమోక్షాదయో-

కిం న భగవత్సఙ్గిసఙ్గలేశేనాపి తుల్యా ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ తులయామేతి॥ భగవత్సఙ్గి సఙ్గస్త్వాదృశస్య - యస్సఙ్గః, తస్య - లవేన లేశమాత్రేణాపి, స్వర్గం - అపునర్భవం మోక్షం చ - న తులయామ న తుల్యం మన్యామహ ఇత్యర్థః - యతస్తేన స్వర్గమోక్షావపి న తులయామః, కింపునః మర్త్యానాం - ఆశిషః అర్థకామాదీన్, స్తుతులయామేతి ❀ ॥ ౧౩॥ ❀ నన్వశ్రుతభగవద్గుణకర్మ వక్తారం పృచ్ఛసి తత్రాహ॥ కో నామేతి॥ మహత్తమానాం - ఏకాన్తం పరముత్కృష్టం అయనం ప్రాప్యః ప్రాపక ఆధారశ్చ - ఈదృశ ఇత్యయనం - యన్త్యనేనేత్యయనం, యన్త్యస్మిన్నిత్యయన - మితి త్రిధా వ్యుత్పన్నానామయనశబ్దానాం తన్త్రేణ [illegible]శాత్ - తస్య భగవతః, కథాయాం విషయభూతాయాం - రసజ్ఞః, కో నామ పుమాన్, తృప్యేత, న కోఽపీత్యర్థః - ఏవం శ్రుతానామేవ భగవద్గుణకర్మణాం పునః శ్రవణేన కోఽపి రసో నిష్పద్యత ఇత్యాశయేనాఽఽరం నిరాకుర్వన్ భగవన్తం విశినష్టి ॥ యస్య, అగుణస్య హేయగుణరహితస్య, గుణానాం - అన్తమవధిం - రుద్రచతుర్ముఖాదయో యోగీశ్వరా అపి, న జగ్ముః, అశ్రుతానామపి గుణకర్మణామానన్త్యాత్ శ్రుతానా - మపి నవనవాయమానత్వాచ్చ న కోఽపి తృప్యేదితి భావః ❀ ॥ ౧౪॥ ❀ యత ఏవ, మత్తో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య - హరేః - ఉదారం విపులం - ఆచరితం చేష్టితం, విశుద్ధం శృణ్వతాం వదతాం చ విశుద్ధ్యావహం భగవానేవ ప్రధానో ముఖ్యాశ్రయో యస్య - స భవాన్, హే విద్వన్, భగవద్గుణకర్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞ శ్రోతుమిచ్ఛతాం - నోఽస్మభ్యం - వితనోతు విస్తరతః కథయతు ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ సంప్రతి ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతి ॥ స వా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ స ఉక్తవిధో, మహాభాగవతో - అనల్పబుద్ధిః - పరీక్షిత్, యేన - వైయ్యాసకిశబ్దితేన శుకోపదిష్టపురాణరూపేణ - జ్ఞానేన - గరుడధ్వజస్య భగవతః - పాదమూలం భేజే ప్రాప ❀॥౧౬॥❀ తదాఖ్యానం పురాణం నోఽస్మభ్య - మాఖ్యాహి కథయ - కథంభూతం, వదతాం శృణ్వతాం చ - పరం పుణ్యం నిరతిశయపుణ్యావహం, యద్వా - పరముత్కృష్టం - స్వతుల్యాధికపురాణాన్తరరహితం - అసం

నాపునర్భవమ్ । భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౧౩॥ కో నామ తృప్యేద్రసవిత్కథాయాం మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య। నాన్తం గుణానామగుణస్య జగ్ముర్యోగేశ్వరా యే భవపాద్మముఖ్యాః॥౧౪॥ తన్నో భవాన్వై భగవత్ప్రధానో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య । హరేరుదారం చరితం విశుద్ధం శుశ్రూషతాం నో వితనోతు విద్వన్ ॥ ౧౫॥ స వై మహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గాఖ్యమదభ్రబుద్ధిః। జ్ఞానేన వైయాసకిశబ్దితేన భేజే ఖగేన్ద్రధ్వజపాదమూలమ్ ॥౧౬॥ తన్నః పరం పుణ్యమసంవృతార్థమాఖ్యానమత్యద్భుతయోగనిష్ఠమ్ । ఆఖ్యాహ్యనన్తాచరితోపపన్నం పారీక్షితం భాగవతాభిరామమ్ ॥ ౧౭ ॥ సూత ఉవాచ॥ అహో వయం జన్మభృతోఽద్య హాస్మ వృద్ధానువృత్త్యాపి విలోమజాతాః। దౌష్కుల్యమాధిం విధునోతి శీఘ్రం మహత్తమానామభిధానయోగః ॥ ౧౮ ॥ కుతః పునర్గృణతో నామ తస్య మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య । యోఽ

వృతాః అసంకుచితాః స్పష్టా వా అర్థా ముముక్షూణాముపాదేయాః శాస్త్రార్థాః ప్రతిపాద్యా యస్మిన్ - అత్యద్భుతా భగవద్భక్తియోగనిష్ఠా యస్మాత్ - అనన్తస్యాపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావస్య భగవత, ఆచరితైశ్చేష్టితైః ప్రతిపాద్యైః - రుపపన్నం యుక్తం, అత ఏవ - భాగవతానామభిరామం శ్రీభాగవతమితి భావః - భాగవతశబ్దస్యాఽన్యగామిత్వవ్యుదాసాయ విశినష్టి ॥ పారీక్షితం పరీక్షితా శ్రుతమ్ ❀ ॥ ౧౭॥ ❀ ఇత్థం భగవద్గుణానువర్ణనే ప్రవర్తితస్తావదాత్మానం కృతార్థం మన్యతే ॥ అహో ఇతి॥ స్వభాగ్యం శిరఃకమ్పేనాభినన్దతి॥ అహో ఇతి॥ కిం తద్భాగ్యమిత్యత్ర తత్రైవ దర్శయతి॥ వయం విలోమజాతా అపి ప్రాతిలోమ్యేన క్షత్రియాజ్జాతా అపి - వృద్ధానాం జ్ఞానేన వయసా జన్మనా చ వృద్ధానాం, భవతామనువృత్త్యా హేతుభూతయా అధునా, జన్మభృతః ప్రశస్తదేహభృతః - స్మ అభవామ - హేతి హర్షే ఆశ్చర్యే వా విలోమజానామపి హేత్వన్తరేణ ప్రాశస్త్యమూలకో హర్షః ఆశ్చర్యం చ యుక్తమేవైతదిత్యభిప్రాయేణాహ॥ దౌష్కుల్యమితి॥ మహత్తమానాం త్వాదృశానామభిధానయోగః శ్రవణవ్యాఖ్యానసంబన్ధః - దౌష్కుల్యం దుష్కులప్రభవత్వప్రయుక్తం హీనత్వం ఆధిం మనః క్లేశం చాశు - ధునోతి నిరస్యతి ❀॥౧౮॥❀ యతో మహత్తమానామభిధానయోగ ఏవ ఆధిం దౌష్కుల్యం చ ధునోతి కుతః పునస్సాక్షాన్మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య భగవతో నామ గృణతః కీర్తయతః పుంసో దౌష్కుల్యమాధిశ్చ సంభావ్యేత - నను, కోఽసౌ మహత్తమైకాన్తపరాయణమాత్రః - కే, తస్య మహిమా వా - తన్నామగ్రహణమాత్రస్యైవ కథం దౌష్కుల్యాదిపరిహారకత్వం - కథం తేషాం తద్భక్తాభిధానయోగస్య తత్త్వమిత్యతస్తం విశింషన్నాహ॥ యో భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః - యశ్చానన్తశక్తిః అనన్తాశ్శక్తయో యస్య తథా మాతః - పావకస్య దాహకత్వశక్తివ - న్నామాభిధాతృగతదౌష్కుల్యాద్యపనోదకశక్తిరస్తీతి భావః - యశ్చ స్వరూపేణానన్తః - యం చ మహద్గుణత్వాదనన్తగుణత్వాదనన్తమాహుః, సత్యం జ్ఞానమనన్తం, మిత్యాదయో వేదాన్తాః। తస్య

నామగృణత ఇత్యన్వయః-అనన్తోఽనన్తగుణత్వాచ్చేత్యనేన-తస్మిన్ స్వగోపతో గుణతశ్చానన్త్యమనన్తపదప్రవృత్తినిమిత్తమితి సూచితమ్ - అనేన స్వభక్తాభిధానయోగస్య దౌష్కుల్యాద్యపనోదనోపయుక్తానేకగుణాశ్రయత్వముక్తం-గుణానాంమహత్త్వం నామానన్త్యమనితరసాధారణ్యం చ అనితరసాధారణానవధికగుణత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ మహద్గుణశబ్దాభిప్రేతమేవ విశదయం స్తత్సంగృహ్య ఉదర్శయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ ఏతావతేతి ॥ గుణైః నవిద్యతే సామ్యం యస్య - నవిద్యతేఽతిశాయనమతిశయోయస్య అసామ్యశ్చాసావనతిశాయనస్తస్య నిస్సమాభ్యధికగుణస్యేత్యర్థః, సూచితేనదిజ్మాత్రం ప్రదర్శితేనైతావతామహిమ్నా అలంబహునా-కింతద్వర్ణనీయమితి భావః కీయతాపి భూతిశ్శ్రీః-ప్రార్థ్యమానానపి - తరాన్ బ్రహ్మాదీన్-హిత్వా- ఽనభీప్సోరకామయమానస్యాపి యస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతే సేవతే, ఇతి యతాశ్రియః పతిత్వమేతన్మాత్రదర్శనాయాలమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అన్యాన్యపి తన్మాహాత్మ్యవిశేషం దర్శయామీత్యభిప్రాయేణాహ॥ అథాపీతి ద్వ్యాఖ్యామ్ ॥ అథాపి అపి చ పునరపవేత్యర్థః యస్య భగవతః వామపాదాఙ్గుష్ఠనఖాదవసృష్టమర్ఘ్యాక్షరిసృతం - విరిఞ్చేన బ్రహ్మణా-ఉపహృతం సమర్పితమర్హణామ్భోఽర్ఘ్యజలం గఙ్గాత్మకం కర్తృశేశం ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితం - జగత్పునాతి - ఏతావతా సూచితేనమహిమ్నాఽలమిత్యర్థః, ఏవంవిధమహాగుణగణయుక్తాత్, శ్రీనివాసాత్, తీర్థపదాత్, ముకున్దాదన్యః కోవా, లోకేభగవత్పదార్థః భగవత్పదాభిధేయః, జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజః ప్రభృత్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణపౌష్కల్యవదభిధాయకేన భగవచ్ఛబ్దేన, ప్రవృత్తినిమిత్తానామాశ్రయః పురుషోత్తమాదన్యః, కోవాఽభిధీయతే, నకోపీత్యర్థః - ఏతేనయోఽనన్తశక్తిర్భగవానిత్యత్ర కోసౌభగవానిత్యాకాఙ్క్షాశామితా ॥ ౨౧ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర యస్మిన్ భగవతి ము

నన్తశక్తిర్భగవాననన్తోమహద్గుణత్వాద్యమనన్తమాహుః ॥ ౧౯ ॥ ఏతావతాలంననుసూచితేనగుణైరసామ్యానతిశాయనస్య। హిత్వేతరాన్ప్రార్థయతో విభూతిర్యస్యాఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతేఽనభీప్సోః॥ ౨౦ ॥ అథాపియత్పాదనఖావసృష్టం జగద్విరిఞ్చోపహృతార్హణామ్భః। సేశం పునాత్యన్యతమో ముకున్దాత్కోనామలోకే భగవత్పదార్థః॥ ౨౧ ॥ యత్రానురక్తాస్సహసైవధీరా వ్యపోహ్య దేహాదిషు సఙ్గమూఢమ్। వ్రజన్తియత్పారమహంస్యమన్త్యం యస్మిన్నహింసోపశమస్స్వధర్మః ॥ ౨౨ ॥ అహం హి పృష్టోఽర్యమణో భవద్భిరాచక్ష ఆత్మావగమోఽత్రయావాన్। నభః పతన్త్యాత్మసమం పతత్త్రిణస్తథా సమం విష్ణుగతిం విపశ్చితః॥ ౨౩ ॥ ఏకదా ధనురుద్యమ్య విచరన్ మృగయాం వనే। మృగాననుగతశ్శ్రాన్తః క్షుధితస్తృషితో భృశమ్॥ ౨౪ ॥ జలాశయమచ

క్షాణః - అనురాగయుక్తాస్సన్తో ధీరాః జితేన్ద్రియాః-సహసా అకస్మాదేవ-దేహో - ఆదిశబ్దాత్తదనుబన్ధ్యాదిషు చోఢం రూఢమూలం-సఙ్గ-వ్యపోహ్య-తత్పారమహంస్యమన్త్యం తురీయం-పరమహంసాశ్రమం-వ్రజన్తి- యస్మిన్పారమహంస్యాశ్రమే-అహింసా-ఉపశమశ్చ-స్వానురూపో ధర్మః శమాదిరస్తి ॥ ౨౨ ॥ ఏవంవిధానన్తమాహాత్మ్యశాలినో భగవతో మాహాత్మ్యం వర్ణయితుమహం నప్రభురథాపి-యథామతి వర్ణయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అహమితి ॥ అర్యమణః హే జ్ఞానాధికాః-బుధగతౌ-గత్యర్థా బుధ్యర్థాః - అత్రభగవన్మాహాత్మ్యే - భవద్భిః పృష్టోఽహం-యద్వా-హే అర్యమణః సూర్యాః త్రయీమూర్తయ ఇతివా- యావాన్-ఆత్మనో బుద్ధేరవగమః ప్రసరః-యావాన్మహిమా మద్బుద్ధివిషయో భవతి తావన్తం - మహిమానం-మాచక్షే వర్ణయామి,, తథాహి,, యథా పతత్రిణః పక్షిణో-బాణా వా - ఆత్మసమం స్వబలానురూపమేవ-నభః ప్రతిపతన్తి ఉద్గచ్ఛన్తి-తథా విపశ్చితోఽపి-సమం స్వబుద్ధిబలానురూపం-విష్ణుగతిం భగవన్మహిమానం- పతన్తి విషయీకుర్వన్తి-న హి పతత్రిణో నభస్యుద్గచ్ఛన్తో నభసోఽభావాన్నివర్తన్తే-కింతు స్వబలక్షయాన్నివర్తన్తే -ఏవం విపశ్చితో మతిక్షయాదేవ నివర్తన్తే - నతు భగవన్మహిమ్నః క్షయాదిత్యర్థః ॥ తథా చోక్తమన్యత్రాపి ॥ శ్లో॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తేనాన్తరిక్షక్షితిక్షయాత్। మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిన్దగుణక్షయాదితి ॥ ౨౩ ॥ అథ తత్ప్రష్టం భాగవతాఖ్యం పురాణం పరీక్షిచ్ఛుకసంవాదరూపం శుశ్రూషమాణేషు - స్వేషు తత్సంవాదప్రవృత్తిం తదుపోద్ఘాతరూపం పరీక్షిచ్ఛుకయోస్సఙ్గమం పరీక్షితః ప్రాయోపవేశం తన్మూలం విప్రశాపం తన్నిమిత్తం చాహ ॥ ఏకదేత్యాదినా యావత్స్కన్ధసమాప్తి-తావచ్ఛాపనిమిత్తమాహ షడ్భిః॥ ఏకదేతి॥ కదాచిత్పరీక్షిద్ధనురుద్యమ్యోద్ధృత్య - వనే మృగయాం చరన్-మృగాననుసృత్య గతః శ్రాన్తః-నితరాం తృషితః-క్షుధితః-తృషా సంజాతా-క్షుదస్య సంజాతేతి తథా-తారకాదిత్వాదితచ్ ॥ ౨౪ ॥ క్వచిదపి-జలాకర-మపశ్యమానస్త మాశ్రమం ప్రవివేశ-ఆఙ్గిరసస్యాశ్రమం ప్రవిష్టవానిత్యర్థః-తత్ర మునిమాఙ్గిరసం దదర్శ కథంభూతం- ఆసీనముపవిష్టం-

శాన్తం ప్రసన్నం-మీలితే లోచనే యేన ॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధాని నిర్వ్యాపారితాని ఇన్ద్రియాదీని యేన తం-అత ఏవోపారతం బాహ్యవ్యాపారాదుపరతం-స్థానత్రయాజ్జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిరూపావస్థాత్రయాత్-పరం స్వాత్మానం-ప్రాప్తమనుసన్దధతం -బ్రహ్మభూతం బ్రహ్మవిషయకభావనయాన్వితం-అవిక్రియం ద్వన్ద్వప్రయుక్తవికారరహితమ్॥ ౨౬ ॥ విప్రకీర్ణాభిర్వికీర్ణాభిర్జటాభి-శ్ఛన్నమావృతం-రౌరవేణ రురుగోర్మృగస్య సంబన్ధినా చర్మణా-ఛన్నం -ఏవంభూతం మునిం-విశుష్యన్తౌ తాలునీ వదనం చ యస్య-తథాభూతో-రాజా-జలమయాచత ॥౨౭॥ నలబ్ధం తృణం-భూమి-రాదిశబ్దాదన్యచ్చోపవేశార్థం యేన అసంప్రాప్తమర్ఘ్యం సూనృతం చ మధురవాక్చ యేన తథాభూతో ఽతఏవావజ్ఞాతమవహేళితమివాత్మానం మన్యమానో రాజా చుకోప ॥౨౮॥ క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితః పీడిత ఆత్మా శరీరం యస్య-తస్య రాజ్ఞోఽతఏవ-అభూతపూర్వః పూర్వం భూతో భూతపూర్వః నభూతపూర్వోఽభూతపూర్వః-కదాచిదపి పూర్వం న జాత ఇత్యర్థః-మత్సరో మన్యుశ్చ-హే బ్రహ్మన్-బ్రాహ్మణం మునిం ప్రతి - అభూత్ బభూవ-మన్యుః క్రోధః అనర్హ ఇతి యావత్-మత్సరో ద్రోహోఽపచికీర్షేతి యావత్ ॥౨౯॥ తతస్స తు రాజా నిర్గచ్ఛన్ నిర్గన్తుముద్యుక్తో- రుషా బ్రహ్మర్షే రంసే ధనుష్కోట్యా ధనుషోఽగ్రభాగేన-గతప్రాణం సర్పం-నిధాయ పురం యయౌ ॥౩౦॥ కిమర్థం నిహితవానిత్యత్ర రాజ్ఞస్తాత్పర్యమావిష్కరోతి॥ ఏష ఇతి॥ కిమేష మునిః-నిభృతాని నియమితాన్యశేషాణి కరణాని ఇన్ద్రియాణి యేన-మీలితే ఈక్షణే లోచనే యేన-తథాభూతః యథార్థసమాధినిష్ఠః-ఆహోస్విత్క్ష

క్షీణః ప్రవివేశ తమాశ్రమమ్। దదర్శ మునిమాసీనం శాన్తం మీలితలోచనమ్॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధేన్ద్రియప్రాణమనోబుద్ధిముపారతమ్। స్థానత్రయాత్పరం ప్రాప్తం బ్రహ్మభూతమవిక్రియమ్ ॥౨౬॥ విప్రకీర్ణజటాచ్ఛన్నం రౌరవేణాజినేన చ। విశుష్యత్తాలురుదకం తథాభూతమయాచత ॥౨౭॥ అలబ్ధతృణభూమ్యాదిరసంప్రాప్తార్ఘ్యసూనృతః। అవజ్ఞాతమివాత్మానం మన్యమానశ్చుకోప హ ॥ ౨౮ ॥ అభూతపూర్వస్సహసా క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాత్మనః। బ్రాహ్మణం ప్రత్యభూద్బ్రహ్మన్మత్సరో మన్యురేవ చ॥౨౯॥ స తు బ్రహ్మఋషేరంసే గతాసుమురగం రుషా। వినిర్గచ్ఛన్ధనుష్కోట్యా నిధాయ పురమాగమత్॥౩౦॥ ఏష కిం నిభృతాశేషకరణో మీలితేక్షణః। మృషాసమాధిరాహోస్విత్కిన్ను స్యాత్క్షత్రబన్ధుభిః ॥౩౧॥ తస్య పుత్రోఽతితేజస్వీ విహరన్ బాలకోఽర్భకైః। రాజ్ఞాఽఘం ప్రాపితం తాతం శ్రుత్వా తత్రేదమబ్రవీత్॥౩౨॥ అహో అధర్మః పాలానాం పీవ్నాం బలిభుజామివ। స్వామిన్యఘం యద్దాసానాం ద్వారపానాం శునామివ ॥౩౩॥ బ్రాహ్మణైః క్షత్రబన్ధుర్హి ద్వారపాలో నిరూపితః। స కథం తద్గృహే ద్వాస్స్థస్సభాణ్డం భోక్తుమర్హతి॥౩౪॥ కృష్ణే గతే భగవతి శాస్తర్యుత్పథగామినామ్। తాన్భిన్నసేతూనద్యాహం శాస్మి పశ్యత మే బలమ్॥౩౫॥ ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షో వయస్యానృషిబాలకాన్। కౌశిక్యప ఉపస్పృశ్య వాగ్వజ్రం విససర్జ హ ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యుల్లఙ్ఘితమర్యాదం తక్షకస్సప్తమేఽహని। ధక్ష్యతి స్మ కులాఙ్గారం చోదితో మే తతద్రుహమ్॥౩౭॥ తతోఽభ్యేత్యాశ్రమం బాలో గళే సర్పకళేబరమ్। పితరం వీక్ష్య దుఃఖార్తో

త్రబన్ధుభిరస్మాకం కిం ప్రయోజనం విద్యత ఇతి బుద్ధ్యా మిథ్యాభిమాతః సమాధిర్యస్య తథాభూత ఏవాస్త-ఇత్యభిప్రాయేణ నిధాయ గత ఇత్యర్థః ॥౩౧॥ తతస్తస్య మునేః పుత్రః-అతితేజస్వీ బ్రాహ్మతేజస్సంపన్నో బాలకోఽర్భకైస్సహ క్రీడన్-తాతం పితరం-రాజ్ఞా అఘం ప్రాపితం అపరాధవిషయీకృతం శ్రుత్వా-తత్రైవేదం వక్ష్యమాణమబ్రవీత్ ॥౩౨॥ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి పఞ్చభిః ॥ బలిభుజాం శునాం వాయసానామివ వా-పీవ్నాం మేదితానాం-పాలానాం రాజ్ఞా-మహో-అధర్మః పశ్యత-కోసావధర్మః-ద్వారపానాం శునామివ-దాసభూతానాం రాజ్ఞాం-స్వామిని బ్రాహ్మణే-అఘమపరాధ ఇతి యదేష ఏవాధర్మః ॥౩౩॥ తదేవోపపాదయతి॥ క్షత్రబన్ధుర్హి బ్రాహ్మణైః - ద్వారపాలత్వేన- శ్వేవ-నియోజితః-స ద్వాస్స్థః క్షత్రబన్ధుః-తద్గృహే బ్రాహ్మణగృహే- శ్వేవ-కథం సభాణ్డం ఏకపాత్రం యథా తథా భోక్తుమర్హతి యోగ్యో భవేత్ ॥౩౪॥ ఉత్పథం ప్రతిపన్నానాం-శాస్తరి దణ్డయితరి-కృష్ణే భగవతి-స్వలోకం ప్రతి గతే సతి-తాన్-భిన్నమర్యాదాన్- అహమద్య, శాస్మి శిక్షయే - మమ బలం పశ్యత ॥ ౩౫ ॥ వయస్యాన్ బాలాన్ ప్రతి, ఇత్థముక్త్వా - రోషేణ, తామ్రే రక్తే అక్షిణీ యస్య స-ఋషిబాలకః - కౌశిక్యా నద్యా-అప - ఉపస్పృశ్యాచమ్య - వాగ్వజ్రం శాపాత్మకవాగ్రూపం వజ్రం విససర్జ ప్రాయుఙ్క్త ॥౩౬॥ వాగ్వజ్రమేవ దర్శయతి ఇతి ఇత్థం - ఉల్లఙ్ఘితా మర్యాదా యేన తం, మే-తతద్రుహం, తతస్తాతః, పితా-తస్యాపకారిణం, కులనాశకం-రాజానం, ఇతః సప్తమేఽహని, మయా చోదితః తక్షకస్సర్పో ధక్ష్యతీతి ॥ ౩౭ ॥ పితురాశ్రమమాగత్య, గళే కణ్ఠే సర్పో యస్య, తత్కళేబరం యస్య, తం, పితరం, మాలోక్య, దుఃఖపీడితో, ముక్తః కణ్ఠో యేన సః, ఉ

చ్చైస్స్వరయుక్త ఇత్యర్థః, రురోద * ॥౩౮॥ * తతో, హే బ్రహ్మన్, స వై ఆఙ్గిరసః - సుతస్య విలాపనం శ్రుత్వా - శనైః నేత్రే - ఉన్మీల్య, అంసే మృతమురగం దృష్ట్వా * ॥౩౯॥ * తం పరిహృత్య పుత్రం పప్రచ్ఛ ॥ ప్రశ్నమేవాహ ॥ వత్స - కస్మాద్ధి రోదిషి, కేన వా పకృతమితి - హే వత్స, కస్మాద్ధేతోః త్వం రోదిషి, కేన వాఽపకృతం, భావే క్తః - ఇతీత్థముక్తో, బాలకః - సర్వం వృత్తం న్యవేదయత్ కథయామాస * ॥౪౦॥ * తతోఽతదర్హం శాపానర్హం, రాజానం శప్తమాకర్ణ్య, బ్రాహ్మణ ఆఙ్గిరసః పుత్రం నాభ్యనన్దత్ - తదేవ దర్శయతి ॥ అహో ఇతి సార్ధైస్సప్తభిః ॥ హే అజ్ఞ, తే త్వయా, మహ - దంహః పాప - మహో కృతం - బత కిం తత్, అల్పీయసి ద్రోహే అల్పాపరాధనిమిత్తే, ఉరుః - దమో దణ్డో ధృతః కృత ఇత్యేతత్ * ॥౪౧॥ * అపకృతే నాపి రాజా నాపకార్య ఇత్యాహ ॥ న వై - ఇతి ॥ హే అవిపక్వబుద్ధే - నృభిరపకృతైరపి నరైః - నరదేవో నాపకార్యః - అత స్త్వం - నరదేవం పరాఖ్యం నరదేవాఖ్యం పరం పురుషమితి సామర్థ్యలబ్ధోఽర్థః, నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణావితి వక్ష్యమాణానుగుణ్యాత్ ॥ నరదేవ ఇత్యాఖ్యామాత్రమేవ - స తు సాక్షాదీశ్వర ఏవేతి భావః - తం సమ్మాతుమేవార్హసి - సత్వపకర్తుం, తత్ర హేతుమాహ ॥ యద్యస్మాత్, యద్విషయానపకారాత్, తస్య, దుర్విషహేణ శత్రుభిరసోఢవ్యేన - తేజసా - గుప్తాః ప్రజాః - కుతశ్చిదపి భయరహితాః, భద్రాణి మఙ్గలాని - సుఖానీతి యావత్ - విన్దన్తి లభన్తే, తస్మాల్లోకసుఖావహో నరదేవో నహన్తవ్య ఇతి భావః * ॥౪౨॥ * విపర్యయేఽనర్థమాహ ॥ అలక్ష్యమాణ ఇతి త్రిభిః ॥ నరదేవాఖ్యే చక్రపాణౌ విష్ణౌ, అలక్ష్యమాణే అవిద్యమానే సతి, అఙ్గ, హే పుత్ర, తదా హ్యయం లోకః - అరక్ష్యమాణః - అత ఏవ, చోరభూయిష్ఠస్సన్, వృకప్రచురావిసంఘ ఇ

ముక్తకణ్ఠో రురోద హ ॥౩౮॥ స వా ఆఙ్గిరసో బ్రహ్మన్ శ్రుత్వా సుతవిలాపనమ్ । ఉన్మీల్య శనకైర్నేత్రే దృష్ట్వా చాంసే మృతోరగమ్ ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య పుత్రం పప్రచ్ఛ వత్స కస్మాద్ధి రోదిషి । కేన వా తే ప్రతికృతమిత్యుక్తస్స న్యవేదయత్ ॥౪౦॥ నిశమ్య శప్తమతదర్హం నరేన్ద్రం స బ్రాహ్మణో నాత్మజమభ్యనన్దత్ । అహో బతాంహో మహదద్య తే కృతమల్పీయసి ద్రోహ ఉరుర్దమో ధృతః ॥ ౪౧ ॥ న వై నృభిర్నరదేవం పరాఖ్యం సమ్మాతుమర్హస్యవిపక్వబుద్ధే । యత్తేజసా దుర్విషహేణ గుప్తా విన్దన్తి భద్రాణ్యకుతోభయాః ప్రజాః ॥౪౨॥ అలక్ష్యమాణే నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణావయమఙ్గ లోకః । తదా హి చోరప్రచురో వినఙ్క్ష్యత్యరక్ష్యమాణోఽవివరూథవత్ క్షణాత్ ॥ ౪౩ ॥ తదద్య నః పాపముపైత్యనన్వయం యన్నష్టనాథస్య వసోర్విలుమ్పకాత్ । పరస్పరం ఘ్నన్తి శపన్తి వృఞ్జతే పశూన్ స్త్రియోఽర్థాన్ పురుదస్యవో జనాః ॥౪౪॥ తదార్యధర్మశ్చ విలీయతే నృణాం వర్ణాశ్రమాచారయుతస్త్రయీమయః । తతోఽర్థకామాభినివేశితాత్మనాం శునాం కపీనామివ వర్ణసఙ్కరః ॥ ధర్మపాలో నరపతిస్స తు సమ్రాడ్బృహచ్ఛ్రవాః । సాక్షాన్మహాభాగవతో రాజర్షిర్హయమేధయాట్ ॥౪౬॥ క్షుత్తృట్ఛ్రమయుతో దీనో నైవాస్మచ్ఛాపమర్హతి । అపాపేషు స్వభృత్యేషు బాలేనాపక్వబుద్ధినా । పా

వ, క్షణాత్, నఙ్క్ష్యతి నష్టో భవిష్యతి * ॥౪౩॥ * నఙ్క్ష్యతు కా నో హానిరిత్యత ఆహ ॥ తదితి ॥ తత్పాపమనన్వయం, తత్సన్తాననాశకం, మద్యాధునా, నోఽస్మానుపైతి, కిం, తత్పాపం - యత్, విలుమ్పకాన్నరదేవవిచ్ఛేదకాత్ త్వత్తో హేతోః వసోర్ధనస్య - నష్టనాథస్య రక్షకరహితస్య సతః, పురవో బహవో దస్యవో యేషాం తే, జనాః - పరస్పరం ఘ్నన్తి శపన్తి వాక్పారుష్యం కుర్వన్తి వృఞ్జతే ఛిన్దన్తి అర్థాన్ వృఞ్జతే హరన్తీత్యేతత్ * ॥౪౪॥ * కిఞ్చ, తదా, నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణౌ అలక్ష్యమాణే సతి - వర్ణాశ్రమాచారయుతః, త్రయ్యా ఆగతః త్రయీమయః - తత ఆగత ఇత్యధికారే మయట్ చేతి మయట్, వైదిక ఇత్యర్థః - నృణాం, ఆర్యధర్మః సతాం ధర్మశ్చ - విలీయతే నఙ్క్ష్యతి, తతో ధర్మలయాత్ - అర్థకామయోర్నివేశితః - అభినివిష్ట ఆత్మా మనో యేషాం తేషాం నృణాం, శునామివ కపీనామివ వర్ణసఙ్కరో భవిష్యతి * ॥౪౫॥ * ఏవం సామాన్యేన నరదేవస్యానిగ్రాహ్యత్వముక్త్వా, ఉద్రప్రకృతం పరీక్షితం నిర్దిశ్యాహ ॥ ధర్మపాల ఇతి ॥ స తు నరపతిః పరీక్షిత్ - ధర్మపాలః వర్ణాశ్రమధర్మస్య పాలకః - తథా త్వేన విశ్రుతః - విపులకీర్తిః, సార్వభౌమశ్చ, తత్రాపి - మహాభాగవతః అనేన బ్రహ్మవిదపకర్తౄణాం నోగతిరేవ నాస్తీతి భావః - రాజర్షిః కేవలం రాజవ్యాజ ఋషిరేవ - హయమేధేన యాట్ ఇష్టవాన్ * ॥౪౬॥ * క్షుత్తృడ్భ్యాం యశ్శ్రమస్తేన యుతః - అత ఏవ - దీనశ్చ, తథా భూతః - స్సర్వథా అస్మచ్ఛాపం నార్హతి ॥ ఏవమాత్మజమనభినన్ద్య, తత్కృతాదఘాదాత్మనోఽనర్థమాశఙ్క్య భగవన్తం క్షమాపయతి ॥ అపాపేష్వితి ॥ సర్వాత్మా సర్వాన్తరాత్మా శప్తశప్త్రోరుభయోశ్చాన్తరాత్మతయాఽవస్థిత ఇతి భావః భగవాన్ - అపాపేషు నిరపరాధేషు - స్వభృత్యేషు, నేనాపక్వబుద్ధినాపి వెక

ంహతేన బాలేన-కృతం పాపమిదం క్షన్తుమర్హతి ॥ ౪౭ ॥ సాక్షాన్మద్విషయాపరాధః కథంచిన్మచ్చరణావరణాదినాస హ్యస్స్యాత్, మద్భక్తవిషయాపరాధస్తు, న కథంచిదపి - కింతు-త్వ్యైవ సహ్య ఇత్యేవంవిధం-భగవదభిప్రాయమాలోచ్య, తానేవ క్షమాపయతి॥ తిరస్కృతా ఇతి॥ తిరస్కృతాః పరిభూతా అపి-విప్రలబ్ధాః ప్రతారితా అపి-శప్తా అపి, క్షిప్తా నిన్దితా అపి, హతాస్తాడితా - అపి, తద్భక్తాః భగవద్భక్తాః - ప్రభవోపి ప్రత్యపకర్తుం సమర్థా అపి- అస్య తిరస్కారకర్తుః, తత్, తత్తిరస్కృత తిరస్కారాదికం ప్రతి-న ప్రతికుర్వన్తి కంతు కేవలం క్షామ్యన్తి ॥ ౪౮॥ ఇతీత్థం, స - మహాముని, పుత్రకృతేనా ఘేనా - అనుతప్తః పశ్చాత్తప్తః-రాజ్ఞా - స్వయమపి ప్రకృతోఽపకృతోఽపి-త - ద్రాజకృత- మఘమపరాధం- నైవ చిన్తిత వాన్ ॥౪౯॥ కుతో నాచిన్తయదిత్యత్రాహ॥ ప్రాయశ ఇతి॥ లోకే-పరైః రన్యైః-ద్వంద్వేషు శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాదిషు-యోజితాః సంయోజితా అపి - సాధవః, ప్రాయేణ న వ్యథన్తి- న హృష్యన్తి-యథా సుఖే యోజితా న హృష్యన్తి తథా దుఃఖ యోజితా అపి న వ్యథన్తీత్యర్థః, కుతః, యతః - ఆత్మా తేషాం మనః, గుణాశ్రయః శీలాశ్రయః-యద్వా, అగుణాశ్రయ ఇతిచ్ఛేదః గుణకార్యరాగద్వేషాద్యనాశ్రయః ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః.

మహీపతిస్త్వితి॥ అథ స్వపుర ప్రవేశానన్తరం, మహీపతిః పరీక్షిత్-ఆత్మకృతం స్వకృతం-తత్-ఉరగనిధానరూపం గర్హ్యం కర్మ చిన్తయన్, సుదుర్మనాః ఆత్మనిన్దాపరో, బభూవేత్యర్థః। తదేవ దర్శయతి అహో ఇతి సార్ధద్వయేన॥ అహో,

---

పం కృతం తద్భగవాన్ సర్వాత్మా క్షన్తుమర్హతి॥౪౭॥ తిరస్కృతా విప్రలబ్ధాశ్శప్తాః క్షిప్తా హతా అపి। నాస్య తత్ప్రతికుర్వన్తి తద్భక్తాః ప్రభవోఽపి హి ॥౪౮॥ ఇతి పుత్రకృతాఘేన సోఽనుతప్తో మహామునిః। స్వయం విప్రకృతో రాజ్ఞా నైవాఘం తదచిన్తయత్॥౪౯॥ ప్రాయశస్సాధవో లోకే పరైర్ద్వంద్వేషు యోజితాః। న వ్యథన్తి న హృష్యన్తి యత ఆత్మాగుణాశ్రయః॥ ౫౦॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ మహీపతిస్త్వథ తత్కర్మ గర్హ్యం విచిన్తయన్నాత్మకృతం సుదుర్మనాః। అహో మయా నీచమనార్యవత్కృతం నిరాగసి బ్రహ్మణి గూఢతేజసి॥౧॥ ధ్రువం తతో మే కృతదేవహేళనాద్దురత్యయం వ్యసనం నాతిదీర్ఘాత్। తదస్తు కామం హ్యఘనిష్కృతాయ మే యథా న కుర్యాం పునరేవమద్ధా ॥౨॥ అద్యైవ రాజ్యం బలమృద్ధకోశం ప్రకోపితబ్రహ్మకులానలో మే। దహత్వభద్రస్య పునర్న మేఽభూత్పాపీయసీ ధీర్ద్విజదేవగోభ్యః॥ ౩ ॥ స చిన్తయన్నిత్థమథాశృణోద్యథా మునేస్సుతోక్తో నిరృతిస్తక్షకాఖ్యః। స సాధు మేనే న చిరేణ తక్షకానలం ప్రసక్తస్య విరక్తికారణమ్॥౪॥ అథో విహాయేమమముం చ లోకం విమర్శితౌ హేయతయా పుర

మయా-అనార్యవత్-నిరాగసి నిరపరాధే- గూఢమనభివ్యక్తం తేజస్సామర్థ్యం యస్మిన్, బ్రహ్మణి బ్రాహ్మణే విషయే-నీచం నికృష్టం కర్మ, కృతం, నీచం పాపం ॥౧॥ తతో నీచాత్ కృతాత్, దేవహేళనరూపాత్కర్మణో నిమిత్తాత్, న కేవలం మయా-బ్రాహ్మణోఽవహేళితః - కింతు సాక్షాద్దేవో భగవానేవేత్యభిప్రాయేణ దేవహేళనాదిత్యుక్తం, మే మమ-నాతిదీర్ఘాత్, స్వల్ప కాలమేవ-దురత్యయమతివర్తితుమశక్యం- వ్యసనం దుఃఖం-ధ్రువం నూనం-భవిష్యతి తత్ స్వస్య హితమేవ మన్యతే॥ తదితి॥ తద్వ్యసనం-మమ, అఘనిష్కృతాయ పాపవిశుద్ధయే, కామం ప్రకామమస్తు, కిమనిష్టం ప్రార్థయస ఇత్యత్రాహ। యథా, పునః-ఏవంవిధమఘం న కుర్యాం, అద్ధా, న కుర్యామేవ, అద్ధేతి స్ఫుటావధారణయోర్ద్యోతకమవ్యయం ప్రార్థ్యమస్త్వితి భావః-అస్త్వద్ధా అస్త్వేవేత్యన్వయః ॥ ౨ ॥ అద్యైవేతి॥ ప్రకోపితం కోపం ప్రాపితం, యద్బ్రహ్మకులం బ్రాహ్మణకులం-తత్కర్తృక నిగ్రహాత్మకో, అనలోఽగ్నిః - రద్యైవ - మమ రాజ్యం-బలం సైన్యం-ప్రభూతధనకోశంచ, దహతు - యథా పునః అభద్రస్య మమ - ద్విజేభ్యో - దేవేభ్యో, గోభ్యశ్చ, అపచికీర్షయుక్తా చైవంవిధా పాపీయసీ బుద్ధిర్నాభూత్, తథా శీఘ్రం దహత్వితి భావః ॥ ౩॥ ఇత్థం స చిన్తయన్, రాజా - యథా యేన ప్రకారేణ తక్షకాఖ్యో, నిఋతిర్మృత్యుః మునేస్సుతేనోక్తః-శాపాత్మకోక్త్యా ప్రచోదితః, స్తథైవ శుశ్రావ-తతస్స రాజా, ప్రసక్తస్య, విషయేష్వితి శేషః విషయాసక్తస్య స్వస్య, విరక్తికారణం- హేతుగర్భమిదం-విరక్తికారణత్వాత్, మచిరేణ తక్షకరూపమనలం సాధు యథాతథా మేనే ॥౪॥ అథో తతః, ఇమమముంచ లోకం-విహాయ, లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం సుఖమితి యావత్-ఐహికాముష్మికసు

ఋష్యా సహాంవిహాయేత్యర్థః, ఇమమముంచలోకంవిశినష్టి॥ స్వేన-పురస్తాత్పూర్వమేవ, హేయతయావిమర్శితౌవిచారపూర్వకంహేయత్వేననిశ్చితౌ, ఇమమముంచలోకం-విహాయేత్యన్వయః - తతః కృష్ణస్యభగవతోఙ్ఘ్రిసేవాం, మదిమన్యమానఃనిరవధికపురుషార్థసాధనతయామన్యమానః, అమర్త్యనద్యాందేవనద్యాంగఙ్గాయాం-ప్రాయమనశనవ్రత, ముపావిశత్, అనశనవ్రతేనదీక్షితోబభూవేత్యర్థః ॥ ౫ ॥ స్వగృహేఅన్యత్రవాప్రాయముపవిశ్యకింవిశేషేణామర్త్యనద్యామేవతముపావిశదిత్యత్రతాంవిశింషన్నాహ॥ యావా ఇతి॥ లసన్త్యాశ్రీతులస్యావిమిశ్రోయఃకృష్ణస్యాఙ్ఘ్రిరేణుస్తతోఽభ్యధికస్యప్రశస్తస్యామ్బునోఽమ్బసోనేత్రీప్రవహన్తీ, యాఅమర్త్యనదీ - ఉభయత్రఇహాముత్రచసేశాన్ లోకపాలైః సహతాన్-లోకాన్జనాన్-పునాతితాంనదీం-మరిష్యమాణఃకోవాపుమాన్నసేవేత - సర్వోపిసేవేతేత్యభిప్రాయేణతస్యామేవ ప్రాయముపావిశదిత్యర్థః - లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణునా హేతునా- అభ్యధికంస్వాధికరహితం, అమ్బు తస్యనేత్రీతివార్థః ॥ ౬ ॥ సపాణ్డవేయః పరీక్షిత్ ఇత్థం విష్ణుపద్యాంగఙ్గాయాం - ప్రాయోపవేశంప్రతి-వ్యవచ్ఛిద్యవినిశ్చిత్య, సంకల్ప్య, ముక్తఃసమస్తేషుదేహతదనుబన్ధ్యాదిషుసఙ్గోయేన - మునీనాంవ్రతంయస్య, నవిద్యతేఽన్యోభావోభావనాచిన్తాయస్యసః-ముకున్దాఙ్ఘ్రిందధ్యౌధ్యాతవాన్ ॥ ౭ ॥ తదాతత్రరాజ్ఞస్సంనిధౌమహానుభావాః-సశిష్యామునయో - లోకం, పునానాః పవిత్రీకుర్వన్త-ఆజగ్ముః - భువనంపునానా ఇత్యేతదేవోపపాదయతి-ప్రాయేణసన్తస్సాధవస్తీర్థయాత్రావ్యాజైః-స్వయమేవతీర్థాని-పునన్తిహి - యథాచపునన్తి-తథోపపాదితంపురస్తాత్, తీర్థీకుర్వన్తితీర్థానీత్య

స్తాత్ । కృష్ణాఙ్ఘ్రిసేవామధిమన్యమానఉపావిశత్ప్రాయమమర్త్యనద్యామ్॥ ౫ ॥ యావై లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణ్వభ్యధికామ్బునేత్రీ। పునాతిలోకానుభయత్రసేశాన్కస్తాంనసేవేతమరిష్యమాణః॥ ౬ ॥ ఇతివ్యవచ్ఛిద్యసపాణ్డవేయఃప్రాయోపవేశంప్రతివిష్ణుపద్యామ్। దధ్యౌముకున్దాఙ్ఘ్రిమనన్యభావోమునివ్రతోముక్తసమస్తసఙ్గః॥ ౭ ॥ తత్రోపజగ్ముర్భువనంపునానామహానుభావామునయస్సశిష్యాః। ప్రాయేణతీర్థాభిగమాపదేశైస్స్వయంహితీర్థానిపునన్తిసన్తః॥ ౮ ॥ అత్రిర్వసిష్ఠశ్చ్యవనశ్శరద్వానరిష్టనేమిర్భృగురఙ్గిరాశ్చ। పరాశరోగాధిసుతోఽథరామఉతథ్యఇన్ద్రప్రమదేధ్మవాహౌ॥ ౯ ॥ మేధాతిథిర్దేవలఆర్ష్టిషేణోభారద్వాజోగౌతమఃపిప్పలాదః। మైత్రేయఔర్వఃకవషఃకుమ్భయోనిర్ద్వైపాయనోభగవాన్నారదశ్చ॥ ౧౦ ॥ అన్యేచదేవర్షిబ్రహ్మర్షివర్యారాజర్షివర్యాఅరుణాదయశ్చ। నానార్షేయప్రవరాన్సమేతానభ్యర్చ్యరాజాశిరసావవన్దే॥ ౧౧ ॥ సుఖోపవిష్టేష్వథతేషుభూయఃకృతప్రణామస్స్వచికీర్షితంయత్। విజ్ఞాపయామాసవివిక్తచేతాఉపస్థితోఽగ్రేఽభిగృహీతపాణిః॥ ౧౨ ॥ పరీక్షిదువాచ॥ అహోవయంధన్యతమానృపాణాంమహత్తమానుగ్రహణీయశీలాః। రాజ్ఞాంకులంబ్రాహ్మణపాదశౌచాద్దూరాద్విసృష్టంబతగర్హ్యకర్మ॥ ౧౩ ॥ త

ర్థః ॥ ౮ ॥ కేచతేమునయ ఇత్యత్రతాన్పఠయతి॥ అత్రిరితిసార్ధద్వయేన॥ గాధిసుతోవిశ్వామిత్రః రామోభార్గవః కుమ్భయోనిరగస్త్యః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ అన్యేచదేవర్షిశ్రేష్ఠా-బ్రహ్మర్షిశ్రేష్ఠా-రాజర్షివర్యా-అరుణాదయశ్చ-ఋషయ-స్తానాగతాన్-నానావిధార్షేయప్రవరాన్-సమేతాన్సఙ్ఘీభూతాన్-అభ్యర్చ్య-రాజాశిరసావవన్దే ॥ ౧౧ ॥ అథతేషుసుఖంయథాతథోపవిష్టేషుసత్సు - పునరపికృతః ప్రణామోయేన, సరాజా - ఉపస్థితస్తేషాంసమీపేతిష్ఠన్ - అభిగృహీతపాణిః బద్ధాఞ్జలిః, వివేకయుక్తంచేతోయస్యతథాభూతః, స్వచికీర్షితంయత్-తద్విజ్ఞాపయామాస ॥ ౧౨ ॥ తదేవాహ ॥ అహో ఇతిచతుర్భిః, నృణాంమధ్యే, వయం - మహో ధన్యతమాః - ఖలు - ధన్యతమత్వేహేతుంవదన్నాత్మానంవిశినష్టి॥ మహత్తమైర్భవద్భిః - అనుగ్రహణీయంఅనుగ్రహీతుంయోగ్యంశీలంయేషాం - యద్వా, మహత్తమానుగ్రహణీయంమహత్తమానుగ్రహలభ్యంశీలంయేషాంతథాభూతాః - అనేవంభూతంరాజకులంనిన్దతి ॥ రాజ్ఞామితి॥ బ్రాహ్మణానాంభవతాంపాదశౌచాత్పాదసేవామూలకవిశుద్ధేః, దూరాద్విసృష్టందూరాత్త్యక్తం, యద్రాజ్ఞాంకులం- తత్ - గర్హ్యంనిన్ద్యంకర్మయస్యతథాభూతం - భవతి - బతేతిఖేదే ॥ ౧౩ ॥ ననుమహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్యతవ - కథమధునాతన్నిగ్రహప్రవృత్తిరిత్యత్ర - తన్నిగ్రహమప్యనుగ్రహరూపమేవేత్యాహ ॥ తస్యేతి ॥ తస్యైవమహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్యైవఅభీక్ష్ణంపునఃపునః-గృహేషువ్యాసక్తంచిత్తంయస్యతస్య - మహాఘస్యప్రకృతబ్రహ్మవిదపచారరూపస్య- పరిహారః [illegible] నిర్వేదమూలః దేహతదనుబన్ధ్యాదిషువైరాగ్యచమూలో

హేతు-ర్ద్విజశాపరూపః-పరావరేశో భగవానేవ-ప్రసక్తః ప్రవృత్తః మామనుగృహీతుం భగవత్సంకల్ప ఏవ ద్విజశాప వ్యాజేన ప్రవృత్త ఇత్యర్థః-కథం తస్యానుగ్రహరూపత్వమిత్యత ఆహ॥ యత్ర యస్మిన్ప్రసక్తో-ద్విజశాపరూపః పరావరేశః ఆశు-అభయం, ధత్తే ఆదధాతి- బ్రహ్మవిదపచారపరిహారహేతుత్వాన్నిర్వేదమూలత్వాత్ తత్సఙ్గద్వారా ముక్త్యాధాయకత్వాచ్చానుగ్రహరూప ఏవేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ అత స్త్వేవం ప్రపన్నతే కిమిత్యత్రాహ॥ తమితి ॥ హే విప్రాః-భవన్తః ఇయం దేవీ గఙ్గా చ ఈశే భగవతి-ధృతం చిత్తం యేన తథా భూతం - తముక్తవిధం మామనుపయాన్తం అనువర్తినం-ప్రతియన్తు హేయోపాదేయ శుశ్రూషుం జానన్త్విత్యర్థః-ద్విజేనోపసృష్టః ప్రచోదితః- తక్షకః-కుహకః - మాం వఞ్చయన్-అలంనితరాం-దశతు-నాహం బిభేమీతి భావః - కింతు - యూయం॥ విష్ణోర్గాథాః కథాః - గాయత కథయత - అలం గాయతేతి వాన్వయం ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ పునశ్చ కించ - మమ భగవత్యనన్తే- రతిర్భక్తి- స్తదాశ్రయేషు భగవద్భక్తేషు-సఙ్గశ్చ స్యాత్ - ఏవమనుగృహ్ణాతేతి భావః-కిం చ- యాం యాం సృష్టిం యద్యజ్జన్మ ప్రాప్నోమి-తత్ర సర్వత్ర జన్మని- మహత్సు భవాదృశేషు-మైత్రీ ఆనుకూల్యం-నమస్తు ద్విజేభ్యో-వో-నమః ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ ఇతిత్థం, నిశ్చయయుక్తో-రాజా, ధీరః, స్వసుతే జనమేజయే, న్యస్తో నిహితో రాజ్యభారో యేన తథాభూతః-సముద్రపత్న్యాః గఙ్గాయాః - దక్షిణకూలే దక్షిణతీరే - ప్రాచీనమూలేషు ప్రాచీనాగ్రేషు-కుశేషు, ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టవాన్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ ఇత్థం తస్మిన్నరదేవానాం దేవే తస్మిన్పరీక్షితి - ప్రాయోపవిష్టే సతి-ది

తస్యైవ మేఽఘస్య పరావరేశో వ్యాసక్తచిత్తస్య గృహేష్వభీక్ష్ణమ్। నిర్వేదమూలో ద్విజశాపరూపో యత్ర ప్రసక్తో భయమాశు ధత్తే॥ ౧౪ ॥ తం మోపయాతం ప్రతియన్తు విప్రా గఙ్గా చ దేవీ ధృతచిత్తమీశే। ద్విజోపసృష్టః కుహకస్తక్షకో వా దశత్వలం గాయత విష్ణుగాథాః॥ ౧౫ ॥ పునశ్చ భూయాద్భగవత్యనన్తే రతిః ప్రసఙ్గశ్చ తదాశ్రయేషు। మహత్సు యాం యాముపయామి సృష్టిం మైత్ర్యస్తు సర్వత్ర నమో ద్విజేభ్యః॥ ౧౬ ॥ ఇతి స్మ రాజాఽధ్యవసాయయుక్తః ప్రాచీనమూలేషు కుశేషు ధీరః। ఉదఙ్ముఖో దక్షిణకూల ఆస్తే సముద్రపత్న్యాః స్వసుతన్యస్తభారః॥ ౧౭ ॥ ఏవం చ తస్మిన్నరదేవదేవే ప్రాయోపవిష్టే దివి దేవసఙ్ఘాః। ప్రశస్య భూమౌ వ్యకిరన్ప్రసూనైర్ముదా ముహుర్దున్దుభయశ్చ నేదుః॥ ౧౮ ॥ మహర్షయో వై సముపాగతా యే ప్రశస్య సాధ్విత్యనుమోదమానాః। ఊచుః ప్రజానుగ్రహశీలసారా యదుత్తమశ్లోకగుణాభిరూపమ్ ॥ ౧౯ ॥ న వా ఇదం రాజర్షివర్య చిత్రం భవత్సు కృష్ణం సమనువ్రతేషు। యేఽధ్యాసనం రాజకిరీటజుష్టం సద్యో జహుర్భగవత్పార్శ్వకామాః ॥ ౨౦ ॥ సర్వే వయం తావదిహాస్మహేఽథ కలేవరం యావదసౌ విహాయ। లోకం పరం విరజస్కం విశోకం యాస్యత్యయం భాగవతప్రధానః ॥ ౨౧ ॥ ఆశ్రుత్య తదృషిగణవచః పరీక్షిత్సమం మధుచ్యుద్గురు చావ్యలీకమ్। ఆభాషతైనానభినన్ద్య యుక్తాన్ శుశ్రూషమాణశ్చరితాని విష్ణోః ॥ ౨౨ ॥ సమాగతాః సర్వత ఏవ సర్వే

వి, సర్వదేవసఙ్ఘాః-తం ప్రశస్య ప్రస్తూయ-ముదా ప్రసూనైః కుసుమై-ర్ముహుర్ముహుర్భూమౌ వ్యకిరన్ - దున్దుభయశ్చ నేదుః దధ్వనుః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ యే సమాగతా మహర్షయ స్తే సర్వే - ఉత్తమైః శ్లోక్యాః ప్రశంసనీయాః గుణా స్తైరభిరూపం రాజానం-ప్రశస్య సాధు సాధ్విత్యనుమోదమానాః ఊచుః-కుతః-యద్యత- స్తే-ప్రజాస్వనుగ్రహ ఏవ శీలం స్వభావః స ఏవ సారో యేషాం తే-తథాభూతత్వాత్ - ప్రశస్యానుమోదమానా - ఊచురిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౯ ❁ ఉక్తిమేవాహ॥ న వా ఇతి॥ హే రాజర్షివర్య-నిత్యం శ్రీకృష్ణమనువ్రతేషు అనువర్తితేషు భవత్స్విదం విచిత్రం-నవై న భవతి హి-కిం తత్ - యే భవన్తః- భగవతః-పార్శ్వం కామయమానాస్సన్తో రాజ్ఞాం కిరీటైర్జుష్టం సేవిత-మధ్యాసనం సార్వభౌమసింహాసనం - సద్యో - జహుస్త్యజురిత్యేతత్ ❁ ॥ ౨౦॥ ❁ ఏవం రాజానముక్త్వా అథేదమాహుః॥ సర్వ ఇతి॥ యావత్ భాగవతా ఏవ ప్రధానా ❁ నితరాం సేవ్యా యస్య సోఽసౌ రాజా, కలేబరం విహాయ విరజస్కం శుద్ధసత్త్వమయం-విశోక, మిదముపలక్షణం॥ అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకపాప్మత్వాదిగుణాష్టకప్రాదుర్భావదేశం పరం లోకం నిత్యవిభూత్యాఖ్యం యాస్యతి , తావత్సర్వే వయమిహైవ రాజ్ఞస్సన్నిధావేవ-ఆస్మహే ఆసిమహే ❁॥ ౨౧॥ ❁ త-త్సమం వైషమ్యరహితం ఆమృతి స్రావి-గురు- ఆశయగమ్భీర-మవ్యలీకం నిష్కపటం చ -మునీనాం వచన -మాకర్ణ్య-ఏతాన్ యుక్తాన్ ఆత్మహితాచరణోద్యుక్తాన్-ఋషీ-నభినన్ద్య-విష్ణోశ్చరితాని శ్రోతుకామః-పరీక్షిదభాషత ❁॥ ౨౨ ॥ ❁ తదేవాహ॥ సమాగతా ఇతి॥ త్రిపృష్ఠే సత్యలోకే - యథా మూర్తిధరా వేదా- స్తద్వదవభాసమానాః సర్వే యూయం సర్వతః సర్వాభ్యో దిగ్భ్యః - ఇహ సమాగతాః చ యదనుగ్రహ

ర్థమిహ సమాగతా ఇతి భావః,, తదేవ వ్యనక్తి ॥ సమాగతానాం-వః-పరానుగ్రహ-మాత్మశీలం వినా-ఇహాముత్ర చ లోకే-ఽర్థప్రయోజనం - కశ్చిదపి నాస్తి-హా-పరేషు మాదృశేషు అనుగ్రహ ఏవ యుష్మాకమాత్మశీలం స్వస్వభావం స్వవృత్తం వా వినా ఽన్యద్ వాగమనకారణం నాస్తీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ యతో భగవదాగమనమస్మదనుగ్రహైకప్రయోజనం, తతో - హే విప్రాః- వో యుష్మాన్-విస్రభ్య విశ్వస్య-ఇతికృత్యతాయామితి కర్తవ్యతాయాం - ప్రష్టవ్య-మిమం వక్ష్యమాణం-పృచ్ఛామి-కర్తవ్యాప్రకార ఇతికృత్యతా-తస్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ఇతికర్తవ్యతాజ్ఞానార్థం ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛామీత్యర్థః పృచ్ఛ్యమేవ దర్శయం స్తత్సమ్యక్నిర్ణయకథయతేత్యాహ॥ మ్రియమాణైర్ముమూర్షుభిః జనైః- సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైః కరణైః త్రిభిః కర్తవ్యం-శుద్ధం సంసృత్యనిమిత్తం చ-యత్తత్ర-తత్రాభియుక్తాః తద్విమర్శనాభిముఖ్యయుక్తాః-సన్తో యూయం ఆమృశత, విమృశ్య-తదుపదిశత-హే అభియుక్తా ఇతి సంబోధనం వా ॥ ౨౪ ॥ తత్రైవం పృచ్ఛతో రాజ్ఞస్సదసి భగవాన్ వ్యాసస్య పుత్రః శ్రీశుకోఽభవత్ ఆగత్య తస్థౌ-కథంభూతః-యదృచ్ఛయా-గాం భూమి-మటమానః-తత్ర హేతు-రనపేక్షః కృత్స్నాపేక్షారహితః-తత్ర హేతుః-నిజలాభేన బ్రహ్మాత్మకస్వానుభవేనైవ-తుష్టః అలక్ష్యం ఋషిరితి జ్ఞాతుమశక్యం లిఙ్గం రూపం యస్య సః-తత్ర హేతు-రవధూతవేషః అభిభావ్యవేషః-అత ఏవ-బాలైర్వృతః పరివృతః ॥ ౨౫ ॥ తమితి ॥ తమాగతం-గూఢం మషీసంవృతమణివత్తిరోహితం వర్చో యస్య తథాభూతమపి, తస్య శుకస్య చిహ్నాభిజ్ఞా మునయః- స్వాసనేభ్యః ప్రత్యుత్థితా బభూవురిత్యన్వయః-కథంభూతం-ద్వ్యష్టవర్షం షోడశవర్షవయసమివ స్థితం-ద్విరావృత్తాన్యష్ట

వేదా యథా మూర్తిధరాస్త్రిపృష్ఠే। నేహాథవాఽముత్ర చ కశ్చనార్థ ఋతే పరానుగ్రహమాత్మశీలమ్॥ ౨౩ ॥ తతశ్చ వః పృచ్ఛ్యమిమం విపృచ్ఛే విస్రభ్య విప్రా ఇతికృత్యతాయామ్। సర్వాత్మనా మ్రియమాణైశ్చ కృత్యం శుద్ధం చ తత్రామృశతాభియుక్తాః ॥ ౨౪ ॥ తత్రాభవద్భగవాన్ వ్యాసపుత్రో యదృచ్ఛయా గామటమానోఽనపేక్షః। అలక్ష్యలిఙ్గో నిజలాభతుష్టో వృతశ్చ బాలైరవధూతవేషః ॥ ౨౫ ॥ తం ద్వ్యష్టవర్షం సుకుమారపాదకరోరుబాహ్వంసకపోలగాత్రమ్। చార్వాయతాక్షోన్నసతుల్యకర్ణసుభ్ర్వాననం కమ్బుసుజాతకణ్ఠమ్॥ ౨౬ ॥ నిగూఢజత్రుం పృథుతుఙ్గవక్షసమావర్తనాభిం వలివల్గూదరం చ। దిగమ్బరం వక్త్రవికీర్ణకేశం ప్రలమ్బబాహుం స్వమరోత్తమాభమ్॥ ౨౭ ॥ శ్యామం సదాపీచ్యవయోఽఙ్గలక్ష్మ్యా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం రుచిరస్మితేన। ప్రత్యుత్థితాస్తే మునయస్స్వాసనేభ్యస్తల్లక్షణజ్ఞా అపి గూఢవర్చసమ్॥ ౨౮ ॥ స విష్ణురాతోఽతిథయ ఆగతాయ తస్మై సపర్యాం శిరసాజహార। తతో నివృత్తా హ్యబుధాః స్త్రియోఽర్భకా మహాసనే సోపవివేశ పూజితః॥ ౨౯ ॥ స సంవృతస్తత్ర మహాన్మహీయసాం బ్రహ్మర్షిరాజర్షిదేవర్షిసఙ్ఘైః। వ్యరోచతాలం భగ

ష్టవర్షాణి యస్య తమితి సమాసః-సుకుమారాః పాదాదయో యస్మిన్ తద్గాత్రం శరీరం యస్య-చారుణీ సున్దరే ఆయతే విశాలే అక్షిణీ యస్మిన్ - ఉదగ్రా నాసికా యస్మిన్ - తుల్యౌ సమౌ కర్ణౌ యస్మిన్, శోభనే సుభ్రువౌ యస్మిన్ - తత స్తేషాం కర్ణయోరయః, తదాననం యస్య, కమ్బువచ్ఛఙ్ఖవద్వర్తులః రేఖాత్రయోపేతశ్చ కణ్ఠో యస్య ॥ ౨౬ ॥ నిగూఢమాంసలత్వేనానుపలక్ష్యమాణే జత్రుణీ అంసద్వయసన్ధిగతాస్థినీ యస్య, పృథు విశాలం తుఙ్గమున్నతం వక్షో యస్య - ఆవర్తః ఆవర్తవద్వర్తులా వివృత్తరన్ధ్రయుక్తా చ నాభిర్యస్య - వలిభిస్త్రిభిర్వల్గు సున్దరం ఉదరం యస్య - దిగమ్బరం దిగేవామ్బరం యస్య-దివి వదర వత్త్వే న ప్రశస్తాచ్ఛాదరహితమిత్యర్థః- ఉపరివాససా గహితం వా-అన్యథా మోక్షధర్మాదిషూక్తప్రకారవిరోధాత్-వక్త్రే వికీర్ణాశ్చ కేశా యస్య-ప్రలమ్బౌ ఆజానులమ్బౌ బాహూ యస్య- స్వమరోత్తమస్యామరశ్రేష్ఠస్యేవాభా యస్య ॥ ౨౭ ॥ అపీచ్యం కమనీయం వయో యస్మిన్-తస్యాఙ్గస్య శరీరస్య-లక్ష్మ్యా కాన్త్యా-సున్దరస్మితేన చ-సదా- స్త్రీణాం మనోజ్ఞం స్పృహణీయమ్ ॥ ౨౮ ॥ అథ స విష్ణురాతః పరీక్షి-దాగతాయాతిథయే-తస్మై శుకాయ శిరసా-నమ్రేణ శిరసా-సపర్యాం పూజాం-జహార చకార-శిరసా ప్రణామపూర్వకం పూజాం చక్ర ఇత్యర్థః - తదా తమనుసృత్యాగతా- అజ్ఞా బాలకాః-ప్రతినివృత్తా బభూవుః-తతస్స పూజిత-శ్శుకో మహాసనే మహతి రాజ్ఞా సమర్పితే ఆసనే ఉపవివేశ ॥ ౨౯ ॥ తత్రాసనే ఉపవిష్టః-స-మహీయసామపి మహాన్-మాహాత్మ్యయుక్తః-భగవాన్ శుకః-బ్రహ్మర్షిప్రభృతీనాం సఙ్ఘైః- రలం నితరాం-వ్యరోచత-యథా గ్రహాదీనాం నికరైః సమూహైః - పరివృతశ్చన్ద్రస్తద్వత్ గ్రహాః అఙ్గారకాదయః - ఋక్షాణి అశ్విన్యాదీని నక్షత్రాణి-తదు భ

యేతరాస్తారాః ॥౩౦॥ ప్రశాన్తం సాత్త్వికవేషం-అకుణ్ఠా ఆవరణరహితా మేధా ధీర్యస్య తం-యద్వా ''నిత్యమసిచ్ప్రజామేధయోః'' ఇత్యత్ర నఞ్దుస్సుభ్య ఏవేతి నియమ-స్తథాప్యార్షత్వాదసిచ్ - ఆసీనముపవిష్టం-మునిం శుకమభిముఖం సమీపముపాగత్య-మహాభాగవతో నృపః పరీక్షిత్-మూర్ధ్నా ప్రణమ్య - బద్ధాఞ్జలి-రవహిత స్తదుక్తిశ్రవణోపయుక్తావధానయుక్తః-సూనృతయా మధురయా-గిరా అన్వపృచ్ఛత్ ॥౩౧॥ తదేవాహ॥అహో ఇతి॥యావత్సమాప్తి ''తావత్త్వత్సమాగమనేనాత్మనః కృతార్థతామావిష్కరోతి॥అహో ఇతి॥హే బ్రహ్మన్-వయం క్షత్రబన్ధవోఽప్యద్య-హో-సత్సేవ్యాః-సన్తస్సేవ్యాః యేషాం తథాభూతాః-అభూమ-యద్వా-సతాం-వ-స్సేవ్యాః అనుగ్రాహ్యాః అభూమ-తత్ర హేతుమాహ॥ కృపయా భగవద్భి-రతిథిరూపేణాతిథివ్యాజేన-వయం-తీర్థకాః కృతాః పవిత్రీకృతాః ॥ ౩౨ ॥ కథమతిథిరూపేణాస్మదాగమనరూపేణవ స్తీర్థీకృతా ఇత్యత్రాహ తైర్ముక్త్యన్యాయేన దర్శయతి॥యేషామితి॥యేషాం భవతాం-స్మరణాదేవ-సద్యః- పుంసాం స్మర్తౄణాం-గృహాః-శుద్ధ్యన్తి-కింపునర్భవతాం దర్శనాదిభిః శుద్ధ్యన్తీతి వక్తవ్యం పాదశౌచం పాదజలమ్ ॥౩౩॥ యత ఏవమతో హే మహాయోగిన్-తవ సాన్నిధ్యాదేవ హేతోః పుంసాం మాదృశానాం-మహాన్త్యపి సర్వాణి పాతకాని - సద్య ఏవ నశ్యన్తి యథా విష్ణోః-సురేతరా అసురా-నశ్యన్తి తద్వత్ ॥౩౪॥ కించ-భగవతః శ్రీకృష్ణస్యానుగ్రహకారితం భవద్దర్శనాదికం-అన్యథా తద్దుర్లభమిత్యాహ॥ అపీతి ద్వాభ్యామ్॥తావత్తదనుగ్రహస్త్వస్మాకం సులభ ఇతి సమ్భావయామీత్యభిప్రాయేణాహ॥అపీతి॥అపిశబ్దః సమ్భావనాద్యోతకః-మమ-భగవాన్ కృష్ణః - ప్రీతః ప్రసన్నస్స్యాత్-తత్ర హేతుం వదం

వాన్యథేన్దుర్గ్రహర్క్షతారానికరైః పరీతః ॥ ౩౦॥ ప్రశాన్తమాసీనమకుణ్ఠమేధసం మునిం నృపో భాగవతోఽభ్యుపేత్య। ప్రణమ్య మూర్ధ్నాఽవహితః కృతాఞ్జలిర్నత్వా గిరా సూనృతయాఽన్వపృచ్ఛత్ ॥౩౧॥ అహో అద్య వయం బ్రహ్మన్ సత్సేవ్యాః క్షత్రబన్ధవః। కృపయాఽతిథిరూపేణ భవద్భిస్తీర్థకాః కృతాః॥౩౨॥ యేషాం సంస్మరణాత్పుంసాం సద్యశ్శుద్ధ్యన్తి వై గృహాః। కింపునర్దర్శనస్పర్శపాదశౌచాసనాదిభిః॥౩౩॥ సాన్నిధ్యాత్తే మహాయోగిన్పాతకాని మహాన్త్యపి। సద్యో నశ్యన్తి వై పుంసాం విష్ణోరివ సురేతరాః॥౩౪॥ అపి మే భగవాన్ప్రీతః కృష్ణః పాణ్డుసుతప్రియః। పైతృష్వసేయప్రీత్యర్థం తద్గోత్రస్యాత్తబాన్ధవః॥౩౫॥ అన్యథా తేఽవ్యక్తగతేర్దర్శనం నః కథం నృణామ్। నితరాం మ్రియమాణానాం సంసిద్ధస్య వనీయసః॥౩౬॥ అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిం యోగినాం పరమం గురుమ్। పురుషస్యేహ యత్కార్యం మ్రియమాణస్య సర్వథా ॥ ౩౭ ॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జప్యం య

స్తం విశినష్టి-పాణ్డుసుతాః ప్రియా యస్య సః-పాణ్డుసుతానాం చ ప్రియః అస్తు పాణ్డుసుతప్రియః-త్వత్ప్రియ స్తు కథమిత్యత్రాభియతాఽనుగతం హేతుం వదన్విశినష్టి ॥పితుర్భగినీ పితృష్వసా కున్తీ-తస్యాః అపత్యాని పైతృష్వసేయాః- తేషాం ప్రీత్యర్థం-తద్గోత్రస్య పైతృష్వసేయసన్తానస్యా - త్తబాన్ధవః పితృష్వసుః ప్రియ- స్తత్ప్రీత్యర్థం తత్పుత్రేషు - పున స్తత్ప్రీత్యర్థం తత్పౌత్రాదిష్వ-ప్యేవం యావత్తత్సన్తానం ప్రియ ఇత్యర్థః ''ఆత్తబాన్ధవ ఇతి పాఠే'' ఆత్తః ఉపాత్తః పరిగృహీతో బాన్ధవ ఇష్టబాన్ధవ ఇత్యర్థః-భగవత్ప్రసాదేన హ్యద్దర్శనం జాతం-తత్ప్రసాదస్తు-తత్పితృష్వసుః సన్తానప్రభవత్వాదితి భావః ॥ ౩౫ ॥ అన్యథా భగవతః ప్రీతత్వాభావే - అవ్యక్తగతేః స్వాంపారికైరలక్ష్యగతేః-వనీయసః అతిశయేన వనవాసినః-సంసిద్ధస్య కృతకృత్యస్య - తే తవ-దర్శనం-నృణాం- సంసారిణాం-తత్రాపి-నితరాం మ్రియమాణానాం-నోఽస్మాకం కథం స్యాత్-వనమస్యాస్తీతి వనీ వనవాసీ-ప్రకృత ఋషిసఙ్ఘాపేక్షయాఽతిశయేన వనీ వనీయాన్-తస్య వనీయసః ॥ ౩౬ ॥ యతో దుర్లభమపి త్వద్దర్శనమభూత్ -అతో-యోగినామపి పరమం గురుం-త్వాం-సంసిద్ధిం పృచ్ఛామి। సంసిద్ధిశబ్దో ముక్తిసాధనోపచరితః-ముక్తిసాధనం పృచ్ఛామీత్యర్థః - తదేవ విశదయతి - ఇహ లోకే-పురుషస్య ముముక్షోః సర్వదా-తత్రాపి మ్రియమాణస్య- యత్కార్యం మనోవాక్కాయైః కర్తవ్యం- ముక్తిసాధనతయేతి శేషః-తత్పృచ్ఛామీత్యన్వయః-తద్బ్రూహీత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౩౭ ॥ కర్తవ్యమేవ విభజ్య పృచ్ఛన్ తద్విపర్యయం చ కర్తవ్యం చ బ్రూహీత్యాహ ॥యదితి॥హే ప్రభో-నృభిర్ముముక్షుభిః-తత్రాపి ముమూర్షుభిర్యత్ శ్రోతవ్యాదికం-యచ్చ విపర్యయ-మశ్రోతవ్యాదిచ తత్సర్వం-బ్రూహి కథయ-యత్కర్త

వ్యమిత్యుపాత్తశ్రోత్రాదికరణవ్యతిరిక్తకరణవ్యాపారప్రశ్నః - స్మర్తవ్యం మన్తవ్యం - భజనీయం ప్రీతిపూర్వకమనుధ్యేయం - అతో న పౌనరుక్త్యం అర్థోఽపి చేత్యర్థః ॥౩౮॥ యావత్తనుత్యాగమేతత్పృష్టం ప్రతివదతామనియతావస్థానేనాపి త్వయాఽవస్థాతవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవస్థానమనియతత్వేన స్తౌతి॥ నూనమితి॥ హే బ్రహ్మన్ - గృహమేధినాం గృహాశ్రమిణాం - గృహేషు క్వచిదపి - భగవతస్తవావస్థాన - గోదోహనమపి - గార్హస్థ్యే తేయావతా కాలేన తావాన్ కాలో గోదోహనశబ్దేన వివక్షితః - తావత్కాలమపి - న లక్ష్యతే హి న దృశ్యతే హి ॥౩౯॥ ఏవమితి॥ ఇత్థం రాజ్ఞా - ఆభాషితః - అహో అద్య వయం బ్రహ్మన్నిత్యాదినోక్తః - పృష్టః - అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిమిత్యాదినా పృష్టశ్చ - స భగవాన్ - ధర్మజ్ఞః - ముముక్షూణాం

త్కర్తవ్యం నృభిః ప్రభో। స్మర్తవ్యం భజనీయం వా బ్రూహి యద్వా విపర్యయమ్॥౩౮॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ గృహేషు గృహమేధినామ్। న లక్ష్యతే హ్యవస్థానమపి గోదోహనం క్వచిత్ ॥౩౯॥ సూత ఉవాచ॥ ఏవమాభాషితః పృష్టస్స రాజ్ఞా శ్లక్ష్ణయా గిరా। ప్రత్యభాషత ధర్మజ్ఞో భగవాన్ బాదరాయణిః ॥ ౪౦ ॥ ********** ******** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ఏకోనవింశోఽధ్యాయః. *********

సమాప్తః ప్రథమస్కన్ధః.

ముమూర్షూణాం కర్తవ్యధర్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞో - బాదరాయణిః శుకః శ్లక్ష్ణయా విశుద్ధయా మృద్వ్యా - గిరా - ప్రత్యభాషత ప్రశ్నానాముత్తరాణ్యువాచేత్యర్థః ॥౪౦॥ ********************************

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సు
తేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృద
యేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా విలిఖితాయాం శ్రీమద్భా
గవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

సమాప్తా చ ప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యా

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః.

ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః.

శ్రీ వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

వేదాన్తార్థోపబృంహణపరేఽస్మిన్పురాణే-ఉపోద్ఘాతరూపప్రథమస్కన్ధాన్తే ప్రసఙ్గాచ్ఛుకాగమ ఉక్తః - స చ శు
కః-శ్రోతవ్యాద్యర్థానశ్రోతవ్యాదీంశ్చ ప్రతిరాజ్ఞా పృష్టశ్చ-ఇదానీంరాజ్ఞః ప్రశ్నమభినన్దతి ॥ వరీయానితి ॥ హేనృపతే-త్వ
యా-పుంసాంశ్రోతవ్యాదిషుశ్రోతవ్యమన్తవ్యనిదిధ్యాసితవ్యాదిషు - పరఃగొ వరః-శ్రోతవ్యాద్యర్థతత్త్వవిషయః ‘‘లోక
హితమితిపాఠే,, ప్రతీతి శేషః-లోకహితంప్రతి-కృతఃయఏషప్రశ్నః-వరీయాన్ శ్రేష్ఠః-కుతఇత్యతఆహ ॥ య-ద్యతః-ఆత్మ
విత్సంమతః ఆత్మజ్ఞానినాంసంమతః ‘‘ననునాయమాత్మవిషయకశ్రవణమననాదిప్రశ్నః,, యచ్ఛ్రోతవ్యమథోజాప్యం
బ్రూహియద్వావిపర్యయ ‘‘మితిసామాన్యేనపృష్టత్వాత్- అతః కథమాత్మవిత్సంమతత్వప్రశ్నాభినన్దనమితిచేన్నైవం,,
కిమయంప్రష్టా - ఆత్మవిషయకశ్రవణాదీనాంముక్తిసాధనత్వంజానాతి-నవా-నజానాతిచే-న్మ్రియమాణస్యయత్కర్త
వ్యం యచ్ఛ్రోతవ్యమితిపురుషవిశేషకర్తృకప్రశ్నాయోగాత్,, జానాతిచే-త్సుతరాంప్రశ్నానుపపత్తిః - అతః-సామా
న్యాకారేణా-త్మశ్రవణాదీనాంముక్తిసాధనత్వంజానతోఽవిశేషతఆత్మనశ్శ్రవణాదీనాంవస్వరూపమజానతోఽయంప్ర
శ్న ఇతిప్రశ్నస్యవిశేషనిష్ఠత్వాత్-ఆత్మవిత్సమ్మతత్వాభినన్దనోపపత్తిః ✽॥౧॥✽ అథ ‘‘బ్రూహియద్వావిపర్యయ,,మి
త్యస్యప్రశ్నస్యశ్లోకత్రయేణోత్తరమాహ ॥శ్రోతవ్యాదీనీతి॥ హేరాజేన్ద్ర గృహమేధినాంనృణాంశ్రోతవ్యాదీని-సహ

హరిః ఓమ్॥వరీయానేష తే ప్రశ్నః కృతో ✽లోకహితో నృప । ఆత్మవిత్సంమతః పుంసాంశ్రోతవ్యాదిషు యః
పరః ॥ ౧ ॥ శ్రోతవ్యాదీని రాజేన్ద్ర నృణాం సన్తి సహస్రశః। అపశ్యతామాత్మతత్త్వం గృహేషు గృహమేధి
నామ్॥౨॥నిద్రయా హ్రియతే నక్తం వ్యవాయేన చ వా వయః। దివా చార్థేహయా రాజన్ కుటుమ్బభరణేన చ॥౩॥
దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాత్మసైన్యేష్వసత్స్వపి । తేషాం ప్రమత్తో నిధనం పశ్యన్నపి న పశ్యతి॥౪॥తస్మాద్భార

స్రశస్సన్తి-ముముక్షోస్తుబ్రహ్మైకమేవేత్యభిప్రాయః ॥ తదనుబన్ధిత్వేనతూపాసకాదీనాం శ్రవణమర్థసిద్ధం - గృహమేధి
నాంతద్గతపఞ్చసూనాపరాణాం-మేధేతిహింసార్థః ‘‘యద్వా,, మేధః బుద్ధిః - గృహేషుమేధఏషామస్తీతిగృహమేధినః-
గృహాసక్తాః ‘‘యద్వా,, మేధఃపశుః ‘‘ఉపనయతమేధ్యాదురఆశాసానామేధపతిభ్యాంమేధ,, మితివైదికప్రయోగాత్-త
త్సంబన్ధివ్యాపారోఽప్యుపచారాన్మేధః - సఏషామస్తీతిగృహమేధినః-పశుర్హి యజ్ఞాఙ్గభూతఇన్ద్రాదీనాంప్రీతిజనక - స్తద్వ
దేతేపికేవలకర్మానుష్ఠానాసక్తాస్తత్ప్రీతిసంపాదకాఇతిపశుసామ్యముచ్యతే - కేవలైహికాముష్మికఫలాసక్తాఃగృహస్థా
ఇతియావత్- అతఏవఆత్మతత్త్వమాత్మయాథాత్మ్య-మపశ్యతామజానతాం-గృహేషు-సహస్రశస్సన్తి అనేన ‘‘బహు
శాఖాహ్యనన్తాశ్చబుద్ధయోఽవ్యవసాయినా,,మితినీత్యా-సాంసారికఫలసాధనానామానన్త్యంచాభిప్రేతమ్ ✽॥ ౨ ॥✽
ఏతైశ్చవృథైవాయుర్వ్యాపృతఇత్యాహ॥నిద్రయేతి॥నక్తంరాత్రౌ- యద్వయ-స్తన్నిద్రయా-వ్యవాయేనమిథునీభావేనవా-
హ్రియతేయాప్యతే-దివా యద్వయ-స్తదర్థేహయాఅర్థార్జనానుకూలచేష్టయా-సంపాదితేనార్థే- కుటుమ్బభరణేనకుటు
మ్బపోషణేన చకారావనుక్తసముచ్చయార్థౌ- ఉక్తాతిరిక్తవ్యాపారాన్తరేణాపీత్యర్థః ✽॥౩॥✽ నను-నశ్వరకుటుమ్బాద్య
ర్థంకథమాయుర్వ్యయస్స్యాదిత్యత్రాహ॥దేహేతి॥ఆత్మసైన్యేషుఆత్మనస్స్వస్యపరిజనేషు- అసత్సుఅనిత్యేష్వపి-దేహా
పత్యకళత్రాదిషు-ప్రసక్తః - అన్యేషాంనిధనంఅనిత్యత్వం -దృష్ట్వానిత్యత్వేనపశ్యన్నపి-తేషాందేహాదీనామనిత్యత్వం
స్వాత్మని-నపశ్యతినానుసంధత్తే ✽॥౪॥✽ విపర్యయప్రశ్నస్యోత్తరముక్త్వాశ్రోతవ్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ తస్మాది
తి॥ హేభారతభరతవంశ్య- సర్వాత్మాసమస్తజీవానామన్తర్యామీ ‘‘అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానా,, మితిశ్రుతిప్రత్యభిజ్ఞా
నాత్-జనశబ్దస్యాచేతనమాత్రేఽస్వారస్యాత్-హరిః ఆశ్రితదురితహర్తా- అనేనోపాసకానాంస్వప్రాప్తివిరోధిదురితనివ
ర్తకత్వముక్తంభవతి-భగవానిత్యనేన-దేవతావిశేషఉక్తః ‘‘భగవానితిశబ్దోయ,, మిత్యాదిస్మరణాత్- ఈశ్వరంకార్య

౧॥శ్లో॥పా ✽లోకహితమ్.

కారణావస్థచేతనాచేతననియన్తా-అనేన కారణత్వమభిప్రేతం ‘‘కారణంతు ధ్యేయః,, ఇతి శ్రుతేః-ఈదృశో హరిః- అభయం మోక్షమిచ్ఛతా కామయమానేన-శ్రోతవ్య ఇత్యాది-శ్రవణాదివిషయీకర్తవ్యః- స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టపరమాత్మవిషయకశ్రవణాదికమేవ ముముక్షుణా కార్యం నాన్యవిషయకమిత్యర్థః॥ ఆత్మా వాఽరే ద్రష్టవ్యః ‘‘తమేవైకం జానథ ఆత్మానమన్యా వాచో విముఞ్చథేతి,, శ్రుతేః-ఏవం చ శారీరకశాస్త్రార్థప్రతిజ్ఞాపరాథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి ప్రథమసూత్రార్థోఽనుసంహితో భవతి ॥౫॥ ఏతస్మాదన్యత్ కర్తవ్యం-నాస్తీత్యాహ ॥ ఏతావానితి॥ సాఙ్ఖ్యం జ్ఞానయోగం-యోగః ఫలాభిసన్ధిరహితకర్మయోగః ‘‘జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినాం,, మితి భగవద్వచనాత్-స్వధర్మో భగవచ్ఛేషతైకవృత్తిస్తదుపాసనమితి యావత్-తస్య పరినిష్ఠయా అవిఘ్నేన పరిసమాప్త్యా చ - అన్తే దేహావసానే నారాయణస్మృతిస్స్యాదితి యత్-ఏతావాన్-పరః ఉత్కృష్టః-జన్మనో లాభః ఫలం-జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభగవదుపాసనసాధ్యా నారాయణస్మృతిరన్తకాలే సమ్పాద్యేత్యర్థః ॥౬॥ అత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి॥ ప్రాయేణేతి॥ విధినిషేధతః విధినిషేధాత్మవేదబోధితాత్ కామ్యాత్కర్మణో-నివృత్తాః నిత్యావశ్యకాత్పఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపాన్నిషిద్ధకలఞ్జభక్షణాదినిషేధాద్వా-నివృత్తాః ‘‘సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్,, తమేతం వేదానువచనేన ‘‘క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః,, నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాన్తో నాసమాహిత ‘‘ఇతి విధినిషేధానువర్తనాభావే-ఉపాసనానిర్వృత్త్యభావప్రతిపాదనాత్-నచ,, తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేద్బాల్యం చ పాణ్డిత్యం చ నిర్విద్యాథ మునిః ‘‘రితి బాలస్య యత్కర్మ కామచారాదికం-తద్విదుష ఉపాదేయతయా శ్రుత-మితి వక్తుం శక్యం,, అనావిష్కుర్వన్నన్వయా ‘‘దిత్యధికరణే-బాలస్య యత్స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపం కర్మ- తదేవ విదుష ఉపాదేయం-నతు కామచారాదికమితి సిద్ధాన్తితత్వాత్-

---

తస్సర్వాత్మా భగవాన్ హరిరీశ్వరః। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాఽభయమ్॥౫॥ ఏతావాన్ సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాం స్వధర్మపరినిష్ఠయా। జన్మలాభః పరః పుంసామన్తే నారాయణస్మృతిః॥౬॥ ప్రాయేణ మునయో రాజన్నివృత్తా విధినిషేధతః। నైర్గుణ్యస్థా రమన్తే స్మ గుణానుకథనే హరేః॥౭॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమ్॥౮॥ పరినిష్ఠితోఽపి నైర్గుణ్య ఉత్తమశ్లోకలీలయా। గృహీతచేతా రాజర్షే ఆఖ్యానం యదధీతవాన్॥౯॥ తదహం తేఽభిధాస్యామి మహాపౌరుషికో భవాన్। య

బ్రాహ్మణో విద్యావాన్-పాణ్డిత్యం నిర్విద్య-ఉపాస్యం బ్రహ్మతత్త్వం-పరిశుద్ధం పరిపూర్ణం చ విదిత్వా వేదనం ప్రతిలభ్య-యత్స్వభావానావిష్కారరూపం కర్మ-త-దుపాదదానో వర్తేతేతి తస్యార్థః,, మునయశ్శుభాశ్రయసంశీలనపరాః-న త్విదం శ్రవణానన్తరభావి మననం - విద్యాపాణ్డిత్యబాల్యప్రాప్త్యనన్తరభావినో మననాన్తరస్యాయుక్తత్వాచ్ఛుభాశ్రయసంశీలనరూపస్యాన్తరస్యాపి విహితత్వాత్-నైర్గుణ్యస్థాః రజస్తమస్సంకీర్ణసత్త్వరహితే బ్రహ్మణి స్థితాః తదుపాసకా ఇత్యర్థః-హరేరాశ్రితదురితహారిణో-గుణానుకథనే గుణానువాదే-రమన్తే స్మ ॥౭॥ న కేవలం పూర్వ ఏవారమన్త-అహమపి తథైవారమ ఇత్యాహ శ్లోకద్వయేన ॥ ఇదమితి॥ భగవత్ప్రోక్తం భాగవతం-చతుశ్శ్లోక్యా మూలభూతయా తత్ప్రోక్తత్వాత్-యద్వా-భగవత్స్వరూపరూపాదిప్రతిపాదకత్వేన భాగవతం-బ్రహ్మ వేదస్తేన సమ్మితం తుల్యం-యద్వా- బ్రహ్మసమ్మితం-ప్రమితం-యేన తదిదం పురాణం కర్మ-పితుర్ద్వైపాయనాద్వ్యాసా-ద్ద్వాపరాదౌ ద్వాపర ఆదిర్యస్య స ద్వాపరాదిః కలియుగాది- తస్మిన్-శన్తనుచక్రవర్తిసమకాలత్వప్రసిద్ధేర్వ్యాసావతారస్య-అహం అధీతవానస్మి ॥౮॥ సిద్ధస్య తవ కుతోఽధ్యయనే ప్రవృత్తిస్తత్రాహ॥ పరినిష్ఠిత ఇతి॥ నైర్గుణ్యే పరినిష్ఠితః-కాష్ఠాం గతోఽపి-శాస్త్రనైరపేక్షేణ భగవదనుసన్ధానప్రకారే స్థిత ఇత్యర్థః-ఈదృశోఽప్యహం-ఉత్తమశ్లోకలీలయా భగవల్లీలయా-గృహీతచేతాః ఆకృష్టచేతాః- హే రాజర్షే-య-దాఖ్యానం పురాణ-మధీతవా-నస్మి-త-దభిధాస్యామీత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౯॥ ఆరూఢానామాదృశామప్యస్య పురాణస్యోపాదేయత్వాత్ కైముత్యన్యాయేనారురుక్షోస్తవ సుతరామిదముపాదేయమితి తుభ్యమనుపదిశామీత్యాహ॥ తదహమితి॥ తత్పురాణం-తే తుభ్య - మభిధాస్యామి కథయిష్యామి చిరమశుశ్రూషవే మహ్యం-కథమభిధాస్యసీత్యత్ర ఆహ॥ మహాపౌరుషికో భవానితి॥ మహాపూరుషో భగవాన్ ‘‘వేదాహమేతం పురుషం మహాన్తం,, మితి శ్రుతేః-స ఉపాస్యత్వేనాస్యాస్తీతి మహాపౌరుషికః-మహాపురుషభక్తః-న హి భగవద్భక్తానాం రహస్యార్థోపదేశే చిరం శుశ్రూషాపేక్షేతి భావః ‘‘యత్ర ప్ర

రాణే-శ్రద్దధతాం-శ్రద్ధాం కుర్వతాం-ముకున్దే మోక్షప్రదే-భగవతి-సతీ అహైతుకీ-మతిః భక్తిః-స్యాత్ ❁॥౧౦॥❁ ముముక్షూణాం నాతః పరమన్యన్మోక్షసాధనమిత్యాహ॥ ఏతదితి॥ తాపత్రయాభిహతిహేతుకనిర్వేదం ప్రాప్తానా-మకుతోభయం మోక్ష-మిచ్ఛతాం యోగినాం అనభిసంహితఫలకర్మయోగనిష్ఠానాం హే నృప-హరేః-ర్నామానుకీర్తనం-స్వరూపాదిచిన్తనాదేః ఫలలక్షణం - ఇదం- తన్నామానుకీర్తనం-తత్స్వరూపాదిచిన్తనం చేత్యేతదేవ-ముక్తిసాధనం-నాన్యదితిభావః ❁॥౧౧॥❁ అల్పమేవాయురవశిష్టం కిమహం సాధయేయమితి మాశుచ ఇత్యాహ॥ కిం ప్రమత్తస్యేతి॥ ప్రమత్తస్య దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాసక్తస్య - పరోక్షైరజ్ఞాతతత్త్వైరేవ గతైః - ర్బహుభిః-ర్హాయనైః సంవత్సరైః-కం-కిం ప్రయోజనం-న కిమపీత్యర్థః - విదితం వృథాయాతీతి జ్ఞాతం-ముహూర్తమేవ-వరం యుతః-యేన విదితేన ముహూర్తేన శ్రేయసే ఘటేత యత్నం కుర్యాత్ ❁ ॥౧౨॥ ❁ విదితస్య ముహూర్తస్య శ్రేయోఘటకత్వే ఇతిహాసమాహ॥ ఖట్వాఙ్గ ఇతి॥ ఖట్వాఙ్గో హి దేవపక్షే స్థిత్వా దైత్యానజయత్-తతః ప్రసన్నైర్దేవైః వరం వృణీష్వేత్యుక్తే తైః ప్రోక్తం - ప్రథమం మమాయుః కథ్యతామితి-తతో దేవైరుక్తం-ముహూర్తమాత్రమస్తీతి-తతోఽతిశీఘ్రం విమానేన భువమాగత్య-హరిం శరణం గతః-ఖట్వాఙ్గో నామ రాజర్షి, రాయుష-ఇయత్తాం ఏతావత్తాం-జ్ఞాత్వా-ఇహాస్మిన్ లోకే-సర్వం దేహాదిష్వాత్మీయత్వాద్యభిమాన-ముత్సృజ్య హిత్వా-అభయం భయప్రతిభటం హరిం-గతవాన్ ప్రాప్తః ❁ ॥౧౩॥ ❁ కైముత్యన్యాయేనాహ॥ తవేతి॥ అపి స్త్వర్థః- తవ త్విత్యర్థః- హే కౌరవ్య-తవ తు-ఏతర్హి ఇదానీమపి జీవితావధిః జీవితస్య అవధిః పరిమాణం-సప్తాహం సప్తదినపర్యన్తం-తావత్ తావతా సప్తాహేన కాలేన-సాంపరాయికం పరలోకహితం-యత్- తత్సర్వం-ఉపకల్పయ సంపాదయ ❁॥౧౪॥❁ తా

యస్య శ్రద్దధతామాశు స్యాన్ముకున్దే మతిస్సతీ॥౧౦॥ ఏతన్నిర్విద్యమానానామిచ్ఛతామకుతోభయమ్। యోగినాం నృప నిర్ణీతం హరేర్నామానుకీర్తనమ్॥౧౧॥ కిం ప్రమత్తస్య బహుభిః పరోక్షైర్హాయనైరిహ। వరం ముహూర్తం విదితం ఘటేత శ్రేయసే యతః॥౧౨॥ ఖట్వాఙ్గో నామ రాజర్షిర్జ్ఞాత్వేయత్తామిహాయుషః। ముహూర్తాత్సర్వముత్సృజ్య గతవానభయం హరిమ్॥౧౩॥ తవాప్యేతర్హి కౌరవ్య సప్తాహం జీవితావధిః। ఉపకల్పయ తత్సర్వం యత్తావత్సాంపరాయికమ్ ॥ ౧౪ ॥ అన్తకాలే తు పురుష ఆగతే గతసాధ్వసః। ఛిన్ద్యాదసఙ్గశస్త్రేణ స్పృహాం దేహేఽను యే చ తమ్॥౧౫॥ గృహాత్ప్రవ్రజితో ధీరః పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః । శుచౌ వివిక్త ఆసీనో విధివత్కల్పితాసనే ॥౧౬॥ అభ్యసేన్మనసా శుద్ధం త్రివృద్బ్రహ్మాక్షరం పరమ్ । మనో యచ్ఛేజ్జితశ్వాసో బ్రహ్మబీజమవిస్మరన్॥ నియచ్ఛేద్విషయేభ్యోఽక్షాన్మనసా బుద్ధిసారథిః। మనః కర్మభిరాక్షిప్తం శుభార్థే ధారయేద్ధియా ॥ ౧౮ ॥ త

పద్వైరాగ్యమాహ॥ అన్తకాల ఇతి॥ అన్తకాలే దేహావసానకాలే - ఆగతే ప్రాప్తే సతి-పురుషః-గతసాధ్వసః నివృత్తభయః- అసఙ్గోఽనాసక్తి- స్తదేవ శస్త్రం- తేన-దేహే-తం దేహమను-యే - అనుసృత్యైవ వర్తన్తే - తే-వర్తమానా అపత్యకళత్రాదయో దేహానుబన్ధిన - స్తేషు చ-స్పృహాం ఆత్మాత్మీయత్వాభిమానప్రయుక్తభోగేచ్ఛాం - ఛిన్ద్యాత్ ❁-కించ-గృహాత్ప్రవ్రజితః నిర్గతః,, ధీర ఇత్యాదినా ,,ఆశ్రయం భద్రమీక్షత,, ఇత్యన్తేన-అష్టాఙ్గయోగసంక్షేపోక్తిః-ధీరః జితేన్ద్రియః- అనేన బ్రహ్మచర్యాదిలక్షణో నియమ ఉక్తః - పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః పుణ్యతీర్థజలేషు స్నాతః - అనేన స్నానాదినియమ ఉక్తః- శుచౌ పరిశుద్ధే - వివిక్తే ఏకాన్తే - విధివత్ చేలాజినకుశోత్తర ఇతి వ్యుత్క్రమేణ కల్పితే ఆసనే విధివ-దాసీనః-ఋజుకాయత్వ స్వస్తికాసనత్వాదీననతిక్రమ్య ఉపవిష్టః - అనేన ఆసనరూపాఙ్గముక్తమ్ ❁ ॥౧౫॥ ౧౬॥ ❁ ప్రాణాయామస్య జపగర్భత్వాత్తావజ్జప్యం మన్త్రమాహ ॥ అభ్యసేదితి ॥ త్రివృత్ త్రయాణాం అకారోకారమకారాణాం వృత్ వర్తనం యస్మిన్- అక్షరత్రయగ్రథితమిత్యర్థః-బ్రహ్మాక్షరం బ్రహ్మప్రతిపాదకమక్షరం - ప్రణవం - మనసా అభ్యసేత్ ఆవర్తయేత్ -జితశ్వాసః జితప్రాణః, బ్రహ్మబీజం ప్రణవం-అవిస్మరన్ స్మరన్నేవ-మనో-యచ్ఛేత్-నియచ్ఛేత్-నియతం కుర్యాత్-ఇదం చ ప్రాణాయామరూపమఙ్గమ్ ❁॥౧౭॥❁ ఇన్ద్రియప్రత్యాహారమాహ ॥ నియచ్ఛేదితి ॥ విషయేభ్యశ్శబ్దాదిభ్యః-అక్షాన్ శ్రోత్రాదీన్ద్రియాణి, బుద్ధిస్సారథిర్యస్య సః తథాభూతః - ప్రగ్రహభూతేన మనసా, నియచ్ఛేత్ ,,బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ,, ఇతి శ్రవణాత్, ధారణమాహ॥ మన ఇతి ॥ పునశ్చ కర్మభిస్తద్వాసనాభి, రాక్షిప్తం విక్షిప్తం, మన, శ్శుభార్థే శుభాశ్రయే, భగవద్రూపే - నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యా, ధారయేత్ స్థిరం కుర్యాత్। శుభాశ్రయే మనసోఽవస్థాపనం ధారణం, శుభాశ్రయస్య పునః పునశ్చిన్తనం ధ్యానం-తస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం సమాధిరితి భేదః ❁॥ ౧౮ ॥❁

ధ్యానమాహ।తత్రేతి॥ అవ్యుచ్ఛిన్నేనసమగ్రశుభాశ్రయాదియుక్తేన,చేతసాచిత్తేన ఏకావయవంప్రధానాఙ్గంముఖాకారం-ధ్యాయేత్- అనేనాస్యచిన్తాయాఃపూర్వభావిత్వంసిద్ధం-పూర్ణధ్యానాశక్తఃఏకావయవంస్మరేదిత్యర్థః॥సమాధిమాహ॥మనఇతి॥ నిర్విషయంబాహ్యవిషయానుభవరహితం - మనో,యుక్త్వాసమాధాయ-కించనబాహ్యవిషయానుభవాదికం-నస్మరేదిత్యర్థః।ఆనన్దసంప్లవలీనత్వాన్నకించిత్స్మర్తుంద్రష్టుంవాక్షమతఇతిచార్థః ॥౧౯॥ శుభాశ్రయస్వరూపమాహ॥పదమితి॥యత్రమనఃప్రసీదతి- యస్మిన్స్వరూపేచిన్త్యమానే- మనఃరాగాద్యకలుషితంభవతి,తదేవవిష్ణోః-పరమం-పరంమాయస్తాత్-త్పరమం-సర్వోత్కృష్టంపదంస్వరూపమిత్యర్థః-కదాచిద్రాగాదికాలుష్యసంభావనాయామాశఙ్క్యాహ॥రజస్తమోభ్యామితి॥ రజసాఆక్షిప్తంతమసావిమూఢం - ఆత్మనఃస్వస్యమనో-ధారణయాయచ్ఛేత్-ధారణామాహాత్మ్యమాహ॥యా-ధారణా-తత్కృతంరజస్తమోభ్యాంకృతం-మలంరాగాదికం-హన్తినివర్తయతి-యస్యాంధారణాయాం-సంధార్యమాణాయాం - పాకంపచతీతివన్నిర్దేశ , ధారణాయాంక్రియమాణాయామిత్యర్థః భక్తిలక్షణోయోగః,,ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానంభక్తిరిత్యభిధీయత,,ఇత్యుక్తలక్షణోయోగః - భద్రంశుభం-అశ్రయం-ఈక్షతఃధ్యాతుః-ఆశు-సంపద్యతేసంపన్నోభవతి-ఏతాదృశమాహాత్మ్యవతిధారణేత్యభిప్రాయః ॥౨౦॥౨౧॥ ఏవంసంగ్రహేణాష్టాఙ్గయుక్తేయోగఉపదిష్టేపునర్విస్తరబుభుత్సయాపృచ్ఛత్॥ యథేతి॥ అత్రేతిధారణావిషయప్రశ్నః-యాదృశీతిధారణాదశావిశేషప్రశ్నః-యథేతియత్నక్రమప్రశ్నః- నను - ధారణాయాఏవదశావిశేషాదీనాంవిశేషేణప్రశ్నః-నతుప్రధానభూతధ్యానస్యేతిచేన్న -ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్యధారణానుసారేణైవధ్యానాచ్చతత్ప్రశ్నేనైవగతార్థ

త్రైకావయవంధ్యాయేదవ్యుచ్ఛిన్నేనచేతసా।మనోనిర్విషయంయుక్త్వాతతఃకించినసంస్మరేత్ ॥౧౯॥ పదంతత్పరమంవిష్ణోర్మనోయత్రప్రసీదతి।రజస్తమోభ్యామాక్షిప్తంవిమూఢంమనఆత్మనః ॥ ౨౦॥ యచ్ఛేద్ధారణయాధీరోహన్తియాతత్కృతంమలమ్।యస్యాంసంధార్యమాణాయాంయోగినోభక్తిలక్షణః ॥ ఆశుసంపద్యతేయోగఆశ్రయంభద్రమీక్షతః ॥౨౧॥ రాజోవాచ॥యథాసంధార్యతేబ్రహ్మన్ధారణాయత్రసంమతా।యాదృశీవాహరేదాశుపురుషస్యమనోమలమ్ ॥ ౨౨ ॥ శ్రీశుకఉవాచ ॥ జితాసనోజితశ్వాసోజితసఙ్గోజితేన్ద్రియః।స్థూలేభగవతోరూపేమనస్సంధారయేద్ధియా ॥ ౨౩ ॥ విశేషస్తస్యదేహోఽయంస్థవిష్ఠశ్చస్థవీయసామ్। యత్రేదందృశ్యతేవిశ్వంభూతంభవ్యంభవచ్చయత్ ॥ ౨౪॥ అణ్డకోశేశరీరేఽస్మిన్సప్తావరణసంయుతే। వైరాజఃపురుషోయోఽసౌభగవాన్ధారణాశ్రయః ॥ ౨౫॥ పాతాళమేతస్యహిపాదమూలంపఠన్తి

త్వాత్-ఏవముత్తరత్రాప్యనుసంధేయమ్ ॥౨౨॥ తత్ర,,ఏకంవాసంయోగరూపచోదనాఖ్యావిశేషాత్,,నానాశబ్దాదిభేదా,,దిత్యాదిన్యాయేన-ఉపాస్యబ్రహ్మరూపాణాంనానాత్వేనోపాసనానామపనానాత్వాత్ప్రథమంసమస్తజగచ్ఛరీరకస్యోపాసనమాహ॥జితాసనఇతి ॥ జితాసనఃఆసనకృతాయాసరహితం, జితప్రాణఃస్వవశీకృతప్రాణః,జితసఙ్గఃజితాన్తఃకరణః-జితేన్ద్రియః-జితబాహ్యేన్ద్రియః-స్థూలేస్థవిష్ఠే, భగవతోరూపే-స్వీయంమనః-సారథిభూతయాధియా-ధారయేత్ ॥౨౩ ॥ చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యభగవచ్ఛరీరకత్వకథనపూర్వకంతస్యధారణావిషయత్వమాహ॥విశేషఇత్యాదినా॥విశేషః - కార్యకారణాకారఃపృథివ్యాదిభూతమయప్రపఞ్చః- తస్యదేహః-స్థవీయసాంస్థూలతరాణామపిమధ్యే,స్థవిష్ఠఃస్థూలతరః-యత్రదేహే- విశ్వంసమస్తం,భూతంభవ్యంభవచ్చభూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరంసమష్టివ్యష్ట్యాత్మకంపదార్థజాతం-దృశ్యతేఅన్తర్గతత్వేనోపాస్యతే ॥౨౪ ॥ ఏతచ్ఛరీరకోఽనిరుద్ధాంశభూతఃపురుషోవిషయఇత్యాహ॥అణ్డకోశఇతి॥సప్తావరణసంయుతేపృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్తత్త్వానిసప్తావరణాని-తైర్యుక్తే-అణ్డకోశాఖ్యశరీరే,వైరాజః- విరాట్-అనిరుద్ధస్తదంశసంభూతఃపురుషోవైరాజః-నచతుర్ముఖఃతస్య, ఏవంపురాధారణయాత్మయోని-రిత్యేతదూర్ధ్వోపాసకత్వావగమాత్-అసౌవైరాజఃపురుషోభగవాన్-ధారణాశ్రయఃధారణావిషయః ॥ ౨౫॥ ఏవంచతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశస్యతచ్ఛరీరత్వంసామాన్యేనోక్త్వా,అణ్డకోశాన్తర్గతపదార్థాన్విభజ్యప్రాచ్యావయవత్వేనోపాసనామాహ ॥ పాతాళమితి॥ ఏతస్యవైరాజపురుషస్య-పాదతలంపాదస్యాధోభాగః-పాతాళం-పఠన్తి-పాదతలత్వేనపాతాళముపాస్యంవదన్తీత్యర్థః॥ ఏవమగ్రేఽపి-పార్ష్ణిశ్చప్రపదంచపార్ష్ణిప్రపదే-పార్ష్ణిఃపాదమూలం-ప్రపదంపాదాగ్రం-ఏతదుభయం- రసాతలమిత్యర్థః-విశ్వసృజఃవిశ్వస్రష్టుః,ద్వావపగు

ల్ఫే-మహాతలం, ద్వే అపి జఙ్ఘే, తలాతలమ్ ॥౨౬॥ విశ్వమూర్తేః-ద్వే జానునీ-సుతలం-తలమ్ అతలం చ ఊరుద్వయం, హేమ హీపతే మహీతలం భూర్లోకం-తస్య-జఘనం కట్యోః పురోభాగం-నభస్థలం భువర్లోకం-నాభిరేవ సరః-తత్త్వేనోపాస్యం గృణన్తి-వదన్తి ॥౨౭॥ అస్య వైరాజస్య ఉరస్థలమ్ ఉరఃప్రదేశం, జ్యోతిరనీకం జ్యోతిశ్చక్రం, గ్రీవాత్వేన-మహర్లోకమ్ ఉపాస్యమిత్యర్థః- అస్య వదనం జనో లోకః ఆదిపుంసః, రరాటం లలాటం, తపోలోకం విదుః, సహస్రశీర్ష్ణః సహస్రశిరసః, శీర్షాణి శిరాంసి సత్యం సత్యలోకం, విదురిత్యర్థః ॥౨౮॥ ఇన్ద్రాదయః-ఉస్రాః-దేవాః, బాహవ ఇత్యాహుః॥ అముష్య కర్ణౌ-శ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానభూతకర్ణబిలే-దిశః, తదధిష్ఠేయః శ్రోత్రేన్ద్రియం తు, శబ్దః ధ్వన్యాత్మకో వర్ణాత్మకశ్చ॥ ఏవమగ్రేఽపి॥ పరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య- నాసే నాసాపుటే - నాసత్యదస్రౌ అశ్వినౌ, గన్ధః నాస్త్రోగ్రాదిరూపేణ నానావిధో గన్ధః-తదిన్ద్రియం- ఇద్ధః దీప్తః, అగ్నిస్తస్య ముఖమ్ ॥౨౯॥ ద్యౌర్ద్యులోకః, అక్షిణీ - నేత్రగోళకం-తత్ర చక్షురిన్ద్రియం, పతఙ్గః సూర్యః-విష్ణోః వైరాజస్య, పక్ష్మాణి, ఉభే అహని, అహోరాత్రం, తస్య వైరాజస్య, భ్రూవిజృమ్భః భ్రూవిహారః భ్రూవిలాస ఇతి యావత్, పరమేష్ఠిధిష్ణ్యం పరమేష్ఠినః చతుర్ముఖస్య స్థానం, అస్య వైరాజస్య తాలు ఆపః తదభిమానీ వరుణః, అస్య జిహ్వా రస ఏవ ॥౩౦॥ అనన్తస్య త్రివిధపరిచ్ఛేదశూన్యస్య, శిరః, ఛన్దాంసి, గృణన్తి, దంష్ట్రాః, యమః, ద్విజాని దన్తాః-ఆర్షం నపుంసకత్వం, స్నేహకలాః స్నేహస్య కలాః, అంశాః, అస్మదాదీనాం స్నేహకలాః, వైరాజస్య దన్తా ఇత్యర్థః, త

పార్ష్ణి ప్రపదే రసాతలమ్ । మహాతలం విశ్వసృజోఽథ గుల్ఫౌ తలాతలం వై పురుషస్య జఙ్ఘే ॥ ౨౬ ॥ ద్వే జానునీ సుతలం విశ్వమూర్తేరూరుద్వయం వితలం చాతలం చ । మహీతలం తజ్జఘనం మహీపతే నభస్థలం నాభిసరో గృణన్తి ॥ ౨౭ ॥ ఉరస్థలం జ్యోతిరనీకమస్య గ్రీవా మహర్వదనం వై జనోఽస్య । తపో రరాటం విదురాదిపుంసః సత్యం తు శీర్షాణి సహస్రశీర్ష్ణః ॥ ౨౮ ॥ ఇన్ద్రాదయో బాహవ ఆహురుస్రాః కర్ణౌ దిశః శ్రోత్రమముష్య శబ్దః । నాసత్యదస్రౌ పరమస్య నాసే ఘ్రాణోఽస్య గన్ధో ముఖమగ్నిరిద్ధః ॥ ౨౯ ॥ ద్యౌరక్షిణీ చక్షురభూత్పతఙ్గః పక్ష్మాణి విష్ణోరహనీ ఉభే చ । తద్భ్రూవిజృమ్భః పరమేష్ఠిధిష్ణ్యమాపోఽస్య తాలూ రస ఏవ జిహ్వా ॥ ౩౦ ॥ ఛన్దాంస్యనన్తస్య శిరో గృణన్తి దంష్ట్రా యమః స్నేహకలా ద్విజాని । హాసో జనోన్మాదకరీ చ మాయా దురన్తసర్గో యదపాఙ్గమోక్షః ॥ ౩౧ ॥ వ్రీడోత్తరోష్ఠోఽధర ఏవ లోభో ధర్మః స్తనోఽధర్మపథోఽస్య పృష్ఠః । కస్తస్య మేఢ్రం వృషణౌ చ మిత్రౌ కుక్షిః సముద్రా గిరయోఽస్థిసఙ్ఘాః ॥ ౩౨ ॥ నద్యోఽస్య నాడ్యోఽథ తనూరుహాణి మహీరుహా విశ్వతనోర్నృపేన్ద్ర । అనన్తవీర్యః శ్వసితం మాతరిశ్వా గతిర్వయః కర్మ గుణప్రవాహః ॥ ౩౩ ॥ ఈశస్య కేశాన్ విదురమ్బువాహాన్ వాసస్తు సన్ధ్యాం కురువర్య భూమ్నః । అవ్యక్తమాహుర్హృదయం మనశ్చ స చన్ద్రమాః సర్వవికారకోశః ॥ ౩౪ ॥ విజ్ఞానశక్తిం మహిమామనన్తి సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణం గిరిత్రమ్ । అశ్వాశ్వత

స్య, హాసః హసనం, జనోన్మాదకరీ జనోన్మోహకరీ, మాయా ఆశ్చర్యశక్తిః ॥ మాయాశబ్దస్య సర్వత్రానుగతం ప్రవృత్తినిమిత్తమాశ్చర్యమేవ ॥ తస్య తచ్చ విస్మయనీయత్వరూపం, తచ్చ నానావిధకార్యకరత్వాత్, యస్యాపాఙ్గమోక్షః కటాక్షః, దురన్తసర్గః అపారసర్గః ॥౩౧॥ వ్రీడా లజ్జా, ఉత్తరోష్ఠః, అధరః అధరోష్ఠో, లోభః, ధర్మః స్తనః, అధర్మపథః, అధర్మమార్గః, తస్య పృష్ఠభాగః, తస్య వైరాజస్య, మేఢ్రం కః ప్రజాపతిః, వృషణౌ, మిత్రౌ మిత్రావరుణౌ, సముద్రాః, కుక్షిః ఉదరం, అద్రయః స్తస్యాస్థిసఙ్ఘాః ॥ ౩౨ ॥ నద్యో గఙ్గాయమునాదయోఽస్య నాడ్యః, తనూరుహాణి రోమాణి, మహీరుహాః వృక్షాః, విశ్వతనోః విశ్వశరీరకస్య, హే నృపేన్ద్ర-అనన్తవీర్యశ్వసితం అనన్తవీర్యస్య అపారవీర్యస్య, శ్వసితం ప్రాణః, మాతరిశ్వా వాయుః, గతిర్గమనం, వయః కాలః, తస్య కర్మ, గుణప్రవాహః, గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం ప్రవాహః, గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం ప్రవాహః, కార్యం, ప్రాణినాం సంసార ఇత్యర్థః ॥౩౩॥ ఈశస్య భగవతః కేశాన్-అమ్బువాహాన్ మేఘాన్, విదుః, హే కురువర్య, భూమ్నః విభోః, వాసః వస్త్రం, సన్ధ్యా సాయం ప్రాతస్సన్ధ్యా తస్య హృదయం హృదయకమలం, అవ్యక్తం ప్రధానం, ఆహుః, సః ప్రసిద్ధః, సర్వవికారకోశః, సర్వౌషధివికారహేతుః, చన్ద్రమాః, తదీయం మన ఇత్యర్థః, మనో హి సర్వవికారాశ్రయభూతమ్ ॥౩౪॥ తస్య విజ్ఞానశక్తిం వ్యవసాయశక్తిం, మహిమానం, మహత్తత్త్వం-ఆమనన్తి ఉపాసతే, సర్వాత్మనః సర్వాన్తర్యామిణః గిరిత్రం రుద్రం, అన్తఃకరణం అహఙ్కారం, అత ఏవ, రుద్రో వత్స వీచా భవ ఇతి విశ్వరూపే కథితం, అహఙ్కారశ్చానాత్మన్యాత్మాభిమానహేతురితి మోహకస్య గిరిత్రస్య

తదాత్మకత్వం యుక్తమ్॥ రాసభాద్వడబాయాముత్పన్నా అశ్వతరి - అశ్వాశ్వతర్యుష్ట్రగజాః, తస్య నఖా ఇత్యర్థః। సర్వేమృగాః, పశవశ్చ, తస్య శ్రోణిదేశే ఉపాస్యాః, తత్త్వేనానుసంధేయా ఇత్యర్థః ॥ ౩౫॥ వయాంసీ వేదాత్మకతిత్తిర్యాదయః పక్షిణః, తస్య వ్యాకరణం నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యుక్తం, అద్భుతం శిల్పనైపుణ్యం, మనుర్మన్తా, తస్య మనీషా బుద్ధిః, మనుష్యవర్గః, తన్నివాసస్థానం - గన్ధర్వ్యాదీనాం ద్వన్ద్వైక్యం, గన్ధర్వాద్యప్సరోన్తో వర్గః - అస్య స్వరః, షడ్జాదిస్వరః - తేషాం గానాద్యన్వయాత్ తత్స్వరత్వం యుక్తం, అసురానీకవర్యః, అసురసమూహశ్రేష్ఠః ప్రహ్లాదః, తస్య స్మృతిః ॥ ౩౬॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణః, తస్యాననం, మహాత్మా, వైరాజః, క్షత్రభుజః - క్షత్రం క్షత్రియః భుజో యస్య సః - విట్ వైశ్యః - ఊరూ యస్య స తథోక్తః, అఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః, అఙ్ఘ్రౌ శ్రిత ఆశ్రితః కృష్ణవర్ణః శూద్రో యస్య సః, కృష్ణవర్ణస్తదఙ్ఘ్రిత్వేనానుసంధేయ ఇత్యర్థః ॥ నానాభిధాభిజ్యగుణః నానా నామకా, అభిజ్యాః యష్టవ్యా వసురుద్రాదయః, తైః తేషాం గుణైరుపపన్నో యుక్తః, ద్రవ్యాత్మకో, హవిస్సాధ్యః - వితానయోగః యజ్ఞాదియోగః, స తస్యారాధనరూపం కర్మేత్యర్థః ॥ ౩౭॥ ఈశ్వరవిగ్రహస్య వైరాజవిగ్రహస్య యస్సన్నివేశోఽవయవసంస్థానం, మయా - తే తుభ్యం, కథితః - అసౌ ఇయానేతావానేవ, స్థవిష్ఠే, అస్మిన్ వైరాజసంబన్ధిని వపుషి స్వకీయబుద్ధ్యా, ముముక్షుభిర్మనస్సంధార్యతే, యతః యుస్మాత్, ఈశ్వరశరీరాత్ - అన్యత్ బహిర్భూతం, నాస్తి, సర్వం తచ్ఛరీరాన్తర్భూతమిత్యర్థః ॥ ౩౮॥ ఏతదేవాహ॥ స సర్వ ఇతి॥ దృశ్యతే శ్రూయతేపి వేత్తి, శ్రుత్యర్థ ఉచ్యతే॥ స, సర్వధీవృత్తిభిః ప్రత్యక్షానుమానాదిసర్వవిధజ్ఞానైరనుభూతాస్సర్వే పదార్థాస్తే, అన్తర్బహిశ్చాధిష్ఠేయతయా యస్య తథోక్తః, ఏవం చ తదధిష్ఠేయపదార్థానాం తచ్ఛరీరత్వమర్థసి

ర్యుష్ట్రగజా నఖాని సర్వే మృగాః పశవః శ్రోణిదేశే॥ ౩౫॥ వయాంసి తద్వ్యాకరణం విచిత్రం మనుర్మనీషా మనుజో నివాసః। గన్ధర్వవిద్యాధరచారణాప్సరస్స్వరస్మృతీరసురానీకవర్యః॥ ౩౬॥ బ్రహ్మాఽఽననం క్షత్రభుజో మహాత్మా విడూరురఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః। నానాభిధాభీజ్యగణోపపన్నో ద్రవ్యాత్మకః కర్మవితానయోగః॥ ౩౭॥ ఇయానసావీశ్వరవిగ్రహస్య యస్సన్నివేశః కథితో మయా తే। సంధార్యతేఽస్మిన్వపుషి స్థవిష్ఠే మనస్స్వబుద్ధ్యా న యతోఽస్తి కించిత్॥ ౩౮॥ స సర్వధీవృత్త్యనుభూతసర్వ ఆత్మా యథా స్వప్నజనేక్షితైకః॥ తం సత్యమానన్దనిధిం భజేత నాన్యత్ర సజ్జేద్యత ఆత్మపాతః॥ ౩౯॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ। ఏవం పురా ధారణయాఽఽత్మయోనిర్నష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్య తుష్టాత్। తథా ససర్జేదమమో

ఘం - తత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ యథా ఏక ఆత్మా జీవః, స్వప్నజనేక్షితా - స్వప్నజనద్రష్టా హ్యాత్మా, స్వకీయసుకృతదుష్కృతానుసారేణ, పరమాత్మసృష్టాన్ స్వైనైవానుభావ్యాన్ తత్కాలమాత్రావసానాన్ పదార్థానధిష్ఠాయ, రాజ్యాభిషేకశిరశ్ఛేదాదిసుఖదుఃఖాదికమనుభవతి - తథాత్రైకస్యానేకపదార్థేషు, అధిష్ఠాతృత్వమాత్రే దృష్టాన్తః - ఏవం దృష్టశ్రుతచేతనాచేతనశరీరకత్వేపి శరీరగతదోషాసంస్పర్శిత్వమాహ ॥ సత్యమితి॥ సత్యం స్వరూపతో గుణతశ్చ నిర్వికారం - తస్య పురుషార్థత్వమాహ॥ ఆనన్దనిధిమితి॥ ఆనన్దాశ్రయమిత్యర్థః - ఆనన్దస్వరూపస్యాప్యుపలక్షణం, ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్, విజ్ఞానమానన్దం, మిత్యుభయతాప్రశ్రవణాత్ - భజేత ఉపాసీత, యన్నా, సర్వమితి ఆచిద్వ్యావృత్తిః ఆనన్దనిధిమితి క్షేత్రజ్ఞవ్యావృత్తిః - అన్యత్ర, న సజ్జేత్ అబ్రహ్మాత్మకం స్వతన్త్రం వస్తు కించిత్పరికల్ప్య, తత్రాసక్తో న భవేత్ - యత, స్తదాసఙ్గాత్ ఆత్మపాతః, ఆత్మనః స్వస్య - పాతః సంసారస్స్యాత్ - తస్మాన్న సజ్జేదిత్యర్థః ॥ ౩౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః -

ఏవం వైరాజధారణాముక్త్వా, ముముక్షోర్హృదయే - ఉపాస్యం రూపం - తదుపాసనానిష్ఠస్యార్చిరాదినా గతించ వక్ష్యన్ - ఉక్తాయా వైరాజధారణాయా ఏవ - తావన్మాహాత్మ్యమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం - యా - ధారణా - తయా - తుష్టాద్ధరేః పురా ప్రళయసమయే - నష్టాం పూర్వకల్పచతుర్ముఖేన సహ వినష్టాం - స్మృతిం సర్గవిషయకం జ్ఞానం, ప్రత్యవరుధ్య లబ్ధ్వా వ్యవసాయబుద్ధిః స్మృతివిషయవ్యవసాయరూపజ్ఞానః, అత ఏవాఽమోఘదృష్టిః అమోఘా యథావస్థితా దృష్టిః తత్తద్వస్తువిషయకజ్ఞానం యస్య స తథోక్తః - ఆత్మయోనిశ్చతుర్ముఖః - అప్యయాత్ ప్రళయాత్ - ప్రాక్ - యథా - తథా - ససర్జ - పూర్వకల్పపదార్థసజాతీయానేవ పదార్థాన్ ససర్జేత్యర్థః, అత్ర యద్యపి - పూర్వకల్పే వినష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్యేత్యనేన - పూర్వకల్పే

యశ్చతుర్ముఖస్స ఏవాస్మిన్ కల్పే పతిః ప్రతీయతే - తథాపి - ప్రతికల్పం - చతుర్ముఖానాం భేద ఏవ న్యాయ్యః, తత్తత్కల్పస్థచతుర్ముఖస్య ,,బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే॥ తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వే,, ఇతి , ముక్త్యవగమేన పునరావృత్త్యసంభవాత్ భగవత్పూర్ణకృపాపాత్రస్య పునస్సంసారాయోగాచ్చ - తథాహ వక్ష్యతి భగవాన్ ,,ఋషిమాద్యం న బధ్నాతి పాపీయాంస్త్వాం రజోగుణః॥ నాత్మావసీదత్యస్మింస్తే వర్షీయాన్ మదనుగ్రహ ఇతి॥ అతః ప్రతికల్పం భిన్నా ఏవ చతుర్ముఖాః అత ఏవ యద్యపి పూర్వానుభూతవస్తువిషయకజ్ఞానపరః స్మృతిశబ్దః, తథాపీహ సర్గవిషయకజ్ఞానమాత్రపరః - స్మృతిశబ్దప్రయోగస్తు జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానానామత్యన్తసాజాత్యాభిప్రాయకృతః - పూర్వదృష్టాత్యన్తసజాతీయే, గవాన్తరే , స ఏవాయం గౌరితి ప్రత్యభిజ్ఞానవత్, నను వైరాజధారణయా విశ్వసృష్టిసామర్థ్యం విశ్వసృష్టౌ చ సత్యాం సృష్టానాం పాతాలాదీనాం వైరాజపాదతలాదిరూపేణ ధారణేతీతరేతరాశ్రయ ఇవ భాతి - న చ ప్రత్యమాణపద్ధారవిషయకజ్ఞానసద్భావేన పాతాలాదీనా - మవయవత్వకల్పనం యుక్తం - స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్యేత్యనేన జ్ఞానస్యాపి ధారణాతో లబ్ధత్వావగమాత్ - సత్యం భగవన్నాభికమలాచ్చతుర్ముఖోత్పత్తేః తదీయతపశ్చర్యయా భగవతి చ ప్రసన్నే॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్ ॥ తాభ్యామన్తర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమాహితః - ద్రష్టాసి మాం తతం బ్రహ్మన్ మయి లోకాంస్త్వమాత్మన ,,ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా ప్రత్యక్షమాణేషు సర్వేషు పదార్థేషు దృష్టేషు - తేషాం చ పదార్థానాం భగవదవయవత్వేన ధారణయా సృష్టివిషయజ్ఞానసామర్థ్యయోర్లాభస్యాత్రాభిధానాత్ - వైనందినకల్పాభిప్రాయం వా - ఏవం ప్రపఞ్చశరీరకతదాశ్రయభగవద్ధ్యానాద్బ్రహ్మణః సృష్టిశక్తిమత్త్వలాభ ఉక్తః ॥౧॥ అథ ముముక్షోః హృదయే ఉపాస్యం రూపం వక్ష్యన్ ,,యావానర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే,, ఇతి న్యాయేన - వేదేషు ముముక్షోస్సాకల్యేనార్థానామనుపాదేయత్వమాహ ॥ శాబ్దస్యేతి ॥ శాబ్దస్య శబ్దాత్మకస్య - బ్రహ్మణో వేదస్య - ఏష పన్థా ఏష ఏవ ఏకః ఇత్యత ఆహ॥ యదితి॥ అపార్థైరపగతపరమపురుషార్థైః - నామభిః స్వ

ఘదృష్టిర్యథాఽవ్యయాత్ప్రాగ్వ్యవసాయబుద్ధిః॥౧॥ శాబ్దస్య హి బ్రహ్మణ ఏష పన్థా యన్నామభిర్ధ్యాయతి ధీరపార్థైః। పరిభ్రమంస్తత్ర న విన్దతేఽర్థాన్ మాయామయే వాసనయా శయానః॥౨॥ అతః కవిర్నామసు యావదర

ర్గాదివిషయశబ్దైః - ధీః బుద్ధిః - ధ్యాయతి చిన్తాం కరోతి - ఇయత్ - స్వర్గాదిఫలేషు నైతత్ర ధీః ప్రవణా స్యాదిత్యర్థః - నామ్నాం సారత్వం న స్వరూపత ఇతి ద్యోతనార్థం నామపదప్రయోగః - తృతీయాధ్యాయే ననవసతి త్యాదివద్ధ్వన్ద్వే - నామమాత్రసారభూతస్వర్గాద్యర్థం కర్మణి బుద్ధిం ప్రాపయన్త్యాపాదనమితీయం దయం వేదమార్గ ఇత్యర్థః - స్వర్గాదీనామపార్థత్వమేవాహ॥ పరిభ్రమన్నితి॥ మాయామయే ప్రపఞ్చే వాసనయా అనాదికర్మవాసనయా - శయానో వర్తమానః - తత్ర స్వర్గాదివిషయే - పరిభ్రమన్ - అర్థాన్ మోక్షతదుపాయాదీన్ - న విన్దతే న లభతే ॥౨॥ నను, మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽపి వత్సలతమో వేద - అత్యోఽజ్జీవనే ప్రవృత్తః - కథం నామమాత్రసారమాత స్వర్గాద్యర్థకర్మ బోధయన్ ప్రతారయే - దిత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ - ముముక్షోరపేక్షితాంశస్యోపాదేయతామాహ ॥ అత ఇతి॥ అతః, వేదోక్తస్య సాకల్యేనానుపాదేయత్వాత్, కవిః త్యాజ్యోపాదేయవిభాగవిషయకవివేకాన్ అనేనోక్తాశఙ్కా - పరిహృతా, వేదో హి - తమః ప్రచురాణాం రజః ప్రచురాణాం సత్త్వప్రచురాణాం చ లోకానాం వత్సలతమైవ , హితమేవ బోధయతి - యద్యేషాం స్వగుణానుగుణ్యేన స్వర్గాదిసాధనమేవ హితం నావబోధయతి, తదైతే రజస్తమః ప్రచురతయా - సాత్త్వికఫలమోక్షవిముఖాః స్వాపేక్షితఫలమజానన్తః కామప్రావణ్యాదివశా అనుపాయభ్రాన్త్యా ప్రణష్టా భవేయురితి - గుణత్రయప్రచురాణాం స్వర్గాదీని ఫలాని - తత్సాధనాని చా - వబోధయతి - కేవలసాత్త్వికస్య తు ముముక్షో - స్తాని పరిత్యాజ్యాని - పరిగృహీతాని వా తత్తత్ఫలాని పరిత్యజ్య - సర్వాణి కర్మాణి - మోక్షైకఫలతయా అనుష్ఠేయానీతి వివేకసంపన్నః - అప్రమత్తః కదాచిద్దేహధారణాద్యర్థతయా పరిగృహ్యమాణేష్వప్యన్నపశ్వాదిష్వనాసక్తః, వ్యవసాయబుద్ధిః స్వర్గాదీనాం క్షయిష్ణుత్వసాతిశయత్వనిశ్చయాత్మకజ్ఞానవాన్ - నామసు నామమాత్రసారభూతేషు భోగ్యేషు, యావదర్థస్స్యాత్ - యావత్ప్రయోజనవాన్ స్యాత్ - న తు ప్రయోజనాభాసేషు రతస్స్యాదిత్యర్థః॥ నానావిధేషు ఫలేషు - తత్సాధనభూతేషు బహుకర్మసు వేదబోధితేషు - సత్స్వపి యావతా దేహధారణముపాసనానిర్వృత్తిశ్చ - భవతి - తావత్పరిగ్రహవాన్ స్యాదిత్యర్థః - దేహధారణార్థం తు క్షుద్రఫలేష్వపి యతితవ్యమిత్యత ఆహ॥ సిద్ధ ఇతి॥ అర్థ అపేక్షితేర్థే - అన్యథా పూర్వకర్మానురూపం సిద్ధే సతి - తత్ర తు క్షుద్రఫలతదుపాయేష్వపి - న యతేత - కథం భూతో న యతేత , త

త్రయత్నే క్రియమాణే - పరిశ్రమం సమీక్షమాణః భావితవ్యమేవ భవతి పరిశ్రమమనుపలభత ఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ అన్యథాసిద్ధిం వివృణోతి సత్యామిత్యాదినా ద్వయేన ॥ క్షితౌ సత్యాం కశిపోః శయ్యాయాః పర్యఙ్కాదేః - ప్రయాసైః తదార్జనానుకూలప్రయత్నైః కిం న కిమపి, కిం తు పరిశ్రమ ఏవేత్యర్థః స్వతస్సిద్ధే బాహౌ సతి ఉపబర్హణైః ఉపధానైః కిం - అఞ్జలౌ సతి - పురుధాన్నపాత్ర్యా నానావిధభోజనపాత్ర్యా, కిం దిగ్వల్కలాదౌ సతి, దిక్షూత్తరీయస్థానీయాసు సతీషు వల్కలేష్వన్తరీయస్థానీయేషు సత్సు ఏతు వల్కలాభావే దిక్షు సతీష్విత్యర్థః స్వరసః,, అపవిత్రకరో నగ్నః ,, ఇతి నగ్నస్య కర్మానర్హత్వస్మరణాత్ - ముముక్షోరప్యావశ్యకానామనుష్ఠేయత్వాత్ - దుకూలైః క్షౌమైః కిమ్ ॥ ౪ ॥ నను - వల్కలమన్నం తోయం వాసస్స్థానం వయాచ్ఛాదిప్రయత్నం వినా కథం ప్రాప్యేత - తత్రాహ ॥ చీరాణీతి ॥ జీర్ణవస్త్రఖణ్డాని - పథి మార్గే న సన్తి కిం - పరభృతః పరాన్ బిభ్రతి పుష్ణన్తి ఫలాభిర్యే - తే పరభృతోఽఙ్ఘ్రిపాః వృక్షాః భిక్షాం న దిశన్తి వా కిం, న ప్రయచ్ఛన్తి కిమిత్యర్థః - సరితో నద్యః - అశుష్యన్ కిం, గుహాః పర్వతబిలాని రుద్ధా నిరుద్ధాః కిం నను - కదాచిదేషామలాభే కిం కార్యం స్యాత్తత్రాహ ॥ అజిత ఇతి ॥ ఉపసన్నాన్ శరణాగతాన్ - అజితస్సర్వేశ్వరః, నావతి న రక్షతి కిం - కవయో, ధనేన యో దుర్మదస్తేనాన్ధాన్ కార్యాకార్యానభిజ్ఞాన్ కస్మాద్ధేతోర్భజన్తి - కవిభిరన్నాద్యర్థమపి ధనదుర్మదాన్ధా న భజనీయా ఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥ ఇతరే దుస్సేవ్యాః - హరిస్తు సుసేవ్యః - ఉక్తరీత్యాఽవస్థితస్యేతరవైతృష్ణ్యాద్భగవత ఏవ ప్రీతివిషయత్వాదిత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ స్వచిత్తే స్వకీయచిత్తే, ఏవం సిద్ధే ఉక్తానుసన్ధానపరే సతి - విషయాన్తరవిరక్తచిత్తవిషయభూతో - య ఆత్మత్వాదిగుణకః - యత్ర చ యస్మిన్ - సేవ్యమానే సంసారహేతూపరమశ్చ - బన్ధహేతుభూతావిద్యానివృత్తిశ్చ - భవతి, తం భజేతేత్యన్వయః - భజనీయత్వౌపయికగుణానాహ ॥ ఆత్మేత్యాది, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః - ధార్యస్య శరీరస్య జీవాత్మనః - ధారకపరమాత్మానువర్తిత్వం

ర్థస్స్యాదప్రమత్తో వ్యవసాయబుద్ధిః । సిద్ధేఽన్యథార్థే న యతేత తత్ర పరిశ్రమం తత్ర సమీక్షమాణః ॥ ౩ ॥ సత్యాం క్షితౌ కిం కశిపోః ప్రయాసైర్బాహౌ స్వసిద్ధే హ్యుపబర్హణైః కిమ్ । సత్యఞ్జలౌ కిం పురుధాన్నపాత్ర్యా దిగ్వల్కలాదౌ సతి కిం దుకూలైః ॥ ౪ ॥ చీరాణి కిం పథి న సన్తి దిశన్తి భిక్షాం నైవాఙ్ఘ్రిపాః పరభృతస్సరితోఽప్యశుష్యన్ । రుద్ధా గుహాః కిమజితోఽవతి నోపసన్నాన్ కస్మాద్భజన్తి కవయో ధనదుర్మదాన్ధాన్ ॥ ౫ ॥ ఏవం స్వచిత్తే స్వత ఏవ సిద్ధ ఆత్మా ప్రియోఽర్థో భగవాననన్తః । తం నిర్వృతో నియతార్థో భజేత సంసారహేతూపరమశ్చ యత్ర ॥ ౬ ॥ కస్తాం త్వనాదృత్య పరానుచిన్తామృతే పశూనసతీం నామ కుర్యాత్ । పశ్యన్ జనం పతితం వైతరణ్యాం స్వకర్మజాన్ పరితాపాన్ జుషాణమ్ ॥ ౭ ॥ కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం

యుక్తమిత్యభిప్రాయః యత ఆత్మా, అత ఏవ ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మసమ్బన్ధాదేవ హి - దేహాపత్యకళత్రాదికం సర్వం ప్రియవదాభాతి - ఆత్మనోఽప్యాత్మా హరిః ప్రియ ఇతి కిము వక్తవ్యం ప్రియ ఇతి నిరతిశయసుఖస్వరూపత్వస్యాప్యుపలక్షణం - అత ఏవ, అర్థః నిరతిశయపురుషార్థస్వరూపః నిరతిశయసుఖమేవ హి పరమపురుషార్థః - పురుషార్థస్వరూపస్యాపి దుర్లభత్వేఽభజనీయత్వం స్యాదత ఆహ ॥ భగవాన్ హేయప్రతిభటసమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజస్సమ్పన్నః, స్వరూపస్య జ్ఞానాదిగుణానాం చ పరిచ్ఛిన్నత్వశఙ్కాం వ్యావర్తయతి ॥ అనన్త ఇతి ॥ తముక్తవిధం స్వప్రాప్తివిరోధిభూతావిద్యానివర్తకమాత్మానం - నిర్వృతః ఇతరవిషయవైతృష్ణ్యాన్నిరతిశయసుఖరూపపరమాత్మోపాసనాచ్చ సుఖితః - నియతార్థః నియమితప్రయోజనః ఫలాన్తరనివృత్త ఇత్యర్థః భజేత ఉపాసీతేత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ఏతదేవార్థాన్తరచిన్తాం నిన్దయా ద్రఢయతి ॥ క ఇతి ॥ తమీశ్వర - మనాదృత్య,, తామిత్యపాఠే,, ఈశ్వరచిన్తామనాదృత్యేత్యర్థః, కః లోకః, ఋతే పశూన్, పశూన్వినా - పరానుచిన్తామర్థాన్తరచిన్తాం - అసతీమశోభనాం - కుర్యాన్నామ పశవ ఏవ తథా కుర్యాత్, తథా కుర్వన్ పశురిత్యర్థః - పరానుచిన్తయా - వైతరణ్యాం యమలోకసిన్ధౌ - తత్సదృశే సంసార ఇత్యర్థః, పతితం - తత్రైవ స్వకర్మజాన్ ఆధ్యాత్మికాదిక్లేశాన్ - జుషమాణం సేవమానం - పశ్యన్ - కః కుర్యాదితి పూర్వేణ సమ్బన్ధః ॥ ౭ ॥ ఏవం ఫలాన్తరతదుపాయనివృత్తస్య భగవద్ధ్యానప్రకారమాహ ॥ కేచిదిత్యాదినా ॥ భగవదుపాసనాబాహుళ్యేనోపాసకబాహుళ్యాత్కేచిదిత్యుక్తిః - న తు - స్వాసంమతత్వేన - స్వదేహస్యాన్తర్మధ్యే - యో హృదయావకాశః, తత్రైవ సన్తం - ప్రాదేశమాత్రం, ప్రాదేశసమ్బన్ధినీ మాత్రా - వపుఃపరిమాణం - యస్య తం - హృదయాన్తః ప్రదేశసమ్బ

---

౭ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ కస్తాం త్వనాదృత్య

మాత్రయా పరిచ్ఛిన్నం ,, యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే ,, ఇతి త్రైలో-
క్యశరీరకస్యోపాసనానుగ్రహాయ, ఉపాసనాప్రదేశసంబన్ధిమాత్రయా పరిచ్ఛిన్నత్వశ్రవణాత్, హృదయకమలస్యాఙ్గుష్ఠ
మాత్రత్వాచ్చ, ఏతేన, తర్జన్యఙ్గుష్ఠవిస్తారః, ప్రాదేశ, స్తత్పరిమిత ఇత్యయుక్తమితి బోద్ధవ్యం , కంజం కమలం , రథాఙ్గం చ
క్రం, దక్షిణబాహుభ్యాం వామాభ్యాం శఙ్ఖగదే బిభ్రతమిత్యర్థః , ఏవంవిధం పురుషం , కేచిద్యోగీశ్వరాః ధారణయా స్మ
రన్తి ధారణాపూర్వకముపాసత ఇత్యర్థః ॥౮॥ ఏతమేవ పురుషం విశినష్టి॥ ప్రసన్నవక్త్రమితి॥ అనుగ్రహోన్ముఖం ముఖం న
లినం పద్మం తద్వత్ప్రసన్నే ఆయతే దీర్ఘే ఈక్షణే యస్య - కదమ్బకుసుమస్య కిఞ్జల్కాః కేసరాః తద్వత్పిశఙ్గే వాససీ యస్య - లస
న్తి మనోహరత్నాని యేషు తాని హిరణ్మయాఙ్గదాని యస్య - స్ఫురన్తి మహారత్నాని తన్మయాని కిరీటకుణ్డలాని యస్య తం ✽ ఉ
న్నిద్రం వికసితం , యద్ధృత్పఙ్కజం హృదయకమలం - తస్య కర్ణికైవాలయః స్థానం - తస్మిన్ - యోగీశ్వరైః ఆస్థాపి
తౌ ధ్యానవిషయీకృతౌ పాదపల్లవౌ యస్య - శ్రీర్లక్ష్మీరేవ లక్ష్మ చిహ్నమస్యాస్తీతి శ్రీలక్ష్మణః, పామాదివిహితమత్వర్థీయో న
ప్రత్యయః, తస్యాకృతిగణత్వాత్ - కౌస్తుభరత్నం కంధరాయాం యస్య, అత్ర కంధరాశబ్దం తదాసన్నవక్షఃపరః, అమ్లా
నా లక్ష్మీః శోభా యస్యాస్తయా వనమాలయా ఆచితం వ్యాప్తమ్ ✽ ॥ ౯॥౧౦॥ ✽ మేఖలయా కటిసూత్రేణ - మహాధనై రత్నై
రఙ్గుళీయకైః - నూపురకఙ్కణాదిభిశ్చ , విభూషితం విశేషణాలంకృతం - స్నిగ్ధత్వాదివిశిష్టైః కున్తలైర్విరోచమానం
ఆననేన యో హాసః - తేన పేశలం సున్దరమ్ ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ అదీనముదారం , యల్లీలాహసితం - తేన యుక్తం - యదీక్ష
ణం - తేన - ఉల్లసన్తో యే భ్రూభఙ్గాః భ్రూవిక్షేపాః - తైస్సంసూచితో భూర్యనుగ్రహో యేన తం - చిన్తామయం చి

పురుషం వసన్తమ్॥ చతుర్భుజం కంజరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తి॥౮॥ ప్రసన్నవక్త్రం నలినా
యతేక్షణం కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససమ్ ॥ లసన్మహారత్నహిరణ్మయాఙ్గదం స్ఫురన్మహారత్నకిరీటకుణ్డలమ్ ॥
ఉన్నిద్రహృత్పఙ్కజకర్ణికాలయే యోగీశ్వరాస్థాపితపాదపల్లవమ్ । శ్రీలక్ష్మణం కౌస్తుభరత్నకంధరం-
అమ్లానలక్ష్మ్యా వనమాలయాచితమ్ ॥ ౧౦ ॥ విభూషితం మేఖలయాఙ్గుళీయకైర్మహాధనైర్నూపురకఙ్క
ణాదిభిః । స్నిగ్ధామలైఃకుఞ్చితనీలకున్తలైర్విరోచమానాననహాసపేశలమ్ ॥౧౧॥ అదీనలీలాహసితేక్షణోల్ల
సద్భ్రూభఙ్గసంసూచితభూర్యనుగ్రహమ్। ఈక్షేత చిన్తామయమేనమీశ్వరం యావన్మనో ధారణయావ
తిష్ఠతే॥ ౧౨ ॥ ఏకైకశోఽఙ్గాని ధియానుభావయేత్పాదాదియావద్ధసితం గదాభృతః ।జితం జితం స్థానమ
పోహ్య ధారయేత్పరం పరం శుధ్యతి ధీర్యథా యథా ॥ ౧౩ ॥ యావన్న జాయేత పరావరేఽస్మిన్విశ్వేశ్వరే
ద్రష్టరి భక్తియోగః। తావత్స్థవీయః పురుషస్య రూపం క్రియావసానే ప్రయతః స్మరేత ॥ ౧౪ ॥ స్థిరం సుఖం

న్తావిషయం - చిన్తాప్రచురమీక్షేతేతి క్రియావిశేషణం వా, ఏవంవిధమీశ్వరం - యావద్ధారణయా మనోఽవతిష్ఠతే - తావ
దీక్షేత ఉపాసీతేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౨॥ ✽ యుగపత్కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరధ్యానాసక్తస్య తదుపాయభూతం ఉక్తరూప
స్యైవ ధ్యానక్రమవిశేషమాహ॥ ఏకైకశ ఇతి ॥ గదాభృతః పరమాత్మనః - పాదాదిపాదప్రభృతి - యావద్ధసితం మన్ద
స్మితావధి - అఙ్గాని, ఏకైకశః ప్రత్యేకం - ధియా అనుభావయేత్, చిన్తయేత్, జితంజితం - భావనయా స్ఫురితం - ప్ర
తిష్ఠితమితి యావత్ - స్థానం పాదగుల్ఫాద్యవయవ - మపోహ్య త్యక్త్వా - విశేషాకారేణేతి భావః - సామాన్యాకారే
కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్ - పరం పరం , జఙ్ఘాజాన్వాదిస్థానం - ధీర్యథా శుధ్యతి ప్రసీదతి - అ
నాకులీభవతి తథా ధారయేత్ ✽ ॥౧౩॥ ✽ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరభక్తియోగోత్పత్తేః పూర్వ - మిదమవయవశోఽపస్థా
పనం - యత్నేన కర్తవ్యం - ఉత్పన్నాయాం తు భక్తౌ హానాయోగాత్ - అత స్తత్పూర్వం యత్నేన ధ్యేయమవయవశ ఇ
త్యాహ॥ యావదితి॥ పరావరే బ్రహ్మాదయోఽవరే యస్మాత్స పరావర స్తస్మిన్ - విశ్వనియన్తరి సర్వజ్ఞే - అస్మిన్ ఉక్తవిగ్ర
హవిశిష్టపురుషే - భక్తియోగః - విశేషాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరః ప్రీతిపూర్వకోఽవిచ్ఛిన్నో ధ్యానయోగః -
యావన్న జాయేత నోత్పద్యేత - తావత్ - క్రియావసానే ఆవశ్యకానుష్ఠానాన్తే - పురుషస్య - ప్రాదేశమాత్రం పురుష
మిత్యుక్తస్య పురుషస్య - స్థవిష్ఠం రూపం దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయా స్థవిష్ఠం విగ్రహం - ప్రయతస్సమాహితః - అవ
యవశః స్మరేదిత్యర్థః - స్థవిష్ఠం రూపం వైరాజస్య పూర్వోక్తం రూపమితి తు మన్దం - రూపాన్తరోపాసనాయాః ఏత
ద్విగ్రహోపాసనానుపయుక్తత్వాత్ ✽ ॥౧౪ ॥ ✽ ఏవమేకైకమవయవం శిక్షయిత్వా పశ్చాదేకైకాఙ్గధ్యానపూర్వకం

కృత్స్నోఽధ్యాయార్థస్సఙ్గృహ్యోక్తః - అథైవం దృశోపాసనానిష్ఠస్య దేహత్యాగప్రకారం వక్ష్యన్ -స్వాత్మనః పరమాత్మని సమర్పణప్రకారమాహ॥ స్థిరమితి॥ యతిః యోగీ - యదా పరిపూర్ణభక్తియోగసమ్పాదకశరీరావస్థితిహేతుభూతప్రారబ్ధావసానకాలే - అఙ్గ హే రాజన్ - ఇమం లోకం ప్రాకృతం లోకం - జిహాసుః హాతుమిచ్ఛుః - భవతి - తదా గఙ్గాతీరోత్తరాయణాదిదేశకాలాదిషు - మనో న సజ్జేత్ - సక్తం న కుర్యాత్ - కిం తు జితాసుః జితప్రాణః - స్థిరం నిశ్చలం యదేశస్థం, సుఖం మృదు - ఆసనం - మాస్థితః - మనసా ప్రాణానిన్ద్రియాణి - నియచ్ఛేత్ అనన్యపరాణి కుర్యాత్ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ స్వబుద్ధ్యా నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యా - అమలయా భగవదుపాసనేన నిర్ధూతమలయా - మనః నియమ్య బుద్ధివ్యాపారమాత్రరతం కృత్వా - ఏతాం బుద్ధిం - క్షేత్రజ్ఞే జీవే నినయేత్ నియచ్ఛేత్ - తం క్షేత్రజ్ఞం, ఆత్మని పరమాత్మని । అవరుధ్య సమర్ప్య లబ్ధోపశాన్తిం ప్రాప్తనిర్వృతిస్సన్ । కృత్యాద్విరమేత్ ॥ అన్తకాలే పరమాత్మని స్వాత్మసమర్పణావధి - కర్మ - న త్యాజ్యమితి - కృత్యాద్విరమేతేత్యనేనావగమ్యతే, "ఆ ప్రయాణాత్తత్రాపి హి దృష్ట"మితి న్యాయేనోపాసనాయా ఆ ప్రయాణాదనువర్తనీయత్వేన తన్నిష్పాదకకృత్యస్యాప్యా ప్రయాణాదనువర్తనీయత్వాత్ - న హి ముముక్షోః కృత్యవిరతిర్విధేయా - స్వత ఏవ విరతేః - అత్ర యద్యపి "యదా జిహాసురిమమఙ్గ లోక"మిత్యనేన యోగినాం స్వచ్ఛన్దమరణానాం కృత్యమేవ ప్రతీయతే - తథాపి "తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్య" ఇతి కృత్స్నయోగశరీరారమ్భకప్రారబ్ధావసాన ఏవ పరమాత్మసమ్పత్తిశ్రవణాన్న తేషామిదం కృత్యమ్, "న చ ముముక్షోరనవహితకరణత్వే నాశక్తత్వాన్న సజ్జేన్నియచ్ఛేద్విరమేతేత్యాదివిధివిషయత్వానుపపత్త్యా స్వచ్ఛన్దమరణకృత్యమేవేదమితి వక్తుం యుక్తం," యోగప్రభావాతిశయేన కరణానాం స్వాయత్తత్వాత్ - యే చ యోగమాహాత్మ్యాదపి నష్ట ఏవ ప్రారబ్ధే మ్రియన్తే తేషాం పునస్సంసార ఏవ - అత ఏవ భీష్మాదీనాముత్తరాయణాదికాలప్రతీక్షా ప్రారబ్ధస్యావినష్టత్వాత్ - అతో య

చాసనమాస్థితో యతిః । యదా జిహాసురిమమఙ్గ లోకమ్ । కాలే చ దేశే చ మనో న సజ్జేత్ప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మనసా జితాసుః ॥ ౧౫ ॥ మనస్స్వబుద్ధ్యాఽమలయా నియమ్య క్షేత్రజ్ఞ ఏతాం నినయేత్తమాత్మని । ఆత్మానమాత్మన్యవరుధ్య ధీరో లబ్ధోపశాన్తిర్విరమేత కృత్యాత్ ॥ ౧౬ ॥ న యత్ర కాలోఽనిమిషాం ప్రభుః పరః కుతో ను దేవా జగతాం య ఈశిరే । న యత్ర సత్త్వం న రజస్తమశ్చ న వై వికారో న మహాన్ ప్రధానః ॥ ౧౭ ॥ పరం పదం వైష్ణవమామనన్తి తద్యన్నేతి నేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః । విసృజ్య దౌరాత్మ్యమనన్యసౌహృదా హృదోపగూహ్యార్హపదం పదే పదే ॥ ౧౮ ॥ ఇత్థం మునిస్తూపరమేద్వ్యవస్థితో విజ్ఞానదృగ్వీర్యసురన్ధితాశయః । స్వపార్ష్ణినా

దేత్యస్య ప్రారబ్ధావసాన ఇత్యుక్త ఏవార్థస్సాధుః ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ అస్య ప్రాప్యం పరమాత్మస్వరూపం వక్ష్యన్ - తస్మిన్ స్వాత్మసమర్పణావధి-కర్మ న త్యాజ్యమిత్యాహ॥ న యత్రేతి॥ యత్ర వైష్ణవే పదే-కాలో న-ప్రభుః కిమపి కర్తుం న సమర్థః-అత ఏవ దేవా న ప్రభవ ఇత్యాహ॥ అనిమిషాం బ్రహ్మాదిదేవానాం-పరః ప్రభుః కాలో యత్ర-న ప్రభుః-తత్ర-కుతో ను దేవాః ప్రభవస్స్యుః-దేవనియామ్యానాం జగతాం ప్రాణినాం కా వార్తేత్యాహ ॥ జగతామితి ॥ జగతాం ప్రాణినాం-యే-ఈశిరే జగన్తి యే న్యయమయన్-దేవాః-తే - కుతో ను ప్రభవః-తన్నియామ్యానాం జగతాం త్వప్రభుత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధమిత్యర్థః-సర్వైరనియామ్యం సర్వనియన్తృ ఇత్యర్థః-కిఞ్చ-యత్ర పదే-ప్రధానం-తద్గుణాస్సత్త్వాదయః- ప్రధానకార్యభూతా మహదహంకారాదయశ్చ-స్వకీయకార్యజననక్షమా న భవన్తి ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ యత్ విష్ణోస్సంబన్ధి పరం సర్వోత్కృష్టం-పదం ప్రాప్యం స్వరూపం-పద్యతే గమ్యత ఇతి హి వ్యుత్పత్తిః-ఆమనన్తి వేదాన్తా ఇతి శేషః-కిం కర్తుమిచ్ఛవ ఆమనన్తి- యత్-యస్మిన్-అతత్-నేతి నేతీతి - ఉత్సిసృక్షవః- తద్వ్యతిరిక్తముత్స్రష్టుమిచ్ఛవః వ్యావర్తయితుమిచ్ఛవః-అబ్రహ్మాత్మకం స్వతన్త్రం వస్తు నేతి నేతీతి బోధయన్తః-కాలాదిభిరనియామ్యం కాలాదీనాం చ నియన్తృ-ఉత్పత్త్యాదికార్యాస్పృష్టం చ-వైష్ణవం-ప్రాప్యం స్వరూపం-వేదాన్తా ఆమనన్తి దౌరాత్మ్యం రాగాద్యుపహతచిత్తత్వం-విసృజ్య త్యక్త్వా-తదర్హాపదం అర్హస్య ఆరాధనీయస్య భగవతః పదం- అనన్యసౌహృదాః- అనన్యసౌహృదయ్యేన-హృదయస్య హృదా దేశః-హృద్యత్వాత్-అనన్యసౌహృదా వేదాన్తా ఆమనన్తీతి పూర్వేణాన్వయః అనన్యతాత్పర్యకా ఇత్యర్థః-హృదా హృదయేన - ఉపగూహ్య పదే పదే తస్మిన్ ఆశ్లిష్య-కృత్యాద్విరమేత-తదా కృతకృత్యో భవేదితి పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ అథ దేహాదుత్క్రాన్తిప్రకారమాహ॥ ఇత్థమితి॥ మునిః-ఇత్థం తూపరమేత్-దేహాదితి శేషః-తుశబ్దః కృత్యాద్విరతేర్దేహాదుపరామస్య వైషమ్యద్యోతకః-ఇత్థం వక్ష్యమాణప్రకారేణ-ఏతదేవోపపాదయతి॥ విజ్ఞానేతి॥ సర్వం బ్రహ్మాత్మకమితి వ్యవస్థితమతిః-విజ్ఞానం భగవదుపాసనాత్మకం జ్ఞానం-

తి దేవదృక్-దర్శనాత్మకం-సాక్షాత్కారతాపన్నం-ప్రత్యక్షతాపన్నమిత్యర్థః-తాదృశస్య జ్ఞానస్య యద్వీర్యం సామర్థ్యం తేన సుదగ్ధితః వాంఛితః నిశ్శేషనివృత్తః-ఆశయో వాసనా-యస్య తథోక్తః-యోగీ స్వపార్ష్ణినా స్వపాదమూలేన-గుదం మూలాధార-మాపీడ్య నిరుధ్య- తత ఆపీడానన్తరం- అనిలం ప్రాణం-షట్సు నాభ్యాదిషు వక్ష్యమాణేషు స్థానేషు-ఉన్నమయేత్-జితః క్లమో యేన నివృత్తశ్రమ ఇత్యర్థః ॥౧౯॥ నాభ్యాం మణిపూరకే-స్థితం-ప్రాణం హృది అనాహతాఖ్యే హృదయకమలే-అధిరోప్య-తస్మాత్ హృదః ఉదానగత్యా ఉదానస్య ఉదానవాయోర్గత్యా సంచారప్రకారేణ-ఉరసి కణ్ఠాదధోదేశస్థితే విశుద్ధచక్రే-తం ప్రాణం నయేత-తత-ఉరసః ధియా-అనుసంధాయ స్వగన్తవ్యమనుసన్ధాయ-మనస్వీ యతచిత్తః- స్వతాలుమూలం స్వజిహ్వాగ్రమూలం-పూర్వచక్రస్యైవ అగ్రభాగం-శనకైః-స్తతో బహుధా గమనసంభవాచ్ఛనకైరిత్యుక్తం- నయేతి ప్రాపయేత్ ॥౨౦॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ స్వతాలుమూలాత్-భ్రువోరన్తరం భ్రూమధ్యస్థాజ్ఞాచక్రం-ప్రతి ఉన్నయేత ఊర్ధ్వం నయేత-కథంభూతః-నిరుద్ధసప్తాయతనః నిరుద్ధాని సప్తాయతనాని శ్రోత్రద్వయాక్షిద్వయనాసారన్ధ్రద్వయస్వరూపాణి స్థానాని యేన సః - విషయాన్తరనిరపేక్షః-భ్రూమధ్యే ముహూర్తార్ధం స్థిత్వా- అకుణ్ఠదృష్టిః స్వగన్తవ్యవిషయాప్రతిహతజ్ఞానసంపన్నః - పరం పరమాత్మానం-ప్రాప్తః అనుసందధత్-మూర్ధన్యూర్ధ్వానం "సుపాంసులుక్" ఇతి సుపో లుక్-నిర్భిద్య "శీర్షకపాలం భిన్త్వా" ఇతి శ్రుతిస్మారితా-విసృజేత్ స్థూలదేహమితి శేషః ॥౨౧॥ అథ ముముక్షోర్గన్తవ్యమర్చిరాదిమార్గం వక్ష్యన్-తస్య ముముక్షోర్ధూమాదిమార్గస్య హేయత్వజ్ఞాపనాయ ధూమాదిమార్గేణ గతానాం గన్తవ్యలోకానాహ॥ యదీతి॥ "ఏతే సృతీ తే నృప వేదగీతే" ఇతి మార్గద్వయస్య వక్ష్యమాణత్వాత్- అస్మిన్న అధ్యాయే ధూమాదిమార్గవిషయగ్రన్థాన్తరాభావాచ్చ "తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవన్తీతి శ్రుతేః" మూర్ధన్యనిష్క్రాన్తస్యార్వాచీనలోకగత్యనుపపత్తేశ్చ - యదీత్యాదిశ్లోకద్వయం ధూమాదిమార్గగ

ఽపీడ్య గుదం తతోఽనిలం స్థానేషు షట్సున్నమయేజ్జితక్లమః ॥౧౯॥ నాభ్యాం స్థితం హృద్యధిరోప్య తస్మాదుదానగత్యోరసి తం నయేన్మునిః । తతోఽనుసన్ధాయ ధియా మనస్వీ స్వతాలుమూలం శనకైర్నయేత ॥ ౨౦ ॥ తస్మాద్భ్రువోరన్తరమున్నయేత నిరుద్ధసప్తాయతనోఽనపేక్షః । స్థిత్వా ముహూర్తార్ధమకుణ్ఠదృష్టిర్నిర్భిద్య మూర్ధన్ విసృజేత్పరం గతః ॥ ౨౧ ॥ యది ప్రయాస్యన్నృప పారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముత యద్విహా

తానాం గన్తవ్యలోకప్రదర్శనపరమేవ "నను" యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః। అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత" ఇతి సద్యోముక్తిరేకా ప్రతీయతే, "తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న" ఇత్యాదినా క్రమముక్తిరన్యా ప్రతీయతే-అత్రాపి "విసృజేత్పరం గత" ఇతి సద్యోముక్తిః "వైశ్వానరం యాతి" ఇతి క్రమముక్తిశ్చ ప్రతీయతే-అతః క్రమముక్తిసద్యోముక్తిరూపమార్గద్వయస్యైవ "ఏతే సృతీ తే" ఇతి వక్ష్యమాణత్వాన్న- ధూమాదిమార్గగతగన్తవ్యప్రదర్శనపర-మిదం శ్లోకద్వయమితి చే-దుచ్యతే॥ సద్యోముక్తిస్తావదప్రామాణికైవ "యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి" "త్యాది "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" త్యన్తేన-బ్రహ్మోపాసీనానామర్చిరాదిగతానామేవ బ్రహ్మప్రాప్త్యవగమాత్ "వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా" దితి న్యాయేన-సర్వబ్రహ్మవిద్యానామేకఫలత్వేనార్చిరాదిగతేస్సర్వబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానాం సమత్వాచ్ఛాస్త్రప్రతిపాద్యాయాస్సద్యోముక్తేరభావాత్-అథ బ్రహ్మణస్సర్వగతత్వాన్న తత్ప్రాప్తయే దేశాన్తరగమనాపేక్షేతి-చే-త్సత్యం బ్రహ్మణో నిత్యత్వాత్సర్వదా తత్ప్రాప్తేః కిం న స్యా- దథ-కాలవిశేష ఏవ నిశ్శేషావిద్యానివృత్తిరితి మన్యసే - ఏవం దేశవిశేష ఏవ నిశ్శేషావిద్యానివృత్తిరితి విభావ్యతామ్, "అత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తి బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతి" త్యాదేః కోఽర్థ ఇతి చే-దుచ్యతే-అత్రాస్మిన్ లోకే-ఉపాసనాదశాయాం, యో బ్రహ్మానుభవతి-తస్య బ్రహ్మప్రేప్సోః ప్రాణాః-నోత్క్రామన్తి-తం విహాయ న గచ్ఛన్తి-కిం తూపాసనాఫలభూతబ్రహ్మప్రాప్తయే తదధిష్ఠితలోకాన్తరగమనాయ సహైవ తిష్ఠన్తీత్యర్థః-ఇతి" అతో ధూమాదిగతానాం గన్తవ్యప్రదర్శనపరమిదం శ్లోకద్వయమ్" హే నృప - పారమేష్ఠ్యం చతుర్ముఖలోకం, వైహాయసానాం ఖేచరాణాం సిద్ధానాం- యద్విహారస్థానం, కిద్యశం-అష్టాధిపత్యం అణిమాద్యష్టైశ్వర్యసంపన్నం యది-ప్రయాస్యన్ గమిష్యన్, భవతి, తదా-గుణసంనివాయే మరణే, మనసా, ఇన్ద్రియైశ్చ సహైవ గచ్ఛేత్-స్థూలదేహస్యైవ భస్మీభావా- త్సూక్ష్మదేహేనైవ గచ్ఛతీత్యర్థః - అర్వాచీనలోకాన్ గచ్ఛతాం భూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మకలిఙ్గశరీరేణైవ సహగమనం "బ్రహ్మ ప్రేప్సుస్తు, కంచిద్దూరం గచ్ఛతో మధ్యే విశ్లేష

ఇతివిశేషః ॥౨౨॥ యోగీశ్వరాణామితి యోగీశ్వరాణాంభగవద్భక్తివ్యతిరిక్తయోగనిష్ఠానాం, మద్బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రజీవోపాసకానాం, త్రిలోక్యాః అన్తః, బహిః జనలోకాదిషు - పవనాన్తరాత్మనాం, పవనస్యాన్తరాత్మా పవనాన్తరాత్మా, తేన, వాయుభూతసూక్ష్మదేహేన - గతిమాహురిత్యర్థః - యద్వా, వాయుమనుప్రవిశ్య గచ్ఛతీతి వాయుతుల్యవేగో వా గచ్ఛతీత్యాహురిత్యర్థః - భగవద్భక్తియోగనిష్ఠవ్యతిరిక్తానాం గతిరితరైర్న లభ్యత ఇత్యాహ ॥ నేతి,, విద్యా - శాస్త్రజన్యంజ్ఞానం, తపః కర్మ, యోగః - యోగో యమనియమాదిః సమాధిః అబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మస్వరూపానుసంధానం, ఏతాన్భజన్తి - యే - తేషాం యోగీశ్వరాణాం - తాం గతిం బ్రహ్మాణ్డాన్తర్గతాపేక్షితలోకగతిం - కర్మభిరభిసంహితఫలైః కర్మభి - న్నప్రాప్నువన్తి - కేవలకర్మిభ్యోఽధికో యోగీ - కేవలయోగిభ్యోఽధికో భగవదుపాసక - ఇత్యభిప్రాయః,, యద్వా,, భగవద్భక్తానాం గతిః కర్మభిర్నావాప్యత ఇత్యాహ ॥ యోగీశ్వరాణామితి॥ భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామిత్యర్థః - త్రిలోక్యాః త్రిలోకాన్తర్భూతచతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశాత్, బహిః - సమాధిః పరమాత్మోపాసనమితి భేదః - ఏవం హేయత్వేన ధూమాదిమార్గగతిరుక్తా ॥౨౩॥ అథముముక్షోరర్చిరాదిమార్గమాహ ॥ వైశ్వానరం యాతీతి,, ఛాన్దోగ్యే,, తద్యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవంవిది పాపంకర్మ న శ్లిష్యత ,, ఇత్యుపక్రమ్య - బ్రహ్మవిద్యాముపదిశ్యామ్నాతః,, అథ యదు చాస్మిఞ్ఛవ్యం కుర్వన్తి యది చ నార్చిషమేవాభిసంభవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్షడుదఙ్ఙేతి మాసాంస్తాన్మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసో విద్యుతంతత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్బ్రహ్మ గమయత్యేష దేవపథో బ్రహ్మపథ ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవమావర్తం నావర్తన్త,, ఇత్యామ్నాతా శ్రుతిః,, స వై పునర్న్మహావిషజ్జతే జ్ఞ మిత్యన్తేనాభిమతా - అత్రానుక్తాఽహరాదిప్రదేశస్త్వర్థసిద్ధో వేదితవ్యః - శీర్షకపాలపభేదనానన్తరమేవ వైశ్వానరప్రాప్త్యసంభవాత్ - శ్రుతావప - వరుణేన్ద్రప్రజాపత్యాదయోఽన్యత్ర శ్రు-

రమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసంనివాయే సహైవ గచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ ॥౨౨॥ యోగీశ్వరాణాం గతిమాహురన్తర్బహిస్త్రిలోక్యాః పవనాన్తరాత్మనామ్। న కర్మభిస్తాం గతిమాప్నువన్తి విద్యాతపోయోగసమాధిభాజామ్॥ వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గతస్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషా। విధూతకల్కోఽథ హరేరుదస్తాత్ప్రయాతి చక్రం నృప శైశుమారమ్॥౨౪॥ తద్విశ్వనాభింత్వతివర్త్య విష్ణోరణీయసా విరజేనాత్మనైకః।

తా అర్థసిద్ధా ఇతి వేదితవ్యమ్,, బ్రహ్మపథేనేతి - సుషుమ్నావిశేషణం - బ్రహ్మప్రాప్తేః మార్గభూతయా - శోచిషా ప్రకాశమానయా - సుషుమ్నయా సుషుమ్నాఖ్యనాడ్యా - దేహాన్నిర్గతః, శోచిషేత్యనేన,, తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతీ,, తి శ్రుత్యుక్తసుషుమ్నాసంబన్ధిహృదయకమలాగ్రస్య ప్రకాశనం స్మారితం,, తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీతశ్శతాధికయే,, తి సూత్రకారః,, తదోకః తస్య బ్రహ్మప్రేప్సోః జీవస్య స్థానభూతం - యత్ హృదయకమలం - తస్యాగ్రం సుషుమ్నాఖ్యనాడీద్వారం - తస్య జ్వలనం ప్రకాశనం భవతి, అయం జీవః హార్దానుగృహీతః - హృదయకమలస్థపరమాత్మానుగృహీతః - తేన పరమాత్మనా ప్రకాశితసుషుమ్నాద్వారో విద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాయాః - సామర్థ్యాత్, బ్రహ్మవిద్యాఙ్గభూతార్చిరాదిగతిస్మృతియోగాచ్చ, శతాధికయా సుషుమ్నయా గచ్ఛతీతి సూత్రార్థః - ఏవం భూతసుషుమ్నయా గతః - విహాయసా శీర్షకపాలబహిస్థాకాశేన - వైశ్వానరం అర్చిశ్శబ్దవాచ్యమగ్నిమాతివాహికం దైవతం - యాతి ॥ అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లష ణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్। అర్చిషమభిసంభవన్తీత్యనేనైకార్థ్యాత్ - అస్యైవ మోక్షమార్గత్వం సూచయతి - విధూతకల్క - ఇతి,, పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి ,, అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇవ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య ధూత్వా శరీర, మకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమభిసంభవామీ,, తి ఛాన్దోగ్యే,, ధూత్వా శరీరమిత్యత్ర శ్రూయతే, సహధూమాదిమార్గగతానాం పుణ్యపాపప్రహాణం శ్రూయతే, విధూతకల్కః క్షిప్తపుణ్యపాపః, అత్రాహరాదిప్రవేశో వేదితవ్యః, హరేరాదిత్యస్య, ఉదస్తాదుపరిష్టాత్, స్థితం, శైశుమారం చక్రం - ప్రయాతి - హే నృప - శైశుమారచక్రస్వరూపం తు పఞ్చమ ఏవ వక్ష్యతే ॥౨౪॥ విశ్వనాభిం విశ్వస్య గ్రహతారకనక్షత్రాదేః కృత్స్నస్యాశ్రయభూతం విష్ణోస్స్థానమితి శేషః, విరజేన ప్రణష్టపుణ్యపాపేన - అణీయసా సూక్ష్మతరేణ, ఆత్మనా లిఙ్గశరీరేణ - ఏకః అసహాయః - నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాం - బ్రహ్మవిద్భిః నమస్కృతం, ఇదం శింశుమారచక్రవిశేషణం - తదతివర్త్యేత్యన్వయః, అనేన చన్ద్రప్రాప్తిరపి సిద్ధా - తిస్యావ్యశహాతశ్శింశుమారః - యత్ యత్ర కల్పాయుషః విబుధాః కల్పాన్తాయుషో విబుధాః దేవాః - రమన్తే, తం జనలోక,

ముపైతి ప్రయాతి ॥౨౪॥ అథః అధస్తాత్ స్థితస్య, అనన్తస్య ముఖానలేన - అవాన్తరప్రళయే శేషముఖోద్భూతరుద్రగ
ణఫాలానలేన - దన్దహ్యమానమితిమస్తకస్థాయిహమృత్యురిత్యాసత్త్యభిప్రాయో వర్తమాననిర్దేశః, నిరీక్ష్య త్రికాలజ్ఞాన
వత్త్వాదపరోక్షం దృష్ట్వేత్యర్థః - జనలోకే స్థిత్వా - కల్పాన్తే, తత ఉపైతీత్యయమర్థోఽనుపపన్నః - పుణ్యాపాపసన్నిధానస
స్యోక్తత్వేన తత్రావస్థితిహేతుభూతకర్మాభావాత్ - తేషు లోకేషు స్థిత్యయోగాత్ - అతో దోషం దృష్ట్వా - ద్వైపరార్ధ్యం
ద్విపరార్ధస్థాయి, సిద్ధేశ్వరైః జుష్టాని ధిష్ణ్యాని విమానాని యస్మిన్ - తదు, శ్రేష్ఠం పారమేష్ఠ్యం చతుర్ముఖసంబన్ధిస్థానం -
యాతి నిర్యాతీత్యర్థః, వరుణేన్ద్రాదిప్రాప్తిస్త్వర్థసిద్ధా ॥౨౫॥ చతుర్ముఖలోకస్య స్వర్గాద్యపేక్షయా చిరకాలస్థాయి
త్వమభిప్రయన్నాహ ॥ నయత్రేతి ॥ యత్రేత్యస్య తత్ర దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాదిత్యుపరితనేనాన్వయః, ఆర్తిః దుఃఖం -
ఉద్వేగో మనఃక్షోభః - భయం ఆగామిదుఃఖదర్శనజం జ్ఞానం, కుతశ్చిదిత్యస్య భయమిత్యనేనాన్వయః - కుతశ్చిత్ శీతాతప
వాతవర్షాదిభ్యః - ఏవంవిధేపి చతుర్ముఖలోకే - బ్రహ్మవిదాం నిర్వేదమాహ ॥ యచ్చిత్తత ఇతి ॥ యత్ - యస్మాదిత్యర్థః - అనిదంవి
దాం ఇదంశబ్దవాచ్యపరిదృశ్యమానప్రపఞ్చవిలక్షణపరబ్రహ్మవిదాం - క్రియయా కర్మణా - హేతుభూతేన - దురన్తదుఃఖ
ప్రభవానుదర్శనాత్ - దురన్తమపారం యద్దుఃఖం - తస్య ప్రభవః - ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, దుఃఖహేతుభూతస్సంసారః,
తస్యానుదర్శనం ఉత్ప్రేక్షణం తస్మాత్ - చిత్తతః చిత్తేన, అదః, దురన్తదుఃఖమితి - యత్ - చతుర్ముఖలోకేపి బ్రహ్మవిద్భిః కర్మ
హేతుకం దురన్తదుఃఖం చిత్తేనానుమీయత ఇతి య - త్తత ఏవ హేతోర్విశేషం ప్రతిపద్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః - అర్థాన్తరప
రత్వమనుపపన్నం - అధ్యాహారబాహుళ్యాత్ - యస్య హిరణ్యగర్భస్య, చిత్తతః ఉపాసనాత్ - అదః - తస్య స్థానం - ఉపాస
కైర్లభ్యత ఇతి శేషః - ఇతి, యదా యోజనా - తదా ఉపాసకైర్లభ్యత ఇత్యధ్యాహార్యం, అనిదంవిదాం హిరణ్యగర్భోపా
సనరహితానాం - దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ - తదుపాసకానామేవ దుఃఖనివృత్తిస్థానం బ్రహ్మలోకాఖ్యం లభ్యత ఇ

నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాముపైతి కల్పాయుషో విబుధా యద్రమన్తే ॥౨౪॥ అథో అనన్తస్య ముఖానలేన ద
న్దహ్యమానం స నిరీక్ష్య విశ్వమ్ । నిర్యాతి సిద్ధేశ్వరజుష్టధిష్ణ్యం యద్ద్వైపరార్ధ్యం తదు పారమేష్ఠ్యమ్ ॥౨౫॥
న యత్ర శోకో న జరా న మృత్యుర్నార్తిర్న చోద్వేగభయం కుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోఽదః క్రియయాఽనిదంవి
దాం దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ ॥౨౬॥ తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తేనాత్మనాఽపోఽనలమూ
ర్తిరత్వరన్ । జ్యోతిర్మయో వాయుముపేత్య కాలే వాయ్వాత్మనా ఖం బృహదాత్మలిఙ్గమ్ ॥౨౭॥ ఘ్రాణేన గ

తి నోపపద్యతే - హిరణ్యగర్భస్థానస్యాపి దుఃఖనివృత్తిహేతుత్వాభావాత్ - చతుర్ముఖలోకం గతస్య రాజ్ఞః పునర్భవమాగ
మ్య ప్రతిదినం స్వీయశవభక్షణం ప్రసిద్ధం ఆవృత్తేర్దర్శనాచ్చ, నను - బ్రహ్మలోకస్థయోగినాం న పునరావృత్తిదుఃఖభయం -
తత్ర మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయా - దితి చేన్న - భూతలస్థయోగినామపి మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయాన్న పునరావృత్తిభయమితి
ముముక్షూణాం మహీతలచతుర్ముఖలోకయోః కో విశేషః, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జునే తి హి స్మర్యతే,
తచ్చ ద్వైపరార్ధ్యమిత్యనేన సూచితం, అతో యథోక్త ఏవార్థః ॥౨౬॥ తతః విశేషం పృథివీమయమణ్డకటాహం - ప్ర
తిపద్య ప్రాప్యేత్యర్థః, అనేన, పృథివీమణ్డం భిత్త్వేతి శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతా - విశేషశబ్దః పృథివీవాచకః, మహదాద్యా విశే
షాన్తా ఇతి ప్రయోగాత్ - అత్రాపి, విశేషస్తు వికుర్వాణాదమ్భసో గన్ధవానభూదితి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ - విశేషం ప్రతిప
ద్య నిర్యాతీత్యనుషఙ్గః, యద్వా, ఉత్తరత్ర ఉపైతీత్యనేనాన్వయః - తేనాత్మనా స్వరూపేణోపలక్షితః, అపః ఆవరణజలం -
ప్రతిపద్యేత్యన్వయః, ఆవరణాగ్నివ్యాప్తిమాహ ॥ అనలమూర్తిమితి ॥ మూర్తిభూతావరణాగ్నిం - ప్రతిపద్య - అత్వరన్ త్వ
రామకుర్వన్ - స్నేహదాహాదిశఙ్కాభావాదిత్యభిప్రాయః - జ్యోతిర్మయః, అగ్నిర్భూత్వా అభ్రం భవతీతివత్సంశ్లేషాభి
ప్రాయో జ్యోతిర్మయశబ్దః - వాయుం ఆవరణవాయుముపేత్య కాలే పూర్వపూర్వావరణాత్యయానన్తరకాలే వాయ్వాత్మ
నా వాయుసంశ్లిష్టరూపేణోపలక్షితః - బృహత్ స్వకార్యభూతవాయ్వాద్యపేక్షయా బృహత్, ఆత్మలిఙ్గం స్వాసాధా
రణాశబ్దలిఙ్గకం - ఖం ఆవరణాకాశముపేత్య ఆత్మలిఙ్గమిత్యత్ర - ఆత్మా స్వాసాధారణగుణశ్శబ్దః లిఙ్గం ఆత్మానాత్మ
నోః ప్రమాణం - యస్య - తదిత్యర్థః - లిఙ్గం యద్ధి ప్రదృశ్యయోరితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - ఇదమావరణాన్తరేష్వపి తత్తద్గ
న్ధాదిగుణవిశిష్టపృథివ్యాదిసంశ్లేషప్రదర్శనార్థముక్తమ్ ॥౨౭॥ ఏవమాకాశం భిత్త్వేత్యన్తశ్రుత్యర్థ ఉక్తః - గచ్ఛతో
ముక్తస్య సూక్ష్మదేహస్థైరిన్ద్రియైస్తత్తద్భూతగుణగ్రహణమాహ ॥ ఘ్రాణేనేత్యాదినా ॥ బ్రహ్మలోకపర్యన్తేష్వేవశ
బ్దాదిష్వనాదరోఽభిప్రేతః, ఆవరణభూతగుణానాం త్వనితరభోగ్యత్వాత్తత్తద్గతగన్ధాదీన్ గృహ్ణాతీత్యభిప్రాయః - ఘ్రా

శేవస్వీయఘ్రాణేన్ద్రియేణ, గన్ధం ఆవరణపృథివీగుణభూతం గన్ధం - ఏవం, రసనేన్ద్రియేణ రసం, దృష్ట్యా చక్షురిన్ద్రియేణ రూపం, తేజోగుణం, త్వచా త్వగిన్ద్రియేణ - ఏవకారస్సాంకర్యాభావద్యోతకః, శ్వసనం వాయుగుణం స్పర్శమ్, శ్రోత్రేన్ద్రియేణ నభోగుణత్వం, స్వార్థే త్వః ఆర్షః, ప్రాణేనాన్తఃకరణేన ఆకూతిమభిప్రాయం ‹‹సమానీవ ఆకూతి›› రితి శ్రుతిః అత్ర ప్రాణశబ్దేనేన్ద్రియవృత్తిహేతుభూతముఖ్యప్రాణో న వివక్షితః - తేనాకూతిగ్రహణాసంభవాత్ - అతో అన్తఃకరణం వివక్షితం, అతః అన్తఃకరణప్రసూతో హ్యభిప్రాయః, ఏవం ఘ్రాణాదిభిర్గన్ధాదీనుపేత్య - తత్తద్భూతభేదనదశాయాం, తత్తద్గుణాన్ గృహ్ణన్నుపైతీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ అథాహంకారమహత్ప్రకృతీనామతిక్రమమాహ॥ స ఇతి॥ సః యోగీ - గత్యాగమనేన - వికార్యం స్వకార్యరూపేణ పరిణామినమహంకారం, సంసాద్యేత్యన్వయః - వికార్యమేవ విశినష్టి - దేవమయం దిగ్వాతాదిదేవాధిష్ఠేయమిన్ద్రియకారణం, మనోమయం మనఃకారణం, భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసంనికర్షం, భూతాన్యాకాశాదీని భూతాని, తత్సూక్ష్మాణి, శబ్దాదీనీన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయమిన్ద్రియాణి, తేషాం సంనికర్షం కారణం, భూతసూక్ష్మసంనికర్షత్వేన్ద్రియసంనికర్షత్వాభ్యాం త్రివిధాహంకారభేదౌ తామససాత్త్వికాహంకారావుక్తౌ, ‹‹మనోమయం దేవమయ››మితి చ - సాత్త్వికాహంకారకార్యప్రదర్శనం, దేవమయమిత్యేతావతైవ సిద్ధే, తత్కార్యప్రదర్శనే - ఇన్ద్రియసంనికర్షత్వమనోమయత్వోక్తిరిన్ద్రియస్రష్టావనుగ్రాహకరాజసాహంకారగ్రహణాయ, అత ఏవ, రాజసాహంకారస్య న పృథక్కార్యప్రదర్శనం - తస్యానుగ్రాహకమాత్రత్వే న పృథక్కార్యాక్షమత్వాత్, ఏతచ్చాగ్రే స్ఫుటీభవిష్యతి, తేనాతిక్రాన్తాహంకారేణ సహోపలక్షితః - విజ్ఞానతత్త్వం మహాన్తం యాతి ‹‹విజ్ఞానసారథిర్యస్తు›› ‹‹బుద్ధిం తు సారథిం›› ‹‹మహాన్ వై బుద్ధిలక్షణః›› ఇతి వచనానామైకార్థ్యాత్ - గుణసామ్యావస్థప్రకృత్యతిక్రమణమాహ - గుణసంనిరోధమితి॥ గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం సంనిరోధః సామ్యం - యస్మిన్ - తత్ప్రధానం యాతీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥

న్ధం రసనేనవై రసం ❁ రూపం చ దృష్ట్యా శ్వసనం త్వచైవ। శ్రోత్రేణ చోపేత్య నభోగుణత్వం ప్రాణేన చాకూతిముపైతి యోగీ ॥ ౨౯ ॥ స భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసంనికర్షం మనోమయం దేవమయం వికార్యమ్। సంసాద్య గత్యా సహ తేన యాతి విజ్ఞానతత్త్వం గుణసంనిరోధమ్ ॥ ౩౦ ॥ తేనాత్మనాఽఽత్మానముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమయోఽవసానే। ఏతాం గతిం భాగవతీం గతో యస్స వై పునర్నేహ విషజ్జతేఽఙ్గ ॥ ౩౧ ॥ ఏతే సృతీ తే నృప వేదగీతే త్వయాభిపృష్టే చ సనాతనే చ। యే వై పురా బ్రహ్మణ ఆహ తుష్ట ఆరాధితో ❁ భగవాన్వాసుదేవః ॥ ౩౨ ॥ న హ్యతోఽన్యః శివః పన్థా విశతస్సంసృతావిహ। వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగో యతో భవేత్॥

తేనేతి॥ అవసానే ప్రకృతేరవధౌ ‹‹గౌరనాద్యన్తవతీ›› ‹‹సా జనిత్రీ›› ‹‹నిత్యా సతతవిక్రియే››తి ప్రకృతేర్నిత్యత్వాద్దేశావధిరవసానశబ్దోక్తః స్వకీయభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాణాం స్వకారణేషు లయో హ్యవసానశబ్దవివక్షితః తేనాత్మనా - విరజసా స్వరూపేణోపలక్షితః - శాన్తమూర్మిషట్కరహితం - ఆనన్దం నిరతిశయానన్దస్వరూపం ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఆనన్దమయః - పరమాత్మసామ్యాపత్త్యా ఆనన్దమయః స్వయం నిరతిశయానన్దప్రచురః - ఉపైతి, ఆత్మానన్దశబ్దాభ్యాం ‹‹ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః›› ‹‹ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్›› ఇత్యుపక్రమోపసంహారగతవాక్యద్వయం స్మారితం - ఏవం ‹‹క్షయన్తమస్య రజసః పరాకే›› ‹‹ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్›› ‹‹తదక్షరే పరమే వ్యోమన్›› ఇత్యుక్తప్రకృతిపురుషాతీతపరమాకాశస్థభగవత్ప్రాప్తిరర్చిరాదినా గతస్యోక్తా - ఏవం ‹‹స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీ››త్యస్యార్థ ఉక్తః అథ ధూమాద్యర్చిరాదిమార్గయోః ప్రామాణికత్వం కథయన్ ‹‹ఏతేన ప్రతిపద్యమానా›› ఇత్యంశస్యార్థమాహ॥ ఏతామితి॥ భాగవతీం భగవదుద్దేశ్యాం - గతిం అర్చిరాదిమార్గం॥ యో గతః, స పునరిహ ప్రకృతిమణ్డలే - అఙ్గం కర్మాధీనదేహం - ప్రతి - న విషజ్జతే నాసక్తో భవతి ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ అథ మార్గద్వయం నిగమయతి॥ ఏతే ఇతి ॥ ఏతే సృతీ ఇమౌ మార్గౌ అర్చిరాదిధూమాదిరూపౌ - వేదగీతే ‹‹యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి›› ‹‹అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తం దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవన్తి›› ఇత్యాదివేదబోధితే అత ఏవ, సనాతనే స్థితే - తే ఏవ సృతీ హే నృప - త్వయా అభిపృష్టే చ ‹‹యచ్ఛ్రోతవ్య››మిత్యనేనార్చిరాదిమార్గస్యైవ - ధూమాదిమార్గస్యాపి పృష్టత్వాత్ - చకారాన్మయా కథితే చేత్యర్థః సనాతనత్వం విశదయతి॥ యే ఇతి॥ యే వై యే సృతీ పురా కల్పాదౌ - బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ ఆరాధితః, సమ్యగుపాసనయా ప్రీతః - వాసుదేవః సర్వభూతాన్తరాత్మా భగవాన్ - ఆహ॥ ఉవాచ తస్మాత్సనాతనే ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ సంసారిణోఽర్చిరాదిప్రాప్త్యా భక్తియోగాదన్య ఉపాయో నాస్తి - అర్చిరాదిగతిచిన్తాపి భక్తియోగోపాయ ఇత్యాహ॥ న హీతి॥ అతః అర్చిరాదేః అన్యః అపరః - సంసృతౌ సంసా

శివః పన్థాః కల్యాణరూపో మార్గః - న విశ్రుతః విశేషేణ న శ్రుతః - యతః అర్చిరాదిమార్గచిన్తనాత్ - వాసుదేవే సర్వాన్తరాత్మని - భగవతి పరమాత్మని - భక్తిర్భవేత్ - తస్మాత్తచ్చిన్తా చ కార్యా, తథా చ సూత్రకారః,, యోగినః ప్రతిస్మర్యేతే స్మార్తే చైతే,, ఇతి - యోగినో యోగనిష్ఠాన్ ప్రతి - స్మార్తే స్మృతివిషయభూతే స్మర్తవ్యే దేవయానపితృయాణాఖ్యే గతీ - స్మర్యేతే యోగాఙ్గతయాఽనుదినం,, నైతే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన । తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున,, ఇతి స్మరణాదితి సూత్రార్థః ॥ ౩౩ ॥ కథం వాసుదేవే భక్తిరేవార్చిరాదిగత్యుపాయ ఇత్యత్రాహ ॥ భగవానితి ॥ ఏవమేవ మహాశబ్దో మైత్రేయ భగవానితి,, ఇత్యాదిప్రకారేణ భగవచ్ఛబ్దశబ్దితో వాసుదేవ ఏవ - బ్రహ్మ జగత్కారణం - తద్భక్తిరేవ మోక్షోపాయః కథమిత్యత్రాహ ॥ కార్త్స్న్యేనేతి ॥ మనీషయా బుద్ధ్యా - కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య కృత్స్నం ప్రమాణజాతం ముహుర్ముహురాలోచ్య,, ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః,, ఇతివత్ - తదధ్యవస్యత్ - తన్నిశ్చిత్యాస్థితః, కిమధ్యవస్యదిత్యత ఆహ - కూటస్థే నిర్వికారే పరమాత్మని - రతిః ముక్తానాన్దః నిరతిశయానన్దపరమాత్మానుభవజనితసర్వావస్థోచితాశేషశేషతైకరతిః యతః భక్తియోగాద్భవేత్ - స ఏవ భక్తియోగో ముక్త్యుపాయ ఇతి నిశ్చిత్య - నిపుణతరో లోకః స్థిత ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ నన్వతీన్ద్రియే భగవతి కథం భక్తిరుత్పద్యతే, కథం తరాం రతిరిత్యాశఙ్క్య పరిశుద్ధమనోవిషయత్వాదుభయమపి సంభవతీత్యాశయేనాహ ॥ భగవానితి ॥ స్వాత్మనా యోగపరిశుద్ధమనసా, సర్వభూతేషు భగవాన్, లక్షితః సాక్షాత్కార్యః,, మనసా తు విశుద్ధేన,, మనసాభిక్లృప్తః,, ఇతి శ్రుతేః - తర్హి స కిం ఘటాదివద్దృశ్య ఏవేత్యత ఆహ । ద్రష్టా సర్వజ్ఞః న కేవలం యోగపరిశుద్ధమనోవిషయ ఏవ - ప్రమాణాన్తరవిషయోఽపీత్యాహ ॥ దృశ్యైరితి ॥ దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిః - మహదాదిభిః - మహాన్సర్వం యద్ధి లక్షణమితి వచనాత్ - కార్యభూతైర్మహదాదిభిః దృష్టా తత్కారణమాత్మాఽనుమీయత ఇత్యర్థః - న కేవలమనుమానవిషయ ఏవ, కింతు - శాస్త్రవిషయోఽపీత్యాహ । లక్షణైరనుమాపకైరితి పదద్వయేన - లక్షయన్తీతి లక్షణాని వేదాన్తవాక్యాని,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం

భగవాన్ బ్రహ్మ కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా । తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతిరాత్మన్యతో భవేత్ ॥ ౩౪ ॥
భగవాన్ సర్వభూతేషు లక్షితః స్వాత్మనా హరిః । దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టా లక్షణైరనుమాపకైః ॥ ౩౫ ॥
తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిః సర్వత్ర సర్వదా । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యో భగవాన్నృణామ్ ॥
పిబన్తి యే భగవత ఆత్మనః సతాం కథామృతం శ్రవణపుటేషు సంభృతమ్ । పునన్తి తే విషయవిదూషితాశయం వ్రజన్తి తచ్చరణసరోరుహాన్తికమ్ ॥ ౩౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః ॥

ఓం ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఏవమేతన్నిగదితం పృష్టవాన్యద్భవాన్మమ । నృణాం యన్మ్రియమాణానాం మనుష్యేషు మ

బ్రహ్మ,, యతో వా ఇమాని భూతాని,, ఇత్యాదీని - తథా - తదుపజీవ్యకారణత్వప్రతిపాదకాని,, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్,, ఇత్యాదీని - తైః అనుమాపకైః స్మృతివచనైః స్మృతీనాం శ్రుత్యనుమాపకత్వాత్ - శ్రుతిస్మృతిభ్యామప్యుపలక్షితః అనేన, కేవలానుమానగమ్యత్వవాదినో వైశేషికా నిరస్తాః, తన్నిరాసప్రకారస్తు,, శాస్త్రయోనిత్వాత్,, ఇత్యధికరణసాధ్యః బుద్ధ్యాదికార్యవర్గైర్లక్షితః జగత్కారణతయా శాస్త్రైః ప్రతిపన్నః తత్స్వరూపం తు యోగపరిశుద్ధమనసా సాక్షాత్కార్యమితి త్యాగమోక్షవివేకజన్యజ్ఞానద్వయవిషయత్వముక్తం భవతి ॥ ౩౫ ॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాది ప్రశ్నోత్తరముపసంహరతి ॥ తస్మాదితి ॥ స్పష్టోఽర్థః ॥ ౩౬ ॥ అస్తు యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం యోగారమ్భో వా కథం స్యాదిత్యత్రాహ ॥ పిబన్తీతి ॥ భగవత - ఆత్మనః పరమాత్మనః - కథామృతం - యే పిబన్తి - తే - విషయవిదూషితాశయం పునన్తీత్యన్వయః - కథామృతం వా కథం లభ్యత ఇత్యత ఆహ ॥ సతామితి ॥ సతామితి కర్తరి షష్ఠీ - సద్భిః కర్ణపుటేషు సంభృతం పూరితం - అనేన సత్సేవయా ప్రథమం భవితవ్యమిత్యుక్తం భవతి - సత్సేవయా ప్రాప్తహరికథాశ్రవణేన - విషయైః శబ్దాదిభిర్విదూషితం కలుషితమాశయమన్తఃకరణం పునన్తి - సత్సేవాదిభక్తియోగాన్తస్య ఫలమాహ - వ్రజన్తీతి - తస్య భగవతః - చరణసరోరుహయోః - అన్తికం సమీపం - వ్రజన్తి ప్రాప్నువన్తి - ప్రథమం - సత్సేవా - తతః శ్రవణం - తతో యోగారమ్భః - తత ఆగమోక్షవివేకాదిసాధనసప్తకజన్యజ్ఞానాభ్యామనుగృహీతా ప్రత్యక్షతాపన్నా భక్తిరిత్యయం క్రమః - అతో యుక్తః ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః ॥

ఏవం ముముక్షోర్భగవచ్ఛ్రవణాదికం కర్తవ్యమిత్యుక్తం - అథ తద్దేవవ్యతిరేకముఖేన ప్రథయితుమన్యదేవతానాం తుచ్ఛఫలప్రదత్వం వక్ష్యన్ పూర్వోక్తమనువదతి ॥ ఏవమితి ॥ మనుష్యేషు - కదాచిద్దైవవశాన్మనుష్యత్వం ప్రాప్తేషు జీవేషు - యే మ

నీషిణః-తేషాం-తత్రాపి-మ్రియమాణానాం తేషాం-విశేషతో యత్కర్తవ్యం పురా మాం ప్రతిపృష్టవాన్-తద్భగవచ్ఛ్రవణాదికమేవే-త్యేవం నిగదితం ఉక్తమిత్యర్థః ॥౧॥ కామ్యఫలప్రాప్త్యర్థమన్యేషాం దైవతానాం భజనమాహ॥ బ్రహ్మవర్చస ఇత్యాదినా॥ బ్రహ్మవర్చసం కామయమానః బ్రహ్మణస్పతిం వేదపతిం-యజేత భజేత-ఇన్ద్రియకామః-ఇన్ద్రియసామర్థ్యకామః-ఇన్ద్రం భజేతేత్యనుషఙ్గః॥ ఏవమగ్రేపి-ప్రజాపతీన్ దక్షాదీన్ ॥౨॥ దేవీం దేవస్య విష్ణోస్సంబన్ధినీం-మాయాం విస్మాపనీయశక్తిం-విభావసుం అగ్నిం-వసుకామః అర్థకామః-వసూన్ యజేత-వీర్యకామస్తు రుద్రాన్ యజేత-యజనఫలమాహ॥ వీర్యవానితి-భవేదితి శేషః-ఇదం సర్వత్ర తత్తత్ఫలావాప్తేరుపలక్షణమ్ ॥ ౩ ॥ అన్నం భోజ్యం ఆద్యం భక్ష్యం "ఖరం విశదమభ్యవహార్యం" ఖరం కఠినం విశదం వివిక్తాన్నయవం-భక్ష్యమితి శేషః-తదుభయకామోఽదితిం యజేత-అదితేస్సుతాన్ దేవాన్ ఆదిత్యాన్వా-దిశాం సంసాధకః దిక్పతిత్వకామః ॥౪॥ పుష్టిర్దేహబలం తత్కామః-ఇలాం పృథ్వీం యజేత-ప్రతిష్ఠాకామః స్థానాదప్రచ్యుతికామః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ-తయోస్సర్వలోకాధారత్వాల్లోకమాతృత్వమ్ ॥౫॥ రూపమభికామయమానః అప్సరాశ్చాసావూర్వశీచ తాం సర్వేషామాధిపత్యకామః ॥౬॥ యజ్ఞం విష్ణుం-కోశో వసుసంచయః-వసుకామ ఇత్యత్ర ధనమాత్రమితి భేదః-ప్రచేతసం వరుణం-విద్యాకామః జ్ఞానకామః-దాంపత్యార్థం దంపత్యోరన్యోన్యప్రీత్యర్థం-సతీమిత్యుమావిశేషణం-పతివ్రతాముమామిత్యర్థః ॥౭॥ ఉత్తమశ్లోకం విష్ణుం-తన్తుం సన్తానం-తన్వన్ విస్తారయన్-సన్తానవృద్ధికామ ఇత్యర్థః - రక్షాకామః బాధనివృత్తికామః-పుణ్యజనాన్ యక్షాన్-ఓజస్కామః బలకా

నీషిణామ్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతిమ్। ఇన్ద్రమిన్ద్రియకామస్తు ప్రజాకామః ప్రజాపతీన్॥౨॥ దేవీం మాయాం తు శ్రీకామస్తేజస్కామో విభావసుమ్। వసుకామో వసూన్ రుద్రాన్ వీర్యకామస్తు వీర్యవాన్॥౩॥ అన్నాద్యకామస్త్వదితిం స్వర్గకామోఽదితేస్సుతాన్। విశ్వాన్ దేవాన్ రాష్ట్రకామస్సాధ్యాన్ సంసాధకో దిశామ్॥౪॥ ఆయుష్కామోఽశ్వినౌ దేవౌ పుష్టికామ ఇలాం యజేత్। ప్రతిష్ఠాకామః పురుషో రోదసీ లోకమాతరౌ॥౫॥ రూపాభికామో గన్ధర్వాన్ స్త్రీకామోఽప్సర ఉర్వశీమ్। ఆధిపత్యకామస్సర్వేషాం యజేత పరమేష్ఠినమ్ ॥ ౬ ॥ యజ్ఞం యజేద్యశస్కామః కోశకామః ప్రచేతసమ్। విద్యాకామస్తు గిరిశం దాంపత్యార్థ ఉమాం సతీమ్ ॥౭॥ ధర్మార్థ ఉత్తమశ్లోకం తన్తుం తన్వన్ పితౄన్ యజేత్। రక్షాకామః పుణ్యజనానోజస్కామో మరుద్గణాన్॥౮॥ రాజ్యకామో మనూన్ దేవాన్ నిరృతిం త్వభిచారకః। కామకామో యజేత్సోమమకామః పురుషం పరమ్॥౯॥ అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పరమ్॥౧౦॥ ఏతావానేవ యజతామిహ నిశ్శ్రేయసోదయః। భగవత్యచలో భావో యద్భాగవతసఙ్గతః॥ ౧౧॥ జ్ఞానం యదా ప్రతినివృత్తగుణోర్మిచక్రమాత్మప్రసాద ఉభయత్ర గుణేష్వసఙ్గః। కైవల్యసంమతపథస్త్వథ భక్తియోగః కో నిర్వృతో హరికథాసు రతిం న కుర్యాత్॥౧౨॥ శౌనక ఉవాచ॥ ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య

మః ॥౮॥ రాజ్యకామః-మనురూపాన్ దేవాన్-అభిచరన్ శత్రుమరణమిచ్ఛన్-నిరృతిం రాక్షసం-కామకామః భోగేచ్ఛుః, అకామః వైరాగ్యకామః-పరం పురుషం పరమపురుషం "యో యో యాం యాం తనుం భక్తః" ఇతిరీత్యా ఇన్ద్రాదిరూపేణాపి పరమపురుషస్యైవారాధనాత్ ఫలప్రదత్వాత్ తత్తత్ఫలేప్సుభిరిజ్యమానః పరమపురుష ఏవాన్తవత్ఫలాని ప్రయచ్ఛతి "అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మా" మితిరీత్యా తు భజమానస్య-స ఏవ ముక్తిం ప్రయచ్ఛతీత్యభిప్రాయః ॥ ఉదారధీరితి ॥ మోక్షకామవిశేషణం-తీవ్రేణావిచ్ఛిన్నేన భక్తియోగేన ॥౯॥౧౦॥ ఏవం భజద్భిః కదా మోక్షోఽవాప్యత ఇత్యత ఆహ ॥ ఏతావానితి॥ ఇహాస్మిన్ లోకే భజతాం నిశ్శ్రేయసస్య మోక్షస్యోదయో లాభః- ఏతావాన్ ఏతదవధికః-భాగవతసఙ్గాత్-భగవత్యచలో భావ ఇతియత్ - భాగవతసఙ్గాద్భగవత్యచలే భావే సతి - నిశ్శ్రేయసోదయస్సిద్ధ ఏవ - తస్మాద్భాగవతసఙ్గాదచలో భావ ఏవ సమ్పాద్య ఇతి భావః ॥ ౧౧ ॥ యద్భాగవతసఙ్గత ఇత్యనేన సూచితాం హరికథాం ప్రస్తౌతి ॥జ్ఞానమితి॥ యాసు హరికథారతిషు-జ్ఞానాదీని సంపన్నాని-తాసు హరికథాసు-రతిం కో న కుర్యాదిత్యన్వయః-యదా హరికథాదశాయాం-ప్రతినివృత్తా-గుణాః సత్త్వాదికార్యాణి-ఊర్మయః - అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవో-యస్మాత్తథాభూతం-జ్ఞానం - ఆత్మప్రసాదశ్చిత్తనైర్మల్యం - ఉభయత్ర లోకద్వయే-గుణేషు శబ్దాదిషు విషయేషు-అసఙ్గో వైరాగ్యం-కైవల్యే ముక్తౌ-సమ్మతః పన్థాః ఉపాయః - కైవల్యసమ్మతపథ-స్తథాభూతో భక్తియోగశ్చేత్యేతే సంపన్నాస్తే-తథాభూతాసు హరికథాసు నిర్వృతః సుఖితః-రతిమాసక్తిం-కో న కుర్యాత్-సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ ఏవం హరికథాప్రభావ

క్తైపునర్జగద్వ్యాపారాదిరూపహరికథాబుభుత్సయా మునినృపయోస్సంవాదమవతారయితుంశౌనకఃపృచ్ఛతి ‘‘ఇత్యభి
వ్యాహృతమిత్యాదినా॥ఇతిపూర్వోక్తప్రకారేణా-భివ్యాహృతంభాషితం-నిశమ్యశ్రుత్వా - భరతర్షభఃభరతవంశశ్రేష్ఠః-
రాజాపరీక్షిత్-ఋషింపరబ్రహ్మద్రష్టారం-కవింశబ్దబ్రహ్మనిష్ణాతం-వైయాసకింవ్యాసపుత్రం - శ్రీశుకంప్రతి-అన్యత్కింపృ
ష్టవాన్ ❁॥౧౩॥❁ శుశ్రూషతాంశ్రోతుమిచ్ఛతాం-నఃఅస్మాకం-హేసూతహేవిద్వన్-భాషితుంవక్తుం-అర్హసి-తత్ప్రశ్న
ప్రశ్నోత్తరకాలాభఇతిచేత్తత్రాహ॥ కథాఇతి॥ హరికథైవఉదర్కఃఉత్తరఫలంయాసాంతాః-హరికథోదర్కాఃహరిక
థాప్రధానాఇత్యర్థః - తథాభూతాఃకథాఃసతాంభగవద్భక్తానాం-సంసదిసభాయాం-స్యుః-ధ్రువంనిశ్చయః-అతఃభగవ
త్కథాశ్రవణమేవలాభఇతిభావః ❁॥౧౪॥❁ రాజశుకయోర్భాగవత్త్వమేవాహ॥సఇతిసార్ధేన॥పాణ్డవేయోమహార
థోరాజా-మహాభాగవతః-యోరాజా-బాలక్రీడనకైర్బాలక్రీడాదిభిఃక్రీడన్-కృష్ణక్రీడాంశ్రీకృష్ణపూజారూపాంక్రీడా-మా
దదేతస్యబాలక్రీడాఽపిశ్రీకృష్ణపూజారూపాఏవ-అతఃఆబాల్యాద్భాగవతఇత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ఏవం-భగవాన్
‘‘ఉత్పత్తింప్రళయంచైవభూతానా,,మిత్యాదిగుణవిశిష్టః - వైయాసకిః-వాసుదేవపరాయణఃవాసుదేవఃపరాయణంప
రమప్రాప్యంపరమోపాయశ్చయస్య-సతథోక్తఃఏవముభయోరపిభాగవతత్వాత్తత్సంవాదఏవప్రష్టవ్యఇత్యాహ-హి-
యస్మాత్-సతాంభాగవతానా-మాగమేసఙ్గతౌ-ఉరుగాయస్యభగవతోగుణైరుదారాఃమహత్యః-కథాః-స్యుః-ప్రవృత్తాభ
వేయుః ❁॥౧౬॥❁కిఞ్చ-వృథైవక్షీయమాణమాయుర్హరికథయామేవసఫలంకుర్వీతేత్యాశయేనాహ॥ఆయురితిత్రిభిః॥ ఆ

భరతర్షభః।కిమన్యత్పృష్టవాన్భూయోవైయాసకిమృషింకవిమ్॥౧౩॥ ఏతచ్ఛుశ్రూషతాంవిద్వన్సూతనో
ఽర్హసిభాషితుమ్।కథాహరికథోదర్కాస్సతాంస్యుస్సదసిధ్రువమ్॥౧౪॥ సవైభాగవతోరాజాపాణ్డవే
యోమహారథః।బాలక్రీడనకైఃక్రీడన్కృష్ణక్రీడాంయఆదదే॥౧౫॥వైయాసకిశ్చభగవాన్వాసుదేవపరాయ
ణః।ఉరుగాయగుణోదారాఃకథాస్స్యుర్హిసమాగమే॥౧౬॥ఆయుర్హరతివైపుంసాముద్యన్నస్తంచయన్నసౌ।తస్యర్తేయత్క్షణోనీతఉత్తమశ్లోకవార్తయా॥౧౭॥తరవఃకింనజీవన్తిభస్త్రాఃకింనశ్వసన్త్యుత।నఖాదన్తి
నమేహన్తికింగ్రామ్యాఃపశవోఽపరే॥౧౮॥శ్వవిడ్వరాహోష్ట్రఖరైస్సంస్తుతఃపురుషఃపశుః।నయత్కర్ణ
పథోపేతంజాతునామగదాభృతః॥౧౯॥బిలేబతోరుక్రమవిక్రమాన్యేనశృణ్వతఃకర్ణపుటేనరస్య। జిహ్వాఽస
తీదార్దురికేవసూతనచోపగాయత్యురుగాయగాథాః॥౨౦॥భారఃపరంపట్టకిరీటజుష్టమప్యుత్తమాఙ్గంననమే
న్ముకున్దమ్।శావౌకరౌనోకురుతస్సపర్యాంహరేర్లసత్కాఞ్చనకఙ్కణౌవా॥౨౧॥బర్హాయితేతేనయనేనరా
ణాంలిఙ్గానివిష్ణోర్ననిరీక్షతోయే।పాదౌనృణాంతౌద్రుమజన్మభాజౌక్షేత్రాణినానువ్రజతోహరేర్యౌ॥

సౌసూర్యః- ఉద్యన్ఉదయంప్రాప్నువన్-అస్తంచ-యన్-తిరోధానంప్రాప్నువన్-నిమ్రోచన్నిత్యర్థః ఉత్తమశ్లోకస్యభ
గవతోవార్తయాకథయా-యత్క్షణోనీతఃయఃక్షణోనీతః-తస్యఋతేతంక్షణంవినా-ఆయుర్హృతం-సతుక్షణోనహృతః-స
ఫలఇత్యర్థః ❁॥౧౭॥❁నను జీవనమేవతదాయుషఃఫలమస్తుతత్రాహ॥తరవఇతి॥ఉత్పత్తినాశమధ్యస్థితిర్జీవనం-ననుతేషాం
శ్వాసోనాస్తితత్రాహ॥ భస్త్రాఇతి॥చర్మకోశాఃనశ్వసన్తికిం-వాయుమూర్ధ్వంననిస్సారయన్తికిం-ననుతాసామాహారాది
కంనాస్తితత్రాహ॥ గ్రామ్యాఃపశవఃఅపరేచ ఆయుర్వ్యయంకుర్వన్తః-నఖాదన్తినాశ్నన్తి-నమేహన్తినరేతస్సిఞ్చన్తి-
మైథునంనకుర్వన్తికిమిత్యర్థః ❁॥౧౮॥❁తమపినరాకారంపశుంమత్వాహ॥ శ్వేతి॥విడ్వరాహఃగ్రామసూకరః-శ్వాదిభి-స్స
దృశత్వేనసంస్తుతోనిరూపితః-సకఇత్యతఆహ॥నేతి॥జాతుకదాచిదపి-గదాభృతోభగవతో-నామ-యస్యకర్ణపథముపేతం
యత్కర్ణపథోపేతం-యస్యకర్ణమార్గంనప్రాప్నోతి-సఇత్యర్థః ❁॥౧౯॥❁ తమేవనిన్దతి॥బిలేఇతి॥ఉరుక్రమస్యభగవతో-
విక్రమాన్వ్యాపారాన్-నశృణ్వతఃఅశృణ్వతోనరస్య-యేకర్ణపుటేబిలేవృథారన్ధ్రే - హేసూత-ఉరుగాయగాథాఃభగ
వత్కథాఃనచోపగాయతి-తస్యజిహ్వా-అసతిదుష్టాదార్దురికీవమణ్డూకజిహ్వేవ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁యదిముకున్దంననమేత్ననమ
స్కుర్యాత్- తదుత్తమాఙ్గంశిరః,పట్టకిరీటజుష్టంపట్టేనవోష్ణీషేణ-కిరీటేనవాజుష్టమపి - పరంకేవలం-భారః-హరేస్సప
ర్యాం- నోకురుతఃనకురుతశ్చేత్తౌకరౌహస్తౌలసన్తౌకాఞ్చనకఙ్కణౌయయోస్తథాభూతావపి -శావౌశవసంబన్ధావి
వ ❁॥౨౧॥❁విష్ణోర్లిఙ్గానిమూర్తీ-ర్ననిరీక్షతశ్చే-త్తేనయనే-బర్హాయితేమయూరపిఞ్ఛనేత్రతుల్యే-హరేఃక్షేత్రాణిశ్రీర
ఙ్గాదీని-నానువ్రజతశ్చేత్-తౌపాదౌద్రుమజన్మభాజౌద్రుమజన్మభజతఇతితథా-వృక్షమూలతుల్యావిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁

భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం-జాతుకదాచిదపి-యస్తు-నాభిలభేత- అభితోనస్పృశేత్ నధారయేత్ -సజీవన్ శవః జీవన్నపి శవతుల్యః-శ్రీవిష్ణుపద్యాః-శ్రీవిష్ణుపదలగ్నాయాః-తులస్యాః-గన్ధం- యస్తుమనుజో-నవేద అభిఘ్రాయ నాభినన్దతి ఇత్యర్థః-సశ్వసన్ శవః ప్రాణయుక్తశవతుల్యః ❀॥ ౨౩ ॥ ❀గృహ్యమాణైః, శ్రవణకీర్తనాదిభిః గృహ్యమాణైర్భగవన్నామభిః, యదీయం హృదయం, నవిక్రియేత వికారం నప్రాప్నుయాత్, అథముఖే, వికాసః, నేత్రే జలం ఆనన్దాశ్రుబిన్దవః, గాత్రరుహేషుహర్షః రోమాఞ్చశ్చ, నస్యాత్, తద్ధృదయం, అశ్మసారం కాలాయసం, బతేతిఖేదే, యదా మనోవికారో భవతి, తదా ఆనన్దాశ్రురోమాఞ్చశ్చస్యాదిత్యర్థః ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ భాగవతప్రధానః త్వం మనసోనుకూలం ప్రియం, భాషసే, అథ, అతః, ఆత్మవిద్యాయాం విశారదః నిపుణః, వైయాసకిః శ్రీశుకః, సాధుపృష్టస్సన్, నృపతిం ప్రతియదాహ, తదభిధేహీత్యన్వయః ❀॥౨౫॥❀ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః.

ఏవమాపృష్టస్సూతో రాజ్ఞః ప్రశ్నం కథయితుం తస్య ప్రాక్తనీం స్థితిమాహ॥ వైయాసకేరితి॥ వైయాసకేః శ్రీశుకస్య ఆత్మనః- స్వతత్త్వనిశ్చయం యథావస్థితస్వరూపనిశ్చాయకం వచః- ఇతి ఉక్తప్రకారేణ- ఉపధార్య శ్రుత్వా, ఔత్తరేయః ఉత్తరాపుత్రో రాజా- శ్రీకృష్ణే- సతీం మతిం- వ్యధాత్ అకరోత్ ❀॥౧ ॥ ❀కించ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా దేహః- అగారం- ద్రవిణం ధనం, ఆత్మాదిషు, అవికలేన నిరుపద్రవే, రాజ్యే చ- నిరూఢాం నిత్యరూఢాం మమతాం అహం మమత్వాభిమతిం తత్యాజ ❀॥౨॥❀

జీవఞ్ఛవో భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం నజాతుమర్త్యోఽభిలభేత॥ యస్తు। శ్రీవిష్ణుపద్యా మనుజస్తులస్యాశ్శ్వసఞ్ఛవో యస్తు నవేద గన్ధమ్॥౨౩॥ తదశ్మసారం హృదయం బతేదం యద్గృహ్యమాణైర్హరినామధేయైః। నవిక్రియేతాథ ముఖే వికాసో నేత్రే జలం గాత్రరుహేషు హర్షః॥ ౨౪ ॥ అథాభిధేహ్యఙ్గ మనోఽనుకూలం ప్రభాషసే భాగవతప్రధానః। యదాహ వైయాసకిరాత్మవిద్యావిశారదో॥ నృపతిం సాధుపృష్టః॥౨౫॥ ❀❀❀ ❀❀❀ ❀❀❀ ❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀

శ్రీసూత ఉవాచ॥ వైయాసకేరితి వచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మనః। ఉపధార్య మతిం కృష్ణే ఔత్తరేయస్సతీం వ్యధాత్ ॥౧॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు। రాజ్యే చావికలే నిత్యం నిరూఢాం మమతాం జహౌ॥౨॥ పప్రచ్ఛ చేమమేవార్థం యన్మాం పృచ్ఛథ సత్తమాః। కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్దధానో మహాయశాః ॥ ౩ ॥ సంస్థాం విజ్ఞాయ సంన్యస్య కర్మ త్రైవర్గికం చ యత్। వాసుదేవే భగవతి స్వాత్మభావం పరం గతః ॥౪॥ రాజోవాచ॥ సమీచీనం వచో బ్రహ్మన్ సర్వజ్ఞస్య తవానఘ। తమో విశీర్యతే మహ్యం హరేః కథయతః కథాః॥౫ ॥ భూయ ఏవ వివిత్సామి భగవానాత్మమాయయా। యథేదం సృజతే॥ విశ్వం దుర్విభావ్యమధీశ్వరైః॥౬॥ యథా గోపాయతి విభుర్యథా సంయచ్ఛతే॥ పునః। యాం యాం శక్తిముపాశ్రిత్య పురుశక్తిః పరః పుమాన్ ॥ ఆత్మానం క్రీడయన్ క్రీడన్ కరోతి వికరోతి చ ॥౭॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ హరేరద్భుతకర్మణః। దుర్విభావ్యమివాభాతి కవిభి

హే సత్తమాః, శౌనకాదయః- ఇమమేవ హరికథాలక్షణమేవ- అర్థం పప్రచ్ఛ- మాం ప్రతి యత్పృచ్ఛథ యూయం- కథం భూతః పప్రచ్ఛ- కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్ధధానః- అత ఏవ, మహాయశాః ❀॥ ౩ ॥ ❀సంస్థాం మృత్యుం, విజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, త్రైవర్గికం ధర్మార్థకామసాధనం కర్మ, సంన్యస్య త్యక్త్వా, భగవతి వాసుదేవే - స్వాత్మభావం స్వస్యాత్మత్వం, మమాత్మా వాసుదేవ ఇతి బుద్ధివిశేషం- పరం దృఢం, గత ఇత్యర్థః, ఏవం విధః పప్రచ్ఛేతి పూర్వేణాన్వయః ❀ ౪ ॥ ❀స్వబుభుత్సితముపపాదయితుం మునివచనమభినన్దతి॥ సమీచీనమితి ॥ హే బ్రహ్మన్, అనఘ, మహ్యం, హరేః కథాః కథయతః- సర్వజ్ఞస్య తవ- వచః- సమీచీనం, యతస్తమోఽజ్ఞానం విశీర్యతే నశ్యతి ❀ ॥ ౫ ॥ ❀బుభుత్సితం పృచ్ఛతి॥ భూయ ఇతి॥ భూయః పునః- వివిత్సామి వేదితుమిచ్ఛామి- అధీశ్వరైః బ్రహ్మాదిభిః- దుర్విభావ్యం అప్రతర్క్యం- ఇదం విశ్వం- యథా సృజతి ❀॥౬॥ ❀యథా గోపాయతి రక్షతి, యథా పునస్సంయచ్ఛతే సంహరతి- పురుశక్తిః అనన్తశక్తిః- పరః పుమాన్ పరమపురుషః, యాం యాం బ్రహ్మాదిరూపాం- శక్తిం శరీరం, ముపాశ్రిత్య అధిష్ఠాయ, ఆత్మానం బ్రహ్మరుద్రాదిరూపిణం స్వాత్మానం, క్రీడయన్ సృష్ట్యాదివ్యాపారవిశేషాభినివిష్టం కుర్వన్- స్వయం క్రీడన్- స్థిత్యాదివ్యాపారం కుర్వన్- కరోతి స్వయమేవ తత్తదన్తరతయా సృష్ట్యాదివ్యాపారం కరోతి - వికరోతి తత్తదన్తరతయా విరుద్ధం కరోతి, ఇయం జగద్వ్యాపారరూపా క్రీడా- స్వాతన్త్ర్యమాత్రమూలా- సతు- బాలాదీనామివ కర్మమూలేత్యభిప్రాయః ❀॥ ౭ ॥ ❀ఉపసంహరతి॥ హే భగవన్, అద్భుతకర్మణః విస్మయనీయవ్యాపారస్య- హ

రేః, విచేష్టితం - కవిభిర్జ్ఞానాధికైరపి - దుర్విభావ్యమ్ ప్రతర్క్యమివాభాతి ప్రతీయతే ॥ ౮ ॥ అన్యదపి పృచ్ఛతి॥ స్వయమేకః - జన్మభిరవతారైః - భూరిశః - కర్మాణి చేష్టితాని - కుర్వన్ - ప్రకృతేర్గుణాన్ సత్త్వాదీన్ - యుగపత్, అథవా, క్రమశః - యదా బిభర్తి, అత్ర యథా సృజతీతి - నిమిత్తోపాదానాధికరణానాం ప్రశ్నః - యథా గోపాయతీత్యనేన, రక్షితుస్స్వస్య కిం సృష్ట్యాదావివ రక్షణేఽపి జీవాన్తర్యామిత్వేన, ఉత స్వావతారేణైవ - రక్షణమితి ప్రశ్నః - యథా సంయచ్ఛత ఇత్యనేన, సంయమాధికరణప్రశ్నః, నారదీయానాం ప్రశ్నానాం తథైవావతరిష్యమాణత్వాత్, యథా గుణాంస్త్విత్యనేన, భగవదవతారస్య గుణత్రయాత్మకత్వం, ఉతవా త్రయాణామేవాన్యతమగుణాత్మకత్వం, ఉతవాఽప్రాకృతత్వమేవేతి ప్రశ్నః, అత్ర యద్యపి తృతీయపక్షః ప్రశ్నారూఢః, తథాపి ప్రష్టురభిప్రేతః, తస్యైవ సిద్ధాన్తకోటిత్వాత్ ॥ ౯ ॥ విచికిత్సితమితి॥ ఏతత్పూర్వోక్తం, మే మమ - విచికిత్సితం విచారయితుమిష్టం, భగవాన్ భవాన్ - యథా, యథావత్ బ్రవీతు కథయతు - త్వమేవ కథయితుం సమర్థ ఇత్యాహ॥ శాబ్ద ఇతి॥ శాబ్దే బ్రహ్మణి శబ్దాత్మకే బ్రహ్మణి - నిష్ణాతః పరినిష్ఠితః - కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్ - పరస్మింశ్చ బ్రహ్మణి నిష్ణాతః ఖల్విత్యన్వయః॥ అనేన బ్రహ్మవిషయయోగజన్యజ్ఞానసంపత్తిరుక్తా ॥ ౧౦ ॥ హరేః గుణానుకథనే, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, రాజ్ఞా ఉపామన్త్రితః ప్రార్థితః, హృషీకేశం భగవన్తం, సర్వేన్ద్రియనియన్తారం, అనుస్మృత్య, ప్రవక్తుం దేవతాగురునమస్కారాదిరూపముపక్రమం కృతవాన్ ॥ ౧౧ ॥ తదేవాహ। నమ ఇతి॥ పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, తత్ర హేతుః, భూయసే స్వరూపతో గుణతశ్చాన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య వర్తమానాయ - తదేవ దర్శయతి, సతః ప్రపఞ్చస్య, ఉద్భవః ఉత్పత్తిః - స్థానం పాలనం, నిరోధస్సంహారః, స్త ఏవ లీలా, తయా - గృహీతశక్తిత్రితయాయ, గృహీతం హిరణ్యగర్భస్వావతారశంకరరూపశక్తిత్రితయం, యేన తస్మై, అనేన వైలక్షణ్యముక్తం, భూయస్త్వ

శ్చ విచేష్టితమ్॥౮॥ యథా గుణాంస్తు ప్రకృతేర్యుగపత్క్రమశోఽపి వా। బిభర్తి భూరిశస్త్వేకః కుర్వన్ కర్మాణి జన్మభిః॥౯॥ విచికిత్సితమేతన్మే బ్రవీతు భగవాన్యథా। శాబ్దే బ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరస్మింశ్చ భవాన్ ఖలు॥ ౧౦॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ఇత్యుపామన్త్రితో రాజ్ఞా గుణానుకథనే హరేః। హృషీకేశమనుస్మృత్య ప్రవక్తుముపచక్రమే॥౧౧॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ భూయసే సదుద్భవస్థాననిరోధలీలయా। గృహీతశక్తిత్రితయాయ దేహినామన్తర్భవాయానుపలభ్యవర్త్మనే॥౧౨॥ భూయో నమస్సద్వృజినచ్ఛిదేఽసతామసంభవాయాఖిలసత్త్వమూర్తయే। పుంసాం పునః పారమహంస్య ఆశ్రమే వ్యవస్థితానామనుమృగ్యదాశుషే॥ ౧౩॥ నమో న

మాహ ॥ అన్తర్భవాయ అన్తరాత్మనే, అనేన, సర్వస్య వ్యాప్యత్వాత్తదపేక్షయా స్వస్య వ్యాపకత్వముక్తం, అనుపలభ్యం వర్త్మ యస్య - తస్మై, వర్త్మశబ్దో, గన్తవ్యమార్గపరోఽప్యత్రోపాసనారూపజ్ఞానవిషయీభూతభగవత్స్వరూపాదిపరః, ఉపచారాత్, అనేన ప్రాకృతకరణాగోచరత్వముక్తం, మిదమపి వైలక్షణ్యసంపాదకమ్ ॥ ౧౨ ॥ అనుపలభ్యవర్త్మత్వేఽనుపాస్యత్వం స్యాదిత్యత ఆహ॥ భూయ ఇతి॥ సద్వృజినచ్ఛిదే సతాం పాపచ్ఛిదే, అసతాం దుష్కృతాం, అసంభవాయ వినాశాయ, అఖిలసత్త్వమూర్తయే - అఖిలం పూర్ణం సత్త్వమేవ మూర్తిర్యస్య తస్మై ఉపాత్తపూర్ణసత్త్వదేహాయేత్యర్థః - స్వతోఽనిన్ద్రియత్వేఽపి, సౌలభ్యాతిశయేన - సాధుపరిత్రాణాయ దుష్కృద్వినాశాది కుర్వన్, అఖిలమనుజనయనవిషయతాం రామకృష్ణాదిరూపేణ గత ఇత్యర్థః, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాత్ సర్వజగత్కారణత్వాద్వా సత్త్వాదిగుణవత్త్వాచ్చ ముముక్షోరుపాస్యత్వం, మోక్షప్రదత్వం చాహ, పారమహంస్యే పరమహంసానాం సంబన్ధిని చతుర్థాశ్రమ ఇత్యర్థః, తస్మిన్ - వ్యవస్థితానాం ఇదం ముముక్షుమాత్రోపలక్షణం - పరమహంసానాం ప్రాయశో ముముక్షుత్వాత్తదాశ్రమనిర్దేశః, బ్రహ్మవిద్యాఙ్గత్వేన తత్తత్స్వాశ్రమప్రయుక్తకర్మానుష్ఠానపరాణాం, అనుమృగ్యదాశుషే - అనుమృగ్యో లబ్ధుమిష్టోఽర్థస్తస్య దాశుషే దానశీలాయ ॥ ౧౩ ॥ సౌలభ్యవిశిష్టమేవ నమస్కరోతి॥ సాత్వతాం యదూనాం, ఋషభాయ శ్రేష్ఠాయ ఆశ్రితవాత్సల్యాతిరేకాత్ స్వతశ్శ్రేష్ఠత్వేనావతీర్ణాయేత్యర్థః - ఏవం భూతోఽపి - దుర్యోగినాం దుర్లభ ఏవేత్యాహ॥ విదూర ఇతి॥ కుయోగినాం కుత్సితయోగినాం - భగవద్భక్తియోగవిధురయోగనిష్ఠానాం, విదూరకాష్ఠాయ విదూరా దూరతరా కాష్ఠా దిక్ యస్య తస్మై, దుర్యోగిభిః యస్య దిగపి దుర్జ్ఞేయా తథావిధాయేత్యర్థః, తదేవం వైషమ్యప్రతీతావపి, నిర్దోషత్వాయాచిన్త్యైశ్వర్యమాహ॥ నిరస్తేతి॥ స్వారాధసా స్వతేజసా, నిరస్తం సామ్యం అతిశయశ్చ యస్య, తేన - తేజసా ఉపలక్షి

తే- స్వధామని ,, స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వప్రతిష్ఠే, స్వయం జ్యోతిషి వా, రంస్యతే రమమాణాయ తేతుభ్యం, నమో నమోఽస్తు, తద్గుణవిశిష్టాకారోద్దేశేన నమస్కృతేః పౌనఃపున్యం నిస్సమాభ్యధికస్వకీయతేజసా పరిపూర్ణస్య స్వస్మిన్నేవ రమమాణస్య న కించిదపి వైషమ్యే ప్రయోజనమితి,, న హి కల్పద్రుమస్య భజతామభీష్టాన్ దదతో వైషమ్యమస్తీతి వక్తుం యుక్తమ్ ॥౧౪॥ యత ఏవ విచిత్రైశ్వర్యవత్త్వేన వైషమ్యమత ఏవ తత్కీర్తనస్మరణాదేస్సమస్తదురితనివర్తకత్వమిత్యాహ॥ యత్కీర్తనమితి॥ ఈక్షణం అర్చావిగ్రహాదినిరీక్షణం - అర్హణం పూజనం, యత్కీర్తనాదినిష్ఠస్య లోకస్య - కల్మషం దురితం - విధునోతి సద్యో వినాశయతి - తస్మై - సుభద్రశ్రవసే సుభద్రం సుమఙ్గళం శ్రవః కీర్తిర్యస్య తస్మై - నమః ॥౧౫॥ న కేవలం శ్రవణాదిభిర్దురితనివృత్తిరేవ, కీర్తనాదిభిర్విశుద్ధాత్మనాఽపరిపూర్ణభక్తియోగం తతో బ్రహ్మాపి ప్రాప్నువన్తీత్యాహ॥ విచక్షణా ఇతి॥ యచ్చరణోపసాదనాత్ యచ్చరణయోరుపసాదనాత్, ఉపసత్తేర్భజనాదిత్యర్థః, తస్మాదన్తరాత్మనో మనసః, ఉభయత్ర ఇహాముత్ర చ - సఙ్గం వ్యుదస్య, గతక్లమాః నివృత్తసాంసారికతాపత్రయాః బ్రహ్మగతిం బ్రహ్మాఖ్యాం గతిం, పరమప్రాప్యాం విన్దన్తి ప్రాప్నువన్తి, హీతి ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి,, బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర,, మితి శ్రుతేః ప్రసిద్ధిః, తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమ ఇత్యర్థః ॥౧౬॥ భక్తిశూన్యానాం సర్వాణ్యపి సాధనాని నిష్ఫలానీత్యాహ॥ తపస్విన ఇతి॥ తపస్వినః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదితపోనిష్ఠాః మనస్వినః మనఆదీన్ద్రియనిగ్రహపరాః- మన్త్రవిదః మన్త్రజాపపరాః సుమఙ్గళాః సదాచారపరాః ఏతే సర్వే - తపఆదేః యదర్పణం యస్మిన్ భగవతి సమర్పణం- యదుపాసనాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం వినేతి యావత్ - క్షేమం

మస్తేఽస్త్వృషభాయ సాత్వతాం విదూరకాష్ఠాయ ముహుః కుయోగినామ్। నిరస్తసామ్యాతిశయేన రాధసా స్వధామని బ్రహ్మణి రంస్యతే నమః ॥ ౧౪ ॥ యత్కీర్తనం యత్స్మరణం యదీక్షణం యద్వన్దనం యచ్ఛ్రవణం యదర్హణమ్। లోకస్య సద్యో విధునోతి కల్మషం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః ॥౧౫॥ విచక్షణా యచ్చరణోపసాదనాత్సఙ్గం వ్యుదస్యోభయతోఽన్తరాత్మనః। విన్దన్తి హి బ్రహ్మగతిం గతక్లమాస్తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః ॥౧౬॥ తపస్వినో దానపరా యశస్వినో మనస్వినో మన్త్రవిదస్సుమఙ్గళాః। క్షేమం న విన్దన్తి వినా యదర్పణం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః ॥౧౭॥ కిరాతహూణాన్ధ్రపుళిన్దపుల్కసా ఆభీరకఙ్కా యవనాః ఖసాదయః। యేఽన్యే చ పాపా యదుపాశ్రయాశ్రయాశ్శుధ్యన్తి తస్మై ప్రభవిష్ణవే నమః ॥౧౮॥ స ఏష ఆత్మాఽఽత్మవతామధీశ్వరస్త్రయీమయో ధర్మమయస్తపోమయః। గతవ్యళీకైరజశఙ్కరాదిభిర్వితర్క్యలిఙ్గో భగవాన్ ప్రసీదతామ్ ॥౧౯॥ శ్రియః పతిర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతిర్ధియాం పతిర్లోకపతిర్ధరాపతిః। పతిర్గతి

తత్తత్తప ఆదేః పరమం ఫలం - క్షేమం న విన్దన్తి - న లభన్తే - యద్యపి యత్కించిద్దురితనివృత్త్యాదిరూపం ఫలమాప్నువన్తి తథాపి నాత్యన్తికం ఫలమాప్నువన్తి - భక్తియోగాఙ్గత్వేన తప ఆదికుర్వాణాస్తు - నిరతిశయఫలం ప్రాప్నువన్తీత్యభిప్రాయః - తస్మై నమ ఇత్యన్వయః ॥౧౭॥ కిం వక్తవ్యం భాగవతా ఆత్మానం విశోధ్య బ్రహ్మ ప్రాప్నువన్తీతి - భాగవతాశ్రితా హీనజాతీయా అపి ప్రాప్నువన్తీత్యాహ॥ కిరాతేతి॥ కిరాతాదయో హీనజాతయః అన్యే చ యే పాపాః పాపజాతయః - యదుపాశ్రయాశ్రయాః, యం పరమపురుషముపాశ్రితాః - యదుపాశ్రయాః భాగవతాః - తదాశ్రయాః భాగవతాశ్రితాః శుధ్యన్తి అసంభావనాశఙ్కాం పరిహరతి, ప్రభవిష్ణవే ప్రభవనశీలాయ పూర్వోక్తతప ఆదీనాం ఫలప్రదాయేత్యర్థః - అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చే,, తి భగవద్వచనాత్ ,, సర్వకర్మఫలప్రదత్వేన సర్వసాధనానాం తత్సమర్పణమేవ యుక్తమితి భావః ॥౧౮॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ స ఇతి॥ సః ప్రసిద్ధః ఏష ఆత్మా పరమాత్మా - ఆత్మవతాం కేవలభక్తియోగనిష్ఠానాం యః అధీశ్వరః - యోగఫలప్రదః త్రయీమయః పూర్వభాగోక్తకర్మారాధ్య - స్తత్ఫలప్రద ఇత్యర్థః ధర్మమయః స్మార్తదానాదిధర్మారాధ్య - స్తత్ఫలద ఇత్యర్థః తపోమయః ఉపనిషద్భాగోక్తోపాసనాత్మకజ్ఞానమయః - తజ్జ్ఞానప్రాచుర్యవేద్య ,, స్తత్ఫలప్రద ఇత్యర్థః, తత్తద్దేవానాం తత్తత్ఫలదాతృత్వశ్రవణాత్కథం తస్యైవ సర్వకర్మారాధ్యత్వమిత్యత ఆహ॥ గతవ్యళీకైః గతదోషైః అజశఙ్కరాదిభిర్బ్రహ్మరుద్రాదిభిః వితర్క్యలిఙ్గః నిశ్చేతుమశక్యం - లిఙ్గం లక్షణం చిహ్నం యస్య - సః బ్రహ్మాదయోఽపి యదీయలక్షణాని వితర్కయన్తి తథాభూతస్తేషామప్యన్తరాత్మత్వేనోపాస్య ఏవ - తత్తద్బ్రహ్మాదిరూపేణ ఫలద ఇతి హృదయం - ఏవంవిధభగవత్ప్రసాదం స్వస్య ప్రార్థయతే॥ భగవానితి॥ అనేన దేవతావిశేషశ్చ వివక్షితః ॥ ౧౯॥ స

ర్వపాలకత్వమనుస్మరన్నాహ॥ శ్రియః పతిః లక్ష్మ్యాః పతిః భర్తేత్యర్థః యజ్ఞపతిః వైదికధర్మమర్యాదాపాలకః- ప్రజాపతిః ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తప్రజాపాలకః ధియాం ధ్యానానాం ఉపాసనానాం పతిః తన్మర్యాదాపాలకః- యజ్ఞపతిర్ధియాం పతిరితి - భాగద్వయాభిప్రాయేణోక్తం - లోకపతిః సమస్తభువనానాం పాలకః భువనానాం తదన్తర్గతానాం చ పాలనాభిప్రాయేణ, లోకపతిః ప్రజాపతిరితి చోక్తం, ధరాపతిః భూపాలకః- ధరాయాః లోకాన్తర్గతత్వేఽప్య ధర్మబాహుల్యాత్ పృథగుక్తిః-కృష్ణాదిరూపేణ భూలోకేఽవతీర్య దుష్కృద్వినాశం కుర్వన్ విశేషేణ మర్యాదాపాలక ఇత్యర్థః-అవతారప్రయోజనమాహ॥ పతిర్గతిరితి॥ అన్ధకాదయో యాదవప్రభేదాః- తేషామక్రూరోద్ధవాదీనాం, సాధూనాం చ, పతిర్గతిశ్చ, పాలకః ప్రాప్యశ్చ, పతిర్గతిశ్చేత్యుభయోపాదానేన, సాధుపరిత్రాణమేవావతారకృత్యం, దుష్కృద్వినాశనం త్వానుషఙ్గికమితి వ్యఞ్జితం, న కేవలం స్వకులీనానామేవ సతాం పతిః, కింత్వన్యేషామపి సతామిత్యాహ। సతాం పతిః, గతిశ్చేత్యనుషజ్యతే ఏవంవిధో భగవాన్- మే మహ్యం ప్రసీదతు ॥౨౦॥ జ్ఞానప్రదత్వేన సతాం పతిత్వమేవ వ్యక్తీకుర్వం స్తత్ప్రసాదం ప్రార్థయతే॥ యదితి॥ ద్వాభ్యాం॥ యస్యాఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానమేవ సమాధిః - తేన ధౌతయా శోధితయా ధియా - ఆత్మనః తత్త్వం యాథాత్మ్యం-కవయః-స్వయం పశ్యన్తి జానన్తి-అన్యేభ్యశ్చ-యథారుచం యథామతిరుక్-ప్రతిభా, వదన్తి-ఉపదిశన్తీత్యర్థః స భగవాన్-మహ్యం ప్రసీదతామ్ ॥౨౧॥ కించ పురా కల్పాదౌ-అజస్య బ్రహ్మణః-హృది స్మృతిం సృష్టివిషయాం స్మృతిం-వితన్వతా విస్తారయతా-యేన పరమాత్మనా- ప్రచోదితా సంచోదితా - సరస్వతీ త్రయీరూపా-స్వలక్షణా స్వరవిశేషాదిస్వాసాధారణచిహ్నవతీ, ఆస్యతః ముఖతః, ప్రాదురభూత్ ప్రాదుర్భూతవతి, సః ప్రచోదయితా-ఋషీణాం జ్ఞానప్రదానాం, ఋషభః శ్రేష్ఠః మే ప్రసీదతామ్ ॥౨౨॥ ఇదానీం భగవానేవ సర్వవాచాం ప్రతిపాద్యస్స్యాదితి

శ్చాన్ధకవృష్ణిసాత్వతాం ప్రసీదతాం మే భగవాన్ సతాం పతిః॥౨౦॥ యదఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానసమాధిధౌతయా ధియాఽనుపశ్యన్తి హి తత్త్వమాత్మనః। వదన్తి చైతత్కవయో యథారుచం స మే ముకున్దో భగవాన్ ప్రసీదతామ్ ॥౨౧॥ ప్రచోదితా యేన పురా సరస్వతీ వితన్వతాఽజస్య సతీం స్మృతిం హృది। స్వలక్షణా ప్రాదురభూత్కిలాస్యతః స మే ఋషీణామృషభః ప్రసీదతామ్ ॥౨౨॥ భూతైర్మహద్భిర్య ఇమాః పురో విభుర్నిర్మాయ శేతే యదమూషు పూరుషః। భుఙ్క్తే గుణాన్ షోడశ షోడశాత్మకః సోఽలంకృషీష్ట భగవాన్వచాంసి మే ॥౨౩॥ నమస్తస్మై భగవతే వాసుదేవాయ వేధసే। పపుర్జ్ఞానమయం సౌమ్యా యన్ముఖామ్బురుహాసవమ్॥౨౪॥ ఏతదేవాత్మభూ రాజన్ నారదాయ విపృచ్ఛతే। వేదగర్భోఽభ్యధాత్పూర్వం యదాహ హరిరా

ప్రార్థయతే॥ భూతైరితి॥ స భగవాన్- మే వచాంసి-అలంకృషీష్ట అలంకరోతు ప్రతిపాద్యస్స్యాదిత్యర్థః, వాచాం భగవత్ప్రతిపాదనమేవ హ్యలంకారః యథోక్తం,, తద్వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవ,, ఇత్యాది,, నను భవతోచ్చార్యమాణానాం నానావిధశబ్దానాం కథం స ఏవ ప్రతిపాద్యస్స్యాదిత్యత ఆహ॥ మహద్భిర్భూతైః మహదాదిపృథివ్యన్తైర్భూతైః ఇమాః, పురః పురాణి-శరీరాణి నిర్మాయ-విభుః స్వయం తత్తజ్జీవాన్తర్వ్యాపనస్వభావః అమూషు ఆసు పురీషు-శేతే అత ఏవ పురుషః పురిశయనాత్పురుషశబ్దవాచ్యః అవతిష్ఠతే న కేవలం శేతే కింతు - లీలారసమప్యనుభవతీత్యాహ । షోడశగుణాన్ శబ్దాదివిషయాన్ పఞ్చ-పఞ్చ వాగాదివ్యాపారాన్-ప్రాణాదివాయువృత్తీః పఞ్చ, ఏకం మనోగుణం సంకల్పాదిం - ఏతాన్ షోడశగుణాన్-స్వయం షోడశాత్మకః ఏకాదశేన్ద్రియ-పఞ్చభూతాత్మభూతః భుఙ్క్తే లీలారసమనుభవతీత్యర్థః, జీవాన్తర్యామిత్వేన గుణాన్ గృహ్ణతో భగవతో గుణగ్రహణం లీలారసః, జీవస్య తు కర్మాయత్తో భోగ ఇతి భావః, ఏవం చ - దేవాదినామరూపాణాం పరమాత్మపర్యన్తత్వాన్నతాస్సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ,, తి న్యాయేన మద్వచసాం స ఏవ విషయస్స్యాదితి యుక్తా ప్రార్థనా ॥౨౩॥ ఏవం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వగురుం పితరం చ వ్యాసం నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ వ్యాసస్యాపి వాసుదేవావతారత్వాద్వాసుదేవాయేత్యుక్తిః, వేధసే సర్వజ్ఞాయ, సౌమ్యాస్తచ్ఛిష్యాః, జ్ఞానమయం, యన్ముఖామ్బురుహాసవం యన్ముఖామ్భోరుహమకరన్దః, తం, పపుః తస్మై నమ ఇత్యర్థః ॥౨౪॥ ఏవం గురుదేవతే నమస్కృత్య ప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరమవతారయిష్యం స్తస్య సాంప్రదాయికత్వసూచనాయ నారదహిరణ్యగర్భయోః ప్రశ్నోత్తరే సంవాదయతి॥ ఏతదేవేతి॥ త్వయా-యత్పృష్టం, ఏతదేవ-విపృచ్ఛతే పృష్టవతే- వేదగర్భః వేదో యస్య గర్భః అన్తస్థః స వేదగర్భశ్చతుర్ముఖః - అభ్యధాత్ - కిమిత్యత ఆహ। హరిర్భగవాన్- ఆత్మనః స్వస్మై యదాహ భగవాంశ్చతుర్ముఖాయోవాచ, స చ

నారదాయ-తదేవాహం భవతేఽభిధాస్యామీత్యభిప్రాయః ॥౨౫॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః

నారదాయ పృచ్ఛతే వేదగర్భోఽభ్యధాదిత్యుక్తం-తత్ర నారదప్రశ్నమాహ॥ దేవదేవేతి॥ హే దేవదేవ-హే భూతభావన భూతస్రష్టః, అత ఏవ-పూర్వజ ఆత్మతత్త్వస్య-నిదర్శనం నితరాం ప్రకాశకం, యజ్జ్ఞానం-తద్విజానీహి, అన్తర్భావితణిజర్థః, విశేషేణ జ్ఞాపయేత్యర్థః ॥౧॥ ఇదం కార్యం జగత్-యద్రూపం యస్య రూపం అయం నిమిత్తప్రశ్నః యతస్సృష్టం యత ఉపాదానభూతాత్సృష్టం-యదుపాదానకమితి యావత్ - యదధిష్ఠానం యత్సంస్థం యత్పరమితి చ బహువ్రీహిః-య ఆధారో యస్య తద్యదధిష్ఠానం-యదాధారకమిత్యాధారప్రశ్నః-యస్మిన్ సంస్థా లయః యస్య తద్యత్సంస్థం - అయం లయాధారప్రశ్నః-యత్పరం యోఽస్మాత్పరో విలక్షణస్తద్యత్పరం-యదధీనమిత్యర్థః- యచ్చ-యదప్యన్యత్-యదుపకరణత్వాదికమస్తి తత్తత్త్వం-తస్య యాథాత్మ్యం-తత్త్వతో వదేత్యర్థః ॥౨॥ న జానామీతి న వక్తవ్యమిత్యాహ॥ సర్వమితి॥ యత్సృష్టం-తదేతత్సర్వం- భవాన్వేద జానాతి కుత ఇత్యత ఆహ-భూతభవ్యభవత్ప్రభుః భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరకృత్స్నవస్తుజాతస్య-ప్రభుః ఉత్పాదకః-కిఞ్చ- తవ త్వయా-విశ్వం జగత్-విజ్ఞానేన భగవత్ప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన-అవసితం నిశ్చితం-కరస్థామలకవత్ ॥౩॥ ఏవం జగద్విషయప్రశ్నః కృతః-ఆస్తాం తావదిదం-త్వామేవ త్వం కథమిత్యాహ॥ యద్విజ్ఞాన ఇతి॥ యస్మిన్విషయే తవ విజ్ఞానమస్తీతి సప్తమీపూర్వపదబహువ్రీహిః-యతో విజ్ఞానం యస్య యద్విజ్ఞానః కస్తవ విజ్ఞానద ఇతి వా-యదాధారః య ఆధారో యస్య యదాధారః-కస్తవాశ్రయః-యః పరో యస్య యత్పరః కస్తవ శాస్తా పర ఇత్యర్థః-యదాత్మకః-య ఆత్మా యస్య- స యదాత్మకః - కస్తవాత్మేత్యర్థః-మమ తు త్వమేవ స్వతన్త్రః పరమేశ్వర ఇతి ప్రతిభాతి-తపశ్చరణేన తు పరశఙ్కయా పృచ్ఛామీత్యాహ॥ సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ ఏకః అసహాయః-ఆత్మమాయయా ఆత్మనస్సఙ్కల్పేన-భూతైః పృథివ్యాదిభూతైః-భూతాని దేవాదిభూతాని-సృజతి ॥౪॥ తాని-సృష్టాని భూతాని ఆత్మన్ ఆత్మని-స్వస్మిన్నిత్యర్థః-స్వయం న పరాభావయన్ స్వాత్మానం పరిభవమప్రాపయన్- అమోఘవాఞ్ఛ ఇత్యర్థః-భావయసే పాలయసి-ఊర్ణనాభిః సూత్రనాభిః కీటకవిశేషః-తద్వ-దాత్మనశ్శక్తిం ప్రకృతిమవష్టభ్య- అక్లమః అస్పృష్టశ్రమః-సృజసి-పాసి-సంహరసీత్యర్థః ॥౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నేతి॥ అహం త్వస్మిన్ కారణవిషయే-పరముత్కృష్టం-అపరం నికృష్టం-సమం మధ్యమం- దేవాదివ్యపత్యాదిరూపశుక్లాదిగుణైర్భావ్యం-సదసదాత్మకం చేతనాచేతనాత్మకం-కిఞ్చిదపి వస్తు-అన్యతో-న వేద-కిన్తు త్వత్త ఏవేతి జానామీత్యర్థః॥ యద్వా,, అస్మిన్ కార్యావస్థే-నామరూపాభ్యాం సత్త్వాదిగుణైశ్చోపలక్షితత్వేన నిష్పాద్యం - చేతనాచేతనాత్మకం-కిఞ్చిదపి వస్తు - ఇదమనేన సమం - ఇదం నికృష్ట - మిదముత్కృష్ట - మితి న జానామీత్యర్థః ॥౬॥ యత్పరస్త్వమిత్యాదిప్రశ్నః కుతః ప్రసక్త ఇత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ ఘోరం ఇతరైశ్చరితుమశక్యం - మహత్తపః-స భవాన్ జగత్స్రష్టా-భగవానితి పారాన్తరం-తదాపూజ్యస్త్వం-గురుసమ ఇత్యర్థః- అచరత్ కృతవాన్- తేన తపశ్చరణేన-కిమస్మాదపి పరమస్తీతి శఙ్కాం ప్రయచ్ఛసి-తతస్త్వం - నః ఖేదయసే-పరశఙ్కాప్రదానేన చిత్తవిక్షేపం జనయసీత్యర్థః ॥౭॥ ప్రశ్నముపసంహరతి॥ ఏతదితి॥ హే సర్వజ్ఞ-హే సకలేశ్వర-త్వయానుశాసితః శిక్షితోఽహం- ఇదం భవతోపదే

త్మనః ॥౨౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ ॥ దేవదేవ నమస్తేఽస్తు భూతభావన పూర్వజ । తద్విజానీహి యజ్జ్ఞానమాత్మతత్త్వనిదర్శనమ్॥౧॥ యద్రూపం యదధిష్ఠానం యతస్సృష్టమిదం ప్రభో। యత్సంస్థం యత్పరం యచ్చ తత్తత్త్వం వద తత్త్వతః॥౨॥ సర్వం హ్యేతద్భవాన్వేద భూతభవ్యభవత్ప్రభుః। కరామలకవద్విశ్వం విజ్ఞానావసితం తవ॥౩॥ యద్విజ్ఞానో యదాధారో యత్పరస్త్వం యదాత్మకః। ఏకస్సృజతి భూతాని భూతైరేవాత్మమాయయా॥౪॥ ఆత్మన్ భావయసే తాని న పరాభావయన్స్వయమ్। ఆత్మశక్తిమవష్టభ్య ఊర్ణనాభిరివాక్లమః॥౫॥ నాహం వేద పరం త్వస్మిన్నాపరం న సమం విభో। నామరూపగుణైర్భావ్యం సదసత్కిఞ్చిదన్యతః॥౬॥ స భవానచరద్ఘోరం యత్తపస్సుసమాహితః। తేన ఖేదయసే నస్త్వం పరశఙ్కాం ప్రయచ్ఛసి॥౭॥ ఏతన్మే పృచ్ఛతస్సర్వం

౭ ॥శ్లో॥ పా భగవానచరద్ఘోరం.

క్ష్యమాణం-యథైవ-బుధ్యేజానే-తథైవ-తత్సర్వంపృచ్ఛతో-మేమహ్యం- విజానీహివిశేషేణజ్ఞాపయ ❁॥౮॥❁ అథబ్రహ్మా యథాప్రశ్నముత్తరయిష్యంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥సమ్యగితి॥హేవత్సపుత్ర-కారుణికస్య మయికరుణావతః-తేత్వయా- ఇదం-సమ్యగ్విచికిత్సితంజ్ఞాతుమిష్టం-కుతఇత్యతఆహ-యద్యస్మాదహంభగవద్వీర్యదర్శనేభగవత్ప్రభావజ్ఞాపనరూపే దర్శే,ప్రవర్తితః ❁॥౯॥❁ అభిమతార్థజిజ్ఞాసయాప్రశ్నంవివినక్తి॥నానృతమితి॥భో-హేనారద-మాంప్రతియథాబ్రవీషి ‘‘ఏకస్సృజతిభూతానీ’’త్యాదినాయత్పృచ్ఛసి-తచ్చాపి-తవ-త్వదీయంవచః-నానృతంఅతివనాసత్యం-కింతుమత్తః-పరంభ గవన్తం-మజ్ఞాత్వాబ్రవిషి-అజ్ఞానహేతుమాహ మమఏతావత్త్వంఏతావన్మహిమవత్త్వం- యతఃపరమకారుణికాత్-భ వతి-తం-మత్తఃపరమజ్ఞాత్వాబ్రవిషిత్యర్థః ❁॥౧౦॥❁ తర్హికోఽసావీశ్వరఇత్యపేక్షాయాంభక్త్యానమస్కరిష్యన్నాహ॥ యేనేతి॥ అర్కాదయోభగవత్తేజసాగోచితంవిశ్వంతత్తేజోలేశముపజీవ్యస్వయంరోచయన్తీతిస్వాత్మానమభిమన్యన్తే-ఏవ మహమపీత్యర్థః ‘‘నతత్రసూర్యోభాతి’’ ఇతిశ్రుతిరత్రానుసంధేయా ❁॥౧౧॥❁ తస్మైవాసుదేవాయ-నమోధీమహీనమస్కు ర్మహే‘‘యద్వా’’ధీమహీత్యత్రతతమితిశేషః జేతుమశక్యయా-యస్యభగవతోమాయయా-మాంజగద్గురుంవదన్తి ‘‘బ్రహ్మా ద్యాస్సకలాదేవామనుష్యాఃపశవస్తథా। విష్ణుమాయామహావర్తగర్తాన్ధతమసావృతా’’ఇతిన్యాయేన-మాయయామాంజ గద్గురుంవదన్తి-నతు-తత్త్వవిదఇత్యర్థః ❁॥౧౨॥❁ ఇతరేషాంమాయాయాదుర్జయత్వంభగవతస్తదసంస్పర్శంచాహ॥ విలజ్జమానయేతి॥యస్యభగవతఃఈక్షాపథేదృష్టిపథే-స్థాతుం- విలజ్జమానయా-తస్మిన్స్వకార్యాకుర్వత్యా అముయా- మాయయా-విమోహితాస్సన్తో-మమాహమితిదుర్ధియః-వికత్థన్తే -॥౧౩॥❁ వికత్థనమేవాహ॥ద్రవ్యమితి॥ద్రవ్యంపృథివ్యాది

సర్వజ్ఞసకలేశ్వర।విజానీహియథైవేదమహంబుధ్యేఽనుశాసితః ॥౮॥ బ్రహ్మోవాచ॥సమ్యక్కారుణికస్యే దంవత్సతేవిచికిత్సితమ్।యదహంచోదితస్సౌమ్యభగవద్వీర్యదర్శనే ॥౯॥ నానృతంతవతచ్చాపియథామాం ప్రబ్రవిషిభో।అవిజ్ఞాయపరంమత్తఏతావత్త్వంయతోహిమే॥౧౦॥ యేనస్వరోచిషావిశ్వంరోచితంరోచ యామ్యహమ్। యథాఽర్కోఽగ్నిర్యథాసోమోయథర్క్షగ్రహతారకాః॥౧౧॥తస్మైనమోభగవతేవాసుదే వాయధీమహి।యన్మాయయాదుర్జయయామాంబ్రువన్తిజగద్గురుమ్॥౧౨॥విలజ్జమానయాయస్యస్థాతుమీక్షా పథేఽముయా।విమోహితావికత్థన్తేమమాహమితిదుర్ధియః॥౧౩॥ ద్రవ్యంకర్మచకాలశ్చస్వభావోజీవఏవచ। వాసుదేవాత్పరోబ్రహ్మన్నచాన్యోఽర్థోఽస్తితత్త్వతః॥౧౪॥నారాయణపరావేదాదేవానారాయణాఙ్గజాః। నారాయణపరాలోకానారాయణపరామఖాః ॥౧౫॥ నారాయణపరోయోగోనారాయణపరంతపః।నా రాయణపరంజ్ఞానంనారాయణపరాగతిః॥౧౬॥తస్యాపిద్రష్టురీశస్యకూటస్థస్యాఖిలాత్మనః।సృజ్యంసృజా

భూతమేవకారణమితికేచిత్-కర్మేత్యపరే-కాలఇత్యన్యే- స్వభావఇత్యపరే-కర్మాధీనత్వాజ్జీవఏవకారణమిత్యపరే-ఏవం- యన్మాయయామోహితాస్సన్తో-వికత్థన్తఇత్యర్థః-ఏవంతైస్స్వతన్త్రతయాఽభిమతాఃపదార్థాఃభగవదధీనాఇత్యాహ॥ వాసుదేవాదితి॥హేబ్రహ్మన్-ద్రవ్యాదిష్వర్థేషు-వాసుదేవాత్పరో-ఽన్యోఽర్థోనాస్తి- యథావాసుదేవాత్పరోనాస్తి-తద్వదత దాత్మకమతత్పరతన్త్రమిచ్ఛానాస్తీత్యుక్తవక్ష్యమాణేషుసూచితమ్ ❁॥౧౪॥❁ ఏతదేవోపపాదయతి॥నారాయణపరాఇ తి॥వేదాఃనారాయణపరాః-నారాయణఃపరఃకారణంయేషాంతేతథోక్తాః‘‘తస్యహవాఏతస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసిత మేతద్యదృగ్వేద’’ఇత్యాదిశ్రుతేః‘‘యద్వా’’ నారాయణఃపరఃప్రతిపాద్యోయేషాంతేతథోక్తాః‘‘సర్వేవేదాయత్పదమా మనన్తి’’ ఇతిశ్రుతేః-దేవాఃఇన్ద్రాదయః-నారాయణస్యాఙ్గాజ్జాతా - స్తచ్ఛరీరభూతాశ్చేత్యపివివక్షితం‘‘చన్ద్రమామన సోజాతః’’ సఆత్మాఽఙ్గాన్యన్యాదేవతా ‘‘ఇత్యాదిశ్రుతేః-లోకాఃనారాయణపరాః-నారాయణఃపరస్స్వామీయేషాంతే తథోక్తాః-మఖాఃక్రతవోనారాయణపరాఃనారాయణఃపరఆరాధ్యోయేషాంతేతథోక్తాః ❁ ॥౧౫॥ ❁యోగఃవివేకా దిజన్యఉపాసనాత్మకోయోగో,నారాయణపరః- నారాయణఃపరోధ్యేయోయస్యసతథోక్తః-తపఃవిద్యాఙ్గభూతంక ర్మ,నారాయణపరం-నారాయణఃపరఃపర్య[వసానసమర్పణ]భూమిర్యస్యతత్తథోక్తం-జ్ఞానంశాస్త్రజన్యం,యోగస్య పూర్వముక్తేః-తదపి - నారాయణఃపరోధ్యేయోయస్యతత్తథోక్తం , గతిర్యోగఫలంఅర్చిరాదికా-సాపినారాయణఃప రోగన్తవ్యోయస్యాస్తథాభూతా-ఏవంసర్వంతదధీనమితికథనేన, నాహంవేదపరంత్వస్మిన్నిత్యంశస్యోత్తరముక్తంభ వతి ❁॥౧౬॥❁ తర్హిత్వంకింకరోషీత్యపేక్షాయామాహ॥తస్యాపీతి॥ అఖిలాత్మనఃసర్వాన్తర్యామిణః-అభిద్రష్టుస్సర్వజ్ఞ స్యఈశ్వరస్యసర్వంస్వవశీకృత్యనియన్తుః - కూటస్థస్యనిర్వికారస్య- ఈక్షయైవసంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ-సృష్టోహం-తే

నచోదితః-సృజ్యం సృజామీత్యన్వయః- సతు ప్రయోజకః - అహం తు ప్రయోజ్య ఇతి భావః ॥౧౭॥ ననుకుతో నియోజ్యనియోజకభావః కుతో వా తస్య సర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మాః- స్వస్య తు తద్విపరీతా - ఇత్యపేక్షాయాం మాయేశ్వరత్వ మాయావశ్యత్వాభ్యామిత్యాహ॥ సత్త్వమితి॥ నిర్గుణస్య హేయగుణరహితస్య, కల్యాణగుణానాం సమనన్తరమేవోక్తత్వాత్-విభోః వ్యాపకేన- భగవతా- మాయయా ప్రకృతిద్వారా, స్థితిసర్గనిరోధేషు నిమిత్తేషు, స్థిత్యాద్యర్థమిత్యర్థః- సత్త్వాదయ, స్త్రియోగుణాః- గృహీతాః స్వనియామ్యత్వేన పరిగృహీతాః - సృష్టిస్థితిసంహారరూపలీలాపరికరత్వేన సత్త్వాదయ ఈశ్వరేణ పరిగృహీతా ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౮॥ ఏవం గుణానామీశ్వరలీలాపరికరత్వముక్త్వా జీవబన్ధకత్వమాహ॥ కార్యేతి॥ కార్యం శరీరం- కారణమిన్ద్రియం- తాభ్యాం - కర్తృత్వే నిమిత్తే- పుణ్యపాపనిష్పాదనార్థం-గుణాస్సత్త్వాదయః స్వరూపతోఽవ్యయం, మాయినం, మాయావశ్యం- సంబన్ధమాత్రే ఇనిః- పురుషం జీవం నిత్యదా బధ్నన్తీత్యన్వయః॥ గుణాన్విశినష్టి॥ ద్రవ్యేతి॥ మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావాః- ద్రవ్యశబ్దస్య మోహనవాచిత్వం పారిశేష్యాదవగమ్యతే, అత ఏవాస్మిన్నధ్యాయే బహుశః ప్రయోగాశ్చ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః ॥ నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్॥ తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమ్ ॥ సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ॥ రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్॥ తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్॥ తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్॥ ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత, ఇతి గీతావచనాన్యత్రస్మారితాని ॥౧౯॥ ఏవం గుణానాం జీవబన్ధకత్వముక్తం- అథ స్వలీలాపరికల్పితమాయః పరమేశ్వరస్స సర్వేషాం మమ చేశ్వర ఇత్యాహ ॥ స ఇతి॥ లిఙ్గైస్సత్త్వాదిగుణైః శరీరభూతప్రకృతిస్థైః-రుపలక్షితః- స్వలక్షితగతిః- స్వలక్షితా స్వచ్ఛన్దాగతిర్యస్య సతథోక్తః- నతు- తదాదర్శితపన్థానావితి

మిస్సృష్టోఽహమీక్షితేనైవాభిచోదితః॥౧౭॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి నిర్గుణస్య గుణాస్త్రయః। స్థితిసర్గనిరోధేషు గృహీతా మాయయా విభోః॥ ౧౮ ॥ కార్యకారణకర్తృత్వే ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాశ్రయాః। బధ్నన్తి నిత్యదా ముక్తం మాయినం పురుషం గుణాః॥౧౯॥ స ఏష భగవాన్ లిఙ్గైస్త్రిభిరేతైరధోక్షజః । స్వలక్షితగతిర్బ్రహ్మన్ సర్వేషాం మమ చేశ్వరః॥౨౦॥ కాలం కర్మ స్వభావం చ మాయేశో మాయయా స్వయా।ఆత్మన్ యదృచ్ఛయా ప్రాప్తం విబుభూషురుపాదదే॥౨౧॥ కాలాద్గుణవ్యతికరాత్పరిణామస్స్వభావతః। కర్మణో జన్మ మహతః పురుషాధిష్ఠితాదభూత్॥౨౨॥ మహతస్తు వికుర్వాణాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాత్। తమఃప్రధానస్త్వభవద్ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః॥౨౩॥ సోఽహఙ్కార ఇతి ప్రోక్తో వికుర్వన్ సమభూత్త్రిధా। వైకారికస్తైజసశ్చ తామస

పదస్యదర్శితమార్గః- స ఏషః - ఏవం విధైశ్వర్యసంపన్నో భగవాన్ హే బ్రహ్మన్ నారద - సర్వేషాం మమ చ ఈశ్వరః నియన్తా ॥౨౦॥ ఏకస్సృజతి భూతానీతి ప్రశ్నోత్తరముక్త్వా,, యద్రూపమిత్యాది ప్రశ్నస్యోత్తరం వదంస్తావత్సృష్టిప్రకారమాహ॥ కాలమితి॥ మాయేశో మాయాధిపతిః - స్వమాయయా స్వసంకల్పేన - యద్వా- ద్వారభూతయా ప్రకృత్యా, విబుభూషుః ప్రకృతిద్వారా నానానామరూపభాగ్భవితుమిచ్ఛుః- యదృచ్ఛయా అహేతుకం అపరప్రేరితోఽకర్మపరవశః- ఆత్మని ప్రాప్తం సంగతం- యుక్తం- కాలం, కర్మ- స్వభావం- చోపాదదే - కాలో గుణవైషమ్యరూపగుణక్షోభహేతుః- కర్మ జీవాదృష్టం- స్వభావః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావః- ఏతేషాముపాదానం నామ స్వకార్యోన్ముఖ్యాపాదనమ్॥౨౧॥ కాలకర్మస్వభావోపాదానఫలం దర్శయన్మహతస్సృష్టిమాహ॥ కాలాదితి॥ కాలాత్ హేతుభూతాత్- గుణవ్యతికరాత్- కాలకృతగుణవైషమ్యాదిత్యర్థః - పరిణామస్వభావతః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావాత్, కర్మణో జీవాదృష్టాచ్చ హేతోః, పరమపురుషాధిష్ఠితా, దవ్యక్తాన్మహతో మహత్తత్త్వస్య - జన్మ ఉత్పత్తిః, అభూదిత్యర్థః, తదధిష్ఠితత్త్వం తదాహితస్వకార్యజననసామర్థ్యవత్త్వం- అత్ర అవ్యక్తాదిత్యధ్యాహారః- పురుషాధిష్ఠితత్వాచ్చ - అవ్యక్తానుగ్రహణం చే, తిదర్శనాత్-వ్యతికరః మిశ్రణం- సమానానాం గుణానాం విషమత్వాపత్తిః - యద్వా, గుణానాం వ్యతికరో యస్మిన్ సబహువ్రీహిః- అవ్యక్తాదిత్యర్థః ॥౨౨॥ మహతోఽహంకారోత్పత్తిమాహ॥ మహతస్త్వితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాదిత్యుక్తం- మహతః ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావః, తమః ప్రధానః తమోగుణప్రధానః అభూత్ - మహతస్త్రిగుణాత్మకత్వేపి - క్రియాశక్తిజ్ఞానశక్తిప్రధానత్వాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాదిత్యుక్తం ఏవమహంకారస్య తమః కార్యప్రధానత్వాత్తమః ప్రధాన ఇత్యుక్తిః - అత ఏవాహంకారకార్యేషు తామసం బహు, రాజసం సాత్త్వికం చాల్పమేవం మహత్కార్యేషు తామసమల్పం, తదితరదుభయం బహ్వితి మన్తవ్యమ్ ॥౨౩॥ తమః ప్రధానస్యైవ

నామధేయమిత్యత ఆహ॥ ౨౩॥ తస్య త్రైవిధ్యమాహ॥ వికుర్వతః రూపాన్తరం గచ్ఛతః అహంకారాత్ త్రిధా సమభూత్ - యద్భిదా, యస్యాహంకారస్య భిదా - వైకారిక - స్తైజసశ్చ తామసశ్చేతి - సాత్త్వికరాజసతామసాహంకారాణాం క్రమేణ నామాని ॥ ౨౪॥ తేషాం ప్రతినియతస్వభావానాహ॥ ద్రవ్యశక్తిరితి॥ ప్రభో త్రయాణాం స్వభావప్రదర్శనం- ద్రవ్యశక్తిః, పృథివ్యాదిమహాభూతాఖ్యద్రవ్యోత్పాదనశక్తిః సామర్థ్యం యస్య తథోక్తః క్రియాశక్తిః- సాత్త్వికాహంకారానుగ్రాహకత్వరూపా, యా క్రియా, తస్యాం శక్తిర్యస్య స తథోక్తః- ప్రవర్తనమేవ హి రజః కార్యం- జ్ఞానశక్తిః- శబ్దాదివిషయజ్ఞానసాధనేన్ద్రియోత్పాదనశక్తిర్యస్య- స తథోక్తః - ఏకాదశానామిన్ద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారకార్యత్వా, ద్రాజసస్య తు తదనుగ్రాహకత్వాత్- ఏవమహంకారస్య త్రైవిధ్యముక్తం- అథ తామసాహంకారాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రక్రమేణాకాశాదిభూతసృష్టిమాహ॥ తామసాదితి॥ భూతాదిరితి॥ తామసాహంకారస్యైవ నామాన్తరం- విక్రియమాణాద్భూతాదినామకాత్తామసాహంకారాన్నభః- అభూత్- శబ్దద్వారా నభ ఉదపద్యతేత్యర్థః- ఏవముపస్పర్శాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం- ఏతదేవ శబ్దస్వభావం కథయన్నుపపాదయతి। లిఙ్గమితి॥ ద్రష్టృదృశ్యయోః ఆత్మానాత్మనోః- యల్లిఙ్గం ప్రమాణం- తస్య నభసో మాత్రా సూక్ష్మం రూపం - గుణః వ్యావర్తకోఽసాధారణో ధర్మశ్చ యః శబ్దః, సోఽస్యాభూదిత్యర్థః- యద్వా- తస్య నభసః- మాత్రా గుణః- అసాధారణగుణః - శబ్దః స్వలక్షణం లిఙ్గమితి ద్రష్టృదృశ్యయోరాత్మానాత్మనోః- లిఙ్గం ప్రమాణం యత్- స శబ్ద ఇత్యర్థః- శబ్దో హి శాస్త్రాత్మనా ఆత్మానాత్మనోః ప్రమాణం,, యదాహ సూత్రకారః॥ శాస్త్రయోనిత్వాదితి॥ యదితి నపుంసకత్వం లిఙ్గాపేక్షయా ॥ ౨౫ ॥ వికుర్వాణాద్రూపాన్తరం గచ్ఛతో, నభసః- స్పర్శగుణోఽనిలః వాయురభూత్- స్పర్శతన్మాత్రద్వారా అభూదిత్యర్థః॥ పరాన్వయాత్ కారణనభోగుణానువృత్తేః శబ్దవాంశ్చ వాయురిత్యర్థః, స్పర్శ

శ్చేతి యద్భిదా ॥ ౨౪॥ ద్రవ్యశక్తిః క్రియాశక్తిర్జ్ఞానశక్తిరితి ప్రభో। తామసాదపి భూతాదేర్వికుర్వాణాదభూన్నభః। తస్య మాత్రా గుణః శబ్దో లిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయోః॥ ౨౫ ॥ నభసోఽథ వికుర్వాణాదభూత్స్పర్శగుణోఽనిలః। పరాన్వయాచ్ఛబ్దవాంశ్చ ప్రాణ ఓజస్సహో బలమ్॥ ౨౬॥ వాయోరపి వికుర్వాణాత్కాలకర్మస్వభావతః। ఉదపద్యత తేజో వై రూపవత్స్పర్శశబ్దవత్ ॥ ౨౭ ॥ తేజసస్తు వికుర్వాణాదాసీదమ్భో రసాత్మకమ్। రూపవత్స్పర్శవచ్చామ్భో ఘోషవచ్చ పరాన్వయాత్॥ ౨౮ ॥ విశేషస్తు వికుర్వాణాదమ్భసో గన్ధవానభూత్॥ పరాన్వయాద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితః ॥ ౨౯॥ వైకారికాన్మనో జజ్ఞే దేవా వైకారికా దశ। దిగ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వివహ్నీన్ద్రోపేన్ద్రమిత్రకాః॥ ౩౦ ॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాదిన్ద్రియాణి దశాభ

వాంశ్చ॥ వాయోర్లక్షణమాహ, ప్రాణః అవస్థావిశేషోపపన్నో వాయుః ప్రాణః- ఓజస్సహో బలమితి ధర్మిప్రధానో నిర్దేశః- ఓజఆదివిశిష్ట ఇత్యర్థః- ఓజః ప్రవృత్తిశక్తిః- సహో వేగః- బలం ధారణసామర్థ్యం- ఓజస్సహో బలానీన్ద్రియమనశ్శరీరాణాం పాటవాని- తేషాం హేతుర్వాయురితి కేచిత్ ॥ ౨౬ ॥ కాలకర్మస్వభావతో హేతోర్వికుర్వాణాద్వాయోః రూపవత్ కారణభూతాకాశవాయుగుణానువృత్తేః రూపవత్- స్పర్శశబ్దవచ్చ- తేజ ఉదపద్యత- కాలకర్మస్వభావత ఇతి సర్వత్రానుసన్ధేయమ్ ॥ ౨౭ ॥ విక్రియమాణాత్తైజసః- రసాత్మకం, పరాన్వయాత్ రూపస్పర్శశబ్దవచ్చామ్భ ఆసీత్ ఘోషవత్ శబ్దవత్ ॥ ౨౮॥ అథ వికుర్వాణాదమ్భసో- గన్ధవాన్ - పరాన్వయాద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితశ్చ- విశేషః పృథివీ- అభూత్ ॥ ౨౯॥ సర్వేషామిన్ద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారాదుత్పత్తిమాహ॥ వైకారికాదితి॥ వైకారికనామ్నః సాత్త్వికాహంకారా- ద్దిగాదయః శ్రోత్రాద్యధిష్ఠాతృదేవతాః- తాభిరధిష్ఠితానీన్ద్రియాణి మనశ్చ జజ్ఞిర ఇత్యర్థః,, అగ్నిర్వాగ్భూత్వే,, త్యాదివ, దధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరభేదోపచారాత్సామానాధికరణ్యాద్దేవా వైకారికా ఇత్యుక్తం॥ దేవతా ఏవ నయతి॥ దిగితి ॥ దిశశ్చ వాతశ్చ అర్కశ్చ ప్రచేతాశ్చ అశ్వినౌ చ ఏతే పఞ్చ- శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణానామధిష్ఠాతారః- వహ్నిశ్చ ఇన్ద్రశ్చ ఉపేన్ద్రశ్చ మిత్రశ్చ కశ్చ ప్రజాపతిః, ఏతే పఞ్చ వాక్పాణిపాదపాయూపస్థానామధిష్ఠాతారః, మనసస్త్వధిష్ఠాతా చన్ద్రమాః- ఏభిర్దశభిః- అధిష్ఠితాని శ్రోత్రాదీని- జాతానీత్యభిప్రాయః ॥ ౩౦॥ తైజసాహంకారకార్యమాహ॥ తైజసాత్త్వితి॥ తైజసాత్ తేజస్సంబన్ధినః- రాజసాహంకారానుగృహీతాత్సాత్త్వికాహంకారాదిత్యర్థః- అన్యథా పూర్వగ్రన్థవ్యాఘాతాత్- పూర్వగ్రన్థేఽభిమానిదేవతాసృష్టిరితి చేన్న- ఇన్ద్రియైర్వినా దేవతాదేహారమ్భాయోగాచ్చ తత్సృష్టత్వే చాత్ర వక్ష్యమాణానామాదిత్యేన్ద్రాదీనాం - మణ్డసృష్టేః ప్రాక్సృష్ట్యయోగాచ్చ, న చాసృష్టానామేవాగ్నిష్ఠాతృత్వమప్యనుపపన్నమితి వాచ్యం, పరమాకాశస్థానాం భగవత్సంకల్పానుగృహీతానామధిష్ఠాతృత్వోపపత్తేః - క్షో

యం పరమాకాశ ఇతి చేత్, వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః- అత ఏవ "వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః" ఇతి వక్ష్యతే, న చ పరమాకాశస్థాభిరేవాధిష్ఠానోపపత్తేశ్చతుర్ముఖకర్తృకా దిగాదిసృష్టిర్వ్యర్థేతి వాచ్యం - వ్యష్టీన్ద్రియాధిష్ఠానార్థం దిగాదిసృష్టేరావశ్యకత్వాత్ - అతః పరమాకాశే సన్త్యేవేత్యవగన్తవ్యం - అత ఏవ - ఏభిరధిష్ఠాతృభిః పరమాత్మానం ప్రతి క్రియమాణా స్తుతిరప్యుపపద్యతే - అన్యథా అణ్డోత్పత్త్యనన్తరం స్రక్ష్యమాణానామేషామణ్డోత్పత్తేః పూర్వమభావాత్ తత్కర్తృకా స్తుతిరనుపపన్నా స్యాత్ - న స్వేషాం సర్వేన్ద్రియాధిష్ఠాతృత్వే తదిన్ద్రియాణాం కేఽధిష్ఠాతార ఇతి చేదుచ్యతే - తదిన్ద్రియాణామపి దశానామధిష్ఠాతారస్సన్త్యేవ - ఏకైకమిన్ద్రియం త్వధిష్ఠాతృశూన్యమనవతిష్ఠతే - తత్ర స్వపరనిర్వాహకత్వన్యాయేన స్వేనైవ వా- పరమాత్మనా వాఽధిష్ఠీయత ఇతి నానవస్థాప్రసఙ్గ ఇతి" యద్వా, "తైజసాత్త్రివృతి పక్షాన్తరోక్తిః - పక్షద్వయస్యావిరోధమాహ ॥ జ్ఞానశక్తిరితి ॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః జ్ఞానశక్తిః ప్రాణాః, జ్ఞానేన్ద్రియగణః క్రియాశక్తిశ్చ ప్రాణాః - కర్మేన్ద్రియగణః బుద్ధిరన్తఃకరణచతుష్టయం చ తైజసః - రాజసాహంకారాన్వితసామగ్రీప్రసూతః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణామన్తఃకరణస్య చ స్వకార్యప్రవృత్తిమత్త్వే- తత్కారణేనాపి రజోగుణాన్వితేన భవితవ్యమిత్యేతత్తాత్పర్యకత్వాత్తైజసత్వవాదస్య - సర్వేన్ద్రియాణాం రాజసాహంకారానుగృహీతసాత్త్వికాహంకారకార్యత్వమేవేతి - న పక్షద్వయవిరోధ ఇత్యర్థః - ఏవం మాత్రాదేరపీన్ద్రియస్రష్టా వైకారికస్తైజస ఇతి వేదితవ్యమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్రియాణి గణయతి ॥ శ్రోత్రమితి ॥ దోః పాణిః - మేఢ్రముపస్థః, క్రమస్త్వత్ర న వివక్షితః ॥ ౩౨ ॥ యదేతి ॥ యదా ఏతే భూతానీన్ద్రియాణి మనశ్చ తేషాం గుణాః తన్మాత్రాణి విషయాశ్చ - శబ్దాదయ ఏతే సర్వే, అసంహతా అమిళితా ఆసన్, అత ఏవ యదాయతనస్య బ్రహ్మాణ్డాఖ్య భగవచ్ఛరీరస్య- నిర్మాణే, హే బ్రహ్మవిత్తమ - న శేకుః నాశక్నువన్ ॥ ౩౩ ॥ తదా భగవచ్ఛక్త్యా చోదితాః - ప్రేరితాః సంహత్య పఞ్చీకరణో

వన్ । జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిర్బుద్ధిః ప్రాణస్తు తైజసాత్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోత్రం త్వఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాఙ్ఘ్రిపాయవః ॥ ౩౨ ॥ యదైతేఽసంహతా భావా భూతేన్ద్రియమనోగుణాః । యదాయతననిర్మాణే న శేకుర్బ్రహ్మవిత్తమ ॥ ౩౩ ॥ తదా సంహత్య చాన్యోన్యం భగవచ్ఛక్తిచోదితాః । సదసత్త్వముపాదాయ నోభయం ససృజుర్హ్యదః ॥ ౩౪ ॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే తదణ్డముదకేశయమ్ । కాలకర్మస్వభావస్థో జీవోఽజీవమజీవయత్ ॥ ౩౫ ॥ స ఏవ పురుషస్తస్మాదణ్డం నిర్భిద్య నిర్గతః । సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రాననశీర్షవాన్ ॥ ౩౬ ॥ యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయన్తి మనీషిణః । కట్యాదిభిరధస్సప్త సప్తోర్ధ్వం జఘనా

క్తప్రకారేణ పరస్పరేణ మిళిత్వా, సదసత్త్వం, సత్త్వం పఞ్చీకరణేన స్థూలత్వం - అసత్త్వం సూక్ష్మత్వం, నోభయం అనుభయం - పూర్వోక్తకాలకర్మస్వభావాంశ్చ - ఉపాదాయ అదః - బ్రహ్మాణ్డం - ససృజుః, యద్వా, అనుభయమిత్యదశ్శబ్దనిర్దిష్టబ్రహ్మాణ్డవిశేషణం - అనుభయం కార్యకారణభావానన్వితం । అదః బ్రహ్మాణ్డం ససృజురిత్యర్థః - కార్యమప్యణ్డం హ్యాకాశకార్యవాయ్వవస్థతత్త్వాన్తరం - న చ తత్త్వాన్తరారమ్భకం - అతస్తత్త్వాన్తరతయా కార్యం - తత్త్వాన్తరాపేక్షయా కారణం చ న భవతీత్యనుభయం బ్రహ్మాణ్డముక్తం - చతుర్ముఖోత్పత్త్యాదికమన్యత్ర విస్తరేణ వక్ష్యమాణమత్రాప్యర్థసిద్ధమనుసంధేయమ్ ॥ ౩౪ ॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే ప్రళయకాలావసాన ఇత్యర్థః, అన్యథా, "స క్రమేణ వివృద్ధం తజ్జలబుద్బుదవత్సమ", మితి విరోధాత్, జీవః దేవాద్యపేక్షయా సమష్టిపురుష బ్రహ్మాఖ్య జీవశరీరకః పరమపురుషః - కాలకర్మస్వభావాశ్రితస్సన్ అజీవమచేతనం ఉదకేశయమణ్డం అజీవయత్ చేతయతి స్మ - అతోఽదకేశయమిత్యనేనాణ్డస్య సృష్టేః పూర్వం గర్భోదకసంజ్ఞికా సృష్టిరర్థసిద్ధానుసంధేయా - పరోక్షనిర్దేశశ్చ చతుర్ముఖాన్తరసామ్యాభిప్రాయః ॥ ౩౫ ॥ స ఏవ పురుషః - చతుర్ముఖరూపేణావస్థితః పరమపురుషః అణ్డం నిర్భిద్య - తస్మాన్నిర్గతః అణ్డభేదనావకాశలాభాదనుపరుద్ధసంచారాదిమానభూదిత్యర్థః, చతుర్ముఖస్య భగవదాత్మకత్వం సామానాధికరణ్యేనాహ ॥ సహస్రేతి ॥ యశ్చతుర్ముఖశరీరకత్వేనావస్థిత, స్స ఏవ, "సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్", "సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం సర్వతశ్శ్రుతిమ", దిత్యాదినోక్త, స్సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తా పరమపురుష ఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ యస్య సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తుర్వైరాజపురుషస్యావయవైః పాదతలాద్యవయవైః, లోకాన్ పాతాళాదీన్, మనీషిణః ఉపాసకాః, కల్పయన్తి లోకాన్ యదవయవత్వేన రచయన్తీత్యర్థః, తత్తదవయవప్రభవానాం తత్తదవయవత్వేనోపాసనం యుక్తం - తదవయవైర్లోకరచనామాహ ॥ కట్యాదిభిరితి ॥ కటిరూరుమూలయోః పశ్చాద్భాగః - జఘనం పురోభాగః, అధస్సప్తలోకాన్ అతలా

దీన్, ఊర్ధ్వం భూరాదీన్ సప్త కల్పయన్తీత్యన్వయః ❀॥ ౩౬ ॥ ❀ వర్ణానాం తత్త్వభూతిత్వాయ చతుర్ముఖరూపేణావస్థితా త్తత ఉత్పత్తిం దర్శయతి॥ పురుషస్యేతి॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణః-ముఖమితి కార్యకారణయోరభేదవివక్షయోక్తం-బాహవ ఇతి చ క్షత్రం క్షత్రియః ❀॥ ౩౭॥ ❀ ఇదానీముపాసనార్థం లోకకల్పనాభేదం దర్శయంశ్చతుర్దశలోకపక్షమాహ చతుష్టయేన॥ భూర్లోకః పాతాలమారభ్య - పద్భ్యాం కటిపర్యన్తాభ్యాం కల్పితః-మవర్లోకః -నాభితః నాభిమారభ్య స్తనద్వయాత్-హృదయం-కనులాకారం, తదూర్ధ్వభాగ ఉరః - బ్రహ్మలోకస్య సనాతన ఇతి సత్యలోకవిశేషణం-సనాతనత్వం చ భూరాద్యపేక్షయా,, యద్వా,, బ్రహ్మలోకో వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః, సనాతనః-నతు సృజ్యప్రపఞ్చాన్తర్వర్తీత్యర్థః ॥ ౩౮॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ఇదానీం సంగ్రహేణ లోకత్రయక్లృప్తిమాహ॥ భూర్లోకః కల్పిత ఇత్యాది,, పాదతలమారభ్య నాభితః భూర్లోకః, నాభిమారభ్యా మూర్ధతః మవర్లోకః, మూర్ధ్నా స్వర్లోకః కల్పితః, అతలాదీనాం భూరాదిష్వన్తర్భావాత్ ❀ ॥ ౪౩ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం పఞ్చమోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀

ఏవం కృత్స్నప్రపఞ్చస్య మహదాదిక్రమేణ సృష్టస్య వైరాజవిగ్రహాత్మత్వమభిధాయ-తదేవ పురుషసూక్తసంవాదేన దృఢీకుర్వన్ యదూర్ధ్వ పమిత్యాదేరుత్తరమాహ॥ వాచ ఇతి॥ వాచో వాగిన్ద్రియస్య -తదధిష్ఠాతృదేవతా భూతాగ్నేశ్చ, భగవన్ముఖం స్థానమాశ్రయః-ఛన్దసాం గాయత్ర్యుష్ణిగ్బృహతీపఙ్క్తిజగతీత్రిష్టుబనుష్టుభాం సప్తానాం ఛన్దసాం-సప్తధాతవః

దిభిః ॥ ౩౬ ॥ పురుషస్య ముఖం బ్రహ్మ క్షత్రమేతస్య బాహవః । ఊర్వోర్వైశ్యో భగవతః పద్భ్యాం శూద్రో వ్యజాయత ॥ ౩౭ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకస్తు నాభితః । హృదా స్వర్లోక ఉరసా మహర్లోకో మహాత్మనః ॥ ౩౮ ॥ గ్రీవాయాం జనలోకశ్చ తపోలోకః స్తనద్వయాత్ । మూర్ధభిః సత్యలోకస్తు బ్రహ్మలోకః సనాతనః ॥ ౩౯ ॥ తత్కట్యాం అతలం క్లృప్తమూరుభ్యాం వితలం విభోః । జానుభ్యాం సుతలం సృష్టం జఙ్ఘాభ్యాం తు తలాతలమ్ ॥ ౪౦ ॥ మహాతలం తు గుల్ఫాభ్యాం ప్రపదాభ్యాం రసాతలమ్ । పాతాళం పాదతలత ఇతి లోకమయః పుమాన్ ॥ ౪౧ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకోఽస్య నాభితః । స్వర్లోకః కల్పితో మూర్ధ్నా ఇతి వా లోకకల్పనా ॥ ౪౨ ॥ ❀❀❀❀❀❀❀❀ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః. ❀❀❀

బ్రహ్మోవాచ ॥ వాచో వహ్నేర్ముఖం స్థానం ఛన్దసాం సప్త ధాతవః । హవ్యకవ్యామృతాన్నానాం జిహ్వా సర్వరసస్య చ ॥ ౧ ॥ సర్వాసూనాం చ వాయోశ్చ తన్నాసే పరమాయనే । అశ్వినోరోషధీనాం చ ఘ్రాణం మోదప్రమోదయోః ॥ ౨ ॥ రూపాణాం తేజసాం చక్షుర్దివః సూర్యస్య చాక్షిణీ । కర్ణౌ దిశాం చ తీర్థానాం శ్రోత్రమాకాశశబ్దయోః ॥ ౩ ॥ తద్గాత్రం వస్తుసారాణాం సౌభాగ్యస్య చ భాజనమ్ । త్వగస్య స్పర్శవాయోశ్చ సర్వమేధస్య చైవ హి ॥ ౪ ॥ రోమాణ్యుద్భిజ్జజాతానాం యైర్వా యజ్ఞస్తు సంభృతః । కేశశ్మశ్రునఖాన్యస్య శిలాలోహాభ్రవిద్యుతామ్ ॥ ౫ ॥ బాహవో లోకపాలానాం ప్రాయశః క్షేమకర్మణామ్ । విక్రమో భూర్భువస్స్వశ్చ క్షే

త్వగాదిసప్తధాతుస్థానీయా భగవద్విగ్రహావయవాః - స్థానం హవ్యం దేవానామన్నం - కవ్యం పితౄణాం-మమృతం తదుభయశేషం మనుష్యాణాం - మేషామన్నానాం - సర్వరసస్య చ మధురాదేష్షడ్విధస్య, చకారాద్రసనాదిరసనేన్ద్రియస్య తదధిష్ఠాతుర్వరుణస్య చ తస్య జిహ్వా క్షేత్రం - ఏవం సర్వత్రానుక్తమున్నేయమ్ ❀॥౧॥ ❀ సర్వాసూనామస్వాదిప్రాణానాం - వాయోశ్చ తస్య నాసే నాసారన్ధ్రే, పరమాయనే ఉత్తమక్షేత్రం, ఓషధీనామశ్వినోర్మోదప్రమోదయోశ్చ తద్ఘ్రాణేన్ద్రియం స్థానం - మోదః అనుకూలవస్తుదర్శనజసుఖవిశేషః - ప్రమోదస్త్వనుకూలవస్తునస్స్వీయత్వబుద్ధిసుఖవిశేష ఇతి భేదః ❀॥౨॥ ❀ రూపాణామితి॥ రూపాణాం శుక్లాదీనాం తేజసాం రూపప్రకాశకానాం చ - చక్షురిన్ద్రియం స్థానం - దివం- సూర్యస్య చ అక్షిణీ తన్నేత్రగోళకే స్థానం-సర్వత్ర షష్ఠ్యన్తనిర్దిష్టానాం ప్రథమాన్తనిర్దిష్టం క్షేత్రం ద్రష్టవ్యం దిశాం తీర్థానాం చ తత్కర్ణౌ కర్ణబిలే - స్థానం-ఆకాశశబ్దయోః-తచ్ఛ్రోత్రమ్ ❀॥౩॥ ❀ వస్తూనాం యే సారాంశాస్తేషాం-సౌభాగ్యస్య-స్పృహణీయతాయాశ్చ - తద్గాత్రం తచ్ఛరీరం-భాజనం స్థానం స్పర్శవాయ్వోః- స్సర్వమేధస్య సమస్తయజ్ఞస్య చ-అస్య త్వక్-స్థానమ్ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ ఉద్భిజ్జజాతానాం సర్వవృక్షాణాం-యైర్వృక్షైః-యజ్ఞస్సమ్యక్సాధితః- తేషామేవ వా-తద్రోమాణి స్థానం- శిలాలోహాభ్రవిద్యుతాం - మస్య కేశశ్మశ్రునఖాని - శిలాలోహస్థానం - అభ్రవిద్యుతోః కేశశ్మశ్రూణీతి వివేకః ❀॥౫॥ ❀ క్షేమకర్మణాం రక్షాకారిణాం లోకపాలానామిన్ద్రాదీనాం-తద్బాహవః స్థానం భూర్భువస్స్వరితి షష్ఠ్యేకవ

వచతాన్తం-భూరాదీనాం త్రయాణాంలోకానాం-విక్రమః తస్య త్రివిధపాదవిన్యాసః స్థానం-క్షేమస్య ప్రాప్తరక్షణస్య-శర
ణస్య అనిష్టనివారణస్య-సర్వేషాంకామానాంవరస్య శ్రేష్ఠస్యాపి హరేశ్చరణః పాదః- ఆస్పదం ఆశయః అపాంవీర్యస్య శు
క్లస్య-సర్గస్య సృష్టేః పర్జన్యస్య-ప్రజాపతేశ్చ-పుంసో భగవతశ్శిశ్నం - ఉపస్థేన్ద్రియాధిష్ఠానమాస్పదమిత్యర్థః-ప్రజాత్యా
నన్దః సన్తానార్థం సంభోగః- తేన యా నిర్వృతిస్తాపహానిః-తస్యాస్తు ఉపస్థేన్ద్రియమాశ్రయః ॥౬॥౭॥ యమస్య మిత్రస్య-
పరిమోక్షస్య మలత్యాగస్య చ-తస్య పాయ్విన్ద్రియమాశ్రయః-హింసాదీనాం తద్గుద ఆశ్రయః-పాయురిన్ద్రియం గుదమధి
ష్ఠానమ్ ॥౮॥ పరాభూతేరలక్ష్మ్యాః-అధర్మస్య తామసస్యాజ్ఞానస్యాపి-పశ్చిమః పృష్ఠభాగః- ఆశ్రయః నదనదీనాం
తన్నాడ్యస్స్థానం-గోత్రాణాంగిరీణాం తదస్థిసఙ్ఘః స్థానమ్ ॥౯॥ అవ్యక్తం ప్రధానం-రసోఽన్నాదిరసః-సిన్ధవస్సము
ద్రాః- తేషాం భూతానాం నిధనస్య లయస్య చ-తదుదరం స్థానం విదితం మనసః సర్వదేహిమనస్తత్త్వస్య- పుంస ఈశ్వరస్య
యద్ధృదయం-తత్పదం స్థానమ్ ॥౧౦॥ ధర్మస్య-మమ చతుర్ముఖస్య-తుభ్యం తవ-కుమారాణాం సనకాదీనాం-భవస్య రు
ద్రస్య చ-విజ్ఞానస్య చ తత్త్వస్య మహత్తత్త్వస్య-పరస్య భగవత - ఆత్మా అన్తఃకరణం-పరాయణం-శ్రేష్ఠస్థానమ్ ॥౧౧॥
ఏవం పరమాత్మనో జాతం కృత్స్నం జగత్తద్విభూతిభూతం తచ్ఛరీరత్వేన తతోఽనతిరిక్తం - ఏతదేవ పురుషసూక్తార్థకథన
ప్రకరణమితి ॥ సహస్రశీర్షేత్యస్యర్చస్య బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీదిత్యాదేశ్చార్థః పూర్వాధ్యాయే కథితః పురుష ఏవేదగ్ం స
ర్వమిత్యస్యార్థమాహ ॥ అహమిత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ అహమితి ॥ అహం చతుర్ముఖః-భవాన్నారదః భవో రుద్రః అగ్రజా మున
యః సనకాదయః విద్యాధ్రాః విద్యాధరాః జలం స్థలం నభశ్చ ఓకాంసి స్థానాని యేషాం తే నభౌకస ఇతి స సిద్ధార్థః-గ్రహాః సూ

మస్యశరణస్యచ ॥౬॥ సర్వకామవరస్యాపిహరేశ్చరణఆస్పదమ్।అపాంవీర్యస్యసర్గస్యపర్జన్యస్యప్రజాపతేః।
పుంసఃశిశ్న ఉపస్థస్తుప్రజాత్యానన్దనిర్వృతేః॥౭॥పాయుర్యమస్యమిత్రస్యపరిమోక్షస్యనారద।హింసాయా
నిరృతేర్మృత్యోర్నిరయస్యగుదస్స్మృతః॥౮॥పరాభూతేరధర్మస్యతమసశ్చాపిపశ్చిమః।నాడ్యోనదనదీనాంచ
గోత్రాణామస్థిసంహతిః॥౯॥అవ్యక్తరససిన్ధూనాంభూతానాంనిధనస్యచ।ఉదరంవిదితంపుంసోహృదయం
మనసఃపదమ్॥౧౦॥ధర్మస్యమమతుభ్యంచకుమారాణాంభవస్యచ। విజ్ఞానస్యచసత్త్వస్యపరస్యాత్మాపరా
యణమ్ ॥ ౧౧॥ అహంభవాన్భవశ్చైవయఇమేమునయోఽగ్రజాః। సురాసురనరానాగాఃఖగామృగసరీసృ
పాః॥౧౨॥గన్ధర్వాప్సరసోయక్షారక్షోభూతగణోరగాః। పశవఃపితరస్సిద్ధావిద్యాధ్రాశ్చారణాద్రుమాః॥
అన్యేచవివిధాజీవాజలస్థలనభౌకసః।గ్రహర్క్షకేతవస్తారాస్తటితస్స్తనయిత్నవః॥౧౪॥ సర్వంపురుషఏవే
దంభూతంభవ్యంభవచ్చయత్।తేనేదమావృతంవిశ్వంవితస్తిమధితిష్ఠతి॥౧౫॥ స్వధిష్ణ్యంప్రతపన్ప్రాణో

ర్యాదయః - ఋక్షాణి నక్షత్రాణి కేతవః కేతుసదృశాని నక్షత్రాణి- తారా అపి నక్షత్రవిశేషా ఏవ భిదా-తటితః విద్యుతః స్తనయి
త్నవో మేఘాః-గర్జితాని వా ॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥ కిం బహునా-యచ్చ కాలత్రయవర్తి వస్తుజాతం విదితం-సర్వం పురుష ఏవ-
కాలత్రయవర్తి కృత్స్నవస్తుజాత శరీరకత్వాత్ పురుషశరీరభూతం స్వతన్త్రం వస్తు నాస్తీత్యర్థః - నామరూపవిభాగాన
ర్హాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య పరమపురుషస్యైవ విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకపరమాత్మత్వేన కా
ర్యాకారేణావస్థానాదయమైక్యోపదేశ ఉపపన్నః- సర్వత్ర వేదాన్తేష్వేవమేవ హ్యైక్యం "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" "అయ
మాత్మా బ్రహ్మ" "తత్త్వమసి" ఇత్యాదిభిరుపదిశ్యతే, "పురుష ఏవేద" మితి సామానాధికరణ్యస్య వ్యాప్తినిబన్ధనత్వమాహ ॥ తేనే
దమితి ॥ అధోనిష్ట్యా వితస్త్యాన్తే నాభ్యాముపరితిష్ఠతి ॥ హృదయం తద్విజానీయాద్విశ్వస్యాయతనం మహత్" ఇతి శ్రుత్యుక్తది
శా నాభ్యా ఉపరి వితస్తిపరిచ్ఛిన్న-ప్రదేశాన్తే స్థితం-హృదయం- అధితిష్ఠతా తేన పరమాత్మనా-ఇదం విశ్వం ఆవృతం వ్యా
ప్తమ్ ॥౧౫॥ అసౌ హృదయాన్తర్వర్తీ-ప్రాణః పరమాత్మా-స్వధిష్ణ్యం స్వవాసస్థానం శరీరం-ప్రతపన్ అన్తర్వ్యా
ప్త్యా ప్రశాసనాదీనం కుర్వన్-బహిశ్చ - స్వధిష్ణ్యాద్బహిష్ఠమపి వస్తుజాతం ప్రశాసనాదీనం యథా కరోతి- ఏవం విరాజం వి
రాట్ఛబ్దవాచ్యానిరుద్ధకార్యం ప్రపఞ్చం ప్రశాసనాదీనం కుర్వన్ - అన్తర్బహిశ్చ ప్రశాసనాదీనం కరోతీత్యర్థః- అత్ర కార్యే
కారణోపచారాద్విరాట్ఛబ్దో బ్రహ్మాణ్డపరః - ఏతేన అపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదకం "స భూమిం విశ్వతో వృత్వా" ఇత్యర్థశ్చ
వ్యాఖ్యాతం భవతి-సః పరమాత్మా-భూమిం బ్రహ్మాణ్డరూపం ప్రపఞ్చం- విశ్వతః సర్వతః-వృత్వా వ్యాప్య-భూమిం-దశాఙ్గుల
మాత్రం-అత్యక్రమ్య స్థితః-అత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమిత్యాధిక్యమాత్రం వివక్షితం-న ప్రమాణం- అనుపయోగాదపరిచ్ఛిన్నత్వా

శ్చేతి తస్యార్థః ॥౧౬॥ జీవాన్తరాత్మత్వేన వసతోఽపి పరస్య భోక్తృత్వం మోక్షప్రదత్వం చ ప్రతిపాదయత్ "ఉతామృతత్వస్యే"త్యస్యార్థమాహ ॥ స ఇతి ॥ నవిద్యతే భయం యస్మాత్తస్య-మృతస్య మోక్షస్య-ఈశః ప్రదాతా-యత్ యస్మాత్-మర్త్యం అనిత్యం-అన్నం భోగ్యం కర్మఫల-మత్యగాత్ క్రమితావన్నైవ అవ్యక్త్యయోరన్వితీయా ద్వితృతీయా-అతిక్రమ్య స్థితః "అనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతి" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా-అసంభావితకర్మఫలసంబన్ధత్వాత్-పరమాత్మా మోక్షద ఇత్యర్థః శరీరాన్తఃస్థితిర్జీవవైలక్షణ్యం చేత్యనుపపన్నమిత్యాశఙ్కాయాం "మేతావానస్య మహిమే"త్యస్యార్థమాహ ॥ మహిమైష ఇతి ॥ పురుషస్య-కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యాన్తర్బహిశ్చ-వ్యాప్య-సర్వం స్వప్రశాసనాధీనం కుర్వతః-పరమాత్మనః ఏష మహిమా-అమృతత్వేశానత్వరూపో మహిమా దురత్యయః అపారః కృత్స్నప్రపఞ్చాత్మకత్వేనావస్థితస్యాపి ప్రపఞ్చగతదోషాసంస్పర్శిత్వ-మమృతేశితృత్వం-చేత్యేత-దనుపపద్యమానమపి-తస్య మహిమ్నా ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౭॥ అపారమహిమత్వమేవ ప్రతిపాదయతః "పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీ"తి వాక్యస్యార్థమాహ ॥ పాదేష్వితి ॥ తిష్ఠన్త్యత్రేతి స్థితయో భూరాదయో లోకాః-స్థితిపాద ఇవ పాదాః అంశా యస్య సః-తస్య పాదేష్వంశభూతేషు లోకేషు-సర్వభూతాని దేవాదిచతుర్విధభూతాని-విదుః-ఏతేన మన్త్రేపి పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీతి సామానాధికరణ్యమధిష్ఠానాధిష్ఠేయాభేదవివక్షయా-పాద ఇత్యేకవచనం సామాన్యాభిప్రాయమితి వ్యాఖ్యాతం భవతి-బద్ధముక్తయోరసాంకర్యేణ ప్రాప్యస్థానానాం తద్విభూతిత్వప్రతిపాదకస్య "త్రిపాదస్యామృతం దివీ"త్యాదేరర్థమాహ ॥ అమృతమితి ॥ అస్యేశ్వరస్య సంబన్ధి-త్రిపాత్ త్రివిధమమృతం-అక్షయ్యసుఖం-దివి-ప్రకృతిమణ్డలాద్బహిరిత్యర్థః అత్ర త్రిపాదశబ్దోక్తత్రైవిధ్యం దర్శయన్నాహ-అమృతం మరణాదివికారరాహిత్యం-అభయం తత్కార్యభయరాహిత్యం-క్షేమం ఇష్టప్రాప్తిరూపలక్షణం-నిరతిశయానన్దప్రాపణమిత్యర్థః అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావరూపం ముక్తైశ్వర్యం కోటిత్రయేణ సంగృహీతం-అమృతమితి విరజో విమృత్యుర్వి

శోకో బహుశ్చ ప్రతపత్యసౌ । ఏవం విరాజం ప్రతపంస్తపత్యన్తర్బహిః పుమాన్ ॥౧౬॥ సోఽమృతస్యాభయస్యే
శో మర్త్యమన్నం యదత్యగాత్ । మహిమైష తతో బ్రహ్మన్ పురుషస్య దురత్యయః ॥౧౭॥ పాదేషు సర్వభూ
తాని పుంసః స్థితిపదో విదుః । అమృతం క్షేమమభయం త్రిమూర్ధ్నోఽధాయి మూర్ధసు ॥౧౮॥ పాదాస్త్రయో బహి
శ్చాసన్నప్రజానాం య ఆశ్రమాః । అన్తస్త్రిలోక్యాస్త్వపరో గృహమేధోఽబృహద్వ్రతః ॥౧౯॥ సృతీ విచక్ర

జ్ఞాన ఉక్తః-క్షేమమితి సత్యకామత్వాద్యభివ్యక్తిరుక్తా-అభయమిత్యపహతపాప్మ విశోకాదిశబ్దార్థ ఉక్తః-పాప్మా హి భయహేతుః-భయమితి చ శోకాది సర్వదుఃఖప్రదర్శనం-ఏవం త్రిమూర్ధ్న-త్రివిధమైశ్వర్యం-మూర్ధని ఉపరిష్టాదిత్యర్థః-తమసః పరస్తాదితివత్-లీలావిభూతేః పరస్తా-దమృతం క్షేమమభయం చ-అధాయి-నిహితమిత్యర్థః-మూర్ధస్వితి పాఠే-ఉపరిష్టాద్వర్తమానేషు త్రిపాదేష్విత్యర్థః ॥౧౮॥ బద్ధేభ్యో ముక్తజీవానాం బహుత్వం-తత్ప్రాప్యస్థానానన్త్యముభయోస్తద్విభూతిత్వం-బద్ధానామల్పీయస్త్వం-తత్ప్రాప్యస్థానం తస్యాపి తద్విభూతిత్వం-చ ప్రతిపాదయత "స్త్రిపాదూర్ధ్వ" ఇత్యాదేరర్థమాహ ॥ పాదా ఇతి ॥ త్రిపాత్ త్రయః పాదాః యస్య సః త్రిపాత్-పురుషః పరమపురుషః-ఊర్ధ్వప్రకృతిప్రాకృతేభ్య ఉపరిష్టాత్-ఉదైత్ ఉదయం గతః-స్వేచ్ఛయాత్తదివ్యమఙ్గళవిగ్రహస్సమస్తముక్తనిత్యభోగ్య ఆస్త ఇత్యర్థః అత్ర పాచ్ఛబ్దః పాదవదంశత్వేనావస్థితానాం ముక్తానాం తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగానాహ-ఏవం చ త్రయః పాదాః ముక్తజీవవర్గస్య తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగాః-విభూతిత్వేన-యస్య సః-త్రిపాత్-బద్ధజీవతత్ప్రాప్యస్థానాపేక్షయా ముక్తతత్ప్రాప్యస్థానానాం త్రిభాగత్వకథనమనన్తత్వతాత్పర్యకం-అస్య పరమపురుషస్య పాదః-విభూతిభూత ఏకో భాగః ఇహ ప్రకృతిమణ్డలే-అభవత్-బద్ధస్తత్ప్రాప్యస్థానాని "ఏకాంశేన స్థితో జగత్" "యస్యాయుతాయుతశతైకకలాంశకాంశే విశ్వం విచిత్రచిదచిత్ప్రవిభాగవృత్త"మిత్యుక్తప్రకారేణ తద్విభూత్యేకదేశ ఇతి శ్రుత్యర్థః ॥ ఏతదేవ వ్యాచష్టే పాదా ఇతి ॥ త్రయః పాదాః స్తుబహిః ప్రకృతేః-ప్రాకృతేభ్యో బహిరాసన్ యే తస్య పాదాః-స్తే అప్రజానాం జన్మరహితానాం ముక్తానాం-ఆశ్రయాః ప్రాప్యా ఇత్యర్థః-ఏకస్య పాదస్య బహ్వాత్మత్వమాహ ॥ అన్తరితి ॥ అపరః సాంసారికక్షేత్రజ్ఞవర్గప్రాప్యస్థానరూపః పాదః-త్రిలోక్యా అన్తరిత్యర్థః-తమేవ పాదం విశినష్టి-గృహమేధః-అహఙ్కారమమకారాదిమాన్ వర్ణాశ్రమాన్వితశ్చేత్యర్థః-బృహద్వ్రతః కర్మవశ్యః-ఉపచారాత్ప్రాప్తిప్రాప్తృధర్మవ్యపదేశః ॥౧౯॥ ఏవమపారమహిమత్వముపపాద్యాథ ప్రపఞ్చాద్బుభుక్షుముముక్షూణాం చ భగవల్లీలావిభూతిత్రిపాద్విభూతిగతిహేతుమార్గద్వయప్రతిపాదకం "తతో విష్వఙ్" ఇతి వాక్యం వ్యాఖ్యా

ష్టై॥సృతిఇతి॥ఏవివిధంసుష్ఠుఅభ్యేతీతివిష్వక్ - క్షేత్రజ్ఞః-సృతీధూమాద్యర్చిరాదిమార్గౌ-విచక్రమేఆక్రమత్,ఆక్రాన్తవానిత్యర్థః కదంభూతేసృతీ-సాశనానశనే-అశనంభోగః-భోగార్థస్వతదభావాభ్యాం మార్గయోస్సాశనత్వానశనత్వే-సాశనానశన లక్షణమార్గద్వయప్రాప్త్యుపాయమాహ॥యదితి॥యత్రమార్గద్వయమధ్యే-అవిద్యాకర్మ ‚‚అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా‚‚ త్యాద్యుక్తేః-కర్మరూపాఽవిద్యానూమాదిమార్గప్రాప్త్యుపాయభూతాఏకా-విద్యా- అర్చిరాదిప్రాప్త్యుపాయభూతాపర మాత్మోపాసనరూపాఽపరా-పురుషోజీవస్తు-ఉభయాశ్రయఃసాధనద్వయనిష్ఠః‚‚తంవిద్యాకర్మణీసమన్వారభేతే‚‚ఇతిశ్రుతేః-సమన్వారభేతేసజ్జచ్ఛేతేఇత్యర్థః, ॥౨౦॥ ఏవంబుముక్షుముముక్ష్వధికారిభేదేన-తద్గన్తవ్యమార్గద్వయం-తదుపాయం- చోక్త్వాఽథభగవతస్స్వవిభూతిభూతప్రపఞ్చాద్వైలక్షణ్యం-భగవతఃప్రపఞ్చాకారేణపరిణామం-తద్గతదోషాసంస్పృష్టత్వంచప్రతిపాదయ ‚‚న్తస్మాద్విరాడజాయతే‚‚ త్యాదివాక్యంవ్యాచష్టే॥తస్మాదితి॥విరాట్అణ్డకారణభూతోవిరాట్పురుషోఽనిరుద్ధః - అణ్డాదితి ల్యబ్లోపేపఞ్చమీ యస్మాత్స్వశరీరభూతాత్ప్రధానాదుపాదానాత్ యదణ్డం-సృష్ట్వా-స్వయమపి భూతేన్ద్రియగుణాత్మకః-దేవాదివ్యష్టిప్రపఞ్చానురూపోజజ్ఞే-తదణ్డరూపం-ద్రవ్య-మత్యగాత్ -నతత్రపరిచ్ఛిన్నః- బహిరపివ్యాప్తవానిత్యర్థః అత్రదృష్టాన్తః-ఆశ్రయాద్ఘటాదిపదార్థజాతా-ద్గోభిఃకిరణైః-రాదిత్యఇవాత్యగాదిత్యర్థః-వేదాన్తేషుసత్కార్యవాదస్యాభిహితత్వా - త్కారణభూతోవిరాడేవ-వ్యష్టిరూపేణజజ్ఞే-సూక్ష్మచిదచిత్స్వరూపకోభగవానేవ-స్థూలచిదచిత్స్వరూపకోజాతః-జాతశ్చ-స్వయంస్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతదోషైరస్పృష్టః-స్వకార్యభూతకృత్స్నప్రపఞ్చమన్తర్బహిశ్చవ్యాప్యవ్యవస్థితఇత్యర్థః-నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకస్యపరమపురుషస్యజగదుపాదానత్వా‚దుపాదానత్వస్యావస్థాశ్రయత్వ - రూపత్వా, త్ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం త్రయాణామప్యవస్థాశ్రయత్వమస్త్యేవ-తత్రాచేతనస్యావస్థాశ్రయత్వం,స్వరూపాన్యథాభావరూపం-చేతనస్యతు-స్వభావాన్యథాభావరూపం,ఈశ్వ

మేవిష్వఙ్సాశనానశనేఽభి । యదవిద్యాచవిద్యాచపురుషస్తూభయాశ్రయః॥౨౦॥తస్మాదణ్డంవిరాడ్జజ్ఞే భూతేన్ద్రియగుణాత్మకః। తద్ద్రవ్యమత్యగాద్విశ్వం గోభిస్సూర్యఇవాశ్రయాత్॥౨౧॥యదాస్యనాభ్యాన్నళినాదహమాసంమహాత్మనః।నావిన్దంయజ్ఞసంభారాన్పురుషావయవాదృతే॥౨౨॥తేషుయజ్ఞస్యపశవస్సవనస్పతయఃకుశాః।ఇదంచదేవయజనంకాలశ్చోరుగుణాన్వితః॥౨౩॥వస్తూన్యోషధయస్స్నేహారసలోహమృదోజలమ్।ఋచోయజూంషిసామానిచాతుర్హోత్రంచసత్తమ॥౨౪॥నామధేయానిమన్త్రాశ్చదక్షిణాశ్చవ్రతాని

రస్యతు-కార్యావస్థచేతనాచేతననియన్తృత్వరూపం-నహి- కారణావస్థచేతనాచేతననియమనాత్కార్యావస్థచేతనాచేతననియమనమభిన్నమితివక్తుంశక్యం-కంచేశ్వరస్యసద్వారకావస్థాశ్రయత్వమస్త్యేవ-ఏవ -మసాంకర్యేణావస్థానాం ప్రతినియతత్వాచ్ఛుక్లనీలాదితన్త్వారబ్ధపటైకదేశాన్యాదేస్తత్తద్దేశగతత్వవ,చ్చేతనాచేతనగతాధర్మాః-అజ్ఞత్వపరిణామిత్వాదయస్తత్రైవావతిష్ఠన్తే, నపరమాత్మానంస్పృశన్తి-పరమాత్మాతు - స్వయంనిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణ, స్స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతస్వపర్యన్తనామరూపనిర్వాహకః- కారణావస్థచేతనాచేతనశరీరకత్వేన - తద్వాచిభిశ్శబ్దైరభిధీయమాన - స్సర్వనస్తుసమానాధికృతోఽవతిష్ఠతఇత్యయమత్రసంగ్రహం‚‚ శ్రీత్యర్థస్తు‚‚తస్మాత్పరమప్రస్తుతకారణపురుషా-ద్విరాడనిరుద్ధో-జజ్ఞే అవతీర్ణః-విరాజోఽనిరుద్ధా-ద్వైరాజోబ్రహ్మాణ్డశరీరకః పురుషో-జజ్ఞే ,జాతశ్చ,సఃవైరాజః- భూమింవిశ్వం,పశ్చాదుపరిష్టా- దధఃఅన్తశ్చ,అత్యరిచ్యత,తద్విలక్షణోవ్యాప్తవానితి ॥ ౨౧ ॥ నన్వేవంపురుషఏవచేత్సర్వం, తర్హి,యజ్ఞస్యతత్సాధనానాంచాపృథగ్భావాద్యజ్ఞైఃపురుషారాధనంనసిద్ధ్యతీత్యాశఙ్క్యతత్పరిహారాయ‚‚యత్పురుషేత్యాదిమన్త్రార్థంసంగృహ్యదర్శయతి ॥ యదేతి॥మహాత్మనఃఅస్యవిరాడాఖ్యానిరుద్ధస్య-నాభౌభవంనాభ్యం, తథాభూతాన్నళినాత్కమలా - దహంచతుర్ముఖః-యదా-ఆసంఅభవం,తదా పురుషావయవాద్వినా-యజ్ఞసంభారాన్అన్యానియజ్ఞసాధనాని-నావిన్దం,నాపశ్యమ్ ॥౨౨ ॥ తేషపురుషావయవేషు-యజ్ఞస్యసాధనాన్యాసన్నితిశేషః- తాన్యాహ॥పశవఇతి ॥ వనస్పతయోయూపాదయః-దేవయజనం దేవాఇజ్యన్తేఽస్మిన్నితిదేవయజనం-యాగభూమిః- ఇదంచేతివచనాద్యజ్ఞార్థస్థానేఽపవిష్టఃకథయతీతిగమ్యతే॥బహుగుణాన్వితఃకాలోవసన్తాదిః-వస్తూనిపురోడాశాదీని- తదర్థాఓషధయఃవ్రీహ్యాదయః - స్నేహాఆజ్యాదిః - రసస్సోమాదిరసః-లోహస్సువర్ణాదిః - మృదఃకపాలాదీని,చాతుర్హోత్రంచతుర్హోతృశబ్దవాచ్యైర్ఋత్విగ్భిఃప్రకాశ్యంకర్మ- హేసత్తమసతాంశ్రేష్ఠ ॥౨౩॥ ౨౪॥ నామధేయానిజ్యోతిష్టోమాదీని- ఋగాదీనాముక్తత్వాత్ మన్త్రాఃస్వాహాకారాదయః-వ్రతంపయో

సాధనాదికం - దేవతానుక్రమః దేవతానామనుక్రమశ్చోద్దేశః, యద్వా - దేవతేతి పృథక్పదం - స చానుక్రమః అనుపూర్వీ - కల్పః ప్రయోగవిధిః - సంకల్పః కర్తవ్యాధ్యవసాయః - తన్త్రం క్రియాకలాపః - గతయో విష్ణుక్రమాద్యాః - మతయః దేవతాధ్యానాని - శ్రద్ధా కర్తవ్యవిషయా త్వరా - ప్రాయశ్చిత్తం వైకల్యసమాధానం - సమర్పణం దేవతాం ప్రతి సమర్పణం, మయా - పురుషావయవైః సంభారాః యజ్ఞసాధనాని సంభృతాని సంపాదితాని ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ఇతీత్థం సంభృతాః సంపాదితాః సంభారా యేన - సోఽహం - తమేవ పురుషం నియన్తారం యజ్ఞం విష్ణుం, తైనైవ యజ్ఞైస్తైన - ఆయజం ఇష్టవానస్మి - అనేన ''యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త'', ఇతి మన్త్రార్థ ఉక్తః ॥ ౨౭ ॥ తేన దేవా అయజన్త, ''త్యస్యార్థం సంప్రపఞ్చయతి ॥ తత ఇతి ద్వాభ్యామ్। తే తవ, భ్రాతరః మరీచ్యాదయో, నవ ప్రజాపతయః - సుసమాహితచిత్తాః, వ్యక్తమిన్ద్రియాదిరూపేణ - అవ్యక్తం స్వతః - పురుషం పరమపురుషం - అయజన్ ఇష్టవన్తః ॥ ౨౮ ॥ కాలే స్వే స్వే అవసరే - మన్వాదయః క్రతుభిర్విభుం ఈజిర ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం యద్రూపమిత్యాది ప్రశ్నానాం పురుషసూక్తసంవాదేనోత్తరాణ్యభిధాయ, యదధిష్ఠానమిత్యేతస్య ప్రశ్నస్యోత్తరార్థముపసంహరతి ॥ నారాయణ ఇతి ॥ అహితమవస్థితం - ఏవం - స్వస్మిన్నేవ సూక్ష్మరూపేణావస్థితం - విశ్వం - స్వశరీరభూతేన మయా సృజతి - రుద్రరూపేణ హరతి, పురుషరూపేణ తం పాతీత్యుపసంహరతి ॥ గృహీతేత్యాది - స్వతః అగుణః సత్త్వాదిగుణరహితః - ప్రత్యగాత్మస్వరూపం హి సత్త్వాదిరహితం - అగుణోఽప్యహం - గృహీతాః మాయయా ఉరవో గుణా యేన తథాభూత - స్సర్గాదౌ తన్నియుక్తః, తన్నియోజ్యస్సన్ సృజామి। హరో రుద్రః - తద్వశః తదధీనః - విశ్వం హరతి - పురుషరూపేణ స్వావతారరూపేణ, పాతి, అత్ర తన్నియుక్తః,

చ। దేవతానుక్రమః కల్పస్సంకల్పస్తన్త్రమేవ చ ॥ ౨౫ ॥ గతయో మతయశ్శ్రద్ధా ప్రాయశ్చిత్తం సమర్పణమ్।
పురుషావయవైరేతే సంభారాస్సంభృతా మయా ॥ ౨౬ ॥ ఇతి సంభృతసంభారః పురుషావయవైరహమ్। త
మేవ పురుషం యజ్ఞం తేనైవాయజమీశ్వరమ్ ॥ ౨౭ ॥ తతస్తే భ్రాతర ఇమే ప్రజానాం పతయో నవ। అయజన్వ్య
క్తమవ్యక్తం పురుషం సుసమాహితాః ॥ ౨౮ ॥ తతశ్చ మనవః కాల ఈజిరే ఋషయోఽపరే। పితరో విబు
ధా దైత్యా మనుష్యాః క్రతుభిర్విభుమ్ ॥ ౨౯ ॥ నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వమాహితమ్। గృహీతమాయోరు
గుణస్సర్గాదావగుణస్స్వతః ॥ ౩౦ ॥ సృజామి తన్నియుక్తోఽహం హరో హరతి తద్వశః। విశ్వం పురుషరూపేణ పరి
పాతి త్రిశక్తిధృత్ ॥ ౩౧ ॥ ఇతి తేఽభిహితం తాత యథేదమనుపృచ్ఛసి। నాన్యద్భగవతః కించిద్భావ్యం సదసదా
త్మకమ్ ॥ ౩౨ ॥ న భారతీ మేఽఙ్గ మృషోపలక్ష్యతే న కర్హిచిన్మే మనసో మృషా గతిః। న మే హృషీకాణి పతన్త్యసత్ప
థే యన్మే హృదౌత్కణ్ఠ్యవతా ధృతో హరిః ॥ ౩౩ ॥ సోఽహం సమామ్నాయమయస్తపోమయః ప్రజాపతినా

తద్వశ ఇత్యనేన, బ్రహ్మరుద్రయోస్తన్నియామ్యత్వప్రతీతేః - పురుషరూపేణేత్యత్ర తత్తద్ప్రతీతేశ్చ, సృష్టిసంహారౌ బ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవాన్తర్యామిత్వేన కరోతి - పాలనం తు స్వయమేవేతి వేదితవ్యమ్ ॥ అత్ర త్రిశక్తిధృత్ సృష్టిస్థితిసంహారసామర్థ్యరూపశక్తిత్రయయుక్త ఏక ఏవేత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ యద్రూపమిత్యాదిప్రశ్నానాం యచ్చాత్మకత్వమిత్యేవమాదిసర్వప్రశ్నానాం చ సామాన్యేనోత్తరం యదుక్తం ''వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్న చాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వత'', ఇతి, ''పురుష ఏవేదం సర్వమితి'', శ్రుత్యా చ తద్దృఢీకృతం - తదుపసంహరతి ॥ ఇతీతి ॥ హే తాత - ఇదం విశ్వం ప్రతి - యథా అనుపృచ్ఛసి - విశ్వవిషయప్రశ్నం కరోషి - తస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం - చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ కించిదపి - భగవతః అన్యత్ పృథగితి న భావ్యం నానుసంధేయం - ఇతి తే తుభ్యమభిహితమిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ యదుక్తం, మే తావత్త్వం యతోఽహమేతమవిజ్ఞాయ మామీశ్వరం బ్రవీషీతి - తదుపపాదయితుముపసంహరతి ॥ నేతి ॥ మే భారతీ వాక్, మృషా మిథ్యా - న దృశ్యతే - మే మనసో - గతిః వృత్తిః న మృషా - హృషీకాణీన్ద్రియాణి, అసత్పథే అసద్విషయే - న పతన్తి న ప్రవర్తన్తే, యద్యస్మాత్, మే మయా ఔత్కణ్ఠ్యం ఆశా, తద్వతా హృదయేన హరిః - ధృతః, ధ్యాతః, అఙ్గ హే నారద - అతో మే వాఙ్మనసేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తయః - సత్యార్థాః - న తు మత్ప్రభావేనేత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ అతో మమాపి జ్ఞానప్రదో మదధిష్ఠానస్వరూపస్వభావస్సర్వేశ్వరో మత్తోఽన్యోఽస్తీత్యాహ ॥ సోఽహమితి ॥ సమామ్నాయమయః సమామ్నాయప్రచురః - తపోమయః తపఃప్రచురః, విద్యాతపోభ్యాం సర్గోత్కృష్ట ఇత్యర్థః। ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం - అభివన్దితః తైర్నమస్కృతః, తేషాం పతిశ్చ - ఆత్మనః సంభవః ఉత్పన్నః, తత్కృపాలబ్ధజ్ఞానసంపన్నోఽహం - సమాహితస్సన్ - నిపుణం నిరీక్ష్యాపి - యోగం సమాస్థాయ యస్య మాయావిభవం స్వయం గతః - తం పరమాత్మానం, యతో నాధ్యగచ్ఛం, స్వరూ

పతో గుణతశ్చైతావానితి నజ్ఞాతవాన్, ❀ అత - స్తచ్చరణం ప్రతి కేవలం నతోఽస్మీత్యాహ, కథం భూతం చరణం సమీయుషాం శరణాగతానాం - భవచ్ఛిదం సంసృతినివర్తకం స్వస్త్యయనం మఙ్గళానామాశ్రయం - సుమఙ్గళం సుసేవ్యం అనవగమే దృష్టాన్తః యథా నభస్వన్తమితి దోషాస్పర్శ్యాయదుగ్రహత్వాయ చ నభస్వద్దృష్టాన్తః,, దుస్స్పర్శః పాణినావాయుః,, రితి మహాభారతోక్తేః - స్వమాయావిభవం స్వయం గత ఇత్యనేన యవనికాం గత ఇతివదన్యానుపలభ్యత్వముక్తం, నతు మాయావశ్యత్వం, ఆత్మమాయావిభవేనాన్యానుపలభ్యత్వం గత ఇత్యర్థః ఏవం విధం పరమాత్మానమహమపి నో హ్యహమేవ నాభ్యగచ్ఛం అన్యే - నాధిగచ్ఛన్తీతి కిముత వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ అథేతి ॥ అపరే జీవాః కుతో నేతో ఽర్వాచీనా ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ నాహమితి ॥ యూయమితి సనకాద్యభిప్రాయేణ బహువచననిర్దేశః వామదేవో వామకశ్చిదృషిశ్శంకరో వా,, నచాహం నచ శంకరః జానన్తి,, తివైష్ణవీయవతుర్ముఖవాక్యాన్తరాత్ యద్వృతాం యస్య పరమాత్మనః ఋతాం సత్యాం, గతిం స్వరూపరూపయథావస్థితిం బత తద్గణమితి పారాన్తరం,, అస్మదాదయోఽనవిదుః, కైముత్యనయేనాహ ॥ కిముతేతి ॥ కుతో నవిదురిత్యత ఆహ ॥ తన్మాయయేతి ॥ తస్య భగవతో మాయయా,, దైవీహ్యేషా గుణమయీ,, త్యుక్తవిధయా మాయయా - మోహితా బుద్ధిర్యేషాం తే తన్మాయయా మోహితబుద్ధిత్వా - దేతే నవిదురిత్యర్థః తర్హి కిం విదుస్త్యత ఆహ। తేనైవ వినిర్మితమిదమచేతనం శరీరం - స్వాత్మసమం ఆత్మానం దేహాకారం మన్యామహ ఇత్యర్థః దేహాత్మవిభాగమప్యజానతాం కథం పరమాత్మవేదనమితి భావః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ తర్హి మాయాతరణే కఉపాయ ఇత్యత ఆహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతః అవతారాణాం కర్మాణి చేష్టితాని అస్మదాదయశ్చతుర్ముఖాదయో గాయన్తి - యం, తత్త్వేన యాథాత్మ్యేనానవిన్దన్తి నజానన్తి, కిం తు తస్మై భగవతే నమః కుర్వన్తి తస్య గుణకర్మానుకీర్తనమేవ మాయాతరణోపాయ ఇత్యభిప్రాయ

మభివన్ది తః పతః। ఆస్థాయ యోగం నిపుణం సమాహితస్తం నాధ్యగచ్ఛం యత ఆత్మసంభవః ॥ ౩౪ ॥ నతోఽస్మ్యహం తచ్చరణం సమీయుషాం భవచ్ఛిదం స్వస్త్యయనం సుమఙ్గళమ్। యో హ్యాత్మమాయావిభవం స్వయం గతో యథా నభస్వన్తమథాపరే కుతః ॥ ౩౫ ॥ నాహం న యూయం ❀ యదృతాం గతిం విదుర్న వామదేవః కిముతాపరే సురాః। తన్మాయయా మోహితబుద్ధయస్త్విదం వినిర్మితం స్వాత్మసమం విచక్ష్మహే ॥ ౩౬ ॥ యస్యావతారకర్మాణి గాయన్తి హ్యస్మదాదయః। నయం విన్దన్తి తత్త్వేన తస్మై భగవతే నమః ॥ ౩౭ ॥ స ఏష ఆద్యః పురుషః కల్పే కల్పే సృజత్యజః। ఆత్మాత్మన్యాత్మనాఽఽత్మానం సంయచ్ఛతి చ పాతి చ ॥ ౩౮ ॥ విశుద్ధం కేవలం జ్ఞానం ప్రత్యక్సమ్యగవస్థితమ్ సత్యం పూర్ణమనాద్యన్తం నిర్గుణం నిత్యమద్వయమ్ ॥ ౩౯ ॥ ఋషే విన్దన్తి క

యః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ కేఽవతారాః కాని చేష్టితాని - యదనుకీర్తనేన మాయాతితీర్యత ఇత్యాశఙ్కాయామవతారాంస్తత్కర్మాణి చ వక్ష్యన్ యదూర్ధ్వమిత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరాణ్యుపసంహరతి ॥ స ఏష ఇతి ॥ కర్మాధీన జగతః ఏష - ఆద్యః కారణభూతః - పరమపురుషః కల్పే కల్పే ప్రతికల్పం - ఆత్మన్యేవ ఆధారే ఆత్మనా ఉపకరణభూతేన, ఆత్మానం ఉపాదానభూతం ఆత్మైవ కర్తా సృజతి సంయచ్ఛతి సంహరతి - పాతి చ ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ నన్వయం జగద్వ్యాపారో భగవతః కిం కర్మాధీన ఇత్యాశఙ్క్యనేత్యాహ ॥ విశుద్ధమితి ॥ పుణ్యపాపరూపకర్మరహితం - అతో న జగద్వ్యాపారః కర్మాధీన ఇత్యర్థః - ఏవం చ కర్మాధీనవ్యాపారజీవస్వరూపాద్వైలక్షణ్యముక్తం భవతి - జీవవిలక్షణం చేతనత్వేఽపి జడమిత్యత ఆహ। కేవలం జ్ఞానం, క్వచిదప్యజడమిత్యర్థః తర్హి కిం ఘటపటాద్యాకారవృత్తిజ్ఞానమిత్యత ఆహ। ప్రత్యక్ - స్వస్మై భాసమానం - ననుజీవోఽప్యేవంరూప ఇత్యత ఆహ, సమ్యగవస్థితం అర్థాన్తరానపేక్షస్థితిం జీవస్తు పరమాత్మధార్య ఇత్యభిప్రాయః - అన్యాన్ అపి చేతనాచేతన విలక్షణాకారానాహ। సత్యం స్వరూపతో ధర్మతశ్చ నిర్వికారం - అనేన స్వరూపతో వికార్యచేతనద్రవ్యం స్వభావతో వికారి చేతనశ్చ వ్యావృత్తః - పూర్ణం అవాప్తసమస్తకామం - నిర్గుణం సత్త్వాదిరహితం అనాద్యన్తం ఉత్పత్తి వినాశరహితం, అత ఏవ నిత్యం కాలానవచ్ఛిన్నం - అద్వయం సమాభ్యధికరహితం - ఏతే యథాసంభవం చేతనాచేతనవ్యావర్తకత్వేనానుసంధేయాః ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ అత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి ॥ ఋషే ఇతి ॥ హే ఋషే నారద ఆత్మా అన్తఃకరణం ఆశయో వా ప్రసన్నా, ప్రశాన్తా ఆత్మేన్ద్రియాశయా యేషాం తే, కవయః - తత్ ఉక్తవిధం పరమాత్మస్వరూపం జానన్తి, కవయస్సమీచీనతర్కైర్వివిచ్య తత్స్వరూపం చేతనాచేతనవిలక్షణం శోధయన్తి, కుతర్కైర్దుర్జ్ఞేయత్వమాహ ॥ అసత్తర్కైరగసతాం

౩౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ బత తద్గణం విదుః

త్వర్థః సతామేవ వా హేతువాదైర్యదా విప్లుతముపద్రుతం స్యాత్తదా తిరోధీయేతేత్యర్థః ॥౪౦॥ అథావతారాంస్తత్కర్మాణి చ వివక్షురాదిమావతారమాహ ॥ఆద్య ఇతి॥ పురుషః విరాట్పురుషః పరస్య విష్ణోరాద్యోఽవతార ఇత్యర్థః ఆద్యత్వం మత్స్యకూర్మాద్యపేక్షయా - అస్య విభూతీరాహ। కాల ఇత్యాదికాలాదయః, రూపవతస్స్వరూపమిత్యత్రాన్వయః-రూపవతః అకర్మకృతయా పస్య స్వరూపం స్వీయం రూపం శరీరం కాలాదయస్తస్మిన్నియామ్యవర్గరూపవిభూతిరితి పరం తత్త్వం కాలాదీనాం పరం యాథాత్మ్యమిత్యర్థః - స్వభావః ప్రకృతిగతపరిణామస్వభావః సదసచ్చేతనచేతనం స్థూలసూక్ష్మం వా ద్రవ్యం - పృథివ్యాది వికారో మహదహంకారాదిః గుణస్సత్త్వాదిః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని, విరాడన్తరిక్షం - స్వరాట్ స్వర్గః, ,,అయం లోకస్తు వై సమ్రాడన్తరిక్షం విరాట్స్మృతం। స్వరాడసౌ స్మృతో లోక ,,ఇత్యుక్తేః, స్థాస్నుస్థావరం - చరిష్ణు జఙ్గమం భూమ్నః భూమవతో భగవతః ॥౪౧॥ కిం బహునా సంక్షేపేణ శృణ్విత్యాహ॥ అహమితి॥ అహం బ్రహ్మా- భవో రుద్రః, యజ్ఞో విష్ణుః, యద్యప్యయం విభూతిమధ్యే పఠితః, తథాపి న విభూతిః అర్థాన్తరాభావాత్ పాలనాధికృతవిష్ణ్వవతారగతపాలనానుగుణం యత్సామర్థ్యం, తస్య విభూతిత్వద్యోతనాయ యజ్ఞోఽపి విభూతిషు పఠితః విభూతిత్వం నామ - నియామ్యత్వం సర్వభూతానాం ప్రవర్తనరూపం నియమనమాత్మతయాఽవస్థానాత్, ఆత్మా హి నామ శరీరస్య సర్వాత్మనా ఆధారో నియన్తా శేషీ చ - భగవతస్స్వవిభూతిభూతేషు సర్వేష్వాత్మతయాఽవస్థానమేవ క్వచిత్తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యనిర్దేశహేతుః, భగవత్యాత్మతయాఽవస్థితే హి - సర్వే శబ్దాస్తస్మిన్నేవ పర్యవస్యన్తి- యథా దేవమనుష్యపక్షివృక్షాదయశ్శబ్దాశ్శరీరాణి ప్రతిపాదయన్తస్తత్తదాత్మని పర్యవస్యన్తి-దక్షాదయో- యే ఇమే, ప్రజేశాః భవదాదయో నారదప్రభృతయః సనకాదయః - ఖగలోకపాలాః పక్షిశ్రేష్ఠాః - తలలోకపాలాః పాతాళేశ్వ

వయః ప్రశాన్తాత్మేన్ద్రియాశయాః। యదా తద్దేవాసత్తర్కైస్తిరోధీయేత విప్లుతమ్॥౪౦॥ ఆద్యోఽవతారః పురుషః పరస్య కాలస్స్వభావస్సదసన్మనశ్చ। ద్రవ్యం వికారో గుణ ఇన్ద్రియాణి విరాట్స్వరాట్స్థాస్ను చరిష్ణు భూమ్నః॥౪౧॥ అహం భవో యజ్ఞ ఇమే ప్రజేశా దక్షాదయో యే భవదాదయశ్చ। స్వర్లోకపాలాః ఖగలోకపాలా నృలోకపాలాస్తలలోకపాలాః॥౪౨॥ గన్ధర్వవిద్యాధరచారణేశా యే యక్షరక్షోరగనాగనాథాః। యే వా ఋషీణామృషభాః పితౄణాం దైత్యేన్ద్రసిద్ధేశ్వరదానవేన్ద్రాః। అన్యే చ యే ప్రేతపిశాచభూతకూష్మాణ్డయాదోమృగపక్ష్యధీశాః॥ ౪౩ ॥ యత్కించ లోకే భగవన్మహస్వదోజస్సహస్వద్బలవత్క్షమావత్। శ్రీహ్రీవిభూత్యాత్మవదద్భుతార్ణం తత్త్వం పరం రూపవతస్స్వరూపమ్॥ ౪౪॥ ప్రాధాన్యతో యానృష ఆవదన్తి లీలావతారాన్ పురుషస్య భూమ్నః। ఆపీయతాం కర్ణకషాయశోషాననుక్రమిష్యే త ఇమాన్సుపేశాన్॥౪౫॥

* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః *

బ్రహ్మోవాచ॥ యత్రోద్యతః క్షితితలోద్ధరణాయ బిభ్రత్ క్రౌడీం తనుం సకలయజ్ఞమయీమనన్తః। అన్తర్మ

రాః ॥౪౨॥ గన్ధర్వాదీనామీశాః - ఉరగాః సర్పాః నాగాః గజాః - యక్షాదీనాం యే నాథాః రక్షోరగేతి సన్ధిరార్షః ఋషీణాం పితౄణాం చ యే శ్రేష్ఠాః దైత్యాః దితిపుత్రాః ప్రేతాదీనామధీశాః ॥౪౩॥ కిం బహునా యత్కించిద్భగవదాది-తత్సర్వం రూపవతస్స్వరూపమిత్యన్వయః భగవత్ ఐశ్వర్యవత్ - మహస్వత్ తేజస్వత్ - ఓజస్వత్ ఉత్సాహవత్ సహస్వత్ వేగవత్ ధైర్యవత్ బలవత్ ధారణాసామర్థ్యవత్, క్షమావత్ సహనవత్, శ్రీశ్శోభా - హ్రీర్లజ్జా విభూతిర్నియామ్యవర్గః ఆత్మా బుద్ధిస్తద్యుక్తం, అద్భుతార్ణం అద్భుతశబ్దవాచ్యం, ఏతత్సర్వం రూపవతః ప్రశంసాయాం మతుప్, అకర్మకృతస్వేచ్ఛోపాత్తదివ్యమఙ్గళాస్పదవిగ్రహస్య - భగవతో విరాట్పురుషస్య, స్వీయా విభూతిరిత్యర్థః ॥౪౪॥ అవతారాణామానన్త్యాత్తత్ర ప్రసిద్ధాన్వక్ష్యామీత్యాహ॥ ప్రాధాన్యత ఇతి॥ అసత్కథాశ్రవణైః యే కర్ణయోః కషాయాః మలాః - తాన్ శోషయన్తీతి తథా- తాన్ సుపేశాన్ సున్దరాన్ హే ఋషే అవదన్నిమునయ ఇతి శేషః, ,,ఋషయ ఇతి పాఠే,, ఋషయో వదన్తీత్యన్వయః, తాన్- తే తుభ్యం - అనుక్రమిష్యే క్రమేణ వర్ణయిష్యామి, తదనుశ్రవణామృతం త్వయా ఆపీయతాం యద్వా - ఆపీయతామితి శత్రన్తం, ఆపిబతాం కర్ణకషాయశోషానిత్యర్థః ॥౪౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం షష్ఠోఽధ్యాయః॥

ఏవం ప్రతిజ్ఞాయావతారాంస్తత్కర్మాణి తత్ప్రయోజనాని తద్గుణాంశ్చాహ॥ యత్రేత్యాదినా- యత్ర యదా కాలే

క్షితితలోద్ధరణార్థం, సమస్తయజ్ఞావయవాం క్రోడీం వారాహీం-తనుం బిభ్రత్సన్ ఉద్యతః అనన్తః - అపరిచ్ఛిన్నస్వరూ
పస్వభావో భగవాన్-దంష్ట్రయా-అన్తర్మహార్ణవం సముద్రస్యాన్తః, ఉపాగతం సమాగతం, హిరణ్యాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధం, ఆ
దిదైత్యం దితేః ప్రథమం పుత్రం-దదార విదారితవాన్, తత్ర దృష్టాన్తః వజ్రధరః ఇన్ద్రః అద్రిమివేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ సుయజ్ఞా
వతారమాహ॥ జాత ఇతి॥ రుచేః ప్రజాపతేః సకాశాత్తద్భార్యాయా ఆకూతేస్సూనుస్సుయజ్ఞో నామ జాతః, స చ స్వభార్యా
యాం దక్షిణాయాం-యమాన్ యమాఖ్యగుణయుక్తాన్ యామాన్ దేవానిత్యర్థః,, యజ్ఞస్య దక్షిణాయాం తు పుత్రా ద్వాద
శ జజ్ఞిరే-యామా ఇతి సమాఖ్యాతాః,, ఇతి వచనాత్ అజనయత్ ఉత్పాదయామాస - ఆకూతేస్సూనుస్స ఏవేన్ద్రస్సన్-య
దార్తిం, మహరత్-తదా పూర్వం సుయజ్ఞ ఇత్యుక్తోఽపి అనుపశ్చాత్ మనునామా తామహేన-హరిరిత్యుక్తః అనేన దేవో
త్పాదనం లోకత్రయార్తిహరణం చ కర్మ దర్శితం-ఏవం సర్వతాఽవతారస్తత్కర్మ చ జ్ఞేయమ్ ॥ ౨ ॥ కపిలావతారమా
హ॥ జజ్ఞ ఇతి॥ కర్దమప్రజాపతేర్గృహే తద్భార్యాయాం దేవహూత్యాం, హే ద్విజ - నారద-నవభిస్స్త్రీభిర్భగినీభిస్సహ
జజ్ఞే జాతః-స చ స్వమాత్రే-ఆత్మగతిం ఆత్మజ్ఞానం-మోక్షమార్గం వా- ఉక్తవాన్-యయా ఆత్మగత్యా-సా దేవహూతిః-ఆ
త్మశమలం మలినీకరణరూపమస్మిన్ దేహే జాతం-గుణసఙ్గపఙ్కం గుణత్రయసఙ్గ ఏవ పఙ్క-స్తం-విధూయ కపిలస్య గతిం-
కపిలోక్తగతిం-ప్రాప్తవతి ॥ ౩ ॥ దత్తాత్రేయావతారమాహ॥ అత్రేరితి॥ అపత్యం పుత్ర-మాకాఙ్క్షమాణాదత్రేః- స్తు
ష్టః- మయా-అహమేవ-తుభ్యం దత్త ఇతి యత్ యత-ఆహ-తత-స్స భగవాన్-నామ్నా దత్త ఇతి జాతః-స్వభక్తేభ్యో యోగై
శ్వర్యదానం తచ్చరిత్రం దర్శయతి-యస్య పాదపఙ్కజయోః-పరాగ- స్తేన-పవిత్రితా దేహా యేషాం తే- హైహయాద్యాః

హార్ణవముపాగతమాదిదైత్యం తం దంష్ట్రయాఽద్రిమివ వజ్రధరో దదార ॥ ౧ ॥ జాతో రుచేరజనయత్సు
యమాన్ సుయజ్ఞ ఆకూతిసూనురమరానథ దక్షిణాయామ్ । లోకత్రయస్య మహతీమహరద్యదాఽఽర్తిం
స్వాయంభువేన మనునా హరిరిత్యనూక్తః ॥ ౨ ॥ జజ్ఞే చ కర్దమగృహే ద్విజ దేవహూత్యాం స్త్రీభిస్సమం నవ
భిరాత్మగతిం స్వమాత్రే। ఊచే యయాఽఽత్మశమలం గుణసఙ్గపఙ్కం సాఽస్మిన్విధూయ కపిలస్య గతిం ప్ర
పేదే ॥ ౩ ॥ అత్రేరపత్యమభికాఙ్క్షత ఆహ తుష్టో దత్తో మయాఽహమితి యద్భగవాన్స దత్తః । యత్పాదప
ఙ్కజపరాగపవిత్రదేహా యోగర్ద్ధిమాపురుభయీం యదుహైహయాద్యాః॥ ౪ ॥ తప్తం తపో వివిధలోకసిసృక్ష
యా మ ఆదౌ సనాత్స్వతపసస్స చతుస్సనోఽభూత్ । ప్రాక్కల్పసంప్లవవినష్టమిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాద
మునయో యదచక్షతాత్మన్ ॥ ౫ ॥ ధర్మస్య దక్షదుహితర్యజనిష్ట మూర్త్యాం నారాయణో నర ఇతి స్వతపఃప్రభా
వః । దృష్ట్వాఽఽత్మనో భగవతో నియమావలోపం దేవ్యస్త్వనఙ్గపృతనా ఘటితుం న శేకుః॥ ౬ ॥ కామం దహ

హైహయప్రభృతయః-యత్ యతః దత్తాత్-ఉభయీం ఐహికాముష్మికీం-యోగర్ద్ధిం యోగైశ్వర్యం - అణిమాద్యష్టైశ్వ
ర్యరూపామైహికీం-ముక్తిరూపామాముష్మికీం చ-యోగర్ద్ధి-మాపుః ప్రాపుః-ఉః ప్రసిద్ధా ॥ ౪ ॥ కుమారావతారమా
హ॥ తప్తమితి॥ నానావిధలోకానాం స్రష్టుమిచ్ఛయా-మే మయా-యత్తపస్తప్తం-తస్మాత్స్వతపసః మహాతపసో హేతోః-స్స
హరిః ఆదౌ సనాత్ దీర్ఘ ఆర్షః సనన్నామకః-అభూత్-చతుస్సనః చతుర్ధా సనకో యస్య సః చతుస్సనః- అభూత్-సనకసన
న్దనౌ ద్వితీయతృతీయావభూతామిత్యభిప్రాయః-యద్వా-చతుస్సన-శ్చత్వారస్సనశ్శబ్దా-నామసు యస్య సః-చతుస్సనః-అ
స్మిన్పక్షే - ఆదౌ కల్పాదౌ-సనాదితి తపోఽపి శేషణం-అఖణ్డితాదిత్యర్థః-యద్వా-తపస ఇతి షష్ఠ్యన్తం - తపస-స్సనాత్ సమ
ర్పణాదిత్యర్థః - షణు దానే-స చ-జాతో హరిః-పూర్వకల్పసంప్లవే ప్రళయే-వినష్టం విచ్ఛిన్నసమ్ప్రదాయం- ఆత్మతత్త్వ-
మిహ అస్మిన్కల్పే-సమ్యక్-జగాద ఉక్తవాన్-సమ్యక్త్వం దర్శయతి-యద్గదితమాత్రమేవ మునయః-ఆత్మన్ ఆత్మని, మనసి-
మునయః, అచక్షత సాక్షాదపశ్యన్, యద్వా, యద్గదితమేవ, ఆత్మని, తత్త్వం, మునయః అచక్షత అన్యేభ్యోఽప్యుక్తవ
న్తః ॥ ౫ ॥ నరనారాయణావతారమాహ॥ ధర్మస్యేతి॥ ధర్మస్య పత్న్యాం, దక్షదుహితరి మూర్తిసంజ్ఞాయాం నారా
యణో నర ఇతి మూర్తిద్వయేన, స హరిరభవజ్జాతః, కథంభూతః, స్వః అసాధారణః తపఃప్రభావో యస్య సః, యద్వా, స్వవి
షయకం యత్తపస్తస్య ప్రభావో యస్య సః, ఉపాస్యాన్తరాభావాత్, ప్రభావమేవాహ। అనఙ్గపృతనాః మన్మథసేనాః, దే
వ్యః అప్సరసః, ఆత్మనః, పరమాత్మనో భగవతః, అనియమావలోపం నియమలోపాభావం, దృష్ట్వా, ఘటితుం తం స్వవశీక
ర్తుం, న శేకుః సమర్థా న బభూవుః, ఏతదాఖ్యానమేకాదశే స్ఫుటమ్ ॥ ౬ ॥ యత్ర, కామవిజయీ క్రోధోపబిభేతి, తత్ర కా
మోఽప్రభవతీతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ॥ కామమితి॥ నను హే నారద, కృతినో రుద్రాదయః, రోషదృష్ట్యా, రోషయుక్తయా దృ

ష్ట్యా కామం దహన్తి, తే, రోషం త్వాత్మానం దహన్తం, అసహ్యం సోఢుమశక్యం, న దహన్తి నాభిభవన్తి కింతు తే నైవాభిమాయన్త ఇత్యర్థః సోఽయం రోషః, యదన్తరం యస్య భగవతో మనః, ప్రతి ప్రవిశన్, అలం బిభేతి ప్రవేష్టుమధికం బిభేతీత్యర్థః, అస్య మనః, కామం, కథం న శ్రయేత, న కథమపీత్యర్థః, కామజేతారోప్యజేయం రోషం జితవతో మనః కామః కథం శ్రయేదిత్యర్థః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ చరిత్రైరేవమస్యావతారం సూచయతి ॥ విద్ధ ఇతి ॥ రాజ్ఞః ఉత్తానపదః, అన్తి అన్తికే, మాతుః సపత్న్యాః సురుచేః, ఉదితాన్యేవ వాక్యాన్యేవ పత్త్రిణో బాణాః, తైర్విద్ధః తాడితః, బాలోపి సన్, తపసే తపశ్చర్తుం వనాని యో ధ్రువో గతః, తస్మై గతవతే, ధ్రువాయ, గృణతే స్తువతే, ప్రసన్నః, యో హరిః, ధ్రువగతిం, స్థాయిపదం, అదాత్, సోప్యేకోఽవతార ఇత్యర్థః, ధ్రువగతిం విశినష్టి ॥ యదుపరి యద్ధ్రువగతేరుపరి, యతః అధస్తాచ్చ, దివ్యాః మునయః సప్తర్షిప్రభృతయః, స్తువన్తి ధ్రువగతిప్రభావం ప్రశంసన్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ పృథ్వవతారమాహ ॥ య ఇతి ॥ యః పృథుః, ఋషిభిః అర్థితః, వేనం త్రాత్వా, జగతి పుత్త్రపదం లేభే, సోప్యేకోవతార ఇత్యర్థః, పుత్త్రపదం „పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః। తస్మాత్పుత్త్ర ఇతి ప్రోక్తస్స్వయమేవ స్వయంభువా,, ఇతి స్మరణాత్, పుదాఖ్యాన్నరకాత్, పితరం వేనం, సంరక్ష్య, పుత్రపదవాచ్యతాం ప్రాప్తవానిత్యర్థః, కథంభూతం వేనం, నిరయే నరకే పతన్తం, తత్కుతః, ద్విజానాం మునీనాం, శాప ఏవ వజ్రం, తేన, విప్లుష్టౌ విశేషేణ దగ్ధౌ, పౌరుషం భగః ఐశ్వర్యం చ, యస్య తం, ద్విజశాపః కుత ఇత్యత ఆహ ॥ ఉత్పథగతం అసన్మార్గవర్తినం, ఏతదాఖ్యానం చతుర్థే స్ఫుటం, ఏతస్యైవ చరిత్రాన్తరమాహ ॥ యేన పృథునా, వసుధా భూమిః, సర్వాణి, వసూని అన్నాదిద్రవ్యాణి దుగ్ధా అదుహ్యత, దుహధాతుర్ద్వికర్మకః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఋషభావతారమాహ ॥ నాభేరితి ॥ యత్ప్రోక్తా, పా

స్తి కృతినో న ను రోషదృష్ట్యా రోషం దహన్తముత తేన దహన్త్యసహ్యమ్ । సోఽయం యదన్తరమలం నివిశన్బిభేతి కామః కథం ను పునరస్య మనః శ్రయేత ॥ ౭ ॥ విద్ధః సపత్న్యుదితపత్త్రిభిరన్తి రాజ్ఞో బాలోపి సన్నుపగతస్తపసే వనాని । తస్మా అదాద్ధ్రువగతిం గృణతే ప్రసన్నో దివ్యాః స్తువన్తి మునయో యదుపర్యధస్తాత్ ॥ ౮ ॥ యద్వేనముత్పథగతం ద్విజశాపవజ్రవిప్లుష్టపౌరుషభగం నిరయే పతన్తమ్ । త్రాత్వాఽర్థితో జగతి పుత్త్రపదం చ లేభే దుగ్ధా వసూని వసుధా సకలాని యేన ॥ ౯ ॥ నాభేరసావృషభ ఆస సుదేవిసూనుర్యో వై చచార సమదృగ్జడయోగచర్యామ్ । యత్పారహంస్యమృషయః పదమామనన్తి స్వస్థః ప్రశాన్తకరణః పరిముక్తసఙ్గః ॥ ౧౦ ॥ సత్రే మమాస భగవాన్హయశీర్ష ఏష సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణః । ఛన్దోమయో మఖమయోఽఖిలదేవతాత్మా వాచో బభూవురుశతీః శ్వసతోఽస్య నస్తః ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యో యుగాన్తసమయే మనునోపలబ్ధః క్షోణీమయో నిఖిలజీవనికాయకేతః । విస్రంసితానురుభయే సలిలే ముఖాన్మ ఆదాయ తత్ర విజహార హ వేదమా

రహంస్యం పరమహంసప్రాప్యం, పదం స్వరూపం, ఋషయో వేదాః, ఆమనన్తి, తే, స ఏవ హరిః, కపిలాదివత్ స్వాంశేన, ఋషభాఖ్యో రాజా, నాభేరాగ్నీధ్రపుత్రాత్, సుదేవ్యాం సూనుః, ఆస, మేరుదేవ్యా ఏవ సుదేవీత్యపి సంజ్ఞా, యో జాతః, ఋషభః, జడవద్యోగచర్యాం చచార, తత్ర హేతుః, సమదృక్ సర్వస్యాపి స్వాత్మకత్వేన సమదర్శనః, తస్యాన్యాత్మకత్వం వ్యావర్తయతి, స్వస్థః „స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత,, ఇతి శ్రుతేః స్వస్మిన్నేవ స్థితః, న త్వాత్మాన్తరధార్యః, జడయోగచర్యాచరణే హేత్వన్తరమాహ ॥ ప్రశాన్తకరణః ప్రశాన్తేన్ద్రియః, తత్కుతః, పరిముక్తసఙ్గః, పరితః శబ్దాదిషు ముక్తః త్యక్తః సఙ్గః ఆసఙ్గో యేన సః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ హయగ్రీవావతారమాహ ॥ సత్ర ఇతి ॥ స ఏవ సాక్షాద్భగవాన్-మమ బ్రహ్మణః సత్రే-హయశీర్ష-ఆస-స కథం భూతః-తపనీయం సువర్ణం తద్వద్వర్ణో యస్య సః- ఛన్దోమయో వేదమయః వేదోత్పాదకత్వేన తత్ప్రచుర ఇత్యర్థః-మఖమయః యజ్ఞారాధ్యః- అఖిలదేవతాత్మా అఖిలానాం దేవతానాం ఆత్మా „స ఆత్మా అఙ్గాన్యన్యా దేవతా,, ఇతి శ్రుతేః-శ్వసతః నిశ్వసతః అస్య హయగ్రీవస్య-నస్తః-నాసికాతః - ఉశతీః శుద్ధాః-వాచః వేదవాచః-బభూవుః-తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద„ ఇత్యాదిశ్రుతేః - వేదానాం తద్విహితకర్మణాం తదారాధ్యదేవతానాం-తత్ప్రవర్తకత్వ తదారాధ్యత్వ తదాత్మకత్వాన్యుక్తాని ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ మత్స్యావతారమాహ ॥ మత్స్య ఇతి ॥ మత్స్యో భావినా వైవస్వతమనునా దృష్టః - క్షోణీమయః - ఆగామిసృష్ట్యుపయోగిపార్థివద్రవ్యమయః-పార్థివద్రవ్యాశ్రయ ఇత్యర్థః అత ఏవ నిఖిలజీవనికాయానాం సమస్తజీవసమూహానాం కేతః నిలయః- మే మమ-ముఖా-ద్విస్రంసితాన్-వేదమార్గాన్-వైదికప్రమాణాని, ఆదాయ సముద్ర-మహ్యమితి శేషః - వేదరూపప్రమాణప్రదానమేవాస్యావతారస్య కృత్యం-తత్ర, ఉ

రుభయే అతిభయఙ్కరే - యుగాన్తసలిలే - విజహార విహృతవాన్ - హేతి హర్షే - ఏతదాఖ్యానమష్టమే స్పష్టమ్ ❋ ॥౧౨॥ ❋ కూర్మావతారమాహ ॥ క్షీరోదధావితి ॥ క్షీరసముద్రే అమృతలబ్ధయే అమృతలాభార్థం - అమరదానవయూథపానాం సురాసురశ్రేష్ఠానాం, ఉన్మథ్నతాం మథనం కుర్వతాం సతాం - ఆదిదేవో భగవాన్ - కచ్ఛపవపుః, ధృతకూర్మతనుః, పృష్ఠేన పృష్ఠభాగేన - గోత్రం మన్దరపర్వతం, విదధార ధృతవాన్ - కథంభూతో విదధార - నిద్రాక్షణః నిద్రాయాః క్షణః అవసరః ఉత్సవో యస్య సః - అద్రిపరివర్తకషాణకణ్డూర్యస్య - స తథోక్తః - కషాణ ఇతి దీర్ఘ ఆర్షః - మన్దరభ్రమణసంఘర్షితకణ్డూరిత్యర్థః ❋ ॥౧౩॥ ❋ నృసింహావతారమాహ ॥ త్రైపిష్టపేతి ॥ త్రివిష్టపే భవాః త్రైపిష్టపాః దేవాః - తేషాం ఉరుభయం తద్ధరతీతి త్రైపిష్టపోరుభయహారీ, తథావిధం నృసింహరూపం - కృత్వా ధృత్వా, కథంభూతం - భ్రమన్త్యో భ్రుకుట్యో దంష్ట్రాశ్చ యస్మింస్తథాభూతం, కరాళం భయఙ్కరం వక్త్రం యస్మింస్తత్, ఆరాత్ సమీపే, ఆశు శీఘ్రం, గదయా ఉపలక్షితం, అభిముఖమాపతన్తం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం స్ఫురన్తం చలన్తం - ఊరౌ స్వస్యోరౌ, నిపాత్య పాతయిత్వా నఖైః విదదార విదారితవాన్ ❋ ॥౧౪॥ ❋ హరిసంజ్ఞకావతారమాహ ॥ అన్తరితి ద్వాభ్యామ్ ॥ యూథపతిః గజయూథస్య పతిః గజేన్ద్రః, అన్తస్సరసి ఉరుబలేన అధికబలేన - గ్రాహేణ నక్రేణ, పదే, గృహీతః - అత ఏవ ఆర్తః దుఃఖితః అమ్బుజం హస్తే యస్య సః - ధృతామ్బుజోద్ధృతహస్తస్సన్నిదమాహ । కిమిత్యత ఆహ, ఆదిపురుష హే కారణపురుష, హే తీర్థశ్రవః, తీర్థం విశుద్ధం శ్రవః, కీర్తిర్యస్య సః - హే శ్రవణమఙ్గళనామధేయ, శ్రవణేనైవ మఙ్గళం కల్యాణసంపాదకం నామధేయం యస్య సః, ఈదృశః త్వం - రక్షితా భవేత్యాహేత్యర్థః ❋ ॥౧౫॥ ❋ తత్ శ్రుత్వా గజేన్ద్రవచః శ్రుత్వా - అరణార్థినం శరణార్థినం, హస్తే శుణ్డా

ర్గాన్ ॥౧౨॥ క్షీరోదధావమరదానవయూథపానామున్మథ్నతామమృతలబ్ధయ ఆదిదేవః । పృష్ఠేన కచ్ఛపవపుర్విదధార గోత్రం నిద్రాక్షణోఽద్రిపరివర్తకషాణకణ్డూః ॥౧౩॥ త్రైపిష్టపోరుభయహా స నృసింహరూపం కృత్వా భ్రమద్భ్రుకుటిదంష్ట్రకరాళవక్త్రమ్ । దైత్యేన్ద్రమాశు గదయాఽభిపతన్తమారాదూరౌ నిపాత్య విదదార నఖైః స్ఫురన్తమ్ ॥౧౪॥ అన్తస్సరస్యురుబలేన పదే గృహీతో గ్రాహేణ యూథపతిరమ్బుజహస్త ఆర్తః । ఆహేదమాదిపురుషాఖిలలోకనాథ తీర్థశ్రవశ్శ్రవణమఙ్గళనామధేయ ॥౧౫॥ శ్రుత్వా హరిస్తమరణార్థినమప్రమేయశ్చక్రాయుధః పతగరాజభుజాధిరూఢః । చక్రేణ నక్రవదనం వినిపాట్య తస్మాద్ధస్తే ప్రగృహ్య భగవాన్ కృపయోజ్జహార ॥౧౬॥ జ్యాయాన్ గుణైరవరజోఽప్యదితేస్సుతానాం లోకాన్విచక్రమ ఇమాన్యదథాధియజ్ఞః । క్ష్మాం వామనేన జగృహే త్రిపదచ్ఛలేన యాచ్ఞామృతే పథి చరన్ ప్రభుభిర్న చాల్యః ॥౧౭॥ నార్థో బలేరయమురుక్రమపాదశౌచమాపశ్శిఖాధృతవతో విబుధాధిపత్యమ్ । యో వై ప్రతిశ్రుతమృతే న చికీర్షదన్యదాత్మానమఙ్గ శిరసా హరయేఽభిమేనే ॥౧౮॥ తుభ్యం చ నారద భృశం భగవాన్ వివృద్ధభావేన సాధు పరితు

యాం - ప్రగృహ్య, భగవాన్, కృపయా, తస్మాద్గ్రాహాత్, ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, కిం కృత్వా - చక్రేణ సుదర్శనేన, నక్రస్య గ్రాహస్య వదనం - వినిపాట్య, విదార్య, కథంభూతో భగవాన్, పతగానాం పక్షిణాం రాజా గరుడః, తస్య భుజయోః అధిరూఢః, చక్రాయుధధరః, అప్రమేయః అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః ❋ ॥౧౬॥ ❋ వామనావతారమాహ ॥ జ్యాయానితి ॥ అదితేస్సుతానాం ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యే, అధియజ్ఞః యజ్ఞాధిపతిర్భగవాన్, అవరజః కనీయానపి, గుణైర్జ్యాయాన్ జ్యేష్ఠః, గుణానేవాహ ॥ యత్ యతః, ఇమాన్ లోకాన్, విచక్రమే పాదవిన్యాసైః క్రాన్తవాన్, అథ ప్రతిశ్రుతానన్తరమేవ, అత్ర హేతుః, బలేశ్చక్రవర్తినస్సకాశాత్, పదత్రయవ్యాజేన, క్ష్మాం భూమిం, వామనేన జగృహే, రూపేణేతి శేషః, వామనేన రూపేణ గృహీతవాన్, నన్వీశ్వరస్స్వయం దుర్బలవత్ కిమితి తథా చక్రే, తత్రాహ ॥ యాచ్ఞామృతే యాచ్ఞాం వినా, పథి చరన్ ధర్మమార్గే ప్రవర్తమానః - ప్రభుభిః సమర్థైః, న చాల్యః ఐశ్వర్యాన్న భ్రంశనీయ ఇతి ❋ ॥౧౭॥ ❋ నను తర్హి యాచ్ఞయాపి చాలనమనుచితమేవేత్యాశఙ్క్య ప్రబుద్ధస్య బలేర్లౌకికస్వైశ్వర్యభ్రంశ ఇష్ట ఏవేత్యాహ ॥ నార్థ ఇతి ॥ ఉరుక్రమస్య విస్తృతపాదవిన్యాసస్య హరేః, పాదప్రక్షాళనం ప్రత్యుపయుక్తా ఆపః, అ - అప ఇతి చ్ఛేదః, ఆ, సమన్తాత్ శిఖాయాం మూర్ధ్ని - ధృతవతః సప్తమ్యా ఆర్షో లుక్, విబుధాధిపత్యం, నార్థః న సదృశం ప్రయోజనమిత్యర్థః - ఏతదేవోపపాదయతి, యో బలిః - ప్రతిశ్రుత, మృతే, ప్రతిజ్ఞాతార్థం వినా, అన్యత్, న చికీర్షత్ కర్తుం నైచ్ఛత్ - అడభావ ఆర్షః, కిం తు - స్వాత్మానం, అఙ్గ హే నారద - హరయే - శిరసా అభిమేనే - భగవచ్ఛేషభూతమాత్మానం హరయే సమర్పితవాన్, శుక్రేణ వారితః - శప్తోఽప్యన్యథా కర్తుం, నైచ్ఛత్, కిం తు, తృతీయపాదపూరణార్థం, ఆత్మానమపి శిరసా సమర్పితవానిత్యర్థః ❋ ॥౧౮॥ ❋ హంసావతారమాహ ॥ తుభ్య

మితి॥ హే నారద, భృశం-వివృద్ధభావేన ప్రవృద్ధస్నేహేన, త్వయా, సాధు, పరిపృష్టః సాకల్యేన పృష్టో, భగవాన్, హంసరూపేణేతి శేషః, యోగం అనభిసంహితఫలకర్మయోగం, జ్ఞానం భాగవతం సాధనసప్తకానుగృహీతభగవదుపాసనాత్మకజ్ఞానం, ఆత్మనః ప్రకృతివివిక్తాత్మనః, యత్ తత్త్వం యాథాత్మ్యం తస్య, దీపవత్ప్రకాశకం జ్ఞానయోగం చ, సాధు యథా తథా - తుభ్యమువాచ - ఏతదాఖ్యానమేకాదశస్కన్ధే-యదేవ హంసోక్తమేవ యోగాదికం-వాసుదేవశరణాః, బహూనాం జన్మనామన్తే, ఇత్యుక్తరీత్యా। ఉపాయత్వేనోపేయత్వేన వాసుదేవం శరణం గతాః, అఞ్జసా సుఖేన విదుః-హంసోక్తమేవ జ్ఞాత్వాఽనుతిష్ఠన్తీత్యర్థః ❁॥౧౯॥ ❁ తత్తన్మన్వన్తరావతారమాహ॥ చక్రమితి॥ మనువంశధరః మనువంశపాలకస్సన్, మన్వన్తరేషు- దశసు దిక్షు -అవిహతం అనభిభావ్యం-స్వతేజః స్వప్రతాపబృంహితం చక్రం ఆజ్ఞారూపచక్రం, బిభర్తి-కించ-దుష్టేషు గర్వితేషు-రాజసు-దమం దణ్డం, వ్యదధాత్॥ వ్యధత్త, కథం భూతస్సన్-త్రిపృష్ఠే త్రిభువనస్యోపరి దివి, సత్యే సత్యలోకే, చరిత్రైః, ఉశతీం కమనీయాం-కీర్తిం, ప్రథయన్ విస్తారయన్-వ్యదధాదిత్యర్థః ❁ ॥౨౦॥ ❁ ధన్వన్తర్యవతారమాహ॥ ధన్వన్తరిరితి॥ భగవాన్, లోకే ధన్వన్తరిరూపేణావతీర్య, పురురుజాం భూరిదుఃఖానాం మహారోగిణాం, నృణాం-స్వనామ్నైవ, రుజో రోగాన్, హన్తి, కథం భూతః - స్వయమేవ కీర్తిరితి కీర్త్యతిశయోక్తిః, అమృతం మరణశూన్యమాయుర్యస్మాత్సః, రుద్ధం పూర్వం దైత్యైః ప్రతిషిద్ధం, యజ్ఞే భాగం, ఆవాప లేభే, ఆయుర్విషయం-వేదం-చానుశాస్తి ప్రవర్తయతి ❁ ॥౨౧॥ ❁ పరశురామావతారమాహ ॥ క్షత్రమితి ॥ విధినాదైవేన, క్షయాయ మృత్యవే, ఉపభృతం సమర్పితం, బ్రహ్మధ్రుక్ బ్రాహ్మణేభ్యో ద్రుహ్యతీతి తథా భూతః- ఉజ్ఝితః త్యక్తః పన్థాః వేదమార్గో యేన తత్, అత ఏవ నరకార్తిం నారకం

ష్ట ఉవాచ యోగమ్। జ్ఞానం చ భాగవతమాత్మసుతత్త్వదీపం యద్వాసుదేవశరణా విదురఞ్జసైవ॥ ౧౯ ॥ చక్రం చ దిక్ష్వవిహతం దశసు స్వతేజో మన్వన్తరేషు మనువంశధరో బిభర్తి। దుష్టేషు రాజసు దమం వ్యదధాత్స్వకీర్తిం సత్యే త్రిపృష్ఠ ఉశతీం ప్రథయంశ్చరిత్రైః॥ ౨౦ ॥ ధన్వన్తరిశ్చ భగవాన్ స్వయమేవ కీర్తిర్నామ్నా నృణాం పురురుజాం రుజ ఆశు హన్తి। యజ్ఞే చ భాగమమృతాయురవావరుద్ధ ఆయుశ్చ వేదమనుశాస్త్యవతీర్య లోకే॥ ౨౧ ॥ క్షత్రం క్షయాయ విధినోపభృతం మహాత్మా బ్రహ్మధ్రుగుజ్ఝితపథం నరకార్తిలిప్సు। ఉద్ధన్త్యసావవనికణ్టకముగ్రవీర్యస్త్రిస్సప్తకృత్వ ఉరుధారపరశ్వధేన॥ ౨౨ ॥ అస్మత్ప్రసాదసుముఖః కలయా కలేశ ఇక్ష్వాకువంశ అవతీర్య గురోర్నిదేశే। తిష్ఠన్వనం సదయితానుజ ఆవివేశ యస్మిన్విరుధ్య దశకన్ధర ఆర్తిమార్ఛత్॥ ౨౩ ॥ యస్మా అదాదుదధిరూఢభయాఙ్గవేపో మార్గం సపద్యరిపురం హరవద్దిధక్షోః। దూరే సుహృన్మథితరోషసుశోణదృష్ట్యా తాతప్యమానమకరోరగనక్రచక్రః॥ ౨౪ ॥ వక్షస్స్థలస్పర్శరుగ్ణమహేన్ద్రవాహదన్తైర్విడమ్బితకకుబ్జుష ఊఢహాసమ్। సద్యోఽసుభిస్సహ వినేష్యతి దారహర్తుర్విస్ఫూర్జితైర్ధనుష ఉచ్చరతోఽధిసైన్యే

దుఃఖం లిప్సు లబ్ధుమిచ్ఛు, ఏవం భూతం, అవనేః కణ్టకం కణ్టకతుల్యం, క్షత్రం క్షత్రియకులం అసౌ మహాత్మా, భార్గవరామరూపో హరిః ఉరుధారపరశ్వధేన దీర్ఘతీక్ష్ణధారేణ పరశునా, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, ఉగ్రవీర్యః అసహ్యవీర్యస్సన్, ఉద్ధన్తి ఉత్పాటయతి ❁॥౨౨॥ ❁ రామావతారమాహ॥ అస్మదితి॥ అస్మదనుగ్రహేణ సుముఖః-అస్మద్దత్తవరావిరోధేనావతీర్ణ ఇతి భావః-కలేశః ప్రకృతిపురుషయోరధిపతిః-కలయా భరతాదిరూపయా సహ - ఇక్ష్వాకుకులే అవతీర్య, గురోర్దశరథస్య-నిదేశే ఆజ్ఞాయాం, తిష్ఠన్ ఆజ్ఞాం పాలయన్నిత్యర్థః, సదయితానుజః సీతాలక్ష్మణాభ్యాం సహితః-వనమావివేశ, యస్మిన్ నామ్ని-విరుధ్య విరోధం కృత్వా-దశకన్ధరో రావణః-ఆర్తిం నాశం-ఆర్ఛత్ ప్రాప్తః ❁॥౨౩॥ ❁ యస్మై శ్రీరామాయ ॥ ఉదధిస్సముద్రః-మార్గం అదాత్ దత్తవాన్- కిం భూతస్సన్ అదాత్, సపది శీఘ్రం-హరో రుద్రః-యథా త్రిపురం, దిధక్షుః దగ్ధుమిచ్ఛుః-తద్వదితి-పురం లఙ్కాం-దిధక్షోః శ్రీరామాద్ధేతోః - ఊఢభయాఙ్గవేపః ఊఢం ప్రాప్తం-యద్భయం, తేనాఙ్గవేపః కమ్పో, యస్య-దూరే ఏవ వర్తమానా - సుహృన్మథితా-తయా నిమిత్తభూతయా మథితః-క్షుభితః-యో రోషః-తేన సుశోణా దృష్టిః శ్రీరామసమ్బన్ధినీ-తయా-తాతప్యమానం మకరాణాం ఉరగాణాం నక్రాణాం చక్రం సమూహో యస్మిన్ సః, ఏవం భూతో మార్గమదాదిత్యర్థః ❁ ॥౨౪॥ ❁ కించ యుద్ధే-రావణస్య వక్షస్స్థలస్పర్శేన-రుగ్ణాః భగ్నాః- యే-మహేన్ద్రవాహస్య ఐరావతస్య, దన్తాః - తైర్విడమ్బితాః స్వధవళిమ్నా ధవళీకృతాః- తత్తద్దిక్పతిభిః-వక్షశ్చూర్ణితసురగజదన్తచూర్ణైః ప్రకాశితా ఇత్యర్థః - ఏవం భూతాః-యాః కకుభః దిశః, తాసాం, జుషా జయ, తేన, ఊఢః ఉత్పన్నః-యో హాసః, అహో మత్సమః కోఽన్యోఽస్తీతి గర్వేణ ప్రాప్తహాసః, తం, సైన్యమధ్యే-ఉత్కణ్ఠేన చరతో, దారహర్తుః రావణస్య,

అసుభిః ప్రాణైస్సహ-సద్యః శీఘ్రం-విసేష్యతి అపనేష్యతి-తైః-ధనుషో విష్ఫూర్జితైః స్ఫురితైశ్శరైరిత్యర్థః ❁ ॥౨౫॥ ❁ కృష్ణావతారమాహ॥ భూమేరితి॥ సురేతరాః అసురసంపత్త్యా జాతా రాజానః- తేషాం - వరూథైః సైన్యైః-విమర్దితాయాః భారేణపీడితాయాః, భూమేః - క్లేశనాశనాయ భారాపహరణార్థమిత్యర్థః, సితకృష్ణకేశః- భగవాన్ కలయా బలభద్రేణ సాకం, జాతః అవతీర్ణః - సితకృష్ణా కేశా యస్య సః సితకృష్ణకేశః, శోభార్థం హి భగవతా సితకృష్ణకేశౌ ధృతౌ, అవికారిత్వేన - వయఃపరిణామాసంభవాత్ ,, యత్తు శ్రీవిష్ణుపురాణే ,, ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ తథా మునే ఇతి॥ భారతేపి॥ సచాపి కేశౌ హరిరుజ్జహార శుక్లమేకమపరం చాపి కృష్ణమ్ ॥ తౌ చాపి కేశౌ విశతాం యదూనాం కులే స్త్రియోరోహిణీం దేవకీం చ ॥ తయోరేకో బలభద్రో బభూవ యోఽసౌ శ్వేతస్తస్య దేవస్య కేశః । కృష్ణో ద్వితీయః కేశవస్సంబభూవ కేశో యోఽసౌ వర్ణతః కృష్ణ వర్ణ ఇతి,, తత్తు న కేశమాత్రావతారాభిప్రాయం, కింతు - భూభారావతారణరూపం కార్యం కియదేతత్ మత్కేశావపి తత్కర్తుం శక్తావితి ద్యోతనార్థం, రామకేశవయోర్వర్ణస్తవనార్థం చ కేశోద్ధరణమితి గమ్యతే,, అన్యథా-తత్రైవ పూర్వాపరవిరోధాపత్తేః ,, కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయ,,మిత్యేతద్విరోధాచ్చ జాతశ్చ భగవాన్, జనైరనుపలక్ష్యో మార్గో గతిర్యస్య , సతథా భూతః , ఆత్మనః స్వస్య , మహిమా ఉపనిబధ్యతే అభివ్యజ్యతే యేషు తాని-స్వమహాత్మ్యప్రకాశకానీత్యర్థః, కర్మాణి చేష్టితాని-కరిష్యతి ❁ ॥౨౬॥ ❁ కర్మణాం పరమేశ్వరత్వప్రకాశకత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ తోకేనేతి॥ తోకేన బాలేన సతా, ఉలూకికాయాః పూతనాయాః, జీవహరణం యత్ - పూతనా ఉలూకరూపేణాగతేతి పురాణాన్తరప్రసిద్ధిః త్రైమాసికస్య త్రిమాసవయస్కస్య , పదా పాదేన-శకటస్య శకటరూపేణాగతస్య అసు

నస్యమ్॥ ౨౫॥ భూమేస్సురేతరవరూథవిమర్దితాయాః క్లేశవ్యయాయ కలయా సితకృష్ణకేశః । జాతః కరిష్యతి జనానుపలక్ష్యమార్గః కర్మాణి చాత్మమహిమోపనిబన్ధనాని॥ ౨౬ ॥ తోకేన జీవహరణం యదులూకికాయాస్త్రైమాసికస్య చ పదా శకటోఽపవృత్తః । యద్రిఙ్గతాఽన్తరగతేన దివిస్పృశోర్యదున్మూలనం త్వితరథాఽర్జునయోర్న భావ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ యద్వై వ్రజే వ్రజపశూన్విషతోయపీతాన్ బాలానజీవయదనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా । తచ్ఛుద్ధయేఽతివిషవీర్యవిలోలజిహ్వముచ్చాటయిష్యదురగం విహరన్ హ్రదిన్యామ్ ॥ ౨౮ ॥ తత్కర్మ దివ్యమివ యన్నిశి నిశ్శయానం దావాగ్నినా శుచివనే పరిదహ్యమానే। ఉన్నేష్యతి వ్రజమతోఽవసితాన్తకాలం నేత్రే పిధాయ సబలోఽనధిగమ్యవీర్యః॥ ౨౯॥ గృహ్ణీత యద్యదుపబన్ధమముష్య మాతా శుల్బం సుతస్య న తు తత్తదముష్య మాతి । యజ్జృమ్భతోఽస్య వదనే భువనాని గోపీ సంలక్ష్య శఙ్కితమనాః ప్రతిబోధితాఽఽసీత్॥ 3౦॥ నన్దం చ మోక్ష్యతి భయాద్వరుణస్య పాశాద్గోపాన్ బిలేషు పిహితాన్మయసూనునా చ। అహ్న్యాపృ

రస్య, అపవృత్తిః పరావృత్తిరితి యత్-రిఙ్గతా జానుభ్యాం గచ్ఛతా-దివిస్పృశోః అర్జునవృక్షయోః-అన్తరగతేన మధ్యం ప్రాప్తేన-ఉన్మూలనమితి యత్-తత్సర్వం కర్మ-దివ్య-మిత్యుత్తరత్రాన్వయః - ఇతరథా-దివ్యం న చేత్ - న భావ్యం న భవితవ్యం అనీశ్వరత్వే తత్సర్వమనుపపన్నమిత్యర్థః ❁ ॥౨౭॥ ❁ కించ-వ్రజే వసన్-విషతోయపీతాన్ విషజలస్య పీతం పానం యేషాం తాన్-పశూన్-తత్పాలాంశ్చ, అనుగ్రహదృష్టిః కృపాదృష్టిః-తస్యాః వృష్ట్యా సుధావర్షేణ, అజీవయదితి యత్-హ్రదిన్యాం యమునాయాం విహరన్-తచ్ఛుద్ధయే హ్రదిన్యాః నిర్విషత్వాయ-అతివిషవీర్యేణ విలోలా చఞ్చలా జిహ్వా యస్య , తమురగం కాళియాఖ్యం సర్పం ఉచ్చాటయిష్యత్ పలాయయిష్యతీతి యత్ ❁ ॥౨౮॥ ❁ తదపి కర్మ , దివ్యమివ అమానుషమివేతి లౌకికోక్తిః, కించ-దావాగ్నినా-శుచివనే శుష్కవనే-పరిదహ్యమానే సతి-అతో దావాగ్నేర్హేతోః-అవసితో నిశ్చితో- ఽన్తకాలో యస్య తం నిశి రాత్రౌ-నిశ్శయానం నితరాం స్వపన్తం, వ్రజం, ఉన్నేష్యతి ఉద్ధరిష్యతి-నేత్రే, పిధాయ పిహితే కారయిత్వా-అనేన వ్రజస్య పశ్చాజ్జాగరణం సూచితం - సబలః బలభద్రేణ సహితః అనధిగమ్యవీర్యః అనధిగమ్యం దుర్జ్ఞేయం వీర్యం యస్య తథా భూతః, ఉన్నేష్యతి-అగ్నిం పీత్వా వ్రజముద్ధరిష్యతీత్యర్థః ॥౨౯॥ ' కించ గృహ్ణీతేతి॥ అముష్య శ్రీకృష్ణస్య మాతా యశోదా యద్యదుపబన్ధం బన్ధనసాధనం శుల్బం ముఞ్జాదినిర్మితరజ్జుం, గృహ్ణీత గ్రహీష్యతి-తత్తచ్ఛుల్బం-ఆముష్యోదరే-న మాతి న పర్యాప్తమిత్యర్థః, కించ-జృమ్భతోఽస్య భగవతో, వదనే ముఖే భువనాని చతుర్దశ భువనాని , సంలక్ష్య దృష్ట్వా, గోపీ యశోదా-శఙ్కితమనాస్సతీ-పశ్చాత్ప్రతిబోధితా జ్ఞాపితైశ్వర్యా , ఆసీదితి యత్తచ్చ కర్మ-దివ్యమివేతి పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥3౦॥ ❁ అపిచ-వరుణస్య పాశాత్, యద్భయం-తస్మాన్నన్దం స్వపితరం నన్దం-మోచయిష్యతి। మయసూనునా వ్యోమాసురేణ-బిలేషు పిహితాన్ తిరోధాపితాన్, గోపాంశ్చ, మోక్ష్యతీత్యర్థః, కించ, అహ్ని దివసే-అతిశ్రమేణ ఆపృతం వ్యా

పారం గతం, నిశి శయానం-గోకులం గోకులవాసిజనం, దృష్ట్వా-తేషు స్వానువృత్తిజనితకృపయా, వికుణ్ఠం నిత్యలోకం -ని
రతిశయానన్దలోకం, ఉపనేష్యతి ప్రాపయిష్యతీత్యర్థః స్మేత్యాశ్చర్యే ॥౩౧॥ గోపైరితి ॥ గోపైః, మఖే ఇన్ద్రయాగే
ప్రతిహతే విహతే సతి-మఖవిప్లవాయ పర్వతయాగనాశార్థం, దేవే ఇన్ద్రే, అభివర్షతి పశూన్ -కృపయా-రిరక్షుః రక్షితుమి
చ్ఛుః సప్తవర్షః సప్తవర్షాణి వయో యస్య సః తథాభూతః, అనఘైకకరే అనఘే శ్రమరహితే ఏకస్మిన్నేవ కరే-అనఘ ఇతి నార
దసంబోధనం వా-సలీలం యథా తథా-మహీధ్రం గోవర్ధనాఖ్యమద్రిం-సప్తదినాని, ఉచ్ఛిలీన్ధ్రమివ, ధర్తా ధరిష్యతి ఉచ్ఛిలీ
న్ధ్రం ఉద్గతచ్ఛత్రాకమిత్యర్థః ॥౩౨॥ క్రీడన్నితి ॥ నిశాకరశ్చన్ద్రః తస్య రశ్మిభిః, గౌర్యాం ధవళాయాం-రాత్ర్యాం-వనే
క్రీడన్ విహరన్-కలాని మధురాణి పదాని యస్మిన్-తచ్చ తత్-ఆయతం దీర్ఘం, మూర్ఛితం ఆలాపవిశేషయుక్తం, గీతం-తేన-
ఉద్దీపితః స్మరః కామ ఏవ రుక్ రోగో యాసాం-తాసాం వ్రజభృద్వధూనాం-వ్రజం బిభ్రతీతి వ్రజభృతో గోపాః-తేషాం వ
ధూనాం గోపీనాం-హర్తుః గోపీశ్చోరయతో, ధనదానుగస్య కుబేరభృత్యస్య శఙ్ఖచూడాఖ్యస్య, శిరో హరిష్యతి ॥౩౩॥
యే చేతి॥ యే చ ప్రలమ్బాదయః - తే సర్వే-హరిణా హేతుభూతేన-తదీయం హరిసంబన్ధి-అదర్శనం ప్రాకృతేన్ద్రియావిష
యం-వైకుణ్ఠం నిలయం లోకం-యాస్యన్తి అలం తద్వర్ణనేన-తచ్చేష్టితానామనన్తత్వాన్న తద్వర్ణనే మమ సామర్థ్యమితి
భావః-ఖరో ధేనుకః-దర్దురో బకః ఇభః కువలయాపీడః-కుజో నరకః-కపిః ద్వివిదః సప్తోక్షాణః బలీవర్దాః మృధే యుద్ధే-యే వా
ఆత్తచాపాః ధృతధన్వానో రాజానః సమితిశాలినః సమితౌ సంగ్రామే శాలన్తే శ్లాఘన్త ఇతి సమితిశాలినః-కామ్బోజాదిదేశా

తం నిశి శయానమత్ర శ్రమేణ లోకం వికుణ్ఠముపనేష్యతి గోకులం స్మ ॥౩౧॥ గోపైర్మఖే ప్రతిహతే మఖవిప్లవా
య దేవేఽభివర్షతి పశూన్ కృపయా రిరక్షుః। ధర్తోచ్ఛిలీన్ధ్రమివ సప్తదినాని సప్తవర్షో మహీధ్రమనఘైక
కరే సలీలమ్॥౩౨॥ క్రీడన్వనే నిశి నిశాకరరశ్మిగౌర్యాం రాసోన్ముఖః కలపదాయతమూర్ఛితేన। ఉద్దీపితస్మరరు
జాం వ్రజభృద్వధూనాం హర్తుర్హరిష్యతి శిరో ధనదానుగస్య॥౩౩॥ యే చ ప్రలమ్బఖరదర్దురకేశ్యరిష్టమల్లే
భకంసయవనాః కుజపౌణ్డ్రకాద్యాః। అన్యే చ సాల్వకపిబల్వలదన్తవక్త్రసప్తోక్షశమ్బరవిదూరథరుక్మిము
ఖ్యాః ॥౩౪॥ యే వా మృధే సమితిశాలిన ఆత్తచాపాః కామ్బోజమత్స్యకురుకైకయసంజయాద్యాః। యాస్య
న్త్యదర్శనమలం బలభీమపార్థవ్యాజాహ్వయేన హరిణా నిలయం తదీయమ్ ॥ ౩౫ ॥ కాలేన మీలితధియా
మవమృశ్య నృణాం స్తోకాయుషాం స్వనిగమో బత దూరపారః। ఆవిర్హితస్త్వనుయుగం స హి సత్యవత్యాం
వేదద్రుమం విటపశో విభజిష్యతి॥౩౬॥ దేవద్విషాం నిగమవర్త్మని నిష్ఠితానాం పూర్భిర్మయేన రచితాభిరదృశ్య
తూర్భిః। లోకాన్ఘ్నతాం మతివిమోహమతిప్రలోభం వేషం విధాయ బహు భాష్యత ఔపధర్మ్యమ్ ॥ ౩౭ ॥
యర్హ్యాలయేష్వపి సతాం న హరేః కథాస్స్యుః పాషణ్డినో ద్విజజనా వృషలా నృదేవాః। స్వాహా స్వధా వషడితి

ధిపతయః,, నను ప్రలమ్బాదయో బలభద్రేణ హతాః-కామ్బోజాదయశ్చ భీమార్జునాదిభిః-శమ్బరః ప్రద్యుమ్నేన-యవనో ము
చుకున్దేన-న తు హరిణా-తత్రాహ। బలభీమపార్థా ఇతి వ్యాజాః కపటాః ఆహ్వయాః నామాని యస్య-తేన బలభీమాదిరూపేణా
యమేవ హరిస్సర్వసంహర్తేత్యర్థః-సప్తోక్షాణస్తు-తేన దమితాః కాలాన్తరే యాస్యన్తీతి భావః - ఏతచ్చ సర్వమపి కర్మ దివ్య
మేవ-తచ్చానన్యథానభావ్యమితి పూర్వేణాన్వయః॥౩౪॥౩౫॥ వ్యాసావతారమాహ॥ కాలేనేతి॥ కాలేన మీలితధియాం సంకు
చితబుద్ధీనాం స్తోకమల్పమాయుర్యేషాం తేషాం-నృణాం-స్వనిగమః స్వకృతో వేదః-బత అహో-దూరపారః దూరే పారం
యస్య స దూరపారః-దుర్గమ - ఇత్యవమృశ్య విచార్య-సత్యవత్యామావిర్హితః ఆవిర్భూతః-స హరిః - అనుయుగం యుగాను
రూపం-వేదద్రుమం-విటపశః శాఖాభేదేన-విభజిష్యతి విభక్తం కరిష్యతి ॥౩౬॥ బుద్ధావతారమాహ॥ దేవద్విషామితి॥
నిగమవర్త్మని వైదికమార్గే-నిష్ఠితానాం నితరాం స్థితానాం-లోకాన్-మయేన కల్పితాభిః రచితాభిః- అదృశ్యతూర్భిః అలక్ష్యవే
గాభిః-పూర్భిః పురీభిః-ఘ్నతాం నాశయతాం-దేవద్విషాం దైత్యానాం-మతివిమోహం మతిప్రలోభం-మతేర్విమోహో యస్మా
త్తన్మతివిమోహం-మతేః ప్రలోభో యస్మాత్తన్మతిప్రలోభం-మతివిమోహం చ తన్మతిప్రలోభం చ-మతివిమోహకం మ
తిప్రలోభకం చేత్యర్థః-ఏవంభూతం వేషం-పాషణ్డవేషం-విధాయ విరచయ్య-ఔపధర్మ్యం ధర్మాభాసం పాషణ్డధర్మం-స్వా
ద్వేష్యన్ బహు అధికం భాష్యతే భాషిష్యత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ కల్క్యవతారమాహ॥ యర్హీతి॥ సతామపి ఆలయేషు గృహేషు
యర్హి యదా-హరేః కథాః-న స్యుః-ద్విజజనాః త్రైవర్ణికాః-పాషణ్డినః-స్యుః-నృదేవాః రాజానః-శూద్రాః స్యుః-తథా-య
త్ర త్రైవర్ణికాలయేషు-స్వాహా స్వధా వషడితి గిరో న స్యుః-స్వాహా వషడితి దైవం కర్మోపలక్ష్యతే స్వధేతి పిత్ర్యం-తథాయు

గాన్తే కలియుగాన్తే-భగవాన్ కల్కిః శాస్తా భవిష్యతి ॥ అత్ర బ్రహ్మనారదసంవాదాత్పూర్వోక్తా వరాహాదయః-మన్వన్తరావతారాశ్చ భూతభావినః-ధన్వన్తరిపరశురామౌ తాత్కాలికౌ - శ్రీరామాదయస్తు భావినః-తత్ర తత్ర క్వచిద్భూతాదినిర్దేశ ఆర్ష ఇతి ద్రష్టవ్యం "అత్రేదం తత్త్వం" భగవతోఽవతారా ద్వివిధాః-అనుప్రవేశావతారాః-స్వేనరూపేణావతారాశ్చేతి-అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః-తథా తస్య రూపమపి ద్వివిధం-ప్రకృతిప్రాకృతవస్తుజాతమేకం-శుద్ధసత్త్వమయమపరం చేతి ॥ తత్ర షోడశకలభూతేన్ద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం పౌరుషం రూపం-తదనిరుద్ధరూపం తదేవ "సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః-ఆద్యోఽవతారః పురుషః పరస్య" ఇత్యాదిషూచ్యతే- అనుప్రవేశావతారో నామ-జీవేషు స్వస్యానుప్రవేశేన స్వీయజ్ఞానశక్త్యాదీనామన్యతమాభివ్యఞ్జనం స ఏవాంశావతార ఇత్యపి కథ్యతే - స చ గౌణః శాస్త్రే ఆవేశ ఇత్యనేకధా, ఉక్తేష్వవతారేషు వరాహనారాయణధ్రువానుగ్రాహకహయగ్రీవమత్స్యకూర్మనృసింహవామనశ్రీరామశ్రీకృష్ణకల్క్యవతారాః స్వేనరూపేణావతారాః ఇతరే త్వనుప్రవేశావతారా ఇతి ॥౩౮॥ సృష్ట్యాదికార్యభేదేన భగవతో విభూతీరాహ ॥ సర్గ ఇతి ॥ తపః పూర్వజగత్పర్యాలోచనం-అహం బ్రహ్మా-ప్రజేశాః ప్రజాపతయో నవ-ఋషయో మరీచ్యాదయః-మాయావిభూతయః విస్మయనీయభగవన్నియామ్యవర్గః - స్థానే పాలనే-ధర్మశ్చ మఖశ్చ విష్ణుః-విష్ణోరనన్యత్వాత్తద్గతం పాలనానురూపం సామర్థ్యం మఖశబ్దేన వివక్షితం-మనవశ్చామరాశ్చేన్ద్రాదయః-అవనీశాశ్చ భూపాలాః-ఏతే-స్థానే భగవన్నియామ్యవర్గాః అన్తే సంహారే అధర్మశ్చ రుద్రశ్చ-మన్యువశాస్సర్పాశ్చ - అసురాద్యాశ్చ-పురుశక్తిభాజః అపరిమితాశ్చర్యశక్తిధారిణో-భగవత ఇమా మాయావిభూతయః ఆశ్చర్యవిభూతయ ఇత్యర్థః ॥౩౯॥ భగవదవతారాంస్తచ్చేష్టితాని సాకల్యేనాభిధాతుం న కోఽప్యలమిత్యాహ ॥ విష్ణోరితి ॥ యః-కవిః బుద్ధిమాన్ పురుషః-పార్థివాని పృథివీసంబన్ధీని రజాంసి-విమమే గణితవాన్-తాదృశోఽపి-కోను-విష్ణోః వీర్యగణనాం కర్తుమర్హతి - యో భగవాన్ యస్మాత్ అస్ఖలతాప్రతిహతేనా

స్మ గిరో న యత్ర శాస్తా భవిష్యతి కలేర్భగవాన్ యుగాన్తే ॥౩౮॥ సర్గే తపోఽహమృషయో నవ యే ప్రజేశాః స్థానే చ ధర్మమఖమన్వమరావనీశాః । అన్తే త్వధర్మహరమన్యువశాసురాద్యా మాయావిభూతయ ఇమాః పురుశక్తిభాజః ॥౩౯॥ విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కతమోఽర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి । చస్కమ్భ యస్స్వరభసాఽస్ఖలతం త్రిపృష్ఠం యస్మాత్త్రిసామ్యసదనాదురుకమ్పమానాత్ ॥౪౦॥ నాన్తం విదామ్యహమమీ మునయోఽగ్రజాస్తే మాయాబలస్య పురుషస్య కుతోఽపరే యే । గాయన్ గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవః శేషోఽధునాపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్ ॥౪౧॥ యేషాం స ఏష భగవాన్ దయయేదనన్తః సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది

న్యేన-స్వరభసా స్వపాదవిన్యాసవేగేన - ఉరు అధికం-కమ్పమానాత్ కమ్ప్యమానాత్ -సదనాత్ తత్తత్స్వనివాసస్థానాత్-స్ఖలతః ప్రాణినో నిశామ్య దృష్ట్వేత్యర్థః- త్రిపృష్ఠం సత్యలోకం-చస్కమ్భ స్తమ్భయామాస-శ్రుతావపి "యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్రమాణః" ఇత్యస్యాయమర్థః - త్రేధా త్రిప్రకారేణ-విచక్రమాణః పాదవిన్యాసం కుర్వాణః ఉరుగాయో భగవాన్-తిష్ఠన్తీతి స్థాః దేవాః సహస్యసధాదేశః-దేవైస్సహితం-ఉత్తరం సత్యలోకం- అస్కభాయత్ అవష్టబ్ధవానిత్యర్థః-ప్రవోచం ప్రవచ్యాదిత్యర్థః- ఏవంవిధసర్వశక్తేరపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావస్య వీర్యాణి సాకల్యేన వర్ణయితుం కః ప్రభవేదిత్యర్థః ॥౪౦॥ ఏవమవతారగుణప్రయోజనాన్యుక్త్వా "నాహం న యూయ" మితి పూర్వప్రస్తుతముపసంహరతి-మాయాబలస్యాద్భుతబలస్య-బలం సేనా - ప్రకృత్యాఖ్యపరికర ఇతి వా-పురుషస్య పరమపురుషస్య అన్తం స్వరూపస్వభావయోరవధిం-అహం చతుర్ముఖః-న విన్దామి- తే అగ్రజాః సనకాదయః న విన్దన్తి - అన్యే కుతో జానీయుః కిం బహునా-దశశతాని ఆననాని యస్య స దశశతాననః సహస్రముఖః ఆదిదేవః శేషః-ద్విసహస్రజిహ్వాభిః-అనన్తాన్ గుణాన్ గాయన్-అద్యాపి-అధునాప్యస్య భగవతః పారం-న సమవస్యతి నాధ్యవస్యతి ॥౪౧॥ నను కైరప్యజ్ఞాతస్వరూపస్వభావావధిత్వే కథం తద్భజనేన ముచ్యేరన్నిత్యాశఙ్క్యాఽపరిచ్ఛిన్నవస్తునోఽపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానం ముక్తిసాధనం న తు పరిచ్ఛిన్నత్వేన - తస్యాన్యథాజ్ఞానరూపత్వాత్-అతః పరమాత్మస్వరూపమపరిచ్ఛిన్నత్వేన జానన్తో భజమానా ముచ్యన్త ఏవేత్యాహ ॥ యేషామితి ॥ నిర్వ్యలీకం నిరపరాధం యథా తథా-యేషాం-సర్వాత్మనా ఉపాయోపేయత్వబుద్ధ్యా - ఆశ్రితపదః సంశ్రితపదో-యది భవేత్-స ఏష భగవాన్-దయయేత్ - తే భగవద్దయయా-దుస్తరాం తరితుమశక్యాం-దేవస్య విష్ణోః- మాయాం అతితరన్తి నిశ్శేషం తరిష్యన్తి - చకారాత్తత్స్వరూపస్వభావాదికమపి యథావస్థితత్వేన జానన్తి - ఏవం సర్వాత్మనా భగవత్ప్రపన్నానాం "ఆత్మసమం వినశ్యహో" ఇత్యుక్తదేహాత్మభ్రమో వినివర్తత ఇత్యాహ ॥ నైషామితి ॥ ఏషాం సర్వాత్మనా భగవన్తమా

శ్రితానాం శ్వసృగాలాదీనాంభక్షణయోగ్యే కళేబరే-మమాహమితిధీః “అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యాఅస్వేస్వమితియామతి,” రిత్యస్థానోక్తధీఃనాస్తీత్యర్థః ॥౪౨॥ కేమేవంవిధాభగవత్ప్రపన్నాస్సన్తీత్యతఆహ॥ వేదేతి॥ అఙ్గహేనారద-అహంవేదజానామి భగవన్తమితిశేషః-పరమస్యభగవతో-యోగమాయాం “దైవీహ్యేషాగుణమయీ,, త్యుక్తప్రకారాం స్వదేహేన్ద్రియాదిరూపేణసంయుజ్యమానాంవిచిత్రసర్గకరీంప్రకృతిం-తరిష్యామీతిశేషః-యూయమిత్యాదీనాంవిదన్తిఅతితరన్తీత్యుపరితనేనాన్వయః-యూయమితిసనకాద్యభిప్రాయేణబహువచననిర్దేశః - భవోరుద్రః - భగవానితిరుద్రవిశేషణం-దైత్యవర్యః ప్రహ్లాదః-మనోఃపత్నీశతరూపా-సచస్వాయంభువోమనుశ్చ- తదాత్మజాఃమన్వాత్మజాః-పుత్రాదుహితరశ్చ-పుత్రాఉత్తానపాదఃప్రియవ్రతశ్చ-దేవహూత్యాదయోదుహితరశ్చ- ప్రాచీనబర్హిః-విసర్గలోపఆర్షః- అఙ్గోవేనస్యపితా- ఉతఅపిచ గయనాహుషాద్యాయేషాం తే-శతధన్వనశ్చసంధిరార్షః - దేవవ్రతోభీష్మః- విభీషణాదయశ్చ-వర్యాముఖ్యాయేషాం తే-భవదాదయోయే - తేసర్వేపివిదన్తిపరమాత్మానం-దేవమాయాందేవస్యవిష్ణోర్నియామ్యాంమాయాం-అతితరన్తి కింబహునా-భాగవతసఙ్గేనతిర్యఞ్చోఽపితరిష్యన్తీత్యాహ॥ అద్భుతాఃక్రమాఃపాదవిన్యాసాఃయస్యసః అద్భుతక్రమోభగవాంస్త్రివిక్రమః-సఏవపరాయణంఉత్కృష్టంప్రాప్యంప్రాపకమాధారశ్చయేషాం- తేషాంభాగవతానాం-శీలశిక్షావాసనాయేషాం-తథాభూతాయదిభవేయుః- స్త్ర్యాది-తిర్యగ్జనాఅపి-తరన్త్యేవ షఙ్గం-శ్రుతేఽర్థధారణాయేషాం- తేమనుష్యాఃబ్రాహ్మణాదయః-తిరశ్చాం శ్రుతార్థధారణానాస్తీతిజ్ఞాపనార్థమిదం, బ్రాహ్మణాదయస్తరన్తీతికిమువక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ ననుకీదృశంతత్స్వరూపం-యద్భవదాదయోజానన్తీత్యపేక్షాయాం,తత్స్వరూపంచిదచిద్విలక్షణత్వేనవిశోధ్యతత్స్వరూపానుచిన్తనపరాణాంస్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణత్యాగఆర్థికఇత్యాహద్వ

నిర్వ్యలీకమ్। తేమనస్తరామతితరన్తిచదేవమాయాం నైషాంమమాహమితిధీశ్శ్వసృగాలభక్ష్యే॥౪౨॥ వేదా
హమఙ్గపరమస్యహియోగమాయాంయూయంభవశ్చభగవానథదైత్యవర్యః। పత్నీమనోస్సచమనుశ్చతదా
త్మజాశ్చప్రాచీనబర్హిరృభురఙ్గఉతధ్రువశ్చ॥౪౩॥ఇక్ష్వాకురైలముచుకున్దవిదేహగాధిరఘ్వంబరీషసగరాగయ
నాహుషాద్యాః।మాన్ధాత్రలర్క-శతధన్వనురన్తిదేవాదేవవ్రతోబలిరమూర్త్తరయోదిలీపః॥ ౪౪ ॥ సౌభ
ర్యుదఙ్క-శిబిదేవలపిప్పలాదసారస్వతోద్ధవపరాశరభూరిషేణాః। యేఽన్యేవిభీషణహనూమదుపేన్ద్ర
దత్తపార్థార్ష్టిషేణవిదురశ్రుతదేవవర్యాః॥౪౫॥ తేవైవిదన్త్యతితరన్తిచదేవమాయాంస్త్రీశూద్రహూణ
శబరాఅపిపాపజీవాః।యద్యద్భుతక్రమపరాయణశీలశిక్షాస్తిర్యగ్జనాఅపికిముశ్రుతధారణాయే॥౪౬॥శ

యేన॥ శశ్వదితి॥ విశోకందుఃఖాసంభిన్నం,అజస్రసుఖంనిత్యానన్దమయం,యద్బ్రహ్మేతివిదుః“సత్యంజ్ఞానమనన్తం,,విజ్ఞానమానన్దం “విశోకోవిజర,, ఇత్యాదయోవేదాన్తాఆమనన్తి,తదేవపరమస్యపుంసఃపరమపురుషస్యభగవతఃపదంస్వరూపమిత్యర్థః,నను కింవిశేషేణవేదాన్తవేద్యత్వముచ్యతే,నప్రమాణాన్తరవిషయత్వమిత్యతఆహ ॥ మాయాజడాత్మికామాయా,అభిముఖేఅవస్థాతుమితిశేషః,విలజ్జమానాసతి,పరైతితిరోధత్తే- మాయాకార్యాణిమనఆదీనీన్ద్రియాణి,తత్స్వరూపమవగన్తుమసమర్థానీత్యభిప్రాయః,నకేవలంలౌకికప్రమాణావిషయత్వమేవ,అలౌకికప్రమాణభూతవేదైకదేశపూర్వభాగావిషయత్వమపీత్యాహ॥ శబ్దఇతి॥పురుకారకఃసాధ్యసాధనాద్యనేకకారకాన్వితః- క్రియార్థః,క్రియాప్రతిపాదకః,శబ్దోవేదపూర్వభాగోఽపి,యత్ర,స్వరూపేణ,న,సాక్షాన్నబోధకఇత్యర్థః “సర్వేవేదాయత్పదమామనన్తి,,తితుసర్వకర్మారాధ్యబ్రహ్మస్వరూపంపర్యవసానవృత్త్యాఆమనన్తీత్యేతత్తాత్పర్యకంఅతఏవ “తపాంసిసర్వాణిచయద్వదన్తీత్యుక్తం- తపాంసితపఃప్రధానాఃఉపనిషద్భాగాః,వదన్తిసాక్షాద్బోధయన్తీత్యర్థః,ననుజీవస్యాపిస్వరూపమజస్రసుఖమేవేత్యతఆహ ॥ పరమాత్మతత్త్వమితి॥సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ“విజ్ఞానమానన్దంబ్రహ్మ,,ఇతివాక్యప్రత్యభిజ్ఞానేన, అజస్రసుఖస్యానన్త్యేనవిశేషితత్వాదపరిచ్ఛిన్నందుఃఖాసంభిన్నంనిత్యసుఖరూపత్వంపరమాత్మనఏవస్వరూపమిత్యర్థః, ననుజీవవదస్యాపికర్మాధీనసుఖదుఃఖసంబన్ధస్స్యాదిత్యాశఙ్కాంవారయతి॥శుద్ధమితి॥అకర్మవశ్యమిత్యర్థః-అతఏవ,సదసతఃచిదచితోః,పరంవిలక్షణం,అకర్మవశ్యతాకుతఇత్యతఆహ॥సమమితి॥ఏకరూపమిత్యర్థః,చిదచిదన్తర్యామిత్వేనావస్థితస్యాపితద్వస్తుగతదోషాసంస్పర్శాదకర్మవశ్యతోపపన్నేతిభావః,నన్వామ్రాదిఫలానాంతత్తత్ప్రదేశభేదనామ్లమధురాదిరసవత్సుఖాపరపర్యాయానుకూలజ్ఞానస్వరూపస్యబ్రహ్మణఃప్రదేశభేదేనజడరూపతాస్యాదిత్యాశఙ్కాంవారయన్, ప్రతిబోధమాత్రమితి,ప్రతిబోధఏవప్రతిబోధమాత్రం,మాత్రచాక్ద్వావిజడత్వవ్యావృత్తిః “విజ్ఞానఘనఏవప్రజ్ఞానఘనఏవ,, ఇతిశ్రుతేః, మోక్షప్రద

త్వమస్యాసాధారణధర్మ ఇత్యాహ, అభయంచవిద్యతే భయం యస్మాత్తదభయం, సంసారనివర్తకమిత్యర్థః-తత్కుతః-శశ్వత్ప్రశాన్తం శశ్వత్ సదా ప్రశాన్తం, అశనాయాపిపాసాద్యూర్మిషట్కరహితం-అతస్త-దుపాసకానామపిశాన్తిసంపాదకమితిభావః, "పరమంసామ్యముపైతి,, మమసాధర్మ్యమాగతాః ఇతిహి శ్రుతిస్మృతియతయః ఏవంభూతభగవత్స్వరూపచిన్తనే ప్రయతమనాః, సధ్ర్యఙ్ సహాఞ్చతీతి, సధ్ర్యఙ్, సహాస్యసధ్ర్యాదేశః, జీవసహచరం, మనః, నియమ్య, యత్ యతో నివృత్తిరూపేనియతంకృత్వా, అకర్తృహేతుం, కృత్యన్తేభిద్యన్తేఅనేనసంశయా ఇతికర్తృ, జ్ఞానం "భిద్యన్తేసర్వసంశయాః,, ఇతిశ్రుతేః "కృతీచ్ఛేదనే,, తదితరత్ అకర్తృ, స్వర్గాదిఫలసాధనంకర్మేత్యర్థః, తస్యహేతుముపకరణం, జహ్యుః, తత్రదృష్టాన్తః స్వరాట్ వర్షప్రదః ఇన్ద్రః, నిపానఖనిత్రమివనితరాంపిబన్త్యస్మిన్నితి నిపానంకూప, స్తస్యఖనిత్రం ఖననసాధనమివ, స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణమర్థాదేవత్యజన్తీత్యర్థః ॥౪౭॥౪౮॥ నను స్వర్గాదిఫలేష్వనాంతత్సాధనోపకరణోపాదానమావశ్యకమిత్యతఆహ॥ సశ్రేయసామితి॥ భావస్వభావవిహితస్య- భావాః బ్రాహ్మణాదివర్ణాశ్రమాదయ-స్తేషాం, స్వభావేనఆనుగుణ్యేన-విహితస్యకర్మణః, ప్రసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యతః, సభగవాన్ శ్రేయసాంస్వర్గాదిఫలానామపి, విభుః ప్రభుః తత్ఫలప్రదాతేత్యర్థః, అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యపరమాత్మనఏవస్వర్గాద్యర్థకర్మస్వప్రవర్తకత్వాత్తదారాధ్యత్వాత్తత్ఫలదత్వాచ్చతద్భజనేనైవేప్సితస్వర్గాదిఫలస్యాపిసిద్ధిః కామిభిరపిసఏవభజనీయ ఇత్యర్థః, భగవతస్సర్వాన్తర్యామిత్వేశరీరభూతచేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శమాశఙ్క్యాహ। దేహఇతి॥ స్వధాతువిగమేస్వధాతూనాంస్వదేహారమ్భకభూతసూక్ష్మాణాంవిగమేవియోగేసతి-అనుపశ్చాత్, విశీర్యమాణేపిదేహేతత్రస్థః పురుషః పరమపురుషః, గగన

శశ్వత్ప్రశాన్తమభయంప్రతిబోధమాత్రంశుద్ధంసమంసదసతః పరమాత్మతత్త్వమ్। శబ్దోనయత్రపురుకారకవాన్క్రియార్థో మాయాపరైత్యభిముఖేచవిలజ్జమానా ॥౪౭॥ తద్వైపదంభగవతః పరమస్యపుంసోబ్రహ్మేతియద్విదురజస్రసుఖంవిశోకమ్। సధ్ర్యఙ్నియమ్యయతయోయమకర్తృహేతుంజహ్యుస్స్వరాడివనిపానఖనిత్రమిన్ద్రః॥౪౮॥ సశ్రేయసామపివిభుర్భగవాన్యతోఽస్యభావస్వభావవిహితస్యసతః ప్రసిద్ధిః। దేహేస్వధాతువిగమేఽనువిశీర్యమాణేవ్యోమేవతత్రపురుషోనవిశీర్యతేఽజః॥౪౯॥ సోఽయంతేఽభిహితస్తాతభగవాన్విశ్వభావనః। సమాసేన *హరేర్నాన్యదన్యత్తత్సదసచ్చయత్॥౫౦॥ ఇదంభాగవతంనామయన్మేభగవతోదితమ్। సంగ్రహోఽయంవిభూతీనాంత్వమేతద్విపులీకురు॥౫౧॥ యథాహరౌభగవతినృణాంభక్తిర్భవిష్యతి। సర్వాత్మన్యఖిలాధారఇతిసంకల్ప్యవర్ణయ॥౫౨॥ నృజన్మనినతుష్యేత *కృతేనభగవాన్యది। ధర్మార్థ

మివనవిశీర్యతే, కుతః, అజః కర్మాధీనోత్పత్త్యాదిశూన్యః అత్రదేహశబ్దశ్చేతనస్యాపిప్రదర్శనార్థః, చిదచిద్గతదోషాస్పృష్ట ఇత్యర్థః, అస్యోత్తరార్ధస్యజీవపరత్వవర్ణనంత్వశోభనం, కృత్స్నస్యాపిప్రకరణస్యపరమాత్మపరత్వేనమధ్యేజీవప్రస్తుత్యభావాత్, జీవస్యాపిశరీరద్వారాఉత్పత్తివినాశయోః "విజ్ఞానఘనఏవైతేభ్యోభూతేభ్యస్సముత్థాయతాన్యేవానువినశ్యతి,, ఇతిశ్రుత్యైవాభిధానాచ్చ *॥౪౯। *అధ్యాయత్రయార్థముపసంహరతి॥ సోయమితి॥ హేతాతనారద, సోయంపూర్వప్రతిపాదితాకారః, విశ్వభావనః విశ్వకారణభూతః-భగవాన్ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నోవాసుదేవః, సమాసేనసంగ్రహేణ - తేతుభ్యం, అభిహితః, మయేతిశేషః, సంగ్రహమేవాహ॥ యత్సదసత్-చిదచిదాత్మకంవస్తుఅస్త్యత్ అతదాత్మకం-స్వవిష్ణువిభాఅతద్ధరేర్నాన్యత్, తదాత్మకమేవేత్యర్థః, హరేర్నాన్యదన్యత్తత్సదసచ్చయదితిపాఠః,, నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చయ ,, దితిపాఠేతుఅన్యస్మాత్సదసద్విలక్షణాదపహరేః, సదసదాత్మకం, నాన్యత్, కింతు, తదాత్మకమేవేత్యర్థః *॥౫౦॥ *స్వోక్తస్యసంగ్రహస్యప్రామాణికత్వంకథయం, స్వమహత్వప్రవర్తమిత్యాహ ॥ భగవద్విభూతిరూపయంసంగ్రహఇతియత్, ఇదంభాగవతంభగవద్విషయత్వాద్భగవతాప్రోక్తత్వాద్వాభాగవతనామకం-మేమహ్యం భగవతాఉదితం, ఏతత్-ఇదంభాగవతంత్వంవిపులీకురు *॥౫౧॥ *వైపుల్యప్రకారమేవాహ॥ యథేతి॥ సర్వాత్మనిసర్వాన్తరాత్మని, అతఏవసర్వాధారేభగవతి, నృణాంభక్తిః, యథాభవిష్యతి, యాదృశవర్ణనేనభవిష్యతి-తథాసంకల్ప్యవర్ణయేత్యర్థః *॥౫౨॥ *నను త్రివర్గోయథాభవేత్తథావర్ణయేతికింనోచ్యతఇత్యతఆహ ॥ నృజన్మనీతి॥ మనుష్యజన్మని, కృతేనసాధనకలాపేన, భగవాన్ నతుష్యేతయది, తర్హి, నశ్వరైర్ధర్మాదిభిః, కింకార్యంకింప్రయోజనం, సకిన పత్య

౫౦॥శ్లో॥పా *హరేర్నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చయత్.

న్ధః ॥౫౩॥ భక్తస్య హ్యపవర్గస్యేతి భూఃగో ద్వేరీత్యాపరస్పరం భగవద్భక్తావుపయుజ్యమానానామేవ సాఫల్యం, కె వలానాంతు వైఫల్యమన్వయవ్యతిరేకాభ్యామాహ॥ కృష్ణ ఇతి ॥ కింస్యాదితి ప్రశ్నః పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాం సంబధ్యతే, అ నపాయినీ అవ్యభిచారిణీ ॥ నను స్తదురితనివర్తకేఉత్తమః శ్లోకః స్తవో యస్యసః ఉత్తమశ్లోకః, తస్మిన్న నోక్షజేభక్తిర్నచే, స్వవర్ణాశ్రమాచారాదిభిః కింస్యాత్, నకిమపీత్యర్థః ॥౫౪॥ భగవద్భావనాతివర్ణనాదీనాం ఫలమాహ॥మాయామితి॥అ ముష్యేశ్వరస్య, మాయాం ప్రకృతిజగత్సృష్ట్యాదిప్రకారమిత్యర్థః ॥ వర్ణయతః॥ అనుమోదతః, శ్రద్ధయానిత్యం శృణ్వత స్తాత్మా అన్తఃకరణం, మాయయా మాయాగుణైస్తమఆదిభిః, నముహ్యతీత్యర్థః ॥౫౫॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రిక వ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం సప్తమోఽధ్యాయః.

ల్పమేవ విపులీకుర్వీత్యుక్తం విపులికరణం రాజా పృచ్ఛతి ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ హే బ్రహ్మన్ శుక-దేవదర్శనః పరమాత్మదర్శీ, నారదః, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన-అగుణస్యసత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య-భగవతః-గుణాఖ్యానే గుణానుకథనే, చోదితః ప్రవర్తితః, యస్మై యస్మై-ప్రశ్నేమేతి శేషః-యద్వా, పృచ్ఛతీతి-యథాప్రాహ-యాదృశమిత్యర్థః ఏతన్మారదేనవి స్తరేణ వర్ణితం-వేదితుమహ-మిచ్ఛామీతి-తత్తస్మాత్-హే వేదవిదాంవర-త్వం అద్భుతవీర్యస్యహరేః-లోకసుమఙ్గళాః లోకస్యమఙ్గళకరాః కథాః కథయస్వ హే మహాభాగబుద్ధిమన్-సర్వాన్తరాత్మని కృష్ణే-నిస్సఙ్గం మనోనివేశ్య-కళేబరం త్యక్ష్యే, భగవత్కథాః శృణ్వన్-తమేవావసానే స్మరన్-దేహంత్యక్ష్యామి-అతః కథయస్వేత్యర్థః ॥౧॥౨॥౩॥ అల్పకా

కామైః కింతర్హి కార్యం సిధ్యతినస్వైరైః ॥ ౫౩ ॥ కృష్ణే యద్యపవర్గశేభక్తిస్స్యాదనపాయినీ, కింస్యాద్వర్ణాస మాచారైః కిందానైః కీర్తపశ్చిత్రైః సర్వా హ్యుత్తమశ్లోకే నో చేద్భక్తిరధోక్షజే॥౫౪॥మాయాంవర్ణయ తో ఽముష్య ఈశ్వరస్యానుమోదతః । శృణ్వతశ్శ్రద్ధయానిత్యం మాయయాఽఽత్మానముహ్యతి॥౫౫॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, అవతారానుకీర్తనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః.

రాజోవాచ॥ బ్రహ్మణాచోదితో బ్రహ్మన్గుణాఖ్యానేఽగుణస్యచ । యస్మై యస్మై యథాప్రాహ నారదోదేవద ర్శనః॥౧॥ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామి తత్త్వం తత్త్వవిదాంవర।హరేరద్భుతవీర్యస్యకథాలోకసుమఙ్గళాః॥౨॥క థయస్వమహాభాగయథాఽహమఖిలాత్మని।కృష్ణే నివేశ్య నిస్సఙ్గం మనస్త్యక్ష్యే కళేబరమ్ ॥ ౩ ॥ శృణ్వత శ్శ్రద్ధయానిత్యం గృణతశ్చస్వచేష్టితమ్।కాలేన నాతిదీర్ఘేణ భగవాన్విశతే హృది॥౪॥ ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రే ణ స్వానాం భావసరోరుహమ్।ధునోతి శమలం కృష్ణస్సలిలస్య యథా శరత్॥౫॥ధౌతాత్మా పురుషః కృష్ణపా దమూలం న ముఞ్చతి। ముక్తసర్వపరిక్లేశః పాన్థస్స్వశరణం యథా ॥ ౬ ॥ యదధాతుమతో బ్రహ్మన్దేహా రమ్భోఽస్య ధాతుభిః।యదృచ్ఛయా హేతునావా భవన్తో జానతే యథా ॥ ౭ ॥ ఆసీద్యదుదరాత్పద్మం లోక

లకథా శ్రవణే ఏకథమవసానే స్మృతస్సంపద్యత ఇత్యేతదాహ ॥ శృణ్వత ఇతి॥భగవాన్-స్వచేష్టితం-నిత్యం శ్రద్ధయా శృణ్వ తో-గృణతశ్చ-హృదయే-నాతిదీర్ఘేణాల్పేన కాలేన, విశతి-శృణ్వతో గృణతశ్చచిత్తం-తత్స్మరణప్రవణమేవ భవతీత్య ర్థః ॥౪॥ భగవతో హృదయప్రవేశఫలమాహ॥ప్రవిష్ట ఇతి॥కర్ణరన్ధ్రేణ-కథాశ్రవణద్వారా-స్వానాంభక్తానాం-భా వసరోరుహం హృదయకమలం-ప్రవిష్టః కృష్ణః-హృదయగతం-శమలం రాగాదిరూపం మలం-ధునోతి నిరస్యతి-యథా-శరత్ శరత్కాలః, సలిలస్య మలం-ధునోతి-తద్వదిత్యర్థః ॥౫॥ తతశ్చకృతార్థో భవతీత్యాహ॥ధౌతాత్మేతి ధౌతాత్మా శుద్ధమనాః పురుషః-కృష్ణస్య-పాదమూలం న ముఞ్చతి-తదేవ స్మరతీతి భావః-కథం మాత్రో న ముఞ్చతి-ముక్తసర్వపరిక్లేశః-ముక్తాస్స ర్వే రాగద్వేషాదయః పరిక్లేశా యేనసః-యథా పాన్థః ప్రవాసాదాగతః-స్వశరణం స్వగృహం-నముఞ్చతి తద్వదిత్య ర్థః ॥౬॥ ఏవం శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కృత్య-అజ్ఞాతానర్థాన్ ప్రష్టవ్యాన్ క్రమేణ ప్రవక్ష్యమాణస్తావత్సందిగ్ధార్థాన్ పృచ్ఛతి॥యదితి॥ హే బ్రహ్మన్-అధాతుమతః స్వరూపతో ధాతికదోషహీనస్య-అస్య జీవస్య-దేహారమ్భశ్చ ధాతుభిరేవ స్యా దితి తుజ్ఞాతమిత్యర్థః, ఇదం తు సంశయవిషయమిత్యాహ, సచ దేహారమ్భః, కిం, యదృచ్ఛయా అహైతుకః-హేతునావా స హేతుకోపీత్యర్థః-ఏతద్భవన్తో యథావజ్జానతే-అతః కథయన్త్వితి శేషః ॥౭॥ యోసావీశ్వరస్సోపి జీవదేహతుల్యదే హవాన్ ప్రాక్తః-అత స్తస్యకోపి శేషః-యత స్తద్భజనాత్పదపదమోక్ష ఇత్యుచ్యత ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి-ఆసీదితి సార్ధద్వ యేన,, లోకానాం సంస్థానం విన్యాసో యస్మిం స్తత్-తదవలక్షణం స్వరూపం యస్య తత్-జగదాకారం పద్మమిత్యర్థః-త్రైలోక్యాత్మకం పద్మం-యస్యోదరాదాసీత్-పృథగ్విభక్తైరియత్తాయుక్తావయవైః-రయం పురుషః లౌకికః పురుషః-యా

వాన్ యావత్ప్రమాణః తావత్పరిమాణ ఏవాసావీశ్వరః ప్రోక్తస్స్యాత్ - పరిచ్ఛిన్నత్వేన ప్రోక్త ఇతి భావః - స్వసంస్థానయ వానితి వ,, తజ్జలాన్,, ఇతివదయం నిర్దేశః - స్వసంస్థానమాత్రైరవయవైః, అన్ జీవన్ - సంసారీ పరిచ్ఛిన్నస్తద్వదిత్యర్థః అతో జీవపరయోర్విశేషః కథనీయ ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ అథ స్రష్టుః పృచ్ఛతి ॥ అజ ఇతి ॥ భూతానాం వ్యష్టిభూతానాం ఆత్మా నియన్తా - యద్వా - స్వయం భూతారబ్ధదేహః - నాభిపద్మసముద్భవః - అజో బ్రహ్మా - యదనుగ్రహాత్ యస్యానిరుద్ధస్యానుగ్రహాత్ - భూతాని వ్యష్టిభూతాని - సృజతి - యేన వతుర్ముఖేన - తద్రూపం తదనిరుద్ధరూపం, దదృశే దృష్టమ్ ॥ ౯ ॥ స భగవాన్ విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయా యస్మాత్ తథాభూతః - మాయాయాః నియన్తా, ఆత్మమాయాం ముక్త్వా ప్రకృతిమతీత్య, జగద్వ్యాపారాదుపరతః, సర్వగుణాశ్రయః, పూర్ణషాడ్గుణ్యః - యత్ర - శేతే వసతి - తం దేశం కథయస్వేత్యన్వయః ॥ ౧౦ ॥ యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయన్తి, పాతాళమేతస్య హి పాదమూలమ్,, ఇత్యుభయవాచ్యవశాత్ తస్య కల్పభేదేనోపపత్తిం వ్యాచష్టే,, పురుషేత్యాది,, పురుషావయవై రనిరుద్ధాదుత్పన్నచతుర్ముఖాఖ్యపురుషావయవైః - స్వపాలాః లోకాః పూర్వకల్పితాః - పూర్వస్మిన్ కల్పే కల్పితాః, ఇదానీమత ఏతి శుశ్రుమ ఇత్యాహ ॥ సపాలైర్లోకైరముష్య పురుషస్యావయవాః కల్పితా ఇతి శుశ్రుమ - ఏవం చ ,, ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్, , ఇతి శ్రుతివిరోధ ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౧౧ ॥ అథాఽజ్ఞాతానర్థాన్ బహూన్ పృచ్ఛతి ॥ యావానిత్యాది,, కల్పో మహాకల్పః యావాన్ యావత్పరిమాణః - వికల్పః అవాన్తరకల్పకాలభాగః - యావాన్ - భూతభవ్యభవదాదిశబ్దవాచ్యః కాలో యథాఽనుమీయతే గ్రహసంచారాదినేతి

సంస్థానలక్షణమ్। యావానయం వై పురుష ఇయత్తావయవైః పృథక్ ॥ ౮ ॥ అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాత్। దదృశే యేన తద్రూపం నాభిపద్మసముద్భవః ॥ ౯ ॥ స చాపి యత్ర పురుషో విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః। ముక్త్వాత్మమాయాం మాయేశశ్శేతే సర్వగుణాశ్రయః ॥ ౧౦ ॥ పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః। లోకైరముష్యావయవాస్సపాలైరితి శుశ్రుమ ॥ ౧౧ ॥ యావాన్ కల్పో వికల్పో వా యథా కాలోఽనుమీయతే। భూతభవ్యభవచ్ఛబ్ద ఆయుర్మానం చ యత్సతః ॥ ౧౨ ॥ కాలస్యానుగతిర్యా తు లక్ష్యతేఽణ్వీ బృహత్యపి। యావత్యః కర్మగతయో యాదృశీర్ద్విజసత్తమ ॥ ౧౩ ॥ యస్మిన్ కర్మసమావాపో యథా యేనోపగృహ్యతే। గుణానాం గుణినాం చైవ పరిణామమభీప్సతామ్ ॥ ౧౪ ॥ భూపాతాళకకుబ్వ్యోమగ్రహనక్షత్రభూభృతామ్। సరిత్సముద్రద్వీపానాం సంభవశ్చైతదోకసామ్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రమాణమణ్డకోశస్య బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునః। మహతాం చానుచరితం వర్ణాశ్రమవినిశ్చయః ॥ ౧౬ ॥ అవతారానుచరితం యదాశ్చర్యతమం హరేః। యుగాని యుగమానం చ ధర్మో యశ్చ యుగే యుగే ॥ ౧౭ ॥ నృణాం సాధారణో ధర్మస్సవిశేషశ్చ యాదృశః। శ్రేణీనాం రాజర్షీణాం చ ధర్మః కృచ్ఛ్రేషు జీవతామ్ ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వానాం పరిసం

భావః - సతః కార్యస్య - దేవపత్న్యమనుష్యాదేః - ఆయుర్మానం ఆయుః పరిమాణం చ యత్ - తదప్యుదాహర్తుమర్హసీత్యన్వయః ॥ ౧౨ ॥ కాలస్య - యా, అణ్వీ సూక్ష్మా - నిమేషాదిరూపా - బృహతీ సంవత్సరాదిరూపా చ - యా, అనుగతిః ప్రవృత్తిర్లక్ష్యతే - సాపి కథనీయేత్యర్థః, కర్మగతయః కర్మణాం ప్రాప్యాని ఫలాని యావత్యః యావత్సంఖ్యాకాః, యాదృశ్యః యత్ప్రకారకాః - హే ద్విజసత్తమ ॥ ౧౩ ॥ యస్మిన్ దేశే కర్మసమావాపః కర్మణాం ఫలనిష్పాదనం, యేన దేవాదిభూతేన - యథా ఉపగృహ్యతే, యాదృశం కర్మఫలం - ప్రాప్యతే, తచ్చ కథయేత్యర్థః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం - గుణినాం జీవానాం చ - పరిణామం పరిణామహేతుం - గుణినాం పరిణామో దేవాదిశరీరపరిగ్రహహేతుః, సవిస్తరం పరిణామం వక్తుమర్హసి ॥ ౧౪ ॥ కకుభః దిశః - భూభృతః పర్వతాః - భూపాతాళాదీనాం సంభవః ఏతాని భూతాని ఓకాంసి యేషాం తేషాం చ ప్రాణినాం సంభవః - యథేతి సర్వత్రానుషఙ్గః ॥ ౧౫ ॥ అణ్డకోశస్య తద్బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునశ్చ - ప్రమాణం - అణ్డాద్బాహ్యవస్తు ఆవరణం - మహతాం భాగవతానాం - అనుచరితం చరిత్రం - వర్ణానామాశ్రమాణాం చ - వినిశ్చయః తత్స్వభావేన నిర్ధారః ॥ ౧౬ ॥ హరేరాశ్చర్యమవతారానుచరితం చ యత్ తదపి యుగాని యుగస్వరూపం, యుగపరిణామం, యుగే యుగే ప్రతియుగం, యో ధర్మః ॥ ౧౭ ॥ సాధారణః - మనుష్యమాత్రసాధారణః సవిశేషః వర్ణాశ్రమవిశేషనిబన్ధనః యాపవిశేషయుక్తః - శ్రేణీనాం తత్తద్వ్యవహారోపజీవినాం - ధర్మః వ్యవహారనియమలక్షణో ధర్మః - రాజర్షీణాం ప్రజాపాలనాధికారిణాం - కృచ్ఛ్రేష్వాపత్సు జీవతాం - యో ధర్మః ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వానాం మహదాదీనాం - పరిసంఖ్యానం సంఖ్యా లక్షణం స్వరూపం - హేతులక్షణం తత్త్వకారణలక్షణం - పురుషారాధనవిధిః పరమపురుషారాధనప్రకారః, ఆ

ధ్యాత్మికస్య ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపవిషయస్య, యోగస్య జ్ఞానయోగస్య - ప్రకారః ॥౧౯॥ యోగీశ్వరాణామైశ్వర్యాణ్యణిమాదీని- తేషాం- గతిః స్వరూపం- యోగినాం లిఙ్గభఙ్గశ్శరీరపాతః - వేదాః ఋగ్వేదాదయః, ఉపవేదాః ధనుర్వేదాదయః, తదుక్తాధర్మాశ్చ - తేషామితిహాసపురాణయోశ్చ గతిః ॥౨౦॥ సర్వభూతానాం సంప్లవః అవాన్తరప్రళయః ఉత్పత్తిర్వా, వివిధక్రమః విక్రమః స్థితిః- ప్రతిసంక్రమః సంహారః- మహాప్రళయః- ఇష్టం వైదికం కర్మ- పూర్తం స్మార్తం, త్రివర్గస్య ధర్మార్థకామానాం - విధిః ప్రకారః ॥౨౧॥ అనుశాయినాం భుక్తశేషకర్మణా సహ పరలోకభ్రష్టానాం, సర్గః, ఉత్పత్తిప్రకారః- పాషణ్డస్య పాషణ్డధర్మస్య- సంభవః ఉత్పత్తిః- ఆత్మనో జీవస్య- బన్ధమోక్షప్రకారః- స్వరూపతోఽవస్థానం ముక్తిదశాయామవస్థానం తత్ప్రకారఇత్యర్థః ॥౨౨॥ ఆత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః విభుస్సర్వాన్తరో భగవాన్- ఆత్మమాయయా స్వనియామ్యయా మాయయా- యథా విక్రీడతి- పునశ్చ మాయాం విసృజ్య - యథా యేన ప్రకారేణ సాక్షివత్ సాక్షాద్ద్రష్టృవత్- ఉదాస్తే ప్రళయే ఉదాసీన ఆస్తే ॥౨౩॥ ఏతత్సర్వం, చకారాదపృష్టమపి గుహ్యం - యత్- తచ్చ- పృచ్ఛతే, ప్రపన్నాయ చ- మే మహ్యం, హే భగవన్- హే మహామునే, తత్త్వతః - ఉదాహర్తుం ఉత్తరం వక్తుం, త్వమర్హసి- అర్హతా హ్యేతకమిదం విశేషణద్వయం భగవన్ మహామునే ఇతి చ, ఉత్పత్తిం చ వినాశం చ భూతానామాగతిం గతిం । వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి, హి స్మర్యతే॥ మహామతిత్వం చ త్రైకాలికవస్తువిషయయాథాత్మ్యజ్ఞానవ

ఖ్యానం లక్షణం హేతులక్షణమ్ । పురుషారాధనవిధిర్యోగస్యాధ్యాత్మికస్య చ ॥ ౧౯ ॥ యోగేశ్వరైశ్వర్యగతిర్లిఙ్గభఙ్గశ్చ యోగినామ్ । వేదోపవేదధర్మాణామితిహాసపురాణయోః ॥ ౨౦ ॥ సంప్లవస్సర్వభూతానాం విక్రమః ప్రతిసంక్రమః । ఇష్టాపూర్తస్య కామానాం త్రివర్గస్య చ యో విధిః ॥ ౨౧ ॥ యో వాఽనుశాయినాం సర్గః పాషణ్డస్య చ సమ్భవః । ఆత్మనో బన్ధమోక్షౌ చ వ్యవస్థానం స్వరూపతః ॥ ౨౨ ॥ యథాత్మతన్త్రో భగవాన్విక్రీడత్యాత్మమాయయా । విసృజ్య వా యథా మాయాముదాస్తే సాక్షివద్విభుః ॥ ౨౩ ॥ సర్వమేతచ్చ భగవన్పృచ్ఛతో మేఽనుపూర్వశః । తత్త్వతోఽర్హస్యుదాహర్తుం ప్రపన్నాయ మహామతే ॥ ౨౪ ॥ అత్ర ప్రమాణం హి భవాన్పరమేష్ఠీ యథాఽఽత్మభూః । అపరే హ్యనుతిష్ఠన్తి పూర్వేషాం పూర్వజైః కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ న మేఽసవః పరాయన్తి బ్రహ్మన్ననశనాదమీ । పిబతోఽచ్యుతపీయూషమన్యత్ర కుపితాద్ద్విజాత్ ॥ ౨౬ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ స ఉపామన్త్రితో రాజ్ఞా కథాయామితి సత్పతేః । బ్రహ్మరాతో భృశం ప్రీతో విష్ణురాతేన సంసది ॥ ౨౭ ॥ ఆహ భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్ । బ్రహ్మణే భగవత్ప్రోక్తం బ్రహ్మకల్ప ఉపస్థితే ॥ ౨౮ ॥ యద్యత్పరీక్షిదృషభః పాణ్డూనామనుపృచ్ఛతి । ఆనుపూర్వ్యేణ తత్సర్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే ॥ ౨౯ ॥ ******* ******** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, అష్టమోఽధ్యాయః ********

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఆత్మమాయామృతే రాజన్పరస్యానుభవాత్మనః । న ఘటేతార్థసమ్బన్ధః స్వప్నద్రష్టురివాఞ్జ

త్వమ్ ॥౨౪॥ యోగ్యతామేవోపపాదయతి॥ అత్రేతి॥ అత్ర పృష్టేష్వర్థేషు - భవాన్ప్రమాణం సమ్యగ్జ్ఞాతా॥ తత్ర దృష్టాన్తః- ఆత్మనః పరమాత్మనః- భూః జాతః- పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా యథా ప్రమాణం - తద్వత్- బ్రహ్మనారదవ్యాసక్రమేణ సంప్రదాయోఽస్త్యస్తీత్యాహ॥ పూర్వేషామపి పూర్వజైః కృతం- అపరే అర్వాఞ్చః- అనుతిష్ఠన్తి ॥౨౫॥ నను తవానశనద్విజకోపాభ్యాం వ్యాకులస్య కుతశ్శ్రవణం తత్రాహ॥ నమ ఇతి॥ అత్ర త్వత్సన్నిధౌ- అచ్యుతపీయూషం అచ్యుతకీర్తిరూపమమృతం - పిబతో మే అమీ అసవః ప్రాణాః - కుపితాద్ద్విజాదనశనాదపి- హేతోః- న పరాయన్తి నాపగచ్ఛన్తి - న వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః ॥౨౬॥ ఇతి- ఇత్థం- సత్పతేః సతాం పత్యుః- భగవతః- కథాయాం- రాజ్ఞా విష్ణురాతేన పరీక్షితా- ఉపామన్త్రితః ప్రవర్తితః- బ్రహ్మరాతః బ్రహ్మవిషయకజ్ఞానం రాతి దదాతీతి బ్రహ్మరాతః - సభాయాం- భాగవతం నామ పురాణం ప్రాహ- కథంభూతం పురాణం- బ్రహ్మసమ్మితం వేదతుల్యం - పరబ్రహ్మప్రమాపకం వా- బ్రహ్మకల్పే సృష్ట్యుపక్రమే- ఉపాగతే ప్రాప్తే సతి బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ- భగవతా ప్రోక్తం చేత్యర్థః - పాణ్డూనాం - ఋషభః శ్రేష్ఠః పరీక్షిత్- యద్యదనుపృచ్ఛత్ అన్వపృచ్ఛత్- తత్సర్వం అనుపృష్టం సర్వమానుపూర్వ్యేణ ప్రస్తావక్రమేణ, న ప్రశ్నక్రమేణ, ఆఖ్యాతుం, భాగవతాఖ్యానేనైవ ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుముపచక్రమే॥ ఉపక్రాన్తవాన్ ॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః ******************

అథ రాజ్ఞః ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుం భాగవతాఖ్యానమారప్స్యమాణస్తావజ్జీవస్య దేహారమ్భస్య హేతుర్నోని

న్నైమిత్తికో వేతి ప్రశ్నస్య - జీవదేహతుల్యపరిణామావయవత్వేన జీవతుల్యశ్శ్వప్రయుక్తా భజనీయత్వా మోక్షప్రదత్వప్రశ్న
స్య-యుక్త్వాఽఽత్మమాయాం యత్ర శేతే తం వదేశం కథయస్వేతి,, ప్రశ్నస్య చోత్తరం, నవమేనాధ్యాయేనోచ్యతే॥ తత్ర
సహేతుకత్వాద్నైమిత్తికత్వప్రశ్నస్యోత్తరం వదన్ - శ్రీ ప్రాప్తిభూతివిశిష్టస్య భగవతః కాలమాయావశ్యత్వాభావం వక్తుం
సంసారిచేతనానాం కాలమాయావశ్యత్వమాహ॥ ఆత్మేతి॥ అనుభవాత్మనః అనుభవో జ్ఞానం తదాత్మా స్వరూపం యస్య అ
త ఏవ, పరస్య దేహాదివ్యతిరిక్తలక్షణస్య జీవస్య - అర్థసమ్బన్ధః భోగ్యమాత్రశబ్దాదివిషయేషు చోక్తృతయా సమ్బన్ధః, ఆత్మ
మాయాం పరమాత్మనియామ్యాం మాయాం ప్రకృతిం, ఋతే వినా - అఙ్గ సానామిచీన్యేవ - నఘటేత నసంగచ్ఛేత। తత్ర దృష్టా
న్తః స్వప్నద్రష్టురివేతి, యథా స్వప్నద్రష్టుః,, నతత్ర రథా న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్ రథయోగాన్పథస్సృజ
తే,, కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరథాదిపదార్థసంబన్ధస్తత్తదర్థభగవన్మాయయా న ఋతే నోపపద్యతే-
తద్వదిత్యర్థః। ప్రకృతితిరోహితస్వపరరూపత్వాత్ప్రాకృతేషు భోగ్యబుద్ధిరిత్యుక్తం భవతి॥ ఏవం చ ప్రకృత్యా తిరోహితస్వ
రూపత్వమేవ దేహారమ్భే హేతురిత్యహేతుకత్వం నిరస్తమ్ ॥౧॥ ఉక్తం వివృణోతి॥ బహ్వితి॥ బహురూపయా విచిత్రపరి
ణామిన్యా, భగవన్మాయయా - తిరోహితజ్ఞానానన్దస్వరూపో జీవః, దేవమనుష్యాద్యాకార, మాత్మన్యారోప్య - బహురూప ఇ
వాభాతీత్యర్థః, అస్యాః మాయాయాః గుణేషు సత్త్వాదిగుణకార్యేషు శబ్దాదిషు, రమమాణః శబ్దాదీన్భుఞ్జానః, మమాహమితి
మన్యతే అహంకారమమకారాభ్యాం బద్ధో భవతీత్యర్థః ॥౨॥ జీవప్రస్తావాత్స్వరూపస్థానం స్వరూపతశ్చ జీవవిషయప్రశ్నో
త్తరస్యోత్తరం వదన్ - స్వరూపసాక్షాత్కారేణ తిశబ్దాదిప్రావణ్యనివృత్తిరిత్యాహ॥ యర్హీతి॥ యర్హి యదా ముక్తావిత్యర్థః- స్వే
స్వాభావికే కాలమాయయోః పరస్మిన్ - కాలమాయాకార్యాసంస్పృష్టమహిమ్ని అపహతపాప్మత్వాదిసత్యసఙ్కల్పపర్య
న్తగుణాష్టకలక్షణే - పరమాత్మశేషతైకరసస్య స్వాత్మనో మహిమ్ని - యద్వా - కాలమాయయోః పరస్మిన్నియన్తరి - మహ

సా ॥ ౧ ॥ బహురూప ఇవాభాతి మాయయా బహురూపయా। రమమాణో గుణేష్వస్యా మమాహమితి మన్యతే॥
యర్హి వావ మహిమ్ని స్వే పరస్మిన్కాలమాయయోః। రమేత గతసంమోహస్త్యక్త్వోదాస్తే తదోభ
యమ్॥౩॥ ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం యదాహ భగవానృతమ్। ॥ బ్రహ్మణే దర్శయన్రూపమవ్యలీకవ్రతాదృతః॥
స ఆదిదేవో జగతాం పరో గురుస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ సిసృక్షయైక్షత। తాం నాధ్యగచ్ఛద్దృశమత్ర సమ్మతాం
ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిర్యయా భవేత్ ॥ ౫ ॥ స చిన్తయన్ద్వ్యక్షరమేకదామ్భస్యుపాశృణోద్ద్విర్గదితం వచో వి

మ్ని ఉక్తవిధపరమాత్మమహిమ్ని - మహిమ్నో నియన్తృత్వం మహిమవద్ద్వారా - రమేత కథం భూతో రమేత గతసంమో
హః నిర్గతాహంకారమమకారః - తదా - ఉభయం ప్రకృతికాలవశ్యత్వం - త్యక్త్వా విహాయ - ఉదాస్తే శబ్దాదిషు భోగ్యసిద్ధ్యర్థ
ప్రవృత్తిశూన్యో భవతీత్యర్థః - అనేనావిర్భూతగుణాష్టకవిశిష్టత్వేనావస్థితిరేవ స్వరూపతోఽవస్థానం - తాదృశస్వరూప
స్యాపి స్వాత్మన ఆత్మభూతే నిరతిశయానన్దపరబ్రహ్మానుభవః పరబ్రహ్మశరీరభూతత్వేన స్వాత్మానుభవో వా శబ్దాది ప్రావ
ణ్యనివర్తక ఇతి చోక్తం భవతి ॥ ౩ ॥ యచ్చోక్తం భగవతో జీవవద్దేహసమ్బన్ధోఽపి శరీరాత్కథం తద్భజనేన ముక్తిరితి - తస్యో
త్తరం - కాలమాయావశ్యస్య జీవస్య కర్మాధీనః ప్రాకృతో దేహః - ఈశ్వరస్య తు అప్రాకృతస్స్వేచ్ఛయా స్తద్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహవ
త్త్వ - మిత్యేవం రూపం వదన్ కాలమాయావశ్యజీవలక్షణభగవత్స్వరూపవిశోధనం కథం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ ॥ ఆత్మత
త్త్వేతి॥ అవ్యలీకవ్రతాదృత నిర్దుష్టవ్రతేనాదృతః ఆరాధితః - భగవాన్ బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ - రూపం అప్రాకృతం స్వీయం
రూపం దర్శయన్ - ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం జీవవిలక్షణపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశోధనార్థం - ఋతం సత్యం - యద్వచన
మాహ॥ తద్వక్ష్యామీతి శేషః - అదర్శయద్రూపమితి పాఠే ,,యథా అదర్శయత్తథా ఆహేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఆత్మతత్త్వవి
శోధకం భగవదుక్తమేవోపపాదయితుమితిహాసమాహ ॥ స ఇతి ॥ జగతాం వ్యష్టిభూతానాం - పరః ప్రభుః - గురుః ధర్మోపదే
ష్టా చ - ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః - స్వధిష్ణ్యం భగవన్నాభిపద్మరూపం స్వస్థానమాస్థాయ అధిష్ఠాయ - తస్యాధిష్ఠానస్యాన్వేషణా
య పూర్వం జలే నిమగ్నః - పశ్చాత్పరావృత్య - స్వధిష్ణ్యే స్థిత్వేత్యర్థః ॥ సిసృక్షయా స్రష్టుమిచ్ఛయా - ఐక్షత - కథం స్రష్టవ్యమి
త్యాలోచితవాన్ - ఏవమీక్షమాణో బ్రహ్మా యయా దృష్ట్యా ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిః జగద్రచనాప్రకారః - భవేత్ జ్ఞాతో భవేత్ - అ
త్ర సృష్టివిషయే - సమ్మతాం - తాం దృశం ప్రజ్ఞాం - నాధ్యగచ్ఛత్ నవాప్తవాన్ ॥ ౫ ॥ స చిన్తయన్నితి॥ స చిన్తయన్
సృష్టిప్రాప్త్యుపాయం చిన్తయన్ - ఏకదా కదాచిత్ - ద్విర్గదితం ద్విరుక్తం - ద్వ్యక్షరం వచః - అమ్భసి జలే ఉపాశృణోత్ ఉప

౪ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ బ్రహ్మణే దర్శయద్రూపం.

సవిశేషశ్రుతవాన్ - తే అపి వేదర్శయతి - కాదయో మావసానాః స్పర్శాః - తేషు యత్షోడశం తకారః - యచ్చైకవింశం పకారః వర్ణోపదేశార్థం తదర్థమాహ ॥ హేనృప - నిష్కించనానాం - ధనం - యద్విదుః - యేన తపోధనా ఇతి ప్రసిద్ధాః - తచ్చ ద్విర్గదితం తప తపేతి లోకేష్వసకృదుచ్చారితమేకవచనం - తస్య విభుః సాదరవిధిరూపం అశృణోదిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ నిశమ్యేతి ॥ తప తపేతి వచో నిశమ్య శ్రుత్వా - తస్య వక్తారం - యో వక్తా - తద్దిదృక్షయా ద్రష్టుమిచ్ఛయా - తతః ప్రచలితస్సన్ - దిశో విలోక్య - తత్ర దిక్షు అన్యద్వస్త్వన్తరం అపశ్యమానః - పునస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ - ఉపాదిష్టఇవ - కేనచిత్ప్రత్యక్షముపనియుక్తఇవ - తచ్చాత్మనో హితం విమృశ్య - తపసి - మనశ్చిత్తమాదధే ధృతవాన్ ॥ ౭ ॥ దివ్యమితి - తతశ్చ స బ్రహ్మా - అఖిలలోకానాం తాపనం ప్రకాశనం యస్మాత్తథాభూతం తపః - దివ్యం సహస్రాబ్దం దేవమానేన సహస్రాబ్దపర్యన్తం - అతప్యత తస్మిన్ తపః కృతవాన్ - కథంభూతోఽతప్యత - తపతాం తపశ్చరతాం మధ్యే - తపీయాన్ అత్యన్తతపస్సంయుక్తః - అమోఘదృష్టిః - స్వచరితవ్రతపస్యవ్యర్థా దృష్టిః సఙ్కల్పరూపజ్ఞానం యస్య సః - జితః అనిలః ఆత్మా మనశ్చ యేన సః - విజితాన్యుభయేన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని యేన సః - ఏవంభూతోఽతప్యతేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తస్మా ఇతి ॥ సభాజితః తపసా సమ్యగారాధితో భగవాన్ - పరం అన్యత్ - యద్యస్మాత్ పరం ఉత్కృష్టం - నాస్తి - తథాభూతం లోకం వర్ణయతి పఞ్చభిః । వ్యపేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం - సంక్లేశా అవిద్యాదయః సాధ్వసం భయం - వ్యపేతాస్సంక్లేశాదయో యస్మాత్తం - స్వదృష్టవద్భిః స్వశరీరకపరమాత్మానమనుభవద్భిః - విబుధైః విశేషేణ బుధ్యన్త ఇతి విబుధాః జ్ఞానాధికాః నిత్యముక్తాశ్చ - తైరధిష్ఠితమ్ ॥౯॥ క్లేశమోహాద్యభావే హేతుమాహ॥ ప్రవర్తత ఇతి రజస్తమసీ - తయోః తాభ్యాం - మిశ్రం సత్త్వం చ యత్ర వైకు

మః। స్పర్శేషు యత్షోడశమేకవింశం నిష్కించనానాం నృప యద్ధనం విదుః॥౬॥ నిశమ్య తద్వక్తృదిదృక్షయా దిశో
విలోక్య తత్రాన్యదపశ్యమానః। స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ విమృశ్య తద్ధితం తపస్యుపాదిష్ట ఇవాదధే మనః ॥ ౭ ॥ ది
వ్యం సహస్రాబ్దమమోఘదర్శనో జితానిలాత్మా విజితోభయేన్ద్రియః। అతప్యత స్మాఖిలలోకతాపనం తపస్త
పీయాంస్తపతాం సమాహితః॥౮॥ తస్మై స్వలోకం భగవాన్సభాజితః సందర్శయామాస పరం న యత్పరమ్। వ్య
పేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం స్వదృష్టవద్భిర్విబుధైరధిష్ఠితమ్॥౯॥ ప్రవర్తతే యత్ర రజస్తమస్తయోస్సత్త్వం
న మిశ్రం న చ కాలవిక్రమః। న యత్ర మాయా కిముతాపరే హరేరనువ్రతా యత్ర సురాసురార్చితాః ॥౧౦॥ శ్యా
మావదాతాశ్శతపత్రలోచనాః పిశఙ్గవస్త్రాస్సురుచస్సుపేశసః । సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేక
నిష్కాభరణాస్సువర్చసః ॥౧౧॥ ప్రవాలవైదూర్యమృణాలవర్చసః పరిస్ఫురత్కుణ్డలమౌలిమాలినః। భ్రాజి
ష్ణుభిర్యః పరితో విరాజతే లసద్విమానావలిభిర్మహాత్మనామ్॥ ౧౨ ॥ విద్యోతమానః ప్రమదోత్తమాద్యుభిస్స
విద్యుదభ్రావలిభిర్యథా నభః । శ్రీర్యత్ర రూపిణ్యురుగాయపాదయోః కరోతి మానం బహుధా విభూతిభిః॥౧౩॥

ణ్ఠాఖ్యే లోకే - న ప్రవర్తతే - అవిద్యాఽస్మితా రాగద్వేషాభినివేశా హి క్లేశాః రజస్తమోవిరహాత్ రాగద్వేషాదికం మోహనం చ నాస్తి - తన్మిశ్రసత్త్వాభావాత్ కదాచిత్ ప్రకాశశ్చ నాస్తి - తస్మాచ్ఛుద్ధసత్త్వమయ ఇత్యర్థః - కాలవిక్రమః కాలస్య యో విక్రమః పరిణామహేతుత్వం - తచ్చ నేత్యర్థః - మాయా సత్త్వరజస్తమ ఆశ్రయా ప్రకృతిః - యత్ర న - అప్రాకృత ఇత్యర్థః - అనేన లోకస్య మాయాకల్పితత్వశఙ్కా చ నిరస్తా యత్ర లోకే సురాసురైరర్చితాః హరేరనువ్రతా ఉపాసకాః - దృశ్యన్త ఇతి శేషః ॥౧౦॥ కథంభూతా దృశ్యన్త ఇత్యపేక్షాయాం సారూప్యమాహ ॥ శ్యామేత్యాదినా ॥ శ్యామాశ్చ తే అవదాతాః ఉజ్జ్వలాశ్చ - శ్యామావదాతాః - శతపత్రలోచనాః పద్మదళాయతేక్షణాః - పిశఙ్గవస్త్రాః పీతామ్బరధరాః - సురుచః దీప్తిమన్తః - సుపేశసః అతిసుకుమారాః - ఉన్మిషన్తః దీప్యమానాః మణయో యేషు తాని - ప్రవేకాణి శ్రేష్ఠాని - నిష్కాని కనకమయాన్యాభరణాని యేషాం తే - సువర్చసః అతిలావణ్యవన్తః ॥౧౧॥ ప్రవాలాదివద్వర్చో వర్ణో యేషాం తే, పరిస్ఫురన్తి కుణ్డలాని మౌళయః మకుటాని మాలాశ్చ యేషాం సన్తి తథాభూతాః,, భ్రాజిష్ణుభిరిత్యాదినా - అత ఇతి తత్పరకరణాత్ - భ్రాజిష్ణుభిః దీప్యమానాభిః, మహాత్మనాం నిత్యముక్తానాం, ప్రకాశమానవిమానపఙ్క్తిభిః - యో లోకః పరితో విరాజతే ॥ ౧౨ ॥ యశ్చ ప్రమదోత్తమానాం దివః కాన్తయః - తాభిర్విద్యోతమానః - తం సందర్శయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః । తత్ర దదర్శేత్యుత్తరేణ వా, తత్ర దృష్టాన్తః - విద్యుద్భిస్సహ వర్తమానాస్సవిద్యుతః - అభ్రాణాం మేఘానాం , ఆళయః పఙ్క్తయః - తాభిః నభో యథా విరాజతే తద్వదిత్యర్థః - విద్యుత ఇవ స్త్రియః - అభ్రపఙ్క్తయ ఇవ విమానాని - నభ ఇవ లోకః, శ్రీర్మహాలక్ష్మీః, యత్ర లోకే, రూపిణీ ఉపశస్తమూర్తిమతీ ఉరుగాయస్య భగవతః - పాదయోః - మానం పూజాం - విభూతిభిః, భూనీళాదిభిస్సహ, కరోతి ॥౧౩॥

కథంభూతాం కరోతి, యాం శ్రీం, ప్రేఙ్ఖం డోలాం, శ్రితా - కుసుమాకరానుగైః, శుకకోకిలభృఙ్గాదిభిః వివిధం గీయమానా స్వయం తు, ప్రియస్య భగవతః కర్మ గాయతి భవతి, తాం శ్రీం-మానం కరోతీత్యర్థః - ఏవంభూతో లోకః-తత్ర-శ్రియః పతిం దదర్శేత్యన్వయః- కథంభూతం - యజ్ఞపతిం తపఆదియజ్ఞానాం ప్రవర్తకమారాధ్యం ఫలప్రదం చ-జగత్పతిం చిదచిదాత్మకజగతశ్శేషిణం, అఖిలానాం సాత్వతధర్మనిష్ఠానాం పతిం స్వలోకప్రాపణేన రక్షకం-సాత్వతం పఞ్చరాత్రమ్ * ॥ ౧౪ ॥ * సునన్దాదిభిః స్వపార్షదశ్రేష్ఠైః, పరితస్సేవితం, విభుం సర్వోత్తరం - భృత్యేషు యః ప్రసాదోఽనుగ్రహః తస్మిన్నభిముఖం-దృగాసవం దృశి ఆసవోఽమృతం యస్య తం । యద్వా- దృగాసవమివ యస్య అమృతకల్పకటాక్షమిత్యర్థః ప్రసన్నహాసం అరుణలోచనం చ ఆననం చ యస్య తమ్ * ॥ ౧౫ ॥ * వక్షసిస్థితయా శ్రియా లక్షితం అలంకృతమిత్యర్థః, అభ్యర్హణీయం ఆరాధనీయం, పరముత్కృష్టం, ఆసనం, అధిష్ఠితం, చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాధిష్ఠాతృశక్తిభిః, అత్ర భూషణాఖ్యాయోక్తప్రకారస్సారితః -భగైః ఐశ్వర్యవీర్యయశశ్శ్రీజ్ఞానవైరాగ్యాధిష్ఠాతృదేవతావిశేషైః స్వైః స్వాభావికైః విశేషణభూతైరిత్యర్థః, ఇతరత్ర సంసారిషు, కర్మతారతమ్యానుగుణం, అధ్రువైః - సంసారిష్వైశ్వర్యాద్యధిష్ఠాతౄణామధిష్ఠేయద్వారా అధ్రువత్వం బోధ్యం- ఏవంభూతైః భగైర్యుక్తం- ధామన్ ధామని, స్వే స్వకీయే క్షేత్రజ్ఞే రమమాణం అత ఏవ ఈశ్వరం నియన్తారం-దదర్శేత్యర్థః * ॥౧౬॥ * తదితి,, తస్య భగవతో దర్శనేన య ఆహ్లాదః, తేన పరిప్లుతం సమన్తతో వ్యాప్తం ఆన్తరం హృదయం యస్య సః, హృష్యత్తనుః పులకితతనుః, ప్రేమ్ణా యో భరః, తేన అశ్రూణి లోచనేషు యస్య సః

ప్రేఙ్ఖం శ్రితా యా కుసుమాకరానుగైర్విగీయమానా ప్రియకర్మ గాయతి । దదర్శ తత్రాఖిలసాత్వతాం పతిం శ్రియః పతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిమ్॥౧౪॥ సునన్దనన్దప్రబలార్హణాదిభిస్స్వపార్షదముఖ్యైః పరిసేవితం విభుమ్। భృత్యప్రసాదాభిముఖం దృగాసవం ప్రసన్నహాసారుణచారులోచనమ్॥ ౧౫ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం చతుర్భుజం పీతాంశుకం వక్షసి లక్షితం శ్రియా। అభ్యర్హణీయాసనమాస్థితం పరం వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః। యుక్తం భగైః స్వైరితరత్ర చాధ్రువైః స్వ ఏవ ధామన్ రమమాణమీశ్వరమ్॥ ౧౬ ॥ తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాన్తరో హృష్యత్తనుః ప్రేమభరాశ్రులోచనః । ననామ పాదామ్బుజమస్య విశ్వసృడ్ యత్పారమహంస్యేన పథాఽధిగమ్యతే॥ ౧౭ ॥ తం ప్రీయమాణం సముపస్థితం తదా ప్రజావిసర్గే నిజశాసనార్హణమ్। బభాష ఈషత్స్మితశోచిషా గిరా ప్రియం ప్రియః ప్రీతమనాః కరే స్పృశన్॥౧౮॥ శ్రీభగవానువాచ॥ త్వయాఽహం తోషితస్సమ్యగ్వేదగర్భ సిసృక్షయా। చిరం భృతేన తపసా దుస్తోషః కూటయోగినామ్॥౧౯॥ వరం వరయ భద్రం తే వరేశం మాఽభివాఞ్ఛితమ్॥౨౦॥ బ్రహ్మఞ్ఛ్రేయః పరిశ్రామః పుంసాం మద్దర్శనావధిః। మనీషితానుభావోఽయం మమ లోకావలోకనమ్॥ ౨౧ ॥ యదుపశ్రుత్య రహసి చకర్థ పరమం తపః। ప్రత్యాదిష్టం మయా తత్ర త్వయి కర్మవి

అనన్తాశ్రుమన్నయనః విశ్వసృట్ బ్రహ్మా - పారమహంస్యేన పరమహంసైరనుష్ఠేయేన, పథా భక్తిమార్గేణ-యత్పాదామ్బుజమధిగమ్యతే ప్రాప్యతే-తదస్య భగవతః పాదామ్బుజం-ననామ నమస్కృతవాన్ * ॥౧౭॥ * ప్రజావిసర్గే ప్రజాసృష్టిరూపకార్యే-సముపస్థితం సముద్యతం-నిజశాసనార్హణం స్వనియోగార్హణం-ప్రీయమాణం స్వస్మిన్నిరతిశయప్రీతిమన్తం బ్రహ్మాణం, కరే హస్తే స్పృశన్ కరం గృహీత్వేత్యర్థః, ప్రీతమనాః తస్మిన్నిరతిశయప్రీతియుక్తాన్తఃకరణో-భగవాన్-ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన శోచిర్దీప్తిః శోభా యస్యాః- తయా, గిరా-ప్రియం యథా తథా, బభాషే భాషితవాన్ * ॥౧౮॥ * త్వయేతి హే వేదగర్భ, సిసృక్షయా హేతునా, చిరం భృతేన చీర్ణేన, తపసా సాధనభూతేన-త్వయా కర్త్రా, అహం-సమ్యక్తోషితః, కూటయోగినాం దామ్భికయోగినాం, దుస్తోషః తోషయితుమశక్యోఽహమ్ * ॥౧౯॥ * వరేశం వరప్రదం-మాం ప్రతి, అభివాఞ్ఛితం అభీష్టం, వరం-వరయ, తే తుభ్యం-భద్రం మఙ్గళమస్త్వితి శేషః * ॥౨౦॥ * హే బ్రహ్మన్-పుంసాం శ్రేయః పరిశ్రామః శ్రేయసాం ఫలానాం పరిశ్రామః సాధనప్రయాసః, మద్దర్శనావధిః మమ దర్శనమవధిర్యస్య సః మల్లోకదర్శనం మత్ప్రసాదాదేవాభూదిత్యాహ॥ మనీషితేతి - లోకస్య వైకుణ్ఠాఖ్యలోకస్యావలోకన-మిత్యయం, మమ మే-మనీషితానుభావః మత్సంకల్పానుభావ ఇత్యర్థః, అనుభావః ప్రభావః * ॥౨౧॥ * నమైవ తపోబలేన ప్రాప్తం లోకావలోకనమిత్యాశఙ్కాయాం తపః ప్రవృత్తేరేవ మత్కృతత్వాన్న తవ స్వాతన్త్ర్యమిత్యాహ ॥ యదితి,, రహసి యదుపశ్రుత్య తప తపేతి వచః ఉపశ్రుత్య పరమం తపశ్చకర్థ -తదప-త్వయి కర్మణి విమోహితే సతి-మయైవ ప్రత్యాదిష్టం ప్రత్యాభిముఖ్యేన ఉపదిష్టం, అతో మ

మై వాను భావ ఇతి భావః ॥ ౨౨ ॥ తపః ప్రశంసతి,, తపో మ ఇత్యాదినా,, తపసైవ,, సోఽతప్యత,, యస్సర్వజ్ఞః సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః,, ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తపూర్వజగదాకారపర్యాలోచనజ్ఞానరూపతపసైవ - ఇదం జగత్సృజామి - తేనైవ తపసా గ్రసామి సంహరామి బిభర్మి పాలయామి - విశ్వం - దుశ్చరం తపః, మే - వీర్యం ప్రభావః ॥ ౨౩ ॥ ఏవం భగవతాఽనుగృహీతో బ్రహ్మా, స్వబుభుత్సితమర్థద్వయం తస్మై నివేదయతి ॥ భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ - సర్వభూతానాం - గుహాం హృదయగుహాం, అవస్థితః అధిష్ఠితః - అత ఏవ, అధ్యక్షః సర్వేన్ద్రియవృత్తిద్రష్టా - అత ఏవ - అప్రతిరుద్ధః అప్రతిహతః శూన్యేన - ప్రజ్ఞానేన, చికీర్షితం సాక్షాదస్మదాదిపరంపరయా వా కర్తుమిష్టం - యద్యపి - వేద జానాసి - హి ప్రసిద్ధౌ ॥ ౨౪ ॥ తథాపి - నాథమానస్య యాచమానస్య - హే నాథ - నాథితం ప్రార్థితం, నాథయ పూరయ - నాథితమేవాహ ॥ పరావర ఇతి ॥ పరం దివ్యాత్మస్వరూపం - అవరం స్థూలరూపం చిదచిదాత్మకం - అరూపిణః కర్మాయత్తప్రాకృతరూపరహితస్య - తే తవ - పరావరే రూపే, యథా జానీయాం, తథా మనీషాం దేహీత్యన్వయః ॥ ౨౫ ॥ ద్వితీయం నాథితమాహ ॥ యథేతి ॥ నానాశక్త్యుపబృంహితః,, పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తజ్ఞానబలాదిభి - రుపబృంహితః యుక్తః - ద్వితీయాన్తపాఠే - నానాశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాత్మకశక్తిభి - రుపబృంహితం అభివ్యఞ్జితం, విశ్వం, ఆత్మమాయాయోగేన స్వాత్మన ఐశ్వర్యశక్తియోగేన, ఆత్మనా నిమిత్తభూతేనాత్మనా - ఆత్మానం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టముపాదానం,, తదాత్మానం స్వయమకురుత,, ఇతి శ్రుత్యా ఆత్మానమిత్యుపాదానత్వస్య - అకురుతేతి నిమిత్తత్వస్య - చాభిధానాత్ ॥ విలుమ్పన్నితి ॥ సృష్టేః పూర్వ సంహారః, గృహ్ణన్నితి పాశ్చాత్యసంహారః, విసృజన్ - అస్మదాదిరూపేణ, బిభ్రత్ పుష్ణన్, అమోఘసంకల్పః సత్యసంకల్పః త్వం

మోహితే ॥ ౨౨ ॥ తపో మే హృదయం సాక్షాదాత్మానం తపసాఽనఘ । సృజామి తపసైవేదం గ్రసామి తపసా పునః । బిభర్మి తపసా విశ్వం వీర్యం మే దుశ్చరం తపః ॥ ౨౩ ॥ బ్రహ్మోవాచ । భగవన్సర్వభూతానామధ్యక్షోఽవస్థితో గుహామ్ । వేద హ్యప్రతిరుద్ధేన ప్రజ్ఞానేన చికీర్షితమ్ ॥ ౨౪ ॥ తథాపి నాథమానస్య నాథ నాథయ నాథితమ్ । పరావరే యథా రూపే జానీయాం తే త్వరూపిణః ॥ ౨౫ ॥ యథాఽఽత్మమాయాయోగేన నానాశక్త్యుపబృంహితమ్ । విలుమ్పన్విసృజన్గృహ్ణన్బిభ్రదాత్మానమాత్మనా ॥ ౨౬ ॥ క్రీడస్యమోఘసంకల్ప ఊర్ణనాభిర్యథోర్ణుతే । తథా తద్విషయాం ధేహి మనీషాం మయి మాధవ ॥ ౨౭ ॥ భగవచ్ఛిక్షితమహం కరవాణి హ్యతన్ద్రితః । నేహమానః ప్రజాసర్గం బధ్యేయం యదనుగ్రహాత్ ॥ ౨౮ ॥ యావత్సఖా సఖ్యురివేశ తే కృతః ప్రజావిసర్గే విభజామి భో జనమ్ । అవిక్లబస్తే పరికర్మణి స్థితో మా మే సముస్నద్ధమదోఽజమానినః ॥ ౨౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ జ్ఞానం పరమగుహ్యం మే యద్విజ్ఞానసమన్వితమ్ । సరహస్యం తదఙ్గం చ గృహాణ గదితం మయా ॥ ౩౦ ॥ యావానహం

ఊర్ణనాభిః యథా - తన్తూనూర్ణుతే ఆచ్ఛాదయతి - సృజతీతి యావత్, తద్వద్యథా క్రీడసి తథా - తద్విషయాం సృష్టివిషయాం, మనీషాం బుద్ధిం, హే మాధవ - మయి ధేహి నిధేహి ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ అన్యదపి ప్రార్థయతే ॥ భగవచ్ఛిక్షితమితి ॥ హే భగవన్ శిక్షితం త్వయా ప్రదర్శితప్రకారం - ప్రజాసర్గం, అతన్ద్రితః అనలసస్సన్ - కరవాణి - ఏవమీహమానః కుర్వాణః, యదనుగ్రహాత్ యస్య భగవతోఽనుగ్రహాత్, న బధ్యేయం బద్ధో న భవేయం, తథా అనుగృహాణేత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ అవశ్యం ప్రజాస్సృజతో మే మదో భవితా, స మా భూదితి ప్రార్థయతే ॥ యావదితి ॥ భో - హే భగవన్ తే త్వయా - లౌకికస్య సఖ్యుః, సఖేవాహం కృతః కరస్పర్శాదినా సమ్మానితస్సన్, ప్రజావిసర్గే ప్రజాసర్గరూపే - పరికర్మణి పరిచర్యాయాం, అవిక్లబః ధీరః - అవ్యాకుల ఏవ, యావ - జ్జనం విభజామి ఉత్తమమధ్యమాదిభేదేన సృజామి - తావత్ - త్వత్పరిచర్యావిధౌ, అజమానినః జగత్స్రష్టారం మాం మన్యమానస్య - మే మమ - సముస్నద్ధమదః ప్రభూతమదః, మా త్వత్ప్రసాదాన్మాభూదిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం ప్రార్థితో భగవాంస్తమనుగృహ్ణన్ పరావరరూపప్రకాశకం చతుశ్శ్లోక్యాత్మకం భాగవతమాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ జ్ఞానం ప్రాధాన్యేన జ్ఞాతవ్యభగవత్స్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, తదఙ్గమప్రధానతయా జ్ఞాతవ్యచిదచిత్స్వరూపవిషయకం చ జ్ఞానం మయా గదితం - మే మత్తః గృహాణ ॥ కథంభూతం జ్ఞానం - పరమగుహ్యం అతిగోప్యం - విజ్ఞానసమన్వితం - విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం శాస్త్రం - తజ్జన్యం జ్ఞానమపి విజ్ఞానం - యోగశ్చ, తాభ్యాం సహితం - సరహస్యం, సమన్త్రకమ్ ॥ ౩౦ ॥ కార్త్స్న్యేన తత్త్వగ్రహణే, నాహం ప్రభురిత్యాశఙ్కమానం ప్రత్యాహ ॥ యావానితి ॥ అహం "సత్యం జ్ఞానం,, యస్సర్వజ్ఞః,, ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణకోఽహం, యావాన్ యత్పరిమాణః అపరిచ్ఛిన్నః, యథాభావః యాదృక్స్వభావః,, స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యుక్తసార్వజ్ఞ్యాదిగుణకః, యద్రూపగుణకర్మకః రూపం చిదచిద్వస్తు, గుణాస్తద్యోగ్యా

ణాః, సచ, సద్వారకో భగవద్గుణః,, కారిత్వవానో విభక్తిః,, తివత్, కర్మ జగద్వ్యాపారః యాని రూపగుణకర్మాణి యస్య స ఇతి బహువ్రీహిః, తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానం మత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యవిజ్ఞానం - మదనుగ్రహాన్మత్ప్రసాదాద్ధేతోః, తే తవ - అస్తు భవతు ॥ ౩౧ ॥ యోఽహమిత్యస్యార్థమేవ స్ఫుటయన్ ప్రాధాన్యతయా జ్ఞాతవ్యపరశబ్దోక్తం భగవత్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి ॥ సదసత్పరం చేతనాచేతనవిలక్షణం, యద్వస్తు, త - దహమేవ, ఆసం ఆభవం, అన్యత్ చిదచిద్వస్తులక్షణం న భవతి, అన్యత్సర్వం చిదచిదన్తర్గతం, అహమేవ తద్విలక్షణ ఇత్యర్థః, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ - య - ద్యద్వస్తు - పశ్చాత్సృష్టికాలే - జాత, స్త్వ, మేతత్కార్యజాతం చ, తదప్యహం, కార్యచిదచిద్రూపశ్చాహమిత్యర్థః - పునః - సంహారకాలే - యోఽవశిష్యేత సంహ్రియతే, సోఽప్యహమేవేత్యర్థః - ప్రకృతిపురుష విలక్షణస్తచ్ఛరీరకశ్చాహమేక ఏవ సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిస్సర్వేశ్వరస్సృష్టేః ప్రాగవిభక్తనామరూపసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకస్సృష్టికాలే విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకస్స్వపర్యన్తనామరూప ఆసం, సంహారవిషయోఽప్యహమేవేత్యర్థః, ఏవం కారణావస్థాయామవిభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన - కార్యావస్థాయాం విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేనా - వస్థితస్యాపి పరమాత్మనస్స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వకర్మవశ్యత్వపరిణామిత్వజడత్వాదిభిర్వికారైర్జీవాత్మనస్తచ్ఛరీరగతబాలత్వయువత్వస్థవిరత్వాదిభిరివాస్పర్శాచ్చేతనాచేతనవైలక్షణ్యమవిహతమేవావతిష్ఠతే - కార్యత్వం కారణత్వం చ స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారోపపన్నమిత్యన్యత్ర భాష్యాదిషు విస్తరతో ద్రష్టవ్యః ॥ ౩౨ ॥ ఏవం చిదచిద్విలక్షణస్య పరమాత్మనస్స్వరూపముక్తం - అథావరశబ్దముఖ్యతయా జ్ఞాతవ్యం చిదచిద్రూపమాహ ॥ ఋతేఽర్థమితి ॥ అర్థం నిరతిశయపురుషార్థభూతచిత్తత్త్వం - ఋతే వినా, యదచిద్వస్తు ప్రతీయేత ప్రతీయతే - ప్రకృత్యనుసంధానవేలాయామాత్మస్వరూపం న యథావత్ప్రకాశత ఇత్యర్థః, ఆత్మని చేతనస్వరూపే ప్రతీయమానే,, సా నిశా పశ్యతో మునేః,, ఇతి న్యాయేన - యదచేతనం న ప్రతీయతే, తదాత్మనః పరమాత్మనః, మాయాం విద్యాది

యదాభావో యద్రూపగుణకర్మకః । తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానమస్తు తే మదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౧ ॥ అహమేవాసమేకోఽగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరమ్ । పశ్చాదహం యదేతచ్చ యోఽవశిష్యేత సోఽస్మ్యహమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఋతేఽర్థం యత్ప్రతీయేత న ప్రతీయేత చాత్మని । తద్విద్యాదాత్మనో మాయాం యథాభాసో యథా తమః ॥ ౩౩ ॥ యథా మహాన్తి భూతాని భూతేషూచ్చావచేష్వను । ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టాని తథా తేషు న తేష్వహమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఏతావదేవ జి

త్యర్థః, అన్యతరస్య ప్రకాశే అన్యతరస్యాప్రకాశనం విరుద్ధాకారత్వాదిత్యభిప్రేత్య తత్ర దృష్టాన్తమాహ ॥ యథాభాసో యథా తమ ఇతి, భాసో భాసనం - భాశ్శబ్దో బహువచనాన్తో వా, న హి తేజసి తమో భాతి - న చ తమసి తేజో భాతి - తద్వదిత్యర్థః స్థూలత్వసూక్ష్మత్వనిత్యత్వానిత్యత్వజడత్వాజడత్వాదివిరుద్ధాకారయోగోఽభిప్రేతః ॥ ౩౩ ॥ ఏవం పరస్పరవిలక్షణం చిదచిత్స్వరూపముక్తం - అథ తయోస్స్వస్యానుప్రవేశతత్ప్రశాసనరూపం పాలనం తద్గతదోషాస్పర్శనం చాహ ॥ యథేతి ॥ మహాన్తి భూతాని ఆకాశవాయుతేజాంసి - యథా - ఉచ్చావచేషు నానావిధేషు - భూతేషు భౌతికేషు ఘటాదిషు - ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టానీవ, ఘటాదిగతభేదచ్ఛేదనాద్యస్పృష్టత్వాత్ - తథాఽహమపి - తేషు చేతనాచేతనేషు, ఆత్మతయా అనుప్రవిష్టోఽపి - తేషు న ప్రవిష్టః తద్గతదోషైరస్పృష్ట ఇత్యర్థః,, యద్వా,, పరిచ్ఛిన్నచేతనాచేతనవస్త్వనుప్రవేశేఽపి స్వస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వం సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ అప్రవిష్టాని బహిరపి సన్తి - తథా,, అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య,, ఇతి ప్రకారేణ - తేషు ప్రవిష్టోఽహం న తేష్వేవ బహిరపి వ్యాప్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఏవమపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదనేన,, యావానహమిత్యేతత్స్పష్టీకృతం,, అహమేవాస,, మిత్యత్ర జగత్కారణత్వతదాశ్లిష్టచేతనాచేతనవైలక్షణ్యాపాదకసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిప్రతిపాదనేన,, యథాభావ ఇత్యేతత్స్పష్టీకృతం,, ఋతేఽర్థ,, మిత్యాదినా పరమాత్మశరీరభూతపరస్పరవిలక్షణచేతనాచేతనస్వరూపప్రతిపాదనేన, యద్రూప,, ఇతి స్ఫుటీకృతం,, యథా తేష్వి,, త్యనేన చేతనాచేతనయోః పరమాత్మశరీరత్వప్రతిపాదనాచ్ఛరీరగతా ధర్మా జీవాత్మనస్తచ్ఛరీరగతబాలత్వయువత్వాదయ ఇవ - మచ్ఛరీరభూతచేతనాచేతనద్వారా మమైవ ధర్మా ఇతి ప్రతీతేః,, యద్గుణక,, ఇత్యభివ్యఞ్జితం,, అహమేవాస,, మిత్యనేన - స్రష్టృత్వపాలకత్వసంహర్తృత్వరూపజగద్వ్యాపారరూపకర్మప్రతిపాదనేన,, యత్కర్మక,, ఇత్యభివ్యక్తీకృతం, పునశ్చ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణేశ్వరస్వరూపం సంగ్రహేణ వ్యక్తతయైవ జిజ్ఞాస్యత్వమాహ ॥ ఏతావదితి ॥ ఆత్మనః పరమాత్మనః - తత్త్వం స్వరూపం, జిజ్ఞాసునా జ్ఞాతుమిచ్ఛతా, ఏతావదేవ - పరస్పరవిభక్తస్వభావచిదచిదన్తరాత్మభూతభగవత్స్వరూపమేవ అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం అయోగా

స్యాయోగవ్యవచ్ఛేదాభ్యాం-జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః-ఇదంజిజ్ఞాస్యమేవేత్యన్వయః, నాన్యజ్జిజ్ఞాస్యమితివ్యతిరేకః,, యద్వా,, అన్వయాత్సద్భావాచ్చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మన ఏవ కార్యాత్మనా కారణాత్మనా చ సద్భావాత్-వ్యతిరేకాచ్చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మాతిరిక్తవస్త్వన్తరాభావాత్, తదేవం భూతపరమాత్మవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాదేతావదేవ జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః-ప్రాధాన్యేనజ్ఞేయం భగవతస్స్వరూపం, చేతనమచేతనం చ తద్విభూతిభూతమితి, తజ్జ్ఞానస్యభగవజ్జ్ఞానేఽన్తర్భావాదాత్మనస్తత్త్వమిత్యుక్తం-సంగ్రహేణ ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యమాహ। యత్స్యాదితి,, యత్, ఆత్మనస్తత్త్వం మత్స్వరూపం-సర్వదా స్యాత్, ఇత్యచిద్వ్యావృత్తిః అచితః ప్రతిక్షణపరిణామిత్వేనపిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణత్వగజస్త్వాణుత్వాద్యవస్థాసుపూర్వపూర్వావస్థానాం మృద్ద్రవ్యస్యోత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్తావభావాత్సర్వదా నాస్తిశబ్దార్హత్వాత్-సర్వత్రేతి జీవవ్యావృత్తిః। తస్యావికృతత్వేనసర్వదాస్యాదితివక్తుంశక్యత్వేఽపి,, వాలాగ్రశతభాగస్యే,, త్యాద్యుక్తప్రకారేణజీవస్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేనసర్వత్రస్యాదితివక్తుమశక్యత్వాత్, ఏవమవికారిత్వానన్తత్వకథనేన,, సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే,, త్యుక్తబ్రహ్మస్వరూపలక్షణమభిసంహితం భవతి ॥ ౩౫॥ ఏవం పరావరేయథారూపేణజ్ఞానీయా, మిత్యస్యోత్తరముక్తం, నేహమానః ప్రజాసర్గం బధ్యేయమిత్యస్యోత్తరమాహ ॥ఏతదితి॥ పరమేణసమాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణ ఏతన్మతం-సమ్యగనుతిష్ఠ, భవానితిసంహారాద్యధికర్త్రురుద్రాదేరప్యుపలక్షణం-కల్పవికల్పేషుసృష్టిసంహారేషు-కల్పః కల్పనం, వికల్పో విపరీతకల్పనం సంహారః-కర్హిచిత్ కదాచిదపి-నవిముహ్యతి-అస్మదధీనత్వానుసంధానయుక్తస్త్వం మదోపహతో న భవిష్యసీత్యర్థః, అనేనైవతద్విషయాం దేహి మనీషామిత్యస్యాప్యుత్తరముక్తం భవతి ॥ ౩౬॥ సంప్రదిశ్యేతి అజనః కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యః, హరిః భగవాన్, జనానాం వ్యష్టిభూతా

జ్ఞాస్యంతత్త్వజిజ్ఞాసునాఽఽత్మనః। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం యత్స్యాత్సర్వత్రసర్వదా ॥ ౩౫ ॥ ఏతన్మతం సమాతిష్ఠ పరమేణసమాధినా। భవాన్కల్పవికల్పేషు నవిముహ్యతికర్హిచిత్ ॥ ౩౬ ॥ సంప్రదిశ్యైవమజనో జనానాం పరమేష్ఠినమ్। పశ్యతస్తస్యతద్రూపమాత్మనో న్యరుణద్ధరిః ॥ ౩౭ ॥ అన్తర్హితేన్ద్రియార్థాయహరయేవిహితాఞ్జలిః। సర్వభూతమయోవిశ్వం ససర్జేదం సపూర్వవత్ ॥ ౩౮ ॥ ప్రజాపతిర్ధర్మపతిరేకదానియమాన్యమాన్। భద్రం ప్రజానామన్విచ్ఛన్నాతిష్ఠత్స్వార్థకామ్యయా॥ ౩౯॥ తం నారదః ప్రియతమో రిక్థాదానామనువ్రతః। శుశ్రూషమాణశ్శీలేన ప్రశ్రయేణ దమేన చ॥ ౪౦॥ మాయాం వివిదిషుర్విష్ణోర్మాయేశస్యమహామునిః। మహాభాగవతో రాజన్పితరం పర్యతోషయత్ ॥ ౪౧ ॥ తుష్టం నిశామ్య పితరం లోకానాం ప్రపితామహమ్। దేవర్షిః పరిపప్రచ్ఛ భవాన్యన్మాఽనుపృచ్ఛతి ॥ ౪౨ ॥ తస్మా ఇదం భాగవతం పురాణం దశలక్షణమ్। ప్రో

నాం, పరమేఆధిపత్యేస్థితం ప్రతి-ఏవముక్తప్రకారేణ-సంప్రదిశ్య తస్య పరమేష్ఠినః పశ్యతస్సతః-తచ్చ చతుర్ముఖాయ ప్రదర్శితమాత్మనస్స్వసన్నిధి-రూపం, న్యరుణత్ అరోధయామాస ॥ ౩౭॥ అన్తర్హితః తిరోధాపితః ఇన్ద్రియార్థః స్వచక్షురిన్ద్రియవిషయః ప్రత్యక్షరూపం యేనతస్మై హరయే, విహితః రచితః అఞ్జలిర్యేన సః సర్వభూతమయః సర్వభూతప్రచురః-స్రక్ష్యమాణదేవాదిభూతానాం బుద్ధిస్థత్వేన భూతవిషయకర్మజ్ఞానప్రచుర ఇత్యర్థః సః బ్రహ్మా ఇదంవిశ్వం పూర్వవత్ పూర్వకల్పవత్ ససర్జ ॥ ౩౮ ॥ తదనన్తరం పూర్వోక్తో బ్రహ్మనారదసంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యాహ ॥ ప్రజాపతిరితి పఞ్చభిః॥ ధర్మపతిః భాగవతధర్మాణాం ప్రవర్తనేన గోప్తా-ప్రజాపతిః బ్రహ్మా, ప్రజానాం భద్రం మఙ్గళం, మన్విచ్ఛన్ విమృశన్-నైవస్వార్థకామ్యయా స్వప్రయోజనేచ్ఛయా - కదాచిద్యమాన్నియమాంశ్చ- అన్వతిష్ఠత్ అనుష్ఠితవాన్ ॥ ౩౯ ॥ తమనుతిష్ఠన్తం పితరం-రిక్థాదానాం దాయాదానాం మరీచ్యాదిపుత్రాణాం-మధ్యే-ప్రియతమో నారదః-శీలాదిభిః పర్యతోషయదిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ప్రియతమత్వమేవాహ॥ అనువ్రతః పితరం సేవమానః-శుశ్రూషమాణః శ్రోతుకామః-శీలేనస్వభావేన-ప్రశ్రయేణవినయేన-దమేనబాహ్యేన్ద్రియనియమేన- చకారాచ్ఛమేన అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహేణ చ మాయామితి॥ కిమిచ్ఛన్ మాయాధిపస్య విష్ణోః మాయాం తన్నియామ్యాశ్చర్యశక్తిం- వివిదిషుః వేత్తుమిచ్ఛన్ ॥ ౪౦॥౪౧॥ తుష్టమితి॥ లోకానాం ప్రపితామహం-స్వస్యపితరం- బ్రహ్మాణం-తుష్టం స్వపరిచర్యయా సంతుష్టం-నిశామ్యజ్ఞాత్వా దేవర్షిర్నారదః-భవాన్ మాం సంప్రతి-యదనుపృచ్ఛతి అనుపృష్టవాన్-తదేవ పరిపప్రచ్ఛ ॥ ౪౨॥ తస్మై పృష్టవతే పుత్రాయ నారదాయ ఇదం భగవతా చతుశ్శ్లోక్యాత్మనా సంక్షేపేణోక్తం-దశలక్షణం ఉపరితనాధ్యాయోక్తైర్దశభిశ్చిహ్నితం-పురాణం,, చతుశ్శ్లోక్యామపిసర్గాదయోదశార్థాస్సంగ్రహేణ సూచితాః,, తథాహి,, అహమేవాసమిత్యత్రశ్లోకేన భగవతస్సృష్టిస్థితిసంహార

కారణత్వోక్త్యా ఆశ్రయసర్గపోషణనిరోధానాముక్తిః - అనేనైవ సర్వకారణత్వరూపసర్వాతిశాయిత్వోక్త్యా వైకుణ్ఠవిజయరూపస్థితిరప్యుక్తా - పశ్చాదహం యదేతచ్చేత్యనేన కార్యచిదచిద్రూపవ్యష్టిసర్గస్యాపి చతుర్ముఖశరీరకస్వకారణత్వోక్త్యా విసర్గోఽపి సంగృహీతః - పరస్పరవివిక్తత్వేన ప్రకృతిపురుషస్వరూపశోధకే 'ఋతేఽర్థం' ఇతి శ్లోకే ఆత్మస్వరూపాప్రతీతిదశాయాం మాయాస్వరూపప్రతీతికథనాదాత్మస్వరూపాప్రతీతిమాయాప్రతీత్యోరనాదికర్మవాసనాయత్తత్వప్రతీతేః కర్మవాసనారూపా ఊతయోఽపి సూచితాః, 'యథా మహాన్తి భూతాని' ఇతి శ్లోకే - సర్వాన్తరాత్మతయా ప్రశాసితృత్వరూపపాలకత్వోక్త్యైవ పాలనాధికృతభగవదవతారకథానాం భగవదనువర్తిమన్వాదికథానామపి సూచితత్వేన మన్వన్తరేశానుకథే అపి సూచితే - పరమపురుషశరీరప్రకృతివిలక్షణజీవస్వరూపశోధనేనైవ ప్రకృతివినిర్ముక్తాపహతపాప్మత్వాద్యష్టగుణకపరమాత్మాత్మకస్వరూపేణావస్థితిరూపా ముక్తిరిత్యపి సూచితం - ఏవం దశార్థాః సంగ్రహేణ చతుశ్శ్లోక్యా అపి సూచితాః అత ఏవ తద్వివరణరూపే ద్వాదశస్కన్ధాత్మకే పురాణే దశార్థానాం ప్రతిపాదనముపపద్యతే భూతకృద్విష్ణోః ప్రీతః ప్రాహ ॥ ౪౩ ॥ స చ నారదః సరస్వత్యాః నద్యాస్తటే - పరమం బ్రహ్మ - ధ్యాయతే ధ్యానం కుర్వతే అపరిమితతేజసే మునయే వేదశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞాయ వ్యాసాయ - ప్రాహ ప్రోక్తవాన్ - వ్యాసస్తు మహ్యం ప్రోక్తవానిత్యేతత్తు - అధీతవాన్ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమితి పూర్వమేవోక్తమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఏవం సత్సంప్రదాయాగతశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యానేనైవ త్వత్కృతప్రశ్నానాముత్తరాణ్యభిధాస్యామీత్యాహ ॥ యదుతేతి ॥ ఇదం విశ్వం - వైరాజాత్ విరాడాఖ్యానిరుద్ధసృష్టాచ్చతుర్ముఖాత్ - యథాసీదితి - యత్ త్వయా అహం పృష్టః 'అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాత్' ఇత్యాదినా తదుపాఖ్యాస్యే - భాగవతోపాఖ్యానేనోత్తరయామి అన్యాంశ్చ ప్రశ్నాన్ కార్త్స్న్యేనోపాఖ్యాస్య ఇత్యర్థః - ఏవం యత్ర శేత ఇ

క్తం భగవతా ప్రాహ ప్రీతః పుత్రాయ భూతకృత్ ॥ ౪౩ ॥ నారదః ప్రాహ మునయే సరస్వత్యాస్తటే నృప ।
ధ్యాయతే బ్రహ్మ పరమం వ్యాసాయామితతేజసే ॥ ౪౪ ॥ యదుతాహం త్వయా పృష్టో వైరాజాత్పురుషాదిదమ్ ।
యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ప్రశ్నానన్యాంశ్చ కృత్స్నశః ॥ ౪౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణమూతయః । మన్వన్తరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరాశ్రయః ॥
దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానామిహ లక్షణమ్ । వర్ణయన్తి మహాత్మానశ్శ్రుతేనార్థేన చాఞ్జసా ॥ ౨ ॥ భూతమాత్రే
న్ద్రియధియాం జన్మ సర్గ ఉదాహృతః । బ్రహ్మణో గుణవైషమ్యాద్విసర్గః పౌరుషస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ స్థితిర్వైకుణ్ఠవిజ

త్యస్యోత్తరముక్తం భవతి - పరమవ్యోమకథనాత్ - అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వమయలోకస్థవిగ్రహకథనేన ఈశ్వరస్య జీవవద్ధాతుభిర్దేహారమ్భప్రశ్నః ప్రత్యుక్తః అన్యత్ర వ్యాప్తికథనాత్పరిచ్ఛిన్నత్వమపి పరిహృతమ్ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.

అథ 'వైరాజాత్పురుషాదిదం యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే' ఇతి ప్రతిజ్ఞాతం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖావయవైర్దేవాదిసృష్టిమభిధాస్యంస్తావత్పురాణం దశలక్షణం ప్రోక్తం భగవతేతి ప్రస్తుతాన్దశార్థానాహ ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర అస్మిన్పురాణే సర్గాదయ ఆశ్రయాన్తా దశార్థాః ప్రతిపాద్యా ఇత్యర్థః - మన్వన్తరేశానుకథాః మన్వన్తరకథనమీశ్వరచేష్టాకథనం చేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ నన్వేవం ప్రతిపాద్యానాం బహుత్వాత్ప్రతిపాద్యభేదాచ్ఛాస్త్రభేదస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యాహ ॥ దశమస్యేతి ॥ ఇహ పురాణే - దశమస్యాశ్రయభూతస్య పరబ్రహ్మణః - విశుద్ధ్యర్థం శోధనార్థం సమ్యక్ప్రతిపత్త్యర్థం - నవానాం సర్గాదీనాం లక్షణం - మహాత్మానః పరావరయాథాత్మ్యజ్ఞాః శ్రుతేనార్థేన యథాశ్రుత - మఞ్జసా సుఖేన వర్ణయన్తి ఏవం చ దశమస్యైవ ప్రాధాన్యాత్తదర్థత్వేనేతరేషాం ప్రతిపాదనాన్న శాస్త్రభేద ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ప్రత్యేకం దశానాం లక్షణమాహ ॥ భూతేతి ॥ భూతాన్యాకాశాదీని - మాత్రాః తన్మాత్రాణి శబ్దాదీని - ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి ధీశబ్దోఽన్తఃకరణభూతబుద్ధిశబ్దవాచ్యమహత్తత్త్వపరః మహదాదిపృథివ్యన్తానామిత్యర్థః - ఏతేషాం తత్త్వానాం - యజ్జన్మ ఉత్పత్తిః - తత్సర్గ ఇత్యుదాహృతః కథిత ఇత్యర్థః - బ్రహ్మణః పరస్మాద్విష్ణోః ప్రయోజనాత్కర్తుః గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం - వైషమ్యాద్ధేతోః - పౌరుషశ్చతుర్ముఖకర్తృక ఇత్యర్థః - ఏవం భూతస్సర్గో విసర్గస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ వైకుణ్ఠవిజయః వైకుణ్ఠస్య హరేస్సర్వోత్కర్షః - శత్రువిజయాదిరూపః - స్థితిః - తస్య వైకుణ్ఠస్య యోఽనుగ్రహః జగద్రక్షణరూపః - స పోషణమిత్యర్థః - సద్ధర్మః సతాం వైకుణ్ఠానుగృహీతానాం మన్వన్తరాధిపతీనాం - యో ధర్మః మన్వన్తరానుకథనం - కర్మవాసనాః కర్మణాం వాసనాః సంస్కారాః ఊ

తయేత్యుచ్యన్తే - క్రమస్త్వవివక్షితః * ॥ ౪ ॥ * ఈశానుకథాం వివృణోతి॥ అవతారేతి॥ హరేరవతారానుచరితం తదను వర్తినాం హర్యనువర్తినాం పుంసాం చ - నానాఖ్యానోపబృంహితాః విచిత్రకథాభిర్యుక్తాః సత్కథాశ్చ - ఈశానుకథేత్యర్థః *॥౫॥* నిరోధలక్షణమాహ॥ నిరోధ ఇతి॥ అస్య జీవాత్మనః - సహశక్తిభిః కర్మశక్తిభిస్సహ అనుశయనం సూక్ష్మావస్థప్రకృతావవస్థితిర్నిరోధ ఇత్యర్థః - ముక్తేర్లక్షణమాహ॥ ముక్తిరితి॥ అన్యథారూపం దేవాదిరూపం - హిత్వా - స్వరూపేణ ఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టేన రూపేణావస్థానమేవ ముక్తిరిత్యర్థః *॥౬॥* ఆశ్రయమాహ॥ ఆభాస ఇతి॥ ఆ - సమన్తాద్భాసనమాభాసః, జగత ఆవిర్భావః, నిరోధః ప్రళయశ్చ యతః పరబ్రహ్మణః, అధ్యవసీయతే జ్ఞాయతే, ప్రమాణేనావగమ్యతే 'ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవత్' ఇత్యుక్తైః యచ్చ పరబ్రహ్మాదిశబ్దైః శబ్ద్యతే అభిధీయతే స ఆశ్రయ ఇత్యర్థః *॥౭॥* అథాశ్రయస్య పరమాత్మనః కారణత్వోపయికం సార్వజ్ఞ్యం వక్తుం జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానకారణానాం భగవదాత్మకత్వమాహ॥ యోఽధ్యాత్మిక ఇతి॥ ఆత్మని జీవే - జ్ఞాతరి నియన్తృతయా వర్తమాన - ఆధ్యాత్మికః - యః పురుషః పరమపురుషః - సోఽసావేవాధిదైవికః దేవేషు జ్ఞానకారణచక్షురాదీన్ద్రియాభిమానిష్వాదిత్యాదిషు వర్తమానశ్చ - స ఏవోభయవిచ్ఛేదః ఉభయవిధః విచ్ఛేదో యస్య సః ఉభయవిచ్ఛేదః - జ్ఞాతృజ్ఞానకారణవిలక్షణో జ్ఞేయశ్శబ్దాదిరాకాశాదిభూతేషు వర్తమానస్తత్రయశ్శబ్దాదిష్వన్తరతయా వర్తమానో యస్స ఆధిభౌతికస్స్మృత ఇత్యర్థః॥ జ్ఞాతా - కరణం - శబ్దాదిజ్ఞేయం చ - భగవదాత్మకమిత్యర్థః ॥౮॥ * ఏవం త్రయాణాం భగవదాత్మకత్వమభిధాయ - తస్య సర్వజ్ఞతాం వక్తుం జీవానామసర్వజ్ఞతామాహ॥ ఏకమితి॥ యదా ఏకతరాభావే చక్షురాదికరణాభావే - ఏకం విషయం నోపలభామహే న సాక్షాత్కుర్మహే చక్షురాదికరణాభావే సన్నిహితమపి విషయం న పశ్యామః - క్షేత్రజ్ఞాస్త్రివిధసన్నికర్షవత్సు పదార్థేషు కరణాధీనజ్ఞానాః - న తు సూక్ష్మవ్యవహితాదిజ్ఞానవన్తః న చ క

యః పోషణం తదనుగ్రహః। మన్వన్తరాణి సద్ధర్మ ఊతయః కర్మవాసనాః ॥ ౪ ॥ అవతారానుచరితం హరేశ్చాస్యానువర్తినామ్। పుంసామీశకథాః ప్రోక్తా నానాఖ్యానోపబృంహితాః॥౫॥ నిరోధోఽస్యానుశయనమాత్మనస్సహ శక్తిభిః। ముక్తిర్హిత్వాన్యథారూపం స్వరూపేణ వ్యవస్థితిః॥౬॥ ఆభాసశ్చ నిరోధశ్చ యతస్త్వధ్యవసీయతే। స ఆశ్రయః పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేతి శబ్ద్యతే॥౭॥ ఆధ్యాత్మికోఽయం పురుషస్సోఽసావేవాధిదైవికః। యస్తత్రోభయవిచ్ఛేదస్స స్మృతో హ్యాధిభౌతికః॥౮॥ ఏకమేకతరాభావే యదా నోపలభామహే। త్రితయం తత్ర యో వేద స ఆత్మా * స్వాశ్రయాశ్రయః॥౯॥ పురుషోఽణ్డం వినిర్భిద్య యదాఽసౌ స వినిర్గతః। ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపోఽస్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః॥౧౦॥ తాస్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసు సహస్రపరివత్సరాన్। తేన నారాయణో

రణానపేక్షజ్ఞానాశ్చేత్యర్థః - పరమాత్మా తు కోటిత్రయసాక్షాత్కర్తేత్యాహ॥ త్రితయమితి॥ తత్ర తదా - త్రితయం జ్ఞాతృకరణజ్ఞేయానాం త్రయం యో వేద సాక్షాత్కుర్యాత్ - స ఆత్మా - ఆశ్రయాశ్రయః అచిదాశ్రయజీవస్యాప్యాశ్రయః 'యథా రథస్యారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితా' ఇతి శ్రుతేః॥ స్వాశ్రయాశ్రయ ఇతి పాఠే, 'స్వస్యాప్యాశ్రయః అన్యేషామప్యాశ్రయ' ఇత్యర్థః *॥౯॥* ఏవమాశ్రయపర్యన్తాన్ దశార్థానభిధాయ 'యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే' ఇతి ప్రతిజ్ఞాతచతుర్ముఖసృష్టిప్రకారం వక్తుమారభతే॥ పురుష ఇతి॥ పురుషశ్చతుర్ముఖయోఽపి - అసౌ పరమాత్మా - అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం - వినిర్భిద్య యదా వినిర్గతః అణ్డభేదాదనుపరుద్ధసంచార ఇత్యర్థః - తేన బహిర్గమనముక్తం - యదేతి నిర్దేశః కాలాన్తర్యాభిప్రాయః - చతుర్ముఖసృష్ట్యాసనకాలే హి జలసృష్టరిత్యర్థః - తదా - సః - అనిరుద్ధః పరమాత్మా - ఆత్మనః స్వస్య - అయనం స్థానం - అన్విచ్ఛన్ విమృశన్ - యతః స్వయం శుచిః - అత ఏవ - శ్శుచిశ్శుద్ధా - అపః జలాని అస్రాక్షీత్ సృష్టవాన్ *॥౧౦॥* స్వసృష్టాసు తాసు అప్సు సహస్రపరివత్సరాన్ - సహస్రం పరివత్సరాన్ - బహువత్సరాన్ - అవాత్సీత్ ఉవాస॥ ఏతదేవ నారాయణశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమిత్యాహ॥ తేనేతి॥ యస్మాత్పురుషోద్భవాః పురుషాత్పరమపురుషాన్నారాయణాదుద్భవాః ఉత్పన్నాః - పురుషాదుద్భవో యాసామితి వా - నారా ఆపః అయనం యస్యేతి శేషః - తేనైవ వ్యుత్పత్తిలభ్యేన అయనత్వేన నిమిత్తేన నారాయణో నారాయణశబ్దవాచ్యోఽభూదిత్యర్థః - నామేతి స్మృత్యన్తరప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి॥ తథా హి స్మర్యతే॥ 'ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః। అయనం తస్య తాః పూర్వం తేన నారాయణస్స్మృత' ఇతి *॥౧౧॥* అస్యైవ ప్రభావమాహ॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రవ్యాదయః యదనుగ్రహతః స నారాయణ ఇత్యన్వయః - ద్రవ్యం మహదాదిపృథివ్యన్తభూతవర్గః॥ కర్మ - జీవాదృష్టం - కాలః గుణవైషమ్యహేతుః - స్వభావః ప్రకృతేః పరిణా

మస్వభావః-యదనుగ్రహతః యస్యానుగ్రహాత్-సన్తి యదుపేక్షయా న సన్తి-ద్రవ్యాదయో యత్సఙ్కల్పానువిధాయిసత్తాస్థితిప్రవృత్తికా ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ ఏవం భూతో నారాయణ ఏకః అవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వేనైకః-నానాత్వమన్విచ్ఛన్ దేవమనుష్యాదిరూపేణ నానాభవితుమిచ్ఛన్ యోగః స్వాత్మానుభవరూపో యోగః స ఏవ తల్పం శయ్యా తస్మాత్సముత్థితః దేహం స్వశరీరభూతం-హిరణ్మయం రమణీయం-వీర్యం చిదచిదాత్మకం కారణద్రవ్యం -మాయయా-చతుర్ముఖరూపేణ - త్రిధా వ్యష్ట్యాత్మకకరణజ్ఞాతృక్షేత్రరూపేణ-వ్యసృజత్-మాయాశబ్దస్త్రిగుణరజఃప్రచురచతుర్ముఖపరః-సఙ్కల్పపరో వా-సఙ్కల్పేన చతుర్ముఖరూపీ భూత్వా తాన్ వ్యసృజదిత్యర్థః ॥౧౩॥ త్రైవిధ్యం వివృణోతి॥ అధిదైవమితి॥ అధిదైవం దిగాదిదేవతాధిష్ఠితఏకాదశేన్ద్రియరూపకరణవర్గః అధ్యాత్మం జ్ఞాతృవర్గః- అధిభూతమితి పృథివ్యాదిభూతస్థగన్ధాదిజ్ఞేయవర్గ ఉక్తః-ఇతి - త్రిధా- ప్రభుర్వ్యసృజదిత్యర్థః జ్ఞాతృసృష్టిర్నామ-జీవానాం తత్తద్దేవాదిదేహయోగసంపాదనమేవ ,,తదాహ,, తోయమేవ జీవాన్ వ్యసృజద్భూమ్నా ,,మితి తోయశబ్దోపలక్షితభూతసూక్ష్మపరిణామదేవాదిశరీరవిశిష్టత్వేనాకారేణాపి స సర్జేత్యర్థః॥ అత్ర సంగ్రహేణోక్తం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థానాం ప్రాణేన్ద్రియాదీనాం చతుర్ముఖశరీరస్థప్రాణేన్ద్రియాదిసమష్టిత ఉత్పత్తిప్రకారం ప్రతిపాదయితుం ప్రతిజానీతే ,, యథేతి,, పౌరుషం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖదేహగతం-పురుషాధిష్ఠితం వా ఏకం సమష్టిరూపేణైకం - బీజం వ్యష్టికారణం ద్రవ్యం, త్రిధా, కరణభోక్తృవిషయరూపేణ-దేవాదివ్యష్టీనాం-యథా నిరభిద్యత ఉదపద్యత-తచ్ఛృణ్విత్యర్థః ॥౧౪॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ వ్యష్టీన్ద్రియసృష్టివిభాగం వక్తుమిన్ద్రియాశ్రయప్రాణవ్యష్టిసృష్టిమాహ॥ అన్తరితి॥ పురుషస్య చతుర్ముఖస్య, విచేష్టతః ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతస్సతః చతుర్ముఖే ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతి సతీత్యర్థః - అన్తశ్శరీరే తచ్ఛరీరాన్తః - స్థితా - దాకాశా దాకాశకార్యవాయువిశేషాత్ ప్రాణాత్ - ఓజస్సహోబలం జజ్ఞే, ఓజః ప్రవృత్తిసామర్థ్యం - సహో వేగసామర్థ్యం-బలం ధారణసామర్థ్యం, ఏతేభ్యస్త్రా

నామ యదాపః పురుషోద్భవాః॥౧౧॥ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ । యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా॥౧౨॥ ఏకో నానాత్వమన్విచ్ఛన్ యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యం హిరణ్మయం దేవో మాయయా వ్యసృజత్త్రిధా ॥౧౩॥ అధిదైవమథాధ్యాత్మమధిభూతమితి ప్రభుః। యథైకం పౌరుషం బీజం త్రిధాఽభిద్యత తచ్ఛృణు॥ ౧౪ ॥ అన్తశ్శరీర ఆకాశాత్పురుషస్య విచేష్టతః। ఓజస్సహో బలం జజ్ఞే తతః ప్రాణో మహానసుః॥౧౫॥ అనుప్రాణన్తి యం ప్రాణాః ప్రాణన్తం సర్వజన్తుషు। అపానన్తమపానన్తి నరదేవమివానుగాః॥ ప్రాణేనాక్షిపతా క్షుత్తృడన్తరా జాయతే ప్రభోః। పిపాసతో జక్షతశ్చ ప్రాఙ్ముఖం నిరభిద్యత॥ ౧౬ ॥ ముఖత

అభవన్నిత్యర్థః, తతశ్చతుర్ముఖశరీరగతౌజస్సహోబలశక్తిమత్ప్రాణాత్ - ప్రాణాఖ్యః-మహాన్ ముఖ్యః-అసుః ప్రాణనహేతుః - జజ్ఞే, ఇతరేషాం శరీరాన్తర్వర్తిప్రాణా అభవన్నిత్యర్థః, ప్రాణ ఇత్యేకవచనమార్షం, జాత్యభిప్రాయకం వా ॥౧౫॥ తస్య మహత్త్వమేవాహ॥ అనుప్రాణన్తీతి॥ ప్రాణాః ఇన్ద్రియాణి-సర్వజన్తుషు-యం ప్రాణం, ప్రాణన్తం చేష్టాం కుర్వన్తం, అనుపశ్చాత్, ప్రాణన్తి చేష్టాం కుర్వన్తి - అపానన్తం చేష్టాం త్యజన్తం ప్రాణ-మనుపశ్చాత్, త్సర్వే ప్రాణాః, అపానన్తి చేష్టాం త్యజన్తి-నరదేవం రాజానం-అనుగాః భృత్యా ఇవ స- ర్వాణ్యపీన్ద్రియాణి ప్రాణాధీనవృత్తీనీత్యర్థః॥ యద్వా॥ వ్యష్టిప్రాణానాం కారణస్వభావానువర్తిత్వమాహ॥ అనుప్రాణన్తీతి॥ యం చతుర్ముఖశరీరస్థం సమష్టిప్రాణమన అనుసృత్య, తత్స్వభావానువర్తినః ఓజఆదిసామర్థ్యయుక్తా ఏవ, వ్యష్టిప్రాణాః ప్రాణాపానాదివ్యాపారం కుర్వన్తీత్యర్థః॥౧౬॥ అథ సాధిష్ఠానస్య సదైవతస్య సవిషయస్య జిహ్వేన్ద్రియస్యోత్పత్తేర్ముఖ్యప్రాణహేతుకత్వం సూచయన్నాహ॥ ప్రాణేనేతి॥ క్షిపతా వ్యాప్రియమాణేన-విభోశ్చతుర్ముఖస్య- అన్తరా జాఠరరాగ్నిదీప్తే - క్షుత్తృడిచ్ఛా-జాయతే అజాయతేత్యర్థః, తతః పిపాసతః పాతుమిచ్ఛతః, జక్షతః అత్తుమిచ్ఛతశ్చ-నటస్య శృణోతీతివత్ పఞ్చమ్యర్థే షష్ఠ్యౌ, ప్రాక్ ప్రథమం-ముఖం, నిరభిద్యత విభక్తమభూత్, చతుర్ముఖాత్ వ్యష్టిశరీరముఖాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః, తాలు అధిష్ఠానం, జిహ్వా ఇన్ద్రియం, నానారసో విషయః, వరుణశ్చ దేవతా జ్ఞాతవ్యాః - ఏవం సర్వత్రాధిష్ఠాన, మిన్ద్రియం-దేవతా, విషయ-మిత్యేతచ్చతుష్టయమనుక్తమప్యూహ్యం, ముఖాద్యఙ్గైర్వినా జిహ్వాయా ఉత్పత్త్యయోగాన్ముఖోత్పత్తిరుక్తా-నత్వధిష్ఠానతయా- అధిష్ఠానం తు తాల్వేవ - అనేన జ్ఞాతృసృష్టిరప్యర్థాదుక్తా భవతి, వాగాదీన్ద్రియాశ్రయముఖాద్యవయవసంఘాతాత్మకదేవాదిదేహయోగకరణమేవ హి జ్ఞాతృసృష్టిః ॥౧౭॥ తాలు జిహ్వామూలం-వ్యష్టిశరీరతాలూత్పన్నమిత్యర్థః॥ తత్ర తాలుని, జిహ్వా ఉపజాయత ఇత్యర్థః - నానారసః కట్వామ్లలవణాదిరసః - జజ్ఞే - జిహ్వయా యః, నానా, రసః, అధిగమ్యతే

జ్ఞాయతే* ॥౧౮॥ *వాగ్వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ వివక్షోరితి॥ వక్తుమిచ్ఛతః, భూమ్నః భూమవతః చతుర్ముఖరూపిణో భగవతః, ముఖతః ముఖాత్ - వహ్నిః వాగభిమానిదేవతా - వాక్ ఇన్ద్రియం - తయోరిన్ద్రియతదభిమానిదేవతయోః, వ్యాపారరూపం వ్యాహృతం ఉక్త్యాదిత్యర్థః ॥ ఏవం సర్వత్ర బ్రహ్మశరీరాత్సృష్టిమాత్రాద్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవిభాగ ఉచ్యతే,, న చేదం చతుర్ముఖస్యైవేన్ద్రియోత్పత్తిపరం ప్రకరణమితి వక్తుం యుక్తం - ఉపరి - హస్తౌ రురుహతురితి హస్తద్వయోత్పత్తికథనేన చతుర్ముఖస్య ద్విబాహుత్వాభావాత్ - దేవాదిశరీరస్థహస్తాదివ్యష్టియుగ్మవిభాగస్య సూచితత్వాత్, ఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ గళ ఇతి ॥ ఏతస్య బ్రహ్మణః, గళే కణ్ఠే సుచిరం - నిరోధః, వాయోరితి శేషః, వాయోర్నిరోధస్సమజాయతేత్యర్థః,, *జలే ఇతి పాఠే - నభస్వతీత్యన్వయః *॥౧౯॥ *నిరోధాత్ - నభస్వతి వాయౌ - దోధూయతి అత్యన్తం ప్రచలతి సతి - నాసికే నిరభిద్యేతాం - వాయువ్యాపారం కుర్వతో బ్రహ్మణశ్శరీరే, వాయుపూరితే, నాసికే నిరభిద్యేతాం, బహిశ్శరీరే వాయుస్తైమిత్యాన్నాసావివరాన్నాసావ్యష్టయోఽభవన్నిత్యర్థః ॥ ఘ్రాణాభిమానిదేవతోత్పత్తిమాహ॥ తత్రేతి॥ వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశదితి శ్రుతేః ॥ గన్ధవహః ఘ్రాణగ్రాహ్యగన్ధప్రాపకః - నసి నాసికాయాం జిఘృక్షతః గన్ధమితి శేషః గన్ధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః - ఘ్రాణః ఇన్ద్రియం, నిరభిద్యతేత్యర్థః *॥౨౦॥ *చక్షుర్వ్యష్టిమాహ। యదేతి॥ యదా ఆత్మని దేహే నిరాలోకం, అర్ధాభావే న్యాయాభావః ఆలోకాభావః, ఆసీదితి శేషః - తదా - ఆత్మానం దేహం చకారాదన్యచ్చవస్తు, దిదృక్షతః - తస్య బ్రహ్మణః - అక్షిణీ అధిష్ఠానం - నిర్భిన్నే చక్షురిన్ద్రియస్య వ్యష్టియుగాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః చక్షుశ్చక్షురిన్ద్రియం - గుణగ్రహః రూపగుణగ్రాహకం జ్యోతిః, ఆదిత్యోత్పన్నమిత్యర్థః - స హి చక్షురభిమానీ,, ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వా అక్షిణీ ప్రావిశ,, దితి శ్రుతేః * ॥౨౧॥ *శ్రోత్రవ్యష్టిమాహ॥ బోధ్యమానస్యేతి॥ ఋషిభిర్వేదైః - బోధ్యమానస్య ప్ర

స్త్యాయ నిర్భిన్నం జిహ్వా తతో ప్రజాయతే। తతో నానారసో జజ్ఞే జిహ్వయా యోఽధిగమ్యతే॥౧౮॥ వివక్షోర్ముఖతో భూమ్నో వహ్నిర్వాగ్వ్యాహృతం తయోః। గళే చైతస్య సుచిరం నిరోధస్సమజాయత॥౧౯॥ నాసికే నిరభిద్యేతాం దోధూయతి నభస్వతి। తత్ర వాయుర్గన్ధవహో ఘ్రాణో నసి జిఘృక్షతః॥ ౨౦ ॥ యదాఽఽత్మని నిరాలోకమాత్మానం చ దిదృక్షతః। నిర్భిన్నే అక్షిణీ తస్య జ్యోతిశ్చక్షుర్గుణగ్రహః॥౨౧॥ బోధ్యమానస్య ఋషిభిరాత్మనస్తజ్జిఘృక్షతః। కర్ణౌ చ నిరభిద్యేతాం దిశశ్శ్రోత్రం గుణగ్రహః॥ ౨౨ ॥ వస్తునో మృదుకాఠిన్యలఘుగు*ర్వోష్ణశీతతామ్। జిఘృక్షతస్త్వఙ్నిర్భిన్నా తస్యాం రోమమహీరుహాః ॥ ౨౩ ॥ తత్ర చాన్తర్బహిర్వాతస్త్వచా

బోధ్యమానస్య, తత్ ప్రబోధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, కర్ణావధిష్ఠానం - దిశః శ్రోత్రాభిమానిదేవతాః - గుణగ్రహః శబ్దగ్రహణహేతుః శ్రోత్రమిన్ద్రియం నిరభిద్యన్తేత్యర్థః - శ్రోత్రేన్ద్రియవ్యష్టయస్తస్యాభవన్నితి భావః ॥౨౨॥ *త్వగిన్ద్రియస్య వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ వస్తున ఇతి॥ వస్తునః ద్రవ్యస్య మృదుత్వం, కాఠిన్యం చ లఘుత్వం చ గురుత్వం చ, ఔష్ణ్యం ఈషదుష్ణత్వం చ, అత్యుష్ణత్వస్య గ్రహణాయోగ్యత్వాదోష్ణమిత్యుక్తం, గుర్వుష్ణేతి పాఠే యణాదేశశ్చాన్దసః - శీతతాం చ, ఏతాన్గుణాన్ జిఘృక్షతః - గ్రహీతుమిచ్ఛతః త్వగిన్ద్రియవ్యష్టిరుత్పన్నేత్యర్థః - వస్తుని హస్తేనాతోలితే లఘుత్వగురుత్వయోర్జ్ఞానాత్తయోరపి త్వగిన్ద్రియవిషయత్వమితి జ్ఞేయం,, అత్రేదం తత్త్వం బోద్ధవ్యం,, త్వగిన్ద్రియస్య సూక్ష్మస్థూలరూపబాహ్యాభ్యన్తరచర్మణీ ద్వే స్థానే, స్థానభేదాచ్చ కణ్డూస్పర్శశ్చేతి విషయభేదః - విషయభేదాచ్చ - మహీరుహాః వాయుశ్చేతి దేవతాద్వయం॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః, అంశేన లోమభిః కణ్డూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే॥ నిర్భిన్నా హ్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽనిలోఽవిశత్॥ ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యత,, ఇతి తృతీయే స్పష్టమభిధాస్యమానత్వాత్,, ఏవం చైకమేవ త్వగిన్ద్రియం బాహ్యచర్మగతలోమసువ్యాప్తమోషధిదేవతాకం కణ్డూగ్రాహకం - ఏతదేవాన్తర్బహిశ్చ స్పర్శం గృహ్ణద్వాయుదైవతకమితి॥ ఏతదేవ సంగృహ్ణాహ॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం త్వచి త్వగిన్ద్రియే నిర్భిన్నే - తత్స్థానం రోమాణి అధిష్ఠాతృదేవతా మహీరుహాశ్చ - ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః *॥౨౩॥ *అథ స్పర్శగ్రాహిణస్తస్యైవ త్వగిన్ద్రియస్య వాయ్వధిష్ఠితత్వమాహ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర చ తస్మిన్ త్వగిన్ద్రియే వాతో వాయుః - వృతః అధిష్ఠితవాన్ - కథం భూతః - త్వచా స్వాధిష్ఠితత్వగిన్ద్రియేణ సాధనేన అన్తర్బహిశ్చ, లబ్ధగుణః లబ్ధః స్పర్శగుణో యేన సః - అన్తర్బహిశ్చ స్పర్శసంపాదక ఇత్యర్థః॥ పాణివ్యష్టిసృష్టిమాహ॥ హస్తావితి ॥ నానాకర్మ ఆదానాదికర్మ - చికీర్షతః కర్తుమిచ్ఛతః - తస్య బ్రహ్మణః - హస్తౌ రురుహ

౨౩॥శ్లో॥పా* గుర్వుష్ణశీతతామ్.

ఘః - బ్రహ్మగతహస్తసమష్టితః హస్తయుగ్మవ్యష్టయోఽభూవన్నిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ తత్రస్థానేన్ద్రియాధిష్ఠాతృకర్మా ణ్యాహ॥తయోరితి॥వృత్తిః ప్రతీయేస్పష్టా,తయోర్హస్తయోః స్థానభూతయోః - బలవానిన్ద్రియాపరపర్యాయబల సహితః-ఇన్ద్రః అధిష్ఠాతేత్యర్థః ఉభయాశ్రయంహస్తద్వయస్యాశ్రయం - ఆదానంకర్మ-విషయస్త్విన్ద్రియహస్తద్వ యగతత్వాదాదానమపిహస్తద్వయాశ్రయమిత్యర్థః - పాదేన్ద్రియవ్యష్టిమాహ॥గతిమితి॥ అభికామికాం ఇచ్ఛానుసా రాం,గతిం-జిగీషతః గ్రహీతుమిచ్ఛతః - బ్రహ్మణః - పాదౌరురుహాతేనిర్భిన్నావిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ అదస్థానేన్ద్రియాదీనా హ॥పద్భ్యామితి॥యజ్ఞోవిష్ణుః,,యజ్ఞోవై విష్ణుః,, ఇతిశ్రుతేః - యజ్ఞస్స్వయమేవ ఇన్ద్రియస్యపాదద్వయస్థత్వాత్ప ద్భ్యామితిద్వివచననిర్దేశః - పద్భ్యాంగతిసామర్థ్యపాదకపాదేన్ద్రియేణసహ-పాదయోరధిష్ఠితవానిత్యర్థః - నృభిః-క ర్మభిఃగమనాగమనాదిభిః,కర్మభిః-హవ్యంహవిరర్థంద్రవ్యం - క్రియతేసంపాద్యతఇత్యర్థః,గమనాదికంకర్మ,హవ్యంవి షయ-ఇత్యుక్తం॥ఉపస్థవ్యష్టిసర్గమాహ॥నిరభిద్యతేతి॥ప్రజానన్దామృతార్థినః,ప్రజాఅపత్యం - ఆనన్దోరతిః,ఆనన్ద హేతుత్వాత్తస్యాః-తాభ్యాం-యదమృతంఅమృతతుల్యంసుఖం - అర్థయతః,యద్వాప్రజాంరత్యానన్దరూపమమృతంచా ర్థయతోబ్రహ్మణః-సమష్ట్యుపస్థతోవ్యష్ట్యుపస్థస్థానం - నిరభిద్యతఆభూదిత్యర్థః,శిశ్నః శిశ్నగ్రహణంయోషిల్లిఙ్గస్యా ప్యుపలక్షణం-శిశ్నోఽధిష్ఠానమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఉపస్థ ఇన్ద్రియం - ప్రజాపతిరధిష్ఠాతా-రతిఃకర్మ,ఆనన్దోవిషయ,స్త్వాసీదిత్య నుక్తమప్యూహ్యం-కామానాంస్త్రీసంభోగాదీనాం - ప్రియంసుఖం ఉభయాశ్రయంఇన్ద్రియదేవతాశ్రయమిత్యర్థః, యద్వా , ఉభయాశ్రయంస్త్రీపుంలిఙ్గాశ్రయమిత్యర్థః , ఇన్ద్రియతత్స్థానాశ్రయమితివా,,పాయువ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥

లబ్ధగుణోవృతః । హస్తౌరురుహతుస్తస్య నానాకర్మచికీర్షతః ॥ ౨౪ ॥ తయోస్తుబలవానిన్ద్రఆదానముభ యాశ్రయమ్ । గతించికీర్షతఃపాదౌరురుహాతేఽభికామికామ్॥ ౨౫ ॥పద్భ్యాంయజ్ఞస్స్వయంహవ్యం కర్మభిఃక్రియతేనృభిః ।నిరభిద్యతశిశ్నోవై ప్రజానన్దామృతార్థినః ॥ ౨౬ ॥ ఉపస్థ ఆసీత్కామానాంప్రియం తదుభయాశ్రయమ్ । ఉత్సిసృక్షోర్ధాతుమలంనిరభిద్యతవై గుదమ్॥తతఃపాయుస్తతోమిత్రఉత్సర్గఉభయా త్మకః ॥ ౨౭ ॥ ఆసిసృప్సోఃపురంపుర్యానాభిద్వారమపానతః । తత్రాపానస్తతోమృత్యుఃపృథక్త్వముభ యాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఆదిత్సోరన్నపానానామాసన్కుక్ష్యన్త్రనాడయః।నద్యస్సముద్రాస్తయోస్తు ష్టిఃపుష్టిస్తదాశ్రయే ॥ ౨౯ ॥ నిదిధ్యాసోరాత్మమాయాంహృదయంనిరభిద్యత । తతోమనశ్చన్ద్రఇతిసం కల్పఃకామఏవచ ॥ ౩౦ ॥ త్వక్చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః । భూమ్యప్తేజోమయాస్సప్తప్రా ణోవ్యోమామ్బువాయుభిః ॥ ౩౧ ॥ గుణాత్మకానీన్ద్రియాణిభూతాదిప్రభవాగుణాః । మనస్సర్వవికారా

ఉత్సిసృక్షోరితి॥ధాతుమలంభుక్తానాంఅన్నాదీనాంఅసారాంశం,త్యక్తుమిచ్ఛోః గుదంపాయ్విన్ద్రియస్థానం -నిరభిద్య త-తతోగుదతః - పాయురిన్ద్రియం -మిత్రోఽధిష్ఠాతా-చాభూత్ ఉత్సర్గస్త్యాగః,ఉభయాత్మకఃఉభయాశ్రయః-ఇన్ద్రి యతత్స్థానాశ్రయోధాతుమలత్యాగఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవంజ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియవ్యష్టిసృష్టిమభిధాయాన్యాసా మపినాభ్యాదివ్యష్టీనాంతత్సమష్టితఉత్పత్తిమాహ॥ఆసిసృప్సోరితి-పుర్యాఃదేహాత్,పురందేహాన్తరం - ఆసిసృప్సోఃవ్యా ప్తుమిచ్ఛోః - బ్రహ్మణః - అపానతఃసమష్ట్యపానవాతాత్ - నాభిద్వారమపానవ్యష్టిస్థానం - తత్రనాభావపానఇన్ద్రి యస్థానీయస్తదధిష్ఠాతామృత్యుశ్చాభూదిత్యర్థః , పృథక్త్వంమరణం - ఉభయాశ్రయంప్రాణాపానాశ్రయం - ప్రా ణాపానవాయువియోగోమరణస్యపురాణాన్తరప్రసిద్ధః ॥ ౨౮ ॥ ఆదిత్సోరితి,,అన్నపానానాం , ఆదిత్సోఃసంగ్రహే చ్ఛోః కుక్ష్యన్త్రనాడయఃఆసన్అభూవన్ -కుక్షిరధిష్ఠానం - ఆన్త్రాణ్యన్నసంగ్రహకరణ,మిన్ద్రియస్థానీయాని-నా డ్యస్తుపానసంగ్రహే-తయోరన్నాద్యన్త్రవర్గయోః , క్రమేణ - నద్యస్సముద్రాశ్చదేవతే,తుష్టిరలంబుద్ధిః,పుష్టిర్దేహ పోషః,తదాశ్రయేనదీసముద్రాశ్రయే - సస్యాదిహేతుత్వాత్ ॥ ౨౯ ॥ మనోవ్యష్టిసృష్టిమాహ॥ ఆత్మమాయాంస్వ రూపతిరోధాయకప్రకృతిం-నిదిధ్యాసోఃనిరూపయతః-హృదయంకమలాకారమధిష్ఠానం -తతోమనఇన్ద్రియం-చన్ద్రః అభిమానీ-సంకల్పాదిమనోవ్యాపారశ్చాభూదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ఏవంబ్రహ్మశరీరాత్సమష్టేర్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవి భాగమభిధాయతేషాంసాత్త్వికభౌతికత్వేపత్తతద్భూతాంశభూయస్త్వనిబన్ధనంతదాత్మకత్వమాహ॥త్వగితి॥చర్మ-స్థూ లమన్తస్త్వక్-తదుపరిస్థితంసూక్ష్మంచర్మ - త్వక్-త్వగాదయోఽస్థ్యన్తాః- ద్వంద్వైకవద్భావేననిర్దిష్టాః ఏతేసప్తధా తవః - భూమ్యప్తేజోమయాః - ప్రాణాస్తువ్యోమామ్బువాయుభి-రారబ్ధాఇతిశేషః ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్రియాణిగుణాత్మకా

నిశబ్దాదిగుణగ్రహణస్వభావాః-గుణాయదాత్మకా ఇత్యత ఆహ। భూతాదిరహంకార- స్తత్ప్రభవాశ్శబ్దాదయో గుణాః
ఇన్ద్రియాణ్యపి తత్ప్రభవత్వాత్తదాత్మకాన్యేవేత్యభిప్రాయః - మన - స్సర్వవికారాణాం కామసంకల్పాదీనాం ఆత్మాఽఽ
శ్రయః - బుద్ధిః - విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం మహ- త్తద్రూపిణీ ,, మహాన్ బుద్ధిలక్షణ ఇతి వచనాత్ ❁॥౩౨॥ ❁ఉపసం
హరతి॥ఏతదితి॥ఏతత్ చేతనాచేతనాత్మకం దేవాదివ్యష్టివస్తుజాతగర్భం, ఏతచ్ఛబ్దార్థోఽణ్డకటాహపరః - పృథివ్యప్తేజో
వాయ్వాకాశాహంకారమహదవ్యక్తరూపైరష్టభిరణ్డావరణై - ర్బహిరావృతం,, తోయాదిభిశ్చావరణైస్సప్తభిర్బ
హిరావృత,,మితిపాఠాన్తరం-భగవతః,స్థూలంరూపం -తే తుభ్యం-మయా-వ్యాహృతం సమ్యగభిహితమ్ ॥౩౩॥ ఇతో
విలక్షణం రూపాన్తరమప్యస్తీత్యాహ॥అతః పరమితి॥ అయం శ్లోకో జీవపరః - అవ్యక్తస్యోక్తత్వాత్ అన్యథా అష్టసంఖ్యా
ఽనుపపత్తేః-అతః స్థూలరూపాత్,పరం పరత్వేనావస్థితం-సూక్ష్మం సూక్ష్మతమం,,వాలాగ్రశతభాగస్య,, ఇతి శ్రుత్యుక్తం
ముక్తాత్మస్వరూపం రూపాన్తరమపి భగవతోఽస్తీతి శేషః - సూక్ష్మత్వం కుతః - అవ్యక్తం చక్షురాదిభిరనభివ్యజ్యత ఇత్య-
వ్యక్తం చక్షురాద్యగ్రాహ్యం-తత్కుతః -నిర్విశేషణం శబ్దస్పర్శరూపాదిగుణాభావాత్ - శబ్దాదివిశేషవదేవ చక్షురాది
గ్రాహ్యమితి భావః-నిర్విశేషత్వం కుతః-వాఙ్మనసః పరం -దేవమనుష్యాదిబుద్ధిశబ్దాగోచరం - తదపి కుతః - అనాదిమధ్యని
ధనం ఆదిరుత్పత్తిః-నిధనం వినాశః - మధ్యముత్పత్తినిధనయోరన్తరాళావస్థా - ఏతదవస్థాత్రయశూన్యమిత్యర్థః - తదప
వాదకతః-నిత్యం కాలాపరిచ్ఛిన్నం-కాలపరిచ్ఛిన్నమేవావస్థాత్రయవదితి భావః ॥౩౪॥ ఏవం ప్రకృతిమణ్డలోత్తీర్ణం ముక్తా
త్మస్వరూపం విశోధ్య సంసృష్టాసంసృష్టయోరుభయోస్సంసృష్టస్యావిద్యావేష్టితత్వాన్ముక్తస్వరూపస్యనిష్పన్నయోగి
ధ్యేయతయా యోగయుఙ్మనసోఽనాలమ్బనతయాశుభాశ్రయత్వం ప్రతిషేధతి॥అమునీ ఇతి॥ తే తుభ్యం- మయా-అనువర్ణితే-భ
గవతః అమునీ స్థూలసూక్ష్మరూపే-న గృహ్ణన్తి నోపాసతే-ఉపాసకా ఇతి శేషః-ఉపాసకాః ఉపాస్యశుభాశ్రయత్వేన న గృహ్ణ
న్తీత్యర్థః-కుతః-విపశ్చితః సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణో-మాయాసృష్టేః సంకల్పసృష్టేః,భగవత్సంకల్పాయత్తత్వాద్బన్ధమోక్షయోరి

త్మా బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ ॥ ౩౨ ॥ ఏతద్భగవతో రూపం స్థూలం తే వ్యాహృతం మయా । ❁మహ్యాదిభిశ్చావర
ణైరష్టభిర్బహిరావృతం ॥ ౩౩ ॥ అతః పరం సూక్ష్మతమమవ్యక్తం నిర్విశేషణమ్ । అనాదిమధ్యనిధనం ని
త్యం వాఙ్మనసః పరమ్ ॥ ౩౪ ॥ అమునీ భగవద్రూపే మయా తే హ్యనువర్ణితే ।ఉభే అపి న గృహ్ణన్తి మాయా
సృష్టే విపశ్చితః ॥ ౩౫ ॥ స వాచ్యవాచకతయా భగవాన్ బ్రహ్మరూపధృక్ । నామరూపక్రియా ధత్తే సకర్మా
ఽకర్మకః పరః ॥ ౩౬ ॥ ప్రజాపతీన్మనూన్దేవానృషీన్పితృగణాన్పృథక్ । సిద్ధచారణగన్ధర్వాన్విద్యాధ్రా

త్యర్థః -మూర్తస్య సంసృష్టచేతనస్యావిద్యావేష్టితత్వేనాశుద్ధత్వాన్ముక్తస్వరూపస్య స్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్చ నోపాసనావి
షయత్వం - కిం త్వాదిత్యవర్ణమిత్యాదివేదాన్తసిద్ధం పరమాత్మనో మూర్తం రూపమేవోపాస్యమిత్యర్థః -తథా చ శౌనకే
న చతుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయతానర్హతా ముక్తా- బద్ధానామేవ పశ్చాద్యో
గేనోద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపాపన్నానాం చ స్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్ఛుభాశ్రయతా ప్రతిషేధోక్తః॥ఆబ్రహ్మస్తమ్బప
ర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః॥యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః।అ
విద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః॥పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానే నైవోపకారకాః। నైసర్గికోనైవ బోధ
స్తేషామప్యన్యతో యతః ॥ తస్మాత్తదమలం బ్రహ్మ నిసర్గాదేవ బోధవ ,, దిత్యాదినా ప్రాధాన్యేనోపాస్యత్వనిషేధః - భ
గవద్విభూతిత్వేనోపాస్యత్విష్టమేవ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁స్థూలస్య భగవద్రూపత్వమేవోపపాదయితుం భగవత ఏవ బ్రహ్మాది
రూపేణ సృష్టృత్వాధికమాహ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్-వాచ్యవాచకతయాఽవస్థితః - జగచ్ఛరీరకత్వా ద్వాచ్యతయాఽవ
స్థితః-ఆకాశశరీరకత్వాచ్చ వాచకాకాశగుణశబ్దరూపేణావస్థితః - బ్రహ్మరూపధృక్ చతుర్ముఖరూపధృత్-నామరూప
క్రియాః-ధత్తే- బ్రహ్మరూపధృదిత్యనేన - ప్రాగుక్తవ్యష్టిసృష్టి - శ్చతుర్ముఖశరీరకాదిత్యవగమ్యతే- నామ , దేవాది-
నామ-రూపం దేవాదిరూపం- క్రియాః తేషాం కృత్యాని-విధత్తే - స్వపర్యన్తాః నామరూపక్రియాః వ్యాకరోతి - యథా,,
నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్-వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స,, ఇతి,, ఏవంభూతోఽపి
ధత్తే - అకర్మకః అకర్మవశ్యః - సకర్మా సంకల్పమాత్రవ్యాపారః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁నామరూపక్రియా ధానమేవ ప్ర
పఞ్చయతి ప్రజాపతీనిత్యాదినా ॥ ప్రజాపతీనిత్యాదిద్వితీయాన్తానాం ధత్త ఇత్యనేనాన్వయః తత్ర ప్రజాపత్యా
దీని నామాని తద్వాచ్యాని రూపాణి తత్కర్మాణి చ జ్ఞేయాని పృథక్ తత్తదవాన్తరభేదేన-గిరీనిత్యస్యావాన్తరం నృపేతి సంబోధ

౩౩॥శ్లో॥పా ❁ తోయాదిభిశ్చావరణైస్సప్తభిర్బహిరావృతమ్. - ౪౪

నమ్ ॥౩౬॥౩౭॥౩౮॥ శ్లో॥ చతుర్విధాం జరాయుజాణ్డజస్వేదజోద్భిజ్జరూపేణ చతుర్విధాః, పుమాంసశ్చ దేవాననరానపశూ ర్వృక్షపాదపః॥ చతుర్విధోఽపి భేదో యః, ఇత్యుక్తదేవాదిరూపేణ చతుర్విధాః। యే చ ద్వివిధాః స్థావరజఙ్గమరూపేణ ద్వివిధాః- జలస్థలనభాంస్యోకాంసి స్థానాని యేషాం తే-తానపి ధత్త ఇతి పూర్వేణైవాన్వయః॥ న స్థైర్యరూపస్యైవ కేవలం న ధత్త ఇత్యత ఆహ॥ కుశలేత్యాది॥ కర్మణాం క్షేత్రజ్ఞపుణ్యాపుణ్యరూపాణాం కర్మణాం, పరాః ప్రాప్యాః-గతయః ఫలాని కుశలాః ఉత్తమాః- అకుశలాః నీచాః మిశ్రాః మధ్యాః, కర్మణాం విచిత్రత్వాత్తత్ఫలానామపి వైచిత్ర్యమితి భావః ॥౪౦॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సార్ధేన॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం సాత్త్వికకర్మఫలరూపా-దేవత్వప్రాప్తి, రుత్తమా-సుఖప్రాచుర్యాత్, రజోగతిర్మనుష్యతా, మిశ్రా, నారకశబ్దః స్థావరాద్యుపలక్షకః, తమోగతిర్నారకాఽనీచేత్యర్థః, తత్రాపి సాత్త్వికరాజసతామససురనృనారకాసు గతిష్వపి, యదా ఏకైకతరస్య సాత్త్వికాదిస్స్వభావః, ఇతరాభ్యాం అవశిష్టాభ్యాం స్వభావాభ్యాం, ఉపహన్యతే అనువిధ్యతే అభిభూయత ఇత్యర్థః, తదా, ఏకైకం త్రిధా గతయో భిద్యన్తే, యథా రజఃప్రచురా ఏవ నరాః కేచిత్కేవలరజఃప్రచురాః, కేచిత్సత్త్వప్రచురాః, కేచిత్తమఃప్రచురాః, ఏవం సాత్త్వికతామసాఽపి ప్రత్యేకం త్రిధేత్యర్థః, ఏతేన, యావత్యః కర్మగతయ ఇత్యస్యాప్యుత్తరముక్తం భవతి ॥౪౧॥ ఏవం బ్రహ్మాన్తర్యామిత్వేన స్రష్టృత్వమభిధాయ సాక్షాత్పాలయితృత్వమాహ॥ స ఇతి॥ జగద్ధాతా జగత్స్రష్టా, స ఏవ భగవాన్, తిర్యఙ్నరసురాదిభిః, తిర్యఞ్చో వరాహమీనకచ్ఛపహంసాదయః, నరాః రామకృష్ణాదయః, సురాః వామనసుయజ్ఞాదయః, ఏతై రవతారై, రిదం విశ్వం, స్థాపయన్ పాలయన్, ధర్మరూపధృగ్ధర్మశరీరకస్సన్, పుష్ణాతి సంవర్ధయతి ॥౪౨॥ రుద్రశరీరకత్వేన సంహర్తృత్వమాహ॥ తత ఇతి॥ కాలాగ్నిరుద్రాత్మా కాలాగ్నిరుద్రః ఆత్మా శరీరం యస్య సః, కాలాగ్నిరుద్రస్యాత్మభూత ఇతి వా, స భగవాన్, ఆత్మన ఉపాదానభూతా, త్సృ

సురగుహ్యకాన్ ॥౩౬॥ కిన్నరాప్సరసో యక్షాన్సర్వాన్కింపురుషానపి। మాతృరక్షఃపిశాచాంశ్చ ప్రేతభూతవినాయకాన్॥౩౭॥ కూష్మాణ్డోన్మాదవేతాలాన్యాతుధానాన్గ్రహానపి। ఖగాన్మృగాన్పశూన్వృక్షాన్గిరీన్నృపసరీసృపాన్॥౩౮॥ ద్వివిధాశ్చతుర్విధా యేఽన్యే జలస్థలనభౌకసః। కుశలాకుశలా మిశ్రాః కర్మణాం గతయస్త్విమాః॥౩౯॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి తిస్రస్సురనృనారకాః। తత్రాప్యేకైకశో రాజన్భిద్యన్తే గతయస్త్రిధా। యదైకైకతరోఽన్యాభ్యాం స్వభావ ఉపహన్యతే॥౪౦॥ స ఏవేదం జగద్ధాతా భగవాన్ధర్మరూపధృక్। పుష్ణాతి స్థాపయన్విశ్వం తిర్యఙ్నరసురాదిభిః॥౪౧॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్మా యత్సృష్టమిదమాత్మనః। సంనియచ్ఛతి తత్కాలే ఘనానీకమివానిలః॥౪౨॥ ఇత్థం భావేన కథితో భగవాన్భగవత్తమః। నేత్థం భావేన హి పరం ద్రష్టుమర్హన్తి సూరయః॥౪౩॥ నాస్య కర్మణి జన్మాదౌ పరస్యానువిధీయతే। కర్తృత్వం ప్రతిషేధా

ష్టం, యద్విశ్వం, తత్కాలే కల్పాన్తే, సంనియచ్ఛతి సంహరతి, అనిలో వాయుః, మేఘసమూహమివేతి దృష్టాన్తః ॥౪౩॥ జగద్వ్యాపారస్య జీవవద్భగవతః కర్మాయత్తత్వమాశఙ్క్య నేత్యాహ॥ ఇత్థం భావేనేతి॥ ఇత్థం భావేన ప్రకృతస్రష్టృత్వాదిభావేన, యుక్తః, భగవత్తమః జ్ఞానాదిపూర్ణతమః, భగవాన్, కథితః సమ్యక్ప్రతిపాదితః, సూరయో బ్రహ్మవిదః, ఇత్థం భావేన చిదచిద్రూపేణ, పరం కేవలం, ద్రష్టుం, నార్హన్తి, కిన్తు, తద్విలక్షణత్వేన ద్రష్టుమర్హన్తి, భగవాన్భగవత్తమ ఇతి చ విశేషణద్వయం జీవవైలక్షణ్యప్రతిపాదకం, జీవస్యాభగవత్త్వాత్తద్వ్యాపారః కర్మాయత్తః, పరమాత్మనః కర్తృత్వం న కర్మాయత్తమితి భావః ॥౪౪॥ నను "స ఏవ సృజ్యస్స చ సర్గకర్తా" "యో మామజమనాదిం చ" "తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్" ఇత్యాదినా, సృజ్యత్వమసృజ్యత్వం కర్తృత్వమకర్తృత్వం చావగమ్యతే, తత్కథం ఘటత ఇత్యాశఙ్క్య, విధినిషేధయోర్విషయవ్యవస్థాం దర్శయతి॥ అస్య జగతః, కర్మణి సృష్టౌ, పరస్య పరమాత్మనః, జన్మాదిర్నానువిధీయతే, పరమాత్మా న స్వరూపేణ సృజ్యః, అపి తు, సృజ్యవస్త్వన్తరాత్మతయా తద్విశిష్టత్వాత్సృజ్య ఇత్యుచ్యతే, తస్మాదజత్వం స్వరూపేణ, సృజ్యత్వం తు సద్వారకమిత్యవిరోధ ఇత్యర్థః, కర్తృత్వాకర్తృత్వవిరోధం పరిహరతి॥ కర్తృత్వమితి॥ మాయయా ప్రకృత్యా, జీవేష్వారోపితం, ప్రాకృతకరణకళేబరసాపేక్షం జీవగతకర్తృత్వం, యత్తదేవ, ప్రతిషేధార్థం ప్రతిషేధవిషయః, సఙ్కల్పమాత్రేణ కర్తృత్వం తు విధీయత ఇత్యవిరోధ ఇత్యర్థః, "కామాచ్చ నానుమానాపేక్షేతి" "ప్రకృత్యధీనకర్తృత్వాభావో హి సూత్రితః, ప్రతిషేధార్థమిత్యత్ర, అర్థశబ్దో విషయపరః, "అర్థస్సార్వ్యవిషయే మోక్షు" ఇతి ప్రసిద్ధిః, కర్మణి జన్మాదౌ, పరస్య నవిధీయతే, కర్తృత్వప్రతిషేధార్థ" మిత్యపి పాఠః, తత్రాప్యయమర్థః, నను జీవవిలక్షణత్వేన పశ్యన్తీత్యుక్తం కథమేతదుపపద్యతే, జీవవదస్యాపి జన్మకర్మాదర్శనాదిత్యత ఆహ॥ నాస్యేతి॥ అస్య చిదాచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య, జన్మాదౌ, కర్మణి చ, యద్వా, జ

౪౫॥ శ్లో॥ పా॥ కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం.

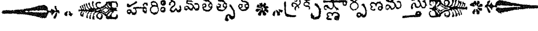
స్త్వావిర్భావేకర్మణిసతి, అనుస్యూతః, ప్రపఞ్చానుసారిజన్మాదికమిత్యర్థః, పరస్యపరమాత్మనోఽనపేక్షితత్వేఽపి, ప్రపఞ్చవత్తదర్థాయ తజ్జన్మాదికంపరమాత్మనో, నపేక్షితత్వేనప్రతిపాద్యతే ‹‹అజాయమానోబహుధావిజాయత›› ఇత్యాదివేదాన్తవాక్యైరితిశేషః, పరమాత్మనోజన్మాదికమకర్మాయత్తమితికుతోఽవగమ్యతఇత్యతాహ, కర్తృత్వేత్యాది‹‹హేయస్మాత్, తజ్జన్మకర్మాదికం - మాయయాస్వకీయసంకల్పరూపజ్ఞానేన›› మాయావయునంజ్ఞానం‹‹మితిజ్ఞానపర్యాయోఽత్రమాయాశబ్దః‹‹మాయయాసతతంవేత్తి ప్రాణినాంచశుభాశుభం››మితిప్రయోగాచ్చ, కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం, కర్మాయత్తకర్తృత్వస్యప్రతిషేధార్థం, ప్రతిషేధాయారోపితం-స్వస్మిన్నితిశేషః - మదీయజన్మకర్మాదికంజీవవన్నకర్మాయత్తమితిప్రదర్శనాయస్వేచ్ఛయైవస్వస్మిన్ దేవమానుషజన్మకర్మాదికమారోపితంపరిగృహీతమిత్యర్థః॥ తథాచగీయతే॥అజోఽపిసన్నవ్యయాత్మాభూతానామీశ్వరోఽపిసన్॥ప్రకృతింస్వామధిష్ఠాయసంభవామ్యాత్మమాయయేతి ॥౪౫॥ పురుషోఽణ్డంవినిర్భిద్య‹‹ఇత్యాదినోక్తమర్థముపసంహరతి॥ అయంత్వితి॥ బ్రహ్మణః, అయంకల్పః మహాకల్పః-సవికల్పః అవాన్తరకార్యవిభాగవాన్ - ఉదాహృతః దిఙ్మాత్రత్వేనోదాహృతః, అస్మిన్ కల్పఇవకల్పాన్తరేపిసృష్టిరిత్యాహ॥విధిరితి॥యత్రమహాకల్పే, ప్రాకృతాః మహదాదిపృథివ్యన్తాస్సర్గాః, వైకృతాః పృథివ్యావిపికారారబ్ధాస్సర్గా-ఇత్యయం, విధిఃప్రకారః, అన్యైర్మహాకల్పైరపి - సాధారణఃసమానః, ఏతేన‹‹పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాఃపూర్వకల్పితా››, ఇత్యాదినోద్భావితః‹‹ధాతాయథాపూర్వ››మిత్యాదిశ్రుతివిరోధఃపరిహృతః - పురుషావయవానాంలోకానాంచఉపాసనార్థంమిథస్తాదాత్మ్యోపదేశేపిప్రతికల్పంసృష్టైరేకరూప్యేవిరోధాభావాత్ ॥౪౬॥ వక్ష్యమాణంసవిస్తరంప్రతిజానీతే॥పరిమాణమితి॥ కాలస్యపరిమాణంసూక్ష్మంస్థూలంచపరిమాణం, కల్పస్యలక్షణమియానేవంరూపఇత్యేవంరూపంలక్షణం-విగ్రహం, అవాన్త

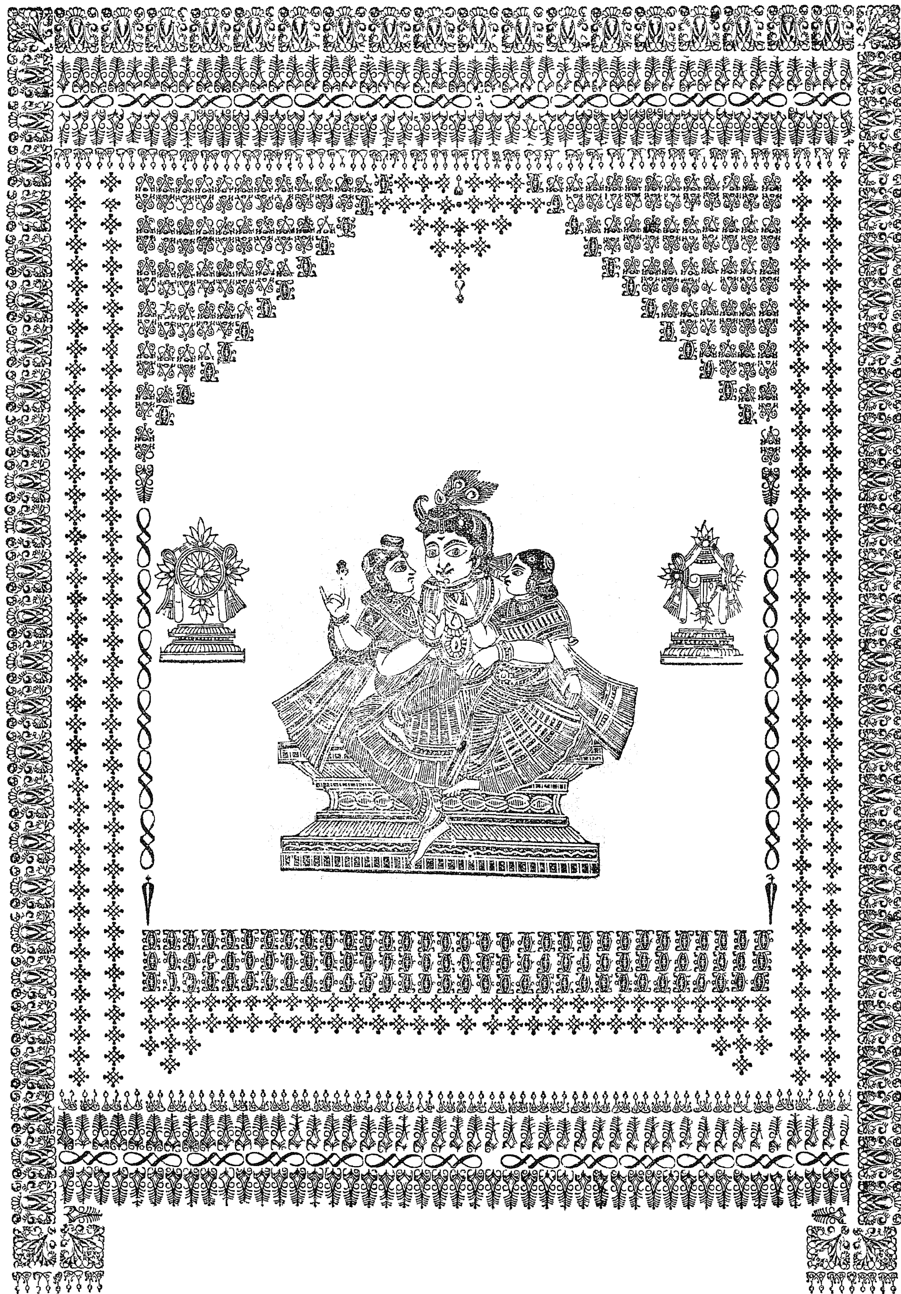
స్థం మాయయాఽఽరోపితం హి యత్ ॥౪౫॥ అయం తు బ్రహ్మణః కల్పస్సవికల్ప ఉదాహృతః। విధిస్సాధారణో యత్ర సర్గాః ప్రాకృతవైకృతాః ॥౪౬॥ పరిమాణం చ కాలస్య కల్పలక్షణవిగ్రహమ్। యథా పురస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే పాద్మం కల్పమిమం శృణు ॥౪౭॥ శౌనక ఉవాచ॥ యదాహ భగవాన్ సూత క్షత్తా భాగవతోత్తమః। చచార తీర్థాని భువస్త్యక్త్వా బన్ధూన్ సుదుస్త్యజాన్ ॥౪౮॥ కుత్ర కౌషారవేస్తస్య సంవాదోఽధ్యాత్మసంశ్రితః। యద్వా స భగవాంస్తస్మై పృష్టస్తత్త్వముదాచ హ ॥౪౯॥ బ్రూహి నస్తదిదం సౌమ్య విదురస్య విచేష్టితమ్। బన్ధుత్యాగనిమిత్తం చ యథైవాగతవాన్పునః ॥౫౦॥ సూత ఉవాచ॥ రాజ్ఞా పరీక్షితా పృష్టో యదవోచన్మహామునిః। తద్వోఽభిధాస్యే శృణుత రాజ్ఞః ప్రశ్నానుసారతః ॥౫౧॥

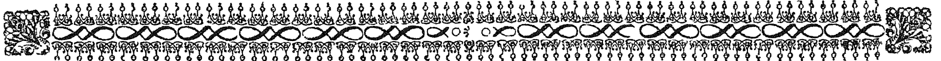
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, వైయాసిక్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

రకల్పంమన్వన్తరాదిరూపంచ, యథావత్పురస్తాత్తృతీయస్కన్ధేవ్యాఖ్యాస్యే, తత్తేత్రిపాద్మంకల్పమపి-కార్త్స్న్యేన వ్యాఖ్యాయమానం శృణ్విత్యర్థః ॥౪౭॥ ఏవంస్థితే శౌనకః‹‹ఇత్యభివ్యాహృతంరాజానిశమ్యభరతర్షభ››, ఇత్యాదినా స్వకృతస్యరాజకృతప్రశ్నస్య‹‹వైయ్యాసకేరితివచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మనః››ఇత్యాదిసూతేనోక్తం-శుకోక్తముత్తరం శ్రుత్వా, పునరపరాజకృతప్రశ్నానామేవశుకోక్తాన్యుత్తరాణి, విదురమైత్రేయసంవాదరూపేణశ్రోతుకామఃపృచ్ఛతి॥ యథేతి॥ హేసూతభాగవతశ్రేష్ఠః-భగవాన్॥ఉత్పత్తింప్రళయంచైవభూతానామాగతింగతిం››మిత్యుక్తగుణసంపన్నః-యోఽసౌక్షత్తావిదురః, సుదుస్త్యజాన్త్యక్తుమశక్యాన్ - బన్ధూన్ - త్యక్త్వాభువఃపృథివ్యాస్సంబన్ధీని, తీర్థానిచచార ॥౪౮॥ తస్యవిదురస్యకౌషారవేర్మైత్రేయస్యచ, కుత్రదేశే అధ్యాత్మసమ్మతఃసంవాదఃఅభూత్ - పృష్టఃవిదురేణపృష్టః-సభగవాన్మైత్రేయఃతస్మైవిదురాయ-యద్వాయదేవతత్త్వముదాచ ॥౪౯॥ తదిదంతత్త్వం, సౌమ్యహేసూత విదురస్యవిచేష్టితంబన్ధుత్యాగనిమిత్తంచయత్, తదపి - పునః-యథాయేనప్రకారేణఆగతవాన్, తంప్రకారంచ, నఃఅస్మభ్యంబ్రూహీత్యర్థః ॥౫౦॥ సూతస్తుభవత్పృష్టమేవరాజ్ఞాశుకంప్రతిపృష్టం, మతస్తుకోక్తమేవభవదీయప్రశ్నస్యాప్యుత్తరమిత్యాహ॥రాజ్ఞేతి॥పరీక్షితారాజ్ఞా-ఆసమంతాత్పృష్టో-మహామునిఃశుకః-యన్మైత్రేయోక్తమవోచత్-తదేవరాజప్రశ్నానుసారతః రాజప్రశ్నక్రమేణ-యుష్మభ్యమభిధాస్యే, శృణుత ॥౫౧॥

ఇతిశ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారసుధాకరస్యసర్వవిద్యానిధేశ్శ్రీశైలగురోస్సుతేనతచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్ప్రాప్తిమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేనశ్రీవైష్ణవదాసేనశ్రీవీరరాఘవేణవిదుషావిలిఖితాయాం - శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః.

హరిఃఓమ్తత్సత్ శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

తృతీయస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః

అథభగవాన్బాదరాయణిః పూర్వస్కన్ధాన్తే “యథాపరస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే పాద్మం కల్పమథో శృణు” ఇతి ప్రతిజ్ఞాతమర్థం ప్రతిపిపాదయిషుః స్వప్రతిపిపాదయిషితస్య ప్రామాణికత్వద్రఢిమ్నే విదురమైత్రేయసంవాదం ప్రస్తోష్యన్ భగవతాహమివ మైత్రేయోఽపి విదురేణ పృష్ట ఇత్యాహ శ్లోకద్వయేన॥ ఏవమేతదితి॥ వః పాణ్డవానాం - మన్త్రకృత్ దౌత్యకర్తా-అఖిలేశ్వరః యదు, వంశభూతో భగవాన్విదురః॥ ఆత్మసాత్కృతం స్వకీయత్వబుద్ధ్యా పరిగృహీతం, పౌరవేన్ద్రగృహం పౌరవేన్ద్రో ధృతరాష్ట్రః - తస్య గృహం, హిత్వా త్యక్త్వా- యద్వా యదా వా-ప్రవివేశ-వనమితి శేషః తదా బుద్ధిమత్ సంపన్నం- స్వగృహం-త్యక్త్వా వనం ప్రవిష్టేన-క్షత్త్రా విదురేణ-భగవాన్మైత్రేయో మిత్రాసుతః-కౌషారవిః- ఏతద్భవతా పృష్టం ప్రతి- ఏవం భవదీయప్రశ్నానుసారేణ-పురా పృష్టః-త్యక్త్వా స్వగృహమితి, పౌరవేన్ద్రగృహం హిత్వేతి చ - కాయికో మానసికశ్చ త్యాగో వివక్షితః అతో న పౌనరుక్త్యం-గృహస్య బుద్ధిమత్త్వహేతుతయా-భగవానఖిలేశ్వర ఇతి శ్రీకృష్ణస్య పౌరవేన్ద్ర

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవమేతత్పురా పృష్టో మైత్రేయో భగవాన్కిల। క్షత్త్రా వనం ప్రవిష్టేన త్యక్త్వా స్వగృహమృద్ధిమత్॥ యద్వా అయం మన్త్రకృద్వో భగవానఖిలేశ్వరః। పౌరవేన్ద్రగృహం హిత్వా ప్రవివేశాత్మసాత్కృతమ్॥౨॥ రాజోవాచ॥ కుత్ర క్షత్తుర్భగవతా మైత్రేయేణాస సఙ్గమః। కదా వా సహసంవాద ఏతద్వర్ణయ నః ప్రభో॥౩॥ న హ్యల్పార్థోదయస్తస్య విదురస్యామలాత్మనః। తస్మిన్వరీయసి ప్రశ్నః సాధువాదోపబృంహితః॥౪॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ స ఏవమృషివర్యోఽథ పృష్టో రాజ్ఞా పరీక్షితా। ప్రత్యాహ తం సుబహువిత్ప్రీతాత్మా శ్రూయతామితి॥౫॥ యదా తు రాజా స్వసుతానసాధూన్పుష్ణన్నధర్మేణ వినష్టదృష్టిః। భ్రాతుర్యవిష్ఠస్య సుతాన్విబన్ధూన్ప్రవేశ్య లాక్షాభవనే దదాహ॥౬॥ యదా సభాయాం కురుదేవదేవ్యాః కేశాభిమర్శం సుతకర్మ గర్హ్యమ్।

గృహప్రవేశకథనమసంగతం-తద్గృహస్య భగవన్నిగ్రహవిషయతయాపి నశ్యమాణత్వేన భగవత్ప్రవేశేన బుద్ధిమత్త్వవర్ణనాసాఙ్గత్యాత్॥ హిత్వేతి పదాస్వారస్యాచ్చ ॥౧॥౨॥ అథ లబ్ధప్రశ్నావసరో రాజా పృచ్ఛతి ద్వయేన॥ కుత్రేతి॥ కుత్ర ప్రదేశే-మైత్రేయేణ సహ-భగవతః క్షత్తుర్విదురస్య- సఙ్గమః సఙ్గతిః ఆస, బభూవ-కదా కస్మిన్కాలే వా - తేన సహ సంవాదోఽభూత్-ఏతత్-హే ప్రభో శుక, నః అస్మభ్యం-వర్ణయ ॥౩॥ స్వస్య శుశ్రూషామావిష్కరోతి॥ నహీతి॥ మహాత్మనః భగవత్ప్రవణచిత్తస్య విదురస్య సమ్బన్ధీ వరీయసి పరావరతత్త్వజ్ఞత్వాదిగుణైరుత్కృష్టే-తస్మిన్మైత్రేయే- ప్రశ్నః అల్పార్థోదయః అల్పార్థస్యోదయో యస్మాత్సః అల్పప్రయోజనోదయః-న హి భవతి-కథంభూతః ప్రశ్నః - సాధువాదోపబృంహితః సాధూనాం సతాం వాదేన చరిత్రరూపేణ వాదేనోపబృంహితః విస్తృతః-అతస్తదవశ్యం మయా శ్రోతవ్యమితి భావః ॥౪॥ ఏవమాపృష్టో రాజ్ఞా మునిరాహేత్యాహ సూతః॥ సూత ఇతి॥ రాజ్ఞా పరీక్షితా-ఏవమాపృష్టస్సాకల్యేన పృష్టః, సుబహువిత్-సుష్ఠుబహు వేత్తీతి సుబహువిత్-సః మునిః-సమీచీనప్రశ్నేన సన్తుష్టచిత్తః-శ్రూయతామిత్యామన్త్ర్య-తం రాజానం ప్రత్యాహ ॥౫॥ ఏవమాపృష్టో రాజ్ఞా మునిస్తమేవ సంవాదం ప్రస్తుష్టూషుస్తావద్విదురస్య పౌరవేన్ద్రగృహత్యాగనిమిత్తాన్యాహ॥ యదా త్వితి॥ యదా రాజా ధృతరాష్ట్రః యవిష్ఠస్య కనీయసో భ్రాతుః- పాణ్డోః, సుతాన్-విబన్ధూన్ పితృహీనాన్-యుధిష్ఠిరాదీన్-లాక్షాభవనే జతుగృహే- ప్రవేశ్య ప్రవిష్టాన్కృత్వా-దదాహ దగ్ధవాన్-తదా-స విదురః ఆయాత్ గతః - ఇత్యేకాదశే క్రియాసమ్బన్ధః- ఏవముత్తరత్రాపి-కథంభూతో రాజా-వినష్టదృష్టిః వినష్టా దృష్టిః-ధర్మవిషయకం జ్ఞానం చక్షుశ్చ యస్య సః-అత ఏవ అధర్మేణ-సాధూన్ ఖలాన్-స్వసుతాన్, పుష్ణన్-ఏవంభూతో దదాహేత్యన్వయః ॥౬॥ యదా చ-నృపః ధృతరాష్ట్రః-సభాయాం-కురుదేవస్య యుధిష్ఠిరస్య- దేవ్యాః ద్రౌపద్యాః - కేశాభిమర్శరూపం-గర్హ్యం నిన్దితం-సుతకర్మ

స్వపుత్రకర్తృకం కర్మ-నవారయామాస-స,తదా-యాదిత్యన్వయః- కథంభూతాయాః కురుదేవదేవ్యాః-ఆత్మనః స్నుషాయాః-స్వాస్రైః స్వీయైరశ్రుభిః-కుచకుఙ్కుమాని స్వకుచగతకుఙ్కుమాని-హరన్త్యాః అపహరన్త్యాః ✽ ॥౭॥ ✽ ద్యూతఇతి॥ తమోజుషాణః తమఃప్రధానో-రాజా-యత్-యదా-సమయేన ప్రతిజ్ఞాతావసరేణ-దాయం రిక్థం-యాచతోఽజాతశత్రోః-నాదాత్ నదదౌ-తదా-యాదిత్యన్వయః-కథంభూతస్యాజాతశత్రోః-వనాగతస్య వనాత్ప్రత్యాగతస్య - సత్యావలమ్బస్య సత్యం ధర్మ ఏవ అవలమ్బ ఆశ్రయో యస్య-సాధోః సాధులక్షణలక్షితస్య-ద్యూతే-జ్ఞాతిభిరధర్మేణ జితస్య పరాజితస్య ✽ ॥౮॥ ✽ యదేతి॥ పార్థేన యుధిష్ఠిరేణ ప్రహితః ప్రేషితః జగతాం గురుః ధర్మోపదేష్టా-భగవాన్ శ్రీకృష్ణః - సభాయాం-యాని-పుంసాం భీష్మాదీనాం-అమృతాయనాని అమృతస్రావీణి, వచాంసి జగాద-తానివచాంసి-యదా చ-రాజా ధృతరాష్ట్రః నోరుమేనే న బహుమేనే-తదా-యాత్-కథం-భూతో రాజా, క్షతపుణ్యలేశః క్షతో వినష్టః పుణ్యస్య లేశో యస్య సః ✽ ॥౯॥ ✽ యదేతి॥ యదా-పూర్వజేన ధృతరాష్ట్రేణ-మన్త్రాయ-ఉపహూతః ఉపసమీపే హూత ఆహూతః-భవనే గృహే-ప్రవిష్టః-పశ్చాన్మన్త్రం ఆలోచనం ప్రతి-పృష్టః-మన్త్రదృశాం మన్త్రవిదాం మధ్యే-వరీయాన్ శ్రేష్ఠః-విదురః-అథ ప్రశ్నానన్తరం-ఉవాచ-మన్త్రవిద్వరీయస్త్వమేవాహ॥ యదితి॥ యత్-ద్యూతః-వైదురికం విదురోక్తమేవ మన్త్రం-మన్త్రిణః ఇతరే సర్వే మన్త్రిణః-వదన్తి ✽ ॥౧౦॥ ✽ పృష్టః కిమాహేత్యత ఆహ ॥ అజాతశత్రోరితి ॥ దుర్విషహం సోఢుమశక్యం-తవ ఆగః అపరాధం-తితిక్షతః క్షమ్యతః-అజాతశత్రోః- దాయం ప్రతియచ్ఛ అసమర్థైః పరం తితిక్షుభిరేవ భవితవ్యమిత్యత ఆహ ॥ సహానుజః అర్జునాదిభిస్సహితః-వృకోదరో భీమః స ఏవాహిః సర్పః- రుషా శ్వసన్ - యత్ర అజాతశత్రుసన్నిధౌ-వర్తతే-యత్ యస్మాత్ వృకోదరా-

---

నవారయామాస నృపస్స్నుషాయాస్స్వాస్రైర్హరన్త్యాః కుచకుఙ్కుమాని ॥ ౭॥ ద్యూతేత్వధర్మేణ చ తస్య సాధోస్సత్యావలమ్బస్య వనాగతస్య । నయాచితోఽదాత్సమయేన దాయం తమోజుషాణో ✽ యదజాతశత్రోః॥౮॥ యదా చ పార్థప్రహితస్సభాయాం జగద్గురుర్యాని జగాద కృష్ణః । న తాని పుంసామమృతాయనాని రాజోరు మేనే క్షతపుణ్యలేశః॥౯॥ యదోపహూతో భవనం ప్రవిష్టో మన్త్రాయ పృష్టః కిల పూర్వజేన । అథాహ తన్మన్త్రదృశాం వరీయాన్యన్మన్త్రిణో వైదురికం వదన్తి ॥౧౦॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ॥ అజాతశత్రోః ప్రతియచ్ఛ దాయం తితిక్షతో దుర్విషహం తవాగః । సహానుజో యత్ర వృకోదరాహిః శ్వసన్రుషా య ✽ త్త్వమలం బిభేషి॥౧౧॥ పార్థాంస్తు దేవో భగవాన్ముకున్దో గృహీతవాన్స క్షితిదేవదేవః । ఆస్తే స్వపుర్యాం యదుదేవదేవో వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః॥౧౨॥ స ఏష దోషః పురుషద్విడాస్తే గృహాన్ప్రవిష్టో యమపత్యబుద్ధ్యా। పుష్ణాసి కృష్ణాద్విముఖో గతశ్రీ ✽ స్త్యజాశ్వసేనం కులకౌశలాయ॥౧౩॥ ఇత్యూచివాంస్తత్ర సుయోధనేన ప్రవృద్ధకోపస్ఫు

త్త్వ-మలం నితరాం-బిభేషి ,,యం త్వమిత్యపి పాఠః,, తదా, యం ప్రతి, బిభేషీత్యర్థః ✽ ॥౧౧॥ ✽ భగవత్సహాయానాం పార్థానాం బలీయస్త్వం కిముత క్తవ్యమిత్యాహ॥ పార్థానితి॥ దేవః భగవాన్ సమగ్రజ్ఞానశక్త్యాదిసమ్పన్నః-ముకున్దః శ్రీకృష్ణః పాణ్డవాన్-గృహీతవాన్ ,,మమ ప్రాణా హి పాణ్డవా,, ఇత్యభిమానవిశేషేణ పరిగృహీతవాన్-గృహ్ణాతు భగవాంస్తతోఽపి కిమిత్యత ఆహ-స భగవాన్ క్షితిదేవదేవః-క్షితిదేవాః బ్రహ్మణాః- తేషాం దేవః బ్రహ్మణ్య ఇత్యర్థః యత్ర భగవాన్ బ్రహ్మణ్యో వర్తతే ,,తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిః,, రితి న్యాయేన-తత్రైవ విజయ ఇత్యర్థః-దూరస్థేన భగవతా కిం భవితవ్యమితి మావోచ ఇత్యాహ॥ స్వపుర్యామేవాస్తే-ఆస్తాం స్వపుర్యామథాప్యేకేన కిం భవితవ్యమిత్యత్రాహ-యదుదేవదేవః, యదూనాం దేవాః యదుశ్రేష్ఠాః సాత్యకిప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాదయః- తేషాం దేవః ప్రభుః-యాదవాస్తత్సన్నిధావేవాసత ఇత్యర్థః - యాదవతుల్యా యోద్ధారో మత్సన్నిధావపి సన్తీత్యత ఆహ - వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః-నృదేవాః రాజానః-వినిర్జితా అశేషా నృదేవా యేనాస్తే- తేషామపి దేవ ఇత్యర్థః-సముస్తదిగ్విజేతౄణాం రాజ్ఞామపి ప్రభుః ✽ ॥౧౨॥ ✽ ఏవం భగవత్సహాయానాం పార్థానామజేయత్వమభిధాయ స్వకులవినాశకో భగవద్ద్వేషీ త్వత్పుత్రో దుర్యోధనో నిరూహ్యతామిత్యాహ ॥ స ఇతి॥ యం దుర్యోధనమపత్యబుద్ధ్యా-త్వం పుష్ణాసి-స ఏష దుర్యోధనః-దోషః దోషప్రచురః-త్వదీయపాపరాశిరేవాపత్యరూపేణ మూర్తస్సన్ గృహాన్ప్రవిష్టః కుతః యతః-పురుషద్విట్ భగవద్ద్వేషీ-ఆస్తే-కథంభూతః కృష్ణాద్విముఖః అత ఏవ గతశ్రీః అతః-అశ్వసేనం దుర్యోధనం-కులకౌశలాయ,,త్యజేదేకం కులస్యార్థే,, ఇతి న్యాయేన-స్వకులానిష్టనివృత్తయే-త్యజ జహీహి ,,ఆశ్వశైవం,, ఆశ్వసేవ్య,, మిత్యపి పాఠః-ఆద్యే ఏనం దుర్యోధన మాశు త్యజేత్యర్థః- ద్వితీయే అసేవ్యం మూర్ఖం-త-మాశు త్యజేత్యర్థః ✽ ॥౧౩॥ ✽

౧౧॥శ్లో॥ పా ✽ యంత్వమలంబిభేషి॥ ౧౩॥శ్లో॥ పా ✽ త్యజాశ్వశైవం॥ పా॥ త్యజాశ్వసేవ్యం.

ఇతీత్థం-ఊచివాన్-విదుర ఇతి శేషః- అథైతస్య గృహత్యాగం వక్ష్యన్నేతస్మిన్ సాక్షాత్పరకృతాభిభవమాహ॥ తత్రవిదురే
ణైవముచ్యమానే ప్రవృద్ధకోపస్ఫురితాధరేణ ప్రవృద్ధః-యః కోపః- తేన-స్ఫురితః చఞ్చలః అధరో యస్య, తేన-సకర్ణానుజ
సౌబలేన, కర్ణదుశ్శాసనశకునిసహితేన, సుయోధనేన-సద్భిః స్పృహణీయం శీలం యస్య సః-క్షత్తా, అసత్కృతః తిరస్కృ
తః ॥౧౪॥ తిరస్కారప్రకారమేవాహ ॥క ఇతి॥ దాస్యాస్సుతం-జిహ్మం కుటిలాత్మానమేనం-అత్ర మన్త్రి, క ఉపజుహావ
ఆహూతవాన్-జిహ్మత్వం స్ఫుటయతి-యద్బలినా మేషామస్మాకం బలినా- యస్య మమ బలినా అన్నేనైవ-పుష్టః సంవర్ధితః, త
స్మిన్మయి-ప్రతీపః ప్రతికూలః, పరకృత్యే పరేషాం శత్రూణాం కృత్యే కార్యే, 'ప్రథమాన్తత్వే వ్యధికరణబహువ్రీహిః-శత్రు
కార్యపరః- ఆస్తే వర్తతే-అతః శ్మ శ్వానః సూద్రః "పద్యుహవా ఏతచ్ఛ్మశానం యచ్ఛూద్ర" ఇతి శ్రుతేః-పురాన్నిరాస్యతాం
నిర్యాప్యతామ్ ॥౧౫॥ స విదురః-అత్యుల్బణైః కరిణైః- శ్రోత్రతుః పురః కర్ణయోః బాణవదాపతద్భిః-వాక్యైః- స్త్రీణైః-మ
ర్మసు తాడితో వ్యథితోఽపి-గతవ్యథః "యం హి న వ్యథయన్త్యేతే పురుషం పురుషర్షభ" ఇత్యుక్తరీత్యా - గతవ్యథః- అత ఏవ-
స్మయన్ ఈషద్ధసన్ "స్వీయమితి పాఠే" ధనుర్విశేషణం-ధనుశ్శరాసనం-ద్వారి నిధాయ-తీర్థాన్యటిష్యతో మమ కిం ధనుషేతి
బుద్ధ్యా - నిధాయ - మాయాం సర్వజనసమ్మోహినీం భగవన్మాయాం - ఉరుమానయానః అహో మాయా యా మాహా
త్మ్యమితి బహుమన్యమానః - అయాన్నిర్గతః-గృహాదితి శేషః ॥౧౬॥ ఏవం గృహత్యాగహేతూన్ - తత్త్యాగం చాభి
ధాయ తస్య తీర్థాటనప్రకారమాహాష్టభిః ॥ స ఇతి॥ కౌరవపుణ్యలబ్ధః కౌరవాణాం పుణ్యేన లబ్ధః-సః విదురః-గజాహ్వయాత్
పట్టణాన్నిర్గతః-కౌరవపుణ్యలబ్ధ ఇత్యనేన-తేషాం భాగ్యమేవ తేన రూపేణ నిర్గతమితి సూచితం-తీర్థం పాదే యస్య తస్య హ

రితాధరేణ। అసత్కృతస్సన్ స్పృహణీయశీలః క్షత్తా సకర్ణానుజసౌబలేన ॥౧౪॥ క ఏనమత్రోపజుహావ జిహ్మం
దాస్యాస్సుతం యద్బలినైవ పుష్టః। తస్మిన్ప్రతీపః పరకృత్య ఆస్తే నిరాస్యతామాశు తతశ్శ్వసానః॥౧౫॥ స ఇత్థ
మత్యుల్బణకర్ణబాణైః భ్రాతుః పురో మర్మసు తాడితోఽపి। స్వయం ధనుర్ద్వారి నిధాయ మాయాం గతవ్యథోఽ
యాదురుమానయానః ॥౧౬॥ స నిర్గతః కౌరవపుణ్యలబ్ధో గజాహ్వయాత్తీర్థపదః పదాని। అన్వాక్రమత్పుణ్య
చికీర్షయోర్వ్యామధిష్ఠితో యాని సహస్రమూర్తిః॥౧౭॥ పురేషు పుణ్యోపవనాద్రికుఞ్జేష్వపఙ్కతోయేషు సరి
త్సరస్సు। అనన్తలిఙ్గైస్సమలంకృతేషు చచార తీర్థాయతనేష్వనన్యః ॥౧౮॥ గాం పర్యటన్మేధ్యవివిక్తవృత్తిస్స
దాప్లుతోఽధశ్శయనోఽవధూతః। అలక్షితస్స్వైరవధూతవేషో వ్రతాని చేరే హరితోషణాని ॥౧౯॥ ఇత్థం వ్రజ
న్భారతమేవ వర్షం కాలేన యావద్గతవాన్ప్రభాసమ్ । తావచ్ఛశాస క్షితిమేకచక్రామేకాతపత్రామజితేన
పార్థః॥౨౦॥ తత్రాథ శుశ్రావ సుహృద్వినష్టిం వనం యథా వేణుజవహ్నిసంశ్రయమ్ ।సంస్పర్ధయా దగ్ధమథా

రేః- పదాని స్థానాని-పుణ్యం కర్తుమిచ్ఛయా-అన్వాక్రమత్ -అనుచచార-కాని పదాని- ఉర్వ్యాం భూమ్యాం - యాని పదాని-
సహస్రమూర్తిః సహస్రాణి బహూని మూర్తయః రఙ్గేశవేఙ్కటేశహస్తిశాద్యర్చారూపాణి - యస్య తథాభూతో భగ
వా - నధిష్ఠితః అధిష్ఠాయ స్థితః ॥౧౭॥ పురేష్వితి॥ పురేషు, పుణ్యాని చ ఉపవనాని చ అద్రయశ్చ కుఞ్జాని చ యేషు తేషు- అ
పఙ్కాని నిర్మలాని తోయాని యేషు తేషు, సరిత్సరస్సు సరితశ్చ సరాంసి చ- తేషు-అనన్తస్య భగవతః లిఙ్గైః మూర్తిభి-స్సమ్యగ
లంకృతేషు-తీర్థాయతనేషు తీర్థస్థానేషు-అనన్యః అవ్యభిచరితభగవద్భక్తియోగనిష్ఠః చచార పర్యాటత్ ॥౧౮॥ గామితి॥
గాం భూమిం-పర్యటన్-మేధ్యైః వివిక్తైః-జాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టైరన్నాదిభిః - వృత్తిః రాజీవనం యస్య సః-సదా-ఆప్లుతః
స్నాతః, అధశ్శయనం యస్య సః-అవధూతః అభ్యఙ్గోద్వర్తనాది దేహసంస్కారరహితః-స్వైః స్వదేహసమ్బన్ధిభి-రలక్షితః
అదృష్టః-అవధూతానాం వేషో వల్కలాజినధారణాదిరూపో యస్య సః -హరితోషణాని హరిస్తోష్యతే ఏభిరితి హరితోషణాని
వ్రతాని-చేరే ఆచరత్ ॥౧౯॥ ఇత్థమితి ॥ భారతవర్షమేవ-ఇత్థం వ్రజన్ పర్యటన్ - కాలేన యావత్ -యావతా కా
లేన-ప్రభాసం ప్రభాసతీర్థం ప్రతి-గతవాన్విదురః-తావన్తం కాలం-పార్థో యుధిష్ఠిరః-అజితేన అర్జునేన సాకం-శ్రీకృష్ణేన
సేతునా వా-ఏకాతపత్రాం ఏకమాతపత్రం శ్వేతాతపత్రం యస్యాం తాం-ఏకచక్రాం ఏకస్యైవ చక్రం సైన్యం యస్యాం
తాం-క్షితిం-శశాస అనుశిష్టవాన్ ॥ ౨౦ ॥ తత్రేతి ॥ అథ ప్రభాసతీర్థం ప్రతిగమనానన్తరం - తత్ర ప్రభాసతీర్థసమీ
పే-సంస్పర్ధయా పరస్పరసంఘర్షేణ-సుహృదాం కౌరవాదీనాం-వినష్టిం శుశ్రావ అశృణోత్ -పరస్పరసంస్పర్ధయా వినాశ
దృష్టాన్తః - వేణుభ్యో జాతో యో వహ్నిః - స్తస్య సంశ్రయమాశ్రయం-వనం యథా దగ్ధం-తద్వత్ - అథ సుహృద్వినష్టిం శ్రవ

౧౬॥ శ్లో॥ పా॥ స్వీయం ధనుర్ద్వారి.

ణానన్తరం - అనుశోచన్ - ప్రత్యక్ పశ్చిమాభిముఖం సరస్వతీంనదీంప్రతి-తూష్ణీ-మియాయగతవాన్ ॥౨౧॥ తస్యామితి ॥ తస్యాంసరస్వత్యాంత్రితస్యత్రితేనసేవితం-తీర్థమిత్యర్థః - త్రితాదీనామేకాదశతీర్థాని-తత్తన్నామ్నాప్రసిద్ధాని ఆసిషేవే ఆసేవితవాన్ ॥౨౨॥ అన్యానీతి॥ ద్విజదేవాఋషయః-తైః-దేవైశ్చ-కృతానిపినిర్మితాని-విష్ణోర్నానాయతనానిబహువిధానిస్థానానియద్దర్శనాద్యేషామాయతనానాందర్శనాత్ - కృష్ణమనుస్మరన్తి - కృష్ణస్మారకానీత్యర్థః-ప్రత్యఙ్గాన్యాయుధాని-తేషాంముఖ్యంచక్రం-తేనాఙ్కితాని - మూర్ధస్వహోనకుమ్భేషుచిహ్నితాని-మన్దిరాణియేషు-తాన్యన్యాన్యప్యాసిషేవఇతిపూర్వేణాన్వయః ॥౨౩॥ తత ఇతి ॥ తతఃసరస్వత్యాః, ఋద్ధంసమృద్ధం, సురాష్ట్రదేశం సౌవీరాదీంశ్చ దేశాన్-అతివ్రజ్యఅతిక్రమ్య-యావదుద్ధవఃప్రాప్త-స్తావ-త్స్వయమపి-కాలేన, యమునా, ముపేత్య, తత్రయమునాతీరే, భాగవతముద్ధవందదర్శ ॥౨౪॥ స ఇతి ॥ సఃవిదురః, వాసుదేవానుచరంవాసుదేవమనుచరన్తం,, యేనయేనథాతాగచ్ఛతి తేన తేనసహగచ్ఛతీ,, త్యుక్తముక్తవత్స్ర్వబుద్ధభగవదాయత్తసత్తాస్థితిప్రవృత్తిమన్తం, ప్రశాన్తంశమదమాదిసంపన్నం-బృహస్పతేస్సకాశాత్, ప్రాప్తనయంప్రాప్తోనయోనీతిశాస్త్రంయేన, తం, ప్రతీతంప్రఖ్యాతం, ఉద్ధవం, ప్రణయేనగాఢంయథాతథాఆలిఙ్గ్య, స్వానాంస్వసమ్బన్ధినాం, భగవత్ప్రజానాంపుత్రపౌత్రాదీనా, మన్యేషాంతత్పోష్యాణాంచ, భద్రంకుశలంఅపృచ్ఛత్ ॥౨౫॥ ప్రథమంతావద్రామకృష్ణయోఃకుశలంపృచ్ఛతి ॥ కచ్చిదితి ॥ కచ్చిదితికుశలప్రశ్నద్యోతక

నుశోచన్సరస్వతీంప్రత్యగియాయతూష్ణీమ్ ॥౨౧॥ తస్యాంత్రితస్యోశనసోమనోశ్చ పృథోరథాగ్నేరసితస్య వాయోః । తీర్థంసుదాసస్యగవాంగుహస్యయచ్ఛ్రాద్ధదేవస్యస ఆసిషేవే ॥౨౨॥ అన్యాని చేహ ద్విజదేవదేవైః కృతానినానాయతనానివిష్ణోః । ప్రత్యఙ్గముఖ్యాఙ్కితమన్దిరాణియద్దర్శనాత్కృష్ణమనుస్మరన్తి ॥౨౩॥ తతస్త్వతివ్రజ్యసురాష్ట్రమృద్ధంసౌవీరమత్స్యాన్కురుజాఙ్గలాంశ్చ । కాలేనయావద్యమునాముపేత్య తత్రోద్ధవంభాగవతందదర్శ ॥౨౪॥ సవాసుదేవానుచరంప్రశాన్తంబృహస్పతేఃప్రాక్తనయంప్రతీతమ్ । ఆలిఙ్గ్యగాఢంప్రణయేనభద్రంస్వానామపృచ్ఛద్భగవత్ప్రజానామ్ ॥౨౫॥ కచ్చిత్పురాణౌపురుషౌస్వనాభ్యపాద్మానువృత్త్యేహకిలావతీర్ణౌ । ఆసాత ఉర్వ్యాఃకుశలంవిధాయకృతక్షణౌ కుశలంశూరగేహే ॥౨౬॥ కచ్చిత్కురూణాంపరమస్సుహృన్నో భామస్స ఆస్తేసుఖమఙ్గశౌరిః । యోవై స్వసౄణాం పితృవద్దదాతివరాన్వదాన్యోవరతర్పణేన ॥౨౭॥ కచ్చిద్వరూథాధిపతిర్యదూనాంప్రద్యుమ్న ఆస్తేసుఖమఙ్గవీరః । యం రుక్మిణీ భగవతోఽభిలేభ ఆరాధ్యవిప్రాన్స్మరమాదిసర్గే ॥౨౮॥ కచ్చిత్సుఖంసాత్వతవృష్ణిభోజదాశార్హకాణామధిపస్స ఆస్తే । యమభ్యషిఞ్చచ్ఛతపత్రనేత్రో నృపాసనాశాంపరిహృత్యదూరాత్ ॥౨౯॥ కచ్చిద్ధరేస్సౌమ్యసుతస్సదృక్ష ఆస్తేఽగ్రణీ రథినాంసాధుసామ్బః । అసూతయంజామ్బవతీవ్రతాఢ్యా దేవంగుహంయోఽమ్బికయాధృ

తంపురా-స్వస్యనాభౌభవఃస్వనాభ్యః-సచాసౌ, పాద్మఃపద్మసమ్భవోబ్రహ్మా, తస్యానువృత్త్యాప్రార్థనయా - ఇహభూలోకేఅవతీర్ణౌ, పురాణౌపురుషౌ-ఉర్వ్యాః-కుశలంసుఖం, విధాయకృత్వా, కృతక్షణౌలబ్ధావసరౌసన్తౌ, శూరగేహేవసుదేవగృహే, కుశలంసుఖం-కచ్చిదాసాతేకిల ॥౨౬॥ వసుదేవస్యకుశలంపృచ్ఛతి ॥ కురూణాం-నః-పరమస్సుహృత్-భామః [భావః] భద్రఃపూజ్యోవా-యద్వా, భగినీపతిః-కున్తీవసుదేవస్యభగినీ - అతోదేవకీపాణ్డోర్భగినీతిలోకవ్యవహారః- సః ప్రసిద్ధః-శౌరిఃశూరస్యాపత్యంవసుదేవః, అఙ్గహేఉద్ధవ-సుఖమాస్తేకచ్చిత్ - కథంభూతశ్శౌరిః, యశ్శౌరిః, వదాన్యో-ఉత్యుదారః-స్వసౄణాంభగినీనాం, వరతర్పణేనవరాణాంతత్పతీనాంతర్పణేనతృప్తికరవస్తుజాతప్రదానేన, సహ, వరానభీష్టానర్థాన్, పితృవద్దదాతిఅదాత్ ॥౨౭॥ ప్రద్యుమ్నమాపృచ్ఛతి ॥ కచ్చిదితి ॥ యదూనాం, వరూథాధిపతిఃసేనాధిపతిః, వీరఃప్రద్యుమ్న, స్సుఖమాస్తేకచ్చిత్, అఙ్గహేఉద్ధవ, కథంభూతఃప్రద్యుమ్నః - రుక్మిణీ-విప్రాన్, ఆరాధ్య, ఆదిసర్గేపూర్వజన్మని, స్మరంకామం, సుతంపుత్రం, యంప్రద్యుమ్నం, భగవతఃభగవతస్సకాశాత్, లేభేలబ్ధవతీ ॥౨౮॥ ఉగ్రసేనంపృచ్ఛతి ॥ సాత్వతాదీనామధిపః, స ఉగ్రసేనః, సుఖమాస్తేకచ్చిత్, శతపత్రనేత్రఃపుణ్డరీకాక్షోభగవాన్, స్వయం, నృపాసనాశాంనృపాసనస్యఆశాంఅభిలాషం, దూరాత్పరిహృత్య, యముగ్రసేన, మభ్యషిఞ్చత్ అభిషిక్తవాన్ ॥౨౯॥ సామ్బంపృచ్ఛతి ॥ హేసౌమ్య, రథినాంరథికానాం, అగ్రణీశ్శ్రేష్ఠః, హరేఃశ్రీకృష్ణస్య సుత, స్సదృక్షఃహరిణాసమానః, సామ్బః- సాధు, ఆస్తేకచ్చిత్, జామ్బవతీ, వ్రతాఢ్యావ్రతనిష్ఠాసతీ, దేవంగుహంపూర్వజన్మనిదేవంకార్తికేయం, యంసామ్బం, అ

సూత ప్రసూతవతి, యః గుహః, అగ్రేపూర్వజన్మని, అమ్బికయాభవాన్యా, ధృతః, గర్భ ఇతి శేషః ॥౩౦॥ సాత్యకింపృచ్ఛతి॥ క్షేమమితి॥ యుయుధానః సాత్యకిః, క్షేమంకుశలీ, మాస్తే కచ్చిత్, యః యుయుధానః, ఫల్గునాదర్జునాత్, లబ్ధం ధనూరహస్యం ధనుర్వేదో, యేనసః, అధోక్షజస్య శ్రీకృష్ణస్య, సేవయైవ తదీయానుధోక్షజసంబన్ధినీం, యతిభిరపి దురాపాం-గతిం అఞ్జసాసుఖేనైవ, లేభే ప్రాప్తవాన్ ॥౩౧॥ అక్రూరంపృచ్ఛతి॥ బుధః విజ్ఞాతతత్త్వః, అతఏవ, అనమీవః అపాపః, భగవత్ప్రపన్నః భగవన్తం శరణంగతః-శ్వఫల్కపుత్రః అక్రూరః, స్వస్తికుశలం-ఆస్తే కచ్చిత్-యః శ్వఫల్కతనయః, కృష్ణస్యపాదాభ్యామఙ్కితః చిహ్నితః, యోమార్గ-స్తస్య, పాంసుషురజస్సు, ప్రేమ్ణా-కృష్ణపాదాఙ్కితమార్గదర్శనజనిత ప్రీత్యతిశయేన-విభిన్నం ధైర్యం యస్యసః అవేష్టత వ్యలుఠత్ ॥౩౨॥ దేవకీకుశలంపృచ్ఛతి॥ దేవకనామాయోభోజస్తస్యపుత్ర్యాః-విష్ణుః శ్రీకృష్ణః-ప్రజా అపత్యం యస్యాస్తస్యాః-దేవక్యాః- దేవమాతురదితేరివ, శివం కుశలం-కచ్చిత్, యాదేవకీ, స్వగర్భేణ, దేవం భగవన్తం, దధార, తత్ర దృష్టాన్తః త్రయీవేదః-యజ్ఞవితానరూపమర్థం, యథా ప్రకాశకతయా బిభర్తి, తద్వదిత్యర్థః ॥౩౩॥ అనిరుద్ధకుశలంపృచ్ఛతి॥ అపస్విదితి॥ సాత్వతాం భక్తానాం వః యుష్మాకం-కామదుఘః అభీష్టప్రపూరకః, భగవాన్- అనిరుద్ధః, సుఖమాస్తే-అపిస్విత్ - అపిస్విదుతస్విదాదయః కచ్చిత్పర్యాయాః-యమనిరుద్ధంశబ్దయోనిం శాస్త్రప్రమాణకం-సత్వతురీయతత్త్వం-సత్వం భగవాన్ తస్య-తురీయం తత్త్వం చతుర్థాంశం-ఆమనన్తి-శబ్దయోనిత్వం కుతః-మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం - లౌకికప్రమాణావిషయమిత్యర్థః ॥౩౪॥ అవశిష్టసర్వయాదవానాంకుశలంయుగపత్పృచ్ఛతి॥ అపస్విదితి॥ నిజాత్మదైవం స్వకీయాత్మదైవతం భగవన్తం - అనన్యవృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా - సమనువ్రతాః సమ్యగనువర్తకాః - హృదీకాదయః - తేసర్వే - హేసౌమ్యోద్ధవ, స్వస్తికుశలం, చరన్త్యపిస్విత్ ॥౩౫॥ ఏవం యాదవానాంకుశలం పృష్ట్వా, అథ పాణ్డవానాం పృచ్ఛతి॥ అపీతి॥ స్వదోర్భ్యాం, స్వభుజతుల్యాభ్యాం, విజయాచ్యుతాభ్యాం అర్జునకృష్ణాభ్యాం సహ, ధర్మోయుధిష్ఠిరః, ధర్మేణ వేదశాస్త్రావిరోధేన, సేతుం వర్ణాశ్రమాదిమర్యాదాం, పరిపాత్యపి, అపిస్విత్, యత్సభాయాం యస్య యుధిష్ఠిరస్య సభాయాం, విజయానువృత్త్యా విజయోఽర్జునస్తత్కర్తృకా, యా, అనువృత్తిస్సేవా, తయా హేతుభూతయా, యా, సామ్రాజ్యలక్ష్మీ, స్తయా, దుర్యోధనః, అతప్యత, యమనువర్తతే విజయ, స్తమేవ సామ్రాజ్యలక్ష్మీరప్యనువర్తత ఇతి బుద్ధ్యాఽతప్యతేత్యర్థః ॥౩౬॥ కింవేతి॥ కృతాఘేషు కృతాపరాధేషు తత్కర్తృక, మఘం అపరాధం, కథం భూతం, దీర్ఘతమం బహుకాలానుచిన్తితం, అహావ, దత్యమర్షీ అసహిష్ణుః, భీమో, వ్యముఞ్చత్కింవా, అమర్షమితి శేషః అమర్షమత్యాజత్కిమిత్యర్థః, యస్యభిమస్యాఙ్ఘ్రిపాతం పాదాఘాతం, రణభూమిర్నసేహే, కథంభూతస్య, గదాయాః విచిత్రం మార్గం గతిం, చరతః, గదాం విచిత్రం భ్రామయత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ కచ్చిదితి॥ రథయూథపానాం మధ్యే యశోధాః కీర్తిధారీ ఉపరతారిః ఉపరతాః నివృత్తాః అరయో యస్మాత్సః ఉపరతారిః, గాణ్డీవధన్వా అర్జునః ఆస్తే కచ్చిత్-యస్య గాణ్డీవధన్వనః, శరకూటేన బాణసమూహేన, గూఢస్సంవృతః, అతివేతరైరలక్షితః, మాయాకిరాతః మాయయా కిరాతవేషధరః, గిరిశో రుద్రః, తుతోష సంతుష్టః ॥౩౮॥ నకులసహదేవౌ పృచ్ఛత్యేకేన॥ యమావితి॥ పార్థైః యుధిష్ఠిరభీమార్జునైః, పక్ష్మభిః, రక్షిణీ ఇవ, వృతౌ రక్షితౌ, అక్షిణీ వేతి ప్రగృహ్యత్వాభావ ఆర్షః, పృథా

తోఽగ్రే ॥౩౦॥ క్షేమం స కచ్చిద్యుయుధాన ఆస్తే యః ఫల్గునాల్లబ్ధధనూరహస్యః । లేభేఽఞ్జసాఽధోక్షజసేవయైవ గతిం తదీయాం యతిభిర్దురాపామ్ ॥౩౧॥ కచ్చిద్బుధః స్వస్త్యనమీవ ఆస్తే శ్వఫల్కపుత్రో భగవత్ప్రపన్నః । యః కృష్ణపాదాఙ్కితమార్గపాంసుష్వచేష్టత ప్రేమవిభిన్నధైర్యః ॥౩౨॥ కచ్చిచ్ఛివం దేవకభోజపుత్ర్యా విష్ణుప్రజాయా ఇవ దేవమాతుః । యా వై స్వగర్భేణ దధార దేవం త్రయీ యథా యజ్ఞవితానమర్థమ్ ॥౩౩॥ అపస్విదాస్తే భగవాన్ సుఖం వో యః సాత్వతాం కామదుఘోఽనిరుద్ధః । యమామనన్తి స్మ హి శబ్దయోనిం మనోమయం సత్వతురీయతత్త్వమ్ ॥౩౪॥ అపిస్విదన్యే చ నిజాత్మదైవమనన్యవృత్త్యా సమనువ్రతా యే । హృదీకసత్యాత్మజచారుదేష్ణగదాదయః స్వస్తి చరన్తి సౌమ్య ॥౩౫॥ అపి స్వదోర్భ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం ధర్మేణ ధర్మః పరిపాతి సేతుమ్ । దుర్యోధనోఽతప్యత యత్సభాయాం సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యా విజయానువృత్త్యా ॥౩౬॥ కిం వా కృతాఘేష్వఘమత్యమర్షీ భీమోఽహివద్దీర్ఘతమం వ్యముఞ్చత్ । యస్యాఙ్ఘ్రిపాతం రణభూర్న సేహే మార్గం గదాయాశ్చరతో విచిత్రమ్ ॥౩౭॥ కచ్చిద్యశోధా రథయూథపానాం గాణ్డీవధన్వోపరతారిరాస్తే । అలక్షితో యచ్ఛరకూటగూఢో మాయాకిరాతో గిరిశస్తుతోష ॥౩౮॥ యమావుతస్విత్తనయౌ పృథాయాః పార్థై

యాః కున్త్యాః, స్తనపౌ స్తనపానం కృతవన్తౌ, యమౌ యుగపజ్జాతౌ, నకులసహదేవౌ, మృధే యుద్ధే, స్వరిక్థం పరాచ్ఛిత్య ఉత్థాయ లబ్ధ్వా, రేమాతే ఉత్సవత్, పరాత్స్వరిక్థలాభే దృష్టాన్తః, వజ్రివక్త్రాత్ ఇన్ద్రముఖాత్, సుపర్ణావివ గరుడావివ, యద్వా గరుడావమృతమానయేతాం, తద్వదిత్యర్థః, అభూతోపమేయమ్ ॥౩౯॥ పృథాయాః కుశలం కిం పృచ్ఛ్యతే యం-యతస్తస్యాః పాణ్డుం వినా ప్రాణధారణమేవాశ్చర్యమిత్యాహ ॥ అహో ఇతి ॥ తేన ప్రసిద్ధేన, రాజర్షివర్యేణ పాణ్డునా వినాపి, అర్భకార్థే అర్భకపోషార్థం, పృథా కుస్త్రీ ధ్రియతే అవతిష్ఠతే, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, యస్తు పాణ్డుః ఏకవీరః అసహాయవీరః, ధనురేవ ద్వితీయం యస్య సః, అతిరథః-ఏవం మహతః, చతస్రః కకుభః దిశః విజిగ్యే జితవాన్, ఏవంభూతేన పాణ్డునాపి నా పృథాజీవనమాశ్చర్యమేవ ॥౪౦॥ ధృతరాష్ట్రమనుశోచతి ॥ సౌమ్యేతి ॥ హే సౌమ్య ఉద్ధవ-పరేతాయ పరలోకం గతాయ, భ్రాత్రే పాణ్డవే, యో విదుద్రుహే, తత్పుత్రేభ్యో ద్రోహకరణేన, తస్మా ఏవం ద్రోహం కృతవానిత్యర్థః, అతఏవ, అధః నరకే, పతన్తం, ధృతరాష్ట్రం, అనుశోచే, యేన ధృతరాష్ట్రేణ, సుహృన్మిత్రం, మహం, పురాన్నిర్యాపితః, యేన కథంభూతేన, స్వస్య పుత్రాన్ దుర్యోధనాదీన్, సమ్యగనువ్రతేన స్వపుత్రానుసారిణేత్యర్థః ॥౪౧॥ ఏవం యాదవపాణ్డవకౌరవాణాం కుశలం పృష్ట్వా, అథ స్వావస్థానప్రకారమాహ ॥ స ఇతి ॥ సోఽహం తేన నిర్యాపితోఽహం, మర్త్యవిడమ్బనేన ఐశ్వర్యాచ్ఛాదకమర్త్యానుకారేణ-నృణాం దృశః-దృష్టీశ్చ త్తవృత్తీః-తాః-చాలయతో భ్రామయతః-విధాతుః జగన్నియన్తుః-హరేః శ్రీకృష్ణస్య-ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్-పదవీం తద్విభూతిం-జగత్పశ్యన్-అతఏవ-గతవిస్మయః నివృత్తాశ్చర్యః-అత్ర భూతలే-నాన్యోపలక్ష్యః ప్రచ్ఛన్నశ్చరామి ॥౪౨॥ నన్వయం శ్రీకృష్ణో విధాతా భక్తానుగ్రహీతా చేతి కిమితి పార్థాన్ స్వభక్తాన్నా

ర్వృతౌ పత్యుర్భిరక్షిణ్యేవ । రేమాత ఉత్థాయ మృధే స్వరిక్థం సుధాం సుపర్ణావివ వజ్రివక్త్రాత్ ॥౩౯॥ అహో పృథాపి ధ్రియతేఽర్భకార్థే రాజర్షివర్యేణ వినాపి తేన । యస్త్వేకవీరోఽతిరథో విజిగ్యే ధనుర్ద్వితీయః కకుభశ్చతస్రః ॥౪౦॥ సౌమ్యానుశోచే తమధః పతన్తం భ్రాత్రే పరేతాయ విదుద్రుహే యః । నిర్యాపితో యేన సుహృత్స్వపుర్యా అహం స్వపుత్రాన్ సమనువ్రతేన ॥౪౧॥ సోఽహం హరేర్మర్త్యవిడమ్బనేన దృశో నృణాం చాలయతో విధాతుః । నాన్యోపలక్ష్యః పదవీం ప్రసాదాచ్చరామి పశ్యన్ గతవిస్మయోఽత్ర ॥౪౨॥ నూనం నృపాణాం త్రిమదోత్పథానాం మహీం పునశ్చాలయతాం చమూభిః । వధాత్ప్రపన్నార్తిజిహీర్షయేశోఽప్యుపైక్షతాఘం భగవాన్కురూణామ్ ॥౪౩॥ అజస్య జన్మోత్పథనాశనాయ కర్మాణ్యకర్తుర్గ్రహణాయ పుంసామ్ । నన్వన్యథా కోఽర్హతి దేహయోగం పరో గుణానాముత కర్మతన్త్రమ్ ॥౪౪॥ తస్య ప్రపన్నాఖిలలోకపానామవస్థితానామనుశాసనే స్వే । అర్థాయ జాతస్య యదుష్వజస్య వార్తాం సఖే కీర్తయ తీర్థకీర్తేః ॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

సుజగ్రాహ-కిమితి వా కౌరవాన్ స్వస్మిన్ ద్వేషిణో న నిగృహీతవాన్-ఇత్యత ఆహ ॥ నూనమితి ॥ త్రిమదః-అభిజనవిత్తవిద్యామదః-యద్వా-ధనైశ్వర్యసేనామదః-తేన, ఉత్పథానాం ఉచ్ఛృఙ్ఖలానాం-చమూభిః సేనాభిః మహీం, పునఃపునః-శ్చాలయతాం కమ్పయతాం నృపాణాం వధాద్ధేతోః, ప్రపన్నానాం పాణ్డవానాం, ఆర్తేః పీడాయాః, జిహీర్షయా హర్తుమిచ్ఛయా, ఈశోఽప్యఘసమయ ఏవ హన్తుం సమర్థోఽపి-భగవాన్కురూణాం, అఘమపరాధం ఉపైక్షత-తదానీమేవ తేషాం వధే అసద్వృత్తిరాజన్యవధో న స్యాదిత్యాశయేన ప్రతీక్షితవానిత్యర్థః నూనం నిశ్చితమ్ ॥౪౩॥ నను జగన్నియన్తుర్భగవతః కిం మర్త్యవిడమ్బనేన ప్రయోజనమిత్యత ఆహ ॥ అజస్యేతి ॥ అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితస్య - జన్మ-అకర్మాయత్తతాపాత్రకృతైచ్ఛికదివ్యవిగ్రహపరిగ్రహరూపం జన్మ-ఉత్పథానాం నాశాయ, అకర్తుః కర్మాధీనకరణాయత్తవ్యాపారరహితస్య- కర్మాణి, పుంసాం గ్రహణాయ, లోకసంగ్రహణాయేత్యర్థః - అన్యథా, దుష్కృద్వినాశాద్యర్థం జన్మాదికం న చేత్, నను హే ఉద్ధవ, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, పరః నియన్తా, అగుణ ఏవేత్యర్థః-దేహం కర్మకృతం దేహం కర్మతన్త్రం కర్మకృతకర్మవిస్తారం చ, కోఽర్హతి కో ధర్మర్హతి - అతో న కర్మకృతం జన్మకర్మాదికం, అపి తూత్పథనాశాద్యర్థమిత్యర్థః ॥౪౪॥ ఏవం సాధుపరిత్రాణాద్యర్థమవతీర్ణస్యాశ్రితవాత్సల్యజలధేర్వార్తాం కథయేతి వదన్నుపసంహరతి ॥ తస్యేతి ॥ స్వే స్వకీయే-అనుశాసనే ఆజ్ఞాయాం, అవస్థితానాం ఆజ్ఞానుల్లఙ్ఘినామిత్యర్థః, ప్రపన్నానాం, అఖిలలోకపాః ఇన్ద్రాదయః, తేషామర్థాయ ప్రయోజనాయ, యదుషు జాతస్యావతీర్ణస్య, అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యస్య, తీర్థకీర్తేః పవిత్రకీర్తేః తస్య భగవతః శ్రీకృష్ణస్య, వార్తాం, వృత్తాన్తం-హే సఖే ఉద్ధవ, కీర్తయ కథయ ॥౪౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః

ఏవం విదురేణ పృష్టే ఉద్ధవే తస్య భగవతోఽవతారప్రభృతి తత్సమాప్త్యవధి దివ్యచేష్టితవర్ణనానుగుణమ్ ఉత్తరం వక్తుం స్తావదుద్ధవస్య భగవద్విరహౌత్కణ్ఠ్యావేశేన ప్రతివచనాసామర్థ్యమాహ బాదరాయణిః ఇతీత్యాదిషడ్భిః॥ క్షత్త్రా విదురేణ, ప్రియాశ్రయాం ప్రియభగవద్విషయాం, వార్తాం ప్రతి, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, పృష్టః, భాగవతః ఉద్ధవః, ఔత్కణ్ఠ్యాత్ స్నేహవిశేషాత్, స్మారితః ఈశ్వరః కృష్ణో యస్య సః, ప్రతివక్తుం ఉత్తరం వక్తుం, న చోత్సేహే సమర్థో నాభూత్ ॥౧॥ ఏతదేవ కైముత్యన్యాయేన ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ య ఇతి॥ పఞ్చహాయనః పఞ్చవర్షః - యః ఉద్ధవః - మాత్రా జనన్యా - ప్రాతరాశాయ ప్రాతర్భోజనార్థం - యాచితః ప్రార్థితః - తం ప్రాతరాశం - నైచ్ఛత్ - కథం భూతస్సన్ - అస్య శ్రీకృష్ణస్య సపర్యాం పూజాం - బాలలీలయా రచయన్ - బాలక్రీడయా శ్రీకృష్ణం కంచిత్పరికల్ప్య పరికల్పితైరేవ సాధనైః పరిచర్యాం కుర్వన్నిత్యర్థః ॥౨॥ ఏవం బాల్యప్రభృతి తస్య భగవతస్సేవయా - కాలేన - జరసం జరాం - గతః ప్రాప్తః - స ఉద్ధవః - వార్తాం ప్రతిపృష్టః, భర్తుః శ్రీకృష్ణస్య - పాదావనుస్మరన్, కథం ప్రతిబ్రూయాత్ ॥౩॥ ఏవం ప్రత్యుత్తరాసామర్థ్యమభిధాయ, అథ తస్య పరిపూర్ణభక్తియోగేన పరవశస్య మహతా ప్రయత్నేన సామర్థ్యమాహ॥ స ఇతి॥ కృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయా, సాధు నిర్వృతః - తీవ్రేణ భక్తియోగేన, నిమగ్నః పరవశః - స ఉద్ధవః - ముహూర్తమాత్రం తూష్ణీమభూత్ ॥౪॥ పులకేన రోమాఞ్చేనోద్భిన్నం వ్యాప్తం సర్వమఙ్గం యస్య సః - మీలద్దృశా నిమీలితదృష్ట్యా - శుచః ఆనన్దాశ్రూణి - ముఞ్చన్, స్నేహప్రసరసంప్లుతః భగవద్విషయస్నేహః - తస్య ప్రసరేణ వ్యాప్త్యా - సంప్లుతః ఆర్ద్రచిత్తః - ఉద్ధవః - తేన విదురేణ - పూర్ణార్థః కృతకృత్యః లక్షితః ॥౫॥ శనకైరితి॥ భగవానేవ లోకః - తస్మాన్నృలోకం దేహానుసన్ధానం - శనకైః - పునరాగతః - నేత్రే విమృజ్య సంమృ

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇతి భాగవతః పృష్టః క్షత్త్రా వార్తాం ప్రియాశ్రయామ్। ప్రతివక్తుం న చోత్సేహ ఔత్కణ్ఠ్యా
త్స్మారితేశ్వరః ॥౧॥ యః పఞ్చహాయనో మాత్రా ప్రాతరాశాయ యాచితః। తన్నైచ్ఛద్రచయన్యస్య సప
ర్యాం బాలలీలయా॥౨॥ స కథం సేవయా తస్య కాలేన జరసం గతః। పృష్టో వార్తాం ప్రతిబ్రూయాద్భర్తుః పా
దావనుస్మరన్ ॥౩॥ స ముహూర్తమభూత్తూష్ణీం కృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయా భృశమ్। తీవ్రేణ భక్తియోగేన నిమగ్నః
సాధు నిర్వృతః॥౪॥ పులకోద్భిన్నసర్వాఙ్గో ముఞ్చన్మీలద్దృశా శుచః। పూర్ణార్థో లక్షితస్తేన స్నేహప్రసరసంప్లు
తః॥౫॥ శనకైర్భగవల్లోకాన్నృలోకం పునరాగతః। విమృజ్య నేత్రే విదురం ప్రీత్యాహోద్ధవ ఉత్స్మయన్॥౬॥
ఉద్ధవ ఉవాచ॥ కృష్ణద్యుమణినిమ్లోచే గీర్ణేష్వజగరేణ హ। కిం ను నః కుశలం బ్రూయాం గతశ్రీషు గృహేష్వహ
మ్॥౭॥ దుర్భగో బత లోకోఽయం యదవో నితరామపి। యే సంవసన్తో న విదుర్హరిం మీనా ఇవోడుపమ్॥౮॥ ఇఙ్గి
తజ్ఞాః పురుప్రౌఢా ఏకారామాశ్చ సాత్వతాః। సాత్వతామృషభం సర్వే భూతావాసమమంసత ॥౯॥ దేవ
స్య మాయయా స్పృష్టా యే చాన్యదసదాశ్రితాః। భ్రామ్యతే ధీర్న తద్వాక్యైరాత్మన్యుప్తాత్మనాం హ

జ్య - ఉత్స్మయన్ భగవదాఖ్యలోకస్యాజ్ఞాతత్వాద్విస్మయం ప్రాప్నువన్ - ఉద్ధవః విదురం ప్రీత్యాహ॥ ప్రత్యభాషత ॥౬॥ తదుత్తరమేవాహ॥ కృష్ణేత్యాదినా॥ కృష్ణ ఏవ ద్యుమణిః సూర్యః - తస్య నిమ్లోచే అస్తమయే సతి - అజగరేణ కాలరూపమహాసర్పేణ - నః అస్మాకం గృహేషు - గీర్ణేషు గ్రస్తేషు, గతశ్రీషు భ్రష్టభాగేషు సత్సు - కుశలం త్వత్పృష్టానాం కుశలం - అహం కిం ను బ్రూయామ్ ॥౭॥ గతశ్రీత్వమేవాహ॥ దుర్భగ ఇతి॥ బతేతి ఖేదే - అయం లోకః జనః - దుర్భగః యదవస్తు - సుతరామపి దుర్భగాః - యే యదవః - సంవసన్తః కృష్ణేన సహ వసన్తోఽపి, హరిం భగవన్తం - న విదుః - కిన్తు స్వసదృశ ఏవాయమపీతి విదుః - తత్ర దృష్టాన్తః, మీనాః మత్స్యాః ఉడుపం ప్లవమివ - మీనా హ్యుడుపమయమపి కశ్చిజ్జలచర ఇతి జానన్తి - న తూత్తరణహేతురయమితి - ఏవం యదవోఽప్యయం శ్రీకృష్ణస్స్వాశ్రితదురితాన్యపహరన్ సంసారపారం తారయతీతి న జానన్తి కిన్తు కశ్చిద్యాదవ ఏవేతి ॥౮॥ ఏతదేవాహ॥ ఇఙ్గితజ్ఞా ఇతి॥ ఇఙ్గితజ్ఞాః పరచిత్తవృత్తిజ్ఞాః అత ఏవ పురుప్రౌఢాః బహునిపుణాః - ఏకారామాః ఏకస్థానవర్తినశ్చ - సాత్వతాః యాదవాః - సర్వే - సాత్వతామృషభం యాదవానాం శ్రేష్ఠం శ్రీకృష్ణం - భూతావాసం క్షేత్రజ్ఞమేవ - అమన్యన్త ॥౯॥ న కేవలం యాదవా ఏవ భూతావాసమమంసత అన్యేఽపీత్యాహ॥ దేవస్యేతి॥ దేవస్య భగవతో మాయయా - స్పృష్టాః మోహితాః - అత ఏవ - అసత్ అచేతనం శబ్దాదికం - భోగ్యత్వేనాశ్రితాః - అన్యే చ, యే శిశుపాలాదయః, తే సర్వేఽపి, భూతావాసమమంసతేతి పూర్వేణాన్వయః॥ తర్హి భవదాదయోఽపి మాయాస్పర్శావిశేషాన్న జానీయురిత్యత ఆహ॥ భ్రామ్యత ఇతి॥ ఆత్మని పరమాత్మని హరౌ - ఉప్తాత్మనాం సమర్పితమనసాం - మాదృశానాం - ధీః - తద్వాక్యైః - భగవన్మాయామోహితానాం జీవోఽయమిత్యాదివాక్యైర్న భ్రామ్యతే ॥ దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి తే,, ఇతి భగవతైవో

తత్వాదితిభావః ॥౧౦॥ భవత్వేవం,, అజస్యవార్తాం సఖేకే ర్తయేత్యస్యకిముత్తర-మిత్యతఆహ ॥ ప్రదర్శ్యేత్యాదినా॥
యః భగవాన్-తప్తంతపః యైః- తైః ఏషామవితృప్తాః దృశః యేషాం తేషాం - నృణాం, లోకలోచనం లోకైరవలోకనీయం-క
ర్మణిల్యుట్, అతిసున్దరం, స్వస్య, బిమ్బం వపుః, ప్రదర్శ్య దర్శయిత్వా, ఆదాయ స్వబిమ్బం గృహీత్వా - అన్తరధాత్ అన్తర్ద
ధే॥ ఆదాయాన్తరధాదిత్యనేన స్వబిమ్బైనైవ సహ స్వలోకగమనం, నతు ప్రాకృతవదితి సూచితమ్ ॥౧౧॥ లోకలోచన
మిత్యనేన సూచితమేవ పురుషస్సౌన్దర్యం వర్ణయతి త్రిభిః॥ యదితి॥ మర్త్యలీలాః మనుష్యలీలాః తాసు ఔపయికం యోగ్యం, స్వస్య
యా- యోగమాయా ఆశ్చర్యశక్తిః- తస్యాః- బలం దర్శయతా, లోకస్యేతి శేషః-గృహీతం ఉపాత్తం - స్వస్య చ స్వస్యాపి, వి
స్మాపనం ఆశ్చర్యకరం, సౌభగర్ద్ధేః సౌభాగ్యసమృద్ధేః - పరం పదం పరాకాష్ఠాభూతం, భూషణభూషణాఙ్గం భూషణానామా
భరణాదీనికౌస్తుభాదీని భూషయన్త్యలంకుర్వన్తీతి భూషణభూషణాన్యఙ్గానిఉరఃప్రభృతీని, యస్మింస్తత్-ఏవంభూతం-
యద్వపుః, స్త, దాదాయాన్తరగధాదితి పూర్వేణాన్వయః ॥౧౨॥ యదితి॥ ధర్మసూనోః యుధిష్ఠిరస్య, రాజసూయే యా
గే, త్రిలోకః త్రిభువనస్థో లోకః, దృశాం స్వస్త్యయనం పరమానన్దకరం, యద్వపుః - నిరీక్ష్య, విధాతుః బ్రహ్మణః, అర్వాక్సృ
తౌ అర్వాచీనమనుష్యసృష్టౌ, యత్కౌశలం నైపుణం తత్కార్త్స్న్యేన సాకల్యేన, ఇహ వపుషి, అద్య ఇదానీం గతం పర్యవసి
త-మిత్యమంస్త మేనే-విధాతుః కౌశలం కార్త్స్న్యేనాస్మిన్నేవ వపుష్యుపక్షీణం-నాతః పరం తస్య కౌశలమస్తీత్యేవం మేన
ఇత్యర్థః, తద్వపుషో విధాతృసృష్టత్వమపి లోకదృష్టిరియముక్తా ॥౧౩॥ యస్యేతి॥ యస్య భగవతః అనురాగేణ, ప్లుతో వ్యా
ప్తః, హాసః హసనం- రాసః క్రీడా-లీలావలోకశ్చ, తైః సాధనైః, ప్రతిలబ్ధః మానో బహుమానో-యాభిస్తాః వ్రజస్త్రియః-
దృగ్భిస్సహ - సుప్రవృత్తధియః అనుప్రవృత్తాః గచ్ఛన్తమేవానుగతాః ధియో యాసాం తాః-భగవద్గృహానువర్త్యన్తర్యా

రే॥౧౦॥ ప్రదర్శ్య తప్తతపసామవితృప్తదృశాం నృణామ్ । ఆదాయాఽన్తరధాద్యస్తు స్వబిమ్బం లోకలోచ
నమ్॥౧౧॥ యన్మర్త్యలీలౌపయికం స్వయోగమాయాబలం దర్శయతా గృహీతమ్ । విస్మాపనం స్వస్య చ సౌభ
గర్ద్ధేః పరం పదం భూషణభూషణాఙ్గమ్॥౧౨॥ యద్ధర్మసూనోర్బత రాజసూయే నిరీక్ష్య దృక్స్వస్త్యయనం త్రి
లోకః । కార్త్స్న్యేన చాద్యేహ గతం విధాతురర్వాక్సృతౌ కౌశలమిత్యమంస్త॥౧౩॥ యస్యానురాగప్లుతహా
సరాసలీలావలోకప్రతిలబ్ధమానాః। వ్రజస్త్రియో దృగ్భిరనుప్రవృత్తధియోఽవతస్థుః కిల కృత్యశేషాః॥౧౪॥
ప్రశాన్తరూపేష్వితరైస్స్వరూపైరభ్యర్ద్యమానేష్వనుకమ్పితాత్మా । పరావరేశో మహదంశయుక్తో
హ్యజోఽపి జాతో భగవాన్యథాగ్నిః॥౧౫॥ మాం ఖేదయత్యేతదజస్య జన్మ విడమ్బనం యద్వసుదేవగేహే । వ్రజే
చ వాసోఽరిభయాదివ స్వయం పురాద్వ్యవాత్సీద్యదనన్తవీర్యః ॥ ౧౬ ॥ ధునోతి చేతస్స్మరతో మమైతద్యదా

హ్యాఙ్ఘ్రియవృత్తయ ఇత్యర్థః॥ అతఏవ-ఖిలకృత్యశేషాః ఖిలః త్యక్తః కృత్యస్య శేషో యాసాం తాః, కృత్యాకృత్యవివేకశూ
న్యాస్సత్యోఽవతస్థుః ॥౧౪॥ ఏవంవిధం భువనసున్దరం వపుః కిమర్థమన్తర్ధాపితవానితి మాం శఙ్కాం పరిహరన్వపుః పరిగ్ర
హనిమిత్తం వక్ష్యన్స్వదుఃఖం చాహ॥ ప్రశాన్తరూపేష్వితి॥ అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణి,, నాను
రూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మ,, సత్యం చానృతం చ సత్యమభవ,, దిత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా-సర్వాణి సత్వ
ప్రచురాణి రజస్తమః ప్రచురాణి చ యాని స్వస్యైవ శరీరాణి తత్ర, ప్రశాన్తరూపేషు సత్వోత్తరేషు రూపేషు- ఇతరస్వ
రూపైర్ఘోరరూపైరభ్యర్ద్యమానేషు పీడ్యమానేషు సత్సు- అనుకమ్పితః ఆత్మా చిత్తం యస్య సః - సర్వోత్తరేష్వనుకమ్పా ప
రః-పరావరేశః సర్వాధిపతిః భగవానజోఽపి కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యోఽపి-మహదంశయుక్తః మహతా అంశేన-బలరామరూ
పేణ-యుక్తః సహితః, జాతః అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహవిశిష్టోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః-యథాగ్నిః - దా
ర్వాదిష్వావిర్భవన్ స్వస్వభావమజహదేవావిర్భవతి తథా- అయమపి భగవాన్-దేవమనుష్యాదియోనిష్వావిర్భవన్నిరస్త
నిఖిలదోషానవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణాకరత్వస్వభావమజహదేవావతీర్ణ ఇతి దృష్టాన్తాభిప్రాయః ॥౧౫॥
అజహత్సర్వజ్ఞత్వసత్యసంకల్పత్వజ్ఞానశక్త్యాదిస్వభావస్యైవ పునర్మర్త్యలీలానుకారబలైశ్వర్యాచ్ఛాదకానికర్మాయ
త్త ఇత్యాహ॥ మామితిద్వయేన॥ అజస్య భగవతః-వసుదేవగేహే బన్ధనాగారే-యజ్జన్మ నః-విడమ్బనమనుకరణం-నతు న్ప
సింహవదకస్మాదావిర్భావః-పశ్చాత్స్వయమప్యమితవీర్యః - కంసభయాదివ-వ్రజే చ వాసః-కాలయవనాదిభయాదివ-పు
రాత్ మధురాయాః, వ్యవాత్సీత్ ప్రోషితవానితి చ యత్-ఏతన్మాం ఖేదయతి। మచ్చిత్తం వ్యామోహయతి ఏతత్సర్వమైశ్వర్యా
చ్ఛాదకమేవేత్యర్థః ॥౧౬॥ ధునోతీతి॥ పిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః-పాదావభివన్ద్య నమస్కృత్య- హే తాత పితః-హే అ

మ్బ మాతః-కంసాదురు అధికం-శఙ్కితానాం,భీతానాం-అకృతనిష్కృతీనాంఅకృతశుశ్రూషాణాం-నోఽస్మాకం యువాం ప్రసీదతంప్రసాదంకురుత,మితియదాహ-ఏతత్,స్మరతోమమ,చిత్తంకర్తృ, ధునోతిఖేదయతి ❋॥౧౭॥❋ ఏవంతర్హ్యనీశ్వర ఏవాయంకిన్నస్యాదిత్యాశఙ్కాపరిహారాయమర్త్యలీలామనుకుర్వన్ పునఃపునరైశ్వర్యముప ప్రకాశితవానితివదన్నిరతిశ యవాత్సల్యాదిగుణవత స్తస్యవిరహోఽతిదుస్సహఇత్యాహస ప్తభిః॥కోవేతి॥అముష్యశ్రీకృష్ణ దేవస్య, అఙ్ఘ్రి,సరోజరే ణుం-విజిఘ్రన్-కోవాపుమాన్ తంవిస్మర్తుమీశితశక్నుయాత్-యఃకృష్ణఃవిస్ఫురద్భ్రూవిటపేన-భ్రూరేవవిటపంలతా,వి స్ఫురన్ చలన్,యోభ్రూవిటపః-తేనభ్రూభఙ్గానువర్తినా-కృతాన్తేనమృత్యునా- భూమేర్భారం-తిరశ్చకార అపహృత వాన్-భ్రూభఙ్గేనభూభారాపహరణమైశ్వర్యప్రకాశకమ్ ❋॥౧౮॥❋ దృష్టేతి॥ రాజసూయే కృష్ణం-ద్విషతోపిచైద్యస్య శిశుపాలస్య,సిద్ధిః భగవత్ప్రాప్తిః, భవద్భిర్దృష్టాననుకథంభూతాసిద్ధిః-యాంసిద్ధింయోగినఃభక్తియోగనిష్ఠాః-సమ్య గ్యోగేనఏకాన్తభక్తియోగేన-సంస్పృహయన్తివాఞ్ఛన్తి, తస్యద్విషతోపి-నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిం ప్రయచ్ఛ తో-వాత్సల్యనిధేఃకృష్ణస్యవిరహంకస్సహేత ❋॥౧౯॥❋ నకేవలంద్విషతాంభజతాంచస్వపదప్రాపకఃఉదాసీనానామ పీత్యాహ॥ తథైవేతి॥ ఆహవేయుద్ధే- నయనాభిరామంనయనానన్దకరం-శ్రీకృష్ణముఖకమలం-నేత్రైఃపిబన్తోఽనుభవ న్తః-పార్థాస్త్రపూతాఃపార్థస్యార్జునస్యాస్త్రైఃపూతాఃపవిత్రితా- అన్యేపిరాజానః-అస్యభగవతః-పదంస్థానం - అపుః ప్రాపుః ❋॥౨౦॥❋ ఏవంమర్త్యలీలామనుకుర్వతోభూభారావతరణముక్తిప్రదత్వాదికమైశ్వర్యప్రకాశకమభిహితం-పు నరైశ్వర్యంప్రకాశయతోమర్త్యలీలానుకృతిమాహద్వాభ్యామ్॥ స్వయమితి॥అసామ్యాతిశయఃసమాభ్యధికరహితః-అ

హ హ వావభివన్ద్యపతోః। తాతామ్బకంసాదురుశఙ్కితానాంప్రసీదతంనోఽకృతనిష్కృతీనామ్॥౧౭॥
కోవాఅముష్యాఙ్ఘ్రిసరోజరేణుంవిస్మర్తుమీశేతపుమాన్విజిఘ్రన్। యోవిస్ఫురద్భ్రూవిటపేనభూమేర్భా
రంకృతాన్తేనతిరశ్చకార॥౧౮॥దృష్టాభవద్భిర్నను రాజసూయేచైద్యస్యకృష్ణంద్విషతోఽపిసిద్ధిః।యాంయో
గినస్సంస్పృహయన్తిసమ్యగ్యోగేనకస్తద్విరహంసహేత॥౧౯॥ తథైవచాన్యేనరలోకపాలాయఆహవే
కృష్ణముఖారవిన్దమ్। నేత్రైఃపిబన్తోనయనాభిరామంపార్థాస్త్రపూతాఃపదమాపురస్య॥౨౦॥ స్వయంత్వ
సామ్యాతిశయస్త్ర్యధీశస్స్వారాజ్యలక్ష్మ్యాప్తసమస్తకామః।బలింహరద్భిశ్చిరలోకపాలైఃకిరీటకోట్యే
డితపాదపీఠః॥౨౧॥తత్తస్యకైఙ్కర్యమలంభృతాన్నోవిగ్లాపయత్యఙ్గయదుగ్రసేనమ్। తిష్ఠన్నిషణ్ణంప
రమేష్ఠిధిష్ణ్యేన్యబోధయద్దేవనిధారయేతి॥౨౨॥అహోబకీయంస్తనకాలకూటంజిఘాంసయాఽపాయయద
ప్యసాధ్వీ। లేభేగతింధాత్ర్యుచితాంతతోఽన్యంకంవాదయాలుంశరణంభజేమ॥౨౩॥ మన్యేసురాన్భాగవ
తాంస్త్ర్యధీశేసంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాన్। యేసంయుగేఽచక్షతతార్క్ష్యపుత్ర మంసేసునాభాయుధ

తఏవ-త్ర్యధీశఃప్రకృతిపురుషకాలానామీశః యద్వా,త్రిలోకాధిపతిః-సత్త్వాదిగుణేశోవా- అతఏవ-స్వారాజ్యలక్ష్మ్యా-స్వ రా-డనన్యాయత్తః- తస్యభావస్స్వారాజ్యం- తేన-యా-లక్ష్మీఃఐశ్వర్యపర్యాయశబ్దసంపత్తి - తయాఆప్తాస్సమస్తాఃకా మాయస్యసః నిత్యంసన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసమృద్ధ ఇత్యర్థః॥బలింపూజాం-హరద్భిఃస్వీకుర్వద్భిః-చిర లోకపాలైఃచిరంలోకాన్పాలయద్భిః-కిరీటానాంకోటిభిః - ఈడితఃసేవితః-పాదపీఠోయస్యసః స్వయమేవంభూతోపి-భ గవాన్ ❋,అఙ్గహేవిదుర-పరమేష్ఠిధిష్ణ్యేసార్వభౌమసింహాసనే-నిషణ్ణముపవిష్టం-ఉగ్రసేనంప్రతి-స్వయంతిష్ఠన్-హే దేవ-నిధారయ నిధారయ,అవధారయేతి-యన్న్యబోధయత్ విజ్ఞాపితవాన్-తద్విజ్ఞాపనవచః,తస్యభగవతః-కైఙ్కర్యం కిఙ్కరభావ, మపాశ్రితానాపన్నాన్,,అలంభృతా,, నితిపాఠేప్యయమేవార్థః-నఃఅస్మాన్ - విజ్ఞాపయతివిస్మాపయతీత్య ర్థః ❋॥౨౧॥౨౨॥❋ పునరైశ్వర్యందయాలుతాంచాహ॥అహోఇతి॥ అహోఇత్యాశ్చర్యే,ఇయంబకీపూతనా- స్తనకాల కూటం స్తనయోస్సంభృతంకాలకూటంవిషం-జిఘాంసయాహన్తుమిచ్ఛయా,అపాయయత్, ఏవమసాధ్వీదుష్టా బకీ-ధా త్ర్యుచితాంయశోదాయాః,ఉచితాంతత్సంబన్ధినీంగతిం-లేభేప్రాప్తవతీ - ఏవమపరాధవత్యాఅపిముక్తింయోదత్తవాన్-త తోభగవతోఽన్యందయాలుం-కంపురుషంశరణంభజేమప్రజేమ ❋॥౨౩॥❋ నను,,నాన్యఃపన్థాఅయనాయవిద్యత,,ఇతిభగ వతోభక్తియోగప్రాప్యత్వశ్రవణాత్ కథముదాసీనానాంద్విషతాంచముక్తింప్రాయచ్ఛదిత్యతఆహ॥మన్యఇతి॥త్ర్యధీశే త్రిలోకీశే-భగవతి-యేసంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాః, సంరమ్భఃక్రోధావేశః- తేనమార్గేణా-భినివిష్టంచేతోయేషాంతే-

౨౨ ॥ శ్లో॥పా ❋ మలంభృతాన్నో.

మేచ-సంయుగే యుద్ధే పాత్రిణాం స్త్యక్ష్యస్తః-తార్క్ష్యపుత్రస్య గరుత్మతోఽంసే మూర్ధ్ని, ఆపతన్తం అధిష్ఠన్తం, సునాభం చక్రమాయుధం-యస్య సః-తం సునాభాయుధం చక్రాయుధధరం భగవన్తం, అచక్షత అపశ్యన్ తాన్ సర్వాన్ సురాన్-దైవసమ్పత్త్యా జాతాన్-భాగవతాన్ భగవద్భక్తానేవ-మన్యే ॥ తస్మాత్తేనాప్యుపాయేన మనః కృష్ణే నివేశయే,, దితివక్ష్యమాణరీత్యా భక్తియోగనిష్ఠతుల్యా ఏవ ద్విషదాదయోపీతి భావః ॥ ౨౪ ॥ అథాఽవతారప్రభృతి దివ్యచేష్టితాని సంగ్రహేణ వర్ణయతి ॥ వసుదేవస్యేత్యాదినా ॥ భోజేన్ద్రః కంసః-తస్య-బన్ధనే కారాగృహే, వసుదేవస్య తద్భార్యాయాం దేవక్యాం-జాతః అవతీర్ణః-కథంభూతో-భగవాన్- సమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నః అజేన బ్రహ్మణా-ఽభియాచితః ప్రార్థితః-అస్యాః భూమేః, శం సుఖం-చికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛుః- ఏవంభూతోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ కంసాద్విబిభ్యతా అతిభీతేన, పిత్రా వసుదేవేన నిమిత్తభూతేన-నన్దవ్రజ-మితం గతః ఏకాదశ-సమాః వత్సరాన్-తత్ర నన్దవ్రజే-గూఢార్చిః అనభివ్యక్తైశ్వర్యః-సబలః సరామః-అవసత్ ఉషితవాన్ ॥ ౨౬ ॥ కిం కుర్వన్నవసదిత్యాహ ॥ పరీత ఇతి ॥ వత్సపైః వత్సపాలైః స్సహ-వత్సాన్-పరితః-చారయన్, కూజద్భిః-ద్విజైః పక్షిభిః, సంకులితాః వ్యాప్తాః అఙ్ఘ్రిపాః-యస్మిం స్తస్మిన్-యమునానద్యా, ఉపవనే ప్రాన్తవనే స్వయం విభుః సర్వాన్తర్యామి సన్ ॥ కౌమారీం, వనవాసినాం, ప్రేక్షణీయాం చేష్టాం, దర్శయన్ - స్వయం హసన్నేవ-రుదన్నివ, ముగ్ధస్సన్దర్శనో యో బాలసింహః, స్తస్యేవావలోకనం యస్య సః వ్యహరత్ ఆక్రీడ-దితి శ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ప్రయుక్తానితి ॥ భోజరాజేన కంసేన, ప్రయుక్తాన్ ప్రేషితాన్-మాయినః వఞ్చకాన్-కామ

మాపతన్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ వసుదేవస్య దేవక్యాం జాతో భోజేన్ద్రబన్ధనే । చికీర్షుర్భగవానస్యాశ్శమజేనాభియాచితః ॥ ౨౫ ॥ తతో నన్దవ్రజమితః పిత్రా కంసాద్విబిభ్యతా । ఏకాదశ సమాస్తత్ర గూఢార్చిస్సబలోఽవసత్ ॥ ౨౬ ॥ పరీతో వత్సపైర్వత్సాం శ్చారయన్వ్యహరద్విభుః । యమునోపవనే కూజద్ద్విజసంకులితాఙ్ఘ్రిపే ॥ ౨౭ ॥ కౌమారీం దర్శయంశ్చేష్టాం ప్రేక్షణీయాం వ్రజౌకసామ్ । రుదన్నివ హసన్ముగ్ధ బాలసింహావలోకనః ॥ ౨౮ ॥ [స ఏవాధివయో లక్ష్మ్యా నికేతం సితగోవృషమ్ । చారయన్ననుగాన్గోపాన్రణద్వేణురరీరమత్] ॥ ప్రయుక్తాన్భోజరాజేన మాయినః కామరూపిణః । లీలయా వ్యనుదత్తాంస్తాన్ బాలః క్రీడనకానివ ॥ ౨౯ ॥ విపన్నాన్విషపానేన నిగృహ్య భుజగాధిపమ్ । ఉత్థాప్యాపాయయద్గావ స్తత్తోయం ప్రకృతిస్థితమ్ ॥ ౩౦ ॥ అయాజయద్గోసవేన గోపరాజం ద్విజోత్తమైః । విత్తస్య చోరుభారస్య చికీర్షుస్సద్వ్యయం విభుః ॥ ౩౧ ॥ వర్షతీన్ద్రే వ్రజః కోపాద్భగ్నమానేఽతివిహ్వలః । గోత్రలీలాతపత్రేణ త్రాతో భద్రానుగృహ్ణతా ॥ ౩౨ ॥ శరచ్ఛశికరైర్మృష్టం మానయన్రజనీముఖమ్ । గాయన్కలపదం రేమే స్త్రీణాం మణ్డలమణ్డనః ॥ ౩౩ ॥ *** *** *** ***

* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, విదురోద్ధవసంవాదే, ద్వితీయోఽధ్యాయః. ***

ఉద్ధవ ఉవాచ ॥ తతస్స ఆగత్య పురం స్వపిత్రోశ్చికీర్షయా శం బలదేవసంయుతః । నిపాత్య తుఙ్గాద్రిపుయూథ

రూపిణః స్వేచ్ఛానురూపవేషధారిణః-తాం స్తాన్, శకటధేనుకారిష్టాదీన్ - వ్యనుదత్ అహనత్, బాలః క్రీడనకాని వేత్యనాయాసేదృష్టాన్తః-క్రీడనకాన్ క్రీడార్థం స్వకల్పితోపకరణానీవేత్యర్థ ॥ ౨౯ ॥ విపన్నానితి ॥ విషతోయేన కాళియహ్రదతోయేన-విపన్నాన్ ఆపన్నాన్-మూర్ఛితానిత్యర్థః-దృష్ట్వేతి శేషః-భుజగాధిపం కాళియం-నిగృహ్య విపన్నానుత్థాప్య, ప్రకృతిస్థితం త్యక్తవిషం-తత్తోయం కాళియహ్రదజలం, గాః, అపాయయత్ పానమకారయత్ ॥ ౩౦ ॥ అయాజయదితి ॥ ఉరుభారస్య బహుభారస్య, సంభృతస్య, విత్తస్య, సద్వ్యయం సమీచీనోపయోగం-చికీర్షుః, ప్రభుః-ద్విజోత్తమైస్సహితః-గోసవేన గోసవాఖ్యయాగేన-గోపరాజం నన్దం, అయాజయత్ ॥ ౩౧ ॥ వర్షతీతి ॥ భగ్నమానే విహతపూజే, ఇన్ద్రే, కోపాద్వర్షతి సతి, హే భద్ర విదుర-అతివిహ్వలః అత్యాపన్నః, వ్రజః - అనుగృహ్ణతా ప్రసాదయతా, గోత్రః, పర్వత ఏవ-లీలాతపత్రం-తేన-త్రాతః రక్షితః ॥ ౩౨ ॥ శరదిత్యాది ॥ శరది శరత్కాలే, యశ్శశీచన్ద్రమాః, తస్య కరైః కిరణైః మృష్టం ఉజ్జ్వలం-రజనీముఖం ప్రదోషం-మానయన్ కృతార్థతాం తస్యాపాదయన్నిత్యర్థః - స్త్రీణాం గోపినాం-మణ్డలం మణ్డయతి భూషయతీతి మణ్డలమణ్డనః-కలాన్యవ్యక్తమధురాణి-పదాన్యక్షరాణి యస్మిన్కర్మణి తత్తథా, గాయన్, రేమే అరమత ॥ ౩౩ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః ॥ *** ***

ఏవం నన్దవ్రజే బృన్దావనే చ కృతాని చేష్టితాని సంగ్రహేణ వర్ణయిత్, అథ వ్రజాన్మథురామేత్య భగవతా కృతాని తతో ద్వారకామేత్య కృతాని చ సంగ్రహేణ వర్ణయత్యధ్యాయద్వయేన ॥ తత ఇతి ॥ స్వపిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః శం సుఖం చికీ

ర్ష యాకర్తుమిచ్ఛయా,బలదేవసంయుతః,తతఃవ్రజాత్,పురీంమధురాపురీ-మాఙ్గల్యం, హతంస్వేనేతి శేషః- రిపుయూథనా
థంకంసం,వ్యసుంగతప్రాణం ఓజసాబలేనతుఙ్గాద్రాజమఞ్చాత్,దుర్వ్యాంభూమ్యాం,నిపాత్య,వ్యకర్షత్ విచకర్ష ॥౧॥
సాందీపనేరితి॥ సాందీపనేఃఉపాధ్యాయాత్,సకృత్ప్రోక్తం, సవిస్తరంషడఙ్గోపేతం,బ్రహ్మవేద-మధీత్య, తస్మైసాందీపన
యే,మృతంపుత్రం,వరంమృతపుత్రప్రదానరూపంవరం ,,పఞ్చజనోదరాత్ పఞ్చజనోదరవిదారణద్వారాపుత్రమానీయ,
ప్రాదాత్ ॥౨॥ సమాహుతా ఇతి॥శ్రియఃశ్రీయః-స్సవర్ణేనసమానరూపేణ - యుక్తమితి శేషః-భీష్మకకన్యయారుక్మి
ణ్యా-నిమిత్తభూతయా-తదుద్వాహార్థ మిత్యర్థః-యేశిశుపాలాదయ-స్సమాహుతాఃసఙ్గ్రామాహూతాః-రుక్మ్యాదిభిరితి శే
షః-తేషాంచైద్యాదీనాం-మిషతాంపశ్యతాం-మూర్ధ్ని-పదం-దధద్దధానః-తానభిభూయేత్యర్థః-గాన్ధర్వవృత్త్యాపరస్ప
రసంకేతితరూపయావృత్త్యా, బుభూషయాభవితుముద్వోఢుమిచ్ఛయా సుపర్ణఃశోభమానరథః-స్వభాగంరుక్మిణీం,,రా
ఘవేఽభవత్సీతారుక్మిణీకృష్ణజన్మని॥అన్యేషుచావతారేషువిష్ణోరేషాఽనపాయినీ॥భాస్కరస్యప్రభాయథా,, ఇత్యాద్యు
క్తరీత్యాస్వాంశభూతాంనిత్యానపాయినీం-జహ్రేహృతవాన్ ॥౩॥ కకుద్మిన ఇతి॥ అవిద్ధనసఃఅచ్ఛిద్రనాసికాన్-క
కుద్మినఃవృషభాన్-దమిత్వాభిన్ననాసికాన్కృత్వా-నాగ్నజితీంనగ్నజితఃకన్యాం-స్వయంవరే-ఉవాహ ఉదవహత్-తద్భ
గ్నమానాన్-తేనకకుద్మిదమనేన,భగ్నఃమానంబలినోవయమిత్యభిమానోయేషాం,తానపి,గృధ్నతఃకామయమానాన్-
నాగ్నజితిమిత్యనుషజ్యతే-అతఏవాజ్ఞాన్మూర్ఖాన్,శస్త్రభృతఃశస్త్రధారిణోనృపాన్స్వయంతచ్ఛస్త్రైః- రక్షతః,జఘ్నే
జఘాన ॥౪॥ చరిత్రాన్తరమాహ ॥ ప్రియమితి॥స్వయంప్రభుఃస్వతన్త్రఏవ - గ్రామ్యఇవస్త్రీపరతన్త్రగ్రామ్యభవజ

నాథంహన్త్వ్యకర్షద్వ్యసుమోజసోర్వ్యామ్॥౧॥సాందీపనేస్సకృత్ప్రోక్తంబ్రహ్మాధీత్యసవిస్తరమ్ । తస్మై
ప్రాదాద్వరంపుత్రంమృతంపఞ్చజనోదరాత్॥౨॥సమాహుతాభీష్మకకన్యయాయేశ్రియస్సవర్ణేనబుభూష
యైషామ్ । గాన్ధర్వవృత్త్యామిషతాంస్వభాగంజహ్రేపదంమూర్ధ్నిదధత్సుపర్ణః॥౩॥కకుద్మినోఽవిద్ధనసో
దమిత్వాస్వయంవరేనాగ్నజితీముహాహ । తద్భగ్నమానానపిగృధ్నతోఽజ్ఞాన్జఘ్నేఽక్షతశ్శస్త్రభృత
స్స్వశస్త్రైః॥౪॥ప్రియంప్రభుర్గ్రామ్యఇవప్రియాయావిధిత్సురార్చద్ద్యుతరుంయదర్థే। వజ్ర్యాద్రవత్తంస
గణోరుషాన్ధఃక్రీడామృగోఽయంరచితోవధూనామ్ ॥౫॥ సుతంమృధేఖంవపుషాగ్రసన్తందృష్ట్వాసునాభో
న్మథితంధరిత్ర్యా।ఆమన్త్రితస్తత్తనయాయశేషందత్వాతదన్తఃపురమావివేశ॥౬॥ తత్రాహృతాస్తానర
దేవకన్యాఃకుజేనదృష్ట్వాహరిమార్తబన్ధుమ్। ఉత్థాయసద్యోజగృహుఃప్రహర్షవ్రీడానురాగప్రహితావలో
కైః ॥౭॥ ఆసాంముహూర్తఏకస్మిన్నానాగారేషుయోషితామ్ । సవిధంజగృహేపాణీననురూపస్స్వ
మాయయా ॥౮॥ తాస్వపత్యాన్యజనయదాత్మతుల్యానిసర్వశః । ఏకైకస్యాందశదశప్రకృతేర్విబుభూష

నఇవ-ప్రియాయాస్సత్యభామాయాః-ప్రియం - విధిత్సుఃకర్తుమిచ్ఛుఃద్యుతరుంపారిజాతం- ఆర్చత్-హృతవాన్-కథంభూ
తం-యదర్థేయస్యపారిజాతస్యఅర్థేనిమిత్తే-తద్విమోచనాయేత్యర్థః-వజ్రీఇన్ద్రః-సగణఃమరుద్గణసహితః-రుషాక్రోధేన-
అన్ధః-తంపారిజాతాపహర్తారంభగవన్తం,ప్రత్యాద్రవత్-స్త్రీప్రేరితోయోద్ధుమభిముఖమాపతత్-తంతథాభూతమిత్య
ర్థఃకృత్స్నస్యశ్రీకృష్ణశేషతామజానానంస్త్రీపరతన్త్రంవజ్రిణంనిన్దతి - అయంవజ్రీ-వధూనాంస్త్రీణాం-క్రీడామృగఃక్రీ
డార్థంసంపాదితమృగఇవ-భగవాంస్తు,,పతింవిశ్వస్యేతి,,శ్రుత్యుక్తరీత్యా,విశ్వశేషిత్వాత్తస్యస్వశేషభూతపారిజాతా
పహరణంయుక్తమేవ-నైతావతాస్త్రీపారతన్త్ర్యం,ఇన్ద్రస్యతు,,అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యాఅస్వేస్వమితియామతిః,,ఇ
త్యుక్తరీత్యా-పారిజాతేస్వత్వమభిమన్యమానస్యాజ్ఞానమేవేతిభావః ॥౫॥ అన్యదపిదివ్యచేష్టితమాహ॥సుతమితి॥ మృధే
యుద్ధే-వపుషా,ఖమన్తరిక్షం-గ్రసన్తమివస్థితం-సునాభేనచక్రాయుధేన-ఉన్మథితంఛిన్నం-సుతంస్వసుతంనరకం-దృష్ట్వా
ధరిత్ర్యానరకమాత్రాభూమ్యా-ఆమన్త్రితఃప్రార్థితః,తత్తనయాయనరకస్యసుతాయ, శేషంస్వపరిగృహీతాదవశిష్టం
కోశరాజ్యాదికం,దత్వా-తస్యనరకస్యాన్తఃపుర-మావివేశప్రవిష్టవాన్ ॥౬॥ తత్రేతి॥ తత్రఅన్తఃపురే,కుజేనభూపుత్రే
ణనరకేణ-ఆహృతాఆనీతాః,నరదేవకన్యాఃరాజకుమార్యః-ఆర్తబన్ధుంహరిం-దృష్ట్వా-సద్యస్తదైవ-ఉత్థాయప్రహర్షశ్చ
వ్రీడాచఅనురాగశ్చ,తైః-ప్రహితాఃప్రేరితాఃయేఽవలోకాస్తైర్జగృహుఃస్వీకృతవత్యః॥౭॥ ఆసాంస్వీకృతవతీనాం
యోషితాం,పాణీన్,నానాగారేషుప్రతియోషిద్విభిన్నేషుగృహేషు- ఏకస్మిన్నేవముహూర్తే - స్వమాయయాస్వీయసంక
ల్పేన-స్వయమపిబహురూపః,సవిధంసవిధి,యథావిధి,జగృహేగృహీతవాన్ ॥౮॥ తాసుగృహీతపాణిషుస్త్రీషు-ఏకైక

స్యాం భార్యాయాం - సర్వశః సర్వప్రకారైః, ఆత్మనా తుల్యాన్యపత్యాని, దశ దశ అజనయత్ ఉత్పాదయామాస కిం కర్తుమి-
చ్ఛయా - ప్రకృతేః, విబుభూషయా భవితుమిచ్ఛయా, సృష్టిప్రవృత్తస్యేత్యర్థః సృష్ట్యా ప్రకృతేర్విభూతిర్దీప్తిస్తత్ప్రకా-
శయితుమితి, యావత్ ॥౯॥ కాలేత్యాది॥ కాలం కాలయవనః, మాగధః జరాసన్ధః - శాల్వప్రభృతీన్ - అనీకైః సైన్యైః,
పురీం, రున్ధతః ఆవృణ్వతః, స్వయమజీఘనత్ ఘాతితవాన్। స్వపుంసాం భీమార్జునాదీనాం దివ్యం సర్వం - తేజః - ఆదిశన్ దత్త-
వాన్ భీమాదిద్వారా స్వయమేవ తేషాం సామర్థ్యప్రదానేన హన్తేత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవాహ॥ శమ్బరమితి॥ శమ్బరద్వివి-
దపల్వలాన్ - అన్యానపి కాంశ్చిత్ దన్తవక్త్రాదీన్ రామాదిభిర్ఘాతయత్ - అడభావ ఆర్షః - ఘాతితవాన్, ఘాతయన్నితి వా పాఠః, ద-
న్తవక్త్రాదీన్ స్వయమేవావధీత్ ॥౧౧॥ అథేతి॥ తే తవ, భ్రాతుః పాణ్డుధృతరాష్ట్రయోః పుత్రా యుధిష్ఠిరాదయో
దుర్యోధనాదయశ్చ - తేషాం పక్షయోః - పతితాన్ ప్రాప్తాన్ - నృపాన్ - అఘాతయదిత్యనుషజ్యతే, కథంభూతాన్ - నృపాన్
యేషాం - కురుక్షేత్రం ప్రత్యాపతతాం - నృణాం - బలైః సైన్యైః - భూః సర్వాపి భూమిః, చచాల ॥౧౨॥ ఏవం స్వయం ని-
హత్య ఘాతయిత్వా చ స్వకులసంజిహీర్షుస్తద్భ్రాతృపుత్రతత్పక్షపాతినాం చ వధేన న భువో భారః క్షపిత ఇత్యమంస్తేత్యా-
హ॥ స ఇతి॥ స భగవాన్, కర్ణాదీనాం - కుమన్త్రపాకేన - స్వానిష్టావహాలోచనఫలేన - హతా - శ్రీః సంపత్, ఆయుశ్చ, య-
స్య తం - భగ్నౌ ఊరూ యస్య తం భగ్నోరుం - ఉర్వ్యాం భూమ్యాం, శయానం, సానుచరం దుర్యోధనం - పశ్యన్నపి న నన్ద
సంతోషం న ప్రాప ॥౧౩॥ అసంతోషహేతుం వదం స్తత్ప్రకారమేవాహ॥ కియానితి॥ మదంశైః మచ్ఛరీరభూతైః ద్రో-

---

యా ॥౯॥ కాలమాగధశాల్వాదీననీకై రున్ధతః పురమ్। అజీఘనత్స్వయం కాంశ్చిత్స్వపుంసాం తేజ ఆదిశన్ ॥ శమ్బ-
రం ద్వివిదం బాణం మురం పల్వలమేవ చ। అన్యాంశ్చ దన్తవక్త్రాదీనవధీత్తాంశ్చ ఘాతయత్ ॥౧౧॥ అథ తే భ్రా-
తృపుత్రాణాం పక్షయోః పతితాన్నృపాన్। చచాల భూః కురుక్షేత్రం యేషామాపతతాం బలైః ॥౧౨॥ స కర్ణ-
దుశ్శాసనసౌబలానాం కుమన్త్రపాకేన హతశ్రియాయుషమ్। సుయోధనం సానుచరం శయానం భగ్నో-
రుమూర్వ్యాం న ననన్ద పశ్యన్ ॥౧౩॥ కియాన్భువోఽయం క్షపితోరుభారో యద్ద్రోణభీష్మార్జునభీమమూలైః। అ-
ష్టాదశాక్షౌహిణికో మదంశైరాస్తే బలం దుర్విషహం యదూనామ్ ॥౧౪॥ మిథో యదైషాం భవితా వివాదో
మధ్వామదాతామ్రవిలోచనానామ్। నైషాం వధోపాయ ఇయానతోఽన్యో మయ్యుద్యతేఽన్తర్దధతే స్వ-
యం స్మ ॥౧౫॥ ఏవం సంచిన్త్య భగవాన్ స్వరాజ్యే స్థాప్య ధర్మజమ్। నన్దయామాస సుహృదః సాధూనాం వ-
ర్త్మ దర్శయన్ ॥౧౬॥ ఉత్తరాయాం ధృతః పూరోర్వంశః సాధ్వభిమన్యునా। స వై ద్రౌణ్యస్త్రసంఛిన్నః పునర్భ-
గవతా ధృతః ॥౧౭॥ అయాజయద్ధర్మసుతమశ్వమేధైస్త్రిభిర్విభుః। సోఽపి క్ష్మామనుజై రక్షన్ రేమే కృష్ణమనువ్ర-

---

ణభీష్మార్జునభీమాః మూలమాదిర్యేషాం తైః మదంశైః - భీమార్జునాదిభి - రష్టాదశాక్షౌహిణీకః అష్టాదశాక్షౌహిణీసంఖ్యా-
యుక్తః - క్షపితః నిరస్తః - స చాసావురుభారశ్చ - క్షపితోరుభారోఽయం కియాన్ అత్యల్ప ఇత్యర్థః - భీష్మాదిద్వారా మయా
భూభారో హ్యనిశ్శేషో నావతారితః - కుతః - యత్ యస్మాత్ - దుర్విషహం సోఢుమశక్యం - యదూనాం బలమాస్తే తిష్ఠతి ॥౧౪॥
ఏవమనభినన్ద్య స్వకులసంహృతావుపాయం సంచిన్తితవానిత్యాహ॥ మిథ ఇతి॥ మాధ్వ్యాః సురాయాః - మదాత్ - తామ్రాణి
విలోచనాని యేషాం తేషాం - ఏషాం యదూనాం - యదా - విప్రశాపనిమిత్తానిష్టపరిజిహీర్షయా ప్రభాసతీర్థగమనానన్త-
రం - వివాదో - భవితా భవిష్యతి - తదా - ఇయానేవైషాం వధోపాయః - నాతోఽన్యోస్తీతి కోసావిత్యత ఆహ॥ మయి - సర్వాన్త-
రాత్మని సర్వసంహర్తరి మయి - ఉద్యతే స్వలోకం గన్తుముద్యుక్తే సతి - స్వయమేవైతే - వివాదేన - అన్తర్దధతే అన్తర్ధిరన్ - న-
ఙ్క్ష్యన్తి - స్మ ॥౧౫॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తరీత్యా - సంచిన్త్య - భగవాన్ - స్వరాజ్యే - స్వస్య ధర్మజస్య రాజ్యం - తస్మిన్ - ధ-
ర్మజం యుధిష్ఠిరం - స్థాప్య స్థాపయిత్వా - ల్యబార్షోఽసమాసత్వాత్ - సాధూనాం - వర్త్మ వర్ణాశ్రమమర్యాదాం - దర్శయన్
స్వానుష్ఠానేన లోకమనుష్ఠాపయన్ - సుహృదః మిత్రాణి - నన్దయామాస సంతోషయామాస ॥౧౬॥ ఉత్తరాయామితి॥ అ-
భిమన్యునా - స్వభార్యాయాముత్తరాయాం - పూరోర్వంశః - సాధు ధృతః, పూరోర్వంశవర్ధకః పరీక్షిదుత్పాదితః - స వై పరీ-
క్షిత్ - ఉత్తరాగర్భస్థః, ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నోఽస్త్రేణ బ్రహ్మశిరోఽస్త్రేణ, సంఛిన్నః పునర్భగవతా శ్రీకృష్ణేన - ధృతః పరి-
రక్షితః ॥౧౭॥ అయాజయదితి॥ సోఽపి ధర్మసుతోఽపి - కృష్ణ - మనువ్రతస్సేవమానః - అనుజైస్సహ - క్ష్మాం పృథ్వీం - రక్షన్ - రే-

---

౧౧ ॥ శ్లో॥ పా॥ ఘాతయన్.

మే ॥౧౮॥ భగవానితి॥ విశ్వాత్మా విశ్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ధారకః-భగవాన్ శ్రీకృష్ణోఽపి-లోకవేదపథానుగః శ్రౌతస్మార్తధర్మాననువర్తమానః-ద్వారవత్యాం పుర్యాం-కామాన్ సిషేవే-కథంభూతః- సాంఖ్యం - సంఖ్యాబుద్ధిః, తయా గమ్యం సాంఖ్యం, ముముక్షూపాస్యం, స్వాత్మానమాస్థితః స్వానన్దమేవాఽనుభవన్నిత్యర్థః- అతఏవా-సక్తః శబ్దాదిష్వనాసక్తః - అత్ర కామ్యన్త ఇతి కామాః కల్యాణగుణాః- తాన్-సిషేవే స్వకీయకల్యాణగుణసంశీలనపరో బభూవేత్యర్థః - నతు శబ్దాదివిషయానుభవో వివక్షితః, యద్వా, కామాననుభవన్నివావతస్థావిత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ స్నిగ్ధత్యాదినా॥ స్నిగ్ధః కృపాయుక్తో యస్స్మితావలోకః మన్దహాసయుక్తావలోకః- తేన-పీయూషమమృతం-తత్తుల్యయా వాచా- అనవద్యేన నిర్దుష్టేన-చారిత్రేణ-శ్రియో లక్ష్మ్యాః నికేతేన ఆశ్రయేణ-ఆత్మనా శరీరేణ చ ఇమం హి లోకం- అముం చ పరి లోకాంశ్చ-రమయన్- అస్మిన్ లోకే యదూం స్తు సుతరాం రమయన్-క్షణదయా రాత్ర్యా - దత్తం - క్షణం క్షణమాత్రం, స్త్రీణాం- మిథః సౌహృదం-యేన సః-దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః- రేమే ॥౨౦॥౨౧॥ తస్యేతి॥ ఇత్థమనాసక్త్యా - బహూన్ వత్సరగణాన్-రమమాణస్య తస్య భగవతః-గృహమేధేషు గృహాశ్రమప్రయుక్తేషు-యోగేషు ధర్మేషు-విరాగః ఉపసంజిహీర్షయా అనాదరః-సమజాయత ॥౨౨॥ ఏతదేవ కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ దైవాధీనేష్వితి ॥ యోగేశ్వరం యోగఫలప్రదం-భగవన్తం-యోగేన భక్తియోగేన-అనువ్రతః సేవమానః స్వయం దైవాధీనః దైవాయత్తః-కః పుమాన్- దైవాయత్తేషు కామేషు-

తః ॥౧౮॥ భగవానపి విశ్వాత్మా లోకవేదపథానుగః । కామాన్ సిషేవే ద్వార్వత్యామాసక్తస్సాంఖ్యమాస్థితః ॥౧౯॥ స్నిగ్ధస్మితావలోకేన వాచా పీయూషతుల్యయా । చారిత్రేణానవద్యేన శ్రీనికేతేన చాత్మనా ॥౨౦॥ ఇమం లోకమముం చైవ రమయన్ సుతరాం యదూన్ । రేమే క్షణదయా దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః ॥౨౧॥ తస్యైవం రమమాణస్య సంవత్సరగణాన్ బహూన్ । గృహమేధేషు యోగేషు విరాగస్సమజాయత ॥౨౨॥ దైవాధీనేషు కామేషు దైవాధీనస్స్వయం పుమాన్ । కో విస్రమ్భేత యోగేన యోగేశ్వరమనువ్రతః ॥౨౩॥ పుర్యాం కదాచిత్క్రీడద్భిర్యదుభోజకుమారకైః । కోపితా మునయశ్శేపుర్భగవన్మతకోవిదాః ॥౨౪॥ తతః కతిపయైర్మాసైర్వృష్ణిభోజాన్ధకాదయః । యయుః ప్రభాసం సంహృష్టా రథైర్దైవవిమోహితాః ॥౨౫॥ తత్ర స్నాత్వా పితౄన్దేవానృషీంశ్చైవ తదమ్భసా । తర్పయిత్వాఽథ విప్రేభ్యో గావో బహుగుణా దదుః ॥౨౬॥ హిరణ్యం రజతం శయ్యాం వాసాంస్యజినకమ్బలాన్ । యానం రథానిభాన్కన్యా ధరాం వృత్తికరీమపి ॥౨౭॥ అన్నం చారురసం తేభ్యో దత్త్వా భగవదర్పణమ్ । గోవిప్రార్థాసవశ్శూరాః ప్రణేముర్భువి మూర్ధభిః ॥౨౮॥

* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః. *

ఉద్ధవ ఉవాచ ॥ అథ తే తదనుజ్ఞాతా భుక్త్వా పీత్వా చ వారుణీమ్ । తయా విభ్రంశితజ్ఞానా దురుక్తైర్మర్మ పస్పృశుః ॥౧॥ తేషాం మైరేయదోషేణ విషమీకృతచేతసామ్ । నిమ్లోచతి రవావాసీద్వేణూనామివ మర్దన

విస్రమ్భేత విశ్వసేత్-న కోఽపీత్యర్థః, కిముత భగవాన్ న విశ్వసేదిత్యభిప్రాయః ॥౨౩॥ అథ స్వకులం సంజిహీర్షోర్భగవతోఽభిప్రాయానుసారేణ విప్రశాపప్రవృత్తిం యదుకులసంహృతిం చ సంగ్రహేణాహ ॥ పుర్యామితి ॥ పుర్యాం ద్వారకాయాం-కదాచి-ద్భగవత్స్వకులసంజిహీర్షానన్తరకాలే-క్రీడద్భిః రమమాణైః-యదుభోజకుమారకైః, కోపితాః కోపం ప్రాపితాః-మునయః, భగవన్మతకోవిదాః భగవదభిప్రాయాభిజ్ఞాః, శేపుః శాపం దత్తవన్తః ॥౨౪॥ తతః శాపానన్తరం కతిపయైర్మాసైః, నానావిధారిష్టదర్శనానన్తరం, వృష్ణ్యాదయో, దైవవిమోహితాః, అతఏవ, సంహృష్టాస్సన్తో, రథైస్సహ, ప్రభాసతీర్థం యయుః ॥౨౫॥ తత్ర ప్రభాసే స్నాత్వా, తదమ్భసా ప్రభాసామ్భసా, పితౄదీన్, తర్పయిత్వా, బహుగుణాః పయశ్శీలాదిగుణోపేతాః, గావః గాః, విప్రేభ్యో దదుః ॥౨౬॥ హిరణ్యాదీన్, వృత్తికరీం జీవనకరీం, ధరాం భూమిం చ-దదురితి పూర్వేణాన్వయః-యద్వా, దత్త్వేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౨౭ ॥ చారురసం మృష్టరసమన్నం, తేభ్యో విప్రేభ్యో, భగవదర్పణం యథా భవతి తథా, దత్త్వా, భగవత్ప్రీణనకరమన్నం దత్త్వేతి వా-గోవిప్రార్థాసవః గోవిప్రార్థప్రాణాః-శూరాః-యదవః-మూర్ధభిః విప్రేభ్యః భువి, ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ॥౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః *

అథ స్నానదానాద్యనన్తరం- తే యదవ - స్తదనుజ్ఞాతాః విప్రైరనుజ్ఞాతాః-భుక్త్వా, వారుణీం పైష్టీం మదిరాం-పీత్వా, తయా వారుణ్యైవ-విభ్రష్టస్వపరవిజ్ఞానాస్సన్తో, దురుక్తైర్మర్మస్థానాని పస్పృశుః ॥౧॥ తతః-మైరేయస్య మద్య

స్య, దోషేణమదేన విఘూర్ణితానివిభ్రంశితానిచేతాంసియేషాం-తేషాం రణాసూక్త్యా, నిమోచితేఽస్తంగచ్ఛతిసతి వేణూనామివ-మర్దనంపరస్పరసంఘర్షణమాసీత్ ॥౨॥ భగవానితి॥ సభగవాన్-ఆత్మనో-మాయయాఃప్రాప్తనసంకల్పస్య-గతింపలయూపాం-తాం-స్వకులసంహృతి మవలోక్య-సరస్వతిముపస్పృశ్యసరస్వత్యాంస్నాత్వా-వృక్షమూలమశ్వత్థవృక్షమూల-ముపావిశత్ప్రావిశత్ ॥౩॥ అహమితి॥ప్రపన్నార్తిహారేణ స్వకులసంజిహీర్షుణా-భగవతా-త్వం-బదరీంబదరికాశ్రమంప్రతి- ప్రయాహిగచ్ఛే-త్యుక్తోఽహమ్ ॥౪॥ తథాప్యేవముక్తోఽప్యహం-తదభిప్రేతంకులసంహారాదికం-జానన్-హేఅరిన్దమ-విదుర-భర్తుర్భగవతః-పాదవిశ్లేషణే అక్షమః-తమేవ-పృష్ఠతోఽన్వగమంఅన్వవర్తే ॥౫॥ ఏవమనుగచ్ఛన్నహంత మేవవిచిన్వన్ మనసాపిచిన్తయన్ అదాక్షంచక్షుషాచదృష్టవానస్మి, కదంభూతంఏకంఅసహాయందయితంనిరతిశయప్రియతమం-పతింనిరుపాధికశేషిణం, శ్రీనికేతంశ్రీనివాసం, సరస్వత్యాంసరస్వతీతీరే కృతకేతంకృతనివాసంస్వతఃఅకేతనంఅనాశ్రయం-తస్యైవసర్వాశ్రయత్వాత్ ॥౬॥ శ్యామావదాతంనీలశ్వేతవర్ణం-విరజంనిర్మలం-ప్రసన్నే అరుణేలోచనేయస్యతం-చతుర్భిర్దోర్భిర్భుజైః-పీతకౌశామ్బరేణ-కౌశంకౌశేయం-పీతకౌశేయామ్బరేణచ-విదితంలక్షితమ్ ॥౭॥ దక్షిణపాదసరోరుహం-వామేఊరౌ-అధిశ్రిత్యఉపరిస్థాపయిత్వా-ఉపాశ్రితఃపృష్ఠతోఽవష్టబ్ధః-అశ్వత్థబాలఃకోమలోఽశ్వత్థో యేనతం-త్యక్తపిప్పలంత్యక్తకర్మఫలం- అతఏవా-కృశంకర్మాయత్తకార్శ్యస్థౌల్యాదివ్యాధ్యాదిరహితమ్ ॥౮॥ తస్మిన్నితి॥తత్రతస్మిన్ భగవత్సన్నిధౌ-ద్వైపాయనసుహృత్సఖా- ద్వైపాయనోవ్యాసః-తస్యసు

హృన్మిత్రం-సఖాచ-సౌహార్దంసహాధ్యాయిత్వంచోభయమపివివక్షితం-మహాభాగవతఃభాగవతాగ్రగణ్యః- అతఏవ-సిద్ధఃకృతకృత్యః-మైత్రేయః-లోకా-ననుచరన్-యదృచ్ఛయాఆగతః ॥౯॥ తస్యేతి ॥ ప్రమోదేనభగవద్దర్శనజనితసంతోషేణ-భావేనభక్త్యాచ- ఆనతాకంధరా-యస్య,అనురక్తస్యభగవత్యనురాగయుక్తస్య, తస్యమునేర్మైత్రేయస్య,ఆశృణ్వతస్తతః-ముకున్దోభగవాన్-అనురాగహాససమీక్షయా - అనురాగహాసాన్వితవిలోకనేన-విశ్రమయన్శ్రమహానింజనయన్, మాంప్రత్యువాచ ॥౧౦॥ భగవద్భక్తిమేవాహద్వాభ్యాం॥ వేదేతి॥ హేవసోఉద్ధవ-పూర్వజన్మాభిప్రాయేణేదంసంబోధనం-విశ్వసృజాంప్రజాపతీనాం-వసూనాంచ-సత్రే - పురాపూర్వజన్మని-మత్సిద్ధికామేనమత్ప్రాప్తికామేన-త్వయావసునా-అహ,మిష్టస్సమ్యగారాధితః-అత-స్తేతవ-అన్తర్మనసాఅన్తఃకరణేన-ఈప్సితంయత్, త్వదహంజానామి-అన్యైఃఅనారాధితమత్చరణైః-దురవాపందుఃఖేనాప్యాప్తుమశక్యం,తద్దదామిదాస్యామి ॥౧౧॥ సఇతి॥ హేసాధోఉద్ధవ-భవానాం-జన్మనాంమధ్యే,సఏషభవః-చరమఃఅన్తిమః,కుతః-యద్యస్మాత్, త్వయా-మదనుగ్రహః-ఆసాదితఃలబ్ధః, యస్మాచ్చ, పునః,నృలోకాన్మర్త్యలోకాన్-రహఏకాన్తే,ఉత్సృజన్త్యజన్తం,మర్త్యలోకాద్వైకుణ్ఠంగచ్ఛన్తం,మాం,విశదానువృత్త్యాఏకాన్తభక్త్యా,దదృశ్వాన్దృష్టవా-నసి-ఏతద్దిష్ట్యాజాతమిత్యర్థః ॥౧౨॥ కిందదాసీత్యపేక్షాయాం దేయంనిర్దిశతి॥పురేతి॥ఆదిసర్గేసృష్ట్యుపక్రమే, నాభ్యానాభౌభవంనాభ్యం-తస్మిన్-పద్మేకమలే-నిషణ్ణాయోపవిష్టాయ - అజాయ-పురాపూర్వకాలే,మయాప్రోక్తం-మమమహిమాఅవభాస్యతేప్రకాశ్యతేఅనేనేతిమన్మహిమావభాసం,య,దేవ సూరి

మ్॥౨॥భగవాంస్త్వాత్మమాయాయాగతింతామవలోక్యసః।సరస్వతిముపస్పృశ్యవృక్షమూలముపావిశత్॥ అహంచోక్తోభగవతాప్రపన్నార్తిహారిణా।బదరీంత్వంప్రయాహీతిస్వకులంసంజిహీర్షుణా॥౪॥తథాపితదభిప్రేతంజానన్నహమరిందమ। పృష్ఠతోఽన్వగమంభర్తుఃపాదవిశ్లేషణాక్షమః॥౫॥అదాక్షంతమేకమాసీనంవిచిన్వన్దయితంపతిమ్।శ్రీనికేతంసరస్వత్యాంకృతకేతమకేతనమ్॥౬॥శ్యామావదాతంవిరజంప్రసన్నారుణలోచనమ్। దోర్భిశ్చతుర్భిర్విదితంపీతకౌశామ్బరేణచ॥౭॥ వామఊరావధిశ్రిత్యదక్షిణాఙ్ఘ్రిసరోరుహమ్। ఉపాశ్రితార్భకాశ్వత్థమకృశంత్యక్తపిప్పలమ్॥౮॥తస్మిన్మహాభాగవతోద్వైపాయనసుహృత్సఖా। లోకాననుచరన్సిద్ధఆససాదయదృచ్ఛయా॥౯॥తస్యానుషక్తస్యమునేర్ముకున్దఃప్రమోదభావానతకన్ధరస్య। ఆశృణ్వతోమామనురాగహాససమీక్షయావిశ్రమయన్నువాచ॥౧౦॥శ్రీభగవానువాచ॥ వేదాహమన్తర్మనసీప్సితంతేదదామియత్తద్దురవాపమన్యైః।సత్రేపురావిశ్వసృజాంవసూనాంమత్సిద్ధికామేనవసోత్వయేష్టః॥ సఏషసాధోచరమోభవానామాసాదితస్తేమదనుగ్రహోయత్। యన్మాంనృలోకాన్రహఉత్సృజన్తందిష్ట్యాదదృశ్వాన్విశదానువృత్త్యా॥౧౨॥పురామయాప్రోక్తమజాయనాభ్యేపద్మేనిషణ్ణాయమమాదిసర్గే।జ్ఞా

న్యో భాగవతమితి వదన్తి-తత్పరమం జ్ఞానం దదామీత్యనుషఙ్గః ॥౧౩॥ ఏవం భగవతోక్తే మయైవముక్తమిత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతీత్థమాదృతోక్తః ఆదృతశ్చాసావుక్తశ్చ-పరస్య పుంసః పరమపురుషస్య-ప్రతీక్షణం కృపావలోకనమనుగ్రహశ్చ తయోః పాత్రభూతః, స్నేహోత్థరోమా స్నేహేన ఊర్ధ్వాని పులకితాని రోమాణి యస్య సః-స్ఖలితాక్షరః గద్గదవాక్, అహం, శుచః ఆనన్దాశ్రూణి, ముఞ్చన్, ప్రాఞ్జలిః, తం ప్రత్యాబభాషే ఆభాషితవానస్మి ✽ ॥౧౪॥ ✽ కిమాభాషితవానసీత్యత ఆహ ॥ కోన్వితి ॥ హే ఈశ, తే తవ, పాదసరోజభాజాం పాదకమలం భజమానానాం, ఇహ పురుషాణాం, చతుర్షు అర్థేషు ధర్మార్థకామమోక్షేషు, కో ను సుదుర్లభః న కో౽పి దుర్లభ ఇత్యర్థః, పురుషార్థచతుష్టయస్య సులభత్వే౽పి, హే భూమన్ విభో, నాహం-ప్రవృణోమి, పురుషార్థచతుష్టయమితి శేషః, కథంభూతో౽హం, భగవత్పదామ్బుజయోః నిషేవణే ఔత్సుక్యం యస్య సః,, తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త,, ఇత్యుక్తవిధజ్ఞాన్యహమ్ ✽ ॥౧౫॥ ✽ నిత్యయోగవిరోధినం ధర్మాదికం, న వృణోమి, కిం త్వఘటనఘటనాసామర్థ్యరూపాం భవదీయాం శక్తిం, స్మరతాం, చిత్తం, పారవశ్యం యాతీత్యభ్రువమిత్యాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ అనీహస్య నిర్వ్యాపారస్య-తవ, కర్మాణి-అభవస్య జన్మరహితస్య - భవః, కాలాత్మనః కాలశరీరకస్య-దుర్గాశ్రయః ద్వారకారూపజలదుర్గాశ్రయణం-యచ్చ-అరిభయాత్ కాలయవనాదిభయాత్పలాయనం స్వాత్మరతేః-ప్రమదాయుతాశ్రమః బహ్వీభిః ప్రమదాభిః స్త్రీభిః-యుక్తః-యః ఆశ్రమః గృహస్థాశ్రమ-ఇతి చ యత్-ఇహ అస్మిన్ విషయే-విదాం విదుషామపి-ధీః - ఖిద్యతి పారవశ్యం యాతి ✽ ॥౧౬॥ ✽ కిం చ-మన్త్రేషు ప్రస్తుతేషు సత్సు - మాం-ముపహూయ వై ఆహూయైవ పృచ్ఛేః పృష్టవానసి-కథంభూతస్త్వం అకుణ్ఠితాఖణ్డసదాత్మబోధః అకుణ్ఠితః ఆవరణరహితః-అఖణ్డః అపరిచ్ఛిన్నః ఆత్మనః స్వస్య-బోధః-యస్య సః-అనా

నం పరం యన్మహిమావభాసం యత్సూరయో భాగవతం వదన్తి ॥౧౩॥ ఇత్యాదృతోక్తః పరమస్య పుంసః ప్రతీ
క్షణానుగ్రహభాజనో౽హమ్ । స్నేహోత్థరోమా స్ఖలితాక్షరస్తం ముఞ్చఞ్ఛుచః ప్రాఞ్జలిరాబభా
షే ॥౧౪॥ కోన్వీశ తే పాదసరోజభాజాం సుదుర్లభో౽ర్థేషు చతుర్ష్వపీహ । తథాపి నాహం ప్రవృణోమి భూ
మన్భవత్పదామ్భోజనిషేవణోత్సుకః ॥౧౫॥ కర్మాణ్యనీహస్య భవో౽భవస్య తే దుర్గాశ్రయో౽థారిభయా
త్పలాయనమ్ । కాలాత్మనో యత్ప్రమదాయుతాశ్రమః స్వాత్మన్రతేః ఖిద్యతి ధీర్విదామిహ ॥౧౬॥ మన్త్రేషు
మాం వా ఉపహూయ యత్త్వమకుణ్ఠితాఖణ్డసుఖాత్మబోధః । పృచ్ఛేః ప్రభో ముగ్ధ ఇవాప్రమత్తస్తన్నో మనో
మోహయతీవ దేవ ॥౧౭॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహఃప్రకాశం ప్రోవాచ కస్మై భగవాన్సమగ్రమ్ । అపి క్షమం
నో గ్రహణాయ భర్తర్వదాఞ్జసా యద్వృజినం తరేమ ॥౧౮॥ ఇత్యావేదితహార్దాయ మహ్యం స భగవాన్పరమ్ ।
ఆదిదేశారవిన్దాక్ష ఆత్మనః పరమాం స్థితిమ్ ॥౧౯॥ స ఏవమారాధితపాదతీర్థాదధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః ।

వృతాపరిచ్ఛిన్నాత్మజ్ఞాన ఇత్యర్థః-అత ఏవాప్రమత్తః-స్వయమేవం భూతో౽పి-ముగ్ధ ఇవ-మూఢ ఇవ యత్పృష్టవానసి-తన్మే-మనో-మోహయతీవ మోహం ప్రాపయతీవ వర్తతే-ఇవశబ్దేన పరమార్థత ఏతత్సర్వముపపన్నమేవేతి సూచ్యతే-తథా హి-అకర్మాయత్తక్రియస్య లీలయా కర్మాణి-అకర్మాయత్తభవస్య స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళాస్పదవిగ్రహపరిగ్రహరూపో భవశ్చ-ఉపపద్యతే-దుర్గాశ్రయాదికం మర్త్యలీలయోపపద్యతే,, యో వై బాలాః ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య వై తత్కర్మ,, అజాయమానో బహుధా విజాయతే,, లోకవత్తు లీలాకైవల్యం,, మిత్యాదిశ్రుతిసూత్రాదిభ్యః ॥౧౭॥ ఏవముక్త్వా హార్దమపి నివేదితవానస్మీత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ స్వాత్మన స్తవ-రహః యాథాత్మ్యం, తస్య ప్రకాశకం-పరం జ్ఞాతవ్యేషు ప్రధానభూతం సమగ్రమఙ్గోపేతం- యత్ జ్ఞానం- భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యో భగవాన్-కస్మై కాయ- బ్రహ్మణే సర్వనామత్వమార్షం-ప్రోవాచ ఊచివాన్ తత్-జ్ఞానం- హే భర్తః స్వామిన్-నః అస్మాకం-గ్రహణాయ గ్రహీతుం-క్షమం యోగ్యం అపి చేత్-వద-యత్ యస్మాత్ జ్ఞానాత్-వృజినం దుఃఖాత్మకసంసారం-అఞ్జసా సుఖేన-తరేమ అతివర్తేమహి ✽ ॥౧౮॥ ✽ ఏవం స్వాభిప్రాయే నివేదితే మహ్యం స భగవాన్ స్వతత్త్వముపదిదేశేత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఇత్థం- ఆవేదితం నివేదితం హార్దం అభిప్రాయః యేన-తస్మై-మహ్యం-స భగవాన్-అరవిన్దాక్షః-ఆత్మనః స్వాత్మనః-పరమాం-పరో జ్ఞాతవ్యో-మా-న-యస్యాస్తాం పరమాం - జ్ఞాతవ్యాన్తరరహితాం-స్థితిం యాథాత్మ్యావగతిం-ఆదిదేశ ఉపదిదేశ ✽ ॥౧౯॥ ✽ ఉపసంహరతి ॥ స ఇతి ॥ ఆరాధితపాదతీర్థాత్-తీర్థశబ్దః పావనవాచీ ఆరాధితపవిత్రపాదాదిత్యర్థః- యద్వా-పాదౌ తీర్థం యస్య సః ఆరాధితశ్చాసౌ పాదతీర్థశ్చ-తస్మాద్భగవతః-ఏవం- అధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః-తత్త్వాత్మకపరమాత్మయాథాత్మ్యావగతిరూపో బోధ-స్సమ్యగ్యతే పరిశీల్యతే అనేనేతి తత్త్వాత్మవిబోధమార్గః-ఆత్మయాథాత్మ్యావగతిప్రకాశకం శాస్త్రం- అధీత స్తత్త్వాత్మవిబోధమార్గో యే

న-సోఽహం-పాదౌ-భగవతశ్చరణౌ-ప్రణమ్య-దేవం-పరివృత్య-ప్రదక్షిణీకృత్య-తద్విరహేణ-భగవద్విశ్లేషేణ-ఆతురః-ఖిన్నః-ఆర్తాచిత్తం యస్య సః-ఏవంభూతస్సన్నిహాగతోఽస్మి ❁॥౨౦॥❁ ఇహాగతస్త్వం క్వ గమిష్యసీత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ సోఽహం-బదరీం త్వం ప్రయాహీత్యాజ్ఞప్తోఽహం-తస్య భగవతో-దర్శనేన-య ఆహ్లాదః-వియోగేనార్తిశ్చ-తాభ్యాం యుతస్సన్-ప్రభోర్భగవతః-తస్య, దయితం ప్రియం-బదర్యాశ్రమమణ్డలం గమిష్యే ❁॥౨౧॥ ఆశ్రమం ప్రస్తౌతి॥ యత్రేతి॥ యత్ర బదర్యాశ్రమమణ్డలే-ఋషిస్సర్వజ్ఞో-నారాయణో-నరశ్చ-మృదు-లోకానాం క్షేమస్వస్త్యాదికరం-తీవ్రం దుశ్చరం దీర్ఘమాకల్పాన్తం-తపస్తేపాతే చక్రాతే-కథంభూతౌ తేపాతే-లోకభావనౌ లోకానుగ్రాహకౌ ❁॥౨౨॥❁ ఏవముద్ధవాదుపశ్రుతవృత్తాన్తస్య క్షత్తురవస్థితిప్రకారమాహ బాదరాయణిశ్శ్లోకద్వయేన॥ ఇతీతి॥ క్షత్తా-బుధః విద్వాన్- ఇతి ఉక్తప్రకారేణ-ఉద్ధవాదుద్ధవముఖాత్- జ్ఞాతీనాం-దుస్సహం సోఢుమశక్యం - అత్యన్తదుఃఖజనకమిత్యర్థః - వధం నాశ-ముపాకర్ణ్య శ్రుత్వా-ఉత్పతితముత్పన్నం-శోకం-జ్ఞానేన స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన-అశమయత్ ❁॥౨౩॥❁ స ఇతి॥ సః కౌరవర్షభః విదురః-వ్రజన్తం వ్రజిష్యన్తం-బదర్యాశ్రమం ప్రతీతి శేషః-మహాభాగవతం భాగవతశ్రేష్ఠముద్ధవం-విస్రంభాద్విశ్వాసాత్ - ఇదమభ్యధత్త అనుసంహితవాన్-నిశ్చితవానిత్యర్థః - కిం-కృష్ణపరిగ్రహే కృష్ణానుగ్రహే అయముద్ధవో ముఖ్య ఇతి కృష్ణపరిగ్రహవిషయాణాం మధ్యే-అయం ముఖ్య ఇతి-విశ్వాసపూర్వకం నిశ్చితవానిత్యర్థః ❁ ॥౨౪॥ ❁ అథ శ్రుతభగవద్వృత్తాన్తం తదుపదిష్టతత్త్వజిజ్ఞాసుః క్షత్తా పృచ్ఛతి॥ జ్ఞానమితి॥ యోగేశ్వరః యోగఫలప్రద - ఈశ్వరో భగవాన్ - తే తుభ్యం-స్వాత్మరహః ప్రకాశం-పరం-యత్ జ్ఞానమాహ, తత్ జ్ఞానం, భవాన్, నః అస్మభ్యం, వక్తుమర్హతి-యద్యస్మాద్విష్ణోర్భృత్యాః

ప్రణమ్య పాదౌ పరివృత్య దేవమిహాగతోఽహం విరహాతురాత్మా ॥౨౦॥ సోఽహం తద్దర్శనాహ్లాదవియోగార్తియుతః ప్రభో। గమిష్యే దయితం తస్య బదర్యాశ్రమమణ్డలమ్॥౨౧॥ యత్ర నారాయణో దేవో నరశ్చ భగవానృషిః। మృదు తీవ్రం తపో దీర్ఘం తేపాతే లోకభావనౌ॥౨౨॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇత్యుద్ధవాదుపాకర్ణ్య సుహృదాం దుస్సహం వధమ్। జ్ఞానేనాశమయత్క్షత్తా శోకముత్పతితం బుధః॥౨౩॥ స తం మహాభాగవతం వ్రజన్తం కౌరవర్షభః। విస్రమ్భాదభ్యధత్తేదం ముఖ్యం కృష్ణపరిగ్రహే॥౨౪॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహః ప్రకాశం యదాహ యోగేశ్వర ఈశ్వరస్తే। వక్తుం భవాన్నోఽర్హతి యద్ధి విష్ణోర్భృత్యాస్స్వభృత్యార్థకృతశ్చరన్తి॥ ౨౫॥ ఉద్ధవ ఉవాచ॥ నను తే తత్త్వసంరాధ్య ఋషిః కౌషారవోఽన్తి మే। సాక్షాద్భగవతాదిష్టో మర్త్యలోకం జిహాసతా॥౨౬॥ ఇతి సహ విదురేణ విశ్వమూర్తేర్గుణకథయా సుధయా ప్లావితోరుతాపః। క్షణమివ పులినే యమస్వసుస్తాం సముషిత ఔపగవిర్నిశాం తతోఽగాత్॥౨౭॥ రాజోవాచ॥ నిధనముపగతేషు వృష్ణిభోజేష్వధిరథయూథపయూథపేషు ముఖ్యః। స తు కథమవశిష్ట ఉద్ధవో యద్ధరిరపి తత్యజ ఆకృతిం త్ర్యధీశః॥౨౮॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ బ్రహ్మశాపాపదే

స్వభృత్యార్థకృతః స్వభృత్యప్రయోజనకారిణః, చరన్తి హి ❁॥౨౫॥❁ తత్త్వజిజ్ఞాసునా క్షత్త్రా పృష్ట ఉద్ధవ ఆహ॥ నన్వితి॥ నను హే విదుర, తే త్వయా-ఋషిః తత్త్వదర్శీ, కౌషారవో మైత్రేయః-తత్త్వసంరాధ్యః తత్త్వోపదేశార్థ - మారాధనీయః పూజ్యః న త్వహం, కథంభూతః కౌషారవిః, మర్త్యలోకం, జిహాసతా హాతుమిచ్ఛతా, భగవతా-మే-అన్తి - మత్సమీపే, సాక్షాదాదిష్టః ఆజ్ఞప్తః-తీర్థాన్యటిత్వా భవన్తముపసన్నాయ క్షత్త్రే తత్త్వముపదిశేత్యాదిష్ట ఇత్యర్థః ❁॥౨౬॥❁ విదురోద్ధవసంవాదముపసంహరతి వైయాసకిః॥ ఇతీతి॥ ఇత్థం విదురేణ సహ-విశ్వమూర్తేః విశ్వశరీరకస్య భగవతో, గుణకథారూపయా సుధయా, ఆప్లుతః నిరస్తః-ఉరుతాపో, యస్య సః-ఔపగవిరుద్ధవః, యమస్వసుః యమునాయాః పులినే, తాం నిశాం రాత్రిం, క్షణమివ, సముషితః సమ్యగ్భగవద్గుణకథయా తాం రాత్రిం క్షణమివ నీత్వా, తతః యమునాయాః - అగాత్-బదర్యాశ్రమం ప్రతీతి శేషః ❁॥౨౭॥❁ అథోద్ధవవిషయే, కించిద్రాజా పృచ్ఛతి ॥ నిధనమితి॥ వృష్ణిభోజేషు నిధనం బ్రహ్మశాపేన నాశముపగతేషు సత్సు ఉద్ధవస్తు కథమేకోఽవశిష్టః-అస్యాపి విప్రశాపవిషయత్వాదిత్యభిప్రాయః - కిముత వక్తవ్యం వృష్ణ్యాదయో నిధనముపగతా ఇతి-యత్ -యతః-అతిరథానాం యూథంపాస్తేఽతిరథయూథపాః - తేషామపి-యే, యూథపాః, తేష్వపి, ముఖ్యః, త్ర్యధీశో లోకత్రయేశః-హరిరపి, ఆకృతిం మనుష్యసజాతీయసంనివేశం, తత్యాజ, తిరోభావయామాస, అత్ర భూత్యాగ ఏవ వివక్షితః "సర్వే నిత్యాశ్శాశ్వతాశ్చ దేహాస్తస్య మహాత్మన" ఇతి స్మరణాత్ ❁ ॥౨౮॥ ❁ విప్రశాపాదేస్సర్వస్య భగవత్సంకల్పానువిధాయిత్వాత్తత్సంకల్పేనాయం శాపవిషయోఽప్యుద్ధవ ఇహైవ స్థాపిత ఇత్యుత్తరమాహ॥ వైయాసకిః॥ బ్రహ్మేత్యాది బ్రహ్మశాపాపదేశేన విప్రశాపవ్యాజేన-కాలేన స్వసంకల్పితకాలేన, అమోఘం వాఞ్ఛితం యస్య సః, సత్యసంకల్ప ఇ

త్యర్థః, ఏవంభూతో భగవాన్, స్ఫీతం సమృద్ధం - స్వకులం, సంహృత్య, దేహం స్వదేహం, త్యక్ష్యన్ తిరోభావయిష్యన్, ఇదమచిన్తయత్ ॥ ౨౮ ॥ చిన్తామేవాహ ॥ అస్మాదితి ॥ అస్మాల్లోకాత్ మర్త్యలోకాత్, మయ్యుపరతే స్వలోకం గతే సతి - మదాశ్రయం అహమాశ్రయో విషయో యస్య తత్, న్మదాశ్రయం, మద్విషయకం, జ్ఞానం ప్రతి, సంప్రతీ వాసీం, ఉద్ధవ ఏవ, ఆద్ధా తత్త్వేన, సాక్షాత్ అర్హతి స్వయం గ్రహీతుమన్యాన్ గ్రాహయితుం చ ఉద్ధవ ఏవ యోగ్యః, కథంభూత ఉద్ధవః, ఆత్మవతాం స్వాత్మ పరమాత్మ యాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం మధ్యే, వరః ముఖ్యః ॥ ౩౦ ॥ ఏతదేవాహ ॥ నేతి ॥ ఉద్ధవః అణ్వపి మన్న్యూనః మత్తః న్యూనః - న భవతి ''నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి,, జగద్వ్యాపారవర్జం ''భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ,, మమ సాధర్మ్యమాగతాః,, ఇత్యాది శ్రుతిసూత్రస్మృత్యాది ప్రతిపన్నం భోగసామ్యం వివక్షితం । ముక్తో మయా సహ సమానభోగయోగ్య ఇత్యర్థః ॥ కుతః, యద్యస్మాత్ - గుణైః రజస్తమోమిశ్రసత్త్వైః, తత్కార్యశబ్దాదివిషయైః ర్నార్దితః న పీడితః - అత ఏవ ప్రభుః స్వవశీకృతేన్ద్రియః, అనేన ముక్తిసాధనసమగ్రసంపత్తిః సూచితా, అతః ఆత్మవద్వరత్వాత్, న్మద్వయునం మద్విషయం జ్ఞానం, లోకం గ్రాహయన్, ఇహ మర్త్యలోకే, తిష్ఠతు ముక్తిపర్యన్తమితి శేషః ॥ ౩౧ ॥ ఉపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం ఇత్యేవం, త్రిలోకగురుణా, శబ్దయోనినా శాస్త్రప్రమాణగమ్యేన - భగవతా, సందిష్టః ఆజ్ఞప్తః - బదర్యాశ్రమమాసాద్య, సమాధినా జ్ఞానయోగేన - హరిం భగవన్తం - మీజే ఇష్టవాన్ ॥ ౩౨ ॥ విదుర ఇతి ॥ విదురః - క్రీడయా క్రీడార్థం, ఉపాత్తదేహస్య స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహస్య, పరమాత్మనః శ్రీకృష్ణస్య, కర్మాణి శ్లాఘితాని చరితాని చ, ఉద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా, తస్యైవ భగవతః, ధీరాణాం యోగినాం, ధైర్యవర్ధనం యోగవర్ధకం, విక్లబాత్మనాం అధీరచిత్తానాం, పశూనాం అజ్ఞానినాం, దు

శేనకాలేనామోఘవాఞ్ఛితః । సంహృత్య స్వకులం స్ఫీతం త్యక్ష్యన్ దేహమచిన్తయత్ ॥ ౨౮ ॥ అస్మాల్లోకాదుపరతే మయి జ్ఞానం మదాశ్రయమ్ । అర్హత్యుద్ధవ ఏవాద్ధా సంప్రత్యాత్మవతాం వరః ॥ ౩౦ ॥ నోద్ధవోఽణ్వపి మన్న్యూనో యద్గుణైర్నార్దితః ప్రభుః । అతో మద్వయునం లోకం గ్రాహయన్నిహ తిష్ఠతు ॥ ౩౧ ॥ ఏవం త్రిలోకగురుణా సందిష్టశ్శబ్దయోనినా । బదర్యాశ్రమమాసాద్య హరిమీజే సమాధినా ॥ ౩౨ ॥ విదురోఽప్యుద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా కృష్ణస్య పరమాత్మనః । క్రీడయోపాత్తదేహస్య కర్మాణి శ్లాఘితాని చ ॥ ౩౩ ॥ దేహన్యాసం చ తస్యైవ ధీరాణాం ధైర్యవర్ధనమ్ । అన్యేషాం దుష్కరతరం పశూనాం విక్లబాత్మనామ్ ॥ ౩౪ ॥ ఆత్మానం చ కురుశ్రేష్ఠ కృష్ణేన మనసేక్షితమ్ । ధ్యాయన్ గతే భాగవతే రురోద ప్రేమవిహ్వలః ॥ ౩౫ ॥ కాళిన్ద్యాః కతిభిస్సిద్ధోఽహోభిర్భాగవతర్షభః । ప్రాపద్యత స్వస్సరితం యత్ర మిత్రాసుతో మునిః ॥ ౩౬ ॥ * * *

* * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే విదురోద్ధవసంవాదో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః * *

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ద్వారి ద్యునద్యా ఋషభః కురూణాం మైత్రేయమాసీనమగాధబోధమ్ । క్షత్తోపసృత్యాచ్యుత

ష్కరతరం, దేహన్యాసం చ దేహత్యాగప్రకారం చ ॥ హే కురుశ్రేష్ఠ రాజన్, కృష్ణేన భగవతా కర్త్రా, మనసా కరణేన - ఈక్షితం దృష్టం, ఆత్మానం స్వాత్మానం చ శ్రుత్వా, భాగవతే ఉద్ధవే, గతే సతి, తమేవ కృష్ణమేవ, ధ్యాయన్ - ప్రేమవిహ్వలః నిరతిశయభగవత్ప్రేమపరవశః - రురోద ॥ ౩౩ ॥ ॥ ౩౪ ॥ ॥ ౩౫ ॥ కాళిన్ద్యా ఇతి ॥ భాగవతర్షభః భాగవతశ్రేష్ఠో - విదురః - స్వయం - సిద్ధః పరినిష్పన్నయోగనిష్ఠ ఏవ, కతిభి - రహోభిర్దినైః, కాళిన్ద్యాః యమునాయాస్సకాశాత్ - స్వస్సరితం గఙ్గాం - ప్రాపద్యత ప్రాప్తః - యత్ర గఙ్గాతీరే - హరిద్వారే - మిత్రాసుతో మైత్రేయః - ఆస్తే తత్ప్రాపద్యతేత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే విదురోద్ధవసంవాదో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః

ఏవం ''కుత్ర క్షత్తుర్భగవతో మైత్రేయేణాస సఙ్గమః । కదా వా సహసంవాద,, ఇత్యస్యోత్తరముక్తం - అథేతః ప్రభృతి తృతీయచతుర్థస్కన్ధాభ్యాం విదుర మైత్రేయసంవాదం వివక్షిష్యం స్తావద్విదురస్య మైత్రేయోపసత్తి ప్రకారం తత్పృష్ట భగవల్లీలారూపమహదాదిసృష్టిప్రకారం చాహానేన పఞ్చమేనాధ్యాయేన ॥ తావద్యథావిధి క్షత్తుర్మైత్రేయోపసత్తిమాహ వైయాసకిః ॥ ద్వారీతి ॥ ద్యునద్యాః గఙ్గాయాః - ద్వారి ద్వారే - ఆసీనం నిషణ్ణం - అగాధబోధం - అగాధః అపారః బోధః ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం యస్య తం ''శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ,, మిత్యాద్యుక్తాచార్యలక్షణలక్షితమిత్యర్థః - ఏవంభూతం మైత్రేయ - ముపసృత్య ''స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణి,, రిత్యాద్యుక్తరీత్యా - ఉపసమీపే - ప్రాప్య - క్షత్తా - పప్రచ్ఛ - కథంభూతః క్షత్తా - అచ్యుతభావః పరమాత్మభక్తిః - తేన శుద్ధః నిర్మలచిత్తః - అనేన ''ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ,, త్యస్యార్థ ఉక్తః - సౌశీల్యగుణాభితృప్తః - సౌశీల్యం మహతో మన్దైస్సహ నీరన్ధ్రేణ సంశ్లేషస్వభావత్వం - మైత్రేయస్య - సౌశీ

ల్యగుణేనాభితృప్తః-సత్యార్జవదయాదానాహింసాదీనామప్యుపలక్షణం-తైరప్యభితృప్తః-ఏతేనాచార్యత్వపూర్తిరభిప్రే
తా ❁॥౧॥❁ కింపృష్టవానిత్యాకాఙ్క్షాయాంతావ "త్పరీక్ష్యలోకాన్" నిత్యస్యార్థంసూచయన్-తత్ప్రశ్నమేవాహ ॥ సుఖా
యేత్యాదినా॥లోకఃజనః సుఖాయసుఖార్థం-సుఖలిప్సయేత్యర్థః-కర్మాణికృష్యాదీనిలౌకికాని-శ్రౌతస్మార్తానిచ-కరోతి, తైః
కర్మభిః,సుఖంవానిరతిశయసుఖంవా అన్యద్దుపారమంవా- అన్యస్యదుఃఖస్యోపారమం ఆత్యన్తికనివృత్తింవా-నవిన్దేతనవి
న్దతే-కింతు-తతోతైఃకర్మభిః,భూయఃపునఃపునః-దుఃఖమేవ-విన్దేత, అత్ర-నిరతిశయసుఖప్రాప్త్యాఆత్యన్తికదుఃఖనివృత్త్యోశ్చ
సాధనత్వేన-యద్యుక్తంకర్తవ్యం-తత్-నఃఅస్మభ్యం-భగవాన్ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నఃత్వం- వదేత్వదేత్యర్థః "త
ద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయతఏవమేవాముత్రపుణ్యకృతోలోకఃక్షీయత" ఇత్యుక్తరీత్యా-కర్మణామాత్యన్తికదుఃఖనివృ
త్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాప్తిసాధనత్వానుపపత్తిం పరీక్షమాణాయ నిరతిశయసుఖసాధనవివిత్సావతేమహ్యముప
దిశేత్యర్థః ❁॥౨॥❁ నివృత్తబాహ్యాభ్యన్తరకరణవ్యాపారస్యభగవత్ప్రవణైకచిత్తస్యమే-కింభవత్కృతప్రశ్నానాంప్ర
తివచనేనప్రయోజన-మిత్యాశఙ్కాంశమయం స్తస్యప్రతివచనౌత్సుక్యమావిష్కరోతి ॥జనస్యేతి॥ దైవాత్పూర్వకర్మవ
శాత్-అధర్మశీలస్యఅధర్మనిరతస్య "పాపంప్రజ్ఞాంనాశయతిక్రియమాణంపునఃపునః। నష్టప్రజ్ఞఃపాపమేవనిత్యమారభ
తేజన" ఇతివచనాత్-అతఏవ-కృష్ణాద్విముఖస్యపరాఙ్ముఖస్య-అతఏవ-సుదుఃఖితస్యఅతిదుఃఖితస్య- జనస్యఅనుగ్రహాయ-
భవ్యానిభద్రాణి-జనార్దనస్యవిష్ణోః-ఖ్యాతానివిష్ణుభక్తాః-భవన్తఇత్యర్థః,ఇహమర్త్యలోకే-చరన్తి - కృపాళూనాంభవ
తాంలోకానుజిఘృక్షయైవమర్త్యలోకేసంచరణమిత్యర్థః ❁॥౩॥❁ బుభుత్సితానిక్రమశఃపృచ్ఛతి ॥తదితి॥ హేసాధువర్య-

---

తావచ్ఛుద్ధఃపప్రచ్ఛసౌశీల్యగుణాభితృప్తః ॥౧॥ శ్రీవిదురఉవాచ॥సుఖాయకర్మాణికరోతిలోకోనతైస్సుఖంవా
న్యదుపారమంవా । విన్దేతభూయస్తతఏవదుఃఖంయదత్రయుక్తంభగవాన్వదేన్నః ॥౨॥ జనస్యకృష్ణాద్వి
ముఖస్యదైవాదధర్మశీలస్యసుదుఃఖితస్య । అనుగ్రహాయేహచరన్తినూనంభూతానిభవ్యానిజనార్దనస్య ॥౩॥
తత్సాధువర్యాదిశవర్త్మశంనస్సంరాధితోభగవాన్యేనపుంసామ్ । హృదిస్థితోయచ్ఛతిభావపూతేజ్ఞానం
స్వతత్త్వాధిగమంపురాణమ్ ॥౪॥ కరోతికర్మాణికృతావతారోయాన్యాత్మతన్త్రోభగవాంస్త్ర్యధీశః । య
థాససర్జాగ్రఇదంనిరీహస్సంస్థాప్యవృత్తింజగతోవిధత్తే ॥౫॥ యథాపునస్స్వేఖఇదంనివేశ్యశేతేగుహా
యాంసనివృత్తవృత్తిః । యోగేశ్వరాధీశ్వరఏకఏతదనుప్రవిష్టోబహుధాయథాసీత్ ॥౬॥ క్రీడన్విధత్తేద్విజ
గోసురాణాంక్షేమాయకర్మాణ్యవతారభేదైః । మనోనతృప్యత్యపిశృణ్వతాంనస్సుశ్లోకమౌళేశ్చరితామృ
తాని ॥౭॥ యైస్తత్త్వభేదైరధిలోకనాథోలోకానలోకాన్సహలోకపాలాన్ । అచీక్లృపద్యత్రహిసర్వసత్త్వని

శంసుఖసంవాదకం తద్వర్త్మ ఉపాయం నః ఆదిశకథయ-కథంభూతంవర్త్మ - యేనవర్త్మనా-ఆరాధితః-సఃభగవాన్-పుం
సాం-భక్తిపూతేభక్తియోగేనపవిత్రితే-హృదిహృదయే-స్థితః-తత్త్వాధిగమం-తత్త్వమధిగమ్యతేయేనతత్తత్త్వావభాస
కం-పురాణంఅనాదివేదప్రమాణకంజ్ఞానం-యచ్ఛతి-తద్వర్త్మాదిశేత్యర్థః ❁॥౪॥❁ కరోతీతి ॥ త్ర్యధీశఃత్రిలోకేశః-భగ
వాన్-స్వతన్త్రఃఅకర్మవశ్యఏవ-కృతావతారఃబ్రహ్మాదిరూపేణకృతానుప్రవేశావతారః యానికర్మాణి-కరోతి - అగ్రేసృ
ష్టేఃపూర్వం-నిరీహఃనిర్వ్యాపారఏవ-స్వయ-మిదంవిశ్వం-యథా యేనప్రకారేణ-ససర్జ - యథాసంస్థాప్యసమ్యక్స్థితింర
క్షాంకృత్వా,జగతః-వృత్తింజీవికాం,విధత్తేకరోతి-ఏతద్వర్ణయేత్యుపరితనేనాన్వయః, ఏవమగ్రేపి ❁॥౫॥❁ యథేతి॥
సభగవాన్- స్వశరీరభూతే-ఖేసూక్ష్మావస్థాకాశాదికారణభూతే "అక్షరంతమసిలీయత" ఇత్యుక్తతమశ్శబ్దవాచ్యప్ర
కృతిద్రవ్యే- ఇదంకార్యంప్రపఞ్చంనివేశ్యసంహృత్య - నివృత్తవృత్తిఃనివృత్తజగద్వ్యాపారః-గుహాయాంపరమాకాశే-
వైకుణ్ఠఇత్యర్థః- శేతేవసతి-హేయోగీశ్వరాధీశ్వర-యోగీశ్వరశ్రేష్ఠఏక,స్స్వయం-ఏతచ్చిదచిదాత్మకంజగ-దనుప్రవిష్టఃస్వ
ప్రశాసనాధీనంకుర్వన్-ధారకతయాస్థితఃబహుధాదేవమనుష్యాదిబహునామభాక్-యథా - ఆసీత్ బభూవ ❁॥౬॥❁
యథావ-ద్విజగోసురాణాంబ్రాహ్మణగోదేవతానాం-క్షేమాయ-అవతారభేదైఃరామకృష్ణాద్యవతారభేదైః - భేదశబ్దో
గౌణావేశశక్త్యాద్యవతారాణాం ప్రదర్శనార్థః,స్వయంక్రీడన్నేవ - కర్మాణిదుష్కృద్వినాశసాధుపరిత్రాణాదిరూపక
ర్మాణి-విధత్తేకరోతి। అన్యదపిప్రత్యుమాణః-అన్తరా-స్వస్యప్రతివచనశ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కరోత్యర్ధేన॥ మనఇతి॥సుశ్లో
కమౌళేః-సుష్ఠుశ్లోక్యన్తేకీర్త్యన్తఇతిసుశ్లోకాఃపవిత్రకీర్తిమన్తః-తేషాంమౌళిరివప్రధానః-తస్యభగవతః-చరితామృతాని
అమృతతుల్యానిచరిత్రాణి-శృణ్వతామపి-నః మనః-నతృప్యతి ❁॥౭॥❁ పృచ్ఛతి॥యైరితి॥ అధిలోకనాథఃలోకాధిపతిః-యై

స్తత్త్వభేదైః మహదాదిభిరిత్యర్థః - సహలోకపాలాన్ సహవిద్యమానాః లోకపాలాః యేషాం తాన్ - లోకాన్ - అలోకాన్ లోకాలోకబహిర్భాగాన్ - నరకాన్వా, అచీక్లృపత్ కల్పయామాస - తాన్వర్ణయేత్యర్థః - యత్ర యేషు లోకాదిషు - సర్వాణి - యాని సత్త్వాని ప్రాణినః - తేషాం - నికాయాః సమూహాః - స్తేషాం - భేదః భిదా - అధికృతః కర్మానుగుణాధికారవాన్ ప్రతీతః ప్రతీయతే ॥౮॥ యేనేతి॥ ఉత అపి చ, ఆత్మయోనిః ఆత్మైవ యోనిః కారణం యస్య సః ఆత్మయోనిః - కారణాన్తరశూన్య ఇత్యర్థః - విశ్వసృట్ నారాయణః - ప్రజానాం వ్యష్టిభూతానాం - ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం, ఆత్మా జ్ఞానేన్ద్రియగణః - కర్మ కర్మేన్ద్రియగణః - రూపాణి దేవమనుష్యాదిరూపాణి - అభిధాః దేవో మనుష్య ఇత్యాద్యభిధాః - ఆసాం - భిదాం - యేన - యేన ప్రకారేణ - వ్యధత్త అకరోత్ - కిం సాక్షాత్ పరంపరయా వా - ఇత్యభిప్రాయః - ఏతత్పృష్టం - చకారాత్ - అపృష్టమపి - నోఽస్మభ్యం హే విప్రవర్య వర్ణయ ॥౯॥ నను - బహుశ్రుతస్య తవ కిమనయా శుశ్రూషయేత్యత ఆహ ॥ పరావరేషామితి॥ హే భగవన్ మైత్రేయ - పరే త్రైవర్ణికాః - అవరే స్త్రీశూద్రాదయః - స్తేషాం - వ్రతాని - వ్యాసముఖాత్ - అభీక్ష్ణం పునఃపునః - మే మయా - శ్రుతాని - భగవత్కథామృతపూరాత్ - వినా - క్షుల్లసుఖావహానాం అల్పసుఖసంపాదకానాం - తేషాం వ్రతానాం - శ్రవణేనేతి శేషః, అతృప్నుమః తృప్తా అభూమ - భగవత్కథామృతశ్రవణేన తు న తృప్తా ఇత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవాహ॥ క ఇతి॥ వః యుష్మాకం - సత్రేషు - సూరిభిః విద్వద్భిః - ఈడ్యమానాత్ ప్రస్తూయమానాత్ - తీర్థపదో భగవతః - అభిధానాత్ చరిత్రాత్ - కః శుశ్రూషమాణః పురుషః - తృప్నుయాత్ న కోఽపి తృప్నుయాదిత్యర్థః - యః - తీర్థపాత్ - పురుషస్య శృణ్వతః పుంసః - కర్ణనాడీం - శ్రోత్రబిలం - యాతః గతః - కథాశ్రవణేన శ్రోత్రబిలద్వారేణ హృదయం ప్రవిష్టః - భవప్రదాం సంసృతిసంపాదికాం - గేహరతిం దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాసక్తిం ఛినత్తి - న హ్యేవం వ్రతానాం తాపత్రయాభిహతిసామర్థ్యమస్తీతి భావః ॥౧౧॥

కాయభేదాధికృతః ప్రతీతః॥౮॥ యేన ప్రజానాముత ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం చ భిదాం వ్యధత్త। నారాయ
ణో విశ్వసృగాత్మయోనిరేతచ్చ నో వర్ణయ విప్రవర్య॥౯॥ పరావరేషాం భగవన్ వ్రతాని శ్రుతాని మే వ్యాసము
ఖాదభీక్ష్ణమ్। అతృప్నుమః క్షుల్లసుఖావహానాం తేషామృతే కృష్ణకథామృతౌఘాత్॥౧౦॥ కస్తృప్నుయాత్తీ
ర్థపదోఽభిధానాత్సత్రేషు వః సూరిభిరీడ్యమానాత్। యః కర్ణనాడీం పురుషస్య యాతో భవప్రదాం గేహర
తిం ఛినత్తి॥౧౧॥ మునిర్వివక్షుర్భగవద్గుణానాం సఖాపి తే భారతమాహ కృష్ణః। అస్మిన్నృణాం గ్రామ్యసు
ఖానువాదైర్మతిర్గృహీతా ఽనుహరేః కథాయామ్॥౧౨॥ సా శ్రద్దధానస్య వివర్ధమానా విరక్తిమన్యత్ర కరో
తి పుంసః। హరేః పదానుస్మృతినిర్వృతస్య సమస్తదుఃఖాప్యయమాశు ధత్తే॥౧౩॥ తాన్ శోచ్యశోచ్యానవిదో
ఽనుశోచే హరేః కథాయాం విముఖానఘేన। క్షిణోతి దేవోఽనిమిషస్తు యేషామాయుర్వృథావాదగతిస్మృ

నను భగవత్కథాయా ఏవ తాపత్రయాత్మకసంసృతివిచ్ఛేదకత్వే - సైవ ప్రాధాన్యేన భగవతా బాదరాయణేన మహాభారతే కిమితి నానువర్ణితా - కిమితి వా ప్రాయశో వ్రతాన్యేవ వర్ణితాని - త్యాశఙ్క్య - న్వాగోహవాదన్యాయేన - శ్రీమహాభారతస్యాపి భగవద్గుణానువర్ణనే తాత్పర్యమిత్యాహ ॥ మునిరితి॥ తే - సఖా మునిః కృష్ణః కృష్ణద్వైపాయనః - భగవద్గుణానాం వివక్షుః భగవద్గుణాన్ వక్తుమిచ్ఛుః - భారతం - ఆహ - యస్మిన్ భారతే - గ్రామ్యసుఖానువాదైః ద్వారభూతైః అనుపశ్చాత్ - హరేః కథాయాం నృణాం మతిః - గృహీతా అవతారితేత్యర్థః - శాఖాచన్ద్రన్యాయేన భగవత్కథాయాం బుద్ధ్యవతారార్థం భారతే గ్రామ్యసుఖానువాదః కృతః - న హి తావతా తత్రైవ తత్తాత్పర్యమితి వక్తుం యుక్తమ్॥ తదుక్తమితిహాససముచ్చయే॥ కామినో వర్ణయన్ కామాన్ లోభం లుబ్ధస్య వర్ణయన్॥ నరః కిం ఫలమాప్నోతి కూపేఽన్ధమివ పాతయన్॥ లోకచిత్తావతారార్థం వర్ణయిత్వా తు తేన తౌ॥ ఇతిహాసైః పవిత్రార్థైః పునస్తత్రైవ నిన్దితౌ॥ అన్యథా ఘోరసంసారబన్ధహేతూ జనస్య తౌ॥ వర్ణయేత్స కథం విద్వాన్ మహాకారుణికో మునిరితి॥ అతో భారతాభిప్రాయో దురవగమ ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ భగవత్కథాయాం మతిప్రవేశస్య ఫలమాహ ॥ సేతి॥ సా కథా హరికథా - అహరహః శ్రవణేన - వృద్ధిం ప్రాప్తా సతీ శ్రద్దధానస్య కథాశ్రవణే శ్రద్ధాం కుర్వతః పుంసః - అన్యత్ర శబ్దాదౌ విరక్తిం కరోతి - తతః కిమత ఆహ - హరేః భగవతః - పాదయోః అనుస్మృత్యా అనుధ్యానేన - నిర్వృతస్య సుఖితస్య - సమస్తదుఃఖానామప్యయం నాశం విధత్తే - సా హరికథేతి శేషః - హరికథైవ స్వస్యాం శ్రద్దధానస్య శుశ్రూషోః శబ్దాదివిషయేషు విరక్తిం భగవత్పాదారవిన్దభక్తిం చ జనయతి - తాపత్రయాభిహతిం చ విధత్తే ॥౧౩॥ అత ఏవంవిధప్రభావవత్యాం హరికథాయాం యే విముఖాస్తాన్ శోచతి ॥ తానితి॥ శోచ్యశోచ్యాన్ శోచ్యానామపి శోచ్యాన్ - అత్యన్తశోచ్యానిత్యర్థః, కుతః, అవిదః అజ్ఞాన్, తాన్ శోచే, తే కే, హరేః, కథాయాం ఉక్తగుణశాలిన్యాం, అఘేన పాపేన,

యే, విముఖాః పరాఙ్ముఖాః, అత ఏవ, యేషాం హరికథావిముఖానాం, ఆయుః, అనిమిషో దేవోరవిః, క్షిణోతి క్షపయతి, కిమిద ముచ్యతే, యతః కథాశ్శృణ్వతో ఽప్యాయుః క్షిణోతీత్యాశఙ్క్యాంశమయన్ విముఖాన్విశినష్టి॥ వృథావాదగతిస్మృతీనామితి॥ వాచో వాగ్వ్యాపారః-గతిర్దేహవ్యాపారః, స్మృతిర్మనోవ్యాపారః-వృథావ్యర్థాః వాదగతిస్మృతయో యేషాం- తేషాం- భగవతః కథాశ్శృణ్వత స్తు-వాదగతిస్మృతయస్సఫలా ఇత్యర్థః-ఆయుః క్షపణం తు తుల్యమేవ.॥౧౮॥ ప్రశ్నముపసంహర తి ద్వాభ్యామ్ ॥తదితి॥ తత్తస్మాత్-హరికథాయా ఏవ సమస్తదుఃఖవ్యయకరత్వాద్ధేతోః- హేకౌషారవ-మైత్రేయ శర్మదా తుంసుఖప్రదస్య-పవిత్రకీర్తే-రస్య హరేః కథామేవ-కథాసు-సారం సారభూతాం- ఉద్ధృత్య, పుష్పేభ్యో మధుకరో మధ్వి వ, నః-శివాయ హేఆర్తబన్ధో-తాపత్రయాభిపీడితానాం సుఖకర-కీర్తయ కథయ.॥౧౫॥ ✻ భగవత్కథాస్వపి ప్రాధాన్యే న శ్రీకృష్ణకథైవ కథనీయేత్యాహ॥ సఇతి॥ యో భగవాన్-విశ్వస్య-జన్మస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, ప్రగృహీ తశక్తిః-ప్రగృహీతా ఉపాత్తా-శక్తిః బ్రహ్మాదిరూపా శక్తిః-యేన సః-శక్తిత స్వాంశవిభూతిశరీరాదయశ్శబ్దాః పర్యాయాః- పాలనాధికృతస్యావతారరూపవిష్ణుగతపాలనానుకూలసామర్థ్యస్య స్వశక్తిత్వం బోధ్యం॥ య-ఏవం భూత-స్సఏవేశ్వరః- కృతావతారః అతిపూరుషాణి-అతిమానుషాణి-దివ్యాని-కర్మాణి, చకార, తాని, మహ్యం-కీర్తయ కథయ ✻॥౧౬॥ ✻ ఏవం క్షత్త్రా పృష్టో మైత్రేయ ఆహేత్యాహ వైయ్యాసకిరేకేన॥ ఏవమితి॥ భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నః-సః - కుషారవసుతో మైత్రేయః-ఏవం క్షత్త్రా విదురేణ పుంసాం-నిశ్శ్రేయసార్థాయ మోక్షోదయాయ-స్వస్య తు సంసిద్ధత్వాన్న స్వనిశ్శ్రేయసా ర్థాయేత్యర్థః, ఏవ మాపృష్టః, తం క్షత్తారం-బహుమానయన్ సమ్మానయన్-ఆహ ✻॥౧౭॥ ✻ పుంసాం నిశ్శ్రేయసాయేత్యే నేన సూచితమేవ తత్త్వశ్లోకానుగ్రహకారిత్వ మావిష్కుర్వం స్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి మైత్రేయః ॥సాధ్వీతి॥ హేసాధో విదు

తీనామ్॥౧౮॥ తదస్య కౌషారవశర్మదాతుర్హరేః కథామేవ కథాసు సారమ్। ఉద్ధృత్య పుష్పేభ్య ఇవార్తబన్ధో శివాయ నః కీర్తయ తీర్థకీర్తేః॥౧౫॥ స విశ్వజన్మస్థితిసంయమార్థే కృతావతారః ప్రగృహీతశక్తిః। చకార కర్మా ణ్యతిపూరుషాణి యానీశ్వరః కీర్తయ తాని మహ్యమ్ ॥౧౬॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవం స భగవాన్ పృష్టః క్షత్త్రా కౌ షారవో మునిః। పుంసాం నిశ్శ్రేయసార్థాయ తమాహ బహుమానయన్॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ సాధు పృష్టం త్వ యా సాధో లోకాన్ సాధ్వనుగృహ్ణతా। కీర్తిం వితన్వతా లోకే ఆత్మనోఽధోక్షజాత్మనః॥౧౮॥ నైతచ్చిత్రం త్వయి క్షత్తర్బాదరాయణవీర్యజే। గృహీతోఽనన్యభావేన యత్త్వయా హరిరీశ్వరః॥౧౯॥ మాణ్డవ్యశాపా ద్భగవాన్ప్రజాసంయమనో యమః। భ్రాతుః క్షేత్రే భుజిష్యాయాం జాతస్సత్యవతీసుతాత్॥౨౦॥ భవాన్భగవ తో నిత్యం సమ్మతస్సానుగస్య హి। యస్య జ్ఞానోపదేశాయ చ మామాదిశద్భగవాన్వ్రజన్॥౨౧॥ అథ తే భగవల్లీలా

ర, త్వయా-సాధు సమ్యక్-పృష్టం-త్వయా కథంభూతేన-లోకాన్-సాధు అనుగృహ్ణతా-అధోఽక్షజాత్మనః - అధోక్షజః ఆ త్మా యస్య తస్యాత్మనః స్వస్య-అధోక్షజచిత్తస్య స్వస్యేతి వా-కీర్తిం-లోకే-వితన్వతా విస్తారయతా ✻॥౧౮॥ ✻ హరికథా ప్రశ్నస్త్వయి న చిత్రమిత్యాహ॥ నైతదితి॥ హేక్షత్తః-బాదరాయణవీర్యజే వ్యాసవీర్యసంభూతే-త్వయి-ఇదం హేతుగర్భ విశేషణం-ఏత-ద్ధరికథాప్రశ్న ఇత్యేతత్-నచిత్రం-న కేవలం బాదరాయణవీర్యజత్వమాత్రమేవ-కింతు - యద్యస్మాత్-అనన్య భావేన ఏకాన్తభావేన-ఈశ్వరో హరిః- స్త్వయా గృహీతః ✻॥౧౯॥ ✻ బాదరాయణవీర్యజత్వం చ స్పష్టయతి॥ మాణ్డవ్యశా పాదితి॥ ప్రజానాం అభాగవతానాం ప్రజానాం, సంయమః దణ్డయితా, యమః, వైవస్వతః, మాణ్డవ్యస్య మునేః, శాపాత్, భ్రాతుః సత్యవతీసుతభ్రాతుః విచిత్రవీర్యస్య, క్షేత్రే క్షేత్రత్వేన పరిగృహీతాయాం, భుజిష్యాయాం దాస్యాం, సత్యవతీసు తాత్ బాదరాయణాత్-జాతః ఉత్పన్నః, యమ ఏవ త్వం జాతోఽసీత్యర్థః ✻ కించ, భవానితి॥ సానుగస్య సభాగవతస్య, భగవ తః శ్రీకృష్ణస్య, భవాన్, నిత్యం, సమ్మతః ప్రీతివిషయః, యద్యస్య తవ జ్ఞానాదేశాయ జ్ఞానోపదేశాయ, మాం, భగవాన్, వ్ర జన్ భువం త్యజన్, ఆదిశత్ ఆదిష్టవాన్, సమీపే అస్తమపభవన్తం స్మృత్వా జ్ఞానోపదేశార్థం మామాజ్ఞప్తవాన్, ఏతే న భగవన్నిరతిశయప్రీతివిషయత్వమవగమ్యతే, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమితిస్మరణాత్ ✻॥౨౦॥౨౧॥ ✻ అతో నిరతిశయ ప్రీతివిషయాయ తే యథాప్రశ్నం వర్ణయామీతి ప్రతిజానీతే॥ అథేతి॥ అథనను, భగవల్లీలాః వర్ణయామీతి సంబన్ధః, కథంభూ తాః, యోగమాయోపబృంహితాః, యుజ్యత ఇతి యోగః, స చాసౌ మాయా చ ఆశ్చర్యశక్తిః, తయా, ఉపబృంహితాః భ గవన్నియామ్యాశ్చర్యశక్త్యుపకల్పితాః, అన్తస్సంహరః, అన్తో మోక్షః, విశ్వస్య స్థిత్యాదయో యాసాం తాః, ఏవంభూ తాః, లీలాః, యద్వా, అర్థశబ్దస్స్వరూపపరః, వస్తున్యర్థశబ్దప్రయోగాత్, అన్తశబ్దేన సంహారో మోక్షశ్చ వివక్షితః ॥ య

శ్రియస్త్వభిసంవిశన్తీ,, ఇతిశ్రుతేః, విశ్వస్యస్థిత్యాదయోఽర్థాః స్వరూపం యాసాం తాః, లీలాః క్రీడా చేష్టాః, ఆనుపూర్వ్యశః ప్రశ్నానుసారేణ, వర్ణయామి కథయామీత్యర్థః॥ యద్వా॥ సృష్టిలీలాదిక్రమేణేత్యర్థః ॥౨౨॥ ప్రథమం సృష్టిలీలాం వర్ణయితుం సృష్టేః పూర్వం కారణత్వేనావస్థితవస్తుస్వరూపమాహత్రియేణ ॥ భగవానితి॥ ఇదం, పరిదృశ్యమాననామరూపవిభాగార్హం స్థూలచిదచిదాత్మకం జగత్-అగ్రే సృష్టేః-పూర్వకాలే-ఆత్మనాం జీవానాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః-విభుః స్వామీ-ఏకః అవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకః-భగవానేవాసీదిత్యర్థః-స ఏవ భగవాన్, నాత్మేచ్ఛానుగతౌ ఆత్మనః స్వస్య, ఇచ్ఛానుగతౌ-ఆత్మనః స్వస్య, ఇచ్ఛా, సృష్ట్యుపయోగిసఙ్కల్ప-స్తస్యా అనుగతౌ అనుసరణే సతి-నానామత్యుపలక్షితః దేవాది నానానామరూపవిషయబుద్ధిబోధ్యః, పూర్వస్మిన్ కల్పే, ఆసీత్, కుతః, ఆత్మా ఆత్మపర్యన్తత్వాన్నామరూపవిషయమతీనామిత్యభిప్రాయః-ఏక ఏవ భగవాన్ కదాచిద్విభక్తనామరూపచిదచిచ్ఛరీరకః కార్యావస్థో నానా-స ఏవ-కదాచిన్నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకం పరమాత్మా కారణావస్థ ఇత్యర్థః। యద్వా-అనానామత్యుపలక్షిత ఇతి ఛేదః-ఆత్మేచ్ఛానుగతౌ సంహారవిషయాత్మీయసఙ్కల్పానుసరణే సతి, అనానామత్యుపలక్షితః దేవాదినామరూపవిషయబుద్ధ్యనుపలక్షితః-కుతః, ఆత్మా, దేవాదినామరూపభాక్త్వం తదభావశ్చాత్మన ఏవేత్యర్థః-న చైవం వికారిత్వప్రసఙ్గః-సద్వారకత్వాన్నామరూపసంస్పర్శస్యేత్యభిప్రాయాత్, అత్రేదంశబ్దేన స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకః పరమాత్మైవోచ్యతే-తస్యైవ స్థూలావస్థాప్రహాణేన సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయాఽవస్థితస్య కారణత్వముచ్యతే-న చ చిదచిచ్ఛరీరకత్వస్యాతాత్ప్రతిరేక ఏవేత్యనేన సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదశూన్యం బ్రహ్మైవ జగత్కారణమిత్యుచ్యత ఇతి భ్రమితవ్యం, అగ్ర ఇతి కాలస్య నిర్దేశాద్విజాతీయభేదస్య, ఆత్మనామాత్మేతి వ్యతిరేకనిర్దేశేన సజాతీయభేదస్య భగవానిత్యనేన కారణత్వోపయిక సార్వజ్ఞ్య సర్వశక్తిత్వసత్యసఙ్కల్పత్వాదిస్వగతభేదస్య చాత్రైవ ప్రతిపన్నత్వాత్-తర్హ్యేక ఇత్యనేన కిముచ్యత ఇతి చేత్-ఉచ్యతే॥ మహదాదిసృష్టిక్రమేణావస్థ

యోగమాయోపబృంహితాః । విశ్వస్థిత్యుద్భవాన్తార్థా వర్ణయామ్యానుపూర్వశః ॥౨౨॥ భగవానేక ఆసేద
మగ్ర ఆత్మాఽఽత్మనాం విభుః। ఆత్మేచ్ఛానుగతావాత్మా నానామత్యుపలక్షణః॥౨౩॥ స వా ఏష తదా ద్రష్టా నాప
శ్యద్దృశ్యమేకరాట్। మేనేఽసన్తమివాత్మానం సుప్తశక్తిరసుప్తదృక్॥౨౪॥ సా వా ఏతస్య సంద్రష్టుః శక్తిస్స
దసదాత్మికా। మాయా నామ మహాభాగ యయేదం నిర్మమే విభుః॥ ౨౫ ॥ కాలవృత్త్యా తు మాయాయాం గుణ

మాణనానాత్వప్రతీతిసమ్బన్ధిన్యైకత్వమేక ఇత్యనేనోచ్యతే, ఇతి నామరూపవిభాగాభావాభిప్రాయః। బన్ధనో హ్యేక ఇతి వ్యపదేశః॥౨౩॥ తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత,, ఇతిశ్రుతేః,, ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య సార్వజ్ఞ్యాదికల్యాణగుణాకరస్యైవ కారణత్వం ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స ఇతి॥ స వా ఏషః సోఽయం భగవాన్ తదా ప్రళయదశాయాం-ద్రష్టా సర్వజ్ఞః, తత్ర హేతుః అసుప్తదృక్ అసంకుచితజ్ఞానః తత్కుతః-ఏకరాట్ ఏకరూపప్రకాశః న తు జీవవత్కర్మాయత్తకాదాచిత్కసఙ్కోచవికాసభాగ్జ్ఞానసమ్పన్నః-సుప్తశక్తిః సూక్ష్మావస్థచిదచిదాఖ్యస్వశక్తిః, తన్వాది పర్యాయశ్శక్తిశబ్ద ఇత్యుక్తం-దృశ్యం కార్యం-నాపశ్యత్। కిన్తు, అసన్తం వ్యవహారార్హనామరూపరహితమివాత్మానం-మేనే అనుమత-ఇవశబ్దేన తస్య సూక్ష్మదర్శిత్వాత్స్వశరీరభూతసూక్ష్మావస్థచిదచిద్విషయజ్ఞానసమ్పత్తిస్సూచ్యతే అనేన సార్వజ్ఞ్యాదిగుణసమ్పత్తిః-నామరూపవిభాగాభావ-శ్చోక్తః ॥౨౪॥ అథ చిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ ॥ సేతి॥ సన్ద్రష్టుః సతో ద్రష్టుః, సత్తాయోగిసకలపదార్థం ద్రష్టుః, శక్తిః అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతమాయా నామ ప్రకృతిః-సదసదాత్మికా, చేతనాచేతనాత్మికా,, భూమిరాపోఽనలో వాయుః,, అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి,, ఇతి చేతనయోరుభయోరపి పరస్పరవిలక్షణప్రకృతిత్వాభిధానాత్-యయా సదసదాత్మికయా ప్రకృత్యా, ఇదం కార్యావస్థచేతనాచేతనాత్మకం జగత్-స్వయం విభుః జగద్గతదోషాసంస్పృష్టః-నిర్మమే సృష్టవాన్-సైషా మాయా-విభోశ్శరీరత్వేన సూక్ష్మావస్థయా ఆసీదిత్యర్థః,, భగవానేక ఏవేదమగ్ర ఆసీ,, దిత్యనేన-సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్యోపాదానత్వం,, యయేదం నిర్మమే విభు,, రిత్యనేన కేవలనిమిత్తస్వరూపస్య నిమిత్తత్వం చాభిహితమ్॥౨౫॥ అథ మహదాదిక్రమేణ సృష్టిం వక్తుం స్వశరీరభూతజీవానప్రవేశేనాహితసృష్టిసామర్థ్యాయా ఏవ ప్రకృతేర్మహదాదిరూపేణ పరిణామో న తు కేవలాయా ఇత్యాహ ॥ కాలవృత్త్యేతి॥ కాలవృత్త్యా కాలానుగుణవృత్తిమత్యాం- అత ఏవ-గుణమయ్యాం సామ్యాపన్నసత్త్వాదిగుణప్రచురాయాం-మాయాయాం - ఆత్మభూతేన స్వశరీరభూతేన-పురుషేణ జీవేన-వీర్యం సృష్టిసామర్థ్యం-స్వయం వీర్యవాన్ అవికృత ఏవ-ఆధత్త సంపాదితవాన్

మాయాభిమానీస్వాత్మ జీవానుప్రవేశేన మాయాసృష్ట్యనుగుణామకరోదిత్యర్థః ❀॥ ౨౬ ॥❀ మహతస్సృష్టిమాహ॥ తత ఇతి॥ తతః-ఆహితవీర్యాత్-కాలచోదితాత్ కాలప్రేరితాత్-అవ్యక్తాత్ స్వాత్మకాదవ్యక్తాత్ -స్వయమేవ-విజ్ఞానాత్మా,,విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే,, ఇత్యుక్తరీత్యాజీవాన్తరాత్మా-ఆత్మదేహస్థం స్వశరీరభూతప్రకృతిగతం -విశ్వం కార్యజాతం-వ్యఞ్జన్ ప్రకాశయన్-ప్రకాశయితుమిత్యర్థపర్యవసానం బోధ్యం - తమోనుదః తమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మావస్థప్రకృతిప్రేరకో భగవాన్-మహత్తత్త్వమభవదిత్యన్వయః-ప్రకృతిపురుషశరీరకో భగవానేవ మహచ్ఛరీరకోఽభూదిత్యర్థః ❀॥ ౨౭ ॥❀ మహతోఽహంకారస్య సృష్టిమాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ సోఽపీతి॥ సోఽపి స మహానపి-అంశగుణకాలాత్మా, అంశో జీవః,, అంశో నానావ్యపదేశాత్,, మమైవాంశో జీవలోకే,, ఇతిప్రయోగాత్, గుణాస్సత్త్వాదయః-కాలశ్చ-త్రైరుపలక్షితః ఆత్మా స్వరూపం యస్య సః-కాలవశ్యో గుణమయో జీవగర్భశ్చేత్యర్థః- భగవద్దృష్టిగోచరః భగవతో దృష్టిస్సంకల్పరూపం జ్ఞానం - తస్య గోచరః విషయః-ఆత్మా పరమాత్మాత్మకః-సోఽపి ఆత్మేతి సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనం - ఏవంభూతో మహాన్-అస్య విశ్వస్య, సిసృక్షయా అహంకారాదీన్ స్రష్టుమిచ్ఛయా, ఆత్మానం స్వాత్మానం-వ్యకరోత్ వికృతమకరోత్ ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ మహత్తత్త్వాదితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాన్మహత్తత్త్వాత్. అహంతత్త్వమహంకారః - అజాయత-ఉత్పన్నోఽభూత్ కథంభూతః-కార్యకారణకర్త్రాత్మా -కార్యం శరీరం-కారణమిన్ద్రియం-తయోః-కర్త్రాత్మా కర్తృరూపః, కారణరూప ఇత్యర్థః తద్వివృణోతి-భూతేన్ద్రియమనోభవః, భూతేన్ద్రియమనసాం భవః , భవత్యస్మాదితి భవః,, భూతేన్ద్రియమనోమయ,, ఇత్యస్మిన్ పాఠే-భూతేన్ద్రియాదిరూపేణ పరిణామస్వభావప్రచురః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ అహంకారం విభజతే ॥ వైకారికఇతి॥ వైకారికః సాత్త్వికాహంకారః- తైజసో రాజసాహంకారః- తామసస్తామసాహంకార- స్తస్యైవ భూతాదిరితి నామాన్తర

మయ్యాధ్యమధోఽక్షజః। పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవాన్ ॥ ౨౬ ॥ తతోఽభవన్మహత్తత్త్వమ వ్యక్తాత్కాలచోదితాత్ । విజ్ఞానాత్మాఽఽత్మదేహస్థం విశ్వం వ్యఞ్జంస్తమోనుదః ॥ ౨౭ ॥ సోఽప్యంశగుణ కాలాత్మా భగవద్దృష్టిగోచరః । ఆత్మానం వ్యకరోదాత్మా విశ్వస్యాస్య సిసృక్షయా ॥ ౨౮ ॥ మహత్తత్త్వా ద్వికుర్వాణాదహంతత్త్వం వ్యజాయత । కార్యకారణకర్త్రాత్మా భూతేన్ద్రియ❀మనోభవః ॥ ౨౯ ॥ వైకా రికస్తైజసశ్చ తామసశ్చేత్యహం త్రిధా । అహంతత్త్వాద్వికుర్వాణాన్మనో వైకారికాదభూత్ ॥ ౩౦ ॥ వై కారికాశ్చ యే దేవా అర్థాభివ్యఞ్జనం యతః । తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ జ్ఞానకర్మమయాని చ ॥ ౩౧ ॥ తామసో భూతసూక్ష్మాదిర్యతః స్వం లిఙ్గమాత్మనః । కాలమాయాంశయోగేన భగవద్వీక్షితం నభః ॥ ౩౨ ॥ నభసోఽ నుసృతం స్పర్శం వికుర్వన్నిర్మమేఽనిలమ్ । అనిలోఽపి వికుర్వాణో నభసోరుబలాన్వితః॥ ససర్జ రూపతన్మాత్రం

రం। వైకారికాహంకారకార్యమాహ॥ అహంతత్త్వాదితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాత్ - వైకారికాత్సాత్త్వికాదహంతత్త్వా-దహంకారాత్-మనోఽభూత్-ఉదభూత్ యే దేవాః-దిగాదిదేవాధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-నతు దిగాదిదేవాః- తేషాం చతుర్ముఖ స్రక్ష్యమాణతయాఽణ్డోత్పత్తేః పూర్వముత్పత్త్యసంభవా -దతో దేవశబ్దేన తదధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణ్యేవ వివక్షితాని , యే దేవాస్తేఽపి వైకారికాస్సాత్త్వికాహంకారకార్యభూతా ఇత్యర్థః ❀॥ ౩౦ ॥ ❀ కథంభూతా దేవాః- యతః దేవేభ్యః - అర్థాభివ్యఞ్జనం - శబ్దస్పర్శరూపరసాదీనామర్థానామభివ్యఞ్జనముపలమ్భో భవతి, ఏవంభూతా దేవా వైకారికా అభూవన్నిత్యర్థః- జ్ఞానకర్మమయాని, జ్ఞానేన్ద్రియాణి కర్మేన్ద్రియాణి చ , ఇన్ద్రియాణి తైజసాన్యేవ తైజసాహంకారసహకృతసాత్త్వికాహంకారకార్యాణ్యేవేత్యర్థః- తైజసస్య వైకారికతామసయోరనుగ్రాహకత్వేన పృథక్కార్యాభావాత్-అనుగ్రాహకత్వైవ హి తైజసస్య కార్యతా ❀॥ ౩౧ ॥ ❀ అథ తామసాహంకారకార్యమాహ ॥ తామసఇతి॥ తామసః, భూతసూక్ష్మాదిః, భూతానాం ఆకాశాదీనాం తత్సూక్ష్మాణాం శబ్దాదీనాం చ ఆదిః కారణం-ఏతదేవోపపాదయతి॥ యత ఇతి॥ యతః భూతాదేస్సకాశాత్-ఆత్మనో బ్రహ్మణో-యల్లిఙ్గం ప్రమాపకం శబ్దస్స, తతో లిఙ్గాత్ తత్తం, ఖమాకాశం చాభూదిత్యర్థః-బ్రహ్మణశ్శబ్దైకప్రమాణకత్వం శాస్త్రయోనిత్వాధికరణసిద్ధం ॥ నభః కార్యమాహ ॥ కాలేత్యాది-మాయా, సత్త్వాదిగుణాః,, సోఽప్యంశగుణకాలాత్మే,, తిపూర్వముక్తత్వాత్-అంశో జీవః - కాలాదియోగేన - హేత్వర్థేతృతీయా, కాలాదియోగేన హేతునా, భగవద్వీక్షితం భగవత్సంకల్పరూపజ్ఞానవిషయం, నభోఽభూత్ ❀॥ ౩౨ ॥ ❀ ఏవంభూతాన్నభసోఽనుసృతం ఉద్భూతం - స్పర్శం స్పర్శతన్మాత్రం - వికుర్వత్ విక్రియమాణం సత్ - అనిలం - నిర్మమే అసృజత్-స్పర్శా

౨౯॥ శ్లో॥ ❀ పా॥ మనోమయః॥

దుత్పన్నోఽనిలో వాయురపి-వికుర్వాణః- నభసానభోగుణేనశబ్దేన, సహితః-స్వయంచోరుబలాన్వితః అధికబలయుక్తః-బలమితిప్రాణౌజస్సహసామప్యుపలక్షణం, రూపతన్మాత్రంససర్జ, రూపతన్మాత్రంచ, లోకస్యాలోచనం ప్రకాశకం జ్యోతి స్తైజసః - ససర్జ ॥ ౩౩ ॥ తచ్చజ్యోతిరనిలేనాన్వితంస్పర్శగుణేనాన్వితం, అనిలేతినభసోప్యుపలక్షణం-ఏవమగ్రేపి-శబ్దస్పర్శాభ్యాంస్వకారణభూతగుణాభ్యాం, స్వగుణేనరూపేణచాన్వితం- జో ఽర్భగవత్సంకల్పవిషయంసత్, కాలమాయాంశయోగతో హేతోః-రసమయంరసగుణకం - అమ్భఃజలం - అథ తత్అసృజత్-భగవద్వీక్షణకాలమాయాంశయోగాసర్వత్రాన్వేతవ్యా, రసమయమమ్భస్ససర్జేత్యనేన-ప్రథమంరసతన్మాత్రం- తతోఽమ్భ ఇతిక్రమోవేదితవ్యః ॥ ౩౪ ॥ తచ్చామ్భో, జ్యోతిషాజ్యోతిస్పర్శశబ్దైః, అనుసంసృష్టం అనుసంహితంబ్రహ్మసంకల్పవిషయం, కాలాదియోగతో హేతోః, గన్ధగుణాంమహీం, మాధాత్-ప్రథమంగన్ధం, తతోమహీంచాధాత్ అసృజత్ ॥ ౩౫ ॥ హేభవ్యవిదుర, నభఆదీనాంభూతానాం-మధ్యే, యద్యత్పరాత్పరంచోత్తరోత్తరంభూతం-తత్తత్, పరానుసంసర్గాత్ కారణద్రవ్యగుణానువృత్త్యా, యథాసంఖ్యం-గుణాన్వితః - ప్రథమస్యైకోగుణః, ద్వితీయస్యభూతస్యద్వౌ-తృతీయస్యత్రయః, చతుర్థస్యచత్వారః, పఞ్చమస్యపఞ్చగుణాః, ఇత్యేవంవిదుః ॥ ౩౬ ॥ అథైతానిమహదాదిపృథివ్యన్తానితత్త్వాని, పరస్పరపఞ్చీకరణరూపసంమేళనాభావాద్బ్రహ్మాణ్డ రచనాయామసమర్థానీశ్వరంతుష్టువురిత్యాహ ॥ ఏతఇతి ॥ నను "భగవద్దృష్టిగోచరః", భగవద్వీక్షితంనభః "పరవీక్షితం", బ్రహ్మవిక్షిత "మిత్యేషాంతత్త్వానాంభగవత్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానవిషయతోక్త్యాసృష్టిసామర్థ్యావగమాత్పునస్సృతిప్రతిపాదితపరమేశ్వరానుప్రవేశకృతసామర్థ్యోక్తిర్విరుధ్యతే -నచాన్యఏవవక్ష్యమాణోఽనుప్రవేశఇతివక్తుంశక్యం - విభోరీశ్వరస్యజ్ఞానేనైవవానుప్రవేశస్యవాచ్యత్వాత్ - తావతైవతేషాంశరీరత్వోపపత్తేః ఆధేయత్వవిధేయత్వశేషత్వానాంశరీరత్వనిర్వాహకత్వాత్, "యస్యచేతనస్యయద్ద్రవ్యమాధేయంవిధేయంశేషంచతత్త

జ్యోతిర్లోకస్యలోచనమ్ ॥ ౩౩ ॥ అనిలేనాన్వితంజ్యోతిర్వికుర్వత్పరవీక్షితమ్ । ఆధత్తాఽమ్భోరసమయంకాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౪ ॥ జ్యోతిషాఽమ్భోఽనుసంసృష్టంవికుర్వద్బ్రహ్మవీక్షితమ్ । మహీంగన్ధగుణామాధాత్కాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౫ ॥ భూతానాంనభఆదీనాంయద్యద్భవ్యవరావరమ్ । తేషాంపరానుసంసర్గాద్యథాసంఖ్యంగుణాన్విదుః ॥ ౩౬ ॥ ఏతేదేవాఃకలావిష్ణోఃకాలమాయాంశలిఙ్గినః । నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాఃప్రోచుఃప్రాఞ్జలయోవిభుమ్ ॥ ౩౭ ॥ దేవా ఊచుః ॥ నమామతేదేవపదారవిన్దంప్రపన్నతాపో

స్యశరీరమితిహిశరీరలక్షణం ॥ సైవం ॥ పూర్వం మహదాదీనాంస్వస్వకార్యోత్పాదనసామర్థ్యావహేశ్వరానుప్రవేశస్యోక్తత్వేప్యేభిస్సర్వైస్సంహత్యాణ్డోత్పాదనసామర్థ్యాపాదకానుప్రవేశస్యానుక్తత్వేనైవంవిధానుప్రవేశాయ- స్తుతే- స్తతఃప్రతిపరమాత్మనోఽనుప్రవేశస్య - తతోణ్డసృష్టేశ్చోపపత్తేః - ఏతేమహదాదయోదేవాః-దేవస్య భగవతశ్శరీరత్వాద్దేవాఇత్యుక్తిః-యథా "హన్తాహమిమాస్తిస్రోదేవతా", ఇత్యాదౌ-కాలమాయాంశలిఙ్గినః- కాలమాయాంశరూపాణిలిఙ్గాన్యస్యసన్తీతికాలమాయాంశలిఙ్గీ- తస్య కాలగుణజీవశరీరకస్యేత్యర్థః । విష్ణోర్భగవతః-కలాఃశరీరభూతాః-నానాత్వాత్ పృథగ్భూతత్వాత్ - పరస్పరసంబన్ధాభావాత్ -స్వక్రియాయాంబ్రహ్మాణ్డరచనాయాం - అనీశాఃఅసమర్థాస్సన్తః - విభుంభగవన్తం-ప్రాఞ్జలయోబద్ధాఞ్జలయః - ప్రోచుఃతుష్టువుః-నన్వచేతనానాంమహదాదీనాంస్తోతృత్వానుపపత్తిః - నచతదధిష్ఠాతౄణాముపపన్నమితిశక్యం -అణ్డసృష్ట్యనన్తరంచతుర్ముఖసృజ్యమానాదిత్యాదీనామణ్డసృష్టేఃప్రాక్తదనుపపత్తేః - నచతత్త్వశరీరకపరమాత్మనస్స్తోతృత్వముపపన్నమితివాచ్యం - స్తుత్యత్వస్తోతృత్వయోరేకస్మిన్నసంగతత్వాత్ - బ్రహ్మణస్సర్వోపాదానత్వేనసర్వవికారాశ్రయత్వేపి-సద్వారకవికారాశ్రయత్వేనతస్య జీవద్వారైవస్తోతృత్వాత్ ॥ ఉచ్యతే ॥ పరమాకాశవర్తిన్యస్తత్త్వాభిమానిదేవతాస్తత్త్వాన్యధిష్ఠాయతుష్టువుః "వృతంచతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభి", రితిపరమాకాశతత్త్వాభిమానిదేవతాసిద్ధ్యవగమాత్ యద్వా "పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవా", నితిజీవద్వారైవపరమాత్మనోమాయాదిపృథివ్యన్తతత్త్వేష్వనుప్రవేశకథనాత్పరమాత్మాత్మకాదృష్టవిశేషసచివజీవానుప్రవేశసంపాదితసృష్టిసామర్థ్యానాంతత్త్వానాంస్వస్వకార్యోత్పాదకత్వవత్, స్తోతృత్వోపపత్తేరితి ॥ ౩౭ ॥ ప్రథమంకారణత్వవ్యాప్త్యోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వగుణవిశిష్టం ప్రణమన్తి ॥ నమామేతి ॥ హేదేవభగవన్ - తేతవ - పదారవిన్దం - ననామనమస్కుర్మః - కథభూతంపదారవిన్దం - ప్రపన్నతాపోపశమాతపత్రం-ప్రపన్నాఃశరణాగతాః, తేషాంయేతాపాఃఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికాః, స్తేషాం, ఉపశమేనిర్హరణే, ఆతపత్రంఛత్ర

మివ వర్తమానం, అనేన తాపత్రయాతురోపాస్యత్వముక్తం, యన్మూలకేతాః యత్పాదారవిన్దమూలమేవ కేతః ఆశ్రయో యేషాం తే- యతయః మునయో నియమనే ప్రయతమానాః- అఞ్జసా సుఖేన, సంసారదుఃఖం-అనేన మోక్షప్రదత్వముక్తం, బహిర్గ్రాహ్యత్వవదుత్క్షిపన్తి త్యజన్తి, సాంసారికసుఖమపి దుఃఖశబ్దేన వివక్షితం, ముముక్షోరిష్టప్రాప్తివిరోధిత్వాత్సుఖస్యాపి దుఃఖశబ్దవాచ్యత్వాత్ ॥ ౩౮ ॥ ఏతద్వ్యతిరేకముఖేనాపి కథయన్తో నమస్కుర్వన్తి॥ ఋతేఇతి॥ హే ఈశ, అస్మిన్భవే సంసారే, యద్యతే యద్భగవత్పాదామ్బుజం వినా, భగవత్పాదారవిన్దోపాసనం వినా, తాపత్రయేణాభిహతాః జీవాః, ఆత్మన్ ఆత్మని, సమ్బోధనం వా, శర్మ సుఖం, న లభన్తే, అతోఽన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భగవత్పాదామ్బుజోపాసనస్యైవ తాపత్రయనివృత్తిపూర్వకముక్తిసాధనత్వాద్ధేతోః, హే భగవన్, తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం, సవిద్యాం- ఆశ్రయేమ, విద్యా ముక్త్యుపాయభూతోపాసనా తత్సహితాం, అఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం ముక్తిం, ఆశ్రయేమ ఉపాసనానికృత్వా ముక్తిం ప్రాప్నువామేత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ నను కథం మత్పాదామ్బుజోపాసనమాత్రేణాత్యన్తికసాంసారికసుఖదుఃఖనివృత్తిరుచ్యతే, యతః తత్సుఖదుఃఖోత్పాదకపుణ్యపాపరూపకర్మణామవినష్టత్వాదిత్యాశఙ్కాయాం తదుపాసనస్యైవాత్యన్తికకర్మవినాశకత్వమపీతి సూచయన్తస్తద్భగవత్పాదామ్బుజస్యైవ ముముక్షూపాస్యత్వాద్వయమపి తదేవ శరణం గతా ఇత్యాహుః, మార్గన్తీతి ॥ తీర్థపదస్తవ పాదామ్బుజం వయం ప్రపన్నాః శరణం గతా ఇత్యన్వయః - తీర్థపదః పవిత్రపాదస్య-స్వాశ్రితదురితనివర్తకపాదకమలస్యేత్యర్థః-కదమ్భూతం త్వత్పాదామ్బుజం, యత్-అఘమర్షోదసరిద్వరాయాః అఘమర్షణి పాపక్షపణకాని ఉదాని ఉదకాని యాసు, తాసు - సరిత్సు మధ్యే-వరాయాః శ్రేష్ఠాయాః - గఙ్గాయాః-పరం పదముత్కృష్టముత్పత్తిస్థానం - ఏతేనాసేవమానసమస్తజనదురితనివర్తకసరిద్వరాయా అపి దురితనివర్తకత్వాత్తదుత్పత్తిస్థానభగవత్పాదామ్బుజస్యోదకదురితనివర్తకత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధం ,, యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవంవిది పాపం

పశమాతపత్రమ్। యన్మూలకేతా యతయోఽఞ్జసోరుసంసారదుఃఖం బహిరుత్క్షిపన్తి॥ ౩౮॥ ఋతేయదస్మిన్భవ ఈశ జీవాస్తాపత్రయేణాభిహతా న శర్మ। ఆత్మన్లభన్తే భగవంస్తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం సవిద్యామత ఆశ్రయేమ॥ ౩౯॥ మార్గన్తి యత్తే ముఖపద్మనీడైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైరృషయో వివిక్తే। యస్యాఘమర్షోదసరిద్వరాయాః పదం పరం తీర్థపదః ప్రపన్నాః॥ ౪౦ ॥ యచ్ఛ్రద్ధయాఽశ్రుతవత్యా చ భక్త్యా సంమృజ్యమానే హృదయేఽవధార్య। జ్ఞానేన వైరాగ్యబలేన ధీరా వ్రజేమ తత్తేఽఙ్ఘ్రిసరోజపీఠమ్ ॥ ౪౧॥ విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయ

కర్మ న శ్లిష్యతే ,, ఇత్యాదిశ్రుతిరత్రానుసంధేయా ఉపాసకానామాత్యన్తికపుణ్యపాపనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాపకత్వాదేవ త్వత్పాదామ్బుజమృషయ ఉపాసత ఇత్యాహ ॥ మార్గన్తీతి ॥ తే తవ, ముఖపద్మనీడైః ముఖకమలనిలయైః, ముఖకమలే ఉత్పన్నైః ఋరితి యావత ,, తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద,, ఇతి శ్రుతేః, భవన్ముఖకమలోత్పత్తిస్థానైః, ఛన్దస్సుపర్ణైః వేదపక్షిభిః ,, నీడం శకున్తా ఇవ జాతపక్షా ,, ఇతి న్యాయేన సామ్యం బోధ్యం, యథా నీడే జాతపక్షాః పక్షిణ ఉడ్డీనా ఇతస్తతః పరిభ్రమ్య పునస్తత్రైవ ప్రవిశన్తి, తథా వేదా అపి త్వన్ముఖాదుద్గతాస్త్వామేవ పర్యవస్యన్తీత్యభిప్రాయః ఏవంవిధైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైః, వివిక్తే నిస్సఙ్గే, మనసి ఋషయః, మార్గన్తి పరిశీలయన్తి, వేదోక్తకర్మజ్ఞానోపాసనాప్రవృత్తియోగైర్యథా కథయన్తి త్వత్పాదారవిన్దం వయం ప్రపన్నా ఇత్యన్వయః ॥ ౪౦ ॥ నను కథం మార్గన్తి, విషయప్రవణచిత్తైః కథం వా మనసోఽసఙ్గత్వం సంపాదనీయః, యేన వివిక్తే మార్గన్తీత్యుచ్యతే ఇత్యాశఙ్క్య త్వత్ప్రసాదానుగృహీతత్వద్భక్త్యైవ సర్వం సంపత్స్యత ఇత్యాహుః ॥ యదితి ॥ శ్రద్ధయా శ్రద్ధాయుక్తయా, శ్రద్ధా నామాస్తిక్యం స్వచికీర్షితత్వాదాపితే శేషః, శ్రుతవత్యా శ్రుతివిహితపఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపాసఙ్గకర్మయోగయుక్తయా, భక్త్యా ఉపాసనయా, వైరాగ్యం శబ్దాదివిషయానాసక్తిః, తదేవ బలం, యస్య, తేన, జ్ఞానేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన, జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన సంమృజ్యమానే బోధ్యమానే, హృదయే, అవధార్య అవధారణావిషయం కృత్వా, ధీరాః జితేన్ద్రియాః, యదన్వేషయన్తి, తత్, త్వదఙ్ఘ్రిసరోజపీఠం శరణం వ్రజేమ, అనేన మార్గణప్రకార ఉక్తః ॥ ౪౧ ॥ అథ భగవతో భక్తానుగ్రాహకత్వం స్మరన్త ఆహుః ॥ విశ్వస్యేతి॥ హే ఈశ, యత్తే పదామ్బుజం-స్వప్రపన్నానాం స్వభక్తానాం, అభయం శబ్దాదిభిరప్రతిహతం, స్మృతం, భావే క్తః, ధ్రువానుస్మరణం ,, యద్వా ,, అభయం న విద్యతే భయం సంసారో యస్మాత్తథాభూతం, స్మృతం, ప్రయచ్ఛతి దదాతి, నిర్వర్తయతీత్యర్థః తత్త్వత్పాదామ్బుజం, వయం సన్నాః శరణం వ్రజేమ, కథంభూతస్య తే- విశ్వస్య జగతః, సర్గస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, కృతావతారస్య

ృతబ్రహ్మారుద్రాద్యుప్రవేశస్యావతారస్య-ఇదమేవహిస్వభక్తానుగ్రాహకత్వం-యత్తాపత్రయాభిహతినివర్తకనిత్యనిరతిశయానన్దసాధనభూతధర్మానుస్మృతినిర్వర్తకత్వం- స్వభక్తానాం స్మృతంప్రయచ్ఛతీత్యనేనాభక్తాననుగ్రాహిత్వంసూచితమ్,॥౪౨॥ తత్ప్రీతివాదయన్తశ్శరణంవ్రజన్తి॥యదితి॥సానుబన్ధేఅనుబధ్యన్తఇత్యనుబన్ధాఃపుత్రదారాదయఃపాత్రవస్త్రాదయఃదేహానుబన్ధినోగృహానుబన్ధినశ్చ-తైస్సహితే,అసతిఅచేతనపరిణామరూపే-దేహగేహే-సమాహారద్వన్ద్వైకత్వం- మమాహం-దేవోహంమనుష్యోహమిత్యూఢఃనిరూఢఃదురాగ్రహఃదేహాదేరభిమానోయేషాం- తేషాం-పుంసాం పుర్యాంశరీరే-హృదయగుహాయామిత్యర్థః-వసతోపివాత్సల్యాతిరేకాత్ పురీమధితిష్ఠతోపి- తేతవ-హేభగవన్-యత్పదామ్బుజం-సుదూరంఅతివిప్రకృష్టం-తత్పదామ్బుజం-శరణంవ్రజేమేత్యర్థః ॥౪౩॥ అహంమమాభిమానగ్రస్తచిత్తానాంసత్పఙ్క్తిరేవదుర్లభా-కుతస్సత్సఙ్గతిశూన్యానాంత్వదుపసత్తిప్రణాడ్యాభవత్పదామ్బుజోపాసనానిర్వృత్తిస్స్యాదిత్యాహ॥తానితి॥హేపరేశ-పరేషాంబ్రహ్మాదీనామీశనియన్తః- అసద్వృత్తిభిఃఅచేతనపరిణామరూపశబ్దాదిప్రవణైః,అక్షిభిరిన్ద్రియైః,పరాహృతందూరమపకృష్టంఅన్తస్థంమనోయేషాంతే-యేలోకాస్తాన్నపశ్యన్తి-వైప్రసిద్ధం,కే,నపశ్యన్తీత్యత ఆహ॥హేఉరుగాయబహుగేయ-తేతవ-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః - పదయోః-యోన్యాసఃస్వాత్మసమర్పణం - తస్యవిలాసోవిలసితం-యేషాంలేశమాదయోగుణా - స్తేషాంలక్ష్మీఃసంపద్యేషాంతే-భవత్పాదారవిన్దాత్మసమర్పణవిలసితశమాదిగుణసంపత్సమృద్ధాఇత్యర్థః "లక్ష్మ్యేతి తృతీయాన్తపాఠే" తయాఉపలక్షితాఇత్యర్థః - అథోఅతఏవ-నపశ్యన్తినవీక్షన్తే-కిముతత్సంగతింనకుర్వన్తీతి "పథఇతపాఠే" భ్రష్టానిత్యధ్యాహర్తవ్యం- పథఃమార్గాద్భ్రష్టా-న్నపశ్యన్తీత్యర్థః "లక్ష్మీనితిద్వితీయాన్తపాఠే, పథఇతిపాఠేచ" అపదన్యాసవిలాసలక్ష్మీనితిపదచ్ఛేదః-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీ

మార్థైకృతావతారస్యపదామ్బుజంతే।వ్రజేమసర్వేశరణంయదీశస్మృతంప్రయచ్ఛత్యభయంస్వపుంసామ్॥

యత్సానుబన్ధేఽసతిదేహగేహేమమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణామ్।పుంసాంసుదూరంవసతోఽపిపుర్యాంవ్రజేమతత్తేభగవన్పదాబ్జమ్॥౪౩॥తాన్వాఅసద్వృత్తిభిరక్షిభిర్యేపరాహృతాన్తర్మనసఃపరేశ। అథోనపశ్యన్త్యురుగాయనూనంయేతేపదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః॥౪౪॥ పానేనతేదేవకథాసుధాయాఃప్రవృద్ధభక్త్యావిశదాశయాయే।వైరాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధంయథాఞ్జసాఽన్వీయురకుణ్ఠధిష్ణ్యమ్॥౪౫॥ అథాపరేచాత్మసమాధియోగబలేనజిత్వాప్రకృతింబలిష్ఠామ్। త్వామేవధీరాఃపురుషంవిశన్తితేషాంశ్రమస్స్యా

ఽభాతాన్ - అతఏవ-పథఃమార్గాద్భ్రష్టాన్ "మార్గన్తియత్తే" ఇతిపూర్వప్రస్తుతాభగవదుపాసకాననపశ్యన్తీత్యర్థః "త్వాంవేత్యపపాఠః" అస్మిన్పాఠేమమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణాంపుంసాం-భగవత్పదామ్బుజంసుదూరమిత్యుక్తం-తేషామప్యుపాసనాధికృతానాంసంనికృష్టంస్యాదిత్యాశఙ్కాయాముపాసనాధికార ఏవదుర్లభఇత్యాహ॥ త్వామితి॥ అస్మిన్పాఠేభ్రష్టాఇతిప్రథమాన్తాధ్యాహారః-యేఅసద్వృత్తిభిఃపరాహృతాన్తర్మనసో "ఽతఏవ" సన్మార్గభ్రష్టా-ఏతే-త్వాంనపశ్యన్తినోపాసతే-తర్హికేఉపాసతఇత్యతఆహ॥యేఇతి॥త్వత్పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యస్తుపశ్యన్తీత్యర్థః "లక్ష్మ్యఇతిపఞ్చమ్యన్తపాఠే" పథఇత్యస్యవిశేషణం,పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీయాపాత్పథోభ్రష్టాఃనపశ్యన్తి-అస్మిన్పాఠే, అథో ఇతిపాఠాభ్యుపగమే,లక్ష్మ్యాభ్రష్టాఃఅథోఽతఏవనపశ్యన్తీత్యర్థః ॥౪౪॥ ఏవమనుగ్రాహకత్వాఽననుగ్రాహకత్వే ఉక్తే,అథానుగ్రహవిషయేష్వపిభగవత్కథాశ్రోతౄణాంసమాధిపరేభ్యస్సౌకర్యమాహుర్ద్వాభ్యామ్॥పానేనేతి॥హేదేవ,తే,కథాసుధాయాఃఅమృతతుల్యకథాయాః,పానేన,శ్రవణేన -ప్రవృద్ధభక్త్యాప్రవృద్ధప్రేమాత్మకజ్ఞానేన-విశదాశయాఃనిర్మలాన్తఃకరణాః, అనేనోపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకపూర్వపాపనివృత్తిరుక్తాభవతివైరాగ్యసారంవైరాగ్యేణసారభూతం-వైరాగ్యంనామ,విమోకాపరపర్యాయంకామేష్వలాలసత్వరూపంకామానభిష్వఙ్గత్వం - ఇదంచవివేకాదీనామప్యుపలక్షణం,వివేకాదిసాధనసప్తకానుగృహీతం,బోధంతైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానరూపంప్రత్యక్షతాపన్నంప్రేమాత్మకంజ్ఞానం-ప్రతిలభ్య - అఞ్జసాసుఖేన - అకుణ్ఠధిష్ణ్యం కాలసత్వాదిగుణాదిభిరప్రతిహతంవైకుణ్ఠాఖ్యంముక్తప్రాప్యంస్థానం-యథా-ఽన్వీయుఃప్రాప్నుయుః ॥౪౫॥ అథ-ఇపరేచఅన్యేపి- ఆత్మసమాధియోగబలేనఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య-యస్సమాధిస్స్థైర్యం- సఏవయోగఃఉపాయ - స్తస్యబలేన యుద్వా - ఆత్మనఃపరమాత్మనః-యస్సమాధిఃపరమాత్మవిషయకస్సమాధిః - సఏవయోగః - తస్యబలేననిష్పాదనేన పరిపక్వభగవత్సమాధినా-బలిష్ఠాందుస్త

౪౪॥ శ్లో॥ పా* పథోనపశ్యన్తి పా॥ త్వాంవానపశ్యన్తి. పా॥లక్ష్మ్యా॥పా॥లక్ష్మీన్॥పా॥లక్ష్మ్యాః.

రాం - ప్రకృతింభగవన్మాయాం-జిత్వాతిర్త్వా - ధీరాఃజితేన్ద్రియాః - పురుషంపరమపురుషం - త్వామేవ - విశన్తిప్రాప్నువన్తి - తథాప - తేషాంశ్రమ - స్స్యాత్-అష్టాఙ్గయుక్తభక్తియోగనిష్ఠానాంశ్రమస్స్యాత్-ఏకైకస్యాఙ్గస్యైవదుస్సంపాదత్వాత్-నతుసేవయాతే - కథాశ్రవణాదిరూపత్వత్సేవయోపలక్షితానాంతుసశ్రమఇత్యర్థః ❋ ॥ ౪౮ ॥ ❋ తదేవం స్తుత్వాఽథస్వాభిప్రాయమావిష్కుర్వన్తీత్యాహుః ॥తత్ర త్వాదిభిశ్చతుర్భిః॥ నః అస్మాకం-శరణాగతత్వాన్నాథోః-హే ఆద్యపరమకారణ-తేవయంత్వత్సంబన్ధినోవయం లోకసిసృక్షయాలోకాన్ స్రష్టుమిచ్ఛయా-త్వయా త్రిభిస్సత్త్వాదిభిర్గుణైః-స్వేఆత్మని-ఆధారభూతే-సృష్టాః "ఆత్మభిస్స్వేతివా రే" ఆత్మభిఃశరీరభూతైస్త్రిభిరిత్యర్థః- అనుసృష్టాఃమహదాద్యనన్తరమేవసృష్టాః - సర్వే-వియుక్తాఃపరస్పరమసంమిళితాః-తేతుభ్యం - స్వవిహారతన్త్రంస్వాధికారనిర్వహణం - ప్రతిహర్తవేప్రత్యుపకర్తుం- త్వల్లీలోపకరణ,బ్రహ్మాణ్డరచనారూపప్రత్యుపకారార్థం- నశకున్మః ❋ ॥ ౪౯ ॥ ❋ ప్రతిహరణాసామర్థ్యమేవప్రపఞ్చయతి ॥ యావదితి ॥ హేఅజ-కాలేతత్తదవసరే- తేతవ-బలిం ఆరాధనం-యథా-హరామసమర్పయామ-కరవామేతియావత్ -వయంచభవతిక్రీడోపకరణభూతాఃవయమపి - అన్నం శబ్దాదిభోగ్యం - యథా - అదామఅనుభవామ-యథాచ - ఇమేలోకాఃస్రక్ష్యమాణాదేవాదయోలోకాః - ఉభయేషాంజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాంబలింశబ్దాదీన్గన్ధాదీంశ్చవిషయాన్-హరన్తఃఉపస్థాపయన్తః - అనూహాఃనిస్సంశయాః -అన్నమదన్తిసుఖమనుభవన్తి తథాకర్తుంనశకున్మఇత్యర్థః - యావచ్ఛబ్దోఽవధారణే-నశకున్మోయావత్ - నశక్నుమఏవేత్యర్థః ❋ ॥ ౫౦ ॥ ❋ ఏవంబ్రహ్మాణ్డసృష్టావాత్మనామసామర్థ్యమావేద్య - ధతత్సామర్థ్యం ప్రార్థయిష్యన్తః త్వమేవతత్ప్రదానసమర్థఇత్యాహుః॥త్వంనఇతి॥ సాన్వయానాంసకార్యాణాం-సురాణాం-నఃఅస్మాకం-త్వమాద్యం కారణభూతోఽసి ఆద్యత్వేనవికారాశ్రయత్వమాశఙ్క్యాహుః ॥ కూటస్థఃనిర్వికారః-తర్హ్యాద్యత్వమయుక్తమిత్యాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురుషఇతి ॥ పురిశేతి

నన్వతు సేవయా తే ॥ ౪౮ ॥ తత్తేవయంలోకసిసృక్షయాఽఽద్యత్వయాఽనుసృష్టా ❋ స్త్రిభిరాత్మనిస్వే । సర్వేవియుక్తాస్స్వవిహారతన్త్రంనశక్నుమస్తత్ప్రతిహర్తవే తే ॥ ౪౯ ॥యావద్బలింతేఽజహరామకాలే యథావయంచాన్నమదామయత్ర। యథోభయేషాంతఇమేహిలోకాబలింహరన్తోఽన్నమదన్త్యనూహాః॥ త్వంనస్సురాణామసిసాన్వయానాంకూటస్థఆద్యఃపురుషఃపురాణః । త్వం దేవశక్త్యాంగుణకర్మయోనౌరేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజః ॥ ౫౦ ॥ తత్తేవయంసత్ప్రముఖాయదర్థేబభూవిమాత్మన్కరవామకింతే ।

ఇతిపురుషః - తత్తదన్తరాత్మతయాఽవస్థితః - నతుతత్తద్వస్తుగతవికారాశ్రయఇత్యర్థః - తస్యాపికారణాన్తరమాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురాణఇతి ॥ సర్వాపేక్షయాత్వమేవపురాణః-నతుత్వదపేక్షయాపురాణమస్తీత్యభిప్రాయః।ఏవంభూతోఽజస్త్వం,హేదేవ-గుణకర్మయోనౌశబ్దాదిగుణగ్రాహకజ్ఞానేన్ద్రియాణాంకర్మేన్ద్రియాణాంచ-యోనౌకారణభూతాయాం - శక్త్యాంస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయా-మజాయాం ప్రకృతౌ- రేతఃసృష్టిసామర్థ్యం - కవింసమష్టిపురుషంబ్రహ్మాణంచా-దధేనిహితవాన్ "పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్" ఇతిపూర్వముక్తత్వాత్ ❋ ॥ ౫౧ ॥ ❋ తదితి ॥ తత్తస్మాత్తవైవపరమకారణత్వాత్ - సత్ప్రముఖాఃసమష్టిపురుషప్రభృతయఃతేవయంత్వచ్ఛరీరభూతావయం - యదర్థేయదర్థం - బభూవిమ-త-త్కింతేకార్యంకరవామ-సృష్టిమితిచేత్తత్రాహుః - తర్హి- నోఽస్మభ్యం - హేదేవ - త్వంక్రియార్థేసృష్ట్యర్థం - స్వచక్షుఃస్వాధికారానురూపంవిజ్ఞానం - శక్త్యాసామర్థ్యేనసహ - యదనుగ్రహాణామితి ॥ యస్యానుగ్రహాయేషాం తేషామితి వ్యధికరణబహువ్రీహిః - యస్యతవానుగ్రహభాజామస్మాకందేహీత్యర్థః - యద్వా-అనుగృహ్యాన్తేయేనభవతేత్యనుగ్రహాః-సంసారిణాంపలనిష్పత్త్యానుగ్రాహకతయాఽనుగృహీతాః-తేషాం-నః - క్రియార్థేస్వస్వప్రవృత్త్యేయ-చ్చక్షుర్జ్ఞానం- త-ద్దేహీత్యర్థః "అత్రేదంతత్త్వం" పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ "రేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజ" ఇతిపరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషసంసృష్టాయామాయాయాఃమహదాద్యారమ్భకత్వమవగమ్యతే-తత్రమహదాదిపృథివ్యన్తాఃఅచేతనస్యైవావస్థావిశేషాః-తత్రాఖణ్డితాయాఏవమాయాయాఃప్రదేశభేదేనమహదాద్యాపత్త్యాపరిణామః॥ఏవంమహతోప్యఖణ్డితాత్ప్రదేశభేదేనాహంకారరూపపరిణామః-ఏవమహంకారాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం - నతుకార్త్స్న్యేన మహదాదీనాముత్తరోత్తరకార్య రూపపరిణామః - తథాసత్యుత్తరోత్తరకార్యరూపేణకృత్స్నస్యాపి మహదాదేఃపరిణతత్వాన్మహదాదినాంపృథక్స్థిత్యనుపపత్త్యా "పృథివ్యప్సుప్రలీయ

---

౪౯ ॥ శ్లో ॥ పా ❋ స్త్రిభిరాత్మభిస్స్వ

క ,, ఇత్యారభ్య ,,మహానవ్యక్తే లీయత ,, ఇత్యన్తేన లయశ్రవణం పరస్యేత- అయమేవ హి లయః- యత్పూర్వపూర్వావస్థయాఽవస్థితేన ద్రవ్యేణ తదేకదేశస్యోత్తరోత్తరావస్థాపాదనస్య తదవస్థాప్రహాణేన సంశ్లేషః - ఏవం చ పఞ్చీకరణోపపత్తిః- అన్యథా పృథక్తత్త్వానామభావాత్ తదనుపపన్నం స్యాత్ , ఏవం చ మహత్త్వాహంకారత్వాకాశత్వాదిపృథివీత్వపర్యన్తావస్థాపన్నస్య ప్రధానద్రవ్యస్య , పరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషబ్రహ్మానుప్రవేశేన , పరమాత్మశరీరత్వవ్యపదేశ ఉపపన్నః - కార్యావస్థకారణావస్థద్రవ్యస్యైకత్వేన, తత్తత్రివాఽనుప్రవేశమాత్రేణ ,, యస్య పృథివీ శరీరం,, మిత్యాదీనాముపపత్తిః - న తు పృథివీత్వాద్యవస్థాస్వనుప్రవేశ ఉపపన్నః, నచైవం ,,యస్యావ్యక్తం శరీరం,, మిత్యేతావతైవ మహదాదిపృథివ్యన్తానాం శరీరత్వసిద్ధేః, పృథ,,గ్యస్య పృథివీ శరీరం , యస్యాపశ్శరీరం ,,మితి పృథివ్యాదీనాం శరీరత్వకథనం వ్యర్థమితి వాచ్యం ,, పరస్పరమవస్థానామవస్థావస్థావతోశ్చ భేదేఽప్యవస్థావద్ద్రవ్యాణామేకత్వాత్సర్వావస్థద్రవ్యస్య పరమాత్మశరీరత్వమేవ, న తు వైశేషికమతరీత్యా కార్యకారణయోర్భిన్నద్రవ్యత్వేనాశరీరత్వమితి ప్రతిపాదనార్థత్వాత్, న చ మహదాదీనాం కేవలాచేతనపరిణామరూపత్వే విశిష్టోపాదానత్వాసిద్ధిః, ప్రకృతిపురుషవిశిష్టస్య పరమాత్మన ఉపాదానత్వం హి విశిష్టోపాదానత్వం, తావ్యవస్థావిశేషాశ్రయత్వం హ్యుపాదానత్వమితి వాచ్యం ,, విశిష్టోపాదానత్వే విశ్రియాంశానుసాంకర్యేణ కార్యతాభ్యుపగమేన విరోధాభావాత్ - అచేతనమచేతనం ప్రతి- చేతనశ్చేతనం ప్రతి, ఈశ్వర ఈశ్వరం ప్రతి కారణమిత్యఙ్గీక్రియతే, తత్ర చేతనస్య కార్యతా మహదాదిపృథివ్యన్తావస్థాశ్రయతారూపా, స్వరూపాన్యథాభావలక్షణా,, చేతనస్య కార్యతా తు, సంకుచితజ్ఞానస్య తద్వికారరూపా- స్వభావాన్యథాభావలక్షణా, సైవాఽగ్రిమాధ్యాయే ప్రతిపాదయిష్యతే- తత్ర హి ,, అథ తస్యాభితప్తస్య కతిచాయతనాని ,, త్యుపక్రమ్య, జీవసంఘాతసంశ్లిష్టస్య సమష్టిపురుషస్య చతుర్ముఖస్య వాగాదీన్ద్రియేభ్యో వ్యష్టిభూతానాం దేవాదీనామిన్ద్రియోత్పత్తిం, చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిం, చాభిధాయ ,,ఏతే వర్ణాస్స్వధర్మేణ యజన్తి స్వగురుం హరిమ్ । శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాస్సహవృత్తిభిః ,,రితి

త్వం నస్స్వచక్షుః పరిదేహి శక్త్యా దేవ క్రియార్థే యదనుగ్రహాణామ్ ॥ ౫౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః

మైత్రేయః॥ ఇతి తాసాం స్వశక్తీనాం సతీనామసమేత్య సః। ప్రసుప్తలోకతన్త్రాణాం నిశామ్య గతిమీశ్వరః ॥౧॥ కాలసంజ్ఞాం తతో దేవీం బిభ్రచ్ఛక్తిమురుక్రమః। త్రయోవింశతితత్త్వానాం గణం యుగపదావిశత్ ॥౨॥ సోఽను

ప్రలయదశాయాం సంకుచితజ్ఞానానామచేతనప్రాయాణాం జీవానాం భగవదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరోత్పత్తిద్వారా విజ్ఞానవికాసరూపకార్యతాఽప్యభిధాస్యతే , కార్యావస్థచేతనాచేతననియమనరూపా ద్వారకావస్థాశ్రయతారూపా, చేతనాచేతనగతకార్యతానిర్వాహకత్వరూపా సద్వారకావస్థాశ్రయతా- చేత్యుభయవిధావస్థాశ్రయతేశ్వరస్యానుప్రవేశ - చేతనాచేతనసామానాధికరణ్యాదిభిరస్మిన్ శాస్త్రే బహుధా ప్రతిపాద్యతే,,అతోఽస్మిన్నధ్యాయేఽచేతనేన పరిణామపరంపరామాత్రమభిహితమితి ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః.

ఏవం నివేదితహార్దానాం తత్త్వానామన్తః ప్రవేశేనాహితసృష్టిసామర్థ్యానాం బ్రహ్మణా సృష్టిః, తత్ర సమష్టిపురుషచతుర్ముఖోత్పత్తిః, తత్సమష్టీన్ద్రియాదిభ్యో వ్యష్టీన్ద్రియోత్పత్తిశ్చ కథ్యతేఽస్మిన్నధ్యాయేన , తత్ర తావదసంహతానాం పరమాత్మానుప్రవేశేన సృష్టిసామర్థ్యమాహ ॥ ఇతి త్రిభిః ॥ ఇతీతి ॥ ఈశ్వరో భగవాన్ - ఇతి ఉక్తరీత్యా, సమేత్య మిలిత్వా, సతీనాం వర్తమానానాం , స్వశక్తీనాం ,, యస్య పృథివీ శరీరం ,, యస్యాత్మా శరీరం ,,యస్య చక్షుశ్శరీరం,, మిత్యాదిప్రకారేణ శరీరభూతానాం , ప్రసుప్తం అనుద్బుద్ధం - లోకతన్త్రం లోకరచనాసామర్థ్యం, యాసాం తాసాం- సమష్టిచేతనప్రముఖమహదాదితత్త్వానాం, గతిం స్థితిం , నిశామ్య దృష్ట్వా- గణమావిశదిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౧॥ కాలసంజ్ఞామితి ॥ తతః నిశామనానన్తరం , కాలసంజ్ఞాం కాలాఖ్యాం దేవీం, దేవస్య స్వస్య - సంబన్ధినీం, శక్తిం అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాం- రూపాన్తరమిత్యర్థః ॥ బిభ్రత్ అన్తః ప్రవిశ్య ప్రకాశనేన ధారయన్, త్రయోవింశతితత్త్వానాం మహదహంకారపఞ్చభూతపఞ్చతన్మాత్రైకాదశేన్ద్రియరూపాణాం తత్త్వానాం - గణం సమూహం, ఉరుక్రమో విస్తృతపాదవిన్యాసస్త్రివిక్రమో భగవాన్ - యుగపత్ ఏకదా- ఆవిశత్ అనుప్రవిష్టోఽభూత్ ॥ ౨ ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్, చేష్టారూపేణ ప్రేరణాత్మకచేష్టోపలక్షితః- భిన్నమసంహతం - తం గణం త్రయోవింశతితత్త్వగణం, సంయోజయామాస సంయు

స్తన్నకరోత్-భూతానాం పఞ్చీకరణం, ఇన్ద్రియాణాం భూతైరాప్యాయనం చోక్తం భవతి-కథంభూతః, సుప్తం కర్మ తద్వ్యాపారం-ప్రబోధయన్ ఉద్బోధయన్ *॥౩॥* ఆహితసామర్థ్యస్య తత్త్వగణస్య బ్రహ్మాణ్డోత్పత్తిద్వారా చతుర్ముఖశరీరారమ్భకత్వం సంగ్రహేణాహైకేన ॥ ప్రబుద్ధకర్మేతి ॥ దైవేన భగవత్సంకల్పేన, ప్రబుద్ధముద్బుద్ధం-కర్మ స్వవ్యాపారో, యస్య సః త్రయోవింశతితత్త్వాత్మకో గణః-ప్రేరితః-దైవేనేత్యనుషఙ్గః-స్వాభిర్మాత్రాభిరంశైః అధిపూరుషం బ్రహ్మాణం, అజనయత్ అసృజత్ ॥౪॥ కథమజనయదిత్యపేక్షాయాం తదేవ వివృణోతి ॥ పరేణేతి ॥ మాత్రయా అంశభూతసంకల్పరూపజ్ఞానేన స్వస్మిన్నావిశతా అనుప్రవిష్టేన, పరేణ భగవతా-ఉపలక్షితః, హేతౌ వా తృతీయా, విశ్వసృడ్గణః విశ్వం సృజతీతి విశ్వసృడ్గణః, త్రయోవింశతితత్త్వజాతం - యస్మిన్ గణే, చరాచరాః స్థావరజఙ్గమాః - లోకాః కార్యత్వేనావస్థితాః - ఏవంభూతో గణః-అన్యోన్యం పరస్పరమాసాద్య సంహత్య- చుక్షోభ పరిణతోఽభూత్, సమష్టిపురుషగర్భబ్రహ్మాణ్డరూపేణ పరిణతోఽభూదిత్యర్థః *॥౫॥* హిరణ్మయ ఇతి ॥ హిరణ్మయ ఇత్యణ్డకోశవిశేషణం-సపురుషః సమష్టిపురుషసహితః, యద్వా-అప్సు వర్తమానే అణ్డకోశే, హిరణ్మయః స్వర్ణమయాణ్డకోశావృతత్వాద్ధిరణ్మయః, సపురుషః-సః ప్రసిద్ధః-సమష్టిపురుషశ్చతుర్ముఖః-దేవాదిసర్వసత్త్వైరుపబృంహితః యుక్తః - సహస్రం పరివత్సరాన్-యావదణ్డస్య పరిపాకస్తావదువాస ఉషితవానిత్యర్థః-అత్రాప్స్వావాసేత్యనేన, అణ్డకోశోత్పత్తేః పూర్వమపాం స్థిత్యవగమాత్ "ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం తదాసీ" దితి వక్ష్యమాణత్వాచ్చావరణజలస్య సృష్టిరణ్డోత్పత్తేః పూర్వమవగన్తవ్యా-సర్వసత్త్వోపబృంహిత ఇత్యనేన, చతుర్ముఖస్య సమష్టిపురుషత్వమావేదితం - ఏతేనాపరనాజలేశయానస్య భగవతో నాభ్యాః ప్రసూతత్వార్ధపద్మకోశరూపబ్రహ్మాణ్డోత్పత్తిరర్థసిద్ధా వేదితవ్యా "స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠ" దితి వక్ష్యమాణైకార్థ్యాత్ ఏవం తత్త్వానాం సమష్టిపురుషశరీరారమ్భకత్వముక్తం, సమష్టిపురుషత్వం నామ భూతసంఘాతారబ్ధస్వసంశ్లిష్టజీవసంఘాతమనః ప్రాణేన్ద్రియారమ్భకశరీరవ

ప్రవిష్టో భగవాంశ్చేష్టారూపేణ తం గణమ్ । భిన్నం సంయోజయామాస సుప్తం కర్మ ప్రబోధయన్ ॥ ౩ ॥
ప్రబుద్ధకర్మా దైవేన త్రయోవింశతికో గణః । ప్రేరితోఽజనయత్స్వాభిర్మాత్రాభిరధిపూరుషమ్ ॥ ౪ ॥ పరే
ణావిశతా స్వస్మిన్మాత్రయా విశ్వసృడ్గణః । చుక్షోభాఽన్యోన్యమాసాద్య యస్మిన్ లోకాశ్చరాచరాః ॥ ౫ ॥
హిరణ్మయస్స పురుషస్సహస్రపరివత్సరాన్ । ఆణ్డకోశ ఉవాసాప్సు సర్వసత్త్వోపబృంహితః ॥ ౬ ॥ స వై విశ్వ
సృజాం గర్భో దైవకర్మాత్మశక్తిమాన్ । విబభాజాత్మనాత్మానమేకధా దశధా త్రిధా ॥ ౭ ॥ ఏష హ్యశేషస

త్త్వం, న చ పుత్రాదిశరీరారమ్భకశరీరవత్త్వాత్ పిత్రాదీనాం సమష్టిపురుషత్వశఙ్కా-కార్యా "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి", "తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం", "శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః । గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయా" దిత్యాదిశ్రుతిసూత్రస్మృత్యాదిప్రామాణ్యేన, మన ఆదీన్ద్రియసంశ్లేషాభావేన పిత్రాదిశరీరాణాం తదారమ్భకత్వాభావాత్ తదిన్ద్రియాద్యధిష్ఠానమాత్రత్వాత్ *॥౬॥* ఏవం సమష్టిపురుషోత్పత్తిమభిధాయాథాస్మాత్ సమష్టిపురుషశరీరాద్వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం వక్ష్యంస్తావదస్య సమష్టిపురుషత్వం వదన్ కరణభోక్తృవిషయరూపేణ త్రిధా విభాగం - కరణాంశే ఏకాదశధా చ విభాగం స్వకర్తృకమాహ ॥ స ఇతి ॥ విశ్వసృజాం మహదాదీనాం-గర్భః అపత్యరూపః - దైవం భగవత్సంకల్పః - కర్మాత్మశక్తిం-కర్మరూపా ఆత్మనాం జీవానాం, శక్తిః, "అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే", ఇత్యుక్తేః - తద్వానిత్యర్థః-యద్వా- దైవం భగవత్సంకల్పః-కర్మ జీవానాం కర్మ, ఆత్మానో జీవాః, శక్తిః జీవసంఘశరీరాద్యారమ్భకాచిచ్ఛక్తిః, శ్చైస్యసన్తీతి తద్వాన్ అనేన సమష్టిపురుషత్వముక్తం-ఏవంభూతస్స వై సమష్టిపురుషః-ఆత్మనా కర్త్రా ఆత్మానం-ప్రథమం-త్రిధా, కరణభోక్తృవిషయరూపేణ, తత్రాపి కరణాంశే - ఏకధా దశధా - మనః పర్యన్తేన్ద్రియరూపేణ ఏకాదశధేత్యర్థః, విబభాజ విభక్తమకరోత్ । స్వసంశ్లిష్టజీవసంఘం, భోక్తృత్వేన-స్వేన్ద్రియైకదేశం తద్భోగ్యకరణత్వేనాకారేణాకరోదిత్యర్థః *॥౭॥* అస్యైవంవిధవిభాగసామర్థ్యమాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష బ్రహ్మా -అశేషసత్త్వానాం సమస్తవ్యష్టిపదార్థానాం-ఆత్మా ఆధారః-తచ్ఛరీరకపరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తం-పరమాత్మనోఽంశః అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతః, నన్విదం సర్వజీవసాధారణమత ఆహ ॥ ఆద్య ఇతి ॥ ఆద్యః ప్రథమః-అవతారః - పరమాత్మన ఇత్యనుషఙ్గః, పరమాత్మన ఆవేశావతారో బోధ్యః "సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే", ఇత్యుక్తేః- యత్ర పరమాత్మాత్మకే సమష్టిపురుషే పరమాత్మాంశావతారభూ

తే-అసౌ భూతగ్రామః వ్యష్టిపదార్థజాతం-విభావ్యతే వివిధముత్పాద్యతే-అత ఈదృశవిభాగసమర్థ ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ ప్రస్తుతత్రివిధైకాదశవిధవిభాగావుపపాదయన్ సమష్టిపురుషత్వమేవోపపాదయతి - సాధ్యాత్మ ఇతి ॥ వివిధం రాజతి వ్యష్టిరూపేణ భాతీతి విరాట్ - యద్యపి విరాట్ఛబ్దోఽనిరుద్ధపరః, తథాపీహ సమష్టిపురుషో విభక్తవ్యష్ట్యుత్పత్తిప్రకరణాచ్చతుర్ముఖపరః - స బ్రహ్మా - సాధ్యాత్మః అధ్యాత్మసహితః - సమష్టిరూపేణ స్వశరీరాన్తర్గతభోక్తృవర్గసహితః - ఆత్మని దేహే వర్తమానో జీవో హ్యధ్యాత్మశబ్దోక్తః - స చావిభక్తరూపస్సమష్ట్యవస్థః - సాధిభూతః భూతేషు వర్తమానశబ్దాదివిషయసహితః, బ్రహ్మశరీరారబ్ధభోగ్యజాతమవిభక్తం, సాధిదైవః ఇన్ద్రియసమష్టిసహితః ఆదిత్యమణ్డలాదిషు స్థానేషు వర్తమానా ఆదిత్యాదయో దేవశబ్దవాచ్యాః, తదధిష్ఠేయ ఇన్ద్రియవర్గ ఇహాధిదైవశబ్దోక్తః సమష్ట్యవస్థస్వశరీరాన్తర్గతభోక్తృభోగ్యకరణగ్రామవానిత్యర్థః అత్రాధిదైవాంశం విస్తృణోతి ॥ ప్రాణ ఇతి ॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః - తముత్క్రాన్తం ❀ సర్వే ప్రాణా అనుత్క్రామన్తీతి శ్రుతిప్రయోగాత్ । దశవిధః శ్రోత్రాదిరూపేణ-ఏకధా - హృదయేన మనసా - వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదీనాం బ్రహ్మణో విభక్తత్వం వక్ష్యతే ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ తత్తు న స్వాతన్త్ర్యేణ కృతం, కిన్తు, భగవదనుప్రవేశేనేత్యాహ ॥ స్మరన్నితి ॥ ఈశః నియన్తా అధోక్షజో భగవాన్, విశ్వసృజాం మహదాదితత్త్వానాం, విజ్ఞాపితం, ‹‹యావద్బలిం తేఽజ హరామ›› ఇత్యాదినా విజ్ఞాపితం, స్మరన్, ఏషాం ఇన్ద్రియాదీనాం, వివృద్ధయే వ్యష్టిరూపేణ విస్తారాయ, స్వేన స్వీయేన-తేజసా జ్ఞానేన విరాజం బ్రహ్మాణం-అతపత్ ఆలోచయత్-తప ఆలోచనే - అయం వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియవిభాగసామర్థ్యవాన్యథా భవేత్తథా తమసంకల్పయదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాం బ్రహ్మణస్సకాశాద్విభాగప్రతిపాదనం ప్రజానీతే ॥ అథేతి ॥ అథ ఆలోచనానన్తరం, అభితప్తస్య ఉక్తసంకల్పవిషయస్య - తస్య, తస్మాద్బ్రహ్మణ ఇత్యర్థః - న టస్య

త్త్వానామాత్మాంశః పరమాత్మనః। ఆద్యోఽవతారో యత్రాసౌ భూతగ్రామో విభావ్యతే॥ ౮ ॥ సాధ్యాత్మస్సాధిభూతశ్చ సాధిదైవ ఇతి త్రిధా । విరాట్ప్రాణో దశవిధ ఏకధా హృదయేన చ ॥ ౯ ॥ స్మరన్విశ్వసృజామీశో విజ్ఞాపితమధోక్షజః । విరాజమతపత్స్వేన తేజసైషాం వివృత్తయే ॥ ౧౦ ॥ అథ తస్యాభితప్తస్య కతిధాయతనాని హ। నిరభిద్యన్త దేవానాం తాని మే గదతశ్శృణు॥౧౧ ॥ తస్యాగ్నిరాస్యం నిర్భిన్నం లోకపాలోఽవిశత్పదమ్ । వాచా స్వాంశేన వక్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే॥౧౨॥ నిర్భిన్నం తాలు వరుణో లోకపాలోఽవిశద్ధరేః। జిహ్వయాంశేన చ రసం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే॥ ౧౩ ॥ నిర్భిన్నే అశ్వినౌ నాసే విష్ణోరావిశతాం పదమ్ । ఘ్రాణేనాంశేన గన్ధస్య ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౪ ॥ నిర్భిన్నే అక్షిణీ త్వష్టా లోకపాలోఽవిశద్విభోః । చక్షుషాంశేన రూపాణాం ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౫ ॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽ

శృణోతీతి వత్సబహువచనార్థస్య బహుత్వసామాన్యపరతయా షష్ఠ్యా వివక్షితః- దేవానాం వ్యష్టీన్ద్రియాణాం, కతిధా ఆయతనాని స్థానాని-నిరభిద్యన్త ఉద్భూతాని-తాని స్థానాని-గదతః, మే మత్తః, శృణ్విత్యర్థః ❀ ॥ ౧౧॥ ❀ విభాగమాహ ॥ తస్యేత్యాదిచతుర్దశభిః॥ అథ, అత్ర ప్రతిశ్లోకం ప్రస్తుతస్సమష్టిపురుషో భగవదాత్మకశ్చతుర్ముఖ - స్తస్యేత్యాదిషష్ఠ్యన్తైః పరామృశ్యతే। తస్య భగవదాత్మకాచ్చతుర్ముఖాన్నిర్భిన్నం విభక్తముత్పన్నమితి యావత్, వ్యష్టిభూతజాతస్య-ఆస్యం-పదం స్థానం, ఆస్యరూపసంస్థానం, స్వాంశేన స్వాధిష్ఠేయభూతేన-వాచా వాగిన్ద్రియేణ-సహ - లోకపాలోఽగ్నిః, ఆవిశత్ ప్రావిశత్ । కథంభూతయా వాచా-అసౌ వ్యష్టిజీవః-యయా వాచా - వక్తవ్యం ఉచ్చార్యం శబ్దం, ప్రతిపద్యతే ఉచ్చారయతీత్యర్థః-సమష్టిపురుషాద్విభక్తోఽగ్నిస్తస్మాదేవ విభక్తస్య వ్యష్టిజీవస్య విభక్తమాస్యం విభక్తేన వాగిన్ద్రియేణ సహ ప్రావిశదిత్యర్థః ఏవమగ్రేఽప్యూహ్యం, సర్వత్రాపి తృతీయాన్తమధ్యాత్మపరం - వాచేత్యాదితృతీయాన్తమధిదైవతసమర్పకం వక్తవ్యమిత్యాదిప్రతిపత్తవ్యం - శబ్దాదికమధిభూతసమర్పకం వేదితవ్యమ్ ॥౧౨॥ నిర్భిన్నమితి॥ నిర్భిన్నం హృదగ్విభక్తం-తాలుస్థానం లోకపాలో వరుణః-అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన-జిహ్వయా ఇన్ద్రియేణ-అవిశత్-అసౌ వ్యష్టిజీవః - యయా జిహ్వయా-రసాన్ అమ్లమధురాదిరసాన్-ప్రతిపద్యతే జానాతి ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ నిర్భిన్నే ఇతి ॥ హరేః హర్యాత్మకాత్సమష్టిపురుషాన్నిర్భిన్నే-నాసే స్థానే-అశ్వినౌ దేవతే - అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన ఘ్రాణేన్ద్రియేణ సహ-విశతాం, యతః ఘ్రాణేన్ద్రియేణ-గన్ధస్య సుగన్ధదుర్గన్ధాదేః-ప్రతిపత్తిర్జ్ఞానం-భవేత్ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ నిర్భిన్నే ఇతి ॥ విభోర్బ్రహ్మణస్సకాశాన్నిర్భిన్నే-అక్షిణీ స్థానే - లోకపాలస్త్వష్టా ఆదిత్యః - స్వాధిష్ఠేయచక్షురిన్ద్రియేణ సహ - అవిశత్ - రూపాణాం నీలపీతాదీనాం రూపాణాం - ప్రతిపత్తిః యేన చక్షుషా భవేత్ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ నిర్భిన్నానీతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - నిర్భిన్నాని చర్మాణి - లోకపాలోఽని

లః వాయుః, అంశేన ప్రాణేన, త్వగిన్ద్రియేణ ప్రాణవత్కృత్స్నదేహవ్యాపినేత్యర్థః అవిశత్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యేన త్వగిన్ద్రియేణ, సంస్పర్శం మృదుత్వకఠినత్వశైత్యౌష్ణ్యాదిసంస్పర్శం - ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్యేతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నౌ కర్ణౌ - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం, దిశః దేవతాః - శ్రోత్రాంశేన శ్రోత్రేన్ద్రియేణ - సహ వివిశుః - శబ్దస్య సిద్ధిః జ్ఞానం - యేన శ్రోత్రేణ, ప్రపద్యతే ప్రాప్నోతి ॥ ౧౭ ॥ త్వచమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః, వినిర్భిన్నాం త్వచం ఓషధీః ఓషధ్యభిమానిదేవతాః - విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - రోమభిః అంశేన రోమరూపస్వాధిష్ఠేయేన్ద్రియేణ - వివిశుః ప్రావిశన్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యైః రోమభిః - కణ్డూం - ప్రతిపద్యతే జానాతి - త్వగిన్ద్రియస్యైవ స్థానభేదేన విషయద్వయం కణ్డూః స్పర్శశ్చ - తత్రేయం నామభేదేన దేవతాభేదశ్చేతి ద్వివిధ ఏవ వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రమితి ॥ తస్య బ్రహ్మణః వినిర్భిన్నం మేఢ్రం ఉపస్థేన్ద్రియస్థానం - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం - కః ప్రజాపతిః - రేతసాంశేన రేతోరూపస్వాధిష్ఠేయేన్ద్రియేణ - ఉపావిశత్ - యేన రేతసా - అసౌ వ్యష్టిజీవః ఆనన్దం రతిసుఖం జానాతి ॥ ౧౯ ॥ గుదమితి ॥ పుంసో బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నం - గుదం పాయ్విన్ద్రియస్థానం - లోకేశః మిత్రః - పాయునాంశేన పాయ్విన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశత్ - యేన పాయునా - విసర్గం పురీషత్యాగం - ప్రతిపద్యతే కరోతి ॥ ౨౦ ॥ హస్తావితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నౌ - హస్తౌ కరౌ - స్వర్పతిః స్వర్గస్య పతిః ఇన్ద్రః - వార్తయా కృష్యాదివ్యాపారరూపవృత్తిసాధనేన - అంశేన పాణీన్ద్రియేణ - ఆవిశత్ - పురుషో వ్యష్టిజీవః - యయా వృత్తిసాధనపాణీన్ద్రియేణ వృత్తిం జీవనప్రకారం, ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి అత్ర హస్తావిత్యనేన అక్షిణీ ఇతి ద్వివచనేన చ - ఏషాం శ్లోకానాం

నిలోఽవిశత్ । ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్య వినిర్భిన్నౌ ధిష్ణ్యం స్వం వివిశుర్దిశః । శ్రోత్రేణాంశేన శబ్దస్య సిద్ధిం యేన ప్రపద్యతే ॥ ౧౭ ॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః । అంశేన రోమభిః కణ్డూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రం తస్య వినిర్భిన్నం స్వధిష్ణ్యం క ఉపావిశత్ । రేతసాంశేన యేనాసావానన్దం ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౯ ॥ గుదం పుంసో వినిర్భిన్నం మిత్రో ధిష్ణ్యం స్వమావిశత్ । పాయునాంశేన యేనాసౌ విసర్గం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౦ ॥ హస్తావస్య వినిర్భిన్నావిన్ద్రః స్వఃపతిరావిశత్ । వార్తయాంశేన పురుషో యయా వృత్తిం ప్రపద్యతే ॥ ౨౧ ॥ పాదావస్య వినిర్భిన్నౌ స్వధిష్ణ్యం విష్ణురావిశత్ । గత్యా స్వాంశేన గన్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౨ ॥ హృదయం చాస్య నిర్భిన్నం చన్ద్రమా ధిష్ణ్యమావిశత్ । మనసాంశేన యేనాసౌ విక్రియాం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౩ ॥ బుద్ధిం చాస్య వినిర్భిన్నాం వాగీశో ధిష్ణ్యమావిశత్ । బోధేనాంశేన బోద్ధవ్యప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానం చాస్య నిర్భిన్నమభిమానోఽవిశత్పదమ్ । కర్మణాంశేన యేనాసౌ కర్తవ్యం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వం చాస్య వినిర్భిన్నం మహాన్ ధిష్ణ్యముపావిశత్ । చిత్తేనాంశేన యేనాసౌ విజ్ఞానం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౬ ॥ శీర్ష్ణోఽస్య ద్యౌర్ధరా పద్భ్యాం ఖం నాభేరుదపద్యత । గుణా

చతుర్ముఖశరీరాద్విభక్తవ్యష్టిదేహవిషయత్వం స్పష్టం - న తు తస్యైవ హస్తాద్యుత్పత్తిపరత్వం - చతుర్ముఖస్య భుజచతుష్టయవత్త్వేన ద్వికసద్భావాత్ ॥ ౨౧ ॥ పాదావితి ॥ అస్య వినిర్భిన్నౌ - పాదౌ చరణౌ - లోకేశో విష్ణుః గత్యా గతిసాధనేన - అంశేన స్వాధిష్ఠేయపాదేన్ద్రియేణ సహ ఆవిశత్ ॥ ౨౨ ॥ యేన మనసా అసౌ వ్యష్టిజీవః - విక్రియాం సంకల్పవికల్పరూపాం - ప్రతిపద్యతే - ఏకస్యైవాన్తఃకరణస్య - విక్రియాబోధాభిమానవివేకరూపవృత్తిభేదేన మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తభేదస్య చన్ద్రవాగీశరుద్రప్రజాపతయోఽధిష్ఠాతారో బోధ్యాః - తత్ర సంకల్పవికల్పాత్మకవృత్త్యవచ్ఛిన్నస్యాన్తఃకరణభేదస్య చన్ద్రమసాఽధిష్ఠితస్య సమష్టిపురుషావిభాగ ఉక్తః ॥ ౨౩ ॥ అథ బుద్ధ్యాదివిభాగమాహ ॥ బుద్ధిమిత్యాదినా త్రయేణ ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నాం బుద్ధిం - ధిష్ణ్యం స్థానం వాగీశః బ్రహ్మా, బోధేన నిశ్చయాత్మకజ్ఞానజననసామర్థ్యేన సహ - ఆవిశత్ - యతః బోధేన - బోద్ధవ్యస్య - ప్రతిపత్తిః జ్ఞానం - భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం అహంకారం - అస్య బ్రహ్మణో నిర్భిన్నం - పదం స్థానం అభిమానః అభిమన్యతే అనేనేత్యభిమానః - అనాత్మన్యాత్మాభిమానకృద్దేవతా - రుద్రః, "సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణం గిరిత్రం" ఇతి ప్రాగుక్తత్వాత్ । కర్మణా దేహాభిమానేన అంశేన ఆవిశత్ । యేన కర్మణా - అసౌ జీవః - కర్తవ్యం అభిమానవిషయం - ప్రతిపద్యతే అభిమనుతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణో వినిర్భిన్నం, సత్త్వం దేహాత్మవివేకజ్ఞానహేతుం బుద్ధ్యాఖ్యమన్తఃకరణం - బుద్ధిచిత్తయోరభేదనాయం నిర్దేశః - ధిష్ణ్యం స్థానం, మహాన్ ప్రజాపతిః, చిత్తేనాంశేన - సమ్యగర్థచిన్తనరూపేణ మనసా - ఉపావిశత్ - యేన చిత్తేనాంశేన - అసౌ జీవః - విజ్ఞానం సమ్యక్చిన్తయితవ్యార్థవిషయం జ్ఞానం, ప్రతిపద్యతే లభతే ॥ ౨౬ ॥ ఏవం వ్యష్టీన్ద్రియవిభాగముక్త్వాఽథ దేవాదీనాం భోగ్యస్థానవిభాగమాహ ॥ శీర్ష్ణ ఇతి ॥ అస్య

బ్రహ్మణః-శీర్ష్ణః శిరసః ద్యౌః పద్భ్యాం పాదాభ్యాం-ధరా భూమిః-అస్య నాభేః ఖం అన్తరిక్షలోకః - ఉదపద్యత ఉదభూత్ - యేషు ద్య్వాదిలోకేషు-గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం - వృత్తయః వృత్తిమన్తః దేవమనుష్యాదయః-వృత్తిశబ్దోఽజహల్లక్షణయా వృత్తిమత్పరః, ప్రతీయన్తే దృశ్యన్తే - తే దేవాదయః ఉదపద్యన్తేత్యన్వయః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ గుణానాం వృత్తయ ఇత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఆత్యన్తికేనేతి ॥ ఆత్యన్తికేన ఉత్కృష్టతేన-ఔత్పత్తికేనేత్యపి పాఠః తదా నైసర్గికేనేత్యర్థః- సత్త్వేన సత్త్వగుణేన, ఉపలక్షితాః దేవాః-దివం స్వర్గం సాత్త్వికకర్మానుష్ఠాననిష్పాదితఫలభోగానురూపద్యులోకం - ప్రపేదిరే ప్రాప్తాః - పణయః-పణ వ్యవహారే పణన్తే ఆయాసాదినా వ్యవహారేణ జీవన్తీతి పణయో మనుష్యాః - స్థానం ప్రాప్య - యే తదుపకరణభూతా గవాదయః- తే సర్వే - రజస్స్వభావేనోపలక్షితాః-రాజసకర్మఫలభోగానుకూలాం-ధరాం భూమిం - ప్రపేదిరే- హేత్వర్థే వా తృతీయా-సాత్త్వికాదిస్వభావేన హేతునా ద్యుపృథివ్యాదీన్ లోకాన్ దేవాదయః ప్రపేదిర ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ తార్తీయేనేతి ॥ తృతీయం తమః-తదేవ తార్తీయమ్ ఇతి తమస్స్వభావేన-భగవన్నాభిం భగవతః వైరాజధారణాయాం ,, నభస్థలం నాభిసరోవృణ్ని ,, భూః పాదౌ యస్య నాభిర్వియత్ ,, ఇత్యాదిభిరామ్నాతత్వేనానుసంధీయమానం-యద్వా, భగవన్నాభిం భగవతశ్చతుర్ముఖశరీరస్య భగవతః నాభిజం ,, నాభ్యా ఆసీదన్తరిక్షం ,, ఇతి శ్రుతేః, ఉపచారాత్ తత్కార్యకారణశబ్దః- ఉభయోర్ద్యావాపృథివ్యో - రన్తరం మధ్యస్థం, అన్తరిక్షం వ్యోమ- రుద్రపారిషదాం గణాః భూతప్రేతపిశాచాద్యాః ఆశ్రితాః ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిమాహ ॥ ముఖత ఇతి ॥ పురుషస్య సమష్టిపురుషస్య ముఖతః బ్రహ్మ, వేద-ద్వా బ్రాహ్మణవృత్తిరధ్యయనాది-తన్ముఖతోఽవర్తత ప్రవృత్తం-అత ఏవ హి బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మముఖోద్భూతత్వం చాహ-యస్తన్ముఖవ్యాపారభూతాధ్యాపనాదివృత్త్యా శ్రేష్ఠత్వం - ఏవం క్షత్రియాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం। హే కురూద్వహ విదుర-యద్యస్మాద్బ్రాహ్మణః-త

నాం వృత్తయో యేషు ప్రతీయన్తే సురాదయః॥ ౨౬ ॥ ఆత్యన్తికేన సత్త్వేన దివం దేవాః ప్రపేదిరే। ధరాం రజస్స్వభావేన పణయో యే చ తానను ॥ ౨౭ ॥ తార్తీయేన స్వభావేన భగవన్నాభిమాశ్రితాః। ఉభయోరన్తరం వ్యోమ యే రుద్రపారిషదాం గణాః ॥ ౨౮ ॥ ముఖతోఽవర్తత బ్రహ్మ పురుషస్య కురూద్వహ । యస్తన్ముఖత్వాద్వర్ణానాం ముఖ్యోఽభూద్బ్రాహ్మణో గురుః ॥ 30 ॥ బాహుభ్యోఽవర్తత క్షత్రం క్షత్రియస్తదనువ్రతః। యో జాతస్త్రాయతే వర్ణాన్ పౌరుషః కణ్టకక్షతాత్ ॥ 31 ॥ విశోఽవర్తన్త తస్యోర్వోర్లోకవృత్తికరీర్విభోః। వైశ్యస్తదుద్భవో వార్తాం నృణాం యః సమవర్తయత్ ॥ 32 ॥ పద్భ్యాం భగవతో జజ్ఞే శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే। తస్యాం జాతః పురా శూద్రో యద్వృత్త్యా తుష్యతే హరిః॥ 33 ॥ ఏతే వర్ణాః స్వధర్మేణ యజన్తి స్వగురుం హరిమ్। శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాః సహ వృత్తిభిః ॥ 34 ॥ ఏతత్క్షత్తర్భగవతో దైవకర్మాత్మరూపిణః। క

న్ముఖత్వాత్ - తన్ముఖోద్భవత్వాత్ తన్ముఖోద్భూతాధ్యాపనాదిముఖవ్యాపారత్వాత్, వర్ణానాం ముఖ్యః ముఖమివ ప్రధానః గురుశ్చాభూత్ ✽ ॥ 30 ॥ ✽ బాహుభ్య ఇతి ॥ క్షత్రం క్షత్రియధర్మః-పాలనరూపా వృత్తిః-తద్బాహుభ్యోఽవర్తత-తదనువ్రతః క్షత్రమనువ్రతః-క్షత్రియశ్చ-స్వవృత్తిద్వారా బాహుభ్యోఽవర్తత-యో - బ్రహ్మణో బాహుభ్యః-జాతః-పౌరుషః సమష్టిపురుషాంశః క్షత్రియః కణ్టకక్షతాత్ కణ్టకవల్లోకోపద్రవకారిణశ్చోరాదయః- తేభ్యో జాతం యత్క్షతం ఉపద్రవః- తస్మాత్ వర్ణాన్ త్రాయత ఇతి ✽ ॥ 31 ॥ ✽ విశ ఇతి ॥ తస్య విభోః ప్రభోః బ్రహ్మణ ఊర్వోః-ఉపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ-లోకవృత్తికరీః క్రయవిక్రయకృష్యాదిలోకజీవికాహేతవః విభక్తిలిఙ్గవ్యత్యయాద్వార్తా ॥ విశః వైశ్యాః, అవర్తన్త-తదుద్భవం బ్రహ్మణ ఊరూద్భూతః, యో వైశ్యః, సః-నృణాం వార్తాం ఆజీవికాం-సమవర్తయత్ సంపాదితవాన్ ✽ ॥ 32 ॥ ✽ పద్భ్యామితి ॥ భగవతః భగవదాత్మకస్య బ్రహ్మణః, పద్భ్యాం, శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే స్వపూర్వవర్ణశుశ్రూషారూపధర్మసిద్ధ్యర్థం, జజ్ఞే, కథంభూతా శుశ్రూషేత్యత ఆహ ॥ తస్యామితి ॥ యద్వృత్త్యా యస్య శూద్రస్య వృత్త్యా, హరిస్తుష్యతే, తస్యాం తాదృశశుశ్రూషావృత్తౌ నిమిత్తభూతాయాం - శూద్రో జాతః , భగవత్తుష్టిసంపాదకస్వపూర్వవర్ణశుశ్రూషావృత్తినిమిత్తకం శూద్రజన్మేత్యర్థః - అనేన స్వవృత్త్యా భగవత్సన్తోషజననమేవ పరో ధర్మ ఇతి సూచితమ్ ✽ ॥ 33 ॥ ✽ తదేవోపపాదయతి ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయశ్చత్వారో వర్ణాః, స్వకర్మణా స్వవర్ణోచితధర్మేణ, శ్రద్ధయా-ఆత్మవిశుద్ధ్యర్థం- ఆత్మనః అనాదిపాపవాసనాదూషితస్యాన్తఃకరణస్య, విశుద్ధ్యర్థం, స్వగురుం స్వజనకం, హరిం స్వాశ్రితసంసారబన్ధహరం హరిం, యజన్తి యజేయురిత్యర్థః, కథంభూతం హరిం - యజ్జాతాః, యద్యస్మాచ్చతుర్ముఖశరీరకాత్పరమాత్మనో హరేస్సకాశాత్, వృత్తిభిస్సహ జాతాః, తం హరిం యజన్తీత్యర్థః ✽ ॥ 34 ॥ ✽ ఏవం సృష్టిలీలాం వర్ణయిత్వా పునః ప్రశాన్తవసప్ర

గ్యాస్తాననమాసయతీతి తథా - తల్లోకపద్మం - స ఏవ యస్మాజ్జాతం స ఏవ - విష్ణుః - ప్రావివిశత్ అన్తర్యామితయా ప్రవిష్టోఽభూత్ - వృత్తప్రేరణాద్విశేషసృష్టి - ధిష్ణ్యమితి పాఠాన్తరం - తథా సర్వే గుణాః ప్రవృత్త్యా ప్రయుక్తా గుణాః - తైరవభాస్యత ఇతి తథా మాత్రం - స్వాత్మకం సంవిశేషం లోకపద్మరూపం - ధిష్ణ్యం - ప్రావిశత్ ప్రవిష్టమకరోత్ - నాభసరసి స్థాపయామాసేత్యర్థః ॥ కోఽసౌ స్వాత్మకో జీవ ఇత్యపేక్షాయాం తద్విశదయంస్తస్యోత్పత్తిమాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ యం స్వయంభువం - ప్రవదన్తి - స వేదమయో వేదప్రవర్తకో - విధాతా స్రష్టా తస్మిన్ పద్మే, అభూత్ ఉత్పన్నః ॥ ఉదాప్లుతమిత్యాద్య శ్లోకాః అవాన్తరప్రళయపరా వా స్యుః - తదానీమర్థస్సంగమః ॥ తథాహి ॥ పూర్వం సర్గం స్సైవానుసర్గంశ్చేతి పృష్టోత్తరస్య పృష్టత్వాత్ అత్ర « భగవానేక ఆసేదమగ్ర ఆత్మాఽఽత్మనాం విభుః » రిత్యాదిమహాప్రళయకథనపూర్వకం ప్రపఞ్చోత్పత్తిరుక్తా సర్గస్య కథితత్వాత్ తదుపజీవ్యేదానీమవాన్తరప్రళయకథనపూర్వకమవాన్తరసర్గః చతుర్ముఖపాశ్చాత్త్యైస్తైః సంవిధీయతే » తత్ర ద్వైనందినసర్గాణాం తత్ప్రళయానాం చ బహుత్వాత్ తత్కథనస్యాశక్యత్వాత్ పూర్వపరార్ధాన్తిమం పాద్మాఖ్యం కల్పమేతత్కల్పాపేక్షయా సన్నిహితత్వాత్ కథయితుం ప్రళయపూర్వకత్వాత్ సర్వేషాం సృష్టిప్రకరణేషు సర్వసామ్యేనమిత్యాది ప్రళయకథనపూర్వకమేవ సృష్టికథనాచ్చ ప్రథమం పాద్మకల్పాత్ప్రాక్తనం ప్రళయమాహ ॥ ఉదాప్లుతమితి ॥ నారాయణం వ నువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కర » మిత్యారభ్య « ప్లావయన్త్యుత్కటాటోపచండవాతేరితోర్మయః » ఇత్యన్తం వక్ష్యమాణరీత్యా - విశ్వం త్రైలోక్యాత్మకం జగత్ ఉదాప్లుతమాసీదిత్యర్థః - అన్యత్పూర్వవత్ - ఏవం ప్రళయముపవిధాయ సర్గం వక్తుమారభతే ॥ తస్యేత్యాదినా ॥ ప్రాకల్పాన్తే తస్మాద్భగవతో యోగనిద్రాయాం త్రైలోక్యా సహ భగవతి తిరోహితః - తస్మింశ్చ ప్రబుద్ధే, తత ఏవ పాద్మే కల్పే పద్మద్వారేణాభివ్యక్తిం ప్రాప్త ఇతి కథయితుం పద్మోద్భవమాహ ॥ తస్యేతి వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ధిష్ణ్యం ప్రావిశత్ । స్వస్థానప్రవిష్టమకరోత్ నాభిసరసి

మయో విధాతా స్వయంభువం యం ప్రవదన్తి సోఽభూత్ ॥ ౧౫ ॥ తస్యాం స చామ్భోరుహకర్ణికాయామవస్థితో లోకమపశ్యమానః । పరిక్రమన్ వ్యోమ్ని వివృత్తనేత్రశ్చత్వారి లేభేఽనుదిశం ముఖాని ॥ ౧౬ ॥ తస్మాద్యుగాన్తశ్వసనావఘూర్ణజలోర్మిచక్రాత్సలిలాద్విరూఢమ్ । ఉపాశ్రితః కంజము లోకతత్త్వం నాత్మానమద్ధాఽవిదదాదిదేవః ॥ ౧౭ ॥ క ఏష యోఽసావహమబ్జపృష్ఠ ఏతత్కుతో వాఽబ్జమనన్యదప్సు । అస్తి హ్యధస్తాదిహ కించనైతదధిష్ఠితం యత్ర సతా ను భావ్యమ్ ॥ ౧౮ ॥ స ఇత్థముద్వీక్ష్య తదబ్జనాళనాడీభిరన్తర్జలమావివేశ । నార్వాగ్గతస్తత్ఖరనాళనాళనాభిం విచిన్వంస్తదవిన్దతాజః ॥ ౧౯ ॥ తమస్యపారే విదురాత్మసర్గం విచిన్వతోఽ

స్థాపయామాసేత్యర్థః అన్యత్పూర్వవత్ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ అస్య చతుర్ముఖాఖ్యజీవవిశేషస్య కర్మణా సంకుచితజ్ఞానస్య భగవదుపాసనయైవావిర్భూతజ్ఞానక్రియాశక్తేర్లోకకర్తృకత్వం న స్వత ఇతి వక్తుం తస్య ప్రథమం మోహనమాహ ॥ తస్యామిత్యాదినా ద్వాభ్యామ్ ॥ స చ స్వయంభూః - తస్యాం జగత్పద్మకర్ణికాయాం, అవస్థితః తిష్ఠన్, లోకం ప్రపఞ్చం, న పశ్యమానః తద్దర్శనార్థం, వ్యోమ్ని వివృత్తే విస్ఫారితే నేత్రే యస్య సః - పరిక్రమన్ కచలముద్యే చతుర్దిక్షు పరిభ్రమన్, చత్వారి ముఖాని - లేభే ప్రాప్తవాన్ ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ తస్మాత్ తత్ యుగాన్తే ప్రళయాన్తే, యశ్శ్వసనః పవనః, తేనావఘూర్ణం భ్రమద్యత్, న్మహోర్మిణాం అత్యుచ్ఛ్రితతరఙ్గాణాం, చక్రం తద్యస్య, తస్మాత్సలిలాత్, విరూఢం, కంజం జగత్పద్మం, ఉపాశ్రితః అధిష్ఠితః, ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః, లోకతత్త్వం లోకాత్మకపద్మతత్త్వం, ఆత్మానం చ, అద్ధాతత్త్వేన న వేద ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ అవేదనమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ క ఇతి ॥ అబ్జపృష్ఠే కమలకర్ణికాయాం స్థితో, యోఽసావహమిత్యేషః, కః, అనన్యత్ అద్వితీయం, ఏతత్, అబ్జం, అప్సు, కుతో వా జాతం ॥ ఏవమబ్జస్య తత్స్వకారణమాహ ॥ అస్తీతి ॥ అత్రాధిష్ఠానే - ఏతత్పద్మం - అధిష్ఠితం తదధిష్ఠానభూతం - కించన వస్తు - అధస్తాదస్తిహి - యస్మాత్ సతైవా భావ్యం, విద్యమానాధిష్ఠానేనైవాధిష్ఠేయేన పద్మేన భవితవ్యం - అధిష్ఠానాభావేఽధిష్ఠేయస్య పద్మస్యాసంభవాదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ సః బ్రహ్మా, ఇత్థం ఉక్తప్రకారేణ - ఉద్వీక్ష్య ప్రతర్క్య, తదబ్జనాభనాడీభిః తల్లోకపద్మనాళచ్ఛిద్రైః - అన్తర్జలం జలస్యాన్తః, ప్రవివేశ, ప్రవిష్టశ్చ - అజః బ్రహ్మా - ఖరం కఠినం నాళం యస్య తస్య - పద్మస్య - నాభిం అధిష్ఠానం - విచిన్వన్ అన్వేష్య - నార్వాగ్గతోఽపి - తదా - తదధిష్ఠానం, నావిన్దత లేభే ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ తమసీతి ॥ హే విదుర - అపారే తమసి తమోవద్దుష్ప్రదర్శనప్రతిబన్ధకే జలే - ఆత్మసర్గం - సృజ్యతేఽనేనేతి కర్తరి ఏవ కరణత్వవివక్షాయాం వా - అధికరణే వా - ఘఞ్ - ఆత్మకారణమిత్యర్థః ॥ విచిన్వతస్సతః త్రినేమిః స్యాన్నాధిక సమదివసరూపనేమిత్రయయుక్తః - మహాన్ దీర్ఘః - సః కాలః - అభూత్ - సంవత్సరశతమతిక్రాన్తమిత్యర్థః, కథంభూతో సౌ త్రిణేమిః - యః - అజస్య భ

గవతః-హేతిః కాలచక్రం-సుదర్శనరూపం శస్త్రం - దేహభాజాం దేహధారిణాం భయమీరయన్ ఉత్పాదయన్ ఆయుః ప
రిక్షిణోతి ❁॥ ౨౦ ॥ ❁ ఏవం లోకపద్మాధిష్ఠానభూతః పరమాత్మా నాన్వేషణాదవగతః - కిం కృపాపరమైవేత్యాహ ॥ త
తత ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ స దేవః బ్రహ్మా-అప్రతిలబ్ధకామః - న ప్రతిలబ్ధః కామః అధిష్ఠానదర్శనరూపమనోరథః యేన సః, తతోన్వే
షణాత్ ప్రతినివృత్య, పునః స్వధిష్ణ్యం కమలకర్ణికామాసాద్య శనైః-జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, నివృత్తం విషయవిముఖీకృ
తం చిత్తం చ-యేన సః - అత ఏవ-ఆరూఢసమాధియోగః-ఆరూఢః ఆశ్రితః సమాధిరేవ యోగః యేన తథాభూతస్సన్-న్యషీ
దత్ ఉపవిష్టవాన్ ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ కాలేనేతి॥ సోఽజః బ్రహ్మా-పురుషాయుషా కాలేన-శతసంవత్సరపర్యన్తకాలేన-అభిప్ర
వృత్తో యో యోగః సమాధియోగస్తేన విరూఢః ఉత్పన్నో బోధో యస్య సః - యత్పూర్వం విచిన్వన్ జలే నాపశ్యత్-తత్స్వ
యమేవాన్తర్హృదయేఽవభాతమపశ్యత్ ❁॥ ౨౨ ॥ ❁ తద్వర్ణయతి। మృణాలేత్యాదిపఞ్చభిః॥ నవస్వవ్యస్తావిత్యస్యైవాను
షఙ్గః, మృణాలవత్పద్మతన్తువద్గౌరశ్చాసావాయతశ్చ - యశ్శేషస్య భోగః స ఏవ పర్యఙ్కః, తస్మిన్-శయానమేకం పురు
ష-మపశ్యత్-కుత్రస్థితే పర్యఙ్కే-ఫణా ఏవాతపత్రాణి-తైః-ఆయుతాః సర్వతో యుక్తాః - యే మూర్ధానస్తేషాం-రత్నా
ని కిరీటస్థాని, తేషాం ద్యుభిః ప్రభాభిః - హతం నిరస్తం - ధ్వాన్తం అన్ధకారం యస్మిన్ తస్మిన్-యుగాన్తతోయే స్థిత ఇత్య
ర్థః ❁ ॥౨౩॥ ❁ కథంభూతం పురుషం- హరితోపలాద్రేః మరకతశిలామయపర్వతస్య-ప్రేక్షాం శోభాం- క్షిపన్తం స్వలా
వణ్యాతిశయేన తిరస్కుర్వన్తం - కథంభూతస్య-హరితోపలాద్రేః సన్ధ్యాభ్రమేవ నివిః పరిధానం యస్య, సన్ధ్యాభ్ర
స్య, శోభాం - పీతామ్బరేణ క్షిపన్తమిత్యర్థః, ఉరురుక్మమూర్ధ్నః భూయిష్ఠకనకశృఙ్గస్య, కిరీటైః, కనకశృఙ్గశోభాం-

---

భూత్వమహాంస్త్రినేమిః । యో దేహభాజాం భయమీరయాణః పరిక్షిణోత్యాయురజస్య హేతిః॥ ౨౦ ॥ తతో ని
వృత్త్యాప్రతిలబ్ధకామస్స్వధిష్ణ్యమాసాద్య పునస్స దేవః । శనైర్జితశ్వాసనివృత్తచిత్తో న్యషీదదారూఢస
మాధియోగః॥ ౨౧ ॥ కాలేన సోఽజః పురుషాయుషాభిప్రవృత్తయోగేన విరూఢబోధః। స్వయం తదన్తర్హృ
దయేఽవభాతమపశ్యతాఽపశ్యత యన్న పూర్వమ్ ॥ ౨౨ ॥ మృణాలగౌరాయతశేషభోగపర్యఙ్క ఏకం పు
రుషం శయానం। ఫణాతపత్రాయుతమూర్ధరత్నద్యుభిర్హతధ్వాన్తయుగాన్తతోయే ॥ ౨౩ ॥ ప్రేక్షాం క్షిప
న్తం హరితోపలాద్రేస్సన్ధ్యాభ్రనీవేరురురుక్మమూర్ధ్నః । రత్నోదధారౌషధిసౌమనస్యవనస్రజో వేణు
భుజాఙ్ఘ్రిపాఙ్ఘ్రేః॥ ౨౪ ॥ ఆయామతో విస్తరతస్స్వమానదేహేన లోకత్రయసంగ్రహేణ। విచిత్రదివ్యా
భరణాంశుకానాం కృతశ్రియోపాశ్రితవేషదేహమ్॥ ౨౫ ॥ పుంసాం స్వకామాయ వివిక్తమార్గైరభ్యర్చతాం
కామదుఘాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ । ప్రదర్శయన్తం కృపయా నఖేన్దుమయూఖభిన్నాఙ్గులిచారుపత్రమ్ ॥ ౨౬ ॥ ముఖేన
లోకార్తిహరస్మితేన పరిస్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితేన । శోణాయితేనాధరబిమ్బభాసా ప్రత్యర్హయన్తం సునసేన

క్షిపన్తమిత్యర్థః, రత్నాని చ, ఉదకధారాశ్చ, ఓషధయః పుణ్యా జ్యోతీంషి చ, సౌమనస్యాని పుష్పాణి-సుమనసాం సమూహా
ఏవ వా- తేషాం-వనస్రజో వనమాలాశ్చ, యస్య, వేణవ ఏవ భుజాః, అఙ్ఘ్రిపాః వృక్షా ఏవ అఙ్ఘ్రయః పాదాః, యస్య, స్వాను
రత్నతులసీముక్తాపుష్పదామభిః, మహైరఙ్ఘ్రిభిశ్చ, హరితోపలాద్రేః రత్నాదీనఙ్ఘ్రిపాన్తాన్, క్షిపన్తమిత్యర్థః, యదిమ
రకతాద్రేః రత్నాదయో వనమాలా ఇవ, వేణవో భుజా ఇవ, వృక్షాశ్చ పాదా ఇవ-వర్తేరన్, తర్హి తస్య శోభాం స్వీయరత్నా
దిభిః క్షిపన్తమిత్యభూతోపమేయమ్ ❁॥ ౨౪ ॥ ❁ కించ-ఆయామతః దైర్ఘ్యేణ, విస్తరతః విస్తారేణ చ, స్వమానదేహేన
స్వానురూపప్రమాణదేహేన, అత ఏవ, లోకత్రయసంగ్రహేణ లోకత్రయం సంగృహ్యతే యేనాస్మిన్నితి వా లోకత్రయసం
గ్రాహ, స్తైన చిత్రాణి అద్భుతాని, దివ్యాని అమానుషాణి, ఆభరణాన్యంశుకాని చ, యేషాం, తేషాం తృతీయార్థే షష్ఠీ, తైః,
కృతా సంపాదితా శ్రీః శోభా యస్య, తేనేతి దేహవిశేషణం, యద్వా, ఆభరణాంశుకైః కృతా, యా శ్రీః, తయా, లోకత్రయ
సంగ్రాహకస్వమానదేహేన చ, ఉపాశ్రితవేషదేహః, ఉపాశ్రితః స్థితః, వేషో యస్య స ఉపాశ్రితవేషః, ఏవంభూతో దే
హో యస్య తమితి, బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః ❁॥ ౨౫ ॥ ❁ పుంసామితి॥ స్వకామాయ స్వాభిలషితఫలాయ-వివిక్తమా
ర్గైః అసంకీర్ణైః వర్ణాశ్రమవిధర్మైః అభ్యర్చతాం ఆరాధయతాం-పుంసాం, కామాన్ సమీహితఫలాని, దోగ్ధీతి కామదుఘం,
య, దఙ్ఘ్రిపద్మం-త, తత్కృపయా ప్రదర్శయన్తం, పురుష, మపశ్యత్, కథంభూతమఙ్ఘ్రిపద్మం-నఖా ఏవేన్దవః, తేషాం-
మయూఖైః కిరణైః, భిన్నాః సంభిన్నాః వ్యాప్తా ఇత్యర్థః, తేచాఙ్గులయ ఏవ, చారూణి సున్దరాణి పత్రాణి యస్య
తత్ ❁॥ ౨౬ ॥ ❁ ముఖేనేతి॥ లోకానాం ఉపాసకానాం- ఆర్తిహరం దుఃఖహరం, స్మితం యస్మిన్, తేన పరిస్ఫురద్భ్యాం కు

ఙ్గలావ్యాప్తజ్ఞేతేన, అపరబిమ్బదీప్త్యా, శోణాయితేన శోణవదాచరితేన - సునసా శోభననాసికాయుక్తేన, సుభ్రువా చ, ఆననేన, ప్రత్యర్హయన్తం ఉపాసకాన్ సమ్మానయన్తమ్ ॥ ౨౭ ॥ కించ కదమ్బకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గవర్ణేన, వాససా, మేఖలయా చ, నితమ్బే స్వలంకృతం - హారవత్సవిదుర, అనన్తధనేన బహుమూల్యేన, శ్రీవత్సయుక్తం యద్వక్షస్థలం, తస్య వల్లభేన - సుందరతరభూషణభూషితేన హారేణ - స్వలంకృతమ్ ॥ ౨౮ ॥ పునశ్చ - చన్దనవృక్షరూపేణ రూపయితుం తం విశినష్టి ॥ పరార్ధ్యాని కేయూరాణి అఙ్గదాని మణిప్రవేకాః మణ్యుత్తమాః తైః పర్యస్తాః వ్యాప్తాః - యే దోర్దణ్డాః భుజదణ్డా ఏవ సహస్రమనన్తాః శాఖా - యస్య తం - వృక్షోపి కేయూరాదితుల్యైః పుష్పఫలాదిభిర్వ్యాప్తశాఖో భవతి - అవ్యక్తం బ్రహ్మ - మూలం - యస్య తం - బ్రహ్మాభివ్యక్తిరూపత్వాత్ - వృక్షస్యాపి మూలమవ్యక్తం - భువనాఙ్ఘ్రిపేన్ద్రం భువనకారణ - మఙ్ఘ్రిపేన్ద్రం - వృక్షశ్రేష్ఠం - అహీన్ద్రస్యానన్తస్య భోగైః ఫణైః దేహావయవైర్వా అధివీతాస్సంవేష్టితాః - వల్శాః స్కన్ధా - యస్య తం పృక్షోపి హి సర్పవేష్టితో భవతి ॥ ౨౯ ॥ ప్రపేఙ్ఘాంతీప న్తమిత్యత్ర వపర్వతరూపేణ రూపితమపి విశేషణాన్తరైః పునారోపయతి ॥ చరాచరేత్యాది ॥ భగవానేవ మహీధ్రః పర్వతః తం - కదంభూతం - చరాచరాణామోకః స్థానం - పర్వతోపి తథా, అహీన్ద్రస్య శేషస్య బన్ధుం - పర్వతోప్యహీన్ద్రాణాం బన్ధుః - సలిలోపగూఢం జలేనావృతం, పర్వతోపి మైనాకాదిస్తథా - కిరీటానాం సాహస్రమేవ హిరణ్యశృఙ్గాణి యస్య తం - మేర్వాదిస్తథా, ఆవిర్భవత్ స్పష్టం దృశ్యమానం కౌస్తుభరత్నం, గర్భే మూర్తిమధ్యే - యస్య తం - పర్వతస్యాపి హి గర్భే క్వచిద్రత్నమావిర్భవతి ॥ ౩౦ ॥ కించ ॥ వనమాలయా నివీతం కణ్ఠబిమ్బవ్యాప్తం - కదంభూతయా వనమాలయా, ఆమ్నాయమధువ్రతశ్రియా - ఆమ్నాయా వేదాః, త ఏవ మధువ్ర

సుబాహ్వ ॥ ౨౭ ॥ కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససా స్వలంకృతం మేఖలయా నితమ్బే । హారేణ చానన్తధనేన వత్స శ్రీవత్సవక్షస్థలవల్లభేన ॥ ౨౮ ॥ పరార్ధ్యకేయూరమణిప్రవేకపర్యస్తదోర్దణ్డసహస్రశాఖమ్ । అవ్యక్తమూలం భువనాఙ్ఘ్రిపేన్ద్రమహీన్ద్రభోగైరధివీతవల్శమ్ ॥ ౨౯ ॥ చరాచరౌకో భగవన్మహీధ్రమహీన్ద్రబన్ధుం సలిలోపగూఢమ్ । కిరీటసాహస్రహిరణ్యశృఙ్గమావిర్భవత్కౌస్తుభరత్నగర్భమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివీతమామ్నాయమధువ్రతశ్రియా స్వకీర్తిమయ్యా వనమాలయా హరిమ్ । సూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమం త్రిధామభిః పరిక్రమత్ప్రాధనికైర్దురాసదమ్ ॥ తర్హ్యేవ తన్నాభిసరస్సరోజమాత్మానమమ్భశ్శ్వసనం వియచ్చ । దదర్శ దేవో జగతో విధాతా నాతః పరం లోకవిసర్గదృష్టిః ॥ ౩౨ ॥ స కర్మబీజం రజసోపరక్తః ప్రజాస్సిసృక్షన్నియదేవ దృష్ట్వా । అస్తౌద్విసర్గాభిముఖస్తమీడ్యమవ్యక్తవర్త్మన్యభివేశితాత్మా ॥ ౩౩ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః

తా భ్రమరాః తైః శ్రీర్యస్యాస్తయా - స్వకీర్తిమయ్యా స్వకీర్తిప్రచురయా, స్వకీర్తిం గాయద్భిర్వేదరూపభ్రమరైరాహితశోభయేత్యర్థః సూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమం సూర్యాదిభిరగమం అగమ్యం, స్వవ్యాపారైరాకలయితుమశక్యమిత్యర్థః ॥ సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమమిత్యపి పాఠః, తదా సూర్యాదిభిరప్రకాశ్యమిత్యర్థః ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ న తత్ర సూర్యో భాతి న చన్ద్రతారకమిత్యాదికా, త్రిధామభిః త్రిషు లోకేషు ధామ స్ఫూర్తిర్యేషాం తైః - రక్షణార్థం పరిక్రమద్భిః - ప్రాధనికైః ప్రధనం సంగ్రామః - తత్ప్రయోజనకైః, సుదర్శనాది హేతిభిః, దురాసదం దుష్ప్రాపమ్ ॥ ౩౧ ॥ తర్హీతి ॥ యదైవ హరిమపశ్యత్ - తర్హ్యేవ తదైవ - లోకవిసర్గదృష్టిః లోకసృష్ట్యర్థం జ్ఞానం యస్య సః - జగతాం వ్యష్టీనాం - కర్తా స్రష్టా, దేవః బ్రహ్మా తస్య భగవతః - నాభిసరసి సరోజం - శ్వసనం ప్రళయకాలవాయుం, తాత్కాలికమమ్భః, ఆత్మానం స్వాత్మానం చ - దదర్శ, తస్సరోజాదిభ్యః - పరమన్యత్, సృష్టిప్రకారాదికం - న దదర్శేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ అథాలబ్ధజగత్సృష్టిజ్ఞానస్తల్లబ్ధయే భగవన్తం తుష్టావేత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ సః బ్రహ్మా - రజసా రజోగుణేన - ఉపరక్తః యుక్తః, అత ఏవ - ప్రజాః, సిసృక్షన్ స్రష్టుమిచ్ఛన్ ఇయదేవ నాభిసరోజాదిపఞ్చకమేవ దృష్ట్వా, విసర్గాభిముఖః విసర్గే అభిముఖః - ఉన్ముఖః, సిసృక్షన్ విసర్గాభిముఖ ఇత్యాభ్యామిచ్ఛాప్రయత్నావుక్తావితి న పౌనరుక్త్యం, అవ్యక్తవర్త్మని అనభివ్యక్తగతౌ పురుషోత్తమే - అధివేశిత నివేశిత ఆత్మా చిత్తం యస్య సః, ఈడ్యం స్తుత్యం, కర్మబీజం క్రియత ఇతి కర్మ జగత్ “ యస్య వై తత్కర్మ ,, ఇతి శ్రుతేః - తస్య బీజం కారణం - భగవన్తమస్తౌత్ స్తుతవాన్ ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః

౩౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమం,

అథ స్తుతిప్రకారాంతరతయా ప్రసన్నస్య భగవతోఽనుగ్రహవిశేషం చాహానవమేన ॥ తత్ర కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య ప్రపఞ్చస్య భగవచ్ఛరీరత్వేన జ్ఞాతవతః స్వస్య కృతార్థతాం విధూతాజ్ఞానత్వం చ స్వస్య ప్రహృష్టమనస్కతామాహుః సర్వపతేరవస్థాన్తరమ్ అబ్రహ్మాత్మకవస్తు నరాభావముపపాదయతి ॥ జ్ఞాతోఽసి ॥ నను హే భగవన్ - సుచిరాద్బహుకాలోపార్జితాత్ తపస ఇతి శేషః, మయా, అద్య అధునా - జ్ఞాతోఽసి యథావస్థితత్వేన దృష్టోఽసి - కార్యావస్థకారణావస్థకృత్స్నచిదచిదన్తర్యామిత్వస్వేచ్ఛాపాత్తాప్రాకృతపఞ్చోపనిషన్మయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టత్వజ్ఞానసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యసంకల్పత్వాశ్రితవాత్సల్యైకజలధిత్వాద్యాకారవిశిష్టత్వేన - సత్యజ్ఞానానన్దస్వరూపత్వమత్ర వివక్షితం ,, తస్మైనమో భగవతే ధువనద్రుమాయ - ఊర్ధ్వ మూలమధశ్శాఖమ్ ఇత్యాదినా ప్రపఞ్చయిష్యతి ॥ ఈదృశజ్ఞానవిధురాన్ ప్రత్యాహ ॥ భగవతః షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య - తవ గతిః స్వరూపం, నజ్ఞాయత ఇతి యత్ - ఏతదేవ, దేహభాజాం కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపశరీరభాజాం క్షేత్రజ్ఞానాం అవద్యం దోషః - అబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇత్యాదివత్ భగవత ఏవ వేత్త్యవధారణం వివక్షితం ,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి ,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతి ,, స బ్రహ్మ విద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాం ,, మితి చ భగవజ్జ్ఞానేనైవ కృత్స్నస్య జ్ఞాతత్వశ్రవణాత్ - అబ్రహ్మాత్మకస్య స్వతన్త్రవస్తునోఽభావాత్ ,, తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి ,, బ్రహ్మజ్ఞానస్యైవ మృత్యుతరణోపాయత్వశ్రవణాచ్చ భగవానేవ జ్ఞాతవ్య ఇతి తజ్జ్ఞానవిధురా దుష్టా ఇత్యభిప్రాయః ॥ ఏతదేవో పపాదయతి నాన్యదితి ॥ హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యరూ ప్తే - త్వత్ త్వత్తః అన్యత్ - అత్వదాత్మకం - నాస్తి - సర్వస్య త్వదాత్మకత్వాత్ త్వజ్జ్ఞానేనైవ సర్వస్య జ్ఞాతత్వాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాత్ త్వమేవ జ్ఞాతవ్య ఇత్యభిప్రాయః ॥ నను స్వతన్త్రత్వేనైవ కేవమనుష్యాదివస్తు ప్రతీతే స్త్వదన్యన్నాస్తీతి కథముచ్యతే, అత ఆహ ॥ అపి - స్వతన్త్రత్వేన ప్రతీతమపి - తత్, ద్వైతాదివస్తు - నశుద్ధం నాబాధితం - అత్రాబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రబుద్ధిర్భ్రాన్తైవేత్యర్థః - కుత ఏతదిత్యత ఆహ ॥ మాయేతి ॥ యద్యతః -

---

బ్రహ్మోవాచ ॥ జ్ఞాతోఽసి మేఽద్య సుచిరాన్నను దేహభాజాం నజ్ఞాయతే భగవతో గతిరిత్యవద్యమ్ । నాన్యత్త్వదస్తి భగవన్నపి తన్న శుద్ధం మాయాగుణవ్యతికరాద్యదురుర్విభాసి ॥ ౧ ॥ రూపం యదేతదవబోధరసోదయస్య శశ్వన్నివృత్తతమసస్సదనుగ్రహాయ । ఆదౌ గృహీతమవతారశతైకబీజం యన్నాభిపద్మభవనా

మాయాయాః ప్రకృతేః గుణానాం వ్యతికరాద్వైషమ్యాత్ పరిణామాదిత్యర్థః - త్వమేవ - ఉరుః బహుధా - విభాసి ప్రకాశసే - ఏకస్సన్ బహుధా విభాసి ,, బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి ,, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ - తదనుప్రవిశ్య, సచ్చ త్యచ్చాభవత్ ,, ఇత్యుపక్రమ్య సత్యం చానృతం చ సత్యమభవ ,, దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా , స్వయమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దస్వభావోఽత్యన్తసూక్ష్మతయా సంకల్ప్య , స్వలీలోపకరణచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తిష్ఠన్ యః పరమాత్మా పశ్చాత్తాన న్తక్రీడన కోపాదిత్సయా స్వశరీరభూత ప్రకృతిపురుషసమష్టిపరంపరయా మహాభూతపర్యన్తమాత్మానం తత్తచ్ఛరీరకం పరిణమయ్య తస్మిన్ యః - పునః సత్త్యచ్ఛబ్దవాచ్యవిచిత్రచిదచిన్మిశ్రదేవాదిస్థావరాన్తజగద్రూపో భవసీత్యర్థః బ్రహ్మణి జగద్రూపతయా విక్రియమాణే పతత్ప్రకారభూతాచిదంశగతాస్సర్వే వికారాస్తత్ప్రకారభూతక్షేత్రజ్ఞగతాశ్చ పురుషార్థాః - బ్రహ్మాదు - నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దమేకస్వరూపమేవాభవదితి వివేకః ॥ ఏవం కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మనో భగవత ఏవ జ్ఞానస్య ముక్తిసాధనత్వం ,, తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ,, ఇతి శ్రుతం, తస్య, సర్వం బ్రహ్మాత్మకత్వేనోపాసీనస్యేత్యర్థః ॥ తథా చ శ్రుత్యన్తరం ,, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీతేతి ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ అథ ,, జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వతః । త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున ,, ఇతి భగవదవతారరహస్యజ్ఞానస్యాపి మోక్షసాధనత్వస్మరణాదవతారయాథాత్మ్యమనుశోధయతి ॥ రూపమితి ॥ అవబోధరసోదయస్య - అవబోధరూపస్య రసస్యోదయః స్వాభావికావిర్భావో యస్యేతి బహువ్రీహిః - నిరుపాధికనిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నానన్దరూపజ్ఞానవత ఇత్యర్థః అత ఏవ - శశ్వన్నివృత్తతమసః శశ్వత్ సదా, నివృత్తం తమోఽజ్ఞానం యస్మాత్తస్య - అనేన విశేషణద్వయేన - త్రివిధ చేతనాచేతనవ్యావృత్తిః - ఆద్యేనాచేతనవ్యావృత్తిః - ద్వితీయేన చేతనవ్యావృత్తిః - బద్ధానామనివృత్తతమస్త్వాత్ ముక్తానామపి సంసారదశాయాం తమస్సంబన్ధాచ్ఛశ్వన్నివృత్తతమస్త్వాభావాత్ - నిత్యానాం తథాత్వస్య పరసంకల్పాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్ - ఏవంభూతస్వరూపస్య తవ - యద్రూపం విగ్రహః - కథంభూతం - అవతారశతైకబీజం అవతారశతానాం ఏకబీజం మూలం - తదేవ ప్రదర్శయతి ॥ యస్య పరిగృహీతైవంవిధరూపస్య - తవ - నాభిపద్మమేవ భవనం గృహం - తస్మాదహం త్వదావేశావతారరూపోఽహం ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ,, ఇతి చతుర్ముఖస్య భగవదావేశా

ఏతాదృశత్వప్రసిద్ధం - ఏవంరూపం - ఆదౌ సర్గాదౌ - సదనుగ్రహాయ - సత్సు అనుగ్రహాయ సాధూనాం పరిత్రాణా యేత్యర్థః, గృహీతమావిష్కృతం - నతు జీవవత్కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగాయ గృహీతమిత్యర్థః - తథా చ శ్రుతిః - అజాయమానో బహుధా విజాయతే,, అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపి సన్,, ఇత్యాదికా ॥౨॥ ఏవం చిదచిద్విలక్షణత్వేన శోధితస్య రూపస్య జీవశరీరవిలక్షణత్వేన శోధితరూపస్య చోభయోరేవోపాస్యత్వం వదన్ ప్రకృతవైలక్షణ్యరూపపదర్శనే స్వరూపే విశినష్టి ॥ నాత ఇతి ॥ హే పరమ పరో మానవిద్యతే యస్మాత్సః పరమః తస్య సంబుద్ధిః - భవతస్తవ - యత్స్వరూపం - కథంభూతం - ఆనన్దమాత్రం - మాత్రచా దుఃఖసంభేదనిరాసః, అవికల్పం జాతిగుణాదిరహితం ఆభ్యాం చిదచిద్వ్యావృత్తిః - అవిద్ధవర్చః - అవిద్ధం అప్రతిహతం వర్చః సంకల్పరూపజ్ఞానం యస్య తత్ - ఏవంభూతం స్వరూపం - యచ్చ విశ్వం విశ్వవిలక్షణం - విశ్వసృజం విశ్వస్య కారణం - భూతేన్ద్రియాత్మకం పఞ్చోపనిషన్మన్త్రప్రతిపాద్యమహాప్రకృతమూర్తేన్ద్రియాత్మకం రూపం చేతి యత్ - అతః అస్మాత్పరం విలక్షణం - స్వరూపం - రూపం చ - న పశ్యామి అతః అతః ఏతదుభయమేవ - ఆత్మన్ - హే పరమాత్మన్ ఉపాశ్రితోఽస్మి సమ్యగనువృత్త్యా శరణం గతోఽస్మి ॥౩॥ పునరుక్తాకారవిశిష్టస్య భగవతో భక్త్యైకలభ్యత్వం వదం స్తమేవ నమస్కరోతి ॥ యద్వేతి ॥ హే భువనమఙ్గళ విశ్వస్య మఙ్గళరూప - యత - స్త్వయా, ఉపాసకానాం నోఽస్మాకం - ధ్యానేన, మఙ్గళాయ అస్మదభ్యుదయాయ - యద్వా - వేదాన్తేషు ప్రసిద్ధం ఇదం రూపం దర్శితం - తస్మై ఈదృశస్వరూపరూపగుణవిభూతిమతే భగవతే పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే - తుభ్యం - నమోఽనువిధేమ నమస్కుర్మహే, యస్త్వం, అసత్ప్రసఙ్గైః, అసత్సు శబ్దాదిషు ప్రసక్తః ప్రసఙ్గో యేషాం తైః, అత ఏవ, నరకభాగ్భిః, దేహిభిః నాదృతో నాభాజి ॥౪॥ ఆదరేణ త్వామభజన్తో నరకభాజస్త్వామాదరేణ భజన్తస్తు కృతార్థా ఇత్యాహ ॥ యే త్వితి ॥ శ్రుతి

దహమావిరాసమ్॥౨॥ నాతః పరం పరమ యద్భవతః స్వరూపమానన్దమాత్రమవికల్పమవిద్ధవర్చః। పశ్యామి
విశ్వసృజమేకమవిశ్వమాత్మన్భూతేన్ద్రియాత్మకమదస్త ఉపాశ్రితోఽస్మి ॥౩॥ యద్వా ఇదం భువనమఙ్గళ మ
ఙ్గళాయ ధ్యానే స్మ నో దర్శితం త్వదుపాసకానామ్। తస్మై నమో భగవతేఽనువిధేమ తుభ్యం యోఽనాదృ
తో నరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గైః ॥౪॥ యే తు త్వదీయచరణామ్బుజకోశగన్ధం జిఘ్రన్తి కర్ణవివరైః శ్రుతివాతనీతమ్।
భక్త్యా గృహీతచరణః పరయా చ తేషాం నాపైషి నాథ హృదయామ్బురుహాత్స్వపుంసామ్॥౫॥ తావద్భయం
ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం శోకః స్పృహా పరిభవో విపులశ్చ లోభః। తావన్మమేత్యసదవగ్రహ ఆర్తిమూ
లం యావన్న తేఽఙ్ఘ్రిమభయం ప్రవృణీత లోకః॥౬॥ దైవేన తే హతధియో భవతః ప్రసఙ్గాత్సర్వాశుభోపశ

శ్రవణం తదేవ వాతః పవనః - తేన నీతం ప్రాపితం, త్వదీయచరణామ్బుజకోశస్య గన్ధం కర్ణవివరైః, యే తు జిఘ్రన్తి, యేషాం చ - పరయాఽవ్యభిచారిణ్యా - భక్త్యా - గృహీతౌ చరణౌ యస్య - స తథాభూతో భవాన్ - భవతి - తేషాం స్వపుంసాం స్వభక్తానాం - హృదయామ్బురుహాత్ హృదయకమలాత్ - హే నాథ నాపైషి నాపసరసి, యే త్వత్కథాశ్రవణమత్యాదరేణ కుర్వన్తి ఏకాన్తభక్త్యా త్వాం ప్రపన్నాస్తేషాం హృది భవాన్నిత్యం సంనిహితో భవతీత్యర్థః ॥౫॥ భవత్సమాశ్రయణం వినా ఏతావతా కథం తేషాం కృతార్థతేత్యత ఆహ ॥ తావదితి ॥ తే తవ - అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్, తదభయం, సంసారనివర్తకం - అఙ్ఘ్రిం - లోకో యావన్న ప్రవృణీత - నిరతిశయప్రియతమత్వేన నోపాసీత - తావదేవ - భయాదయ ఇత్యన్వయః - ఆగామిదుఃఖదర్శనజం జ్ఞానం భయం, తచ్చ ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం - ద్రవిణం ధనం - సుహృన్మిత్రం - భావిద్రవిణాదివిపత్తినిమిత్తదుఃఖవిషయం జ్ఞానం భయమిత్యర్థః - శోకః అతీతపుత్రమరణాదిస్మరణవిషయం జ్ఞానం - శోకం తాదాత్వికప్రతికూలవిషయవిషయం వా జ్ఞానం - స్పృహా అనుకూలవిషయేచ్ఛా - పరిభవస్తిరస్కారః - విపులం విస్తృతం - లోభః - తృష్ణా అసదవగ్రహః - అనాత్మభూతే శరీరే అవగ్రహః ఆత్మత్వాభిమానః - అయం చోక్తానాం భయాదిరూపాణామార్తీనాం మూలం కారణం - ఏతే సర్వే తావత్కాలం వర్తన్తే యావద్భవచ్చరణారవిన్దప్రవరణావధి అనువర్తన్త ఇత్యర్థః। త్వచ్చరణవరణే తు తేషాం సాంసారికభయాదినివృత్త్యా ఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టః కృతార్థీభవతీత్యభిప్రాయః ॥౬॥ ఏవం భగవతో భక్త్యైకలభ్యత్వమభిధాయ ,, యోఽనాదృతో నరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గై రితి ప్రస్తుతాన్విషయలాలసాన్నిన్దన్స్తానేవ శోచతి ॥ దైవేనేతి వ్యాఖ్యామ్ ॥ సర్వాశుభోపశమనాత్ సర్వాణ్యశుభాని భయశోకాదీన్యుపశామ్యన్త్యనేనేతి తథాభూతాద్భగవతస్తవ - ప్రసఙ్గాత్ దర్శనశ్రవణాదిరూపాత్ - విముఖానీన్ద్రియాణి చక్షుశ్శ్రోత్రాదీని యేషాం తే - అకుశలాన్యక్షేమకరాణి - కర్మాణి - శశ్వన్నిరన్తరం కామసుఖాని శబ్దాదివిషయసుఖాని - తేషాం లవాయ - లోభేన తృష్ణాతిశయే

వభిభూతంమనో యేషాం తే- అతఏవ-దీనాః కుర్వన్తి-తే-దైవేనహతాః ప్రతిహతాః ధియో యేషాం తే తథోక్తాః-మన్దభాగ్యా ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ క్షుత్తృడిత్యాది,, క్షుత్ అశనాయా-తృట్ పిపాసా - ఇమే-శోకమోహజరామృత్యూనామప్యుపలక్షణం-క్షుదాదిషడూర్మిభిః - త్రిధాతవః వాతపిత్తశ్లేష్మాణః - తైశ్చ - తథా శీతాదిభిః - ఇతరేతరైః పరస్పరైశ్చ - కామాగ్నినా కామ ఏవాగ్నిః తేన-కదంభూతేన-సుదుర్భరేణ - అచ్యుతరుషా చ అప్రచ్యుతక్రోధేన చ - అచ్యుతేతి సంబోధనం వా- ఏతైర్ముహుః పునః పునః అర్ద్యమానాః ప్రజాః - సంపశ్యతో-మే-మనః-హే ఉరుక్రమ-సీదతి క్లిశ్యతి ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ అసదవగ్రహ ఆర్తిమూలమితి దేహాత్మభ్రమస్యార్తిమూలత్వముక్తముపపాదయతి ॥ యావదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ భగవతస్తవ-మాయాయాః- తస్యాః -బలం బలకారితం-ఇన్ద్రియార్థం బాహ్యేన్ద్రియవిషయభూతం-పృథక్త్వం దేవమనుష్యాదిదేహగతపృథక్త్వం - ఆత్మనః ఆత్మసంబన్ధితయా - జనః యావత్పశ్యేత్ - హే ఈశ - తావ-దసౌ సంసృతిః - న ప్రతిసంక్రమేత నని వర్తేత-స కేవలమనివృత్తిరేవ-కింతు - క్రియార్థా - క్రియా అర్థః ప్రయోజనం యస్యాస్సా క్రియార్థా - సంసృతిః-వ్యర్థాపరమపురుషార్థశూన్యాపి-దుఃఖనివహం దుఃఖసమూహం -వహతి ప్రాపయతి - అహంకారమూలా సంసృతిరుత్తరోత్తరకర్మార్జనహేతు-స్తస్మాన్మోక్షవిరోధినీ దుఃఖావహా చేత్యర్థః ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ అహ్న్యాపృతేతి ॥ అహ్న్యాపృతార్థకరణాః, అహని వ్యాపృతాని అర్థకరణాని శబ్దాదివిషయేన్ద్రియాణి యేషాం తే- ఆర్తేతి పాఠే , వ్యాపృతాని ఆర్తాని దుఃఖితాని కరణాని యేషాం త ఇత్యర్థః - నిశి రాత్రౌ - నిశ్శయానాః నితరాం శయానాః,నివృత్తబాహ్యేన్ద్రియవ్యాపారాః -విషయసుఖలవోపి నాస్తీత్యభిప్రాయః - నానాభూతేషు మనోరథేషు-ధియా స్వప్నదర్శనే నేత్యర్థః - క్షణే క్షణే భగ్నా నిద్రా యేషాం తే- దైవాహతార్థరచనాః దైవేన ఆహతాః వితథీకృతాః అర్థరచనాః ప్రయోజనవిషయవ్యాపారాః యేషాం తే - ఋషయోపి

మనాద్విముఖేన్ద్రియా యె। కుర్వన్తి కామసుఖలేశలవాయ దీనా లోభాభిభూతమనసోఽకుశలాని శశ్వత్॥ ౭॥ క్షుత్తృట్త్రిధాతుభిరిమా ముహురర్ద్యమానాః శీతోష్ణవాతవర్షైరితరేతరాచ్చ। కామాగ్నినాఽచ్యుతరుషా చ సుదుర్భరేణ సంపశ్యతో మన ఉరుక్రమ సీదతే మే॥ ౮ ॥ యావత్పృథక్త్వమిదమాత్మన ఇన్ద్రియార్థం మాయాబలం భగవతో జన ఈశ పశ్యేత్। తావన్న సంసృతిరసౌ ప్రతిసంక్రమేత వ్యర్థాపి దుఃఖనివహం వహతి క్రియార్థా॥ ౯॥ ✽ అహ్న్యాపృతార్థకరణా నిశి నిశ్శయానా నానామనోరథధియా క్షణభగ్ననిద్రాః। దైవాహతార్థరచనా ఋషయోపి దేవ యుష్మత్ప్రసఙ్గవిముఖా ఇహ సంసరన్తి॥ ౧౦ ॥ త్వం భావయోగపరిభావితహృత్సరోజ ఆస్సే శ్రుతేక్షితపథో నను నాథ పుంసామ్। యద్యద్ధియా త ఉరుగాయ విభావయన్తి తత్తద్వపుః ప్రణయసే సదనుగ్రహాయ॥ ౧౧ ॥ నాతిప్రసీదసి తథోపచితోపచారైరారాధితస్సురగణైర్హృదిబద్ధకామైః। యత్స

త్వద్భక్తివిరహితాశ్చేదేవం విధాభూతాస్సంసరన్తీత్యర్థః ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ ఏవం దేహాత్మమానినాం భగవద్భక్తివిధురాణాం సంసృత్యనివృత్త్యభిధానేన భక్త్యేకలభ్యత్వమేవ సుద్రఢయ్య నిష్కామేషూపాసకేషు భగవతస్సౌలభ్యమాహ ॥ త్వమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే నాథ-పుంసాం స్వభక్తానాం భావయోగో భక్తియోగ - స్తేన పరిభావితే శోధితే - హృత్సరోజే హృదయకమలే - శ్రుతేక్షితపథః- శ్రుతం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం - ఈక్షితం వివేకాదిజన్యముపాసనాత్మకం - ఈక్షితమితి భావే క్తః - శ్రుతేక్షితే పన్థాః ఉపాయో యస్య ప్రాప్తౌ స శ్రుతేక్షితపథః - ఏవంభూతస్త్వం- ఆస్సే తిష్ఠసి-హే ఉరుగాయ- తే స్వపుమాంసః ధియా- తే తవ-యద్యద్వపుః - ధ్యాయన్తి తత్తద్వపు-స్సత్సు అనుగ్రహాయ - ప్రణయసే ప్రకటయసే-యాదృశవిగ్రహవిశిష్టం త్వాం విశేషతో భావయన్తి తాదృశవిగ్రహవిశిష్టో భవసీత్యర్థః అనేన సౌలభ్యముక్తమ్ ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ నిష్కామానామేవ భవాన్ సులభ ఇత్యాహ ॥ నేతి॥ సురగణైరనుకూలజనైః ॥ విష్ణుభక్తిపరో దైవో విపరీతస్తథాసుర,, ఇతివచనాత్ । కథంభూతైః,,హృదిబద్ధకామైః ప్రసక్తకామైః - సకామాపి భగవద్భక్తిరాసురప్రకృతినాం న సంభవతీత్యభిప్రాయః,ఏవంభూతైస్సురగణైః కర్తృభిః,ఉపచితోపచారైః పుష్కలోపచారైః, ఆరాధితో భగవాన్నాతిప్రసీదసి-అత్యన్తం ప్రసన్నో న భవసి , నిరతిశయమోక్షసుఖప్రదో న భవసి కింత్వల్పసుఖప్రదో భవసీత్యర్థః॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ యద్యస్మాత్ అసదలభ్యయా అసద్భిః దేహమాత్మతయాఽనుసంధధద్భిః - లబ్ధుమశక్యయా సర్వభూతదయయా - సర్వేషు భూతేష్వాత్మతయాఽవస్థితే సతి-త్వయి-కస్మిన్నపి భూతే కృతో ద్రోహస్త్వయ్యేవ కృతో భవతీతి బుద్ధ్యా సర్వేషు భూతేషు క్రియమాణయా స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షాపరపర్యాయయా దయయా భవాన్ ప్రసీదతి - సర్వభూతానామీశ్వరశరీర

---

౧౦ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ అహ్న్యాపృతార్తకరణా.

స్యాసంభావపరాణామేవసులభ ఇతి భావః - శరీరాత్మభావమేవోపపాదయతి । నానాజనేషుసమస్తజనేషు-అవహితః స్థితః,కరతలవత్స్థితః - అన్తరాత్మాజీవాన్తఃప్రవేశనేనతద్గతదోషైరస్పృష్టః,ప్రశాసితృత్వేనధారకత్వేనస్థితః,అతఏవ,సుహృత్-కామనాపూర్వకాద్యజ్ఞానకర్మణోఽపిసర్వభూతదయాత్వత్ప్రసాదహేతురిత్యర్థః ॥౧౨॥ యతోఽభిసంహితఫలైరుపచారైర్నాతిప్రసన్నః,అతఏవసత్కర్మణామీశ్వరారాధనవేషేణానుష్ఠానంకార్యమిత్యాహ॥పుంసామితి॥ అతః,అభిసంహితఫలానాంకర్మణామీశ్వరాప్రసత్తిహేతుత్వాత్సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్యైవతత్ప్రసాదహేతుత్వాచ్చహేతోః,పుంసాంభగవన్తమారాధయితౄణాంసంబన్ధిభిః,అధ్వరాద్యైఃయజ్ఞాదిభిః,నానావిధశాస్త్రోక్తకర్మభిః, దానాదయఃప్రదర్శనార్థాః,తపఃకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః, వ్రతచర్యావ్రతానుష్ఠానం - ఏభిః-భగవతస్తవ,య-దారాధనం-త - త్సత్క్రియార్థః,సత్క్రియాణాంసత్కర్మణాం,అర్థఃప్రయోజనం,త్వదారాధనైకప్రయోజనవేషేణసర్వాణికర్మాణ్యనుష్ఠేయానిత్యర్థః॥ఏవంవిధకర్మానుష్ఠానస్యాక్షయిష్ణుఫలసాధనత్వమాహ॥ధర్మఃయజ్ఞాదిరూపః-యత్రయస్మిన్ త్వయి-అర్పితఃతత్సత్కారైకప్రయోజనః- నతుస్వర్గాదిఫలద - ఇతిబుద్ధ్యాత్వయ్యర్పితః,కర్హిచిత్క్వాచిత్కథంచిదపి, నమ్రియతేనవినశ్యతి - భగవదుపాసనాద్వారానిత్యపురుషార్థహేతుర్భవతీత్యర్థః। తథాచగీతంభగవతా॥నేహాభిక్రమనాశోఽస్తిప్రత్యవాయోనవిద్యతే।స్వల్పమప్యస్యధర్మస్యత్రాయతేమహతోభయాదితి ॥౧౩॥ ఏవమనభిసంహితఫలకర్మయోగస్యభగవదారాధనరూపస్యాక్షయిష్ణుఫలసాధనత్వమభిధాయతస్యైవప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకానుష్ఠేయత్వముభయోరపిభగవదుపాసనాఙ్గత్వముపాసనస్యకారణవిషయత్వంచాభిప్రయన్నమస్కరోతి॥ శశ్వదితి॥శశ్వత్సదా - స్వరూపమహసైవప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేనైవ,భేదఃదేవమనుష్యాదిభేదః- మోహఃదేహాత్మభ్రమస్వతన్త్రాత్మభ్రమాదినిమిత్తమజ్ఞానం , ఆదిశబ్దేనతత్ప్రయుక్తశోకాదయోవివక్షితాః ,నిరస్తాః

ర్వభూతదయయాఽసదలభ్యయైకోనానాజనేష్వవహితస్సుహృదన్తరాత్మా॥౧౨॥ పుంసామతోవివిధకర్మభిరధ్వరాద్యైర్దానేనచోగ్రతపసావ్రతచర్యయాచ । ఆరాధనంభగవతస్తవసత్క్రియార్థోధర్మోఽర్పితఃకర్హిచిన్మ్రియతేనయత్ర॥౧౩॥ శశ్వత్స్వరూపమహసైవనిపీతభేదమోహాయబోధధిషణాయనమఃపరస్మై।విశ్వోద్భవస్థితిలయేషునిమిత్తలీలారాసాయతేచకృమహేనమఈశ్వరాయ॥౧౪॥ యస్యావతారగుణకర్మవిడమ్బనానినామానియేఽసువిగమేవివశాగృణన్తి। తేఽనేకజన్మశమలంసహసైవహిత్వాసంయాన్త్య

భేదాదయోయేషాంయోగినాం , తేషాం , యోఽవబోధఃస్వస్వరూపవిషయకంజ్ఞానం,ధిషణాభగవదుపాసనాత్మికాబుద్ధిః , ఏతేన్వప్రాప్త్యుపాయభూతేయస్యతస్మై,ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞాననిరస్తభేదమోహప్రభృతిసాంసారికధర్మయోగ్యుపసంహృతజ్ఞానయోగకర్మయోగాఙ్గకోపాసనావిషయభూతాయేత్యర్థః,యద్వాచతుర్థ్యన్తపాఠే స్వస్వరూపావిర్భావేనస్వస్మిన్ననుసంస్పృష్ట దేవమనుష్యాదిభేదరూపమోహాయ- అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యాప్యనాత్మగతదోషాస్పృష్టాయేత్యర్థః - అతఏవ,పరస్మైప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ- తత్రహేతుః,విశ్వస్యజగతః,స్థితిలయేషునిమిత్తభూతా - యా-లీలాక్రీడా, తస్యాః,రాసోరసో,యస్యతస్మై ఈశ్వరాయనియన్త్రే,ప్రకృతిపురుషయోరసంభావితస్వలీలైకప్రయోజనజగద్వ్యాపారాయేత్యర్థః - అనేనప్రకృతిపురుషవిలక్షణతన్నియన్తృజగత్కారణవిషయకోపాసనమేవముక్తిసాధనమిత్యభిప్రేతం,ఏవంభూతాయ-తేతుభ్యం-నమశ్చకృమహేనమస్కరవామ ॥౧౪॥ నన్వపరిపూర్ణస్యావాప్తసమస్తకామస్యలీలార్థమపిజగద్వ్యాపారోనోపపద్యతఇత్యాశఙ్క్య భవభయాభీతస్తసాంసారికజీవానుజిఘృక్షయాసంఘటతఇత్యభిప్రయంస్తదవతారగుణకర్మణామనువచనస్యతత్ప్రాప్త్యుపాయతామాపిషత్కర్వఞ్ఛరణంవ్రజతి॥యస్యేతి॥యస్యతవ, అవతారగుణకర్మణాంవిడమ్బనానిఅనుకరణాని,యేషుతాని,నామానిదేవకీనన్దన,దాశరథే,సర్వజ్ఞ,భక్తవత్సలగోవర్ధనధర,కంసారాతే - రావణాన్తకేత్యాదీని,అసువిగమేప్రాణోత్క్రమణకాలే,వివశాఃపరవశాఅపి,యే , గృణన్తిఉచ్చారయన్తి,తే,అనేకజన్మార్జితం,శమలంపుణ్యపాపరూపం,సహసాఅచిరేణ-హిత్వావిధూయ-అపావృతంనిరస్తావరణం , ఋతంబ్రహ్మ , సంయాన్తిప్రాప్నువన్తి,త,మజంకర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిరహితం, త్వాం,శరణంఉపాయం,ప్రపద్యేఅధ్యవస్యామి-అనేన ,భక్త్యాఽసువిగమానుస్మరణాదీనాంతత్ప్రసత్తిమాత్రహేతుత్వం-ఉపాయత్వంతుభగవతఏవేత్యభిప్రేతం ॥తథాచశ్రూయతే- అమృతస్యైషసేతురితి॥సేతుఃప్రాపకః-స్వకీయావతారగుణకర్మప్రతిపాదకనామాద్యనుస్మరణాదిమేఽతితరేయు - రిత్యనుజిఘృక్షయైవభగవతోజగద్వ్యాపారఇతిభా

వః ✽॥౧౪॥ ✽ భవతు భగవద్గుణానుకీర్తనాదేస్తత్ప్రీత్యుపాయత్వమథాపస్సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం చతుర్ముఖాది
కర్తృకత్వశ్రవణాత్కథం “విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు విమిత్తలీలారాసాయ” ఇత్యుక్తమత ఆహ ॥ యఇతి ॥ ప్రథమమేకః అవి
భక్తనామరూపః, స్థిత్యుద్భవప్రలయానాం హేతవః కర్తారః స్వయం విభుః భగవాన్ - అహం బ్రహ్మా - గిరిశో రుద్రశ్చ, యో
వై భగవానేవేత్యర్థః హిరణ్యగర్భరుద్రతన్మధ్యవర్త్యవతారరూపవానిత్యర్థః స్వయమిత్యనేన, స్వేనైవావతారరూ
పేణ - సృష్టిసంహారౌ బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం జీవాన్తః ప్రవేశేన కరోతీతి ద్యోతితం “సృష్టిం తతః కరిష్యామి” ఇస్మరణాత్ - స్థి
త్యుద్భవప్రళయహేతవ ఇతి చతుర్థ్యన్తం వా - భావప్రధానో నిర్దేశః - స్థిత్యాదికర్తృత్వాయ హిరణ్యగర్భరుద్రస్వావ
తారరూపో భూత్వేత్యర్థః - ఆత్మమూలం ఆత్మైవ మూలం యస్య తదాత్మమూలం - అకార్యమిత్యర్థః - ఏవంభూతం - త్రిపాత్
నిత్యవిభూతిం - మత్వా అతీత్య “బిభ్వేత్యపి పాఠే” అయమేవార్థః - యద్వా - స్థిత్యాదిహేతుభూతస్వావతారాదిరూపేణ
త్రిపాత్ త్రిస్కన్ధః - ఆత్మమూలం ప్రధానం, భిత్త్వా మహదాదిసమష్టిప్రభృతివ్యష్టిపర్యన్తం పరిణమయ్య - ఉరుప్రరో
హః, ఉరవః ప్రరోహాః దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిస్థావరాదిరూపాః శాఖోపశాఖాపత్రపుష్పఫలాదయో యస్య సః - ఏవంభూతో
యః ప్రవవృధే - తస్మై భువనద్రుమాయ - భగవతే నమః, హిరణ్యగర్భాదిరూపేణ సృష్ట్యాదివ్యాపారస్త్వయైవ క్రియత
ఇత్యభిప్రాయః ✽॥౧౫॥ ✽ ఏవం “ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖ” మిత్యాదినా నిరూపితవృక్షం భగవన్తమాకారాన్తరేణావృ
క్షరూపం నమస్కృత్య, ప్రకృతం తస్య భక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ ॥ లోక ఇతి ॥ యో భగవాన్ - త్వదుదితే వేదాత్మికయా
వాచా త్వయా గదితే, భవదర్చనే భవదారాధనరూపే - స్వే స్వవర్ణాశ్రమోచితే, కుశలే క్షేమంకరే కర్మణి, యోఽయం లోకః
అప్రమత్తః ప్రమాదరహితః, అవికర్మనిరతః - వికర్మ అసత్కర్మ అతన్నిరతశ్చ భవతి - తస్య లోకస్య, జీవితాశాం సంసార

పావృతమృతం తమజం ప్రపద్యే ॥౧౪॥ యో వా అహం చ గిరిశశ్చ విభుః స్వయం చ స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ
ఆత్మమూలమ్ । ✽మత్వా త్రిపాద్వవృధ ఏక ఉరుప్రరోహస్తస్మై నమో భగవతే భువనద్రుమాయ ॥ ౧౫ ॥ లో
కోఽవికర్మనిరతః కుశలేఽప్రమత్తః కర్మణ్యయం త్వదుదితే భవదర్చనే స్వే । యస్తావదస్య బలవానిహ జీవితా
శాం సద్య†శ్ఛినత్త్యనిమిషాయ నమోఽస్తు తస్మై ॥౧౬॥ యస్మాద్బిభేమ్యహమపి ద్విపరార్ధధిష్ణ్యమధ్యాసిత
స్సకలలోకనమస్కృతం యత్ । తేపే తపో బహుసవోఽవరురుత్సమానస్తస్మై నమో భగవతే+ఽధిమఖాయ
తుభ్యమ్ ॥౧౭॥ తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషు జీవయోనిష్వాత్మేచ్ఛయాఽఽత్మకృతసేతు_పరిప్లవాయ । రేమేని

శ్రద్ధాం - సద్యం అచిరేణ, ఛినత్తి - కుతః - బలవాన్ సర్వశక్తిత్వాదిత్యర్థః, తస్మై సర్వశక్తయే అనిమిషాయ వైరాగ్యోత్పాద
నావసరాపేక్షాయ - భగవతే - తుభ్యం నమోఽస్తు స్తాత్, అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మారాధయతాం
సాంసారికధర్మశ్రద్ధాం పిధున్వన్ వైరాగ్యోత్పాదనేనానుగృహ్ణాతీత్యర్థః “యద్వా” వికర్మనిరతః ప్రమత్త ఇత్యేవచ్ఛే
దః, అత్ర వ్యతిరేకముఖేన భక్తానుగ్రాహకత్వమాహ ॥ వికర్మసు స్వబాపానుబన్ధిషు - అహం మమాభిమానగర్భేషు వైష
యికసుఖసాధనేషు - నిరతః - త్వదారాధనరూపేతు కర్మణి - యో లోకః - ప్రమత్తః - తస్య అభక్తలోకస్య, జీవితాశాం జీవ
నేచ్ఛాం - కాలశరీరకో యో భగవాన్ - ఛినత్తి - తస్మై నిమిషాయ కాలరూపిణే - నమః, అనేన భక్తానుగ్రాహకత్వమర్థసిద్ధం -
స్వానురూపభగవదారాధనరూపకర్మభిరారాధితో భగవానుపాసనాం నిర్వర్తయన్నిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలం ప్రయ
చ్ఛతీత్యుక్తమ్ ✽ ॥౧౬॥ ✽ ఇమమేవార్థం స్వదృష్టాన్తేన ద్రఢయన్నమస్కరోతి ॥ యస్మాదితి ॥ యద్ద్విపరార్ధధిష్ణ్యం ద్విప
రార్ధకాలస్థాయిస్థానం సత్యాఖ్యలోకం - కథంభూతం సకలలోకనమస్కృతం సకలైరర్వాచీనలోకైర్నమస్కృ
తం, సంమానితం - అధ్యాసితః ఆరూఢోఽప్యహం - యస్మాత్ కాలశరీరకాత్త్వత్తః - బిభేమి “భీషాస్మాద్వాతః పవత” ఇ
త్యుక్తరీత్యా త్వదధీనః స్వాధికారేఽప్రమత్తోఽహమపదమపి ధిష్ణ్యం ద్విపరార్ధావసానే వినఙ్క్ష్యతీతి బిభేమి భీతస్సన్ - యం
త్వామేవావరురుత్సమానః అవరోద్ధుమిచ్ఛన్ - ప్రేప్సురిత్యర్థః - బహుసవః బహవస్సవాః త్వదారాధనరూపాః - యాగా య
స్య స ఏవంభూతః - తపస్తేపే కరోమి - పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః - తస్మై భగవతే అధిమఖాయ మఖారాధ్యాయ - మఖఫ
లప్రదాత్రే చ - నమః “అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ” ఇతి గీతత్వాత్ “విసఖాయేతి పాఠాన్తరం” వి
బా - అసహాయాయేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ ఏవం నమః పరస్మై - ఇత్యాదినా పరత్వభక్తానుగ్రాహకత్వాదివిశిష్టం భగవ

౧౪॥శ్లో॥పా ✽ భిత్త్వా   ౧౫॥శ్లో॥పా + శ్ఛినత్త్యనిమిషాయ.   ౧౭॥శ్లో॥పా + విసఖాయ.   ౧౮॥శ్లో॥పా _ పరీప్సయేహ.

నిరంకుశస్వాతన్త్ర్యపరత్వప్రయుక్తోత్కర్షస్వత్వనిర్వాహకసౌశీల్యసౌలభ్యగుణవిశిష్టం మనస్కరోతి ॥ తిర్యగిత్యాదినా॥ సౌశీల్యం నామ మహతో మన్దైస్సహ నైరన్ధ్ర్యేణ సంశ్లేషస్వభావత్వం, సౌలభ్యం నామ స్వతో వాఙ్మనసాగోచరస్య సకలమనుజనయనవిషయతాం గతత్వం - ఏతద్ద్వయం సూచయిత్వా పాదకమవతారకథనేనోపపాదయతి॥ తిర్యగాదిషు జీవయోనిషు - ఆత్మేచ్ఛయా - ఆత్మీయసంకల్పేనైవ - నతు కర్మణేత్యర్థః । అవరుద్ధదేహః స్వీకృతమూర్తిః, రేమే, కిమర్థం, ఆత్మకృతసేతుపరిప్సయా అస్య కృతమర్యాదానాం పరిప్లవాయ ఉన్మజ్జనాయ, రక్షణాయేత్యర్థః॥ పరిప్సయేతి పాఠే, అధ్యయనేన వసతీతివద్ధేత్వర్థే తృతీయా, పరిప్సా రిరక్షా, తదర్థమిత్యర్థః॥ స్వయం కదంభూతోఽపి. నిరస్తాతిశయానన్దస్వస్వరూపానుభవేనైవ కదాచిదప్యస్పృష్టవైషయికసుఖోఽపి - రేమే - తిర్యగాదిసజాతిచేష్టితాని కుర్వన్ రేమే, తిర్యక్ష్వవతారా మత్స్యకూర్మవరాహహంసాదయః, మనుష్యేషు రామకృష్ణాదయః, విబుధేషు వామనాదయః, ఏవం స్వసంకల్పేనైవ స్వస్వభావమజహదేవ తత్తద్యోనిష్వవతీర్య తత్సజాతీయవివిధచేష్టితాని కుర్వన్నక్రూరోద్ధవమాలాకారగుహశబరీప్రముఖాననవధికదయాసౌహార్దానురాగభావావలోకనాలాపామృతదానేనాప్యాయయన్ సకలమనుజనయనవిషయతాం ప్రాప్నోషీత్యభిప్రాయః, ఏవంభూతాయ భగవతే పురుషోత్తమాయ త్రివిధచేతనాచేతనవిలక్షణాయ, తే, నమః ॥ ౧౯ ॥ ఏవం స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వమనీషితం విజిజ్ఞాపయిషుస్తావత్తాత్కాలికం పరిదృశ్యమానమనిరుద్ధరూపం ప్రస్తువన్నమస్కరోతి ॥ యోఽవిద్యయేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ దశార్ధం పఞ్చ వృత్తయో యస్యాస్తయా - తామిస్రాన్ధతామిస్రమోహమహామోహతమోరూపాః పఞ్చావిద్యావృత్తయః - వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతాః పఞ్చపర్వాజ్ఞానవృత్తయః - తమో మోహాదయ ఇతి కేచిత్ - జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్ - ఏవంభూతయా అవిద్యయా - నిద్రాహేతుభూతయా - అనుపహతోఽపి అనభిభూతోఽపి యోగనిద్రాం

స్తరతిరప్యుపలబ్ధదేహస్తస్మై నమో భగవతే పురుషోత్తమాయ॥ ౧౯ ॥ యోఽవిద్యయానుపహతోఽపి దశార్ధవృత్త్యా నిద్రాముహా జఠరీకృతలోకయాత్రః । అన్తర్జలేఽహికశిపుస్పర్శానుకూలాం భీమోర్మిమాలిని జనస్య సుఖం వివృణ్వన్ ॥ ౨౦ ॥ యన్నాభిపద్మభవనాదహమాసమద్య లోకత్రయోపకరణో యదనుగ్రహేణ । తస్మై నమస్త ఉదరస్థభవాయ యోగనిద్రావసానవికసన్నళినేక్షణాయ॥ ౨౧॥ సోఽయం సమస్తజగతాం సుహృదేక ఆత్మా సత్త్వేన యన్మృడయతే భగవాన్ భగేన । తేనైవ మే దృశమనుస్పృశతాద్యథాఽహం స్రక్ష్యామి పూర్వవదిదం ప్రణతప్రియోఽసౌ ॥ ౨౨ ॥ ఏష ప్రసన్నవదనో రమయాఽఽత్మశక్త్యా యద్యత్కరిష్యతి గృహీతగు

ఉవాహ ప్రాప్తవాన్ - తస్మై నమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ కథంభూత ఉవాహ - జఠరీకృతలోకయాత్రః ఉదరే నివేశితజగద్వృత్తాన్తః - అపారనన్త ఏవ - కశిపుశ్శయ్యా - తయా స్పర్శోఽనుకూలో యస్యాః - తాం నిద్రాం - భీమానామూర్మీణాం మాలాః విద్యన్తే యస్మిన్ అన్తర్జలే - నిద్రాణస్యాపి వికేనో జనస్య, నిద్రాసుఖమిదమితి - వివృణ్వన్ ప్రదర్శయన్నివేత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ కించ, యస్య నాభిపద్మమేవ భవనం - తస్మాత్ - లోకత్రయోపకరణః లోకత్రయముపకరణం యస్య స లోకత్రయోపకరణః త్రైలోక్యపతిరిత్యర్థః, ఏవంభూతోఽహం - యదనుగ్రహేణ యస్య భగవతోఽనుగ్రహేణ - ఆసం అభవం - తస్మై ఉదరస్థభవాయ ఉదరస్థః భవః కార్యవర్గో యస్య తస్మై యోగనిద్రావసానే వికసన్నళినవదీక్షణం యస్య తస్మై తే - నమ ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ ఏవం స్తుత్వా మనీషితాని ప్రార్థయతే॥ సోఽయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ సమస్తజగతాం చేతనాచేతనానాం - ఆత్మా - అత ఏవ సుహృత్ - సోఽయం భగవాన్ - యేన సత్త్వేన జ్ఞానేన - విజ్ఞానసత్త్వమయవిగ్రహేణ వా - భగేన ఐశ్వర్యేణ చ - విశ్వం - మృడయతే సుఖయతే - తేనైవైశ్వర్యేణ - మే దృశం ప్రజ్ఞాం, అనుస్పృశతాత్ - యోజయతాత్ దత్తాదితి యావత్, యథా, ఇదం విశ్వం పూర్వకల్పవత్ స్రక్ష్యామి - సృష్టిక్షమాపయికీం ప్రజ్ఞామనుస్పృశతాదిత్యర్థః - ప్రార్థనాయా నైష్ఫల్యశఙ్కాం వారయతి - అసౌ సమస్తసుహృత్సర్వాన్తర్యామీ భగవాన్ - ప్రణతేషు ప్రియః నిరతిశయప్రీతియుక్తః॥ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః, ఇతి గతత్వాత్, ప్రణతప్రియత్వాత్ప్రణతార్తితార్థపరిదానదీక్షిత ఇత్యభిప్రాయః॥ ౨౨॥ నను విశ్వసృష్ట్యర్థమేవ సృష్టస్త్వం స్వజనకరీం విశ్వసృష్ట్యుపయుక్తాం ప్రజ్ఞాం ప్రార్థయితుం వార్హసీత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్నన్యదపి ప్రార్థయతే॥ ఏష ఇతి॥ ఏష భగవాన్ ప్రసన్నవదనః - ఆత్మశక్త్యా ఆత్మనస్స్వస్యాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా - రమయా లక్ష్మ్యా సాకం - గృహీతాః అపరిత్యక్తాః - గుణాః స్వాభావికసర్వజ్ఞత్వాపహతపాప్మత్వాదయః జ్ఞానశక్త్యాదయశ్చ గుణాః - యేషు తథాభూతా అవతారాః యస్య సః - యద్యత్కరిష్యతి - యద్యద్దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసజాతీయచేష్టితం - కరోతి - తస్మిన్ కర్మణి, మే - చేతః చి

త్తం - యుక్షీత, తత్తదవతారగుణకర్మానుభవయుక్తం స్యాత్ - కదం మాతస్యా విమే - స్వవిక్రమం స్వస్యతవవిక్రమః ప్రభావో యస్మిన్ - తదిదం - విశ్వం - సృజతోఽపితవా - జ్ఞయాత్త్వద్విమాత్రిమాత్రమిదం విశ్వం సృజతోఽపిమే - చేత స్త్వద్గుణకర్మాను భవం యథాభవేత్తథాఽనుగృహాణేత్యర్థః - కింగుణకర్మానుభవాసక్తేప్రార్థనేనేత్యత ఆహ - యథాచగు రితరివ ర్తకగుణకర్మానుభవాసక్త్యాకర్మశమలం సంసృతిహేతుభూతమనాదిపుణ్యపాపరూపమాలిన్యం - విజహ్యాంత్య జేయం - భవదనుగ్రహేణత్వదవతారగుణకర్మాణ్యనుభవన్ త్వద్విభూతభూతం జగత్త్వదైశ్వర్యవేషేణసృజతో మే త్వదైశ్వర్యప్రార్థనాయుక్తైవేతిభావః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ ఏవం సృష్ట్యుపయుక్తం ప్రజ్ఞాం మవన స్తదవతారగుణకర్మాసక్తిం చసంప్రార్థ్య, అథతత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకవేదవాక్యవిస్తరణం ప్రార్థయతే ॥ నాభిహ్రదాదితి ॥ ఇహా న్మసిఅస్మిన్నుదకే, సతశ్శయానస్య - యస్య, అనన్తశక్తేః అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానబలక్రియాశక్తేః - పుంసస్తవ - నాభిహ్రదా ద్విజ్ఞానశక్తిః విజ్ఞానం శక్తిరపృథక్సిద్ధవిశేషణం యస్యసః, జ్ఞానగుణకోఽహం, ఆసం, జాతః, అస్యభగవతః తవ - విచిత్రం అద్భుతం రూపం శరీరం - ఇదం చిదచిదాత్మకం జగత్, విస్తారయతో - మే, నిగమస్య వేదస్య, గిరాం వేదావయవభూతానాం వాచాం విసర్గః ప్రసరః, ఉచ్చారణమితియావత్ - మారీరిషీష్ట - మాక్షీణస్స్యాత్ - తథానుగృహాణేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ అథాభిను ష్యేవతత్సంబోధనం, ప్రార్థితస్య సర్వస్యనిదానమాత్రం ప్రార్థయతే ॥ సఇతి ॥ అదభ్రకరుణః అనల్పకృపః, పురాణః పురు షః - సోఽసౌభగవాన్, వివృద్ధప్రేమస్మితేన - వివృద్ధః ప్రేమాయస్మిన్ తథాభూతేనస్మితేన, నయనామ్బురుహం, విజృమ్భన్ ఉల్లాసయన్ - వికాసయన్నితియావత్, విశ్వస్యవిజయాయ ఉద్భవాయ, చకారాదస్మదనుగ్రహాయచ - ఉత్థాయ, మాధ్వ్యా

ణావతారః । తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదం సృజతోఽపిచేతో యుఞ్జీతకర్మశమలం చయథా విజహ్యామ్ ॥ ౨౩ ॥ నాభిహ్రదాదిహ సతోఽమ్భసి యస్యపుంసో విజ్ఞానశక్తిరహమాసమనన్తశక్తేః । రూపం విచిత్రమిదమస్యవివృణ్వతో మే మారీరిషీష్టనిగమస్యగిరాం విసర్గః ॥ ౨౪ ॥ సోఽసావదభ్రకరుణో భగవాన్వివృద్ధప్రేమస్మితేన నయనామ్బురుహం విజృమ్భన్ । ఉత్థాయ విశ్వవిజయాయ చనో విషాదం మాధ్వ్యా గిరాఽపనయతాత్పురుషః పురాణః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స్వసంభవం నిశామ్యైవం తపోవిద్యాసమాధిభిః । యావన్మనోవచస్స్తుత్వా విరరామ సఖిన్నవత్ ॥ ౨౬ ॥ అథాభిప్రేతమాలక్ష్య బ్రహ్మణో మధుసూదనః । విషణ్ణచేతసస్తస్య కల్పవ్యతికరామ్భసా ॥ ౨౭ ॥ లోకసంస్థానవిజ్ఞాన ఆత్మనః పరిఖిద్యతః । తమాహాగాధయా వాచా కశ్మలం శమయన్నివ ॥ ౨౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ మా వేదగర్భ గాస్తన్ద్రీం సర్గ ఉద్యమమావహ । తన్మయాఽఽపాదితం హ్యగ్రే యన్మాం ప్రార్థయతే భవాన్ ॥ ౨౯ ॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్ । తాభ్యామన్తర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్ ॥ ౩౦ ॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమాహితః । ద్రష్టాసి

మధురయా, గిరా - నః, విషాదం, అపనయతాత్ నిరాకుర్యాత్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ స్తుతిముపసంహరతి ॥ స్వసంభవమితి ॥ స్వ స్యసంభవో యస్మాత్తం - భగవన్తం - తపోవిద్యాసమాధిభిః కృతజ్ఞానభక్తిభిః, నిశామ్యదృష్ట్వా, ఏవం ఉక్తప్రకారేణ, యావన్మనోవచః స్వమనోవాగనుసారేణ, యథాశక్తి - స్తుత్వా, నతుసాకల్యేనేత్యర్థః ॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తేనాన్తరిక్షక్షితి క్షయాత్ । మతిక్షయాన్నివర్తన్తేన గోవిన్దగుణక్షయాః, దితివచనాత్ ఖిన్నవత్ శ్రాన్తవత్ - విరరామ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఆత్మనః స్వస్య, లోకసంస్థానవిజ్ఞానవిషయే పరిఖిద్యతః - కల్పవ్యతికరామ్భసా - విషణ్ణచేతసః, బ్రహ్మణో హిరణ్యగర్భస్య - అభిప్రేతం - అన్విష్య, మధుసూదన, స్తంబ్రహ్మాణం - అగాధయా గభీరయా, వాచా కశ్మలం మోహం - శమయన్నివాహ - ఉవాచేతిద్వయోరన్వయః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ❁ వచనమేవాహ ॥ మేతి ॥ హే వేదగర్భ బ్రహ్మన్ - తన్ద్రీం విషాదకృతపారవశ్యం, మాగాః మాప్రాప్నుహి కింతు - సర్గేసృష్టౌ, ఉద్యమం ప్రయత్నం, మావహ కురు - భవాన్ - యత్,, తేనైవమేదృశమనుస్పృశతా, దిత్యాదినా ప్రార్థయతే, త - దగ్రేపూర్వమేవ - మయా ఆపాదితం సంపాదితమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ తర్హి కథమహం సృష్టిప్రకారం నజానామీత్యత ఆహ ॥ భూయ ఇతి ॥ భూయః పునః, తపః కర్మయోగం - మదా శ్రయాం మద్విషయాం చ, విద్యాం ఉపాసనాం - తన్త్రేణ జ్ఞానయోగోఽపి విద్యాశబ్దేన వివక్షితః ఆతిష్ఠ కురు, తాభ్యాం తపో విద్యాభ్యాం, అన్తర్హృది హృదయకమలమధ్యే, హే బ్రహ్మన్ - అపావృతాన్ లోకాన్ - యథావద్ద్రక్ష్యసి ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ తతః యథావల్లోకదర్శనానన్తరం - మద్భక్తియుక్తః సమాహితచిత్తస్త్వం - ఆత్మనిస్వస్మిన్ - లోకేచసర్వస్మింశ్చేతనాచేతనాత్మకే జగతిచ - తతం వ్యాప్తం - మాం - మయ్యాత్మనీతి - సామానాధికరణ్యం,, ఆత్మన ఇతి పాఠే,, ఆత్మనో జీవానిత్యర్థః - యద్వా

ఆత్మనామను, లోకాన్ శరీరమాత్రాన్-యద్వా ఆత్మనో మత్తః-ప్రసూతాన్-లోకాన్-మయి యదావద్గ్రష్టాసి ద్రష్టుమ హ్నచ్ఛస్థం, సర్వచేతనాచేతనాన్తర్యామిణం ధారకం మాం మద్వ్యాప్యాన్ ధార్యాన్ లోకాంశ్చ పశ్యసీత్యర్థః - సర్వాత్మకబ్రహ్మసాక్షాత్కారేణ మోహో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ❁॥౩౧॥❁ ఇదమేవకృత్స్నచిదచిద్విలక్షణత్వేనతదన్తర్యామితయాచోపాసనం,,కర్మశమలంచయదావిజహ్యా,, మిత్యర్ధితముక్త్యుపాయోపేత్యాహ॥ యదాత్వితి॥ దారుష్వగ్నిమివ, సర్వభూతేషుస్థితం-మాం-లోకః-యదాతు ప్రతిచక్షీతపశ్యేత్-దారుష్వగ్నిమివేతిదృష్టాన్తసామర్థ్యాద్విలక్షణాకారయోగోఽభిప్రేతః-కౌటిల్యదైర్ఘ్యాదిధర్మోహిదారుగతోనత్వగ్నిగతః- ఏవంకృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మతయావస్థితే పరమాత్మని చేతనాచేతనగతకర్మవశ్యత్వసృజ్యత్వపాల్యత్వనియామ్యత్వ శేషత్వ శరీరత్వాదయోనసంగచ్ఛన్త ఇత్యభిప్రాయః - తర్హ్యేవప్రకృతిపురుషవిలక్షణతయాతదన్తరాత్మతయాచదర్శనానన్తరమేవ, కశ్మలందుఃఖం మోహంవా-జహ్యాత్ ❁॥౩౨॥❁ ఏవంసర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్య పాదనత్వమభిధాయ బ్రహ్మశరీరతయా ప్రకృతివిలక్షణతయాచస్వాత్మోపాసనమపితత్సాదనమిత్యాహ॥ యదేతి॥ భూతానిపృథివ్యాదీని - ఇన్ద్రియాణిజ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి-ఆశయోవాసనా-అన్తఃకరణంవా-ఏతైర్విరహితం-తత్సంబన్ధసహితతదభావాసంభవాదేభ్యోవిలక్షణమిత్యర్థః - స్వరూపేణ,,సత్యంజ్ఞానమనన్తం,,మితిశ్రుత్యుక్తస్వరూపేణ, మయా-ఆత్మనాధారకేణ-ఉపేతంవ్యాప్తం, ఆత్మీయంధార్యం, ఆత్మానంజీవాత్మానం-పశ్యన్ ఉపాసీనః-స్వారాజ్యంఅకర్మవశ్యత్వం, ఋచ్ఛతిప్రాప్నోతీత్యర్థః ❁॥ ౩౩ ॥❁ నన్వస్తుసర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనబ్రహ్మశరీరభూతస్వాత్మోపాసనయోర్ముక్తిసాధనత్వం- మేవనుపికథంమేసృష్టిరూపవ్యాపారాన్తరాసక్తస్యసర్వాత్మకబ్రహ్మానుసంధానంస్యా,దితిశోచన్తమనుగృహ్ణాతి॥ నానేత్యాది॥ నానాకర్మణాంజీవసంబన్ధ్యనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం, వితానేనవిస్తారేణ - అనాదికర్మవాసనానుసారేణ, బహ్వీఃబహువిధాః విచిత్రాఇత్యర్థః, ప్రజాఃదేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాది

మాంపరంబ్రహ్మమయిజీవాంస్త్వమాత్మనః॥ ౩౧ ॥ యదాతుసర్వభూతేషు దారుష్వగ్నిమివస్థితమ్। ప్రతిచక్షీతమాంలోకోజహ్యాత్తర్హ్యేవకశ్మలమ్॥ ౩౨ ॥ యదారహితమాత్మానం భూతేన్ద్రియగుణాశయైః। స్వరూపేణమయోపేతంపశ్యన్ స్వారాజ్యమృచ్ఛతి॥ ౩౩ ॥ నానాకర్మవితానేనప్రజాబహ్వీస్సిసృక్షతః। నాత్మావసీదత్యస్మిన్నైవర్షీయాన్మదనుగ్రహః॥ ౩౪ ॥ ఋషిమాద్యంనబధ్నాతిపాపీయాంస్త్వాంరజోగుణః। యన్మనోమయినిర్బద్ధం ప్రజాస్సంసృజతోఽపితే॥ ౩౫ ॥ జ్ఞాతోఽహంభవతాత్వద్యదుర్విజ్ఞేయోఽపదేహినామ్। యస్మాత్త్వంమన్యసేఽయుక్తంభూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః॥ ౩౬ ॥ తుభ్యంమద్విచికిత్సాయామాత్మా

రూపాః-సిసృక్షతః-తేతవ- ఆత్మాచిత్తం- నావసీదతినమోహంప్రాప్నోతి-కింతు, మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవభవతి-కుతఏతదతఆహ-మదనుగ్రహఃవర్షీయాన్ బలవత్తరఇత్యర్థః, వ్యాపారాన్తరాసక్తస్యాపితవచేతో మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవస్యాదిత్యనుగృహ్ణామిత్యర్థః ❁॥౩౪॥❁ అనేన ,,తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదంసృజతోపిచేతోయుంజీతేత ,, విజ్ఞాపితమనుగృహీతం-అనుగ్రహస్యవర్షీయస్త్వమేవదర్శయతి॥ ఋషిమితి॥ఆద్యంఆదౌభవమాద్యం, ఋషింమత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకకృత్స్నవేదరాశిద్రష్టారం-త్వాం-పాపీయాన్ బన్ధకః-రజోగుణః-నబధ్నాతినసంసారయతి-కుతః యస్మాన్మదనుగ్రహాత్-ప్రజాస్సంసృజతోపి-తే, మనః మయినిర్బద్ధంనితరాంసక్తమ్ ❁॥౩౫॥❁ ఏవమనుగ్రహస్యవర్షీయస్త్వం ప్రదర్శ్య, మత్స్వరూపాదివిషయకంజ్ఞానంమద్విషయకస్తవనంచేత్యేతత్సర్వంమదనుగ్రహాదేవసంపన్నమిత్యాహ॥ జ్ఞాతోఽహమితిత్రిభిః॥ దేహినాందేహాసక్తానాం, అభక్తానామిత్యర్థః, దుర్విజ్ఞేయోపిదుఃఖేనాపివిజ్ఞాతుమశక్యో- ప్యహం, మద్యాధునా, భవతాజ్ఞాతః, యథావత్స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టత్వేనజ్ఞాతః, మయాజ్ఞాతఇతికథంజ్ఞాయతఇత్యతఆహ॥ యద్యస్మాత్, త్వం - భూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః-గుణాస్సత్త్వాదయః- ఆత్మానః-ప్రాకృతైర్భూతాదిభి-రయుక్తం-మాంమన్యసే,,సర్వకర్మాసర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస,,ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యాప్రాకృతశుద్ధసత్త్వపక్షోపనిషన్నయభూతేన్ద్రియాదియుక్తంమన్యసఇత్యర్థః- రూపంయదేతదవబోధరసోదయేనేత్యాదినాతథైవప్రతిపాదనాత్,,యద్వా,,యుక్తమిత్యేవచ్ఛేదః-ఆత్మానోజీవాఃభూతాదిభిరచేతనై- రాత్మభిశ్చేతనైస్చ - విశిష్టంమాం, మన్యసే మచ్ఛేషతయామచ్ఛరీరతయామత్సృజ్యపాల్యసంహార్యతయాచచేతనాచేతనవిశిష్టంమాం, సర్వజ్ఞత్వసత్యసంకల్పత్వసత్యకామత్వప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాద్యనన్తాకారవిశిష్టం మన్యసఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ కించ॥ మద్విచికిత్సాయాం ,, అస్తిహ్యాథస్తాదిహకిం-స్విత్తదధిష్ఠితంయత్ర సతానుభావ్య ,, మిత్యేవం రూపాయాంపు

ద్విషయాయాం విచారణాయాం నిమిత్తభూతాయాం, సలిలే పుష్కరస్య - మూలమధిష్ఠానం - నాళేనమార్గేణ, విచిన్వతః అన్వేషతే, తుభ్యం - మేమయా, ఆత్మావిగ్రహః, బహిర్దర్శితః ॥౩౬॥ కించ, అఙ్గ హే బ్రహ్మన్, మత్కథాభ్యుదయాఙ్కితం-మత్కథైవాభ్యుదయః తేనాఙ్కితం-మత్స్తోత్రం మద్విషయకం స్తోత్రం చకర్థ కృతవానసీతి యత్, యద్వా-యచ్చ-తే తవ తపసి నిష్ఠా చేతి యు, దేతత్సర్వం, స ఏష మదనుగ్రహః ॥౩౭॥ సర్వస్య మదనుగ్రహకారితత్వాత్ తుభ్యమహం ప్రసన్న ఇత్యాహ॥ ప్రీతోఽహమితి॥ య, ద్గుణమయం కల్యాణగుణప్రచురం, నిర్గుణం హేయగుణరహితం, మామాం, అనువర్ణయన్, త్వం, లోకానాం, విజయేచ్ఛయా సర్గేచ్ఛయా, అస్తౌషీః స్తుతవాన్, అతోఽహం, ప్రీతోఽస్మి నిరతిశయప్రీతియుక్తోఽస్మి, తే తుభ్యం, భద్రమస్త్విత్యర్థః ॥౩౮॥ తవ ప్రీత ఇతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ॥ య ఇతి॥ ఏతేన భవత్కృతేన, స్తోత్రేణ, పుమాన్ నరః, నిత్యం స్తుత్వా మాం భజేత్ తస్య పుంసోఽపి, ఆశు అహం, సర్వేషాం, కామ్యమానానాం, వరాణాం, ఈశ్వరః దాతా-సంప్రసీదేయం ప్రసన్నో భవామి-తవ ప్రసన్న ఇతి కిము వక్తవ్యమిత్యాశయః ॥౪౦॥ మత్ప్రీతేరధికమన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యాహ॥ పూర్తేతి॥ పూర్తం స్మార్తం పూర్తాదిభిరాద్ధం సిద్ధం-నిఃశ్రేయసఫలం ,, రాజ్యమితి పాఠే,, రాజ్యాని నిఃశ్రేయసం చ, మత్ప్రీతిః యజ్ఞాదిజన్యమత్ప్రీతినిబన్ధనభోగమోక్షావిత్యర్థః॥ ఇతి తత్త్వవిదాం మతమ్ ॥౪౧॥ ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి॥ అహమితి॥ హే ధాతః బ్రహ్మన్, ఆత్మనాం జీవానాం, అహం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః, అత ఏవ, ప్రేయసామప్రీతివిషయాణామపి మధ్యే, ప్రేష్ఠః నిరతిశయప్రీతివిషయస్సన్-స్థితః, యత్సంబన్ధసంబన్ధాత్సర్వం ప్రియవదాభాతి-తస్య ప్రియతమత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధం, అతః ఆత్మత్వాత్ ప్రేష్ఠత్వాచ్చ మయ్యేవ రతిం భక్తిం కుర్యాత్, ప్రియః ప్రి

మేదర్శితో బహిః। నాళేన సలిలే మూలం పుష్కరస్య విచిన్వతః॥ ౩౬ ॥ యచ్చకర్థాఙ్గ మత్స్తోత్రం మత్కథాభ్యుదయాఙ్కితమ్। యద్వా తపసి తే నిష్ఠా స ఏష మదనుగ్రహః॥ ౩౭ ॥ ప్రీతోఽహమస్తు భద్రం తే లోకానాం విజయేచ్ఛయా। యదస్తౌషీర్గుణమయం నిర్గుణం మాఽనువర్ణయన్॥ ౩౮ ॥ య ఏతేన పుమాన్నిత్యం స్తుత్వా స్తోత్రేణ మాం భజేత్। తస్యాశ్వహం ప్రసీదేయం సర్వకామవరేశ్వరః॥ ౪౦ ॥ పూర్తేన తపసా యజ్ఞైర్దానైర్యోగైస్సమాధినా। రాద్ధం నిఃశ్రేయసం పుంసాం మత్ప్రీతిస్తత్త్వవిన్మతమ్॥ ౪౧ ॥ అహమాత్మాఽఽత్మనాం ధాతః ప్రేష్ఠస్సన్ ప్రేయసామపి। అతో మయి రతిం కుర్యాద్దేహాదిర్యత్కృతే ప్రియః ॥ ౪౨ ॥ సర్వవేదమయేనేదమాత్మనాఽఽత్మాత్మయోనినా। ప్రజాస్సృజ యథాపూర్వం యాశ్చ మయ్యనుశేరతే॥ ౪౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్మా ఏవం జగత్స్రష్ట్రే ప్రధానపురుషేశ్వరః। వ్యజ్యేదం స్వేన రూపేణ కంజనాభస్తిరోదధే॥ ౪౪ ॥ *** ** * *
*** *** * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః. ** *** * *
విదుర ఉవాచ ॥ అన్తర్హితే భగవతి బ్రహ్మా లోకపితామహః। ప్రజాస్సర్గకతిధా దైహికీర్మానసీర్వి

యత్వేన పరిగృహీతో దేహాదిరపి-యత్కృతే యదర్థం, రత్యర్థం భవతి, మద్భక్తిరేవ జన్మనో లాభ ఇత్యర్థః ॥౪౨॥ మదనుగ్రహవిషయతయా కృతార్థస్త్వం మదాజ్ఞారూపజగత్సర్గం కుర్విత్యాహ॥ సర్వవేదమయేనేతి॥ ఆత్మాత్మయోనినా ఆత్మనాం జీవానాం ఆత్మా పరమాత్మా యస్య యోనిః కారణం తేన-మద్దత్తేనేత్యర్థః - సర్వవేదమయేన మదుపదిష్టసర్వవేదప్రచురేణ, ఆత్మనాఽఽజ్ఞానేన-ఆత్మశబ్దోహి మతివాచీ-మద్దత్తజ్ఞానేనేత్యర్థః। ఇదం జగత్ ఏతదన్తర్గతాః ప్రజాః-దేవాదీన్, యథాపూర్వం పూర్వకల్పవత్ సృజ-కథమవస్థితాః ప్రజాః-యాశ్చ యాః హి ప్రజాః-మయ్యనుశేరతే ఉపసంహృతాః స్థితాస్తాస్సృజేత్యర్థః ॥౪౩॥ భగవద్బ్రహ్మసంవాదముపసంహరతి॥ తస్మా ఇతి॥ ప్రధానపురుషేశ్వరః ప్రకృతిపురుషయోర్నియన్తా కంజనాభః జగదాత్మకం పద్మం నాభౌ యస్య సః-ఏవంభూతో భగవాన్-తస్మై జగత్స్రష్ట్రే, ఇదం జగన్నిర్మాణప్రకారాదికం-వ్యజ్య జ్ఞాపయిత్వా, స్వేన రూపేణ తిరోదధే - స్వకీయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహం తిరోహితమకరోదిత్యర్థః ॥౪౪॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః. *** * ***** . **

ఏవం భగవన్నాభికమలసముద్భూతచతుర్ముఖకృతస్తుతిప్రకారే- స్తుతిప్రీతభగవదనుగ్రహే చ-చతుర్ముఖవిషయేఽభిహితే ,, యత్ర విశ్వ ఇమే లోకాస్సవికాసం సమాసతే ,, త్యాదినాకృతప్రశ్నోత్తరశుశ్రూషయా విదురః పృచ్ఛతి॥ అన్తర్హిత ఇతి॥ అత్ర ప్రశ్నోత్తరయోః క్రమస్త్వవివక్షితః-భగవతి పూర్ణషాడ్గుణ్యే - బ్రహ్మాణమనుగృహ్యాన్తర్ధానం గతే సతి-లోకానాం పితామహః , బ్రహ్మా చతుర్ముఖః , ప్రమః వశీకృతేన్ద్రియః-వ్యష్టీనాం ప్రభుః స్వామీతి వా- దైహికీః దేహజాః-మానసీ

౪౧ ॥ శ్లో ॥ పా॰ రాజ్యం.

స్వసంకల్పజాశ్చ - ప్రజాః-కతిధా-ససర్జ స్పృష్టవాన్ ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ యే చేతి ॥ హే భగవన్ మైత్రేయ-మే మయా-యే చాన్యేపృష్టాస్తాన్ త్సంశయవిషయాన్-పృష్టాన్ ప్రశ్నాన్ ఆనుపూర్వ్యేణ ఏకైకశః-నతు ప్రశ్నక్రమానుసారేణ-ఉత్తరేషు తస్యాదర్శనాత్ - అద్ధా తత్త్వేన-వదస్వ ఉత్తరయ-కథయేతి వా-హే బ్రహ్మవిత్తమ బ్రహ్మవిదగ్రేసర-నః అస్మాకం, సర్వసంశయాన్ ఛిన్ధి ,,ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః ఇతి శ్రుతేః,, స్వపరసంశయచ్ఛేదనం బ్రహ్మవిదస్తవ యుక్తమిత్యభిప్రాయేణ బ్రహ్మవిత్తమేత్యుక్తమ్ ॥ ౨ ॥ ❀ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ తేన క్షత్త్రా, విదురేణ-సంబోధితః ఉత్తరదానే ప్రవర్తితః-కౌషారవః మైత్రేయః మునిః-ప్రీతః నిరతిశయప్రీతిరూపభగవద్భక్తిజనకప్రశ్నవిశేషేణ స్వయం నిరతిశయప్రీతియుక్తః-హే భారత రాజన్-హృదిస్థాన్ తాన్ ప్రశ్నాన్-ప్రత్యాహ ప్రత్యభావత ఉత్తరయామాసేత్యర్థః - హృదిస్థానిత్యనేన-మాత్రప్రశ్నాస్తేన విస్మృతా ఇత్యభిప్రాయః ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ ఏవ మాపృష్టో మైత్రేయః స్తుతిప్రీతభగవదనుగృహీతచతుర్ముఖస్య నాభికంజస్థస్య తాదాత్త్వికం కర్మ-సంగ్రహేణాహ ॥ విరిఞ్చోపీత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః-అజః జన్మక్షయాదివికారశూన్యః- యథాహ ,, భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్ ,, ఇతి యథాహ-తథా-విరిఞ్చోపి బ్రహ్మాపి- ఆత్మని పరమాత్మని-ఆత్మానం మనః-ఆవేశ్య స్థిరీకృత్య-దివ్యం దేవమానమితం వర్షశతం వత్సరశతం-తపశ్చక్రే చకార ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ తద్విలోక్యేత్యాదిశ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ॥ అబ్జసంభూతో బ్రహ్మా - యదధిష్ఠితం యత్పద్మమధిష్ఠాయ స్థితః-కర్తరి క్తః తత్పద్మ-మమ్భశ్చ-విలోక్య కరంభూతం పద్మమమ్భశ్చ-తత్కాలకృతవీర్యేణ-తేన ప్రళయకాలేన కృతవీర్యేణ ఉత్పన్నవ్యాపారేణ, వాయునా-కమ్పితం-తత్పద్మమమ్భశ్చ - విలోక్య-ఆత్మసంస్థయా పరమాత్మవిషయయా-విద్యయా ఉపాసనయా-ఏధమానేన ఉత్తరోత్తరప్రవృద్ధేన-తపసా కర్మయోగేన చ-వివృద్ధం - విజ్ఞానం వివిధసృష్టివిషయజ్ఞానమేవ-బలం యస్య తథాభూతః , అమ్భసా సహ-వా

యుం ॥ ౧ ॥ యే చ మే భగవన్పృష్టాస్త్వయ్యర్థా బ్రహ్మవిత్తమ । తాన్వదస్వానుపూర్వ్యేణ ఛిన్ధి నస్సర్వసంశయాన్ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఏవం సంబోధితస్తేన క్షత్త్రా కౌషారవో మునిః । ప్రీతః ప్రత్యాహ తాన్ప్రశ్నాన్ హృదిస్థానేవ భారత ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ విరిఞ్చోపి తథా చక్రే దివ్యం వర్షశతం తపః । ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య యథాఽఽహ భగవానజః ॥ ౪ ॥ తద్విలోక్యాబ్జసంభూతో వాయునా యదధిష్ఠితః । పద్మమమ్భశ్చ తత్కాలకృతవీర్యేణ కమ్పితమ్ ॥ ౫ ॥ తపసా హ్యేధమానేన విద్యయా చాత్మసంస్థయా । వివృద్ధవిజ్ఞానబలో న్యపాద్వాయుం సహామ్భసా ॥ ౬ ॥ తద్విలోక్య వియద్వ్యాపి పుష్కరం యదధిష్ఠితః । అనేన లోకాన్ప్రాగ్లీనాన్ కల్పితాఽస్మీత్యచిన్తయత్ ॥ పద్మకోశం తదావిశ్య భగవత్కర్మచోదితః । ఏకం వ్యభాఙ్క్షీదురుధా త్రిధా భావ్యం ద్విసప్తధా ॥ ౮ ॥ ఏతావాన్ జీవలోకస్య సంస్థాభేదస్సమాహృతః । ధర్మస్య హ్యనిమిత్తస్య విపాకః పరమేష్ఠ్యసౌ ॥ ౯ ॥ విదుర ఉవాచ

యుం న్యపాత్ పీతవాన్ ❀ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ❀ స వాయ్వమ్భసః పానానన్తరకర్మాహ ॥ తదితి ॥ యదధిష్ఠితః యత్పద్మమధిష్ఠాయ స్థితః-తత్-వియద్వ్యాపి అన్తరిక్షవ్యాపి - అత్యున్నతమిత్యభిప్రాయః, పద్మం పుష్కరం-విలోక్య - అనేన పుష్కరేణ-ప్రాగ్లీనాన్ పూర్వకల్పాన్తే లీనాన్-లోకాన్-కల్పితాస్మి స్రక్ష్యామి-అచిన్తయత్ చిన్తితవాన్ ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ పద్మకోశమితి ॥ భగవత్కర్మ చోదితం భగవతా-స్వయంకరణీయే కర్మణి-చోదితో నియుక్తస్సన్-తత్పద్మకోశమావిశ్య అధిష్ఠాయ-తమేవైకం పద్మకోశం-వ్యభాఙ్క్షీత్ విబభాజ ఉరుధా బహుధా-విభాగమేవ వివృణ్వన్నేకేనకమలముకుళేన కథం త్రిలోకసృష్టిరిత్యసంభావనాం నివారయితుం తస్య విశాలతామప్యాహ ॥ భావ్యం చతుర్దశలోకాత్మనా భవితుం యోగ్యం - అతోనేన త్రిలోకీకరణం న చిత్రమిత్యర్థః - త్రిధా దేవాదిభోక్తృరూపేణ- శబ్దాదిభోగ్యరూపేణ, జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకకరణరూపేణ చైవం త్రిధా వ్యభాఙ్క్షీదిత్యర్థః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ కృత్స్నం జగదేతత్కమలాన్తర్భూతమిత్యాహ ॥ ఏతావానితి ॥ జీవలోకస్య కార్యవర్గస్య-సంస్థాభేదః సన్నివేశవిశేషః - ఏతావాన్ విభక్తభోక్తృభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాన్తర్గతప్రపఞ్చాత్మకః-పద్మకోశః ఉక్త ఇత్యర్థః- నను పరమేష్ఠినస్తత్స్థానస్య చ కార్యవర్గాన్తర్గతత్వాత్ప్రత్యహం సృష్టిః త్రిలోకీవత్కిం న స్యాదిత్యాశఙ్కాం నిరస్యతి ॥ ధర్మస్యేతి ॥ అనిమిత్తస్య నిష్కామస్య, ధర్మస్య-అసౌ పరమేష్ఠీ -విపాకః ఫలభూతః -పరమేష్ఠీతి పరమేష్ఠిలోకోప్యుచ్యతే తేన తస్యాదిష్టత్వాత్-యద్వా - భావప్రధానో నిర్దేశః, పరమేష్ఠిత్వమిత్యర్థః. నన్వనిమిత్తధర్మస్య ముక్తిరేవ ఫలం - నతు పరమేష్ఠిత్వం - తల్లోకప్రాప్తిర్వా-మైవం ,, తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వే ,, బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసఞ్చర ఇతి,, బ్రహ్మణస్తత్రత్యానాం చ ద్విపరార్ధావసానే ప్రాప్యమోక్షస్యాభిధానాత్ ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఏవం జగన్నిర్మాణప్రకారే సంగ్రహేణాభిహితే-విదుర ,, స్తత్కాలకృతవీర్యేణ కమ్పిత ,, మితి ప్రశ

యేపి కాలసద్భావాభిధానేన నిత్యత్వాపాతప్రతీతేః తన్నిత్యత్వజిజ్ఞాసయా తత్స్వరూపం పృచ్ఛతి ॥ యదితి ॥ చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపస్య, అద్భుతకర్మణః అచిన్త్యవ్యాపారస్య, హరేః సంబన్ధి - యత్ కాలాఖ్యం, లక్షణం రూపం - ఆత్థ ఉక్తవాన్, తత్ కాలకృతవిశ్వోత్పత్తి "నిమిత్తమాత్ర"మిత్యాదివ్యపదేశకథితవాన్ తత్ - కాలాఖ్యం భగవచ్ఛరీరం - హే బ్రహ్మన్, నః అస్మభ్యం యథాయథావద్వర్ణయ, హే ప్రభో, వర్ణయితుం త్వం సమర్థ ఇత్యభిప్రాయః, కిం కాలః స్వల్పః ఉతాకల్పః, కిం వా తస్య స్థూలం సూక్ష్మం చ రూప - మిత్యాది యథావద్వర్ణయేత్యభిప్రాయః ॥ ౧౦ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః - కాలస్వరూపం వక్తుం, తావత్ కాలకార్యవస్తుసృష్టిమనువదతి ॥ గుణవ్యతికరేత్యాదినాయావదధ్యాయసమాప్తి ॥ తత్ర ప్రథమం పరమాత్మన ఏవ కర్తృత్వం కారణత్వం కార్యతాం చాహ ॥ గుణవ్యతికరేతి ॥ గుణైర్వ్యతికరః పరిణామో యస్య గుణవ్యతికరం ప్రధానం, తదాకారో రూపం శరీరం యస్య స తథోక్తః, నిర్విశేషః పృథివ్యాదిరహితః, అప్రతిష్ఠితః కారణాన్తరరహిత ఇత్యర్థః ॥ కార్యాణాం హి కారణే ప్రతిష్ఠా ప్రలయే - స్తదభావాత్ కారణాన్తరరాహిత్యం ఫలితం, ఏవంవిధః పరమపురుషః, తమ్ - ఉపాదానం ఉపాదానభూతం యస్యేతి బహువ్రీహిః, ఉపాదానభూతేన ప్రధానేన విశిష్టమాత్మానం జగద్రూపేణాసృజదిత్యర్థః । అత్ర గుణవ్యతికరాకారోఽసృజదిత్యనేన - చేతనాచేతనయోర్నియన్తుః పరమపురుషస్య విశిష్టస్య నిమిత్తత్వం, తదుపాదానమాత్మానమిత్యనేన, ప్రకృతిపురుషకాలవిశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వం చోక్తం భవతి । తథా చ శ్రూయతే "తదాత్మానగ్గ్ స్వయమకురుత"ఇతి, సూత్రితం చ "ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్" "సాక్షాచ్చోభయామ్నానా"దితి ॥ ౧౧ ॥ ఏకస్యైవ బ్రహ్మణశ్చిదచిద్విశిష్టస్యావస్థాభేదేన కార్యకారణభావావుపపాదయన్ సృష్టేః ప్రాగవస్థామాహ ॥ విశ్వమితి ॥ విశ్వం బ్రహ్మేత్యనేన "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇతి శ్రుతిః స్మారితా । అత్ర చ సామానాధికరణ్యేన నిర్దేశః కార్యకారణభావనిబన్ధన ఇతి వాక్యే ప్రపఞ్చితః । ఏవం చ - విశ్వం విశ్వాకారం, బ్రహ్మ - తన్మాత్రం ప్రకృత్యవస్థామాత్రవిశిష్టం, సంస్థితం సంహృతం, న తు మహదాద్యవస్థావిశిష్టం, విష్ణుమాయయా భగవత్సంకల్పేన - యత్ కార్యావస్థాయాం స్థూలచిదచిద్విశిష్టం బ్రహ్మ - విశ్వాకారం,

యదాత్థ బహురూపస్య హరేరద్భుతకర్మణః । కాలాఖ్యం లక్షణం బ్రహ్మన్ యథా వర్ణయ నః ప్రభో ॥ ౧౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ గుణవ్యతికరాకారో నిర్విశేషోఽప్రతిష్ఠితః । పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాఽసృజత్ ॥ ౧౧ ॥ విశ్వం వై బ్రహ్మతన్మాత్రం సంస్థితం విష్ణుమాయయా । ఈశ్వరేణ పరిచ్ఛిన్నం కాలేనావ్యక్తమూర్తినా ॥ ౧౨ ॥ యథేదానీం తథాగ్రే చ పశ్చాదప్యేతదీదృశమ్ । సర్గో నవవిధస్తస్య ప్రాకృతో వైకృతశ్చ

తత్ సంహరవిషయస్వకీయసంకల్పేన ప్రకృతిత్వావస్థామాత్రావశేషిత్వేనోపసంహృతమిత్యర్థః, ఏకస్యైవ మృద్ద్రవ్యస్య కాలభేదేన పిణ్డత్వఘటత్వాద్యవస్థాద్వయయోగేన కార్యకారణభావవదేకస్యైవ బ్రహ్మణశ్చిదచిద్విశిష్టస్య స్థూలసూక్ష్మావస్థాభ్యాం కార్యకారణభావ ఉపపన్నః - తన్నిబన్ధన ఏవ - మృదయం ఘట ఇత్యాదివత్ సామానాధికరణ్యనిర్దేశ ఇత్యభిప్రాయః ॥ ప్రళయేపి కాలసాన్నిధ్యమాహ ॥ ఈశ్వరేణేతి ॥ కాలేన వినా సృష్ట్యాద్యయోగాత్తస్యేశ్వరత్వం, ఈశ్వరశరీరత్వాద్వా తస్యేశ్వరత్వవ్యపదేశః, కాలస్యేశ్వరశరీరత్వం "ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ముహూర్తా అర్ధమాసా ఋతవస్సంవత్సరా విధృతాస్తిష్ఠన్తి" ఇత్యాదిశ్రవణాత్ - యావత్ సత్త్వం స్వశక్త్యా నియన్తవ్యస్వభావత్వమేవ హి శరీరత్వం అత ఏవ శరీరశరీరిభావేన సామానాధికరణ్యనిర్దేశ ఉపపన్నః - అవ్యక్తమూర్తినా, ప్రత్యక్షేణ న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం, మూర్తిః రూపం యస్య - తేన - అనుమేయేన - కాలేన - పరిచ్ఛిన్నం ప్రలయదశాయాం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం కాలపరిచ్ఛిన్నం సదేవ స్థితమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ సృష్టిసంహారదశాసు సర్వత్ర కాలస్యానుగతిమాహార్ధేన ॥ యథేతి ॥ ఇదానీం సృష్టిదశాయాం, యథా - సర్వం కాలపరిచ్ఛిన్నం - తథా, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ - ప్రలయే పశ్చాదపి, భావిప్రలయసృష్ట్యోరపి, ఏతత్ జగత్ ఈదృశం కాలపరిచ్ఛిన్నమేవేత్యర్థః, న చ కాలపరిచ్ఛిన్నత్వే నానిత్యత్వం శఙ్క్యం, అవస్థానాం కాలపరిచ్ఛిన్నత్వేప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్ ॥ తథా చ వైష్ణవం వచః ॥ తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్ముని వరాఖిలమ్ । ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవదితి ॥ ఏవం సర్వస్యాపి పరిచ్ఛేదకః కాల ఇతి సామాన్యతః కాలస్వరూపముక్తం భవతి ॥ ఏవం కాలకార్యవస్తుసృష్టిమనూద్యాథ తత్సర్గభేదాన్ ప్రలయభేదాంశ్చ కాలాదీననువదతి "సర్గో నవవిధ ఇత్యాదినా," "దశైతే విదురాఖ్యాతా," ఇత్యన్తేన, తస్య కాలకార్యస్య వస్తునః - ప్రాకృతో వైకృతశ్చ, యః, ఉభయాత్మకః సర్గః స నవవిధః - ఆద్యో మహత్సర్గః - ద్వితీయస్త్వహంకారసర్గః - భూతసర్గస్తృతీయః, ఇన్ద్రియసర్గశ్చతుర్థః - మనస్సర్గః పఞ్చమః - అణ్డసర్గః షష్ఠః, ఏతే షట్సర్గాః ప్రాకృతాః - తస్థుషాం సర్గః సప్తమః - తిరశ్చాం సర్గోఽష్టమః, నృణాం సర్గో నవమః -

త్రైవైకృతాః-మిళిత్వా నవవిధ ఇత్యర్థః ॥౧౩॥ అథ ప్రలయాన్విభజతి॥కాలేత్యర్ధేన॥అస్య కాలకాల్యస్య-ప్రతిసంక్రమః ప్రలయః, కాలద్రవ్యగుణైస్త్రివిధః, కాలేనాస్మిన్నాకాలేఽస్య వ్యతిరితినియతేన కాలేన, ప్రలయో నిత్యప్రలయాఖ్యః, కాలికఏకః - ద్రవ్యేణ సంకర్షణముఖాగ్న్యాదినా ప్రలయో నైమిత్తికలయాఖ్యః - ద్రవ్యప్రలయో ద్వితీయః - గుణైస్సత్త్వాదిభిస్సామ్యావస్థైర్జాతః ప్రాకృతప్రలయాఖ్యస్తృతీయః - నవ విధానేవ సర్గాన్ప్రపఞ్చయతి ॥ ఆద్యఇత్యాదినా।అర్వాక్స్రోతస్తు నవమ ఇత్యన్తేన। ఆత్మనః కార్యోన్ముఖప్రకృతిపురుషశరీరకాత్ పరమాత్మనస్సకాశాద్, గుణవైషమ్యకృతో-యో మహత్తత్త్వస్య సర్గ-స్స ఆద్యః - వైషమ్యాపన్నగుణత్రయాత్మకప్రకృతివికారవిశేషో మహత్సర్గః ప్రథమ ఇత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ అహమః అహంకారస్య - ద్రవ్యజ్ఞానక్రియోదయః - ద్రవ్యం భూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాం జ్ఞానకర్మేన్ద్రియోక్తిః-ఆదిశబ్దాన్మనస్తన్మాత్రాణి చోక్తాని-ఏతే-యత్రయస్మాదహమః-ఉత్పన్నాః, స్తస్యాహమస్సర్గో ద్వితీయ ఇత్యర్థః॥భూతసర్గస్తృతీయః॥తమేవోపపాదయతి-తన్మాత్రద్రవ్యశక్తిమానితి ॥ తన్మాత్రాణి శబ్దాదీని పఞ్చ ద్రవ్యాణ్యాకాశాదీని పఞ్చ-ఏతాన్యేవ శక్తయోఽస్యసన్తీతి తద్వాన్ -తన్మాత్రద్రవ్యాణాం భగవచ్ఛరీరత్వాచ్ఛక్తి--శబ్దేనోక్తిః యథా,,పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తదేవమఖిలం జగత్,,యస్య పృథివీ శరీర,,మిత్యాది-తద్వత్ - తన్వంశశక్త్యాదిశబ్దాః పర్యాయా ఇతి పురస్తాదేవోక్తం -అత్ర మతుప్ప్రత్యయేనావగతసంబన్ధసామాన్యం విషయవిషయిభావరూపసంబన్ధవిశేషే పర్యవసన్నం, యథా గామానయేత్యుక్తే, గోపదస్య వివక్షితప్రకృతగోవ్యక్తివిశేషపర్యవసానం,,తథా చాయమర్థః భగవచ్ఛరీరభూతతన్మాత్రద్రవ్యవిషయకస్సర్గస్తృతీయ ఇతి ,, తన్మాత్రో ద్రవ్యశక్తిమాన్ ,, నితి పాఠేతు,తృతీయో భూతసర్గో ద్వివిధః , తన్మాత్రః శబ్దాదితన్మాత్రసర్గః-ద్రవ్యశక్తిమాన్ ద్రవ్యశక్తివిషయశ్చేతి - సమాసవ్యాసరూపేణవ్యాఖ్యేయమ్ ॥ ౧౫ ॥ జ్ఞానకర్మక్రియాత్మకః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియవిషయ-యస్త్వైన్ద్రియసర్గస్స చతుర్థ ఇత్యర్థః॥వైకారికస్సాత్త్వికః-దైవసర్గః ఇన్ద్రియాభిమానిదిగ్వాతాదిదైవసర్గో య,స్స పఞ్చమః-యన్మయం మనః-యద్వైకారికాహంకార

యః॥౧౩॥కాలద్రవ్యగుణైరస్య త్రివిధః ప్రతిసంక్రమః। ఆద్యస్తు మహతస్సర్గో గుణవైషమ్యమాత్మనః॥౧౪॥
ద్వితీయస్త్వహమో యత్ర ద్రవ్యజ్ఞానక్రియోదయః। భూతసర్గస్తృతీయస్తు తన్మాత్రో ద్రవ్యశక్తిమాన్॥౧౫॥
చతుర్థ ఐన్ద్రియస్సర్గో యస్తు జ్ఞానక్రియాత్మకః। వైకారికో దేవసర్గః పఞ్చమో యన్మయం మనః॥౧౬॥ షష్ఠస్తు

కార్యం మనః-తద్వైకారికాహంకారోద్రిక్తో దైవసర్గః పఞ్చమ ఇత్యర్థః , యద్యపీన్ద్రియాభిమానిదేవతానాం సర్గస్యాణ్డసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖకర్తృకత్వేన వైకారికసర్గాన్తర్భావః-అత ఏవ,,వైకృతాస్త్రయ ఏవైతే దేవసర్గశ్చ సప్తమేతి దేవసర్గస్య వైకృతత్వం వక్ష్యతే,తథాపీన్ద్రియప్రసఙ్గాద్బుద్ధిస్థతయా తేషాం కథనం , నతు వైకారికత్వవివక్షయా, సర్వేషామిన్ద్రియాణాం వైకారికాహంకారాదేవోత్పత్తేర్దిగాదిదేవతాధిష్ఠేయశ్రోత్రాదీన్ద్రియోత్పత్త్యభిప్రాయేణ వా, దేవసర్గ ఇత్యుక్తం,నను సర్వేన్ద్రియాణాం వైకారికత్వే , కథం చతుర్థస్త్వైన్ద్రియస్సర్గో యస్తు జ్ఞానక్రియాత్మక,,ఇతి పఞ్చమసర్గానన్తర్భావేన చతుర్థసర్గత్వకథనమితి చేన్న, అన్తరిన్ద్రియత్వబాహ్యేన్ద్రియత్వరూపవైధర్మ్యేణ - మనసస్త్విన్ద్రియవర్గసర్గయోః పృథగ్గణనాత్,న చైతావతేన్ద్రియాణామవైకారికత్వశఙ్కా-కార్యా- తైజసస్య వైకారికభూతాద్యనుగ్రాహకత్వేన-స్వత ఇన్ద్రియోత్పాదకత్వస్య వివక్షితత్వేన నిరస్తత్వాత్ ॥ ౧౬ ॥ షష్ఠస్త్వితి ॥ తామసః తమశ్శబ్దేన ప్రకృతిమణ్డలాత్మకస్సూక్ష్మముచ్యతే,,ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తా,, దిత్యాదౌ తమశ్శబ్దేన ప్రకృతిమణ్డలాభిధానాత్ , తద్విషయసర్గస్తామసః షష్ఠః, తమేవ విశినష్టి,అబుద్ధికృతః ప్రభోరితి - ప్రభోశ్చతుర్ముఖస్య-అబుద్ధికృతః తదన్తర్యామిపరమాత్మసంకల్పకృత ఇత్యర్థః , తామసస్యాబుద్ధికృతత్వకథనం పూర్వేషామప్యుపలక్షణం-షణ్ణామపి చతుర్ముఖసృష్టేః ప్రాక్తనత్వేన చతుర్ముఖబుద్ధిపూర్వకకృతత్వాభావాత్-షష్ఠస్తు తమసస్సర్గ ఇతి పఠిత్వా,అబుద్ధిర్జీవానామావరణం నిక్షేపశ్చ తాం కరోతీత్యబుద్ధికృ- త్తస్య తమసః-పఞ్చపర్వణో యస్సర్గస్స షష్ఠ ఇత్యర్థవర్ణనంత్వయుక్తం - విష్ణుపురాణే స్థావరాదిసృష్టేశ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వప్రదర్శనేన ఇహాపి తద్వైకార్థ్యస్యన్యాయ్యత్వా-చ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వమేవైష్టవ్యం - నను స్థావరాదిసృష్టేరప్యబుద్ధిపూర్వకత్వముక్తం,శ్రీవిష్ణుపురాణే , ఇహ ప్రాకృతానాం షణ్ణామేవాబుద్ధికృతత్వం కథముక్తమితి చేదుచ్యతే - సాధకా మనుష్యా ఇతి తద్వ్యతిరిక్తానాం సృష్టిరబుద్ధిపూర్వికేతి భగవత్పరాశరాభిప్రాయః, స్థావరతిరశ్చాం యజ్ఞోపకరణత్వాద్దేవానాం కర్మారాధ్యత్వాచ్చ మనుష్యవద్యజ్ఞోపయికత్వమస్తీతి స్థావరాదిసృష్టిరపి బుద్ధిపూర్వికేతి భగవతో ద్వైపాయనస్యాభిప్రాయః , అతో న విరోధః ॥ నను చతుర్ముఖసృష్టిష్వేవ స్థావరేషు తదబుద్ధికృతత్వం తద్బాధక

తత్త్వం చ పరస్పరవిరుద్ధముభయం కథముపపద్యత ఇతి చేత్ - యజ్ఞానుపయుక్తస్థావరాదిప్రాయకత్వాత్ ప్రాకృతత్వోక్తేః, యజ్ఞానుపయుక్తైః చతుర్ముఖస్య సిసృక్షాయా అభావేఽపి తదన్తర్యామిపరమాత్మసంకల్పాధీనత్వాత్ స్రష్టృత్వోపపత్తేః, ప్రాకృతసర్గాన్నిగమయన్ వైకృతసర్గవిభాగమవతారయతి॥ షడితి॥ ఇమే షట్, ప్రాకృతాస్సర్గాః, అనుక్రమితా ఇతి శేషః - మయోక్తాః - వైకృతానపి సర్గాననుక్రమిష్యమాణాన్, శృణు ॥ ౧౭ ॥ నన్వచిన్త్యవివిధవిచిత్రకరణయోః బ్రహ్మణః శ్రమస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యాహ॥ రజోభాజ ఇతి॥ చతుర్ముఖశరీరకత్వాద్రజోభాజః రజ ఉద్రిక్తస్య భగవతో హరిమేధసః మేధసా బుద్ధ్యా - హరతి సాంసారికక్లేశమితి హరిమేధాః, యద్విషయబుద్ధిః సంసారక్లేశాన్ హరతి, స హరిమేధా ఇత్యుచ్యతే - తస్య హరేః - రియం సృష్టిర్లీలా, న తు తస్యాం క్లేశ ఇత్యర్థః, వైకృతసర్గాననుక్రమంస్తేషాం స్థావరసర్గస్య పూర్వోక్తషట్ప్రాకృతసర్గాపేక్షయా సప్తమత్వమాహ॥ సప్తమ ఇతి॥ ఓషధయః ఫలపాకాన్తాః, లతా ఆరోహణాపేక్షాః, త్వక్సారాః కదళీవేణ్వాదయః - వీరుధః గుల్మరూపాః - ద్రుమాః పుష్పఫలాః - తేషాం సాధారణం లక్షణమాహ। ఉత్స్రోతసః ఉత్తానస్రోతసః - గతేరాహారాద్వా, గతిశూన్యాః ఆహారశూన్యా వా - తమఃప్రాయాః అవ్యక్తచైతన్యాః, అన్తస్స్పర్శా విశేషిణ ఇత్యేకం పదం, అన్తః స్పర్శాః శీతోష్ణాదిసుఖదుఃఖదాః స్పర్శా యేషాం, తే చ తే అవిశేషిణశ్చ బాహ్యవిశేషానభిజ్ఞాశ్చ, అన్తర్గతానేవ స్పర్శాన్ జానన్తి న తు బాహ్యానిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ తిర్యక్సర్గస్యాష్టమత్వం కథయన్ పునస్తస్యాష్టావింశద్విధత్వమాహ ॥ తిరశ్చామితి ॥ తిరశ్చాం తిర్యగ్గచ్ఛతాం - యస్సర్గస్సోఽష్టమః - స చ పునరష్టావింశద్విధో, మతః జ్ఞాతః, తేషాం సాధారణం లక్షణమాహ ॥ అవిద ఇతి ॥ హ్యస్తనాద్యతనశ్వస్తనాదిజ్ఞానశూన్యాః - భూరితమసః కేవలాహారాది

తమసస్సర్గో యస్త్వబుద్ధికృతః ప్రభోః। షడిమే ప్రాకృతాస్సర్గా వైకృతానపి మే శృణు ॥ ౧౭ ॥ రజోభాజో భగవతో లీలేయం హరిమేధసః। సప్తమో ముఖ్యసర్గస్తు షడ్విధస్తస్థుషాం చ యః ॥ ౧౮ ॥ వనస్పత్యోషధిలతాత్వక్సారా వీరుధో ద్రుమాః। ఉత్స్రోతసస్తమఃప్రాయా అన్తస్స్పర్శా విశేషిణః ॥ ౧౯ ॥ తిరశ్చామష్టమస్సర్గ అష్టావింశద్విధో మతః। అవిదో భూరితమసో ఘ్రాణజ్ఞా హృద్యవేదినః ॥ ౨౦ ॥ గౌరజో మహిషః కృష్ణస్సూకరో గవయో రురుః। ద్విశఫాః పశవశ్చేమే అవిరుష్ట్రశ్చ సత్తమ ॥ ౨౧ ॥ ఖరోఽశ్వోఽశ్వతరో గౌరశ్శరభశ్చమరీ తథా। ఏతే చైకశఫాః క్షత్తః శృణు పఞ్చనఖాన్ పశూన్ ॥ ౨౨ ॥ శ్వా సృగాలో వృకో వ్యాఘ్రో మార్జారశ్శశశల్యకౌ। సింహః కపిర్గజః కూర్మో గోధా చ మకరాదయః ॥ ౨౩ ॥ కఙ్కగృధ్రబకశ్యేనభాసభల్లూకబర్హిణః। హంససారసచక్రాహ్వకాకోలూకాదయః ఖగాః ॥ ౨౪ ॥ అర్వాక్స్రోతస్తు నవమస్సర్గ ఏకవిధో నృణామ్। రజోఽధికాః కర్మకరాః సుఖే చ సుఖమానినః ॥ ౨౫ ॥ వైకృతాస్త్రయ ఏవైతే దేవసర్గశ్చ సత్తమ। వైకారికస్తు యః

ప్రాప్తిమైథునమాత్రనిష్ఠాః - ఘ్రాణజ్ఞాః ఘ్రాణేనైవ ఇష్టమర్థం జానన్తీతి ఘ్రాణజ్ఞాః "గన్ధేన గావః పశ్యన్తీ"తివత్ - హృద్యవేదినః హృద్గతసుఖాద్యభిజ్ఞాః - దీర్ఘానుసన్ధానరహితా ఇతి భావః, తథా చ శ్రుతిః "అథేతరేషాం పశూనామశనాయాపిపాసే ఏవాభివిజ్ఞానం న విజ్ఞాతం వదన్తి న విజ్ఞాతం పశ్యన్తి న విదుః శ్వస్తనం న లోకాలోకావితి ॥ ౨౦ ॥ అష్టావింశతిభేదానేవాహ ॥ గౌరితి॥ గవాదయః ఉష్ట్రాన్తాః ద్విశఫాః - నవ - ఖరాదయశ్చమర్యన్తాః ఏకశఫాః - షట్ - శ్వాదయో గోధాన్తాః పఞ్చనఖాః ద్వాదశ - మిళిత్వా భూచరాస్సప్తవింశతిః - మకరాదయో జలచరాః - కఙ్కాదయశ్చ ఖగాః భూచరభేదేనైకీకృత్య గృహీతాః - ఏవమష్టావింశతిభేదాః - మకరాదిషు స్వస్వజాతిభిన్నేషు పృథగ్భూతచరత్వోపాధ్యవచ్ఛిన్నత్వేనైకకోటిత్వం బోధ్యం, గవాదిషు పరిశేషాయ రురుగౌరౌ మృగవిశేషౌ చమరీత్యాయేన పశవశ్చేమ ఇతి నిర్దేశః, ఏవమన్యత్రాపి ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ అథ నవమం సర్గమాహ॥ అర్వాక్స్రోత ఇతి॥ అర్వాక్ అధస్స్రోతః గతిరాహారో వా యస్య స అర్వాక్స్రోతః హ్రస్వత్వమార్షం - హే క్షత్తః, నృణాం - అర్వాక్స్రోతో యస్సర్గః - ఏకవిధః - న తు ఖగానామివ నానావిధః, స నవమస్సర్గః - అర్వాక్స్రోత ఇతి క్రియావిశేషణం వా, అర్వాక్స్రోతో యథా భవతి తథా - యో నృణాం సర్గ ఇతి - నృణాం సాధారణం లక్షణమాహ॥ రజోఽధికా ఇతి॥ రజోఽధికాః రజఃప్రచురాః - అత ఏవ - కర్మకరాః ॥ ౨౫ ॥ త్రయ ఏతే వైకృతా ఏవ - న తు కౌమారవదుభయాత్మకా ఇత్యర్థః - దేవసర్గేత్యాదిష్టోక్త ఇత్యన్తమేకాన్వయః ప్రాకృతేషు యో దేవసర్గః - ప్రసఙ్గాత్ వైకారికోఽభిహిత - స్స చ వైకృతాన్తర్భూత ఏవేత్యర్థః - హే సత్తమ విదుర, వైకృతదేవసర్గాన్తర్భూతకౌమారసర్గస్యోభయాత్మకత్వమాహ॥ కౌమారస్త్వితి ॥ వైకృతసర్గాన్తర్భూతస్య కౌమారసర్గస్య ప్రాకృతత్వం కథమితి చేత్ కుమారాణామాదావేవ బ్రహ్మణా సృష్టత్వాత్ ప్రాకృతాన్తర్భావః కుమారేష్వన్తర్భూతో నీలలోహితస్తు సనకాదిభిస్సహ సృష్టోఽపి ప్రతికల్పం సృజ్యతే - అతస్త

స్యవైకృతత్వమిత్యుభయాత్మక ఇత్యభిప్రాయాత్ ॥౨౬॥ దేవసర్గస్యాష్టవిధత్వం ప్రతిజానంస్తద్భేదానాహ॥ దేవసర్గ ఇతి॥ విబుధాః పితరశ్చైకకోటిః-వైదికకర్మారాధ్యత్వాత్-అసురా ఏకకోటిః, గన్ధర్వాప్సరసశ్చైకకోటిః-సిద్ధా ఏకకోటిః, యక్షరక్షాంస్యేకకోటిః-చారణా ఏకకోటిః-భూతప్రేతపిశాచా ఏకకోటిః-కిన్నరాదయ ఇత్యాదిశబ్దేన- అశ్వముఖాః కింపురుషాదయశ్చ గృహ్యన్తే కిన్నరా ఆదయో ఏషాం తే-విద్యాధరా ఏకకోటిః-ఏవమష్టవిధత్వం- అనుక్రాన్తాన్సర్గాన్నిగమయతి॥ దశేతి॥ సర్గో నవవిధ ఇత్యుపక్రమే కథితం - అవాన్తరవిభాగాభిప్రాయేణ దశేత్యుపసంహార ఇత్యవిరోధః- హే విదుర-విశ్వసృజా చతుర్ముఖరూపేణ- కేవలేన స్వాత్మనా చ-కృతా ఏతే దశ సర్గాః- తే తుభ్యం మాఖ్యాతాః కథితాః ॥౨౭॥౨౮॥ సర్గాంశ్చైవాన సర్గాంశ్చ మనూక్తమన్వన్తరాణి చేతి-చతుర్ముఖసృష్టే పూర్వాపరేషు సృష్టేషు సర్గేషు కథితేష్వవాన్తరసృష్టేషు మనుమన్వన్తరేషూత్తరత్ర శ్రవణేచ్ఛా త్వయా న కార్యా। సంగతివిశేషేణ తాన్యపి కథయిష్యామీత్యాహ॥ అతః పరమితి॥ అతః పరం సర్వవస్తుపరిచ్ఛేదకకాలస్వరూపకథనానన్తరం మనూన్మన్వన్తరాణి చ ప్రవక్ష్యామి॥ పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాసృజదిత్యుపక్రాన్తమేకస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వం నిమిత్తత్వం చోపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ కల్పాదిషు-స్రష్టా-ఆత్మభూః హరిః చతుర్ముఖశరీరకో హరిః-రజఃప్లుతః చతుర్ముఖద్వారా రజ ఉద్రిక్తః-అమోఘసఙ్కల్పః సత్యసఙ్కల్పః- ఇదం సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదేరుపలక్షణం-ఆత్మానమేవ-ఆత్మనైవ-ఆత్మైవ సృజతి। అమోఘసఙ్కల్ప ఇత్యనేన లోకపరిదృష్టనిమిత్తోపాదానభూతమృత్కులాలభేదన్యాయస్యాత్రానవతార ఉక్తః-కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాన్నోపాదానత్వం - మృదస్త్వజ్ఞత్వాన్న నిమిత్తత్వం - ఇహ త్వస్మిన్నుభయోః ప్రతిపన్నత్వాన్న కర్త్రన్తరకర్మాన్తరకరణాన్తరాద్యపేక్షేతి భావః ॥౨౯॥ ఉక్తనవవిధసర్గాణాం మధ్యే అణ్డసృష్టిః యుగపత్, న త్వాకాశాదీనామివ క్రమేణేత్యాహ॥ గుణవ్యత్యయ ఇతి॥ గుణవ్యతికరాత్మకే ఏతస్మిన్నణ్డే పౌర్వాపర్యం నేచ్ఛన్తి, సృష్టే మహదాదితత్త్వే-బ్రహ్మాణ్డసృష్టిర్యుగపదిత్యర్థః- తత్కు-

---

ప్రోక్తః కౌమారస్తూభయాత్మకః ॥౨౬॥ దేవసర్గశ్చాష్టవిధో విబుధాః పితరోఽసురాః । గన్ధర్వాప్సరసస్సిద్ధా యక్షరక్షాంసి చారణాః ॥౨౭॥ భూతప్రేతపిశాచాశ్చ విద్యాధ్రాః కిన్నరాదయః । దశైతే విదురాఖ్యాతాః సర్గాస్తే విశ్వసృట్కృతాః ॥౨౮॥ అతః పరం ప్రవక్ష్యామి మనూన్మన్వన్తరాణి చ । ఏవం రజఃప్లుతః స్రష్టా కల్పాదిష్వాత్మభూర్హరిః ॥ సృజత్యమోఘసఙ్కల్ప ఆత్మైవాత్మానమాత్మనా ॥౨౯॥ గుణవ్యత్యయ ఏతస్మిన్మాయావిత్త్వాదధీశితుః । న పౌర్వాపర్యమిచ్ఛన్తి నద్యాం భ్రమ్యద్భ్రమేరివ ॥౩౦॥ దేవాసురాదయస్తూక్తాః కల్పేఽస్మిన్నైవ యే ప్రకీర్తితాః । త ఏవ నామరూపాభ్యామాసన్మన్వన్తరాన్తరే ॥౩౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః

తః అధీశితుః అధీశస్య-స్రష్టుః పరమాత్మనో-మాయావిత్వాత్ ఆశ్చర్యశక్త్యుపేతత్వాత్, అణ్డసృష్టిర్యుగపదేవేత్యర్థః, న త్వాకాశాదిష్వివ యౌగపద్యం శక్యం, ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిరిత్యాదేర్విరోధాత్ ॥౩౦॥ యుగపదుత్పత్తౌ దృష్టాన్తమాహ॥ నద్యామితి॥ భ్రమిశబ్ద ఆవర్తబుద్బుదాదిపరః-నద్యాం భ్రమత ఆవర్తబుద్బుదాదేర్యథా యుగపదేవోత్పత్తిస్తథేత్యర్థః-నను ప్రతికల్పమిన్ద్రాదయో భిన్నాః- ఉతైతత్కల్పస్థానామేవ జీవానామిన్ద్రత్వాద్యైశ్వర్యభాజాం పునః కల్పాన్తరేఽనువృత్తిరితి సంశయం నిరాహ॥ దేవాసురాదయ ఇతి॥ సోత్రోక్తః- నామరూపాభ్యాం ఇన్ద్రాదినామ్నా-సహస్రాక్షత్వాదిరూపేణ-అస్మిన్కల్పే యే దేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః, త ఏవ మన్వన్తరాన్తరే ఆసన్నిత్యర్థః-యద్వా- య ఇదానీం దేవాసురాదయః, త ఏవ-మన్వన్తరాన్తరే-నామాన్తరరూపాన్తరాభ్యాముపలక్షితా ఆసన్నిత్యర్థః-అన్యథా ప్రతిమన్వన్తరమిన్ద్రాదిపృథక్కథనపరాశరవచనవిరోధాత్- అనేన శ్లోకేన ఇన్ద్రాద్యైశ్వర్యవతామనాదిత్వం పునరావృత్తిశ్చ జ్ఞాప్యతే ॥౩౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః॥

ఏవం కాలకార్యసృష్టిముక్త్వా కాలస్వరూపం తస్య స్థౌల్యసౌక్ష్మ్యరూపప్రకర్షాపకర్షరూపకాష్ఠే ప్రతిపిపాదయిషుస్తావత్కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే నిరూపయతి॥ చరమ ఇతి శ్లోకద్వయేన॥ నను కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షనిరూపణం కిమర్థ-మప్రకృతత్వాదితి చేన్న-కాలో హి పరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తః స్థూలసూక్ష్మరూపః సూర్యగత్యా లక్ష్యతే- యత్ర సూర్యో యావత్పరమాణుదేశమతిక్రామతి-తావత్కాలః పరమాణుః యావతా చ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశమతిక్రామతి-స పరమమహాన్ సంవత్సరాత్మకః, ఏవం చ సూర్యగతివిషయదేశప్రకర్షాపకర్షనిరూపణమన్తరేణ సూర్యగత్యనుమేయకాలప్రకర్షాపకర్షనిరూపణాయోగాత్ యుక్తం తావత్కాలకార్యస్య వస్తునో నిరతిశయస్థౌల్య

సౌక్ష్మ్యనిరూపణం-తత్ర ప్రథమం కాలపరిచ్ఛేద్యస్య నిరతిశయసౌక్ష్మ్యరూపాపకర్షకాష్ఠామాహ ॥ చరమ ఇత్యేకేన ॥ కేచిదిమం శ్లోకం వైశేషికోక్తపరమాణుసద్భావపరమాహుః, తదయుక్తం- వేదాన్తోపబృంహణపరే ప్రబన్ధే పరమాణుసద్భావాభ్యుపగమాసంభవాత్-పరమాణ్వాదినాసంవత్సరావసానేనేతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ-సద్విశేషాణాం సతః కార్యస్య విశేషాణామంశానాం-యశ్చరమోఽన్త్యోంశః అత్యల్పః, యస్యాపరోంశో నాస్తి స ఇత్యర్థః । తమేవ విశినష్టి । అనేకః-కార్యావస్థామప్రాప్తః, అసంయుతః సముదాయావస్థాం చాప్రాప్తః, అత ఏవ కార్యసముదాయావస్థయోరపగమేప్యస్తి స పరమాణు-ర్విజ్ఞేయో నృణాం, యతః కాలాపకర్షాత్, ఐక్యభ్రమః ఈదృశం సూక్ష్మం విభాగమజ్ఞాత్వా అనేకేషు కాలాంశేష్వేకః కాల ఇతి భ్రమన్తీత్యర్థః, ఏవమపకర్షకాష్ఠాభిహితా ❁ ॥౧॥ ❁ అథ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ ॥ సత ఇతి ॥ యస్య కార్యస్య చరమోంశః పరమాణుః, తస్యైవ సతః కార్యావస్థయావస్థితస్య - స్వరూపావస్థితస్య వికారాన్తరరహితస్య పదార్థస్య, యత్ కైవల్యం కేవలం స్వరూపం, స ఏవ పరమమహాన్ నిరతిశయప్రకర్షః, తమేవ విశినష్టి- అవిశేషః పునః ప్రకర్షాన్తరరహితః, నిరన్తరః స్వసమవేతాగృహీతభేదావయవః ❁ ॥౨॥ ❁ కాలపరిచ్ఛేద్యపదార్థేఉపపాదితే ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే కాలేప్యతిదిశతి ॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఏవం పరిచ్ఛేద్యప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠావత్, కాలోఽపి సౌక్ష్మ్యే పరమాణ్వాదిరూపేఽపకర్షే-స్థౌల్యే సంవత్సరాదిరూపే ప్రకర్షే చ-సంస్థానభుక్త్యా అవచ్ఛేద్యార్థగతావస్థావిశేషసంయోగలక్షణయా, యద్వా, స్వావచ్ఛేదకాణుత్వాద్యవస్థారూపసంస్థానవిశేషసంయోగలక్షణయా భుక్త్యా, అనుమితః-కథంభూతః భగవాన్ భగవదాత్మకః-స్వయమవ్యక్తః, వ్యక్తభుగ్విభుః-వ్యక్తవస్తుపరిణామహేతుః ❁ ॥౩॥ ❁ అతిదిష్టామేవాపకర్షకాష్ఠాముపపాదయత్యర్ధేన ॥ స ఇతి ॥ పరమాణుతామత్యన్తాల్పతాం-యః కాలః-భుఙ్క్తే భజతి-స కాలః పరమాణుర్జ్ఞేయః ॥ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ సత ఇత్యర్ధేన ॥ సతః నిరతిశయసూక్ష్మావస్థయావస్థితస్య స్వస్య-యో విశేషః, నిరతిశయస్థూలసంవత్సరాత్మకత్వవిశేష - స్తం భజతీతి విశేష

చరమస్సద్విశేషాణామనేకాసంయుతస్సదా । పరమాణుస్స విజ్ఞేయో నృణామైక్యభ్రమో యతః ॥౧॥ సత ఏవ పదార్థస్య స్వరూపావస్థితస్య యత్ । కైవల్యం పరమమహానవిశేషో నిరన్తరః ॥౨॥ ఏవం కాలోఽప్యనుమితస్సౌక్ష్మ్యే స్థౌల్యే చ సత్తమ । సంస్థానభుక్త్యా భగవానవ్యక్తో వ్యక్తభుగ్విభుః ॥౩॥ స కాలః పరమాణుర్వై యో భుఙ్క్తే పరమాణుతామ్ । సతోఽవిశేషభుగ్యస్తు స కాలః పరమో మహాన్ ॥౪॥ అణుర్ద్వౌ పరమాణూ స్యాత్త్రసరేణుస్త్రయస్స్మృతః । జాలార్కరశ్మ్యవగతః ఖమేవానుపతన్నగాత్ ॥౫॥ త్రసరేణుత్రయం భుఙ్క్తే యః కాలస్సా త్రుటిస్స్మృతా । శతభాగస్తు వేధస్స్యాత్తైస్త్రిభిస్తు లవస్స్మృతః ॥౬॥ నిమేషస్త్రిలవో జ్ఞేయ ఆమ్నాతస్తే త్రయః

భుగ్యః కాలః స పరమో మహాన్ నిరతిశయప్రకర్ష ఇత్యర్థః-సంవత్సరాత్మకత్వమేవ హి కాలస్థౌల్యం - ద్విపరార్ధత్వం తు తస్యైవ సంవత్సరస్యావృత్త్యా యుగమన్వన్తరాదిక్రమేణ భవతీతి న తత్స్థౌల్యమ్ ❁ ॥౪॥ ❁ ఏవమపకర్షప్రకర్షావుపపాద్యావాన్తరకాలవిశేషావచ్ఛేదకావస్థాః ప్రతిపాదయతి ॥ అణుర్ద్వౌ పరమాణూ స్యాదిత్యాదినా-ద్వౌ తావృతుష్షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివీత్యన్తేన ॥ అణురిత్యాది-న, వైశేషికప్రక్రియయోక్తిః కింతు - తైస్స్వాభ్యుపగతవస్తుషు పరిభాషితానాం శబ్దానాం కాలావయవేషు ప్రయోగమాత్రం - పరమాణ్వాదినాసంవత్సరావసానేనేతి హి వక్ష్యతే - ద్వాభ్యాం పరమాణుభ్యా-మణురిత్యేకః కాలస్స్యాదిత్యర్థః, త్రిభిరణుభిస్త్రసరేణురిత్యేకః కాలస్స్యాత్ - త్రసరేణుసంజ్ఞికాత్కాలాత్పూర్వోక్తకాలాంశానామత్యన్తసూక్ష్మతయా తదవచ్ఛేదకకథనస్యాశక్యత్వాత్త్రసరేణుసంజ్ఞికకాలస్యావచ్ఛేదకమాహ ॥ జాలార్కేతి ॥ జాలకరన్ధ్రనిష్క్రాన్తాదిత్యరశ్మిషు దృష్టః, ఖం ఆకాశమేవ-అనుపతన్ గతః-న భూమిం, అనుపతన్-పాంసుర్యస్సః, త్రసరేణుకాల ఇత్యన్వయః ❁ ॥౫॥ ❁ అవచ్ఛేద్యస్య కాలస్య అవచ్ఛేదకపాంసురూపపదార్థస్య చోపచారాత్సామానాధికరణ్యం, జాలార్కరశ్మ్యవగతపాంసోరీషత్స్పన్దనావచ్ఛిన్నః కాలః త్రసరేణుసంజ్ఞక ఇత్యర్థః - త్రసరేణుసంజ్ఞకకాలాంశత్రికం-భుఙ్క్తే వ్యాప్నోతి-యః కాల-స్సః త్రుటిరిత్యర్థః, త్రసరేణుకాలత్రయం త్రుటిరిత్యుక్తం భవతి-సా త్రుటిః వేధాఖ్యస్య కాలస్య-శతభాగః శతగుణః, కాల ఏకస్తత్ర వేధావచ్ఛిన్నస్త్రిభిస్తైర్వేధైః లవ ఏకః కాలః స్మృతః ❁ ॥౬॥ ❁ లవత్రయం నిమేష ఇత్యాహ ॥ నిమేష ఇతి ॥ శతభాగస్తు వేధ ఇతి శ్రుతః శతశబ్దోఽనేకవాచీ ॥ తథా సతి ॥ నిమేషశతభాగస్య సహస్రాంశః క్షణో నృప-తస్యాప్యయుతభాగాంశైర్భవత్యుపచయో నృణాం,, మితిశానకవచనైకార్థ్యం స్యాత్, ఈదృశకాలవిభాగః కథమవగమ్యత ఇతి చేత్-ఏకక్షణే విద్యుదాలోకాదయోఽనేకయోజనం వ్యాప్నువన్తి ఏకస్మిన్ క్షణే ఆదిత్యరథస్యానేకయోజనగతిశ్చ స్మర్యతే తత్రైకయోజనే ప్రదేశే సముదితాః కేశాః స్పర్శపాశ్చనశక్యాస్సంఖ్యాతుం - తతశ్చ కేశాదివత్పరిమిత

...త్ర్యాద్యవచ్ఛిన్నాః కాలావయవాః ఏకక్షణసత్త్వేపి తత్ప్రతిపన్నా అప్యసంఖ్యేయాస్సన్తీత్యుపపన్నమేతత్ - తత్ర యోనిమే షా ఏకక్షణం స్యాత్-పఞ్చదశక్షణాః-కాష్ఠాం విదుః-తాః కాష్ఠాః-పంచదశ-ఏకా లఘుః తా లఘ్వాఖ్య ఏకః కాలః ❀ ॥౭॥ ❀ పఞ్చదశ లఘవః-ఏకా నాడికా సమామ్నాతా-ద్వే తే నాడికే-ఏకో ముహూర్తః-షణ్ణాడికాస్సప్త వా ప్రహరః - స ఏవ యామో ఽహోదివసస్య రాత్రేశ్చ చతుర్థో భాగః-హ్రాసే షట్-వృద్ధౌ సప్త-సంధ్యాముహూర్తద్వయం వినేతి జ్ఞాతవ్యం - తత్రాపి నియమాస్తో-వాశబ్దః-నృణామిత్యనేన మనుష్యమానముక్తం-ప్రత్యహం తద్భేదా గణయితుమశక్యత్వాత్ ❀ ॥౮॥ ❀ నాడికాయామానం జ్ఞాపయితుం ప్రస్థలక్షణమాహ॥ ద్వాదశార్ధేతి॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం-ఉన్మీయతే అనేనేత్యున్మానం-పాత్రం-తచ్చ ద్వాదశార్ధపలం అర్ధాధిక ద్వాదశపలపరిమిత తామ్రరచితం- ఏకపఞ్చగుఞ్జాః మాషః-తైశ్చతుర్భిస్స్వర్ణమయమాషైశ్చతురఙ్గులాయామశలాకాకారూపేణ రచితైః-కృతమూలచ్ఛిద్రం-తేన ఛిద్రేణ ప్రస్థపరిచ్ఛిన్న జలభరణయోగ్యత్వాత్ప్రస్థశబ్దవాచ్యం పాత్రం-జలే ప్లుతం స్థాపితం యావత్ యావతా కాలేన-నిమజ్జతి స నాడికేత్యర్థః - మాషచతుష్టయమితస్వర్ణకృత చతురఙ్గులసూచ్యా కృతచ్ఛిద్రమర్ధాధిక ద్వాదశపలపరిమితం ప్రస్థపరిమితజలభరణేనైవ నిమజ్జత్పాత్రం ప్రస్థం- తస్మిన్నుజ్జనావచ్ఛిన్నః కాలో నాడికేతి సమవాయార్థః-అత్ర పలచ్ఛిద్రయోరాధిక్యే శీఘ్రం నిమజ్జేత్ - అల్పత్వే చ విలమ్బేనేతి పలశలాకయోర్నియమః ❀ ॥౯॥ ❀ చత్వారశ్చత్వారః అష్టావిత్యర్థః, అష్టౌ యామాః-మర్త్యానాం-ఉభే అహనీ- అహోరాత్రం-పఞ్చదశాహాని-అహోరాత్రాత్మకాన్యహాని- శుక్లః కృష్ణః పక్షః-పఞ్చదశాహాని శుక్లః పక్షః, పునః పఞ్చదశాహాని కృష్ణః పక్ష ఇత్యర్థః. హే మానద ❀ ॥౧౦॥ ❀ తయోః శుక్లకృష్ణయోః పక్షయోః-స్సముచ్చయః సముదాయః-ఏకో మాసః నృణామిత్యనుషఙ్గః॥ పిత్ర్యాణాం విశేషమాహ॥ పిత్ర్యాణామితి॥ తత్-ద్వావుక్తో మాసః-పిత్ర్యాణామహర్నిశం అహోరాత్రం యత్తదోరని

క్షణః। క్షణాన్ పఞ్చ విదుః కాష్ఠాం లఘు తా దశ పఞ్చ చ॥౭॥ లఘూని వై సమామ్నాతా దశ పఞ్చ చ నాడికా। తే ద్వే
ముహూర్తః ప్రహరః షడ్యామః సప్త వా నృణామ్॥౮॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం చతుర్భిశ్చతురఙ్గులైః। స్వర్ణ
మాషైః కృతచ్ఛిద్రం యావత్ప్రస్థం జలప్లుతమ్॥౯॥ యామాశ్చత్వారశ్చత్వారో మర్త్యానామహనీ ఉభే। ప
క్షః పఞ్చదశాహాని శుక్లః కృష్ణశ్చ మానద॥౧౦॥ తయోస్సముచ్చయో మాసః పిత్ర్యాణాం తదహర్నిశమ్। ద్వౌ
తావృతుః షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివి॥౧౧॥ అయనే అహనీ ప్రాహుర్వత్సరో ద్వాదశస్స్మృతః। సంవత్సరశ
తం నృణాం పరమాయుర్నిరూపితమ్॥౧౨॥ గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః పరమాణ్వాదినా జగత్। సంవత్సరావ
సానేన పర్యేత్యనిమిషో విభుః॥౧౩॥ సంవత్సరః పరివత్సర ఇడావత్సర ఏవ చ। ఇద్వత్సరో వత్సరశ్చ విదురైవం
ప్రభాష్యతే॥౧౪॥ యస్సృజ్యశక్తిమురుధోచ్ఛ్వసయన్స్వశక్త్యా పుంసోభ్రమాయ దివి ధావతి భూతభేదః।

యమేనోద్దేశ్యవిధేయాన్యతరలిఙ్గత్వాత్తదితి నపుంసకనిర్దేశః-తౌ పూర్వోక్తౌ, ద్వౌ మాసౌ-నృణాం- ఋతుః-షణ్మాసాస్త్వయనమిత్యుచ్యతే-తచ్చాయనం దక్షిణోత్తరభేదేన ద్వివిధం-షణ్మాసాః దక్షిణాయనం పునష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణం॥ దేవానాం విశేషమాహ॥ అయనే దక్షిణోత్తరాయణే దివి - అహనీ, ప్రాహుః, దేవానామహోరాత్రమిత్యర్థః - ద్వాదశ, పూర్వోక్తాః ద్వాదశ మాసాః - నృణాం, వత్సరః స్మృతః - ప్రసఙ్గాన్నృణామాయుః పరిమాణమప్యాహ॥ సంవత్సరశతమితి॥ స్పష్టార్థః॥ నృణామిత్యుపలక్షణమస్యైషామపి స్వస్వమానేన శతసంవత్సరాయుషః - అనేన క్రమేణాసౌ సూర్యో నిత్యమాయుః క్షపతీత్యాహ॥ గ్రహర్క్షేత్యాదినా॥ అనిమిషః నిత్యజాగరూకః - విభుస్సూర్యః - గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః గ్రహాశ్చన్ద్రాదయ - ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని - తారా అన్యాని నక్షత్రాణి - తదుపలక్షితం యత్కాలచక్రం - తత్స్థితః - జగత్ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశం - పరమాణ్వాదినా సంవత్సరాన్తేన కాలేన-పర్యేతి పర్యటతి ❀ ॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ❀ ఉక్తస్యైవ వత్సరాత్మక కాలస్య సూర్యాది గతిభేదేన నామభేదమాహ॥ సంవత్సర ఇత్యేకేన శ్లోకేన॥ ఆదిత్యగత్యా సంవత్సరః - బృహస్పతిగత్యా పరివత్సరః - త్రింశద్దివసైర్మాసైరాదిత్యగతి విశేషాదిడావత్సరః - చాన్ద్రనక్షత్రగతిభ్యాం ఇద్వత్సరవత్సరౌ ఇత్యేవం ప్రభాష్యతే కథ్యతే ❀ ॥౧౪॥ ❀ ఏవం సూక్ష్మత్వేన చ సర్వస్యావచ్ఛేదకత్వేన కాలస్య రూపం నిరూప్యోక్తవిధకాలశరీరకస్య కాలకాల్యస్య సూర్యాత్మనః పరమాత్మన ఉపాసనమకాలకాల్యత్వమిచ్ఛద్భిః కర్తవ్యమిత్యాహ॥ య ఇతి॥ భూతానిభినత్తీతి భూతభేదః - భూతవికారకృత్ పరమాత్మా - కాలాఖ్యయా-స్వశక్త్యా స్వతన్త్ర - సృజ్యాం కర్మశక్తిం పరిణమయన్-పుంసో జీవస్య-భ్రమాయ-భ్రమో మోహః-తన్నివృత్తయే- తత్తత్కాలానుష్ఠేయధర్మవిషయమోహం నివర్తయితుమిత్యర్థః॥ క్రతుభిస్సాధ్యం-య-ద్గుణమయం సత్త్వాదిగుణభేదేన త్రిగుణాత్మకం,

వలం-వితన్వన్ విస్తారయన్-దివి అన్తరిక్షే-ధావతి సూర్యాన్తర్వర్తిభూతత్వాత్ పర్యటతి-తస్మై సూర్యశరీరాయ, వత్సరపఞ్చకాయ పూర్వోక్తసంవత్సరాదిపఞ్చకాత్మనే బలిం హరత పూజాం కురుతేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం కాలకార్యస్వరూపే ఆయుః పరిమాణే కాలస్య విధయ స్తస్యాన్తరస్యోపాసనే కర్తవ్యేఽభిహితే, పితౄణాం తదహస్సు దివి అయనే అహనీ ప్రాహుః - సంవత్సరశతం నౄణాం పరమాయుర్నిరూపితమితి త్రైలోక్యాన్తర్వర్తినామేవ పితృదేవమనుష్యాణామాయుః పరిమాణం కథితం - త్రైలోక్యాద్బహిర్భూతానాం తు కేయదాయుః పరిమాణమితి బుభుత్సయా పృచ్ఛతి విదురః, పితృదేవమనుష్యాణాం పరమాయుః ఇదం స్వస్వమానేన వర్షశతం స్మృతం-పరేషాం గతిం ఆయుర్మానం - ఆచక్ష్వ-తే ఇత్యత్రాహ॥ కల్పాత్ కల్పావస్థాత్ త్రైలోక్యాద్బహిః-యే స్యుః సన్తి విదుః-తేషామిత్యర్థః - విద ఇతి పాఠాన్తరం, తత్ర కల్పాద్బహిర్భూతా యే జ్ఞానినః తేషామిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ అహం న జానామీతి మా వోచ ఇత్యాహ॥ భవానితి॥ భగవదాత్మకస్య కాలస్య, గతిం, భావినీమపగతిం-భవాన్-వేద జానాతి-నను హే మైత్రేయ - నిశ్చయమేవ అహం కథం జానీయామిత్యత ఆహ-ధీరాః భవాదృశా జ్ఞానినః- యోగరాద్ధేన యోగసిద్ధేన, చక్షుషా, విశ్వం జగత్ -విచక్షతే పశ్యన్తి - యోగిప్రత్యక్షావిషయం న కించిదస్తీత్యర్థః॥ ఏవమాపృష్టో మునిః, త్రైలోక్యాద్బహిరవస్థితానామా చతుర్ముఖాత్సర్వేషాం యుగసాహస్రం దినపరిమాణం - ఏవంవిధదృష్ట్యుత్తరత్రిశతదినాత్మకవర్షశతమాయుః పరిమాణమితి కథయితుం తావద్యుగపరిమాణం యుగస్వరూపం యుగేషు ధర్మానువృత్తితారతమ్యం చాహ॥ కృతమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ తత్ర ద్వాభ్యాం యుగపరిమాణమాహ॥ కృతమితి॥ కృతాది చతుర్యుగం సావధానం అవధీకయత ఇత్యవధానం, సంధ్యాంశాంశైశ్చ తత్సహితం ప్రత్యేకం, దివ్యైర్దైవమానమితైః, ద్వాదశసాహస్రైర్వర్షైః-నిరూపితం-అపి చ-కృతాదిషు చ-యథాక్రమం-చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం చైవ సహస్రా

కాలాఖ్యయా గుణమయం క్రతుభిర్వితన్వం స్తస్మై బలిం హరత వత్సరపఞ్చకాయ ॥ ౧౫ ॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ ॥ పితృదేవమనుష్యాణామాయుః పరమిదం స్మృతం। పరేషాం గతిమాచక్ష్వ యే స్యుః కల్పాద్బహిర్విదః ॥ ౧౬ ॥
భవాన్ హి వేద కాలస్య గతిం భగవతో నను । విశ్వం విచక్షతే ధీరా యోగరాద్ధేన చక్షుషా ॥ ౧౭ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ కలిశ్చేతి చతుర్యుగమ్। దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షైః సావధానం నిరూపితమ్॥ ౧౮॥ చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం కృతాదిషు యథాక్రమమ్। సంఖ్యాతాని సహస్రాణి ద్విగుణాని శతాని చ॥ ౧౯ ॥ సంధ్యాసంధ్యాంశయోరన్తర్యః కాలశ్శతసంఖ్యయోః। తమేవాహుర్యుగం తజ్జ్ఞా యత్ర ధర్మో విధీయతే ॥ ౨౦ ॥ ధర్మశ్చతుష్పాన్మనుజాన్ కృతే సమనువర్తతే। స ఏవాన్యేష్వధర్మేణ వ్యేతి పాదేన వర్ధతా ॥ ౨౧ ॥ త్రైలోక్యాద్యుగసాహస్రం బహిరాబ్రహ్మణో దినమ్। తావత్యేవ నిశా తాత యన్నిమీలతి విశ్వసృట్॥ ౨౨ ॥ నిశావసాన ఆర

ణి సంఖ్యాతాని-శతాని తు ద్విగుణాని సంఖ్యాతానీత్యర్థః, అయమర్థః, తావత్కృతయుగస్య దేవమానేన ద్వాదశ చత్వారశ్చేతి వత్సరాణి, సంధ్యాసంధ్యాంశయోశ్చత్వారి చత్వారి శతానీత్యష్టౌ శతాని- దేవమానేనాష్టశతోత్తరషోడశసాహస్రవత్సరాః-ససంధ్యాంశస్య కృతస్య పరిమాణం, త్రేతాయాస్తు పఞ్చదశసాహస్రాణి షట్చ్ఛతానీత్యేవం ససంధ్యాంశాయాస్త్రేతాయా షట్ఛతోత్తరపఞ్చదశసాహస్రవర్షపరిమితిః, ద్వాపరస్య తు ససంధ్యాంశస్య చతుశ్శతోత్తరచతుర్దశసాహస్రాణి. కలేస్తు ససంధ్యాంశస్య ద్విశతోత్తర త్రయోదశసాహస్రాణి - యుగస్యాదౌ సంధ్యా, యుగాన్తే సంధ్యాంశః, సహస్రాణాముపర్యుక్తాని-క్రమేణ తత్తత్సంధ్యాంశయోః పరిమాణమిత్యవగన్తవ్యం - నను ససంధ్యాంశస్యైవ యుగత్వముతాహో అన్తరేణ మధ్యస్యైవేతి సంశయం నిరాకుర్వన్ చతుర్షు యుగేషు తత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మాణామవశ్యకర్తవ్యతామాహ॥ సంధ్యాంశయోరితి ॥ శతసంఖ్యయోః ఉక్తాని శతాని సంఖ్యాయయోస్తయోః - సంధ్యాంశయోరన్తరా మధ్యే-యః కాలః-తమేవ కాలం యుగమితి-యుగజ్ఞాః ప్రాహురిత్యర్థః-యత్ర యుగే - ధర్మో నిత్యనైమిత్తికకార్యభేదేన త్రివిధోపవర్గః-విధీయతే కర్తవ్యత్వేనచోద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ కృతే చతుష్పాద్ధర్మస్యానువృత్తిం త్రేతాదిషు తత్సంకోచం చాహ॥ ధర్మ ఇతి ॥ కృతయుగే మనుజాన్ చతుష్పాద్ధర్మోఽనువర్తతే-అన్యేషు త్రేతాదిషు-ఏకైకేన పాదేన-వర్ధతా-అధర్మేణ హేతునా ధర్మో వ్యేతి అపగచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ అథ త్రైలోక్యాద్బహిస్థానాం దినపరిమాణమాహ॥ త్రైలోక్యాదితి॥ త్రైలోక్యాద్బహిఃస్థితానాం ఆబ్రహ్మణః బ్రహ్మపర్యన్తానాం సర్వేషాం-యుగసాహస్రం-దినమహరిత్యర్థః- హే తాత, తావతీ రాత్రిః-మిళితం దినం-యత్ యస్యాం-రాత్రౌ-విశ్వసృట్ బ్రహ్మా -నిమీలతి స్వపితి ॥ ౨౨ ॥ బహిఃస్థానామహోరాత్రగతానాం స్థితిమాహ ॥ నిశావసాన ఇత్యాదినా ॥ అన్తస్సలిల ఇత్యన్తేన, నిశావసానే నిశాయాః రా

త్రైః అవసానేఽస్య మే-నిశాయామనువగతాయామిత్యర్థః, ఆరబ్ధో యో లోకకల్పః-కల్పావచ్ఛిన్నో లోకః - యద్వా, కల్పనం స్రష్టః-సర్గ ఇత్యర్థః, లోకసర్గః చతుర్దశమనూన్, మన్వన్ పరిచ్ఛిన్నాన్, భగవతో బ్రహ్మణో యావద్దినమనువర్తతే ❋ ॥ ౨౩॥ ❋ మన్వాయుః పరిమాణమాహ॥ స్వం స్వమితి॥ సాధికాం కించిదధికాం- యుగానామేకసప్తతిం-స్వం స్వం కాలం, మనుర్భుఙ్క్తే అనుభవతీత్యర్థః-మన్వన్తరగతాం స్థితిమాహ ॥ మన్వన్తరేష్వితి ॥ మనూనామన్తరాణి మన్వన్తరాణి, పూర్వపూర్వ మనుమారభ్యోత్తరమనుపర్యన్తామధ్యకాలాః, తేషు, మనవః మనువంశ్యాః పృథివీపాలకాః రాజానః - ఋషయః సురాశ్చ సురేశా ఇన్ద్రాదయః - తాననువర్తన్తే, ఏతే సర్వే యుగపత్ - భవన్తి - ప్రభవన్తి - త్రిలోకం పరిపాలయన్తీత్యర్థః ❋ ॥ ౨౪ ॥ ❋ అథ దైవం త్రైలోక్య బహిర్భూతమానమితతత్తద్దినకాలావచ్ఛిన్నసర్గస్య దైనందినసర్గత్వం వదన్ మన్వాదిభిర్ద్వారభూతైర్భగవానేవ విశ్వమవతి-న తు మన్వాదయః స్వయమవితార ఇత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖకర్తృకః, ఏషః - దినం దినం క్రియమాణో యస్సర్గః-స ఏష దైనందినసర్గః-కథంభూతః - త్రైలోక్యవర్తనః త్రైలోక్యస్య వర్తనం వృత్తిః యస్మిన్ స్తీతి త్రైలోక్యవర్తనః ,, వర్ధన ఇతి పాఠాన్తరం ,, తత్త్రైలోక్యం వర్ధయతీతి తథా - యత్ర యస్మిన్ దైనందినే సర్గే - తిరశ్చాం నృణాం పితౄణాం దేవానాం చ - కర్మభిః పుణ్యపాపరూపైః కర్మభిః-స్సంభవః ఉత్పత్తిర్భవతి ❋ ॥ ౨౫ ॥ ❋ మన్వన్తరేషు భగవాన్ స్వమూర్తిభిః సత్త్వం శుద్ధసత్త్వం బిభ్రత్ శుద్ధసత్త్వమయమూర్తిభిర్బిభ్రదిత్యర్థః ఉదితపౌరుషః ఆవిష్కృతపురుషాకారస్సన్-మన్వాదిభిర్ద్వారభూతై -రిదం విశ్వ-మవతి రక్షతి- అతో న భగవతో రక్షకత్వహానిరిత్యభిప్రాయః ❋ ॥ ౨౬॥ ❋ దినగతాం స్థితిమభిధాయాథ రాత్రిగతాం స్థితిమాఖ్యాతుముపక్రమతే॥

బ్రాహ్మో లోకకల్పోఽనువర్తతే। యావద్దినం భగవతో మనూన్ భుఞ్జంశ్చతుర్దశ॥ ౨౩॥ స్వం స్వం కాలం మనుర్భుఙ్క్తే సాధికాం హ్యేకసప్తతిమ్। మన్వన్తరేషు మనవస్తద్వంశ్యా ఋషయస్సురాః॥ భవన్తి చైతే యుగపత్సురేశాశ్చాను యే చ తాన్॥ ౨౪॥ ఏష దైనందినః కల్పో బ్రాహ్మస్త్రైలోక్యవర్తనః। తిర్యఙ్నృపితృదేవానాం సంభవో యత్ర కర్మభిః॥ ౨౫ ॥ మన్వన్తరేషు భగవాన్ బిభ్రత్సత్త్వం స్వమూర్తిభిః। మన్వాదిభిరిదం విశ్వమవత్యుదితపౌరుషః॥ ౨౬ ॥ తమోమాత్రాముపాదాయ ప్రతిసంరుద్ధవిక్రమః। కాలేనానుగతాశేష ఆస్తే తూష్ణీం దినాత్యయే ॥ ౨౭ ॥ తమేవాన్వపిధీయన్తే లోకా భూరాదయస్త్రయః। నిశాయామనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కరమ్॥ ౨౮॥ త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం శక్త్యా సంకర్షణాగ్నినా। యాన్త్యూష్మణా మహర్లోకాజ్జనం భృగ్వాదయోఽర్దితాః॥ ౨౯॥ తావత్త్రిభువనం సద్యః కల్పాన్తైధితసిన్ధవః। ప్లావయన్త్యుత్కటాటోపచణ్డవాతేరితోర్మయః॥ ౩౦॥ అన్తస్స తస్మిన్ సలిల ఆస్తేఽనన్తాసనో హరిః। యోగనిద్రానిమీలితాక్షః స్తూయమానో జనాలయైః॥ ౩౧॥ ఏవంవిధైరహోరాత్రైః కాలగత్యోపలక్షితైః। అపక్షితమివాస్యాపి ❋ ఆయుర్వర్షశతం పర

తమోమాత్రామితి॥ తమసో-మాత్రాం లేశ-ముపాదాయ స్వీకృత్య - ప్రతిక్షిప్త ఇత్యర్థః - ప్రతిసంరుద్ధః నివృత్తః విక్రమో వ్యాపారో, యస్య సః కాలేనానుగతం అనుప్రవిష్టం అశేషం యస్య సః-కాలో హ్యేనమనుసరతీత్యర్థః- బ్రహ్మ-దినాత్యయే దినాన్తే తూష్ణీమాస్తే ఉపశేతే ❋ ॥ ౨౭ ॥ ❋ అనుగతాశేషత్వమేవ దర్శయతి ॥ తమేవేతి॥ తమేవానుగతం కాలమేవానుపశ్చాద్భూరాదయః-త్రయో లోకాః, అపిధీయన్తే తిరోహితా భవన్తీత్యర్థః ॥ కదాపిధీయన్త ఇత్యత ఆహ॥ నిశాయాం అనువృత్తాయాం ప్రవర్తమానాయాం సత్యాం - నిర్ముక్తః శశీ చ స్వభా భాస్కరశ్చ యథా భవతి తథాఽపిధీయన్త ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౨౮॥ ❋ పునస్తదేవాపిధానప్రకారమాహ ॥ త్రిలోక్యామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ శక్త్యా భగవచ్ఛక్తిరూపేణ-సంకర్షణాగ్నినా సంకర్షణముఖోద్భూతరుద్రగణాగ్నినా-త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం సత్యాం, తస్యాగ్నేరూష్మణా అర్దితాః పీడితాః-మహర్లోకవాసినో భృగ్వాదయః, తస్మాన్మహర్లోకాజ్జనలోకం యాన్తి ❋ ॥ ౨౯॥ ❋ తావత్తదా, సంకర్షణాగ్నినా దగ్ధం త్రిభువనం, కల్పాన్తే ఏధితాః ప్రవృద్ధాః సిన్ధవః, ఉత్కటః ఆటోపః క్షోభః యేషాం- తేః చణ్డవాతేరితోర్మయశ్చ, సద్యః ప్లావయన్తి సంప్లావయన్తి ❋ ॥ ౩౦॥ ❋ ఏవం త్రిలోక్యపిధానమభిధాయ, తస్మిన్ ప్రలయాంభసి భగవతోఽవస్థానమాహ॥ తస్మిన్ సలిలే, అన్తః మధ్యే అనన్తశ్శేష ఏవ ఆసనం యస్య, స హరిః-యోగస్స్వానుభవరూపః-స ఏవ నిద్రా, తయా మీలితే అక్షిణీ యస్య సః-జనాలయైర్జనలోకః ఆలయో యేషాం తైః స్తూయమానః ఆస్తే ❋ ॥ ౩౧॥ ❋ ఏవం త్రైలోక్యబహిస్స్థానామాయుః పరిమాణమభిధాయ ,, ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన ,, ఇత్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మభువనాన్తానాం హేయత్వమాఖ్యాతుం బ్రహ్మాయుషోఽప్యపక్షయమాహ॥ కాలగత్యా పరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తయోపగత్యా, ఉపలక్షితైః, ఏవంవిధైః పూర్వోక్తపరిమాణపరి

చ్ఛిన్నైరహోరాత్రైర్యస్య బ్రహ్మణః పరం ప్రాణినామాయుషః పరమధికం — వర్షశతం స్వమానేన సంవత్సరశతాత్మ
కం — యద్ — ఆయుః — స్తద్వయః, అపచితమపక్షీణమిత్యర్థః ఇదానీం ద్వైతకించిదాయుః క్షీణం కించిదవశిష్టమితి సూచ్యతే ॥౩౨॥
తత్ర, కియదపక్షీణం — కియదవశిష్టమిత్యత్రాహ ॥ యదితి ॥ తస్య బ్రహ్మణో, యదాయుః స్వమానేన సంవత్సరశతాత్మకం, తస్యా
యుషః, అర్ధం, పరార్ధమితి కథ్యతే, తస్య ద్విపరార్ధాత్మకస్యాయుషః, పూర్వః పరార్ధోఽపక్రాన్తః, అపగతః, అపరః ఉత్త
రపరార్ధః, అద్య అధునా, ప్రవర్తతే ॥౩౩॥ పూర్వోత్తరయోః పరార్ధయోః ప్రతిష్ఠేందినకల్పం, నామధేయాభ్యాం నిర్దిశతి
సంకేతయన్నిరాకర్షన్, కల్పానాం బహుత్వాత్పూర్వపరార్ధస్యాద్యం, తయోః కల్పయోరుత్తరపరార్ధాద్యకల్పస్యాన్వర్థ
నామాన్యాహ ॥ పూర్వస్యేత్యాదిభిస్త్రిభిః, పూర్వస్య పరార్ధస్యాదౌ, బ్రాహ్మో నామ బ్రాహ్మాఖ్యం మహాన్ కల్పః, అభూత్, నా
మ్నోఽన్వర్థతాం సదక్షిణమహత్త్వం చాహ ॥ యత్ర పూర్వపరార్ధాద్యకల్పే, బ్రహ్మా అభవత్, ఇదమేవాన్వర్థతానిమిత్తం,
కోఽసౌ బ్రహ్మా, యత్సంబన్ధాత్కల్పస్య బ్రహ్మత్వం, మత ఆహ ॥ యం, శబ్దబ్రహ్మేతి వేదమయ ఇతి, విదుః, ఇదమేవ హి మహత్త్వేనిమి
త్తం, యః, శబ్దబ్రహ్మా తదుపాసనత ఆరాధనప్రకాశకవేదమయబ్రహ్మణో ముఖతో నిష్పత్తిరితి ॥౩౪॥ తస్యైవ చ పూర్వ
పరార్ధస్యాన్తే, యం కల్పం, పాద్మమిత్యాచక్షతే — మనీషిణ ఇతి శేషః, స కల్పోఽభూత్ — తస్య పాద్మాఖ్యత్వే నిమిత్తమాహ ॥
యత్ యత్ర కల్పే, హరేర్భగవతోఽనిరుద్ధస్య, నాభిరేవ సరః, తస్మాత్, లోకసరోరుహం భువనకోశాత్మకం కమలమాసీత్
ఉదపద్యత ॥౩౫॥ ద్వితీయస్యాపి ద్వితీయపరార్ధస్యాపి, అయం కల్పః కథితః “కోఽసావిత్యత ఆహ,” వారాహ ఇతి విఖ్యా
తః ప్రసిద్ధః, అన్వర్థతానిమిత్తమాహ ॥ యత్రాస్మిన్ హరిః సూకరరూపేణాసీత్ ॥౩౬॥ నను చతుర్ముఖపర్యన్తానాం కాల
కాల్యత్వముక్తం, తద్వత్పరమాత్మనోఽపి కాలకాల్యత్వమస్తీత్యాశఙ్కానేత్యాహ ॥ కాలోఽయమిత్యాదినా ॥ ద్విపరార్ధా

రమ్ ॥౩౨॥ యదర్ధమాయుషస్తస్య పరార్ధమభిధీయతే। పూర్వః పరార్ధోఽపక్రాన్తో హ్యపరోఽద్య ప్రవర్తతే॥
పూర్వస్యాదౌ పరార్ధస్య బ్రాహ్మో నామ మహానభూత్। కల్పో యత్రాభవద్బ్రహ్మా శబ్దబ్రహ్మేతి యం విదుః॥౩౪॥
తస్యైవ చాన్తే కల్పోఽభూద్యం పాద్మమభిచక్షతే। యద్ధరేర్నాభిసరస ఆసీల్లోకసరోరుహమ్॥ ౩౫ ॥అయం
తు కథితః కల్పో ద్వితీయస్యాపి భారత। వారాహ ఇతి విఖ్యాతో యత్రాసీత్సూకరో హరిః॥౩౬॥ కాలోఽయం ద్వి
పరార్ధాఖ్యో నిమేష ఉపచర్యతే। అవ్యాకృతస్యానన్తస్య అనాదేర్జగదాత్మనః ॥౩౭॥ కాలోఽయం పరమా
ణ్వాదిర్ద్విపరార్ధాన్త ఈశ్వరః। నైవేశితుం ప్రభుర్భూమ్న ఈశ్వరో ధామమానినామ్ ॥౩౮॥ వికారైష్షోడశైర్యు
క్తో విశేషాదిభిరావృతః। అణ్డకోశో బహిరయం పఞ్చాశత్కోటివిస్తృతః॥౩౯॥ దశోత్తరాధికైర్యత్ర ప్రవిష్టః
పరమాణువత్ । లక్ష్యతేఽన్తర్గతాశ్చాన్యే కోటిశో హ్యణ్డరాశయః॥౪౦॥ తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకార

ఖ్యోఽయం కాలః, అనాదేర్భగవతో, నిమేష ఉపచర్యతే నిమేష ఇవాపతిమ్యతీత్యర్థః, నిమేష ఇత్యుక్తే కాలపరిచ్ఛిన్నత్వం
స్యాదిత్యాశఙ్క్యోపచర్యత ఇత్యుక్తమ్, అనాదిత్వాన్న తస్య కాలకాల్యత్వమిత్యభిప్రాయేణానాదేరిత్యుక్తమ్, అనా
దేరపి హిరణ్యగర్భాదిక్షేత్రజ్ఞస్య కాలపరిచ్ఛిన్నతా త్వయాభిహితా, తద్వత్పరస్యాపి స్యాదిత్యత ఆహ ॥ అవ్యాకృతస్య
ప్రాకృతనామరూపరహితస్య, హిరణ్యగర్భాదీనాం ప్రాకృతనామరూపభాక్త్వాదనిత్యత్వమిత్యభిప్రాయః, కదన్త
స్య నామరూపరాహిత్యం, ఉపాదానకారణత్వేన నామరూపభాక్త్వస్యావర్జనీయత్వాదిత్యత ఉక్తమ్, జగదాత్మన ఇతి,
జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మన ఆత్మతయా నామరూపనిర్వాహకత్వేనోపాదానత్వేఽపి స్వతో నామరూపభాక్త్వాభావాత్ ॥ కా
ల ఇతి ॥ పరమాణ్వాదిర్ద్విపరార్ధాన్తోఽయం, కాలాత్మాయం, ఈశ్వరశరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వాత్, కాలః, అన్యేషాం ధా
మమానినాం, ఉజ్జ్వలంమన్యమానానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం, మీశ్వరః ప్రభురపి, ఈశితుం స్వేశితుం, భూమ్నః త్రివిధపరిచ్ఛే
దరహితస్య భగవతో, న ప్రభుః ॥౩౭॥౩౮॥ భూమత్వమేవాహ ॥ వికారైరితి త్రిభిః ॥ షోడశభిః, శబ్దాదివిషయాః పఞ్చ,
వాగాదివ్యాపారాః పఞ్చ, ప్రాణాదివాయువృత్తయః పఞ్చ, ఏకో మనోవికారః సంకల్పాదిః, ఏతైః షోడశభిర్వికారైర్యు
క్తః, విశేషాదిభిః పృథివ్యాదిభిః పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్ప్రకృతిభిః కరణమాత్రైర్విశేషాదిభిః, దశో
త్తరాధికైః దశగుణముత్తరోత్తరమధికైః, బహిరావృతః, పఞ్చాశత్కోటియోజనవిస్తృతః, అయమణ్డకోశః ॥౩౯॥
యత్ర మూలప్రకృతౌ, ప్రవిష్టః, పరమాణువద్దృశ్యతే ఏవం విరాశ్చాన్యే, అణ్డరాశయః, కోటిశః ప్రవిష్టాః, పరమాణు
వద్దృశ్యన్తే ॥౪౦॥ తత్, సర్వేషాం కారణానాం మహదాదీనామపి కారణం మూలప్రధానం, మహాత్మనః పురుషస్య,
విష్ణోః, ధామ శరీరం, ఆహురిత్యన్వయః “యస్యావ్యక్తం శరీర,” మితి శ్రుతేః, ఏవమచిన్త్యవివిధవిభవమూలప్రకృ

త్రిసక్తిరకస్యవపరమాత్మనః కరదం కాలః ప్రభుస్స్వ్యేదిత్యభిప్రాయః ✱ ॥ ౪౧ ॥ ✱ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః ✱ ✱ ✱ ✱ ✱

ఏవం కాలస్వరూపం సప్రపఞ్చమభిధాయ, ప్రకృతమనుసర్గమేవ విశేషేణ ప్రతిపిపాదయిషుం తమేవానుసర్గకథనం వృత్తకరనపూర్వకం ప్రతిజానీతే॥ ఇతితి॥ హోక్షత్తః, పరమాత్మనః కాలాఖ్యో మహిమా, తే తుభ్యం, ఇత్థమక్తప్రకారేణ, వర్ణితః, అథ అనన్తరం, వేదగర్భః బ్రహ్మా, యథా అస్రాక్షీత్, తథా తత్ప్రకారం, వర్ణ్యమానం, మే మత్తః, నిబోధ శృణు ✱॥౧॥ ✱ ప్రథమమజ్ఞానపఞ్చకపర్వసృష్టిమాహ ॥ ససర్జేతి॥ అగ్రే వ్యష్టిసృష్ట్యాదౌ, ఆదికృత్ ఆదికర్తా బ్రహ్మా, అన్ధతామిస్రాదీని, ససర్జ - ఏతేఽజ్ఞానవృత్తయః, వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతపఞ్చపర్వాజ్ఞానవృత్తయః, స్తమోమోహాదయ ఇతి కేచిత్, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, పాతఞ్జలోక్తా అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశా ఇత్యన్యే, తదుక్తం వైష్ణవే ,, తమోఽవివేకో మోహస్స్యాదన్తఃకరణవిభ్రమః। మహామోహస్తు విజ్ఞేయో గ్రామ్యభోగసుఖైషణా। మరణం హ్యన్ధతామిస్రస్తామిస్రః క్రోధ ఉచ్యతే। అవిద్యా పఞ్చపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మన ఇతి॥ తమః స్వరూపాప్రకాశః మోహో దేహాదిష్వహం బుద్ధిః, మహామోహో విషయభోగేచ్ఛా - తామిస్రస్తత్ప్రతిఘాతే క్రోధః। అన్ధతామిస్రః తన్నాశే అహమేవ వినష్టోఽస్మీతి బుద్ధి ,, ఉత్పన్నగ్రాహిణశ్చైతే తేఽజ్ఞానేఽజ్ఞానమానినః। అహంకృతా అహంమానా అవేదిన,, ఇతి విశేషణోక్తాజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, అవేదినః స్వరూపానభిజ్ఞా, అహంకృ

ణకారణమ్। విజ్ఞార్థామపరం సాక్షాత్పురుషస్య మహాత్మనః॥౪౧॥ ✱ ✱ ✱ ✱ ✱ ✱ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః ✱ ✱ ✱ ✱ ✱

శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తే వర్ణితో రాజన్ కాలాఖ్యః పరమాత్మనః। మహిమా వేదగర్భోఽథ యథాస్రాక్షీన్నిబోధ మే॥౧॥ ససర్జాగ్రేఽన్ధతామిస్రమథ తామిస్రమాదికృత్। మహామోహం చ మోహం చ తమశ్చాజ్ఞానవృత్తయః॥౨॥ దృష్ట్వా పాపీయసీం సృష్టిం నాత్మానం బహ్వమన్యత। భగవద్ధ్యానపూతేన మనసాన్యాం తతోఽసృజత్॥౩॥ సనకం చ సనన్దం చ సనాతనమథాత్మభూః। సనత్కుమారం చ మునీన్నిష్క్రియానూర్ధ్వరేతసః॥౪॥ తాన్ బభాషే స్వభూః పుత్రాన్ ప్రజాస్సృజత పుత్రకాః। తే నైచ్ఛన్మోక్షధర్మాణో వాసుదేవపరాయణాః॥౫॥ సోఽవధ్యాతస్సుతైరేవం ప్రత్యాఖ్యాతానుశాసనైః। క్రోధం దుర్విషహం జాతం నియన్తుముపచక్రమే॥౬॥ ధియా నిగృహ్యమాణోఽపి భ్రువోర్మధ్యాత్ప్రజాపతేః। సద్యోఽజాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహితః ॥ ౭ ॥ స వై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవాన్ భవః। నామాని కురు మే ధాతః స్థానాని చ జగద్గు

తాః దేహో అహంబుద్ధిమన్తః, అహంమానాః స్వతన్త్రాభిమానవన్తః, అన్యత్స్పష్టమ్ ✱॥౨॥ ✱ పాపీయసీం అజ్ఞానవృత్తినాం హేతుపాధకత్వేన పాపీయస్త్వాత్తత్సృష్టిః పాపీయస్త్వం, సృష్టిం పాపీయసీం, దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా, ఆత్మానం పాపీయస్స్రష్టారం స్వాత్మానం, న బహ్వమన్యత సమీచీనమమన్యతేత్యర్థః। తతః ఆత్మనోఽబహుమానానన్తరం, భగవద్ధ్యానేన పూతం, యన్మనః, తేన అన్యామసృజత్ ✱॥ ౩ ॥ ✱ తామాహ॥ సనకం చేతి॥ ఆత్మభూః బ్రహ్మా, సనకాదీన్, మునీన్ శంసాశ్రయసంశీలనపరాన్, నిష్క్రియాన్ నివృత్తిధర్మపరాయణాన్, ఊర్ధ్వరేతసః జితేన్ద్రియాన్, అసృజత్ ✱ ॥౪ ॥ ✱ స్వభూః బ్రహ్మా, తాన్ సనకాదీన్ పుత్రాన్, బభాషే, భాషణమేవాహ ॥ హే పుత్రకాః, ప్రజాః సృజతేతి, తే, సనకాదయః, మోక్షధర్మాణః నివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, వాసుదేవ ఏవ పరం అయనం ప్రాప్యం ప్రాపకం ఆధారశ్చ యేషాం తే తథోక్తాస్సన్తో, నైచ్ఛన్ పత్రవజ్ఞాతాం సృష్టిం కర్తుం నైచ్ఛన్నిత్యర్థః ✱ ॥౫॥ ✱ సః బ్రహ్మా, ప్రత్యాఖ్యాతం అనఙ్గీకృతం అనుశాసనమాజ్ఞా యైస్తైః, సుతైః, ఏవం అవధ్యాతః అవజ్ఞాతః, దుర్విషహం దుస్సహం, జాతం, ఉత్పన్నం, క్రోధం, నియన్తుం, ఉపచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ✱॥ ౬ ॥ ✱ ధియా బుద్ధ్యా, నిగృహ్యమాణోఽపి నిష్టభ్యమానోఽపి, తన్మన్యుస్సచాసౌ మన్యుశ్చేతి తన్మన్యుః క్రోధః, ప్రజాపతేర్బ్రహ్మణః భ్రువోర్మధ్యాత్, నీలలోహితః, కుమారః, అజాయత, నిగృహ్యమాణోఽప్యనిగృహీతః భ్రూమధ్యమాగత్య తస్మాన్నీలలోహితకుమారరూపేణాజాయతే ✱ ॥ ౭ ॥ ✱ కోఽసౌ నీలలోహితః కుమారో, యో జాతో భ్రువోర్మధ్యాత్, జాతశ్చ కేనుకరోదిత్యత ఆహ॥ స వా ఇత్యాది,, ఏవమాత్మమవాఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతిః,, మిత్యన్తేన॥ దేవానాం స్రక్ష్యమాణానాం దేవనాం, పూర్వజో, భగవాన్ భవః సదాశివః, స చ జాతో రురోద, రోదనప్రకారమేవాహ నామాని

త్యాదినా ❁॥౮॥ ❁ ఇతీతి॥ మా రోదీః రోదనం మా కురు, తే తవ, తత్, ఉక్తం, కరోమీతి ❁॥౯॥ ❁ నామకరణమేవాహ॥ యదీతి॥ హే సురశ్రేష్ఠ, సోద్వేగః భయసహితః, బాలక ఇవ, యత్ యస్మాత్, త్వం, అరోదీః రోదనమకార్షీః, తతః రోదనాన్నిమిత్తభూతాత్, రుద్ర ఇతి నామ్నా, ప్రజాః త్వామభిధాస్యన్తి అభివక్ష్యన్తి ❁॥౧౦॥ ❁ స్థానకరణమాహ॥ హృదిత్యాదినా। అహంకారాధిదేవతాత్వేన రుద్రస్య హృత్స్థత్వం, సత్త్వాన్తరాత్మతయా - అసుః ప్రాణః - హృదాదీని స్థానాని - అగ్రే పూర్వమేవ - మయా కృతాని ❁॥౧౧॥ ❁ ఏకాదశస్థానస్థస్య భవస్యానేకాన్నామభేదానాహ॥ మన్యురితి ❁॥౧౨॥ ❁ ధ్యాదయో రుద్రాణ్యః ఏకాదశ - హే రుద్ర - తే, స్త్రియః పత్న్యః ❁॥౧౩॥ ❁ సయోషణః సస్త్రీకః, ఏతాని, నామాని స్థానాని చ, గృహాణ, ఏభిస్స్థానైర్నామభిశ్చ, యుక్తః, స్త్వం, మాభిః స్త్రీభిస్సహ, బహ్వీః ప్రజాః, సృజ, యతః - ప్రజాసర్గార్థం, త్వం ప్రజానాం పతిః, అసి భవసి ❁॥౧౪॥ ❁ గురుణా పిత్రా, భగవాన్ ఉత్పత్తిప్రలయాదిజ్ఞానవాన్, నీలలోహితః కుమారః - ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః, సత్త్వమాకృతిర్యస్య తేన। సాత్త్వికేన స్వభావేన - ఆత్మనా, సమాః తుల్యాః, ప్రజాః, ససర్జ ❁॥౧౫॥ ❁ రుద్రేణ నీలలోహితకుమారేణ, సృష్టానాం రుద్రాణాం - కథంభూతానాం - జగత్ విశ్వం - సమన్తాద్గ్రసతాం, యూథాన్ సఙ్ఘాన్ - అసంఖ్యశః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ప్రజాపతిః, అశఙ్కత - ఆశఙ్కాం చక్రే ఇత్యభిప్రాయః ❁॥౧౬॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ అలమితి త్రిభిః॥ హే సురోత్తమ రుద్ర, ఈదృశీభిః స్వతుల్యాభిః, సృష్టాభిః, ఉల్బణైశ్చక్షుర్భిర్మయా సహ, దిశో

రో॥౮॥ ఇతి తస్య వచః పాద్మో భగవాన్పరిపాలయన్। అభ్యధాద్భద్రయా వాచా మా రోదీస్తత్కరోమి తే॥౯॥
యదరోదీస్సురశ్రేష్ఠ సోద్వేగ ఇవ బాలకః। తతస్త్వామభిధాస్యన్తి నామ్నా రుద్ర ఇతి ప్రజాః॥౧౦॥ హృదిన్ద్రి
యాణ్యసుర్వ్యోమ వాయురగ్నిర్జలం మహీ। సూర్యశ్చన్ద్రస్తపశ్చైవ స్థానాన్యగ్రే కృతాని మే॥౧౧॥ మన్యుర్మ
నుర్మహీనసో మహాఞ్ఛివ ఋతధ్వజః। ఉగ్రరేతా భవః కాలో వామదేవో ధృతవ్రతః॥౧౨॥ ధీర్వృత్తిరుశనోమా
చ నియుత్సర్పిరిలామ్బికా। ఇరావతీ సుధా దీక్షా రుద్రాణ్యో రుద్ర తే స్త్రియః॥౧౩॥ గృహాణైతాని నామాని స్థా
నాని చ సయోషణః। ఏభిస్సృజ ప్రజా బహ్వీః ప్రజానామసి యత్పతిః॥౧౪॥ ఇత్యాదిష్టస్స గురుణా భగవాన్నీల
లోహితః। సత్త్వాకృతిస్వభావేన ససర్జాత్మసమాః ప్రజాః॥౧౫॥ రుద్రాణాం రుద్రసృష్టానాం సమన్తాద్గ్రస
తాం జగత్। నిశామ్యాసంఖ్యశో యూథాన్ ప్రజాపతిరశఙ్కత॥౧౬॥ అలం ప్రజాభిస్సృష్టాభిరీదృశీభిస్సురో
త్తమ। మయా సహ దహన్తీభిర్దిశశ్చక్షుర్భిరుల్బణైః॥౧౭॥ తప ఆతిష్ఠ భద్రం తే సర్వభూతసుఖావహమ్। తప
సైవ యథాపూర్వం స్రష్టా విశ్వమిదం భవాన్॥౧౮॥ తపసైవ పరం జ్యోతిర్భగవన్తమధోక్షజమ్। సర్వభూ
తగుహావాసమఞ్జసా విన్దతే పుమాన్॥౧౯॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవమాత్మభువాఽఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం ప
తిమ్। బాఢమిత్యముమామన్త్ర్య వివేశ తపసే వనమ్॥౨౦॥ అథాభిధ్యాయతస్సర్గం దశ పుత్రాః ప్రజజ్ఞిరే। భగ
వచ్ఛక్తియుక్తస్య లోకసన్తానహేతవః॥౨౧॥ మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠో

దహన్తీభిః ప్రజాభిః అలమ్ ❁॥౧౭॥ ❁ అతస్తపః, ఆతిష్ఠ చర, తే, భద్రమస్తు, తపః కథంభూతం, సర్వేషాం భూతానాం సుఖమావహతి ప్రాపయతీతి తత్తథోక్తం। తపః ప్రశంసతి। తపసైవేతి సార్ధేన। భవాన్ త్వం, ఇదం విశ్వం - యథాపూర్వం, తపసైవ - స్రష్టా స్రక్ష్యతి తపసైవ - పుమాన్ - అఞ్జసా సుఖేన - భగవన్తం విన్దతే ప్రాప్నోతి - కథంభూతం - అధోక్షజం అధఃకృతేన్ద్రియవ్యాపారం - నిరస్తప్రాకృతేన్ద్రియవ్యాపారమిత్యర్థః - సర్వభూతగుహావాసం సర్వేషాం భూతానాం, గుహానాం కల్యాణగుణానాం చ - ఆవాసం ఆశ్రయం, అత్రాధోక్షజశబ్దేన అప్రాకృతేన్ద్రియతద్వ్యాపారతద్విషయసంపత్తిస్సూచ్యతే। తథాహి శ్రూయతే ‘‘సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస ఇతి॥ అనేన భోగ్యతాతిశయస్సూచ్యతే, గుణశబ్దేన ప్రాప్యత్వోపయికాః జ్ఞానశక్త్యాదయః కల్యాణగుణా వివక్షితాః, భగవచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యవిశేషనిర్దేశః, భూతావాసశబ్దేన తదుపాసనస్య స్వస్వరూపానుగుణత్వం వ్యజ్యతే ❁॥౧౮॥ ౧౯॥ ❁ ఏవమాదిష్టో రుద్రః కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ ఏవమితి॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా - ఏవముక్తప్రకారేణ - ఆదిష్టః, గిరాం పతిం బ్రహ్మాణం - పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, అముం గిరాం పతిం - బాఢం ఓం - ఇత్యామన్త్ర్య భవదాజ్ఞామఙ్గీకరోమీత్యుక్త్వేత్యర్థః, తపసే తపశ్చర్తుం, వనమరణ్యం, వివేశ ప్రవిష్టవాన్ ❁॥౨౦॥ ❁ అథ రుద్రాజ్ఞాపనానన్తరం - పునస్సర్గం, ధ్యాయతశ్చిన్తయతః, దశ పుత్రాః, ప్రజజ్ఞిరే జాతాః, ధ్యాయతః కథంభూతస్య, భగవచ్ఛక్తియుక్తస్య భగవతో యా శక్తిః లోకరచనాసామర్థ్యం తేన యుక్తస్య। పుత్రాన్విశినష్టి। లోకసన్తానహేతవః లోకసంసృతివృద్ధికరాః, ఏతే దశ పుత్రాః ❁॥౨౧॥ ❁ కః కస్మాజ్జాత ఇత్యత్రాహ॥ మరీచిరిత్యా

దిభిస్త్రిభిః॥ ❁భృగుః- స్త్వచిత్వచః-చర్మణోభృగుర్జాతఇత్యర్థః,కరాత్ హస్తాత్ ❁నాభితఃనాభేః,కర్ణయోఃకర్ణాభ్యాం, పులస్త్యఋషిర్జాతఃముఖతఃముఖాత్,అక్ష్ణః నేత్రాత్,అత్రిర్జాతః ❁॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ❁ధర్మ ఇతి॥పునస్సర్గం ధ్యాయత ఇత్యనుషఙ్గః,దక్షిణతః స్తనాత్ ధర్మోజాతః, కథంభూతః,యత్రధర్మే,నారాయణః,స్వయంస్థితః తదధిదేవతేత్యర్థః॥ ధర్మస్యప్రభురచ్యుత,,ఇతివచనాత్,పృష్ఠతఃపృష్ఠాత్ ,జజ్ఞే-కథంభూతః,యస్మాత్ యత్రఅధర్మే,లోకభయంకరో,మృత్యుస్తిష్ఠతి, మృత్యురధర్మదేవతేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁హృదిహృదయాత్,కామః,భ్రువోఃభ్రూభ్యాం,క్రోధః,అధరచ్ఛదాత్ అధరోష్ఠాత్, లోభః, ఆస్యాత్ ముఖాత్ వాక్ వాగధిష్ఠాతృదేవతా,మేఢ్రాత్,సింధవః,పాయోర్గుదాత్,అఘాశ్రయఃపాపాధిష్ఠాతా-నిరృతిః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ఛాయాయాఃదేహచ్ఛాయాయాః ,కర్దమః,కథంభూతః,దేవహూత్యాఃస్వాయంభువమనుకన్యాయాః పతిః, ప్రభుః-జితేన్ద్రియః॥ అవాన్తరకథాంస్తోతుముపసంహరతి ॥మనసఇతి॥మనసో-దేహతశ్చ,ఏవముక్తరీత్యా,విశ్వకృతఃబ్రహ్మణస్సకాశాత్-జగజ్జజ్ఞే ❁॥ ౨౭ ॥ ❁వాక్ప్రసఙ్గాదవాన్తరకథాంస్తౌతి,వాచమిత్యాదినా,తాందిశ ఇత్యన్తేన- స్వయంభూఃబ్రహ్మా, స్వదుహితరం,తన్వీం స్త్రీరూపాం,మనశ్చిత్తం,హరన్తీంస్వయమకామయమానాం,వాచంవాగధిష్ఠాయినీందేవతాం,స్వయంసకామః,చకమేఐచ్ఛత్ -ఇతి-నః-అస్మాభిః,శ్రుతమ్ ❁॥౨౮॥ ❁అధర్మేదుహితృకామనారూపేప్రత్యవాయకరేకర్మణి , కృతా ఉత్పన్నామతిర్యస్యతం-పితరంబ్రహ్మాణం-విలోక్య,మరీచిప్రభృతయఃపుత్రాః,మునయః,సవిస్రమ్భాత్ పితరివిశ్వాసాధిక్యాత్, పితరంప్రత్యబోధయన్ జ్ఞాపితవన్తః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁అవ

దక్షశ్చేదశమస్తత్రనారదః। ౨౨ ॥ఉత్సఙ్గాన్నారదోజజ్ఞేదక్షోఽఙ్గుష్ఠాత్స్వయంభువః।ప్రాణాద్వసిష్ఠస్సంభూతోభృగుస్త్వచికరాత్క్రతుః ॥ ౨౩ ॥ పులహోనాభితోజజ్ఞేపులస్త్యఃకర్ణయోరృషిః ।అఙ్గిరాముఖతోఽక్ష్ణోఽత్రిర్మరీచిర్మనసోభవత్॥౨౪॥ ధర్మస్తనాద్దక్షిణతో యత్రనారాయణస్స్వయమ్।అధర్మఃపృష్ఠతోయస్మాన్మృత్యుర్లోకభయంకరః॥౨౫॥ హృదికామోభ్రువఃక్రోధోలోభశ్చాధరదచ్ఛదాత్ ।ఆస్యాద్వాక్సిన్ధవోమేఢ్రాన్ నిరృతిఃపాయోరఘాశ్రయః॥౨౬॥ఛాయాయాఃకర్దమోజజ్ఞేదేవహూత్యాఃపతిఃప్రభుః । మనసోదేహతశ్చేదంజజ్ఞేవిశ్వకృతోజగత్॥౨౭॥వాచందుహితరంతన్వీంస్వయంభూర్హరతీంమనః।అకామాంచకమేక్షత్తస్సకామఇతినశ్శ్రుతమ్॥౨౮॥తమధర్మేకృతమతింవిలోక్యపితరంసుతాః।మరీచిముఖ్యామునయోవిస్రమ్భాత్ప్రత్యబోధయన్॥౨౯॥నైతత్పూర్వైఃకృతంత్వద్యనకరిష్యన్తిచాపరే। యత్త్వందుహితరంగచ్ఛేరనిగృహ్యాఙ్గజంవిభుః॥౩౦॥ తేజీయసామపిహ్యేతన్నసుశ్లోక్యంజగద్గురో।యద్వృత్తమనుతిష్ఠన్వైలోకఃక్షేమాయకల్పతే॥౩౧॥తస్మైనమోభగవతేయఇదంస్వేనశోచిషా।ఆత్మస్థంవ్యఞ్జయామాససధర్మంపాతుమర్హతి॥౩౨॥ సఇత్థంగృణతఃపుత్రాన్పురోదృష్ట్వాప్రజాపతీన్।ప్రజాపతిపతిస్తన్వంతత్యాజవ్రీడితస్తదా ॥ ౩౩ ॥తాందిశోజగృహుర్ఘోరాంనీహారంయద్విదుస్తమః।కదాచిద్ధ్యాయతస్స్రష్టుర్వేదాఆసంశ్చతు

బోధనప్రకారమేవాహ॥ నైతదితి॥పూర్వైః రేతన్నకృతం - అద్య నకృతం , అద్యనకుర్వన్తి అపరేభావినోలోకాః,నకరిష్యన్తి,కింతదిత్యతఆహ॥త్వమ్,ప్రభుఃధర్మమర్యాదాపాలనసమర్థస్త్వం,అఙ్గజంకామ,మనిగృహ్య,స్వాందుహితరంగచ్ఛేదితియత్ ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁తేజీయసాం అస్మాకం నైతత్ప్రత్యవాయకరమిత్యతఆహ॥తేజీయసామితి॥హేజగద్గురోజగన్మర్యాదాపాలక, తేజీయసాంతేజిష్ఠానామపి,ఏతత్ ,నసుశ్లోక్యంనశ్లాఘ్యం,కుతః-హియస్మాత్,ఏషాంశ్రేష్ఠానాం,వృత్తమాచార,మనుతిష్ఠన్,లోకంజనః-క్షేమాయకల్పతే॥తథాచగీయతే॥యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజనః॥ సయత్ప్రమాణంకురుతేలోకస్తదనువర్తతఇతి ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ఏవంపితరంప్రబోధ్యతమేతస్మాదధర్మాన్నివర్తయితుంభవానేవసమర్థః నాన్యఉపాయోఽస్తీతితస్మైనమస్కుర్వన్తస్తస్మైవిజ్ఞాపయామాసురిత్యాహ ॥ తస్మైనమఇతి ॥ తస్మైభగవతేనమః,యోభగవాన్,ఆత్మస్థంఆత్మనినామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశావత్త్యాస్థితం,చేతనాచేతనాత్మకం,ఇదంజగత్స్వేనశోచిషాసంకల్పరూపజ్ఞానేన,వ్యఞ్జయామాసవిభక్తనామరూపాపన్నత్వేనవ్యక్తమకరోత్-సఃకృత్స్నజగత్కారణభూతః,పరమాత్మా,ధర్మంఅధర్మాన్నివృత్తిరూపంధర్మం,పాతుంరక్షితుం,అర్హతి ❁॥౩౨॥ ❁ఏవముక్తవత్సుపుత్రేషుపితాకిమకరోదిత్యతఆహ॥సఇతి॥ఇత్థముక్తరీత్యా,పురఃఅగ్రే,గృణతఃభాషమాణాన్ప్రజాపతీన్-పుత్రాన్,దృష్ట్వా,ప్రజాపతీనాంమరీచ్యాదీనాం-పతిః,బ్రహ్మా,వ్రీడితఃలజ్జితః-తదాతన్వంతనుం-తత్యాజత్యక్తవాన్ ❁॥ ౩౩॥ ❁తాంత్యక్తాం, ఘోరాం తనుం-దిశః, జగృహుఃగృహీతవత్యః । కుతఏతత్ జ్ఞాయతఇత్యత్రాహ॥యద్వ్యక్తాంతనుమేవ-తమోరూపంనీహారం-విదుఃజానీయుః,అ

త్రితనుత్యాగో నామ-కాముకత్వాభావత్యాగ ఏవ, తద్గ్రహణం నామ-తద్భావగ్రహణమేవ-భావస్య తనుశబ్దేన నిర్దేశస్తు, తస్య నద్విశేషణతయా వేదివ్యమ్ తనుత్యాగానన్తరం బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ కదాచిదితి॥ సమవేతాన్ సంగతాన్ లోకాన్-యథాపూర్వం పూర్వకల్పవత్-కథమహం స్రక్ష్యామీతి-కదాచిద్ధ్యాయత-శ్చతుర్ముఖాద్వేదా ఋగాదయ, ఆసన్ ఆవిర్భూతాః, చాతుర్హోత్రచతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రవేద్యం చతుర్ణాం హోతౄణాం సంబన్ధి వా, స్రష్టుః, కర్మతన్త్రం, యజ్ఞవిస్తారః, ఉపవేదాః ఆయుర్వేదాదయః-తేచ-న్యాయాశ్చ తైస్సహ-ధర్మస్య, చత్వారః పాదాః ‹‹తపస్సత్యం దయా శౌచమితి››, ప్రథమస్కన్ధోక్తాః పాదాః, ఆశ్రమాః, తద్వృత్తయశ్చ, ఆసన్నితి పూర్వేణాన్వయః ❀ ॥౩౪॥౩౫॥ ❀ ఏవం ప్రాయాస్యేన వేదాదీనాం సర్గేఽభిహితే-తేషాం మధ్యే కస్య కస్మాన్ముఖాదుత్పత్తిరితి వివిత్సయా పృచ్ఛతి విదురః ॥ స వా ఇతి॥ విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనా-మీశః పతి-స్సః బ్రహ్మా, వేదాదీన్ ముఖతోఽసృజతి, జ్ఞాత ఏవాస్మాభిః, ఇదం తు న జ్ఞాయతే-దేవః బ్రహ్మా, యేన యేన-యద్యద సృజదితి-హే తపోధన-తన్మే వహ్యాం, వద ❀ ॥౩౬॥ ❀ ఏవమాపృష్టో మునిః క్రమేణ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః ఋగాదీనసృజదిత్యాహ॥ ఋగిత్యాది॥ పూర్వాదిభిర్ముఖైర్ముఖేభ్యః చాతుర్హోత్రక్రమమాహ ॥ శస్త్రమితి ॥ శస్త్రమత్ర గీతమన్త్రస్తోత్రం, తత్-హౌత్రకర్తవ్యత్వేన హౌత్రమిత్యుచ్యతే, ఇజ్యా ఆధ్వర్యవం, స్తుతిః స్తోమం, స్తుతిస్సగీతరూపం స్తోత్రం, స్తోమం తదర్థమృక్సముదాయం ‹‹త్రివృత్స్తోమో భవతి›› త్యాదివిహితం-తదుద్గాత్రప్రయోజ్యత్వేనౌద్గాత్రమిత్యుచ్యతే, స్తుతయే స్తోమమితి చతుర్థీసమాసః-ప్రాయశ్చిత్తం బ్రహ్మణా ప్రయోజ్యం, ఏతాని చత్వారి - క్రమాత్పూర్వాదిముఖేభ్యో, వ్యధాత్ అసృజత్ ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ ఉపవేదక్రమమాహ ॥ ఆయుర్వేదమితి ॥ ఆయుర్వేదం భిషక్తన్త్రం, ధనుర్వేదం ధనుర్విద్యాం, గాన్ధర్వం భరతతన్త్రం, స్థాపత్యం వేదం శిల్పశాస్త్రం, పూర్వాదిభిర్ముఖైః, క్రమాదసృజత్ ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ పఞ్చమవేద

ర్ముఖాత్ । కథం స్రక్ష్యామ్యహం లోకాన్ సమవేతాన్యథా పురా ॥ ౩౪ ॥ చాతుర్హోత్రం కర్మతన్త్రముపవేదన
యైస్సహ । ధర్మస్య పాదాశ్చత్వారస్తథైవాశ్రమవృత్తయః ॥ ౩౫ ॥ విదుర ఉవాచ॥ స వై విశ్వసృజామీశో వే
దాదీన్ముఖతోఽసృజత్ । యద్యద్యేనాసృజద్దేవస్తన్మే బ్రూహి తపోధన ॥౩౬॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఋగ్యజుస్సా
మాథర్వాఖ్యాన్ వేదాన్పూర్వాదిభిర్ముఖైః । శస్త్రమిజ్యాం స్తుతిస్తోమం ప్రాయశ్చిత్తం వ్యధాత్క్రమాత్॥
ఆయుర్వేదం ధనుర్వేదం గాన్ధర్వం వేదమాత్మనః । స్థాపత్యం చాసృజద్వేదం క్రమాత్పూర్వాదిభిర్ముఖైః॥౩౮॥
ఇతిహాసపురాణం చ పఞ్చమం వేదమీశ్వరః । సర్వేభ్య ఏవ వక్త్రేభ్యస్ససృజే సర్వదర్శనః ॥ ౩౯ ॥ షోడశ్యుక్థౌ
పూర్వవక్త్రాత్పురీష్యగ్నిష్టుతావథ । ఆప్తోర్యామాతిరాత్రౌ చ వాజపేయం సగోసవమ్ ॥౪౦॥ విద్యా దానం
తపస్సత్యం ధర్మస్యేతి పదాని చ । ఆశ్రమాంశ్చ యథాసంఖ్యమసృజత్సహ వృత్తిభిః ॥ ౪౧ ॥ సావిత్రం ప్రాజా

స్యతు సర్వేభ్యో ముఖేభ్య ఉత్పత్తిమాహ ॥ ఇతిహాసేతి ॥ ఇతిహాసాశ్చ పురాణాని చ తేషాం సమాహారః-పఞ్చమవేదాఖ్యమితిహాసపురాణం, సర్వదర్శనః సర్వజ్ఞః-ఈశ్వరో బ్రహ్మా-సర్వేభ్యో ముఖేభ్యస్ససృజే ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ కర్మతన్త్రమాహ॥ షోడశ్యుక్థావితి ॥ షోడశ్యుక్థౌ షోడశ్యుక్థ్యనామకసంస్థావిశిష్టకర్మపరౌ, పురీషీ చయనః-అగ్నిష్టుత్-అగ్నిష్టోమః, ఆప్తోర్యామశ్చ అతిరాత్రశ్చ తౌ కర్మవిశేషౌ, గోసవేన సహితం సగోసవం - వాజపేయం-షోడశ్యుక్థ్యౌ పూర్వముఖాత్, పురీష్యగ్నిష్టుతౌ దక్షిణముఖాత్, అప్తోర్యామాతిరాత్రౌ పశ్చిమాత్-గోసవవాజపేయావుత్తరతః- అసృజదిత్యర్థః ❀ ॥౪౦॥ ❀ ధర్మస్య పాదానామాశ్రమాణాం చ క్రమమాహ ॥ విద్యా దానాదీని ధర్మస్య చత్వారి పదాని - బ్రహ్మచర్యాదీంశ్చతుర ఆశ్రమాంశ్చ-యథాసంఖ్యం వృత్తిభిస్సహ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః అసృజత్॥ నను, తపస్సత్యం దయా శౌచమితి ప్రథమస్కన్ధే దయాశౌచయోః పాదత్వం కీర్తితం-అత్ర తు విద్యాదానయోరితి విరోధః ‹‹నైవం›› దయాశౌచయోర్విద్యాదానకార్యత్వాత్ కారణశబ్దం కార్యే ఉపచర్య తథోక్తమిత్యవిరోధాత్, శౌచం హీశ్వరజ్ఞానకార్యం ‹‹ క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతే›› తి స్మృతేః॥ ఏవం ‹‹ భూతాభయప్రదానస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీ ››, మితిపూర్వోక్తరీత్యా దయైవ హి భూతాభయప్రదానం, అతో న విరోధః ❀ ॥ ౪౧ ॥ ❀ కా ఏతా వృత్తయః, యా ఆశ్రమైస్సహ జాతా ఇత్యపేక్షాయాం వృత్తీర్వదం స్తాసామవాన్తరభేదాంశ్చాహ ॥ సావిత్రమితి ద్వాభ్యామ్॥ సావిత్రం బ్రహ్మచర్యం స్త్రీసఙ్గవిరహాదిరూపం, ఉపనయనాదారభ్య గాయత్రీమధీయానస్య త్రిరాత్రం ప్రాజాపత్యం, వ్రతాన్యాచరతస్సంవత్సరం బ్రాహ్మం, వేదగ్రహణాన్తం బృహన్-నైష్ఠికం, ఏతాః బ్రహ్మచర్యాశ్రమవృత్తయః, వార్తా అనిషిద్ధకృష్యాదివృత్తిః, సంచయో యావజ్జీవనం వృత్తిః, శాలీనమయాచితవృత్తిః, శిలం కణికాద్యార్జనం- ఉఞ్ఛః కణశ ఆదానం, ఉభయమేకా వృత్తిః, ఏకవచనమార్షం, సమాహా

ద్వ్యన్యేత్వతుష్టం స్త్వమార్గం వేదితవ్యం, ఏతే గృహస్థాః - గృహస్థాశ్రమవృత్తయ ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ వనస్థితాశ్చతుర్విధా ఇత్యాహ॥ వైఖానసా ఇత్యాదినా॥ వైఖానసాః అకృష్టపచ్యాశినః వాలఖిల్యాః లబ్ధేన నవేన అన్నాద్యే పురాణపరిత్యాగినః ఉదుమ్బరాః ప్రాతరుత్థాయ యాం దిశం ప్రథమం పశ్యన్తి తత ఆహృతైః ఫలాదిభిర్జీవన్తః - ఫేనపాః స్వయం జీర్ణాశినః - వనే - ఏతే వనవాసిన ఇత్యర్థః - తుర్యాశ్రమస్థానామపి చాతుర్విధ్యమాహ॥ న్యాస ఇతి ॥ కుటీచకః స్వాశ్రమధర్మప్రధానః - బహూదకః కర్మోపసర్జనీకృత్య జ్ఞానప్రధానః - హంసో జ్ఞానాభ్యాసనిష్ఠః - నిష్క్రియః పరమహంసః ప్రాప్తతత్త్వః - ప్రవృత్తిధర్మహీనత్వాన్నిష్క్రియ ఇత్యుక్తం - న తు నివృత్తిధర్మరాహిత్యమప్యనేనోచ్యతే, విద్యాఙ్గత్వేన తస్యావశ్యమనువర్తనీయత్వాత్, న్యాసే - ఏతే సంన్యాసాశ్రమస్థితాః ॥ ౪౩ ॥ యానదీనాం పూర్వోక్తప్రవృత్తిక్రమేణోత్పత్తిమాహ॥ ఆన్వీక్షికీతి ॥ ఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా మోక్షఫలా, త్రయీ కర్మవిద్యా స్వర్గాదిఫలా, వార్తా కృష్యాదిరూపా జీవనఫలా, దణ్డనీతిరర్థఫలా॥ అథ వ్యాహృతీనాం క్రమమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం పూర్వాదిముఖక్రమేణైవ, వ్యాహృతయశ్చ ససృజ ఇత్యర్థః - భూర్భువస్సువరితి వ్యస్తాస్తిస్రో వ్యాహృతయః - సమస్తా చతుర్థీ వ్యాహృతిః, తథా చాహాశ్వలాయనః ,, ఏవం వ్యాహృతయః ప్రోక్తా వ్యస్తాస్సమస్తా ఇతి,, యద్వా,, మహ ఇతి చతుర్థీ వ్యాహృతిః॥ తథా చ శ్రుతిః ,, భూర్భువస్సువరితి వా ఏతాస్తిస్రో వ్యాహృతయః, తాసాము హస్మైతాం చతుర్థీం, మహాచమస్యః ప్రవేదయతే, మహ ఇతి,, ఏవం ముఖోత్పన్నానాం పూర్వాదిముఖక్రమమభిధాయాథాన్యేభ్యోఽపి శరీరదేశేభ్యోఽన్యేషాముత్పత్తిమాహ॥ ప్రణవోఽస్య దహ్రత ఇత్యాదినా॥ యస్య బ్రహ్మణః, దహ్రతః హృదయాకాశాత్, ప్రణవ ఆస ॥ ౪౪ ॥ తస్య బ్రహ్మణః, లోమభ్యః - ఉష్ణిగాఖ్యం ఛన్ద ఆసీత్, అక్షరాణామియత్తా ఛన్దః - విభోర్బ్రహ్మణః, త్వచః, గాయత్రీ ఛన్దః - మాంసాత్త్రిష్టుప్, స్నుతః స్నాయోః, అనుష్టుప్, ప్రజాపతేః అస్థ్నః జగతీ ॥ ౪౫ ॥ మ

పత్యం చ బ్రాహ్మం చాథ బృహత్తథా। వార్తాసంచయశాలీనశిలోఞ్ఛ ఇతి వై గృహే॥౪౨॥ వైఖానసా వాలఖిల్యౌదుమ్బరాః ఫేనపా వనే। న్యాసే కుటీచకః పూర్వం బహూదో హంసనిష్క్రియా॥ ౪౩॥ ఆన్వీక్షికీ త్రయీ వార్తా దణ్డనీతిస్తథైవ చ। ఏవం వ్యాహృతయశ్చాసన్ ప్రణవోఽస్య దహ్రతః॥ ౪౪॥ తస్యోష్ణిగాసీల్లోమభ్యో గాయత్రీ చ త్వచో విభోః। త్రిష్టుమ్మాంసాత్స్నుతోఽనుష్టుబ్జగత్యస్థ్నః ప్రజాపతేః॥౪౫॥ మజ్జాయాః పఙ్క్తిరుత్పన్నా బృహతీ ప్రాణతోఽభవత్। స్పర్శస్తస్యాభవజ్జీవః స్వరో దేహ ఉదాహృతః॥ ఊష్మాణమిన్ద్రియాణ్యాహురన్తఃస్థా బలమాత్మనః। స్వరాస్సప్త విహారేణ భవన్తి స్మ ప్రజాపతేః॥౪౬॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మనస్తస్య వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః పరః। బ్రహ్మావభాతి వితతో నానాశక్త్యుపబృంహితః॥౪౭॥ తతోఽపరాముపాదాయ స సర్గాయ మనో దధే॥

జ్జాయాః పఙ్క్తిః ఉత్పన్నా, ప్రాణతః ప్రాణాత్, బృహతీ అభవత్, తస్య బ్రహ్మణః జీవః స్పర్శః, కారణశబ్దః కార్యే ఉపచరితః - ఏవమగ్రేఽపి దేహః స్వరః, దేహాత్స్వర ఉత్పన్నః ॥ ౪౬ ॥ ఇన్ద్రియాణి ఇన్ద్రియేభ్యః ఊష్మాణః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, బలం అన్తఃస్థాః తస్మాత్తే ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః ,, కాదయో మావసానాస్స్పర్శాః, అచస్స్వరాః, శషసహా ఊష్మాణః, యరలవా అన్తఃస్థాః,, ఇతి వైయాకరణోక్తరీత్యా స్పర్శాదయశ్శబ్దాః ప్రయుక్తాః - ప్రజాపతేర్విహారేణ క్రీడయా, సప్త స్వరాః షడ్జఋషభగాన్ధారమధ్యమపఞ్చమధైవతనిషాదాః, భవన్తి స్మ అభవన్నిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం వర్ణానాముత్పత్తిమభిధాయాథ తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయత ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శబ్దార్థరూపప్రపఞ్చాత్మకే బ్రహ్మణి అర్థరూపస్య బ్రహ్మణో దేవాదిరూపేణ యథా వితతత్వమేవం బ్రహ్మణ ఉత్పన్నాకారాదివర్ణసంఘాతాత్మకశబ్దబ్రహ్మణోఽపి వితతత్వమస్తీత్యాహ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇతి॥ శబ్దాత్మకం బ్రహ్మ ఆత్మా శరీరం యస్య, తస్మాచ్ఛబ్దబ్రహ్మ అభివ్యక్తిస్థానస్య తచ్ఛరీరత్వాచ్ఛబ్దబ్రహ్మేతి తచ్ఛరీరమేవేత్యభిప్రాయేణ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇత్యుక్తం, వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః చతుర్ముఖశరీరే చ చతుర్వింశతితత్త్వసంభవాద్వ్యక్తావ్యక్తత్వం, ఏవంభూతాచ్చతుర్ముఖాత్, సోఽతాత, పరః అర్థాత్మకాదన్యః, బ్రహ్మ శబ్దాత్మకో బ్రహ్మాపి వితతః శ్రుతిస్మృతీతిహాసాదిరూపేణ ప్రకృతిప్రత్యయపదవాక్యాదిరూపేణ తత్తద్భాషారూపేణ చ విస్తృతః - నానాశక్త్యుపబృంహితః అత్ర శక్తిశబ్దే వాగ్దోపమానసామర్థ్యరూపా అభిధాలక్షణాగౌణ్యాదిరూపా వృత్తయ ఉచ్యన్తే - నానాశక్తిభిః అభిధాదిభిః, ఉపబృంహితః ॥ ౪౭ ॥ వర్ణస్వరసర్గానన్తరం కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ తత ఇత్యర్ధేన ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మకతన్వాః - అపరాం తనుం - ఉపాదాయ స్వీకృత్య - సృష్ట్యర్థం మనో దధే ధృతవాన్, మనసా అచిన్తయదిత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ కేయమపరా తనుః - యాముపాదాయ మనో దధే - కీదృశీ వా సా చిన్తేత్యపేక్షాయాం ,, ఋషీణామ

త్యాదినా,, స్త్రియా సచ్ఛతరూపాఖ్యేత్యన్తేన తత్ప్రపఞ్చయతి-తావచ్ఛ్రష్టృప్రకారమాహ ॥ఋషీణామితి॥ భూరివీర్యం ప్రజననసామర్థ్యం యేషాం-తేషామపి ఋషీణాం-సర్గమవిస్తృతం-జ్ఞాత్వా దృష్ట్వా - తద్వృద్ధయే సర్గవృద్ధయే-భూయః పునః,చిన్తయామాస-హే కౌరవ ॥౫౦॥ కిమితి? తత్ర ఆహ ॥నహీతి॥ నిత్యదా సర్వదా,వ్యాపృతస్యాపి ప్రజాసర్గే వ్యాపారం కుర్వతో-మే మమ సకాశాత్-ప్రజాం న హ్యేధన్తే న వర్ధన్తే-ఏతత్- అద్భుతమహో ఆశ్చర్యం ఏవ-అత్ర ప్రజావృద్ధౌ, దైవం విఘాతుకం ప్రతిబన్ధకం నూనమపేక్ష్య ॥౫౧॥ ఏవం యుక్తకృతః ఉచితచిన్తనరూపం యుక్తం కుర్వతః- దైవం దేవాఽనుకూల్యం - చాపేక్షతః అపేక్షమాణస్య,తస్య - కస్య బ్రహ్మణో, రూపం ద్విధాఽభూత్ ప్రాక్తనేనైవ రూపేణ సత్యేవ ద్వితీయం రూపమభూత్-ప్రాక్తనేన సహ ద్వే రూపే భవత ఇత్యభిప్రేత్య ద్విధాభూదిత్యుక్తం-రూపస్య ద్విధాభవనం దేవాసురాదిసృష్టౌ ప్రభావత్త్వలోభపత్యాదిభావగ్రహణవన్న భావగ్రహణం తు తస్య శరీరమేవ ద్విధాభూతమిత్యావేదయితుం రూపం విశినష్టి ॥యత్కాయమితి॥ యత్ యద్రూపం-కాయం శరీరమితి - అభిచక్షతే వ్యాహరన్తి ॥౫౨॥ తాభ్యాం రూపస్య విభాగాభ్యాం విభక్తాభ్యాం రూపాభ్యామిత్యర్థః॥మిథునం స్త్రీపుంసాత్మకం ద్వన్ద్వం ద్వన్ద్వ భూదిత్యర్థః॥తత్ర మిథునే-యః పుమాన్-స మనుః స్వాయంభువః స్వాయంభువ నామాఖ్యః-స్వరాట్ సార్వభౌమః,అభూత్-యా స్త్రీ-సా - అస్య మహాత్మనః మహాబుద్ధేః స్వాయంభువమనోః మహిషీ భార్యా, శతరూపాఖ్యా-అభూత్ ॥౫౩॥ తతః ప్రభృతి కిమాసీజ్జాతశ్చ మనుః కిమకరోదిత్యత్రాహ। తదేత్యాదియావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తదా మనుశతరూపాప్రదుర్భావప్రభృతిగాలే-మైథునధ

ఋషీణాం భూరివీర్యాణామపి సర్గమవిస్తృతమ్। జ్ఞాత్వా తద్వృద్ధయే భూయశ్చిన్తయామాస కౌరవ ॥౫౦॥
అహో అద్భుతమేతన్మే వ్యాపృతస్యాపి నిత్యదా। న హ్యేధన్తే ప్రజా నూనం దైవమత్ర విఘాతుకమ్ ॥౫౧॥
ఏవం యుక్తకృతస్తస్య దైవం చాపేక్షతస్తదా। కస్య రూపమభూద్ద్వేధా యత్కాయమభిచక్షతే॥౫౨॥ తాభ్యాం రూపవిభాగాభ్యాం మిథునం సమపద్యత। యస్తు తత్ర పుమాన్సోఽభూన్మనుః స్వాయంభువః స్వరాట్॥
స్త్రీ యాసీచ్ఛతరూపాఖ్యా మహిష్యస్య మహాత్మనః ॥ తదా మిథునధర్మేణ ప్రజా హ్యేధాంబభూవిరే। స చాపి శతరూపాయాం పఞ్చాపత్యాన్యజీజనత్ ॥౫౪॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ తిస్రః కన్యాశ్చ భారత। ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చ ప్రసూతిరితి సత్తమ॥౫౫॥ ఆకూతిం రుచయే ప్రాదాత్కర్దమాయ తు మధ్యమామ్ । దక్షాయాదాత్ప్రసూతిం చ యత ఆపూరితం జగత్ ॥౫౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉవాచ॥ నిశమ్య వాచం వదతో మునేః పుణ్యతమాం నృప । భూయః పప్రచ్ఛ కౌరవ్యో వాసుదేవకథాదృతః ॥౧॥ స వై స్వాయంభువః సమ్రాట్ ప్రియః పుత్రః స్వయంభువః । ప్రతిలభ్య ప్రియాం పత్నీం కిం చకార తతో మునే ॥౨॥ చరితం తస్య రాజర్షేరాదిరాజస్య సత్తమ । బ్రూహి మే శ్రద్ధధానాయ విష్వక్సేనాశ్రయో హ్య

ర్మేణ,ప్రజాః ఏధాంబభూవిరే అవర్ధన్తేత్యర్థః॥సచేతి॥సచాపి స్వాయంభువమనురపి,శతరూపాయాం స్వభార్యాయాం,అపత్యాని పఞ్చ అజీజనత్ జనయామాస ॥౫౪॥ అపత్యశబ్దస్య సాధారణత్వాత్తత్ర స్త్రీపుంసవిభాగమాహ॥ప్రియవ్రతేతి । ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ పుత్రౌ - ఆకూతిదేవహూతిప్రసూత్యాఖ్యాస్తిస్రః కన్యాశ్చ అజీజనదితి పూర్వేణాన్వయః ॥౫౫॥ రుచయే రుచ్యాఖ్యాయ మునయే - ప్రథమాం,కర్దమాయ మధ్యమాం, దేవహూతిం-దక్షాయ ప్రసూతిం-అదాత్ దత్తవాన్-యతః యాభ్యః ఆకూత్యాదిభ్యః-ఉత్పన్నాభిః ప్రజాభిః,కృత్స్నం జగత్ - ఆపూరితం-బహుసంతానకర్త్ర్యః కన్యా ఇత్యర్థః ॥౫౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః

ఏవమతీతాధ్యాయాన్తే సహజానేర్మనోర్జన్మ నితచ్చరిత్రేచ సంగ్రహేణాభిహితే-స్వాయంభువః స్వరాట్ మహాత్మన ఇతి విశేషణసూచితతచ్చరితవిస్తారవివిత్సయా విదురః పృచ్ఛతీత్యాహ శుకః॥నిశమ్యేతి॥ వదతః గదతః-మునేః మైత్రేయస్య-పుణ్యతమాం వాచం-నిశమ్య శ్రుత్వా- హే నృప రాజన్-కౌరవ్యో విదురః,వాసుదేవకథాయాం ఆదృతః-కర్తరి క్తః-ఆదరణయుక్తః భూయః పునః-పప్రచ్ఛ పృష్టవాన్ ॥౧॥ విదురప్రశ్నప్రకారమేవాహ ॥ సవా ఇతి త్రిభిః॥స్వయంభువః బ్రహ్మణః-ప్రియః పుత్రః - పుత్రాణాం మధ్యే అయం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఇతి భావః, సమ్రాట్ సార్వభౌమః,సః స్వాయంభువః మనుః - ప్రియాం పత్నీం శతరూపాం-ప్రతిలభ్య లబ్ధ్వా-తతః కిమకరోత్-హే మునే మైత్రేయ ॥౨॥ ప్రకృతమనుసర్గప్రశ్నం విహా

[illegible] చరితం పృచ్ఛతీత్యాశయేనాహ - సనిరాకుర్వన్ పృచ్ఛతి॥ చరితమితి॥ హే సత్తమ-ఆదిరాజస్య తస్య రాజర్షేర్మనోశ్చ రితం బ్రూహి-తథా నారాయణకథయా-సమస్తం - అసౌ మనుః విష్వక్సేనాశ్రయః విష్వక్సేనో హరి స్స ఏవాశ్రయో యస్య సదా స్తోం-భాగవద్భక్తత్వాత్ తచ్చరిత్రమవశ్యం శ్రోతవ్యమితి తచ్చరిత్రం ప్రష్టవ్యమేవేతి భావః ॥౩॥ నన్వేవం తర్హి సాక్షాద్భగవచ్చరిత్రమేవ ప్రష్టవ్యం కిం భాగవతచరితానుప్రశ్నేనేత్యాశఙ్క్యాహ॥ శ్రుతస్యేతి॥ సుచిరశ్రమ స్య సుచిరం శ్రమో యస్మిన్ తస్య-చిరకాలపరిశ్రమార్జితస్య-పుంసాం-శ్రుతస్య అధ్యయనస్య అర్థః ప్రయోజనం-సూరిభి విద్వ ద్భిరయమేవేతి ఈడిత స్తుతః-కిం తత్ యత్ సూరిభిరీడితమిత్యత్రాహ। యేషాం హృదయేషు ముకున్దపదారవిన్దముపాస్యతే-తేషాం భాగవతానాం గుణానుశ్రవణమితి యత్ - తదిత్యర్థః - భగవద్గుణ వద్భాగవతగుణా అపి శ్రోతవ్యా ఏవేత్యభిప్రాయః ॥౪॥ ఏవం వైదురికప్రశ్నమాత్రస్యైవ మైత్రేయ ఆహ తేత్యాహ శుకః ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ-బ్రువాణం పృచ్ఛన్తం వినీతం వినయాదిసంపన్నం, సహస్రశీర్ష్ణః పరమపురుషస్య ‘‘సహస్రశీర్షా పురుషః’’ ఇతి శ్రుతేః-చరణౌ ఉపధీయేతే అస్మిన్నితి-చరణోపధానం భగవత్పాదపద్మం, పరగతప్రియో యోఽసౌ విదురః-అత - స్తస్య శిరసి ఉపరి, భగవాన్ శ్రీపాదౌ ప్రసార యతీత్యర్థః-ఏవంభూతం విదురం ప్రతిమునిర్మైత్రేయః-అభ్యచష్ట-అభ్యభాషత-కిం భూతః-భగవత్కథాయాం - ప్రణీయ మానః ప్రవర్త్యమానః-అతఏవ ప్రహృష్టాని ఉద్దత్చ్ఛితాని రోమాణి యస్య సతథోక్తః ॥౫॥ అభిభాషణమేవాహ॥ యదే త్యాదినా, యదా, స్వభార్యయా శతరూపయా సహ-స్వాయంభువోమనుః,రుత్పన్న స్తదాఽయం మనుః-ప్రణతః సన్ ప్రమో భూత్వా ప్రాఞ్జలిః, రేనం వేదగర్భం బ్రహ్మాణం ప్రతి-అభాషత ॥౬॥ త్వమితి॥ సర్వేషాం భూతానాం-త్వమేక ఏవ - పితా

సా॥౩॥ శ్రుతస్య పుంసాం సుచిరశ్రమస్య నన్వఞ్జసా సూరిభిరీడితోఽర్థః । తత్తద్గుణానుశ్రవణం ముకున్ద పాదార విన్దం హృదయేషు యేషామ్॥౪॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇతి బ్రువాణం విదురం వినీతం సహస్రశీర్ష్ణశ్చరణోపధానమ్। ప్ర హృష్టరోమా భగవత్కథాయాం ప్రణీయమానో మునిరభ్యచష్ట॥౫॥ శ్రీ మైత్రేయ ఉవాచ॥ యదా స్వభార్యయా సాకం జాతస్స్వాయంభువో మనుః । ప్రాఞ్జలిః ప్రణతశ్చేదం వేదగర్భమభాషత ।౬॥ త్వమేక ఏకో భూతా నాం జన్మకృద్వృత్తిద పితా । అథాపి నః ప్రజానాం తే శుశ్రూషా కేన వా భవేత్॥౭॥ తద్విధేహి నమస్తుభ్యం క ర్మస్వీడ్యాత్మశక్తిషు। యత్కృత్వేహ యశో విష్వగముత్ర చ భవేద్గతిః॥౮॥ బ్రహ్మోవాచ॥ ప్రీతస్తుభ్యమహం తాత స్వస్తి స్తాద్వాం క్షితీశ్వర । యన్నిర్వ్యలీకేన హృదా శాధి మేత్యాత్మనార్పితమ్॥౯॥ ఏతావత్యాత్మజైర్వీ ర కార్యా హ్యపచితిర్గురౌ । శక్త్యాప్రమత్తైర్గృహ్యేత సాదరం గతమత్సరైః॥౧౦॥ స త్వమస్యామపత్యాని స దృశాన్యాత్మనో గుణైః । ఉత్పాద్య శాస ధర్మేణ గాం యజ్ఞైః పురుషం యజ ॥౧౧॥ పరం శుశ్రూషణం మహ్యం స్యాత్ప్రజారక్షయా నృప । భగవాంస్తే ప్రజాభర్తుర్హృషీకేశోఽనుతుష్యతి॥౧౨॥ యేషాం న తుష్టో భగవా

జన్మకృత్-వృత్తిదం పోషకశ్చ-అతో, యద్యప్యన్యాపేక్షా నాస్తి-తథాప్యస్మాకం, తే-శుశ్రూషా పరిచర్యా- కేన కర్మణా భవే త్ తద్విధేహీత్యుత్తరేణాన్వయః- హే ఈడ్య-ఆత్మనో శక్తిషు ఆత్మశక్త్యనురూపేషు కర్మసు మధ్యే-యత్కృత్వే- యస్మిన్ క ర్మణి కృతే సతి,యత్కృత్వేతి పాఠాన్తరం తదా ప్యయమేవార్థః ఇహాస్మిన్ లోకే,విష్వక్ సర్వత్ర చ- యశః-అముష్మిన్ పర లోకే-గతిశ్చ భవేత్-తద్విధేహీత్యన్వయః ॥౭॥౮॥ ఏవం మనునా పృష్టో బ్రహ్మాహ॥ ప్రీత ఇతి॥ హే తాత-తుభ్యమహం ప్రీ తః క్షితీశ్వర,వాం యువయోః-స్వస్తి-స్తాత్ భూయాత్-కుత ఏతత్ తత్రాహ॥ యద్యస్మా- న్నిర్వ్యలీకేన నిర్దుష్టేన,హృదా మన సా-మా-మాం, శాధి అలం సకృదేతి-ఆత్మనా స్వయమేవార్పితం ఆవేదితమ్ ॥౯॥ హే వీర - గురౌ పితరి-ఆత్మజైః పుత్రైః- ఏతావతి-అపచితిః పూజా-కర్తవ్యా-కియతి చాపౌ అపచితిః-యా కర్తవ్యత్వేన చోద్యత ఇత్యత్రాహ॥ శక్త్యేతి॥ అప్రమత్తైః ని ర్మత్సరైః, శక్త్యా శక్త్యనురూపేణ-సాదరం గృహ్యేత- అజ్ఞేతి శేషః- యథాశక్తి పితురాజ్ఞా గ్రాహ్యేత్యేతావత్యేవ పితృ శుశ్రూషేత్యర్థః ॥౧౦॥ తర్హి కా వా పితుస్తవాజ్ఞా,యా-మయా కర్తవ్యా-చోద్యత ఇత్యత్రాహ॥ సత్వమితి ॥ సః మచ్ఛ్రే ష్ఠః త్వం-త్వ-మస్యాం స్వమహిష్యాం ఆత్మన స్తవ, గుణైస్సదృశాన్యపత్యాని-ఉత్పాద్య-గాం భూమిం- ధర్మేణ-శాస అనుశాధి స్వ-యజ్ఞైః, పురుషం పరమపురుషం-యజ ఆరాధయ-ఇదమేవ మహ్యం పరం శుశ్రూషణం స్యాత్ ॥౧౧॥ అనేన భగవానపి తుష్యతీత్యాహ॥ హే నృప-ప్రజారక్షయా-భగవాన్ హృషీకేశః -ప్రజాభర్తుస్తే- ప్రజాభర్త్రే తుభ్యమిత్యర్థః- ప్రజారక్షయైతవాన్వయః॥ అనుతుష్యతి సంతుష్టో భవతి ॥౧౨॥ కిం భగవత్సంతోషేణేత్యత్రాహ॥ యేషామితి॥ యజ్ఞలి

౮॥ శ్లో॥ పా॥ యత్కృత్వేహ యశో.

యజ్ఞమూర్తిః-సనాతనో భగవాన్-యేషాం తుష్టః-తేషాం శ్రియః-అపహార్థాయ యజ్ఞప్రయోజనాయ-భవతి ఇత్యర్థః । యజ్ఞాత -ఆత్మా భగవాన్-స్వయం-నాదృత ఉపేక్షితః ఇతి యావత్ ✽॥౧౩॥ ✽ ఏవముక్తో మనుః-మైత్రేయ ఇత్యాహ॥ ఆదేశ ఇతి॥ హే అమీవసూదన పాపనాశన, భగవతః తవ-ఆదేశే అజ్ఞాయాం వర్తేయ-కిం తు హే ప్రభో ప్రజానాం-మమ చ- ఇహ అస్మిన్ లోకే-స్థానం-నివాసస్థానం- అనుజానీహి అనుజ్ఞాపయ-ప్రదర్శయేత్యర్థః ✽॥౧౪॥ ✽ ననూ మామితి సర్వే హీ తాదా- స్థానం-కిముచ్యతే స్థానమనుజానీహీతి తత్రాహ॥ యదితి॥ సర్వసత్త్వానాం సర్వభూతానాం-యదోకః స్థానం సా- స్థానభూతా-మహీ భూమిః-మహాన్భసి మహాజలే-మగ్నా నిర్గతా, ఆసీత్, అతోఽస్యాః దేవ్యాః-భూమేః-ఉద్ధరణే-యత్నః-హే దేవ-విధీయతాం క్రియతామ్ ✽॥౧౫॥ ✽ ఏవముక్తో బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ పరమేష్ఠీతి॥ పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా-తదా అపాంమధ్యే- ఆసన్నాం నిమగ్నాం, గాం అవేక్ష్య జ్ఞాత్వా, ఏనాం భూమిం మహం-కథం సముద్ధరిష్యామి ఇతి దీర్ఘం-చిరం దధ్యౌ చిన్తయామాస ✽॥౧౬॥ ✽ చిన్తామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ పీతమితి॥ సర్వం కృత్స్నం, జలం ప్రళయికం జలం-మయా-పీతం, తతః పృథివీ చ, నివేశితా స్థాపితా-తతో దేవాసురాదీన్ ప్రజాః-మే మమ-సృజతస్సతః-వార్భిః జలైః - ప్లావ్యమానా నిమజ్జ్యమానా-రసాం రసాతలం-గతా ప్రాప్తా ✽॥౧౭॥౧౮॥ ✽ అథ అనన్తరం-సర్గే, యోజితైః ప్రయుక్తైః-అస్మాభిః, కథమస్మాభిః యత్కిం విధేయం, యస్య భగవతో-హృదయాత్సంకల్పాత్ - అహం-జాతః, స ఈశో భగవాన్, మే, విదధాతు అనుష్ఠేయం సంపాదయతు ✽॥౧౯॥ ✽ చిన్తాం నిగమయన్ వరాహావతారం ప్రస్తౌతి॥ ఇతీతి॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా- అభిధ్యాయతః చిన్తయ

స్యజ్ఞలిఙ్గో జనార్దనః । తేషాం శ్రియోఽపహార్థాయ యజ్ఞాత్మా నాదృతస్స్వయమ్॥౧౩॥ శ్రీమనురువాచ॥ ఆదేశేఽహం భగవతో వర్తేయామీవసూదన । స్థానం త్విహానుజానీహి ప్రజానాం మమ చ ప్రభో ॥౧౪॥ యదోకస్సర్వసత్త్వానాం మహీ మగ్నా మహామ్భసి । అస్యా ఉద్ధరణే యత్నో దేవ దేవ్యా విధీయతామ్॥౧౫॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ పరమేష్ఠీ త్వపాం మధ్యే తథా సన్నామవేక్ష్య గామ్ । కథమేనాం సమున్నేష్య ఇతి దధ్యౌ ధియా చిరమ్॥ పీతం జలం మయా సర్వం పృథివీ చ నివేశితా । ప్రజా దేవాసురపితౄన్మనుష్యాన్పశుపక్షిణః॥౧౭॥ సరీసృపాన్నాగాన్ భూతాన్యచ్చాపరాణి చ । సృజతో మే క్షితిర్వార్భిః ప్లావ్యమానా రసాం గతా ॥౧౮॥ అథాత్రకిమనుష్ఠేయమస్మాభిస్సర్గయోజితైః । యస్యాహం హృదయాదాసం స ఈశో విదధాతు మే॥౧౯॥ ఇత్యభిధ్యాయతో నాసావివరాత్సహసాఽనఘ । వరాహతోకో నిరగాదఙ్గుష్ఠపరిమాణకః॥౨౦॥ తస్యాభిపశ్యతః ఖస్థః క్షణేన కిల భారత । గజమాత్రః ప్రవవృధే తదద్భుతమివాభవత్॥౨౧॥ మరీచిప్రముఖైర్విప్రైః కుమారైర్మనునా సహ । దృష్ట్వా తత్సౌకరం రూపం తర్కయామాస చిత్రధా ॥౨౨॥ కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్యమవస్థితమ్ । అహో బతాశ్చర్యమిదం నాసాయా మే వినిస్సృతమ్॥౨౩॥ దృష్టోఽఙ్గుష్ఠశిరోమాత్రః క్షణాద్గణ్డశిలాసమః । అపి స్విద్భగవానేష యజ్ఞో మే ఖేదయన్మనః॥౨౪॥ ఇతి మీమాంసతస్తస్య బ్రహ్మణస్సహసూనుభిః । భగవాన్ య

తః-బ్రహ్మణో, నాసావివరాత్ నాసికావివరాత్-వరాహతోకః వరాహపోతః-అఙ్గుష్ఠపరిమాణః- ప్రాదేశపరిమాణః నిరగాత్ నిర్గతో భూత్-హే అనఘ విదుర సహసా అనేన చతుర్ముఖ ఏవ వరాహరూపోఽభవదితి శఙ్కా నేయం, ‘‘తర్కయామాస చిత్రధా,, కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్య,,మితి చతుర్ముఖేనాప్యజ్ఞాయమానతయా విచారితత్వవచనాత్ ✽॥౨౦॥ ✽ తస్య చతుర్ముఖస్య-అభిపశ్యతస్సతః-సూక్ష్మవరాహః-ఖస్థః ఆకాశస్థితస్సన్-క్షణేన-గజమాత్రః-గజపరిమాణః - ప్రవవృధే-తదుత్పత్తి-రాకాశారోహణం వృద్ధిశ్చేత్యేతత్-పశ్యతామాశ్చర్యమివాభూత్-ఇవశబ్దేన పశ్యతామేవాశ్చర్యం-న తు భగవతో వరాహస్యేతి సూచితమ్ ✽ ॥౨౧॥ ✽ తతో మరీచిప్రభృతిభిః, పుత్రైః కుమారైస్సనకాదిభిర్మనునా సహ-తత్సౌకరం వారాహం-రూపం-దృష్ట్వా-బ్రహ్మా-చిత్రధా బహుధా-తర్కయామాస ✽ ।౨౨॥ ✽ తర్కమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ కిమితి ద్వాభ్యామ్॥ దివ్యం దివి భవం దివ్యం- పరమవ్యోమనిలయం, సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, పరబ్రహ్మ-సూకరవ్యాజం సూకరః-వ్యాజం ఛద్మవేషో, యస్య-తదేతత్-అవస్థితం-కిం శబ్దో విచారద్యోతకః-మే మమ, నాసాయా - ఇదం వారాహరూపం, వినిస్సృతం వినిర్గతం-అహో బతాశ్చర్యమ్ ✽॥౨౩॥ ✽ అఙ్గుష్ఠస్య శిరః ఊర్ధ్వం పర్వ-తదేవ మాత్రా ప్రమాణం యస్య సః- ప్రథమం దృష్టః-పశ్చాత్, క్షణేన-గణ్డశిలాసమః స్థూలపాషాణమాత్రో, దృష్టః-యజ్ఞః విష్ణుః ‘‘యజ్ఞో వై విష్ణు,, రితి శ్రుతేః-మే మనః ఖేదయన్ ఛరూపతిరోధానేన మోహయన్-ఏష-భగవానపి స్విత్-ఏష వరాహమూర్తిర్భగవానపి స్విత్ - అపి స్విచ్ఛబ్దః సమ్భావనాయాం-భగవాన్ స్యాదిత్యర్థః ✽॥౨౪॥ ✽ తర్కముపసంహరన్ వారాహతనోర్భగవతశ్చరిత్రం సంగృహ్ణాహ॥ యావద

ధ్యాయపరిసమాప్తి॥ఇతీతి॥ఇత్యుక్తరీత్యా-సూనుభిర్మన్వాదిభిస్సహ-తస్యబ్రహ్మణః-మీమాంసత స్తర్కయతస్సతః - అగేన్ద్రసన్నిభఃగిరీన్ద్రసదృశో-భగవాన్ యజ్ఞపురుషఃఅగర్జత్ ॥౨౪॥ ॥బ్రహ్మాణమితి॥ సవిభుర్భగవాన్ హరిః-కకుభఃదిశః-ప్రతిస్వనయతా ప్రతిధ్వనయతా-గర్జితేన-బ్రహ్మాణం-తాంశ్చద్విజోత్తమాన్-ప్రహర్షయామాస ॥౨౫॥ ॥నిశమ్యేతి॥ మాయామయసూకరస్యఆశ్చర్యప్రచురసూకరతనో-ర్ఘుర్ఘురితం,తజ్జాతీయానుకారఘుర్ఘురితధ్వనింనిశమ్య- తే-జనస్తపస్సత్యలోకనివాసినః-జనస్తపఇత్యత్రసుడాగమఆర్షః- మునయః-కథంభూతంఘుర్ఘురితం-స్వఖేదక్షపిష్ణు, స్వేషాంస్వసంబన్ధినాం యఃఖేదః,తంక్షపయతి-తచ్ఛీలం-ఆత్మీయదుఃఖనిరసనస్వభావం, తేమునయః-పవిత్రైస్త్రిభిఃఋగ్యజుస్సామసూక్తైః అగృణన్స్మ అస్తువన్ ఖలు-తఇతిపునరుక్తిఃప్రసిద్ధిఖ్యాపనాయ ॥౨౬॥ ॥తేషామితి॥వేదవితానమూర్తిఃవేదైర్వితన్యతఇతి వేదవితానః వేదవిహితోయజ్ఞః-సఏవమూర్తిర్యస్య-సభగవాన్-తేషాంసతాంమరీచ్యాదీనాం-ఆత్మనోయేగుణాః కల్యాణగుణాఃతాననువదతీతిత-ద్బ్రహ్మవేద,మవధార్యశ్రుత్వా - భూయః-వినద్యఘుర్ఘురితంకృత్వా-విబుధానాంబ్రహ్మాదీనాంఉదయాయశ్రేయసే-జలమావివేశ,కథంభూతః-గజేన్ద్రస్యేవలీలాయస్యసః ॥౨౭॥ ॥పునఃకథంభూతోఽపివిశేషత్యపేక్షాయాముత్క్షిప్తఇతిద్వాభ్యాంవిశినష్టి,ఉత్క్షిప్తఃవారఃపుచ్ఛంయేనఖచరఃఆకాశచారీ-కరోరాఃకఠినాః సటాఃకంధరస్థాఃకేశాః-తాఃవిధున్వన్ కమ్పయన్-ఖరాణిరోమాణియస్యాంసా-త్వక్ యస్యసః-ఖురైరాహతాన్యభ్రాణియేనసః-సితదంష్ట్రయస్యసః-ఈక్షానిరీక్షణమేవజ్యోతిరాలోకోయస్య-ప్రకాశమాననేత్రఇత్యర్థః - మహీధ్రఃమహ్యాఃఉద్ధర్తా-భగవాన్ బభాసే ॥౨౮॥ ॥కించ-క్రోడాపదేశఃవరాహవ్యద్మా-అతస్స్వయమధ్వరాఙ్గోఽపి-పశురివ-ఘ్రాణేన-పృథ్వ్యాఃపద

జ్ఞపురుషోఽజగర్జాగేన్ద్రసన్నిభః॥౨౪॥బ్రహ్మాణంహర్షయామాసహరిస్తాంశ్చద్విజోత్తమాన్। స్వగర్జితేనకకుభఃప్రతిస్వనయతావిభుః॥౨౫॥ నిశమ్యతేఘుర్ఘురితంస్వఖేదక్షపిష్ణుమాయామయసూకరస్య । జనస్తపస్సత్యనివాసినస్తేత్రిభిఃపవిత్రైర్మునయోఽగృణన్స్మ ॥౨౬॥ తేషాంసతాంవేదవితానమూర్తిర్బ్రహ్మావధార్యాత్మగుణానువాదమ్। వినద్యభూయోవిబుధోదయాయగజేన్ద్రలీలోజలమావివేశ ॥౨౭॥ఉత్క్షిప్తవాలఃఖచరఃకఠోరసటావిధున్వన్ఖరరోమశత్వక్ । ఖురాహతాభ్రస్సితదంష్ట్రఈక్షాజ్యోతిర్బభాసేభగవాన్మహీధ్రః ॥ ఘ్రాణేనపృథ్వ్యాఃపదవీంవిజిఘ్రన్క్రోడాపదేశస్స్వయమధ్వరాఙ్గః।కరాళదంష్ట్రోఽప్యకరాళదృగ్భ్యాముద్వీక్ష్యవిప్రాన్గృణతోఽవిశత్కమ్॥౩౦॥సవజ్రకూటాఙ్గనిపాతవేగవిశీర్ణకుక్షిస్స్తనయన్నుదన్వాన్।ఉత్సృష్టదీర్ఘోర్మిభుజైరివార్తశ్చుక్రోశయజ్ఞేశ్వరపాహిమేతి ॥౩౧॥ ఖురైఃక్షురప్రైర్దరయంస్తదాపఉత్పారపారంత్రిపరూరసాయామ్ । దదర్శగాంతత్రసుషుప్సురగ్రేయాంజీవధానీంస్వయమభ్యధత్త॥౩౨॥స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్యమహీంవిలగ్నాం సఉత్థితస్సంరురుచేరసాయాః । తత్రాదిదైత్యంగదయాపతన్తంసు

వీం-జిఘ్రన్ అన్వేషయన్నివేత్యర్థః-కరాళభయంకరేదంష్ట్రేయస్యతథాభూతో-ప్యకరాళదృగ్భ్యాంసౌమ్యదృష్టిభ్యాం-గృణతఃస్తోత్రాన్విప్రాన్,ఉద్వీక్ష్యఊర్ధ్వంవీక్ష్య-కం,జలమావిశత్ ॥౩౦॥ ॥తదానీంతనంసముద్రధ్వనిముత్ప్రేక్షతే॥సవజ్రేతి॥సఃఉదన్వాన్ సముద్రః-వజ్రకూటోవజ్రపర్వత-స్తద్వదఙ్గంయద్భగవత-స్తస్యనిపాతవేగేనవిశీర్ణావిలులితాకుక్షిర్యస్యసః-అతఏవ-ఆర్తఇవ-స్తనయన్ శబ్దంకుర్వన్-భోయజ్ఞేశ్వర-మాంపాహిమాభిర్నీత్యేవంచుక్రోశ॥ ఆర్తసాదృశ్యమాహ॥ఉత్సృష్టాఃప్రసారితాందీర్ఘాఊర్మయఏవభుజాః,తైర్విశిష్టః ॥౩౧॥ ॥జలంప్రవిష్టోభగవాన్ కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ఖురైరితి॥త్రిపరుఃత్రీణిపరూంషి,పర్వనాత్మకానిపర్వాణియస్యత్రిపరుః-యద్వా-త్రీణిపరూంషి రేఖాఃకకుత్స్థలేయస్యత్రిపరుః-ఉత్పారపారఃఉత్పారశ్చాసౌపారశ్చ- ఉత్పారఃఉద్వేలఇవపారమతిక్రాన్తః, పారఃసంసారాత్పారయితాచేత్యర్థః,,ఉత్పారపార,,మితిద్వితీయాన్తోఽపిపాఠః,తదా-ఉత్పారపారం,దరయన్నితిక్రియావిశేషణత్వేనయోజ్యం - ఉత్పారాణాంపారశూన్యానాంఅపాంపారమవసానంయథాభవతితథా-అపఃజలాని,ఖురైః-తదా దరయన్ విదళయన్,కథంభూతైఃఖురైఃక్షురప్రైఃక్షురప్రాయైః,రసాయాంరసాతలే-గాంభూమిం-దదర్శ-కథంభూతాంగాం-అగ్రేప్రళయసమయే-తత్ర,తాస్వప్సుసుషుప్సుఃశయిషుస్సన్-జీవధానీంజీవాఃధీయన్తేయస్యాం-ప్రాణ్యాశ్రయభూతాం-యాంగాం-స్వయ,మభ్యధత్తఆభిముఖ్యేనదధార,జఠరేధృతవాన్ తామిత్యర్థః ॥౩౨॥ ॥స్వస్యదంష్ట్రయా-విలగ్నాంమహీం-ఉద్ధృత్యసః,భగవాన్,రసాయాఃసకాశాత్-ఉత్థితఃసంరురుచే-తత్రాప్యమ్భసిగదయాఆపతన్తంగదాముద్యమ్యఆగచ్ఛన్తం-రు

౩౨॥ శ్లో॥ పా॥ ఉత్పారపారంత్రిపరూ

ధ్ధానం ప్రతిబధ్నన్తం అసహ్యాః విక్రమాః యస్యతం, ఆదిదైత్యం హిరణ్యాక్షం సువాభేన సందీపితః ఉజ్వలన్, సచాసౌ తీవ్రమన్యుశ్చ, స భగవాన్, మృగరాట్సింహః, ఇభమివ గజమివ-లీలయా, జఘానహతవాన్-యథా గజేన్ద్రః జగతీం వప్రాదిమామిం క్రీడయా విభిన్దన్ విదారయన్ గైరికయా అరుణగణ్డతుణ్డో భవతి, తద్వ- త్తస్యరక్తమేవ పఙ్కం, తేనాక్తౌ గణ్డౌ తుణ్డంచ యస్య, స-జఘానేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ తమాలవన్నీలం, సితయా దన్తకోట్యా దంష్ట్రాగ్రేణ క్ష్మాం మహీం-గజస్యేవ లీలయా-ఉత్క్షిపన్తం ఉద్ధరన్తం ఈశం భగవన్తం-ప్రాజ్ఞాయ ఆలక్ష్య అఙ్గ హే విదుర, విరిఞ్చిప్రభృతయః, బద్ధాఞ్జలయస్సన్తః, అనువాకైః, అనువాకో వైదికం సూక్తం, తత్సదృశైర్వాక్యైః, ఉపతస్థుః సమీపే స్థిత్వా అభిదధుః, తుష్టువురిత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ఉపస్థాన ప్రకారమేవాహ ॥ జతమిత్యాదినా ॥ హే అజిత, తే త్వయా జితం సర్వోత్కర్షేణ వర్తితం, జితం జితమితి సంభ్రమాద్వీప్సా, హే యజ్ఞభావన, యజ్ఞైర్భావ్యతే సంభావ్యత ఇతి యజ్ఞభావనః, యజ్ఞారాధ్య ఇత్యర్థః ''యద్వా, యజ్ఞాన్ భావయతి నిర్వర్తయతీతి తథా, యజ్ఞాధిపత ఇత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ యజ్ఞైర్భావ్యతే విభావ్యతే యజ్ఞావయవత్వేన ఉపాస్యత ఇతి, తథేతి యావత్ ''అత ఏవ హ్యుత్తరత్ర యజ్ఞావయవాన్ ఛన్దఆదీంస్తదవయవత్వేన కల్పయిత్వా స్తుతిర్వక్ష్యతే,'' త్రయీం వేదమయీం, త్రయీవిహితయజ్ఞమయత్వేనోపాసనాత్తదారాధ్యత్వం, యద్వా, త్రయీమయత్వం తన్వా స్తనుం స్వాం స్వకీయాం తనుం, పరిధున్వతే పరితః సర్వతః కమ్పయతే-తుభ్యం నమః -బహుషు కల్యాణగుణేషు సత్సు-కింవిశేషణతనుపరిధూననమేవస్తూయత ఇత్యత్రాహ ॥ యద్రోమేతి ॥ య-ద్యస్యాం తన్వాం-రోమాణి- తేషాం గర్తేషు రన్ధ్రేషు-అబ్ధయస్సముద్రాః, విలిల్యుః లీనా బభూవుః, అత ఇదమత్యాశ్చర్యమితి తదేవ ప్రథమం స్తూయత ఇతి భావః ॥ అత ఏవ, కారణసూకరాయ జగత్కారణభూతాయ అప్రాకృతసూకరరూపిణే,, యద్వా,, కారణాత్ క్షిత్యుద్ధరణనిమిత్తాత్, సూకరరూపధారిణ ఇత్యర్థః, నహి ప్రాకృత సూకరస్యేదృశం సామర్థ్యం దృష్టమిత్యభిప్రాయః, ఏవంభూతాయ తస్మై తే నమః ॥ ౩౬ ॥ రూప

నాభసందీపితతీవ్రమన్యుః ॥ ౩౩ ॥ జఘానరున్ధానమసహ్యవిక్రమం సలీలయేభం మృగరాడివామ్భసి । తద్రక్తపఙ్కాఙ్కితగణ్డతుణ్డో యథా గజేన్ద్రో జగతీం విభిన్దన్ ॥ ౩౪ ॥ తమాలనీలం సితదన్తకోట్యా క్ష్మాముత్క్షిపన్తం గజలీలయాఙ్గ । ప్రాజ్ఞాయ బద్ధాఞ్జలయోఽనువాకైర్విరిఞ్చిముఖ్యా ఉపతస్థురీశమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ జితం జితం తేఽజిత యజ్ఞభావన త్రయీం తనుం స్వాం పరిధున్వతే నమః । యద్రోమగర్తేషు విలిల్యురబ్ధయస్తస్మై నమః కారణసూకరాయ తే ॥ ౩౬ ॥ రూపం తవైతన్ననుదుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శనం దేవ యదధ్వరాత్మకమ్ । ఛన్దాంసి యస్య త్వచి బర్హిరోమస్వాజ్యం దృశి త్వఙ్ఘ్రిషు చాతుర్హోత్రమ్ ॥ ౩౭ ॥ స్రుక్తుణ్డ ఆ

స్యాప్రాకృతత్వం వదన్నుక్తయజ్ఞభావనత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ రూపమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హే దేవ - య-దధ్వరాత్మకం తవరూపం, తదేతద్దుష్కృతాత్మనాం దుష్కృతైః నఘమలనః ఆత్మా మనః యేషాం తేషాం, మయోగినాం, దుర్దర్శనం దర్శనావిషయం, ప్రాకృతం హి రూపం ప్రాకృతమనోగ్రాహ్యం, ఇదం తు రూపం '' దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః,, ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తవిధయా, యోగశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వాదప్రాకృతమిత్యర్థః నన్వయోగిభిరపి తాదాత్వికైర్భగవతో విభవరూపం దృశ్యత ఏవ, కథమేతదుచ్యతే-దుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శనమితి, ఉచ్యతే, నహ్యయోగినో భగవతో విభవరూపమప్రాకృతం పశ్యన్త్యపి తస్మాయం స్వేచ్ఛయైవోపాత్తమితి యథావజ్జానన్తి, కింతు, తిర్యగాదిసజాతీయం ప్రాకృతమిత్యేవ జానన్తి, అతో న విరోధః, అత్ర యజ్ఞాఙ్గానాం ఛన్దఆదీనాం భగవదవయవత్వేనానుసంధానరూపదృష్ట్యుపాసనవిధానార్థం పూర్వోక్తయజ్ఞభావనత్వం యదధ్వరాత్మకమిత్యనూద్యతే, ఇదం ఛన్దఆదీనాం భగవత్త్వగాదిత్వరూపణం దృష్ట్యుపాసనార్థమేవ ''నామ బ్రహ్మ మనో బ్రహ్మ,, త్యాదివత్, నహి కాలత్రయవర్తినాం ఛన్దఆదియజ్ఞాఙ్గానాం సంఘాతస్య తాత్కాలిక భగవద్వరాహతనుత్వసంభవః, యద్యపి, భగవతస్సర్వశరీరకత్వాద్యజ్ఞావయవానాముపితదఙ్గత్వకథనం సంభవతి, తథాపి ప్రాకృతానాం యజ్ఞావయవానామప్రాకృతతన్వవయవత్వాసంభవ ఏవ, తస్య సర్వశరీరకత్వేన యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరత్వేపి, ప్రత్యేకమేవ యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరత్వాత్తేషాం తచ్ఛరీరావయవత్వకీర్తనమనుపపన్నమేవ తస్మాద్దృష్ట్యుపాసనవిధానమేవేతి మన్తవ్యం, అత ఏవ-ఛన్దాంసి త్వచి బర్హిః రోమసు, ఇత్యాదిక్వచిద్వ్యతిరేకనిర్దేశః-క్వచిదగ్నిహోత్రం చ చర్వణం, ఉపసదః శిరోధర-మిత్యభేదనిర్దేశశ్చోపపన్నః, యస్యత్వచి, త్వచిచ్ఛన్దాంసి గాయత్రీత్రిష్టుబాదీని యజ్ఞాఙ్గాని ఛన్దాంసి, ఆసన్నిత్యుపకృష్టక్రియాపదవిపరిణామేనాన్వయః, రోమసు, బర్హిః కుశాః, బర్హిరోమస్విత్యత్రార్షత్వాడ్డ్రిలోప ఇతి దీర్ఘాభావః, దృశిదృష్టౌ, ఆజ్యం, అఙ్ఘ్రిషు, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రవేద్యం కర్మ ॥ ౩౭ ॥

స్రుక్ జుహూః, తుణ్డే ముఖాగ్రే, ఆసీత్ స్రువః ఇతరదర్వీ, నాసికయోః, రాసీదిత్యనుషఙ్గః- ఏవముత్తరత్రాపి, ఇడా హవిర్భక్షణపాత్రం, ఉదరే, చమసాః గ్రహాశ్చ సోమపాత్రాణి చ, తత్ర, చమసాః కర్ణరన్ధ్రే ఆసన్ ప్రాశిత్రం బ్రహ్మభాగపాత్రం, ఆస్యే ముఖే, ఆసీత్, గ్రహాః, గ్రసనే, గ్రస్యతేఽనేనేతి గ్రసనం, ముఖాన్తర్వర్తిచ్ఛిద్రం, తస్మిన్, ఆసన్, హే భగవన్, య, దగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రనామకం కర్మ, తత్, తే తవ, చర్వణం భక్షణం, మాసీత్ ॥ ౩౮ ॥ దీక్షా దీక్షణీయేష్టిః- తవ- నుజన్మ -వారంవారమభివ్యక్తిః, ఉపసదః ఉపసదాఖ్యా ఇష్టయః, తవ శిరోధరం గ్రీవా- ప్రాయణీయః ఆరమ్భేష్టిః- ఉదయనీయః అవసానేష్టిః- ప్రాయణీయోదయనీయా దంష్ట్రే యస్య స త్వం, ప్రవర్గ్యః మహావీరః, జిహ్వా ఆసీత్, సభ్యో హోమరహితోఽగ్నిః, అవసథ్యః ఔపాసనాగ్నిః, తయోర్ద్వన్ద్వైక్యం క్రతోః క్రతురూపస్య తవ - శీర్షకం శిరః, చితయః ఇష్టకాబన్ధనవిశేషాః తే తవ, అసవః ప్రాణాః ॥ ౩౯ ॥ సోమ, స్తవ రేతః, సవనాని ప్రాతస్సవనాదీని, తవ, అవస్థితిః అవస్థానం, బాల్యాద్యవస్థా వా, సంస్థావిభేదాః "అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యః షోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామః" ఇతి సప్త సంస్థాభేదాః, తవ- దేహధాతవః, త్వఙ్మాంసాదిసప్తధాతవః, సత్రాణి బహుయజమానకాని కర్మాణి, సర్వాణి, తవ శరీరసన్ధయః, త్వం సర్వయజ్ఞక్రతుః అసోమాః యజ్ఞాః, ససోమాః క్రతవః, తద్రూప స్త్వమిత్యర్థః "యద్వా" యజ్ఞరూపః క్రతుః- క్రతుశబ్దోఽనుష్ఠేయమాత్రపరః, ఉపాసనేష్వపి క్రతుశబ్దప్రయోగాత్- తతశ్చ- యజ్ఞరూపః క్రతుః అనుష్ఠేయం కర్మ యస్యారాధనం - స సర్వయజ్ఞక్రతు స్త్వమిత్యర్థః- ఇష్టిర్యాజమానమనుష్ఠానం, తదేవ బన్ధనం మధ్యకాయప్రదేశో యస్య స త్వమిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ఏవం భాగద్వయాత్మకవేదపూర్వభాగవిహితయజ్ఞ తదఙ్గాని స్తవ త్వేన ప్రకృతభగవద్వరాహతన్వవయవత్వేన రూపయిత్వాఽథ భగవతో భాగద్వయాత్మకవేద తదుపబృంహణరూపస్మృతివేద్యతాం ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వభాగోదితయజ్ఞతదవయవానాం భగవచ్ఛరీరతాం తదారాధనరూపతాముత్తర

సీత్స్రువ ఈశ నాసయోరిడోదరే చమసాః కర్ణరన్ధ్రే । ప్రాశిత్రమాస్యే గ్రసనే గ్రహాస్తు తే యచ్చర్వణం తే భగవన్నగ్నిహోత్రమ్ ॥ ౩౮ ॥ దీక్షానుజన్మోపసదః శిరోధరం త్వం ప్రాయణీయోదయనీయదంష్ట్రః । జిహ్వా ప్రవర్గ్య స్తవ శీర్షకం క్రతోః సభ్యావసథ్యం చితయోఽసవో హి తే ॥ ౩౯ ॥ సోమస్తు రేతః సవనాన్యవస్థితిః సంస్థావిభేదా స్తవ దేహధాతవః । సత్రాణి సర్వాణి శరీరసన్ధి స్త్వం సర్వయజ్ఞక్రతురిష్టిబన్ధనమ్ ॥ ౪౦ ॥ నమో నమస్తేఽఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయ సర్వక్రతవే క్రియాత్మనే । వైరాగ్యభక్త్యాత్మజయానుభావి

భాగోదితన్యాసోపాసనానాం తత్ప్రసాదహేతుత్వేన తస్యాపి భాగస్య భగవత్పరతాం వదన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ నమో నమ ఇతి ॥ తే తుభ్యం, నమో నమః ఆదరాద్ద్విరుక్తిః "యద్వా" పూర్వభాగవేద్యత్వ తదుపబృంహణవేద్యత్వరూపగుణభేదవిశిష్టాకారభేదాత్తదపేక్షయా నమసో ద్విరుక్తిః, కథంభూతాయ, తే, క్రియాత్మనే క్రియా ఆత్మా శరీరం యస్య తస్మై "యద్వా" క్రియాయాః ఆత్మా తస్మై ఇత్యర్థః, అనేన, ఇష్టాపూర్తదానాదిక్రియాత్మత్వముక్తం, సర్వక్రతవే సర్వక్రతుశరీరాయేత్యర్థః, అనేన శ్రౌతయజ్ఞాత్మత్వముక్తం, యజ్ఞసాధనానామపి తదాత్మకత్వముచ్యతే, అఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయేతి, మన్త్రాః ద్రవ్యదేవతాప్రకాశకాని వేదవాక్యాని, దేవతాః ఉద్దేశ్యవిశేషాః ఇన్ద్రాదయః, ద్రవ్యాణి ఆజ్యదధిపయస్సోమాదీని, అఖిలాని మన్త్రదేవతాద్రవ్యాణి యస్య, తస్మై, అఖిలమన్త్రాదిశరీరాయేత్యర్థః, తత్తన్మన్త్రప్రకాశిత తత్తద్ద్రవ్యదేవతాసమ్పాద్య యాగహోమాదిక్రియాబోధకపూర్వభాగశరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యన్తత్వన్యాయేన భగవత్పరత్వముక్తం భవతి, యజ్ఞానాం భగవచ్ఛరీరత్వం బృహదారణ్యకే మాధ్యందినపాఠే "యస్యాత్మా శరీర" మిత్యారభ్య "యస్య యజ్ఞాశ్శరీర" మితి శ్రుతం- గుణక్రియాణామనుపశరీరత్వమాశ్రయద్వారోపపన్నమిత్యన్యదేతత్ ఏవం పూర్వభాగస్య భగవత్పరత్వముక్తం, అథోత్తరభాగస్య తత్పరత్వం వక్తుం విశినష్టి ॥ వైరాగ్యేతి ॥ వైరాగ్యం శబ్దాదివిషయేష్వనాసక్తిః భక్తిః శ్రవణకీర్తనస్మరణార్చనవన్దనాదిరూపా సాధనభక్తిః, ఆత్మజయోఽన్తఃకరణజయః, ఏతైరనుభావితం నిష్పాదితం- జ్ఞానం ధ్రువానుస్మృతిరూపం జ్ఞానం, యస్య తస్మై, అన్యపదార్థప్రధానబహువ్రీహిబలలభ్యసంబన్ధసామాన్యస్య ప్రసాదయితృత్వోపాసనీయత్వరూపవిశేషే పర్యవసానం, తతశ్చ, వైరాగ్యాదినిష్పాద్య ధ్రువానుస్మృత్యాత్మకం జ్ఞానం యత్ప్రసాదహేతుస్తస్మై ఇత్యర్థః, అత్ర వైరాగ్యశబ్దేన వివేకాదిసాధనసప్తకాన్తర్భూతవిమోక ఉచ్యతే- భక్తిశబ్దేన క్రియా, ఆత్మజయశబ్దేనానుద్ధర్షః, ఇయం చ- కేషాంచిదుక్తిరన్యేషామప్యుపలక్షణార్థా- ఏవం చానేన పదేన వివేకాదిసాధనసప్తకానునిష్పాద్యభగవత్ప్రసాదహేతుభూత ధ్రువానుస్మృతిబోధకస్యోత్తరభాగస్య భగవత్పరత్వం సిద్ధం- విద్యాగురవ ఇత్య

నేన, న్యాసవిద్యాప్రతిపాదకోత్తరభాగైకదేశే తదుపబృంహణానామపి తత్ప్రవరత్వానుక్తం - విద్యాగురవే న్యాసవిద్యా ప్రదర్శినే ఇత్యర్థః-న్యాసవిద్యాప్రదర్శిత్వం- భగవద్వరాహరామకృష్ణాద్యవతారాణాం వారాహపురాణశ్రీరామాయణ శ్రీభగవద్గీతాదిషు ప్రసిద్ధం-అత్రాపి-గుణభేదవిశిష్టాకారభేదాననుసృత్యోక్తిః*॥౪౧॥ *ఏవం భాగద్వయాత్మకవేదవేద్యం భగవన్తం తం నమస్కృత్యాథ స్వాభీష్టం విజ్ఞాపయిష్యన్తః ప్రకృతవరాహావతారచరితం తదవతారసౌష్ఠవం చ విజ్ఞాపయన్తి॥ దంష్ట్రాగ్రేతి ద్వాభ్యామ్॥ హే భగవన్, త్వయా కర్త్రా, దంష్ట్రాగ్రకోట్యా కరణేన, సభూధరా సపర్వతా, భూః మహీ, ధృతా సతీ, విరాజతే, హే భూధర భూధర్త్రః, తత్ర దృష్టాన్తః, యథా, వనాత్ జలాత్, నిస్సరతో నిర్గచ్ఛతః, మతఙ్గజస్య గజశ్రేష్ఠస్య, దతా దన్తేన, ధృతా, పఙ్క్తియుక్తపద్మినీ, విరాజతే, తథేత్యర్థః, అభూతోపమేయం-నహి క్వచిదపి పద్మినీ గజదన్తేనోద్ధృతా దృష్టా*॥౪౨॥ *త్రయీమయమితి॥ హే నాథ, దతా దన్తేన, ధృతేన భూమణ్డలేన, తే తవ, ఇదం, త్రయీమయం అవయవత్వేన రూపితవేదవిహితకర్మప్రచురమిదం సౌకరం రూపం-చకాస్తి శోభతే అత్ర దృష్టాన్తః. భూయసా విపులేన, శృఙ్గోఢఘనేన, శృఙ్గే ఊఢో యో ఘనో మేఘస్తేన కులాచలేన్ద్రస్య కులాచలశ్రేష్ఠస్య -విభ్రమో విలాసో యథా, తద్వదిత్యర్థః*॥౪౩॥ *స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాపయన్తో నమస్కుర్వన్తి॥ సంస్థాపయేతి॥ సతస్థుషాం సంస్థావరాణాం, జగతాం జఙ్గమానాం, లోకాయ స్థాపనార్థం, తవ పత్నీం, జగతాం మాతరం, ఏనాం భూమిం -సంస్థాపయ ప్రతిష్ఠాపయ- యతస్త్వం, జగతాం, పితాసి పాలకో జనకశ్చాసి, ఏవం సతి-తత్రస్థితాస్సన్తో వయం-పిత్రా త్వయా సహ-అస్యై మాత్రే, నమసా విధేమ నమస్కరిష్యామః, నమస్కారేణ పరిచరేమేతి వా, స్వతేజో ధారణాశక్తిం -యాజ్ఞికాః మ

తజ్ఞానాయ విద్యాగురవే నమో నమః॥౪౧॥ దంష్ట్రాగ్రకోట్యా భగవంస్త్వయా ధృతా విరాజతే భూధర భూస్సభూధరా। యథా వనాన్నిస్సరతో దతా ధృతా మతఙ్గజేన్ద్రస్య సపత్రపద్మినీ॥౪౨॥ త్రయీమయం రూపమిదం చ సౌకరం భూమణ్డలేనాథ దతా ధృతేన తే। చకాస్తి శృఙ్గోఢఘనేన భూయసా కులాచలేన్ద్రస్య యథైవ విభ్రమః॥౪౩॥ సంస్థాపయైనాం జగతాం సతస్థుషాం లోకాయ పత్నీమసి మాతరం పితా। విధేమహాస్యై నమసా సహ త్వయా యస్యాం స్వతేజోఽగ్నిమివారణావధాః॥౪౪॥ కః శ్రద్దధీతాన్యతమస్తవ ప్రభో రసాం గతాయా భువ ఉద్విబర్హణమ్। న విస్మయోఽసౌ త్వయి విశ్వవిస్మయే యో మాయయేదం ససృజేఽతివిస్మయమ్॥ విధున్వతా వేదమయం నిజం వపుర్జనస్తపస్సత్యనివాసినో వయమ్। సటాశిఖోద్ధూతశివామ్బుబిన్దుభిర్విమృజ్యమానా భృశమీశ పావితాః॥౪౬॥ స వై బత భ్రష్టమతిస్తవైష తే యః కర్మణాం పారమపారకర్మణః। యదో యోగమాయాగుణయోగమోహితం విశ్వం సమస్తం భగవన్ విధేహి శమ్॥౪౭॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇత్యు

న్త్రితోఽగ్నిం, అరణౌ ఇవ మన్థనకాష్ఠ ఇవ, యస్యాం భూమౌ, ఆధాః నిహితవానసి, ఏవం స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాప్య స్వకృతార్థతామావిష్కరిష్యన్తస్తస్య భగవతోఽనన్తాచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేస్తవ కర్మైతదచిన్త్యమిత్యాహుః॥ క ఇతి॥ హే ప్రభో-అన్యతమః ఇతరః ప్రాకృతః-కః పురుషః-తవ-రసాం రసాతలం ప్రతి-గతాయాః భువః, ఉద్విబర్హణం ఉద్ధరణం శ్రద్దధీత ఇదమిత్థమితి చిన్తయితుముత్సహేత-అత్యాశ్చర్యత్వేన కోపి నిర్వక్తుం ప్రభవేదిత్యర్థః-త్వయి పునరసౌ విస్మయో న భవతి యతః విశ్వవిస్మయః విశ్వేషాం విస్మయో యస్మిన్, విశ్వస్య విస్మయో యస్మిన్ స విశ్వవిస్మయ ఇతి వా, ఏవం భూతః భవాన్, స్వస్య మాయయా-ఆశ్చర్యశక్త్యా, అతివిస్మయం అత్యాశ్చర్యం, ఇదం జగత్, ససృజే, సృష్టవాన్, అచిన్త్యవివిధవిచిత్రసన్నివేశజగత్సృజతస్తవేదం భువ ఉద్విబర్హణం కియదాశ్చర్యకరమితి భావః*॥౪౪॥౪౫॥ *స్వకృతార్థతామావిష్కుర్వన్తి॥ విధూన్వతేతి॥ హే ఈశ, వేదమయం నిజం, వపుః శరీరం విధూన్వతా కమ్పయతా, త్వయా కర్త్రా, సటానాం శిఖాభిరగ్రైః, ఉద్ధూతాః ఉచ్చలితాః, తే చ తే, శివామ్బుబిన్దవః, తైః కరణైః-విమృజ్యమానాః విశేషేణ శుధ్యమానాః-జనస్తపస్సత్యనివాసినో, వయం, పావితాః పవిత్రీకృతాః-కృతార్థా అభూమేతి భావః *॥౪౬॥ *ఏవం కృతార్థతాం విజ్ఞాప్యాథ ప్రకృతం భగవత్కర్మణోఽచిన్త్యత్వం వ్యతిరేకముఖేన వదన్తస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం ప్రార్థయన్తే॥ స వా ఇతి॥ అపారకర్మణః జగత్సృష్ట్యాద్యనన్తవ్యాపారస్య, తవ-కర్మణాం, పారం అవధిం-యః, ఏష తే కాఙ్క్షతి జ్ఞాతుమిచ్ఛతీత్యర్థః, స వై భ్రష్టమతిః, అపారాణాం కర్మణాం పారం జిజ్ఞాసుర్బుద్ధిహీన ఇత్యర్థః, హే భగవన్-యస్య తవ-యా-యోగమాయా సంబన్ధినీ విచిత్రసర్గకారిణీ శక్తిస్తస్యాః, ఏ గుణాః సత్త్వాదయః- తేషాం యోగేన సంబన్ధేన మోహితం-సమస్తం విశ్వం, శం సుఖవిశిష్టం సుఖం యథా భవతి తథేతి క్రియావిశేషణం వా-విధేహి కురు*॥౪౭॥ *ఏవం స్తుతః ప్రార్థితో భగవాంస్తతః కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ ఇతీతి॥ వైర్చ్ఛ

ష్టవాదిభిః-వేదతుల్యవాక్యానిభాషద్భిః,ర్మునిభిర్మరీచ్యాదిభి, ఇతిఉక్తప్రకారేణ,ఉపస్థీయమానః‌సమీపస్థితైస్తూయమానః, అవితారక్షితా-భగవాన్,స్వఖురాక్రాన్తేసలిలే,అవనింభూమిం, ఉపాధత్తస్థాపయామాసేత్యర్థః‌స్వఖురాక్రాన్త ఇత్యనేనవిగ్రహస్యాత్యున్నతత్వంసూచ్యతే ॥ ౨౮ ॥ వరాహావతారకథాముపసంహరతి॥సఇత్థ॥ప్రజాపతిఃప్రజానాంసంరక్షకః-భగవాన్పూర్ణషాడ్గుణ్యః,విష్వక్సేనః-సఃవరాహఃహరిః,లీలయాక్రీడయా-రసాయాస్సకాశాత్-ఉన్నీతాం ఉద్ధృతా-ముర్వీంభూమిం-అప్సు- న్యస్య‌ప్రతిష్ఠాప్య-యయౌఅన్తర్దధఇత్యర్థః॥౨౯॥ ఏతత్కథాశ్రవణఫలమాహ॥ యఇతి ॥ వర్ణనీయాశ్చర్యశక్తిమతః-హరిమేధసః-యద్విషయామేధాహరతిసంసారంతస్య , హరేర్భగవతోవరాహస్య-సుభద్రాంసుమఙ్గళాం-ముశతీంకమనీయాం-పవిత్రాం - ఏతాంకథాం - ఏవముక్తప్రకారేణ-యఃపురుషఃశృణ్వీతశృణుయాత్-శ్రవయేతశ్రావయేతవా-తస్యహృది-జనార్దనః-ఆశు-ప్రసీదతిప్రసన్నోభవేత్ ॥ ౩౦ ॥ కింతత్ప్రసాదేనేత్యత్రాహ॥తస్మిన్నితి॥సకలాశిషాంసర్వపురుషార్థానాం - ప్రభౌదాతరి తస్మిన్భగవతిప్రసన్నేసతిదుర్లభంఅలభ్యం-కిమస్తికిపినాస్తీత్యర్థః-అతో-లవాత్మభిఃఅల్పరూపాభిః-తుచ్ఛరూపాభిరిత్యర్థః - తాభిరాశీర్భిః-అలం-యద్యపిసులభా-స్తథాపినప్రార్థనీయాఇతిభావః-నచైతావతాతద్భజనస్యవిఫలత్వంశఙ్కనీయమిత్యాహ - అనన్యదృష్ట్యైకాన్తభక్త్యా-స్వాత్మశరీరకమిత్యర్థః-భజతాంసేవమానానాం-గుహాశయఃహృదయకుహరేనివిష్టః-పరఃపరమపురుషః స్వయం-పరాం నిరతిశయాం-స్వగతింస్వప్రాప్తిం-విధత్తేసంపాదయతి॥౩౧॥ అతోనిరతిశయపురుషార్థసాధనభూతాంకర్ణరసాయనంపవిత్రాంకథాంశ్రుణ్వన్నరేతరంపినాకోనామతృప్యేదిత్యాహ॥ కోనామేతి ॥పురుషార్థానాంధర్మాదీనాంసారంవేత్తి

పస్థీయమానస్తైర్మునిభిర్బ్రహ్మవాదిభిః।సలిలేస్వఖురాక్రాన్తఉపాధత్తావితావనీమ్॥౨౮॥సఇత్థంభగవానుర్వీంవిష్వక్సేనఃప్రజాపతిః।రసాయాలీలయోన్నీతామప్సున్యస్యయయౌహరిః॥౨౯॥ యఏవమేతాంహరిమేధసోహరేఃకథాంసుభద్రాంకథనీయమాయినః। శృణ్వీతభక్త్యాశ్రవయేతవోశతీంజనార్దనోఽస్యాశుహృదిప్రసీదతి॥౩౦॥తస్మిన్ప్రసన్నేసకలాశిషాంప్రభౌకిందుర్లభంతాభిరలంలవాత్మభిః। అనన్యదృష్ట్యాభజతాంగుహాశయస్స్వయంవిధత్తేస్వగతింపరఃపరామ్॥౩౧॥కోనామలోకేపురుషార్థసారవిత్పురాకథానాంభగవత్కథాసుధామ్।ఆపీయకర్ణాఞ్జలిభిర్భవాపహామహోవిరజ్యేతవినానరేతరమ్॥౩౨॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే, పృథివ్యానయనంనామ,త్రయోదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకఉవాచ॥నిశమ్యకౌషారవిణోపవర్ణితాంహరేఃకథాంకారణసూకరాత్మనః। పునస్సపప్రచ్ఛసముద్ధతాఞ్జలిర్నచాపితృప్తోవిదురోధృతవ్రతః ॥౧॥ తేనైవసమునిశ్రేష్ఠహరిణాయజ్ఞమూర్తినా।ఆదిదైత్యోహిరణ్యాక్షోహతఇత్యనుశుశ్రుమ॥౨॥తస్యచోద్ధరతఃక్షోణీంస్వదంష్ట్రాగ్రేణలీలయా।దైత్యరాజస్యచబ్రహ్మన్క

తితథా,,ధర్మస్యహ్యేషవర్గస్యనార్థోఽర్థాయప్రకల్పత,, ఇతిప్రథమస్కన్ధోక్తరీత్యాపురుషార్థసారాభిజ్ఞఃకోనామపురాకథానాంపూర్వవృత్తాన్తానాంమధ్యే-భగవత్కథైవసుధా-తాం-కర్ణావేవాఞ్జలయః-తైరాపీయసమన్తాత్పీత్వా-కథంభూతాం-భవాపహాంసంసారనివర్తినీం నరేతరంపశుంవినా,విరజ్యేత-పశుంవినానకోపివిరక్తోభవేదిత్యర్థః॥అహోఇతి॥ భగవచ్చరిత్రస్యాశ్చర్యద్యోతకమవ్యయమ్ ॥౩౨॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేత్రయోదశోఽధ్యాయః.

ఏవంసంగ్రహేణశ్రుతవరాహావతారచరితోభగవాన్విదురఃపునస్తచ్చరిత్రాన్తర్భూతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తవిస్తరముత్సుకఃపృచ్ఛతీత్యాహభగవాన్శుకః ॥నిశమ్యేతి॥కౌషారవిణామైత్రేయేణ - ఉపవర్ణితాంకారణసూకరాత్మనోహరేఃకథాం-నిశమ్యశ్రుత్వా - ధృతవతఃధృతంవ్రతంనిరన్తరభగవత్కథాశుశ్రూషారూపంవ్రతంయేన -అతఏవ-నచాపితృప్తఃసంక్షేపతస్తత్కథాశ్రవణేనతృప్తిమలభమానః-సముద్ధృతఃహస్తద్వయమేకీకృత్యోద్ధృతఃఅఞ్జలిః,,అఞ్జలిఃపరమాముద్రాక్షిప్రందేవప్రసాదనీ,,త్యుక్తవిధో-యేనసఃవిదురఃపప్రచ్ఛపృష్టవాన్ ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నప్రకారమేవాహతేనైవేతిద్వాభ్యామ్॥శ్రుతోపజీవనేనప్రశ్నేనావతారద్యోతనాయోక్తమనువదన్పృచ్ఛతీత్యాహ॥ తేనేతి॥ హేమునిశ్రేష్ఠమైత్రేయ-తేనైవ-యేనభూమిరుద్ధృతా తేనైవ-యజ్ఞశరీరకేణ-హరిణా ఆదివరాహేణ-ఆదిదైత్యోదైత్యానాంప్రథమః-వరాహకల్పస్థాపేక్షయాప్రాథమ్యమత్రవివక్షితం-హిరణ్యాక్షః-హతఃఆదివరాహేణనిహతఇతి- అనుశుశ్రుమత్వత్తశ్శ్రుతవన్తోవయమ్॥౨॥ ప్రష్టవ్యంపృచ్ఛతి॥తస్యేతి॥స్వదంష్ట్రాగ్రేణ-క్షోణీంభూమిం-లీలయా- ఉద్ధరతస్తస్యఆదివరాహ

స్య-దైత్యరాజస్య హిరణ్యాక్షస్య చ-మృధం యుద్ధం-కస్మాద్ధేతోరభూత్-యుద్ధనిమిత్తం కిమిత్యర్థః ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయస్సవిస్తరం తత్కథాం ప్రస్తోష్యం స్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి సాధ్వితి ద్వాభ్యామ్-హే వీర-త్వయా సాధు పృష్టం-సాధుత్వం కుతః-యతః-మర్త్యానాం మరణశీలానాం-మృత్యుపాశం నిశాతయతి మోచయతీతి మృత్యుపాశనిశాతనీం-హరేరవతారకథాం-త్వం పృచ్ఛసి ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ యయా మునినా నారదేన గీతయా భగవత్కథయా-ఉత్తానపాదః పుత్రోఽర్భకో ధ్రువః-మృత్యోర్మూర్ధ్ని అఙ్ఘ్రిం కృత్వా పాదం విన్యస్య-హరేర్భగవతః-పదం స్థానం ప్రతి - ఆరోహ ఆరూఢవాన్ ఈదృశభగవత్కథాప్రశ్నస్సాధిష్ఠ ఇత్యభిప్రాయః ✽ ॥ ౫ ॥ ✽ ఏవం ప్రశ్నమభినన్ద్య హిరణ్యాక్షోత్పత్తిప్రభృతివృత్తాన్తం వక్ష్యన్ తద్వృత్తాన్తస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ అథేతి ॥ హే విదుర- అత్రాపి త్వయా పృష్టేఽర్థేపి, అయమితిహాసః మే మయా-శ్రుతః-దేవానామపి దేవేన బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన- అనుపృచ్ఛతాం దేవానాం-పురా పూర్వకాలే-వర్ణిత-స్స ఏవ పరంపరయా మయా శ్రుతశ్చేత్యర్థః ✽ ॥ ౬ ॥ ✽ దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసం ప్రస్తోష్యం స్తదుపోద్ఘాతరూపమన్యమితిహాసం ప్రస్తౌతి ॥ దితిరిత్యాదినా ॥ దాక్షాయణీ దక్షస్యాపత్యం స్త్రీ-దితిః దితినామ్నీ-హే క్షత్తః-మారీచం మరీచేః పుత్రం కాశ్యపం-పతిం భర్తారం, స్వయమపత్యం కామయమానా-హృచ్ఛయః కామః- తేనార్దితా పీడితా-సంధ్యాయాం-చకమే కామితవతీ-అహో ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ కథంభూతం చకమ ఇత్యత్రాహ ॥ హుత్వేతి ॥ యజుషాం యజ్ఞానాం పతిం, పురుషం పరమపురుషం, అగ్నిజిహ్వం అగ్నిశరీరకం, అర్కే సూర్యే, నిమ్రోచతి అస్తం గతే సతి, అగ్న్యగారే అగ్నిహోత్రశాలాయాం, ఆసీనం ఉపవి

స్మాద్ధేతోరభూన్మృధః ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సాధు వీర త్వయా పృష్టమవతారకథాం హరేః । యత్త్వం పృచ్ఛసి మర్త్యానాం మృత్యుపాశనిశాతనీమ్ ॥ ౪ ॥ యయోత్తానపదః పుత్రో మునినా గీతయాఽర్భకః । మృత్యోః కృత్వైవ మూర్ధ్న్యఙ్ఘ్రిమారురోహ హరేః పదమ్ ॥ ౫ ॥ అథాత్రాపీతిహాసోఽయం శ్రుతో మే వర్ణితః పురా । బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతామ్ ॥ ౬ ॥ దితిర్దాక్షాయణీ క్షత్తర్మారీచం కాశ్యపం పతిమ్ । అపత్యకామా చకమే సంధ్యాయాం హృచ్ఛయార్దితా ॥ ౭ ॥ హుత్వాగ్నిజిహ్వం పయసా పురుషం యజుషాం పతిమ్ । నిమ్రోచత్యర్క ఆసీనమగ్న్యగారే సమాహితమ్ ॥ ౮ ॥ దితిరువాచ ॥ ఏష మాం త్వత్కృతే విద్వన్ కామ ఆత్తశరాసనః । దునోతి దీనాం విక్రమ్య రమ్భామివ మతఙ్గజః ॥ ౯ ॥ తద్భవాన్ దహ్యమానాయాం సపత్నీనాం సమృద్ధిభిః । ప్రజావతీనాం భద్రం తే మయ్యాయుఙ్క్తామనుగ్రహమ్ ॥ ౧౦ ॥ భర్తర్యాప్తోరుమానానాం లోకానావిశతే యశః । పతిర్భవద్విధో యాసాం ప్రజయా హ్యనుజాయతే ॥ ౧౧ ॥ పురా పితా నో భగవాన్ దక్షో దుహితృవత్సలః । కం వృణీత వరం వత్సా ఇత్యపృచ్ఛత నః పృథక్ ॥ ౧౨ ॥ స విదిత్వాఽఽత్మజానాం నో భావం సంతానభావనః । త్రయోదశాదదత్తాసాం యాస్తే శీలమనువ్రతాః ॥ ౧౩ ॥ అథ మే కురు కల్యాణం కామం కఞ్జవిలోచన । ఆర్తోపసర్పణం భూమన్నమోఘం

ష్టం సమాహితచిత్తం చ ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏష మామిత్యాది-అథ మే కుర్విత్యన్తేన- హే విద్వన్-కాశ్యప-ఆత్తం ఉపాత్తం శరాసనం ధనుర్యేన సః, ఏషః, కామః, మన్మథః, త్వత్కృతే త్వదర్థం, త్వయా సహ సఙ్గత్యర్థం, దీనాం కృపణాం, మాం, విక్రమ్య, దునోతి పరితాపయతి, పీడయతి వా-తత్ర దృష్టాన్తః, రమ్భాం కదళీం మతఙ్గజో గజ ఇవేతి ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ తత్ తస్మాత్, ప్రజావతీనాం పుత్రవతీనాం, సపత్నీనాం, సమృద్ధిభిః, దహ్యమానాయాం మయి-భవాన్, అనుగ్రహం ఆయుఙ్క్తాం కుర్యాత్, తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గళమస్తు ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ భర్తరి, భర్తుస్సకాశాత్, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, ఆప్తోరుమానానాం ప్రాప్తబహుమానానాం స్త్రీణాం, యశః లోకాన్ ప్రత్యావిశతే-లోకేషు విస్తృతం భవతీత్యర్థః-కీదృశస్తత్సన్మాన ఇత్యపేక్షాయాం తద్విశదయతి-భవద్విధః భవాదృశః-పతిః భర్తా యాసాం మాదృశస్త్రీణాం, ప్రజయా ప్రజారూపేణ, అనుజాయతే, హిశబ్దః "తజ్జాయా భవతి యదస్యాం జాయతే పునః" ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, ఇదమేవ తత్సన్మానం యత్స్వభార్యాయాం పతిః ప్రజారూపేణ జాయత ఇతి భావః ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ కించ పురా పూర్వకాలే, అస్మాకం పితా-దుహితృషు పుత్రీషు వత్సలః వాత్సల్యవాన్-దక్షః న అస్మాన్ ప్రతి-పృథక్- హే వత్సే, కం వరం వృణీత, ఇతి, అపృచ్ఛత్ ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ సః సంతానం భావయతి వర్ధయతీతి సంతానభావనో, దక్షః, ఆత్మజానాం దుహితౄణాం, నః, భావమభిప్రాయం, విదిత్వా జ్ఞాత్వా, తాసామాత్మజానాం మధ్యే, యాః తవ శీలం స్వభావం, అనువ్రతాః, తాః, అస్మాన్ త్రయోదశ, అదదత్, త్రయోదశానామప్యస్మాకం త్వయి భావసామ్యే సతి వైషమ్యాచరణమనుచితమిత్యభిప్రాయః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ అథ హే కాశ్యప- హే కల్యాణమఙ్గళరూప-మే మమ-కామం అభిలషితం-కురు-హే కఞ్జవిలోచన- హే భూమన్-మహత్తమ-మహీయసి మహత్తరే పురుషే - ఆర్తానాముపసర్ప

ణం-అనుచ్ఛన్దనం-మోఘం న భవతి హ ॥ ౧౪ ॥ ఏవముక్తః కాశ్యపః కిమాహేత్యత్రాహ॥ ఇతీతి॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా-బహుభాషిణీం-కృపణాం దీనాం-దితిం ప్రతి-వీర మారీచః జితేన్ద్రియః కాశ్యపః - ప్రవృద్ధానఙ్గకశ్మలాం ప్రవృద్ధానఙ్గేన కశ్మలం మోహో యస్యాస్తాం-వాచా-అనునయన్ సాన్త్వయన్ ప్రత్యాహ ప్రత్యువాచ ॥ ౧౫ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ ఏష ఇత్యాదినా॥ బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా ఇత్యన్తేన॥ తత్ర సన్ధ్యాకాలక్షేపాయ భార్యాం ప్రశంసతి-ఏష త ఇతి పఞ్చదశభిః- హే భీరు-యదిచ్ఛసి-తత్ - ప్రియం ప్రీతివిషయం-తే తుభ్యం - మహం-విధాస్యామి కరిష్యామి-తస్యాస్త్వాదృశ్యా భార్యాయాః-కామమభిలషితం కో న కుర్యాత్-సర్వోఽపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ కీదృశీ చాసౌ యస్యాః కామం సర్వః కుర్యాదిత్యత్రాహ॥ సిద్ధిరితి॥ యతః యస్యాః పత్న్యాస్సకాశాత్-త్రైవర్గికీ ధర్మార్థకామరూపా-సిద్ధిః ఫలం-భవేదిత్యర్థః - పరంపరయా తురీయపురుషార్థోఽపి భార్యాతస్సిధ్యతీత్యాహ ॥ కళత్రవాన్ భార్యావాన్ పురుషః - స్వాశ్రమేణ గృహస్థాశ్రమేణ - సర్వాశ్రమాన్ ఇతరాన్ త్రీనాశ్రమస్థాన్-ఉపాదాయ ఉపకృత్య - సర్వాశ్రమోపకారకో గృహస్థాశ్రమ ఇతి భావః - వ్యసనమిన్ద్రియాణాం విషయప్రావణ్యరూపం దుఃఖమేవార్ణవ-స్తం - అత్యేతి తరతి - తత్ర దృష్టాన్తః - జలయానైర్నౌభి-రర్ణవం సముద్రం యథేతి - ఇన్ద్రియజయద్వారా తురీయపురుషార్థసాధనభూతా పత్నీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ శ్రేయస్కామస్య స్వర్గాపవర్గాఖ్యశ్రేయస్కామస్య - ఆత్మనస్స్వస్య - అర్ధం అర్ధశరీరం - ఆత్మనశ్శరీరార్ధమితి వా - యాం పత్నీం - ఆహుః-శ్రుతయ ఇతి శేషః ‘‘ అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యః పత్నీ ’’ ఇత్యాద్యాః-శ్రేయస్కామస్యాత్మనోఽర్ధమాహురిత్యనేన, స్వర్గాపవర్గసాధనేషు కర్మసు, ద్వయోస్సహాధికారత్వం సూచ్యతే, యచ్ఛబ్దానాం తాం త్వామితి తృతీయశ్లోకస్థతచ్ఛ-

హీనహీయసి ॥ ౧౪ ॥ ఇతి తాం వీర మారీచః కృపణాం బహుభాషిణీమ్ । ప్రత్యాహానునయన్వాచా ప్రవృద్ధానఙ్గకశ్మలామ్ ॥ ౧౫ ॥ ఏష తేఽహం విధాస్యామి ప్రియం భీరు యదిచ్ఛసి । తస్యాః కామం న కః కుర్యాత్సిద్ధిస్త్రైవర్గికీ యతః ॥ ౧౬ ॥ సర్వాశ్రమానుపాదాయ స్వాశ్రమేణ కళత్రవాన్ । వ్యసనార్ణవమత్యేతి జలయానైర్యథార్ణవమ్ ॥ యామాహురాత్మనో హ్యర్ధం శ్రేయస్కామస్య మానిని । యస్యాం స్వధురమధ్యస్య పుమాంశ్చరతి విజ్వరః ॥ ౧౮ ॥ యామాశ్రిత్యేన్ద్రియారాతీన్ దుర్జయానితరాశ్రమైః । వయం జయేమ హేలాభిర్దస్యూన్దుర్గపతిర్యథా ॥ ౧౯ ॥ న వయం ప్రభవస్తాం త్వామనుకర్తుం గృహేశ్వరి । అప్యాయుషా వా కార్త్స్న్యేన యే చాన్యే గుణగృధ్నవః ॥ ౨౦ ॥ అథాపి కామమేతం తే ప్రజాత్యై కరవాణ్యలమ్ । యథా మాం నాతిశోచన్తీ ముహూర్తం ప్రతిపాలయ ॥ ౨౧ ॥ ఏషా ఘోరతమా వేలా ఘోరాణాం ఘోరదర్శనా । చరన్తి యస్యాం భూతాని భూతేశానుచరాణి హ ॥ ౨౨ ॥ ఏతస్యాం సాధ్వి సన్ధ్యాయాం భగవాన్ భూతభావనః । పరీతో భూతపార్షద్భిర్వృషేణాటతి భూతరాట్ ॥

బ్దేనాన్వయః, యస్యాం పత్న్యాం - స్వస్య స్వధురం దృష్టాదృష్టకర్మభారం-అధ్యస్య నిక్షిప్య-విజ్వరో నిశ్చిన్తః, పుమాన్-తరతి ॥ ౧౮ ॥ యాం పత్నీ-మాశ్రిత్య-ఇతరాశ్రమైః బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమైః, దుర్జయాన్ జేతుమశక్యాన్-ఇన్ద్రియాణ్యేవారాతయశ్శత్రవ, స్తాన్ హేలాభిర్లీలాభిః-వయం-జయేమ, తత్ర దృష్టాన్తః, దుర్గపతిః, దస్యూన్ దుష్టజీవాన్ చోరాదీన్ యథేతి ॥ ౧౯ ॥ తాముక్తవిధోపకర్త్రీం-త్వాం, కార్త్స్న్యేన, అనుకర్తుం ప్రత్యుపకర్తుం- హే గృహేశ్వరి-పురుషాయుషాపి వా-వయం-న ప్రభవః న సమర్థాః ఏవమన్యేపి-యే- గుణగృధ్నవః గుణకాఙ్క్షిణః గుణాధర్షిణ ఇతి యావత్ - తేఽపి పూర్ణేనాప్యాయుషా, వా శబ్దాజ్జన్మాన్తరైరపి, న ప్రభవ ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ అథాపి, త్వదుపకారానురూపేణోపకర్తుమశక్తత్వేపి-తే, ప్రజాత్యై ప్రజననాయ-పుత్రోత్పత్త్యయ ఇతి యావత్ , యః కామః-తమేతం కామం-అలం పర్యాప్తం కరవాణి, యథా-కృతే, మాం ప్రతి, త్వం-నాతిశోచన్తీ భవసి-తథా కరవాణ్యేవ-కింతు-ముహూర్తం ముహూర్తకాలం, ప్రతిపాలయ ప్రతీక్షస్వ ॥ ౨౧ ॥ కిమర్థం ముహూర్తప్రతీక్షణమిత్యాశఙ్కాయాం, తస్య ముహూర్తస్యారత్యనుపయుక్తతాం కథయతి, ఏషేత్యాదినా॥ ఏషా వేలా-ఘోరతమా ఉగ్రతమా- ఘోరాణామపి ఘోరదర్శనా ఘోరం దృశ్యత ఇతి తథా- యస్యాం సన్ధ్యావేలాయాం, భూతేశో రుద్ర- స్తస్యానుచరాణి - భూతాని ప్రమథాఖ్యభూతాని-చరన్తి సంచరన్తి అతోఽపి నాయమవసర ఇతి భావః ॥ ౨౨ ॥ చరన్తి చేద్భూతాని కిం తత్సంచారవిషయః ప్రదేశోఽవర్జనీయ ఇత్యత్రాహ॥ ఏతస్యామితి॥ హే సాధ్వి, ఏతస్యాం సన్ధ్యాయాం , భూతభావనో భూతానాం భావయతి సుఖమితి తథా, భగవాన్, భూతరాట్ రుద్రః, భూతపరిషద్భిః ప్రమథగణైః, పరితః పరివేష్టితః, వృషేణ స్వవాహనభూతేన వృషభేణ నన్దికేశ్వరేణ సహ- అటతి చరతి ॥ ౨౩ ॥ కించ, శ్మశానేషు యశ్చక్రానిలో వాత్యా- తేన యో ధూళిః, తేన ధూమ్రాః, విశీర్ణాః విక్షిప్తాః-విద్యో-

తాశ్చ,యా-జటాః,తాసాంకలాపోయస్యసః,భస్మనా,అవకుణ్ఠితఃఅవలిప్తః-అమలః,రుక్మవ , ద్దేహోయస్యసః,దేవః రుద్రః,త్రిభిః,నయనైరితి శేషః,పశ్యతిసాక్షాత్కరోతి, అత స్తద్దర్శనావిషయః ప్రదేశోనాస్తీతిభావః॥ ౨౮ ॥ పశ్యతు దేవర స్తథాపితమనాదృత్యాపరివర్తేవేత్యత ఆహ॥సతురుద్ర స్తే, దేవరః త్వద్భగిన్యా ఉమాయాః పతిరిత్యర్థః - నతు పతిభ్రాతృత్వం,తదసంభవాత్, కాశ్యపోహిమరీచిపుత్రః నతు బ్రహ్మపుత్రః-స్వజనత్వా దాదరణీయ ఏవేతిభావః, యదిస్వజనత్వా దాదరణీయ ఇతిభావః, యది స్వజనత్వాదాదరణీయ స్తర్హి-తత ఏవ స్వజనానామస్మాకం సర్వం క్షమేతైవ రుద్ర ఇత్యత ఆహ నయస్యేతి॥ యస్యరుద్రస్య-స్వజనః, పరః అస్వజనోవా, లోకే-నాస్తి, నాప్యతివాదరణీయ విషయః, కశ్చిద్విగర్హ్యః కోపి-న-ఉత-నాస్త్యేవ-ప్రాకృతస్యహి విషమదృష్టేస్స్వార్థాపేక్షిణస్స్వజనాదివిభాగః- అస్యతు సమదృష్టేరుపేక్షితసాంసారికలోకతద్విభూతేర్న స్వజనాదివిభాగోస్తీతిభావః॥ ఏతదేవాహ॥వయమితి॥సాంసారికలోకాభిప్రాయేణ వయమిత్యుక్తం-తత్త్వదర్శినోపి-స్వస్వతన్త్రబలస్థత్వా-ద్వయం,సంసారిణోలోకాః, యస్యరుద్రస్య, చరణాభ్యాముపవిద్ధాం నిర్మాల్యవద్దూరతః పరిత్యక్తాం, తేనముక్తభోగాం- అజాంమాయాం - తన్మయీం విభూతిం, వ్రతైర్జ్ఞానవిభైశ్వర్యసాధనైర్వ్రతైః,ఆశాస్మహే ప్రార్థయామహే॥ ౨౯ ॥నను శ్మశానేషు పిశాచవచ్చరతోఽశుచేరస్మాకం మాశఙ్కస ఇత్యత ఆహ॥యస్యేతి॥యస్యరుద్రస్యానవద్యం నిర్దుష్టం ఆచరితం చరిత్రం మనీషిణః బుద్ధిమన్తః అవిద్యాయాః, పటలమావరణం,భిభిత్సవః భేత్తుమిచ్ఛవః,జ్ఞానార్థిన ఇత్యర్థః, గృణన్తి కీర్తయన్తి,,ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేచ్ఛ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్,శంకరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్,,ఇత్యుక్తరీత్యా ఫలవిశేషార్థిభిరుపాస్యత్వాత్,తైః కశ్చిత్, జ్ఞానార్థిభి స్తచ్చరిత్రముపాదేయమితి,నపిశాచవచ్చరతీతి సనిన్దనీయ ఇతిభావః, తర్హి కిమర్థం నపిశాచవచ్చరతి,తత్రాహ॥స్వయమితి నిరస్తసామ్యాతిశయోపి నిరస్తం సామ్యమతిశయశ్చ యస్మాత్తథాభూతోపి, సతాం గతిః జ్ఞానోపాయస్సన్, పిశాచచర్యాం,చరతిస్వోపాసకైర

శ్మశానచక్రానిలధూళిధూమ్రవికీర్ణవిద్యోతజటాకలాపః । భస్మావకుణ్ఠామలరుక్మదేహో దేవస్త్రిభిః పశ్యతి దేవర స్తే ॥ ౨౮ ॥ నయస్యలోకేస్వజనః పరోవా నాత్యాదృతో నోతకశ్చిద్విగర్హ్యః ॥ వయం వ్రతైర్యచ్చరణాపవిద్ధామాశాస్మహేఽజాం బత ముక్తభోగామ్ ॥ ౨౯ ॥ యస్యానవద్యం చరితం మనీషిణో గృణన్త్యవిద్యాపటలం బిభిత్సవః। నిరస్తసామ్యాతిశయోఽపి యస్స్వయం పిశాచచర్యామచరద్గతిస్సతామ్ ॥ ౩౦ ॥ హసన్తి యస్యాచరితం హి దుర్భగాస్స్వాత్మన్ రతస్యావిదుషస్సమీహితమ్ । యైర్వస్త్రమాల్యాభరణానులేపనైః శ్వభోజనం స్వాత్మతయోపలాలితమ్ ॥ ౩౧ ॥ బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా యత్కారణం

పిజిజ్ఞాసుభిరేవం వర్తితవ్యమితి,తచ్ఛిక్షార్థం పిశాచచర్యాం చరతీతిభావః॥తథాచశ్రుతిః ॥యథాక్రతురస్మిఁల్లోకే పురుషో భవతీతి,,నిరస్తసామ్యాతిశయత్వం చజ్ఞానప్రదత్వే వేదితవ్యం ప్రకరణాత్ ,,యద్వా,,ఏతత్సర్వం రుద్రశరీరక పరమాత్మదృష్ట్యోక్తమితి వేదితవ్యమ్॥ ౩౦ ॥ఏవమన్వయముఖేన తచ్చరిత్రస్యానిన్ద్యత్వమభిధాయ వ్యతిరేకముఖేనాప్యాహ॥హసన్తీతి స్వాత్మన్ రతస్య స్వాత్మానుభవైకనిరతస్య-సమీహితం చేష్టితం-అవిదుషః, అజ్ఞత్వాద్వ్యత్యయేన ద్వితీయా,అవిద్వాంసః యస్యరుద్రస్య,ఆచరితం-హసన్తి నిన్దన్తి-తే-దుర్భగాః, కేతే అవిద్వాంసః యే-తస్యాచరితం హసన్తీత్యత ఆహ, యైః కర్తృభిః-వస్త్రాదిభిః కరణైః శ్వభోజనం శ్వాం భోజ్యం-స్వశరీరం, స్వాత్మతయా స్వాత్మాభిన్నత్వేన- ఉపలాలితం అయమాత్మేతిబుద్ధ్యా దేహం యైర్వస్త్రాదిభిరుపస్కృతం, తే అవిదుష ఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తచ్చరిత్రమనిన్ద్యమిత్యభిధాయ తస్యపిశాచచర్యావిడమ్బనమాత్రమేవేత్యాహ॥బ్రహ్మాదయ ఇతి॥బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా ఇత్యాద్యుక్తిః,రుద్రప్రశంసావ్యోక్తిః- బ్రహ్మాదయ ఇత్యత్ర తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః,చిత్రగుమానయేతివత్-,బ్రహ్మణోఽర్వాచీనా ఇత్యర్థః,అన్యథా-పూర్వాపరవిరోధాత్- బ్రహ్మణః స్రష్టృత్వం తద్ధస్తనామధేయస్థానత్వం చప్రాగుక్తం- తేన బ్రహ్మణో నమస్కార్యత్వం చవక్ష్యతే- అతో యథోక్త ఏవార్థః ,, యద్వా,,బ్రహ్మాదయః పులస్త్యపులహమరీచ్యాదయః,,సర్వే బ్రహ్మాణ ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయం గతాః ,, ఇతి తేషాం బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వావగమాత్ ,, యద్వా,,రుద్రశరీరక పరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తమిత్యవగన్తవ్యం - బ్రహ్మాదయో, యేన రుద్రేణ - కృతాస్సేతవః మర్యాదాః-స్తాసాం పాలయన్తీతి తథా-ఇదం విశ్వం-యత్కారణం -యో రుద్రః కారణం యస్యతదితి బహువ్రీహిః , విశ్వం యత్కారణకమిత్యర్థః-రుద్రస్య విశ్వసంహర్తృత్వాత్తదభిప్రాయేణ విశ్వం యత్కారణమిత్యుక్తం - మాయాచయస్యాజ్ఞాకరీ - మాయా అహంకృతిః తత్కార్యత్వాత్-యస్యాజ్ఞాకరీ,అధిష్ఠాతృత్వాత్-తస్య -విభూమ్నః రుద్రస్య-పిశాచచర్యా పిశాచచర్యాయా ఆచరితం-విడమ్బనమ

నుకరణమాత్రమేవ-అహో ఇత్యాశ్చర్యే-స్వత ఏవంవిధస్య మహీయసః పిశాచచర్యానుకరణమాశ్చర్యమిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఏవముక్తాదితిస్తతః కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ భర్త్రా కాశ్యపేన-ఏవముక్తప్రకారేణ-సంవేదితే జ్ఞాపితే సతి-మన్మథేన ఉన్మథితాని ఉద్దీపితానీన్ద్రియాణి యస్యాస్సా - అతఏవ వృషలీవ వేశ్యేవ- గతత్రపా నిర్లజ్జా సతీ, విప్రర్షేః కాశ్యపస్య-వాసః, వస్త్రం-జగ్రాహ- వాసో గృహీత్వా వికకర్షేతి భావః ॥ ౨౯ ॥ సః కాశ్యపః-స్వభార్యాయా దితేః-వికర్మణి సంధ్యాయాం ప్రతిషిద్ధే రతికర్మణి నిర్బన్ధం వాసోగ్రహణరూపం నిర్బన్ధం - విదిత్వా దృష్ట్వా- దిష్టాయ దైవరూపాయేశ్వరాయ నత్వా, తయా భార్యయా సహ-రహసి ఏకాన్తే, ఉపవివేశ-హ ఓత- ఉపవివేశేత్యనేన మైథున్యం లక్ష్యతే ॥ ౩౦ ॥ అథ ఉపవేశానన్తరం, సలిలముపస్పృశ్య సలిలే స్నాత్వేత్యర్థః, ప్రాణానాయమ్య - వాగ్యతః ధృతమౌనః, విరజం నిర్వికారం - జ్యోతిః జ్ఞానస్వరూపం - సనాతనం నిత్యం - బ్రహ్మ, ధ్యాయన్-అత్ర విరజశబ్దేన సత్యపదస్యార్థః, జ్యోతిశ్శబ్దేన జ్ఞానపదస్యార్థః, సనాతనశబ్దేనానన్తపదస్యార్థస్స్ఫురితః, విరజశబ్దేన రజః కార్యవికారరాహిత్యస్య - జ్యోతిశ్శబ్దేన ప్రకాశరూపత్వస్య, సనాతనశబ్దేన కాలపరిచ్ఛేదరాహిత్యస్య - చోక్తత్వాత్ జజాప, ఏవంవిధబ్రహ్మప్రతిపాదకం ప్రణవం జజాపేత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ అథాధ్యాయశేషో దితికాశ్యపయోరుత్తరప్రత్యుత్తరరూపేణ ప్రవృత్తః తత్ర తావద్దితిరువాచేత్యాహ ॥ దితిస్త్వితి ॥ తేన కర్మావద్యేన కర్మణో దోషేణ, వ్రీడితా లజ్జితా, దితిః, హే భారత విదుర-ఉపసంగమ్య సమీపే ఆగత్య, అధోముఖీ సతి- విప్రర్షిం కశ్యపం ప్రత్య, అభ్యభాషత ఉక్తవతీ ॥ ౩౨ ॥ భాషణమేవాహ ॥ మేతి ॥ హే

విశ్వమిదం హి మాయా। ఆజ్ఞాకరీ యస్య పిశాచచర్యా అహో విభూమ్నశ్చరితం విడమ్బనమ్ ॥ ౨౮ ॥ సైవం సంవేదితే భర్త్రా మన్మథోన్మథితేన్ద్రియా। జగ్రాహ వాసో బ్రహ్మర్షేర్వృషలీవ గతత్రపా ॥ ౨౯ ॥ స విదిత్వా స్వభార్యాయాస్తం నిర్బన్ధం వికర్మణి। నత్వా దిష్టాయ రహసి తయాథోపవివేశ హ ॥ ౩౦ ॥ అథోపస్పృశ్య సలిలం ప్రాణానాయమ్య వాగ్యతః। ధ్యాయన్ జజాప విరజం బ్రహ్మ జ్యోతిస్సనాతనమ్ ॥ ౩౧ ॥ దితిస్తు వ్రీడితా తేన కర్మావద్యేన భారత। ఉపసంగమ్య విప్రర్షిమధోముఖ్యభ్యభాషత ॥ ౩౨ ॥ మా మే గర్భమిమం బ్రహ్మన్ భూతానామృషభోఽవధీత్। రుద్రః పతిర్హి భూతానాం యస్యాకరవమంహసమ్ ॥ ౩౩ ॥ నమో రుద్రాయ మహతే దేవాయోగ్రాయ మీఢుషే। శివాయ న్యస్తదణ్డాయ ధృతదణ్డాయ మన్యవే ॥ ౩౪ ॥ స నః ప్రసీదతాం భామో భగవానుర్వనుగ్రహః। వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాం స్త్రీణాం దేవస్సతీపతిః ॥ ౩౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స్వసర్గస్యాశిషం లోక్యామాశాసానాం ప్రవేపతీమ్। నివృత్తసన్ధ్యానియమో భార్యామాహ ప్రజాపతిః ॥ ౩౬ ॥ కాశ్యప ఉవాచ ॥ అప్రాయత్యాదాత్మనస్తే దోషాన్మౌహూర్తికాదుత। మన్నిదేశాతిచారేణ దేవానాం చాపి హేళ

బ్రహ్మన్ కాశ్యప - భూతానాం- ఋషభః పతిః, రుద్రః, మే మమ- ఇమం గర్భం -మావధీత్, మా హన్యాత్ హి యతః, భూతానాం - రుద్రః- పతిః, యతః - యస్య రుద్రస్య, అంహసమపరాధం, అహమకరవం కృతవతీ, అతో మావధీదిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఏవం స్వాభిప్రేతమావేద్య నమస్కుర్వన్ రుద్రం ప్రసాదయతి ॥ నమ ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ రుద్రాయ నమః, కథం భూతాయ, మహతే దేవాయ మహాదేవాయేత్యర్థః, విశ్వసంహర్తృత్వాదినా ప్రాప్యాపేక్షయా మహత్త్వం వివక్షితం - ఉగ్రాయ ఉగ్రరూపిణే - మీఢుషే సకామేషు ఫలసేచనకర్త్రే ,, యద్వా,, రేతస్సేకక్షమాయ- నిష్కామేషు శివాయ - న్యస్తో న్యస్తదణ్డాయ - దుష్టేషు ధృతదణ్డాయ-సంహారే మన్యవే ॥ ౩౪ ॥ భామో భగిన్యా భర్తా, ఉరురనుగ్రహో యస్య, సత్యా ఉమాయాః పతిః, భగవాన్ స దేవో రుద్రః, వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాం దయనీయానాం-స్త్రీణాం, నః అస్మాకం - ప్రసీదతాత్ ప్రసన్నో భూయాత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏవమాభాషమాణాం కశ్యప ఆహేత్యాహ మైత్రేయః ॥ స్వసర్గస్య -లోక్యాం లోకనీయాం, సాధ్వీం, ఆశిషం శుభం, ఆశాసానాం ప్రార్థయన్తీం, ప్రవేపతీం పరితపన్తీం, భార్యాం - నివృత్తః సన్ధ్యాయాం - యో నియమః, స -యస్య సః, ప్రజాపతిః కాశ్యపః, ఆహ-ఉవాచ ॥ ౩౬ ॥ ఉక్తిమేవాహ చతుర్భిః ॥ తే, ఆత్మనః చిత్తస్య - అప్రాయత్యాత్ అశుద్ధభావాత్ - మౌహూర్తికాత్ సంధ్యాముహూర్తసంబన్ధినో దోషాత్ -ఉత అపి, మమ, యో నిర్దేశః ఆజ్ఞా, తస్య-యోఽతిచారోఽతిక్రమ - స్తేన, దేవానాం రుద్రాదీనాం, హేళనాదపవారణాదపి ॥ అభద్రౌ లోకామఙ్గళకరౌ అతఏవ-జారధమౌ పుత్రాధమౌ- హే అభద్రే, తవ, భవిష్యతః- జారధమయోరభద్రత్వమేవ విశదయత్యర్థేన, చణ్డి క్రుద్ధే-సపాలాన్ లోకపాలైస్సహితాన్-త్రీన్ లోకాన్-ముహుః పునః

పునః-ఆక్రన్దయిష్యతః రోదయిష్యతః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ❀ ప్రాణినాం హన్యమానానాం సతాం-కథంభూతానాం, దీనానాం కృపణానాం-అకృతం ఆగః అపరాధో యైస్తేషాం-స్త్రీణాం చ నిగృహ్యమాణానాం సతీనాం, మహాత్మసు కోపితేషు సత్సు ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ తదా క్రుద్ధః కోపితః-విశ్వేశ్వరః-లోకం భావయతి సుఖయతీతి లోకభావనోఽసౌ-భగవాన్ - అవతీర్య వరాహనృసింహరూపాభ్యామావిర్భూయ-హనిష్యతి-తత్ర దృష్టాన్తః - అద్రీన్ పర్వతాన్-శతపర్వధృత్ వజ్రాయుధధర ఇన్ద్రః యథేతి ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ ఏవముక్తే పునర్దితిరాహ ద్వాభ్యామ్-సునాభం చక్రం, తేన-ఉదారః సున్దరో బాహుర్యస్య, తేన-భగవతా- సాక్షాన్మహ్యం మమ-పుత్రయోర్వధం ఆశాసే అనుమన్యే- కిన్తు హే ప్రభో - క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణా-ద్వధం తు-నానుమన్యే, కోపితేషు మహత్సు చేత్, త్యక్త్వా - తైః కుపితాద్బ్రాహ్మణాద్వధమాశఙ్కమానా - ఏవం-ప్రార్థయతే-క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాన్మాభూదితి ❀ ॥ ౪౧ ॥ ❀ నన్వస్తు బ్రాహ్మణాదన్యతో వా కుతశ్చిత్తద్వధస్తత్ర కో విశేష ఇత్యత్రాహ॥ నేతి॥ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య బ్రాహ్మణశాపహతస్య- భూతానాం భయసంపాదకస్య చ-నారకా అపి నరకవాసినోఽపి-నానుగృహ్ణన్తి - అనుగ్రహం న కుర్వన్తి-నరకవాసినో హి సర్వస్మై లోకాయ స్వదుఃఖం మాభూదితి వన్యన్తే తేఽప్యేతయోః కృపాం న కుర్వన్తి - అతోఽతిపాపినౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధౌ భూతభయదావిత్యర్థః-కించ-యాం యోనిం-అసౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధో-లోకభయదశ్చ-గతః ప్రాప్తో భవతి-తత్రస్థా అపి నానుగృహ్ణన్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౪౨ ॥ ❀ ఏవముక్తః పునరాహ కశ్యపస్సప్తభిః॥ కృతాపరాధేత్యాదిభిః॥ కృతో యోఽపరాధస్తస్మాత్-యోఽనుతాపః- తేన సద్యః - ప్రత్యవమర్శనాత్ యుక్తాయుక్తవిచారాత్-భగవతి పరమపురుషే-

---

నాత్ ॥ ౩౭ ॥ భవిష్యతస్తవాభద్రావభద్రే జారరాధమౌ । లోకాన్సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః ॥ ౩౮ ॥ ప్రాణినాం హన్యమానానాం దీనానామకృతాగసామ్ । స్త్రీణాం నిగృహ్యమాణానాం కోపితేషు మహాత్మసు ॥ ౩౯ ॥ తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్లోకభావనః । హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాద్రీన్శతపర్వధృత్ ॥ ౪౦ ॥ దితిరువాచ ॥ వధం భగవతా సాక్షాత్సునాభోదారబాహునా । ఆశాసే పుత్రయోర్మహ్యం మా క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాత్ప్రభో ॥ ౪౧ ॥ న బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య న భూతభయదస్య చ । నారకాశ్చానుగృహ్ణన్తి యాం యాం యోనిమసౌ గతః ॥ ౪౨ ॥ కాశ్యప ఉవాచ ॥ కృతాపరాధతాపేన సద్యః ప్రత్యవమర్శనాత్ । భగవత్యురుమానాచ్చ భవే మయ్యపి చాదరాత్ ॥ ౪౩ ॥ పుత్రస్యైవ తు పుత్రాణాం భవితైకస్సతాం మతః । గాస్యన్తి యద్యశశ్శుద్ధం భగవద్యశసా సమమ్ ॥ ౪౪ ॥ యోగైర్హేమేవ దుర్వర్ణం భావయిష్యన్తి సాధవః । నిర్వైరాదిభిరాత్మానం యచ్ఛీలమనువర్తితుమ్ ॥ ౪౫ ॥ యత్ప్రసాదాదిదం విశ్వం ప్రసీదతి యదాత్మకమ్ । స స్వదృగ్భగవాన్యస్య తోష్యతేఽనన్యయా దృశా ॥ ౪౬ ॥ స వై మహాభాగవతో మహాత్మా మహానుభావో మహతాం మహిష్ఠః । ప్రవృద్ధభక్త్యాఽనుభావితాశయే ప్రవేశ్య వైకుణ్ఠమతద్విహాస్యతి ॥ ౪౭ ॥ అలంపటశ్శీలధరో గుణాకరో హృష్టః పర

ఉరుమానాత్ బహుమానాచ్చ - భవే రుద్రే-మయ్యపి - ఆదరాచ్చ హేతోః ❀ పుత్రాణాం - ఆర్షత్వాద్బహువచనం-పుత్రయోర్మధ్యే-ఏకస్య పుత్రస్య హిరణ్యకశిపోః- ఏకః సతాం మతః సంమతః-ప్రహ్లాదః- పుత్రో భవితా భవిష్యతి తమేవ వర్ణయతి-గాస్యన్తీతి సార్ధైః పఞ్చభిః-యస్య త్వత్పౌత్రస్య - యశః భగవద్యశసా సమం-సహ-సదృశం వా-గాస్యన్తి స్తోష్యన్తి యచ్ఛబ్దస్య స ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః ❀ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ❀ కించ యస్య త్వత్పౌత్రస్య - శీలమనువర్తితుం-నిర్వైరాదిభిర్గుణైః - ఆత్మానం అన్తఃకరణం-సాధవో-భావయిష్యన్తి-తత్ర దృష్టాన్తః - యోగైః క్షారాదిసంయోగైః-దుర్వర్ణం - హేమ-సువర్ణమివేతి ❀ ॥ ౪౫ ॥ ❀ కించ-యస్య భగవతః-ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్ - ఇదం విశ్వం- ప్రసీదతి-భగవదనుగ్రహవిశేష ఏవ కృత్స్నం విశ్వమపి ప్రసాదమేవ కుర్యాదిత్యర్థః-యదాత్మకం-యో భగవానేవాత్మా యస్య తత్-ద్విశ్వం- య-త్త - ద్భగవదాత్మకం-సః స్వదృక్ స్వేనైవ పశ్యతీతి స్వదృక్-కరణనిరపేక్షం సర్వం సాక్షాత్కుర్వాణ ఇత్యర్థః- భగవాన్-యస్య త్వత్పౌత్రస్య-అనన్యయా అవ్యభిచారిణ్యా - దృశా భక్త్యా - తోష్యతే సంతోషం ప్రాప్నోతి ❀ ॥ ౪౬ ॥ ❀ స వై త్వత్పౌత్రః- మహాభాగవతః నిరతిశయభగవద్భక్తః - మహానుభావః-మహాప్రభావః-మహాత్మా నిర్మలాన్తఃకరణః-మహతాం మాహాత్మ్యవతామపి మధ్యే - మహిష్ఠః నిరతిశయమాహాత్మ్యవాన్ - ప్రవృద్ధయా భక్త్యా - అనుభావితే సంశోధితే - ఆశయే చిత్తే- వైకుణ్ఠం భగవన్తం-నివేశ్య అవస్థాప్య-అతత్ -భగవద్వ్యతిరిక్తమైశ్వర్యాదికం-విహాస్యతి త్యక్ష్యతి ❀ ॥ ౪౭ ॥ ❀ కించ-అలమ్పటః అలోలుపః, శీలధరః సుస్వభావః, గుణానామాకరః పరర్ధ్యా పరేషాం బుద్ధిస్సమృద్ధిః, తయా-హృష్టః- దుఃఖితేషు పరేషు దుఃఖితేషు-సత్సు- స్వయమపి-వ్యథితః దుఃఖితః-న భూతో న జాతశ్శత్రుర్యస్యాసౌ అభూతశత్రుః - జగతశ్శోకం హరతీతి తథా-తత్ర

దృష్టాన్తః - నైదాఘికం-నిదాఘోగ్రీష్మకాలఃతత్రభవంతాపం - ఉడురాజశ్చన్ద్రోయథాహరతీతి ॥ ౪౮ ॥ కించ॥ త వపౌత్రః - శ్రీలలనాలలామం - శ్రీఃలక్ష్మీరేవలలనా-తస్యాఃలలామంభూషణం ,, భర్తానామపరంనార్యాభూషణంభూషణాదపీ,, త్యుక్తరీత్యా- భూషణభూతం - శ్రియఃపతిం,అన్తఃస్వహృదయకమలమధ్యే, బహిశ్చ, ద్రష్టాద్రక్ష్యతి,కథంభూతః- శ్రీలలనాలలామం-స్ఫురన్తీయేకుణ్డలే-తాభ్యాం - మణ్డితంభూషితం - ఆననంముఖం-యస్యతం-కుణ్డలయోశ్శ్రోత్రాలంకారత్వేపి- గణ్డస్థలాదిషుతత్ప్రతిఫలనవశాన్ముఖస్యాపిశోభాతిరిచ్యతే-స్వపూరుషాఃస్వభక్తాః - తేషామిచ్ఛానురూపం-గృహీతం-రూపంఅప్రాకృతదివ్యశరీరం-యేనతం-అబ్జనేత్రంకమలనేత్రం,అమలంనిరస్తహేయగుణమ్ ॥ ౪౯ ॥ దితికాశ్యపయోఃప్రశ్నోత్తరేణిగమయతి ॥ దితిఃభాగవతంపౌత్రం-జనిష్యమాణం - శ్రుత్వా- భృశ,మమోదతఅహర్ష-కృష్ణాద్భగవతః-పుత్రయోర్వధంచభావినం - విదిత్వాజ్ఞాత్వా - మహామనాః-హరిణాసహయుద్ధేనపుత్రయోర్మరణాత్కీర్తిస్సద్గతిశ్చభవేదితిమహోత్సవచిత్తాఆసీత్ ॥ ౫౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః

ఏవందేవబ్రహ్మసంవాదరూపేతిహాసోపోద్ఘాతరూపమితిహాసాన్తరంప్రస్తుత్య, ఇదానీంబ్రహ్మనారదసంవాదంప్రస్తోతుంతావద్దేవానాంబ్రహ్మణస్సన్నిధావుపసత్తిహేతుంవదన్,వృత్తమితిహాసంవర్తిష్యమాణేనేతిహాసేనసంగమయతి మైత్రేయః॥ పరతేజోహనంపరేషాంతేజోహన్తీతితథా-ప్రాజాపత్యంకశ్యపసంబన్ధి-తేజోవీర్యం- దితి-రసురార్దనాత్ఇన్ద్రాచ్ఛఙ్కమానా-ఇన్ద్రఃకదాకింకుర్యాదితిశఙ్కమానాసతీ,శతంవర్షాణి,దధార,గర్భంధృతవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తేన

ర్ధ్యావ్యధితో దుఃఖితేషు । అభూతశత్రుర్జగతశ్శోకహర్తానైదాఘికంతాపమివోడురాజః॥ ౪౮ ॥ అన్తర్బహిశ్చామలమబ్జనేత్రంస్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్ । పౌత్రస్తవ శ్రీలలనాలలామంద్రష్టాస్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితాస్యమ్॥ ౪౯ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ శ్రుత్వాభాగవతంపౌత్రమమోదతదితిర్భృశమ్। పుత్రయోశ్చవధంకృష్ణాద్విదిత్వాసీన్మహామనాః॥ ౫౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః

మైత్రేయఉవాచ ॥ ప్రాజాపత్యంతుతత్తేజఃపరతేజోహనందితిః । దధారశతవర్షాణిశఙ్కమానాఽసురార్దనాత్ ॥ ౧ ॥ లోకేతేనహతాలోకేలోకపాలాహతౌజసః। న్యవేదయన్విశ్వసృజేధ్వాన్తవ్యతికరందిశామ్॥ ౨ ॥ దేవాఊచుః॥ త్వమేవైతద్విభోవేత్థసంవిగ్నాయద్వయంభృశమ్। నహ్యవ్యక్తంభగవతఃకాలేనాస్పృష్టవర్త్మనః॥ ౩ ॥ దేవదేవజగద్ధాతర్లోకనాథశిఖామణే । పరేషామపరేషాంత్వంభూతానామసిభావవిత్॥ ౪ ॥ నమోవి

గర్భతేజసా-హతాలోకేనిరస్తసూర్యాదిప్రకాశే-లోకే,హతౌజసోహతప్రభావాః,లోకపాలాః,దిశాంధ్వాన్తేనఅన్ధతమసేనవ్యతికరంవ్యత్యాసం-ఇయంపూర్వాదిగియంపశ్చిమేతిజ్ఞానాభావం-విశ్వసృజేచతుర్ముఖాయ,న్యవేదయన్-బ్రహ్మసమీపమాగత్యతస్మైవిజ్ఞాపయామాసురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ నివేదనమేవాహ॥ త్వమేవేతి॥ హేవిభోబ్రహ్మన్-త్వమేవ-ఏతద్వేత్థజానాసి-కింతదిత్యత్రాహుః,యత్యస్మాత్,వయం,భృశం,సంవిగ్నాఃభీతాః,తత్త్వమేవవేత్థేత్యర్థః, అహమపిత్వాదృశఏవ-అతఃకథంజానామీత్యాశఙ్కాయాంపరమాత్మన ఆవేశావతారత్వాత్త్వంసర్వంజానాసీత్యభిప్రేత్యాహుః॥ నహీతి॥ కాలేన-అస్పృష్టంవర్త్మజ్ఞానంయస్య-కాలవశాదసంకుచితజ్ఞానినోభగవతః ,,సృష్టింతతఃకరిష్యామీత్యావివేశేత్యుక్తస్య-తేత్వయా-అవ్యక్తమవిదితం-భగవచ్ఛరీరభూతస్య-తన్నహ్యస్తీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏతదేవవిశదయన్తి॥ హేదేవదేవ-దేవానామిన్ద్రాదీనామపిదేవ-హేజగద్ధాతఃజగన్నిర్మాతః- లోకనాథశిఖామణేలోకానాంనాథానాంశిఖామణే - పరేషామపరేషాంఅస్మదపేక్షయాపూర్వేషాంఅర్వాచీనానాంచ-భావవిత్-అభిప్రాయజ్ఞః,అసి ॥ ౪ ॥ ఏవంపరమాత్మావేశావతారత్వేనబ్రహ్మశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యాతస్యసర్వజ్ఞతామభిధాయ-పునస్తద్దృష్ట్యైవతద్ధర్మైర్విశిష్టత్వేన నమస్కుర్వన్తి॥ నమఇతి॥ తేతుభ్యం-నమః-కథంభూతాయతే,వ్యక్తయోనయేవ్యక్తంకార్యావస్థంజగత్-తస్యయోనయేకారణాయనాహంవ్యక్తయోనిఃకింతుపరమాత్మేత్యత్రాహ ॥ గృహీతగుణభేదాయ,గుణానాంభేదఃరజోగుణోయస్యసగుణభేదః బ్రహ్మా-గృహీతఃశరీరత్వేన,గుణభేదఃరజోగుణప్రధానఃబ్రహ్మాయేనతస్మై, రజోగుణప్రధానబ్రహ్మశరీరకపరమాత్మా,యో,జగత్స్రష్టా,సత్వమేవేత్యర్థః॥ నేదంత్వదూపేణావస్థానంపరమాత్మనః,కర్తాయత్తమిత్యాహ ॥ మాయయాసంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ-ఇదంబ్రహ్మాఖ్యంశరీరం-ఉపేయుషేగతాయ-ఏతదుపపాదకత్వేనవిశినష్టి ॥ విజ్ఞానవీర్యాయేతి॥ విజ్ఞానమేవవీ

ర్య్యం బలం యస్య తస్మై ॥౫॥ ఏవంవిధస్య తవ - ప్రజానాం త్వన్నిర్దేశవర్తినామస్మాకమన్యైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచయన్తో నమస్కుర్వన్తి త్రిభిః॥ యేత్వామితి॥ ఆత్మభావనం ఆత్మనో జీవాన్ దేవమనుష్యాదిరూపేణ భావయతీత్యాత్మభావనస్తం - ఆత్మని స్వాత్మన్యేన ప్రోతం సన్దర్శితం భువనం యేన తం - అత ఏవ - సదసదాత్మకం కార్యకారణరూపం వస్తుత, స్తాభ్యాం, పరం విలక్షణం - త్వాం యే అనన్యేన అవ్యభిచారేణ - భావేన భక్త్యా భావయన్తి ఉపాసతే ॥౬॥ తేషాం - కథంభూతానాం జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనాం - జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మభేదేన్ద్రియాణి, ఆత్మా అన్తఃకరణం చ, యైస్తేషాం, అత ఏవ, సుపక్వయోగినాం - సుపక్వః పరిపక్వః, యోగః భక్తియోగో యేషాం తేషాం - అత ఏవ లబ్ధం యుష్మత్ప్రసాదః భవదనుగ్రహః యైస్తేషాం, కుతశ్చిదపకస్మాదపి, పరాభవో నాస్తి ॥౭॥ యస్య తవ వాచా వేదాత్మికయా, సర్వాః ప్రజాః - తన్త్ర్యా దామన్యా, గావ ఇవ, యన్త్రితాః నిబద్ధాః - ఆయత్తాః త్వదధీనాస్సత్యః - బలిం త్వత్పూజాం - హరన్తి కుర్వన్తి, తస్మై ముఖ్యాయ శ్రేష్ఠాయ - తే - నమః - అనేన స్వసంబన్ధినాం స్వనిదేశవర్తినామన్యైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచితం భవతి ॥౮॥ ఏవం నమస్కృత్వాఽథ స్వాభిప్సితం ప్రార్థయన్తే॥ సత్వమితి॥ హే భూమన్ - సః ఉక్తవిధస్త్వం - తమసా అహోరాత్రవిభాగాభావేన, లుప్తాని కర్మాణి, యేషామస్మాకం, శం సుఖం, విధత్స్వ కురు, ఆపన్నాన్ ఆపద్గతాన్, నః, అదభ్రా అనల్పా, దయా - యస్యాస్తయా, దృష్ట్యా, ఈక్షితుం ద్రష్టుమర్హసి ॥౯॥ కిమిదానీం భవతాం వ్యసనముపస్థితమిత్యత్రాహుః॥ ఏష ఇతి॥ హే దేవ - దితేర్గర్భే అర్పితం నిహితం, కాశ్యపం కశ్యపసంబన్ధి, ఓజః వీర్యం, సర్వాః దిశః - తిమిరయత్ అన్ధీకుర్వత్, ఏధసి దారునిచయే, అగ్నిరివ, ఏధతే వర్ధతే ॥౧౦॥ ఏవం దేవైరుక్తో బ్రహ్మా తాన్ప్రత్యాహేత్యాహ మునిః॥ స ఇతి॥ శ

జ్ఞానవీర్యాయ మాయయేదముపేయుషే । గృహీతగుణభేదాయ నమస్తేఽవ్యక్తయోనయే ॥౫॥ యే త్వానన్యభావేన భావయన్త్యాత్మభావనమ్ । ఆత్మని ప్రోతభువనం పరం సదసదాత్మకమ్ ॥౬॥ తేషాం సుపక్వయోగానాం జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనామ్ । లబ్ధయుష్మత్ప్రసాదానాం న కుతశ్చిత్పరాభవః ॥౭॥ యస్య వాచా ప్రజాస్సర్వా గావస్తన్త్యేవ యన్త్రితాః । హరన్తి బలిమాయత్తాస్తస్మై ముఖ్యాయ తే నమః ॥౮॥ స త్వం విధత్స్వ శం భూమంస్తమసా లుప్తకర్మణామ్ । అదభ్రదయయా దృష్ట్యా ఆపన్నానర్హసీక్షితుమ్ ॥౯॥ ఏష దేవ దితేర్గర్భ ఓజః కాశ్యపమర్పితమ్ । దిశస్తిమిరయన్సర్వా వర్ధతేఽగ్నిరివైధసి ॥౧౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స ప్రహస్య మహాబాహో భగవాన్ శబ్దగోచరః । ప్రత్యాచష్టాత్మభూర్దేవాన్ప్రీణన్ రుచిరయా గిరా ॥౧౧॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ మానసా మే సుతా యుష్మత్పూర్వజాః సనకాదయః । చేరుర్విహాయసా లోకాన్ లోకేషు విగతస్పృహాః ॥౧౨॥ త ఏకదా భగవతో వైకుణ్ఠస్యామలాత్మనః । యయుర్వైకుణ్ఠనిలయం సర్వలోకనమస్కృతమ్ ॥౧౩॥ వసన్తి యత్ర పు

బ్దగోచరః వేదవేద్యః - స భగవాన్ స్వయంభూః బ్రహ్మా - ప్రహస్య విహస్య - హే మహాబాహో విదుర - మధురయా గిరా, ప్రీణన్ తర్పయన్, దేవాన్ ప్రత్యాచష్ట ఉక్తవాన్ ॥౧౧॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఇత ఆరభ్యానేనాధ్యాయశేషేణాగ్రిమేణ చాధ్యాయేన॥ మానసా ఇతి॥ హే మానసాః మనస ఉత్పన్నాః, యుష్మత్పూర్వే యుష్మదపేక్షయా పూర్వం జాతాః - మే సుతాః సనకాదయః లోకేషు - విగతాస్పృహా విషయాభిలాషో యేషాం తథోక్తా అపి, లోకాన్ - విహాయసా, నభోమార్గేణ - చేరుః సంచరితవన్తః ॥౧౨॥ తే సనకాదయః - ఏకదా ఏకస్మిన్కాలే - అమలాత్మనః శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహస్య, వైకుణ్ఠస్య అప్రతిహతైశ్వర్యస్య భగవతః - వైకుణ్ఠస్య సంబన్ధి నిలయం స్థానం ప్రతి - కథంభూతం - సర్వలోకనమస్కృతం సర్వైరర్వాచీనైర్లోకాలోకవాసిభిః నమస్కృతం - యయుర్గతవన్తః - తత్ర వైకుణ్ఠనిలయమితి విష్ణులోకే ఉపరిస్థానముచ్యతే - న తు నిత్యవిభూతిః॥ అష్టమస్కన్ధే "వైకుణ్ఠః కల్పితో యేన లోకాలోకనమస్కృత" ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - బ్రహ్మణాపి సమాధిగమ్యస్య పరమాకాశస్య ప్రకృతియుక్తైర్గన్తుమశక్యత్వాత్ "స్వశ్చూడామణిమాత్మధిష్ణ్యం" మితి స్వర్గలోకచూడామణిత్వేన వక్ష్యమాణత్వాచ్చ "కైవల్యమివ మూర్తిమ" దితి వక్ష్యమాణత్వేన - ముక్తప్రాప్యభూమిత్వాభావావగమాచ్చ - వైకుణ్ఠశబ్దవాచ్యత్వం పి కుణ్ఠస్య భగవతః స్థానత్వాదుపపన్నమితి జ్ఞేయం ॥౧౩॥ తదేవ వైకుణ్ఠస్థానం వర్ణయతి॥ వసన్తీత్యాది చాద్వాదశభిః॥ యత్ర వైకుణ్ఠే - అనిమిత్తనిమిత్తేన - నిమిత్తం ఫలం - అనిమిత్తం అప్రవర్తకం, నిమిత్తం ఫలం యస్మిన్ తేన - కామాదినిమిత్తరహితేనేత్యర్థః - ధర్మేణ - హరిం - ఆరాధయన్ ఆరాధయన్తో - యే పురుషా వసన్తి, తే సర్వే వైకుణ్ఠస్య భగవత ఇవ మూర్తిరాకారో యేషాం, తే తథోక్తాః - ఆరాధయన్వసన్తీత్యనేన విష్ణులోకవాసినామపి భగవదుపాసకత్వముక్తం "ధర్మధుర్యా వాత్యాస్తిగ్యన్తి యత్ర తే లోకసాక్షిణః" ఇత్యాదినా ఐకార్థ్యాత్ - పూర్వమారాధ్య, ఇహాగత్య వసన్తీత్యర్థేపి న విరోధః, సన్వకామేన

ధర్మేణ భగవన్తమారాధయతాం నిత్యవిభూతిరేవ ప్రాప్యా, న త్వసౌ వణ్డాన్తర్వర్తీ వైకుణ్ఠలోకః-సత్యం, తథాపి కుతశ్చిత్ప్రతిబన్ధాత్ప్రథమం నిత్యవిభూతిమనవాప్య-ఇమం వైకుణ్ఠమాగత్య-తత్ర భగవదనుభవేన నిరస్తప్రతిబన్ధాః కల్పాన్తే తతో నిత్యవిభూతిం గమిష్యన్తీత్యవిరోధః-అత్ర యత్రేత్యాదీనాం లోకపరాణాం యచ్ఛబ్దానాం,,తద్విశ్వగుర్వధికృత,,మిత్యుత్తరత్రాన్వయః॥౧౪॥ యత్ర చ శ్రీవైకుణ్ఠే-శబ్దగోచరః శాస్త్రైకప్రమాణకః, భగవాన్ షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః-ఆద్యః పరమకారణభూతః, వృషః శ్రేష్ఠః-పుమాన్ పరమపురుషః-విరజం రజోగుణేనాననువిద్ధం - సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, దేహం విష్టభ్య ధృత్వా-స్వానాం నః-స్వకీయానస్మాన్, మృడయన్ సుఖయన్నాస్తే ॥౧౫॥ యత్ర శ్రీవైకుణ్ఠే, నిశ్శ్రేయసం నామ నిశ్శ్రేయసాఖ్యం-వనమస్తి-కథంభూతం నిశ్శ్రేయసం-సర్వర్తుశ్రీభిః సర్వేషు ఋతుషు యాశ్శ్రీః పుష్పాదిసమ్పత్తా ఏషాం-తైః కామదుఘైః, అభీష్టానివర్షద్భిః-ద్రుమైః-విభ్రాజత్ విశేషేణ భ్రాజమానం-పునర్మూర్తిమత్కైవల్యమివ స్థితం ॥౧౬॥ పునస్తమేవ వనం వర్ణయతి త్రిభిః॥ వైమానికా విమానారూఢాః, సలలనాః సస్త్రీకాః, యత్ర నిశ్శ్రేయసవనే, లోకభర్తుర్భగవతో-లోకానాం-యాని శమలాని పాపాని-తాని-క్షపయన్తి నిరస్యన్తీతి తథా- చరితాని చరిత్రాణి-గాయన్తి కథంభూతాస్సన్తో గాయన్తి-అన్తర్జలే-అనువికసదనుస్యన్దమానం-మధుమకరన్దో-యాసాం-మాధవీనాం వాసన్తికమాధవీపుష్పాణాం-గన్ధేన సుగన్ధేన పిణ్డితా అన్తరితా ధీర్యేషాం-తథాభూతా అపి-అనిలం తద్గన్ధప్రాపకం వాయుం,,క్షిపన్తస్తిరస్కుర్వన్తశ్చరితాని గాయన్తీత్యర్థః ॥౧౭॥ అనేన భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసాన్నిధ్యేపి తదనాదరేణ తల్లోకస్థానాం భగవద్గుణానుభవ ఏవ నిరతిశయాభిలాషస్సూచితః, కిము తద్వనస్థానాం పురుషాణాం గుణానుభవాసక్తిరితి, యత ఇతరేషాం స్థావరాణామపి తద్వనస్థానాం భగవత్పరతాస్తీత్యాహ॥ పారావతా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ ప్రథమం తిరశ్చాం భగవత్పరతామాహ॥ పా

రుషాస్సర్వే వైకుణ్ఠమూర్తయః। యేఽనిమిత్తనిమిత్తేన ధర్మేణారాధయన్హరిమ్॥౧౪॥ యత్ర చాద్యః పుమానాస్తే భగవాఞ్ఛబ్దగోచరః। సత్త్వం విష్టభ్య విరజం స్వానాం నో మృడయన్వృషః॥౧౫॥ యత్ర నైశ్శ్రేయసం నామ వనం కామదుఘైర్ద్రుమైః। సర్వర్తుశ్రీభిర్విభ్రాజత్కైవల్యమివ మూర్తిమత్॥౧౬॥ వైమానికాస్సలలనాశ్చరితాని యత్ర గాయన్తి లోకశమలక్షపణాని భర్తుః। అన్తర్జలేఽనువికసన్మధుమాధవీనాం గన్ధేన పిణ్డితధియోఽప్యనిలం క్షిపన్తః॥౧౭॥ పారావతాన్యభృతసారసచక్రవాకదాత్యూహహంసశుకతిత్తిరిబర్హిణాం యః। కోలాహలో విరమతేఽచిరమాత్రముచ్చైర్భృఙ్గాధిపే హరికథామివ గాయమానే॥౧౮॥ మన్దారకున్దకురవోత్పలచమ్పకార్ణపున్నాగనాగవకుళామ్బుజపారిజాతాః। గన్ధేఽర్చితే తులసికాభరణేన తస్యా యస్మింస్తపస్సుమనసో బహు మానయన్తి॥౧౯॥ యత్సఙ్కులం హరిపదానతిమాత్రదృష్టైర్వైదూర్యమారక

రావతాదయః శకునివిశేషాః - అన్యభృతాః కోకిలాః-దాత్యూహాశ్చాతకాః బర్హిణో మయూరాః పారావతాదీనాం-యః-కోలాహలః కలకలధ్వనిః-భృఙ్గాధిపే భృఙ్గశ్రేష్ఠే-హరికథామివ-ఉచ్చైర్గాయమానే గానం కుర్వతి సతి- అచిరమాత్రం క్షణమాత్రం-విరమతే సమాప్తో భవతి-వనస్థాః పారావతాదయః కోలాహలం కుర్వన్తో భృఙ్గధ్వనిమాత్రశ్రుత్యైవ అయం భృఙ్గరాజో హరికథాం గాయతీత్యభిప్రాయేణ స్వకోలాహలం త్యక్త్వా క్షణమాత్రం భృఙ్గధ్వనిమేవోపశృణ్వన్తీత్యర్థః॥౧౮॥ వనస్థానాం స్థావరాణామపి భగవత్పరతామాహ॥ మన్దారేతి॥ మన్దారపారిజాతౌ సురతరువిశేషౌ-కున్దోఽతిముక్తలతా-కురవకః తిలకవృక్షవిశేషః-ఉత్పలం రాత్రివికాసి- అమ్బుజం దివావికాసి, నాగో నాగకేసరః-అర్ణః పుష్పవృక్షవిశేషః-మన్దారాదయస్సుమనసస్సుగన్ధయోఽపి-తులసికా శ్రీతులసీ-ఆభరణం యస్య- తేన-తులస్యాఽలంకృతేన భగవతా-గన్ధే తులసీసుగన్ధే - అర్చితే సమ్మానితే సతి-యస్మిన్ వనే-తస్యాః తులస్యాః-తపః బహు మానయన్తి- తద్వనస్థాః పారిజాతాదయో మాదృశేషు సుగన్ధిపుష్పేషు సత్స్వపి-తులస్యాఽలంకృతో భగవాన్ తులసీమేవ బహు మనుతే- అహో తులస్యాః పురాకృతం తప ఇతి తులసీమేవ మాత్సర్యముత్సార్య బహు మానయన్తీత్యర్థః,,అత్ర గన్ధైర్వినా తులసికాభరణేనేత్యపపాఠః,, యత్ర స్వగన్ధసదృశగన్ధరహిత తులస్యాః-ఆభరణేన భగవదాభరణం దృష్ట్వా- తస్యాః తులస్యాః- తపో-మహత్పురాకృతమితి బహు మానయన్తీత్యర్థః॥౧౯॥ ఏవం నిశ్శ్రేయసవనమనువర్ణ్య పునస్తమేవ లోకం వర్ణయతి॥ యత్సఙ్కులమితి॥ యద్వైకుణ్ఠం- భక్తానాం విమానైః-సఙ్కులం వ్యాప్తం-కథంభూతైర్విమానైః హరేర్భగవతః-పదయోః పాదయోః-యా - ఆనతిః ప్రహ్వీభావః-అనేన, తత్పూర్వికా భక్తిర్లక్ష్యతే-ఆనతిమాత్రేణ దృష్టైః-న కర్మయోగాదిభిః ప్రాప్తైరిత్యర్థః - వైదూర్యాదీనాం వికారైః- ఏషాం తద్విమానా

౧౯॥ శ్లో॥ పా॥ గన్ధైర్వినా తులసికా.

రూఢానాం-కృష్ణాత్మనాం-బృహన్తి కటితటాని-యాసాం-స్మితేన శోభీని ముఖాని యాసాం-తా అపి స్త్రియః-ఉత్స్మయాద్యైః పరిహాసాదిభిః, రజః కామం, నాదదుః నజనయామాసుః - కృష్ణాత్మనామితి హేతుగర్భం విశేషణం కృష్ణే భగవత్యేన ఆత్మా చిత్తం యేషాం తేషాం, భగవత్యేవ నిహితచిత్తత్వాన్న కామమాదధురిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీః లక్ష్మీః-రూపిణీ మూర్తిమతీ, విగ్రహధారిణీ- హరిసద్మని యద్వైకుణ్ఠలోకస్థే భగవద్వేశ్మని-లీలామ్బుజేన లీలార్థం ధృతేన కమలేన, సమ్మార్జత సమ్మార్జనం కుర్వతీ సంలక్ష్యత ఇవ-కథంభూతా శ్రీః-చరణారవిన్దం క్వణయతీ నూపురేణ శబ్దయన్తీ - ముక్తదోషా ముక్తో దోషః రాగాదిదోషః యయా సా, యద్వా ముక్తదోషేతి లీలామ్బుజస్య విశేషణం-ముక్తః ప్రసారితః-దోః భుజో-యస్య తేనేతి, కథంభూతే వేశ్మని స్ఫటికమయాని కుడ్యాని యస్మిన్-ఉపేత హేమ్ని శోభార్థం మధ్యే తత్రతత్ర ఉపేతం సంయుక్తం హేమ సువర్ణం యస్మిన్ పునశ్శ్రియం విశినష్టి-యదనుగ్రహే, యస్యాః శ్రియః అనుగ్రహనిమిత్తే, శ్రీరస్మాస్వనుగ్రహం కుర్యాదితి బుద్ధ్యా, అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం యత్నః ఆరాధనరూపో యత్నః, స్యాదిత్యర్థః-యద్యపి భగవద్వేశ్మని సమ్మార్జనీయ రజో నాస్త్యేవ-తథాపి-స్వర్ణపట్టికాలాఞ్ఛిత స్ఫటికమయభిత్తిభాగేషు హేమచూర్ణైరివ లీలాపద్మపరాగపుఞ్జైర్విచిత్రకరణార్థం సమ్మార్జయన్తీ నిరతిశయ నిర్మలాసు స్ఫటికమయభిత్తిషు ప్రతిఫలితా సతీ తత్రైవ సంలక్ష్యత ఇవాభూదితి భావః ॥ ౨౧ ॥ వాపీష్వితి॥ అఙ్గ హే దేవాః-య-ద్యత్ర లోకే, శ్రీః-భగవతా ఉచ్ఛేషితం చుమ్బితమితి అమత - అమన్యత కిం కుర్వతీ-కిం కృత్వా - విద్రుమమయాని తటాని యాసాం తాసు-అమలాః నిర్మలాః, అమృతతుల్యాః, ఆపో, యాసు తాసు-వాపీషు-నిజవనే స్వకీయ క్రీడావనే-ప్రేష్యాభిః స్వపరిచారికాభిః స్త్రీభి-రన్వితా-తులసీభి-రీశం భగవన్తమభ్యర్చతీ పూజయన్తీ, తదా ఉదకే ప్రతిబిమ్బితం, స్వాలకం శోభనా అలకాః చూర్ణకున్తలాః యస్య, ఉన్నతా నాసికా యస్య, త-త్స్వవక్త్రం, వీక్ష్య దృష్ట్వా, నిరతిశయవిమలాసు, వా

తహేమమయైర్విమానైః । యేషాం బృహత్కటితటస్మితశోభిముఖ్యః కృష్ణాత్మనాం న రజ ఆదదురుత్స్మయాద్యైః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీరూపిణీ క్వణయతీ చరణారవిన్దం లీలామ్బుజేన హరిసద్మని ముక్తదోషా । సంలక్ష్యతే స్ఫటికకుడ్య ఉపేతహేమ్ని సమ్మార్జతీవ యదనుగ్రహణేఽన్యయత్నః ॥ ౨౧ ॥ వాపీషు విద్రుమతటాస్వమలామృతాప్సు ప్రేష్యాన్వితా నిజవనే తులసీభిరీశమ్ । అభ్యర్చతీ స్వలకమున్నసమీక్ష్య వక్త్రముచ్ఛేషితం భగవతేత్యమతాఙ్గ యచ్ఛ్రీః ॥ ౨౨ ॥ యన్న వ్రజన్త్యఘభిదో రచనానువాదాచ్ఛృణ్వన్తి యేఽన్యవిషయాః కుకథా మతిఘ్నీః । యాస్తు శ్రుతా హతభగైర్నృభిరాత్తసారాస్తాంస్తాన్ క్షిపన్త్యశరణేషు తమస్సు హన్త ॥ ౨౩ ॥ యేఽభ్యర్థితామపి చ నో నృగతిం ప్రపన్నా జ్ఞానం చ తత్త్వవిషయం సహధర్మ యత్ర । నారాధనం భగవతో వితరన్త్యముష్య సమ్మోహితా వితతయా బత మాయయా తే ॥ ౨౪ ॥ యచ్చ వ్రజన్త్యనిమిషామృషభానువృ

ప్సు నామప్సు, తులసీభిరీశమర్చయన్తీ-లక్ష్మీ -రుదకసమీపే స్వముఖం నిధాయ, తత్ర ప్రతిబిమ్బితం స్వముఖం భగవన్ముఖమనుసంధాయ, అహో భగవాన్మన్ముఖం చుమ్బతీతి మేన ఇత్యర్థః - అనేన లక్ష్మ్యా వ్యామోఘ్యం సూచ్యతే ॥ ౨౨ ॥ పునః కథంభూతం తద్వైకుణ్ఠస్థానమిత్యత్రాహ ॥ యదితి ॥ య, ద్యద్వైకుణ్ఠస్థానం తే-న వ్రజన్తి-న ప్రాప్నువన్తి, కే తే ఇత్యత్రాహ ॥ అఘభిదః, అఘం పాపం భినత్తి నిరస్యతీత్యఘభిత్, హరి, స్తస్మాత్, అన్యవిషయాః అర్థకామాదివిషయాః, అత ఏవ, రచనానువాదాన్, మతిఘ్నీః, రచ్యన్తే సంపాద్యన్తే అనయేతి రచనా-ఉపాయః -తస్యానువాదాత్ అనుకీర్తనాత్, స్వసంపాదనోపాయబోధకదణ్డనీతికామతన్త్రాద్యనుకీర్తనాత్, మతిఘ్నీః బుద్ధిభ్రంశకరీః, కుకథాః, యే శృణ్వన్తి త ఇత్యర్థః-పునః కుకథా ఏవ విశినష్టి-యాస్తు కుకథాః-హతభగైః నిర్భాగ్యైః నృభిర్నరైః, శ్రుతాః, అత ఏవ, ఆత్తసారాః ఆత్తః స్వీకృతః సారః శ్రోతౄణాం పుణ్యం యాభి, రేవంభూతాస్సత్యః, తాంస్తాన్ శ్రోతౄన్, అశరణేషు నిరాలమ్బనేషు-తమస్సు నరకేషు, క్షిపన్తి పాతయన్తి ॥ ౨౩ ॥ ప్రసఙ్గాత్తానేవార్థకామపరాన్ శ్రోతౄన్ శోచయతి॥ య ఇతి॥ యే హతభాగ్యాః, అభ్యర్థితాం ప్రార్థనీయాం, నృగతిం మనుష్యజన్మ, ప్రపన్నా అపి-యత్ర మనుష్యజన్మని, సహధర్మ నివృత్తిధర్మసహితం, జ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానం-నో ప్రపన్నాః న ప్రాప్తాః, అత ఏవ భగవత ఆరాధనం, సంసిద్ధిసాధనం భజనం, న వితరన్తి న కుర్వన్తి కిం త్వముష్య భగవతః, వితతయా దురత్యయయా మాయయా, హతభాగ్యాస్సంమోహితా భవన్తి, బతేతి ఖేదే, యద్వా, తత్త్వజ్ఞానం, సధర్మ యత్ర యస్మిన్మనుష్యజని, యన్మనుష్యజన్మసాధ్యం, తాదృశీం గతిం ప్రపన్నా భగవత ఆరాధనం న కుర్వన్తి-కింత్వస్య మాయయా సంమోహితా ఏవేత్యన్వయః, అస్మిన్పక్షే అభ్యర్థితామపి చ నో ఇత్యత్ర, నః, అస్మాభి, రప్యభ్యర్థనీయాం ప్రార్థనీయాం నృగతిమిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం భగవత్కథాదిషు విముఖానాం తల్లోకాప్రాప్యత్వమభిధాయ-తాంశ్చానుశోచ్య-తత్కథా

శ్రవణప్రవణచిత్తైస్తల్లోకస్య ప్రాప్యత్వమాహ ॥ యచ్చేతి ॥ యద్వైకుణ్ఠనిలయం-అనిమిషాం దేవానా-మృషభః శ్రేష్ఠో భగవాం- స్తస్య-అనువృత్త్యా భక్త్యా - వ్రజన్తి-కథంభూతా వ్రజన్తి,దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః-దూరే చిరకాలేన-యమాద్యుచితశ్లాఘ్యశీలాః,,దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయశీలా,,ఇత్యపిపాఠః-తత్ర - ఉపరి ఉపరిస్థితం,యద్వైకుణ్ఠనిలయం వ్రజన్తి-కథంభూతాః-నః అస్మాభిరపి-స్పృహణీయం శ్లాఘనీయం, శీలం, యేషాం తే-దూరే చిరకాలేన-యమః యమోపలక్షితశ్శమదమాదిగుణో యేషాం తే,కించ-భర్తుః హరేః-సుయశసః మిథః పరస్పరం,కథనేన,యోఽనురాగస్తేన యద్వైక్లబ్యమధార్ష్ట్యం-తేన - యా , బాష్పకలా తయా పులకీకృతం ఉదఞ్చితరోమ అఙ్గం శరీరం-యేషాం తే,వ్రజన్తీత్యర్థః ❁॥౨౫॥ ❁ఏవం వైకుణ్ఠనిలయమనువర్ణ్య అథానన్తరకథాం స్తౌతి॥తదితి॥మునయస్సనకాదయః, తత్ ఉక్తవిధం-వికుణ్ఠం వైకుణ్ఠనిలయం-యోగమాయాబలేన అణిమాద్యైశ్వర్యబలేన- ఉపేత్య ప్రాప్య-అధోక్షాన్తేనైవ న-పరాం ఉత్కృష్టాం-ముదం సన్తోషం-ఆపుః ప్రాపుః-కథంభూతం వైకుణ్ఠం-అపూర్వం అదృష్టపూర్వం-విబుధాగ్ర్యైః దేవశ్రేష్ఠైః- తేషాం-విమానైశ్శోచిః ప్రకాశో యస్మిన్-విచిత్రం అద్భుతం,దివ్యం అమానుషం, భువనైః,ఏకం ప్రాధాన్యేన-వన్ద్యం బహుమన్తవ్యం-తత్ర హేతుః-విశ్వగురుణా భగవతా - అధికృతం అధిష్ఠితం ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁తస్మిన్ వైకుణ్ఠే-షట్కక్ష్యాః ప్రాకారద్వారాణి , అతీత్య అతిక్రమ్య- అసజ్జమానాః భగవద్దిదృక్షాశ్రద్ధయా తత్తదద్భుతదర్శనే ఆసక్తిమకుర్వాణాః,మునయస్సనకాదయః,అథ అనన్తరం -సప్తమాయాం కక్ష్యాయాం , దేవౌ-ఆచక్షత దృష్టవన్తః-కథంభూతౌ దే

త్యా ❁ దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః। భర్తుర్మిథస్సుయశసః కథనానురాగవైక్లబ్యబాష్పకలయా పులకీకృతాఙ్గాః॥౨౫॥ తద్విశ్వగుర్వధికృతం భువనైకవన్ద్యం దివ్యం విచిత్రవిబుధాగ్ర్యవిమానశోచిః। ఆపుః పరాం ముదమపూర్వముపేత్య యోగమాయాబలేన మునయస్తదథో వికుణ్ఠమ్॥౨౬॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ తస్మిన్నతీత్య మునయష్షడసజ్జమానాః కక్ష్యాస్సమానవయసావథ సప్తమాయామ్। దేవావచక్షత గృహీతగదౌ పరార్ధ్యకేయూరకుణ్డలకిరీటవిటఙ్కవేషౌ॥ ౨౭ ॥ మత్తద్విరేఫవనమాలికయా నివీతౌ విన్యస్తయాఽసితచతుష్టయబాహుమధ్యే। వక్త్రం భ్రువా కుటిలయా స్ఫుటనిర్గమాభ్యాం రక్తేక్షణేన చ మనాగ్రభసం దధానౌ॥౨౮॥ ద్వార్యేతయోర్నివివిశుర్మిషతోరపృష్ట్వా పూర్వా యథా పురటవజ్రకవాటికా యాః। సర్వత్ర తేఽవిషమయా మునయస్స్వదృష్ట్యా † యే సంచరన్త్యవిహతా విగతాభిశఙ్కాః॥౨౯॥ తాన్వీక్ష్య వాతరశనాంశ్చతురః కుమారాన్వృద్ధాన్ దశార్ధవయసో విదితాత్మతత్త్వాన్। వేత్రేణ చాస్ఖలయతామతదర్హణాంస్తౌ తేజో విహస్య భగవత్ప్రతికూలశీలౌ ॥ ౩౦ ॥ తాభ్యాం మిషత్స్వనిమిషేషు నిషిధ్యమానాః స్వర్హత్తమా అపి హరేః ప్ర

వౌ - సమానం వయో యయోస్తౌ , గృహీతే గదే యాభ్యాం తౌ-పరార్ధ్యైః శ్రేష్ఠైః కేయూరాదిభిః విటఙ్కః రుచిరః వేషః యయోః ❁॥౨౭॥ ❁పునస్తావేవ వర్ణయతి॥మత్తేతి ॥ అసితం నీలం-య-ద్బాహుచతుష్టయం-తస్య మధ్యే,విన్యస్తయా-మత్తాః ద్విరేఫాః భ్రమరాః యస్యాం తయా,వనమాలయా, నివీతౌ,వనమాలాం కణ్ఠాలమ్బినీం కృతవన్తావిత్యర్థః-కించ-కుటిలయా భ్రువా, స్ఫుటౌ వికసితౌ - యౌ-నిర్గమౌ శ్వాసమార్గౌ నాసాపుటే-తాభ్యాం,రక్తేక్షణేన రక్తనేత్రేణ చ, మనాగీషత్,రభసం ఉగ్రం యథా భవతి తథా,వక్త్రం,దధానౌ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ద్వారీతి॥ఏతయోర్దేవయోః-మిషతోః పశ్యతోస్సతోః-తౌ-వనాదృత్య అపృష్ట్వైవ - యాః పూర్వాః ద్వారః-కనకవజ్రమయకవాటికాః యథా నివివిశుః - తథాఽస్యాం సప్తమాయాం ద్వారి నివివిశురిత్యర్థః ॥ అపృష్ట్వైవ నివేశే కారణమాహ॥యద్యస్మా- త్తే మునయః,అవిషమాయ సమయా,,విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,,త్యుక్తవిధయా-స్వదృష్ట్యా,విగతాభిశఙ్కాః -అతఏవ సర్వత్ర - అవిహతాః అనివారితాశ్చరన్తి,,యే సంచరన్తీతి పాఠే,,యే మునయస్సర్వత్రావిహతాశ్చరన్తి, తే నివివిశురిత్యేకాన్వయః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁తానితి॥ భగవత్ప్రతికూలశీలౌ,తౌ దేవౌ,వాతరశనాన్ నగ్నాన్, వృద్ధానపి,దశార్ధవయసః పఞ్చవర్షబాలకవదవస్థితాన్ విదితం ఆత్మతత్త్వం పరమాత్మయాథాత్మ్యం, యైస్తాన్, మునీన్-వీక్ష్య, తేజః తేషాం ప్రభావం విహస్య అహో అత్రాపి భవతాం ధార్ష్ట్యమిత్యేవం పరిహాస్యేత్యర్థః । అతదర్హాన్నివారణానర్హాన్, వేత్రేణ, వకారాద్వాచా చ , అస్ఖలయతాం నివారితవన్తౌ,భగవత్ప్రతికూలశీలావితి హేతుగర్భం,భగవత్ప్రతికూలశీలత్వాన్నివారితవన్తావితి భావః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁తాభ్యామి

౨౫॥శ్లో॥పా ❁ దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయ. ౨౯॥శ్లో॥పా † యే సంచరన్త్యవిహతా.

తి॥ హరేర్భగవతః, ప్రతిహారపాభ్యాం ద్వారపాలాభ్యాం, తాభ్యాం దేవాభ్యాం, అనిమిషేషు అన్యేషు దేవేషు - మిషత్సు సత్సు, అర్హత్తమాః స్వయం పూజ్యా అపి, నివేద్యమానాః నివారణేన పరిభూతాః - అతఏవ, సుహృత్తమో భగవాన్, తస్య, దిదృక్షితం దర్శనేచ్ఛా, తస్య భఙ్గేన - యః, ఈషత్కామానుజః అల్పక్రోధ, స్తేన - సహసా ఆశు, ఉపప్లుతాని వ్యాకులాని, అక్షీణి యేషాం - తథాభూతాస్సన్తః, ఊచుః ॥ ౩౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ కోవేత్యాదిభిస్త్రిభిః॥ ఉచ్చైర్మహత్యా, భగవత్పరిచర్యయా - ఇహాస్మిన్వైకుణ్ఠలోకే, ఏత్య ప్రాప్య, ఇమం లోకం ప్రాప్యేత్యర్థః, నివసతాం - తద్ధర్మిణాం భగవత్సమానధర్మిణాం - కోవా - విషమస్వభావః - ఇహ నివసతాం విషమస్వభావోఽనుపపన్న ఇత్యర్థః॥ నను ద్వారపాలకయోరావయోరయం ధర్మ ఏవ - నూతనపురాతనప్రతిరోధానిరోధా, వన్యథా స్వామికృతదణ్డపాతాపత్తేరిత్యాశఙ్కాయామాహుః॥ అస్మిన్నితి॥ ప్రశాన్తాః పురుషాః యస్మిన్, గతో విగ్రహః కలహః యస్మాత్తస్మిన్, అస్మిన్లోకే, వాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితేఽస్మిన్లోకే, ఆత్మవత్ ఆవామివ, అన్యోఽపి కశ్చిత్కుటిలః ప్రవిశేదిత్యేవం పరిశఙ్కనీయః, కుహకయోః కుటిలచిత్తయోః, వాం యువయోః కో వాస్తి, యది పరిశఙ్కనీయస్స్యాత్తదృశః కశ్చిత్కుటిలోఽత్రాస్తి చేద్వయం శఙ్కనీయా నివారణీయాశ్చ, అన్యథా ప్రవృద్ధదణ్డపాతాపత్తిశ్చ - యతస్తు ఖలు, ప్రాకృతవాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితోఽయం దేశః - అత ఇయమాశఙ్కాఽనుపపన్నేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ నన్వస్త్వయం లోక ఏవం విధః - నాప్యత్రత్యః కశ్చిత్కుహకః, తథాపి భవతామన్తః ప్రవేశో భగవతోఽనిష్ట ఇతి మత్వా వారయావ ఇత్యత్రాహుః॥ నహీతి॥ సమస్తం విశ్వం కుక్షౌ యస్య, తస్మిన్ భగవతి, అన్తరం, అయమన్తః ప్రవేశయోగ్యో, నాయమిత్యేతదన్తరం, వైషమ్యం, నహ్యస్తీత్యర్థః॥ సమస్తకుక్షావితి విశేషణేన, భగవతా స్వోదరే నిధేయమానం జగద్భవద్భ్యాం కిం నివారితమిత్యభిప్రేతం, భగవత్యన్తరాభావమేవాహ, యత్ర యస్మి, న్నాత్మని పరమాత్మని, ఆత్మానం జీవాత్మానం, నభసి మహాకాశే, నభః ఘటాద్యాకాశమివ, ధీరాః యోగినః, పశ్యన్తి అపృథక్సిద్ధత్వే

తిహారపాభ్యామ్। ఊచుస్సుహృత్తమదిదృక్షితభఙ్గ ఈషత్కామానుజేన సహసా త ఉపప్లుతాక్షాః॥ ౩౧ ॥ కుమారా ఊచుః ॥ కోవామిహైత్య భగవత్పరిచర్యయోచ్చైస్తద్ధర్మిణాం నివసతాం విషమస్వభావః । అస్మిన్ప్రశాన్తపురుషే గతవిగ్రహే వాం కోవాఽఽత్మవత్కుహకయోః పరిశఙ్కనీయః ॥ ౩౨ ॥ నహ్యన్తరం భగవతీహ సమస్తకుక్షావాత్మానమాత్మని నభో నభసీవ ధీరాః । పశ్యన్తి యత్ర యువయోస్సురలిఙ్గినోః కిం వ్యుత్పాదితం హ్యుదరభేది భయం యతోఽస్య॥ ౩౩॥ తద్వామముష్య పరమస్య వికుణ్ఠభర్తుః కర్తుం ప్రకృష్టమిహ

తానుసన్దధత ఇత్యర్థః, అత్ర, అవిభాగసామ్య ఏవ నభోదృష్టాన్తః, నతు తాదాత్మ్యే దృష్టాన్తస్స్యాకాశప్రదేశానాం - పార్థివానాం ఘటపటాదీనామివ భిన్నత్వేన తాదాత్మ్యాసంభవాత్, ఆకాశస్య ప్రదేశభేదానభ్యుపగమే, ఘటాదేర్విభుత్వమాకాశస్యాల్పత్వం వా ప్రసజేత్, తథాహి - కిం ఘటాదేః కృత్స్నేనాకాశేన సంబన్ధః, ఉత ప్రదేశభేదేన, పూర్వస్మిన్ పక్షే, ఘటాదేర్విభుత్వమాకాశస్యాల్పపరిమాణత్వం వా, ద్వితీయే తు, ప్రదేశభేదాఙ్గీకార ఏవ, వేదాన్తిభిర్నభసో నిరవయవవాదోఽపసిద్ధాన్తః, వేదాన్తేషు తస్యాంశభేదేన పఞ్చీకరణోపదేశా, దేకదేశాంశేన వాయుత్వేన పరిణామవాదా, దుత్పత్తిప్రలయరద్యనాచ్చ, అతఏవ ‘‘ఘటధ్వంసే ఘటాకాశో నభిన్నో నభసా యథా। బ్రహ్మణా సోఽపి ధ్వంసే విష్ణ్వాఖ్యేన తథాప్యమా,, నితి శౌనకవచనమపి, నభస్యంశభేదాభిప్రాయేణ, జీవస్య పరస్మాదాత్మన ఔపాధికవైషమ్యవిరహే దృష్టాన్తసమర్పణపరం వేదితవ్యం ‘‘యథాఽగ్నిరగ్నౌ సంక్షిప్తస్సమానత్వమనువ్రజే,, దితి తత్రైవ సామ్యదృష్టాన్తాభిధానాత్, తస్మాజ్జీవాత్మనః పరమాత్మానం ప్రతి శరీరత్వా, చ్ఛరీరస్యాపృథక్సిద్ధత్వైకస్వభావత్వా, జ్జీవపరయోరవాన్తరవైధర్మ్యేఽపి, జ్ఞానైకాకారత్వేన సామ్యాచ్చావిభాగ ఏవ నభో దృష్టాన్తః, అతఏవ హ్యవిభాగేనోపాసనం ముక్తానుభవశ్చ సూత్రితం, ‘‘ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ ‘‘అవిభాగేన దృష్టత్వా,, దితి చ, అతో యథోక్త ఏవార్థః, అతో భగవతస్సర్వాత్మకత్వన్న వైషమ్యమస్తీత్యర్థః, సురలిఙ్గినోః అనుకూలవేషయోః - యువయోః - సురలిఙ్గిభ్యాం యువాభ్యామిత్యర్థః, కిం వ్యుత్పాదితం రాగద్వేషరహితేఽస్మిన్ దేశే, కిం భవద్భ్యాం మన్యనివారణవ్యుత్పత్తిః కృతా - నహ్యత్రేదృశవ్యుత్పత్తిసంభవః - అస్య దేశస్య - ఉదరభేదిః ఉత్, అపి - అరం అల్పం, భేదం అన్తరం - వైషమ్యమితి యావత్ - తద్వత్ - ఉదరబేది అల్పమప్యన్తరనిమిత్తమిత్యర్థః, ఏవం విధం భయం - యతః కారణాదవగమ్యతే - తాదృశీ వ్యుత్పత్తిః కిం కృతేత్యర్థః ‘‘యద్వా,, యథాఽన్యస్య రోగాదేరుదరభేదయుక్తం భయం భవతి - తథాఽస్య హరేస్తాదృగ్భయం యేన కారణేన సురవేషధారిణోర్యువయోర్విశేషేణోత్పాదితం త - త్కిం న కించిదిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ తత్తస్మా, దముష్య పరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య, వికుణ్ఠభర్తుర్వైకుణ్ఠనాథస్య, మన్దబుద్ధిభ్యాం,

వాంయువాభ్యాం, వికుణ్ఠభర్తుస్సంబన్ధిభ్యాంయువాభ్యాం-కర్తుం-యత్ప్రకృష్టంయుక్తం-త్వ-ధీమహివిచారయామః-కింతదితిచేత్-ఇతః లోకాత్-లోకాన్-వ్రజత గచ్ఛత-కాన్ లోకానిత్యత్రాహుః॥ అన్తరభావదృష్ట్యా పరకీయస్వకీయవైషమ్యసద్భావబుద్ధ్యా-పాపీయసః-త్రయః-కామక్రోధలోభరూపాః-రిపవశ్శత్రవః-యత్ర యేషు లోకేషు-భవన్తి తాన్ వ్రజతేత్యర్థః యదిభగవదభిప్రాయేణ వయం నాపరాధినః-యువామేవాపరాధినౌ తతో వ్రజతమిత్యాశయః ''అస్మాసువాయదుచితో ధ్రియతాంసదణ్డోయోఽనాగసావయమయుఙ్క్త హాకిల్బిషేణే'' తివక్ష్యమాణత్వాత్,, నను ''సమహాత్మాసుదుర్లభ'' ఇతిభగవతాగీతత్వాత్కథం నిత్యసద్ధానాంశాపానుభవః- తేహి - సదాసమస్తహేయరహితాః నిత్యాసంకుచితజ్ఞానైశ్వర్యాదిగుణాశ్చ ''నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యభోగోపకరణాన్వితా'' ఇతిహ్యుచ్యతే ''సత్యం'' తథావిధాః పరమాకాశవర్తినః పురుషాః - ఇమౌతుద్వారపాలౌ-పరమవ్యోమనిలయనిత్యసిద్ధభగవత్పరిజనసమానరూపౌ-సుకృతవిశేషాల్లబ్ధద్వాస్స్థాధికారౌ-అన్యథాభగవద్భక్తప్రాతికూల్యాయోగాత్-లక్ష్మ్యాః ప్రవేశనివారణాయోగాచ్చ - సాక్షాద్భగవత్పరిజనానాం హి-నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యవచనాద్భగవదభిప్రాయానభిజ్ఞత్వం నోపపద్యతే-భగవదనుచరత్వప్రాప్తిశ్చానుష్ఠానవిశేషాద్భవతీతిస్మర్యతే, ''ధూమాప్రస్తగతాయాంచవిష్ణోరనుచరోభవే,, దిత్యాది-యథా-అనన్తవైనతేయవ్యతిరేకేణనాగసుపర్ణజాతీయాబహవోవిద్యన్తే, ఏవంసుకృతవశాద్భగవత్పరిజనతుల్యరూపతామాపన్నాబహవస్సంభవన్తి-అత్రాపి ''వసన్తియత్రపురుషాస్సర్వేవైకుణ్ఠమూర్తయః-యేఽనిమిత్తనిమిత్తేనధర్మేణారాధయన్హరి,, మితిసామాన్యత ఉక్తః ''కోవాఇహైత్యభగవత్పరిచర్యయోచ్చై,, రిత్యనయోర్భగవదారాధనేనతద్దేశప్రాప్తిర్విశేషత ఉక్తా॥ కించ॥ నన్దస్సునన్దోఽథజయోవిజయః ప్రబలోబలః॥ కుముదః కుముదాక్షశ్చవిష్వక్సేనః పతత్త్రిరాట్-జయశ్చశ్రుతదేవశ్చపుష్పదన్తోఽథసాత్వతః- సర్వేనాగాయుతప్రాణాశ్చమూస్తేజఘ్నురాసురీ,, రితి త్రివిక్రమణకాలేజయవిజయస్థానావగమాచ్చ, శాపాభిభూతౌజయవిజయౌ

ధీమహీమన్దధీభ్యామ్। లోకానితోవ్రజతమన్తరభావదృష్ట్యా పాపీయసస్త్రయఇమేరిపవోఽస్యయత్ర॥ ౩౪॥

తేషామితీరితముభావవధార్యఘోరంతద్బ్రహ్మదణ్డమనివారితమస్త్రపూగైః। సద్యోహరేరనుచరావురుబిభ్యతస్తత్పాదగ్రహావపతతామతికాతరేణ॥ ౩౫॥ భూయాదఘోనిభగవద్భిరకారిదణ్డోయోఽస్సౌహరేతసురహేళనమప్యశేషమ్। మావోఽనుతాపకలయాభగవత్స్మృతిఘ్నోమోహోభవేదపితునౌవ్రజతోరధోఽధః॥ ౩౬॥ ఏవంతదైవభగవానరవిన్దనాభస్స్వానాంవిబుధ్యసదతిక్రమమార్యహృద్యః। తస్మిన్యయాపర

సాక్షాజ్జయవిజయాభ్యామన్యౌనిశ్చితౌ-కృష్ణావతారేశాపాన్వక్ష్యమాణయోస్తయోః-ర్వామనావతారేపారిషదత్వాపత్త్యనుపపత్తేః-అస్యలోకస్యపరమాకాశాదన్యత్వం పూర్వముపపాదితం-అతస్త్రిపాద్విభూతివర్తిభగవత్పరిజనవ్యతిరిక్తత్వమనయోస్సిద్ధమితినప్రమాణాన్తరవిరోధః ॥ ౩౪॥ అథైవంమునిభిరుక్తౌభగవద్ద్వాస్స్థౌతేషాంపాదమూలేపతితౌవిజ్ఞాపయామాసతురిత్యాహ॥ తేషామితిద్వాభ్యామ్॥ తేషాంమునీనాం, తత్, ఈరితంభాషణం కథంభూతం - బ్రహ్మదణ్డం బ్రహ్మశాపరూపం-అతఏవ-అస్త్రపూగైః అస్త్రసమూహైః, అనివారితం అనివారణీయం-ఇతి ఉక్తప్రకారేణ-అవధార్యశ్రుత్వా-సద్యః తదైవహరేః-అనుచరౌ భృత్యౌ- అతికాతర్యేణ-తత్పాదగ్రహౌ తేషాంమునీనాంపాదగ్రహౌ పాదౌగృహీతవన్తౌ-ఉరుబిభ్యతః ఉరుఅధికం-బిభ్యతః భీతాన్ - అహో అస్మాభిర్నిరపరాధాభ్యాం భగవద్భక్తాభ్యామపరాద్ధం, మనేన భాగవతాపచారేణవయముపిసంసరేమేతిభయకమ్పితాన్మునీన్ప్రతి- అపతతాం-దణ్డవత్ప్రణామపూర్వకం విజ్ఞాపయామాసతురిత్యర్థః ॥ ౩౫॥ విజ్ఞాపనమేవాహ॥ భూయాదితి॥ అఘోని అపరాధవతి-యః-ఉచితోదణ్డః-సః-భగవద్భిర్యుష్మాభిః-రకారికృతః-నాత్రకశ్చిద్భవతామపరాధః-అతోఽసౌదణ్డః-నౌ-ఆవయోః భూయాత్ -అశేషం సురహేళనం-భవద్తిరస్కారరూపంపాపంచ-హరేత అపనుద్యాచ్చ, కింతు-అధోఽధః-మూఢయోనిషువ్రజతోరపి-నౌ ఆవయోః-భగవద్విషయస్మృతినాశకః మోహః-వః యుష్మాకం-అనుతాపకలయా-యః కృపానిమిత్తోనుతాపః-తస్య- కలయాలేశేన-మాభవేత్ నభవే,, దిత్యనుగృహ్ణీతేత్యర్థః ॥ ౩౬॥ ఏవంస్వానాంమహత్స్వతిక్రమమపరాధం-తదైవతత్క్షణమేవ- అవబుధ్యజ్ఞాత్వా - ఆర్యాణాంభక్తానాం హృద్యః మనోజ్ఞః-అరవిన్దనాభో భగవాన్-తస్మిన్-యత్రదేశేసనకాదయో ద్వాస్స్థౌచ-తత్రదేశే, యయా జగామ-కథంభూతస్సన్-సహశ్రీః లక్ష్మ్యాసహితః-పరమహంసాః-యేమహామునయః సనకాదయ - స్తైరన్వేషణీయాసంశీలనీయా-చరణౌ-చలయన్ మచ్చరణదర్శనప్రతిఘాతహేతుకంక్రోధం-తౌ-దర్శయన్ఛాన యిష్యామీతిత్వరావ్యాజేన-పద్భ్యామేవయయావితిభావః- మిథునస్యైశ్యోపాస్యత్వప్రాప్యత్వద్యోతనాయ - మాతృసన్నిధౌసుతరాం తేషాంకోపముపశమ

యితుంచ-సశ్రియఆగమనమిత్యభిప్రాయః ❁॥౩౭॥❁ అథాగచ్ఛన్తంభగవన్తమనువర్ణయతి పఞ్చభిః॥తమితి॥ఆగతమాగచ్ఛన్తంభగవన్తం- తేమునయః-అచక్షత అపశ్యన్, ఆపఞ్చమాదిదమేవక్రియాపదం-కథంభూతంభగవన్తం, స్వపుమ్భిస్స్వపార్షదైః-ప్రతిహృతప్రత్యాహృత- మౌపయికంఛత్రచామరవ్యజనపాదుకాది,యస్యతం,స్వానాంభక్తానాం,యస్సమాధి, స్తస్య,భాగ్యంఫలం-అక్ష్ణోః విషయం-అక్షవిషయం-సమాధిభాగ్యమధునాక్షివిషయతాంగతమివస్థితమిత్యభిప్రాయః-హంసవత్ శ్రీఃయయో, స్తయోః-వ్యజనయోశ్చామరయోః,యఃశివఃసురభిసుమన్దో,వాయు- స్తేన-య-ల్లోల-చ్ఛుభ్రమాతపత్రంఛత్రం-తదేవశశీ-తస్య, కేసరాః ముక్తాదామవిలమ్బా, స్తేభ్యశ్శీకరామ్బూని తేభ్యోగళన్తి అమ్బుకణాని,యస్మిన్ తం,హంససదృశచామరసురభిసుమన్ద సుఖస్పర్శవాయ్వీషల్లోలచ్చన్ద్రమణ్డలసదృశశుభ్రాతపత్రవిలమ్బిముక్తాదామగళదమృతబిన్దుసన్దోహాలంకృతమిత్యర్థః ❁॥౩౮॥❁ కించకృత్స్నప్రసాదసుముఖం-కృత్స్నప్రసాదః పూర్ణానుగ్రహః-తస్మిన్ సుముఖంపూర్ణమనుగ్రహంకుర్వన్తమివస్థితమిత్యర్థః, స్పృహణీయానాంకాన్తిసౌకుమార్యాదిగుణానాం,ధామఆశ్రయం, స్నేహాయుక్తోయోఽవలోకః,తస్య, కలయాప్రసరణేన హృదిసంస్పృశన్తంచిత్తమపహరన్తమిత్యర్థః, పృథావపినేవిశాలేచ శ్యామే ఉరసి-శోభితయాప్రకాశమానయా- శ్రియాలక్ష్మ్యా, స్వర్లోకస్యచూడామణిమివస్థిత,మాత్మధిష్ణ్యంస్థానం- వైకుణ్ఠలోకం-సుభగయన్తమివశోభయన్తమివస్థితమ్ ❁॥౩౯॥❁ కించపృథునితమ్బినివిపులనితమ్బవతి-పీతామ్బరే-విస్ఫురన్త్యా- కాఞ్చ్యామేఖలయా-పృథునితమ్బపరిధృతపీతామ్బరోపరివిరాజమానయాకాఞ్చ్యేత్యర్థః, అళిభిర్భ్రమరైః, విరుతయానాదితయా,వనమాలయాచ,మధుపానమత్తనదద్భ్రమరయేత్యర్థః - ఉపలక్షితమిత్యధ్యాహారః- య

మహాంసమహామునీనామన్వేషణీయచరణౌ చలయన్సహశ్రీః ॥౩౭॥ తంత్వాగతంప్రతిహృతౌపయికంస్వపుమ్భిస్తేఽచక్షతాక్షవిషయంస్వసమాధిభాగ్యమ్। హంసశ్రియోర్వ్యజనయోశ్శివవాయులోలచ్ఛుభ్రాతపత్రశశికేసరశీకరామ్బుమ్ ॥౩౮॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖంస్పృహణీయధామస్నేహావలోకకలయాహృదిసంస్పృశన్తమ్। శ్యామేపృథావురసిశోభితయాశ్రియాస్వశ్చూడామణింసుభగయన్తమివాత్మధిష్ణ్యమ్ ॥౩౯॥ పీతాంశుకేపృథునితమ్బినివిస్ఫురన్త్యాకాఞ్చ్యాఽళిభిర్విరుతయావనమాలయాచ। వల్గుప్రకోష్ఠవలయంవినతాసుతాంసేవిన్యస్తహస్తమితరేణధునానమబ్జమ్॥౪౦॥విద్యుత్క్షిపన్మకరకుణ్డలమణ్డనార్హగణ్డస్థలోన్నసముఖంమణిమత్కిరీటమ్।దోర్దణ్డషణ్డవివరేహరతాపరార్ధ్యహారేణకంధరగతేనచకౌస్తుభేన॥౪౧॥అత్రోపసృష్టమితిచోత్స్మితమిన్దిరాయాస్స్వానాంధియావిరచితంబహుసౌష్ఠవాఢ్యమ్। మహ్యంభవస్యభవతాంచభజన్తమఙ్గంనేముర్నిరీక్ష్యనవితృప్తదృశోముదాకైః॥౪౨॥ తస్యారవిన్దనయనస్యపదారవిన్దకిఞ్జల్కమి

ద్వా - సుభగయన్తమితిపూర్వేణైవసంబన్ధః, వల్గుషుసున్దరేషుప్రకోష్ఠేషువలయానియస్యతం-వినతాసుతోగరుడ - స్తస్యాంసేస్కన్ధే-విన్యస్తఃనిహితఃహస్తఃవామహస్తోయేనతం-ఇతరేణదక్షిణహస్తేన- అబ్జంసనాళంకమలం-ధునానంలీలయాభ్రామయన్తమ్ ❁॥౪౦॥❁ కించ॥విద్యుతంతటితంక్షిపన్తీతిరస్కుర్వతీ-యే-మకరాకృతికుణ్డలే,తాభ్యాం, య, న్మణ్డనమలంకరణంతస్మిన్నర్హేగణ్డస్థలేయస్మిన్,తచ్చ తత్-దున్నసంచ - ఉదగ్రనాసికం- ముఖంచ-యస్యతం,మణిమతిమణియుక్తంకిరీటంయస్యతం,దోర్దణ్డానాంభుజదణ్డానాం-యఃషణ్డస్సమూహస్తస్య- వివరేమధ్యే,స్థితేన,హరతామనోహరేణ,పరార్ధ్యఉత్కృష్టో,యోహారోముక్తాహార- స్తేన-కంధరాయాంకణ్ఠేగతేనస్థితేన-కౌస్తుభేనచ-ఉపలక్షితం ❁॥౪౧॥❁ కించ॥ఇన్దిరాయాఇతి॥ అహంనిరతిశయసౌన్దర్యనిధిరితి-య దుత్స్మితంయస్స్మయః-విస్మయఇతియావత్ -త-దత్రభగవతోదివ్యదేహవిస్మయే-ఉపసృష్టంఅన్తర్భూతం - అహోఽనుమేదంనిరతిశయంసౌన్దర్యమితియల్లక్ష్మ్యాఉత్స్మితంతదత్రదివ్యదేహేఅన్తర్భూతం-నిరతిశయసౌన్దర్యవత్త్వాల్లక్ష్మ్యాఅపిసున్దరమిత్యర్థః-స్వానాంభక్తానాం-ధియావిరచితం-భృత్యైస్స్వమనస్యేవంవితర్కితమిత్యర్థః - బహుసౌష్ఠవేననిరతిశయసౌన్దర్యేణాఢ్యంయుక్తం-మహ్యంమమ,బ్రహ్మణః-భవస్యరుద్రస్య-భవతాందేవతానాంచ-భజన్తంభజనీయం-కర్మణిశతృప్రత్యయఆర్షత్వాత్-అఙ్గం దేహం-దేవాః-నిరీక్ష్యదృష్ట్వా- నవితృప్తదృశఃనవితృప్తాఃదృశోఽపర్యాప్తిమప్రాప్తాః - దృశః అక్షిణి-యేషాంతే,మునయః-కైశ్శిరోభిః-ముదా-నేముఃనమశ్చక్రుః ❁ ॥౪౨॥ ❁ తస్యఅరవిన్దనయనస్యపుణ్డరీకాక్షస్యభగవతః-పదారవిన్దయోఃకిఞ్జల్కా-అఙ్గుళయః తైర్మిశ్రఃతత్రదజోమిశ్రః-యస్తులసీమకరన్ద- స్తస్య-వాయుః-స్వవివరేణస్వనాసారన్ధ్రేణఅన్తర్గతఃఅన్తఃప్రవిష్టస్సన్- అక్షరజుషామపిఆత్మానుసన్ధానేనావికృతమనసామపి- తేషాంమునీనాం-చిత్తతన్వోః- స్సంక్షోభం,చకార-చిత్తసంక్షోభఃఆనన్దపారవశ్యం-త

నుక్షోభో రోమాఞ్చః ❋ ॥౪౩॥ ❋ సంక్షోభకారితం సంభ్రమమాహ ॥ తఇతి ॥ తేవై మునయః అముష్య భగవతః - వదనమేవ అసితపద్మకోశః - తం వీక్ష్య ఊర్ధ్వం వీక్ష్య, శ్యామవర్ణత్వాదసితపద్మకోశేదృష్టాన్తితః - అభూతోపమాచేయం - కథంభూతం - సున్దరతరాధరకున్దహాసం సున్దరతర అరుణే - అధరోష్ఠే - కున్దవద్ధాసో యస్మిన్, తం లబ్ధాశిషః లబ్ధమనోరథాస్సన్తః - పునస్తదీయం భగవత్సంబన్ధి. నఖా ఏవ అరుణమణయః - తైః ఏషాం - శ్రయణం ఆశ్రయం - అఙ్ఘ్రిద్వన్ద్వం చరణద్వయం నిరీక్ష్య - పునః పునరేవం నిరీక్ష్య - యుగపత్సర్వాఙ్గలావణ్యాగ్రహణశక్తాః - పశ్చాన్నిదధ్యుః ధ్యాతవన్తః ❋ ॥౪౪॥ ❋ ఏవం నిరతిశయసర్వాఙ్గలావణ్యయుక్తం భగవన్తం స్వహృది ధ్యాత్వా - అథా స్తువన్నిత్యాహ ॥ పుంసామితి ॥ ఇహాస్మిన్ లోకే - యోగానాం కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగాదీనాం, యే మార్గాః ప్రకారా - స్తైర్గతిం స్వరూపం - మృగయతాం చిన్తయతాం - కర్మజ్ఞానయోగయోః ప్రకారౌ భక్తియోగసాధనతైకరూపౌ - భక్తియోగస్య తు ముక్తిసాధనతైకరూపః ప్రకారః - తైః - మృగయతాం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన, స్వరూపం - చిన్తయతామిత్యర్థః, తేషాం పుంసాం - ధ్యానాస్పదం ధ్యానస్య విషయభూతం బహుమతం అత్యాదరాస్పదం - అతఏవ, నయనయోరభిరామం - పౌంస్నం పౌరుషం వపుః శరీరం - దర్శయానం దర్శయన్తం - అనన్యసిద్ధైః స్వాసాధారణైః ఔత్పత్తికైః స్వాభావికైః - అష్టభోగైః అణిమాద్యష్టవిభూతిభిః - యద్వా, అహింసా ప్రథమం పుష్పం పుష్పమిన్ద్రియనిగ్రహ ఇత్యాద్యుక్తై - ర్యుతం యుక్తం భగవన్తం, సమగృణన్ సమ్యగస్తువన్ ❋ ॥౪౫॥ ❋ స్తుతిమేవాహ ॥ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తత్ర చిరమస్మాభిర్హృదయే ధ్యాతస్త్వమస్మద్భాగ్యవశాదద్య నయనవిషయతాం గతోఽసీత్యాత్మనః కృతార్థతామాహుః ॥ య ఇతి ॥ దురాత్మనామయోగినాం - హృది - గతోఽపి విద్యమానోఽపి - అన్తర్హితః తిరోహితో - యః - స - త్వమద్యైవ, నోఽస్మాకం, నయనమూలం నయనవిషయతాం - హే, అన

శ్రతులసీమకరన్దవాయుః । అన్తర్గతస్స్వవివరేణ చకార తేషాం సంక్షోభమక్షరజుషామపి చిత్తతన్వోః ॥౪౩॥
తే వా అముష్య వదనాసితపద్మకోశముద్వీక్ష్య సున్దరతరాధరకున్దహాసమ్ । లబ్ధాశిషః పునరవేక్ష్య తదీయమఙ్ఘ్రి
ద్వన్ద్వం నఖారుణమణిశ్రయణం నిదధ్యుః ॥౪౪॥ పుంసాం గతిం మృగయతామిహ యోగమార్గైర్ధ్యానాస్పదం బ
హుమతం నయనాభిరామమ్ । పౌంస్నం వపుర్దర్శయాన మనన్యసిద్ధైరౌత్పత్తికైస్సమగృణన్యుతమష్టభో
గైః ॥౪౫॥ కుమారా ఊచుః ॥ యోఽన్తర్హితో హృది గతోఽపి దురాత్మనాం త్వం సోఽద్యైవ నో నయనమూలమన
న్తరాద్ధః । యర్హ్యేవ కర్ణవివరేణ గుహాం గతో నః పిత్రాఽనువర్ణితరహా భవదుద్భవేన ॥౪౬॥ తం త్వా విదామ
భగవన్పరమాత్మతత్త్వం సత్త్వేన సంప్రతి రతిం రచయన్తమేషామ్ । యత్తేఽనుతాపవిదితైర్దృఢభక్తియో
గైరుద్గ్రన్థయో హృది విదుర్మునయో విరాగాః ॥౪౭॥ నాత్యన్తికం విగణయన్త్యపి తే ప్రసాదం కిం వాన్యదర్పిత

న్త - రాద్ధః ప్రాప్తః, యర్హ్యేవ యదైవ, భవత ఉత్పన్నేన - పిత్రా అస్మత్పిత్రా చతుర్ముఖేన - అనువర్ణితరహాః ఉపదిష్టస్వరూపరూపగుణవిభూతి - ర్భవా - న భూ - త్తర్హ్యేవ - కర్ణవివరేణ - నః అస్మాకం - గుహాం హృదయగుహాం - ప్రవిష్టః - త్వత్పుత్రాదస్మత్పితుశ్చతుర్ముఖాదుపదిష్టరహాస్త్వం తత్ప్రభృత్యేతావన్తం హృదయే ధ్యాత - ఇదానీం నయనమూలం గతోఽసి, అతో వయం కృతార్థా ఇతి భావః ❋ ॥౪౬॥ ❋ నను భవత్పిత్రోపదిష్టమాత్మతత్త్వమన్య - దహం త్వన్య - స్తత్కథం మద్దర్శనేన కృతార్థతేత్యత్రాహ ॥ తమితి ॥ హే పరమ - పరా, మా, న - యస్మాత్, స పరమ - స్సర్వోత్కృష్ట - స్తస్య సంబోధనం హే సర్వోత్కృష్ట - భగవన్ - సత్త్వేన శుద్ధసత్త్వమయదేహేన - ఏషాం భక్తానాం - సంప్రతి సమ్యక్ - ప్రతిక్షణం - రతిం అనురాగం - రచయన్తం - తం - అనేన, "నవా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవత్యాత్మనస్తు కామాయ", ఇత్యాదినా వివక్షితం - పూర్వోక్తవిధం - త్వామేవ - ఆత్మతత్త్వం పిత్రోపదిష్టమాత్మతత్త్వం విదామ ప్రత్యభిజానీమః కిం తదాత్మతత్త్వం, యన్మదభిన్నం జానీథేత్యత్రాహుః ॥ అనుతాపవిదితైః - అనుతాపస్సంసారనిర్వేద, స్తేన లబ్ధైః - దృఢభక్తియోగైః నిశ్చలభక్తియోగైః - విరాగాః విగతశబ్దాదివిషయాభిలాషాః - ఉద్గ్రన్థయః నిరహంకారాః - తే ప్రసిద్ధాః - మునయో - హృది - యత్ ఆత్మతత్త్వం - విదురుపాసీరన్ - మునిభిరుపాస్యం శుద్ధసత్త్వమయవిగ్రహం వ దేవాత్మతత్త్వమస్మత్పిత్రాప్యుపదిష్టమితి ప్రత్యభిజ్ఞాతస్త్వామేవ జానీమ ఇతి కృతార్థతోపపన్నేతి భావః ❋ ॥౪౭॥ ❋ నను కథం మద్దర్శనమాత్రేణ కృతార్థతా - యతో ధర్మాదీనామేవ పురుషార్థత్వమిత్యాశఙ్క్య కైముత్యన్యాయేన దర్శనస్యైవ కృతార్థతాపాదకత్వమాహుః ॥ నాత్యన్తికమితి ॥ అఙ్గ హే భగవన్ - యే త్వదఙ్ఘ్రిరేవ శరణం స్వరక్షణోపాయో యేషాం తే - భగవచ్ఛరణాగతా ఇత్యర్థః - అతఏవ కుశలాః దుష్కరోపాయేభ్యో నివృత్తత్వాత్ -

కీర్తన్యం కీర్తనీయం - తీర్థం పవిత్రం యశో యస్య - తస్య భవతః - కథాయాః - రసజ్ఞాః రసానుభవపరాస్సన్తః - తేతవ - ప్రసాదరూపమాత్యన్తికం మోక్షమపి - న విగణయన్తి - తేతవ - భ్రూవిజృమ్భైర్విక్షేపైః - అర్పితం నిహితం భయం యస్మిన్ తత్ - స్వర్గస్వారాజ్యాదికం - న విగణయన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః - త్వత్కథాశ్రవణమాత్రేణ స్వాత్మనః కృతార్థతాం మన్యమానాస్త్వత్పదరేణుగతాః పరమపురుషార్థం మోక్షమపి నాద్రియన్తే - కిముత - వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావభవద్దర్శనేనాస్మాకం కృతార్థతేతి భావః ॥౪౮॥ కిం బహునా దర్శనస్య కృతార్థతాపాదకత్వం కథనీయమేతావతైవ సర్వేషాం కృతార్థతా స్యాదితి సూచయన్తస్త ఏవ ప్రార్థయన్తో నమస్కుర్వన్తి ద్వాభ్యామ్ ॥ కామమితి ॥ హే భగవన్ - స్వవృజనైః స్వైః పాపైరస్మాకం వృజినైః దురితైః - కామం - నః అస్మాకం - నిరయేషు నిరయప్రాయేషు నీచయోనిషు - భవా జన్మ - స్యాత్, సువిత కిం యది నూనం, తే తవ - పదయోః - నః, చేతః చిత్తం - అలివత్ భృఙ్గవత్ రమేత - యది - నః - వాచః గిరః - తులసివత్ - తే అఙ్ఘ్రిశోభాః అఙ్ఘ్రిం శోభయన్తీత్యఙ్ఘ్రిశోభాః - స్తుతిపరాస్స్యురిత్యర్థః - యది నః కర్ణరన్ధ్రం - తే గుణగణైః - పూర్యేత - నిత్యం త్వద్గుణగణశ్రవణపరం స్యాదిత్యర్థః - ఇదం శిరః పాణ్యాదీనాం భగవద్వన్దనార్చనాదేరుపలక్షణం తత్తద్దురితానుసారేణ జన్మ స్యాన్నామాత్ర శోకః - ఇదం తు భవన్తం ప్రతి ప్రార్థనీయమవశిష్యతే - యచ్చేతఆదీనాం భవత్పాదారవిన్దధ్యానాది ప్రావణ్యమితి - ఏతావతైవ కృతార్థా భవేయురిత్యర్థః, ఇదం తు లోకదృష్ట్యోక్తమ్ ॥౪౯॥ అథ స్వదృష్ట్యా స్వకృతార్థతాం వదన్తో నమన్తి ॥ ప్రాదురితి ॥ హే పురుహూత - పురుభిః బహుభిః హూత స్తుత్య - సర్వోపనిషద్వేద్యేత్యర్థః, యద్వా, రూపవిశేషణం పురుభిః హూతం వేద్యం పఞ్చోపనిషత్ప్రతిపాద్యమిత్యర్థః, యదిదం రూపం దివ్యమఙ్గళవిగ్రహం - ప్రాదుశ్చకర్థ ప్రకటీకృతవానసి - తేన రూపేణ తద్దర్శనేనేత్యర్థః - హే ఈశ - అస్మాకం - దృశః నేత్రాణి - నిర్వృతిం సుఖం - అలం భృశం, అవాపుః ప్రాపుః - అనాత్మనాం - న విద్యతే ఆత్మా అన్తఃకరణం స్వవశం యేషాం - తేషామయోగినాం - దురుదయః దురవగమః - యో భగవాన్ - ఇత్ - ఇత్థం - అవధారణే వా, ప్రతీతః దృష్టః - అస్మాభిరితి శేషః - తస్మై భగవతే తుభ్యం - ఇదం నమః కుర్మ ఇత్యర్థః ॥౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే పఞ్చదశోఽధ్యాయః.

భయం భ్రువిజృమ్భైర్యే తు ! యేఽఙ్గ త్వదఙ్ఘ్రిశరణా భవతః కథాయాః కీర్తన్యతీర్థయశసః కుశలా రసజ్ఞాః ॥౪౮॥

కామం భవస్స్వవృజనైర్నిరయేషు నస్స్యాచ్చేతోఽలివద్యది ను తే పదయో రమేత । వాచశ్చ నస్తులసివద్యది తేఙ్ఘ్రిశోభాః పూర్యేత తే గుణగణైర్యది కర్ణరన్ధ్రః ॥౪౯॥ ప్రాదుశ్చకర్థ యదిదం పురుహూతరూపం తేనేశ నిర్వృతిమవాపురలం దృశో నః । తస్మా ఇదం భగవతే నమ ఇద్విధేమ యోఽనాత్మనాం దురుదయో భగవాన్ ప్రతీతః ॥౫౦॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః

బ్రహ్మోవాచ ॥ ఇతి తద్గృణతాం తేషాం మునీనాం యోగధర్మిణామ్। ప్రతినన్ద్య జగాదేదం వైకుణ్ఠనిలయో విభుః ॥౧॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఏతౌ హి పార్షదౌ మహ్యం జయో విజయ ఏవ చ। కదర్థీకృత్య మాం యద్వో బహ్వకార్ష్టామతిక్రమమ్ ॥౨॥ యస్త్వేతయోర్ధృతో దణ్డో భవద్భిర్మామనువ్రతైః। స ఏవానుమతోఽస్మాభిర్మునయో దేవహేళనాత్ ॥౩॥ తద్వః ప్రసాదయామ్యద్య బ్రహ్మ దైవం పరం హి మే। తద్ధీత్యాత్మకృతం మన్యే యత్స్వపు

ఏవం మునిభిరావేదితస్వరూపరూపగుణవిభూతిః - స్తుతః ప్రీతః ప్రసాదితో భగవానాశ్రితసులభః, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః, జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్, ఇతి స్వగీతోక్తరీత్యా - నిరతిశయస్వప్రీతివిషయాన్ మునీన్ ప్రసాదయితుమువాచేత్యాహ బ్రహ్మా ॥ ఇతీతి ॥ మునీనాం శుభాశ్రయసంశీలకశీలానాం - యోగధర్మిణాం భగవద్భక్తియోగ ఏవ ధర్మో యేషామస్తీతి తేషాం - ఇతి ఉక్తప్రకారేణ - గృణతాం స్తువతాం - తేషాం సనకాదీనాం - తద్భాషితం - ప్రతినన్ద్య శిరసా సంశ్లాఘ్య - వైకుణ్ఠస్థానం నిలయో యస్య - స - విభుర్భగవాన్ - ఇదం వక్ష్యమాణం - జగాద ఉక్తవాన్ ॥౧॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏతావిత్యాదిభిరేకాదశభిః - జయో విజయ ఏవ చేత్యేతౌ, మహ్యం మమ, పార్షదౌ, మాం, కదర్థీకృత్య అవజ్ఞాయ, యద్యస్మాత్, వః యుష్మభ్యం, బహు భృశం - అతిక్రమం అపచారం - అకార్ష్టామకురుతామ్ ॥౨॥ తస్మాన్మాం - అనువ్రతైః భజద్భిః - భవద్భిః ఏతయోర్యో దణ్డో ధృతః కృతః - స ఏవ దణ్డః - అస్మాభిః - హే మునయః, దేవహేలనాత్, దేవానాం యుష్మాకం హేళనాత్ అవజ్ఞాననిమిత్తాత్ అనుమతం అస్త్విత్యఙ్గీకృతః ॥౩॥ తత్తస్మాత్, అస్మద్భృత్యకృతయుష్మద్విషయాపచారణాత్, వః యుష్మాన్ - అద్య అధునా - ప్రసాదయామి క్షమాపయామి, నను, సత్యస్యాపరాధే తత్స్రష్టా ఏవ క్షమాపయితవ్యా ఇత్యత్రాహ - హే య

స్మాత్, బ్రహ్మబ్రాహ్మణాః, మేమమ, పరందైవతం, దైవం, అతోవః ప్రసాదయామి-నను కిమపరాద్ధం భవతా, యేన ప్రసాదయామీతి భాషస ఇత్యత్రాహ॥ స్వపుమ్భిః మదీయైః పుమ్భిః, అసత్కృతా అవజ్ఞాతా, ఇతి యత్, తద్ధి, ఆత్మకృతం మయాకృతమిత్యేవ, మన్యే ❋ ॥ ४ ॥ ❋ భృత్యకృతమాగస్స్వామిన్యేవ పర్యవస్యతీత్యాహ॥ యన్నామానీతి॥ భృత్యైః కృతాగసి కృతాపరాధే సతి-యన్నామాని యస్య స్వామినో నామాని చ-జనః, గృహ్ణాతి అనేన స్వామినా భృత్యద్వారా-ఏవమేవ-మసాధు కృతమతోఽయం దురాత్మేత్యాది విగర్హకనామాని, లోకో వదతి, సః అసాధువాదః, తత్కీర్తిం తస్య స్వామినః కీర్తిం, హన్తి నాశయతి, త్వచం, ఆమయ ఇవ-ఆమయోఽత్ర శ్వేతకుష్ఠాదిరోగః, స యథా త్వచ్యుత్పన్నస్తద్గతం సౌన్దర్యం హన్తి తథేత్యర్థః, భృత్యకృతాపరాధనిమిత్తోఽసాధువాదస్స్వామిని పర్యవసన్నస్తత్కీర్తిమేవ నాశయతీతి భావః ❋॥ ५ ॥❋ తస్మాదాశ్రితసౌలభ్యాది కల్యాణగుణ ఇతి యశస్సంపన్నోఽహం నిరతిశయప్రియాణాం భవతాం విరోధిచేత్స్వబాహుమపి లునామీత్యాహ॥ యస్యేతి॥ యస్య మమ అమలామృతయశశ్శ్రవణావగాహః, అమలం పవిత్రం-అమృతతుల్యం, యద్యశః, తస్య, శ్రవణావగాహః శ్రోత్రప్రవేశః, ఆశ్వపచం శ్వపాకపర్యన్తం, జగత్, సద్యః-పునాతి పవిత్రయతి-సోఽహం-వికుణ్ఠః శ్రోత్రప్రవేశమాత్రేణ సద్యో జగత్పావనకరయశస్సంపన్నః-వికుణ్ఠః ప్రతిహతిరహితః-భవద్భ్యః నిమిత్తభూతైః, భవద్భ్య ఇతి పఞ్చమ్యన్త పాఠోఽపి, తదా-భవద్భ్యో హేతుభ్యః, ఉపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిః, ఆశ్రితదుర్లభ ఇత్యధిక్షిప్తకీర్తిరహం, వః యుష్మాకం-ప్రతికూలావృత్తిర్యస్య తం, స్వబాహుమపి, ఛిన్ద్యాం-వః ప్రతికూలవృత్తిశ్చేత్స్వబాహుమపి లునీయేత్యర్థః ❋ ॥ ౬ ॥ ❋ ఏవం స్వస్య భక్తేషు నిరతిశయప్రీతిం తద్విరోధినిరసనం చాభిప్రేతమావిష్కృత్య " పరిశస్తిస్స్వా రాజ్ఞోయదపి చ పుర్కోశకథన " మితి న్యాయేన, స్వప్రశంసార్థం స్వభక్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రశంసతి ॥ యత్సేవయేత్యాదిభిః పఞ్చభిః ॥ నను కథమాత్మప్రశంసానిన్దితా భగవతా క్రియత ఇతి న శఙ్కనీయం, అవిద్యమానగుణారోపణే నాత్మప్రశంసాయా

మిర్భసత్కృతాః॥ ४ ॥ యన్నామాని చ గృహ్ణాతి లోకో భృత్యే కృతాగసి । సోఽసాధువాదస్తత్కీర్తిం హన్తి త్వచమివామయః॥ ५ ॥ యస్యామలామృతయశశ్శ్రవణావగాహస్సద్యః పునాతి జగదాశ్వపచాద్వికుణ్ఠః। ❋ సోఽహం భవద్భిరుపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిశ్ఛిన్ద్యాం స్వబాహుమపి వః ప్రతికూలవృత్తిమ్॥ ౬ ॥ యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుం సద్యః క్షతాఖిలమలం ప్రతిలబ్ధశీలమ్ । న శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతి యస్యాః ప్రేక్షాలవార్థమితరే నియమాన్వహన్తి॥ ౭ ॥ నాహం తథాఽద్మి యజమాన ❋ హవిర్వితానే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతమదన్హుతభుఙ్ముఖేన

నిన్దితత్వా - దియం తు ప్రశంసా " స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ " ఇతి శ్రుత్యుక్తవిధయా, స్వాభావికగుణానుకథనరూపేతి న దోషః, యత్సేవయా యేషాం బ్రాహ్మణానాం సేవయా, చరణపద్మయోః స్థితః పవిత్రో రేణుః యస్య తం, స్వపాదరేణూనాం పవిత్రత్వం బ్రాహ్మణసేవయా లబ్ధమితి భావః, అత ఏవ, సద్యః క్షతో నిరస్తః అఖిలస్య లోకస్య మలో యేన తం-ప్రతిలబ్ధం ప్రాప్తం శీలం యేన తం, ఏతే గుణాః బ్రాహ్మణసేవయైవ స్వేన లబ్ధా ఇతి భావః, ఏవంవిధం విరక్తమనాదృతమపి, మాం, శ్రీః లక్ష్మీః-న జహాతి, తదత్యాగోఽపి బ్రాహ్మణసేవయైవేతి హృదయం, కీదృశీ చాసౌ లక్ష్మీః, యా మాం న జహాతీత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ॥ యస్యాః లక్ష్మ్యాః-ప్రేక్షాలవార్థం కటాక్షలేశప్రసరణాయ, ఇతరే బ్రహ్మాదయః-నియమాన్ వ్రతాని-వహన్తి కుర్వన్తి, బ్రహ్మాదిభిరుపాస్యా సౌ లక్ష్మీరనాదృతవన్తమపి మాం బ్రాహ్మణసేవాప్రభావేనైవ న విజహాతీత్యర్థః ❋॥ ౭ ॥❋ కించ, వితానే యజ్ఞే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం శ్చ్యోతతా క్షరతా ఘృతేన ప్లుతం విలోడితం - యజమానహవిః యజమానసంబన్ధి హవిః - తేన దేవతోద్దేశ్యేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదిరూపం హవిరిత్యర్థః హుతభుఙ్ముఖేన అగ్నిముఖేన - అదన్నశ్నన్నప్యహం, తథా, నాద్మి నాశ్నామి, యత్ యథా, మయి, అవసితైః అర్పితైః - నిజకర్మపాకైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మఫలైః, తుష్టస్య, నిజకర్మఫలాని మయి సమర్ప్య స్వత ఏవ తుష్టస్యేత్యర్థః, అనుగ్రాసం ప్రతికబళం, చరతో భుఞ్జానస్య బ్రాహ్మణస్య, ముఖతః ముఖేన, అద్మి " అహం హి సర్వభూతానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ " ఇత్యుక్తరీత్యా, సర్వయజ్ఞఫలప్రదః " తదేవాగ్నిస్తద్వాయుః " రితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా అగ్న్యాద్యన్తర్యామిత్వేన యాగీయం హవిః భుఞ్జానో భగవాన్ యథా బ్రాహ్మణముఖేన భుఞ్జానస్తుష్యతి, తథా న తుష్యతీత్యర్థః " యజమానహవిర్వితానే " రిత్యపి పాఠః, తదా-నిజకర్మపాకైః స్వపుణ్యఫలరూపైః, మయ్యవసితైరర్పితైః, ర్యజమానహవిర్వితానైః యజమానసంబన్ధిహవిర్విస్తారైర్హుతభుఙ్ముఖేన తథా నాద్మి-యథా శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం, అనుగ్రాసం, చరతః-స్వత ఏవ తుష్టస్య, బ్రాహ్మణస్య-ముఖేనాద్మీత్యన్వయః-

౬॥ శ్లో॥ పా॥ ❋ సోఽహం భవద్భ్య ఉపలబ్ధ. ౮॥ శ్లో॥ పా॥ ❋ హవిర్వితానైః.

ఫలాభిసంధిరహితయా శ్రీభగవదారాధకనిష్ఠాం-భగవద్భక్తబ్రాహ్మణముఖేన భగవదారాధనస్య భగవత్సంతోషాతిశయాధాయకత్వమతోఽభివ్యక్తం భవతి ||౮|| కించ || యేషాం బ్రాహ్మణానాం, అతులం పవిత్రం, యదఙ్ఘ్రిరజః పాదరజః, తత్-అహం కిరీటైర్బిభర్మి తాదృశాన్విప్రాన్-కో న విషహేత-శిరసా సర్వతోఽపి బ్రాహ్మణాన్ కో న సహేత-కథంభూతోఽహం, అకుణ్ఠా అనన్తా వికుణ్ఠా ప్రతిహతిరహితా-యోగమాయావిభూతిః స్వాపృథక్సిద్ధత్వేన యుజ్యమానా ఆశ్చర్యశక్తిః- స్వవిభూతికార్యాత్మికా విభవా యస్య సః-యస్య మమ - అర్హణామ్బు తీర్థోదకరూపా గఙ్గా-సహ చన్ద్రలలామలోకాన్, చన్ద్రో లలామ చిహ్నం యస్య-స మహాదేవః-తత్సహితాన్ లోకాన్-పునాతి || తథా చ వక్ష్యతే || యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్న్యధికృతేన శివశ్శివోఽభూత్, ఇతి-ఏవం పరమపావనోఽప్యహం తత్పాదరజో బిభర్మీతి భావః ||౯|| ఏవం బ్రాహ్మణాన్ ప్రస్తుత్యాథ తానేవ స్తువన్-తేషు కృతాపరాధా మన్నిగ్రహవిషయాః-కృతోపచారాస్తు మదనుగ్రహవిషయా ఇత్యాహ ద్వాభ్యామ్ || యే మ ఇతి || మే మమ తనూః శరీరభూతాన్-ద్విజవరాన్-మదీయాః మచ్ఛరీరభూతాః-దుహతీః గాశ్చ-ప్రశంసాప్రసఙ్గాద్దుహతీత్యుక్తిః-అలబ్ధశరణాని రక్షకహీనాని-భూతాని మచ్ఛరీరాణి-భూతాన్తరాణి చ-యే పురుషాః-అఘం పాపం, తేన హతాః అనువిద్ధాః-దృశో యేషాం తే-అత ఏవ అహిమన్యవః - అహిః సర్పః స ఇవ మన్యుః క్రోధో యేషాం తథాభూతాస్సన్తో భేదబుద్ధ్యా మదాత్మకత్వవిరహబుద్ధ్యా-ద్రక్ష్యన్తి-తాన్ మమ మన్నియామ్యస్య-దణ్డనేతుః యమస్య-అధి అధీనాః-గృధ్రాః అయోముఖా గృధ్రాః-కుషన్తి నేత్రాణి విలుమ్పన్తీత్యర్థః ||౧౦|| యే పునః-క్షిపతః తిరస్కుర్వతోఽపి-బ్రాహ్మణాన్-మయి ధియా మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా-అర్చయన్తః-తుష్యద్ధృదః సంతుష్టచిత్తాః-స్మితం హాసః-తదేవ సుధా-తయోక్షితం సిక్తం-పద్మమివ వ

క్త్రేణ | యద్బ్రాహ్మణస్య ముఖతశ్చరతోఽనుఘాసం తుష్టస్య మయ్యవహితైర్నిజకర్మపాకైః ||౮|| యేషాం బిభర్మ్యహమఖణ్డవికుణ్ఠయోగమాయావిభూతిరమలాఙ్ఘ్రిరజః కిరీటైః | విప్రాంస్తు కో న విషహేత యదర్హణామ్భః సద్యః పునాతి సహచన్ద్రలలామలోకాన్ ||౯|| యే మే తనూర్ద్విజవరాన్దుహతీర్మదీయా భూతాన్యలబ్ధశరణాని చ భేదబుద్ధ్యా | ద్రక్ష్యన్త్యఘక్షతదృశో హ్యహిమన్యవస్తాన్ గృధ్రా రుషా మమ కుషన్త్యధిదణ్డనేతుః || యే బ్రాహ్మణాన్మయి ధియా క్షిపతోఽర్చయన్తస్తుష్యద్ధృదః స్మితసుధోక్షితపద్మవక్త్రాః | వాచాఽనురాగకలయాఽఽత్మజవద్గృణన్తస్సంబోధయన్త్యహమివాహముపాకృతస్తైః ||౧౧|| తన్మే స్వభర్తురవసాయమలక్షమాణౌ యుష్మద్వ్యతిక్రమగతిం ప్రతిపద్య సద్యః | భూయో మమాన్తికమితాం తదనుగ్రహో మే యత్కల్పతామచిరతో భృతయోర్వివాసః ||౧౨|| బ్రహ్మోవాచ || అథ తస్యోశతీం దేవీమృషికుల్యాం సరస్వతీమ్ | ఆస్వా

క్త్రం యేషాం తే-అనురాగకలయా అనురాగేణ కలయా కలితయా యుక్తయా-వాచా గిరా- ఆత్మజవత్ పుత్రమివ-గృణన్తో భాషమాణాః-సంబోధయన్తి-తైః-అహమివ-ఉపాకృతః ఉపకారితః-తే మదనుగ్రహవిషయా ఇతి భావః ||౧౧|| ఏవం బ్రాహ్మణాన్ప్రశస్య స్వాకూతమునివిహితం దణ్డం స్వానుచరయోరనుమనుతే || తన్మ ఇతి || తస్మాత్ స్వభర్తుః స్వయోరాత్మనోర్భర్తుః-మమ-అవసాయం ఉక్తవిధం నిశ్చయం-అలక్షమాణౌ అజానన్తౌ- యుష్మాసు యో వ్యతిక్రమోఽపరాధః-తస్య గతిం ఫలం -ప్రతిపద్య-సద్యః ఆశు-భూయః పునః-మమ అన్తికం సమీపం-ఇతాం ప్రాప్నుతాం-యద్యస్మద్భృతో దణ్డ ఏవ భవతామనుమతస్స్యాత్- తవ కోపభృత్యానుగ్రహకారితేత్యత్రాహ || భృతయోః భృత్యయోః-అచిరతః ఆశు-వివాసః యుష్మద్వ్యతిక్రమగతిసమాప్తిః-కల్ప్యతాం కల్ప్యత ఇతి యత్-తదేవ-మే-అనుగ్రహః - మహదతిక్రమఫలమవాప్య పునరాశు మత్సమీపాగమనమేవ మదనుగ్రహ ఇత్యర్థః ||౧౨|| ఏవమాశ్రితసౌలభ్యసౌశీల్యాదిగుణగణసంపన్నేన భగవతోక్తాని, "బ్రహ్మ దైవం పరం హి మే, యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుం సద్యః శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతి", "యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజః కిరీటైర్బిభర్మ్యహం", ఇత్యాదివచాంస్యాశ్రుత్య మునయః "త్వం దైవతానాం పరమం చ దైవతం", ఇత్యాదిశ్రుతిభిః-పరమదైవతత్వేన కీర్తితో భగవాన్ కిమస్మద్వ్యాజేనాత్మైవం వదతి-ఆహోస్విత్-ధర్మసంస్థాపనార్థాయ "యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః", ఇతి స్వగీత్యనుసారేణ వదతీతి-తత్తాత్పర్యమజానన్తో-నూనమసౌ-న భక్తాన్విచ్ఛయతి-కింతు - ధర్మసంస్థాపనాయైవ వదతీతి పునర్నిశ్చిచీషయా-తదుక్తాని వాక్యాన్యస్య తాత్పర్యకత్వేన ప్రతిపాదయిష్యన్తస్తం ప్రత్యూచురిత్యాహ బ్రహ్మా త్రిభిః || అథేతి || ఉక్తవిధభగవద్వాక్యశ్రవణానన్తరం-తస్య భగవతః-ఋషికుల్యాం వేదసజాతీయాం-ఉశతీం కమనీయాం-దేవీం అమానుషాం-సరస్వతీం-ఆస్వాద్య అనుభూయ-ఆశ్రుత్య-మన్యునా విషసమానేన క్రోధేన-దష్టానాం వ్యాప్తానాం- తేషాం మునీనాం-మాత్మా అన్తఃకరణం నవ్యతృప్యత-తద్వా

క్యతాత్పర్యాజ్ఞానాన్మన్యుదష్టత్వాచ్చ చిత్తంనాతిప్రసన్నమభూదిత్యర్థః ॥౧౩॥ *సతీంసాధ్వీం-లక్ష్మీంలబ్ధవత్తరాం-గురుభి ర్బహుభిర్వైదై ్య-రర్థైరభిధేయై-ర్గహ్వరాందుర్విజ్ఞేయాం, అగాధగమ్భీరాం-అభిప్రాయతోఽగాధా-మర్థతోగమ్భీ రాం-సరస్వతీమిత్యనుషఙ్గః-శృణ్వన్తః - విగాహ్యావిలోడ్య, ఆదాయఆహృత్య-ఇదమేషాంవాక్యానాంతాత్పర్యమితిపరి షహ్రృత్యేత్యర్థః-తేనభగవతాచికీర్షితంకర్తుమిష్టం-నవిదుఃవిచార్యపరిష్కృత్యనవిదుః-కింతు-తూష్ణీమాపాతతోవిదురి త్యర్థః *॥ ౧౪ ॥ *యోగమాయయాఆత్మీయయావిచిత్రసర్గకారిణ్యాప్రవృత్యా-ఆగబ్ధస్యకృత్స్నస్యజగతః-యః-త్వా రమేష్ఠ్యంసర్వోత్కృష్టమాధిపత్యం - తస్యఉదయోయస్మాత్తం,అస్మదాధిపత్యప్రదాతారమిత్యర్థః,తంభగవన్తం-తే విప్రాః - కుపితత్వచః - సంశయావహవాక్యశ్రవణక్రుద్ధా-త్వక్ - యేషాంతే- ప్రహృష్టాఃనిరతిశయకల్యాణగుణగణా కరస్యాత్మదైవతస్య భగవతోదర్శనతత్సంభాషణతత్కృపావలోకనాదిజనితహర్షయుక్తాశ్చ - ప్రాఞ్జలయః , ప్రో చుః *॥ ౧౫ ॥ *ఉక్తిమేవాహుః॥నవయమిత్యాదిభిర్ద్వాభిః॥ హేభగవన్ దేవ-తవత్వయా-చికీర్షితం,వయం,నవిద్మః,కిం భవానస్మాననుజిఘృక్షతి - ఉతనానుజిఘృక్షతీతిత్వత్తాత్పర్యంవిశిష్యనజానీమః, కింతు - మేమహ్యం- ప్రత్యేకాభిప్రాయే ణైకవచనం-అనుగ్రహశ్చేతి - అనుగ్రహఃకృతఇత్యాపాతతోవిద్మః-ఆపాతతోవాఽనుగ్రహఃకృతఃకథంజానథేత్యత్రా హుః॥యద్యస్మాత్ , అధ్యక్షఃవాఙ్మనసాగోచరస్త్వ - మక్షివిషయఃప్రభాషసే * ॥ ౧౬ ॥ *ఏవంస్వాత్మనాంతదభి ప్రాయానభిజ్ఞత్వమావేద్య,తదుక్తీనాంతాత్పర్యంకోడీకుర్వన్తో ,, బ్రహ్మదైవంపరంహిమే ,, ఇత్యాద్యుక్తయో , ధ ర్మమర్యాదావస్థాపనాయైవప్రవృత్తాఉపపన్నానాన్యథేత్యాహుః ॥ బ్రహ్మణ్యస్యేత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ హేప్రభో, బ్రహ్మ ణ్యస్యబ్రాహ్మణతన్మర్యాదాపాలకస్య - తవ-బ్రాహ్మణాః , పరందైవతంకిల, కిలేత్యనేనలోకశిక్షాసూచితా॥ యదిభ

ద్యమన్యుదష్టానాంతేషామాత్మాన్యతృప్యత ॥౧౩॥ సతీమాదాయశృణ్వన్తోలక్ష్మీంగుర్వర్థగహ్వరామ్।విగా హ్యాగాధగమ్భీరాంనవిదుస్తచ్చికీర్షితమ్॥౧౪ ॥ తేయోగమాయయారబ్ధపారమేష్ఠ్యమహోదయమ్।ప్రో చుఃప్రాఞ్జలయోవిప్రాఃప్రహృష్టాఃకుపితత్వచః॥ ౧౫॥కుమారాఊచుః॥నవయంభగవన్విద్మస్తవదేవచికీర్షి తమ్।కృతోమేఽనుగ్రహశ్చేతియదధ్యక్షఃప్రభాషసే ॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మణ్యస్యపరందైవంబ్రాహ్మణాఃకిలతేప్ర భో।విప్రాణాందేవదేవానాంభగవానాత్మదైవతమ్॥ ౧౭ ॥ త్వత్తస్సనాతనోధర్మోరక్ష్యతేతనుభిస్తవ।ధ ర్మస్యపరమోగుహ్యోనిర్వికారోభవాన్మతః॥౧౮ ॥తరన్తిహ్యఞ్జసామృత్యుంనివృత్తాయదనుగ్రహాత్।యో గినస్సభవాన్కింస్విదనుగృహ్యేతయత్పరైః॥ ౧౯ ॥ యంవైవిభూతిరుపయాత్యనువేలమన్యైరర్థార్థి

బాన్ బ్రాహ్మణాన్ పరదైవతభావేననానువర్తసే -తతస్త్వత్తోఽపరేజనాబ్రాహ్మణా -నబహుమన్యన్తేనశ్రేయః- రతో లోకశిక్షార్థమేవబ్రహ్మదైవంపరంహిమఇత్యుక్తమితిభావః ,, వస్తుతస్తు ,, దేవదేవానాందేవేనత్వయాపిదేవానాం బహుమన్తవ్యానాం , విప్రాణాం - భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః- ఆత్మదైవతంత్వమేవపరందైవతం, ఆత్మదైవతమి తిహేతుగర్భంవిశేషణం , ఆత్మదైవతస్యతవనదేవతాన్తరంసంభవతీత్యర్థః ॥ తథాచశ్రూయతే॥ పతింవిశ్వస్యాత్మే శ్వరం ,, యస్మాత్పరంనాపరమస్తి ,, నతస్యేశేకశ్చనతస్య నామమహద్యశః ,, స్వేమహిమ్నిప్రతిష్ఠిత , ఇత్యా ది *॥౧౭ ॥ *బ్రహ్మణ్యత్వమేవప్రపఞ్చయతి॥ త్వత్తఇతి॥ధర్మః-చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయావస్థితః-సనాత నోధర్మ, స్త్వత్తఏవప్రవృత్తః- తవతనుభిరవతారైః,రక్ష్యతేచ - ఈదృశస్యధర్మస్య , పరమఃనిత్యోనిరతిశయః, గుహ్యఃఫ లం-నిర్వికారోభవానేవ - మతఃజ్ఞాతః , శ్రుతిభిరితిశేషః॥తథాచశ్రూయతే॥ ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమా నంవిశ్వంబిభర్తిభువనస్యనాభిః ,, ఏషభూతపాలఏషసేతుర్విధరణః ,, అవిద్యయామృత్యుంతీర్త్వావిద్యయామృతమ శ్నుతే ,, ఇత్యాది ,, నిర్వికారఇత్యనేన- కర్మసురుచిమాత్రజనకానామవాన్తరఫలానాంక్షయిష్ణుత్వంసాతిశయత్వం, భగవతస్తుఅనన్తస్థిరఫలత్వంసూచితం , అతోధర్మసంస్థాపనార్థమేవ బ్రహ్మదైవమిత్యుక్తమ్ * ॥ ౧౮ ॥ *అస్య థైదమనుపపన్నమేవేత్యాహుః॥తరన్తీతి ॥ నివృత్తాఃనివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, యోగినః,మృత్యుంసంసారం,యదనుగ్రహాత్ య స్యతవానుగ్రహాత్-అఞ్జసాసుఖేన,తరన్తి॥తథాచశ్రుతిః॥అమృతస్యైషసేతురితి॥సేతుఃప్రాపకః-సభవాన్ పరైరన్యైః అనుగ్రాహ్యేతకింస్విత్-కింస్విదితికాకుః - నానుగృహ్యేతఇత్యర్థః,, అనుగ్రాహయతేపరమితిపాఠాన్తరం,,తదా,పరం బ్రాహ్మణ- మనుగ్రహకర్తారంకరోషికిమిత్యర్థః * ॥ ౧౯ ॥ *యదుక్తం ,, నశ్రీర్విరక్తమపిమాంవిజహాతీతి, తదపియ

౧౯॥శ్లో॥పా *అనుగ్రాహయతేపరం.

భాగ్రమతాభిప్రాయకత్వే, అత్యన్తానుపపన్నమితిమత్వా, తత్తాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్త ఆహుస్సార్ధేన॥ యమితి॥ యంత్వాం విభూతిర్లక్ష్మీః-కథంభూతా, అర్థార్థిభిఃచతుర్విధపురుషార్థిభిః, స్వశిరసా, ధృతః పాదరేణుర్యస్యాస్సా, తథాచోక్తం,, ఆకిఞ్చన్యైకశరణాః కేచిద్భాగ్యాధికాఃపునః॥ తత్పాదామ్భోరుహద్వన్ద్వం ప్రపద్య ప్రీతమానసాః, లక్ష్మీం పురుషకారేణవృతవన్తోవరాననఇతి,, ఏవంభూతాలక్ష్మీః-ధన్యార్పితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నః, ధన్యైర్భాగవతైఃఅర్పితం నూతనతులసీమాలాయాఃస్థానం యస్య, తస్యమధువ్రతపతేఃభృఙ్గరాజస్య, లోకంస్థానం, శ్రీపాదపద్మం కామయానేవ, యంత్వా-మనువేలంతత్తదుచితావసరేషు - ఉపయాతి సేవతే❋॥ ౨౦ ॥ ❋తాంలక్ష్మీంవివిక్తైఃపరిశుద్ధైః-రచితైస్సనుర్ఘణైః-అనువర్తమానాం సేవమానామపి, యోభవాన్-నాత్యాద్రియత్ నాత్యాదృతవాన్-కుతః, యతః-స్త్వం పరమభాగవతేష్వేవప్రకృష్టసఙ్గవాన్,, అయంభావః,, ఏవంహిసాలక్ష్మీర్మేనే-అయంహిసారఙ్గ ప్రియోమధువ్రతోఽతిచఞ్చలశ్చఅర్పితాఙ్ఘ్రిగతాయాంతులస్యామపరిహారోనిశ్చలస్సన్రమతే, అతోఽఙ్ఘ్రిలావణ్యమధికంస్యాత్, తతోఽహంవక్షసిస్థితాపియోగిజనైర్బహుసేవాసంమర్దముపేక్ష్యాపి, తులస్యాసహ-సాపత్న్యేనాపి-చరణేనేవిష్యామీతి,, ఏవమాత్మసక్త్యానానువర్తమానామపి-తాం-త్వం - పరమభాగవతప్రసఙ్గేనావసరమలభమానోనాతివాదృతవానితి,, యదుక్తం,, యత్సేవయాచరణపద్మపవిత్రరేణుమితి ,, తదపిపాఠిత్ర్యమిచ్ఛద్భిర్పాద్రిహ్నణాస్సేవితవ్యాఇత్యేతత్తాత్పర్యకమిత్యభిప్రేత్యాథ,, యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజోబిభర్మీత్యస్యతాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్త ఆహుర్ద్ధేన॥ తమితి॥ తంధర్మమర్యాదాప్రతిష్ఠాపయితారం-శ్రీర్యాపిసమాశ్రయణీయంలావణ్యనిధింత్వాం, ద్విజానా-మను పథంపథిపథిలగ్నం, యత్పుణ్యం రజః-తథాశ్రీవత్సలక్ష్మచశ్రీవత్సచిహ్నంచ-కింపునీతఃపవిత్రీకురుతఃకిం-కిమర్థంచ - తేఉభే, భగభాజనఃనిరతిశయసౌన్దర్యాశ్రయ-స్త్వం, మగాఃప్రాప్తవానసి, భూషణత్వేనస్వీకృతవానసి,, పునీతేతిపాఠాన్తరం ,, తదా, ద్విజానుపథపుణ్యరజఃపునీతేకిం-నపునీ

భిస్స్వశిరసాధృతపాదరేణుః। ధన్యార్పితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నోలోకం మధువ్రతపతేరివకామయానా ❋॥ ౨౦ ॥ యస్తాంవివిక్తచరితైరనువర్తమానాంనాత్యాద్రియత్పరమభాగవతప్రసఙ్గః। తంత్వాంద్విజానుపథపుణ్యరజః❋పునీతఃశ్రీవత్సలక్ష్మ కిమగాభగభాజన స్త్వమ్॥ ౨౧॥ ధర్మస్యతేభగవతస్త్రియుగత్రిభిస్స్వైః పద్భిశ్చరాచరమిదం❋ద్విజదేవతార్థమ్। నూనంభృతంతదభిఘాతిరజస్తమశ్చసత్త్వేననోవరదయా తనువా❋నిరస్య॥ ౨౨ ॥ నత్వంద్విజోత్తమకులంయదిహాత్మగోపంగోప్తావృషస్స్వర్హ❋ణేనచసూనృతే

తఇత్యర్థః తర్హికిమర్థంరజోబిభర్షి శ్రీవత్సలక్ష్మకింకిమర్థమగాః, భూషణత్వేనేతిచేత్, రజోపభూషణత్వేనైవబిభర్షితిశ్లోకోత్తరత్వేనవ్యాఖ్యేయమ్❋॥ ౨౧ ॥ ❋ఏవమలఙ్కారాయైవరజోబిభర్షీత్యభిధాయ, అథలోకమర్యాదాపాలకేన భవతాఽవశ్యంభర్తవ్యమేవేతిప్రతిపాదయిష్యవోఽవశ్యంలోకమర్యాదాభవతాపాల్యాఏవ, అన్యథా ,, ఉత్సీదేయురిమేలోకా,, ఇత్యముమర్థ-మన్వయవ్యతిరేకాభ్యా ముపపాదయన్త ఆహుస్త్రిభిః-హే త్రియుగ త్రీణియుగానియుగ్మానిజ్ఞానశక్త్యాదిషణ్ణాంగుణానాంయస్యేతిత్రియుగ, స్తస్య, సంబోధనం-ధర్మస్యధర్మరూపస్యభగవతః-స్తేతవ, త్రిభిః-స్వైః అసాధారణైః, పద్భిఃతపోదానదయాత్మకైః-ద్విజదేవతాసంరక్షణార్థం,, నిజదేవతార్థ,, మితిపాఠేతు, స్వకీయదేవతాసంరక్షణార్థం-తదభిఘాతి తేషాంధర్మస్యపదానాంఅభిఘాతిఅభిఘాతుకం, యద్రజఃతమశ్చ, రజస్తమఃప్రచురాంస్తాన్ సత్త్వేనశుద్ధసత్త్వమయేన-తనువామూర్త్యా, అవతారైరిత్యర్థః-నిరస్యచరాచరాత్మకమిదంజగత్-భృతం, నూనం-స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహశుద్ధసత్త్వమయమూర్త్యా ద్విజదేవతార్థంధర్మవిరోధినోరజస్తమఃప్రచురాన్నిరస్యకృత్స్నం జగత్తపోదానదయాఖ్యైఃధర్మపాదైఃపోషయసీత్యర్థః❋॥ ౨౨ ॥ ❋నత్వమితి॥ ఆత్మనాభవతాగోపంగోపనీయంరక్షణీయం, ద్విజోత్తమానాంకులం, అర్హణేనసమర్హణేన-సూనృతేనప్రియవాక్యేనచ-యది-శ్రేష్ఠస్త్వంగోప్తారక్షితా-నచేత్-స్వయంధర్మాననుతిష్ఠన్లోకాంస్తేషుప్రవర్తయసేనచేదిత్యర్థః-తర్హ్యేవతదైవ-శివఃశ్రేయస్సంపాదకః-తవత్వత్సంబన్ధివేదపన్థాఃవేదమార్గఃకర్మోపాసనాత్మకఃనఙ్క్ష్యతినాశంయాస్యతి-హియస్మాత్ ఋషభస్యశ్రేష్ఠస్య-య-దాచరితం తదేవ-లోకః-ప్రమాణంప్రమాణత్వేన-అగ్రహీష్యత్॥ తదేవగీతం॥ యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజనః। సయత్ప్రమాణంకురుతేలోకస్తదనువర్తతఇతి॥ నమేపార్థాస్తికర్తవ్యంత్రిషులోకేషుకించన॥ నానవాప్తమవాప్తవ్యంవర్తఏవచకర్మణి॥ యదిహ్యహంనవర్తేయంజాతుకర్మణ్యతన్ద్రితః। మమవర్త్మానువర్తన్తేమనుష్యాఃపార్థసర్వశః॥ ఉత్సీదేయురిమేలోకా

❋౨౧॥ శ్లో॥ పా॥ రజఃపునీతే. ❋౨౨॥ శ్లో॥ పా॥ నిజదేవతార్థమ్.

నకుర్యాంకర్మచేదహమ్। సంకరస్యచకర్తాస్యాముపహన్యామిమాః ప్రజాఇతి ✻॥౨౩॥✻ త్వయైవగీతత్వాద్వేదమార్గనాశనం తవాఽనుచితమేవేత్యాహుః॥ తత్తైఇతి॥ సత్త్వనిధేశ్శుద్ధసత్త్వాశ్రయస్య-అతఏవ, జనాయ, క్షేమంవిధాతుంకర్తుమిచ్ఛోః-ని జశక్తిభిర్నిజావతారైః-ఉద్ధృతాః నిర్మూలితాః అరయోధర్మవిరోధినోయస్య-తేతవ-తత్ వేదమార్గనాశనం, అనభీష్టమివఅన భీష్టమేవేత్యర్థః- హేత్ర్యధిపతే- త్రిలోకాధిపతే-విశ్వస్యభర్తుర్ధారకస్యపోషకస్యచ-అవనతస్యబ్రాహ్మణాన్ప్రణతస్యఅత్ర ప్రణతస్యేతిరజోధారణస్యాప్యుపలక్షణం తవ-ఏతావతా ప్రణతిమాత్రేణ- తేజః ప్రభావః-నక్షతంనవిహతం-కింతు-సః-ప్ర ణామః- తేవినోదః లోకప్రేరణరూపః ✻॥౨౪॥✻ ఏవంయథామతిభగవదుక్తీనాంతాత్పర్యంపరిష్కృత్యతచ్చికీర్షితమజానన్త స్స్వాపరాధానుగుణదణ్డధారణంచనివేదయన్తఆహూ రేకేన॥ యమితి॥ హేఅధీశ-భవాన్- అనయోర్భృత్యయోః-యంవా- దమం-అస్మాభిర్విహితమన్యంవాదణ్డం - వృత్తింవాయథాపూర్వమత్రలోకే వర్తనంవా-విధత్తే- తత్ -నిర్వ్యళీకంసత్యంయ థాతథా-అనుమన్మహేఅనుమన్యామహే-అస్మాసు, చ, ఉచితః స్వాపరాధానురూపః-యోదణ్డః-స్సధ్రియతాంవిధీయతాం-భ వద్భిః కిమపరాద్ధమితిచేత్ -యేవయం-అనాగసౌనిరపరాధినౌ-కిల్బిషేణశాపేన-అయుఙ్క్ష్మహియోజితవన్తః-ద్వాస్స్థయోర పూర్వజననివారణంస్వాభావికమిత్యభిప్రాయేణానాగసావిత్యుక్తమ్ ✻॥౨౫॥✻ ఏవంమునిభిరావేదితహార్దోమునీనాంభృ త్యయోశ్చానుగ్రహంకర్తుమనాభగవాన్ మునీన్ప్రత్యాహైకేన॥ ఏతావితి॥ సురేతరగతిం ఆసురంజన్మ- ప్రతిపద్య-స ద్యఃజన్మప్రభృతి-మయి-యస్సంరమ్భః క్రోధః- తేనసంభృతః సంజాత, స్సమాధిరనవరతభావనా- తేన - అనుబద్ధః అనువృ

న। తర్హ్యేవనజ్జ్వలతిశివస్తవవేదపన్థా✻లోకోఽగ్రహీష్యదృషభస్య హితత్ప్రమాణమ్ ॥౨౩॥ తత్తేఽనభీష్టమి
వసత్త్వనిధేర్విధిత్సోః క్షేమంజనాయనిజశక్తిభిరుద్ధృతారేః। నైతావతాత్ర్యధిపతేర్బతవిశ్వభర్తుస్తేజః
క్షతంత్వవనతస్యసతేవినోదః ॥౨౪॥ యంవాఽనయోర్దమమధీశభవాన్విచష్టేవృత్తింతువాతదనుమన్మహేని
ర్వ్యళీకమ్। అస్మాసువాయఉచితోధ్రియతాంసదణ్డోయేఽనాగసౌవయమయుఙ్క్ష్మహికిల్బిషేణ॥ శ్రీభగవా
నువాచ॥ ఏతౌసురేతరగతింప్రతిలభ్యసద్యస్సంరమ్భసంభృతసమాధ్యనుబద్ధయోగౌ। భూయస్సకాశము
పయాస్యతఆశుయోవశ్శాపోమయైవవిహితస్తదవేతవిప్రాః ॥౨౬॥ అథతేమునయోదృష్ట్వానయనానన్దభా
జనమ్। వైకుణ్ఠంతదధిష్ఠానంవికుణ్ఠంచస్వయంప్రభమ్॥౨౭॥ భగవన్తంపరిక్రమ్యప్రణిపత్యానుమాన్యచ। ప్ర
తిజగ్ముః ప్రముదితాశ్శంసన్తోవైష్ణవీంశ్రియమ్॥౨౮॥ భగవాననుగావాహయాతంమాభైష్టమస్తుశమ్। బ్రహ్మ
తేజస్సమర్థోపిహన్తుంనేచ్ఛే✻మతంహిమే॥౨౯॥ ఏతత్పురైవనిర్దిష్టంరమయాక్రుద్ధయాయదా। పురాపవారి
తాద్వారివిశన్తీమయ్యుపారతే॥౩౦॥ మయిసంరమ్భయోగేననిస్తీర్యబ్రహ్మహేళనమ్। ప్రత్యేష్యతంనికాశం
మేకాలేనాల్పీయసాపునః॥౩౧॥ ద్వాస్స్థావాదిశ్యభగవాన్విమానశ్రేణిభూషణమ్। సర్వాతిశయయాలక్ష్మ్యా

త్తః-యోగోమత్సంబన్ధోయయోస్తౌ-అతఏవ, ఆశు పున-స్సకాశంమత్సమీపం ఉపయాస్యతః- హేవిప్రాః-వోయుష్మాకం, యశ్శాపః-స-మయైవత్వన్ముఖేనమయైవ-విహితః, తత్ విహితఇతి- అవేతఅవగచ్ఛత ✻॥౨౬॥౨౭॥✻ ఏవంభగవతోక్తామున యోయయురిత్యాహద్వాభ్యామ్॥ అథఅనన్తరం-నయనయోః-యఆనన్ద- స్తస్యభాజనంవిషయం, వైకుణ్ఠం-తస్యవైకుణ్ఠస్య అధిష్ఠానస్థానం-స్వప్రకాశం-వికుణ్ఠలోకంచ-దృష్ట్వా- తేమునయః✻భగవన్తం-పరిక్రమ్యప్రదక్షిణీకృత్యప్రణిపత్యప్రణమ్య అనుమాన్యఅనుజ్ఞాప్య-వైష్ణవీంభాగవతం-శ్రియంసంపదం-శంసన్తః ప్రశంసన్తః-ముదితాః హృష్టాః, ప్రతిజగ్ముః ✻॥౨౮॥✻ మునిగమనానన్తరంద్వాస్స్థౌ స్వయన్ భగవానువాచేత్యాహత్రిభిః-భగవాన్-అనుగౌభృత్యౌప్రతి, ఆహఉవాచ॥ ఉక్తి మేవాహ॥ యాతంగచ్ఛతం-మాభైష్టంభయంమాకురుతం-శంసుఖమేవ, గచ్ఛతోరపి-యువయోః, అస్తు -యద్యావయోరను గ్రహఏవభవతా క్రియతే-తర్హి-బ్రహ్మదణ్డఏవకింనవిధాస్యతఇత్యత్రాహ, తేజః బ్రహ్మదణ్డం - తేజఃకార్యత్వాద్దణ్డస్యాపితేజ శ్శబ్దేననిర్దేశః హన్తుంనిరసితుం-సమర్థోపినేచ్ఛే, కుతః, హియస్మాత్ -మేమమ-మతంసంమతమ్ ✻॥౨౯॥✻ నకేవలంమమై వేదంబ్రహ్మతేజోమతం-కింతులక్ష్మ్యా అపీత్యాహ॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ యువయోరితోనిర్గమనం, పురాపూర్వకాలే క్రుద్ధయారమ యాలక్ష్మ్యైవ-నిర్దిష్టం, పురేత్యుక్తే, పురాపకదేత్యత్రాహ-మయి, ఉపారతేప్రణయకలహవశాత్తూష్ణీంశయానేసతి-మ న్నిలయాద్బహిర్నిర్గత్య-పునరన్తః ప్రవిశన్తీ ద్వారి-యువాభ్యాం, యదానివారితాతదేత్యర్థః ✻ ॥౩౦॥ ✻అతో-మయి, సంరమ్భః క్రోధః తస్యయోగః అనవరతసంబన్ధః-బ్రహ్మవిదపరాధజన్యంఫలం, నిస్తీర్యనిరవశేషమపోహ్య, అల్పీయసైవకా లేన, పునః-మే నికాశంసమీపం-ప్రత్యేష్యతం ప్రత్యాగచ్ఛతమ్ ✻॥౩౧॥✻ ఏవంద్వాస్స్థావాదిశ్యభగవాన్స్వస్థానమావివే

శేత్యాహ॥ భగవాన్ ద్వాస్స్థావవిశ్య ఆజ్ఞాప్య, విమానశ్రేణయ ఏవ భూషణం యస్మిన్ - సర్వాతిశయయా నిరతిశయయా - లక్ష్మ్యా సంపదా, జుష్టం "యద్వా" జుష్టం ప్రియం - స్వధిష్ణ్యం స్వకీయస్థానం లక్ష్మ్యా సహ - ఆవిశత్ ❋॥౩౨॥❋ అథ తౌ కిమభూతాం కిమకుర్వతాం చేత్యత్రాహ॥ తావితి॥ గీర్వాణఋషభౌ పార్షదప్రవరౌ - ద్వాస్స్థౌ ఉత్తరాద్బ్రహ్మశాపాద్ధేతోః, హరిలోకతః, హరిలోక ఏవ, హతశ్రియౌ భ్రష్టతేజస్కౌ, అత ఏవ, విగతస్మయౌ వినష్టగర్వౌ, అభూతామ్ ॥౩౩॥ తదా వికుణ్ఠస్థానాత్తయోర్నిపతమానయోస్సతోః, హే పుత్రకాః, దేవాః, విమానాగ్రేషు వసతాం, మహాన్సుచ్చైః, హాహాకార ఆసీత్ ❋॥౩౪॥❋ తావేవ - హరేః పార్షదశ్రేష్ఠౌ, దితే - ర్జఠరే కుక్షౌ - నిర్విష్టం ప్రవిష్టం - కశ్యపసంబన్ధి - ఉల్బణం, తేజః వీర్యం ప్రతి - అధునా, ఆశు - ప్రాప్తౌ ❋ ॥౩౫॥ ❋ తయోరసురయోః సురజన్మనోర్యన యోస్సహైవ గర్భం ప్రవిశ్య ఉత్పత్స్యమానయోః - తేజసా - అద్య - వః యుష్మాకం, తేజః, ఆక్షిప్తం అభిభూతం - ఏతర్హి ఇదానీం - భగవాన్ - తద్భవతాం తేజః, విధాస్యతి - తౌ నిహత్య భవత్తేజో యథావస్థితం కరిష్యతీత్యర్థః ❋॥౩౬॥ ❋ భగవాన్ కదా విధాస్యతి - విధాతుం సమర్థః భవేన్న వేతి శఙ్కాద్వయం పరిహరన్నితిహాసం నిగమయతి॥ విశ్వస్యేతి॥ విశ్వస్య జగతః - స్థితిలయోత్పత్తిహేతుః త్వమితి ఫలితం ఏవం భూత - స్త్ర్యధీశః త్రిలోకాధిపతిః - యో భగవాన్, స ఏవ, నోఽస్మాకం - క్షేమం విధాస్యతి - సర్వోత్కర్షకాలే కరిష్యతి - తత్రైవ - తథాభూతే - ఏతస్మిన్ భగవతి అస్మదీయస్య అస్మదిష్టస్య - విమృశేన - కియానర్థః కియత్ప్రయోజనం, కృత్స్నవిశ్వస్థితిలయోద్భవలీలస్య అచిన్త్యవివిధవిచిత్రరచనాసమర్థసమాధీశస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య త్రిలోకాధిపతేః స్వాశ్రితాస్మదీయనివర్తనమత్యల్పం ప్ర

జుష్టం స్వం ధిష్ణ్యమావిశత్॥౩౨॥ తౌ తు గీర్వాణఋషభావుత్తరాద్ధరిలోకతః । హతశ్రియౌ బ్రహ్మశాపాదభూతాం విగతస్మయౌ॥౩౩॥ తదా వికుణ్ఠభవనాత్తయోర్నిపతమానయోః। హాహాకారో మహానాసీద్విమానాగ్రేషు పుత్రకాః ॥౩౪॥ తావేవ హ్యధునా ప్రాప్తౌ పార్షదప్రవరౌ హరేః । దితేర్జఠరనిర్విష్టం కాశ్యపం తేజ ఉల్బణమ్ ॥౩౫॥ తయోరసురయోరద్య తేజసా యమయోర్హి వః । ఆక్షిప్తం తేజ ఏతర్హి భగవాం స్తద్విధాస్యతి॥ విశ్వస్య యస్స్థితిలయోద్భవహేతురాద్యో। యోగేశ్వరైరపి దురత్యయయోగమాయః । క్షేమం విధాస్యతి స నో భగవాంస్త్ర్యధీశ స్తత్రాస్మదీయవిమృశేన కియానిహార్థః॥ ౩౬ ॥ ❋❋❋❋ ❋❋❋❋

❋❋❋❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః ❋❋❋❋

మైత్రేయ ఉవాచ॥ నిశమ్యాత్మభువా గీతం కారణం శఙ్కయోజ్ఝితాః । తతస్సర్వే న్యవర్తన్త త్రిదివాయ దివౌకసః ॥౧॥ దితిస్తు భర్తురాదేశాదపత్యపరిశఙ్కయా । పూర్ణే వర్షశతే సాధ్వీ పుత్రౌ ప్రసుషువే యమౌ ॥౨॥ ఉత్పాతా బహవస్తత్ర నిపేతుర్జాయమానయోః । దివి భువ్యన్తరిక్షే చ లోకస్యోరుభయావహాః ॥౩॥ సహాచలా భువశ్చేలుర్దిశస్సర్వాః ప్రజజ్వలుః । సోల్కాశ్చాశనయః పేతుః కేతవశ్చార్తిహేతవః॥౪॥ వవౌ వాయుస్సుదు

యోజనమిత్యర్థః ❋ ॥౩౬॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ❋❋❋❋ ❋❋❋❋ ❋❋❋❋

ఏవం "అథాత్రాపీతిహాసోఽయం శ్రుతో మే వర్ణితః పురా । బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతామ్" ఇత్యుపక్రాన్తం దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసం ప్రస్తుత్య, తమేవ నిగమయన్ ఉపగమప్రకృతం హిరణ్యాక్షవధం ప్రస్తుష్టౌషుః బ్రహ్మనారదసంవాదోపోద్ఘాతమితిహాసాన్తరం పరమప్రకృతేన సఙ్గమయన్ హిరణ్యాక్షజన్మప్రభృతి వృత్తాన్తమాహ॥ మైత్రేయః॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా - గీతం, కారణం - స్వవ్యసనకారణం నిశమ్య - శఙ్కయా - ఉజ్ఝితాః క్షేమం విధాస్యతీతి బ్రహ్మవచనాచ్ఛఙ్కయా త్యక్తాః - సర్వే - త్రిదివౌకసః దేవాః, తతః - బ్రహ్మణో లోకాత్ - త్రిదివాయ త్రిదివం ప్రతి - జగ్ముః ❋ ॥౧॥ ❋ దితిస్తు - భర్తుః కాశ్యపస్య - ఆదేశాత్ "లోకాన్ సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః" ఇతి వాక్యాత్ - స్వాపత్యాభ్యాం - దేవోపద్రవ - మాశఙ్కమానా సతీ - వర్షశతే, పూర్ణే సతి, యమౌ పుత్రౌ - ప్రసుషువే ప్రసూతవతీ - యుగపజ్జాతౌ యమావిత్యుచ్యతే ❋ ॥౨॥ ❋ తత్ర తజ్జన్మదేశే, తయోః జాయమానయోస్సతోః, దివి - భువి - అన్తరిక్షే చ, బహవః - చిత్రాః - లోకస్య - ఉరు భృశం - భయావహాః భయంకరాః - ఉత్పాతాః - నిపేతుః పతితాః ❋ ॥ ౩ ॥ ❋ ఆర్తిహేతవః లోకపీడాసూచకాః - కేతవః ధూమకేత్వాదయః - ఉద్బభూవురితి శేషః ❋॥౪॥❋ సుదుస్స్పర్శః కఠినస్పర్శః - ఫూత్కారానితి, తీవ్రవాయుశబ్దానుకరణం - తాన్ముహుః - ఈరయన్ ధ్వనయన్ - నగపతీన్ వృక్షశ్రేష్ఠాన్ - ఉన్మూలయన్ - వాత్యాశ్చక్రవాయవః - తేషామనీకస్సమూహో యస్య - రజ ఏవ ధ్వజో యస్య - తం "వాత్యానీకైరజఃకేతుః" వాత్యాభిరానీతం ఉద్ధృతం రజ ఏవ ధ్వజో యస్యేత్యర్థః - ఏ

వంవిధో వాయుర్వవౌ ప్రాసరత్ ❀॥౫॥❀ ఉచ్చైర్హసన్త్యివ తటితో యేషు-తేషామమ్భోదానాం మేఘానాం-ఘటయా సమూహేన-నష్టో భాగణః సూర్యాదిప్రభాసమూహో యస్మిన్ - వ్యోమ్ని - ప్రవిష్టతమసా ప్రవిష్టగాఢాన్ధకారేణ-పదం తత్స్థానం న వ్యాదృశ్యతే స్మ ఈషదపి నాదృశ్యతేత్యర్థః ❀॥౬॥❀ వార్ధిః సముద్రః-విమనా దుఃఖితచిత్త ఇవ -ఊర్మిభిః తరఙ్గైః క్షుభితముదరం ఉదరస్థానమకరాదయో యస్య సః-చుక్రోశ-శుష్కాణి పఙ్కజాని యాసు తాః- ఉదపానాః ఉదకాని పిబన్త్యస్మిన్నిత్యుదపానాః-వాపీకూపతటాకాదయః-తైస్సహితా నద్యః - చుక్షుభుః-క్షుభితవత్యః ❀॥౭॥❀ సరాహ్వోః రాహుగ్రస్తయోః-శశిసూర్యయోః-ముహుః పునఃపునః-పరిధయః పరివేషాః- అభూవన్-నిర్ఘాతాః నిరభ్రగర్జితాని-రథనిర్హ్రాదాః రథధ్వనితుల్యధ్వనయః-వివరేభ్యః గిరిగహ్వరేభ్యః - ప్రజజ్ఞిరే జాతాః ❀॥౮॥❀ అన్తర్గ్రామేషు గ్రామమధ్యేషు-ముఖతో ముఖైః - ఉల్బణం-వహ్నిం - వమన్త్యః ఉద్గిరన్త్యః - శివాః గోమాయవః-సృగాలానాం ఉలూకానాం చ-టఙ్కారైః ధ్వనిభిస్సహ-అశివం యథా తథా-ప్రణేదుః ధ్వనితవత్యః - శివాః సృగాలజాత్యవాన్తరజాతీయాః-గ్రామేషు యాసాం ధ్వనిమత్యన్తారిష్టసూచకం లోకా వదన్తి ❀ ॥౯॥ ❀ గ్రామసింహాః శ్వానః-శిరోధరాం కంధరాం ఉన్నమయ్య ఉద్ధృత్య-సంగీతవద్రోదనవచ్చ-వివిధాః-వాచో భాషణాని-తతస్తతః తత్ర తత్ర- వ్యాముఞ్చన్ అకుర్వన్నిత్యర్థః ❀॥౧౦॥❀ ఖరాః గర్దభాః-కర్కశైః కఠినైః-ఖురైః-ధరాతలం-ఘ్నన్తః తాడయన్తః-ఖార్కారో గర్దభజాతిశబ్దః-తస్మిన్ రభసః సంభ్రమ-స్తేన-అమత్తాః - రభసస్సంభ్రమో యేషాం త ఇతి వా-వరూథశస్సంఘశః-పర్యధావన్ ❀॥౧౧॥❀ రావసంత్రస్తాః శుభధ్వనిభీతాః-

స్పర్శః ఫాట్కారానీరయన్ముహుః। ఉన్మూలయన్నగపతీ ❀ న్వాత్యానీకో రజోధ్వజః॥౫॥ ఉద్ధసత్తటిదమ్భోదఘటయా నష్టభాగణే। వ్యోమ్ని ప్రవిష్టతమసా న స్మ వ్యాదృశ్యతే పదమ్॥౬॥ చుక్రోశ విమనా వార్ధిరూర్మిభిః క్షుభితోదరః। సోదపానాశ్చ సరితశ్చుక్షుభుశ్శుష్కపఙ్కజాః॥౭॥ ముహుః పరిధయోఽభూవన్ సరాహ్వోశ్శశిసూర్యయోః। నిర్ఘాతా రథనిర్హ్రాదా వివరేభ్యః ప్రజజ్ఞిరే॥౮॥ అన్తర్గ్రామేషు ముఖతో వమన్త్యో వహ్నిముల్బణమ్। సృగాలోలూకటఙ్కారైః ప్రణేదురశివం శివాః॥౯॥ సఙ్గీతవద్రోదనవదున్నమయ్య శిరోధరామ్। వ్యముఞ్చన్వివిధా వాచో గ్రామసింహాస్తతస్తతః॥౧౦॥ ఖరాశ్చ కర్కశైః క్షత్తః ఖురైర్ఘ్నన్తో ధరాతలమ్। ఖార్కారరభసా మత్తాః పర్యధావన్వరూథశః ॥౧౧॥ రుదన్తో రావసంత్రస్తా నీడాదుదపతన్ఖగాః। ఘోషేఽరణ్యే చ పశవశ్శకృన్మూత్రమకుర్వత॥౧౨॥ గావోఽత్రసన్నసృగ్దోహాస్తోయదాః పూయవర్షిణః। వ్యరుదన్దేవలిఙ్గాని ద్రుమాః పేతుర్వినానిలమ్॥౧౩॥ గ్రహాన్పుణ్యతమానన్యే భగణాంశ్చాతిపీడితాః। అతిచేరుర్వక్రగత్యా యుయుధుశ్చ పరస్పరమ్॥౧౪॥ దృష్ట్వాఽన్యాంశ్చ మహోత్పాతానతత్తత్త్వవిదః ప్రజాః। బ్రహ్మపుత్రానృతే భీతా మేనిరే విశ్వసంప్లవమ్॥౧౫॥ తావాదిదైత్యౌ సహసా వ్యజ్యమానాత్మపౌరుషౌ। వవృధాతేఽశ్మసారేణ కాయేనాద్రిపతీ ఇవ॥౧౬॥ దివిస్పృశౌ హేమకిరీటకోటిభి † ర్నిరుద్ధకాష్ఠౌ స్ఫురదఙ్గదాభుజౌ। గాం కమ్పయన్తౌ

రుదన్తో ధ్వనిం కుర్వన్తో, నీడాత్-ఉదపతన్ ఉద్గమ్య నిపేతుః-ఘోషే ఆభీరపల్ల్యాం అరణ్యే చ-యే పశవ-స్తే శకృత్ పురీషం మూత్రం చ-అకుర్వత ఉత్ససృజుః ❀॥౧౨॥❀ గావః అసృగ్దోహాః రక్తం దుహన్త్యః అత్రసన్ ఉద్వేజితవత్యః - తోయదాః మేఘాః-పూయవర్షిణః కశ్మలవర్షిణోఽభూవన్-దేవలిఙ్గాని దేవతాప్రతిమాః-వ్యరుదన్ - అశ్రూణి వ్యముఞ్చన్-అనిలం వాయుం-వినా అన్తరణాపి-ద్రుమాః పేతుః పతితవన్తః ॥౧౩॥ పుణ్యతమాన్ శుభకరాన్-గ్రహాన్ గురుబుధాదీన్-భగణాన్ బహూని నక్షత్రాణి చ - అన్యే క్రూరగ్రహాః అఙ్గారకాదయోఽపి-పీడితాః పుణ్యగ్రహైః పీడితాః-యద్వా కర్తరి క్తః అగ్న్యత్వాత్పీడాకరాః - అతిచేరుః అతిక్రమ్య జగ్ముః - వక్రగత్యా ప్రత్యావృత్త్యా పరస్పరం యుయుధుశ్చ ❀॥౧౪॥❀ అన్యాంశ్చ ఉక్తాన్ అన్యాంశ్చ-ఉత్పాతాన్-దృష్ట్వా-అతత్త్వవిదః తదుత్పాతఫలమజానన్త్యః-బ్రహ్మపుత్రాన్ మరీచ్యాదీన్ ఋతే అన్తరేణ-సర్వాః ప్రజాః భీతాః విశ్వసంప్లవం కృత్స్నజగత్సంహారం-మేనిరే అమన్యన్త - బ్రహ్మపుత్రాస్తు తైః కాల్యవస్తువిషయజ్ఞానసంపన్నా-న భీతాః ❀॥౧౫॥❀ తౌ జాతౌ ఆదిదైత్యౌ-సహసా ఆశు-వ్యజ్యమానం ఆత్మపౌరుషం పూర్వసిద్ధం స్వపౌరుషం యయోస్తౌ - అశ్మసారేణ అయస్తుల్యేన కాయేన, అద్రిపతీ ఇవ పర్వతశ్రేష్ఠావివ వవృధాతే ❀ ॥౧౬॥ ❀ పునస్తావేవ విశినష్టి। దివీతి ॥ హేమకిరీటకోటిభిః స్వర్ణమయమకుటాగ్రైః - దివిస్పృశౌ దివం స్పృశన్తౌ - నిరుద్ధాః కాష్ఠా దిశో యాభ్యాం తౌ ,, నిరుద్ధకోష్ఠావితి పాఠాన్తరం ,, తదా భూషణబద్ధప్రకోష్ఠావిత్యర్థః , స్ఫురన్త్యఙ్గదాని యేషు తే భుజాః య

౫॥శ్లో॥పా ❀ వాత్యానీతరజోధ్వజః.   ౧౭॥శ్లో॥పా॥ † నిరుద్ధకోష్ఠౌ.

యోఽస్తౌ అఙ్గ దేతి టాబన్తత్వమార్షం - చరణైః పాదైః - పదే పదే ప్రతిపదవిన్యాసం - గాం భూమిం - కమ్పయన్తౌ చాలయన్తౌ, సుశోభనా కాఞ్చీ రశనా మేఖలా యస్యాం, తయా - కట్యా అర్కం సూర్యం - అతీత్య అతిక్రమ్య - తస్థతుః స్థితవన్తౌ ॥ ౧౬ ॥ తయోర్యమయోర్మధ్యే, యః - స్వదేహాత్ - ప్రథమం - అజాయత - తం - హిరణ్యకశిపుం - యథా విదుః సాధవః, యం ప్రథమమసూత - తం - హిరణ్యాక్షం, యథా విదుః, తథా - నామ నామధేయం - ప్రజాపతిః కశ్యపః - అకార్షీత్ కృతవాన్ - అయం భావః యదా హి గర్భాధానసమయే యోనిం పుష్పం విశద్వీర్యం ద్విధా విభక్తమాదితః - ప్రాక్ ప్రవిష్టం పశ్చాద్భావేన ప్రవిశతి, తదా యమౌ భవతః - తయోస్స్వపితృతః ప్రవేశక్రమవిపర్యయేణ మాతృతః ప్రసూతిః “ యదా ఽవిశద్ద్విధా మాతం వీర్యం పుష్పం పరిక్షరత్ । ద్వౌ తదా భవతో గర్భౌ సూతిర్వేశవిపర్యయాత్ ” ఇతి పిణ్డసిద్ధిస్మరణాత్, అతః స్వదేహాత్పూర్వం యో జాతః తస్య హిరణ్యకశిపురితి, దితేః ప్రథమం ప్రసూతస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి - నామ కృతవానితి ॥ ౧౭ ॥ హిరణ్యకశిపుః, స్వదోర్భ్యాం స్వభుజాభ్యాం - ఉద్ధతః - బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, వరేణ, అకుతోమృత్యుః కుతశ్చిదపి మృత్యురహితః, సపాలాన్ లోకపాలసహితాన్ - త్రీన్ లోకాన్ - వశే చక్రే స్వాధీనానకార్షీత్ ॥ ౧౮ ॥ తస్య హిరణ్యకశిపోః అనుజః - పితుః కనీయాన్ అనుజః - హిరణ్యాక్షః - ప్రియః - ప్రీతివిషయః - అన్వహం - స్వయమగ్రజే ప్రీతికృత్ - గదాపాణిః స హి అయుయుత్సుః యోద్ధుమిచ్ఛుః - అత ఏవ - రణం యుద్ధం - మృగయన్ - దివం - యాతో గతః ॥ ౨౦ ॥ తం హిరణ్యాక్షం - దుస్సహజవం దుర్ధర్షబలం - రణన్తీ ధ్వనన్తీ కాఞ్చనమయే నూపురే యస్య తం, - వైజయన్త్యా స్రజా, పుష్పపల్లవాదినిర్మిత స్రగ్వి

చరణైః పదే పదే కట్యా సుకాఞ్చ్యాఽర్కమత్యతస్థతుః ॥ ౧౬ ॥ ప్రజాపతిర్నామ తయోరకార్షీ ద్యః ప్రాక్స్వదేహాద్యమయోరజాయత । తం వై హిరణ్యకశిపుం విదుః ప్రజా యం తం హిరణ్యాక్షమసూత సాఽగ్రతః ॥ ౧౭ ॥ చక్రే హిరణ్యకశిపుర్దోర్భ్యాం బ్రహ్మవరేణ చ ॥ వశే సపాలాన్ లోకాంస్త్రీనకుతోమృత్యురుద్ధతః ॥ ౧౮ ॥ హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తస్య ప్రియః ప్రీతికృదన్వహమ్ । గదాపాణిర్దివం యాతో యుయుత్సుర్మృగయన్ రణమ్ ॥ ౨౦ ॥ తం వీక్ష్య దుస్సహజవం రణత్కాఞ్చననూపురమ్ ॥ వైజయన్త్యా స్రజా జుష్టమంసన్యస్తమహాగదమ్ ॥ ౨౧ ॥ మనోవీర్యవరోత్సిక్తమసృణ్యమకుతోభయమ్ । భీతా నిలిల్యిరే దేవాస్తార్క్ష్యత్రస్తా ఇవాహయః ॥ ౨౨ ॥ స వై తిరోహితాన్ దృష్ట్వా మహసా స్వేన దైత్యరాట్ । సేన్ద్రాన్ దేవగణాన్ క్షీబానపశ్యన్ వ్యనదద్భృశమ్ ॥ ౨౩ ॥ తతో నివృత్తః క్రీడిష్యన్ గమ్భీరం భీమనిస్వనమ్ । విజగాహే మహాసత్త్వో వార్ధిం మత్త ఇవ ద్విపః ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ ప్రవిష్టే వరుణస్య సైనికా యాదోగణాస్సన్నధియస్ససాధ్వసాః । అహన్యమానా అపి తస్య వర్చసా ప్రధర్షితా దూరతరం ప్రదుద్రువుః ॥ ౨౫ ॥ స వర్షపూగానుదధౌ మహాబలశ్చరన్ మహోర్మీన్ శ్వసనేరితాన్ముహుః । మౌర్వ్యాఽభిజఘ్నే గదయా విభావరీమాసేదివాంస్తత్ర పురం ప్రచేతసః ॥ ౨౬ ॥ తత్రోపలభ్యాసురలోకపాలకం యా

ణమ్, వై జయన్తీ తయా స్రజా - జుష్టం అలఙ్కృతం - అంసే స్కన్ధే, న్యస్తా నిహితా - మహతీ గుర్వీ - గదా - యేన తమ్ ॥ ౨౧ ॥ మనసా - వీర్యేణ బలేన వరేణ చ, ఉత్సిక్తం గర్వితం - అసృణ్యం నిరఙ్కుశం - అకుతోభయం కుతశ్చిద్భీతిమకుర్వాణం - వీక్ష్య - దేవాః - భీతాస్సన్తో - నిలిల్యిరే అన్తర్హితాః - తత్ర దృష్టాన్తః - తార్క్ష్యాత్ గరుత్మతః - త్రస్తాః - అహయః సర్పా ఇవేతి ॥ ౨౨ ॥ స దైత్యరాట్ - హిరణ్యాక్షః - స్వేన మహసా తేజసా తిరోహితాన్ - ఇన్ద్రసహితాన్ దేవసమూహాన్ - దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా - క్షీబో మత్తః - న పశ్యన్ తాన పశ్యన్, “ క్లీబానపశ్యదితి పాఠే, ” పౌరుషహీనాన్ - అపశ్యత్ జ్ఞాతవాన్ - అత ఏవ - భృశం - వ్యనదత్ అధ్వనత్ ॥ ౨౩ ॥ తతో - దివః - నివృత్తః ప్రత్యాగతః - క్రీడిష్యన్ విహరిష్యన్ - గమ్భీరం అగాధం - భీమః భయజనకః స్వనః తరఙ్గజన్యో ధ్వనిర్యస్మిన్ - తం - వార్ధిం సముద్రం - మహాసత్త్వో మహాబలః - హిరణ్యాక్షః, ద్విపో గజ ఇవ - విజగాహే విలోడితవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ హిరణ్యాక్షే - ప్రవిష్టే సతి, వరుణస్య సైనికాః, యాదసాం గణాః ససాధ్వసాః భయయుక్తాః అత ఏవ, సన్నధియః విశీర్ణబుద్ధయః, యద్వా - అవసన్నబుద్ధయః - దుఃఖితచిత్తా ఇతి యావత్ ॥ అహన్యమానా అపి, తస్య అసురస్య - వర్చసా తేజసా - ప్రధర్షితా అభిభూతాస్సన్తో - దూరతరం - ప్రదుద్రువుః - పలాయితవన్తః ॥ ౨౫ ॥ సః మహాబలోఽసురః - వర్షపూగాన్ బహూన్ సంవత్సరాన్, ఉదధౌ సముద్రే చరన్ చరన్ - శ్వసనేన పవనేన ఈరితాన్ ఉత్థితాన్, మహోర్మీన్ ఉచ్చైస్తరాన్ తరఙ్గాన్, ముహుర్ముహుః - మౌర్వ్యా అయోమయ్యా, గదయా - అభిజఘ్నే ప్రజహార - తత్ర విభావరీం విభావర్యాఖ్యాం, ప్రచేతసః వరుణస్య, పురీం - ఆసేదివాన్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౨౬ ॥ తత్ర విభావర్యాం అ

౨౩ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ క్లీబానపశ్యత్.

సురాణాంయోలోకఃపాతాళం-తస్యపాలకం-యాదోగణానాం , ఋషభంఅధిపతిం,ప్రచేతసంవరుణం-ఉపలభ్యసమీపేప్రాప్య-స్మయన్ ఈషద్ధసన్-ప్రలబ్ధుం-నీచవ-త్ప్రణిపత్యప్రణమ్య, హేఅధిరాజవరుణ - మేమహ్యం,సంయుగం దేహీతిజగాద-మయాసహయుధ్యస్వేత్యుక్తవాన్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁తస్యయుయుత్సాముత్పాదయిషురాహ॥త్వమితి ॥ త్వంలోకపాలానాంఅధిపతిః,బృహచ్ఛ్రవాః,మహాయశాః,దుర్మదా - యే-వీరమాత్మానంమన్యన్తే తేషాం,వీర్యాపహర్తాకథమహమేవంవిధస్త్వయానిశ్చితఇత్యత్రాహ।యత్ యస్మాత్-పురాపూర్వం- అఖిలాన్ దైత్యాన్-దానవాంశ్చ,విజిత్య,రాజసూయేన-అయజఃఇష్టవాన్-హేప్రభో ❁ ॥౨౮ ॥ ❁సఃభగవాన్, నపాంపతిఃవరుణః-ఉత్సిక్తమదేన,విద్విషా అసురేణఏవముక్తః-దృఢంయథాతథా, ప్రలబ్ధోవిప్రలబ్ధః,సముత్థంరోషంఉత్పన్నంక్రోధం,స్వయాధియా-శమయన్ ఉవాచ , అఙ్గహేఅసుర-వయం-ఉపశమంయుయుత్సాయాముపరమం-గతాఃప్రాప్తాః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁కించసనాతనాత్పురుషాత్పరమపురుషాత్, హేఅసురర్షభ-యుద్ధమార్గేషు కోవిదంనిపుణంత్వాం, యః , సంయుగే-ఆరాధయిష్యతితోషయిష్యతి-తమన్యం-నపశ్యామి,అతస్తంపరమపురుషం,ఇహి,గచ్ఛ-కీదృశోఽసౌపురుషః, యమిహేత్యుచ్యతఇత్యత్రాహ॥ భవాదృశాః-మనస్వినఃస్వైరాః-యంపురుషం-గృణతే స్తువన్తి ❁ ॥ ౩౦॥ ❁వీరంతంపరమపురుషం ఆరాత్సమీపే-అభిపత్య,విస్మయోవిగతగర్వఃవిరణశయేరణప్రదేశే-శ్వభి-ర్వృతఃపరివేష్టితః-శయిష్యసే । భవానివసోఽపినయుయుత్సతిచేత్కిం విధేయమిత్యత్రాహ॥యోభగవాన్॥త్వద్విధానా-మసతాం-ప్రశాన్తయేవినాశాయ,సతామనుగ్రహేచ్ఛయాచ-రూపాణివరాహాద్యవతారాన్-ధత్తేబిభర్తి ❁ ॥౩౧ ॥ ❁ఇతిశ్రీమద్భాగవతేచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేసప్తదశోఽధ్యాయః

దోగణానామృషభంప్రచేతసమ్ । స్మయన్ప్రలబ్ధుం ప్రణిపత్యనీచవజ్జగాదమేదేహ్యధిరాజసంయుగమ్॥ త్వంలోకపాలాధిపతిర్బృహచ్ఛ్రవావీర్యాపహోదుర్మదవీరమానినామ్ । విజిత్యలోకేఽఖిలదైత్యదానవాన్యద్రాజసూయేనపురాఽయజఃప్రభో॥ ౨౮ ॥ సఏవముత్సిక్తమదేనవిద్విషాదృఢంప్రలబ్ధోభగవానపాంపతిః।రోషంసముత్థంశమయన్స్వయాధియావ్యవోచదఙ్గోపశమంగతావయమ్॥ ౨౯॥పశ్యామినాన్యంపురుషాత్సనాతనాద్యస్సంయుగేత్వాంరణమార్గకోవిదమ్।ఆరాధయిష్యత్యసురర్షభేహితంమనస్వినోయంగృణతేభవాదృశాః॥ ౩౦ ॥ తంవీరమారాదభిపద్యవిస్మయశ్శయిష్యసే వీరశయేశ్వభిర్వృతః।యస్త్వద్విధానామసతాంప్రశాన్తయేరూపాణిధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయా॥ ౩౧ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే,సప్తదశోఽధ్యాయః॥

మైత్రేయఉవాచ ॥ తదేవమాకర్ణ్యజలేశభాషితంమహామనాస్తద్విగణయ్యదుర్మదః । హరేర్విదిత్వాగతిమఙ్గనారదాద్రసాతలంనిర్వివిశేత్వరాధికః ॥ ౧ ॥ దదర్శతత్రాభిజితంధరాధరంప్రోన్నీయమానావనిమగ్రదంష్ట్రయా।ముష్ణన్తమక్ష్ణా ❁ స్వరుచాఽరుణశ్రియాజహాసచాహోవనగోచరోమృగః ॥ ౨ ॥ఆహ్వైనమే

ఏవంవరుణేనాభాషితోఽసురస్తంభగవన్తమన్వేషయన్గతఇత్యాహముని: ॥ తదితి॥తత్తతః,ఏవముక్తప్రకారేణ, జలేశభాషితంవరుణభాషితం,మాకర్ణ్యనిశమ్య-మహామనాఃప్రతియోద్ధారంప్రుత్వాహృష్టచిత్తః,దుర్మదః అతఏవ, తత్-శయిష్యసఇతియదుక్తంతత్-దగణయిత్వా,అఙ్గహేవిదుర-హరేర్భగవతో,గతింమార్గం-నారదాద్విదిత్వాజ్ఞాత్వా-త్వరాన్వితో,రసాతలంనిర్వివేశప్రవిష్టవాన్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁తత్రరసాతలే అభితస్సర్వతః-జయతత్యభిజితం-హరిం-కథంభూతం,ధరాధరంభూధరం-పర్వతమివస్థితం, అగ్రదంష్ట్రయాదంష్ట్రాగ్రేణ-ప్రోన్నీయమానాఊర్ధ్వంనీయమానాఅవనిర్యేనతంఅరుణశ్రియా,అక్ష్ణాస్వరుచా-పరేషాంతేజాంసి,ముష్ణన్తంహరన్తం ,,అమ్బురుహేణారుణశ్రియమితిపాఠేతు,,అక్ష్ణా అరుణామ్బురుహశ్రియంముష్ణన్తమిత్యర్థః,దదర్శ - అహో-వనగోచరఃవనేషులక్ష్యమాణో, మృగః,అత్రదృశ్యతఇతిజహాసచఅపహసితవాన్ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁తతఏనంభగవన్తమాహ॥ఉవాచ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ఏహిఆగచ్ఛ- హేఅజ్ఞ-మహీం-విముఞ్చ, రసౌకసాంపాతాళవాసినాం,నఃఅస్మాకం,విశ్వసృజాబ్రహ్మణా,ఇయంభూమిః - అర్పితా,అన్యథాపాతాళావతరణమస్యానఘటతఇతిభావః,హిరణ్యాక్షేణాధిక్షేపార్థంప్రయుక్తాపియంభారతీవస్తుతోభగవన్తంస్తౌతి॥తథాహి- వనగోచరః, జలశయోనారాయణః,సఏవయోగిభిఃమృగ్యతఇతిమృగః , దుష్టాన్నిహన్తుం, మృగయతఇతివామృగః,అజ్ఞజ్ఞోనాస్తియ

---

౨ ॥శ్లో॥పా ❁ అక్ష్ణాఽమ్బురుహేణాఽరుణశ్రియమ్

స్మాత్సర్వ క్షాత్యర్థః-హేసురాధమ-మమ-ఈక్షతఃపశ్యతస్సతః,అనయాభూమ్యాసహ-స్వ స్తిమఙ్గళంయథాతథా - నయా స్యసి- స్తుతిపక్షేతు,సురాఃఅధమాఃయస్మాత్, హేసురోత్తమ-మమేక్షమాణస్యాపిసతఃమామనాదృత్య,త్వ-మనయాసహ వర్తమానోనఃఅస్మదీయం-స్వస్తిసమస్తంమఙ్గళం- రాజ్యంయాస్యసిప్రాప్స్యసిత,థాప్యస్మత్కృపయావిముక్తేత్యర్థః, ఆసాదితాలీలయాస్వీకృతాసూకరాకృతిర్యేనసః , తస్యసమ్బోధనమ్ ❋ ॥ ౩ ॥ ❋సపత్నైఃసురైః అస్మాకం,అభావా యనాశాయ-త్వం,భృతఃపుష్టఃకిం-యఃపుష్టః-త్వం , పరోక్షజిత్ పరోక్షంజయతీతిపరోక్షజిత్ - మాయయా-అసురాన్- హంసి-త్వాం,యోగమాయాఆత్మీయమాయైవబలంయస్యతం,అతఏవా - ల్పపౌరుషంఅల్పబలం-సంస్థాప్యహత్వా-హే మూఢ-సుహృదాం-శుచఃఅశ్రూణి-ప్రమృజ,, స్తుతిపక్షేతు,, నస్సపత్నైః, అభావాయమో,క్షాయభృతఃకింఆశ్రితఃకిల, యోభవాన్,పరోక్షేణఇన్ద్రాదిద్వారేణ,జిత్-మాయయాఆత్మీయసంకల్పేనఅసురాన్- హంసి-నతుతవాస్తివైషమ్యం కింతులీలైవేత్యర్థః,యోగమాయాబలంఆత్మీయమచిన్త్యబలం-అతఏవాల్పం పౌరుషంయస్మాత్తం-త్వాం,సంస్థాప్యహ్యా దిసమ్యగ్భక్త్యాస్థాపయిత్వా-దృఢీకృత్యేత్యర్థః- హేమూఢప్రముమూర్ఖాన్ప్రత్యాప్యాయయతీతితథామూఢప్రపూర్ణాపిత థాతుః,సుహృదాంబన్ధూనాం,శుచఃసంసారదుఃఖాని, ప్రమృజనాశయామీయత స్త్వం, స్మర్తుర్బన్ధానపి మోచయసీ త్యర్థః ❋ ॥ ౪ ॥ ❋త్వయీతి॥అస్మద్భుజచ్యుతయాఅస్మద్ధస్తవిసృష్టయా-గదయాశీర్ణంభిన్నంశిరఃయస్య- తస్మిన్-త్వ యి-సంస్థితేహతేసతితుభ్యం,బలింపూజాం-యేచ-ఋషయో - యేచదేవాఃహరన్తికుర్వన్తి-సర్వేస్వయమేవప్రయత్నాను న్తరేణ-అమూలాఃఅనాశ్రయాః, నభవిష్యన్తినశ్యన్తిః, స్తుతిపక్షేతు ,, అస్మద్భుజచ్యుతయా-గదయా,శీర్ణశీర్ష ణ్యాపి,త్వ

హ్యాజ్ఞమహీంవిముఞ్చనోరసాకసాంవిశ్వసృజేయమర్పితా । నస్స్వస్తియాస్యస్యనయామమేక్షత,స్సురాధ మాసాదితసూకరాకృతే॥ ౩ ॥ త్వంనస్సపత్నైరభవాయకింభృతోయోమాయయాహంస్యసురాన్పరో క్షజిత్ । త్వాం యోగమాయాబలమల్ప పౌరుషంసంస్థాప్యమూఢప్రమృజేఃసుహృచ్ఛుచః ॥ ౪ ॥ త్వయిసంస్థితే గదయాశీర్ణశీర్షణ్యస్మద్భుజచ్యుతయాయేచతుభ్యమ్ । బలింహరన్త్యృషయోయేచదేవాస్స్వయంచసర్వేన భవిష్యన్త్యమూలాః ॥ ౫ ॥సతుద్యమానోఽరిదురుక్తితోమునైర్దంష్ట్రాగ్రగాంగాముపలక్ష్యభీతామ్।తోదం మృషన్నిరగాదమ్బుమధ్యాద్గ్రాహాహతస్సకరేణుర్యథేభః ॥ ౬ ॥ తంనిస్సరన్తంసలిలాదనుద్రుతోహిరణ్యకే శోద్విరదంయథాఝషః।కరాళదంష్ట్రోఽశనినిస్వనోఽబ్రవీద్గతహ్రీయాంకింన్వసతాంవిగర్హితమ్ ॥ ౭ ॥ స గాముదస్తాత్సలిలస్యగోచరేవిన్యస్యతస్యామదధాత్స్వసత్త్వమ్। అభిష్టుతోవిశ్వసృజాప్రసూనైరాపూ ర్యమాణోవిబుధైఃపశ్యతోఽరేః ॥ ౮ ॥ పరానుషక్తం తపనీయోపకల్పంమహాగదంకాఞ్చనచిత్రదంశమ్।

యి-సంస్థితేసమ్యక్స్థితేసతితుభ్యం, యే-బలింహరన్తిఋషయోదేవాశ్చ - తేసర్వే,అమూలానభవిష్యన్తి-కింతు-దృఢమూ లాఏవభవిష్యన్తీత్యర్థః ❋॥౫॥ ❋సభగవాన్,అరేరసురస్య-దురుక్తయఏవతోదః బాణాః శస్త్రవిశేషాః-తైః-తుద్యమానఃవ్య థమానం-భీతాం-దంష్ట్రాగ్రగతాం-గాంభూమిం ఉపలక్ష్య,తోదందురుక్తివ్యథాం- మృషన్సహమానఏవ-అమ్బుమధ్యాత్ గ్రాహేణమకరేణ-ఆహత-స్సకరేణుఃహస్తినీసహితః-ఇభోగజఇవ-నిరగాత్నిర్గతః ❋ ॥ ౬ ॥ ❋నిస్సరన్తంసలిలాన్నిర్గ చ్ఛన్తం,భగవన్తం-ద్విరదంగజం యథా-ఝషోమకర- స్తథా,అనుద్రుతఃఅనుధావన్ - హిరణ్యకేశోహిరణ్యాక్షః-కరా ళాభయంకరాదంష్ట్రాయస్య,అశనిరివనిస్వనోయస్యసః-అబ్రవీత్॥తదేవాహ॥గతహ్రియాంఅసతాంనిర్లజ్జానాం,కింను విగర్హితమస్తి-నిన్దాభయాభావాత్పలాయనంనాయుక్తమితిభావః,, స్తుతిపక్షేతు,, గతహ్రియాంఅస్మాకం-కింవిగర్హితమ స్తి,లోకోపకారార్థంభువముద్ధరన్తంభగవన్తంప్రత్య, సతామస్మాకమనద్రవణముచితమేవేత్యర్థః ❋ ॥ ౭ ॥ ❋సభగ వాన్, ససలిలస్య-ఉదస్తాత్ఉపరి,గోచరేవ్యవహారగోచరేదేశే-గాం భూమిం-విన్యస్య-నిధాయ, తస్యాం-గవి-స్వసత్త్వం స్వబలరూపామాధారశక్తిం-అదధాత్నిహితవాన్ - కథంభూతోనిహితవాన్ - అరేరసురస్య, పశ్యతస్సతః-విశ్వసృజా బ్రహ్మణా-అభిష్టుతః-విబుధైఃకర్తృభిః,ప్రసూనైఃపుష్పైః-ఆపూర్యమాణఃవికీర్యమాణః,,యద్వా,,అభిష్టుతః-తంబభా షేఇత్యుత్తరేణాన్వయః- ❋॥౮॥ ❋పరాపృష్ఠతః-అనుషక్తంఅనులగ్నం,అనుద్రవన్తం - తపనీయోపకల్పంసువర్ణమయ భూషణం,మహతీగుర్వీగదాయస్యతం-కాఞ్చనమయఃవిచిత్రఃదంశఃకవచఃయస్యతం - దురుక్తైఃదుర్వాక్యైఃఅభీక్ష్ణంపునః పునర్మర్మాణి-ప్రతుదన్తంవిధ్యన్తం-త-మసురంప్రతి-ప్రచణ్డఃఉత్కటఃమన్యుఃక్రోధోయస్య- సభగవాన్-ప్రహసన్,బభా

షే, సోపాలమ్భ మితి శేషః ॥ ౯ ॥ భో హే అసుర-వయం-వనగోచరామృగా ఇతి - యదుక్తం-తత్సత్యమేవ-కింతు యుష్మద్విధాన్ భవాదృశాన్-గ్రామసింహాన్ శునః, మృగయన్ అన్వేషయన్, మృగయితుమహంమృగో జాత ఇత్యర్థః ॥ మృగయే ఇతి పాఠే తు అన్వేషయామీత్యర్థః ॥ మృత్యోః పాశైః ప్రతిముక్తస్య బద్ధస్య- తవాఽభద్రమమఙ్గళం-వికత్థనం శ్లాఘనం, వీరా-నానుగృహ్ణన్తి నాభినన్దన్తి-మృత్యుపాశైః ప్రతిముక్తస్యేతి హేతుగర్భం- మృత్యుపాశప్రతిబద్ధత్వాద్భవద్వికత్థనం తన్న గృహ్ణన్తీత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ తదుక్తిర్విపర్యయేపర్యవసాయి యన్నాహ ॥ రసౌకసాం రసాతలవర్తినాం-యుష్మాకం-న్యాసహారాః ఏతే వయం-న్యస్యన్తి నిక్షిపన్తి పాదావస్మిన్నితి న్యాస ఆధారః-భవతామాధారభూమిహారా వయం, అయం కాకుః- న హి యం మా మిరసాతలవర్తినాం న్యాస ఇత్యర్థః-ఏతే వయం-గతలజ్జాః- త్వయా కర్త్రా-గదయా-ద్రావితాః ధావితాః-అయముపకారః-అస్మాభిరేవ యుయం ద్రావయిష్యన్త ఇతి భావః-అథాపి-గదయా ద్రావితా అపి-కథంచిత్ కేనాపి ప్రకారేణ-ఆజౌ యుద్ధే-తిష్ఠామహే, బలినా-త్వయా సహ-వైరం విరోధం ఉత్పాద్య-క్వయా మ గమిష్యామః - అత్రాపి భవదపేక్షయా విలక్షణైనైవ ప్రకారేణ ఆజౌ తిష్ఠామహే స్థాతుమిచ్ఛామహే బలిభిరస్మాభిర్విరోధముత్పాద్య క్వయాస్యసీతి విపర్యయే పర్యవసానమభిప్రేతమ్ ॥ ౧౧ ॥ త్వమితి ॥ పద్రథానాం పదాతీనాం- యూథపా స్తేషాం-అధిపతిస్త్వం, నః అస్మాకం-అస్వస్తయే పరిభవాయ-ఆశు ఘటయస్వ యతస్వ, అనూహః అశఙ్కస్త్వం-అస్మాన్-సంస్థాప్య హత్వా-స్వకానాం, అశ్రు, ప్రమృజ-

మర్షాన్యభీక్ష్ణం ప్రతుదన్ దురుక్తైః ప్రచణ్డమన్యుః ప్రహసం స్తం బభాషే ॥ ౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ సత్యం వయం భో వనగోచరా మృగా యుష్మద్విధాన్ మృగయే గ్రామసింహాన్ । న మృత్యుపాశైః ప్రతిముక్తస్య వీరా వికత్థనం తవ గృహ్ణన్త్యభద్రమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఏతే వయం న్యాసహరా రసౌకసాం గతహ్రియో గదయా ద్రావితాస్తే । తిష్ఠామహేఽథాపి కథంచిదాజౌ స్థేయం క్వ యామో బలినోత్పాద్య వైరమ్ ॥ ౧౧ ॥ త్వం పద్రథానాం కిల యూథపాధిపో ఘటస్వ నోఽస్వస్తయ ఆశ్వనూహః । సంస్థాప్య చాస్మాన్ ప్రమృజాశ్రు స్వకానాం యస్స్వాం ప్రతిజ్ఞాం నాతిపిపర్త్యసభ్యః ॥ ౧౨ ॥ సోఽధిక్షిప్తో భగవతా ప్రలబ్ధశ్చ రుషా భృశమ్ । ఆజహారోల్బణం క్రోధం క్రీడ్యమానోఽహిరాడివ ॥ ౧౩ ॥ సృజన్నమర్షితశ్శ్వాసం మన్యుప్రచలితేన్ద్రియః । ఆసాద్య గదయా దైత్యస్తరసాఽభ్యహనద్ధరిమ్ ॥ ౧౪ ॥ భగవాంస్తు గదావేగం విసృష్టం రిపుణోరసి । అవఞ్చయత్తిరశ్చీనో యోగారూఢ ఇవాన్తకమ్ ॥ ౧౫ ॥ పునర్గదాం తామాదాయ భ్రామయన్తమభీక్ష్ణశః । అభ్యధావద్ధరిః క్రుద్ధస్సంరమ్భాద్దష్టదచ్ఛదమ్ ॥ ౧౬ ॥ తతస్స్వగదయాఽరాతిర్దక్షిణాంస ఉపి ప్రభుః । ఆజఘ్నే స తు తాం సౌమ్య గదయా కోవిదోఽహనత్ ॥ ౧౭ ॥ ఏవం గదాభ్యాం గుర్వీభ్యాం హర్యక్షో హరిరేవ చ । జిగీషయా సుసంరబ్ధావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః ॥ ౧౮ ॥ తయోస్స్పృధోస్తిగ్మగదాహతాఙ్గయోః క్షతాస్రవఘ్రాణవివృద్ధమన్వ్యోః । విచి

యః పుమాన్, స్వాం స్వీయాం-ప్రతిజ్ఞాం-నాతిపిపర్తి నపూరయతి-ప్రతిజ్ఞాతార్థనిర్వర్తనేన న సఫలయతి-సః అసభ్యః సభాయామనర్హః, అత్రాపి త్వం పద్రథానామిత్యాదీనాంపి పద్యే విపర్యయపర్యవసాయిత్వం భగవతోఽభిప్రేతమ్ ॥ ౧౨ ॥ భగవతాధిక్షిప్తః తిరస్కృతః ఉక్తరీత్యా, సః రుషా-భృశం, ప్రలబ్ధః పరిహసితశ్చ, సురం ఉల్బణం క్రోధంఆజహార స్వీకృతవాన్, చుక్రోధేత్యర్థః- యథా క్రీడ్యమానః, అహిరాట్ సర్పశ్రేష్ఠస్తథేతి ద్రష్టాన్తః ॥ ౧౩ ॥ అమర్షితః క్రుద్ధః, అత ఏవ-శ్వాసం నిశ్శ్వాసం-సృజన్ త్యజన్ - అత ఏవ-మన్యునా ప్రచలితాని ఇన్ద్రియాణి యస్య, స దైత్యః ఆసాద్య సమీపమాగత్య-తరసా బలేన-గదయా-హరిం - అభ్యహనత్ తాడితవాన్ ॥ ౧౪ ॥ భగవాంస్తు -రిపుణా అసురేణ-ఉరసి, విసృష్టం- గదాయాః వేగం, తిరశ్చీనః తిర్యగ్గవనస్సన్ - అన్తకం మృత్యుం - యోగారూఢః సిద్ధయోగీవ - అవఞ్చయత్ పరిహృతవాన్ ॥ ౧౫ ॥ పునస్తాం - అప్రాప్తామేవ గదా-మాదాయ - అభీక్ష్ణశః పునః పునః-భ్రామయన్తం - అసురం ప్రతి-క్రుద్ధో హరిః- అత ఏవ-సంరమ్భాత్ క్రోధా - ద్దష్టదచ్ఛదః దష్టాధరః - అభ్యధావత్ అభిముఖమగాత్ ॥ ౧౬ ॥ తతః అభిధావమానస్తరం ప్రభుర్భగవాన్ - స్వగదయా - అరాతిం శత్రుం - దక్షిణాంస ఉపి దక్షిణపార్శ్వే, ఆజఘ్నే ప్రజహార-హే సౌమ్య విదుర-సః అసురస్తు-కోవిదః గదాయుద్ధకుశలః-అత ఏవ- దక్షిణాంసమభిహరిణా ప్రయుక్తా- మప్రాప్తామేవ-గదయా - అభ్యహనత్ ఆజఘ్నే ॥ ౧౭ ॥ హర్యక్షో హిరణ్యాక్షః-హరిశ్చ - సుసంరబ్ధౌ, జిగీషయా-అన్యోన్యం జేతుమిచ్ఛయా-గుర్వీభ్యాం గదాభ్యాం-అన్యోన్యం పరస్పరంఅభిజఘ్నతుః ॥ ౧౮ ॥ తయోః హర్యసురయోః, స్పృధోః

౧౦ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ మృగయే గ్రామసింహాన్.

స్పర్ధమానయోః, తిగ్మాభ్యాం తీక్ష్ణాభ్యాం, గదాభ్యాం, ఆహతాని తాడితాన్యఙ్గాని యయోస్తయోరతఏవ-క్షతాత్ గదాఘాతా-
దాస్రవతీత్యాస్రవం, రుధిరం, తస్య ఘ్రాణేన ఆఘ్రాణేన, వివృద్ధమన్యుః యయోస్తయోః, అతఏవ, ఇలాయాం భూమ్యాం-
నిమిత్తభూతాయాం, ఇలార్థమిత్యర్థః, జిగీషయా పరస్పరజయేచ్ఛయా, విచిత్రమార్గాన్ గదాయుద్ధక్రమణప్రభేదాన్-చ
రతోః, ర్మృధః సంగ్రామః-శుష్మిణోరివ మత్తవృషభయోరివ, వ్యభాత్ బభౌ ॥ ౧౯ ॥ దైత్యస్య-యజ్ఞావయవస్య యజ్ఞ
మూర్తేః-మాయయా స్వసఙ్కల్పేన-గృహీతవారాహతనుర్యస్య - తస్య, మహాత్మనః దైత్యేఽప్యనుగ్రహప్రవణచిత్తస్య, భ
గవతశ్చ-హే కౌరవ్య, మహ్యాం భూమ్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ద్విషతోర్యుధ్యమానయోః-విమర్దనం యుద్ధం - దిదృక్షుః
ద్రష్టుమిచ్ఛుః - స్వరాట్ బ్రహ్మా, ఋషిభిర్మరీచ్యాదిభిర్వృతః పరివృతః అగాత్ ఆగతవాన్ ॥ ౨౦ ॥ ఆగతశ్చ-సహస్రణీ
ర్దేవసహస్రం నయతీతి దేవసహస్రనేతా-భగవాన్ బ్రహ్మా, దైత్యం - ఆలక్ష్య - ఆదిసూకరం నారాయణం-జగాద-కథం
భూతం దైత్యం-ఆసన్నం ప్రాప్తం శౌణ్డీర్యం మతో-యేన-తం - అహార్యః అసహ్యః విక్రమో యస్య తమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తి
మేవాహ ॥ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ ఏష దైత్యః, హే దేవ-తే తవ, అఙ్ఘ్రిమూలం పాదమూలం, ఉపేయుషాం శరణం గతా
నాం-దేవానాం విప్రాణాం-సౌరభేయీణాం ధేనూనాం, అనాగసాం నిరపరాధినామపి-భూతానాం ఆగస్కృత్ నిర్ని
మిత్తమపరాధకృత్, తత్పరిహారాయ ప్రవృత్తైర్భయకృత్, భీతాన్ జ్ఞాత్వా దుష్కృత్ అర్ఘ్యప్రాశాదిహర్తా, అస్మత్తో రాద్ధో
లబ్ధో వరో యేన సః, స్వయం, ప్రతిరథః, ప్రతిపక్షరహితః, అన్వేషన్ ప్రతిరథం మృగయన్, కణ్టక ఇవ, లోకాన్ ప్రత్యటతే

త్రమార్గాంశ్చరతోర్జిగీషయా వ్యభాదిళాయామివ శుష్మిణోర్మృధః ॥ ౧౯ ॥ దైత్యస్య యజ్ఞావయవస్య మాయ
యా గృహీతవారాహతనోర్మహాత్మనః । కౌరవ్య మహ్యాం ద్విషతోర్విమర్దనం దిదృక్షురాగాదృషిభిర్వృత
స్స్వరాట్ ॥ ౨౦ ॥ ఆసన్నశౌణ్డీర్యమపేతసాధ్వసం కృతప్రతీకారమహార్యవిక్రమమ్ । విలక్ష్య దైత్యం భగవా
న్సహస్రణీర్జగాద నారాయణమాదిసూకరమ్ ॥ ౨౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ ఏష తే దేవ దేవానామఙ్ఘ్రిమూలముపే
యుషామ్ । విప్రాణాం సౌరభేయీణాం భూతానామప్యనాగసామ్ ॥ ౨౨ ॥ ఆగస్కృద్భయకృద్దుష్కృదస్మ
ద్రాద్ధవరోఽసురః । అన్వేషన్నప్రతిరథో లోకానటతి కణ్టకః ॥ ౨౩ ॥ ఏనం మాయావినం దృప్తం నిరఙ్కుశ
మసత్తమమ్ । మా క్రీడ బాలవద్దేవ యథాఽఽశీవిషముత్థితమ్ ॥ ౨౪ ॥ న యావదేష వర్ధేత స్వాం వేలాం ప్రాప్య
దారుణః । స్వాం దేవ మాయామాస్థాయ తావజ్జహ్యఘమచ్యుత ॥ ౨౫ ॥ ఏషా ఘోరతమా సన్ధ్యా ॥ లోకచ్ఛమ్బ
ట్కరీ ప్రభో । ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్సురాణాం జయమావహ ॥ ౨౬ ॥ అధునైషోఽభిజిన్నామ యోగో మౌ
హూర్తికోఽభ్యగాత్ । శివాయ నస్త్వం సుహృదామాశు నిస్తర దుస్తరమ్ ॥ ౨౭ ॥ దిష్ట్యా త్వాం విహితం

చరతి ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ హే దేవ-మాయావినం విచిత్రచతురఙ్గాదిబలోత్పాదకాశ్చర్యశక్తిసంపన్నం, అతఏవ-దృప్తం గ
ర్వితం నిరఙ్కుశం నిరఙ్కుశగజమివ స్థితం, అసత్తమం దురాత్మానం, ఏనం దైత్యం ప్రతి, ఉత్థిత, మాశీవిషం సర్పం, పుచ్ఛా
కర్షణాదినా, బాలకవత్, మా క్రీడ ॥ ౨౪ ॥ దారుణః ఉగ్రః, ఏష దైత్యః, యావత్, స్వాం స్వబలకరీం, వేలాం సన్ధ్యారూ
పాం ప్రాప్య, న వర్ధేత, తావదేవ, తతః పూర్వమేవ, హే దేవ, స్వాం ఆత్మీయాం, మాయాం బలం, ఆస్థాయ ఆశ్రిత్య, జహి «
యద్వా,, స్వాం పూర్వోక్తవిధాం, మాయాం, ఆస్థాయ, స్వాం వేలాం ప్రాప్య, యావదేష న వర్ధేత, తావజ్జహీత్యన్వయః,
హే దేవ అచ్యుత, ఆశ్రితాన్న వ్యవతత ఇత్యచ్యుత ॥ ౨౫ ॥ కా అసౌ వేలా ఆయాస్యతి యాం ప్రాప్య వర్ధేతేత్యత్రాహ
హే ప్రభో లోకచ్ఛమ్బట్కరీ లోకానాం ప్రతికూలకరీ «లోకచ్ఛద్మకరీతి పాఠే,, మోహనకరీత్యర్థః ॥ ఘోరతమా భయ
ఙ్కరా, ఏషా సన్ధ్యా ఉపసర్పతి ఆయాస్యతి- హే సర్వాత్మన్ సురాణాం-జయం- ఆవహ సంపాదయ- అసురాణాం జయా
వహేతి పాఠే,, సన్ధ్యావిశేషణమ్ ॥ ౨౬ ॥ అధునా ఇదానీం-ఏషః- అభిజిన్నామా అభిజిదాఖ్యః-మౌహూర్తికః మధ్యా
హ్నముహూర్తరూపః, యోగః యుక్తః కాలః - అగాత్ ఆగతః- తత్ తస్మాత్, సుహృదాం త్వత్సుహృదాం-నః-శివాయ స్వస్త
యే-దుస్తరం దుర్జయం-దైత్య-మాశు - నిస్తర జహి ॥ ౨౭ ॥ విహితం త్వయైవ శాపానుగ్రహకాలే విహితం «యద్వా,,
తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః । హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాద్రీఞ్ఛతపర్వధృ,, ఇతి పిత్రా కశ్యపేనైవ విహి
తం-మృత్యుం-త్వాం-అయమసురః-స్వయం-దిష్ట్యా దైవేనైవ-ఆసాదితః - ఏనమసురం, మృధే యుద్ధే, విక్రమ్య పరాక్రమ్య-

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ లోకచ్ఛద్మకరీ ప్రభో । ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్సురాణాం జయావహా.

హత్వా,లోకాన్-శర్మణిసుఖే,ఆధేహి-సుఖోత్తరాన్ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యా యాం,శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధేఅష్టాదశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఏవం బ్రహ్మణాభాషితోభగవాం స్తద్వచోఽభినన్ద్యాసురాణాం బలకర్యామపి వేలాయాం స్వపరాక్రమమేవప్రదిద ర్శయిషుఃపునర్యుయుధఇత్యాహమునిః ॥ విరిఞ్చస్యబ్రహ్మణో - నిర్వ్యళీకం నిర్దోష - మమృతతుల్యం-వచోఽవధార్యశ్రు త్వా , ప్రహస్యకాలాత్మనాసర్వసం హర్తుర్మమాప్యరిబలాద్భయం బ్రవీతీతిప్రహస్య - సఃభగవాన్ - ప్రేమగర్భేణ ప్రేమసహితేన- అపాఙ్గేనకటాక్షేణ - తత్ ,,విక్రమ్యైనంమృధేహత్వాలోకానాధేహిశర్మణీతివచః-అగ్రహీత్ గృహీత వాన్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ తతఃవచోగ్రహణానన్తరం , అకుతోభయంకుతశ్చిదభీతం,అతఏవ,ముఖతఃఅభిముఖత,శ్చరన్తం-సప త్నంఅసురం , అబ్జోఽబ్రహ్మణోఘ్రాణేన్ద్రియాదావిర్భూతోభగవాన్ , ఉత్పత్యఉద్ధృత్య,గదయా,హనౌకపోలాధోదే శే,జఘాన ❁॥౨॥ ❁ సాభగవత్ప్రయుక్తాఅపాస్తైవగదా, తేనాసురేణకర్త్రా-గదయా,హతా,భగవత్కరాత్-విహ తాచ్యుతాసతి-విఘూర్ణితాధ్వనయన్తీ, ఆపతత్ తతోరేజౌరరాజ,తద్భగవత్కరాద్విహత్యపతనం,అద్భుతంపశ్యతామా శ్చర్యమివాఽభూత్ ❁॥ ౩ ॥ ❁ సోఽసుర, స్తదా,లబ్ధతీర్థోపలబ్ధావకాశోఽపి,నిరాయుధం- విష్వక్సేనంభగవన్తం,మృధే యుద్ధే,ధర్మం,సమ్మానయన్,ప్రకోపయన్నపినబబాధే,నప్రాహరత్ ,, సమృధే ఇతిపాఠేతు,,నలబ్ధతీర్థోపినబబాధే,సః మానయన్బభూవేతివాక్యభేదేనాన్వయాదపౌనరుక్త్యంబోధ్యమ్ ❁ ॥౪॥ ❁ గదాయామపవిద్ధాయాంస్వహస్తాద్విహ

మృత్యుం మాయామాసాదితస్స్వయమ్।విక్రమ్యైనంమృధేహత్వాలోకానాధేహిశర్మణి॥ ౨౮ ॥ ❁❁

❁ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షయుద్ధంనామాష్టాదశోఽధ్యాయః ❁❁

మైత్రేయఉవాచ॥అవధార్యవిరిఞ్చస్యనిర్వ్యళీకామృతంవచః । ప్రహస్యప్రేమగర్భేణతదపాఙ్గేనసోఽగ్రహీత్ ॥౧॥ తతస్సపత్నంముఖతశ్చరన్తమకుతోభయమ్।జఘానోత్పత్యగదయాహనావసురమబ్జజః॥౨॥ సాహతా తేనగదయావిహతా భగవత్కరాత్।విఘూర్ణితాఽపతద్రేజౌతదద్భుతమివాభవత్ ॥౩॥ సతదాలబ్ధతీర్థోఽపినబబాధేనిరాయుధమ్।స❁మ్మానయన్మృధేధర్మంవిష్వక్సేనంప్రకోపయన్ ॥౪॥ గదాయామపవిద్ధాయాంహాహాకారేచనిర్గతే । మానయామాసతద్ధర్మంసునాభంచాస్మరద్విభుః॥౫॥తంవ్యగ్రచక్రందితిపుత్రాధిపేన❁స్వపార్షద❁ముఖ్యేనవిషజ్జమానమ్। చిత్రావాచస్తద్విదాంఖేచరాణాంతత్రస్మాసన్స్వస్తితేఽముంజహీతి॥౬॥ సతంనిశామ్యాత్తరథాఙ్గమగ్రతోవ్యవస్థితంపద్మపలాశలోచనమ్।విలోక్యచామర్షపరిప్లుతేన్ద్రియోరుషాస్వదన్తచ్ఛదమాదశచ్ఛ్వసన్ ॥౭॥ కరాళదంష్ట్రశ్చక్షుర్భ్యాంసంచక్షాణోదహన్నివ।అభిద్రుత్యస్వగదయాహతోఽసీత్యహనద్ధరిమ్ ॥౮॥ పదాసవ్యేనతాంసాధోభగవాన్యజ్ఞసూకరః।లీలయామిషతశ్శత్రోఃప్రాహరద్వాతరంహసమ్॥౯॥ ఆహచాయుధమాధత్స్వఘటస్వత్వంజిగీషసి।ఇత్యుక్త

తాయాంసత్యాం,పశ్యతాం-హాహాకారేచనిర్గతేసతి -విభుర్భగవాన్ , తస్యదైత్యస్య,ధర్మంనిరాయుధాబాధనరూ పంధర్మం-మానయామాసబహ్వమన్యత-సునాభంచక్ర-మస్మరచ్చ,స్మరణేనస్వహస్తస్థితమకరోదిత్యర్థః ❁॥ ౫ ॥ ❁ తంభగవతాస్మృతం , దితిపుత్రాధిపేనదితిపుత్రఇతినామ్నాస్వవహ్రియమాణేన- స్వపార్షదముఖ్యేన-విషజ్జమానంవి శేషేణసజ్జంప్రాప్నువన్తంవ్యగ్రచక్రంసంభ్రమయుక్తంచక్రంప్రతి - దృష్ట్వేతిశేషః వా- తద్విదాంతచ్చక్రప్రభావవి దాం-ఖేచరాణాం- చిత్రాఃబహువిధాః - వాచః - అముమసురంజహి-తేస్వస్తిస్త్విత్యేవమాదికాః-తత్రయుద్ధదేశే, ఆసన్స్మ ❁॥ ౬ ॥ ❁ సఃఅసురః-పద్మపలాశాక్షం-ఆత్తంధృతంరథాఙ్గంచక్రంయేనతం-భగవన్తం-నిశమ్యదృష్ట్వా, అగ్రతోవ్యవస్థితంచ - విలోక్యఅమర్షేణక్రోధేన - పరిప్లుతానిక్షుభితానీన్ద్రియాణియస్యసః - రుషాక్రోధేన,శ్వసన్ని శ్వసన్, స్వదన్తచ్ఛదంస్వాధరోష్ఠం , ఆదశత్సమన్తాద్దష్టవాన్ ❁॥౭॥ ❁ కరాళదంష్ట్రఃభయఙ్కరదంష్ట్రోఽసురః-చ క్షుర్భ్యాం-దహన్నివ - సంచక్షాణఃపశ్యన్ , అభిద్రుత్యఅభిముఖమాగత్య -హరింభగవన్తం,హతోసీత్యుచ్చరన్,స్వగద యా - అహనత్ప్రజహార ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ యజ్ఞసూకరఃయజ్ఞమూర్తిరాదిసూకరోభగవాన్ - వాతరంహసంవాయు వేగాం , తామప్రాప్తామేవగదాం , సవ్యేనపదావామపాదేన , శత్రోః , మిషతఃపశ్యతస్సతః , లీలయా , ప్రాహ రత్ ❁॥౯॥ ❁ తతః-ఆయుధం,ఆధత్స్వగృహాణ , ఘటస్వయతస్వ,త్వ-వవశ్యంజిగిషసే,త్యాహచఉక్తవాంశ్చ-ఇతిఏవ,

౪॥శ్లో॥పా ❁ మానయన్సమృధేధర్మమ్,

నదత్ ❁॥౧౦॥ తాం అసురేణ ప్రయుక్తాం-ఆపతన్తీమాగచ్ఛన్తీం - గదాం-వీక్ష్య-భగవాన్, సమవస్థితః యథావద్దేవావతిష్ఠన్-ప్రాప్తాం స్వసమీపం ప్రాప్తాం-గదాం-గరుత్మాన్-పన్నగీం సర్పీమివ లీలయా జగ్రాహ ❁॥౧౧॥❁ ఏవం స్వపౌరుషే స్వశౌర్యే-ప్రతిహతే విహతే సతి-హతః విగతః మానో గర్వో యస్య-సోఽసురః-అత ఏవ విగతప్రభః వినష్టతేజాః- హరిణా-దీయమానామపి-గదాం, నైచ్ఛత్-గ్రహీతుమితి శేషః ❁॥౧౨॥❁ కిన్తు-త్రిశిఖం తిస్రః శిఖాః అగ్రభాగాః యస్య తం-జ్వలన్-యో జ్వలనోఽగ్నిః-స్తద్వల్లోలుపం స్వకార్యకరణే వ్యగ్రం - శూలం-ధృతవరాహరూపాయ-యజ్ఞాయ యజ్ఞమూర్తయే జగ్రాహ ప్రాహిణోత్ -యజ్ఞాయ ధృతరూపాయేతి-సర్వయజ్ఞలిఙ్గే సర్వయజ్ఞభోక్తరి తత్ఫలప్రదే స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవరాహరూపే భగవతి శూలస్య స్వకార్యాకరణం సూచితం, ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి, విప్రాయ బ్రహ్మవిదం విప్రముద్దిశ్య, అభిచరన్ మారణయోగం కుర్వన్-యథా న మారయతి-తద్వదిత్యర్థః ❁॥౧౩॥❁ ఓజసా వీర్యేణ, దైత్యానాం మధ్యే మహాభటేన మహాశూరేణ, అర్పితం ప్రయుక్తం- ఉదీర్ణా ఉద్గతా దీధితిర్యస్య తత్, అన్తఃఖే ఆకాశమధ్యే, చకాసత్ ప్రకాశమానం - తత్ త్రిశూలం-నిశాతనేమినా నిశితధారేణ-చక్రేణ-చిచ్ఛేద హరిరిన్ద్రః, యథా, ఉజ్ఝితం తార్క్ష్యపతత్రం, తార్క్ష్యేణోజ్ఝితం త్యక్తం పతత్రం-పక్షమివేత్యర్థః - పురా ఖలు దేవాన్నిర్జిత్యామృతకలశం నయతా గరుడేనేన్ద్రప్రయుక్తస్య వజ్రస్యామోఘస్య మానం దాతుం పత్రమేకం త్యక్తం తచ్చేన్ద్రో వజ్రేణ చిచ్ఛేదేతి హి సోఽత్రానుసన్ధేయః ॥౧౪॥* అరిణా చక్రేణ-స్వశూలే-బహుధా వృక్ణే ఛిన్నే సతి, ప్రవృద్ధః రోషో యస్య-సోఽసురః-ప్రత్యేత్య అభిముఖమాగత్య - స్వక

స్వనరాహాయ తాం గదాం వ్యనదద్భృశమ్ ॥౧౦॥ తాం స ఆపతతీం వీక్ష్య భగవాన్సమవస్థితః । జగ్రాహ లీలయా ప్రాప్తాం గరుత్మానివ పన్నగీమ్ ॥౧౧॥ స్వపౌరుషే ప్రతిహతే హతమానో మహాసురః । నైచ్ఛద్గదాం దీయమానాం హరిణా విగతప్రభః ॥౧౨॥ జగ్రాహ త్రిశిఖం శూలం జ్వలజ్జ్వలనలోలుపమ్ । యజ్ఞాయ ధృతరూపాయ విప్రాయాభిచరన్యథా ॥౧౩॥ తదోజసా దైత్యమహాభటార్పితం చకాసదన్తఃఖ ఉదీర్ణదీధితి । చక్రేణ చిచ్ఛేద నిశాతనేమినా హరిర్యథా తార్క్ష్యపతత్రముజ్ఝితమ్ ॥౧౪॥ వృక్ణే స్వశూలే బహుధాఽరిణా హరేః ప్రత్యేత్య విస్తీర్ణమురో విభూతిమత్ । ప్రవృద్ధరోషస్స కఠోరముష్టినా నదన్ప్రహృత్యాన్తరధీయతాసురః ॥౧౫॥ తేనేత్థమాహతః క్షత్తా భగవానాదిసూకరః । నాకమ్పత మనాక్క్వాపి స్రజా హత ఇవ ద్విపః ॥౧౬॥ అథోరుధాసృజన్మాయాం యోగమాయేశ్వరే హరౌ । యాం విలోక్య ప్రజాస్త్రస్తా మేనిరేఽస్యోపసంయమమ్ ॥౧౭॥ ప్రవవుర్వాయవశ్చణ్డాస్తమః పాంసవమైరయన్ । దిగ్భ్యో నిపేతుర్గ్రావాణః క్షేపణైః ప్రహితా ఇవ ॥౧౮॥ ద్యౌర్నష్టభగణాఽభ్రౌఘైస్సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః । వర్షద్భిః పూయవిణ్మూత్రకేశాస్థీని చాసకృత్ ॥౧౯॥ గిరయః ప్రత్యదృశ్యన్త నానాయుధముచోఽనఘ । దిగ్వాససో యాతుధాన్యశ్శూలిన్యో ముక్తమూర్ధజాః ॥౨౦॥ బహు

ఠినతరముష్టినా - విభూతిమత్ లక్ష్మ్యా - ఆశ్రయభూతం - విస్తీర్ణం - హరేర్భగవతః - ఉరః వక్షః - నదన్ - ప్రహృత్య ప్రతాడ్య - అన్తరధీయత అన్తర్హితవాన్ ❁॥౧౫॥❁ హే క్షత్తః - తేన అసురేణ ఇత్థం ముష్టినా- ఆహతః తాడితః- ఆదివరాహో భగవాన్-మనాక్ ఈషదపి నాకమ్పత న చలితవాన్-స్రజా పుష్పదామ్నా- హతో గజ ఇవ ❁ ॥౧౬॥ ❁అథ అన్తర్ధానానన్తరం, యోగమాయేశ్వరే యుజ్యన్త ఇతి యోగాః - తాసాం మాయానామీశ్వరే స్వసంబన్ధినీనామాశ్చర్యశక్తీనాం-నేతరి-హరౌ భగవతి-ఉరుధా బహుధా-మాయాః-అసృజత్ కథంభూతా మాయా-యాః- అసృజదిత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ - యాం మాయాః-విలోక్య దృష్ట్వా - త్రస్తా భీతాః-సర్వాః ప్రజా-అస్య విశ్వస్య-ఉపసంయమం ప్రలయం మేనిరే అమన్యన్త ❁॥౧౭॥❁ మాయాః ప్రపఞ్చయతి । ప్రవవురిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ ప్రచణ్డాః ప్రచణ్డవేగాః-వాయవః- పాంసవం పాంసుకృతం-తమః, ప్రైరయన్ ప్రవవుః ప్రసృతవన్త - గ్రావాణః అశ్మానః-దిగ్భ్యః, క్షేపణైః యన్త్రవిశేషైః, ప్రహితాః ప్రయుక్తా ఇవ ❁॥౧౮॥❁ పూయం దుర్గన్ధి-అసృగ్రక్తం-విట్ విష్ఠా పూయాదీన్య - సకృత్ పునః పునర్వర్షద్భిః సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః విద్యుత్సహితం యథా తథా ధ్వనద్భి- రభ్రౌఘైః ద్యౌర్నష్టభగణా నష్టో నక్షత్రగణో యస్యాస్సా, అభూత్, నష్టభగణత్వేన చతుర్ముఖోక్తసన్ధ్యావేలాతిక్రమస్సూచితః-అహ్నో నక్షత్రాణామసంభవాత్ ❁ ॥౧౯॥ ❁గిరయః పర్వతాః-నానాయుధముచః నానాయుధం ముఞ్చన్తః-ప్రత్యదృశ్యన్త దృష్టా బభూవుః । తథా యాతుధాన్యశ్చ - ప్రత్యదృశ్యన్త, కథంభూతాః-దిగ్వాససః దిగమ్బరాః-శూలిన్యః శూలధారిణ్యః-ముక్తాః ప్రసారితాః మూర్ధజాః కేశా యాసాం-తాః ❁ ॥౨౦॥ ❁ తథా - ఆతతాయిభిః హింసాశీలైః బహుభిః యక్షరక్షోభిః, పత్తిః పదాతిః-పత్త్యాదిభిశ్చ-ఉత్సృష్టాః ప్రయుక్తాః-అతివైశ

సాః అత్యుగ్రాః - హింస్రాః క్రూరాః - భిన్ధిభిన్ధీత్యేవంరూపాః - వాచః - ప్రత్యశ్రూయన్త - అశ్వాదిశబ్దైరశ్వాద్యారూఢా ఉచ్యన్తే ✽॥౨౧॥ ✽ ప్రాదుష్కృతానాం ప్రాదుర్భూతానాం ఆసురీణామసురసంబన్ధినీనాం - మాయానాం - వినాశయత్ వినాశయితుం - మాయానామితి ద్వితీయార్థే షష్ఠీ "వినాశనమితి పాఠే తు" యథాశ్రుతైవ షష్ఠ్యుపపన్నా - దయితం స్వస్యాతిశయప్రియం - సుదర్శనాస్త్రం - త్రిపాద్భగవాన్ - త్రిపాచ్ఛబ్దేన త్రిపాద్విభూతిమానుపచారాద్వివక్షితః - ప్రాయుఙ్క్త ప్రయుక్తవాన్ ✽॥౨౨॥ ✽ తదా భర్తుః కశ్యపస్య - ఆదేశం లోకధావనో భగవానవతీర్య వ్యామిత్యేవంరూపం నిదేశం - స్మరన్త్యా దితేః - హృది - సహసా ఆశు - వేపథుః కమ్పః సమభవత్ ఉత్పన్నః - స్తనాత్, అసృక్ రుధిరం చ, ప్రసుస్రువే ॥౨౩॥ స్వమాయాసు వినష్టాసు సతీషు - అసురః - భూయః పునశ్చ - అభిముఖమాగత్య - రుషా కేశవం భగవన్తం ఉపగూహమానః బాహ్వోరన్తరే నిధాయ, సంఘట్టయన్ - అముం కేశవం, బహిః బాహుమధ్యాద్బహిః - అవస్థితం దదృశే ✽॥౨౪॥ ✽ వజ్రసారైః వజ్రవదేవాభేద్యైః - ముష్టిభిః - నిఘ్నన్తం తాడయన్తం - తమసురం కరేణ హస్తేన - కర్ణమూలే - అహన్ జఘాన - యథా - మరుత్పతిరిన్ద్రః - త్వాష్ట్రం విశ్వరూపమ్ ✽॥౨౫॥ ✽ విశ్వసృజా భగవతా - అవజ్ఞయా నిమిత్తభూతయా - ఆహతః సోఽసురః - భగవద్భాగవతావహేళనమేవ తద్వధనిమిత్తమిత్యవజ్ఞయేత్యనేన సూచితం - పరిభ్రమత్ గాత్రం శరీరం యస్య - ఉదస్తే బహిర్నిర్గతే లోచనే యస్య - విశీర్ణాః క్షిప్తాః బాహ్వఙ్ఘ్రయో యస్య - సోఽపతత్ - యథా - నభస్వతా వాయునా - లులితః ఉత్పాటితః - నగేన్ద్రః మహాద్రుమః ✽॥౨౬॥ ✽ క్షితౌ భూమ్యాం - శయానం - తథాప్యప్రతిహతతేజస్కం - భయంక

భిర్యక్షరక్షోభిః పత్త్యశ్వరథకుఞ్జరైః । ఆతతాయిభిరుత్సృష్టా హింస్రా వాచోఽతివైశసాః ॥౨౧॥ ప్రాదుష్కృతానాం మాయానామాసురీణాం ✽వినాశయత్ । సుదర్శనాస్త్రం భగవాన్ప్రాయుఙ్క్త దయితం త్రిపాత్ ॥౨౨॥ తదా దితేస్సమభవత్సహసా హృది వేపథుః । స్మరన్త్యా భర్తురాదేశం స్తనాచ్చాసృక్ప్రసుస్రువే ॥౨౩॥ వినష్టాసు స్వమాయాసు భూయశ్చావ్రజ్య కేశవమ్ । రుషోపగూహమానోఽముం దదృశేఽవస్థితం బహిః ॥ తం ముష్టిభిర్వినిఘ్నన్తం వజ్రసారైరధోక్షజః । కరేణ కర్ణమూలేఽహన్యథా త్వాష్ట్రం మరుత్పతిః ॥౨౫॥ స ఆహతో విశ్వసృజా హ్యవజ్ఞయా పరిభ్రమద్గాత్ర ఉదస్తలోచనః । విశీర్ణబాహ్వఙ్ఘ్రిశిరోరుహోఽపతద్యథా నగేన్ద్రో లులితో నభస్వతా ॥౨౬॥ క్షితౌ శయానం తమకుణ్ఠవర్చసం కరాళదంష్ట్రం పరిదష్టదచ్ఛదమ్ । అజాదయో వీక్ష్య శశంసురాగతా అహో ఇమం కో ను లభేత సంస్థితిమ్ ॥౨౭॥ యం యోగినో యోగసమాధినా రహో ధ్యాయన్తి లిఙ్గాదసతో ముముక్షయా । తస్యైష దైత్యఋషభః పదాహతో ముఖం ప్రపశ్యంస్తనుముత్ససర్జ హ ॥౨౮॥ ఏతౌ తౌ పార్షదావస్య శాపాద్యాతావసద్గతిమ్ । పునః కతిపయైః స్థానం ప్రపత్స్యేతే హ జన్మభిః ॥౨౯॥ దేవా ఊచుః ॥ నమో నమస్తేఽఖిలయజ్ఞతన్తవే స్థితౌ గృహీతామలసత్త్వమూర్తయే । దిష్ట్యా హ

రదంష్ట్రం - పరితో దష్టాధరోష్ఠం - తమసురం - ఆగతా అజాదయో బ్రహ్మాదయో వీక్ష్య దృష్ట్వా - శశంసుః ప్రశశంసుః ॥ తదేవాహ ॥ అహో ఆశ్చర్యం - ఇమాం ఈదృశీం, భగవతేత్యర్థః - సంస్థితిం మరణం, కో ను లభేత న కోఽపీత్యర్థః ॥౨౭॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్ ॥ యోగినః - అసతః అచేతనపరిమాణాత్ - లిఙ్గాద్దేహాత్ - ముముక్షయా మోక్తుమిచ్ఛయా - సంసారనివృత్త్యా ఇత్యర్థః - యోగసమాధినా సమాధియోగేన - యద్వా, కర్మజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తో యస్సమాధిస్తేన, యద్వా - యుజ్యన్త ఇతి యోగాః వివేకవిమోకాదయః, తద్యుక్తో యస్సమాధిః - తేన - రహః ఏకాన్తే - యం భగవన్తం ధ్యాయన్తి - భజన్తి - తస్యైవ భగవతః - పదా పాదేన - దైత్యఋషభః దైత్యశ్రేష్ఠః, హతః - వరాహస్య పూర్వపాదయోరేవ కరత్వాత్ కరేణాహనిత్యత్ర పదాహత ఇతి చావిరుద్ధం, ముఖం భగవతో ముఖం - ప్రపశ్యన్ - తనుం శరీరం ఉత్ససర్జ - తత్యాజ హేత్యాశ్చర్యే ✽॥౨౮॥ ✽ ఏతౌ హిరణ్యాక్షహిరణ్యకశిపూ - అస్య భగవతః - పార్షదౌ, శాపాత్ - అసద్గతిం అసురయోనిం యాతౌ ప్రాప్తౌ, పునః కతిపయైః జన్మభిః - స్థానం భగవతః స్థానం - ప్రపత్స్యేతే గమిష్యతః ✽ ॥౨౯॥ ✽ ఏవం తత్సంస్థితిం ప్రశస్య భగవన్తమాహుర్దేవాః ॥ అఖిలయజ్ఞతన్తవే సమస్తయజ్ఞాభివృద్ధిహేతవే - ప్రవర్తకాయేత్యర్థః - స్థితౌ జగద్రక్షణనిమిత్తే గృహీతా స్వేచ్ఛయా ప్రాప్తా - అమలా రజస్తమోభ్యామననువిద్ధా సత్త్వమూర్తిర్యేన - తస్మై - తే - నమో నమః ఆదరాద్వీరుక్తిః - జగతాం లోకానాం - మరుస్తుదః మర్మభేత్తా, అయమసురః - దిష్ట్యా హైవా - ద్ధతః - హే ఈశ - త్వత్పాదయోః భక్త్యా - వయం, నిర్వృతాః - సుఖితాః - త్వత్పాద

౨౨ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ వినాశనమ్.

భక్తిరేవాభిలషితశ్రేయస్సాధనీ-అత ఏవ వయం విరక్తాశ్చ త్వత్పాదభక్త్యా నిర్వృతా ఇతి భావః ॥౩౦॥ ఏవం విదురేణ "తేనైవ తు మునిశ్రేష్ఠ హరిణా యజ్ఞమూర్తినా" ఇత్యాదినా పృష్టం - హిరణ్యాక్షవృత్తాన్తం సప్రపఞ్చమభిధాయ తన్నిగమయతి మైత్రేయో ద్వాభ్యామ్॥ అసహ్యవిక్రమం దుర్ధర్షపరాక్రమం-హిరణ్యాక్షం-ఏవముక్తప్రకారేణ-సాదయిత్వా నిహత్య- ఆదిసూకరః-సః-భగవాన్ పుష్కరవిష్టరాదిభిః బ్రహ్మాదిభిః సమీడితస్సంస్తుతః-అఖణ్డితః అనన్తః ఉత్సవో యస్మిన్ తం- స్వం స్వీయం, లోకం వైకుణ్ఠం జగామ ॥౩౧॥ అతిదుష్కరమిదం భగవతా కృతమితి త్వయా న విస్మయః కార్య ఇత్యాహ॥ మయేతి॥ హే సుమిత్ర విదుర-కృతావతారస్య స్వీకృతవరాహరూపస్య-హరేః-చేష్టితం, మయా- తే తుభ్యం-అనూక్తం అనుక్రమ్యోక్తం-యథా తథా-యథా అనాయాసేనైవ వాదికథితం-తథా-ఉదారపరాక్రమః-హిరణ్యాక్షః, మృధే యుద్ధే - క్రీడనవత్ క్రీడనమివ-నిరాకృతః హతః-భగవతేతి శేషః-యథా హిరణ్యాక్ష ఇతి పాఠే తు-యథా యేన ప్రకారేణ, క్రీడనవద్భగవతా హిరణ్యాక్షో నిరాకృతః-తం ప్రకారమనతిక్రమ్యైవ యథా సూక్తం గురూక్తిమనతిక్రమ్య- హరేశ్చేష్టితం మయా వాదీతి నిగమనపరత్వేనాన్వేతవ్యమ్ ॥౩౨॥ ఏవం, "నిశమ్య వాచో వదతో మునేః" ఇత్యారభ్య నోపక్రాన్తం భగవచ్చరిత్రప్రసక్తానుప్రసక్త్యా ప్రసక్తస్వాయంభువమనుచరిత్రతదనుప్రసక్తవారాహచరిత్రప్రశ్నోత్తరరూపం విదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతి భగవాన్ శ్రీశుకో యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఇతీతి॥ ఉక్తప్రకారేణ-కౌషారవాఖ్యాతాం మైత్రేయకథితాం భగవత్కథాం భగవత్కథాగర్భాం స్వాయంభువకథామిత్యర్థః॥ భగవత్కథాయా ఏవ ప్రాధాన్యేన కథనీయత్వాత్ భగవత్కథామితి నిర్దేశః। భగవత్కథానిగమనేనైవ తదుపక్రమయా స్వాయంభువకథా నిగమితప్రాయైవేత్యభిప్రేత్య భగవత్కథామిత్యు-

క్తం-ఆశ్రుత్యాకర్ణ్య-మహాభాగవతః-క్షత్తా విదురః ఉత్కృష్టమానన్దం-లేభే లబ్ధవాన్, హే నృప పరీక్షిద్రాజ-మహాభాగవత ఇతి హేతుగర్భం, యతోఽసౌ క్షత్తా మహాభాగవతస్తతో భగవత్కథామాశ్రుత్య పరమానన్దం లేభ ఇత్యర్థః ॥౩౩॥ ఏతదేవ కైముత్యన్యాయేనాహ॥ అన్యేషామితి॥ పుణ్యశీలానాం పుణ్యైకాచారాణాం ఉద్దామయశసాం ఉదీర్ణకీర్తిమతాం-అన్యేషామపి-కథా-మాశ్రుత్య మోదో-భవేత్ - శ్రీవత్సాఙ్కస్య భగవతః-కథాముపశ్రుత్య మోదో భవేదితి కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౩౪॥ ఏవం కైముత్యన్యాయేన భగవత్కథాశ్రవణాదానన్దావాప్తిమభిధాయ ఆశ్రితార్తినిరసనైకశీలస్యాశ్రితసులభస్యార్థిపురుషార్థదస్య భగవతః కథాం కృతఘ్నమన్తరేణ కో న సేవేతేత్యాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ య ఇతి॥ ఝషేణ మకరేణ, గ్రస్తం గృహీతం-స్వచరణామ్బుజం-ధ్యాయన్తం గజేన్ద్రం కరేణూనాం హస్తినీనాం క్రోశన్తీనాం రుదన్తీనాం సతీనాం-యో భగవాన్-కృచ్ఛ్రాత్ ఝషగ్రహణదుఃఖాత్-ద్రుతమాశు-అమోచయత్ త్యాజితవాన్ ॥౩౫॥ తం భగవన్తం-కథం భూతం-అనన్యశరణైః రక్షకాన్తరహీనైః-నృభిర్నరైః ఋజుభిరుపాయైరితి శేషః సుఖేనారాధయితుం శక్యం-అసాధుభిర్దురారాధ్యం-కృతజ్ఞః-కో న సేవేత కృతఘ్నానన్తరేణ సర్వోఽపి సేవేతైవేత్యర్థః ॥౩౬॥ ఏవం భగవత్కథాసర్వస్వప్రకృతిమభిధాయ ప్రకృతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తశ్రవణకీర్తనానుమోదనఫలమవాన్తరం ప్రధానం చాహ ॥ యో వా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ మహాద్భుతం భృశం విస్మయనీయం-కారణసూకరాత్మనః జగద్రక్షణకారణాద్ధృతసూకరశరీరస్య-భగవతో విక్రీడితం క్రీడారూపం-హిరణ్యాక్షవధం-యో ద్విజః, శృణోతి-గాయతి కథయతి-అనుమోదతే అభినన్దతి వా-సః-అఞ్జసా ఆశు- బ్రహ్మవధాత్ "బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం నాపరం పుణ్యపాపయోః" ఇతి నిరతిశయపాపత్వేన కీర్తితాత్ బ్రహ్మవ-

తోఽసౌ జగతామరున్తుదస్త్వత్పాదభక్త్యైవ వయమీశ నిర్వృతాః ॥౩౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం హిరణ్యాక్షమసహ్యవిక్రమం స సాదయిత్వా హరిరాదిసూకరః। జగామ లోకం స్వమఖణ్డితోత్సవం సమీడితః పుష్కరవిష్టరాదిభిః ॥ ౩౧ ॥ మయా యథానూక్తమవాది తే హరేః కృతావతారస్య సుమిత్ర చేష్టితమ్। † తథా హిరణ్యాక్ష ఉదారవిక్రమో మహామృధే క్రీడనవన్నిరాకృతః ॥ ౩౨ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఇతి కౌషారవాఖ్యాతామాశ్రుత్య భగవత్కథామ్। క్షత్తానన్దం పరం లేభే మహాభాగవతో నృప ॥ ౩౩ ॥ అన్యేషాం పుణ్యశీలానాముద్దామయశసాం కథామ్। ఉపశ్రుత్య భవేన్మోదః శ్రీవత్సాఙ్కస్య కిం పునః ॥ ౩౪ ॥ యో గజేన్ద్రం ఝషగ్రస్తం ధ్యాయన్తం చరణామ్బుజమ్। క్రోశన్తీనాం కరేణూనాం కృచ్ఛ్రతోఽమోచయద్ద్రుతమ్ ॥ ౩౫ ॥ తం సుఖారాధ్యమృజుభిరనన్యశరణైర్నృభిః। కృతజ్ఞః కో న సేవేత దురారాధ్యమసాధుభిః ॥ ౩౬ ॥ యో వై హిరణ్యాక్షవధం మహాద్భుతం విక్రీడితం కారణసూకరాత్మనః। శృణోతి గాయత్యనుమోదతేఽఞ్జసా విముచ్యతే బ్రహ్మవధా-

౩౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ యథానూక్తం. † పా ॥ తథా వా హిరణ్యాక్షః.

భాదపి-విముచ్యతేత్యజ్యతే ॥ ౩౭ ॥ ఏతద్ధిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తరూపం భగవచ్చరితం-మహాపుణ్యసంపాదకం అతఏవ-అలంభృశం-పవిత్రం-ధన్యం ధనసంపాదకం-యశస్యం యశస్సంపాదకం -ఆయుష-ఆశిషాం ప్రార్థితపురుషార్థానాంచ పదం-పద్యతేఽనేనేతిపదం సాధనం యుధియుద్ధే-ప్రాణానామిన్ద్రియాణాంచ శౌర్యవర్ధనం సామర్థ్యవర్ధనం-ఏవమవాన్తరఫలముక్తం-ప్రధానఫలమాహ ॥ అఙ్గహేరాజన్-శృణ్వతాం నృణాం అన్తేదేహాన్తే- నారాయణో-గతిః ఫలం-తత్ప్రాప్తిరేవఫలమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

ద్వితీయస్కన్ధాన్తే « యథాసౌ భగవాన్ సూతః క్షత్తా భాగవతోత్తమ » ఇత్యాదినా విదురమైత్రేయసంవాదో రాజ్ఞా పృష్టః-శుకేనోక్తః, అతో రాజశుక ప్రశ్నోత్తరానుసారేణైవ - విదురమైత్రేయసంవాదం వర్ణయామీత్యుపక్రమ్య సూతేనఏకోనవింశత్యధ్యాయగణేనవర్ణితే సతి- పునః శౌనకః « స వై స్వాయంభువస్సమ్రా » డిత్యాదినా విదురపృష్టం « యదాస్వభార్యయాసాక » మితి మైత్రేయేణోపక్రాన్తం స్వాయంభువచరిత్రం-ప్రస్తుకామః, పరమప్రకృతాన్-దశమాధ్యాయాదౌ « అన్తర్హితేభగవతి బ్రహ్మలోకపితామహః । ప్రజాస్ససర్జ కతిధేతి » విదురపృష్టాన్ దైహికమానసికప్రజాసృష్టిభేదాన్, కాంశ్చిన్మైత్రేయేణవర్ణితానేవ - సూతముఖాదాశ్రుత్యావశిష్టాం స్తద్భేదాన్ ప్రకృతమనుచరితంపృచ్ఛతి ॥ మహీమిత్యాదిభిర్నవభిః ॥ యద్యపి పారీక్షిత ప్రశ్న ఏవ శౌనకేన ప్రష్టవ్యః-శుకోత్తరమేవ సూతేనాపివక్తవ్యం నతు విదురపృష్టం ప్రష్టవ్యం, నాపి మైత్రేయేణోక్తం సూతేనవక్తవ్యం, సూతశౌనకసంవాదస్య శుకపరీక్షిత్సంవాదరూపత్వా-త్తథాపి విదురప్రశ్న ప్రశ్నేనైవ పారీక్షిత ప్రశ్నోఽపి పృష్టప్రాయ ఇత్యభిప్రేత్యసాక్షాద్విదురప్రశ్నమేవ పృచ్ఛతి శౌనకః-

దపి ద్విజః ॥ ౩౭ ॥ ఏతన్మహాపుణ్యమలం పవిత్రం ధన్యం యశస్యం పదమాయురాశిషామ్ । ప్రాణేన్ద్రియాణాం యుధి శౌర్యవర్ధనం నారాయణోఽన్తే గతిరఙ్గ శృణ్వతామ్ ॥ ౩౮ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షవధో నామైకోనవింశోఽధ్యాయః.

శౌనక ఉవాచ ॥ మహీం ప్రతిష్ఠామధ్యాస్య సౌతే స్వాయంభువో మనుః । కాన్యన్వతిష్ఠద్ద్వారాణి మార్గాయావరజన్మనామ్ ॥ ౧ ॥ క్షత్తా మహాభాగవతః కృష్ణస్యైకాన్తికస్సుహృత్ । యస్తత్యాజాగ్రజం కృష్ణే సాపత్యమఘవానితి ॥ ౨ ॥ ద్వైపాయనాదనవమో మహిత్వే తస్య దేహజః । సర్వాత్మనా శ్రితః కృష్ణం తత్పరాంశ్చాప్యనువ్రతః ॥ ౩ ॥ కిమన్వపృచ్ఛన్మైత్రేయం విరజాస్తీర్థసేవయా । ఉపగమ్య కుశావర్త ఆసీనం తత్త్వవిత్తమమ్ ॥ ౪ ॥

హేసౌతే సూతస్య లోమహర్షణస్య పుత్ర, మహీం భూమిం-ప్రతిష్ఠాం యద్వాస్థానం - అధ్యస్య ప్రాప్య స్వాయంభువో మనుః- అవరమర్వాచీనం జన్మయేషాం తేషాం-మార్గాయ-మృగ్యత ఇతి మార్గః-ధర్మాది చతుర్విధరూపః పురుషార్థ-స్తస్మై-కాని ద్వారాణి ఉపాయాన్ - అన్వతిష్ఠత్ అనుతిష్ఠితవాన్ ॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ, ఇతిన్యాయేన కాన్ పురుషార్థోపాయాన్ లోకమర్యాదాపాలనాయస్వయమన్వతిష్ఠదిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏవం ప్రకృతం మనుచరిత్రం పృష్ట్వా పరమప్రకృత ప్రజాసృష్టిభేదాః వైదురిక ప్రశ్న ప్రశ్నేనైవ పృష్టప్రాయా ఇత్యభిప్రేత్య వైదురిక ప్రశ్నమపి పృచ్ఛిషయా ప్రథమం విదురం ప్రశంసతి ॥ క్షత్తేత్యాది వ్యాఖ్యామ్ ॥ క్షత్తా విదురః మహాభాగవతః నిరతిశయ భగవద్భక్తియుక్తః-అతఏవ-కృష్ణస్య భగవతః-ఐకాన్తికః అసాధారణ - స్సుహృత్ నిరతిశయప్రీతివిషయః । అత్ర « ప్రియోహి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం సచమమప్రియ » ఇతి భగవదుక్తరీత్యా - భగవానపి తస్య సుహృదితి బోధ్యం ॥ సుహృత్త్వమేవ స్పష్టయతి ॥ యః క్షత్తా-సాపత్యం దుర్యోధనాద్యపత్యసహితం - అగ్రజం ధృతరాష్ట్రం, కృష్ణే భగవతి, అఘవాన్ కృతాపరాధ ఇతి-తత్యాజత్యక్తవాన్ - శ్రీకృష్ణోక్తమన్త్రినాదరాద్భగవత్ప్రియేషు ధర్మమర్యాదానువర్తిషు పాణ్డుతనయేషు ద్రోహాచరణాచ్చ కృష్ణే అఘవానితి భావః ॥ ౨ ॥ కించ మహత్త్వే మాహాత్మ్యే-ద్వైపాయనాత్-ద్వైపాయన దేహజో విదురః, అనవమః అన్యూనః-సర్వాత్మనా సమస్త భావేన « మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిశ్చ నారాయణ ఇత్యుక్త భావేనేత్యర్థః-కృష్ణం భగవన్తమాశ్రితః-తత్పరాన్ భగవత్పరాంశ్చ - అనువ్రతః అనువర్తమానః-సేవమాన ఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏవం విదురం ప్రస్తుత్య తత్పృష్టమనుపృచ్ఛతి ॥ కిమిత్యాదిభిస్త్రిభిః ॥ తీర్థానాం గఙ్గాదిపుణ్యతీర్థానాం - సేవయా త్రిషవణస్నానాదినా, విరజాః విధూతచాహ్యాభ్యన్తరమలః-విదురః- కుశావర్తే - హరిద్వారకుశావర్తబిల్వకనీలపర్వతకన్యలాఖ్యాని పఞ్చ తీర్థాని గఙ్గాద్వారి సన్తి-తత్రకుశావర్తే ఆసీనం-తత్త్వవిదగ్రేసరం -మైత్రేయ- ముపగమ్య ప్రణిపాతపురస్సరముపపద్య-కిమన్వపృచ్ఛత్ అను

పృష్టవాన్ ॥౪॥ యత్కిమపృచ్ఛత్ కిం తదిత్యత్రాహ॥ హే సూత, తయోర్విదురమైత్రేయయోః, సంవదతోః సంవాదం కుర్వతోః సతోః, అమలాః శృణ్వల్లోకపావన్యః, కథాః భగవత్కథాః, ప్రవృత్తాః భవేయుః, అమలత్వే దృష్టాన్తః, హరేర్భగవతః, పాదామ్బుజాశ్రయాః పాదామ్బుజప్రసూతాః, అఘఘ్న్యః ఉపస్పృశతామఘనివర్తకాః, గాఙ్గాః గఙ్గాసమ్బన్ధిన్యః ఆప ఇవేతి ॥౫॥ కీర్తన్యోదారకర్మణః కీర్తనీయజగద్వ్యాపారాదివిస్తరచేష్టితస్య, భగవతః, తాః కథాః, నః అస్మభ్యం, కీర్తయ కథయ, తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గళమస్తు, పునః పునర్భగవత్కథామేవ కిం పృచ్ఛసీత్యత్రాహ॥ రసజ్ఞః భగవత్కథారసజ్ఞః, హరేర్లీలైవ అమృతం, తత్పిబన్, కోఽనుతృప్యేత, న కోపీత్యర్థః, అతోఽతృప్యన్ పృచ్ఛామీత్యభిప్రాయః ॥౬॥ నైమిశం నిమిశక్షేత్రం అయనం స్థానం యేషాం తైః నైమిశక్షేత్రవాసిభిః శౌనకాదిభిః ఏవముక్తప్రకారేణ, పృష్టః, ఉగ్రశ్రవాః సూతః, భగవతి అర్పితం నిహితం అధ్యాత్మం అన్తఃకరణం యేన సః తాన్నైమిశాయనాన్ ప్రతి, శ్రూయతామిత్యాహ ॥ ఏవంవిధానివచనాన్యేతద్గ్రన్థకృతా త్రికాలజ్ఞానేన భగవతా బాదరాయణేన స్వకృతగ్రన్థస్య తత్తచ్ఛ్రోతృవక్తృక్రమేణ భావినీం ప్రవృత్తిమాలోచ్య తత్సందర్భాద్గ్రన్థం న్యస్తాని, అత ఇదం వచనం ద్వైపాయనీయమేవేతి సాంప్రదాయికాః। తచ్ఛిష్యప్రశిష్యైస్సందర్భాయ విరచయ్య న్యస్తానీత్యపరే ॥౭॥ ఏవమాపృష్టస్సూతోఽవృత్తవారాహకథాశ్రవణజాతహర్షో విదురః ప్రకృతం స్వాయంభువచరితం ప్రత్యక్ పరమప్రకృతాన్ ప్రజాసృష్టిభేదాన పృచ్ఛదిత్యాహ॥ హరేరిత్యేకేన॥ స్వమాయయా స్వసఙ్కల్పేన, ధృతక్రోడతనోర్ధృతవరాహరూపస్య, హరేర్లీలాం లీలారూపం - రసాతలాత్, గోర్భూమేః, ఉద్ధరణం, అవజ్ఞయా, హతం హిరణ్యాక్షం చ, నిశమ్య శ్రుత్వా, సంజాతహర్షో, భారతః విదురః, మునిం మైత్రే

తయోస్సంవదతోస్సూత ప్రవృత్తా హ్యమలాః కథాః। ఆపో గాఙ్గా * ఇవాఘఘ్న్యో హరేః పాదామ్బుజాశ్రయాః॥౫॥ తా నః కీర్తయ భద్రం తే కీర్తన్యో*దారకర్మణః। రసజ్ఞః కో ను తృప్యేత హరిలీలామృతం పిబన్॥౬॥ ఏవముగ్రశ్రవాః పృష్ట ఋషిభిర్నైమిశాయనైః। భగవత్యర్పితాధ్యాత్మస్తానాహ శ్రూయతామితి॥౭॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ హరేర్ధృతక్రోడతనోస్స్వమాయయా నిశమ్య గోరుద్ధరణం రసాతలాత్। లీలాం హిరణ్యాక్షమవజ్ఞయా హతం సంజాతహర్షో మునిమాహ భారతః॥౮॥ విదుర ఉవాచ॥ ప్రజాపతిపతిస్సృష్ట్వా ప్రజాసర్గే ప్రజాపతీన్। కిమారభత మే బ్రహ్మన్ ప్రబ్రూహ్యవ్యక్తమార్గవిత్॥౯॥ యే మరీచ్యాదయో విప్రా యస్తు స్వాయంభువో మనుః। తే వై బ్రహ్మణ ఆదేశాత్కథమేతదభావయన్॥౧౦॥ సద్వితీయాః కిమసృజన్ స్వతన్త్రా ఉత కర్మసు। ఆహోస్విత్సంహతాస్సర్వ ఇదం స్మ సమకల్పయన్॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ దైవేన దుర్వితర్క్యేణ పరేణా

యం ఆహ॥ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః॥ ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం పతిః బ్రహ్మా, ప్రజాసర్గనిమిత్తే, ప్రజాపతీన్ సృష్ట్వా, కిమారభత కిమకురుత, మే మహ్యం, ప్రబ్రూహి, హే బ్రహ్మన్, యతస్త్వమవ్యక్తమార్గవిత్ న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం అతీన్ద్రియం తస్య మార్గం స్వరూపం వర్తితి తథా, అతస్త్వం ప్రభాషితుం సమర్థ ఇత్యర్థః ॥౯॥ మరీచ్యాదయో, యే విప్రాః, యశ్చ, స్వాయంభువో మనుః, తే వై, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, ఆదేశాన్నిదేశాత్, ఏతద్విశ్వం, కథం, అభావయన్ అసృజన్ ॥౧౦॥ కథమితి స్వాయంభువకల్పసృష్టమేవ ప్రకారం మునిముఖాచ్ఛిశ్రావయిషయా వికల్పయతి ॥ సద్వితీయా ఇతి ॥ సద్వితీయాస్సభార్యాః, కిమసృజన్, కింశబ్దః ప్రశ్నే ఉత ఆహోస్విత్, కర్మసు సృష్ట్యాదివ్యాపారేషు, స్వతన్త్రాః భార్యానిరపేక్షాః, ఆహోస్విత్సర్వే మరీచ్యాదయస్సంహతాః పరస్పరసాపేక్షాః ఇదం విశ్వం సమకల్పయన్ స్మ అసృజన్ స్మ ॥౧౧॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయస్సర్గభేదానాం ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వోక్తాం మహదాద్యవిద్యాపఞ్చపర్వాన్తాం సృష్టిమనువదతి॥ దైవేనేత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ దుర్వితర్క్యేణ అచిన్త్యప్రభావేన, దైవేనేశ్వరేణ కర్త్రా, పరేణ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణపరమాత్మకేన, అనిమిషేణ చ కాలేన చ హేతునా జాతక్షోభః కార్యోన్ముఖ్యరూపవ్యాపారో యస్య, తస్మాద్భగవతః భగవత్సంబన్ధినః తచ్ఛరీరభూతాదిత్యర్థః, గుణత్రయాత్ సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకాత్ ప్రధానాత్ మహాన్ మహత్తత్త్వం, ఆసీత్, అత్ర భగవతో గుణత్రయాదిత్యనేన, బ్రహ్మాత్మకప్రధానస్యోపాదానత్వకథనేన, విశిష్టోపాదానత్వం, దైవేత్యనేన కేవలస్య బ్రహ్మణో నిమిత్తత్వం పరేణ కాలేనేతి కాలస్యాపి పరమాత్మాత్మకత్వకథనేన బ్రహ్మణస్సృష్ట్యాదివ్యాపారే ఉపకరణాన్తరనైరపేక్ష్యం, అనిమిషేణ గుణత్రయాదితి కాలప్రధానయోస్సృష్టేః ప్రాగపి సద్భావావగమేన తదా విజాతీయవస్తుసత్త్వం, దుర్వితర్క్యేత్యనేన, నిమిత్తత్వోపాదానత్వోపయుక్తాచిన్త్యసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యకామత్వాదిప్రభావవత్త్వావగమేన, స్వ

గతభేదసత్త్వం, తయోరుపలక్షణత్వేన సజాతీయజీవభేదసత్త్వం చోక్తం భవతి ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ దైవేన భగవతా, చోదితాత్ప్రేరితాత్ రజఃప్రధానాత్-మహతః- స్వతస్సత్త్వప్రధానత్వేపి మహతః కార్యోన్ముఖ్యదశాయాం రజసస్తమస్సత్త్వయోరుభయోరప్యనుగ్రాహకత్వేన రజఃప్రధానాదిత్యుక్తం, జాతః- త్రిలిఙ్గః పఞ్చమహాభూతజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకః భూతాదిరహంకారః-వియదాదీని ఆకాశాదీని-ఆదిశబ్దేన తన్మాత్రాణి జ్ఞానేన్ద్రియాణి చోక్తాని-పఞ్చశః ప్రత్యేకం పఞ్చసంఖ్యాకాని-ససర్జ ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తాని చ వియదాదీని-ఏకైకశః పరస్పరమసమేతాని - భౌతికమణ్డం స్రష్టు-మసమర్థాన్యభూవన్-అథ-దైవయోగేన భగవదనుప్రవేశేన-సమేత్య-అనేన పఞ్చీకరణం వివక్షితం - హైమం ప్రకాశబహులం-అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం అసృజన్ ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ సః అణ్డకోశః నిరాత్మకః అధిష్ఠాతృచేతనరహితః- అధిసలిలం సలిలే-అనేనాణ్డసృష్టేః ప్రాగుదకసృష్టిరర్థసిద్ధా, అశయిష్ట అధ్యవసత్-తమణ్డకోశ-మీశ్వరోఽనిరుద్ధః సాగ్రం సంపూర్ణం-సంవత్సరసాహస్రం - అన్వవాత్సీత్-జలవేష్టితం జలపూర్ణమణ్డం భగవానధ్యశేతేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ కోఽసౌ భగవాన్-యోఽన్వవాత్సీదిత్యత్రాహ॥ యస్య అణ్డేశయానస్య భగవతో, నాభేస్సకాశాత్- సహస్రసంఖ్యాకాదిత్యవత్ ఉరుప్రకాశం-పద్మ-మభూత్ - స ఈశ్వరోఽన్వవాత్సీదిత్యర్థః॥ కీదృశం పద్మం- యన్నాభేరభూదిత్యత్రాహ ॥ సర్వేషాం జీవానాం దేవాదీనాం-నికాయః సమూహః- స్తస్య-ఓకః స్థానం-యత్ర పద్మే, స్వరాట్ బ్రహ్మా స్వయ-మభూత్ ఉత్పన్నః- తత్పద్మమభూదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ సః-బ్రహ్మా -భగవతా-అనువిష్టః సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిష్టః-కోఽసౌ భగవాన్- యేనానుప్రవిష్ట ఇత్యత్రాహ॥ సలిలాశయే గర్భోదకస్యాన్తే-యశ్శేతే, తేనేత్యర్థః-భగవతానుప్రవిష్టో-బ్రహ్మా- యథాపూర్వం పూర్వకల్పానుసారేణ - లోకసంస్థాం లోకా

నిమిషేణ చ। జాతక్షోభాద్భగవతో మహానాసీద్గుణత్రయాత్ ॥ ౧౨ ॥ రజఃప్రధానాన్మహతస్త్రిలిఙ్గో దైవచోదితాత్। జాతస్ససర్జ భూతాదిర్వియదాదీని పఞ్చశః ॥ ౧౩ ॥ తాని చైకైకశస్స్రష్టుమసమర్థాని భౌతికమ్। సంహత్య దైవయోగేన హైమమణ్డమథాఽసృజన్ ॥ ౧౪ ॥ సోఽశయిష్టాధిసలిలమణ్డకోశో నిరాత్మకః। సాగ్రం వై వర్షసాహస్రమన్వవాత్సీత్తమీశ్వరః ॥ ౧౫ ॥ యస్య నాభేరభూత్పద్మం సహస్రార్కోరుదీధితి। సర్వజీవనికాయౌకో యత్ర స్వయమభూత్స్వరాట్ ॥ ౧౬ ॥ సోఽనువిష్టో భగవతా యశ్శేతే సలిలాశయే। లోకసంస్థాం యథాపూర్వం నిర్మమే సంస్థయా స్వయా ॥ ౧౭ ॥ ససర్జ ఛాయయాఽవిద్యాం పఞ్చపర్వాణమగ్రతః। తామిస్రమన్ధతామిస్రం తమో మోహం మహాతమః ॥ ౧౮ ॥ విససర్జాత్మనః కాయం నాభినన్దంస్తమోమయమ్। జగృహుర్యక్షరక్షాంసి రాత్రిం క్షుత్తృట్సముద్భవామ్ ॥ ౧౯ ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాస్తే తం జగ్ధుమభిదుద్రువుః। మా రక్షతైనం జక్షధ్వమిత్యూచుః క్షుత్తృడర్దితాః ॥ ౨౦ ॥ దేవస్తానాహ సంవిగ్నో మా మాం రక్షత జక్షత। అహో మే యక్షరక్షాంసి ప్రజా యూయం బభూవిథ ॥ ౨౧ ॥ దేవతాః ప్రభయా యా యా దీవ్యన్ప్రముఖతోఽసృజత్। తే అహార్షుర్దేవయన్తో విసృష్టాం తాం ప్రభామహః ॥ ౨౨ ॥ దేవోఽదేవాఞ్జఘనత

నాం-సంస్థానం విన్యాసం-స్వయా అసాధారణయా సంస్థయా దేవాదినామరూపాత్మకయా-అకల్పయత్ కృతవాన్ ॥ ౧౭ ॥ ఛాయయా తమోగుణేన, పఞ్చపర్వాణమవిద్యాం ససర్జ పఞ్చపర్వాణ్యేవాహ॥ తామిస్రమిత్యర్ధేన॥ తామిస్రాదిస్వరూపం తు పూర్వమేవ ప్రపఞ్చితమ్ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ఏవం సాధారణీం సృష్టిమనూద్య సాధారణాన్ సృష్టిభేదానాహ యావదధ్యాయం॥ నాభినన్దన్ అనభినన్దన్-తమోమయం తమః ప్రచురం-కాయం ఛాయారూపాం తనుం-విససర్జ-సర్వత్ర తనుత్యాగో నామ తత్తదవస్థాపరపర్యాయభావత్యాగో వివక్షితః-గ్రహణం చ తత్తద్భావాపత్తిః- యక్షరక్షాంసి-విసృష్టాత్కాయాత్సముత్పన్నాని యక్షరక్షాంసి-తమేవ కాయం-స్వాత్మనాం క్షుత్తృషోః క్షుత్పిపాసయోః సముద్భవో యస్యాం తాం రాత్రిం రాత్రిధర్మరూపేణ పరిణమ్యమానం -జగృహుః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తే యక్షాదయః క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాః పీడితాః తం కాయం జగ్ధుం అత్తుం అభిదుద్రువుః అభ్యధావన్, యతో వయం క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాః, అతః ఏనం కాయం-పితేతి కృపయా మా రక్షతేత్యేకే ఊచుః-అపరే పునః జక్షధ్వం భక్షయతేత్యూచుః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ దేవో బ్రహ్మా-సంవిగ్నః భీతః- తాన్ యక్షాదీన్ప్రతి మాం మత్కాయం - మా జక్షత న భక్షయత - కిం తు-రక్షతేత్యాహ ॥ అహో హే యక్షరక్షాంసి-యూయం - మే-ప్రజాః పుత్రాః - బభూవిథ జాతాః - ఏవం తమస్స్వభావా జాతా ఇత్యర్థః - తత్ర యే జక్షధ్వమిత్యూచుః - తే యక్షాః - యే తు మా రక్షతేత్యూచుః - తే తు రాక్షసా ఇతి విజ్ఞేయమ్ ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ప్రభయా ఛాయా ప్రతియోగిన్యా తేజసేత్యర్థః దీవ్యన్ ప్రకాశమానః - బ్రహ్మా - ప్రముఖతః ప్రాఙ్ముఖం దేవతాః దేవాన్ అసృజత్ - తే దేవాః - దేవయన్తః ద్యోతమానాః - విసృష్టాం త్యక్తాం - అహః అహర్ధర్మరూపాం - ప్రభాం - అహార్షుః హృతవన్తః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ దే

నః బ్రహ్మా - జఘనతః జఘనాత్ - అతిలోలుపాన్ అతీవ కామాసక్తాన్ - అదేవాన్ అసురాన్ సృజతిస్మ - అతిలౌల్యేనైవ భావేనాసృజత్ - తే అదేవాః - అతిలోలుపతయా అతికామాసక్తతయా - మైథునాయ - ఏనం బ్రహ్మాణం - అభిపేదిరే అభితః ప్రాప్తాః ॥౨౩॥ సభగవాన్ బ్రహ్మా - హసన్ - నిరపత్రపైః నిర్లజ్జైః - అసురైః - అన్వీయమానః అభిపద్యమానః - అత ఏవ, క్రుద్ధో భీతశ్చ, తరసా ఆశు - పరాపతత్ పర్యధావత్ ॥౨౪॥ సః బ్రహ్మా, భక్తానామనుగ్రహాయ, అనుకంపంత త్తద్భక్తబుద్ధ్యనురూపం - ఆత్మానం దర్శయతీతి తం, ప్రపన్నదుఃఖహరం - వరదమభీష్టార్థదం - హరిం భగవన్తం, ముపవ్రజ్య సమీపమేత్య, ఆహేతి శేషః ॥౨౫॥ ఉక్తమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ హే పరమాత్మన్, మాం, పాహి పాలయ, తే తవ, ప్రేక్షణేన సఙ్కల్పేన, ప్రజాః, అహం, అసృజం, తాస్త్వత్సఙ్కల్పేన మయా సృష్టాః, పాపాః, ఇమాః అసురరూపాః, ప్రజాః యభితుం మైథునం కర్తుం, మాముపక్రామన్తి పరివేష్టన్తే ॥౨౬॥ హే ప్రభో, త్వమేక ఏవ - క్లిష్టానాం దుఃఖితానాం లోకానాం, క్లేశనాశనః బాధానివర్తకః కిల, తవ, అనాసన్నపదాం, అనాసన్నావనాశ్రితౌ పాదౌ యైస్తే, తవ పాదనునాశ్రితానాం, తేషాం లోకానాం, త్వమేవ, క్లేశదః క్లేశసంపాదకః ॥౨౭॥ వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః వివిక్తం విశదం యథా తథా, అధ్యాత్మదర్శనః పరాభిప్రాయజ్ఞః సభగవాన్, అస్య బ్రహ్మణః - కార్పణ్యం క్లేశ - ముపధార్య జ్ఞాత్వా, ఘోరాం అతిలౌల్యరూపాం ఆత్మతనుం ఆత్మనో భావం, విముఞ్చ, త్యజేతి శేషః, ఏవముక్తో భగవతా బ్రహ్మా, తాం తనుం భావం, విముమోచ విససర్జ, సా - తేన విసృష్టా తనుః, సా యంతనీ సంధ్యా, బభూవ, సా చ కామోద్రేక వేలా ॥౨౮॥ అసురాశ్చ రాజసత్వాత్ స్త్రీలంపటాః, యత

స్సృజతి స్మాతిలోలుపాన్ । త ఏనం లోలుపతయా మైథునాయాభిపేదిరే ॥ ౨౩ ॥ తతో హసన్స భగవానసురైర్నిరపత్రపైః । అన్వీయమానస్తరసా క్రుద్ధో భీతః పరాపతత్ ॥౨౪॥ స ఉపవ్రజ్య వరదం ప్రపన్నార్తిహరం హరిమ్ । అనుగ్రహాయ భక్తానామనురూపాత్మదర్శనమ్ ॥౨౫॥ పాహి మాం పరమాత్మంస్తే ప్రేషణేనాసృజం ప్రజాః । తా ఇమా యభితుం పాపా ఉపక్రామన్తి మాం ప్రభో ॥౨౬॥ త్వమేకః కిల లోకానాం క్లిష్టానాం క్లేశనాశనః । త్వమేవ క్లేశదస్తేషామనాసన్నపదాం తవ ॥౨౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సోఽవధార్యాస్య కార్పణ్యం వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః । విముఞ్చాత్మతనుం ఘోరామిత్యుక్తో విముమోచ హ ॥ కామోద్రిక్తా తద్విసృష్టా సాయం సంధ్యా బభూవ సా ॥౨౮॥ తాం క్వణచ్చరణామ్భోజాం మదవిహ్వలలోచనామ్ । కాఞ్చీకలాపవిలసద్దుకూలచ్ఛన్నరోధసమ్ ॥౨౯॥ అన్యోన్యాశ్లేషణోత్తుఙ్గనిరన్తరపయోధరామ్ । సునాసాం సుద్విజాం స్నిగ్ధహాసలీలావలోకనామ్ ॥ గూహన్తీం వ్రీడయాఽఽత్మానం నీలాలకవరూథినీమ్ । ఉపలభ్యాసురా ధర్మ తా దృశీం ముముహుః స్త్రియమ్ ॥౩౦॥ అహో రూపమహో ధైర్యమహో అస్యా నవం వయః । మధ్యే కామయమానానామకామేవ విసర్పతి ॥ ౩౨ ॥ వితర్కయన్తో బహుధా తాం సంధ్యాం ప్రమదాకృతిమ్ । అభిసంభావ్య విస్రమ్భాత్పర్యపృచ్ఛన్కుమేధసః ॥ ౩౩ ॥ కాసి కస్యాసి సుశ్రోణి కో వార్థస్తేఽత్ర భామిని । రూపద్రవిణపణ్యేన దుర్భగాన్నో వి

స్తాం సంధ్యామేవ స్త్రియం కల్పయిత్వా సంముముహుః, రిత్యాహ త్రిభిః ॥ తాం సంధ్యారూపాం, స్త్రీత్వేన కల్పితాం తనుం - కథం భూతాం, క్వణచ్చరణామ్భోజాం నూపురాభ్యాం ధ్వనచ్చరణకమలాం, మదేన విహ్వలే లోచనే యస్యాస్తాం, కాఞ్చీకలాపేన మేఖలారత్నభూషణేన - విలసద్య, ద్దుకూలం క్షౌమవాస - స్తేన - ఛన్నం పిహితం, రోధః నితమ్బప్రదేశో యస్యాస్తామ్ ॥౨౯॥ అన్యోన్యాశ్లేషణేన పరస్పరోపమర్దేన, ఉత్తుఙ్గౌ ఉన్నతౌ - నిరన్తరౌ సంశ్లిష్టౌ - పయోధరౌ స్తనౌ - యస్యాస్తాం సునాసాం తిలపుష్పతుల్యనాసికాం, సుద్విజాం కున్దకుట్మలసదృశదన్తపఙ్క్తిం, స్నిగ్ధో హాసో యస్మిం స్తల్లీలావలోకనం యస్యాస్తామ్ ॥౩౦॥ వ్రీడయా లజ్జయా, ఆత్మానం దేహం, ఉపగూహన్తీం వస్త్రాఞ్చలేనావృణ్వతీం నీలానాం అలకానాం చూర్ణకున్తలానాం వరూథస్సమూహో యస్యాస్తాం, స్త్రియ - ముపలభ్య మత్వా, సర్వే అసురాః, హే ధర్మ విదుర - సంముముహుః ॥౩౧॥ మోముహ్యమానానామసురాణాం ప్రలపనమాహ ॥ అహో ఇతి పఞ్చభిః ॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే, రూపమాకారః, ధైర్యం లావణ్యం వయః యౌవనం - కామయమానానామస్మాకం మధ్యే, అకామేవ అకామయమానేవ - విసర్పతి గచ్ఛతి ॥౩౨॥ బహుధా వితర్కయన్తః రూపసై రీదృశమీదృశమస్యా రూపాదికమిత్యూహయన్తః, ప్రమదాకృతిం స్త్రీరూపత్వేన కల్పితాం తాం సంధ్యాం, అభిసంభావ్య సత్కృత్య, విస్రమ్భాత్ ప్రణయాత్ - కుమేధసః కుబుద్ధయోఽసురాః, పర్యపృచ్ఛన్ ॥౩౩॥ పృచ్ఛామేవాహ ॥ కాసి - కిం దేవతా, అథ మానుషీ, ఉతాన్యా వా - కస్య సంబన్ధిన్యసి, హే రమ్భోరు రమ్భా కదలీ, తద్వదూరూ యస్యాస్సా, హే భామిని కోపనే, అత్ర అస్మిన్మధ్యే, తే - కో వాఽర్థః కిం ప్రయోజనం - రూపమేవ ద్రవిణ - మనర్ఘ్యం

వస్తు, తదేవపణ్యం క్రయార్హం, తేన తత్సమర్పణేన - దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, నోఽస్మాన్ - బాధసే క్లేశయసి ॥ ౩౪ ॥ కిఞ్చ జాతికులాదిప్రశ్నేన - యా వా కా చిద్భవసి, హే అబలే, దిష్ట్యా అస్మద్భాగ్యవశేన - తవ - సన్దర్శనం జాతం ఈక్షమాణానాం పశ్యతాం - నోఽస్మాకం - మనః - కన్దుకక్రీడయా ఉత్సునోషి హరసి - మథ్నాసి వా ※ ॥ ౩౫ ॥ ※ మథితమనసాం వాక్యం - హే శాలిని సున్దరి పతత్పతఙ్గం ఉత్ప్లుత్య పతన్తం కన్దుకం - ముహుః - కరతలేన ఘ్నన్త్యాః తవ - పాదపద్మం - ఏకత్ర - న జయతి న తిష్ఠతి - బృహతోః స్తనయోర్భారాత్ ఖితం - తవ - కృశం మధ్యం - విషీదతి క్లిశ్యతి - శ్రామ్యతి వా - దృష్టిః - శ్రాన్తా - మన్దః ప్రసరతి - సుశిఖాసమూహః శోభనః కేశకలాపః, సుశిఖాబధానేతి పాఠే, శోభనకేశాన్ విశీర్యమాణాన్ బధానేత్యర్థః అత్ర చాస్తం గచ్ఛన్ సూర్య ఏవ పతఙ్గః మేఘవిచ్ఛేదో మధ్యవిషాదః - తారకరూపా దృష్టిః - తమ ఏవ కేశాః - ఇత్యాద్యూహ్యమ్ ※ ॥ ౩౬ ॥ ※ ఇతి ఉక్త్వా ప్రమదాయితిం స్త్రీవాచరన్తీం, సాయన్తనీం సన్ధ్యాం - ప్రలోభయన్తీం మోహయన్తీం స్త్రియం మత్వా, మూఢధియోఽసురాః - జగృహుః ఉపాదదుః - నను కథం ఛాయా ॥ ప్రభాలౌలుప్యానాం బ్రహ్మణో దేహాత్త్యక్తానాం రాత్ర్యహస్సన్ధ్యాకాలరూపత్వం - కాలో హి ఛాయాదీనామపి పరిచ్ఛేదకస్తేభ్యో విలక్షణ ఏవ - సత్యం - ఛాయాదయో హి రాత్ర్యహస్సన్ధ్యాకాలైః పరిచ్ఛిద్యన్తే - అతః పరిచ్ఛేద్యపరిచ్ఛేదకయోరభేదవివక్షయా ఛాయాం రాత్రిం ప్రభామహః లౌలుప్యం సన్ధ్యామిత్యభేదనిర్దేశః - పరమార్థతస్తు యాం యం ధర్మముపాదాయ యాన్ యాన సృజత్తే తే తద్ధర్మప్రధానా జాతాః - రాత్ర్యాదికాలవిశేషాణాం నిద్రాదితమః కార్యాదిహేతుత్వాత్స్వగుణానుసారేణ తత్తత్కాలవిశేషమేవ స్వవ్యవహారాయోపాదదురిత్యభిప్రాయః ※ ॥ ౩౭ ॥ ※ భగవాన్ బ్రహ్మా, భావేన అభిప్రాయవిశే

బాధసే ॥ ౩౪ ॥ యా వా కా వా త్వమబలే దిష్ట్యా సన్దర్శనం తవ। ఉత్సునోషీక్షమాణానాం కన్దుకక్రీడయా మ
నః ॥ ౩౫ ॥ నైకత్ర తే జయతి శాలిని పాదపద్మం ఘ్నన్త్యా ముహుః కరతలేన పతత్పతఙ్గమ్। మధ్యం విషీదతి బృహ
త్స్తనభారభీతం శ్రాన్తేవ దృష్టిరమల ※ స్సుశిఖాసమూహః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి సాయన్తనీం సన్ధ్యామసురాః ప్రమ
దాయతీమ్। ప్రలోభయన్తీం జగృహుర్మత్వా మూఢధియః స్త్రియమ్ ॥ ౩౭ ॥ ప్రహస్య భావగమ్భీరం జిఘ్ర
న్త్యాత్మానమాత్మనా। కాన్త్యా ససర్జ భగవాన్ గన్ధర్వాప్సరసాం గణాన్ ॥ ౩౮ ॥ విససర్జ తనుం తాం వై జ్యో
త్స్నాం కాన్తిమతీం ప్రియామ్। త ఏవ చాదదుః ప్రీత్యా విశ్వావసుపురోగమాః ॥ ౩౯ ॥ సృష్ట్వా భూతపిశాచాం
శ్చ భగవానాత్మతన్ద్రిణా ※। దిగ్వాససో ముక్తకేశాన్ వీక్ష్య చామీలయద్దృశౌ ॥ ౪౦ ॥ జగృహుస్తద్విసృష్టాం
తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం ప్రభోః। నిద్రామిన్ద్రియవిక్లేదో యయా భూతేషు దృశ్యతే। యేనోచ్ఛిష్టాన్ ధర్షయ
న్తి తమున్మాదం ప్రచక్షతే ॥ ౪౧ ॥ ఊర్జస్వన్తం మన్యమాన ఆత్మానం భగవానజః। సాధ్యాన్ గణాన్ పితృగణాన్ ప

షేణ - గమ్భీరం యథా తథా ప్రహస్య - ఆత్మానం దేహం - ఆత్మనా - స్వయం జిఘ్రన్ - కాన్త్యా సౌన్దర్యేణ గన్ధర్వాణా - మప్సరసాం చ - గణాన్ - ససర్జ ప్రహసనం, స్వాత్మావఘ్రాణనం చ సౌన్దర్యానుభావచాతుర్యవికారః ※ ॥ ౩౮ ॥ ※ తాం కాన్తిమతీం కాన్తిబహులాం - ప్రియాం స్వాభిమతాం - జ్యోత్స్నాం ప్రాక్సన్ధ్యారూపాం - తనుం - విససర్జ - త ఏవ గన్ధర్వాప్సరసాం గణాః - విశ్వావసుం పురోగమో ముఖ్యో యేషాం తే - ప్రీత్యా - తాం తను - మాదదుః ※ ॥ ౩౯ ॥ ※ భగవాన్ బ్రహ్మా ఆత్మతన్ద్రిణా ఆత్మనస్తన్ద్రిణా ఆలస్యేన భూతాని పిశాచాంశ్చ - సృష్ట్వా - ఏతాన్ - ముక్తకేశాన్ వికీర్ణకేశాన్ - దిగ్వాససః దిగమ్బరాన్ భూతాని పిశాచాంశ్చ వీక్ష్య - దృశౌ నేత్రే అమీలయత్ నిమీలితవాన్ ※ ॥ ౪౦ ॥ ※ తన్ద్రిరాలస్యం జృమ్భణం నిద్రోన్మాదరూపశ్చతుర్విధః - తత్రాలస్యాదీనాముత్తరోత్తరహేతుత్వం సూచయన్నిద్రోన్మాదయోః స్వరూపం చ కథయన్ భూతపిశాచానాం చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానత్వమాహ ॥ జగృహురితి సార్ధేన ॥ తేన బ్రహ్మణా - విసృష్టాం, ప్రభోర్బ్రహ్మణః, తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం జగృహుః ఉపాదదుః, తన్ద్రిచాతుర్విధ్యసూచనాయ తదవాన్తరభేదేన జృమ్భణాఖ్యామితి నిర్దేశః, యయా జృమ్భణాఖ్యయా - ఇన్ద్రియవిక్లేదః ఇన్ద్రియవిరసత్వం ఇన్ద్రియవైక్లబ్యం - భూతేషు, దృశ్యతే - తాం నిద్రాం - ప్రచక్షత ఇత్యుత్తరాన్వయః - యేనేన్ద్రియవిక్లేదేన - ఉచ్ఛిష్టాన్ ఉపరిశుద్ధాన్ - ధర్షయన్తి సహన్తే - స్వార్థే ణిచ్ - తం ధర్షం, మున్మాదమితి ప్రచక్షతే - భూతపిశాచా అప్యేతచ్చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానా ఇతి భావః ※ ॥ ౪౧ ॥ ※ ప్రభుర్భగవానజో బ్రహ్మా, ఆత్మానమూర్జస్వన్తం బలవన్తం, మన్యమానః, సాధ్యాన్ గణాన్, గుణగుణినోర్భేదావివక్షయా సా

---

౩౫ ॥ శ్లో ॥ పా ※ సుశిఖాబధాన.

మానాధికరణ్యాన్నిర్దేశః, పితౄణాం గణాంశ్చ, పరోక్షేణానభిముఖం, అసృజత్ ❁॥౪౨॥❁ ఆత్మసర్గం ఆత్మనాం సాధ్యానాం పితౄణాంచ సర్గః ఉత్పత్తిర్యస్మాత్తం, తత్కాయం బ్రహ్మణః ఊర్ధ్వరూపం కాయం పితరః, ప్రతిపేదిరే, పితర ఇతి సాధ్యానామప్యుపలక్షణం - ఊర్జస్వన్తోఽభూవన్నితి భావః- అతఏవోర్జస్వత్త్వమిచ్ఛద్భిస్తైరిజ్యన్త ఇత్యాహ॥ కవయః కర్మకుశలాః- సాధ్యేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ-యత్- యదూర్జం వితన్వతే యజ్ఞైరారాధయన్తి ,,సాధ్యాన్ సంసాధకోపిశాం,, తం తుం తేన్వన్ పితౄన్ యజతి దితిద్వితీయస్కన్ధోక్తరీత్యా పిట్పుతిత్వసంతతివృద్ధ్యాదిభిరాత్మనో బలసంపాదనాయ సాధ్యాన్ పితౄంశ్చ యజన్తీత్యర్థః- యద్వా ఊర్క్- ప్రీణనం- ప్రకృష్టం జీవనం- తద్వన్తం మన్యమానస్సాధ్యానసృజత్- అతఏవ, పిట్పుతిత్వసంతత్యాదిభిరిహాముత్ర చ ప్రీణనమిచ్ఛద్భిరిజ్యన్త ఇత్యర్థః ❁॥౪౩॥❁ సః బ్రహ్మా, తిరోధానేన స్వైతరైరదృశ్యత్వశక్త్యా సిద్ధాన్ విద్యాధరాంశ్చాసృజత్- తేభ్యస్సిద్ధవిద్యాధరేభ్యః, స్వమ న్తర్ధానాఖ్యం, మాత్మానం కాయం, అద్భుతం ఆశ్చర్యం-దదౌ- తే అన్తర్ధానాఖ్యశక్తిప్రధానా అభూవన్నిత్యర్థః ❁॥౪౪॥❁ ప్రమర్థః బ్రహ్మా ఆత్మా, భాసం ఆత్మప్రతిబిమ్బం, విలోకయన్- తమాత్మానం ప్రతిబిమ్బరూపం కాయం మానయన్ ప్రత్యాత్మ్యేన ప్రతిబిమ్బేన- కిన్నరసహితాన్ కింపురుషానసృజత్ ❁॥౪౫॥❁ తే తు కిన్నరాదయః- పరమేష్ఠినా- యత్త్యక్తం - తత్ప్రత్యాత్మరూపం కాయం జగృహుః- అతఏవ- తే కిన్నరాః కింపురుషాశ్చ- పరస్పరం మిథునీభూయ బిమ్బప్రతిబిమ్బయోర్యాదృశోఽభిమానస్తమభిమానం కృత్వా , తమేవ బ్రహ్మాణ- ముషసి- కర్మభిః తచ్చేష్టితస్తుతిరూపైః- స్తైర్గాయన్తో బభూవుః ,,ఆత్మభాసం విలోకయన్నితి,, పాఠే తు- ఆత్మభాసం స్వప్రకాశం- విలోకయన్ తమాత్మానం స్వవిశేషణత్వేన స్వాభిన్నం మన్యమానః - స్తేన ప్రత్యాత్మ్యేనాత్మప్రకాశేన- అసృ

రోక్షేణాసృజత్ప్రభుః॥౪౨॥తం ఆత్మసర్గం తత్కాయం పితరః ప్రతిపేదిరే। సాధ్యేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ కవయో యద్వితన్వతే॥౪౩॥సిద్ధాన్ విద్యాధరాంశ్చైవ తిరోధానేన సోఽసృజత్। తేభ్యోఽదదాత్తమాత్మానమన్తర్ధానాఖ్యమద్భుతమ్॥౪౪॥స కిన్నరాన్ కింపురుషాన్ ప్రత్యాత్మ్యేనాఽసృజత్ప్రభుః। మానయన్నాత్మనాఽఽత్మాన ❁మాత్మాభాసం విలోకయన్॥౪౫॥ తే తు తజ్జగృహూ రూపం త్యక్తం యత్పరమేష్ఠినా। మిథునీభూయ గాయన్తస్తమేవోషసి కర్మభిః॥౪౬॥ దేహేన వై భోగవతా శయానో బహుచిన్తయా। సర్గేఽనుపచితే క్రోధాదుత్ససర్జ హ తద్వపుః॥౪౭॥ యేఽహీయన్తాముతః కేశా అహయస్తేఽఙ్గ జజ్ఞిరే। సర్పాః ప్రసర్పతః క్రూరా నాగా భోగోరుకన్ధరాః॥౪౮॥ స ఆత్మానం మన్యమానః కృతకృత్యమివాత్మభూః। తదా మనూన్ ససర్జాన్తే మనసా లోకభావనాన్॥౪౯॥ తేభ్యస్సోఽత్యసృజత్ప్రభుః పురం పురుషమాత్మనః। తాన్ దృష్ట్వా యే పురా సృష్టాః ప్రశశంసుః ప్రజాపతిమ్॥౫౦॥ అహో బత జగత్స్రష్టస్సుకృతం బత తే కృతమ్। ప్రతిష్ఠితాః క్రియా యస్మిన్ సాకమన్నమదామ హే॥౫౧॥తపసా విద్యయా యుక్తో యోగేన సుసమాధినా। ఋషీనృషిర్హృషీకేశస్ససర్జాభిమ

జత్ - అతఏవ- తత్సృష్టాః- గానాఖ్యైకకర్మణి- పరస్పరం గుణప్రధానభావేన - అభిన్నప్రయోజనానాత్మనో మత్వా- మిథునీభూయ గాయన్తో బభూవురిత్యర్థః ❁॥౪౬॥❁ భోగవతా సౌకుమార్యవతా - దైర్ఘ్యవతా- దేహేన బహుచిన్తయా శయానః, సర్గే, అనుపచితే అప్రవృద్ధే సతి- క్రోధాత్ - తద్వపుః భోగ క్రోధ బహుచిన్తాగ్రూపం వపుః ఉత్ససర్జ హ ❁॥౪౭॥❁ అముతః భోగవతో దేహాత్ - యే కేశాః అహీయన్త ప్రచ్యుతాః- తే కేశాః అహయో జజ్ఞిరే- అఙ్గ హే విదుర ప్రసర్పతః పాదాద్యాకుంచనైః- ప్రచలతోఽముష్మాద్దేహాత్, సర్పాః- ప్రజజ్ఞిరే- ప్రసర్పతో జాతత్వాదేవ- తే నాగాః నగచ్ఛన్తీత్యగాః న అగాః నాగాః అతివేగా ఇత్యర్థః॥ క్రోధాత్త్యక్తకాయా జ్జాతత్వాత్క్రూరాః- బహుచిన్తాక్రాన్తాః భోగవతో జాతత్వాద్భోగాః- స్సుఖస్పర్శదేహా దీర్ఘాశ్చ- శయానా జ్జాతత్వాద్దీర్ఘకన్ధరాః ❁॥౪౮॥❁ సః ఆత్మభూః- యదా- ఆత్మానం కృతకృత్యమివ- మన్యమాన ఆసీత్- తదా- అన్తే- సాక్షాత్స్వకర్తృకసర్గాన్తే- మనసా- లోకభావనాన్ ప్రజాస్రష్టౄన్ మనూన్- అసృజత్ ❁॥౪౯॥❁ తేభ్యో మనుభ్యః, సః బ్రహ్మా- ఆత్మనస్స్వస్య- పురుషం పురుషాకారం- పురం దేహం- అత్యసృజత్ దదౌ- ఆత్మవత్ పురుషాకార దేహవిశిష్టానకరోదిత్యర్థః॥ పురా పురుషాకారదేహేన- తద్విశిష్టత్వేన రూపేణేత్యర్థః॥ యే పురా సృష్టా ఇతి హేతుగర్భం- యతః- పురుషాకారదేహవిశిష్టత్వేన సృష్టాః అతస్తే- పురం- దృష్ట్వా ప్రజాపతిం ప్రశశంసుః ❁॥౫౦॥❁ ప్రశంసామేవాహ॥ అహో ఇతి॥ హే జగత్స్రష్టః- తే త్వయా- కృతం నిర్మితం- ఏతత్- పురుషాకారం శరీరం- అహో- సుకృతం- సుష్ఠుకృతం యస్మిన్ పౌరుషే దేహే- క్రియాః స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాః క్రియాః , ప్రతిష్ఠితాః, సర్వాః క్రియాః పౌరుషశరీరసాధ్యా ఇత్యర్థః, అతః- సాకం పౌరుషశరీరేణ సహ- అన్నం భోగ్యజాతం- అదామ హే అనుభవేమ ❁॥౫౧॥❁ విద్యా భగవదుపాసనా, త

పః-వివేకాదిసాధనసప్తకం-తాభ్యాంయుక్తః- హృషీకాణాంవృష్టీన్ద్రియాణాం ఈశః జితేన్ద్రియః-ఋషిర్బ్రహ్మా-యోగేనప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన-సమాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణచ-ఋషీన్ ఋషిరూపాః అభిమతాః-ప్రజాః-ససర్జ ॥౫౨॥ అజః బ్రహ్మా-స్వస్య-దేహస్యశరీరస్య-ఏకైకమంశం-తేభ్యఋషిభ్యః- అదాత్ దదౌ-కింతచ్ఛరీరంయస్యైకైకమదాదిత్యతఆహ-యత్ శరీరం-తపోవిద్యాసమాధియోగాః పూర్వోక్తాః, బుద్ధిరణిమాద్యైశ్వర్యంవిరక్తిః విషయేష్వనిష్పృహత్వం ఏభిర్యుక్తమిత్యర్థః ॥౫౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే వింశోఽధ్యాయః.

ఏవమసాధారణాన్ సృష్టిభేదానాకర్ణ్య ప్రకృతంస్వాయంభువమనుచరిత్రంతద్వంశంచపృచ్ఛతి విదురః ॥ స్వాయంభువస్యేత్యాదిభిః పఞ్చభిః ॥ స్వాయంభువస్యమనోః - పరమః ఉత్కృష్టః-వంశః తస్య తామితి శేషః-కథ్యతాం-యత్రవంశే-మైథునేనకర్మణా, ప్రజాః ఏధిరే వవృధిరే ॥ ౧ ॥ స్వాయంభువస్యపుత్రౌ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ ధర్మ్యం యథా తథా తత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మాననతిక్రమ్యేత్యర్థః- సప్తద్వీపయుక్తాం పృథ్వీం, యథా జుగుపతుః-యథా రక్షితవన్తౌ-తత్ప్రకారశ్చకథ్యతామిత్యర్థః ॥౨॥ తస్యస్వాయంభువస్య - దుహితా పుత్రీ దేవహూతిరితి శ్రుతా, త్వత్తోఽనయేతి శేషః- హే బ్రహ్మన్-అనఘ కర్దమస్య ప్రజాపతేః-పత్నీతిత్వయోక్తాచ ॥ ౩ ॥ యోగలక్షణైః శమదమాదిభిర్యుక్తాయాం-తస్యాం దేవహూత్యాం, మహాయోగిపరిపక్వభగవదుపాసనాత్మకయోగనిష్ఠః-సవై, కర్దమః, కతిధా కతిభిః ప్రకారైః-వీర్యం-

---

తః ప్రజాః ॥ ౫౨ ॥ తేభ్యశ్చైకైకశస్స్వస్య దేహస్యాంశమదాదజః । యత్తత్సమాధియోగర్ధి తపోవిద్యావిరక్తిమత్ ॥౫౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, వింశోఽధ్యాయః

విదుర ఉవాచ॥ స్వాయంభువస్యచ మనోర్వంశః పరమసంమతః । కథ్యతాం భగవన్యత్ర మైథునేనైధిరే ప్రజాః ॥ ౧ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ సుతౌ స్వాయంభువస్య వై । యథాధర్మం జుగుపతుస్సప్తద్వీపవతీం మహీమ్ ॥ ౨ ॥ తస్య వై దుహితా బ్రహ్మన్దేవహూతిరితి శ్రుతా । పత్నీ ప్రజాపతేరుక్తా కర్దమస్య త్వయాఽనఘ ॥ తస్యాం స వై మహాయోగీ యుక్తాయాం యోగలక్షణైః । ససర్జ కతిధా వీర్యం తన్మే శుశ్రూషవే వద ॥౪॥ రుచిర్యో భగవాన్బ్రహ్మన్దక్షో వా బ్రహ్మణస్సుతః । యథా ససర్జ భూతాని లబ్ధ్వా భార్యాం చ మానవీమ్ ॥ ౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రజాస్సృజేతి భగవాన్కర్దమో బ్రహ్మణోదితః । సరస్వత్యాం తపస్తేపే సహస్రాణాం సమా దశ ॥౬॥ తతస్సమాధియుక్తేన క్రియాయోగేన కర్దమః । సంప్రపేదే హరిం భక్త్యా ప్రపన్నవరదాశుషమ్ ॥ తావత్ప్రసన్నో భగవాన్పుష్కరాక్షః కృతే యుగే । దర్శయామాస తం క్షత్తః శాబ్దం బ్రహ్మ దధద్వపుః ॥ ౮ ॥

ససర్జ -కత్యపత్యాన్యసృజదిత్యర్థః-తత్-శుశ్రూషవే శ్రోతుమిచ్ఛవే, మే మహ్యం-కథయ ॥౪॥ హే బ్రహ్మన్-భగవాన్-రుచిర్దక్షశ్చ-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, సుతః - మానవీం మనుపుత్రీం- ఆకూతిం, ప్రసూతించ, భార్యాం, లబ్ధ్వా, భూతాన్యపత్యాని, యథా, ససర్జ-తత్ప్రకారమేవ వదేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయః తద్యథావన్మనుపుత్రీచరిత్రం వక్ష్యమాణస్తావద్దేవహూత్యాఖ్యభార్యాలాభాయ కర్దమస్య తపశ్చర్యాప్రకారమాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, ప్రజాస్సృజేత్యుక్తో- భగవాన్ కర్దమః - సరస్వత్యాఖ్యాయాం నద్యాం-సహస్రాణాం దశ-సమాః దశసహస్రసంవత్సరాన్-తపః- తేపే చకార-పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః ॥ ౬ ॥ తతః, తస్మిన్ తపసి-కర్దమః-సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం, తేనయుక్తేన, క్రియాయోగేనస్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితఫలభగవదారాధనరూపక్రియాయోగేన-భక్త్యా ధ్రువానుస్మృతిరూపోపాసనయా చ-ప్రపన్నానాం-వరదాశుషం వరప్రదం-హరిం-ప్రపేదే సిషేవే ॥ ౭ ॥ కృతయుగే తావ-ద్దశసహస్రవర్షపర్యన్తతపశ్చర్యానన్తరం పుణ్డరీకాక్షో, భగవాన్- ప్రసన్నః తపసా తోషితః- హే క్షత్తః-శాబ్దం పఞ్చోపనిషన్మన్త్రవేద్యం-బ్రహ్మ-సౌగన్ధ్యసౌకుమార్యలావణ్యయౌవనాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరం-వపుః-దివ్యమఙ్గళవిగ్రహం-దధత్ బిభ్రత్-తంకర్దమం ప్రతి-దర్శయామాస-స్వాత్మానమితి శేషః, ,యద్వా,, తమితివిగ్రహాపేక్షయా పుల్లిఙ్గనిర్దేశః-తంవిగ్రహం-దర్శయామాసేత్యర్థః ॥౮॥ తమేవభగవన్తమనువర్ణయన్-తం ప్రణమ్యాస్తావీదిత్యాహ చతుర్భిః ॥ కర్దమః తంభగవన్తం-దృష్ట్వా-కథంభూతం-విరజం నిర్మలం, అర్కాభం సూర్యస్యేవాభా యస్య తం-సితానాం పద్మానాం ఉత్పలానాంచ, స్రక్-యస్య తం-స్నిగ్ధానీలాశ్చ - యే అలకాః కున్తలాః, తేషాం వ్రాతో వక్త్రాబ్జే యస్య తం-విరజం నిర్మల-మమ్బ

రం యస్య తమ్ *॥౯॥ *కిరీటధారిణం - కుణ్డలధారిణం - త్రిభిర్హస్తైః శఙ్ఖచక్రగదాః వహన్తం - శ్వేతోత్పలం క్రీడనకం క్రీడా సాధనం యస్య - తం - ఏకేన కరేణ - లీలార్థం శ్వేతోత్పలం వహన్తమిత్యర్థః - మనస్స్పర్శస్మితేక్షణం చిత్తాపహారిహాసయుక్తావలోకనయుక్తమ్ * ॥ ౧౦ ॥ *గరుత్మతో గరుడస్య - అంసదేశే స్కన్ధప్రదేశే విన్యస్తే నిహితే - చరణపద్మే - యేన తం - వక్షసి శ్రీర్యస్య తం - కౌస్తుభం కన్ధరాయాం యస్య తం - ఖే ఆకాశే - అవస్థితం తిష్ఠన్తం - భగవన్తం - దృష్ట్వా - లబ్ధో మనోరథః యేన సః అత ఏవ - జాతః ఉత్పన్నః హర్ష ఆనన్దో యస్య సః - క్షితౌ భూమ్యాం। మూర్ధ్నా - అపతత్ దణ్డవత్ప్రణతవానిత్యర్థః - తతః - ప్రీతిరేవ స్వభావో యస్య - స ఆత్మా మనో యస్య - సః - కృతః అఞ్జలిర్యేన సః గీర్భిః తద్గుణప్రతిపాదకవాగ్భిః - అభ్యగృణాత్ స్వాభిప్రేతం నివేదయన్ స్తౌతీదిత్యర్థః * ॥ ౧౧॥౧౨॥ *తదేవాహ నవభిః॥ హే ఈడ్య స్తుత్య - అఖిలసత్త్వరాశేః పరిపూర్ణశుద్ధసత్త్వమయస్య - తవ - దర్శనాత్ నః అస్మాభిః అక్ష్ణోస్సాంసిద్ధ్యం సంసిద్ధివిషయభూతం ఫలం - అద్య జుష్టం ప్రాప్తం - బత ఇతి హర్షే,, యదా తవ దర్శనమితి పాఠః, తదా నోఽస్మాకం సాంసిద్ధ్యం - సంసిద్ధిః తపసః ఫలావ్యవహితసాధనత్వదశా - తయా - సాధ్యం యత్ఫలం త్వద్దర్శనరూపం - తత్, అక్ష్ణోః అక్షిభ్యాం - జుష్టమిత్యర్థః - దర్శనస్య సాంసిద్ధ్యత్వముపపాదయతి ॥ యస్య తవ - దర్శనం, యోగరూఢాః యోగః రూఢః ఆరూఢో యైస్తే - ప్రాప్తయోగా ఇత్యర్థః - సద్భిస్సాత్త్వికైః జన్మభిః ఆశాసతే ప్రార్థయన్తే - ఆరూఢయోగైస్సహ బహుజన్మభిరపి యత్ తవ దర్శనమేవ ప్రార్థ్యతే అతస్తదేవ నిరతిశయం సంసిద్ధిఫలమిత్యర్థః * ॥ ౧౩ ॥ *నను ధర్మాదివ్యతిరిక్తమేవ పురుషార్థః న తు మద్దర్శనమిత్యత్రాహ॥ య ఇతి ॥ తే - మాయయా - యే హతమేధసః మోహితబుద్ధయః - తే జనాః భవస్సంసార - స ఏవ సిన్ధుస్సముద్రః - తస్మిన్, పోతం నౌకారూపం, త్వచ్చరణారవిన్దం - కామలవాయ కామ్యన్త ఇతి కామాః సుఖాని - కామానాం లేశాయ - ఉపాసతే - నిరయేపి నిరయప్రాయే సంసారేపి - యే కామాః - స్యుః తాన్ కా

సతం విరజమర్కాభం సితపద్మోత్పలస్రజమ్ । స్నిగ్ధనీలాలకవ్రాతవక్త్రాబ్జం విరజామ్బరమ్॥౯॥ కిరీటినం కుణ్డలినం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్। శ్వేతోత్పలక్రీడనకం మనస్స్పర్శస్మితేక్షణమ్॥౧౦ ॥ విన్యస్తచరణామ్భోజమంసదేశే గరుత్మతః। దృష్ట్వా ఖేఽవస్థితం వక్షశ్శ్రియం కౌస్తుభకన్ధరమ్॥౧౧॥ జాతహర్షోఽపతన్మూర్ధ్నా క్షితౌ లబ్ధమనోరథః। గీర్భిస్త్వభ్యగృణాత్ప్రీతిస్వభావాత్మా కృతాఞ్జలిః॥ ౧౨ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ జుష్టం బతాద్యాఖిలసత్త్వరాశేస్సాంసిద్ధ్యమక్ష్ణోస్తవ *దర్శనాన్నః। యద్దర్శనం జన్మభిరీడ్య సద్భిరాశాసతే యోగినో రూఢయోగాః॥౧౩॥ యే మాయయా తే హతమేధసస్త్వత్పాదారవిన్దం భవసిన్ధుపోతమ్। ఉపాసతే కామలవాయ తేషాం రాసీశ కామాన్నిరయేపి యే స్యుః॥౧౪ ॥ తథాపి చాహం పరివోఢుకామస్సమానశీలాం గృహమేధధేనుమ్। ఉపేయివాన్మూలమశేషమూలం దురాశయః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య ॥ ౧౫ ॥ ప్రజాపతేస్తే వచసాధీ

మాన్ - తేషాం - కామలవార్థం త్వచ్చరణముపాసీనానాం - రాసి దదాసి - యే భవసిన్ధూత్తరణప్లవరూపం త్వచ్చరణారవిన్దం నిరయేష్వపి సమ్భవత్సుఖలేశలిప్సయోపాసతే - తేషాం తత్సుఖలేశానపి దదాసి - తథాపి - తే - సుమేరుమాపద్య వరాటికాద్యన్వేషయన్త ఇవ నిత్యనిరతిశయానన్దజలధిం త్వామాపద్యానన్దలేశమాశాసానాస్త్వన్మాయయా హతబుద్ధయ ఏవ - అతో ధర్మాదిషు పురుషార్థత్వదృష్ట్యా త్వాం భజన్మూర్ఖ ఏవేతి భావః * ॥ ౧౪ ॥ *యోఽహం కామకామినో నిన్దామి - సోఽహమపి కామకామీత్యాహ॥ తథాపీతి॥ తథా - అహమపి - గృహమేధధేనుం గార్హస్థ్యవర్ధనీం - సమానశీలాం - భార్యాం - పరివోఢుకామః ఉద్వోఢుమిచ్ఛన్ - అత ఏవ - దురాశయః దుష్టాన్తఃకరణః - కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య కల్పవృక్షవదర్థితార్థదస్య - తవ - అశేషమూలం అశేషపురుషార్థానాం మూలం కారణం - మూలం పాదమూలం - ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ * ॥ ౧౫ ॥ *నన్వేవం హేయోపాదేయవిభాగకుశలస్త్వం కథం కామకామీ మాముపేయివానిత్యత్రాహ॥ ప్రజాపతేరితి ॥ హే అధీశ ప్రజాపతేస్తవ వచసా వేదాత్మకవచోరూపయా, తన్త్యా దామ్నా - అయం లోకః సాంసారికలోకః - కామహతః కామైరభిభూతః - అనుబద్ధః పశురివ బద్ధః,, యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదన్త్యవిపశ్చితః। వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతి వాదినః ॥ కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్। క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి,, ఇత్యాదుక్తరీత్యా - కామాత్మానః త్రైవర్గికమేవ ఫలం బహుమన్వానాస్తత్రైవాసక్తాః - అహమపి - లోకాన్ సంసారిలోకాన్ - అనుగతోఽనుసృతః - హే శుక్లనిర్మల అనిమిషాయ కాలరూపిణే - తుభ్యం - బలిం - హరామి - యద్యప్యహం త్యాజ్యోపాదేయవివేకసమ్పన్నః - తథాప్యహం త్వన్నిదేశానువర్త్యస్మి పిత్రా బ్రహ్మణా ప్రజాస్సృజేత్యనుశిష్టో గృహమేధీయైరేవ ధర్మైస్త్వామారాధయితుం ప్రార్థ

౧౩॥ శ్లో॥ పా *దర్శనం నః.

యామీతి భావః॥ అనిమిషాయేతి హేతుగర్భం - యతః - త్వం - కాలరూపేణ సంసారిణాం నిరర్థకమాయుః క్షపయసి అతోఽహం సాంసారికధర్మాననుతిష్ఠన్ కాలాత్మకాత్ త్వత్తో భీతస్సన్ అస్మదాయుషః సద్వ్యయం చికీర్షుః పితృనిర్దేశం చ పాలయన్ కాలరూపాయ తుభ్యమేవ పూజాం కరోమీత్యభిప్రాయః ॥౧౭॥ అనిమిషాయేత్యనేనాభిప్రేతం సంసారిణామేవ వృథాయుః క్షపయితృత్వం వ్యతిరేకముఖేనాహ॥ లోకాంశ్చేతి ద్వాభ్యామ్॥ యే లోకాన్ సంసారిణః - తదనుగతాన్ జ్ఞాంశ్చ - హిత్వా త్యక్త్వా - పరస్పరం మిథః, త్వత్ - తవ - గుణానాం వాదః కథనం తదేవ, శీధు మధురం - పీయూషం అమృతం - తేన, నిర్యాపితాః నిరస్తాః - దేహధర్మాః జరామరణాదయో - యేషాం తే - తవ చరణావేవాతపత్రం - తాపత్రయనివర్తకత్వాదాతపత్రత్వరూపణం - ఆశ్రితాః, తేన జరాక్షభ్రమిః జరామరణాదిక్షుత్పిపాసాదిపరివృత్తిమన్తః - భ్రమిః భ్రమణం - తద్వన్త ఇత్యర్థః - ఆర్షమేకవచనం - జరాక్షరూపేణ భ్రమణం యస్యేతి కాలచక్రవిశేషణం వా - కాలచక్రరూపవిశేష్యం విశేషణసామర్థ్యసిద్ధం - అస్మిన్పక్షే, యే - ఆశ్రితాః - తేషామాయురితి సంబన్ధః - తే తవ, సంవత్సరాత్మకం కాలచక్రం - జగదాచ్ఛిద్య - ధావదపి - నైషామాయురాచ్ఛిద్య ధావదిత్యర్థః, తేషామాయుస్సఫలమిత్యుక్తం భవతి "తేఽజరాక్షభ్రమిరితి పాఠే" అజరాక్షభ్రమిరితిచ్ఛేదః - అజరః అనుపరతః, అక్షభ్రమిః అక్షభ్రమణం - యస్యేతి చక్రవిశేషణమేవ "యద్వా" అజరో అవిశీర్ణః - అక్షో యస్య - సచాసౌ భ్రమిశ్చ యస్యేత్యర్థః - అజరమక్షరం బ్రహ్మ - తస్మిన్నక్షరూపేణ భ్రమణం యస్యేతి వా కథంభూతం కాలచక్రం - త్రయోదశారం - అధికమాసయుక్తాః ద్వాదశ మాసాః - ఆరాః, యస్య తత్ - త్రిశతం షష్టిశ్చ అహోరాత్రాణి పర్వాణి యస్య - శతశద్వేపి భక్తైరలుగార్షః - షట్ ఋతవో, నేమయో యస్య - అనన్తాః క్షణలవాదయః - ఛదాదళాని అస్యసన్తీతి తథా, త్రిణాభి - సమాధికన్యూనగతిమన్తి త్రిణి చాతుర్మాస్యాన్యేవ నాభయో ఆరస్థానీయః యస్య, కరాళం తీవ్రం స్రోతో వేగో - యస్య తత్, ఈదృశం - త్వదాత్మకం కాలచక్రం - కేవలసంసారిణామేవాయురాచ్ఛిద్య, ధావత్, వృథా తదాయుర్హరతి, నతు - త్వద్గుణానుభవపరాణామ్, అతః కాలచక్రశరీరకస్యాశ్రితకామద్రుమస్య భగవత ఏవ పాదమూలముపైయివానహమితి భావః ॥౧౮॥౧౯॥ నను - బ్ర

శతతన్త్రి లోకః కిలాయం కామహతోఽనుబద్ధః। అహం చ లోకానుగతో వహామి బలిం చ శుక్లానిమిషాయ తుభ్యమ్॥౧౭॥ లోకాంశ్చ లోకానుగతాన్పశూంశ్చ హిత్వాశ్రితాస్తే చరణాతపత్రమ్। పరస్పరం త్వద్గుణవాదశీధుపీయూషనిర్యాపితదేహధర్మాః॥౧౮॥ న తేఽజరాక్షభ్రమిరాయురేషాం త్రయోదశారం త్రిశతం షష్టిపర్వ। షణ్నేమ్యనన్తచ్ఛది యత్త్రిణాభి కరాళస్రోతో జగదాచ్ఛిద్య ధావత్॥౧౯॥ ఏకస్స్వయం సన్ జగత

హ్మరుద్రాదిషు బహుషు సత్స్వపి - తాననాదృత్య, మత్పాదమూల ఏవ కిం విశేషేణోపేయివానిత్యాశఙ్కాయాం - కశ్చ ధ్యేయః - కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుత్యైవ ప్రశ్నోత్తరరూపేణ జగత్కారణస్యైవోపాస్యత్వాభిధానాత్ - జగత్కారణభూతస్త్వమేవోపాస్య ఇత్యభిధాస్యన్ - తావత్కారణత్వముపపాదయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ స్వయమేకస్సన్ ఏకశబ్దేన "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి" కారణత్వపరాః శ్రుతయస్స్మారితాః, తథా చాయమర్థః॥ సృష్టేః ప్రాక్ - ఏక ఏవ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిత్కాలశరీరకస్సన్ - ఉపాదానత్వేన విద్యమానః - తథాపి, శ్రుతావివ - ఏవకారార్థగర్భమిదం ఏక - ఏవ ఉపాదానకారణాన్తరశూన్యః - ఏకత్వం చ సృష్ట్యనన్తరభావినామరూపవిభాగనిబన్ధనబహుత్వప్రతిసమ్బన్ధి నామరూపవిభాగాభావాధీనమేవ వివక్షితం - నతు ప్రకృతిపురుషాదిరాహిత్యం, ఏక ఇత్యద్వితీయమిత్యస్యాప్యుపలక్షణం - తథా చ, నిమిత్తకారణాన్తరశూన్యః సదిత్యనేన కారణత్వేనావస్థితస్య ప్రమాణసంబన్ధార్హత్వరూపసత్తాయోగిత్వకథనాదసత్కార్యవాదో నిరస్తః, ఏకమిత్యనేనోపలక్షితాద్వితీయపదేన చోపాదానత్వనిమిత్తత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మా ఆక్షిప్యన్తే, ఏవం చ - మృత్కులాలయోరివ నిమిత్తోపాదనయోర్భేద ఏవ నాభేద ఉపపద్యత ఇతి శఙ్కాపరాస్తా - మృద్సర్వజ్ఞత్వాత్కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాచ్చ నిమిత్తోపాదానత్వయోరుభయోరపి మృత్కులాలయోరన్యతరస్మిన్నసంభవః, ఇహ తు బ్రహ్మణః "పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్" ఇతి సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరత్వేన కీర్తితస్యైకస్యైవోపాదానత్వం నిమిత్తత్వం చోభయమప్యుపపన్నతరమేవ - ఏవం చ - నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వాకారేణ ఉపాదానత్వేన ప్రకృతిపురుషకాలనియన్తృత్వాకారేణ నిమిత్తత్వేన చ తదుపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టత్వేన చ, సృష్టేః ప్రాగ్విద్యమానః - జగతః, నామరూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మాత్మకజగతః, సిసృక్షయా సృష్టుమిచ్ఛయా హేతునా - అనేన "తదైక్షత బహుస్యామ్"

౧౯॥ శ్లో॥పా॥ న తేఽజరాక్షభ్రమి.

మిత్యస్యార్థో వివృతః, ద్వితీయయా స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ స్వస్మాదత్యన్తభిన్నయా, యోగమాయయా, యుజ్యత ఇతి యోగా, స్వసంబన్ధినీ, స్వశరీరభూతేత్యర్థః, తయా, మాయయా ప్రకృత్యా, అద్వితీయయేత్యపి చ్ఛేత్తుం శక్యం తదా, స్వాపృథక్సిద్ధయా, అత ఏవ, యోగమాయయా స్వశరీరభూతయా మాయయా, ద్వారేణ ఆత్మన్యధి, స్వాత్మన్యేవ, అదః నామరూపవిభాగార్హం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్, సృజసి, పాసి రక్షసి, పునర్గ్రసిష్యసి సంహరసి, మాయాద్వారేణ సృజసీతి సద్వారకోపాదానత్వకథనేన - సర్గాయ స్తాపికారాణాం ద్వారభూతప్రకృతిగతత్వావగమాన్నిర్వికారశ్రుతివిరోధః పరిహృతః, ఆత్మని సృజసీత్యనేనాధారాన్తరవ్యావృత్తిః తథా చ శ్రుతిః ॥ బ్రహ్మ వనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీద్యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః, ఇతి, అనయా శ్రుత్యా, నిమిత్తముపాదానమాధారముపకరణాని చ స్వయమేవేత్యుక్తం, ఏతదేవోర్ణనాభిదృష్టాన్తేన స్పష్టయతి, హే భగవన్, ఊర్ణా నాభౌ యస్య సః, ఊర్ణనాభిః, తన్తూన్సంతన్వమాన కీటవిశేషః, స, యథా స్వశక్త్యా, సృజతే, తన్తూనితి శేషః, పునర్గ్రసిష్యతే, తథా, త్వమపి, స్వశక్తిభిరేవ, స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతైః ప్రకృతికాలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిభిః, సృజసి, రక్షసి, పునస్సంహరసీత్యర్థః, తస్మాజ్జగత్కారణమాశ్రితకల్పద్రుమం, త్వామేవ, కామకామి లోకాననుసరన్, పరిబోధుకామ ఉపేయివానహమితి భావః ✽ ॥౧౯॥ ✽ నను, కుత ఏతత్కాంచిత్కామకామినోऽన్యే త్వస్మదాదయః, త్వత్పదానభిలాషిణ ఇతీత్యత్రాహ ॥ నైతదితి ॥ హే అధీశ, మాయయా ప్రకృత్యా, స్వసఙ్కల్పేన వా, అహమహఙ్కారం, తస్మాద్భూతసూక్ష్మం, భూతాన్యాకాశాదీని, తత్సూక్ష్మాణి శబ్దాదీని చ, తనుషే సృజసి, భూతసూక్ష్మమితి సమాహారద్వన్ద్వః, ,,నస్తనుషే భూతసూక్ష్మమితి పాఠే తు,, భూతానాం సూక్ష్మం, కారణం, మహంకారమిత్యర్థః, కారణం హి కార్యాత్సూక్ష్మమితి సూక్ష్మశబ్దేనాహంకార ఉక్తః, మాయయా భూతసూక్ష్మం సృజసీతి యుక్తేన, తవ, పదం నేప్సితం నాభిలషితం, త్వత్సృష్టా

స్సస్రుక్షయాద్వితీయయాత్మన్యధి యోగమాయయా । సృజస్యదః పాసి పునర్గ్రసిష్యసే యథోర్ణనాభిర్భగవన్స్వశక్తిభిః ॥౧౯॥ నైతద్బతాధీశ పదం తవేప్సితం ✽ యన్మాయయాహం తనుషే భూతసూక్ష్మమ్ । †అనుగ్రహాయాస్త్వపి యర్హి మాయయా లసత్తులస్యా భగవాన్విలక్షితః ॥౨౦॥ తం త్వానుభూత్యోపరతక్రియార్థం స్వమాయయా వర్తితలోకతన్త్రమ్ । నమామ్యభీక్ష్ణం నమనీయపాదసరోజమల్పీయసి కామవర్షమ్ ॥౨౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యవ్యలీకం ప్రణుతోऽబ్జనాభస్తమాబభాషే వచసామృతేన । సుపర్ణపృష్ఠోపరి రోచమానః ప్రేమస్మితోద్వీక్షణవిభ్రమద్భ్రూః ॥౨౨॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ విదిత్వా తవ చైత్యం మే పురైవ సమయోజితమ్ ।

హంకారవశ్యత్వాదస్మాభిస్త్వత్పదం నాభిలషితమిత్యర్థః ॥ బతేతి ఖేదే, యద్యప్యహమహంకారగ్రస్తస్త్వత్పదం నాభిలషామి, తథాపి, మామనుగృహ్య త్వత్పదమపి మహ్యం దాస్యసీతి సంప్రార్థయతీత్యాహ ॥ అపీతి, తథాపి, మయా త్వత్పదేऽనభిలషితేऽపి, యర్హి యదా, లసత్తులస్యా, లసన్తీ తులసీమాలా యస్యాః, తయా, మాయయా ఆశ్చర్యవిగ్రహేణ - భవాన్విలక్షితః దృష్టః, మయేతి శేషః - తదైవ - అనుగ్రహాయ త్వత్పదప్రాపణరూపానుగ్రహార్థం - భవాన్ - అస్తు స్యాత్ - ఇతి నిశ్చినోమీత్యధ్యాహారః - అస్త్వితి పాఠే తు క్రియాపదమాత్రమధ్యాహర్తవ్యమ్ ✽ ॥౨౦॥ ✽ నను - స్వాత్మానుభవానన్దపూర్ణముదాసీనం మాం కథం జగత్కారణం ప్రతిపాదితవానసీత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ స్తుతిముపసంహరతి ॥ తం - అస్మదనుగ్రహైకనిరతం - త్వాం - అభీక్ష్ణం పునః పునః - నమామి - కథంభూతం - అనుభూత్యా స్వాత్మానుభవేన ఉపరతః అనపేక్షితః - క్రియార్థః జగద్వ్యాపారరూపక్రియాప్రయోజనం - యస్య - తమ్ - స్వమాయయా స్వలీలాసఙ్కల్పమాత్రేణ - వర్తితం ప్రవర్తితం లోకతన్త్రం జగద్వ్యాపారో యేన తం - అల్పీయసి ,,స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్,, ఇతి త్వదుక్తరీత్యా ఈషద్భవదీయారాధనం కుర్వత్యపి పురుషే - కామాన్ వర్షతీతి తథా - తం - అత ఏవ - నమనీయం వన్దనీయం పాదసరోరుహం యస్య తమ్ ✽ ॥౨౧॥ ✽ ఏవం కర్దమేన స్తుతస్తేన నివేదితాభిప్రాయశ్చ భగవాంస్తమువాచేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతి ఏవం - వ్యలీకం - విగతాలీకం, సత్యం యథా తథా అవ్యలీకమితి పాఠేऽప్యయమేవార్థః - ప్రణుతః ప్రకృష్టగుణవిశిష్టత్వేన స్తుతః - సుపర్ణస్య గరుడస్య - పృష్ఠోపరి స్కన్ధదేశే - రోచమానః ప్రకాశమానః ప్రేమ్ణా - స్మితేన - ఉద్వీక్షణేన చ - విభ్రమన్తీ భ్రూర్యస్య సః అబ్జనాభః పద్మనాభో - భగవాన్ - అమృతేన అమృతతుల్యేన - వచసా - తం కర్దమం - ఆబభాషే ఉవాచ ✽ ॥౨౨॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ దశభిః ॥ తవ - చైత్యమభిప్రాయం - విదిత్వా జ్ఞాత్వా మే మయా - తత్ - త్వదభిప్రేతం - పురైవ సమయోజి సంఘటితం ॥ కిం తదిత్యత్రాహ ॥ యదర్థం - యత్కన్యా

౨౦ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ యన్మాయయా నస్తనుషే †పా ॥ అనుగ్రహాయాస్త్వితి.

లాభార్థం-ఆత్మనో-నియమైః శమదమాదిభిః- త్వయా - అహమేవ-సమర్చితః సమ్యగారాధితః ❁॥౨౩॥ ❁ హే ప్రజాధ్యక్ష - మదర్హణం మదారాధనం-జాతుకదాచిదపి-మృషా వ్యర్థం, న స్యాదేవ-మయి సంగృభితః సమ్యగ్గృహీతః-ఏకాగ్రీకృతః - ఆత్మా మనః యైః- తేషు భవద్విధేషు భవాదృశేషు-సుతరామపి మదర్హణం న మృషేత్యర్థః ,,సంగ్రభితాత్మనామితి షష్ఠ్యన్తపాఠే,, సంగృభితాత్మనాం మదర్హణం న మృషైవ-భవద్విధేషు సుతరామపి మృషేతి యోజ్యమ్ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ యః ప్రజాపతేర్బ్రహ్మణః పుత్రః-సమ్రాట్ సార్వభౌమో- విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం మఙ్గళం మఙ్గళాచారో యస్య సః - శ్రౌతస్మార్తసదాచారనిష్ఠో, మనుః బ్రహ్మావర్తం బ్రహ్మావర్తాఖ్యం దేశ-మధ్యవసత్-అధిష్ఠాయ అవసత్ - సప్త అర్ణవాస్సముద్రాః యస్యాం తాం-మహీం పృథ్వీం-శాస్తి ధర్మతః పాలయతి ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ స చ రాజర్షిః మనుః-శతరూపయా శతరూపాఖ్యయా-మహిష్యా భార్యయా సహ-ధర్మకోవిదం ధర్మేషు మదారాధనరూపేషు ధర్మేషు కుశలం - త్వాం-దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛుః-పరశ్వః-ఇతోఽనాగతే ద్వితీయేఽహని-ఆయాస్యతి ఆగమిష్యతి ❁ ॥౨౬॥ ❁ ఆయాతు మనుః కిమిత్యత్రాహ।అసితాపాఙ్గీమసితనీలకనీనికాయుక్తనేత్రాం-వయసా- శీలేన సుస్వభావేన సద్వృత్త్యా చ గుణైర్ధైర్యౌదార్యాదిభిశ్చాన్వితాం-పతిం స్వానురూపం భర్తారం-మృగయన్తీం దూతప్రేషణాదిభిః పరిశీలయన్తీం-ఆత్మజాం దేవహూత్యాఖ్యాం తనయాం- అనురూపాయ-వయశ్శీలాదిభిరనురూపాయ- తే తుభ్యం- దాస్యతి - హే ప్రభో వక్ష్యన్నియ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ యత్ర యస్యాం మనుకన్యాయాం - ఇమాన్ యావతః పరివత్సరాన్ సంవత్సరాన్-అత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా, తే-హృదయం చిత్తం, సమ్యక్, ఆహితం భోగాసక్తం తావత్సంవత్సరపర్యన్తం, సా నృపవధూః మనుకన్యా, హే బ్రహ్మన్- త్వాం, ఆశు క్షణవత్ , కామం-భజిష్యతి అను

యదర్థమాత్మనియమైస్త్వయైవాహం సమర్చితః ॥౨౩॥ న వై జాతు మృషైవ స్యాత్ ప్రజాధ్యక్ష మదర్హణమ్।
భవద్విధేష్వతితరాం మయి ❁ సంగృభితాత్మసు ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతిసుతస్సమ్రాణ్మనుర్విఖ్యాతమఙ్గళః ॥ బ్రహ్మావర్తం యోఽధివసఞ్ఛాస్తి సప్తార్ణవాం మహీమ్ ॥౨౫ ॥ స చేహ విప్ర రాజర్షిర్మహిష్యా శతరూపయా।
ఆయాస్యతి దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వో ధర్మకోవిద ॥ ౨౬ ॥ఆత్మజామసితాపాఙ్గీం వయశ్శీలగుణాన్వితామ్। మృగయన్తీం పతిం దాస్యత్యనురూపాయ తే ప్రభో ॥ ౨౭ ॥ సమాహితం తే హృదయం యత్రేమాన్పరివత్సరాన్।
సా త్వాం బ్రహ్మన్నృపవధూః కామమాశు ❁ భజిష్యతి॥౨౮ ॥యా త ఆత్మన్భృతం వీర్యం నవధా ప్రసవిష్యతి।
వీర్యే త్వదీయే ఋషయ ఆధాస్యన్త్యఞ్జసాత్మనః ॥ ౨౯ ॥ త్వం చ సమ్యగనుష్ఠాయ నిదేశం మ ఉశత్తమః। మయి తీర్థీకృతాశేషక్రియార్థో మాం ప్రపత్స్యసే ॥ ౩౦ ॥ కృత్వా దయాం చ జీవేషు దత్త్వా చాభయమాత్మవాన్। మయ్యాత్మానం సహ జగద్ద్రక్ష్యస్యాత్మని చాపి మామ్ ॥ ౩౧॥అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ మహామునే।
తవ క్షేత్రే దేవహూత్యాం ప్రణేష్యే తత్త్వసంహితామ్ ॥ ౩౨॥ఏవం తమనుభాష్యాథ భగవాన్ప్రత్యగక్షజః ।

భవిష్యతి - త్వయా సహ బహువర్షపర్యన్తం కామాన్ క్షణమాత్రమివానుభవిష్యతీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ యా మనుకన్యా, ఆత్మన్ స్వస్యాం- తే త్వయా, భృతం నిహితం- వీర్యం , నవధా నవపుత్రీః ప్రసవిష్యతి, త్వదీయే వీర్యే త్వదీయవీర్యజాతాసు నవసు పుత్రీషు-ఋషయః మరీచ్యాదయః-అఞ్జసా అను, ఆత్మనః పుత్రాన్ ,,ఆత్మా వై పుత్రనామాసి,, ఇతి శ్రుతేః-ఆధాస్యన్తి ఉత్పాదయిష్యన్తి ❁ ॥ ౨౯॥ ❁ త్వం-మే మమ-నిదేశం ఆజ్ఞాం సమ్యక్, అనుష్ఠాయ పరిపాల్య-ఉశత్తమః కమనీయమచారాదననిష్ఠః మయి-తీర్థీకృతః-తీర్థశబ్దేన పాత్రముచ్యతే, తేన దానం లక్ష్యతే-తీర్థీకృతః సమర్పితః-అశేషక్రియార్థః సమస్తక్రియాఫలం, యేన-సః, మాం-ప్రపత్స్యసే ప్రాప్స్యసి ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ ఆత్మవాన్ జితాన్తఃకరణ- స్త్వం , మా తేషు చరాచరాత్మకేషు, దయాం, కృత్వా, అభయం చ దత్త్వా, మయి-అన్తః ప్రవిశ్య ధారకే మయి జగత్ కృత్స్నం చరాచరాత్మకం జగత్ - ఆత్మానం స్వాత్మానం చ-సహైవ ద్రక్ష్యసి-వ్యాప్తం ధార్యం చ ద్రక్ష్యసి - ఆత్మని ధార్యే స్వాత్మని చ , మాం ధారకం వ్యాపకం చ-ద్రక్ష్యసీత్యర్థః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ స్వాంశకలయా స్వాంశాంశేన, అహం చ-త్వద్వీర్యేణ ద్వారభూతేన - హే మహామునే తవ , క్షేత్రే క్షేత్రభూతాయాం దేవహూత్యాం , అవతీర్య ఇతి శేషః , తత్త్వసంహితాం తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం స్వరూపవివేచనీం సంహితాం - ప్రణేష్యే కథయిష్యామి ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ ఏవం కర్దమమాభాష్య స్వస్థానం ప్రతి భగవాన్ గత ఇత్యాహ ॥ మైత్రేయః ॥ ప్రత్యక్షు ప్రత్యాహృతేషు , అక్షేషు ఇన్ద్రియేషు , జాయతే ఆవిర్భవతీతి ప్రత్యగక్షజో భగవాన్, తం కర్దమ, మనుభాష్య, అథానన్తరం, సరస్వత్యా నద్యా పరిశ్రితాత్ పరివేష్టితాద్బిన్దు

౨౪॥శ్లో॥పా ❁ సంగ్రభితాత్మనాం.

సరసః బిన్దుసరోవరతీరస్థాత్ కర్దమాశ్రమాత్, జగామ ❈॥ ౩౩ ॥ ❈కథం జగామేత్యత్రాహ॥ నిరీక్షితఇతి॥ తస్య కర్దమస్య-నిరీక్షతస్సతః పశ్యతస్సతః-అశేషసిద్ధేశ్వరైస్సర్వయోగీశ్వరైః-రభిష్టుతః- సిద్ధః, స్వతస్సిద్ధః, మార్గః కల్యాణగుణగణయాపప్రికారో-యస్య సః - పత్త్రరథేన్ద్రో గరుడః, తస్య, పక్షైః ఉచ్చారితం ఉదీర్ణ్ణే అభివ్యక్తే, సామని బృహద్రథన్తరే యస్మిన్, తం, స్తోమం సామాధారభూతం ఋక్సముదాయం ,, బృహద్రథన్తరే పక్షౌ స్తోమ ఆత్మే ,, తి శ్రుతేః- ఆకర్ణయన్ శృణ్వన్ యయౌ జగామ ❈॥ ౩౪ ॥ ❈గతే భగవతి కర్దమః కిమకరోదిత్యపేక్షాయామనన్తరవృత్తాన్తమాహ॥ అథేత్యాదినా॥ శుక్లే భగవతి సంప్రస్థితే సతి స్వాశ్రయాత్ ప్రస్థితే సతి - భగవాన్, కర్దమ ఋషిః తం కాలం ,, దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వ-,, ఇతి భగవతా నిర్దిష్టం కాలం ప్రతిపాలయన్ ప్రతీక్షమాణః, బిన్దుసరసి బిన్దుసరస్తటే- ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టః కిల ❈ ॥ ౩౫ ॥ ❈మనుః స్వాయంభువః- శాతకౌమ్భ్యః సువర్ణమయ్యః, పరిచ్ఛదాః అలంకారాః యస్మిన్ తం- స్యన్దనం రథం-అస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆరుహ్యేత్యర్థః- తత్ర స్వాం దుహితరమారోప్య-సభార్యః శతరూపయా సహితః, మహీం, దుహితుః పత్యన్వేషణార్థం-పరితస్సంచరన్ ❈ భగవాన్-యదహస్సమాదిశత్ నిర్దిష్టవాన్, తస్మిన్నహని, హే సుధన్వన్ విదుర-శాన్తవ్రతస్య ఉపశమశీలస్య, మునేరాశ్రమస్థానం ప్రతి, ఉపాయాత్ ఉపాగాత్ ❈ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ❈ఆశ్రమపదం, వర్ణయతి సప్తభిః॥ ప్రపన్నే కర్దమే-భృశమత్యన్తం, మర్పితయా నిహితయా, కృపయా - సంపరీతస్య సమ్యక్ పరితో వ్యాప్తస్య భగవతో, నేత్రాత్, హర్షబిన్దవః ఆన

జగామ బిన్దుసరసస్సరస్వత్యా పరిశ్రితాత్॥ ౩౩ ॥ నిరీక్షత * స్తస్య యయావశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతసిద్ధమార్గః।
ఆకర్ణయన్ పత్త్రరథేన్ద్రపక్షైరుచ్చారితం స్తోమముదీర్ణసామ * ॥ ౩౪ ॥ అథ సంప్రస్థితే శుక్లే కర్దమో భగవానృషిః। ఆస్తే స్మ బిన్దుసరసి తం కాలం ప్రతిపాలయన్ ॥ ౩౫ ॥ మనుస్స్యన్దనమాస్థాయ శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదమ్। ఆరోప్య స్వాం దుహితరం సభార్యః పర్యటన్ మహీమ్॥ ౩౬ ॥ తస్మిన్సుధన్వన్నహని భగవాన్ యత్సమాదిశత్। ఉపాయాదాశ్రమపదం మునేశ్శాన్తవ్రతస్య తు॥ ౩౭ ॥ యస్మిన్ భగవతో నేత్రాన్న్యపతన్ హర్షబిన్దవః। కృపయా సంపరీతస్య ప్రపన్నేఽర్పితయా భృశమ్ ॥ ౩౮ ॥ తద్వై బిన్దుసరో నామ సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్। పుణ్యం శివామృతజలం మహర్షిగణసేవితమ్॥ ౩౯ ॥ పుణ్యద్రుమలతాజాలైః కూజత్పుణ్యమృగద్విజైః। సర్వర్తుఫలపుష్పాఢ్యం వనరాజిశ్రియాన్వితమ్॥ ౪౦ ॥ మత్తద్విజగణైర్ఘుష్టం మత్తభ్రమరవిభ్రమమ్। మత్తబర్హినటాటోపమాహ్వయన్మత్తకోకిలమ్॥ ౪౧ ॥ కదమ్బచమ్పకాశోకకరఞ్జబకులాసనైః। కున్దమన్దారకుటజైశ్చూతపోతైరలంకృతమ్॥ ౪౨ ॥ కారణ్డవైః ప్లవైర్హంసైః కురరైర్జలకుక్కుటైః। సారసైశ్చక్రవాకైశ్చ చకోరైర్వల్గుకూజితమ్ ॥ ౪౩ ॥ తథైవ హరిణైః క్రోడైః శ్వావిద్గవయకుఞ్జరైః । గోపుచ్ఛైర్హరిభిర్మర్కైర్నకులైర్నాభిభిర్వృతమ్॥ ౪౪ ॥ ప్రవిశ్య తత్తీర్థవరమాదిరాజస్సహానుగః। దదర్శ మునిమాసీనం తస్మిన్ హుతహుతాశనమ్ ॥ ౪౫ ॥ విద్యోతమానం వపుషా తపస్యుగ్రయుజా చిరమ్। నాతిక్షామం భగవతస్స్నిగ్ధాపా

న్ద్రాశ్రూణి యస్మిన్ సరసి, అపతన్ ❈॥ ౩౮॥ ❈తత్సరః బిన్దుసరో నామ-బిన్దుసర ఇతి ప్రసిద్ధం, ఇదమేవ బిన్దుసరశ్శబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తం యద్ధరిహర్షబిన్దునిపతనాత్తదావిర్భావః॥ కథంభూతం, సరస్వత్యా నద్యా పరితః శ్రితం సరస్వత్యా వలయితమిత్యర్థః॥ పుణ్యం ఉపరిదర్శనాదిభిః పుణ్యసాధనం శివమగోచరమమృతతుల్యం జలం యస్మిన్, మహర్షిగణైస్సేవితం అహరహరుపస్పృశ్యమానమ్ ❈॥ ౩౯॥ ❈కూజన్తః పుణ్యాః మృగాః ద్విజాః శకునయశ్చ యేషు తైః, పుణ్యానాం ద్రుమాణాం లతానాం చ జాలైః సమూహైః-సర్వర్తుషు షట్స్వృతుషు యాని ఫలాని, పుష్పాణి చ, తైరాఢ్యశాలినీ, యా వనరాజిర్వనపఙ్క్తిః, తస్యాః, శ్రియా శోభయా, అన్వితం యుక్తమ్ ❈॥ ౪౦॥ ❈మత్తా యే ద్విజాః తైర్ఘుష్టం నాదితం మత్తా మధుపానమత్తాః-యే భ్రమరాస్తేషాం విభ్రమో విలాసో యస్మిన్, మత్తా బర్హిణో మయూరా ఏవ నటాస్తేషామాటోపో నృత్తసంభ్రమో యస్మిన్, అహ్వయన్తో మిథః, మత్తాః కోకిలాః యస్మిన్ ❈॥ ౪౧॥ ❈ కదమ్బాదిభిః పుష్పవృక్షైరలంకృతం ❈ కారణ్డవాదిభిః పక్షిభిర్వల్గు మధురం, సుందరం వా, యథా తథా-కూజితం ❈ తథా హరిణాదిభిః మృగైర్వృతం, తత్ర క్రోడస్సూకరః, శ్వావిట్ శల్యకః, మర్కో మర్కటః, తద్విశేషో గోపుచ్ఛః, హరిస్సింహః, నాభిః కస్తూరీమృగః ❈॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ❈సహానుగః సభృత్యః, ఆదిరాజో మనుః, తత్తీర్థశ్రేష్ఠం, ప్రవిశ్య, తస్మిన్ తత్ర, హుతః హుతాశనో యేన కృతాగ్నికార్యమిత్యర్థః, ఆసీనముపవిష్టం, మునిం, దదర్శ ❈॥ ౪౫॥ ❈పునర్మునిమేవ విశినష్టి సార్ధద్వయేన॥ తపసి చిరముగ్రోయుగ్యోగో యస్య, తేన వపుషా, విద్యోతమా

నం భగవతస్స్నేహయుక్తం, యదపాఙ్గావలోకనం కటాక్షప్రసరణం-తస్మాత్ ॥౪౬॥ తస్య భగవతో వ్యాహృతం భాషణమేవామృతకలా - అమృతమయస్య చన్ద్రస్య కలా తన్మయం పీయూషం తస్య శ్రవణేన చ-నాతిక్షామం తపసా నాతికృశం, ప్రాంశుం ఉన్నతం-ఉపసంసృత్య సమీపమాగత్య-మలినం దదర్శేతి పూర్వేణాన్వయః-అర్థ్యాస్తేనైవ నైత్యర్థ్యాణం అనుహారత్నం ఇతి-దసంస్కృతమన్నిర్ణిక్తం- యథా మలినం దృశ్యతే-తద్వత్ ॥౪౭॥ అథ అనన్తరం-ఉటజం పర్ణశాలా-ముపాయాన్తం ప్రాప్తం-పురః పాదయోస్సమీపే-ప్రణతం నృదేవం మనుం-ప్రతినన్ద్య ఆశీర్భిరభినన్ద్య అనురూపయా-సపర్యయా పూజయా-సత్కృతవాన్ ॥౪౮॥ గృహీతం ప్రతిగృహీతం అర్హణం పూజనం యేన తం-ఆసీనముపవిష్టం- సంయతం స్వవాక్యశ్రవణే సమ్యగ్యతమానం-మనుం-మునిః కర్దమః - శ్లక్ష్ణయా మధురయా-గిరా స్వాగతప్రశ్నరూపయా వాచా నృపం - ప్రీణయన్ తర్పయన్, ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ-ఆహ జగాద ॥౪౯॥ హే దేవ మనో నైతవ-చక్రిమణం పర్యటనం-సతాం రక్షణాయ- అసతాం వధాయ చ-యద్యస్మాత్ త్వం, పాలినీ జగత్పాలినీ-హరేర్భగవతః-శక్తిః హరేర్జగత్పాలకత్వశక్తియుక్తస్త్వమిత్యర్థః ॥౫౦॥ ప్రసంగాత్స్మృతం భగవన్తం ప్రణమతి॥ య ఇతి॥ యో విష్ణుః-ఇన్ద్రార్కాదీనాం రూపాణి-శిలాపుత్రకస్యేదం శరీరమితివదభేదసంస్కారపక్షే, అర్కాదిరూపాణి శరీరాణి-స్థానే తత్తదుచితజగత్పరిపాలనావసరే, ఆదత్తే బిభర్తి తస్మై విష్ణవే శుక్లాయ నిర్మలాయ తేతుభ్యం, భగవతే-నమః ॥౫౧॥ ఏవం విష్ణుం ప్రణమ్య మునిర్మనోరాగమప్రయోజ

జ్ఞావలోకనాత్ ॥ ౪౬ ॥ తద్వ్యాహృతామృతకలాపీయూషశ్రవణేన చ । ప్రాంశుం పద్మపలాశాక్షం జటిలం చీరవాససమ్ ॥ ఉపసంసృత్య మలినం యథార్హణమసంస్కృతమ్ ॥౪౭॥ అథోటజముపాయాన్తం నృదేవం ప్రణతం పురః । సపర్యయా ప్రత్యగృహ్ణాత్ప్రీతినన్ద్యానురూపయా ॥ ౪౮ ॥ గృహీతార్హణమాసీనం సంయతం ప్రీణయన్మునిః । స్మరన్భగవదాదేశమిత్యాహ శ్లక్ష్ణయా గిరా ॥ ౪౯ ॥ నూనం చఙ్క్రమణం దేవ సతాం సంరక్షణాయ తే । వధాయ చాసతాం యస్త్వం హరేశ్శక్తిర్హి పాలినీ ॥౫౦॥ యోఽర్కేన్ద్వగ్నీన్ద్రవాయూనాం యమధర్మప్రచేతసామ్ । రూపాణి స్థాన ఆధత్తే తస్మై శుక్లాయ తే నమః ॥ ౫౧ ॥ న యదా రథమాస్థాయ జైత్రం మణిగణార్పితమ్ । విస్ఫూర్జచ్చణ్డకోదణ్డో రథేన త్రాసయన్నఘాన్ ॥ ౫౨ ॥ స్వసైన్యచరణక్షుణ్ణం వేపయన్మణ్డలం భువః । వికర్షన్బృహతీం సేనాం పర్యటస్యంశుమానివ ॥౫౩॥ తదైవ సేతవస్సర్వే వర్ణాశ్రమనిబన్ధనాః । భగవద్రచితా రాజన్భిద్యేరన్బత దస్యుభిః ॥ ౫౪ ॥ అధర్మశ్చ సమేధేత లోలుపైర్వ్యఙ్కుశైర్నృభిః । శయానే త్వయి లోకోఽయం దస్యుగ్రస్తో వినఙ్క్ష్యతి ॥౫౫॥ తథాపి పృచ్ఛే త్వాం వీర యదర్థం త్వమిహాగతః । తద్వయం నిర్వ్యలీకేన ప్రతిపద్యామహే హృదా ॥౫౬॥ ******************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, మన్వాగమనం నామైకవింశోఽధ్యాయః ॥

నం ప్రష్టుకామః ప్రథమం తత్ప్రశ్నే జగద్రక్షణాయ పర్యటన్తం మాం కిమర్థమాగతోఽసీతి కిం పృచ్ఛసీతి మనోర్వాక్షీరిత్యభిప్రాయేణ, ప్రధానప్రయోజనం జగద్రక్షణమేవ- ఆనుషఙ్గికమిహాగమనప్రయోజనం యత్కించిదస్తి చేత్కథ్యతామిత్యాహ ॥ యదేతి ద్వాభ్యాం ॥ త్వం-జైత్రం జయశీలం, మణిగణైరర్పితం ఖచితం-రథం- ఆస్థాయాధిరుహ్య చణ్డం పరేషాం భయజనకం-కోదణ్డం ధనుర్యస్య సః-విస్ఫూర్జన్ ధ్వనయన్, కోదణ్డమితి శేషః- ద్వితీయాన్తపాఠే తు కర్మధారయః-చణ్డకోదణ్డం విస్ఫూర్జన్-రథేన, అఘాన్ ధర్మవిరోధినః-త్రాసయన్ ఉద్వేజయన్ ॥౫౨॥ స్వసైన్యానాం చరణైః క్షుణ్ణం సంఘట్టితం భువో మణ్డలం వేపయన్ కమ్పయన్-మహతీం సేనాం వికర్షన్ ఆకర్షయన్, సూర్య ఇవ-యదా యర్హి - న పర్యటసి తదైవ-వర్ణాశ్రమప్రయుక్తాః, భగవతా కల్పితాః - సర్వే సేతవః ధర్మమర్యాదాః, హే రాజన్, దస్యుభిః ధర్మవిరోధిభిః- భిద్యేరన్, బతేతి ఖేదే ॥౫౩॥౫౪॥ వ్యఙ్కుశైః నివృత్తిపక్షైః లోలుపైః కేవలార్థకామపరాయణైః నృభిః-రధర్మశ్చ, సమేధేత వర్ధేత-త్వయి శయానే సతి, అయం లోకః, దస్యుగ్రస్తః వినఙ్క్ష్యతి నాశం యాస్యతి, అతో లోకరక్షణమేవ తవాటనస్య, ప్రధానం ప్రయోజనమ్ ॥౫౫॥ తథాపి, హే వీర, త్వం, యదర్థమిహాస్మదాశ్రమే ఆగతః, తత్ప్రయోజనం, త్వాం ప్రతి, పృచ్ఛే, వయం తత్త్వదాగమనప్రయోజనం, నిర్వ్యలీకేన నిష్కపటేన, హృదా చిత్తేన, ప్రతిపద్యామహే అఙ్గీకుర్మహే ॥౫౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః.

శ్లో॥ ౫౨ ॥ పా॥ చణ్డకోదణ్డమ్

ఏవం కర్దమేనోక్తో మనుస్తమువాచేత్యాహ మైత్రేయః॥ ఏవమితి॥ ఆవిష్కృతానాం గుణానాం, కర్మణాం చ ఉదయః ఉత్కర్షో యస్య సః, అతఏవ, సవ్రీడ ఇవ స్వకీర్తిశ్రవణాల్లజ్జిత ఇవ సన్ సమ్రాట్ మనుః, ఉపారతం నివృత్తిధర్మనిష్ఠం, తం మునిమువాచ - సోఽతిహర్షేణ॥౧॥ ఉక్తిమేవాహ॥ త్రయోదశభిః - మదీయేయం కన్యా త్వయా పరిణేయేతి విజ్ఞాపయిష్యంస్తావద్యుష్మదస్మత్స్రష్ట ఈశ్వరేణ బ్రహ్మణా పూర్వమేవ సంఘటిత ఇత్యాహ మనుః॥ బ్రహ్మేతి సార్ధద్వయేన॥ ఛన్దోమయో వేదప్రచురః, బ్రహ్మా, స్వముఖాత్ - తపః కర్మయోగః - విద్యా భగవదుపాసనా - యోగః జ్ఞానయోగః - ఏతైర్యుక్తాన్ అలమ్పటాన్ విషయేష్వలాలసాన్ - యుష్మాన్ - వేదమయాన్ బ్రాహ్మణాన్ ఆత్మపరీప్సయా వేదమయస్యాత్మనః రిరక్షిషయా వేదమయస్యాత్మనః పరీప్సా వేదరిరక్షిషైవ - ఆత్మపరీప్సయా ఆత్మజ్ఞానప్రవర్తనశ్రద్ధయా వా - చతుర్ముఖశరీరకః - పరమాత్మా, స్వముఖాత్ అసృజత్ ❁॥౨॥ ❁ తేషాం బ్రాహ్మణానాం, త్రాణాయ రక్షణాయ - అస్మాన్ క్షత్రియాన్ - సహస్రపాత్ సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తా - భగవాన్ - దోస్సహస్రాత్ భుజసహస్రాత్ - అసృజత్ - తస్య బ్రహ్మణః హృదయం బ్రహ్మకులం - క్షత్రం క్షత్రియకులమఙ్గం - ప్రచక్షతే ❁ ॥౩॥ ❁ అతః - వేదపాలనాయ బ్రాహ్మణాన్ - బ్రాహ్మణపాలనాయాస్మాంశ్చ - యతస్సృష్టవాన్ - అతః బ్రహ్మ క్షత్రం చ - అన్యోన్యం మిథః - ఆత్మానం - రక్షతః రక్షాం కురుతః॥ ఏవం పరస్పరం రక్ష్యమాణే - ఉభయమపి - సదసదాత్మకః కార్యకారణరూపః - ఏవమవ్యయః - కార్యగతవికారైరస్పృష్టః - యద్వా సదసదాత్మకః చేతనాచేతనశరీరకః అతఏవావ్యయః - న హి శరీరగతైర్వికారైశ్శరీరీ స్పృశ్యతే యో దేవః - స రక్షతి ❁ ॥౪॥ ❁ తస్మై స్వాభిప్రేతం నివేదయితుకామః తద్దర్శనాదికం ప్రశంసతి త్రిభిః॥ తవ దర్శనాదేవ - మే - సర్వే సంశయాః, ప్రష్టవ్యార్థవిషయాః - ఛిన్నాః, హే భగవన్ కర్దమ - యద్వ్యా

మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవమావిష్కృతాశేషగుణకర్మోదయో మనుః । సవ్రీడ ఇవ తం సమ్రాడుపారతమువాచ హ ॥౧॥ మనురువాచ॥ బ్రహ్మాసృజత్స్వముఖతో యుష్మానాత్మపరీప్సయా । ఛన్దోమయాంస్తపోవిద్యాయోగయుక్తానలమ్పటాన్॥౨॥ తత్త్రాణాయాసృజచ్చాస్మాన్ దోస్సహస్రాత్సహస్రపాత్ । హృదయం తస్య హి బ్రహ్మ క్షత్రమఙ్గం ప్రచక్షతే ॥౩॥ అతో హ్యన్యోన్యమాత్మానం బ్రహ్మ క్షత్రం చ రక్షతః । రక్షతి స్మావ్యయో దేవస్స యస్సదసదాత్మకః॥౪॥ తవ సన్దర్శనాదేవచ్ఛిన్నా మే సర్వసంశయాః । యత్స్వయం భగవాన్ ప్రీత్యా ధర్మమాహ రిరక్షిషోః॥౫॥ దిష్ట్యా మే భగవాన్ దృష్టో దుర్దర్శో యోఽకృతాత్మనామ్। దిష్ట్యా పాదరజస్స్పృష్టం శీర్ష్ణా మే భవతశ్శివమ్॥౬॥ దిష్ట్యా త్వయాఽనుశిష్టోఽహం కృతశ్చానుగ్రహో మహాన్ । అపావృతైః కర్ణరన్ధ్రైర్జుష్టా దిష్ట్యోశతీర్గిరః॥౭॥ స భవాన్ దుహితృస్నేహపరిక్లిష్టాత్మనో మమ । శ్రోతుమర్హసి దీనస్య శ్రావితం కృపయా మునే॥౮॥ ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేయం దుహితా మమ। అన్విచ్ఛతి పతిం యుక్తం వయశ్శీలగుణాదిభిః॥౯॥ యదాను భవతశ్శీలశ్రుతరూపవయోగుణాన్ । అశృణోన్నారదాదేషా త్వయ్యాసీత్కృతనిశ్చయా॥౧౦॥ తత్ప్రతీచ్ఛ ద్విజాగ్ర్యేమాం శ్రద్ధయోపహృతాం మయా । సర్వాత్మనానురూపాం తే గృహమేధిషు కర్మసు॥

స్మాత్స్వయమేవ - భవాన్ - రిరక్షిషోః ప్రజాః పాలయితుమిచ్ఛోః, మమ - ధర్మం - ఆహ। న యదా రథమాస్థాయేత్యాదినా ఉక్తవాన్ ❁॥౫॥ ❁ అకృతాత్మనామకృతసుకృతైః దుర్దర్శః ద్రష్టుమశక్యో - భగవాన్ త్వం - మే మయా - దిష్ట్యా అస్మద్భాగ్యేన - దృష్టః - భవతః - శివం మఙ్గళకరం - పాదరజః - మే - శీర్ష్ణా శిరసా - స్పృష్టం ధృతమ్ ❁॥౬॥ ❁ అనుశిష్టః అనుశిక్షితః - మహాన్ - అనుగ్రహః అనుశాసనాదిరూపస్త్వయా కృతః అపావృతైః అనావృతైః కర్ణరన్ధ్రైః ఉశతీః ఉశత్యః కమనీయాః, గిరః దిష్ట్యా జుష్టాః ❁॥౭॥ ❁ ఏవమాత్మనః కృతార్థతామావేద్య తం ప్రసాదయన్ స్వాభిప్రేతం నివేదయతి॥ స ఇతి సప్తభిః॥ దుహితరి స్నేహేన పరిక్లిష్టః ఆత్మా మనో యస్య - అతఏవ - దీనస్య - మమ మయా - శ్రావితం విజ్ఞాపితం సభవాన్ - కృపయా - శ్రోతుమర్హసి ❁॥౮॥ ❁ కిం తదిత్యత్రాహ॥ ఇయం దేవహూతిః - ప్రియవ్రతోత్తానపదోః - స్వసా భగినీ - మమ - దుహితా చ, ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేత్యనేన పుత్రీకరణశఙ్కా - నిరస్తా - మమ దుహితేత్యనేన క్షత్రియకన్యాత్వయోగ్యతా దర్శితం వయశ్శీలాదిభిర్యుక్తం పతిమన్విచ్ఛతీత్యనేన స్వయంవరేతి సూచితమ్ ❁ ॥౯॥ ❁ తదేవ విశదయతి॥ యదేతి॥ యదా తు యస్మాత్త్వేవ - భవతః - శీలాదీన్ - నారదోపదేశాత్ - అశృణోత్ తస్మాత్త్వయ్యేవ - కృతః నిశ్చయః త్వమేవ వాహం భార్యేతి నిశ్చయో యయా సా ❁ ॥౧౦॥ ❁ తత్తస్మాత్, హే ద్విజాగ్ర్య - మయా శ్రద్ధయా - ఉపహృతాం సమర్పితాం - తవ - గృహమేధిషు గార్హస్థ్యేషు కర్మసు సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైః - అనురూపామనుకూలాం, ఇమాం కన్యాం - ప్రతీచ్ఛ ప్రతిగృహాణ ❁ ॥౧౧॥ ❁ ప్రతిగ్రహప్రత్యాఖ్యానశఙ్కాయాం తం ప్రోత్సాహయన్నాహ త్రిభిః॥ ఉద్యతస్య దైవాత్స్వతః ప్రాప్తవిషయస్య - కామస్యాభిలాషస్య - ప్రతివాదః ప్రత్యా

ఖ్యానం-నిర్ముక్తసఙ్గస్యాపి న శస్యతే కర్తుమితి శేషః-కామాసక్తస్య-కింపునః-ప్రతివాదో-న శస్యత ఇతి కింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ✽॥౧౨॥ ప్రతివాదే కిం స్యాదిత్యత్రాహ॥ య ఇతి॥ యః పుమాన్-ఉద్యతం కామమనాదృత్య-పశ్చాత్-కీనాశం కృపణ-మభియాచతే స్ఫీతం ప్రవృద్ధమపి తస్య పుంసో-యశః-క్షీయతే నశ్యతి-అవజ్ఞయా పరావమానేన-మానః-బహుమానశ్చ-హతః-వినష్టో భవేత్ ✽॥౧౩॥ ✽ నను సత్యం త్వదుక్తం సర్వం పరివోఢుకామస్య, అహం తు న తాదృశ ఇత్యత్రాహ॥ అహమితి॥ హే విద్వన్, త్వాముద్వాహార్థం, సముద్యతం యతమానమహం, మశృణవం శ్రుతవాన్, అతః త్వం, ఉపకుర్వాణః నైష్ఠికేతరబ్రహ్మచారీ, సావధికబ్రహ్మచర్యవాన్, త్వం, మే మయా ప్రత్తాం దత్తాం, కన్యాం ప్రతిగృహాణ ✽॥౧౪॥ ✽ ఏవం మనునా విజ్ఞాపితః కర్దమస్తదుక్తమఙ్గీకుర్వన్నాహ॥ బాఢమితి షడ్భిః॥ బాఢమిత్యఙ్గీకారే, అహం, ముద్వోఢుకామః పరిణేతుకామః తవాత్మజా పుత్రీ, అప్రత్తా కస్మైచిదప్రతిశ్రుతా చ, అత, ఆవయోః, అనురూపః, ఆద్యః బ్రాహ్మణః, వైవాహికః వివాహరూపః, విధిః విధానమస్త్వితి శేషః॥ హే నరదేవ, తే తవ, అస్యాః పుత్ర్యాః, యస్సమామ్నాయవిధౌ వేదరూపచోదనాయాం, ప్రతీతః ప్రఖ్యాత, స్స కామః వివాహః, భూయాత్ ఏవం త్వయా జ్ఞాపితమనుమత్య నాహం త్వత్ప్రార్థనాహేన ప్రతిగ్రహీష్యామ్యపి త్వస్యాస్స్వాన్తరఙ్గవయస్యాదీన్ శ్రుత్వాఽస్యామేవ కృతనిశ్చయో భగవతాదిష్టశ్చ ప్రతీచ్ఛామీతి వదంస్తాం వర్ణయతి॥ క ఇత్యాదినా॥ తే సార్వభౌమస్య తవ, తనయాం కో నామ నాద్రియేత, కథంభూతాం, స్వయైవ ఆభరణాదిభిర్వినా, కాన్త్యా సౌన్దర్యేణ శ్రియం భూషణాదికృతశోభాం, క్షిపతీమివ స్థితాం-భూషణభూషణాఙ్గీమిత్యర్థః ✽॥౧౫॥౧౬॥ ✽ కించ, హర్మ్యపృష్ఠే ప్రాసాదోపరి, క్వణతోర్నూపురాభ్యాం శబ్దం కుర్వతో-రఙ్ఘ్ర్యోః పాదయోః శోభా యస్యాస్తాం, విక్రీడతీం, కన్దుకే, విహ్వలే చఞ్చలే

ఉద్యతస్య హి కామస్య ప్రతివాదో న శస్యతే । అపి నిర్ముక్తసఙ్గస్య కామరక్తస్య కిం పునః॥ ౧౨॥ య ఉద్యతమనాదృత్య కీనాశమభియాచతే। క్షీయతే తద్యశస్స్ఫీతం మానశ్చావజ్ఞయా హతః॥౧౩॥ అహం త్వాఽశృణవం విద్వన్వివాహార్థం సముద్యతమ్। అతస్త్వముపకుర్వాణః ప్రత్తాం ప్రతిగృహాణ మే॥౧౪॥ ఋషిరువాచ॥ బాఢముద్వోఢుకామోఽహమప్రత్తా చ తవాత్మజా । ఆవయోరనురూపోఽసావాద్యో వైవాహికో విధిః॥౧౫॥ కామస్స భూయాన్నరదేవ తేఽస్యాః పుత్ర్యాస్సమామ్నాయవిధౌ ప్రతీతః। క ఏవ తే తనయాం నాద్రియేత స్వయైవ కాన్త్యా క్షిపతీమివ శ్రియమ్॥౧౬॥ యాం హర్మ్యపృష్ఠే క్వణదఙ్ఘ్రిశోభాం విక్రీడతీం కన్దుకవిహ్వలాక్షీమ్। విశ్వావసుర్న్యపతత్స్వాద్విమానాద్విలోక్య సంమోహవిమూఢచేతాః॥౧౭॥ తాం ప్రార్థయన్తీం లలనాలలామమసేవితశ్రీచరణైరదృష్టామ్। వత్సాం మనోరుచ్చపదస్స్వసారం కో నానుమన్యేత బుధోఽభియాతామ్॥౧౮॥ అతో భజిష్యే సమయేన సాధ్వీం యావత్తు తేజో బిభృయాదాత్మనో మే । అథో ధర్మాన్పారమహంస్యముఖ్యాన్ శుక్లప్రోక్తాన్బహు మన్యేఽవిహింస్రాన్ ॥ ౧౯ ॥ యతోఽభవద్విశ్వమిదం విచిత్రం సంస్థాస్యతే యత్ర

అక్షిణీ యస్యాస్తాం, యాం తవ కన్యాం, విలోక్య, సంమోహేన విమూఢం వ్యాకులం చేతో యస్య సః, విశ్వావసుః, స్వాద్విమానాన్న్యపతత్-తాం కో నానుమన్యేతేత్యుత్తరేణాన్వయః ✽॥౧౭॥ ✽ కథంభూతాం ప్రార్థయన్తీం, పతిమితి శేషః-లలనాలలామం లలనానాం లలామం యోషిత్తాం భూషణభూతాం శ్రేష్ఠామిత్యర్థః, అసేవితాః శ్రియో లక్ష్మ్యాశ్చరణౌ యైః-తై-రదృష్టాం ద్రష్టుమప్యశక్యాం, మనోస్తవ, వత్సాం పుత్రీం, ఉత్తానపదః, భగినీం, స్వయమేవ ప్రాప్తాం, బుధః కుశలః, కో నామ, నానుమన్యేత నాఙ్గీకుర్యాత్ ✽॥౧౮॥ ✽ అతః ఉక్తహేతుభ్యః, మే మమ-తేజః వీర్యం, యావత్-బిభృయాత్-తావతా సమయేన కాలేన సాధ్వీం, మిమాం-భజిష్యే స్వీకరిష్యే, అపత్యజననావధి స్వీకరిష్య ఇత్యర్థః, అథో అనన్తరం-పారమహంస్యే పరమహంసాశ్రమే-ముఖ్యాన్ ప్రధానభూతాన్ శ్రేయాన్-శుక్లేన భగవతా-ప్రోక్తాన్- అవిహింస్రాన్ సాత్త్వికాన్-ధర్మాన్ వివేకవిమోకాదీన్-బహు మన్యే అనుష్ఠాస్యామి-అపత్యోత్పత్త్యనన్తరం నివృత్తిధర్మనిష్ఠోఽహమిమాం త్యక్ష్యామీతి భావః ॥౧౯॥ అయం భావో బన్ధో న కేవలం మమైవ కృతః కింతు-సమస్తజగదుదయవిభవలయలీలేన భగవతైవ నిర్దిష్ట ఇత్యాహ ॥ యత ఇతి॥ ఇదం దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విచిత్రం-విశ్వం, యతో భగవతః, అభవత్ ఉదపద్యత-యత ఇతి హేతౌ పఞ్చమీ, హేతుత్వస్య నిమిత్తోపాదానసాధారణత్వాత్-తథా చ, యతో నిమిత్తభూతాదుపాదానభూతాచ్చేత్యర్థః, యత్ర యస్మిన్ కారణభూతే భగవతి-సంస్థాస్యతే సంహారం యాస్యతి-యత్ర చ యస్మిన్నన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకే భగవతి, అవతిష్ఠేత్ ప్రశాసితవ్యత్వేన ధార్యత్వేన చావతిష్ఠేత్-తిష్ఠతి-స ఏషః, ప్రజాపతీనాం బ్రహ్మాదీనామపి-పతి-రనన్తః "సత్యం జ్ఞానమనన్తం" మిత్యుక్తలక్షణో భగవాన్-పరం కేవలం-ప్రమాణం అస్మదుక్తభావబన్ధే ప్రమాణమిత్యర్థః॥

తస్మైన స హి భగవతాభిహితం‹‹తేహ్యాగమ్య››మిత్యారభ్యేతి భావః ❋॥౨౦॥ ❋కర్దమోక్తిముపసంహరతి మైత్రేయః । స ఇతి॥ హే ఉగ్రధన్వన్ విదుర - సః కర్దమః - ఇయదేవ ఏతావదేవ - ఆబభాషే ఉక్తవాన్ ॥ అనన్తర - మరవిన్దనాభం భగవన్తం - ధియా - ఉపగృహ్ణన్ చిన్తయన్ - తూష్ణీంభూతేన - ఆసీత్ స్థితవాన్ - స్మితేన మన్దహాసేన - శోభితం యన్ముఖం - తేన - దేవహూత్యాశ్చిత్తం - లులుభే మోహితవాన్ ❋॥౨౧॥ ❋అథ అనన్తరం - సః మనుః - మహిష్యాః భార్యాయాః - దుహితుశ్చ - వ్యవసితం నిశ్చితం - స్ఫుటం వ్యక్తం యథా భవతి తథా, జ్ఞాత్వా, గుణగణైః, ఆఢ్యాయ యుక్తాయ - తస్మై కర్దమాయ - తుల్యాం వయశ్శీలాదిభిస్తుల్యాం, కన్యాం - ప్రహర్షితః - దదౌ దత్తవాన్ - ప్రధర్ష ఇతి పాఠే గుణవివశ ఇత్యర్థః ❋॥ ౨౨ ॥ ❋మహారాజస్య మనోః స్త్రీ - శతరూపా - పారిబర్హాన్ ఉపాయనరూపాన్ - భూషాదీన్ - వాసాంసి వస్త్రాణి - పరిచ్ఛదాన్ క్రీడోపకరణాని - దంపత్యోః దుహితృజామాత్రోః పర్యదాత్ ❋॥౨౩॥ ❋సదృక్షాయ సదృశాయ - ప్రత్తాం దత్తాం - దుహితరం - సమ్రాట్ మనుః - గతవ్యథః నిరస్తదుహితృపత్యన్వేషణదుఃఖం, బాహుభ్యాముపగూహ్య ఆలిఙ్గ్య - ఔత్కణ్ఠ్యేన పుత్రీప్రేమాతిశయేన ఉన్మథితః క్షుభితః ఆశయోఽన్తఃకరణం యస్య సః ❋॥౨౪॥ ❋అత ఏవ - తస్యాః దుహితుర్విరహం విశ్లేషం అశక్నువన్ - సోఢుమితి శేషః - అత ఏవ - ముహుః బాష్పకలాః నేత్రామ్బుకణాన్ ముఞ్చన్ - హే అమ్బ హే వత్సేతి సంబోధయన్ - నేత్రజలైః - దుహితుశ్శిఖాం ఆసిఞ్చత్ ❋॥౨౫॥ ❋మునివరం కర్దమం, ఆమన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య - తేనానుజ్ఞాతః - సభార్యో - రథమారుహ్య - నృపో మనుః - సహానుగః - స్వపురం ప్రతి - ప్రతస్థే గతవాన్ ❋ ॥౨౬॥ ❋గచ్ఛన్తమనువర్ణయతి ద్వాభ్యామ్॥ ఋషికుల్యాయాః ఋషి

చవావతిష్ఠేత్ । ప్రజాపతీనాంపతిరేషమహ్యం పరంప్రమాణంభగవాననన్తః ॥౨౦॥ స ఉగ్రధన్వన్నియదేవాబభాష ఆసీచ్చతూష్ణీమరవిన్దనాభమ్ । ధియోఽపగృహ్ణన్స్మితశోభితేనముఖేనచేతో లులుభే❋దేవహూత్యాః॥ సోఽనుజ్ఞాత్వావ్యవసితంమహిష్యాదుహితుస్స్ఫుటమ్ । తస్మైగుణగణాఢ్యాయదదౌతుల్యాం ❋ప్రహర్షితః॥ శతరూపామహారాజ్ఞీ పారిబర్హాన్మహాధనాన్ । దంపత్యోః పర్యదాత్ప్రీత్యాభూషావాసః పరిచ్ఛదాన్ ॥౨౩॥ దత్త్వాదుహితరంసమ్రాట్సదృక్షాయగతవ్యథః । ఉపగూహ్యచబాహుభ్యామౌత్కణ్ఠ్యోన్మథితాశయః॥ అశక్నువంస్తద్విరహంముఞ్చన్బాష్పకలాంముహుః । ఆసిఞ్చదమ్బవత్సేతినేత్రోదైర్దుహితుశ్శిఖామ్॥౨౫॥ ఆమన్త్ర్యతంమునివరమనుజ్ఞాతస్సహానుగః । ప్రతస్థేరథమారుహ్యసభార్యస్స్వపురంనృపః॥౨౬॥ ఉభయోరృషికుల్యాయాస్సరస్వత్యాస్సురోధసోః । ఋషీణాముపశాన్తానాంపశ్యన్నాశ్రమసమ్పదః॥ ౨౭ ॥ తమాయాన్తమభిప్రేత్య+బ్రహ్మావర్తాత్ప్రజాః పతిమ్ । గీతసంస్తుతివాదిత్రైః ప్రత్యుదీయుఃప్రహర్షితాః॥ ౨౮ ॥ బర్హిష్మతీనామపురీసర్వసంపత్సమన్వితా । న్యపతన్యత్రరోమాణియజ్ఞస్యాఙ్గంవిధున్వతః॥౨౯॥ కుశకాశాస్తఏవాసన్శశ్వద్ధరితవర్చసః । ఋషయోయైఃపరాభావ్యయజ్ఞఘ్నాన్యజ్ఞమీజిరే॥ ౩౦ ॥ కుశకాశమయంబ

కులసహితాయాః - సరస్వత్యాః - ఉభయోః - సురోధసోః శోభనతటయోః - ఉపశాన్తానాం శమదమాదిగుణసమ్పన్నానామృషీణాం - ఆశ్రమేషు - సమ్పదః భగవదారాధనోపయుక్తతులసీపుష్పఫలాదిసమృద్ధీః - పశ్యన్ - ప్రతస్థ ఇతి పూర్వేణాన్వయః ❋॥౨౭॥ ❋ఆయాన్తమాగచ్ఛన్తం - పతిం మను - మభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా - ప్రజాః - ప్రహర్షితాః - బ్రహ్మావర్తాద్దేశా - ద్గీతసంస్తుతిమృదఙ్గాదివాద్యధ్వనిభిః ప్రత్యుదీయుః - ప్రత్యుజ్జగ్ముః ‹‹బ్రహ్మావర్తా›› నితి ద్వితీయాన్తపాఠే - బ్రహ్మావర్తాన్ ప్రతి - ఆయాన్తమిత్యన్వయః ॥ ప్రజాపతిమితి సమస్తపాఠే ప్రజానాం పతిం మనుం - బ్రహ్మావర్తస్థా లోకాః ప్రత్యుదీయురిత్యన్వయః❋॥౨౮॥❋ కాసౌ పురీ - యాం ప్రతస్థ ఇత్యుక్తమిత్యత్రాహ ॥ బర్హిష్మతీ నామ పురీ - కథంభూతా - సర్వాభిస్సమ్పద్భిరైశ్వర్యైః, యుక్తా - సాపి కుత్రేత్యత్రాహ ॥ యజ్ఞస్య ఆదివరాహస్య - అఙ్గం శరీరం విధున్వతః కమ్పయతస్సతః - రోమాణి తనూరుహాణి - యత్ర నిపతన్ - తత్రేత్యర్థః ❋॥౨౯॥ ❋పతితాని రోమాణి కిమాసన్నిత్యత్రాహ ॥ త ఏవ, పతితాస్స్వైవరోమాణి, శశ్వత్సదా - హరితవర్ణాః - కుశాః - కాశాశ్చ - ఆసన్ సంపన్నాః - కస్తేషాముపయోగ ఇత్యత్రాహ ॥ యైః కుశైః కాశైశ్చ యజ్ఞఘ్నాన్, యజ్ఞవిరోధినో రాక్షసాన్ - పరాభావ్య అభిభావ్య - యజ్ఞం, ఈజిరే కృతవన్తః పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః, యద్వా యజ్ఞం భగవన్తం ఈజిరే ఇష్టవన్తః - భగవదారాధనరూపయజ్ఞేషు ఉపయుక్తా ఇత్యర్థః ❋॥౩౦॥ ❋అత ఏవ, భగవాన్మనుః - కుశకాశరూపం బర్హి - రాస్తీర్య యతో భగవతో వరాహా - ద్ధ్రువ - స్థానం ప్రతిష్ఠాం - లబ్ధాలబ్ధవాన్ - తమేవ యజ్ఞపురుష, మయజత్ యజ్ఞైరారాధితవాన్ - అనేన - ఇదమేవ బర్హిష్మతీశబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తం - యత్కుశకాశరూపబర్హిషా యుక్తత్వ, మిత్యు

౨౨॥శ్లో॥ పా ❋ప్రధర్షితః॥ ౨౮॥శ్లో॥ పా+బ్రహ్మావర్తాన్ప్రజాపతిమ్

క్తం భవతి ॥ ౩౧ ॥ విధుర్మను-ర్యాం బర్హిష్మతీం నామ పురీం-నివిశ్య ప్రవిశ్య -పూర్వం సమావసత్ -తస్యాం పుర్యాం- ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికరూపతాపత్రయరహితం-భవనం స్వగృహం, ప్రవిష్టః, సభార్యః, సపుత్రశ్చ, అన్యావిరోధతః వర్ణాశ్రమ ప్రయుక్త భగవదారాధనరూపధర్మావిరోధేన, కామాన్ - బుభుజే అనుబభూవ ॥ ౩౨ ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సఙ్గీయమానేత్యాదిభిష్షడ్భిః। ప్రత్యూషేషు ప్రత్యూషస్సు సస్త్రీకైః స్త్రీభిస్సహితైః సురగాయకైః, సురాగన్ధర్వకిన్నరాదయః-తఏవ గాయకాస్తైస్స న్యక్ గీయమానా సతీ నిర్మలా కీర్తిర్యస్య - సోఽపి అనుబద్ధేన ప్రేమానుబద్ధేన హృదా-హరేః కథాః-శృణ్వన్-కామాన్- బుభుజ ఇతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౩ ॥ మునిం శుభాశ్రయసంశీలనపరం భగవత్పరం భగవద్గుణానుచిన్తనపరం-స్వాయంభువం మనుం- భోగాః కామభోగాః - యోగమాయాసు భగవదాశ్చర్యశక్తికామేషు నిష్ణాతం ఆసక్తం యథా తథా ఆభ్రంశయితుం ఈషదపి పాతయితుం-యత్ యస్మాన్న శేకుః న సమర్థాః, అత-స్తస్య యామాః అయాతయామాః ఆసన్నిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౩౪ ॥ విష్ణోః కథాః-శృణ్వతః- బ్రువతః కథయతః-కుర్వతః, భగవదారాధనమితి శేషః-ధ్యాయతః-విష్ణుమితి శేషః, తస్య మనోః స్వాన్తరం స్వాన్తరాఖ్యకాలం, యాపయన్తి నయన్తీతి-తే యామాః కాలావయవాః, ప్రహరాః అయాతయామాస్సఫలాః ఆసన్ యామా ఇత్యనైకస్మిన్నపి యామే భగవదారాధనాభావరాహిత్యం సూచ్యతే ॥ ౩౫ ॥ స మనుః, ఏవం - భగవత్కథాశ్రవణకీర్తనధ్యానతదారాధనాదిభి-ర్యుగానామేకసప్తతిపరిమాణం-స్వాన్తరం కాలం-వాసుదేవే ప్రకృష్టాసఙ్గేన-పరిభూతం గతిత్రయం,, ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థామ

ర్హిహాస్తీర్యభగవాన్మనుః। అయజద్యజ్ఞపురుషం లబ్ధా స్థానం యతో భువః ॥ ౩౧ ॥ బర్హిష్మతీం నామ పురీం
యాం నివిశ్య సమావసత్ । తస్యాం ప్రవిష్టో భవనం తాపత్రయవినాశనమ్ ॥ కామాన్సర్వాన్సమాసేవో బుభుజే
న్యావిరోధతః ॥ ౩౨ ॥ సంగీయమానసత్కీర్తిస్సస్త్రీకైస్సురగాయకైః । ప్రత్యూషేష్వనుబద్ధేన హృ
దా శృణ్వన్హరేః కథామ్ ॥ ౩౩ ॥ నిష్ణాతం యోగమాయాసు మనుం స్వాయంభువం మునిమ్ । యదాభ్రం
శయితుం భోగా న శేకుర్భగవత్పరమ్ ॥ ౩౪ ॥ అయాతయామాస్తస్యాసన్యామాస్స్వాన్తరయాపనాః। శృ
ణ్వతో ధ్యాయతో విష్ణోః కుర్వతో బ్రువతః కథాః ॥ ౩౫ ॥ స ఏవం స్వాన్తరం నిన్యే యుగానామేకసప్తతిమ్। వా
సుదేవప్రసఙ్గేన పరిభూతగతిత్రయః ॥ ౩౬ ॥ శారీరా మానసా దివ్యా వైయ్యాసే యే చ మానుషాః। భౌతికా
శ్చ కథం క్లేశా బాధన్తే హరిసంశ్రయమ్ ॥ ౩ ॥ యః పృష్టో మునిభిః ప్రాహ ధర్మాన్నానావిధాఞ్ఛుభాన్ ।
నృణాం వర్ణాశ్రమాణాం చ సర్వభూతహితస్సదా ॥ ౩౮ ॥ ఏతత్త ఆదిరాజస్య మనోశ్చరితమద్భుతమ్। వర్ణితం
వర్ణనీయస్య తదపత్యోదయం శృణు ॥ ౩౯ ॥ * * * * * * * *

* * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః * * *

మైత్రేయ ఉవాచ॥ పితృభ్యాం ప్రస్థితే సాధ్వీ పతిమిఙ్గితకోవిదా । నిత్యం పర్యచరత్ప్రీత్యా భవానీవ భవం ప్ర

ధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః। జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛన్తి తామసాః,, ఇత్యుక్తగతిత్రయం యేన సః-నిన్యే యాపయామాస-యద్వా-గతయో ఽవగతయః క్లేశావగతయః, తాసాం త్రయం నిరస్తాధ్యాత్మికాదితాపత్రయ ఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఏతదేవ విశదయతి॥ శారీరా ఇతి॥ హే వైయాసే విదుర, శారీరాః వ్యాధిరూపాః, మానసాః ఆధయః ఏతే ఆధ్యాత్మికాః క్లేశాః దివ్యాః ఆన్తరిక్షాః అశనిశీతోష్ణవాతవర్షాదిప్రభవాః ఏతే ఆధిదైవికాః క్లేశాః, భౌతికాః శత్రువ్యాఘ్రచోరసర్పాదిభూతప్రభవాః, ఏతే ఆధిభౌతికాః, ఏతే సర్వే, మానుషాః మనుష్యైరనుభావ్యాః క్లేశాః, హరిః సంశ్రయ ఆశ్రయో యస్య తం కథం, బాధేరన్, ఆశ్రిత క్లేశహర భగవదాశ్రయం మనుం న కథంచిదపి బాధేరన్నిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ హరిసంశ్రయమిత్యనేన, సూచితం తస్య జ్ఞానాతిశయమాహ॥ య ఇతి॥ సర్వభూతహితః, యో మనుః, మునిభిః పృష్టః-నృణాం-తత్రాపి వర్ణాశ్రమాణాం చ అతఏవ నానావిధాన్, శుభాన్ స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాన్, ధర్మాన్, ప్రాహ ॥ ౩౮ ॥ ఏవం వర్ణితం మనుచరిత్రం నిగమయంస్తదపత్యచరిత్రమవతారయతి। వర్ణనీయస్య కథనీయకీర్తేః- ఆదిరాజస్య మనో, రద్భుతం విస్మయనీయ-మేతచ్చరితం తే తుభ్యం-వర్ణితం-మయేతి శేషః, అథ తస్య మనోరపత్యం దేవహూతి స్తస్యాః, ఉదయం ప్రభవం-ఉత్కర్షం వా - శృణు త్వితి శేషః ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వావింశోఽధ్యాయః * * * * * * * *

తదపత్యోదయం శృణ్వితి ప్రతిజ్ఞాతమేవ వర్ణయితుమారభతే-మైత్రేయః॥ పితృభ్యామితి ॥ మనుశతరూపాభ్యాం ప్ర

స్థితే గమనే కృతే సతి, సాధ్వీ ఇఙ్గితకోవిదా-పత్యురభిప్రాయాభిజ్ఞా, దేవహూతిః-ప్రశ్రయం, భవం రుద్రం, భవానీవ పతిం-కర్దమం-ప్రీత్యా-పర్యచరత్ ఆరాధితవతీ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ విస్రమ్భేణేతి॥ విశ్వాసేన-ఆత్మశౌచేన ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య శౌచేన శమేనేత్యర్థః, గౌరవేణ సర్వాతిశయబుద్ధ్యా దమేనచ బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహేణ శుశ్రూషయా హితాహితయోః శ్రోతుమిచ్ఛయా-చ, సౌహార్దేన-మధురయా వాచా చ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ కామాదీన్విసృజ్య-తత్ర, దమ్భః కాపట్యం-అఘం నిషిద్ధాచరణం। మదో గర్వః - అప్రమత్తా అనవధానరహితా - ఉద్యతా తత్తద్దేశాచరణోద్యుక్తా-తేజీయాంసం సమతిశయిత తేజస్సమ్పన్నం-పతిం కర్దమం, సమతోషయత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ స వై-దేవర్షివర్యః కర్దమః- తామనువ్రతాం-మానవీం మనోః పుత్రీం-దేవహూతిం-ప్రేమ్ణా గద్గదస్వరయా - వాచా గిరా - పీడితః అవినిస్సృతవాక్- కృపయా అబ్రవీత్-కథంభూతాం-మానవీం-దైవాదపి-గరీయసః గరీయస్త్వేనానుసంహితాత్-యద్వా దైవభావేనానుసంహితాత్-శ్రేష్ఠతమాత్-పత్యుర్భర్తుః-మహాశిషం అపత్యప్రాప్తిరూపాం- మహతీం ఆశిషం-పురుషార్థం-ఆశాసానాం ప్రార్థయన్తీం వ్రతచర్యయా-కర్శితాం-తత్ర భూయసా కాలేన క్షామాం అతికృశామ్ ❁ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః ॥ హే మానిని, పరమయా శుశ్రూషయా-పరయా భక్త్యా చ - మయి సంమానమేవ కుర్వత్యా - స్త్వైతుభ్య-మద్య అధునా అహం-తుష్టః ప్రీతోఽస్మి-దేహినా-మతీవ సుహృత్ ప్రియతమో - యో-దేహః స్వదేహః-సముచితః శ్లాఘ్యోఽపి-మదర్థే-క్షపితుం కర్శితుం-నాపేక్షితః ఉపేక్షితః - ఉచితమపి దేహమనాదృత్య సమదర్థే క్షపిత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ స్వధర్మనిరతస్య స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేషు నిరతస్య - మే మయా-తపః కర్మయోగః-సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం-విద్యా భగవదుపాసనా ఆత్మయోగః ప్రకృతివివిక్తాత్మ

భమ్ ॥ విస్రమ్భేణాత్మశౌచేన గౌరవేణ దమేన చ। శుశ్రూషయా సౌహృదేన వాచా మధురయా విభో ॥ ౨ ॥ విసృజ్య కామం దమ్భం చ ద్వేషం లోభమఘం మదమ్। అప్రమత్తోద్యతా నిత్యం తేజీయాంసమతోషయత్ ॥ ౩ ॥ స వై దేవర్షివర్యస్తాం మానవీం సమనువ్రతామ్। దైవాద్గరీయసః పత్యురాశాసానాం మహాశిషః ॥ ౪ ॥ కాలేన భూయసా క్షామాం కర్శితాం వ్రతచర్యయా। ప్రేమగద్గదయా వాచా పీడితః కృపయాఽబ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ తుష్టోఽహమద్య తవ మానిని మానదాయాః శుశ్రూషయా పరమయా పరయా చ భక్త్యా। యో దేహినామయమతీవ సుహృత్స దేహో నాపేక్షితః సముచితః క్షపితుం మదర్థే ॥ ౬ ॥ యే మే స్వధర్మనిరతస్య తపస్సమాధివిద్యాత్మయోగవిజితా ❁ భగవత్ప్రసాదాః। తానేవ తే మదనుసేవనయాఽవరుద్ధాన్ దృష్టిం ప్రపశ్య వితరామ్యభయానశోకాన్ ॥ ౭ ॥ అన్యే పునర్భగవతో భ్రువ ఉద్విజృమ్భవిభ్రంశితార్థరచనాః కిమురుక్రమస్య। సిద్ధాసి భుఙ్క్ష్వ విభవాన్నిజధర్మదోహాన్ దివ్యాన్నరైర్దురధిగాన్నృపవిక్రియాభిః ॥ ౮ ॥ ఏవం బ్రువాణమబలాఽఖిలయోగమాయావిద్యావిచక్షణమవేక్ష్య గతాధిరాసీత్। సంప్రశ్రయప్రణయవిహ్వలయా గిరేషద్వ్రీడావలోకవిల

యాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః - ఏతైర్విజితాః లబ్ధాః భగవత్ప్రసాదాః భగవత్ప్రసాదహేతుకాః॥ ప్రసాదాదితి పాఠాన్తరం॥ తదా-తపఆదిభిః హేతుభి-ర్యో భగవత్ప్రసాదః తస్మాద్ధేతో-ర్విజితాః-యే-భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదయః- తానేవ నవిద్యతే భయం యేషు తాన్-అతఏవ అశోకాన్ అశోచ్యానిత్యర్థః॥ మదనుసేవయా మత్సేవయా, అవరుద్ధాన్ త్వయా వివశీకృతాన్-ప్రపశ్య-తే తవ-దివ్యాం దృష్టిం వితరామి దదామి ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ నను సర్వోపభోగ్యాన్భోగ్యాదీననాదృత్య తపఆదిభిరార్జితాన్ విలక్షణాన్వితరామీతి కిముచ్యత ఇత్యాశఙ్కాయామభయానశోకానిత్యుక్తిసూచితమితరభోగ్యాదీనాం తుచ్ఛత్వం వదన్స్వసమ్పాదితానామేవ సర్వోత్తమత్వమాహ ॥ అన్య ఇతి ॥ ఉరుక్రమస్య భగవతః, యా భ్రూః తస్యా ఉద్విజృమ్భః విక్షేపః - తేన విభ్రంశితాః అర్థరచనాః ప్రయోజనాభిలాషా యేషు తే, అన్యే పునః కిం తైః, అతితుచ్ఛాస్త ఇత్యర్థః, అతో యతస్త్వం, సిద్ధాఽసి - పతిపారార్థ్యాదిభిః, దుహ్యన్తే ప్రపూర్యన్తే సాధ్యన్త ఇతి యావత్-తాన్, స్వభావాన్ భోగవిస్తారాన్ నృపవిక్రియాభిః నృపాణాం సార్వభౌమాణామపి-విక్రియా భోగాభిలాషో, యాసు-తాభి, ర్భోగ్యాని సమృద్ధిభిరితి శేషః, భుఙ్క్ష్వ అనుభవ ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ భర్త్రైవముక్తా దేవహూతిస్తమువాచేత్యాహ॥ మైత్రేయః ॥ ఏవమిత్యేకేన-ఏవం ఇతి బ్రువాణం భాషమాణం అఖిలాః, యాః యోగమాయాః విచిత్రసర్గకారిస్వసంబన్ధి సామర్థ్యపరపర్యాయాశ్శక్తయః, తాసాం-విద్యా, స్వకార్యజననప్రవర్తనానుగుణం జ్ఞానం-తస్మిన్, విచక్షణం నిపుణం పతిం, అవేక్ష్య అబలా దేవహూతిః -గతాధిః గతమనోవ్యథా, ఆసీత్, తతస్సంప్రశ్రయః వినయః, ప్రణయః ప్రేమా, తాభ్యాం, విహ్వలా గద్గదాతయా, గిరా వా

౭॥ శ్లో॥ ❁ పా॥ భగవత్ప్రసాదాత్.

చా, ఈషద్వ్రీడాసహితో, యోఽవలోకస్తేన విలసద్ధసితం యస్మింస్తత్ ఆననం ముఖం యస్యాః, సతీ ఆహ ॥౯॥ ఉక్తిమేవాహ॥ రాద్ధమితి ద్వాభ్యామ్॥ హే ద్విజవర - అమోఘాః సప్రయోజనాః యాః యోగమాయాః పూర్వోక్తాస్తాసామధిపే విభౌ త్వయి ఏతత్త్వదుక్తం, సర్వం రాద్ధం సిద్ధమేవేత్యవైమి జానామి బతేతి హర్షే, హే భర్తః తే త్వయా యః సకృత్ అపత్యజననపర్యన్తం అఙ్గసఙ్గో యస్మిన్ సమయః కాలోఽభిహితః స భూయాత్, యస్మాత్ గరీయసి శ్రేష్ఠే భర్తరి హేతుభూతే సతీనాం స్త్రీణాం ప్రసవః అపత్యం గుణః మహాన్లాభః॥ గుణప్రసవ ఇతి సమస్తపాఠే తు॥ గరీయసి పత్యౌ సతీనాం యతో గుణప్రసవః గుణవిస్తారో భవతి, అతః పుత్రోత్పత్త్యా గుణవిస్తారే జాతే సతి, 'దృష్టిం ప్రవిశ్య వితరామి', 'యత్త్వయోక్తం తత్సర్వం భవతీతి భావః॥౧౦॥ అఙ్గసఙ్గార్థమితికర్తవ్యతాం చ సంపాదయేత్యాహ॥ తత్రేతి॥ హే ఈశ తత్ర అఙ్గసఙ్గే ఇతికృత్యం ఇతికర్తవ్యతాం సాధకకలాపం యథోపదేశం కామతన్త్రోక్తానుసారేణ ఉపశిక్ష సంపాదయ కింతదితికృత్యం, యదుపశిక్షణీయం తత్రాహ తే త్వయైవ కృతః ఉత్పాదితః యో మనోభవః కామస్తేన ధర్షితాయాః పీడితాయాః మే మయా అతిరిరంసయా భృశం రన్తుమిచ్ఛయా కర్శితః అత ఏవ దీనః, ఏష ఆత్మా దేహః యేన ఇతికృత్యేన సిధ్యేత కార్శ్యదైన్యాదిపరిహారేణ స్వస్థో భవేత్తదితికృత్యముపశిక్షయేత్యర్థః॥ తస్మాత్ సదృశం అనురూపం భవనం భోగస్థానం ఇదం భోగ్యానీనామప్యుపలక్షణం విచక్ష్వ కల్పయ ॥౧౧॥ ఏవముక్తః కర్దమో భోగ్యాదీనసృజదిత్యాహ మైత్రేయః॥ హే క్షత్తః ప్రియాయాః భార్యాయాః, ప్రియం అన్విచ్ఛన్ కర్తుమితి శేషః కర్దమః యోగం ఉక్తయోగమాయాం ఆశ్రితః కామం యథేచ్ఛం గచ్ఛతీతి తత్ విమా

సద్ధసితాననాఽఽహ ।౯॥ దేవహూతిరువాచ ॥ రాద్ధం బత ద్విజవృషైతదమోఘయోగమాయాధిపే త్వయి విభో తదవైమి భర్తః। యస్తేఽభ్యధాయి సమయస్సకృదఙ్గసఙ్గో భూయాద్గరీయసి ❀ గుణప్రసవస్సతీనామ్॥ తత్రేతికృత్యముపశిక్ష యథోపదేశం యేనైష మే కర్శితోఽతిరిరంసయాఽఽత్మా। సిధ్యేత తే కృతమనోభవధర్షితాయా దీనస్తదీశ భవనం సదృశం విచక్ష్వ ॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రియాయాః ప్రియమన్విచ్ఛన్కర్దమో యోగమాశ్రితః। విమానం కామగం క్షత్తస్తర్హ్యేవావిరచీకరత్ ॥౧౨॥ సర్వకామదుఘం దివ్యం సర్వరత్నసమన్వితమ్। సర్వర్ద్ధ్యుపచయోదర్కం మణిస్తమ్భైరుపస్కృతమ్॥౧౩॥ దివ్యోపకరణోపేతం సర్వకాలసుఖావహమ్। పట్టికాభిః పతాకాభిర్విచిత్రాభిరలఙ్కృతమ్॥౧౪॥ స్రగ్భిర్విచిత్రమాల్యాభిర్మఞ్జుశిఞ్జత్షడఙ్ఘ్రిభిః। దుకూలక్షౌమకౌశేయైర్నానావస్త్రైర్విరాజితమ్ ।౧౫॥ ఉపర్యుపరి విన్యస్తనిలయేషు పృథక్పృథక్। క్షిప్తైః కశిపుభిః కాన్తం పర్యఙ్కవ్యజనాసనైః॥౧౬॥ తత్ర తత్ర వినిక్షిప్తనానాశిల్పోపశోభితమ్। మహామరకతస్థల్యాం జుష్టం విద్రుమవేదిభిః॥౧౭॥ ద్వార్షు విద్రుమదేహల్యా భాతం వజ్రకవాటయా। శిఖరేష్విన్ద్రనీలేషు హేమకుమ్భైరధిశ్రితమ్ ॥౧౮॥ చక్షుష్మత్పద్మరాగాగ్ర్యైర్వజ్రభిత్తిషు నిర్మితైః। జుష్టం విచిత్రవైతానైరనర్ఘ్యై

నం, తర్హ్యేవ తత్క్షణమేవ ఆవిరచీకరత్ ఆవిర్భావయామాస ❀॥౧౨॥ ❀ తద్దేవవిమానం వర్ణయతి నవభిః॥ సర్వకామదుఘం సర్వాభిలషితపూరకం, దివ్యం అమానుషం సర్వర్ద్ధీనాం సర్వసంపదాం యః ఉపచయః స ఏవోదర్కః ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధిర్యస్మిన్ మణిమయైః స్తమ్భైరుపస్కృతం పరికర్మితం॥౧౩॥ దివ్యైరుపస్కరణైః పరికరైరుపేతం యుక్తం, సర్వస్మిన్కాలే సుఖమేవావహతి ప్రాపయతి తథా పట్టికాః అల్పవిస్తారాః పట్టవస్త్రవిశేషాః పతాకా వితతాస్తాభిశ్చ విచిత్రాభిరలఙ్కృతమ్॥౧౪॥ విచిత్రాణి మాల్యాని మాలానిర్మాణయోగ్యాని పుష్పాణి, యాసు తాభిః మఞ్జుమధురం యథా తథా శిఞ్జన్తః, ధ్వనన్తః షడఙ్ఘ్రయో భ్రమరా, యాసు తాభిః స్రగ్భిః, అలఙ్కృతం దుకూలైః క్షౌమైః, ధౌతైః కౌశేయైః వస్త్రైశ్చ నానావిధైః వస్త్రైః, విశేషేణ రాజితమ్ ❀॥౧౫॥ ❀ ఉపర్యుపరి విన్యస్తేషు విరచితేషు గృహేషు పృథక్పృథక్ విభక్తం కల్పితైః కశిపుభిః శయ్యాభిః కాన్తం కమనీయం తథా పర్యఙ్కాదిభిశ్చ కాన్తం ॥౧౬॥ తత్ర తత్ర భిత్త్యాదిషు, వినిక్షిప్తైర్విరచితైః నానావిధైః శిల్పైః ఉపశోభితం, మహామరకతస్థల్యాం ఇన్ద్రనీలమణిమయభూమ్యాం, రచితాభిః విద్రుమవేదికాభిర్జుష్టం యుక్తం స్థల్యేతి పాఠే తయా విద్రుమవేదికాభిశ్చ యుక్తమ్ ❀ ॥౧౭॥ ❀ ద్వార్షు ద్వారేషు విద్రుమమయదేహల్యా ఉదుమ్బరేణ భ్రాన్తం శోభితం వజ్రఖచితకవాటయుక్తం ఇన్ద్రనీలమణిమయేషు శిఖరేషు సువర్ణమయకలశైరధిష్ఠితమ్ ❀॥౧౮॥ ❀ చక్షుష్మన్త ఇవ యే పద్మరాగశ్రేష్ఠాః వజ్రభిత్తిషు ఖచితాః తైర్జుష్టం విచిత్రైర్వితానైర్వితానసమూహైః అనర్ఘ్యైః హైమమయ

౧౦॥శ్లో॥పా ❀ గుణప్రసరః. ౧౭॥శ్లో॥పా॥మరకతస్థల్యా.

తోరణైశ్చ, జుష్టం * ॥ ౧౯ ॥ * కృత్రిమానపి - హంసాదీన్-స్వాన్ స్వసజాతీయాన్ - మన్యమానైః హంసానాం పారావతానాంచ సమూహైః - తత్రతత్ర - అధిరుహ్య అవరుహ్యచ - వికూజితమ్ * ॥ ౨౦ ॥ * యథోపజోషం యథాసుఖం, రచితైః కల్పితైః, విహారస్థానాదిభిర్యుక్తమితి, శేషః యద్వా, విహారస్థానాదిభిరాత్మనః, స్వస్య, మాయావినోఽపి, విస్మాపనమివ విస్మయజనకమివావస్థితం ఆవిరచికరదితి పూర్వేణాన్వయః ॥ తత్ర, విహారస్థానం క్రీడాప్రదేశః విశ్రామః శయనగృహం-సంవేశ ఉపభోగస్థానం, ప్రాఙ్గణం గృహాద్బహిరచితం అజిరం ప్రాకారాద్బహిః * ॥ ౨౧ ॥ * ఈదృగేవంవిధం, తద్గృహం విమానం నాతిప్రీతేన అనతిసంతుష్టేన చేతసా, పశ్యన్తీం దేవహూతిం స్వయం, సర్వభూతానామాశయమభిప్రాయం జానాతీతి సః, కర్దమః, ప్రావోచత్ * ॥ ౨౨ ॥ * హే భీరు, ఇదం తీర్థం, శుక్లకృతం శుక్లేన భగవతా కృతం, ఆశిషాం నిపాతేవ కృతం నృణాం, మాశిషాం కాంక్షితానాం, ప్రాపకం, అతోఽస్మిన్ హ్రదే బిన్దుసరసి, నిమజ్జ స్నాహి, ఇదం విమానం, మారుహ అధిరుహ * ॥ ౨౩ ॥ * సా కువలయేక్షణా దేవహూతిః భర్తుః కర్దమస్య, వచః, సమాదాయ గృహీత్వా, సరజం మలినం, వాసః వస్త్రం, వేణీభూతాన్ కేశాన్, మలపఙ్కేన సంఛన్నం, అతఏవ శబలౌ వివర్ణౌ, స్తనౌ యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరంచ, బిభ్రతీ సతీ సితానాం నిర్మలానాం, జలానామాశయం ఆశ్రయం సరస్వత్యా పరిశ్రితమితి శేషః, షష్ఠ్యన్తపాఠే-తన్మధ్యస్థమిత్యర్థః, సరః బిన్దుసరః, ఆవివేశ ప్రవిష్టవతీ * ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ * సా అన్తస్సరసి నిమగ్నా సతి, తత్ర, వేశ్మస్థాః మన్దిరస్థాః, దశశ

హ్మైమతోరణైః ॥ ౧౯ ॥ హంసపారావతవ్రాతైస్తత్రతత్ర వికూజితమ్ । కృత్రిమాన్మన్యమానైస్స్వానధిరుహ్యాధిరుహ్యచ ॥ ౨౦ ॥ విహారస్థానవిశ్రామసంవేశప్రాఙ్గణాజిరైః । యథోపజోషం రచితైర్విస్మాపనమివాత్మనః ॥ ౨౧ ॥ ఈదృగ్గృహం తత్పశ్యన్తీం నాతిప్రీతేన చేతసా । సర్వభూతాశయాభిజ్ఞః ప్రావోచత్కర్దమస్స్వయమ్ ॥ ౨౨ ॥ నిమజ్జ్యాస్మిన్హ్రదే భీరు విమానమిదమారుహ । ఇదం శుక్లకృతం తీర్థమాశిషాం యాపకం నృణామ్ ॥ ౨౩ ॥ సా చ భర్తుస్సమాదాయ వచః కువలయేక్షణా । సరజం బిభ్రతీ వాసో వేణీభూతాంశ్చ మూర్ధజాన్ ॥ ౨౪ ॥ అఙ్గం చ మలపఙ్కేన సంఛన్నం శబలస్తనమ్ । ఆవివేశ * సరస్వత్యాస్సరశ్శివజలాశయమ్ ॥ ౨౫ ॥ సాన్తస్సరసి వేశ్మస్థాశ్శతాని దశ కన్యకాః । సర్వాః కిశోరవయసో దదర్శోత్పలగన్ధయః ॥ ౨౬ ॥ తాం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ ప్రోచుః ప్రాఞ్జలయస్స్త్రియః । వయం కర్మకరీస్తుభ్యం శాధి నః కరవామ కిమ్ ॥ ౨౭ ॥ స్నానేన తాం మహార్హేణ స్నాపయిత్వా మనస్వినీమ్ । దుకూలే నిర్మలే నూత్నే దదురస్యై చ మానదాః ॥ ౨౮ ॥ భూషణాని పరార్ధ్యాని వరీయాంసి ద్యుమన్తి చ । అన్నం సర్వగుణోపేతం పానం చైవామృతాసవమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథాదర్శే స్వమాత్మానం స్రగ్విణం విరజోఽమ్బరమ్ । విరజస్కం స్వస్త్యయనం కన్యాభిర్బహుమానితమ్ ॥ ౩౦ ॥ స్నాతం కృతశిరస్స్నానం సర్వాభరణభూషితమ్ । నిష్కగ్రీవం వలయినం కూజత్కాఞ్చననూపురమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోణ్యోరధ్యస్త

తాని, కన్యకాః, దదర్శ, కథంభూతాః, సర్వాః కిశోరవయసః, ఉత్పలస్యేవ దేహగన్ధో యాసాం తాః * ॥ ౨౬ ॥ * తాం దేవహూతిం, దృష్ట్వా, దశశతాని, స్త్రియః, సహసా ఆశు, ప్రోత్థాయ, జలస్థాద్వేశ్మనో బహిర్నిర్గత్య, ప్రాఞ్జలయః, వయం, తుభ్యం, కర్మకరీః కిఙ్కరీః, నః అస్మాన్, శాధి అనుశిక్షయ, కిం దాస్యం కరవామ ఇతి ప్రోచుః * ॥ ౨౭ ॥ * మహార్హేణ శ్రేష్ఠతమేన, స్నానేన స్నానయోగ్యేన సుగన్ధితైలాదినా, తాం, మనస్వినీం దేవహూతిం స్నాపయిత్వా, మానదాః స్త్రియః, అస్యై దేవహూత్యా ఏవ, నిర్మలే, నూత్నే నవీనే, దుకూలే దదుః దత్తవత్యః * ॥ ౨౮ ॥ * తథా, పరార్ధ్యాని శ్రేష్ఠతమాని-ద్యుమన్తి దీప్తిమన్తి, వరీయాంసి తత్ప్రియాణి భూషణాని-సర్వగుణోపేతం షడ్రసోపేతం-అన్నం అమృతం స్వాదు - ఆసవం మాదకం-పానం పేయం చ-అస్యై-దదుః * ॥ ౨౯ ॥ * అసౌ దేవహూతిః-స్వమాత్మానం స్వదేహం-ఆదర్శే దర్పణే-దదర్శేతి శేషః-కథంభూతం-స్రగ్విణం స్రజం బిభ్రతం-విరజం నిర్మలం అమ్బరం వాసో యస్య తం విరజస్కం మలహీనం కృతం స్వస్త్యయనం మఙ్గళానామాచరణం యస్య తం-కన్యకాభిస్సంమానితమ్ * ॥ ౩౦ ॥ * స్నాతం ఉద్వర్తనక్షాళితం-కృతం శిరస్స్నానమభ్యఙ్గో యేన తం-సర్వైరాభరణైః-భూషితం అలఙ్కృతమ్-ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి। నిష్కం పదకం గ్రీవాయాం యస్య తం, కూజన్తీ కాఞ్చనమయే నూపురే యస్య తమ్ * ॥ ౩౧ ॥ * శ్రోణ్యోర్నితమ్బయోరధ్యస్తయా ఆదృతయా-కాఞ్చనమయ్యా-బహూని రత్నాని యస్యాం- తయా-కాఞ్చ్యా మేఖలయా-మహార్హేణ హారేణ-రుచకేన మఙ్గళద్రవ్యేణ చ కుఙ్కుమాదినా-తదుక్తం విశ్వప్రకా

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా * సరస్వత్యాస్సరః.

శే,,రుచకం మఙ్గళద్రవ్యం గ్రీవాభరణం దత్తవతీ యో,,రితి-విభూషితమ్ ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ సుభ్రువా శోభనయా భ్రువా-సుదతా సున్దరద
న్తపఙ్క్త్యా శ్లక్ష్ణః, మనోహరః స్నిగ్ధోఽపాఙ్గః నేత్రప్రాన్తో యస్మిన్-పద్మకోశస్పృధా పద్మకోశస్పర్ధినా-చక్షుషా నేత్రే
ణ-సుభ్రువా చక్షుషేతి జాతావేకవచనం-తథా-నీలైః-అలకైశ్చ - లస - న్ముఖం- యస్య తమ్ ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ ఏవంభూతమా
త్మానం, దృష్ట్వా, యదా ఋషీణా- మృషభం శ్రేష్ఠం దయితం ప్రియం, పతిం భర్తారం, సస్మార స్మృతవతీ-తదా-యత్ర-సః ప్ర
జాపతిః కర్దమః-ఆస్తే-తత్ర-స్వయమపి-స్త్రీభిస్సహ- ఆస్తే ఉపవివేశేత్యర్థః ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ భర్తుః-పురస్తాదగ్రే-స్త్రీసహ
స్రై-ర్వృత-మాత్మానం- నిశామ్య దృష్ట్వా, తస్య భర్తు,ర్యోగగతిం యోగప్రభావం ప్రతి - సంశయం-ప్రత్యపద్యత-కీదృశో
యం యోగగతిరితి సంశయం విస్మయం ప్రాప్తవతీత్యర్థః ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ హే అమిత్రహన్ విదుర, జితారిషడ్వర్గ - సః కర్దమః,
జాతభావస్సన్ పూర్వవత్ వివాహాత్ప్రాగ్వత్-ఆత్మనస్స్వస్యాః-రూపం బిభ్రతీం- అతఏవ-విశేషేణ భ్రాజమానాం-సం
వీతౌ ప్రావృతౌ రుచిరౌ స్తనౌ యస్యాస్తాం-ప్రారాన్తరేతు-రూపవిశేషణం-శోభనే వాససీ యస్యాం స్తాన్ ✽ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ✽
అలుప్తమహిమా అలుప్తప్రభావః-ప్రియయా భార్యయా-ఽనుషక్తః అనుసంగతః - విద్యాధరీభిః-ఉపచీర్ణం శుశ్రూషితం
వపుర్యస్య - స-మునిః కర్దమః తస్మిన్ విమానే, బభ్రాజ రరాజ- తత్ర దృష్టాన్తః ఉత్కచకుముద్గణవాన్ వికసత్కుముదగణ
వాన్-అపీచ్యో దర్శనీయః-తారకాభి-రావృతో నభస్థః-ఉడుపతిః పూర్ణచన్ద్ర ఇవేతి-పూర్ణచన్ద్ర ఇవ మునిః-నభ ఇవ విమా

యా కాఞ్చ్యా కాఞ్చన్యా బహురత్నయా । హారేణ చ మహార్హేణ రుచకేన విభూషితమ్ ॥ ౩౨ ॥ సుభ్రువా సు
దతా శ్లక్ష్ణస్నిగ్ధాపాఙ్గేన చక్షుషా । పద్మకోశస్పృధా నీలై రలకైశ్చ లసన్ముఖమ్ ॥ ౩౩ ॥ యదా సస్మార ఋష
భమృషీణాం దయితం పతిమ్ । తత్ర చాస్తే సహ స్త్రీభి ర్యత్రాస్తే స ప్రజాపతిః ॥ ౩౪ ॥ భర్తుః పురస్తాదాత్మానం
స్త్రీసహస్రవృతం తదా । నిశామ్య తద్యోగగతిం సంశయం ప్రత్యపద్యత ॥ ౩౫ ॥ స తాం కృతమలస్నానాం వి
భ్రాజన్తీమపూర్వవత్ । ఆత్మనో బిభ్రతీం రూపం ✽ సంవీతరుచిరస్తనీమ్ ॥ ౩౬ ॥ విద్యాధరీసహస్రేణ సేవ్య
మానాం సువాససమ్ । జాతభావో విమానం తదారోహయదమిత్రహన్ ॥ ౩౭ ॥ తస్మిన్నలుప్తమహిమా ప్రియ
యాఽనుషక్తో విద్యాధరీభిరుపచీర్ణవపుర్విమానే । బభ్రాజ ఉత్కచకుముద్గణవానపీచ్యస్తారాభిరావృత ఇవో
డుపతిర్నభస్థః ॥ ౩౮ ॥ తేనాష్టలోకపవిహారకులాచలేన్ద్రద్రోణీష్వనఙ్గసఖమారుతసౌభగాసు । సిద్ధైర్ను
తో ద్యుధునిపాతశివస్వనాసు రేమే చిరం ధనదవల్లలనావరూథీ ॥ ౩౯ ॥ వైస్రమ్భకే సురసనే నన్దనే పుష్పభద్ర
కే । మానసే చైత్రరథ్యే చ స రేమే రమయా తతః ॥ ౪౦ ॥ భ్రాజిష్ణునా విమానేన కామగేన మహీయసా । వైమా
నికానత్యశేత చరన్ లోకాన్ యథాఽనిలః ॥ ౪౧ ॥ కిం దురాపాదనం తేషాం పుంసాముద్దామచేతసామ్ । యైరాశ్రి
తస్తీర్థపదశ్చరణో వ్యసనాత్యయః ॥ ౪౨ ॥ ప్రేక్షయిత్వా భువో గోళం పత్న్యై యావాన్ స్వసంస్థయా । బ
హ్వాశ్చర్యం మహాయోగీ స్వాశ్రమాయ న్యవర్తత ॥ ౪౩ ॥ విభజ్య నవధాఽఽత్మానం మానవీం సురతోత్సుకామ్ ।

నం-తారా ఇవ స్త్రియః కుముదానీవ తాసాం నేత్రాణీతి విజ్ఞేయమ్ ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ తేన విమానేన-అష్టలోకపాలానాం విహా
రాయస్మిన్ సః-కులాచలేన్ద్రో మేరు- స్తస్య-ద్రోణీషు దరీషు - కథంభూతాసు - అనఙ్గస్య-యః-సఖా మారుతః, శీతసుగన్ధి
మన్దానిలః- తేన-సౌభగం సౌన్దర్యం యాసు-ద్యుధునీ గఙ్గా- తస్యాః- పాతేన-శివః స్వనో-యాసు తాసు-లలనా వరూథీ స్త్రీర
త్నసమూహవాన్-ముని-ర్ధనదవత్ కుబేర ఇవ రేమే ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ వైస్రమ్భకాదిషు దేవోద్యానేషు-మానసే చ సరసి-రతః
ప్రీతస్సన్, రమయా స్త్రియా సహ- రేమే ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ భ్రాజిష్ణునా ప్రకాశమానేన, మహీయసా శ్రేష్ఠేన-కామగేన, విమా
నేన, అనిల ఇవ, సర్వత్రాప్రతిహతగత్యా చరన్-వైమానికాన్ లోకా-నత్యశేత అతిక్రమ్య స్థితః ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ కీదృశోఽయం
మునేః ప్రభావ ఇతి న విస్మయనీయమిత్యాహ ॥ కిమితి ॥ యైః పుమ్భిః తీర్థపదః భగవతః - వ్యసనాత్యయః తాపత్రయనాశనశ్చ
రణః పాద-ఆశ్రితః- తేషా-ముద్దామచేతసాం యోగపరిశుద్ధమనసాం - పుంసాం-కిం దురాపాదనం దుష్ప్రాపం కిమస్తీత్య
ర్థః ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ స్వసంస్థయా ద్వీపవర్షాదిసంస్థానేన - యావాన్- భూగోళ-స్తావన్తం-బహ్వాశ్చర్యమతివిస్మయనీయం,
భువో గోళం-పత్న్యై భార్యాయై, దర్శయిత్వా, మహాయోగీ కర్దమః - పునః, స్వాశ్రమాయ, న్యవర్తత స్వాశ్రమం ప్రత్యా
గతవాన్ ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ నవధా-ఆత్మానమపత్యం-విభజ్య , నవధాఽపత్యముత్పాదయిష్యామీతి మనసా స్వవీర్యం విభజ్యేత్య
ర్థః-సురతే ఉత్సుకాం ఉత్సాహవతీం , మనోః పుత్రీం , రామాం స్వస్త్రియం, విశేషేణ, రమయన్, వర్షపూగాన్ వర్షగ

౩౬ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ సంవీతరుచిరస్తనమ్

ణాన్, మహూర్తవత్-రేమే * ॥ ౪౪ ॥ * తస్మిన్ విమానే-ఉత్కృష్టాం నిరతిశయసుఖస్పర్శాం రతికరీం రతివర్ధనీం, శయ్యాం-శ్రితా, అపీచ్యేన సున్దరేణ-పత్యా భర్త్రా, సంగతా సంయుక్తా సతీ - తం అనేకవర్షసమూహాత్మకం, కాలం-న చాబుధ్యత ఏతావాన్ కాలో వ్యతీత ఇతి న జ్ఞాతవతి * ॥ ౪౫ ॥ * కియాన్ కాలో వ్యతీత ఇత్యత్రాహ ॥ ఏవమితి ॥ యోగానుభావేన యోగప్రభావేన, కామాసక్తయోః - దంపత్యోః, రమమాణయోస్సతోః-శతం, శరదః సంవత్సరాః-వ నాక్ ఈషత్ కాలమివ-వ్యతియుః అతిక్రాన్తాః * ॥ ౪౬ ॥ * ఆత్మవిత్ జీవపరమాత్మయాథాత్మ్యవిత్ - తత్ కర్దమః-తాం ప్రియాం ఆత్మనా స్వదేహార్ధరూపేణ ఆప్రీత్యా, ఆత్మనా మనసా-భావయన్ అభిప్రయన్- సర్వసంకల్పవిత్ తస్యాం బహ్వపత్యసంకల్పం జానన్-విభుస్తథాకర్తుం సమర్థః, స్వం స్వయం-రూపం విస్యం - నోధా విధాయ నవధా విభజ్య, తద్రేతః, తస్యాం పత్న్యాం, ఆధత్త నిహితవాన్ * ॥ ౪౭ ॥ * తతః అనన్తరం-సా దేవహూతిః-సద్యః ఆశు- స్త్రియః స్త్రీః-ప్రజాః అపత్యాని, సుషువే ప్రసూతవతీ-కథంభూతాః ప్రజాః॥ తాస్సర్వా, నవ స్త్రియః - చారూణి సర్వాణ్యఙ్గాని అవయవా యాసాం-లోహితోత్పలస్య రక్తోత్పలస్యేవ-గన్ధో యాసాం తాః * ॥ ౪౮ ॥ * తదా అపత్యోత్పత్త్యనన్తరం - ప్రవ్రజిష్యన్తం సన్న్యస్యన్తం-పతిం ఆలక్ష్య వితర్క్య-ఉశతీ కమనీయా, సా, సతీ దేవహూతిః-బహిః, స్మయమానా ఈషద్ధసమానా, అన్తస్తు-విక్లబేన వ్యాకులితేన-విదూయతా పరితప్యమానేన, హృదయేన మనసా అధోముఖీ - నఖా ఏవ మణయః, తేషాం శ్రీశ్శోభా యస్మిన్ - తేన -పదా చరణేన, భువం, లిఖన్తీ, అనేన దురన్తచిన్తా సూచ్యతే - అశ్రుకణాన్-శనైః, నిరుధ్య లలితాం మృద్వీం-వాచం-ఉవాచ * ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ * హే భగవన్, మహ్యం, యత్ప్రతిశ్రుతం, తత్సర్వ-ముపోవాహ ఉపావహత్, సంపాదితవాన్-తథా

రామాం విరమయన్రేమే వర్షపూగాన్ముహూర్తవత్ ॥ ౪౪ ॥ తస్మిన్విమాన ఉత్కృష్టాం శయ్యాం రతికరీం శ్రితా । న చాబుధ్యత తం కాలం పత్యాఽపీచ్యేన సంగతా ॥ ౪౫ ॥ ఏవం యోగానుభావేన దమ్పత్యో రమమాణయోః । శతం వ్యతీయుశ్శరదః కామలాలసయోర్మనాక్ ॥ ౪౬ ॥ తస్యామాధత్త రేతస్తాం భావయన్నాత్మనాఽఽత్మవిత్ । నోధా విధాయ రూపం స్వం సర్వసఙ్కల్పవిత్ప్రభుః ॥ ౪౭ ॥ అతస్సా సుషువే సద్యో దేవహూతిః స్త్రియః ప్రజాః । సర్వాస్తాశ్చారుసర్వాఙ్గ్యో లోహితోత్పలగన్ధయః ॥ ౪౮ ॥ పతిం సా ప్రవ్రజిష్యన్తం తదాఽఽలక్ష్యోశతీ సతీ । స్మయమానా విక్లబేన హృదయేన విదూయతా ॥ ౪౯ ॥ లిఖన్త్యధోముఖీ భూమిం పదా నఖమణిశ్రియా । ఉవాచ లలితాం వాచం నిరుధ్యాశ్రుకలాం శనైః ॥ ౫౦ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ సర్వం తద్భగవన్మహ్యముపోవాహ ప్రతిశ్రుతమ్ । అథాపి మే ప్రపన్నాయా అభయం దాతుమర్హసి ॥ ౫౧ ॥ బ్రహ్మన్దుహితృభిస్తుభ్యం విమృగ్యాః పతయస్సమాః । * కశ్చిత్స్వస్మై విశోకాయ త్వయి ప్రవ్రజితే వనమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏతావతాఽలం కాలేన వ్యతిక్రాన్తేన మే విభో । ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గేన పరిత్యక్తపరాత్మనః ॥ ౫౩ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యాః ప్రసఙ్గస్త్వయి మే కృతః । అజానన్త్యాః పరం భావం తథాప్యస్త్వభయాయ మే ॥ ౫౪ ॥ సఙ్గో హి సంసృతేర్హేతు

పి, ప్రపన్నాయాః-మే, అభయం, దాతుమర్హసి అభయప్రదానం కరోషి చేత్ కథయామీతి భావః * ॥ ౫౧ ॥ * ఓం తత్కిమిత్యత ఆహ ॥ హే బ్రహ్మన్-దుహితృభిః- సమాః వయశ్శీలగుణాదిభిస్తుల్యాః - పతయః తాసాం భర్తారః-తుభ్యం త్వయా, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, విమృగ్యాః అన్వేషణీయాః, త్వయి వనం ప్రతి, ప్రవ్రజితే సన్న్యస్య గతే సతి, మమ-విశోకాయ, విగతః శోకో యస్మాత్స విశోకః బ్రహ్మజ్ఞానం "తరతి శోకమాత్మవిత్" ఇతి శ్రుతేః, తేన తదుపదేశో లక్ష్యతే, తస్మై -కశ్చిత్పుత్రస్స్యాత్ స్యాత్ కిమిత్యర్థః-కచ్చిదితి పాఠాన్తరం, తదా కిం స్యాత్-పుత్ర ఇతి శేషః * ॥ ౫౨ ॥ * ఏవం స్వాభిప్రేతం-నివేద్య అథ సంసారాత్స్వనిర్వేదమావేదయన్త్యాహ ॥ యావదధ్యాయం ॥ హే విభో, ఇన్ద్రియార్థేషు శబ్దాదివిషయేషు ప్రసఙ్గేన, ప్రకృష్టాసఙ్గేన, పరిత్యక్తః అనుపాసితః పరాత్మా పరమాత్మా యయా తస్యాః -మే మమ-వ్యతితేన అతిక్రాన్తేన-ఏతావతా శతవర్షపరిమితేన-కాలేన-అలమ్ * ॥ ౫౩ ॥ * స్వకృతమనుశోచన్త్యాహ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యా ఆసక్తాయాః-మే మయా, త్వయి-ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టాసఙ్గః-కృతః, తథాపి-పరం భావం ఉత్కృష్టం భావం-త్వం బ్రహ్మవిదితి భావం, అజానన్త్యా అపి-మే, అభయాయ, అస్తు-త్వయి కృతస్సఙ్గ ఇత్యనుషఙ్గః * ॥ ౫౪ ॥ * కథమిన్ద్రియార్థప్రసఙ్గో మయి కృతోఽప్యభయాయ స్యాదిత్యత్రాహ ॥ సఙ్గ ఇతి ॥ అధియా అజ్ఞానేన అసత్సు, విహితః కృతః, యస్సఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, స ఏవ-అధియా కృతోఽపి-సఙ్గః-సాధుషు భవాదృశేషు-కృతశ్చేత్, నిస్సఙ్గత్వాయ విరాగత్వాయైవ, కల్పతే అన్తతో వైరాగ్యమేవ జనయతీత్యర్థః॥ ధియేతి భేదే బుద్ధిపూర్వకోఽప్యసత్సు విహితస్సఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, కిముతా-ధియా, సాధుషు తూభయవిధోఽపి సఙ్గః, నిస్సఙ్గత్వాయైవ భవతీత్య

౫౨ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ * కచ్చిత్స్వస్మై.

ర్థః ॥ ౫౫ ॥ ఇహలోకే- యత్కర్మ యస్యపుంసః స్వభావతః ప్రవృత్తమపికర్మ-ధర్మాయ, నకల్పతే, నిసర్గతః ప్రవృత్తమప్యాహారవిహారచేష్టితనిద్రాదిరూపంకర్మ “యుక్తాహారవిహారస్యయుక్తచేష్టస్యనిత్యశః। యుక్తస్వప్నావబోధస్యయోగోభవతిదుఃఖహా” ఇత్యుక్తరీత్యా “సాత్వికానేవసేవేత” ఋతావుపేయా” ఇత్యాదిశాస్త్రానుమతద్రవ్యకాలాదివిశేషవిషయం స-ప్రత్యవాయపరిహారేణ, భగవదారాధనరూపకర్మయోగాఖ్యధర్మనిర్వృత్తమే, నభవేదిత్యర్థః-సఏవధర్మః, విరాగాయ విగతోరాగోయస్మాత్సతః, జ్ఞానయోగం “రసోఽప్యస్యపరందృష్ట్వానివర్తత” ఇతిభగవతాగీతత్వాత్ తస్మై-నకల్పతే-చేదిత్యర్థః యద్యపికర్మయోగస్యభక్తియోగాఙ్గస్య-జ్ఞానయోగాఙ్గత్వమనుపపన్నం॥ తథాపి॥ “కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదకర్మణిచకర్మయః” ఇత్యుక్తరీత్యాకర్మయోగజ్ఞానయోగయోః పరస్పరోపకర్తృత్వమప్యస్తీతిబోధ్యం-సచధర్మో-విరాగశ్చ, తీర్థపదసేవాయైతీర్థపదస్యభగవత-స్సేవాయైభక్త్యైనకల్పతేచేత్ - సః-జీవన్నేవమృతో హి-జీవచ్ఛవః ఖల్వస్యార్థం-తస్యజీవనంవ్యర్థమితిభావః ॥ ౫౬ ॥ స్వాత్మానం ప్రతినిర్విద్యతి సా ఇన్ద్రియార్థేష్వేవసజ్జన్తీ అహం-భగవతో-మాయయా “దైవీహ్యేషాగుణమయీ” ఇత్యుక్తవిధయా-దృఢం వఞ్చితా మోహితా-యాఽహం-విముక్తిదంముక్తిసాధనజ్ఞానప్రదం- త్వాం-ప్రాప్యాపి-బన్ధనాత్సంసారాత్-నముముక్షేయమోక్తుం నైచ్ఛమిస్మ ॥ ౫౭ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః॥ ********
ఏవంనిర్విద్యమానాంభార్యాంప్రత్యాహకర్దమ ఇత్యాహమైత్రేయః॥ ఏవమితి॥ నిర్వేదంకథయన్తీంమనోర్దుహితరం, శాలినీంస్వగృహిణీంప్రతి-మునిఃకర్దమః-దయాళుః - శుక్లాభివ్యాహృతం “అహంచస్వాంశకలయేతి” భగవద్వచనంస్మ

రసత్సువిహితోఽధియా। సఏవసాధుషుకృతోనిస్సఙ్గత్వాయకల్పతే॥ ౫౫ ॥ నేహయత్కర్మధర్మాయనవిరాగాయకల్పతే। నతీర్థపదసేవాయైజీవన్నపిమృతో హి సః॥ ౫౬ ॥ సాఽహంభగవతోనూనంవఞ్చితామాయయాదృఢమ్। యత్త్వాంవిముక్తిదంప్రాప్యనముముక్షేయబన్ధనాత్ ॥ ౫౭ ॥ ************
**** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, త్రయోవింశోఽధ్యాయః ********

శ్రీమైత్రేయఉవాచ॥ నిర్వేదవాదినీమేవంమనోర్దుహితరంమునిః। దయాళుశ్శాలినీమాహశుక్లాభివ్యాహృతంస్మరన్॥ ౧ ॥ ఋషిరువాచ॥ మాఖిదోరాజపుత్రీత్థమాత్మానంప్రత్యనిన్దితే। భగవాంస్తేఽక్షరోగర్భమదూరాత్సంప్రపత్స్యతే॥ ౨ ॥ ధృతవ్రతాఽస్తుభద్రంతేదమేననియమేనచ। తపోద్రవిణదానైశ్చశ్రద్ధయాచేశ్వరంభజ॥ ౩ ॥ సత్వయాఽఽరాధితశ్శుక్లోవితన్వన్మామకంయశః। ఛేత్తాతేహృదయగ్రన్థిమౌదర్యోబ్రహ్మభావనః॥ ౪ ॥ శ్రీమైత్రేయఉవాచ॥ దేవహూత్యపిసందేశంగౌరవేణప్రజాపతేః। సమ్యక్ఛ్రద్ధాయపురుషంకూటస్థమభజద్గురుమ్॥ ౫ ॥ తస్యాంబహుతిథేకాలేభగవాన్మధుసూదనః। కార్దమంవీర్యమాపన్నోజజ్ఞేఽగ్నిరివదారుణి॥ ౬ ॥

రన్, ఆహ ॥ ౧ ॥ ఉక్తిమేవాహత్రిభిః॥ హేరాజపుత్రి, అనిన్దితేఅనవద్యాచారే-ఆత్మానంప్రతీ, త్థం, మాఖిదఃఖేదంమాకార్షీః-అక్షరోనిరస్తప్రాకృతగుణో-భగవాన్అనన్తకల్యాణగుణగణోహరిః - అదూరాత్ఆశు-తేతవ-గర్భం-ప్రపత్స్యతే ॥ ౨ ॥ తేతుభ్యం, భద్రంమఙ్గళం, అస్తు, ధృతంవ్రతంభగవదారాధనరూపంవ్రతంయయా-సాసతీ-త్వం, దమేనబాహ్యేన్ద్రియనియమనేననియమేనఅన్తరిన్ద్రియనియమనేనచపాతివ్రత్యస్యోచితతపసా-ద్రవిణానాంహిరణ్యాదీనాం-దానైశ్చ, శ్రద్ధయాప్రాప్రిప్సితేభగవదారాధనేత్వరయాచే-శ్వరంభగవన్తం-భజ ॥ ౩ ॥ త్వయా, ఆరాధిత-స్స-శుక్లోభగవాన్-మదీయం-యశో-వితన్వన్విస్తారయన్-ఔదర్యఃత్వదుదరేజాతః - బ్రహ్మభావనఃతవబ్రహ్మోపదేష్టా-భూత్వా - తే-హృదయగ్రన్థింఅజ్ఞానం-ఛేత్తాఛేత్స్యతి, ॥ ౪ ॥ ఏవముక్తాదేవహూతిస్తథాఽకరోదిత్యాహమైత్రేయః॥ దేవహూతిరపి-ప్రజాపతేఃకర్దమస్య-సందేశంనిదేశం-గౌరవేణ-సమ్యక్-శ్రద్ధాయవిశ్వస్య - కూటస్థంనిర్వికారం-గురుంఅజ్ఞాననివర్తికం-పురుషంపరమపురుషం-అభజత్ ॥ ౫ ॥ బహుతిథేబహుతరే-కాలే-గతేసతి-భగవాన్మధుసూదనః-తస్యాందేవహూత్యాంకార్దమంకర్దమసమ్బన్ధి-వీర్య-మాపన్నఃప్రాప్తః-దారుణ్యగ్నిరివ-జజ్ఞే -కార్దమవీర్యసంశ్లిష్టజీవవిశేషమావిశ్యాఽవతతారేత్యర్థః-అయమావేశావతారోజామదగ్న్యవత్- ఆవేశావతారోనామ-జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యైవభగవతః జీవద్వారాజ్ఞానశక్త్యాదిగుణవిశేషాన్యతమావిర్భావః తావతైవతస్మిన్జీవేస్వస్యాన్యేషాంచేశ్వరత్వాభిమానః ॥ ౬ ॥ తదాఅవతరణసమయే-వ్యోమ్ని -వాదిత్రాణిశఙ్ఖమృదఙ్గదున్దుభ్యాదీనిఅవాదయన్అధ్వయన్-దేవాఇతిశేషః-ఘనాఘనాఇత్యేకంపదం-వర్షన్తోమేఘా-అభూవన్నిత్యర్థః-సగన్ధర్వాఃకిన్నరాదయః-గాయన్తిస్మగీతవన్తః - అప్సరసః-

ఋచో-హాప్సరసః-నృత్యన్తిస్మ అనృత్యన్ ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ ఖేచరైర్దివిజైః-రపవర్జితాః-ముక్తాః-సుమనసః-పుష్పాణి-పేతుః పతితవన్తః-సర్వాః-దిశః-అమ్భాంసి జలాని-మనాంసి సర్వేషాం చిత్తాని చ-ప్రసేదుః ప్రసన్నాన్యభూవన్ ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ సరస్వత్యా పరివేష్టితం-కర్దమాశ్రమస్థానం ప్రతి-స్వయమ్భూశ్చతురాననో-మరీచ్యాదిభిః ఋషిభిస్సహ-అభ్యాగచ్ఛత్ ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ హే శత్రుహన్ విదుర-అంశేన స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణేన-సత్త్వేన నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన-పరం బ్రహ్మైవ-తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం-సంఖ్యానం యాథాత్మ్యకథనం-తేన-విజిఘృక్షయా జ్ఞాపనాయ-ప్రకృత్యాదియాథాత్మ్యకథనేన తద్యాథాత్మ్యం లోకం ప్రతిగ్రాహయితుమిత్యర్థః-జాతమవతీర్ణం-భగవన్తం విద్వాన్ జానన్-స్వరాట్-అజో బ్రహ్మా-భగవదావేశావతారత్వాద్భగవద్దృష్ట్యా బ్రహ్మాణస్స్వరాట్త్వముకర్మవశ్యత్వముక్తమ్ ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ తస్యావతీర్ణస్య భగవతః-శ్చికీర్షితం విశుద్ధేన మనసా-సభాజయన్ సమ్మానయన్-అభినన్దయన్నితియావత్-అతఏవ-ప్రహృష్యమాణైః-రసుభిః-ఇన్ద్రియైః-రానన్దాశ్రుపూర్ణరోమాఞ్చితగద్గదస్వరాదియుక్తనేత్రత్వగ్వాగాదీన్ద్రియై-రుపలక్షితః-కర్దమం చ-చకారాద్దేవహూతిం చ ప్రతీ-దం వక్ష్యమాణం-అభ్యధాత్ అభ్యభాషత ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ తత్ర తత్త్వయేతి పఞ్చభిః కర్దమం ప్రత్యాహ ॥ హే తాత పుత్ర-త్వయా-అపచితిః పూజా-నిర్వ్యలీకతః ప్రీత్యాతిశయేన-మే మహ్యం-కల్పితా విహితా-తర్హి కాఽపచితిర్మయా కల్పితేత్యత్రాహ ॥ హే మానద-భవాన్-వాక్యం మద్వచః-మానయన్-జగృహే గృహీతవాన్-ఇతి యత్తదేవ-మమాపచితిః ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ త్వద్వాక్యకరణమాత్రేణ కథమపచితిః కల్పితేత్యత్రాహ ॥ పితరి పుత్రైః-కార్యా-శుశ్రూషా అపచితిః-రేతావత్యేవ-యద్గు

అవాదయంస్తదా వ్యోమ్ని వాదిత్రాణి ఘనాఘనాః । గాయన్తి స్మ గన్ధర్వా నృత్యన్త్యప్సరసో ముదా ॥ ౭ ॥ పేతుస్సుమనసో దివ్యాః ఖేచరైరపవర్జితాః । ప్రసేదుశ్చ దిశస్సర్వా అమ్భాంసి చ మనాంసి చ ॥ ౮ ॥ తత్కర్దమాశ్రమపదం సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్ । స్వయమ్భూస్సాకమృషిభిర్మరీచ్యాదిభిరభ్యగాత్ ॥ ౯ ॥ భగవన్తం పరం బ్రహ్మ సత్త్వేనాంశేన శత్రుహన్ । తత్త్వసంఖ్యానవిజ్ఞప్త్యై జాతం విద్వానజస్స్వరాట్ ॥ ౧౦ ॥ సభాజయన్విశుద్ధేన చేతసా తచ్చికీర్షితమ్ । ప్రహృష్యమాణైరసుభిః కర్దమం చేదమభ్యధాత్ ॥ ౧౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ త్వయా మేఽపచితిస్తాత కల్పితా నిర్వ్యలీకతః । యన్మే సఞ్జగృహే వాక్యం భవాన్మానద మానయన్ ॥ ౧౨ ॥ ఏతావత్యేవ శుశ్రూషా కార్యా పితరి పుత్రకైః । బాఢమిత్యనుమన్యేత గౌరవేణ గురోర్వచః ॥ ౧౩ ॥ ఇమా దుహితరస్సత్యస్తవ వత్స సుమధ్యమాః । సర్గమేతం ప్రభావైస్స్వైర్బృంహయిష్యన్త్యనేకధా ॥ ౧౪ ॥ అతస్త్వమృషిముఖ్యేభ్యో యథాశీలం యథారుచి । ఆత్మజాః పరిదేహ్యద్య విస్తృణీహి యశో భువి ॥ ౧౫ ॥ వేదాహమాద్యం పురుషమవతీర్ణం స్వమాయయా । భూతానాం శేవధిం దేహం బిభ్రాణం కపిలం మునే ॥ ౧౬ ॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన కర్మణాముద్ధరన్ జటాః । హిరణ్యకేశః పద్మాక్షః పద్మముద్రాపదామ్బుజః ॥ ౧౭ ॥ ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దనః । అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి ॥ ౧౮ ॥ అయం సిద్ధగణాధీశస్సాంఖ్యాచార్యైస్సు

రోః పితుః-ర్వచః వాక్యం-గౌరవేణ-బాఢ-మనుమన్యేత అఙ్గీక్రియేతేతి-ప్రజాస్సృజేతి మయాఽభిహితస్త్వం తథైవాకార్షీః అతో మదపచితిః కల్పితేతి భావః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ హే వత్స సుమధ్యమాః శోభనాఙ్గ్యః-ఇమాః-సత్యః సాధుశీలాః-స్తవ దుహితరః-స్స్వైః ప్రభావైరంశైస్సర్గం-అనేకధా తత్తదపత్యపరంపరాభిః-బృంహయిష్యన్తి వర్ధయిష్యన్తి ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ అతః-స్త్వ-మృషిముఖ్యేభ్యో మరీచ్యాదిభ్యః-ఆత్మజాః దుహితౄః తత్తద్దుహితృరుచిశీలానతిక్రమేణ-పరిదేహి ప్రయచ్ఛ-అద్య అధునా-భువి యశః-విస్తృణీహి వితను ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ తవ పుత్రస్తు సాక్షాదీశ్వర ఇత్యాహ ॥ హే మునే-స్వమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-అవతీర్ణం-కిమర్థం-భూతానాం-శేవధిం నిధిం-దేహం-బిభ్రాణం-నిధిమివాభీష్టప్రదానాయ దేహం విభ్రాణం-కపిలం-ఆద్యం జగత్కారణం-పరమపురుషమేవాహం-వేద జానామి ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ దేవహూతిం ప్రత్యాహ త్రిభిః ॥ హే మానవి మనుపుత్రి-కైటభార్దనః కైటభారిర్భగవాన్-జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగోపదేశేన-కర్మణాం-శుశ్రూషతాం పుంసాం అనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం-జటాః మూలాని-ఉద్ధరన్ ఉత్పాటయితుమిత్యర్థః-తే తవ-గర్భం-ప్రవిష్టో జాత ఇత్యర్థః-కథంభూతః-హిరణ్యకేశః హిరణ్యవత్ప్రకాశమానాః కేశాః యస్య సః-పద్మాక్షః పుణ్డరీకాక్షః-పద్మాకారాముద్రా రేఖా యస్మిన్-తత్పదామ్బుజం యస్య, స ఏషః-అవిద్యా దేహాత్మాభిమానః-సంశయః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మాభిమానః-ఉభయాత్మకో-యః తద్గ్రన్థిః-హృద్గతమజ్ఞానం-త-చ్ఛిత్త్వా నిరస్య-గాం భూమిం-విచరిష్యతి ❀ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ❀ అయం త్వత్పుత్రస్సిద్ధగణానాం యోగిసమూహానా-మధీశః సంఖ్యాబుద్ధిః-బుద్ధ్యావధారణీయమాత్మతత్త్వం సాంఖ్యం-తత్ప్రతిపా

దశాంకతన్త్రమపి సాంఖ్యమేవ - తస్యాచార్యైః స్వయమనుష్ఠానేనోపదేష్టారః - తైస్సుసంమతః బహుమతః - లోకే - కపిల ఇత్యాఖ్యాం నామధేయం, గన్తా గమిష్యతి - ప్రాప్స్యతీత్యర్థః - తే తవ - కీర్తివర్ధనః ❁ ॥౧౯॥ ❁ ఏవముక్త్వా బ్రహ్మా స్వలోకం యయావిత్యాహ మైత్రేయః। తావితి కర్దమదేవహూతీ - ఆశ్వాస్య సాన్త్వయిత్వా - జగత్స్రష్టా, హంసో బ్రహ్మా - కుమారైస్సహేతి శేషః - సహనారదః నారదసహితశ్చ - హంసేన యానేన వాహనేన త్రిధామ్నః స్వర్గాత్ - పరమం ఉపరిస్థితం - సత్యలోకం ప్రతి - యయౌ ❁ ॥౨౦॥ ❁ శతధృతౌ బ్రహ్మణి గతే సతి - హే క్షత్తః - తేన బ్రహ్మణా - చోదితః ఆదిష్టః - కర్దమః - తతః - స్వదుహితౄః - విశ్వసృజాం విశ్వసృడ్భ్యః - యథోచితం యథానురూపం - ప్రాదాత్ ప్రాయచ్ఛత్ ❁ ॥౨౧॥ ❁ కస్మై కాం ప్రాదాదిత్యత్రాహ ॥ మరీచయ ఇతి ॥ మరీచ్యత్ర్యఙ్గిరఃపులస్త్యపులహక్రతుభృగువసిష్ఠాథర్వభ్యః - యథాక్రమం - కలానసూయాశ్రద్ధాహవిర్భూగతిక్రియాఖ్యాత్యరున్ధతిశాన్త్యాఖ్యాః దుహితౄః - ప్రాయచ్ఛదిత్యర్థః - తత్ర యుక్తాం వయఆదిభిరితి శేషః - ఇదం సర్వాసామప్యుపలక్షణం - యయా శాన్త్యా యజ్ఞః క్రతుర్వితన్యతే విస్తార్యతే - బహుయజ్ఞవర్ధనీత్యర్థః - దంపత్యోస్సహాధికారాద్యమిత్యుక్తం - కృతోద్వాహాన్ కృతవివాహాన్ - సదారాన్ - మరీచ్యాదీన్ - సములాలయత్ వైవాహికవస్త్రాభరణాదిప్రదానేన సంతోషితవాన్ ❁ ॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ ❁ హే క్షత్తః - తతః - కృతదారాః ప్రతిగృహీతదారాః - తే మరీచ్యాదయ ఋషయః - తం కర్దమం - నిమన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య - నన్దం హర్షం - ఆపన్నాః ప్రాప్తాస్సన్తః - స్వం స్వమాశ్రమస్థానం ప్రాతిష్ఠన్ ప్రావిశన్ ❁ ॥౨౫॥ ❁ హే భరతర్షభ - సః కర్దమః - త్రిణి యుగాని జ్ఞానశక్త్యాదిగుణయుగ్మాని - యస్య - తం భగవన్తం - కపిల

సంమతః। లోకే కపిల ఇత్యాఖ్యాం గన్తా తే కీర్తివర్ధనః ॥౧౯॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ తావాశ్వాస్య జగత్స్రష్టా కుమారైస్సహనారదః। హంసో హంసేన యానేన త్రిధామ్నః పరమం యయౌ ॥౨౦॥ గతే శతధృతౌ క్షత్తః కర్దమస్తేన చోదితః। యథోచితం స్వదుహితౄః ప్రాదాద్విశ్వసృజాం తతః ॥౨౧॥ మరీచయే కలాం ప్రాదాదనసూయామథాత్రయే। శ్రద్ధామఙ్గిరసేఽయచ్ఛత్పులస్త్యాయ హవిర్భువమ్ ॥౨౨॥ పులహాయ గతిం యుక్తాం క్రతవే చ క్రియాం సతీమ్। ఖ్యాతిం చ భృగవేఽయచ్ఛద్వసిష్ఠాయాప్యరున్ధతీమ్ ॥౨౩॥ అథర్వణేఽదదాచ్ఛాన్తిం యయా యజ్ఞో వితన్యతే। విప్రర్షభాన్ కృతోద్వాహాన్ సదారాన్ సములాలయత్ ॥౨౪॥ తతస్త ఋషయః క్షత్తః కృతదారా నిమన్త్ర్య తమ్। ప్రాతిష్ఠన్నన్దమాపన్నాః స్వం స్వమాశ్రమమణ్డలమ్ ॥౨౫॥ స చావతీర్ణం త్రియుగమాజ్ఞాయ భరతర్షభ। వివిక్త ఉపసంగమ్య ప్రణమ్య సమభాషత ॥౨౬॥ అహో పాపచ్యమానానాం నిరయే స్వైరమఙ్గలైః। కాలేన భూయసా నూనం ప్రసీదన్తీహ దేవతాః ॥౨౭॥ బహుజన్మవిపక్వేన సమ్యగ్యోగసమాధినా। ద్రష్టుం యతన్తే యతయః శూన్యాగారేషు యత్పదమ్ ॥౨౮॥ స ఏవ భగవానద్య హేళనామగణయ్య నః। గృహేషు జాతో గ్రామ్యాణాం యస్స్వానాం పక్షపోషకః ॥౨౯॥ స్వీయం వాక్యమృతం కర్తుమవతీర్ణోఽసి మే గృ

రూపేణావతీర్ణ - మాజ్ఞాయ విదిత్వా - వివిక్తే ఏకాన్తే ఉపసంగమ్య సమీపమేత్య - ప్రణమ్య - సన్యక్ - అభాషత ❁ ॥౨౬॥ ❁ భాషణమేవాహ ॥ అహో ఇత్యష్టభిః ॥ తావత్సామాన్యేన దేవతాప్రసాదో దుర్లభ ఇత్యాహ ॥ స్వైరమఙ్గలైర్దుష్కృతైః - నిరయే సంసారే, పాపచ్యమానానాం భృశం దహ్యమానానాం - భూయసా కాలేన - దేవతాః - ప్రసీదన్తి ప్రసన్నా భవన్తి - నూనం నిశ్చయః - అహో ఆశ్చర్యమ్ ❁ ॥౨౭॥ ❁ వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావస్త్వం భక్తేషు స్వసౌలభ్యం దర్శయన్నస్మద్భాగ్యవశాన్నయనవిషయతాం గతోసీత్యాహ ॥ బహ్విత్యాదినా త్రయేణ ॥ బహుభిర్జన్మభిః - విపక్వేన పరిపాకదశామాపన్నేన బహుజన్మానుష్ఠితకర్మజ్ఞానయోగాభ్యామనుగృహీతేనేత్యర్థః, సమ్యగ్యోగసమాధినా - సమ్యగ్యోగో భగవద్భక్తియోగో యస్మిన్ - తేన - సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ - యస్య తవ, పదం స్వరూపం - శూన్యాగారేషు రాగాదిరహితేషు హృదయస్థానేషు - ద్రష్టుం సాక్షాత్కర్తుం - యతన్తే - అనేన ప్రాకృతమనఆద్యగోచరత్వముక్తమ్ ❁ ॥౨౮॥ ❁ స ఏవ - భగవాన్ భవాన్ - హేళనాం - కథమహం నిస్సమాభ్యధికో గ్రామ్యాణాం గృహేషు నిరయప్రాయేషు జాయ ఇత్యవజ్ఞామవిగణయ్య గ్రామ్యాణాం - నః అస్మాకం - గృహేషు జాతః అవతీర్ణః భక్తసులభస్య భవతస్త్వదనుచితమేవేత్యాహ ॥ యస్త్వం, స్వానాం స్వభక్తానాం - పక్షం పోషయతీతి తథా సః అనేన భక్తసౌలభ్యముక్తమ్ ❁ ॥౨౯॥ ❁ స్వీయం వాక్యం, అహం చ స్వాంశకలయా, ఇతి వాక్యం, ఋతం సత్యం, కర్తుం - మమ గృహే, అవతీర్ణోసి, ఇదం సంకల్పితకరణం, మమ భాగ్యమేవేతి భావః, అవతార ప్రయోజనమాహ ॥ జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానసాధనం, సాంఖ్యం తన్త్రం, తత్ చికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛుః, భక్తానాం, మానం బహుమానం - వర్ధయతీతి తథా సన్, అవతీర్ణోఽసి - సాధూన్ పరిత్రాతుం లోకోజ్జీవయిషయా సాంఖ్యత

స్త్రించ కర్తుమవతీర్ణ ఇత్యర్థః ॥౩౦॥ పునర్భక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ॥ తాన్యేవేతి॥అరూపిణఃకర్మాయత్తదేవమను ష్యాదిరూపరహితస్య-తవ-యానియాని-చతుర్ముఖాదీనిరూపాణి-స్వజనానాంస్వభక్తానాం- రోచన్తే, తాన్యేవరూపాణి, తేతవాపి - అభిరూపాణి, అభిమతాని, రూపాణిస్వజనాననుగ్రహీతుమేవతద్రుచ్యనుసారేణదివ్యానిరూపాణిబిభర్షీత్యర్థః ॥౩౧॥ ఏవంసౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేనప్రస్తుత్యపునశ్శరణవ్రజ్యోపయుక్తకల్యాణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేనప్రస్తువన్ శరణంవ్రజతిద్వాభ్యామ్ ॥ సూరిభిస్సుధీభిః-తత్త్వబుభుత్సయాస్వావగతాధికప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యంబోద్ధుమిచ్ఛయా,సదా,అభివాదనయోగ్యంపాదపీఠంయస్య- తం, ఐశ్వర్యాదిభిః-పూర్ణం,తత్రావబోధఃజ్ఞానం,శ్రీస్తేజః,ఏవంభూతం-త్వాం-ప్రపద్యేశరణంవ్రజామి ॥౩౨॥ పరంప్రకృతిపురుషవిలక్షణం-ప్రధానంప్రకృతిశరీరకం-పురుషం జీవశరీరకం-కాలంకాలశరీరకం-అనేనకారణావస్థప్రకృతిపురుషకాలశరీరకత్వముక్తం - అథకార్యావస్థతచ్ఛరీరకత్వముచ్యతే,మహాన్తంమహచ్ఛరీరకం - త్రివృతంత్రయాణాంసత్వరజస్తమసాం-వృత్వర్తనం-యస్మిన్-కార్యావస్థజీవే-తచ్ఛరీరకమిత్యర్థః-శరీరవాచకశబ్దశ్శరీరిపర్యన్తమభిధత్తఇత్యతోఽపపత్తిఃపూర్వమేవాసకృదుక్తా- అనేనకార్యావస్థకారణావస్థచిదచిదన్తరాత్మత్వకథనేనకారణత్వముక్తం,తదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణయోగమాహ॥కవింసర్వజ్ఞం- స్వచ్ఛన్దశక్తింస్వాయత్తసర్వశక్తిత్వాదియుక్తం - పాలకత్వమాహ-లోకపాలంలోకపం-చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చంపాలయతీతితం,సంహర్తృత్వముచ్యతే-ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చమితి॥ఆత్మనఃస్వస్య - అనుభూత్యాసంహారాద్యుపయుక్తజ్ఞానశక్త్యా,అనుగతఃస్వస్మిన్ లీనః-ప్రపఞ్చోయస్యతం,ఆత్మానుభూత్యేతిపూర్వత్రాప్యన్వేతి-కాకాక్షిన్యాయాత్-తతశ్చజగత్పాలనోపయుక్తస్వకీయజ్ఞానశక్త్యాలోకపాలకమిత్యర్థః,ఏవంవిధం-కపిలం త్వాం,ప్రపద్యే ॥౩౩॥ ఏవంభగవన్తంప్రస్తుత్యస్వాభిప్రేతమావేదయత్॥ఆస్మేతి॥ప్రజానామధిపతిం-త్వా,మహ-మాభిపృచ్ఛేస్మ - ఈషదభిపృచ్ఛామిస్మేత్యర్థః-కింతదిత్యత్రాహ-త్వయాప్రజారూపేణత్వయా-అవతీర్ణః-అవతారితఋణత్రయః,ఆప్తః అనుభూతఃకా

హే । చికీర్షుర్భగవాన్ జ్ఞానంభక్తానాంమానవర్ధనః॥౩౦॥తాన్యేవతేఽభిరూపాణిరూపాణిభగవంస్తవ । యానియానిచరోచన్తేస్వజనానామరూపిణః॥౩౧॥ త్వాంసూరిభిస్తత్త్వబుభుత్సయాఽద్ధాసదాఽభివాదార్హణపాదపీఠమ్ । ఐశ్వర్యవైరాగ్యయశోఽవబోధవీర్యశ్రియాపూర్ణమహంప్రపద్యే॥౩౨॥పరంప్రధానంపురుషంమహాన్తంకాలంకవింత్రివృతంలోకపాలమ్ । ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చం స్వచ్ఛన్దశక్తింకపిలంప్రపద్యే ॥౩౩॥ ఆస్మాభిపృచ్ఛేఽద్యపతింప్రజానాంత్వయావతీర్ణర్ణఉతాప్తకామః । పరివ్రజాంపదవీమాస్థితోఽహంచరిష్యేత్వాంహృదియుఞ్జన్విశోకః॥౩౪॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మయాప్రోక్తంహిలోకస్యప్ర

మస్త్వాంసారికోఽభోగోయేన-సోఽహ,మిదానీం-త్వామేవ-హృది యుఞ్జన్ ధ్యాయన్-అతఏవ-విగతశ్శోకః, తాపత్రయజనితదుఃఖంయస్యసః-వీతశోకమితిపాఠాన్తరం-తదాత్వామిత్యస్యవిశేషణం,తచ్చ - అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకోపలక్షణం,హృదీత్యనేన-దహరవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాత్-పరివ్రజాంతుర్యాశ్రమిణాం-పదవీంమార్గం,సన్న్యాసధర్మ- మాశ్రితః,చరిష్యేసంచరిష్యామి॥౩౪॥ ఏవముక్తోభగవాన్ కపిలఃస్వచికీర్షితసాంఖ్యతన్త్రస్యప్రామాణ్యంతావనిదర్శనేనప్రదర్శయన్స్వావతారప్రయోజనంచకథయన్నభిప్రేతార్థేపితరమాదిశతిషడ్భిః॥మయేతి॥సత్యలౌకికే-సత్యంపుణ్యం- ఋతపర్యాయత్వాత్-ఋతంచపుణ్యమేవ-అపుణ్యస్యకర్మణః, ఏవమనృతాదాత్మానంజుగుప్సే,, దిత్యుక్తేః ,,ఋతంపిబన్తౌసుకృతస్యలోక,,ఇతిచోక్తే ,తచ్చపుణ్యం-కర్మోపాసనంచేతిద్వివిధమత్రవివక్షితంకథంకర్మవాచిపుణ్యశబ్దేనోపాసనమభిధీయత ఇతినశఙ్క్యం-ఉపాసనస్యాపి-మనోవ్యాపారరూపత్వేనతేనాభిధానసంభవాత్,అతఏవహి,,వాచికైః పక్షిమృగతాంమానసైరన్త్యజాతితామ్ । శరీరజైఃకర్మదోషైర్యాతిస్థావరతాంనర,, ఇతి,మానసవ్యాపారస్యాపి- కర్మదోషైరిత్యనేన - క్రియారూపత్వమవగతం,భగవదనుగ్రహవిశేషస్త్యైవపుణ్యస్వరూపత్వేనోపాసనస్యాపితదనుగ్రహహేతుత్వేనతదభిధానస్యన్యాయత్వాచ్చ-లోక్యతఇతిలోకఃఫలం,తత్సాధనంలౌకికం-తచ్చాప-స్వర్గాపవర్గసాధ్యభేదేనకర్మోపాసనంచేతిద్వివిధం-తస్మిన్విషయే,యన్మయాప్రోక్తం-సాఙ్ఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవేత్యర్థః-వక్ష్యమాణేహిసాఙ్ఖ్యే-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామర్చిరాదిగత్యాభగవత్ప్రాప్తిః,,రిచిప్రవృత్తిధర్మనిరతా,,ఇత్యారభ్య,,సూర్యద్వారేణతేయాన్తీ,,త్యనేన,,అథయేగృహమేధీయాన్ ధర్మా,,నిత్యారభ్య,గత్వాచాన్ద్రమసంలోకంసోమపాఃపునరేష్యతి,,తిస్వర్గాసక్తమనసాంతత్సాధనానుష్ఠానేనపితృయాణగత్యాతద్భోగానుభవశ్చవక్ష్యతే,యద్వా-సత్యంబ్రహ్మ,,సత్యంజ్ఞానమనన్తం,,మితిశ్రుతేః,లోక్యతేసాక్షాత్క్రియతఇతిలోకఃఫలం-తత్సాధనంలౌకికం,సత్యంచలౌకికంచేతిసమాహారద్వన్ద్వః-తస్మిన్-బ్రహ్మస్వరూపతదనుభవరూపఫ

లక్తత్సాధనాదివిషయ ఇత్యర్థః-తత్ర,యః, త్వయా ప్రోక్తం సాఙ్ఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవ హీత్యర్థః॥ఏతన్నిదర్శయతి॥ హేము
నే అథ అత ఏవ,తుభ్యం,మహ్యం,యత్ ,,అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ ,త్యవోచం త,దృతం సత్యం,కర్తుమితి శేషః,అ
త్రాపి తథావాచి ఋతశబ్ద ఔచిత్యాత్, ఋతం యథా తథా,మయా-అజని అవాతారి ॥౩౫॥ అవతారప్రయోజనమాహ॥
ఏతదితి॥దురాశయాత్ దుష్ట ఆశయోఽన్తఃకరణం యస్మిన్,తస్మా-దాత్మత్వేనానుసంహితాద్దేహాన్ముముక్షూణాం మోక్షమి
చ్ఛతాం,సంసృతిమనిచ్ఛతామిత్యర్థః-తేషామాత్మదర్శనే ప్రకృతివివిక్తజీవాత్మ పరమాత్మ యాథాత్మ్యవిజ్ఞానే-సమ్మతా
య అభిమతాయ-ఉపయుక్తాయేతి యావత్ - తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యరూపతత్త్వానాం - ప్రసఙ్ఖ్యా
నాయ ప్రకథనాయ వివేచనాయ- అస్మిన్ లోకే - ఏత - న్మమ జన్మా-భూదిత్యర్థః ❁ ॥౩౬॥ ❁ నను పూర్వమేవావిచ్ఛిన్న
తత్త్వబోధప్రవృత్తపరంపరాభిస్త్వయోక్త ఆత్మపథోఽవికల ఏవావతిష్ఠతే- కిమిదానీం త్వదవతారసాధ్యమిత్యాహ॥
ఏష ఇతి॥ఏషః- ఆత్మపథః - ఆత్మమార్గః - ఆత్మతత్త్వమితి యావత్ - సః - అవ్యక్తః సూక్ష్మః - పరమదుర్జ్ఞేయః - అత ఏ
వ - మయా - పూర్వ - ముపదిష్టోపి - భూయసా కాలేన బహుకాలవిలమ్బేన - నష్టః పరిభ్రష్టః-తమేవాత్మపథం - ప్రవ
ర్తయితుం-మయే-మం దేహం ధృతమితి - విద్ధి జానీహి ❁॥౩౭॥ ❁ఏవమవతారప్రయోజనమభిధాయ తమాదిశతి॥గచ్ఛేతి॥
మయా-ఆపృష్ట ఆదిష్టః - కామం యథేచ్ఛం - గచ్ఛ యాహి - మయి సంన్యస్తేన సమర్పితేన - కర్మణా అనభిసంహితఫలేన
మదారాధనైకవేషేణానుష్ఠితేన కర్మణా- సుదుర్జయమనుపాయాన్తరైర్జేతుమశక్యం మృత్యుం జ్ఞానోత్పత్తివిరోధిపుణ్య
పాపరూపం ప్రాచీనం కర్మ-జిత్వా అపోహ్య- అమృతత్వాయ మత్ప్రాప్తిరూపామృతత్వవిరోధిప్రాచీనకర్మనిరసనాయే
తి భావః-మాం-భజ-అత్రేదం-వేదితవ్యం-మే -అనాదిపుణ్యపాపరూపం కర్మ - కించి-న్మోక్షోపాయభూతభగవదుపాసనో
త్పత్తివిరోధి కించిచ్చ కర్మోపేయభగవత్ప్రాప్తివిరోధి - తత్రోపాయవిరోధినః కర్మణోఽనభిసంహితఫలకర్మణా నివృత్తిః

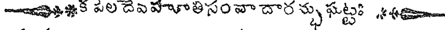
మాణం సత్యలౌకికే। అథాజని మయా తుభ్యం యదవోచమృతం మునే॥౩౫॥ఏతన్మే జన్మ లోకేఽస్మిన్ముముక్షూ
ణాం దురాశయాత్ । ప్రసఙ్ఖ్యానాయ తత్త్వానాం సమ్మతాయాత్మదర్శనే ॥ ౩౬ ॥ ఏష ఆత్మపథోఽవ్యక్తో న
ష్టః కాలేన భూయసా। తం ప్రవర్తయితుం దేహమిమం విద్ధి మయా భృతమ్॥౩౭॥గచ్ఛ కామం మయాఽఽపృష్టో
మయి సంన్యస్తకర్మణా । జిత్వా సుదుర్జయం మృత్యుమమృతత్వాయ మాం భజ ॥౩౮ ॥ మామాత్మానం స్వయం
జ్యోతిస్సర్వభూతగుహాశయమ్ । ఆత్మన్యేవాత్మనా వీక్ష్య విశోకోఽభయమృచ్ఛతి॥౩౯॥మాత్ర ఆధ్యాత్మి
కీం విద్యాం శమనీం సర్వకర్మణామ్ । వితరిష్యే యయా చాసౌ భయం చాతితరిష్యతి ॥౪౦॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥
ఏవం సముదితస్తేన కపిలేన ప్రజాపతిః । ప్రదక్షిణీకృత్య తం వనమేవ జగామ హ॥ ౪౧॥వ్రతం స ఆస్థితో మౌన

,,ధర్మేణ పాపమపనుదతి,అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృతమశ్నుతే కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్త
తే,, ఇత్యాభిః శ్రుతిభిరుక్తా-అత్ర-విద్యయా అనభిసంహితఫలకర్మణా-మృత్యుముపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకకర్మ - తీర్త్వా అ
పోహ్య,విద్యయా జ్ఞానేన-అమృతత్వమశ్నుతే ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః-తథా చ స్మృతిః,,ఇయాజ సోపి సుబహూన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞా
నవ్యపాశ్రయః। బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ తర్తుం మృత్యుమవిద్యయా,, ఇతి ఉపేయవిరోధినస్తు కర్మణః-భగవదుపాసనాంశభ
క్త్యపరపర్యాయజ్ఞానేనైవ నివృత్తిః,,తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి నాన్యః పన్థాః,ఏవమేవంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే
క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే। నిచాయ్య తం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే। జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః,
జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా ,, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధా-త దత-దత్రాపి మయి సంన్యస్తకర్మణేత్యా
దినోచ్యత ఇతి సంక్షేపః ❁॥౩౮॥ ❁ తేన మద్భజనేన-మా-మాత్మన్యేవ స్వాత్మన్యేవ-ఆత్మనా మనసా - అన్వీక్షన్ సాక్షాత్కు
ర్వన్-విశోకః విగతశోకః శోకహేతుమత్ప్రాప్తివిరోధిప్రాచీనం కర్మ - యస్య సః - అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్తం-
మా-మృచ్ఛసి ప్రాప్స్యసి-కథంభూతం-మాం , ఆత్మానం-జీవాన్తరాత్మానం,స్వయంప్రకాశం , సర్వభూతానాం, గుహా
యాం హృదయగుహాయాం శయానమ్ ❁॥౩౯॥ ❁మయి గతే సతి కిం భవాన్ కరిష్యతీత్యత్రాహ॥మాత్ర ఇతి॥ అసౌ-మమ మాతా-
యయా చ-బ్రహ్మవిద్యయా, మదుపదిష్టయా భయం మృత్యుం అతితరిష్యతి-తాం-మాధ్యాత్మికీం,సర్వకర్మశమనీం పూర్వోత్త
రాఘవినాశనం-విద్యాం-మాత్రే పితరి ప్రేత్య ఉపదేక్ష్యామీత్యర్థః ❁ ॥౪౦॥ ❁ఏవం కపిలేనోక్తః కర్దమస్తదుక్తమేవాకరోది
త్యాహ మైత్రేయః॥ఏవమితి॥ తేన కపిలేన, సముదితస్సమ్యగుక్తః,ప్రజాపతిః కర్దమః-తం కపిలం,ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రక్రమ్య ప్రీ
తస్తుష్టో-వనం ప్రత్యేవ జగామ-హ-అనేన సర్వసమ్పత్సమృద్ధస్వగృహత్యాగో విస్మీయతే ❁॥౪౧॥ ❁సః కర్దమః-మౌనం వ్ర
త-మాస్థితః-ఆశ్రితః-ఆత్మా పరమాత్మైవ,ఏకం-శరణముపాయో రక్షకశ్చ-యస్య సః-మునిః శుభాశ్రయసంశీలనపరః- నిస్స

జ్ఞః ఇన్ద్రియార్థేష్వాసక్తిరహితః, సంసారే జనసఙ్గరహితో వా అనగ్నిః త్యక్తగృహాశ్రమత్వాదాహవనీయాద్యగ్నిరహితః-అనికేతనః నియతావసథరహితః, క్షోణీం భూమిం-వ్యచరత్ ॥ ౪౨ ॥ యత్సదసతః చిదచితోః, పరం విలక్షణం, తస్మిన్ బ్రహ్మణి-గుణావభాసే గుణైరవభాసో యస్యేతి బహువ్రీహిః, మఙ్గళగుణావభాసితే విగుణే హేయగుణరహితే- మనో-యుఞ్జానః ఏకాగ్రీకుర్వన్-నిరహంకృతిర్దేహాత్మాభిమానరహితః , నిర్మమః దేహాపత్యకళత్రాదిషు స్వీయత్వబుద్ధిరహితః-నిర్ద్వన్ద్వః శీతోష్ణాదిదేహధర్మైరనాకులః, సమదృక్ ,,విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,, త్యాద్యుక్తరీత్యా సమదర్శనః-స్వదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మదర్శీ - ప్రత్యక్ప్రశాన్తధీః ప్రత్యగాత్మని బ్రహ్మాత్మకే జీవాత్మని ప్రశాన్తా ధీర్యస్య సః-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవతో నిస్తరఙ్గితో దధిరివ స్వయమప్యశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్య్వాఖ్యోర్మిషట్క-రహితః-సర్వజ్ఞే-ప్రతీచః జీవస్య - ఆత్మని అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తరి షాడ్గుణ్యపూర్ణే-సర్వభూతధారకే, పరమపురుషే, పరేణ ధ్రువానుస్మృతిత్వప్రత్యక్షతాపన్ననిరతిశయప్రీతిరూపత్వాదిదశామాపన్నేన భక్తియోగేన-లబ్ధాత్మా లబ్ధమతిః-ధార్యేషు సర్వభూతేష్వ- వస్థితం, భగవన్తమాత్మానం-ధారకే పరమాత్మని-భగవతి-భూతాని-ధార్యాణి-అపశ్యత్-పూర్వోత్తరాభ్యాం భగవతో వ్యాప్తిర్ధారకత్వం చోచ్యతే ॥ ౪౩ ॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ ఇచ్ఛాద్వేషాదిప్రాకృతగుణరహితేన, సర్వత్ర భూతేషు సమచేతసా - తత్తత్కర్మాయత్తదేవత్వమనుష్యత్వాదివైచిత్ర్యానాదరేణ ప్రకృతిపరిణామరూపాన్ దేహాన్, ప్రతిశరీరం జీవానాం భేదేఽపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపాన్ జీవాన్ , తత్తత్కర్మానుసారేణ నియన్తృత్వభేదేఽప్యన్తర్యామిత్వేన నిరస్తసమస్తహేయత్వానన్తకల్యాణగుణాకరత్వేన చైకరూపమీశ్వరం చ-పశ్యతి-యచ్చిత్తం

మహాత్మైకశరణో మునిః । నిస్సఙ్గో వ్యచరత్క్షోణీమనగ్నిరనికేతనః ॥ ౪౨ ॥ మనో బ్రహ్మణి యుఞ్జానో యత్తత్సదసతః పరమ్ । గుణావభాసే విగుణ ఏకభక్త్యాఽనుభావితే ॥ ౪౩ ॥ నిరహంకృతిర్నిర్మమశ్చ నిర్ద్వన్ద్వస్సమదృక్స్వదృక్ । ప్రత్యక్ప్రశాన్తధీర్ధీరః ప్రశాన్తోర్మిరివోదధిః ॥ ౪౪ ॥ వాసుదేవే భగవతి సర్వజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని । పరేణ భక్తిభావేన లబ్ధాత్మా ముక్తబన్ధనః ॥ ౪౫ ॥ ఆత్మానం సర్వభూతేషు భగవన్తమవస్థితమ్ । అపశ్యత్సర్వభూతాని భగవత్యపి చాత్మని ॥ ౪౬ ॥ ఇచ్ఛాద్వేషవిహీనేన సర్వత్ర సమచేతసా । భగవద్భక్తియోగేన ప్రాప్తా భాగవతీ గతిః ॥ ౪౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః

కపిలదేవహూతిసంవాదారమ్భఘట్టః

శ్రీశౌనక ఉవాచ ॥ కపిలస్తత్త్వసఙ్ఖ్యాతా భగవానాత్మమాయయా । జాతస్స్వయమజస్సాక్షాదాత్మప్ర

తత్-సమచేతః-తేన-భగవద్భక్తియోగేన చ, భాగవతీ గతిః ముక్తిః, ప్రాప్తా లబ్ధా, పాఠాన్తరే స ఏవ-తాం భాగవతీం గతిం-ప్రాప్తః ॥ ౪౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః

ఏవమాకర్ణితమనుతదపత్యచరిత్రః శౌనకః-కపిలోక్తసాఙ్ఖ్యశుశ్రూషు-రుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి త్రిభిః-కపిల ఇత్యాదినా ॥ నను, శారీరకమీమాంసాయాం ,,ఈక్షతేర్నాశబ్దం-రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం-విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసమ్,, ఇత్యాదిష్వ-బ్రహ్మాత్మకప్రధానోపాదానకారణత్వసృష్ట్యనుపపత్తిపరస్పరవిరుద్ధార్థత్వాదిభిర్దూషితం సాఙ్ఖ్యం కేవలబ్రహ్మస్వరూపరూపగుణవిభూతితదుపాసనతద్విరోధితత్ప్రాప్త్యాదిప్రతిపాదకవేదాన్తార్థోపబృంహణే, పరేఽస్మిన్ స్వకర్తృకే-పురాణే, కథం భగవతా బాదరాయణేన నివేశితం, ఉచ్యతే -దూషితాంశపరిహారేణ, తదుక్తవైదికపరిగృహీతసత్కార్యవాదాదిపరిగ్రహేణ చ, కాపిలమపి మతం శిక్షయితుం - తదేవ మతం సమీచీనన్యాయోపపన్నం కర్తుం చ-తదుక్తజ్ఞానయోగస్య భగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వకథనాయాత్ర నివేశితం -అతఏవ -శారీరకవిరుద్ధాః కపిలోక్తా అత్ర న నివేశితాః, కథం పునర్భగవదవతారరూపేణ కపిలేన వైదికాపరిగృహీతాబ్రహ్మాత్మకప్రధానకారణత్వాదివాదాః పరిగృహీతా ఇతి చేత్, తస్య విశిష్టభవద్భక్తత్వేఽపి స్వస్య క్షేత్రజ్ఞత్వేన స్వాజ్ఞానమూలత్వాద్వేదవిరుద్ధార్థపరిగ్రహస్య యథా హిరణ్యగర్భస్య భగవదవతారత్వేఽపి క్షేత్రజ్ఞస్యాజ్ఞానమూలా యోగస్మృతిస్తేన రచితా-తద్వదిదమపీతి జ్ఞేయం , అజః కర్మాయత్తజన్మరహితః భగవాన్-ఆత్మమాయయా స్వసంకల్పేన నృణామ్-ఆత్మప్రజ్ఞప్తయే ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశదీకరణాయ, తత్త్వసఙ్ఖ్యా

---

౪౭ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ ప్రాప్తో భాగవతీం గతిమ్.

తాతత్త్వత్రయప్రకథకః-కపిలః-జాతః-అవతీర్ణః ✽॥౧॥ ✽పుంసాంవర్ష్మణః శ్రేష్ఠస్య-సర్వయోగినాం-వరిష్ఠః వరిష్ఠస్య అస్య కపిలస్య-విశ్రుతౌ కీర్త్యాం-కీర్తిశ్రవణ ఇత్యర్థః-శ్రుతో దేవః కపిలో యేన-తస్య-మమ-అసవః-ఇన్ద్రియాణి-భూరిభృశం నతృప్యన్తి ✽॥౨॥ ✽స్వచ్ఛన్దాత్మా స్వేచ్ఛోపాత్తశరీరో-భగవాన్ కపిల-ఆత్మమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-యద్యచ్చరితం-విధత్తే కరోతి-అకరోదిత్యర్థః-తాని కీర్తనీయాని చరితాని-శ్రద్దధానస్య శుశ్రూషోత్వరాన్వితస్య-మే మహ్యం-కీర్తయ ✽॥౩॥✽ ఏవమాపృష్టస్సూతో విదురేణైవమేవ పృష్టో మైత్రేయ ఉక్తవానిత్యాహ ॥ ద్వైపాయనసఖః ద్వైపాయనస్య సఖా-భగవాన్ మైత్రేయః-ఏవం-ఆన్వీక్షిక్యాం తత్త్వనిరూపణే ప్రచోదితః ప్రవర్తితః విదురం-ప్రాహ ఉవాచ ✽॥౪॥ ✽ఉక్తిమేవాహ పితరీత్యాదినా ॥ పితరి కర్దమే-అరణ్యం ప్రతి-ప్రస్థితే గతే సతి-భగవాన్ కపిలః-మాతుర్దేవహూత్యాః-ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా తస్మిన్నేవ బిన్దుసరస్తీరే-అవాత్సీత్-ఉషితవాన్ ✽॥౫॥ ✽ఆసీనముపవిష్టం-తత్త్వమార్గస్యాగ్రం పారం పశ్యతీతి తం-స్వసుతం తం కర్దమం-దేవహూతిః-ధాతుః-వచః "ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దనః । అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి" ఇతి బ్రహ్మవాక్యం "ఛేత్తా తే హృదయగ్రన్థిమౌదర్యో బ్రహ్మభావన" ఇతి కర్దమవాక్యం వా-సంస్మరతీ ఆహ ✽॥౬॥✽ తదేవాహ॥ హే భూమన్-అసతాం ప్రకృతిపరిణామరూపాణాం-ఇన్ద్రియాణాం తర్షణాత్-నితరాం భృశం-నిర్విణ్ణా ఖిన్నా-ఇన్ద్రియతర్షణాన్మోదనైవ భవితవ్యం-కథం నిర్వేద ఉదిత ఇత్యత్రాహ॥ హే ప్రభో-సంభావ్యమానేన

జ్ఞప్తయే నృణామ్॥౧॥ న హ్యస్య వర్ష్మణః పుంసాం వరిష్ఠస్సర్వయోగినామ్ । విశ్రుతౌ శ్రుతదేవస్య భూరి తృప్యన్తి మేఽసవః॥౨॥ యద్యద్విధత్తే భగవాన్ స్వచ్ఛన్దాత్మాఽఽత్మమాయయా । తాని మే శ్రద్దధానస్య కీర్తనీయాని కీర్తయ॥౩॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ద్వైపాయనసఖస్త్వేవం మైత్రేయో భగవాంస్తదా । ప్రాహేదం విదురం ప్రీత ఆన్వీక్షిక్యాం ప్రచోదితః॥౪॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ పితరి ప్రస్థితేఽరణ్యం మాతుః ప్రియచికీర్షయా । తస్మిన్బిన్దుసరేఽవాత్సీద్భగవాన్కపిలః కిల ॥ ౫ ॥ తమాసీనమకర్మాణం తత్త్వమార్గాగ్రదర్శినమ్ । స్వసుతం దేవహూత్యాహ ధాతుస్సంస్మరతీ వచః॥ దేవహూతిరువాచ॥ నిర్విణ్ణా నితరాం భూమన్నసదిన్ద్రియతర్షణాత్ । యేన సంభావ్యమానేన ప్రవిష్టాఽన్ధం తమః ప్రభో॥౭॥ తస్య త్వం తమసోఽన్ధస్య దుష్పారస్యాద్య పారగః । సచ్చక్షుర్జన్మనామన్తే లబ్ధం మే త్వదనుగ్రహాత్ ॥౮॥ య ఆద్యో భగవాన్ పుంసామీశ్వరో వై భవాన్ కిల । లోకస్య తమసాన్ధస్య చక్షుస్సూర్య ఇవోదితః॥౯॥ అథ మే దేవ సమ్మోహమపాక్రష్టుం త్వమర్హసి । యోఽవగ్రహోఽహం మమేతీత్యేతస్మిన్యోజితస్త్వయా॥౧౦॥ తం త్వాం గతాహం శరణం శరణ్యం స్వభృత్యసంసారతరోః కుఠారమ్ । జిజ్ఞాసయా ప్రకృతేః పూరుషస్య నమామి సద్ధర్మవిదాం వరిష్ఠమ్॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి స్వమాతుర్నిరవద్యమీప్సితం నిశమ్య పుంసామపవర్గవర్ధనమ్ । ధియాఽభినన్ద్యాత్మవతాం సతాం గతిర్బభాష ఈషత్స్మితశోభితాననః॥౧౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యోగ ఆధ్యాత్మికః పుంసాం మతో నిఃశ్రేయసాయ మే । అత్యన్తోపరతిర్యత్ర దుఃఖస్య

సంపాద్యమానేన-యేన్ద్రియతర్షణేన-అన్ధం అన్ధయతీత్యన్ధం-తమః అజ్ఞానం-ప్రవిష్టాఽస్మి ✽॥౭॥ ✽దుష్పారస్య అపారస్య-తస్యాన్ధస్య తమసః-పారం గమయతీతి పారగః త్వమేవ-శ్రేష్ఠం-చక్షుః మే మయా-జన్మనామన్తే బహుజన్మాన్తే త్వత్ప్రసాదాల్లబ్ధమ్ ✽॥౮॥ ✽తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ య ఇతి ॥ పుంసాం జీవానామ్, ఈశ్వరో నియన్తా, ఆద్యో జగత్కారణభూతో, యో, భగవాన్, స ఏవ, భవాన్, తమసా, అన్ధస్య, లోకస్య, చక్షుః చక్షురధిష్ఠాతా, సూర్య ఇవోదితః, యద్వా, సూర్య ఇవేత్యేతస్యోత్తరత్రాన్వయః, త్వం, చక్షూరూప ఉదితస్సూర్య ఇవ, మే మమ, సంమోహమపాక్రష్టుం అపనేతుం, హే దేవ, త్వమర్హసి, కోఽసౌ సంమోహః, యోఽపాక్రష్టవ్య ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతస్మిన్ దేహే, అహం మమేతీ, త్యేవంరూపో, యోఽవగ్రహోఽభిమాన, స్త్వయైవ యోజిత, స ఏవేత్యర్థః, త్వత్సఙ్కల్పాదేవోత్పన్నో మోహస్త్వయైవ నివర్త్యః, యో బన్ధకస్స ఏవ మోచక ఇతి న్యాయాదితి భావః ✽॥౯॥౧౦॥✽ తముక్తవిధం, స్వభక్తానాం సంసార ఏవ తరుస్తస్య కుఠారం, కర్తురేవ సాధకత్వం వివక్షితం, సద్ధర్మవిదాం నివృత్తిధర్మవిదాం, వరిష్ఠం శ్రేష్ఠం, శరణ్యం శరణార్హం, త్వా, మహం, ప్రకృతేః పురుషస్య జీవస్య, ఇదం పరమాత్మనోఽప్యుపలక్షణం, జిజ్ఞాసయా జ్ఞాతుమిచ్ఛయా, శరణం, గతా సతీ, నమామి ✽॥౧౧॥ ✽ఏవముక్తః కపిలస్తామాబభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ పుంసా, మపవర్గవర్ధనం మోక్షరుచికరం, నిర్దుష్టం, మాతురభిప్రేత, మేవం, నిశమ్య శ్రుత్వా, ధియా మనసాఽభినన్ద్య ఆత్మవతాం నిగృహీతమనసాం, సతాం, గతిః ముక్త్యుపాయః, కపిలః, ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన, శోభితమాననం ముఖం యస్య, సః, తాం దేవహూతి, మాబభాషే ✽॥౧౨॥ ✽తత్ర జ్ఞానకర్మయోగాదిభిరనుగ్ర

హితభగవద్భక్తియోగస్యైవ సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వముత్తరాధ్యాయేషు విస్తరేణ ప్రతిపాదయిష్యమాణమత్ర సఙ్గ్రహేణ ప్రతిపాదయన్ ప్రథమం జ్ఞానయోగమవతారయతి॥ యోగ ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ ఆధ్యాత్మికః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపో యోగః, పుంసాం ముముక్షూణాం, నిశ్శ్రేయసాయ మోక్షాయ - మే మయా - మతః జ్ఞానయోగో ముముక్షూణాం మోక్షసాధనమితి మన్మతమిత్యర్థః, ఆత్మజ్ఞానయోగం ప్రశంసన్నాహ॥ అత్యన్తేతి ॥ యత్ర యస్మిన్నాధ్యాత్మికే యోగే, నిష్పన్నే సతి, దుఃఖస్య సుఖస్య చ, వైషయికసుఖదుఃఖయోః, రత్యన్తముపరతిర్వినాశః, భవతి ॥౧౩॥ మయాఽఽత్మయోగం శ్రోతుకామానాం శుశ్రూషమాణానామృషీణాం, పూర్వకాలే, అహం, మహోచం ఉక్తవాన్, తమిమమాత్మయోగం, ఉరుభిర్బహుభిః, రఙ్గైర్మునవమాభిరైపుణం యథా భవతి తథా, తే తుభ్యం వక్ష్యామి ॥ ౧౪ ॥ ఏవమధ్యాత్మయోగమవతార్య తత్ర ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపం కథయిష్యన్ తావన్మనస ఏవ బన్ధమోక్షకారణత్వమాహ॥ చేత ఇతి ॥ అస్యాత్మనో జీవస్య - బన్ధాయ - మోక్షాయ చ - చేత ఏవ - మతం ఖలు - కారణమితి శేషః - కీదృశం బన్ధాయ - కీదృశం ముక్తయ ఇత్యత్రాహ॥ గుణేషు శబ్దాదివిషయేషు - సక్తమాసక్తం - చేతః - బన్ధాయ - భవతి - పుంసీశ్వరే - రక్తం వా ఆసక్తం తు - ముక్తయే భవతి ॥ ౧౫ ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మజ్ఞానస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి త్రిభిః॥ అహం మమాభిమానాభ్యాం అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః అహమభిమానః - అస్వీయే స్వీయాభిమానః - మమాభిమానః - తథా చ స్మర్యతే,, అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితియా మతిః। అవిద్యాతరుసంభూతం బీజమేతద్ద్వివిధా స్థితమితి ,, ఆభ్యామభిమానాభ్యాం, ఉత్పన్నైః - కామలోభాదిభిః - మలైః - కామాదిహేతుకైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్మలైః, వీతం రహితం - అనభిసంహితఫలేశ్వరారాధనరూపతత్తద్వర్ణాశ్రమోచితధర్మైః కామాదిరహితం - అత ఏవ - శుద్ధం - అత ఏవ - అదుఃఖ - మసుఖమైన్ద్రియికసుఖదుఃఖైరనభిభూతం - అత ఏవ - సమం సదైకరూపం యదా భవతి తదా - పురుష ఉక్తవిధమనస్కః పుమాన్ - జ్ఞా

చసుఖస్య చ॥౧౩॥ తమిమం తే ప్రవక్ష్యామి యమవోచం పురాఽనఘ । ఋషీణాం శ్రోతుకామానాం యోగం సర్వాఙ్గనైపుణమ్॥౧౪॥ చేతః ఖల్వస్య బన్ధాయ ముక్తయే చాత్మనో మతమ్। గుణేషు సక్తం బన్ధాయ రక్తం వా పుంసి ముక్తయే ॥ ౧౫ ॥ అహం మమాభిమానోత్థైః కామలోభాదిభిర్మలైః। వీతం యదా మనశ్శుద్ధమదుఃఖమసుఖం సమమ్॥౧౬॥ తదా పురుష ఆత్మానం కేవలం ప్రకృతేః పరమ్। నిరన్తరం స్వయంజ్యోతిరణిమానమఖణ్డితమ్ ॥ ౧౭ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియుక్తేన చాత్మనా। పరిపశ్యత్యుదాసీనం ప్రకృతిం చ హతౌజసమ్ ॥ ౧౮ ॥

నయుక్తేన జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన జ్ఞానమత్ర శాస్త్రజన్యమాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యావగాహిజ్ఞానం - వైరాగ్యం విషయేష్వనాసక్తిః - తాభ్యాం యుక్తేన - విశేష్యభూతభగవద్భక్తియుక్తేన చ - ఆత్మనా మనసా - ప్రకృతేః ప్రకృతికార్యశరీరేన్ద్రియమనః ప్రాణాదిభ్యః - పరం స్వరూపతః స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణ - మత ఏవ - కేవలం సత్త్వాదిగుణరహితం - ప్రకృతిపరిణామగత దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారరహితం - అత ఏవ - నిరన్తరం ప్రతిశరీరం భిన్నత్వేఽపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా వైషమ్యరహితం ,, నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ ,, ఇతి హ్యుచ్యతే - అణిమానం అణుతరం - స్వరూపకథనమిదం - జ్ఞానస్వరూపస్యాప్యుపలక్షణమిదం - అణిమత్త్వాదేవాఖణ్డితం - ఖణ్డనానర్హం - ఇదమదాహ్యత్వాక్లేద్యత్వాదీనామప్యుపలక్షణం - ఖణ్డనదహనక్లేదనసాధనభూతా హి పరశ్వగ్నిజలాదయశ్ఛేద్యం దాహ్యం క్లేద్యం ప్రాప్య ఛేదనాదీని కుర్వన్తి - ఆత్మనస్తు - నిరతిశయాణుత్వేన - సర్వాన్తః ప్రవేశయోగ్యతయా - వ్యాపకత్వాద్వ్యాప్యపరశ్వాదిసాధ్యైశ్ఛేదనాదిభిరవినాశ ఇత్యర్థః - స్వయం జ్యోతిః స్వయం - ప్రకాశం - దీపాదివదితి దృష్టాన్తోఽత్రాభిప్రేతః - తత్ర - యథా దీపాదిస్తైజసస్వరూపస్తేజో ధర్మకశ్చ స్వయం ప్రకాశః - స్తద్వదయమాత్మాపి జ్ఞానస్వరూపో జ్ఞానగుణకః స్వప్రకాశశ్చేతి భావః - ఏవంవిధ - ముదాసీనం నిర్వ్యాపారమాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం హతౌజసం సంసారయితృత్వరూపబలహీనాం - ప్రకృతిం చ - పశ్యతి ॥౧౬॥ ౧౭ ॥౧౮॥ ఏవమాత్మగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపశిక్షా - ఆత్మయాథాత్మ్యశిక్షా చ - కృతా - అత్ర భగవద్భక్తియుక్తాత్మనాం పశ్యతీత్యనేన కేవల ప్రకృతివిలక్షణతయాఽఽత్మస్వరూపచిన్తనామాత్రేణ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారః - కింతు - బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసంధానేనైవ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారోఽపి భవతీతి సూచ్యతే - బ్రహ్మాత్మకత్వమేవ తస్య ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికం స్వరూపం - తత్ర విశేష్యభూతబ్రహ్మణోఽననుసంధానే విశేషణమాత్రప్రత్యగాత్మానుసంధానాసంభవ ఏవ - న హి వ్యక్తిగుణ్యాదీన్ వినా జాతిగుణాదయః పృథగుపలభ్యన్తే తస్మాత్ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మచిన్తనమపి బ్రహ్మశరీరతయైవ కార్యం - ఏవంవిధం చ చిన్తనమేవ - పశ్చాద్విశేష్యభూతభగవద్భక్తిరూపాపన్నం ముక్తిసాధనం న కేవలమిత్యాహ ॥ నేతి॥ అఖిలా

త్మని అఖిలానాంజీవానామాత్మభూతే భగవతి - యుజ్యమానయా-భక్త్యా-సదృశస్తుల్యః బ్రహ్మసిద్ధయే భావప్రధానోఽబ్రహ్మశబ్దః - ద్వ్యేకయోరిత్యాదివత్ - బ్రహ్మత్వసిద్ధయ ఇత్యర్థః - బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మప్రకారః - బ్రహ్మప్రకారసిద్ధయే - బ్రహ్మవదపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావసిద్ధయ ఇతియావత్ - యోగినాం - శివః అన్యానపేక్షః - పన్థాః ఉపాయః, అన్యోనాస్తి, బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసంధానపూర్వకప్రత్యగాత్మశరీరకభగవద్భక్తిసదృశో ముక్త్యుపాయః కశ్చిదన్యో నాస్తీత్యర్థః-ఏవమనభిసంహితఫలస్వధర్మనిరస్తకామాదిదోషవిశుద్ధాన్తఃకరణానుసంహితబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకభగవద్భక్తిర్మోక్షసాధనమిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౯ ॥ అథాస్య సర్వస్యానివృత్తిధర్మస్య రుచిజననే సత్సంగతిరేవ ప్రధమం కారణ-మసత్సంగతిస్సంసృతిహేతురితి వదన్ సతాం స్వరూపం చాహ ॥ ప్రసఙ్గమితి పఞ్చభిః ॥ ప్రసఙ్గం అసత్స్వితి శేషః-అసత్సు ఇన్ద్రియార్థేషు-తత్పరాయణేషు- ప్రసఙ్గం ప్రకృష్టాసక్తిం ఆత్మనో జీవస్య అజరం అశిథిలం-పాశబన్ధనం-కవయః సుధియో-విదుః-స ఏవ ప్రసఙ్గ ఏవ - స ఇత్యనేనాసదూపవిషయపరిహారేణ ప్రసఙ్గమాత్రస్య పరామర్శః, సాధుషు కృతః-అపావృతమవిఘ్నాపహతం-మోక్షద్వారం మోక్షోపాయః ॥ ౨౦ ॥ కే తే సాధవ ఇత్యత్రాహ ॥ తితిక్షవః మూర్ఖేష్వపి క్షితివత్సహనశీలాః-కారుణికాః స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షవః-అత ఏవ-సర్వదేహినాం-సుహృదః మిత్రాణి-అత ఏవ - అజాతాః అవిద్యమానాః శత్రవో యేషాం తే-శాన్తాః-ఇదం దమాదీనాముపలక్షణం-శమదమాదిసంపన్నాః-సాధవః పరకార్యసాధకాః, సాధుశీలం - తదేవ భూషణం యేషాం, తే-సాధవ ఇతి శేషః - యద్వా-సాధవ ఇతి విధేయవిశేషణం-ఏతే సాధవ ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కిఞ్చ-మయి ఈశ్వరే-కపిలస్యానుప్రవేశావతారత్వేపి జీవశక్తేరభిభూతత్వాద్భగవచ్ఛక్తేరేవోద్భూతత్వాచ్చ-మయీతి వ్యపదేశః అనన్యేన అవ్యభిచరితేన- భావేన అన్తఃకరణేన-అభిప్రాయవిశేషేణవా- యే-దృఢాం అవిచాల్యాం-భక్తిం-కుర్వన్తి తే సాధవ ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః - తానేవ విశినష్టి మ

యుజ్యమానయా భక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని । సదృశోఽస్తి శివః పన్థా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే ॥ ౧౯ ॥ ప్రసఙ్గమజరం పాశమాత్మనః కవయో విదుః । స ఏవ సాధుషు కృతో మోక్షద్వారమపావృతమ్ ॥ ౨౦ ॥ తితిక్షవః కారుణికాస్సుహృదస్సర్వదేహినామ్ । అజాతశత్రవశ్శాన్తాస్సాధవస్సాధుభూషణాః ॥ ౨౧ ॥ మయ్యనన్యేన భావేన భక్తింకుర్వన్తి యే దృఢామ్ । మత్కృతే త్యక్తకర్మాణస్త్యక్తస్వజనబాన్ధవాః ॥ ౨౨ ॥ మదాశ్రయాః కథా మృష్టాశ్శృణ్వన్తి కథయన్తి చ । తపన్తి వివిధాస్తాపా నైతాన్మద్గతచేతసః ॥ ౨౩ ॥ త ఏతే సాధవస్సాధ్వి సర్వసఙ్గవివర్జితాః । సఙ్గస్తేష్వథ తే ప్రార్థ్యస్సఙ్గదోషహరా హి తే ॥ ౨౪ ॥ సతాం ప్రసఙ్గాన్మమ వీర్యసంవిదో భవ

త్కృతే మదర్థం-త్యక్తాని కర్మాణి యైస్తే పరిత్యక్తమదారాధనవిరోధిప్రవృత్తిధర్మాః- స్తథా త్యక్తమద్భజనవిరోధిస్వజనబాన్ధవాః ॥ ౨౨ ॥ అహమేవాశ్రయో విషయో యాసాం-తాభిః-కథాభి-ర్మృష్టాః-కథామృష్టత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి-శృణ్వన్తి కథయన్తి చేతి ॥ మదాశ్రయకథాశ్రవణకథనాదిభిర్మృష్టా ఇత్యర్థః-యద్వా-కథామృతరసేన మృష్టాః-పునస్తా ఏవ శృణ్వన్తి కథయన్తి చ-యద్వా - మృష్టా ఇతి వ్యస్తం పదం-మృష్టాస్సన్తః ప్రశస్తా మదాశ్రయకథాః శృణ్వన్తి, కథయన్తి చేత్యర్థః-మయ్యేవ-గతం న్యస్తం-చేతో-యైస్తే అత ఏవైనాన్-వివిధా నానావిధా-స్తాపా ఆధ్యాత్మికాదయః- న తపన్తి న క్లేశయన్తి-ఐకాత్మ్యగతచేతస ఇతి పాఠాన్తరం ॥ ఏకస్య భగవత ఏవ ఆత్మత్వం, అన్యేషాం చేతనాచేతనానాం తచ్ఛరీరత్వాత్-ఏక ఏవ పరమపురుష ఆత్మా-తద్గతం చేతో యేషాం తానిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ హే సాధ్వి-త ఏతే, సర్వైః సఙ్గైర్విషయాసఙ్గైర్వివర్జితా విరహితా-స్సాధవః- తేషు సాధుషు-అథేతి ప్రాథమ్యే ప్రథమం- తేత్వయా - సఙ్గః, ప్రార్థ్యః ప్రార్థనీయః-హి యస్మాత్, తే సాధవ-స్సఙ్గదోషహరాః ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గహేతుకానాదిపుణ్యపాపరూపదోషహరాః ॥ ౨౪ ॥ కథం సతాం ప్రసఙ్గాన్నివృత్తిధర్మాభిరుచిరుత్పద్యత ఇత్యత్రాహ ॥ సతామితి ॥ సతాం సాధూనాం, ప్రసఙ్గాత్-మమ-వీర్యసంవిదః వీర్యాణి సంవేదయన్తీతి వీర్యసంవిదః-శిజర్థగర్భమిదం -యద్వా, భావే క్విప్, వీర్యాణాం సంవిత్ సంవేదనం యాసు తాః, కథాః, యద్వా-వీర్యేణ నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన, సంవేత్తి సర్వం స్వరూపతః స్వభావతశ్చ సాక్షాత్కరోతీతి తథా, తస్య సర్వజ్ఞస్య - మమేత్యర్థః-కథాః-హృత్కర్ణయోః రసాయనాః అమృతవద్రుచికరాః, భవన్తి ప్రవర్తన్తే, తజ్జోషణాత్ తాసాం కథానాం జోషణాత్ సేవనాత్, ఆశు-అపవర్గవర్త్మని అపవర్గస్య మోక్షస్య వర్త్మని ద్వారభూతే గురూపసదనే శ్రద్ధా త్వరా, భవేత్ ఉత్పద్యతే, సత్సంనిధౌ భగవత్కథాశ్రవణే సతి, తత్ర, తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పు

౨౩ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ నైకాత్మ్యగతచేతసః.

ర్యాచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే, నాస్త్యకృతః కృతేనతద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛేత్ ,, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున। మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే ,, ఇతి స్వర్గాదీనాం సుఖానాం, సాతిశయత్వం క్షయిష్ణుత్వం - బ్రహ్మోపాసనస్యానన్తస్థిరఫలత్వం , కేవలకర్మణామన సత్త్వాద్దుష్కరత్వాత్పరిమితఫలత్వాచ్చ తుచ్ఛత్వం , నివృత్తిధర్మాణాం తద్విపరీతత్వం చ శ్రుతవతః - జాతవిరాగస్య పుంసః - స్తాదృశ నివృత్తిధర్మా జాయన్త ఇత్యర్థః - ప్రత్యేకాభిప్రాయేణానుక్రమిష్యతీత్యేకవచననిర్దేశః ॥ ౨౪ ॥ సత్ప్రసఙ్గతిప్రభృతి ప్రణాడ్యా భగవతి శ్రీరూపాపన్నభక్త్యుత్పన్నాయాం తత్రైవ చిత్తం సావధానం నియమేతేత్యాహ ॥ భక్త్యేతి ॥ మమ, రచనానాం సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం చిన్తా - యస్యాం - తయా - భక్త్యా - అనేన బ్రహ్మస్వరూపవద్గుణానామప్యుపాస్యత్వముక్తం - దృష్టశ్రుతాదైహికాముష్మికాద్దృష్టస్య స్రక్పశుపుత్రస్వర్గాదిరూపాత్ఫలాత్ - తస్మిన్నిత్యర్థః - జాత ఉత్పన్నోఽపి రాగో యస్య సః - పుమాన్ - యోగయుక్తః అనభిసంహితఫలకర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తస్సన్ - ఋజుభిశ్చిత్తైకరూప్యసంపాదకైః - యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య - మార్గైస్సాధనైః - ర్వివేకవిమోకాభ్యాసాదిభిః - చిత్తస్య - గ్రహణే నియమనే - యత్తః ప్రమాదరహితః యతిష్యతే యత్నం కుర్యాదిత్యర్థః ❋॥౨౫॥❋ యోగమార్గేణైవ దర్శయన్ - అనయైవ భక్త్యా పుమాన్మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ॥ ప్రకృతేర్గుణానాం సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపాణాం - అవిహితానాం ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధానాం - కళఞ్జగృఞ్జనచణ్డాలపతితాదిసంబన్ధికేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతరూపజాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టానామన్నాదీనామసేవయా - అనేన వివేక ఉక్తః - వైరాగ్యేణ విజృమ్భితం యజ్జ్ఞానం - తేన - వైరాగ్యం కామానభిష్వఙ్గః, శమదమాదిరితి యావత్ - జ్ఞానశబ్దేన ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః - శుభాశ్రయసంశీలనరూపజ్ఞానం చ - వివక్షితం - అనేనాభ్యాస ఉక్తః, యోగేన అనభిసంహితఫలకర్మయోగేన - అనేన క్రియా ఉక్తా - చకారేణ కల్యాణానవసాదానుద్ధర్షా వివక్షితాః - తత్ర సత్యార్జవదయాదానాహింసానభిధ్యాః కల్యాణాని - అనభిధ్యా పరకృతదోషాచిన్తనం పుత్రవిపత్త్యాదిస్మరణజనితఖేదాభావోఽనవసాదః - అనుద్ధర్షః పుత్రజన్మాదినిమిత్తాతిసంతోషః-

సత్ప్రసఙ్గాన్మమ వీర్యసంవిదో భవన్తి హృత్కర్ణరసాయనాః కథాః। తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతి ॥౨౫॥ భక్త్యా
పుమాన్జాతవిరాగ ఐన్ద్రియాద్దృష్టశ్రుతాన్మద్రచనానుచిన్తయా। చిత్తస్య యత్తో గ్రహణే యోగయుక్తో యతి
ష్యతే ఋజుభిర్యోగమార్గైః॥౨౬॥ అసేవయాఽయం ప్రకృతేర్గుణానాం జ్ఞానేన వైరాగ్యవిజృమ్భితేన। యో
గేన మయ్యర్పితయా చ భక్త్యా మాం ప్రత్యగాత్మానమిహావరున్ధే॥౨౭॥ దేవహూతిరువాచ॥ కాచిత్త్వయ్యు

ఏతైః ప్రకృతిగుణాసేవాదిభిః, మయ్యర్పితయా సమర్పితయా - ఐశ్వర్యకైవల్యాదిప్రయోజనవిధురయేత్యర్థః - భక్త్యా - ఇహైవ దేహావసానే - ప్రతీచో జీవస్యాత్మానమన్తరాత్మానం - మా - మవరున్ధే ప్రాప్నోతి - యద్వా - ప్రత్యగాత్మశరీరిణం మామిత్యర్థః - అథవా - ప్రత్యగ్జీవః - ఆత్మానం మాం - అవరున్ధ ఇత్యర్థః - అత్ర గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేతి న సమోపాయసముచ్చయః - కింత్వసేవాదిభిరనుగృహీతాయా భక్తేరేవ సాక్షాత్సాధనత్వ - మితరేషాం తదనుగ్రాహకత్వేనైవ పరంపరయా సాధనత్వ మిత్యభిప్రాయేణ గుణాసేవాదిభిస్సహ భక్త్యేత్యుక్తం - ఇహావరున్ధ ఇత్యనేన - ఇహ జీవద్దశాయామేవ ముక్తిం లభత ఇతి జీవన్ముక్తిరియముచ్యత ఇతి వ్యాఖ్యానం నాదర్తవ్యం - జీవన్ముక్తేరప్రామాణికత్వాత్ - తథాహ్యాపస్తమ్బేన జీవన్ముక్తిర్నిరస్తా ,, వేదానిమం లోకమముం చ పరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేత్ బుద్ధే క్షేమప్రాపణం తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధే చేత్ క్షేమప్రాపణమిహైవ న దుఃఖముపలభేతైతేనాపరం వ్యాఖ్యాతమితి ॥ కా చేయం జీవన్ముక్తిః - సశరీరస్యైవ మోక్ష ఇతి చేత్ - మాతా మే వన్ధ్యేతివద్వ్యాహతార్థమిదం - యతస్సశరీరత్వం బన్ధః - అశరీరత్వమేవ మోక్ష ఇతి ,, న హ వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి అశరీరం వావ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశత ,, ఇత్యాదిశ్రుతిభిస్తథైవోపపాదితత్వాదితి దిక్ - విస్తరస్తు భాష్యాదిష్వనుసంధేయః ,, అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ,, ఇతి శ్రుతిర్జీవన్ముక్తిమభిదధాతీతి చేన్న - అత్ర ఉపాసనదశాయామపి బ్రహ్మైశ్వర్యమనుభవతీతి - శ్రుత్యర్థవర్ణనాత్ - అన్యథా దేహపాతావధిపిలమ్బపరాయాః ,, తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి ,, శ్రుతేర్విరోధాపత్తేః, తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః ॥౨౭॥ ఏవం వివేకాదిభిర్జ్ఞానయోగేన చానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్యైవ ముక్త్యుపాయత్వం సంగ్రహేణ శ్రుత్వా పునస్తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి దేవహూతిః - యద్వా జ్ఞానయోగప్రతిపాదనసాధుస్వరూపప్రతిపాదనప్రసఙ్గాత్సంగ్రహేణోక్తభగవద్భక్తియోగస్య

౨౮॥ శ్లో॥ పా॥ కాస్విత్త్వయ్యుచితా.

ప్రాధాన్యేన తత్స్వరూపం తదఙ్గస్వరూపం విస్తరశో మత్ప్రయా పృచ్ఛతి త్రిభిః ॥ ఉచితామ్ - ముక్తిం సాధయితుం యోగ్యా, త్వయి భక్తిః కా చేతి భక్తిస్వరూపప్రశ్నః - కాస్వదిత్యపి పాఠాన్తరం తదాప్యయమేవార్థః ॥ కీదృశీతి ॥ మమ - గోచరా - యోగ్యా - అనేన భక్త్యధికారానుసారేణ సంభావితోऽవాన్తరభేదశ్చ పృష్టః - యయా - భక్త్యా - అహం తాపత్రయాతురా - తే - తవ నిర్వాణం నిరతిశయసుఖం - పదం - అఞ్జసా - సుఖేన - అన్వశ్నవై అనుప్రాప్నువాని అత్ర - అహమిత్యుపాసకప్రశ్నః - తే పదం స్వరూపమిత్యనేన - ప్రాప్యప్రశ్నః - నిర్వాణమితి ప్రాప్తిఫలప్రశ్నః - అఞ్జసేతి విఘ్నానుపహతత్వప్రతీత్యా విరోధివర్గోऽపి పృష్టః ॥ ౨౮ ॥ హే నిర్వాణాత్మన్ నిరతిశయానన్దరూప - భగవద్బాణః - లక్ష్యరూపే భగవతి, బాణరూపేణ ప్రయుక్తో యోగః - త్వయా ఉదితః ఉక్తః - స కీదృశః కిం ప్రకారః - తస్యాఙ్గాని - కతి కతిసంఖ్యాకాని - యతః యేభ్యోऽఙ్గేభ్యః, తత్త్వస్య పరమాత్మతత్త్వస్య - అవబోధనం అవబుధ్యతేऽనేనేత్యవబోధనం - సాక్షాత్కారసాధనముపాసనం - నిర్వర్తత ఇత్యర్థః - కీదృశ ఇతి ప్రకారప్రశ్నః - కతి చాఙ్గానీత్యఙ్గగణనాప్రశ్నః - ఏవమర్థపఞ్చకం పృష్టం భవతి ॥ ౨౯ ॥ తదేతత్, ఉపాయోపేయోపేతృవిరోధిఫలస్వరూపం - దుర్జ్ఞేయం - హే హరే - యోషా - అత ఏవ - మన్దధీః - అహం భవదనుగ్రహాత్ - సుఖం బుద్ధ్యేయ జానీయాం - తథా మే మహ్యం విజానీహి జ్ఞాపయ ॥ ౩౦ ॥ ఏవమాపృష్టః కపిలో భగవద్భక్తియోగమవతారయామాసేత్యాహ మైత్రేయః ॥ విదిత్వేతి ॥ కపిలః, మాతుర్దేవహూత్యాః - అర్థం భక్తియోగాదిరూపార్థసంబన్ధి, శుశ్రూషితం స్వరూపం - విదిత్వా - జాతస్నేహః మాతర్యుత్పన్నస్నేహః - తత్ర హేతుః - యత్ర యస్యాం - తన్వా దేహేన - అభిజాతః - తత్త్వామ్నాయం తత్త్వశాస్త్రం సాంఖ్యం తత్త్వసంఖ్యానేనాత్మస్వరూపప్రకాశకం యద్వదన్తి - తద్భక్తివితానయోగం భక్తివిస్తరరూపం యోగం - ప్రోవాచ - జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగాఙ్గత్వాదేకీకృత్యోక్తమ్ ॥ ౩౧ ॥ తత్ర భగవాన్ కపిలః సవిస్తరం సా-

---

చితా భక్తిః కీదృశీ మమ గోచరా । యయా పదం తే నిర్వాణమఞ్జసాన్వశ్నవా అహమ్ ॥ ౨౮ ॥ యో యోగో భగవద్బాణో నిర్వాణాత్మంస్త్వయోదితః । కీదృశః కతి చాఙ్గాని యతస్తత్త్వావబోధనమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదేతన్మే విజానీహి యథాహం మన్దధీర్హరే । సుఖం బుద్ధ్యేయ దుర్బోధం యోషా భవదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౦ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ విదిత్వార్థం కపిలో మాతురిత్థం జాతస్నేహో యత్ర తన్వాభిజాతః । తత్త్వామ్నాయం యత్ప్రవదన్తి సాంఖ్యం ప్రోవాచ వై భక్తివితానయోగమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ దేవానాం గుణలిఙ్గానామానుశ్రవికకర్మణామ్ । సత్త్వ ఏవైకమనసో వృత్తిః స్వాభావికీ తు యా ॥ ౩౨ ॥ అనిమిత్తా భాగవతీ భక్తిః సిద్ధేర్గరీయసీ । జరయత్యాశు యా కోశం నిగీర్ణమనలో యథా ॥ ౩౩ ॥ నైకాత్మతాం మే స్పృహయన్తి కేచిన్మత్పాదసేవాభిర

ఙ్గం ముక్త్యుపాయం భక్తియోగమష్టావింశాధ్యాయేన ప్రతిపిపాదయిషుస్తదఙ్గభూతాత్మయోగవిషయభూతప్రత్యగాత్మస్వరూపం సవిస్తరం సప్తవింశాధ్యాయేన శోధయిష్యన్ - భజనీయస్య పరస్య బ్రహ్మణో మాహాత్మ్యసూచనాయ జగత్సృష్ట్యాదిలీలాం షడ్వింశేన కథయిష్యన్ - తావద్భక్తియోగం సంగ్రహేణ తత్స్వరూపకథనపూర్వకం ప్రశంసతి ॥ దేవానామితి ॥ గుణలిఙ్గానాం - గుణాః శబ్దాదివిషయాః - తేషాం లిఙ్గానాం జ్ఞాపకానాం - దేవానాం దేవాధిష్ఠితానాం - స్వస్వదేవతాధిష్ఠితానాం జ్ఞానేన్ద్రియాణామిత్యర్థః - తథా - ఆనుశ్రవికకర్మణాం అనుస్మృత్యావిచ్ఛిన్నపారంపర్యేణ శ్రూయత ఇత్యనుశ్రవో వేదః తద్విహితమానుశ్రవికం - ఆనుశ్రవికం కర్మ యేషాం - శాస్త్రసిద్ధవ్యాపారానుష్ఠానపరాణాం కర్మేన్ద్రియాణామిత్యర్థః - తేషాముభయవిధేన్ద్రియాణాం - ఏకాగ్రస్య మనసశ్చ - సత్త్వే శుద్ధసత్త్వమయే - భగవద్విగ్రహే - యా - స్వాభావికీ అనిమిత్తా - ఫలాభిసన్ధిరహితేతి యావత్ - వృత్తిః సా - అనిమిత్తా - భాగవతీ భగవత్సంబన్ధినీ భక్తిరిత్యర్థః - ఉభయేన్ద్రియాణాం మనసశ్చ సత్త్వే వృత్తిర్నామ - శ్రవణకీర్తనస్మరణాదిః ॥ అథ భక్తిం ప్రస్తౌతి ॥ సిద్ధేః ఐశ్వర్యకైవల్యాదిసిద్ధేః - గరీయసీ శ్రేష్ఠా - నిరతిశయానన్దరూపభగవదనుభవఫలసాధనత్వాదితి భావః సిద్ధేర్గరీయస్త్వమేవాహ ॥ యా - భాగవతీ భక్తిః - కోశం - అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మవాసనాకోశం - జరయతి జీర్ణం కరోతి - నాశయతీతి యావత్ - తత్ర దృష్టాన్తః - నిగీర్ణం భుక్తమన్నపానాది - అనలో జాఠరాగ్నిర్యథేతి ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ పునర్భక్తిమేవ ప్రస్తోతుం నిరతిశయానన్దభగవదనుభవరూపభక్తియోగనిష్ఠాస్తత్సాధర్మ్యరూపముక్తిమపి నేచ్ఛన్తీత్యాహ - కేచిన్మత్పాదయోః సేవాయామభిరతా ఆసక్తాః మయ్యేవ ఈహాః సర్వేన్ద్రియచేష్టా యేషాం - భాగవతాః - అన్యోన్యతః పరస్పరం - మమ - పౌరుషాణి కల్యాణగుణప్రకాశకాని చేష్టితాని - ప్రసజ్య ప్రస్తూయ - సభాజయన్తః సమ్యగనుమోదయన్తః - పౌరుషప్రసఙ్గజనితానన్దసంప్లుతాః సన్తః - మే మమ, ఏకాత్మ

తాంఏకస్వభావతాం-మత్సమానగుణకతాం-మమసాధర్మ్యమాగతాఇతివ్యాఖ్యాతే-నస్పృహయన్తినేచ్ఛన్తి ॥౩౪॥ కింతు-హేఅమ్బ-తే-సన్తః-మేమమ-రుచిరాణిసున్దరాణి-ప్రసన్నానివక్త్రారుణలోచనానియేషు తాని-దివ్యాన్యమానుషాణి-వరప్రదాన్యభిమతార్థప్రదాని-రూపాణిదివ్యమఙ్గళశరీరాణి-పశ్యన్తి ధ్యాయన్తి-రూపైః-సాకంసహ-స్పృహణీయాం-వాచంమదుక్తిం-వదన్తిపరస్పరంకథయన్తి ॥౩౫॥ యద్యపి-ముక్తిస్తైర్నప్రార్థ్యతే తథాపి-తేషామవశ్యంమద్భక్త్యాముక్తిర్భవిత్రీత్యాహ॥ తైరితిద్వాభ్యామ్॥దర్శనీయాఃఅవయవాఃయేషుతైః - విలాసోలీలా,మన్దహాసయుక్తమీక్షణమవలోకనం,వామసూక్తంమధురభాషణం,ఉదారాణివిలాసాదీనియేషు,తైఃమద్రూపైః- హృతఆత్మామనఃయేషాం-హృతాఃప్రాణాఃజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణియేషాం - తాన్ అనిచ్ఛతఃముక్తిమప్రార్థయమానానపి- భక్తిఃమద్భక్తిః-అణ్వీంసూక్ష్మాం-ఏకపదీమిత్యర్థః-గతింఅర్చిరాదికాంగతింప్రతి - అర్చిరాదిగతేర్బహుభిరక్షుణ్ణత్వాదణ్వీమిత్యుక్తం,ప్రయుఙ్క్తేప్రారబ్ధావసానేప్రవర్తయతి గమయతీతియావత్ ॥౩౬॥ అథో-అర్చిరాదిగత్యాగమనారమ్భానన్తరం,మమ -మాయయా,విసృష్టాంవిశేషేణసృష్టాం,విభూతింబ్రహ్మలోకపర్యన్తభూతిం-తథా - అనుప్రవృత్తంభక్తిమనుసృత్యప్రవృత్తం,మష్టాఙ్గంఅణిమాద్యష్టప్రకారకమైశ్వర్యం-భాగవతీంశ్రియంముక్తిం-నస్పృహయన్తిభాగవతింశ్రియమితిదృష్టాన్తార్థం,యథా,భాగవతీంశ్రియంనస్పృహయన్తితథామాయావిభూత్యాదీనిత్యర్థః - కైముత్యన్యాయద్యోతనార్థంవా,భాగవతీంశ్రియమేవనస్పృహయన్తికింమాయావిభూత్యాదీన్నస్పృహయన్తీతివక్తవ్యమితి - అథవా,బ్రహ్మాణ్డాన్తర్వ్యాప్తభగవల్లోకస్థశ్రియమపినేచ్ఛన్తి-కింతు-తే,ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్య,మేమమ,లోకేనిత్యవిభూతౌ-అశ్నువతేప్రాప్నువన్తి-క్షయిష్ణూన్సాతిశయసుఖాన్లోకాన్నప్రాప్నువన్తి , కింతునిత్యనిరతిశయసుఖంమల్లోకంప్రాప్నువన్తీత్యర్థః ॥౩౭॥ ననులోక

తామదీహాః। యేఽన్యోన్యతోభాగవతాఃప్రసజ్యసభాజయన్తేమమపౌరుషాణి ॥ ౩౪ ॥ పశ్యన్తితేమేరుచిరాణ్యమ్బసన్తఃప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనాని।రూపాణిదివ్యానివరప్రదాని సాకంవాచస్పృహణీయాంవదన్తి॥ ౩౫ ॥ తైర్దర్శనీయావయవైరుదారవిలాసహాసేక్షితవామసూక్తైః।హృతాత్మనోహృతప్రాణాంశ్చభక్తిరనిచ్ఛతోగతిమణ్వీంప్రయుఙ్క్తే॥౩౬॥అథోవిభూతింమమమాయావినస్తామైశ్వర్యమష్టాఙ్గమనుప్రవృత్తమ్।శ్రియంచయేనస్పృహయన్తిభాగవతింపరస్యమేతేఽశ్నువతేతులోకే ॥౩౭॥ నకర్హిచిన్మత్పరాశ్శాన్తరూపేనఙ్క్ష్యన్తినోమేఽనిమిషోలేఢిహేతిః। యేషామహంప్రియఆత్మాసుతశ్చసఖాగురుస్సుహృదోదైవమిష్టమ్॥౩౮॥ ఇమంలోకంతథైవాముమాత్మానముభయాయినమ్।ఆత్మానమనుయేచేహయేరాయః

త్వావిశేషాత్స్వర్గాదివద్భోక్తృభోగ్యభోగోపకరణానాంనాశస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ నేతి ॥ హేశాన్తరూపేయద్వా-శాన్తరూపేశుద్ధసత్త్వమయాత్మకే,మల్లోకే , మత్పరాఃమదనుభవపరాః - కర్హిచిత్కదాచిదపి, ననఙ్క్ష్యన్తినమదనుభవహీనాభవన్తి,మేమదీయ-అనిమిషో- హేతిఃకాలచక్రం - నలేఢినగ్రసతి , తత్రహేతుర్యేషామితి।యేషాంనిరతిశయప్రీతివిషయఆత్మాఽహం,సుతఇవస్నేహవిషయః, సఖేవవిశ్వాసాస్పదం , గురురివహితోపదేష్టా-సుహృదివహితకారీ-ఇష్టదైవమివపూజ్యః- ఏవంసర్వభావేనోపాసీనాన్ - అహరహరనుష్ఠీయమానవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతమదుపాసనరూపమత్సమారాధనప్రీతోఽహంమద్యాదాత్మ్యానుభవరూపానన్దంప్రాపయ్య, పునర్నావర్తయామీతిభగవతోఽభిప్రాయః తథాచభగవతాస్వయమేవోక్తం ,, మాముపేత్యపునర్జన్మదుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తిమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః॥ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాఃపునరావర్తినోఽర్జున । మాముపేత్యతుకౌన్తేయపునర్జన్మనవిద్యతఇతిచ॥శ్రుతిరపి॥సఖల్వేవంవర్తయన్యావదాయుషంబ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతేనచపునరావర్తతఇత్యాదికా,,ఏతేన,,యదిపరపురుషాయత్తంముక్తైశ్వర్యంతర్హితస్యస్వతన్త్రత్వేనతత్సంకల్పాన్ముక్తస్యపునరావృత్తిసంభావనాశఙ్కా-పరాస్తాన,హిపరమపురుషస్సత్యసంకల్పోఽత్యర్థప్రియంజ్ఞానినంలబ్ధ్వాకదాచిదావర్తయిష్యతి॥ యథాహ॥ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియః॥ ఉదారాస్సర్వఏవైతేజ్ఞానీత్వాత్మైవమేమతమ్ ॥ ఆస్థితస్సహియుక్తాత్మామామేవాఽనుత్తమాంగతిమ్।బహూనాంజన్మనామన్తేజ్ఞానవాన్మాంప్రపద్యతే॥వాసుదేవస్సర్వమితిసమహాత్మాసుదుర్లభఇతి,, ॥౩౮॥ నన్వపహతపాప్మత్వాదేస్సత్యసంకల్పత్వపర్యన్తస్యగుణగణస్యప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికస్యైవావిర్భావః , అతోనముక్తైశ్వర్యం పరమపురుషాయత్తమితిచేదుచ్యతే - తస్యతథావిధత్వమేవపరమపురుషాయత్తం,తస్యనిత్యస్థితిశ్చతదాయత్తా-పరమపురుషస్యైతన్నిత్యతాయానిత్యేష్టత్వాన్నిత్యతయావర్తతఇతినకశ్చిద్విరోధః,ఏవమేవపరమపురుషభోగోపకరణ

స్యలీలోపకరణస్య చ నిత్యతయా శాస్త్రావగతస్య పరమపురుషస్య నిత్యేష్టత్వాదేవ తథాఽవస్థానమస్తీతి శాస్త్రాదవగమ్య తే॥ ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యాహ ఇమమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఇమం లోకం - అముం లోకం పరలోకం చ - విసృజ్య - ఉభావపి లోకౌ హేయావితి నిశ్చిత్యేత్యర్థః - ఉభౌ లోకౌ యాత్యనేనేతి ఉభయాయి - తమాత్మానం - ఉభయలౌకికధర్మసాధనం దేహమిత్యర్థః - విసృజ్య తస్మిన్ దేహే ఆత్మాభిమానం పరిత్యజ్యేత్యర్థః, తథా - ఆత్మానం దేహం - అను - యే - అనుబద్ధినో - యే - పుత్రకళత్రాదయః - యే చ, రాయః ధనాని - పశవో - గృహాశ్చ - తానన్యాంశ్చ - పరిగ్రహాదీన్విసృజ్య తేషు మమతామపోహ్యేత్యర్థః - విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం - మాం - ఏవం సుతసఖిగురుత్వాదిభావేన, అనన్యయా విషయాన్తరవితృష్ణయా - భక్త్యా - భజన్తి ఆరాధయన్తి - తాన్ మృత్యోస్సంసారాత్, అతిపారయే అత్యన్తం పారం నయామి పునర్న సంసారయామి, ఏతన్మమ నిత్యేష్టమితి భావః ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ అనన్యయేత్యనేన సూచితం దేవతాన్తరభక్తైరముక్తిసాధనత్వం వక్తుం దేవతాన్తరాణాం క్షేత్రజ్ఞత్వాత్కర్మవశ్యత్వాన్మన్నిదేశానువర్తిత్వాచ్చ, న తద్భజనాన్ముక్తిరిత్యాహ ॥ నాన్యత్రేతి ॥ సర్వభూతానాం సర్వజీవానాం, ఆత్మనః ధారకస్య, అనేన సర్వభూతానాం ధార్యత్వేన శరీరత్వముక్తం, ప్రధానపురుషయోస్సర్వావస్థచేతనాచేతనయోః, ఈశ్వరాత్ అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తుః, అనేన కర్త్రాయత్తసర్వావస్థావస్థిత ప్రధానపురుషయోర్నియామ్యత్వముక్తం, మద్భగవతః, అహం చాసౌ భగవాంశ్చ, తస్మాత్, పూర్ణషాడ్గుణ్యాన్మత్త ఇత్యర్థః, అనేన స్వస్యైవ ముక్తిప్రదత్వం, మితరేషాం దుర్భగత్వేనానుత్తారకత్వం చ, సూచితం, అన్యత్ర అన్యస్మిన్, సేవ్యమాన ఇతి శేషః, తీవ్రం దుస్సహం, భయం గర్భజన్మజరామరణాది సాంసారికభయం, న నివర్తతే ॥ ౪౧ ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరాదిత్యనేన సూచితమితరేషాం బ్రహ్మపర్యన్తక్షేత్రజ్ఞానాం స్వనియామ్యత్వమాహ ॥ మద్భయాదితి ॥ వాయుసూర్యాదయః మన్నిర్దిష్టస్వవ్యాపారాకరణే, వత్సం జాతమహాభయా

పశవో గృహాః ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య సర్వానన్యాంశ్చ మామేవం విశ్వతోముఖమ్। భజన్త్యనన్యయా భక్త్యా తాన్మృత్యోరతిపారయే ॥ ౪౦ ॥ నాన్యత్ర మద్భగవతః ప్రధానపురుషేశ్వరాత్। ఆత్మనస్సర్వభూతానాం భయం తీవ్రం నివర్తతే ॥ ౪౧ ॥ మద్భయాద్వాతి వాతోఽయం సూర్యస్తపతి మద్భయాత్। వర్షతీన్ద్రో దహత్యగ్నిర్మృత్యుశ్చరతి మద్భయాత్ ॥ ౪౨ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియోగేన యోగినః। క్షేమాయ పాదమూలం మే ప్రవిశన్త్యకుతోభయమ్ ॥ ౪౩ ॥ ఏతావానేవ లోకేఽస్మిన్పుంసాం నిశ్శ్రేయసోదయః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన మనో మయ్యర్పితం స్థిరమ్ ॥ ౪౪ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే పఞ్చవింశోఽధ్యాయః ॥

అథ తే సమ్ప్రవక్ష్యామి తత్త్వానాం లక్షణం పృథక్। యద్విదిత్వా విముచ్యేత పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః ॥ ౧ ॥ జ్ఞా

నిమిత్తదణ్డనముద్భావయన్తః స్వస్వకీయవ్యాపారేషు జాగరూకాస్తిష్ఠన్తీత్యర్థః, అత్ర "భీషాస్మాద్వాతః" ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థోక్తః, మద్భజనాదేవ మోక్ష ఇత్యత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి - తస్మాద్యోగినో మదుపాసకాః, జ్ఞానవైరాగ్యాభ్యాం జ్ఞానయోగవివేకాదిసాధనప్రాప్తాభ్యాం, యుక్తేన, మద్భక్తియోగేన, క్షేమాయ నిత్యనిరతిశయానన్దరూపమదనుభవాత్మకక్షేమాయ, అకుతోభయం కుతశ్చిదపి భయరహితం, మత్పాదమూలమేవ, ప్రవిశన్తి భజన్తే ప్రాప్నువన్తీతి వా ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ "ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి" ఇతి న్యాయేన, ఉక్తం వక్ష్యమాణం చ కృత్స్నశాస్త్రార్థం సుఖగ్రహణాయ సంగృహ్య నిర్దిశతి ॥ ఏతావానితి ॥ తీవ్రేణ అన్తరాయానుపహతేన, భక్తియోగేన, మనశ్చిత్తం, మయి, అర్పితం సత్, తత్రైవ, స్థిరం నిశ్చలం, భవతీత్యేతావానేవ, అస్మిన్ ప్రకృతమణ్డలే, పుంసాం బద్ధజీవానాం, నిశ్శ్రేయసోదయః పరమపురుషార్థోత్కర్షః ॥ ౪౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే పఞ్చవింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం ముక్త్యుపాయభూతం భగవద్భక్తియోగం ప్రస్తుత్య, తస్య జగత్కారణవిషయత్వస్య "కారణం తు ధ్యేయః" ఇతి శ్రుత్యైవోక్తత్వాద్భజనీయస్య భగవతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారాన్వివక్షుః, స్వస్య లక్షణభూతసృష్ట్యాదికారణత్వం ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య ప్రకృతిపురుషాదిస్వరూపశోధనమన్తరేణ, తచ్ఛరీరకస్య తస్య, సృష్ట్యాకారణత్వకథనాయోగాత్, ప్రథమం ప్రకృత్యాదిస్వరూపశోధనం, తద్వివేకస్య ముక్త్యుపాయకథనపూర్వకం ప్రతిజానీతే ॥ అథేతి ॥ తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషకాలాదీనాం, లక్షణం స్వరూపనిరూపకనిరూపితస్వరూపప్రతిపన్నధర్మజాతం, పృథక్ అసంకరేణ తే తుభ్యం వక్ష్యామి, అప్రస్తుతప్రసఙ్గాశఙ్కాం వారయతి ॥ యదితి ॥ యత్ ప్రకృత్యాదితత్త్వానాం లక్షణం, విదిత్వా, పురుషః ముముక్షుః, ప్రాకృతైర్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, సత్త్వాదిగుణకార్యానాదిబన్ధకపుణ్యపాపరూపైర్దురితైరిత్యర్థః, విముచ్యేత, ప్రకృత్యాదివివేకహేతుకహేయోపాదేయవివేకేన భగవదుపాసనద్వారా విముచ్యత ఇతి భావః ॥ ౧ ॥ యత్సాక్షాన్ముక్త్యుపాయభూతం జ్ఞా

సం, తదపివక్ష్యామీత్యాహ॥ జ్ఞానమితి॥ఆత్మదర్శనం, ఆత్మా పరమపురుషః దృశ్యతే సాక్షాత్క్రియతేఽనేనేత్యాత్మదర్శనం, యజ్జ్ఞానం, పురుషస్య ముముక్షోః, నిశ్శ్రేయసాయ మోక్షాయ, ఆహుః, వేదాన్తాస్తజ్జ్ఞాశ్చ, తజ్జ్ఞానం, హృదయగ్రన్థిభేదనం అజ్ఞాననివర్తకం, తే తుభ్యం, వర్ణయే॥ తేతవ, హృదయగ్రన్థిభేదనం వర్ణయే ❋॥౨॥❋ తావత్ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం శోధయతి॥ అనాదిరితి ద్వాభ్యామ్॥ పురుషో జీవః, తస్య స్వరూపనిరూపకధర్మద్వయమాహ॥ స్వయంజ్యోతిః స్వయం ప్రకాశః యస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చ ప్రకాశయతి తత్స్వయంజ్యోతిరిత్యుచ్యతే- యథా దీపాదిః, తద్వదయమపి స్వయంజ్యోతిః- తర్హి తద్వదేవ కిం జడస్వరూప ఇత్యత ఆహ॥ ప్రత్యగ్ధామా- స్వస్మై భాసమానత్వం ప్రత్యక్త్వం పరస్మై భాసమానత్వం పరాక్త్వం- ఏతదేవ జడత్వం- ప్రత్యక్ స్వస్మై ప్రకాశమానం- ధామ స్వరూపం, యస్య సః - అనేన పరాగ్ధామదీపాదిభ్యో జడేభ్యో వైలక్షణ్యసిద్ధ్యా జ్ఞానస్వరూపత్వసిద్ధిః, స్వయంజ్యోతిరిత్యనేన- జ్ఞానగుణకత్వసిద్ధిః, తేన హి స్వపరప్రకాశకత్వముచ్యతే- తత్ర- యథా దీపాదిశ్చతురఙ్గులపరిమితస్తైజసరూప ఏకదేశస్థస్స్వాపృథక్సిద్ధధర్మభూతయా ప్రభయా అన్యాన్ప్రకాశయతి, స్వధర్మభూతప్రభామనపేక్ష్యైవ స్వయమప్రకాశతే- తద్వ- దాత్మాపి స్వధర్మభూతజ్ఞానేనాన్యాన్ప్రకాశయతి స్వధర్మభూతజ్ఞాననిరపేక్షమేవ స్వయమపి ప్రకాశత ఇతి హ్యుచ్యతే- ఏతావాంస్తు విశేషః- పరాగ్ధామదీపాదిస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చ పరస్మై ప్రకాశయతి - ఆత్మా తు- ప్రత్యక్త్వేన స్వాత్మానమన్యాంశ్చ స్వస్మా ఏవ ప్రకాశయతీతి- ప్రకాశో నామ వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనం- ఏవం చ- స్వయం ప్రకాశత్వం దీపాదిస్వాత్మని చావిశిష్టం, ప్రత్యగ్ధామత్వం త్వాత్మన్యేవాసాధారణమితి జ్ఞానగుణకం జ్ఞానస్వరూపం చేతి జడాద్విలక్షణమాత్మస్వరూపమితి ఫలితం- తదేవాహ- ప్రకృతేః ప్రకృతిపరిణామరూపాచ్ఛరీరేన్ద్రియమనఃప్రాణాదేః - పరః స్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణః- అత ఏవ- నిర్గుణః ప్రాకృతసత్త్వాదిగుణరహితః తథాప్యాత్మా- శరీరాన్తః ప్రవేశేన తద్ధారకః- యేనాత్మస్వరూపేణ - విశ్వం ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తస్థూలసూక్ష్మశరీరాత్మకం విశ్వం, వ్యాప్తం- యేనేత్యేకవచననిర్దేశ ,,ఏకోఽపి హి సన్ బహుధా సంపన్నస్సృష్టం కురుతే ప్రజా,, ఇతి

నం నిశ్శ్రేయసార్థాయ పురుషస్యాత్మదర్శనమ్ । యదాహుర్వర్ణయే తత్తే హృదయగ్రన్థిభేదనమ్॥ ౨॥ అనాదిరాత్మా పురుషో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః । ప్రత్యగ్ధామా స్వయంజ్యోతిర్విశ్వం యేన సమన్వితమ్ ॥ ౩ ॥ న జాయతే న మ్రియతే సహ దేహాద్యుపాధిభిః । నిమిత్తైరాత్మ తద్ధర్మా యథా స్వప్నేఽతిదీక్షితా ॥ ౪ ॥ స ఏష ప్రకృతిం సూ

వ- జ్ఞాత్యభిప్రాయకృతః- అనేన- దేవాదిశరీరాణాం వ్యాప్యత్వమాత్మనో వ్యాపకత్వం నిరతిశయసూక్ష్మత్వం చోక్తమ్ ॥౩॥ ❋ అత ఏవ, వ్యాపకత్వాన్నిరతిశయసూక్ష్మత్వాదనాదిత్వాద్దేహాద్విలక్షణత్వాచ్చ దేహాదీనామనుపాధిభిరుత్పత్తివినాశాదిభిర్దేహాదిరూపై రుపాధిభిర్వా - న జాయతే న మ్రియతే న నశ్యతి - నను దేవోఽహం దేవోఽయం మనుష్యోఽహం మనుష్యోఽయం స్థూలోఽహం స్థూలోఽయమితి స్వస్య పరేషాం చ దేహాత్మనోరభేదేనైవ ప్రతీతేః కథం దేహాదిభిస్సహ జననాదిరాత్మన ఇత్యత్రాహ॥ నిమిత్తైః పుణ్యపాపరూపైః ఆత్తః దేవోఽహం స్థూలోఽహమిత్యాద్యారోపితః దేహధర్మో యస్య సః - అతో న దేహాదిభిస్సహ జననాదిరిత్యర్థః, ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి॥ యథేతి॥ యథా స్వప్నద్రష్టా, స్వాప్నపదార్థనాశేఽపి న నశ్యతి, ఏవం జాగరాద్యవస్థాసు దృశ్యతే, దేహాదినాశేఽపి న నశ్యతీత్యర్థః ❋ ॥ ౪॥ ❋ ఏవం ప్రకృతివిలక్షణమాత్మస్వరూపం విశోధ్య- ఏవంవిధస్య తస్య కథం కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికమిత్యాశఙ్కాయాం- ప్రకృతిసంసర్గకృతం కర్తృత్వాదివైశిష్ట్యమితి వక్తుం- ప్రకృతిసంసర్గప్రకారమాహ॥ స ఇతి॥ స ఏషః ఉక్తలక్షణః - విభుః నిరతిశయసూక్ష్మత్వేన సర్వాన్తర్వ్యాపనసమర్థః- ప్రత్యగాత్మా, సూక్ష్మాం నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మదశామాపన్నామిత్యర్థః- అనేన , జగదాదావపి తిసామగ్ర్యాల్లభ్యతే, తద్దైవప్రకృతేసూక్ష్మదశాపన్నత్వాత్, దైవీం దేవస్య విష్ణోర్లీలార్థాం- అత ఏవ - లీలయా దేవసంబన్ధిపరమార్థలీలయా హేతుభూతయా ,,పరాభిధ్యానేన,, ఇతి వక్ష్యమాణత్వాద్దైవీమిత్యుక్తత్వాచ్చ- యదృచ్ఛయైవోపగతాం ప్రాప్తాం- జీవస్య ప్రకృతిసంబన్ధస్య సహజత్వాభావాత్ కాదాచిత్కమిత్యర్థః గుణమయీం సత్త్వాదిగుణప్రచురాం- మాయాం - అభ్యపద్యత అపశ్యత్ - అత్ర కేచిదావరణవిక్షేపశక్తిభేదేన ప్రకృతిం ద్విధా విభజ్య- పురుషమపి జీవేశ్వరరూపేణ ద్విధా విభజ్య ఏకస్య ప్రకృత్యవివేకేన సంసారః , ఇతరస్య ప్రకృతిం స్వవశీకుర్వతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారః, తత్ర- ప్రకృత్యవివేకేన యస్సంసరత్యావరణశక్త్యా తిరోహితః, తస్య సంసారప్రకారోఽనేన శ్లోకేనోచ్యత ఇతి వ్యాచక్షతే- తదయుక్తం, నిత్యమవిద్యా ప్రత్యనీకస్వప్రకాశస్వరూపస్య ప్రకృత్యవివేకానుపపత్తేః- స్వలీలారూపసృష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తయే ఆవరణశక్త్యా ముహ్యతీతి చేన్న - వికల్పాసహత్వాత్ - కిం భ్రాన్తిహేతుర్లీలా - ఉత- భ్రాన్తికార్యం - ఉత - భ్రాన్తిరేవ- నాద్యః లీలయా

స్వాశ్రమసంపాదనానుపపత్తేః ,, బహుస్యాం ,, మితిసంకల్పేన హీశ్వరో లీలారూపం సృష్ట్యాదికం కరోతి - నహికశ్చి ద్భ్రాన్తస్స్యామితిసంకల్ప్య భ్రామ్యతి - కించ, ఈశ్వరస్సర్వజ్ఞశ్చే త్స్వానర్థరూపసంసారం న ప్రవర్తయతి, అజ్ఞశ్చేత్సర్వ జ్ఞత్వశ్రుతివిరోధః - వివేకనిష్పాదనేన స్వానర్థపరిహారాయ జగత్సృజతీతిచేత్తథాపి లీలాత్వమనుపపన్నం - నహివ్యాధ్య పహతస్యౌషధానయనప్రవృత్తిర్లీలా భవతి, న ద్వితీయః, ప్రథమసంకల్పస్య లీలాత్వానుపపత్తేః - తద్వదేవోత్తరత్రాపి లీ లామన్తరేణ భ్రమోపపత్తేశ్చ, నాపితృతీయః - ద్విచన్ద్రజ్ఞానస్య లీలాత్వప్రసిద్ధేః, స్వయమభ్రామ్యన్నీశ్వరో లీలయాప రాన్మోహయతీతిచేత్, న - త్వన్మతే భ్రాన్త్యాదినాపరదర్శనాయోగాత్, పరదర్శనే సంభవతి తేషాం స్వానన్యత్వజ్ఞానాచ్చ నిర్విశేషసన్మాత్రస్య బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వాదేవ న లీలాసంభవః, ఈశ్వరస్యతు, సర్వజ్ఞత్వేన, సంసారరహితత్వేన, జీవాన్ స్వానన్యత్వేన - జానతో, జన్మమరణాదినిర్వర్తననరకపతనాదివ్యాపారో న లీలా భవితుమర్హతి, తస్మాన్నిఖిలహేయప్ర త్యనీకానన్తకల్యాణగుణగణమహోదధేరీశ్వరస్య లీలోపకరణభూతయా తన్నియామ్యయా మాయయా తన్నియామ్యస్య తచ్ఛరీరభూతస్యానాదిత్వాద్వ్యక్తధర్మకస్య తస్మాద్విలక్షణస్య ప్రత్యగాత్మనః పరమార్థభూతేశ్వరలీలారూపజగత్సృ ష్ట్యాదివ్యాపారసిద్ధ్యుత్తమోఽభిప్రాయనేన శ్లోకేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యవ్యపగన్తవ్యం - అత్ర లీలయా యదృచ్ఛయా ఉపగ తామభ్యపద్యతేత్యన్వేతుం శక్యం - తదా, లీలయేతి, అధ్యయనేనవసతీతి - వత్ఫలత్వే, నైవ హేతుత్వేన వివక్షయా హే తుతృతీయా, లీలయా భగవల్లీలారసనిర్వృత్త్యర్థం - యదృచ్ఛయా యాదృచ్ఛికభగవత్సంకల్పేన - ఉపగతాం ప్రాప్తా మిత్యర్థః ❋ ॥ ౫ ॥ ❋ అస్తు ప్రకృత్యభిపత్తిః, కర్తృత్వాదేః కిమాయాతమిత్యాశఙ్కాయామభిపత్తిహేతుకస్వస్వరూప తిరోధానకృతమోహననిమిత్తం కర్తృత్వాదికమితివక్తుం ప్రకృతిం - సూక్ష్మామిత్యుక్తసూక్ష్మావస్థాప్రతిసంబద్ధస్థూలా వస్థాం వదన్ - తయా ప్రకృత్యా ప్రత్యగాత్మనస్స్వస్వరూపతిరోధానేన మోహమాహ ॥ గుణైరితి ॥ విచిత్రాః దేవమనుష్యా దిరూపేణ బహువిధాః - సరూపాః సర్వాసాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేనైకరూపాః - ప్రజాః గుణైస్సత్త్వాదిభిః - సృజ

తీం ప్రకృతిం - విలోక్య - తయా - జ్ఞానగూహయా జ్ఞానతిరోధాయిన్యా - సద్యః - సఇవ ముమోహ, తస్యాం స్వానన్యతాబుద్ధిమకరోదిత్యర్థః ❋ ॥ ౬ ॥ ❋ ఏవం పరాభిధ్యానేన ప్రకృత్యా తిరోహితస్వస్వరూపవిస్మరణపూర్వ కప్రకృతిచిన్తనేన, పుమాన్ జీవః - ప్రకృతేర్గుణైః - కర్మసు - క్రియమాణేషు సత్సు - తాని కర్మాణి - ఆత్మనిమన్యతే - తాని స్వక ర్తృకాణీతి మన్యత ఇత్యర్థః - సాంసారికప్రవృత్తిష్వస్య కర్తృతా సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా - న స్వరూపప్రయుక్తే తి భావః ❋ ॥ ౭ ॥ ❋ తత్తస్మాత్సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతాత్కర్తృత్వాదస్య జీవస్య - సంసృతిర్బన్ధః సంసారరూపో బ న్ధః - తత్కృతం కర్తృత్వప్రయుక్తమేవ పారతన్త్ర్యం కర్మవశ్యత్వం చ భవతి - నతు - స్వరూపప్రయుక్తమితి భావః - స్వరూ పప్రయుక్తత్వాభావమేవ విశదయితుం తస్యముక్త్యవస్థాయామవస్థితం ప్రకృతివియుక్తం స్వరూపం విశినష్టి ॥ అకర్తురితి ॥ అకర్తుః - నత్వత్ర ప్రయత్నాశ్రయత్వం నిషిధ్యతే కింతు గమనాగమనాదిసాంసారికప్రవృత్తిరహితస్యేత్యర్థః ॥ తత్ర హే తు - రీశస్య అకర్మవివశస్య - సాక్షిణః జ్ఞానాశ్రయస్య - జ్ఞానగుణకస్యేత్యర్థః - సాక్షాద్ద్రష్టృత్వమేవ హి సాక్షిత్వం ,, సాక్షా ద్ద్రష్టరిసంజ్ఞాయాం ,, మిత్యనుశాసనానురోధాత్ - అనేన జ్ఞానగుణకత్వముక్తం - జ్ఞానస్వరూపత్వమాహ ॥ నిర్వృతాత్మ న ఇతి ॥ నిర్వృతం నిర్వృతిః - భావే క్తః - ఆనన్దస్వరూపస్యేత్యర్థః, తథాచ శ్రుతిః ,, నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మే ,, తి అనుకూ లజ్ఞానమేవహ్యానన్దః । ఈశస్యేత్యనేనాకర్మవివశత్వోక్త్యా - అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మతిరోహితాపహతపాప్మత్వాది స్వాభావికగుణాష్టకస్య - ముక్తిదశాయాం తిరోధాననివృత్త్యా ఆవిర్భావస్సూచ్యతే - అనేన జ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూ పత్వాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం ప్రకృతివియుక్తం ప్రత్యగాత్మస్వరూపమిత్యుక్తమ్ ❋ ॥ ౮ ॥ ❋ అత్రా యమర్థోఽనుసంధేయః - జీవాత్మానస్స్వయమసంకుచితాపరచ్ఛిన్ననిర్మలజ్ఞానస్వరూపాస్సన్తః - కర్మరూపావిద్యా వేష్టితా, స్తత్తత్కర్మానురూపజ్ఞానసంకోచమాపన్నాః, బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తవివిధవిచిత్రదేహేషు ప్రవిష్టా, స్తత్త ద్దేహోచితజ్ఞానప్రసరా, స్తత్తద్దేహాత్మాభిమానిన, స్తదుచితకర్మాణి కుర్వాణా, స్తదనుగుణసుఖదుఃఖోపభోగరూపసం

ప్తౌం హి వీం గుణమయీం విభుః। యదృచ్ఛయైవోపగతామభ్యపద్యత లీలయా ॥ ౫ ॥ గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీం సరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః। విలోక్య ముమోహ సద్యస్స ఇవ జ్ఞానగూహయా ॥ ౬ ॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన కర్తృ త్వం ప్రకృతే పుమాన్। కర్మసు క్రియమాణేషు గుణైరాత్మని మన్యతే ॥ ౭ ॥ తదస్య సంసృతిర్బన్ధః పారతన్త్ర్యం చ తత్కృతమ్। భవత్యకర్తురీశస్య సాక్షిణో నిర్వృతాత్మనః ॥ ౮ ॥ కార్యకారణకర్తృత్వే కారణం ప్రకృతిం వి

సారప్రవాహం ప్రతిపద్యన్తే, నను జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా స్వయంప్రకాశశ్చ, తస్య దేవాదిస్వరూపాత్మాభిమానే స్వరూప
ప్రకాశతిరోధానమవశ్యాశ్రయణీయం, స్వరూపప్రకాశే సత్యాత్మన్యాకారాన్తరాధ్యాసాయోగాత్, తతశ్చ, స్వరూ
పప్రకాశతిరోధానే స్వరూపనాశప్రసఙ్గః, మైవం, నహి స్వరూపభూతజ్ఞానస్య తిరోధానముచ్యతే, అపితు ధర్మభూత
జ్ఞానస్యైవ, నను, ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి చాతిరోధానమవశ్యమాశ్రయణీయం, తిరోధానం చ, కర్మరూపావిద్యయా ప్ర
కాశోత్పత్తిప్రతిబన్ధో వా, విద్యమానప్రకాశనివృత్తిర్వేతి కోటిద్వయమేవ హి సంభావితం, ఉభయథాపి, నిత్యత్వేనాభిమ
తధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి నాశప్రసఙ్గ ఇతి చేత్, ఉచ్యతే, ఆత్మధర్మభూతస్యైతస్య జ్ఞానస్య స్వాభావికస్యాపి కర్మణా పారమా
ర్థికం సంకోచం వికాసం చాభ్యుపగచ్ఛామః, తత్ర, దేవాదిభ్రమస్యాధిష్ఠానస్ఫురణసాపేక్షత్వాద్ధర్మిస్వరూపం స్వయం
ప్రకాశరూపమధిష్ఠానతయా స్ఫురతి - నాత్ర జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, అజడత్వాత్, జడత్వాద్ధి శుక్త్యాదేర్జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, ఏ
వం ధర్మిస్వరూపమధిష్ఠానం స్ఫురతి, భ్రమవిరోధినో నిత్యత్వాణుత్వాద్యాకారాః, తే జ్ఞానాన్తరవేద్యా ఇతి, తత్తిరోధానా
ద్భ్రమ ఉపపద్యతే, తిరోధానం చ ప్రకాశనివృత్తిః, ప్రకాశశ్చ, న జ్ఞానస్వరూపమపి తు, ప్రసరాఖ్యో ధర్మభూతజ్ఞానస్య ధ
ర్మః ప్రకాశః, ప్రకాశరూపప్రసరాభావశ్చ సంకోచః, భావస్యైవాభావాభావత్వాత్ - సఙ్కోచాభావః ప్రసరః, స ఏవ తిరో
ధాననివృత్తిః - న చ తదాభ్రమః - ఏవం చ సతి - జ్ఞానం ధర్మిస్వరూపం చ నిత్యం - జ్ఞానధర్మభూతప్రసరస్యైవ ప్రకాశత్వాత్ - త
దభావస్యాసంకోచత్వాత్ - ప్రసరాఖ్యప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానముపపద్యతే, నిర్విశేషప్రకాశస్వరూపాత్మవా
దే తు - ప్రకాశస్యైవాత్మస్వరూపత్వాత్తత్ర ధర్మాన్తరానభ్యుపగమాత్తత్తిరోధానే స్వరూపనాశో దుష్పరిహారః, న చ -
జ్ఞానస్య జ్ఞానాన్తరాశ్రయత్వం న దృష్టమితి చేత్ - తత్కిం వ్యాప్త్యా - ఉత శ్రుత్యా - నాద్యః - జ్ఞానస్య కస్యచిద్ధర్మత్వేనైవ దృ
ష్టత్వాత్తస్య స్వతన్త్రవస్తుత్వమనుపపన్నమతో జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా కస్యచిద్ధర్మస్స్యాత్, శ్రుత్యా చేత్ - తయైవ జ్ఞాన
స్య జ్ఞానాశ్రయత్వమపి ప్రతిపాద్యతే, తథా చ శ్రుతిః ‹‹ కర్తా బోద్ధా విజ్ఞానాత్మా ›› ఇతి, నన్వత్ర ‹‹ ప్రకృతేః పుమాన్ కర్మసు క్రి
యమాణేషు గుణైః రాత్మనిమన్యతే ›› ఇత్యనేన, స్వయమకర్తైవ సన్ ప్రత్యగాత్మాఽచేతనానాం గుణానాం కర్తృత్వమాత్మ
న్యధ్యస్యతీత్యవగమ్యతే - యుక్తం చైతత్ - ఆత్మనో హ్యకర్తృత్వం గుణానామేవ చ కర్తృత్వమధ్యాత్మశాస్త్రేషు శ్రూయ
తే - తథా హి కఠవల్లీషు ‹‹ న జాయతే మ్రియతే ›› ఇత్యాదినా - జన్మజరామరణాదికం సర్వం ప్రకృతిధర్మం ప్రతిషిధ్య - హననా
దిషు క్రియాసు కర్తృత్వమపి ప్రతిషిధ్యతే ‹‹ హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం
హన్తి న హన్యతే ›› ఇతి హన్తారమాత్మానం జానన్నజానాత్యాత్మానమిత్యర్థః - తథా చ భగవతా స్వయమేవ, జీవస్యాకర్తృ
త్వం స్వరూపం కర్తృత్వాభిమానస్తు వ్యామోహ ఇత్యుచ్యతే ‹‹ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి నిత్యశః । అహంకార
విమూఢాత్మా కర్తాఽహమితి మన్యతే ॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టాఽనుపశ్యతి । కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః
ప్రకృతిరుచ్యతే ॥ పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే ›› ఇతి - అతః పురుషస్య భోక్తృత్వమేవ - ప్రకృతేరేవ క
ర్తృత్వం - ఏవం చ ‹‹ కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ ›› ఇత్యధికరణవిరోధః - తత్ర హ్యాత్మైవ కర్తా - న గుణా - ఇత్యుచ్యతే ॥ తథా హి
‹‹ యజేత స్వర్గకామః - ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీత ›› ఇత్యేవమాదీని శాస్త్రాణి స్వర్గమోక్షాదిఫలస్య భోక్తారమేవ కర్తృత్వే
నియుఞ్జతే - న హ్యచేతనస్య కర్తృత్వేఽన్యో నియుజ్యతే - శాసనాచ్ఛాస్త్రం - శాసనం చ ప్రవర్తనం - శాస్త్రస్య ప్రవర్తక
త్వం బోధజననద్వారేణ - అచేతనం చ ప్రధానం న బోధయితుం శక్యం అతశ్శాస్త్రాణామర్థవత్త్వం భోక్తుశ్చేతనస్యైవ క
ర్తృత్వే భవేత్, తదుక్తం ‹‹ శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరి ›› ఇతి అతః కథమయం విరోధః పరిహరణీయ ఇతి చేత్ - అత్రోచ్యతే - కర్త్ర
ధికరణే హి శరీరాధిష్ఠాతృరూపకర్తృత్వమాత్మన ఏవేత్యుచ్యతే - హన్తా చేదిత్యత్రాత్మనో నిత్యత్వాద్ధననాద్యభావ ఉక్తః -
అత్ర ‹‹ ప్రకృతేః క్రియమాణాని ›› ఇతి గీతాయాం చ - సాంసారికప్రవృత్తిషు జీవస్య కర్తృతా - అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సత్త్వర
జస్తమోగుణసంసర్గకృతా - న స్వరూపప్రయుక్తేతి గుణానామేవ కర్తృత్వమిత్యుచ్యతే, న హి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృ
త్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యేతావన్మాత్రకథనేన స్వతః కృత్యాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రతిషిధ్యతే, తథా చ తత్రైవ గీతా
యాం ‹‹ కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు ›› ఇతి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యభిహితం -
తథా చ తత్రైవాత్మనశ్చ కర్తృత్వమభ్యుపేత్యోచ్యతే ‹‹ శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీ
తం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః ॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః । పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిః ››
ఇతి ‹‹ అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్ ›› ఇతి - దైవమీశ్వరః - అధి
ష్ఠానాది దైవపర్యన్తసాపేక్షత్వేన సత్యాత్మనః కర్తృత్వే - య ఆత్మానమేవ కేవలం కర్తారం మన్యతే - న స పశ్యతీత్యర్థః - అతః - క

ర్త్రధికరణే పురుషస్యాధిష్ఠానభూతస్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వముచ్యతే. "ప్రకృతేః క్రియమాణేష్వి"త్యాదౌతు- సాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతం న స్వరూపప్రయుక్తమిత్యుచ్యత ఇత్యతో-న-తదధికరణవిరోధ ఇతి ఏతదేవ సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం ప్రకృతసంసర్గకృతం న స్వరూపకృతమితి విశదయన్ సాంసారికప్రవృత్తిష్వపి స్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వాశ్రయత్వాత్ప్రవృత్తిఫలసుఖదుఃఖాశ్రయత్వమాత్మన ఏవేత్యాహ ॥ కార్యేతి॥ కార్యం శరీరం కారణాని సమస్తానీన్ద్రియాణి- తేషాం, కర్తృత్వే బహిర్గమనాగమనాదిక్రియాకారిత్వే- ప్రకృతిం పురుషాధిష్ఠితాం శరీరాకారేణ పరిణతాం ప్రకృతిం కారణం హేతుం, విదుః-పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయా భోగసాధనభూతాః క్రియా ఇత్యర్థః - పురుషస్య స్వాధిష్ఠాతృత్వమేవ తదపేక్షయాఽధికం కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాదిషూక్తం-శరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నహేతుత్వమేవ హి పురుషస్య కర్తృత్వం - అత ఏవ-సుఖదుఃఖానాం పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృతిహేతుకవ్యాపారజన్యసుఖదుఃఖానాం-భోక్తృత్వే-ప్రకృతేశ్శరీరా-త్పరం విలక్షణం-తదధిష్ఠాతారం పురుషమాత్మానం-కారణం-విదుః-స్వశరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నాశ్రయత్వాత్తదధిష్ఠేయహేతుకక్రియాఫలసుఖదుఃఖాశ్రయ ఇత్యర్థః*॥౮॥*ఏవం ప్రకృతివిలక్షణే తత్సంసృష్టే ఆత్మస్వరూపే-కార్యకారణభావేనావస్థితే ప్రకృతిస్వరూపే చాభిహితే; పునస్తయోరేవ సంసృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యావస్థాస్సప్రపఞ్చం శుశ్రూషమాణా పృచ్ఛతి దేవహూతిః॥ హేపురుషోత్తమ-ప్రకృతేః కార్యావస్థప్రధానస్య-తదా పురుషస్యాపి కార్యావస్థస్య బ్రహ్మాత్మకస్య-కథంభూతయోః- అస్య జగతః-కారణయోః- కార్యావస్థాయాః పూర్వం కృత్స్నజగత్కారణత్వేన నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశాపత్త్యా భగవచ్ఛరీరత్వేనావస్థితయోః లక్షణం స్వరూపం-బ్రూహి- బ్రహ్మాత్మకయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదాన్కథయేత్యర్థః-సదసచ్చ యదాత్మకం-కారణభూతాః పిత్రాదయః కార్యభూతాః పుత్రాదయశ్చ- యత్ప్రకృతిపురుషాత్మకం-

---

దుః । భోక్తృత్వే సుఖదుఃఖానాం పురుషం ప్రకృతేః పరమ్॥౯॥ దేవహూతిరువాచ ॥ ప్రకృతేః పురుషస్యాపి లక్షణం పురుషోత్తమ । బ్రూహి కారణయోరస్య సదసచ్చ యదాత్మకమ్ ॥౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం నిత్యం సదసదాత్మకమ్ । ప్రధానం ప్రకృతిం ప్రాహురవిశేషం విశేషవత్॥౧౧॥ పఞ్చభిః పఞ్చభిర్జ్ఞాతశ్చతుర్భిర్దశభిస్తథా । ఏతచ్చతుర్వింశతికం గణం ప్రాధానికం విదుః ॥౧౨॥ మహాభూతాని పఞ్చైవ భూరాపోఽగ్నిర్మరున్నభః। తన్మాత్రాణి చ తావన్తి గన్ధాదీని మతాని మే॥౧౩॥ ఇన్ద్రియాణి దశ శ్రోత్రం త్వగ్దృగ్రసననాసికాః । వాక్కరౌ చరణౌ మేఢ్రం పాయుర్దశమ ఉచ్యతే ॥౧౪॥ మనో బుద్ధిరహంకారశ్చిత్తమిత్యన్త

తయోర్లక్షణం బ్రూహీత్యర్థః-న హి కేవలప్రకృతేః కేవలాత్మస్వరూపస్య వా పితృపుత్రత్వాది-అత ఉభయాత్మకత్వం-సదసదితి-చిదచిత్సముదాయరూపం విశ్వం వా వివక్షితమ్ *॥౧౦॥* ఏవం పృష్టో బ్రహ్మాత్మకప్రకృతిపురుషకార్యావస్థాస్సప్రపఞ్చముపపాదయిష్యన్-తావత్ప్రకృతేః కారణావస్థాం కార్యావస్థాం సంగ్రహేణాహ॥ యత్తదితి॥ యత్ప్రధానం, తదేవ ప్రకృతిం ప్రాహురిత్యన్వయః-కింతత్ప్రధానం-అవిశేషం కారణావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషరహితం-అత ఏవావ్యక్తం నామరూపవిభాగానర్హం-త్రిగుణం సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం నిత్యం త్రిగుణాత్మకమిత్యనేన జీవాత్మపరమాత్మభ్యాం వైలక్షణ్యముక్తం- నిత్యమిత్యనేన మహదాద్యవస్థానామనిత్యత్వేఽప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వముక్తం- ఏవం ప్రకృతేః కారణావస్థోక్తా - కార్యావస్థామాహ॥ విశేషవత్ -కార్యావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషవత్ -సదసదాత్మకం-మహదాదిపృథివ్యన్తకారణరూపేణ బ్రహ్మాణ్డస్తమ్బపర్యన్తశరీరరూపకార్యరూపేణ చ-కార్యకారణమిత్యర్థః*॥౧౧॥*ఏవమవస్థాద్వయమభిధాయ-తస్యైవ ప్రధానస్య కార్యాణాం మహదాదీనాం సృష్టిమనుక్రమిష్యం- స్తావత్తత్కార్యాణి గణయన్ ,సుఖగ్రహణాయ సంగృహ్ణాతి ॥ పఞ్చభిరితి ॥ పఞ్చభిః పఞ్చభిః, పఞ్చభిర్భూతైః - పఞ్చభిస్తన్మాత్రైః- చతుర్భిర్మనోహంకారమహదవ్యక్తైః-దశభిః జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియైరిత్యేవం సంఖ్యాభేదేన ఏతచ్చతుర్వింశతికం- ఏతాని చతుర్వింశతిర్యస్మిన్-తం-ప్రాధానికం ప్రధానకార్యాత్మకం-గణం సమూహం-విదుః *॥౧౨॥* ఏతద్వివృణోతి॥ మహాభూతానీతి త్రిభిః ॥ మహాభూతాన్యాకాశాదీని-పఞ్చైవ-ఏవకారోఽధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థః-తాని గణయతి॥ భూరితి॥ స్పష్టోఽర్థః-గన్ధాదీని గన్ధ ఆదిర్యేషాం, తాని, తన్మాత్రాణి ద్రవ్యాణీత్యర్థః- గన్ధాదయో హి పృథివ్యాదీనామవస్థావిశేషాః-తావన్తి పఞ్చైవ- మే మయా-మతాని జ్ఞాతాని ఇదం, మమ భగవతో-మతమిత్యర్థః-ఏవం చ తేజోఽబన్నాత్మకం భూతత్రయమేవేతి మతాన్తరవ్యావృత్తిః *॥౧౩॥* ఇన్ద్రియాణి దశ గణయతి॥ ఇన్ద్రియాణీతి॥ శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేన్ద్రియాణి-వాగాదీని కర్మేన్ద్రియాణి, తత్ర, పాయుర్గుదమ్ *॥౧౪॥* అ

న్తఃకరణం విభజతి॥ మన ఇతి॥ అన్తరాత్మకమన్తఃకరణం-వృత్త్యా స్వగుణవృత్త్యా సంకల్పాధ్యవసాయాభిమానచిన్తారూపయా-లక్షణరూపయా చిహ్నమాత్రయా-మనో-బుద్ధి-రహంకార-శ్చిత్త-మితి చతుర్ధా లక్ష్యత ఇత్యన్వయః - అత్రాయం భావః-ఏకమేవాన్తరిన్ద్రియం సంకల్పాదివృత్తిభేదేన చతుర్విధం-తత్ర చిత్తబుద్ధ్యహంకారాణాం క్రమేణ మూలప్రకృతిమహదహంకారా అనుగ్రాహకాః-మూలప్రకృత్యాద్యనుగ్రాహ్యత్వాజ్జన్దనశ్చిత్తాదిభేదవ్యపదేశః - అనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా క్వచిదభేదనిర్దేశో ,,మహాన్ బుద్ధిలక్షణ,, ఇత్యాదిః - ఏషాం చావ్యక్తమహదహంకారాణామధిష్ఠాతారో వాసుదేవాదయో వక్ష్యన్తే,ఏవం చాత్ర బుద్ధిశబ్దేనాన్తరిన్ద్రియస్య-స్వవృత్తిరూపాధ్యవసాయజననేనానుగ్రాహకం మహత్తత్త్వం వివక్షితం చిత్తశబ్దేన చిన్తాజనకస్యాన్తరిన్ద్రియస్యానుగ్రాహకత్వాచ్చిన్తనీయత్వాచ్చావ్యక్తాఖ్యా మూలప్రకృతిర్వివక్షితా-తత్రానుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా చతుర్వింశతికం గణం విదురిత్యుక్తం-భేదవివక్షాయాం తు సప్తవింశతికో గుణో బోద్ధవ్య ఇతి ॥౧౪॥ ఏవం తత్త్వాని సంకలయ్య సంగృహ్ణన్ కాలస్వరూపం లక్షయతి॥ ఏతావానితి॥ సగుణస్య సత్త్వాదిగుణకస్య, బ్రహ్మణః ప్రధానస్య ,,తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయతే-స్వబ్రహ్మణీ వేదితవ్యే,, ఇత్యాదిశ్రుతౌ ,,మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహం,, మితి స్మృతౌ చ, ప్రకృతావపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్, ఉపక్రమానుగుణ్యాచ్చ, యద్వా, ఉక్తానాం తత్త్వానాం ,,యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యశ్చక్షుషి తిష్ఠ,, న్నిత్యాదిబ్రహ్మాత్మకత్వశ్రవణాత్ సత్త్వాదిగుణాత్మకప్రకృతికార్యమాత్రపృథివ్యాదిశరీరకస్య, పరబ్రహ్మణః పరమాత్మన ఇత్యర్థః, సన్నివేశః అవస్థావిశేషః, మయా-ప్రోక్తః ఏతావానేవ చతుర్వింశతిసఙ్ఖ్యాక ఏవ, సఙ్ఖ్యాతః గణితః తత్త్వజ్ఞైరితి శేషః, అథ కాలస్వరూపం లిలక్షయిషుస్తస్య తావత్తత్త్వాన్తరత్వమాహ॥ యః కాల-స్స పఞ్చవింశకః పూర్వం పరిగణితైః చతుర్వింశతిభిస్సహాస్య పరిగణనే ఽయం పఞ్చవింశకో భవతీత్యర్థః ॥౧౫॥ తత్ర-కాలో న తత్త్వాన్తరమితి మతాన్తరముపన్యస్యతి ॥ ప్రభావ

రాత్మకమ్ । చతుర్ధా లక్ష్యతే భేదో వృత్త్యా లక్షణరూపయా ॥ ౧౪ ॥ ఏతావానేవ సఙ్ఖ్యాతో బ్రహ్మణస్సగుణస్య హ । సన్నివేశో మయా ప్రోక్తో యః కాలః పఞ్చవింశకః ॥ ౧౫ ॥ ప్రభావం పౌరుషం ప్రాహుః కాలమేకే యతో భయమ్॥ అహంకారవిమూఢస్య కర్తుః ప్రకృతిమీయుషః॥౧౬ ॥ ప్రకృతేర్గుణసామ్యస్య నిర్విశేషస్య మానవి। చేష్టా యతస్స భగవాన్ కాల ఇత్యుపలక్షితః॥ ౧౭ ॥ అన్తః పురుషరూపేణ కాలరూపేణ యో బహిః। సమన్వేత్యేష సత్త్వానాం భగవానాత్మమాయయా॥౧౮॥ దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాం స్వస్యాం యోనౌ పరః పుమాన్।ఆ

మితి॥ పౌరుషం పరమపురుషసంబన్ధినం - ప్రభావమేవ కాల-మేకే-ఆహుః-కోసౌ పౌరుషః ప్రభావ ఇత్యత్రాహ॥ యతః పౌరుషాత్ప్రభావా-ద్భయం - జగతస్సర్గసంహారాదిరూపసంసారభయం-భవతి-పరమపురుషస్య సర్గసంహారాదిషు జగన్నియమనసామర్థ్యం కాలః-న-తత్త్వాన్తరమిత్యర్థః-ఏక ఇత్యుక్త్యా-మతాన్తరత్వం గమ్యతే-స్వమతమాహ॥ అహంకారేతి॥ అనాత్మన్యాత్మాభిమానో అహంకార-స్తేన-మూఢస్య తిరోహితస్వస్వరూపస్య-ప్రకృతిం ,,అక్షరం తమసి లీయత,, ఇతి తమశ్శబ్దవాచ్యం నిరతిశయసూక్ష్మదశాపన్నం ప్రధానం-ప్రకృతికారణం పరమాత్మానం వా-ఈయుషస్సంహారదశాయాం ప్రాప్తస్య-కర్తుర్జీవస్య తథా-మానవి -ప్రకృతేః ప్రధానస్య-యద్గుణసామ్యం-తస్య-నిర్విశేషస్య నామరూపాదివిశేషశూన్యస్య - నామరూపాదివిశేషపరిహారేణ సంహారదశాయాం సామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయస్య ప్రధానస్య చేత్యర్థః-యత-శ్చేష్టా వ్యాపారో-భవతి-స భగవాన్-భగవదాత్మకం కాల ఇత్యు-పలక్షితః సంహారదశాయాం నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మావస్థామాపన్నయోః ప్రకృతిపురుషయోః పరమాత్మాత్మకయోస్తస్మిన్నేవ లీనయోః పునస్సృష్టిదశాయాం జగదాకారేణ పరిణామరూపో యో వ్యాపారస్తద్ధేతుభూతస్స కాల-స్స చ-భగవదాత్మక ఇత్యర్థః ॥౧౬॥౧౭॥ ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలస్వరూపం శోధితం తే- త్రయోఽపి భగవద్రూపాణి ,,ప్రధానపురుషావ్యక్తకాలాస్తు ప్రవిభాగశః రూపాణీ,, త్యుక్తేః తేషు పృథివ్యాదిస్థూలరూపేణ పరిణతత్వాత్ప్రాయేణ ప్రకృతిః స్ఫుటస్వరూపా-పురుషకాలయోస్తు తాదృశస్థూలపరిణామాభావాత్తయోః ప్రతీయమానత్వం యుక్త్యాదర్శయన్ - తయోశ్శాస్త్రైకసమధిగమ్యం భగవదాత్మకత్వమన్తరితి శ్లోకేనాహ॥ యః-ఆత్మమాయయా స్వసఙ్కల్పేన సత్త్వానాం పృథివ్యాదిసంఘాతదేహానా-మన్తః- పురుషరూపేణ - ఇచ్ఛామి ద్వేష్మి-సుఖ్యామి దుఃఖ్యామీ-తీచ్ఛాద్వేషసుఖాద్యాశ్రయజీవాఖ్యరూపేణా- న్తః ప్రవిశ్య-తథా-భవత్యభూద్భవిష్యతీతి - తేషామేవ సత్త్వానాం విశేషణత్వేన బహిః కాలాఖ్యరూపేణ చ - సమన్వేతి అవభాసతే, స భగవాన్ పరమపురుషః ॥ ౧౮ ॥ ఏవం సృష్ట్యుపయోగితయా ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం భగవత ఉక్తం, అథ సృష్టిమాహ ॥ దైవా

దితి॥ పరః ప్రభుః పరమపురుషః, స్వస్యాం స్వీయాయాం, యోనౌ జగద్యోనౌ ప్రకృతౌ, దైవాత్స్వసంకల్పాత్ క్షుభితధర్మిణ్యాం ,, రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత॥ రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా,, ఇత్యుక్తరీత్యా క్షుభితసత్త్వాదిగుణాయాం, వీర్యం మహదాదిప్రపఞ్చసృష్టిసామర్థ్యం - చేతనసమష్టిం వా, ఆధత్త ఆయుఙ్క్త, తతస్సా యోనిః హిరణ్మయం ప్రకాశబహులం - మహత్తత్త్వం, అసూత ప్రసూతవతీ ❋ ॥ ౨౦ ॥ ❋ క్షుభితధర్మిణ్యామిత్యుక్తసత్త్వాదిగుణక్షోభో నామ, గుణానాం సామ్యావస్థాప్రహాణేనాన్యతమగుణాభిభవపూర్వకమన్యగుణావిర్భావః - తత్ర మహత్తత్త్వసృష్టిః, కస్య గుణస్యాభిభవాదిత్యత్రాహ॥ విశ్వమితి ॥ జగదఙ్కురః, జగదఙ్కురస్థానీయం, యుస్స్యః, జగదఙ్కురః, జగత్కారణభూతః, కూటస్థోఽవ్యాకృతో నిర్వికారో భగవాన్, ఆత్మగతం ,, సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్స్వా,, దితి ప్రకారేణ, స్వశరీరభూతప్రకృతిలీనం, విశ్వం వ్యఞ్జయన్ వ్యఞ్జయితుం, స్వతేజసా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన, ఆత్మప్రస్వాపనం జీవాత్మనాం జ్ఞానసంకోచకం, తమః, తమోగుణం, అపిబత్ అభిభూతమకరోదిత్యర్థః ❋ ॥ ౨౧ ॥ ❋ కస్య గుణస్యావిర్భావాదిత్యపేక్షాయాం తద్దర్శయన్ మూలప్రకృతిమహతోర్వాసుదేవాఖ్యవ్యూహాధిష్ఠితత్వం తయోరన్తఃకరణభేదచిత్తబుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వం చాహ ॥ యత్తదితి ॥ భగవతః పదం ,, తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయ,, మిత్యుక్తరీత్యా, సత్త్వస్య ప్రకాశకత్వాత్, తద్గుణకస్య చిత్తస్య భగవదుపలబ్ధిస్థానత్వమిత్యర్థః, శాన్తం అభిభూతతమస్కం, అత ఏవ, స్వచ్ఛం ప్రకాశకం, సత్త్వగుణకం - యచ్చ - వాసుదేవాఖ్యం వాసుదేవాఖ్యభగవద్వ్యూహాధిష్ఠితం - యచ్చిత్తం అన్తఃకరణభేదచిత్తానుగ్రాహకం, మూలప్రకృత్యపరపర్యాయమవ్యక్తం, తదేవ, మహదాత్మకం మహత్తత్త్వాత్మనాఽవస్థితమిత్యర్థః, అత్ర వాసుదేవాఖ్యం చిత్తమిత్యధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోశ్చాభేదవివక్షయా నిర్దేశః, నాత్ర చిత్తస్య వైకారికాహంకారకార్యాన్తఃకరణభేదస్య వాసుదేవాధిష్ఠితత్వం మహదాత్మకత్వం చోచ్యతే,,

ధత్త వీర్యం సాఽసూత మహత్తత్త్వం హిరణ్మయమ్॥ ౨౦ ॥ విశ్వమాత్మగతం వ్యఞ్జన్ కూటస్థో జగదఙ్కురః।
స్వతేజసాఽపిబత్తీవ్రమాత్మప్రస్వాపనం తమః॥ ౨౧ ॥ యత్తత్సత్త్వగుణం స్వచ్ఛం శాన్తం భగవతః పదమ్। య
దాహుర్వాసుదేవాఖ్యం చిత్తం తన్మహదాత్మకమ్॥ ౨౨ ॥ స్వచ్ఛత్వమవికారిత్వం శాన్తత్వమితి చేతసః। వృ
త్తిభిర్లక్షణం ప్రోక్తం యథాఽపాం ప్రకృతిః పరా ॥ ౨౩ ॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితా
త్। క్రియాశక్తిరహంకారస్త్రివిధస్సమపద్యత॥ ౨౪ ॥ వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చ యతో భవః। మనస

చిత్తం చైత్యస్తతోఽభవ ,, దితి చిత్తస్య క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ - మహత్కార్యాహంకారకార్యస్య చిత్తస్య మహదాత్మనావస్థానాయోగాచ్చ, కారణం హి కార్యాత్మనాఽవతిష్ఠతే, న తు కార్యం కారణాత్మనా, తత్తు సంహారదశాయాం యద్యపి సంభవతి - తథాప్యత్ర సృష్టిప్రకరణే తథాఽవస్థానమయుక్తం వక్తుం - నాపి మహదాత్మకమితి చిత్తస్యాన్తఃకరణభేదస్య మహదనుగ్రాహ్యత్వముచ్యతే, మహతో బుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వాత్ ,, మహాన్వై బుద్ధిలక్షణ ఇత్యుక్తేః - న చాత్ర చిత్తశబ్దేన బుద్ధిరేవాన్తఃకరణభేదో వివక్షిత ఇతి వక్తుం శక్యం - బుద్ధేర్వాసుదేవాధిష్ఠితత్వానుపపత్తేః ,, బుద్ధిర్గిరాంపతి,, రితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - తస్మాదత్రాభిభూతతమస్కముద్భూతసత్త్వగుణమవ్యక్తమేవ వాసుదేవాధిష్ఠితం మహదాత్మనాపరిణతమిత్యవధారణీయం - తత్ర - యదుక్తస్యాధిష్ఠాతా వాసుదేవ - స ఏవ మహతోఽప్యధిష్ఠాతా - అధిష్ఠాత్రన్తరానుక్తేః ❋ ॥ ౨౨ ॥ ❋ కదాఽన్తఃకరణమవ్యక్తానుగృహీతం సచ్చిత్తమితి లక్ష్యత ఇత్యత్రాహ॥ స్వచ్ఛత్వమితి॥ స్వచ్ఛత్వం భగవద్బింబగ్రాహిత్వం, అవికారిత్వం విక్షేపాదిరాహిత్యం - అత ఏవ - శాన్తత్వం రజస్తమోభ్యామనభిభూతత్వం ఇత్యేవంరూపైః స్వచ్ఛత్వాదిభిః - చేతసో వృత్తిభిః - లక్షణం - ప్రోక్తం - యదా స్వచ్ఛత్వాదిగుణకం మనః - తదా సత్త్వోత్తరావ్యక్తానుగృహీతమితి చేతో వృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇత్యర్థః - స్వచ్ఛత్వాదౌ దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ అపామప్సు సాం - పరా ప్రకృతిః అనారోపితస్వస్వభావః - యథా - అపాం స్వభావరూపం స్వచ్ఛత్వం ఫేనతరఙ్గాదిరాహిత్యం ఏవం స్వచ్ఛత్వాదికం యదా భవతి - తదాఽవ్యక్తానుగృహీతం మన ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౨౩ ॥ ❋ ఏవమధ్యవసాయాదివృత్తిభిర్బుద్ధేర్మహత్తత్త్వానుగృహీతత్వం వేదితవ్యం । అథాహంకారోత్పత్తిప్రకారం వదంస్తత్స్వరూపం తదవాన్తరభేదం తదధిష్ఠాతారం చాహ త్రిభిః॥ మహత్తత్త్వాదితి॥ భగవతో, వీర్యేణ సంకల్పరూపజ్ఞానేన - చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - అత ఏవ, వికుర్వాణాత్ మహత్తత్త్వాత్ - వైకారికతైజసతామసభేదేన త్రివిధః - క్రియాశక్తిం - క్రియాశబ్దేన ప్రవర్తకరజోగుణ ఉచ్యతే రజోగుణోద్రిక్త ఇత్యర్థః - అహంకారః - సమపద్యత ఉదభూత్ ❋ ॥ ౨౪ ॥ ❋ కోఽసావహంకార ఇత్యత్రాహ। యతః త్రివిధాహంకారాత్ - మనసః ఇన్ద్రియాణాం

జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాం-మహతాం భూతానాం ఆకాశాదీనాం- అపిశబ్దాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రాణాంచ-భవఉత్పత్తిః-మనఆదీనాం కారణమిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ తస్యాహంకారస్యసంకర్షణాధిష్ఠితత్వమాహ॥సహస్రశిరసమితి॥సహస్రశిరసంసహస్రఫణ-మనన్తశబ్దవాచ్యం।సాక్షాత్సంకర్షణాఖ్యభగవద్వ్యూహం - పురుషంపరమపురుషం-భూతేన్ద్రియమనోమయం భూతాదీనాంకారణం-మహంకారం ప్రచక్షతేసంకర్షణాధిష్ఠితమహంకారంప్రచక్షతఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ అస్యాహంకారస్యలక్షణంతస్యస్వకార్యభూతాన్తఃకరణభేదాహంకారానుగ్రాహకత్వం-తద్వృత్తిభిర్లక్ష్యత్వంచాహ ॥ కర్తృత్వమితి॥కర్తృత్వాభిమానఃఆత్మనిగమనాద్యాశ్రయత్వాభిమానోయదామనసేస్యాత్ - తదాఽహంకారానుగృహీతంమనఇత్యర్థః ॥ ఏవంకరణత్వమిన్ద్రియత్వం-కార్యత్వం దేహత్వం- చేతి,లక్షణమహంకారస్యలక్షణం,చిహ్నంభూతేన్ద్రియకారణత్వాదహంకారస్యేత్యర్థః - శాన్తత్వంప్రకాశకత్వం-ఘోరత్వంవిక్షిప్తత్వం - మూఢత్వం చేతివాఽహంకృతేర్లక్షణం, తత్తత్కారణగుణత్రయరూపేణాహంకారోలక్ష్యతఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ అథమనసఉత్పత్తిపూర్వకంతల్లక్షణమధిష్ఠాతారంచాహ ॥ వైకారికాదితి ॥ వికుర్వాణాద్వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారాత్-మనస్తత్త్వమజాయత,యన్మనస్సంకల్పవికల్పాభ్యాంవర్తతే,సఙ్కల్పః- సమిత్యేకీకారో, దేహాదిభిరాత్మనోఽపృథక్త్వేనచిన్తనం-వికల్పో- వివిధవిషయచిన్తనం-యదాఽన్తఃకరణంతైజసాహంకారానుగ్రహాత్,సంకల్పవికల్పౌభవతఃతదాతదేవాన్తఃకరణంమనఇతిజానీయాదిత్యర్థః-తస్యప్రద్యుమ్నాధిష్ఠితత్వమాహ ॥ కామసంభవఇతి॥వైకారిక ఇతిశేషః,కామఃప్రద్యుమ్నః- తస్యసంభవఃసమ్యగ్భవతీతిసంభవః,తస్యవిభూతిరిత్యర్థః - అయమధిష్ఠాతాప్రద్యుమ్నోమనఃకారణస్యవైకారికాహంకారస్య - నతుమనసః "మనసశ్చన్ద్రమాజాత" ఇతితదధిష్ఠాతుర్వక్ష్యమాణత్వాత్-అస్యమనసోఽనుగ్రాహకస్తు-తైజసోఽహంకారః "లోభఃప్రవృత్తిరారమ్భః కర్మణామశమఃస్పృహా,రజస్యేతాని" ఇతిస్పృహాదీనాంరజఃకార్యత్వగానాత్ - తస్యప్రవర్తనాత్మ

శ్చేన్ద్రియాణాంచభూతానాంమహతామపి॥౨౫॥సహస్రశిరసంసాక్షాద్యమనన్తంప్రచక్షతే। సంకర్షణాఖ్యంపురుషంభూతేన్ద్రియమనోమయమ్॥౨౬॥కర్తృత్వంకరణత్వంచకార్యత్వం చేతిలక్షణమ్ । శాన్తఘోరవిమూఢత్వమితివాస్యాదహంకృతేః॥౨౭॥వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత । యత్సంకల్పవికల్పాభ్యాంవర్తతేకామసంభవః ॥౨౮॥ యంవిదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యంహృషీకాణామధీశ్వరమ్ । శారదేన్దీవరశ్యామంసంసాధ్యంయోగిభిశ్శనైః ॥౨౯॥ తైజసాత్తువికుర్వాణాద్బుద్ధితత్త్వమభూత్సతి । ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానమిన్ద్రియాణామనుగ్రహః ॥౩౦॥ సంశయోఽథవిపర్యాసోనిశ్చయస్స్మృతిరేవచ।స్వాప ఇత్యుచ్యతేబు

కక్రియాశక్తియుక్తత్వాచ్చ - ఏవంతామసాహంకారకార్యస్యాకాశాదేరపిస్వస్వకార్యజననేతైజసోఽహంకారోఽనుగ్రాహకోవేదితవ్యః-ఏవంచ, సామాన్యేనోక్తమహంకారాధిష్ఠాతృత్వం,సంకర్షణస్య-తత్తామసాహంకారాధిష్ఠాతృత్వమేవేతివిశేషేపర్యవసన్నంబోధ్యమ్ ॥౨౮॥ అస్యతైజసాహంకారస్యాధిష్ఠాతారంవదన్ కోఽసావిన్ద్రియేషుతత్కృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాంజ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యాదిరేవసర్వేన్ద్రియేష్వనుగ్రహత్వం వృత్తిభిర్లక్ష్యతఇత్యాహ ॥ యమితి॥అధి॥హృషీకాణామిన్ద్రియాణామధీశ్వరంఅధిష్ఠాతారం- అనిరుద్ధాధిష్ఠేయస్తైజసాహంకారానుగ్రాహ్యత్వాదిన్ద్రియాణామప్యనిరుద్ధాధిష్ఠితత్వముక్తం-శరత్కాలీనేన్దీవరవచ్ఛ్యామంబుభిశ్శనైస్సమ్యగారాధనీయమనిరుద్ధాఖ్యవ్యూహం,యంతైజసాహంకారం,విదుఃఅనిరుద్ధాధిష్ఠితంతైజసాహంకారంవిదురిత్యర్థః ॥౨౯॥ తస్మాత్తైజసాద్విక్రియమాణాత్, హేసతి-ఇన్ద్రియాణామనుగ్రహరూపంబుద్ధితత్త్వం-బుధ్యతేఽనేనేతిబుద్ధిః-జ్ఞానస్వరూపజననసామర్థ్య-మభూత్,కథంబుద్ధితత్త్వస్యేన్ద్రియానుగ్రహత్వమవగమ్యతఇత్యాశఙ్కాయాంస్వవృత్తిభిరిత్యాహ॥ద్రవ్యేతి॥ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదయోబుద్ధితత్త్వస్యవృత్తయః,తత్రద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానంద్రవ్యమాత్రావభాసరూపంజ్ఞానం,వ్యావర్తకాకారజ్ఞానాభావాత్ ॥౩౦॥ సంశయఇతి॥సంశయోవికల్పజ్ఞానం-విపర్యాసశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానేవివక్షితే,తత్రధర్మాన్తరస్యధర్మ్యన్తరేప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం-యథాపీతశ్శఙ్ఖఇతి-ధర్మ్యన్తరస్యధర్మ్యన్తరత్వేనప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం-యథేదంరజతమితిశుక్తిశకలే,నిశ్చయః ప్రమారూపం-స్మృతిరనుభూతవస్తువిషయంజ్ఞానం-స్వాపోనిద్రా-సంశయాదిస్వాపాన్తాభిః,పృథక్సంకరేణ-వృత్తితఃవృత్తిభిః బుద్ధేర్బుద్ధితత్త్వస్య-లక్షణమిన్ద్రియానుగ్రహత్వరూపలక్షణ-ముచ్యతే- యదిన్ద్రియాణాంద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదిజనకత్వం-తచ్చ-తానీన్ద్రియాణిబుద్ధితత్త్వానుగృహీతానీత్యుచ్యతఇత్యర్థః॥యద్వా॥ఇన్ద్రియాణామితికర్తరిషష్ఠీ-ఇన్ద్రియాణాంకార్యభూతం,ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానంద్రవ్యస్ఫురణమర్థేన్ద్రియసంబన్ధస్ఫురణం-తజ్జ

స్యాః జ్ఞానశబ్దవాచ్యం బుద్ధితత్త్వం-తైజసాహంకారాదభూత్-తదనుగ్రాహ్యేన్ద్రియకార్యత్వాదిత్యర్థః॥ సంశయాదయో జ్ఞానవిశేషా ఇత్యాహ॥ సంశయ ఇతి॥ బుద్ధేర్లక్షణం బుద్ధేః ప్రకారాః-వృత్తయః సదోషనిర్దోషేన్ద్రియవృత్తిభిరిత్యర్థః ॥ ౩౧॥ ఉభయేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం తేషాం లక్షణం చాహ ॥ తైజసానీతి॥ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః జ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియవిభాగేనోభయవిధానీన్ద్రియాణి-తైజసాన్యేవ-ఏవకారోఽహంకారాన్తరకార్యత్వవ్యావృత్త్యర్థః-నను-పూర్వమిన్ద్రియాణామను గ్రాహకత్వముక్తం-అత్ర త్విన్ద్రియాణాం తత్కార్యత్వమేవోచ్యత ఇతి విరోధః-మైవం-పూర్వత్ర-కోఽసావిన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానరూపోఽనుగ్రహ ఇత్యుక్తం-నచ తత్రాన్తఃకరణభేదస్య బుద్ధితత్త్వస్యైవోత్పత్తిరుచ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం- మహత్తత్త్వానుగృహీతాన్తఃకరణస్యాధ్యవసాయాత్మకవృత్తివిశేషస్యైవ బుద్ధితత్త్వ"వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయతే" ఇతి మనస ఉత్పత్తికథనేనైవ సిద్ధత్వాత్ పృథగుత్పత్తికథనస్యానపేక్షితత్వాత్ - అన్యథా చిత్తాహంకారయోరపి పృథగుత్పత్తికథనాపత్తేః- నచ తత్ర-నిశ్చయస్మృతిరేవ శౌ-తి బుద్ధేర్వృత్తివిశేషస్య నిశ్చయస్య కథనాదధ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేవ బుద్ధితత్త్వము మాత్ర సతి త్యుచ్యత ఇతి చేన్న-అధ్యవసాయాత్మికాన్తఃకరణవృత్తివిశేషాయా బుద్ధేః పునర్వ్యుత్పత్త్యన్తరానుపపత్తేః - అన్యథా తస్యా అపి పునర్వ్యుత్పత్త్యన్తరం స్యాదిత్యనవస్థాప్రసఙ్గః తస్మాద్బుద్ధితత్త్వమభూదిత్యనేన జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యమనునైత్-నిశ్చయః ప్రమాత్మకం జ్ఞానమితి యదరోక్తమేవార్థస్సాధుః - తస్మాత్పూర్వత్ర బుద్ధితత్త్వరూప ఏవేన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇతి దర్శితం-అత్రతు సర్వేన్ద్రియాణామిన్ద్రియకారణస్య వైకారికస్య చ తైజసానుగ్రాహ్యత్వమేవ-సత్త్వాహంకారాన్తరానుగ్రాహ్యత్వమిత్యుచ్యతే-అత ఏవోత్పత్తివాచకశబ్దోఽత్ర న ప్రయుక్తః-యుక్తం చైతత్-నహి తైజసస్య ప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తస్యానుగ్రాహకత్వమన్తరేణ పృథక్కార్యజననసామర్థ్యమస్తి నచైవం బుద్ధితత్త్వస్యాపి తైజసాదుత్పత్తిరనుపపన్నా కథముక్తేరితి వాచ్యం- తస్య తైజసకృతానుగ్రహప్రకారప్రదర్శనమాత్రపరత్వా

ర్థర్లక్షణం వృత్తితః పృథక్॥ ౩౧॥ తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః। ప్రాణస్య హి క్రియాశక్తిర్బుద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితా ॥ ౩౨ ॥ తామసాత్తు వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్ । శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభః శ్రోత్రం తు శబ్దగమ్॥ ౩౩॥ అర్థాశ్రయత్వం శబ్దస్య ద్రష్టుర్లిఙ్గత్వమేవ చ। తన్మాత్రత్వం చ నభసో లక్షణం క

త్-తస్మాత్ తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవేత్యస్యాయమర్థః- తైజసాహంకారానుగృహీతవైకారికాహంకారకార్యాణ్యేవోభయవిధానీన్ద్రియాణీతి-ఇన్ద్రియాణాం తైజసానుగృహీతవైకారికాదేవోత్పత్తిర్హి ద్వితీయస్కన్ధేఽభిహితా॥ ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి॥ ప్రాణస్య హీతి॥ హి యస్మాత్-ప్రాణస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య "ప్రాణానూర్ధ్వమన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి" ఇతి సర్వేన్ద్రియాణాం ప్రాణశబ్దవాచ్యత్వేపి-బుద్ధేరితి జ్ఞానేన్ద్రియగణస్య పృథగుపాదానాద్గోబలీవర్దన్యాయేనాత్ర కర్మేన్ద్రియవర్గపరః ప్రాణశబ్దః-తస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య-క్రియాగమనాదిక్రియారూపా-శక్తిర్దృశ్యతే యతశ్చ-బుద్ధేః - బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః జ్ఞానేన్ద్రియవర్గః - తస్య-విజ్ఞానమత్ర ప్రకాశనం- ప్రకాశనరూపశక్తితా-దృశ్యతే తత స్తైజసాహంకారానుగృహీతసాత్త్వికాహంకారకార్యాణ్యేవోభయమిన్ద్రియాణీత్యర్థః - బుద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితేత్యనేన శ్రోత్రాదిజ్ఞానేన్ద్రియగణస్య వైకారికత్వం స్పష్టమేవోక్తం "తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశక" మితి సత్త్వస్యైవ ప్రకాశకత్వాత్-సనూభయమిన్ద్రియాణామపి తైజసానుగృహీతవైకారికత్వే - ఉభయేషామపీన్ద్రియాణాం జ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయవత్త్వమేవ స్యాత్తత్తు సదృష్టమితి చేన్న - సత్త్వరజసోరుద్భవాభిభవయోగేన జ్ఞానేన్ద్రియోత్పాదనవేలాయాం - వైకారికే సత్త్వస్యోద్భవః - రజసోఽభిభవః కర్మేన్ద్రియోత్పత్తివేలాయాంతు, రజస ఉద్భవ, స్సత్త్వస్యాభిభవ - ఇత్యాశయాత్ ॥ ౩౨ ॥ అథ తన్మాత్రోత్పత్తిపూర్వకమాకాశాదిమహాభూతోత్పత్తిం తయోః కార్యాపరపర్యాయం లక్షణం చాహ ॥ తామసాదితి షడ్భిః శ్లోకైః ॥ భగవద్వీర్యచోదితాత్ భగవత్సఙ్కల్పచోదితాత్ , అత ఏవ , వికుర్వాణాత్, తామసాదహంకారాత్, శబ్దమాత్రం శబ్దతన్మాత్రద్రవ్యం, అభూత్ ఉదభూత్, తస్మాచ్ఛబ్దమాత్రాత్-నభః-ఉదభూత్, స శబ్దః కేన గృహ్యత ఇత్యత్రాహ॥ శ్రోత్రమితి॥ శ్రోత్రం తు శబ్దగమిత్యాదినా-శ్రోత్రాదీనాం నభ ఆదిభ్యో నోత్పత్తిరుచ్యతే, శ్రోత్రాదీనాం తైజసానుగృహీతవైకారికాదుత్పత్తేరుక్తత్వాత్-కింతు - శబ్దాదిరూపవిషయోత్పత్త్యనన్తరం శ్రోత్రాదీనాం తత్సంబన్ధమాత్రముచ్యతే-శ్రోత్రం శ్రోత్రేన్ద్రియం శబ్దగం శబ్దజ్ఞాపకమ్ ॥ ౩౩॥ కిం తచ్ఛబ్దతన్మాత్రం-కీదృశం తత్ర

భ, ఇత్యపేక్షాయాం, తయోః కార్యముఖేన స్వరూపం శోధయతి ద్వాభ్యామ్॥ అర్థాశ్రయత్వం అర్థవాచకత్వం, ద్రష్టృలిఙ్గత్వం ద్రష్టుస్సర్వజ్ఞస్య భగవతః లిఙ్గత్వం ప్రమాణభూతత్వం, భగవతశ్శాస్త్రయోనిత్వాత్, ద్రష్టుః ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుః లిఙ్గత్వే ప్రతీయత ఇతి ద్రష్టృలిఙ్గం - తస్య భావస్తత్త్వమితి వా, ఘటపటాద్యర్థద్రష్టరి తద్వాచకశ్శబ్దః ప్రతీయతే - యద్యపి శబ్దశ్రవణాదప్యర్థః ప్రతీయతే, తథాపి తదపి శబ్దస్య లక్షణమేవ, తదేవాహ అర్థాశ్రయత్వమిత్యుక్తం, అర్థాశ్రయత్వం నామ శ్రోతురర్థప్రత్యాయకత్వమేవ, వక్తుర్నిర్దృష్టస్వాచరూపకత్వం వా, అర్థం దృష్ట్వా హి వక్తాఽభివదతి, కుడ్యాద్యన్తరితస్యాపి వక్తుర్జ్ఞాపకత్వం వా, నభస్తన్మాత్రం ఆకాశస్యాసాధారణగుణత్వం, సూక్ష్మత్వం వా, శబ్దస్య, లక్షణం కార్యం, కవయో విదుః ॥ ౩౪ ॥ నభసో లక్షణమాహ॥ భూతానామితి॥ భూతానాం బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తభూతానాం, ఛిద్రదాతృత్వమవకాశదాతృత్వం, బహిరన్తర్వ్యవహారాస్పదత్వం, ప్రాణానాం ఇన్ద్రియాణాం, ఆత్మనశ్చ, ధిష్ణ్యత్వం స్థానత్వం, నాడ్యాదిచ్ఛిద్రరూపేణ నభస ఆకాశస్య, వృత్తిలక్షణం, వృత్తిః ఛిద్రదాతృత్వాదికార్యమేవ, లక్షణం ఏవముత్తరత్రాపి ఏకైకేన శ్లోకేన తన్మాత్రమహాభూతయోరుత్పత్తిః, ద్వితీయేన తన్మాత్రలక్షణం, తృతీయేన మహాభూతలక్షణమిత్యనుసన్ధేయమ్ ॥ ౩౫ ॥ నభస ఇతి॥ శబ్దతన్మాత్రాత్, శబ్దస్తన్మాత్రమసాధారణో యస్య, తస్మాత్, కాలగత్యా కాలశరీరకభగవత్సఙ్కల్పేన, వికుర్వతో విక్రియమాణాన్నభస ఆకాశాత్ - స్పర్శః స్పర్శతన్మాత్రమభవత్, తతస్స్పర్శాద్వాయురభవత్, కోఽసౌ స్పర్శస్య గ్రాహక ఇత్యత్రాహ॥ త్వక్ త్వగిన్ద్రియం, స్పర్శస్య, సంగ్రహః సమ్యగ్గ్రాహకః, సమ్యగ్గ్రహో

కవయో విదుః ॥ ౩౪ ॥ భూతానాం ఛిద్రదాతృత్వం బహిరన్తరమేవ చ । ప్రాణేన్ద్రియాత్మధిష్ణ్యత్వం నభసో వృత్తిలక్షణమ్ ॥ ౩౫ ॥ నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాత్కాలగత్యా వికుర్వతః । స్పర్శోఽభవత్తతో వాయుస్త్వక్స్పర్శస్య చ సంగ్రహః ॥ ౩౬ ॥ మృదుత్వం కఠినత్వం చ శైత్యముష్ణత్వమేవ చ । ఏతత్స్పర్శస్య స్పర్శత్వం తన్మాత్రత్వం నభస్వతః ॥ ౩౭ ॥ చాలనం వ్యూహనం ప్రాప్తిర్నేతృత్వం ద్రవ్యశబ్దయోః । సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం వాయోః కర్మాభిలక్షణమ్ ॥ ౩౮ ॥ వాయోశ్చ స్పర్శతన్మాత్రాద్రూపం దైవేరితాదభూత్ । సముత్థితం తతస్తేజశ్చక్షూ రూపోపలమ్భనమ్ ॥ ౩౯ ॥ ద్రవ్యాకృతిత్వం గుణతా వ్యక్తిసంస్థానమేవ చ । తేజస్త్వం తేజసస్సాధ్వి రూపమాత్రస్య వృత్తయః ॥ ౪౦ ॥ ద్యోతనం పచనం పానమదనం హిమమర్దనమ్ । తేజసో వృత్తయస్త్వేతాశ్శోషణం క్షుత్తృడేవ చ ॥ ౪౧ ॥ రూపమాత్రాద్వికుర్వాణాత్తైజసాద్దైవచోదితాత్ । రసమాత్రమభూత్తస్మాదమ్భో జిహ్వా రసగ్రహః ॥ ౪౨ ॥ కషాయో మధురస్తిక్తః కట్వమ్ల ఇతి నైకధా । భౌతికానాం వికారేణ రస ఏకో విభిద్య

యయా సేతి వా ॥ సమ్యక్గ్రహో యయా సేతి వేతి వ్యాఖ్యానం తు స్త్రీలిఙ్గపాఠాభిప్రాయేణ ॥ ౩౬ ॥ మృదుతాద్వయః, నభస్వతః వాయోః - తన్మాత్రత్వమసాధారణగుణత్వం చ, స్పర్శస్య స్పర్శత్వం లక్షణమిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ చాలనం వృక్షశాఖాదేః, వ్యూహనం విభాగకరణం, ప్రాప్తిశ్చలితయోస్సంయోజకత్వం - ద్రవ్యశబ్దయోర్నేతృత్వం - ద్రవ్యనేతృత్వం శబ్దనేతృత్వం, తత్ర ద్రవ్యనేతృత్వం ద్రవ్యస్య గన్ధవతో ఘ్రాణం ప్రతి, శబ్దనేతృత్వం దూరస్థశబ్దస్య శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వకరణం - సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం ధారకత్వం, వాయోః, కర్మైవాభిలక్షణమ్ ॥ ౩౮ ॥ వాయోరితి॥ స్పర్శః తన్మాత్రోఽసాధారణగుణో యస్య - తస్మాద్దైవేరితాదీశ్వరప్రేరితాద్వాయోః, రూపం రూపతన్మాత్రమభూత్ - తతః రూపాత్ - తేజః - సముత్థితం ఉత్పన్నమభూత్, కిం తద్రూపస్య గ్రాహకమిత్యత్రాహ ॥ చక్షుః చక్షురిన్ద్రియం - రూపోపలమ్భనం రూపగ్రాహకమ్ ॥ ౩౯ ॥ ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్య భూతాన్తరవ్యావర్తకత్వం, గుణతా నిత్యం ద్రవ్యాశ్రయత్వం, వ్యక్తిసంస్థానం వ్యక్తేర్వ్యక్త్యన్తరవ్యావర్తకత్వం, తేజసః, తేజస్త్వమసాధారణగుణత్వం చ, హే సాధ్వి, రూపమాత్రస్య రూపతన్మాత్రస్య, వృత్తయః లక్షణానీత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ద్యోతనం ప్రకాశనం, పచనం తణ్డులాదేః, క్షుత్తృట్ అశనాయాపిపాసే చ - తద్ద్వారేణ పాన - మదనం చ - హిమమర్దనం హిమాభిభవ - శోషణం చ, తేజసో, వృత్తయః లక్షణాని - కార్యాణీతి యావత్ ॥ ౪౧ ॥ రూపమాత్రాదితి ॥ దైవేన, చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - వికుర్వాణాత్ - రూపమాత్రాత్ - రూపం తన్మాత్రం యస్య - తస్మాత్ - తైజసః, రసమాత్రం రసతన్మాత్రమభూత్ - తస్మాద్రసతన్మాత్రాదమ్భః - అభూత్ - కిం రసతన్మాత్రస్య గ్రాహకమిత్యత్రాహ॥ జిహ్వా రసనేన్ద్రియం - రసస్య గ్రహః గ్రాహికా ॥ ౪౨ ॥ కషాయ ఇతి॥ కషాయాదిషు లవణోఽపి ద్రష్టవ్యః, భౌతికానాం సాంసర్గికద్రవ్యాణాం - వికారేణ, ఏక ఏవ రసః, కషాయాదిభేదేన, అనేకధా

విభిద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ క్లేదనమార్ద్రీకరణం, పిణ్డనం మృదాదేః పిణ్డీకరణం-తృప్తిః తృప్తిదాతృత్వం, ప్రాణనం జీవనం, "ఆపోమయః ప్రాణః" ఇతి శ్రుతేః, ఆప్యాయనం తృడాద్యుపశాంతిః, మృదూకరణం, భూయస్త్వం, కూపాదావుద్ధృతస్యాపి పునరుద్గమః, పాఞ్చభౌతికేష్వపి జలాంశస్య భూయస్త్వం వా - తథాచ సూత్రకారః "త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్" ఇతి, ఇమాః క్లేదనాదయః, తేజసా వృత్తయః ॥ ౪౪ ॥ దైవచోదితాత్, ద్వికుర్వాణాత్, రసమాత్రాత్, అమ్భసః, గన్ధతన్మాత్రమభూత్ తస్మాద్గన్ధమాత్రాత్ పృథ్వీ, అభూత్, ఘ్రాణః ఘ్రాణేన్ద్రియం-గన్ధగః గన్ధగ్రాహకః ॥ ౪౫ ॥ ఏక ఏవ గన్ధః, ద్రవ్యాణాం సంసర్గిద్రవ్యాణాం, వైషమ్యాద్వికారాత్, పృథక్ కరమ్భాదిభేదేన-విభిద్యతే, తత్ర కరమ్భో మిశ్రగన్ధః - యథా వ్యఞ్జనాదీనాం హిఙ్గ్వాదిసంస్కారైః-పూతిర్దుర్గన్ధః, సౌరభ్యం కర్పూరాదేః, శాన్తం శతపత్రాదేః, ఉగ్రో లశునాదేః, అమ్లః పర్యుషిత భుక్తాన్నాదేః ॥ ౪౬ ॥ భావనం ఘటాదినిష్పాదనం, బ్రహ్మణస్థానం బ్రహ్మణశ్శబ్దశ్చరాచరోపలక్షణార్థః, సర్వేషామాధారత్వమిత్యర్థః, బ్రహ్మణ ఇతి పాఠే తు, బ్రహ్మణః బ్రహ్మకులస్య - స్థానమితి స ఏవార్థః, సద్విశేషణం సతాం కార్యాణాం విశేషకత్వం, వ్రీహ్యాదికార్యాణాం దేశభేదేన సారాసారవత్త్వదర్శనాత్ - సర్వసత్వగుణోద్భేదః తత్తద్దేశస్థః ప్రాణినామాకారవిశేషహేతుత్వం, యద్వా, శబ్దాదిసర్వసత్వగుణవత్త్వం చేతి, పృథివ్యా వృత్తిః కార్యమేవ లక్షణమిత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ శ్రోత్రాదీనాం శబ్దాదిగ్రాహకత్వముక్తం, తేషాం చ లక్షణం తదేవేత్యాహ పఞ్చభిరర్ధైః ॥ నభసః ఆకాశస్య, గుణవిశేషః, శబ్దో, యు

తే॥ ౪౩ ॥ క్లేదనం పిణ్డనం తృప్తిః ప్రాణనాప్యాయనోన్దనమ్ । తాపాపనోదో భూయస్త్వమమ్భసో వృత్తయస్త్విమాః॥ ౪౪॥ రసమాత్రాద్వికుర్వాణాదమ్భసో దైవచోదితాత్ । గన్ధమాత్రమభూత్తస్మాత్పృథ్వీ ఘ్రాణస్తు గన్ధగః, ౪౫ ॥ కరమ్భపూతిసౌరభ్యశాన్తోగ్రామ్లాదిభిః పృథక్ । ద్రవ్యావయవవైషమ్యాద్గన్ధ ఏకో విభిద్యతే॥ ౪౬॥ భావనం బ్రహ్మణస్స్థానం ధారణం సద్విశేషణమ్ । సర్వసత్వగుణోద్భేదః పృథివీవృత్తిలక్షణమ్॥ ౪౭ ॥ నభోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్ఛ్రోత్రముచ్యతే । వాయోర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తత్స్పర్శనం విదుః ॥ ౪౮ ॥ తేజోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్చక్షురుచ్యతే । అమ్భోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్రసనం విదుః॥ భూమేర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య స ఘ్రాణముచ్యతే ॥ ౪౯ ॥ పరస్య దృశ్యతే ధర్మో హ్యపరస్మిన్ సమన్వయాత్ । అతో విశేషో భావానాం భూమావేవోపలక్ష్యతే ॥ ౫౦ ॥ ఏతాన్యసంహత్య యదా మహదాదీని సప్త వై । [నశేకుః పురుషం స్రష్టుం భోగాయతనముత్తమమ్]। కాలకర్మగుణోపేతో జగదాదిరుపావిశత్ ॥ ౫౧ ॥ తతస్తేనానువిద్ధేభ్యో యుక్తేభ్యోఽణ్డమచేతనమ్ । ఉత్థితం పురుషో యస్మాదుదతిష్ఠదసౌ విరాట్ ॥ ౫౨ ॥ ఏతదణ్డం విశే

స్యార్థ విషయః, గ్రాహ్య ఇతి యావత్, తత్, శ్రోత్రముచ్యతే, ఆకాశాసాధారణగుణశబ్దగ్రాహకత్వమేవ శ్రోత్రత్వమిత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి వేదితవ్యమ్ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ యదుక్తం పృథివ్యాస్సర్వసత్వగుణోద్భేద ఇతి లక్షణం తద్వివృణోతి ॥ పరస్యేతి॥ హి యస్మాత్, పరస్య కారణస్య ధర్మశ్శబ్దాది, అపరస్మిన్ కార్యే వాయ్వాదౌ, సమన్వయాత్ సమవాయాత్-దృశ్యతే-అతస్తస్మాద్భావానామాకాశాదీనాం-విశేషః - శబ్దాదిః భూమౌ పృథివ్యామేవ, ఉపలక్ష్యతే దృశ్యతే ॥ ౫౦ ॥ ఏవం మహదాదిపృథివ్యన్తభూతసృష్టిమభిధాయ తేభ్యోఽణ్డోత్పత్తిమభిధాస్యన్, నానావీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తే సంహతిం వినా, త్వ్యుక్తరీత్యా, ఈశ్వరానుప్రవేశమన్తరేణ కార్యోత్పాదనసామర్థ్యం న దద్యుః - తేష్వీశ్వరానుప్రవేశమాహ ॥ ఏతానీతి ॥ ఏతాని మహదాదిపృథివ్యన్తాని సప్త తత్త్వాని-తన్మాత్రాణి భూతేషు-ఇన్ద్రియాణ్యహంకారే చాన్తర్భావ్య సప్తేతి నిర్దేశః-యదా అసంహత్య అమిళిత్వా-స్థితాని-తదా-కాలకర్మగుణోపేతః - కర్మ అదృష్టం-గుణస్సత్వాదిః కాలాదిభిరుపేతః జగదాదిరీశ్వరః తాని మహదాదితత్త్వాని, ఉపావిశత్ ॥ ౫౧ ॥ మేలనం సంహతత్వ సమాగతత్వభేదేన ద్వివిధం సంహతత్వం నామ పృథక్స్థితానాం సంయోగమాత్రం- సమాగతత్వం పృథక్స్థిత్యనర్హసంశ్లేషవిశేషః-ఏతద్ద్వయాభావాత్ స్రష్టుమసమర్థాన్యవస్థితాని తానీశ్వరానుప్రవేశానుభయం ప్రాప్తైభ్యస్తేభ్యోఽణ్డం సృష్టమిత్యాహ ॥ తత ఇతి॥ తతః ఈశ్వరానుప్రవేశానన్తరం-తేన ఈశ్వరానుప్రవేశేన హేతునా-అనువిద్ధేభ్యస్సమాగతేభ్యః - యుక్తేభ్యస్సంహతేభ్యస్తత్త్వేభ్యః-అచేతనమధిష్ఠాతృచేతనరహిత-మణ్డ-ముత్థితం ఉత్పన్నం కీదృశం తదేతదణ్డమిత్యత్రాహ - యస్మాదణ్డాత్ అసౌ-విరాట్ సమష్టిపురుషో బ్రహ్మా ఉదతిష్ఠత్ ఉదభూత్ ॥ ౫౨ ॥ పునరణ్డమేవ విశినష్టి॥ ఏతదితి॥ ఏతద్విశేషాఖ్యమణ్డం ఓ

౪౭॥శ్లో॥పా॥ భావనం బ్రహ్మణస్థానం.

హేః-ప్రధానేనప్రకృత్యా-ఆవృతైః-క్రమవృద్ధైః క్రమశః ఉత్తరోత్తరమధికైః-కియదాధిక్యం తత్రాహ-దశోత్తరైః దశగుణితోత్తరైః-ఉత్తరోత్తరం దశగుణాధికైరిత్యర్థః-తోయాదిభిః-తోయగ్రహణం పృథివ్యాద్యుపలక్షణం-పృథివ్యాదిభిరిత్యర్థః-పరివృతం పరివేష్టితమ్ ✽ ॥౫౩॥ ✽ యత్రయస్మిన్నణ్డే లోకవితానః దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః-భవతి-తద్భగవతో హరేః-రూపం శరీరమిత్యర్థః ✽ ॥౫౪॥ ✽ ఏవం మహదాదిచతుర్ముఖాన్తసృష్టిరుక్తా-అథ సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్య తత్తదవయవాద్దేవాదివ్యష్టిశరీరాణామిన్ద్రియతత్స్థానతదభిమానిదేవతానాం విభాగం వివక్షుస్సోపి విభాగశ్చతుర్ముఖశరీరకపరమాత్మకర్తృక ఏవేత్యాహ॥ హిరణ్మయాదితి॥ సలిలేశయాత్ ఉషితాత్-హిరణ్మయాత్ప్రకాశబహులాత్-దణ్డకోశాదుత్థాయ అణ్డకోశే శయానోఽనిరుద్ధరూపీ భగవాన్-తత-ఉత్థాయ ప్రవృత్త్యున్ముఖో భూత్వా-తం చతుర్ముఖమావిశ్య-మహాదేవో భగవాన్-ఖమిన్ద్రియగణం బహుధా అనేకధా-నిర్బిభేద-సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్థమిన్ద్రియగణం-వ్యష్టిరూపేణానేకధా విభక్తమకరోదిత్యర్థః ✽ ॥౫౫॥ ✽ విభాగమేవాహ నిరభిద్యతేత్యష్టభిః-అస్య బ్రహ్మణః ప్రథమం-ముఖం-నిరభిద్యత, నటస్య శృణోతీతివ-దస్యేతి షష్ఠ్యర్థస్సైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ బోధ్యా-సమష్టిమాత్రబ్రహ్మశరీరముఖాద్దేవాదీనాం వాగిన్ద్రియాధిష్ఠానం వ్యష్టిముఖం విభక్తమభూదిత్యర్థః-తతో వాణీ వాగ్వ్యష్టి-రభవత్-వాణ్యాః వాగిన్ద్రియాత్-తదధిష్ఠాతా వహ్ని రభవత్ విభక్తో భూత్-అథో అనన్తరం అస్య-నాసే ఘ్రాణేన్ద్రియాధిష్ఠానే నాసాబిలే-వ్యష్టీనాం నిరభిద్యేతామ్॥ అతః నాసాభ్యాం-ఘ్రాణః ఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్టిః-ఏతయోః ఏతస్య ఘ్రాణేన్ద్రియస్య-అధిష్ఠానాపేక్షయా ఏతయోరితి ద్వివచననిర్దేశః, యద్వా-ఏతయోః నాసయోః-ప్రాణః ప్రాణాధీనః, ఘ్రాణ-ఏతయోరభవదిత్యనుషఙ్గః ॥౫౬॥ ఘ్రా

మాఖ్యం క్రమవృద్ధైర్దశోత్తరైః। తోయాదిభిః పరివృతం ప్రధానేనావృతైర్బహిః॥౫౩॥ యత్ర లోకవితానో
ఽయం రూపం భగవతో హరేః॥౫౪॥ హిరణ్మయాదణ్డకోశాదుత్థాయ సలిలేశయాత్। తమావిశ్య మహాదేవో
బహుధా నిర్బిభేద ఖమ్॥౫౫॥ నిరభిద్యతాస్య ప్రథమం ముఖం వాణీ తతోఽభవత్। వాణ్యా వహ్నిరథో నాసే ప్రా
ణోఽతో ఘ్రాణ ఏతయోః॥౫౬॥ ఘ్రాణాద్వాయురభిద్యేతామక్షిణీ చక్షురేతయోః। తస్మాత్సూర్యో వ్యభిద్యే
తాం కర్ణౌ శ్రోత్రం తతో దిశః॥౫౭॥ నిర్బిభేద విరాజస్త్వగ్రోమశ్మశ్ర్వాదయస్తతః। తత ఓషధయశ్చాసన్శి
శ్నం నిర్బిభిదే తతః॥౫౮॥ రేతస్తస్మాదాప ఆసన్నిరభిద్యత వై గుదమ్। గుదాదపానోఽపానాచ్చ మృత్యుర్లోక
భయఙ్కరః॥౫౯॥ హస్తౌ చ నిరభిద్యేతాం బలం తాభ్యాం తతస్స్వరాట్। పాదౌ చ నిరభిద్యేతాం గతిస్తాభ్యాం
తతో హరిః॥౬౦॥ నాడ్యోఽస్య నిరభిద్యన్త తాభ్యో లోహితమాభృతమ్। నద్యస్తతస్సమభవన్నుదరం నిరభి
ద్యత॥౬౧॥ క్షుత్పిపాసే తతస్స్యాతాం సముద్రస్త్వేతయోరభూత్। అథాస్య హృదయం భిన్నం హృద
యాన్మన ఉత్థితమ్॥౬౨॥ మనసశ్చన్ద్రమా జాతో బుద్ధిర్బుద్ధేర్గిరాం పతిః। అహఙ్కారస్తతో రుద్రశ్చిత్తం

ణాదనన్తరం తదధిష్ఠాతా వాయుశ్చ-ప్రాణాధీనత్వం సర్వేన్ద్రియేష్వపి ద్రష్టవ్యం-తథాహ-ఛాన్దోగవాజసనేయినాం ప్రాణవిద్యాయాం "మే తా హ వై దేవతా అహం శ్రేయసే వ్యూదిరేఽహం శ్రేయసే వివదమానా" ఇతి చోపక్రమ్య, వాగాద్యేకైకాపక్రమణే అన్యేషాం సప్రాణానామిన్ద్రియాణాం శరీరస్య చ స్థితిం తత్కార్యం చావికలం ప్రతిపాద్య-ప్రాణోత్క్రమణే సర్వేషాం విశరణమకార్యకరత్వం చాభిధాయ, సర్వేషాం ప్రాణాధీనస్థితిత్వమభిహితం-అక్షిణీ చక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానే-అభిద్యేతాం విభక్తే అభవతాం-ఏతయోరక్ష్ణోః చక్షురిన్ద్రియం, నిరభిద్యత, తస్మాచ్చక్షుషః సూర్యశ్చక్షుషోఽధిష్ఠాతా-అభవత్-కర్ణౌ శ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానే-నిరభిద్యేతాం తతః శ్రోత్రేన్ద్రియం-తదధిదేవతా దిశశ్చ-నిరభిద్యన్త ✽ ॥౫౭॥ ✽ విరాజో బ్రహ్మణః-రోమశ్మశ్ర్వాదయస్త్వగిన్ద్రియాధిష్ఠానభూతా-స్తత-స్త్వగిన్ద్రియం తత స్తదధిదేవతా ఓషధయశ్చా-సన్-ఏవం శిశ్నముపస్థేన్ద్రియాధిష్ఠానమ్ ✽ ॥౫౮॥ ✽ రేత ఉపస్థేన్ద్రియం-తదధిదేవతా ఆపః-గుదం పాయ్విన్ద్రియాధిష్ఠానం-పాయ్విన్ద్రియరూపోఽపానః ప్రాణః, తదధిష్ఠాతా లోకసంహర్తా మృత్యుః ॥౫౯॥ హస్తౌ పాణీన్ద్రియాధిష్ఠానం బలాఖ్యం పాణీన్ద్రియం-తదధిష్ఠాతా స్వరాట్-స్వరాడత్రేన్ద్రః "స్వరాడిన్ద్రః ప్రథమమాసీ" దితి శ్రుతేః-పాదౌ పాదేన్ద్రియాధిష్ఠానం, గత్యాఖ్యం పాదేన్ద్రియం తదధిదేవతా హరిరుపేన్ద్రః ✽ ॥౬౦॥ ✽ అస్య బ్రహ్మణః-నాడ్యః అధిష్ఠానం- ఆభృతం పూర్ణం-లోహితమిన్ద్రియస్థానీయం-తదధిదేవతా నద్యః ఉదరమధిష్ఠానమ్ ✽ ।౬౧॥ ✽ క్షుత్పిపాసే ఇన్ద్రియస్థానీయే-సముద్రోఽధిదేవతా-హృదయపుణ్డరీకాకారమధిష్ఠానం-మనస్సఙ్కల్పాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాన్తరిన్ద్రియమ్ ✽ ॥౬౨॥ ✽ చన్ద్రమా అధిదేవతా-హృదయాదేవాధిష్ఠానా, ద్వ్యవసాయాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్న బుద్ధిరూపం తదిన్ద్రియం-తదధిదేవతా

గిరాంపతిర్బ్రహ్మా - తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం తత్రాభిమానాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాహంకారాఖ్యాన్తఃకరణమిన్ద్రియం, తదధిదేవతా రుద్రః- తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం-చిత్తాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నం చిత్తాఖ్యమన్తఃకరణమిన్ద్రియం, తదభిమానీ చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః-నిరభిద్యతేత్యర్థః- అత్ర-చతుర్ముఖశరీరాచ్చతుర్ముఖస్యాపేన్ద్రియస్యాపి భాగోక్తిరిన్ద్రియాభిమానిదేవతాత్వాకారేణేత్యనపిరోధః ॥౬౩॥ ఏవం సమష్టిభూతచతుర్ముఖదేహస్థవాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠానేభ్యో దేవాదివ్యష్టీనామిన్ద్రియతత్స్థానతదధిదేవతాసృష్టిరుక్తా- అథ-క్షేత్రజ్ఞభోగాయతనత్వాద్దేవాదిశరీరాణాం తత్ర ప్రాధాన్యం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యేత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రతిపిపాదయిషుర్వాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠాతృదేవతానాం చ సృష్టీనాం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థాధిష్ఠానేషు ప్రవిష్టానామపి క్షేత్రజ్ఞానప్రవేశమన్తరేణ వ్యష్టిశరీరభూతజాతస్య ప్రవృత్తిక్షమత్వసంపాదనాసామర్థ్యమాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే దేవాః ఇన్ద్రియసహితాస్తదభిమానినో వాగాదిదేవాః అభ్యుత్థితాః సమష్టిచతుర్ముఖశరీరాదుత్పన్నాః- అస్య దేవాదివ్యష్టిశరీరరూపభూతజాతస్య ప్రవిశ్యేతి శేషః ఉత్థాపనే ప్రవృత్త్యున్ముఖీకరణే-నాశకన్ అసమర్థా బభూవుః-ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ పునరావివిశురిత్యాదినా ॥ పునశ్శబ్దోఽసామర్థ్యప్రతిపాదనారమ్భద్యోతకః-తం-దేవాదివ్యష్టిశరీరగం ఖాని దేవాధిష్ఠితానీన్ద్రియాణి-ఉత్థాపయితుం ప్రవృత్త్యున్ముఖం కర్తుం-క్రమాత్-ఆవివిశుః తత్తదధిష్ఠానం ప్రవివిశుః ॥౬౪॥ కా దేవతా కేనేన్ద్రియేణ కుత్ర ప్రవిష్టా ఉత్థాపనాశక్తా ఇత్యత ఆహ ॥ వహ్నిరిత్యాదిభిస్సప్తభిః ॥ వహ్నిరధిదేవతా-వాచా వాగిన్ద్రియేణ సహ-ముఖం దేవాదివ్యష్టిముఖం- భేజే ఆవిశత్ - తదా-అసౌ విరాట్ విరాట్కార్య

శైత్త్యస్తతోఽభవత్ ॥౬౩॥ ఏతే హ్యభ్యుత్థితా దేవా నైవాస్యోత్థాపనేఽశకన్। పునరావివిశుః ఖాని తముత్థాపయితుం క్రమాత్ ॥౬౪॥ వహ్నిర్వాచా ముఖం భేజే నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్। ఘ్రాణేన నాసికే వాయుర్నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥౬౫॥ అక్షిణీ చక్షుషాఽఽదిత్యో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్। శ్రోత్రేణ కర్ణౌ చ దిశో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥౬౬॥ త్వచం రోమభిరోషధ్యో నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్। రేతసా శిశ్నమాపస్తు నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥౬౭॥ గుదం మృత్యురపానేన నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్। విష్ణుర్గత్యైవ చరణౌ నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥౬౮॥ హస్తావిన్ద్రో బలేనైవ నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్। నాడీర్నద్యో లోహితేన నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముదరం సిన్ధుర్నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్। హృదయం మనసా చన్ద్రో నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥౭౦॥ బుద్ధ్యా బ్రహ్మాపి హృదయం నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్। రుద్రోఽభిమత్యా హృదయం నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥౭౧॥ చిత్తేన హృదయం చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః ప్రావిశద్యదా। విరాట్తదైవ పురుషస్సలిలాదుదతిష్ఠత ॥౭౨॥ యథా ప్రసుప్తం పురుషం ప్రాణేన్ద్రియమనోధియః। ప్రభవన్తి వినా యేన నోత్థాపయితుమోజసా ॥౭౩॥ తమస్మిన్

భూతవ్యష్టిశరీరజాతం-నోదతిష్ఠత్ - న ప్రవృత్త్యున్ముఖోఽభూత్ ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ - సర్వత్ర విరాట్ఛబ్దేన విరాట్కార్యభూతత్వాద్వ్యష్టిశరీరభూతజాతం లక్ష్యతే - అత్ర యథావచ్చతుర్ముఖసృష్టానాం వహ్న్యాదీనాం చతుర్ముఖశరీరోత్థాపకత్వాశక్తిః ॥౬౫॥౬౬॥౬౭॥౬౮॥౬౯॥౭౦॥౭౧॥ ఏవం స్వతస్సేన్ద్రియాణాం దేవానాముత్థాపనాశక్తిమభిధాయ క్షేత్రజ్ఞాధీనం తేషాముత్థాపకత్వమిత్యాహ ॥ చిత్తేనేతి ॥ చైత్యః చిత్తాధిదేవః క్షేత్రజ్ఞః-హృదయమధిష్ఠానం చిత్తేన సహ యదా - ప్రావిశత్, తదైవ-విరాట్పురుషః విరాట్కార్యభూతో దేవాదిరూపః పురుషః- సలిలాత్ సలిలకార్యభూతబ్రహ్మాణ్డాత్-ఇయం ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, సలిలమావిశ్యేత్యర్థః,-ఉదతిష్ఠత్ ప్రవృత్తిక్షమోఽభూదిత్యర్థః ॥౭౨॥ ఏతదేవ సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ యథా ప్రాణాదయః-ఓజసా స్వబలేన-ప్రసుప్తం పురుషం-యేన వినా క్షేత్రజ్ఞేన వినా- యచ్ఛబ్దాన్వయ ఇత్యర్థః-ఉత్థాపయితుం-న ప్రభవన్తి న సమర్థాః-తథా-వహ్న్యాదయోఽపి స్వాధిష్ఠేయైరిన్ద్రియైస్సహ - దేవాదిశరీరాణి ప్రవిశ్యాపి-క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమన్తరేణోత్థాపనాశక్తా ఇత్యర్థః ॥౭౩॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యైవ ప్రాధాన్యముక్తం-తస్యైతస్య క్షేత్రజ్ఞస్యానుచిన్తనం భగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వేన కార్యమిత్యాహ ॥ తమితి ॥ ప్రత్యగాత్మానం జీవం పరిశుద్ధస్వరూపం, యోగే తద్యాథాత్మ్యవివేచనరూపయోగే - ప్రవృత్తయా ధియా-అస్మిన్ దేహే-వివిచ్య శరీరబుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదిభ్యః పృథక్కృత్య-భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా-విరక్త్యా కామానభిష్వఙ్గేణ జ్ఞానేన బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానేన చ- ఆత్మని మనసి-చిన్తయేత్, యద్వా, ప్రత్యగాత్మానం-ధియా వివిచ్య-ఆత్మని తస్మిన్ ప్రత్యగాత్మని, పరమాత్మానమితి శేషః-విరక్త్యా అవిహితాత్ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవిషయవైరాగ్యేణ - అనేన కర్మయోగ ఉక్తః జ్ఞానేన ప్రత్యగాత్మనయాథాత్మ్యజ్ఞా

పయోగేన-భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీతయా భక్త్యేత్యర్థః, చిన్తయేత్ ॥ ౪౪ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారకథనేన భజనీయస్య భగవత ఐశ్వర్యమావేద్య-తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తియోగాఙ్గాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగముపపాదయిషు-రతిన్ద్రియమాత్మస్వరూపం కథమనుసన్ధాతుం శక్యమిత్యాశఙ్కాం వారయితుం తస్య ప్రత్యగాత్మనో జాగరాద్యవస్థాసు విశదతరావభాసం కథయిష్యన్-తస్యైవాత్మనః ప్రకృతిసంసర్గకృతమేవ జాగరాద్యవస్థారూపసాంసారికప్రవృత్తిషు-కర్తృత్వం, తదాయత్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వం చ-న స్వరూపప్రయుక్తమితి పూర్వోక్తమనువదతి ॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి ॥ పురుషో జీవః ప్రకృతిస్థోఽపి దేహస్థోఽపి ప్రాకృతైర్గుణైర్ధర్మైర్దేవత్వమనుష్యత్వాదిభిః-సత్త్వాదిహేతుకైః సుఖదుఃఖాదిభిశ్చ-నాజ్యతే స్వతో న స్పృశ్యత ఇత్యర్థః, అవికారాత్ స్వతో దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణామాభావాత్, అకర్తృకత్వాత్ గమనాదివాహ్యసాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వాభావాత్-నిర్గుణత్వాత్ స్వతస్సత్త్వాదిగుణాన్వయాభావాత్-స్వతో నాజ్యత ఇత్యత్ర దృష్టాన్తం ॥ జలార్కవదితి ॥ సూర్యాకాశాదేరప్యుపలక్షణమిదం-నను జలాదిషు సూర్యాదయో భ్రాన్త్యా తత్రస్థా ఇవ గృహ్యన్తే న పరమార్థతస్తత్రస్థాః అతో జలగతవృద్ధిహ్రాసకమ్పనాదిదోషాస్పర్శస్సూర్యాదిషు యుక్తః-ప్రత్యగాత్మనస్తు-దేవాదిశరీరేష్వవస్థితేః కథం తద్గుణైర్నాజ్యత ఇత్యుచ్యత ఇతి చేత్-ఉచ్యతే-దేశవిప్రకర్షః కాలవిప్రకర్షః-స్వభావవిప్రకర్షశ్చ-త్రివిధో విప్రకర్షః-అత్రైవిప్రకర్షో దోషాస్పర్శస్య హేతుః-అత్ర దేశవిప్రకర్షస్యోదాహరణం జలసూర్యాదిః, స్వభావవిప్రకర్షస్యోదాహరణమాకాశాదిః తత్ర-దేశవిప్రకర్షవత్స్వభావవిప్రకర్షస్యాపి దోషాస్పర్శహేతుత్వాత్-యథా ఘటకరకాదిషు వృద్ధిహ్రాసభాక్షు పృథక్ పృథక్ సంయుజ్యమానమప్యాకాశం వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్న స్పృశ్యతే యథా జలాధారేష్వివమేషు దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దేశవిప్రకర్షాత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్న స్పృ-

---

ప్రత్యగాత్మానం ధియా యోగప్రవృత్తయా । భక్త్యా విరక్త్యా జ్ఞానేన వివిచ్యాత్మని చిన్తయేత్ ॥ ౪౪ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః ॥

ప్రకృతిస్థోఽపి పురుషో నాజ్యతే ప్రాకృతైర్గుణైః । అవికారాదకర్తృత్వాన్నిర్గుణత్వాజ్జలార్కవత్ ॥ ౧ ॥ స ఏష యర్హి ప్రకృతేర్గుణేష్వభివిషజ్జతే । అహంక్రియావిమూఢాత్మా కర్తాఽస్మీత్యభిమన్యతే ॥ ౨ ॥ తేన సంసారపదవీమవశోఽభ్యేత్యనిర్వృతః । ప్రాసఙ్గికైః కర్మదోషైః సదసన్మిశ్రయోనిషు ॥ ౩ ॥ అర్థే హ్యవిద్యమానే

శ్యతే తథాఽయం ప్రత్యగాత్మాపి దేవాదిచతుర్విధశరీరేష్వవస్థితస్తద్గతైర్ధర్మైః స్వతో నాజ్యతే స్వభావవిప్రకర్షాదితి ॥ తర్హ్యాకాశ ఏవ దృష్టాన్తీకర్తవ్యః-నార్క-ఇతి చేన్న-దోషాస్పర్శమాత్రాభిప్రాయకత్వాత్తద్దృష్టాన్తస్య-దృశ్యతే చైవం-సర్వాత్మనా సాధర్మ్యాభావేఽపి వివక్షితాంశసాధర్మ్యేణ దృష్టాన్తోపాదానం సింహో మాణవక ఇత్యాదౌ, యద్వా, ప్రకృతిగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయః ప్రకృతేరేవ ధర్మాః-నాత్మనః-తస్య దేవమనుష్యాద్యాకారస్య స్వతోఽభావాత్-దేవోఽయం మనుష్యోఽయమితి ప్రతీత్యా తేఽప్యాత్మాకారా ఇతి చేత్-తాః ప్రతీతయో భ్రాన్తిరూపా ఇతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి ॥ దేహస్థోఽపి, పురుషో జీవః, అకర్తృత్వాదిభ్యో హేతుభ్యః-ప్రాకృతైర్గుణైర్దేవత్వాదిధర్మైః-నాజ్యతే-అత్రాఞ్జిర్గత్యర్థః-స్వతో దేవత్వాదివైశిష్ట్యేన న గమ్యతే, తథా నానుసన్ధీయత ఇతి యావత్-తత్ర దృష్టాన్తః జలార్కవదితి ॥ యథా జలే ప్రతిబిమ్బితస్సూర్యో జలగతైర్ధర్మైర్విశిష్టత్వేన పరమార్థతో న ప్రతీయతే తేషాం జలగతత్వాత్-ఏవం ప్రకృతిధర్మైరాత్మాపి పరమార్థతో న ప్రతీయతే, తేషాం ప్రకృత్యాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాత్-తేషామాత్మగతత్వేన ప్రతీతిర్భ్రాన్తిరూపేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏవంవిధస్యాత్మనః కథం దేవమనుష్యాదిదేహయోగః-కథం వా సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం-సుఖదుఃఖానుభవశ్చేత్యాశఙ్కాయాం-సర్వమిదం దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకృతమిత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఏషః ప్రకృతివిలక్షణోఽప్యాత్మా, అహంక్రియావిమూఢాత్మా-అహంక్రియా అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః-తయా-విమూఢః తిరోహితః-ఆత్మా స్వరూపం-యస్య సః-యర్హి యదా-ప్రకృతేర్గుణేషు శబ్దాదిషు-విషజ్జతే శబ్దాదివిషయప్రవణస్స్యాత్-యదా చ కర్తాఽస్మీతి స్వతన్త్ర ఇత్యభిమన్యతే అనేన స్వతన్త్రాభిమానోఽపి బన్ధహేతురిత్యుక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తదా, తేనోభయవిధాభిమానేన-అవశః కర్మపరతన్త్రస్సన్ అత ఏవానిర్వృతః కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగేన నితరాం సుఖమలభమానః-ప్రాసఙ్గికైః ప్రకృతిసంసర్గకృతైః-కర్మదోషైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్దోషైః-సదసన్మిశ్రయోనిషు ఉత్తమాధమమధ్యమభూతేషు దేవతిర్యఙ్నరాదిషు, సంసారపదవీమభ్యేతి-ప్రాప్నోతి ॥ ౩ ॥ నను దేవాద్యాకారాణామాత్మనస్స్వభా-

వికారాకారత్వాభావాత్తైః కోఽనర్థ ఆత్మన ఇత్యత్రాహ ॥ అర్థ ఇతి ॥ అర్థే ఆత్మనో దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారే-స్వతోఽవి
ద్యమానేఽపి-అస్యాత్మనః-విషయాన్ శబ్దాదీన్- ధ్యాయతః-చిన్తయతః-సంసృతిః-న నివర్తతే సంసారయోగోఽనర్థో న నివ
ర్తతే - యథా స్వప్నశరీరాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి విషయచిన్తనద్వారా సుఖదుఃఖరూపానర్థహేతుత్వం-తద్వ-
జ్జాగరేపి దేహాకారాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి విషయప్రావణ్యజననద్వారాఽనర్థరూపబన్ధహేతుత్వమిత్యర్థః హి
యస్మాదేవమ్ ॥౪॥ అత ఏవ-మనోనియన్తవ్యమిత్యాహ ॥ అత ఏవేతి ॥ అసతాం ప్రకృతిపరిణామరూపాణామిన్ద్రియాణాం-
పథి శబ్దాదివిషయే-ప్రసక్తం నితరామాసక్తం-చిత్తం -తీవ్రేణ అన్తరాయానుపహతేన-భగవద్భక్తియోగేన-విరక్త్యా కా
మానభిష్వఙ్గేణ చ-శనైః - వశం నయేత్ - స్వవశం కుర్యాత్-విరక్తిస్సాధనసప్తకోపలక్షణం విరక్త్యనుగృహీతభగవద్భ
క్త్యా స్వసమీహితభగవదనుచిన్తనపరం కుర్యాత్, ఏవం చేద్బన్ధో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ॥౫॥ భక్తియోగానుగ్రాహకా
న్యేవ వర్ణయన్ భక్త్యా మోక్షప్రకారమాహ షడ్భిః ॥ శ్రద్ధయా మనోనియమనవిషయయాఽన్వితయా-యుక్తః-యోగపథైః భ
క్తియోగేతికర్తవ్యతాభూతైః-యమాదిభిశ్శమదమాదిభిః మయీశ్వరే భావేన "మాతా పితా భ్రాతా" ఇత్యుక్తవిధభావేన స
త్యేన సత్యవచనేన" ॥౬॥ సర్వభూతసమత్వేన ప్రకృతిపురుషశరీరకేశ్వరాత్మకత్వానుచిన్తనేన- అత ఏవ-నిర్వైరేణ-అ
ప్రసఙ్గతః శబ్దాదివిషయానాసక్త్యా - బ్రహ్మచర్యేణ స్త్రీసఙ్గాదిరాహిత్యేన మౌనేన మితవాక్త్వేన-బలీయసా భక్తియోగా
నుగ్రాహకాణాం మధ్యే బలవత్తరేణ, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ చ అభ్యసన్ భక్తియోగమితి శేషః ॥౭॥ యదృ
చ్ఛయోపలబ్ధేన దైవాదుపనతేనాన్నాదినా-సంతుష్టః-దైవాదుపనతమప్యమితమేవ భుఞ్జానః - మునిః భోజనాదిదశాస్వ
పి శుభాశ్రయసంశీలనపరః-వివిక్తశరణః ఏకాన్తవసతిః-శాన్తః భయాదిరహితః మైత్రః భయజనకైరపి భూతైర్మైత్రీమేవ

పి సంసృతిర్న నివర్తతే। ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥౪॥ అత ఏవ శనైశ్చిత్తం ప్రస
క్తమసతాం పథి। భక్తియోగేన తీవ్రేణ విరక్త్యా చ నయేద్వశమ్ ॥౫॥ యమాదిభిర్యోగపథైరభ్యసన్ శ్రద్ధయా
న్వితః। మయి భావేన సత్యేన మత్కథాశ్రవణేన చ ॥౬॥ సర్వభూతసమత్వేన నిర్వైరేణాప్రసఙ్గతః। బ్రహ్మచ
ర్యేణ మౌనేన స్వధర్మేణ బలీయసా ॥౭॥ యదృచ్ఛయోపలబ్ధేన సంతుష్టో మితభుఙ్మునిః। వివిక్తశరణశ్శాన్తో
మైత్రః కరుణ ఆత్మవాన్ ॥౮॥ సానుబన్ధే చ దేహేఽస్మిన్నకుర్వన్నసదాగ్రహమ్। జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన ప్రకృ
తేః పురుషస్య చ ॥౯॥ నివృత్తబుద్ధ్యవస్థానో దూరీభూతాన్యదర్శనః। ఉపలభ్యాత్మనాఽఽత్మానం చక్షుషేవా
ర్కమాత్మదృక్ ॥౧౦॥ ముక్తలిఙ్గం సదాభాసమసతి ప్రతిపద్యతే। సతో బన్ధుమసచ్చక్షుస్సర్వానుస్యూతమద్వ

కామయమానం-కరుణః తేష్వపకారుణికః-ఆత్మవాన్ ప్రశస్తమనస్కః ॥౮॥ సానుబన్ధే పుత్రకళత్రాద్యనుబన్ధసహితేఽస్మిన్
దేహే-అసదాగ్రహం అహంమమాభిమతిం- అకుర్వన్-దృష్టం తత్త్వం యాథాత్మ్యం యస్మిన్- తేన-ప్రకృతేః పురుషస్య చ
జ్ఞానేన ప్రకృతిపురుషయోస్స్వరూపాదేయత్వజ్ఞానేనేత్యర్థః ॥౯॥ నివృత్తాని-బుద్ధేర్మనసోఽవస్థానాని సఙ్కల్పవికల్పా
దీని-యస్య సః - అత ఏవ-దూరీభూతమన్యస్య భగవద్వ్యతిరిక్తస్య దర్శనం-యస్య సః ఆత్మదృక్ ప్రకృతివివిక్తాత్మదర్శీ అసతి దే
హే-చక్షుషా ఆదిత్యాధిష్ఠితచక్షురిన్ద్రియేణ-అర్కమధిష్ఠాతారమాదిత్యమివ-ఆత్మనా పరమాత్మాధిష్ఠితేన ప్రత్యగాత్మనా-
ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఉపలభ్య సాక్షాత్కృత్య- పశ్చాన్ముక్తలిఙ్గః ప్రారబ్ధావసానే ముక్తదేవాదిశరీరః-ద్వితీయాన్త
పాఠే-ముక్తకర్మాయత్తదేవాదిశరీరం-సదాభాసం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానస్వరూపం-సతః ప్రత్యగాత్మనః బన్ధుం "పితా చర
క్షకశ్శేషీ భర్తా" ఇత్యాద్యుక్తసర్వవిధబన్ధుం-అసచ్చక్షుః అసతో దేహాదేరపి చక్షురివ ప్రకాశకం "తస్య భాసా సర్వమిదం విభా
తి" ఇతి శ్రుతేః-సర్వానుస్యూతం సర్వాన్తర్యామిణం - అద్వయం స్వసమాభ్యధికరహితం-పరమపురుషం-ప్రతిపద్యతే ప్రా
ప్నోతి ॥౧౦॥ ॥౧౧॥ ఆత్మదృగాత్మనాఽఽత్మానముపలభ్యేత్యనేన ప్రకృతివివిక్తస్వాత్మరూపం పశ్యన్నేవ తదన్తర్యా
మిణం పరమాత్మానముపలభ్య తం ప్రతిపద్యత ఇత్యుక్తం, తత్ర కథమతీన్ద్రియం నిరతిశయసూక్ష్మమాత్మస్వరూపం దర్శన
యోగ్యమిత్యాశఙ్కాయాం దేహేన్ద్రియాదిభ్యో విలక్షణాత్మస్వరూపప్రత్యవమర్శనప్రకారమాత్మోపలమ్భస్య జాగరా
ద్యవస్థాస్వతివిశదతరత్వకథనముఖేన సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ ప్రథమం దృష్టాన్తం శిక్షయతి-యథేత్యేకేన ॥ స్థలస్థేన ఆ
భాసేన-తృణలోష్టాదిప్రకాశకేనాదిత్యాలోకేనైవేత్యర్థః-జలస్థ ఆభాసః ఆదిత్యప్రతిబిమ్బం - దృశ్యతే అనాదిత్యే ఆదిత్యబు
ద్ధిర్హి సా-తథా-స్వాభాసేన స్వాలోకేన-జలస్థేన జలే విప్రతిబిమ్బం ప్రకాశయతా తేనైవ- దివిస్థిత స్వాక్షాదాదిత్యో-దృశ్య

౧౧॥ శ్లో॥ పా ॥ ముక్తలిఙ్గస్సదాభాస.

తే-అనాదిత్యాదిత్యయోరాదిత్యావలోకనైవ ప్రతీతిరిత్యర్థః ॥౧౨॥ దృష్టాన్తేన శిక్షితమర్థం దార్ష్టాన్తికే దర్శయతి॥ ఏవమితి ॥ ఏవం భూతేన్ద్రియమనోమయైః భూతేన్ద్రియమనఆత్మకైః త్రిభిః స్వాభాసైః - త్రిప్రకారోఽహఙ్కారాఖ్యః ప్రకృతిపరిణామవిశేషః-స్వాభాసైః స్వధర్మభూతజ్ఞానైః- ఆత్మవ్యతిరిక్తోఽప్యాత్మతయా గృహ్యతే-సాహీన్ద్రియమనో అహఙ్కారపఞ్చభూతరూపదేహాత్మవిషయాత్మబుద్ధిః భ్రాన్తిః-తథా తేనైవ స్వాభాసేన స్వాభావికస్వప్రభాభూతజ్ఞానేన-సత్యదృక్ నిర్వికారజ్ఞానస్వరూప ఆత్మా - గృహ్యత ఇత్యర్థః-స్వాభాసైరితి బహువచనం దేవోఽహం మనుష్యోఽహం కృశోఽహమిత్యాది నానాకారవిషయత్వాభిప్రాయం-అయమర్థః-నహ్యన్ధకారే ప్రతిబిమ్బజ్ఞానం-అతోఽనాదిత్యే ఆదిత్యభ్రాన్తిః సాక్షాదాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిశ్చాదిత్యధర్మభూతాలోకేనైవ - ఏవమనాత్మని దేహే ఆత్మభ్రాన్తిస్సాక్షాదాత్మన్యాత్మప్రతిపత్తిశ్చాత్మధర్మభూతజ్ఞానేనైవ భవతీతి ॥౧౩॥ అథేన్ద్రియాద్యనవభాసదశాయామప్యాత్మావభాసమాహ॥ భూతేతి॥ బుద్ధిస్మృతిః-ఆదిశబ్దాదహఙ్కారద్రవ్యం - భూతసూక్ష్మాదిషు నిద్రయా-లీనేషు అనవభాసమానేషు అకార్యకరేష్వితి యావత్-తదా - అసతి దేహే-యః నిర్నిద్రః వీతనిద్రః-నిరహఙ్క్రియః దేహాత్మాభిమానరహితః-తమాత్మానం ప్రతిపద్యత ఇతి తృతీయేనాన్వయః ॥౧౪॥ నను-యది తదా వినిద్రోఽసావస్తి-తర్హి-జాగ్రత్స్వప్నయోరివ స్ఫుటం కిం నావభాసతే-తత్రాహ॥ మన్యమాన ఇతి॥ పూర్వం - స్వదృష్టాదేహాదేర్ద్రష్టృత్వేన సవికల్పకతయా స్ఫుటం ప్రతీతః- స్తదా సుషుప్తౌ-దేహాదేరనాత్మన్యాత్మాభిమానరూపాహఙ్కారవిషయస్య లీనత్వాత్ - తద్విషయేఽహఙ్కరణే నష్టే సతి-స్వయమనష్టోఽపి-మృషైవాత్మానం నష్ట ఇవ మన్యమానో-యః- అన్యస్య నాశే అన్యస్య నష్టతుల్యత్వే దృష్టాన్తః-నష్టవిత్తో-యథాఽఽతురో వివశః-నష్టవద్భవతి-తథేత్యర్థః-నను సుషుప్తౌ న కిఞ్చిదనుభూయతే-తథా చ శ్రుతిః-నాహం ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాత్యయమహమస్మీతి-మైవం॥ తమోగుణాభిభవాత్పరాగర్థానుభవాభావాచ్చాహమర్థస్యాత్మనోఽపి వివిక్తబ్రాహ్మణత్వాదిస్ఫుటప్రతిభాసాభావేఽప్యాప్రబోధాదహమిత్యేకాకారేణాత్మనః స్ఫురణాత్సుషుప్తావపి నాహమర్థస్యాత్మనో విగమః అత ఏవ హ్యా

యమ్॥౧౧॥ యథా జలస్థ ఆభాసస్స్థలస్థేనావదృశ్యతే । స్వాభాసేన యథా సూర్యో జలస్థేన దివి స్థితః ॥ ౧౨ ॥ ఏవం త్రివృదహఙ్కారో భూతేన్ద్రియమనోమయైః । స్వాభాసైర్లక్షితోఽనేన సదాభాసేన సత్యదృక్ ॥౧౩॥ భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా । లీనేష్వసతి యస్తత్ర వినిద్రో నిరహఙ్క్రియః ॥ ౧౪ ॥ మన్యమానస్తదాఽఽత్మానమనష్టో నష్టవన్మృషా । నష్టేఽహఙ్కరణే ద్రష్టా నష్టవిత్త ఇవాతురః ॥౧౫॥ ఏవం ప్ర

సుప్తోత్థితస్యైవం పరామర్శః-సుఖమహమస్వాప్సం న కిఞ్చిదవేదిషం మామప్యహం న జ్ఞాతవానితి - అనేన ప్రత్యవమర్శేన తదానీమప్యహమర్థస్యైవాత్మనస్సుఖిత్వం జ్ఞాతృత్వం చ జ్ఞాయతే-సుఖమహమస్వాప్సమితి పరామర్శే హి - సుఖమిత్యనేన-తదానీమనుకూలతయా భాసమానస్వరూపమనుసంహితం భవతి-అహమిత్యనేన-స్వస్మై భాసమానత్వరూపప్రత్యక్త్వం చానుసంహితం భవతి-యథా మన్దమగచ్ఛం-మధురమగాయమితి పరామర్శే-పూర్వం గమనేన సహ తదానీన్తనతత్సాన్ద్ర్యం గానేన సహ తదానీన్తనతన్మాధుర్యం చానుసంహితం భవతి-తద్వత్ -నన్వేతావన్తం కాలం న కిఞ్చిదహమజ్ఞాసిషమితి చ పరామృశతీతి చేత్- తతః కిం-న కిఞ్చిదితి కృత్స్నప్రతిషేధ ఇతి చేన్న - అహమవేదిషమితి వేదితురహమర్థస్యానువృత్తేః-వేద్యవిషయో హి స ప్రతిషేధః మామప్యహం న జ్ఞాతవానిత్యహమర్థస్యాపి తదానీమననుసన్ధానం ప్రతీయత ఇతి చేన్న - మామప్యహం న జ్ఞాతవానితి పరామర్శే హి - అహమర్థస్య జ్ఞాతురనువృత్తేర్న స్వరూపం నిషిధ్యతే - అపి తు ప్రబోధసమయేఽనుసన్ధీయమానస్యాహమర్థస్య వ్యావర్తకబ్రాహ్మణత్వాది బాహ్యధర్మవిశిష్టత్వేన బుద్ధిసుఖాద్యాన్తరధర్మవిశిష్టత్వేన చ ప్రతిభాసాభావోఽహం మాం న జ్ఞాతవానిత్యుక్త్యోర్విషయో వివేచనీయః-జాగరితావస్థానుసంహితజాత్యాదివిశిష్టోఽస్మదర్థో మామిత్యంశస్య విషయః-స్వాపాప్యయావస్థాప్రసిద్ధావిశదస్వానుభవైకతానశ్చాహమర్థోఽహమిత్యంశస్య విషయః-అత్ర సుప్తోఽహమీదృశోఽహమితి చ మామపి న జ్ఞాతవానహమిత్యేవ ఖల్వనుభవప్రకారః "నాహం ఖల్వయమేవం సంప్రతి" ఇత్యాదావప్యత్ర శ్రుతావహమయమిత్యనేన-అహమయమీదృశజాత్యాదివిశిష్ట ఇతి న జానాతీత్యుచ్యతే-తస్మా - దహమర్థస్యాత్మనస్సుషుప్తౌ స్ఫురణమస్త్యేవ ॥ ౧౫ ॥ ఏతదేవాభిప్రయన్నాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం సుషుప్తావహమర్థస్యాత్మనోఽనువృత్తిం-ప్రత్యవమృశ్య పరామృశ్య-అసౌ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపజిజ్ఞాసుః-ఆత్మానం ప్రకృతివివిక్తం ప్రత్యగాత్మానం - ప్రతిపద్యతే యథావజ్జానీయాత్-పునరాత్మానమేవ విశినష్టి॥ సాహఙ్కారస్య-ద్రవ్యస్య పఞ్చభూతసముదాయస్య-యః-అవస్థానం అవస్థాపక ఇత్యర్థః-ఆత్మవిశ్లేషే దేహస్య విశరణస్వభావత్వాత్ -అనుగ్రహః అనుగ్రాహకః, దేహస్య ప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః- నహి నిరా

త్మకో దేహః ప్రవర్తతే ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ ఏవమిన్ద్రియాద్యనవధానదశాయాం-తదవధానదశాయాం చా-త్మనో విశదతరావభాసః ఉపపాదితః - అథైవంవిధప్రత్యగాత్మస్వరూపచిన్తనం భగవద్భక్తియోగానుగ్రహద్వారా మోక్షసాధనమితి పుత్రస్య వివక్షామాలోచ్యాన్తరా ప్రకృతిపురుషయోరనాదిత్వాత్తయోర్మిథస్సమ్బన్ధస్యాప్యనాదిత్వాత్కథముభయోర్విశ్లేష ఇతి ముక్త్యసమ్భవముద్భావయన్తీ పృచ్ఛతి దేవహూతిః॥ పురుషమితి చతుర్భిః॥ హే బ్రహ్మన్-పురుషం జీవం-ప్రకృతిః కదాచిదపి-న విముఞ్చతి న త్యజతి-కుతః - అనయోః ప్రకృతిపురుషయోరన్యోన్యాపాశ్రయత్వాత్ -పరస్పరం దృఢతరసమ్బన్ధత్వాత్-న చాన్యతరవినాశేనాపి విశ్లేషస్సమ్భావ్యేత-యతస్తయోర్నిత్యత్వం చో హేతౌ-యత ఇత్యర్థః- హే ప్రభో-పృథగవస్థానం న సమ్భవతీతి ప్రశ్నాభిప్రాయః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ ఇదమేవ పృథగవస్థానం దృష్టాన్తేన దృఢీకరోతి ॥ యథేతి ॥ యథా భూమేః పృథివ్యాః-గన్ధస్య తదపృథక్సిద్ధస్య గన్ధగుణస్య చ-వ్యతిరేకతః పృథక్-భావః అవస్థానం-న సమ్భవతి-యథా చ-అపాం రసస్య తదపృథక్సిద్ధరసగుణస్య చ పృథగ్భావో నాస్తి-తథా-బుద్ధేః ప్రకృతేః-తతః పరస్యాత్మనశ్చ- పృథగ్భావో నాస్తి-యద్వా బుద్ధేః పరస్య బోద్ధురాత్మనః - ప్రకృతేశ్చేత్యధ్యాహారేణ యోజనా ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ కిఞ్చా-కర్తుః స్వతస్సాంసారికగమనాదిప్రవృత్త్యనాశ్రయస్య-పురుషస్యాత్మనః అయం కర్మబన్ధః కర్మరూపో బన్ధః- యదాశ్రయః యత్సమ్బన్ధాధీనః, యచ్ఛబ్దః ప్రకృతిపరః, తస్యాః ప్రకృతేః -గుణేషు సత్స్విత్యన్వయః, యచ్ఛబ్దస్సత్త్వాదిగుణపరో వా, తేష్విత్యన్వయస్యావరస్యాత్, తేషు ప్రకృతేర్గుణేషు, సత్త్వాదిషు, సత్సు-అతః గుణేభ్యః-ప్రకృతేర్వా-కైవల్యం విముక్తత్వం-కథం భవేత్ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తత్త్వజ్ఞానేనాత్మానం విముఞ్చతి ప్రకృతిరితి చేత్తత్రాహ॥ క్వచిదితి ॥ ఉల్బణం సంసారరూపభయం క్వచి-త్తత్త్వావమర్శేన పూ

త్యవమృశ్యాసావాత్మానం ప్రతిపద్యతే। సాహఙ్కారస్య ద్రవ్యస్య యోఽవస్థానమనుగ్రహః ॥౧౬॥ దేవహూతిరువాచ॥ పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్న విముఞ్చతి కర్హిచిత్ । అన్యోన్యాపాశ్రయత్వాచ్చ నిత్యత్వాదనయోః ప్రభో॥౧౭॥ యథా గన్ధస్య భూమేశ్చ న భావో వ్యతిరేకతః। అపాం రసస్య చ యథా తథా బుద్ధేః పరస్య చ॥౧౮॥ అకర్తుః కర్మబన్ధోఽయం పురుషస్య యదాశ్రయః । గుణేషు సత్సు ప్రకృతేః కైవల్యం తేష్వతః కథమ్॥౧౯॥ క్వచిత్తత్త్వావమర్శేన నివృత్తం భయముల్బణమ్ । అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్పునః ప్రత్యవతిష్ఠతే ॥ ౨౦ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ అనిమిత్తనిమిత్తేన స్వధర్మేణామలాత్మనా। తీవ్రయా మయి భక్త్యా చ శ్రుతసమ్భృతయా చిరమ్ ౨౧॥ జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన వైరాగ్యేణ బలీయసా। తపోయుక్తేన యోగేన తీవ్రేణాత్మసమాధినా॥ ౨౨ ॥ ప్రకృతిః పురుషస్యేహ దహ్యమానా త్వహర్నిశమ్ । తిరోభవిత్రీ శనకైరగ్నేర్యోనిరివారణిః ॥ ౨౩ ॥ ముక్తభోగా పరిత్య

ర్వోక్తావమర్శనేన-నివృత్తం నివృత్తప్రాయమపి-అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్ అనివృత్తప్రకృతిసమ్బన్ధత్వాత్-పునః - ప్రత్యవతిష్ఠతే ఉపస్థితం భవతి ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ సత్యమేవం-తథాపి-బహ్వాఙ్గోపకృతభక్తియోగారాధితపరమపురుషప్రసాదాదాత్మానం విముఞ్చతి ప్రకృతిః క్వచిదుద్భవస్తు సాధనవైకల్యాదిత్యాహ॥ అనిమిత్తేతి॥ నిమిత్తం ఫలం, తత్, అనిమిత్తం ప్రవర్తకం-యస్మిన్-ఫలాభిసన్ధిరహితేనేత్యర్థః-స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ అమలాత్మనా విశుద్ధాన్తఃకరణేన,, ధర్మేణ పాపమపనుదతి,, తీవ్రశ్రుతేః-శ్రుతసమ్భృతయా మత్కథాశ్రవణేన సమ్భృతయా వర్ధితయా - తీవ్రయా విఘ్నానుపహతయా-మయి భక్త్యా అనభిసంహితఫలకర్మయోగపరిశుద్ధాన్తఃకరణనిష్పాద్యయా-మత్కథాశ్రవణాదిభిరుపకృతయా-మద్భక్త్యా - ప్రకృతిస్తిరోభవిత్రీత్యన్వయః ❁ ॥౨౧॥ ❁ అన్యాన్యపి భక్తియోగాఙ్గాన్యాహ॥ దృష్టం తత్త్వం ప్రకృతిపురుషయోర్యాథాత్మ్యం హేయోపాదేయత్వరూపం యస్మిన్-తేన జ్ఞానేన బలీయసా - వైరాగ్యేణ కామానభిష్వఙ్గేణ-తపోయుక్తేన దేహశోషణాదితపోయుక్తేన, యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యచిన్తనేన-తీవ్రేణ-ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ చోపకృతయా-మద్భక్త్యా ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ అహర్నిశం-దహ్యమానా పీడ్యమానా-పురుషస్య-ప్రకృతిః ఆత్మబన్ధకరీ ప్రకృతిః-శనకైస్తిరోభవిత్రీ అబన్ధకరీ భవిష్యతి-నిశ్శేషం వర్తిష్యత ఇత్యర్థః తత్ర దృష్టాన్తః॥ అగ్నేరితి ॥ అగ్నేర్యోనిరావిర్భావహేతురప్యరణిర్యథాగ్నినా దహ్యతే-తథా-తత్త్వజ్ఞానసంపత్తిహేతురపి ప్రకృతి-స్తేన దహ్యత ఇత్యర్థః-యద్వా, అగ్నితిరోధాయికాఽరణిరివ-ఆత్మతిరోధాయికా ప్రకృతిర్దహ్యత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ ఏవం సతి న పునస్సంసరయత్యాత్మానం ప్రకృతిరిత్యాహ ॥ భుక్తభోగేతి॥ భుక్తం భోగో యస్యాః, నిత్యశస్సదా-దృష్టో దోషో యస్యాః - అత ఏవ-పరిత్యక్తా సతీ-ప్రకృతిః-ఈశ్వరస్యాకర్మవశస్య స్వే మహిమ్ని స్థితస్య అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణమహిమవతః, ఆత్మనః, అశుభం సంసారం, న ధత్తే న సమ్పాదయ

తీత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ అజ్ఞస్య ప్రకృతిసంబన్ధః జ్ఞానవతస్తు న సంబన్ధ ఇత్యత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ యథా-అప్రతిబుద్ధస్య నిద్రాముపగతస్య-పుంసః-ప్రస్వాపః స్వప్నః-బహ్వనర్థకృత్ స్వశిరశ్ఛేదాదిబహ్వనర్థకారీ, స ఏవ ప్రస్వాపః ప్రబుద్ధస్య జాగ్రతః- మోహాయ అనర్థాయ-న కల్పతే న సమర్థో భవేత్-అనర్థస్యాస్థిరత్వాయ స్వప్నదృష్టాన్తః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య విదితప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వస్య మయి, మానసం యుఞ్జత ఆత్మారామస్య ఆత్మన్యేవ రమమాణస్య-ప్రకృతివిలక్షణస్వాత్మపరమాత్మానుభవపరస్య-కర్హిచిత్ కదాచిదపి ప్రకృతిః-నాపకురుతే న బన్ధకీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిముపసంహరతి॥ యదేతి॥ యథా అధ్యాత్మరతః ఆత్మారామః, బహూని జన్మాని యస్మిన్-తేన-కాలేన-ప్రతిబుద్ధార్థః విదితతత్త్వః హితపురుషార్థః-ఆబ్రహ్మభువనాత్ సత్యలోకపర్యన్తలోకేషు - జాతవైరాగ్యః సాతిశయత్వక్షయిత్వాద్యభ్యాసభోగ్యతాబుద్ధిరహితః - మద్భక్తః నిరతిశయప్రీతిరూపమద్భక్తియుక్తః - భూయసా మత్ప్రసాదేన - నిఃశ్రేయసం పురుషార్థరూపం, మదాశ్రయం, అనేన నిష్కృష్టజీవస్వరూపస్య భగవద్ధార్యత్వముక్తం ॥ ఇహ ప్రాప్నోతి ఉపాసనదశాయాం సాక్షాత్కరోతి, తతః స్వదృశా భగవదాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారేణ, ఛిన్నసంశయః విగతదేహాత్మాభిమానః యోగీ మద్భక్తియోగనిష్ఠః - లిఙ్గవినిర్గమే ప్రారబ్ధావసానే-యత్స్థానం, గత్వా ప్రాప్య, న నివర్తతే పునరావర్తతే, తత్పరమం స్థానం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ పూర్వశ్లోకోక్తసాక్షాత్కారవతోఽవాన్తరసిద్ధివితృష్ణస్య భగవత్ప్రాప్తిమాహ॥ యదేతి॥ అథ హే మాతః, సిద్ధస్య పరినిష్పన్నభక్తియోగస్య-పుంసః, చేతః, యోగోపచితాసు యోగసాధ్యాసు, అనన్యహేతుషు యోగాదన్యో హేతుర్నాస్తి యాసు, యత్ర యాసు, మృత్యోః సంసారస్య, హాసో

క్తాదృష్టదోషా చ నిత్యశః। నేశ్వరస్యాశుభం ధత్తే స్వే మహిమ్ని స్థితస్య చ ॥ ౨౪ ॥ యథా హ్యప్రతిబుద్ధస్య ప్రస్వాపో బహ్వనర్థకృత్। స ఏవ ప్రతిబుద్ధస్య న వై మోహాయ కల్పతే॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య ప్రకృతిర్మయి మానసమ్। యుఞ్జతో నాపకురుత ఆత్మారామస్య కర్హిచిత్ ॥ ౨౬ ॥ యదైవమధ్యాత్మరతః కాలేన బహుజన్మనా। సర్వత్ర జాతవైరాగ్య ఆబ్రహ్మభువనాన్మునిః ॥ ౨౭ ॥ మద్భక్తః ప్రతిబుద్ధార్థో మత్ప్రసాదేన భూయసా। నిఃశ్రేయసం స్వసంస్థానం కైవల్యాఖ్యం మదాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాప్నోతీహాఞ్జసా ధీరః స్వదృశా చ్ఛిన్నసంశయః। యద్గత్వా న నివర్తేత యోగీ లిఙ్గవినిర్గమే ॥ ౨౯ ॥ యదా న యోగోపచితాసు చేతో మాయాసు సిద్ధస్య విషజ్జతేఽఙ్గ। అనన్యహేతుష్వథ మే గతిః స్యాదాత్యన్తికీ యత్ర న మృత్యుహాసః॥ ౩౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః॥

శ్రీభగవానువాచ॥ యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే సబీజస్య నృపాత్మజే। మనో యేనైవ విధినా ప్రసన్నం యాతి సత్పథమ్॥ ౧ ॥ స్వధర్మాచరణం శక్త్యా విధర్మాచ్చ నివర్తనమ్। దైవాల్లబ్ధేన సన్తోష ఆత్మవిచ్చరణార్చనమ్॥ ౨॥ గ్రా

నాశో, న భవతి, తాసు మాయాసు ఆశ్చర్యరూపాస్వణిమాదిసిద్ధిషు, యదా న విషజ్జతే నాసక్తం భవతి, అథ తదా, ఆత్యన్తికీ నిరతిశయా, మే గతిః మత్ప్రాప్తిః-స్యాత్ ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః॥

ఏవం ‘‘పురుషః ప్రకృతిస్థః’’ ఇతి పృష్టస్య బహ్వోపక్రాన్తభక్తియోగారాధితభగవత్ప్రసాదేన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారపూర్వకపరమాత్మప్రాప్త్యా ప్రకృతిర్విముచ్యత ఇత్యుత్తరముక్తం, భక్తియోగాఙ్గభూతబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపజ్ఞానయోగశ్చోక్తః అథ సవిస్తరం భక్తియోగం తదఙ్గజాతం చ వివక్షుః ప్రతిజానీతే కపిలః॥ యోగస్యేతి॥ హే నృపాత్మజే మనుపుత్రి-సబీజస్య సకారణస్య, ససాధనకస్యేత్యర్థః, యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య, లక్షణం స్వరూపం ప్రకారం చ-వక్ష్యే స్పష్టం కథయిష్యామి। కోఽసౌ యోగ ఇత్యత్రాహ॥ యేనేతి॥ విధినా, విధీయత ఇతి విధిః-కర్మణ్యః ‘‘ప్రసన్నిఘ్నః’’, విహితేన యేన-దైవయోగేన-మనః- ప్రసన్నం రాగాద్యకలుషితం సత్-సత్పథం శుభాశ్రయం-యాతి తత్రైవ స్థిరం భవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత్ర ప్రథమం యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణధ్యాననిదిధ్యాసనరూపాష్టాఙ్గయోగాన్వివక్షుర్యమనియమాన్తర్భూతవివేకాదిసాధనసప్తకమాహ ॥ స్వధర్మేతి॥ శక్త్యా స్వశక్త్యనుసారేణ-స్వధర్మాచరణం అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానం-విధర్మాచ్చ నివర్తనం అవిహితాత్ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవ్యాపారాన్నివర్తనం-దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా సన్తోషః, ఆత్మవిచ్చరణార్చనం భాగవతసమారాధనమ్ ॥ ౨ ॥ గ్రామ్యధర్మనివృత్తిః త్రైవర్గికధర్మాన్నివృత్తిః, మోక్షధర్మేషు రతిశ్చ ॥ ఏవం సాధనసప్తకాన్తర్భూతక్రియోక్త్వా అథ వివేకమాహ॥ శశ్వత్

సదా-వివిక్తక్షేమసేవనం- జాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టేభ్యోఽన్నాదిభ్యో,వివిక్తానాంపృథక్కృతానాం , క్షేమాణాం సాత్త్వికానామన్నాదీనాం-సేవనం-తదపి-మితిమేధ్యాదనం , మితంయథాభవతితథా , మేధ్యానాంజాత్యాదిభిరదుష్టానాం,అదనరూపం,తత్ర-జాతిదుష్టాఃకలఞ్జగృఞ్జనాదయః,ఆశ్రయదుష్టంచణ్డాలపతితాదిద్రవ్యం,నిమిత్తదుష్టంకేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతమ్ ❁॥౩॥ ❁కల్యాణమాహ ॥ అహింసేతి ॥ ఏవంవివేకాదిష్వివాస్తేయాదయోఽపియథాసంభవమన్తర్భావ్యాః,తత్రాస్తేయయావదర్థపరిగ్రహతపశ్శౌచస్వాధ్యాయపురుషార్చనాదయఃక్రియాయామన్తర్భావ్యాః,బ్రహ్మచర్యం విమోకేఽన్తర్భావ్యం,మౌనమభ్యాస-శ్శుభాశ్రయసంశీలనరూపః, ఏవమన్యేఽప్యనవసాదాదయోఽపివక్ష్యమాణాద్రష్టవ్యాః యావదర్థపరిగ్రహంయావతాఽర్థేనాన్నాదినాదేహయాత్రాభవేత్తావతోఽర్థస్యపరిగ్రహః,బ్రహ్మచర్యంజితేన్ద్రియత్వం,తపఃకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః-శౌచమాచారః-స్వాధ్యాయఃవేదాధ్యయనాదిఃపురుషార్చనంభగవత్పూజనమ్ ❁॥౪॥ ❁ ఆసనాదీన్యష్టాఙ్గాన్యాహ త్రిభిః॥సదా-ఆసనజయేనస్థైర్యం-శనైః , ప్రాణజయః ప్రాణవాయోస్స్వవశీకరణం-ఇన్ద్రియాణాం-మనసా-విషయాత్ శబ్దాదివిషయాత్ , హృదిప్రత్యాహారః - మనసాఇన్ద్రియాణివిషయేభ్యఃప్రత్యాహృత్యహృద్యవస్థాపనమిత్యర్థః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁తథా,స్వధిష్ణ్యానాం ప్రాణాపానాదిస్థానానాం-హృదయగుదాదిస్థానానాం,మధ్యే,ఏకస్మిన్,మనసాసహప్రాణానాంధారణం-వైకుణ్ఠస్యభగవతో , లీలానాంజగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారరూపాణాంలీలానాం-అభిధ్యానం-తథా,ఆత్మనోమనసస్సమాధానంఏకాగ్రీకరణమ్ ❁ ॥౬॥ ❁ఏతైరన్యైశ్చస్వధర్మాచరణాదిభిః,అన్యైశ్చ వ్రతదానాదిభిః-పథిభిరుపాయైఃఅసత్పథమిన్ద్రియార్థప్రవణ-మతఏవ,దుష్టంమనః,బుద్ధ్యా,శనకైర్యుఞ్జీతశుభాశ్రయ

వ్యధర్మనివృత్తిశ్చ మోక్షధర్మరతిస్తథా । మితమేధ్యాదనంశశ్వద్వివిక్తక్షేమసేవనమ్॥౩॥ అహింసా సత్యమస్తేయంయావదర్థపరిగ్రహః । బ్రహ్మచర్యంతపశ్శౌచంస్వాధ్యాయఃపురుషార్చనమ్॥౪॥ మౌనంసదాసనజయస్థైర్యంప్రాణజయశ్శనైః। ప్రత్యాహారశ్చేన్ద్రియాణాంవిషయాన్మనసాహృది॥౫॥స్వధిష్ణ్యానామేకదేశేమనసాప్రాణధారణమ్।వైకుణ్ఠలీలాభిధ్యానంసమాధానంతథాఽఽత్మనః ॥ ౬ ॥ ఏతైరన్యైశ్చ పథిభిర్మనోదుష్టమసత్పథమ్।బుద్ధ్యాయుఞ్జీతశనకైర్జితప్రాణోహ్యతన్ద్రితః॥౭॥శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్యవిజితాసనఆసనమ్।తస్మిన్స్వస్తికఆసీనఋజుకాయస్సమభ్యసేత్॥౮॥ ప్రాణస్యశోధయేన్మార్గంపూరకుమ్భకరేచకైః।ప్రతికూలేనవాచిత్తంయథాస్థిరమచఞ్చలమ్ ॥ ౯ ॥ మనోఽచిరాత్స్యాద్విరజంజితశ్వాసస్యయోగినః।వాయ్వగ్నిభ్యాంయథాలోహంధ్మాతంత్యజతివైమలమ్॥౧౦॥ ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషాన్ధారణాభిశ్చకిల్బిషాన్।ప్రత్యాహారేణసంసర్గాన్ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్॥౧౧॥యదామనస్స్వంవిరజం

ప్రవణంకుర్యాత్,కథంభూతోయుఞ్జీత-జితప్రాణః-అతన్ద్రితఃతన్ద్రారహితః ❁॥౭॥ ❁ఆసనాదిన్ప్రపఞ్చయతి॥ శుచావితి॥విజితాసనఃచిరముపవిశన్నప్యక్లమరహితః - శుచౌదేశే, ఆసనం చేలాజినకుశోత్తరమాస్తరణం-ప్రతిష్ఠాప్య,తస్మిన్నాసనే,స్వస్తికేస్వస్తికాసనేఋజుకాయఃఅకుటిలదేహః,ఆసీనః, సమభ్యసేత్ప్రణవమితిశేషః,,ఊరుజఙ్ఘాన్తరాపాదౌపాదాగ్రేజానుమధ్యగే॥యోగినోయదవస్థానంస్వస్తికంతద్విదుర్బుధా,,ఇతిస్వస్తికాసనలక్షణమ్ ❁॥౮॥ ❁బాహ్యావాయోరన్తఃప్రవేశఃపూరకః,ధారణంకుమ్భకఃధృతస్యబహిర్నిస్సరణంరేచకః-ప్రతికూలేనరేచకపూరకకుమ్భకైర్వా,యద్వా-ఇడయారేచనంపిఙ్గలయాపూరణం-పునఃపిఙ్గలయారేచన- మిడయాపూరణ,మిత్యేవంప్రతికూలేన,చిత్తం,స్థిరం-సత్త్వపరస్యచఞ్చలంయథాస్యాత్తథా,ప్రాణస్యమార్గంశోధయేత్ ❁॥౯॥ ❁ప్రాణేస్వవశే-తద్బన్ధనంమనోఽపిస్వవశంభవేత్-తథాచశ్రూయతేఛాన్దోగ్యే ,, యథాశకునిస్సూత్రేణప్రబద్ధోదిశందిశంపతిత్వాఽన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వాబన్ధనమేవోపశ్రయతఏవంమనోపి,,త్యారభ్య ,, ప్రాణమేవోపశ్రయతేప్రాణబన్ధనంహిసోమ్యమన,,ఇతి-కించ,జితశ్వాసస్యజితప్రాణస్య,యోగినః,అచిరాదాశు-విరజంవిగతరజోగుణం-రజోగుణేనావిక్షిప్తం-నిర్మలంవా-స్యాత్యథా-లోహంసువర్ణాది-వాయ్వగ్నిభ్యాం-ధ్మాతంసుతప్తంసత్-మలం,త్యజతి-తథా ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ప్రాణాయామాదీనాంసమాధౌద్వారకార్యాణ్యాహ॥ప్రాణాయామైరితి॥ప్రాణాయామైఃప్రాణనియమైః,దోషాన్వాతపిత్తశ్లేష్మాదీన్-దహేత్-ధారణాదిభిః,కిల్బిషంపాపం- ప్రత్యాహారేణ - సంసర్గాన్శబ్దాదివిషయసంసర్గాన్-ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్క్లేశాదీన్,దహేత్-మనసశ్శుభాశ్రయేఽవస్థాపనంధారణం-ధృతస్యమనసోవృత్తిసంతతిర్ధ్యానం-సంతతిర్విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం,సమాధిరితిభేదః ❁॥౧౧॥ ❁అథధారణాపూర్వకంధ్యానమాహ॥యదేతి॥యదా-స్వంస్వీయంమ

నః, యోగేన ప్రాణాయామాదియోగేన-విరజం-సుసమాహితం సమ్యక్ఛ్భాశ్రమే నిహితం-స్యాత్-తదా-స్వనాసాగ్ర
గోపితదృష్టిః-భగవతః-కాష్ఠాం విగ్రహం, ధ్యాయేత్ ❁ ॥౧౨॥ ❁ విగ్రహమేవ విశినష్టి -ప్రసన్నేతి సప్తభిః॥ ప్రసన్నం
వదనామ్భోజం యస్య తం-ధ్యాయేదితి షష్ఠే నాన్వయః, పద్మగర్భవదరుణే నేత్రే యస్య-నీలోత్పలదళవత్ శ్యామమ్, ॥౧౩॥ ❁
లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కవ-త్పీతే-కౌశేయే-వాససీ, యస్య, శ్రీవత్సలాఞ్ఛనం, వక్షసి యస్య, భ్రాజత్కౌస్తుభేనాముక్తాసం
శ్లిష్టా కంధరా యస్య ❁॥ ౧౪ ॥ ❁ మత్తద్విరేఫానాం కలో మధురధ్వనిర్యస్యాం, తయా వనమాలయా-పరీతం వ్యాప్తం-
పరార్ధ్యాన్యమూల్యాని-హారాదీని-యస్య ❁॥ ౧౫ ॥ ❁ కాఞ్చీగుణేన మణిమయమేఖలాసూత్రేణోల్లసన్తీ శ్రోణిర్యస్య-భ
క్తానాం హృదయామ్భోజమేవ విష్టరం ఆసనం యస్య-భక్తానాం మనో నయనాని వర్ధయతి హర్షయతీతి తథా ❁॥౧౬॥ ❁
అపీచ్యదర్శనం అపీచ్యమతిసున్దరం భక్తివిషయం దర్శనం యస్య, కైశోరే కౌమారే - వయసి - సన్తం, భృత్యానామనుగ్ర
హే-కాతరం వ్యగ్రమ్ ❁॥౧౭॥ ❁ కీర్తన్యం కీర్తనార్హం, తీర్థం, యశో, యస్య, పుణ్యశ్లోకా బలిభిష్మాదయ, స్తేషాం, యశ
స్కరం, సమగ్రాణి అఙ్గాని, యస్మిన్ యథా భవతి తథా-ఏవం-ధ్యాయేత్ ❁॥ ౧౮ ॥ ❁ తతో ఉపాసకస్స్వేచ్ఛానుసారేణ-
స్థిత-ముత్తిష్ఠన్త-మాసీన, ముపవిష్టం-శయానం వా-గుహాశయం హృదయకుహరే సన్తం-ప్రేక్షణీయమీహితం లీలా యస్య
తం-భగవన్తం-శుద్ధః రాగాద్యకలుషితః భావః వృత్తిర్యస్య తేన-చేతసా-ధ్యాయేత్ ❁॥౧౯॥ ❁ ఏవం ధ్యేయరూపసముదా

యోగేన సుసమాహితమ్। కాష్ఠాం భగవతో ధ్యాయేత్స్వనాసాగ్రావలోకనః ॥ ౧౨ ॥ ప్రసన్నవదనామ్భో
జం పద్మపత్రారుణేక్షణమ్। నీలోత్పలదళశ్యామం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్॥ ౧౩ ॥ లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కపీతకౌశే
యవాససమ్। శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకంధరమ్॥ ౧౪ ॥ మత్తద్విరేఫకలయా పరీతం వనమాల
యా। పరార్ధ్యహారవలయకిరీటాఙ్గదనూపురమ్॥౧౫॥ కాఞ్చీగుణోల్లసచ్ఛ్రోణిం హృదయామ్భోజవిష్ట
రమ్। దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్॥౧౬॥ అపీచ్యదర్శనం శశ్వత్సర్వలోకనమస్కృతమ్। సన్తం
వయసి కైశోరే భృత్యానుగ్రహకాతరమ్॥ ౧౭ ॥ కీర్తన్యతీర్థయశసం పుణ్యశ్లోకయశస్కరమ్। ధ్యాయేద్దే
వం సమగ్రాఙ్గం యావన్న చ్యవతే మనః॥ ౧౮ ॥ స్థితం వ్రజన్తమాసీనం శయానం వా గుహాశయమ్। ప్రేక్షణీ
యేహితం ధ్యాయేచ్ఛుద్ధభావేన చేతసా॥౧౯॥ తస్మిఁల్లబ్ధపదం చిత్తం సర్వావయవసంస్థితమ్। విలక్ష్యైక
త్ర సంయుజ్యాదఙ్గే భగవతో మునిః॥౨౦॥ సంచిన్తయేద్భగవతశ్చరణారవిన్దం వజ్రాఙ్కుశధ్వజసరోరుహ
లాఞ్ఛనాఢ్యమ్। ఉత్తుఙ్గరక్తవిలసన్నఖచక్రవాళజ్యోత్స్నాభిరాహతమహద్ధృదయాన్ధకారమ్॥౨౧॥ య
చ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్న్యధికృతేన శివశ్శివోఽభూత్। ధ్యాతుర్మనశ్శమలశైలని
సృష్టవజ్రం ధ్యాయేచ్చిరం భగవతశ్చరణారవిన్దమ్॥౨౨॥ జానుద్వయం జలజలోచనయా జనన్యా లక్ష్మ్యాఽ
ఖిలస్య సురవన్దితయా విధాతుః। ఊర్వోర్నిధాయ కరపల్లవరోచిషా యత్సంలాలితం హృది విభోరభవస్య

యదుక్తః-అథ దివ్యాఙ్గేష్వేకైకతో ఉపాసనాకార్యే త్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ విగ్రహే-లబ్ధం పదం స్థితి ర్యేన తత్-తత్సర్వా
వయవేషు సమ్యక్ స్థితం చిత్తం-విలక్ష్య విశేషేణ లక్షీకృత్య-భగవత-ఏకత్రైకస్మిన్నఙ్గే సంయుజ్యాత్ ❁॥౨౦॥ ❁ ఏతదే
వపాదాదిక్రమేణ ప్రపఞ్చయతి॥ సంచిన్తయేదితి త్రయోదశభిః॥ భగవతశ్చరణారవిన్దం సమ్యక్చిన్తయేత్-కథంభూతం-పా
దతలరేఖాత్మకాని వజ్రాదీని లాఞ్ఛనాని-తై-రాఢ్యం యుక్తం -ఉత్తుఙ్గాశ్చ-రక్తాశ్చ-విలసన్తో-యే-నఖా-స్తేషాం, చక్రవా
ళం మణ్డలం తస్య జ్యోత్స్నాభి-రాహతో-మహతాం ధ్యాతౄణాం-హృదయాన్ధకారో-యేన తం-మహత్త్వమన్ధకారవిశే
షణం వా, ఏతచ్చ సర్వముపాదేయవిశేషణం ధ్యేయత్వేనోచ్యతే ❁॥ ౨౧ ॥ ❁ కించ-యస్య చరణారవిన్దస్య-శౌచేన ప్రక్షాళ
నజలేన-నిస్సృతాయాః-సరిత్ప్రవరాయాః గఙ్గాయా ఉదకేన తీర్థేన-సంసారతారకేణ- మూర్ధ్న్యధికృతేన శివోరుద్రః-
శివః మఙ్గళయుక్తోఽభూదిత్యర్థః - ధ్యాతు-ర్మనసి-యశ్శమలశైలః - పాపపర్వతః-తస్మిన్ నిసృష్టం క్షిప్తం-వజ్రమివ-య
ద్వా-శమలశైలే నిసృష్టం స్వలాఞ్ఛనరూపం వజ్రం యేన తద్భగవతశ్చరణారవిన్దం-చిరం-ధ్యాయేత్ ❁॥౨౨॥ ❁ జాను
ద్వయమితి॥ అఖిలస్య జగతః - జనన్యా మాత్రా, “నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీ” త్యుక్తేః, సురవన్దితయా బ్ర
హ్మాదిభిరారాధితయా-జలజలోచనయా లక్ష్మ్యా, స్వస్యాః, ఊర్వో, ర్నిధాయ, కరపల్లవరోచిషా ప్రకాశమానకరపల్లవే
న-సంలాలితం స్పర్శనచాతుర్యేణ సంసేవితం-సంసారిత్వప్రతీతిం వారయతి॥ అభవస్యేతి॥ విధాతుః జగత్కర్తుః, విభోర్వ్యా

గవతః, జానుద్వయం పాదపర్యన్తజఙ్ఘాద్వయం, హృది, కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ ॥ ౨౩ ॥ ఊరూ ఇతి ॥ సుపర్ణస్య గరుత్మతః, భుజయోః స్కన్ధయోః, అధి ఉపరి, శోభమానౌ, ఓజసః బలస్య ఔజ్జ్వల్యస్య వా, నిధీ ఆశ్రయౌ, అతసకాకుసుమకాన్తివత్కాన్త్యా భాసమానౌ, ఊరూ, హృది కుర్యాదితి పూర్వేణాన్వయః - తథా, వ్యాలమ్బి, ఆగుల్ఫం లమ్బమానం యత్, పీతం పరమనర్ఘ్యం, వాసః - తస్మిన్, వర్తమానో, యః కాఞ్చీకలాపః - తేన, పరిరమ్భః సంశ్లేషో విద్యతే యస్య, తత్ - ద్విభోః, నితమ్బబిమ్బం చ - హృది కుర్యాత్ ॥ ౨౪ ॥ నాభిహ్రదమితి ॥ అముష్య భగవతః, నాభిహ్రదం ధ్యాయేత్ - కథం భూతం, భువనానాం కోశస్య, గృహామధిష్ఠానం, య దుదరం, తత్రస్థితం, యత్ర నాభిహ్రదే, ఆత్మయోనేర్బ్రహ్మణః - ధిషణం ధిష్ణ్యం అధిష్ఠానం, అఖిలలోకాత్మకం, పద్మం, వ్యూఢం ఉత్థితం, తథా, హరిన్మణివృషౌ మరకతమణిశ్రేష్ఠావివ - యౌ స్తనౌ - తయోర్ద్వయం, విశదహారస్య మయూఖైః, గౌరం శ్వేతం - ధ్యాయేత్ వక్షోవిశేషణం వా ॥ ౨౫ ॥ వక్ష ఇతి ॥ మహావిభూతేర్మహాలక్ష్మ్యాః, అధివాసం స్థానం, పుంసాం ధ్యాతౄణాం - మనోనయనయోః, నిర్వృతిమానన్దమాదధానం - ఋషభస్య వక్షః, ధ్యాయేత్, తథా - అఖిలైః - లోకైర్బ్రహ్మాదిభిః - నమస్కృతస్య సేవితస్య - భగవతః - కణ్ఠం చ - మనసి కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ - కథం భూతం - కౌస్తుభమణేః - భూషణార్థం కృత - స్తస్యాధికం భూషణ - మర్థః ప్రయోజనం - యస్య తం కౌస్తుభమణేరేవ స్వయమలంకర్తృత్వమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ బాహూనితి ॥ మన్దరగిరేః - పరివర్తనేన పరిభ్రమణేన - నిర్ణిక్తాన్యుజ్జ్వలీకృతాని - బాహువలయాన్యఙ్గదాని - యేషు - అధిశ్రితా లోకపాలా యేషు తాన్ - బాహూన్ - సంచిన్తయేత్ - తథా దశశతారం సహస్రారం - నసహ్యం తే

కుర్యాత్ ॥ ౨౩ ॥ ఊరూ సుపర్ణభుజయోరధిశోభమానావోజోనిధీ అతసికాకుసుమావభాసౌ । వ్యాలమ్బిపీతవరవాససి వర్తమానకాఞ్చీకలాపపరిరమ్భి నితమ్బబిమ్బమ్ ॥ ౨౪ ॥ నాభిహ్రదం భువనకోశగుహోదరస్థం యత్రాత్మయోనిధిషణాఖిలలోకపద్మమ్ । వ్యూఢం హరిన్మణివృషస్తనయోరముష్య ధ్యాయేద్ద్వయం విశదహారమయూఖగౌరమ్ ॥ ౨౫ ॥ వక్షోఽధివాసమృషభస్య మహావిభూతేః పుంసాం మనోనయననిర్వృతిమాదధానమ్ । కణ్ఠం చ కౌస్తుభమణేరధిభూషణార్థం కుర్యాన్మనస్యఖిలలోకనమస్కృతస్య ॥ ౨౬ ॥ బాహూంశ్చ మన్దరగిరేః పరివర్తనేన నిర్ణిక్తబాహువలయానధిలోకపాలాన్ । సంచిన్తయేద్దశశతారమసహ్యతేజః శఙ్ఖం చ తత్కరసరోరుహరాజహంసమ్ ॥ ౨౭ ॥ కౌమోదకీం భగవతో దయితాం స్మరేత దిగ్ధామరాతిభటశోణితకర్దమేన । మాలాం మధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టాం చైత్యస్య తత్త్వమమలం మణిమస్య కణ్ఠే ॥ ౨౮ ॥ భృత్యానుకమ్పితధియేహ గృహీతమూర్తేః సంచిన్తయేద్భగవతో వదనారవిన్దమ్ । యద్విస్ఫురన్మకరకుణ్డలవల్గితేన విద్యోతితామలకపోలముదారనాసమ్ ॥ ౨౯ ॥ యచ్ఛ్రీనికేతమలిభిః పరిసేవ్యమానం భూత్యా స్వయా కుటిలకున్తలబృన్దజుష్టమ్ । మీనద్వయాశ్రయమధిక్షిపదబ్జనేత్రం ధ్యాయేన్మనోమయమతన్ద్రిత ఉల్లసద్భ్రు ॥ ౩౦ ॥ తస్యావలోకమధికం కృపయాఽతిఘోరతాపత్రయోపశమనాయ నిసృష్టమక్ష్ణోః । స్నిగ్ధస్మితానుగుణితం విపులప్రసా

జో యస్య తం - చక్రం - తస్య భగవతః - కరసరోరుహస్య - రాజహంసమివ స్థితం, శఙ్ఖం చ - సంచిన్తయేత్ ॥ ౨౭ ॥ కౌమోదకీమితి ॥ తథా - భగవతో - దయితాం ప్రియాం - అరాతయః శత్రవో - యే - యోద్ధారః తేషాం శోణితమేవ కర్దమ - స్తేన - దిగ్ధాం లిప్తాం కౌమోదకీం గదాం - స్మరేత - తథాఽస్య భగవతః - కణ్ఠే - మాలాం మణిం చ - స్మరేత - కథం భూతాం మాలాం - మధువ్రతానాం భృఙ్గాణాం - వరూథస్య సఙ్ఘస్య - గిరా - ఉపఘుష్టాం నాదితాం - మణిం - కథం భూతం - అమలం - చైత్యస్య జీవస్య - తత్త్వం స్వరూపం జీవస్వరూపాధిష్ఠాతృదేవతారూపమిత్యర్థః ॥ తదుక్తం వైష్ణవే పురాణే ॥ "ఆత్మానమస్య జగతో నిర్లేపమగుణామలమ్ ॥ బిభర్తి కౌస్తుభమణిస్వరూపం భగవాన్ హరిః," రితి ॥ ౨౮ ॥ భృత్యేతి ॥ భృత్యేష్వనుకమ్పితా కృతానుకమ్పా, యా, ధీ - స్తయా - గృహీతా మూర్తి ర్యేన తస్య - భృత్యానుగ్రహాయ స్వేచ్ఛోపాత్తతనోరిత్యర్థః - భగవతః - యద్వదనారవిన్దం - సంచిన్తయేత్ - కథం భూతం, విస్ఫురన్తీ యే - మకరకుణ్డలే - తయోర్వల్గితేన ప్రచలితేన - విద్యోతితౌ - అమలౌ - కపోలౌ - యస్మిన్ - ఉదారా ఉన్నతా నాసా యస్మింస్తత్ ॥ ౨౯ ॥ యచ్ఛ్రేతి ॥ స్వయా - విభూత్యా శోభయా - అలిభిః - పరిసేవ్యమానం, మీనద్వయాశ్రయం చ - శ్రీనికేతం పద్మం - అధిక్షిపత్ అతివర్తయత్ - తద్ధ్యాయేత్ - తత్ర - కున్తలైరలీనామధిక్షేపః - నేత్రద్వయేన మీనద్వయస్యేతి ద్రష్టవ్యం - అబ్జే ఇవ నేత్రే ఇత్యుపమానాన్తరం - ఉల్లసన్త్యౌ భ్రువౌ యస్మిన్ - మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం - వదనారవిన్దమతన్ద్రితోఽనవహితమనాః - ధ్యాయేత్ ॥ ౩౦ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య భగవతః - అవలోకనం - హృది - వితతభావనయా - చిరం - ధ్యాయేత్ - పాకం పచతీతివత్ భావనయా ధ్యాయేదితి నిర్దేశః - భావనాం కుర్యాదిత్యర్థః - క

భరీభూతమవలోకం-అధికమత్యర్థం-కృపయా - అక్ష్ణోః అక్షిభ్యాం -అతిదుస్సహాధ్యాత్మికాదితాపత్రయోపశాన్తయే-
నిసృష్టం ప్రయుక్తం స్నిగ్ధేన స్మితేనానుగుణితం సంపృక్తం-విపుల ప్రసాదో యస్మిన్-తమిత్యర్థః ॥31॥ హాసమితి
అవనతాః-యే - అఖిలలోకాః - తేషాం, తీవ్రశోకేన యాన్యశ్రూణి-తేషాం సాగరం విశోషయతీతి తథా-హరేర్హాసం, ధ్యా
యేత్-అస్యాత్యుదారం భ్రూమణ్డలం ధ్యాయేత్-కథంభూతం-మునికృతే మునిసమ్మోహనాయ- ప్రవృత్తస్య-మకరధ్వజస్య
కామస్య-సమ్మోహనాయ, నిజమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-రచితం పరిగృహీతమ్ ॥32॥ మందహాసధ్యానముక్త్వా ప్ర
హాసధ్యానమాహ॥ ధ్యానాయనమితి॥ విష్ణోః-ప్రహసితముచ్చైర్హసితం-ధ్యాయేత్-కీదృశం-అతిసున్దరతయా ప్రయత్నం
వినైవ ధ్యానవిషయభూతం-సౌన్దర్యమేవాహ, బహులయా-అధికయా అధరోష్ఠస్య భాసా -అరుణీభూతాః- తనవస్సూక్ష్మాః-
ద్విజా దన్తా ఏవ-కున్దముకుళాని తేషాం పఙ్క్తిః యస్మిన్-తత్-ఏవం ధ్యానముక్త్వాథ సమాధిమాహ ॥ స్వదేహకుహరే హృద
యకుహరే అవసితస్య ధ్యాతస్య-విష్ణోః- ప్రేమరసేనార్ద్రయా-భక్త్యా, తస్మిన్నేవార్పితమనాస్సన్, పృథగ్వ్యతిరిక్తం భ
గవద్విగ్రహవ్యతిరిక్తం-న దిదృక్షేత్ విజాతీయప్రత్యయం న కుర్యాదిత్యర్థః ॥33॥ ఏవం దివ్యవిగ్రహచిన్తావసానే-దివ్యా
త్మస్వరూపచిన్తా తత్ప్రకారత్వేన ప్రత్యగాత్మచిన్తా చ కార్యేత్యాహ ॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఏవముక్తవిధయా హరౌ భగవ
తి ప్రతిలబ్ధః భావః ప్రేమాతిశయో యేన-భక్త్యా - ద్రవద్ధృదయం యస్య- ప్రమోదాదుద్గతాని పులకాని యస్య-ఔత్కణ్ఠ్య
ప్రవృత్తాశ్రుకలయా-ముహురర్ద్యమాన ఆనన్దరసప్లవే నిమజ్యమానః, చిత్తబడిశం-బడిశం మత్స్యబన్ధనం-దుర్గ్రాహస్య భగ
వతో గ్రహణే-మత్స్యబన్ధనమివోపాయభూతం చిత్తమపి-ధ్యేయాత్ భగవద్విగ్రహాత్-శనకైః- ర్వియుఙ్క్తే వియుఞ్జ్యాత్-య
ద్వా-చిత్తస్య బడిశం చితాపహారిణం భగవద్విగ్రహం-ప్రతి-అపాదానస్యైవ కర్మత్వవివక్షయా ద్వితీయా-తతశ్చిత్తం వియు

దం ధ్యాయేచ్చిరం వితతభావనయా గుహాయామ్ ॥31॥ హాసం హరేరవనతాఖిలలోకతీవ్రశోకాశ్రుసాగరవి
శోషణమత్యుదారమ్ । సమ్మోహనాయ రచితం నిజమాయయాఽస్య భ్రూమణ్డలం మునికృతే మకరధ్వజస్య ॥
ధ్యానాయనం ప్రహసితం బహులాధరోష్ఠభాసాఽరుణాయితతనుద్విజకున్దపఙ్క్తి । ధ్యాయేత్స్వదేహకు
హరేఽవసితస్య విష్ణోర్భక్త్యార్ద్రయార్పితమనా న పృథగ్దిదృక్షేత్ ॥ 33॥ ఏవం హరౌ భగవతి ప్రతిలబ్ధభావో భ
క్త్యా ద్రవద్ధృదయ ఉత్పులకః ప్రమోదాత్ । ఔత్కణ్ఠ్యబాష్పకలయా ముహురర్ద్యమానస్తచ్చాపి చిత్తబడి
శం శనకైర్వియుఙ్క్తే ॥ 34 ॥ ముక్తాశ్రయం యర్హి నిర్విషయం విరక్తం నిర్వాణమృచ్ఛతి మనస్సహసా యథా
ఽర్చిః। ఆత్మానమత్ర పురుషోఽవ్యవధానమేకమన్వీక్షతే ప్రతినివృత్తగుణప్రవాహః ॥35॥ సోఽప్యేతయా చరమ
యా మనసో నివృత్త్యా తస్మిన్మహిమ్న్యవసితస్సుఖదుఃఖబాహ్యే । హేతుత్వమప్యసతి కర్తరి దుఃఖయోర్యో

క్తే ఇత్యర్థః ॥34॥ తతః-యథాఽర్చిః నిర్ధూమదీపశిఖేవ-విరక్తం శబ్దాద్యప్రవణం-అత ఏవ-నిర్విషయం శబ్దాదివిషయశూ
న్యం-యర్హి యదా-ముక్తాశ్రయం ముక్తవిగ్రహచిన్తనం మనః-నిర్వాణం బాహ్యవ్యాపారోపరతి-మృచ్ఛతి-తదా-అత్ర పర
మాత్మని అవ్యవధానం సాక్షాదేవ ప్రకారతయా సమ్బద్ధం ఏకం- దేవాదిభేదరహితం-ఆత్మానం విశుద్ధస్వరూపం-ప్రతినివృ
త్తగుణప్రవాహః అపగతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానస్సన్ - ఈక్షతే-పరమాత్మప్రకారతయా జీవస్వరూపం చి
న్తయేదిత్యర్థః ॥35॥ ఏవం సప్రపఞ్చం భక్తియోగముపపాద్య-ధానయా భక్త్యా-ఆప్రయాణాదనువర్తమానయా
ప్రారబ్ధావసానే పరమాత్మానం ప్రాప్తస్య న పునస్సంసార ఇత్యాహ ॥ సోఽపీతి ॥ చరమయా ప్రత్యాసన్నాద్యపేక్షయా చర
మయా, యద్వా-ప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువర్తమానయా-ఏతయోక్తయా-మనసః-అనివృత్త్యా-నివృత్తిర్నిర్వ్యాపా
రః-తదితరా అనివృత్తిః-మనోవ్యాపారరూపయా భక్త్యేత్యర్థః-నివృత్త్యేతిచ్ఛేదే-మనసో నివృత్త్యా నవిద్యతే వృత్తిశ్శబ్దాదివి
షయా-యస్యాం తయా-ఏతయా భక్త్యా-ఉపలబ్ధా-పరమాత్మనః-కాష్ఠా స్వరూపం-యస్య సః -అత ఏవ-సుఖదుఃఖాతిగే-స్వే
మహిమ్ని అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణే మహిమ్ని, అవసితః అధ్యవసితః స్థిత ఇత్యర్థః-పరమాత్మానముపసంపద్యా
విర్భూతస్వస్వరూప ఇత్యర్థః-పరమాత్మప్రాప్తిపూర్వకో హి స్వస్వరూపావిర్భావః- తథా చ శ్రూయతే ''ఏష సంప్రసా
దోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత'' ఇతి-స్వాత్మన్ స్వాత్మని-పూర్వం దుఃఖ
యోః-సుఖదుఃఖయోః, యద్ధేతుత్వం - హేతుర్దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానాది, తస్య భావస్తత్త్వం-తదపి కర్తరి
గమనాదిబాహ్యవ్యాపారాశ్రయే, అసతి దేహే నిమిత్తభూతే-విధత్తే కరోతీతి- కర్త్రాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపదేహసం
బన్ధాయత్తమేవ సుఖదుఃఖాది హేతు దేహాత్మాభిమానాదికం పశ్యతీత్యర్థః-దేహాత్మాభిమానాదికం పూర్వసిద్ధం పునర్న భజ

తీతి భావః ॥ ౩౬ ॥ కిమువక్తవ్యం పూర్వసిద్ధదేహాత్మాభిమానాదికం నకరోతీతి యతః ప్రాక్తనం దేహమపి న స్మరతి ఆత్మా
హ॥ దేహమితి॥ చరమః ప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువృత్తప్రత్యయః- తతస్సిద్ధః పరమాత్మోపసంపత్త్యాఽఽవిర్భూతస్వ
స్వరూపః, దైవాదీశ్వరసంకల్పాదుపేతం ప్రాప్తం- పునర్దైవాదపేతం అపగతం- అవస్థితం దాహాదిసంస్కారరహితత్వేన
స్థితం- ఉత్థితం దాహాదిభిస్సంస్కృతం వా, ఉత్థానం దాహాదీనామప్యుపలక్షణం, దేహంచ- న పశ్యతి న స్మరతి అత్ర "యదు
చాస్మాచ్ఛవం కుర్వన్తి యది చ న, నోపజనం స్మరన్నిదం శరీర" మిత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః- శవ్యం శవసంబన్ధికర్మ, ఉప
జనం స్వజనానాం సమీపే ఉపశోచ్యం- కుతో న పశ్యతి- యతః- స్వరూపం ఆనన్దరూపం ఆవిర్భూతగుణాష్టకం, స్వస్వరూపం
అధ్యగమత్ ప్రాప్తవాన్, నిత్యనిరతిశయానన్దబ్రహ్మస్వరూపం తత్ప్రకారం ప్రత్యగాత్మానంచానుభవన్నానన్దసంప్ల
వే నిమజ్జన్ ప్రాక్తనదేహాదికం న స్మరతీత్యర్థః, న పశ్యతీత్యత్ర దృష్టాన్తః, మదిరాయాస్సురాయా, మదేనాన్ధః పరవశః- ప
రికృతం పరిధృతం, వాసః వస్త్రం, న పశ్యతి- తద్వత్, కేచిదిమం శ్లోకముపాసనాదశాయామేవ తజ్జనితానన్దపూర్ణః కిమపి దే
హాదికం న పశ్యతీత్యేవంపరత్వేన వ్యాచక్షతే- తన్మన్దం- యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమితి హేతూపన్యాసాత్ "పరంజ్యోతిరు
పసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత" ఇతి పరమాత్మప్రాప్త్యనన్తర్య శ్రవణాత్స్వస్వరూపప్రాప్తేస్సాక్షాత్కృతపర
మాత్మస్వరూపాణామపి సనకాదీనాం దేహాదిదర్శనాచ్చ - అతో యథోక్త ఏవార్థస్సాధీయాన్ ॥ ౩౭ ॥ ఏవంవిధభక్తి
యోగనిష్ఠస్య కదా ముక్తిః- కిము ముక్తస్య పునరావృత్తిస్స్యాదిత్యాశఙ్కాం శమయన్నాహ ॥ దేహోఽపీతి ॥ దైవవశగః
ఈశ్వరసంకల్పరూపపుణ్యాపుణ్యాయత్తః, దేహోఽపి స్వారమ్భకం స్వసత్తానిమిత్తం, కర్మ- యావత్ యావన్న నశ్యతి- తా
వ- త్ససుః ఇన్ద్రియప్రాణసహితః- ప్రతిసమీక్షత ఏవ ఖలు - యావత్స్వారమ్భకం కర్మ ప్రతిసమీక్షత ఇతి వాఽన్వయః, ఖలు

ర్యత్స్వాత్మ్యస్థిధౌ తత్ర ఉపలబ్ధపరాత్మకాష్ఠః ॥ ౩౬ ॥ దేహం చ నశ్వరమవస్థితముత్థితం వా సిద్ధో న పశ్యతి య
తోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్ । దైవాదుపేతమథ దైవవశాదపేతం వాసో యథా పరికృతం మదిరామదాన్ధః ॥
దేహోఽపి దైవవశగః ఖలు కర్మ యావత్స్వారమ్భకం ప్రతిసమీక్షత ఏవ సాసుః । తం సప్రపఞ్చమధిరూఢ
సమాధియోగస్స్వాప్నం పునర్న భజతే ప్రతిబుద్ధవస్తుః ॥ ౩౮ ॥ యథా పుత్రాచ్చ విత్తాచ్చ పృథఙ్మర్త్యః
ప్రతీయతే । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్దేహాదేః పురుషస్తథా ॥ ౩౯ ॥ యథోల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాద్ధూమాద్వా
పి స్వసంభవాత్ । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్యథాఽగ్నిః పృథగుచ్యతే ॥ ౪౦ ॥ భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్ప్ర
ధానాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । ఆత్మా తథా పృథగ్ద్రష్టా భగవాన్ బ్రహ్మసంజ్ఞితః ॥ ౪౧ ॥ సర్వభూతేషు చాత్మానం

శబ్దేన శ్రుతిప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే॥ తథా చ శ్రుతిః॥ "తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే" ఇతి ప్రారబ్ధావ
సానావధి విలమ్బ ఇత్యర్థః- అధిరూఢస్సమాధియోగో యేన సః తతః ప్రతిబుద్ధం ఆవిర్భూతం- వస్తు గుణాష్టకవిశిష్టమాత్మస్వ
రూపం యస్య సః- ప్రారబ్ధావసానే ముక్తిం ప్రాప్త ఇత్యర్థః - స్వాప్నం స్వప్నపదార్థతుల్యం- తద్వదనిత్యమిత్యర్థః సప్రప
ఞ్చం పుత్రకళత్రాదిసహితం- తం దేహం పునర్న భజతే న ప్రాప్నోతి "న చ పునరావర్తతే- స ర్గేపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న
వ్యథన్తి చే"త్యాద్యత్రానుసంధేయమ్ ॥ ౩౮ ॥ ఏవం "కా చ త్వయ్యుచితా భక్తిః కీదృశీ మమ గోచరే" త్యస్యోత్తరము
క్తం అథ "పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నపి ముఞ్చతి" తి ప్రశ్నస్య యదుత్తరముక్తం ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపచిన్తనపూ
ర్వకస్వవర్ణాశ్రమధర్మాద్యనుగృహీతభగవద్భక్తియోగాత్ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యరూపకైవల్యసిద్ధిరితి తదుపసంహర్తుం
పూర్వోక్తమేవ ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం మిథోఽత్యన్తవైలక్షణ్యం సదృష్టాన్తమనువదతి యథేతి పఞ్చభిః॥ తత్రైకేన దే
హాత్మనోర్వైలక్షణ్యం- తతో ద్వాభ్యాం ప్రకృతిపురుషాభ్యాం పరమాత్మనః, తత ఏకేన జీవానాం పరస్పరసామ్యం - తత
ఏకేన జీవానాం దేహకృతో దేవాదిభేదో న స్వత ఇత్యుచ్యత ఇతి వివేకః - యథాఽత్యన్తప్రీతివిషయాత్పుత్రాద్విత్తాచ్చ- మ
ర్త్యః- పృథగేవ- ప్రతీయతే- తథాఽత్యన్తప్రియత్వేనాత్మత్వేనాభిన్నత్వేనాభిమతాద్దేహాదేరపి- పురుషః ప్రత్యగాత్మా
పృథగేవేత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ యథేతి॥ ఆత్మత్వేనాభిమతాత్ అత్యన్తావివేకినోఽగ్న్యభిన్నత్వేనాభిమతాత్- స్వసంభవాద
గ్నేరుత్పన్నాద్ధూమాదుల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాచ్చ, అగ్నిర్యథా పృథగుచ్యతే ॥ తథా భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణరూపాత్ప్ర
ధానాత్, జీవసంజ్ఞితాత్క్షేత్రజ్ఞాచ్చ, ఆత్మా తయోరన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః - ద్రష్టా సర్వజ్ఞః భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః
బ్రహ్మసంజ్ఞితః సాక్షాద్బ్రహ్మపదవాచ్యః, పృథగేవేత్యర్థః - అత్ర దృష్టాన్తో ధూమః ప్రధానస్థానే- ఉల్ముకాదికం జీవస్థానే వే
దితవ్యమ్ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ సర్వభూతేషు దేవాదిచతుర్విధశరీరేషు, ఆత్మానం తేష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకత్వేనావస్థితం జే

వాత్మానం, అనన్యభావేన, సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారత్వాణుపరిమాణత్వాద్యైకరూప్యేణైవ - ఈక్షేత, ఆత్మానమిత్యేకవచననిర్దేశ ఏకో వ్రీహిరిత్యాదివజ్జాత్యభిప్రాయకః - తథా ఆత్మని, ధార్యతయాఽవస్థితాని - సర్వభూతాని దేవాదిచతుర్విధభూతాని, అనన్యభావేన కర్మాయత్తావాన్తరవైచిత్ర్యం పరిత్యజ్య ప్రకృతిపరిణామరూపత్వైకరూపేణ - పశ్యేత్ భూతేష్వపి, అపిశబ్దాజ్జీవేష్వపి - తదాత్మతాం పరమాత్మకత్వం, ఈక్షేత ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ స్వయోనిషు తృణదార్వాదిషు - ఏక ఏవ - జ్యోతిరగ్నిః, యోనీనాం గుణవైషమ్యాత్, ద్యోనిభూతతృణదార్వాదిగతహ్రస్వదీర్ఘత్వకుటిలత్వాదిగుణాకృతివైషమ్యాత్, యథా నానా ప్రతీయతే - తథా - ప్రకృతౌ దేవాదిశరీరేస్థితః - ఆత్మా ప్రత్యగాత్మాపి - దేవాదికృతభేదేన నానా ప్రతీయతే - వస్తుతస్తు సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయైకరూప ఏవేత్యర్థః ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మ,న్నితి ప్రశ్నస్యోత్తరముపసంహరతి ॥ తస్మాదితి ॥ దైవీం దేవస్య విష్ణోస్సంబన్ధినీం - సదసదాత్మికాం కార్యకారణరూపేణావస్థితాం - దుర్విభావ్యాం దురత్యయాం, ఇమాం, స్వప్రకృతిం స్వసంబన్ధినీం ప్రకృతిం - పరాభావ్య ఉక్తవిధభగవద్భక్తియోగేన తిరోభావ్య, స్వరూపేణ గుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ, అవతిష్ఠతే న పునస్సంసరతీత్యర్థః ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే అష్టావింశోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽✽✽✽

ఏవం సప్రపఞ్చముపపాదితం సాఙ్గం మోక్షసాధనభక్తియోగమాశ్రుత్య - పున - రుక్తానువాదపూర్వకం తస్యైవ భక్తియోగస్య భేదాన్ - తదఙ్గవైరాగ్యోత్పత్తిహేతుం జీవస్య స్వర్గనరకాదిగమనాదిరూపసంసృతిం - కాలస్వరూపం చ - పృ

సర్వభూతాని చాత్మని । ఈక్షేతానన్యభావేన భూతేష్వపి తదాత్మతామ్ ॥ ౪౨ ॥ స్వయోనిషు యథా జ్యోతిరేకం నానా ప్రతీయతే । యోనీనాం గుణవైషమ్యాత్తథాఽఽత్మా ప్రకృతౌ స్థితః ॥ ౪౩ ॥ తస్మాదిమాం స్వాం ప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్య స్వరూపేణావతిష్ఠతే ॥ ౪౪ ॥ ✽✽✽✽✽

✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కన్ధే కపిలోపాఖ్యానే సాధనానుష్ఠానం నామాష్టావింశోఽధ్యాయః ✽

దేవహూతిరువాచ ॥ లక్షణం మహదాదీనాం ప్రకృతేః పురుషస్య చ । స్వరూపం లక్ష్యతేఽమీషాం యేన తత్పారమార్థికమ్ ॥ ౧ ॥ యథా సాంఖ్యేషు కథితం యన్మూలం తత్ప్రచక్షతే । భక్తియోగస్య మే మార్గం బ్రూహి విస్తరతః ప్రభో ॥ ౨ ॥ విరాగో యేన పురుషో భగవన్ సర్వతో భవేత్ । ఆచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీః ॥ ౩ ॥ కాలస్యేశ్వరరూపస్య పరేషాం చ పరస్య తే । స్వరూపం వద కుర్వన్తి యద్ధేతోః కుశలం జనాః ॥ ౪ ॥ లోకస్య మిథ్యాభిమతేరచక్షుషశ్చిరం ప్రసుప్తస్య తమస్యనాశ్రయే । శ్రాన్తస్య కర్మస్వనుబద్ధయా ధియా త్వమావిరాసీః కిల యోగభాస్కరః ॥ ౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి మాతుర్వచః శ్లక్ష్ణం ప్రతినన్ద్య మహామునిః । ఆబభాషే కురుశ్రే

చ్ఛతి దేవహూతిః ॥ లక్షణమితి ॥ ప్రకృతేః మూలప్రకృతేః - తత్కార్యభూతానాం మహదాదీనాం - పురుషస్య ప్రత్యగాత్మనః, చకారాత్పరమాత్మనశ్చ - త్వమీషాం - పారమార్థికమబాధితం - స్వరూపం - యేన - లక్ష్యతే జ్ఞాయతే - తల్లక్షణం, కథితం త్వయేతి శేషః ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ ఏవముక్తానువాదః కృతః - సాంఖ్యేషు సద్ధాన్తేషు, తత్ప్రకృత్యాదీనాం లక్షణం - యన్మూలం యస్య భక్తియోగస్య మూలం ప్రచక్షతే, తస్య భక్తియోగస్య - మార్గం భేదం - యథాయథావత్ - విస్తరతః - మే మహ్యం - బ్రూహి, హే ప్రభో ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ యేన సంసృతివర్ణనేన, పురుషః ముముక్షుః, సర్వత్ర ఇహాముత్ర చ - విరాగః వీతరాగః భవేత్, తాః జీవలోకస్య - వివిధాః, సంసృతీః, మమ ఆచక్ష్వ కథయ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ తథా ఈశ్వరరూపస్య ఈశ్వరశరీరస్య - పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపి - పరస్య ప్రభోః - కాలస్య, స్వరూపం - మే - వద కథయ - యద్ధేతోః యస్మాత్కాలాద్ధేతోః - కుశలం నివృత్తిధర్మం, జనాః కుర్వన్తి యత్కాలహేతుకజన్మమరణాదిసాంసారికధర్మాతివృత్తయే కుశలమనుతిష్ఠన్తి తస్య కాలస్య స్వరూపం కథయేత్యర్థః ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ ఏవం ప్రష్టవ్యం పృష్ట్వా పుత్రం ప్రసాదయతి ॥ లోకస్యేతి ॥ మిథ్యాభిమతేః మిథ్యా అభిమతిరభిమానో యస్య - మిథ్యాభూతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానస్యేత్యర్థః - అత ఏవ, అచక్షుషః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరహితస్య - అత ఏవ - కర్మసు స్వర్గనరకాదిసాధనేషు కర్మసు - అనుబద్ధయా ఆసక్తయా - ధియా, శ్రాన్తస్య, అత ఏవ అనాశ్రయే అపారే - తమసి సంసారే, ప్రసుప్తస్య, లోకస్య, ప్రబోధాయ - త్వం - యోగభాస్కరః ఆవిరాసీః ఆవిర్భూతోఽసి కిల ✽ ॥ ౫ ॥ ✽ ఏవమాపృష్టః కపిలో భక్తియోగమార్గాదీన్ కథయితుమాబభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ హే కురుశ్రేష్ఠ విదుర, ఇతి ఉక్తవిధం, శ్లక్ష్ణం సరసం సున్దరం వా - మాతుర్వచః ప్రతినన్ద్య, మహామునిః కపిలః - ప్రీతస్సమీచీనప్రశ్నేన జాతాన

న్సః-మాతరి కరుణయా-అర్దితః, పరిప్లుతః-తాం మాతరం ప్రతి-ఆబభాషే ॥ ౬ ॥ తదేవాహ ॥ భక్తియోగ ఇతి ॥ హే భామిని-పుంసాం, స్వభావగుణమార్గేణ సత్త్వాదిగుణవృత్తివశేన మార్గైః ప్రకారవిశేషైః భక్తియోగో-బహుధా నానా భావ్యతే నిష్పాద్యతే, హి యతః పుంసాం-భావః మనోవృత్తిః-భిద్యతే- అత, స్తదధీనోఽపి భక్తియోగ-స్తామసరాజససాత్త్వికాదిభేదేన భిద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ తానేవ భేదానాహ ॥ అభిసంధాయేతి ॥ హింసాదమ్భమాత్సర్యాణామన్యతమం ద్వయం త్రితయం వా-ఽభిసంధాయ సఙ్కల్ప్య, సంరమ్భీ క్రోధీ-భిన్నదృక్ అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శీ, మయి ఈశ్వరే-భావం భక్తిం యః కుర్యా-త్స-త్రివిధోఽపి-తామసః తామసభక్తియోగయుక్తః తత్రాపి హింసాదమ్భమాత్సర్యాదిభిరధమమధ్యమోత్తమత్వం బోధ్యమ్ ॥ ౮ ॥ విషయాన్ శబ్దాదివిషయలాభం యశః ఐశ్వర్యం వా అన్యతమం యథారుచి ద్వయం త్రయం వా ఽభిసంధాయ-పృథగ్భావః, పరమాత్మనస్స్వాత్మశరీరకత్వమజ్ఞాత్వా దేవతామాత్రబుద్ధిత్వం పృథగ్భావత్వం-ఏవంవిధః, అర్చాదౌ - మాం యోఽర్చయేత్, స-రాజసః, ॥ ౯ ॥ కర్మనిర్హారం పాపక్షయం-పరస్మిన్ పరమపురుషే, తదర్పణం కర్మసమర్పణం-భగవత్ప్రీతిముద్దిశ్యేత్యర్థః-యష్టవ్యమితి, శేషిణ ఈశ్వరస్యాజ్ఞారూపత్వాద్వేదైర్విదమవశ్యం స్వరూపానుబన్ధి కర్తవ్య- మకరణే భగవతా నిగృహీతస్స్యామితి వా, అభిసంధాయ-అపృథగ్భావః స్వాత్మనో బ్రహ్మశరీరత్వం జానన్-యో, మాం-యజేత్-స-సాత్త్వికో భక్తః-అత్ర-పృథగ్భావ ఇతిచ్ఛిత్త్వా భేదదర్శిత్వం త్రిష్వపి సమానమితి కేచిద్వ్యాజయన్తి, తత్ర సాత్త్వికత్వమసంగతం సత్త్వస్య యథావస్థితవస్తుప్రకాశకత్వస్య, ,,సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం-తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకం,, మితి భగవతా గీతత్వేన, పృథగ్భావస్య సత్త్వకార్యత్వాభావాత్, అతో ఽపృథగ్భావ ఇత్యేవచ్ఛేదః, అయమపి సాత్త్వికః కర్మనిర్హారాద్యభిసంధిభేదాదధమమధ్యమోత్తమభేదేన త్రివిధః ॥ ౧౦ ॥ ఏవం చ తామసాదయస్త్రయోఽప్యవాన్తరభేదైర్నవవిధాః-తత్ర నవమస్యైవ భక్తియోగస్య సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వం వక్ష్యన్, తస్య ఫలావ్యవహితదశారూపలక్షణమాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ మద్గుణేతి ॥ సర్వ

ప్రశ్రితస్తాం కరుణార్దితః ॥ ౬ ॥ భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే । స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాం భావో విభిద్యతే ॥ ౭ ॥ అభిసంధాయ యద్ధింసాం దమ్భం మాత్సర్యమేవ చ । సంరమ్భీ భిన్నదృగ్భావం మయి కుర్యాత్స తామసః ॥ ౮ ॥ విషయానభిసంధాయ యశ ఐశ్వర్యమేవ చ । అర్చాదావర్చయేద్యో మాం పృథగ్భావస్స రాజసః ॥ ౯ ॥ కర్మనిర్హారముద్దిశ్య పరస్మిన్వా తదర్పణమ్ । యజేద్యష్టవ్యమితి వా పృథగ్భావస్స సాత్త్వికః ॥ ౧౦ ॥ మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ మయి సర్వగుహాశయే । మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథా గఙ్గామ్భసోఽమ్బుధౌ ॥ లక్షణం భక్తియోగస్య నిర్గుణస్య హ్యుదాహృతమ్ । అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే ॥ ౧౨ ॥ సా

గుహాశయే సర్వేషాం హృదయగుహాశయే పురుషోత్తమే-మయి-మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ, గఙ్గామ్భసః అమ్బుధౌ ఇవ- అవిచ్ఛిన్నా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా, అహైతుకీ ఫలాద్యుపాధిరహితా, అవ్యవహితా మోక్షం-ప్రత్యుపాయాన్తరవ్యవధానరహితా భక్తిః ప్రీతిపూర్వకానుస్మరణరూపా, మనోవృత్తిరితి, యా-సా, నిర్గుణస్య సత్త్వాదినైర్గుణ్యసంపాదకస్య ముక్తిసాధనస్యేత్యర్థః భక్తియోగస్య లక్షణం స్వరూపమిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ అహైతుకీత్యనేనోక్తం నిర్గుణభక్తియోగనిష్ఠానాం ఫలకామనారాహిత్యం కైముత్యన్యాయేన ద్రఢయతి ॥ సాలోక్యేతి ॥ మత్సేవనం మదనుభవం, మన్తరేణ, మయా దీయమానం - సాలోక్యాదిరూపం పఞ్చవిధం మోక్షమపి న గృహ్ణన్తి - జనాః నిర్గుణభక్తాః-కిముత, సాంసారికఫలం న గృహ్ణన్తీతి, అత్ర ఏకత్వం ఏకాకారత్వం, సాయుజ్యమిత్యర్థః, సాలోక్యం సమానలోకవాసిత్వం, సార్ష్టిస్సమానభోగః, సామీప్యం నికటవర్తిత్వం, సారూప్యం సమానవిగ్రహవత్త్వం, నను ,,వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా,, దితి ముక్తౌ ఫలతారతమ్యం ప్రతిషిద్ధం - మైవం, ఏతే సర్వే సాయుజ్యావాన్తర్భూతా, స్తత్ర సాయుజ్యం నామ, సమానగుణయోగః, గుణాష్టకావిర్భావరూపః, యుజ్యత ఇతి యుగ్ధర్మః, ధర్మో హి ధర్మిణా యుజ్యతే-సమానం యుగ్యస్య స యుక్ సయుజో భావస్సాయుజ్యం సాధర్మ్యం-తథా చ గీతం భగవతా ,,మమ సాధర్మ్యమాగతా,, ఇతి, అత్ర సాలోక్యాదిచతుష్టయస్యాపి బ్రహ్మసాయుజ్యాన్తర్భూతత్వజ్ఞాపనాయ సాలోక్యాదీనాం భేదేనోపాదానం-సాధర్మ్యే సతి హి సాలోక్యాదికం సర్వం సంపన్నమేవేతి సాలోక్యాదేస్సాయుజ్యాన్తర్భూతిత్వం యుక్తం, దేవతాన్తరప్రాప్తౌ హి సాలోక్యాదిభేదావాప్తిః, బ్రహ్మప్రాప్తౌ తు సాయుజ్యాన్తర్భూతత్వేనైవ సాలోక్యాదిప్రాప్తిరితి విశేషః, యద్వా, భగవత్ప్రాప్తావపి శ్రీవిష్ణులోకాదిషు ద్వారకాదిష్వివ తథావిధభేదోఽస్తీతి తదపేక్షిణాం ప్రాప్యభేదద్యోతనాయ పృథఙ్నిర్దేశః ॥ యదాహుః ,,లోకేషు విష్ణోర్నివసన్తి కేచిత్సమీపమృచ్ఛన్తి చ కేచిదన్యే । అన్యే తు రూపం సదృశం భజన్తే సాయుజ్యమన్యే స తు మోక్ష ఉక్తః,, ఇతి, త

స్తాన్స్మ కర్మఫలతారతమ్యాశఙ్కానకార్యా ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽అస్యభక్తియోగస్యలక్షణముపసంహరతి॥సఏవేతి॥యేన-త్రిగు
ణాన్-సత్త్వాదీ-నతిక్రమ్య ప్రకృతిసంబన్ధనిర్ముక్త ఇత్యర్థః, అనేననిర్గుణస్యేతిపూర్వముక్తం నిర్గుణత్వం స్పష్టీకృతం-మద్భా
వాయమత్స్వభావాయ, నుత్సామ్యాపత్తయ ఇత్యర్థః, ఉపపద్యతే యోగ్యో భవతి-సఏవ, భక్తియోగః, ఆత్యన్తికః చరమకా
ష్ఠాంగత, ఇత్యుదాహృతః, మత్స్వభావాపత్తిరూపఫలావ్యవహితసాధనత్వదశైవనవమస్య భక్తియోగస్య స్వరూపము
దాహృతమిత్యర్థః ✽॥ ౧౪॥ ✽తస్యసాధనాన్యాహ షడ్భిః-నిషేవితేనానుష్ఠితేన, అనిమిత్తేనఫలాభిసన్ధిరహితేన, స్వధ
ర్మేణస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ, మహీయసా అజ్ఞానాం మధ్యే బలవత్తరేణ- శస్తేనప్రశస్తేన, క్రియాయోగేనపఞ్చరా
త్రోద్యుక్తపూజాయోగేన ✽॥౧౫॥ ✽మద్ధిష్ణ్యం మత్ప్రతిమాయతనాది- స్తస్య-దర్శనాదిభిః, భూతేషు మద్భావనయా-మ
దాత్మకత్వబుద్ధ్యా-సత్త్వేనధైర్యేణ-అసఙ్గమేనవైరాగ్యేణ ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽మహతాం స్వాధికానాం-బహుమానేన-దీనా
నాం స్వాపేక్షయాఽధమానా-మనుకమ్పయా, విషయేషష్ఠీ - ఆత్మతుల్యేషు-మైత్ర్యా, తథాచవక్ష్యతి ‹‹గుణాధికాన్ముదంలి
ప్సేదనుక్రోశంగుణాధమాత్। మైత్రీంసమానాదన్విచ్ఛేన్నతాపైరభిభూయత, ఇతి-యమేన-నియమేనచ-ఇదమాసనాదీ
నామప్యుపలక్షణమ్ ✽॥ ౧౭ ॥ ✽ఆధ్యాత్మికస్యవేదాన్తశాస్త్రస్య-చ శ్రవణా, దార్జవేనమనోవాక్కాయానామైకరూ
ప్యేణ-ఆర్యసఙ్గేనసత్సఙ్గేననిరహంక్రియయా దేహాత్మాభిమానాదిరాహిత్యేన- త్యైర్గుణైః, మద్ధర్మిణః భగవద్ధర్మాను
ష్ఠాతుః పురుషస్యా - శయశ్చిత్తం పరిసంశుద్ధః నిర్మలః శ్రుతమాత్రః గుణః యస్య తం-మాం- అఞ్జసాఽప్రయత్నేన-అభ్యేతి,

---

లోక్యసార్ష్టిసామీప్యసారూప్యైకత్వమిత్యుత। దీయమానంనగృహ్ణన్తిజనామత్సేవనంవినా॥౧౩ ॥సఏవభ
క్తియోగాఖ్యఆత్యన్తికఉదాహృతః। యేనాతివ్రజ్యత్రిగుణాన్మద్భావాయోపపద్యతే॥ ౧౪ ॥ నిషేవితానిమి
త్తేనస్వధర్మేణమహీయసా। క్రియాయోగేనశస్తేననాతిహింస్రేణనిత్యశః॥౧౫ ॥మద్ధిష్ణ్యదర్శనస్పర్శపూ
జాస్తుత్యభివన్దనైః। భూతేషుమద్భావనయాసత్త్వేనాసఙ్గమేనచ॥౧౬॥ మహతాంబహుమానేనదీనానా
మనుకమ్పయా। మైత్ర్యాచైవాత్మతుల్యేషుయమేననియమేనచ॥ ౧౭ ॥ ఆధ్యాత్మికానుశ్రవణాన్నామసంకీ
ర్తనేనచ। ఆర్జవేనార్యసఙ్గేననిరహంక్రియయాతథా॥౧౮ ॥ మద్ధర్మిణోగుణైరేతైః పరిసంశుద్ధ ఆశయః।
పురుషస్యాఞ్జసాభ్యేతిశ్రుతమాత్రగుణంహిమామ్॥౧౯॥యథావాతరథోఘ్రాణమావృఙ్క్తేగన్ధ ఆశయాత్।
ఏవంయోగరతంచేతఆత్మానమవికారియత్॥౨౦ ॥ అహంసర్వేషుభూతేషుభూతాత్మాఽవస్థితస్సదా।తమ
వజ్ఞాయమాంమర్త్యఃకురుతేఽర్చావిడమ్బనమ్॥ ౨౧ ॥యోమాంసర్వేషుభూతేషుసన్తమాత్మానమీశ్వరమ్।
హిత్వాఽర్చాంభజతేమౌఢ్యాద్భస్మన్యేవజుహోతిసః ॥ ౨౨ ॥ద్విషతఃపరకాయేమాంమానినోభిన్నదర్శి
నః। భూతేషుబద్ధవైరస్యనమనశ్శాన్తిమృచ్ఛతి॥ ౨౩ ॥ అహముచ్చావచైర్ద్రవ్యైఃక్రియయోత్పన్నయాఽన

మద్గుణశ్రవణమాత్రేణమయ్యాసక్తోభవతీత్యర్థః ✽॥౧౮।౧౯॥ ✽ప్రయత్నం వినైవాభ్యేతీత్యత్రదృష్టాన్తః॥యథేతి॥వాతః
వాయుః రథః ప్రాపకోయస్యస, గన్ధః ఆశ్రయాత్పుష్పాదేస్సకాశాత్-ఘ్రాణేన్ద్రియం ప్రత్య, యత్నేనైవ-ఆవృఙ్క్తే ప్రా
ప్నోతి॥ఏవం-యోగరతం-అతఏవ-వికారియచ్చేత, స్తదాత్మానం-మా-మావృఙ్క్తే-ఆత్మసాత్కరోతీత్యర్థః ॥౨౦॥ ✽ఏవం
నిర్గుణభక్తియోగస్యసాఙ్గస్యస్వరూపమభిధాయ, తమేవప్రస్తోష్యన్, తామసాదిభక్తియోగాన్నిన్దతి - అహమితిషడ్భిః।
యోఽహం-సదా-సర్వేషు భూతేషు-భూతాత్మాఽవస్థితః, భూతానామాత్మని ప్రత్యగాత్మన్యవస్థితః అన్తరాత్మతయా
ఽవస్థితః-తం-మా-మవజ్ఞాయ అభిభూయ, అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-మర్త్యస్సంసారీ, అర్చాయాం పూజాయాం విడమ్బనం కురుతే-
ఈశ్వరత్వమిహాపుష్కలమితిజ్ఞానరహితానామర్చనం విడమ్బనమిత్యుచ్యతే - సత్యవతార ప్రభావతిరస్కార ఇహ క్రియ
తే ✽॥ ౨౧ ॥ ✽ఏతదేవస్పష్టయతి॥యోమామితి॥సర్వేషుభూతేషు ఆత్మానం సన్తం అన్తరాత్మతయాఽవస్థితం-మాం-హి
త్వా-హాగతా-అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-అర్చాం భజతేయ-స్స, భస్మన్యేవజుహోతి ఈశ్వరఇహాస్థితఇతిజ్ఞానరహితానామర్చనా
దికంభస్మహుతం అతోఽర్చావతారేపరత్వం జ్ఞాతవ్యమిత్యర్థః-అన్యథా ‹‹మద్దర్శనస్పర్శ-పశ్యన్తిమేరుచిరాణి-అతోరూ
పాణిదివ్యానివరప్రదానీ-త్యాదిప్రాకరణికగ్రన్థవిరోధాత్ ✽॥౨౨॥ ✽మానినోదేహాత్మాభిమానినః-అతఏవ-పరకాయే-
మాంద్విషతః-భిన్నదర్శినః అర్చాదౌభేదదర్శినః-భూతేషుబద్ధవైరస్య-మన-శ్శాన్తింనార్ఛతినప్రాప్నోతి ✽॥౨౩॥ ✽హేఅ
నఘ-ఉచ్చావచైర్ద్రవ్యై-రుత్పన్నయా అనుష్ఠితయా-క్రియయాపూజయా-అర్చాయా-మర్చితోఽప్యహం-భూతసమూహావ

మానినః-నైవతుష్యేనతుష్టోస్మి ॥౨౪॥ అతస్స్వహృది సర్వభూతేషుచ అవస్థిత-మీశ్వరంమాం యావన్నవేద-తావ-
త్స్వధర్మదృక్ స్వధర్మనిష్ఠః-అర్చాదా-వర్చయేత్-అర్చాదావర్చనంహృత్పద్మే సాక్షాత్కారసాధనం-అతస్తత్సిద్ధితః ప్రా
గర్చాయామర్చనవిచ్ఛేదోనకర్తవ్యఇత్యర్థః ॥౨౫॥ ఆత్మనఇతి॥స్వాత్మనః-పరస్యాపి ఉదరం - ఉత్ అపి-అరంఅల్పం-
ఈషదపీత్యర్థః- అన్తరాభేదం-యఃకరోతి - బ్రహ్మాత్మకానాంసర్వేషాంజీవానాంజ్ఞానైకాకారతయాసామ్యేసతికర్మాయ
త్తదేవాదిశరీరకృతవైచిత్ర్యమాత్మగతత్వేనయోఽనుసన్ధత్తే-తస్యభిన్నదృశః-మృత్యుర్యమః-ఉల్బణం-భయంవిధత్తే-
సనరకపాతిత్యర్థః ॥౨౬॥ నిర్గుణస్యానుష్ఠానప్రకారమాహ॥అథఅతస్సర్వేషుభూతేషు-కృతాలయంకృతావాసం-త
త్రహేతుః-భూతాత్మానం-భూతశబ్దోదేవాదిదేహవిశిష్టజీవపర్యన్తః - తస్యతత్రైవస్వారస్యాత్-తేషా-మాత్మానమన్త
ర్యామిణం-మాం - అభిన్నేనసమేన-చక్షుషాజ్ఞానేన - మైత్ర్యా-దానమానాభ్యాంచా-ర్హయేత్-స్వాధికేషుబహుమా
నం-సమేషుమైత్రీ-అధమేషుదానం-సర్వేషుజ్ఞానైకాకారత్వబ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానమవిశేషేణకర్తవ్యమిత్యర్థః - మా
మర్హయేదిత్యనేన-మదాత్మకత్వబుద్ధ్యాభూతేషుకృతందానాదికంమత్సంతోషకరమిత్యుక్తంభవతి ॥ ౨౭ ॥ అథ
భూతేషుయథోత్తరందానమానాద్యతిశయఃకర్తవ్యఇతివక్తుం నిర్గుణభక్తస్యసర్వోత్తమత్వంచవక్తుంభూతానాంతా
రతమ్యమాహ ॥సార్ధైష్షడ్భిః॥జీవాస్త్వితిజీవాః-సర్గప్రళయాన్తరకాలస్థితిజీవనాశ్శరీరిణః-తే పృథివ్యాద్యచేతనేభ్యఃశ్రేష్ఠా
ఇత్యర్థః-అజీవానామిత్యపాదానస్యశేషత్వవివక్షయాషష్ఠీ- తత్రాపి,ప్రాణభృతఃప్రాణవన్తః-హేశుభే-తత-స్సచిత్తాః
జ్ఞానవన్తః-ప్రవరాః-తతస్తేభ్యః-ఇన్ద్రియవృత్తయఃఇన్ద్రియాణాంవృత్తయోయేషుతే-వృక్షాదయః-వృక్షాణామపీన్ద్రి

ఘే। నైవతుష్యేఽర్చితోఽర్చాయాంభూతగ్రామావమానినః॥౨౪॥అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరంమాంస్వ
ధర్మదృక్।యావన్నవేదస్వహృదిసర్వభూతేష్వవస్థితమ్॥౨౫॥ ఆత్మనశ్చపరస్యాపియఃకరోత్యన్తరోదరమ్।
తస్యభిన్నదృశోమృత్యుర్విదధేభయముల్బణమ్॥ ౨౬ ॥అథమాంసర్వభూతేషుభూతాత్మానంకృతాలయమ్।
అర్హయేద్దానమానాభ్యాంమైత్ర్యాఽభిన్నేనచక్షుషా॥ ౨౭ ॥జీవాశ్శ్రేష్ఠాహ్యజీవానాంతతఃప్రాణభృత
శ్శుభే।తతస్సచిత్తాఃప్రవరాస్తతశ్చేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౨౮ ॥ తత్రాపిస్పర్శవేదిభ్యఃప్రవరారసవేదినః।తే
భ్యోగన్ధవిదశ్శ్రేష్ఠాస్తతశ్శబ్దవిదోవరాః ॥ ౨౯ ॥రూపభేదవిదస్తత్రతతశ్చోభయతోదతః।తేషాంబహుప
దాశ్శ్రేష్ఠాశ్చతుష్పాదాస్తతోద్విపాత్॥౩౦ ॥ తతోవర్ణాశ్చచత్వారస్తేషాంబ్రాహ్మణఉత్తమః।బ్రాహ్మణే
ష్వపివేదజ్ఞోహ్యర్థజ్ఞోఽభ్యధికస్తతః॥ ౩౧ ॥ అర్థజ్ఞాత్సంశయచ్ఛేత్తాతతశ్శ్రేయాన్స్వకర్మకృత్। ముక్తస
ఙ్గస్తతోభూయానదోగ్ధాధర్మమాత్మనః ।తస్మాన్మయ్యర్పితాశేషక్రియార్థాత్మానిరన్తరః॥ ౩౨ ॥ మయ్యర్పి
తాత్మనఃపుంసోమయిసంన్యస్తకర్మణః।నపశ్యామిపరంభూతమకర్తుస్సమదర్శనాత్ ॥ ౩౩ ॥ మనసైతాని

యవృత్తయఃసూక్ష్మస్పర్శస్త్యేవ-తథాహామహాభారతేస్మర్యతే "తస్మాత్పశ్యన్తిపాదపాః-తస్మాజ్జిఘ్రన్తిపాదపాః" ఇతితే
భ్యః-స్పర్శవేదినఃస్పర్శవేదితాద్యవాన్తరభేదాస్త్విత్థంద్రష్టవ్యాః ప్రథమాతుస్పర్శనేన్ద్రియవృత్తిరేవ,తేభ్యస్స్పర్శ
వేదిభ్యః-రసనేన్ద్రియవృత్తయోమత్స్యాదయశ్శ్రేష్ఠాః,గన్ధవిదో భ్రమరాదయః,శబ్దవిదస్సర్పాదయః,రూపవిదఃకాకా
దయః, తేభ్యఉభయతోదతః, తేభ్యోబహుపదాః, తేభ్యశ్చతుష్పాదః,తతోద్విపాత్ మనుష్యః, ద్విపాత్స్వపిచత్వారోబ్రా
హ్మణాదయోవర్ణాః,వర్ణానాంమధ్యేబ్రాహ్మణః, బ్రాహ్మణేష్వపవేదాధ్యాయీ,తతోఽపవేదార్థజ్ఞః, అర్థజ్ఞాదపిసంశయచ్ఛే
త్తామీమాంసకః,తతోఽపికేవలాత్స్వకర్మకృత్,తతోముక్తసఙ్గః, భూయాన్శ్రేష్ఠః,తస్యలక్షణ,మాత్మనోధర్మమదోగ్ధా ని
ష్కామఇత్యర్థః,తస్మాదప,మయి,అర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా,అర్పితాఃఅశేషాఃక్రియార్థాః క్రియాఫలాని,ఆత్మాదేహః,స్వా
త్మాచ,యేనసః "ఓమిత్యాత్మానంయుఞ్జీతే"త్యుక్తరీత్యాన్యస్తాత్మరక్షాభరఇత్యర్థః,అతఏవ-నిరన్తరంభేదరహితః "జ్ఞా
నీత్వాత్మైవమేమత"మిత్యుక్తరీత్యామదాత్మత్వేనాభిమతఇత్యర్థః,ఏతస్మాత్పరశ్చ,నాన్యోఽధికోఽస్తీత్యాహ ॥మయీతి॥ మయి
శేషిణిరక్షకేఅన్తర్యామిణి, అర్పితాత్మనఃన్యస్తాత్మరక్షాభరస్య, మయిప్రయోజకకర్తరిక్రియాఫలప్రదే,సంన్యస్తంకర్మ
యేనసః "మయిసర్వాణికర్మాణిసంన్యస్యాధ్యాత్మచేతసా।నిరాశీర్నిర్మమోభూత్వే"త్యుక్తరీత్యా,సర్వేషామాత్మనా
మాత్మభూతేసర్వక్రియాప్రవర్తకేమయ్యేవానుసంహితక్రియాకర్తృత్వాదిత్యర్థః , అతఏవా,కర్తుస్స్వస్మిన్కర్తృత్వా
భిమానరహితాత్-సమదర్శనాత్ చేతనాచేతనాత్మకంకృత్స్నం జగద్బ్రహ్మాత్మకమిత్యేవం విధజ్ఞానవతః-పరముత్కృ
ష్టం,భూతం,నపశ్యామి ॥ ౨౮ ॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥ ౩౩ ॥ సమదర్శనమేవస్పష్టయన్నాహ॥మనసేతి॥ఈశ్వరోభగ

వాన్, జీవకలయా, పరికలనం కలా, అన్తః ప్రవేశనం, జీవానాం కలయా జీవాన్తర్యామితయేత్యర్థః, ప్రవిష్ట ఇతి-మనసా బుద్ధ్యా ఏతాని చరాచరాణి భూతాని, బహుమానయన్, ప్రణమేత్ ❋॥౩౪॥❋ ఏవం సాఙ్గస్య సావాన్తరభేదస్య భక్తియోగస్య స్వరూపం ప్రతిపాదితం-తదఙ్గభూతప్రకృతివివిక్తబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసన్ధానరూపజ్ఞానయోగశ్చ పూర్వముక్తః-ఇదానీం తయోరన్యతరోఽపి ముక్తిం సాధయతీతి వదన్నుపసంహరతి ॥ భక్తియోగశ్చేతి॥ హే మానవి-మయా-భక్తియోగః భగవదుపాసనాత్మకభక్తియోగ, స్తథా-యోగః ప్రకృతివివిక్తబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపో జ్ఞానయోగశ్చ-ఉదీరితః కథితః-యయోర్భక్తియోగయోగయోర్మధ్యే - అన్యతరేణైవ పురుషః బ్రహ్మప్రేప్సుః-పురుషం పరమపురుషం వ్రజేత్ ప్రాప్నుయాత్-నను-పూర్వం జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగాఙ్గత్వముక్తం-అత్రతు-సాక్షాత్ జ్ఞానస్యైవ ముక్తిసాధనత్వముచ్యత ఇతి విరోధః-ఉచ్యతే-త్రివిధం హి ప్రత్యగాత్మోపాసనం-అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మోపాసనం-భగవదుపాసనాఙ్గతయా అప్రాధాన్యేనోపాసనం-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మోపాసనం చేతి-తత్రాద్యస్య-న భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వం "సర్వే హ్యవనధర్మాణః ప్రతిబద్ధస్తు మోక్షభాగీ" తి తన్నిష్ఠస్య చ్యవనధర్మత్వోక్తేః- అప్రాధాన్యేనాత్మానుచిన్తనం తు భగవద్భక్తినిర్వర్తకమితి పూర్వముక్తం- ప్రాధాన్యేన బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపోపాసనం తు-సాక్షాదేవ ముక్తిసాధనమిత్యత్రోచ్యతే-తథా హి ఛాన్దోగ్యోపనిషత్పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం పరబ్రహ్మోపాసీనాన్ బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానం చోపాసీనాంశ్చ "తద్య ఇత్థం విదుర్యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే" ఇతి నిర్దిశ్య "తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తి" త్యర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మప్రాప్తిరామ్నాయతే ❋ ॥౩౫॥ ❋ అథ "ఆచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీ" రితి ప్రశ్నస్యోత్తరాధ్యాయత్రయేణోత్తరం వివక్షుః కాలస్యేశ్వరరూపస్యేతి ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఏతదితి॥ ప్రధానం ప్రకృతిః-పురుషో జీవః-దైవమీశ్వరసఙ్కల్పః-కర్మ అదృష్టం-ప్రధానాదిభ్యః పరమిత్యర్థః- దైవకర్మాత్మ చేష్టితమితి పాఠే-దైవకర్మాత్మవస్తు

భూతాని ప్రణమేద్బహుమానయన్ । ఈశ్వరో జీవకలయా ప్రవిష్టో భగవానితి॥ ౩౪ ॥ భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ మయా మానవ్యుదీరితః। యయోరేకతరేణైవ పురుషః పురుషం వ్రజేత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏతద్భగవతో రూపం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః। పరం ప్రధానం పురుషం ❋ దైవం కర్మ చ చేష్టితమ్ ॥ ౩౬ ॥ రూపభేదాస్పదం దివ్యం కాల ఇత్యభిధీయతే । భూతానాం మహదాదీనాం యతో భిన్నదృశాం భయమ్ ॥ ౩౭ ॥ యోఽన్తః ప్రవిశ్య భూతాని భూతైరత్త్యఖిలాశ్రయః । స విష్ణ్వాఖ్యోఽధియజ్ఞోఽసౌ కాలః కలయతాం ప్రభుః ॥ ౩౮ ॥ న చాస్య కశ్చిద్దయితో న ద్వేష్యో న చ బాన్ధవః । ఆవిశత్యప్రమత్తోఽసౌ ప్రమత్తం జనమన్తకృత్ ॥ ౩౯ ॥ యద్భయాద్వాతి వాతో

స్వభావానుగుణచేష్టితం, ప్రధానపురుషాభ్యాం, పరం విలక్షణం-కాలాఖ్యం-భగవతః-ఏతద్రూపం శరీర-మభిధీయతే-భగవానేవ కాలశరీరకత్వేనావస్థిత ఇతి భావః-ప్రధానం పురుషమితి - ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేన పఞ్చమ్యర్థే ద్వితీయా- దైవం కర్మ విచేష్టితమితి పాఠే-కర్మణాపి చేష్టితం సంసృతిలక్షణం యస్మాత్-తత్-ప్రధానాదిభ్యః పరం, భగవతో రూపం కాల ఇత్యర్థః-కాలప్రేరితకర్మకృతా హి సంసృతిః-పునర్భగవదాత్మకం కాలం విశినష్టి॥ మహదాదీనాం భూతానాం-రూపభేదాస్పదం రూపవిశేషహేతుః-పరిణామహేతుః కాల ఇత్యర్థః-ఉక్తం హి "కాలాద్గుణవ్యతికర" ఇతి-వక్ష్యతే చ "గుణవ్యతికరః కాల" ఇతి- భిన్నదృశాం సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారే ఆత్మని దేవమనుష్యాది వైచిత్ర్యం పశ్యతాం దేహాత్మాభిమానినామిత్యర్థః-యతః కాలరూపాద్భగవతః-భయం జన్మమరణాదిభయం-భవతి-యః కాలరూపభగవాన్ - అన్తః ప్రవిశ్య-భూతైరేవ-భూతాన్యత్తి అభిసంహరతి-అసౌ కాలః-యో అఖిలాశ్రయః అఖిలాధారో విష్ణ్వాఖ్యో భగవాన్-స ఏవ-శరీరశరీరిభావనిబన్ధనమిదం సామానాధికరణ్యం - పూర్వ "మేతద్భగవతో రూప" మితి వ్యధికరణనిర్దేశనాత్ర సామానాధికరణ్యనిర్దేశేనవ శరీరాత్మభావస్యనియతత్వం వివక్షితం-శరీరవాచిశబ్దేన శరీరిపర్యన్తబోధనమాకృత్యధికరణసిద్ధమిత్యన్యత్ర విస్తరః అధియజ్ఞః యజ్ఞాత్మకః-కాలేహి కర్మ చోద్యతే-కలయతాం సర్వం స్వవశీకుర్వతాం బ్రహ్మాదీనామపి-ప్రభుః స్వవశీకర్తా ❋॥౩౬॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥❋ అస్య కాలాత్మనో భగవతః కశ్చిత్-ప్రియో-ద్వేష్యో-బాన్ధవో వా-న విద్యతే స్వయమప్రమత్తో-ఽసౌ కాలాత్మకో భగవాన్-ప్రమత్తం జనం అన్తకృత్ సంహర్తా స-న్నావిశతి పరిచ్ఛినత్తి ❋॥౩౯॥❋ యద్భయాత్ యస్య కాలాత్మనో భగవతో భయాత్-వాతో-వాతి ప్రసరతి "భీషాఽస్మాద్వాతః పవత" ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రాభిప్రేతః-దేవః పర్జన్యః- గణో నక్షత్రగణః-యతో భీతాస్సరితః స్రవన్తి- యతో భీత - ఉదధిస్సముద్రః-నోత్సర్పతి న పృథివీం ప్లావయతి యతో భీతోఽగ్ని-రిన్ధే దీప్యతి సహ గిరిభిర్భూ

౩౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❋ దైవకర్మాత్మ చేష్టితమ్॥ దైవం కర్మ విచేష్టితమ్.

ర్ణ్వే నిమజ్జతి-అదో నభః - యన్నియమనాత్-శ్వసతాం ప్రాణినాం-మార్గమవకాశం-దదాతి-మహాన్ మహతామపి మహత్తమః-కాలాత్మకో భగవాన్, స సప్తభిః పృథివ్యాదిసప్తావరణైః-ఆవృతం-స్వదేహం స్వశరీరభూతం బ్రహ్మాణ్డం-తనుతే ఉత్పాదయతి, యద్వా, యన్నియమనాదిత్యనువర్తతే, మహాన్ మహత్తత్త్వం, స సప్తభిః పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశాహఙ్కారైర్నిర్దిష్టైః, రావృతం, స్వదేహం స్వపరిణామరూపం జగత్తనుతే విస్తారయతి, యద్వా స సప్తభిః ధాతుభిరావృతమ్ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ గుణాభిమానినః రజస్తమోగుణప్రధానా, దేవాః బ్రహ్మాదయః, అస్య విశ్వస్య సర్గాదిషు సృష్ట్యాదిషు, అనుయుగం ప్రతికల్పం వర్తన్తే- యేషాం దేవానాం, వశే - ఏతచ్చరాచరాత్మకం, జగత్ వర్తతే, చరాచరాత్మకం జగత్స్వవశీకుర్వన్తో బ్రహ్మాదయోఽపి కాలాత్మనో భగవతో భయాత్స్వస్వవ్యాపారేషు జాగరూకా వర్తన్త ఇత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ సః కాలాత్మా భగవాన్-అనన్తః అన్యేనాపరిచ్ఛిన్నః- జనేన పిత్రాదినా, జనం పుత్రాదిం, జనయన్, ఆదికృత్, మృత్యునా మృత్యోరపి మృత్యునా స్వేన, అన్తకం మృత్యుమపి, మారయన్ అన్తకం, స్వయం త్వనాదిరనన్తోఽవ్యయ ఇత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః ****************

ఏవం "కాలస్యేశ్వరరూపస్య", ఇతి ప్రశ్నోత్తరముక్తం, అథ కాలప్రభావవర్ణనపూర్వకం ప్రాప్యభూతపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూపవైరాగ్యరూపోపాసనారమ్భాభ్యర్హితోపాయసిద్ధ్యర్థం - మిహాముత్ర సంచరతో జీవస్య గర్భజన్మబాల్యకౌమారపౌగణ్డయౌవనజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛాదిషు క్లేశాన్, "అచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీః", ఇతి పృష్టాన్ సప్రపఞ్చయత్యధ్యాయత్రయేణ కపిలః ॥ తత్ర జీవాస్త్రివిధాః కేచన, ఇష్టాపూర్తదత్తాద్య

యం సూర్యస్తపతి యద్భయాత్ । యద్భయాద్వర్షతే దేవో భగణో భాతి యద్భయాత్ ॥ ౪౦ ॥ యద్వనస్పతయో భీతా లతాశ్చౌషధిభిస్సహ । స్వే స్వే కాలేఽభిగృహ్ణన్తి పుష్పాణి చ ఫలాని చ ॥ ౪౧ ॥ స్రవన్తి సరితో భీతా నోత్సర్పత్యుదధిర్యతః । అగ్నిరిన్ధే సహ గిరిర్భూర్న మజ్జతి యద్భయాత్ ॥ ౪౨ ॥ నభో దదాతి శ్వసతాం మార్గం యన్నియమాదదః । లోకం స్వదేహం తనుతే మహాన్ సప్తభిరావృతమ్ ॥ ౪౩ ॥ గుణాభిమానినో దేవాస్సర్గాదిష్వస్య యద్భయాత్ । వర్తన్తేఽనుయుగం యేషాం వశ ఏతచ్చరాచరమ్ ॥ ౪౪ ॥ సోఽనన్తోఽన్తకరః కాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః । జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాఽన్తకమ్ ॥ ౪౫ ॥ ****************

**** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః. ********

శ్రీకపిల ఉవాచ ॥ తస్యైతస్య జనో నూనం నాయం వేదోరువిక్రమమ్ । కాల్యమానోఽపి బలినో వాయోరివ ఘనావళిః ॥ ౧ ॥ యం యమర్థముపాదత్తే దుఃఖేన సుఖహేతవే । తం తం ధునోతి భగవాన్పుమాన్ శోచతి యత్కృతే ॥ ౨ ॥ యదధ్రువస్య దేహస్య సానుబన్ధస్య దుర్మతిః । ధ్రువాణి మన్యతే మోహాద్గృహక్షేత్రవసూని చ ॥ ౩ ॥ జన్తుర్వై

కారిణః కేవలపాపకర్మిణః - అన్యే పునరిష్టాదికారిణః పుణ్యకర్మాణః, అపరే త్విష్టాదిపూర్వకం ప్రకృష్టోపాసకాః, తత్ర కేవలేష్టాదికారిణాం భగవదుపాసకానాం చ యావజ్జీవం స్వానుష్ఠేయపరాణాం ధూమాద్యర్చిరాదిగతిభ్యాం చన్ద్రమసస్స్థానం భగవల్లోకం చ ప్రాప్తానాం - తత్ర భోగానుభవం-తత్ర భగవన్తం ప్రాప్తానామపునరావృత్తిం చన్ద్రమసస్స్థానం ప్రాప్తానాం తు పునరావృత్తిరితి ద్వాత్రింశేనాధ్యాయేన వక్ష్యన్, నిషిద్ధాదికారిణాం కేవలపాపకారిణాం యావద్దేహమగ్రకర్మణ దేహకళత్రపుత్రాదిపోషణరతిం-తద్ధేతుకక్లేశాన్ తతో మృతానాం యమయాతనానుభవప్రకారం, పునర్గర్భజన్మాదిక్లేశానుభవప్రకారం, చోపపాదయత్యధ్యాయద్వయేన ॥ తస్యేతి ॥ తస్య భగవదాత్మకస్య ఏతస్య ప్రకృతస్య, బలినః-కాలస్య, ఉరువిక్రమం, నాయం జనః-కాల్యమానోఽపి స్వయం తేన పరిచ్ఛిద్యమానోఽపి-న వేద-నూనం ధ్రువం- వాయోర్విక్రమం యథా మేఘపఙ్క్తిర్న వేద ॥ ౧ ॥ విక్రమమేవాహ ॥ యం యమితి ॥ అయం పుమాన్-దుఃఖేన ప్రయాసేన-సుఖహేతవే సుఖార్థం-యం యమర్థ-ముపాదత్తే సంపాదయతి-తం తమర్థం, కాలాత్మకో భగవాన్, ధునోతి విహతం కరోతి-యత్కృతే యదర్థనిమిత్తం-పుమాన్ శోచతి ॥ ౨ ॥ శోకే హేతుః యద్యస్మాత్, సానుబన్ధస్య కళత్రాదిసహితస్య-అధ్రువస్య-దేహస్య సంబన్ధిని గృహాదీని వసుధనం - అనుక్తసముచ్చయార్థశ్చకారః-దుర్మతి-రయం జనః-మోహాత్ -ధ్రువాణి-మన్యతే అతస్తద్విహతౌ శోచతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ దుర్మతిత్వం దర్శయన్ యౌవనజరయోః శోకం ప్రపఞ్చయతి ॥ జన్తురితి చతుర్దశభిః ॥ ఏతస్మిన్ భవే సంసారే, అయం జన్తుః జీవః, యాం యాం-దేవమనుష్యాదియోనిం, ప్రాప్నుయాత్-తస్యాం తస్యాం యోనౌ, ని

ర్నిర్వృతిం సుఖం-నలభతే- నవిరజ్యతే నవిరక్తో భవతిచ * ॥ ౪ ॥ * నరకస్థోఽపిపుమాన్-భగవన్మాయావిమోహితః-నారక్యాం నరకాహారాదిభిర్జాతాయాం-నిర్వృతౌసత్యాం-దేహం నారకదేహమపి-త్యక్తుం-నేచ్ఛతి * ॥౫ ॥ * ఆత్మా దేహః-అగారం గృహం-ద్రవిణం ధన-మాత్మాదిషు-నిరూఢమూలం ప్రసృతమనోరథం - హృదయం-యస్యసః-ఆత్మానం-బహుమన్యతే శ్లాఘతే * ॥౬॥ * ఏషామాత్మాదీనా-ముద్వహనాదినా పోషణచిన్తయా-పరితప్తసర్వాఙ్గః - అతఏవ-మూఢః-దురాశయః దుష్టచిత్తః-దురితాన్యేవా-విరతంకరోతి * ॥ ౭ ॥ * దురాశయత్వమాహ॥ అసతీనాం పుంశ్చలీనామపి-స్త్రీణాం-మాయయా రహసి రచితయా-సమ్భోగాదిరూపయా మాయయా-కలభాషిణాం మధురభాషిణాం - శిశూనా - మాలాపైశ్చ-ఆక్షిప్తాని ఆసక్తాని-ఆత్మేన్ద్రియాణి సమనస్కానీన్ద్రియాణి-యస్యసః * ॥ ౮ ॥ * గృహే గృహాశ్రమే కూటా అవిచార్యాధర్మా, యేషు-దుఃఖప్రధానేషు, గృహేషు, అతన్ద్రితో - దుఃఖప్రతీకారం దుఃఖనివృత్తికరమివ-కించిత్కర్మ, కుర్వన్, తత్సుఖమివ మన్యతే * ॥ ౯ ॥ * ఇతస్తతః గుర్వ్యా బహులయా - హింసయా హింసాదిరూపాయేనా, పాదితైస్సంపాదితై-రర్థైర్విత్తాదిభిః-తాన్ పుత్రకళత్రాదీన్-పుష్ణాతి - యేషాం పుత్రాదీనాం-పోషణే-శేషభుక్ తత్పోషణోపయుక్తావశిష్టమశ్నన్ భవన్ , లేశోపి తస్య దుర్లభ ఇతి భావః - స్వయం- అధః నిరయమేయాతి * ॥ ౧౦ ॥ * వార్తాయాం జీవికాయాం - పునఃపునరారబ్ధాయాం - లుప్యమానాయాం దైవేన విహతాయాం సత్యాం- లోభేనా - భిభూతః వ్యాప్తః, ని

భవ ఏతస్మిన్యాం యాం యోనిమనుప్రవిశేత్। తస్యాం తస్యాం స లభతే నిర్వృతిం న విరజ్యతే॥౪॥ నరకస్థోఽపి దేహం వై న పుమాంస్త్యక్తుమిచ్ఛతి। నారక్యాం నిర్వృతౌ సత్యాం దేవమాయావిమోహితః॥౫॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు। నిరూఢమూలహృదయ ఆత్మానం బహు మన్యతే॥౬॥ సందహ్యమానసర్వాఙ్గ ఏషాముద్వహనాదినా। కరోత్యవిరతం మూఢో దురితాని దురాశయః॥౭॥ ఆక్షిప్తాత్మేన్ద్రియః స్త్రీణామసతీనాం చ మాయయా। రహో రచితయాఽఽలాపైః శిశూనాం కలభాషిణామ్॥౮॥ గృహేషు కూటధర్మేషు దుఃఖతన్త్రేష్వతన్ద్రితః। కుర్వన్ దుఃఖప్రతీకారం సుఖవన్మన్యతే గృహీ॥౯॥ అర్థైరాపాదితైర్గుర్వ్యా హింసయేతస్తతశ్చ తాన్। పుష్ణాతి యేషాం పోషేణ శేషభుగ్యాత్యధః స్వయమ్॥౧౦॥ వార్తాయాం లుప్యమానాయామారబ్ధాయాం పునః పునః। లోభాభిభూతో నిస్సత్త్వః పరార్థే కురుతే స్పృహామ్॥౧౧॥ కుటుమ్బభరణాకల్పో మన్దభాగ్యో వృథోద్యమః। క్రియావిహీనః కృపణో ధ్యాయన్వసతిమూఢధీః॥౧౨॥ ఏవం స్వభరణాకల్పం తత్కళత్రాదయస్తథా। నాద్రియన్తే యథా పూర్వం * కీనాశా ఇవ గోజరమ్॥౧౩॥ తత్రాప్యజాతనిర్వేదో భ్రియమాణస్స్వయం భృతైః। జరయోపాత్తవైరూప్యో మరణాభిముఖో గృహే॥౧౪॥ ఆస్తేఽవమత్యోపన్యస్తం గృహపాల ఇవాహరన్। ఆమయావ్యప్రవిష్టాగ్నిరల్పాహారోఽల్పచేష్టితః॥౧౫॥ వాయునోత్క్రమితోత్తారః కఫసంరుద్ధనాడికః। కాసశ్వాసకృతాయాసః కణ్ఠే ఘురఘురాయతే॥౧౬॥ శయానః

స్సత్త్వః అశక్తః-పరార్థే పరస్వే-స్పృహాం కురుతే * ॥ ౧౧ ॥ * కుటుమ్బభరణే, అకల్పః అసమర్థః-మన్దభాగ్యః భాగ్యహీనః అతఏవ - వృథోద్యమః వ్యర్థప్రయత్నః - క్రియావిహీనః సత్క్రియారహితః-కృపణో దీనః - ధ్యాయన్ వృథాచిన్తయన్-మూఢధీః శ్వసతి * ॥ ౧౨ ॥ * ఏవం స్వభరణేష్వశక్తం తత్కళత్రాదయః - పూర్వం కుటుమ్బపోషణదశాయాం-యథాఽఽద్రియన్తే - తథా నాద్రియన్తే నాదరం కుర్వన్తి-యథా గోజరం వృద్ధబలీవర్దం- కీనాశాః కృషీవలాః నాద్రియన్తే-తద్వత్-గోరజమితి పాఠాన్తరం-తదా యథా గాం హత్వా-అజం నేచ్ఛన్తి-తద్వదిత్యర్థః * ॥౧౩ ॥ * తత్రాపి అనాదరణేఽపి అజాతనిర్వేదః అనుత్పన్నపరితాపః , స్వయమాత్మనా - పూర్వం - భృతైః పుష్టైః- భ్రియమాణః పోష్యమాణః-జరయా- ఉపాత్తం ప్రాప్తం వైరూప్యం పలితవలితాది , యస్య సః, మరణాయాభిముఖః-గృహే ఆస్తే, అవమత్యా, ఉపన్యస్తం పరిభవపూర్వకమగ్రే పాతిత-మన్నాదికం-గృహపాలః శ్వేవ-ఆహరన్ అదన్ ఆమయావీ రోగీ, అప్రజ్వలితజాఠరాగ్నిః అతఏవాల్పాహారః, అతఏవాల్పం చేష్టితం వ్యాపారో యస్య సః - కఫేన శ్లేష్మణా -సంరుద్ధాః నాడయః యస్య తేన, వాయునా కఫనిరుద్ధనాడీరూపమార్గేణ వాయునా-ఉత్క్రామితే బహిర్నిర్గమితే-తారే నేత్రే-యస్య , కాసశ్వాసాభ్యాం- కృత ఆయాసో, యస్య సః, కణ్ఠే ఘురఘురాయతే ఘురఘురశబ్దం కరోతి * ॥ ౧౪, ౧౫॥౧౬॥ * శయానః , పరితః శోచద్భిః , స్వజనైః, పరివేష్టితః, వాచ్యమానోఽపి, సంబోధ్య, తాత ఇత్యాహూతోఽపి, కించిదపి న బ్రూతే, యతః -కాలపాశవశం మృత్యుపాశవ

౧౩॥ శ్లో॥ పా * కీనాశ ఇదగోరజమ్.

శం, గతః ప్రాప్తః-ఏవంయావసజరయోః క్లేశాఉక్తాః ✻ ॥ ౧౭ ॥ ✻ అథమరణక్లేశానాహ ద్వాభ్యామ్॥ ఏవం, కుటుమ్బభరణే-వ్యాపృతావ్యాపారితాః, ఆత్మా నఁదేహేన్ద్రియాణి యేనసః, అతఏవ అజితేన్ద్రియః - ఉరువేదనయాబహులయా మరణవేదనయా, అస్తధీఃనష్టమతిః-స్వానాంస్వబన్ధూనాం, రుదతాంసతాం, మ్రియతే ✻ ॥ ౧౮ ॥ ✻ తదామరణసమయే, ప్రాప్తావాగతౌ, సరభసంసక్రోధ, మీక్షణం, యయోస్తౌ-భీమౌభయంకరౌ, యమస్యదూతౌ, దృష్ట్వా, సః-మ్రియమాణః, త్రస్తహృదయః, శకృన్మలం, మూత్రంచ-ముఞ్చతి ✻ ॥ ౧౯ ॥ ✻ మృతస్యపుణ్యపాపాభ్యాం ద్వేగతీ, తత్రపాపగతిమాహ యావదధ్యాయసమాప్తి॥ తౌయమదూతౌ, మృతం-యాతనాదేహే, ఆవృత్యనిరుధ్య, కణ్ఠేబలాత్పాశైర్బధ్వా-దీర్ఘమధ్వానం నయతః గమయతః యథాలోకే దణ్డనార్హం రాజభృత్యాస్తద్వత్ ✻ ॥ ౨౦ ॥ ✻ తయోర్దూతయోస్తర్జనైర్నిర్భిన్నం హృదయం యస్యసః, అతఏవ, సంజాతశరీరకమ్పః, పథి, శ్వభిర్భక్ష్యమాణః దశ్యమానశరీరః, ఆర్తస్సన్, స్వీయమఘం పాప-మనుస్మరన్, వలతీతిద్వితీయేనాన్వయః ✻ ॥ ౨౧ ॥ ✻ క్షుత్తృడ్భ్యాం పరీతో వ్యాప్తః-తప్తాః వాలుకాః యస్మిన్, తస్మిన్ పథి సూర్యదావాగ్నిభ్యామనిలేనచ సంతప్యమానః, పృష్ఠే కశయాచర్మమయ్యా రజ్వా, తాడితః, అశక్తోగన్తుమసమర్థోఽపి-నిరాశ్రమోదకే-నిర్గతః ఆశ్రమః విశ్రమాదిస్థానమ్, ఉదకంచ యస్మిన్, తస్మిన్ పథికృచ్ఛ్రేణాతిప్రయాసేనచలతి ✻ ॥ ౨౨ ॥ ✻ తమసాతమః ప్రచురేణ, తామసకర్మప్రాప్యేణవా-పాపిష్ఠేనపథామార్గేణ-యమసాదనం యమసన్నిధిం

పరిశోచద్భిః పరిపితస్స్వబన్ధుభిః। వాచ్యమానోఽపనబ్రూతేకాలపాశవశంగతః ॥ ౧౭ ॥ ఏవంకుటుమ్బభరణవ్యాపృతాత్మాఽజితేన్ద్రియః। మ్రియతేరుదతాంస్వానామురువేదనయాఽస్తధీః ॥ ౧౮ ॥ యమదూతౌ తదాప్రాప్తౌ భీమౌసరభసేక్షణౌ। సదృష్ట్వాత్రస్తహృదయశ్శకృన్మూత్రంచముఞ్చతి ॥ ౧౯ ॥ యాతనాదేహమావృత్యపాశైర్బధ్వాగళేబలాత్। నయతోదీర్ఘమధ్వానం దణ్డ్యం రాజభటాయథా ॥ ౨౦ ॥ తయోర్నిర్భిన్నహృదయస్తర్జనైర్జాతవేపథుః। పథిశ్వభిర్భక్ష్యమాణఆర్తోఽఘంస్వమనుస్మరన్ ॥ ౨౧ ॥ క్షుత్తృట్పరీతోఽర్కదవానలానిలైస్సంతప్యమానః పథితప్తవాలుకే। కృచ్ఛ్రేణపృష్ఠేకశయాచతాడితశ్చలత్యశక్తోఽపినిరాశ్రమోదకే ॥ ౨౨ ॥ తత్రతత్రపతఞ్ఛ్రాన్తోమూర్ఛితః పునరుత్థితః। పథాపాపీయసానీతస్తరసాయమసాదనమ్ ॥ ౨౩ ॥ యోజనానాంసహస్రాణినవతిం నవచాధ్వనః। త్రిభిర్ముహూర్తైర్ద్వాభ్యాం వానీతః ప్రాప్నోతియాతనామ్ ॥ ౨౪ ॥ ఆదీపనం స్వగాత్రాణాం వేష్టయిత్వోల్ముకాదిభిః। ఆత్మమాంసాదనం క్వాపిస్వకృత్తం పరతోఽపివా ॥ ౨౫ ॥ జీవతశ్చాన్త్రాభ్యుద్ధారశ్శ్వగృధ్రైర్యమసాదనే। సర్పవృశ్చికదంశాద్యైర్దశద్భిశ్చాత్మవైశసమ్ ॥ ౨౬ ॥ కృన్తనంచావయవశో గజాదిభ్యోఽభిదాపనమ్। పాతనంగిరిశృఙ్గేభ్యో రోధనంచామ్బుగర్తయోః ॥ ౨౭ ॥ యాస్తామిస్రాన్ధతామిస్రరౌరవాద్యాశ్చయాతనాః। భుఙ్క్తే నరోవానారీవామిథస్సఙ్గేనని
ర్మితాః ॥ ౨౮ ॥ అత్రైవనరకస్స్వర్గ ఇతిమాతః ప్రచక్షతే। యాయాతనావైనారక్యస్తాఇహాప్యుపలక్షితాః ॥ ౨౯ ॥ ఏవంకుటుమ్బంబిభ్రాణఉదరంభరఏవవా। విసృజ్యేహోభయంప్రేత్యభుఙ్క్తేతత్ఫలమీదృశమ్ ॥ ౩౦ ॥ ఏకః ప్రపద్య

ప్రాపితనీతోభవతి ✻ ॥ ౨౩ ॥ ✻ తత్రైవవిశేషమాహ॥ అధ్వనస్సంబన్ధినాం, యోజనానాం, నవతిం నవచసహస్రాణి, త్రిభిర్ముహూర్తైః-పాపాధిక్యే, ద్వాభ్యాం ముహూర్తాభ్యాం వా-నీతః, యాతనాం ప్రాప్నోతి ✻ ॥ ౨౪ ॥ ✻ యాతనాస్సంక్షేపతో దర్శయతి చతుర్భిః॥ ఉల్ముకాదిభి-ర్వేష్టయిత్వా- స్వాఙ్గానా - మాదీపనం ప్రజ్వలనం-స్వేనకృత్తం ఛిన్న-మన్యేనవాకృత్తం, యత్స్వమాంసం తస్యా-దనం భక్షణమ్ ✻ ॥ ౨౫ ॥ ✻ యమసాదనే-శ్వగృధ్రైః, జీవత ఏవ-స్వస్యాన్త్రాణామభ్యుద్ధారః బహిర్నిష్కాసనం దశద్భిః, సర్పాదిభిః, రాత్మవైశసనం ఆత్మపీడామ్ ✻ ॥ ౨౬ ॥ ✻ అవయవశః-కృన్తనం ఛేదనం-గజాదిభ్యః అభిదాపనం భేదప్రాపణం, అమ్బుగర్తయోర్నిరోధన-మిత్యేవంరూపాః ✻ ॥ ౨౭ ॥ ✻ యాశ్చతామిస్రాదయః, పఞ్చమే, విస్తరేణవర్ణ్యమానాయాతనాం స్త్రీ-పురుషోవా, పరస్పరంసఙ్గేన, నిర్మితాః సంపాదితాః, యాతనాః, భుఙ్క్తే అనుభవతి ✻ ॥ ౨౮ ॥ ✻ నచైతదసంభావితమితిమన్తవ్యమత్రాపిదృశ్యమానత్వాదిత్యాహ॥ అత్రైవేతి॥ హేమాతః-స్వర్గో-నరకశ్చ, అత్రైవలోకే-వర్తత ఇత్యాచక్షతే, నారక్యః నరకసంబన్ధిన్యో, యాః, యాతనా-స్తాః, ఇహాప్యుపలక్షితాః దృష్టావై ✻ ॥ ౨౯ ॥ ✻ ఏవంకుటుమ్బభరణః కుటుమ్బపోషణపరః - ఉదరంభరస్స్వదేహపోషణమాత్రపరోవా, ఉభయకుటుమ్బం స్వదేహంచవిసృజ్య, ప్రేత్యపరలోకం ప్రాప్య, ఈదృశముక్తవిధం కేవలకుటుమ్బపోషణాదిఫలం-భుఙ్క్తే ✻ ॥ ౩౦ ॥ ✻ పాపార్జితంధనంభుంజతేబహవః కర్తైవనరకం యాతీత్యాహ॥ ఏకఇతి॥ భూతద్రోహేణ, య-ద్బలతంపుష్టం-తత్స్వకళే

బరం చ, హిత్వా, హిత్వా, కుశలాత్పుణ్యాదితరత్పాపం, తదేవ, పాథేయం భోగ్యం, యస్య సః అధ్వానం నిరయమార్గమేక ఏవ ప్రపద్యతే ॥ ౩౦ ॥ ననుపాపమపి విహాయ గచ్ఛతు తత్రాహ ॥ దైవేనేతి ॥ తస్య కుటుమ్బపోషణస్య, శమలం పాపం దైవేనేశ్వరేణ-ప్రాపితం-నిరయే, పుమాన్ భుఙ్క్తే, అపహృతవిత్త ఇవ-ఆతురః ॥ ౩౨ ॥ ననుకుటుమ్బపోషణం విహాతి మేవ, తత్రాహ ॥ కేవలేనేతి ॥ ఈషదపి ధర్మలేశరహితేనాధర్మేణ, కుటుమ్బభరణాసక్తః, జీవః-తమసో నరకస్య-చరమం-పదం స్థానమన్ధతామిస్రాఖ్యం యాతి ॥ ౩౩ ॥ పునర్మనుష్యశరీరప్రాప్తిమాహ ॥ నరలోకస్య మనుష్యదేహప్రాప్తేరధస్తాదర్వాగ్యావత్యో-యాతనా-స్సర్వాః-క్రమేణ సంప్రాప్య-శుచిః భోగేన కర్మక్షయాచ్ఛుచిస్సన్-అత్ర, పునర్నరత్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం యావజ్జరామరణాన్తరక్లేశాః కథితాః అథ గర్భజన్మాదిక్లేశానాహ కపిలః ॥ తత్ర పునరత్రావ్రజేదిత్యుక్తం, తదేవ విశేషతో దర్శయతి ॥ కర్మణేతి ॥ దైవమీశ్వర-స్స ఏవ-నేతృ ప్రవర్తకం-యస్య-తేన-పూర్వకృతేన కర్మణా-జన్తుః జీవః-దేహోపపత్తయే దేహప్రాప్తయే, పుంసః కస్యచిత్పురుషస్య-రేతఃకణాశ్రయః-ఇదమిష్టాదికారిణోఽప్యుపలక్షణం-సోఽపి స్వపుణ్యఫలభోగావసానే రేతోద్వారా స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి-నను రేతఃకణాశ్రయః-రేతఃకణ ఆశ్రయో యస్య వ్రీహ్యాద్యోషధిద్వారా రేత ఆశ్రిత్య రేతోద్వారా స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి-నను భోగేన సర్వకర్మణాం వినష్టత్వాత్కర్మణా దైవనేత్రేణేతి కథమేతదుచ్యతే, శ్రుతిరపి కృత్స్నకర్మఫలోపభోగమాహ ‹‹ యావత్సంపాతముషిత్వాఽథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్త ఇతి ›› సంపతన్త్యనేన స్వర్గనరకాదికమితి సంపాతః కర్మోచ్యతే-శ్రుత్యన్తరం చ ‹‹ ప్రాప్యాన్తం కర్మణస్తస్య యత్కిఞ్చేహ కరోత్యయం । తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మై లోకాయ కర్మణ ›› ఇతి-అత ఇదం విప్రతిషిద్ధం కృత్స్నకర్మోపభో

తేఽధ్వానం హిత్వేహ స్వకళేబరమ్ । కుశలేతరపాథేయో భూతద్రోహేణ యద్భృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ దైవేనాసాదితం తస్య నిరయే శమలం పుమాన్ । భుఙ్క్తే కుటుమ్బపోషస్య హృతవిత్త ఇవాతురః ॥ ౩౨ ॥ కేవలేన హ్యధర్మేణ కుటుమ్బభరణోత్సుకః । యాతి జీవోఽన్ధతామిస్రం చరమం తమసః పదమ్ ॥ ౩౩ ॥ అధస్తాన్నరలోకస్య యావతీర్యాతనాస్తు తాః । క్రమశస్సమనుక్రమ్య పునరత్రావ్రజేచ్ఛుచిః ॥ ౩౪ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, త్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీభగవానువాచ ॥ కర్మణా దైవనేత్రేణ జన్తుర్దేహోపపత్తయే । స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతఃకణాశ్రయః ॥ ౧ ॥ కలలం త్వేకరాత్రేణ పఞ్చరాత్రేణ బుద్బుదమ్ । దశాహేన చ కర్కన్ధూః పేశ్యణ్డం వా తతః పరమ్ ॥ ౨ ॥ మాసేన తు శిరో ద్వాభ్యాం బాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గవిగ్రహమ్ । నఖరోమాస్థిచర్మాణి లిఙ్గచ్ఛిద్రోద్భవస్త్రిభిః ॥ ౩ ॥

గేన శుచిత్వం పునరత్రాగమనం చేతి-మైవం-అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాం చ కర్మణాం కర్మాన్తరఫలానుభవేన నాశాసంభవాత్, తైభ్యః పునరత్రాగమనం చేతి-మైవం-అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాం చ కర్మణాం కర్మాన్తరఫలానుభవేన నాశాసంభవాత్, తైభ్యః పునరత్రాగమనోపపత్తేః-శుచిత్వస్యోపభుక్తఫలకర్మవిషయత్వాచ్చ, తథా చాభుక్తఫలైః కర్మభిర్విశిష్టః పునరాయాతీతి శ్రుతిస్మృతీ చాహ, శ్రుతిస్తావత్ ‹‹ య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వైశ్యయోనిం వా అథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం సూకరయోనిం చణ్డాలయోనిం వా ›› ఇతి-అముష్మాల్లోకాద్య అభ్యాశః అభ్యాగన్తారః, తేషాం మధ్యే, యే రమణీయకర్మాణః-తే రమణీయాం, బ్రాహ్మణాదియోనిం-కపూయచరణాః కుత్సితకర్మాణః కుత్సితాం శ్వసూకరాదియోనిం, ప్రతిపద్యన్త ఇత్యర్థః, స్మృతిరపి ‹‹ వర్ణాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టదేశజాతికులరూపాయుశ్శ్రుతవృత్తవిత్తసుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో విపరీతా నశ్యన్తి తథా తత్పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతిం రూపం వర్ణ ›› మిత్యాదికా-యావత్సంపాతమిత్యఫలదానప్రవృత్తకర్మవిశేషవిషయం, యత్కిఞ్చేహ కరోత్యయమిత్యపి తద్విషయమేవ ॥ ౧ ॥ తజ్జీవేనాశ్రితం రేతః-స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టం స-దేకరాత్రేణ-కలలం శోణితమిశ్రం-భవతి-పఞ్చరాత్రేణ-బుద్బుదం వర్తులం-భవతి, దశాహానన్తరం-కర్కన్ధూః బదరీఫలాకారం-కించిత్కఠినం-పేశీ మాంసపిణ్డాకారం-అణ్డం వా-తిర్యగాదియోన్యన్తరాపేక్షయా ఇదముక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తతో మాసేన శిరః ద్వాభ్యాం మాసాభ్యాం బాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గానాం, విగ్రహః విభాగో, భవతి-తత-స్త్రిభిర్మాసైః-నఖాదీని-లిఙ్గం, ఛిద్రాణి చ, తేషాముద్భవః ॥ ౩ ॥ తతశ్చతుర్భిర్మాసైః సప్తధాతవః-తతః పఞ్చభిస్తు తృట్క్షుదుద్భవః-తతష్షడ్భిర్మా

స్సః-జరాయుణా గర్భవేష్టనేన వీతః ప్రావృతః, కుక్షౌ, దక్షిణపార్శ్వే భ్రామ్యతి - సర్వత్ర పఞ్చరాత్రదశరాత్రమాసాదిసంఖ్యా ఉదరప్రవేశకాలమారభ్యైవ - నతు పూర్వపూర్వకాలమారభ్య - షోడశదినాధికసప్తవింశతిమాసగణనాపత్తేరితి బోధ్యమ్ ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ మాతుర్జగ్ధేన భక్షితేన - అన్నేన - పానాద్యైశ్చ ఏధన్తః - వర్ధమానాః - ధాతవో - యస్య సః - జన్తూనాం సంభవో యస్మిన్, అసంమతే విణ్మూత్రయోర్గర్తే - గర్భే శేతే ✽ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ✽ తత్రత్యైః - క్షుధితైః - పునః పునః - క్రిమిభిః - క్షతాని ఖాద్యమానాని - సర్వాణ్యఙ్గాని - యస్య సః సౌకుమార్యాత్ - ఉరుః అధికః క్లేశో యస్య సః ప్రతిక్షణం - మూర్ఛామాప్నోతి ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ ఉల్బణై ర్దుస్సహై - ర్మాతృభుక్తైః - కట్వాదిభిః - ఉపస్పృష్టః సర్వేష్వఙ్గేషూత్థితా వేదనా - యస్య స, ఆస్త ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ ఉల్బేన జరాయుణా, వీతః - బహిరాన్త్రైరావృతః - భుగ్నం కుటిలీభూతం - పృష్ఠం, శిరోధరా గ్రీవా చ, యస్య సః - శిరః - కుక్షౌ - నిధాయ - స్వాఙ్గానాం - చేష్టాయాం వ్యాపారే - పఞ్జరే నిబద్ధః శకున్తః పక్షీవ - అకల్యః అసమర్థః - ఆస్తే ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ తత్ర - దైవాత్పూర్వకర్మవశాత్ - లబ్ధా స్మృతిర్యేన సః - జన్మశతోద్భవం బహుజన్మసఞ్చితం కర్మ - స్మరన్ - దీర్ఘం దూరతరమనుచ్ఛ్వాసం - యథా భవతి తథా - తత్రస్థితస్సన్ - కిం నామ - శర్మ సుఖం విన్దేత లభేత ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ సప్తమాన్మాసాదారభ్య లబ్ధః బోధస్సుఖదుఃఖాదిజ్ఞానం - యేన - సూతిహేతుభిర్వాతైః - రతివేపితః అతిదుఃఖితః - సోదరః సమానోదరజన్మా - విష్ఠాభూః క్రిమిరివ - నైకత్రాస్తే ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ నాదమానః ఉపతప్యమానః - యాచమాన ఇతి వా - ఋషిర్జీవః - సప్తవధ్రిః గర్భవాసేన సప్తవ

చతుర్భిర్ధాతవస్సప్త పఞ్చభిః క్షుత్తృడుద్భవః। షడ్భిర్జరాయుణా వీతః కుక్షౌ భ్రామ్యతి దక్షిణే ॥ ౪ ॥ సప్తమే జన్మకర్మాణి గతానిస్మరతే ఋషిః। జగత్యాం నిజదేహస్య మాయయా బద్ధమాత్మనః ॥ ౫ ॥ [మాతుర్జగ్ధాన్నపానాద్యైరేధద్ధాతురసంమతే। శేతే విణ్మూత్రయోర్గర్తే స జన్తుర్జన్తుసంభవే]॥ ౬ ॥ కృమిభిః క్షతసర్వాఙ్గస్సౌకుమార్యాత్ప్రతిక్షణమ్। మూర్ఛామాప్నోత్యురుక్లేశస్తత్రత్యైః క్షుధితైర్ముహుః ॥ ౭ ॥ కటుతీక్ష్ణోష్ణలవణక్షారామ్లాదిభిరుల్బణైః। మాతృభుక్తైరుపస్పృష్టస్సర్వాఙ్గోత్థితవేదనః ॥ ౮ ॥ ఉల్బేన సంవృతస్తస్మిన్నాన్త్రైశ్చ బహిరావృతః। ఆస్తే కృత్వా శిరః కుక్షౌ భుగ్నపృష్ఠశిరోధరః ॥ అకల్యస్స్వాఙ్గచేష్టాయాం శకున్త ఇవ పఞ్జరే ॥ ౯ ॥ తత్ర లబ్ధస్మృతిర్దైవాత్కర్మ జన్మశతోద్భవమ్। స్మరన్దీర్ఘమనుచ్ఛ్వాసం శర్మ కిం నామ విన్దతే॥ ఆరభ్య సప్తమాన్మాసాల్లబ్ధబోధోఽపి వేపితః। నైకత్రాస్తే సూతివాతైర్విష్ఠాభూరివ సోదరః ॥ ౧౧ ॥ నాథమాన ఋషిర్భీతస్సప్తవధ్రిః కృతాఞ్జలిః। సంస్తౌతి తం విక్లబయా వాచా యేనోదరేఽర్పితః ॥ ౧౨ ॥ జీవ ఉవాచ॥ తస్యోపపన్నమవితుం జగదిచ్ఛయాఽఽత్తనానాతనోర్భువి చలచ్చరణారవిన్దమ్। సోఽహం వ్రజామి శరణం హ్యకుతోభయం మే యేనేదృశీ గతిరదర్శ్యసతోఽనురూపా ॥ ౧౩ ॥ యస్త్వత్ర బద్ధ ఇవ కర్మభిరావృతాత్మా భూతేన్ద్రియాశయమయీమవలమ్బ్య మాయామ్। ఆస్తే విశుద్ధమవికారమఖణ్డబోధమాతప్యమానహృదయేఽవసితం నమామి ॥ ౧౪ ॥ యః పఞ్చభూతరచితే రహితశ్శరీరే చ్ఛన్నోఽయథేన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకోఽహమ్। తే

భిర్యో బన్ధనభూతా ధాతవో యస్య సః - భీతః ఉక్తవిధగర్భవాసాదిభయాద్భీతః - విక్లబయా వ్యాకులయా - వాచా - యేన - ఉదరే అర్పిత - స్తం భగవన్తం కృతాఞ్జలిస్సంస్తౌతి ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ స్తుతిమేవాహ ॥ తస్యేతి ॥ ఉపపన్నం స్వేనైవ సృష్టమిదం జగదవితుం రక్షితుం - స్వేచ్ఛయైవ - గృహీతనానామూర్తే - స్తస్య భగవతో - భువి - చలచ్చరణారవిన్దమకుతోభయం సోఽహం - శరణం వ్రజామి - అసతో - మమానురూపా యోగ్యా - ఈదృశీ - గతి - ర్యేనాదర్శి దర్శితా - తస్య - చరణారవిన్దం వ్రజామీత్యన్వయః ॥ నన్వేవం శరణాగతం కథం భగవాన్ పరిత్యజతీతి న శఙ్క్యం - సదాచార్యానుగ్రహాభావాత్పురుషకారసాన్నిధ్యాభావాచ్చేతి ద్రష్టవ్యమ్ ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ కోఽసౌ - యం శరణం వ్రజసి - కో వా - తస్య తవ చ విశేషః - యేన శరణ్యత్వశరణాగన్తృత్వభావ ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ ॥ యఇతి ॥ అత్ర మాతుర్దేహే భూతేన్ద్రియాశయమయీం భూతాదిరూపేణ పరిణతాం - మాయాం - అవలమ్బ్య ధృత్వా - కర్మభిరావృతాత్మా కర్మరూపావిద్యాతిరోహితస్వస్వరూపః - బద్ధో - జీవస్సన్నివ - యస్స్వయమప్యాస్తే - తేన సహ ప్రకృతౌ వసతీత్యర్థః - ఏవం జీవేన సహ వసన్తమపి - విశుద్ధం ప్రకృతిగతదోషైరస్పృష్టం - అనేనాపహతపాప్మత్వముక్తం - అవికారం జరామృత్యుశోకమోహాశనాయాపిపాసావికారరహితం - అనేన హేయగుణరాహిత్యముక్తం - కల్యాణగుణజాతమాహ - అఖణ్డబోధం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణకజ్ఞానస్వరూపం - ఆతప్యమానే - హృదయే - అవసితం ప్రతీతం - నమామి - కర్మవశ్యో జీవ ఇవ స్వయమశుచిదేహావసన్నపి తద్గతదోషైరస్పృష్టో యస్తం నమామీత్యర్థః ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ నను భగవతోఽకర్మవశ్యత్వే సత్యపి నానావిధాశుచిదేహసమ్బన్ధోఽపురుషార్థ ఏవ - తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయా తత్ప్రవేశేప్యపు

రుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః-పూయశోణితాదిమజ్జనంహ్యస్వేచ్ఛాకారితమప్యపురుషార్థఏవ-అతో-యద్యపిజగదేకకారణం సర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరంచబ్రహ్మ-తథాపి ‹‹యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్-య ఆత్మనితిష్ఠన్-యోరేతసితిష్ఠన్›› నిత్యాదివచనాత్తత్రతత్రావస్థితస్యాపురుషార్థాస్సన్త్యేవ-మైవం-నిరస్తనిఖిలదోషత్వస్యసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వస్యచాత్రైవోక్త్యా ఽపురుషార్థప్రతిషేధాత్ - జీవస్యతు-తత్స్వరూపంకర్మణాతిరోహితమిత్యపురుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః-జీవస్యకర్మవశ్యత్వాత్తత్తత్కర్మానుగుణ్యేనతత్తద్వస్తుసమ్బన్ధఏవాపురుషార్థః - పరస్యతుబ్రహ్మణఃస్వాధీనస్యసఏవసమ్బన్ధస్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవస్యాత్-నను స్వేచ్ఛయానియమనంకుర్వతోఽపితత్తద్వస్తుస్వభావాయత్తోఽపురుషార్థసమ్బన్ధో ఽవర్జనీయః- మైవం-నహ్యచిద్వస్తుస్వస్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం-కర్మవశ్యానాంతు-కర్మస్వభావానుగుణ్యేనపరమపురుషసఙ్కల్పాదేకమేవవస్తుకాలభేదేనపురుషభేదేనచదుఃఖాయసుఖాయచభవతి - వస్తుస్వరూపప్రయుక్తేతుతాదృశేసర్వంసర్వదాసర్వస్యసుఖాయదుఃఖాయైవవాస్యాన్నచైవందృశ్యతే॥ తథాచోక్తమ్ ‹‹నరకస్వర్గసంజ్ఞేవై పాపపుణ్యేద్విజోత్తమ।వస్త్వేకమేవదుఃఖాయసుఖాయేర్ష్యాగమాయచ॥ కోపాయచయతస్తస్మాద్వస్తువస్త్వాత్మకంకుతః।తదేవప్రీతయేభూత్వాపునర్దుఃఖాయజాయతే॥తదేవకోపాయయతఃప్రసాదాయచజాయతే।తస్మాద్దుఃఖాత్మకంనాస్తి నచకించిత్సుఖాత్మకం››మితి-తస్మాత్కర్మవశ్యత్వాకర్మవశ్యత్వహేయార్హత్వహేయప్రతిభటత్వాదిభిర్జీవపరయోర్వైలక్షణ్యమవిహతమేవ-ఏతదేవవైలక్షణ్యంస్పష్టయన్ననుస్మరతి॥ యఇతి ॥పఞ్చభూతరచితేపఞ్చభిరాకాశాదిభూతైరారబ్ధే-శరీరే,యథాఽహం-ఛన్నఃఆవృతః-శరీరేణావృతః - తథాఛన్నోఽపి-యోభగవాన్-రహితఃశరీరసమ్బన్ధాయత్తదోషైరస్పృష్టః - తత్రహేతుః - ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకః ఇన్ద్రియాణి-జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి గుణార్థాఃగుణపరిణామరూపాశ్శబ్దాదయః-యద్వా-గుణాస్సత్త్వాదయః - అర్థాశ్శబ్దాదయః-చిత్ జీవః- ఏతే,ఆత్మాశరీరం-యస్యసః- చిదచిత్తోర్నియన్తృత్వేనావస్థితః-నత్వహమివకర్మసఙ్కల్పితస్వభావః- ప్రకృతిపారవశ్యేననియామ్యతయాఽవస్థితఇత్యర్థః-

నావికుణ్ఠమహిమానమృషింతమేనంవన్దేపరంప్రకృతిపూరుషయోఃపుమాంసమ్॥౧౫॥యన్మాయయోరుగుణకర్మనిబన్ధనేఽస్మిన్సాంసారికేపథిచరంస్తదభిశ్రమేణ। నష్టస్మృతిఃపునరయంప్రవృణీతలోకంయుక్త్యాకయామహదనుగ్రహమన్తరేణ॥ ౧౬॥ జ్ఞానంయదేతదదధాత్కతమస్సదేవస్త్రైకాలికంస్థిరచరేష్వనువర్తి

యద్వా-ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకఇత్యహమిత్యస్యాపివిశేషణం-ఇన్ద్రియాణాంగుణపరిణామరూపేషుశబ్దాదిష్వేవ-చిత్భోగ్యతాజ్ఞానం-యస్య-విషయాసక్తచిత్తోఽహమిత్యర్థః - తేనశరీరేణ-అవికుణ్ఠమహిమానంనిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానం-ఏనం-ఋషింసర్వజ్ఞం-ప్రకృతిపూరుషయోః-పరంవిలక్షణం-తంనియన్తారం - పుమాంసంపరమపురుషంవన్దేసంసృతినివృత్తికామశ్శరణంవ్రజామీత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ కథంమచ్ఛరణవరణేనసంసృతిర్నివర్తిష్యతఇత్యపేక్షాయాం‹‹యఏవబన్ధకస్సఏవమోచకః›› ఇతిన్యాయేన-త్వత్సఙ్కల్పాయత్తావేవబన్ధమోక్షావిత్యాహ ॥ యన్మాయయేతి ॥ అయం జీవః - యన్మాయయాయస్యభగవతస్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన - ఉరూణి-సత్త్వాదిగుణనిమిత్తకానికర్మాణిబన్ధసాధనాని-యస్మిన్ - సాంసారికే సంసార సమ్బన్ధిని - పథిప్రవృత్తిమార్గే- చరన్-తదభిశ్రమేణతత్రసంచారశ్రమేణ - నష్టస్మృతిః వినష్టజీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానః - పునర్మహదనుగ్రహమన్తరేణ మహతస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం వినా - కయాయుక్త్యా కేనోపాయేన - పునర్లోకం స్వలోకం - ఆవిర్భూత గుణాష్టక స్వస్వరూపం - ప్రవృణీత ప్రాప్నుయాత్ - యద్వాలోకంస్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపంముక్త్యుపాయం,ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః॥ ౧౬ ॥ భగవానేవజ్ఞానప్రదానద్వారా సంసృతేర్మోచకః - నబ్రహ్మాదిష్వన్యతమోజీవః - నహ్యస్వయంనిగళితోఽన్యాన్నిగళాన్మోచయేదితివదన్నాహ॥జ్ఞానమితి॥ యదేతత్త్రైకాలికంత్రిష్వపికాలేష్వసంకుచితం - జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానం - మహదనుగ్రహమన్తరేణ, కతమోజీవః,వ్యధాత్ దద్యాదిత్యర్థః,కింతు- సఏవదేవఃఈశ్వరఏవ - నత్వన్యఃత్వత్తఃప్రకృష్టోజీవోఽపిదధాతు-నేత్యాహ-వయంబ్రహ్మాదయోవయం-జీవానాంఆత్మనాం-యానికర్మాణి-సంసృతికరాణి-తేషాం- పదవీంపరంపరాం - అనువర్తమానాః-సర్వేవయంకర్మరూపావిద్యాతిరోహితజ్ఞానాఇత్యర్థః-అతస్త్వద్వ్యతిరేకేణకోఽపినసమర్థ ఇత్యర్థః - అన్యస్యాసంభవముక్త్వాతస్యసంభవమాహ-స్థిరచరేషుస్థావరజఙ్గమేషుశరీరేషు - అనువర్తితః అన్తరాత్మతయా,అంశఃస్వాంశభూతోజీవో,యేనసః - జీవాన్తరాత్మతయావస - న్నిత్యాసంకుచితజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణకస్తం-భజేమ-ఏవంజీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య సర్వజ్ఞస్య భగవతోజ్ఞాన ప్రదానద్వారామోచకత్వాత్తస్యైవభజనీయత్వం నత్వన్యస్యేత్యాహ

క్తమ్ ॥౧౭॥ అథ విజ్ఞాపయన్నాహ॥ దేహీతి॥ హే భగవన్ అన్యదేహవివరే మాతురుదరకుహరే-యః అసృగ్విణ్మూత్రరూపః కూపః- తస్మిన్-పతిత- స్తత్ర-జఠరాగ్నినా భృశం తప్తో దేహో యస్య సః-అతఏవ-కృపణాధీర్యస్య సః, ఇతో వివరా-ద్వివసితుం నిర్గన్తు-మిచ్ఛన్-స్వమాసాన్-గణయన్-అసౌ- దేహీజీవః-కదాను బహిర్నిర్వాస్యతే నిర్గమిష్యతి ॥౧౮॥ ఏవం స్వదైన్యమావేద్య జ్ఞానప్రదానయా పంభగవత్కృతం మహోపకారం స్మరన్ - తస్యాప్రత్యుపకార్యతామాహ॥ యే నేతి॥ హే ఈశ-భవాదృశేన త్వత్సమేన-నిరుపమేనేత్యర్థః - పురుదయేన నిరతిశయదయావతా, యేన త్వయా-దశమాస్యః దశమాసపరిమితో, జీవః, ఈదృశీం, గతిం వివేకం-సమ్యగ్గ్రాహితః, సదీననాథో భగవాన్- స్వేనైవకృతేన స్వకల్పితేనైవో పకారేణ- తుష్యతు స్వయమేవ తుష్యతు, అఞ్జలిం వినాకోనామ పుమాన్, తత్ప్రతికుర్యాత్ తత్కృతోపకారప్రత్యుపకారం కుర్యాదిత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏవం భగవత్త ఏవ వివేకాదిసంపత్తి స్తస్య మహోపకర్తృత్వం చోక్తం, ఇమామేవ భగవతో వివేకాదిసంపత్తిం వివేకిజననిదర్శనేన స్వస్మిన్నపి ప్రార్థయతే॥ పశ్యతీతి॥ శారీరకే, శారీరః పరమపురుషః, తత్సంబన్ధిని పరమపురుషాధిష్ఠితే బ్రహ్మపుర ఇతి యావత్, తస్మిన్ స్వదేహే స్వస్య జీవస్య దేహే-జీవకర్మాయత్త ఇత్యర్థః, అపరః శారీరాద్భిన్నః, సప్తవధ్రిః సప్తత్వగ్వేష్టితదేహధారీ, అయం దమశరీరీ శమదమాదియుక్తో జీవః - యోగీతి యావత్, యత్సృష్టయా యస్మిన్ కృతయా-యేనేశ్వరేణ దత్తయా వా - ధిషణయా ఉపాసనాత్మికయా బుద్ధ్యా-యత ఈశ్వరాద్ధేతోః సృష్టయా కల్పితయేతి వా - అనేన నిరన్తరాయముపాసనానివృత్తిరపి పరమపురుషప్రసాదాదేవేత్యుక్తం-యం-పశ్యతి సాక్షాత్కరోతి, తం-చైత్యం యోగపరిశుద్ధచిత్తగ్రాహ్యం-పురాణం పురుషం- సఖివదమశరీరివ-అహమపి-బహిర్హృదిచ, ప్రతీతం ప్రతీ

తాంశః। తం జీవకర్మపదవీమనువర్తమానాస్తాపత్రయోపశమనాయ వయం భజేమ॥౧౭॥ దేహ్యన్యదేహవివ రే జఠరాగ్నినాఽసృగ్విణ్మూత్రకూపపతితో భృశతప్తదేహః । ఇచ్ఛన్నితో వివసితుం గణయన్స్వమాసాన్నిర్వాస్యతే కృపణధీర్భగవన్ కదాను॥౧౮॥ యేనేదృశీం గతిమసౌ దశమాస్య ఈశ సంగ్రాహితః పురుదయేన భవాదృశేన। స్వేనైవ తుష్యతు కృతేన సదీననాథః కో నామ తత్ప్రతి వినాఞ్జలిమస్య కుర్యాత్॥౧౯॥ పశ్యత్యయం ధిషణయా ననుసప్తవధ్రిః శారీరకే దమశరీర్యపరః స్వదేహే । యత్సృష్టయాసం తమహం పురుషం పురాణం పశ్యే బహిర్హృది చ చైత్యమివ ప్రతీతమ్॥౨౦॥ సోఽహం వసన్నపి విభో బహుదుఃఖవాసం గర్భాన్న నిర్జిగమిషే బహిరన్ధకూపే। యత్రోపయాతముపసర్పతి దేవమాయా మిథ్యామతిర్యదను సంసృతిచక్రమేతత్॥౨౧॥ తస్మాదహం విగతవిక్లబ ఉద్ధరిష్య ఆత్మానమాశు తమసస్సుహృదాత్మనైవ । భూయో యథా వ్యసనమేతదనేకరన్ధ్రం మా మే భవిష్యదుపసాదితవిష్ణుపాదః ॥౨౨॥ శ్రీకపిల ఉవాచ॥ ఏవం కృతమతిర్గర్భే దశమాస్యం సప

తివిషయం- యత్సృష్టయా ధిషణయా పశ్యామి సాక్షాత్కరోమీత్యర్థః ॥౨౦॥ కింవిశేషేణ మదుపాసనాతో ముక్త్వా సాక్షాత్కారం ప్రార్థయసే - యథాపూర్వం గర్భాన్నిర్గత్య ప్రవృత్తిధర్మం నేచ్ఛసీత్యత్ర, గర్భాన్నిర్గతస్య స్వస్యానర్థం స్వాభిప్రేతం చ నివేదయన్నుపసంహరతి॥ సోఽహమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే విభో-బహూనాం దుఃఖానాం వాసో వసతిర్యస్మిన్, బహుదుఃఖాస్పదం గర్భం-ప్రతివసన్నపి, సోఽహం-గర్భాద్బహిః, న నిర్జిగమిషే నిర్గన్తుం నేచ్ఛామి-కుతః, యత్ర గర్భాద్బహిః, రన్ధకూపే అన్ధకూపవత్స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానతిరోధాయకే గార్హస్థ్యధర్మే - ఉపయాతం ఉపగతం, మాం, దేవస్య భగవతః, సంబన్ధినీ-మాయా, దైవీహ్యేషా గుణమయీ, త్యుక్తవిధా-దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకారిణీ, మాయా-ఉపసర్పతి, యదను, యస్యాః మాయాయాః- అనుపశ్చాత్ - మిథ్యామతిః దేహాత్మాభిమానాదిరూపమిథ్యాభిమాన- స్తత్ప్రయుక్తసుఖదుఃఖానుభవః పునర్గర్భవాసాది-రిత్యేత - దేవం భూతం సంసృతిచక్రం, చక్రవత్పరివర్తమానం సంసరణముపయాతి ॥౨౧॥ తస్మాత్-విగతవిక్లబః విగతాధార్ష్ట్యః-అహ-మాత్మానం, సుహృదాత్మనైవ సర్వమాత సుహృదాత్మనా స్వయమేవ హేతుభూతేన, తమసస్సంసృతేః - రాహూద్ధరిష్యే-అనేకరన్ధ్రం నానాగర్భవాసరూపమేతద్వ్యసనం దుఃఖం-పునః-యథా, మే, మాభవిష్యత్, కిమత్ర సాధనం తత్రాహ॥ ఉపసాదితౌ శరణం ప్రాప్తౌ విష్ణోః పాదౌ యేన, సోఽహమ్ ॥౨౨॥ ఏవం సప్తమాసాదారభ్య దశమాసం గర్భస్థజీవనిర్వేదమభిధాయానన్తరావస్థామాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తరీత్యా, గర్భే, కృతనిశ్చయం, సపదితదా, దశమాస్యం దశమాసపరిమితం, ఋషిం జీవం, సద్యస్తత్క్షణమేవ, అవాచీనమవాఙ్ముఖం, తం, ప్రసూతిహేతుర్మారుతః, ప్రసూత్యై, క్షిపతి ప్రేరయతి, బహిర్నిస్సారయితుం చాలయతీత్య

ర్థః ✽॥ ౨౩ ॥ ✽ తేన సూతివాయునా, అపస్పృష్టః స్వస్థానాచ్చాలితః, శిరః, అవాక్ అధః, కృత్వా, ఆతురః దుఃఖితః, ఉచ్ఛ్వాస రహితః, హతస్మృతిః వినష్టగర్భస్థదశాస్మృతిః, అతికృచ్ఛ్రేణ అతిసంకటేన, నిష్క్రామతి ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ అసృజాలోహితేన, దిగ్ధో లిప్తః, భువి పతితః, విష్ఠాభూః క్రిమిరివ, చేష్టతే, జ్ఞానే గర్భవాసకాలికే జ్ఞానే, గతే సతి, తద్విపరీతాం - మతిం, ప్రాప్తః, రోరూయతే భృశం రోదితి ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ పరస్య శిశోః, ఛన్దమభిప్రాయమవిదుషా, జనేన, సః శిశుః, పుష్యమాణః - అనభిప్రేతం స్తన్యార్థం రోదనే, ఉదరవ్యథాం పరికల్ప్య పాయయిష్యమాణం నిమ్బరసాదికం, ఉదరవ్యథయా రోదనే దీయమానం స్తన్యాదికం, ఆపన్నః ప్రాప్తః ✽॥ ౨౬ ॥ ✽ జన్తవః మశకమక్షికాదయః, స్వేదజాశ్చ, తైః, దూషితే, అశుచిపర్యఙ్కే, శాయితః శయనం కారితః, అఙ్గానాం కణ్డూయనే, ఆసనాదౌ చ, నేశః అసమర్థః - రోరూయత ఇత్యనుషఙ్గః ✽॥ ౨౭ ॥ ✽ ఆమా కోమలా - త్వగ్యస్య, తం, దంశాః దంశనస్వభావాః మత్కుణాదయః - విగతం గర్భజ్ఞానం యస్య తం, తుదన్తి వ్యథయన్తి - యథా, క్రిమయః క్రిమిమ్ ✽॥ ౨౮ ॥ ✽ శైశవం పంచవర్షపరిమితం వయశ్శిశుత్వం, తద్దుఃఖం, తతః పౌగణ్డం యౌవనప్రాగవస్థా, తద్దుఃఖంచ, భుక్త్వా, కరోతీత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ పౌగణ్డం దుఃఖమాహ ॥ అలబ్ధమభీప్సితం యేన, ఇద్ధం, అజ్ఞానాత్ ఇద్ధః, మన్యుః క్రోధో, యస్య సః, శుచా, అర్పితః వ్యాప్తః, శోకం ప్రాప్తః ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ యౌవనదుఃఖమాహ ॥ సహేతి ॥ దేహేన సహైవ, వర్ధమానేనాభిమానేన, మన్యునా చ, ఆత్మనోఽన్తాయ నాశాయ, కామిషు - విగ్రహం విరోధం, క

ద్యృషిమ్ । సద్యః క్షిపత్యవాచీనం ప్రసూత్యై సూతిమారుతః ॥ ౨౩ ॥ తేనావసృష్టః సహసా కృత్వాఽవాక్శిర ఆతురః । వినిష్క్రామతి కృచ్ఛ్రేణ నిరుచ్ఛ్వాసో హతస్మృతిః ॥ ౨౪ ॥ పతితో భువ్యసృఙ్మిశ్రో విష్ఠాభూరివ చేష్టతే । రోరూయతి గతే జ్ఞానే విపరీతాం మతిం గతః ॥ ౨౫ ॥ పరచ్ఛన్దం న విదుషా పుష్యమాణో జనేన సః । అనభిప్రేతమాపన్నః ప్రత్యాఖ్యాతుమనీశ్వరః ॥ ౨౬ ॥ శాయితోఽశుచిపర్యఙ్కే జన్తుస్స్వేదజదూషితే । నేశః కణ్డూయనేఽఙ్గానామాసనోత్థానచేష్టనే ॥ ౨౭ ॥ తుదన్త్యామత్వచం దంశా మత్కుణా మశకాదయః । రుదన్తం విగతజ్ఞానం క్రిమయః క్రిమికం యథా ॥ ౨౮ ॥ ఇత్యేవం శైశవం భుక్త్వా దుఃఖం పౌగణ్డమేవ చ । అలబ్ధాభీప్సితోఽజ్ఞానాదిద్ధమన్యుశ్శుచార్పితః ॥ ౨౯ ॥ సహ దేహేన మానేన వర్ధమానేన మన్యునా । కరోతి విగ్రహం కామీ కామిష్వన్తాయ చాత్మనః ॥ ౩౦ ॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధే దేహే దేహ్యబుధోఽసకృత్ । అహం మమేత్యసద్గ్రాహః కరోతి కుమతిర్మతిమ్ ॥ ౩౧ ॥ తదర్థం కురుతే కర్మ యద్బద్ధో యాతి సంసృతిమ్ । యోఽనుయాతి దదత్క్లేశమవిద్యాకర్మబన్ధనః ॥ ౩౨ ॥ యద్యసద్భిః పథి పునశ్శిశ్నోదరకృతోద్యమైః । ఆస్థితో రమతే జన్తుస్తమో విశతి పూర్వవత్ ॥ ౩౩ ॥ సత్యం శౌచం దయా మౌనం బుద్ధిః శ్రీర్హ్రీర్యశః క్షమా । శమో దమో భగశ్చేతి యత్సఙ్గాద్యాతి సంక్షయమ్ ॥ ౩౪ ॥ తేష్వశాన్తేషు మూఢేషు ఖణ్డితాత్మస్వసాధుషు । సఙ్గం న కుర్యాచ్ఛోచ్యేషు యోషిత్క్రీడామృగేషు చ ॥ ౩౫ ॥ న తథాఽస్య భవేన్మోహో బన్ధశ్చాన్యప్రసఙ్గతః । యోషిత్సఙ్గాద్యథా పుంసో యథా తత్సఙ్గిసఙ్గతః ॥ ౩౬ ॥ ప్రజాపతిస్స్వాం దుహితరం దృష్ట్వా తద్రూపధర్షితః । రోహిద్భూతాం సోఽన్వధావదృ

రోతి, స్వయం కామీ స్వకామవిరోధిషు విగ్రహం కరోతీత్యర్థః ✽॥ ౩౦ ॥ ✽ యౌవనావస్థామేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ భూతైరితి ॥ పఞ్చభిర్భూతైః - ఆరబ్ధే, దేహే, అసదాగ్రహః, అహం మమేతి - కుమతిం కరోతి ✽॥ ౩౧ ॥ ✽ తదర్థం దేహార్థం, కర్మ, కరోతి, యేన కర్మణా, బద్ధః, సంసృతిం పునర్యాతి, తదేవాహ । యో దేహీ, అవిద్యాకర్మబన్ధనః, అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యత, ఇత్యుక్తకర్మాఖ్యావిద్యావశ్యః, దద, త్క్లేశం, క్లేశావహం, దేహం, అనుయాతి పునః పునరనువర్తతే ✽॥ ౩౨ ॥ ✽ అసద్భిర్దారాదిభి, రాశ్రితః, తేషాం పథి అసన్మార్గే, స్థితః, శిశ్నోదరార్థం కృతప్రయత్నైః, యది రమతే వైషయికేషు సుఖేషు, తర్హి, పూర్వవ, త్తమః, యాతనా దేహ ఆవృత్త్యా, త్యాదిపూర్వోక్తప్రకారేణ, నరకం ప్రవిశతి ॥ ౩౩ ॥ ✽ అసత్సఙ్గం నిన్దతి ॥ సత్యమితి త్రిభిః ॥ యత్సఙ్గాత్ యేషామసతాం సఙ్గాత్ - సత్యాదయః, క్షయం నాశం, యాన్తి ✽॥ ౩౪ ॥ ✽ అశాన్తేషు విషయవైతృష్ణ్యరహితేషు - ఖణ్డితాత్మసు దేహాత్మబుద్ధిషు, మూఢేషు, యోషితాం క్రీడామృగవదధీనేషు - శోచ్యేషు - వివేకిభిరితి శేషః, తేష్వసాధుషు - సఙ్గం, న కుర్యాత్ ✽॥ ౩౫ ॥ ✽ యోషితాం సఙ్గాత్, యోషిత్సఙ్గిసఙ్గతశ్చ, యథా, పుంసో, మోహో - బన్ధశ్చ, భవే, త్తథాఽన్యప్రసఙ్గతో, మోహాదిర్న భవేత్ ✽॥ ౩౬ ॥ ✽ యోషిత్సఙ్గస్యానర్థహేతుతాం ప్రపఞ్చయతి, ప్రజాపతిరితి సప్తభిః ॥ ప్రజాపతిర్బ్రహ్మా, స్వాం దుహితరం సరస్వతీం, దృష్ట్వా, తస్యా దుహితుః, రూపేణ శరీరసౌన్దర్యేణ ధర్షితః మోహితః - రోహిద్భూతాం మృగీభూతాం, సః, ఋశ్యరూపీ - స్వయమపి మృగరూపీ సన్ - గతలజ్జో

ఉన్వధావత్ అన్వధావత్-తయా సహ రేమ ఇత్యర్థః ❁॥౩౬॥ ❁ తేన బ్రహ్మణా-సృష్టా మరీచ్యాదయః, తైస్సృష్టాః కాశ్యపాదయః, తైరపి సృష్టా దేవమనుష్యాదయః, తేషు మధ్యే, కః పుమాన్, నారాయణమృషిం వినా, యోషిన్మయ్యా, మాయయా భగవన్మాయయా-అఖణ్డితధీః అనాకృష్టమనాః, సర్వోఽపి ఖణ్డితధీరేవ, భగవన్మాయా-యా మోహకత్వాత్ తత్సమానధర్మత్వాద్యోషిన్మాయాత్వేన రూపితా ❁॥౩౮॥ ❁ స్త్రీరూపాయా-మే మమ, మాయాయాః, బలం మోహకత్వరూపం సామర్థ్యం, పశ్య, యా స్త్రీ కేవలం భ్రూవిక్షేపేణైవ, దిశాం జయినః దిగ్విజయినస్సూరాన్ పద-పాదాధీనం కరోతి ❁॥౩౯॥ ❁ అతః, యోగస్య, పరం పారం అన్తం భక్తియోగఫలం మత్పదమిత్యర్థః, ఆరోఢుమిచ్ఛుః-మత్సేవయా, ప్రతిలబ్ధః ఆత్మలాభః ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం, యస్య సః - ప్రమదాసు, కదాచిదపి, సఙ్గం, న కుర్యాత్, యాః ప్రమదాః-అస్య ముముక్షోః నిరయద్వారం నరకద్వారం-వదన్తి అతః-తాసు సఙ్గం న కుర్యాదిత్యర్థః ❁॥౪౦॥ ❁ మేతి॥ శనైః శుశ్రూషాదివ్యాజేన దేవేన భగవతా, నిర్మితా-యా యోషిద్రూపా మాయా-ఉపయాతి, తాం యోషితం, ఆత్మనో, మృత్యుం అనర్థకరీం, ఈక్షేత, తృణైరావృతం కూపమివ ❁॥౪౧॥ ❁ ఏవం ముముక్షుణా పురుషేణ స్త్రీసఙ్గో న కార్య ఇత్యుక్తం, అథ ముముక్షోః స్త్రియా-అపి పురుషసఙ్గో న కార్య ఇత్యాహ॥ యామితి ద్వాభ్యామ్॥ అయమాత్మా, స్త్రీసఙ్గాదన్తకాలే స్త్రియమేవ ధ్యాయన్, యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కలేబరం, ఇత్యుక్తరీత్యా, స్త్రీత్వం ప్రాప్తః, అహం స్త్రీతి మన్యమానః, ఋషభవదాచరన్తీం భర్తృరూపామిత్యర్థః-మే-యాం మాయాం, మోహాత్, విత్తాపత్యగృహప్రదం, పతిం-మన్యతే, పత్యురపి మోహకత్వాదేవ మాయాత్వరూపణం తం విత్తాద్యాశ్రయం పతిం ఆత్మనో-దైవోపసాదితం-మృత్యుం, జానీయాత్, యథా-మృగయోర్వ్యాధస్య, గాయనం, మృగస్య మృత్యుకరం, తథేత్యర్థః ❁॥౪౨॥౪౩॥ ❁ ఏవం గర్భజన్మాదియావనాన్తాః క్లేశా ఉక్తాః,

---

శ్యరూపీ గతత్రపః॥౩౬॥ తత్సృష్టసృష్టసృష్టేషు కో న్వఖణ్డితధీః పుమాన్। ఋషిం నారాయణమృతే యోషిన్మయ్యేహ మాయయా॥౩౮॥ బలం మే పశ్య మాయాయాః స్త్రీమయ్యా జయినో దిశామ్। యా కరోతి పదాక్రాన్తాన్ భ్రూవిజృమ్భేణ కేవలమ్॥౩౯॥ సఙ్గం న కుర్యాత్ప్రమదాసు జాతు యోగస్య పారం పరమారురుక్షుః। మత్సేవయా ప్రతిలబ్ధాత్మలాభో వదన్తి యా నిరయద్వారమస్య॥౪౦॥ యోపయాతి శనైర్మాయా యోషిద్దేవవినిర్మితా। తామీక్షేతాత్మనో మృత్యుం తృణైః కూపమివావృతమ్॥౪౧॥ యాం మన్యతే పతిం మోహాన్మన్మాయామృషభాయతీమ్। స్త్రీత్వం స్త్రీసఙ్గతః ప్రాప్తో విత్తాపత్యగృహప్రదమ్॥ ౪౨ ॥ తమాత్మనో విజానీయాద్విత్తాపత్యగృహాత్మకమ్। దైవోపసాదితం మృత్యుం మృగయోర్గాయనం యథా ॥ ౪౩ ॥ దేహేన జీవభూతేన లోకాల్లోకమనువ్రజన్। భుఞ్జాన ఏవ కర్మాణి కరోత్యవిరతం పుమాన్ ॥ ౪౪॥ జీవో హ్యస్యానుగో దేహో భూ

జరామరణాదిక్లేశాస్తు పూర్వస్మిన్నేవాధ్యాయే ప్రపఞ్చితాః, తత్ర నిత్యస్యాత్మనః కథం జన్మమరణే సంభవతః, సంభవే వా-తయోః స్వరూపం, భోగేన సర్వకర్మక్షయే సతి కథం శరీరాచ్ఛరీరాన్తరగమనం - తత్సంభవేఽపి-కిం ప్రాప్తైర్యాతనాసూక్ష్మైః సంపరిష్వక్తో గచ్ఛతి-ఉత-తాని విహాయ గచ్ఛతీతి మా ఆశఙ్కా-నిరాకుర్వన్ వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం దేహస్యానాత్మత్వప్రతిపాదనాయ తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యానాత్మత్వమాహ॥ దేహేనేతి చతుర్భిః॥ పుమాన్ జీవః, జీవభూతేన జీవాభిన్నత్వేనాభిమతేన-దేహేన భూతేన్ద్రియమనఆత్మకేన - సూక్ష్మేణ దేహేన, లోకాత్ సూక్ష్మపరిణామరూపాత్ స్థూలాచ్ఛరీరాత్, లోకాన్తరం తత్పరిణామరూపం దేహాన్తరం, అనువ్రజన్ కర్మాణి ప్రాక్తనస్థూలశరీరనిష్పాదితకర్మఫలాని, భుఞ్జానః, పునరుత్తరశరీరారమ్భకాణి కర్మాణి, అవిరతమవిచ్ఛేదేన, కరోతి ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ కుత ఏతద్దేహేన లోకాల్లోకాన్తరగమనం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ॥ సూక్ష్మో, యో-భూతేన్ద్రియమనోమయో దేహః-అస్య దేహస్యానుగో జీవః అనుసృత్య గన్తా, దేహేన పాతో గన్తేత్యర్థః, యద్వా, జీవః జీవత్వేనాభిమతః, భూతేన్ద్రియాత్మకో దేహః సూక్ష్మదేహః, అస్యాత్మనోఽనుగో, హీతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, శ్రుతిస్తావత్ "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ"త్యాదికా-స్మృతిరపి "మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి। శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః॥ గృహీత్వైతాని సంయాతీ"త్యాదికా, అత్రావిరతం కర్మాణి కరోతీత్యనేన కర్మణామసమాప్తిరుక్తా, అభ్యుపగతప్రారబ్ధానాం భోగేన వినాశేఽప్యనభ్యుపగతప్రారబ్ధానామవినష్టత్వాత్॥ నన్వేవమపి కథం నిత్యస్యాత్మనో జన్మమరణే సంభవత ఇత్యత్రాహ॥ తన్నిరోధ ఇతి తస్మిన్ సూక్ష్మే శరీరే, స్థూలస్య - నిరోధః సంహారః స్థూలావస్థాం పరిత్యజ్య సూక్ష్మావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య జీవస్య మరణం-ఆవిర్భావః పునః, సూక్ష్మావస్థాపరిహాణేన స్థూలావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య సంభవః, దేహద్వారకే ఉత్పత్తిమరణే, న స్వత ఇత్యా

ర్థః ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ ఏతదేవోపపాదయన్ జన్మమరణస్వరూపమాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య పృథివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య దేహస్య, యదా ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా, పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతా, సూక్ష్మావస్థేత్యర్థః, యదా పుంసో భవతి - తదేవాస్య పఞ్చత్వం మరణం, పృథివ్యాదిద్రవ్యత్వేన జ్ఞాయమానదేహస్యాత్మాభిమానవిషయత్వాత్తస్య ద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతైవ పుంసో మరణమిత్యర్థః, అహంమానాద్ద్రవ్యదర్శనం అహమిత్యభిమానేన ద్రవ్యదర్శనమేవ దేహస్యోత్పత్తిః - సైవ పుంస ఉత్పత్తిరిత్యర్థః ॥ అత్రేదమవధేయమ్ ,, తదేతదక్షయం నిత్యం జగత్స్థావరజఙ్గమమ్ । ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి,, ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా - ప్రకృతిపురుషయోరుభయోరపి నిత్యత్వాన్నోత్పత్తివినాశౌ యద్యపి సంభవతః - తథాప్యాత్మనోఽపరిణామిత్వాన్న సాక్షాదుత్పత్త్యాదిసంభవః, కింతు, ప్రకృతిద్వారా సంభవత్యౌపాధికత్వాదిః, ప్రకృతేస్తు, సాక్షాదుత్పత్త్యాదయస్సంభవన్త్యేవ - న చైవం తస్యానిత్యతాశఙ్కా, ద్రవ్యస్యానిత్యత్వాత్ - ఉత్పత్తివినాశాదయో హి సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః - తన్తుప్రభృతినిహద్రవ్యాంశస్యైవ రచనావిశేషయుక్తాని ఘటాదీన్యుచ్యన్తే, అసత్కార్యవాదినాపి తదేవోపలభ్యతే - న హ్యత్ర తన్తుసన్తానవిశేషాతిరేకేణాన్యత్పదార్థాన్తరం ప్రతీయతే - కారకవ్యాపారనామాన్తరభజనవ్యవహారవిశేషాణామేతావతైవోపపత్తేర్న ద్రవ్యాన్తరకల్పనా యుక్తా, అత ఉత్పత్తివినాశాదయస్సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః, ఉత్పత్త్యాఖ్యామవస్థాముపజాతస్య ద్రవ్యస్య తద్విరోధ్యవస్థాన్తరప్రాప్తిర్వినాశ ఇత్యుచ్యతే, మృద్ద్రవ్యస్య పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణత్వాదివత్పరిణామిద్రవ్యస్య పరిణామపరంపరాఽవర్ణనీయా, తత్ర చూర్ణత్వావస్థద్రవ్యస్యోత్తరావస్థాప్రాప్తిర్వినాశః, సైవ తదవస్థస్యోత్పత్తిరితి ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ ఏవముత్పత్తివినాశస్వరూపముపపాదితం, అథ వైరాగ్యోదయాయ సాక్షాదుత్పత్తివినాశయోర్ద్రవ్యస్య దేహస్యానాత్మత్వం వక్తుం తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యానాత్మత్వముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ చక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానం గోలకమక్షీత్యుచ్యతే ,, ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వాఽక్షిణీ ప్రావిశత్ ,, ఇతి శ్రుతేః ఇహాపి ,, నిరభిద్యేతామక్షిణీ చక్షురేతయోః,,

తేన్ద్రియమనోమయః। తన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవః॥ ౪౫ ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యదా। తత్పఞ్చత్వమహంమానాదుత్పత్తిర్ద్రవ్యదర్శనమ్ ॥ ౪౬ ॥ ❁ యథాఽక్ష్ణోర్ద్రవ్యావయవద

రిత్యుక్తత్వాత్ - అక్ష్ణోః ఇన్ద్రియగోళకయోః - దర్శనాయోగ్యతా యథా - తథైవ చక్షురిన్ద్రియస్యాపి దర్శనాయోగ్యతా సిద్ధా - కాచతిమిరాద్యుపహతదృష్టేశ్చక్షుర్గోచరసద్భావే దర్శనాభావాదిన్ద్రియగోలకస్య న ద్రష్టృత్వం - ఏవం శోభనదృష్టేరపి పురుషస్యాత్మన్యనభిమతే సత్యున్మీలితమపి చక్షుర్న పశ్యతీతి చక్షుషో ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా భవతి - తస్మాచ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృత్వం - ద్రష్టృతాఽయోగ్యతానయోరితి పాఠాన్తరం - తత్ర - ద్రష్టుశ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృతా ద్రష్టృత్వం - అనయోః చక్షుర్ద్రష్ట్రోః-యోగ్యతా సంబన్ధయోగ్యతా - కరణత్వకర్తృత్వరూపసంబన్ధయోగ్యతేత్యర్థః, ఏవం చ యదా చక్షుషోఽనాత్మత్వం, తథా దేహస్యాప్యనాత్మత్వం సిద్ధం-అత్ర ,, తన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవః,, ఇత్యస్యానన్తరం ,, ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యథా-తథైవ చక్షుషో ద్రష్టుర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతాఽనయోః,, రితి క్వచిదధికః పఠ్యతే-తం చైవం కేచిద్వ్యాచక్షతే- ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య నేత్రగోళకాదేర్ద్రవ్యేక్షాయాం రూపాదిదర్శనే-కాచకామిలాదిదోషేణ యథాఽయోగ్యతా భవతి-తథైవ-చక్షుష ఇన్ద్రియస్యాయోగ్యతా - అనయోః స్థానచక్షుషోర్యథాఽయోగ్యతా-తథైవ ద్రష్టుర్జీవస్య ద్రష్టృత్వాయోగ్యతేతి-నిరోధావిర్భావయోరేవ జన్మమరణత్వే దృష్టాన్త ఇతి, తత్ర-స్థానచక్షుషోరివ ద్రష్టుర్జీవస్యాప్యద్రష్టృత్వే-కస్య తర్హి ద్రష్టృత్వమితి ప్రష్టవ్యం-వ్యాహతం చైతద్ద్రష్టురద్రష్టృత్వమితి-దృష్టాన్తోఽప్యసంగతః-న హ్యనేన కించిద్దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికగతం సాదృశ్యముచ్యతే - తస్మాదేవం వ్యాఖ్యేయః-యది తన్నిరోధ ఏవ మరణం-తర్హి సూక్ష్మావస్థయాఽవస్థితస్య దేహస్యోపలమ్భస్స్యాత్తత్రాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రష్టుశ్శోభనద్రష్టుర్జీవస్య, చక్షుషశ్చేత్యనయోర్ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య, పృథివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య-స్థూలదేహస్య-ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యదర్శనయోగ్యతా-యదా భవతి, స్థూలత్వాత్, అతస్తస్య యథా దర్శనవిషయతా స్వభావసిద్ధా-తథా-సూక్ష్మేపి శరీరే అనయోశ్చక్షురాత్మనోర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా - సూక్ష్మత్వాత్తస్య దర్శనవిషయత్వాయోగ్యతా నాస్తీత్యర్థః ॥

౪౭ శ్లో॥ పా॰ ❁ సప్తచత్వారింశే యథేత్యాదిశ్లోకే యథాశబ్దద్వయమేవోపలభ్యతే వ్యాఖ్యానే తు తత్ప్రయోజనం నోక్తమిత్యతో యథాసంభవం యోజనీయం బుద్ధిమద్భిః।

తి ॥౪౭॥ ఉపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్స్వాత్మజన్మమరణాదిభాజో దేహస్యానాత్మత్వాత్-సంత్రాసః దేహప్రయుక్తాగామిజన్మమరణాదిదుఃఖవిషయజ్ఞానరూపభయం-న కార్యః, కార్పణ్యం-అతీతపుత్రమరణాదిస్మృతినిమిత్తం దైన్యం-సమ్భ్రమః పుత్రజన్మాదినిమిత్తసన్తోషశ్చ న కార్యః కింతు ధీరః సుఖదుఃఖసమః, జీవగతిం బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం, బుద్ధ్వా, ముక్తసఙ్గః గేహాపత్యకళత్రాదిష్వనాసక్తః-ఇహలోకే-చరేత్ ॥౪౮॥ తథా-సమ్యగ్దర్శనయా-సమ్యక్ అబాధితం దర్శనం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం యస్యాం తయా-జ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం-వైరాగ్యం కామానభిష్వఙ్గః-స చ ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూప-స్తాభ్యాం యుక్తయా-ధియా వివేకాదిజన్యభగవదుపాసనాత్మికయా బుద్ధ్యా-మాయావిరచితేఽస్మిన్ లోకే-కళేబరం న్యస్య త్యక్త్వా-కళేబరే ఆసక్తిం వ కృత్వేత్యర్థః-చరేత్ నివృత్తిధర్మమితి శేషః ॥౪౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవమతీతాధ్యాయద్వయేన వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశాః- అనిష్టాదికారిణాం గతిశ్చోపపాదితాః-అథ ఇష్టాదికారిణాం పరబ్రహ్మోపాసకానాం చ గతిమాహ॥ తత్ర తావదిష్టాదికారిణాం గతిమాహ ॥ అథేతి చతుర్భిః॥ అథ నను-యో-గృహాశ్రమీ గృహ ఏవావసన్ గృహమేధీయాన్ గృహమేధో గృహాశ్రమః-తత్ప్రయుక్తాన్ ధర్మానేవ-అనుతిష్ఠన్నితి శేషః-ధర్మానేవేత్యేవకారేణ నివృత్తిధర్మవ్యావృత్తిః- ధర్మానావసన్ కుర్వన్నితి వా-స్వకాన్ ధర్మాన్ కామ-మర్థం-చ-దోగ్ధి ప్రపూరయతి-ధర్మాననుతిష్ఠన్ కామార్థౌ లభత ఇత్యర్థః, స భూయస్తాన్ ధర్మాన్, పిపర్తి పాలయతి॥౧॥ ఏవకారసూచితమర్థమాహ॥ స ఇతి॥ స చాపి కేవలగృహమేధీయధర్మైః-కామేన విషయాసక్తేన-మూఢః- అత ఏవ-భగవద్ధర్మాత్-పరాఙ్ముఖః ప్రతిని

ర్శనాయోగ్యతా యథా। తథైవ చక్షుషో ద్రష్టుర్ద్రష్టృతాయోగ్యతాఽనయోః॥౪౭॥ తస్మాన్న కార్యస్సంత్రాసో న కార్పణ్యం న సమ్భ్రమః। బుద్ధ్వా జీవగతిం ధీరో ముక్తసఙ్గశ్చరేదిహ ॥౪౮॥ సమ్యగ్దర్శనయా బుద్ధ్యా యోగవైరాగ్యయుక్తయా। మాయావిరచితే లోకే చరేన్న్యస్య కళేబరమ్ ॥౪౯॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ఏకత్రింశోఽధ్యాయః ***

శ్రీభగవానువాచ॥ అథ యో గృహమేధీయాన్ ధర్మానేవావసన్ గృహే। కామమర్థం చ ధర్మాన్స్వాన్ దోగ్ధి భూయః పిపర్తి సః॥౧॥ స చాపి భగవద్ధర్మాత్ కామమూఢః పరాఙ్ముఖః। యజతే క్రతుభిర్దేవాన్పితౄంశ్చ శ్రద్ధయాన్వితః॥ తచ్ఛ్రద్ధయాక్రాన్తమతిః పితృదేవవ్రతః పుమాన్। గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతి॥౩॥ యదా చాహీన్ద్రశయ్యాయాం శేతేఽనన్తాసనో హరిః। తదా లోకా లయం యాన్తి త ఏతే గృహమేధినామ్॥౪॥ యే స్వధర్మాన్న దుహ్యన్తి ధీరాః కామార్థహేతవే। నిస్సఙ్గా న్యస్తకర్మాణః ప్రశాన్తాః శుద్ధచేతసః ॥౫॥ నివృత్తిధర్మనిరతా నిర్మమా నిరహంక్రియాః। స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేన పరిశుద్ధేన చేతసా ॥౬॥ సూర్యద్వారేణ తే యాన్తి పురు

వృత్తః-శ్రద్ధయా ప్రవృత్తిధర్మత్వరయా-యుక్తః- క్రతుభిః-దేవాన్ పితౄంశ్చ యజతే ॥౨॥ తచ్ఛ్రద్ధయా-పితృదేవయజనశ్రద్ధయా - ఆక్రాన్తా మతిర్యస్య - పిత్రర్థం దేవార్థం చ వ్రతం నియమో యస్య సః-సోమయాజీ-పుమాన్-చాన్ద్రమసం లోకం గత్వా-ధూమరాత్ర్యపరపక్షదక్షిణాయనషణ్మాసపితృలోకాకాశచన్ద్రక్రమేణ-ఆరుహ్య-పునః-చన్ద్రమసః స్థానాదాకాశవాయుధూమాభ్రక్రమేణ-ఏష్యతి అవరోహతి ॥౩॥ కల్పాన్తస్థాయిచన్ద్రాదిలోకగతానాం క్షయిష్ణుఫలత్వముక్తం-అథ కేవలేష్టాదికారిప్రాప్యానాం లోకానాం క్షయిష్ణుత్వమాహ॥ యదేతి॥ యదా కల్పాన్తే-అనన్తాసనః శేషాసనో భగవాన్ - అహీన్ద్రశ్శేష-స్స ఏవ శయ్యా - తస్యాం శేతే-తదా- యే- కేవలగృహమేధినాం ప్రాప్యా లోకాః- త ఏతే లోకాః-లయం నాశం-యాన్తి ॥౪॥ అథ పరబ్రహ్మోపాసకానాం గతిమాహ॥ య ఇతి॥ యే-ధీరాః జితేన్ద్రియాః, కామార్థయోర్నిమిత్తం-స్వధర్మాన్ వర్ణాశ్రమోచితధర్మాన్-న దుహ్యన్తి నానుతిష్ఠన్తి-కింతు-నిస్సఙ్గాః, అసత్సఙ్గరహితాః-న్యస్తాని భగవతి సమర్పితాని కర్మాణి-స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మాణి - యైస్తే- ప్రశాన్తాః శమదమాదిసంపన్నాః-శుద్ధచేతసస్స్వధర్మానుష్ఠానేన నిర్మలాన్తఃకరణాః ॥౫॥ నివృత్తిధర్మా భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదయః- తేషు-నిరతాః-సత్త్వేన, "త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః। యస్తు కర్మఫలత్యాగస్స త్యాగస్సాత్త్వికస్స్మృత" ఇత్యుక్తసాత్త్వికత్యాగయుక్తేన-స్వధర్మాఖ్యేన పఞ్చమహాయజ్ఞాదినా-యద్వా, స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేనేత్యుపచారాదుక్తం, స్వధర్మజన్యేనేత్యర్థః, పరిశుద్ధేన చేతసా భగవత్ప్రవణేన చేతసా ॥౬॥ అహంకారమమకారరహితాః-తే-సూర్యద్వారేణ-సూర్యద్వారేణేత్యర్చిరాదీనాముపలక్షణం- అర్చిరహస్సితపక్షోదగయనాబ్దమరుదర్కచన్ద్రవిద్యుద్వరుణేన్ద్రధాతృక్రమేణ-పురుషం పరమపురుషం, మాం-ముపయా

న్తి-పునరనావర్తయిత్వత్వసూచనాయపురుషంవిశినష్టి॥అస్యవిశ్వస్య-ప్రకృతింబన్ధమోక్షకారణం-పరమపురుషసఙ్కల్పాదేవహిబన్ధోమోక్షశ్చ - అస్యవిశ్వస్య- ఉత్పత్తిస్థితిసంహారాన్భావయతికరోతీతితథా-విశ్వతోముఖంసర్వజ్ఞం-పరేబ్రహ్మాదయోఽపరేయస్మాత్సచాసావీశ్వరశ్చ-అనేనవిశేషణజాతేనస్వసఙ్కల్పకృత-జగదుదయవిభవలయమోక్షలీలత్వాన్నిరతిశయప్రీతివిషయాన్స్వభక్తాన్స్వపదంప్రాప్యపునరనావర్తయితుంసమర్థఇత్యుక్తంభవతి- ప్రతిపాదితంచైతత్పురస్తాత్-అత్రసూర్యద్వారేణేత్యనేన,,సూర్యద్వారేణతేవిరజాః ప్రయాన్తియత్రామృతస్సపురుషోహ్యవ్యయాత్మే,,తిశ్రుత్యర్థఉక్తః ॥౭॥ ఏవంధూమాదిరర్చిరాదిశ్చేతిమార్గద్వయముక్తంఅథయోగియానేనచతుర్ముఖలోకగతానామపిబ్రహ్మణాసహమహాప్రళయదశాయాంముక్తిరుచ్యతే- ద్విపరార్ధేత్యాదినా,,ఉత్తరో దేవయానస్తుయోగియానస్తుమధ్యమః। దక్షిణఃపితృయానస్తుతత్రాస్త్యనాగవీధికే,, తిహ్యుచ్యతే ద్విపరార్ధావసానం ద్వయోఃపరార్ధయోఃపూర్వోత్తరయోరవసానమన్తోయస్మిన్-ద్విపరార్ధావసానరూపోవా-యఃబ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యప్రలయ- స్తావత్తదవధి-పరస్యపరమాత్మనః-పరిచిన్తకాఃయోగినః-లోకంబ్రహ్మణోలోకం-లోకే,,అధిశేతే స్థానాంకర్మ,,త్యాధారస్యైవకర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా-అధ్యాసతే- అనేన-నిష్కామకర్మణామపిప్రకల్పజ్ఞానోత్పత్తేః - ప్రాగేవమరణేబ్రహ్మలోకప్రాప్త్యాతత్రజ్ఞానాభ్యాసఉక్తః ॥౮॥ క్ష్మామ్భ ఇతి॥క్ష్మాదీనివియదన్తానిపఞ్చమహాభూతాని-మనశ్చేన్ద్రియాణిచా- ర్థాశ్చశబ్దాదయః-భూతాదిస్తామసాహఙ్కారః-ఏవమాదిభిః-పరివృతంయుక్తం-బ్రహ్మాణ్డం - సంజిహీర్షుస్సంహర్తుమిచ్ఛుః-గుణత్రయంసత్త్వాదిగుణమయం-జగ-ద్యస్యాత్మాశరీరం-స్థూలచిదచిద్విశిష్టఇత్యర్థః- గుణత్రయస్యాత్మేతివా సభగవాన్-యర్హియదా-అవ్యాకృతంవిశతి-నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వావస్థాంప్రవిశతి-ప్రాప్నోతి-తదా - పరఃఇన్ద్రాదిభ్యఉత్కృష్టః - స్వయంభూర్బ్రహ్మా- ద్విపరార్ధాఖ్యంకాల-మనుభూయ-పురాణంపురుషంయాతీతివిభక్తివిపరిణామేనోత్తర

షంవిశ్వతోముఖమ్। పరావరేశంప్రకృతిమస్యోత్పత్త్యన్తభావనమ్ ॥ ౭ ॥ ద్విపరార్ధావసానోయఃప్రళయోబ్రహ్మణస్తుతే। తావదధ్యాసతేలోకంపరస్యపరిచిన్తకాః ॥ ౮ ॥ క్ష్మామ్భోఽనలానిలవియన్మనఇన్ద్రియార్థభూతాదిభిఃపరివృతంప్రతిసంజిహీర్షుః । అవ్యాకృతంవిశతియర్హిగుణత్రయాత్మాకాలంపరాఖ్యమనుభూయపరస్స్వయంభూః ॥౯॥ ఏవంపరేత్యభగవన్తమనుప్రవిష్టాయేయోగినోజితమరున్మనసోవిరాగాః। తేనైవసాకమమృతంపురుషంపురాణంబ్రహ్మప్రధానముపయాన్త్యగతాభిమానాః ॥౧౦॥ అథతంసర్వభూతానాం హృత్పద్మేషుకృతాలయమ్। శ్రుతానుభావంశరణంభజభావేనభామిని ॥౧౧॥ ఆద్యః స్థిరచరాణాంయోవేదగ

త్రాన్వయః ॥౯॥ ఏవంతథా- యేయోగినః-భగవన్తంహిరణ్యగర్భ-మనుప్రవిష్టాఃప్రాప్తా- స్తేపి-తత్రజితమరున్మనసఃజితప్రాణేన్ద్రియాః-విరాగాఃప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తాణిమాద్యష్టైశ్వర్యవైతృష్ణ్యయుక్తాః విగతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానా- స్తేనైవసాకంబ్రహ్మణాసహ-ప్రధానంసర్వోత్కృష్టం-బ్రహ్మస్వరూపతోగుణతశ్చనిరతిశయబృహత్పురాణంపురాతనం।పురుషంపరమపురుషం-ఉపయాన్తి,అత ,,స్సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాఃతేబ్రహ్మలోకేతుపరాన్తకాలేపరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వే॥ బ్రహ్మణాసహతేసర్వేసంప్రాప్తేప్రతిసఞ్చరే। పరస్యాన్తేకృతాత్మానః ప్రవిశన్తిపరంపద,,మిత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యర్థఉక్తః ॥౧౦॥ ఏవమత్రాపరిలిప్సన్నభగవద్భక్తియోగానాంకేషాంచిద్ధిరణ్యగర్భలోకప్రాప్తిపూర్వకంపరిపూర్ణభగవద్భక్తినిష్పాదనేనభగవత్ప్రాప్తిరుక్తా-అథాత్రైవపూర్ణభక్తియోగానామవిలమ్బేనార్చిరాదిగత్యాభగవత్ప్రాప్తి-రతస్త్వమపిపూర్ణభక్తియోగంనిర్వర్తయేత్యాహ॥అథేతి॥ హేభామిని-అథతస్మాత్సర్వభూతహృత్పద్మావాసం- శ్రుతప్రభావమత్తస్త్వయాశ్రుతప్రభావం-తంభగవన్తం శరణం భావేన,,మాతాపితాభ్రాతానివాసశ్శరణంసుహృ,,దిత్యాద్యుక్తభావేన-భజవ్రజ-పూర్వంసాఙ్గస్సపరికరోభక్తియోగఉక్తః-అత్రతదఙ్గభూతశరణాగతిరుక్తా - ఏవంచరమశ్లోకోక్తరీత్యాశరణ్యో భగవాన్భక్తియోగవిరోధీనిపాపానినిరస్యభక్తియోగంనిర్వర్తయతీతిహృదయం,,ఉపయాన్త్యగతాభిమానా, ఇతిబ్రహ్మలోకవాసినామపిదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానరహితానామేవభగవత్ప్రాప్తిరుక్తా - అథయదికేనచిత్సుకృతవిశేషేణబ్రహ్మలోకంప్రాప్తాఃఫలాసఙ్గరహితకర్తారోఽపిదేహాత్మాభిమానాదియుక్తాశ్చేత్తేపునస్సంసరేయుః-అన్యేపునస్సాభిమానాస్సంసరన్తీతికిమువక్తవ్యమ్ ॥౧౧॥ బ్రహ్మాపిసాభిమానశ్చేత్సోపిసనకాదిభిస్సహసంసరేదిత్యాహ ॥ ఆద్యఇతిచతుర్భిః ॥ స్థిరచరాణాం స్థావరజఙ్గమానాం-ఆద్యోయఃకారణభూతస్సృష్టేత్యర్థః - సపురుషస్సమష్టిపురుషో - వేదగర్భో బ్రహ్మాపి - సనత్కుమారప్రభృతిభిః మహ

చ్యాదిభిః ఋషిభిః - తథా - యోగప్రవర్తకైరన్యైశ్చసిద్ధైస్సహ - భేదదృష్టిరబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిః - తయా - అభిమానశ్శరీరాత్మాభిమాన - స్తేన - నిస్సఙ్గేనాపికర్మణా-సగుణంసామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయవిశిష్టంబ్రహ్మసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం - పురుషం పరమాత్మానం - వ్రజేత్ప్రాప్నుయాత్-సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టేబ్రహ్మణిలీనోభవేత్-కుతః-కర్తృత్వాద్భేదదృష్ట్యభిమానపూర్వకంనిస్సఙ్గకర్మకర్తృత్వాత్ * ॥ ౧౨॥౧౩ ॥ * సంసృత్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టేబ్రహ్మణిసంసర్గంప్రాప్య-పున-రీశ్వరమూర్తినాకాలేన-కాలే,,తదైక్షతబహుస్స్యాం,, ఇతిబహుభవనసంకల్పదశాయాం-గుణవ్యతికరేగుణవైషమ్యే-జాతేసతి-పునస్సృష్టిదశాయామిత్యర్థః-యథాపూర్వంపూర్వవత్ - ప్రజాయతే * ॥ ౧౪ ॥ * పారమేష్ఠ్యమప్యైశ్వర్యం-ధర్మవినిర్మితంకర్మాయత్తమేవ- అత- స్తదపి నిషేవ్యఅనుభూయ - పరమాత్మవిలీనఃపునర్గుణవ్యతికరేసత్యాయాతీత్యర్థః * ॥౧౫ ॥ * ఏవంనిష్కామకర్మణాముపసాభిమానానాంపునస్సంసారఉక్తః సాభిమానానాస్సకామకర్మాణస్సంసరేయురితికింవక్తవ్యమితివక్ష్యంస్తాన్నిన్దతి॥యేత్వితిచతుర్భిః॥ ఇహపారమేష్ఠ్యైశ్వర్యాన్తేష్వాసక్తచిత్తాస్తత్సాధనేషుకర్మసు - త్వరయాయుక్తాః - అప్రతిషిద్ధానికామ్యానినిత్యాన్యపిచ-కర్మాణి,స్వర్గాద్యర్థతయా-కుర్వన్తి * ॥ ౧౬ ॥ * రజోగుణేనవిష్టమనసః-కామాసక్తచిత్తా-అతఏవాజితేన్ద్రియా-అతఏవ- గృహేష్వాసక్తాన్తఃకరణా, అనుదినం పితౄన్ - యజన్తి * ॥ ౧౭ ॥ * కథనీయనిరతిశయకీర్తేర్హరిమేధసంసంసృతినాశకోపాసనాత్మకజ్ఞానవిషయస్య-మధుద్విషోభగవతః- కథాయాంవిముఖాస్సన్తో-యే - త్రైవర్గికాఃధర్మార్థకామపరాయణాః-తే, యేచా-చ్యు

ర్భిస్సమహర్షిభిః।యోగేశ్వరైఃకుమారాద్యైస్సిద్ధైర్యోగప్రవర్తకైః ॥ ౧౨ ॥ భేదదృష్ట్యాఽభిమానేననిస్సఙ్గేనాపికర్మణా।కర్తృత్వాత్సగుణంబ్రహ్మ పురుషంపురుషోవ్రజేత్ ॥ ౧౩॥సనంసృత్యపునఃకాలేకాలేనేశ్వరమూర్తినా।జాతేగుణవ్యతికరేయథాపూర్వంప్రజాయతే ॥ ౧౪ ॥ఐశ్వర్యంపారమేష్ఠ్యంతదపిధర్మవినిర్మితమ్ । నిషేవ్యపునరాయాతిగుణవ్యతికరేసతి॥౧౫ ॥యేత్విహాఽఽసక్తమనసఃకర్మసుశ్రద్ధయాన్వితాః।కుర్వన్త్యప్రతిషిద్ధానినిత్యాన్యపిచకృత్స్నశః ॥ ౧౬ ॥రజసాకుణ్ఠమనసఃకామాత్మానోఽజితేన్ద్రియాః।పితౄన్యజన్త్యనుదినంగృహేష్వభిరతాశయాః ॥ ౧౭॥త్రైవర్గికాస్తేపురుషావిముఖాహరిమేధసః।కథాయాంకథనీయోరువిక్రమస్యమధుద్విషః ॥ ౧౮ ॥ నూనందైవేననిహతాయేచాచ్యుతకథాసుధామ్ । హిత్వాశృణ్వన్త్యసద్గాథాఃపురీషమివవిడ్భుజః ॥ ౧౯ ॥ దక్షిణేనపథాఽర్యమ్ణఃపితృలోకంవ్రజన్తితే। ప్రజామనుప్రజాయన్తేశ్మశానాన్తక్రియాకృతః॥౨౦॥తతస్తేక్షీణసుకృతాఃపునర్లోకమిమంప్రతి।పతన్తివివశాదైవైస్సద్యోవిభ్రంశితోదయాః॥౨౧ ॥తస్మాత్త్వంసర్వభావేనభజస్వపరమేష్ఠినమ్।తద్గుణాశ్రయయాభక్త్యాభజనీయపదామ్బుజమ్॥౨౨॥వాసుదేవేభగవతిభక్తియోగఃప్రయోజితః।జనయత్యాశువైరాగ్యంజ్ఞానంయద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ య

తకథాసుధాం , హిత్వా - విడ్భుజస్సూకరాదయః - పురీషమివ - అసతాంగాథాఃశృణ్వన్తితేచ-నూనందైవేననిహతాః * ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ * తేషాంకాగతిరిత్యత్రాహ॥అర్యమ్ణోదక్షిణేనపథా- ధూమాదిమార్గేణ-పితృలోకం-వ్రజన్తి-పితృలోకాత్పునః-ప్రజామనుస్వపుత్రాదిషు-జాయన్తే- తతో-గర్భాధానాదిశ్మశానాన్తసంస్కారిణః-పున-రముంలోకం-ప్రాప్య-తత్ర-భోగేన,క్షీణసుకృతాః - తత్రత్యైర్దైవైః,సద్యఏవ,విభ్రంశితాఃఉదయాభోగోత్కర్షాయేషాంతే - వివశాః-కర్మవశ్యాః,పున-రిమంలోకంప్రతి-పతన్తి * ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ * ఏవంకామ్యకర్మణాంగతిమభిధాయమాతుఃపూర్వోక్తభగవద్భక్తియోగశ్రద్ధాఽవైకల్యాయప్రోత్సాహయతి ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్సకామకర్మణాంగతేరేవంవిధత్వాత్త్వం,సర్వభావేన,,యేషామహంప్రియఆత్మాసుతశ్చ,, ఇత్యాద్యుక్తసర్వభావేన,పరమేష్ఠినంపరమవ్యోమాధిపం,భజనీయంసురారాధ్యంపదామ్బుజం,యస్యతం-భగవన్తం, సభగవాన్,గుణాఃజ్ఞానశక్తిబలాదయః।తఏవాశ్రయఃవిషయోయస్యాం-తయా,స్వరూపరూపగుణవిషయయేత్యర్థః-భక్త్యాప్రేమపూర్వానుధ్యానాత్మికయాభక్త్యా,భజస్వ * ॥ ౨౨ ॥ * కథంభక్తియోగారమ్భాభ్యర్హితోపాయవైరాగ్యమన్తరేణమమభక్తియోగారమ్భఇత్యత్రాహ॥వాసుదేవఇతి ॥ భగవతి,వాసుదేవే।భక్తియోగః,ప్రయోజితః యద్యస్మా-ద్బ్రహ్మ దృశ్యతేఽనేనేతిబ్రహ్మదర్శనం, సాక్షాత్కారోపాయభూతం-భక్తియోగాత్మకంజ్ఞాన,ముత్పద్యతే,త-ద్వైరాగ్య,మాశు జనయతిఆరబ్ధభక్తియోగఏవవైరాగ్యమపిజనయతీత్యర్థః * ॥ ౨౩ ॥ * కదాఽయమారబ్ధభక్తియోగోబ్రహ్మసాక్షాత్కుర్యాదిత్యత్రాహ॥యదేతి ॥అస్యోపాసకస్య-చిత్తం-యదా-ఇన్ద్రియవృత్తిభి,రర్థేషుశబ్దాదిషు-సమం - అనుకూలప్రతికూలశబ్దాదివిషయాన్ప్రాప్యావికృతంస-దనుకూలాదివిషయసంబన్ధకృతం

ప్రియాప్రియరూపం వైషమ్యం, న గృహ్ణాతి - యదా చ - చిత్తం నిస్సఙ్గం శబ్దాదివిషయసఙ్గరహితం - స, తదైవ హేయోపాదేయరహితం ద్వేష్యాద్వేష్యవిషయరహితం - సమదర్శనం సమం దర్శనం యస్య తత్ - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానపరం పదం శుభాశ్రయం ప్రత్యగాత్మారూఢం భవతి, స, తదైవ, ఆత్మనాఽఽత్మానం - ఈక్షతే - ఆత్మా నిస్సఙ్గ - మిక్షతే సాక్షాత్కరోతీత్యన్వయః సమదర్శనమిత్యనేన సర్వస్య జగతో బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసన్ధానముక్తమ్ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ❁ కథం విశ్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యత్రాహ ॥ జ్ఞానమాత్రమితి ॥ జ్ఞానమాత్రం నక్వాపి జడమిత్యర్థః - పరం బ్రహ్మ - పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యః - జ్ఞానమాత్రస్వరూపః పరమపురుషో భగవా - నేక ఏవ - దృశ్యాదిభిః పృథివ్యాదిభిః - పృథగ్భావైః పరస్పరవిలక్షణపదార్థైః - ఈయతే ప్రతీయతే - భగవానేక ఏవ పృథివ్యాదిపఞ్చభూతసంఘాతాత్మకదేవాదిరూపభేదేన ప్రతీయతే - అతస్సర్వం జగద్భగవదాత్మకమిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ అథాన్తరాచిన్త్యాన్యాయేనైకమస్య భక్తియోగస్య ఫలమిత్యత్రాహ ॥ ఏతావానితి ॥ యోగినాం సమగ్రేణ సాఙ్గేన భక్తియోగేన - అభిమతః - అర్థః పురుషార్థః - యుజ్యతే - నిరతిశయసుఖరూపః పరమపురుషార్థరూపాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణాయుక్తో భవతి - కృత్స్నశః కార్త్స్న్యేన - సఙ్గః ప్రకృతిసమ్బన్ధరాహిత్యం చేత్యే - తావానేవ అనిష్టనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిరేవ - భక్తియోగఫలమిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ దృశ్యాదిభిరితి పరమాత్మనః పృథివ్యాదివిశిష్టత్వముక్తం - జీవస్య పృథివ్యాదివిశిష్టత్వవిశేషమాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ నిర్గుణం సత్త్వాదిగుణరహిత - మేకం - జ్ఞానస్వరూపం - బ్రహ్మ జీవః "బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాఽహమ్" ఇతి జీవేఽపి క్వచిద్బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్ - పరాచీనైః పరస్మై ప్రకాశకైరిన్ద్రియైః - శబ్దాదిధర్మిణా అర్థరూపేణ శబ్దాదిధర్మకాకాశాదిపఞ్చభూతారబ్ధదేవాదిరూపేణ భ్రాన్త్యా అవభాతి - పరస్య సర్వవిశిష్టస్యాపి

యదాఽస్య చిత్తమర్థేషు సమేష్విన్ద్రియవృత్తిభిః । న విగృహ్ణాతి వైషమ్యం ప్రియమప్రియమిత్యుత ॥ ౨౪ ॥ స తదైవాత్మనాఽఽత్మానం నిస్సఙ్గం సమదర్శనమ్ । హేయోపాదేయరహితమారూఢం పదమీక్షతే ॥ ౨౫ ॥ జ్ఞానమాత్రం పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేశ్వరః పుమాన్ । దృశ్యాదిభిః పృథగ్భావైర్భగవానేక ఈయతే ॥ ౨౬ ॥ ఏతావానేవ యోగేన సమగ్రేణేహ యోగినః । యుజ్యతేఽభిమతో హ్యర్థో యదసఙ్గస్తు కృత్స్నశః ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానమేకం పరాచీనైరిన్ద్రియైర్బ్రహ్మ నిర్గుణమ్ । అవభాత్యర్థరూపేణ భ్రాన్త్యా శబ్దాదిధర్మిణా ॥ ౨౮ ॥ యథా మహానహంరూపస్త్రివృత్పఞ్చవిధస్స్వరాట్ । ఏకాదశవిధస్తస్య వపురణ్డం జగద్యతః ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్వై శ్రద్ధయా భక్త్యా వైరాగ్యేణ చ నిత్యశః । సమాహితాత్మా నిస్సఙ్గో విరక్తః పరిపశ్యతి ॥ ౩౦ ॥ ఇత్యేతత్కథితం గుర్వి జ్ఞానం తద్బ్రహ్మదర్శనమ్ । యేనానుబుధ్యతే తత్త్వం ప్రకృతేః పురుషస్య చ ॥ ౩౧ ॥ జ్ఞానయోగశ్చ మన్నిష్ఠో నైర్గుణ్యో భక్తిలక్షణః । ద్వయోరప్యేక ఏవార్థో భగవచ్ఛబ్దలక్షణః ॥ ౩౨ ॥ యథేన్ద్రియైః పృథగ్ద్వారైరర్థో బహుగుణాశ్రయః । ఏకో

సర్వజ్ఞత్వాన్న భ్రాన్తిః - జీవస్య తు జ్ఞానస్వరూపస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య స్థూలాకారాది దేహాకారో భ్రాన్తిరిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ పరమప్రస్తుతం సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ మహాన్ మహత్తత్త్వం అహంరూపః అహంకారః - స చ - త్రివృత్ వైకారికాదిభేదేన త్రిధా వర్తమానః - పునశ్చ - భూతరూపేణ పఞ్చవిధః - ఇన్ద్రియరూపేణైకాదశవిధః - ఏతత్తత్త్వాత్మకం - యదణ్డం స్వరాట్ బ్రహ్మా చ - యతః యత ఉత్పన్నం - తస్యైవ వై, తత్సర్వం జగద్వపుశ్శరీరం - యథా యథావత్పరమార్థ ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ కేనోపాయేనాయం సర్వాత్మకత్వేన బ్రహ్మసాక్షాత్కుర్యాదిత్యత్రాహ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతత్కృత్స్నస్య బ్రహ్మాత్మకత్వం - శ్రద్ధయా - భక్త్యా - వైరాగ్యేణ - పరిపశ్యతి - శ్రద్ధాభక్తివైరాగ్యాదిభిస్సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సాక్షాత్కుర్యాదిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ అథాష్టాధ్యాయ్యా ప్రతిపాదితమర్థముపసంహర్తుం సుఖప్రతిపత్తయే సంక్షేపేణానువదతి ॥ ఇతీతి ॥ హే గుర్వి పూజ్యే - ఇతి ఉక్తరీత్యా - ఏతత్కథితం - కిం తదిత్యత్రాహ ॥ యేన ప్రకృతేః - అచేతనాయా భూమ్యాదిరూపాయాః "భూమిరాపోఽనలో వాయుః" ఇత్యాద్యుక్తాయాః - తథా "అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్" ఇత్యుక్తాయా జీవాత్మకప్రకృతేశ్చ, పురుషస్య పరమపురుషస్య చ - తత్త్వం యాథాత్మ్య - మవబుధ్యతే - తద్బ్రహ్మదర్శనం బ్రహ్మదర్శనోపాయభూతం జ్ఞానం కథితమిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ తథా జ్ఞానయోగః ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మోపాసనరూపో జ్ఞానయోగః - నైర్గుణ్యస్సత్త్వాదిగుణరాహిత్యసంపాదకో - మన్నిష్ఠో మద్విషయో భక్తిలక్షణః భక్తిరూపో - యోగశ్చ - కథితః ద్వయోరపి జ్ఞానయోగభక్తియోగయోరుభయోరపి - భగవచ్ఛబ్దో - లక్షణం "తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తిపరిభాషాసమన్వితః" ఇత్యుక్తరీత్యాఽనుపచారేణ బోధకో - యస్య - స ఏవ - పరమపురుషః - ఏక ఏవా - ర్థః ప్రయోజనం ఫలమితి "భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ మయా మానవ్యుదాహృతః" ఇతి కథితః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ కథం జ్ఞానయోగభక్తియోగాభ్యాం భగవానేవ ప్రాప్య ఇత్యత్రా

హ॥ యథేతి॥ పృథగ్ద్వారైః-పృథగ్భిన్నాని-ద్వారాణి రూపరసాదిగ్రహణాని-యేషాం తైరిన్ద్రియైః-బహూనాం గుణానాం రూపరసాదీనామ్-ఆశ్రయోఽర్థః-క్షీరాదిరూపోఽర్థః-ఏక ఏవ-నానా-ఈయతే ప్రతీయతే రూపగ్రాహకేణ చక్షుషా శుక్లాదిగుణవిశిష్టత్వేన-రసనేన్ద్రియేణ మధురాదిగుణవిశిష్టతయా-త్వగిన్ద్రియేణ శీతోష్ణాదిస్పర్శవిశిష్టతయా చ, యథా గృహ్యత ఇత్యర్థః, తథా భగవాన్, అనేక ఏవ - శాస్త్రోక్తతత్తన్మార్గవిశేషైరారాధ్యత్వాకారేణ ప్రాప్యత్వాకారేణ చ బుధ్యత ఇత్యర్థః ※॥౩౩॥ ※ శాస్త్రీయమార్గవిశేషాన్ ప్రపఞ్చయతి త్రిభిః, క్రియయా పఞ్చరాత్రోదితపూజాకలాపేన, క్రతుభిర్వేదపూర్వభాగోదితయజ్ఞైః దానతపసీ స్మృతిచోదితే, తత్ర-తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాది-స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనమ్-మర్శనం వేదార్థావమర్శనమ్-ఆత్మజయః శమః-ఇన్ద్రియజయో దమః-కర్మణాం సంన్యాసః ఫలాసఙ్గరహితకర్మానుష్ఠానమ్-వివిధాఙ్గేన బహ్వఙ్గోపకృతేన, భక్తియోగేన-తథావిధేన యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన - ఉభయచిహ్నేన సకామనిష్కామలక్షణేన ధర్మేణ తమేవాహ॥ య ఇతి॥ సకామధర్మప్రాప్యం స్వర్గాద్యపి భగవత ఏవేత్యర్థః-అత్ర ‘‘ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః॥ తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ॥ యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి। తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥ స తయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్ హి తాన్॥ అన్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామ్। ఫలమత ఉపపత్తేః’’ ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిసూత్రార్థోఽభిప్రేతః, తస్మాదాత్మతత్త్వావబోధేన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన, దృఢేన, వైరాగ్యేణ చ, ఏభిః క్రియాభిశ్చ-సగుణః మఙ్గళగు-

నానేయతే తద్వద్భగవాఞ్ఛాస్త్రవర్త్మభిః॥ ౩౩॥ క్రియయా క్రతుభిర్దానైస్తపస్స్వాధ్యాయమర్శనైః। ఆత్మేన్ద్రియజయేనాపి సంన్యాసేన చ కర్మణామ్॥ ౩౪॥ యోగేన వివిధాఙ్గేన భక్తియోగేన చైవ హి। ధర్మేణోభయచిహ్నేన యః ప్రవృత్తినివృత్తిమాన్॥౩౫॥ ఆత్మతత్త్వావబోధేన వైరాగ్యేణ దృఢేన చ। ఈయతే భగవానేభిస్సగుణో నిర్గుణస్స్వదృక్॥౩౬॥ ప్రావోచం భక్తియోగస్య స్వరూపం తే చతుర్విధమ్। కాలస్య చావ్యక్తగతేర్యోఽన్తర్ధావతి జన్తుషు॥౩౭॥ జీవస్య సంసృతీర్బహ్వీరవిద్యాకర్మనిర్మితాః। యాస్వఙ్గ ప్రవిశన్నాత్మా న వేద గతిమాత్మనః॥౩౮॥ నైతత్ఖలాయోపదిశేన్నావినీతాయ కర్హిచిత్॥ న స్తబ్ధాయ న భిన్నాయ నైవ ధర్మధ్వజాయ చ॥౩౯॥ న లోలుపాయోపదిశేన్న గృహారూఢచేతసే। నాభక్తాయ చ మే జాతు న మద్భక్తద్విషామపి॥౪౦॥ శ్రద్దధానాయ భక్తాయ వినీతాయానసూయవే। భూతేషు కృతమైత్రాయ శుశ్రూషాభిరతాయ చ॥ ౪౧॥ బహిర్జాతవిరాగాయ శాన్తచిత్తాయ ధీమతే। నిర్మత్సరాయ శుచయే యస్యాహం ప్రేయసాం ప్రియః॥౪౨॥ య ఇ-

ణకః, నిర్గుణః హేయగుణరహితః, స్వదృక్ స్వప్రకాశః-భగవాన్-అనేక ఏవ, ఈయతే ప్రాప్యతే, తత్ర, క్రత్వాదిభిరిన్ద్రాదిరూపేణారాధ్యమానోఽన్తవత్ఫలప్రదమ్, సాక్షాత్ జ్ఞానయోగభక్తియోగాదిభిరారాధితస్తు నిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలప్రద ఇతి భావః ※॥౩౪॥౩౫॥౩౬॥ ※ అన్యదపి పూర్వోక్తమనువదతి॥ ప్రావోచమితి ద్వాభ్యామ్॥ తథా, భక్తియోగస్య, చతుర్విధమ్, తామసరాజససాత్త్వికభేదేన, సాత్త్వికావాన్తరభేదనైర్గుణ్యరూపేణ చ, చతుర్విధమ్, స్వరూపమ్, నైర్గుణ్యభక్తియోగస్య సాత్త్వికభక్త్యన్తర్భూతత్వేఽపి తస్య సర్వోత్కృష్టత్వాత్తదభిప్రాయేణ చతుర్విధమిత్యుక్తమ్, జన్తుషు, అన్తః-యః, ధావతి పరిచినత్తి, తస్య అవ్యక్తగతేః, వ్యక్తైరిన్ద్రియైరనభివ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తా గతిర్యస్య, తస్య, కాలస్య, స్వరూపమ్, ॥౩౭॥ ※ తథా, హే అమ్బ, ఆత్మా జీవః-యాసు ప్రవిశన్నాత్మనో గతిః ప్రకారః యాథాత్మ్యమిత్యర్థః, తామ్-న వేద-తాః-అవిద్యాఖ్యకర్మనిర్మితాః, జీవస్య సంసృతయశ్చ, ప్రావోచమ్ ఉక్తవానహమ్ ※॥౩౮॥ ※ మయోక్తమిదం సర్వవేదాన్తార్థరూపమితి గోప్యమనధికారిణే నోపదేష్టవ్యమధికారిణ ఏవోపదేష్టవ్యమితి వదన్ తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదిఫలం చ దర్శయన్నుపసంహరతి॥ నైతదితి॥ ఖలాయ పరోద్వేజకాయ స్తబ్ధాయ మూర్ఖాయ-భిన్నాయ దురాచారాయ-ధర్మధ్వజాయ దామ్భికాయ ॥౩౯॥౪౦॥ ※ అధికారిణమాహ॥ శ్రద్దధానాయ- శుశ్రూషాత్వరాన్వితాయ - బహిర్జాతవిరాగాయేతి దమ ఉక్తః-శాన్తచిత్తాయేతి శమ ఉక్తః, ఇదం చ శమదమాదిగుణజాతం శ్రవణోపయుక్తం - న త్వాత్యన్తికముచ్యతే, తస్య శ్రవణానన్తరభావినస్తతః పూర్వతనత్వాసంభవాత్ ‘‘ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ’’ ఇత్యాదివత్ - శుచయే సదాచారనిష్ఠాయ-యస్య, ప్రేయసాం ప్రీతివిషయాణాం వస్తూనాం మధ్యే-అహం-ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః-తస్మై ※॥౪౧॥౪౨॥ ※ య ఇతి॥ హే అమ్బ, ఇత్థం మదుక్తమష్టాధ్యాయ్యాత్మకమ్, యః పురుషః, శ్రద్ధయా-సకృదపి, శృణుయాత్-అభిధత్తే, సోఽపి-మచ్చిత్తః-జాతవైరా-

గ్యోమదుపాసననిష్ఠో మహాత్మా - మే - పదవీం మార్గం, ముక్తిం - ఏతి ప్రాప్నోతి ॥ ౪౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవం శ్రుతతత్త్వహితపురుషార్థా దేవహూతిః కిమకరోదిత్యత్రాహ మైత్రేయః ॥ ఏవముక్తరీత్యా, కర్దమస్య - దయితా భార్యా, కపిలస్య, జనిత్రీ మాతా - సా దేవహూతిః - కపిలస్య వచః, నిశమ్య శ్రుత్వా, విస్రస్తః ధ్వస్తః మోహః అజ్ఞానం స ఏవ పటలమావారకః యస్యాః, సా సతీ - తత్త్వవిషయాఙ్కితసిద్ధభూమిం తత్త్వాని ప్రకృతిపురుషేశ్వరరూపాణి - తాని - విషయో యస్య తత్ - జ్ఞానం - తేనాఙ్కితాః ప్రసిద్ధాః, సిద్ధా యోగినః - తేషాం భూమిరాశ్రయః - తం, విషయాఙ్కితసిద్ధి ఇతి పాఠే, తత్త్వవిషయేణాఙ్కితా జ్ఞాపితా - సిద్ధిర్యోగసిద్ధిర్యేషాం, తేషామాశ్రయ ఇత్యర్థః - తం కపిలం - ప్రణమ్య, తుష్టావ స్తుతవతీ ॥ ౧ ॥ స్తుతిమేవాహ సప్తభిః ॥ తత్ర ప్రథమం బ్రహ్మణోఽపి సమాధిగమ్యవిగ్రహో జగదుత్పత్తిస్థితిలయలీలస్సర్వజ్ఞత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణనిధిస్త్వం మదుదరాజ్జాతః, అత ఏతదస్మద్భాగ్యఫలమిత్యాహ ॥ అథాపీతి ॥ అథ హే భగవన్ - యస్య తవ, జఠరాబ్జాన్నాభికమలాత్ - జాతోఽజో బ్రహ్మాపి - తే తవ - వపుర్విగ్రహం, దధ్యౌ ధ్యానేన సాక్షాత్కృతవాన్ వపుః కథంభూతం - అన్తస్సలిలే, శయానం - భూతాని పృథివ్యాదీని, ఇన్ద్రియాణ్యేకాదశేన్ద్రియాణి - అర్థాః శబ్దాదయః, ఆత్మా మనో జీవో వా, తన్మయం తత్ప్రచురం, జఠరగతచిదచిత్సముదాయమిత్యర్థః - అత ఏవ, శేషస్య కార్యజాతస్య, బీజం కారణం - సత్, గుణప్రవాహం స్వాన్తర్భూతప్రకృతిగతసత్త్వాదిగుణప్రవృత్తిహేతుత్వాద్గుణప్రవాహమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ స ఏవ భగవాన్, గుణప్రవాహేణ బ్రహ్మాదీనాం రజ ఆదిగుణోన్మేషేణ, విభక్తవీర్యః బ్రహ్మాదిగుణోన్మేషానుగుణం ప్రవిభక్తసర్గాదిశక్తిః బ్ర

దంశృణుయాదశ్రద్ధయా పురుషస్సకృత్ । యో వాభిధత్తే మచ్చిత్తస్స హ్యేతి పదవీం చ మే ॥ ౪౩ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీమైత్రేయః ॥ ఏవం నిశమ్య కపిలస్య వచో జనిత్రీ సా కర్దమస్య దయితా కిల దేవహూతిః । విస్రస్తమోహపటలా తమభిప్రణమ్య తుష్టావ తత్త్వవిషయాఙ్కితసిద్ధభూమిమ్ ॥ ౧ ॥ అథాప్యజోఽన్తస్సలిలే శయానం భూతేన్ద్రియార్థాత్మమయం వపుస్తే । గుణప్రవాహం సదశేషబీజం దధ్యౌ స్వయం యజ్జఠరాబ్జజాతః ॥ ౨ ॥ స ఏవ విశ్వం భగవాన్స్విహ త్రైగుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః । సర్గాద్యనీహోఽవితథాభిసన్ధిరాత్మేశ్వరోఽతర్క్యసహస్రశక్తిః ॥ ౩ ॥ స త్వం భృతో మే జఠరేణ నాథ కథం ను యస్యోదర ఏతదాసీత్ । విశ్వం యుగాన్తే వటపత్ర ఏకశ్శేతే స్మ మాయాశిశురఙ్ఘ్రిపానః ॥ ౪ ॥ త్వం దేహతన్త్రః ప్రశమాయ పాప్మనాం నిదేశభాజాం చ విభో విభూతయే । యథావతారాస్తవ సూకరాదయస్తథాఽయమప్యాత్మపథోపలబ్ధయే ॥ ౫ ॥ యన్నామధేయశ్ర

హ్మాదిష్వనుప్రవేశేన తద్గుణానుగుణమాహితా జగత్సర్గాదిశక్తిర్యేనేతి యావత్ - స్వయమనీహో నిర్వ్యాపారోఽపి, అవితథాభిసన్ధిస్సత్యసంకల్పః - సంకల్పమాత్రకృతజగదుదయాదిలీల ఇత్యర్థః ఆత్మేశ్వరః స్వయమీశ్వరో నన్తరరహితః, "పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం" ఇతి శ్రుతేః, కథం సంకల్పమాత్రనిర్వర్తితజగదుదయాదిలీల ఇత్యత్రాహ ॥ అప్రతర్క్యా అచిన్త్యా అనన్తాశ్శక్తయో, యస్య, స భగవాన్, నస్య విశ్వస్య, సర్గాదిసృష్ట్యాదీన్, విధత్తే ॥ ౩ ॥ యుగాన్తే కల్పాన్తే, ఇదం విశ్వం, యస్య ఉదరే ఆసీత్ లీనమాసీత్, యశ్చ, తథా భవాన్ - మాయాశిశుః స్వసంకల్పేన శిశుభావం ప్రాప్త - ఏక ఏవ, వటపత్రే, శేతే స్మ, స త్వం, మమ - ఉదరేణ, కథం భృతః, తత్ర కారణం న విద్మః, అస్మద్భాగ్యమేవేతి భావః ॥ ౪ ॥ ఇదం ప్రసిద్ధం సర్వావతారసాధారణం కారణం జానీమ ఇత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ పాప్మనాం దుష్కృతాం వినాశాయ - నిదేశభాజాం భవదాజ్ఞానువర్తినాం, విభూతయే పరిత్రాణాయ చ, త్వం, దేహతన్త్రః దేహపరికరః - పరిగృహీతదేహోఽసి - యథాఽన్యే, తవ - సూకరాదయోఽవతారాః, తథాఽయమప్యవతారః, స్వాధీనాత్మమార్గజ్ఞాపనాయాభూదితి విద్మ ఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥ కిం వా భవత్యవతారప్రయోజనం నామైవ సర్వవృజిననిరసనేన నిరతిశయపాప్మనః కృతార్థయత స్తవ దర్శనాద్వయం కృతార్థా అహో మేతి కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ యన్నామేతి ॥ క్వచిదపి, యస్య తవ, నామ్నః, శ్రవణాదనుకీర్తనాత్, ప్రహ్వణాత్ప్రణామాత్ - స్మరణాచ్చ, శ్వాదః శ్వపచోఽపి, సద్య, స్సవనాయ తత్ప్రతిగ్రహావసరాయ - కల్పతే యోగ్యో భవతి - భవతానుగృహీతో భవతి - హే భగవన్, తవ దర్శనాద్వయం కృతార్థా ఇతి కుతః పునః కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ఏవంవిధాని నామస్మరణాదీనాం పాపినామపి కృతార్థతాప్రతిపాదకాని వచనాన్యన్యత్ర నామస్మరణవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని, తథా చోక్తం పురస్తాత్ "యస్యా

౧॥శ్లో॥పా సిద్ధిభూమిమ్.

వతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽసువిగమే వివశా గృణన్తీతి *||౬||* ఏవ దేవదేహావసానే భగవన్నామానుస్మరణం స్వపాకాన్తప ఆదీనాం బహుజన్మోపార్జితానాం ఫలమిత్యాహ ||అహోఇతి|| తుభ్యం తవ-నామ, యస్య, జిహ్వాగ్రే, వర్తతే-స, శ్వపచోఽపి గరీయాన్-కుత ఇత్యత ఆహ|| యే-తే-తవ-నామ-గృణన్తి అన్తకాలే-తే-పూర్వం అన్తిస్మరణార్థమేవ, ఆర్యాః శ్రేష్ఠాః-తపః, తేపుః చక్రుః-జుహువుః హోమం కృతవన్తః - సస్నుః తీర్థేషు స్నాతాః బ్రహ్మ వేద మనూచుః అధీతవన్తః ప్రబల ప్రతిబన్ధవశాచ్ఛ్వపచాదిజన్మ ప్రాప్తావపి పూర్వజన్మసు తప ఆదిభిర్భగవన్తమారాధితవన్త ఇత్యనుమన్యామహ ఇతి భావః *||౭||* స్తుతిముపసంహరతి||తమితి|| ప్రత్యక్స్రోతసి ప్రత్యగ్గతౌ ప్రత్యక్ప్రకాశే స్వస్మై ప్రకాశమాన ఇతి యావత్, తస్మిన్నాత్మని జీవే-అన్తరాత్మతయా భావితవ్యం చిన్తనీయం-బ్రహ్మ బృహత్త్వబృంహణత్వాదిగుణయుక్తం-స్వతేజసా స్వప్రకాశేన-ధ్వస్తః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం ప్రవాహః ప్రవృత్తిస్సంసారః-యస్య సః జీవాన్తరాత్మతయావస్థితోఽపి నిత్యాసఙ్కుచితానన్తస్వప్రకాశేన హేయప్రతిభటమిత్యర్థః వేదాః గర్భే యస్య తం కపిలాఖ్యం-విష్ణుం పరమపురుషం తముక్తవిధం త్వా-త్వాం-వన్దే *||౮||* కపిలాఖ్యః-పరపురుషః-భగవాన్-ఏవం - ఈడితః స్తుతః-పితృవత్సలః పిత్రోః వత్సలః-అవిక్లబయా గమ్భీరయా వాచా-మాతరం-ప్రతి ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ ఆహ ఉవాచ *||౯||* హే మాతః-మే మయా ఉదితేన కథితేన-సుసేవ్యః సుఖమనుష్ఠేయః అనేన-అనేన మార్గేణ-ఆస్థితేన త్వయా అనుష్ఠితేన- ఆశు-పరాం కాష్ఠాం ఫలపర్యన్తదశాం-ము

వణానుకీర్తనాద్యత్ప్రహ్వణాద్యత్స్మరణాదపి క్వచిత్ । శ్వాదోఽపి సద్యస్సవనాయ కల్పతే కుతః పునస్తే భగవన్ను దర్శనాత్ ||౬|| అహో బత శ్వపచోఽతో గరీయాన్ యజ్జిహ్వాగ్రే వర్తతే నామ తుభ్యమ్ । తేపుస్తపస్తే జుహువుస్సస్నురార్యా బ్రహ్మానూచుర్నామ గృణన్తి యే తే || ౭ || తం త్వాఽహం బ్రహ్మ పరం పుమాంసం ప్రత్యక్స్రోతస్యాత్మని భావితవ్యమ్ । స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహం వన్దే విష్ణుం కపిలం వేదగర్భమ్ ||౮|| శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ|| ఈడితో భగవానేవం కపిలాఖ్యః పరః పుమాన్ । వాచాఽవిక్లబయేత్యాహ మాతరం పితృవత్సలః || ౯ ||
శ్రీభగవాన్ కపిల ఉవాచ || మార్గేణానేన మాతస్తే సుసేవ్యేనోదితేన మే । ఆస్థితేన పరాం కాష్ఠామచిరాదవరోత్స్యసి||౧౦|| శ్రద్ధత్స్వైతన్మతం మహ్యం జుష్టం యద్బ్రహ్మవాదిభిః । యేన మామభయం యాయా మృత్యుమృచ్ఛన్త్యతద్విదః||౧౧|| శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ|| ఇతి ప్రదిశ్య భగవాన్ సతీం తామాత్మనో గతిమ్ । స్వమాత్రా బ్రహ్మవాదిన్యా కపిలోఽనుమతో యయౌ || ౧౨ || సా చాపి తనయోక్తేన యోగాదేశేన యోగయుక్ । తస్మిన్నాశ్రమ ఆపీడే సరస్వత్యాస్సమాహితా||౧౩|| అభీక్ష్ణావగాహకపిశాన్ జటిలాన్ కుటిలాలకాన్ । ఆత్మానం చోగ్రతపసా బిభ్రతీ చీరిణం కృశమ్ || ౧౪ || ప్రజాపతేః కర్దమస్య తపోయోగవిజృమ్భితమ్ । స్వగార్హస్థ్యమనౌపమ్యం ప్రార్థ్యం వైమానికైరపి || ౧౫ || పయః ఫేననిభాశ్శయ్యా దాన్తా రుక్మపరిచ్ఛదాః । ఆసనాని చ హైమాని సుస్పర్శాస్తరణాని చ||౧౬|| స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషు మహామరకతేషు చ । రత్నదీపాశ్చ భ్రాజన్తి లలనారత్నసంయుతాః||

క్తిమితి యావత్-అవరోత్స్యసి ప్రాప్స్యసి *||౧౦||* ఏతత్-మహ్యం మమ-మతం, శ్రద్ధత్స్వ ఏతస్మిన్మతే శ్రద్ధాం కుర్విత్యర్థః, మతం విశినష్టి-యన్మతం - బ్రహ్మవాదిభిః బ్రహ్మోపదేష్టృభిః- జుష్టం పునః పునస్సంశీలితం-యేన మతేన-అభయం మాం-యాయాః ప్రాప్నుయాః-అతద్విదః తన్మతానభిజ్ఞాః-మృత్యుం సంసార-మృచ్ఛన్తి *||౧౧||* ఇతి ఏవం-భగవాన్ కపిలః-ఉశతీం కమనీయాం-ఆత్మనో గతిం జ్ఞానమార్గం-మాత్రే-ప్రదర్శ్య-తయా బ్రహ్మవాదిన్యా-మాత్రా- అనుమత ఆజ్ఞాపితః-యయౌ గతవాన్ *||౧౨||* సా చాపి దేవహూతిరపి-పుత్రోపదిష్టేన-యోగానుశాసనేన-తస్మిన్నేవ-సరస్వత్యా నద్యాః- ఆపీడే అలఙ్కారభూతే-ఆశ్రమే-సమాహితచిత్తా-అభూత్ *||౧౩||* కథంభూతా సతీ సమాహితా సా-అభీక్ష్ణావగాహం త్రిషవణస్నానం-తేన-కపిశాన్ పిశఙ్గాన్-స్వత ఏవ-కుటిలాన్-అలకాన్ కేశాన్-తథా - ఉగ్రతపసా-కృశం చీరిణం వల్కలధారిణం చాత్మానం దేహం బిభ్రతీ *||౧౪||* కర్దమస్య ప్రజాపతేః- తపోయోగాభ్యాం - విజృమ్భితమతిశయితం-వైమానికైరపి-ప్రార్థ్యం - స్వగార్హస్థ్యం గృహాశ్రమసమ్బన్ధి గృహం హిత్వా పుత్రవిరహాతురా సతీ వదనం కిఞ్చిచ్చకారేతి వక్ష్యమాణస్యాన్వయః *||౧౫||* గార్హస్థ్యం విశినష్టి|| యత్ర గార్హస్థ్యే-క్షీరఫేనవన్మృదులాః-దాన్తాశ్శుభ్రాశ్చ-స్వర్ణమయాః పరిచ్ఛదాః పరికరాః-ఆసనాని పీఠాదీని-సువర్ణమయాని-సుఖస్పర్శాని ఆస్తరణాని *||౧౬||* మహాన్త్యనర్ఘాణి-మరకతాని స్థగిలాన్యలఙ్కారార్థం సంయుక్తాని-యేషు తేషు-స్వచ్ఛస్ఫటికమయకుడ్యేషు-లలనా ఏవ ప్రతిబిమ్బితాః రత్నాని-తైస్సంయుతాః రత్నాని పద్మరాగాదీన్యేవ దీపాః- తే భ్రాజన్తి *||౧౭||* బహుభిరమరద్రుమైః పారిజాతాదిభిః కుసుమితైః రమ్యం

గృహోద్యానం హిత్వేత్యుత్తరత్రాన్వయః గృహోద్యానం విశినష్టి॥ కూజద్విహఙ్గానాం మిథునాని యస్మిన్-గాయన్తో మధుపానమత్తా భ్రమరా యస్మిన్ యత్ర గృహోద్యానే- ప్రవిష్టమాత్మానం దేహం, విబుధానుచరాః కిన్నరాదయః, జగుః, ఉత్పలగన్ధిన్యాం వాప్యాం కర్దమేనోపలాలితం-ఆత్మానంచ, హిత్వా-ఆఖణ్డలస్యేన్ద్రస్య-యోషితామపి-ఈప్సితతమమభీప్సితతమం, త్యక్త్వా తత్ర అహంమమతామకృత్వాపి, పుత్రస్య, విశ్లేషణేనాతురా దుఃఖితా సతీ-వదనం, కించిత్సఙ్కుచితం చకార ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ సుహృద్భ్యాం పతిపుత్రాభ్యాం వియోగస్య దుస్సహతామాహ॥ వనమితి॥ పత్యౌ కర్దమే వనం ప్రతి-ప్రవ్రజితే సన్న్యస్య గతే సతి-నితరాం పుత్రవిశ్లేషేణాతురా సతీ, జ్ఞాతం తత్త్వం చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యం యయా-సాపి వత్సే నష్టే సతి-వత్సలా గౌరివాభూత్ ॥ ౨౧ ॥ తమేవాపత్యం కపిలాఖ్యం, హరిం దేవం, హే వత్స విదుర, అచిరతః బహుకాలం, ధ్యాయన్తీ, తాదృశే తథావిధే, గృహే, నిస్పృహా అభూత్ ॥ ౨౨ ॥ తత్సుతః కపిలో భగవాన్, ధ్యానయోగ్యం, యద్భగవతో రూపం "ప్రసన్నవదనాంభోజ" మిత్యాదినా ఆహ॥ తదేవ ప్రసన్నవదనాదియుక్తం, భగవద్రూపం, కాత్స్న్యేన అవయవశశ్చ, చిన్తయా భక్తేర్యః ప్రవాహః ప్రవృత్తిః స ఏవ యోగః తేన బలీయసా, వైరాగ్యేణ-తథా యుక్తానుష్ఠానం స్వోచితపూజాదిరూపకర్మానుష్ఠానం - తేన, జాతేన జ్ఞానేన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన - బ్రహ్మహేతునా బ్రహ్మప్రాప్తిహేతునా-జ్ఞానయోగకర్మయోగవైరాగ్యాదిభిరనుగృహీతేన ముక్త్యుపాయభూతేన భక్తియోగేనేత్యర్థః, విశుద్ధేనాత్మనా మనసా-ఆత్మానం-విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం-స్వానుభూత్యా స్వప్రకాశేన - విరహితా, మాయాగుణాస్సత్త్వాదయః

గృహోద్యానం కుసుమితై రమ్యం బహ్వమరద్రుమైః। కూజద్విహఙ్గమిథునం గాయన్మత్తమధువ్రతమ్॥౧౮॥
యత్ర ప్రవిష్టమాత్మానం విబుధానుచరా జగుః। వాప్యాముత్పలగన్ధిన్యాం కర్దమేనోపలాలితమ్॥౧౯॥ హి
త్వా తదీప్సితతమమప్యాఖణ్డలయోషితామ్। కించిచ్చకార వదనం పుత్రవిశ్లేషణాతురా॥ ౨౦ ॥ వనం ప్రవ్రజి
తే పత్యావపత్యవిరహాతురా। జ్ఞాతతత్త్వాప్యభూన్నష్టే వత్సే గౌరివ వత్సలా॥ ౨౧ ॥ తమేవ ధ్యాయతీ దేవ
మపత్యం కపిలం హరిమ్। బభూవాచిరతో వత్స నిస్పృహా తాదృశే గృహే॥౨౨॥ ధ్యాయతీ భగవద్రూపం
యదాహ ధ్యానగోచరమ్। సుతః ప్రసన్నవదనం సమస్తవ్యస్తచిన్తయా॥ ౨౩॥ భక్తిప్రవాహయోగేన వైరా
గ్యేణ బలీయసా। యుక్తానుష్ఠానజాతేన జ్ఞానేన బ్రహ్మహేతునా॥ ౨౪ ॥ విశుద్ధేన తదాఽఽత్మానమాత్మనా విశ్వ
తోముఖమ్। స్వానుభూత్యా విరహితమాయాగుణవిశేషణమ్ ॥ ౨౫॥ బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగవత్యాత్మసం
శ్రయే। నివృత్తజీవాపత్తిత్వాత్ క్షీణక్లేశాప్తనిర్వృతిః॥౨౬॥ నిత్యారూఢసమాధిత్వాత్పరావృత్తగుణభ్రమా
న సస్మార తదాఽఽత్మానం స్వప్నే దృష్టమివోత్థితః ॥ ౨౭ ॥ తద్దేహః పరతః పోష్యోఽప్యకృశశ్చాధ్యసం
భవాత్। బభౌ మలైరవచ్ఛన్నస్స ధూమ ఇవ పావకః ॥ ౨౮ ॥ స్వాఙ్గం తపోయోగమయం ముక్తకేశం

తేషాం విశేషణాని విశేషాః, శోకమోహాదయః యస్య తం -అశనాయాద్యూర్మిషట్కరహితం, మాత్మానం పరమపురుషం ధ్యాయన్తీ ఆత్మనాం జీవానాం సంశ్రయే ఆశ్రయే, భగవతి బ్రహ్మణి-అవస్థితా మతి-ర్యస్యాస్సా, నివృత్తజీవాపత్తిః జీవస్యాపత్తిః క్లేశాద్యాపత్తిర్యతః, సా ప్రకృతిః-యద్వా-ఆపత్తిరాప-ల్లేశాదిరూపా-యత, స్సా ప్రకృతిః-నివృత్తా నివృత్తపాప్మ యా జీవాపత్తిర్యస్యాస్సా, తస్యాః భావస్తత్త్వం-తస్మాత్ - నివృత్తపాప్మ ప్రకృతిసంబన్ధత్వాదిత్యర్థః, క్షీణక్లేశా విగతశీతోష్ణాదిక్లేశా-ఆప్తా-పరమాత్మానుభవరూపా నిర్వృతిరానన్దో - యయా సా నిత్యా- రూఢస్సమాధిర్యయా సా - తస్యాః భావస్తత్త్వం - తస్మా-న్నిత్యం ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మశరీరకపరమాత్మని సమాహితచిత్తత్వాత్-పరావృత్తః నివృత్తః-తమ ఆది ప్రకృతిగుణకార్యదేహాత్మాభిమానాదివిపరీతభ్రమో, యస్యాస్సా సతీ, ఆత్మానం శరీరం-న సస్మార-స్వప్నాదుత్థితః పురుషః, స్వప్నే దృష్టం వస్తుజాతమివ, యథా స్వప్నాదుత్థితః పురుషస్స్వప్నవస్తు నిత్యమితి నిశ్చిత్య స్వాప్నవస్త్వాయత్తసుఖదుఃఖాదిభిరనాకులః, ఏవం దేహాదేహానుబన్ధి-సర్వం, కర్మాయత్తమస్థిరమితి మత్వా తత్పోషణాపోషణాదినిమిత్తసుఖదుఃఖైరనభిభూతా సతీ, దేహః పుష్టః కర్శిత ఇతి వా న సస్మారేత్యర్థః ॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ అతః, తస్యాః దేహః-పరతః పరైః, పోష్యోఽపి-పరాయత్తపోషణోఽపి, అకృశః, కుతః, ఆధ్యసంభవాత్ పోషణాభావప్రయుక్తమనఃపీడాయా-అభావాత్, మలైరవచ్ఛన్నః అభ్యఙ్గోద్వర్తనాభావాన్మలైర్యుక్తోఽపి సధూమః పావక ఇవ బభౌ ॥ ౨౮ ॥ తపోయోగపరిచరం, ముక్తకేశం విశీర్ణశిరోజం, విగతవస్త్రమపి, స్వాఙ్గం దేహం దైవగుప్తం దైవేన రక్షితం, న బుబుధే న బుద్ధవతీ, తత్ర హేతుః, వాసుదేవే భగవతి, ప్రవిష్టా ధీర్యస్యాస్సా, భ

గవదను భవజనితానన్దసంప్లవమగ్నత్వాన్నబుబుధ ఇత్యర్థః * ॥ ౨౯ ॥ * ఏవం కపిలోపదిష్టేన జ్ఞానమార్గేణ, స-సా దేవహూతిః, పరబ్రహ్మనిరతిశయానన్దరూపం భగవన్తం-అవాప-హే వీర విదుర * ॥ ౩౦ ॥ * హే వీర విదుర యత్ర సా, ముక్తిం-అవాప, తత్పుణ్యతమం క్షేత్రం-నామ్నా-త్రైలోక్యే-విశ్రుతం ప్రసిద్ధమాసీత్ ॥ కిం నామ, తత్రాహ ॥ యత్ర క్షేత్రే-సిద్ధపదం సిద్ధశబ్దః, ప్రవర్తతే సిద్ధాశ్రమ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - సిద్ధపదప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ ॥ యత్ర క్షేత్రే-సా దేవహూతిః, సంసిద్ధిం ముక్తిం-ఉపేయుషీ ప్రాప్తవతీ-అతస్తత్సిద్ధక్షేత్రమితి ప్రసిద్ధమిత్యర్థః * ॥ ౩౧ ॥ * హే సౌమ్య-తస్యాః-మర్త్యం శరీరం-తద్యోగవిధుతమార్త్యం-తస్యాః దేవహూత్యాః- యోగేన-విధుతాః నిరస్తాః, మార్త్యాః పలితవలితాదయో ధర్మాః-యస్మిన్, తత్తథాభూతం స-త్తయా-త్యక్తం శరీరం స్రోతసాం నదీనాం మధ్యే-ప్రవరా-సిద్ధాదిభిస్సేవితా-సరిత్-అభూత్ సరిద్రూపేణ ప్రావహత్ * ॥ ౩౨ ॥ * కపిలోఽనుమతో యయావిత్యుక్తం క్వ యయావిత్యత్రాహ ॥ హే విదుర-మహాయోగీ భగవాన్ కపిలోప-మాతరం సమనుజ్ఞాప్య మాత్రానుజ్ఞాతః-ప్రాగుదీచీం-ఈశానదిశం ప్రతి, యయౌ ॥ ౩౩ ॥ * తత్ర-సిద్ధచారణాదిభిః-స్తూయమానః-సముద్రేణ దత్తం-అర్హణం సమర్హణం-నికేతనం నివాసస్థానం చ-యస్య సః, సాంఖ్యాచార్యైః కపిలోక్తసాంఖ్యప్రవర్తకయోగిభిః-అభిష్టుతః-లోకానాం-ఉపశాన్త్యై క్షేమాయ-సమాహితమనాః-స్వయమపి యోగమాస్థాయాధ్యాస్త ఇత్యర్థః * ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ * "స్వాయంభువస్య చ మనోర్వంశః" ఇత్యాదినా కృతస్య ప్రశ్నస్యయదుత్త

గతాప్పరమ్ । దైవగుప్తం న బుబుధే వాసుదేవే ప్రవిష్టధీః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం సా కపిలోక్తేన మార్గేణాచిరతః పరమ్ । ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం భగవన్తమవాప హ ॥ ౩౦ ॥ తద్వీరాసీత్పుణ్యతమం క్షేత్రం త్రైలోక్యవిశ్రుతమ్ । నామ్నా సిద్ధపదం యత్ర సా సంసిద్ధిముపేయుషీ ॥ ౩౧ ॥ తస్యాస్తద్యోగవిధుతమార్త్యం మర్త్యమభూత్సరిత్ । స్రోతసాం ప్రవరా సౌమ్య సిద్ధిదా సిద్ధసేవితా ॥ ౩౨ ॥ కపిలోఽపి మహాయోగీ భగవాన్పితురాశ్రమాత్ । మాతరం సమనుజ్ఞాప్య ప్రాగుదీచీం దిశం యయౌ ॥ ౩౩ ॥ సిద్ధచారణగన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః । స్తూయమానస్సముద్రేణ దత్తార్హణనికేతనః ॥ ౩౪ ॥ ఆస్తే యోగం సమాస్థాయ సాంఖ్యాచార్యైరభిష్టుతః । త్రయాణామపి లోకానాముపశాన్త్యై సమాహితః ॥ ౩౫ ॥ ఏతన్నిగదితం తాత యత్పృష్టోఽహం తవానఘ । కపిలస్య చ సంవాదో దేవహూత్యాశ్చ పావనః ॥ ౩౬ ॥ య ఇదమనుశృణోతి యోఽభిధత్తే కపిలమునేర్మతమాత్మయోగగుహ్యమ్ । భగవతి కృతధీస్సుపర్ణకేతావుపలభతే భగవత్పదారవిన్దమ్ ॥ ౩౭ ॥ * * * * * *

* * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంస్యాం సంహితాయాం * * *

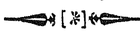
* * * తృతీయస్కన్ధే కపిలోపాఖ్యానం నామ త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః. * * *

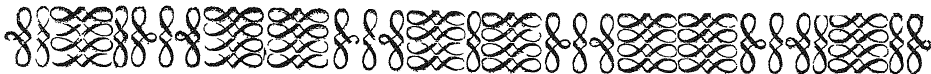
రనుక్తం తదుపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ హే అనఘ-అహం-యత్పృష్టః యత్ప్రతి త్వయా పృష్టః - తదేతత్ - తవ తుభ్యం-నిగదితం-మయా-తత్ర సర్గాత్మక-కపిలస్య దేవహూత్యాశ్చ-లోకపావనస్సంవాదోఽపి నిగదితః * ॥ ౩౬ ॥ * కపిలదేవహూతిసంవాదశ్రవణశ్రావణఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ కపిలేన పూర్వం ఫలముక్తం-అత్ర తు మైత్రేయేణేతి వక్తృభేదాన్న పౌనరుక్త్యం- ఇదమాత్మయోగరూపం-గుహ్యతమం-కపిలమునేర్మతం-యః శృణోతి-యో వాఽభిధత్తే-శ్రావయతి-స పుమాన్- గరుడధ్వజే భగవతి, కృతధీః నిష్పన్నభక్తియోగో-భూత్వా, భగవత్పదారవిన్దం-లభతే * ॥ ౩౭ ॥ * ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయః పారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా కృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః * * * * *

శ్రీశ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరచరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

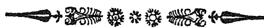
శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయ నమః.

తృతీయస్కన్ధస్సమాప్తః.

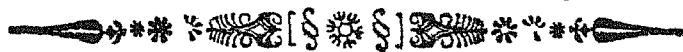

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః.

తృతీయే "స్వాయంభువస్యచమనోర్వంశఃపరమసంమత" ఇతిస్వాయంభువచరిత్రతత్సంతతీపృష్టే - తత్రస్వాయంభువచరితమభిధాయ "ఏతత్త ఆదిరాజస్యమనోశ్చరితమద్భుతమ్। వర్ణితంవర్ణనీయస్యతదపత్యోదయంశృణు" ఇతి,తత్సన్తతికథనంప్రతిజ్ఞాయ-తావద్దేవహూతిసన్తతింప్రక్రమ్యకలాఽనసూయాదయోనవపుత్రికాః కపిలాఖ్యఃపుత్రస్తచ్చరితమిత్యేతానికథితాని - ఇదానీమస్మిన్స్కన్ధేమనుపుత్రస్యోత్తానపాదస్యసన్తతింవిస్తరేణవక్ష్యమాణస్తతఃప్రాగాకూతిప్రసూత్యోర్వంశందేవహూతిదుహితృసన్తతించాహ ॥ మైత్రేయః ॥ మనోస్త్వితి ॥ హేసువ్రతవిదుర, ఆకూత్యాదయస్తిస్రఃకన్యాః - మనోఃస్వాయంభువాత్తద్భార్యాయాం శతరూపాయాంజజ్ఞిరే - చకారాద్ద్వౌ పుత్రౌచజజ్ఞాతే ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ మనోస్త్వితితుశబ్దాదన్యోపిపుత్రలాభస్సూచితస్తద్దర్శయితుమాహ ॥ ఆకూతిమితి ॥నృపోమనుః-భ్రాతృ

మైత్రేయఉవాచ ॥ మనోస్తుశతరూపాయాంతిస్రఃకన్యాశ్చజజ్ఞిరే।ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చప్రసూతిరితివిశ్రుతాః ॥ ౧ ॥ఆకూతింరుచయేప్రాదాదపిభ్రాతృమతీంనృపః।పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య శతరూపానుమోదితః॥ ప్రజాపతిస్సభగవాన్రుచిస్తస్యామజీజనత్।మిథునంబ్రహ్మతేజస్వీపరమేణసమాధినా ॥ ౩ ॥యస్తయోఃపురుషస్సాక్షాద్విష్ణుర్యజ్ఞస్వరూపభృత్।యాస్త్రీసాదక్షిణాభూతేరంశభూతాఽనపాయినీ ॥ ౪॥ ఆనిన్యేస్వగృహంపుత్ర్యాఃపుత్రంవితతరోచిషమ్।స్వాయంభువోముదాయుక్తోరుచిర్జగ్రాహదక్షిణామ్ ॥౫॥ తాంకామయానాంభగవానువాహయజుషాంపతిః । తుష్టాయాంతోషమాపన్నోఽజనయద్ద్వాదశాత్మజాన్॥౬॥ [తుష్టయోరభవన్దేవాయామానామమహాబలాః॥]తోషఃప్రతోషస్సంతోషోభద్రశ్శాన్తిరిడస్పతిః।ఇధ్మఃకవిర్వి

మతీంప్రియవ్రతోత్తానపాదభ్రాతృమతిమపి-స్వదుహితరమాకూతిం-పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య "అభ్రాతృకాంప్రదాస్యామితుభ్యంకన్యామలఙ్కృతామ్। అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సమేపుత్రోభవిష్యతి" తిభాషాబన్ధనపూర్వకప్రదానంపుత్రికాధర్మ-మాశ్రిత్య పుత్రబాహుల్యకామ - ఉక్తభాషాబన్ధనంకృత్వారుచయేప్రాదాత్ దత్తవాన్ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ సలబ్ధభార్యో - బ్రహ్మతేజస్వీబ్రహ్మవర్ణోచితధర్మానుష్ఠానజనితతేజోవిశేషయుక్తః - భగవాన్ప్రజాపతిఃరుచిః-సర్వోత్కృష్టేనసమాధినా-భగవన్తమారాధ్య-తస్యామాకూత్యాం-మిథునంస్త్రీపుంమిథునం- అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస ❁ ॥౩॥ ❁ కింతన్మిథునం-యదజీజన-త్తత్రాహ ॥ యస్తయోరితి ॥ తయోరపత్యయోర్మధ్యే - యఃపురుషః-స-యజ్ఞాఃక్రతవః-తఏవ-స్వంస్వీయం-రూపంశరీరం-తద్బిభర్తీతితథా-సాక్షాద్విష్ణుఃవిష్ణోరంశః - అయమపికపిలవదంశావతారః - యజ్ఞస్వరూపభృదిత్యనేన యజ్ఞనామకత్వంసూచితం-తయోర్యాస్త్రీ - సా-నామ్నాదక్షిణా-భూతేః-లక్ష్మ్యాః - అంశభూతావిష్ణోరనపాయినీ - అతస్తయోర్మిథోపివాహోనవిరుద్ధఇతిభావః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ స్వాయంభువోమను-ర్ముదాయుక్తః-మిథునజన్మనిమిత్తహర్షయుక్తః - స్వపుత్ర్యాఃఆకూత్యాః - పుత్రం-వితతతేజస్కంవిష్ణ్వంశసముద్భూతం-యజ్ఞం - పూర్వకృతభాషాబన్ధనాద్ధేతోః-స్వగృహంప్రతి-ఆనిన్యేఆనీతవాన్-రుచిస్తు - దక్షిణాంస్వకన్యాం - జగ్రాహ-పుత్రికామేవపుత్రత్వేనాపాలయదిత్యర్థః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ కామయానాంపతింకామయమానాం-తాందక్షిణాంయజుషాంయజ్ఞానాంమన్త్రాణాంవా-పతిర్యజ్ఞాఖ్యోభగవాన్- ఉవాహ-ఉపయేమే ॥ పశ్చా - త్తుష్టాయాంస్వస్మిన్ప్రీతియుక్తాయాందక్షిణాయాం స్వయమపిప్రీతియుక్తః-ద్వాదశపుత్రానజనయత్ ॥ అత్ర-తుష్టయోరభవన్దేవాద్వాదశైతేమహాబలాఇతి-పాఠాన్తరం -తదా-తుష్టయోఃపరస్పరంసన్తోషయుక్తయోః-యజ్ఞదక్షిణయోః-ర్ద్వాదశ-పుత్రా-అభవనిత్యర్థః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ తానాహ॥తోషఇతి॥

తోషాదయో-ద్విషట్ ద్వాదశ-పుత్రాః ॥ ౭ ॥ సర్వే - తుషితానామతుషితాఇతిప్రసిద్ధాఃపరస్పరతుష్టాభ్యాం పితృభ్యాం జాతత్వాదితిభావః- తేతుషితాదేవా- మరీచిప్రభృతయఃఋషయః-సురగణేశ్వరోయజ్ఞశ్చ-స్వాయంభువమన్వన్తరే, ఆసన్ స్వస్వసన్తానవర్ధనేనలోకమర్యాదాపాలనేనచాసన్ - అనేనస్వాయంభువమన్వన్తరగతంషట్కంకథితం ,, మన్వన్తరంమనుర్దేవామనుపుత్రామహారాజసః। ఋషయోఽంశావతారశ్చహరేష్షడ్విధముచ్యత,, ఇతిహివక్ష్యతి-తత్రస్వాయంభువోమనుఃతుషితాదేవాః-మరీచిముఖ్యాఋషయో-యజ్ఞోహరేరవతారః-సఏవసురగణేశ్వరఇన్ద్రః ॥ ౮ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ-మనుపుత్రౌపృథ్వీపాలకౌ-తయోఃప్రియవ్రతోత్తానపదోః - పుత్రపౌత్రనప్తౄణాం-వంశై- రనువృత్తంవ్యాప్తం పాలితంచ తన్మన్వన్తరమిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ఏవమాకూతిసంతతిఃకథితా-అథదేవహూతిదుహితృసంతతిం కథయిష్యన్ దేవహూతిచరిత్రంతువిస్తరేణతృతీయేత్వయాశ్రుతమిత్యాహ॥దేవహూతిమితి ॥తత్సంబన్ధిదేవహూతిసంబన్ధి చరితం-గదతోమమ-మత్తఃభవతాశ్రుతప్రాయంబాహుళ్యేనశ్రుతత్వాచ్ఛ్రుతప్రాయమిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౦ ॥ ప్రసూతిసంతతిస్తుతత్ప్రసఙ్గానుప్రసక్తేనమహతా గ్రన్థేనకథనీయేతిసాపిపశ్చాద్వక్ష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్రసఙ్గృహ్ణాతి ॥ దక్షాయేతి॥యత్కృతఃదక్షప్రసూతిభ్యాంకృతః-సర్గః- త్రిలోక్యాం - మహాన్వితతః-ఆకూత్యాదిసంతత్యపేక్షయాప్రసూతిసన్తతేర్వైపుల్యమనేనకథితమ్ ॥ ౧౧ ॥ అథదేవహూతిదుహితృసంతతిరుచ్యతఇత్యాహ॥యాఇతి॥ హేక్షత్తః-కర్దమస్యసుతాఃకలాదయో-మరీచ్యాదీనాంపత్న్యఃపత్న్యః , యాఉక్తాస్తృతీయే,తాసాంకర్దమసుతానాం-ప్రసూతేఃప్రభవంపుత్రపౌత్రాదిసన్తానవిస్తరం , మేమయా,ప్రోచ్యమానంకథ్యమానం,నిబోధ ॥ ౧౨ ॥ తేదేవాహ॥పత్నీతి॥కర్దమసుతామరీచేఃపత్నీ , కలాకలానామ్నీ, కశ్యపం-పూర్ణిమానంచ,ద్వౌపుత్రౌ, సుషువే-పుత్రౌవిశినష్టి॥ యయోఃకశ్యప

భర్తుర్యజ్ఞస్య దేవోరోచనో ద్విషట్ ॥ ౭ ॥ తుషితానామ తే దేవా ఆసన్ స్వాయంభువాన్తరే। మరీచిముఖ్యా ఋషయో యజ్ఞస్సురగణేశ్వరః ॥ ౮ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రౌ మహౌజసౌ। తత్పుత్రపౌత్రనప్తౄణామనువృత్తం తదన్తరమ్ ॥ ౯ ॥ దేవహూతిమదాత్తాతః కర్దమాయాత్మజాం మనుః। తత్సంబన్ధి శ్రుతప్రాయం భవతా గదతో మమ ॥ ౧౦ ॥ దక్షాయ బ్రహ్మపుత్రాయ ప్రసూతిం భగవాన్మనుః। ప్రాయచ్ఛద్యత్కృతస్సర్గస్త్రిలోక్యాం వితతో మహాన్ ॥ ౧౧ ॥ యాః కర్దమసుతాః ప్రోక్తా నవ బ్రహ్మర్షిపత్నయః। తాసాం ప్రసూతిప్రసవం ప్రోచ్యమానం నిబోధ మే ॥ ౧౨ ॥ పత్నీ మరీచేస్తు కలా సుషువే కర్దమాత్మజా। కశ్యపం పూర్ణిమానం చ యయోరాపూరితం జగత్ ॥ ౧౩ ॥ పూర్ణిమాఽసూత విరజం విశ్వగం చాపి సత్తమ। దేవకుల్యాం హరేః పాదశౌచాద్యాఽభూత్సరిద్దివః ॥ ౧౪ ॥ అత్రేః పత్న్యనసూయా త్రీన్ సుషువే సుయశస్సు

పూర్ణిమ్నోః , స్వాంశైః,జగ-దాపూరితవ్యాప్తమ్ ॥ ౧౩ ॥ హేసత్తమ -పూర్ణిమామరీచిపుత్రః-విరజం-విశ్వగం చాపి పుత్రం-దేవకుల్యా- కన్యాంచ -అసూతఉత్పాదయామాస-దేవకుల్యాంవిశినష్టి॥ హరేర్భగవతః-పాదశౌచాత్ పాదప్రక్షాళనాద్యా - దివస్సరిద్గఙ్గా-అభూత్ - సైవేయందేవకుల్యా-దివస్సరిదభిమానినీదేవతేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ అత్రేర్భార్యాపత్నీ - అనసూయా-కర్దమస్యద్వితీయాదుహితా-సుయశసఃనిర్మలకీర్తిసంపన్నాన్,త్రీన్,జజ్ఞే,తానాహ ॥ దత్తందూర్వాససంసోమంచేతి ॥ తాన్విశినష్టి ॥ ఆత్మేశబ్రహ్మసంభవాన్ - ఆత్మా పరమపురుషః , ఈశోరుద్రః - బ్రహ్మచతుర్ముఖః-తేభ్యస్సమ్భవాన్ పదంశభూతానిత్యర్థః॥ యద్వా॥ ఆత్మేశబ్రహ్మణాంసమ్భవఃఅభివ్యక్తిర్యేషుతాన్ , అత్రాత్మశబ్దేన ,, తవాన్తరాత్మామమచ ,, త్యాదినాప్రసిద్ధంవిష్ణోఃపరమాత్మత్వం , ఇతరయోర్జీవత్వంచసూచ్యతే -నను,పరమాత్మనఃసర్వాన్తర్యామిణోజీవద్వారాజ్ఞానశక్త్యాద్యసఙ్కుచితగుణావిర్భావరూపాం శావతారత్వం యుక్తం - కథంపునఃపరమాత్మాంశభూతయోరణుస్వరూపయోర్జీవవిశేషయోర్బ్రహ్మరుద్రయోఃపునర్జీవాన్తరానుప్రవేశరూపాంశావతారత్వం , సత్యం ,, అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాఽన్యాతృతీయాశక్తిరిష్యతే। యయాక్షేత్రజ్ఞశక్తిస్సావేష్టితానృపసర్వగా ॥ సంసారతాపానఖిలానవాప్నోత్యతిసంతతాన్ । తయాతిరోహితత్వాచ్చశక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా ॥ సర్వభూతేషుభూపాల తారతమ్యేనవర్తత ,, ఇత్యుక్తరీత్యా , జీవస్యయద్ధర్మభూతంజ్ఞానం , తదవిద్యాకర్మణాతిరోహితంసత్తారతమ్యేనావతిష్ఠతే - తత్రపరమాత్మప్రసాదాదవిద్యాఖ్యావరణస్యనివృత్తావసంకోచేనప్రసృతంభవతి - అతఏవముక్తానిశ్శేషమావరణనివృత్తౌ ,, సచానన్త్యాయకల్ప్యత,,ఇతిధర్మభూతజ్ఞానస్యసఙ్కోచేనప్రసరాదానన్త్యంజీవస్యశ్రుతం ,సూత్రితంచ,,ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి,, ఇతిఅణోరప్యాత్మనఏకదేహస్థితస్యాప్యసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానద్వారాన్య

ల్పపరిమాణస్య దీపస్య స్వధర్మభూత ప్రభా ద్రవ్యద్వారేణానేక ఘటపటాది ప్రకాశకత్వవదనేకశరీర పరిగ్రహ ఇతి సూత్రార్థః - ఏవంచ, బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురుషప్రసాదాత్ జ్ఞానావరణనివృత్త్యాఽస్మదాద్యపేక్షయా జ్ఞానప్రసర బాహుల్యాత్తద్ధర్మభూతజ్ఞానస్య దూర్వాససోమయో రనుప్రవేశాత్తదంశావతారత్వం తయో రుపపన్నం - ఏవమన్యత్రాపి యత్ర క్వచిజ్జీవస్య జీవాన్తరాంశత్వముచ్యతే, తత్రాప్యయమేవ న్యాయో వేదితవ్యః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం దత్తాదీనామాత్మాద్యంశావతారత్వముక్తం - తత్రాన్తరేణ నిమిత్తం పరమాత్మాదీనామవతరణాసమ్భవాత్తత్కారణం పృచ్ఛతి విదురః ॥ అత్రేరితి ॥ స్థిత్యాదికర్తారః, సురశ్రేష్ఠాః, ఆత్మాదయః, అత్రేర్గృహే - కిం స్విచ్చికీర్షవః కిం కర్తుమిచ్ఛవో, జాతాః, తజ్జననప్రయోజనం, హే గురో - మే మహ్యం, ఆఖ్యాహి కథయ ॥ ౧౬ ॥ తత్ర నిమిత్తం కథయన్నాహ ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, సృష్టౌ నిమిత్తభూతాయాం, సృష్ట్యర్థమిత్యర్థః, చోదిత ఆదిష్టో, బ్రహ్మవిదగ్రేసరోఽత్రిః పత్న్యాఽనసూయయా సహ, ఋక్షాఖ్యం కులాచలం, తపసే తపశ్చర్తుం, స్థితః ఆస్థితః ॥ ౧౭ ॥ స చ మునిః తస్మిన్కులాద్రౌ ప్రసూనానాం స్తబకాః, యేషు పలాశాశోకేషు, తేషాం కాననే, నిర్విన్ధ్యాఖ్యాయా నద్యాః, స్రవద్భిః, వార్భిః, సమన్తాదుద్ఘుష్టే నాదితే ॥ ౧౮ ॥ ప్రాణాయామేన - మనో నియమ్య, శీతోష్ణాదిసహః వాయుభక్షః, సంవత్సరశత - మేకపాదేన, భువమవష్టభ్య - తపః - ఆతిష్ఠత్ ॥ ౧౯ ॥ తస్యాత్రేరభిసంధివిశేషమాహ ॥ శరణమితి ॥ య ఏవ "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే" ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధ ఏవ, జగదీశ్వరః జగత్సృష్టిస్థితిప్రలయప్రవర్తకః - తం, శరణ

తాన్ । దత్తం దూర్వాససం సోమమాత్మేశబ్రహ్మసమ్భవాన్ ॥ ౧౫ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ అత్రేర్గృహే సురశ్రేష్ఠాః స్థిత్యుత్పత్త్యన్తహేతవః । కిం స్విచ్చికీర్షవో జాతా ఏతదాఖ్యాహి మే గురో ॥ ౧౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ బ్రహ్మణా చోదితః సృష్టావత్రిర్బ్రహ్మవిదాం వరః । సహ పత్న్యా యయావృక్షం కులాద్రిం తపసి స్థితః ॥ ౧౭ ॥ తస్మిన్ప్రసూనస్తబకపలాశాశోకకాననే । వార్భిస్స్రవద్భిరుద్ఘుష్టే నిర్విన్ధ్యాయాస్సమన్తతః ॥ ౧౮ ॥ ప్రాణాయామేన సంయమ్య మనో వర్షశతం తపః । ఆతిష్ఠదేకపాదేన నిర్ద్వన్ద్వోఽనిలభోజనః ॥ ౧౯ ॥ శరణం తం ప్రపద్యేఽహం య ఏవ జగదీశ్వరః । ప్రజామాత్మసమాం మహ్యం ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ ॥ ౨౦ ॥ తప్యమానం త్రిభువనం ప్రాణాయామైధసాగ్నినా । నిర్గతేన మునేర్మూర్ధ్నస్సమీక్ష్య ప్రభవస్త్రయః ॥ ౨౧ ॥ అప్సరోమునిగన్ధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగైః । పితాయమానయశసస్తదాశ్రమపదం యయుః ॥ ౨౨ ॥ తత్ప్రాదుర్భావసంయోగవిద్యోతితమనా మునిః । ఉత్తిష్ఠన్నేకపాదేన దదర్శ విబుధర్షభాన్ ॥ ౨౩ ॥ ప్రణమ్య దణ్డవద్భూమావుపతస్థేఽర్హణాఞ్జలిః । వృషహంససుపర్ణస్థాన్ స్వైస్స్వైశ్చిహ్నైశ్చ చిహ్నితాన్ ॥ ౨౪ ॥ కృపావలోకేన హసద్వదనేనోపలమ్భితాన్ । తద్రోచిషా ప్రతిహతే నిమీల్య మునిరక్షిణీ ॥ ౨౫ ॥ చేతస్తత్ప్రవణం యుఞ్జన్నస్తావీత్సంహతాఞ్జలిః । శ్లక్ష్ణయా సూక్తయా వాచా సర్వలోకగరీయసః ॥ ౨౬ ॥ అత్రిరువాచ ॥ విశ్వోద్భ

మహం ప్రపద్యే, మహ్యం, ఆత్మసమాం స్వతుల్యాం - ప్రజాం, ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ ఆతిష్ఠదితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౨౦ ॥ ప్రాణాయామ ఏవ ఏధః దారు వీచయో - యస్య తేన - మునేరత్రేః - మూర్ధ్నః శీర్షకపాలాన్నిర్గతేనాగ్నినా తపోగ్నినా - సంతప్యమానం - త్రైలోక్యం - సమీక్ష్య - త్రయః ప్రభవః ఆత్మేశబ్రహ్మాణః ॥ ౨౧ ॥ అప్సరోమునిప్రభృతిభిః ప్రస్తూయమానకీర్తయ - స్తదాశ్రమస్థానం, యయుః అత్ర- య ఏవ జగదీశ్వర- స్తం శరణం ప్రపద్య ఇతి సృష్టిస్థితిప్రళయప్రవర్తకత్వేనాకారేణ పరమాత్మన ఉపాసితత్వాత్తస్య బ్రహ్మరుద్రాన్తర్యామితయా తాదృశ్యావిష్కరణ సృష్టిసంహారకారణత్వాత్తయోశ్చ బ్రహ్మరుద్రయోరపి తత్రాగమనముపపన్నమితి వేదితవ్యమ్ ॥ ౨౨ ॥ తేషామాత్మేశబ్రహ్మణా - మావిర్భావః ప్రాకట్యం, తస్య - సంయోగః సాన్నిధ్యం, తేన - విద్యోతితం మనో యస్య - స మునిరత్రి - రేకపాదేనోత్తిష్ఠన్, విబుధశ్రేష్ఠానాత్మేశబ్రహ్మణో - దదర్శ ॥ ౨౩ ॥ తతో - భూమౌ - దణ్డవత్ప్రణమ్య - అర్హణ పూజ్యతే అనేనేత్యర్హణం పుష్పాదికం అఞ్జలౌ యస్య సః, ఉపతస్థే సమీపే స్థిత్వా తుష్టావ, ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ గరుడవృషాద్యారూఢాన్ - స్వైస్స్వైశ్చిహ్నైః శఙ్ఖచక్రత్రిశూలకమలకమణ్డలాదిభిర్లక్షితాన్ ॥ ౨౪ ॥ కృపయా అవలోకో యస్మిన్ హసచ్చ తద్వదనం చ - తేనోపాలమ్భితాన్ ప్రసన్నత్వేన జ్ఞాపితాన్ - తేషాం రోచిషా దీప్త్యా - ప్రతిహతే అక్షిణీ నేత్రే, నిమీల్య ॥ ౨౫ ॥ చేతశ్చిత్తం తత్ప్రవణం విబుధర్షభాసక్తం - కృత్వా, బద్ధాఞ్జలిస్సన్ - మునిరత్రిర్మధురయా వాచా సర్వలోకేభ్యః శ్రేష్ఠాన్, విబుధర్షభాన్ అస్తావీత్ స్తుతవాన్ ॥ ౨౬ ॥ స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ విశ్వేతి ॥ విశ్వస్యోద్భ

ణాదిషు సమిత్తథా తేషు - విశ్వసర్గాద్యర్థమిత్యర్థః - అనయుగం ప్రతికల్పం, విభజ్యమానైః - ర్మాయాయా గుణై రజస్స త్వతమోభి-రుపలక్షితాః, గృహీతా దేహా యైః - తే - యూయం - బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః అత - స్తేభ్యో, వః యుష్మభ్యం ప్రణతోఽస్మి, యుష్మాకం మధ్యే - కఏవ భగవాన్ జగదీశ్వర ఉపహూతః, శరణం త్వం ప్రపద్య ఇత్యేకఏవ నిర్దిష్టత్వాత్స ఏవ యుష్మాసు కతమ ఇతి, యుష్మాభిరేవ కథనీయ ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ ప్రధానః సర్వోత్కృష్ట, ఏకఏవ - భగవాన్ సర్వేశ్వరః, వివిధైరుపచారైర్మయా - ప్రజననాయ సర్వేశ్వరతుల్యపుత్రలాభాయ - చిత్రీకృతః చిత్తవిషయీకృతః ఉపాసిత ఇతి యావత్ - అత స్తనుభృతాం దేహినాం - మనసోఽపి దూరాః మనసాపి గ్రహీతుమశక్యాః - యూయం త్రయోఽపి - కథమత్రాగతాః - తత్ర కారణం, బ్రూత కథయత - ప్రసీదత మహ్యం ప్రసన్నా భవత - అత్ర త్రయాణామాగమనే మమ మహాన్విస్మయో వర్తతే ॥ ౨౮ ॥ ఇత్యేవం - తస్యాత్రేః - వచశ్శ్రుత్వా - త్రయో బ్రహ్మవిష్ణుశివాః, ప్రహస్య - శ్లక్ష్ణయా గమ్భీరయా - వాచా - హే ప్రభో వశ్యేన్ద్రియ - విదుర - తమృషిమత్రిం - ప్రత్యాహుః ॥ ౨౯ ॥ ఉక్తమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ తేత్వయా - యథాకృతస్సఙ్కల్ప - స్తేనైవ తథా భావ్యం - నాన్యథా అసత్యః సత్సఙ్కల్పస్య - తే సఙ్కల్పః - కథమేకస్మిన్ధ్యాతే త్రయ ఆగతా స్తత్రాహుః హే బ్రహ్మన్ త్వం - యం - ఏకం జగదీశ్వరాఖ్యం తత్త్వం - ధ్యాయసి - తద్వయం తదేవతత్త్వం సద్వారకమద్వారకం చ త్రిమూర్తిరూపేణావస్థితమిత్యర్థః - మూర్తివిశేషనిర్ధారణమన్తరేణ జగత్సృష్టిస్థితిలయహేతురీశ్వర ఇతి హి త్వత్సఙ్కల్పః, అతో వయమాగతా ఇత్యభిప్రాయః నను యద్యేవ ధ్యాయసి తద్వయమిత్యనేన త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, సత్యమైక్యమ స్త్యేవ - తతః కిం - బ్రహ్మశివయోర్భగవత్పారతన్త్ర్యమస్మిన్పురాణే పూర్వాపరగ్రన్థేషు శ్రూయమాణం విరుధ్యేత ఇతి చేన్న,, సర్వగత్వాదనన్తస్య స ఏవాహమవస్థితః । మత్తస్సర్వమహం సర్వం మయి సర్వం సనాతనే ,, ఇతి వద్బ్రహ్మాత్మకత్వబుద్ధ్యా చతు

వస్థిలమేషు విభజ్యమానై ర్మాయాగుణై రనుయుగం ప్రగృహీతదేహాః । తే బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః ప్రణతోఽస్మ్యహం వ స్తేభ్యః క ఏవ భగవాన్మ ఇహోపహూతః ॥ ౨౭ ॥ ఏకో మయేహ భగవాన్విబుధప్రధాన శ్చిత్రీకృతః ప్రజననాయ కథన్ను యూయమ్ । అత్రాగతా స్తనుభృతాం మనసోఽపి దూరా బ్రూత ప్రసీదత మహానిహ విస్మయో మే ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా త్రయ స్తే విబుధర్షభాః । ప్రత్యాహు శ్శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రహస్య తమృషిం ప్రభో ॥ ౨౯ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యథా కృత స్తే సఙ్కల్పో భావ్యం తేనైవ నాన్యథా ।

ర్ముఖశివయోరభేదవ్యవహారోపపత్తేః - తథా హి తయోర్బ్రహ్మాత్మకత్వం స్ఫుటముచ్యతే మహాభారతే ,, తవాన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితాః । సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచిత్ ,, ఇతి - సద్వారకమద్వారకం చావస్థితం బ్రహ్మైవ వయమిత్యర్థః - అత్రేదమవధేయం, యద్యపి క్వచిత్క్వచిత్ ,, బ్రహ్మా నారాయణ శ్శివశ్చ నారాయణః, బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్యథా । ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః ॥ తతస్స భగవాన్విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః । తతః కాలాగ్ని రుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్ । స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దనః ,, ఇత్యాదిషు త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, తథాపి ,, నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే, నారాయణాద్రుద్రో జాయతే, నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి ఛన్దాంసి చ, ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః ,, యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః । తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రభూతానాం మృత్యుమసృజత్త్ర్యక్షం త్రిశిరస్కం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుమ్ । బ్రహ్మాదయః సురాః కాల స్తథైవాఖిలజన్తవః । విభూతయో హరే రేతా జగతస్సృష్టిహేతవః ,, ఇత్యాదిషు భగవత స్తయోశ్చ భేదావగమాత్సామానాధికరణ్యస్య చ ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే । హరో హరతి తద్వశః ,, ఇత్యాద్యనుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేరభేదోఽయుక్తః, న స్వవనమ ,, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేన్ద్రా స్తే సర్వే సంప్రసూయన్తే ,, ఇతి బ్రహ్మాద్యవిశేషేణ విష్ణోరప్యుత్పత్తిశ్రవణాత్త్రిమూర్త్యుత్తీర్ణం తత్త్వాన్తరమేష్టవ్యం, తదగ్రేవైతత్త్రిమూర్త్యాకారేణావస్థితమితి, మైవం, సదేవేత్యాదివాక్యేషు కణ్ఠోక్త్యా ,, సర్వం వాక్యం సావధారణ ,, మితి న్యాయాచ్చ సావధారణేషు ప్రత్యేకమేకైకస్య స్వవ్యతిరిక్తసమస్తకారణత్వబోధనాత్సముచ్చిత్యకారణత్వానుపపత్తేః, కారణత్వోపాస్యత్వబోధకవాక్యస్థితసామాన్యశబ్దానాం విశేషవాచిపదే సతి తత్పర్యవసానస్య చ్ఛాగపశున్యాయసిద్ధత్వాత్, దచితస్స్వకారణత్వానుపపత్తేరీక్షణాద్యర్థవిరోధాచ్చ విశేష్యవ్యవస్థాపకత్వానుపపత్తేః, శ్రీవిశేషాసాధారణబ్రహ్మరుద్రేన్ద్రవైశ్వానరాదిపదవాచ్యానాం పురోవాదప్ర

సిద్ధేస్తార్థీనాం కార్యత్వకర్మవశ్యత్వయోశ్శ్రుత్యైవ ప్రతిపన్నత్వాత్, తద్వాచినాం తేషాం విశేష్యవ్యవస్థాపకత్వాను
పపత్తేః, శ్రీపతేరసాధారణపురుషనారాయణాదిపదవాచ్యస్య కుత్రాపి కర్మవశ్యత్వాశ్రవణాత్, తదుత్పత్తేశ్చ "అజా
యమానో బహుధా విజాయత" ఇత్యవతారత్వస్య శ్రవణేన కర్మకృతత్వస్యాపాదితత్వాత్, దితరోత్పత్తేస్తదపవాదాభా
వాత్, తస్య సర్వకారణత్వోపపత్తేస్తస్య సకలజగత్కారణత్వబోధకశ్రుత్యైకార్థ్యాత్, నారాయణస్యైవ సర్వోత్కృ
ష్టత్వమేష్టవ్యమిత్యన్యత్రవిస్తరః * ॥ ౩౦ ॥ *అథ-హే మునే అస్మదంశేన సమ్భూతా-స్సుతా, లోకవిశ్రుతా భవిష్యన్తి
తే తవ-యశః-విస్రప్స్యన్తి విస్తృతం కరిష్యన్తి, తే-భద్రమస్తు * ॥ ౩౧ ॥ *ఏవ-మభీష్టం-వరం దత్త్వా, తయోర్దమ్పత్యో
రత్ర్యనసూయయో - స్సమ్య-ఙ్మిషతోః పశ్యతోస్సతోః-సమ్య- క్పూజితాస్సురేశ్వరాః ప్రతిజగ్ముః * ॥ ౩౨ ॥ *తతః, బ్ర
హ్మణశ్చతుర్ముఖస్యాంశేన సోమః, విష్ణోరంశేన దత్తాత్రేయః-శమ్భోరంశేన దూర్వాసాశ్చ, జాతః, అథాఙ్గిరసః అఙ్గిరస
ఉత్పన్నాః ప్రజా మయా కథ్యమానాశ్శృణు * ॥ ౩౩ ॥ *అఙ్గిరసః పత్నీ శ్రద్ధాఖ్యా, కర్దమస్య తృతీయా దుహితా, చతస్రః క
న్యకాః ప్రసూతవతీ-కన్యా నిర్దిశతి సినీతి * ॥ ౩౪ ॥ *అపరావపి తత్పుత్రౌ అఙ్గిరసః పుత్రౌ, ఉచథ్యః బృహస్పతి-రితి-ఖ్యాతౌ
ప్రసిద్ధౌ-స్వారోచిషే మన్వన్తరే-ఆస్తాం, భగవాన్ బ్రహ్మిష్ఠ ఇతి పుత్రద్వయవిశేషణమ్ * ॥ ౩౫ ॥ *పులస్త్యః, పత్న్యాం
స్వభార్యాయాం, హవిర్భుగాఖ్యాయాం -కర్దమస్య చతుర్థ్యాం దుహితరి - అగస్త్యమజనయత్-అగస్త్యం విశినష్టి॥ యో

సత్సఙ్కల్పస్య తే బ్రహ్మన్ యద్వై ధ్యాయతి తద్వయమ్ ॥ ౩౦ ॥ అథాస్మదంశభూతాస్త ఆత్మజా లోకవిశ్రు
తాః । భవితారోఽఙ్గ భద్రం తే విస్రప్స్యన్తి చ తే యశః ॥ ౩౧ ॥ ఏవం కామవరం దత్త్వా ప్రతిజగ్ముస్సురేశ్వరాః ।
సభాజితాస్తయోస్సమ్యగ్దమ్పత్యోర్మిషతోస్తతః ॥ ౩౨ ॥ సోమోఽభూద్బ్రహ్మణోంఽశేన దత్తో విష్ణోస్తు
యోగవిత్ । దుర్వాసాశ్శఙ్కరస్యాంశో నిబోధాఙ్గిరసః ప్రజాః ॥ ౩౩ ॥ శ్రద్ధా త్వఙ్గిరసః పత్నీ చతస్రోఽసూ
త కన్యకాః । సినీవాలీ కుహూ రాకా చతుర్థ్యనుమతిస్తథా ॥ ౩౪ ॥ తత్పుత్రావపరావాస్తాం ఖ్యాతౌ స్వారో
చిషేఽన్తరే । ఉచథ్యో భగవాన్ సాక్షాద్బ్రహ్మిష్ఠశ్చ బృహస్పతిః ॥ ౩౫ ॥ పులస్త్యోఽజనయత్పత్న్యామగస్త్యం
చ హవిర్భుజి । సోఽన్యజన్మని దహ్రాగ్నిర్విశ్రవాశ్చ మహాతపాః ॥ ౩౬ ॥ తస్య యక్షపతిర్దేవః కుబేరస్త్వి*ళబి
ళాసుతః । రావణః కుమ్భకర్ణశ్చ తథాఽన్యస్యాం విభీషణః ॥ ౩౭ ॥ పులహస్య గతిర్భార్యా త్రీనసూత సతీ సు
తాన్ । కర్మశ్రేష్ఠం వరీయాంసం సహిష్ణుం చ మహామతే ॥ ౩౮ ॥ క్రతోరపి క్రియా భార్యా వాలఖిల్యానసూయ
త । ఋషీన్ షష్టిసహస్రాణి జ్వలతో బ్రహ్మతేజసా ॥ ౩౯ ॥ ఊర్జాయాం జజ్ఞిరే పుత్రా వసిష్ఠస్య పరన్తప । చిత్ర
కేతుప్రధానాస్తే సప్త బ్రహ్మర్షయోఽమలాః ॥ ౪౦ ॥ చిత్రకేతుస్సురోచిశ్చ విరజా మిత్ర ఏవ చ । ఉల్బణో వసు
భృద్ద్యానో ద్యుమాన్ శక్త్యాదయోఽపరే ॥ ౪౧ ॥ *శాన్తా త్వథర్వణః పత్నీ లేభే పుత్రం ధృతవ్రతమ్ । దధ్యఞ్చ
మశ్వశిరసం భృగోర్వంశం నిబోధ మే ॥ ౪౨ ॥ భృగుః ఖ్యాత్యాం మహాభాగః పత్న్యాం పుత్రా*నజీజనత్ ।

ఽగస్త్యః అన్యజన్మని-దహ్రాగ్నిః జాఠరాగ్నిః, అభూత్-తథా-మహాతపాః-విశ్రవాశ్చ-పులస్త్యసుత ఇత్యర్థః * ॥ ౩౬ ॥ *
తస్య విశ్రవస ఇడ ॥ ఇలబిలాసుతః ఇలబిలాయాం జాతః - యక్షాణాం పతిః ప్రభు-ర్దేవః కుబేరః, తథా, అన్యస్యాం భార్యా
యాం కైకస్యాం-రావణాదయస్త్రయః పుత్రాః- విశ్రవస ఏవ జాతాః * ॥ ౩౭ ॥ *పులహస్య భార్యా గత్యాఖ్యా-కర్దమ
స్య పఞ్చమీ దుహితా-సతి పతివ్రతా-త్రీన్ సుతాన్, అసూత ప్రసూతవతీ,- పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ కర్మశ్రేష్ఠమితి ॥ హే మహామ
తే * ॥ ౩౮ ॥ *క్రతోరపి భార్యా క్రియాఖ్యా-కర్దమస్య-షష్ఠీ సుతా-బ్రహ్మతేజసా - జ్వలతః ప్రకాశమానాన్, షష్టిసహ
స్రాణి-వాలఖిల్యాన్ వానప్రస్థానృషీన్-అసూయత * ॥ ౩౯ ॥ *తథా-వసిష్ఠస్య భార్యాయామూర్జాయాం-కర్దమస్య నవ
మ్యాం సుతాయాం-హే పరన్తప-చిత్రకేతుప్రభృతయ-స్సప్త-మహర్షయః నిర్మలాచారాః జజ్ఞిరే-అరున్ధత్యా ఏవ నామా
న్తరమూర్జేతి వేదితవ్యమ్ * ॥ ౪౦ ॥ *పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ చిత్రకేతురితి ॥ ద్యుమాన్ తేజస్వీత్యర్థః, శక్త్యాదయః, అపరే, అ
న్యస్యాం భార్యాయాం జాతా ఇత్యర్థః * ॥ ౪౧ ॥ *అథర్వణః పత్నీ-కర్దమస్యాష్టమీ సుతా-శాన్తాఖ్యా, చిత్తిరితి పాఠా
న్తరం-తదా-తత్తస్యా ఏవ నామాన్తరం - ధృతవ్రతం దధ్యఞ్చ -మశ్వశిరసం చ-పుత్రం-లేభే లబ్ధవతీ-అథ-మే మత్తః-భృ
గోః, వంశం-నిబోధ శృణు * ॥ ౪౨ ॥ *హే మహాభాగ, ఖ్యాత్యాఖ్యాయాం- కర్దమస్య సప్తమ్యాం దుహితరి -భృగుః
ధాతృవిధాతారౌ పుత్రౌ పుత్రానిత్యార్షం బహువచనం - భగవత్పరాం భగవానాశ్రయో యస్యాస్తాం- శ్రియం లక్ష్మ్యం

౪౨॥శ్లో॥పా ॥ *చిత్తిస్త్వథర్వణః

ఽభూతాం-కన్యాం చా-జీజనత్ ❀ ॥ ౪౩ ॥ ❀ మేరుః, స్వస్య-సుతే, ఆయతిం నియతిం చ, తయోర్ధాతృవిధాత్రో-రదాత్ దత్తవాన్ -తాభ్యాం ధాతృవిధాతృభ్యాం, తయోశ్శ్రేయదుహిత్రో రాయతినియత్యోః - యథాక్రమం మృకణ్డుః, ప్రాణశ్చా-భవత్ ❀ ॥ ౪౪ ॥ తతః-మృకణ్డో-ర్మార్కణ్డేయః-ప్రాణా-ద్వేదశిరాః మునిరభవత్ - ఉశనాః శుక్రః -యస్య వేదశిరసః - సుత -స్సకవిశ్శుక్రశ్చ - భార్గవః భృగువంశసమ్భూత ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౪౫ ॥ ❀ దేవహూతిదుహితృసంతతిముపసంహరతి ॥ నవేతి ॥ హే క్షత్తః, ఏతే-నవ-మరీచ్యాదయః - సర్గైః స్వవంశ్యైః - లోకా-నభావయన్ ఉత్పాదయామాసుః, కర్దమదుహితృసంతతిశ్రవణఫలమాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ కర్దమదౌహిత్రః కర్దమదుహితృసమ్బన్ధి - సన్తానో, మయా - కథితః - శ్రద్ధాపూర్వకం శృణ్వతః పాపనివర్తకః ❀ ॥ ౪౬ ॥ ❀ ఏవం-దేవహూతిసంతతిమభిధాయా-థమనో- స్తృతీయాయాః దుహితుః, ప్రసూతే-స్సన్తానమాహ ॥ ప్రసూతిమితి ॥ అజాత్మజో బ్రహ్మపుత్రో, దక్షః, మానవీం స్వాయంభువమనుదుహితరం, ప్రసూతి - ముపయేమే ఉవోఢ-తస్యాం ప్రసూత్యాం అమలలోచనాః సౌన్దర్యశాలినీః -షోడశ-దుహితౄః, ససర్జ ❀ ॥ ౪౭ ॥ ❀ తత్ర-త్రయోదశ-దుహితౄః-విభుస్తత్తదభిప్రాయవిజ్ఞానసమర్థో-దక్షః-ధర్మాయ-దదౌ ఏకాం దుహితరం, మగ్నయే-ఏకాం, యుక్తేభ్యో మిళితేభ్యః, పితృభ్యః - ఏకాం, భవచ్ఛిదే-భవాయ రుద్రాయ, అదాత్-జ్ఞానప్రదత్వాద్రుద్రస్య భవచ్ఛిత్త్వం వివక్షితమ్ ❀ ॥ ౪౮ ॥ ❀ తత్ర ధర్మపత్నీః త్రయోదశదుహితౄర్నిర్దిశతి ॥ శ్రద్ధేతి ❀ ॥ ౪౯ ॥ ❀ తాసాం

ధాతారం చ విధాతారం శ్రియశ్చ భగవత్పరామ్ ॥ ౪౩ ॥ ఆయతిం నియతిం చైవ సుతే మేరుస్తయోరదాత్ ।
తాభ్యాం తయోరభవతాం మృకణ్డః ప్రాణ ఏవ చ ॥ ౪౪ ॥ మార్కణ్డేయో మృకణ్డస్య ప్రాణాద్వేదశిరా మునిః
కవిశ్చ భార్గవో యస్య భగవానుశనా సుతః ॥ ౪౫ ॥ నవైతే మునయః క్షత్తర్లోకాన్సర్గైరభావయన్ । ఏష కర్దమ
దౌహిత్రసన్తానః కథితస్తవ ॥ శృణ్వతశ్శ్రద్ధధానస్య సద్యః పాపహరః పరః ॥ ౪౬ ॥ ప్రసూతిం మానవీం దక్ష
ఉపయేమే హ్యజాత్మజః । తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామలలోచనాః ॥ ౪౭ ॥ త్రయోదశాదాద్ధర్మాయ త
థైకామగ్నయే విభుః । పితృభ్య ఏకాం యుక్తేభ్యో భవాయైకాం భవచ్ఛిదే ॥ ౪౮ ॥ శ్రద్ధా మైత్రీ దయా శాన్తి
స్తుష్టిః పుష్టిః క్రియోన్నతిః । బుద్ధిర్మేధా తితిక్షా హ్రీర్మూర్తిర్ధర్మస్య పత్నయః ❀ ॥ ౪౯ ॥ శ్రద్ధాఽసూత శ్రు
తం మైత్రీ ప్రసాదమభయం దయా । శాన్తిస్సుఖం ముదం తుష్టిస్స్మయం పుష్టిరసూయత ॥ ౫౦ ॥ యోగం క్రియో
న్నతిర్దర్పమర్థం బుద్ధిరసూయత । మేధా స్మృతిం తితిక్షా వై క్షేమం హ్రీః ప్రశ్రయం తథా ॥ ౫౧ ॥ మూర్తిస్స
ర్వగుణోత్పత్తిర్నరనారాయణావృషీ । యయోర్జన్మన్యదో విశ్వమభ్యనన్దత్సునిర్వృతమ్ ॥ ౫౨ ॥ మనాంసి క
కుభో వాతాః ప్రసేదుస్సరితోఽద్రయః । దివ్యవాద్యన్త తూర్యాణి పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౫౩ ॥ మునయస్తు
ష్టువుస్తుష్టా జగుర్గన్ధర్వకిన్నరాః । నృత్యన్తి స్మ స్త్రియో దేవ్య ఆసీత్పరమమఙ్గళమ్ ॥ దేవా బ్రహ్మాదయస్సర్వ
ఉపతస్థురభిష్టవైః ॥ ౫౪ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యో మాయయా విరచితం నిజయాఽఽత్మనీదం ఖే రూపభేదమివ త

ప్రత్యేకం సన్తతిమాహ ॥ శ్రద్ధేతి ॥ ఆసాం-శ్రద్ధాదినామత్వం - తదపత్యానాం శుభాదినామత్వం చ-శ్రద్ధాదిధర్మయుక్తత్వేన, శ్రద్ధాదికార్యశుభాదిధర్మయుక్తత్వేన చ బోధ్యం, నామ్నామన్వర్థత్వాత్- యద్వా, శ్రద్ధాశుభాద్యభిమానిదేవతాత్వాద్వా తాసాం తేషాం చ-తన్నామత్వమ్ ❀ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ త్రయోదశానాం మధ్యే, మూర్త్యాఖ్యా ధర్మపత్నీ-సర్వేషాం-గుణానాం కల్యాణగుణానా, ముత్పత్తిరభివ్యక్తిర్యయోస్తౌ-ఋషీ నరనారాయణౌ-భగవదవతారభూతౌ, అసూత-యయోర్నరనారాయణయో, ర్జన్మని జన్మకాలే, అదః ఏతద్విశ్వం, సుఖితం సదభ్యనన్దత్ ❀ ॥ ౫౨ ॥ ❀ సర్వేషాం, మనాంసి-దిశః, సరితః సముద్రా-వాతాశ్చ, ప్రసన్నా, అభూవన్, తూర్యాణి వాద్యాని-దేవై- రవాద్యన్త ధ్వానితాః ❀ ॥ ౫౩ ॥ ❀ దేవ్యః దేవానాం సమ్బన్ధిన్యః స్త్రియః-అవతీర్ణౌ-నరనారాయణౌ - ద్రష్టుకామాః-సర్వే, బ్రహ్మాదయో దేవాః-అభిష్టవై-రుపతస్థుః, ఆగత్య సమీపే అభితః స్థిత్వా స్తోత్రైః స్తుష్టువురిత్యర్థః ❀ ॥ ౫౪ ॥ ❀ స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ య ఇతి ॥ నిజయా ఆత్మీయయా, మాయయా సఙ్కల్పేన స్వాత్మన్యేవాధారభూతే, ఖే ఆకాశే, రూపభేదం సితనీలాదిరూపభేదమివ, విరచితం, యదిదం విశ్వం, రచితం, తత్ర ఆకాశదృష్టాన్తేన స్వస్యాస్పృష్టస్పృశ్యవస్తుదోషత్వముచ్యతే, యద్వా, యస్మిన్నాత్మనీవే, ఆకాశే రూపభేదమివ - ఇదం దేవతిర్యగాదిరూపభేదం రచితం-తత్ర ఆకాశదృష్టాన్తేన సితనీలాదిరూపభేదో మేఘాదికృతోఽవస్తుత ఆకాశాదతిరిక్తోఽపి భ్రాన్త్యా పృష్టీనామాకాశాభిన్నత్వేన ప్రతీతః, తద్వద్దేవాదిరూపభేదాద్విలక్షణే హ్యాత్మస్వరూపే తదభిన్నత్వేనైవ భ్రాన్తదృష్టీనాం ప్రతీయమానో దేవాదిరూపభేద ఇతి వివక్షితం- తథోక్తం॥ సితనీలా

దిభేదేన యథైకం దృశ్యతే నభః । భ్రాన్తదృష్టిభిరాత్మాపి తథైకస్సన్ పృథక్ పృథక్ ,, ఇతి అస్మిన్ పక్షే - యో మాయయా ఆత్మనిరచితమిత్యుక్త్యా - భగవతస్సఙ్కల్పాదేవ జీవస్య బన్ధ ఇత్యుక్తం భవతి - తత్ప్రతిచక్షణాయ - తస్య దేవాదిరూపసంసృష్టస్యాత్మనః - ప్రతిచక్షణాయ ప్రతిబోధనాయ - దేవాదిరూపభేదాద్విలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మస్వరూపబోధనాయ - తద్ద్వారా సంసారమోచనాయేత్యభిప్రాయః । ఏతేన - దేవమనుష్యాదిసజాతీయేన స్వసఙ్కల్పోపాత్తేనాప్రాకృతాకర్మవశ్యేన ఋష్యాకారేణ, ధర్మస్య గృహే - యో భగవాన్ - ప్రాదుశ్చకార ప్రాదుర్భూతః, తస్మై పరమపురుషాయ - తేన నమః ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ సోఽయం స్వసఙ్కల్పకృతజగద్బన్ధమోక్షో భగవాన్ - ననుమేయతత్త్వః శాస్త్రైకవేద్య వివిధవిచిత్రశక్తిమత్త్వరూపః - స్థితివ్యతికరోపశమాయ - స్థితిః పాలనం వ్యతికరః సృష్టిః, ఉపశమస్సంహారః, తేషాం - సమాహారో ద్వన్ద్వః - తస్మై జగత్పాలనాద్యర్థం - పాలనాధికృతభగవదంశభూతేన్ద్రాద్యభిప్రాయేణ స్థితిపదం ప్రయుక్తం - సత్త్వేనేతి గుణత్రయోపలక్షణం - స్థిత్యాద్యనుగుణసత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వేన - సృష్టాన్, అస్మాన్ సురగణాన్ - అదభ్రకరుణేన అనల్పదయాయుక్తేన - విలోకనేన - దృశ్యాత్ - ఆశీర్లిఙ ఆర్ధధాతుకత్వాత్ పశ్యాదేశాభావః - దృశ్యాదితి ద్వితీయాన్తపాఠే తు - పశ్యత్వితి క్రియాపదమధ్యాహర్తవ్యం - దృశ్యాన్ - కృపావలోకనవిషయత్వయోగ్యాన్ అస్మాన్ పశ్యత్విత్యర్థః - కథంభూతేన విలోకనేన - యత్ - శ్రియో లక్ష్మ్యాః - నికేతం స్థానం, అరవిన్దం కమలం - తత్ - క్షిపతా తిరస్కుర్వతా ❁ ॥ ౫౬ ॥ ❁ హే తాత - ఏవం లబ్ధః కృపావలోకో యైస్తైః - సురగణై-రభిష్టుతౌ - భగవన్తౌ నరనారాయణౌ - గన్ధమాదనాఖ్యం పర్వతం ప్రతి - యయతుః గతవన్తౌ ❁ ॥ ౫౭ ॥ ❁

త్ప్రతిచక్షణాయ। ఏతేన ధర్మసదనే ❁ ఋషిమూర్తినాఽద్య ప్రాదుశ్చకార పురుషాయ నమః పరస్మై ॥ ౫౫ ॥
సోఽయం స్థితివ్యతికరోపశమాయ సృష్టాన్ సత్త్వేన నస్సురగణాననుమేయతత్త్వః । ❁ దృశ్యాదదభ్రకరుణేన
విలోకనేన యచ్ఛ్రీనికేతమమలం క్షిపతారవిన్దమ్ ॥ ౫౬ ॥ ఏవం సురగణైస్తాత భగవన్తావభిష్టుతౌ । లబ్ధావలో
కైర్యయతురర్చితౌ గన్ధమాదనమ్ ॥ ౫౭ ॥ తావిమౌ వై భగవతో హరేరంశావిహాగతౌ । భారవ్యయాయ చ
భువః కృష్ణౌ యదుకురూద్వహౌ ॥ ౫౮ ॥ స్వాహాఽభిమానినశ్చాగ్నేరాత్మజాంస్త్రీనజీజనత్ । పావకం పవమా
నం చ శుచిం చ హుతభోజనమ్ ॥ ౫౯ ॥ తేభ్యోఽగ్నయస్సమభవంశ్చత్వారింశచ్చ పఞ్చ చ । త ఏవైకోనపఞ్చా
శత్సాకం పితృపితామహైః ॥ ౬౦ ॥ వైతానికే కర్మణి యన్నామభిర్బ్రహ్మవాదిభిః । ఆగ్నేయ్య ఇష్టయో య
జ్ఞే నిరూప్యన్తేఽగ్నయస్తు తే ॥ ౬౧ ॥ అగ్నిష్వాత్తా బర్హిషదస్సోమ్యాః పితర ఆజ్యపాః । సాగ్నయోఽనగ్న
యస్తేషాం పత్నీ దాక్షాయణీ స్వధా ॥ ౬౨ ॥ తేభ్యో దధార కన్యే ద్వే వయునాం ధరణీం స్వధా । ఉభే తే బ్రహ్మ

తావేవ హరేరంశతయావతీర్ణౌ - ఇమౌ - నరనారాయణౌ - భువః - భారవ్యయాయ భారక్షపణాయ - యదుకులశ్రేష్ఠౌ, ఇమౌ కృష్ణార్జునౌ - విహాగతౌ - తావేవ కృష్ణార్జునరూపేణావతీర్ణావిత్యర్థః ❁ ॥ ౫౮ ॥ ❁ ఏవం, ధర్మపత్నీనాం దక్షదుహితౄణాం త్రయోదశానాం సన్తతిః కథితా - అథ చతుర్దశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తానమాహ ॥ స్వాహేతి ॥ అభిమానినః, స్వాహాం భార్యాం స్వస్యాత్యన్తమనుకూలాం మన్యమానాదగ్నేః - తద్భార్యా, స్వాహా స్వాహాఖ్యా, త్రీన్ - పుత్రాన్, ప్రసూతవతీ - అభిమానిన ఇత్యాత్మజవిశేషణం వా, త్రేతాగ్న్యభిమానినో దేవా నిత్యర్థః - తానాహ ॥ పావకమితి ॥ హుతభోజనమితి త్రయాణాం విశేషణం, హుతం దేవతోద్దేశేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదికం భుఙ్క్త ఇతి హుతభోజనస్తం ❁ ॥ ౫౯ ॥ ❁ తేభ్యః పావకాదిభ్యః పఞ్చచత్వారింశదగ్నయస్సమభవన్ - త ఏవ - పఞ్చచత్వారింశదగ్నయః, పితృపితామహైః - సాకం సహ, ఏకోనపఞ్చాశత్, తత్ర - పితరస్త్రయః పితామహ ఏకః ❁ ॥ ౬౦ ॥ ❁ పఞ్చచత్వారింశదగ్నీన్ విశినష్టి ॥ వైతానిక ఇతి ॥ యన్నామభిః ఏషామగ్నీనాం నామభిః, వైతానికే వైదికే కర్మణి, తథా - యజ్ఞే, యద్వా - యజ్ఞరూపే వైతానికే కర్మణి - ఆగ్నేయ్యః, అగ్నిదేవతాకాః - ఇష్టయో యాగాః - బ్రహ్మవాదిభిర్వైదికైః, నిరూప్యన్తే - త ఏతే - అగ్నయ ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౬౧ ॥ ❁ అథ, పఞ్చదశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తతిం వర్ణయన్ తత్పతీన్ పితౄన్ విభజతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా ఇతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా అయజ్వానస్తేఽనగ్నయః - యేషామగ్నికరణం నాస్తి - తేఽనగ్నయః - తే చాజ్యపాః, యే చ బర్హిషదో యజ్వానస్తే సాగ్నయః । అగ్నికరణవన్తః, సోమ్యాః - సోమపాశ్చ । తథా చ శ్రుతిః ,, యే వై యజ్వానస్తే పితరో బర్హిషదః - యే వా అయజ్వానో గృహమేధినస్తే పితరోఽగ్నిష్వాత్తాః ,, ఇతి ॥ తేషాముభయవిధపితౄణాం - పత్నీ - దాక్షాయణీ దక్షదుహితా స్వధాఖ్యా ❁ ॥ ౬౨ ॥ ❁ తేభ్యః పితృభ్యః -

---

౫౬॥శ్లో॥ పా ❁ దృశ్యానదభ్ర.

స్వధా-మేధాం-వై తెనాం-చ-ద్వే కన్యే-దధార, గర్భే ధృతవతీ-ప్రసూతవతీత్యర్థః-తయోస్స్వరూపమాహ॥ఉభే ఇతి॥ తే ఉభే మేధావై తెన్యౌ-బ్రహ్మవాదిన్యౌ బ్రహ్మోపదేష్ట్ర్యౌ-జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం-విజ్ఞానం వివేకాదిజన్యం-తయోః-పారమన్తం-గతవత్యౌ-సనకాదివదూర్ధ్వరేతసే ఇతి భావః ❀ ॥ ౬౩ ॥ ❀ భవస్య రుద్రస్య-పత్నీ సతీనామ్నీ- సాపి-గుణశీలాదిభి-రాత్మనః స్వస్య, సదృశం-దేవం భవం-నిత్యం సేవమానాపి-పుత్రం-న లేభే ॥ ౬౪ ॥ తత్ర హేతుం-స్వపితరి దక్షే - అనాగసే నిరపరాధినే-భవాయ రుద్రాయ-రుషా క్రోధేన-అప్రతిరూపే అసదృశే-ప్రతికూలే సతి- ఆత్మనా స్వయమేవ- ఆత్మానం దేహం-అప్రౌఢైవ బాల్యే వసతి-యోగసంయుతా-అజహాత్ తత్యాజ-యోగాగ్నినా దేహం దదాహేత్యర్థః ❀ ॥ ౬౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః ❀

భవాయ పితర్యప్రతిరూపే సత్యాత్మానం తత్యాజేతి సఙ్గ్రహేణోక్తం దేహత్యాగనిమిత్తం త్యాగం చాశ్రుత్య తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి విదురః ॥ భవ ఇతి త్రిభిః॥ శీలవతాం నిర్వైరత్వసమదర్శనత్వాదిరూపస్వభావవతాం మధ్యే, శ్రేష్ఠే, భవే రుద్రే-దుహితృషు వత్సలో, దక్షః సతీనామ్నీ- మాత్మజా, మనాదృత్య-కస్మాద్ధేతో, ర్విద్వేషమకరోత్ -న చ దుహితృజామాతరౌ విద్వేష్టారావితి భావః ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ ఇతశ్చ న భవోపి ద్వేష్టా ఇత్యాహ॥ క ఇతి॥ కో బ్రహ్మా దక్షః, చరాచరాణాం, గురుం జ్ఞానోపదేష్టారం , అచరాణామపి జ్ఞానసమ్పాదనసమర్థః, కిముత చరాణామితి కైముతికన్యాయద్యోతనాయాచరపదం ప్రయుక్తం-జగతః జిజ్ఞాసోర్లోకస్య, మహద్దైవతం ఆరాధ్యం, “రుద్రస్తారకం బ్రహ్మ వ్యాచష్టే-శఙ్కరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛే,”

వాదిన్యౌ జ్ఞానవిజ్ఞానపారగే ॥ ౬౩ ॥ భవస్య పత్నీ తు సతీ భవం దేవమనువ్రతా । ఆత్మనస్సదృశం పుత్రం న లేభే గుణశీలతః ॥ ౬౪ ॥ పితర్యప్రతిరూపే స్వే భవాయానాగసే రుషా । అప్రౌఢైవాత్మనాఽఽత్మానమజహాద్యోగసంయుతా ॥ ౬౫ ॥ ❀❀❀❀❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀

విదుర ఉవాచ ॥ భవే శీలవతాం శ్రేష్ఠే దక్షో దుహితృవత్సలః । విద్వేషమకరోత్కస్మాదనాదృత్యాత్మజాం సతీమ్ ॥ ౧ ॥ కస్తం చరాచరగురుం నిర్వైరం శాన్తవిగ్రహమ్ । ఆత్మారామం కథం ద్వేష్టి జగతో దైవతం మహత్ ॥ ౨ ॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్జామాతుశ్శ్వశురస్య చ । విద్వేషస్తు యతః ప్రాణాంస్తత్యజే దుస్త్యజాం సతీ ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ పురా విశ్వసృజాం సత్రే సమేతాః పరమర్షయః । తథాఽమరగణాస్సర్వే సానుగా మునయోఽగ్నయః ॥ ౪ ॥ తత్ర ప్రవిష్టమృషయో దృష్ట్వాఽర్కమివ రోచిషా । భ్రాజమానం వితిమిరం కుర్వాణం తన్మహత్సదః ॥ ౫ ॥ ఉదతిష్ఠన్సదస్యాస్తే స్వధిష్ణ్యేభ్యస్సహాగ్నయః । ఋతే విరిఞ్చం శర్వం చ తద్భాసాఽఽక్షిప్తతేజసః ॥ ౬ ॥ సదసస్పతిభిర్దక్షో భగవాన్సాధు సత్కృతః । అజం లోకగురుం నత్వా నిషసాద తదాజ్ఞయా ॥

దితి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం, జ్ఞానార్థం జిజ్ఞాసుభిరారాధ్యమితి భావః ॥ నిర్వైరం, తం భవం కథం ద్వేష్టి అద్వేషీదిత్యర్థః-నిర్వైరత్వే హేతుః, శాన్తవిగ్రహం శాన్తిరేవ విగ్రహో యస్య-శాన్తిప్రచురమిత్యర్థః , ఆత్మని సర్వభూతాన్తరాత్మని పరమపురుషే, ఆరామో రతిర్యస్య తం “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీత,” ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శమదమాదిభిస్సర్వాత్మకం బ్రహ్మైవోపాసీనమిత్యర్థః ❀ ॥ ౨ ॥ ❀ జామాతుర్భవస్య, శ్వశురస్య దక్షస్య చ-యతో హేతో-ర్విద్వేషోఽభవత్ -యతశ్చ విద్వేషా, ద్దక్షస్య దుహితా, సతీ-ప్రాణాన్ తత్యాజ-ఏతన్మహ్యం, హే బ్రహ్మన్ -ఆఖ్యాహి కథయ ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయో భవదక్షయోర్విద్వేషనిమిత్తం తన్నిమిత్తసతీదేహత్యాగం చ-సప్రపఞ్చముపపాదయిష్యన్ రాద్ధాతికీం కథాం ప్రస్తౌతి ॥ పురేతి ॥ విశ్వసృజాం మరీచ్యాదిప్రజాపతీనాం, సత్రే బహుయజమానకర్తృకో యాగః సత్రం-తస్మిన్-పరమర్షయ- స్తథా-సభృత్యా, ఇన్ద్రాదయః సురగణాః - అగ్నయో అగ్న్యభిమానిన్యో దేవతాశ్చ, సమేతాస్సఙ్ఘీభూతా, ఆసన్ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ తత్ర యజ్ఞే సదసి-ప్రవిష్టం, దక్షమితి శేషః-దృష్ట్వా, చతుర్ముఖం శివం చ వినా-సర్వే, తస్య దక్షస్య, భాసా-ఆక్షిప్తమభిభూతం, తేజః, యేషాం తే-సహాగ్నయః అగ్న్యభిమానిదేవతాసహితాః, సదస్యాః సదసి సంస్థితాః, స్వాసనేభ్య, ఉదతిష్ఠన్ ఉత్థితవన్తః - దక్షం కథంభూతం-శోచిషా దేహకాన్త్యా , ఆదిత్యమివ భ్రాజమానం-మహత్సదః మహతీం సభాం, వితిమిరం యథా తథా-కుర్వన్తం ❀ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ❀ తత-స్స భగవాన్దక్షః-సదసస్పతిభిః-సాధు యథా తథా-సత్కృతః పూజితః, లోకగురు, మజం బ్రహ్మాణం-ప్రణమ్య, తస్యాజస్యాజ్ఞయా-నిషసాద ఉపవిష్టవాన్ ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ ప్రాక్-స్వోపవేశాత్పూర్వమేవాగత్య , నిషణ్ణముపవిష్టం, మృడం శివం, దృష్ట్వా , తేన మృడేనా , నాదృతః ప్రత్యుత్థానాదిభిరసత్కృతో, దక్షః

నామృష్యత్ నసేహే-వామం వక్రం యథాతథా, దహన్నివ చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య-ఉవాచ ॥ ౮ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ శ్రూయతామిత్యాదినా యజ్ఞభాగం నలభతామిత్యన్తేన-హేసహాగ్నయో మహర్షయః-సాధూనాం, వృత్తమాచారం, బ్రువతః కథయతో-మే-వచో వాక్యం, వక్ష్యమాణం శ్రూయతాం యుష్మాభిరితి శేషః, ఇదం వక్ష్యమాణం వచః-అజ్ఞానాన్మత్సరాచ్చ న కథ్యత ఇత్యాహ॥ అజ్ఞానాదితి॥ అజ్ఞానాన్మత్సరాచ్చ న కథయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అయం రుద్రః-నామ్నాపి నిర్దేష్టుమసహమానోఽయమితి సర్వనామ్నా నిర్దిష్టవాన్-ఏవముత్తరత్రాపి। లోకపాలానాం, యశోనాశకః - నిరపత్రపః లజ్జారహితః- స్తబ్ధశబ్దేన విహితధర్మపరిత్యాగినా మూర్ఖేణ వా - యేన రుద్రేణ - సద్భిరాచరితః అనుష్ఠితః, పన్థాః వైదికాచారః, దూషితః దోషం ప్రాపితః, వినాశిత ఇతి యావత్ ॥ ౧౦ ॥ స్తబ్ధతామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ ఏష ఇతి ద్వాభ్యాం॥ ఏష రుద్రః-యత్ యస్మాత్-మే మమ-శిష్యతాముపగతః, మే దుహితుః సత్యాః పాణిం - విప్రాగ్నిసాక్షికం-సాధువత్-అగ్రహీత్-సాధువదితి వచోరిత్యైవ స్తుతోఽసాధురితి వ్యఞ్జితమ్ ॥ ౧౧ ॥ మర్కటస్యేవ లోచనే యస్య-సోఽయం రుద్రః-మృగశావస్య హరిణబాలకస్య-అక్షిణీ ఇవాక్షిణీ యస్యా- స్తస్యాః సత్యాః - పాణిం గృహీత్వా-ఊఢ్వా-ప్రత్యుత్థానాభివాదనాదియోగ్యే మయి-వాఙ్మాత్రేణాపి - ఉచితం సత్కారం-నాకృత నకృతవాన్ ॥ ౧౨ ॥ అనర్హాయ కన్యాం దత్తవానహమిత్యనుతప్యమాన ఆహ॥ లుప్తక్రియాయేతి సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ లుప్తక్రియాయ లుప్తా-క్రియా సదాచారః-యేన-అత ఏవాశుచయే-మానినే దురహంకారిణే - భిన్నసేతవే భిన్నః భ్రంశితః సేతుః ధర్మమర్యాదా-యేన తస్మై-అనిచ్ఛన్నపి-దాతుమితి శేషః-అహం-బాలాం కన్యాం-అదాం దత్తవాన్-యథా శూద్రాయ-ఉశతీం నిర్దుష్టాం-వేదలక్షణాం గిరం-తథేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ప్రే

ప్రాఙ్నిషణ్ణం మృడం దృష్ట్వా నామృష్యత్తదనాదృతః । ఉవాచ వామం చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య దహన్నివ ॥ ౮॥
శ్రూయతాం బ్రహ్మర్షయో మే సహదేవాః సహాగ్నయః । సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞానాన్న చ మత్సరాత్ ॥ ౯ ॥ అయం తు లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః। సద్భిరాచరితః పన్థా యేన స్తబ్ధేన దూషితః॥
ఏష మే శిష్యతాం ప్రాప్తో యన్మే దుహితురగ్రహీత్। పాణిం విప్రాగ్నిముఖతః సావిత్ర్యా ఇవ సాధువత్ ॥౧౧॥
గృహీత్వా మృగశావాక్ష్యాః పాణిం మర్కటలోచనః। ప్రత్యుత్థానాభివాదార్హే వాచాప్యకృత నోచితమ్॥౧౨
లుప్తక్రియాయాశుచయే మానినే భిన్నసేతవే। అనిచ్ఛన్నప్యదాం బాలాం శూద్రాయేవోశతీం గిరమ్॥౧౩ ॥ ప్రేతావాసేషు ఘోరేషు ప్రేతైర్భూతగణైర్వృతః। అటత్యున్మత్తవన్నగ్నో వ్యుప్తకేశో హసన్ రుదన్॥౧౪॥
చితాభస్మకృతస్నానః ప్రేతస్రఙ్న్రస్థిభూషణః । శివాపదేశో హ్యశివో మత్తో మత్తజనప్రియః ॥ పతిః ప్రమథభూతానాం తమోమాత్రాత్మకాత్మనామ్ ॥ ౧౫ ॥ తస్మా ఉన్మాదనాథాయ నష్టశౌచాయ దుర్హృదే । దత్తా

తావాసేషు శ్మశానేషు-ఘోరైర్వికృతైః - ప్రేతైః భూతగణైశ్చ-వృతః వేష్టితః నగ్నః వివసనః-వ్యుప్తకేశః వికీర్ణకేశః ఉన్మత్త ఇవ-హసన్-రుదంశ్చ-అటతి పర్యటతి ॥ ౧౪ ॥ చితాభస్మనా శ్మశానభస్మనా-కృతం స్నానం-యేన-ప్రేతానాం స్రజో మాల్యాని యస్య సః - అస్థిభూషణః-నృణామస్థీని భూషణాని యస్య సః-స్వయమశివోఽమఙ్గలోఽపి-శివాపదేశః శివ ఇతి వ్యవహారమాత్రం యస్య - స్వయం మత్తో - మత్తానాం జనానాం ప్రియశ్చ తమోమాత్రాత్మకః కేవల తమోరూపః-ఆత్మా స్వభావో యేషాం-తేషాం- ప్రమథభూతానాం ప్రమథాఖ్యభూతవిశేషాణాం పతిః ॥ ౧౫ ॥ తస్మై ఉన్మాదానాం భూతవిశేషాణాం - నాథాయ - దుర్హృదే దుష్టచిత్తాయ -నష్టశౌచాయ ఆచారహీనాయ-సాధ్వీ సతీ-కన్యా, మయా, దత్తా -పరమేష్ఠినా చోదిత ఆదిష్టోఽహం దత్తవానిత్యధ్యాహారః । చోదిత ఇత్యార్షత్వాద్వ్యత్యయేన తృతీయార్థే ప్రథమా వా, బతేతి ఖేదే- కేచిదత్ర లుప్తక్రియాయాశుచయ ఇత్యాదిగ్రన్థం రుద్రనిన్దాపరం యథాశ్రుతం వ్యాఖ్యాయ - వాస్తవస్త్వయమర్థ ఇత్యుపక్రమ్య, లుప్తాః క్రియాః యస్మిన్ పరబ్రహ్మత్వాత్ - అత ఏవ నశుచిర్యస్మాత్, అమానినే అభిన్నసేతవ ఇతిచ్ఛేదః, తస్య పరమేశ్వరస్య, మదీయా మానుషీ కన్యా - కథం యోగ్యా స్యాదితి లజ్జయా, దాతుమనిచ్ఛన్నప్యేతత్సమ్బన్ధలోభేన దత్తవాన్ - శూద్రాయేత్యనర్హత్వమాత్రే దృష్టాన్తః - నహీనత్వే అన్యథా పూర్వాపరస్వగ్రన్థవిరోధాపత్తేః ॥ ఏతదుక్తం భవతి - యథా కశ్చిచ్ఛూద్రాయ వేదమర్థలోభేన దదాతి తద్వదితి ॥ ప్రేతావాసేష్విత్యాదిసర్వం విడమ్బనమాత్రమితి స్వయమేవాహ ॥ ఉన్మత్తవదితి-అన్యథా, ఉన్మత్త ఇత్యేవావక్ష్యత్ -అశివః-నాస్తి శివో యస్మాత్-అమత్తః- అమత్తజనప్రియ ఇతి చ చ్ఛేదః, పతిః, ప్రమథభూతానామితి భక్తవాత్సల్యమాహ ॥ తామసానామపి దోషమపనీయ పాతీతి పతిః, నష్టానామపి శౌచం శుద్ధిర్యస్మాత్ దుష్టైర్వ్యాప్యే తేమయానుకమ్ప్యా ఇతి - హృన్మనో, యస్య, దుర్హృత్-తస్మై బ

తేత్రిపర్హ్ణ - ఇతిరుద్రప్రశంసాపరత్వేనవ్యాచక్షతే - తత్రాయంవాస్తవోర్థః కిందక్షస్యాభిప్రేతః, ఉతైతత్పురాణకర్తుః - ఉతాన్యస్యత్వాదృశస్యకస్యచిత్ - నాద్యః ,, సాధూనాంబ్రువతోవృత్తంనాజ్ఞానామన్నవమత్సరా,, దితివాస్తవికత్వముపక్రమ్య ,, లోకపాలానాంయశోఘ్నోనిరపత్రపః, యేనస్తద్ధైనదూషితః-ఏషమేశివ్యతాంప్రాప్త,,ఇత్యాదినానిన్దయతోఽభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్-నిన్దాయామేవతస్యతాత్పర్యాతిశయావగమాత్ - అతఏవహి,,దక్షోగిరిత్రాయవిసృజ్యశాపంతస్మాద్వినిష్క్రమ్యవివృద్ధమన్యుః-జగామ,,తినిన్దాపూర్వకశాపకరణత్వవివృద్ధక్రోధత్వవినిష్క్రమణాదయో వక్ష్యమాణాఉపపన్నాః- నద్వితీయః - వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపత్వాదస్యపురాణస్య-వేదాన్తేషుచ,,అనపహతపాప్మానాఅహమస్మి - నారాయణాద్రుద్రోజాయత,, ఇత్యాదిషుకర్మవశ్యత్వకార్యత్వాదిశ్రవణాత్తద్విరుద్ధార్థానామత్రనిబద్ధుమయుక్తత్వాన్నైతత్పురాణకర్తృభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్॥ అతఏవహి,,సద్యోజాయతతన్మన్యుఃకుమారోనీలలోహితః। సవై రురోదదేవానాంపూర్వజోభగవానజః॥ నామానికురుమేధాతః - స్థానానిచజగత్పతే,,ఇతి-వేదాన్తార్థానుసారేణైవకార్యత్వకర్మవశ్యత్వచతుర్ముఖకృతనామస్థానాదిమత్త్వముపబృంహితం - క్వచిత్త్రిమూర్త్యైక్యాదికంప్రతీయమానంప్రతర్దనన్యాయేనాన్యథాప్యుపపన్నమితిపూర్వమేవప్రతిపాదితం - నతృతీయః- ఆగ్రహమూలకత్వాత్,నిన్దాపరగ్రన్థస్యయథాకథంచిత్స్వపరిగృహీతార్థపర్యవసానకరణేసర్వత్రాప్యేవమేవస్యాదితిస్తుతినిన్దయోర్వ్యవస్థానుపపత్తేశ్చ, యదప్యుక్తం, లుప్తాఃక్రియాయస్మిన్పరబ్రహ్మత్వాదితి,తదయుక్తంపరబ్రహ్మత్వేపరామకృష్ణాద్యవతారేషు,లుప్తక్రియాత్వాదర్శనేననైతోర్వ్యభిచారాత్, అమానినేఅభిన్నసేతవఇతిపదచ్ఛేదఇత్యప్యయుక్తం,,సద్భిరాచరితఃపన్థాయేనస్తబ్ధేనదూషిత,,ఇతి,,యజ్ఞభాగంనలభతాందేవైర్దేవగణాధిప,, ఇతిపూర్వోత్తరవ్యాఘాతాత్॥తస్యపరమేశ్వరస్యమదీయామానుషీకన్యేత్యాద్యప్యయుక్తం,భవదక్షయోరుభయోరపిచతుర్ముఖాత్ప్రసూతత్వేనదక్షకన్యాయామానుషీత్వాస

బతమయాసాధ్వీచోదితఃపరమేష్ఠినా ॥ ౧౬ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥వినిన్ద్యైవంసగిరిశమప్రతీపమవస్థితమ్।దక్షోథాపఉపస్పృశ్యక్రుద్ధశ్శప్తుంప్రచక్రమే ॥ ౧౭ ॥ దక్షఉవాచ ॥ అయన్తుదేవయజనఇన్ద్రోపేన్ద్రాదిభిర్భవః। సహభాగంనలభతాందేవైర్దేవగణాధమః ॥ ౧౮ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥నిషిధ్యమానస్ససదస్యముఖ్యైర్దక్షో గిరిత్రాయవిసృజ్యశాపమ్। తస్మాద్వినిష్క్రమ్యవివృద్ధమన్యుర్జగామకౌరవ్యనిజంనికేతమ్ ॥ ౧౯ ॥ విజ్ఞాయశాపంగిరిశానుగాగ్రణీర్నన్దీశ్వరోరోషకషాయదూషితః। దక్షాయశాపంవిససర్జదారుణంయేచాన్వమోదంస్తదవాచ్యతాంద్విజాః ॥ ౨౦ ॥ నన్ద్యువాచ ॥ *యఏతన్మర్త్యముద్దిశ్యభగవత్యప్రతిద్రుహి। ద్రుహత్యజ్ఞః

స్భవాత్,మనోజ్ఞాతావఖ్యాతౌమక్చైతిహిమానుషశబ్దోవ్యుత్పాదితః - తామసానపిదోషమశేషముపనీయపాతీత్యాద్యపినుస్తం-తానహంద్విషతఃక్రూరాన్సంసారేషునరాధమాన్। క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవయోనిషు॥ఆసురీంయోనిమాపన్నామూఢాజన్మనిజన్మని। మామప్రాప్యైవకౌన్తేయతతోయాన్త్యధమాంగతి,, మితితామసానాంనిగ్రాహ్యత్వగానాత్,తస్మాద్యథోక్తఏవార్థః*॥౧౬॥ *సదక్షః,అప్రతీపంఅప్రతిక్రియ,ముదాసీన-మవస్థితమాసీనం,గిరిశ, మేవముక్తప్రకారేణ,వినిన్ద్య,స,అపఉపస్పృశ్యాచమ్యేత్యర్థః,క్రుద్ధఃశప్తుంప్రచక్రమేఉపక్రాన్తవాన్ *॥౧౭॥ *అయంభవోరుద్రః,తుశబ్దార్థో యతః- దేవగణాధమః - సర్వేభ్యోదేవేభ్యోఽధమః - తత-ఇన్ద్రాదిభిర్దేవైస్సహ,దేవయజనేదేవోద్దేశ్యకయాగే-యజ్ఞభాగంయజ్ఞియభాగం-నలభతాంనప్రాప్నుయాత్ * ॥ ౧౮ ॥ * హేకౌరవ్యవిదుర-సదక్షః-సదస్యముఖ్యైఃసభ్యశ్రేష్ఠైః, నిషిధ్యమానఃనివార్యమాణోఽపి - వివృద్ధోమన్యుఃక్రోధోయస్యసః,గిరిత్రాయరుద్రాయ-శాపంయజ్ఞభాగానర్హతారూపం - విసృజ్య, తస్మాత్సత్రదేశాత్, బహిర్వినిర్గత్య, స్వీయంనికేతనంగృహంప్రతి - జగామ* ॥ ౧౯ ॥ *గిరిశానుగానాంరుద్రపార్షదానాం - అగ్రణీర్ముఖ్యః,నన్దీశ్వరః,దక్షవిసృష్టంశాపం,జ్ఞాత్వా-రోషఏవకషాయ, స్తేనదూషితః, ఆరక్తనేత్రఇత్యర్థః,తథా, తస్యరుద్రస్య - అవాచ్యతాంవచనానర్హతాంవినిన్ద్యతాం,యేచసదస్యాద్విజాః, అన్వమోదన్నభ్యనన్దన్ ॥ తేభ్యశ్చశాపంవిససర్జేత్యర్థః*॥౨౦॥ *తత్రదక్షంశపతిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ యోదక్షః - అజ్ఞఃదేహాదివిలక్షణాత్మజ్ఞానరహితః, అతఏవ - పృథగ్దృష్టిః-అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శీ,అప్రతిద్రుహి - ప్రతిద్రోహమకుర్వతి - భగవతిభగవదంశావతారభూతే, భవే, మర్త్యముద్దిశ్యమరణాదిధర్మభాజముద్దిశ్య, కేవలనికృష్టమజ్ఞాత్వేత్యర్థః - ద్రుహ్యతిఅపకరోతి, ఏతత్ఏకస్మాత్కారణాత్ఏతమితిపాఠే,ఏతంభవంమ

౨౧॥శ్లో॥పా *యఏతంమర్త్యం

ర్త్యత్వేనజ్ఞాత్వేత్యర్థః, సదక్షః, తత్త్వతః ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథార్థ్యాత్-విముఖః పరాఙ్ముఖః-భవేత్-తత్త్వత్రయ జ్ఞానరహితోఽభవేదిత్యర్థః-అయం ప్రథమశ్శాపః ॥ ౨౧ ॥ ఏవం తత్త్వవైముఖ్యరూపం శాపం విసృజ్య తత్కార్యరూపం అతాత్త్వికలోకకర్మాభిరుచిరూపం శాపం విసృజతి ॥ గృహేష్వితి ॥ కూటధర్మేషు- అవిచాల్యానికర్మాణి యేషు-ప్రాకృతగుణసఙ్గాద్దుర్నివార-కర్మస్వితి యావత్ - గృహేషు-గ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా-సాంసారికవైషయికసుఖేచ్ఛయా-ఆసక్తః-అతఏవ-వేదవాదైః అల్పాస్థిరఫలసాధనానికర్మాణ్యనన్తస్థిరఫలసాధనత్వేన ప్రరోచయద్భిః “ అపామసోమమమృతా అభూమ, అక్షయ్యగ్ంహవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతీ,, త్యాదిభిరర్థవాదైః-విపన్నా వినష్టా ధీర్యస్య సః-కర్మతన్త్రం కర్మకలాపం-వితనుతాం అల్పాస్థిరఫలసాధనకర్మాణి కుర్యాదిత్యర్థః - అయం ద్వితీయశ్శాపః ॥ ౨౨ ॥ పరో దేహాదిః - తమేవాత్మత్వేన అభిధ్యాతుం శీలమస్యా - స్తయా బుద్ధ్యా - విస్మృతా ఆత్మగతిః జీవాత్మపరమాత్మయాథార్థ్యావగతిః, యేన, అతఏవ, పశుః పశుతుల్యః - అతఏవా - తితరాం నితరాం - స్త్రీకామః, సదక్షః, అచిరాదాశు, బస్తముఖః బస్తస్య మేషస్య ముఖమివ ముఖం యస్య సః - అస్తు భవేత్ ॥ ౨౩ ॥ తథా - కర్మమయ్యాం కర్మాత్మికాయామవిద్యాయాం, ఇయమేవ విద్యేతి తత్త్వవిద్యేతిబుద్ధిర్యస్య - అతఏవా, సోఽదక్షః - అజః అజతుల్యః, పశుప్రాయః - అస్తు స్యాదితి తృతీయశ్శాపః - అథ రుద్రావమానినో దక్షానుకూలాన్ ద్విజాన్ శపతి ॥ సంసరన్త్వితి సార్ధద్వయేన-శర్వం రుద్రమవమన్యత ఇతి శర్వావమానీ-తమిమం దక్షం - అనుసృత్య-యే చ దక్షకృతశాపాభినన్దిన ఇత్యర్థః-తే-ఇహ లోకే - సంసరన్తు జన్మజరామరణాదిభాజో భవన్తు- అయం ప్రథమశ్శాపః ॥ ౨౪ ॥ యే హరద్విషః-తే-పుష్పిణ్యాః

పృథగ్దృష్టిస్తత్త్వతో విముఖో భవేత్ ॥ ౨౧ ॥ గృహేషు కూటధర్మేషు సక్తో గ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా । కర్మతన్త్రం
వితనుతాం వేదవాదవిపన్నధీః ॥ ౨౨ ॥ బుద్ధ్యా పరాభిధ్యాయిన్యా విస్మృతాత్మగతిః పశుః । స్త్రీకామస్సోఽస్త్వ
తితరాం దక్షో బస్తముఖోఽచిరాత్ ॥ ౨౩ ॥ విద్యాబుద్ధిరవిద్యాయాం కర్మమయ్యామసావజః । సంసరన్త్విహ
యే చేమమను శర్వావమానినమ్ ॥ ౨౪ ॥ గిరశ్శ్రుతాయాః పుష్పిణ్యా మధుగన్ధేన భూరిణా । మథ్నా చోన్మథి
తాత్మానస్సంముహ్యన్తు హరద్విషః ॥ ౨౫ ॥ సర్వభక్షా ద్విజా వృత్త్యై ధృతవిద్యాతపోవ్రతాః । విత్తదేహేన్ద్రి
యారామా యాచకా విచరన్త్విహ ॥ ౨౬ ॥ తస్యైవం వదతశ్శాపం శ్రుత్వా బ్రహ్మకులాయ వై । భృగుః ప్రత్య
సృజచ్ఛాపం బ్రహ్మదణ్డం దురత్యయమ్ ॥ ౨౭ ॥ భృగురువాచ ॥ భవవ్రతధరా యే చ యే చ తాన్సమనువ్రతాః । పా
షణ్డినస్తే భవేయుస్సచ్ఛాస్త్రపరిపన్థినః ॥ ౨౮ ॥ నష్టశౌచా మూఢధియో జటాభస్మాస్థిధారిణః । విశన్తు శివదీక్షా

పుష్పమాత్రఫలాయాః ఆపాతరమణీయాయా ఇత్యర్థః, యద్వా, పుష్పవన్మనః క్షోభకత్వాదర్థవాదాః పుష్పశబ్దేన వివక్షితాః పుష్పిణ్యాః తద్బహులాయా ఇత్యర్థః -అథవా-పుష్పగన్ధవత్ క్షణమాత్రోపభోగ్యస్వర్గాదిసుఖప్రకాశికాయాః శ్రుతాయాః వేదపూర్వభాగరూపాయాః-గిర ఇత్యర్థః “ యామిమాం పుష్పితాం వాచ,, మిత్యాదివత్ -మథ్నా మనః క్షోభకేణ-భూరిణా మధుగన్ధేన-మధుగన్ధతుల్యేన స్వర్గాదిసుఖప్రకాశకేన- ఉన్మథితః క్షోభితః ఆత్మా మనః యేషాం తే హరద్విషః-తే-సంముహ్యన్తు మోహం ప్రాప్నువన్తు-నిత్యానిత్యధర్మాధర్మాదిషు సర్వత్ర విపరీతజ్ఞానా భవన్త్వితి ద్వితీయశ్శాపః ॥ ౨౫ ॥ సర్వభక్షాః-సర్వం అవిహితం ప్రతిషిద్ధం నిషిద్ధం- భక్షం భక్ష్యం - యేషాం తే-హరద్విషో ద్విజాః-వృత్త్యై కేవలశరీరాపత్యకళత్రాదిపోషణాయైవ, ధృతాని విద్యాతపోవ్రతాని యైస్తే -విత్తదేహాదిష్వేవ ఆరామో రతిర్యేషాం-తే యాచకాస్సన్తో విచరన్త్వితి తృతీయశ్శాపః ॥ ౨౬ ॥ ఏవం శపన్తం సన్దీశ్వరమాలోక్య భృగుః ప్రత్యశపదిత్యాహ మైత్రేయః ॥ తస్యసదీశ్వరస్య - బ్రహ్మకులాయైవ శాపం బ్రువతస్సతః- స్తం శాపం శ్రుత్వా-భృగుః-దురత్యయం దురతిక్రమం - బ్రహ్మదణ్డం బ్రహ్మదణ్డకల్పం- శాపం-ప్రత్యసృజత్ ప్రత్యదాత్ ॥ ౨౭ ॥ తమేవాహ ॥ భవేతి ॥ భవస్య రుద్రస్య వ్రతం పిశాచచర్యాదికం-తద్యేధరన్తి-యే భవవ్రతధర్మాః-నను వ్రతాః అనుసరన్తః -తే సర్వే- పాషణ్డినో వేదవిరుద్ధకర్మనిష్ఠాః-సచ్ఛాస్త్రాణాం భగవచ్ఛాస్త్రాణాం పఞ్చరాత్రాదీనాం పరిపన్థినః ప్రతికూలాః-భవేయుః ॥ ౨౮ ॥ పాషణ్డిత్వమేవ విశదయతి ॥ నష్టశౌచా ఇతి ॥ నష్టశౌచా దురాచారాః మూఢధియః పరావరతత్త్వజ్ఞానరహితాః-జటాదిధారిణః-శివదీక్షాయాం “ ముద్రికాషట్కతత్త్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః । భగాసనస్థమాత్మానం ధ్యాత్వా నిర్వాణమృచ్ఛతి ,, త్యాద్యుక్తవిధశివదీక్షాయాం-ప్రవిశన్తు-యత్ర దీక్షాయాం-సురాపైష్టీ-ఆసవం తాలాదిసమ్భవం మద్యం-ద్వన్ద్వైక్యాత్క్లీబత్వం తద్దైవం దైవమివ పూజ్యం-సు

రాకుమ్భస్థాపనతద్ధన్వదేవపూజాదేశైవాగమాదిష్వభిధానాదేవముక్తమ్ ॥ ౨౯ ॥ భవతామయం శాపోఽననురూప ఏ వేతి వదంస్తమేవ ద్రఢయతి ॥ బ్రహ్మ చేతి ॥ యతో-యూయం-పాషణ్డం పాషణ్డధర్మం-ఆశ్రితాః-యత్ యస్మాచ్చ-పుంసాం వర్ణాశ్రమవతాం-సేతుం స్వర్గాపవర్గసాధనయజ్ఞోపాసనాదిప్రకాశనేన పురుషార్థప్రాపకం-మర్యాదారూపం వా-విధరణం - మాతాపితృసహస్రవద్ధితోపదేశాదినా విశేషధారకం-ప్రవర్తకమితి యావత్ -ఏవంభూతం-బ్రహ్మ వేదం బ్రాహ్మణాంశ్చ- పరినిన్దథ పరినిన్దితవన్తః-తతో విగర్హ్య పాషణ్డం యాతేత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ ౩౦ ॥ వేదస్య సేతుత్వవిధరణత్వే ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష ఏవ వేద ఏవ-లోకానాం వర్ణాశ్రమవతాం-శివః సుఖకరః-పన్థాః స్వప్రకాశ్యయజ్ఞోపాసనాదిద్వారా స్వర్గాపవర్గోపాయః-సనాతనః అనాదినిధనః “అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువే”త్యుక్తత్వాత్ ” యం వేదం-తదుక్తయజ్ఞోపాసనాదిరూపధర్మమిత్యర్థః - పూర్వే చ సాత్త్వికా ఋషయః-చకారాదపరే చ-అనుసంతస్థుః అనుష్ఠితవన్తః-అనేన శిష్టపరిగ్రహకథనేన శైవాగమానాం తద్వ్యపగీతత్వమావేదితం-జనార్దనో భగవాన్-యదేవ వేదాఖ్యం బ్రహ్మ ప్రమాణం యస్య సః ఆర్షత్వాత్క్లీబత్వం - వేదాః ప్రమాణమితివద్విధేయప్రామాణ్యాపేక్షయా వా- అనేన బ్రహ్మణోఽపి శాస్త్రయోనిత్వకథనేన సర్వాపి శ్రేయస్సమ్పత్తిర్వేదాధీనేత్యుక్తం-యద్వా, యస్మిన్వేదే-జనార్దనః-ప్రమాణం మూలం కారణమితి యావత్ “తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద” ఇతి శ్రుతేః ॥ అనేనాపౌరుషేయత్వకథనేన పౌరుషేయత్వప్రయుక్తభ్రమవిప్రలమ్భాదిదోషరాహిత్యసిద్ధిః, శైవాగమానాం పౌరుషేయత్వం-తత్ప్రయుక్తదోషవత్త్వం చ-సూచితమ్ ॥ ౩౧ ॥ తత్తస్మాత్-పరమం నిరతిశయశ్రేయస్సాధనప్రకాశకత్వేన సర్వోత్కృష్టం, శుద్ధమ

యాం యత్ర దైవం సురాసవమ్ ॥ ౨౯ ॥ బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాంశ్చైవ యద్యూయం పరినిన్దథ । సేతుం విధారణం పుంసామతః పాషణ్డమాశ్రితాః ॥ ౩౦ ॥ ఏష ఏవ హి లోకానాం శివః పన్థాః సనాతనః । యం పూర్వే చానుసంతస్థుర్యత్ప్రమాణం జనార్దనః ॥ ౩౧ ॥ తద్బ్రహ్మ పరమం శుద్ధం సతాం వర్త్మ సనాతనమ్ । విగర్హ్య యాత పాషణ్డం దైవం వో యత్ర భూతరాట్ ॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్యైవం వదతః శాపం భృగోః స భగవాన్భవః । నిశ్చక్రామ తతః కించిద్విమనా ఇవ సానుగః ॥ ౩౩ ॥ తేఽపి విశ్వసృజః సత్రం సహస్రపరివత్సరమ్ । సంవిధాయ మహేష్వాస యత్రేజ్య ఋషభో హరిః ॥ ౩౪ ॥ ఆప్లుత్యావభృథం యత్ర గఙ్గా యమునయాన్వితా । విరజేనాత్మనా సర్వే స్వం స్వం ధామ యయుస్తతః ॥ ౩౫ ॥ *****

***** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః *****

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సదా విద్విషతోరేవం కాలో వై ధ్రియమాణయోః । జామాతుః శ్వశురస్యాపి సుమహానతిచక్రమే ॥ ౧ ॥ యదాభిషిక్తో దక్షస్తు బ్రహ్మణా పరమేష్ఠినా । ప్రజాపతీనాం సర్వేషామాధిపత్యే స్మయో

పౌరుషేయం, సనాతనం-సతాం వర్త్మ-బ్రహ్మ వేదం, విగర్హ్య విగర్హణాద్ధేతోరిత్యర్థః -పాషణ్డం పాషణ్డధర్మం-యాత ప్రాప్నుత-పాషణ్డధర్మ ఏవ నిష్ఠావన్తో భవతేత్యర్థః -యత్ర యస్మిన్ పాషణ్డే- వః యుష్మాకం, భూతానాం తామసానాం, పతిః రుద్రో-దైవమ్ ॥ ౩౨ ॥ అథ శాపప్రతిశాపౌ నిగమయన్నుత్తరకథాం ప్రస్తౌతి మైత్రేయః ॥ హే సాధో-తస్య భృగోః, ఏవం వదతః సతః-భగవాన్భవో రుద్రః-సానుగః సభృత్యః - కించిద్విమనా ఇవ-ఇవశబ్దేన వస్తుతస్సమదర్శిత్వాద్వైమనస్యాభావస్సూచ్యతే, తతః-యజ్ఞభూమేః-నిశ్చక్రామ నిష్క్రాన్తవాన్ ॥ ౩౩ ॥ హే మహేష్వాస విదుర యత్ర యస్మిన్ సత్రే -ఋషభః పురుషోత్తమో హరిః-ఇజ్యః ఆరాధనీయః-తద్విశ్వసృజాం సత్రం, సహస్రపరివత్సరపర్యన్తమనుష్ఠేయం- సంవిధాయ అనుష్ఠాయ- తేఽపి భృగ్వాదయః ॥ ౩౪ ॥ యత్ర ప్రదేశే-గఙ్గా-యమునయా సహ, అన్వితా యుక్తా-తత్ర-అవభృథం స్నానం ఆప్లుత్య కృత్వా, తతః-స్వం స్వం, ధామ స్థానం, యయుః ప్రాపుః ॥ ౩౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః *****

“దక్షో దుహితృవత్సలః । విద్వేషమకరోత్కస్మా”దితి పృష్టం విద్వేషనిమిత్తం కతిధం, అథ “యతః ప్రాణాంస్తత్యాజ దుస్త్యజాన్సతీ” ఇతి పృష్టం ప్రాణత్యాగనిమిత్తం తత్ప్రకారశ్చోచ్యతే-తత్ర ప్రాణత్యాగనిమిత్తమరుద్రకయాగారమ్భః- స చ గర్వాద్గర్వశ్చ ప్రాజాపత్యాధికారాత్, ఇతి వక్ష్యన్-తావద్దక్షభవయోర్విద్విషతోస్సతోర్మహాన్కాలోఽతీత ఇత్యాహ ॥ సదేతి ॥ ఏవముక్తరీత్యా, సదాపి ద్విషతోర్మిథో ద్వేషం కుర్వతోః, జామాతుర్భవస్య శ్వశురస్య దక్షస్య చ ధ్రియమాణయోర్వ్యవతిష్ఠమానయోస్సతోః, సుమహాన్భూయాన్, కాలః-అతిచక్రమే వ్యతీతః ॥ ౧ ॥ గర్వనిమిత్తమాహ ॥ యదేతి ॥ పర

మేష్ఠినా చతుర్ముఖేన, బ్రహ్మణా, యదా, సర్వేషాం ప్రజాపతీనామ్, ఆధిపత్యే, దక్షోఽభిషిక్తః, తదా-తస్య-స్మయో గర్వః, అభవత్, ఉపపద్యతే స్మ ॥ ౨ ॥ స్మయాచ్చారోద్రేకం యాగమారేభ ఇత్యాహ ॥ ఇష్ట్వేతి ॥ స దక్షః, బ్రహ్మిష్ఠాన్ బ్రహ్మిష్ఠాన్ బ్రహ్మాత్మకాన్, సర్వేషాం బ్రహ్మాత్మకత్వేఽపి రుద్రాదేర్బ్రహ్మణ ఆవేశావతారత్వాదతిశయేన బ్రహ్మాత్వమిష్టం ప్రాచుర్యేణ వివక్షితం - రుద్రానుచరతదారాధకాభిప్రాయేణ బహువచనం - అభిభూయ పరాభావ్య - తేభ్యో యజ్ఞభాగం న దాస్యామీత్యేవం సఙ్కల్ప్యేత్యర్థః - వాజపేయేనేష్ట్వా వాజపేయాఖ్యం యాగం కృత్వా - బృహస్పతిసవం నామ బృహస్పతిసవాఖ్యం క్రతూత్తమం, సమారేభే ఆరబ్ధవాన్ ,, వాజపేయేనేష్ట్వా బృహస్పతిసవేన యజేత ,, ఇతి శ్రుతేః ॥ ౩ ॥ తస్మిన్ బృహస్పతిసవే సమారబ్ధే, సర్వే బ్రహ్మర్షయః, తథా-దేవర్షయః, పితరో దేవతాశ్చ, తథా-తేషాం పత్న్యశ్చ, కృతస్వస్త్యయనాః కృతమఙ్గళాః, సర్వాలఙ్కారభూషితాః, సభర్తృకాశ్చాసన్-తత్రాగత్యోపవివిశురిత్యర్థః, సభర్తృకా ఇత్యనేన భర్తృసాంనిధ్యాదానన్దాతిశయస్సూచ్యతే ॥ ౪ ॥ తత్తథా-నభసి, ఖేచరాణాం ప్రజల్పతాం, పితృయజ్ఞమహోత్సవం-శ్రుత్వా - దాక్షాయణీ సతీ ॥ తత్ర-సర్వాభ్యో దిగ్భ్యః, వ్రజన్తీః - రుపదేవానాం గన్ధర్వాణాం-వరస్త్రియః వరస్త్రీః, వాంశసోరితి యజ్ -స్వనిలయాభ్యాశే స్వగృహసమీపే, దృష్ట్వా- ఔత్సుక్యాత్పతిమభ్యభాషతేతి త్రయాణామన్వయః, కథంభూతాః స్త్రియః - దృష్ట్వా, విమానాని యానాని గమనసాధనాని యాసాం తాః-సప్రేష్ఠాః ప్రియైస్సహితాః-నిష్కాణి పదకాని, కణ్ఠే యాసాం-శోభనాని వాసాంసి యాసాం, లోలాని చఞ్చలాని అక్షీణి యాసాం-మృష్టాన్యుజ్జ్వలాని-కుణ్డలాని యాసాం తాః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ హే వామ శమ్భో, తే తవ-శ్వశురస్య ప్రజాపతేర్దక్షస్య, కర్తరి షష్ఠీ, యజ్ఞరూపో మహోత్సవః,

---

ఽభవత్ ॥ ౨ ॥ ఇష్ట్వా చ వాజపేయేన బ్రహ్మిష్ఠానభిభూయ సః। బృహస్పతిసవం నామ సమారేభే క్రతూత్తమమ్ ॥ ౩ ॥ తస్మిన్ బ్రహ్మర్షయస్సర్వే దేవర్షిపితృదేవతాః । ఆసన్ కృతస్వస్త్యయనాస్తత్పత్న్యశ్చ సభర్తృకాః॥ ౪ ॥ తదుపశ్రుత్య నభసి ఖేచరాణాం ప్రజల్పతామ్। సతీ దాక్షాయణీ దేవీ పితృయజ్ఞమహోత్సవమ్॥ వ్రజన్తీస్సర్వతో దిగ్భ్య ఉపదేవవరస్త్రియః । విమానయానాస్సప్రేష్ఠా నిష్కకణ్ఠీస్సువాససః ॥ ౬ ॥ దృష్ట్వా స్వనిలయాభ్యాశే లోలాక్షీర్మృష్టకుణ్డలాః। పతిం భూతపతిం దేవమౌత్సుక్యాదభ్యభాషత ॥ ౭ ॥ సత్యువాచ॥ ప్రజాపతేస్తే శ్వశురస్య సామ్ప్రతం నిర్యాపితో యజ్ఞమహోత్సవః కిల । వయం చ తత్రాభిసరామ వామ తే యద్యర్థితాఽమీ విబుధా వ్రజన్తి హి ॥ ౮ ॥ తస్మిన్ భగిన్యో మమ భర్తృభిస్స్వకైర్ధ్రువం గమిష్యన్తి సుహృద్దిదృక్షవః। అహం చ తస్మిన్ భవతాఽభికామయే సహోపనీతం పరిబర్హమర్హితుమ్ ॥ ౯ ॥ తత్ర స్వసౄర్మే ననుభర్తృసమ్మితా మాతృష్వసౄః క్లిన్నధియం చ మాతరమ్ । ద్రక్ష్యే చిరోత్కణ్ఠమనా మహర్షిభిరున్నీయమానం చ మృడాధ్వరధ్వజమ్ ॥ ౧౦ ॥ త్వయ్యేతదాశ్చర్యమజాత్మమాయయా వినిర్మితం భాతి గుణత్రయాత్మకమ్ । త

సమ్ప్రతి-నిర్యాపితః-ప్రవర్తితః, తత్ర చ-విబుధా వ్రజన్తీత్యపారోక్ష్యం ద్యోత్యతే, యద్యర్థితా అర్థినో భావః అర్థితా, యద్యపి వర్తత ఇత్యర్థః, తర్హి, తత్ర-వయమప్యభిసరామ గచ్ఛామః ॥ ౮ ॥ స్వాభిప్రాయం ప్రకటయన్త్యాహ షడ్భిః ॥ తస్మిన్యజ్ఞమహోత్సవే మమ భగిన్యః, స్వస్వభర్తృభిస్సహ, సుహృద్దిదృక్షవః భగినీమాతాపిత్రాదీన్ ద్రష్టుమిచ్ఛవః, ఆగమిష్యన్తి ధ్రువం నిశ్చయః, ఆయాం తు కిం తవ, తత్రాహం అహమపి, తస్మిన్నుత్సవే-భవతా సాకం, ఉపనీతం అస్మత్పిత్రాదిసమర్పితం, పారిబర్హం వస్త్రాభరణాద్యుపాయనం, అర్హితుం గ్రహీతుం-కామయే ఇచ్ఛామి ॥ ౯ ॥ కిఞ్చ-హే మృడ-చిరోత్కణ్ఠమానా బహుకాలమౌత్సుక్యావిష్టమనాః, అహం-మే మమ, భర్తృభి-స్సమానీతాః-స్వస్రూః భగినీః, భర్తృసమ్మితా ఇత్యనేన స్వస్రూణామపి భర్త్రాఽనుగ్రాహ్యత్వం సూచ్యతే, తథా-మాతృష్వస్రూః మాతృభగినీః - క్లిన్నధియం మద్దర్శనాలాభేన క్లిన్నధియం ఖిన్నచిత్తాం - మయి ప్రేమార్ద్రచిత్తాం వా-మాతరం-మహర్షిభిరున్నీయమానం ఊర్ధ్వం క్రియమాణం, అధ్వరధ్వజం యూపం చ-ద్రక్ష్యే ॥ ౧౦ ॥ అహో కిం తత్రాగ్వశే ఆశ్చర్యం, యేన త్వం దిదృక్షసీత్యత్రాహ ॥ త్వయీతి ॥ అజాత్మమాయయా అజస్య కర్మాయత్తజన్మాదిరహితస్యాత్మనః పరమాత్మనః విష్ణోః, మాయయా సఙ్కల్పేన, వినిర్మితం, గుణత్రయాత్మకం సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకప్రకృతిపరిణామాత్మకమ్, ఏతద్వివిధవిచిత్రసన్నివేశం, జగత్త్వయి, ఆశ్చర్యం భాతి-వివిధవిచిత్రసన్నివేశజగద్దర్శనమేవ జ్ఞానినిత్వయ్యాశ్చర్యబుద్ధిజనకం-నతత ఆశ్చర్యకరం కిఞ్చిత్తత్రాస్తీత్యర్థః, జ్ఞానినో హి విచిత్రం జగద్దృష్ట్వాఽఽశ్చర్యం ప్రాప్నువన్తీతి భావః, అత్రాజాత్మనస్తవ మాయయాత్వయ్యేవ వినిర్మితం జగదాశ్చర్యం భాతీత్యన్వయోఽసఙ్గతః-సద్బ్రహ్మాత్మాకాశశివేన్ద్రాదిశబ్దానాం భాగవశున్యాయేన ,, ...

కోహవై నారాయణఆసీన్నబ్రహ్మానేశాన ,, ఇతి - నారాయణరూప విశేషే పర్యవసానాత్తస్యైవకారణత్వేనజగత స్తన్మాయయాపినిర్మితత్వాత్,యుక్తంచైతత్ ,, అనపహతపాప్మాఽహమస్మి , నారాయణాద్రుద్రోజాయత ,, ఇతి , కార్యత్వకర్మవశత్వాదియుక్తస్య రుద్రస్యకారణత్వాసమ్భవాత్ , అన్యథాపూర్వాపరవిరోధాత్,తథాపితవాశ్చర్యకరస్యాస్యస్యాభావేప్య , హం , యోషిచ్చాత్చల్యస్వభావా , అతత్త్వవిత్ పరాపరతత్త్వమజానన్తీ , అనేనవిశేషణద్వయేనస్థిరచిత్తానాం తత్త్వవిదాంచ భగవద్విభూతిత్వేన జగదవలోకన మేవాశ్చర్య జనకమితి సూచితమితి యథోక్త ఏవార్థస్స్వాధీయాన్ , అతో దీనాకృపణాసతి , హేభవ- మే , భవత్పితుర్జన్మ భూమిం , దిదృక్షేద్రష్టుమిచ్ఛామి ॥ ౧౧ ॥ దిదృక్షామేవకైముత్యన్యాయేనవ్యనక్తి॥పశ్యేతిద్వాభ్యాం ॥ హేభవ - అన్యాఅపి మత్పితృసమ్బన్ధరహితాఅపి , యోషితః , వరూదశః,సజ్జుకః , ప్రయాన్తి , తాఃపశ్య , కథంమాతాస్త్రియః - కాన్తైఃప్రియైస్సహ ఏవసఖాయాస్సాంతాః , హేశితికణ్ఠ , యాసాంయోషితాం , వ్రజద్భిః , కలహంసవత్పాణ్డురైశ్శుభ్రైః , ర్విమానైర్నభస్స్థలంమణ్డితంభూషితమ్ ॥ ౧౨ ॥ హేసురవర్యసురశ్రేష్ఠ , పితృగేహే-కౌతుకముత్సవం నిశమ్య - సుతాయాః-దేహః-కథం నేఙ్గతేద్రష్టుంనచలతి , అథాప్యనాహూతాస్సన్తఃకథంవాగమిష్యామ స్తత్రాహ ॥ సౌహృదంసుహృదోనికేతనం , తథా భర్తాద్రిదీనాంగృహాన్ప్రత్య,నాహూతాఽపి,అభియన్తిగచ్ఛన్తిసన్తః,హ,స్వత్వమార్గమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఉపసంహరతి॥తదితి॥ హేఅమర్త్యదేవ-తత్తస్మాత్,ప్రసీద,ఇదం-మేవాఞ్ఛితం,కారుణికోభవాన్,కర్తుమర్హతి॥కారుణికత్వమేవాహ॥అదభ్రచక్షుషాఅనల్పదయాదృష్ట్యా,త్వయా - ఆత్మనోదేహస్యార్ధేసమేంశే - అహం,నిరూపితాధృతా-యతోఽర్ధనారీ

ధాస్యహంయోషిదతత్త్వవిచ్చ తేవీనాదిదృక్షేభవమేభవక్షితిమ్ ॥ ౧౧ ॥ పశ్యప్రయాన్తీరభవాన్యయోషితోప్యలంకృతాఃకాన్తసఖావరూథశః । యాసాంవ్రజద్భిశ్శితికణ్ఠమణ్డితంనభోవిమానైఃకలహంసపాణ్డుభిః ॥ ౧౨ ॥ కథంసుతాయాఃపితృగేహకౌతుకంనిశమ్యదేహస్సురవర్యనేఙ్గతే।అనాహుతాఅప్యభియన్తి సౌహృదంభర్తుర్గురోర్దేహకృతశ్చకేతనమ్ ॥ ౧౩ ॥ తన్మేప్రసీదేదమమర్త్యవాఞ్ఛితంకర్తుంభవాన్కారుణికోబతార్హతి । త్వయాఽఽత్మనోర్ధేఽహమదభ్రచక్షుషానిరూపితామాఽనుగృహాణయాచితః ॥ ౧౪ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఏవంగిరిత్రఃప్రియయాఽభిభాషితఃప్రత్యభ్యధత్తప్రహసన్సుహృత్ప్రియః । సంస్మారితోమర్మభిదఃకువాగిషూన్యానాహకోవిశ్వసృజాంసమక్షతః ॥ ౧౫ ॥ శ్రీశఙ్కరఉవాచ ॥ త్వయోదితంశోభనమేవశోభనేఅనాహుతాఽప్యభియన్తిబన్ధుషు । తేయద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయోబలీయసానాత్మ్యమదేనమన్యునా ॥ ౧౬ ॥ విద్యాతపోవిత్తవపుర్వయఃకులైస్సతాంగుణైష్షడ్భిరసత్తమేతరైః।స్మృతౌహతాయాం

శ్వగఇతిప్రఖ్యాతోసి , అతోమయాయాచితస్త్వం మామనుగృహాణ ॥ ౧౪ ॥ ఏవమాభాషితోభవఃప్రత్యభాషతేత్యాహమైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ గిరిత్రఃగిరింకైలాసంత్రాయతఇతిగిరిత్రః - భవః -ఏవముక్తరీత్యా - ప్రియయాసత్యా, అభిభాషితః , తస్యాఃప్రియ స్సుహృదపి - మర్మచ్ఛిదః - దక్షస్య కువాగిషూన్కుత్సితానిన్దాపరావాచ ఏవఇషవ - స్తాన్ప్రతి,సంస్మారితఃస్మరణంప్రాపితః-నివృత్తప్రేరణాత్మి రతేర్వాణిజన్తాత్కర్తరి క్తః - సంస్మరన్నిత్యర్థః,బహుఃప్రహసన్నివ-ప్రత్యభ్యధత్తప్రత్యభాషత-కేతేకువాగిషవః, యాన్స్మరన్ప్రత్యభ్యధత్తేత్యత్రాహ ॥ కఃదక్షః-విశ్వసృజాంప్రజాపతీనాం,సమక్షతోఽపరోక్షం-యానాహ,,అయంహిలోకపాలానాంయశోఘ్నోనిరపత్రప,,ఇత్యాదినా-ఉక్తవాన్తాన్స్మరన్నిత్యర్థః ॥౧౫॥ ప్రియయోక్తమనూద్యప్రత్యుత్తరయతిభవః ॥ త్వయోదితమిత్యావదధ్యాయసమాప్తి॥ హేశోభనే,య-త్త్వయోదితముక్తం , అనాహుతాఅపిబన్ధుష్వభియన్తీతి-తచ్ఛోభనమేవసత్యమేవ,కింతు,బలీయసాఅనాత్మ్యాదేహాభిమాన- స్తత్కృతోయోమదః-తేన-మన్యునాక్రోధేనచ- తేబన్ధవో - యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయోనఉత్పాదితాగుణేషుసత్స్వపిదోషేష్వేవదృష్టిర్దర్శనంయైః - స్తైభవన్తి - తర్హ్యనాహూతాఅప్యభియన్తీతిశోభనమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ నను విద్యాతపఆదిసమ్పన్నోదక్షః - తాదృశేత్వయి , కథముత్పాదితదోషదృష్టిస్స్యాదతఆహ॥విద్యేతి॥సతాంసాధూనాంగుణైః,విద్యాతపఆదిభిష్షడ్భిః-అసత్తమేష్వి-తరైర్దోషరూపతాంప్రాప్తైః,విద్యాదయఏవాశ్రయభేదేనగుణాదోషాశ్చస్యురితిభావః ,స్మృతౌహతాయాంవివేకజ్ఞానేనష్టేసతి-భృతమానదుర్దృశః-భృతఃపుష్టఃమానఃఅహంవిద్వానహంతాపసఇత్యాదిగర్వః, తేనదుష్టాదృష్టిర్యేషాం- తే భూయసాంమహత్తమానాం-తేజ- స్తథాయ

ధాస్థితం-నపశ్యన్తి, హీత్యసత్యేవ తత్ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ తస్మాదేతాదృశానామనవస్థితచిత్తానాం, గృహాన్-స్వజనవ్యపేక్షయా స్వజనఇతిబుద్ధ్యా, నప్రతియాత్ నగచ్ఛేత్-అనవస్థితాత్మత్వమేవాహ॥ యే-వక్రాః కుటిలాః, తయా దృష్ట్యా-వక్రధియేతిపాఠే, కుటిలబుద్ధ్యేత్యర్థః, ఆరోపితాః ఉత్తమ్భితాః భ్రుకుటయో యేషాం, తైః, రమర్షణైః స్వాసకోపైః, రక్షిభిః గృహాన్ప్రత్యభ్యాగతాన్, పశ్యన్తి ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ పశ్యన్త్వేవమథాపిసోఢవ్యం గన్తవ్యమేవబన్ధుభిస్తత్రాహ॥ తథేతి॥ అరిభిః శత్రుభిః, శిలీముఖైః బాణైః అర్దితాఙ్గః భిన్నగాత్రోఽపి-తథానవ్యథతే యథాః శేతే స్వపితి-యథా, స్వానాం, వక్రధియాం దురుక్తిభి-ర్మర్మసు, తాడితః, దూయతా వ్యథమానేన-హృదయేన, దివానిశం- తప్యతి, దురుక్తీనాం సోఢుమశక్యత్వాన్న తద్గృహాన్ప్రతిగన్తవ్యమిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ మాస్తుత్వదాగమనమహమేకావ్రజిష్యామీతిచే-న్మానమనాదృత్యగతాయాస్తవాపిపితృకృతః పరాభవః ప్రాణవిపత్తయేస్యాదిత్యాహ॥ వ్యక్తమితియావత్సమాప్తి॥ హేసుభ్రు-యద్యపి-త్వముత్కృష్టగతేః, ఉత్కృష్టాగతిః ప్రాజాపత్యాధికారరూపాగతి-ర్యస్య-తస్య, ప్రజాపతేర్దక్షస్యా-త్మజానాం దుహితౄణాం మధ్యే, ప్రియాప్రీతివిషయాఽసీతి-మేను తాజ్ఞాతా-వ్యక్తం, స్ఫుటంతథాపి, మదాశ్రయాన్మదాశ్రయణాన్మత్సమ్బన్ధాద్ధేతో స్త్వం పితు-స్సకాశాన్మానం సంమానం నలప్స్యసే, యతః, మత్సంబన్ధాత్కః దక్షః-పరితప్యతే క్లిశ్యతి ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ ననుకుతస్త్వయాదక్షస్తిరస్కృతః, యతోఽసౌత్వాంద్వేష్టీతత్రాహ॥ పాపచ్యమానేనేతి॥ పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం పూరుషో జీవః-బుద్ధిర్మహాన్, తేసాక్షాత్పశ్యన్తీతితథా, తేషాంబ్రహ్మాత్మైకత్వేనపశ్యతిపురుషయాథాత్మ్యవిదాం-బ్రహ్మవిదామితి యావత్, తేషాం, సమృద్ధిభిః, ఖ్యాతికీర్త్యాదిభిః - తేషాం పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం, పదం స్థానమైశ్వర్యమధికారంవా, అధిరోఢుం ప్రాప్తు, మసమర్థః - అతఏవ - పాపచ్యమానేనభృశంతప్యమానేన

భృతమానదుర్దృశస్తథానపశ్యన్తిహిధామభూయసామ్॥ ౧౭॥ నైతాదృశానాంస్వజనవ్యపేక్షయాగృహాన్ప్రతియాదనవస్థితాత్మనామ్ । యేఽభ్యాగతాన్వక్రతయాఽభిచక్షతేహ్యారోపితభ్రూభిరమర్షణాక్షిభిః ॥ ౧౮ ॥ తథాఽరిభిర్నవ్యథతేశిలీముఖైశ్శేతేఽర్దితాఙ్గోహృదయేనదూయతా । స్వానాంయథావక్రధియాందురుక్తిభిర్దివానిశంతప్యతిమర్మతాడితః ॥ ౧౯ ॥ వ్యక్తంత్వముత్కృష్టగతేః ప్రజాపతేః ప్రియాఽఽత్మజానామసిసుభ్రుమేమతా । అథాపిమానంనపితుఃప్రపత్స్యసేమదాశ్రయాత్కఃపరితప్యతేయతః॥ పాపచ్యమానేనహృదాఽఽతురేన్ద్రియస్సమృద్ధిభిఃపూరుషబుద్ధిసాక్షిణామ్ । అకల్యఏషామధిరోఢుమఞ్జసాపదంపరంద్వేష్టియథాఽసురాహరిమ్ ॥ ౨౧॥ ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనంవిధీయతేసాధుమిథస్సు

హృదయేన, ఆతురేన్ద్రియః, దుఃఖితేన్ద్రియః, తాన్, పరంకేవలం ద్వేష్టి, స్వయంమూర్ఖోఽజ్ఞోదుర్భగశ్చమహాత్మస్వామలభమానస్తాన్కేవలం ద్వేష్టి, యథాసురాః హరిం ద్విషన్తి ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ననుగురుభూతో దక్షస్త్వయాప్రణామాదిభిరసత్కృతస్త్వాంద్వేష్టీతత్రాహ ॥ ప్రత్యుద్గమేతి॥ హేసుమధ్యమే, ప్రాజ్ఞైరదేహాభిమానిభి-ర్మిథః - పరస్పరం, ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం ప్రత్యుత్థానప్రణామాభివాదనం, విధీయతే, మనోవాక్కాయైరితిశేషః - ప్రాజ్ఞాజ్ఞసన్నిపాతేతు, ప్రాజ్ఞైర్గుహాశయాయాన్తర్యామిణే, పరస్మైపురుషాయైవ-చేతసైవవిధీయతే, నతుదేహాభిమానినేకరణత్రయేణేత్యర్థః - ప్రాజ్ఞైపరస్పరంమనసైవవిధీయతే పరిపూర్ణేతస్మిన్కాయికవ్యాపారాద్యోగాదిత్యర్థవర్ణనంత్వశోభనం, ప్రాజ్ఞేష్వపిమిథస్త్రయకరణత్రయేణ ‘‘వైష్ణవో వైష్ణవం దృష్ట్వా దణ్డవత్ప్రణమేద్భువి’’, త్యాదిభిర్విహితత్వాత్, అన్తర్యామ్యుద్దేశేనమానసికం ప్రత్యుద్గమనాదికమస్మై దేహాభిమానినేదక్షాయవిహితమేవమమేతిభావః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ నను-కింవిశేషేణచేతసైవప్రణతిర్విధీయతఇత్యుచ్యతే, నతుమనోవాక్కాయానామన్యతమేనేత్యత్రకారణమాహ ॥ సత్త్వమితి ॥ విశుద్ధంరజస్తమోభ్యామనభిభూతం -సత్త్వం సత్త్వప్రధానంచిత్తం, వసుదేవశబ్దితం వసుదేవశబ్దేనోచ్యతఇత్యర్థః, విశుద్ధేసత్త్వేవసుదేవశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ॥ యదితి॥ యత్ యస్మా- త్తత్రసత్త్వే, పుమాన్వాసుదేవః-అపావృతః అపగతమాత్మావరణం యస్మాత్, సః, ఈయతే ప్రతీయతే ప్రకాశ్యతఇతియావత్ ‘‘తత్రసత్త్వంనిర్మలత్వాత్ప్రకాశక, మిత్యుక్తరీత్యా వాసుదేవస్వరూపరూపాదిప్రకాశకసత్త్వప్రధానత్వాచ్చిత్తస్యద్యోతమానత్వాద్దేవత్వం - భగవతోవాసభూతత్వాచ్చవసుత్వమితివసుదేవశబ్దితంసత్త్వమిత్యర్థః, తస్మింశ్చసత్త్వాఖ్యేచిత్తే, అధోఽక్ష

౧౮॥ శ్లో॥ పా ❁ వక్రధియా.

జః - అపరోక్షీకృతస్వ్యక్తిష్విన్ద్రియేషు జాయమానేఽపి స్ఫురతీత్యధోక్షజః - ఇన్ద్రియాన్తరాగోచరః- కేవలపరిశుద్ధచేతసైవ గ్రాహ్యః- భగవాన్వాసుదేవః - మేమయా - నమసావిధీయతేనమస్క్రియత ఇత్యర్థః-అతశ్చేతసైవభగవాన్ప్రణమ్యత ఇతిభావః ॥ ౨౩ ॥ తస్మా- త్త్వయాపితాపి దేహకృదపి - పాలకపితృత్వాదితివ్యావృత్త్యర్థం దేహకృదిత్యుక్తం-మమద్విట్మద్ద్వేషీ - దక్షో - ననిరీక్ష్యఃనిరీక్షితుమయోగ్యః - తథా-తందక్షం-యే-అనువ్రతా- స్తేపిననిరీక్ష్యాః- హేవరోరు-యోదక్షః - విశ్వసృడ్యజ్ఞగతంవిశ్వసృజాంసత్త్రేగతం - అనాగసంనిరపరాధినం- మాం-దుర్వచసాదురుక్త్యా-తిరః,అకరోత్ తిరస్కృతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ మద్వచోఽతిహాయాతిక్రమ్య-యదివ్రజిష్యసి-తర్హి-భవత్యాస్తవ,భద్రంసమ్మానం-నభవతినభవిష్యతి - ప్రత్యుతపరాభవఏవస్యాదితిభావః॥బన్ధుకృతపరాభవోనదుఃఖాయభవేదితిచేత్తత్రాహ ॥సంభావితస్యసత్రసమ్మానితస్య,స్వజనాద్యఃపరాభవః,స, సద్యోమరణాయ,కల్పతేభవతి ॥ ౨౫ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః॥ ************

భవాక్తిమర్థేనోప సంహరన్ భవాన్యాస్స్వాభిప్రేతార్థాలాభనిమిత్తశోకం - తన్నిమిత్తంభర్తరికోపం - భర్తారమనాదృత్యాస్వరేగమనం - తత్రపితృకృతపరాభవం - తన్నిమిత్తదేహత్యాగప్రకారంచాహ॥ఏతావదితిశఙ్కర॥ ఏతావ-దభిధాయ-ఉభయత్రపత్న్యాస్తత్రగమనేఅగమనేచానుజ్ఞాదానేబలాన్నివారణేవా-తచ్ఛరీరనాశం-చిన్తయన్,

మధ్యమోపాన్త్యేఃపరస్మైపురుషాయచేతసాగుహాశయాయైవనదేహమానినే ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వంవిశుద్ధంవసుదేవశబ్దితంయదీయతేతత్రపుమానపావృతః ।సత్త్వేచతస్మిన్భగవాన్వాసుదేవోహ్యధోఽక్షజోమేనమసావిధీయతే ॥ ౨౩ ॥ తత్తేనిరీక్ష్యోనపితాఽపిదేహకృద్దక్షోమమద్విట్తమనువ్రతాశ్చయే।యోవిశ్వసృడ్యజ్ఞగతంవరోరు॥మామనాగసందుర్వచసాఽకరోత్తిరః ॥ ౨౪ ॥ యదివ్రజిష్యస్యతిహాయమద్వచోభద్రంభవత్యానతతోభవిష్యతి।సంభావితస్యస్వజనాత్పరాభవోయదాససద్యోమరణాయకల్పతే ॥ ౨౫ ॥ ******************ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః॥ ********

మైత్రేయఉవాచ॥ఏతావదుక్త్వావిరరామశఙ్కరఃపత్న్యఙ్గనాశంహ్యుభయత్రచిన్తయన్।సుహృద్దిదృక్షుఃపరిశఙ్కితాభవాన్నిష్క్రామతీనిర్విశతీద్విధాఽఽససా ॥ ౧ ॥ సుహృద్దిదృక్షాప్రతిఘాతదుర్మనాస్స్నేహాద్రుదత్యశ్రుకలాతివిహ్వలా । భవంభవాన్యప్రతిపూరుషంరుషాప్రధక్ష్యతీవైక్షతజాతవేపథుః ॥ ౨ ॥ తతోవినిశ్వస్యసతీవిహాయతంశోకేనరోషేణచదూయతా॥హృదా। పిత్రోరగాత్స్త్రైణవిమూఢధీర్గృహాన్ప్రేమ్ణాఽఽత్మనోయోఽర్ధమదాత్సతాంప్రియః॥ ౩ ॥ తామన్వగచ్ఛన్ద్రుతవిక్రమాంసతీమేకాంత్రినేత్రానుచరాస్సహస్రశః।సపార్షద॥యక్షామణిమన్మదాదయఃపురోవృషేన్ద్రాస్తరసాగతవ్యథాః॥ ౪ ॥ తాంశారికాకన్దుకదర్పణామ్బుజశ్వేతాతపత్రవ్యజనస్రగాదిభిః । గీతాయనైర్దున్దుభిశఙ్ఖవేణుభిర్వృషే

విరరామతూష్ణీం బభూవ, తతః - సాసతీ , సుహృద్దిదృక్షుఃమాతాపిత్రాదీన్ద్రష్టుమిచ్ఛన్తీ-నిష్క్రామతీగృహాద్బహిర్నిర్గచ్ఛన్తీ-పునః - భవాచ్ఛఙ్కరా , త్పరిశఙ్కితాభర్తుర్వచోఽతిహాయగమనేకావాహానిస్స్యాదితిపరిశఙ్కితాచ-తదా,ద్విధా,ఆసబభూవ ॥ ౧ ॥ సుహృదాంవిదృక్షాయాఃద్రష్టుమిచ్ఛాయాః-యఃప్రతిఘాతఃనిరోధ, స్తేన,దుర్మనాఃదుఃఖితచిత్తా,బన్ధుషుస్నేహాద్రుదన్తీ- అశ్రూణాంకలాభిఃలేశైః-రతివిహ్వలావ్యాకులా-భవానీసతీ,అప్రతిపూరుషంసమదర్శిత్వేనప్రతిపక్షరహితం - భవంరుద్రం , రుషా - జాతవేపథుఃఉత్పన్నశరీరకమ్పా , ప్రధక్ష్యతీభస్మీకుర్వన్తీవఐక్షతఅపశ్యత్ ॥ ౨ ॥ తదాతతః,సతీ,వినిశ్వస్యదీర్ఘంనిశ్వాసంవిధాయ - సతాంజిజ్ఞాసూనాం-ప్రియోయశ్చ-ప్రేమ్ణా-ఆత్మనోదేహస్యార్ధమదాద్దత్తవాన్ అనేనత్యాగానర్హత్వముక్తం-తంరుద్రం - విహాయ , స్త్రైణంస్త్రీభావః - తేన-విమూఢధీఃనష్టమతిః - శోకేనబన్ధుదర్శనాసమ్భావనానిమిత్తశోకేన - రోషేణదిదృక్షాప్రతిఘాతనిమిత్తక్రోధేన -పున-ర్దూయతాభర్తృవచోఽతిక్రమనిమిత్తానర్థసమ్భావనాపరితప్తేన హృదయేనచపిత్రోర్గృహాన్ప్రత్యగాత్ ॥ ౩ ॥ ద్రుతవిక్రమాంశీఘ్రంపాదవిక్షేపానకుర్వతీం - ఏకామసహాయాం - తాంసతీం-త్రినేత్రానుచరా-స్సహస్రశోఽనుయయుః॥ఏతదేవప్రపఞ్చయతిసార్ధేన॥ పార్షదైర్యక్షైశ్చసహితాః , మణిమాన్మదశ్చాదిర్యేషాంతే , పురఃపురతఃవృషేన్ద్రోయేషాం - తే - తరసాబలేన - గతవ్యథాఃనిర్భయాః , యద్వా-ఆగతవ్యథాఇతిచ్ఛేదః,రుద్రగమనాభావాదగతవ్యథాః-సభయాః ॥ ౪ ॥ తరసాబలా-త్తాంసతీం-వృషేన్ద్రమారోప్యనన్దీశ్వరేఉపవేశ్య-శారికాదిభిఃక్రీడోపకరణైః-శారికా-

పరనిఘ్నాః పక్షివిశేషాః, శ్వేతాతపత్రాదిభిః రాజచిహ్నైశ్చ-విటఙ్కితాః అలఙ్కృతాః-యయుః ◆ ॥ ౫ ॥ ◆ ఆసమన్తా-ద్బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ- ఊర్జితం వ్యాప్తం - యజ్ఞసమ్బన్ధివైశసం విశసనం-యస్మిన్-తత్-బ్రహ్మఘోషోర్జితం చ తద్యజ్ఞవైశసం చేతి కర్మధారయః- విప్రర్షిభిః బ్రహ్మర్షిభి-ర్జుష్టం సేవితం-తథా-విబుధైర్దేవైశ్చ-సర్వతో జుష్టం-మృదాదిభిః-నిసృష్టాని నిర్మితాని-భాణ్డాని పాత్రాణి-యస్మిన్-యజనం యాగస్థానం - సమావిశత్ ◆ ॥ ౬ ॥ ◆ తత్రాగతాం-తాం సతీం - జననీం స్వస్రూః - ఋతే వినా- కశ్చన కోఽపి-నాద్రియత్-నాదృతవాన్-కుతః-యజ్ఞకృతో దక్షాద్భయం-తస్మాత్- తత్ర హేతుః , తేన-విమానితాం అవమానితాం-తాస్తు సోదరాః- ప్రేమాశ్రుభిర్నిరుద్ధః కణ్ఠో యాసాం, తథాభూతాః తాం ముదా పరిషస్వజుః ఆలిఙ్గితవత్యః ◆ ॥ ౭ ॥ ◆ మాత్రా - మాతృష్వసృభిః-మాతృభగినీభిశ్చ-సౌదర్యసమ్ప్రశ్నసమస్తవార్తయా - సోదరీణాం భగినీనాం చ సమ్బన్ధీ-యః- కుశలప్రశ్నాదిః-తత్పూర్వయా సమస్తవార్తయా సకలవృత్తాన్తేన సహ-సమర్థవార్తయేతి పాఠే-సౌదర్యేణ సోదరత్వేన - భగినీనాం యస్సంప్రశ్నః - తత్ర సమర్థా యోగ్యా- యా వార్తా-తయా - సాదరం ఆదరేణ సహితం యథాతథా - దత్తాం సపర్యాం పూజా-ముత్సృష్టమాసనం చ-సతీ-నాదత్త నస్వీకృతవతీ-తత్ర హేతుః-పిత్రా దక్షేణ- అప్రసన్దితా అనాదృతా ◆ ॥ ౮ ॥ ◆ అరుద్రభాగం న విద్యతే రుద్రస్య భాగో యస్మిన్-తమధ్వరం యాగం పిత్రా, దేవే రుద్రే-పిత్రా దక్షేణ-కృతం హేళనం , అపరాధం చాహ్వానాద్యకరణాత్ అవేక్ష్య, తథా , స్వయం, యజ్ఞసదసి-పిత్రా-అనాదృతా చ-రుషా-లోకాన్-ధక్ష్యతీ భస్మీకుర్వాణేవ-చుకోప క్రుద్ధవతీ ◆ ॥ ౯ ॥ ◆ సా సతీ దే

స్త్రీమారోప్య విటఙ్కితా యయుః ॥ ౫ ॥ ఆబ్రహ్మఘోషోర్జితయజ్ఞవైశసం విప్రర్షిజుష్టం విబుధైశ్చ కృత్స్నశః। మృద్దార్వయఃకాఞ్చనదర్భచర్మభిర్నిసృష్టభాణ్డం యజనం సమావిశత్ ॥ ౬ ॥ తామాగతాం తత్ర న కశ్చనాద్రియద్విమానితాం యజ్ఞకృతో భయాజ్జనః । ఋతే స్వసౄస్స్వాం జననీం చ సోదరాః ప్రేమ్ణాఽశ్రుకణ్ఠ్యః పరిషస్వజుర్ముదా ॥ ౭ ॥ సౌదర్యసమ్ప్రశ్న ◆ సమస్తవార్తయా మాత్రా చ మాతృష్వసృభిశ్చ సాదరమ్ । దత్తాం సపర్యాం పరమాసనం చ సా నాదత్త పిత్రాఽప్రతినన్దితా సతీ ॥ ౮ ॥ అరుద్రభాగం తమవేక్ష్య చాధ్వరం పిత్రా చ దేవే కృతహేళనం విభౌ । అనాదృతా యజ్ఞసదస్యధీశ్వరీ చుకోప లోకానివ ధక్ష్యతీ రుషా ॥ ౯ ॥ జగర్హ ◆ సాఽమర్షవిపన్నయా గిరా శివద్విషం ధూమపథశ్రమస్మయమ్ । స్వతేజసా భూతగణాన్సముత్థితాన్నిగృహ్య దేవీ జగతోఽభిశృణ్వతః ॥ ౧౦ ॥ దేవ్యువాచ॥ న యస్య లోకేఽస్త్యతిశాయినః ప్రియస్తథాఽప్రియో దేహభృతాం ప్రియాత్మనః । తస్మిన్సమస్తాత్మని ముక్తవైరకే ◆ ఋతే భవన్తం కతమః ప్రతీపయేత్ ॥ ౧౧ ॥ దోషాన్పరేషాం హి ◆ గుణేషు సాధవో గృహ్ణన్తి కేచిన్న భవాదృశా ద్విజ। గుణాంశ్చ ఫల్గూన్బ

వీ-అమర్షవిపన్నయా - అమర్షేణ కోపేన-విపన్నయా అవ్యక్తయా , గిరా వాచా, రుద్రావహేళనాదినా-సముత్థితాన్-దక్షం హన్తుముద్యతాన్-భూతగణాన్ మణిమదాదీన్ - స్వతేజసా స్వబలేన-నిగృహ్య నివార్య-ధూమపథశ్రమస్మయం-ధూమపథేషు ధూమాదిమార్గప్రదకర్మసు - పరిశ్రమోత్థగర్వం - శివం ద్వేష్టీతి శివద్విట్-తం దక్షం-జగర్హ నిన్దితవతీ-నిన్దావాక్యాన్యుక్తవతీత్యర్థః ◆ ॥ ౧౦ ॥ ◆ తాన్యేవాహ॥ న యస్యేతి త్రయోదశభిః॥ ప్రియాత్మనః-ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మా పరమపురుషో- యస్య సః "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి గీతత్వాత్ -యస్య రుద్రస్య-లోకే భువనే- దేహభృతాం మధ్యే , అతిశాయనః అతిశయితః , ప్రియః ప్రీతివిషయః-తథాఽప్రియో వా-నాస్తి, సర్వాన్తరాత్మానం పరమాత్మానమేవ నిరతిశయప్రీతిరూపాపన్నయా భక్త్యా భజతస్తస్య సర్వం బ్రహ్మాత్మకతయాఽనుసన్దధతః ప్రియాదివిభాగో నాస్తీత్యర్థః - తస్మిన్-ముక్తవైరకే - సర్వభూతసుహృది-సమస్తాత్మని సమస్తస్యాత్మా ఆత్మవత్ప్రియః-తస్మిన్-యద్వా - సమస్తే ఆత్మా బ్రహ్మపూర్ణమితి చిత్తం యస్య - తస్మిన్ "తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదేఽహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిర్విప్రశ్చే" త్యాది శ్రుత్యుక్తవిధయా సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సర్వాత్మకత్వేన స్వస్మిన్ సాక్షాత్కుర్వతీతి వాఽర్థః॥ యోఽహం శరీరకః పరమాత్మా స ఏవ మన్వాదిశరీరక ఇతి శ్రుత్యర్థః - యద్వా-బ్రహ్మణ ఆవేశావతారత్వాద్రుద్రే బ్రహ్మదృష్ట్యా వేదముక్తం సర్వాత్మనీతి-అస్మిన్పక్షే షష్ఠీతత్పురుషస్స్పష్టః - ఏవం విధే రుద్రే-భవన్తం వినా - కతమః కో వా, ప్రతిపయేత్ ప్రాతికూల్యమాచరేత్ ◆ ॥ ౧౧ ॥ ◆ ఏవం బ్రహ్మవిదగ్రేసరస్య రుద్రస్య ప్రతీపావిషయత్వముక్తం, అథైతస్మిన్నాసౌ బ్రహ్మవిత్కృతాపరాధాద్దుర్జనాత్త్వత్తః ఉత్పన్నమిదం శరీరం త్యక్ష్యామీతి వక్ష్యన్తీ ప్రథమం సాధ్వ

౮॥ శ్లో॥ పా॥ ◆ సమర్థవార్తయా

సాధులోకౌ విభజతి ॥ దోషానితి ॥ హే ద్విజ పితృశబ్దేనాసమ్బోధనం తదధిక్షేపాయ- భవాదృశాః కేచిత్త్వాదృశా దుర్జనాః- పరేషాం స్వాపేక్షయా అన్యేషాం - గుణేషు సత్స్వపి - దోషానేవ గృహ్ణన్తి తానేవోద్ఘాటయన్తి న తు గుణాం - స్తైఅసాధవ ఇత్యర్థః- యే పునః సుద్రాదయః - దోషాన్న గృహ్ణన్తి-కింతు-ఫల్గూనపి అల్పానపి-గుణానేవ-బహులీకరిష్ణవః వితనోతుమిచ్ఛవో-భవన్తి - తే మహత్తమాః - గుణేషు సాధవ ఇతి పాఠే-యే సాధవః-ఫల్గూనపి గుణాన్బహులీకరిష్ణవః- తే మహత్తమా ఇత్యన్వయః- తేషు చ మహత్తమేషు చ-భవాన్-అఘం అపరాధం-అవిదత్ లబ్ధవానకృతవానిత్యర్థః ❀॥౧౨॥ ❀అసతాం త్వాదృశానామిదం మహత్స్వపచరణం యుక్తమేవేత్యాహ ॥ నాశ్చర్యమితి ॥ కుణపాత్మవాదిషు కుణపం శవప్రాయం శరీరమేవాత్మేతి యే వదన్తి- తేషు-భవాదృశేష్వసత్సు - సర్వదా- సేర్ష్యం ఈర్ష్యా అక్షమా- సేర్ష్యం యథా భవతి తథా-మహద్వినిన్దా మహత్తమవిషయనిన్దేతి యత్తదాశ్చర్యం న భవతి-ప్రత్యుత-మహాపూరుషపాదపాంసుభిః మహాపూరుషా మహత్తమా- స్తేషాం అఙ్ఘ్రిరజోభిః-నిరస్తం తేజః ప్రభావో-యేషాం-తేషు త్వాదృశేషు-తదేవ మహద్వినిన్దనమేవ-శోభనం ఉచితం-యద్యపమహాన్తస్స్వనిన్దాం సహన్తే - తథాపి-తత్పాదరేణవస్తదసహమానాస్తేషాం తేజో నిరస్యన్తి - అతోఽసత్సు మహద్వినిన్దనమేవోచితమిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ కోఽసావపచారో మహత్సు మయా కృత ఇత్యత్రాహ ॥ యదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ యస్య రుద్రస్య - ద్వ్యక్షరం శివ ఇత్యక్షరద్వయాత్మకం-నామ నామధేయం - ప్రసఙ్గాదప-సకృద్గిరా వాగిన్ద్రియేణేరితము చ్చారితం-నృణాం-మఘం పాపం, ఆశు ఝాకి -హరతి నివర్తయతి-సతామపి నామోచ్చారణాత్సర్వగవన్నాను వదఘు నివర్తకత్వాదితి భావః - అలఙ్ఘ్యమనతిక్రమణీయం శాసనం ఆజ్ఞా- యస్య - తం-శివ-మశివోఽమఙ్గలో-భవాన్-ద్వేష్టి - అహో కష్టం - అమఙ్గలో ద్వేష్టీత్యనేన తద్ద్వేషాద్భవతోఽమఙ్గళమన్తరభావీతి భావః ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ కించ - బ్రహ్మరసాసవార్థిభిః-

బహులీకరిష్ణవోఽఙ్గ మహత్తమాస్తేష్వవిదద్భవానఘమ్ ॥ ౧౨ ॥ నాశ్చర్యమేతద్యదసత్సు సర్వదా మహద్వినిన్దా కుణపాత్మవాదిషు। సేర్ష్యం మహాపూరుషపాదపాంసుభిర్నిరస్తతేజస్సు తదేవ శోభనమ్ ॥ ౧౩ ॥ యద్ద్వ్యక్షరం నామ గిరేరితం నృణాం సకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశు హన్తి తత్ । పవిత్రకీర్తిం తమలఙ్ఘ్యశాసనం భవానహో ద్వేష్టి శివం శివేతరః ॥ ౧౪ ॥ యత్పాదపద్మం మహతాం మనోఽళిభిర్నిషేవితం బ్రహ్మరసాసవార్థిభిః। లోకస్య యద్వర్షతి చాశిషోఽర్థినస్తస్మై భవాన్ద్రుహ్యతి విశ్వబన్ధవే ॥ ౧౫ ॥ కిం వా శివాఖ్యమశివం న విదుస్త్వదన్యే బ్రహ్మాదయస్తమవకీర్య జటాః శ్మశానే । తన్మాల్యభస్మనృకపాల్యవసత్పిశాచైర్యే మూర్ధభిర్దధతి తచ్చర

బ్రహ్మరసో బ్రహ్మానన్ద-స్స ఏవాసవో మకరన్ద- స్తదర్థిభిర్బ్రహ్మానన్దానుభవ మధులిప్సుభిః-మహతాం మనాంస్యేవాళయో భృఙ్గాస్తై-ర్యస్య రుద్రస్య-పాదపద్మం-నిషేవితం ,, ఈశ్వరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛే,, దితి జ్ఞానప్రదత్వాదితి భావః- కీదృశం తత్పాదపద్మం యన్నిషేవితం తత్రాహ ॥ యత్పాదపద్మం , అర్థినో లోకస్య యాచమానస్య జనస్య - ఆశిషోఽభీష్టాని-వర్షతి దదాతి-తస్మై-విశ్వబన్ధవే విశ్వానుకూలాయ-భవా-న్ద్రుహ్యతి అపకరోతి-క్రుధ్రుద్రుహేతి చతుర్థీ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀నన్వమఙ్గళాచారత్వాత్తన్నామైవ న స్మర్తవ్యమిత్యత్రాహ॥ కిం వేతి ॥ యో రుద్రః-శ్మశానే జటాః-అవకీర్య విక్షిప్య-తన్మాల్యభస్మనృకపాలీ శ్మశానమాల్యభస్మ నరకపాలవా-న్పిశాచైస్సహ -అవసత్-త-మేవ-మశివమఙ్గళాచారం రుద్రం-తచ్చరణావసృష్టం- రజ ఇత్యధ్యాహారః యే బ్రహ్మాదయో-మూర్ధభిశ్శిరోభిః-దధతి-ధారయన్తి-తే,త్వదన్యే త్వత్తోఽన్యే - బ్రహ్మాదయః శివ రీత్యాదినవబ్రహ్మప్రభృతయః-యద్వా-అతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః, అన్యథా,,అజం లోకగురుం నత్వా,, త్యాదిపూర్వాపరవిరోధాత్-శివాఖ్యం శివ ఇతి-ఆఖ్యా నామ-యస్య తథాభూతం-న విదుః కిం విదురేవేత్యర్థః - అమఙ్గళాచారస్త్వనుకరణమాత్రమితి భావః-నను పరస్య బ్రహ్మణో విష్ణోస్సర్వోత్తమత్వజగత్కారణత్వోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వాని ప్రతిపాదకవేదాన్తోపబృంహణపరేఽస్మిన్పురాణే ముఖ్యేతత్ర తత్ర రుద్రాదిః జీవవిశేషస్య కార్యత్వకర్మవశ్యత్వాదీని ప్రతిపాద్య పున ,,స్సమస్తాత్మని ముక్తవైరకే-బ్రహ్మాదయో యే మూర్ధభిర్దధతి తచ్చరణావసృష్టం। నాహం న యజ్ఞో న చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ తత్త్వం-విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా, త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః । విశ్వం సృజసి పాస్యత్సి క్రీడన్నూర్ణపటో యథా ॥ అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కారణం పరం। త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భిదాం॥ సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాన్తిమధిగచ్ఛతి ,, త్యాదిము భవాన్ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదివచనేషు సర్వోత్తమత్వజగత్కారణత్వోపాస్యత్వాదీన్ విరుద్ధాన్ప్రతిపాదయన్ భగవాన్పారాశర్యః కథం విశ్వసనీయ ఇతి చేన్న - అత్ర పురాణే పరస్పర విరుద్ధార్థ

౧౨॥శ్లో॥పా ❀ గుణేషు సాధవో.

కథనం న క్వాప్యస్తి। క్వచిత్ప్రతీయమానమపి దేవతాన్తరస్యోత్తమత్వకారణత్వోపాస్యత్వాదికం ప్రదర్దనాధికరణన్యాయే
న రుద్రాదిశరీరకపరమాత్మాభిప్రాయకం। రుద్రాదేర్భగవదావేశావతారత్వాద్వా భగవద్దృష్ట్యోపపన్నమేతత్-అథవా
యథావస్థితభూతిపూర్వవృత్తాన్తస్యైవాస్మిన్పురాణేకథనాత్తత్ర తత్ర కథాసు భవానీప్రభృతిభిర్యాని వాక్యాన్యభిహితా
ని- తేషామేవాత్ర నిబద్ధత్వాత్- తత్ర భవాన్యాదివాక్యానాం పతిపారార్థ్యబ్రహ్మాత్మకత్వప్రశంసాత్మకత్వాదితాత్పర్యవిశేష
ప్రవృత్తత్వాన్న పారాశర్యేణ విరుద్ధమభిహితం- నన్వేవమపి బ్రహ్మాత్మకత్వేనాపి రుద్రాద్యుపాసనం కర్తవ్యమితి ,,యద్ద్వ్య
క్షరం నామ గిరేరితం నృణాం సకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశు హన్తి,, ప్రవిత్రకీర్తిం- యెమూర్ధభిర్దధతి తచ్చరణావసృష్ట-మిత్యాది
వచనేభ్యః ప్రతీయతే-క్వచిత్క్వచిత్స్వాత్వికతన్త్రే ,,నాన్యం దేవం నమస్కుర్యాన్నాన్యం దేవం నిరీక్షయేత్। నాన్యం ప్ర
సాదమశ్నీయాన్నాన్యదాయతనం విశే,,దిత్యాభిర్దేవతాన్తరవన్దనాప్రతిషేధః- తథా తద్భక్తైస్సహ దర్శనసమానాసన
సంస్పర్శసహసమ్భాషణదృష్టిభుక్త్యాదయః ప్రతిషిద్ధాః , ప్రత్యుత-దేవతాన్తరతద్భక్తాదయస్తత్ర తత్ర నిన్ద్యన్తే-అతః-
సాత్వతేతత్పురాణయోర్విరోధః- మైవం-బ్రహ్మోపాసనం హి ద్వివిధం- సద్వారకమద్వారకం చేతి ॥ తత్ర సద్వారకోపాస
నం నామ రజస్తమః ప్రకృతిబ్రహ్మరుద్రాదిజీవశరీరకపరమాత్మోపాసనం - అద్వారకం తు- శుద్ధసత్త్వమయస్వేచ్ఛోపాత్తది
వ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టస్య నిరస్తనిఖిలదోషస్యానన్తకల్యాణగుణాకరస్య శ్రియః ప్రత్యురారాధనస్యోపాసకరుచ్యనుసా
రేణ వాసుదేవసఙ్కర్షణరామకృష్ణాదివ్యూహవిభవాదిభేదేనోపాసనం- తత్రాద్యముపాసనం తత్తత్ఫలలిప్సుభిః కార్యం-
ద్వితీయం తు ముముక్షుభిః కామిభిశ్చ- ఎతచ్చ సర్వం భగవతా గీతాచార్యేణైవాభిహితం ,, యో యో యాం యాం తనుం భక్త
శ్శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతీ,, త్యాదినా- అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మామిత్యాదినా- దేవాన్దేవయజో యాన్తి,, త్యాదినా చ- అత్ర
త్యపక్రమే ప్రథమస్కన్ధేఽభిహితం ,,రజస్తమః ప్రకృతయస్సమశీలాన్భజన్తి వై। పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజే

ణావస్పృష్టమ్ ॥ ౧౬ ॥ కర్ణౌ పధాయ నిరియాద్యదకల్ప ఈశే ధర్మావితర్యసృణిభిర్నృభిరస్యమానే। ఛిన్ద్యాత్ప్ర
సహ్య రుశతీమసతీం ప్రభుశ్చేజ్జిహ్వామసూనపి తతో విసృజేత్స ధర్మః ॥ ౧౭ ॥ అతస్తవోత్పన్నమిదం కళేబ
రం న ధారయిష్యే శితికణ్ఠగర్హిణః। జగ్ధస్య మోహాద్ధి విశుద్ధిమన్ధసో జుగుప్సితస్యోద్గిరణం ప్రచక్షతే॥౧౮ ॥ న వేద
వాదాననువర్తతే మతిస్స్వ ఎవ లోకే రమతో మహామునేః। యథా గతిర్దేవమనుష్యయోః పృథక్స్వ ఎవ ధర్మే న

ప్సవః॥ శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్వతనోర్నృణాంస్యు,, రితి,తథా ద్వితీయే ,, అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదార
ధీః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పర,,మితి,వక్ష్యతే చ ,,ధర్మార్థకామమోక్షాణాం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః। ఎకమేవ
హరేస్తస్య కారణం పాదసేవన ,,మితి,ఎవం స్థితే ద్వివిధయాప్యుపాసనయా అవ్యభిచారణైవ భవితవ్యమితి ముముక్షుయా
భజతాం స్వోపాస్యాద్దేవతాన్తరవైభవాదిదర్శనేన నమస్కారాదికరణేన చ స్వదేవతాభక్తిర్వ్యభిచరితా స్యాదితి సర్వ
థా ముముక్షూణాం దేవతాన్తరభజనం నిషిధ్యతే- సర్వదేవతానాం బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసన్ధానం త్వవిరుద్ధమేవేతి- న సాత్వ
తైతత్పురాణయోర్విరోధః- దేవతాన్తరతద్భక్తాదినిన్దా తు ,,నహి నిన్దా నిన్ద్యం నిన్దితుం ప్రవృత్తా కింతు నిన్ద్యాదితరత్స్తోతు,,
మితి న్యాయేన యుక్తోపపన్నేత్యవగన్తవ్యమ్ ॥ ౧౬॥ భవతు బహుధా భవో మయాఽభిహితస్తథాపి కిం భవత్యా భవిత
వ్యమిత్యత్రాహ॥కర్ణావితి ద్వాభ్యాం॥ధర్మావితరి ధర్మరక్షకే, ఈశే ఈశ్వరాంశభూతే మహత్తమే- అసృణిభిర్నిరఙ్కుశైః
అనివారితైః- నృభిర్దుర్జనైః- రస్యమానే అధిక్షిప్యమాణే సతి- యద్యధిక్షేపం శృణ్వన్ సుజనః, అకల్యః విని(?)నకదుర్జనశిక్షాయా
మసమర్థః స్యాత్తర్హి- కర్ణౌ శ్రోత్రే- ఆచ్ఛాద్య , తతో నిరియాత్ నిర్గచ్ఛేత్,యది ప్రభుస్సమర్థస్స్యాచ్చేత్,రుశతీం దుష్టాం,జిహ్వాం, ప్రస
హ్య బలాత్- ఛిన్ద్యాత్-తతస్స్వయమప్యసూనపి స్వజీవితమపి విసృజేత్,స ధర్మః ॥ ౧౭ ॥ అతశ్శితికణ్ఠగర్హిణః శఙ్కరద్వేషిణః,
తవ - అపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ - ఉత్పన్నం - మమేదం- కళేబరం న ధారయిష్యే , ప్రమాదాదాప
న్నస్యాపవిత్రస్య త్యాగం వినా న శుద్ధిరితి దృష్టాన్తేనాహ॥ మోహాత్,జగ్ధస్య భక్షితస్య- జుగుప్సితస్య దుష్టస్య- అన్ధసః అన్నస్య
ఉద్గిరణం వమనమేవ-పునర్విశుద్ధిం,ప్రచక్షతే కథయన్తి ॥ ౧౮ ॥ నను పృథా కిమేవమాగృహ్ణాసి- యతోఽసావసఙ్గళో
లోకే-లోక్యతే పరిశుద్ధమనసా దృశ్యత ఇతి లోకః బ్రహ్మ- తస్మిన్- రమమాణస్య- మహామునేరుద్రస్య , మతి- ర్వేదవాదాన్ ,,అ
వాదా- న్నానువర్తతే తేషు నాసక్తా భవతి - నివృత్తిమార్గనిష్ఠస్య న ప్రవృత్తిమార్గేరుచిరుత్పద్యత ఇతి న తస్య వైదికప్రధాన

నువర్తనమితి భావః-అనయోః ప్రవృత్తినివృత్తినర్మనిష్ఠయోరాచారః పృథగవదృశ్యతే-యథా-దేవమనుష్యయో-ర్గతిః -పృ
దగేవ-దేవానాంగతిరాకాశ ఏవ-మనుష్యాణాంగతిః పృథివ్యామేవ-తద్వత్-అథాపిభవానేవ శ్రేష్ఠః తథాప్యుత్కృష్టః -స్వ
కీయేధర్మే స్థితోవర్తమానః-పరంనికృష్టం-నతు పెన్నాధీషు పె-దితియత్-స ఏవధర్మః ॥౧౯॥ * ప్రవృత్తిధర్మమపివైదికత్వావి
శేషాత్కామితనానువర్తతే భవ ఇత్యత్రాహ॥ కర్మేతి॥ ప్రవృత్తంస్వర్గాదిఫలోద్దేశేన ప్రవృత్తం-కర్మ తథా-నివృత్తంఫలకా
మనాతోనివృత్తంచ కర్మ-ఉభయలిఙ్గంఫలాభిసన్ధిసహితత్వాసహితత్వాభ్యాంచిహ్నాభ్యాంయుక్తం- యథాభవతి తథా
వేదే-వివిచ్య-ఆశ్రితం,,స్వర్గకామోయజేత-శాన్తోదాన్త ఉపరతః- తమేతం వేదానువచనేన బ్రహ్మణావివిదిషన్తియజ్ఞేనదా
నేనతపసానాశకేన,ధర్మేణపాపమపనుదతి,,త్యాది- వేదే అస్మాజ్జైమిణియద్యపివిహితం - తథాప తద్ద్వయంప్రవృత్తి
నివృత్తిభేదేనద్వివిధంకర్మ యాగపద్యేన ఏకకర్తర్యేకస్మిన్నధికారిణివిరోధిపరస్పరవిరుద్ధం -అతో -బ్రహ్మణిబ్రహ్మజ్ఞానే
కర్మప్రవృత్తంనివృత్తంచోభయంకర్మ-నర్ఛతినప్రాప్నోతి , సాధనతామితిశేషః, కేవలంనివృత్తంకర్మైవజ్ఞానమార్గా
నుగుణంనతూభయమిత్యర్థః,నివృత్తంకర్మశివేనాపిక్రియతఇతిభావః * ॥౨౦॥ * యతఏవోభయవిధంకర్మాధికారిభేదే
నవ్యవస్థితమతఏవాస్మదనుష్ఠితనివృత్తిధర్మసాధ్యా అణిమాదయస్సిద్ధయః ప్రవృత్తిధర్మపరాయణానాంభవతాంనస
న్తీత్యాహ॥ మాపెతః, అస్మదాశ్రితాఃఅస్మాభిరాశ్రితాఃపరిగృహీతాఇత్యర్థః, పదవ్యఃఅణిమాదయస్సిద్ధయః,వఃయుష్మా
కం,మా-ననంతీత్యర్థః , తర్హ్యస్మాకంసిద్ధయోరుద్రస్యనసన్తీతిచేత్తత్రాహ॥ యాభవదీయాఃస్వర్గాదిపదవ్యః, తాః,
అనుధూమవర్త్మభిఃధూమాదిమార్గప్రదయజ్ఞాదికర్మానుయాయిభిః , కదన్నతృప్తైర్యజ్ఞియేనకుత్సితాన్నేనతృప్తైః, రసు

పరంత్విహేత్ స్థితః ॥౧౯॥ కర్మప్రవృత్తంచనివృత్తమప్యృతంవేదేవివిచ్యోభయలిఙ్గమాశ్రితమ్। విరోధితద్యౌగపద్యైకకర్తరిద్వయంతథాబ్రహ్మణికర్మనర్ఛతి॥ ౨౦ ॥ మావఃపదవ్యఃపితరస్మదాస్థితాయాయజ్ఞశాలాస్వనుధూమవర్త్మభిః। కదన్నతృప్తైరసుభృద్భిరీడితాఅవ్యక్తలిఙ్గాఅవధూతసేవితాః ॥ ౨౧ ॥ నైతేనదేహేనహరేకృతాగసోదేహోద్భవేనాలమలంకుజన్మనా। వ్రీడామమాభూత్కుజనప్రసఙ్గతస్తజ్జన్మధిగ్యోమహతామవద్యకృత్ ॥ ౨౨ ॥ గోత్రంత్వదీయంభగవాన్వృషధ్వజోదాక్షాయణీత్యాహయదాసుదుర్మనాః। వ్యపేతనర్మస్మితమాశుతద్ధ్యహంవ్యుత్స్రక్ష్యఏతత్కుణపంత్వదఙ్గజమ్ ॥ ౨౩ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇత్యధ్వరేదక్షమనూద్యశత్రుహన్క్షితావుదీచీంనిషసాదశాన్తవాక్। స్పృష్ట్వాజలంపీతదుకూలసంవృతానిమీల్యదృగ్యోగపథంసమావిశత్॥ ౨౪ ॥ కృత్వాసమానావనిలౌజితాసనాసోదానముత్థాప్యచనాభి

భృద్భిఃప్రాణిభిః , యజ్ఞశాలాస్వేవెడితాః స్తుతాః , అస్మదాస్థితాస్తుపదవ్యం,అవ్యక్తలిఙ్గాదురవగమచిహ్నైఃదుర్విభా
వ్యాః, అవధూతైర్నిరస్తనిఖిలజరామరణాదిసాంసారికధర్మైః , సేవితాఃపరిగృహీతాః , అతఃఫలతోఽనుష్ఠానతశ్చమ
హదేవవైలక్షణ్యంప్రవృత్తినివృత్తధర్మయోరితినమహత్తమానాంప్రవృత్తిధర్మైరుచిరుత్పద్యతఇతిభావః * ॥౨౧॥ *
కింబహునోక్తేనస్వదేహంత్యక్ష్యామ్యేవేత్యాహ ॥ నైతిద్వాభ్యామ్॥ హరేరుద్రేకృతాగసఃకృతాపరాధస్య-తవ-దేహో
ద్భవేనదేహాదుత్పన్నేన-ఆర్షత్వాత్సాపేక్షస్యాపిసమాసః,నిత్యసాపేక్షత్వాద్వా , ఏతేనకుజన్మనామదీయేనకుత్సితేనదె
హేన-న-నప్రయోజనం-కింతు , అలమలంనసుశ్లాఘ్యమిమందేహంకథంత్యక్ష్యసీత్యత్రాహ ॥ కుజనస్యతవప్రసఙ్గాత్సంబ
న్ధాన్మమ- వ్రీడాలజ్జా- అభూత్ - అతో-మహతా-మవద్యకృద్విప్రియకర్తాదేహః,తస్మాద్యజ్జన్మ -తద్ధిక్నిన్దితం-త్వత్సం
బన్ధాదశ్లాఘ్యమిత్యర్థః * ॥౨౨॥ * కించవృషభధ్వజోరుద్రః-పరిహాసాదిమనర్మోక్తిషు-మాం-దాక్షాయణీతిసమ్బోధయన్,
త్వత్సమ్బన్ధబోధకం-గోత్రంనామ యదా, ఆహగృహ్ణాతి-తదాఽహం,వ్యపేతనర్మస్మితం,వ్యపేతంఅపగతం-నర్మ పరిహా
సః,స్మితంచ-యథాభవత్యేవంసుదుర్మనాఃఅతిదుఃఖచిత్తాభవామి,తత్తస్మాత్,హినిశ్చితం - ఏత-త్కుణపప్రాయంత్వద
ఙ్గాజ్జాత,మిదంకళేబరం,వ్యుత్స్రక్ష్యేత్యక్ష్యామి * ॥౨౩॥ * హేశత్రుహన్విదుర,ఇత్యుక్తప్రకారేణ,అధ్వరేయజ్ఞే-ద
క్షమనూద్యప్రత్యుచ్య - ఉదీచీముత్తరదిశం , ప్రవిశ్యేతిశేషః - శాన్తవాక్గృహీతమనాః,నిషసాదఉపవిష్టవతీ-తత్ర,జ
లంస్పృష్ట్వాఆచమ్యేత్యర్థః, పీతదుకూలవస్త్రేణ , సంవృతాప్రావృతా-దృక్దృశం,ఆర్షత్వాద్ద్వితీయాయాలుక్-నిమీ
ల్య,యోగపథంయోగినాందేహత్యాగప్రకారం, సమావిశత్ ఆశ్రితవతీత్యర్థః * ॥ ౨౪ ॥ * యోగపథాశ్రయణమేవా
హ॥ కృత్వేతి॥జితం , ఆసనంయయాసా,క్లమరహితా,అనిన్దితానిర్దుష్టాసతీ,అనిలౌప్రాణాపానౌ,ఊర్ధ్వాధోవృత్తినిరో

౨౦॥శ్లో॥పా * యాగపద్యైకకర్తరి.

ధేన, సమానౌ సమానవృత్తీ - నాభిచక్రే ఐక్యకృత్వా, తత, ఉదానవాయుముత్థాప్య, ధియా సహ, శనైర్హృది - స్థాప్య స్థాపయిత్వా, ఉరసి స్థితం, తముదానవాయుం, కణ్ఠాత్కణ్ఠమార్గేణ, భ్రువోర్మధ్యమనయత్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ మహతామపి మధ్యే మహీయసా మహత్తమేన రుద్రేణ - ముహుః పునః పునః, అఙ్కముత్సఙ్గం ప్రత్యారోపితం స్వదేహమేవం, దక్షకోపాద్ధేన - జిహాసతి త్యక్తుమిచ్ఛన్తీ, మనస్వినీ స్వతన్త్రా - స్వచ్ఛన్దమరణేత్యర్థః, సతీ భవానీ - గాత్రేషు అఙ్గేషు, అనిలాగ్నిధారణాం - దధార, అనిలాగ్నిధారణాఖ్యాం ధారణాం చకారేత్యర్థః - తయా హి ధారణయా అనిలాగ్న్యోరుత్పత్తిః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తతః జగద్గురోః జగతాం జిజ్ఞాసూనాం గురోః, స్వభర్తుః రుద్రస్య, చరణామ్బుజాసవం చరణామ్బుజే ఆసవమానన్దనం - చిన్తయన్తీ అనుభవన్తీ, అత ఏవ, కల్మషాపాపరహితా, భర్తురపరం సా, న దదర్శ న చిన్తితవతీ, దేహశ్చ - సద్యః, సమాధినా, యోఽగ్నిస్తేన, ప్రజజ్వాల ప్రజ్వలితోఽభూత్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ తత్ - తదద్భుతమాశ్చర్యం, పశ్యతాం, భువి - ఖే ఆకాశే చ, సుమహానుచ్చైః హా హేతి వాదః ఘోషః - అభూత్ ॥ తదేవాహ ॥ దైవతమస్య దేవశ్రేష్ఠస్య రుద్రస్య - దేవీ - ప్రియా, సతీ - కేన దక్షేణ, ప్రకోపితా కోపం ప్రాపితా, అసూన్ ప్రాణాన్ జహౌ అత్యజత్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అహో ప్రజాపతేర్దక్షస్య, మహదనాత్మ్యం దౌర్జన్యం అద్య, పశ్యత, చరాచరం - విశ్వం - యస్య రుద్రస్య - ప్రజాః ప్రజావత్ప్రీతివిషయం - విశ్వసుహృద ఇత్యర్థః, తస్య రుద్రస్య, సతీ భార్యా - యద్వా, యస్య దక్షస్య, చరాచరం, ప్రజాః ప్రజావత్స్నేహవిషయం, సర్వత్ర స్నేహ ఏవాస్య న్యాయ్య ఇతి భా

చక్రతః। శనైర్హృది స్థాప్య* ధియోరసి స్థితం కణ్ఠాద్భ్రువోర్మధ్యమనిన్దితాఽనయత్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం స్వదేహం మహతాం మహీయసా ముహుః సమారోపితమఙ్కమాదరాత్ । జిహాసతీ దక్షరుషా మనస్వినీ దధార గాత్రేష్వనిలాగ్నిధారణామ్ ॥ ౨౬ ॥ తతః స్వభర్తుశ్చరణామ్బుజాసవం జగద్గురోశ్చిన్తయతీ న చాపరమ్। దదర్శ దేహో హతకల్మషా సతీ సద్యః ప్రజజ్వాల సమాధినాఽగ్నినా ॥ ౨౭ ॥ తత్పశ్యతాం ఖే భువి చాద్భుతం మహద్ధాహేతి వాదః సుమహానజాయత । హన్త ప్రియా దైవతమస్య దేవీ* జహావసూన్ కేన సతీ ప్రకోపితా ॥ అహో* అనాత్మ్యం *మహదస్య పశ్యత ప్రజాపతేర్యస్య చరాచరం ప్రజాః। జహావసూన్యద్విమతాఽఽత్మజా సతీ మనస్వినీ మానమభీక్ష్ణమర్హతి ॥ ౨౯ ॥ సోఽయం*దుర్మర్షహృదయో బ్రహ్మబన్ధుర్లోకేఽపకీర్తిం మహతీమవాప్స్యతి। యదఙ్గజాం స్వాం పురుషద్విడుద్యతాం న ప్రత్యషేధన్మృతయేఽపరాధతః ॥ ౩౦ ॥ వదత్యేవం జనే సత్యా దృష్ట్వాఽసుత్యాగమద్భుతమ్ । దక్షం తత్పార్షదా హన్తుముదతిష్ఠన్నుదాయుధాః ॥ ౩౧ ॥ తేషామాపతతాం వేగం నిశామ్య భగవాన్భృగుః। యజ్ఞఘ్నఘ్నేన యజుషా దక్షిణాగ్నౌ జుహావ హ ॥ ౩౨ ॥ అధ్వర్యుణా హూయమానే దేవా ఉత్పేతురోజసా। ఋభవో నామ తపసా సోమం ప్రాప్తాః సహస్రశః ॥ ౩౩॥ తైరలాతాయుధైః సర్వైః ప్రమథాః సహగుహ్యకాః । దహ్యమానా దిశో భేజురుశద్భిర్బ్రహ్మతేజ

వః - తేన దక్షేణ, విమతా విమానితా, అసూన్, జహౌ నత్వియం విమానయోగ్యేత్యాహ: ఆత్మజా, తత్రాపి, మనస్వినీ ప్రశస్తమనస్కా - గుణవతీత్యర్థః - అత ఏవ, అభీక్ష్ణం పునః పునః - మానం సన్మానం ప్రతి - అర్హతి ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ దుర్మర్షమత్యన్తాసహమానం - హృదయం - యస్య, సోఽయం, బ్రహ్మబన్ధుర్బ్రాహ్మణాపశదో - దక్షః, లోకే అసతీం కీర్తిమపకీర్తిం చ - అవాప్స్యతి, చకారాన్నరకం చ, యద్యతః, స్వీయాం - అఙ్గజాం, అపరాధతః స్వావజ్ఞయా, మృతయే మరణాయ, ఉద్యతాం ఉద్యుక్తాం, పురుషద్విట్ శివద్వేషీ - దక్షః - తత్పురుషాయ విద్మహే మహాదేవాయేతి ప్రయోగాత్, యద్వా రుద్రస్య భగవచ్ఛాత్మకత్వాత్ రుద్రం ద్విషన్నపి భగవన్తం ద్వేష్టీత్యర్థః - న ప్రత్యషేధత్ న న్యవారయత్ ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ సత్యాః దాక్షాయణ్యాః అద్భుతమసుత్యాగం ప్రాణత్యాగం, దృష్ట్వా జనే, ఏవం వదతి సతి, రుద్రపారిషదాః - దక్షం - హన్తుం, ఉద్యతాన్యాయుధాని యైస్తే, ఉదతిష్ఠన్ ఉత్థితవన్తః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ తేషాం - ఆపతతాం - ఆసమన్తాదాగచ్ఛతాం, పారిషదానాం, వేగం - నిశామ్య దృష్ట్వా - భగవాన్భృగుః - యజ్ఞఘ్నాన్ హన్తీతి యజ్ఞఘ్నఘ్నం, తేన యజుషా „ అపహతా అసురా రక్షాంసి పిశాచా„ ఇతి మన్త్రేణ - దక్షిణాగ్నౌ, జుహావ, హేతి ప్రసిద్ధమ్ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అధ్వర్యుణా భృగుణా - హూయమానే సతి - యే - తపసా సోమం ప్రాప్తాస్తే, ఋభవో - నామ - దేవాః, సహస్రశః, ఉత్పేతురుత్థితాః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ బ్రహ్మతేజసా, ఉశద్భిః దీప్యమానైః, అలాతాన్యేవాయుధాని యేషాం - తైః ఋభుభిః - దహ్యమానాః - ప్రమథాః రుద్రపారిషదాః, దిశో భేజుః పలాయిత

వస్త్విత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

ఏవం సత్యాః ప్రాణత్యాగనిమిత్తం త్యాగప్రకారశ్చ సప్రపఞ్చముక్తం, అథ తత్ప్రసఙ్గాత్ప్రసక్తం దక్షాధ్వరవినాశం పునస్తత్సన్ధానం చ సప్రపఞ్చమాహ త్రిభిరధ్యాయైః ॥ తత్రాద్యేనాధ్వరవినాశప్రకారమాహ మైత్రేయః ॥ భవ ఇతి ॥ ప్రజాపతేర్దక్షస్య - కర్తరి షష్ఠీ - తేన - సత్కృతాయాః భవాన్యాస్సత్యాః - నిధనం - తథా - తస్య దక్షస్యాధ్వరే - యే ఋభవో దేవా, స్తైర్విద్రావితం పలాయితం - స్వపార్షదానాం - సైన్యం చ - నారదాన్మునే - రవగమ్య శ్రుత్వా - అపారం క్రోధం, ఆదధే కృతవానిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత, స ధూర్జటిః రుద్రః, ఘోరస్సన్ క్రుద్ధస్సన్ సుష్ఠు దష్టోష్ఠపుటో - యేన సః - తటితాం, వహ్నీనాం చ - సటాః జ్వాలాః, తద్వదుగ్రం - రోచి - ర్యస్యా - స్తాం - జటాం, ముత్కృత్య ఉత్పాట్య - ఉత్థితః - గమ్భీరో నాదో యస్య సః - హసన్ - తాం జటాం - భువి - విససర్జ అపాతయత్ ॥ ౨ ॥ తతో - జటాయాస్సకాశాత్, ఽతికాయో వీరభద్రః - ఆవిరభూదితి శేషః ॥ తం విశినష్టి తనువా దేహేన, దివం - స్పృశన్ అత్యుచ్ఛ ఇత్యర్థః - ఘనరుక్ కృష్ణవర్ణః - త్రిస్రః సూర్యసదృశో దృశో - యస్య, కరాళా ఉగ్రాః దంష్ట్రాః, యస్య, జ్వలన్నగ్నిరివ మూర్ధజా యస్య - కపాలానాం మాలా అస్యాస్తీతి తథా - వివిధాని ఉద్య

సా ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భవో భవాన్యా నిధనం ప్రజాపతేరసత్కృతాయా అవగమ్య నారదాత్ । స్వపార్షదసైన్యం చ తదధ్వరర్భుభి- ర్విద్రావితం క్రోధమపారమాదధే ॥ ౧ ॥ క్రుద్ధస్సుదష్టోష్ఠపుటస్స ధూర్జటిర్జటాం తటిద్వహ్నిసటోగ్రరోచిషమ్ । ఉత్కృత్య రుద్రస్సహసోత్థితో హసన్ గమ్భీరనాదో విససర్జ తాం భువి ॥ ౨ ॥ తతోఽతికాయస్తనువా స్పృశన్ దివం సహస్రబాహుర్ఘనరుక్ త్రిసూర్యదృక్ । కరాళదంష్ట్రో జ్వలదగ్నిమూర్ధజః కపాలమాలీ వివిధోద్యతాయుధః ॥ ౩ ॥ తం కిం కరోమీతి గృణన్తమాహ బద్ధాఞ్జలిం భగవాన్ భూతనాథః । దక్షం సయజ్ఞం జహి మద్భటానాం త్వమగ్రణీ రుద్ర భటాంశకో మే ॥ ౪ ॥ ఆజ్ఞప్త ఏవం కుపితేన మన్యునా స దేవదేవం పరిచక్రమే ప్రభుమ్ । మేనే తదాత్మానమసఙ్గరంహసా మహీయసాం తాత సహస్సహిష్ణుమ్ ॥ ౫ ॥ అన్వీయమానస్స తు రుద్రపార్షదైర్భృశం నదద్భిర్వ్యనదత్సుభైరవమ్ । ఉద్యమ్య శూలం జగదన్తకాన్తకం సమ్ప్రాద్రవద్ఘోషణభూషణాఙ్ఘ్రిః ॥ ౬ ॥ అథర్త్విజో యజమానస్సదస్యాః కకుభ్యుదీచ్యాం ప్రసమీక్ష్య రేణుమ్ । తమః కిమేతత్కుత ఏతద్రజోఽభూదితి ద్విజా ద్విజపత్న్యశ్చ దధ్యుః ॥ ౭ ॥ వాతా న వాన్తి న హి సన్తి దస్యవః ప్రాచీనబర్హిర్జీవతి హోగ్రదణ్డః । గావో న కాల్యన్త ఇదం కుతో రజో లోకోఽధునా కిం

తాన్యాయుధాని యస్య సః ॥ ౩ ॥ కిం కరోమి కిఙ్కరవాణీతి - గృణన్తం భాషమాణం, బద్ధాఞ్జలిం - తం వీరభద్రం - భూతనాథో - భగవాన్ రుద్రః - ఆహ ఉవాచ - హే రుద్ర, హే భట యుద్ధకుశల మద్భటానాం - త్వం - అగ్రణీః నాయకః - మే - అంశభూతః - సయజ్ఞం - దక్షం - జహి వినాశయ ॥ ౪ ॥ కుపితేన - మన్యునా రుద్రేణ - ఏవమాజ్ఞప్తో - దేవదేవం రుద్రం - పరిచక్రమే ప్రదక్షిణీచకార - తదా, అసఙ్గరంహసా ప్రతిఘాతరహితవేగేన - మహీయసాం బలీయసామపి - మహస్తేజో బలం - తత్సహిష్ణుం - పారిషదైః సోఢుం క్షమ - మాత్మానం - మేనే అమన్యత ॥ ౫ ॥ స తు వీరభద్రః, నదద్భిర్ధ్వనద్భిః - రుద్రపారిషదై - రన్వీయమానః పరివేష్టితః - సుభైరవం అతిభయఙ్కరం యథా భవతి తథా - వ్యనదత్ ననాద - తతః - స వీరభద్రో - జగదన్తకో మృత్యు, స్తస్యాప్యన్తకోపమం - శూలముద్యమ్య - ఘోషణాని ధ్వనన్తి - భూషణాని నూపురాదీని - యయో - స్తావఙ్ఘ్రీ - యస్య సః - ప్రాద్రవత్ దక్షాధ్వరం ప్రత్యగాత్ ॥ ౬ ॥ అథ తతః - ఋత్విజో దక్షాధ్వరే ఋత్విజః - యజమానః దక్షః - తథా - సదస్యాః సభ్యాః, ద్విజా - స్తత్పత్న్యశ్చ - ఉదీచ్యాం - కకుభి దిశి - రేణుం పరాగం - సమీక్ష్య - తమో న భవతి - కిం తు రజ ఇతి జ్ఞాత్వా - ఆహుః - రజ ఏతత్కుతోఽభూదితి - దధ్యుశ్చిన్తయామాసుః ॥ ౭ ॥ హేత్వన్తరాసమ్భవేనౌత్పాతికం కల్పయన్త ఆహుః ॥ వాతా ఇతి ॥ వాతాశ్చణ్డవాయవః - న వాన్తి న ప్రసరన్తి - దస్యవశ్చోరాదయః - న సన్తి - తత్ర హేతుః - హి యస్మా - దుగ్రః దణ్డో దమనం ప్రశాసనం - యస్య సః - ప్రాచీనబర్హిః తదానీన్తనో రాజా - జీవతి - తస్మిన్ జీవతి - న దస్యవస్సన్తీతి భావః - హేత్వాకస్మికత్వద్యోతకం - గావో న కాల్యన్తే న శీఘ్రం నీయన్తే - అత ఇదం రజః - కుత ఉత్థితం - అధునా - లోకః - ప్రళయాయ

ప్రళయాయ-కల్పతే సమ్భావ్యత ఇత్యర్థః ❈॥౮॥ ❈ప్రసూతిర్దక్షస్య పత్నీ-తన్మిశ్రాః తత్సహితాః-స్త్రియః-ఉద్విగ్నచిత్తాః-ఉద్విగ్నం భీతం చిత్తం యాసాం తాః-ఊచుః - తస్య దక్షస్య, యత్-వృజినం పాపం-తస్యైవ-అయం, విపాకః ఫలం, యత్ యస్మాత్, ప్రజేశో దక్షః, దుహితౄణాం, పశ్యన్తీనాం సతీనాం, అనేన తస్యాః దుఃఖాధిక్యం సూచితం, అనాగసం నిరపరాధాం-సుతాం సతీం భవానీ-మవదధ్యౌ అవజ్ఞాతవాన్ ❈॥౯॥ ❈అసహ్యపరాక్రమం రుద్రం కోపయతో దక్షస్యాఽమఙ్గళమవశ్యం భావీత్యాహుర్ద్వాభ్యాం ॥ యస్త్వితి ॥ యో రుద్రో-అన్తకాలే ప్రళయకాలే-వ్యుప్తో వికీర్ణః-జటాకలాపో-యస్య-స్వశూలస్య-సూచ్యా అగ్రేణ-అర్పితాః ప్రోతాః - దిగ్గజేన్ద్రాః యేన-ఉదితాని ఉన్నమితాని-అస్త్రాణి, యైస్తే-దోషః బాహవ ఏవ ధ్వజాః-తాన్ - వితత్య ప్రసార్య - ఉచ్చైః అట్టహాస-స్స ఏవ స్తనయిత్నుర్గర్జితం-తేన-భిన్నా విదీర్ణాః-దిశో-యేన సః-హాసేన నృత్యతి ❈॥౧౦॥ ❈తమేవంభూత-మసహ్యమప్రతిఘాతం తేజో- యస్య తం-రుద్ర-మమర్షయిత్వా అసహనయుక్తం కృత్వా-మన్యునా క్రోధేన-ప్లుతం వ్యాప్తం, అత ఏవ, దుర్నిరీక్ష్యం ద్రష్టుమశక్యం, భ్రుకుట్యా ఉగ్రదంష్ట్రాభిశ్చ-ఉదస్తాః ఉత్క్షిప్తాః, భాగణో నక్షత్రసఙ్ఘో, యేన తం - కోపయతో, విధాతురపి-కిం స్వస్తి స్యాత్, విధాతురప్యేవమన్యస్య కాకథేత్యర్థః ❈॥౧౧॥ ❈ఉద్విగ్నా ప్రచలితా-దృగ్యస్య - తేన-జనేన-బహు యథా భవత్యేవం-ఉచ్యమానే సతి-సహస్రశః-ఉత్పాతతమాః మహోత్పాతాః, మహాత్మనః స్థిరచిత్తస్యాపి - దక్షస్య, భయావహాః, దివి, భూమౌ చ-పర్యక్ పరితః, ఉత్థి

ప్రళయాయ కల్పతే ॥ ౮ ॥ ప్రసూతిమిశ్రాః స్త్రియ ఉద్విగ్నచిత్తా ఊచుర్విపాకో వృజినస్యైవ తస్య । పశ్యన్తీనాం దుహితౄణాం ప్రజేశస్సుతాం సతీమవదధ్యావనాగసమ్ ॥ ౯ ॥ యస్త్వన్తకాలే వ్యుప్తజటాకలాపః స్వశూలసూచ్యర్పితదిగ్గజేన్ద్రః । వితత్య నృత్యత్యుదితాస్త్రదోర్ధ్వజానుచ్చాట్టహాసస్తనయిత్నుభిన్నదిక్ ॥ ౧౦ ॥ అమర్షయిత్వా తమసహ్యతేజసం మన్యుప్లుతం దుర్నిరీక్ష్యం భ్రుకుట్యా । కరాళదంష్ట్రాభిరుదస్తభాగణం స్యాత్స్వస్తి కిం కోపయతో విధాతుః ॥ ౧౧ ॥ బహ్వేవముద్విగ్నదృశోచ్యమానే జనేన దక్షస్య ముహుర్మహాత్మనః । ఉత్పేతురుత్పాతతమాస్సహస్రశో భయావహా దివి భూమౌ చ పర్యక్ ॥ ౧౨ ॥ తావత్స రుద్రానుచరైర్మఖో మహాన్నానాయుధైర్వామనకైరుదాయుధైః । పిఙ్గైః పిశఙ్గైర్మకరోదరాననైః పర్యాద్రవద్భిర్విదురాన్వరుధ్యత ॥ ౧౩ ॥ కేచిద్బభఞ్జుః ప్రాగ్వంశం పత్నీశాలాం తథాపరే । సద ఆగ్నీధ్రశాలాం చ తద్విహారం మహానసమ్ ॥ ౧౪ ॥ రురుజుర్యజ్ఞపాత్రాణి తథైకేఽగ్నీననాశయన్ । కుణ్డేష్వమూత్రయన్ కేచిద్బిభిదుర్వేదిమేఖలాః ॥ ౧౫ ॥ అబాధన్త మునీనన్యే ఏకే పత్నీరతర్జయన్ । అపరే జగృహుర్దేవాన్ప్రత్యాసన్నాన్పలాయితాన్ ॥ ౧౬ ॥ భృగుం బబన్ధ మణిమాన్వీరభద్రః ప్రజాపతిమ్ । చణ్డీశః పూషణం దేవం భగం నన్దీశ్వరోఽగ్రహీత్ ॥ ౧౭ ॥ సర్వ ఏవర్త్విజో దృష్ట్వా సదస్యాస్సదివౌకసః । తైరర్ద్యమానాస్సుభృశం గ్రావభిర్నైకధాఽద్రవన్ ॥ ౧౮ ॥ జుహ్వతస్స్రువహస్తస్య శ్మశ్రూణి భగవాన్భవః । భృగోర్లులుఞ్చే సదసి

తాః ❈ ॥ ౧౨ ॥ ❈తావత్తత- ఆశు-రుద్రానుచరైః, మహాన్-మఖః యాగః - హే విదుర-అన్వరుధ్యత ప్రత్యబధ్యత-వినాశిత ఇతి యావత్, రుద్రానుచరైః కథంభూతైః, నానావిధాన్యస్త్రాణి, ఆయుధాని - యేషాం తైః, వామనకైః హ్రస్వైః, ఉద్యతాయుధైః, పిశఙ్గైః పిఙ్గళైః, మకరస్యేవ ఉదరమాననం చ - యేషాం తైః, పరితో ధావద్భిః ❈ ॥ ౧౩ ॥ ❈మఖానురోధమేవ ప్రపఞ్చయతి కేచిద్రుద్రపార్షదాః ప్రాచీనవంశం, బభఞ్జుః, త్రుటితవన్తః, తథా, కేచిదపరే, పత్నీశాలాం బభఞ్జురిత్యనుషఙ్గః, ప్రాచీనపూర్వపశ్చిమస్తమ్భార్పితపూర్వపశ్చిమాయతతిర్యక్కాష్ఠం ప్రాగ్వంశః, తథైకే, సదః యజ్ఞశాలాయాః పూర్వతః స్థితం మణ్డపం సదః, సదసః పురతో హవిర్ధానం, తస్యోత్తరత ఆగ్నీధ్రశాలాం, తద్విహారం యజమానగృహం, మహానసం పాకభోజనశాలామ్ ❈ ॥ ౧౪ ॥ ❈రురుజుః బభఞ్జుః, అమూత్రయన్ మూత్రం కృతవన్తః, కథోత్తరవేద్యాః, మేఖలాః సీమాసూత్రాణి, బిభిదుః ❈ ॥ ౧౫ ॥ ❈అతర్జయన్ అభర్త్సయన్ - అపరే, పలాయితాన్ పునరనుధావనేన ప్రత్యాసన్నాన్ దేవాన్, జగృహుః గృహీతవన్తః ❈ ॥ ౧౬ ॥ ❈మణిమాన్ రుద్రానుచరాగ్రేసరః, భృగుం బబన్ధ, వీరభద్రః, ప్రజాపతిం దక్షం, చణ్డీశః, పూషణం పూషణాఖ్యం దేవం-భగాఖ్యం, నన్దీశ్వరః అగ్రహీత్ ❈ ॥ ౧౭ ॥ ❈సర్వే, దివౌకోభిర్దేవైః, సహితాః, సదస్యాః సభ్యాః-ఋత్విజః రుద్రానుచరైర్బధ్యమానాన్ భృగ్వాదీన్, దృష్ట్వా, భృశం, గ్రావభిః శిలాభిః, అర్ద్యమానాః తాడ్యమానాః, అనేకధా, దుద్రువుః ❈ ॥ ౧౮ ॥ ❈స్రువం హోమసాధనం-హస్తే, యస్య తస్య, జుహ్వతః హోమం కుర్వతో, భృగోః శ్మశ్రూణి భగవాన్భవః

వీరభద్రః, బలిష్ఠః ఉత్పాటితవాన్ కంవిశేషేణ శ్మశ్రూణ్యేవోత్పాటితవాన్, తత్రాహ, యో భృగుః, శ్మశ్రూణి, దర్శయన్-అహసత్ రుద్రం పరిహసితవాన్, అతః శ్మశ్రూణ్యేవ లులుఞ్చ ఇత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి ॥ ౧౯ ॥ భగవాన్వీరభద్రః, రుషాక్రోధేన-భూమౌ-పాతితస్య-భగస్య-నేత్రే-ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, యో భగః సదసి సభాయాం స్థితస్సన్-శపన్తం శివనిన్దాం కుర్వన్తం దక్షం అక్ష్ణా, నేత్రేణ, అసూసుచత్ సూచితవాన్ ప్రేరితవానిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ కాళిఙ్గస్య కళిఙ్గదేశరాజస్య, బలః బలభద్రః-యథా, తథా, పూష్ణః, దన్తాన్-అపాతయత్ పాతితవాన్-యః పూషా, గిరిశం గురుతరం రుద్రే, శప్యమానే సతి, దతః దన్తాన్, దర్శయన్ అహసత్, పూష్ణోరితి ద్వివచనపాఠే తు-తదిన్ద్రాపౌష్ణశ్చరుర్భవతీత్యాదావిన్ద్రసహితస్యాపి పూష్ణో దన్తపాతన ప్రాప్త్యర్థమ్ ॥ ౨౧ ॥ త్రిమ్యకోపి వీరభద్రః-దక్షస్యోరసి-ఆక్రమ్య పాదం విన్యస్య-శితధారేణ నిశితధారేణ, హేతినా ఖడ్గేన-ఛిన్దన్నపి, తదా-తచ్ఛిరః ఇత్యుపకృష్యతే, ఉద్ధర్తుం, తదా, నాశక్నోత్ అసమర్థోఽభవత్ ॥ ౨౨ ॥ అస్త్రాస్త్రైర్మన్త్రసహితైః, శస్త్రైః, దక్ష-నిర్భిన్నాత్వగ్యస్య, తథాభూతమేనం దక్షం, దృష్ట్వా విశేషః, పశుపతిర్వీరభద్రః-పరం పరమం విస్మయమాపన్నః ప్రాప్త-చిరం, దక్షశిరస ఉద్ధరణోపాయం చిన్తితవాన్ ॥ ౨౩ ॥ పశూనాం పతిః స వీరభద్రః, మఖే అధ్వరే, సంజ్ఞపనం మారణం, యోగముపాయం, దృష్ట్వా యాగీయపశువదయం హన్తవ్య ఇతి దృష్ట్వా, నిశ్చిత్య, తస్య, యజమానో దక్షస్స ఏవ పశుస్తస్య, యద్వా, యజమానస్య, యః పశుః దేవతోద్దేశేన యజమానేన త్యక్ష్యమాణః పశుస్తస్య, సంజ్ఞపనం మారణం-యోగముపాయం, నిశ్చిత్య, తేనైవ యోగేన, తస్య దక్షస్య, కాయాచ్ఛిరః, ఆహరత్ ఉద్ధృతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తచ్ఛిరశ్ఛేదనరూపం కర్మ-శంసతాం స్తువతాం, భూతాదీనాం, సాధువాదః అభవత్, అన్యేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం, తద్విపర్యయః అసాధువాదః, అభవదిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏతస్య దక్షస్య, శిరః తస్మిన్ తదధ్వరసంబన్ధిని-దక్షిణాగ్నౌ, అమర్షితః క్రుద్ధః, జుహావ తస్య దక్షస్య దేవయజనమేవం, దగ్ధ్వా నాశయిత్వా, గుహ్యకాలయం కైలాసం, ప్రాతిష్ఠత్ ప్రయయౌ ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః. *

యోఽహసచ్ఛ్మశ్రు దర్శయన్ ॥ ౧౯ ॥ భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతితస్య రుషా భువి। ఉజ్జహార సదస్థోఽక్ష్ణా యశ్శపన్తమసూసుచత్ ॥ ౨౦ ॥ పూష్ణశ్చాపాతయద్దన్తాన్ కాళిఙ్గస్య యథా బలః। శప్యమానే గరిమణి యోఽహసద్దర్శయన్దతః ॥ ౨౧ ॥ ఆక్రమ్యోరసి దక్షస్య శితధారేణ హేతినా। ఛిన్దన్నపి తదుద్ధర్తుం నాశక్నోత్త్ర్యమ్బకస్తదా ॥ ౨౨ ॥ శస్త్రైరస్త్రాన్వితైరేవమనిర్భిన్నత్వచం హరః। విస్మయం పరమాపన్నో దధ్యౌ పశుపతిశ్చిరమ్ ॥ ౨౩ ॥ దృష్ట్వా సంజ్ఞపనం యోగం పశూనాం స పతిర్మఖే। యజమానపశోః కస్య కాయాత్తేనాహరచ్ఛిరః ॥ ౨౪ ॥ సాధువాదస్తదా తేషాం కర్మ తత్తస్య శంసతామ్। భూతప్రేతపిశాచానామన్యేషాం తద్విపర్యయః ॥ ౨౫ ॥ జుహావైతచ్ఛిరస్తస్మిన్దక్షిణాగ్నావమర్షితః। తద్దేవయజనం దగ్ధ్వా ప్రాతిష్ఠద్గుహ్యకాలయమ్ ॥ ౨౬ ॥ * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః. * * * * * * * *

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథ దేవగణాస్సర్వే రుద్రానీకైః పరాజితాః। శూలపట్టిసనిస్త్రింశగదాపరిఘముద్గరైః ॥ ౧ ॥ సంఛిన్నభిన్నసర్వాఙ్గాస్సర్త్విక్సభ్యా భయాకులాః। స్వయంభువే నమస్కృత్య కార్త్స్న్యేనైతన్న్యవేదయన్ ॥ ౨ ॥ ఉపలభ్య పురైవైతద్భగవానబ్జసమ్భవః। నారాయణశ్చ విశ్వాత్మా న కస్యాధ్వరమీయతుః

ఏవం దక్షాధ్వరవినాశ ఉక్తః, అథ పునస్తత్సన్ధానప్రకారం వివక్షుస్తదుపోద్ఘాతరూపం దేవకృతరుద్రప్రసాదం వక్ష్యం స్తావద్దేవానాం రుద్రపారిషదతాడితానాం స్వయంభువే విజ్ఞాపనం వదన్ తేన సహ రుద్రసంనిధిం గతా ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ అథేతి ॥ అథ దక్షాధ్వరవినాశానన్తరం, సర్త్విక్సభ్యాః ఋత్విగ్భిస్సభ్యైశ్చ సహితాః, సర్వే దేవగణాః, రుద్రానీకైః రుద్రసైన్యైః కర్తృభిః శూలాదిభిస్సాధనైః, సమ్యక్, ఛిన్నాని విదీర్ణాని, సర్వాణ్యఙ్గాని, యేషాం తే, అత ఏవ, పరాజితాః, భయాకులాస్సన్తః, స్వయంభువే చతుర్ముఖాయ, నమస్కృత్య, ఏతద్వృత్తం, కార్త్స్న్యేన, న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవన్తః ॥ ౧-౨ ॥, కిం స్వయంభువే విజ్ఞాపితవన్త ఇత్యుచ్యతే బ్రహ్మాపి దక్షాధ్వరే ఆగతః సన్ వృత్తం జానాత్యేవ, తత్రాహ ॥ ఉపలభ్యేతి ॥ అబ్జసంభవో భగవాన్ బ్రహ్మా సర్వాన్తరాత్మా నారాయణశ్చ, పురైవ, ఏతత్ భావిదక్షాధ్వరవినాశనముపలభ్య

జ్ఞాత్వా, భగవాన్ విశ్వాత్మేతి విశేషణాభ్యాం తయోస్సర్వజ్ఞత్వం సూచితం, కస్య దక్షస్యాధ్వరం ప్రతి, నేయతుః న గతవన్తౌ ॥ ౩ ॥ విమర్శ్య ప్రష్టాః, తద్బ్రహ్మణే నివేదితమాకర్ణ్య శ్రుత్వా, ఆహ ఉవాచ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ తేజీయసీత్యాదినా ॥ తేజీయసి తేజిష్ఠే రుద్రే కృతమాగోఽపరాధో యైస్తేషాం, బుభూషతాం భవితుమిచ్ఛతాం, శ్రేయస్కామానామితి యావత్ మాయ సే క్షేమాయ శ్రేయసే, ప్రాయేణ ప్రాయశః, న భూయాత్, తేజీయానితి విభక్తిః విపరిణామేనానుషజ్యతే, అసత్కృతస్తేజీయాన్ యశ్చేత్ప్రసాద్యమానోఽపి క్షేమకృన్న స్యాదిత్యర్థః । ప్రాయేణేతి లోకోక్తిః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ యద్యప్యేవ, మథాపి యే భవన్తో బర్హిషః యజ్ఞస్య భాగభాజో భాగం భజన్తి ప్రాప్నువన్తీతి తథా, తాన్ పరాదుః బహిష్కృతవన్తః తే యూయం పరిశుద్ధచేతసా నిష్కపటచిత్తేన, ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మం పాదావుపసంగృహ్యేత్యర్థః, భవం రుద్రం, ప్రసాదయధ్వం కథం పాదోపసంగ్రహమాత్రేణ ప్రసన్నో భవేత్, తత్రాహ, క్షిప్రప్రసాదం పాదగ్రహణస్యానతిక్రమణీయతామాలోచ్యాశ్వనుగ్రహకారిణమితి భావః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ అధ్వరస్య యజ్ఞస్య, జీవితం పునస్సంధానం, ఆశాసానాః ప్రార్థయమానాః యూయం, యస్మిన్ ప్రదేశే, కుపితే సతి, సపాలో దిక్పాలసహితో లోకో, నాస్తి నశ్యేదిత్యర్థః ॥ తం, దురుక్తైర్దక్షాదీనాం దుర్వాక్యైః, హృది విద్ధం తాడితం, అధునా, ప్రియయా భార్యయా చ, విహీనం, దేవం భవ, మాశు, క్షమాపయధ్వం ప్రసాదయధ్వమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ వయం తత్ర గన్తుం బిభిమ స్త్వమేవ కంచిదుపాయం చిన్తయేత్యత్రాహ రుద్రం ప్రస్తౌతి ॥ నాహమితి ॥ యస్య రుద్రస్య, తత్త్వం యాథాత్మ్యం, బలవీర్యయోః, ప్రమాణమియత్తాం చ, అహం, న విద్యాం, యజ్ఞ ఇన్ద్రః, న చ న విద్యాత్,

---

తుః ॥ ౩ ॥ తదాకర్ణ్య విభుః ప్రాహ తేజీయసి కృతాగసామ్ । క్షేమాయ భూయ సే భూయాన్న ప్రాయేణ బు
భూషతామ్ ॥ ౪ ॥ అథాపి యూయం కృతకిల్బిషా భవం యే బర్హిషో భాగ*భాజం పరాదుః । ప్రసాదయధ్వం
పరిశుద్ధచేతసా క్షిప్రప్రసాదం*ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ ॥ ౫ ॥ ఆశాసానా జీవితమధ్వరస్య*లోకస్సపాలః
కుపితే న యస్మిన్ । తమాశు దేవం ప్రియయా విహీనం క్షమాపయధ్వం*హృది విద్ధం దురుక్తైః ॥ ౬ ॥ నాహం న
యజ్ఞో న చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ తత్త్వమ్ । విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా యస్యాత్మ
నః క ఉపాయం విధిత్సేత్ ॥ ౭ ॥ స ఇత్థమాదిశ్య సురానజస్తైః*సమన్వితః పితృభిస్సప్రజేశైః । *యయౌ స్వధి
ష్ణ్యాన్నిలయం పురద్విషః కైలాసమద్రిప్రవరం ప్రియం ప్రభోః ॥ ౮ ॥ జన్మౌషధితపోయోగమన్త్రసిద్ధైర్నరేత
రైః । జుష్టం కిన్నరగన్ధర్వైరప్సరోభిర్వృతం సదా ॥ ౯ ॥ నానామణిమయైశ్శృఙ్గైర్నానాధాతువిచిత్రితైః ।
నానాద్రుమలతాగుల్మైర్నానామృగగణావృతైః ॥ ౧౦ ॥ నానామలప్రస్రవణైర్నానాకన్దరసానుభిః । రమ
ణం విహరన్తీనాం రమణైస్సిద్ధయోషితామ్ ॥ ౧౧ ॥ మయూరకేకాభిరుతం మదాన్ధాలివిమూర్ఛితమ్ । ప్లావితై

యూయం, న చ, న విద్యాత, తథా మునయో, యే, అన్యే చ దేహధారిణోఽతీన్ద్రియార్థదర్శినో, న విదుః, బ్రహ్మాదృష్ట్యేదముక్తం, తస్యాత్మనః పరమాత్మావేశావతారభూతస్య, ఉపాయం తు మోపాయం కో విధిత్సేత్ న కోఽపి విధాతుమిష్యాదిత్యర్థః, భవద్భిః పాదోపసంగ్రహమన్తరేణాన్యః కః కముపాయం విధిత్సేదితి భావః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ సోఽజః బ్రహ్మా, సురాన్ ప్రత్యేవ, మాదిశ్యాజ్ఞాప్య, తైర్దేవైః, సప్రజాపతిభిః పితృభిశ్చ సహ, స్వధిష్ణ్యాత్ స్వస్థానాత్, పురారేః ప్రభోః రుద్రస్య, ప్రియం, నిలయం స్థానభూత, మద్రిశ్రేష్ఠం కైలాసం ప్రతి, యయౌ ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ కైలాసం వర్ణయతి ॥ జన్మౌషధీత్యాదిభిశ్చతుర్దశభిః ॥ జన్మనా ఓషధ్యాదిభిశ్చ, యే సిద్ధాః, తైర్నరేతరైర్దేవయోనిభిః, తత్ర జన్మతస్సిద్ధాః ఓషధ్యాద్యనపేక్షమేవ సృష్టివేలాయామేవ దేవత్వేన సృష్టాః, ఓషధ్యాదిసిద్ధాస్తు, దేవత్వసమ్పాదకౌషధ్యాద్యుపాయైర్దేవత్వేన సిద్ధాః, యోగః రుద్రోపాసనారూపయోగః, మన్త్రైః, యావజ్జీవం శివపఞ్చాక్షర్యాదిమన్త్రావృత్తిః జుష్టం సేవితం, తథా చ గీతం భగవతా దేవాన్ దేవయజో యాన్తి పితౄన్ యాన్తి పితృవ్రతా ఇతి, తథా అప్సరోభిః కిన్నరాదిభిశ్చ సదావృతమ్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ శృఙ్గైశ్శిఖరైః రమణైః ప్రియైస్సహ, విహరన్తీనాం, సిద్ధానాం యా యోషితః తాసాం రమణం రతిప్రదం శృఙ్గైః కథంభూతైః నానాధాతుభిర్గైరికాదిభిర్విచిత్రితైః నానాద్రుమాః లతా గుల్మాని చ యేషు తైః ॥ నానా అమలాని స్వచ్ఛ[illegible]ణ్యాని స్రోతాంసి యేషు, కన్దరాః సానూని చ యేషు తైః ❁ ॥ ౧౦॥౧౧ ॥ ❁ తథా మయూరాణాం కేకాస్వనైః అభితస్సర్వతః, రుతం నాదితం మదేన మకరన్దపానజనితమదేన అన్ధైః అళిభిః భృఙ్గైః విమూర్ఛితం మూర్ఛనాఖ్యరాగగీతివిశేషేణ వ్యాప్తం రక్తకణ్ఠానాం కోకిలానాం, ప్లావితైః స్త్రీమాత్రశబ్దైస్తథాఽన్యేషాం పతత్త్రిణాం పక్షిణాం చ, కూజితైః ॥ ఉద్ధస్తైరున్నత

శాఖైః-కామదుఘైర్ద్రుమైశ్చ ద్విజాన్పక్షిణః, ఆహ్వయన్తమివస్థితం-లోకేహిహ స్తనుమ్మి స్యఢచ్చైః స్వరేణాహ్వానమర్థినాం కామధుక్-అద్రిశ్చఉత్తిష్ఠ హస్తాకారైర్ద్రుమైః పతత్త్రిణాం స్వనైశ్చ తథాలక్ష్యత ఇత్యర్థః- వ్రజద్భిర్మాతఙ్గైర్గజైర్వ్రజన్తమివ-నిర్ఝరాణాం ధ్వనిభి- ర్గృణన్తం భాషమాణమివస్థితం-మన్దారాదిభిర్వృక్షవిశేషై రుపశోభితం॥చూతైరామ్రవిశేషైః॥స్వర్ణార్ణశతపత్రైస్సువర్ణవర్ణైః కుశేశయైః-కున్దాదిభి-ర్లతావిశేషైశ్చ-మణ్డితం- రేణుకా ఏలా -జాతిర్మాలతీ-పనసాదిభిర్ద్రుమై - స్తథాన్యైశ్చ ద్రుమజాతిభిర్ద్రుమసామాన్యై ర్వేణుకీచకైశ్చ, రాజితం మణ్డితం, నీరన్ధ్రసరన్ధ్రత్వేన వేణుకీచకయోర్భేదః కుముదాదిసమృద్ధిభిః శతపత్రాణామస్వర్ణవర్ణానాం బుద్ధిభిః- రాజితం-నలినీషు సరస్సు-కలం మధురం యథాభవతి తథా - కూజద్భిః - ఖగబృన్దైః పక్షిసఙ్ఘై రుపశోభితం-మృగాదిభి-ర్జుష్టం నిషేవితం-కర్ణాన్త్రైర్గోకర్ణాఖ్యైః ఊర్ణామృగైః-ఏకపదైః అశ్వముఖైశ్చ, మృగనాభిభిః కస్తూరీమృగైశ్చ, నితరాం జుష్టం॥కదలీషణ్డైస్సంరుద్ధాన్యావృతాని, నలినీనాం కమలాకరాణాం పులినాని, తైః శ్రీశ్శోభా, యస్మిన్ తం-స్నానేన పుణ్యాకరం పుణ్యసమ్పాదకం, ఉదకం-యస్యాం-తయా- సత్యానిర్మలయా-నన్దయా గఙ్గయా-పరీతం పరివేష్టితం-భూతేశస్య రుద్రస్య-గిరిం కైలాసం-విలోక్య-దేవాః-విస్మయం-యయుః ప్రాపుః॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥ ❈ తే దేవాః-తత్ర గిరౌ, తస్య రు

రక్తకణ్ఠానాం కూజితైశ్చ పతత్త్రిణామ్॥౧౨॥ఆహ్వయన్తమివోద్ధస్తైర్ద్విజాన్కామదుఘైర్ద్రుమైః।వ్రజన్తమివ మాతఙ్గైర్గృణన్తమివ నిర్ఝరైః ॥౧౩॥మన్దారైః పారిజాతైశ్చ సరలైశ్చోపశోభితమ్ । తమాలైస్సాలతాలైశ్చ కోవిదారాసనార్జునైః ॥౧౪॥ చూతైః కదమ్బైర్నీపైశ్చ నాగపున్నాగచమ్పకైః। పాటలాశోకవకుళైః కున్దైః కురవకైరపి ॥౧౫॥ స్వర్ణార్ణశతపత్రైశ్చ వరరేణుకజాతిభిః। కుటజైర్మల్లికాభిశ్చ మాధవీభిశ్చ మణ్డితమ్ ॥౧౬॥ పనసోదుమ్బరాశ్వత్థప్లక్షన్యగ్రోధహిఙ్గుభిః।భూర్జైరోషధిభిః పూగై రాజపూగైశ్చ జమ్బుభిః ॥౧౭॥ ఖర్జూరామ్రాతకామ్రాద్యైః ప్రియాళుమధుకేఙ్గుదైః । ద్రుమజాతిభిరన్యాభీ రాజితం వేణుకీచకైః ॥౧౮॥ కుముదోత్పలకహ్లారశతపత్రసమృద్ధిభిః। నలినీషు కలం కూజత్ఖగబృన్దోపశోభితమ్ ॥౧౯॥ మృగైశ్శాఖామృగైః క్రోడైర్మృగేన్ద్రైర్ఋక్షశల్యకైః।గవయైశ్శరభైర్వ్యాఘ్రై రురుభిర్మహిషాదిభిః॥౨౦॥ కర్ణాన్త్రైకపదాశ్వాస్యైర్నిర్జుష్టం మృగనాభిభిః। కదళీషణ్డసంరుద్ధనళినీపులినశ్రియమ్ ॥ ౨౧ ॥ పర్యస్తం నన్దయా సత్యాస్స్నానపుణ్యకరోదయా। విలోక్య భూతేశగిరిం విబుధా విస్మయం యయుః ॥ ౨౨ ॥ దదృశుస్తత్ర తే రమ్యామలకాం నామ వై పురీమ్ । వనం సౌగన్ధికం చాపి యత్ర తన్నామ పఙ్కజమ్ ॥ ౨౩ ॥ నన్దా చాలకనన్దా చ సరితౌ బాహ్యతః పురః। తీర్థపాదపదామ్భోజరజసాఽతీవ పావనే ॥ ౨౪ ॥ యయోస్సురస్త్రియః క్షత్తరవరుహ్య స్వధిష్ణ్యతః। క్రీడన్తి పుంసస్సిఞ్చన్త్యో విగాహ్య రతికర్శితాః ॥ ౨౫ ॥యయోస్తత్స్నానవిభ్రష్టనవకుఙ్కుమపిఞ్జరమ్ । వితృషోఽపి పిబన్త్యమ్భః పాయయన్తో గజా గజీః ॥ ౨౬ ॥ తారహేమమహారత్నవిమానశతసఙ్కులామ్ । జుష్టాం పుణ్యజనస్త్రీభిర్యథా ఖం సతటిద్ఘనమ్ ॥ ౨౭ ॥ హిత్వా యక్షేశ్వరపురీం వనం సౌగ

ద్రస్య-అలకాం నామ అలకేతి ప్రసిద్ధాం, రమణీయాం-పురీం సౌగన్ధికాఖ్యం వనం చాపి దదృశుః॥సౌగన్ధికనామ్నోఽన్వర్థతామాహ॥యత్ర వనే సౌగన్ధికం నామ పఙ్కజం-భవతి-జాతావేకవచనమ్ ❈ ॥ ౨౩ ॥ ❈ పురీం వర్ణయతి॥నన్దాచేతిచతుర్భిః॥ పురః పురాత్-బాహ్యతః బాహ్యే-నన్దా - అలకనన్దా చేతి-ద్వే-సరితౌ-భవతః॥సరితౌ విశినష్టి॥సార్ధద్వయేన ॥తీర్థపాదస్య హరేః- పదామ్భోజరజసా - అతీవాత్యన్తం-పావనే భగవత్పాదామ్భోజరజోయుక్తత్వాదత్యన్తపావిత్ర్యకరే ఇత్యర్థః ❈॥౨౪॥ ❈ హే క్షత్తః-సురస్త్రియః-స్వధిష్ణ్యతః స్వవిమానేభ్యః-అవరుహ్య చ-రతికర్శితాః విహారశ్రాన్తాస్సత్యః-యయోస్సరితోః విగాహ్య-స్వపుంసః స్వప్రియాన్-సిఞ్చన్త్యః-క్రీడన్తి జలక్రీడాం కుర్వన్తి ❈॥ ౨౫ ॥ ❈ యయోస్సరితోః-అమ్భః-వితృషోఽపి విగతతృష్ణా అపి - గజాః గజీః కరిణీః - అమ్భః పాయయన్త్యః పానం కారయన్త్యః, పిబన్తి-తత్ర హేతుః-తాసాం సురస్త్రీణాం-స్నానేన విభ్రష్టం గళితం-యన్నవకుఙ్కుమం- తేన-పిఞ్జరం పీతవర్ణమ్ ❈ ॥ ౨౬ ॥ ❈ పునః పురీం విశినష్టి॥ తారేతి ॥ తారం రూప్యం - తారాదిమయవిమానానాం-శతైః-సఙ్కులాం -పుణ్యజనైర్యాతుధానైస్తేషాం స్త్రీభిశ్చ-జుష్టాం - తత్ర దృష్టాన్తః - తటిద్భిర్మేఘైస్సహితం-ఖమాకాశం-యథేతి॥తత్ర విమానాని ఖమివ-పుణ్యజనా మేఘా ఇవ, తత్స్త్రియస్తటిత ఇవ ❈॥౨౭ ॥ ❈ ఏవం భూతాం, యక్షేశ్వరస్య కుబేరస్య-పురీం అలకాం, హిత్వా అతిక్ర

మ్య-తత్సౌగన్ధికాఖ్యంవనంచ - దృష్ట్వా-తేదేవాః , ఆరాత్-వటందదృశురితిచతుర్థేనాన్వయః,కథంభూతంవనం,విచి-త్రాణి-మాల్యానిమాలాయోగ్యాని , పుష్పకిసలయాదీని - పరిచ్ఛదాని*క్రీడోపకరణాని,యేషుతైః-కామదుఘైర్ద్రుమైః-హృద్యంమనోహరమ్ ౼ ॥ ౨౮ ॥ రక్తకణ్ఠఖగానాంకోకిలపక్షిణాం , అనీకస్యసమూహస్య , స్వరైర్మణ్డితాష్షట్పదా-యస్మిన్-కలహంసానాంకులస్య-ప్రేష్ఠం,ఖరదణ్డానిపద్మాని , తైర్యుక్తాః,జలాశయాః,యస్మిన్ ౼ ॥ ౨౯ ॥ ౼ వనకుఞ్జైః సఙ్ఘృష్టాఃహరిచన్దనద్రుమాః, స్తత్సంబన్ధినావాయునా,పుణ్యజనస్త్రీణాం,మనః,అధ్యధికం,ముహుః,రున్మదయత్పరవశీకుర్వత్ ౼ ॥ ౩౦ ॥ ౼ వైదూర్యైఃమణిభిః,కృతానికల్పితాని,సోపానానియాసు,ఉత్పలానాం,మాలాఃపఙ్క్తయో,యాసుతాః,ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేనద్వితీయా ,వాప్యః,కింపురుషైర్వ్యాప్తాః,యస్మిన్వనేసన్తి,తద్వనందృష్ట్వా,యద్వా,వాప్యఇతివ్యత్యయాత్ప్రథమా,వనం-వాపీశ్చ,దృష్ట్వాఆరాత్సమీపే-వటం-తేదేవాః,దదృశుః ౼ ॥ ౩౧ ॥ ౼ వటంవిశినష్టి॥ సఇతి॥సవటః , యోజనశత , ముత్సేధఃఉచ్ఛ్రాయోయస్య,పాదోనైస్సర్వతఃపఞ్చసప్తతియోజనప్రమాణైః,విటపైఃశాఖాభిశ్చ, యుతోఽపి స్తృతః , పర్యక్పరితః,కృతా,అచలానిశ్చలా,ఛాయా,యేన,నిర్గతం-నీడంకులాయం-యస్మాత్,తాపేనసూర్యాద్యాతపేన, రహితః ౼ ॥ ౩౨ ॥ ౼ మహాయోగమయేమహాయోగోభగవదుపాసనాయోగః-తత్ప్రచురే,మహాయోగనిష్ఠపురుషప్రచుర్యాత్తత్స్థానస్యమహాయోగమయత్వం , ముముక్షవఃఅజ్ఞానాన్మోక్తుమిచ్ఛవోజిజ్ఞాసవఇతియావత్-తేషాం-శరణేఆశ్రయే,తస్మిన్వటమూలే - ఆసీనముపవిష్టం,త్యక్తామర్షో,యోఽన్తక, స్తత్తుల్యం,శివంసురాదదృ

న్ధికంచతత్ । ద్రుమైఃకామదుఘైర్హృద్యంచిత్రమాల్యపలచ్ఛదైః ॥ ౨౮ ॥ రక్తకణ్ఠఖగానీకస్వరమణ్డితషట్పదమ్। కలహంసకులప్రేష్ఠంఖరదణ్డజలాశయమ్॥ ౨౯॥ వనకుఞ్జరసఙ్ఘృష్టహరిచన్దనవాయునా।అధిపుణ్యజనస్త్రీణాంముహురున్మదయన్మనః ॥ ౩౦ ॥ వైదూర్యకృతసోపానావాపీరుత్పలమాలినీః । వ్యాప్తాఃకింపురుషైర్దృష్ట్వాతఆరాద్దదృశుర్వటమ్ ॥ ౩౧ ॥ సయోజనశతోత్సేధఃపాదోనవిటపాయతః । పర్యక్కృతాచలచ్ఛాయోనిర్నీడస్తాపవర్జితః ॥ ౩౨ ॥ తస్మిన్మహాయోగమయేముముక్షుశరణేసురాః । దదృశుర్దివమాసీనంత్యక్తామర్షమివాన్తకమ్ ॥ ౩౩ ॥సనన్దాద్యైర్మహాసిద్ధైశ్శాన్తైస్సంశాన్తవిగ్రహమ్।ఉపాస్యమానంసఖ్యాచభర్త్రాగుహ్యకరక్షసామ్ ॥ ౩౪ ॥ విద్యాతపోయోగపథమాస్థితంతమధీశ్వరమ్ । చరన్తంవిశ్వసుహృదంవాత్సల్యాల్లోకమఙ్గళమ్ ॥ ౩౫ ॥ లిఙ్గంచతాపసాభీష్టంభస్మదణ్డజటాజినమ్ । అఙ్గేనసన్ధ్యాభ్రరుచాచన్ద్రరేఖాంచబిభ్రతమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఉపవిష్టందర్భమయ్యాంబృస్యాంబ్రహ్మసనాతనమ్ । నారదాయ*ప్రవోచన్తంపృచ్ఛతేశృణ్వతాంసతామ్॥౩౭॥కృత్వోరౌదక్షిణేసవ్యంపాదపద్మంచజానుని । బాహుంప్రకోష్ఠేఽక్షమాలామాసీనంతర్కముద్రయా॥౩౮॥తంబ్రహ్మనిర్వాణసమాధిమాశ్రితం*వ్యుపాశ్రితంగిరిశంయోగకక్ష్యామ్।

శుః ౼ ॥ ౩౩ ॥ ౼ శివంవిశినష్టి॥సనన్దాద్యైరితిపఞ్చభిః॥మహాసిద్ధైః-శాన్తైః-సనన్దాద్యైః-గుహ్యకరక్షసాం,భర్త్రాప్రభుణా - సఖ్యావైశ్రవణేనచ, ఉపాస్యమానం సేవ్యమానం-శాన్తవిగ్రహంనిర్వైరంకృతాపరాధేషుదేవేష్వపికృపాళుమిత్యర్థః ౼ ॥ ౩౪ ॥ ౼ విద్యాజ్ఞానయోగః,తపఃకర్మయోగః,తాభ్యాంయుక్తో-యోయోగపథఃభగవద్భక్తిమార్గః,తమాస్థితంజ్ఞానకర్మానుగృహీతభగవద్భక్తియోగనిష్ఠమిత్యర్థః , అధీశ్వరంజితేన్ద్రియం - విశ్వసుహృదం-చరాచరాణిసర్వాణిభూతానిభగవద్వపుఃఅతస్తదానుకూల్యంమేస్యాదిత్యుక్తరీత్యావిశ్వానుకూలం , అతఏవ-వాత్సల్యాల్లోకానాంమఙ్గళంక్షేమమేవ,చరన్తంకుర్వన్తమ్ ౼ ॥౩౫ ॥ ౼ సన్ధ్యాభ్రరుచారక్తవర్ణేన,అఙ్గేన,తాపసానామిష్టంభస్మాదిలిఙ్గం,చన్ద్రరేఖాంచబిభ్రతమ్ ౼ ॥ ౩౬ ॥ ౼ దర్భమయ్యాంబృస్యాంబ్రువన్తోఽస్యాంసీదన్తీతిబృసీ,పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః ఆస్తరణవిశేషః-తస్యాం,ఉపస్థితముపవిష్టం-పృచ్ఛతేనారదాయ-సతామన్యేషాంసనన్దనాదీనాం-శృణ్వతాంసతాం-సనాతనంబ్రహ్మపరమాత్మానం,ప్రణవంవా-ప్రవోచన్తమ్ ౼ ॥ ౩౭ ॥ ౼ సవ్యపాదం-దక్షిణేఊరౌ-కృత్వావిన్యస్య,జానునిసవ్యే,సవ్యబాహుంకృత్వా,దక్షిణే, బాహుప్రకోష్ఠేమణిబన్ధస్థానే , అక్షమాలాంకృత్వా,దక్షిణహస్తకృతయాతర్కముద్రయా, పలక్షిత - మాసీనమిత్యర్థః॥తదుక్తంయోగశాస్త్రే,,ఏకంపాదమథైకస్మిన్విన్యస్యేదూరుసంస్థితం।ఇతరస్మింస్తథాబాహుంవీరాసనమిదంస్మృతమ్ ,, తర్కముద్రాచోక్తా,,తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోర్మధ్యామిథస్సంయోజ్యచాఙ్గుళీః ప్రసార్యబోధనంప్రాహుస్తర్కముద్రేతిమాన్త్రికాఇతి ౼ ॥ ౩౮ ॥ ౼ తం,బ్రహ్మనిర్వాణసమాధింఆనన్దరూపబ్రహ్మవిషయసమాధి-మాశ్రితం - యోగకక్ష్యాంయోగపథం - వ్యుపాశ్రితంవిశేషేణోపాశ్రితం-మునీనామాద్యంముఖ్యం-ము

నీం గిరిశం - లోకపాలసహితా మునయః - బద్ధాఞ్జలయః - ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ॥ ౩౯ ॥ స తు గిరిశః సురాసురే
శైః - రభివన్దితాఙ్ఘ్రిర్యస్య - తం - మాగతం, మాత్మయోనిం బ్రహ్మాణముపలభ్య జ్ఞాత్వా - తస్మై బ్రహ్మణే, ఉత్థాయేతి పారాన్త
రం - తదా - ఆసనాదుత్థాయ, శిరసా, అభివన్దనం ప్రణామం చక్రే - మహాన్తమో విష్ణుర్వామనరూపః, యథా కస్య కశ్యప
ప్రజాపతేః, యద్వా, కస్య చతుర్ముఖస్య, అభివన్దనం, చక్రే కస్య రుద్రాభివన్ద్యత్వే సదృష్టాన్తమాహ ॥ మహాన్తమ ఇతి ॥ విష్ణు
ర్యథా, రుద్రస్య, మహాన్తమః పూజ్యః, తథా కోఽపత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ నీలలోహితం రుద్రం యే - పరే సిద్ధగణాః, అనువర్తన్తే,
తైః - మహర్షిభిస్సహ, నమస్కృతం ఆత్మభూః బ్రహ్మా, కృతప్రణామం, కృతః - చతుర్ముఖవిషయః ప్రణామో - యేన తం - శశా
ఙ్కశేఖరం - కృతప్రణామ ఇతి ప్రథమాన్తపాఠే - రుద్రేణ కృతప్రణామః ప్రాహ ॥ ౪౧ ॥ రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వా
త్తదావేశావతారత్వాచ్చ రుద్రం బ్రహ్మణా సామానాధికరణ్యేన నిర్దిశన్ యస్మిన్పరాకృష్టస్య బ్రహ్మణోఽసాధారణం ప్రకృ
తిపురుషశరీరకత్వ జగత్కారణత్వ ధర్మమర్యాదాస్థాపకత్వానుగ్రహీతృత్వనిగ్రహీతృత్వాదితత్సర్వం రుద్రప్రశంసా
మైరుద్రరూపేణావస్థితస్య బ్రహ్మణ ఆహ ॥ జానే త్వామిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హే ఈశ రుద్ర - విశ్వస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మ
కస్య, జగతః - యోనిబీజయోః యోనిబీజభూతయోః - క్షేత్రే బీజవత్ప్రకృతౌ పురుషస్య మిళితత్వాత్తయోర్యోనిబీజశబ్దాభ్యాం
నిర్దేశః, శక్తేః - బ్రహ్మణోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయాస్త్రిగుణాత్మికాయాః ప్రకృతేః - తథా శివస్య ,, నిర్వాణమయ ఏ
వాయమాత్మా ,, ఇత్యాదిశ్రుత్యా ప్రత్యగాత్మనస్సుఖరూపత్వాభిధానాజ్జీవస్య శివశబ్దేన నిర్దేశః - తస్య చ, యత్ - పరం విలక్ష
ణం ,, తస్య పరమామ్రేడిత ,, మితి నిర్దేశాన్న పరశబ్దేన యోగ ,, అన్యారాదితరర్తేదిక్ఛబ్దే ,, త్యాదినా పఞ్చమీ, ప్రకృతిపు
రుషాభ్యాం స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ విలక్షణమిత్యర్థః - తత్ - బ్రహ్మ, నిరన్తరం నిర్భేదం - తత్త్రిత్వప్రకృతపురుషాన్తరాత్మత
యాఽవస్థితమపి నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చైకరూపమిత్యర్థః ॥ యద్వా - నిరన్తరం - అన్త

॥ స లోకపాలాన్మునయో మునీనామాద్యం మునిం ప్రాఞ్జలయః ప్రణేముః ॥ ౩౯ ॥ స తూపలభ్యాగతమాత్మ
యోనిం సురాసురేశైరభివన్దితాఙ్ఘ్రిః । ఉత్థాయ చక్రే శిరసాభివన్దనమర్హత్తమః కస్య యథైవ విష్ణుః ॥ ౪౦ ॥
తథాపరే సిద్ధగణా మహర్షిభిర్యే వై సమన్తాదను నీలలోహితమ్ । నమస్కృతః ప్రాహ శశాఙ్కశేఖరం కృతప్ర
ణామం ప్రహసన్నివాత్మభూః ॥ ౪౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ జానే త్వామీశ విశ్వస్య జగతో యోనిబీజయోః । శక్తే
శ్శివస్య చ పరం యత్తద్బ్రహ్మ నిరన్తరమ్ ॥ ౪౨ ॥ త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః । విశ్వం

రం విచ్ఛేదః - తస్మాన్నిర్గతం సత్త్వానుస్యూతం సర్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితమితి యావత్ - అథవా, కార్త్స్న్యేన జ్ఞానస్వ
రూపం - న తు ప్రదేశభేదేన జడమిత్యర్థః - తద్బ్రహ్మ - త్వాం - జానే, ఇదం చ సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనం, నా
వేశావతారత్వనిబన్ధనం చ - న తు తాదాత్మ్యనిబన్ధనం ,, ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ । మయా దర్శితపన్థా
నౌ సృష్టిసంహారకారకౌ ॥ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే । నారాయణాద్రుద్రోఽజాయతే, అనపహత
పాప్మా వా అహమస్మి ,, ఇత్యాదిభిః కార్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభిధానేన రుద్రాదేర్జీవత్వనిశ్చయాత్తాదాత్మ్యాసమ్భవాత్,
అత ఏవ, భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాస్పృష్టమతిస్సమస్తదృ ,, గితి వ్యతిరేకేణ నిర్దేక్ష్యతి ॥ ౪౨ ॥
ఏవం బ్రహ్మసామానాధికరణ్యేన రుద్రం నిర్దిశ్య బ్రహ్మదృష్ట్యా తస్య చిదచిచ్ఛరీరకత్వం సృష్ట్యాదికర్తృత్వం చాహ ॥ త్వమితి ॥
హే భగవన్ - త్వం శయోః, స్వస్య తవ - అంశయోః, శివశక్త్యోః ప్రకృతిపురుషయోః - అత్ర విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వరూపమం
శత్వం వివక్షితం - న తు విశేష్యవస్త్వేకదేశత్వం - ప్రకృతిపురుషయోర్వికారరూపమేతత్ జగత్ - త్వమేవ ,, సర్వం ఖల్విదం
బ్రహ్మ ,, ఇతివత్సామానాధికరణ్యమిదం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమేవ, కథం రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్య కృత్స్నం ప్రపఞ్చం ప్ర
త్యాత్మత్వం జగతశ్చ శరీరత్వం - కథంచిచ్ఛరీరాత్మభావసంభవేఽపి శరీరవాచిపదస్య శరీరివాచకేన కథం సామానాధికర
ణ్యమితి చేదుచ్యతే - న హ్యత్ర రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్యాత్మత్వం జగతస్తచ్ఛరీరత్వం చోచ్యతే - కిం తు బ్రహ్మవిదామహం త్వ
మాదిశబ్దాః అహం త్వమాదిబుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తాః ,, తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూ
ర్యశ్చ కక్షీవానృషిరస్మి విప్రః - త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే, తద్యోఽహం యోఽసౌ
సోఽహం - అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దన ,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభిస్తథా ప్రతీతేః, ఏవం చాత్ర ప్రస్తోతుశ్చతుర్ముఖస్య
బ్రహ్మవిదగ్రేసరత్వేన తత్ప్రయుక్తా అహం త్వమాదిశబ్దాస్తద్బుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తా ఇతి, రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వేన త
త్పర్యన్తత్వమభ్యుపగమ్య బ్రహ్మసామానాధికరణ్యేన స నిర్దిష్ట ఇతి, విశేష్యభూతస్య బ్రహ్మణః కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వం, త

యోశ్శరీరత్వంచయుక్తమేవ-ఏవముపకథమాత్మవాచినాశరీరవాచిశబ్దస్యసామానాధికరణ్యమితిచేత్-గవాదిశబ్దానాం జాతిగుణాదిమాత్రపరతయాఽవ్యుత్పన్నానాంశుక్లోగౌరిత్యాదిషువ్యక్తిగుణ్యాదిపర్యన్తత్వమన్తరేణాపర్యవసన్నానాం యథావ్యక్త్యాదిపర్యన్తత్వేనసామానాధికరణ్యం,ఏవంజాతిగుణాదివచ్ఛరీరస్యాప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వాత్తద్వాచిమాత్రపరతయాలోకేఽవ్యుత్పన్నస్యశరీరిపర్యన్తమభిగత్తిఇతి,ఆత్మాదేవోజాతఇతివత్తస్యాత్మవాచినాసామానాధికరణ్యముపపన్నమేవ-నచవ్యక్తైరాక్షేపాల్లక్షణయావాగౌశ్శుక్లఇత్యాదిప్రయోగోపపత్తిః - అపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దత్వస్యలక్షణాదిప్రతిబన్ధకత్వాత్, దన్యథాజాత్యాకృతిగోత్వగుణాదిశబ్దానామపిలక్షణాదినాగోత్వంశుక్లమిత్యాదిప్రయోగాపత్తేః , నన్వేవంజాత్యాదిశబ్దానామప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచినాంవ్యక్త్యాదిపర్యన్తపర్యవసానేనసామానాధికరణ్యాపత్తిరితిచేన్నైవం,నియతనిష్కర్షవాచినాంకదాచిదపివిశేష్యపర్యన్తత్వాభావస్యభాష్యాదిషూక్తత్వాత్-అతఏవ - శరీరదేహాదిశబ్దానాంకదాచిదపినాత్మవాచినాసామానాధికరణ్యమితిభాష్యాదిషువిస్తరః,కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చశరీరకస్త్వం -క్రీడన్నేవవిశ్వం -సృజసి-పాసిరక్షసి అత్సిసంహరసి-క్రీడన్నిత్యనేనజగద్వ్యాపారోభగవతోలీలేత్యుక్తం-ఊర్ణపదఃఊర్ణనాభిర్యథేతిదృష్టాన్తః,,యథోర్ణనాభిస్సృజతేగృహ్ణతేచ,, ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధః * ॥౪౩॥ *ఏవంపరబ్రహ్మదృష్ట్యాచిదచిచ్ఛరీరకత్వంసృష్ట్యాదికారణత్వమభిధాయపునస్తద్దృష్ట్యాప్రకృతాధ్వరసంధితోఽస్త్వాదనాయపురుషార్థావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకత్వంధర్మమర్యాదాపాలకత్వంచాహ॥ త్వమేవేతి॥ ధర్మార్థధుక్ధర్మార్థాదోగ్ధితిధర్మార్థధుక్ ,ధర్మాదిప్రపూరక, స్త్వమేవ,అభిపత్తయేపురుషార్థావాప్తయే , దక్షేణసమర్థేన,సూత్రేణసూచితేనశాస్త్రేణ,అధ్వరం,ససర్జిథసృష్టవానసి-పురుషార్థసాధనభూతధర్మార్థసంపాదనోపాయావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకస్త్వమేవేత్యర్థః-సేతవోవర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాశ్చ,త్వయైవా,వసితానిబద్ధాః,కేతేసేతవః-యేఽవసితాఇత్యత్రాహ ॥ యాన్సేతూన్,ధృతవ్రతాః

సృజసిపాస్యత్సిక్రీడన్నూర్ణపదోయథా ॥ ౪౩ ॥ త్వమేవధర్మార్థధుగాభిపత్తేర్దక్షేణసూత్రేణససర్జిథాధ్వరమ్।త్వయైవలోకేఽవసితాశ్చసేతవోయాన్బ్రాహ్మణాఃశ్రద్దధతేధృతవ్రతాః ॥ ౩౪ ॥ త్వంకర్తర్మణాం మఙ్గళమఙ్గళానాం*కర్తుస్స్మలోకంతనుషేస్వఃపరంవా। *అమఙ్గళానాంచతమిస్రముల్బణంవిపర్యయఃకేనతదేవకస్యచిత్ ॥ ౪౫ ॥ నవైసతాంత్వచ్చరణార్పితాత్మనాంభూతేషుసర్వేష్వభిపశ్యతాంతవ। భూతానిచాత్మన్యపృథగ్దిదృక్షతాంప్రాయేణరోషోఽభిభవేద్యథాపశుమ్ ॥ ౪౬ ॥ పృథగ్ధియఃకర్మదృశోదురాశయాఃపరోదయేనార్పితహృద్రుజోఽనిశమ్।పరాన్దురుక్తైర్వితుదన్త్యరుంతుదాస్తాన్మావధీద్దైవవధాన్భవద్విధః

వ్రతనిష్ఠాః-సన్తోబ్రాహ్మణాః,శ్రద్దధతేశ్రద్ధాపూర్వకమనుతిష్ఠన్తి * ॥ ౪౪ ॥ *పునర్బ్రహ్మదృష్ట్యైవసర్వకర్మకారయితాతత్ఫలప్రదశ్చత్వమేవేత్యాహ॥త్వమితి॥ హేమఙ్గళశివ , లోకే-మఙ్గళానాంకుశలానాంకర్మణాం,కర్తుఃకర్త్రే,ఇత్యర్థః-స్వఃస్వర్గం,పరంమోక్షంవా,తనుషేప్రదదాసి, అభిసంహితఫలకర్మణాంకర్తుఃస్వర్గం,అనభిసంహితఫలకర్మణాంకర్తుస్తు,మోక్షం-తనుష,ఇత్యర్థః,అమఙ్గళానామకుశలానాంకర్మణాం,కర్తుఃఉల్బణం, తమిస్రంనిరయం - తనుషే-విపర్యయఃఅమఙ్గళానాంకర్మణాంకర్తుఃకస్యచిదపిస్వర్గమోక్షప్రాప్తిరూపఃవిపర్యయః , కేనకేనహేతునాభవేత్నకేనాపీత్యర్థః,అత,స్తదేవతత్కృతంఫలమేవ-భవతి,నతద్విపర్యయఇత్యర్థః * ॥ ౪౫ ॥ *ఏవంబ్రహ్మదృష్ట్యారుద్రంప్రస్తూయతస్యప్రసాదోత్పాదయిషయాసతాంరోషోనయుక్తఇతికైముత్యన్యాయేనాహ॥నవాఇతి॥త్వచ్చరణేసమర్పితః , ఆత్మాచిత్తంయేషాం,సర్వేషుభూతేషు,తవ, ద్వితీయార్థేషష్ఠీ,త్వామిత్యర్థః , అత్రత్వాంత్వమితిపదద్వయంబ్రహ్మపర్యన్తం భగవచ్చరణారవిన్దసమర్పితచిత్తానాంసర్వాణిభూతానిభగవదాత్మకతయాపశ్యతామిత్యర్థః , భూతానిచాత్మనిపరమాత్మని,అపృథక్అపృథక్సిద్ధాని - దిదృక్షతాంద్రష్టుమిచ్ఛతాంపశ్యతామిత్యర్థః - సర్వభూతానాంభగవచ్ఛరీరతయాతదపృథక్సిద్ధత్వేనపశ్యతామిత్యర్థః,ఏవంభూతానాంసతాం-అత్రాపిద్వితీయార్థేషష్ఠీ సతః-వై,అనర్థకారిత్వేనప్రసిద్ధంరోషః,నాభిభవేత్అభిభూతాన్నకుర్యాత్,యథాపశుంమూర్ఖంఅభిభవేత్,అతస్తవరోషోనయుక్తఇతికిమువక్తవ్యమితిభావః * ॥ ౪౬ ॥ *కృతాపరాధేష్వపిమహాన్తఃకృపావన్తోభవన్తి, అతఃకృతాపరాధమపిదక్షమనుగ్రహీతుమర్హసీత్యాహ॥త్రిభిః-పృథగ్ధియఃఅబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శినః , దేవమనుష్యదేహాత్మాభిమానభిన్నధియోవా,కర్మణ్యేవదృష్టిర్యేషాం,దుష్టఆశయోఽన్తఃకరణంయేషాంఅనిశం-పరేషాం,ముదయేనసమ్పదా , అర్పితా,హృదిరుగ్వ్యథా-యేషాం,అరున్తుదామర్మచ్ఛేత్తారః-దురుక్తైః-పరాన్-తుదన్తివ్యథయన్తితాన్ఏవంభూతాన్దైవేనైవవధోయేషాంతాన్ - భవద్విధో

నిరుపమకరుణః, మావధీత్ మాహన్యాత్ ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ ప్రత్యుత సాధూనాం వృత్తమాలోచ్యానుగ్రహమేవ కర్తుమర్హసీత్యాహ, యస్మిన్నితి, యదా కాలే-దుర్లఙ్ఘ్యయా దురత్యయయా, పుష్కరనాభస్య పద్మనాభస్య భగవతః, మాయయా, ముష్టధియో మోహితచిత్తాః, పృథగ్దృశో భవన్తి జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపేష్వాత్మసు దేవమనుష్యాదిభేదదర్శినః తథాఽబ్రహ్మాత్మకత్వదర్శినశ్చ భవన్తీత్యర్థః-తత్రాపరాధిషు, సాధవో హ్యనుకమ్పయా అనన్తరమేవ పరదుఃఖాసహిష్ణుతయా చిత్తప్రకమ్పేన, కృపాం, కుర్వన్తి, నత్వాక్రమమప్రియం, కుతః, దైవబలాత్కృతే ఽర్థే మమదైవమేవం భూతం కోఽత్రాపరాధస్తేషామితి మత్వా కృపామేవ కుర్వన్తీత్యర్థః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ అతో భవాన్ పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య దురన్తయా - మాయయా, అస్పృష్టమతిః భగవత్ప్రపన్నత్వేనామోహితబుద్ధిః, అతఏవ - సమస్తదృక్ సర్వార్థదర్శీ - తయా మాయయా, హతాత్మసు మోహితచిత్తేషు, అత ఏవ - అనుకర్మ చేతస్సు కర్మానుగుణచిత్తవృత్తిషు సాపరాధజనేషు-అనుగ్రహం-కర్తుమర్హసి-హే ప్రభో సమర్థ ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ ఏవం సామాన్యేనోక్త్వా ప్రస్తుతమాహ ॥ కుర్వితి త్రిభిః ॥ హే మనో రుద్ర-త్వయా-హతస్య-అతఏవ-అసమాప్తస్య-ప్రజాపతేర్దక్షస్య-అధ్వరస్య-ఉద్ధరణం పునరుద్ధారం -కురు కుర్యాః-కుయాజ్ఞికస్య దక్షస్య - యత్రాధ్వరే-భాగినః భాగార్హస్య-తవ-భాగం-నదదుః-యేన త్వయా హేతునా-మఖః-ననీయతే న సమాప్యతే-నినీయత ఇతి పాఠాన్తరం -తదా కిమర్థమధ్వరోద్ధరణాయ మాం ప్రార్థయస ఇత్యత్రా

ధః ॥ ౪౭ ॥ యస్మిన్యదా పుష్కరనాభమాయయా దురన్తయా ముష్టధియః పృథగ్దృశః । కుర్వన్తి తత్ర హ్యనుకమ్పయా కృపాం న సాధవో దైవబలాత్కృతే క్రమమ్ ॥ ౪౮ ॥ భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాఽస్పృష్టమతిస్సమస్తదృక్ । త్వయా హతాత్మస్వనుకర్మచేతస్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో ॥ ౪౯ ॥ కుర్వధ్వరస్యోద్ధరణం హతస్య భోస్త్వయాఽసమాప్తస్య మనో ప్రజాపతేః । న యత్ర భాగం తవ భాగినో దదుః కుయాజ్వనో యేన ❁ మఖో ననీయతే ॥ ౫౦ ॥ జీవతాద్యజమానోఽయం ప్రపద్యేతాక్షిణీ భగః । భృగోః శ్మశ్రూణి రోహన్తు పూష్ణో దన్తాశ్చ పూర్వవత్ ॥ ౫౧ ॥ దేవానాం భగ్నగాత్రాణామృత్విజాం చాయుధాశ్మభిః । భవతానుగృహీతానామాశు మన్యోఽస్త్వనాతురమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏష తే రుద్రభాగోఽస్తు యదుచ్ఛిష్టోఽధ్వరస్య వై । యజ్ఞస్తే రుద్ర భాగేన కల్ప్యతామద్య యజ్ఞహన్ ॥ ౫౩ ॥ ********** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యజేనానునీతేన భవేన పరితుష్యతా । అభ్యధాయి మహాబాహో ప్రహస్య శ్రూయతామితి ॥ ౧ ॥ భవ ఉవాచ ॥ నాఘం ప్రజేశ బాలానాం వర్ణయే నానుచిన్తయే । దేవమాయాభిభూతానాం దణ్డస్తత్ర కృతో మయా ॥ ౨ ॥ ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజముఖం శిరః । మిత్రస్య †చక్షుషేక్షేత భాగం స్వం బర్హిషో భ

హ ॥ మఖః-యేన త్వయా హేతునా-నినీయతే సమాప్యతే-యదపచారాన్మఖో వినష్టః పునస్తస్యైవ భవతోఽనుగ్రహాన్మఖస్సమాపనీయ ఇతి భావః ॥ ౫౦ ॥ అయం యజమానో దక్షః-జీవతాత్ జీవతు-భగః-అక్షిణీ ప్రపద్యేత ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౫౧ ॥ ఆయుధైః-రశ్మిభిశ్చ-భగ్నగాత్రాణాం-ఋత్విజాం - దేవానాం చ పునః-భవతాఽనుగృహీతానాం-హే మన్యో-అనాతురమారోగ్యం-ఆశు అస్తు ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ భాగశ్చ తవాస్త్విత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ హే రుద్ర-యావదిత్యర్థే యదిత్యవ్యయం-అధ్వరస్య యదుచ్ఛిష్టః యజ్ఞే కృతే యావానవశిష్టోఽర్థః-స్తావాన్-ఏష తవ భాగోఽస్తు- హే రుద్ర -యజ్ఞహన్-అద్య అధునా - తే తవ-భాగేన యజ్ఞః కల్ప్యతాం సఙ్కల్ప్యతామ్ ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః ********

ఏవం బ్రహ్మణా ప్రసాదితో రుద్రో దేవాననుగృహ్ణన్ తద్విజ్ఞాపితమఙ్గీచకారేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ అజేన బ్రహ్మణా-అనునీతేన ప్రార్థితేన, అతఏవ-పరితుష్యతా, భవేన - హే మహాబాహో విదుర-ప్రహస్య-శ్రూయతామిత్యానన్త్ర్య అభ్యధాయి అభ్యభాషి ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ తదేవాహ ॥ నాఘమితి ॥ హే ప్రజేశ ప్రజేశానాం మస్మదాదీనామీశ ప్రభో-భగవన్మాయయా మోహితానాం-బాలానాం మూర్ఖాణాం-అఘమపరాధం - అధునా-నవర్ణయే-ఏవమేవమపచరితమితి న కథయామీత్యర్థః-నానుచిన్తయే నస్మరామి చ కిన్త్వపరాధాచరణదశాయాం మయా దణ్డః కృతః శిక్షామాత్రం కృతమిత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ తదనుగ్ర

౫౦ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ మఖో నినీయతే.- ౩ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ చక్షుషేక్షేత

హ ప్రకారమేవాహ॥ ప్రజాపతేరిత్యాదిభిస్త్రిభిః ॥ దగ్ధశీర్ష్ణః దక్షిణాగ్నౌ దగ్ధం శిరో యస్య, తస్య, ప్రజాపతేర్దక్షస్య-అజముఖం కణ్ఠాదుపర్యేవ అజస్య ముఖం యస్మిన్ - తచ్ఛిరో- భవతు మిత్రస్య మిత్రనామ్నో దేవస్య, చక్షుషీ నేత్రే భవేతాం-చక్షుషీ క్షేతేత్యత్ర ఈషత్త్వాత్ ఈదూదేద్ద్వివచనం ప్రగృహ్యత్వాభావః-మిత్రస్య చక్షుర్భఙ్గః పూర్వం కృత ఇత్యర్థసిద్ధం చక్షుషేతి తృతీయాన్తస్య పాఠే, తదా, మిత్రస్య చాజముఖం శిరో భవతు, అస్మిన్పక్షే మిత్రస్య శిరోభఙ్గః పూర్వమర్థసిద్ధో వేదితవ్యః- భగః భగాఖ్యో దేవః, బర్హిష్మతో యజ్ఞస్య-స్వీయం భాగం, చక్షుషా, ఈక్షేత పశ్యతు-భగస్య నేత్రే తేఽప్యుద్యోయాతామిత్యర్థః, అయమేవార్థస్సాధుః భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతి తస్య రుషేతి, పూర్వం భగస్యైవ నేత్రభఙ్గాభిధానాత్ ॥ ౩ ॥ పూషా దేవః, యజమానస్య పిష్టం భుఙ్క్తామితి తథా, దద్భిర్దన్తైః, జక్షితు అద్యాత్, పూష్ణో దన్తా ఉత్పద్యేరన్నిత్యర్థః, యే దేవాః, మే మహ్యం ఉచ్ఛేషణం యజ్ఞావశిష్టం దదుః దత్తవన్తః, తే సర్వే, ప్రకర్షేణ కృత్తాని సమ్యక్ కృత్తాని, సర్వాణ్యఙ్గాని- యేషాం - తే-భవేయురిత్యర్థః, ప్రకృత్తసర్వాఙ్గా ఇతి పాఠాన్తరం-తదా- యే దేవాః - ప్రకృత్తసర్వాఙ్గాః నితరాం భిన్నసర్వావయవాః, యే చ-మహ్యముచ్ఛేషణం - దదుః దాతుమతిం కృతవన్త ఇత్యర్థః-అనుగ్రహాత్పూర్వముచ్ఛేషణదానాభావాత్-తే సర్వే ॥ ౪ ॥ అధ్వర్యవః ఋత్విజశ్చ-అశ్వినోర్బాహుభ్యాం-కృతబాహవః తత్పాదితబాహవః పూష్ణో హస్తాభ్యాం - కృతహస్తాశ్చ-భవన్త్విత్యన్వయః - భృగుః -బస్తశ్మశ్రుః-బస్తస్య మేషస్యేవ శ్మశ్రూణి యస్య ॥ ౫ ॥ ఏవం రుద్రేణానుగృహీతా దేవాః కిం చక్రురిత్యత్రాహ మైత్రేయః॥ తదేతి॥ మీఢుష్టమోదితం-మీఢుష్టమశ్శివతమో రుద్ర - స్తేనో - దితం గదితం-శ్రుత్వా-సర్వాణి భూతాని-పరితుష్టాత్మభిః పరితుష్టచిత్తైః- హోతావిగః ॥ ౩॥

పూషా తు యజమానస్య దద్భిర్జక్షతు పిష్టభుక్ । దేవాః ప్రకృతసర్వాఙ్గా యే మ ఉచ్ఛేషణం దదుః॥ ౪॥
బాహుభ్యామశ్వినోః పూష్ణో హస్తాభ్యాం కృతబాహవః । భవన్త్వధ్వర్యవశ్చాన్యే బస్తశ్మశ్రుర్భృగుర్భవేత్ ॥ ౫ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తదా సర్వాణి భూతాని శ్రుత్వా మీఢుష్టమోదితమ్ । పరితుష్టాత్మభిస్తం తు సాధు సాధ్విత్యథాబ్రువన్ ॥ ౬ ॥ తతో మీఢ్వాంసమామన్త్ర్య శునాశీరాస్సహర్షిభిః । భూయస్తద్దేవయజనం సమీఢ్వద్వేధసో యయుః ॥ ౭ ॥ విధాయ కార్త్స్న్యేన చ తద్యదాహ భగవాన్భవః । సన్దధుః కస్య కాయేన సవనీయపశోశ్శిరః ॥ ౮ ॥ సన్ధీయమానే శిరసి దక్షో రుద్రాభివీక్షితః । సద్యస్సుప్త ఇవోత్తస్థౌ దదృశే చాగ్రతో మృడమ్ ॥ ౯ ॥ తదా వృషధ్వజద్వేషకలిలాత్మా ప్రజాపతిః । శివావలోకాదభవచ్ఛరద్ధ్రద ఇవామలః ॥ ౧౦ ॥ భవస్తవాయ కృతధీర్నాశక్నోదనురాగతః । ఔత్కణ్ఠ్యాద్బాష్పకలయా సమ్పరేతాం సుతాం స్మరన్ ॥ ౧౧ ॥ కృచ్ఛ్రాత్సంస్తభ్య చ మనః ప్రేమవిహ్వలితస్సుధీః । శశంస నిర్వ్యళీకేన భావేనేశం ప్రజాపతిః ॥ ౧౨ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ భూ

దుర-సాధు సాధ్విత్యూచుః ॥ ౬ ॥ తతః మీఢ్వాంసం రుద్రం, త్వయాఽఽగత్య సర్వం కార్యమిత్యామన్త్ర్య సమ్ప్రార్థ్య శునాశీరాః ఇన్ద్రోపలక్షితా దేవాః - ఋభుభిః భృగుణాఽఽహూయమానదక్షిణాగ్నిప్రభవైః ఋభ్వాఖ్యైర్దేవైస్సహ-సమీఢ్వద్వేధసః మీఢుషా రుద్రేణ వేధసా బ్రహ్మణా చ సహితాః, భూయః పునః, తద్దేవయజనం -దేవా ఇజ్యన్తేఽస్మిన్నితి దేవయజనం యాగదేశం, యయుః జగ్ముః ॥ ౭ ॥ భగవాన్భవో రుద్రో, యదాహ, ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజముఖం శిర, ఇత్యాదినా - తథా-కార్త్స్న్యేన విధాయ హస్తబాహ్వాదికం విధాయ-సవనీయపశోరజస్య సమ్బన్ధి, శిరః, కస్య దక్షస్య, కాయేన శరీరేణ-సన్దధుః ॥ ౮ ॥ సవనీయపశోశ్శిరసి సన్ధీయమానే సతి- రుద్రేణాభివీక్షితో-దక్షః సుప్త ఇవో, త్తస్థౌ ఉదతిష్ఠత్ అగ్రతః పురతో వస్థితం, మృడం రుద్రం దదృశే చ ॥ ౯ ॥ పూర్వం, వృషధ్వజే రుద్రే, ద్వేషేణ, కలిలః కలుషీకృతః, ఆత్మా యస్య, సః, ప్రజాపతిర్దక్షః, శివావలోకాత్, శరత్కాలీనహ్రద ఇవామలో భవత్ ॥ ౧౦ ॥ భవస్తవాయ రుద్రస్తుతయే, కృతధీః కృతమనాః, సమ్పరేతాం పరలోకం గతాం-సుతాం సతీం- అనురాగతః, స్మరన్ తస్యా ఔత్కణ్ఠ్యా, ద్యా బాష్పకలా నేత్రజలలేశ, స్తేన, నాశక్నోత్ స్తోతుం న సమర్థోఽభూత్ ॥ ౧౧ ॥ ప్రేమ్ణా విహ్వలితః విహ్వలచిత్తత్వాత్, కృచ్ఛ్రాత్ప్రయాసేన-మనః, సంస్తభ్య స్వవశం కృత్వా, సుధీః స్తుతిసమర్థబుద్ధిమాన్, ప్రజాపతిర్దక్షః, ఈశం రుద్రం, నిర్వ్యళీకేన ప్రీతియుక్తేన, భావేన, అభిప్రాయవిశేషేణ, శశంస తుష్టావ ॥ ౧౨ ॥ యదపి యద్యపి ప్రలబ్ధో మయా పరిభూతో, భవాన్, తథాపి త్వయా, దణ్డో ధృతః శిక్షా కృతా, న తూపేక్షితోఽస్మి, యుక్తమేవైతదిత్యాహ, బ్రహ్మ

బన్ధుషు బ్రాహ్మణాభాసేష్వపి, తుభ్యం తవ, హరిర్విష్ణోశ్చేతి, వాం యువయోః, అవజ్ఞా ఉపేక్షా, నాస్తి, ధృతవ్రతేషు స్వవ
ర్ణాశ్రమోచితధర్మనిష్ఠేషు బ్రాహ్మణేషు, కుత ఏవావజ్ఞా స్యాత్ న కుతస్స్యాదిత్యర్థః, హే భగవన్ ॥ ౧౩ ॥ తత్ర హేతుం
వదన్ "శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవ" దితిన్యాయేన పరమాత్మదృష్ట్యా స్తౌతి ॥ విద్యేతి ॥ బ్రహ్మత్వం, చతుర్ముఖరూ
పిత్వం, ప్రథమం కల్పాదౌ, ఆత్మతత్త్వం జీవపరయాథాత్మ్యం, స్వానుభవోపదేశాభ్యాం, అవితుం రక్షితుం, విద్యాశా
స్త్రజన్యం జ్ఞానం తపశ్శమదమాదికృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిచ, వ్రతం వర్ణాశ్రమోచితధర్మః, ఏతాని బిభ్రతీతి తాన్విప్రా,
న్ముఖతః అస్రాక్ సృష్టవానసి, తత్తస్మాత్, హే పరమ, సర్వవిపత్సు సర్వాస్వాపత్సు బ్రాహ్మణాన్, పశూన్ పాలః పశుపా
లక ఇవ, ప్రగృహీతదణ్డః సాపరాధేషు కృతశిక్షః, పాసి రక్షసి ॥ ౧౪ ॥ స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేదయన్ క్షమాపయతి ॥ యో
సావితి అవిదితతత్త్వదృశా అప్రాప్తతత్త్వజ్ఞానేన, మయా, అగణయ్య తృణీకృత్య, సభాయాం, దురుక్తయ ఏవ విశిఖా బా
ణాః, తైః, క్షిప్తస్తాడితో, యోఽసౌ భవాన్ - అర్హత్తమస్య పూజ్యస్య, తవ, నిన్దయా, అర్వాక్పతన్తం అధోలోకాన్ గచ్ఛ
న్తం, మాం - దయార్ద్రయా దృష్ట్యా, అపాత్ అగణయ్య విస్మృత్య, మత్కృతాపరాధం అపాత్ ఆరక్షదితి వాఽన్వయః, స
భగవాన్ భవాన్ స్వకృతేనోపకారేణ తుష్యేత్, న మయా తత్ప్రతికర్తుం శక్యమిత్యర్థః, అనేన స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేది
తమ్ ॥ ౧౫ ॥ స దక్షః, మీఢ్వాంసం రుద్రమేవం, క్షమాప్య ప్రసాద్య, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, చకారాద్రుద్రేణ చ, అనుమ
న్త్రితః అనుజ్ఞాతః, ఉపాధ్యాయసహితైః, ఋత్విగాదిభిః - కర్మ అధ్వరం, అనువర్తయామాస, ప్రవర్తయామాస - సన్తార
యామాసేతి పాఠాన్తరం, సన్తారయామాస సమాపయామాస ॥ ౧౬ ॥ కథం కృత్వా సన్తారిత ఇత్యత్రాహ ॥ వైష్ణవ

యానుగ్రహః అసూభవతా కృతో మే దణ్డస్త్వయా మయి భృతో యదపి ప్రలబ్ధః । న బ్రహ్మబన్ధుషు చ వాం భ
గవన్నవజ్ఞా తుభ్యం హరేశ్చ కుత ఏవ ధృతవ్రతేషు ॥ ౧౩ ॥ విద్యాతపోవ్రతధరాన్ ముఖతః స్మ విప్రాన్ బ్రహ్మా
త్మతత్త్వమవితుం ప్రథమం త్వమస్రాక్ । తద్బ్రాహ్మణాన్ పరమ సర్వవిపత్సు పాసి పాలః పశూనివ విభో ప్ర
గృహీతదణ్డః ॥ ౧౪ ॥ యోఽసౌ మయాఽవిదితతత్త్వదృశా సభాయాం క్షిప్తో దురుక్తివిశిఖైరగణయ్య తన్మామ్ ।
అర్వాక్పతన్తమర్హత్తమనిన్దయాఽపాద్దృష్ట్యాఽఽర్ద్రయా స భగవాన్ స్వకృతేన తుష్యేత్ ॥ ౧౫ ॥ మై
త్రేయ ఉవాచ ॥ క్షమాప్యైవం స మీఢ్వాంసం బ్రహ్మణా చానుమన్త్రితః । కర్మానువర్తయామాస సోపా
ధ్యాయర్త్విగాదిభిః ॥ ౧౬ ॥ వైష్ణవం యజ్ఞసన్తత్యై త్రికపాలం ద్విజోత్తమాః । పురోడాశం నిరవపన్ వీరసం
సర్గశుద్ధయే ॥ ౧౭ ॥ అధ్వర్యుణాఽఽత్తహవిషా యజమానో విశాంపతే । ధియా విశుద్ధయా దధ్యౌ తథా ప్రా
దురభూద్ధరిః ॥ ౧౮ ॥ తదా స్వప్రభయా తేషాం ద్యోతయన్త్యా దిశో దశ । ముష్ణంస్తేజ ఉపానీతస్తార్క్ష్యేణ స్తో
త్రవాజినా ॥ ౧౯ ॥ శ్యామో హిరణ్యరశనోఽర్కకిరీటజుష్టో నీలాలకభ్రమరమణ్డితకుణ్డలాస్యః । కమ్బ్వబ్జచ
క్రశరచాపగదాసిచర్మవ్యగ్రైర్హిరణ్మయభుజైరివ కర్ణికారః ॥ ౨౦ ॥ వక్షస్యధిశ్రితవధూర్వనమాల్యు

మితి ॥ యజ్ఞసన్తత్యై యజ్ఞవిచ్ఛేదపరిహారాయ, వీరసంసర్గశుద్ధయే చ వీరాణాం ప్రమథానాం సంసర్గకృతదోషశు
ద్ధయే, వీరభద్రసంసర్గశుద్ధయే వా - వైష్ణవం విష్ణుదేవతాకం, త్రికపాలం త్రిషు కపాలేషు సంస్కృతం పురోడాశం,
ద్విజోత్తమాః ఋత్విజః, నిరవపన్ ॥ ౧౭ ॥ హే విశాంపతే విదుర - ఆత్తహవిషా ఉపాత్తహవిషా, అధ్వర్యుణా సహ,
యజమానో దక్షః, విశుద్ధయా నిర్మలయా, బుద్ధ్యా, దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ ॥ తదా తదైవ, హరిః, ప్రాదురభూత్ ఆవిర్బభూవ,
తథేతి పాఠే యథా యేన ప్రకారేణ దధ్యౌ - తథా తం ప్రకారమనతిక్రమ్య ప్రాదురభూదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ దశ దిశః, ద్యో
తయన్త్యా, ఆత్మనః ప్రభయా - తేషాం సదస్యానాం - తేజః, ముష్ణన్ తిరస్కుర్వన్, హరిః, స్తోత్రే బృహద్రథన్తరే, వాజౌ ప
క్షౌ యస్య, తేన, బృహద్రథన్తరే పక్షావితి శ్రుతేః, స్తోత్రదక్షేణ వా, తార్క్ష్యేణ గరుడేన ఉపానీతః సమీపం ప్రాపితః ॥ ౧౯ ॥
ఆవిర్భూతం భగవన్తం వర్ణయతి ద్వాభ్యాం ॥ శ్యామ ఇతి ॥ హిరణ్యవద్రశనా యస్యేతి వస్త్రం లక్ష్యతే, అర్కతుల్యేన కిరీటే
న - జుష్టం, నీలాలకా ఏవ భ్రమరాః, తైర్మణ్డితకుణ్డలం - ఆస్యం - యస్య - కమ్బుః శఙ్ఖః - అబ్జం కమలం - చాపః శార్ఙ్గం, అసిః
ఖడ్గః, చర్మ ఖేటః, కమ్బుప్రభృతిభిరాయుధైః - భృత్యరక్షణార్థం, వ్యగ్రైః సత్వరైః, హిరణ్మయైః భుజైః, కేయూరా
దిభూషితైః, భుజానాం హిరణ్మయత్వం కేయూరాదిభిర్భూషితత్వాదవగన్తవ్యం - పుష్పితైః శాఖావిశేషైః - కర్ణికార ఇ
వ శోభమానః ॥ ౨౦ ॥ వక్షస్యధిశ్రితా వధూర్యస్య - వనమాలా అస్యాస్తీతి వనమాలీ - ఉదారహాసయుక్తో - యోఽవలో
కః, తస్య - కలయా అపాఙ్గేన విశ్వం - రమయన్ - పార్శ్వయోరుభయోః - భ్రమన్తీ - వ్యజనచామరే ఏవ - రాజహంసౌ - యస్య

౧౬ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ కర్మ సన్తారయామాస. ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ తథా ప్రాదురభూత్.

సః-శుభ్రాతపత్రమేవశశీ-తేనో-పరిరజ్యమానః శోభాతిశయం నీయమానః ※ ॥ ౨౧ ॥ ※ఉపాగతం సమీపే ప్రాప్తం భగవన్తం-మాలక్ష్య దృష్ట్వా - బ్రహ్మేన్ద్రత్ర్యక్షా నాయకా ముఖ్యా యేషాం తే - సర్వే-సురగణాదయః-సహసా స్వరయోత్థాయ ప్రణేముః, నమశ్చక్రుః ※ ॥ ౨౨ ॥ ※తస్య భగవతః-తైజసాహతరుచః-నిరస్తకాన్తిప్రభాః, సన్నజిహ్వాః గద్గదవాచః ససాధ్వసాః తన్మహిమ్నా క్షోభితచిత్తాః, మూర్ధ్నా, కృతాస్యఞ్జలిపుటాని యేషాం తే, మూర్ధసు ధృతాఞ్జలిపుటా ఇత్యర్థః, అధోక్షజ, ముపతస్థుః తుష్టువుః ※ ॥ ౨౩ ॥ ※యస్య భగవతో-మహిమానం ప్రత్యర్వాగ్వృత్తయోఽవస్తాదేవ వృత్తయః యేషాం తే, కాన్త్స్న్యేన తన్మహిమానమవగన్తుమనర్హమనోవృత్తయోఽపి-భవాదయః శర్వాదయః, కృతానుగ్రహవిగ్రహం, కృతః ప్రకటీకృతః, అనుగ్రహార్థం విగ్రహో యేన, తం- యద్వా, కృతః అనుగ్రహ ఏవ విగ్రహో - యేన-తం-భక్తానుగ్రహైకప్రధానమూర్తిమిత్యర్థః॥ యథామతి గృణన్తి స్మ, స్తుతివిస్మయే -వ్యాజనపాగోచరమహిమానం వాఙ్మనః ప్రవృత్తిభి స్తుష్టువురిత్యాశ్చర్యమ్ ※ ॥ ౨౪ ॥ ※తత్ర తావద్దక్ష స్తుతిప్రకారమాహ॥ దక్ష ఇతి॥ గృహీతార్హణసాధనోత్తమం అర్హతే పూజ్యతే అనేనేత్యర్హణం అర్హణసాధనం గన్ధపుష్పాదికం, గృహీతం అర్హణం యేన, స చాసౌ సాధనోత్తమః, స్తం, సాధనేషూత్తమః సాధనోత్తమః, పురుషార్థసాధకానాం మధ్యే ఉత్తమ మిత్యర్థః-తథా చ వక్ష్యతి ,, ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛే,, దిత్యాది, అనేన సమీహితసలసాధనప్రకారాన్తరాపేక్షయా సుఖేన పురుషార్థసాధకత్వాదుత్తమోపాయభూతమిత్యుక్తం భవతి, యద్వా-ప్రగృహీతం కర్తవ్యత్వేనోపాత్తం ప్రకారాన్తమితియావత్, అర్హణం భగవదారాధనభూతయాగరూపం పూజనం, తస్య, యాని సాధనాని నిర్వర్తకాని ద్రవ్యాజాదీని-తేభ్య ఉత్తమం యాగనిర్వర్తకమిత్యర్థః ,, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభి,, రితి శ్రుతేః, బిభర్తి పోషయతి నిర్వర్తయతీతి యావత్, అతఏవ హి పూర్వం తదాగమనాభావాద్యాగానివృత్తిః, న కేవలం యాగనిర్వర్తక ఏవ, పితు-తత్ఫలప్రదో భోక్తా చేత్యా

చారుహాసావలోకకలయా రమయంశ్చ విశ్వమ్। పార్శ్వభ్రమద్వ్యజనచామరరాజహంసశ్శ్వేతాతపత్రశశినోపరి రజ్యమానః ॥ ౨౧ ॥ తముపాగతమాలక్ష్య సర్వే సురగణాదయః। ప్రణేముస్సహసోత్థాయ బ్రహ్మేన్ద్రత్ర్యక్షనాయకాః ॥ ౨౨ ॥ తత్తేజసా హతరుచస్సన్నజిహ్వాస్ససాధ్వసాః । మూర్ధ్నా ధృతాఞ్జలిపుటా ఉపతస్థురధోక్షజమ్ ॥ ౨౩ ॥ అప్యర్వాగ్వృత్తయో యస్య మహి త్వాత్మభువాదయః । యథామతి గృణన్తి స్మ కృతానుగ్రహవిగ్రహమ్ ॥ ౨౪ ॥ దక్షో గృహీతార్హణసాదనోత్తమం యజ్ఞేశ్వరం విశ్వసృజాం పరం గురుమ్ । సునన్దనన్దాద్యనుగైర్వృతం ముదా గృణన్ప్రపేదే ప్రయతః కృతాఞ్జలిః ॥ ౨౫ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ శుద్ధం స్వ

హ॥ యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞానాం భోక్తారం, తత్ఫలదం చేత్యర్థః-తథా చ గీతం,, అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చే,, తి-అత్రేశ్వరత్వోక్త్యా భోక్తృత్వం రక్షకత్వం చ, ఈశ్వరో హి స్వం భుఙ్క్తే జగత్ రక్షతి చ-న కేవలం యజ్ఞస్యైవ రక్షకః, అపితు, యజకర్తుర్యజమానస్య దక్షస్యాపీత్యాహ-విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం -పతిం పాలయితారం, సృష్ట్యుత్పత్త్యాద్యుపలక్షణమిదం-పతిత్వమపి హితోపదేశేనేత్యాహ, గురుం, హితోపదేష్టారం-సునన్దనన్దప్రభృతిభిః, భృత్యైరనుగైస్సైః, వృతం పరివేష్టితం-అనేన నిత్యవిభూత్యధిపతిత్వముక్తం, ఏవంభూతం భగవన్తం - కృతాఞ్జలిర్బద్ధాఞ్జలి-ర్దక్షో గృణన్ స్తువన్ ప్రయతః సమాహితచిత్తః-ప్రపేదే శరణం గతః ※ । ౨౫ ॥ ※తత్ర ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమాత్మస్వరూపం సర్వశక్తిమద్విశోధ్యతమనుసన్దధానః ప్రపద్యతే దక్షః॥ శుద్ధమితి॥ శుద్ధమపాపవిద్ధం, కర్మరూపోపాధిరహితమకర్మవశ్యమితియావత్, అతఏవ స్వధామ్ని స్వస్వరూపే, మాయాం, ప్రతిషిధ్య నిరస్య. స్వేనరూపేణ, అస్పృష్టప్రకృతిజన్యదోషమిత్యర్థః, శుద్ధత్వే హేతుః, ఉపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం ఉపరతాః శశ్వన్నివృత్తాః అఖిలాస్సర్వాః బుద్ధ్యవస్థా మనోవృత్తయో, యస్య తత్, నిత్యనివృత్తప్రకృతిపరిణామరూపాన్తర్బాహ్యేన్ద్రియసర్వవృత్తిత్వాదపాపవిద్ధమితి భావః॥ యద్వా-స్వధామ్ని ఉపరతాః ప్రశాన్తాః అఖిలబుద్ధ్యవస్థా- యస్య తత్, స్వస్వరూపానుభవేనైవ నిత్యనివృత్తసర్వమనోవృత్తిరిత్యర్థః, తత్కుత్వం-ఏకం సమాభ్యధికరహితం-స్వస్వరూపస్య నిస్సమాభ్యధికానన్దరూపత్వాత్తదేకానుభవేన నిత్యనివృత్తసర్వేన్ద్రియవృత్తిత్వాచ్ఛుద్ధమిత్యర్థః, కిమేవంవిధం స్వరూపం జడం- నేత్యాహ- చిన్మాత్రం జ్ఞానైకరసం - క్వచిదప్యజడం, న కేవలం స్వయమేవ శుద్ధమపి త్వన్యేషామపి శుద్ధత్వాపాదకమిత్యాహ-అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్తదభయం - యదుపాసనా దశుద్ధత్వాపాదకభయాఖ్యసంసారనివృత్తి స్తదభయమిత్యుచ్యతే-తథా చ-శ్రుతిః ,, యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే అథ సోఽభయం గతో భవతి ,, ఇతి-ఏవం రూపం స్వరూపం ప్రతిపాద్య తిష్ఠక్ అజహాదిత్యర్థః-తయైవ మాయయైవ-పురుషత్వం పురుషాకారతాం, ఉపేత్య, మాయాం దేవాదిశరీరరూపేణ పరిణమయ్య-తే

స్మిన్ జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థాయేత్యర్థః-స్వయమాత్మతన్త్రః స్వతన్త్రో భవన్ - తస్యాం మాయాయాం-ముపరిషన్ధ్రాః కర్మవశ్య ఇవాస్తే-అహో మహదిదం సర్వశక్తిత్వమితి భావః * ॥ ౨౬ ॥ * అథ ఋత్విజః పరమాత్మతత్త్వానభిజ్ఞతామాత్మీయామావేదయన్తస్తం సర్వయజ్ఞారాధ్యత్వేన స్తువన్తి ॥ తత్త్వమితి ॥ హే అనఘ అనఘ-పుణ్యాపుణ్యరూపమలరహితేత్యర్థః-వయం-నన్దికేశ్వరస్య శాపా-త్కర్మణ్యేవ-అవగ్రహధియః దురాగ్రహచిత్తాః-తేన వ - తత్త్వం యాథాత్మ్యం, నవిదామః న జానీమః-కింతు- హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్య మూర్తే త్రివృత్ త్రయాణాం సత్త్వాదీనాం గుణానాం వృత్, భావే క్విప్-వర్తనం-యస్మిన్-తత్, త్రిభిర్గుణైర్వర్తత ఇతి వా,, త్రైగుణ్యవిషయా వేదా,, ఇత్యుక్తరీత్యా తత్తద్గుణానుసారేణ హ్యధ్వరాది కర్మ విహితం-ధర్మోపలక్షణం-ధర్మస్య క్రియాజన్యస్యాపూర్వస్య - దేవతాప్రసాదస్య వా - ఉపలక్షణం-ఉపలక్ష్యతే అనేనేత్యుపలక్షణం జ్ఞాపకం - ఉత్పాదకమిత్యర్థః ,, తృప్త ఏవైనమిన్ద్రః ప్రజయా పశుభిస్తర్పయతి ,, తి దేవతాప్రసాదాదేర్జ్ఞాపకత్వేన హి చోదితం - ఇదమధ్వరాఖ్యం కర్మ జ్ఞాతం - అస్మాభిరితి శేషః - కీదృశం తత్కర్మ తతా ప్రహాయదర్థం యత్ప్రయోజనాయ - యత్కర్మఫలప్రదానాయ యత్కర్మారాధ్యత్వాయ చేత్యర్థః - అదః ఏతద్దైవం ఇన్ద్రాదిదైవతం అధివ్యవస్థాః - విశేషేణాధిష్ఠాయ స్థితవానిత్యర్థః - వ్యవస్థా ఇత్యత్రాడాగమాభావ ఆర్షః , అనేన ఇన్ద్రాదిరూపేణ సర్వయజ్ఞారాధ్యస్తత్ఫలదశ్చ త్వమేవేత్యుక్తం భవతి * ॥ ౨౭ ॥ అథ సదస్యాస్తాపత్రయాభిహతాః - జననపదవ్యాహే యతా మాపి షుర్వన్తో భగవచ్చరణారవిన్దశరణాగతిం ప్రార్థయన్త ఆహుః ॥ ఉత్పత్త్యధ్వనీతి॥ హే శరణద శరణప్రద, ఉపాయనిర్వర్తక, శరణ్యేతి యావత్, ఉత్పత్త్యధ్వని సంసారమార్గే వర్తమానః, అజ్ఞానాం, సార్ధస్సమూహః, కామేనోపసృష్టః పీడితః , తేతవ, పాదౌకః, పాదావేవ ఓకః ప్రీణిస్థానం-కల్పతరుమూలవద్విశ్రాన్తిజ

ధామ్న్యపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం చిన్మాత్రమేకమభయం ప్రతిషిధ్య మాయామ్ । తిష్ఠంస్తయైవ పురుషత్వముపేత్య తస్యామాస్తే భవానపరిశుద్ధ ఇవాత్మతన్త్రః ॥ ౨౬ ॥ ఋత్విజ ఊచుః॥ తత్త్వం న తే వయమనఞ్జన రుద్రశాపాత్కర్మణ్యవగ్రహధియో భగవన్విదామః। ధర్మోపలక్షణమిదం త్రివృదధ్వరాఖ్యం జ్ఞాతం యదర్థమధిదైవమదో వ్యవస్థాః ॥ ౨౭ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ ఉత్పత్త్యధ్వన్యశరణ ఉరుక్లేశదుర్గేఽన్తకోగ్రవ్యాళాన్విష్టే విషయమృగతృష్ణ్యాత్మ * గేహోరుభారే। ద్వన్ద్వశ్వభ్రే ఖలమృగభయే శోకదావేఽజ్ఞసార్థః పాదౌకస్తే శరణద కదా యాతి కామోపసృష్టః॥ ౨౮ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ తవ వరద వరాఙ్ఘ్రావాశిషేహాఖిలార్థే హ్యపి మునిభిరసక్తైరాదరేణార్హణీయే । యది రచితధియం మాఽవిద్యలోకోఽపవిద్ధం జపతి న గణయే తత్త్వత్పరానుగ్రహేణ ॥ ౨౯ ॥ భృగురువాచ॥ యన్మాయయా గహనయాఽపహతాత్మబోధా బ్రహ్మాదయస్తనుభృతస్తమసి

నకస్థానమిత్యర్థః , కదా యాతి శరణం గచ్ఛతి , కథంభూతే ఉత్పత్త్యధ్వని, అశరణే విశ్రమస్థానశూన్యే, ఉరుక్లేశా ఏవ దుర్గమస్థానాని యస్మిన్-న్నన్తక ఏవోగ్రో వ్యాళః, తేనాన్విష్టే లక్షీకృతే, విషయమృగతృష్ణాత్మ గేహోరుభారే, విషయరూపా మృగతృష్ణికా - ఆత్మా ఆత్మాభిమానాస్పదం చ శరీరం, గేహం మమత్వాస్పదం గృహం, తాన్యేవోరుభారో యస్మిన్-ప్రథమాన్తపాఠే, యజ్ఞసార్థస్యపి వేషణం , విషయమృగతృష్ణాదయ ఏవ ఉరుభారో యస్య స ఇతి, ద్వంద్వాని సుఖదుఃఖాదీన్యేవ , శ్వభ్రాణి గర్తాః , యస్మిన్, ఖలా దుర్జనా ఏవ మృగాః వ్యాఘ్రాదయ, స్తేభ్యో భయం యస్మిన్, శోక ఏవ దావాగ్నిర్యస్మిన్ * ॥ ౨౮ ॥ * రుద్రస్తు మమ నిన్దా దుస్సహాసీత్పూర్వమిదానీం తు తాం న గణయామీత్యాహ ॥ తవేతి॥ హే వరద- ఇహ అస్మిన్లోకే, ఆశిషా కామేవ, అఖిలైరర్థైః ఆరాధనీయౌ , తథా అసక్తైర్ముముక్షుభిశ్చ, ఆదరేణార్హణీయే , తవ వరాఙ్ఘ్రౌ అనిరతిశయసుకుమారత్వసుగన్ధత్వాదియుక్తే చరణారవిన్దే , రచితధియం న్యస్తచిత్తం, మాం, అవిద్యలోకోఽజ్ఞలోకో, యది యద్యపి, అపవిద్ధం ఆచారహీనం -జపతి జల్పతి , తథాపి, తజ్జల్పనం, న గణయే న గణయామి, నిన్దకాన్న నిగృహ్ణామిత్యర్థః, కుతః త్వత్పరానుగ్రహేణ - తవ , యః పరానుగ్రహః , పరేషు అనుగ్రహ- స్తేన హేతునా, తవ పరానుగ్రహైకనిరతత్వాత్త్వచ్చరణారవిన్దాసక్తచిత్తానామస్మాకమపి పరానుగ్రహ ఏవోచిత ఇతి భావః *॥ ౨౯ ॥ * భృగుస్త్వవిద్యాతిరోహితస్వరూపత్వేన దేహపరవశత్వాత్సర్వే బ్రహ్మాదయో జీవా అపరాధైకపరాస్త్వం త్వపరాధసహనైకశీలోఽసి , అతః ప్రకృతోఽపరాధస్త్వయా క్షన్తవ్య ఇత్యాహ॥ యన్మాయయేతి॥ బ్రహ్మాదయః, సర్వే, తనుభృతో దేహినః-జీవా ఇతి యావత్- గహనయా దురత్యయయా-యస్య తవ-మాయయా- అపహృతః తిరోహితః-ఆత్మనో, బోధః ధర్మభూతం జ్ఞానం-యేషాం

౨౮॥శ్లో॥పా॥ * గేహోరుభారః॥

తే అతఏవ - తమసి తమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మప్రకృతిపరిణామరూపే శరీరే-స్వపన్తః శయానాః వర్తమానాః యద్వా, తమసః కార్యే జన్మజరామరణాదిరూపే సంసారే-శయానాః-ఆత్మన్ ఆత్మని- శ్రితం ఆశ్రితం-జీవాన్తరాత్మయా అధిష్ఠితమిత్యర్థః, తవ-తత్త్వం- స్వరూపయాథాత్మ్యం - అధునాపి-న విదన్తి న జానన్తి-సోఽయం-ప్రణతానాం శరణాగతానాం-ఆత్మబన్ధుః ఆత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః ప్రీతిమాంశ్చ బన్ధుః - యద్వా - ప్రణతానాం ఆత్మనాం-బన్ధుః ప్రసీదతు అస్మాననుగృహ్ణాతు ❋॥౩౦॥❋ అథ బ్రహ్మా, నాత్మన్ శ్రితం తవ విదన్త్యధునాపి - తత్త్వమితి భగవత్తత్త్వస్యావేద్యత్వం యద్భృగుణోక్తం, తదేవ ప్రపఞ్చయన్నాహ ॥ నైతదితి ॥ భవతః-ఏతద్వాఙ్మనసాగోచరం-స్వరూపం-పురుషో జీవః-పదార్థానాం-భేదం స్వాసాధారణం-ధర్మం -గృహ్ణన్తీతి పదార్థభేదగ్రహాః, పదార్థభేదో గృహ్యతే ఏభిరితి వా పదార్థభేదగ్రహాః-రూపస్పర్శాదిగ్రాహకైశ్చక్షురాదిభిరిన్ద్రియైరిత్యర్థః - నేక్షేత్ న సాక్షాత్కుర్యాత్ కుతః-యావత్ యావతా-యత ఇత్యర్థః-అసౌ పురుషః-జ్ఞానస్య-జ్ఞాయతే అనేనేతి జ్ఞానం- కరణమిన్ద్రియం - తస్య ఇన్ద్రియవర్గస్య, అర్థస్య శబ్దాదేర్విషయస్య-గుణస్య చ జ్ఞానార్థయోః కారణస్య సత్త్వాదిగుణస్య చ, ఆశ్రయః-త్వం తు -మాయామయాన్మాయాపరిణామరూపా, దసతో దేహాదేః, తత్సంసృష్టాచ్చ జీవాత్ - వ్యతిరిక్తః అత్యన్తవిలక్షణః - ప్రాకృతం హి చక్షురాదీన్ద్రియం ప్రాకృతమేవ గృహ్ణీయాదప్రాకృతం త్వత్స్వరూపమితి భావః ❋॥౩౧॥❋ ఇన్ద్రస్తు భగవదవతారస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వమనుసన్దధన్నాహ ॥ ఇదమితి ॥ హే అచ్యుత-ఇదం-తవ-వపుః శరీరం -విశ్వభావనం విశ్వం భావయతి సుఖితం కరోతీతి విశ్వభావనం-అతఏవ-మనోదృశాం మనసాం దృశాం చ-ఆనన్దం కరోతీత్యానన్దకరం-అస్య రూపస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వాత్తస్య చాధర్మవిరతిపూర్వకత్వాదధార్మికవిరత్యుపయుక్తత్వం విగ్రహస్యాహ - సురవిద్విషః అసురాణాం - విద్విషః అసురాః-స్తాన్ క్షపయన్తీతి తైః-రుద్ధ

స్వపన్తః । నాత్మన్ శ్రితం తవ విదన్త్యధునాపి తత్త్వం సోఽయం ప్రసీదతు భవాన్ ప్రణతాత్మబన్ధుః ॥ ౩౦ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ నైతత్స్వరూపం భవతోఽసౌ పదార్థభేదగ్రహైః పురుషో యావదీక్షేత్ । జ్ఞానస్య చార్థస్య గుణస్య చాశ్రయో మాయామయాద్వ్యతిరిక్తోఽసతస్త్వమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్ర ఉవాచ ॥ ఇదమప్యచ్యుత విశ్వభావనం వపురానన్దకరం మనోదృశామ్ । సురవిద్విట్క్షపణైరుదాయుధైర్భుజదణ్డైరుపపన్నమష్టభిః ॥ ౩౨ ॥ పత్న్య ఊచుః ॥ యజ్ఞోఽయం తవ యజనాయ కేన సృష్టో విధ్వస్తః పశుపతినాఽద్య దక్షకోపాత్ । తం నస్త్వం శవశయనాభశాన్తమేధం యజ్ఞాత్మన్నళినరుచా దృశా పునీహి ॥ ౩౩ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ అనన్వితం తే భగవన్విచేష్టితం యదాత్మనా చరసి హి కర్మ నాజ్యసే । విభూతయే యత ఉపసేదురీశ్వరీం న మన్యతే స్వయమనువర్తినీం భవాన్ ॥ ౩౪ ॥ సిద్ధా ఊచుః ॥ అయం తే కథామృష్టపీయూషనద్యాం మనోవారణః క్లేశదావాగ్నిదగ్ధః । తృషాఽఽ

తాన్యాయుధాని యైస్తైః-అష్టభిః-భుజదణ్డైర్దణ్డవద్దీర్ఘైర్భుజైః-ఉపపన్నం యుక్తమ్ ❋॥౩౨॥❋ ఋత్విక్పత్న్యస్తు భగవదారాధనత్వేనోపకారి యజ్ఞం విచ్ఛిన్నమధ్వరం కృపాదృష్ట్యా పవిత్రీకుర్విత్యాహుః ॥ యజ్ఞ ఇతి ॥ అయం యజ్ఞః - తవ-యజనాయ ఆరాధనాయ, కేన బ్రహ్మణా-పూర్వం సృష్టః - దక్షేణ వా ఆరబ్ధః-స చేదానీం-పశుపతినా రుద్రేణ-దక్షకోపాద్విధ్వస్తః-హే యజ్ఞాత్మన్-యజ్ఞ ఆత్మా మూర్తిర్యస్య, తస్య సంబుద్ధిః-నోఽస్మాకం-యజ్ఞం-నలినకాన్త్యా, దృశా నేత్రేణ, పునీహి, పవిత్రం కురు కథంభూతం యజ్ఞం, శవాశ్శేరతే యస్మిన్నితి శవశయనం శ్మశానం, తద్వదాభా ప్రతీతిర్యస్య సః, మేధశబ్దేన పశుహింసాద్యుత్సవో లక్ష్యతే-శాన్తః మేధో, యస్య సః, ఉపరతోత్సవః-శవశయనాభశ్చాసౌ శాన్తమేధశ్చేతి కర్మధారయః ❋॥౩౩॥❋ ఋషయస్తు యత్పరమాత్మనోఽసాధారణమపహతపాప్మత్వం దేవమనుష్యాదిప్రాప్యపుణ్యాసజాతీయచేష్టితత్వేపి తత్ఫలాననుభవితృత్వరూపం తదనుసన్దధానాః పరిపూర్ణత్వేన స్తువన్తి ॥ అనన్వితమితి ॥ హే భగవన్, తే తవ, విచేష్టితమిదమనన్వితమఘటమానం, విస్మయనీయమిత్యర్థః, కింతత్రాహ, ఆత్మనా స్వయం, కర్మ, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయం కర్మ, చరసి అనుతిష్ఠసి, నాజ్యసే తత్ఫలేన న లిప్యస ఇత్యర్థః, ఇదమప్యన్యదపూర్వమిత్యాహ ॥ యత ఇతి ॥ చతుర్థ్యర్థే తసిః, తస్య సార్వవిభక్తికత్వాత్, యస్మై విభూతయే, యద్విభూత్యర్థం ఈశ్వరీం లక్ష్మీం, ఉపసేదుః భేజుః, బ్రహ్మాదయ ఇతి శేషః, ద్వితీయార్థే వా తసిః-విభూతయే సమ్పదే, యామీశ్వరీం, భేజుః, తాం స్వయమనువర్తినీం స్వయమేవానువర్తమానాం-భవాన్న మన్యతే నాద్రియతే, ఉపేక్షత ఇత్యర్థః-అనేన పరిపూర్ణత్వముక్తమ్ ❋॥౩౪॥❋ సిద్ధాస్తు తత్కథాసుఖమభినన్దన్తః స్తువన్తి ॥ అయమితి ॥ అయం - నోఽస్మాకం, మనోవారణః మనోగజః, క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయస్తాపాః- త ఏవ దావాగ్నయః, తైర్దగ్ధః, అతఏవ, తృషా శబ్దాదివిషయాసక్త్యా- ఆర్తః పీడితః తే తవ-త్వత్కథైవ-మృష్టం శుద్ధం-పీయూష

షం - తన్మయీ - యా నదీ - తస్యాం - అవగాఢః ప్రవిష్టః - దావం దావాగ్నితుల్యసాంసారికాధ్యాత్మికాదితాపం - న సస్మారేన స్మరతి - న చ తతో నిర్గచ్ఛతి - బ్రహ్మ సమ్పన్నవత్ ముక్తవత్ - సుఖిత ఏవావతిష్ఠత ఇత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ దక్షపత్నీ యజమానీ స్తౌతి ॥ స్వాగతమితి ॥ హే ఈశ, తే తవ - స్వాగతం భద్రమాగమనం జాతం - హే శ్రీనివాస - ప్రసీద ప్రసన్నో భవ - అస్మానితి శేషః - తే తుభ్యం - నమః - హే అధీశ - యథా - శిరసా హీనః కబన్ధమాత్రః పురుషః - అఙ్గైః కరచరణాద్యవయవైః - శోభనైరపి - న శోభతే - తథా త్వాం వినా - కేవలం ప్రయాజాద్యఙ్గైః - మఖః - న శోభతే - అతో నః శ్రియా కాన్తయా సహ - త్రాహి రక్ష పాలయేత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ లోకపాలాస్తు భగవతస్సౌలభ్యం తన్మాయావైభవమనుసన్దధానాస్స్తువన్తి ॥ దృష్ట ఇతి ॥ త్వం వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావస్త్వం - నః అస్మాకం - దృగ్భిః మాంసచక్షుర్భిః - కిం దృష్టః కథం దృష్ట ఇత్యర్థః - స్వయం వాఙ్మనసావేద్యస్వరూపస్వభావత్వే సతి - అఖిలజననయనవిషయతాం గతత్వరూపసౌలభ్యేనైవ దృష్ట ఇత్యర్థః - నో ఇతి నిపాతో వా నఞ్పర్యాయః - దృగ్భిర్నో దృష్టః - కిం దృష్ట ఏవేత్యర్థః - సౌలభ్యమేవాత్ర కారణమితి భావః - యద్వా - ఏషా - దృగవిషయోఽపి దృగ్విషయో జాత ఇత్యేషా - భవదీయా మాయా భవదీయో విచిత్రస్సఙ్కల్ప ఇత్యర్థః - మాయాశబ్దస్య విచిత్రసర్గకారిశక్తివిశేషపరత్వే పూర్వోక్త ఏవాన్వయస్సాధుః - ఇదమపి తవ మాయాకార్యమేవేత్యాహ - అసద్గ్రహైః అసతి దేహే తదనుబన్ధిని చ - గ్రహః ఆగ్రహః - అహం మమతాభిమానః - యేషాం తైః - దేహాత్మాభిమానిభిరిత్యర్థః - దృశ్యం శరీరం - యేన కారణేన - ప్రత్యగ్ద్రష్టా ద్రష్టృత్వేన ప్రత్యక్త్వేన దృశ్యతే - ఆత్మత్వేనాభిమన్యత ఇత్యర్థః - ఏషా దృశ్యస్య ప్రత్యక్త్వేన దృష్టిః - భవదీయా మాయా విచిత్రా శక్తిరిత్యర్థః - తత్కారణభూతా భవదీయా మాయైవేతి భావః - హిశబ్దః శ్రౌతం స్మార్తం చ ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ,, అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః - నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీం తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేతం , దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా ,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిశ్చాత్రానుసన్ధేయా , ఏతేన దేహాత్మభ్రమో భగవన్మాయామూల ఏవేత్యుక్తం భవతి , ఏవం జీవేశైక్యభ్రమోఽపి త్వన్మాయామూల ఏ

> గ్నోఽవగాఢో న సస్మార దావం న నిష్క్రామతి బ్రహ్మసమ్పన్నవన్నః ॥ ౩౫ ॥ యజమాన్యువాచ ॥ స్వాగతం తే ప్రసీదేశ తుభ్యం నమః శ్రీనివాస శ్రియా కాన్తయా త్రాహి నః । త్వామృతేఽధీశ నాఙ్గైర్మఖః శోభతే శీర్షహీనః కబన్ధో యథా పూరుషః ॥ ౩౬ ॥ లోకపాలా ఊచుః ॥ దృష్టః కిం నో దృగ్భిరసద్గ్రహైస్త్వం ప్రత్యగ్ద్రష్టా దృశ్యతే యేన దృశ్యమ్ । మాయా హ్యేషా భవదీయా హి భూమన్ యస్త్వం షష్ఠః పఞ్చభిర్భాసి భూతైః ॥ ౩౭ ॥ యో

వేత్యాహుః, హే భూమన్ , అనేన జీవవైలక్షణ్యం సూచితం , జీవస్యాణుస్వరూపత్వాత్ , యస్త్వం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్త్వం , పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభిః, సహిత ఇతి శేషః , అత్ర పఞ్చభిర్భూతైరిత్యనేన తత్పరిణామరూపం శరీరం లక్ష్యతే, తద్విశిష్టః షష్ఠః చిద్విలక్షణో జీవః - పఞ్చభూతప్రస్తావాత్ షష్ఠ ఇత్యుక్తిః, భాసి జీవత్వేన ప్రతీయసే, ఏషాపి ప్రతీతిస్త్వన్మాయయైవ మాయాకార్యభూతైవేత్యర్థః, హిశబ్దస్స్వతన్త్రాత్మభ్రమవత్పురుషేషు ప్రసిద్ధిద్యోతకః ॥ ౩౭ ॥ లోకపాలైర్భగవతో రూపసౌలభ్యాద్యనుసన్ధానపూర్వకం మాయావైభవరూపజీవేశైక్యప్రతీతేర్భ్రమత్వోక్తౌ యోగీశ్వరాః పరమపురుషాత్స్వతన్త్రశ్చేతనాచేతనయోస్తద్భేదస్య పారతన్త్ర్యం - తస్య చ శరీరశరీరిభావశేషశేషిభావాదినిబన్ధనత్వం చావిష్కుర్వన్తో వాత్సల్యగుణవిశిష్టత్వేన స్తువన్తి ॥ ప్రేయానితి ॥ హే ప్రభో - విశ్వాత్మని - విశ్వస్య చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యాన్తః ప్రవిశ్య స్వయమపరిత్యక్తస్వరూపస్వభావత్వేన ప్రశాసనేన ధారకే, అనేన విశ్వస్య శరీరత్వముక్తం , జీవానాం పరతన్త్రభేదోఽభ్యుపగత ఇతి వేదితవ్యం విశ్వాత్మని త్వయి విశ్వస్మాద్విలక్షణే త్వయి - యః ప్రమాన్ - ఆత్మనః స్వస్య పృథక్త్వం పృథక్సిద్ధత్వం - స్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యర్థః - నేక్షేత్ న పశ్యేత్ - స్వాత్మానం పరమాత్మశరీరత్వేన తదపృథక్సిద్ధత్వేన బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుపశ్యేదిత్యర్థః - అముతః అముష్మాత్ తత్త్వదర్శినః - అన్యః - తే తవ - ప్రేయాన్ ప్రీతివిషయో - నాస్తి - తథైవహి భగవతా ,, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ,, ఇతి గీతమితి భావః ॥ అత్ర పృథక్త్వం నేక్షేదిత్యనేన తాదాత్మ్యదర్శనం విహితమిత్యపి వర్ణనం త్వయుక్తం ॥ విశ్వాత్మని భృత్యేశతయేతి పూర్వోక్తవ్యాఘాతాత్ । విశ్వతాదాత్మ్యం తు సర్వసమయవిరుద్ధం , జడాజడయోరప్యైక్యప్రసక్తాత్ , అతో విశ్వాత్మనీతి వ్యతిరేకనిర్దేశ ఏవ, అపి ఆత్మనః పృథక్సిద్ధత్వేనైవ దర్శనం ప్రతిషిధ్యతే - అనేన పరతన్త్రభేద ఉక్తః, శరీరాత్మభావవచనేన తదన్తర్భూతా శేషశేషిభావాదయోఽప్యర్థాదుక్తాః ఏవం శరీరత్వేన శేషత్వేన చాత్మానమనుసన్దధానోఽనన్యప్రియ ఇత్యవగతోక్తమితి సర్వ్యా స్మృగృహ్యత ఇతి సిద్ధమేవ, కిం తు, యోఽసౌ శాస్త్రప్రసిద్ధశరీరాత్మభావాదిజ్ఞానశూన్యః కేవలస్వస్వామిభావజ్ఞానవాన్ - సో

ఽపి వాత్సల్యవతా త్వయానుగ్రాహ్యా ఏవేత్యాహుః ॥ తథాపీతి ॥ యద్యప్యాత్మనోఽపృథక్త్వేన పశ్యతి - లోక - సిద్ధం స్వా
మిభృత్యభావమేవ పశ్యతి, తథాపి, భృత్యైశతయా భృత్యస్వామిభావేన ఉపధావతాం సమీపగతిం ప్రాప్తానాం - అని
ష్పన్నజ్ఞానానామిత్యర్థః, అనన్యవృత్త్యా అనుగ్రహైకదృష్ట్యా - అనుగృహాణ ప్రసీద - హే వత్సల దోషేష్వపి గుణబుద్ధిర్వాత్స
ల్యం - యథా మాతుః పుత్రే - వత్సలస్య తవాజ్ఞానుగ్రహ ఉచిత ఇతి భావః - యద్వా, అనన్యవృత్త్యా అవ్యభిచారిణ్యా భక్త్యా - ఉ
పధావతాం అనుగృహాణేత్యన్వయః ॥ ౩౧ ॥ నను భగవతో విశ్వాత్మకత్వేఽపి విశ్వగతదోషాణాం పరమాత్మన్యాపత్తిః
తతస్సుఖదుఃఖాద్యనుభవశ్చ జీవవత్తత్రాహుః ॥ జగదితి ॥ జగత - ఉత్పత్తిస్థితిలయేషు నిమిత్తభూతేషు - జగదుద్భవాద్యర్థ
మిత్యర్థః, దైవతో దైవాత్, దేవో భగవాన్ తత్సంబంధి సంకల్పో దైవ - స్తస్మాత్ - బహుభిద్యమానగుణయా - బహుధా
భిద్యమానా గుణాః బ్రహ్మరుద్రాదిదేహరూపేణ పరిణమ్యమానాః సత్వాదిగుణాః, యస్యాః, స్తయా - ఆత్మమాయయా, రచి
తాత్మభేదమతయే - రచితః ఆత్మనియో భేదః దేవత్వమనుష్యత్వాదిరూపః - తద్విషయా మతిర్బుద్ధిర్యస్య - తస్మై - దేహాత్మాభి
మానాన్వితక్షేత్రజ్ఞశరీరాయేత్యర్థః - యద్వా - బహుభిద్యమానగుణయా బహుభిద్యమానాః దేవమనుష్యపశుపాదపాది
రూపేణ పరిణమ్యమానాస్సత్వాదిగుణా యస్యాః - తయా ఆత్మనః పరమాత్మనో మాయయా తచ్ఛరీరభూతయా మాయయే
త్యర్థః “అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం స్వరూపాం । గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీం స్వరూ
పాః ప్రకృతిం ప్రజాః” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయం ఏవంభూతయా మాయయా - దైవాత్ భగవత్సంకల్పాత్ - జగదు
ద్భవస్థితిలయేషు సత్సు, అత్రాత్మమాయయేత్యనేన ఆత్మసంబంధిత్వావగమాత్సంబంధసామాన్యస్య విశేషపర్యవసాన
జిజ్ఞాసాయాం “యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరం” మితి శ్రుతివ్యవస్థాపితశరీరశరీరిభావరూపసంబంధవిశేషప
ర్యవసానాత్ బ్రహ్మాత్మికాయా మాయాయా జగదుపాదానత్వమవగంతవ్యం, జగదుపాదానభూతయా మాయయా జగ
దుత్పత్త్యాదిషు సత్సు, స్వసంస్థయా - స్వస్య సంస్థా సమ్యగవస్థితిః - స్తయా రచితాత్మభేదమతయే రచితాః ఆత్మభేదాః ఆ

గేశ్వరా ఊచుః ॥ ప్రేయాన్న తేఽన్యోఽస్త్యముతస్త్వయి ప్రభో విశ్వాత్మనీక్షేన్న పృథగ్య ఆత్మనః । తథా
పి భృత్యేశతయోపధావతామనన్యవృత్త్యాఽనుగృహాణ వత్సల ॥ ౩౧ ॥ జగదుద్భవస్థితిలయేషు దైవతో బహు
భిద్యమానగుణయాఽఽత్మమాయయా । రచితాత్మభేదమతయే స్వసంస్థయా వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే న
మః ॥ ౩౨ ॥ శబ్దబ్రహ్మోవాచ ॥ నమస్తే శ్రితసత్త్వాయ ధర్మాదీనాం ప్రసూతయే । నిర్గుణాయ చ యత్కాష్ఠాం

త్మగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయో భేదా - స్తద్విషయా మతిర్యస్య, తస్మై “తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ - తదనుప్రవిశ్య
సచ్చత్యచ్చాభవత్ - అనేన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - నామరూపవ్యాకరణో” దిత్యాదిశ్రుత్యుక్త
రీత్యా స్వస్య చిదచిదంతరాత్మతయానుప్రవేశేన చిదచిద్గతనామరూపభేదస్య స్వపర్యంతత్వవ్యాచికీర్షవే ఇత్యర్థః - చిదచి
ద్గతనామరూపభేదస్య చిదచిద్ద్వారా స్వపర్యంతత్వానుద్రష్ట్రే ఇత్యర్థః - ఏవంభూతాయాపి వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే -
విశేషేణ నివర్తితా వినివర్తితాః - నిత్యనివర్తితాః, భ్రమః అన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాదిరూపః, గుణాః తద్ధేతవో రజస్తమ
ఆదిగుణాః ఆత్మని - యేన తస్మై - స్వైశ్వర్యప్రకాశేన నిత్యనివర్తితహేయాయేత్యర్థః - అనేన విశ్వగతదోషాపత్తిః పరిహృతా,
ఏవంభూతాయ - తే - నమః - కేవలం నమస్కుర్మో న తు త్వద్గుణాన్వర్ణయితుం శక్నుమ ఇతి భావః ॥ ౩౨ ॥ యోగీశ్వరై
ర్నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన స్తుతే భగవతి స భగవాన్ కిం నిర్గుణ ఇత్యాశంకాయాం నిరస్తనిఖిలహేయస్సన్ సమస్తకల్యాణగుణ
శ్చేతి స్తువన్నమస్కరోతి శబ్దబ్రహ్మ ॥ నమ ఇతి ॥ అత్ర శబ్దబ్రహ్మశబ్దేన వేదాభిమానీ వివక్షితాః ॥ నిర్గుణాయ - నిర్గతాస్సత్వరజ
స్తమ ఆదయో హేయగుణా యస్మాత్ - తస్మై - నిరస్తనిఖిలదోషాయేత్యర్థః ॥ కల్యాణగుణవత్త్వమాహ ॥ ధర్మాదీనాం ధర్మా
ర్థాదీనాం ప్రసూతయే ప్రకృష్టా సూతిర్యస్మాత్ స ప్రసూతిః - తస్మై ప్రసవిత్ర ఇత్యర్థః - ధర్మప్రసవితృత్వం ధర్మాదిప్రకాశక
వేదోత్సర్జనద్వారా ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ “తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద” ఇతి “యో బ్రహ్మాణం
విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై” ఇతి చ ॥ స్మృతిశ్చ “అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభు
వా । ఆదౌ వేదమయీ నామ్నా యతస్సర్వాః ప్రసూతయః” ఇతి ॥ అనేన సర్వకారణత్వతదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వస
హితోపదేష్టృత్వవాత్సల్యాదికల్యాణగుణజాతం వివక్షితం - తర్హి - కలకల్యాణగుణా ఇత్యత్ర తేషామానంత్యమాహ ॥ య
త్కాష్ఠాం, తేషాం తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనాం కాష్ఠామవధిం - అహం శబ్దబ్రహ్మ - న వేద న జానామి ॥ అపరే బ్రహ్మా
దయోఽపి - న విదుః - అహమేవ న జానామి కుతోఽపరే మదాయత్తసూక్ష్మదర్శినో జానీయురితి కైముత్యన్యాయోఽత్ర వివక్షి

తః అత్ర జ్ఞేయత్వనిషేధో న స్వరూపగుణాదివిషయః - కింతు తదియత్తావిషయః - తథా చ శ్రూయతే ,,యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః ॥ యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్॥ అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతాం - పరిచ్ఛిన్నత్వేన జానతోఽమతం అపరిచ్ఛిన్నత్వేన జానతస్తు మతమిత్యర్థః ❁ ॥౪౦॥ ❁ ఏవం శబ్దబ్రహ్మణి నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణవిశిష్టత్వేన చ భగవన్తం స్తుతవతి తదభినన్ద్య అగ్నిః సర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వ సర్వతేజఃప్రకాశాపాదకత్వాది కల్యాణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన స్తువన్నమస్కరోతి॥ యత్తేజసేతి॥ యస్య భగవతస్తేజసా ప్రకాశేన సుష్ఠు సమిద్ధం ప్రదీప్తం, తేజో ,,యస్య - సోఽహం - అనేన స్వస్య తత్ప్రకాశేన సుసమిద్ధతేజస్త్వకథనేన తత్తేజసా వినా స్వస్యాసుసమిద్ధతేజస్త్వముక్తం - ఏతదేవ హి సర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వం , యత్స్వీయత్వం సర్వతేజసాం ప్రకాశనమితి ॥ అహమితి సూర్యాదీనాముపలక్షణం ॥ తథా చ శ్రూయతే ॥ ,,న తత్ర సూర్యో భాతి న చన్ద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాన్తి కుతోఽయమగ్నిః - తమేవ భాన్తమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి,, ఇ॥ ఏవం దాహితశక్తీనామేవాస్మాకం స్వస్వకార్యక్షమత్వమిత్యాహ ॥ యత్తేజసా సుసమిద్ధతేజాః - అహం - హవ్యవాహే - ఆజ్యసిక్తం హవిర్వహామి ఉద్దేశ్యాభిన్ద్రాదిదేవతాం ప్రతి నయామీత్యర్థః - తం - యజ్ఞియం యజ్ఞాయ హితం - యజ్ఞోద్దేశ్యేన్ద్రాదిదేవతాయా మూర్తిమిత్యర్థః - పఞ్చవిధం త్రైరాసభ్యావసథ్యరూపేణ పఞ్చవిధాగ్నిశరీరిణం - పఞ్చభిర్యజుర్భిః ,,ఆశ్రావయేతి చతురక్షరం అస్తుశ్రౌషడితి చతురక్షరం యజేతి ద్వ్యక్షరం యే యజామహ ఇతి పఞ్చాక్షరం ద్వ్యక్షరో వషట్కార ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తైః పఞ్చభిర్యజుర్భిః , స్విష్టం సుష్ఠు పూజితం తథా చోక్తం ,, చతుర్భిశ్చ చతుర్భిశ్చ ద్వాభ్యాం పఞ్చభిరేవ చ। హూయతే చ పునర్ద్వాభ్యాం స మే విష్ణుః ప్రసీదతు,, ఇతి నిత్యం ప్రణతోఽస్మి నమస్కృతవానస్మి ❁ ॥౪౧॥ ❁ అగ్న్యాదీన్ద్రాదిదేవతాత్మకత్వేన సర్వయజ్ఞమూర్తిత్వేన చ భగవన్తం స్తువతి - జగత్కారణస్య తవేదం సర్వముపపన్నమితి మన్వానా నానావాస్సాలభ్యాదికల్యా

నాహం వేదాపరే శివాః ॥ ౪౦ ॥ అగ్నిరువాచ॥ యత్తేజసాఽహం సుసమిద్ధతేజా హవ్యం వహే స్వధ్వర ఆజ్యసిక్తమ్। తం యజ్ఞియం పఞ్చవిధం చ పఞ్చభిః స్విష్టం యజుర్భిః ప్రణతోఽస్మి యజ్ఞమ్ ॥ ౪౧ ॥ దేవా ఊచుః ॥ పురా కల్పాపాయే స్వకృతముదరీకృత్య వికృతం త్వమేవాద్యస్తస్మిన్సలిల ఉరగేన్ద్రాధిశయనే। పుమాన్ శేషే సిద్ధైర్హృది విమృశితాధ్యాత్మపదవిః స ఏవాద్యాక్ష్ణోర్యః పథి చరసి భృత్యానవసి నః ॥ ౪౨ ॥ గన్ధర్వా ఊచుః॥ అంశాంశాస్తే దేవ మరీచ్యాదయ ఏతే బ్రహ్మేన్ద్రాద్యా దేవగణా రుద్రపురోగాః। క్రీడాభాణ్డం విశ్వమిదం యస్య విభూమన్ తస్మై నిత్యం నాథ నమస్తే కరవామ॥ ౪౩ ॥ విద్యాధరా ఊచుః॥ త్వన్మాయయాఽర్థమభి

ణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన స్తువన్తి ॥ పురేతి ॥ ఆద్యస్సర్వోపాదానభూతః పుమాన్ పురా అగ్రే సృష్టేః ప్రాగిత్యర్థః , కల్పాపాయే ప్రాక్తనకల్పాన్తే, స్వకృతం స్వసృష్టం , వికృతం కార్యవర్గముదరీకృత్య ఉదరే నిక్షిప్య, సంహృత్యేతి యావత్, ఉరగేన్ద్రః శేషః స ఏవాధిశయనం శయ్యా - యస్మిన్ - తస్మిన్ - సలిలే - శేషే శయితవానసి - సిద్ధైర్యోగిభిః - హృది విమృశితా అధ్యాత్మపదవిః ఆత్మతత్త్వజ్ఞానమార్గో - యస్య సః - యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్య ఇత్యర్థః - ఏవం భూతోఽపి త్వమేవాద్య అధునా అక్ష్ణోః పథి చరసి ప్రత్యక్షోఽసి - వాఙ్మనసాగోచరస్త్వం పాలన్యాతిరేకాత్ప్రత్యక్షోఽసీత్యర్థః - భృత్యాన్ నః అస్మాన్ - అవసి పాలయసి - అనేన భృత్యానుగ్రహకాతరత్వముక్తమ్ ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ దేవేషు సర్వకారణత్వపాలనాద్యాదిగుణవిశిష్టత్వేన స్తుతవత్సు గన్ధర్వాస్సరసస్త్వత్కార్యమాత్రమిదం కృత్స్నం జగత్త్వల్లీలోపకరణమితి స్తువన్తో నమస్కుర్వన్తి॥ అంశాంశా ఇతి॥ హే విభూమన్ - కృత్స్నం జగదన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య వర్తమాన , హే దేవ ద్యోతమాన మరీచిరాదిర్ముఖ్యో యేషాం - తథా బ్రహ్మేన్ద్రాదిరాద్యో ముఖ్యో యేషాం - రుద్రః పురోగో ముఖ్యో యేషాం - ఏతే దేవగణాః - తే తవ - అంశాంశాః - అత్ర దేవగణానాం మరీచిబ్రహ్మేన్ద్రరుద్రముఖ్యత్వకథనం సృష్టిస్థిత్యాద్యధికారాధికృతదేవతాబహుత్వాభిప్రాయేణ - తత్ర వ్యష్టిస్రష్టౄణాం మధ్యే చతుర్ముఖస్య మరీచ్యాదీనాం చ ప్రధానత్వాద్బ్రహ్మాదయో మరీచ్యాదయ ఇత్యుక్తం - తత్రాపి ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యాభిప్రాయేణ బ్రహ్మాదయో మరీచ్యాదయ ఇతి చ కోటిద్వయనోక్తిః - ఇన్ద్రపురోగత్వకథనం పాలనాధికారి దిగీశాన్తరాభిప్రాయేణ - రుద్రపురోగత్వకథనం తు సంహారాధికార్యభిప్రాయేణ - ఏవం సర్వేషాం భగవదంశాంశత్వం జ్ఞానశక్త్యాదిభగవద్గుణలేశాభివ్యక్తికృతమితి వేదితవ్యం విశిష్టవస్త్వేకదేశరూపాంశత్వం తు సర్వజీవసాధారణమితి తద్విశిష్యానవక్తవ్యం - క్రీడాభాణ్డం క్రీడాపరికరః - ఇదం విశ్వం బ్రహ్మాణ్డం - యస్య తస్మై - తే తుభ్యం - నమః - హే నాథ - తే కరవామ కుర్మః కార్యమితి శేషః ❁ ॥౪౩॥ ❁ ఏవం దక్షాదిషు గన్ధర్వాప్సరోఽన్తేషు తత్తత్కల్యాణగుణవిశిష్టం

భగవన్తం స్తుతవత్సు - తావదాస్తాం కల్యాణగుణవర్ణనమసంఖ్యేయత్వాత్తేషాం - ఇదం త్వద్భుతమాహాత్మ్యం త్వత్క-
థామృతమిత్యాహుర్విద్యాధరాః॥ త్వన్మాయయేతి॥ త్వన్మాయయా త్వత్సఙ్కల్పేన-అర్థం సర్వపురుషార్థసాధనం నృదేహ-
మభిపద్య-అస్మిన్ కళేబరే-తదనుబన్ధిని చ-మమాహమితి-దుర్మతిం దుర్బుద్ధిం - కృత్వాపి - దుర్మతిరితి ప్రథమాన్తపాఠే దే-
హమితి శేషః- అహం మమాభిమానం కృత్వేత్యర్థః - అతఏవ-దుర్మతిః వైషయికసుఖాలాభేన దుఃఖితచిత్తోఽపి-ఉత్పథైః లోక
వేదమర్యాదోల్లఙ్ఘిభిః -స్వైః పుత్రాదిభిః - క్షిప్తోఽపహృతసత్కృతోఽపి - అసద్విషయేషు ప్రకృతిపరిణామరూపశబ్దాదివిష
యేష్వాసక్తోఽపి యది యుష్మత్కథామృతనిషేవకః - యుష్మత్కథైవామృతం -తన్నిషేవత ఇతి యుష్మత్కథామృతనిషేవ
కః- సేవనమత్ర శ్రవణకీర్తనాదిరూపం వివక్షితం-తర్హి - ఆత్మమోహం ఆత్మనో మోహం అహంకారమమకారరూపం
మోహం, ఉద్వ్యుదస్యేత్ ఉచ్చైర్వ్యుదస్యేత్ పరిత్యజేత్ - ముక్తో భవేదితి భావః-అహం మమాభిమానగ్రస్తస్యాసద్విష
య ప్రవణస్యాప్యాత్మమోహనివర్తనద్వారా ముక్తిసాధనం త్వత్కథామృతమేవ నాన్య ఉపాయోఽస్తీతీదం త్వత్కథా
మృతమాహాత్మ్యమిత్యద్భుతమితి భావః ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణాస్తు-తావదాస్తాం కథామృతమాహాత్మ్యమిదం త్వద్భుత
మిదం త్వన్నామమాహాత్మ్యమితి కథయిష్యన్తః ప్రకృతయజ్ఞనిర్వృత్త్యై చికాఙ్క్షయా యజ్ఞ యజ్ఞసాధనమూర్తిత్వేన
స్తువన్తస్తత్ప్రసాదం ప్రార్థయన్తే॥ త్వమితి త్రిభిః ॥ త్వం - క్రతుర్యజ్ఞః-హవిః పురోడాశాదిః-సదస్యాశ్చ ఋత్విజశ్చ తే-
త్వమేవ-హుతాశస్త్రేతారూపః-దేవతా ఇన్ద్రాదయః-అగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రాఖ్యకర్మవిశేషః-క్రతురిత్యనేన యా-
గాత్మకత్వముక్తం - అగ్నిహోత్రమితి హోమాత్మకత్వం-దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగాత్మకో యాగః - స ఏవ ప్రక్షేపాధి
కో హోమః-సర్వత్ర సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమ్ ॥ ౪౫ ॥ యజ్ఞానుష్ఠానోపయుక్తపృథివ్యుద్ధరణా-

పద్యే కళేబరేఽస్మిన్ కృత్వా మమాహమితి దుర్మతిరుత్పథైః స్వైః । క్షిప్తోఽప్యసద్విషయలాలస ఆత్మ
మోహం యుష్మత్కథామృతనిషేవక ఉద్వ్యుదస్యేత్ ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః ॥ త్వం క్రతుస్త్వం హవి
స్త్వం హుతాశః స్వయం త్వం హి మన్త్రః సమిద్దర్భపాత్రాణి చ । త్వం సదస్యర్త్విజో దమ్పతీ దేవతా అ
గ్నిహోత్రం స్వధా సోమ ఆజ్యం పశుః ॥ ౪౫ ॥ త్వం పురా గాం రసాయా మహాసూకరో దంష్ట్రయా పద్మినీం
వారణేన్ద్రో యథా । స్తూయమానో నదఁల్లీలయా యోగిభిర్వ్యుజ్జహర్థ త్రయీగాత్ర యజ్ఞక్రతుః ॥ ౪౬ ॥ స
ప్రసీద త్వమస్మాకమాకాఙ్క్షతాం దర్శనం తే పరిభ్రష్టసత్కర్మణామ్ । కీర్త్యమానే నృభిర్నామ్ని యజ్ఞేశ తే
యజ్ఞవిఘ్నాః క్షయం యాన్తి తస్మై నమః ॥ ౪౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి దక్షః కవిర్యజ్ఞం భద్ర రుద్రాభిమర్శి
తమ్ । కీర్త్యమానే హృషీకేశే సంనిన్యే యజ్ఞభావనే ॥ ౪౮ ॥ భగవాన్ స్వేన భాగేన సర్వాత్మా సర్వభాగభుక్ ।
దక్షం బభాష ఆభాష్య ప్రీయమాణ ఇవానఘ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కార

యజ్ఞావబోధివిగ్రహవరాహాదిరూపేణావస్థితవేదమూర్తిశ్చ త్వమేవేత్యాహుః ॥ త్వమితి ॥ పురా కల్పాదౌ - మహాసూకరః త్వ
మేవ వరాహరూపం - త్వం-వారణేన్ద్రో గజశ్రేష్ఠః - పద్మినీం యథా సరసీమివ-అనాయాసేనేయం-న హి వారణేన్ద్రస్య ప
ద్మిన్యుద్ధరణం క్వచిద్దృష్టం - రసాయాః రసాతలాత్ - గాం పృథివీం-దంష్ట్రయా-నదన్ ఘుర్ఘురాయమాణః-యోగిభిః-స్తూయ
మానః- వ్యుజ్జహర్థ విశేషేణోద్ధృతవానసి - హే త్రయీగాత్ర వేదమూర్తే-అత స్త్వమేవ-యజ్ఞః క్రతుః-యజ్ఞో యాగః-
క్రతుః ఆరాధనరూపకర్మ యస్య సః - యద్వా, హే యజ్ఞ విష్ణో ,, యజ్ఞో వై విష్ణుః, యజ్ఞాయాచరత క్రత్వై ,, ఇతి శ్రుతిస్మృతి
భ్యాం-క్రతుః-క్రతుమూర్తిరిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ స ఏవంభూత స్త్వం-పరిభ్రష్టాః సత్కర్మ వైదికం త్వదారాధనరూపం
యాగాఖ్యం కర్మ-యేషాం - అత ఏవ - తద్భ్రంశపరిహారాయ తవ దర్శనమాకాఙ్క్షతాం కాఙ్క్షమాణానాం-అస్మాకం-
ప్రసీద ప్రసన్నో భవ-హే యజ్ఞేశ-యస్య-తే తవ - నామ్ని-నృభిర్నరైః - కీర్త్యమానే సతి-యజ్ఞస్య విఘ్నాః క్షయం-నా
శం-యాన్తి-తస్మై-తే-నమః ॥ ౪౭ ॥ దక్షాదీనాం స్తుతిముపసంహరన్ తైః స్తుతో భగవాన్ తాననుగృహ్ణన్ దక్షం బభాష
ఇత్యాహ మైత్రేయః॥ ఇతీతి ద్వాభ్యాం ॥ హే భద్ర విదుర-ఇత్యనేన ప్రకారేణ -సర్వైః-విశ్వభావనే విశ్వకారణే-హృషీకేశే
కీర్త్యమానే సతి కవిః కర్మసు కుశలో-దక్షః - రుద్రాభిమర్శితం రుద్రేణ విహతం-యజ్ఞం-సంనిన్యే ప్రవర్తయామాస-రుద్రే
ణ సంస్పృష్టమితి వా- పూర్వం రుద్రభాగాభావాద్రుద్రానభిమర్శిత - మిదానీం తు లబ్ధభాగరుద్రాభిమర్శితమిత్యవ
గన్తవ్యమ్ ॥ ౪౮ ॥ సర్వాత్మా సర్వస్యాత్మా - సర్వాత్మతయా - సర్వభాగభోక్తాపి-భగవాన్ - స్వేన భాగేన త్రికపాలపు
రోడాశేన-ప్రీయమాణ ఏవ-దక్షమాభాష్యాభిముఖీకృత్య బభాషే ॥ ౪౯ ॥ తత్ర తావదుపదేష్టా భగవాన్ కార్యకారణ

౪౩॥శ్లో॥పా॥ దుర్మతిరుత్పథైః.

రూపేణావస్థితః ప్రకృతిపురుషశరీరకోఽహమేక ఏవ మచ్ఛరీరభూతబ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవానుప్రవేశేన జగత్సృజామి సంహరామి స్వావతారరూపేణ పాలయామి - అతో - మత్తః మచ్ఛరీరభూతాచ్చ నవ్యతిరిక్తం వస్త్వస్తీత్యబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిర్దేహాత్మభ్రాన్తిస్స్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తిమూలా - నతు తాత్త్వికీ - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వదృష్టిస్తు తాత్త్వికీ ముక్త్యుపాయభూతేత్యాహ ॥ అహమితి పఞ్చభిః ॥ అహం నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చ భవద్భిస్స్తుతస్సమాభ్యధికరహితోఽహం - బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ, మదనుప్రవిష్టత్వేన మత్పూజ్యత్వేన మదాయత్తసృష్ట్యాద్యుపయుక్తజ్ఞానవత్త్వేన చ ప్రసిద్ధౌ మత్ప్రయోజ్యౌ బ్రహ్మరుద్రౌ చ, జగతః - పరం కారణం స్థిత్యుద్భవప్రళయకారణం ,,అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ - మదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనురోధాదయమర్థో లభ్యతే, నను ప్రతినియతసృష్ట్యాద్యధికారభేదేన పృథక్త్రయాణాం కారణత్వేఽభిహితే కథం కృత్స్నస్య జగతో బ్రహ్మైకకారణత్వముచ్యతే, అత ఏవ హి తత్ర తత్ర ,, బ్రహ్మణో వై సర్వా దేవతాః, నకిరిన్ద్ర త్వదుత్తరః, అగ్నిస్సర్వా దేవతాః, ఏక ఏవ రుద్రః, సోమః పవతే జనితా మతీనాం జనితా పృథివ్యాః జనితాఽగ్నేర్జనితా సూర్యస్య జనితేన్ద్రస్య జనితోత విష్ణోః, ఆపో వా ఇదం సర్వమిత్యాదిభిర్బ్రహ్మాగ్నీన్ద్రాదీనామపి సమాభ్యధికరాహిత్యప్రతీతేరర్థతత్త్వమవ్యాకులం, అత్రోచ్యతే, సర్వేషాం పృథక్కారణత్వే సమాభ్యధికరాహిత్యే చ ప్రతీతేఽపి తద్వ్యాహతం, అన్యపరతయాఽవగతం చేత్యనాదరణీయం, అత ఏవ, తత్త్వప్రధానేషు సృష్టిప్రళయప్రకరణేషు యదేవ స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వముక్తం, తదేకమేవ బ్రహ్మ జన్మస్థితిప్రళయసముదాయరూపేణ జిజ్ఞాస్యలక్షణేన లక్షితం సూత్రకారేణ ,,జన్మాద్యస్య యతః,, ఇతి తత్ర హి కారణభూతవస్తుపరామర్శినా యత ఇత్యనేన కారణవాక్యేషు ,,చ్ఛాగో వా మన్త్రవర్ణా,, దితి సౌత్రన్యాయాత్సద్బ్రహ్మాదిశబ్దానాం సామాన్యానాం [నారాయణాదివిశేషపర్యవసాయిత్వా]పా ॥ విశేషపర్యవసాయిత్వావశ్యంభావాత్సర్వశ్రుతీనాం నారాయణ ఏవ పర్యవసానభూమిరితి ,, యతో వా ఇమాని,, త్యాదిశ్రుతేర్హృదయమితి సూత్రకారాభిప్రాయో జ్ఞాయతే - అతః సృష్ట్యాదిభిర్లక్ష్యం కారణమేకమేవ - న తు నానాభూతం, అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చేత్యాదిభిః ప్రతినియతస్థిత్యాదికారణత్వకీర్తనం తు ప్రయోజ్యప్రయోజకభావేన, నన్వేవమపి సృష్ట్యాదీనాం ప్రత్యేకం లక్షణత్వాత్తల్లక్ష్యమపి కారణం వస్తు నానాభూతమితి చేన్న, సముదాయస్యైవ లక్షణత్వాత్ సృష్టిస్థితిప్రళయానాం సముదాయో హి లక్షణం, న త్వేకైకం, సముదాయస్య లక్షణత్వం హి శ్రుతిస్వారస్యాదవసీయతే,, యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే, యేన జాతాని జీవన్తి, యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి,, త్యత్ర హి న ప్రతివాక్యం భిద్యతేత్యుక్తం - అన్యథా హ్యేకైకలక్షణవైయర్థ్యం చ స్యాత్ - నను న సముదితం లక్షణం - వ్యావర్త్యాభావాత్, న హి జగదుత్పత్తినిమిత్తోపాదానభూతం స్థిత్యాదికారణత్వవ్యవచ్ఛేద్యం కిమపి వస్త్వస్తీతి చేత్, సత్యం వ్యవచ్ఛేద్యం నేష్యతే, తథాపి శ్రుత్యనురోధాత్సూత్రకారేణ ,,జన్మాది,, త్యేకవచనాన్తేన సముదాయవాచినా సముదాయస్య లక్షణత్వముక్తం, శ్రుతిశ్చ, తద్విజిజ్ఞాసస్వేతి విధిత్సితోపాసనోపయోగినిరతిశయబృహత్త్వవిపరీతబృహత్త్వశఙ్కావ్యవచ్ఛేదార్థం సముదాయమాహ ॥ శఙ్కితవ్యవచ్ఛేదేనాపి హి సప్రయోజనత్వం స్యాత్, లక్ష్యాకారవిపరీతాకారశఙ్కానిరాకరణేన వినా లక్ష్యాకారనిశ్చయాయోగాత్, న చ జన్మాదిష్వేకైకకారణత్వం లక్ష్యాకారవిపరీతశఙ్కానిరాకరణక్షమం, తథాహి, ఉత్పత్తికారణత్వేఽభిహితేఽపి స్థిత్యాదికారణత్వం న చేత్తదనుగుణజ్ఞానశక్తివిరహాత్స్థితిప్రళయకారణభూతవస్త్వన్తరసద్భావాచ్చ జన్మమాత్రకారణస్య నిరతిశయబృహత్త్వం న స్యాత్, ముక్తైర్లయాన్తర్భావాన్మోక్షప్రదతయోపాస్యస్యైవ ప్రాప్యత్వాచ్చ మోక్షప్రదత్వప్రాప్యత్వానుగుణైశ్చ బృహత్త్వం న సిధ్యతి, అతో జన్మకారణత్వమాత్రస్య సమస్తవస్తువ్యవచ్ఛేదక్షమత్వేఽపి జన్మాదిసముదాయకారణత్వస్యైవ నిరతిశయబృహత్త్వోపయికత్వాత్సృష్టిస్థితిప్రళయసముదాయకారణత్వం లక్షణమితి జ్ఞాపితం, అతస్సముదాయస్యైవ లక్షణత్వాదపి తల్లక్ష్యం వస్త్వేకమేవ సాక్షాద్బ్రహ్మాదీన్ప్రతి ప్రయోజకత్వేన చ కారణమితి సుస్థం, నన్వేకస్యైవ తవ సద్వారకతయాఽద్వారకతయా చ కారణత్వేఽపి సృష్టేః ప్రాక్కథమవస్థితః - కథం ప్రత్యస్సి, కథం తరాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం సంజ్ఞానాం త్వయి పర్యవసానమిత్యత్రాహ ॥ సార్ధేన ఆత్మేశ్వర ఇతి ॥ ఆత్మనః స్వస్య, ఈశ్వరః - ఆత్మేశ్వరః ,, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వర ,, మితి శ్రుతేః ॥ అనేన స్వస్య ప్రయోజకాన్తరాప్రయోజ్యత్వముక్తం,

ఆత్మనాం స్వస్మిన్ లీనానాం జీవానామీశ్వరః - అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తృత్వేనావస్థిత ఇతి వా, ఉపద్రష్టా ఉపద్రష్టృత్వేనాధిష్ఠిత దేవమనుష్యాదినామరూపాభావాత్ కేవలం ద్రష్టృత్వేనావస్థిత ఇత్యర్థః - అనేన పదద్వయేన నామరూపవిభాగానర్హాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం ఫలితం ,, యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరం, అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్, తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీ ,, దితి చ శ్రవణాత్ - ఏవం చ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యేనైవ కారణవస్థితిరిత్యుక్తం భవతి - కారణత్వోపయుక్తకల్యాణగుణత్వమాహ॥ స్వయం దృగితి॥ నిత్యావిర్భూతాసఙ్కుచితజ్ఞాన ఇత్యర్థః - స్వయమాత్మానం పశ్యతీతి స్వయం దృగితి వ్యుత్పత్తేః - అనేన నిమిత్తత్వోపయుక్తనిరుపాధికసర్వజ్ఞత్వముక్తం - స్వయం దృగిత్యుపాదానత్వోపయుక్తసర్వశక్తత్వాదేరప్యుపలక్షణం - హేయగుణరాహిత్యమాహ॥ అవిశేషణః విశేషణాని ప్రకృతిపురుషగతజడత్వపరిణామిత్వాల్పజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదయో వ్యావర్తకాకారాః తద్రహిత ఇత్యర్థః - అవిశేషణ ఇతి న సర్వగుణనిషేధః స్వయం దృగితి కల్యాణగుణవిధానాత్ - కారణత్వోపయుక్తగుణకథనస్యాపేక్షితత్వాన్నిషేధస్య విహితేతరవిషయత్వాచ్చ - సోఽహం సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకో నిరస్తనిఖిలహేయస్సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽహం - హే ద్విజ దక్ష - గుణమయీం త్రిగుణాత్మికాం ఆత్మమాయాం ఆత్మీయాం ప్రకృతిం - సమావిశ్య జీవద్వారా సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిశ్య, జగత్ సృజన్ బ్రహ్మద్వారా సృజన్ - రక్షన్ అద్వారా పాలయన్ - హరన్ రుద్రరూపేణ సంహరన్ - క్రియోచితాం సద్వారకాద్వారకసర్గాదిక్రియోచితాం - సంజ్ఞాం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం సంజ్ఞాం, దధ్రే బిభర్మి అతః కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపకార్యరూపేణ సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన కారణరూపేణావస్థితోఽహమేక ఏవేతి నమద్వ్యతిరిక్తం వస్త్వస్తీతి భావః॥ తథా చ శ్రూయతే ,, నామరూపే వ్యాకరవాణి, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్, తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవ ,, దితి - నన్వనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీత్యనుప్రవేశపూర్వకత్వం సృష్టేః ప్రతీయతే ,, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ ,, దిత్యనుప్రవేశస్య సృష్టిపూర్వకత్వం ప్రతీయతే - కథమేతద్విప్రతిషిద్ధముపపద్యతే - ఉచ్యతే - అత్ర హ్యనుప్రవేశ

ణం పరమ్। ఆత్మేశ్వర ఉపద్రష్టా స్వయం దృగవిశేషణః ॥౨౦॥ ఆత్మమాయాం సమావిశ్య సోఽహం గుణమయీం ద్విజ। సృజన్ రక్షన్ హరన్ విశ్వం దధ్రే సంజ్ఞాం క్రియోచితామ్ ॥౨౧॥ తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమాత్మని। బ్రహ్మరుద్రౌ చ భూతాని భేదేనాజ్ఞోఽనుపశ్యతి ॥౨౨॥ యథా పుమాన్న స్వాఙ్గేషు శిరఃపాణ్యాదిషు క్వ

సృష్ట్యోః సమానకర్తృకత్వమాత్రమేవ వివక్షితం న తు పౌర్వాపర్యమపీతి జ్ఞాపనాయ విప్రతిషిద్ధనిర్దేశః - అత ఏవ హి ,, తస్య త్వష్టా విదధద్రూపమేతి ,, త్యనుప్రవేశసృష్ట్యోర్యౌగపద్యమన్యత్ర శ్రుతం ,, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ ,, దితి స్థత్వర్థానుప్రవేశో వా వేదితవ్యః ❀ ॥౨౦॥౨౧॥ ❀ ఏవం సర్వస్య మదాత్మకత్వాన్మద్వ్యతిరిక్తస్వతన్త్రవస్త్వభావాదమదాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిర్దేహాత్మభ్రాన్తిమూలేత్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ కార్యావస్థకారణావస్థప్రకృతిపురుషేశ్వరే కిం నియన్తృత్వం రాజాదివన్నేత్యాహ॥ పరమాత్మని ప్రకృతిపురుషయోరన్తః ప్రవిశ్య తద్గతైర్దోషైరస్పృష్టే ప్రశాసనే సభర్తరి, ఏవమేవ హి పరమాత్మశబ్దార్థో గీతాచార్యేణోక్తః ,, ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః - యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వర ,, ఇతి అత్ర లోకత్రయమిత్యనేన ప్రకృతిపురుషావుక్తౌ తదాత్మకత్వాల్లోకత్రయస్య ఆవిశ్యేత్యత్ర ,, అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం ,, మితి శ్రుత్యన్తరానురోధేన సామర్థ్యాదన్తః ప్రవిశ్యేత్యర్థః - అవ్యయ ఇత్యనేనావికారిత్వవాచినా ప్రకృతిపురుషగతదోషాస్పర్శిత్వముక్తం ఈశ్వర ఇత్యనేన నియన్తృత్వమభిహితం - బిభర్తీత్యనేన ధారకత్వం ఫలితం, కిమేవంభూతస్తదన్యః కశ్చిదస్తి నేత్యాహ ॥ అద్వితీయే స్వసమానద్వితీయవస్త్వన్తరరహిత ఇత్యర్థః ,, యథా చోక్తం ,, సమా ద్వితీయోఽస్తి హితః ,, ఇతి వత్, కేవలే స్వాధికవస్త్వన్తరరహితే తథా చ శ్రూయతే ,, న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే ,, స్మర్యతే చ ,, న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్య ,, ఇతి - యదిబ్రూయాద్ద్వితీయ ఇతి స్వసమానవస్తునిషేధాదేవ తదధికవస్తునిషేధః కైముత్యన్యాయసిద్ధ ఇతి - తర్హి - కేవలే నిరస్తనిఖిలహేయే - బ్రహ్మణి స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహతి - అనన్తకల్యాణగుణాత్మకస్వరూప ఇత్యర్థః ఏవంభూతే మయి భూతాని మదన్తరాత్మకతయా మదాయత్తసత్తాస్థితి నియమచ్ఛరీరతయా మదపృథక్సిద్ధత్వేన స్థితాని బ్రహ్మరుద్రాదిభూతాని - భేదేన పృథక్సిద్ధత్వేన స్వతన్త్రాణి - అజ్ఞః బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానరహితః దేహ ఏవ ఆత్మబుద్ధిశ్చ - విపశ్యతి, అనేన దేహాత్మభ్రాన్తిస్స్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తిశ్చ భేదదర్శనమూలమిత్యుక్తమ్ ❀ ॥౨౨॥ ❀ సర్వస్య మదాత్మకత్వజ్ఞానినస్తు న భూతాని భేదేన పశ్యన్తీతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ పుమాన్ దేహాత్మభ్రాన్తిమానపి పురుషః, స్వాఙ్గేషు స్వపృథక్స్థిత్యనర్హేషు - శిరఃపాణ్యాద్యవయవేషు మద్వ్యా

క్వచిత్కస్మింశ్చిదప్యవయవే-పారక్యబుద్ధిం-పరస్యేదం పరకీయం-తస్య భావః పారక్యం - తేన-పృథక్స్థిత్యనర్హత్వం లక్ష్యతే-పరకీయం హ్యాజ్ఞం స్వస్మాత్ పృథక్స్థిత్యర్హం తద్బుద్ధిం న కురుతే - ఏవం- మత్పరః మదాసక్తచిత్తః-సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానసమ్పన్న ఇత్యర్థః-భూతేషు మత్పృథక్స్థిత్యనర్హత్వబుద్ధిం కురుత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ ఏవం కృత్స్నస్య జగతః స్వాత్మకత్వేన స్వాపృథక్స్థిత్యనర్హవిశేషణత్వేన స్వప్రకారతాముపపాద్యాపృథగీశ్వరత్వేన శఙ్కితయోర్బ్రహ్మరుద్రయోరపి మదాయత్తసత్తాదిమత్త్వేన మత్ప్రకారత్వజ్ఞానం మనఃప్రశాన్తిద్వారా ముక్తిసాధనమిత్యాహ ॥ త్రయాణామితి ॥ హే బ్రహ్మన్ దక్ష-ఏకభావానాం ఏకో భావః సత్తా యేషాం, భావ ఇతి స్థిత్యాదీనామప్యుపలక్షణం - ఏకవిధసత్తాదిమతాం మదాయత్తసత్తాదిమతామిత్యర్థః-ఏకస్మిన్ భావో యేషామితి వ్యధికరణబహువ్రీహిర్వా- త్రయాణాం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం-తత్ర బ్రహ్మరుద్రయోః పరమాత్మాయత్తసత్తాదికథనేన తయోః పరమాత్మానం ప్రత్యపృథక్సిద్ధప్రకారతోక్తా-విష్ణోస్తు విష్ణ్వాయత్తసత్తాదిమత్త్వకథనేనానన్యాధీనసత్తావత్త్వం ఫలితం ॥ తథా చ శ్రూయతే ,,స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః- పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం ,, మితి-ఏకశబ్దేన మూర్తిత్రయాతిరిక్తం పరం వస్తూపలక్ష్య త్రయాణాం తదాయత్తభావాదిమత్త్వకథనం త్వసఙ్గతం పరత్వస్య జగత్కారణనిష్ఠత్వాత్కారణత్వస్య ,,తస్మై త్వాగడుప్రద్రష్టే,, త్యాదినా విష్ణోరేవ ప్రతిపాదితత్వాత్తదతిరిక్తోత్కృష్టవస్త్వన్తరాభావాత్ ,,తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమాత్మని ,, ఇతి విష్ణోః పరత్వస్యాభిప్రేతత్వాచ్చ ఏకభావానామేకస్వరూపాణామితి త్రయాణాం తాదాత్మ్యవర్ణనం చాయుక్తం - బ్రహ్మరుద్రయోః కర్మవశ్యత్వస్య జ్యత్వపాల్యత్వనియామ్యత్వాదే ,,రనపహతపాప్మా వా అహమస్మి,, నారాయణాద్రుద్రో జాయత,, ఇత్యాదిషు శ్రుతత్వాజ్జీవత్వనిశ్చయాత్, యద్యపి ,,బ్రహ్మా నారాయణః-శివశ్చ నారాయణః , బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్ స్వయం-ప్రజాస్సర్జ భగవాన్ బ్రహ్మనారాయణాత్మకః ॥ తపస్స భగవాన్విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ స గ్రసిష్యన్తకరణం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకామ్ ॥ స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన,, ఇత్యాదిప్రమాణాత్త్రిమూర్త్యైక్యమఙ్గీకార్యం । తథాపి ,,నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే చా

చిత్ । పారక్యబుద్ధిం కురుత ఏవం భూతేషు మత్పరః ॥ ౫౩ ॥ త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భి

రాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి చ్ఛన్దాగ్ంసి నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్తే ॥ ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా న చ శఙ్కరః స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్ తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః-యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః-తతో బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రభూతానాం మృత్యుమత్యసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరసం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం, బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ-బ్రహ్మ దక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః-విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవః - రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జన్తవ,, ఇత్యాదిషు భగవతస్తయోశ్చ పరస్పరభేదావగమాత్, సామానాధికరణ్యస్య ,,సృష్టం లక్షః కరిష్యామి ర్వామావిశ్య ప్రజాపతే-హరో హరతి తద్వశ,, ఇత్యాద్యానుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేః , భేదనిర్దేశస్య స్వాభావికభేదావ్యపగమేన వినాఽనుపపత్తేశ్చ న త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నం-తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః-సర్వభూతాత్మనాం ,,స్త్రవిష్ణోస్సర్వభూతాత్మత్వం ,,ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః-అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ంసర్వాత్మా-మమాన్తరాత్మా తవ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితా,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధసర్వభూతాన్తరాత్మత్వరూపం, ఇతరయోస్తు-జ్ఞానస్యైతనస్య చేతనాన్తరవ్యాప్యత్వాసంభవేన సర్వభూతానాం బ్రహ్మరుద్రాద్యజీవవ్యాప్యత్వాసమ్భవాన్నాన్తరాత్మత్వరూపం సర్వభూతాత్మత్వమపి తు ,,తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిర్విప్రః త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై -త్వమసి భగవో దేవతే తద్యోఽహం సోఽసౌ సోఽహం-అహం హరిః సర్వమిదం జనార్దనః ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రోక్తవిధయా సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేన ప్రత్యక్షిత పరమాత్మత్వరూపం, కథమేకస్య సకృదుపాత్తస్య సర్వభూతాత్మశబ్దస్యార్థద్వయపరత్వం-ఉచ్యతే-ఏకస్యాపి సర్వభూతాత్మశబ్దస్యైకశేషస్య బహువచనాన్తస్య కీర్తిశాద్భిన్నార్థకానామపి శబ్దానాం సరూపాణామేకశేషవిధానాత్ యథోక్తార్థపరత్వోపపత్తిః-అనేన బ్రహ్మరుద్రయోస్సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేన ప్రత్యక్షితత్వం మత్స్వరూపత్వేన ,,ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః। జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మత,, మితి మదుక్తరీత్యా సగుణమత్ప్రీతివిషయత్వాన్మచ్ఛరీరత్వాచ్చ తద్విషయే కృతోఽపరాధో మయ్యేవ పర్యవస్యతీత్యభిప్రేతం-ఏవం చ బ్రహ్మరుద్ర

పరౌ సర్వభూతాత్మశబ్దౌ సర్వభూతేష్వాత్మా పరమాత్మా యయోస్తావితి వ్యధికరణబహువ్రీహి వేదితవ్యా - ఏవంభూతానాం త్రయాణాం యః పుమాన్ - భిదాం న పశ్యతి ఈశ్వరాత్ త్రయ ఇతి న పశ్యతి, అపి తు - ఏక ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూపేణ స్వావతారరూపేణ చ స్థిత ఇతి పశ్యేదిత్యర్థః పూర్వాపరానుగుణ్యాత్ ప్రమాణానురోధాచ్చ, హే బ్రహ్మన్ - స సర్వాత్మకబ్రహ్మదర్శీ - శాన్తిం మనసః ప్రశాన్తిమధిగచ్ఛతి శాన్త్యధిగమద్వారా ముక్తో భవేదిత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ దక్షాధ్వరప్రసఙ్గముపసంహరతి ॥ మైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ భగవతైవమాదిష్టః ప్రజాపతీనాం పతిః ప్రజాపతిః బ్రహ్మపతిర్యస్యేతి వా దక్షః - స్వేన స్వకర్తృకేన క్రతునా, హరిమర్చయిత్వా - స్వేన త్రికపాలవైష్ణవయాగేన హరిమర్చిత్వేతి వా - ఉభయతో దేవాన్ దివిష్ఠాన్ భూమిష్ఠాంశ్చ అయజత్ స్వస్వభాగాదిభిర్యథాయోగ్యమారాధితవానిత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ తథా - సమాహితచిత్తః, రుద్రం చ, స్వేన భాగేన శేషణరూపేణ భాగేన - ఉపాధావత్ అన్వవర్తత - అయజదిత్యర్థః ఉదవస్యతే సమాప్యతేఽనేనేత్యుదవసానం తేన కర్మణా సమాప్తికర్మణా - సోమపానితరానసోమపాంశ్చ దేవాన్ - ఉపాధావదిత్యనుషఙ్గః ॥ ౫౬ ॥ ఋత్విగ్భిః సహోదవస్య కర్మ సమాప్య - అవభృథరూపం యథా భవతి తథా - సస్నౌ స్నాతవాన్, స్వేనైవానుభావేన ప్రభావేన - అవాప్తరాధసే ప్రాప్తసిద్ధయే - తస్మై దక్షాయాపి - ధర్మ విషయ ఏవ బుద్ధిం దత్వా అస్య మతిర్ధర్మాసక్తా స్యాదిత్యనుగృహ్యేత్యర్థః - త్రిదశా దేవాః - దివం యయుః ॥ ౫౭ ॥ ప్రకృతం పరవప్రశ్నం తేన సఙ్గమయతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా, దాక్షాయణీ సతీ - పూర్వశరీరం - హిత్వా - హిమవతః క్షేత్రభూతాయాం మేనాయాం - జజ్ఞే - ఉద్భూతేతి పరాశరాదిభ్య ఇతి శేషః, అనేన స్తోత్రః ప్రాణ్యామ్యాం సూచితమ్ ॥ ౫౮ ॥ భూయో, ద్వితీయే జన్మని - అమ్బికా పార్వతీ - అనన్యభావా పతిపారార్థ్యజ్ఞానవతీ - ఏకగతిం ఏకాం అమ్బికైవ గతిః ప్రవృత్త్యుపాయో యస్య తం - తామేవ చిన్తయన్తం, అత ఏవ దయితం ప్రీతివిషయం - తమేవ రుద్రం పతిం - ఆవృఙ్క్తే భజతి స్మ - యథా ప్రలయకాలే - పూరుషం పరమపూరుషం, లీనా, శక్తిః - చిదచిద్రూపా శక్తిః - యథా చిదచిచ్ఛక్తిః ప్రలయే లీనా పునః సృష్టిదశాయాం తత్ప్రకారతైకస్వభావేత తదధీనతయా ఆవృఙ్క్తే తస్మాదితి భావః ॥ ౫౯ ॥ ఉక్తాయాః కథాయాః సాంప్రదాయికతామాహ ॥ ఏతదితి ॥ దక్షాధ్వరద్రుహః దక్షాధ్వరవినాశినో భగవతః శమ్భోః - ఏతచ్చరితం బృహస్పతేః శిష్యాత్ - భాగవతాదుద్ధవాన్మయా - శ్రుతమ్ ॥ ౬౦ ॥ ఉక్తాయాః కథాయాః శ్రవణశ్రావణఫలమాహ ॥ ఇదమితి ॥ పరమేశచేష్టితం - పరమేశానయోః పరమో భగవాన్, స ఏవ ఈశో యస్య తస్య రుద్రస్య - చేష్టితం - పరమేశయోశ్చేష్టితమితి వా - యశస్యం యశస్కరం ఆయుష్యం ఆయుష్కరం - పవిత్రం - అత ఏవ అఘౌఘమర్షణం పాపనివర్తకం - యః పుమాన్ - ఆకర్ణ్య తథా - యథా శ్రుతమనుకీర్తయేత్ శ్రావయేత్, స సర్వదా భక్తిభావనః భక్తిం భావయతీతి భక్తిభావనః - భగవద్భక్తినిష్ఠః - ద్వాలీయాన్తపా ఇచ్ఛిసపిశేషణం - హే కౌరవ అఘం ధునోతి క్షిపతి - నాశయతీత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః ************************

ఏవం ,, ప్రసూతిం మానవీం దక్ష ఉపయేమే హ్యజాత్మజః । తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామలలోచనా ,, ఇత్యాది

దామ్ । సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాన్తిమధిగచ్ఛతి ॥ ౫౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం భగవతాఽఽదిష్టః ప్రజాపతిపతిర్హరిమ్ । అర్చిత్వా క్రతునా స్వేన దేవానుభయతోఽయజత్ ॥ ౫౫ ॥ రుద్రం చ స్వేన భాగేన హ్యుపాధావత్సమాహితః । కర్మణోదవసానేన సోమపానితరానపి ॥ ౫౬ ॥ ఉదవస్య సహర్త్విగ్భిః సస్నావవభృథం తతః । తస్మా అప్యనుభావేన స్వేనైవావాప్తరాధసే ॥ ధర్మ ఏవ మతిం దత్వా త్రిదశాస్తే దివం యయుః ॥ ౫౭ ॥ ఏవం దాక్షాయణీ హిత్వా సతీ పూర్వకలేబరమ్ । జజ్ఞే హిమవతః క్షేత్రే మేనాయామితి శుశ్రుమ ॥ ౫౮ ॥ తమేవ దయితం భూయ ఆవృఙ్క్తే పతిమమ్బికా । అనన్యభావైకగతిం శక్తిః సుప్తేవ పూరుషమ్ ॥ ౫౯ ॥ ఏతద్భగవతః శమ్భోః కర్మ దక్షాధ్వరద్రుహః । శ్రుతం భాగవతాచ్ఛిష్యాదుద్ధవాన్మే బృహస్పతేః ॥ ౬౦ ॥ ఇదం పవిత్రం పరమీశచేష్టితం యశస్యమాయుష్యమఘౌఘమర్షణమ్ । యో నిత్యదాఽఽకర్ణ్య నరోఽనుకీర్తయేద్ధునోత్యఘం కౌరవ భక్తిభావనః ॥ ౬౧ ॥ ****************

**** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః ****

---

౬౦ ॥ శ్లో ॥ పా * భక్తిభావనమ్.

నాప్రసూతివంశముపక్రమ్య తత్ప్రసక్తానుప్రసక్తమభిహితం - ఏవం తావత్స్వాయమ్భువకన్యాన్వయో వర్ణితః - అథ మనుపుత్రాన్వయం వివక్షురనుసర్గకథనేఽవశిష్టం కించిదాహ॥ సనకాద్యా ఇతి॥ యతిరితి, ప్రత్యేకం సనకాదివిశేషణం, నైర్ణోపాత్తం ప్రత్యేకాభిప్రాయేణైకవచనాన్తనిర్దేశః, అరుణివిశేషణం వా ప్రత్యాసత్తేః, ఏతే బ్రహ్మపుత్రాః, గృహాన్ గృహాశ్రమాన్ నావసన్నాశ్రితాః, తత్ర హేతుః, ఊర్ధ్వరేతసః నైష్ఠికాః - అతస్తేషాం వంశో నాస్తి ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ అథాధర్మం బ్రహ్మపుత్రం, తస్య వంశమాహ॥ మృషేతి చతుర్భిః॥ అధర్మస్య, భార్యా, మృషా దమ్భః పరప్రతారణం, మాయా - తదుచితా చేష్టా, ఏతదుభయాత్మకం మిథునం, అసూత ప్రసూతవతి, హే శత్రుహన్, సోదరయోరపి మాయాదమ్భయోర్దామ్పత్యం చ ధర్మాంశతయా ఏవముపపాదితం ద్రష్టవ్యం, తచ్చ దమ్భమాయాత్మకం మిథునం - అప్రజోఽపుత్రో నిరృతిర్జగృహే గృహీతవాన్, దమ్భపరాభిమానం మాయాయాం స్వాభిమానం చకృవానిత్యర్థః ❀ ॥ ౨ ॥ ❀ హే మహామతే, తయోర్మాయాదమ్భయోర్లోభః - నికృతిః శఠతా చ, సమభవత్, తాభ్యాం నికృతిలోభాభ్యాం క్రోధోఽనుర్గో హింసా చ, సమభవదిత్యనుషఙ్గః, యత్ యాభ్యాం క్రోధహింసాభ్యాం, కలిశ్చ, తస్య, స్వసా భగినీ, దురుక్తిశ్చ, సమభవత్ ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ దురుక్తౌ - కలిః, భయం భీతిం మృత్యుం చ, ఆధత్త ఉత్పాదయామాస, హే సత్తమ, తాభ్యాం భీతిమృత్యుభ్యాం, యాతనా స్త్రీ, నిరయః పుమాన్, ఏతదుభయాత్మకం మిథునం, జజ్ఞే ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ అధర్మవంశముపసంహరన్ తస్య సంసృతిహేతుత్వాద్బుభూషుభిరసేవ్యతామాహ॥ ఏత ఇతి॥ అధర్మ ఏవ వృక్షస్తస్య, వంశ్యాః వంశభవాః, శాఖారూపా ఇతి భావః, హేయస్మిన్, సంసృతిహేతవః, అతః శ్రేయస్కామః స్వర్గాపవర్గకామః, న సేవేత అధర్మవంశ్యాన్నిలిశేషః, విభక్తివిపరిణామేనాన్వయో వా, ఆశ్రమోత్తమః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సనకాద్యా నారదశ్చ ఋభుర్హంసోఽరుణిర్యతిః । నైతే గృహాన్ బ్రహ్మసుతా హ్యావస
న్నూర్ధ్వరేతసః॥ ౧ ॥ మృషాఽధర్మస్య భార్యాఽఽసీద్దమ్భం మాయాం చ శత్రుహన్। అసూత మిథునం తచ్చ
నిరృతిర్జగృహేఽప్రజః ॥ ౨ ॥ తయోః సమభవల్లోభో నికృతిశ్చ మహామతే। తాభ్యాం క్రోధశ్చ హింసా చ యద్దు
రుక్తిః స్వసా కలేః॥ ౩ ॥ దురుక్తౌ కలిరాధత్త భయం మృత్యుం చ సత్తమ। తయోశ్చ మిథునం జజ్ఞే యాతనా నిర
యస్తథా॥ ౪ ॥ ఏతే హ్యధర్మవృక్షస్య వంశ్యాః సంసృతిహేతవః। శ్రేయస్కామో న సేవేత సుతరామాశ్రమో
త్తమః ॥ ౫ ॥ సంగ్రహేణ మయాఽఽఖ్యాతః ప్రతిసర్గస్తవానఘ। త్రిః శ్రుత్వైతత్పుమాన్పుణ్యం విధునో
త్యాత్మనో మలమ్ ॥ ౬ ॥ అథాతః కీర్తయే వంశం పుణ్యకీర్తేః కురూద్వహ। స్వాయంభువస్యాపి మనోర్హరేరం
శాంశజన్మనః॥ ౭ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ శతరూపాపతేః సుతౌ। వాసుదేవస్య కలయా రక్షాయాం జగతః

ఉత్తమ ఆశ్రమో యస్య సః, చతుర్థాశ్రమనిష్ఠ ఇత్యర్థః, ఆహితాగ్న్యాదిత్వాదాశ్రమశబ్దస్య పూర్వనిపాతః సుతరాం న సేవేత ❀ ॥ ౫ ॥ అథాధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గాన్తర్భావం వదంస్తముపసంహరంస్తచ్ఛ్రవణఫలమాహ॥ సఙ్గ్రహేణేతి॥ హే అనఘ తవ తుభ్యం, మయా - ప్రతిసర్గస్సఙ్గ్రహేణాఖ్యాతః, ప్రలయహేతుత్వాదధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గత్వం - ఏతమధర్మవంశం, పుణ్యం వర్జనద్వారా పుణ్యహేతుత్వాత్పుణ్యం, త్రిః శ్రుత్వా, పుమాన్, ఆత్మనః స్వస్య, మలం పాపం విధునోతి ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఏవం కన్యాన్వయమభిధాయాథ మనుపుత్రాన్వయం వక్తుముపక్రమతే ॥ అథాత ఇతి ॥ హే కురూద్వహ, అథ "మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాః ప్రజజ్ఞిరే" ఇత్యుపక్రాన్తమనుకన్యాన్వయకథనానన్తరం, అతః ఉపక్రాన్తస్య వృత్తత్వాద్ధేతోః, స్వాయమ్భువస్య మనోః, వంశం పుత్రాన్వయం కీర్తయే కథయామీతి సమ్బన్ధః - అత్ర మనుకన్యామనుపుత్రవంశకథనయోః పౌర్వాపర్యే హేతుహేతుమద్భావే చ సమాసవ్యాసత్వహేతుకస్వేచ్ఛయా ఉపక్రాన్తత్వోపక్రమిష్యమాణత్వమేవ నిబన్ధనం - కాళదన్తశ్రవణపదశ్రీస్వత్వశబ్దానుపపదన్మనువిశినష్టి - పుణ్యకీర్తేః - పుణ్యా శుశ్రూషతాం పుణ్యప్రాపికా - కీర్తిర్యస్య, తత్ర హేతుః - హరేరంశాంశజన్మనః, స్మరణాదిమాత్రేణాశ్రితదురితహారిణో భగవతః - అంశో విగ్రహః - తస్య - అంశాచ్చ శిరో - జన్మ యస్య, తస్య - హర్యంశాంశసముద్భూతత్వాద్ధరిభక్తత్వాచ్చ హరిచరిత్రవన్మనుపుత్రాన్వయకథనశ్రవణాదికమపి దురితవినాశనద్వారా పుణ్యసమ్పాదకమిత్యర్థః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ ప్రతిజ్ఞాతమనువంశం వర్ణయతి॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదావిత్యాదినా, ఆభూగోళవర్ణనాత్ - ప్రియవ్రతశ్చ ఉత్తానపాదశ్చ తౌ, ఇమే అన్వర్థనామనీ - ప్రియం భగవత్ప్రీతికరం వ్రతం యస్య సః ప్రియవ్రతః - ఉత్తానే ఉన్నతే పదే యస్యేత్యుత్తానపాదః, శతరూపాపతేర్మనోః - సుతౌ - వాసుదేవస్య కలయా సర్వాన్తరాత్మభగవద్గుణవిశేషావి

గాంభీర్యేణ జగతో రక్షాయాం స్థితౌ ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ తయోర్మధ్యే, య ఉత్తానపాద- స్తస్య-సునీతిః సురుచిశ్చేతి, జాయే భార్యే, తయోస్సునీతిసురుచ్యోర్మధ్యే సురుచిః-పత్యురుత్తానపాదస్య, ప్రేయసీ నితరాం ప్రీతివిషయా, ఇతరా సునీతి స్తు-న ప్రేయసీ-యత్సుతః యస్యాః అప్రేయస్యాః సునీతేః, స్సుతః పుత్రో ధ్రువః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ అత్ర సునీత్యా అప్రేయస్త్వమేవ ప్రపఞ్చయన్ తత్సూనోః ధ్రువచరిత్రమాహ ॥ ఏకదేత్యాదినా పఞ్చభిరధ్యాయైః ॥ ఏకదా కదాచిత్-రాజా ఉత్తానపాదః-సురుచేః పుత్ర-ముత్తమసంజ్ఞం, ఆరురుక్షన్తం అఙ్కమారోఢు-మిచ్ఛన్తం- అఙ్కమారోప్య ఉత్సఙ్గే నిషాద్య - లాలయన్-తథా చికీర్షమాణం అఙ్కారోహణే కర్తుమిచ్ఛన్తం సపత్న్యాస్సునీతేః, స్తనయం ధ్రువం-నాభ్యనన్దత్, యద్వా-ఉత్తమమఙ్కమారోప్య లాలయన్-అఙ్కమారురుక్షన్తం ధ్రువం నాభ్యనన్దతేతి సమ్బన్ధః- సురుచిః రాజ్ఞోఽభిప్రాయజ్ఞా-తథా చికీర్షమాణం- తం ధ్రువం ప్రతి-రాజ్ఞః శృణ్వతస్సతః, అతిగర్వితా సతీ - అత ఏవ - సేర్ష్యం అక్షమాసహితం యథా భవతి తథా ఆహ - ఉవాచ ❀ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ❀ గర్వోక్తిమేవాహ ॥ నవత్సేతి త్రిభిః ॥ హే వత్స నృపతే-ర్ధిష్ణ్యమాసనం - ఆరోఢుం భవాన్నార్హతి నృపాత్మజో ఽహమారోఢుమర్హ ఏవ - తత్రాహ, త్వం, నృపాత్మజోఽపి యత్ యస్మాత్ - మయా, కుక్షౌ-న గృహీతః న ధృతః మద్గర్భజ ఏవ నృపాసనార్హ ఇత్యభిప్రాయః ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ త్వం మయా కుక్షౌ న గృహీత ఇత్యహమేవ న వేద్మి - అపతు భవానపి వేదేత్యాహ ॥ బాలోఽసీతి ॥ భవాన్ - బాలోఽస్యా - త్మాన - మన్యస్త్రీగర్భసంభృతం మత్సపత్నీగర్భభృతం - న వేద బత, న వేద కిం - అపి తు వేదైవేత్యర్థః - నూనమితి నిశ్చయే, యద్వా - బాలో భవాన్న జానాతి అహం తు వేద్మీత్యాహ ॥ బాలఇతి ॥ అపిస్త్వర్థకః - భవానిత్యనేన సమ్బధ్యతే - బాలఇతి హేతుగర్భం - భవాంస్తు బాలత్వాదాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసంభృతం న వేద, అహం తు వద్మీత్యభిప్రాయః - అతో- యస్య తవ, దుర్లభే లబ్ధుమయోగ్యే అర్థే నృపాసనారోహణరూపేఽర్థే మనోరథః ఆసీదిత్యర్థః బతేత్యాశ్చర్యే ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ యది దుర్లభోఽప్యర్థో మయా సాధ్య ఇతి తవాగ్రహః-తర్హ్యేవం సాధయేత్యాహ ॥ తపసేతి ॥ యది త్వం నృపాసనమిచ్ఛసి, తర్హి -తపసా-పురుషం పరమపురుష, మారాధ్య-తస్యారాధితస్య పరమపురుషస్య, అనుగ్రహేణైవ, నతూపాయాన్తరేణేత్యర్థః, మే మమ, గర్భే, ఆత్మానం సాధయ ఆత్మనో మద్గర్భే-ఉత్పత్తిం సాధయేత్యర్థః ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ ఏవముక్తో ధ్రువః కిమకరోదిత్యత్రాహ మైత్రేయః ॥ మాతురితి ॥ సపత్న్యా మాతుః, దురుక్తేన దుర్వచసా-భావే క్తః, విద్ధః తాడితః-ధ్రువః-దణ్డేన హతస్సర్పో యథా, తథా, రుషా, శ్వసన్ శ్వాసం ముఞ్చన్ మిషన్తం పశ్యన్తం, సన్నవాచం కుణ్ఠితవాచం-పితరం, హిత్వా, ప్రరుదన్ నిరన్తరమశ్రూణి విముఞ్చన్ మాతుర్జనన్యాస్సునీతేః, సమీపం జగామ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ తం సకాశమాగతం, నిశ్వసన్తం స్ఫురితః కమ్పితః అధరోష్ఠో యేన తం, బాలం ధ్రువం సపత్న్యా యద్గదితం సా సునీతిరుత్సఙ్గముదూహ్య అఙ్కమారోప్య-పౌరముఖాదన్తఃపురజనముఖాత్, తం, నిశామ్య శ్రుత్వా-నితాన్తం నితరాం - వివ్యథే వ్యథితవతీ ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ వ్యథామేవాహ ॥ సేతి ॥ సా సునీతిః, ధైర్య, ముత్సృజ్య హిత్వా, విలలాప - శోక ఏవ దావాగ్నిః, తేన దావాగ్నినా దగ్ధా లతేవ స్థితా సా బాలా సునీతిః-సపత్న్యాః, వాక్యం, స్మరతీ, సరోజశ్రియా సరోజస్య శ్రీరివ శ్రీః, శోభా యస్యాస్తయా-దృశా, బాష్పకలాం అశ్రుకణికా-మువాహ దధార ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ సపత్నీగదితవ్యథయా దీర్ఘం యథా తథా - శ్వాసం ముఞ్చన్తీ వృజి

స్థితౌ॥౮॥ జాయే ఉత్తానపాదస్య సునీతిస్సురుచిస్తయోః । సురుచిః ప్రేయసీ పత్యుర్నేతరా యత్సుతో ధ్రువః॥
ఏకదా సురుచేః పుత్రమఙ్కమారోప్య లాలయన్ । ఉత్తమం నారురుక్షన్తం ధ్రువం రాజాభ్యనన్దత ॥ ౧౦ ॥
తథా చికీర్షమాణం తం సపత్న్యాస్తనయం ధ్రువమ్ । సురుచిశ్శృణ్వతో రాజ్ఞః సేర్ష్యమాహాతిగర్వితా ॥ ౧౧ ॥
న వత్స నృపతేర్ధిష్ణ్యం భవానారోఢుమర్హతి । న గృహీతో మయా యత్త్వం కుక్షావపి నృపాత్మజః ॥ ౧౨ ॥
బాలోఽసి బత నాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసమ్భృతమ్ । నూనం యస్య భవాన్వేద దుర్లభేఽర్థే మనోరథః ॥ ౧౩ ॥
తపసాఽఽరాధ్య పురుషం తస్యైవానుగ్రహేణ మే । గర్భే త్వం సాధయాఽఽత్మానం యదీచ్ఛసి నృపాసనమ్ ॥ ౧౪ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ॥ మాతుస్సపత్న్యాస్స దురుక్తివిద్ధశ్శ్వసన్రుషా దణ్డహతో యథాఽహిః । హిత్వా మిషన్తం పితరం సన్నవాచం జగామ మాతుః ప్రరుదన్సకాశమ్ ॥ ౧౫ ॥
తం నిశ్వసన్తం స్ఫురితాధరోష్ఠం సునీతిరుత్సఙ్గముదూహ్య బాలమ్ । నిశమ్య తత్పౌరముఖాన్నితాన్తం సా వివ్యథే యద్గదితం సపత్న్యా ॥ ౧౬ ॥
సోత్సృజ్య ధైర్యం విలలాప శోకదావాగ్నినా దావలతేవ బాలా । వాక్యం సపత్న్యాస్స్మరతీ సరోజశ్రియా దృశా బాష్పకలాముస్మరాహ ॥ ౧౭ ॥
దీర్ఘం శ్వసన్తీ వృజినస్య పారమపశ్యతీ బాలకమాహ బాలా । మాఽమఙ్గళం

నస్యదుఃఖస్య, పారమవధిమపశ్యన్తీ-అపారదుఃఖాక్రాన్తేత్యర్థః॥ బాలాసునీతిః, ర్బాలకంధ్రువ - మాహ, హే తాత, అమఙ్గళమపరాధం, పరేషు-మామంస్థాః మాస్మాశీః ఘుత్ యస్మాత్, యోజనః పరదుఃఖదః పరేభ్యో దుఃఖం దదాతీతి పరదుఃఖదః, సః, తద్దుఃఖమేవ, భుఙ్క్తే అనుభవతి * ॥ ౧౮ ॥ * సురుచ్యాఽభిహితం సోపాలమ్భమనువదన్త్యాత్మజం తపసే చోదయతి॥ సత్యమితి॥ సురుచ్యా, యదభిహితం, తత్సత్యమితి సమ్బన్ధః కిమభిహితం తత్రాహ, దుర్భగాయాః భాగ్యహీనాయాః, మమ యా ఉదరే భవాన్ గృహీతః, మదుదరే జాత ఇత్యర్థః, న కేవలం జాత ఏవ మద్గర్భే, అపితు - తస్యా ఏవ మమ, స్తన్యేన స్తనయోర్భవం స్తన్యం, తేన, వృద్ధశ్చ, దుర్భగత్వమేవాహ, ఇడాం భూమిం, ఇడలయోరభేదాత్, పారస్కరాదిత్వాత్సుడ్ర్హస్వౌ, ఇడస్పతిర్భూపతిర్మాం- భార్యేత్యావోఢుం స్వీకర్తుం వాచావక్తుం వా, విలజ్జతే * ॥ ౧౯ ॥ * హే తాత తస్మాత్, త్వం, విమత్సరః విగతమత్సరః, సమాత్రా, సమాతా మాతుస్సపత్నీ, తయాఽపి, యదుక్తం ,, తపసాఽఽరాధ్య పురుష,, మిత్యాది తదవ్యళీకం నిర్దోషం యథా భవతి తథా- ఆతిష్ఠ కురు-సమాత్రా యదుక్తమితి సామాన్యేనోక్తం విశేషనిర్దిష్టం కరోతి, ఉత్తమో యథా, తథా త్వమధ్యాసనం నృపాసనం, ఇచ్ఛసి యది తర్హ్యధోక్షజపాదపద్మ, మారాధయ * ॥ ౨౦॥ * కింకశ్చిదధోక్షజపాదపద్మమారాధ్యాధ్యాసనాదిస్వాభిలషితమవాప, తత్ర బ్రహ్మాణం మనుంచ నిదర్శయతి ॥ యస్యేతి ద్వాభ్యామ్॥ విశ్వవిభావనాయ విశ్వస్య పాలనాయ, ఆత్తగుణాభిపత్తేః, గుణానాం కల్యాణగుణానామభిపత్తిః వృత్తిర్యస్యాం ఆత్తా స్వీకృతా-గుణాభిపత్తిః-కల్యాణగుణాశ్రయ దివ్యమఙ్గళమూర్తిర్యేన తస్య, యస్యాధోక్షజస్య, జితః, ఆత్మా మనః, శ్వసనః ప్రాణవాయుశ్చ యైస్తైః రభివన్ద్యం, అఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్య ఆరాధ్య, అజో బ్రహ్మా పారమేష్ఠ్యం పదం చతుర్దశభువనానాం మధ్యే ఉత్కృష్టం సర్వోపరి వర్తమానం సత్యలోకరూపం స్థానం, మధ్యతిష్ఠదధిష్ఠితవాన్ ఖలు * ॥ ౨౧ ॥ * తథా, వః యుష్మా

తాత పరేష్వమంస్థా భుఙ్క్తే జనో యత్పరదుఃఖదస్తత్ ॥ ౧౮ ॥ సత్యం సురుచ్యాఽభిహితం భవాన్మే యద్దుర్భగాయా ఉదరే గృహీతః। స్తన్యేన వృద్ధశ్చ విలజ్జతే యాం భార్యేతి వాఽఽవోఢుమిడస్పతిర్మామ్॥ ౧౯ ॥ ఆతిష్ఠ తత్తాత విమత్సరస్త్వముక్తం సమాత్రాఽపి యదవ్యళీకమ్। ఆరాధయాధోక్షజపాదపద్మం యదీచ్ఛసేఽధ్యాసనముత్తమో యథా ॥ ౨౦ ॥ యస్యాఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్య విశ్వవిభావనాయాత్తగుణాభిపత్తేః। అజోఽధ్యతిష్ఠత్ఖలు పారమేష్ఠ్యం పదం జితాత్మశ్వసనాభివన్ద్యమ్॥ ౨౧॥ తథా మనుర్వో భగవాన్పితామహో యమేకమత్యా పురుదక్షిణైర్మఖైః। ఇష్ట్వాఽభిపేదే దురవాపమన్యతో భౌమం సుఖం దివ్యమథాపవర్గ్యమ్॥ ౨౨ ॥ తమేవ వత్సాశ్రయ భక్తవత్సలం ముముక్షుభిర్మృగ్యపదాబ్జపద్ధతిమ్। అనన్యభావే నిజధర్మభావితే మనస్యవస్థాప్య భజస్వ పూరుషమ్॥ ౨౩ ॥ నాన్యం తతః పద్మపలాశలోచనాద్దుఃఖచ్ఛిదం తే మృగయామి కంచన। యో మృ

కం, పితామహః పితుః పితా భగవాన్, మనురపి, ఏకమత్యా అవ్యభిచరితభక్త్యా, పురుదక్షిణైః బహుదక్షిణైః మఖైః క్రతుభిః యం భగవన్తమిష్ట్వా ఆరాధ్య, అన్యతః అన్యైః దురవాపం-దివ్యం దివి భవం దివ్యం సుఖం, స్వర్గం భౌమం సుఖం సార్వభౌమత్వం, అపవర్గ్యం మోక్షసుఖం చాభిపేదే, అనేనాధోక్షజస్య కులదైవతత్వముక్తం అన్యతః ఏకమితి వ్యతిరిక్తోపాయాన్తరేణ, దురవాపం, యమితి, సమ్బన్ధః అన్యతః అన్యస్మాద్బ్రహ్మరుద్రాదేః, దుర్లభం సుఖత్రయమితి వా సమ్బన్ధః * ॥ ౨౨॥ * భజన్తమపి మాం రాగద్వేషాద్యసద్గుణదృష్ట్యోపేక్షేత, తత్రాహ॥ తమితి॥ హే వత్స, భక్తవత్సలం భక్తేషు వత్సలం, స్తం, సత్స్వపి దోషేషు తాననాదృత్య భోగ్యతాబుద్ధిమత్త్వం వాత్సల్యం, తమేవాశ్రయ। అనేనాశ్రయణసౌకర్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, ఆశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిమాహ ॥ ముముక్షుభిః సంసారబన్ధాన్ముక్తుమిచ్ఛద్భిః, మృగ్యా అన్వేషణీయా చిన్తనీయేతి యావత్, పదాబ్జయోః పద్ధతిర్మార్గో యస్య తం, ముక్తిప్రదమితి భావః అనేన నిత్యసంసారిణాం నిత్యసూరిపరిషత్సఙ్ఘట్టనోపయోగిత్వరూపాఘటితఘటనాసామర్థ్యరూపాశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, కథమాశ్రయణీయత్యత్ర స్వవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతభక్తియోగేనాశ్రయేత్యాహ॥ అనన్యభావే, న విద్యతేఽన్యస్మిన్భావో యస్మిన్-స్వజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహిత ఇత్యర్థః, నిజధర్మైః, స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మైః, భావితే నిష్పాదితే, మనసి, తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపే మనోవ్యాపారే, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితతైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపాం భక్తిం, అవస్థాప్య విషయీకృత్య, పూరుషం, పూస్సంజ్ఞకస్వశరీరాన్తస్స్థితదహరకుహరే వసన్తం పరమపురుషం భజస్వ * ॥ ౨౩ ॥ * తమేవ వేత్యనేన సూచితం సర్వోత్తమత్వం సుఖత్రయప్రదత్వం చ ప్రతిపాదయతి ॥ నాన్యమితి ॥ తతస్తస్మాత్, పద్మపలాశలోచనాత్పుణ్డరీకాక్షాత్, అన్యం పురుషం, తవ దుఃఖచ్ఛిదం దుఃఖనిరాసకం

నప్నుగయామి అన్విష్యాపి నపశ్యామీతిభావః ॥ అనేన తాపత్రయ నిరసనద్వారా సుఖత్రియప్రదో భగవానేవేత్యుక్తం భవతి ॥ సర్వోత్తమత్వమాహ ॥ యో భగవాన్, నితరైర్బ్రహ్మాదిభిః, స్వాభిలషిత సిద్ధయే - మృగ్యమాణ యా పునః శ్రీణిదానే నచిన్త్యమాన యా, హస్తేనగృహీతం పద్మం యయా, తయా, శ్రియా మహాలక్ష్మ్యా, అఙ్గ హే ధ్రువ, మృగ్యతే, అనేనలక్ష్మీ పతిత్వముక్తం, తేనచసర్వేశ్వరత్వం జగత్కారణత్వం చసామర్థ్యాదుక్తం భవతి ॥ ౨౪ ॥ సునీత్యుక్తిముపసంహరన్ ధ్రువస్యచేష్టామాహ॥ మునిః॥ ఏవమితి॥ మాతుః స్వఙ్కల్పితం విలాపనం - తతః - అర్థాగమం అర్థస్యస్వాభిలషితస్యార్థస్యాగమోయస్మాత్ తథాభూతం - వచశ్చ ఆకర్ణ్య - అత్మనాస్వేనైవాత్మానం మనః - స్వం నియమ్య సమాధాయ - పితురుత్తానపాదస్య - పురాన్నిశ్చక్రామ నిర్గతః ॥ ౨౫ ॥ తన్నిష్క్రమణముపాకర్ణ్య ఆశ్రుత్య, త్రైకాల్యజ్ఞో నారదః - అస్య ధ్రువస్య - చికీర్షితం జ్ఞాత్వా చ - ఆగత్యేతి శేషః అఘఘ్నేన దురితహారిణా - పాణినా శిరసి సంస్పృశ్య, విస్మితః ప్రాహ ॥ ౨౬ ॥ విస్మిత ఇత్యుక్తం తదేవాహ॥ అహోఇతి॥ మానభఙ్గం అభిమానవిహతిం - అమృష్యతాం అసహమానానాం - క్షత్రియాణాం - తేజః ప్రభావః - అహో విస్మయనీయః - యద్యస్మాత్ - అయం ధ్రువః - బాలోఽపి - సమాతుర్మాతుస్సపత్న్యాః - అసద్వచః దుష్టవాక్యం - యత్ - హృదా హృదయేన - ధత్తే మనసి స్థాపయతీత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ నారదోక్తిమేవాహ ॥ క్వేతి॥ హేవత్స భవాన్ - బుద్ధిమత్సమృద్ధిమత్ - స్వగృహం - హిత్వా - ఏకః అసహాయః - క్వ - యాతి గచ్ఛతి - అఙ్గ హే ధ్రువ - త్వాం - స్వజనాదుత్థయా ఉత్పన్నయా అవమత్యా పరాభూత్యా సన్తప్తం నితరాం తప్తం - లక్షయే ఉత్ప్రేక్షయే ॥ ౨౮ ॥ అత్రక్వచిత్పుస్తకేషు, కిమేతద్భగవన్ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా నోత్సహే సురుచేర్వాచాసమాధాతుంమనః-క్షత,, మిత్యధికశ్లోకః॥ పఠ్యతే ॥ తత్రాయం ధ్రువోత్తరత్వేనవ్యాఖ్యేయః, హే

గ్యతేహస్తగృహీతపద్మయా శ్రియేతరైరఙ్గ విమృగ్యమాణయా॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం సఞ్జల్పితం మాతురాకర్ణ్యార్థాగమం వచః । సంనియమ్యాత్మనాఽఽత్మానం నిశ్చక్రామ పితుః పురాత్ ॥ ౨౫ ॥ నారదస్తదుపాకర్ణ్య జ్ఞాత్వా చాస్య చికీర్షితమ్ । స్పృష్ట్వా మూర్ధన్యఘఘ్నేన పాణినా ప్రాహ విస్మితః ॥ ౨౬ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ॥ అహో తేజః క్షత్రియాణాం మానభఙ్గమమృష్యతామ్ । బాలోఽప్యయం హృదా ధత్తే యత్సమాతురసద్వచః ॥ ౨౭ ॥ క్వ యాత్యేకో భవాన్వత్స హిత్వా స్వగృహమృద్ధిమత్ । లక్షయే త్వాఽవమత్యాఽఙ్గ సన్తప్తం స్వజనోత్థయా ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువ ఉవాచ॥ కిమేతద్భగవన్ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా । నోత్సహే సురుచేర్వాచా సమాధాతుం మనః క్షతమ్ ॥ ౨౯ ॥ నారద ఉవాచ॥ నాధునాప్యవమానం తే సన్మానం వాపి పుత్రక । లక్షయామి కుమారస్య సక్తస్య క్రీడనాదిషు ॥ ౩౦ ॥ వికల్పే విద్యమానేఽపి నహ్యసన్తోషహేతవః । పుంసాం మో

భగవన్ నారద - ఏతన్మమ స్వజనోత్థపరాభవసన్తాపాదికం - యోగరాధసా యోగప్రభావేన - యద్ధ్యానం - సర్వవస్తుసాక్షాత్కారాపాదకం - తస్మాద్దృష్టం కిం - త్వయేతి శేషః - అహం తు - సురుచేర్వాచా - క్షతం వ్యథితం - మనః - సమాధాతుం - నోత్సహే న శక్నోమి ॥ ౨౯ ॥ ఏవముక్తో నారదః పునరాహ ॥ నాధునాప్యవమానమితి॥ ఏతచ్ఛ్లోకాభావే సర్వోఽపి గ్రన్థో నారదోక్తిపరత్వేన వ్యాఖ్యేయః - హే పుత్రక, కుమారస్య అతఏవ - క్రీడనాదిష్వాసక్తస్య - తవ - అధునా బాల్యదశాయామపి అవమానం - సన్మానం వా - న పశ్యామి - బాలో - హి మానావమానావనాదృత్య పరం క్రీడాసక్తః - అతస్తవాపి మానావమానౌ న స్త ఇతి పశ్యామీత్యభిప్రాయః ॥ ౩౦ ॥ యది బ్రూయా అహం వయసా బాలోఽపి బుద్ధ్యా ఇతి తత్రాహ॥ వికల్పఇతి॥ వికల్పే మానావమానవివేకే - విద్యమానేఽపి సత్యపి మోహం వినా - భిన్నాః వ్యతిరిక్తాః - అసన్తోషహేతవో న సన్తి - కిం తు - మోహ ఏవాసన్తోషహేతురిత్యర్థః - కుతః - యతస్సుఖం దుఃఖం వా - లోకే - తన్నిజకర్మభిరేవ భవతి - యద్వా - అహం బాలోఽపి మానావమానబుద్ధిమానితి బ్రూయాస్తర్హి అయం అసన్తోషమూలా బుద్ధిర్దేహాత్మభ్రమమూలా - న లాత్వితీత్యాహ - వికల్ప ఇతి - సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపే అత్మని, వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే - అవిద్యమానే ఇతిచ్ఛేదః, అసత్యపి - దేవమనుష్యాదిభేదానామాత్మాకారత్వాభావేపీత్యర్థః పుంసాం జీవానాం - మోహమృతే దేవాదిశరీరేష్వాత్మాభిమానం వినా - అసన్తోషహేతవో న సన్తి దేహాత్మభ్రమ ఏవాసన్తోషహేతురిత్యర్థః - విద్యమాన ఇతి వా ఛేదః - అపిశబ్ద ఉక్తసముచ్చయార్థః, వికల్ప ఇత్యనేన సమ్బధ్యతే - వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే - అపిశబ్దాత్తత్ప్రయుక్తమానావమానాదికే చ సతి - మోహం దేహాత్మాభిమానమృతే అసన్తోషహేతురన్యో నాస్తీత్యర్థః, అసన్తోషస్య దేహాత్మాభిమానాధీనత్వే హేతుమాహ॥ భిన్నా, యదితి॥ అత్ర లోకా ఇతి ప్రథమాన్తపాఠస్సుగమః, లోకాశ్చేతనవర్గాః నిజకర్మభిరేవభిన్నాః కర్మకృతదేహా

దిదేహాభిన్నా ఇతియత్ అతో దేహానలితత్వాత్ప్రభ్రమ ఏవావమానద్వారాఽసంతోషహేతుః - అసంతుష్టస్య చేతనస్య దేహాత్మాభిమానిత్వాదిత్యర్థః, యద్వా, సప్తన్యన్త ఏవ పాఠః - భిన్నైరిభావే క్తః, స్త్రీప్యమార్షం భిదేన్యర్థః, దేవాదిదేహభేదకో హేతుస్తత్రాహ ॥ లోకేజ్ఞానైకాకారే చేతనవర్గే, భిన్నా దేవమనుష్యాద్యభిధాయత్ యతః, కర్మభిర్భవతి అనేనకర్మకృతో దేవాదిదేహభేద స్తత్కృతో మానావమానమూలో దేహాత్మభ్రమ స్తతోఽసన్తోషరూపం దుఃఖమిత్యభిప్రేతమ్ ॥౩౧॥ ఏతదేవోపశమోపదేశేన నివర్తయతి॥ పరితుష్యేదితి షడ్భిః ॥ తతో దేహాత్మభ్రమస్యైవాసన్తోషహేతుత్వాత్ పృథక్ దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞోఽధ పురుషః, ఈశ్వరగతిం వీక్ష్య ఈశ్వరానుకూల్యం వినా నోద్యమాః సలహేతవ ఇతి జ్ఞాత్వా, యావత్సుఖం దైవేనోపసాదితం - ప్రాపితం తావన్మాత్రేణ, పరితుష్యేత్, నాధికం లిప్సేత్, అతోఽధికస భాగ్దం నోద్యమః కార్య ఇతి భావః ॥౩౨॥ దుష్కరశ్చ తవాయముద్యమ ఇత్యాహ ॥ అథేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అథ నను, మాత్రోపదిష్టేన, భక్తియోగేన, యస్య భగవతః, ప్రసాదం, అవరోద్ధుం ప్రాప్తుమిచ్ఛసి, స వై భగవాన్ - పుంసాం దుఃఖేనాప్యారాధయితుమశక్య ఇతి, మే మయా, జ్ఞాతో మతః ॥ ౩౩ ॥ నిస్సఙ్గేన దేహతదనుబన్ధిసఙ్గనిర్గతేన, తీవ్రయోగః విఘ్నానుపహతో జ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ, తదఙ్గ్యేనైన సమాధినా, యస్య భగవతః - పదవీం మార్గం, మృగయన్తోఽపి, మునయో, బహుజన్మభిరపి, న విదుః స దేవో భగవాన్, దురారాధ్యో, మమ మత ఇతి పూర్వేణ సమ్బన్ధః ॥ ౩౪ ॥ అతో, దేవస్యాపి దురారాధ్యత్వాద్ధేతోః, నివర్తతాం గృహాణ ప్రతియాతు, భవాన్, తవైష నిర్బన్ధ ఉద్యమరూపో నిర్బన్ధో, నిష్ఫలః అనర్థకః, అయతమానస్య మమ కథం శ్రేయః ప్రాప్తిరిత్యాశఙ్కమానం ప్రత్యాహ ॥ యతిష్యతీతి ॥ దైవాచ్ఛ్రేయసాం కాలే, సముపస్థితే సతి

హ్యముత్తే భిన్నా యల్లోకే నిజకర్మభిః॥ ౩౧ ॥ పరితుష్యేత్తతస్తాత తావన్మాత్రేణ పూరుషః। దైవోపసాదితం యావద్వీక్ష్యేశ్వరగతిం బుధః॥ ౩౨ ॥ అథ మాత్రోపదిష్టేన యోగేనావరురుత్ససి। యత్ప్రసాదం స వై పుంసాం దురారాధ్యో మతో హి మే॥ ౩౩ ॥ మునయః పదవీం యస్య నిస్సఙ్గేనోరుజన్మభిః। న విదుర్మృగయన్తోఽపి తీవ్రయోగసమాధినా ॥ ౩౪ ॥ అతో నివర్తతామేష నిర్బన్ధస్తవ నిష్ఫలః। యతిష్యతి భవాన్కాలే శ్రేయసాం సముపస్థితే॥ ౩౫ ॥ యస్య యద్దైవవిహితం స తేన సుఖదుఃఖయోః। ఆత్మానం తోషయన్దేహీ తమసః పారమృచ్ఛతి॥ ౩౬ ॥ గుణాధికాన్ముదం లిప్సేదనుక్రోశం గుణాధమాత్। మైత్రీం సమానాదన్విచ్ఛేన్న తాపైరభిభూయతే॥ ౩౭ ॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ సోఽయం శమో భగవతా సుఖదుఃఖహతాత్మనామ్। దర్శితః కృపయా పుంసాం దుర్దర్శోఽస్మద్విధైస్తు యః॥ ౩౮ ॥ అథాపి మేఽవినీతస్య క్షాత్త్రధర్మముపేయుషః। సురుచ్యా దుర్వచోబాణైర్న భిన్నే శ్రయతే హృది ॥ ౩౯ ॥ పదం త్రిభువనోత్కృష్టం జిగీషోః సాధు వర్త్మ మే। బ్రూహ్యస్మత్పితృభిర్బ్రహ్మన్నన్యైరప్యనధిష్ఠి

భవాన్, యతిష్యతి యత్నం కరిష్యతి, అధునా తూద్యమో నిష్ఫల ఇతి భావః ॥ ౩౫ ॥ కించ, యస్య పుంసః, యత్సుఖం దుఃఖం వా - దైవేనేశ్వరేణ, విహితం, స పుమాన్, దైవవిహితయోస్సుఖదుఃఖయోర్మధ్యే - తేన దైవవిహితేన, సుఖేన దుఃఖేన వా - ఆత్మానం - తోషయన్ - సుఖేన తిపుణ్యం క్షీయతే, అసుఖేత్వపుణ్యమతో పుణ్యాపుణ్యక్షయేన సంస్పృతేర్మోక్ష్య ఇత్యాత్మానం తోషయన్నిత్యర్థః, దేహీ దేహవాన్ - తమసః పారం ప్రకృతిమణ్డలాతీతం - విష్ణోః పదమృచ్ఛతి యాతి ॥ ౩౬ ॥ అపి చ - యః పుమాన్ - గుణైరధికః స్వాపేక్షయాఽధిక - స్తస్మాత్ - ఇయం లబ్ధ్వా పశ్చిమీ గుణాధికం దృష్ట్వేత్యర్థః, ముదం లిప్సేత్ లబ్ధుమిచ్ఛేత్ ప్రీతిం కుర్యాత్ - నత్వసూయామిత్యర్థః - గుణాధమాత్ గుణాధమం వీక్ష్య - అనుక్రోశం కృపాం - లిప్సేత్ - న తు తిరస్కారం - సమానాన్మైత్రీం న తు స్పర్ధాం సః, తాపైరాధ్యాత్మికాదితాపైః - నాభిభూయతే తాపత్రయాభిహతో న భవతీత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం నారదేనోపదిష్టక్రమో ధ్రువః స్వమనీషితేఽవిచాల్యమతిస్తద్దర్శనం తదుక్తిం చాభినన్దన్ తం ప్రత్యాహ ॥ సోఽయమితి చతుర్భిః ॥ భగవతా త్వయా - సుఖదుఃఖాభ్యాం, హతః పరాభూతః - ఆత్మా మనో యేషాం, తేషాం పుంసామస్మాకం - సోఽయం - శమః మనఃప్రశాన్త్యుపాయః, కృపయా - దర్శితః - జ్ఞాపితః, యో భగవాం - స్తు - అస్మద్విధైర్మాదృశైః, దుర్దర్శః ద్రష్టుమశక్యః, యద్వా - యశ్శమః అస్మద్విధైర్దుర్దర్శః జ్ఞాతుమశక్య ఇతి శమప్రశంసా వా ॥ ౩౮ ॥ అథాపి - త్వయోపదిష్టశమస్యాపి, మమ ఘోరం - క్షాత్త్రం స్వభావం, ఉపేయుషః ప్రాప్తవతః - అత ఏవావినీతస్య, సురుచ్యాః, దుర్వచాంస్యేవ బాణా - స్తైర్భిన్నే, హృది - న శ్రయతే - శమ ఇత్యనుషఙ్గః శమో న తిష్ఠతీత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ అతో మస్మదీప్సానుసారేణైవ మామనుగృహ్య మనీషితోపాయప్రకారం బ్రూహీత్యాహ ॥ పదమితి ॥ అస్మత్పితృభి - స్తేభ్యోఽన్యైరప్య-

హ్య, నధిష్ఠితం-త్రిభువనోత్కృష్టం, పదం, జేతుమిచ్ఛో, ర్మే, సాధు, వర్త్మ మార్గం-బ్రూహి ✿ ॥ ౪౦ ॥ ✿ స్వోపదేశోల్ల ఙ్ఘనాన్స్వాం నిగృహ్యాదిత్యాశఙ్క్య తం ప్రసాదయతి ॥ నూనమితి ॥ భవాన్పరమేష్ఠినో బ్రహ్మణః, జగద్ధితకారిణోఽఙ్గజః దేహజః-అఙ్కజ ఇతి పాఠే, ఉత్సఙ్గాజ్జాతః, వీణాం, వితుదన్ ధ్వనయన్, జగతో హితాయ, సూర్యవ, దటతి చరతి, అతో మన్మనీషాపాదనమేవ జగద్ధితకారిణస్తవోచితమితి భావః ✿ ॥ ౪౧ ॥ ✿ ఏవం దృఢసఙ్కల్పస్య ధ్రువస్య వచ ఆశ్రుత్య తమనుగృహ్ణన్నాహ నారద ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ ఉక్తప్రకారేణ ఉదీరితం గదితమాకర్ణ్య భగవాన్నారదః-దృఢసఙ్కల్పదర్శనేన నితరాం ప్రీతః, తం బాలకం ప్రతి, కృపయా, సద్వాక్యం- హితవాక్యమాహ ✿ ॥ ౪౨ ॥ ✿ ఉక్తిమేవాహ ॥ జనన్యేత్యాదినా ॥ పిర క్త్వేచ్ఛన్నిర్యయరతాపిత్యక్తేన । తత్ర తావద్భగవానేవ భక్త్యా ప్రసన్నో ధర్మాదిపురుషార్థచతుష్టయప్రదోఽతస్తద్భక్తిరేవ కార్యేతి వదన్నుపాసనోపయుక్తం దేశమాచారం తస్య భగవతో ధ్యానప్రకారం జప్యం మన్త్రం భగవత్సపర్యాప్రకారమాహారనియమం చ కథయన్నేవమారాధితో భగవానేవ త్వత్సమీహితమభినిర్వర్తయతీత్యాహ ॥ జనన్యా సునీత్యా, ఉక్తః, యః పన్థాః ఉపాయః, స వై స ఏవ, తే తవ, నిశ్శ్రేయసాయ నిశ్చితం శ్రేయః నిశ్శ్రేయసం-తస్మై, భవతి, జనన్యభిహితోపాయ ఏవ, తదభిప్రేతార్థసాధనమిత్యర్థః-॥ కోఽసౌ జనన్యాభిహితః పన్థాస్తత్రాహ ॥ భగవాన్వాసుదేవ, ఏవ, అతస్తత్ప్రవణాత్మనా భగవత్ప్రవణచిత్తేన, తం భగవన్తం, భజ ✿ ॥ ౪౩ ॥ ✿ భగవాన్వాసుదేవ ఇత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ధర్మేత్యాది ॥ యః పుమాన్, ధర్మాద్యన్యతమం శ్రేయః, ఆత్మనః స్వస్య, ఇచ్ఛేత్, తత్ర హరేః పాదసేవనమేకమేవ, కారణ

తమ్ ॥ ౪౦ ॥ నూనం భవాన్భగవతో ✿ యోఽఙ్గజః పరమేష్ఠినః। వితుదన్నటతే వీణాం హితాయ జగతోఽర్క-
వత్ ॥ ౪౧ ॥ ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్య భగవాన్నారదస్తదా। ప్రీతః ప్రత్యాహ తం బాలం సద్వాక్యమనుకమ్ప
యా ॥ ౪౨ ॥ జనన్యాఽభిహితః పన్థాస్స వై నిశ్శ్రేయసస్య తే। భగవాన్వాసుదేవస్తం భజ తత్ప్రవణాత్మ
నా ॥ ౪౩ ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః। ఏకం హ్యేవ హరేస్తత్ర కారణం పాదసేవ
నమ్ ॥ ౪౪ ॥ తత్తాత గచ్ఛ భద్రం తే యమునాయాస్తటం శుచి। పుణ్యం మధువనం యత్ర సాంనిధ్యం నిత్యదా
హరేః ॥ ౪౫ ॥ స్నాత్వాఽనుసవనం తస్మిన్కాళిన్ద్యాస్సలిలే శివే। కృత్వోచితాని నివసన్నాత్మనః కల్పితాస
నః ॥ ౪౬ ॥ ప్రాణాయామేన త్రివృతా ప్రాణేన్ద్రియమనోమలమ్। శనైర్వ్యుదస్యాభిధ్యాయేన్మనసా గురు
ణా గురుమ్ ॥ ౪౭ ॥ ప్రసాదాభిముఖం శశ్వత్ప్రసన్నవదనేక్షణమ్। సునాసం సుభ్రువం చారుకపోలం సురసు
న్దరమ్ ॥ ౪౮ ॥ తరుణం రమణీయాఙ్గ ✿ మరుణోష్ఠేక్షణాధరమ్। ప్రణతాశ్రయణం నృమ్ణం శరణ్యం కరుణార్ణ

ముపాయః ✿ ॥ ౪౪ ॥ ✿ తత్తస్మాద్భగవత్పాదసేవనస్యైవ ధర్మాదిసాధనత్వాత్- హే తాత, యమునాయాః-శుచి శుద్ధం, తటం తీరం గచ్ఛ, తే తవ, భద్రం మఙ్గళమస్తు, తటం విశినష్టి, యత్ర తటే, పుణ్యం పుణ్యావహం మధువనమస్తి-కథంభూతం మధువనం, సర్వదా, హరేర్భగవతః సాంనిధ్యం సాన్నిధ్యమత్-తటశబ్దస్యైవ తటస్థితమధువనే లక్షణా, తత్కథంభూతం మధువనం-యత్ర మధువనే హరేః-సాన్నిధ్యమస్తి ✿ ॥ ౪౫ ॥ ✿ కాళిన్ద్యా యమునాయాః, శివే మఙ్గళే సలిలే, త్రిషవణం స్నాత్వా, తత్ర వనే, ఆత్మనః స్వస్య, ఉచితాని యోగ్యాని - దేవతానమస్కారాదీని-కృత్వా, కుశాదిభిః-స్వస్తికాదిభిశ్చ కల్పితమాసనం యస్య సః-నివిశన్ ఉపావిశన్ ✿ ॥ ౪౬ ॥ ✿ త్రివృతా, త్రయాణాం రేచకపూరకకుమ్భకానాం, వృత్ వర్తనం, యస్మిన్, తేన ప్రాణాయామేన, త్రివృతా ప్రణవేన, ప్రణవానుసన్ధానపూర్వకమితి వాఽర్థః-ప్రాణానామిన్ద్రియాణాం మనసశ్చ, మలం చాఞ్చల్యం-శనైర్వ్యుదస్య అపోహ్య, గురుణా శ్రేష్ఠేన - ప్రాణాయామైర్నిర్మలేనేత్యర్థః మనసా, గురుం భగవన్తం ధ్యాయేత్, అత్ర ఉచితాని కృత్వేతి యమనియమా ఉక్తాః, కల్పితాసన ఇత్యాసనం, మలం వ్యుదస్యేతి ప్రాణాయామప్రత్యాహారౌ, ధ్యాయేద్గురుమితి ధ్యానం ధారణాయా నైవోక్తా, ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్య, ఏవమష్టాఙ్గయుక్తో యోగ ఉపదిష్టః ✿ ॥ ౪౭ ॥ ✿ ధ్యేయం గురుం విశినష్టి ॥ ప్రసాదేతి ॥ శశ్వత్ సదా-ప్రసాదః అనుగ్రహః, అభిముఖం - ప్రసన్నం వదనమీక్షణే చ, యస్య తం, శోభనా నాసికా యస్య, శోభనే భ్రువౌ యస్య, చారూ సున్దరౌ కపోలౌ యస్య, సురసున్దరం దేవవత్సున్దరం సురేభ్యోఽపి సున్దరమితి వా ✿ ॥ ౪౮ ॥ తరుణం బాలం, రమణీయాన్యఙ్గాని యస్య తం, అధరోష్ఠేక్షణారుణం అధరోష్ఠౌ ఈక్షణే చారుణే యస్య తం, అరుణోష్ఠేక్షణాధరమితి పాఠాన్తరం, తదా అరుణమోష్ఠమీక్షణే చాధారగు

౪౦॥శ్లో॥పా ✿ యోఽఙ్కజః. ౪౮॥శ్లో॥పా ✿ అరుణప్రేక్షణాధరమ్.

తీతితం, ప్రణతైర్భక్తైః, రాశ్రయణమాశ్రయణీయం, నృణ్ణం సుఖరూపం - యద్వా, నృణ్ణం ధనం-సర్వపురుషార్థనిధిమిత్య ర్థః, శరణ్యం సమీహితోపాయత్వేనాధ్యవసనీయం, కరుణానిధిమ్ ※ ॥ ౪౯ ॥ ※ శ్రీవత్సమఙ్కం చిహ్నం యస్య-ఘనశ్యా మం నీలామ్బుదశ్యామం పురుషం పురుషలక్షణయుక్తం-వనమాలాఽస్యాస్తీతి వనమాలీ-తం - శఙ్ఖాదిభిరభివ్యక్తాశ్శోభమా నాశ్చతురో భుజా యస్య తమ్ ※ ॥ ౫౦ ॥ ※ కిరీటమస్యాస్తీతి తం, కుణ్డలే అస్య స్త ఇతి తం, కేయూరాభ్యాం వలయా భ్యాం చ యుక్తం, కౌస్తుభాఖ్యమాభరణం గ్రీవాయాం యస్య తం-పీతం కౌశేయం-వాసో వస్త్రం యస్య తమ్ ※ ॥ ౫౧ ॥ ※ కాఞ్చీకలాపేన పర్యస్తం పరివేష్టితం-లసత్కాఞ్చనే నూపురే యస్య తం - అతిశయేన దర్శనయోగ్యం - శాన్తం అనుగ్రం- ధ్యాతౄణాం మనసా నయనయోశ్చ వర్ధనం హ్లాదకరమ్ ※ ॥ ౫౨ ॥ ※ నఖా ఏవ మణయ - స్తేషాం, శ్రేణ్యా పఙ్క్త్యా-విలస ద్భ్యాం, పద్భ్యాం, యుక్తం సమర్చతాం, హృత్పద్మకర్ణికాయా, ధిష్ణ్యం మధ్యస్థానం-త-దాక్రమ్య అప్సరాం ఆత్మని స్థి తమ్ ※ ॥ ౫౩ ॥ ※ స్మయమానమీషద్ధసన్తం-అనురాగయుక్తోఽవలోకో యస్య, పురుషోత్తమం, నియతేన విజాతీయప్ర త్యయరహితేన-ఏకభూతేన ఏకాగ్రేణ మనసా-అభిధ్యాయేత్, అభితః పాదాదిశిరఃప్రభృతి వా ధ్యాయేత్ ※ ॥ ౫౪ ॥ ※ ఏ వం ధ్యేయమాకారమభిధాయ దృశ శుభాశ్రయధ్యానసుఖితం మనస్తత సూర్ణం న నివర్తత ఇత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ సుభద్రం ని రతిశయమఙ్గళగుణాకరం-ధ్యానవిషయం-భగవతో రూప-మభిధ్యాయేదితి శేషః - పరయా నిర్వృత్యా నిరతిశయేన సుఖేన సంపన్నం యుక్తం-మన ఇతి శేషః, తూర్ణం న నివర్తతే - యద్వా-పరయా నిర్వృత్యా సంపన్నం మనస్తూర్ణం యథా న నివర్త

వమ్ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీవత్సాఙ్కం ఘనశ్యామం పురుషం వనమాలినమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మైరభివ్యక్తచతుర్భు జమ్ ॥ ౫౦ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం కేయూరవలయాన్వితమ్ । కౌస్తుభాభరణగ్రీవం పీతకౌశేయవాససమ్ ॥ ౫౧ ॥ కాంచీకలాపపర్యస్తం లసత్కాఞ్చననూపురమ్ । దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్ ॥ ౫౨ ॥ ప ద్భ్యాం నఖమణిశ్రేణ్యా విలసద్భ్యాం సమర్చతామ్ । హృత్పద్మకర్ణికాధిష్ణ్యమాక్రమ్యాత్మన్యవస్థితమ్ ॥ స్మయమానమభిధ్యాయేత్సానురాగావలోకనమ్ । నియతేనైకభూతేన మనసా పురుషోత్తమమ్ ॥ ౫౪ ॥ ఏవం భగవతో రూపం సుభద్రం ధ్యాయతో మనః । నిర్వృత్యా పరయా తూర్ణం సంపన్నం న నివర్తతే ॥ ౫౫ ॥ జపశ్చ పరమో గుహ్యః శ్రూయతాం మే నృపాత్మజ । యం సప్తరాత్రం ప్రపఠన్పుమాన్పశ్యతి ఖేచరాన్ ॥ ౫౬ ॥ ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ ॥ మన్త్రేణానేన దేవస్య కుర్యాద్ద్రవ్యమయీం బుధః । సపర్యాం వివిధైర్ద్ర వ్యైర్దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౫౭ ॥ సలిలైశ్శుచిభిర్మాల్యైర్వన్యైర్మూలఫలాదిభిః । శస్తాఙ్కురాంశుకైశ్చా ర్చేత్తులస్యా ప్రియయా ప్రభుమ్ ॥ ౫౮ ॥ లబ్ధ్వా ద్రవ్యమయీమర్చాం క్షిత్యమ్బ్వాదిషు వార్చయేత్ । ఆభృ

తే, తథా భగవతో రూపం ధ్యాయేదితి క్రియావిశేషణత్వేనుషఙ్గాభ్యాం యోజనీయమ్ ※ ॥ ౫౫ ॥ ※ ఏవమష్టాఙ్గయుక్తం భక్తియోగమభిధాయ తదనుగ్రాహికాం ద్రవ్యమయీం సపర్యామభిధాస్యన్ తదుపయుక్తం జప్యం మన్త్రం సప్రభావమా హ ॥ జపశ్చేతి ॥ హే నృపాత్మజ పరమో నిరతిశయః-అత ఏవ, గుహ్యో గోపనీయః-మన్త్రః-సోనుత్తః, శ్రూయతాం- యం మన్త్రం-పుమాన్ - సప్తరాత్రం, ప్రపఠన్ ప్రజపన్, ఖేచరాన్ పశ్యతి ※ ॥ ౫౬ ॥ ※ కోసౌ మనురిత్యా త్రాహ ॥ ఓమితి ॥ అయం వాసుదేవద్వాదశాక్షరో మన్త్రః అస్యార్థస్తు సంప్రదాయతోఽవగన్తవ్యః - ఏత న్మన్త్రపూర్వకద్రవ్యమయీమర్చామాహ ॥ మన్త్రేణేతి ॥ దేవస్య - అనేన మన్త్రేణ - నానావిధైర్ద్రవ్యైః-ద్ర ద్రవ్యమయీం - ద్రవ్యప్రచురాం సపర్యాం - దేశకాలయోః సపర్యోపయుక్తానుపయుక్తదేశకాలయోః - విభాగం వే త్తీతి దేశకాలవిభాగవిత్ - కుర్యాత్ - సపర్యోపయుక్తో దేశః చణ్డాలపతితయవనాద్యసేవితః-కాలస్తు ప్రాతర్మధ్యందిన సాయాహ్నాదిరూపః-తదితరావనుపయుక్తౌ దేశకాలౌ ※ ॥ ౫౭ ॥ ※ ద్రవ్యాణ్యాహ ॥ సలిలైరితి ॥ శుచిభిరితి సలిలాదిభిస్స ర్వైరన్వేతి - వన్యైః వనేషు భవైః-శస్తాఙ్కురాంశుకైః ప్రశస్తైః దూర్వాద్యఙ్కురై -ర్వన్యైర్వాంశుకైర్భూర్జత్వ గాదిభిశ్చ ప్రియయా భగవతః ప్రీతివిషయయా-తులస్యా-హరిం-అర్చయేత్ ఆరాధయేత్ ※ ॥ ౫౮ ॥ ※ ఏవం ద్రవ్యమయీమ ర్చాం -లబ్ధ్వా సంపాద్య - క్షిత్యమ్బ్వాదిషు చ కాష్ఠమణ్డలాదిభిరలంకృతాయాం క్షితౌ-గఙ్గాజలాదిషు-ఆదిశబ్దాద్వహ్న్యా దిత్యమణ్డలాదిషు చ అర్చయేత్ -పూజాసాద్గుణ్యహేతూనాహ ॥ సార్ధాభ్యాం ॥ ఆభృతాత్మా ఆభృతచిత్తః-మునిః ధ్యానానుప యుక్తదశాసు శుభాశ్రయసంశీలనపరః - శాన్తః జితేన్ద్రియః- యతవాక్ మితభాషణః-మితం యథా భవతి తథా వన్యం భు

జ ఇతి తథా ❁ ॥౫౯॥ ❁ స్వేచ్ఛావతారచరితైః స్వేచ్ఛయైవోపాత్తాః, నతుకర్మణా- యేఽవతారా వరాహాదయోఽవతారా- స్తేషాం -చరితైః వ్యాపారైః - నిజమాయయా అత్మీయసఙ్కల్పేన- ఉత్తమశ్లోకో భగవాన్ -య-దచిన్త్యం కర్మ వశ్యదేవమనుష్యాదిసజాతీయత్వేన చిన్తయితుమశక్యం - కరోతి సాధుపరిత్రాణదుష్కృద్వినాశనాదికం కరోతి- తం-హృదయఙ్గమం మనోహరం- ధ్యాయేత్ -తదానీమవతారపాత్రచర్యాభావాత్కరిష్యతీతి భవిష్యన్నిర్దేశః ❁ ॥ ౬౦ ॥ ❁ యావత్యః, భగవతః పరిచర్యాః, పూర్వం సేవితాః సేవనం కారితాః - కార్యత్వేన వివక్షితాః, తాస్సర్వాః-మన్త్రహృదయేనైవ ద్వాదశాక్షరమన్త్రానుసన్ధానయుక్తమనసైవ - మన్త్రమూర్తిర్విగ్రహోయస్య-తస్మై -భగవతే-ప్రయుఞ్జ్యాద్యుక్తాః కుర్యాత్ ❁ ॥౬౧ ॥ ❁ ఏవమారాధితో భగవానారాధకానాం సమీహితధర్మాదిశ్రేయో దిశతీత్యాహ॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్॥ అమాయినామవఞ్చకానా - మత ఏవ సమ్యగ్భజతాం -కర్మాయత్తదేహభృతాం పుంసాం-మానవర్ధనః సమ్మానకారీ భగవాన్, భక్తిమతీ, యా-పరిచర్యా, తయా-పరిచర్యమాణః-ధర్మాదిషు-య-దారాధకాభిమతం, తచ్ఛ్రేయో దిశతీత్యుభయోరన్వయః ❁ ॥౬౨॥౬౩ ॥ ❁ ఏవం ధర్మాదిసాధారణ్యేన తత్సాధనభూతా భక్తిరభిహితా, తత్ర-ముక్తిసాధనభూతాయాం భక్త్యాం విశేషం వదన్నుపసంహరతి ॥ విరక్త ఇతి ॥ ఇన్ద్రియరతౌ ఇన్ద్రియసాధ్యక్రీడాయాం, విరక్తః, నిరన్తరభావేన విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితప్రత్యయేన, భూయసా బహ్వఙ్గోపకృతేనా ప్రయాణాదనువర్తమానేన, భక్తియోగేన ప్రేమాత్మకానుధ్యానరూపేణ ‹‹ ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయత ,, ఇతిస్మృతేః ॥ అత్ర విరక్త ఇతి విమోక్షోక్త్యా సాధనసప్తకం వివక్షితం , ధీయుసేవ్యేనజ్ఞానయోగశమదమబాల్యపాణ్డిత్యమౌనాదయోఽవివ

తాత్మా మునిస్స్వాస్థ్యో యతవాఙ్మితవన్యభుక్ ॥౫౯॥ స్వేచ్ఛావతారచరితై రచిన్త్యం నిజమాయయా। కరిష్యత్యుత్తమశ్లోక స్తం ధ్యాయేద్ధృదయఙ్గమమ్ ॥ ౬౦ ॥ పరిచర్యా భగవతో యావత్యః పూర్వసేవితాః। తా మన్త్రహృదయేనైవ ప్రయుఞ్జ్యాన్మన్త్రమూర్తయే॥ ౬౧॥ ఏవం కాయేన మనసా వచసా చ మనోగతమ్। పరిచర్యమాణో భగవాన్భక్తిమత్పరిచర్యయా ॥ ౬౨ ॥ పుంసామమాయినాం సమ్యగ్భజతాం భావవర్ధనః। శ్రేయో దిశత్యభిమతం యద్ధర్మాదిషు దేహినామ్॥ ౬౩ ॥ విరక్తశ్చేన్ద్రియరతౌ భక్తియోగేన భూయసా। తం నిరన్తరభావేన భజేతాద్ధా విముక్తయే॥౬౪ ॥ ఇత్యుక్త స్తం పరిక్రమ్య ప్రణమ్య చ నృపార్భకః। యయౌ మధువనం పుణ్యం హరేశ్చరణచర్చితమ్॥ ౬౫ ॥ తపోవనం గతే తస్మిన్ప్రవిష్టోఽన్తఃపురం మునిః। అర్హితార్హణకో రాజ్ఞా సుఖాసీన ఉవాచ తమ్ ॥ ౬౬ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ॥ రాజన్కిం ధ్యాయసే దీర్ఘం ముఖేన పరిశుష్యతా। కిం వా న రిష్యతే కామో ధర్మో వాఽర్థేన సంయుతః ॥౬౭ ॥ రాజోవాచ॥ సుతో మే బాలకో బ్రహ్మన్ స్త్రైణేనాకరుణాత్మనా। నిర్వాసితః పఞ్చవర్షః సహ మాత్రా మహాన్కవిః॥౬౮ ॥ అప్యనాథం వనే బ్రహ్మన్మా స్మాదన్త్యర్భకం వృకాః। శ్రాన్తం

క్షితాః, ఏవం భూతేన భక్తియోగేన , విముక్తయే , తం భగవన్తం , మద్ధా సాక్షాద్భజేత్ , అద్ధేత్యనేన సద్వారకోపాసనం వ్యావర్తితమ్ ❁ ॥ ౬౪ ॥ ❁ ఏవముపదిష్ట భగవదారాధనప్రకారో ధ్రువో మధువనం గతవానితి వదన్నన్తరా నారదోత్తానపాదసంవాదమాహ ॥ ఇతీత్యాదినా॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా, ఉక్తః, నృపార్భకో ధ్రువః, తం నారదం, పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణమ్య చ - హరేర్భగవత , శ్చరణాభ్యాం, చర్చితం సఞ్చారితం- అతఏవ- పుణ్యం, మధువనం-యయౌ ❁ ॥ ౬౫ ॥ ❁ తస్మిన్ధ్రువే , తపోవనం , గతేసతి, మునిర్నారదోఽన్తఃపురం ప్రవిష్టః, రాజ్ఞా ఉత్తానపాదేన, అభ్యర్హితం సత్కృత్య సమర్పిత , మర్హణమర్ఘ్యాదికం యస్య సః , సుఖాసీనః సుఖాసనే ఆసనే యథాసుఖమాసీనో, నారద ఉవాచ ❁ ॥ ౬౬ ॥ ❁ హే రాజన్ , పరిశుష్యతా , ముఖేన-దీర్ఘం , కిం ధ్యాయసే , అర్థేన, సంయుతః సహితః-కామో ధర్మశ్చ, చశబ్దో వాశబ్దార్థః, ధర్మో వా, కిం వా, న రిష్యతే న వర్తతే, స విసర్గః ప్రశ్నః ❁ ॥ ౬౭ ॥ ❁ ఏవముక్తో రాజాఽహ॥ సుత ఇతి॥ హే బ్రహ్మన్, స్త్రైణేన స్త్రీషు భవః స్త్రైణః, స్త్రీణామయమితి వా- స్త్రీపుంసాభ్యాం నఞ్స్నఞావితి నఞ్, తేన - తత్ - అతఏవ , అకరుణాత్మనా కరుణారహితచిత్తేన మయా, మేమమ-సుతః, సుత ఇత్యనేనాపరిత్యాజ్యత్వాగమ్యతే-పఞ్చవర్ష ఇత్యనేన నితరాం ॥ మాత్రా సహ నిర్వాసితః తస్యా అప్యనాదృతత్వే నిర్వాసితత్వానుసారాత్ తస్యాస్సహత్యుక్తిః, తథాచ భార్యాపుత్రయోరపరిత్యాజ్యతా స్మృతా ‹‹ వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా సుతశ్శిశుః। అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మనురబ్రవీ ,, దితి, నను ‹‹ త్యజేదేకం కులస్యార్థే ,, ఇత్యుక్తరీత్యా ఉత్పథస్చేత్సుతోఽపి త్యాజ్య ఏవ, తత్రాహ, మహాన్-విః, మహాన్వినయాదిగుణసమ్పన్నః, కవిః బుద్ధిమాన్ ❁ ॥ ౬౮ ॥ ❁ హే బ్రహ్మన్-వనే క్షుధితం, శ్రాన్తం, అతఏవ-పరితః పరి

మ్లానం ముఖామ్బుజం యస్య, తమేవ శయానం, నగ్నకం, సనాథం కశుకహీనం - మాస్మాదన్త్యపి మాస్మ ఖాదన్తి కింస్విదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఆత్మానం నిన్దన్తి ॥ అహో ఇతి ॥ స్త్రియా జితస్య, మే మమ-దౌరాత్మ్యం, అవధారయ నిశ్చిను-అహో బత ఇత్యనేన ఖేదో దౌరాత్మ్యం దర్శయతి - యో ఽహమసత్తమః, అఙ్కమారురుక్షన్తమారోఢుమిచ్ఛన్తం, సుతం ప్రేమ్ణా, నాభ్యనన్దం నాభినన్దితవానస్మి ॥ ౨౦ ॥ ఏవముక్తో నారదస్తమాశ్వాసయన్నాహ ॥ మేతి ॥ హే విశాంపతే మనుజపతే, దైవగుప్తమితి హేతుగర్భం, దైవేన ఈశ్వరేణ గుప్తత్వాద్రక్షితత్వాత్, తనయం ప్రతి-తస్య తనయస్య ప్రభావ-మవిజ్ఞాయ అజ్ఞాత్వా అవిజ్ఞాయేత్యత్ర క్త్వాన్తస్య వితి ఉపసర్గేణ సమాసే క్త్వో ల్యబాదేశే చ పశ్చాన్నఞా సమాసః, అతో ఽనఞ్పూర్వ ఇతి న ల్యపో నిషేధః- మా మా శుచః మా మా శుచ ఇత్యర్థః ॥ వీప్సాతాత్పర్యేణ మాశబ్దో ద్విరుక్తస్య ప్రయోగః, ప్రభావమేవ వివృణోతి-ప్రావృక్త ఇతి సపాదేన శ్లోకేన, యస్య తవ పుత్రస్య, యశః-జగత్, ఆవృణోతి వ్యాప్నోతి ॥ ౨౧ ॥ ప్రభుర్జితేన్ద్రియో ధ్రువః, లోకపాలైరిన్ద్రాదిభిరపి, సుదుష్కరం కర్తుమశక్యం, కర్మ తపః సాభగవత్సాక్షాత్కారపూర్వకసర్వోత్కృష్టపదసమ్పాదనరూపం కర్మ, కృత్వా, అత ఏవ, తవ-యశో-విపులయన్ విస్తారయన్- హే రాజన్, అచిరత ఆశు, ఏష్యతి ఆగమిష్యతి ॥ ౨౨ ॥ ఏవం నారదేనాభాషితో రాజా పుత్రమేవానుచిన్తయన్నాసీదిత్యాహ ॥ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఏవం, దేవర్షిణా నారదేన, ప్రోక్తం విమృశ్య సవిమర్శమాశ్రుత్య-జగతీపతిరుత్తానపాదః-రాజ్యలక్ష్మీమనాదృత్య, ధ్రువమేవాన్వచిన్తయత్ ॥ ౨౩ ॥ ధ్రువో మధువనే కిమకరోదిత్యపేక్షాయామాహ ॥ తత్రేత్యాదినా ॥ అభిషిక్తః స్నాతః-యమునాయామితి శేషః -యస్యాం, ప్ర

శయానం క్షుధితం పరిమ్లానముఖామ్బుజమ్ ॥ ౧౯ ॥ అహో మే బత దౌరాత్మ్యం స్త్రీజితస్యోపధారయ । యో ఽఙ్కం ప్రేమ్ణా ఽఽరురుక్షన్తం నాభ్యనన్దమసత్తమః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ ॥ మా మా శుచః స్వతనయం దేవగుప్తం విశాంపతే । తత్ప్రభావమవిజ్ఞాయ ప్రావృఙ్క్తే యద్యశో జగత్ ॥ ౨౧ ॥ సుదుష్కరం కర్మ కృత్వా లోకపాలైరపి ప్రభుః । ఏష్యత్యచిరతో రాజన్యశో విపులయంస్తవ ॥ ౨౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి దేవర్షిణా ప్రోక్తం విమృశ్య జగతీపతిః । రాజ్యలక్ష్మీమనాదృత్య పుత్రమేవాన్వచిన్తయత్ ॥ ౨౩ ॥ తత్రాభిషిక్తః ప్రయతస్తాముపోష్య విభావరీమ్ । సమాహితః పర్యచరద్దిష్టాదేశేన పూరుషమ్ ॥ ౨౪ ॥ త్రిరాత్రాన్తే త్రిరాత్రాన్తే కపిత్థబదరాశనః । ఆత్మవృత్త్యనుసారేణ మాసం నిన్యే ఽర్చయన్హరిమ్ ॥ ౨౫ ॥ ద్వితీయం చ తథా మాసం షష్ఠే షష్ఠే ఽర్భకో దినే । తృణపర్ణాదిభిర్జీర్ణైః కృతాన్నో ఽభ్యర్చయన్విభుమ్ ॥ ౨౬ ॥ తృతీయం చానయన్మాసం నవమే నవమే ఽహని । అబ్భక్ష ఉత్తమశ్లోకముపాధావత్సమాధినా ॥ ౨౭ ॥ చతుర్థమపి వై మాసం ద్వాదశే ద్వాదశే ఽహని । వాయుభక్షో జితశ్వాసో ధ్యాయన్దేవమధారయత్ ॥ ౨౮ ॥ పఞ్చమే మాస్యనుప్రాప్తే జితశ్వాసో నృపాత్మజః । ధ్యాయన్బ్రహ్మ పదైకేన తస్థౌ స్థాణురివాచలః ॥ ౨౯ ॥ సర్వతో మన ఆకృష్య హృది భూతేన్ద్రియాశ

యతః తపసే ప్రయతితవాన్, తాం, ప్రథమాం రాత్రిం, తత్ర మధువనే-ఉపోష్య, విభావరీమిత్యత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా-ఉపవసతేరభుక్త్యర్థస్యాధారస్తువనమితి తత్రేతి సప్తమీ బోధ్యా-సమాహితచిత్తః- దిష్టాదేశేన ఉపదిష్టమార్గేణ-పూరుషం పరమపురుషం, పర్యచరత్ పరిపూజితవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తిసృణాం రాత్రీణాం సమాహారస్త్రిరాత్రం, తస్యాన్తే-కపిత్థాని బదరాణి చ ఫలాని అశనం యస్య సః - ఆత్మనో దేహస్య, వృత్తిః స్థితి-స్తదనుసారేణ దేహధారణమాత్రోపయుక్తాహారేణేత్యర్థః-హరిమర్చయన్-మాసం, నిన్యే అతిచక్రమే ॥ ౨౫ ॥ అర్భకో ధ్రువః-తథా-షష్ఠే షష్ఠే దినే జీర్ణైః- తృణాదిభిః-కృతమన్నం యస్య-జీర్ణతృణాద్యశనః-విభుమభ్యర్చయన్-ద్వితీయం మాసం-నిన్యే ఇత్యనుషఙ్గః ॥ ౨౬ ॥ నవమే నవమే ఽహని - అబ్భక్షో ఽప ఏవ భక్షయన్-తృతీయం చ-మాసం-నయన్ - ఉత్తమశ్లోకం భగవన్తం, సమాధినా, ఉపాధావత్ ఆరాధితవాన్ ॥ ౨౭ ॥ వాయుభక్షః-వాయుమేవ భక్షయన్-చతుర్థమపి మాసం-నయన్ జితశ్వాసః జితప్రాణః-దేవం భగవన్తం, ధ్యాయన్-అధారయత్ ధారణాం కృతవాన్ - ప్రతిమాసమాహారసఙ్కోచం తపో ఽతిరేకం చ కృతవానిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ పఞ్చమే మాసీత్యనుప్రాప్తే-జితప్రాణో-రాజసుతః-బ్రహ్మ భగవన్తం-ధ్యాయన్-ఏకేన-పదా చరణేన-స్థాణురివ, నిశ్చలో భూత్వా, తస్థౌ స్థితవాన్ ॥ ౨౯ ॥ భూతేన్ద్రియాశయం, భూతాని భూతసూక్ష్మాణి శబ్దాదీని తద్గ్రాహకాణీన్ద్రియాణి శ్రోత్రాదీని, శబ్దాదివిషయప్రవణానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-తాని ఆశేరతే యస్మిన్-శయనమత్ర నిర్వ్యాపారః-అవ్యాపారి శ్రోత్రాదీన్ద్రియవన్మనః సర్వతస్సఙ్కల్పవికల్పాదే-రాకృష్య నివర్త్య, హృది హృదయపుణ్డరీకే, భగవతో, రూపం దివ్యవిగ్రహం, ధ్యాయన్-భగవతో రూపాదపరవస్తు, నాద్రాక్షీన్నాపశ్యత్ ॥ అన్యన్నాద్రాక్షీదిత్యనేన

ధ్యానస్యవిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వకథనేనధ్యానస్యపరినిష్పత్తిఃఫలితా, సాధనస్యనిష్పత్తిర్నామఫలావ్యవహితపూర్వదశోక్తా ॥౮౦॥ తామేవప్రపఞ్చయిష్యంస్తద్ధ్యేయతత్త్వస్వభావమాహ ॥ ఆధారమితిత్రిభిః॥మహదాదీనాం మహదాదిపృథివ్యన్తానాంభూతానాం,తత్సంసృష్టానాంచేతనానాంచ-ఆధారంధారకం,అనేనస్థూలచిదచిచ్ఛరీరకత్వముక్తం,సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ॥ప్రధానపురుషేశ్వరంప్రధానంసూక్ష్మమచిత్తత్త్వం ,పురుషాస్తత్సంసృష్టాశ్చేతనాః,తేషా,మీశ్వరంఅన్తః, ప్రవిశ్యనియన్తారం, అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తేతిశ్రుతేః, అనేన, యన్మహదీనాంధారత్వముక్తంతదప్యన్తః, ప్రవిశ్యనియమనేనైవేతివిశేషనిష్ఠంబోధ్యం, ఏవంభూతంభగవన్తంబ్రహ్మ, ధారయమాణస్యసతః-తస్య,తేజసోఽసహమానస్తత్ర - త్రయోలోకాశ్చకమ్పిరేకమ్పితాః ॥ ౮౧ ॥ సపార్థివార్భకోధ్రువః,ఏకేనపాదేన,యదా,తస్థౌ,తత్ర, తిష్ఠతస్తస్య,నిపీడితానితరాంపీడితా - ఆక్రాన్తాసతి,మహీమాహిః,అర్ధం, ననామప్రహ్వీబభూవ, అర్ధశబ్దస్యాత్రసమాంశవాచిత్వాభావేఽపివిధేయనమనక్రియావిశేషణత్వాభిప్రాయేణక్లీబత్వనిర్దేశః, ఇభేన్ద్రేణగజశ్రేష్ఠేనధిష్ఠితాఅధిష్ఠితా,తరీనౌ,ర్యథా, పదేపదేప్రతిపదంసవ్యేతరతః, సవ్యతోవామతోదక్షిణతశ్చ, నమతి,తద్వత్ ॥౮౨॥ కించ-తస్మిన్ధ్రువే-ఆత్మనస్స్వస్య,విశ్వంద్వారంసర్వాణీన్ద్రియాణి,ద్వారశబ్దశ్శ్రోత్రాదీన్ద్రియపరః-అసుంప్రాణంచ-నిరుధ్య, అనన్యయావిషయాన్తరవ్యవహితయా,ధియా,ధ్యాయతిసతి-భగవన్తమితిశేషః-యద్వా, విశ్వశబ్దోభగవత్పరః "విశ్వంవిష్ణుర్వషట్కారః" ఇత్యుపక్రమ్య "విశ్వంవిష్ణు"రిత్యుక్తత్వాత్,విశ్వాత్మకత్వాద్వా,విశ్వోవిష్ణుః,లోకాఇన్ద్రాదిభిస్సహితాః,భృశంనితరాం-నిరుచ్ఛ్వాసేనఉచ్ఛ్వాసాభావేన-నిపీడితాః, హరిం, శరణం,యయుఃప్రాప్య

యమ్। ధ్యాయన్భగవతోరూపంనాద్రాక్షీత్కించనాపరమ్॥ ౮౦ ॥ ఆధారంమహదాదీనాంప్రధానపురుషేశ్వరమ్। బ్రహ్మధారయమాణస్యత్రయోలోకాశ్చకమ్పిరే॥ ౮౧ ॥ యదైకపాదేనసపార్థివార్భకస్తస్థౌతదఙ్గుష్ఠనిపీడితామహీ।ననామతత్రార్ధమిభేన్ద్రధిష్ఠితాతరీవసవ్యేతరతఃపదేపదే ॥ ౮౨ ॥ తస్మిన్నభిధ్యాయతివిశ్వమాత్మనోద్వారంనిరుధ్యాసుమనన్యయాధియా। లోకానిరుచ్ఛ్వాసనిపీడితాభృశంసలోకపాలాశ్శరణంయయుర్హరిమ్ ॥ ౮౩ ॥ దేవాఊచుః॥ నైవంవిదామోభగవన్ప్రాణరోధంచరాచరస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః।విధేహితన్నోవృజినాద్విమోక్షంప్రాప్తావయంత్వాంశరణంశరణ్యమ్ ॥ ౮౪ ॥ భగవానువాచ ॥ మాభైష్టబాలంతపసోదురత్యయాన్నివర్తయిష్యేప్రతియాతస్వధామ। యతోహివఃప్రాణనిరోధఆసీదౌత్తానపాదిర్మయిసఙ్గతాత్మా ॥ ౮౫ ॥ ****************************** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధే,అష్టమోఽధ్యాయః. ****** మైత్రేయఉవాచ॥తఏవముత్సన్నభయాఉరుక్రమేకృతప్రణామాఃప్రయయుస్త్రివిష్టపమ్। సహస్రశీర్షాఽపి

పుః ॥ ౮౩ ॥ శరణప్రాప్తిమేవప్రపఞ్చయతి నైవమితి ॥ హేభగవన్,చరాచరస్య,ఏవంవిధంప్రాణనిరోధం-నవిదామఃకదాచిదపినజానీమః అచరగ్రహణందృష్టాన్తార్థం - తేషాముచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోరభావాత్,యథా, అచరస్యఉచ్ఛ్వాసాదిర్నాస్తి, తథాచరస్యాపిప్రాప్తఇతి - తత్తస్మాత్,అఖిలసత్త్వధామ్నఃకృత్స్నచిదచిచ్ఛరీరకస్య,తవ,నఃసమ్బన్ధినామస్మాకం - వృజినాత్ప్రాణనిరోధరూపాద్దుఃఖాత్-విమోక్షం-విధేహికురు-వయం-శరణ్యంసమీహితసాధనత్వేనాధ్యవసనీయంత్వాం-శరణంఉపాయం-ప్రాప్తాః-ఉపాయత్వేనాధ్యవస్యామఇత్యర్థః ॥ ౮౪ ॥ ఏవంశరణంగతాన్నాహ॥శరణ్యోభగవాన్మాభైష్టేతి ॥ మాభైష్టభయంమాకురుత తపసా-దురత్యయం అనుల్లఙ్ఘ్యం-బాలం నివర్తయిష్యే నిష్పాదయిష్యామి-సమీహితేనసంయోజయామిత్యర్థః-అతోయూయంస్వధామస్వస్థానంప్రతి-యాతగచ్ఛత-కోసౌబాలః కథంచైకస్యప్రాణనిరోధాద్విశ్వస్యప్రాణనిరోధఇత్యత్రాహ-యతఃయదీయప్రాణనిరోధాద్ధేతోః - వఃయుష్మాకం ప్రాణనిరోధ-ఆసీత్-సఃఔత్తానపాదిఃఉత్తానపాదస్యపుత్రోబాలోధ్రువః-మయివిశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతేమయి "కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేషఆకాశఆనన్దోనస్యాత్ - యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మయఆత్మాసర్వాన్తరస్తన్మేవ్యాచక్ష్వేతి-యఃప్రాణేనప్రాణితిసతఆత్మాసర్వాన్తరః యోఽపానేనాపానీతిసతఆత్మాసర్వాన్తర" ఇతిశ్రుతేః,సఙ్గతఃఆత్మాఅన్తఃకరణంయస్య-సోఽభూత్ ,స్వప్రాణనిరోధేనోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోరప్యత్యుపమాతేనవిశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతస్యమమతేనహృదినిరుద్ధత్వాత్సర్వప్రాణిప్రాణనిరోధోఽభూదితిభావః ॥౮౫ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః. ******************

ఏవంభగవతోక్తేషుదేవేషుస్వధామగతేషుభగవాన్స్వభక్తానుజిఘృక్షయాధ్రువేణప్రత్యక్షితస్తేనస్తుతస్తంసమీహితే

నసంయోజ్యస్వధామాగాత్-తథా ధ్రువోఽపి సంసాధితసమీహితస్స్వధామ జగామేత్యాహ నవమేన మునిః॥ ఏవం భగవద్వాక్యేన ఉత్సన్నభయాః గతభయాః- దేవాః - ఉరుక్రమే భగవతి విషయే కృతః ప్రణామో యైః-తే- త్రివిష్టపం సురలోకం- యయుర్జగ్ముః- తతస్సహస్రశీర్షా భగవానపి- భృత్యదిదృక్షయా భృత్యదర్శనేచ్ఛయా మధోర్వనం- గరుత్మతా వాహనభూతేన సహ గతః జగామ ॥ ౧ ॥ స వై ధ్రువః- యోగవిపాకతీవ్రయా యోగస్య- ధ్యానయోగస్య, విపాకః అపరోక్షప్రీతిరూపత్వాదివిశేషణవిశిష్టత్వం - తేన- తీవ్రయా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితయా ధియా ప్రథమం- హృత్పద్మకోశే- స్ఫురితం సాక్షాత్కృతం- తత- స్సహసైవ- తిరోహితం- తతః పునర్బహిఃస్థితం- తటిత్ప్రభం- అన్తరావిర్భూతస్య సహసా తిరోభావేన తటిత్సామ్యమభిప్రేత్య తటిత్ప్రభమిత్యుక్తం- తదవస్థం యాదృగన్తః స్ఫురితం తాదృశం- ఉపలక్ష్య ప్రత్యభిజ్ఞాయ- దదర్శ సాక్షాత్కృతవాన్ ॥ ౨ ॥ తస్య భగవతో- దర్శనేన- ఆగతసాధ్వసః జాతసమ్భ్రమః - అర్భకః ధ్రువః అఙ్గం శరీరం- క్షితౌ భూమౌ దణ్డవ- ద్వినమయ్య నతం కృత్వా - అవన్దత నమస్కృతవాన్- సంభ్రమమేవాహ ॥ దృగ్భ్యాం- ప్రపశ్యన్- పిబన్నివ అవన్దత ఆస్యేన చుమ్బన్నివ అవన్దత- భుజాభ్యాం మాశ్లిషన్నాలిఙ్గన్నివావన్దత భుజైరితి బహువచనమార్షమ్ ॥ ౩ ॥ తం ధ్రువం వివక్షన్తం గుణాన్వక్తుమిచ్ఛన్తం తుష్టూషన్తమిత్యర్థః - పున-రతద్విదం స్తోతుమజానన్తం -అస్య ధ్రువస్య- సర్వలోకస్య చ- హృది హృదయే- అవస్థితః- హేతుగర్భమిదం- హృద్యవస్థితత్వాత్- జ్ఞాత్వా- స హరిః- బ్రహ్మమయేన- బ్రహ్మ ప్రణవః- వేదో వా- తత్ప్రచురేణ- ధ్వనేః ప్రణవాద్యనుకారిత్వాద్బ్రహ్మమయేనేత్యుక్తం॥ కమ్బునా శఙ్ఖేన- కపోలే గణ్డే- బాలం ధ్రువం- కృపయా- పస్పర్శ అమమార్జ ॥ ౪ ॥ స వై ధ్రువః- దైవీం దేవస్య సమ్బన్ధినీం దేవేన భగవతాఽఽవిర్భావితామిత్యర్థః- తాం వేదార్థప్రచురాం- గిరం వాచం- తదైవ స్పర్శోత్తరకాలమేవ - ప్రతిపద్య లబ్ధ్వా- పరిజ్ఞాతః కార్త్స్న్యేన విదితః- పరాత్మ

తతో గరుత్మతా మధోర్వనం భృత్యదిదృక్షయా గతః ॥ ౧ ॥ స వై ధియా యోగవిపాకతీవ్రయా హృత్పద్మకోశే స్ఫురితం తటిత్ప్రభమ్ । తిరోహితం సహసైవోపలక్ష్య బహిఃస్థితం తదవస్థం దదర్శ ॥ ౨ ॥ తద్దర్శనేనాగతసాధ్వసః క్షితావవన్దతాఙ్గం వినమయ్య దణ్డవత్ । దృగ్భ్యాం ప్రపశ్యన్ప్రపిబన్నివార్భకశ్చుమ్బన్నివాస్యేన భుజైరివాశ్లిషన్ ॥ ౩ ॥ స తం వివక్షన్తమతద్విదం హరిర్జ్ఞాత్వాఽస్య సర్వస్య చ హృద్యవస్థితః । కృతాఞ్జలిం బ్రహ్మమయేన కమ్బునా పస్పర్శ బాలం కృపయా కపోలే ॥ ౪ ॥ స వై తదైవ ప్రతిపాదితాం గిరం దైవీం పరిజ్ఞాతపరాత్మనిర్ణయః । తం భక్తిభావోఽభ్యగృణాదసత్వరః పరిశ్రుతోరుశ్రవసం ధ్రువక్షితిః ॥ ౫ ॥ ధ్రువ ఉవా

నోః పరమాత్మజీవాత్మనోః- నిర్ణయో యాథాత్మ్యం- యేన- అత ఏవ- భక్తిభావః భక్త్యాత్మకో భావోఽభిప్రాయో- యస్య- ధ్రువా స్థిరా శాశ్వతీ- క్షితిః స్థానం యస్య- అయం భావినిర్దేశః- అసత్వరః- త్వరారహితః - పరిశ్రుతం సర్వతోఽపి ఖ్యాతం- ఉరు సర్వాధికం శ్రవః కీర్తి- ర్యస్య తం- భగవన్తం- అభ్యగృణాత్- అస్తావీత్ ॥ ౫ ॥ అత్ర స్వకీయవాగాదీన్ద్రియసంజీవకత్వేన స్వానుభవసిద్ధేన జ్ఞానప్రదం చిదచిచ్ఛరీరం నిఖిలజగదేకకారణం నిరస్తనిఖిలహేయగన్ధం ముక్త్యుపాయత్వాన్ముక్తిప్రదత్వాదఖిలదురితౌఘనివర్తకత్వేన నిరతిశయయశస్సమ్పన్నత్వేన నిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరత్వేన భగవన్తం పఞ్చభిః ప్రస్తుత్య తస్మిన్ స్వమనఃప్రావణ్యమేకేన సమ్ప్రార్థ్య తత్పదారవిన్దధ్యానాసక్తచిత్తస్య సహ తదనభిసన్ధిహేతుసుఖదుఃఖాద్యననుభూతిమేకేనాభిధాయ తతస్సాధుపరిత్రాణాయ స్వేచ్ఛయా ఆత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహం పరత్వేన శర్వ-త బ్రహ్మాదిదేవతానామపి కారణభూతం స్వావతారేణ సాక్షాజ్జగదవితారం త్రిభిః ప్రస్తుత్యైకేన తం శరణమాగత్య పురుషార్థమూర్తేస్తస్య భజనాదాశిషాం సత్యతాం వదన్నిరతిశయవాత్సల్యమేకేన స్తౌతి॥ యథా॥ ద్వాదశభిః॥ తత్ర తావద్వాగాదీన్ద్రియసంజీవయితృత్వేన స్వస్మై సిద్ధిదర్శితేన జ్ఞానప్రదత్వం నిశ్చిన్వన్నమస్కరోతి ॥ యఇతి ॥ యో భగవాన్, ప్రసుప్తాం స్వకార్యాక్షమాం, ఇమాం స్తోతుం ప్రవృత్తాం- మే స్తోతుకామస్య మమ, వాచం వాగిన్ద్రియ- మన్తః ప్రవిశ్య స్వసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనాత్రాపి ప్రవేశ ఉచ్యతే, పూర్వమేవ ప్రవిష్టత్వాత్, సంజీవయతి- అత్ర హేతుః, అఖిలశక్తిధరః అఘటితఘటనాసమర్థశక్తిస్తదేవముపపన్నమితి భావః, తథా- స్వధామ్నః స్వధామభూతాన్ స్వశరీరభూతానితి యావత్, తృతీయాన్తపాఠే, స్వధామ్నా స్వకీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనాన్తః ప్రవిశ్యేత్యన్వయః, హస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్, హస్తచరణగ్రహణం పాయూపస్థయోః కర్మేన్ద్రియయోరుపలక్షణం, శ్రవణత్వగ్గ్రహణమవశిష్టజ్ఞానేన్ద్రియాణాం, అపిశబ్దేనాన్తఃకరణచతుష్టయాధిష్ఠాతృదేవతాసంగ్రహః- అన్యాన్ ప్రాణాదీన్ద్రియాణి, సంజీవయతి, తస్మై, భగవతే పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే, పురుషాయ పురు

షాన్తర్యామిణే, అనేనజీవాన్తర్యామిత్వముక్తం, పూర్వమచిదన్తర్యామిత్వకథనాత్, తుభ్యంనమః, కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వేనతస్సంజీవయితృత్వేనజ్ఞానప్రదత్వంత్వయ్యేవోపపన్నమితిభావః ॥౬॥ నను,,తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్, అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీ,, తిజగత్సృష్టిరేవానుప్రవేశస్మరణాన్మాహం చిదచిదన్తరాత్మేత్యత్రజగత్స్రష్టృత్వమేవేత్యాహ॥ ఏకఇతి ॥ హేభగవన్, ఇదంపరిదృశ్యమానం, మహదాదిసమష్టివ్యష్ట్యాత్మక-మశేషంసర్వం - జగత్-ఉరుగుణయా-వివిధపరిణామక్షమసత్త్వాదిగుణయా, ఆత్మశక్త్యా-ఆత్మనఃస్వస్యసంబన్ధిన్యాశక్త్యాకార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణతయా, మాయాఖ్యయాప్రకృత్యా, సృష్ట్వా, సదసద్గుణేషుకార్యకారణభూతేషుసత్త్వాదిగుణమయపదార్థేషు, పురుషోజీవశరీరకః, అనుప్రవిశ్య, త్వమేకఏవసన్, దారుషుహ్రస్వదీర్ఘఋజువక్రాదిభేదభిన్నేషుదారుషు, విభావసువదగ్నివత్ - నానేవబహుధేవ విభాసి, అత్రవిభావసుదృష్టాన్తేనస్వశరీరభూతచిదచిద్గతగుణాస్పర్శోవివక్షితః, ఇవశబ్దేనవస్తుతఏకత్వం దేవమనుష్యాదిశరీరసంసృష్టజీవాన్తరాత్మత్వకృతంబహుత్వమువివక్షితమ్ ॥౭॥ ఏవంనిఖిలజగదేకకారణత్వేనకృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వేననిరస్తనిఖిలదోషత్వేనచవాగాదీన్ద్రియసంజీవయితృత్వాత్తస్యైవజ్ఞానప్రదత్వముక్తం, తదేవనిదర్శయన్ తస్యైవనిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వేనభజనీయతామాహ॥ త్వద్దత్తయేతి ॥ త్వదీయయా,, తేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం-దదామిబుద్ధియోగంతం,, మితివదతా త్వయా, దత్తయా, వయునయా జ్ఞానేన, శ్రీత్వమాఖ్యం, హేనాథ - భవన్తం, ప్రపన్నః శరణంగతో, బ్రహ్మాచతుర్ముఖః, సుప్తప్రబుద్ధఇవపూర్వంసుప్తః పశ్చాత్ప్రబుద్ధ ఇవ, విశ్వమచష్ట అపశ్యత్, విశ్వరచనోపయోగిజ్ఞానవిధురస్త్వత్ప్రపత్త్యాత్వద్దత్తజ్ఞానేనాసృజదిత్యర్థః, నాత్రభూతార్థవివక్షా, పశ్యతీత్యర్థః, హేఆర్తబన్ధోఆర్తానాంతాపత్రయాతురా

చ॥ యోఽన్తఃప్రవిశ్యమమవాచమిమాంప్రసుప్తాంసంజీవయత్యఖిలశక్తిధరః స్వధామ్నా ॥ అన్యాంశ్చ హస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్ప్రాణాన్నమోభగవతేపురుషాయతుభ్యమ్ ॥ ౬ ॥ ఏకస్త్వమేవభగవన్నిదమాత్మశక్త్యా మాయాఖ్యయోరుగుణయామహదాద్యశేషమ్ । సృష్ట్వాఽనువిశ్యపురుషస్తదసద్గుణేషు నానేవ దారుషువిభావసువద్విభాసి ॥ ౭ ॥ త్వద్దత్తయావయునయేదమచష్ట విశ్వంసుప్తప్రబుద్ధ ఇవనాథభవత్ప్రపన్నః । † తస్యాపవర్గ్యశరణంతవపాదమూలంవిస్మర్యతేకృతవిదాకథమార్తబన్ధో ॥ ౮ ॥ నూనం విమృష్టమతయస్తవమాయయాతేయేత్వాంభవాప్యయవిమోక్షణమన్యహేతోః । అర్చన్తికల్పకతరుంకుణపోపభోగ్యమిచ్ఛన్తియత్స్పర్శజంనిరయేఽపినృణామ్ ॥ ౯ ॥ యానిర్వృతిస్తనుభృతాంతవపాదపద్మధ్యానాద్భవజ్జనకథాశ్రవణేనవాస్యాత్ । సాబ్రహ్మణిస్వమహిమన్యపినాథమాభూత్కింత్వన్తకాసిలులితాత్ప

ణాం, బన్ధో, అపవర్గశరణంముక్త్యుపాయం-అపవర్గ్యమితిపాఠేస్వార్థేష్యఞ్ అపవర్గ ఏవ ఆపవర్గ్యం సుఖం-తల్లాభసాధనమిత్యర్థః, తవ - పాదమూలం, కృతవిదా సర్వేన్ద్రియసంజీవనేనజ్ఞానప్రదత్వాద్యుపకారజ్ఞేన కథంవిస్మర్యతే, ఏవం మహోపకారిణంత్వామభజన్తఃకృతఘ్నా ఏవేత్యర్థః ॥౮॥ తథాత్వాంభజన్తోఽపమాదృశాస్సకామామన్దభాగ్యాఏవేత్యాహ ॥ నూనమితి ॥ కల్పకతరుంకల్పకతరుతుల్యం, ఆశ్రితార్థప్రదత్వేనకల్పకతరుతౌల్యంవివక్షితం, తతోనిరతిశయగుణవత్తామాహ ॥ భవాప్యయవిమోక్షణంభవోజన్మ, అప్యయోమరణం-తయోర్మోక్షణం మోచకం, యస్మాత్తం, యద్వా, భవాప్యయాపి మోచయతీతిభవాప్యయవిమోక్షణస్తాత్కర్తరిల్యుట్ బాహులకాత్, ముక్తిప్రదమిత్యర్థః, ఏవంభూతం త్వాం, యే, మాదృశాలోకాః, అన్యహేతోః, అన్యస్యత్రివర్గస్య, హేతోః కారణాద్భజన్తి, తేజనాః, తవ, మాయయా ,, మమమాయాదురత్యయే ,, త్యుక్తవిషయా, విమృష్టమతయః అపహృతజ్ఞానాః, నూనమితినిశ్చయే - కుతస్తేవిమృష్టమతయఇత్యత్రాహ, యదిత్యస్మాత్, స్పర్శజంవిషయేన్ద్రియసమ్బన్ధజం, అపిచ ,, తత్త్వైనిరయాస్తాతస్థానస్యపరమాత్మనః,, ఇతినరకప్రాయేఽపిసంసారే, నృణాం, కుణపోపభోగ్యం కుణపేనశవతుల్యేనశరీరేణోపభోగ్యం, సుఖమితిశేషః -ఇచ్ఛన్తి ॥ ౯ ॥ ననుస్వర్గస్యాపిసుఖత్వాత్సదివప్రార్థనీయంతదర్థంభజమానానాంనిష్కామాన్ప్రశంసన్తీత్యాశఙ్కాయాంస్పర్శజస్యాల్పాస్థిరత్వాన్నిన్దామిత్యభిప్రేత్యకింవక్తవ్యంనిష్కామభజనసాధ్యస్యాపవర్గికసుఖస్యనిరవధికత్వాత్తేనస్పర్శజస్యసామ్యమితియతస్త్వచ్చరణధ్యానత్వద్భక్తజనకథాశ్రవణజన్యసుఖేనాపినకైవల్యమపిసమానమితికైముత్యన్యాయేనాహ॥ యేతి ॥ తనుభృతాం దేహినాం, తవ-చరణకమలధ్యానాత్-

౬॥శ్లో॥పా॥ స్వధామ్నా. ౮॥శ్లో॥పా॥ †తస్యాపవర్గ్య.

భవజ్జనాః భాగవతాః, తైస్సహ తత్కథాశ్రవణేన వా- యా- నిర్వృతిస్సుఖం, స్యాత్, సా నిర్వృతిః హే నాథ-స్వమహిమన్యపి స్వాభావికగుణాష్టకరూపమహిమ్ని బ్రహ్మణి శుద్ధాత్మన్యనుభూయమానే ఽపి, మా భూన్నాస్తీత్యర్థః, అన్తకాసిలులితాత్ అన్తకాఖ్యశస్త్రకలితాత్, విమానాత్, పతతాం స్వర్గిణాం, నిర్వృతిః, నాస్త్యేవేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ఏవం నిత్యనిరతిశయానన్దసాధనభూతం త్వాం తుచ్ఛసాతిశయాల్పసుఖసాధనత్వేన భజన్తో మూఢాశ్శోచనీయభాగ్యా ఏవేత్యుక్త్వా స్వస్య సత్సఙ్గతికథాశ్రవణాదిప్రణాడ్యా భక్తిం ప్రార్థయతే ॥ భక్తిమితి ॥ హే అనన్త దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహిత-త్వయి నిరస్తనిఖిలదోషే సార్వజ్ఞ్యనిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరే త్వయి, ముహుః పునః పునః నిరన్తరమిత్యర్థః, భక్తిం-ప్రవహతాం కుర్వతాం అత ఏవ అమలః ఆశయో ఽన్తఃకరణం యేషాం, మహతాం మహోదారాత్మగుణయుక్తానాం, ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టస్సఙ్గః-మహతామితి సమ్బన్ధమాత్రే షష్ఠీ-మహత్సు సఙ్గ ఇత్యర్థః, మే స్యాత్, యేన మహత్సఙ్గేన, హేతునా, ప్రవృత్తా, యా, భగవతో గుణకథా, సైవ అమృతం, తస్య, పానేన, మత్తః హృష్టః, నిరస్తరాగాద్యుపద్రవ ఇత్యర్థః, ఉరువ్యసనమధికదుఃఖగర్భం, అత ఏవోల్బణం దుస్సహం, భవాబ్ధిం నేష్యే తరామి ॥ ౧౧ ॥ న కేవలం సత్సఙ్గతేః కథాశ్రవణాదిప్రణాడ్యా ఽఽపవర్గికసుఖసాధనత్వమేవ కిం తు జీవద్దశాయామపి దేహతదనుబన్ధినిమిత్తసుఖదుఃఖాద్యస్పృష్టత్వమపీత్యాహ ॥ త ఇతి ॥ హే ఈశ, మర్త్యం మరణశీలం వపుః, అతితరాం నితరాం, ప్రియం, శరీరం, యే చ, అను మర్త్యమనుసృత్య గచ్ఛన్తి వర్తన్త ఇత్యనుగాః, సుతాదయః, తాంశ్చ, తే జనాః, న స్మరన్తి నాభిమన్యన్త ఇత్యర్థః కే త ఇత్యత్రాహ, హే అబ్జనాభ, యే జనాః, భవదీయపదారవిన్దయోః, యత్ సౌగన్ధ్యం తేన, తస్మిన్వా, లుబ్ధం హృదయం యేషాం, తేషు భాగవతేషు, కృతః ప్రసఙ్గో యైస్త ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ అబ్జనాభేత్యనేన నిరతిశయసౌన్దర్యదివ్యమఙ్గలవిగ్రహవైశిష్ట్యముక్తం, మహదాద్యశేషం సృష్ట్వా అనుప్రవిశ్య పురుష ఇత్యనేన ప్రకృతిప్రాకృతపురుషశరీరకత్వం చ, ఏవం స్థూ-

తతాం విమానాత్ ॥ ౧౦ ॥ భక్తిం ముహుః ప్రవహతాం త్వయి మే ప్రసఙ్గో భూయాదనన్త మహతామమలాశయానామ్ । యేనాఞ్జసోల్బణమురువ్యసనం భవాబ్ధిం నేష్యే భవద్గుణకథామృతపానమత్తః ॥ ౧౧ ॥ తే న స్మరన్త్యతితరాం ప్రియమీశ మర్త్యం యే చాన్వదస్సుతసుహృద్గృహవిత్తదారాః । యే త్వబ్జనాభ భవదీయపదారవిన్దసౌగన్ధ్యలుబ్ధహృదయేషు కృతప్రసఙ్గాః ॥ ౧౨ ॥ తిర్యఙ్నగద్విజసరీసృపదేవదైత్యమర్త్యాదిభిః పరిచితం సదసద్విశేషమ్ । రూపం స్థవిష్ఠమజ తే మహదాద్యనేకం నాతః పరం పరమ వేద్మి న యత్ర వాదః ॥ ౧౩ ॥ కల్పాన్త ఏతదఖిలం జఠరేణ గృహ్ణన్ శేతే పుమాన్ స్వదృగనన్తసఖస్తదఙ్కే । యన్నాభిసిన్ధురుహకాఞ్చనలోకప

లసూక్ష్మశరీరద్వయముక్తం, అనన్తేత్యనేన సత్యజ్ఞానానన్తలక్షణం దివ్యాత్మస్వరూపం చ, ఏతత్త్రితయమేవ యథావద్వేద, యస్తం శరణం వ్రజతి, తిర్యగిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, తత్ర స్థూలరూపం ప్రపఞ్చయతి ॥ తిర్యగితి ॥ హే పరమ-స్థూలసూక్ష్మరూపాభ్యాం విలక్షణ, నిస్సమాభ్యధిక, అత ఏవ, అజ-స్థూలరూపగతోత్పత్తివినాశాదిరహిత, నగాః స్థావరాణి, ఏతచ్చరాణామప్యుపలక్షణం-తిర్యఞ్చః పశుమృగాదయః, ద్విజాః అణ్డజాః, ఏషాం తిర్యక్త్వావాన్తరసఙ్ఘే ప్రసిద్ధగోబలీవర్దన్యాయేన పృథగ్గ్రహణం, ఏవం సరీసృపగ్రహణం చ, ఉపలక్షణం స్వేదజోద్భిజ్జసఙ్గ్రహః, తిర్యగాదిభిః పరిచితం పరితో వ్యాప్తం, సదసత్ చిదచిదాత్మకం విశేషం, విశేషః పృథివీ, సో ఽస్యాస్తీతి విశేషం, అస్మదాదిప్రత్యక్షగమ్యత్వాత్ విశేషవదస్తీత్యర్థః మహదాది, మహాన్, ఆదిర్యస్య తత్, అనేకం వివిధవిచిత్రసన్నివేశం స్థవిష్ఠం స్థూలం బ్రహ్మాణ్డాత్మకం, తే తవ, రూపం-వేద్మి, త్వచ్ఛరీరత్వేన వేద్మీత్యర్థః-అతః, స్థూలరూపాత్, పరం - విలక్షణం, యద్దివ్యమఙ్గలవిగ్రహాత్మకం సూక్ష్మరూపం-తదపి న వేద్మీతి న కిం తు-త్వత్ప్రసాదాద్వేద్మ్యేవేత్యర్థః-పరం రూపం విశినష్టి, యత్ర యద్విషయే, వాదః ప్రాకృతత్వాప్రాకృతత్వవాదః, ప్రవర్తత ఇత్యర్థః, యద్వా-అవేద్మీతి చ్ఛేదః, అవేద్మీత్యకారో నిపాతో నఞ్పర్యాయః ॥ తతశ్చ ॥ అతః స్థవిష్ఠాద్రూపాత్పరం విలక్షణం, ,,న భూతసఙ్ఘసంస్థానో దేహో ఽస్య పరమాత్మనః,, ఇత్యుక్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహాత్మకం రూపం తతః పరం దివ్యాత్మస్వరూపం, సత్యం జ్ఞానమనన్తమిత్యుక్తవిధం చ-అవేద్మి న, న వేద్మీతి న -కిం తు త్వత్ప్రసాదాజ్జానామ్యేవేత్యర్థః-రూపం స్వరూపం చోభయం విశినష్టి-యత్ర వాద ఇతి- యత్ర స్వరూపే రూపే చ విషయే, వాదః - దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసజాతీయత్వవాదః, నిర్విశేషత్వవాదశ్చ-న ప్రవర్తత ఇత్యర్థః-యత్ర - వాదశ్శబ్దవ్యాపారో - నాస్తి-తద్బ్రహ్మస్వరూపం చ న వేద్మీతి వ్యాఖ్యానం త్వయుక్తం, ,,సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి- శాస్త్రయోనిత్వాత్ - వచసాం వాచ్యముత్తమం నతాస్స్మ సర్వవచసాం, ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ-వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య,, ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రస్మృతిభిస్తస్య వేద్యత్వాభిధానాత్ ॥ ౧౩ ॥ కిం చ యః పుమాన్-ఏతచ్చిదచిదాత్మకం జగత్ కల్పాన్తే ప్రళయే- జఠరేణ గృహ్ణన్ కుక్షౌ

నివేశ్యేత్యర్థః, స్వస్మిన్దృక్ యస్య స్వానుభవైకశీల ఇత్యర్థః, అనన్తసఖః, శేషసహాయః, తదఙ్కే-అనన్తభోగ - శేతే యోగనిద్రారూఢో భవతి, యస్య పుంసో, నాభిరేవ సిన్ధుః, తస్మిన్ రుహముద్భూతం, కాఞ్చనమయం, లోకాత్మకం పద్మం తస్య, గర్భే కర్ణికాయాం, ద్యుమాన్ తేజస్వీ, బ్రహ్మా భవతి, తస్మై భగవతే-తుభ్యం, ప్రణతోఽస్మి ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ ఏవం రూపం విశిష్యాపున స్స్వరూపం విశినష్టి॥ త్వమితి ద్వాభ్యామ్॥ ననుజీవవన్మమాపి స్థూలసూక్ష్మశరీరవత్త్వే సతః కోవిశేష ఇత్యత్రాహ ॥ త్వమితి॥ త్వం, అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళగుణాస్పదవిగ్రహవిశిష్టస్త్వం, స్థితౌ నిమిత్తభూతాయాం జగత్పాలనార్థమిత్యర్థః-అధిమఖః యజ్ఞారాధ్యో యజ్ఞఫలప్రదశ్చ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషవిలక్షణః ఆస్సే తిష్ఠసి అత్రాధిమఖ ఇత్యనేన, స్థితావిత్యనేన చ ‹‹ పరిత్రాణాయ సాధూనాం ›› ఇత్యుక్తరీత్యా సర్వయజ్ఞారాధ్యత్వాయ సాధుపరిత్రాణాయ చ త్వజ్జన్మ, నతు జీవవత్కర్మాయత్తమిత్యవగమ్యతే - అవ్యతిరిక్త ఇతిచ్ఛేదః-ప్రకృతిపురుషవిలక్షణ ఏవ - తాభ్యామపృథక్త్వేనావస్థిత ఇత్యర్థః, నన్వనన్తవిచిత్రస్థిరచరాత్మకస్య జగతో ధారణపోషణభోగాద్యాత్మకం పాలనం కథమేకేన మయా యుగపత్కర్తుం శక్యమిత్యత్రాహ, బుద్ధ్యవస్థితం, బుద్ధావవస్థితం, విషయభూతం, సఙ్కల్పరూపజ్ఞానవిషయమితి యావత్ అఖణ్డితయా అసఙ్కుచితయా - స్వదృష్ట్యా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన - ద్రష్టా సాక్షాత్కర్తాఽసి-కృత్స్నస్య జగతస్సర్వదేశకాలావస్థాస్వనిష్టనిరసనేష్టప్రాపణాత్మకపరిపాలనోపయోగ్యసఙ్కుచితస్వకీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానాశ్రయోఽసీత్యర్థః-స్థితావధిమజో వ్యతిరిక్త ఇత్యపి పాఠః, తత్ర- అజః ప్రకృతిపురుషగతస్వరూపాన్యథాభావస్వభావాన్యథాభావరూపోత్పత్త్యాదిరహితః-అత ఏవ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణః, స్థితావధిం వ్యవస్థితావధిమత్, స్థావరపర్యన్తం వాయత్తం, జగత్సర్వ, మఖణ్డితజ్ఞానేన సాక్షాత్కుర్వన్నాస్స ఇత్యర్థః-ఏవం త్వం నిత్యముక్తః, వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పృష్టః అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, అచిద్ధ్రవ్యం హి అవ్యక్తమహదాదికం స్వకార్యేషు పృథివ్యాదిషు వ్యాప్తం తద్గతదోషైః స్పృష్టం, ఏవం జీవవ్యావృత్తిశ్చ, జీవోపి దేవాదిశరీరేషు వ్యాప్తః, పరమార్థతస్తద్గతదోషైరస్పృష్టోప్యహం మమాభిమానా

ద్మగర్భే ద్యుమాన్భగవతే ప్రణతోఽస్మి తస్మై॥ ౧౪ ॥ త్వం నిత్యముక్తపరిబుద్ధవిశుద్ధ ఆత్మా కూటస్థ ఆదిపురుషో
భగవాంస్త్ర్యధీశః । యద్బుద్ధ్యవస్థితమఖణ్డితయా స్వదృష్ట్యా ద్రష్టా స్థితౌ ✽ విధిమఖో వ్యతిరిక్త ఆస్సే ॥
యస్మిన్విరుద్ధమతయోఽప్యనిశం పతన్తి విద్యాదయో వివిధశక్తయ ఆనుపూర్వ్యాత్ । తద్బ్రహ్మ విశ్వభవమే

భ్యాం క్లిశ్యతీత్యనిత్యముక్తః, త్వం తు నిత్యముక్త ఇతి భావః - తత్ర హేతుః, విశుద్ధః అకర్మవశ్యః, నిత్యముక్తశబ్దాత్పరస్య పోర్ల్లోప ఆర్షః - కర్మధారయో వా-విశుద్ధత్వే హేతుః పరిబుద్ధః-అసఙ్కుచితజ్ఞానః - జీవో హి కర్మాయత్తసఙ్కోచవికాసరూపావస్థావజ్జ్ఞానాశ్రయో న పరిబుద్ధః-త్వం తు పరిబుద్ధ ఇతి భావః, తత్ర హేతుః, కూటస్థః-నిర్వికారః, స్వరూపతస్స్వభావతోపి నిర్వికారస్త్వం, జీవస్తు స్వభావతో వికారీ, నను - నిత్యముక్తత్వపరిబుద్ధత్వవిశుద్ధత్వాని ముక్తేషు నిత్యసిద్ధేషు చాతివ్యాప్తాని, తత్రాహ, ఆత్మా తేష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, నన్వాత్మత్వమప్యతిప్రసక్తమత ఉక్తం, ఆదిపురుషో భగవాంస్త్ర్యధీశ ఇతి, ఆదిపురుష ఇతి కర్మధారయః-ఆదిశ్చ కారణవాచీ - కారణం హి కార్యస్యాదిః, జగత్కారణభూతః పురుష ఇత్యర్థః, జగత్కారణత్వం చ నముక్తేషూపపన్నం ‹‹ జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ ›› ‹‹ భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ ›› ఇతి ముక్తేషు జగద్వ్యాపారాభావస్య సూత్రితత్వాత్, భగవచ్ఛబ్దేన సమగ్రషాడ్గుణ్యపరిపూర్ణత్వముచ్యతే, తదప్యనతిప్రసక్తమేవ, త్ర్యధీశః త్రయాణాం సత్వరజస్తమసాం తత్పరిణామరూపాణాం త్రయాణాం లోకానాం వా అధీశః-ఇదమప్యనతిప్రసక్తమేవేతి, త్రివిధచేతనవ్యావృత్తిః ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ నను కథమచేతనేషు చేతనేషు చావస్థితస్యాపి తద్గతదోషాస్పర్శః, న చాకర్మవశ్యత్వాదుపపత్తిః, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయచేష్టితాని కుర్వతస్తదవశ్యత్వానుపపత్తేరిత్యత్రాహ యస్మిన్నితి ॥ విరుద్ధమతయః - విరుద్ధా మతిర్యాసు తాః ఆశ్రయాన్తరేషు సామానాధికరణ్యానర్హాః, విద్యాదయో జ్ఞానాదయః, వివిధాశ్శక్తయః, ఆనుపూర్వ్యాత్ క్రమేణ - యస్మిన్-పతన్త్యావిర్భవన్తి, శక్తిర్హి కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణం, తత్ర సృష్టిస్థిత్యన్తః ప్రవేశనియమనసంహారాదీనాం క్రమికత్వేన పౌర్వాపర్యాత్తదుపయుక్తశక్తీనామపి తద్ద్వారా పౌర్వాపర్యమత్ర వివక్షితం, సర్వదా సర్వశక్తేస్తస్య క్రమేణ శక్త్యాశ్రయత్వాయోగాత్, ఏవం చ, సర్వశక్తేస్తస్య సర్వముక్తముపపన్నమితి భావః, ఉక్తాకారం బ్రహ్మ జగత్కారణత్వేన లక్షణేన లక్షయన్సంగ్రహేణ తత్స్వరూపమభిధాయ శరణం వ్రజతి॥ తదితి॥ తద్బ్రహ్మ విశ్వభవమేకమిత్యనేన ‹‹ యతో వా ఇమాని భూతాని ›› ఇతి వాక్యం స్మారితం, అవికారమానన్దమాత్రమనన్తమితి పదత్రయేణ ‹‹ సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ ›› ఇతి వాక్యం స్మారితం, తత్ర హి జన్మాదివాక్యే జగ

౧౫॥ శ్లో॥ పా ✽ వధిమజో

తత్కారణత్వేనోపలక్షితస్య బ్రహ్మణః స్వరూపం సత్యాదివాక్యశోధితం, ఏవమన్యత్రాపి, తథాహి, విద్యాదయోऽపి వివిధశక్తయ ఇత్యనేన సృష్ట్యాద్యుపయుక్తాః "పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" ఇత్యుక్తశక్తినామభిధానేన జగజ్జన్మాదయోऽప్యుపస్థాపితాః, సర్వశక్తిమత్త్వేన ప్రసిద్ధం బ్రహ్మ యస్మిన్నితి యచ్ఛబ్దేనానూద్యోపస్థితానాం జన్మాదీనాం లక్షణత్వముచ్యతే ॥ విశ్వభవమితి ॥ భవత్యస్మాదితి భవం, విశ్వస్య భవం విశ్వోత్పత్తికారణమిత్యర్థః, ఏకశబ్దేనోపాదానత్వనిమిత్తత్వే స్థితిసంహారకారణత్వే చైకస్యైవేతి వివక్షితం, తచ్ఛ్రుత్యన్తరేణ "అధీహి భగవో బ్రహ్మ" ఇత్యుపక్రమే పృష్టస్య ప్రతివచనత్వసమర్పకం "తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మ" ఇతి వాక్యం స్మారితం, ఏవం జగత్కారణత్వేనోపలక్షితం బ్రహ్మస్వరూపతో లక్షయతి ॥ అవికారమితి ॥ అనేన సత్యపదం స్మారితం, తేన హి సతతపరిణామినోऽచేతనాత్ తత్సంసృష్టాచ్చేతనాచ్చ వైలక్షణ్యముక్తం, ఏవమన్యత్రాప్యవికారపదేన, ఆనన్దమాత్రం దుఃఖాసమ్భిన్నజ్ఞానమాత్రం - మాత్రశబ్దో వా జడత్వవ్యావృత్తిః అనేన జ్ఞానపదం స్మారితం - అనుకూలజ్ఞానమేవ హ్యానన్దః, శ్రుతిస్థస్యాపి జ్ఞానపదస్యానన్దరూపజ్ఞానపర్యవసానత్వద్యోతనాయానన్దశబ్దప్రయుక్తః - అనేనానన్దపదేన నిత్యాసఙ్కుచితానుకూలజ్ఞానాశ్రయత్వం వివక్షితం తేన ముక్తశాతనవ్యావృత్తిః - తే హి బద్ధదశాయాం సఙ్కుచితజ్ఞానత్వేన నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానాః, అనన్తపదేన దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం వివక్షితం - అనేన నిత్యసిద్ధవ్యావృత్తిః - తేషాం స్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేనానన్త్యాభావాత్ - తత్ర - దేశపరిచ్ఛేదో నామ ఇదమత్ర న భవతీతి, కాలపరిచ్ఛేదో నామ ఇదమిదానీం న భవతీత్యేవం రూపః, ఏతద్ద్వయరహితం వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యానర్హత్వం, ఏవంభూతం బ్రహ్మాహం ప్రపద్యే శరణం గతోऽస్మి ॥౧౬॥ ఏవం బ్రహ్మస్వరూపగు

కమనన్తమాద్యమానన్దమాత్రమవికారమహం ప్రపద్యే ॥౧౬॥ సత్యాశిషో హి భగవంస్తవ పాదపద్మమాశీస్తథానుభజతః పురుషార్థమూర్తేః । అప్యేవమార్య భగవాన్ పరిపాతి దీనాన్వాశ్రేవ వత్సకమనుగ్రహకాతరోऽస్మాన్ ॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథాభిష్టుత ఏవం వై సత్సఙ్కల్పేన ధీమతా । భృత్యానురక్తో భగవాన్ ప్రతినన్ద్యేదమబ్రవీత్ ॥౧౮॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ వేదాహం తే వ్యవసితం హృది రాజన్యబాలక । తత్ప్రయచ్ఛామి భద్రం తే దురాపమపి సువ్రత ॥౧౯॥ నాన్యైరధిష్ఠితం భద్ర యద్భ్రాజిష్ణు ధ్రువక్షితి । యత్ర గ్రహర్క్షతారాణాం జ్యోతిషాం చక్రమాహితమ్ ॥౨౦॥ మేఢ్యాం గోచక్రవత్ స్థాస్ను పరస్తాత్కల్పవాసినామ్ । ధర్మోऽగ్నిః కశ్యపః శుక్రో మునయో యే వనౌకసః ॥ చరన్తి దక్షిణీకృత్య భ్రమన్తో యత్సతారకాః ॥౨౧॥ ప్రస్థితే తు వ

ణానుక్త్వా శోధ్యతం ప్రపద్య తద్భజనస్య ఫలావినాభావమావిష్కుర్వన్ వాత్సల్యనిధేస్తస్యాభిమతార్థాదప్యతిశయితపురుషార్థప్రదత్వమాహ ॥ సత్యాశిష ఇతి ॥ హే భగవన్ - సత్యాశిషః ఆశిషః సత్యాః క్రియన్తే యేన స సత్యాశీః - తస్య - పురుషార్థమూర్తేః స్వయం పురుషార్థభూతరూపస్య, తవ - పాదపద్మం - యథా ఆశీః - తథా - ఇచ్ఛానురూపమిత్యర్థః - అనుభజతోऽతఏవ దీనాన్ త్రివర్గనిష్ఠానపి - ఏవంభూతాన్ - అస్మాన్ - అనుగ్రహకాతరః అనుగ్రహైకవివశః భగవాన్ - షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణో భవాన్ - వత్సకం - స్వార్భకం - వాశ్రా - సద్యః ప్రసూతా ధేనురివ - హే ఆర్య స్వామిన్ - పరిపాతి అభిమతప్రదానేన పరిపాతి - పరీత్యుపసర్గేణ సర్వతః పాతి సంసారభయాచ్చ పాతీత్యయమర్థో వివక్షితః ॥౧౭॥ స్తుతిముపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ సత్సఙ్కల్పేన పృథుసఙ్కల్పేన ధీమతా ధ్రువేణైవమభిష్టుతః స్తుతః - అనన్తరం - భక్తేష్వనురక్తో నిరతిశయప్రీతిమాన్ - భగవాన్ - ప్రతినన్ద్య స్తుతమితి శేషః - ఇదం వక్ష్యమాణమబ్రవీత్ ॥౧౮॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ వేదేతి ॥ హే రాజన్యబాలక - తే త్వయా - హృది వ్యవసితం - అభిమతవిషయత్వేన నిశ్చితం - అహం వేద జానామి - తత్ త్వయా వ్యవసితం - అన్యైర్దురాపం దుర్లభమపి - హే సువ్రత - తే తుభ్యం - ప్రయచ్ఛామి దదామి ॥౧౯॥ వ్యవసితమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ నాన్యైరితి ॥ సార్ధద్వయేన - హే భద్ర ధ్రువ - శాశ్వతీ క్షితిః స్థానం యస్మిన్ - భ్రాజిష్ణు దీప్తిమత్ - అన్యైరనధిష్ఠితం - యత్ర స్థానే - జ్యోతిషాం జ్యోతీరూపాణాం గ్రహాదీనాం చక్రం మాహితమర్పితమ్ ॥౨౦॥ ధాన్యాక్రమణాయ భ్రామ్యమాణానాం పశూనాం బన్ధనస్తమ్భో మేఢిః - తస్యాం - గోచక్రవద్బలీవర్దసమూహ ఇవ - నిహితమిత్యర్థః - కల్పవాసినామవాన్తరకల్పవాసినాం - పరస్తాదపి - స్థాస్ను లోకత్రయనాశేऽప్యనశ్వరం - ధర్మాగ్న్యాదయో నక్షత్రరూపాః - వనౌకసో మునయః సప్తర్షయః - యత్ - ధ్రువం దక్షిణీకృత్య భ్రమన్తశ్చరన్తి ॥౨౧॥ తత్ స్థానం రాజ్యాదనన్తరం ప్రాప్స్యసీత్యాహ ॥ ప్రస్థిత ఇతి ॥ తుభ్యం - గాం పృథివీం దత్త్వా - పిత్రోత్తానపాదేన - వనం - ప్రస్థిత ఇతి భావే క్తః - వనం ప్రతిగమనే సతి - ధర్మసంశ్రయః వర్ణాశ్రమధర్మపరిపాలకః - భవాన్ - షట్త్రింశద్వ

ర్షసాహస్రం-వర్షాణాంసహస్రాణి-తతస్సమాహారేద్విగుః - అవ్యాహతేన్ద్రియః అవిహతేన్ద్రియః-రక్షితా రక్షిష్యసి-గామిత్యనుషఙ్గః ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ త్వయాఽసంకల్పితమపిమద్భక్తత్వాయుద్ధోఽహదేవంభవిష్యతీత్యాహ-సార్ధేన ॥ త్వద్భ్రాతరీతి ॥ ఉత్తమాఖ్యేత్వద్భ్రాతరి-మృగయాయాం - నష్టేసతి-తస్మిన్నుత్తమేమనోయస్యాః-సామాతాసురుచిః-వనంప్రత్యన్వేషన్తీదవాగ్నింప్రవేక్ష్యతి ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ కించ, యజ్ఞహృదయంయజ్ఞస్యహృదయంతాత్పర్యభూమిం-యజ్ఞారాధ్యమిత్యర్థః-మాంయజ్ఞానాంప్రభుం-పుష్కలదక్షిణైస్సమగ్రదక్షిణైర్యజ్ఞైః, ఆరాధ్య- ఇహరాజ్యే-సత్యాశ్చపృథసజ్కల్పజాః-ఆశిషః-ఇచ్ఛావిషయాన్-భుక్త్వాఅనుభూయ-అన్తేభోగానన్తరం-మాం-అనుస్మరిష్యసి ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ తత, స్సర్వైర్లోకైస్సప్తర్షిపర్యన్తైః-రక్షిమసత్కృతం-మత్స్థానంమదనుగ్రహాల్లబ్ధం-గన్తాసిప్రాప్స్యసి-స్థానంవిశినష్టి-ఋషిభ్యః-ఉపరిష్టాత్-స్థితం, యతిః-పునఃప్రయతనశీలఃగత్వా యతః స్థానాత్పునర్నావర్తతే, నావాగవరోహతి, అపకు-తతోవైకుణ్ఠమేవయాతీత్యర్థః ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ భగవదుక్తిముపసంహరన్భగవాంస్తిరోదధఇత్యాహమైత్రేయః-ఇత్యుక్తప్రకారేణా-ర్చితఆరాధితో-భగవాన్ ఆత్మనః -పదంస్థాన-మతిదిశ్య-దత్త్వా-బాలస్యధ్రువస్య-పశ్యతస్సతః, గరుడధ్వజోగరుడవాహనః-తదఙ్క-తధ్వజశ్చభగవాన్ - స్వధామవైకుణ్ఠస్థాన-మగాత్-ప్రత్యపద్యత ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ సోపిధ్రువోఽపి, విష్ణోః-పాదసేవయా- ఉపసాదితంప్రాపితం, సంకల్పజంతపశ్చర్యారమ్భఫలసజ్కల్పాజ్జాతం - సజ్కల్పనిర్వాణంసజ్కల్పస్యనిర్వాణంసమాప్తిర్యస్మిన్-కృతకసుఖం-నతుస్వాభావికానన్దావిర్భావరూపమితిభావః - ప్రాప్యాపి, నాతిప్రీతః-నితరామహృష్టచిత్తః-పురమ

నంపిత్రాదత్త్వాగాంధర్మసంశ్రయః । షడ్వింశద్వర్షసాహస్రంరక్షితాఽవ్యాహతేన్ద్రియః ॥ ౨౨ ॥ త్వద్భ్రాతర్యుత్తమేనష్టేమృగయాయాంతుతన్మనాః । అన్వేషన్తీవనంమాతాదవాగ్నింసాప్రవేక్ష్యతి ॥ ౨౩ ॥ ఇష్ట్వామాంయజ్ఞహృదయంయజ్ఞైఃపుష్కలదక్షిణైః । భుక్త్వాచేహాశిషస్సత్యాఅన్తేమాంసంస్మరిష్యసి ॥ ౨౪ ॥ తతోగన్తాసిమత్స్థానంసర్వలోకనమస్కృతమ్ । ఉపరిష్టాదృషిభ్యస్త్వంయతోనావర్తతేయతిః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇత్యర్చితస్సభగవానతిదిశ్యాఽఽత్మనఃపదమ్ । బాలస్యపశ్యతోధామస్వమగాద్గరుడధ్వజః ॥ సోపసజ్కల్పజంవిష్ణోఃపాదసేవోపసాదితమ్ । ప్రాప్యసజ్కల్పనిర్వాణంనాతిప్రీతోఽభ్యగాత్పురమ్ ॥ ౨౭ ॥ విదురఉవాచ ॥ సుదుర్లభంయత్పరమంపదంహరేర్మాయావినస్తచ్చరణార్చనార్జితమ్ । లబ్ధ్వాప్యసిద్ధార్థమివైకజన్మనాకథంస్వమాత్మానమమన్యతాత్మవిత్ ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ మాతుస్సపత్న్యావాగ్బాణైర్హృదివిద్ధస్తుతాన్స్మరన్ । నైచ్ఛన్ముక్తిప్రదాన్ముక్తింపశ్చాత్తాపముపేయివాన్ ॥ ౨౯ ॥ ధ్రువఉవాచ ॥ సమాధినానైకభవేనయత్పదంవిదుస్సనన్దాదయఊర్ధ్వరేతసః । మాసైరహంషడ్భిరముష్యపాదయోశ్ఛాయాముపేత్యాపగతఃపృథఙ్మతిః ॥ ౩౦ ॥ తత్పశ్యతమమాత్మానమహోఽశోచ్యంబతేతియత్ । గత్వాభవచ్ఛిదఃపాద

గాత్ ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ అనతిప్రీతికారణంపృచ్ఛతి-విదురః ॥ సుదుర్లభమితి ॥ మాయావినఃమాయాధిపతేస్స్వచ్ఛన్ది-తేనదత్తమిత్యర్థః-ఇతరైస్సుదుర్లభ-అతిదుఃఖేనాప్యలభ్యం - యత్పదంస్థానం -తస్యభగవత-శ్చరణార్చనేనా-ర్జితంసంపాదితం-తత్స్థానం - ఏకజన్మనా - లబ్ధ్వాపిద్వితీయేశరీరేఅసత్యేవలబ్ధ్వేత్యర్థః - ఆత్మవి-ద్ధ్రువః-స్వమాత్మానమసిద్ధార్థమివఅపరిపూర్ణార్థమివ - కథమమన్యత ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ ముక్త్యర్థంభగవదనారాధనమేవాప్రీతికారణమితివదన్తస్యపరితాపమాహబుషిః ॥ మాతురితి ॥ సపత్న్యాః మాతుస్సురుచే - ర్వాచఏవబాణా - స్తై-ర్హృది - విద్ధఃజాతవ్యథ - స్తాన్ వాగ్బాణాన్స్మరన్ - ముక్తిప్రదాద్భగవతః - ముక్తింనైచ్ఛత్ తత్ప్రయుక్తంపశ్చాత్తాప - ముపేయివాన్ప్రాప్తః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ పశ్చాత్తాపవిషయాంధ్రువోక్తిమాహ ॥ సమాధినేతిసార్ధైష్షడ్భిః ॥ ఊర్ధ్వరేతసఃజితేన్ద్రియాస్సనన్దాదయః- నైకభవేననైకేఅనేకేభవాయస్మిన్ - బహుజన్మనాఅభ్యస్తేనేత్యర్థః -సమాధినా - యస్యభగవతఃపదంస్వరూపం - విదుస్సాక్షాత్కృతవన్తః- అముష్యభగవతః - పాదయోశ్ఛాయా - మహం, షడ్భిరేవమాసైః, రుపేత్యాపి - ప్రణామస్తుత్యాదిసమయేగరుడారూఢస్యహరేః పాదచ్ఛాయాయాం స్థిత్వాపీత్యర్థః - పృథఙ్మతిఃదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాభిమానగ్రస్తః-అపగతః - భగవత్పాదచ్ఛాయాయాస్సకాశాద్దూరీకృతః ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ అనాత్మాదేహః-తస్యకర్మఆనాత్మ్యం-దార్జ్యస్వామిత్యర్థః - తత్పశ్యతత-చ్ఛోచ్యమితి - అహోబతేతిహాకష్టమితిభావః - శోకకారణంవ్యనక్తి-యద్యస్మా-ద్భవచ్ఛిదఃగర్భజన్మజరామరణాద్యాత్మకసంసారభయనివర్తకస్య, భగవతః - పాదమూలంగత్వాసాక్షాత్కృత్య, అన్తవత్

లం - యాచే యాచితవాన్ - నతు నిత్యనిరతిశయానన్దాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావపూర్వకబ్రహ్మానుభవాత్మకానన్దమితి భావః ॥ ౩౧ ॥ స్వస్యాల్పాసిద్ధరసాం సాంసారికభోగయాచ్ఞాకారణం నిశ్చినోతి ॥ మతిరితి ॥ పతద్భిః స్వస్వభోగాన్తే స్వర్గాత్ పతద్భిః పతనశీలైః - అత ఏవ అసహిష్ణుభిః, మదపేక్షయాధః పదప్రాప్తత్వాత్ పరసమృద్ధిమసహిష్ణుభిః, దేవైః - మమ - మతిర్బుద్ధిః - ర్విదూషితా సాంసారికభోగలౌల్యసంపాదనేన దోషం ప్రాపితా - స్వకార్యస్యైవ వ్యాఘాతో యస్య రితపతి - మోఽహం - మసత్తమః దుర్జనః - అత ఏవ - నారదవచః ,,వికల్పే విద్యమానేఽపి న హ్యసన్తోషహేతవ,, ఇత్యాదినోక్తం వచః - తథ్యం, నాగ్రహీషం న గృహీతవాన్ ॥ ౩౨ ॥ ప్రసుప్త ఇవాహమపదైవీం - గుణమయీం - దురత్యయాం - మాయాముపాశ్రిత్య - అత ఏవ - భిన్నదృక్ దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానీ - ద్వితీయే అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తున్యసత్యపి భ్రాతృవ్యః - శత్రురితి - యారుగ్రోగః - తయా - తత్ప్రయుక్తతాపమనుభవామి ॥ ౩౩ ॥ కించ - మయా యత్ప్రార్థితం తదప్యర్థమిత్యాహ ॥ మయేతి ॥ దుఃఖేనాపి ప్రసాదయితుమశక్యం, భవచ్ఛిదం - జగదన్తరాత్మానం - తపసా - ప్రసాద్య - భవం సంసారమేవ - యాచే యాచితవానస్మి హేతి ఖేదే - యతోఽహం భాగ్యవివర్జితః దుర్భగః ॥ ౩౪ ॥ దౌర్భాగ్యమేవ సదృష్టాన్తం వ్యనక్తి ॥ స్వారాజ్యం - స్వరాడకర్మవశ్యః, తస్య భావః స్వారాజ్యం ,,స స్వరాడ్భవతి - స సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి ,, ఇత్యుక్తం ముక్తైశ్వర్యం - యచ్ఛతో దదతో - భగవతః సకాశాత్ - కేవలం - మే మయా - మానః అభిమానః - అభిభిక్షితః యాచితః నిర్ధనః క్షీణంచ తత్పుణ్యం తేన - ఈశ్వరాత్ సార్వభౌమాత్ఫలీకారాణి వసతుషతణ్డులకణానీవేతి దృష్టాన్తః ॥ ౩౫ ॥

మూలం యాచేఽన్తవత్ఫలమ్ ॥ ౩౧ ॥ మతిర్విదూషితా దేవైః పతద్భిరసహిష్ణుభిః । యో నారదవచస్తథ్యం నాగ్రహీషమసత్తమః ॥ ౩౨ ॥ దైవీం గుణమయీం మాయాముపాశ్రిత్య దురత్యయామ్ । అసత్యపి ద్వితీయేఽత్ర ప్రసుప్త ఇవ భిన్నదృక్ । భ్రాతృభ్రాతృవ్యతిరుజా తప్యేఽహమపి హృద్రుజా ॥ ౩౩ ॥ మయా ప్రసాద్య తపసా దుష్ప్రసాదం భవచ్ఛిదం । యాచేఽహం జగదాత్మానం భవం భాగ్యవివర్జితః ॥ ౩౪ ॥ స్వారాజ్యం యచ్ఛతో మౌనః కేవలం మేఽభిభిక్షితః । నిర్ధనక్షీణపుణ్యేన ఫలీకారానివేశ్వరాత్ ॥ ౩౫ ॥ న వై ముకున్దస్య పదారవిన్దయోరజోజుషస్తాత భవాదృశా జనాః । వాఞ్ఛన్తి తద్దాస్యమృతేఽర్థమాత్మనో యదృచ్ఛయా లబ్ధమనస్సమృద్ధయః ॥ ఆకర్ణ్యాత్మజమాయాన్తం సమ్పరేత్యమివాగతమ్ । రాజా న శ్రద్దధే భద్రమభద్రస్య కుతో మమ ॥ ౩౭ ॥ శ్రద్ధాయ వాక్యం దేవర్షేర్హర్షవేగేన ధర్షితః । వార్తాహర్తురతిప్రీతో హారం ప్రాదాన్మహాధనమ్ ॥ ౩౮ ॥ సదశ్వం రథమారుహ్య కార్తస్వరపరిచ్ఛదమ్ । బ్రాహ్మణైః కులవృద్ధైశ్చ పర్యస్తోఽమాత్యబాన్ధవైః ॥ ౩౯ ॥ శఙ్ఖదున్దుభినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ భూయసా । నిశ్చక్రామ పురాత్తూర్ణమాత్మజాభీక్షణోత్సుకః ॥ ౪౦ ॥ సునీతిస్సురుచిశ్చాస్య మహిష్యౌ రుక్మభూషితే । ఆరుహ్య శిబికాం సార్ధముత్తమేనాభిజగ్మతుః ॥ ౪౧ ॥ తం దృష్ట్వోపవనాభ్యాశ ఆయాన్తం తరసా రథాత్ । అవరుహ్య నృపస్తూర్ణమాసాద్య ప్రేమవిహ్వలః ॥ ౪౨ ॥ పరిరేభేఽఙ్గజం దోర్భ్యాం దీ

ర్ఘోత్కణ్ఠమనాః శ్వసన్ ... దుర్లభమర్థం ప్రాప్యాపి కథమేవం తప్యతీతి త్వయా న శఙ్క్యమిత్యాహ మునిః ॥ నవా ఇతి ॥ ముకున్దస్య ముక్తిప్రదస్య భగవతః పదారవిన్దయోః - రజః పరాగః - తజ్జుషః సేవమానాః - భవాదృశా జనాః - అస్య భగవతో - దాస్యం శేషత్వమృతే వినా - అన్యమర్థం, ఆత్మనః స్వస్య - నైవ వాఞ్ఛన్తి నైవేచ్ఛన్తి - యతస్తే జనాః - యదృచ్ఛయా దైవాత్ - లబ్ధా మనసః సమృద్ధిర్యైస్తే ॥ ౩౬ ॥ ప్రస్తుతమాహ ॥ ఆకర్ణ్యేతి ॥ రాజా ఉత్తానపాదః - ఆత్మజం ధ్రువం - ఆయాన్తం ఆగచ్ఛన్తం ఆకర్ణ్యాపి సమ్పరేత్యం మృత్వా - యథాఽఽగతం పునరాగతమివ - న శ్రద్దధే న విశ్వస్తవాన్, సంపరేత్య యథాగతమిత్యాగమనదౌర్లభ్యముచ్యతే - తచ్చ - భాగ్యహీనత్వాభిప్రాయేణ - తదేవ వ్యనక్తి - అభద్రస్య భాగ్యహీనస్య - మమ - భద్రం పుత్రాగమనరూపం మఙ్గళం - కుతో హేతోస్స్యాదిత్యభిప్రాయేణ - న శ్రద్దధ ఇత్యన్వయః ॥ ౩౭ ॥ తతో - దేవర్షేర్నారదస్య - వాక్యం ,,ఏష్యత్యచిరతో రాజన్యశో విపులయం స్తవే ,, తి వాక్యం, తాత్కాలికం వా - శ్రద్ధాయ విశ్వస్య - హర్షవేగేన పుత్రాగమననిమిత్తసంతోషవేగేన - ధర్షితః ప్రగల్భితః - ఉద్రిక్తానన్ద ఇతి యావత్, వార్తాహర్తుః పుత్రాగమనవార్తాకథయితుః, మహాధనమనర్ఘ్యం, హారం ముక్తామణిమయం - మతిప్రీత్యా ప్రాదాత్ ॥ ౩౮ ॥ అమాత్యబాన్ధవైరితి ద్వంద్వః - బ్రాహ్మణాదిభిః - పర్యస్తః పరివృతః ॥ ౩౯ ॥ బ్రహ్మఘోషేణ స్తినాచనాత్మకేన, ఆత్మజాభీక్షణోత్సుకః పుత్రదర్శనోత్సుకః - నిశ్చక్రామ నిష్క్రాన్తవాన్ ॥ ౪౦ ॥ అస్య రాజ్ఞో - మహిష్యౌ భార్యే, సునీతిః, సురుచిశ్చ - ఉత్తమేన సార్ధం, శిబికాం నరవాహనమారుహ్య, అభిజగ్మతుః ॥ ౪౧ ॥ ఉపవనస్యాభ్యాశే సమీపే ఆయాన్తం, తం ధ్రువం - దృష్ట్వా తరసా ఆశు రథాదవరుహ్య, తూర్ణం, పుత్రమాసాద్య, ప్రేమ్ణా విహ్వలః పరవశః - నృపః ఉత్తానపాదః ॥ ౪౨ ॥ దీర్ఘోత్క-

ఘ్రాయమాణః, అతఏవ-శ్వసన్ శ్వాసం ముఞ్చన్, దోర్భ్యాం, పరిరేభే, అఙ్గజం విశినష్టి, విష్వక్సేనస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిసంస్పర్శేన హతమశేషమఘాత్మకం బన్ధనం సంసృతికారణం యస్య తమ్ ✽॥ ౪౩॥ ✽ జాతఉద్దామో మహాన్ మనోరథో యస్య సః, రాజా, ద్వితీయామ్ తపారే, తనయవిశేషణం, మూర్ధ్ని, ఆజిఘ్రన్ ఆఘ్రాణం కుర్వన్, శీతైః నైశ్శీతలైః, నయనవారిభిః స్నాపయామాస ✽॥౪౪॥ ✽ పితురుత్తానపాదస్య, పాదౌ, అభివన్ద్య నమస్కృత్య, పితురాశీర్భిః-అభిమన్త్రితః కృతసంభాషణః-సత్కృతః సమ్మానితః-సజ్జనశ్రేష్ఠః ధ్రువః-శిరసా, మాతరౌ సురుచిసునీతీ ననామ ✽॥౪౫॥ ✽ సురుచిః-పాదయోరవనత-మర్భకం-తం ధ్రువ, ముత్థాప్య, పరిష్వజ్యాలిఙ్గ్య, బాష్పైర్గద్గదస్వరయుక్తయా, గిరా వాచా, చిరంజీవేత్యాహ ✽॥౪౬॥ ✽ సురుచ్యాః ప్రీతిర్న సంభావితేత్యత్రాహ॥యస్యేతి॥మైత్ర్యాదిభిరాత్మగుణైః-యస్య, హరిః ప్రసన్నః, తస్మై, సర్వభూతాని, నమన్తి ప్రహ్వీభవన్తి, ఆపో, యథా, స్వయమేవ, నిమ్నం దేశం-ప్రతి, ప్రవహన్తి ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ ఉత్తమో ధ్రువశ్చ, భ్రాతరౌ ప్రేమవిహ్వలౌ, అఙ్గసఙ్గాత్ ఆలిఙ్గనాత్, ఉత్పులకౌ, అస్రౌఘం ఆనన్దాశ్రుకణసమూహం-ముహుః పునః పునః-ఊహతుః ముముచతుః ✽ ॥౪౮॥ ✽ అస్య ధ్రువస్య, జననీ సునీతిః, ఉపగూహ్యాలిఙ్గ్య, తస్య తనయస్యాఙ్గస్పర్శేన-నిర్వృతా సుఖితా, ఆధిం మనః పీడాం, జహౌ తత్యాజ ✽॥ ౪౯ ॥ ✽ సో వీర-వీరసువః ధ్రువస్య జనన్యాః సునీతేః, నయనాభ్యాం నేత్రైః-స్సలిలైః, రభిషిచ్యమానాభ్యాం, స్తనాభ్యాం-పయః, సుస్రావ ✽ ॥౫౦॥ ✽ ఉత్తానపాదం, జనాః,

ఘ్రాయమాణో ముహుర్భ్రాతృన్ ఘ్రాయమాణాశ్శ్వసన్। విష్వక్సేనాఙ్ఘ్రిసంస్పర్శహతాశేషాఘబన్ధనమ్ ॥ ౪౩ ॥ అథాజిఘ్రన్ముహుర్మూర్ధ్ని శీతైర్నయనవారిభిః। స్నాపయామాస తనయం జాతోద్దామ ✽ మనోరథః ॥ ౪౪ ॥ అభివన్ద్య పితుః పాదావాశీర్భిశ్చాభిమన్త్రితః। ననామ మాతరౌ శీర్ష్ణా ✽ సత్కృతస్సజ్జనాగ్రణీః ॥ ౪౫ ॥ సురుచిస్తం సముత్థాప్య పాదావనతమర్భకమ్ । పరిష్వజ్యాహ జీవేతి బాష్పగద్గదయా గిరా ॥ ౪౬ ॥ యస్య ప్రసన్నో భగవాన్ గుణైర్మైత్ర్యాదిభిర్హరిః। తస్మై నమన్తి భూతాని నిమ్నమాప ఇవ స్వయమ్ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తమశ్చ ధ్రువశ్చోభావన్యోన్యం ప్రేమవిహ్వలౌ। అఙ్గసఙ్గాదుత్పులకావస్రౌఘం ముహురూహతుః ॥ ౪౮ ॥ సునీతిరస్య జననీ ప్రాణేభ్యోఽపి ప్రియం సుతమ్ । ఉపగూహ్య జహావాధిం తదఙ్గస్పర్శనిర్వృతా ॥ ౪౯ ॥ పయస్స్తనాభ్యాం సుస్రావ నేత్రజైస్సలిలైశ్శివైః । తదాభిషిచ్యమానాభ్యాం వీర వీరసువో ముహుః ॥ ౫౦ ॥ తం శశంసుర్జనా రాజ్ఞీం దిష్ట్యా తే పుత్ర ఆర్తిహా । ప్రతిలబ్ధశ్చిరం నష్టో రక్షితా మణ్డలం భువః ॥ ౫౧ ॥ అభ్యర్చితస్త్వయా నూనం భగవాన్ ప్రణతార్తిహా। యదనుధ్యాయినో ధీరా మృత్యుం జిగ్యుస్సుదుర్జయమ్ ॥ ౫౨॥ లాల్యమానో జనైరేవం ధ్రువస్సభ్రాతరం నృపః। ఆరోప్య కరిణీం హృష్టస్స్తూయమానోఽవిశత్పురమ్ ॥ ౫౩ ॥ తత్ర తత్రోపసఙ్క్లృప్తైర్లసన్మకరతోరణైః। సవృన్తైః కదలీస్తమ్భైః పూగపోతైశ్చ తద్విధైః ॥ ౫౪ ॥ చూతపల్లవవాసస్స్రఙ్ముక్తాదామవిలమ్బిభిః। ఉపస్కృతం ప్రతిద్వారమపాం కుమ్భైస్సదీపకైః ॥ ౫౫ ॥ ప్రాకారైర్గోపురాట్టాలైశ్శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదైః। సర్వతోఽలఙ్కృతం శ్రీమద్విమానశిఖరద్యుతి ॥ ౫౬ ॥ మృష్టచత్వరరథ్యాట్టమార్గం చన్దనచర్చితమ్।

ప్రశశంసుః-ప్రశంసామేవాహ । హే రాజన్, ఆర్తిహా దుఃఖాపహర్తా, పుత్రః, చిరం, నష్టో దర్శనమప్రాప్తః, ఇదానీం, దిష్ట్యా భాగ్యేన, తే త్వయా, ప్రతిలబ్ధః ప్రాప్తః, అయం-మహీమణ్డలం-రక్షితా రక్షిష్యతి ✽ ॥ ౫౧ ॥ ✽ ప్రణతార్తిహా భక్తానాం దుఃఖాపహర్తా, భగవాన్, త్వయా నూనం, జన్మాన్తరే అభ్యర్చితః, యస్య భగవతోఽనుధ్యాయినో ధ్యాతారః, సుదుర్జయం మృత్యుం సంసారం, జిగ్యుః జితవన్తః ✽ ॥ ౫౨ ॥ ✽ ఏవం జనైః, లాల్యమానో-రాజా-సభ్రాతరం సోత్తమం, ధ్రువం, హృష్టః, కరిణీం హస్తినీం, మారోప్య, జనైః స్తూయమానః, పుర-మవిశత్ ✽॥౫౩॥ ✽ పురం వర్ణయతి॥తత్ర తత్రేతి-చతుర్భిః॥ ఉపసమీపే, సమ్యక్కల్పితైర్మకరతోరణైః, సవృన్తైః ఫలమఞ్జరీయుక్తైః, కదలీస్తమ్భైః, తద్విధైః సవృన్తైః, పూగానాం పోతైః బాలవృక్షైః ✽ ౫౪ ॥ ✽ చూతపల్లవాశ్చ, వాసాంసి చ-స్రజశ్చ, ముక్తాదామాని చ- తేషాం-విశిష్టం లమ్బనం సన్తి, యేషు కుమ్భేషు, తైః, సదీపకైః, అపాం కుమ్భైః-ప్రతిద్వార-ముపస్కృతం అలఙ్కృతమ్ ✽ ॥ ౫౫ ॥ ✽ గోపురైః అట్టాలైశ్చ, కథంభూతైః, శాతకౌమ్భైః స్వర్ణమయైః, పరిచ్ఛదైః పరికరైః, యేషు తైః, సర్వతః పరితః-అలఙ్కృతం-శ్రీమత్ సర్వసమృద్ధిమత్, విమానానామివ శిఖరైర్ద్యుతిర్యస్మిన్ ✽ ॥౫౬॥ ✽ రథ్యా రాజమార్గః-అట్టః ఉచ్చస్యప్రాకారస్యోపరి నిర్మితా భూమికా- మార్గో వా న్తరః-మృష్టాస్సమ్మార్జితాః, చత్వరాదయో -యస్మిన్-చన్దనచర్చిత వ

న్దనామ్బుభిస్సిక్తం-సిద్ధార్థాః శ్వేతసర్షపాః ఉపజహ్రుః వ్యకిరన్-సరీసృత్యః-విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః -తాసాం సతీనాం-వల్గూని శ్రావ్యాణి-గీతాని-శృణ్వన్-పితుర్భవనం గృహం-ప్రావిశత్ ॥౫౭॥౫౮॥౫౯॥ అనర్ఘ్యమణిసమూహమయే-భవనశ్రేష్ఠే-పిత్రా నితరాం-లాలితః-దివి-దేవవ-న్న్యవసత్ ॥౬౦॥ భవనం వర్ణయతి॥ యత్ర భవనే-శయ్యాః-దాన్తాః దన్తకృతాః-క్షీరఫేనవన్మృదులాః-రుక్మభాగ్భిశ్చ-రుక్మపరిచ్ఛదాః సువర్ణమయాః పరికరాః -అనర్ఘ్యాణ్యాసనాని రౌప్యాః రాజతాః-ఉపస్కరాశ్చ-సన్తి ॥౬౧॥ యత్ర భవనే స్ఫటికమయకుడ్యేషు-ఇన్ద్రనీలమణిఖచితేషు-ప్రతిఫలితాః-లలనాః స్త్రీయ ఏవ రత్నాని తైస్సంయుతాః-మణిప్రదీపాః ఉపమితసమాసః ఆభాన్తి ॥౬౨॥ రమ్యాణ్యుద్యానాని చ-యత్ర సన్తీత్యనుషఙ్గః - తాని విశినష్టి - విచిత్రైః - రమరద్రుమైః సన్తానపారిజాతాదిభిః ద్రుమైః-కథంభూతైః-కూజన్తి విహఙ్గానాం మిథునాని యేషు-గాయన్తో-మత్తా మధుపానమత్తా-మధువ్రతా భృఙ్గా-యేషు తైః ద్రుమైః-యుక్తానీతి శేషః ॥౬౩॥ వాప్యశ్చ, యత్ర సన్తీత్యర్థః, వాపీర్విశినష్టి-వైడూర్యమణిమయాని సోపానాని యాసు, పద్మాని ఉత్పలాని కుముదాని చ ఆసు సన్తీతి తాః, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః-హంసానాం కారణ్డవానాం చ కులైస్సఙ్ఘైః-శ్చక్రవాకైస్సారసైశ్చ, జుష్టాః సేవితాః ॥౬౪॥ అథ కలయవర్ణానన్తరం, ఊఢవయసం ప్రాప్తయౌవనం ప్రకృతీనాం మన్త్రిణాం-సమ్మతం-అనుర

లాజాక్షతైః పుష్పఫలైస్తణ్డులైర్బలిభిర్యుతమ్ ॥౫౭॥ ధ్రువాయ పథి దృష్టాయ తత్ర తత్ర పురస్త్రియః । సిద్ధార్థాక్షతదధ్యమ్బుదూర్వాపుష్పఫలాని చ ॥౫౮॥ ఉపజహ్రుః ప్రయుఞ్జానా వాత్సల్యాదాశిషస్సతీః । శృణ్వంస్తద్వల్గుగీతాని ప్రావిశద్భవనం పితుః ॥౫౯॥ మహామణివ్రాతమయే స తస్మిన్భవనోత్తమే । లాలితో నితరాం పిత్రా న్యవసద్దివి దేవవత్ ॥౬౦॥ పయఃఫేననిభాశ్శయ్యా దాన్తా రుక్మపరిచ్ఛదాః । ఆసనాని మహార్హాణి యత్ర రౌప్యా ఉపస్కరాః ॥౬౧॥ యత్ర స్ఫటికకుడ్యేషు మహామారకతేషు చ । మణిప్రదీపా ఆభాన్తి లలనారత్నసంయుతాః ॥౬౨॥ ఉద్యానాని చ రమ్యాణి విచిత్రైరమరద్రుమైః । కూజద్విహఙ్గమిథునైర్గాయన్మత్తమధువ్రతైః ॥౬౩॥ వాప్యో వైడూర్యసోపానాః పద్మోత్పలకుముద్వతీః । హంసకారణ్డవకులైర్జుష్టాశ్చక్రాహ్వసారసైః ॥౬౪॥ వీక్ష్యోఢవయసం పుత్రం ప్రకృతీనాం చ సమ్మతమ్ । అనురక్తప్రజం రాజా ధ్రువం చక్రే భువః పతిమ్ ॥౬౫॥ ఆత్మానం చ ప్రవయసమాకలయ్య విశాంపతిః । వనం విరక్తః ప్రాతిష్ఠద్విమృశన్నాత్మనో గతిమ్ ॥౬౬॥ **

*********** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః **********

మైత్రేయ ఉవాచ॥ ప్రజాపతేర్దుహితరం శిశుమారస్య వై ధ్రువః । ఉపయేమే భ్రమిం నామ తత్సుతౌ కల్పవత్సరౌ ॥౧॥ ఇడాయామపి భార్యాయాం వాయోః పుత్ర్యాం మహాబలః । పుత్రముత్కలనామానం యోషిద్రత్నమజీజనత్ ॥౨॥ ఉత్తమస్త్వకృతోద్వాహో మృగయాయాం బలీయసా । హతః పుణ్యజనేనాద్రౌ తన్మాతాస్య గతిం గతా ॥౩॥ ధ్రువో భ్రాతృవధం శ్రుత్వా కోపామర్షశుచార్పితః । జైత్రం స్యన్దనమాస్థాయ గతః

క్తాః అనురాగయుక్తాః, ప్రజాః-యస్మిన్-తం-పుత్రం ధ్రువం, వీక్ష్య, భువః పతిం చక్రే రాజ్యేఽభిషిక్తం కృతవాన్ ॥౬౫॥ తత ఆత్మానం-ప్రవయసం వృద్ధం ఆకలయ్య ఆలోచ్య, విశాంపతిః రాజా, ఆత్మనః స్వస్య, గతిం ముక్త్యుపాయం, విమృశన్ అత ఏవ, విరక్తః-వనం-ప్రాతిష్ఠత్ ప్రావిశత్ ॥౬౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః **

అథ దశమే న ధ్రువః కృతోద్వాహ ఉత్పాదితపుత్రో జితభ్రాతృహన్తృపుణ్యజన ఆసేత్యాహ మునిః॥ ప్రజాపతేరితి॥ శింశుమారాఖ్యస్య - ప్రజాపతేః, దుహితరం, భ్రమిం, ఉపయేమే ఉదువోఢ, తయోర్భ్రమిధ్రువయోః, సుతౌ కల్పవత్సరాఖ్యౌ ॥౧॥ పునరుద్వాహాయాం-వాయోర్దుహితరి, ఇడాఖ్యాయాం, భార్యాయాం, మహాబలో ధ్రువః ఉత్కలనామానం, పుత్రం, కథంభూతం, యోషితాం రత్నమివ అతిమనోహరం, కన్యారత్నం వా, పుత్ర్యాం అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస ॥౨॥ ఉత్తమస్త్వ, కృతోద్వాహ ఏవ, కదాచిన్మృగయాయాం-బలీయసః, పుణ్యజనాద్యక్షాత్, అద్రౌ హిమవతి హతః-తస్యోత్తమస్య, మాతా సురుచిః, తస్య పుత్రస్య, గతిం గతా మరణం ప్రాప్తేత్యర్థః ॥౩॥ ధ్రువః, భ్రాతురుత్తమస్య, వధం, ఆకర్ణ్య, కోపామర్షశుగితి సమాహారద్వన్ద్వః, తేన, అమర్షః అక్షమా, అర్పితః వ్యాప్తః, జైత్రం జయశీలం-స్యన్ద

నం,రథ,మాస్థాయాధిరుహ్య,పుణ్యజనాలయమలకాంపురీం,గతఃగతవాన్ ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ రుద్రానుచరాః భూతాదయః, తైః-సేవితాం,గుహ్యకైర్యక్షైః, సఙ్కులాంవ్యాప్తాం-పురీమలకాం,హిమవతో,ద్రోణ్యాం,దదర్శ ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ బృహద్బాహుఃధ్రువః-ఖమన్తరిక్షం దిశఃదశదిశశ్చానునాదయన్ ప్రతిధ్వనయన్,శఙ్ఖం, దధ్మౌ నాదితవాన్ యేనశఙ్ఖనినాదేన - ఉద్విగ్నాఃచలితాఃదృశఃయేషాంతాః,ఉపదేవ్యో యక్షస్త్రియః, హేక్షత్తః,భృశంనితరాం,అత్రసన్ భీతవత్యః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ ఉపదేవాశ్చతేమహాభటాః, తే,బలిష్ఠాః,తతఃఅలకాయాః,నిష్క్రమ్య,తస్యధ్రువస్య,శఙ్ఖనినాద,మసహన్తః,ఉదాయుధాః ఉద్యతాస్త్రశస్త్రాః,అభితఃపేతుఃఉపర్యాగతవన్తః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ఉగ్రంభీమంధనుర్యస్య,స-మహారథోధ్రువః,ఆపతతః,సర్వాన్వీరాన్-యుగపదేవ,ప్రత్యేకం - త్రిభిస్త్రిభిర్బాణైరహన్-ప్రత్యేకంత్రిభిస్త్రిభిర్బాణైస్సర్వాన్ త్రయోదశాయుతాని యుగపన్నిజఘాన ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ తేవై ఉపదేవాస్సర్వే,లలాటమగ్నైః, తైస్త్రిభిస్త్రిభిరిషుభి-రాత్మానం-నిరస్తంపరాజితంమత్వా,తస్యధ్రువస్య,తత్కర్మ అశంసన్ ప్రశశంసుః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తేపిచయక్షాః,ఉరగాస్సర్పాః-పాదస్పర్శంపాదాహతిమివ-అముంధ్రువ-మమృష్యన్తఃఅసహమానాః, ద్విగుణంయథాభవతితథా,షడ్భిష్షడ్భిః,ప్రతికర్తుమిచ్ఛన్తః,శరైర్యుగపదవిధ్యన్ నిజఘ్నుః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ తతః -పరిఘాదిభిశ్శస్త్రవిశేషైః,రవిధ్యన్,తథా,చిత్రవాజైశ్చిత్రపక్షైః,శ్శరైర

పుణ్యజనాలయమ్ ॥ ౪ ॥ గత్వోదీచీందిశంరాజారుద్రానుచరసేవితామ్ । దదర్శహిమవద్ద్రోణ్యాంపురీం గుహ్యకసఙ్కులామ్ ॥ ౫ ॥ దధ్మౌశఙ్ఖంబృహద్బాహుఃఖందిశశ్చానునాదయన్ । యేనోద్విగ్నదృశఃక్షత్తరుపదేవ్యోఽత్రసన్భృశమ్ ॥ ౬ ॥ తతోనిష్క్రమ్యబలినఉపదేవమహాభటాః । అసహన్తస్తన్నినాదంతమభిపేతురుదాయుధాః ॥ ౭ ॥ సతానాపతతోవీరఉగ్రధన్వామహారథః । ఏకైకంయుగపత్సర్వానహన్బాణైస్త్రిభిస్త్రిభిః ॥ ౮ ॥ తేవైలలాటలగ్నైస్తైరిషుభిస్సర్వఏవహి । మత్వానిరస్తమాత్మానమాశంసన్కర్మతస్యతత్ ॥ ౯ ॥ తేపిచాముమమృష్యన్తఃపాదస్పర్శమివోరగాః । శరైరవిధ్యన్యుగపద్ద్విగుణంప్రచికీర్షవః ॥ ౧౦ ॥ తతఃపరిఘనిస్త్రింశైఃప్రాసశూలపరశ్వధైః । శక్త్యృష్టిభిర్భుశుణ్డీభిశ్చిత్రవాజైశ్శరైరపి ॥ ౧౧ ॥ అభ్యవర్షన్ప్రకుపితాస్సరథంసహసారథిమ్ । ఇచ్ఛన్తస్తత్ప్రతికర్తుమయుతానాంత్రయోదశ ॥ ౧౨ ॥ ఔత్తానపాదిస్సతదాశస్త్రవర్షేణభూరిణా । నోపాదృశ్యతచ్ఛన్నఆసారేణయథాగిరిః ॥ హాహాకారస్తదైవాసీత్సిద్ధానాందివిపశ్యతామ్ । హతోఽయంమానవస్సూర్యోమగ్నఃపుణ్యజనార్ణవే ॥ ౧౪ ॥ నదత్సుయాతుధానేషుజయకాశిష్వథోమృధే । ఉదతిష్ఠద్రథస్తస్యనీహారాదివభాస్కరః ॥ ౧౫ ॥ ధనుర్విస్ఫూర్జయన్దివ్యంద్విషతాంఖేదముద్వహన్ । అస్త్రౌఘంవ్యధమద్బాణైర్ఘనానీకమివానిలః ॥ ౧౬ ॥ తస్యతేచాపనిర్ముక్తాభిత్త్వావర్మాణిరక్షసామ్ । కాయానావివిశుస్తిగ్మాగిరీనశనయోయథా ॥ ౧౭ ॥ భల్లైస్సంఛిద్యమానానాంశిరోభి

పనివిరాంప్రకుపితాః,అయుతానాంత్రయోదశ,యక్షాః, స్తత్ప్రతికర్తుంతత్ప్రతిక్రియాంకర్తుమిచ్ఛన్తః,స్సరథం,ససారథిం చఅభ్యవర్షన్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ❁ తదా-సఔత్తానపాదిఃధ్రువః,భూరిణా,శస్త్రవర్షేణ-ఛన్నఆవృతః,ఆసారేణధారావర్షేణ,యథాగిరిఃపర్వతఇవ,నోపాదృశ్యత ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తదైవ-దివి,పశ్యతాం,సిద్ధానాం,మహాన్ - హాహాకార,ఆసీత్ మానవఃమనోర్గోత్రాపత్యంపుమాన్,నయంధ్రువఏవ-సూర్యః, పుణ్యజనాఏవ-అర్ణవస్సముద్రః-తస్మిన్,మగ్నః,హన్తహా కష్టం,మిత్యేవంరూపహాహాకారఆసీదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ తతో-మృధేయుద్ధే-యాతుధానేషురాక్షసేషు , జయకాశిషుజితంజితంమయేతిజయప్రకాశకేషుసత్సు,జయశాలిష్వితివా,జయశీలేషుసత్సు,నీహారా,న్నీహారసమూహాత్సూర్యఇవ,తస్మాచ్ఛాదకావస్థా,ద్రథాత్,ల్యబ్లోపేపఞ్చమీ,రథఆస్థాయఉదతిష్ఠత్ ఉత్థితః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ తత,ఉగ్రం,ధను,ర్విస్ఫూర్జయన్ జ్యాఘోషం,కుర్వన్-ద్విషతాంపుణ్యజనానాం-ఖేద-ముద్వహన్ప్రాపయన్ ,బాణైరస్త్రౌఘంద్విషత్ప్రయుక్తమస్త్రసమూహమనిలోవాయురివ,మేఘపఙ్క్తిం,వ్యధమత్ చూర్ణయామాస ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ తస్యధ్రువస్య-చాపాద్ధనుషో-వినిర్ముక్తాః- తిగ్మాస్తీక్ష్ణాః,బాణాః,గిరీన్పర్వతాన్-అశనయోయథాఅశనయఇవరక్షసాం,వర్మాణికవచాని,భిత్త్వా-కాయాన్ దేహాన్, ఆవివిశుః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ భల్లైర్బాణైః,స్సంఛిద్యమానానాం,రక్షసాంచారూణిసున్దరాణికుణ్డలానియేషు,తైః,శ్శిరోభిః,స్వర్ణమయతాళవృక్షసదృశైః,రూరుభిః,వలయైస్సున్దరైర్బాహుభి,ర్మహాధనైరస్త్రై,ర్హారాదిభిశ్చ, స్తైరాశ్చనాన్- స్త్రాఃరణ

భూమయః, వీరాణాంమనోహరాః, విరేజుఃబభుః * ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ * హతావశిష్టాః, ఇతరే, రక్షోగణాః, క్షత్రియవర్యస్యధ్రువస్య, సాయకైః బాణైః, ప్రాయశోబాహుళ్యేన-వివృక్ణాస్సంఛిన్నాః, అవయవాః, యేషాంతే-రణాజిరాత్ రణభూమేః-సింహేన-విక్రీడితగజాఇవ, విదుద్రువుః పలాయితవన్తః * ॥ ౨౦ ॥ * తదా-మానవశ్రేష్ఠః, సధ్రువః-మహామృధేన హారియుద్ధే, ఆతతాయినంశస్త్రపాణిమ, పశ్యమానః పురీం దిదృక్షన్నపి ప్రవిష్టకామోఽపి, మాయినాం ద్విషాంప్రత్యర్థిజనానాం, చికీర్షితం-జనోనవేదహ్యేవంబుద్ధ్వా-నావిశత్ నప్రవిష్టవాన్ * ॥ ౨౧ ॥ * సచిత్రరథో ధ్రువః-సారథిం ప్రతి, ఇతి, సమాయినాంవేదచికీర్షితంజనఇత్యేవం, వదన్-పరేషాంవిద్విషాం - ప్రతియోగం-ప్రతిక్రియాంప్రతిశఙ్కితఃశఙ్కమానః-అత ఏవ-యత్తఃయత్నవాన్, జలధేః సముద్రస్యేవ-ఈరితం-నిర్గతంశబ్దం, గర్జితమివేత్యర్థః, శబ్దంశుశ్రావ-తతస్సమనన్తరమేవ-నభస్వతా వాయునాసహ-దిక్షు రజఃధూళిః, రన్వదృశ్యతదృష్టమ్ * ॥ ౨౨ ॥ * వ్యోమాంబరం-విస్ఫురన్త్యస్తటితోయస్మిన్, త్రాసయన్తః, స్తనయిత్నవోఽశనయో, యస్మింస్తేన-మేఘసమూహేన, సర్వతః-ఛాదితంవ్యాప్తమ్ * ॥ ౨౩ ॥ * రుధిరౌఘాదయః, వవృషుః నిపేతురిత్యర్థః, నస్పృజతి నత్యజతి శరీరమిత్యసృగిహశ్లేష్మాదిః-రుధిరస్యాసృశ్చ నగుపాదానాత్, మేదసాంపుంస్త్వమార్షం, మేదాంసి, కబన్ధాని శిరోహీనశరీరాణిచ, గగనాత్తస్యధ్రువస్యాగ్రతః నిపేతుః * ॥ ౨౪ ॥ * తతః ఖే ఆకాశే,

శిరోభిర్ధూతకుణ్డలైః। ఊరుభిర్హేమతాలాభైర్దోర్భిర్వలయవల్గుభిః ॥ ౧౮ ॥ హారకేయూరముకుటైరుష్ణీషైశ్చమహాధనైః। ఆస్తృతాస్తారణభువో రేజుర్వీరమనోహరాః ॥ ౧౯ ॥ హతావశిష్టాఇతరేరణాజిరాద్రక్షోగణాః క్షత్రియవర్యసాయకైః। ప్రాయోవివృక్ణావయవావిదుద్రువుర్మృగేన్ద్రవిక్రీడితయూథపాఇవ ॥ ౨౦ ॥ అపశ్యమానస్సతదాఽఽతతాయినంమహామృధేకంచనమానవోత్తమః। పురీందిదృక్షన్నపినావిశద్ద్విషాం నమాయినాంవేదచికీర్షితంజనః ॥ ౨౧ ॥ ఇతిబ్రువంశ్చిత్రరథస్స్వసారథింయత్తఃపరేషాంప్రతియోగశఙ్కితః। శుశ్రావశబ్దంజలధేరివేరితంనభస్వతోదిక్షురజోఽన్వదృశ్యత ॥ ౨౨ ॥ క్షణేనాచ్ఛాదితంవ్యోమ ఘనానీకేనసర్వతః। విస్ఫురత్తటితాదిక్షుత్రాసయత్స్తనయిత్నునా ॥ ౨౩ ॥ వవృషూరుధిరౌఘాసృక్పూయవిణ్మూత్రమేదసః। నిపేతుర్గగనాదస్యకబన్ధాన్యగ్రతోఽనఘ ॥ ౨౪ ॥ తతః ఖేఽదృశ్యతగిరిర్నిపేతుస్సర్వతోదిశమ్। గదాపరిఘనిస్త్రింశముసలాస్సాశ్మవర్షిణః ॥ ౨౫ ॥ అహయోఽశనినిశ్వాసావమన్తోఽగ్నింరుషాఽక్షిభిః। అభ్యధావన్గజామత్తాస్సింహవ్యాఘ్రాశ్చయూథశః ॥ ౨౬ ॥ సముద్రఊర్మిభిర్భీమః ప్లావయన్సర్వతోభువమ్। ఆససాదమహాహ్రాదఃకల్పాన్తఇవభీషణః ॥ ౨౭ ॥ ఏవంవిధాన్యనేకానిత్రాసనాన్యమనస్వినామ్। ససృజుస్తిగ్మగతయఆసుర్యామాయయాఽసురాః ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువేప్రయుక్తామసురైస్తాంమాయామతిదుస్తరామ్। నిశామ్యతస్యమునయశ్శమాశంసన్సమాగతాః ॥ ౨౯ ॥ ఔత్తానపాదభగవాంస్తవశార్ఙ్గధన్వాదేవఃక్షిణోత్వవనతార్తిహరోవిపక్షాన్। యన్నామధేయమభిధాయనిశమ్యచాద్ధాలోకోఽఞ్జసాతరతిదుస్తరమఙ్గమృత్యుమ్ ॥ ౩౦ ॥ *

* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః. *

మైత్రేయఉవాచ ॥ నిశమ్యవదతామేవమృషీణాంధనుషిధ్రువః। సందధేఽస్త్రముపస్పృశ్యయన్నారాయణనిర్మి

గిరిః, రదృశ్యత, సర్వతోదిశం, సర్వాసుదిక్షు, సాశ్మవర్షిణః, అశ్మసహితంయద్వర్షం, తద్వన్తః, గదాదయఃనిపేతుః * ॥ ౨౫ ॥ * అశనివన్నిశ్వాసోయేషాంతే-అహయస్సర్పాః అక్షిభి-రగ్నిం-వమన్తః ఉద్గిరన్తః-క్రుద్ధాః-గజాస్సింహావ్యాఘ్రాశ్చ-యూథశస్సఙ్ఘశః-అభ్యధావన్ అభిముఖంతూర్ణమాగతవన్తః * ॥ ౨౬ ॥ * ఊర్మిభిస్తరఙ్గైర్భీమోభయఙ్కర-స్సముద్రః సర్వతస్సమన్తాత్-భువంప్లావయన్-ప్రళయఇవ-మహాన్ హ్రాదః స్వనిర్ఘోషో యస్య, కల్పాన్త ఇవ భీషణః ఆససాదప్రాప్తః * ॥ ౨౭ ॥ * ఉక్తవిధాన్య-న్యానిచ-అమనస్వినామజ్ఞానాం-త్రాసకానిభయఙ్కరాణి-తిగ్మక్రూరాగతిః ప్రవృత్తిర్యేషాంతే-అసురాః-మాయయా-ససృజుః * ॥ ౨౮ ॥ * అసురైర్ధ్రువేప్రయుక్తా-మతిదుస్తరాం-తాంమాయాంనిశామ్య దృష్ట్వా, ఆగతాస్సర్వేమునయః-తస్యధ్రువస్య-శంసుఖంమఙ్గళ-మాశంసన్ ప్రార్థితవన్తః * ॥ ౨౯ ॥ * ఆశంసామేవవివృణోతి ॥ ఔత్తానపాదేతి ॥ అఙ్గహే, ఔత్తానపాదధ్రువ-అవనతార్తిహరః భృత్యదుఃఖాపహర్తా-శార్ఙ్గధన్వాభగవాన్-దేవః-తవ-విపక్షాన్ శత్రూన్-క్షిణోతు నాశయతు-భగవన్తం విశినష్టి యస్యభగవతో-నామధేయం నిశమ్య శ్రుత్వా-అభిధాయ ఉక్త్వా వా-లోకః-అద్ధా సాక్షాత్-అఞ్జసా సుఖేనైవ-దుస్తరం-మృత్యుం-తరతి * ॥ ౩౦ ॥ * ఇతి శ్రీమద్భాగవతస్య శ్రీచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేదశమోఽధ్యాయః. * * *

మునిభిరేవమాశంసితో ధ్రువః స్వధనుషి ప్రయుక్తనారాయణాస్త్రేణ వినాశితప్రతిపక్షః స్వపితామహానునీతహృదయః

స్వపురం గత ఇత్యాహైకాదశేన మునిః॥ నిశమ్యేతి॥ ఏవం గదతామృషీణాం నిశమ్య శ్రుత్వా, వచ ఇతి శేషః ఉపస్పృశ్య అప ఇతి శేషః ఆచమ్యేత్యర్థః, యన్నారాయణేన నిర్మితం తన్నారాయణాస్త్రం, సందధే ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ ఏతస్మిన్నారాయణాస్త్రే సన్ధీయమానే ప్రయుజ్యమానే సతి గుహ్యకైర్యక్షైర్నిర్మితాః మాయాః హే విదుర జ్ఞానోదయే సతి యథా క్లేశాః రాగద్వేషాదయ ఇవ, క్షిప్రమాశు, వినేశుః నాశం ప్రాప్తాః ❀ ॥ ౨ ॥ ❀ ఆర్షమృషిణా నారాయణేనోద్భూతమస్త్రం, ధనుషి తస్య ధ్రువస్య ప్రయుఞ్జతస్సందధతస్సతః, స్వర్ణమయాః పుఙ్ఖా మూలప్రాన్తా యేషాం కలహంసానాం వాసాంసి పక్షాః యేషాం తే శరా వినిస్సృతాః ధనుషో వినిర్గతాః ద్విషతాం బలం, ఆవివిశుః ఆవిష్టవన్తః భీమః భయజనకో రవో ధ్వనిర్యేషాం తే శిఖణ్డినః మయూరాః యథా వనం విశన్తి తద్వత్ భీమరవా ఇతి దార్ష్టాన్తికేఽప్యన్వేతవ్యమ్ ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ తైస్తిగ్మధారైస్తీక్ష్ణధారైశ్శిలీముఖైర్బాణైః ప్రధనే యుద్ధే ఉపద్రుతాః తాడ్యమానాః పుణ్యజనాః ఇతస్తతః తం ధ్రువం ప్రకుపితాశ్చ తే ఊర్ధ్వముద్ధృతాన్యాయుధాని యైస్తే ఉన్నద్ధా ఉచ్ఛ్రితాః ఫణా యేషాం తే అహయస్సర్పా ఇవ సుపర్ణం గరుడమభ్యధావన్ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ మృధే యుద్ధే అభిముఖం ధావన్తః, పృషత్కైర్బాణైః, నికృత్తాస్సంఛిన్నా బాహ్వాదయో యేషాం తాన్ పుణ్యజనాన్ పరం లోకం నినాయ కథంభూతం ఊర్ధ్వరేతసస్సన్న్యాసినః, అర్కమణ్డలం, నిర్భిద్య యం వ్రజన్తి ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఏవమనాగసో నిరపరాధినః చిత్రరథేన ధ్రువేణ బహుశః హన్యమానాన్వీక్ష్యమానాన్, గుహ్యకానభివీక్ష్య, ధ్రువస్య పితామహః మనుస్స్వాయంభువః కృపయా మహర్షిభిస్సహ, ఉపగతః సమీపం ప్రాప్తః ఔత్తానపాదిం జగాద ఉవాచ ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ॥ అలమిత్యాదినా ॥ హే వత్స అతిరోషేణ తమోద్వారేణ సమ్మోహా

తమ్ ॥ ౧ ॥ సన్ధీయమాన ఏతస్మిన్మాయా గుహ్యకనిర్మితాః। క్షిప్రం వినేశుర్విదుర క్లేశా జ్ఞానోదయే యథా ॥ ౨ ॥ త
స్యార్షమస్త్రం ధనుషి ప్రయుఞ్జతస్సువర్ణపుఙ్ఖాః కలహంసవాససః। వినిస్సృతా ఆవివిశుర్ద్విషద్బలం వనం
యథా భీమరవాశ్శిఖణ్డినః ॥ ౩ ॥ తైస్తిగ్మధారైః ప్రధనే శిలీముఖైరితస్తతః పుణ్యజనా ఉపద్రుతాః। తమభ్య
ధావన్కుపితా ఉదాయుధాస్సుపర్ణమున్నద్ధఫణా ఇవాహయః ॥ ౪ ॥ స తాన్పృషత్కైరభిధావతో మృ
ధే నికృత్తబాహూరుశిరోధరోదరాన్। నినాయ లోకం పరమర్కమణ్డలం వ్రజన్తి నిర్భిద్య యమూర్ధ్వరేతసః॥
తాన్హన్యమానానభివీక్ష్య గుహ్యకాననాగసశ్చిత్రరథేన భూయసా। ఔత్తానపాదిం కృపయా పితామహో
మనుర్జగాదోపగతస్సహర్షిభిః ॥ ౬ ॥ మనురువాచ॥ అలం వత్సాతిరోషేణ తమోద్వారేణ పాప్మనా। యేన
పుణ్యజనానేతానవధీస్త్వమనాగసః ॥ ౭ ॥ నాస్మత్కులోచితం తాత కర్మైతత్సద్విగర్హితమ్। వధో యదుప
దేవానామారబ్ధస్తేఽకృతైనసామ్ ॥ ౮ ॥ నన్వేకస్యాపరాధేన తత్సఙ్గాద్బహవో హతాః। భ్రాతుర్వధాభిత
ప్తేన త్వయాఙ్గ భ్రాతృవత్సల ॥ ౯ ॥ నాయం మార్గో హి సాధూనాం హృషీకేశానువర్తినామ్। యదా❀త్మాన
మసఙ్గృహ్య పశువద్భూతవైశసమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వభూతాత్మభావేన భూతావాసం హరిం భవాన్। ఆరాధ్యా
ప దురారాధ్యం విష్ణోస్తత్పరమం పదమ్ ॥ ౧౧ ॥ స త్వం హరేరనుధ్యాతస్తత్పుంసామపి సమ్మతః। కథం త్వ

త్మికాజ్ఞానహేతునా, "క్రోధాద్భవతి సమ్మోహః" ఇతి స్మరణాత్ పాప్మనా నిరయహేతునా రోషేణ అలం యేన రోషేణానాగస ఏతాన్పుణ్యజనాన్ త్వమవధీర్హతవానసి ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ హే తాత సద్భిర్విగర్హితం అత ఏవైతత్కర్మ అస్మత్కులోచితం న భవతి అకృతాగసాం యక్షాణామయం వధః తే త్వయా, ఆరబ్ధః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ నను మద్భ్రాతృహన్తార ఏతే ఉపదేవాః కథమనాగసస్తత్రాహ ॥ నన్వితి॥ అఙ్గ హే భ్రాతృవత్సల భ్రాతురుత్తమస్య యో వధస్తేనాభితప్తేన త్వయా, ఏకస్య యక్షస్య అపరాధేన హేతునా, తస్యాపరాధినస్సఙ్గాత్సంబన్ధాద్బహవో, హతాః ఘాతితాః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఆత్మానం మనః అసఙ్గృహ్య అనియమ్య, పరాగృహ్యేతి పాఠే పరాభవవిషయం దేహమాత్మత్వేన గృహీత్వా, పశవో యథా, దేహాత్మాభిమానేనాన్యోన్యం ఘ్నన్తి తథా, భూతానాం వైశసం హింసేతి యత్, తదయం, భగవద్భక్తానాం సాధూనాం, మార్గో న భవతి ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ సత్యం భగవద్భక్తానామయం మార్గో భవతీతి మమ తూచితమిత్యత్రాహ॥ సర్వభూతాత్మభావేనేతి॥ ఆవసన్త్యస్మిన్నిత్యావాసః ఆవసతీతి వా ఆవాసః, భూతానామావాసం ధారకమన్తరాత్మానం, ఇతరైర్బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శిభిర్దురారాధ్యం హరిం సర్వభూతాత్మభావేన సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేనాకారేణారాధ్య, పరమం సర్వోత్కృష్టం తత్ప్రసిద్ధం, విష్ణోః పదం లోకం, ఆప ప్రాప్తవానసి, ఇతః పూర్వమప్రాప్తమప భగవతా దత్తత్వాత్ప్రాప్తప్రాయమితి మత్వా, ఆపేత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ హరేరభిధ్యానాద్భజనాత్, సః హరిభక్తః,

౧౦॥శ్లో॥పా ❀ ఆత్మానం పరాగృహ్య

స్త్వం, తత్పుంసాం హరిభక్తానామప-సమ్మతః భాగవతోత్తమత్వేన సమ్మతః, సతాం సాధూనాం -వ్రతం- అనుశిక్షయన్,
లోకస్యేతి శేషః-కథ-మవధ్యం వక్తుమప్యనర్హం పాపం-కృతవాన్, భగవద్భక్తస్య నైతద్యుక్తమేతదనుచితమిత్యర్థః ॥౧౨॥ ❀
భూతద్రోహేణ భగవద్భక్తైః కో విరోధ ఇత్యత్రాహ ॥ తితిక్షయేతి ॥ తితిక్షయా-అపరాధిషు సహనేన-కరుణయా-పరదుఃఖా
సహిష్ణుత్వేన- అఖిలజన్తుషు వర్తమానయా భావేన వ్యవస్థితజన్తుషు, మైత్ర్యా స్వసామ్యబుద్ధికృతహితాచరణేన సమత్వేన దే
హాకారాన్ ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన - జీవాన్ జ్ఞానైకాకారత్వేన- పరమాత్మానం తు సర్వాన్తరాత్మత్వేనైవం రూ
పసమత్వేన-సర్వాత్మా భగవాన్, సంప్రసీదతి -సర్వాత్మేతి హేతుగర్భం, భగవతః సర్వాత్మత్వాత్సర్వాన్తరాత్మతయా
దేవమనుష్యాదిరూపేణావస్థితత్వాత్సర్వేషాం శరీరాణామీశ్వరశరీరత్వేన శరీరస్య లోకద్రోహశ్శరీరిణ్యాత్మన్యేవ భగవ
తి పర్యవస్యతీతి భూతద్రోహేణ భగవాన్న ప్రసీదతీత్యర్థః ❀ ॥౧౩॥ ❀ భగవత్ప్రసాదఫలమాహ ॥ సుప్రసన్న ఇతి ॥ పురుష
స్సర్వాత్మబ్రహ్మోపాసనపరః పుమాన్, తితిక్షాదిభిర్భగవతి ప్రసన్నే సతి- ప్రాకృతైః కామక్రోధాదిభి-ర్గుణైర్జీవద్దశాయాం-
విముక్తః-అన్తే, అజీవాత్ప్రకృతే, ర్నితరాం ముక్తః, నిర్వాణం నిరతిశయానన్దరూపం-బ్రహ్మ ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ❀ ॥౧౪॥ ❀
ఏవం సర్వభూతసుహృత్త్వాదీన్ భగవత్ప్రసాదహేతూన్ ప్రసాదఫలభూతాం బ్రహ్మప్రాప్తిం చాభిధాయ తత్త్వోపదేశ
మన్తరేణ భ్రాతృమరణదుఃఖితస్యాస్య మనసః ప్రసాదో న స్యాదిత్యభిప్రేత్య న భ్రాతుర్హననకర్తృత్వం-నాపి యక్షాణాం కర్తృ
త్వం - కిన్తు దైవమేవ కారణ - మితి వక్తుం భ్రాత్రాదిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదికం యథావద్వివేచయన్ తదుపయుక్త
మీశ్వరస్యానన్తవివిధశక్తిమత్త్వమాహ ॥ భూతైరితి ॥ పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభి-రారబ్ధః దేవమనుష్యాదిశరీరరూపే
ణ పరిణతః-యోషిత్పురుష- శ్చేత్యయం - ద్వివిధో జనః ప్రసిద్ధః-తయో ర్యోషిత్పురుషయో, రన్యోన్యవ్యవాయాన్మైథునా,
త్సంభూతి, రిహ, భవతి - తస్మాదుద్భూతం ప్రాణిజాతమిత్యర్థః - పఞ్చభూతపరిణామరూపస్త్రీపుంసాత్మకశరీరద్వయ

వధ్యం కృతవాననుశిక్షన్సతాం వ్రతమ్ ॥౧౨॥ తితిక్షయా కరుణయా మైత్ర్యా చాఖిలజన్తుషు। సమత్వేన చ
సర్వాత్మా భగవాన్సంప్రసీదతి ॥౧౩॥ సుప్రసన్నే భగవతి పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః। విముక్తో జీవనిర్ముక్తో
బ్రహ్మ నిర్వాణమృచ్ఛతి ॥౧౪॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధో యోషిత్పురుష ఏవ హి। తయోర్వ్యవాయాత్సంభూతి
ర్యోషిత్పురుషయోరిహ ॥౧౫॥ ఏవం ప్రవర్తతే సర్గస్స్థితిస్సంయమ ఏవ చ। గుణవ్యతికరాద్రాజన్మాయయా
పరమాత్మనః ॥౧౬॥ నిమిత్తమాత్రం తత్రాసీన్నిర్గుణః పురుషర్షభః। వ్యక్తావ్యక్తమిదం విశ్వం యత్ర భ్రమ

సంబన్ధాదుద్భూతమపి ప్రాణిజాతం పఞ్చభూతాత్మకమేవేతి భావః ❀ ॥౧౫॥ ❀ ఏవం వ్యష్టిసర్గ ఉక్తః। అథ సర్వశరీరా
ణాం పఞ్చభూతారబ్ధత్వే కదా సర్వభూతాత్మకభూతసృష్టి, స్తేషాం శరీరాణాం స్థితికారణం సంహారకారణం చ కిం, తచ్చ
ద్వయం కదా, కదా వా ఈశ్వరకృత్యం చ కిం తత్రాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం యథా స్త్రీపుంసాత్మకో జనస్తద్వ్య
వాయసంభవః-ఏవం పరమాత్మనో మాయయాః పరమాత్మాధిష్ఠితయా స్వశరీరభూతయా-మాయయా-యః, గుణానాం
సత్త్వాదీనాం, వ్యతికరాత్ తారతమ్యేన సంబన్ధాత్, హే రాజన్ ధ్రువ, సర్గస్సృష్టి-స్థితిస్సంహారశ్చ, ప్రవర్తన్తే, తత్ర
రజసోఽభివృద్ధావితరయోర్హ్రాసే సర్గః, సత్త్వస్య వృద్ధావితరయోర్హ్రాసే స్థితిః, తమసో వృద్ధౌ తు సంయమః-త్రయాణాం
సామ్యే త్రితయాభావః ❀ ॥౧౬॥ ❀ నను స్త్రీపుంసాత్మకశరీరాణాం వైషమ్యేణ సంబన్ధానాం గుణానాం వా జడత్వేన ప్ర
వృత్తిశూన్యానాం వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మనా కథం పరిణామసామర్థ్యం, సామర్థ్యేఽపి కథం దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యం సుఖ
దుఃఖతారతమ్యం చేత్యత్రాహ ॥ నిమిత్తమాత్రమితి ॥ నిమిత్తమేవ నిమిత్తమాత్రం సత్వనిమిత్తమిత్యర్థః, తత్ర, గుణానాం
మహదాద్యాకారేణ పరిణామే మహదాదీనాం దేహాద్యాకారేణ పరిణామే చ, దేవాదివైచిత్ర్యే, సుఖదుఃఖయోశ్చ, ని
ర్గుణస్సత్త్వాదిగుణరహితః, పురుషర్షభ ఈశ్వరః-నిమిత్తమాత్రం -గుణానాం పరిణామాదౌ తేషాం తత్స్వభావస్య సంబన్ధ
నత్వాద్, దేవాదివైచిత్ర్యస్య సుఖదుఃఖతారతమ్యస్య చ కర్మనిబన్ధనత్వాదీశ్వరస్సాధారణకారణం కాలాకాశాదివదిత్య
ర్థః-నిమిత్తత్వమేవ దృష్టాన్తత్వేన విశదయతి, యత్ర పరమాత్మని నిమిత్తే, అయస్కాన్తసన్నిధౌ, లోహవత్, ఇదం, వ్య
క్తావ్యక్తం- అవ్యక్తం ప్రధానం, తత్కార్యం మహదాది వ్యక్తం, కార్యకారణాత్మకం, విశ్వం, భ్రమతి ప్రవర్తతే అత్ర
లోకే స్మృత్యక్షరాలయోర్విభిన్నయోరేవ నిమిత్తోపాదానత్వదర్శనాదుపాదానస్య పరమాత్మనో జగత్స్రష్టురపి నిమి
త్తత్వానుపపత్తిరితి మాం శఙ్కాం నిరాచికీర్షన్ మాత్రపదం ప్రయుక్తం, న తూపాదాననిరాచికీర్షయా, పరమాత్మ
నో మాయయా „ గుణవ్యతికరా ,, దిత్యుపాదానత్వాభిధానాత్, సంబన్ధసామాన్యాభిధాయిన్యా అపి షష్ఠ్యాః „యస్యా

వ్యక్తం శరీర,, మిత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ శరీరాత్మభావరూపసంబన్ధవిశేషపర్యవసానా - చ్ఛరీరస్య చ కార్యోపయోగ్య పృథక్సిద్ధాకారత్వాచ్ఛ్లక్ష్ణతాదివిశిష్టమృదాదికార్యభూతఘటాదీనామివ మహదాదికార్యాణాం ప్రకృత్యాదిశరీరక పరమాత్మకార్యత్వాత్ , అత్ర నిర్గుణ ఇత్యనేన సత్త్వాదిగుణవశ్యత్వాయత్తకర్తృత్వ సుఖదుఃఖాదిభాగిత్వవైలక్షణ్యమభిప్రేతమ్ ॥ ౧౭ ॥ తదేవ విశదయతి ॥ స ఇతి ॥ స-భగవాన్ స్వేయప్రతిభటపూర్ణషాడ్గుణ్యః, కాలశక్త్యా కాలాత్మికయా స్వాపృథక్సిద్ధకార్యోపయోగివిశేషణభూతయా శక్త్యా, గుణక్షోభహేతుభూతయా, యో, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, ప్రవాహస్సర్గః, తేన, విభక్తవీర్యః విభక్తం కర్మాయత్తదేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యం సుఖదుఃఖతారతమ్యేన చ వ్యవస్థాపితం, వీర్యం శక్తిః జగదితియావత్ ‹‹ ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా। పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగ,, దిత్యుక్తత్వాత్ , అత్ర స్యాన్నిత్యధ్యాహార్యతే, విభక్తవీర్యస్స్యామితి, దం-కరోలస్సృజతీత్యన్వయః, గుణక్షోభనిమిత్తకాల ప్రకృతిపురుషశరీరకోఽహం జగత్సృష్ట్వాఽనన్తవివిధవిచిత్రస్థిరత్రసరూపస్స్యామితి సఙ్కల్ప్యేదం జగత్సృజతీత్యర్థః, యద్వా, గుణప్రవాహేనేతి హేత్వర్థే తృతీయా- హేతుశ్చాత్ర ఫల-మధ్యయనేనవసతీతివత్-తతశ్చ గుణప్రవాహాయ గుణప్రవాహార్థం- ప్రవాహశబ్దేన గుణకార్యసృష్ట్యాదిత్రయం వివక్షితం-సృష్ట్యాద్యర్థం, విభక్తం, వీర్యం సృష్ట్యాద్యుపయుక్తసామర్థ్యం, యేన సః - బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపో భూత్వేత్యర్థః-అకర్తైవ-దేవాదివైచిత్ర్యసుఖదుఃఖాదావకర్తైవ-దేవాదివైచిత్ర్యదేస్తత్తజ్జీవాదృష్టాయత్తత్వాత్-ఇదం జగత్-కరోతి ఉత్పాదయతి-తథా, అహన్తైవ-యం హననాద్యనాశ్రయ ఏవ - హన్తి ‹‹ చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః। తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్ ॥ ప్రధానకరణీభూతాయతో వైస్పజ్యశక్త్యయ ,, ఇతిస్మృతేః ‹‹ హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతం। ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే ,, ఇతి శ్రుతేశ్చ అత్ర కర్తృత్వం హన్తృత్వం చ ప్రతిలోహవత్ ॥ ౧౭ ॥

సఖల్విదం భగవాన్కాలశక్త్యా గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః। కరోత్యకర్తైవ నిహన్త్యహన్తా చేష్టా విభూమ్నః ఖలు దుర్విభావ్యా ॥౧౮॥ సోఽనన్తోఽన్తకరః కాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః। జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాన్తకమ్ ॥ ౧౯ ॥ నైవ స్వపక్షోఽస్య విపక్ష ఏవ వా పరస్య మృత్యోర్విశతస్సమం ప్రజాః। తం ధావమానమనుధావన్త్యనీశా యథా రజాంస్యనిలం భూతసఙ్ఘాః ॥ ౨౦ ॥ ఆయుషో

యోజకత్వరూపేణ -అకర్తృత్వస్త్రప్రయోజ్యత్వరూపేణే-తి వివేకః-నన్విదమఘటమానం కర్తృత్వమకర్తృత్వం చైకస్మిన్ కథముపపద్యతే - తత్రాహ విభూమ్నః - భగవతః ‹‹ భూమా త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్య,, ఇతి శ్రుతేః-చేష్టా-దుర్విభావ్యా అప్రతర్క్యా ఖలు ॥ ౧౮ ॥ ప్రయోజ ఇత్యుక్తమేవ విశదయతి ॥ స ఇతి ॥ సః-కాల కాలశరీరకః భగవాన్ జనేన పిత్రాదినా-ప్రయోజ్యకర్త్రా-జనం ఉత్పత్త్యున్ముఖం పుత్రాదిం-జనయన్-ఆదికృత్-అన్తకం వినాశోన్ముఖం-మృత్యునా ప్రయోజ్యకర్త్రా-మారయన్-స్వయం త్వ-నాదిరుత్పత్తిరహితః-అవ్యయః నాశరహితః-అనన్తః-అన్తకరః-పిత్రాదిద్వారా జనకః, మృత్య్వాదిద్వారా అన్తకరః-నతు సాక్షాత్-అత -స్సాక్షాదకర్తృత్వం సద్వారకం కర్తృత్వం చైకస్మిన్నపి విరుద్ధే అపి చిత్రాణి సన్తి శక్తిమతీశ్వరే ఉపపన్నమితి భావః ॥ ౧౯ ॥ నను ప్రయోజక ఇత్యుక్త్వా ముపకథమీశ్వరస్యోపపన్నం వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్కాయాం తత్కర్మానురూపం ప్రయోజయితుః పక్షపాతాభావాదుపపన్నమేవ ప్రయోజయితృత్వమిత్యాహ ॥ నవా ఇతి ॥ మృత్యోస్సంసారతృణస్య-అస్పృష్టసంసారస్యేత్యర్థః - యద్వా-మృత్యుశరీరకస్య ‹‹ యో మృత్యుమన్తరే సఞ్చరన్యస్య మృత్యుశ్శరీర,, మితి శ్రుతేః-పరస్య పరమాత్మనః - సమం యథా భవతి తథా-ప్రజాః కర్మభూతాః-విశతః తత్తత్కర్మానురూపనియమనార్థమన్తరాత్మతయా ప్రవిశతః - న స్వపక్షః-నాపి విపక్షో వాఽస్తి-పక్షపాతాభావం దృష్టాన్తేనోపపాదయతి ॥ తమితి ॥ యథా-రజాంసి ధావమాన-మనిల-మనుసృత్య ధావన్తి-తథా-అనీశాః అస్వతన్త్రాః-కర్మానురూపం నియామ్యా ఇత్యర్థః-భూతసఙ్ఘాస్తత్తత్కర్మానుసారం ధావమానం నియన్తారం పరమాత్మానమనుసృత్య-ధావన్తి ప్రవర్తన్తే-యథా హర్మ్యతలశ్వభ్రాదిషు రజాంస్యనిలహేతుకాన్యేవ తత్ర వాయోర్వైషమ్యమస్త్యేవం పరమాత్మనోఽపీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ కర్మానురూపనియమనమేవోపపాదయతి ॥ ఆయుష ఇతి ॥ విభుస్సర్వాన్తరోఽసౌ భగవాన్-జన్తోః కర్మవశ్యస్య-తత ఏవ, దుస్స్థస్య కర్మాయత్తసుఖదుఃఖాదిభాజః - ఆయుషః - అపచయం హ్రాసం-తథా, ఉపచయం వృద్ధిం చ, స్వయ-ముభాభ్యాం ఉపచయాపచయాభ్యాం - రహితః -అత ఏవ, స్వస్థః స్వేనైవ హేయప్రతిభటకల్యాణైకతానత్వస్వభావేన స్థితః-విదధాతి కరోతి

తి, ఏవముత్పత్తిమరణయోర్ద్వివాదివైచిత్ర్యస్య సుఖదుఃఖయోశ్చోద్భావకం కారణం తత్తత్కర్మైవ, ఈశ్వరస్తు ప్రయోజయి
తృకారణమిత్యుక్తం భవతి ॥ ౨౧ ॥ ఏవం సర్వభూతాన్తరాత్మానం స్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలం సర్వ
జ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరం తత్తత్కర్మానురూపం జగన్నియన్తారం సర్వభూతసుహృదం పరమా
త్మానమవిజ్ఞాయ-ఏతమేవ కాలకర్మాదిరూపేణ వివదన్తి కేచిదిత్యాహ ॥ కేచిదితి ॥ ఏవం సుఖదుఃఖాదిహేతుం-కేచి, త్కర్మ-పుణ్యా
పుణ్యరూపం కర్మేతి-వదన్తి, హే నృప, అపరే, స్వభావం-ప్రకృతిపురుషయోః స్వరూపాన్యథాభావస్వభావాన్యథాభావరూ
పపరిణామస్వభావం, వదన్తి-ఏకే, కాలం సత్త్వాదిగుణక్షోభహేతుం కాలం వదన్తి-పరే పున, ర్దైవం విధిం-అపరే ఉత అపరే
పునః-పుంసః పరమపురుషస్య-కామం సఙ్కల్పం-వదన్తి-, అయమేవ పక్షశ్శ్రేయాన్-పుణ్యాపుణ్యరూపస్య కర్మణస్తజ్జన్యా
దృష్టస్యాపి భగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వేన తత్సఙ్కల్పానతిరిక్తత్వాత్ - కాలస్వభావయోరపి తత్సఙ్కల్పాయత్త
త్వాత్-పుంసో జీవస్య కామ ఇతి వ్యాఖ్యానం త్వయుక్తం - దుఃఖవిషయకస్య కామానుపపత్తేః - అతో యథోక్తార్థ ఏవ సా
ధుః ॥ ౨౨ ॥ పుంసః కామమితి పక్షస్యైవ సాధుత్వం జ్ఞాపయన్ కామస్య దుర్జ్ఞేయత్వమాహ ॥ అవ్యక్తస్యేతి ॥ హే తాత,
అవ్యక్తస్య వ్యక్తైరిన్ద్రియైరనభివ్యఞ్జక ఇత్యవ్యక్తః-అత ఏవా, ప్రమేయస్య దేశాదిభిరపరిచ్ఛిన్నస్య-ఇన్ద్రియకం హి సర్వం
దేశకాలాదిభిః పరిచ్ఛిద్య గృహ్యతే-అనేకవిశేషణద్వయేన ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యసిద్ధిః, ప్రకృతేర్వ్యక్తత్వాత్పురుషస్యా
ణుత్వాత్-ఉభయవైలక్షణ్యాపాదకం విశేషణాన్తరమాహ ॥ నానాశక్తీనాం వివిధశక్తీనాం ,, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ
శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ ,, ఇత్యాదిశ్రుతేః-ఉదయః అభివ్యక్తి, ర్యస్మాత్-తస్య-భగవతః-చికీర్షితం కర్తుమిచ్ఛా
విషయం - కథం భూతం-స్వసమ్భవం స్వస్య లోకస్య సమ్భవం జగదుత్పత్తిరూపం, సమ్భవగ్రహణం సంహారాదీనామప్యుప
లక్షణం-అథాతత్త్వతః-కో లోకో వేద-న కోపీత్యర్థః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్యానన్తవివిధశక్తేః పరమపురుషస్య కర్తవ్య

ఉపచయం జన్తోస్తథైవాపచయం విభుః। ఉభాభ్యాం రహితస్స్వస్థో దుస్థస్య విదధాత్యసౌ ॥ ౨౧ ॥ కేచిత్క
ర్మ వదన్త్యేనం స్వభావమపరే నృప। ఏకే కాలం పరే దైవం పుంసః కామముతాపరే ॥ ౨౨ ॥ అవ్యక్తస్యాప్రమే
యస్య నానాశక్త్యుదయస్య చ । న వై చికీర్షితం తాత కో వేదాథ స్వసమ్భవమ్ ॥ ౨౩ ॥ న చైతే పుత్రక భ్రాతు
ర్హన్తారో ధనదానుగాః। విసర్గాదానయోస్తాత పుంసో దైవం హి కారణమ్ ॥ ౨౪ ॥ స ఏవ విశ్వం సృజతి స ఏవా
వతి హన్తి చ । తథాపి హ్యనహఙ్కారాన్నాజ్యతే గుణకర్మభిః ॥ ౨౫ ॥ ఏష భూతాని భూతాత్మా భూతేశో భూ

తాసఙ్కల్పవిషయం జగదుత్పత్తిస్థితిసంహారాదిరూపం వ్యాపారం - ఏవంవిధ ఇతి తత్త్వతః కోపి న జానాతీత్యర్థః-తథా చ
శ్రూయతే,, క ఇద్ధా వేద య ఇహ ప్రవోచత్ కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టి ,, రిత్యాదికా-అత్ర భగవత్స్వరూప
స్యైవాతీన్ద్రియత్వాత్తత్సఙ్కల్పవిషయయోస్సుతరాం దుర్విజ్ఞేయత్వజ్ఞాపనాయావ్యక్తస్యేత్యుక్తమ్ ॥ ౨౩ ॥ ఏవ
ముపపాదితం భగవత ఏవోత్పత్తిమరణాదినిమిత్తత్వం ప్రకృత ఉపసంహరతి ॥ న చైత ఇతి ॥ హే పుత్రక-ఏతే-ధనదస్య కుబేర
స్యా-నుగా భృత్యా-స్తవ భ్రాతుర్హన్తారో, న భవన్తి-కింతు-పుంసః కర్మవశ్యస్య - విసర్గాదానయోః ఉత్పత్తిమరణయోః-
దైవమీశ్వర ఏవ హి, కారణమ్ ॥ ౨౪ ॥ నన్వీశ్వరశ్చేదుత్పత్త్యాదికారణం-తర్హి, జీవవత్సోపి సత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వాత్తత్ప్ర
యుక్తజగద్వ్యాపారరూపక్రియాశ్రయత్వాచ్చ గుణకర్మభిర్బధ్యేత ॥ తత్రాహ ॥ స ఇతి ॥ యద్యపి స ఏవేశ్వర ఏవ, విశ్వం, సృ
జతి, అవతి రక్షతి, హన్తి చ-తథాపి అనహఙ్కారాత్-దేహాత్మనోస్తాదాత్మ్యాభిమానోఽహఙ్కార, స్తదభావాత్, గుణక
ర్మభిః, గుణానాం సత్త్వాదీనాం కర్మభిః గుణకార్యభూతైః కర్మభిః, నాజ్యతే న బధ్యతే, యద్యపి - జగదుత్పత్త్యాదీన్గుణకార్య
భూతాన్వ్యాపారాన్కరోతీశ్వరః-తథాపి-స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషాత్మకేషు దేవాదిపదార్థేషు స్వసఙ్కల్పకృతోత్ప
త్తిస్థితిలయేషు స్వతాదాత్మ్యాభిమానాభావాత్ స్వయమనుజహత్స్వస్వభావత్వాచ్చ న కర్మభిర్బధ్యతే - జీవస్తు-కర్మణా స
ఙ్కుచితజ్ఞానత్వేన జహత్స్వస్వభావ్యాద్దేవాదిశరీరేషు స్వతాదాత్మ్యాభిమానాచ్చ బధ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం భ్రాత్రా
దిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదినిమిత్తం - నిమిత్తస్య హానన్తవిధవిచిత్రశక్తియోగ - మత ఏవ-నిత్యముక్తత్వం-చాభిహి
తం-అథ య ఏవం భూతో భగవాం స్తమేవ రాగద్వేషాదిభిర్విముక్తస్త్వం సర్వాత్మనా భజస్వేత్యాహ ॥ ఏష ఇత్యాదినా ॥ య
ఏష భగవాన్-భూతాత్మా భూతానాం దేవమనుష్యాదీనామాత్మా, స కిం జీవః-నేత్యాహ-భూతేశః ,, ఈశ్వరస్సర్వభూ
తానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి ,, ఇత్యుక్తరీత్యా చిదచిదాత్మకభూతానామన్తః ప్రవిశ్య తత్తత్కర్మానురూపం నియన్తా, స కే
వలం భూతేశ ఏవ- అపితు, తత్కారణం చేత్యాహ-భూతభావనః-భూతాని భావయత్యుత్పాదయతీతి భూతభావనః, య

ద్వా, భూతాని భావయతి సృష్ట్యాదిభిస్సత్తాదివన్తి కరోతీతి వా భూతభావనః - భూతానాం సత్తాస్థితిప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః - కారణత్వేఽపి న నిష్కృష్టస్వరూపేణ, అపి తు విశిష్టవేషేణేత్యాహ, స్వశక్త్యా కార్యోపయోగిస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా - మాయయా - యుక్తః ‘‘ మాయా వయునం జ్ఞానమ్ ’’ ఇతి జ్ఞానపర్యాయోఽప్యత్ర మాయాశబ్దో జీవవాచీ - అనేన నిర్వికారత్వశ్రుత్యవిరోధోఽపి పరిహృతః - వికారాణాం ప్రకృతిపురుషగతత్వాత్, భూతాని - సృజతి - అత్తి సంహరతి - పాతి రక్షతి చ ॥ ౨౬ ॥ తముక్తవిధం - మృత్యుం భజతాం బన్ధకం, భజతాం త్వమృతం మోచకం - దైవం స్వతేజసా దీప్యమానం - జగతాం - పరమయనం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారం చ - సర్వాత్మనా సర్వప్రకారేణ - మనోవాక్కాయైరిత్యర్థః - సర్వాత్మకబ్రహ్మభావేనేతి వా - యద్వా - ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చేతి బుద్ధ్యా - ఏతదేవ జగత్పరాయణమిత్యనేనాభిప్రేతం - ఉపేహి శరణం గచ్ఛ - యుక్తం చైతదిత్యాహ - యస్మై భగవతే - విశ్వస్రష్టారః చతుర్ముఖమరీచ్యాదయః - బలిం పూజాం - హరన్తి కుర్వన్తి - విశ్వసృజో హరన్తీత్యనేన సర్వేశ్వరేశ్వరత్వముక్తం విశ్వసృజో హి సర్వేషామీశ్వరాః - తేషామపి పూజ్య ఇతి తత్సిద్ధిః - నను - విశ్వసృజో హరన్తు బలిం - తస్యాపి గోబ్రాహ్మణాదివత్పూజ్యత్వాదిత్యాశఙ్కాం నిరాకర్తుం దృష్టాన్తమాహ - గావ ఇతి - గావో బలీవర్దాః, యథా, నసి నాసికాయాం - దామ్నా సూత్రేణ యన్త్రితాః, ప్రేరితాః పురుషస్య కర్మ కుర్వన్తి తథా, తద్వశంగతా బలిం హరన్తి అనేన సర్వవశిత్వం సిద్ధం - యస్య వశే సర్వం వర్తతే స వశీత్యుచ్యతే - తథా చ శ్రూయతే ‘‘ సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః - ఏష భూతాధిపతిరేష భూతపాల ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయ - న తస్య కశ్చిత్పతిరస్తి లోకే న చేశితా నైవ చ తస్య లిఙ్గం - స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః, ఇతి యో యదధీనస్తస్య తదనువర్తనం యుక్తమితి భావః ॥ ౨౭ ॥ అపి తు విశిష్య తద్భజనమేవ యుక్తమాబాల్యం త్వయైవాభ్యస్తత్వాదిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥

తద్భావనః । స్వశక్త్యా మాయయా యుక్తస్సృజత్యత్తి చ పాతి చ ॥ ౨౬ ॥ తమేవ మృత్యుమమృతం తాత దైవం * సర్వాత్మనోపేహి జగత్పరాయణమ్ । * యస్మై బలిం విశ్వసృజో హరన్తి * గావో యథా వై నసి దామయన్త్రితాః ॥ ౨౭ ॥ యః పఞ్చవర్షో జననీం త్వం విహాయ మాతుస్సపత్న్యా వచసా భిన్నమర్మా । వనం గతస్తపసా ప్రత్యగక్షమారాధ్య లేభే మూర్ధ్ని పదం త్రిలోక్యాః ॥ ౨౮ ॥ తమేనమఙ్గాత్మని ముక్తవిగ్రహే వ్యపాశ్రితం నిర్గుణమేకమక్షరమ్ । ఆత్మానమన్విచ్ఛ విముక్తమాత్మదృగ్యస్మిన్నిదం విశ్వమసత్ప్రతీయతే ॥ ౨౯ ॥ త్వం ప్రత్యగాత్మని తదా భగవత్యనన్త ఆనన్దమాత్ర ఉపపన్నసమస్తశక్తౌ । భక్తిం విధాయ పరమాం శనకైరవిద్యాగ్రన్థిం

యో భవాన్, పఞ్చవర్షః పఞ్చ వర్షాణ్యస్య స పఞ్చవర్షః సన్, సపత్న్యా మాతుర్వచసా - భిన్నం మర్మ హృదయం - యస్య సః జననీం సునీతిం - విహాయ - వనం ప్రవిష్టః - తత్ర - ప్రత్యగక్షం ప్రత్యఞ్చి అక్షాణీన్ద్రియాణి యస్మిన్ కర్మణి యథా తథా - అవ్యాపృతేన్ద్రియమిత్యర్థః, క్రియావిశేషణమిదం, యం భగవన్తం, ఆరాధ్య, త్రిలోక్యాః, మూర్ధ్ని ఉపరిష్టాత్, పదం స్థానం, లేభే లబ్ధవాన్ - తమేవాత్మానం పరమాత్మానం - ఆత్మదృక్ తచ్ఛరీరభూతజీవాత్మదర్శీ అన్విచ్ఛ అనువర్తస్వేత్యన్వయః ॥ ౨౮ ॥ అన్వేషణప్రకారమేవాహ ॥ అఙ్గేతి ॥ హే ధ్రువ - యస్మిన్ జీవాత్మని - ఇదం - అసత్ దేవమనుష్యాదిరూపం, సతతపరిణామివస్తువత్సచ్ఛబ్దవాచ్యం - సతతపరిణామినో వస్తున ఉత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్యా పూర్వపూర్వావస్థాత్యాగాత్సర్వదాసదితి వ్యపదేష్టుమర్హత్వాత్ - తదుక్తం వైష్ణవే పురాణే ‘‘ మహీ ఘటత్వం ఘటతః కపాలికా కపాలికా చూర్ణరజస్తతోఽణుః । జనైస్స్వకర్మస్తిమితాత్మనిశ్చయైరాలక్ష్యతే బ్రూహి కిమత్ర వస్తు । సద్భావ ఏవం భవతో మయోక్తో జ్ఞానం యథా సత్యమసత్యమన్యత్ ॥ అనాశీ పరమార్థశ్చ ప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యతే । తత్తు నాశీ న సందేహో నాశిద్రవ్యోపపాదితమ్ ’’ ఇతి - విశ్వం - ప్రతీయతే - అసదిత్యస్య విధేయవిశేషణత్వే తు - యస్మిన్ జీవే - ఇదం విశ్వం - అసత్ ప్రతీయతే - అవిద్యమానమేవ ప్రతీయతే - స్వతో జీవే దేవమనుష్యాద్యాత్మకం విశ్వమవిద్యమానమపి పుణ్యాపుణ్యరూపకర్మణా ప్రతీయతే - న తు మిథ్యా ప్రతీయత ఇత్యర్థః - తస్మిన్ - ముక్తవిగ్రహే నిరవయవే - ఆత్మని జీవే - వ్యపాశ్రితం వ్యవస్థితం - నిర్గుణం నిరస్తహేయగుణం, ఏకం నిస్సమాభ్యధికం - అక్షరం నిర్వికారం, విముక్తం నిత్యముక్తం - తమాత్మానం - వక్ష్యమాణప్రకారేణ - అన్విచ్ఛేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ నను ఉపాసిత ఏవ మయా భగవాన్ కిమధునా భజస్వేత్యుచ్యత ఇత్యాశఙ్కాయామసిరస్తాహమ్మ, మాభిమానేన త్రివర్గలిప్సునా త్వయోపాసితో భగవానత ఏవ ప్రాకృతం స్థానమగా ఇదానీం నిర్హేతుకభక్తిం విధాయ మోక్ష్యసీత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ ప్రత్యగ్జీవ, స్తస్యాత్మని - జీవాన్తరాత్మని - ప్రత్యగాత్మా శరీరం యస్యేతి వా, భగవతి పూర్ణషాడ్గుణ్యే అనన్తే త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితే - ఆనన్దమాత్రే ఆనన్దైకర

సే, న తు క్వాపి జడ ఇత్యర్థః - ఉపపన్నసమస్తశక్త్యా ఉపగతాశేషజ్ఞానబలక్రియాదిశక్త్యా, పరమపురుషత్వం - పరమాం అ హేతుక్యవ్యవహితేత్యుక్తవిధాం - భక్తిం - శనైః - సమాహితచిత్తః, విధాయ, తదా, మమాహమభిమానాభ్యాం - రూఢమూలమపి ద్యాత్మకం గ్రన్థిం - విశేషేణ నిర్మూలం భేత్స్యసి ॥ ౩౦ ॥ యదర్థం తత్త్వోపదేశస్తమాహ॥ సంయచ్ఛేతి॥ శ్రేయసాం పురుషార్థానాం, పరం కేవలం ప్రతిపం ప్రతికూలం, రోషం, భూయసా శ్రుతేన తత్త్వశ్రవణేన - అగదేనౌషధేన - ఆమయం రోగం - యథా, తథోపసంహరేత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ రోషస్య శ్రేయఃప్రతిపక్షత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ యేనేతి॥ యేన రోషేణోపసృష్టాద్వ్యాప్తాత్పురుషాల్లోకః, భృశం నితరాం, ముద్విజతే బిభేతి, ఆత్మనః స్వస్య - అభయం, లోకోద్వేజనాదధర్మాత్పురుషార్థనాశ ఇతి భావః - నిఃశ్రేయసమిచ్ఛన్ - బుధో విద్వాన్ - తద్వశం, రోషవశం, న గచ్ఛేన్న ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౩౨ ॥ కిఞ్చ - గిరిశస్య రుద్రస్య - భ్రాతా - తస్య కుబేరస్య - హేలనమవమానం, త్వయా కృతం, యద్యతః - పుణ్యజనాన్ యక్షాన్, భ్రాతృఘ్నా ఇతి బుద్ధ్యా - అమర్షితః క్రుద్ధః - జఘ్నివాన్ ఘ్నన్తవాన్ - భ్రాతృఘ్నా ఇత్యస్యాతిశబ్దాన్వయే ప్రథమాన్తత్వం యద్యప్యన్యాయ్యం - భ్రాతృఘ్నా ఇతి బుద్ధ్యా జఘ్నివానితి కోడీకారాత్ - తథాపి పుణ్యజనవిశేషణత్వాద్వృష్ట్యా ద్వితీయా ప్రయుక్తా ॥ ౩౩ ॥ తం ధనదం - సన్నత్యా ప్రణామేన - ప్రశ్రయోక్తిభిర్వినయవాగ్భిశ్చ - హే వత్స - ఆశు ప్రసాదయ ప్రసన్నం కారయ మహతాం ధనదాదీనాం - తేజః - అస్మాకం కులం - యావన్నాభిభవిష్యతి - నాశయతి - తతః పూర్వమేవాశు ప్రసాదయేత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ మనూక్తిముపసంహరతి మునిః॥ ఏవమితి॥ స్వాయమ్భువో మనుః - పౌత్రం ధ్రువ - మేవముక్త

విభేత్స్యసి మమాహమితి ప్రగూఢకమ్ ॥ ౩౦ ॥ సంయచ్ఛ రోషం భద్రం తే ప్రతీపం శ్రేయసాం పరమ్ । శ్రుతేన భూయసా రాజన్నగదేన యథాఽఽమయమ్ ॥ ౩౧ ॥ యేనోపసృష్టాత్పురుషాల్లోక ఉద్విజతే భృశమ్ । న బుధస్తద్వశం గచ్ఛేదిచ్ఛన్నభయమాత్మనః ॥ ౩౨ ॥ హేలనం గిరిశభ్రాతుర్ధనదస్య త్వయా కృతమ్ । యజ్జఘ్నివాన్పుణ్యజనాన్భ్రాతృఘ్నానిత్యమర్షితః ॥ ౩౩ ॥ తం ప్రసాదయ వత్సాశు సన్నత్యా ప్రశ్రయోక్తిభిః । న యావన్మహతాం తేజః కులం నోఽభిభవిష్యతి ॥ ౩౪ ॥ ఏవం స్వాయమ్భువః పౌత్రమనుశాస్య మనుర్ధ్రువమ్ । తేనాభివన్దితస్సాకమృషిభిస్స్వపురం యయౌ ॥ ౩౫ ॥ ************************

*** ఇతి శ్రీభాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః ***********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ధ్రువం నివృత్తం ప్రతిబుద్ధ్య వైశసాదపేతమన్యుం భగవాన్ ధనేశ్వరః । తత్రాగతశ్చారణయక్షకిన్నరైస్సంస్తూయమానోఽభ్యవదత్కృతాఞ్జలిమ్ ॥ ౧ ॥ ధనద ఉవాచ ॥ భో భోః క్షత్రియదాయాద పరితుష్టోఽస్మి తేఽనఘ । యత్త్వం పితామహాదేశాద్వైరం దుస్త్యజమత్యజః ॥ ౨ ॥ న భవానవధీద్యక్షాన్న యక్షా భ్రాతరం తవ । కాల ఏవ హి భూతానాం ప్రభురప్యయభావయోః ॥ ౩ ॥ అహం త్వమిత్యపార్థా ధీరజ్ఞానాత్పు

ప్రకారేణ - అనుశాస్య, ఆదిశ్య, తేన ధ్రువేణాభివన్దితః - ఋషిభిస్సహ - స్వపురం యయౌ ॥ ౩౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః ***************

ఏవం పితామహేన స్వాయమ్భువేనానుశిష్ట ఔత్తానపాదిః పుణ్యజనవధాన్నివృత్తః కుబేరాల్లబ్ధవరస్స్వధర్మారాధితగోవిన్దో గుప్తాఖిలక్షితిమణ్డలో లబ్ధధ్రువక్షితిర్బభూవేత్యాహ మునిర్ద్వాదశే ॥ ధ్రువమితి ॥ స్వాయమ్భువోపదేశేన - అపగతక్రోధ - మత ఏవ - వైశసాత్పుణ్యజనానాం వధాన్నివృత్తం - ధ్రువం - ప్రతిబుధ్య జ్ఞాత్వా - భగవాన్ ధనేశ్వరః - తత్ర ధ్రువసన్నిధౌ - ఆగతః - చారణాదిభిః - సంస్తూయమానః - బద్ధాఞ్జలిం - ధ్రువమభ్యవదదువాచ ॥ ౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ భో భో ఇతి షడ్భిః ॥ హే క్షత్రియదాయాద క్షత్రియపుత్ర - క్రోధత్యాగనిమిత్తహర్షాతిశయాద్ద్విరుక్తిః, హే అనఘ యక్షవధనిమిత్తపాపరహిత - తే త్వయ్యహం - పరితుష్టోఽస్మి - కుతః, యద్యస్మాత్ - పితామహస్య స్వాయమ్భువస్య - ఆదేశాదనుశాసనాద్దుస్త్యజమపి - వైరం - అత్యజః త్యక్తవానసి ॥ ౨ ॥ నను నాహమనఘః పుణ్యజనహననకర్తృత్వనిమిత్తపాపసమ్బన్ధాత్తత్రాహ ॥ నేతి ॥ భవాన్ - యక్షాన్ - హతవాన్ - నాపి - యక్షాః - త్వద్భ్రాతరం - హతవన్తః - కుతః - హి యస్మాత్ - భూతానాం - అప్యయభావయోర్మరణోత్పత్త్యోః, కాలః కాలశరీర ఈశ్వర ఏవ - ప్రభుస్సమర్థః ॥ ౩ ॥ నను హన్తృత్వం తత్ప్రయుక్తస్వేదశ్రమాదికం చ మయాఽయమనుభూయమానమపహ్నుత్యేశ్వర ఏవ కథం హన్తేత్యుచ్యతే తత్రాహ ॥ అహం త్వమితి - పురుషస్యాజ్ఞానాద్దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాత్ - అత - దేహ - స్తస్య - భావాత్ - అసద్ధ్యానాదితి షారెష్వప్యయమేవార్థః ॥ అహం త్వమితి - అత్ర హన్తేత్యధ్యాహ్రియతే - సామర్థ్యాత్ - దేవాదిదేహేషు తత్సంస్పృష్టేషు జీవే

షుచ - అహంహన్తా త్వంహన్తేత్యేవంరూపా అతఏవ - అపార్థా అర్థశూన్యా - అహంత్వమితిప్రతీతే - యోఽర్థో విషయః ప్ర
త్యగాత్మరూప - స్తద్రహితా - హన్తేతిప్రతీతేర్యోఽర్థో విషయ స్తద్రహితా చ - అన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేతి యావత్ - ధీ
ర్బుద్ధిః స్వాప్నీవ స్వాప్నధీరివ ఆభాతి, ధర్మ్యన్తరే ధర్మాన్తరప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం - యథా పీతశ్శఙ్ఖ ఇతి శుక్లే పీతిమ్నః
ప్రతీతేః, ధర్మ్యన్తరస్య ధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం - యథేదం రజతమితి శుక్తిత్వాశ్రయస్య ధర్మిణో రజతత్వా
శ్రయత్వేన ప్రతీతేః - హన్తాఽహమితి జ్ఞానం తూభయవిధమపి - అనహమర్థస్య దేహరూపధర్మిణోఽహమర్థాత్మరూప
ధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతేర్విపరీతజ్ఞానరూపత్వం - అహన్తర్యాత్మని దేహే చ హన్తృత్వాదిరూపధర్మాన్తరప్రతీతేరన్య
థాజ్ఞానరూపత్వం చ, ఆభాతి ప్రతీయత ఇత్యర్థః ప్రతీతిః ప్రమిత్యప్రమితిసాధారణం జ్ఞానం, ఆత్మనోఽహన్తృత్వాదికం
భగవతా గీతం ‘‘య ఏనం వేత్తి హన్తారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్। ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యత,, ఇతి య
ద్యప్యహన్తురాత్మనోఽజ్ఞానాద్ధన్తృత్వాదిప్రతీతిమాత్రం - తథాపి - దేహస్య తదస్త్యేవేతి చేన్నైవం - దేహస్యాపి నిత్యం
జాతమృతస్య తదభావాత్ - తథా చోక్తం ‘‘అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్। తథాపి త్వం మహాబాహో
నైవం శోచితుమర్హసీ,, తి, నిత్యం మృతమితి హేతుగర్భం, నిత్యం మృతత్వాత్తు నరస్య మరణకర్తృత్వకర్మత్వప్రయుక్త
శోకో న కార్య ఇత్యర్థః, ఏవం చ హననకర్తృత్వకర్మత్వానాశ్రయయోర్దేహాత్మనోర్హన్తృత్వాదిబుద్ధిరన్యథాజ్ఞానవిప
రీతజ్ఞానజనకానాద్యవిద్యాత్మకాజ్ఞానకార్యత్వాత్ స్వప్నబుద్ధిరివ బాధితవిషయేతి భావః, అజ్ఞానస్యానాత్మన్యాత్మ
బుద్ధిరూపవిపరీతజ్ఞానజనకత్వముక్తం ‘‘అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః। అవిద్యాతరుసంభూతం బీజ
మేతద్ద్విధా స్థిత,, మితి అత్ర స్వాప్నీవాపార్థాభాతీత్యనేన దృష్టాన్తేన ధియో బాధితవిషయత్వం వివక్షితం - విషయస్యాపి
బాధో నామ తత్ర ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ ఏవ, న త్వసత్యత్వం, దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపి జ్ఞానతద్విషయయోః పార
మార్థ్యాత్, తత్ర యథా స్వాప్నానాం గజతురగాదీనాం ‘‘న తత్ర రథా న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్ రథయోగా
న్పథస్సృజత,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా ఈశ్వరసృష్టానాం స్వాప్నద్రష్ట్రనుభావ్యానాం తత్కాలమాత్రావసాయినాం పరమా

రుషస్య హి। స్వాప్నీవాభాత్య ❀ తద్ధ్యానాద్యయా బన్ధవిపర్యయౌ॥౫॥ తద్గచ్ఛ నృప భద్రం తే భగవన్తమధోక్ష

ర్థానామపి తేషు క్షణికత్వేన గజతురగాద్యర్థినః ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపో బాధః, ఏవం దేహాత్మభ్రాన్తినిమిత్తాత్పాది
త్సయా ప్రవర్తితుమిచ్ఛోః ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపో బాధః ఆత్మని దేహే చ హన్తృత్వాదినిమిత్తశోకాద్వా ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ
రూపబాధ ఇత్యుభయత్రానుగతోఽర్థః కోవిదైః కర్తవ్యః, దేహాత్మబుద్ధిః స్వాప్నధీవన్నశ్వరాల్పసుఖదుఃఖాదిమాత్రహే
తు, రపి తూత్తరోత్తరజన్మమరణాదిరూపసంసృతిహేతుత్వేన మహానర్థకరీత్యాహ ॥ యయేతి ॥ యయా అహం త్వమితి బు
ద్ధ్యా, బన్ధః జన్మమరణాదిరూపస్సంసారః - తత్ప్రయుక్తో విపర్యయః, స్వాభావికాపహతపాప్మత్వాద్యాకారవిపరీతా
నపహతపాప్మత్వాద్యాకారశ్చ భవతీత్యర్థః, అయం భావః, యద్యప్యపరోక్షం త్వయా యక్షైశ్చ న భూయతే హన్తృత్వా
దికం - తత్ప్రయుక్తస్వేదశ్రమాదికం చ - తథాపి దేహాత్మనోరుభయోరపి ‘‘హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం య ఏనం వేత్తి హన్తా
రం అథ చైనం నిత్యజాత,, మిత్యాదిప్రమాణైర్హన్తృత్వాదిబుద్ధేరజ్ఞానమూలత్వప్రతిపాదనాత్ ‘‘అహం కృత్స్నస్య జగ
తః ప్రభవః ప్రలయస్తథే,, త్యాదిభిరీశ్వరస్యైవ కాలశరీరకస్య హన్తృత్వప్రతిపాదనాచ్చ, స్వేదశ్రమాదేశ్చ సద్వార
కతయా ఈశ్వర ఏవ ‘‘కారయిత్వాన్యోభిభర్తి తస్మై భూమాత్మనే నమ,, ఇత్యుక్తభూమిద్వారక కారయితృత్వదుపపత్తేర్నకోఽపి
ప్రమాణబాధ ఇతి ❀॥౫॥ ❀ తత్తస్మాత్ కాలశరీరకస్య భగవత ఏవోత్పత్తిమరణాదిహేతుత్వాత్ త్వమేవ భగవన్తం, సర్వా
ణి భూతాని పృథివ్యాదీని ఆత్మా జీవశ్చ విగ్రహశ్శరీరం యస్య తం, మధోక్షజం, సర్వభూతాత్మవిగ్రహమిత్యనేన యక్షేష్వ
పి భగవదాత్మకత్వబుద్ధిః కార్యేతి వివక్షితం, భజస్వేత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ అభవాయ ముక్తయే, హేధ్రువ, తే తుభ్యం,
భద్రం మఙ్గళమస్తు, గచ్ఛ, గృహాన్ప్రతీతి శేషః, భజనప్రకారమాహ ॥ సర్వభూతాత్మభావేన చిదచిచ్ఛరీరకత్వేన
ప్రకారేణ, అధోక్షజం అధఃకృతాః పరావృత్తాః అక్షజాః ఇన్ద్రియవృత్తయో యస్మాత్తం, ఇన్ద్రియాగోచరమిత్యర్థః, నన్వ
ధోక్షజశ్చేత్కథం భజనీయ, స్తత్రాహ, భజనీయాఙ్ఘ్రిం చరణౌ యస్య తం, మతీన్ద్రియత్వేఽపి యోగయుఙ్మనసా ధ్యేయచరణ
మిత్యర్థః, నన్వస్మదాదివత్తస్యాపి సంసారిత్వాత్కథమభవాయ భజస్వేత్యుచ్యతే, తత్రాహ, భవచ్ఛిదం భవం సంసారం
ఛినత్తీతి తం, న కేవలం స్వయమసంసార్యేవ, అపితు, భజతామపి భవచ్ఛిదిత్యర్థః - నను ప్రకృతిసంబన్ధతత్కార్యాదికమేవ

౫॥శ్లో॥పా ❀ భాత్యసద్ధ్యానాత్.

హీనసంసారః, ఏవంచ జీవవత్సర్వభూతాత్మవిగ్రహమిమం ప్రకృతిసంబన్ధాభిధానాత్కథం తస్య భవచ్ఛిత్త్వం, తత్రాహ, సత్త్వాదిగుణమయ్యా శక్త్యా కార్యోపయుక్తస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా ఆత్మనస్స్వస్య సంబన్ధిన్యా మాయయా ప్రకృత్యా, యుక్తం నియన్తృత్వేన యుక్తం, తయా విశేషేణ రహితం తద్గతదోషానభిష్వఙ్గతయా విరహితమిత్యర్థః, జీవస్తు మాయాపరవశ ఇతి సంసారీ, పరమేశ్వరస్తు తస్యాః ప్రభురితి న సంసారీతి భావః ✻ ॥౫॥౬॥ ✻ ఏవం పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధకత్వేన ప్రకృతిపురుషశరీరకస్యాచ్యుతేశ్వరస్య భగవతో భక్తిం విధేహీత్యుపదిశ్య తన్మనసః పరిశీలనాయ త్రివర్గేణ ప్రలోభయతి ॥ వృణీహీతి ॥ హే ఔత్తానపదే, నృప, యత్, మనోగతం మనీషితం, తం, కామం వరం, అవిశఙ్కితః అశఙ్కమానః, త్వం, వృణీహి వరయ వరార్హో దీనాం త్రయాణాం ముఖ్యముత్తమవస్తు తం తద్వృణీహీత్యర్థః, ప్రపన్నశరణం తవానుచితమిత్యస్య ఇష్టమన్విశ్వసిషి, అఙ్గ హే ధ్రువ, పరం కేవలం, పరైర్గృహ్య హ్యదభిరప్యర్హ్య నైక ఇత్యర్థః, అమ్బుజనాభస్య భగవతః, పాదయోః, అనన్తరం అవ్యవహితం నిరన్తరం భగవత్పాదారవిన్దసమాహితచిత్తమిత్యర్థః, త్వాం శుశ్రుమ ✻ ॥ ౭ ॥ ✻ ఏవం త్రివర్గైః ప్రలోభితో మహాభాగవతో ధ్రువస్త్రివర్గమనాదృత్య భగవచ్చరణారవిన్దభక్తిదార్ఢ్యమేవావృణోదిత్యాహ మునిః ॥ స ఇతి ॥ సః, రాజరాజేన కుబేరేణ, వరవరణాయ చోదితః ప్రవర్తితః, ధ్రువః, మహాభాగవతః, మహామతిః, సోతు గర్భమివం విశేషణద్వయం, భాగవతానాం త్రివర్గస్యానిరయప్రాయత్వాదిరితి భావః, హరౌ భగవతి అచలితాం దృఢాం, స్మృతిం, వవ్రే వవరాయ చోదిత ఇత్యనువాదరూపం పృథగ్వాక్యం అతః, స వవ్ర ఇతి తచ్ఛబ్దస్య న పౌనరుక్త్యం, దృఢాయాః స్మృతేః ఫల

జమ్। సర్వభూతాత్మభావేన స్వభూతాత్మవిగ్రహమ్ ॥ ౫ ॥ భజస్వ భజనీయాఙ్ఘ్రిమభవాయ భవచ్ఛిదమ్। యుక్తం విరహితం శక్త్యా గుణమయ్యాత్మమాయయా ॥ ౬ ॥ వృణీహి కామం నృప యన్మనోగతం మత్తస్త్వమౌత్తానపదేఽవిశఙ్కితః। వరం వరార్హోఽమ్బుజనాభపాదయోరనన్తరం త్వాం వయమఙ్గ శుశ్రుమ ॥ ౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స రాజరాజేన వరాయ చోదితో ధ్రువో మహాభాగవతో మహామతిః। హరౌ స వవ్రేఽచలితాం స్మృతిం యయా తరత్యయత్నేన దురత్యయం తమః ॥ ౮ ॥ తస్య ప్రీతేన మనసా తాం దత్త్వైలబిలస్తతః। పశ్యతోఽన్తర్దధే సోఽపి స్వపురం ప్రత్యపద్యత ॥ ౯ ॥ అథాయజత యజ్ఞేశం క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః। ద్రవ్యక్రియాదేవతానాం ✻ కర్మ కర్మఫలప్రదమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వాత్మన్య†చ్యుతేఽసర్వే తీవ్రౌఘాం భక్తిముద్వహన్। దదర్శాత్మని భూతేషు తమేవావస్థితం విభుమ్ ॥ ౧౧ ॥ తమేవం శీలసంపన్నం బ్రహ్మణ్యం దీనవత్సలమ్। గోప్తారం ధర్మసేతూనాం మేనిరే పితరం ప్రజాః। ౧౨ ॥ షట్త్రింశ✻ద్వర్షసాహస్రం శశాస క్షితిమణ్డలమ్। భోగైః పుణ్య

మాహ, యతః, అచలితాయాః స్మృతేః, దురత్యయం దురతిక్రమణీయమపి, తమః తమః కార్యం సంసారాత్మకం బన్ధనం, తరతి వ్యపోహతి, "స్మృతిలమ్భే సర్వగ్రన్థీనాం విప్రమోక్షః" ఇతి శ్రుతేః ✻ ॥ ౮ ॥ ✻ ఐలబిలః కుబేరః, ప్రీతేన మనసా తుష్టేన మనసా, తాం భగవత్యచలితాం గతిం, దత్త్వా తస్య ధ్రువస్య, పశ్యతస్సతః, అన్తర్దధే అన్తర్హితవాన్, సోఽపి ధ్రువోఽపి స్వపురం, ప్రత్యపద్యత అగాత్ ✻ ॥ ౯ ॥ ✻ అథానన్తరం భూరిదక్షిణైః, ద్రవ్యం పురోడాశాది, క్రియా ఋత్విగ్వ్యాపారః, దేవతా ఇన్ద్రాదిః, తేషాం, సంబన్ధమాత్రే షష్ఠీ ద్రవ్యాదిసంబన్ధిభిః ద్రవ్యాదిసమవాయరూపైరిలయావత్, క్రతుభిః కర్మసాధ్యం, ఆరాధ్యమితి యావత్, న కేవలం కర్మైవ అపి తు కర్మణాం ఫలప్రదం యజ్ఞానాం ఈశం ప్రయోజయితారం చ, యజత ఇష్టవాన్ కామకర్మఫలప్రద, మితి పాఠే విహితప్రతిషిద్ధయోః ఫలమిత్యర్థః ✻ ॥ ౧౦ ॥ ✻ న కేవలం యజ్ఞైరేవాయజత, అపి తు పితామహాద్యుపదేశానుసారేణ సర్వాత్మకత్వేన భగవన్తమలభత చేత్యాహ ॥ సర్వేషామాత్మని అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకే అత ఏవ, సర్వశబ్దవాచ్యే, సత్త్వ ఇతి పాఠే, శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్ట ఇత్యర్థః అసత్త్వ ఇతి చ్ఛేదే తు, సత్త్వాదిగుణరహిత ఇత్యర్థః అచ్యుతే ఆశ్రితవాత్సల్యైకదీక్షే భగవతి, తీవ్రౌఘాం అవిచ్ఛిన్నప్రసరాం భక్తిం, ముద్వహన్ ఆత్మని స్వస్మిన్, సర్వేషు భూతేషు చ, అవస్థితమాత్మత్వేనావస్థితం, భగవన్తం తమేవాచ్యుతం, దదర్శ సాక్షాత్కృతవాన్ ✻ ॥ ౧౧ ॥ ✻ ప్రజాః, శీలసంపన్నం సుస్వభావసద్వృత్తాదియుక్తం, బ్రహ్మణ్యం బ్రాహ్మణసేవాపరాయణం, దీనేషు వత్సలం దోషానవేక్షయా రక్షకం, ధర్మమర్యాదానాం పాలకం, తమేవ ధ్రువమేవ, పితరం, మేనిరే, పితరమివామన్యన్తేత్యర్థః ✻ ॥ ౧౨ ॥ ✻ భోగైస్సుఖానుభవైః, పుణ్యక్షయం అభోగైర్దుఃఖానుభవైః అశుభక్షయం పాపక్షయం చ కుర్వన్

౯॥ శ్లో॥ పా ✻ కామకర్మఫలప్రదమ్. ౧౧॥ శ్లో॥ పా † అచ్యుతేఽసత్త్వే.

పుణ్యపాపయోరుభయోరపిస్వఫలజననద్వారాబన్ధప్రాప్తివిరోధిత్వే నానుభవేన్నైవపుణ్యపాపేవిధున్వన్నిత్యర్థః షడ్వింశద్వర్షసాహస్రం-వర్షాణాంసహస్రాణ్యేవసాహస్రాణితతోస్వమాహరద్విగుః, షడధికవింశతిసహస్రసఙ్ఖ్యాకవర్షపర్యన్తమిత్యర్థః,క్షితిమణ్డలం , శశాస అనుశిష్టవాన్ ॥౧౩॥ బహుసవం, బహవఃసవాఃయాగోపలక్షితాస్సంవత్సరాయస్మిన్,త-త్రివర్గోపయికంత్రివర్గసాధనం-కాలం, అవికలేన్ద్రియః అవ్యాహతేన్ద్రియః-తథాపి , మహాత్మా జితేన్ద్రియో-నీత్వా,పుత్రాయ-నృపాసనం,దత్వా ॥౧౪॥ తత-ఇదందేవమనుష్యాద్యాత్మకం,విశ్వం - ఆత్మనిజీవే-మాయారచితంప్రకృతిసంసర్గకృతం,తదపి-అవిద్యారచితం- అవిద్యాశబ్దస్తదన్యవ్యుత్పత్త్యాప్రకృతివాచీ-ప్రకృతిపరిణామరూపం,స్వప్నగన్ధర్వనగరోపమంస్వాప్నగన్ధర్వనగరమివస్థితం , మన్యమానః ॥౧౫॥ తథా,ఆత్మా దేహః స్త్రియోదారాః-అపత్యానిపుత్రాదయః-సుహృదశ్చ-తాన్-ఋద్ధంసమృద్ధం-పూర్వోత్తరాన్వయి, బలం,చతురఙ్గబలయుక్తంసైన్యం,కోశంధనం,రమణీయాః,పరివిహారభువః,పరితోవిహారభువః,ప్రతివిహారభువఇత్యపిపాఠేఽయమేవార్థః, జలధిర్మేఖలాయస్యాస్తత్-జమ్బూద్వీపాత్మకంభూమణ్డలంచ-సర్వం-కాలోపసృష్టంకాలేనోపద్రుతం-అస్థిరమితియావత్ ఆకలయ్యవిచార్య-సః ధ్రువః-విశాలాంబదరికాశ్రమంయయౌ ॥౧౬॥ తత్రకృతవష్టాఙ్గయోగమాహ॥ తస్యామితి॥ తస్యాంవిశాలాయాం-శివంనిర్మలంపవిత్రంచవాః-వారి-విగాహ్యప్రవిశ్య, అనేనస్నానాదినియమఉక్తః-విశుద్ధకరణఃవిశుద్ధేన్ద్రియః-అనేనశమదమాదయోయమాఉక్తాః-బద్ధానిఆసనానిస్వస్తికాదీనియేనసః- జితోమరుత్ప్రాణోయేనసః - మన

క్షయంకుర్వన్నభోగైరశుభక్షయమ్ ॥౧౩॥ ఏవంబహుసవంకాలంమహాత్మాఽవికలేన్ద్రియః । త్రివర్గోపయికంనీత్వాపుత్రాయాదాన్నృపాసనమ్॥౧౪॥మన్యమానఇదంవిశ్వంమాయారచితమాత్మని।అవిద్యారచితంస్వప్నగన్ధర్వనగరోపమమ్ ॥౧౫॥ ఆత్మస్త్ర్యపత్యసుహృదోబలమృద్ధకోశమన్తఃపురం పరివిహారభువశ్చరమ్యాః। భూమణ్డలంజలధిమేఖలమాకలయ్యకాలోపసృష్టమితిసప్రయయౌవిశాలామ్ ॥౧౬॥ తస్యాంవిశుద్ధకరణశ్శివవార్విగాహ్యబద్ధాసనోజితమరున్మనసాఽఽహృతాక్షః । స్థూలేదధారభగవత్ప్రతిరూపఏతద్ధ్యాయంస్తదవ్యవహితోవ్యసృజత్సమాధౌ ॥౧౭॥ భక్తింహరౌభగవతిప్రవహన్నజస్రమానన్దబాష్పకలయాముహురర్ద్యమానః। విక్లిద్యమానహృదయఃపులకాచితాఙ్గోనాత్మానమస్మరదసావితిముక్తలిఙ్గః ॥౧౮॥ సదదర్శవిమానాగ్ర్యంనభసోఽవతరద్ధ్రువః। విభ్రాజయద్దిశస్సర్వారాకాపతిమివోద్యతమ్ ॥౧౯॥ తత్రానుదేవప్రవరౌచతుర్భుజౌశ్యామౌకిశోరావరుణామ్బుజేక్షణౌ । స్థితావవష్టభ్యగదాం సువాససౌకిరీటహారాఙ్గదచారుకుణ్డలౌ ॥౨౦॥ విజ్ఞాయతావుత్తమగాయకిఙ్కరావభ్యుత్థితస్సాధ్వసవిస్మృతక్రమః ।ననామనామానిగృణన్మధుద్విషఃపార్షత్ప్రధానావితిసంహతాఞ్జలిః ॥౨౧॥ తంకృష్ణపా

సా,ఆహృతానిప్రత్యాహృతానిఅక్షాణిశ్రోత్రాదీనీన్ద్రియాణియేన, ఏవమాసనాదీనిస్ఫుటమేవోక్తాని-స్థూలే , భగవత్ప్రతిరూపేభగవద్దివ్యవిగ్రహే,దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయాస్థౌల్యమత్రవివక్షితం-దధారమనోనివేశితవాన్ , ఏవంధారణాఉక్తాః,ఏతద్భగవత్ప్రతిరూపమవ్యవహితఃవిజాతీయప్రత్యయాన్తరరహితః,ధ్యాయన్ , తద్దివ్యాత్మస్వరూపం ,, ఓం తత్సదితినిర్దేశోబ్రహ్మణస్త్రివిధఃస్మృతః,,ఇతిస్మరణాత్-సమాధౌ-వ్యసృజత్ అనుసంహితవాన్, యద్వా-తత్ భగవత్ప్రతిరూపం,వ్యసృజత్ విసృష్టవాన్-దివ్యవిగ్రహంవిసృజ్య దివ్యాత్మస్వరూపమనుసంహితవానిత్యర్థః-శుభాశ్రయేమనసోనివేశమాత్రంధారణా,శుభాశ్రయగతసౌకుమార్యాదిగుణచిన్తనంధ్యానం, తజ్జనితానన్దాతిశయాత్పారవశ్యంసమాధిరితిభేదః ॥౧౭॥ ఏవమజస్రంనిత్యం,భగవతి-ప్రకర్షేణ,భక్తిం-వహన్-కుర్వన్ అసౌధ్రువః-ఆత్మానం - నసస్మారమనుష్యత్వాదిబాహ్యాకారవిశిష్టత్వేననస్మృతవాన్-యతోముక్తలిఙ్గఃత్యక్తదేహాత్మాభిమానః, తత్రహేతవః-ఆనన్దబాష్పకలయా-ఆనన్దబాష్పబిన్దుప్రవాహేణ,విఘూయమానః,విక్లిద్యమానంహృదయంయస్యసః-పులకైర్వ్యాప్తాఙ్గః ॥౧౮॥ సధ్రువః-ఉద్యతంఉదితంరాకాపతిమివపూర్ణిమాచన్ద్రమివ-దశ,దిశః- విభ్రాజయత్-నభసః , అవతరత్-అవరోహత్-విమానశ్రేష్ఠం దదర్శ ॥౧౯॥ అనుఅనన్తరం-తత్రవిమానాగ్రే , దేవప్రవరౌదదర్శేత్యనుషఙ్గః తౌవిశినష్టి-కిశోరౌయౌవనారమ్భజుషౌ-గదా-మవష్టభ్యస్థితౌ,కిరీటాదిభిస్సహితేచారుకుణ్డలేయయోః ॥౨౦॥ ఉత్తమగాయః,పుణ్యశ్లోకోభగవాన్,తస్య-కిఙ్కరౌ-విజ్ఞాయ-మధుద్విషః-పరిషత్ప్రధానావితిహేతోః - సాధ్వసేనసంభ్రమేణ-విస్మృతపూజాక్రమః-కేవలం-తస్య-నామాని,గృణన్,సంహతాఞ్జలిర్బద్ధాఞ్జలిర్ననామ ॥౨౧॥ కృష్ణస్య-పాదయోః- రభిసిష్టా

౧౬॥శ్లో॥పా॥ ప్రతివిహార

చేతనాచిత్తం,యస్య-ప్రశ్రయేణవినయేన-నమ్రాప్రహ్వౌ నతౌ,కన్ధరా-యస్యతం - ధ్రువ - ముపసృత్యసమీపముపాగ
త్య-పుష్కరనాభస్యపద్మనాభస్యభగవతః,సమ్మతౌభృత్యౌ-సునన్దనన్దౌ - సస్మితంస్మితేనసహితంయథాతథా , ప్రీత్యా
ప్రీతిపూర్వ-మూచతుః ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ హేరాజన్-తుభ్యం,భద్ర-మస్తు,నోఽస్మాకం-వాచ - మవహితః సావధానచిత్త
స్త్వం-శృణుకింతదాహ॥ యోనివాక్-పఞ్చవర్షః,తపసా, దేవంభగవన్తం , అతీతృపత్ తర్పితవాన్ ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ త
స్యా-ఖిలజగన్నిర్మాణచతురస్య-సర్వేశ్వరేశ్వరస్య-శార్ఙ్గిణోభగవతః,పార్షదౌ,ఆవాం,త్వాం- భగవత్పదంప్రతి-నేతుం
ఇహ,సంప్రాప్తౌ ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ సుదుర్జయంత్వదితరైర్దుఃఖేనాప్యసాధ్యం,విష్ణుపదం-త్వయా, జితంసాధితం, సుదుర్జయ
త్వమేవాహ,సూరయః-సర్వేషాముపరిష్టాదవస్థితాస్సప్తర్షిప్రభృతయః, యత్పద,మప్రాప్యైవ, పరంకేవలం-విచక్షతే
పశ్యన్తి-తథా-యత్పదం-చన్ద్రాదయస్సోమప్రభృతిగ్రహాదయశ్చ-ప్రదక్షిణంయథాభవత్యేవం, పరియన్తిపరితోభ్రమన్తి
తదాతిష్ఠ ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ తేతవ-పితృభిర్మన్వాదిభిః - తథా , అన్యైరపి-అఙ్గ హేధ్రువ , కదాచిదప్య , నాస్థితంఅన
ధిష్ఠితమతఏవ,జగతాం,వన్ద్యంవిష్ణోస్సంబన్ధి-పరమంసర్వోత్కృష్టం-త-త్త్వయాజితం,పదంస్థాన-మాతిష్ఠ ❀॥౨౬॥❀
హేఆయుష్మన్,ఉత్తమశ్లోకానాంమౌళినాముఖ్యేనభగవతాఏతద్విమానశ్రేష్ఠం,ఉపస్థాపితంప్రేషితం - ఏతద్విమానా
గ్ర్యం,అధిరోఢుం,త్వ-మర్హసి-అత్రాయుష్మన్నితిసంబోధనం - సశరీరయాత్రాభిప్రాయకం,అత్రైవైకుణ్ఠపరమపదవి

దాభినివిష్టచేతసంబద్ధాఞ్జలిం ప్రశ్రయనమ్రకన్ధరమ్ । సునన్దనన్దావుపసృత్యసస్మితం ప్రత్యూచతుః పుష్కర
నాభసమ్మతౌ ॥ ౨౨ ॥ భోభోరాజన్సుభద్రంతేవాచంనోఽవహితశ్శృణు । యః పఞ్చవర్షస్తపసాభవాన్దేవ
మతీతృపత్ ॥ ౨౩ ॥ తస్యాఖిలజగద్ధాతురావాందేవస్యశార్ఙ్గిణః । పార్షదావిహసమ్ప్రాప్తౌ నేతుంత్వాం భ
గవత్పదమ్ ॥ ౨౪ ॥ సుదుర్జయంవిష్ణుపదంజితంత్వయా యత్సూరయోఽప్రాప్యవిచక్షతేపరమ్ । ఆతిష్ఠ తచ్చ
న్ద్రదివాకరాదయోగ్రహర్క్షతారాః పరియన్తిదక్షిణమ్ ॥ ౨౫ ॥ అనాస్థితం తేపితృభిరన్యైరప్యఙ్గ కర్హిచిత్ ।
ఆతిష్ఠ జగతాంవన్ద్యం తద్విష్ణోః పరమంపదమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఏతద్విమానప్రవరముత్తమశ్లోకమౌళినా । ఉపస్థాపి
తమాయుష్మన్నధిరోఢుంత్వమర్హసి ॥ ౨౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిశమ్యవైకుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోర్మధుచ్యు
తాంవాచమురుక్రమప్రియః । కృతాభిషేకః కృతనిత్యమఙ్గళో మునీన్ప్రణమ్యాశిషమభ్యవాదయత్ ॥ ౨౮ ॥ పరీ
త్యాభ్యర్చ్యధిష్ణ్యాగ్ర్యం పార్షదావభివన్ద్య చ । ఇయేష తదధిష్ఠాతుం బిభ్రద్రూపం హిరణ్మయమ్ ॥ ౨౯ ॥ త
దోత్తానపదః పుత్రో దదర్శాన్తకమాగతమ్ ।
మృత్యోర్మూర్ధ్ని పదం దత్వా ఆరురోహాద్భుతం గృహమ్ ॥ *

తదా దున్దుభయో నేదుర్మృదఙ్గపణవాదయః । గన్ధర్వముఖ్యాః ప్రజగుః పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౩౦ ॥ సచస్వ
ర్లోకమారోక్ష్యన్సునీతింజననీంధ్రువః । అన్వస్మరదగంహిత్వా దీనాంయాస్యే త్రివిష్టపమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇతివ్యవసి
తంతస్యవ్యవసాయసురోత్తమౌ । దర్శయామాసతుర్దేవీం పురో యానేన గచ్ఛతీమ్ ॥ ౩౨ ॥ తత్రతత్రప్రశంసద్భిః
పథివైమానికైస్సురైః । అవకీర్యమాణోదదృశే కుసుమైః క్రమశో గ్రహాన్ ॥ ౩౩ ॥ త్రిలోకీం దేవయానేన
సోఽతివ్రజ్య మునీనపి । పరస్తాద్యద్ధ్రువగతిస్తద్విష్ణోః పదమభ్యగాత్ ॥ ౩౪ ॥ యద్భ్రాజమానంస్వరుచైవ

ష్ణుపదాదిశబ్దాః భగవత్స్థానసామ్యాత్పరమవ్యోమ్నివవిష్ణ్వభిమానవిషయేధ్రువలోకేప్రయుజ్యన్తే , తత్రాపిహిభక్తా
నజిఘృక్షయాభగవాన్సర్వదాసన్నిహితః-భక్తానుగ్రహాదేవపార్షదవిమానాదిప్రేషణముపపన్నమ్ ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ వై
కుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోర్భగవత్పార్షదప్రవరయో - ర్మధుచ్యుతామమృతస్రావిణీం,వాచం,నిశమ్య-భగవత్ప్రియోధ్రువః-
కృతమఙ్గళస్నానః - కృతంనిత్యకర్మమఙ్గళమలఙ్కరణంచయేనసః-మునీ,న్ప్రణిపత్య- ఆశిష-మభ్యవాదయత్ వాచయామా
స ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ విమానశ్రేష్ఠం-పరీత్యపరిక్రమ్య-తదేవ పూజయిత్వా-హిరణ్మయం రూపం-బిభ్రత్సన్-తద్విమానా
గ్ర్య-మధిష్ఠాతు,మియేషఐచ్ఛత్ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ పేతుః పతితవత్యః ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ సచధ్రువ-స్స్వర్లోకం-ఆరోక్ష్యన్-దీనాం
మాతరం-హిత్వా-అగందుర్గమం-త్రివిష్టపం-యాస్యే - ఇత్యేవం జననీ-మన్వస్మరత్ ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ ఇత్యేవంభూతం-తస్య
ధ్రువస్యవ్యవసితంమభిప్రాయం-వ్యవసీయజ్ఞాత్వా -సురోత్తమౌసునన్దనన్దౌ- దేవయానేనదేవప్రవరోపస్థాపితవిమానేన,
గచ్ఛన్తీం - దేవీంసునీతిం-దర్శయామాసతుః ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ తత్రతత్ర-పథి,విమానారూఢైః దేవైః ప్రశంసద్భిః కుసుమవృ
ష్టిభిరవకీర్యమాణో గ్రహానాదిత్యాదిస్థానాని - క్రమశోదృష్టవాన్ ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ దేవయానేనసునన్దనన్దాఖ్యాగ్రేసరప్రవరోప
స్థాపితవిమానేన-త్రిలోకీం-మునీన్సప్తర్షీనప్య -తివ్రజ్యాతిక్రమ్య-తతః పరస్తా-ద్య-ద్విష్ణోఃపదం,తద్ధ్రువాశాశ్వతీగతిర్య
స్య-స-ధ్రువః-ఆకల్పస్థాయిత్వాద్గతేర్ధ్రువత్వం-అభ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్ ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ విష్ణోః పదంవిశినష్టి ॥ యదితి ॥ స్వరుచై

వ-య-ద్భ్రాజమాన-మనుసృత్య-తస్య రుచా - ఏతే త్రయో లోకా-భ్రాజన్తే-యచ్చ-జన్తుషు భూతేషు యేఽననుగ్రహాః నిరనుగ్రహాః నిష్కృపాః - తే - నావ్రజన్ న గతవన్తః, యే చ జన్తుషు భద్రాణి సుహృత్త్వాదీని-అనిశం -చరన్తి కుర్వన్తి-తే వ్రజన్తి, తత్పదమభ్యగాదితి పూర్వేణ సంబన్ధః- ధ్రువస్థానం ప్రాప్తానామపి సత్యలోకగతానామివ ప్రాయేణ పునరావృత్త్యభావాత్ కల్పాన్తే మోక్ష్యమాణత్వాద్భూతసుహృత్త్వాదీనామేవ ముక్తిహేతుత్వాచ్చైవముక్తమ్ * ॥ ౩౫ ॥ * కించ యదచ్యుతపదమచ్యుతః ప్రియో యేషాం భాగవతానాం, తే, బాన్ధవా యేషాం, తే, శాన్తాః శమదమాదియుక్తాః, సమదృశః దేహాత్మేశ్వరాణాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వజ్ఞానైకాకారత్వసర్వాన్తరాత్మత్వాదిరూపసమదర్శినః, అత ఏవ సర్వభూతాని, యథాయోగ్యం దానమానాదిభిరనురఞ్జయన్తి ప్రీణయన్తీతి సర్వభూతానురఞ్జనాః, సిద్ధాః సిద్ధప్రాయాః, న తు నితరాం సిద్ధాః, తేషామర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మలోకావాప్తేః, అఞ్జసా సుఖేన, యాన్తి తత్పదమభ్యగాదితి పూర్వేణైవ సంబన్ధః-అయమర్థః, శమదమాదిభిస్సర్వభూతసుహృత్త్వాదిభిశ్చ పరబ్రహ్మోపాసననిష్ఠా అపి కేచిత్ ప్రారబ్ధవశాద్బుభుక్షావశాద్వా అన్తరాయవిహతాస్సత్యలోకవద్ధ్రువలోకం గతాస్తత్రత్యభోగోత్తరం పరిపూర్ణయోగా ముచ్యన్త ఇతి * ॥ ౩౬ ॥ * ఇత్యుక్తప్రకారేణ, కృష్ణో భగవాన్, పరమయనం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ, యస్య సః ధ్రువః-త్రయాణాం లోకానామ్, అమల, శ్చూడామణిః శిఖామణిరివాభూత్, అమల ఇతి దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపి విశేషణమ్ * ॥ ౩౭ ॥ * హే కౌరవ్య విదుర, మేఢ్యాం ధాన్యాక్రమణాయ బలీవర్దబన్ధనస్తమ్భవిశేషే, గమ్భీరవేగో, గవాం గణః బలీవర్దసమూహ ఇవ, జ్యోతి-

సర్వతో లోకాస్త్రయోఽప్యనువిభ్రాజన్త ఏతే । యన్నావ్రజఞ్జన్తుషు యేఽననుగ్రహా వ్రజన్తి భద్రాణి చరన్తి యేఽనిశమ్ ॥ ౩౫ ॥ శాన్తాః సమదృశః సిద్ధాః సర్వభూతానురఞ్జనాః । యాన్త్యఞ్జసాఽచ్యుతపదమచ్యుతప్రియబాన్ధవాః ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యుత్తానపదః పుత్రో ధ్రువః కృష్ణపరాయణః । అభూత్త్రయాణాం లోకానాం చూడామణిరివామలః ॥ ౩౭ ॥ గమ్భీరవేగోఽనిమిషం జ్యోతిషాం చక్రమర్పితమ్ । యస్మిన్భ్రమతి కౌరవ్య మేఢ్యామివ గవాం గణః ॥ ౩౮ ॥ మహిమానం విలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః । ఆతోద్యం వితుదఞ్ఛ్లోకాన్సత్రేఽగాయత్ప్రచేతసామ్ ॥ ౩౯ ॥ నూనం సునీతేః పతిదేవతాయాస్తపఃప్రభావస్య సుతస్య తాం గతిమ్ । దృష్ట్వాఽభ్యుపాయానపి వేదవాదినో నైవాధిగన్తుం ప్రభవన్తి కిం నృపాః ॥ ౪౦ ॥ యః పఞ్చవర్షో గురుదారవాక్శరైర్భిన్నేన యాతో హృదయేన దూయతా । వనం మదాదేశకరోఽజితం ప్రభుం జిగాయ తద్భక్తగుణైః పరాజితమ్ ॥ ౪౧ ॥ యః క్షత్రబన్ధుర్భువి తస్యాధిరూఢమన్వారురుక్షేదపి వర్షపూగైః । యః పఞ్చవర్షో యదహోభిరల్పైః ప్రసాద్య వైకుణ్ఠమవాప తత్పదమ్ ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏతత్తేఽభిహితం సర్వం యత్పృష్టోఽహమిహ త్వయా । ధ్రువస్యోద్దామయశసశ్చరితం సమ్మతం సతామ్ ॥ ౪౩ ॥ ధన్యం యశస్యమాయుష్యం పుణ్యం స్వస్త్యయనం మ

షాం సూర్యచన్ద్రాదిజ్యోతిషాం-చక్రం, యస్మిన్ ధ్రువే, ఆహితం సత్, అనిశం భ్రమతి * ॥ ౩౮ ॥ * అస్య ధ్రువస్య, మహిమానం, విలోక్య, భగవాన్నారదః ఋషిః, ఆతోద్యం వీణాం, వితుదన్నాదయన్, ప్రచేతసాం సత్రే బ్రహ్మసత్రే, భగవన్మాహాత్మ్యప్రసఙ్గే చ, శ్లోకాన్ ధ్రువమహిమప్రతిపాదనపరాన్, త్రీన్ శ్లోకాన్, అగాయత్ * ॥ ౩౯ ॥ * శ్లోకానేవాహ ॥ నూనమితి ॥ పతిదేవతాయాః సునీతేః-సుతస్య ధ్రువస్య, యః తపఃప్రభావః, తస్య ఫలభూతాం -తాం గతిం, అభ్యుపాయాన్ గతిసాధనభూతాన్ భగవదారాధనరూపానుపాయానపి-దృష్ట్వా, వేదవాదినోఽపి బుధయోఽపి, అధిగన్తుం ప్రాప్తుం, నైవ ప్రభవన్తి న సమర్థా భవన్తి, కిం పునరన్యే నృపాః నృపా న ప్రభవన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః * ॥ ౪౦ ॥ * గురుదారాః పితృపత్నీ సురుచిః, తస్యా, వాచ ఏవ బాణాస్తైర్భిన్నేన, అత ఏవ దూయతా తప్తేన, హృదయేన, యో ధ్రువః, పఞ్చవర్ష ఏవ, వనం ప్రతిగతః, తత్రాపి మదాజ్ఞావశవర్తీ అజితమపి, విభుం భగవన్తం, తద్భక్తగుణైః భగవద్భక్తానాం గుణైర్భూతమైత్ర్యాదిభిః, పరాజితం వశంగతం, "అహం భక్తపరాధీనో హ్యస్వతన్త్ర", ఇతి భగవదుక్తేః, భక్తపరాధీనమిత్యర్థః, జిగాయ వశీకృతవాన్ * ॥ ౪౧ ॥ * తస్య ధ్రువస్యాధిరూఢం తేన ప్రాప్తమిత్యర్థః, పదం స్థానం, యః, భువి, క్షత్రబన్ధుః క్షత్రియాభాసః, వర్షసమూహైరపి, అధిరోఢుమిచ్ఛేదపి కిం, తత్సకాలోఽప్యశక్యః, దూరత ఆరోహణమిత్యర్థః, కథంభూతం పదం షట్పఞ్చ వా వర్షాణి యస్య సః, అల్పైరేవాహోభిర్దినైః, వైకుణ్ఠం, ప్రసాద్య ప్రసన్నం కారయిత్వా, యత్తస్య పదమవాప * ॥ ౪౨ ॥ * తద్ధ్రువచరితం నిగమయన్ తచ్ఛ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ మునిః ॥ ఏతదితి ॥ త్వయా, యత్ పృష్టోఽహం, తత్సర్వం, తుభ్యం, కథితం, కిం తత్, ఆహ, ఉద్దామయశసః ఉత్కృష్టకీర్తేః, ధ్రువస్య, చరితం, సతాం హరిభక్తానాం, సమ్మతమ్ * ॥ ౪౩ ॥ * ధ

స్యం, ధనేచ్ఛయా శృణ్వతాం శ్రావయతాం చ ధనసంపాదకం, తథా, యశస్యం యశస్కరం, ఆయుష్యమాయుష్కరం, స్వస్త్యయనం మఙ్గళకరం, స్వర్గ్యం స్వర్గసంపాదకం, ధ్రౌవ్యం ధ్రువస్థానప్రాపకం, సౌమనస్యం మనఃపీడానిరాసకం, ప్రశస్యం ప్రాశస్త్యసంపాదకం, అఘమర్షణం పాపనిరాసకమ్ ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ ఏతత్, అచ్యుతప్రియస్య ధ్రువస్య, చేష్టితం, అభీక్ష్ణం పౌనఃపున్యేన, శ్రద్ధయా, శ్రుత్వా-యో, వర్తతే, తస్య, భగవతి భక్తిర్భవతి, భక్తిఫలమాహ, యయా భక్త్యా, క్లేశానామాధ్యాత్మికాదీనాం, సంక్షయో భవతి ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ మహత్త్వం సర్వోత్కృష్టత్వం, ఇచ్ఛతాం కామయమానానాం-తీర్థం మహత్త్వప్రాప్త్యుపాయః-భవేదిత్యనుషఙ్గః, తథా శ్రోతుః - శీలాదయో గుణాః భవేయురిత్యనుషక్తస్య వచనపరిణామేన సంబన్ధః, యత్ర యస్మిన్ ధ్రువచరితే - శ్రూయమాణ ఇతి శేషః - తదిచ్ఛతాం తేజ ఇచ్ఛతాం-తేజో-భవేత్ - తేజసోఽపి గేయత్వేన బుద్ధిస్థత్వాత్సన్నిహితత్వాత్ప్రకృతత్వాత్తచ్ఛబ్దేన పరామర్శాదుద్దేశ్యవిశేషణత్వోపపత్తిః, తథా, యత్ర యస్మిన్ చరితే-మనస్వినాం-ప్రశంసాయాం నిత్యయోగే వా మత్వర్థీయోఽ "స్మాయామేధాస్రజో విని" రితి విని ప్రత్యయః మనః ప్రాశస్త్యం భగవతి మనసో నిత్యయోగం వేచ్ఛతాం, మనః, ప్రశస్తం నిత్యయుక్తం-వా మనో భవేదిత్యర్థః ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ అర్థసామర్థ్యాత్ప్రాతః - స్సాయం చ సాయంకాలే చ - ప్రయతః మనఃప్రణిధానయుక్తః- ద్విజన్మనాం బ్రాహ్మణానాం-సమవాయే సభాయాం-పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య - మహత్ - సమీహితసాధనం చరితం కీర్తయేత్ ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ పౌర్ణమాస్యాం-సినీవాల్యాం దృష్టేన్దుకలాయామమావాస్యాయాం - శ్రవణనక్షత్రయుక్తే దినే - అర్కదినే సప్తమీభానువాసరాదౌ చ కీర్తయేదితి సంబన్ధః ✽ ॥ ౪౮ ॥ ✽ నేచ్ఛన్ నిష్కామః-తీర్థం పాదయస్య స-తీర్థపాదో భగవాన్-తస్య పాదాశ్రయః భాగవతః శ్రద్ధ

హత్ । స్వర్గ్యం ధ్రౌవ్యం సౌమనస్యం ప్రశస్యమఘమర్షణమ్ ॥ ౪౪ ॥ శ్రుత్వైతచ్ఛ్రద్ధయాఽభీక్ష్ణమచ్యుతప్రియచేష్టితమ్ । భవేద్భక్తిర్భగవతి యయా స్యాత్క్లేశసంక్షయః ॥ ౪౫ ॥ మహత్త్వమిచ్ఛతాం తీర్థం శ్రోతుః శీలాదయో గుణాః । యత్ర తేజస్తదిచ్ఛూనాం మానో యత్ర మనస్వినామ్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రయతః కీర్తయేత్ప్రాతస్సమవాయే ద్విజన్మనామ్ । సాయం చ పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య చరితం మహత్ ॥ ౪౭ ॥ పౌర్ణమాస్యాం సినీవాల్యాం ద్వాదశ్యాం శ్రవణే తథా । దినక్షయే వ్యతీపాతే సంక్రమేఽర్కదినేఽపి వా ॥ ౪౮ ॥ శ్రావయేచ్ఛ్రద్దధానానాం తీర్థపాదపదాశ్రయః ॥ నేచ్ఛంస్తత్రాత్మనాత్మానం సన్తుష్ట ఇతి సిధ్యతి ॥ ౪౯ ॥ జ్ఞానమజ్ఞాతతత్త్వాయ యో దద్యాత్సత్పథేఽమృతమ్ । కృపాలోర్దీననాథస్య దేవాస్తస్యానుగృహ్ణతే ॥ ౫౦ ॥ ఇదం మయా తేఽభిహితం కురూద్వహ ధ్రువస్య విఖ్యాతవిశుద్ధకర్మణః । ✽ హిత్వాఽర్భకః క్రీడనకాని మాతుర్గృహం చ విష్ణుం శరణం జగామ ॥ ౫౧ ॥ ✽

✽✽✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ నిశమ్య కౌషారవిణోపవర్ణితం ధ్రువస్య వైకుణ్ఠపదాధిరోహణమ్ । ప్రరూఢభావో భగవత్య

ధానాన్ శ్రద్ధాయుక్తాన్ ప్రతి-తచ్చరితం - శ్రావయేత్ - భాగవతస్య నితరామేతచ్చరితశ్రావణం యుక్తమితి భావః-తత్ర-నిష్కామనయా శ్రావణే-ఆత్మనా - స్వయమేవా - త్మానం శ్రావయితా ప్రత్యాత్మానం ప్రతి-సంతుష్ట ఇతి సంతుష్టో భగవాన్ భవేదితి హేతోః- సిధ్యతి - నిష్కామనయా యః శ్రావయతి తస్మై భగవాన్ స్వయమేవ సంతుష్ట ఇతి సోఽపి సిధ్యత్యేవ ముక్తిం ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః ✽ ॥ ౪౯ ॥ ✽ న కేవలం నిష్కామనయా శ్రావయితారం భగవానేవానుగృహ్ణాతే-అపితు-సర్వేఽపి దేవా అనుగృహ్ణత ఇత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ అజ్ఞాతం తత్త్వం తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యం-యేన-తస్మై-సత్పథే సతాం మార్గే భగవన్మార్గ ఇత్యర్థః - అమృతరూపం జ్ఞానం - యో-దద్యాత్-తస్య కృపాలోః-అత ఏవ దీననాథస్య-దేవా-అనుగృహ్ణతే అనుగ్రహం కుర్వన్తి ✽ ॥ ౫౦ ॥ ✽ హే కురూద్వహ-విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం - విశుద్ధం శృణ్వతామప్యఘశోధకం-కర్మ చేష్టితం-యస్య-తస్య ధ్రువస్య-తచ్చరితం-తుభ్యం-మయాఽభిహితం కథితం - యో ధ్రువః-అర్భక ఏవ సన్-మాతృగృహం-క్రీడనకాని బాలక్రీడాసాధనాని చ-త్యక్త్వా-విష్ణుం- శరణం జగామ ఏః పునః పునర్విస్మీయతే ✽ ॥ ౫౧ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

ఏవం కార్త్స్న్యేన శ్రుతధ్రువచేష్టితో విదురః "మహిమానం విలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః । ఆతోద్యం వితు శ్లోకాన్సత్రేఽగాయత్ప్రచేతసా" మిత్యుక్తప్రచేతస్సత్రే తత్ర తత్ర వర్ణితభగవత్కథాబుభుత్సయా పృచ్ఛతీత్యాహ బాదరాయణిః ॥ నిశమ్యేతి ॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణో - పవర్ణితం - యద్ధ్రువస్య వైకుణ్ఠస్థానాధిరోహణం తత్-నిశమ్య శ్రుత్వా-పున - రధోక్షజే భగవతి - ప్రరూఢః అభివృద్ధః-భావో భక్తిర్యస్య సః-విదురః-తం కౌషారవిణ-మన్యత్ప్రష్టుముపక్రా

న్తవాన్ ॥౧॥ ప్రశ్నమేవాహ ॥ కేత ఇతి ॥ తే "ప్రచేతసాం సత్రే" ఇత్యుక్తాః ప్రచేతసః కే ఇతి జాతిప్రశ్నః హే సువ్రత మైత్రేయ కస్య అపత్యాని పుత్రాః ఇతి యోనిసంబన్ధప్రశ్నః, కస్యాన్వవాయే వంశే ప్రఖ్యాతాః ప్రసిద్ధా ఇతి వంశప్రశ్నః కుత్ర వా సత్రమాసత ఇతి సత్రదేశప్రశ్నః ॥ ౨ ॥ నారదేన ప్రచేతసాం వర్ణితాః కథాః ప్రష్టుం తన్మహిమానమాహ ॥ మన్య ఇతి ॥ దేవదర్శనం దేవో భగవాన్ తస్య దర్శనం దృశ్యతేఽనేనేతి దర్శనం కరణే ల్యుట్ తత్త్వోపదేశేన భగవత్సాక్షాత్కారోపాయభూత ఇత్యర్థః దేవస్య దర్శనం సాక్షాత్కారో యస్య యస్మాద్వేతి బహువ్రీహిః అత ఏవ మహాభాగవతం మన్యే తమేవ విశినష్టి యేన నారదేన హరేః పరిచర్యావిధిః పూజాప్రకారరూపః క్రియాయోగః ప్రోక్తః పఞ్చరాత్రాద్యుపదేశేన కథితః ॥ ౩ ॥ క్రియాయోగమేవ విశదయన్ నారదం ప్రశంసతి ॥ స్వధర్మేతి ॥ భక్తిమతా నిరతిశయభగవద్భక్తిమతా ... యజ్ఞపూరుషః యజ్ఞానాం భోక్తా ప్రభుశ్చ భగవాన్ స్వధర్మశీలైః స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితభగవదారాధనరూపపఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానపరైః పురుషైః ఇజ్యమానః ఆరాధ్యమానః ఈరితః కథితః కిల సర్వయజ్ఞారాధ్యభగవత్పరిచర్యారూపత్వేన స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మా అనుష్ఠేయా ఇతి పఞ్చరాత్రాదౌ నారదేన భగవతా కథితమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవం నారదం ప్రశస్య ప్రచేతోభ్యస్తదుపదిష్టకథాః పృచ్ఛతి ॥ యా ఇతి ॥ దేవర్షిణా నారదేన తత్ర తత్ర ప్రచేతసాం బ్రహ్మసత్రే యా భగవత్కథా వర్ణితాః తాః కథాః శుశ్రూషవే శ్రోతుమిచ్ఛవే మహ్యం కార్త్స్న్యేన వక్తుమర్హసి ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః ప్రచేతసో ధ్రువవంశజా ఇతి వక్తుం ధ్రువవంశమనుక్రామతి ॥ ధ్రువస్యేతి ॥ ధ్రువస్య పుత్రః ఉత్కలాఖ్యః పితరి ధ్రువే వనం ప్రతి గచ్ఛతి సతి సార్వభౌమశ్రియం పితురధిరాజాసనం చ నైచ్ఛత్ ॥ ౬ ॥

ధోక్షజే ప్రష్టుం పునస్తం విదురః ప్రచక్రమే ॥ ౧ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ కే తే ప్రచేతసో నామ కస్యాపత్యాని సువ్రత । కస్యాన్వవాయే ప్రఖ్యాతాః కుత్ర వా సత్రమాసత ॥ ౨ ॥ మన్యే మహాభాగవతం నారదం దేవదర్శనమ్ । యేన ప్రోక్తః క్రియాయోగః పరిచర్యావిధిర్హరేః ॥ ౩ ॥ స్వధర్మశీలైః పురుషైర్భగవాన్యజ్ఞపూరుషః । ఇజ్యమానో భక్తిమతా నారదేనేరితః కిల ॥ ౪ ॥ యాస్తా దేవర్షిణా తత్ర వర్ణితా భగవత్కథాః । మహ్యం శుశ్రూషవే బ్రహ్మన్ కార్త్స్న్యేనాచష్టుమర్హసి ॥ ౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ధ్రువస్య చోత్కలః పుత్రః పితరి ప్రస్థితే వనమ్ । సార్వభౌమశ్రియం నైచ్ఛదధిరాజాసనం పితుః ॥ ౬ ॥ స జన్మనోపశాన్తాత్మా నిఃసఙ్గః సమదర్శనః । దదర్శ లోకే వితతమాత్మానం లోకమాత్మని ॥ ౭ ॥ ఆత్మానం బ్రహ్మ నిర్వాణం ప్రత్యస్తమితవిగ్రహమ్ । అవబోధరసైకాత్మ్యమానన్దమనుసన్తతమ్ ॥ ౮ ॥ అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః । స్వరూపమవరున్ధానో నాత్మనోఽన్యం తదైక్షత ॥ ౯ ॥ జడాన్ధబధిరోన్మత్తమూకాకృతిరతన్మతిః । లక్షితః పథి బాలానాం ప్రశాన్తార్చిరివానలః ॥ ౧౦ ॥

అనిచ్ఛాయాం కిం కారణమిత్యపేక్షాయాం బహుజన్మసిద్ధయోగమాహాత్మ్యప్రత్యక్షితస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవతృప్తత్వాదన్యత్పురుషార్థభూతం నైచ్ఛదితి వక్తుం తస్య స్వాత్మానన్దానుభవమాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఉత్కలః జన్మనా జన్మప్రభృతి ఉపశాన్తం రాగాదిభిరకలుషితం ఆత్మా మనః యస్య అత ఏవ నిస్సఙ్గః రాగాభిష్వఙ్గరహితః సమదర్శనః సన్ లోకే వితతం వ్యాప్తం ఆత్మానం ఆత్మని లోకం చ దదర్శ లోకే వితతమాత్మానమితి శరీరవ్యాపకత్వముక్తం ఆత్మని లోకమిత్యాత్మనో ధారకత్వముక్తం లోక్యతే దృశ్యత ఇతి లోకః శరీరమ్ ॥ ౭ ॥ ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం బ్రహ్మ ధర్మభూతజ్ఞానబృహత్తయా బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం నిర్వాణం సుఖరూపం ప్రత్యస్తమితవిగ్రహం దేహవినిర్ముక్తం "అశరీరం శరీరేష్వి"త్యాదిశ్రుతేః, అవబోధరసైకాత్మ్యం అవబోధ ఏవ రసః ఐకాత్మ్యం ఏకస్వభావత్వం యస్య, తం క్వచిదప్యంశే జాడ్యరహితమిత్యర్థః, ఆనన్దం ధర్మభూతానన్దగుణవిశిష్టం "గుణవచనేభ్యో మతుపో లుగిష్టః" ఇత్యనుశాసనాత్, అతిసన్తతం అత్యన్తం నిత్యమ్ ॥ ౮ ॥ స్వరూపం స్వస్వరూపభూతం అవరున్ధానః అనుసన్దధానః అత ఏవ, అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః, అవ్యవచ్ఛిన్నః నిరన్తరః, యోగ ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః స ఏవాగ్నిః, తేన దగ్ధం కర్మరూపమమలం యస్య సః, ఆశయోఽన్తఃకరణం, యస్యేతి, బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః, అన్యత్, ఆత్మస్వరూపాదన్యత్ పురుషార్థభూతం దేహతదనుబన్ధ్యాదికం స్వయమన్యః దేహాదిభ్యో విలక్షణః, నైక్షత నాపశ్యత్ ॥ ౯ ॥ జడాదితుల్యవేషః, అతన్మతిః జడాదితుల్యమతిరహితః, ప్రశాన్తాన్యర్చింషి జ్వాలా యస్య, సోఽగ్నిరివ స్థితః, బాలానాం పథి మార్గే స్వమాహాత్మ్యనావిష్కారరూపే లక్షితః ॥ ౧౦ ॥ తముత్కలం మన్త్రిభిస్సహితాః స్వస్యైతత్కులవృద్ధాః జడమున్మత్తం చ జ్ఞా

త్వా - తం విహాయేత్యర్థః - భ్రమేస్సుతం - యవీయాంసం కనీయాంసం - వత్సరం భూపతిం, రాజానం చక్రుః ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ వత్సరస్య, ఇష్టా శీలరూపగుణాదిభిరన్తరామనుకూలా, స్వర్వీథ్యాఖ్యా - భార్యా పుష్పార్ణాదీన్ - షట్ పుత్రాన్ - అసూత అసుషువే ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ తేషు షణ్ణాం పుత్రాణాం మధ్యే - పుష్పార్ణాఖ్యస్య జ్యేష్ఠస్య, ప్రభా దోషేతి - ద్వే భార్యే - బభూవతుః ॥ తత్ర తత్ర ప్రభాయాస్సుతాః ప్రాతరాదయస్త్రయో బభూవుః, దోషాసుతాః - ప్రదోషాదయస్త్రయ ఆసన్ ॥ తత్ర వ్యుష్టిః - పుష్కరిణ్యాఖ్యాయాం భార్యాయాం - సర్వతేజసాఖ్యం సుతం - ఆదధే జనయామాస ✽ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ✽ స సర్వతేజసః - ఆకూత్యాఖ్యాయాం పత్న్యాం, చక్షుస్సంజ్ఞం - సుతం - మనుం - అవాప - చ మనోశ్చక్షుస్సంజ్ఞస్య - నడ్వలాఖ్యా మహిషీ - భార్యా - విరజాన్ శుద్ధాన్ - సుతాన్ పురుప్రముఖాన్ ద్వాదశ పుత్రాన్ - అసూత ✽ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ✽ తతోల్ముకః, పుష్కరిణ్యాం భార్యాయాం - ఉత్తమాన్ శ్రేష్ఠాన్ - అఙ్గాదీన్ షట్పుత్రాన్ - అజనయత్ ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ తేషామఙ్గస్య యా - సునీథాఖ్యా భార్యా - సా - ఉల్బణం దురాత్మానం - వేననామకం - పుత్రం - సుషువే - దౌరాత్మ్యమేవ ప్రపఞ్చయతి - యదితి - యదిత్యాదినా ॥ యస్య వేనస్య దౌశ్శీల్యాద్దుష్టస్వభావాద్ధేతోః - స రాజర్షిరఙ్గః - నిర్విణ్ణః నితరాం దుఃఖితః పురాత్ - నిరగాత్ నిర్గతః ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ అఙ్గ హే విదుర మునయః - కుపితాః వేనేన కోపం ప్రాపితాః వాగేవ వజ్రం యేషాం తే - యం వేనం - శేపుః కిల శప్తవన్తః - శాపాద్గతప్రాణస్య తస్య వే

మత్వా తం జడమున్మత్తం కులవృద్ధాస్సమన్త్రిణః । వత్సరం భూపతిం చక్రుర్యవీయాంసం భ్రమేస్సుతమ్ ॥ ౧౧ ॥
స్వర్వీథిర్వత్సరస్యేష్టా భార్యాఽసూత షడాత్మజాన్ । పుష్పార్ణం తిగ్మకేతుం చ ఇషమూర్జం వసుం జయమ్ ॥ ౧౨ ॥
పుష్పార్ణస్య ప్రభా భార్యా దోషా చ ద్వే బభూవతుః । ప్రాతర్మధ్యన్దినం సాయమితి హ్యాసన్ప్రభాసుతాః ॥
ప్రదోషో నిశిథో వ్యుష్ట ఇతి దోషాసుతాస్త్రయః । వ్యుష్టిస్సుతం పుష్కరిణ్యాం సర్వతేజసమాదధే ॥ ౧౪ ॥ స
చక్షుస్సుతమాకూత్యాం పత్న్యాం మనుమవాప హ । మనోరసూత మహిషీ విరజాన్నడ్వలా సుతాన్ ॥ ౧౫ ॥ పు
రుం కుత్సం త్రితం ద్యుమ్నం సత్యవన్తమృతం వ్రతమ్ । అగ్నిష్టోమమతీరాత్రం ప్రద్యుమ్నం శిబిముల్ముకమ్ ॥
ఉల్ముకోఽజనయత్పుత్రాన్ పుష్కరిణ్యాం షడుత్తమాన్ । అఙ్గం సుమనసం ఖ్యాతిం క్రతుమఙ్గిరసం గ
యమ్ ॥ ౧౭ ॥ సునీథాఙ్గస్య యా పత్నీ సుషువే వేనముల్బణమ్ । యద్దౌశ్శీల్యాత్స రాజర్షిర్నిర్విణ్ణో నిరగాత్పు
రాత్ ॥ ౧౮ ॥ యమఙ్గ శేపుః కుపితా వాగ్వజ్రా మునయః కిల । గతాసోస్తస్య భూయస్తే మమన్థుర్దక్షిణం కరమ్ ॥
అరాజకే తదా లోకే దస్యుభిః పీడితాః ప్రజాః । జాతో నారాయణాంశేన పృథురాద్యః క్షితీశ్వరః ॥ ౨౦ ॥ విదు
ర ఉవాచ ॥ తస్య శీలనిధేస్సాధోర్బ్రహ్మణ్యస్య మహాత్మనః । రాజ్ఞః కథమభూద్దుష్టా ప్రజా యద్విమనా యయౌ ॥ ౨౧ ॥ కిం వాంహో వేన ఉద్దిశ్య బ్రహ్మదణ్డమయూయుజన్ । దణ్డవ్రతధరే రాజ్ఞి మునయో ధర్మకోవిదాః ॥ ౨౨ ॥ నావధ్యేయః ప్రజాపాలః ప్రజాభిరఘవానపి । యదసౌ లోకపాలానాం బిభర్త్యోజస్స్వతేజసా ॥ ౨౩ ॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్ సునీథాత్మజచేష్టితమ్ । శ్రద్దధానాయ భక్తాయ త్వం పరావరవిత్తమ

నస్య, దక్షిణం, కరం హస్తం - పునస్తే మునయో, మమన్థుః మథితవన్తః ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ మథనే సోఽయమాహ ॥ అరాజక ఇతి ॥ తదా శాపానన్తరం, లోకే, అరాజకే రాజ్ఞా రహితే సతి అత ఏవ - దస్యుభిః పీడితాః ప్రజా, బభూవుః, తదా పృథుర్నామ ఆద్యః పురగ్రామాదీనాం తేన రచితత్వాత్, క్షితీశ్వరో రాజా - నారాయణాంశేన జాతః ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ ఏవముక్తః సన్ విదురః పృచ్ఛతి ॥ తస్యేతి ॥ శీలనిధేస్సుస్వభావస్య ద్వైతత్త్వాశ్రయస్య, అత ఏవ, బ్రహ్మణ్యస్య బ్రాహ్మణసేవాపరాయణస్య, బ్రహ్మనిష్ఠస్యేతి వా, అత ఏవ - మహాత్మనః సార్వాత్మ్యబ్రహ్మోపాసనపరమనోయుక్తస్య సాధోః పరకార్యసాధనశీలస్య, తస్యాఙ్గస్య రాజ్ఞః, దుష్టా, ప్రజా పుత్రః, కథం, అభూత్ అజాయత - యత్ యతః - దుష్టాయాః ప్రజాయా హేతోః - విమనాః దుఃఖితమనాః, యయౌ పురాన్నిర్గతః ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ దణ్డః అసాధునిగ్రహరూపో దణ్డ - స్స ఏవ, వ్రతం, తద్బిభర్తీతి - తస్మిన్ రాజ్ఞి వేనే - ధర్మకోవిదా మునయః - కిం వా - అంహః అపరాధ - ముద్దిశ్య ఆలక్ష్య, వేనం - బ్రహ్మదణ్డం ప్రతి అయూయుజన్ బ్రహ్మశాపేన యుక్తం కృతవన్తః ప్రజాపరిపాలననిష్ఠే రాజ్ఞి శాపకరణం మునిభిరనుచితమితి భావః ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ తదేవాహ నేతి ॥ అఘవానపి అపరాధ్యపి - ప్రజాపాలః రాజా - ప్రజాభి - ర్నావధ్యేయః అవజ్ఞేయః న భవతి - యత్ యస్మాత్ - అసౌ ప్రజాపాలః - లోకపాలానా - మోజః - స్వతేజసా - బిభర్తి ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ హే బ్రహ్మన్ - ఏతత్సునీథాత్మజస్య వేనస్య - చేష్టితం - శ్రద్దధానాయ శుశ్రూషాత్వరాయుక్తాయ - భక్తాయ మహ్యం - అనేన స్వస్య శ్రవణే యోగ్యతోక్తా - పరావరవిత్తమః, పరః పరమాత్మా అవ

రః ప్రకృతిపురుషాదిః - తద్విదాం మధ్యే - శ్రేష్ఠః - త్వం - అనేన శ్రవణయోగ్యతోక్తా ఆఖ్యాహి కథయ * ॥ ౨౪ ॥ *ఏవమా
పృష్టో మునిః, బ్రహ్మవిత్, కాన్యకర్మణి బలాదాపాతితోఽపి తేననసుఖ్యతీతి ద్యోతయన్ అఙ్గస్య పుత్రోత్పత్తిక్రమమాహ॥
అఙ్గ ఇత్యాదినా॥ రాజాసౌ ఋషి-రఙ్గః క్రతూనాం మధ్యే, ఉత్తమం, అశ్వమేధం, మాజహార ఆరబ్ధవాన్, తస్మిన్నశ్వమేధే
క్రతౌ, బ్రహ్మవాదిభిః శ్రుతాధ్యయనాదిసమ్పన్నైః, ఋత్విగ్భిః, ఆహూతాస్సత్యో దేవతాః - నాజగ్ముర్నాగతవత్యః*॥ ౨౫ ॥*
హే తాత - ఋత్విజో, విస్మితాః, యజమానమఙ్గ - మూచుః, ఉక్తిమేవాహ॥ తే త్వయా త్వత్సమ్బన్ధిని హూయమానాని దే
వతోద్దేశేన ప్రక్షేపపూర్వకం త్యక్తాని - అయాతయామాని అగతవీర్యాణి - సారవన్తీత్యర్థః హవింషి పురోడాశాదీని - దే
వతాః - నగృహ్ణన్తి * ॥ ౨౬ ॥ * హే రాజన్, హవీంషి - అదుష్టాని శుద్ధాని - తే త్వయా - శ్రద్ధయా సాధితాని సంపాదితాని చ త
థా, ఛన్దాంసి క్రత్వఙ్గభూతా మన్త్రాః, అయాతయామాని స్వరవర్ణాదిభిరగతవీర్యాణి - తత్ర హేతుః ధృతవ్రతైస్స్వరవ
ర్ణాదియుక్తత్వేన మన్త్రోచ్చారణమేవ దృఢం వ్రతం యేషాం తైః - ఋత్విగ్భిః, యోజితాని ప్రయుక్తాని*॥ ౨౭ ॥ *ఏవం యథావ
దనుష్ఠీయమానే క్రతౌ - దేవహేళనం దేవాపరాధ ఇతి హేళనమపరాధ - మణ్వ స్వల్పమపి - వయం - న విదామ నజానీమః, యద్య
స్మాద్ధేళనాత్, స్వకీయాన్ భాగాన్, కర్మసాక్షిణః కర్మణి గుణదోషద్రష్టారో, దేవాః, నగృహ్ణన్తి, అతోఽవశ్యం కేనచిద్దేవ
హేళనేన భవితవ్యం, పరం తు, తద్వయం, నవిదామ ఇత్యర్థః * ॥ ౨౮ ॥ *ఏవమృత్విగ్భిరుక్తోఽఙ్గస్తాం వా హేత్యాహ ము
నిః॥ ద్విజవచః - శ్రుత్వా, అధానన్తరం, సుతరాం, దుఃఖితమనాః, యజమానోఽఙ్గః, యజ్ఞే గృహీతమౌనోఽపి, సదస్యాన్

మః ॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గోఽశ్వమేధం రాజర్షి రాజహార క్రతూత్తమమ్ । నాజగ్ముర్దేవతాస్తస్మి
న్నాహూతా బ్రహ్మవాదిభిః ॥ ౨౫ ॥ తమూచుర్విస్మితాస్తత్ర యజమానమథర్త్విజః । హవీంషి హూయమా
నాని న తే గృహ్ణన్తి దేవతాః ॥ ౨౬ ॥ రాజన్హవీంష్యదుష్టాని శ్రద్ధయాసాధితాని తే । ఛన్దాంస్యయాతయామా
ని యోజితాని ధృతవ్రతైః ॥ ౨౭ ॥ న విదామేహ దేవానాం హేళనం వయమణ్వపి । యన్న గృహ్ణన్తి భాగాన్స్వా
న్యే దేవాః కర్మసాక్షిణః ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గో ద్విజవచశ్శ్రుత్వా యజమానస్సుదుర్మనాః । తత్ప్ర
ష్టుం వ్యసృజద్వాచం సదస్యాంస్తదనుజ్ఞయా ॥ ౨౯ ॥ నాగచ్ఛన్త్యాహుతా దేవా న గృహ్ణన్తి గ్రహానిహ । స
దసస్పతయో బ్రూత కిమవద్యం మయా కృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ నరదేవేహ భవతో నాఘం తావన్మనాక్
స్థితమ్ । అస్త్యేకం ప్రాక్తనమఘం యదిహేదృక్త్వమప్రజః ॥ ౩౧ ॥ తథా సాధయ భద్రం త ఆత్మానం సుప్రజం
నృప । ఇష్టస్తే పుత్రకామస్య పుత్రం దాస్యతి యజ్ఞభుక్ ॥ ౩౨ ॥ తథా స్వభాగధేయాని గ్రహీష్యన్తి దివౌకసః ।
యద్యజ్ఞపురుషస్సాక్షాదపత్యాయ హరిర్వృతః ॥ ౩౩ ॥ తాంస్తాన్కామాన్హరిర్దద్యాద్యాన్యాన్కామయ
తే జనః । ఆరాధితో యథైవైష తథా పుంసాం ఫలోదయః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి వ్యవసితా విప్రాస్తస్య రాజ్ఞః ప్రజాత

సదసి స్థితాన్ ప్రతి, తదనుజ్ఞయా సదస్యానుజ్ఞయా, త్యక్తమౌన, స్తద్దేవతానాగమనకారణం - ప్రష్టుం, వాచం, వ్యసృ
జత్ ప్రాయుఙ్క్త*॥ ౨౯ ॥*వాగ్విసర్గమేవాహ॥ నాగచ్ఛన్తీతి॥ ఇహ క్రతౌ - దేవతాః, ఆహూతాః, నాగచ్ఛన్తి, గ్రహాన్ సోమపా
త్రాణి, నగృహ్ణన్తి, హే సదసస్పతయః - మయా, కిమవద్యం హేళనం, కృతం, తద్యూయం - బ్రూత * ॥ ౩౦ ॥ * హే నరదేవ
ఇహ జన్మని, భవతః బ్రహ్మవిదః, తావన్మనాగపి అఘం, నస్థితం, కిన్తు, ప్రాక్తనమేకమఘమస్తి, యస్మాదఘాత్, ఈదృగ్గు
ణాధికోఽపి, త్వం, అప్రజః ప్రజారహితో, బభూవిథ *॥ ౩౧ ॥* అతో దేవా యథా హవీంషి నగృహ్ణీయుః, తథా ఆత్మానం సుప్ర
జం సపుత్రం, సాధయ, కథం సాధనీయం, తత్రాహ, ఇష్ట ఇతి, యజ్ఞభుగ్భగవాన్, పుత్రం, కామయమానస్య, తే త్వయా, ఇష్ట
ఇజ్యమానస్సన్, పుత్రం, దాస్యతి * ॥ ౩౨ ॥ * తథా తర్హి సతి, దివౌకసో దేవాః - స్వభాగధేయాని స్వభాగాన్, "భాగ
రూపనామభ్యో ధేయః", ఇతి స్వార్థే ధేయప్రత్యయః, గ్రహీష్యన్తి - యద్యతః, యజ్ఞపురుషో హరిః, సాక్షాత్, అపత్యాయ పుత్రా
ర్థం వృతస్స్యాత్, అత స్తేన సహ సర్వే దేవా ఆగమిష్యన్తీత్యర్థః *॥ ౩౩ ॥ *నన్వనితుచ్ఛాన్కామాన్ హరిః కథం దద్యాత్, త
త్రాహ॥ తాంస్తానితి॥ జనో - యాన్యాన్, కామాన్, ప్రార్థయతే, తాంస్తాన్, హరిర్దద్యాత్, యథా యేన ప్రకారేణ, భగవా
నారాధితో జనైస్తేషాం - తథా స్వస్వకామానుసారేణ - ఫలోదయః ఫలావాప్తిర్భవతి *॥ ౩౪ ॥ *ఇతీత్థం, వ్యవసితా నిశ్చితా
ర్థాః, ఋత్విజః - రాజ్ఞోఽఙ్గస్య, ప్రజాపతయే ప్రజోత్పత్త్యై శిపివిష్టాయ - శిపవిశిష్టత్వగుణవిశిష్టాయ - విష్ణవే - పురోడాశం ని
రవపన్, శిపిభిః రశ్మిభిః నివిష్ట ఆవిష్ట, శిపివిష్టస్తస్మై, తథా చ మన్త్రః "కిమిత్తే విష్ణో పరిచక్ష్యం భూత్ప్ర యద్వవక్షే శిపివిష్టో అ
స్మి", ఇత్యాదిః, అర్థవాదశ్చ "యః పశోర్భూమా యా పుష్టిస్తద్విష్ణుశ్శిపివిష్ట", ఇత్యాదిః, నిరుక్తం చ "యదుత ప్రబ్రూషి శిపివి

ష్టోఽస్మీతి ప్రతిపన్నః రశ్మిభిః శిపయో త్రయః రశ్మయ ఉచ్యన్తే తైరావిష్టో భవతి,, ,, యద్వా, శిపషు పశుషు యజ్ఞరూపేణ ప్రవిష్టాయ తథా చ శ్రుతిః,, యజ్ఞో వై విష్ణుః పశవః శిపిర్యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతి,, ఇతి ※ ॥ ౩౫ ॥ ※ తస్మాత్ అగ్నేరిత్యర్థః, అగ్నిసాన్నిధ్యాత్, హేమమయాని-మాల్యాన్యస్య, అమలాన్యమ్బరాణిచ యస్య సః పురుషః, హిరణ్మయపాత్రేణ-సిద్ధం సమ్యక్పక్వం, పాయసాన్నం, ఆదాయ గృహీత్వా, ఉత్తస్థౌ ఉద్గితవాన్ ※ ॥ ౩౬ ॥ ※ బుద్ధిమాన్, స రాజా అఙ్గః-విప్రానుమతః విప్రైరభ్యనుజ్ఞాతః, అఞ్జలినా, ఓదనం పాయసం, గృహీత్వా, స్వయమాఘ్రాయ, హర్షేణ యుక్తః, పత్న్యై, ప్రాదాత్ ※ ॥ ౩౭ ॥ ※ సా రాజ్ఞీ అఙ్గస్త్రీ సునీథా, పుంసవనం పుమాంసం సూతే అనేనేతి పుంసవనం, తదోదనం, ప్రాశ్య భుక్త్వా, పత్యుస్సకాశాత్, గర్భం, సా దధే ధృతవతీ, గర్భకాలే గర్భధారణకాలే, ఉపావృత్తే అతీతే సతి, కుమారం, సుషువే ※ ॥ ౩౮ ॥ ※ స పురుషః, కుమారో బాల ఏవ, బాల్యాత్ప్రభృతీత్యర్థః, అధర్మాంశోద్భవం-మాతామహం-మృత్యుం, మృత్యోః పుత్రీ సునీథా, అనువ్రతః అనుసృతోఽభూత్-తేన మాతామహానుసారేణ యస్మాత్, అధార్మికోఽభవత్ ※ ॥ ౩౯ ॥ ※ అధార్మికత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ స ఇతి ॥ స అఙ్గః, శరాసనం ధనురుద్యమ్య, ధనుష్యారోపితశర ఇత్యర్థః-మృగయుర్లుబ్ధకస్సన్, అత ఏవ-వనగోచరః, అసాధుః, దీనాన్, మృగాన్-హన్తి అవధీత్-తం దృష్ట్వా, అసౌ వేన ఆగచ్ఛతీతి-సర్వో జనః, స్వరౌత్ చుక్రోశ ※ ॥ ౪౦ ॥ ※ ఆక్రీడే క్రీడాస్థానే క్రీడతః-బాలాన్-వయస్యాన్ యూనోఽపి దారుణః క్రూరః- అత ఏవ-నిరనుక్రోశః కృపారహితస్సన్, పశుమారమమారయత్ పశూనివామారయత్ ※ ॥ ౪౧ ॥ ※ స నృప అఙ్గః, ఖలం దురాత్మానం పుత్రం-నానావిధైః, శాసనైః స్వామాద్యుపాయైః, విచక్ష్యానుశాస్యేత్యర్థః, యదా శాసితుం న కల్పః న సమర్థః, తదా-భృశం నితరాం, సుదుర్మనాః దుఃఖితమనాః, ఆసీత్ ※ ॥ ౪౨ ॥ ※ తస్య కుపుత్రనిన్దావాక్యాన్యాహ త్రిభిః ॥ యే, గృహమేధినో గృహాశ్రమిణః, అప్రజాః అపుత్రాః, యే చ పుత్రిణోఽపి-కుత్సితాపత్యకృతం-దుర్భరం ధారయితుమశక్యం, దుఃఖం న విన్దన్తి న లభన్తే, తైః, భగవాన్ దేవః, ప్రాయేణ, అభ్యర్చితః ※ ॥ ౪౩ ॥ ※ యతః కదపత్యాత్, పాపీయసీ కీర్తిః అపకీర్తిః, మహాన్-అధర్మశ్చ-నృణాం-భవేత్-యథా యతః, కదపత్యాత్, సర్వేషాం విరోధః, అనన్తకోఽపారః, ఆధిర్మానసీ వ్యథా చ, జాయతే ※ ॥ ౪౪ ॥ ※ తం ప్రజాపదేశం పుత్రనామమాత్రమపి, ఆత్మనో-మోహేన బన్ధనం-కః పణ్డితో, బహు మన్యేత-యదర్థాః యత్పుత్రాపదేశనిమిత్తాః క్లేశసంపాదకా-గృహాః, భవన్తి, పుత్రాపదేశమాత్రమపి క్లేశాకరగృహాదిహేతుత్వేనాత్మనో బన్ధకత్వాత్ పణ్డితో న బహు మన్యేతేత్యర్థః ※ ॥ ౪౫ ॥ ※ ఇదానీం నిర్వేదహేతుత్వేన కుత్సితమేవాపత్యమభినన్దతి ॥ కదపత్యమితి ॥ శుచాం పదాత్ శోకానాం స్థానాత్, ఉత్తరోత్తరం గృహాసక్తిజననద్వారా సంసారదుఃఖహేతుత్వాదితి భావః-సదపత్యాత్-కదపత్యం, వరం శ్రేష్ఠం-మన్యే, వరత్వే హేతుః-మర్త్యః, గృహాన్, నిర్విద్యేత నిర్వేదం ప్రాప్నుయాత్, తత్ర హేతుః, యద్యత కదపత్యాద్గృహాః, క్లేశనివహాః, శోకావహాః, భవన్తి, కదపత్యం వరమితి పాఠే, తస్య వరత్వం వైరాగ్యహేతుత్వాత్ ※ ॥ ౪౬ ॥ ※ ఏవముక్తప్రకారం, నిర్విణ్ణమనాః, స నృప అఙ్గః, మహాత్మా, మదయునామపి ఘాతినా-ముదయస్సమృద్ధిర్యస్మాత్, తస్మాద్గృహాత్-నిశీథే, ఉత్థా

యే। పురోడాశం నిరవపన్ శిపివిష్టాయ విష్ణవే ॥ ౩౫ ॥ తస్మాత్పురుష ఉత్తస్థౌ హేమమాల్యమలామ్బరః। హిరణ్మయేన పాత్రేణ సిద్ధమాదాయ పాయసమ్ ॥ ౩౬ ॥ స విప్రానుమతో రాజా గృహీత్వాఞ్జలినౌదనమ్। అవఘ్రాయ ముదా యుక్తః ప్రాదాత్పత్న్యా ఉదారధీః ॥ ౩౭ ॥ సా తత్పుంసవనం రాజ్ఞీ ప్రాశ్య వై పత్యురాదధే। గర్భం కాల ఉపావృత్తే కుమారం సుషువేఽప్రజా ॥ ౩౮ ॥ స బాల ఏవ పురుషో మాతామహమనువ్రతః। అధర్మాంశోద్భవం మృత్యుం తేనాభవదధార్మికః ॥ ౩౯ ॥ స శరాసనముద్యమ్య మృగయుర్వనగోచరః। హన్త్యసాధుర్మృగాన్దీనాన్వేనోఽసావిత్యరౌజ్జనః ॥ ౪౦ ॥ ఆక్రీడే క్రీడతో బాలాన్వయస్యానపదారుణః। ప్రసహ్య నిరనుక్రోశః పశుమారమమారయత్ ॥ ౪౧ ॥ తం విచక్ష్య ఖలం పుత్రం శాసనైర్వివిధైర్నృపః। యదా న శాసితుం కల్పో భృశమాసీత్సుదుర్మనాః ॥ ౪౨ ॥ ప్రాయేణాభ్యర్చితో దేవో యేఽప్రజా ※ గృహమేధినః। కదపత్యభృతం దుఃఖం యే న విన్దన్తి దుర్భరమ్ ॥ ౪౩ ॥ యతః పాపీయసీ కీర్తిరధర్మశ్చ మహాన్నృణామ్। యతో విరోధః సర్వేషాం యత ఆధిరనన్తకః ॥ ౪౪ ॥ కస్తం ప్రజాపదేశం వై మోహబన్ధనమాత్మనః। పణ్డితో బహు మన్యేత యదర్థాః క్లేశదా గృహాః ॥ ౪౫ ॥ కదపత్యం ※ వరం మన్యే సదపత్యాచ్ఛుచాం పదాత్। నిర్విద్యేత గృహాన్మర్త్యో యత్క్లేశనివహా గృహాః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం స నిర్విణ్ణమనా నృపో గృహాన్నిశీథ ఉత్థాయ మహోదయోదయాత్। అలబ్ధని

౪౬॥శ్లో॥పా ※ వరం మన్యే.

య, అలబ్ధనిద్ర స్త్యక్తనిద్రః - ప్రసుప్తాం, వేనసువం వేనస్య జననీం సునీథాం, హిత్వా - నరైః - రనవలక్షితః అదృష్టః, గతః - వనం, ప్రవివేశేతి శేషః ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ పురోహితాదయ స్సర్వాః ప్రజాః, పతిం రాజానం - నిర్విద్య గతం నిర్వేదం ప్రాప్య గతం విజ్ఞాయ, అత ఏవ - అతిశోకేన - కాతరాస్సన్తః - ఉర్వ్యాం పృథ్వ్యాం - విచిక్యుః అన్వేషణం చక్రుః, తం తు - తత్ర తత్ర వసన్తమపి నాపశ్యన్ ఇత్యాహ ॥ యథేతి ॥ నిగూఢం హృదయే వసన్తమపి తిరోహితం పురుషం పరమపురుషం యథా - కుయోగినో౽న్వేషయన్తి - తద్వత్ ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ ప్రజాపతేః రాజ్ఞః - పదవీం మార్గ - మలక్షయన్తో౽జానన్తః అత ఏవ, హతప్రయత్నాః - తే పురోహితాదయః - పురీం ప్రత్యుపసృత్య ఆగత్య - హే పౌరవ విదుర - సాశ్రవః శోకాశ్రుసహితాః - సమేతాన్ సఙ్ఘీభూతాన్ - ఋషీన్ - ప్రణమ్య - భర్తుః - విప్లవం నాశమదర్శనం - న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవన్తః ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రయోదశో౽ధ్యాయః. ❁

ఏవం పురోహితాదిభిర్నివేదితా ఋషయస్తమేవ ఖలం వేనమభిషిచ్య పునస్తేన పీడితాస్తం స్వతేజసా నిహత్య తద్బాహుమథనాదవతీర్ణం భగవదంశభూతం పృథుం సస్త్రీకమభిషిచ్య రాజ్యే ప్రతిష్ఠాపయామాసురిత్యాహ చతుర్దశేముని భృగ్వాదయ ఇతి ॥ లోకానాం క్షేమదర్శినః క్షేమచిన్తకాః - తే విజ్ఞాపితాః, భృగ్వాదయః ఋషయః - నృణాం - గోప్తరి త్రాతర్యసతి విద్యమానే సతి - పశుసాత్మతాం పశుసరూపతాం - పశ్యన్తః - పశుసామ్యతామితి పాఠే - పశుభిస్సామ్యం మే

దో౽నుపలక్షితో నృభిర్హిత్వాగతో వేనసువం ప్రసుప్తామ్ ॥ ౪౭ ॥ విజ్ఞాయ నిర్విద్య గతం పతిం ప్రజాః పురోహితామాత్యసుహృద్గణాదయః । విచిక్యురుర్వ్యామతిశోకకాతరా యథా నిగూఢం పురుషం కుయోగినః ॥ అలక్షయన్తః పదవీం ప్రజాపతేర్హతోద్యమాః ప్రత్యుపసృత్య తే పురీమ్ । ఋషీన్సమేతానభివన్ద్య సాశ్రవో న్యవేదయన్పౌరవ భర్తృవిప్లవమ్ ॥ ౪౯ ॥ ❁

❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, త్రయోదశో౽ధ్యాయః ❁

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భృగ్వాదయస్తే మునయో లోకానాం క్షేమదర్శినః । గోప్తర్యసతి వై నృణాం పశ్యన్తః ❁ పశుసాత్మతామ్ ॥ ౧ ॥ వీరమాతరమాహూయ సునీథాం బ్రహ్మవాదినః । ప్రకృత్యసమ్మతం వేనమభ్యషిఞ్చన్పతిం భువః ॥ ౨ ॥ శ్రుత్వా నృపాసనగతం వేనమత్యుగ్రశాసనమ్ । నిలిల్యుర్దస్యవస్సద్యస్సర్పత్రస్తా ఇవాఖవః ॥ స ఆరూఢనృపస్థాన ఉన్నద్ధో౽ష్టవిభూతిభిః । అవమేనే మహాభాగాన్ స్తబ్ధస్సమ్భావితస్స్వతః ॥ ౪ ॥ ఏవం మదాన్ధ ఉత్సిక్తో నిరఙ్కుశ ఇవ ద్విపః । పర్యటన్రథమాస్థాయ కమ్పయన్నివ రోదసీ ॥ ౫ ॥ న యష్టవ్యం న దాతవ్యం న హోతవ్యం ద్విజాః క్వచిత్ । ఇతి న్యవారయద్ధర్మం భేరీఘోషేణ సర్వశః ॥ ౬ ॥ వేనస్యావేక్ష్య మునయో దుర్వృత్తస్య విచేష్టితమ్ । విమృశ్య లోకవ్యసనం కృపయోచుః స్మ సత్రిణః ॥ ౭ ॥ అహో ఉభయతః ప్రాప్తం లోకస్య వ్యసనం మహత్ । దారుణ్యుభయతో దీప్తే ఇవ తస్కరపాలయోః ॥ ౮ ॥ అరాజకభయాదేష కృతో రాజా౽

షాం తే పశుసామ్యాః - తేషాం భావః పశుసామ్యతా - తాం పశ్యన్తః ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ బ్రహ్మవాదినః - రపి స్వ వేనస్య, మాతరం సునీథా, మాహూయ, తస్యై విజ్ఞాప్యేత్యర్థః - ప్రకృతీనామమాత్యాదీనా, మసమ్మతమపి - వేనం, భువః పతిం, అభ్యషిఞ్చన్, భువః, పతిం చక్రురిత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ అత్యుగ్రదణ్డం - వేనం - రాజాసనే ప్రతిష్ఠితం, శ్రుత్వా దస్యవశ్చోరాదయః - సర్పేభ్యః, త్రస్తాభీతా - ఆఖవః మూషకా ఇవ - సద్యః, నిలిల్యుః లీనా బభూవుః ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ స వేనః ఆరూఢం నృపస్థానం రాజాసనం యేన సః - అష్టవిభూతిభిః లోకపాలైశ్వర్యైః, అణిమాదిభిర్వా, ఉన్నద్ధః గర్వితః - అత ఏవ, స్తబ్ధః వివేకశూన్యః, స్వతస్స్వయం - సమ్భావితః - నత్వితరైరితి భావః - ఆత్మానం, మహాభాగం - మహాన్ ఋద్ధిమన్తం - మహాభాగ్యవన్తం వా మేనే ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ ఏవం తథా ఐశ్వర్యమదేనాన్ధః అజ్ఞః, నిరఙ్కుశో, ద్విపః గజ ఇవో, త్సిక్తః ఉత్పథః రథ - మాస్థాయ అధిరుహ్య రోదసీ, ద్యావాపృథివీ - కమ్పయన్నివ, పర్యటన్ ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ హే ద్విజాః, క్వచిదపి, న యాగదానహోమాదికం కర్తవ్య, మిత్యేవం రూపం ధర్మం ధర్మాభాసం, భేరీధ్వనినా, న్యవారయత్, యత ఏవ - మత్తో దుర్మదః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ మునయో భృగ్వాదయ, స్సత్రిణః యజ్ఞకాశ్చ, మిళితాస్సన్తః - దుర్వృత్తస్య, వేనస్య, చేష్టిత - మవేక్ష్య, లోకానాం, వ్యసనం దుఃఖం - విమృశ్య, కృపయా, ఊచుః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ మూలతశ్చాగ్రతశ్చ, ప్రదీప్తే జ్వలితే, కాష్ఠే - తన్మధ్యవర్తినాం పిపీలికాదీనాం, యథోభయతో వ్యసనం, ఏవం తస్కరేభ్యః, పాలకాత్పార్థివాచ్చ, దుఃఖం ప్రాప్తమిత్యర్థః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ తదేవాహ ॥ అరాజకభయాదితి ॥ అతదర్హణః రాజ్యానర్హో౽ప్యేష వేనో౽రాజకభయా, ద్రాజా కృతః, తతో రాజ్ఞో౽ప్యద్య, భయ, మాసీత్, దేహినాం - కథం,

౧ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ పశుసామ్యతామ్.

స్వస్తిసుఖం, స్యాత్ ❀॥౯॥ ❀ అస్మాకమప్యనిష్టం జాతమిత్యాహుః॥ అహేస్సర్పస్య, యథా-పయఃపోషః క్షీరేణపోషణం-
పోషకస్యాప్యనర్థం కరోతి - తథా-తదేవాహుః - సునీథాయాఃగర్భాత్సంభూతో-వేనః-ప్రకృత్యాస్వభావేనైవ-ఖలః-
దురాత్మా ❀॥౧౦॥ ❀ అస్మాభిః-ప్రజాపాలో -నిరూపితఃనియుక్తః - స ఏవ-ప్రజాః-జిఘాంసతిహన్తుమిచ్ఛతి-తథాపితు
కర్తవ్యే, అముం వేనం-సాన్త్వయేమ ఉపపత్తిభిః ప్రార్థయిష్యామః-తత-స్తస్య-పాతకం-అస్మాన్, నస్పృశేత్ ❀॥౧౧॥ ❀
నిషేధస్యప్రసక్తిపూర్వకత్వాత్తామాహుః-తత్తస్యదౌరాత్మ్యం -విద్వద్భిర్జానద్భిరప్య-స్మాభి-రసద్వృత్తో వేనః-నృపః-కృ
తః - అస్మాభిర్నృపీకరణాద్ధేతోరయం భూతాని ద్రుహ్యతి - అతోఽస్మాభిస్సాన్త్వితశ్చేన్నభూతద్రోహకృతం పాపమ
స్మాన్స్పృశతీత్యర్థః-సాన్త్వనేనాప్రసన్నే సతికృత్యమాహుః, సాన్త్వితఇతి-సాన్త్వనైః ప్రార్థితః అధర్మకృత్, దయం వే
నోఽస్మాకం, వాచం-న గ్రహీష్యతిచేత్-తర్హి-లోకానాం, ధిక్కారేణనిన్దయా, నితరాం, దగ్ధం-స్వతేజసా, స్వేషామ
స్మాకం, తేజసాతపోబలేన-దహిష్యామః- ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ ఏవ, మధ్యవసాయనిశ్చిత్య, గూఢోమన్యుః క్రోధో యేషాం తే, మునయః,
ఏన-ముపవ్రజ్యసమీపమాగత్య - సామభిః ప్రియోక్తిభిః, వేనం సాన్త్వయిత్వాఽబ్రువన్ ప్రార్థనాపూర్వకమబ్రువన్నిత్య
ర్థః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ హేనృపవర్య-వయం, యద్విజ్ఞాపయామః హే, త, న్నిబోధ-సావధానచిత్తఆదత్స్వ-కథం భూతం
తత్-తవ ఆయురాదీనాం-వివర్ధనంవిశేషణవర్ధకమ్ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ కిం తదిత్యాహుః - ధర్మ ఇత్యాదిభిరష్టాభిః, పుంసాం-
వాఙ్మనఃకాయానాం, వృత్తిభిర్వ్యాపారైః-ధర్మః ఈశ్వరారాధనరూపోధర్మ ఆచరితోఽనుష్ఠితః లోకాన్విశోకాన్నిర్దుః

తదర్హణః । తతోఽప్యాసీద్భయంత్వద్యకథంస్యాత్స్వస్తిదేహినామ్ ॥ ౯ ॥ అహేరివపయఃపోషఃపోషకస్యా
ప్యనర్థకృత్ । వేనఃప్రకృత్యైవఖలస్సునీథాగర్భసమ్భవః ॥ ౧౦ ॥ నిరూపితఃప్రజాపాలస్సజిఘాంసతివైప్ర
జాః । తథాపిసాన్త్వయేమాముంనాస్మాంస్తత్పాతకంస్పృశేత్ ॥ ౧౧ ॥ తద్విద్వద్భిరసద్వృత్తో వేనోఽస్మా
భిఃకృతోనృపః । సాన్త్వితోయదినోవాచంనగ్రహీష్యత్యధర్మకృత్ । లోకధిక్కారసన్దగ్ధం దహిష్యామ
స్స్వతేజసా ॥ ౧౨ ॥ ఏవమధ్యవసాయైనంమునయోగూఢమన్యవః । ఉపవ్రజ్యాబ్రువన్వేనంసాన్త్వయిత్వాఽ
ధిసామభిః ॥ ౧౩ ॥ నృపవర్యనిబోధైతద్యత్తేవిజ్ఞాపయామహే । ఆయుశ్శ్రీబలకీర్తీనాంతవతాతవివర్ధనమ్॥
ధర్మ ఆచరితఃపుంసాంవాఙ్మనఃకాయబుద్ధిభిః । లోకాన్విశోకాన్వితరత్యథానన్త్యమసఙ్గినామ్ ॥ ౧౫ ॥ సతే
మావినశేద్వీరప్రజానాంక్షేమలక్షణః । యస్మిన్వినష్టేనృపతిరైశ్వర్యాదవరోహతి ॥ ౧౬ ॥ రాజన్నసాధ్వ
మాత్యేభ్యశ్చోరాదిభ్యఃప్రజానృపః । రక్షన్యథాబలింగృహ్ణన్నిహప్రేత్యచమోదతే ॥ ౧౭ ॥ యస్యరాష్ట్రేపు
రేచైవభగవాన్యజ్ఞపూరుషః । ఇజ్యతేస్వేనధర్మేణజనైర్వర్ణాశ్రమాన్వితైః ॥ ౧౮ ॥ తస్యరాజ్ఞోమహాభా
గభగవాన్భూతభావనః । పరితుష్యతివిశ్వాత్మాతిష్ఠతోనిజశాసనే ॥ ౧౯ ॥ తస్మింస్తుష్టేకిమప్రాప్యంజగతా
మీశ్వరేశ్వరే । లోకాస్సపాలాహ్యేతస్మైహరన్తిబలిమాదృతాః ॥ ౨౦ ॥ తంసర్వలోకామరయజ్ఞసఙ్గ్రహం

ఖాన్వితరతికురుతేఅసఙ్గినాం విరక్తానాం-ఆనన్త్యం మోక్షసుఖానన్త్యమపి-వితరతి ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ హేవీర, సఃలోకసుఖ-
రోమోక్షసుఖానన్త్యకరశ్చధర్మః మావినశేత్ ననశ్యేత్-యస్మిన్నుక్తధర్మే వినష్టే సతి, నృపతిః పార్థివఃఐశ్వర్యాదవరో
హతి భ్రశ్యతి ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ హేరాజన్, అసాధవో, యే, అమాత్యాః, సైన్యాః, చోరాదిభ్యః-యథా, యథాశాస్త్రం, ప్ర
జాః, పాలయన్-తాభ్యో-బలింపూజాం, గృహ్ణన్ స్వీకుర్వ-న్నిహలోకే, ప్రేత్యపరలోకం ప్రాప్య చ మోదతే సుఖీభవ
తి ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ యస్యరాజ్ఞో, రాష్ట్రే-పురేచ-స్థితైః, చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యరూపవ్యవస్థయాఽవస్థితైః,జనైః-య
జ్ఞానాం, భోక్తా-ప్రభుశ్చ-భగవాన్-స్వధర్మేణ పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపేణ - ఇజ్యతే ఆరాధ్యతే ❀ ॥ ౧౮ ॥ హేమహాభా
గ-తస్య, నిజశాసనే - నిజం స్వకీయం - యచ్ఛాసనం శాస్త్రవిహితంప్రజాపాలనాదిరూపం కర్మ, తస్మిన్-స్థితః-రాజ్ఞః-
విశ్వాత్మాసర్వాత్మా- భూతభావనః భూతానిభావయత్యుత్పాదయతీతి భూతభావనః జగత్కారణభూతో - భగవాన్-ప
రితుష్యతి ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ తుష్యతుభగవాన్ కింతేనతత్రాహ॥ తస్మిన్నితి ॥ జగతామీశ్వరాః బ్రహ్మాదయ - స్తేషామపీశ్వరే,
తస్మిన్భగవతి - తుష్టేసతిసపాలాః పాలకైస్సహితా -లోకాః - ఆదృతాః ఆదరణయుక్తాః - ఏతస్మై-పరితుష్టభగవతే,
రాజ్ఞే, బలిం-హరన్తిప్రాపయన్తి ❀॥౨౦॥ ❀ సర్వాన్లోకాన్-తత్పతీంశ్చామరాన్-అమరత్వప్రాపకాన్యజ్ఞాంశ్చ-సఙ్గ్ర
హ్ణాతినియచ్ఛతీతి-తథా-తం - త్రయీమయం ధర్మాధర్మాదిబోధకత్రయీప్రచురం వేదైకప్రమాణకత్వేనతత్ప్రాప్యత్వం వి
వక్షితం-త్రయ్యా భాగద్వయాత్మకత్వాత్ క్రియారూపపూర్వభాగప్రాప్యత్వం కిం రూపంచోపరితనభాగప్రాప్యత్వమిత్యత్ర

తద్వివేచయన్ విశినష్టి - యజ్ఞమయం తపోమయమితి - యజ్ఞప్రచురం - పూర్వభాగోదితానాం తేషామారాధనత్వేన తత్ప్రాచుర్యం వివక్షితం - ఆరాధనప్రకారప్రకాశకత్వేన పూర్వభాగస్య తస్మిన్ ప్రామాణ్యమితి భావః - అత్ర "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి - వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య" ఇత్యాదికమనుసన్ధేయం - తపోమయం - తపాంసి ఉపాసనాని - తత్ప్రచురం - ఆరాధ్యస్వరూపగుణాదిప్రకాశకత్వేనోపరితనభాగస్య ప్రామాణ్యమితి భావః - తం - విచిత్రైర్విచిత్రదేవతాదిభిర్నానావిధైః - యజ్ఞైః - తే - అభవాయ ముక్తయే - భవాయేతిచ్ఛేదే - తే తవ - సమృద్ధయ ఇత్యర్థః - యజతః యాగం కుర్వాణాన్ - స్వదేశాన్ తద్వాసినో జనాన్ - అనురోద్ధుమనువర్తితుం - హే రాజన్ - అర్హసి ॥౨౧॥ యస్య రాజ్ఞో దేశవాసిభిర్యజ్ఞైరిజ్యతే భగవాన్ సోఽపి ముచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తే భవాయేత్యుక్తం - తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ యజ్ఞేనేతి ॥ యుష్మద్విషయే తవ దేశే, ద్విజాతిభిః - ర్వితాయమానేన నిరన్తరం క్రియమాణేన - యజ్ఞేన - హరేర్భగవతః - కలాః శరీరభూతాః - సురా ఇన్ద్రాదయో దేవాః - స్విష్టాః యథాశాస్త్రమిజ్యమానాః - అత ఏవ - తుష్టాః - స్తవ - వాఞ్ఛితం - ప్రదిశన్తి ప్రయచ్ఛన్తి - హే వీర తద్ధేలనం - తేషాం దేవానాం - హేలనమవజ్ఞాం - చేష్టితుం కర్తుం - భవాన్నార్హతి ॥౨౨॥ ఏవం విజ్ఞాపితో వేన ఆహేత్యాహ ॥ వేన ఇతి ॥ యూయం - బాలిశా అజ్ఞాః - వై నూనం - కుతః - యతః - అధర్మే - ధర్మమానినః ధర్మం మన్వానాః - తదేవ ప్రపఞ్చయతి - యే భవాదృశా జనాః వృత్తిదమన్నాదిప్రదం - ప్రభుం హిత్వా - జారం పతిముపాసతే ॥౨౩॥ యే చ మూఢాః - నృపరూపేణావస్థితమీశ్వరమవజానన్తి అవజ్ఞాం కుర్వన్తి - తే జనాః - ఇహ - పర

త్రయీమయం యజ్ఞమయం తపోమయమ్ । యజ్ఞైర్విచిత్రైర్యజతోఽభవాయ తే రాజన్స్వదేశాననురోద్ధుమర్హసి ॥ ౨౧ ॥ యజ్ఞేన యుష్మద్విషయే ద్విజాతిభిర్వితాయమానేన సురాః కలా హరేః । స్విష్టాస్సుతుష్టాః ప్రదిశన్తి వాఞ్ఛితం తద్ధేలనం నార్హసి వీర చేష్టితుమ్ ॥ ౨౨ ॥ వేన ఉవాచ ॥ బాలిశా బత యూయం వా అధర్మే ధర్మమానినః । యే వృత్తిదం పతిం హిత్వా జారం పతిముపాసతే ॥ ౨౩ ॥ అవజానన్త్యమీ మూఢా నృపరూపిణమీశ్వరమ్ । నానువిన్దన్తి తే భద్రమిహ లోకే పరత్ర చ ॥ ౨౪ ॥ కో యజ్ఞపురుషో నామ యత్ర వో భక్తిరీదృశీ । భర్తృస్నేహవిదూరాణాం యథా జారే కుయోషితామ్ ॥ ౨౫ ॥ విష్ణుర్విరిఞ్చో గిరిశ ఇన్ద్రో వాయుర్యమో రవిః । పర్జన్యో ధనదస్సోమః క్షితిరగ్నిరపాం పతిః ॥ ౨౬ ॥ ఏతే చాన్యే చ విబుధాః ప్రభవో వరశాపయోః । దేహే వసన్తి నృపతేస్సర్వదేవమయో నృపః ॥ ౨౭ ॥ తస్మాన్మాం కర్మభిర్విప్రా యజధ్వం గతమత్సరాః । బలిం చ మహ్యం హరత మత్తోఽన్యః కోఽగ్రభుక్పుమాన్ ॥ ౨౮ ॥ ఇత్థం విపర్యయమతిః పాపీయానుత్పథం గతః । అనునీయమానస్తద్యాచ్ఞాం న చక్రే భ్రష్టమఙ్గళః ॥ ౨౯ ॥ ఇతి తేఽసత్కృతాస్తేన ద్విజాః పణ్డితమానినా । భగ్నాయాం భవ్యయాచ్ఞాయాం తస్మై విదుర చుక్రుధుః ॥ ౩౦ ॥ హన్యతాం హన్యతామేష పాపః ప్రకృతిదారుణః । జీవన్జగదసావాశు కురుతే భస్మసాద్ధ్రువమ్ ॥ ౩౧ ॥ నాయమర్హత్యసద్వృత్తో నరదేవవరాసనమ్ । యోఽధియజ్ఞపతిం వి

త్ర చ, లోకే - భద్రం కల్యాణం - నానువిన్దన్తి న ప్రాప్నువన్తి - కిం తు దుఃఖినో భవన్తీత్యర్థః ॥౨౪॥ భర్తృస్నేహవిదూరో యాసాం తాసాం కుయోషితాం నిన్దితస్త్రీణాం - యథా - జారపురుషే - భక్తిః - తథా - యత్ర యజ్ఞపురుషే - వః యుష్మాకమీదృశీ భక్తిః స యజ్ఞపురుషః - కో నామ - కింశబ్దః కుత్సాయామసంభావనాయాం వా ॥౨౫॥ వరశాపయోరనుగ్రహనిగ్రహయోః - ప్రభవస్సమర్థాః - విష్ణ్వాదయో - న్యే చ దేవాః - నృపతే రాజ్ఞో - దేహే - వసన్తి - అతో - నృపస్సర్వదేవమయః సర్వదేవతాప్రచురః ॥౨౬॥౨౭॥ తస్మాన్నృపస్య సర్వదేవమయత్వాత్ - మామేవ - హే విప్రాః - గతమత్సరాః యూయం యజధ్వం - మహ్యమేవ - బలిం స్వామిగ్రాహ్యభాగాదికం, హరత సమర్పయత, మత్తః - అగ్రభుక్ ఆరాధ్యః - కః పుమానస్తి ॥౨౮॥ ఇత్థమేవం విపరీతమతిః - పాపీయాన్, ఉత్పథం దుర్మార్గం, ప్రాప్తః, అనునీయమానః ప్రార్థ్యమానోఽపి తేషామృషీణాం - యాచ్ఞాం, న చక్రే, యతోఽయం, భ్రష్టమఙ్గళః ॥ ౨౯ ॥ ఇతీత్థం - పణ్డితమాత్మానం మన్యమానేన, తేన వేనేన, సత్కృతా అవజ్ఞాతా, స్తే మునయః, భవ్యయాచ్ఞాయాం లోకశుభావహాయాం యాచ్ఞాయాం - భగ్నాయాం సత్యాం - హే విదుర, తస్మై - చుక్రుధుః కుపితవన్తః ॥ ౩౦ ॥ క్రోధమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ హన్యతామితి ॥ ప్రకృత్యా స్వభావేన, దారుణో ఘాతుకః, అత ఏవ, పాపీయాన్, ఏష వేనో, హన్యతాం, కోపాద్విరుక్తిః, యతోఽసౌ, జీవన్, జగత్, భస్మసాత్ భస్మీభూతం, ఆశు, కురుతే, ధ్రువం నూనమ్ ॥ ౩౧ ॥ అసద్వృత్తోఽయం వేనో, రాజాసనం ప్రతి, నార్హతి యోగ్యో న భవతి, హి యస్మాద్వేనః, అనపత్రపో నిర్లజ్జః, యజ్ఞపతిం విష్ణుం, వినిన్ద

తి ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అశుభమశుభాచారం, వేన - మేవ, నృతే వినా, కోవై - పుమాన్, పరిచక్షీత, పరిచక్షీత నిన్దేత్, వేనస్య ప్
త్యఘ్నతామాహుః, యస్య విష్ణో, రనుగ్రహభాజనః అనుగ్రహవిషయస్సన్ - ఈదృశ, మైశ్వర్యం, ప్రాప్తః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁
ఇత్థం, వ్యవసితా నిశ్చితవన్తః, ఋషయః, రూఢమన్యవః - పూర్వం గూఢమన్యవ ఇదానీం రూఢమన్యవస్సన్తః - ప్రాగేవ
భగవన్నిన్దయా హతప్రాయం, వేనం, హుఙ్కారై, ర్నిజఘ్నుః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ ఏవం హుఙ్కారై ర్వేనం నిహత్య, ఋషిభిః -
స్వాశ్రమస్థానే, గతేషు ప్రాప్తేషు సత్సు - శోచతీ, సునీథా, పుత్రస్య వేనస్య - కళేబరం విద్యాయోగేన మన్త్రసహితయా యుక్త్యా,
పాలయామాస ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ తే మునయ - ఏకదా - సరస్వత్యాః - సలిలై - రాప్లుతాః స్నాతాః పుణ్యవద్భ్యస్సన్తః అగ్నిం హుత్వా
ప్రాతరగ్నికార్యం కృత్వా - సరితస్సరస్వత్యాః, తటే, ఉపవిష్టాస్సన్తః, సత్కథాం భగవత్కథాం, చక్రుః కథయామా
సుః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తదా, ఉత్థితాన్, మహోత్పాతాన్, వీక్ష్య, ఉత్పాతై, ర్వ్యక్తం లోకానాం భయం, తేనా, తురాస్సన్తః ఋషయః, అ
నాథాయాః, భువః, దస్యుభ్యశ్చోరాదిభ్యోఽభద్రం, నభవేత్కిమిత్యాహుః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ ఏవం, ఋషిషు, బ్రువత్సు సత్సు,
సర్వతోదిశం సర్వాసు దిక్షు - ధావతాం, అభితో ధనాదికం - లుమ్పతాం - హరతాం - చోరాణాం - భూరిర్బహులః - పాంసుః - స
ముత్థితోఽభూత్ ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ వసు ధనం - లుమ్పతాం హరతాం చోరాణాం, భర్తరి రాజ్ఞి - ఉపరతే నష్టే సతి - అన్యోన్యం,
జిఘాంసతాం హన్తుమిచ్ఛతాం లోకానాం చ - తం తథావిధముపద్రవమ్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ తథా చోరప్రాయ మరాజకం హీన

ఘ్నం వినిర్దహత్యనపత్రపః ॥ ౩౨ ॥ కో వై తం పరిచక్షీత వేన ఏకమృతేఽశుభమ్ । ప్రాప్త ఈదృశమైశ్వర్యం యద
నుగ్రహభాజనః ॥ ౩౩ ॥ ఇత్థం వ్యవసితా హన్తుమృషయో గూఢమన్యవః । నిజఘ్నుర్హుఙ్కృతైర్వేనం
హతమచ్యుతనిన్దయా ॥ ౩౪ ॥ ఋషిభిస్స్వాశ్రమపదం గతే పుత్రకళేబరమ్ । సునీథా పాలయామాస విద్యాయో
గేన శోచతీ ॥ ౩౫ ॥ ఏకదా మునయస్తే తు సరస్వత్సలిలాప్లుతాః । హుత్వాఽగ్నీన్ సత్కథాశ్చక్రురుపవిష్టాస్స
రిత్తటే ॥ ౩౬ ॥ వీక్ష్యోత్థితాన్మహోత్పాతానాహుర్లోకభయఙ్కరాన్ । అప్యభద్రమనాథాయా దస్యు
భ్యో న భవేద్భువః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం బ్రువత్సు ఋషిషు ధావతాం సర్వతోదిశమ్ । పాంసుస్సముత్థితో భూరిశ్చోరా
ణామభిలుమ్పతామ్ ॥ ౩౮ ॥ తముపద్రవమాజ్ఞాయ లోకస్య వసు లుమ్పతామ్ । భర్తర్యుపరతే తస్మిన్నన్యో
న్యం చ జిఘాంసతామ్ ॥ ౩౯ ॥ చోరప్రాయం జనపదం హీనసత్త్వమరాజకమ్ । లోకాన్నావారయఞ్ఛక్తా
అపి తద్దోషదర్శినః ॥ ౪౦ ॥ బ్రాహ్మణస్సమదృక్ శాన్తో దీనానాం సముపేక్షకః । స్రవతే బ్రహ్మ తస్యాపి భిన్నభా
ణ్డాత్పయో యథా ॥ ౪౧ ॥ నాఙ్గస్య వంశో రాజర్షేరేష సంస్థాతుమర్హతి । అమోఘవీర్యా హి నృపా వంశేఽస్మి
న్కేశవాశ్రయాః ॥ ౪౨ ॥ వినిశ్చిత్యైవమృషయో విపన్నస్య మహీపతేః । మమన్థురూరుం తరసా తత్రాసీద్బా
హుకో నరః ॥ ౪౩ ॥ కాకకృష్ణోఽతిహ్రస్వాఙ్గో హ్రస్వబాహుర్మహాహనుః । హ్రస్వపాన్నిమ్ననాసాగ్రో
రక్తాక్షస్తామ్రమూర్ధజః ॥ ౪౪ ॥ తం తు తేఽవనతం దీనం కిం కరోమీతి వాదినమ్ । నిషీదేత్యబ్రువంస్తాత స నిషాద

సత్త్వం చ - జనపద - మాజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా - శక్తా అపి వేనమివ హుఙ్కారై రేవ చోరాన్ హన్తుం శక్తా అపి, ఋషయః - తద్దోషద
ర్శినః తస్మాచ్చోరాదిహననాద్యో దోషః పాపం - తం - పశ్యన్తః, "ఘ్నన్తం న ఘాతుకోపి", ఇతి స్వధర్మం పశ్యన్త ఇతి భావః -
నావారయన్ న నివారితవన్తః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ నన్వేవమృషీణామపశక్తానాం చోరోపద్రవదీనలోకోపేక్షాయాం కో దోష ఇత్యాశ
ఙ్క్య స దోషస్స్యాదితి బ్రాహ్మణస్సమదృగిత్యనేనాశక్త్యా స్వతపసో నాశాభావార్థం రాజాన్తరమేవ సంపాద్య తేనైవ దీనప
రిత్రాణం కార్యమిత్యభిప్రాయేణ రాజాన్తరకరణోపాయమూరుమన్థనాదికం చక్రురిత్యాహ ॥ నాఙ్గస్యేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స
మదృక్ సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వదర్శీ - తదుపయుక్తశమాదిసమ్పన్నోఽపి - బ్రాహ్మణో - యది దీనానాం సముపేక్షక - స్స్యా
త్తర్హి - తస్యాపి - బ్రహ్మ బ్రాహ్మణ్యం - తప ఇతి యావత్ - స్రవతి గచ్ఛతి - యథా భిన్నభాణ్డస్థం జలం - తద్వత్ ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ అత
ఉపేక్షారూపదోషపరిహారాయ నాఙ్గస్యేత్యాది వినిశ్చిత్య మహీపతేరూరుం తరసా మమన్థురిత్యన్వయః - రాజర్షే రఙ్గస్యై
ష వంశః - సంస్థాతుమవసానం ప్రాప్తుం - నార్హతి - హి యతోఽస్మిన్వంశే, జాతా, నృపాః - అమోఘవీర్యాః - తత్ర హేతుః -
కేశవాశ్రయాః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ ఏవమిత్థం - వినిశ్చిత్య - ఋషయః - విపన్నస్య విపత్తిం ప్రాప్తస్య - మృతస్యేత్యర్థః - ఊరుం, త
రసా బలేన - మమన్థుః మథితవన్తః - తత్ర మథితే ఊరౌ - బాహుకో - నామతో - నర - ఆసీత్ ఉద్బభూవ ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ బాహుకమేవ
విశినష్టి ॥ కాకేతి ॥ కాక ఇవ కృష్ణః - అతిహ్రస్వాఙ్గః - హ్రస్వౌ బాహూ యస్య - మహాన్తౌ హనూ కపోలప్రాన్తౌ యస్య - హ్ర
స్వౌ పాదౌ యస్య - నిమ్నం నతం నాసికాగ్రం యస్య - రక్తే అక్షిణీ యస్య - తామ్రవర్ణా మూర్ధజాః కేశా యస్య సః ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ తం

బాహుకం,దీనం,కింకరోమీతిదీనవాదినంచ,రాజ్ఞా నర్షయోఽభిప్రేత్య - నిషీదేతిఉపవిశేత్య - బ్రువన్ , హేతాత,తతః,నిషీ
దేతిఋషివచనాత్సబాహుకః-నిషాదోఽభవత్ నిషాదజాతిరభవదిత్యర్థః ॥౪౫॥ తస్యబాహుకస్య-యేవంశ్యా-
స్తే-నైషాదాః,గిరికాననంగోచరఃఆశ్రయో- నగ్నపురాదిప్రదేశో,యేషాంతే-అభవన్-తత్ర హేతుం,యేనకారణేనా-
సౌబాహుకో,జాయమాన-ఉల్బణంఉత్కటం-కల్మషంపాప,మహరత్ స్వీకృతవాన్ - తత- స్తస్యవంశాస్తథాభూతా ఇ
త్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ అథఅనన్తర - మపుత్రస్యతస్య-మహీపతేర్వేనస్య-బాహుభ్యాం-పున-ర్విప్రైః-ర్మథ్యమానాభ్యాం-
మిథునంస్త్రీపుంసాత్మకం-సమపద్యతఉద్బభూవ ॥ ౪౭ ॥ బ్రహ్మవాదినఃఋషయః -తజ్జాతం,మిథునం,దృష్ట్వా భగ
వత్కలాంభగవదంశం,విదిత్వా-అతఏవ-పరమసంతుష్టా-ఊచుః ॥ ౪౮ ॥ కిమూచురిత్యతఆహ॥ఏషఇతి॥చతుర్భిః॥ఏ
షపుమాన్,భగవతోవిష్ణో , ర్భువనపాలినీకలాభువనపాలనార్థంకలయావతీర్ణఇత్యర్థః,ఇయంచస్త్రీ,లక్ష్మ్యాః,సంభూ
తిస్సంభవఃతస్యాఃకలేత్యర్థః,తత్ర హేతుః,పురుషస్యానపాయినీపురుషమవిహాయజాతేతి భావః «రాఘవత్వేభవత్సీతా
రుక్మిణీకృష్ణజన్మని।అన్యేషుచావతారేషువిష్ణోరేషానపాయినీ» తి,వచనార్థోఽత్రానుసన్ధేయః ॥ ౪౯ ॥ అయంమి
థునేయఃపుమాన్సోయం-రాజ్ఞాం-ప్రథమఃముఖ్యః,యతోఽయం,యశః, కీర్తిం,ప్రథయితావిస్తారయితా,అతః , పృథు
శ్రవాఃపురుకీర్తిసంపన్నః,పృథు,ర్నామ,మహారాజో,భవిష్యతి, నామశబ్దఃప్రసిద్ధౌ , ప్రథయతియశఃపృథురితియోగరూ
ఢిభ్యాంప్రఖ్యాతోమహారాజోభవిష్యతీత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ ఇయంతస్మిన్మిథునేయాస్త్రీ-సేయం,సుదతీశోభనదన్తవతీ

స్తతోఽభవత్ ॥ ౪౫ ॥ తస్యవంశ్యాస్తునైషాదాగిరికాననగోచరాః। యేనాహరజ్జాయమానో వేనకల్మషముల్బణమ్ ॥ ౪౬ ॥ అథతస్యపునర్విప్రైరపుత్రస్యమహీపతేః । బాహుభ్యాంమథ్యమానాభ్యాంమిథునంసమపద్యత ॥ ౪౭ ॥ తందృష్ట్వామిథునంజాతమృషయోబ్రహ్మవాదినః। ఊచుఃపరమసంతుష్టావిదిత్వాభగవత్కలామ్ ॥ ౪౮ ॥ఋషయఊచుః॥ఏషవిష్ణోర్భగవతఃకలాభువనపాలినీ।ఇయంచలక్ష్మీసంభూతిఃపురుషస్యానపాయినీ ॥ ౪౯ ॥ అయంతుప్రథమోరాజాపుమాన్ప్రథయితాయశః । పృథుర్నామమహారాజోభవిష్యతిపృథుశ్రవాః॥౫౦॥ఇయంచదేవీసుదతీగుణభూషణభూషణా।అర్చిర్నామవరారోహాపృథుమేవావరున్ధతి ॥౫౧॥ఏషసాక్షాద్ధరేరంశోజాతోలోకరిరక్షయా । ఇయంచతత్పరాహి శ్రీరనుజజ్ఞేఽనపాయినీ ॥ ౫౨ ॥ ప్రశంసన్తిస్మతంవిప్రాగన్ధర్వప్రవరాజగుః । ముముచుస్సుమనోధారాస్సిద్ధానృత్యన్తిస్వఃస్త్రియః ॥ ౫౩ ॥ శఙ్ఖతూర్యమృదఙ్గాద్యానేదుర్దున్దుభయోదివి ।తత్రసర్వఉపాజగ్ముర్దేవర్షిపితృణాంగణాః ॥ ౫౪ ॥ బ్రహ్మాజగద్గురుర్దేవైస్సహాసృత్యసురేశ్వరైః। వైన్యస్యదక్షిణేహస్తేదృష్ట్వాచిహ్నంగదాభృతః ॥ ౫౫ ॥ పాదయోరరవి

ఇతరావయవసౌష్ఠవస్యాప్యుపలక్షణమిదం,వరారోహాస్త్రీ,యతో - గుణానాం భూషణానాంచభూషణాభూషణవదా
జ్వల్యవిశిష్టాశ్రయభూతేత్యర్థః,తతోఽర్చి , ర్నామ , అర్చ్యతేఉజ్జ్వలతీత్యర్చిరితియోగరూఢిభ్యాంప్రఖ్యాతా, పృథుమే
వా,వరున్ధతిభర్తృత్వేనభజన్తీభవిష్యతి ॥ ౫౧ ॥ అత్ర హేతుః॥ఏషఇతి ॥ రక్షితుమిచ్ఛా రిరక్షా లోకస్యరిరక్షయా,
సాక్షా,ద్ధరేరంశ,ఏషపృథు-ర్జాతఃఆవేశావతారోఽయం,తత్పరాతదనన్యార్హా,అతఏవా,నపాయినీ,శ్రీర్లక్ష్మీ-రియం-జజ్ఞే
లక్ష్మ్యంశజాతేత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ తంపృథుంవిప్రాఃప్రశంసన్తిస్మప్రశశంసుః,గన్ధర్వశ్రేష్ఠాఃజగుఃగానంకృతవన్తః
సిద్ధాఃసుమనోధారాః,పుష్పవృష్టిం-ముముచుః,స్వస్త్రియః , స్వరితిస్వర్గః,తత్రత్యాః -స్త్రియఃఅప్సరసః,నృత్యన్తిననృ
తుః ॥ ౫౩ ॥ శఙ్ఖాదయోదున్దుభయో,దివి-నేదుః,తత్రపృథోస్సమీపే,దేవాదీనాంగణా,ఉపాజగ్ముః ॥ ౫౪ ॥
జగతాం,గురుఃపితాహితోపదేష్టాచ,బ్రహ్మా చతుర్ముఖః,దేవైస్సహాగత్య,వైన్యస్యవేనాపత్యస్యపృథో , ర్దక్షిణేహస్తే
గదాభృతోభగవత,శ్చిహ్నంరేఖాత్మకంచక్రాదికం , దృష్ట్వా ॥ ౫౫ ॥ తథాపాదయో,రరవిన్దంచ,దృష్ట్వేత్యర్థః
హరేః,కలామంశం,మేనే,అప్రతిహతంరేఖాన్తరైరభిన్నం, చక్రంసుదర్శనం,యస్య,చిహ్నం,తస్యపరమేష్ఠినఃపరమ
పురుషస్యాంశం,శస్య,వ్యధికరణేఇమేషష్ఠ్యౌ-పరమేష్ఠినేతిపాఠాన్తరేతు, తస్యపృథోః,పరమేష్ఠినాబ్రహ్మణా , బ్రాహ్మ
ణైస్సహాభిషేక ఆరబ్ధ,ఇత్యన్వయః ,అంశస్సన్నితిపాఠే,అప్రతిహతంరేఖాన్తరైరసఙ్కీర్ణం,చక్రంరేఖాత్మకంచక్రం
అంశస్సన్ సుదర్శనాంశస్సన్,యస్య,స్థితమితిశేషఃఅంశశబ్దాపేక్షయాసన్నితిపుల్లిఙ్గనిర్దేశః॥ అభిషేచకానిఅభిషేకసాధ

నాని-సర్వతో దిగ్భ్యో జనాః అస్మై పృథవే, ఆజహ్రుః ఆహృతవన్తః ❀ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ❀ సరితః, సముద్రాశ్చ, గిరయో హిమవదాదయః, నాగాస్సర్పాః, ఖగాశ్శకునయో ద్యౌరాదయశ్చ, ఏవం, సర్వభూతాన్య, ఉపాయనం సాన్నానికం సమాజహ్రుః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ సమహారాజః పృథురభిషిక్తః, సువాసాః కౌశేయాదిమహార్హవస్త్రః, స్రగ్వీ, స్రగస్యాస్తీతి స్రగ్వీ, అలఙ్కృతః-కిరీటాద్యాభరణైరిశేషః-తథా, ఉలఙ్కృతయా, భార్యయా అర్చిషా సహ, అపరోఽగ్నిరివ రేజే రరాజ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమిత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ తస్మా ఇతి ॥ హేవీర-తస్మై పృథవే, ధనదః, హైమం హిరణ్మయం, శ్రేష్ఠం సింహాసనం-జహార-సలిలస్య స్రావో యస్మాత్తథాభూతం, శశిప్రభ, మాతపత్రం వరుణః, జహారేత్యనుషఙ్గః ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ వాయు-ర్ద్వే వాలవ్యజనే, కీర్తిమయీం కీర్తిప్రచురాం, కీర్తిసంపాదకత్వేనతత్ప్రాచుర్యమత్రవివక్షితం, స్రజం, ధర్మః జహారేతి సర్వత్రానుషఙ్గః, సంయమనం దుష్టనిగ్రహణసమీచీననియమనసాధనం, దణ్డమ్ ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ బ్రహ్మా చతుర్ముఖః-బ్రహ్మమయం వేదప్రచురం-బ్రహ్మప్రవచనాపాదకసామర్థ్యవత్త్వేన బ్రహ్మప్రాచుర్యమత్రవివక్షితం, వర్మ కవచం, భారతీ-సరస్వతీ ఉత్తమం మహార్హం, హారం, హరిరుపేన్ద్రః-సుదర్శనం చక్రం, యదా-పృథౌ భగవదంశోఽనుప్రవిష్టః తదేదం చక్రమపి సుదర్శనాంశేనానుప్రవిష్టమితి భావః, తత్పత్నీ హరేః పత్నీ శ్రీః, అవ్యాహతాం, శ్రియం సంపదం ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ దశ చన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని కోశే యస్య, త-మసిం ఖడ్గం, రుద్రః, ఆజహార-రుద్రపత్న్యా

న్ధం చైతం వైష్ణవేహ రేఖాకలామ్ । యస్యాప్రతిహతం చక్ర ❀ మంశస్య పరమేష్ఠినః ॥ ౮ ॥ తస్యాభిషేక ఆరబ్ధో బ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః । ఆభిషేచనికాన్యస్మా ఆజహ్రుస్సర్వతో జనాః ॥ ౯ ॥ సరిత్సముద్రా గిరయో నాగా గావః ఖగా మృగాః । ద్యౌః క్షితిస్సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమ్ ॥ ౧౦ ॥ సోఽభిషిక్తో మహారాజస్సువాసాస్సాధ్వలఙ్కృతః । పత్న్యాఽర్చిషాఽలఙ్కృతయా విరేజేఽగ్నిరివాపరః ॥ ౧౧ ॥ తస్మై జహార ధనదో హైమం వీర వరాసనమ్ । వరుణస్సలిలస్రావమాతపత్రం శశిప్రభమ్ ॥ ౧౨ ॥ వాయుశ్చ వాలవ్యజనే ధర్మః కీర్తిమయీం స్రజమ్ । ఇన్ద్రః కిరీటముత్కృష్టం దణ్డం సంయమనం యమః ॥ ౧౩ ॥ బ్రహ్మా బ్రహ్మమయం వర్మ భారతీ హారముత్తమమ్ । హరిస్సుదర్శనం చక్రం తత్పత్న్యవ్యాహతాం శ్రియమ్ ॥ ౧౪ ॥ దశచన్ద్రమసిం రుద్రశ్శతచన్ద్రం తథాఽమ్బికా । సోమోఽమృతమయానశ్వాంస్త్వష్టా రూపాశ్రయం రథమ్ ॥ ౧౫ ॥ అగ్నిరాజగవం చాపం సూర్యో రశ్మిమయానిషూన్ । భూః పాదుకే యోగమయ్యౌ ద్యౌః పుష్పావలిమన్వహమ్ ॥ ౧౬ ॥ నాట్యం సుగీతం వాదిత్రమన్తర్ధానం చ ఖేచరాః । ఋషయశ్చాశిషస్సత్యాస్సముద్రశ్శఙ్ఖమాత్మజమ్ ॥ ౧౭ ॥ సిన్ధవః పర్వతా నద్యో రథవీథీర్మహాత్మనః । సూతోఽథ మాగధో వన్దీ తం స్తోతుముపతస్థిరే ॥ ౧౮ ॥ స్తావకాంస్తానభిప్రేత్య పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్ । మేఘనిర్హ్రాదయా వాచా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్ ॥ ౧౯ ॥ పృథురువాచ ॥ భోః సూత హే మాగధ సౌమ్య వన్దిఀల్లోకేఽధునాఽస్పష్టగుణస్య మే స్యాత్ । కిమాశ్రయో మే స్తవ ఏష యుజ్యతాం ❀

మ్బికా, శతచన్ద్రం శతం చన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని యస్మిన్, తచ్ఛతచన్ద్రం, శతచన్ద్రాఖ్యం ఢాలాపరపర్యాయం చర్మ, తస్య ధృతః సోమశ్చన్ద్రః, అమృతమయాన్ అమృతస్రావిత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం-అశ్వాన్, రాజహార, రూపాశ్రయమతిసున్దరం, రథమ్ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ అగ్నిరాజగవం అజస్య గోశ్చ శృఙ్గాభ్యాం నిర్మితం, చాపం, సూర్యః, రశ్మిమయాన్ రశ్మివత్సర్వత్రప్రవేశసామర్థ్యేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, అన్వహం అహరహః, వీం పుష్పాణాం, పుష్పాణాం ఆవలిం పుష్పం ద్యౌ, రాజహార ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ ఖేచరాః సిద్ధసాధ్యగన్ధర్వాదయః, నాట్యాదీని జహ్రుః ప్రాపయామాసుః, ఋషయ-స్సత్యా, ఆశిషః, జహ్రుః కృతవన్త ఇత్యర్థః, సముద్రః, ఆత్మజం స్వస్మాద్భవం, శఙ్ఖం-ఆజహార ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ సిన్ధవో నదాః, నద్యః- పర్వతాశ్చ-మహాత్మనః పృథోః-రథవీథీః రథమార్గాన్ జహ్రుః, దదుః-ధాతూనామనేకార్థత్వాద్దానేన్వస్తిః, తత, సూతాదయ- స్తం పృథుం, స్తోతు, ముపతస్థిరే ఉపసమీపే-స్థితవన్తః ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ తాన్ సూతాదీన్-స్తావకాన్ స్తోతుముద్యుక్తా-నభిప్రేత్య-ప్రతాపవాన్ మహాప్రభావః, వేనస్యాపత్యం, పృథుః, మేఘనిర్హ్రాదయా గర్జితవద్గమ్భీరయా - వాచా- ప్రహసన్ స్మితపూర్వమిదం వక్ష్యమాణ-మబ్రవీత్ ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ ఉక్తమేవాహ ॥ హే సూతాదయః, లోకే-అధునా - అస్పష్టగుణస్యసతో, మేమమ-ఏష యుష్మాభిః కరిష్యమాణః, స్తవః, కిమాశ్రయో, యోజ్యతాం లోకే ప్రఖ్యాతాసి గుణాః-స్తోత్రవిషయాః అప్రఖ్యాతగుణస్య మే స్తనో విషయాభావాద్వితథస్స్యాత్, అతో, వో యుష్మాకం- స్తుతిగిరః-మయి, వితథా-మాభూవన్, మనుమయు

౮ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ అంశస్స్వపరమేష్ఠినా.

ష్మాకం తాని స్తోపపత్తిస్స్యాదితిభావః * ॥ ౧౮ ॥ * తస్మాత్పరోక్షే కాలాన్తరే స్పష్టేషు గుణేషు సత్సు, అస్మానుపాశ్రితాని య శాంసి ప్రతి-స్తోత్రం-అలమత్యర్థం - కరిష్యథ-హే అపీచ్యవాచః మధురవాచః-సూతాదయః-సద్భిః ప్రేరితా వయం త్వామేవ స్తుమ ఇతి చే- త్తత్రాహ-ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో, గుణానువాదే, కార్యే సతి జుగుప్సితమనుత్తమశ్లోకం మాదృశం-సభ్యా-న స్తవయన్తి న స్తుతిం కారయన్తి * ॥ ౧౯ ॥ * నను గుణానామధునాఽస్పష్టత్వేఽపి భవిష్యద్గుణైరాత్మానం జనస్స్తావయతీతి చేత్తత్రాహ-మహద్గుణానితి-అధునా, అసతోఽపి - మహతాం-గుణాన్-ఆత్మని స్వస్మిన్-కర్తుం సంపాదయితుం-ఈశశ్శక్తోఽపి-స్తావకైః స్తోతృభిః - కః -స్తావయతే స్తుతిం కారయతి-న కోఽపీత్యర్థః-యది కశ్చిత్, ఏతే గుణాః అభవిష్యన్నితి-కరిష్యమాణశత్రుజయాదిభిశ్శౌర్యాదయో గుణాస్స్వస్మిన్నభవిష్యన్నితి బుద్ధ్యాఽఽత్మానం - స్తావయతే-స కుమతి-ర్విప్రలబ్ధోఽధిక్షిప్తో-జనానామపహాసం న వేద * ॥ ౨౦ ॥ * సుగతయస్స్వాత్మస్తుతిం నిన్దన్తీత్యాహ॥ ప్రభవ ఇతి॥ పరమోదారాః నిరతిశయౌదార్యాదిగుణసంపన్నాః ప్రభవోఽపి సద్గుణానాత్మని సంపాదయితుం శక్తా అపి -విశ్రుతాః ప్రఖ్యాతా అపి, హ్రీమన్తో లజ్జాయుక్తాస్సన్తః-ఆత్మనః స్వస్యాపగర్హితం, పౌరుషం, తద్విషయం స్తోత్రం వా-జుగుప్సన్తి నిన్దన్తి * ॥ ౨౧ ॥ * హే సూతాద్యాః సూతప్రభృతయః-లోకే - అవిదితా అప్రఖ్యాతాః-వయం తు-వరీమభిః-నితరాం వరిష్ఠైః-దీర్ఘ ఆర్షః-సూతాద్యా అపీతి పాఠే-సూతేతి జాత్యభిప్రాయమేకవచనం, తచ్చ మాగధాదీనామప్యుపలక్షణం, హే సూతాదయః, అద్యాపి అధునాపి వరీమభిర్వరిష్ఠైః కర్మభిః - లోకే - అవిదితా-వయం, అతః కథమహం బాలవదాత్మానం గాపయిష్యామి గై శబ్దే, ణిచ్యాత్వే, అర్తిహ్రీబ్లీత్యాదినా పుక్-తస్మాల్లృట్యుత్తమైకవచనం, స్తావయిష్యామీత్యర్థః * ॥ ౨౨ ॥ * ఇతి శ్రీమద్భాగవ

మామయ్యస్యభూవన్ వితథా గిరో వః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్పరోక్షేఽస్మదుపశ్రుతాన్యలం, కరిష్యథ స్తోత్రమపీచ్యవాచః । సత్యుత్తమశ్లోకగుణానువాదే జుగుప్సితం న స్తవయన్తి సభ్యాః ॥ ౧౯ ॥ మహద్గుణానాత్మని కర్తుమీశః కః స్తావకైః స్తావయతేఽసతోఽపి । తేఽభవిష్యన్నితి విప్రలబ్ధో జనావహాసం కుమతిర్న వేద ॥ ౨౦ ॥ ప్రభవో హ్యాత్మనః స్తోత్రం జుగుప్సన్త్యపి విశ్రుతాః । హ్రీమన్తః పరమోదారాః పౌరుషం వా విగర్హితమ్ ॥ ౨౧ ॥ వయం త్వవిదితా లోకే * సూతాద్యావివరీమభిః । కర్మభిః కథమాత్మానం గాపయిష్యామి బాలవత్ ॥ ౨౨ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః ***

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం గాయకా మునిచోదితాః । తుష్టువుస్తుష్టమనసస్తద్వాగమృతసేవయా ॥ ౧ ॥ నాలం వయం తే మహిమానువర్ణనే యో దేవవర్యోఽవతతార మాయయా । వేనాఙ్గజాతస్య చ పౌరుషాణి తే వాచస్పతీనామపి బభ్రముర్ధియః ॥ ౨ ॥ అథాప్యుదారశ్రవసః పృథోర్హరేః కలావతారస్య కథామృ

తచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః ***

ఏవమవికత్థయిత్రా పృథునాఽఽత్మస్తుతేర్వారితా అపి తుష్టా స్తే గాయకాస్తుష్టువురిత్యాహ మునిః పఞ్చదశేన॥ ఇతీతి॥ గాయకాః సూతాదయః- తస్య పృథోః - వాగేవామృతం-తస్య-సేవయా-తుష్టం మనో యేషాం తే-మునిభిః-భగవదంశభూతస్య పృథోః - అవికత్థయితృత్వాదికల్యాణగుణజాతాభిజ్ఞైర్మునిభిః - ప్రచోదితాస్సన్తః- ఇత్యుక్తప్రకారేణ-బ్రువన్తమపి-నృపతిం పృథుం - తుష్టువుః * ॥ ౧ ॥ * తత్ర గాయకాః పృథోః కల్యాణగుణానువర్ణనాత్మకస్తుతావాత్మనామసామర్థ్యమాపాదయన్తః ప్రవర్తమ్యనుగృహీతానాం తత్సార్థక్యమాహుః॥ నాలమితి ద్వాభ్యామ్॥ తే తవ-మహిమానువర్ణనే-వయం-నాలం న సమర్థాః-కుతః - యో భవాన్-దేవదేవః దేవానాం సద్గుణైర్దీవ్యమానానామపి బ్రహ్మాదీనాం-దేవః నిరతిశయానన్తకల్యాణగుణజాతేన దీవ్యమానో, భవాన్ - మాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన "మాయావయునం జ్ఞానమ్" ఇతి మాయాశబ్దస్య జ్ఞానపర్యాయత్వాత్ - అవతతార అవతీర్ణః, అనన్తకల్యాణగుణాకరో భగవానేవ త్వద్రూపేణావతీర్ణః - అతః కథమనన్తానాం గుణానామనువర్ణనే వయం ప్రభవ ఇత్యర్థః, నను సత్యమనన్తానాం భగవద్గుణానాం వర్ణనే యూయమసమర్థా ఇతి- అహం మానుషస్తత్కథం-మద్గుణానువర్ణనే యూయమప్రభవస్తత్రాహుః వేనస్యాఙ్గాజ్జాతస్యాపతిష్ఠస్యాపి-తే - అజహదనన్తకల్యాణగుణజాతస్య భగవదంశభూతస్య తవ-పౌరుషాణి-ప్రతీతి శేషః-అప్రతర్క్యాశయీ వాచస్పతీనాం బ్రహ్మాదీనామపి-ధియో - బభ్రముః-కిము వక్తవ్యం వయమసమర్థా ఇతి యతో బ్రహ్మాదయ ఏవ ముముహురిత్యర్థః * ॥ ౨ ॥ * యద్యపి త్వన్మహిమానువర్ణనే వయం నాలం-తథాపి విపులకీర్తేః, హరేః, అంశావతారభూతస్య-

౨౨॥ శ్లో॥ పా * సూతాద్యాపివరీమభిః

పృథోః కథామృతే ఆదృతాస్సాదరాః వయం మునిభిః ఉపదేశో యథా భవతి తథా, ప్రచోదితాః ప్రేరితాస్సన్తః శ్లాఘ్యాని అనవద్యాని కర్మాణి వితన్మహే విస్తారయామః ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ విస్తరమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష పృథుః ధర్మభృతాం వర్ణాశ్రమానుబన్ధిధర్మానుష్ఠానపరాణాం మధ్యే శ్రేష్ఠః "యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః । స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే" ఇత్యుక్తరీత్యా స్వయం కృత్స్నవిదపి అకృత్స్నవిల్లోకసఙ్గ్రహార్థం నిఖిలాం స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానపర ఇత్యర్థః । అత ఏవ లోకం అకృత్స్నవిల్లోకం ధర్మే అనువర్తయన్ అనువర్తయితా స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మాననుష్ఠాపయితా ధర్మసేతూనాం ధర్మస్సేతుర్యేషాం తేషాం సేతుర్హి తీరాన్తరప్రతిలమ్భకః తద్వత్ తస్మాద్ధర్మస్స్వసమీహితప్రాపకో యేషాం తే ధర్మసేతవః ధర్మైకశరణాస్సాధవ ఇతి యావత్ తేషాం గోప్తా తత్పరిపన్థినాం ధర్మవిరోధినామసాధూనాం, శాస్తా । యద్వా ధర్మా ఏవ సేతవః మర్యాదాః తేషాం గోప్తా కేనాకారేణేత్యపేక్షాయాం లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్నిత్యపేక్షితప్రకారనిర్దేశః ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ ఏష పృథుః, స్వయమేక ఏవ లోకపాలానాం సూర్యేన్ద్రాగ్నీనాం తనూః తనువత్ ఆత్మోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాన్ సాధారణగుణాన్, తనుశబ్దస్య శరీరపరత్వేఽపి కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తం తద్గుణపరత్వేఽపి తుల్యం తనౌ స్వదేహే, కాలే కాలే, యథాభాగం భాగమనతిక్రమ్య, ఉభయోర్లోకయోః, హితం యథా భవతి తథా, బిభర్తి, ఇహలోకస్య పాలనపోషణానురఞ్జనద్వారేణ, అముష్య లోకస్య యజ్ఞాదిప్రవర్తనేనైవం యథాభాగం, హితం యథా భవతి తథా, బిభర్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ తత్ర సూర్యాదితనుధారణమేవాహాష్టభిః ॥ వసు ధనం, కాలే కరాదానకాలే ఉపాదత్తే స్వీకరోతి కా-

తాదృతాః । యథోపదేశం మునిభిః ప్రచోదితాః శ్లాఘ్యాని కర్మాణి వయం వితన్మహే ॥ ౩ ॥ ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్ । గోప్తా చ ధర్మసేతూనాం శాస్తా తత్పరిపన్థినామ్ ॥ ౪ ॥ ఏష వై లోకపాలానాం బిభర్త్యేకస్తనౌ తనూః । కాలే కాలే యథాభాగం లోకయోరుభయోర్హితమ్ ॥ ౫ ॥ వసు కాల ఉపాదత్తే కాలే చాయం విముఞ్చతి । సమస్సర్వేషు భూతేషు ప్రతపన్ సూర్యవద్విభుః ॥ ౬ ॥ తితిక్షత్యక్రమం వైన్య ఉపర్యాక్రమతామపి । భూతానాం కరుణశ్శశ్వదార్తానాం క్షితివృత్తిమాన్ ॥ ౭ ॥ దేవేఽవర్షత్యసౌ దేవో నరదేవవపుర్హరిః । కృచ్ఛ్రప్రాణాః ప్రజా హ్యేష రక్షిష్యత్యఞ్జసేన్ద్రవత్ ॥ ౮ ॥ ఆప్యాయయత్యసౌ లోకం వదనామృతమూర్తినా । సానురాగావలోకేన విశదస్మితచారుణా ॥ ౯ ॥ అవ్యక్తవర్త్మైష నిగూఢకార్యో గమ్భీరవేదీ ఉపగుప్తవిత్తః । అనన్తమాహాత్మ్యగుణైకధామా పృథుః ప్రచేతా ఇవ సంవృతాత్మా ॥ ౧౦ ॥ దురాసదో దుర్విషహ ఆసన్నోఽపి విదూరవత్ । నైవాభిభవితుం శక్యో వేనారణ్యుత్థితోఽనలః ॥ ౧౧ ॥ అన్తర్బహిశ్చ భూతానా

లే దుర్భిక్షకాలే, విముఞ్చతి, అష్టౌ మాసాన్ సూర్యో యథా ప్రతపన్ వసు జలమాదత్తే వర్షాసు విముఞ్చతి తద్వత్, అత ఏవ సర్వేషు భూతేషు సమః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ వైన్యః పృథుః, ఉపరి మస్తకే, పాదాదినా ఆక్రమతామప్యార్తానాం, భూతానాం కరుణః కరుణావాన్ అతిక్రమం, తితిక్షతి సహిష్యతే అతః క్షితివృత్తిమాన్ క్షితేర్భూమేః యా వృత్తిస్సర్వసహనం సా వృత్తిర్యస్యాస్తీతి తథా ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ యదా దేవే అవర్షతి సతి కృచ్ఛ్రం గతాః ప్రాణా యాసాం తాః ప్రజాః స్వయం వృష్టిం కృత్వా ఇన్ద్రవ, ద్రక్షిష్యతి అత్ర హేతుః అసౌ నరదేవవపుర్హరిరితి ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ అసౌ పృథుః వదనామృతమూర్తినా వదనమేవ అమృతమూర్తిశ్చన్ద్రః తేన లోకమాప్యాయయతి వర్ధయతి వదనామృతమూర్తినా కథంభూతేన అనురాగసహితోఽవలోకో యస్మిన్ విశదం యత్స్మితం తేన చారుసున్దరం, తేన, అత్ర క్వచిత్క్వచిద్వర్తమాననిర్దేశో, "వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా" ఇతి భూతనిర్దేశ, "ఆశంసాయాం భూతవచ్చ" ఇతి ద్రష్టవ్యః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ అవ్యక్తం ప్రవేశనిర్గమయోరవిజ్ఞాతం వర్త్మ మార్గో యస్య నిగూఢం నిష్పత్తేః పూర్వం పరైరవిజ్ఞాతం, కార్యం, యస్య, గమ్భీరవేదీ కిమర్థమేవం కృతవానితి పరైరజ్ఞాతాభిప్రాయః, ఉపగుప్తం సురక్షితం విత్తం యస్య, అనన్తమాహాత్మ్యాద్ధేతోః గుణానామేకం ముఖ్యం, ధామ ఆశ్రయః, ప్రచేతా ఇవ సంవృతాత్మా సముద్రావరణేన వరుణ ఇవ చతుర్భిస్సముద్రైః జలప్రాకారాదిభిర్వా పరివేష్టితమూర్తిః, వరుణస్యాప్యుక్తగుణా ద్రష్టవ్యాః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ దురాసదః శత్రోర్మనసాపి ప్రాప్తుమశక్యః, దుర్విషహః శత్రుభిస్సోఢుమశక్యః, ఆసన్నః సన్నిహితోఽపి విదూరవత్ తైరుపేక్షణాభిభవితుమశక్యః, వేన ఏవారణిః తస్మాదుత్థితోఽనలోఽగ్నిరివ అనలస్యాప్యేతే గుణా ద్రష్టవ్యాః ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ చారకైర్గూఢపురుషైః అన్తర్బహిశ్చ, భూతానాం, కర్మాణి, పశ్యన్నపి, స్తుతినిన్దాదావుదాసీనో వర్తిష్యతే దేహినాం మధ్యే దేహధారణే ప్రధానహేతుభూత, సూత్రాత్మా సూత్రరూపో వాయురివ

మాత్రాత్మేతిహాసిస్వాత్మదర్శః, వాయురాత్మేవదేహినామితిహారాన్తరం-తత్ర, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకో వాయురివేత్యర్థః-ఉదాసీనఇవఉదాసీనవదాస్తఇత్యత్రదృష్టాన్తః ॥ ౧౨॥ ఏషపృథుః,ఆత్మద్విషాంశత్రూణామపి,సుత-సుదణ్డ్యం నదణ్డయతి,సుతగ్రహణంస్వాత్మజసామ్యార్థం ఆత్మజమపి-దణ్డ్యం,దణ్డయతి యతోఽసౌ, ధర్మపథేస్థితఃయమస్యవృత్తౌ స్థితః ॥౧౩॥ అస్యపృథోశ్చక్రమాజ్ఞా,రథచక్రంచ-అప్రతిహతంసత్ - మానసాచలమభివ్యాప్య,వర్తతే-కింవక్తవ్యమామానసాచలాదితి-యతోఽసావర్కఃసూర్యో,యావద్గోభిః కిరణసమూహైః- తపతి-తావత్ వర్తతే ॥౧౪॥ రాజశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తంప్రజారఞ్జనరూపమస్మిన్నేవపృథౌ-అమిత్యాహుః,రఞ్జయిష్యతీతి - అయంపృథు, రాత్మనస్స్వస్య,విచేష్టితైర్వ్యాపారైః,యతః-లోకం,రఞ్జయిష్యతి-అథ తతః,మనోరఞ్జనైస్తైస్తైరభి-రమం, రాజానం-ప్రజా-ఆహుః ॥ ౧౫॥ దృఢవ్రతఃఅప్రతిహతసఙ్కల్పః-సఙ్కల్పోఽపితస్యనాసమీచీనవిషయఇత్యాహుః,సత్యసన్ధః,సత్యం సమీచీనం,సన్ధాతేసఙ్కల్పతఇతిసత్యసన్ధః-బ్రహ్మణ్యోబ్రాహ్మణేషుసాధుః-వృద్ధానాంజ్ఞానవృద్ధానాం, సేవకః-సర్వభూతానాం-శరణ్యఃరక్షకత్వేనవిశ్వసనీయః-మానదఃసమ్మానకారః-దీనేషువత్సలః ॥ ౧౬॥ పరస్త్రీషుపరదారేషు-మాతరీవ-భక్తిర్భజనం-యస్య,ఆత్మనోదేహస్యార్ధఇవ - పత్న్యాం - వర్తతే-ప్రజాసు,పితృవత్,స్నిగ్ధఃస్నేహవానవత్సలః బ్రహ్మవాదినాం-కింకరో దాసః ॥ ౧౭ ॥ దేహినాం - మాత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః- సుహృదాం-మానన్దంసుఖంవర్ధయతితథా,ముక్తసఙ్గేషువీతరాగేషు-ప్రకృష్టస్సఙ్గోయస్య- అసాధుషు,దణ్డపాణిరివేత్యపరాధాత్మోచ్యతే-నాదణ్డ్యమిత్యత్రపఠపాఠాభావఇత్యపౌనరుక్త్యమ్ ॥ ౧౮॥ ఏషమహావీరః, పృథుః, ఓజసాబలేన-సహితం-గాంభూమిం-మోషధీర్దోగ్ధా,భూమేరోషధీర్దోక్ష్యతీత్యర్థః,,అకథితంచ,, ఇతిదుహేర్ద్వికర్మకత్వాద్గామితిద్వితీ

నాంపశ్యన్నర్కాణిచారకైః । ఉదాసీనఇవాధ్యక్షోవాయురాత్మేవదేహినామ్ ॥ ౧౨ ॥ నాదణ్డ్యందణ్డయత్యేషసుతమాత్మద్విషామపి ।దణ్డయత్యాత్మజమపిదణ్డ్యంధర్మపథేస్థితః॥ ౧౩ ॥ అస్యాప్రతిహతంచక్రంపృథోరామానసాచలాత్ । వర్తతేభగవానర్కోయావత్తపతిగోగణైః ॥ ౧౪ ॥ రఞ్జయిష్యతియల్లోకమయమాత్మవిచేష్టితైః।అథాముమాహూరాజానంమనోరఞ్జనకైఃప్రజాః॥ ౧౫ ॥ దృఢవ్రతస్సత్యసన్ధోబ్రహ్మణ్యోవృద్ధసేవకః।శరణ్యస్సర్వభూతానాంమానదోదీనవత్సలః॥ ౧౬ ॥ మాతృభక్తిః పరస్త్రీషుపత్న్యామర్ధఇవాత్మనః । ప్రజాసుపితృవత్స్నిగ్ధఃకింకరోబ్రహ్మవాదినామ్ ॥ ౧౭ ॥ దేహినామాత్మవత్ప్రేష్ఠస్సుహృదానన్దవర్ధనః ।ముక్తసఙ్గప్రసఙ్గోయందణ్డపాణిరసాధుషు ॥ ౧౮ ॥ ఓజసైషమహావీరోదోగ్ధాగామోషధీస్సతీమ్ । ఇమాంచస్వధనుఃకోట్యాసమాంపరికరిష్యతే॥ ౧౯॥ అయంతుసాక్షాద్భగవాంస్త్ర్యధీశఃకూట

యానిర్దేశః-తథా-ఇమాంభూమిం-స్వధనుష్కోట్యా-పరిత-స్సమాం-కరిష్యతే ॥ ౧౯ ॥ కింబహునాఽయంసద్గుణానామాకరఇతియతోఽసావనన్తకల్యాణగుణనిధిర్భగవానేవావతీర్ణఇత్యాహుః॥అయంత్వితి॥అయంత్విత్యనేన, నిస్సమాభ్యధికత్వమభిప్రేతం-తత్ర హేతు-స్సాక్షాద్భగవాన్ భగవచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యపూర్ణః - హేయగుణరాహిత్యముచ్యతేకూటస్థఇతి-నిర్వికారఇత్యర్థః,త్ర్యధీశః,త్రిలోకేశః, త్రివిధచేతనానామీశఇతివా , ఏవంభూతోఽయఃపరమాత్మా ,స-కలయాంశేనజీవేనా- వతీర్ణః-శరీరభూతపృథ్వాఖ్యజీవోపలక్షితోఽవతీర్ణః-ఆవేశావతారఇత్యర్థః-యద్వా-యోభగవాన్,స,ఆత్మజీవశరీరకః, విశేష్యసంనిధౌభగవాదిశబ్దానాంవ్యక్తిపర్యన్తత్వవజ్జీవవాచినోప్యాత్మశబ్దస్యశరీరిపరమపురుషపర్యన్తత్వస్యాకృతినయసిద్ధత్వాత్-కలయా-ఇత్థంభూతలక్షణేతృతీయేయం , స్వాపృథక్సిద్ధజ్ఞానాదిగుణవిశేషేణో-పలక్షితోఽవతీర్ణఇత్యర్థః-కోఽసావాత్మా - యచ్ఛరీరకోఽవతీర్ణఇత్యత్రాహ ॥ యస్మిన్నితి॥యస్మిన్జీవే, ప్రతీతమపి_అవిద్యారచితంప్రకృతిపరిణామరూపం-నానాత్వం దేవమనుష్యాదిభేదం - నిర్గతమర్థాద్వస్తునః-నిరర్థకం- మవాస్తవికం-పశ్యన్తి-తత్త్వదర్శినఇతిశేషః-పరమార్థతఆత్మస్వవిద్యమానందేహాత్మాభిమానినామాత్మని ప్రతీతమపనానాత్వం దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యదర్శినః ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేనతద్గతమేవపశ్యన్తీత్యర్థః-యస్మిన్ప్రతీతంనానాత్వమిత్యనేనాత్మనినానాత్వస్యప్రతీతివిషయత్వం-నతుప్రమితివిషయత్వమిత్యుక్తం-అనేన,జీవేనానాత్వమవిద్యాసంబన్ధకృతం-నతుస్వభావతఇత్యుక్తంభవతి,యద్వా-నను,జీవశరీరకఃకలయాఽవతీర్ణశ్చేజ్జీవస్యావిద్యాసంబన్ధాదావిద్యకాదోషాఃపరస్మిన్పురుషేప్రసజేయు, స్తత్రాహుః-యస్మిన్నితి-యస్మిన్ భగవతి-ప్రతీతమపి జీవశరీరకత్వాదినాహేతునాప్రతీయమానమప్యవిద్యాకృతం-నానాత్వం, దేవాదిరూపనానాత్వం-నిరర్థకం-పశ్యన్తి-అర్థాత్ప్రయోజనాన్నిర్గ

తన్నిరర్థక-మకార్యకరం-యద్యపి జీవశరీరకత్వాదినా హేతునా ప్రతీయతే-తథాపి - జీవ ఇవ బాలత్వయువత్వాదికం దేవాదిదేహసంబన్ధాత్ప్రతీయమానమపి న వాస్తవికం-కిన్తు-దేవాదిదేహగత-మేవం పరస్మిన్నపి పురుషే జీవసంబన్ధాత్ప్రతీతమపి జీవగతమేవ న తు పరమపురుషగతం న చైవం జీవవచ్ఛరీరత్వాదవాస్తవికేనాపి నానాత్వేనానర్థప్రసక్తిరితి వాచ్యం- జీవస్యాప్యనర్థప్రసక్తేస్స్వశరీరత్వప్రయుక్తత్వాభావాత్ ప్రకృతివశ్యత్వాద్యాయత్తత్వాత్ - పరమాత్మనస్తు మాయాం స్వవశీకుర్వతః ప్రకృతివశ్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభావేన అనర్థాప్రసక్తేః-ఏతదేవాభిప్రేత్య నిరర్థకం పశ్యన్తీత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ అయం నరదేవనాథః పృథుః - ఓదయాద్రేరుదయాద్రిపర్యన్తం భువో మణ్డలం గోప్తా రక్షిష్యతి, రక్షణార్థం, ఏకవీరః స్వసమాభ్యధికవీరాన్తరశూన్యః . జైత్రం జయశీలం-రథ-మాస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆత్తః స్వీకృతః-చాపో ధను-ర్యేన సః-అర్క-ఇవ, దక్షిణతః, పర్యేష్యతే ప్రదక్షిణీకరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ తస్మై తథా ప్రదక్షిణం కుర్వతే పృథవే, లోకపాలైరిన్ద్రాదిభిస్సహితాః, నృపాలా రాజానః, తత్ర తత్ర, బలిముపాయనం, హరన్తి సమర్పయన్తి ఏషాం సలోకపాలానాం నృపాణాం, స్త్రియః, తస్య పృథో-ర్యశ-ఉచ్చరన్త్యః కథయన్త్యః, ఆదిరాజం పృథుం, చక్రాయుధం భగవన్తం, మంస్యన్తే జ్ఞాస్యన్తి ॥ ౨౨ ॥ తద్యశఃకథనరూపం స్త్రీణాం వాక్యమాహుః అయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, అయమిత్యాదికం న సూతాదివాక్యం, "ఏష దోగ్ధా మహీమిమాం గాం సతీ," మిత్యనేన పౌనరుక్త్యాపత్తేః, అత ఏవ-దుదుహే అకరోత్ నిలిల్యురితి భూతనిర్దేశోపపత్తిః అధిరా

స్థ ఆత్మా కలయాఽవతీర్ణః। యస్మిన్నవిద్యారచితం నిరర్థకం పశ్యన్తి నానాత్వమపి ప్రతీతమ్ ॥ ౨౦ ॥ అయం భువో మణ్డలమోదయాద్రేర్గోప్తైకవీరో నరలోకనాథః। ఆస్థాయ జైత్రం రథమాత్తచాపః పర్యేష్యతే దక్షిణతో యథాఽర్కః ॥ ౨౧ ॥ అస్మై నృపాలాః కిల తత్ర తత్ర బలిం హరిష్యన్తి సలోకపాలాః। మంస్యన్త ఏషాం స్త్రియ ఆదిరాజం చక్రాయుధం తద్యశ ఉచ్చరన్త్యః ॥ ౨౨ ॥ అయం మహీం గాం దుదుహేఽధిరాజః ప్రజాపతిర్వృత్తికరః ప్రజానామ్। యో లీలయాఽద్రీన్ స్వశరాగ్రకోట్యా భిన్దన్ సమాం గామకరోద్యథేన్ద్రః ॥ ౨౩ ॥ విస్ఫూర్జయన్నాజగవం ధనుస్స్వయం యదాఽచరత్క్ష్మామవిషహ్యవిక్రమః। తదా నిలిల్యుర్దిశి దిశ్యసన్తో లాఙ్గూలముద్యమ్య యథా మృగేన్ద్రః ॥ ౨౪ ॥ ఏషోఽశ్వమేధాఞ్ఛతమాజహార సరస్వతీ ప్రాదురభావి యత్ర। అహార్షీద్యస్య హయం పురన్దరః శతక్రతుశ్చరమే వర్తమానే ॥ ౨౫ ॥ ఏష స్వసద్మోపవనం సమేత్య సనత్కుమారం భగవన్తమేకమ్। ఆరాధ్య భక్త్యాఽలభతామలం తజ్జ్ఞానం యతో బ్రహ్మ పరం విదన్తి ॥ ౨౬ ॥ తత్ర తత్ర గిరస్తాస్తా ఇతి విశ్రుతవిక్రమః। శ్రోష్యత్యాత్మాశ్రితా గాథాః పృథుః పృథుపరాక్రమః ॥ ౨౭ ॥ దిశో విజిత్యాఽప్రతిరుద్ధచక్రస్స్వతేజసోత్పాటితలోకశల్యః। సురాసురేన్ద్రైరనుగీయమానమహానుభావో భవితా ప

జః పృథుః, ప్రజాపతిః ప్రజాపాలనాధికృతః, ప్రజానాం, జీవనోపాయకరః జీవనోపాయం చికీర్షురిత్యర్థపర్యవసానం బోధ్యం గాం గోరూపధరాం, మహీం, దుదుహే, ఇన్ద్ర ఇవ, స్వశరాగ్రకోట్యా శరశబ్దోఽత్ర ధనుఃపరః ధనుఃకోట్యగ్రేతి పూర్వముక్తత్వాత్, శరాగ్రస్య ధనుశ్శ్రేష్ఠస్య, కోట్యా అగ్రేణ-లీలయా - అద్రీన్-భిన్దన్-గాం భూమిం-సమా-మకరోత్ కరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ లాఙ్గూలం పుచ్ఛముద్యమ్య ఉన్నమయ్య, యథా-మృగేన్ద్రస్సింహశ్చరతి-తథా-ఆజగవం-ధను-ర్విస్ఫూర్జయన్ శత్రుభిస్సోఢుమశక్యో విక్రమో యస్య సః-యదా-క్ష్మా-మచరత్, తదా, అసన్తో ధర్మవిరోధినో, దిశిదిశి, నిలిల్యుః లీనా బభూవుః ॥ ౨౪ ॥ ఏష పృథుః-సరస్వతీ సరస్వత్యాఖ్యా మహానదీ-యత్ర యస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే ప్రాదురభావి ప్రాదురభూత్-కర్మకర్తరి చిణ్ తత్ర దేశే-శతమశ్వమేధా-నాజహార అకరోత్- యస్య శతక్రతోః క్రతుశతం సఙ్కల్ప్య వృతః పృథో-శ్చరమే శతతమే క్రతౌ - వర్తమానే ప్రవర్తమానే సతి - పురన్దర ఇన్ద్రో - హయమశ్వం - అహార్షీత్ హృతవాన్ ॥ ౨౫ ॥ ఏష పృథు-స్స్వసద్మనః స్వగృహస్య-ఉపసమీపే-య-దుపవనం - త-త్సమేత్య-తత్రైక-మసహాయం, భగవన్తం సనత్కుమారం-భక్త్యా-ఆరాధ్య-త-దమలం-జ్ఞాన-మలభత-కిం తత్-యతో జ్ఞానాత్-పరం బ్రహ్మ విదన్తి ॥ ౨౬ ॥ విశ్రుతాః విక్రమాః యశాంసి యస్య-పృథుః పరాక్రమో యస్య-సః - పృథుః-ఆత్మాశ్రయాః స్వవిషయాః-గాథాః ప్రబన్ధరూపాః తాస్తాః-గిరః-ఇత్యేవం- శ్రోష్యతి ॥ ౨౭ ॥ స్వతేజసా స్వబలేన ఉత్పాటితాః నిర్మూలితాః-లోకానాం-శల్యసదృశాః దురాత్మానో-యేన సః - అత ఏవ - అప్రతిరుద్ధచక్రః అప్రతిహతాజ్ఞః దిశో-విజేష్యతి-సురాసురశ్రేష్ఠై-రుపగీయమానః మహానను

భావో యస్య సః - భువః పతిః - ర్భవితా భవిష్యతి ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చదశోఽధ్యాయః ***

ఏవం సూతాదిభిః ప్రఖ్యాపితోరుగుణగణః పృథుః ప్రతిపూజితసూతబ్రాహ్మణభృత్యామాత్యాదిగణః క్షుత్పీడితజనైః ప్రాప్తశరణ ఆత్మనిరుద్ధబీజాం మహీం జిఘాంసుః పునస్తయా ప్రసాదితో బభూవేత్యాహ మునిః షోడశేన - ఏవమితి - భగవాన్ వైన్యః పృథుః - ఏవం - గుణైః కర్మభిశ్చాత్మీయైః, ఖ్యాపితః ప్రసిద్ధిం ప్రాపిత - స్తాన్ సూతాదీన్ - కామైః తత్తదిచ్ఛావిషయైర్వస్త్రాభరణాదిభిః - ప్రతిపూజ్య - తేషాం స్తుతిమభినన్ద్య చ - ఛన్దయామాస తోషితవాన్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ బ్రాహ్మణాదీన్ - చతురో - వర్ణాన్ - భృత్యాన్ - అమాత్యాన్ - పురోధసః పురోహితాన్ - శ్రేణీః తైలికతాంబూలికాదీన్ - పౌరాన్ పురవాసినః - జానపదాన్ దేశవాసినో జనాన్ - ప్రకృతిర్నిజయోగినః - సమ్యగపూజయత్ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ ఏవం సూతాదిస్తుతికథనవ్యాజేన సమాసతః శ్రావితపృథుచరితం మునిం పునస్తచ్చరితవిస్తరశుశ్రూషయా పృచ్ఛతి ॥ విదుర ఇతి ॥ బహురూపిణీ కామరూపిణీ - ధరిత్రీ - కస్మాద్ధేతోః - గోరూపం - దధార - యాం ధరిత్రీం - పృథుర్దుదోహ తత్ర - వత్సః కః, దోహనం దోహనసాధనం పాత్రమ్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ ప్రకృత్యా స్వభావేన - విషమా పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతా - దేవీ ధరిత్రీ - కథం - సమా కృతా - తస్య పృథోః - మేధ్యం యజ్ఞార్హం, హయమశ్వం, దేవ ఇన్ద్రః, కస్మాద్ధేతోః - అపాహరత్ ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ హే భగవన్ మైత్రేయ - బ్రహ్మవిదాం

తిర్భువః ॥ ౨౮ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః ***

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం స భగవాన్ వైన్యః ఖ్యాపితో గుణకర్మభిః । ఛన్దయామాస తాన్ కామైః ప్రతిపూజ్యాభినన్ద్య చ ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణప్రముఖాన్ వర్ణాన్ భృత్యామాత్యపురోధసః । పౌరాన్ జానపదాన్ శ్రేణీః ప్రకృతీస్సమపూజయత్ ॥ ౨ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ కస్మాద్దధార గోరూపం ధరణీ బహురూపిణీ । యాం దుదోహ పృథుస్తత్ర కో వత్సో దోహనం చ కిమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రకృత్యా విషమా దేవీ కృతా తేన సమా కథమ్ । తస్య మేధ్యం హయం దేవః కస్య హేతోరపాహరత్ ॥ ౪ ॥ సనత్కుమారాద్భగవతో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మవిదుత్తమాత్ । లబ్ధ్వా జ్ఞానం సవిజ్ఞానం రాజర్షిః కాం గతిం గతః ॥ ౫ ॥ యచ్చాన్యదపి కృష్ణస్య భగవాన్ భగవతః ప్రభోః । శ్రవస్సుశ్రవసః పుణ్యం పూర్వదేవకథాశ్రయమ్ ॥ ౬ ॥ భక్తాయ మేఽనురక్తాయ తవ చాధోక్షజస్య చ । వక్తుమర్హసి యోఽదుహ్యద్వైన్యరూపేణ గామిమామ్ ॥ ౭ ॥ సూత ఉవాచ ॥ చోదితో విదురేణైవం వాసుదేవకథాం ప్రతి । ప్రశస్య తం ప్రీతమనా మైత్రేయః ప్రత్యభాషత ॥ ౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ యదాభిషిక్తః పృథురఙ్గ విప్రైరామన్త్రితో జనతాయాశ్చ పాలః । ప్రజా నిరన్నే క్షితిపృష్ఠ ఏత్య క్షుత్క్షామదేహాః పతిమభ్యవోచన్ ॥ ౯ ॥ వయం రాజన్ జాఠరేణాభితప్తా యథాగ్నినా కోటరస్థేన వృక్షాః । త్వామద్య యాతాః శరణం శరణ్యం యస్సాధితో వృత్తికరః పతిర్నః ॥ ౧౦ ॥ త

మద్య, ఉత్తమాత్, సనత్కుమారాత్ - బ్రహ్మవిషయం - సవిజ్ఞానం ఉపాసనాత్మకజ్ఞానసహితం - జ్ఞానం శ్రవణజన్యం జ్ఞానం - లబ్ధ్వా - రాజర్షిః పృథుః - కాం గతిం - గతః ప్రాప్తః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ సుశ్రవసః శోభనకీర్తేః - ప్రభో - ర్భగవతః కృష్ణస్య - యః - పూర్వదేహః ప్రథమావతారః - పృథు - స్తస్య - యా కథా - తదాశ్రయం తత్ప్రతిపాద్యం - పుణ్యం శృణ్వతాం పుణ్యసంపాదకం - శ్రవో యశః - యచ్చాన్యదపృష్టమపి - తత్సర్వమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ తవ - అధోక్షజస్య చ - భక్తాయ - అనురక్తాయ మే మహ్యం - వక్తుమర్హసి కోఽసావధోక్షజో యస్య భక్తాయేత్యుక్తం - తత్రాహ - యోఽధోక్షజో - వైన్యరూపేణ పృథురూపేణ - అవతీర్ణ - ఇమాం - గాం పృథ్వీ - మదుహ్యత్ దుగ్ధవాన్ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ఏవమాపృష్టో మునిర్విస్తరేణ పృథుచరితం వక్తుముపచక్రమ ఇత్యాహ సూతః చోదిత ఇతి ॥ అస్య శుకవచనత్వం తు న్యాయ్యం - విదురేణ, ఏవం - వాసుదేవస్య పృథోః - కథాం ప్రతి - చోదితో - మైత్రేయః - ప్రీతమనాస్సన్ - తం విదురం - ప్రశస్య ప్రస్తూయ - ప్రత్యభాషత ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ అఙ్గ హే విదుర - విప్రై - ర్యదా - పృథు - రభిషిక్తః - జనతాయాః జనసమూహస్య "గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తల్" ఇతి, సమూహార్థే తల్ప్రత్యయః - పాల ఇత్యా - మన్త్రితో నియుక్తశ్చ - తదా - క్షితిపృష్ఠే భూమణ్డలే - నిరన్నే అన్నరహితే సతి - క్షుధా - క్షామాః క్షీణా - దేహా - యాసాం తాః - ప్రజాః - ఏత్య - పతిం పృథు - మబ్రువన్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ హే రాజన్ - యథా - కోటరగతేన - వహ్నినా - వృక్షా - అభితస్తప్తా - భవన్తి - తథా - వయం జాఠరేణా - గ్నినా - అభితప్తాస్సన్తః - యో భవాన్ - నోఽస్మాకం - వృత్తికరః - పతిః - విప్రైస్సాధితః మథనేన సంపాదిత - స్తం - శరణ్యం - త్వా - మధునా - శరణం - యాతా గతాః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ తస్మాత్ - హే నరదేవ - ఉజ్ఝితో

ర్జాః త్యక్తోర్జాః - వయం - యావత్ - న నఙ్క్ష్యామః నాశం యాస్యామః - తావదేవ క్షుధా - ఆర్దితానాం పీడితానాం నోఽస్మాకం - అన్నం - దాతవే దాతుం - భవాన్ - ఈహతు యత్నం కరోతు, యతః, త్వం - వార్తాయాః జీవికాయాః - పతిః రక్షితా, లోకానాం పాలకశ్చ ✿ ॥ ౧౧ ॥ ✿ ప్రజానాం, కరుణం, పరిదేవితం విలాపం - నిశమ్య శ్రుత్వా - పృథుః దీర్ఘం చిరం, దధ్యౌ చిన్తితవాన్, హే కురుశ్రేష్ఠ సః పృథుః, నిమిత్తం లోకస్య నిరన్నత్వే నిమిత్తం హేతుం - అన్వపద్యత జ్ఞాతవాన్ ✿ ॥ ౧౨ ॥ ✿ ఇతి, పృథివ్యా ఓషధిబీజాని గ్రస్తానీతి, వ్యవసితః నిశ్చితవాన్ - ప్రగృహీతం - శరాశనం ధనుః - యేన సః - యథా - త్రిపురహన్తా రుద్రః - తథా - భూమ్యై తస్యై - క్రుద్ధః - విశిఖం బాణం - సన్దధే ✿ ॥ ౧౩ ॥ ✿ ఉదాయుధం శరాసనే సంహితశరం - పృథుం - నిశామ్య దృష్ట్వా - ధరణీ - ప్రవేపనా నితరాం భయాత్ కమ్పమానా - గౌః సతి గోరూపం ధృతవతీ - మృగయునా వ్యాధేన - ద్రుతా అనుద్రుతా, భీతా - మృగీవ హరిణీవ - అపాద్రవత్ పలాయితవతీ ✿ ॥ ౧౪ ॥ ✿ వైన్యః పృథుః కుపితః కోపయుక్తః - అత ఏవ - అతిశయేన - అరుణే - ఈక్షణే - యస్య సః - ధనుషి - బాణం - సన్ధాయ - యత్ర యత్ర - సా - పలాయతే పలాయితవతీ, తత్ర తత్ర - తాం ధృతగోరూపాం, ధరణీం - అనుసృత్య, గతవాన్ ✿ ॥ ౧౫ ॥ ✿ సా దేవీ ధరిత్రీ - దిశః - విదిశః - రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ - తయోరన్తరం అన్తరిక్షం చ - ధావన్తీ సతీ, తత్ర తత్ర దిగ్విదిగాదిషు, ఏనం పృథుం - అనుపృష్ఠతః - ఉద్యతం ఉద్ధృతం ఆయుధం యేన తం దదర్శ ✿ ॥ ౧౬ ॥ ✿ మృత్యోః - భీతాః, ప్రజాః, ఇవ వైన్యాత్ పృథోః - త్రస్తా సతీ - త్రాణం రక్షణోపాయం - లోకే నావిన్దత నాలభ-

---

నో భవానీహతు రాతవేఽన్నం క్షుధార్దితానాం నరదేవదేవ। యావన్న నఙ్క్ష్యామహ ఉజ్ఝితోర్జా వార్తాపతిస్త్వం కిల లోకపాలః ॥ ౧౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ పృథుః ప్రజానాం కరుణం నిశమ్య పరిదేవితమ్। దీర్ఘం దధ్యౌ కురుశ్రేష్ఠ నిమిత్తం సోఽన్వపద్యత ॥ ౧౨ ॥ ఇతి వ్యవసితో బుద్ధ్యా ప్రగృహీతశరాసనః। సన్దధే విశిఖం భూమేః క్రుద్ధస్త్రిపురహా యథా ॥ ౧౩ ॥ ప్రవేపమానా ధరణీ నిశామ్యోదాయుధం చ తమ్। గౌః సత్యపాద్రవద్భీతా మృగీవ మృగయుద్రుతా ॥ ౧౪ ॥ తామన్వధావత్తద్వైన్యః కుపితోఽత్యరుణేక్షణః। శరం ధనుషి సన్ధాయ యత్ర యత్ర పలాయతే ॥ ౧౫ ॥ సా దిశో విదిశో దేవీ రోదసీ చాన్తరం తయోః। ధావన్తీ తత్ర తత్రైనం దదర్శానూద్యతాయుధమ్ ॥ ౧౬ ॥ లోకే నావిన్దత త్రాణం వైన్యాన్మృత్యోరివ ప్రజాః। త్రస్తా తదా నివవృతే హృదయేన విదూయతా ॥ ౧౭ ॥ ఉవాచ చ మహాభాగ ధర్మజ్ఞాపన్నవత్సల। త్రాహి మామపి భూతానాం పాలనేఽవస్థితో భవాన్ ॥ ౧౮ ॥ స త్వం జిఘాంససే కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామ్। అహనిష్యత్కథం యోషాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మతః ॥ ౧౯ ॥ ప్రహరన్తి న వై స్త్రీషు కృతాగఃస్వపి జన్తవః। కిముత త్వద్విధా రాజన్ కరుణా దీనవత్సలాః ॥ ౨౦ ॥ మాం విపాట్యాజరాం నావం యత్ర విశ్వం ప్రతిష్ఠితమ్। ఆత్మానం చ ప్రజాశ్చేమాః కథమమ్భసి ధాస్యసి ॥ ౨౧ ॥ పృథురువాచ ॥ వసుధే త్వాం వధిష్యామి మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీమ్। భాగం బర్హిషి యా వృఙ్క్తే న తనోతి చ నో వసు ॥ ౨౨ ॥ యవసం జగ్ధ్యనుదినం నైవ దోగ్ధ్యౌధసం పయః। తస్యామేవం హి దుష్టాయాం దణ్డోఽన్యత్ర న శ

త - కిన్తు - తదా - విదూయతా నితరాముపతప్తేన, హృదయేన - నివవృతే న్యవర్తత ✿ ॥ ౧౭ ॥ ✿ ఉవాచ చ - ఉక్తిమేవాహ - హే మహాభాగ మహాబుద్ధిమన్, పరేఙ్గితజ్ఞ ఇత్యర్థః - ధర్మజ్ఞ స్త్రీణాం వధానర్హత్వరూపధర్మజ్ఞ - ఆపన్నవత్సల - ఆపన్నేషు ఆపదం ప్రాప్తేషు - వాత్సల్యవిశిష్ట - భూతానాం, పాలనే, అవస్థితో, భవాన్ - అతో భూతేష్వన్తర్భూతాం మామపి త్రాహి ✿ ॥ ౧౮ ॥ ✿ స త్వం భూతపాలనాధికృత స్త్వం - అకృతకిల్బిషాం నిరపరాధాం - దీనాం, మాం, కథం - జిఘాంససే హన్తుమిచ్ఛసి - అనేన స్వస్యావధ్యత్వముక్తం - హన్తృత్వం తవానుచితమిత్యాహ - అహనిష్యదితి, అతో న పునరుక్త్యం - ధర్మజ్ఞ ఇతి, మతః జ్ఞాతో - యో భవాన్ - యోషాం - మాం, కథ - మహనిష్యత్ హనిష్యతి ✿ ॥ ౧౯ ॥ ✿ హే రాజన్ - సామాన్యజనా అపి - కృతాగస్స్వపి కృతాపరాధాస్వపి - స్త్రీషు, న వై ప్రహరన్తి - కిముత - దీనవత్సలాః కరుణాః - త్వాదృశాః, న ప్రహరన్తీతి ✿ ॥ ౨౦ ॥ ✿ కించ - యత్ర మయి - విశ్వం జగత్ ప్రతిష్ఠితం - తాం - అజరాం దృఢాం - నావం నౌరూపాం - విపాట్య విభిద్య, ఆత్మానం ఇమాః ప్రజాశ్చ, అమ్భసి - కథం, ధాస్యసి ధారయిష్యసి ✿ ॥ ౨౧ ॥ ✿ ఏవముక్తో ధరిత్ర్యా పృథుస్తదుక్తీః ప్రతివక్ష్యన్నాహ ॥ వసుధ ఇతి ॥ యత్త్వయోక్తం జిఘాంససి కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామితి, తన్నేత్యాహ - త్రిభిః। హే వసుధే, మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీం మదాజ్ఞాతివర్తినీం, త్వాం, వధిష్యామి, రాజ్ఞో మమాజ్ఞాతిలఙ్ఘనమేవాయం భవత్యాః ప్రథమోఽపరాధ ఇతి భావః - కించ, యా భవతీ, బర్హిషి యజ్ఞే, భాగం వృఙ్క్తే దేవతారూపేణ భాగం భజతే యా చ - త్వం, వసు, ధాన్యాదికం, న తనోషి న దదాసి, ఉపకారానభిజ్ఞాయాస్తవాయం ద్వితీయోఽపరాధ ఇతి భావః ✿ ॥ ౨౨ ॥ ✿ నను సాపరాధాయా అపి గోరూపా-

యామనువధోఽనుచిన్తత్రాహ ॥ యవసమితి ॥ యా గౌః అనుదినం యవసం తృణమేవ పరం జగ్ధి, అత్తి అథ, పయస్తు, నైవ సన్దోగ్ధి న ప్రపూరయతి, తస్యాం దుష్టాయాం గవి దణ్డ ఏవ, ఉచితః అన్యథా దుష్టాయాం గవి దణ్డో న ప్రశస్యత ఇత్యయం ధర్మో దృశ్యత ఇతి భావః ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ స్వయంభువా బ్రహ్మణా భూతానాం జీవనార్థత్వేన, ప్రాక్కల్పాదౌ సృష్టాని, ఓషధిబీజాని ఆత్మని స్వస్మిన్, రుద్ధాని ఆత్మని గ్రస్తానీత్యర్థః, మాం భూతపాలనాధికృతం అవజ్ఞాయ పరాభూయ అతఏవ మన్దధీః, త్వం న ముఞ్చసి అథ స్త్వద్వధ ఉచిత ఏవేతి భావః ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ తర్హి కిం మద్వధసాధ్యం, ప్రత్యుత మద్వధే అనర్థ ఏవ స్యాత్, తత్రాహ ॥ అమూషామితి ॥ క్షుత్పరీతానాం క్షుధా పరితో వ్యాప్తానాం, అత ఏవ, ఆర్తానాం, అమూషాం ప్రజానాం, పరిదేవితం దుఃఖం మద్బాణైః భిన్నాయాః స్తవ, మేదసా అహం సేన శమయిష్యామి ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ యదప్యుక్తం "అహనిష్యత్కథం మే సాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మత" ఇతి తత్రాహ ॥ పుమానితి ॥ పుమాన్, యోషిద్వా, క్లీబో నపుంసకో వా, ఆత్మసంభావితః ఆత్మనైవ సంభావితః న తు పరైః, అత ఏవాధమః, భూతేషు నిరనుక్రోశః నిష్కృపః, స్యాత్, తర్హి పుమాదివిభాగమనాదృత్య తద్వధ ఏవ నృణాముచిత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ యదప్యుక్తం "మాం విపాద్య" ఇత్యాదినా తత్రాహ ॥ త్వామితి ॥ మాయాగాం మాయయా ధృతగోరూపాం తథా దుర్మదాం మదభావే కథం భసి ప్రజా ధాస్యతి త్యేవం రూపదుర్మదవిశిష్టాం త్వాం, శరైర్మద్బాణైః తిలశః తిలప్రమాణాని ఖణ్డానీత్యేవంభూతామవస్థాం నీత్వా ప్రాపయ్య ఆత్మనో మమ యోగబలేన యోగసామర్థ్యేనైవాహం, ప్రజా ఆత్మానం చ ధారయిష్యామి ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ ఏవం, మన్యుమయీం మన్యుప్రచురాం మూర్తిం విగ్రహం బిభ్రతం కృతాన్తమివ స్థితం, పృథుమిత్యర్థః, న తు కృతాన్తవన్మన్యుమయీం మూర్తిం, బిభ్రతమితి కృతాన్తస్య తదభావాత్ ప్రణతా ప్రహ్వీభూతా, మహీధరిత్రీ, సంజాతకమ్పా ప్రాఞ్జలిః ప్రాహ ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ పృథునైవం ప్రత్యుక్తా పృథ్వీ సాక్షాద్భగవదవతారభూతోఽయం పృథుస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తి

స్య తే ॥ ౨౩ ॥ త్వం ఖల్వోషధిబీజాని ప్రాక్సృష్టాని స్వయంభువా । న ముఞ్చస్యాత్మరుద్ధాని మామవజ్ఞాయ మన్దధీః ॥ ౨౪ ॥ అమూషాం క్షుత్పరీతానామార్తానాం పరిదేవితమ్ । శమయిష్యామి మద్బాణైర్భిన్నాయా స్తవ మేదసా ॥ ౨౫ ॥ పుమాన్యోషిదుత క్లీబ ఆత్మసంభావితోఽధమః । భూతేషు నిరనుక్రోశో నృపాణాం తద్వధోఽవధః ॥ ౨౬ ॥ త్వాం స్తబ్ధాం దుర్మదాం నీత్వా మాయాగాం తిలశశ్శరైః । ఆత్మయోగబలేనైవ ధారయిష్యామ్యహం ప్రజాః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మన్యుమయీం మూర్తిం కృతాన్తమివ బిభ్రతమ్ । ప్రణతా ప్రాఞ్జలిః ప్రాహ మహీ సంజాతవేపథుః ॥ ౨౮ ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ మాయయా విన్యస్తనానాతనవే గుణాత్మనే । నమస్స్వరూ

ర్జ్ఞ ఇత్యవగచ్ఛన్త్యపి తం శక్య ఇత్యాలోచ్య స్వస్యౌషధీబీజనిగ్రహే ప్రాయముపదిదిక్షుః స్తౌతి త్రిభిః నమ ఇతి సంక్షేపోపదిష్టోపాయం మాం గృహీదిత్యాశఙ్క్య, తాపస్తతోఽభిధే పశునాయాత్మనో దైన్యమాకిఞ్చన్యం చ నివేదయన్తీ, తం చిదచిచ్ఛరీరత్వేన జగత్సృష్ట్యాదికారణత్వేన ధర్మపరిత్రాణనిమిత్తావతారవిశిష్టత్వేన చ స్తౌతి ॥ నమస్తస్మై ఇతి ॥ మాయయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా మాయయా ప్రకృత్యా విన్యస్తనానాతనవే నిష్పాదితదేవమనుష్యాదివ్యష్టిక్షేత్రజ్ఞశరీరాయ అనేన ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం, జగత్కారణత్వం, తచ్చ సద్వారకమితి చోక్తం భవతి సద్వారకత్వమేవ వ్యనక్తి గుణాత్మనే ప్రకృతిగుణవిశిష్టత్వాత్తద్ద్వారా సత్త్వాదిగుణస్వభావాయ యథా "కారిస్వవాన్యో బిభర్తి తస్మై భూమ్యాత్మనే నమ" ఇతి భూమిగస్వరాకారిత్వవత్త్వం, న తు స్వరూపతో గుణాత్మకత్వం, నిర్గుణశ్రుతివిరోధాత్, ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేపి తద్వైలక్షణ్యేన స్థితిమాహ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, వైలక్షణ్యే హేతుమాహ, స్వరూపానుభవేన నిర్ధుతద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే, స్వరూపానుభవః స్వరూపవిషయం యథావస్థితం జ్ఞానం, స్వరూపశబ్దేన ప్రకృతిపురుషేశ్వరస్వరూపాణి త్రీణ్యపి వివక్షితాని, స్వరూపాణాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణామనుభవేన యాథాత్మ్యజ్ఞానేన నిర్ధుతాః నిరస్తాః ద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమాః, ద్రవ్యక్రియేతి ద్వన్ద్వః, విభ్రమశబ్దః, ప్రత్యేకం సంబధ్యతే ద్వన్ద్వాన్తే శ్రుతత్వాత్, తత్ర ద్రవ్యభ్రమో నామ, పృథివ్యాదిద్రవ్యారబ్ధేషు దేహేష్వాత్మభ్రమః గచ్ఛామీచ్ఛామి ఇత్యేవమితి దేహగతక్రియాణామాత్మనిభ్రమః క్రియాభ్రమః కారకభ్రమః కర్తృత్వభ్రమః సచ "అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్ ॥ శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః ॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః । పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతి" రిత్యుక్తరీత్యా కర్తృత్వస్య అధిష్ఠానాదిషు పఞ్చస్వనుగతత్వేన అనుగతత్వేనైవ ప్రతిపత్తిరూపః ఏతే త్రయో భ్రమాః, తత్ప్రియుక్తాః, ఊర్మయః

అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్వాఖ్యాః - తస్మై సర్వదా యుగపత్ప్రత్యక్షితసర్వవస్తువిషయప్రమితిరూప
సాక్షాత్కారనిరస్తదోషమూలభ్రమతత్కార్యత్వాద్వైలక్షణ్యసిద్ధిః, గుణభేదాభిప్రాయేణ నమస్సోద్విరుక్తిః, అత్రజగ
త్కారణత్వకథనేన తదుపయుక్తసార్వజ్ఞ్య సర్వశక్తిత్వాదిమత్త్వస్యాప్యభిప్రేతత్వాత్సర్వజ్ఞం సర్వశక్తిం త్వాం త్వ
త్కార్యజగదన్తర్యామితాఽహం వఞ్చయితుమసమర్థేత్యభిప్రేతం - అనేన స్వస్యాఽకిఞ్చన్యమిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౯ ॥ త
దేవ విశదయన్త్యాహ॥ యేనేతి॥ యేన ధాత్రా, దధాతి పిదధాతి సృజతీతి ధాతా - తేన త్వయా, ఆత్మాయతనం - ఆత్మనాం వ్య
ష్టిజీవానామాయతనం స్థానభూతా, అహం - వినిర్మితా సృష్టా కథం భూతాఽహం, యతః - యస్యాం మయి - గుణసర్గసంగ్ర
హః గుణమయప్రకృతిపరిణామాత్మకదేవాదిప్రపఞ్చః - వర్తతే - స ఏవ - ధాతా, భవాన్ - ఉదాయుధః ఉద్ధృతాయుధః -
స్వరాట్ స్వతన్త్రస్సన్, స్వరాడిత్యనేన, నహ్యన్యో నివారకోఽస్తీత్యభిప్రేతం - మాం స్వసృష్టాం మాం, హన్తు - ముపస్థితః
తత - స్త్వత్తోఽన్యం - కం - శరణం రక్షణోపాయం, మాశ్రయే - న కమపి - కిన్తు త్వామేవేత్యభిప్రాయః ॥ ౩౦ ॥ నను -
య ఏవ స్రష్టా స ఏవ హన్తి చేత్త్వయాపి ధైర్యం సత్యం - స్రష్టురపి హన్తృరూపధారణ ఏవ హననే ప్రవృత్తిరుచితా న త్వవి
తృత్వరూపధారిణస్తవేత్యాహ॥ య ఏతదితి॥ యో భవాన్ - ఏతచ్చరాచరాత్మకం జగత్ - ఆత్మా ఆశ్రయో యస్యాస్తయా - అ
వితర్క్యయా ఏవం విధేతి చిన్తయితుమశక్యయా - స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా, ప్రకృత్యా, మాయాశబ్దస్సఙ్కల్పరూ
పజ్ఞానపరో వా, అవితర్క్యేణ స్వసఙ్కల్పేన, సృజత్, స ఏవ భవాన్, తయైవ సఙ్కల్పేన, గోప్తుం చరాచరాత్మకం జగద్ర
క్షితుం, ముద్యతః ఉద్యుక్తః - న తు కాలాగ్నిరుద్రాద్యవతారేణైవ హన్తుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః, అతః - ప్రజాపాలనరూపధర్మప్ర
వృత్తస్త్వం, మాం ప్రజానాం భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపాం మాం, కథం ను, జిఘాంససి హన్తుమిచ్ఛసి ॥ ౩౧ ॥

పాసుభవేన నిర్ధుతద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే ॥ ౨౯ ॥ యేనాహమాత్మాయతనం వినిర్మితా ధాత్రా య
తోఽయం గుణసర్గసంగ్రహః । స ఏవ మాం హన్తుముదాయుధస్స్వరాడుపస్థితోఽన్యం శరణం కమాశ్రయే ॥
య ఏతదాదావసృజచ్చరాచరం స్వమాయయాఽఽత్మాశ్రయయాఽవితర్క్యయా । తయైవ సోఽయం కిల గోప్తు
ముద్యతః కథం ను మాం ధర్మపరో జిఘాంససి ॥ ౩౧ ॥ నూనం బతేశస్య సమీహితం జనైస్తన్మాయయా దుర్జయ
యాఽకృతాత్మభిః । న లక్ష్యతే యస్త్వకరోదకారయద్యోఽనేక ఏకః పరతస్స ఈశ్వరః ॥ ౩౨ ॥ సర్గాదియోఽస్యా
నురుణద్ధి శక్తిభిర్ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః । తస్మై సమున్నద్ధవిరుద్ధశక్తయే నమః పరస్మై పురుషాయ
వేధసే ॥ ౩౩ ॥ స వై భవానాత్మవినిర్మితం జగద్భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్మకం విభో । సంస్థాపయిష్యన్నజ

విచిత్రానన్తశక్తేస్తవ ప్రభావమజానత్వాన్మేదం త్వదీయం కృత్యమనుచితమివ ప్రతిభాతే, త్వచ్చికీర్షితం తు న కేఽపి జానీ
యురిత్యాహ॥ నూనమితి॥ అకృతాత్మభిః అవశీకృతచిత్తైః, త్వామప్రపన్నైరితి యావత్, దుర్జయయా జేతుమశక్యయా, స్వ
మాయయా ఆత్మీయమాయయా కరణభూతయా, ఈశస్య తవ సమీహితం చేష్టితం, ద్వాభ్యాం చికీర్షితం జనైర్న లక్ష్యతే న
జ్ఞాయతే, యద్వా, దుర్జయయా, స్వమాయయా హేతుభూతయా, అకృతాత్మభిః మోహితచిత్తైః, ర్మాదృశైర్జనైః, రీశస్యత
వ, సమీహితం న లక్ష్యత ఇత్యర్థః, కోఽసావీశ్వరః యస్య సమీహితం న లక్ష్యతే తత్రాహ, యః, స్వయమేకోఽపి
పరతః బ్రహ్మరుద్రాదిక్షేత్రజ్ఞరూపశరీరభేదాదనేకస్సన్, అకరోత్ మహదాది, పృథివ్యన్తజగత్సృష్టిం అకా
రయత్, వ్యష్టిసృష్టిమిత్యర్థః, స ఈశ్వరః, త్వమేవేతి భావః ॥ ౩౨ ॥ అతోఽచిన్త్యశక్తయే తుభ్యం కేవలం నమ
ఇత్యాహ॥ సర్గాదీతి॥ యో భవాన్, అస్య జగతః, సర్గాదిసృష్ట్యాదికం, ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః - ద్రవ్యం ప్రధా
నాత్మకమచిద్ద్రవ్యం, క్రియా జీవాదృష్టాఖ్యం కర్మ, కారకః కరోతి గుణక్షోభమితి కారకః కాలః, చేతనో జీవః, ఏతద్ద్వా
రాభిస్స్వశక్తిభిః, అనురుణద్ధి అనువర్తతే కరోతీతి యావత్, తస్మై - సమున్నద్ధాః కార్యోన్ముఖాః - విరుద్ధాః, శక్తయో,
యస్య తస్మై, సృష్టిస్థితిసంహారాణాం యుగపద్విరుద్ధత్వాత్తద్ద్వారా తదుపయుక్తశక్తీనాం విరోధః, యుగపత్సృ
ష్ట్యాదీనాం మిథో విరుద్ధత్వేపి కాలభేదాదుపపన్నత్వేన సృష్ట్యాద్యుపయుక్తశక్తిమత్త్వముపపన్నం, వేధసే కారణభూ
తాయ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, పురుషాయ, తుభ్యం నమః ॥ ౩౩ ॥ తవ సమున్నద్ధవిరుద్ధశక్తిమత్త్వం
నమానాన్తరగమ్యం, మయి త్వపరోక్షం మయైవానుభూతమిత్యాహ ॥ స వా ఇతి ద్వాభ్యాం॥ హే విభో, ఆత్మనా, త్మనా స్వ
యం, వినిర్మితం - భూతాని పృథివ్యాదీని, న్ద్రియాణి శ్రోత్రాదీని, న్తఃకరణం చ, తదాత్మకం, జగత్, సంస్థాపయిష్యన్,

హేఽజకర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్య,తథాపి, ఆదిసూకరః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవరాహావతారో,భూత్వా,సవై ప్రసిద్ధః,భవాన్ , స్వాంత్వన్నిర్మితజగదాధారభూతాంమాం , అంభసః అంభసి ప్రవిశ్య,,ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చ,,త్యధికరణే పఞ్చమీ,రసాతలాత్,అభ్యుజ్జహార ఉద్ధృతవాన్ ॥ ౩౪ ॥ సధరాధరః ఆదివరాహః ,ఆద్య,అపాం,ముపస్థే ఉపరి,నావి నౌకావదాధారభూతాయాం,మయి , అవస్థితాః , ప్రజాః,రిరక్షిషుః రక్షితుమిచ్ఛుః,భవాన్ సమభూత్ భవద్రూపేణావతీర్ణః , సఏవత్వం , మధునా,వీరమూర్తిః క్రోధరూపః- ఉగ్రస్తీక్ష్ణశ్శరో యస్య-పయసినిమిత్తే-గాంగోరూపాం-మాం-జిఘాంససిహన్తుమిచ్ఛసి-కిలేత్యేతద్విరుద్ధశక్తిమత్త్వం మయైవోపలబ్ధమిత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ఏవమచిన్త్యవివిధశక్తిమత్త్వేన భగవన్తం స్తుత్వా తదేవ పునరనుసందధతీ సర్వానవతారాన్నమస్కరోతి॥ నూనమితి॥ యేషామీశ్వరాణామీశ్వరావతారాణాం,మీహితం చికీర్షితం - తద్గుణసర్గమాయయా-తస్య ఈశ్వరస్య సంబన్ధిన్యా-సత్త్వాదిగుణకార్యప్రపఞ్చమూలయా-మాయయా-మోహితం-యచ్చిత్తం-తస్య వర్త్మని-వృత్తయో-యేషాం తై-ర్మాదృశైరజ్ఞైర్జనై-ర్నజ్ఞాయతే-నూనంనిశ్చయే-తేభ్యః - వీరాణామన్యేషామపియశస్కరేభ్యో హిరణ్యాక్షాదీనాం భగవతా యుద్ధే నిహతానామిత్యేవం యశః పకీర్తిసంపాదకేభ్యః-అవతారేభ్యో-నమః ॥ ౩౬ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ****************************

ఏవం సర్వకారణత్వేన విచిత్రశక్తిత్వేన చ పృథుం ప్రస్తుత్య తదభిమతౌషధినిర్గమోపాయం వివక్షుస్తత్రతంవి

మాం రసాతలాదభ్యుజ్జహారామ్భస ఆదిసూకరః ॥ ౩౪ ॥ అపాముపస్థే మయి నావ్యవస్థితాః ప్రజా భవానద్య రిరక్షిషుః కిల । స వీరమూర్తిస్సమభూద్ధరాధరో యో మాం పయస్యుగ్రశరో జిఘాంససి ॥ ౩౫ ॥ నూనం జనైరీహితమీశ్వరాణామస్మద్విధైస్తద్గుణసర్గమాయయా । న జ్ఞాయతే మోహితచిత్తవృత్తిభి * స్తేభ్యో నమో వీరయశస్కరేభ్యః ॥ ౩౬ ॥ ****************************

****ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే , చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ********

మైత్రేయ ఉవాచ॥ఇత్థం పృథుమభిష్టూయ రుషా ప్రస్ఫురితాధరమ్ । పునరాహావనిర్భీతా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా ॥ ౧ ॥ పృథివ్యువాచ ॥ సంనియచ్ఛాభిభో మన్యుం నిబోధ శ్రావితం చ మే । సర్వతస్సారమాదత్తే యథా మధుకరో బుధః ॥ ౨ ॥ అస్మిన్లోకేఽథవాముష్మిన్మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః । దృష్టా యోగాః ప్రయుక్తాశ్చ పుంసాం శ్రేయః ప్రసిద్ధయే ॥ ౩ ॥ తానాతిష్ఠతి యస్సమ్యగుపాయాన్పూర్వదర్శితాన్ । అవరశ్శ్రద్ధయోపేత ఉపేయాన్విన్దతేఽఞ్జసా ॥ ౪ ॥ తాననాదృత్య యోఽవిద్వానర్థానారభతే స్వయమ్ । తస్య వ్యభిచరన్త్యర్థా ఆరబ్ధాశ్చ పునఃపు

శ్వాసయితుం ప్రసాదయన్త్యాహ మహీత్యాహ మునిః ॥ ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ-పృథు-మభిష్టూయ తతోఽప్యనివృత్తరుషా-ప్రస్ఫురితః నితరాంచలితః- అధరోష్ఠో-యస్య తం-దృష్ట్వేతి శేషః-భీతా సత్య-వనీ - ఆత్మానం మనః-ఆత్మనా బుద్ధ్యా సంస్తభ్య నిశ్చయం కృత్వా-ఆహ ॥౧॥ ఉక్తిమేవాహ భో హే పృథో-అభిభో అభితః-కాన్త్యైశ్వర్యస మన్యుం క్రోధం-సంనియచ్ఛ ఉపసంహర-మే మయా-శ్రావితం విజ్ఞాపితం-నిబోధ జానీహి-కింతదిత్యత్రాహ-బుధః సారాసారవిభాగజ్ఞః - యథా-మధుకరః భృఙ్గ-స్తథా-సర్వతః సర్వేభ్యోఽవస్తుభ్య,స్సారం- ఆదత్తే గృహ్ణాతి-వక్ష్యమాణరీత్యా మత్తస్సారభూతక్షీరాదానేనైవేష్టసిద్ధౌ కింపృథామహ్యం క్రుధ్యసీతి భావః ॥ ౨ ॥ మయాగీర్ణా ఓషధీరుపాయేన గృహాణేతీవ కర్తుముపాయేనసర్వం సిధ్యతి నాన్యథేత్యాహ॥అస్మిన్నితి త్రిభిః॥ పుంసాం కామినాం -శ్రేయసః పురుషార్థస్య-ప్రసిద్ధయే నిష్పత్తయే,తత్త్వదర్శిభిః మునిభిః - అస్మిన్లోకే-యే - ఉపాయాః కృషిగోరక్షావాణిజ్యాదయో జీవనోపాయాః-దృష్టా విజ్ఞాతా నిర్ణీతా ఇతియావత్-యే చా-ముష్మిన్ పరస్మిన్లోకే-స్వర్గసాధనభూతా అగ్నిహోత్రాదయ ఉపాయాః , ప్రయుక్తా అనుష్ఠితాశ్చ,చశబ్దాద్దృష్టాశ్చ ॥ ౩ ॥ తానేవ పూర్వైర్మునిభిర్దర్శితానుపాయా,న్యోఽవరోఽర్వాచీనః-సమ్యక్, శ్రద్ధయా కర్తవ్యమిత్వరయా,ఉపేతః యుక్తస్స-న్నాతిష్ఠతి అనుతిష్ఠతి-సఏవాఽఞ్జసా సుఖేనో-పాయా,నుపేయసాధ్యా-న్విన్దతే లభతే ॥౪॥ అన్యస్తునవిన్దత ఇత్యాహ॥తానితి॥యోఽవిద్వా,నవిద్వాన్ , తాన్పూర్వదర్శితానుపాయా,ననాదృత్య-స్వయ-మర్థాన్స్వబుద్ధిమాత్రేణైవ పురుషార్థసాధనత్వేనావధారణీయాన్ పురుషార్థోపాయాభాసా - నారభతే-తస్య-అర్థా స్తదుపాయాభాసాః - పునఃపునః ప్రారబ్ధాశ్చ - అన్తరాఽన్తరాయవిహతాః పునఃపునరనుష్ఠితా అపి-వ్యభిచరన్తి నిష్ఫలజనకా భవన్తీత్య

ర్థః ॥ ౫ ॥ నన్వస్త్వేవం కో౽సావోషధిబీజస్య గ్రాసోపాయః కిమర్థం చ తా నిశ్శేషం గ్రస ఇత్యత్రాహ ॥ పురేతి ॥ హే విశాంపతే-బ్రహ్మణా-పురా-యాః-ఓషధయః-సృష్టాః-ఇహ జీవనార్థత్వేన యజ్ఞానుష్ఠానద్వారా పరత్ర లోకే స్వర్గార్థత్వేన చ-సృష్టాః-తా ఓషధయః-అధృతవ్రతైః లోకపాలనయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపవ్రతరహితైః-అతఏవాసద్భిః-భుజ్యమానాః-మయా-దృష్టాః-అసద్భిర్భుజ్యమానా ఇమా ఓషధయస్సమూలం నశ్యేయురిత్యాలోచితా ఇత్యర్థః ॥ ౬ ॥ అహం చ-భవద్భిస్స్వామిభిః-లోకపాలైః-రపాలితా-అనాదృతా చ సతి-లోకే సర్వస్మిన్-చోరీభూతే చోరప్రాయే సతి-యజ్ఞార్థే యజ్ఞనిమిత్తం-ఓషధీః-అగ్రసం గిలితవతీ, అసద్భిర్భుజ్యమానా నశ్యేయుస్తతశ్చ యజ్ఞాదయో న సిధ్యేయురిత్యాలోచ్యాగ్రసమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ తా మయా గీర్ణాః-వీరుధః ఓషధయః-భూయసా మహతా-కాలేన-మయి-క్షీణాః జీర్ణాః-నూనం నిశ్చయే-తత్ర జీర్ణానాం పునర్నిర్గమనే దృష్టేన నిశ్చితేన-యోగేనోపాయేన-ఆదాతుం గ్రహీతుం అర్హతి ॥ ౮ ॥ కో౽సౌ దృష్టో యోగస్తత్రాహ ॥ వత్సమితి త్రిభిః ॥ హే వీర - మహాబాహో - హే భూతభావన, యది భవాన్ భూతానాం-ఊర్జస్వత్ బలప్రదమన్నం - వాఞ్ఛతి, తర్హి, మే గోరూపాయా మమ, అనురూపం, వత్సం-దోహనం దుహ్యతే౽స్మిన్నితి దోహనం, పాత్రం, దోగ్ధారం చ, ప్రకల్పయ, యేన వత్సాదిసామగ్రీసంపాదనేన అహం, తవ వత్సలా త్వయి వత్సలా యేనాత్మన్యవతీ, క్షీరమయాన్ క్షీరవికారాన్, మత్క్షీరప్రకృతికాన్, కామాన్ కామ్యన్త ఇతి కామాః, ఓషధిభస్సోమవీర్యౌజోబలాసవాదయస్తాన్, ధోక్ష్యే క్షీరరూపేణ ప్రపూరయిష్యామి ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ హే వీర, మాం పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతాం పృథ్వీం, సమాం, కురు, కిం త్వత్సమీకరణసాధ్యం, తత్రాహ, దేవవృష్టం వర్షాసు దేవేన పర్జన్యేన వృష్టం, పయః జలం, అపర్తావపి వర్షర్త్వ

నః ॥ ౫ ॥ పురా సృష్టా హ్యోషధయో బ్రహ్మణా యా విశాంపతే। భుజ్యమానా మయా దృష్టా అసద్భిరధృతవ్రతైః ॥ ౬ ॥ అపాలితా౽నాదృతా చ భవద్భిర్లోకపాలకైః। చోరీభూతే౽థ లోకే౽హం యజ్ఞార్థే౽గ్రసమోషధీః ॥ ౭ ॥ నూనం తా వీరుధః క్షీణా మయి కాలేన భూయసా। తత్ర దృష్టేన యోగేన భవానాదాతుమర్హతి ॥ ౮ ॥ వత్సం కల్పయ మే వీర యేనాహం వత్సలా తవ। ధోక్ష్యే క్షీరమయాన్కామాననురూపం చ దోహనమ్ ॥ ౯ ॥ దోగ్ధారం చ మహాబాహో భూతానాం భూతభావన। అన్నమీప్సితమూర్జస్వద్భగవాన్వాఞ్ఛతే యది ॥ ౧౦ ॥ సమాం చ కురు మాం రాజన్దేవవృష్టం యథా పయః। అపర్తావపి భద్రం త ఉపావర్తేత మే విభో ॥ ౧౧ ॥ ఇతి ప్రియహితం వాక్యం భువ ఆదాయ భూపతిః। వత్సం కృత్వా మనుం పాణావదుహత్సకలౌషధీః ॥ ౧౨ ॥ తథాపరే చ సర్వత్ర సారమాదదతే బుధాః। తతో౽న్యే చ యథాకామం దుదుహుః పృథుభావితామ్ ॥ ౧౩ ॥ ఋషయో దుదుహుర్దేవీమిన్ద్రియేష్వథ సత్తమ। వత్సం బృహస్పతిం కృత్వా పయశ్ఛన్దోమయం శుచి ॥ ౧౪ ॥ కృత్వా వత్సం సురగణా ఇన్ద్రం సోమమదూదుహన్। హిరణ్మయేన పాత్రేణ వీర్యమోజో బలం పయః ॥ ౧౫ ॥ దైతేయా దాన

పగమే౽పి, మే మమ, యథా, ఉపావర్తేత సర్వతో వర్తేత, తదర్థం సమీకరణాభావే క్వాపి మయి జలం న తిష్ఠేదతస్సమా౽హం కర్తవ్యేత్యర్థః, హే ప్రభో, తే తుభ్యం, భద్రం దోహనసమీకరణాభ్యాం భద్రం, మా భూయాదిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఏవం ధరిత్ర్యాభిహితః పృథుస్తథైవాకరోదిత్యాహ మునిః॥ ఇత్యుక్తేతి, ఇతి ఉక్తప్రకారం, ప్రియం హితం చ, భువః, వాక్యం-ఆదాయ స్వీకృత్యానుమన్య, మనుం స్వాయంభువం, వత్సం, కృత్వా, పాణౌ దోహనపాత్రే, స్వయం దోగ్ధా భూత్వా, సకలౌషధీః, అదుహత్ సకలౌషధిప్రకృతిభూతం క్షీరమదుహత్, క్షీరం ప్రదుహ్య ధరిత్ర్యాం తద్వికిరన్ ఓషధీః ప్రాదుర్భావయామాసేత్యర్థః, ఏవమగ్రే౽పి బోధ్యమ్ ॥ ౧౨ ॥ యథా పృథురేవ, మపరే చ, బుధాస్సారాసారవివేకకుశలాః, సర్వత్ర సర్వేషు పదార్థేషు, సారం, ఆదదతే, గోరూపాయా ధరిత్ర్యాః క్షీరం ప్రదుహ్య సర్వవస్తుషు సారం నిహితవన్త ఇత్యర్థః ఏతదేవాహ, అన్యే ఋషిప్రభృతయః, యథాకామం స్వస్వకామానురూపం, పృథుభావితాం పృథునా వశీకృతాం, గాం, దుదుహుః ॥ ౧౩ ॥ కే కే కిం కిమదుహన్, తత్రాహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో వశిష్ఠాదయః, బృహస్పతిం, వత్సం, కృత్వా, దేవీం ధరిత్రీం, ఇన్ద్రియేషు పాత్రభూతేషు, వాఙ్మనశ్శ్రోత్రేష్వేవ గ్రహణాదిన్ద్రియాణాం పాత్రత్వం, హే సత్తమ విదుర, శుచి పవిత్రం, ఛన్దోమయం ఛన్దఃప్రచురం, ఛన్దఃప్రకృతిత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, పయః క్షీరం-దుదుహుః దుగ్ధవన్తః ॥ ౧౪ ॥ తదా, సురగణాః, ఇన్ద్రం, వత్సం కృత్వా, హిరణ్మయేన, పాత్రేణ, వీర్యం మనశ్శక్తిః, ఓజః ఇన్ద్రియశక్తిః, బలం దేహశక్తిః, ఏతత్త్రయసంపాదకం, సోమమమృతం, పరాత్మకం, పయః, అదూదుహన్ ॥ ౧౫ ॥ దితేరపత్యాని, దానవాః, దోగ్ధారః, అసురశ్రేష్ఠం, ప్రహ్లాదం, వత్సం, విధాయ కృత్వా, అయస్పాత్రే, గాఢీసైస్మిచ మా

ధ్వీ చ విజ్ఞేయా-త్రివిధాసురే,, తి, త్రివిధాం సురాం, మాసవం చ తాళాదినుద్యం, పయః, దుదుహుః, కార్యకారణయోరభేదోపచారేణ సురాసవం పయో దుదుహురిత్యభేదనిర్దేశః, ఏవమగ్రేఽపి ❀॥౧౬॥❀ గన్ధర్వా, అప్సరసశ్చ, దోగ్ధారః విశ్వావసుం వత్సం-కృత్వా - పద్మమయే పద్మాత్మకే-పాత్రే-గాన్ధర్వం గన్ధర్వాణాం సంబన్ధి మధు-మాధుర్యం-సౌభగమప్సరసాం సంబన్ధి సౌన్దర్యం చ-పయః-అధుక్షన్ దుదుహుః ❀॥౧౭॥❀ శ్రాద్ధదేవతాః పితరః పిత్రాది పితృగణాః-దోగ్ధారః-అర్యమ్ణా వత్సేన-అర్యమణం-వత్సం-కృత్వేత్యర్థః-ఆమపాత్రే అపక్వే మృణ్మయే పాత్రే-శ్రద్ధయా-కవ్యం పితౄణామన్నం-క్షీర-మధుక్షత దుదుహుః - ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేనాదాదేశం - కవ్యస్య విశేషణం శ్రద్ధయా దేయత్వజ్ఞాపనాయ శ్రద్ధయా అధుక్షతేత్యుక్తం, యద్యపి శ్రద్ధయా దేయం శ్రాద్ధం తస్య దేవతా ఇత్యవయవార్థా దేవ కవ్యస్య శ్రద్ధాపూర్వకత్వం ప్రతీయతే-తథాపి - గచ్ఛతీతి గౌః - గమేర్డోస్-గౌర్గచ్ఛతీత్యత్ర ప్రకృత్యుపాత్తగమనస్యేవ ప్రకృత్యుపాత్తశ్రద్ధాయా అవివక్షణాచ్ఛ్రద్ధయేత్యుక్తమ్ ❀॥౧౮॥❀ సిద్ధాదో దోగ్ధారః-కపిలం మునిం-వత్సం-ప్రకల్ప్య విధాయ-నభస్యాకాశే పాత్రే-సఙ్కల్పనామయీం సఙ్కల్పప్రచురాం - అణిమాదేస్సఙ్కల్పానుసారభావిత్వాత్సఙ్కల్పనామయీమిత్యుక్తం -సిద్ధిం అణిమాదిసిద్ధి-మధుక్షన్త-తథా - యే చ విద్యాధరాదయః- తేదోగ్ధారః- తే-పతరమేవ-వత్సం కపిలం-ప్రకల్ప్య-నభస్యేవ పాత్రే-ఖేచరత్వాదిరూపాం విద్యాం-క్షీరాత్మనా-దుదుహుః ❀॥౧౯॥❀ అథాన్యే చ మాయినః ఆశ్చర్యరూపధారిణః కింపురుషాదయో-దోగ్ధారః-వత్సత్వేవత్సభావే-మయం-వత్సం కృత్వేత్యర్థః-ధారణామయీం ధారణాప్రచురాం-మనోవ్యాపారవిశే

వా వత్సం ప్రహ్లాదమసురర్షభమ్। విధాయాదూదుహన్ క్షీరమయస్పాత్రే సురాసవమ్ ॥౧౬॥ గన్ధర్వాప్సరసోఽధుక్షన్ పాత్రే పద్మమయే పయః। వత్సం విశ్వావసుం కృత్వా గాన్ధర్వం మధు సౌభగమ్॥౧౭॥ వత్సేన పితరోఽర్యమ్ణా కవ్యం క్షీరమధుక్షత। ఆమపాత్రే మహాభాగాః శ్రద్ధయా శ్రాద్ధదేవతాః ॥౧౮॥ ప్రకల్ప్య వత్సం కపిలం సిద్ధాస్సంకల్పనామయీమ్। సిద్ధిం నభసి విద్యాం చ యే చ విద్యాధరాదయః॥౧౯॥ అన్యే చ మాయినో మాయామన్తర్ధానాద్భుతాత్మికామ్। మయం ప్రకల్ప్య వత్సత్వే దుదుహుర్ధారణామయీమ్॥౨౦॥ యక్షరక్షాంసి భూతాని పిశాచాః పిశితాశనాః। భూతేశవత్సా దుదుహుః కపాలే క్షతజాసవమ్ ॥౨౧॥ తథాఽహయో దన్దశూకాస్సర్పా నాగాశ్చ తక్షకమ్। విధాయ వత్సం దుదుహుర్బిలపాత్రే విషం పయః॥౨౨॥ పశవో యవసం క్షీరం వత్సం కృత్వా చ గోవృషమ్। అరణ్యపాత్రే చాధుక్షన్ మృగేన్ద్రేణ చ దంష్ట్రిణః ॥౨౩॥ క్రవ్యాదాః ప్రాణినః క్రవ్యం దుదుహుస్స్వే కళేబరే। సుపర్ణవత్సా విహగాశ్చరం చాచరమేవ చ ॥౨౪॥ వటవత్సా వనస్పతయః పృథగ్రసమయం పయః। గిరయో హిమవద్వత్సా నానాధాతూన్స్వసానుషు ॥౨౫॥ సర్వే స్వముఖ్యవత్సేన స్వే స్వే పాత్రే పృథక్పయః। సర్వకామదుఘాం పృథ్వీం దుదుహుః పృథుభావితాః॥౨౬॥ ఏవం పృథ్వా

షధారణాఖ్యయోగానుసారిత్వాద్ధారణామయీమిత్యుక్తం-ఏతచ్చైకాదశస్కన్ధే స్ఫుటీభవిష్యతి-అన్తర్ధానమద్భుతరూపం చేత్యేతదుభయకారిత్వేన తదాత్మికాం-మాయాం-విచిత్రరూపసర్గకారిణీం శక్తిం-దుదుహుః ❀॥౨౦॥❀ పిశితాశనాః మాంసభక్షాః-యక్షాదయో-దోగ్ధారః - భూతేశో రుద్రో, వత్సో-యేషాం తే-భూతేశం-వత్సం-విధాయేత్యర్థః-కపాలే పాత్రే-క్షతజం రుధిరం-తదేవాసవం-ఆసవవన్మాదకత్వాదాసవమిత్యుక్తం-దుదుహుః ❀॥౨౧॥❀ అహయో నిష్ఫణాః, దన్దశూకాః దంశనస్వభావాస్సర్పాస్సఫణాః - తఏవ కద్రూసంతతిజాతాః నాగా - దోగ్ధారః-తక్షకం-వత్సం-విధాయ-బిలాన్యేవ పాత్రాణి- తేషు-విషం-పయః-దుదుహుః ❀॥౨౨॥❀ తథా-పశవో దోగ్ధారః-గోవృషం-గోషు వృషం-శ్రేష్ఠం-రుద్రవాహనం వృషభం-వత్సం- కృత్వా-అరణ్యమేవ పాత్రం తస్మిన్, యవసం తృణం-క్షీరం అధుక్షన్, మృగేన్ద్రేణేత్యుత్తరత్రాన్వయః ❀॥౨౩॥❀ క్రవ్యాదాః మాంసాశనాః, దంష్ట్రిణో వ్యాఘ్రాదయః ప్రాణినః, దోగ్ధారః, మృగేన్ద్రేణ సింహేన, వత్సేన, స్వకళేబరే పాత్రే, క్రవ్యం మాంసం, దుదుహుః, విహగాః పక్షిణః, సుపర్ణః గరుడః వత్సో యేషాం తే, చరం కీటాదికం, అచరం ఫలాదికం చ, దుదుహుః ❀॥౨౪॥❀ వనస్పతయః, వృక్షాః, వటో వత్సో యేషాం తథాభూతాస్సన్తః, పృథక్పృథక్త్వాత్ మధురాదిభిన్నం, రసమయం, పయః, దుదుహుః, గిరయః పర్వతా, దోగ్ధారః, హిమవాన్ వత్సో యేషాం తథాభూతాస్సన్తః, స్వసానుషు పాత్రభూతేషు నానాధాతూన్ గైరికాదీన్, దుదుహుః ❀॥౨౫॥❀ అనుక్తసఙ్గ్రహార్థమాహ॥ సర్వే, స్వజాతౌ, యో ముఖ్యః, తేనైవ వత్సేన, స్వే స్వే పాత్రే, సర్వాన్స్వాపేక్షితాన్ కామాన్ దోగ్ధ్రీమితి, తాం సర్వకామదుఘాం, పృథ్వీం, పృథక్పృథక్, పయః-దుదుహుః ❀॥౨౬॥❀ ఉపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ఏవం, మన్వాదాః అ

న్నకాంక్షిణః పృథ్వాదయః, ఆత్మనః స్వస్య - స్వన్నం సమీచీనమన్నం, స్వాభీష్టమన్నమిత్యర్థః, తదేవ క్షీరభేదం, దోహః పాత్రం, దోహాదిభేదేన, దుదుహుః, హే కురూద్వహ ॥ ౨౭ ॥ తతో, మహీపతిః పృథుః ప్రీతః - సర్వకామదుఘా - మిమాం పృథ్వీం - ప్రేమ్ణా - దుహితృత్వే చకార దుహితరమమన్యతేత్యర్థః - యతోఽయం దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ తతో - రాజరాట్ రాజ్ఞాం రాజో - విభుస్సమర్థః, వైన్యః పృథుః - స్వధనుః కోట్యా స్వధనుషోఽగ్రేణ - గిరికూటాని గిరిశృఙ్గాణి - చూర్ణయన్ - భూమణ్డలం - ప్రాయశః - సమం - చక్రే - ప్రాయోగ్రహణాత్తేనాసమీకృతమపి క్వచిత్క్వచిద్దృశ్యత ఇత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథ దోహనసమీకరణానన్తరం ప్రజానాం - వృత్తిదః జీవికాప్రదః - పితా పితృవద్రక్షకశ్చ - భగవాన్ - వైన్యః పృథుః - యథార్హతః, యథాయోగ్యం, తత్ర తత్ర అస్మిన్ భూమణ్డలే - ప్రజానాం నివాసాన్ - కల్పయాంచక్రే ॥ ౩౦ ॥ కే తే నివాసాస్తత్కల్పితా ఇత్యత్రాహ ॥ గ్రామానితి ॥ గ్రామా హట్టాదిశూన్యాః - పురః హట్టాదిమత్యః - పత్తనాని, దుర్గాణి వివిధాని ఔదకపార్వతవార్క్షాదిభేదభిన్నాని - ఘోషాన్ ఆభీరాణాం నివాసాన్ - వ్రజాన్ గవాం నివాసస్థానాని - శిబిరాన్ సేనానివాసస్థానాని - ఆకరాన్ స్వర్ణోత్పత్తిస్థానాని - ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్ - ఖర్వటాన్ పర్వతప్రాన్తగ్రామాన్ - కల్పయామాసేత్యన్వయః ॥ ౩౧ ॥ కిం పృథోః ప్రాగ్గ్రామాదయో నాభూవన్ - నేత్యాహ, ఇహ భూమణ్డలే - పృథోః - ప్రాక్ పూర్వం - ఏషా - పురగ్రామాదికల్పనా - నైవ నాస్త్యేవేత్యర్థః, తత్ర పృథుకల్పితగ్రామాదిషు, నాస్తి కుతోఽపి భయం యాసాం తాః ప్రజాః - యథాసుఖం స్వస్వసుఖానుసారేణ వసన్తి స్మ అవసన్నిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా

దయః పృథ్వీ చ అన్నదాః స్వన్నమాత్మనః । దోహవత్సాదిభేదేన క్షీరభేదం కురూద్వహ ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మహీపతిః ప్రీతః సర్వకామదుఘాం పృథుః । దుహితృత్వే చకారేమాం ప్రేమ్ణా దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ చూర్ణయన్స్వధనుఃకోట్యా గిరికూటాని రాజరాట్ । భూమణ్డలమిదం వైన్యః ప్రాయశ్చక్రే సమం విభుః ॥ ౨౯ ॥ అథాస్మిన్భగవాన్వైన్యః ప్రజానాం వృత్తిదః పితా । నివాసాన్కల్పయాంచక్రే తత్ర తత్ర యథార్హతః ॥ ౩౦ ॥ గ్రామాన్పురః పత్తనాని దుర్గాణి వివిధాని చ । ఘోషాన్వ్రజాంశ్చ శిబిరానాకరాన్ఖేటఖర్వటాన్ ॥ ౩౧ ॥ ప్రాక్పృథోరిహ నైవైషా పురగ్రామాదికల్పనా । యథాసుఖం వసన్తి స్మ తత్ర తత్రాకుతోభయాః ॥ ౩౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథాదీక్షత రాజా తు హయమేధశతేన సః । బ్రహ్మావర్తే మనోః క్షేత్రే యత్ర ప్రాచీ సరస్వతీ ॥ ౧ ॥ తదభిప్రేత్య భగవాన్కర్మాతిశయమాత్మనః । శతక్రతుర్న మమృషే పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవమ్ ॥ ౨ ॥ యత్ర యజ్ఞపతిః సాక్షాద్భగవాన్హరిరీశ్వరః । అన్వభూయత సర్వాత్మా సర్వలోకగురుః ప్రభుః ॥ ౩ ॥ అన్వితో బ్రహ్మశర్వాభ్యాం లోకపాలైః సహానుగైః । ఉపగీయమానో గన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః ॥ ౪ ॥ సిద్ధా విద్యాధరా

ఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తదశోఽధ్యాయః.

ఏవం పృథుర్ధరిత్ర్యా గోరూపధరాయాస్తత్సన్దర్శితోపాయదుగ్ధౌషధిబీజస్సమీకృతభూమిః కల్పితప్రజానివాసోఽభూదిత్యుక్తం - అథ సఙ్కల్పితశతాశ్వమేధః స్వనుష్ఠితైకోనశతాశ్వమేధశతక్రత్వపహృతచరమాశ్వమేధపశుర్జిఘాంసతః శతక్రతుశ్చతురాననని(దే)శేన నివృత్తః శతక్రతువధో విరతచరమక్రతుః కృతశతక్రతుసఖ్యః కృతావభృథస్నానః ప్రాప్తదేవవరో విప్రగణాశాసితో దత్తఋత్విగ్దక్షిణః పూజితదేవర్షిగణో బభూవేత్యాహ మునిరష్టాదశేన ॥ అథేతి ॥ అథ దోహనసమీకరణప్రజానివాసకరణానన్తరం - స రాజర్షిః పృథుః - హయమేధశతేన నిమిత్తేన - అదీక్షత దీక్షితోఽభూత్ - శతాశ్వమేధసఙ్కల్పమకరోదిత్యర్థః, కుత్రేత్యత్రాహ, మనోః స్వాయంభువస్య - క్షేత్రే తదుషితక్షేత్రే, "సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరమ్ । తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షత" ఇతి ప్రసిద్ధే - బ్రహ్మావర్తాఖ్యే - యత్ర క్షేత్రే - ప్రాచీ, సరస్వతీ నదీ ప్రవహతీతి శేషః ॥ ౧ ॥ భగవాన్ - శతక్రతురిన్ద్రః, తత్ - ఆత్మనః స్వస్య - కర్మ అతిశేత ఇత్యతిశయం, అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా, ఆత్మన ఇతి పఞ్చమీ వా - పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవం న మమృషే న సేహే ॥ ౨ ॥ కర్మాతిశయం ప్రపఞ్చయన్ బ్రహ్మావర్తం ప్రశంసతి యత్రేతి సప్తభిః ॥ యత్ర మహోత్సవదేశే ఈశ్వరః, సర్వాన్తరాత్మా, షాడ్గుణ్యపూర్ణః - సర్వలోకహితోపదేష్టా, ప్రభుః - యజ్ఞారాధ్యః - తత్ఫలప్రదశ్చ - హరిః, సాక్షాదన్వభూయత ప్రత్యక్షోఽభూత్, తత్రావిర్బభూవేతి యావత్ ॥ ౩ ॥ కథం భూతోఽన్వభూయత - తత్రాహ, బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం, తథా - సభృత్యైః - లోకపాలైశ్చ - అన్వితో యుక్తః గన్ధర్వాదిభిరుపగీయమానః అన్వభూయత ॥ ౪ ॥ సిద్ధాదయః - సునన్దనన్దప్రముఖా ముఖ్యా యేషాం తే - హరేర్భగవ

తాః, పార్షదప్రవరాశ్చ ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ తథా, కపిలాదయః - యే చాన్యే, భాగవతాః భక్తాః, తేఽపి, తత్సేవనే భగవత్సేవనే, ఉత్సుకాః ఆసక్తాస్సన్తః, తం భగవన్తమన్వీయుః అనుసృతవన్తః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ హే భారత, యత్ర బ్రహ్మావర్తే, ధర్మదుఘా ఘృతాది హవిర్దోగ్ధ్రీ భూమిః, సర్వకామదుఘా, తత్తదీప్సితాననీప్సితాంశ్చ కామాన్ దుహన్తీ - యజమానస్య పృథోః, అభీప్సితానర్థాన్, దోగ్ధి స్మ, దుదోహ ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ నద్యః సర్వరసాన్ ఇక్షుద్రాక్షాదిరసాన్, క్షీరం దధి అన్నం పానకాది - గోరసం ఘృతం తక్రం చ, ఊహుః వహన్తి స్మ - తరవః, భూరీణి పుష్టాని వర్ష్మాణి శరీరాణి యేషాం తథాభూతాః, మధుశ్చ్యుతః మధునా ద్రవిణస్సన్తః ప్రాసూయన్త పుష్పఫలాదికమితి శేషః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ సిన్ధవస్సముద్రాః రత్నానాం, నికరాన్ సమూహాన్ - ధృతవన్త ఇతి యోగ్యక్రియాధ్యాహారః - యద్వా - అనుషక్తస్య ప్రాసూయన్తేత్యస్య ప్రకృతోపయుక్తార్థపరత్వం - గిరయః - చతుర్విధం భక్ష్యభోజ్యచోష్యలేహ్యభేదేన చతుర్విధమన్నం ప్రదదుః - సపాలకాస్సర్వే జనాః, ఉపాయనం సాంమానికముపాజహ్రుః సమర్పితవన్తః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ అధోక్షజో భగవానీశో నాథో యస్య, తస్య పృథోః - భగవదవతారభూతస్యాప్యావేశావతారత్వాజ్జీవాభిప్రాయేణాధోక్షజేశస్యేత్యుక్తం ఇత్యుక్తవిధం పరమః ఉదయో వృద్ధిర్యస్మిన్ - తత్కర్మ - అసూయుః అసహమానః - ప్రతిఘాతం విఘ్నం - అచీకరత్ అకరోత్ - నివృత్తప్రేరణాత్ కృష్ణోణిచ్ ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ ప్రతిఘాతకరణమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ చరమేణేత్యాదినా ॥ యజుష్పతిం, భగవతస్త్రయీపతిత్వేఽపి ప్రకృతస్యాశ్వమేధస్య యజుర్వేదవిహితత్వాత్తదధిపతిత్వాభిప్రాయేణ యజుష్పతిమిత్యుక్తం - యజుష్పతిం భగవ

దైత్యా మానవా గుహ్యకాదయః। సునన్దనన్దప్రముఖాః పార్షదప్రవరా హరేః॥ ౫ ॥ కపిలో నారదో దత్తో యోగేశాస్సనకాదయః। తమన్వీయుర్భాగవతా యే చ తత్సేవనోత్సుకాః॥ ౬ ॥ యత్ర ధర్మదుఘా భూమిస్సర్వకామదుఘా సతీ। దోగ్ధి స్మాభీప్సితానర్థాన్యజమానస్య భారత॥ ౭ ॥ ఊహుస్సర్వరసాన్నద్యః క్షీరదధ్యన్నగోరసమ్। తరవో భూరివర్ష్మాణః ప్రాసూయన్త మధుశ్చ్యుతః ॥ ౮ ॥ సిన్ధవో రత్ననికరాన్ గిరయోఽన్నం చతుర్విధమ్। ఉపాయనముపాజహ్రుస్సర్వే లోకాస్సపాలకాః॥ ౯ ॥ ఇతి చాధోక్షజేశస్య పృథోస్తు పరమోదయమ్। అసూయుర్భగవానిన్ద్రః ప్రతిఘాతమచీకరత్॥ ౧౦ ॥ చరమేణాశ్వమేధేన యజమానే యజుష్పతిమ్। వైన్యే యజ్ఞపశుం స్పర్ధన్నపోవాహ తిరోహితః॥ ౧౧ ॥ తమత్రిర్భగవానైక్షత్ త్వరమాణం విహాయసా। ఆముక్తమివ పాఖణ్డం యోఽధర్మే ధర్మవిభ్రమః ॥ ౧౨ ॥ అత్రిణాఽఽజ్ఞాపితో హన్తుం పృథుపుత్రో మహారథః। అన్వధావత సంక్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ॥ ౧౩ ॥ తం తాదృశాకృతిం వీక్ష్య మేనే ధర్మం శరీరిణమ్। జటిలం భస్మనాచ్ఛన్నం తస్మై బాణం న ముఞ్చతి ॥ ౧౪ ॥ వధాన్నివృత్తం తం భూయో హన్తవేఽత్రిరచోదయత్। జహి యజ్ఞహనం తాత మహేన్ద్రం విబుధాధమమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఏవం వైన్యసుతః ప్రోక్తస్త్వరమాణం విహాయసా। అన్వద్రవదభిక్రుద్ధో రావణం

న్తం చరమేణ శతతమేనాశ్వమేధేన - వైన్యే పృథౌ, యజమానే ఆరాధయతి సతి - స్పర్ధన్ స్పర్ధమానః - చక్షిఙో జితక్రతుర్భవేదనుదాత్తేత్వలక్షణస్యాత్మనేపదస్యానిత్యత్వజ్ఞాపనాచ్ఛత్రాదేశః - తిరోహితస్సన్ - యజ్ఞపశుమశ్వం - మపోవాహ అపహృతవానిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ తమిన్ద్రం, విహాయసా ఆకాశే - త్వరమాణం ధావన్తం, భగవానత్రిర్మునిరైక్షత్, కథంభూతం అధర్మే ధర్మవిభ్రమః ధర్మభ్రాన్తికరజటిలత్వాద్యాకారలక్షణో యః పాఖణ్డః, తం, ఆముక్తం ప్రవిష్టం, యద్వా, ఆముక్తమివ కవచితమివ, పాఖణ్డం పాఖణ్డరూపం కవచమివ గృహీతవన్తమిత్యర్థః, కోఽసౌ పాఖణ్డః - యేనాముక్తః, స తాదృశో య ఇతి పూర్వవదర్థః ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ అత్రిణా సూచితః జ్ఞాపితః, పృథోః పుత్రః - సంక్రుద్ధస్సన్, తం పశుహర్తారమన్వధావత్ - తిష్ఠ తిష్ఠేత్యబ్రవీచ్చ ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ తాదృశాకృతిం పాఖణ్డాకృతిం - తమశ్వహర్తారం, వీక్ష్య, జటిలం జటాధారిణం - భస్మనాచ్ఛన్నం - హేతుగర్భమిదం విశేషణద్వయం, జటిలత్వాద్భస్మనాచ్ఛన్నత్వాచ్చ, శరీరిణం మూర్తం, ధర్మం మేనే భ్రాన్త్యేత్యర్థః - అత - స్తస్మై అశ్వహర్త్రే, బాణం న ముఞ్చతి - నాముఞ్చత్ - జటిలత్వాదినా రూపేణ అధర్మే పథధర్మభ్రమకరేణ భ్రాన్తస్తస్మై బాణం నాముఞ్చదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ వధాదశ్వహర్తుర్వధాన్నివృత్తం, తం పృథుపుత్రమత్రిర్భూయః పునః హన్తుం, అచోదయత్ ప్రేరయామాస, చోదనామేవాహ - హే తాత - యజ్ఞహనం యజ్ఞవిఘ్నకర్తారమత ఏవ, విబుధేష్వధమం - యజ్ఞస్య విబుధారాధనరూపస్య హన్తృత్వాదధమమిత్యభిప్రాయః - మహేన్ద్రం, జహి సంహర ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ ఏవం ప్రోక్తః - వైన్యసుతః పృథుపుత్రః - విహాయసా ఆకాశే - త్వరమాణం ధావన్తమిన్ద్రం

వారణం గజం-మృగరాడివ సింహ ఇవ-అత్యన్తం క్రుద్ధః, అన్వద్రవత్ అనుస్సృతః అద్రవత్ అధావీత్ ॥ ౧౫ ॥ స-స్వరాడిన్ద్రః-తత్పాషణ్డం రూప-మశ్వం చ, హిత్వా, అన్తర్హిత స్తిరోహిత-స్తస్థౌ స్థితవాన్, సవీరః పృథుపుత్రః-పశుమశ్వ-మాదాయ గృహీత్వా పితుః పృథోః యజ్ఞం, ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౬ ॥ తస్య చ పృథుపుత్రస్య-త-దద్భుతం విస్మయనీయం-కర్మ ఇన్ద్రజయేనాశ్వాహరణరూపవ్యాపారం-విచక్ష్య దృష్ట్వా - పరమర్షయో ఋత్విగాదయ-స్తస్మై - తస్మై పృథుపుత్రాయ-విజితాశ్వః విజయేనాహృతః అశ్వో యేన స, విజితాశ్వ, ఇత్యన్వర్థం నామధేయం, దదుశ్చక్రుః-హే ప్రభో విజితేన్ద్రియ, విదుర ॥ ౧౭ ॥ ఉగ్రధర్షా హరిరిన్ద్రః, ఉగ్రం నిబిడం, తమః, ఉపసృజ్య సృష్ట్వా, తేన తమసా, ఛన్నస్సన్, చషాలయూపే చషాలో ఽగ్రే క్షిప్తః కాష్ఠకటక, స్తద్యుక్తాద్యూపాదిత్యర్థః, హిరణ్యనిర్మితా రశనా యస్య తం, అశ్వం, పునర్జహార అపహృతవాన్ ॥ ౧౮ ॥ పూర్వవ, ద్విహాయసా, త్వరమాణ, మిన్ద్రం, మహర్షి రత్రి, ర్విజితాశ్వాయ, సందర్శయామాస, సందర్శితోఽపి, వీరో విజితాశ్వః, ఏన మిన్ద్రం - కపాలఖట్వాఙ్గధరం, హేతుగర్భమిదం-కపాలఖట్వాఙ్గధరత్వా, న్నాబోధత సంజ్ఞాతవాన్ ॥ ౨౦ ॥ అత్రిణా, పున-స్సఏవేన్ద్ర ఇతి-చోదితో-విజితాశ్వః, రుషా-తస్మై ఇన్ద్రాయ-విశిఖం బాణం, సందధే-ఇన్ద్రః, అశ్వం, తద్రూపం కపాలఖట్వాఙ్గధరత్వాదిరూపంచ, హిత్వా, అన్తర్హిత, స్తస్థౌ ॥ ౨౧ ॥ అథానన్తరం, వీరో విజితాశ్వః, స్వాశ్వం స్వపితుర్యజ్ఞార్థమశ్వ, ముపాదాయ గృహీత్వా, పితుః పృథో, ర్యజ్ఞ, మవ్రజత్,

---

మృగరాడివ ॥ ౧౫ ॥ సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హితస్స్వరాట్ । వీరస్స్వపశుమాదాయ పితుర్యజ్ఞముపేయివాన్ ॥ ౧౬ ॥ తత్తస్య చాద్భుతం కర్మ విచక్ష్య పరమర్షయః । నామధేయం దదుస్తస్మై విజితాశ్వ ఇతి ప్రభో ॥ ౧౭ ॥ ఉపసృజ్య తమస్తీవ్రం జహారాశ్వం పునర్హరిః । చషాలయూపాత్తచ్ఛన్నో హిరణ్యరశనం విభుః ॥ ౧౮ ॥ అత్రిస్సందర్శయామాస త్వరమాణం విహాయసా । కపాలఖట్వాఙ్గధరం వీరో నైనమబోధత ॥ అత్రిణా చోదిత స్తస్మై విశిఖం సన్దధే రుషా । సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హితస్స్వరాట్ ॥ ౨౦ ॥ వీరస్స్వాశ్వముపాదాయ పితృయజ్ఞమథావ్రజత్ । తదవద్యం హరే రూపం జగృహుర్జ్ఞానదుర్బలాః ॥ ౨౧ ॥ యాని రూపాణి జగృహ ఇన్ద్రో హయజిహీర్షయా । తాని పాపస్య ఖణ్డాని లిఙ్గం ఖణ్డమిహోచ్యతే ॥ ౨౨ ॥ ఏవమిన్ద్రే హరత్యశ్వం వైన్యయజ్ఞజిఘాంసయా । తద్గృహీతవిసృష్టేషు పాషణ్డేషు మతిర్నృణామ్ ॥ ౨౩ ॥ ధర్మ ఇత్యుపధర్మేషు నగ్నరక్తపటాదిషు । ప్రాయేణ సజ్యతే భ్రాన్త్యా పేశలేషు చ వాగ్మిషు ॥ ౨౪ ॥ తదభిజ్ఞాయ భగవాన్ పృథుః పృథుపరాక్రమః । ఇన్ద్రాయ కుపితో బాణమాదత్తోద్యతకార్ముకః ॥ ౨౫ ॥ తమృత్విజశ్శక్రవధాభిసన్ధితం విచక్ష్య దుష్ప్రేక్ష్యమసహ్యరంహసం । నివారయామాసురహో మహామతే న యుజ్యతేఽత్రాన్యవధః ప్రచోదితాత్ ॥ ౨౬ ॥ వయం మరుత్వన్తమిహార్థనాశనం హ్వయామహే త్వచ్ఛ్రవసా హతత్విషమ్ । అయాతయామోప

తత్ప్రభృతి-పాషణ్డమార్గః ప్రవృత్త ఇత్యాహ-తదవద్యమితి సార్ధైస్త్రిభిః, హరేరిన్ద్రస్య-త - దనవద్యం నిన్దితం రూపం, జ్ఞానదుర్బలా జ్ఞానహీనా జగృహుః ॥ ౨౨ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి-హయస్యాశ్వస్య, జిహీర్షయా గ్రహీతుమిచ్ఛయా యాని యాని రూపాణి జగ్రాహ - తాని తాని రూపాణి-పాపస్య ఖణ్డాని సమూహా ఇతి వర్ణలోపేన నిరుక్తాని రూపాణి, లిఙ్గం ఖణ్డలిఙ్గం పాపిత్వజ్ఞాపకం-ఖణ్డం సమూహ ఇత్యన్వర్థనామ్నా-ఇహాస్మిన్ లోకే-ఉచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ఏవం, వైన్యస్య పృథో-ర్యజ్ఞజిఘాంసయా యజ్ఞవిఘ్నం కర్తుమిచ్ఛయా, అశ్వ, మిన్ద్రే, హరతి సతి, అశ్వహరణోపాయతయా, తేన ఇన్ద్రేణ-గృహీతేషు పునః పునః విసృష్టేషు ॥ ౨౪ ॥ ఉపధర్మేషు ధర్మాభాసేషు-అత ఏవ, పేశలేషు మృదులేషు అనుకూలాభాసేష్వితి యావత్ -వాగ్మిషు-మితమివ సన్న్యాగివ, వాదిషు, నగ్నరక్తపటాదిషు, భావప్రధానో నిర్దేశః, నగ్నత్వరక్తపటాదిత్వవత్సు, పాషణ్డేషు, నృణాం, మతిర్ధర్మ ఇతి-భ్రాన్త్యా, ప్రాయేణ ప్రాయశ-స్సజ్యతే ఆసక్తో భవతి ॥ ౨౫ ॥ త-దిన్ద్రకృతం క్రతువిఘ్న, మభిజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, అపరిమితపరాక్రమః, పృథుః-కుపితస్సన్-ఉద్యతం కార్ముకం ధనుర్యస్య సః, ఇన్ద్రాయ-బాణ, మాదత్త, ఇన్ద్రం హన్తుం బాణం గృహీతవానిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ శక్రవధే అభిసన్ధితం కృతాభిప్రాయం-అత ఏవ-క్రోధేన-దుష్ప్రేక్ష్యం, అసహ్యం పరైస్సోఢుమశక్యం రంహః బలం వేగశ్చ యస్య తం పృథు- మృత్విజః అత్ర్యాదయః, నివారయామాసుః, నివారణమేవాహ , అహో-మహామతే, ప్రచోదితాద్విహితా-త్పశోర్వధాత్ -అన్యస్య, వధ, స్తు న యుజ్యతే ॥ ౨౭ ॥ తద్వధం తు వయం కరిష్యామ ఇత్యాహు-ర్వయమితి-ఇహార్థనాశనం యజ్ఞనాశకం-త్వచ్ఛ్రవసైవ-హత

ప్రభుం, నరుస్య న్తమిన్ద్రం, వయ-మాహ్వయామహే, కైః, అయాతయామైరగతవీర్యై, రుపహూతై రాహ్వానమన్త్రై
రవన్తరం చ-హే రాజన్, తేతవ, అహితం శత్రుం, తమిన్ద్రం, ప్రసహ్యామన్త్రబలేన అగ్నౌ-జుహవామ పశుపురోడా
శమివాగ్నౌ హోష్యామః ॥ ౨౮ ॥ ఇత్థం, క్రతుపతిం పృథుం-మామన్త్ర్య విజ్ఞాప్య, హే విదుర, అస్య పృథోః, ఋత్వి
జః, స్రుక్ హస్తైః ఏషాం తాన్, రుషా క్రోధేన, జుహ్వతః హోమం కుర్వాణాన్, స్వయమ్భూః చతురాననః, అభ్యేత్య ఆగ
త్య, ప్రత్యషేధత నివారయామాస ॥ ౨౯ ॥ ప్రతిషేధమేవాహ, భవతాం ఋత్విజ్యకర్మణ్యధికృతానాం, మిన్ద్రో వధ్యో
న భవతి, కుతః, యద్యస్మాత్, యజ్ఞః, భగవతః తనుశ్శరీరం-తథా, సురాశ్చ, యస్య భగవత, ఇష్టాః నిరతిశయప్రీతివిషయాః,
తనవః, తత్కారం, యజ్ఞేన భగవచ్ఛరీరమాత్రేణ, యం భగవచ్ఛరీరమాత్ర, మిన్ద్రం, జిఘాంసథ హన్తుమిచ్ఛథ ॥ ౩౦ ॥
హే ద్విజాః-రాజ్ఞః పృథోః, ఏతద్ధర్మరూపం, కర్మ, జిఘాంసతా నాశయితుమిచ్ఛతా, ఇన్ద్రేణ, అనుష్ఠితం, ధర్మస్య వ్యతి
కరః సఙ్కరః, యస్మిన్, తదిదం పాషణ్డాత్మకం, మహద్, అన్యాయ్యం, పశ్యత ॥ ౩౧ ॥ తర్హి తథా చేత్, పృథుకీర్తేః వి
పులకీర్తేః-పృథోః, ఏకోనోనం శతం యస్మిన్, తాదృశక్రతుప్రయోగం, ఏకోనశతక్రతురపి పృథుః మహానాస్తు పృథుకీర్తి
ర్భూయాదిత్యర్థః, పృథుకీర్తిః పృథురితి పాఠే-ఏకోనశతం క్రతవో యస్య, తాదృశః పృథుర్భూయాదిత్యర్థః-పృథుం సాన్త్వ
యతి-తే త్వయా, స్విష్టైః సమ్యగనుష్ఠితైః, ఏతావద్భిః క్రతుభిః, అలం, యద్యస్మాద్భవాన్-మోక్షధర్మవిత్, ముముక్షోః రాగా
ద్యపేతమేవ కర్మానుష్ఠానం యుక్తమితి భావః ॥ ౩౨ ॥ ఆత్మనామనసా, రోషం, మహేన్ద్రాయ ఆహర్తుం స్వీకర్తుం,

యామోపహూతైస్తవ గత్వయె ప్రసహ్య రాజన్ జుహవామ తేహితమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఇత్యామన్త్ర్య క్రతుపతిం
విదురాస్యర్త్విజో రుషా । స్రుగ్ఘస్తాన్ జుహ్వతోఽభ్యేత్య స్వయమ్భూః ప్రత్యషేధత ॥ ౨౯ ॥ న వధ్యో భవతామిన్ద్రో
యద్యజ్ఞో భగవత్తనుః । యం జిఘాంసత యజ్ఞేన యస్యేష్టాస్తనవస్సురాః ॥ ౩౦ ॥ తదిదం పశ్యత మహద్ధర్మవ్యతిక
రం ద్విజాః । ఇన్ద్రేణానుష్ఠితం రాజ్ఞః కర్మైతద్విజిఘాంసతా ॥ ౩౧ ॥ పృథుకీర్తేః పృథోర్భూయాత్తర్హ్యేకో
నశతక్రతుః । అలం తే క్రతుభిస్స్విష్టైర్యద్భవాన్మోక్షధర్మవిత్ ॥ ౩౨ ॥ నైవాత్మనామ మహేన్ద్రాయ రోషమాహ
ర్తుమర్హసి । ఉభావపి హి భద్రం త ఉత్తమశ్లోకవిగ్రహౌ ॥ ౩౩ ॥ మాస్మిన్ మహాభాగ కృథాస్స్మ చిన్తాం నిశామయా
స్మద్వచ ఆదృతాత్మా । యద్ధ్యాయతో దైవహతం ను కర్తుం మనోఽతిరుష్టం విశతే తమోఽన్ధమ్ ॥ ౩౪ ॥ క్రతుర్వి
రమతామేష దేవేషు దురవగ్రహః । ధర్మవ్యతికరో యత్ర పాషణ్డైరిన్ద్రనిర్మితైః ॥ ౩౫ ॥ ఏభిరిన్ద్రోపసంసృష్టైః
పాషణ్డైర్హారిభిర్జనమ్ । హ్రియమాణం విచక్ష్వైనం యస్తే యజ్ఞధ్రుగశ్వముట్ ॥ ౩౬ ॥ భవాన్పరిత్రాతుమిహా
వతీర్ణో ధర్మం జనానాం సమయానురూపమ్ । వేనాపచారాదవలుప్తమద్య తద్దేహతో విష్ణుకలాఽసి వైన్యః ॥ ౩౭ ॥
స త్వం విమృశ్యాస్య భవం ప్రజాపతే సఙ్కల్పనాం విశ్వసృజాం పిపీపృహి । ఐన్ద్రీం చ మాయాముపధర్మ

త్వం-నార్హసి-హి యస్మాత్, త్వం మహేన్ద్రశ్చ, ఉభావపి-ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః, విగ్రహశరీరభూతౌ-అతో నాన్యో
న్యం విరోధో యుక్త ఇతి భావః, తే తుభ్యం, భద్రం భూయాత్ ॥ ౩౩ ॥ హే మహాభాగ-అవహితమనాః, మద్వచః,
నిశామయ శృణు, అస్మిన్ యజ్ఞవిఘ్నే, చిన్తాం, మాస్మ కృథాః, యస్మాత్, దైవహతం-కార్యం, కర్తుం, ధ్యాయతః-పురుష
స్య, మనః అనునిశ్చితం-అతిరుష్టం, అన్ధం తమః మోహం, విశతి, నతు శాన్తిం లభతే ॥ ౩౪ ॥ అత ఏవ-తవ, క్రతుః, విరమతాం
సన్నివర్తతాం ॥ కిం న నివార్యతే, తత్రాహ - యతో, దేవేషు-దురవగ్రహో భవతి - యత్ర క్రతౌ-ఇన్ద్రనిర్మితైః, పాషణ్డైః, ధర్మ
వ్యతికరో భవత్ ॥ ౩౫ ॥ ఇన్ద్రదురాగ్రహకృతమనర్థం పశ్యేత్యాహ ॥ ఏభిరిన్ద్రేణోపసృష్టైః కల్పితైః పాషణ్డైః-హారిభిశ్చి
త్తాపకర్షకైః హ్రియమాణం స్వవశీక్రియమాణం-జనం-విచక్ష్వ పశ్య, యః - తే తవ -యజ్ఞధ్రుక్, యజ్ఞనాశకః- అశ్వం
ముష్ణాతి అపహరతీతి తథా ॥ ౩౬ ॥ తతో మమ కిమితి చేత్తత్రాహ ॥ భవానితి ద్వాభ్యాం ॥ నానాసమయానురూపం వివిధసిద్ధా
న్తానురూపం-ధర్మం-వేనస్యాపచారాదన్యాయాత్-అవలుప్తం-పరిత్రాతుం-అద్యాధునా-తస్య వేనస్య-దేహతః-ఇహ లో
కే అవతీర్ణః-వైన్యః వేనపుత్రోఽపి-త్వం-విష్ణుకలా విష్ణోరంశభూతోఽసి ॥ ౩౭ ॥ స విష్ణుకలాభూత- స్త్వం -అస్య జగ
తో, భవముత్పత్తిం-విమృశ్య విచార్య-హే ప్రజాపతే-విశ్వసృజాం-సఙ్కల్పనాం సఙ్కల్పం-పిపీపృహి పూరయ-యేభ్యో
విశ్వసృడ్భ్యోఽస్య జగత - ఉత్పత్తిః తేషాం సఙ్కల్పం పూరయేత్యర్థః - ప్రజాపాలనాధికృతస్యైతదేవ యుక్తమిత్యభి
ప్రాయేణ ప్రజాపత ఇతి సమ్బోధనం కృతః - ప్రచణ్డో-యః పాషణ్డమార్గః-సైవైన్ద్రీమాయా- ఉపధర్మస్య-మాతా జన

౩౨ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ పృథుకీర్తిః పృథుర్భూయాః.

నీతాం-జహి-ప్రభో, తథాకర్తుం సమర్థస్త్వమిత్యభిప్రాయేణ ప్రభో ఇతి సంబోధనమ్ ॥ ౩౮ ॥ ఉపసంహరతి ఇత్థమితి పఞ్చభిః ఇత్థమేవం-లోకగురుణా బ్రహ్మణా, సమ్యగాదిష్టో, దిశాంపతిః దిక్పతిః, సపృథుః, మఘోనా ఇన్ద్రేణసహ, తథా చ బర్హిష్మాన్ కర్తుమిత్యా-సఖ్యం, కృతవాన్-తేనైవ చ-సందధే సన్ధిం కృతవాన్ ॥ ౩౯ ॥ కృతమవభృథసంబన్ధిస్నానం యేన తస్మై, భూరికర్మణే విపులవ్యాపారాయ-పృథవే-తస్య పృథోః, ర్బర్హిషి యజ్ఞే, యే-తర్పితా-స్తే వరదా దేవా, వరాన్ దదుః ॥ ౪౦ ॥ సత్యాః ఫలావినాభూతాః-ఆశిషః ఆశీర్వాదాః, యేషాం తే విప్రాః-శ్రద్ధయా-ప్రాప్తదక్షిణాః, అతఏవ-తుష్టాః, పునశ్చ-సత్కృతాః, హేతుర్త్తః, ఆదిరాజాయ పృథవే, ఆశిషః యుయుజుః కృతవన్తః ॥ ౪౧ ॥ హే మహాబాహో విదుర-తథాన్యే, యే తత్ర యజ్ఞే సమాగతాస్తే సర్వే, ఆదృతాః ప్రీతివిషయీకృతాః, యథాయోగ్యం, దానసమ్మానాభ్యాం, పూజితాః పిత్రాదయః ॥ ౪౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ※ ※ ※ ※ ※

ఏవం చతుర్ముఖాదేశనివృత్తక్రోధః కృతశతక్రతుసఖ్య ఆదృతర్త్విగ్దేవర్షిగణ ఆసీదిత్యుక్తం, అథ భగవతా నివేదితేన్ద్రక్షమాపణః ప్రతిబోధితతత్త్వత్రయయాథాత్మ్యస్స్వధర్మః పరవరణప్రవర్తితః ప్రతినివృత్తత్రివర్గలిప్సః ప్రపూజితపరమపురుషః స్వపురమగాదిత్యాహ మునిరేకోనవింశేన ॥ భగవానపీతి ॥ షాడ్గుణ్యపూర్ణయజ్ఞరక్షకం, సర్వయజ్ఞారాధ్యో, వైకుణ్ఠః పరమపురుషః, పృథ్వనుష్ఠితైర్యజ్ఞైః, స్సమ్యగారాధితో-మఘవతా సహ ఇన్ద్రేణ సహ, తం పృథు-మభాషత జగాద ॥ ౧ ॥

మాతరం ప్రచణ్డపాషణ్డపథం ప్రభో జహి ॥ ౩౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్థం స లోకగురుణా సమాదిష్టో దిశాంపతిః । తథా చ కృతవాన్ సఖ్యం మఘోనాఽపి చ సందధే ॥ ౩౯ ॥ కృతావభృథస్నానాయ పృథవే భూరికర్మణే । వరాన్ దదుస్తే వరదా యే తద్బర్హిషి తర్పితాః ॥ ౪౦ ॥ విప్రాస్సత్యాశిషస్తుష్టాః శ్రద్ధయా లబ్ధదక్షిణాః । ఆశిషో యుయుజుః క్షత్తరాదిరాజాయ సత్కృతాః ॥ ౪౧ ॥ తథాఽఽదృతా మహాబాహో సర్వ ఏవ సమాగతాః । పూజితా దానమానాభ్యాం పితృదేవర్షిమానవాః ॥ ౪౨ ॥ ※ ※ ※ ※ ※ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ※ ※ ※

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భగవానపి వైకుణ్ఠస్సాకం మఘవతా విభుః । యజ్ఞైర్యజ్ఞపతిస్తుష్టో యజ్ఞభుక్తమభాషత ॥ ౧ ॥ ఏష తేఽకార్షీద్భఙ్గం హయమేధశతస్య హి । క్షమాపయత ఆత్మానమముష్య క్షన్తుమర్హసి ॥ ౨ ॥ సుధియస్సాధవో లోకే నరదేవ నరోత్తమాః । నాభిద్రుహ్యన్తి భూతేభ్యో యర్హి నాత్మా కళేబరః ॥ ౩ ॥ పురుషా యది ముహ్యన్తి త్వాదృశా దేవమాయయా । శ్రమ ఏవ పరం జాతో దీర్ఘయా వృద్ధసేవయా ॥ ౪ ॥ అతః కాయమిమం విద్వానవిద్యాకామకర్మభిః । ఆరబ్ధ ఇతి నైవాస్మిన్ ప్రతిబుద్ధోఽనుషజ్యతే ॥ ౫ ॥ అసంసక్తశ్శరీరేఽస్మి

న్నుక్తిమేవాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష ఇన్ద్రః, తే తవ హయమేధశతస్య అశ్వమేధశతసఙ్కల్పస్య, హి యస్మాత్, భఙ్గమకార్షీత్-అతః, ఆత్మానం త్వాం, క్షమాపయతః క్షమాం కారయతః-అముష్య ఇన్ద్రస్య, క్షన్తుమర్హసి, ఇన్ద్రవిషయే క్షమాం కర్తుమర్హసీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ కథం దుస్సహాపరాధం క్షన్తుం శక్యస్తత్రాహ । సుధియ ఇతి ॥ హే నరదేవ-లోకే-నరోత్తమాః, సుధియః దేహాత్మయాథాత్మ్యవిదః, సాధవః పరోపకారపరాః, భూతేభ్యః ఆగస్కృద్భ్యోఽపి భూతేభ్యః, నాభిద్రుహ్యన్తి కుతః-యర్హి యస్మాత్-కళేబర-మనాత్మా ఆత్మేతరత్ అతస్తదభిమానేన ద్రోహం న కుర్వన్తీత్యర్థః, సుధియాం సోఢుం శక్య ఏవేతి భావః ॥ ౩ ॥ ఏవమన్వయముఖేన సుధియాం భూతద్రోహాకరణమభిధాయ వ్యతిరేకముఖేనాహ ॥ పురుషా ఇతి ॥ యది-త్వాదృశా-స్సుధియః, పురుషాః, ఈశ్వరమాయయా-యది-ముహ్యన్తి మోహం ప్రాప్నువన్తి, దేహాత్మమోహేన దేహప్రయుక్తభూతద్రోహాదికం కుర్వన్తి, తర్హి-త్వాదృశైః, చిరకాలం కృతయా మహతాం సేవయా, శ్రమ ఏవ-పరం కేవలం జాతస్సంపాదితః-తే దుర్ధియ ఏవేతి భావః ॥ ౪ ॥ అత-స్సుధియాం దేహాత్మాభిమానప్రయుక్తభూతద్రోహాదేరభావాత్, అన్యథా దుర్ధీత్వప్రసఙ్గాచ్చ, ఇమం, కాయం దేహం, అవిద్యాకామకర్మభిః- అవిద్యా అజ్ఞానం-తచ్చ దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాభిమానరూపేణ ద్వివిధం-కామః అవిద్యామూలకశ్శబ్దాదివిషయేష్విచ్ఛావిశేషః, కర్మ కామమూలకం పుణ్యాపుణ్యరూపం-ఏభి-రారబ్ధ ఉత్పాదిత, ఇత్యేవ-మిమం, కాయం దేహం-విద్వాన్ జానన్, అతఏవ, ప్రతిబుద్ధః చిదచిదీశయాథాత్మ్యజ్ఞః-అస్మిన్దేహే, నైవానుషజ్యతే-ఏవకారేణ నితరామాసక్త్యభావస్సూచ్యతే ॥ ౫ ॥ దేహ ఏవానాసక్తః కథం దేహానుబన్ధిష్వ

సక్తస్స్యాదిత్యాహ॥ అసంసక్త ఇతి॥ అస్మిన్ శరీరే అసంసక్తః, సమిత్యేకీకారే-ఆత్మనా సహ దేహమేకీకృత్య తస్మిన్నాసక్త
ఇత్యర్థః, అమునా శరీరేణోత్పాదితే సంపాదితే-గృహే, అపత్యే పుత్రాదౌ, ద్రవిణే విత్తే చ-మమతాం, కో వా బుధః-కు
ర్యాత్, న కోపి బుధః కుర్యాత్ అజ్ఞస్తు కుర్యాదిత్యర్థః, అతో-బుధః-దేహార్థం దేహానుబన్ధ్యర్థం వా భూతద్రోహాదికం న కు
ర్యాదితి భావః ॥౮॥ బుధ ఇత్యనేన చిదచిదీశయాథాత్మ్యజ్ఞానవత్త్వముపక్షిప్తం, తత్కీదృశమిత్యపేక్షాయాం, తత్రై
క ఇతి ద్వాభ్యాం చిదచిదీశస్వరూపం విశోధ్య, తతో య ఏవమిత్యేకేనాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగస్య భగవజ్జ్ఞానాఙ్గత్వం, త
త ఏకేన కర్మయోగస్యాపి తదఙ్గత్వమభిధాయ, తదుభయానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్య భగవత్ప్రాప్త్యుపాయతామభి
ధాయేదృశ భగవదుపాసననిష్ఠస్య దేహాతదనుబన్ధిప్రయుక్తాపకారాన సన్త్యిత్యాహ॥ ఏక ఇత్యాదినా ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వ
రూపశోధనేన ప్రకృతిపరిణామరూపదేహస్య తద్విపరీతధర్మవత్త్వస్యార్థాదేవ సిద్ధేః పృథక్ తచ్ఛోధనం నాపేక్షితమితి తా
వదాత్మస్వరూపం ప్రకృతివివిక్తం శోధయతి॥ ఏకః జ్ఞానైకాకారతయా సర్వత్ర ఏకస్వరూపః, “ఏకో బ్రహ్మస్సు సంపన్నస్సుపు
ష్పం కురుతే ప్రజాః” ఇతివదయం నిర్దేశః-నానాకారేషు దేవమనుష్యాదిశరీరేష్వవస్థితోఽపి, సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏ
కరూప ఇత్యర్థః-దేహస్తు దేవమనుష్యపశుపాదపతదవాన్తరభేదభిన్నః, శుద్ధః నిర్మలః, దేహస్తు మలినః, స్వయంజ్యోతిః స్వ
యం ప్రకాశః- నిర్గుణః రాగద్వేషాదిరహితః-గుణాశ్రయః జ్ఞానానన్దాదిగుణాశ్రయః-సర్వగః అణుస్వరూపత్వేపి ధర్మభూ
తజ్ఞానేన సర్వవ్యాపీ- అనావృతః దేహ ఇవ గృహాదిభిరనావృతః-సాక్షీ దేహేన్ద్రియాదీనామపరోక్షం ద్రష్టా-దేహస్తు-పర
ప్రకాశ్యః, రాగద్వేషాదిగుణాశ్రయః-జ్ఞానాదిగుణాశ్రయః, వ్యాప్యః - ఆవృతః-దృశ్యశ్చేత్యర్థసిద్ధం-పరం కేవలం, ఆత్మా
దేహాదివ్యన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, దేహస్తు ధార్యః, అతః, ఆత్మనః దేహాత్పరః విలక్షణః ॥ ౯ ॥ అత ఏవ, దేహాదిభిః, ఉ
పాత్తాః స్వీకృతాః, ఆదిశబ్దః ప్రాణేన్ద్రియపరః, తద్ధర్మాస్తేషాం దేహాదీనాం ధర్మాః, బాల్యయౌవనాశనాయాపిపాసాద
యః, తచ్ఛబ్దేన బాల్యాదీనాం తదేకాన్తత్వం సూచ్యతే, తద్ద్రష్టుస్తస్య దేహాదేర్ద్రష్టుః, రాత్మనో జీవస్య - న స్యుః- తస్య ఆత్మ
నో-య-త్కైవల్యం దేహగతజాత్యాదిరాహిత్యమేవ-తస్య -దేహా-ద్వైధర్మ్య-ముక్తం-దేహవిలక్షణమాత్మస్వరూపం,

న్నమునోత్పాదితే గృహే। అపత్యే ద్రవిణే వాపి కః కుర్యాన్మమతాం బుధః ॥ ౮ ॥ ఏకశ్శుద్ధస్స్వయంజ్యోతిర్ని
ర్గుణోపి గుణాశ్రయః। సర్వగోఽనావృతస్సాక్షీ పరమాత్మాఽఽత్మనః పరః ॥ ౯ ॥ దేహాద్యుపాత్తాస్తద్ధర్మా

కదాస్ఫురతీత్యాశఙ్కాయాం సుషుప్త్యవస్థాయాం స్ఫూర్తిరిత్యభిప్రాయేణ-తత్ర సుషుప్తేర్జీవదవస్థాయామేవాహరహరనుభూయ
మానత్వేన సుషుప్తిరేవ నిదర్శనమిత్యాహ-తత్ తత్ర-సుషుప్తం సుప్తిః-భావే క్తః -నిదర్శనం ఉదాహరణమిత్యర్థః-సుషుప్తౌ
హి దేహగతబ్రాహ్మణత్వాదిబాహ్యాకారో నానుభూయతే-కింతు-దేహవిలక్షణం స్వస్వరూపం - తథా చోక్తం తృతీయే “
భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా। లీనేష్వసతి యస్తత్ర వినిద్రో నిరహంక్రియః” ఇతి అనేన దేహాత్తద్ధర్మా
ణాం చాత్మప్రతీత్యవిషయత్వముచ్యతే - ఏవం ప్రకృతిపురుషయోస్స్వరూపే నిరూపితే-యద్వా - ఇదం శ్లోకద్వయం ప్రధా
నజీవవిలక్షణపరమాత్మస్వరూపకథనపరం - ప్రకృతిపురుషస్వరూపం త్వర్థాద్విశోధితం భవతి - ప్రకృతివివిక్తా
త్మస్వరూపవివేచనపరత్వే హి సుషుప్తం తన్నిదర్శనమిత్యస్వరసం స్యాత్ - సుషుప్తౌ దేహాదేరప్రతీతావపి ఉక్తవిధత్వేనా
త్మస్వరూపస్యాప్రతీతేః -తస్మాదయమర్థః - ఏకస్స్వసమాభ్యధికద్వితీయవస్తువిరహితః - శుద్ధః అపాపవిద్ధః - అపహ
తపాప్మేత్యర్థః - స్వయంజ్యోతిః - నిరుపాధికస్వయంప్రకాశః - నిర్గుణః ప్రకృతిపురుషగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాది హేయ
గుణరహితః - గుణాశ్రయః - అనన్తకల్యాణగుణాశ్రయః - సర్వగః స్వరూపతః స్వభావతశ్చ విభుః - అనావృతః-దేహా
దిష్వవస్థితోఽపి తైరపరిచ్ఛిన్నః - సాక్షి సర్వం యుగపత్సాక్షాత్కర్తా -ఉదాసీనో వా-ఆత్మనః ఉక్తాకారవిపరీతాజ్జీవా-
త్పరః విలక్షణః-పరమాత్మా - పరో మా యస్మాత్స పరమః-స చాసావాత్మా చ - స్వసమానాధికాత్మాన్తరాభావాత్ స్వవ్యతి
రిక్తస్య సర్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః - జీవస్తు నైకః - కింతు బహవస్సమానాకారాః “ నిత్యో నిత్యానాం చే
తనశ్చేతనానాం-న త్వేవాహం జాతు నాస ” మిత్యాదికమత్రానుసన్ధేయం -యద్యపి జీవస్వరూపమపి స్వయంజ్యోతిరేవ -
తథాపి తత్స్వరూపసత్తాస్థితిప్రవృత్త్యాదేః పరమాత్మేచ్ఛాయత్తత్వస్య “ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ। య
దనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయే ” తి స్మరణాన్న నిరుపాధికస్వయంజ్యోతిష్ట్వం - తథా జీవో దేహద్వారా రాగ
ద్వేషాదియుక్తః నాపి శుద్ధః - యద్యపి ప్రజాపతివాక్యే జీవస్యాప్యపహతపాప్మత్వం “ ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మే ” త్యాది
నా శ్రుతం తథాపి-తత్కర్మణా సఙ్కుచితం-ముక్తౌ తు పరమాత్మప్రసాదాదావిర్భూతమితి న సర్వదాపి శుద్ధత్వం -తథా చ

శ్రుతిః “ఏష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య” ఇతి-సూత్రంచ “సంపద్యావిర్భావస్స్వేన శబ్దా” దితి తథా చ కల్యాణగుణాశ్రయో న భవతి-కింతు దుఃఖిత్వాదిహేయగుణాశ్రయః - అత్ర నిర్గుణాశ్రయశబ్దాభ్యాం హేయగుణనిషేధకల్యాణగుణవిధీ వివక్షితౌ-అత్ర “న హంసా” “స్వసమాలభతే,” తి వదుత్సర్గాపవాదన్యాయేన దహరవిద్యాయాం “ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మే,” త్యాదినా హేయగుణాన్ప్రతిషిధ్య “సత్యకామ,” ఇత్యాదినా కల్యాణగుణాన్విదధతి శ్రుతిరేవ ప్రమాణం-తథా జీవో న సర్వగః అణుత్వాత్-తథా చ శ్రుతిః “ఏషోఽణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యః ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోఽపి దృష్ట” ఇతి అత ఏవ పరిచ్ఛిన్నః-నాపి సాక్షీ-కింతు కర్మఫలాదీ తథా చ శ్రూయతే “తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తీ” తి తథా స్వస్మాదధికేన పరమాత్మనా వ్యాప్యో ధార్యశ్చ “య ఆత్మని తిష్ఠ” న్నిత్యాదిశ్రుతేః ఏవం జీవస్వరూపమర్థాద్వివిక్తం ద్రష్టవ్యం -పూర్వవ్యాఖ్యోక్తరీత్యా ప్రకృతస్వభావనుపియుత ఏవ ప్రకృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణః పరమాత్మా - అత ఏవ హేతోః దేహాద్యుపాత్తాః - ఆదిశబ్దేన జీవసంగ్రహః- దేహైర్జీవైశ్చోపాత్తాః పరిణామిత్వకించిజ్జ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదయ ఔపాధికా ధర్మాః తద్ధర్మాః ప్రకృతిపురుషైకాన్తాః జడత్వాణుత్వాదయస్స్వాభావికాశ్చ- తదస్పృష్టః ప్రకృతిపురుషయోస్సాక్షాత్కర్తుః- ఆత్మనం తయోరన్తర్వ్యాప్యావస్థితస్య పరమపురుషస్య -నస్యుః, కైవల్యం ప్రకృతిపురుషగతపరాక్త్వాణుత్వావిపరీతప్రత్యక్త్వాదిపరిచ్ఛిన్నత్వాదిధర్మవత్త్వమేవ కైవల్యం ప్రకృతిపురుషాభ్యాం వైలక్షణ్యం నామేత్యర్థః-తత్తత్ర -జీవాత్పరమాత్మనో వైధర్మ్యే- సుషుప్తం సుషుప్తిం-నిదర్శనముదాహరణమిత్యర్థః-సుషుప్తగ్రహణముత్క్రాన్తేరప్యుపలక్షణం-తథాహ - సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరత్వేన పరమాత్మనో వ్యపదేశో దృశ్యతే తావద్వాజసనేయకే “కతమ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేష్వి” తి- ప్రకృతస్య ప్రత్యగాత్మనః సుషుప్త్యవస్థాయాం అకించిజ్జ్ఞస్య సర్వజ్ఞేన పరమాత్మనా పరిష్వఙ్గ ఆమ్నాయతే “ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాన్తర” మితి తథోత్క్రాన్తావపి ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢ ఉత్సర్జన్యాతీ” తి-న చ స్వపత ఉత్క్రామతో వా హ్య

నస్యుస్తద్ద్రష్టురాత్మనః । కైవల్యం తస్య వైధర్మ్యం తత్సుషుప్తం నిదర్శనమ్ ॥ ౮ ॥ య ఏవం సన్తమాత్మాన
మాత్మస్థం వేద పూరుషః । నాజ్యతే ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైస్స మయి స్థితః ॥ ౯ ॥ యస్స్వధర్మేణ మాం నిత్యం నిరా
శీశ్శ్రద్ధయాన్వితః । భజతే శనకైస్తస్య మనో రాజన్ప్రసీదతి ॥ ౧౦ ॥ పరిత్యక్తగుణస్సమ్యగ్దర్శనో విశదాశ
యః । శాన్తం మే సమవస్థానం బ్రహ్మకైవల్యమశ్నుతే ॥ ౧౧ ॥ ఉదాసీనమివాధ్యక్షం ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మనామ్ ।

కించిజ్జ్ఞస్య తదానీమేవ స్వేనైవ సర్వజ్ఞేన సతా పరిష్వఙ్గాన్వారోహణాసంభవతః - న చ క్షేత్రజ్ఞాన్తరేణ తస్యాపి సర్వజ్ఞత్వాసంభవాత్, తస్మాత్తత్ర ప్రాజ్ఞేనేతి సర్వజ్ఞః పరమాత్మా ఉక్తః “న బాహ్యం కించన వేద నాన్తర” మిత్యజ్ఞో జీవ ఉచ్యతే- తస్మాత్తత్ర వైధర్మ్యం నిదర్శితం-తథా చ సూత్రం “సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేనే” తి ॥ ౮ ॥ య ఇతి ॥ యః పుమాన్-ఏవం పరమాత్మనో ధార్యతయా వ్యాప్యతయా, ఆత్మని పరమాత్మని-స్థితం, సన్తం- ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - వేద ఉపాస్తే- న తు తదుపాసనమాత్రపరః - కింతు-మయి అన్తర్యామిణి-పూర్వోక్తైకత్వాదిధర్మిణి, స్థితః-మదుపాసననిష్ఠ ఇతి యావత్ తిష్ఠతేర్ధాతోరుపాసనపరత్వం “అభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే-తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశా” దిత్యాదిశ్రుతిసూత్రప్రయోగాదవగమ్యతే - జ్ఞానయోగానుగృహీతమద్భక్తియోగనిష్ఠ ఇత్యర్థః- ప్రకృతిస్థోఽపి ఉపాసనదశాయాం ప్రకృతివిశిష్టోఽప్యుపాసననిర్వృత్త్యనన్తరం-తద్గుణైః ప్రకృతిగుణైః - నాజ్యతే న యుజ్యతే, కింతు-ముక్తో భవేదిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ఏవం-యః పుమాన్ -స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితపఞ్చమహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికాదికర్మణా-నిరాశీః స్వధర్మసాధ్యఫలస్పృహారహితః, అనభిసంహితఫలకర్తృసఙ్గ ఇత్యర్థః-మాం సర్వకర్మారాధ్యం-ఇన్ద్రాదిసర్వదేవతాశరీరకం-సర్వకర్మఫలప్రదం నిత్యం-శ్రద్ధయాకర్తవ్యేషు కర్మసు త్వరయా, భజతే- హే రాజన్ పృథో - తస్య జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీతభగవద్భక్తియోగనిష్ఠస్య-మనః, శనకైః, ప్రసీదతి రాగాదిభిరకలుషితం భవతి ॥ ౧౦ ॥ ఏవం పరిత్యక్తగుణః-కాత్స్న్యేన త్యక్తరాగాదిగుణః అత ఏవ-విశదాశయః నిర్మలాన్తఃకరణః, అత ఏవ- సమ్యగ్దర్శనః ఉక్తవిధాత్మస్వరూపతద్విలక్షణపరమాత్మస్వరూపదర్శీ-శాన్తం అశనాయాద్యూర్మిషట్కరహితం, మే మత్సంబన్ధి-సమవస్థానం సమ్యగావాసభూతం-మచ్ఛరీరమాత్మమిత్యర్థః, బ్రహ్మ గుణతో బృహత్త్వాద్బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం, కైవల్యం కేవలం ప్రకృతివియుక్తమావిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణకమాత్మస్వరూపం, అశ్నుతే ప్రాప్నోతి, బ్రహ్మాత్మకావిర్భూతగుణాష్టకస్వరూపేణ సంపన్నో భవతి ముక్తో భవతీతి యావత్ ॥ ౧౧ ॥ ఏవం తత్త్వత్రయవిమర్శనపూర్వకం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభగవద్భక్తియో

కస్యాప్యపరిణామాభావాదపృథక్సిద్ధ్యభావాచ్చ ఏవం విధస్యాత్మనః సోఽపి పదవస్థాయామనవస్థానప్రకారమాహ ॥ ఉదాసీనమితి ॥ ద్రవ్యం పృథివ్యాదిభూతాని-జ్ఞానం శ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేన్ద్రియాణి క్రియా వాగాదీని కర్మేన్ద్రియాణి ఆత్మానః ఏషాం-అధ్యక్షం అధిపం-కూటస్థం స్వరూపతోనిర్వికారం అత ఏవ ఇమమాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం, ఉదాసీనమవస్థితం, యో వేద, ద్రవ్యాధ్యక్షత్వం ప్రకృతిసంబన్ధకృతం, పరమార్థతస్తు కూటస్థ ఉదాసీనః-ఇత్యేవ, మాత్మానం, యో-వేద స-శోభన మాప్నోతి-జీవద్దశాయామపి సుఖమేవాప్నోతీత్యర్థః ॥౧౨॥ నను విప్రతిషిద్ధమేతదుచ్యతే ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వం కూటస్థత్వముదాసీనత్వం చేతి కరణప్రవర్తకత్వమేవ హ్యధికారాధిపత్యం - తచ్చ వికార- స్తదభావః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం-తత్రాహ ॥భిన్నస్యే॥ ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః-ద్రవ్యం పృథివ్యాది-క్రియా-కారకాణి కర్మేన్ద్రియాణి చేతనా జ్ఞానేన్ద్రియజాతం-ఏతదాత్మకస్యేత్యర్థః-క్రియాః కర్మేన్ద్రియాణి-కారకాణి జ్ఞానకరణాని శ్రోత్రాదీని చేతనా చిత్తం - ఏతదాత్మకస్యేతి వార్థః - ద్రవ్యాద్యాత్మకస్య అత ఏవ - భిన్నస్య దేవమనుష్యాదిభావేన- భిన్నస్య - లిఙ్గస్య శరీరస్య - గుణప్రవాహో గుణపరిణామో-భవతి అయం భావః - యద్యపి ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వరూపవికార ఆత్మన్యస్తి- తథాపి - సవికారః జ్ఞానవికారరూప - స్వధర్మభూతజ్ఞానగతో న స్వరూపగత ఇ స్వరూపతః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం చ - దేవాదిరూపేణ పరిణామస్తు ద్రవ్యాంశస్య శరీరస్యైవేతి - నను - ధర్మతోఽప్యుపసర్జనవికారేణ కూటస్థత్వానుపపత్తిః - కూటస్థతా హి నిర్వికారతా-సా చ నిత్యతాపరపర్యాయా-ధర్మతోఽపి నిత్యత్వే కథం నిత్యతేతి చేత్, ఉచ్యతే-ధర్మభూతం జ్ఞానం ద్రవ్యం నిత్యమేవ-తస్య చ కర్మణా కదాచిత్సఙ్కోచః కదాచిద్వికాసశ్చేత్యవస్థాద్వయమఙ్గీక్రియతే - తత్ర సఙ్కోచో నామ ప్రసరాభావః-తదభావో వికాస ప్రసరణాపత్తిః-అభావాభావస్య భావరూపత్వాత్ - అతో ధర్మభూతం జ్ఞానం ద్రవ్యం నిత్యమేవేతి ధర్మతోఽపి కూటస్థత్వోపప

కూటస్థమిమమాత్మానం యో వేదాప్నోతి శోభనమ్ ॥౧౨॥ భిన్నస్య లిఙ్గస్య గుణప్రవాహో ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః। దృష్టాసు సంపత్సు విపత్సు సూరయో న విక్రియన్తే మయి బద్ధసౌహృదాః ॥౧౩॥ సమస్సమానోత్తమమధ్యమాధమస్సుఖే చ దుఃఖే చ జితేన్ద్రియాశయః। మయోపక్లృప్తాఖిలలోకసంయుతో విధత్స్వ వీరాఖిలలోకరక్షణమ్ ॥౧౪॥ శ్రేయః ప్రజాపాలనమేవ రాజ్ఞో యత్సాంపరాయే సుకృతాత్షష్ఠమంశమ్। హర్తాఽన్యథా హృతపుణ్యః ప్రజానామరక్షితా కరహారోఽఘమత్తి ॥౧౫॥ ఏవం ద్విజాగ్ర్యానుమతానువృత్తధర్మప్రధానోఽన్యతమోఽవితాస్యాః। హ్రస్వేన కాలేన గృహోపయాతాన్ద్రష్టాసి సిద్ధాననురక్త

త్తిః-పృథివ్యాదీనాం తు స్వరూపత ఏవ భావతశ్చ వికార ఇతి న కూటస్థత్వం- అత ఆత్మనస్సతతమేకరూపత్వాద్దేహస్య ప్రతిక్షణపరిణామిత్వాదపురుషార్థరూపత్వా - ద్దేహప్రయుక్తాసు-దృష్టాసు ప్రాప్తాసు-సంపత్సు-విపత్సు చ సూరయస్తత్త్వత్రయవివేచనచతురాః-న విక్రియన్తే సంపదాపత్ప్రయుక్తహర్షశోకాభ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః - కథం సతి శరీరే తత్ప్రయుక్తహర్షశోకాసంబన్ధ- స్తత్రాహ-మయి నిరతిశయప్రీతివిషయే -బద్ధం సౌహృదం యైస్తే- సౌహృదశబ్దేన సుహృదో ధర్మో నిరతిశయప్రేమోచ్యతే- తేన ప్రీతిరూపముపాసనం లక్ష్యతే-బద్ధశబ్దేన తస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివక్షితం-తథా చ-విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితమద్విషయనిరతిశయప్రీతిరూపభక్త్యా విస్మృతదేహధర్మా హర్షశోకాభ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః-త్వం చ సూరిః ॥౧౩॥ అతః సుఖే దుఃఖే చ-దేహప్రయుక్తే - సమస్సన్-సామ్యం మేవ కథం సమ్భవే-త్తత్రాహ - విజితేన్ద్రియాశయః వశీకృతబాహ్యేన్ద్రియాన్తఃకరణః-జితేన్ద్రియస్యైవ సుఖదుఃఖయోస్సామ్యం సంభవేదేవేత్యర్థః అత ఏవ-సమానాః మధ్యమోత్తమాధమాః యస్య సః-తిర్యఙ్మనుజదేవాదిషు శరీరేష్వనురక్తస్సర్వాత్మసామాన్యానసన్ధానపర-స్తేషాం చ బ్రహ్మాత్మకత్వసామ్యధీ-స్త్వం - అఖిలలోకరక్షణం-విధత్స్వ-కథమేకేన మయా తల్కర్తుం శక్యం-తత్రాహ-మయేశ్వరేణ-ఉపక్లృప్తాస్సంపాదితాః అమాత్యాదయో యే అఖిలాలోకాః-తైస్సంయుతః ॥౧౪॥ నను ముముక్షోర్మమ కిమనేనాఖిలలోకరక్షణవిధానేనేత్యత్రాహ ॥ శ్రేయ ఇ ॥ రాజ్ఞః-ప్రజాపాలనమేవ-శ్రేయః శ్రేయస్సాధనం సమీహితపురుషార్థసాధనమిత్యర్థః-కుతః-యద్యస్మాత్ప్రజాపాలనాత్-సాంపరాయే దేహవియోగే-ప్రజాభిః-కృతం సుకృతం-తస్య-షష్ఠమంశం-హర్తా హరతి - అన్యథా లోకరక్షణాభావే-ప్రజానా-మరక్షితా-ప్రత్యుత- ప్రజాపీడనాదినా తద్దత్తం,కరం స్వామిగ్రాహ్యభాగం-హరతి హారకః-తథాభూతః-అత ఏవ-ప్రజాభి-రాత్తపుణ్యః-సోఽఘమత్తి అదతే ॥౧౫॥ తస్మాద్యః ప్రజాః పాలయతి ధర్మమస్తదనన్తరమత్రైవ సులభః స్యాదిత్యాహ ॥ ఏవమి

ర్॥ ద్విజాగ్రియాణామనుమతశ్చాసావనువృత్తశ్చ, వ్యస్తపారేఽనుమతోనువృత్తశ్చ-ధర్మప్రధానఃఅనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మప్రధానః-అన్యతమఃప్రజానాంమధ్యేఅన్యతమఇవస్వస్మిన్నావృతస్త్రియమనారోప్యేత్యర్థః-అపితా-రక్షితా, యస్య-స్యాఃభవేః-తదా-హ్రీస్వేనఆసన్నేన-కాలేన-గృహాన్ప్రత్యుపగతాన్-సిద్ధాన్సనకాదీన్-అనురక్తాస్సర్వేస్నేహరాగయుక్తా-లోకా-యస్య-సత్వం-ద్రష్టాఽసి-తైరుపదిష్టతత్త్వోఽమృతత్వంయాస్యసీత్యర్థః॥౧౫॥ కించ హే మానవేన్ద్ర-మత్ మత్తస్సకాశాత్-కంచి-ద్వరం-వృణీష్వ - తేతవ-గుణాఃశమాదయః-శీలంనిర్మత్సరాదిస్వభావ-స్తైర్యన్త్రితఃవశీకృతోఽహం-త ద్రమాత్తైస్తు-మఖైర్యాగై-స్తపోభిఃకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిభి-ర్యోగేనవా-నాహం సులభః-కుతః-యద్యస్మాత్-సమంచిత్తం యేషాం-తేష్వేవ-వర్తితుంశీలమస్య, సోఽహమ్॥౧౬॥ స-విశ్వజిత్పృథురేవం-లోకగురుణా-విష్వక్సేనేనభగవతా-అనుశిష్టః-హరే-రాదేశమాజ్ఞాం-శిరసాజగృహే-అతివాదృతవానిత్యర్థః॥౧౭॥ తతః, పాదయోః-క్షమాపయితుంస్పృశన్తం - స్వేనస్వీయేనఅశ్వాపహరణాదికర్మణా - వ్రీడితంలజ్జితం-శతక్రతుమిన్ద్రం-ప్రేమ్ణా-పరిష్వజ్యఆలిఙ్గ్య-తస్మిన్-విద్వేషం-విససర్జ అత్యాక్షీత్ - హేతివిస్మయే-అర్వాపరాధజనితవిద్వేషంతదైవవిససర్జేతిస్మర్యతే॥౧౮॥ తతో-విశ్వాత్మా-భగవానపి పృథునా, ఉపహృతం-సమర్పితం-అర్హణంఅర్ఘ్యాదికం, యస్య-సముజ్జిహానయాసముద్రిక్తయా-భక్త్యా, గృహీతౌచరణౌఅమ్బుజౌఇవ-యస్య-ప్రస్థానాభిముఖఃస్వలోకంప్రతిప్రయాణాభిముఖోఽపి అనుగ్రహేణ-విలమ్బితస్సంజాతవిలమ్బః, సతాంభక్తానాం, సుహృత్ నిరతిశయప్రీతిమాన్-ఏనంపృథుం-పశ్యన్-

లోకః॥౧౫॥ వరంచమత్కఞ్చనమానవేన్ద్రవృణీష్వతేఽహంగుణశీలయన్త్రితః। నాహంమఖైర్వైసులభస్తపోభిర్యోగేనవాయత్సమచిత్తవర్తీ॥౧౬॥ మైత్రేయఉవాచ॥ సఇత్థంలోకగురుణావిష్వక్సేనేనవిశ్వజిత్। అనుశాసితఆదేశంశిరసాజగృహేహరేః॥౧౭॥ స్పృశన్తంపాదయోఃప్రేమ్ణావ్రీడితంస్వేనకర్మణా। శతక్రతుంపరిష్వజ్యవిద్వేషంవిససర్జహ॥౧౮॥ భగవానపివిశ్వాత్మాపృథునోపహృతార్హణః। సముజ్జిహానయాభక్త్యాగృహీతచరణామ్బుజః॥౧౯॥ ప్రస్థానాభిముఖోఽప్యేనమనుగ్రహవిలమ్బితః। పశ్యన్పద్మపలాశాక్షోనప్రతస్థేసుహృత్సతామ్॥౨౦॥ సఆదిరాజోరచితాఞ్జలిర్హరింవిలోకితుంనాశకదశ్రులోచనః। నకించనోవాచసబాష్పవిక్లబోహృదోపగుహ్యాముమధాదవస్థితః॥౨౧॥ అథావమృజ్యాశ్రుకలావిలోకయన్నతృప్తదృగ్గోచరమాహపూరుషమ్। పదాస్పృశన్తంక్షితిమంసఉన్నతేవిన్యస్తహస్తాగ్రమురఙ్గవిద్విషః॥౨౨॥ పృథురువాచ॥ వరాన్విభోత్వద్వరదేశ్వరాద్బుధఃకథంవృణీతేగుణవిక్రియాత్మనామ్। యేనారకాణామపిసన్తిదేహినాంతానీశకైవల్యపతేవృణేనచ॥౨౩॥ నకామయేనాథతదప్యహంక్వచిన్నయత్రయు

పద్మదలవద్విశాలేఅక్షిణీయస్యసః - పద్మపత్రవద్విశాలాభ్యామక్షిభ్యాంపశ్యన్నితిభావః - నప్రతస్థేనయయావిత్యర్థః॥౨౦॥ ॥౨౧॥ ఏవంభగవతోభక్తేపృథౌకృపాతిరేకఉక్తః - పృథోర్భగవతిభక్త్యుద్రేకమాహ॥ సఇతిద్వాభ్యామ్॥ సఆదిరాజఃపృథు-ర్బద్ధాఞ్జలి-రానన్దాశ్రుపూర్ణలోచనః-అతఏవ-హరిం - అవలోకింతు, నాశకత్నసమర్థోఽభూత్-బాష్పై-ర్విక్లబఃఅస్పష్ట, స్తూష్ణీమవస్థితస్సన్, కించిదపి, నోవాచచ-కింత్వ - ముంహరిం-హృదా - ఉపగుహ్యఆవృత్య, సంశ్లిష్య-ఆలిఙ్గ్యేతియావత్-అధాత్ధృతవాన్॥౨౨॥ అథానన్తరం - అశ్రుకలాఃఅశ్రుకణాన్, హస్తేనావమృజ్య-అతృప్తయోర్దృశోర్గోచరంవిషయభూతం, పదాచరణేన, క్షితింభూమిం-స్పృశన్తం, అయంభావః, నఖలుదేవాఃపదాభువంస్పృశన్తిఅతఃకృపాపారవశ్యాన్మానుషంహరిరాత్మానంవిస్మృతవానివేతి - ఉరగద్విషోవైనతేయస్య-ఉన్నతేఅంసేస్కన్ధే-విన్యస్తంహస్తాగ్రంయేనతం-పూరుషంపరమపూరుషం, ఆహఉవాచ॥౨౩॥ తత్రయదుక్తంవరంవృణీష్వేతితదసహమానఆహ, హేవిభో - వరదానాంబ్రహ్మాదీనాం, ఈశ్వరాద్వరదా, త్వత్తస్సకాశాత్-బుధఃఅర్థకామాదీనాంసాతిశయత్వంనశ్వరత్వంచజానన్, వరాన్-వృణీతే, కీదృశాన్ - యేవరాః, గుణవిక్రియాత్మనాంసత్వాదిగుణానుసారేణ, విక్రియావికారా, యస్మిన్నాత్మనిస్వభావే-స, ఆత్మాస్వభావో, యేషాం, నారకాణాంసంసారిణామపిదేహినాం, సన్తి-తేషామపిభోగ్యాఇత్యర్థః, తస్మాత్, హేకైవల్యపతేముక్త్యధిపతే-ముక్తిప్రదేత్యర్థః - హేఈశసర్వాన్తర, తాన్క్షుద్రాన్, నవృణే॥౨౪॥ తర్హికైవల్యమేవవరయ, తత్రాహ॥ నేతి॥ హేనాథ-మహత్తమానాంభాగవతానాం, అన్తర్హృదయా-న్ముఖద్వారేణనిర్గతో, భగవత్పదామ్బుజమకరన్దోయశఃశ్రవణాదిసుఖం- యత్ర-నాస్తి, తాదృశంచే-త్కైవల్యమపి, తన్నకామయేనవృణే-తర్హికింకామయసేతత్రాహ, త్వద్గుణశ్రవణాయ, మేమహ్యం

కర్ణాయుతం కర్ణానామయుతం, అయుతశబ్దఆనన్త్యపరః - గుణానామానన్త్యాదనన్తగుణశ్రవణార్థమనన్తశ్రోత్రాణి విధత్స్వ ధేహి-ఏషఏవ-మమాభిమతో వర ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ కిం మద్గుణశ్రవణసాధ్యం యదర్థం-కర్ణాయుతం ప్రార్థయసే-తత్రాహ॥ స ఇతి॥ హే ఉత్తమశ్లోక, మహతాం త్వద్భక్తానాం-ముఖాచ్చ్యుతః-సః, భవతః పదామ్బుజయోర్యా, సుధా తస్యా-యో, లేశః, తత్సంబన్ధీ యోఽనిలో వాయుః, దూరాదపి కించిద్యశశ్శ్రవణమాత్రమిత్యర్థః-విస్మృతం-తత్త్వవర్త్మ తత్త్వమార్గో-యైః-కుయోగిభిః-తేషామపి, నః అస్మాకం-త్వద్విషయాం, స్మృతిం భక్తిం, వితరతి దదాతి-అతో, వరైః పురుషార్థాన్తరసాధనమాత్రైః-అలమ్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ త్వద్విషయభక్తివర్ధకత్వాత్త్వద్గుణానుశ్రవణస్య యదృచ్ఛయాపి త్వద్గుణానేవ శృణుయామీత్యాహ॥ యశ ఇతి॥ హే సుశ్రవః శోభనకీర్తే-సతాం-సఙ్గమే సతి, సకృదపి యదృచ్ఛయాపి, తే తవ, యశః కీర్తిమేవ, పరం, శృణోమి-సకృదపి యదృచ్ఛయాపీత్యనేన అసకృదత్యాదరేణ యశశ్శ్రోతవ్యతా సూచ్యతే, తదుపపాదయతి, యః కశ్చిత్పుమాన్, గుణజ్ఞస్సారగ్రాహీ చేత్-పశుం కర్మజడం, ఋతే, కథం, విరమేత్, గుణానుశ్రవణాదితి శేషః అగుణజ్ఞః పశుశ్చేత్త్వద్యశస్సకృచ్ఛ్రుత్వా తతో విరమేదిత్యర్థః-గుణజ్ఞస్యావిరామమేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి, యద్యస్మాత్-శ్రీర్లక్ష్మీర్గుణానాం భవదీయకల్యాణగుణానాం, సఙ్గ్రహేచ్ఛయా సంస్మరణేచ్ఛయా, ప్రవవ్రే త్వామితి శేషః, యద్వా గుణానాం సర్వపురుషార్థానాం సఙ్గ్రహస్స్వస్మిన్ సమాహారః-తదిచ్ఛయా, య-త్వద్యశః, ప్రవవ్రే నితరాం వృతవతీ ॥ ౨౬ ॥ ❁ అతో లక్ష్మీరివాన్యపరిత్యాగేన త్వామేవాహం భజామీత్యాహ॥ అథేతి॥ అథ-హే భగవన్-అఖిలపురుషోత్తమం-అఖిలేభ్యః బద్ధముక్తనిత్యభేదభిన్నత్రివిధేభ్యః, పూరుషేభ్యః, ఉత్తమం పఞ్చమీ భయేనేత్యత్ర "పఞ్చమీ" ఇతి యోగవిభాగాత్సమాసః, అనేన జీవానామభజనీయత్వం వివక్షితం, అఖిలపూరుషోత్తమత్వే హేతు, ర్గుణాలయం త్రివిధేష్వపి చేతనే

ష్మచ్చరణామ్బుజాసవః। మహత్తమాన్తర్హృదయాన్ముఖచ్యుతో విధత్స్వ కర్ణాయుతమేష మే వరః॥ ౨౪ ॥ స ఉత్తమశ్లోక మహన్ముఖచ్యుతో భవత్పదామ్భోజసుధాకణానిలః । స్మృతిం పునర్విస్మృతతత్త్వవర్త్మనాం కుయోగినాం నో వితరత్యలం వరైః॥ ౨౫ ॥ యశశ్శివం సుశ్రవ ఆర్యసఙ్గమే యదృచ్ఛయా చోపశృణోతి తే సకృత్। కథం గుణజ్ఞో విరమేద్వినా పశుం శ్రీర్యత్ప్రవవ్రే గుణసఙ్గ్రహేచ్ఛయా॥ ౨౬ ॥ అథాభజం త్వాఖిలపూరుషోత్తమం గుణాలయం పద్మకరేవ లాలసః। అప్యావయోరేకపతిస్పృధోః కలిర్న స్యాత్కృతత్వచ్చరణైకతానయోః॥ ౨౭ ॥ ❁ జగజ్జనన్యాం జగదీశ వైశసం స్యాదేవ యత్కర్మణి నస్సమీహితమ్। కరోషి ఫల్గ్వప్యురు

ష్వసంభావితనిత్యనిరుపాధికానన్యాధీనసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసర్వకారణత్వసత్యత్వజ్ఞానత్వానన్తత్వాదికల్యాణగుణాశ్రయం, త్వామేవ, పద్మకరేవ లక్ష్మీరివ, లాలసః అత్యాసక్తః-అభజం భజేయమిత్యర్థః-నను, ద్వయోరపి మాం భజమానయోరన్యోన్యసహేవ తవ కలహస్స్యా-త్తత్రాహ, ఏకపతిస్పృధోః ఏకస్మిన్పత్యౌ స్పర్ధమానయోః - ఏకభర్తృశ్రద్ధావతోరితియావత్॥ ఆవయోః లక్ష్మ్యా మమ చ, కలిః కలహః, న స్యాత్ అసంభావితః- అసంభవమేవోపపాదయతి, త్వచ్చరణైకతానయోః, త్వచ్చరణయోరేకతానో మనస ఐకాగ్ర్యేణ వృత్తి-ర్యయోస్తయో, రావయో, స్తత్కలిరిత్యేతత్, క్వ, న భవేదేవేత్యర్థః-విషయస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ భవతు నామ కలిస్తథాపి భజేయమిత్యాహ॥ అథేతి॥ హే జగదీశ జగజ్జనన్యాం జగన్మాతరి లక్ష్మ్యాం, వైశసం విరోధః-స్యాదేవ, తత్ర హేతుః, యస్యాః, కర్మణి-నః-సమీహితమిచ్ఛా, భవతి, తథాపి నిర్విరోధమత్పక్షపాతవదత్రాపి తవ మత్పక్షపాత ఏవ స్యాదిత్యాహ, ఫల్గు తుచ్ఛమపి-ఉరు బహు, కరోషి - యతో దీనేషు వత్సలః, స్వధిష్ణ్యే స్వస్వరూప ఏవ-రతస్య, తవ తయా జగజ్జనన్యా, కిం ప్రయోజనం - తాం నాద్రియస ఇత్యర్థః, యద్వా, నన్వేతావన్తం కాలం కర్మ ఫలాసఙ్గేనానుష్ఠితమధునా ఫలాసఙ్గాభావేప్యవశ్యం మాం భజతోఽప్యైహికం ఫలం దాస్యామ్యేవ, తత్రాహ॥ జగజ్జనన్యామితి॥ హే జగదీశ, కర్మణి యజ్ఞాదౌ-జగజ్జనన్యాః ప్రకృత్యా, ను-నః అస్మాకం, సమీహితం ఫలం-తద్వైశసం అనర్థరూపం ఫలం-సంసారాభివృద్ధిరూపమైశసమిత్యుక్తం-స్యాదేవ - ప్రాకృతం ఫలం స్యాదేవేత్యర్థః - కింతు ఫల్గ్వపి ప్రాకృతఫలసాధనత్వేన తుచ్ఛమపి-యజ్ఞాదికర్మ-ఉరు-కరోషి-తస్మిన్స్వారాధనైకవేషతామాపాద్య స్వవిషయభక్త్యుత్పాదనద్వారాఽనన్తస్థిరముక్తిఫలసాధనతాసంపాదనేనోరు కరోషీత్యర్థః-యతో-భవాన్, దీనవత్సలం-దీనేషు-వత్సలః-దోషాదర్శీ - అయం భావః యద్యపి వయమనాదిప్రకృతిసంబన్ధాద్యజ్ఞాదికర్మణాం త్వదారాధనరూపతామజానన్తః పశుపుత్రవృష్ట్యన్నస్వర్గాద్యైహికాముష్మికఫలసాధనతామాపాతతశ్ఛ్రుతివచనాభ్యః ప్రతిపన్నాను వ

౨౮ ॥ శ్లో॥ పా ❁ జగజ్జగత్యం.

బుధ కర్మాను పాపః-తథాపత్య దీనేషు దాసేషు కోపాదర్శీ ఫలాశాం నివర్త్య న స్వర్గాపలసాధనతామేవ నిష్పాదయసీతి-జగజ్జగత్యాని పారే-పరిశిష్టం పునః ఇత్యర్థః - వల్గుస్వమేవోపపాదయతి-స్వపదధిష్ణ్యే స్వస్వరూపే ఏవ అభిరతస్య స్వాత్మారామస్యేత్యర్థః - తయా జగజ్జనన్యా-కింకిం ప్రయోజనం, స్వాత్మారామస్య ప్రాకృతం ఫలం కిమపి న భవతి-అతః క్షుద్ర మిత్యర్థః -స్వాత్మారామస్య జగజ్జగత్యం ఫల్గుపరలోకప్రాప్తి పరిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవమైశ్వర్యాన్తరభ్యఆత్మానుభవ స్యాపి తుచ్ఛత్వం-తతోఽపి భగవదనుభవస్యాతిశయత్వం సూచయన్ స్వాత్మానుభవపూర్వకభక్తియోగస్య కర్తవ్యతాం-సోదాహరణమాహ॥ భజన్తీతి॥ తవైవ కైవల్యకక్షణాత్ ఫల్గుత్వాదేవ-సాధవో నిష్కామాః-అథ ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞా నానన్తరం-త్వాం, భజన్తి- కథంభూతం -వ్యుదస్తమాయా గుణవిభ్రమోదయం-మాయాయా-స్తే గుణా రజస్తమఆద యః-తన్మూలకో- మో-భ్రమః-రాహో ద్భ్రమః స్వతన్త్రాత్మభ్రమశ్చ-తస్య-ఉదయః ఉత్కర్షః వ్యుదస్తః-నిరస్తః-మాయా గుణవిభ్రమోదయో -యేన తం-సంశ్రితమాయాగుణభ్రమనిరాసకమిత్యర్థః - నిరతిశయానన్దరూపమాత్మానుభవం లబ్ధ్వా ఽపి మాం కిమర్థం భజన్తే॥ తత్రాహ ॥ హే భగవన్, సతాం-భవత్పదానుస్మరణాదృతే త్వత్పదామ్బుజస్మరణం వినా-అన్యత్, నిమిత్తంఫలం-న విద్మహే నిరతిశయానన్దరూపే త్వత్పదస్మరణే - సమ్యగేవ ప్రీతికైవల్యస్వాత్మానుభవో వ్యతి తుచ్ఛ ఇత్యాశయః ॥ ౩౦ ॥ వరైః ప్రలోభనం కృపాళో స్తవానుచితమిత్యాశయేనాహ॥ మన్య ఇతి॥ త్వాం-భజన్తం మాం వరం - వృణీష్వేతి - యదాత్థ అవోచః-తాం- తవ-గిరం-జగతాం-విమోహినీం-విషమిశ్రపయఃపానవత్ ప్రలోభనవాక్యాతు ల్యా-నన్యా- స్వద్భజనాత్ ప్రాప్త సంసారాణాం దైవాత్ త్వద్భజనే లఘున స్తేషాం వరప్రలోభనైస్సంసారహేతుం పాపాదయసి-భక్తానుగ్రహైకశీలస్య దయాళో స్తవ తన్నిగ్రహోఽనుచిత ఇత్యభిప్రాయః - న అపి తవైవ-తన్త్యా నామతు

దీనవత్సలస్య ఏవ ధిష్ణ్యేఽభిరతస్య కిం తయా॥ ౨౯ ॥ భజన్త్యథ త్వామత ఏవ సాధవో వ్యుదస్తమాయాగుణవి-
భ్రమోదయమ్। భవత్పదానుస్మరణాదృతే సతాం నిమిత్తమన్యద్భగవన్న విద్మహే॥ ౩౦ ॥ మన్యే గిరం తే జగ-
తాం విమోహినీం వరం వృణీష్వేతి భజన్తమాత్థ యత్ । వాచా ను తన్త్యా యది తే జనోఽసితః కథం పునః కర్మ
కరోతి మోహితః॥ ౩౧ ॥ త్వన్మాయయాఽద్ధా జన ఈశ ఖణ్డితో యదన్యదాశాస్త ఋతాత్మనోఽబుధః। యథా చ
రేద్బాలహితం పితా స్వయం తథా త్వమేవార్హసి నః సమీహితుమ్॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ తేసాఘుఎరి తం
రాజన్నాశాస్సే నయ దాశిషః। స్వర్గాపవర్గనరకాన్ సమం పశ్యతి మత్పరః॥ ౩౩ ॥ ప్రీతోఽహం తే నృప రాజ
గోవన్దు స్త్వజనుస్స్వజః। ద్వాదశం శ్రద్ధయా ధ్యానస్తస్మాత్ పరమర్హణమ్॥ ౩౪ ॥ ఇత్యాదిరాజేన నుతః స వి
శ్వదృక్తమాహ రాజన్మయి భక్తిరస్తు తే। దిష్ట్యేదృశీ ధీర్మయి తే కృతా యయా మాయాం మదీయాం తరతి స్మ

ల్ప్రయా-బన్ధకా,, వాగ్యా అపి చ సోఽయం ఋతా అమోఘా- అక్షయ్యజీహవైగాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి,, ఇత్యాదికయా,, యావజ్జీవం భక్షితాం వా న,, మిత్యక్తపిదయా వేదగిరా - జనో లోకః, యద్యసితః అబద్ధస్స్యాత్,, షిజ్ బన్ధనే,, అపాంసోమమమృతా అభూమ సలాశాన్నిర్ముక్తో ముముక్షుప్రాప్య దిత్యర్థః- కర్హి కథం పునః- పరై-ర్మోహితస్సన్, కర్మ-ప్రవృత్తిద ర్శనం, కరోతి స్వర్గః ॥ ౩౧ ॥ త్వన్మాయయా మోహితస్య త్వయా పునర్మోహనం న కార్యం-కింతు హితమేవ చేష్టితవ్యమిత్యాహ॥ త్వన్మాయయేతి॥ హే ఈశ -త్వన్మాయయా - అబుధః-స్వాత్మస్వరూపగమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురః-జనః లోకః- దైవా-త్త్వాం-భజన్ - ఋతాత్మనః సత్యాదాత్మనః, త్వత్తః - యద్యన్యదర్థకామాదిక-మాశాస్తే తర్హి-ఖణ్డితః ప్రతిహతః -దూరీకృత ఏవ స్యాదిత్యర్థః - ఈశేతి హేతుగర్భం, అస్మానీశేన త్వయా-అస్మియమితవ్యం దూరీకృతం స్యాదితి త్వమేవ విఘ్నితం నస్సమీహితుం - అనస్వాయమ విజ్ఞాపితవాన్ - స్వం-బాలహితం పుత్రహితం-పితా-యథా-చ రేత్-కుర్యాత్-తథా-నస్సమీహితం-కర్తుమర్హసి ॥ ౩౨ ॥ ఏవముక్తో భగవాన్ స్తదుక్తమనుజగ్రాహేత్యాహ మునిః॥ హే రాజన్-తైర్యా-సాధూనర్హితం - యదస్తాం-దాశిషః ఐహికఫలం పార్థ్యా-స్యాశాస్సే నేచ్ఛసి అతో భవాన్ -మత్పరః-స్వర్గాపవర్గ నరకాన్-సమం యథా తథా-పశ్య -అపవర్గో త్రకైవల్యం- నరకగ్రహణం దృష్టాన్తార్థం, నరకవత్స్వర్గాపవర్గావపి హేయావిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ హే నృపరాజ, తేతుభ్య-మహం ప్రీతః-యస్మాత్-త్వం-మదాదేశం, శ్రద్ధయా-అనః విశ్వస్యన్-దుస్త్యజనాపి గోవ-మత్యజః, తస్మాదాదేశవిశ్వాసనమేవ, మహ్యం, పరముత్కృష్ట-మర్హణమారాధనమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఇతిపూర్వోక్తరీత్యా, ఆదిరాజేన పృథునా- నుతః స్తుతః - స, విశ్వదృగ్భగవాన్, తమాదిరాజం ప్రత్యాహ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ హే రాజన్, మయి తేతవ-భక్తిరస్తు ఇష్టం తాం-దిష్ట్యా దైవవశేన-తే త్వయా-మయి, ఈదృశీ, ధీర్భక్తిః, కృతా, కథంభూ

తా, యయా ధియా, దుస్త్యజామపి, మదీయాం, మాయాం-తరత్యద్ధా ॥ ౩౫ ॥ ఉపసంహరతి॥ ఇతీతి॥ వైన్యస్య, రాజర్షేః పృథోః, అర్థవత్ శ్రుత్వా తామపి పురుషార్థసాధనం, వచః-అభినన్ద్య-తేన పూజితః-ఏనం వైన్యం, అనుగృహ్య, అచ్యుతో భగవాన్-గన్తుం-మతిం-చక్రే ॥ ౩౬ ॥ తదా-దేవాదయః-సర్వే-రాజ్ఞా-యజ్ఞేశ్వరధియా భగవదాత్మకత్వధియా-యథాయోగ్యం, వాగాదిభిః, సభాజితాః పూజితాః - తతః యజ్ఞధామః, వైకుణ్ఠం భగవన్తం, అనుసృత్య గతాః, యయుః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ సోపాధ్యాయస్య-రాజ్ఞః, పశ్యతస్సతః, అముష్య రాజ్ఞో, మనో-హరన్నివ-భగవాన్-స్వధామ, ప్రత్యగాత్ ॥ ౩౯ ॥ అదృష్టాయ చక్షుర్విషయతామప్రాప్తాయ-సందర్శిత ఆత్మా యేన తస్మై, దేవానాం బ్రహ్మాదీనామపి, దేవాయ - వాసుదేవాయ ,, వసన్తి యత్ర భూతాని భూతాత్మని,, తి-నిరుక్త వాసుదేవపదవాచ్యాయ, నమస్కృత్య, స్వపురం, యయౌ ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః। ****

పురం దయయా-ఇత్యుక్తం, తత్పురమనువర్ణయతి॥ మౌక్తికైరితి॥ మౌక్తికైః ముక్తాదామభిః, చన్దనాగరుతోయైః, స్తోమైః రాజమార్గాదయః - అస్మిన్ సన్తీతి తథా- తోరణైః ధ్వజపతాకాభిః-అర్చిభిర్దీపైశ్చ ॥౧॥౨॥ పూగపోతైః బాలపూ

దుస్త్యజామ్॥౩౫॥ [తత్త్వం కురు మయాదిష్టమప్రమత్తః ప్రజాపతే। మదాదేశకరో లోకస్సర్వత్రాప్నోతి శోభనమ్]॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి వైన్యస్య రాజర్షేః ప్రతినన్ద్యార్థవద్వచః। పూజితోఽనుగృహీత్వైనం గన్తుం చక్రేఽచ్యుతో మతిమ్ ॥ ౩౬ ॥ దేవర్షిపితృగన్ధర్వసిద్ధచారణపన్నగాః। కిన్నరాప్సరసో మర్త్యాః ఖగా భూతాన్యనేకశః ॥ ౩౭ ॥ యజ్ఞేశ్వరధియా రాజ్ఞా వాగ్విత్తాఞ్జలిభక్తిభిః। సభాజితా యయుస్సర్వే వైకుణ్ఠానుగతాస్తతః॥౩౮॥ భగవానపి రాజర్షేస్సోపాధ్యాయస్య పశ్యతః। హరన్నివ మనోఽముష్య స్వధామ ప్రత్యగాత్ప్రభుః ॥ ౩౯ ॥ అదృష్టాయ నమస్కృత్య నృపస్సన్దర్శితాత్మనే। వాసుదేవాయ దేవానాం దేవాయ స్వపురం యయౌ ॥ ౪౦ ॥ ****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకోనవింశోఽధ్యాయః। ****

మైత్రేయ ఉవాచ॥ మౌక్తికైః కుసుమస్రగ్భిర్దుకూలైస్స్వర్ణతోరణైః। మహాసురభిభిర్ధూపైర్మణ్డితం తత్ర తత్ర వై ॥౧॥ చన్దనాగరుతోయార్ద్రరథ్యాచత్వరమార్గవత్। పుష్పాక్షతఫలైస్తోక్మైర్లాజైరర్చిర్భిరర్చితమ్॥౨॥ సవృన్తైః కదళీస్తమ్భైః పూగపోతైః పరిష్కృతమ్। తరుపల్లవమాలాభిస్సర్వతస్సమలఙ్కృతమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రజాస్తం దీపబలిభిస్సంభృతాశేషమఙ్గళైః। అభిజగ్ముర్మృష్టకన్యా మృష్టకుణ్డలమణ్డితాః॥౪॥ శఙ్ఖదున్దుభిఘోషేణ బ్రహ్మఘోషేణ చర్త్విజామ్। వివేశ భవనం వీరః స్తూయమానో గతస్మయః ॥ ౫॥ పూజితః పూజయామాస తత్ర తత్ర మహాయశాః। పౌరాన్జానపదాంస్తాంస్తాన్ప్రీతః ప్రియవరప్రదః ॥౬॥ స ఏవమాదీన్యనవద్యచేష్టితః కర్మాణి భూయాంసి మహాన్మహత్తమః। కుర్వన్ శశాసావనిమణ్డలం యశః స్ఫీతం నిధాయారురుహే * పరం పదమ్॥ సూత ఉవాచ॥ తదాదిరాజస్య యశో విజృమ్భితం గుణైరశేషైర్గుణవత్సభాజితమ్। శ్రుత్వా మహాభాగవతస్సదస్స

గైః-పరిష్కృతమలఙ్కృతం - సంభృతాన్యశేషాణి మఙ్గళద్రవ్యాణి దధ్యాదీని తైస్సహ-అభిజగ్ముః రాజ్ఞోఽభిముఖం యయుః॥ మృష్టాని నిర్ఘృష్టాని కుణ్డలాని యాసాం తాః-మృష్టాః ఉజ్వలాః-కన్యాశ్చ-అభిముఖం యయుః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ తత-శ్శఙ్ఖాదిఘోషేణ - ఋత్విజాం వేదఘోషేణ చ సహ వన్దిభిః -స్తూయమానోఽపి, గతస్మయః నిరహఙ్కారః-వీరః పృథుః-భవనం-వివేశ ॥ ౫ ॥ తత్ర తత్ర రథ్యాదిషు పౌరాదిభిః, పూజితః-మహాయశాః విపులకీర్తిః పౌరాన్ పురవాసినః, జానపదాన్ దేశవాసినశ్చ - తదీయపూజాదిభిః - ప్రీత- స్తేభ్యస్సమీహితవరప్రదో-భూత్వా - యథాయోగ్యం పూజయామాస ॥ ౬ ॥ తథా-గుణైః-మహాన్- అత ఏవ - మహత్తమః పూజ్యతమః అత ఏవా-నవద్యచేష్టితః నిర్దుష్టోదారవ్యాపారః-ఏవమాదీని సోహనాదీని-భూయాంసి-కర్మాణి-కుర్వన్ - భూమణ్డలం-శశాస అనుశిష్టవాన్-తతః-స్ఫీతం విపులం-యశః, ఇహలోకే, నిధాయ-పరం పదం వైకుణ్ఠం, ఆరురోహ అధిరూఢవాన్ ॥ ౭ ॥ ఏవం శ్రుతపృథుచరిత్రః ఋషిః ఏవమాదీనీత్యాదిశబ్దోపక్షిప్తాన్యతదుదారచేష్టితశుశ్రూషయా పునః ప్రాహేత్యాహ సూతః ॥ శ్రుత్వేతి॥ అశేషైర్గుణైః-ర్విజృమ్భితం ఊర్జితం-గుణవద్భిః-సభాజితం సత్కృతం-అధిరాజస్య రాజాధిరాజస్య పృథోః-యశః శ్రుత్వా-మహాభాగవతః శౌనకః

హాసదస్పతేశ్శౌనక-గృణన్తం కథయన్తం కౌశారవిం మైత్రేయ-మర్చయన్ సాధుసాధ్వితి సమ్మానయన్-ప్రాహ ॥౮॥* ఉక్తిమేవాహ॥ స ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ విప్రైః ఋషిభిః రాజ్యేఽభిషిక్తః-లబ్ధం అశేషాణామఖిలానామిన్ద్రాదీనామర్హణం యేనసః-వైష్ణవం విష్ణోస్సంబన్ధి తేజః వీర్యం - బాహ్వోః - బిభ్రచ్చ బిభ్రాణశ్చ -యాభ్యాం వైష్ణవతేజశ్శాలిభ్యాం బాహుభ్యాం-గాం - దుదోహ - ఏవంభూతః కిమకరోదితి శేషః *॥౯॥* శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వన్ ప్రార్థయతే॥ కోన్వితి॥ అస్య పృథోః-కీర్తిమభిజ్ఞశ్చేత్-కోను - నశృణోతి-కథంభూతస్య-యస్య-విక్రమః పృథ్వీదోహాదిరూపస్తస్య-యదుచ్ఛిష్టం ఉచ్ఛిష్టతుల్యం-కామమద్యాపి-అశేషభూపాః, లోకపాలైస్సహితాః లోకాశ్చ, ఉపజీవన్తి, శుద్ధం నిరవద్యం తత్కర్మ తదీయం చేష్టితం-మే మహ్యం, వద *॥౧౦॥* ఏవముక్తో మునిరాహ॥ గఙ్గాయమునయోరిత్యాదినా॥ యద్యప్యత్ర మునిరాహేత్యాహేత్యేవం రూపం సూతవాక్యమపేక్షితం, తథాప్యర్థసిద్ధత్వాత్తన్నైత్యవగన్తవ్యం, ఏవం ప్రశ్నేఽపి శుకవాక్యమర్థసిద్ధం జ్ఞేయం-గఙ్గాయమునయోర్మహానద్యోః-రన్తరామధ్యేస్థితం-బ్రహ్మావర్తాఖ్యం క్షేత్రం క్షేత్రే ఆవసన్ ,, ఉపాస్వ ధ్యావస,, ఇత్యాధారస్యకర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా-ఆరబ్ధానేవ ప్రాచీనకర్మాయత్తానేవ భోగాన్, న త్వపూర్వసాధనానుష్ఠానారబ్ధాన్-తత్ర హేతుః-పుణ్యజిహాసయా పుణ్యక్షపణేచ్ఛయా- ముముక్షోః పాపవత్పుణ్యస్యాపి స్వఫలజననద్వారా మోక్షవిరోధిత్వేన పుణ్యస్యాపి జిహాసితవ్యత్వబుద్ధిమతో మోక్షవిరోధి భోగసాధనత్వేన కర్మానుష్ఠానాసంభవాదితి భావః బుభుజే అనుభూతవాన్ *॥౧౧॥* సర్వత్ర-అస్ఖలిత ఆదేశ ఆజ్ఞా యస్య, సప్తద్వీపేషు, ఏక ఏవ దణ్డం ధారయతీతి తథా, స్వసమానరాజాన్తరరహిత ఇత్యర్థః, దణ్డధారణం కిం సర్వత్ర, న, బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాపి కిం సర్వత్ర, న కిం తు

తే కౌశారవిం ప్రాహ గృణన్తమర్చయన్ ॥ ౮ ॥ విదుర ఉవాచ॥ సోఽభిషిక్తః పృథుర్విప్రైర్లబ్ధాశేషసురార్హణః। బిభ్రత్స వైష్ణవం తేజో బాహ్వోర్యాభ్యాం దుదోహ గామ్ ॥ ౯ ॥ కో న్వస్య కీర్తిం న శృణోత్యభిజ్ఞో యద్విక్రమోచ్ఛిష్టమశేషభూపాః। లోకాస్సపాలా ఉపజీవన్తి కామమద్యాపి తన్మే వద కర్మ శుద్ధమ్ ॥ ౧౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ గఙ్గాయమునయోర్నద్యోరన్తరా క్షేత్రమావసన్। ఆరబ్ధానేవ బుభుజే భోగాన్పుణ్యజిహాసయా ॥ ౧౧ ॥ సర్వత్రాస్ఖలితాదేశస్సప్తద్వీపైకదణ్డధృక్। అన్యత్ర బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాచ్యుతగోత్రతః ॥ ౧౨ ॥ ఏకదాఽఽసీన్మహాసత్రదీక్షా తత్ర దివౌకసామ్। సమాజో బ్రహ్మర్షీణాం చ దేవర్షీణాం చ సత్తమ ॥ ౧౩ ॥ తస్మిన్నర్హత్సు సర్వేషు స్వర్చితేషు యథార్హతః। ఉత్థితస్సదసో మధ్యే తారాణాముడురాడివ ॥ ౧౪ ॥ ప్రాంశుః పీనాయతభుజో గౌరః కఞ్జారుణేక్షణః। సునాసస్సుముఖస్సౌమ్యః పీనాంసస్సుద్విజస్మితః ॥ ౧౫ ॥ వ్యూఢవక్షా బృహచ్ఛ్రోణిర్వలివల్గుదలోదరః। ఆవర్తనాభిరోజస్వీ కాఞ్చనోరురుదగ్రపాత్ ॥ ౧౬ ॥ సూక్ష్మవక్రాసితస్నిగ్ధమూర్ధజః కమ్బుకన్ధరః। మహాధనే దుకూలాగ్ర్యే పరిధాయోపవీయ చ ॥ ౧౭ ॥ వ్యఞ్జితాశేషగాత్రశ్రీర్నియమే న్యస్తభూషణః। కృష్ణాజినధరః శ్రీమాన్కుశపాణిః కృతోచితః ॥ ౧౮ ॥ శిశిరస్నిగ్ధతారాక్షస్సమైక్షత సమన్తతః। ఊ

అచ్యుతగోత్రతః అచ్యుతగోత్రాత్-అన్యత్ర జాత్యన్తరేష్వపి భాగవతకులాదన్యత్రేత్యర్థః *॥౧౨॥* ఏకదా-మహాసత్రదీక్షా, ఆసీత్, మహాసత్రసఙ్కల్పం కృత్వా సత్రదీక్షితోఽభూదిత్యర్థః, తత్ర మహాసత్రే, దివౌకసాం దేవానాం, బ్రహ్మర్షీణాం, దేవర్షీణాం చ, సమాజః సభా, ఆసీదిత్యర్థః, హే సత్తమ *॥౧౩॥* తస్మిన్ సమాజే, మహత్సు పూజ్యేషు, సర్వేషు, యథాయోగ్యం పూజితేషు సత్సు, స్వేనేతి శేషః, సదసః, మధ్యే, ఉత్థితస్సన్, సమన్తతస్సమైక్షతేతి షష్ఠేనాన్వయః, తం విశినష్టి, తారాణాం మధ్యే, ఉడురాడివ చన్ద్ర ఇవ స్థితః *॥౧౪॥* ప్రాంశురున్నతః, పీనావాయతౌ దీర్ఘౌ భుజౌ యస్య, పద్మవదరుణే ఈక్షణే యస్య, శోభనా నాసా యస్య, సున్దరం ముఖం, యస్య, సౌమ్యః ప్రసన్నః, పీనావంసౌ స్కన్ధౌ యస్య, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్ తత్స్మితం యస్యేతి బహుబ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః *॥౧౫॥* వ్యూఢం విస్తీర్ణం వక్షః యస్య, బృహన్తౌ పీనౌ శ్రోణీనితమ్బౌ యస్య, వలిభిస్త్రివలీభిః, వల్గు సున్దరం, దళవదశ్వత్థపర్ణవత్ ఉపరి విస్తృతమధస్తాత్సఙ్కుచితమ్, ముదరం, యస్య, ఆవర్తవన్నిమ్నా నాభిర్యస్య ఓజస్వీ ఇన్ద్రియశక్తిమాన్ కాంచనవదుజ్జ్వలావూరూ యస్య ఉదగ్రౌ ఉన్నతౌ పాదౌ యస్య *॥౧౬॥* సూక్ష్మాశ్చ వక్రాశ్చ అసితాశ్చ స్నిగ్ధాశ్చ మూర్ధజా, యస్య, కమ్బువత్ త్రిరేఖాఙ్కితా కన్ధరా కణ్ఠః, యస్య, మహాధనే అనర్ఘ్యే, దుకూలశ్రేష్ఠే, పరిధాయ వసిత్వా ఉపవీయ ఉత్తరీయం కృత్వా *॥౧౭॥* నియమే నిమిత్తే, న్యస్తాని త్యక్తాని అశేషభూషణాని, యేన, అత ఏవ తైరనావృతత్వాద్వ్యఞ్జితా, అశేషేష్వవయవేషు శ్రీస్స్వాభావికీ శోభా, యేన, శ్రీమాన్ సముదాయకాన్తిమాన్, కుశపాణిః పవిత్రపాణిః, కృతాని ఉచితాని కర్మాణి యేన *॥౧౮॥* శిశిరే సన్తాపహరే, స్నిగ్ధే చ, తారే, యయోస్తే, అక్షిణీ, యస్య,

ఏవం భూతః, ఉర్వీశః, సదస్యాన్, సన్తోషయన్నివ, ఇదం వక్ష్యమాణం, వాక్యం, ముక్తవాన్, వాక్యం విశినష్టి, చారు శ్రోత్రప్రియం, చిత్రాణి పదాని యస్మిన్, శ్లక్ష్ణం ప్రసన్నం, మృష్టం శుద్ధం అపశబ్దితం, గూఢం గమ్భీరం అగాధార్థం- అవిక్లబం అవ్యాకులమ్ ॥ ౧౯ ॥ అథ యుష్మాన్ప్రతి సర్వజ్ఞ ఇవ ధర్మానుపదేష్టుముత్సహత ఇతి బుద్ధ్యా సభ్యా మా క్రుధ్యేయురితి మనీషయా స్వవాక్యశ్రవణాయ సభ్యాన్ప్రార్థయతే ॥ సభ్యా ఇతి ॥ హే సభ్యాః సభాయాముపవిష్టాః, అనుపవిష్టాన్ సంబోధయతి, ఇహ సత్రభూమౌ, యే, ఆగతాః, మూర్ఖాశ్చేన్మామసూయేరన్నిత్యభిప్రాయేణ విశినష్టి ॥ సాధవ ఇతి ॥ నాహం జ్ఞః, కింతు జిజ్ఞాసుర్జిజ్ఞాసితవ్యం విజ్ఞాపయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ ధర్మం జిజ్ఞాసుభిః, స్వమనీషితం, జ్ఞేయం, సత్సు సతాం సమీపే, ఆవేద్యం విజ్ఞాపనీయం ప్రజానుశాసనవ్యాజేన జిజ్ఞాసైవ క్రియతే- న తు యుష్మాన్ప్రతి ధర్మ ఉపదిశ్యత ఇతి భావః ॥ ౨౦ ॥ ఇదానీం ప్రజారక్షణాదికం మమావశ్యకమిత్యాహ ॥ అహమితి త్రిభిః ॥ ధాత్రా భగవతా- ప్రజానాం- దణ్డధరత్వేన- అహం- యోజితో నియుక్తః - న కేవలం దణ్డధర ఏవ- కింతు రక్షితృత్వేన- ఆజీవికాప్రదత్వేన- స్వేషు స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితేషు- సేతుషు ధర్మమర్యాదాసు- పృథగసంకరేణ, స్థాపయితృత్వేన చ యోజిత ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కిం ప్రజారక్షణాదిసాధ్యం ఫలం తత్రాహ ॥ తస్యేతి ॥ బ్రహ్మవాదినః వేదార్థతత్త్వస్యానుష్ఠానేనోపదేష్టారః, ప్రజారక్షణాదినా- రాజ్ఞః- యాన్ పుణ్యలోకాన్- ప్రాప్యత్వేనాహుః, తే లోకాః తస్య ప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, మే- తదనుష్ఠానాత్ప్రజారక్షణాద్యనుష్ఠానాత్- కామసన్దోహాః మత్సమీహితకామపూరకాః- భవేయుః స్యురితి- సంభావనాయాం లిఙ్, స్వస్య ముముక్షుత్వేన ప్రాకృతలోకస్య ప్రాప్యత్వాభావాత్- అతో హార్దమాహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య ప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, దిష్టదృక్ ప్రజారక్షణాదికర్మసాక్షీ ఈశ్వరః- తుష్యతి- తస్మిన్ తుష్టే ముక్తిరపి సులభేతి భావః ॥ ౨౨ ॥ అన్యథాత్వనిష్టం స్యాదిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ యో రాజా-

వాణీదమూర్వీశః సదస్యం హర్షయన్నివ ॥ చారుచిత్రపదం శ్లక్ష్ణం మృష్టం గూఢమవిక్లబమ్ ॥ ౧౯ ॥ రాజోవాచ ॥ సభ్యాః శృణుత భద్రం వః సాధవో య ఇహాగతాః । సత్సు జిజ్ఞాసుభిర్ధర్మమావేద్యం స్వమనీషితమ్ ॥ ౨౦ ॥ అహం దణ్డధరో రాజా ప్రజానామిహ యోజితః । రక్షితా వృత్తిదః స్వేషు సేతుషు స్థాపితా పృథక్ ॥ ౨౧ ॥ తస్య మే తదనుష్ఠానాద్యానాహుర్బ్రహ్మవాదినః । లోకాః స్యుః కామసన్దోహా యస్య తుష్యతి దిష్టదృక్ ॥ ౨౨ ॥ య ఉద్ధరేత్కరం రాజా ప్రజా ధర్మేష్వశిక్షయన్ । ప్రజానాం శమలం భుఙ్క్తే భగం స్వం చ జహాతి సః ॥ ౨౩ ॥ తత్ప్రజా భర్తృపిణ్డార్థం స్వార్థమేవానసూయవః । కురుతాధోక్షజధియస్తర్హి మేఽనుగ్రహః కృతః ॥ ౨౪ ॥ యూయం తదనుమోదధ్వం పితృదేవర్షయోఽమలాః । కర్తుః శాస్తురనుజ్ఞాతుస్తుల్యం యత్ప్రేత్య తత్ఫలమ్ ॥ ౨౫ ॥ అస్తి

ధర్మేషు, ప్రజాః, అశిక్షయన్- కరం స్వామిగ్రాహ్యభాగం, ఉద్ధరేత్- కరమాత్రం గృహ్ణీయాదిత్యర్థః, తర్హి, ప్రజానాం సంబన్ధి, శమలం పాపమేవ- భుఙ్క్తే, సః- స్వీయం- భగం జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదికం చ- జహాతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ తత్తస్మాత్, హే ప్రజాః భర్తుర్మమ- పిణ్డార్థం పిణ్డదానవత్పరలోకహితార్థం స్వార్థం స్వప్రయోజనమేవ- స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమేవ, అనసూయా రహితాః కురుత అనుతిష్ఠత, అధోక్షజధియః- భగవద్విషయకబుద్ధయః తదర్పణదృష్ట్యేతి యావత్,, తత్కురుష్వ మదర్పణం,, మితిస్మృతేః- తర్హ్యేవం క్రియతే చేత్, తర్హి, మమానుగ్రహ ఏవ- యుష్మాభిః- కృతః స్యాత్ ఏవం ప్రజా అనుశాస్య దేవాదీన్ ప్రార్థయతే యూయమితి ॥ హే పిత్రాదయః- నిర్మలాః అసూయాదిరహితాః, యూయం తన్మదనుశాసనం- అనుమోదధ్వం, కిమనుమోదనమాత్రసాధ్యం తత్రాహ ॥ కర్తురితి ॥ యద్యస్మాత్, కర్తుః ప్రయోజ్యస్య, శాస్తుః ప్రయోజకస్య, అనుజ్ఞాతుః అనుమన్తుః, తత్ర ప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకత్వం ప్రయోజకత్వం, ప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకత్వమనుమన్తృత్వమితి వివేకః, ప్రేత్యేతి ల్యబన్తయోగాత్కర్తరి శేషషష్ఠీ కర్త్రాదిభిః ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య తుల్యం ఫలమనుభూయత ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ అత్ర,, యస్య తుష్యతి దిష్టదృక్- కురుతాధోక్షజధియః,, ఇతి కర్మణాం భగవదారాధనరూపత్వం- ఆరాధితాత్కర్మభిర్భగవతశ్చ పుమర్థప్రాప్తిరవగమ్యతే- తత్ర నిరీశ్వరవాదినాం కేషాంచిన్మతమిదముక్తమనుపపన్నమిత్యుద్భావ్య ఈశ్వరసిసాధయిషయా తత్సద్భావం తావత్ప్రతిజానీతే ॥ అస్తీతి ॥ తే హి నిరీశ్వరవాదిన ఏవమాహుః ప్రకృతిపురుషాతిరేకేణేశ్వరాఖ్యః కశ్చిత్పదార్థో న విద్యతే- ప్రమాణాభావాత్- న తావత్ప్రత్యక్షం- తదవిషయత్వాత్తస్య- నాప్యనుమానం- ప్రత్యక్షోపలబ్ధసాధ్యధర్మావ్యభిచారిసాధనధర్మవిషయత్వేనానుమానస్య ప్రత్యక్షావిషయే తదప్రవృత్తేః - నాపి శబ్దః- న తావల్లౌకికః- భ్రమప్రమాదాదిదోషసంస్పర్శసంభావనయా తస్య ప్రామాణ్యానిశ్చయయోగాత్- నాపి,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం- ఇత్యుపనిషద్వా,,

మిత్యాదివైదికశబ్దం-లోకే వృద్ధవ్యవహారాదన్యత్ర శబ్దస్య బోధకత్వశక్త్యవధారణాసంభవాద్, వ్యవహారస్య చ కార్యబుద్ధిపూర్వకత్వేన కార్యరూప ఏవార్థే శబ్దస్య ప్రామాణ్యమితి లౌకికవ్యుత్పత్త్యనుసారేణ వైదికశబ్దానామపి కార్యవస్తుపరత్వే నైవ వ్యుత్పత్తినిశ్చయః - సిద్ధరూపే ఈశ్వరే తేషాం ప్రామాణ్యాసంభవాత్ - అత ఏవ - తస్మాత్ ఫలప్రాప్తిశ్చాసంభావినీ న చ ,,ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం - బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్,, ఇత్యాదినా ఐహికాముష్మికం బ్రహ్మోపాసనా తత్ప్రాప్తిరూపం ఫలం శ్రుతమితి వాచ్యం - తస్య కర్మసు కర్తృభూతస్య ప్రత్యగాత్మనో యాథాత్మ్యవేదనప్రతిపాదనపరత్వాత్ అతః కర్తుస్సంస్కారద్వారేణ విద్యాయాః క్రతుశేషత్వాత్ తత్ర ఫలశ్రుతిరర్థవాదమాత్రం - న చ విచిత్రసృష్ట్యన్యథానుపపత్త్యా ఈశ్వరసిద్ధిస్తతః ఫలసిద్ధిశ్చేతి వక్తుం యుక్తం - పుణ్యాపుణ్యరూపానుష్ఠితకర్మసంస్కృతాయాః ప్రకృతేరేవ పురుషార్థానురూపం విచిత్రపరిణామసంభవాత్, యథా విషాదిదూషితానామన్నపానాదీనాం ఔషధవిశేషాప్యాయితానాం చ సుఖదుఃఖహేతుభూతపరిణామవిశేషస్య దేశకాలాదివ్యవస్థయా దర్శనం - తద్వదితి సఙ్గ్రహః - హే సత్తమాః కేషాంచిదాస్తికానాం మతే యజ్ఞపతిర్నామ యజ్ఞారాధ్యస్తత్ఫలప్రదశ్చేశ్వరాఖ్యః - కశ్చిదస్తి - తత్ర తావద్విచిత్రసృష్ట్యన్యథానుపపత్తిం ప్రమాణయతి॥ ఇహాముత్ర చేతి॥ ఇహలోకే చ అముష్మింశ్చ లోకే, జ్యోత్స్నావత్యః ప్రకాశబహులాః భువః విచిత్రాః భోగభూమయః - తద్భోక్తారోఽపి విచిత్రశరీరాశ్చ - దృశ్యన్తే - ఏతచ్చ దర్శనమీశ్వరమన్తరేణానుపపన్నం - యదుక్తం ప్రకృతేరేవ జీవకర్మానుగుణం విచిత్రపరిణామసంభవ ఇతి - నైతదుపపద్యతే, సర్వజ్ఞేశ్వరానధిష్ఠితాయాస్తస్యాః విచిత్రపరిణామాసంభవాత్ - యద్యనధిష్ఠితాయా అపి పరిణామస్సంభావ్యేత - తర్హి ప్రలయదశాయాం తస్యాః విచిత్రపరిణామార్థమీశ్వరానపేక్షణాత్ సతతపరిణామస్వభావత్వే నాపరిణామిత్వేనావస్థానం న స్యాత్ - ఈశ్వరాధిష్ఠితత్వే తు, తస్య సత్యసఙ్కల్పత్వేన విచిత్రసృష్టితదభావావుపపన్నౌ - న చ క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వేన తావుపపన్నావితి వక్తుం శక్యం - తేషామనున్మత్తానాం స్వేచ్ఛయైవ స్వానర్థావహాపుణ్యానుష్ఠానపూర్వకపశుపాదపత్వాదిశరీరాపాదనస్యా

యజ్ఞపతిర్నామ కేషాంచిదిహ సత్తమాః। ఇహాముత్ర చ లక్ష్యన్తే జ్యోత్స్నావత్యః క్వచిద్భువః॥౨౭॥ మనో
రుత్తానపాదస్య ధ్రువస్యాపి మహీపతేః। ప్రియవ్రతస్య రాజర్షేరఙ్గస్యాస్మత్పితుః పితుః॥౨౮॥ ఈదృశానా

సంభవాత్ - ఈశ్వరాభ్యుపగమే తు ,,ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం, యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతం - స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః* తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్। క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు,, ఇత్యుక్తరీత్యా భగవాన్పురుషోత్తమోఽవాప్తసమస్తకామస్సర్వజ్ఞస్సత్యసఙ్కల్పః స్వమాహాత్మ్యానుగుణలీలాప్రవృత్త ఏతాని కర్మాణి సమీచీనాన్యేతాన్యసమీచీనానీతి కర్మద్వైవిధ్యం సంవిధాయ - తదుపాదానోచితదేహేన్ద్రియాదికం తస్మిన్ యమనశక్తిం చ సర్వేషాం క్షేత్రజ్ఞానాం సామాన్యేన ప్రదిశ్య స్వశాసనావబోధి వేదాఖ్యం శాస్త్రం చ ప్రదర్శ్య తదుపసంహారార్థం - అన్తరాత్మతయాఽనుప్రవిశ్యానుమన్తృతయా చ నియచ్ఛన్ తత్ర పుణ్యరూపకర్మకారిణం స్వశాసనానువర్తినం జ్ఞాత్వా ధర్మార్థకామమోక్షైర్వర్ధయతే - శాసనాతివర్తినం చ తద్విపర్యయైర్యోజయతీతి సర్వమేతదుపపన్నం వైచిత్ర్యమితి భావః - న చ సత్యం జ్ఞానమిత్యాదిభిః కర్మాఙ్గభూతప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యం వివిచ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం, కర్తుః ప్రత్యగాత్మనః శుద్ధస్యాశుద్ధస్య చ ఖద్యోతకల్పస్యావిద్యాదిహేయసంబన్ధయోగ్యస్యాసంభావనీయయోః నిరస్తనిఖిలహేయగన్ధానన్తకల్యాణగుణాకరస్య సఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలస్య సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వజ్ఞానానన్దాదిస్వరూపస్య భావయోః పరమాత్మైకాన్తయోః శ్రవణాత్ - తథాహి ,,అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః, తదైక్షత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజత - యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ ,,యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ,, ఇతి - న చైషాం వాక్యానాం సిద్ధవస్తుపరత్వాసంభవః - యాదృచ్ఛికవ్యుత్పత్తేరపి శారీరకమీమాంసాయాం సిద్ధాన్తితత్వేన కార్యార్థ ఏవ వ్యుత్పత్తిరితి నిర్బన్ధస్య నిర్నిబన్ధనత్వాత్ - ఫలశ్రుతిరర్థవాదరూపేత్యపి న యుక్తిమత్ - అర్థవాదాదేః ప్రతీయమానార్థతాత్పర్యాభావేఽపరాత్రిసత్రప్రతిష్ఠాఽపగోరణశతయాతనాసాధ్యసాధనశకలరాజ్ఞీనద్రవ్యపశువిశేషాదేరర్థవాదాద్యుక్తస్యాపి వివక్షితత్వాదితి సంక్షేపః॥౨౭॥ కేషాంచిదిత్యుక్తానాస్తికాన్ప్రదర్శయన్ తేషామీశ్వరాభ్యుపగమోఽస్తీత్యాహ॥ మనోరితి॥ అస్మత్పితుః అస్మత్పితామహస్యాఙ్గస్య॥౨౮॥ అజస్య చతుర్ముఖస్య భవస్య రుద్రస్య, మన్వాదీనాం, గదాభృతా భ

గవతా, కృత్యం కర్తవ్యం కర్మ-ఫలదానరూపం ప్రయోజనమస్తి - మన్వాదీనాం మతే అవశ్యం కర్మ ఫలదాతా భవితవ్యమి త్యభ్యుపగతమిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ నన్వచేతనస్య క్షణభావినః కర్మణః ఫలప్రదత్వాసంభవేప్యపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనా ద్వారా కర్మణ ఏవ ఫలప్రదాతృత్వం స్యాత్ - విధ్యుద్దేశ్యశ్రుతదేవతాయా వా, కిమీశ్వరేణేతి చేత్తత్రాశఙ్కాం పరిహరన్ దర్శ యతి - వర్గస్త్రివర్గో ధర్మాదిః - స్వర్గో ధర్మఫలం, అపవర్గో మోక్షః, ఏషాం ప్రాయశః - ఐకాత్మ్యహేతునా ఏకమాత్మస్వ రూపం యేషాం తేషాం భావ ఐకాత్మ్యం ఏకస్యైవ ప్రదేయత్వరూపైకాత్మ్యం, తద్రూపేణ హేతునా - వర్గాదీనామే కస్యైవ ప్రదేయత్వశ్రవణస్మరణరూపహేతునా - ఈశ్వరోఽభ్యుపగతో మన్వాదిభిరిత్యర్థః - తథా చ శ్రూయతే "ఇష్టా పూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః" ఇత్యాది, స్మర్యతే చ "యో యో యాం యాం తనుం భక్తః" ఇత్యాది "ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛే" దిత్యాది, అయం భావః యజ దేవపూజాయామితి దేవతారాధనమాత్రతయా గాద్యారాధ్యభూతాగ్నివాయ్వాదిదేవతానామేవ తత్తత్ఫల హేతుతయా తస్మింస్తస్మిన్నపి వాక్యే వ్యపదేశస్తావద్దృశ్యతే "వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామో వాయుర్వై క్షే పిష్ఠా దేవతా వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవైనం భూతిం గమయతీ" త్యాదిషు - తత్ర హి కామినస్సిషాధయి షితఫలసాధనత్వప్రకారోపదేశో విధ్యపేక్షిత ఏవేతి నాతత్పరత్వశఙ్కాయుక్తా ॥ ఏవమపేక్షితేఽపి ఫలసాధనత్వప్రకారే శబ్దాదేవావగతే సతి తత్పరిత్యాగేనాశ్రుతాపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనమనుపపన్నం - యద్వాయ్వాదీనాం ఫలసాధనత్వం "స ఏవైనం భూతిం గమయతీ" త్యాదినా ప్రతీతం - తద్వాయ్వాద్యాత్మనాఽఽరాధ్యతయా ఫలదాయిత్వేనావస్థితస్య పరమ పురుషస్యైవేతి శ్రూయతే "ఇష్టాపూర్త" మిత్యాదికా "తదేవాగ్నిస్తద్వాయు" రిత్యాదికా చేతి, అతోఽపూర్వస్య దే వతాయా వా న ఫలసాధనత్వమితి, మన్వాద్యుపాదానం ప్రదర్శనమాత్రం న తు పరిగణనమిత్యాశయేనాహ ॥ దౌహిత్రాదీ

మథాన్యేషామజస్య చ భవస్య చ । ప్రహ్లాదస్య బలేశ్చాపి కృత్యమస్తి గదాభృతా ॥ ౨౮ ॥ దౌహిత్రాదీనృతే మృ త్యోశ్శోచ్యాన్ధర్మవిమోహితాన్ । వర్గస్స్వర్గాపవర్గాణాం ప్రాయేణైకాత్మ్యహేతునా ॥ ౨౯ ॥ యత్పాద సేవాభిరుచిస్తపస్వినామశేషజన్మోపచితం మలం ధియః । సద్యః క్షిణోత్యన్వహమేధతీ * సతీ యథా పదా ఙ్గుష్ఠవినిస్సృతా సరిత్ ॥ ౩౦ ॥ వినిర్ధుతాశేషమనోమలః పుమానసఙ్గవిజ్ఞానవిశేషవీర్యవాన్ । యదఙ్ఘ్రిమూలే కృతకేతనః పునర్న సంసృతిం క్లేశవహాం ప్రపద్యతే ॥ ౩౧ ॥ తమేవ యూయం భజతాత్మవృత్తిభిర్మనోవచః

నితి ॥ ధర్మవిమోహితాన్ ధర్మస్వరూపతదనుష్ఠానతత్సాధనతత్ఫలసాధనాదికమజానానాన్ - అత ఏవ - శోచ్యాన్ - మృ త్యోః - దౌహిత్రాదీన్, ఆదిశబ్దం ప్రకారే - తత్సదృశానిత్యర్థః - వేనాదీ - నృతేఽపి నా, సర్వేషాం మతే ఈశ్వరోఽస్తీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ * ఏవం కేవలకర్మణాం తన్మూలకాపూర్వస్య స్వాతన్త్ర్యేణ దేవతాయాశ్చ ఫలసాధనత్వాభావః పరమపురుషస్యైవ సాధన భావశ్చోపపాదితః ఇదానీం తద్ద్రఢిమ్నే తస్య భగవత్పాదారవిన్దభజనస్యైవానర్థనిరాసకత్వపూర్వకపురుషార్థాపాదక త్వమాహ ॥ యత్పాదేతి ॥ తపస్సన్తాప ఆధ్యాత్మికాదిః "తపస న్తాప" ఇతి ధాత్వర్థానుగోధాత్ - తద్వతాం తాపత్రయా తురాణామిత్యర్థః - యస్య భగవతః, పాదయో, ర్యా, సేవా భక్తిః - తస్యా, మభిరుచిః - రహరహః - ప్రవర్ధమానా సతీ - అనేక జన్మభిరనన్తజన్మభి, రుపచితం సంవర్ధితం, ధియో మనసః - మలం, సద్యః - క్షిణోతి క్షపయతి - తమేవ భజతేతి తృతీయేనాన్వ యః - తత్పాదసంబన్ధస్యైవైషా మహిమేతి దృష్టాన్తేనాహ ॥ యథేతి ॥ యథా - తత్పదాఙ్గుష్ఠాద్వినిస్సృతా, సరిద్గఙ్గా మలం - క్షి ణోతి - తథేత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ * కిం మలక్షపణసాధ్యం తత్రాహ ॥ వినిర్ధుతం నిరస్తం - అశేషం, మనోమలం - యస్య - అసఙ్గో వైరాగ్యం, ఇదం సాధనసప్తకోపలక్షణం - విజ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యవేదనం - తాభ్యాం * విశేష్యత ఇతి విశే షం * అఙ్గభూతజ్ఞానకర్మకృత ఉపకార ఇత్యర్థః - తదేవ వీర్యం బలం యస్య భక్తియోగస్య, సోఽస్యాస్తీతి తథా - యస్య భగ వతోఽఙ్ఘ్రిమూలే, కృతకేతనః కృతస్థానః - తదేకనిరతః అనేన భక్తియోగస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివ క్షితం, ఈదృశః పుమాన్ - క్లేశవహాం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశకారిణీం - సంసృతిం - పునర్న ప్రతిపద్యతే * ॥ ౩౧ ॥ * తస్మాత్స్వకర్మభిస్స్వవర్ణాశ్రమోచితైః పఞ్చమహాయజ్ఞాదిభిః, ఆత్మవృత్తిభిః "శమో దమస్తపశ్శౌచం క్షాన్తిరార్జవమేవ చే" త్యాదిస్థానోక్తశమాదిభిః - మనోవచః కాయగుణైః ధ్యానస్తుతిపరిచర్యాదిభిః, అమాయినోఽనిష్కపటాస్సన్తః, క థంభూతం, కామం సమీహితం దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి కామదుఘం, త, దఙ్ఘ్రిపఙ్కజం యస్య - యథాధికారావసితార్థనిర్ధ యః - అధికారః ఫలం, అధికర్మణ్యధికృత్య - క్రియతే సాధ్యత ఇతి వ్యుత్పత్తేః - యథాధికారం స్వస్వసమీహితఫలమనతిక్రమ్య

* పా ॥ విశేషమిత్యస్య కర్మార్థకఘఞన్తత్వాత్ సంబన్ధమనువర్తత ఇతి భాష్యప్రయోగేణ త్రిలిఙ్గత్వాన్న నపుంసకత్వానుపపత్తిః

అవసితానిశ్చితా అర్థసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యేషాం తే స్వస్వసమీహితానుసారేణ ఫలసిద్ధిర్భావినీత్యేవం నిశ్చితబుద్ధయ ఇత్యర్థః, నిశ్చయస్యాప్యనుష్ఠానోపయోగిత్వాత్ సంశయస్యానర్థావహత్వాత్, తథా చ స్మర్యతే “నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః। అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి” ఇతి చ ॥ ౩౨ ॥ ననుకర్మణాం ద్రవ్యదేవతాదిభేదాద్దేవభేదః అన్యథా కర్మైక్యమేవ స్యాత్ తతశ్చ ప్రతినియతసాధనోపసంహారప్రయాసో వ్యర్థస్స్యాత్. ఏవం చ కథమేకదేవతోద్దేశేన సర్వకర్మానుష్ఠానం క్రియత ఇత్యుచ్యతే-తత్రాహ॥ అసావితి॥ అత్ర గుణోఽధ్వర ఇతి పాఠః -గుణోఽధ్వరగ ఇతి చ-తత్ర ప్రథమపాఠే అగుణ ఇతి చ్ఛేదః, భగవద్విశేషణం - హేయగుణరహిత ఇత్యర్థః అనేకగుణ ఇతి శుభగుణవిధానాత్, సమస్తపాఠే తు-అధ్వరవిశేషణం, సత్త్వాదిగుణాస్తత ఇత్యర్థః-కర్త్రాద్యాధారతదన్వయో భోగ్యః, తత్ర, స్వరూపతః, స్వరూపేణ-విజ్ఞానఘనః-విజ్ఞానశబ్దేనానుకూలాత్మకం జ్ఞానం వివక్షితం ఘనశబ్దేన తస్యైవ సాన్ద్రత్వమభిప్రేతం - విజ్ఞానైకస్వరూప ఇత్యర్థః అగుణః నిరస్తహేయగుణః, అనేకగుణః అనన్తకల్యాణగుణః యోఽసౌ పరమాత్మా, స ఏవ-పృథగ్విధాని-ద్రవ్యాణి వ్రీహ్యాజ్యపశ్వాదీని, గుణాః “శుక్లామాలభేత కృష్ణామాలభేత” ఇత్యాదివిధ్యుద్దేశశ్రుతశుక్లాదయః క్రియాః అవహననావేక్షణాలమ్భనాదయః, ఉక్తయో మన్త్రాః-పృథగ్విధస్యాఙ్గత్రిప్రకారస్వైతత్వం, పృథగ్విధద్రవ్యాదిభిః, అధ్వరస్స అధ్వరస్యాద్రవ్యాదిసఙ్ఘాతరూపత్వాద్ద్రవ్యాదీనాం భగవచ్ఛరీరత్వాత్ అధ్వరరూపోభూత్వేత్యర్థః-అర్థాశయలిఙ్గనామభిస్సంపద్యతే అర్థః అధ్వరప్రయోజనం-స్వర్గాదిరూపం ఫలం-తస్య, ఆశయాః ఆశ్రయభూతాని లిఙ్గాన్యగ్నీన్ద్రాదిరూపశరీరాణి, నామాని వాచకా అగ్నీన్ద్రాదిశబ్దాః, తైస్సంపద్యతే, అగ్నీన్ద్రాదిలిఙ్గస్య ఫలాశ్రయత్వం ఫలదానక్రియాయామగ్నీన్ద్రాద్యాశ్రయత్వాదౌపచ్ఛ్యం, అధ్వరారాధ్యత్వేన తత్ఫలదత్వేనావగతాగ్నీన్ద్రాదినామరూపాత్మకో భవతీత్యర్థః-తథా చ శ్రుతిః “యజ్ఞో వై విష్ణుః-తి దేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమా” ఇతి అగ్నీన్ద్రాదిద్వారభేదేన ద్రవ్యాదిభేదేన చ కర్మ-

కాయగుణైస్స్వకర్మభిః। అనాయినః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం యథాధికారావసితార్థసిద్ధయః ॥ ౩౨ ॥ అసావిహానేకగుణోఽగుణోఽధ్వరః పృథగ్విధద్రవ్యగుణక్రియోక్తిభిః। సంపద్యతేఽర్థాశయలిఙ్గనామభిర్విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్స్వరూపతః ॥ ౩౩ ॥ ప్రధానకాలాశయకర్మసఙ్గ్రహే శరీర ఏష ప్రతిపద్య చేతనామ్। క్రియాఫలత్వేన విభుర్విభావ్యతే యథాఽనలో దారుషు తద్గుణాత్మకః ॥ ౩౪ ॥ అహో మమామీ వితరన్త్యనుగ్రహం

ణాం భేదః అగ్న్యాద్యన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య పరమపురుషస్యైకస్యైవారాధ్యత్వోపపత్తేస్తాత్పర్యతః ఏకదేవతారాధనత్వమనుపపన్నమితి భావః ॥ ౩౩ ॥ ఏవం కర్మతదారాధ్యదేవతారూపత్వముక్తం-అథ కర్మఫలభోక్తృజీవరూపత్వం తత్ఫలరూపత్వం చాహ॥ ప్రధానేతి॥ ఏషః భగవాన్ - ప్రధానం ప్రకృతిః-కాలస్తద్గుణక్షోభకః ఆశయో వాసనా, ధర్మః అదృష్టం, ఏభిస్సఙ్గృహ్యతే ఉత్పాద్యత ఇతి తథా తస్మిన్ -శరీరే, చేతనాం శబ్దాద్యనుభవరూపం జ్ఞానం-ప్రతిపద్య జీవద్వారా ప్రతిపద్యేత్యర్థః-తత్ర జీవాదిభిస్సామానాధికరణ్యే చ హేతుః, శ్రుతిః “య ఆత్మని తిష్ఠ”న్నిత్యుక్తరీత్యా జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థానాత్ సర్వజగదుపాదానత్వాదుపాదానత్వస్య చ భావ్యవస్థావిశేషవత్త్వాత్ ప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపత్వాజ్జీవం ప్రత్యుపాదానత్వే న చ జీవధర్మభూతజ్ఞానసఙ్కోచవికాసరూపవికారాశ్రయత్వస్యాపి జీవద్వారకత్వేన విభోః పరస్య సత్త్వాచ్ఛబ్దాద్యనుభవరూపచేతనాం ప్రతిపద్యేత్యుక్తం-క్రియాఫలత్వేన స్వర్గాదిరూపతయా - విభావ్యతే నిశ్చీయతే-ఏవం కర్మతదారాధ్యతత్ఫలభోక్తృతత్ఫలరూపత్వముక్తం, తత్ర కర్మాదిగతదోషసంస్పర్శమాశఙ్క్య తన్నేత్యభిప్రాయేణ దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ దారుషు-అనలోఽగ్నిః, యథా-తద్గుణాత్మకః దారుగతదైర్ఘ్యవక్రత్వాదిమాన్-ప్రతీయతే-తద్వత్ -వస్తుత ఏకరూపోఽప్యనలోఽధిష్ఠానవైచిత్ర్యాద్విచిత్ర ఇవ ప్రతీయతే-తత్ర హేత్వర్థః సామానాధికరణ్యేఽప్యయమేవ దృష్టాన్తః-వస్తుతః ఖాదిరత్వాదివ్యపదేశశూన్యోఽప్యనలః ఖాదిరోఽనలః స్థాణుఽనల ఇతి ఖాదిరత్వస్థాణుత్వసైన్యగ్రోధత్వాదిగుణకసామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యతే ఖాదిరాదిదారుష్వభివ్యక్తైః తద్వచ్చేతనాచేతనేష్వభివ్యక్తత్వాదభివ్యక్తినిబన్ధనేన సామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యత ఇతి ॥ ౩౪ ॥ తదేవమప్రవృత్తాన్ప్రతి భగవద్భజనే ప్రవర్తయన్ స్వతః, ప్రవృత్తానాం ప్రవృత్త్యభినన్దనే నవప్రథయతి ॥ అహో ఇతి ॥ యే - భూతలే-మామకాః-మద్విషయవాసినో జనాః - దృఢవ్రతాః దృఢసఙ్కల్పాః - స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మయోగేన యజ్ఞభుజామిన్ద్రాదీనాం, మదీశ్వరమన్తరాత్మానం గురుం హితోపదేష్టారం - హరిం స్వాశ్రితదురితహరం - నిత్యం - భజన్తి, తే అమీ జనాః-మమ-అనుగ్ర

హం-వితరన్తి కుర్వన్తి- అహో ఇతి హర్షే ॥ ౩౫ ॥ ఇదానీం భగవద్భక్తిదార్ఢ్యాయ బ్రాహ్మణభక్తిం విధత్తే మాజాత్విత్యష్టభిః । తత్ర తావద్బ్రాహ్మణకులస్య రాజకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థ్యతే ॥ మహర్ద్ధిభిః మహత్యశ్చ తాః ఋద్ధయః తాభిః-ర్య, ద్రాజకులస్య తేజస్తస్మాత్సకాశాత్ ద్విజానాం కథం భూతానాం, అజితో భగవాన్ - దేవతా-యేషాం- తేషాం-కులే, జాతు కదాచిదపి, మా ప్రభవేత్ప్రాభావం న కరోతు-కథం భూతే - సమృద్ధిభిర్వినాపి-స్వయమేవ తితిక్షాదిభిర్దీప్యమానే - యద్వా, రాజకులస్య బ్రాహ్మణకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థ్యతే, అజితదేవతానాం ద్విజానాం, కులే- తితిక్షయా ద్వన్ద్వసహనేన - తపసా కృచ్ఛ్రాదినా- బ్రహ్మోపాసనయా వా - ఆతిథ్యయా అతిథ్యారాధనయా, చ కారాచ్ఛమదమాదిసఙ్గ్రహః, ఏభిర్దీప్యమానే సతి - తేషాం- తేజః, మహర్ద్ధిభిః, రాజకులాద్ధేతోః, కదాచిన్మా ప్రభవేత్ మహర్ద్ధిప్రయుక్తగర్వసహితాద్రాజకులాద్బ్రాహ్మకులం కుపితం మాభూదిత్యర్థః, కులద్వయమన్యోన్యం యథాయోగ్యమనుగృహ్ణీతాం ఇతి భావః ॥ ౩౬ ॥ యచ్చరణాభివన్దనాత్ యేషాం బ్రాహ్మణానాం చరణాభివన్దనాత్, హరిః, లక్ష్మీం, అనపాయినీం-జగత్పవిత్రం - యశశ్చ - అవాప - యత్సేవయా చేశ్వరస్తుష్యతి తదేవ బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామితి ద్వయోరన్వయః - హరిం విశినష్టి- బ్రహ్మణ్యదేవః బ్రాహ్మణసేవాపరాయణానాం మన్వాదీనామపి దేవః - పురాణః పురుష ఇతి-నచైవమీశ్వరస్య లక్ష్మీయశస్సంబన్ధస్య సోపాధికత్వప్రసఙ్గః -భగవదితరేషాం యశఆదిసంబన్ధస్య బ్రాహ్మణసేవాయత్తత్వైకకథనమాత్రతాత్పర్యకత్వాదస్య శ్లోకస్య - అర్థవాదవాక్యస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావాత్-విధిశేషత్వాత్-నచార్థవాదస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావే సతీతరేషామపి యశఆదిసంబన్ధేఽపి తాత్పర్యం నాస్తీతి వక్తుం శక్యం- బ్రాహ్మణసేవావిధ్యపేక్షితఫలసమర్పకత్వేన తత్ర తాత్పర్యనిశ్చయాత్, నహ్యసతా గుణేన ప్రరోచనా సంభవతి, నచ పయః పిబ శిఖా తే వర్ధత ఇతి బాలాద్యుపచ్ఛన్దనవాక్యే అసతాపి గుణేన ప్రరోచనాదృశ్యత ఇతి వాచ్యం, తత్రాపి- యద్యసత్త్వనిశ్చయ

హరిం గురుం యజ్ఞభుజామధీశ్వరమ్ । స్వధర్మయోగేన యజన్తి మామకా నిరన్తరం క్షోణితలే దృఢవ్రతాః ॥ ౩౫ ॥
మాజాతు తేజః ప్రభవేన్మహర్ద్ధిభిస్తితిక్షయా తపసాఽఽతిథ్యయా చ । దేదీప్యమానేఽజితదేవతానాం కులే స్వయం రాజకులాద్ద్విజానామ్ ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మణ్యదేవః పురుషః పురాతనో నిత్యం హరిర్యచ్చరణాభివన్దనాత్ । అవాప లక్ష్మీమనపాయినీం యశో జగత్పవిత్రం చ మహత్తమాగ్రణీః ॥ ౩౭ ॥ యత్సేవయాఽశేషగుహాశయస్స్వరాడ్విప్రప్రియస్తుష్యతి కామమీశ్వరః । తదేవ తద్ధర్మపరైర్వినీతైస్సర్వాత్మనా బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౮ ॥ పుమాఀల్లభేతానతివేలమాత్మనః ప్రసీదతోఽత్యన్తశమం స్వతస్స్వయమ్ । యన్నిత్యసంబ

న్ధస్య ప్రవృత్తైః ప్రవృత్త్యర్థప్రరోచనాయా ఏవానుపపత్తేః-తస్మాత్తత్రాసత్త్వమజానతాం బాలానాం పయః పానాదిప్రవృత్త్యర్థం శిఖావర్ధనాదికమసదపి ఫలత్వేన కీర్త్యతే, తత్రాసత్త్వం ప్రత్యక్షతోఽవగతం, ఇహ తు మన్వాదిషు బ్రాహ్మణసేవకేషు యశస్సంబన్ధస్యైవ ప్రత్యక్షతుల్యాగమసిద్ధత్వేనావగమాదసత్త్వనిశ్చాయకస్య ప్రమాణాన్తరస్యాభావాత్, నచ తేషాం తత్సంబన్ధే బ్రాహ్మణసేవాతిరిక్తమదృష్టాన్తరమేవ కారణమితి వక్తుం యుక్తం, అదృష్టాన్తరస్యాపి స్వస్వవర్ణాశ్రమైకాన్తనిత్యనైమిత్తికాదిపూర్వకయాగజన్యత్వాత్స్వవర్ణాశ్రమధర్మేషు బ్రాహ్మణసేవాయా అప్యనుప్రవిష్టత్వాత్, స్వరాట్స్వతన్త్రః అకర్మవశ్యః, తథాపి విప్రప్రియః విప్రాధీనః, బహువ్రీహిషష్ఠీతత్పురుషసమాసద్వయేనాన్యోన్యం భృశం ప్రీతివిషయత్వలాభాత్ విషయవైలక్షణ్యాధీనత్వాత్పారతన్త్ర్యస్య స్వతన్త్రస్యాపి స్వేచ్ఛయా పారతన్త్ర్యోపపత్తేః ఈశ్వరః, తుష్యతి, ఈశ్వరస్యాకర్మవశ్యత్వం నామ, దేవమనుష్యాదిసజాతీయచేష్టాం కుర్వతోఽపి తచ్చేష్టాయత్తసుఖదుఃఖాద్యస్పర్శిత్వం, నహ్యేతద్విప్రతిషిద్ధం, యచ్చేష్టనం తత్ప్రయుక్తసుఖాద్యస్పర్శనం చేతి, స్వర్గినారకవ్యాపారేషు తథాదర్శనాత్ - ఏవం చేశ్వరస్య బ్రాహ్మణసేవాతదభావజన్యసుఖాద్యస్పర్శినోఽపితత్సేవాపరాయణత్వకథనేన ద్విజసేవాయా ఆవశ్యకత్వం ద్యోత్యతే, స్వరాడితి విశేషణం, నన్వన్యసేవయాఽన్యః కథం తుష్యేత్, తత్రాహ, అశేషగుహాశయః సేవకసేవ్యయోరుభయోరపి హృదయగుహాయాం తదన్తరాత్మతయా నివిష్టత్వాత్ సేవాజన్యద్విజాతినిష్ఠప్రీతేరపి ద్విజాతిద్వారాఽఽత్మని శ్రేయస్సృక్ సేవకనిష్ఠసేవాశ్రద్ధాదికమపేక్ష్య తుష్యతీత్యర్థః, కామం తుష్యతీత్యనేన ద్విజసేవాతోఽధికతోషహేతుర్నాస్తీతి ద్యోత్యతే, తస్మాద్ద్విజసేవాయా యశఆదిహేతుత్వాత్, భగవత్తోషహేతుత్వాచ్చ, తద్ధర్మపరైః ద్విజసేవైకశీలైః, తదుపయుక్తం గుణమాహ, వినీతైః ఏకవిశేషణోపాదానేన ద్విజప్రసాదననియమమన్తరేణాన్యో హేతురనపేక్షిత ఇవ సూచితం, సర్వాత్మనా కరణత్రయైక్యేన, బ్రహ్మకులం, నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౭, ౩౮ ॥ కించ, ప్రసాదేష్ట

స్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే, ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే,, ఇత్యుక్తరీత్యా సర్వదుఃఖహానిహేతుభూతమనఃప్రసాదనిర్వర్తకత్వాదపి ద్విజసేవైవ కార్యేత్యాహ ॥ పుమానితి ॥ యేషాం బ్రాహ్మణానాం, నిత్యసమ్బద్ధరూపసేవయా, పుమాన్, అనతివేలం శీఘ్రం, స్వయమేవ ప్రయత్నాన్తరమన్తరేణైవ, ప్రసీదతః, ఆత్మనః మనసః - శమం శాన్తిం, లభేత, తతః శాన్తాన్మనసః, పరం - కిమన్తి, అసాధ్యమితి శేషః, శాన్తమనసా అసాధ్యం కించిదపి నాస్తీత్యర్థః - కించ హవిర్భుజాం ఇన్ద్రాదీనాం, ముఖం, బ్రాహ్మణకులం, బ్రాహ్మణసేవయైవ తన్ముఖానాం హవిర్భుజాం యజ్ఞారాధ్యదేవానామపి సేవా కృతా స్యాత్ ,, బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీ ,, దితి బ్రాహ్మణకులస్య భగవదావేశావతారస్య బ్రహ్మణో ముఖత్వాత్తదారాధనేనైవ హవిర్భుగన్తరాత్మతయాఽవస్థితః, పరమాత్మా తుష్యతీతి బ్రాహ్మణా ఏవాన్నాదిభిరారాధ్యా ఇతి భావః ❀॥ ౩౯ ॥ ❀ నన్వ ,, గ్నిముఖా వై దేవా ,, ఇతి దేవానామగ్నిముఖత్వశ్రవణాదగ్నౌ హుతేనైవ హవిర్భుగన్తరాత్మభూతపరమాత్మప్రీతిరేవ భవిష్యతి - తత్రాహ ॥ అశ్నాతీతి ॥ సత్యమగ్నిరపి తన్ముఖమితి - తథాపి - తత్త్వకోవిదైః బ్రాహ్మణానాం భగవత్ప్రియతమశరీరత్వం జానద్భిః ,, న బ్రాహ్మణాన్మే దయితం రూపమేతచ్చతుర్భుజ ,, మితి భగవద్వచనాత్ - ఇజ్యానామభిః ఆరాధ్యేన్ద్రాదినామభిః - యస్య బ్రాహ్మణస్య - ముఖే శ్రద్ధయా, హుతం, హవి, రనన్తో భగవాన్, యథా అశ్నాతి - తథా చేతనయా బహిష్కృతే రహితే హుతాశనే అగ్నౌ - హుతం - నాశ్నాతి - కుత ఏవంభూతోఽసౌ - తత్రాహ, పారమహంస్యం పర్యగుః, పరమహంసాః భగవదుపాసకాస్తేషాం భావః కర్మ వా పారమహంస్యం - జ్ఞాననిష్ఠేతి యావత్, యద్వా, చతుర్వర్ణాదిత్వాత్స్వార్థే ష్యఞ్ - పరమహంసా ఏవ పారమహంస్యాః - తాన్పరిత్యజ్య న గచ్ఛతి - అగః ,, గాఙ్గతా ,, వితి స్థానిన్ఘ్ పూర్వాత్ ,, ఘర్భ్రిశ్చే ,, త్యాదికసూత్రే ప్రాక్ప్రత్యయనిర్దేశాద్ధాత్వన్తరాదపి కుప్రత్యయస్యాభ్యుపగమాత్కుప్రత్యయే ,, ఆతో లోప ఇటి చే ,, త్యాలోపః - న చ తత్రాపి సన్వద్భావస్యాపవిధానాద్విత్వాపత్తిః - బహుల గ్రహణా

స్థానిషేవయా తతః పరం కిమత్రాస్తి ముఖం హవిర్భుజామ్॥ ౩౯ ॥ అశ్నాత్యనన్తః ఖలు తత్త్వకోవిదైః శ్రద్ధాహుతం యన్ముఖ ఇజ్యనామభిః। న వై తథా చేతనయా బహిష్కృతే హుతాశనే పారమహంస్యపర్యగుః॥ ౪౦॥ యద్బ్రహ్మ నిత్యం విరజం సనాతనం శ్రద్ధాతపోమఙ్గళమౌనసంయమైః। సమాధినా బిభ్రతి హార్థదృష్టయే యత్రేదమాదర్శ ఇవావభాసతే॥ ౪౧ ॥ తేషామహం పాదసరోజరేణుమార్యా వహేయాధికిరీటమాయుః। యం నిత్యదా బిభ్రత ఆశు పాపం నశ్యత్యముం సర్వగుణా భజన్తి॥ ౪౨॥ గుణాలయం శీలధనం కృతజ్ఞం

త్తదభావాత్, యద్వా, మృగయ్యాదేరాకృతిగణత్వాత్కుప్రత్యయః ,, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ,, జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మత ,, మితి భగవదుక్తరీత్యా నిరతిశయప్రీతివిషయాన్ పరమహంసాన్ అత్యాదరేణావేక్షమాణస్తత్రైవ నిత్యం సన్నిహిత ఇతి తస్మిన్దత్తం సాక్షాత్స్వముఖేనాస్తమివ భుఙ్క్త ఇతి భావః ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ న కేవలం చేతనత్వేన హుతాశనాద్విశేషః - కింతు - వేదతదర్థజ్ఞానానుష్ఠానాదినాపీత్యాహ ॥ యదితి ॥ యద్బ్రాహ్మకులం - విరజం రాగాద్యపేతం భ్రమప్రమాదిపురుషదోషవినిర్ముక్తం చ - సనాతనమనాదిబ్రహ్మ పరం బ్రహ్మ, తత్స్వరూపప్రకాశకం వేదం చ - శ్రద్ధా ఉపాసనాయామధ్యయనాధ్యాపనజపపారాయణాదిషు చ త్వరా, తపః ఉపాసనోపయుక్తజ్ఞానకర్మయోగః, అధ్యయనాద్యుపయుక్తకాణ్డవ్రతాదిశ్చ, కర్మయోగస్య కృచ్ఛ్రాదిరూపానశనాదిగర్భత్వాత్తపశ్శబ్దేనాభిధానం యుక్తం మఙ్గళం విశుద్ధాచారః - మౌనం వాఙ్నియమః - ఆరమ్భ్యాసంశీలనం చ - సంయమః ధ్యానోపయుక్తశమదమాదిః, అధ్యయనాద్యుపయుక్తకరణనియమశ్చ - సమాధినా ధ్యానేన, ధారణయా చ, అర్థదృష్టయే - అర్థః పురుషార్థరూపం బ్రహ్మ, అభిధేయం యజ్ఞోపాసనాదిశ్చ, తద్దృష్టయే తత్సాక్షాత్కారాయ - తజ్జ్ఞానాయ చ, ఇహాస్మిన్ లోకే, బిభ్రతి ధారయన్తి, యద్బ్రాహ్మణకులం, పునర్బ్రహ్మ విశినష్టి, యత్ర బ్రహ్మణి పరస్మిన్, వేదే చ - ఇదం విశ్వం, పరమాత్మస్వరూపాదికం చ, ఆదర్శ ఇవ దర్పణ ఇవ ఆభాసతే ప్రకాశతే ❀ ॥ ౪౧ ॥ ❀ తేషాం బ్రాహ్మణానాం, పాదసరోజరేణుం, హే ఆర్యాః, ఆయుః ఆయురిత్యాజ్ప్రశ్లేషోఽత్ర బోధ్యః, యావజ్జీవమిత్యర్థః, అధికిరీటం మకుటోపరి, వహేయేతి ప్రార్థనాయాం లిఙ్, కిం తద్వహనసాధ్యం, తత్రాహ, యం బ్రాహ్మణపాదసరోజరేణుం, నిత్యదా, బిభ్రతః వహతః పురుషస్య పాపమాశు, నశ్యతి అముం, వహన్తం, సర్వగుణాః కల్యాణగుణాః, భజన్తి ఆశ్రయన్తే ❀ ॥ ౪౨ ॥ ❀ తం చ - గుణాలయం శుభగుణాశ్రయం, శీలమేవ ధనం యస్య తం, కృతముపకారం జానాతీతి తం కృతజ్ఞం, వృద్ధాన్ జ్ఞానాధికానాశ్రయత ఇతి తం, సర్వాస్సంపదః సంవృణతే, వృణాతేర్లిట్ ,, ఆత్మనేపదేష్వనత ,, ఇతి ఝస్యాదాదేశః ,, శ్నాభ్యస్తయో ,, రిత్యాలోపః సమ్యగ్భజన్తే ఉపసంహార

న్తి, బ్రహ్మకులం ద్విజకులం, గవాంచ కులం - సానుచరస్సభక్తః, భగవాంశ్చ - మహ్యం - ప్రసీదతామ్ * ॥౪౩॥ * ఏవం వదన్తం నృపతిం పృథుం - పిత్రాది దయ స్సాధవః - గుణజ్ఞాః, తుష్టమనస - స్సాధువాదేన సాధుసాధ్వితివాదేన - తుష్టువుః స్తుతవన్తః *॥౪౪॥* స్తుతిమేవాహ ॥ పుత్రేణేతి ॥ పుత్రేణ - శోకాన్ పితా - జయతి సాధయతి - ఇతి - శ్రుతిః జనశ్రుతిః సత్యవతీ అబాధితా - పుత్రేణేతి పుత్రశబ్దావయవార్థవిషయభూతేనేత్యర్థః - పుంసంజ్ఞకాన్నరకాత్త్రాయత ఇతి హి పుత్రశబ్దం నిదర్శయన్తి - యత్ యస్మా - ద్వేనోఽపి తమః నరక - మతరత్ * ॥౪౫॥ * తథా, హిరణ్యకశిపురపి, భగవన్నిన్దయా - తమో - వివిక్షుః ప్రవేశమాశఙ్కితః ,, ఆశఙ్కాయాం సన్వక్తవ్య ,, ఇతి సన్ఽన్తాత్ ,, త్సనాశంసభిక్షఉః ,, ఇత్యుః, సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః ప్రభావా - త్తమః నరకమత్యగాత్ - అతిక్రమ్య భగవన్తమగాదిత్యర్థః *॥౪౬॥* తస్మా, ద్వీరశ్రేష్ఠ పృథ్వ్యాః పతే - స్త్వం - శాశ్వతీ - స్సమా - స్సంవత్సరాన్ - సంజీవ ,, కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగ ,, ఇతి ద్వితీయా - యస్య తవ - సర్వలోకానా - మేకస్మిన్నచ్యుతే ఈ - భర్తర్య - చ్యుతే - ఈదృశీ - భక్తి - రస్తి *॥౪౭॥* హో పవిత్రకీర్తే - వయం త్వయైవ - నాథేన - ముకున్దనాథాః త్వన్నాథత్వమేవాస్మాకం ముకున్దనాథత్వే పర్యవసితమిత్యర్థః - కుతః - యో భవాన్ - బ్రహ్మణ్యదేవస్య - ఉత్తమశ్లోకస్య - విష్ణోః - కథాం - వ్యనక్తి ప్రకాశయతి *॥౪౮॥* హే నాథ - తవ - ఆజీవ్యానుశాసనం రాజానమాజీవన్త్యుపజీవన్త్యాజీవ్యాః - తేషామస్మాక - మనుశాసన - మితియ - దిదం - నాత్యద్భుతం - కుతః - మహాత్మనాం - కరుణాత్మనాం కృపాస్వభావానాం - ప్రజాస్వ - నురాగః - ప్రకృతిః స్వభా

వృద్ధాశ్రయం సంవృణతే నుసమ్పదః * । ప్రసీదతాం * బ్రహ్మకులం గవాంచ జనార్దనస్సానుచరశ్చ మహ్యమ్ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం పితృదేవద్విజాతయః । తుష్టుర్హృష్టమనసస్సాధువాదేన సాధవః॥ ౪౪ । పుత్రేణ జయతే * లోకానితి సత్యవతీ శ్రుతిః। బ్రహ్మదణ్డహతః పాపో యద్వేనోఽత్యతరత్తమః॥౪౫॥ హిరణ్యకశిపుశ్చాపి భగవన్నిన్దయా తమః। వివిక్షురత్యగాత్సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః॥ ౪౬ ॥ వీరవర్య పితః పృథ్వ్యాస్సమాస్సఞ్జీవ శాశ్వతీః। యస్యేదృశ్యచ్యుతే భక్తిస్సర్వలోకైకభర్తరి॥ ౪౭ ॥ అహో వయం స్మాద్య పవిత్రకీర్తే త్వయైవ నాథేన ముకున్దనాథాః । య ఉత్తమశ్లోకతమస్య విష్ణోర్బ్రహ్మణ్యదేవస్య కథాం వ్యనక్తి ॥౪౮॥ నాత్యద్భుతమిదం నాథ తవాజీవ్యానుశాసనమ్। ప్రజానురాగో మహతాం ప్రకృతిః కరుణాత్మనామ్॥
అద్య నస్తమసః పారస్త్వయోపాసాదితః ప్రభో। భ్రామ్యతాం నష్టదృష్టీనాం కర్మభిర్దైవసంజ్ఞితైః ॥ ౫౦ ॥
నమో వివృద్ధసత్త్వాయ పురుషాయ మహీయసే। యో బ్రహ్మక్షత్రమావిశ్య బిభర్తీదం స్వతేజసా॥౫౧॥ ****
************ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకవింశోఽధ్యాయః. *************
మైత్రేయ ఉవాచ॥ జనేషు ప్రగృణత్స్వేవం పృథుం పృథులవిక్రమమ్। తత్రోపజగ్ముర్మునయశ్చత్వారస్సూర్యవర్చసః ॥ ౧॥ తాన్సిద్ధేశ్వరాన్రాజా వ్యోమ్నోఽవతరతోఽర్చిషా। లోకానపాపాన్కుర్వాణాన్ సానుగోఽచష్టలక్షితాన్॥౨॥ తద్దర్శనోద్గతాన్ప్రాణాన్ప్రత్యాదిత్సురివోత్థితః। ససదస్యానుగో వైన్య ఇన్ద్రియేశో గు

ణః *॥౪౯॥* సో ప్రభో - దైవసంజ్ఞితైః దైవాపరపర్యాయైః కర్మభిః - భ్రమతాం సంసరతాం - అత ఏవ - నష్టదృష్టీనాం - నః అస్మాకమధునా - త్వయా - తమసః నరకస్య - పారస్తీర - ముపాసాదితః ప్రాపితః *॥౫౦॥* ఈశ్వరదృష్ట్యా ప్రణమన్తి - నమ ఇతి - బ్రాహ్మణజాతి - మధిష్ఠాయ - యః - క్షత్రం - బిభర్తి - క్షత్రమావిశ్య బ్రహ్మకులం బిభర్తి - తదుభయమావిశ్య - ఇదం విశ్వం - బిభర్తి - తస్మై - భరణోపయుక్తగుణమాహ - వివృద్ధసత్త్వాయ రజస్తమోభ్యామనభిభూతసత్త్వప్రచురాయ - అత ఏవ - మహీయసే - పరమపురుషాయ పరమపురుషవిభూతిభూతాయ - తుభ్యం - నమః * ॥ ౫౧ ॥ * ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః. ****************
యదుక్తం భగవతా ,, హ్రస్వేన కాలేన గృహోపయాతాన్ ద్రష్టాసి సిద్ధాన్ ,, ఇతి కుమారాగమనం - తైశ్చ తత్త్వోపదేశ ఇతి - తద్విస్తరేణ వర్ణయితుం కుమారాగమనమాహ మునిః ॥ జనేష్వితి ॥ విపులపరాక్రమం - పృథుం ప్రత్యే - వం - జనేషు - ప్రగృణత్సు వదత్సు సత్సు - సూర్యస్యేవ వర్చో యేషాం తే - చత్వారో - మునయః - తత్రోపజగ్మురిత్యర్థః *॥౧॥* లోకా - నపాపా - న్కుర్వత్యా - అర్చిషా - లక్షితాన్ సనకాదయ ఇతి జ్ఞాపితాన్ - వ్యోమ్నః ఆకాశాదవరోహతః - తాన్ సిద్ధేశ్వరాన్ - సానుగస్సభృత్యో - రాజా - అచష్టాద్రాక్షీత్ * ॥౨॥ * తేషాం, దర్శనేనో - ద్గతాన్ - ప్రాణా - న్పునః - ప్రాప్తుమిచ్ఛురివ ,, ఊర్ధ్వం ప్రాణాహ్యుత్క్రామన్తి యూనస్థవిర ఆయతి । ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునస్తాన్ప్రతిపద్యత ,, ఇత్యనుమర్థస్సూచితః, ప్రాణాస్తావత్తత్తేజసాక్షిప్తాః ప్రత్యుద్గచ్ఛన్తి - స్వయమననుగచ్ఛతః ప్రాణహాని స్స్యాదితి భయాదివ ససంభ్రమః సదస్యైర

మగ్నైశ్చ సహితః యథేన్ద్రియేశః క్షేత్రజ్ఞః-గుణాన్శబ్దాది-నగచ్ఛతి-త్యాత్తుస్త్యేదృష్టాన్తః-ఉత్థితః ❋ ॥ ౩ ॥ ❋ గౌరవా-ద్య న్త్రితః వశీకృత-స్సద్యః- ప్రశ్రయేణ వినయేన-నతా కన్ధరా యస్య సః -గృహీత-మధ్యర్హణమర్ఘ్య-మాసనంచ-యైస్తా-న్యథావిధి-పూజయాం చక్రే ❋॥౪॥ ❋ తత్పాదానాం-శౌచైః, సలిలైః, ర్మార్జితం-క్షాళితం, అలకబన్ధనం-కేశబన్ధనం-యస్య, శీలవతాం-వృత్తం-మానయన్నివ-స్వయమాచరన్ ❋॥౫॥ ❋ హాటకాసనే సువర్ణాసనే-స్వధిష్ణ్యే వేదికాయాం-పావకానివా-సీనానుపవిష్టాన్- శ్రద్ధాసంయమాభ్యాం తద్వాక్యశ్రవణత్వరా తదుపయుక్తకరణనియమనాభ్యాం-సంయుక్తః-భవాగ్రజాన్ రువాప్రీత్యా పూర్వజాన్-సనకాదీన్-ప్రాహ ❋ ॥౬॥ ❋ ఉక్తిమేవాహ॥ అహో ఆ ఇతి దశభిః॥ హే మఙ్గళాయనాః-హే మయా-కిం మఙ్గళం కిం పుణ్యం - అహో- ఆచరితం కృతం-యతః-యస్య మే-యోగిభిరపి-దుర్దర్శానాం దుఃఖేనాపి ద్రష్టుమశక్యానాం-వో యుష్మాకం, దర్శనమాసీత్-సుకృతమన్తరేణ మాదృశానాం భవద్దర్శనం న సంభావ్యమిత్యర్థః ❋॥౭॥ ❋ కిమస్య దర్శనసాధ్యం ఇత్యాహ॥ యస్యపుంసః-విప్రాః భవాదృశాః, శివో రుద్రో-మఙ్గళరూపో వా-విష్ణుశ్చ- ప్రసీదన్తి-తస్య-ఇహ-పరత్ర వా-లోకే-కిం దుర్లభతరమస్తి-సర్వం సులభమేవేత్యర్థః ❋ ॥ ౮ ॥ ❋ దుర్దర్శత్వమేవాహ॥ నైవేతి॥ లోకాః-స్సర్వటతోఽపి-యాన్ యుష్మాన్, లోకో, నైవలక్షయతే న పశ్యతి-యథా-సర్వదృశం సర్వజ్ఞ-మాత్మానం పరమాత్మానం-అస్య విశ్వస్య-హేతుభూతాః, బ్రహ్మాదయ-స్సర్వేఽపి-నలక్షయన్తే-తథేత్యర్థః -యస్య హేతవ ఇతి పాఠే హేతుభూతా బ్రహ్మాదయః-సర్వే-యస్య యత్సంబన్ధినః-యస్య శేషభూతాః-స్తం సర్వజ్ఞ -మాత్మానం-యథా న లక్షయన్తే-తథేత్యర్థః ❋ ॥౯॥ ❋ తద్దర్శనేన స్వస్య ధన్యతామావిష్కరోతి॥ అధనా ఇతి ॥ గృహమేధినః-అధన్యా అపి-యది సాధవ- స్తిష్ఠన్తే-ధన్యా ఏవ, హి యతః-యేషాం గృహమే

ష్ఠానివ॥౩॥ గౌరవాద్యన్త్రితస్సద్యః ప్రశ్రయానతకన్ధరః। విధివత్పూజయాంచక్రే గృహీతాధ్యర్హణాసనాన్॥
తత్పాదశౌచసలిలైర్మార్జితాలకబన్ధనః। తత్రశీలవతాం వృత్తమాచరన్మానయన్నివ॥౫॥ హాటకాసన ఆసీనాన్
స్వధిష్ణ్యేష్వివ పావకాన్। శ్రద్ధాసంయమసంయుక్తః ప్రీతః ప్రాహ భవాగ్రజాన్॥౬॥ పృథురువాచ॥ అహో ఆ
చరితం కిం మే మఙ్గలం మఙ్గలాయనాః। యస్య వో దర్శనం హ్యాసీద్దుర్దర్శానాంచ యోగిభిః॥౭॥ కిం తస్య దుర్లభతరమి
హ లోకే పరత్ర చ। యస్య విప్రాః ప్రసీదన్తి శివో విష్ణుశ్చ సానుగః॥౮॥ నైవ లక్షయతే లోకో లోకాన్పర్యటతోఽపి
యాన్। యథా సర్వదృశం సర్వ ఆత్మానం❋ త్వస్య హేతవః ॥౯॥ అధనా అపి తే ధన్యాః సాధవో గృహమేధినః।
యద్గృహా హ్యర్హవర్యాంబుతృణభూమీశ్వరావరాః ॥౧౦॥ వ్యాలాలయద్రుమా వై తేఽప్యరిక్తాఖిలసంపదః।
యద్గృహాస్తీర్థపాదీయపాదతీర్థవివర్జితాః॥౧౧॥ స్వాగతం వో ద్విజశ్రేష్ఠా యద్వ్రతాని ముముక్షవః। చరన్తి
శ్రద్ధయా ధీరా బాలా ఏవ బృహన్తి వై ॥౧౨॥ కచ్చిన్నః కుశలం నాథా ఇన్ద్రియార్థార్థవేదినామ్। వ్యసనావాప
ఏతస్మిన్పతితానాం స్వకర్మభిః॥౧౩॥ భవత్సు కుశలప్రశ్న ఆత్మారామేషు నేష్యతే। కుశలాకుశలా యత్ర న సన్తి

నాం సాధూనాం-గృహాః, అర్హాః పూజ్యాః భవాదృశైః స్తైర్వర్యా వరణీయాః స్వీకార్యాః-అమ్బు జలం-తృణం, భూమిః-ఈశ్వరో గృహస్వామీ, అపరే గృహవాసినో భృత్యాదయశ్చ-యేషు-తథా-భూతా భవన్తి ❋ ॥౧౦॥ ❋ ఏవమన్వయముఖేన ధన్యతామావిష్కృత్య వ్యతిరేకముఖేనాప్యావిష్కరోతి ॥ వ్యాళేతి॥ అరిక్తాఖిలసంపదః, అరిక్తాః పూర్ణాః-అఖిలా-స్సంపదః-యేషు-తాదృశా అపి-యద్గృహాః గృహమేధినాం గృహాః-యది-తీర్థపాద్భగవాన్-తత్సంబన్ధిన స్తీర్థపాదీయాః భాగవతా-స్తేషాం పాదతీర్థేన వివర్జితాః, స్తర్హి-ఏతే గృహాః-వ్యాళాలయద్రుమాః సర్పావాసచన్దనద్రుమప్రఖ్యాః ❋ ॥౧౧॥ ❋ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తదాగమనేన స్వస్య ధన్యతామభిధాయ- తేషాం స్వాగతప్రశ్నపూర్వకం స్వాభావికీం ధన్యతామాహ॥ స్వాగతమితి ॥ హే ద్విజశ్రేష్ఠాః-వః యుష్మాభిః-స్వాగతం కుశలమాగతం-కిం భవతామకుశలమస్తీత్యభిప్రాయః, యద్యస్మా -ద్బాలా ఏవ-భవన్తః-ముముక్షవః- అత ఏవ-ధీరా జితేన్ద్రియాస్సన్తః, బృహన్తి-వ్రతాని-చరన్తి యద్వా-యేషాం వో వ్రతాని-యుష్మాభిర్దర్శితాన్యేవాశ్యేమ ముముక్షవః-బృహన్తి దీర్ఘకాలనిర్వర్త్యాని, నివృత్తిధర్మరూప వ్రతాని-చరన్తి ❋॥౧౨॥❋ కాకాస్వాభిప్రేత కుశలాభావమేవ నస్యజ్ఞం స్వస్యతావత్కుశలాభావం వ్యనక్తి॥ కచ్చిదితి॥ కిమస్మాకం కుశలమస్తీత్యర్థః-కథం భూతానాం-హే నాథాః-ఇన్ద్రియార్థాన్ శబ్దాదీనేవార్థాన్ పురుషార్థరూపాన్ స్విద స్తీతథా-తేషాం - అత ఏవ యస్మిన్నుప్యన్తే బీజాని స ఆవాపః క్షేత్రం-వ్య-సనానాం ఆవాపస్సంసారః-తస్మిన్స్వకర్మభిః-పతితానామ్ ❋ ॥౧౩॥ ❋ నన్వభ్యాగతానాం నః కుశలం కిం న పృచ్ఛసీత్యత్రాహ॥ భవత్స్వితి ॥ భవత్సు-కుశలప్రశ్నో నేష్యతే తత్ర హేతుః ఆత్మారామేషు బ్రహ్మైకస్వాత్మానుభ

---

౯ ॥ శ్లో॥ పా ❋ ఆత్మానం యస్య హేతవః

వైకపరేషు-ఆత్మారామాణామపికదాచిదకుశలసంభావనయాఽకుశలప్రశ్న ఇత్యత్రాహ-యత్రఆత్మారామేషు-కుశలాకుశలరూపాః-మతివృత్తయఏవ, నసన్తి- కుశలాకుశలవిషయచిన్తనరూపమతివృత్తయోహిసఙ్గకామక్రోధసమ్మోహాదిజననద్వారాసుఖదుఃఖాదిహేతవః-అతస్తాసామేవాభావాత్కుతోభవత్స్వకుశలసంభావనేత్యర్థః-మతివృత్తీనాంచసఙ్గాదిద్వారాఽకుశలనిమిత్తత్వంభగవతాగీతం,,ధ్యాయతోవిషయాన్పుంసస్సఙ్గస్తేషూపజాయతే। సఙ్గాత్సంజాయతేకామఃకామాత్క్రోధోఽభిజాయతే॥ క్రోధాద్భవతిసమ్మోహస్సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః। స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశోబుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతీ,,తి॥ ॥౧౪॥ ॥తత్తస్మా-దహంకృతవిశ్వాసస్సన్-తపస్వినాంతాపత్రయాతురాణామస్మాకం-సుహృదో-యుష్మాన్-ఏతస్మిన్సంసారేవర్తమానస్య-కేనహేతునా-క్షేమస్సుఖం- మోక్షఇతియావత్ - అఞ్జసాసుఖేన-భవే-దితిసంపృచ్ఛే॥ ॥౧౫॥ ॥స్వభక్తాననుగ్రహీతుంభవానేవభవాదృశరూపశ్చరతీత్యాహ॥ వ్యక్తమితి॥ఆత్మవతాం-ప్రశంసాయాంమతుప్ - ప్రశస్తచిత్తానాంజ్ఞానినా - మాత్మానిరతిశయప్రీతివిషయః ప్రీతిమాంశ్చ - తథాహిగీతమ్,,ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియ,, ఇతి, ఆత్మశబ్దేనాత్మత్వప్రయుక్తంతదుభయంవివక్షితం - ఆత్మాహినిరతిశయప్రీతివిషయః - స్వశరీరే ప్రీతిమాంశ్చ - ఆత్మభావనః - ఆత్మనః జీవాన్ - భావయతిస్వవిషయజ్ఞానప్రదానాదినాసత్తావతః కరోతీత్యాత్మభావనః - స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురాహిజీవాః స్థావరపర్యన్తజన్మభిఃఅసత్ప్రాయాస్తానాత్మవతఃకరోతీత్యర్థః, సిద్ధాఃజ్ఞానినః - తద్రూపః - తథావగీతంభగవతా ,,జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమత,,మితి - అజో భగవాన్ - స్వానాంభక్తానా - మనుగ్రహాయ - స్వాననుగ్రహీతు - మిమాంపృథివీం, చరతి ॥౧౬॥ ॥ఏవంపృథో-స్సూక్తంశోభనంవచః - సారంన్యాయ్యం - సుష్ఠుగమ్భీరార్థం - మితమల్పం - మధుశ్రోత్రప్రియం-శ్రుత్వా- ప్రీత్యా-స్మయమానఇవ-కుమారస్సనత్కుమారః - ప్రత్యువాచ ॥౧౭॥ ॥తత్రసత్సఙ్గత్యాదిప్రణాడ్యోత్తరోత్తరమహారహార

మతివృత్తయః॥౧౪॥తదహంకృతవిస్రమ్భస్సుహృదోఽత్రతపస్వినామ్।సంపృచ్ఛే॥భవఏతస్మిన్క్షేమఃకేనాఞ్జసాభవేత్॥౧౫॥వ్యక్తమాత్మవతామాత్మాభగవానాత్మభావనః।స్వానా॥మనుగ్రహాయేమాంసిద్ధరూపీచరత్యజః॥౧౬॥మైత్రేయఉవాచ॥పృథోస్తత్సూక్తమాకర్ణ్యసారంసుష్ఠుమితంమధు।స్మయమానఇవప్రీత్యాకుమారఃప్రత్యువాచహ ॥ ౧౭ ॥ సాధుపృష్టంమహారాజసర్వభూతహితాత్మనా।భవతావిదుషాచాపిసాధూనాంగతిరీదృశీ ॥ ౧౮ ॥ సఙ్గమఃఖలుసాధూనాముభయేషాంచసమ్మతః।యత్సంభాషణసంప్రశ్నస్సర్వేషాంవితనోతిశమ్॥౧౯॥అస్త్యేవరాజన్భవతోమధుద్విషఃపాదారవిన్దస్యగుణానువాదనే। రతిస్సుదాయావి

శ్యాసాధ్యేయాతిశయసాధనసప్తకానుగృహీతాప్రయాణానువృత్తప్రీతిరూపాపన్నాపిచ్ఛిన్నప్రత్యక్షతాపన్నపరభక్త్యపరపర్యాయభగవద్భక్తియోగఏవక్షేమహేతురితివివక్షుస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥సాధ్వితి॥హేమహారాజ-భవతా-సాధుసమ్యక్పృష్టం-కథంభూతేన-విదుషాపితత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానవతాఽపిసర్వభూతహితాత్మనాసర్వభూతహితకరణప్రవృత్తబుద్ధిమతా-భూతహితార్థమేవత్వయాపృచ్ఛ్యతే - నతుస్వయంవేత్తుం - స్వతఏవజ్ఞత్వాదిత్యర్థః - భూతహితాచరణమేవసాధూనాంస్వభావఇత్యాహ ॥ సాధూనాంసాధ్నువన్తి పరకార్యమితిసాధవ - స్తేషాం - గతిఃప్రవృత్తిః ॥౧౮॥ ॥ఈదృశీభూతహితాచరణరూపాసత్సఙ్గతిస్తావన్మూలకారణమిత్యాహ॥సఙ్గమఇతి॥ ఉభయేషాంబుభుక్షూణాంముముక్షూణాంచ-స్వసమీహితభోగమోక్షాదేఃప్రథమంసాధనంసాధూనాంసఙ్గమఏవేతి-సమ్మతః- సత్సఙ్గమస్యభోగమోక్షసాధనత్వముపపాదయతి॥యేషాంసాధూనాం-సంభాషణసహితఃప్రశ్నస్సంభాషణసంప్రశ్నః-శాకపార్థివాదిత్వాదుత్తరపదలోపీసమాసః-యద్వా- సంభాషణేసంభాషణావసరే - సంప్రశ్నఃసమ్యక్స్వర్గాపవర్గసాధనప్రశ్నః-సర్వేషాముభయేషాం-శంస్వర్గాపవర్గసుఖం-వితనోతి - సతిసంప్రశ్నేసాధుభిర్భోగమోక్షసాధనేఉపదిశ్యేతేఇతిసాధూన్ప్రతిసంప్రశ్నశ్శమపేక్షితంవితనోతీత్యర్థః॥౧౯॥ ॥ఏవంసత్సఙ్గస్యభోగమోక్షప్రథమకారణత్వముక్తం-తత్రభోగసాధనత్వమేవం - ప్రథమంసత్సఙ్గ - స్తతస్సంభాషణం-తతఃప్రశ్నః-తత స్తత్సాధనయాగాద్యుపదేశ స్తతస్సాధనోపసంహారేణయాగాద్యనుష్ఠానం- తతోభోగఇతి-ఇయంచప్రణాడీముముక్షోధికృతస్యకర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వనిర్ణయపూర్వకానన్తస్థిరఫలాపాతప్రతితేఃపురుషస్యానవక్తవ్యేతితామనాదృత్యసత్సఙ్గతేర్మోక్షసాధనత్వంప్రణాడ్యోపపిపాదయిషుస్తావ-త్సత్సఙ్గతి స్తతస్సంభాషణం-తతఃప్రశ్నః-తతోభగవద్గుణానుశ్రవణం-తతస్తత్రానురాగ-ఇత్యేతత్పఞ్చకంతావత్త్వయిసిద్ధమేవేత్యాహ॥అస్త్యేవేతి॥హేరాజ-న్మధుద్విషః-పాదారవిన్దయో-ర్యేగుణా - స్తేషా-మనువాదనేఅస్ఖ

శ్రవణే-సదా-రతిః-భవతోఽస్త్వేవ-రతిరస్త్వేవేత్యనేన తత్పూర్వభావిసత్సఙ్గత్యాదిచతుష్టయమప్యస్తీత్యర్థాదుక్తం భవతి-తేనవినా రత్యసంభవాత్ - అస్తీతి సిద్ధవన్నిర్దేశేన రత్యన్తం పఞ్చకమవశ్యం ముముక్షూణాం ప్రథమం సంపాదనీయమిత్యుక్తం భవతి-యతో రతిస్సిద్ధా-తతో భక్త్యన్తర-ముత్తరోత్తరసాధ్యం సిద్ధప్రాయమేవేత్యభిప్రాయేణాహ॥ యేతి॥ యా నైష్ఠికీ అవ్యభిచారితా-భగవద్గుణానువాదరతిః-అన్తరాత్మనో మనసః-మలరూపం కషాయం-ధాతురాగవదనివర్త్యం-పుణ్యాపుణ్యరూపం కర్మ-కామం భృశం-విధునోతి క్షపయతి ॥౨౦॥ రత్యనన్తరభావిసాధనజాతం వివక్షుస్సాక్షాన్మోక్షసాధనభూతా ఉక్తవిధా భక్తిరేవేత్యాహ॥ శాస్త్రేష్వితి॥ నృణాం-క్షేమస్య-మోక్షస్య సధ్ర్యక్ సమీచీన-స్సాధనవిమర్శో-యేషు-తేషు-శాస్త్రేషు-సాక్షాన్నిరపేక్షో-హేతుస్సాధనం-ఇయానేవ-సునిశ్చితః - ఏవకారేణ "తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి నాన్యః పన్థా అయనాయ విద్యతే, తమేవం విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి" ఇత్యుక్తానితరోపాయత్వం వివక్షితం-ఇయానిత్యుక్తః కోఽసౌ-తత్రాహ-నిర్గుణే సత్త్వాదిగుణత్రయరహితే-ఆత్మని-కిం జీవే-నేత్యాహ బ్రహ్మణి స్వరూపేణ గుణైశ్చ బృహతి-బ్రహ్మణీత్యనేనైవ గుణత్రయరాహిత్యపరత్వం నిర్గుణశబ్దస్య నిశ్చితం-యా దృఢా-రతిః-యశ్చ-ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు-అసఙ్గస్సఙ్గాభావశ్చేతి-ఇయానేవేత్యర్థః- అత్ర రతిశబ్దేన ఉక్తవిధపరభక్తిజన్యభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజన్యభగవత్ప్రీత్యతిశయరూపా పరమభక్తిర్వివక్షితా, తస్యా దార్ఢ్యం నామ, చాఞ్చల్యరాహిత్యం, చాఞ్చల్యం చ మధ్యే మధ్యే విషయాన్తరానుచిన్తనరూపం-తచ్చ విషయాన్తరాసక్తిజనకద్వారా భక్తివిరోధీతి చాఞ్చల్యకార్యముపనిషిధ్యతే అసఙ్గ ఆత్మవ్యతిరిక్త ఇతి-అత ఏవాత్మవ్యతిరిక్తాసఙ్గస్యాపృథగ్వా రత్యా సహోక్త్యా, ఉపాయత్వభ్రమో వా న కార్యః ॥౨౧॥ ఏవం విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితప్రీత్యతిశయరూపాపన్నా పరమభక్తిః సాక్షాన్మోక్షహేతురిత్యుక్తం- ఏవంభూతా పరమభక్తిః కథం నిష్పద్యత ఇతి జిజ్ఞాసాయాం తత్సాధనాన్యుపదిశతి॥ సేతి॥ నిర్గుణే బ్రహ్మణి సా రతిః సదసత్యనాత్మని అసఙ్గశ్చ శ్రద్ధాదిభిస్స్యాదితి చతుర్థేనాన్వయః-తత్ర నిర్గుణ ఇత్యస్య పూర్వవదర్థః-అనాత్మని ఆత్మవ్యతిరిక్తే శబ్దాదివిషయే- తస్య సదసత్త్వం నామ-సన్నిహితాసన్నిహితత్వం, యద్యప్యత్ర శ్రద్ధాదీనామవశ్య సంపాదనీయత్వాభిప్రాయేణ సంభావితక్ర

ధునోతి నైష్ఠికీ కామం కషాయం మలమన్తరాత్మనః ॥ ౨౦ ॥ శాస్త్రేష్వియానేవ సునిశ్చితో నృణాం క్షేమస్య సధ్ర్యగ్విమృశేషు హేతుః। అసఙ్గ ఆత్మవ్యతిరిక్త ఆత్మని సాక్షాద్దృఢా బ్రహ్మణి నిర్గుణే రతిః॥ ౨౧ ॥ సా శ్రద్ధయా భ

మాణామపి క్రమమనాదృత్యైతే కథితాః-తథాపి క్రమమాశ్రిత్యైవ వ్యాఖ్యాయన్తే-తత్ర ప్రథమం-నిత్యం- యోగేశ్వరోపాసనయా-యోగేశ్వరా భాగవతాః- తేషా-ముపాసనా సేవా-తదానుకూల్యేన వృత్తి- స్తయా తతః-పుణ్యశ్రవఃకథయా-పుణ్యశ్రవసః భగవతః-కథయా-భగవత్పుణ్యకథాశ్రవణేనేత్యర్థః- ఆశ్రయతస్స్వతశ్చ పుణ్యరూపత్వఖ్యాపనాయ పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయేత్యుక్తం॥ తతః-అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా-అర్థారామా అర్థపరాయణాః-ఇన్ద్రియారామాః కామపరాయణాః-తైస్సహ-యా-గోష్ఠీ-తస్యాం-యా, అతృష్ణా అనాసక్తి- స్తయా- తేషామర్థేన్ద్రియారామాణాం-సమ్మతా, అర్థాః-కామాశ్చ, తేషా-మపరిగ్రహేణ-భగవద్గుణానుశ్రవణేన భగవత ఏవ పురుషార్థరూపత్వ-మర్థకామయోస్తద్విపర్యయరూపత్వం చ జ్ఞాత్వా తయోర్విరక్తిస్స్యాదితి గుణానుశ్రవణతృష్ణయోః పౌర్వాపర్యం యుక్తం, తతః-జిజ్ఞాసయా తత్త్వహితపురుషార్థపిపిత్సయా, తత ఆచార్యవత్తయేత్యర్థసిద్ధం-పుమానాచార్యవానితి వక్ష్యమాణత్వాత్ "ఆచార్యవాన్పురుషో వేద, ఆచార్యాద్ధైవ విద్యా విదితా సాధిష్ఠం ప్రాపత్" ఇతి శ్రుతేరాచార్యవత్తాయా అపి సాధనత్వనిశ్చయాత్-అనేన "పరీక్ష్య లోకాన్కర్మచితాన్బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన॥ తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ-మిత్యన్తశ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః-తత-ఆధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా - ఆచార్యోపదిష్టో భగవదుపాసనాత్మకో య ఆధ్యాత్మికో యోగ, స్తస్మిన్-యా-నిష్ఠా మననాత్మికా, తయా, తతః - శ్రద్ధయా ఆధ్యాత్మికయోగానుష్ఠానవిషయయా త్వరయా-ఏవం ప్రాగ్వకాలసాధనజాతముక్తం - అథ సమకాలసాధనజాతముచ్యతే- అత్ర తు న పౌర్వాపర్యం-సముచ్చాయ సర్వేషామనుష్ఠానవిధానాత్-తతః-భగవద్ధర్మచర్యయా-భగవద్ధర్మాః భగవదారాధనైకవేషాః పఞ్చమహాయజ్ఞాదయో నిత్యనైమిత్తికాః- తేషాం చర్యా ఆధ్యాత్మికయోగాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం-తయా-తథా, పారమహంస్యా పరమహంసానాం సంబన్ధినీ-యా-చర్యా బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవరూపా-తయా-ఆధ్యాత్మికయోగస్య జ్ఞానకర్మయోగాభ్యాం నిర్వర్త్యత్వాత్-వివిక్తరుచ్యా జాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టాన్నాదిషు రుచ్యా - అల్పమన్ ఆత్మని-యః పరితోష- స్తేన ఆత్మానుభవజనితసంతోషమాత్రేణైవ-నతు తద్వ్యతిరిక్తసంతోషేణేత్యర్థః- తర్హి కిం భగవద్గుణానుభవ

జనితసంతోషోపినిషిధ్యతే - నేత్యాహ - హరేర్భగవతో - గుణపీయూషం గుణానుశ్రవణస్మరణరూపం - పీయూషమమృతం, తస్య - పానాద్వినా అన్యవిషయానుభవజాతసన్తోషాభావేనేత్యర్థః ॥ అహింసయా - ధూతసుహృత్త్వేన స్మృత్యా భోజనాద్యయుక్తదశాస్వపి శుభాశ్రయసంశీలనరూపస్మృత్యా - తథా - భోజనోత్తరాదిదశాసు - ముకున్దస్య, చరితాని చేష్టితాని - తాన్యేవ, అగ్ర్యం శ్రేష్ఠం, శీధు అమృతం - తచ్చరితశ్రవణశ్రావణస్మరణరూపామృతసుఖేనేత్యర్థః - యమైర్బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహైః - అకామైః అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహైః శమైరిత్యర్థః - నియమైః శౌచాచారాదిభిః, అనిన్దయా - ఇతరసాధ్యసాధనాదీనామనిన్దయా - తన్నిన్దాయాం చిత్తస్య తత్ప్రవణ్యప్రసక్తం చాఞ్చల్యం స్యాదితి భావః నిరీహయా దేహధారణాద్యనుపయుక్తచేష్టారాహిత్యేన, ద్వంద్వానాం శీతోష్ణాధివ్యాధ్యాదీనాం, తితిక్షా సహిష్ణుతా, తయా - హరేర్భగవత, స్తత్పరాభాగతా, స్తేషాం, కర్ణపూరాః కర్ణాలఙ్కారభూతాః, కర్ణేషు ప్రవాహరూపా వా, యే గుణాః - గుణశబ్దస్య సాపేక్షత్వేపి సంబన్ధిశబ్దత్వాత్సమాసః, తేషామభిధానేన, విజృమ్భమాణయా, భక్త్యా పరభక్త్యా భగవద్గుణశ్రవణస్మరణాదరర్థకామవైతృష్ణ్యతత్త్వహితపురుషార్థవివిత్సాజననద్వారా ఽఽచార్యోపసత్తిహేతుత్వాభిప్రాయేణ పుణ్యశ్రవః కథయా పుణ్యయా చేత్యుక్తం, ఉపాసనదశాయామనుధ్యానానన్దకరత్వాభిప్రాయేణ ముకున్దాచరితాగ్ర్యశీధునేత్యుక్తం, అత్రతు, ఆప్రియాణానువర్తమానాహరహరభ్యాసాధేయాతిశయదర్శనసమానాకారధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యపరభక్తిస్తజ్జనిభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజన్యభగవత్ప్రీత్యతిశయరూపసమాధిపరమభక్త్యోద్యపరపర్యాయరతినిష్పాదకత్వేను, గాఢాహకత్వాభిప్రాయేణ హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేనేత్యుక్తమితి న పౌనరుక్త్యమ్ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ❀ ఏవం శ్రద్ధాదిసహకృతపరభక్తిజన్యపరజ్ఞానజన్యసమాధ్యపరపర్యాయరతేః క్షేమసాధన

గవద్ధర్మచర్యయా * జిజ్ఞాసయాఽఽధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా *। యోగీశ్వరోపాసనయా చ నిత్యం - పుణ్యశ్రవః కథయా పుణ్యయా చ ॥ ౨౨ ॥ అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా తత్సమ్మతానామపరిగ్రహేణ చ। వివిక్తరుచ్యా పరితోష ఆత్మన్ * వినా హరేర్గుణపీయూషపానాత్ ॥ ౨౩ ॥ అహింసయా పారమహంస్యచర్యయా స్మృత్యా ముకున్దాచరితాగ్ర్యసీధునా। యమైరకామైర్నియమైశ్చాప్యనిన్దయా * నిరీహయా ద్వంద్వతితిక్షయా చ ॥ ౨౪ ॥ హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేన విజృమ్భమాణయా। భక్త్యా హ్యసఙ్గస్సదసత్యనాత్మని స్యాన్నిర్గుణే బ్రహ్మణి చాఞ్జసా రతిః ॥ ౨౫ ॥ యదా రతిర్బ్రహ్మణి నైష్ఠికీ పుమానాచార్యవాన్ జ్ఞానవిరాగరంహసా। ❀ దహత్యవీర్యం హృదయం * జీవకోశం పఞ్చాత్మకం యోనిమివోత్థితోఽగ్నిః ॥ ౨౬ ॥ దగ్ధాశయో ముక్తసమస్తతద్గుణో నైవాత్మనో బహిరన్తర్విచష్టే। పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాత్స్వప్నే యథా

త్వముపపాద్య కేన ప్రకారేణ రతేస్సాధనత్వమితి వివిత్సాయామాహ ॥ యదేతి ॥ యదా చ బ్రహ్మణి - నైష్ఠికీ దృఢా - రతిస్తదా, ఆచార్యవాన్ ఆచార్యానుగ్రహవిషయః పురుషః - జ్ఞానవిరాగయోః, రంహసా - విరాగసహకృతరత్యాత్మకజ్ఞానవేగేన, ఉద్రిక్తరత్యేత్యర్థః, హృదయం - హృత్స్థానం ప్రాప్య వర్తమానం జీవాత్మా, హృదిహ్యయమాత్మే, తి శ్రుతేః - పఞ్చాత్మకం పఞ్చభూతాత్మకం - జీవకోశం - శరీరం - అబీజం బీజరహితం, భిన్నాజ్ఞానరూపమూలం యథా తథా, యద్వా - భిన్నపుణ్యపాపమూలం యథా తథా, దహతి సన్తాపయతి - అజ్ఞానకృతపుణ్యపాపమూలో హి దేహసంబన్ధః, దేహసంబన్ధనిమిత్తాజ్ఞానమూలకపుణ్యపాపాత్మకం కర్మ - నిశ్శేషం దహన్నిరతిః క్షేమసాధనమిత్యర్థః - దేహమాశ్రిత్యతిష్ఠతో జీవస్యాజ్ఞానార్జితస్యావశ్రియదేహదాహే దృష్టాన్తమాహ ॥ యోనిమేవేతి ॥ ఉత్థితః జ్వలితోఽగ్నిః - యోనిమరణి - మివేత్యర్థః - దహత్యవీర్యమితి పాఠేఽప్యయమేవార్థః - దేహస్య, వీర్యం బలం - పుణ్యపాపాత్మకం కర్మైవ ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ ఏవం దేహసంబన్ధనిమిత్తం పుణ్యపాపరూపం కర్మ నిశ్శేషం దహన్త్యా రత్యా ముక్తస్య న పునః పఞ్చాత్మకజీవకోశసంబన్ధ ఇత్యాహ ॥ దగ్ధాశయ ఇతి ॥ ఏవం దగ్ధాశయః దగ్ధశరీరః - ముక్తః, సమస్తాస్తద్గుణా దేహగుణా రాగాదయో, యేన సః - ఆత్మనః - బహిర్భూతం, శరీరం - అన్తః అన్తర్భూతం రాగాదిదోషజాతం చ - న విచష్టే న పశ్యతి - న పునర్దేహాదిసంబన్ధం ప్రాప్నోతీత్యర్థః, బహిరన్తశ్చేతి విశినష్టి - తద్వినాశే దేహవినాశే - పునరస్తాత్సంసృతిదశాయాం - పరాత్మనోః జీవపరయోః, యద్వ్యవధానం వ్యవధాయకం - సంబన్ధజ్ఞానచ్ఛాదకం భవతి, తచ్ఛరీరం, తజ్జన్యరాగద్వేషాదికం చ - న పశ్యతి, పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాదిత్యనేన ముక్తౌ జీవపరయోస్సంబన్ధజ్ఞానప్రచ్ఛాదనేత్యుక్తం భవతి, స్వప్నే యథా దేహం రాగాదికం చ న పశ్యతి తథేత్యర్థః, దేహాద్యస్థిరత్వేశ్వ

---

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ దహత్యబీజం.

రస్ఫుటత్వజ్ఞాపనాయస్వప్నదృష్టాన్తః ॥ ౨౭ ॥ కుతో న పశ్యతీత్యత్రాహ ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం దేహం, ఇన్ద్రియార్థం శబ్దాదికం, ఉభయోర్దేహేన్ద్రియార్థయోః, యత్పరమన్యత్, భోగోపకరణభోగస్థానాదికం తత్సర్వం, ఆశయే వాసనాఖ్యే ఉపాధౌ, సతి, పుమాన్, పశ్యతి, నాన్యదేత్యర్థః, వాసనా, కరణకళేబరభోగ్యభోగస్థానభోగోపకరణాదిషు ప్రావణ్యం ॥ ౨౮ ॥ ఏవముక్తానుపాధ్యభావే ఉపాధికదేహాద్యసంబన్ధస్స్వాభావికజీవపరసంబన్ధజ్ఞానసద్భావశ్చోక్తః, సంప్రత్యుపాధిసద్భావాజ్జీవపరసంబన్ధజ్ఞానాభావమాహ ॥ నిమిత్త ఇతి ॥ జడం శరీరం, సర్వస్మిన్, జడాదౌ, నిమిత్తే శరీరాద్యుపాధౌ సతి, ఆత్మనస్స్వస్య, పరస్య పరమాత్మనశ్చ, భిదాం సంబన్ధవిరహం, పశ్యతి- అన్యదా ఉపాధ్యభావే, ముక్తావిత్యర్థః, న పశ్యతి, యద్వా, భిదాం వైషమ్యం, పశ్యతి, నాన్యదా శరీరాద్యుపాధివిగమే, పరమసామ్యాపత్తేర్భావాన్న వైషమ్యం పశ్యతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అత్ర-దృఢారతి- రైన్ద్రికిరతిరితి అన్తరావిషయానన్తరానుచిన్తనం రతివిరోధిత్వావగమ్యతే-తస్య చ విరోధిత్వం సఙ్గాదిజననద్వారేతి సఙ్గః ప్రతిషిద్ధః, అసఙ్గ ఆత్మవ్యతిరిక్తే, అసఙ్గస్సదసత్యనాత్మని జ్ఞానవిరాగరంహసేతి, తద్విషయచిన్తనాయాస్సఙ్గాదిద్వారా రతివిరోధిత్వముపపాదయతి ॥ ఇన్ద్రియైరిత్యాదినా ॥ ధ్యాయతాం విషయచిన్తనం, కుర్వతాం, విషయైశ్శబ్దాదిభిః ఆకృష్టాని యానీన్ద్రియాణి - తైః - మనః ఆకృష్టం ఆక్షిప్తం సత్, బుద్ధేః పురుషార్థతత్సాధనవ్యవసాయాత్మికాయా బుద్ధేః చేతనాం తత్సంబన్ధిజ్ఞానం, పురుషార్థతత్సాధనవిషయం వ్యవసాయరూపం బుద్ధివృత్తిం, హరతే - తత్ర దృష్టాన్తః, స్తమ్బః కిరస్థకునాది స్తమ్బః, కేనచిదాకృష్టః - యథా తీరస్థైర్ధ్రియమాణతయా హ్రదాత్తోయమపి చ్యావయతి తద్వదితి యద్వా - స్తమ్బో యథా మూలతోయం హ్రదాదుపహరతి తద్వదితి - చిన్తనావిషయశబ్దాదివిషయాక్షిప్తబాహ్యేన్ద్రియాక్షిప్తమనసి శబ్దాదివిషయేష్వన్యపరే సతి మోక్షతదుపాయాన్వ్యవసితుం బుద్ధిర్న శక్నోతీత్యుక్తం భవ

పురుషస్తద్వినాశే ॥ ౨౭ ॥ ఆత్మానమిన్ద్రియార్థం చ పరం యదుభయోరపి । సత్యాశయ ఉపాధౌ వై పుమాన్పశ్యతి నాన్యదా ॥ ౨౮ ॥ నిమిత్తే సతి సర్వస్మిన్ జడాదావపి పూరుషః । ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదాం పశ్యతి నాన్యదా ॥ ౨౯ ॥ ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాక్షిప్తం ధ్యాయతాం మనః । చేతనాం హరతే బుద్ధేః స్తమ్బస్తోయమివ హ్రదాత్ ॥ ౩౦ ॥ భ్రశ్యత్యనుస్మృతిశ్చిత్తం జ్ఞానభ్రంశస్స్మృతిక్షయే । తద్రోధం కవయః ప్రాహురాత్మాపహ్నవమాత్మనః ॥ ౩౧ ॥ నాతః పరతరో లోకే పుంసస్స్వార్థవ్యతిక్రమః । యదధ్యన్యస్య ప్రేయస్త్వమాత్మనస్స్వవ్యతిక్రమాత్ ॥ ౩౨ ॥ అర్థేన్ద్రియార్థాభిధ్యానం సర్వార్థాపహ్నవో నృణామ్ । భ్రంశితో జ్ఞానవిజ్ఞానాద్యేనావిశతి ముఖ్యతామ్ ॥ ౩౩ ॥ న కుర్యాత్కర్హిచిత్సఙ్గం తమస్తీవ్రం తితీరిషుః । ధర్మార్థకామమోక్షాణాం యదత్యన్తవిఘాతకమ్ ॥ ౩౪ ॥ తత్రాపి మోక్ష ఏవార్థ ఆత్యన్తికతయేష్యతే । త్రైవర్గ్యోఽర్థో యతో నిత్యం కృతాన్తభయ

తి ॥ ౩౦ ॥ ఏవం వ్యవసాయే భగ్నే సతి - అనుస్మృతిరుపాసనం - యోగకాలానుసన్ధానం - భ్రశ్యతి - తదనుగ్రాహకం కాలాన్తరేషూపాస్యసంశీలనరూపం - చిత్తం చిన్తనం చ - భ్రశ్యతి - ఏవం - స్మృతిక్షయే ఉపాసనాక్షయే సతి - జ్ఞానభ్రంశః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానభ్రంశో, భవతి - తద్రోధం జ్ఞానభ్రంశం - కవయస్సూరయః, ఆత్మన ఏవ హేతోరాత్మాపహ్నవం ఆత్మనస్తిరోధానం, ప్రాహుః - ఉపాసనవిచ్ఛేదాదాత్మస్వరూపస్య భగవచ్ఛేషతయా న విశదావభాస ఇత్యర్థః తథాచోక్తం "యోఽన్యథా సన్తమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే । కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా" ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవాహ ॥ నాత ఇతి ॥ ఆత్మనః హేతోః - స్వస్య వ్యతిక్రమాత్ స్వస్వరూపానుల్లఙ్ఘనాత్ - స్వస్వరూపం విహాయాత్మనోఽన్యస్య ప్రేయస్త్వం శబ్దాదివిషయప్రేయస్త్వం, యదస్తి - అతః, పరతరః పుంసః స్వార్థవ్యతిక్రమః స్వపురుషార్థవిరహః లోకే నాస్తి ॥ ౩౨ ॥ విషయధ్యానతత్సఙ్గయోరనర్థకారిత్వముపసంహరతి ॥ అర్థేన్ద్రియేతి ద్వాభ్యాం ॥ అర్థేన్ద్రియాణి శబ్దాద్యర్థవిషయాణి శ్రోత్రాదీని - తేషాం, అర్థస్య శబ్దాదేః, అభిధ్యానం, నృణాం, సర్వార్థాపహ్నవః సర్వపురుషార్థవిరోధీత్యర్థః, స్వర్గాదిసాధనభూతయాగాదేరపి తదేకమనస్సైన కార్యత్వాత్సర్వపురుషార్థవిరోధీత్యుక్తం, యేన శబ్దాద్యభిధ్యానేన, జ్ఞానవిజ్ఞానాద్భ్రంశితః, జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం, విజ్ఞానముపాసనాత్మకం, తయోస్సమాహారద్వన్ద్వః, తస్మాద్భ్రంశితః, ముఖ్యతాం స్థావరతాం, ఆవిశతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩౩ ॥ తీవ్రం అనర్థకృత్, తమః అజ్ఞానం, తితీరిషుః తరితుమిచ్ఛుః, కర్హిచిత్, సఙ్గం, న కుర్యాత్, యద్విషయాసఞ్జనం, ధర్మాదీనాం, అత్యన్తవిఘాతకమ్ ॥ ౩౪ ॥ ధర్మాదిభిస్సాకం మోక్షస్య తుల్యవన్నిర్దేశాత్తస్యేతరపురుషార్థసామ్యం వారయతి ॥ తత్రాపీతి ॥ తత్రాపి చతుర్ణాం మధ్యే - మోక్ష ఏవ పురుషార్థః - ఆత్యన్తికతయా అన్తమతిత్యవర్తమానతయా - నిత్యతయేత్యర్థః - ఇష్యతే ఇచ్ఛావిషయో భవతి - త్రైవర్గరూపార్థః - కృతా

స్తైః కాలః - తద్భయసంయుతః అనిత్యాః ॥ ౩౫ ॥ అనిత్యతామేవాహ ॥ పరావరేఽతి ॥ ఉత్కృష్టాపకృష్టరూపాః - యే - భావాః పదార్థాః - ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తాః - గుణవ్యతికరాత్ గుణవైషమ్యాత్ యా సృష్టిః - తామనుపశ్చాత్ - భవన్తి - న తు ప్రలయే - అత - ఏషాం - ఈశేన కాలరూపేణ పరమాత్మనా - విధ్వంసితాః ఆశిషః యేషాం - క్షేమో - న విద్యతే ॥ ౩౬ ॥ ఏవమచిద్వికారాణామనిత్యత్వముక్తం - అథ ప్రాగనుహంస్యచర్యయేత్యుపక్షిప్తం ప్రకృతిప్రాకృతవిలక్షణస్య నిత్యస్యాత్మస్వరూపస్య భగవదాత్మకత్వేనానుసన్ధానమాహ ॥ తదితి ॥ తత్ తస్మాత్ - హే నరేన్ద్ర - అసవః ప్రాణాః - ధిషణాత్మశబ్దేన జ్ఞానద్వారభూతం మన ఉచ్యతే - దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిః - ఆవృతానాం - గేహాద్యాత్మకానామిత్యర్థః - తస్థుషాం స్థావరాణాం - జగతాం జఙ్గమానాం చ - క్షేత్రవిదః క్షేత్రజ్ఞాః - స్థావరజఙ్గమాన్తస్స్థాః జీవాః - తపతి అన్తరాత్మతయా నియచ్ఛతీతి తపః - తస్య భావస్తత్తా - తయా జీవాన్తరాత్మతయా - యః - హృది - స్థితః - ప్రత్యక్ స్వస్మై భాసమానః - అనేన పరాఞ్చేతనాద్వైలక్షణ్యముక్తం - విష్వగావిః - విష్వక్ సర్వతః, ఆవిః ప్రకాశమానః, స్వరూపేణ గుణైశ్చ వ్యాపక ఇత్యర్థః - అనేన జీవవైలక్షణ్యముక్తం - భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః - అనేనోభయవైలక్షణ్యముక్తం - చకాస్తి - స భగవా - నహమస్మీత్యవేహి - భగవదాత్మకోఽహమహమస్మీతి బుధ్యస్వేత్యర్థః - యద్వా - దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిరావృతానాం స్థావరజఙ్గమదేహస్థచేతనానాం - యే - క్షేత్రవిత్తే - అహఙ్కారమమకారాస్పదశరీరవిత్తే - తే పాతీతి క్షేత్రవిత్తపః - తస్య భావస్తత్తా - తయా జీవరూపతయా - పరాగర్థవిలక్షణః - ప్రత్యగ్భూతో - హృది - చకాస్తి - తం జీవాత్మానం - స భగవానస్మీత్యవేహి, భగవదాత్మకోఽహమితి బుధ్యస్వేత్యర్థః "తత్త్వమసి - అయమాత్మా బ్రహ్మ" ఇత్యాదివదయం సామానాధికరణ్యేనానుసన్ధాననిర్దేశః - శరీరవిషయబుద్ధిశబ్దాదీనాం శరీరిపర్యన్తత్వమాకృతినయేన ఖణ్డో గౌరిత్యాదివద్బోధ్యమ్ ॥ ౩౭ ॥ నను భగవతః క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేన తద్రూ-

---

సంయుతః ॥ ౩౫ ॥ పరావరే చ యే భావా గుణవ్యతికరాదను । న తేషాం విద్యతే క్షేమ ఈశవిధ్వంసితాశిషామ్ ॥
తత్త్వం నరేన్ద్ర జగతామథ తస్థుషాం చ దేహేన్ద్రియాసుధిషణాత్మభిరావృతానామ్ । యః క్షేత్రవిత్తపతయా హృది విశ్వగావిః ప్రత్యక్చకాస్తి భగవాంస్తమవేహి సోఽస్మి ॥ ౩౭ ॥ యస్మిన్నిదం సదసదాత్మతయా విభాతి మాయావివేకవిధుతి స్రజి వాహిబుద్ధిః । తం నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం ప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతిం ప్రపద్యే ॥ ౩౮ ॥ యత్పాదపఙ్కజపలాశవిలాసభక్త్యా కర్మాశయం గ్రథితముద్గ్రథయన్తి సన్తః । తద్వన్న రిక్తమతయో యతయోఽపి రుద్ధస్రోతోగణాస్తమరణం భజ వాసుదేవమ్ ॥ ౩౯ ॥ కృచ్ఛ్రో మహానిహ భవార్ణవమప్లవేశాం షడ్వర్గనక్రమసుఖేన తితీర్షయన్తి । తత్త్వం హరేర్భగవతో భజనీయమఙ్ఘ్రిం కృత్వోడుపం వ్యసన

పత్తయాఽవస్థితౌ క్షేత్రజ్ఞగతదోషప్రసక్తిః - మైవమిత్యాహ ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ క్షేత్రజ్ఞరూపే - మాయావివేకవిధుతిః - మాయాయాః సకాశాత్ - జీవపరయోః వివేకః - తస్య విధూననహేతుః - వివేకజ్ఞానవిరోధి సదసదాత్మతయా కార్యకారణరూపేణ ఇదం దేవమనుష్యాదినానావిధరూపజాతం స్రజి - సర్పబుద్ధిరివ - విభాతి - స్రజి వేత్యత్ర వాశబ్ద ఇవార్థకః జీవతాదాత్మ్యేన ప్రతిభాతీత్యర్థః - తన్నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం - స్వతః ప్రకృతిసంబన్ధరహితస్వప్రకాశస్వరూపం - తథాపి ప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతిం - ప్రత్యూఢం అనాదితయారూఢమూలం - యత్కర్మ - తేన - కలిలా మిశ్రా - ప్రకృతిర్యస్య - తేన - స్వసంసృష్టకర్మమిశ్రవాసనమిత్యర్థః - ప్రపద్యే అనుసన్దధే - యథా నృసింహో భగవాన్ శ్వేత ఇతి నృసింహమూర్తేర్భగవతః శ్వేతత్వం విగ్రహద్వారకం - న త్వవ్యవధానేన - ఏవం క్షేత్రజ్ఞరూపస్య భగవతః క్షేత్రజ్ఞద్వారైవ కర్మసంబన్ధాజ్ఞానాదికం - న త్వవ్యవధానేనేత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏవం క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేనావస్థానే నిర్దోషత్వం ప్రోక్తం - అథ స్వేన రూపేణావస్థితిమాహ ॥ యత్పాదేతి ॥ యద్వా - తుభ్యముపదిష్టం భగవద్భక్తియోగం సర్వే అపి ముముక్షవోఽనుతిష్ఠన్తి, అతస్త్వమపి తమేవానుతిష్ఠేత్యాహ ॥ యత్పాదేతి ॥ రిక్తేషు భగవద్వ్యతిరిక్తేషు - మతిః - రిక్తమతిః, అభగవదాత్మకస్వబుద్ధిర్వా - న విద్యతే రిక్తమతిర్యేషాం తే న రిక్తమతయః - తమేవ మన్వానా ఇత్యర్థః - నిరుద్ధస్రోతోగణాః - నిరుద్ధః ప్రత్యాహృతః - స్రోతోగణః ఇన్ద్రియవర్గో, యైస్తే - సన్తస్సాధవః - యస్య భగవతః - పాదపఙ్కజయోః - పలాశా ఇవాఙ్గులయః - తేషాం - విలాసం కాన్తిం - తస్య - భక్త్యా - కర్మ చ ఆశయశ్చ కర్మాశయం - ఆశయో వాసనా - గ్రథితం స్వసంబద్ధం ఉద్గ్రథయన్తి మోచయన్తి - తస్మాత్ - త్వమపి - తమేవ అరణం "ఋగతౌ" కరణే ల్యుట్ - స్వప్రాపకమిత్యర్థః - వాసుదేవం - భజస్వ - భగవద్భక్తిమన్తరేణ సంసారార్ణవో దుస్తరః ॥ ౩౯ ॥ అతస్తమేవ భజస్వేత్యుపసంహరతి ॥ అప్లవేశాః ఈశ్వరాఖ్యప్లవరహితాః - షడ్వర్గనక్రం షడిన్ద్రియవర్గగ్రాహం - భవార్ణవం - ఇహ - దుఃఖేన - యే - తితీర్షయన్తి తరితుమిచ్ఛన్తి - తేషాం - మహాన్, కృచ్ఛ్రః క్లేశః - తత్ తస్మాత్ త్వం - హరే

ర్భగవతః-భజనీయం సుఖారాధ్యం-అఙ్ఘ్రిప్లవం-ఉడుపం ప్లవం-కృత్వా-వ్యసనం దుఃఖాత్మకం దుస్తరార్ణం తరితుమశక్యం-భవార్ణవం-అర్ణ శబ్దేన కారాభావ ఆర్షః-ఉత్తర-పారం గచ్ఛ ❁॥౪౦॥❁ ఆత్మమేధసా బ్రహ్మవిదా, బ్రహ్మపుత్రేణ సనత్కుమారేణ-దర్శితా ఆత్మనో-గతిస్తత్త్వం-యస్య-స-నృపః-పృథుః-సమ్యక్-ప్రశంసాం కృత్వా-తం కుమార-మువాచ ॥౪౧॥❁ ఆర్తానాం తాపత్రయాతురాణాం, అనుకమ్పినా-హరిణా, పూర్వం- మే మహ్యం, అనుగ్రహః, కృతః- హే బ్రహ్మన్ భగవన్-తమనుగ్రహమ్, ఆపాదయితుం నిష్పాదయితుం, యూయమత్రాగతాః ❁॥౪౨॥❁ దయాలుభిః, భవద్భిః యుష్మాభిః, తత్సమీహితం, కార్త్స్న్యేన నిష్పాదితం, బ్రహ్మోపదేష్ట్రే తుభ్యం మదీయం కిం దేయమస్తీత్యాహ ॥సాధూచ్ఛిష్టమితి॥ ఆత్మనా దేహేన, సర్వం, మే మదీయం, సాధూనాముచ్ఛిష్టం సాధూనామనుగ్రహాల్లబ్ధమిత్యర్థః, అతో భవదనుగ్రహాల్లబ్ధం భవద్భ్యః కిం దదే-గురుదక్షిణార్థం కిం దదే-న హ్యనుగ్రహీత్రా దత్తం పునస్తస్మై దీయత ఇత్యర్థః ❁॥౪౩॥❁ యద్యప్యేవం-తథాపి రాజ్ఞా భృత్యేనైవ మయా నివేదితం స్వీకురుతేత్యాహ ॥ప్రాణా ఇతి॥ ప్రాణాః అసవః రాయః ధనాని- సపరిచ్ఛదాః సోపకరణాః-గృహాః, రాజ్యం-బలం- మహీ కోశః మహ్యాత్మకః కోశః-పృథ్వ్యాః పద్మాకారత్వాత్ కోశ ఇత్యుక్తం- యద్వా-కోశః రత్నభాణ్డాదిరూపః- రైశబ్దస్తద్వ్యతిరిక్తధనపరః - ఇతి శబ్దః ప్రకారే - ఏవంవిధమన్యత్సర్వమపి - నివేదితం - తుభ్యం మయేతి శేషః ❁॥౪౪॥❁ నను మద్యోగ్యమేవ మహ్యం సమర్పణీయం తత్రాహ ॥ సైనాపత్యం సేనానాయకత్వం - దణ్డనేతృత్వం దణ్డనాయకత్వం - తథా సర్వలోకాధిపత్యం చ - వేదశాస్త్రవిదర్హతి ❁॥౪౫॥❁ ఏతదేవోపపాదయతి॥ బ్రాహ్మణా-

---

ముత్తరదుస్తరార్ణమ్ ॥౪౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥స ఏవం బ్రహ్మపుత్రేణ కుమారేణాత్మమేధసా। దర్శితాత్మ
గతిస్సమ్యక్ ప్రశస్యోవాచ తం నృపః॥౪౧॥ రాజోవాచ॥కృతో మేఽనుగ్రహః పూర్వం హరిణార్తానుకమ్పినా।
తమాపాదయితుం బ్రహ్మన్ భగవన్ యూయమాగతాః॥౪౨॥ నిష్పాదితశ్చ కార్త్స్న్యేన భగవద్భిః కృపాలుభిః।
సాధూచ్ఛిష్టం హి మే సర్వమాత్మనా సహ కిం దదే ॥౪౩॥ ప్రాణా దారాస్సుతా బ్రహ్మన్ గృహాశ్చ సపరిచ్ఛ
దాః। రాజ్యం బలం మహీ కోశ ఇతి సర్వం నివేదితమ్ ॥౪౪॥ సైనాపత్యం చ రాజ్యం చ దణ్డనేతృత్వమేవ చ । స
ర్వలోకాధిపత్యం చ వేదశాస్త్రవిదర్హతి॥ ౪౫ ॥స్వమేవ బ్రాహ్మణో భుఙ్క్తే స్వం వస్తే స్వం దదాతి చ। తస్యైవా
నుగ్రహేణాన్నం భుఞ్జతే క్షత్రియాదయః ॥ ౪౬ ॥యైరీదృశీ భగవతో గతిరాత్మవాద ఏకాన్తతో నిగమభిః ప్ర
తిపాదితా నః । తుష్యన్త్వదభ్రకరుణాః స్వకృతేన నిత్యం కో నామ తత్ప్రతికరోతి వినోదపాత్రమ్ ॥ ౪౭ ॥
త ఆత్మయోగపతయ ఆదిరాజేన పూజితాః। శీలం తదీయం శంసన్తః ఖేఽభూవన్ మిషతాం నృణామ్ ॥ ౪౮ ॥ వై
న్యస్తు ధుర్యో మహతాం సంస్థిత్యాఽధ్యాత్మశిక్షయా। ఆప్తకామమివాత్మానం మేన ఆత్మన్యవస్థితః ॥౪౯॥కర్మా
ణి చ యథాకాలం యథాదేశం యథాబలమ్। యథోచితం యథావిత్తమకరోద్బ్రహ్మసాత్కృతమ్॥౫౦॥ఫలం

స్వమేవ స్వీయమేవాన్నం - భుఙ్క్తే- స్వీయమేవ వస్త్రాదికం - వస్తే పరిధత్తే దదాతి చ క్షత్రియాదిభ్యః - తస్యైవ బ్రాహ్మణస్యైవ - అనుగ్రహేణ - లబ్ధమన్నం-క్షత్రియాదయో - భుఞ్జతే ❁॥౪౬॥❁ సత్యపి స్వత్వే సర్వస్వేనాపి న గురోః ప్రత్యుపకర్తుం శక్యమిత్యాహ ॥ యైరితి ॥ ఆత్మవాదే అధ్యాత్మవిచారే- ఏకాన్తతో నిశ్చయేన-నిగమభిః నిగమానుసారిభిః- యైర్యుష్మాభిః - ఈదృశీ దుస్తరమహావ్యసనాత్మకసంసారార్ణవనిస్తరణోపాయభూతా-నః అస్మభ్యం-ప్రతిపాదితా- తే-నిత్యం, అనల్పకరుణాః, భవన్తః స్వకృతేనాత్మోద్ధరణకర్మణా, తుష్యన్తు, కో నామ, తత్కృతముపకారం ప్రతి, స్వయముపకరోతి, ఉదపాత్రం తోయాఞ్జలిం వినా, ఉదకప్రదానపూర్వకమఞ్జలిబన్ధనమేవ తస్య ప్రత్యుపకార ఇత్యర్థః ॥౪౭॥❁ ఆత్మయోగం ప్రాప్తస్యానుష్ఠానానుష్ఠాపనాభ్యాం ఇత్యాత్మయోగపతయః, తే సనకాదయః, ఆదిరాజేన పృథునా, పూజితాస్సన్తః, తదీయం పృథోస్సంబన్ధి, శీలం ప్రశంసన్తః , నృణాం , మిషతాం పశ్యతాం సతాం , ఖే , అభూవన్ , ఆకాశమారూఢా ఇత్యర్థః ❁॥౪౮॥❁ ధుర్యః శ్రేష్ఠః, వైన్యస్తు, మహతాం సనన్దనాదీనాం, అధ్యాత్మశిక్షయా హేతుభూతయా, యా-సంస్థితిర్నిష్ఠా తయా ఆత్మన్యేవావస్థితః-పరమాత్మోపాసననిష్ఠః-ఆత్మానం-ఆప్తకామమవాప్తసమస్తకామమివ- మేనే ❁॥౪౯॥❁ తథాప్యాత్మోపాసనాఙ్గత్వేన-దేశకాలాదికమనతిక్రమ్య-కర్మాణి వర్ణాశ్రమోచితాని-బ్రహ్మణ్యర్పితం యథా భవతి తథా-అకరోత్ ❁॥౫౦॥❁ ఏవముపాసనాఙ్గత్వేన కర్మయోగమకరోదిత్యుక్తం-తచ్చ కర్మయోగం ఫలసఙ్గకర్తృత్వత్యాగాత్మయాథాత్మ్యానుభవపూర్వకమకరోదిత్యాహ ॥ ఫలమితి ॥ బ్రహ్మణి-ఫలం-సన్న్యస్య-ఫలస్య బ్రహ్మీయత్వమనుసన్ధాయ-న తు స్వాస్వీయమానకర్త్రాయత్తతామిత్యర్థః-తథా- నిర్విషఙ్గః మమేదం కర్మేతి మతిరహితః-అనేన సఙ్గత్యాగ ఉక్తః-కర్మా

ధ్యక్షం కర్మసు కర్తృత్వాభిమానినం - ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - ప్రకృతేః, పరం - మన్వానః - కర్తృత్వాభిమానః ప్రకృతి సంసర్గకృతో న తు స్వాభావిక ఇత్యేవం మన్వాన ఇత్యర్థః - అకరోదితి పూర్వేణాన్వయః ✽॥౫౧॥ ✽ స పృథుః - గృహేషు భోగస్థానేషు, వర్తమానోఽపి, సామ్రాజ్యశ్రియాఽన్వితోఽపి - సన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణోఽపి - నిరహమ్మతిః దేహాత్మాభిమానరహితః అత ఏవ, ఇన్ద్రియార్థేషు, నాసజ్యత నాసక్తోఽభూత్, యథా, సూర్యః - స్వప్రభయా పఙ్కాదిషు వ్యాప్నువన్నపి తైర్నలిప్త స్తద్వదిత్యర్థః ✽॥౫౨॥ ✽ ఏవ - మధ్యాత్మయోగేన భగవద్భక్తియోగేన, అధ్యయనేన వసతీతివద్ధేత్వర్థే తృతీయా, అధ్యాత్మయోగార్థమిత్యర్థః, యద్వా - ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకం - కర్మాణి, అను దేశకాలానుసారేణ, సమాచరన్, అర్చిషి అర్చిర్నామ్న్యాం భార్యాయాం, ఆత్మసమ్మితాన్ ఆత్మతుల్యాన్, సమ్మతానితి పాఠే, ఆత్మానుకూలానిత్యర్థః, పుత్రాన్, ఉత్పాదయామాస ✽॥౫౩॥ ✽ పుత్రాన్ ప్రతినిర్దిశతి॥ విజితాశ్వమిత్యర్ధేన॥ విజితాశ్వాదీన్ పుత్రానిత్యన్వయః - సర్వేషామిన్ద్రాదీనాం, పృథక్ ప్రత్యేకం, యో యోఽసాధారణో గుణః, తాన్ సర్వానేక ఏవ, అచ్యుతాత్మనః అచ్యుతస్య పరమాత్మనో, యా జగత్సృష్టిః తస్యాః, గోపీథాయ రక్షణాయ, స్వే స్వే కాలే ఉచితకాలే, దధార ✽॥౫౪॥ ✽ మనోవాక్కాయైః, సౌమ్యైః గుణైశ్చ, ప్రజాః, సంరఞ్జయన్, రాజేతి - నామధేయం, అధాత్ దధార, అపరః - సోమరాజ ఇవ, సోమశ్చాసౌ రాజా చ సోమరాజః, స ఇవ, లోకరఞ్జనాత్ సోమశ్చన్ద్రో రాజేతి నామ యథాధాత్, త

బ్రహ్మణి విన్యస్య నిర్విషఙ్గస్సమాహితః । కర్మాధ్యక్షం చ మన్వాన ఆత్మానం ప్రకృతేః పరమ్ ॥౫౧॥ గృహేషు వర్తమానోఽపి స సామ్రాజ్యశ్రియాయుతః । నాసజ్జతేన్ద్రియార్థేషు నిరహమ్మతిరర్కవత్ ॥౫౨॥ ఏవమధ్యాత్మయోగేన కర్మాణ్యనుసమాచరన్ । పుత్రానుత్పాదయామాస పఞ్చార్చిష్యాత్మ✽సమ్మితాన్ ॥౫౩॥ విజితాశ్వం ధూమ్రకేశం హర్యక్షం ద్రవిణం వృకమ్ । సర్వేషాం లోకపాలానాం దధారైకః పృథగ్గుణాన్ ॥ గోపీథాయ జగత్సృష్టేః కాలే స్వే స్వేఽచ్యుతాత్మకః ॥౫౪॥ మనోవాగ్వృత్తిభిస్సౌమ్యైర్గుణైస్సంరఞ్జయన్ప్రజాః । రాజేత్యధాన్నామధేయం సోమరాజ ఇవాపరః ॥౫౫॥ సూర్యవద్విసృజన్గృహ్ణన్ప్రతపంశ్చ భువో వసు । దుర్ధర్షస్తేజసేవాగ్నిర్మహేన్ద్ర ఇవ దుర్జయః ॥౫౬॥ తితిక్షయా ధరిత్రీవ ద్యౌరివాభీష్టదో నృణామ్ । వర్షతి స్మ యథాకామం పర్జన్య ఇవ తర్పయన్ ॥౫౭॥ సముద్ర ఇవ దుర్బోధస్సత్త్వేనాచలరాడివ । ధర్మరాడివ శిక్షాయామైశ్వర్యే మఘవానివ ॥౫౮॥ కుబేర ఇవ కోశాఢ్యో గుప్తార్థో వరుణో యథా ॥ మాతరిశ్వేవ సర్వాత్మా బలేన మహసౌజసా ॥౫౯॥ అవిషహ్యతయా దేవో భగవాన్భూతరాడివ । కన్దర్ప ఇవ సౌన్దర్యే మనస్వీ మృగరాడివ ॥౬౦॥ వాత్సల్యే మనువన్నౄణాం ప్రభుత్వే భగవానజః । బృహస్పతిర్బ్రహ్మవాదే ఆత్మవత్త్వే స్వయం హరిః ॥౬౧॥ భక్త్యా గోగురువిప్రేషు విష్వక్సేనానువర్తిషు । హ్రియా ప్రశ్రయశీలాభ్యామాత్మతుల్యః పరోద్యమే ॥౬౨॥ కీర్త్యోర్ధ్వగీతయా పుమ్భిస్త్రైలోక్యే తత్ర తత్ర హ । ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేషు స్త్రీణాం రామస్స

థేత్యర్థః ✽॥౫౫॥ ✽ లోకపాలాసాధారణగుణాన్ ఉచితకాలేష్వేక ఏవాధాదిత్యుక్తం, తదేవోపపాదయతి॥ సూర్యవదిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి॥ భువః, వసు ధనం, గృహ్ణన్, విసృజన్ అసౌ, సూర్య ఇవ - ప్రీతః - ప్రతపన్ ఆజ్ఞాం కుర్వన్, తేజసా - అగ్నిరివ, దుర్ధర్షః పరైరభిభవితుమశక్యః, మహేన్ద్ర ఇవ - దుఃఖేనాపి జేతుమశక్యః ✽॥౫౬॥ ✽ తితిక్షయా సహనేన, ధరిత్రీవ, అపరాధతితిక్షాసమయే ధరిత్రీతుల్యః - నృణాం, అభీష్టదానావసరే, ద్యౌరివ స్వర్గ ఇవ, పర్జన్య ఇవ, తర్పయన్, నృణాం, కామాన్ వర్షతి స్మ ✽॥౫౭॥ ✽ సముద్ర ఇవ - దుర్బోధః - అపరిచ్ఛేద్యః, సత్త్వేన, అచలరాడివ మేరురివ - శిక్షాయాం - ధర్మరాడివ యమ ఇవ ఐశ్వర్యే హిమవానివ - హిమవాన్ హరత్నాకరః, మఘవానివేతి పాఠే, ఇన్ద్ర ఇవ, ॥ వరుణ ఇవ - గుప్తార్థః గుప్తమన్త్రః, మాతరిశ్వా వాయురివ, సర్వాత్మా సర్వగం, బలేన ఓజసా మహసా చ ✽॥౫౮॥ ౫౯॥ ✽ అవిషహ్యతయా చ, భగవాన్, భూతరాట్ రుద్ర ఇవ - బలం శరీరబలం, ఓజః ఇన్ద్రియబలం, మహః దేహకాన్తిః, సౌన్దర్యే కన్దర్ప ఇవ, మృగరాట్ సింహ ఇవ, మనస్వీ స్వైరీ ✽॥౬౦॥ ✽ మనుస్స్వాయమ్భువః, అజశ్చతుర్ముఖః, ప్రభుత్వే బ్రహ్మవాదే వేదవాదే, బృహస్పతిరివ, ఆత్మవత్త్వే, యదధీనం ధనం స హి ధనవాన్, యదధీన ఆత్మా స ఆత్మవాన్, స్వాధీనత్వ ఇత్యర్థః ✽॥౬౧॥ ✽ గోషు, గురుషు, విప్రేషు చ, విష్వక్సేనానువర్తిషు, భక్త్యా, హ్రియాదిభిః, పరార్థోద్యమే, ఆత్మతుల్యః నిరుపమః ✽॥౬౨॥ ✽ త్రైలోక్యే తత్ర తత్ర పురగ్రామాదివాసిభిః, పుమ్భిః, ఊర్ధ్వముచ్చైః, గీతయా, కీర్త్యా, స్త్రీణాం, కర్ణరన్ధ్రేషు, రామస్సీతా

౫౩॥ శ్లో॥ పా॥ ✽ సమ్మతాన్.

పతిరివ ॥ ౭౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః. ************************************

ఏవం సర్వగుణసంపన్నః పాలితలోక ఆసీదిత్యుక్తం, అథాత్మజేష్వారోపితరాజ్యభరస్సభార్యః ప్రవిష్టతపోవనః కుమారోపదిష్టాధ్యాత్మయోగనిష్ఠః ప్రాప్తపరమపురుష ఆసీత్ తత్పత్నీ తల్లోకమగాదితి వదన్ పృథువృత్తాన్తముపసంహరతి మునిః ॥ దృష్ట్వేతి ॥ వైన్యః పృథుః - ఆత్మవాన్ స్వర్గస్వారాజ్యాదీనామల్పాస్థిరత్వజ్ఞానవాన్, ఆత్మానం - ప్రవయసం వృద్ధం, దృష్ట్వా - తపోవనమగాదిత్యుత్తరేణాన్వయః - ఆత్మనా స్వేన - వర్ధితః - అశేషః - స్వానుసర్గః స్వవిషయవర్త్యనుసర్గః వ్యష్టిసర్గః యస్య ॥ ౧ ॥ జగతః జఙ్గమస్య - తస్థుషః స్థావరస్య చాపి వృత్తిదః జీవికాప్రదః సతాం ధర్మభృత్ నిష్పాదితః - ఈశ్వరాదేశః ప్రజాపాలనాదిరూపో - యేన - యదర్థం యల్లోకపాలనాద్యర్థం - జజ్ఞివాన్ జాతః - తత్సర్వం కృత్వేత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ఆత్మజేషు ఆత్మజాం పుత్రికృతాం భూమిం, కథం భూతాం - విరహాత్, పృథోర్విశ్లేషాత్ రుదతీమివ స్థితాం, విన్యస్య - ప్రజాసు, విమనస్సు చిన్తాతురాసు సతీషు - సదారః సభార్యః - ఏకః అసహాయః ॥ ౩ ॥ తత్ర తపోవనే, ఉప్తాతాః, స్వీకృతాః, ఆత్మనో, నియమాః శమదమాదయః, యేన - అక్షోభ్యా నియమా ఇతి పాఠే, విఘ్నైశ్చాలయితుమశక్యాః నియమా యస్య, వైఖానసానాం వానప్రస్థానాం - సుసమ్మతే, ఉగ్రే తపసి ఆరబ్ధః ప్రవృత్తః, కర్తరి క్తః, స్వస్య, ధరామణ్డలస్య, విజయే, పూర్వం, యథా, మహతా యత్నేన ప్రవృత్తః ॥ ౪ ॥ ఉగ్రం తపో వర్ణయ

తామివ ॥ ౭౩ ॥ ************************************

************ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకవింశోఽధ్యాయః. ************

మైత్రేయ ఉవాచ । దృష్ట్వాఽఽత్మానం ప్రవయసమేకదా వైన్య ఆత్మవాన్ । ఆత్మనావర్ధితాశేషస్వానుసర్గః ప్రజాపతిః ॥ ౧ ॥ జగతస్తస్థుషశ్చాపి వృత్తిదో ధర్మభృత్సతామ్ । నిష్పాదితేశ్వరాదేశో యదర్థమిహ జజ్ఞివాన్ ॥ ౨ ॥ ఆత్మజేష్వాత్మజాం న్యస్య విరహాద్రుదతీమివ । ప్రజాసు విమనస్స్వేకస్సదారోఽగాత్తపోవనమ్ ॥ ౩ ॥ తత్రాప్యదాభ్యనియమో వైఖానససుసమ్మతే । ఆరబ్ధ ఉగ్రతపసి యథా స్వవిజయే పురా ॥ ౪ ॥ కన్దమూలఫలాహారశ్శుష్కపర్ణాశనః క్వచిత్ । అబ్భక్షః కతిచిత్పక్షాన్ వాయుభక్షస్తతః పరమ్ ॥ ౫ ॥ గ్రీష్మే పఞ్చతపా వీరో వర్షాస్వాసారషాణ్మునిః । ఆకణ్ఠమగ్నశ్శిశిర ఉదకే స్థణ్డిలేశయః ॥ ౬ ॥ తితిక్షుర్యతవాగ్దాన్త ఊర్ధ్వరేతా జితానిలః । ఆరిరాధయిషుః కృష్ణమచరత్తప ఉత్తమమ్ ॥ ౭ ॥ తేన క్రమానురుద్ధేన ధ్వస్తకర్మామలాశయః । ప్రాణాయామైస్సన్నిరుద్ధషడ్వర్గశ్ఛిన్నసంశయః ॥ ౮ ॥ సనత్కుమారో భగవాన్ యదాహాధ్యాత్మికం పరమ్ । యోగం తేనైవ పురుషమభజత్పురుషర్షభః ॥ ౯ ॥ భగవద్ధర్మిణస్సాధోశ్శ్రద్ధయా యతతస్సదా । భక్తిర్భగవతి బ్రహ్మణ్యనన్యవిషయాఽభవత్ ॥ ౧౦ ॥ తస్యానయా భగవతః పరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదనుసంస్మరణాను

ః ॥ కన్దమూలేతి త్రిభిః ॥ కన్దాద్యలాభే కదాచిత్తృణాద్యశనః - అబ్భక్షః - యద్వా, కాంశ్చిత్పక్షాన్ కన్దాద్యాహారకః, కాంశ్చిత్తృణాద్యశనః - కాంశ్చిదబ్భక్షః, తతః వాయుభక్ష ఏవ ॥ ౫ ॥ గ్రీష్మ ఋతౌ - చతుర్దిక్షు చత్వారోఽగ్నయః ఉపరి సూర్యః, తైః పఞ్చ తపస్తాపో యస్య, వర్షాసు ఋతౌ - ఆసారం ధారాసంపాతం - సహత ఇత్యాసారసారషాట్, మునిస్సదా భగవదాశ్రయసంశీలనపరః, శిశిరే ఋతౌ, ఆకణ్ఠమగ్నః, స్థణ్డిలేశయః దర్భాదిభిః పరిస్తృతభూమిశయః ॥ ౬ ॥ తితిక్షుశ్శీతోష్ణాదిసహః, యతవాక్ మౌనవ్రతః, దాన్తః దమయుక్తః, ఊర్ధ్వరేతాః నైష్ఠికః, జితానిలః జితప్రాణః, ఏవం భూతః, కృష్ణం భగవన్తమారిరాధయిషుః, ఏవం విధముత్తమం తపః, అచరత్ ॥ ౭ ॥ క్రమానురుద్ధేన శనైశ్శనైః ప్రాప్తేన, తపసా, ధ్వస్తాని కర్మాణి యస్య, ప్రాణాయామైః, అమల ఆశయోఽన్తఃకరణం యస్య, సన్నిరుద్ధః ప్రత్యాహృతః, షడిన్ద్రియవర్గో, యేన - ఛిన్నాని బన్ధనాని వ్యసనాని, యస్య ॥ ౮ ॥ సనత్కుమారో - యమ్, ఉత్కృష్టమాధ్యాత్మికం యోగం, ఆహ, తేనైవ యోగేన, పురుషర్షభః పృథుః, పురుషం పరమపురుషమభజత్ ॥ ౯ ॥ భగవద్ధర్మిణః నివృత్తిధర్మిణః, శ్రద్ధయా, యతతః యత్నం కుర్వతః - సాధోః పృథోః - భగవతి పూర్ణషాడ్గుణ్యే, బ్రహ్మణ్యే, అనన్యవిషయా అవ్యభిచారిణీ, భక్తిరభవత్ ॥ ౧౦ ॥ భగవతః, పరికర్మణా పరిచర్యయా, శుద్ధసత్త్వాత్మనః శుద్ధసత్త్వమనసస్తస్య పృథోః, తస్య భగవతః, సంస్మరణం పూర్వోక్తపరభక్తిః, తస్యాః, అనుపూర్తిః పరిపూర్ణతా, తయా, జాతం, యత్ పరజ్ఞానం - విరక్తిశ్చోదభూత్, కీదృశం జ్ఞానం - యేన నిశితేన జ్ఞానేన, సంశయపదం సంశయస్థానం ఛేత్తుమశక్యస్వరూపం, జీవేశ్వరప్రకృతితత్త్వం, చిచ్ఛేద స్వస్మిన్ సం

బద్ధమకరోత్-తాదృశం జ్ఞానముదభూదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ ఛిన్నాన్యధీః, ఛిన్నప్రకృత్యర్థః దేహాత్మబుద్ధిరహితః, అధిగతాఽఽత్మగతిరాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యం-యేన-అతఏవ నిరీహః నిర్వ్యాపారః-యేనవయునేన-ఇదంప్రకృతిసంబన్ధం-అచ్ఛినత్ తదపిజ్ఞానం-తత్యాజేతత్యాజ- అనిత్యం జడంశరీరమనుసంధాయ తదన్యోఽస్మీతిహివివేకజ్ఞానముదేతి, తత్రశరీరమపిప్రతిసంబన్ధితయా బుద్ధిస్థం స్యాత్, యోగకాష్ఠాయాంబ్రహ్మత్మ స్వాత్మనిసాక్షాత్కృతే దేహప్రతిసంబన్ధితయాజ్ఞానాభావాత్తత్యాజ ఇత్యుక్తం, నహికేవలం ఘటఇత్యనుభవే పటాదన్యఇతిపటప్రతిసంబన్ధితయాజ్ఞానమనువర్తతే, తద్వాదిత్యర్థః-ఏవమేకాగ్రతాయాం హేతుమాహ॥ తావదితి॥ భగవత్కథాసు-రతిం, యావ-న్నకరోతి-తావ-ద్యోగగతిభి, రప్రమత్తో, నభవతి-అశ్రుతభగవత్కథానాంప్రమాదస్స్యాదేవ అస్య తు-భగవత్కథారతిత్వాన్నప్రమాదఇత్యర్థః ॥౧౨॥ సవీరశ్రేష్ఠః పృథుః ఆత్మా న-మాత్మని పరమాత్మని - సం యోజ్య సమర్ప్య - స్వతస్సిద్ధమపృథక్సిద్ధసంబన్ధమనుసన్ధాయేత్యర్థః ఆవిర్భూతగుణాష్టకతయా బ్రహ్మప్రకారం ప్రాప్తః- కాలేఅన్యుపగతప్రారబ్ధావసానకాలే, స్వశరీరం - తత్యాజ, బ్రహ్మభావప్రాప్తేః కలేబరత్యాగానన్తరభావిత్వేఽపి సిద్ధవదభిప్రాయకృతః పూర్వకాలనిర్దేశః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ కలేబరత్యాగపూర్వకబ్రహ్మభావప్రాప్తిప్రకారమేవోపపాదయతి ॥ సంపీడ్యేతి ॥ గుల్ఫాభ్యాం, పాయుంగుదం సంపీడ్య సన్నిరుధ్య-మూలాధారా- ద్వాయుం, శనైరుత్సారయన్ ఊర్ధ్వంనయన్-నాభ్యామవస్థాప్య, తతః- హృదయాదిషు-కోష్ఠేషుస్థానేషు, అవస్థాప్య - హృదయాదీనాంద్వం ద్వైక్యం ప్రాగ్జత్వాత్, తత్ర-శీర్షంభ్రూమధ్యం,, భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్,, ఇతి శ్రుతేః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ తంచ తతః, మూర్ధ్ని బ్రహ్మరన్ధ్రే-ఉత్సర్పయన్ ఊర్ధ్వంనయన్ - క్రమేణ బ్రహ్మరన్ధ్రేచావేశ్య, నిస్పృహః అణిమాద్యైశ్వర్యాదికైవల్యాదిషు స్పృహారహితః, యద్యప్యేతత్ సాస్యాద్యోగిన స్తదైశ్వర్యాదికమపస్యాదితి స్పృహాత్రనిషిధ్యతే-వాయుం స్వదేహస్థం-వాయౌ మహాభూతే- కాయం దేహరూపపృథివీం - క్షితౌ మహాభూతే, ఏవమగ్రేఽపి-అయూయుజత్ లీనమనుసంహితవాన్ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ ఖానీన్ద్రియాధిష్ఠానాని దేహవివరాణి, ద్రవం దేహస్థంజలం తోయే మహాభూతే- యథాస్థానంయథాకారణం విభాగశః అసఙ్కరేణ, అయూయుజత్, ఏవం దేహస్థభూతానాం మహాభూతసమష్టితయాఽనుసన్ధానముక్తం, అథపృథివ్యాదితత్త్వానాముత్పత్తిక్రమేణలయానుసన్ధానముచ్యతే, క్షితిం మహాభూతం, అమ్భసి మహాభూతే-అయూయుజదిత్యనుషఙ్గః-తత్ అమ్భః, తేజసి-అదః తేజః, వాయౌ, అముం వాయుం-నభస్యాకాశే ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ ఏవం తామసాహఙ్కారకార్యాణామాకాశపర్యన్తంలయముక్త్వా సాత్త్వికాహఙ్కారకార్యాణాంలయానుసన్ధానమాహ ॥ ఇన్ద్రియేషుమనఇతి ॥ సవికల్పకజ్ఞానేమనస ఇన్ద్రియైరాకృష్టత్వాత్తేషులయానుసన్ధానముక్తం-నతుతత్కార్యత్వాత్- వైకారికత్వాన్మనసః, యదుక్తంగీతాసు,, ఇన్ద్రియాణాం హిచరతాంయన్మనోఽనువిధీయతే,, ఇతి-అత్రాపి ,, ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాకృష్టంధ్యాయతాంమన,, ఇతి. తానీన్ద్రియాణి, తన్మాత్రేషు, అత్రాపీన్ద్రియాణాం వైకారిత్వేఽపితేషాంశబ్దాదితన్మాత్రైరాకర్షణాత్తన్మాత్రేష్విత్యుక్తం-అయమర్థః, తామసాహఙ్కారకార్యాణాంపృథివ్యాదీనామాకాశపర్యన్తంలయమభిధాయ, తదర్థానాంగన్ధాదితన్మాత్రాణామిన్ద్రియాకర్షకత్వేన, ఇన్ద్రియాణాంచమనఆకర్షకత్వేనమనఇన్ద్రియార్థానాముత్తరోత్తరానువృత్తిత్వేనకార్యకారణయోరివప్రదర్శయితుంలయానుసన్ధానకీర్తనమితి, పరమార్థతఇన్ద్రియాణాం వైకారికేఽహఙ్కారే, ఆకాశస్యసశబ్దస్య భూతాదౌలయఇతివివేకః, తైజసస్యత్వహఙ్కారస్యవైకారికభూతాద్యోరనుగ్రాహకత్వమాత్రమేవ, నతుకార్యాన్తరమస్తీతినతత్కార్యలయఉక్తః - యథోద్భవంయథాప్రవృత్తి, మనఆదీనాముత్తరోత్తరాధీన

జ్ఞానంవిరక్తిరుదభూన్నిశితేనయేనచిచ్ఛేదసంశయపదంనిజజీవకోశమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఛిన్నాన్యధీరధిగతాత్మగతిర్నిరీహస్తత్తత్యజేఽచ్ఛినదిదంవయునేనయేన। తావన్నయోగగతిభిర్యతిరప్రమత్తోయావద్గదాగ్రజకథాసురతింనకుర్యాత్ ॥ ౧౨ ॥ ఏవంసవీరప్రవరస్సంయోజ్యాత్మానమాత్మని।బ్రహ్మభూతోదృఢంకాలేతత్యాజస్వంకలేబరమ్ ॥౧౩॥సంపీడ్యపాయుంపార్ష్ణిభ్యాంవాయుముత్సారయన్శనైః।నాభ్యాంకోష్ఠేష్వవస్థాప్యహృదురఃకణ్ఠశీర్షణి ౧౪॥ఉత్సర్పయంస్తతోమూర్ధ్నిక్రమేణావేశ్యనిస్పృహః।వాయుంవాయౌక్షితౌకాయంతేజస్తేజస్యయూయుజత్॥౧౫॥ఖాన్యాకాశేద్రవంతోయేయథాస్థానంవిభాగశః।క్షితిమమ్భసితత్తేజస్యదోవాయౌనభస్యముమ్॥౧౬॥ఇన్ద్రియేషుమనస్తానితన్మాత్రేషుయథోద్భవమ్।†భూ

౧౨॥శ్లో॥పా॥ నభస్తాని. †పా॥భూతాదినాసముత్కృష్య.

ప్రవృత్తికత్వాత్, ఇన్ద్రియేషు నభ ఇత్యపి పాఠో దృశ్యతే, నభః ఆకాశం, శబ్దాదితన్మాత్రేష్విన్ద్రియవిషయేషు విషయేత
ద్వచ్ఛబ్ద ఉపచారాత్ప్రయుక్తః, భూతానాం తన్మాత్రేషు యతోద్భవం లయ ఇత్యర్థః, తాని తన్మాత్రాణి, యథోద్భవం
ఉద్భవమనతిక్రమ్య, ఉద్భవత్యస్మాదిత్యుద్భవః, కారణే భూతాదావిత్యర్థః, భూతాదిశబ్దో వైకారికతైజసయోరపి ప్రద
ర్శనార్థం - భూతాదినామాని భూతాదివైకారికతైజసనామాని, ఉపసంహృతకార్యాణి, ఉత్కృష్య, ఆత్మని, ఆత్మచిత్తం
తదనుగ్రాహకే మహత్తత్త్వే, సందధే అనుసంహితవాన్, భూతాదినా సముత్కృష్యేతి పాఠే, తాని తన్మాత్రాణి భూతా
దినా తామససాహంకారేణ కారణభూతేన సహ, సముత్కృష్య తస్మిన్విలాప్యేత్యర్థః లయస్య కారణవస్తునా సహ సం
శ్లేషరూపత్వాత్సాహిత్యవివక్షయా తృతీయా, తం భూతాదిం మహతీత్యన్వయః ॥ ౧౭ ॥ తం మహాన్తం, సర్వగుణ
విన్యాసబీజే గుణవైషమ్యహేతుభూతే, మాయామయే ప్రధానే, న్యధాత్, స్వార్థే మయట్, తం సర్వగుణవిన్యాసం జీవే
మాయామయే, ఇతి పాఠే తు, తం మహాన్తం, సర్వేషాం గుణానాం కార్యాణాం, విన్యాసః స్థితిః, యస్మిన్, తత్ప్రధానమ
వ్యక్తం ప్రతి - న్యధాత్, ప్రధానే న్యధాదిత్యర్థః, తచ్చావ్యక్తం, మాయామయే అచిత్సమష్టిసంసృష్టే జీవే, న్యధాదిత్యర్థః,
మహానవ్యక్తే లీయతే అవ్యక్తమక్షరే లీయత, ఇతి శ్రుత్యనురోధాత్, అనుశయో భుక్తశిష్టం కర్మ, తద్వాననుశయీ, పూ
ర్వం సంసృతిదశాయామనుశయీ క్షీణప్రాయదోష ఇత్యర్థః, పుమాన్ జీవః, అసౌ పృథుః, తం అచిత్సమష్టిసంసృష్టం ఆత్మ
స్థం స్వస్వరూపస్థం - నితరాం ప్రకృతిసంబన్ధవియుక్త - మనుసంహితవానిత్యర్థః - తతో జ్ఞానవైరాగ్యబలేన - అనుశయం భు
క్తావశిష్టం - పూర్వోక్తభేదేన సంచితానభ్యుపగతబుద్ధిపూర్వకభేదేన చ భిన్నం పుణ్యపాపాత్మకం కర్మ - అజహాత్ అత్యా

తాదినామాన్యుత్కృష్య మహత్యాత్మని సందధే ॥ ౧౭ ॥ +తం సర్వగుణవిన్యాసబీజే మాయామయే న్య
ధాత్ । తం చానుశయమాత్మస్థమసావనుశయీ పుమాన్ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యవీర్యేణ స్వరూపస్థోఽజహాత్ప్ర
భుః ॥ ౧౮ ॥ అర్చిర్నామ మహారాజ్ఞీ తత్పత్న్యనుగతా వనమ్ । సుకుమార్యతదర్హా చ యత్పద్భ్యాం స్ప
ర్శనం భువః ॥ ౧౯ ॥ అతీవ భర్తుర్వ్రతధర్మనిష్ఠయా శుశ్రూషయా చార్షదేహయాత్రయా । నావిన్దతార్తిం
పరికర్శితాపి సా ప్రేయస్కరస్పర్శనమాననిర్వృతిః ॥ ౨౦ ॥ దేహం విపన్నాఖిలచేతనాదికం పత్యుః పృథి
వ్యా దయితస్య చాత్మనః । ఆలక్ష్య కించిచ్చ విలప్య సా సతీ చితామథారోపయదద్రిసానుని ॥ ౨౧ ॥ విధాయ కృ
త్యం హ్రదినీజలాప్లుతా దత్త్వోదకం భర్తురుదారకర్మణః । నత్వా దివిస్థాంస్త్రిదశాంస్త్రిః పరీత్య వివేశ వహ్నిం
ధ్యాయతీ భర్తృపాదమ్ ॥ ౨౨ ॥ విలోక్యానుగతాం సాధ్వీం పృథుం వీరవరం పతిమ్ । తుష్టువుర్వరదా దేవై
ర్దేవపత్న్యః సహస్రశః ॥ ౨౩ ॥ కుర్వత్యః కుసుమాసారం తస్మిన్మన్దరసానుని । నదత్స్వమరతూర్యేషు గృణన్తిస్మ

క్షీత్ - తతః ప్రభురకర్మవశ్యో భూత్వా, స్వరూపస్థః పరమాత్మాత్మకావిర్భూతగుణాష్టకస్వస్వరూపేణావస్థితోఽ
భూత్ - ముక్తోఽభవదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ అథార్చిర్నామ్నీ - పృథోః పత్నీ మహారాజస్త్రీ - సుకుమారీ అతదర్హా వన
గమనాదిక్లేశమనర్హాప్యపి - పతిమనుసృత్య, వనం - గతా ప్రవిష్టా - అతదర్హత్వమేవాహ - యస్యాః అర్చిషః, పద్భ్యాం భు
వః స్పర్శనం - పద్భ్యాం భువమస్పృశన్తీ మహాభోగశాలినీ సా సాక్షాత్పద్భ్యాం వనం ప్రవిష్టవతీత్యతదర్హత్వముక్తమ్ ॥ ౧౯ ॥
అతీవ - యద్భర్తృవ్రతం స్థణ్డిలశయనాదిరూపం - తద్వ్రతే - యా, నిష్ఠా - తయా - భర్తృశుశ్రూషయా - ఋషీణామియమా
ర్షీ - దేహయాత్రా - కన్దమూలాద్యాహారరూపా - తయా చ - కృశీభూతాఽపి ఆర్తిం దుఃఖం - నావిన్దత, యతః, ప్రేయసః ప్రియ
తమస్య పృథోః - కరస్పర్శనాదిరూపః - యస్సంమానః, తేన - నిర్వృతా ॥ ౨౦ ॥ ఆత్మనః స్వస్యాః, పృథివ్యాశ్చ - పత్యుః
పృథోః - దేహం, విపన్నాని విగతాని - అఖిలచేతనాదీని అఖిలాని బుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదీని - యస్మిన్ - తథాభూత - మాలక్ష్య దృ
ష్ట్వా - కించిద్విలప్య చ - సా, సతీ అర్చిః - తద్దేహం - అద్రేస్సానుని - చితా - మారోపయత్ ॥ ౨౧ ॥ తత - స్తత్కాలోచి
తం కృత్యం చ, విధాయ - హ్రదిన్యాః సరస్యా - జలేష్వా - ప్లుతా సతీ - ఉదారకర్మణో - భర్తు - రుదకం దత్త్వా - దివిస్థాన్, త్రిద
శా - న్నత్వా - భర్తుః - పాదం - ధ్యాయతి, చితాం - త్రిః, పరీత్య ప్రదక్షిణీకృత్య, వహ్నిం - వివేశ ॥ ౨౨ ॥ వీరశ్రేష్ఠం ప
తిం, పృథు - మనుసృత్య గతాం సాధ్వీ - ం - విలోక్య - వరదాః - దేవపత్న్యః - దేవైస్సహ - సహస్రశ - స్తుష్టువుః ॥ ౨౩ ॥
తదా - తస్మిన్, మన్దరసానుని, కుసుమవర్షం, కుర్వత్యః, అమరతూర్యేషు దేవదున్దుభ్యాదిషు - నదత్సు సత్సు - పరస్పరం, గృణ

౧౭శ్లో॥ పా॥ తంసర్వగుణవిన్యాసంజీవే.

న్తీస్మ అభాషన్త ❁॥౨౪॥ ❁ భాషణమేవాహ ॥ అహోఇతి ॥ ఇయంవధూరర్చి-ర్ధన్యాకృతార్థా, అహోఇత్యాశ్చర్యే, హా స్తైవా, యావధూః-భూభుజాంరాజ్ఞాం-పతిం, పతింభర్తారం, సర్వాత్మనాసర్వప్రకారేణ-భేజేప్రాప్తా-యజ్ఞేశంభగవన్తం-శ్రీయాపత్నీవధూరివ ❁॥౨౫॥ ❁ తస్మా-త్సైషా - సతీ అర్చిః, పశ్యతోఽస్మా-నతీత్య, దుర్విభావ్యేనచిన్తయితుమశక్యేన-కర్మణాపతిపారార్థ్యవిదా-పతింస్వభర్తారం-వైన్యంపృథు-మనుసృత్యో-ర్ధ్వం-వ్రజతినూనమ్ ❁॥౨౬॥ ❁ భగవాన్పద్యతేగమ్యతేఽనేనేతిభగవత్పదంభగవత్ప్రాప్తిసాధనం - నైష్కర్మ్యంనివృత్తిధర్మం- యే-విద్యుదివచఞ్చలాయుషోఽపి, సాధయన్తి- తేషాంభగవద్భక్తానాం-అన్యద్దేవాదిపదం, కిముదుర్లభం నకించిదిత్యర్థః ❁॥౨౭॥ ❁ అభక్తం శోచన్తి॥ సఇతి॥ యఃపుమాన్ - నపవర్గ్యముపవర్గ సాధనం-మానుష్యంమనుష్యజన్మ-కృచ్ఛ్రేణదుస్సాధేన-మహతాకర్మపరిపాకేన-మవిలబ్ధ్వాఽపి-విషయేషు-విసజ్జతే-సవఞ్చితో-దైవేన బతేతిఖేదే ❁॥౨౮॥ ❁ ఏవం-సురస్త్రీషు-స్తువన్తీషు-సతీషు-వధూరర్చిః- పతిలోకం-గతాప్రాప్తాకోసౌపతిలోకః ఆత్మవతాంజ్ఞానినాం-ధుర్యఃశ్రేష్ఠః-వైన్యఃపృథుః అచ్యుతాశ్రయంభగవతోనివాసమాతం-వైకుణ్ఠాఖ్యం-యంలోకం-ప్రాప-తంలోకంగతేత్యర్థః ❁॥౨౯॥ ❁ ఉపసంహరతి॥ ఇత్థంభూతానుభావఇతి॥ భగవత్తమః - భగవతాం "ఉత్పత్తింప్రలయంచైవభూతానామాగతింగతిమ్। వేత్తివిద్యామవిద్యాంచసవాచ్యోభగవానితి" ఇత్యుక్తవిధభగవతాంమధ్యేశ్రేష్ఠః, అసౌపృథు-రిత్థంభూతానుభావఃఉక్తవిధప్ర

పరస్పరమ్॥౨౪॥ దేవ్యఊచుః॥ అహోఇయంవధూర్ధన్యాయాచైవంభూభుజాంపతిమ్। సర్వాత్మనాపతింభేజేయజ్ఞేశంశ్రీవధూరివ॥౨౫॥ సైషానూనంవ్రజత్యూర్ధ్వమనువైన్యంపతింసతీ। పశ్యతోఽస్మానతీత్యార్చిర్దుర్విభావ్యేనకర్మణా॥౨౬॥ తేషాందురాపంకిన్త్వన్యన్మర్త్యానాంభగవత్పదమ్। భువిలోలాయుషోయేవైనైష్కర్మ్యంసాధయన్త్యుత॥౨౭॥ సవఞ్చితోబతాత్మధ్రుక్కృచ్ఛ్రేణమహతాభువి। లబ్ధ్వాఽపవర్గ్యంమానుష్యంవిషయేషువిసజ్జతే॥౨౮॥ మైత్రేయఉవాచ॥ స్తువన్తీషుసురస్త్రీషుపతిలోకంగతావధూః। యంవాఆత్మవిదాంధుర్యోవైన్యఃప్రాపాచ్యుతాశ్రయః॥౨౯॥ ఇత్థంభూతానుభావోఽసౌపృథుస్సభగవత్తమః। కీర్తితంతస్యచరితముద్దామచరితస్యతే॥౩౦॥ యఇదంసుమహత్పుణ్యంశ్రద్ధయాఽవహితఃపఠేత్। శ్రావయేచ్ఛృణుయాద్వాపిసపృథోఃపదవీమియాత్॥౩౧॥ బ్రాహ్మణోబ్రహ్మవర్చస్వీక్షత్రియోజగతీపతిః। విట్పతిస్తుభవేద్వైశ్యశ్శూద్రస్సత్తమతాంలభేత్॥౩౨॥ త్రిఃకృత్వఇదమాకర్ణ్యనరోనార్యథవాఽఽదృతా। అప్రజాస్సుప్రజతమోనిర్ధనోధనవత్తమః॥ అస్పష్టకీర్తిస్సుయశామూర్ఖోభవతిపణ్డితః॥౩౩॥ ఇదంస్వస్త్యయనంపుంసామమఙ్గలనివారణమ్। ధన్యంయశస్యమాయుష్యంస్వర్గ్యంకలిమలాపహమ్॥౩౪॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాంసమ్యక్సిద్ధిమభీప్సుభిః। శ్రద్ధయైతదనుశ్రావ్యంచతుర్ణాంకారణంపరమ్॥౩౫॥ విజయాభిముఖోరాజాశ్రుత్వైతదభియాతియాన్। బలింతస్మైహరన్త్యగ్రేరాజానఃపృథవేయథా॥౩౬॥ ము

భావసంపన్నః - ఉదారచరితస్యపృథో-శ్చరితం-తేతుభ్యం-మయాకీర్తితమ్ ❁॥౩౦॥ ❁ ఏతచ్చరిత్రకీర్తనశ్రవణశ్రావణఫలమాహ॥ యఇతి॥ యఃపుమాన్-సుమహత్పుణ్యంపుణ్యసాధన- మిదంచరిత్ర-మవహితమనాస్సమాహితచిత్తః-శ్రద్ధయా-పఠేత్-శ్రావయేద్వా-స-పృథోః - పదవీంగతి-మియాత్ప్రాప్నుయాత్ ❁॥౩౧॥ ❁ ఆనుషఙ్గికంఫలమాహ॥ బ్రాహ్మణఇతి॥ బ్రాహ్మణః, బ్రహ్మవర్చస్వీ-భవేత్-రాజన్యఃక్షత్రియః, పఠనాదికంకుర్వన్-జగతీపతి-ర్భవేత్-వైశ్యః-విట్పతిఃవైశ్యానాంపతిః-శూద్ర-ఉత్తమతాం-స్వజాతిమేషు-ప్రాప్నుయాత్ ❁॥౩౨॥ ❁ నరో, నారీవా, ఆదృతాఆదరణయుక్తా, త్రిఃకృత్వఃత్రివార-మాకర్ణ్య, అప్రజా, స్సుప్రజః-విద్యారూపద్రవిణబలాదియుక్తపుత్రవాన్, భవేత్, తథా, నిర్ధనః, ధనవతాంమధ్యేశ్రేష్ఠః, అనభివ్యక్తకీర్తిః, విపులకీర్తిః-మూర్ఖఃజ్ఞానవిధురః-పణ్డితో-భవేత్ ❁॥౩౩॥ ❁ స్వస్తిమఙ్గళం-ఈయతేఽనేనేతితథా, అమఙ్గలంనివారయతీతితథా ధన్యంధనసంపాదకం, యశస్కరం, ఆయుష్కరం, స్వర్గసాధనం, కలిదోషహరమ్ ❁॥౩౪॥ ❁ ధర్మాదీనాం-సిద్ధిం, సమ్యగీప్సుభిః, చతుర్ణాంధర్మాదీనాం-పరం, కారణంసాధన-మేతచ్చరిత్రం-శ్రద్ధయా, అనుశ్రావ్యమ్ ❁॥౩౫॥ ❁ ఏతచ్చరిత్రం, శ్రుత్వా, రాజన్యః, సంగ్రామాభిముఖో, యాన్, యాతి, తే, తస్మై అభియాత్రే, బలిం-హరన్తి, యథారాజానఃపృథవే ❁॥౩౬॥ ❁ యద్యప్యేవంవిధానిబహూనిఫలాని-తథాపి-త్యక్తాన్యఫలసఙ్గః, భగవతి - భక్తింఉద్వహన్కుర్వన్, వైచిత్ర్యవీర్యాణాంవిచిత్రవీర్యశాలినాం-అభిమతం-మహతోభగవతో, మాహాత్మ్యస్య, సూచకం, పుణ్యం, వైన్యస్యచరితం, శృణుయా, చ్ఛ్రావయే-త్పఠేచ్చ, ఏవంచే-దస్మిన్భగవతి, కృ

తమతి,ర్మర్త్యః, సార్ద్ధివీం పృథునాలబ్ధాం-గతి-మాప్నుయాత్ ❁ ॥ ౩౭॥౩౮॥ ❁య, ఇదం పృథుచరిత-మత్యాదరేణా, నుదినం,శృణ్వన్ , ప్రథయన్ కీర్తయన్, విముక్తాన్యపలాసఙ్గః,స-మర్త్యః,భవసిన్ధోః పోతౌ ప్లవరూపౌ , పాదౌ, యస్య, తస్మిన్, భగవతి,నిపుణాం-మతిం,లభతే ❁॥౩౯॥ ❁ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వావింశోఽధ్యాయః. ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

ఏవం కార్త్స్న్యేన పృథుచరిత్రమభిధాయ తత్సన్తతిం తచ్చరిత్రం చాభిధాతుముపక్రమతే మునిః ॥ విజితాశ్వ ఇతి॥ విజితాశ్వః, పృథోః పుత్రః , విపులకీర్త్తిః, అధిరాజ, ఆసీత్, భ్రాతృవత్సలో, విజితాశ్వః, యవీయోభ్యః కనిష్ఠేభ్యః భ్రాతృభ్యః, కాష్ఠాః దిశః-అదాత్ ❁॥ ౧ ॥ ❁కాం కాం కాష్ఠాం కస్మా అదాదిత్యత్రాహ॥ హర్యక్షాయ, ప్రాచీం దిశం, ధూమ్రకేశాయ, దక్షిణాం దిశం - వృకసంజ్ఞాయ , ప్రతీచీం దిశం, తురీయాం చతుర్థీముదీచీం దిశం - ద్రవిణసే, విభుర్విజితాశ్వః, అదిశదదాత్ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁పృథోరశ్వమేధే అశ్వవిజయావసరే-శక్రాద-న్తర్ధానగతిం తిరోధానగతిం- లబ్ధ్వా, అన్తర్ధానసంజ్ఞితః అన్తర్ధానాఖ్యోఽభూత్ , విజితాశ్వస్యైవాన్తర్ధాన ఇతి నామాన్తరమిత్యర్థః, అన్తర్ధానసంజ్ఞితో విజితాశ్వః, శిఖణ్డిన్యాం, సుసమ్మతం, అపత్యత్రయం, ఆధత్త ఉత్పాదయామాస ❁॥౩ ॥ ❁అపత్యత్రయమేవాహ॥ పావక ఇతి ॥ పురా, వసిష్ఠస్య, శాపః, తస్మాత్, త్రయోఽగ్నయః , గార్హపత్యాహవనీయదక్షిణాగ్నయః, పావకాదిరూపేణ, మనుష్యే

క్త్వాన్యసఙ్గో భగవత్యచలాం భక్తిముద్వహన్ । వైన్యస్య చరితం పుణ్యం శృణుయాచ్ఛ్రావయేత్పఠేత్ ॥౩౭॥ వైచిత్ర్యవీర్యాభిమతం మహన్మాహాత్మ్యసూచకమ్ । అస్మిన్కృతమతిర్మర్త్యః పార్థివీం గతిమాప్నుయాత్॥ అనుదినమిదమాదరేణ శృణ్వన్ పృథుచరితం ప్రథయన్ విముక్తసఙ్గః । భగవతి భవసిన్ధుపోతపాదే స చ నిపుణాం లభతే మతిం మనుష్యః॥౩౯॥ ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻ ✻✻✻✻✻✻✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః ✻✻✻✻✻✻✻✻

మైత్రేయ ఉవాచ॥ విజితాశ్వోఽధిరాజాసీత్పృథుపుత్రః పృథుశ్రవాః। యవీయోభ్యోఽదదాత్కాష్ఠా భ్రాతృభ్యో భ్రాతృవత్సలః ౧ ॥ హర్యక్షాయాదిశత్ప్రాచీం ధూమ్రకేశాయ దక్షిణామ్। ప్రతీచీం వృకసంజ్ఞాయ తుర్యాం ద్రవిణసే విభుః॥ ౨॥ అన్తర్ధానగతిం శక్రాల్లబ్ధ్వాన్తర్ధానసంజ్ఞితః । అపత్యత్రయమాధత్త శిఖణ్డిన్యాం సుసమ్మతమ్॥౩॥ పావకః పవమానశ్చ శుచిరిత్యగ్నయః పురా। వసిష్ఠశాపాదుత్పన్నాః పునర్యోగగతిం గతాః ॥ ౪ ॥ అన్తర్ధానో నభస్వత్యాం హవిర్ధానమవిన్దత । య ఇన్ద్రమశ్వహర్తారం విద్వానపి న జఘ్నివాన్॥౫॥ రాజ్ఞాం వృత్తిం కరాదానదణ్డశుల్కాదిదారుణామ్। మన్యమానో దీర్ఘసత్రవ్యాజేన విససర్జ హ॥ తత్రాపి హంసం పురుషం పరమాత్మానమాత్మదృక్ । యజంస్తల్లోకతామాప కుశలేన సమాధినా॥ ౭॥ హవిర్ధానాద్ధవిర్ధానీ విదురాసూత షట్సుతాన్। బర్హిషదం గయం శుక్రం కృష్ణం సత్యం జితవ్రతమ్ ॥ ౮ ॥ బర్హిషత్సు మహాభాగో హావిర్ధానిః ప్రజాపతిః। క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతో యోగేషు చ కురూద్వహ ॥ ౯ ॥ యస్యేదం దేవయజనమనుయజ్ఞం వితన్వతః। ప్రాచీనాగ్రైః కుశైరాసీదాస్తృతం వసుధాతలమ్ ॥ ౧౦ ॥ సాముద్రీం దేవ

ష్యాత్పన్నాః, తే, పునః, యోగగతిమగ్నిత్వం , ప్రాప్తాః, ఆహవనీయత్వాదేస్సంస్కారరూపత్వాత్తేషాం మనుష్యయోనావుత్పత్త్యనర్హత్వాత్తదభిమానిదేవతానాముత్పత్తిరత్ర వివక్షితా ❁ ॥౪ ॥ ❁నభస్వత్యాం అన్యస్యాం భార్యాయాం, అన్తర్ధానో విజితాశ్వః, హవిర్ధానం, పుత్రం , లేభే, అన్తర్ధానం విశినష్టి , యః అన్తర్ధానోఽశ్వహర్తారం, ఇన్ద్రం విద్వాన్ జానన్నపి, న జఘ్నివాన్ , ఏతేన శక్రాదన్తర్ధానగతిలాభే కారణముక్తమ్ ❁॥౫॥ ❁స చాన్తర్ధానః, రాజ్ఞాం, వృత్తిం , కరాదానదణ్డశుల్కాదిభి-రతిదారుణాం పరపీడాత్మికాం-మన్యమానః-దీర్ఘసత్రానుష్ఠానవ్యాజేన విససర్జ-హేత్యాశ్చర్యే ॥౬॥ ❁ తత్రాపి దీర్ఘసత్రేపి- హంసం స్వేషాం క్లేశం హన్తీతి హంసం , శుద్ధమేవా పరమాత్మానం-పరమపురుషం-ఆత్మదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానీసన్ - యజన్ , కుశలేన దీర్ఘానుష్ఠితేన- సమాధినా-భగవల్లోక-మవాప ❁॥౭॥ ❁ హే విదుర, హవిర్ధానాదన్తర్ధానపుత్రాద్ధవిర్ధానీ తద్భార్యా, బర్హిషదాదీన్, షట్పుత్రాన్, అసూత ❁॥౮॥ ❁ హే మహాబాహో , హావిర్ధానిః హవిర్ధానస్యాపత్యం , బర్హిషత్ , ప్రజాపాలనపరః క్రియాకాణ్డేషు, యోగేషు చ, నిష్ణాతః నిష్ణాతోఽభూత్, హే కురూద్వహ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతత్వమేవాహ॥ యస్యేతి॥ ఇదం వసుధాతలం, దేవయజనం యజ్ఞవాటం , వితన్వతః , యత్ర దేశే ఏకో యజ్ఞః కృతస్తత్సమీప ఏవ దేశే పునర్యజ్ఞాన్తరం కుర్వతః , ప్రాచీనాగ్రైః, కుశైః, కృత్స్నం , వసుధాతలమాస్తృతమాసీత్, అత ఏవ , ప్రాచీనబర్హిరిత్యుచ్యతే ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁సః

విప్రాచీనబర్హిః-స్సముద్రస్యపుత్రీం , దేవదేవేనబ్రహ్మణా-ఉపదిష్టాం,శతద్రుత్యాఖ్యాం, ఉపయేమేతాంశతద్రుతింవిశి నష్టి,కైశోరీంబాలాం , చారూణిసున్దరాణిసర్వాణ్యఙ్గానియస్యాస్తాం,సుష్ఠు,అలఙ్కృతాం,ఉద్వాహేవివాహే, పరిక్రమన్తీమగ్నిం,యాంశతద్రుతిం,అగ్నిః , చకమే శుకీమివ , అయమర్థః,సప్తర్షీణాంస్త్రైతద్భార్యాదర్శనేనాగ్నిః కామావిష్టోఽభూత్ , తంచతద్భార్యాస్వాహానామసప్తర్షిభార్యారూపధారిణీసతీరమయామాస , రమయిత్వాచతద్దే తశ్శుకీరూపేణశరస్తమ్బేనిధాయాగచ్ఛత్-తాంచయథాసప్తర్షిభార్యాభ్రాన్త్యాగ్నిఃకామితవాన్ , తద్వదితి , స్రుకీమి తిపాఠేస్తోకస్తోకఘృతధారామివేత్యర్థః ❋ ॥ ౧౧ ॥ ❋సూర్యయానవోఢయైవనూపురైః-క్వణయన్త్యా-శతద్రుత్యా-విబుధాదయస్సర్వే-విజితాఃవశీకృతాః-మోహితాఇతియావత్ ❋ ॥ ౧౨ ॥ ❋ప్రాచీనబర్హిషస్సకాశాత్-శతద్రుత్యాం దశపుత్రా-అభవన్ఉదభవన్-పుత్రాన్విశినష్టి,తుల్యం, నామ-వ్రతమాచారో - యేషాంతే,ధర్మస్నాతాఃధర్మనిష్ణాతాః-ధర్మపారగాఇతియావత్-నిష్ణాతిశబ్దోహిసర్వత్రవివక్షితానుష్ఠానాన్తరభావ్యవభృథస్నానస్థానీయమన్తగమనమాహ-ప్రచేతసఃప్రచేతోనామానః ❋ ॥ ౧౩ ॥ ❋ప్రజాసర్గే పిత్రా- ఉపదిష్టాః - ప్రథమం,తపశ్చరితుం - వనమర్ణవ-మావిశన్-దశసఙ్ఖ్యాకాని-వర్షాణాంవత్సరాణాం-సహస్రాణి- తపసాంపతిం-భగవన్తం - తపసా- ఆర్చన్అర్చయామాసుః ❋ ॥ ౧౪ ॥ ❋పథిమార్గేదృష్టేన-ప్రసీదతా-గిరిశేనరుద్రేణ,య-దుక్తముపదిష్టం-త-ద్ధ్యాయన్తస్తదర్థంధ్యాయన్త-స్త-జ్జపన్తశ్చ-సమాహితచిత్తాః-పూజయన్తశ్చ - ఆర్చన్నితిపూర్వేణాన్వయః ❋ । ౧౫ ॥ ❋గిరిశేనోక్తంధ్యాయ

దేవోక్తాముపయేమేశతద్రుతిమ్ । తాంవీక్ష్య చారుసర్వాఙ్గీంకిశోరీంసుష్ఠ్వలంకృతామ్ ॥ పరిక్రమన్తీముద్వాహేచకమేఽగ్నిః❋శ్శుకీమివ॥౧౧ ॥విబుధాసురగన్ధర్వమునిసిద్ధనరోరగాః।విజితాస్సూర్యయాదిక్షుక్వణయన్త్యైవనూపురైః ॥ ౧౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిషఃపుత్రాశ్శాతద్రుత్యాం దశాభవన్ । తుల్యనామవ్రతాస్సర్వేధర్మస్నాతాఃప్రచేతసః॥౧౩॥పిత్రాఽఽదిష్టాఃప్రజాసర్గేతపసేఽర్ణవమావిశన్।దశవర్షసహస్రాణితపసాఽఽర్చంస్తపస్పతిమ్॥౧౪॥యదుక్తంపథిదృష్టేనగిరిశేనప్రసీదతా ।తద్ధ్యాయన్తోజపన్తశ్చపూజయన్తశ్చసంయతాః॥౧౫॥విదురఉవాచ ॥ప్రచేతసాంగిరిత్రేణయథాఽఽసీత్పథిసఙ్గమః ।యచ్చాప్యాహహరఃప్రీతస్తన్నోబ్రహ్మన్వదార్థవత్॥౧౬॥సఙ్గమఃఖలువిప్రర్షేశివేనేహశరీరిణామ్।దుర్లభోమునయోదధ్యురసఙ్గాద్యమభీప్సితమ్॥ ౧౭ ॥ ఆత్మారామోఽపియస్త్వస్యదీనలోకస్యరాధసే ।శక్త్యాయుక్తోవిచరతిఘోరయాభగవాన్భవః ॥ ౧౮ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ప్రచేతసఃపితుర్వాక్యంశిరసాఽఽదాయసాధవః।దిశంప్రతీచీంప్రయయుస్తపస్యాదృతచేతసః ॥ ౧౯ ॥ సముద్రముపవిస్తీర్ణమపశ్యన్సుమహత్సరః। మహన్మనఇవస్వచ్ఛంప్రసన్నసలిలాశయమ్ ॥ ౨౦ ॥ నీలరక్తోత్పలామ్భోజకల్హారేన్దీవరాకరమ్ । హంససారసచక్రాహ్వకారణ్డవనికూ

న్తఇత్యవ్యక్తం,తత్ర-కిముక్తంగిరిశేనేతిపృచ్ఛతివిదురః-యదాయస్మిన్కాలే - పథి,గిరిత్రేణసహ-ప్రచేతసాం-సఙ్గమఆసీత్-హేబ్రహ్మన్-ప్రీతో-హరోరుద్రః-అర్థవత్ పురుషార్థసాధనం-య-దాహ- తన్నోఽస్మభ్యం-వద ❋ ॥ ౧౬ ॥ ❋శివసఙ్గమస్యదౌర్లభ్యమాహ ॥ హేవిప్రర్షే,శరీరిణాం ఇహసంసారే-శివేనసాకంసఙ్గమోదుర్లభఃదుఃఖేనాపిలబ్ధుమశక్యః - మునయః,అభీప్సితంఆప్తుమిష్టం-యంశివం-అసఙ్గాత్ విషయాన్తరసఙ్గత్యాగా-ద్దధ్యురేవకేవలం-నతుప్రాపుః - తేనశివేన ❋ ॥ ౧౭ ॥ ❋ననుమునీనాంకింతద్ధ్యానేనఘోరత్వాదిత్యాశఙ్క్యాహ॥ యోఽయం- భగవాన్ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానవాన్-హరః-ఆత్మారామోఽపిఆత్మారామత్వేనలోకసంచారప్రయోజనరహితోఽపీత్యర్థః-దీనలోకస్య - రాధసేసిద్ధయే-దీనాననుగ్రహీతుమితియావత్,శక్త్యాశ్రియాసహ-యుక్తః,ఘోరయా-మహార్హ్యా-ఉపలక్షితో-విచరతి ❋ ॥ ౧౮ ॥ ❋ఏవమాపృష్టోమునిస్తద్యథావద్వక్తుముపక్రమతే॥ప్రచేతసఇతి॥ సాధవఃప్రచేతసః-పితుఃప్రాచీనబర్హిషః-వాక్యం - ప్రజాస్సృజతేతివాక్యం-శిరసా-ఆదాయఅతిగౌరవేణశిరసాఽనుమోద్య-స్పష్టశ్రద్ధంతపస్యా-దృతచేతసఃప్రతీచీందిశంప్రతిప్రయయుః ❋ ॥ ౧౯ ॥ ❋సముద్రమనుపసముద్రాత్కించిన్న్యూనం,,ఉపోఽధికేచ,, ఇ-కర్మప్రవచనీయత్వేతద్యోగాద్ద్వితీయా-సముద్రసమీపేవా-విస్తీర్ణం-సుశోభనం-మహత్శ్రేష్ఠంసరః-అపశ్యత్ - మహత్త్వమేవస్పష్టయతి॥మహతాంజ్ఞానినాం-మనఇవస్వచ్ఛంనిర్మలం-ప్రసన్నాః-సలిలాశయాఃమత్స్యాదయః-యస్మిన్ ❋॥౨౦॥ ❋నీలోత్పలాదీనామాకరంజన్మస్థానం-ఉత్పలానిరాత్రివికాసీని - అమ్భోజానిదివావికాసీనికల్హారాణిసన్ధ్యావికాసీని,ఇన్దీవరంనీలోత్పలం-తస్యపునరు

---

౧౧ ॥ శ్లో ॥ పా ❋ స్రుకీమివ.

క్త్రీం ప్రాచుర్యజ్ఞాపనార్థా-హంసాదిభిర్విహఙ్గైః కూజితం చకారణ్డవం చక్రవాకాః ॥ ౨౧ ॥ మత్తా-యే భ్రమరాస్తేషాం స్వరేణ మధురస్వరేణ-హృష్టరోమాణో-లతాఙ్ఘ్రిపాః-యస్మిన్-ఉపశ్లిష్టలతాగ్రాః-హృష్టరోమాణ ఇవ-అఙ్ఘ్రిపాః, యస్మిన్-తదిత్యర్థః-పద్మకోశేషు యే-రజః-తత్-దిక్షు, విక్షిపతా-పవనేన ఉత్సవో యస్మిన్ ॥ ౨౨ ॥ తత్ర-మృదఙ్గాదిభిరన్వితం దివ్యైర్మార్గభేదైః ప్రకారభేదైర్మనోహరం, గాన్ధర్వం గానమాకర్ణ్య-తే రాజపుత్రాః-విసిస్ముః విస్మయం ప్రాప్తాః ॥ ౨౩ ॥ తదైవ తస్మాత్సరసో వినిర్గచ్ఛన్తం-విబుధానుగైర్గన్ధర్వకిన్నరాదిభిః, ఉపగీయమాన-మమరశ్రేష్ఠమ్ ॥ ౨౪ ॥ తప్తహేమరాశిసదృశకాన్తిం-నీలః కణ్ఠో యస్య తం, ప్రసాదాభిముఖం-త్రిలోచనం రుద్రం, వీక్ష్య-సంజాతహర్షాః ప్రచేతసః-ప్రణేముర్నమస్కృతవన్తః ॥ ౨౫ ॥ స, భక్తవత్సలో భగవాన్ గిరిశః, ప్రపన్నాన్ నమస్కుర్వాణాన్-ధర్మజ్ఞాన్, వినయాదిశీలసమ్పన్నాన్-తాన్ ప్రచేతసః-స్వదర్శనప్రీతాన్, స్వయమపి ప్రీత, ఉవాచ ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ యూయమితి యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ యూయం-వేదిషదః ప్రాచీనబర్హిషః, పుత్రాః-వః యుష్మాకం-చికీర్షితం భగవదారాధనం చ, విదితం వః అనుగ్రహాయ యుష్మాననుగ్రహీతుం, మే మమ-దర్శనం, కృతం కారితం, మయేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ అనుగ్రహకారణమాహ ॥ య ఇతి ॥ త్రిగుణాత్మకాత్తమసః ప్రధానాత్, జీవసంజ్ఞితాత్ క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-సాక్షాత్పరం విలక్షణం-సూక్ష్మాదితి పాఠే, త్రిగుణాత్ కార్యావస్థాత్ సూక్ష్మాత్ కారణావస్థాచ్చ, తమసః ప్రధానాత్, క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-పరమిత్యర్థః-భగవన్తం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణ్యాపాదకపూర్ణజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యం వాసుదేవం యః, ప్రపన్నః, స, మే, ప్రియః, భగవద్భక్తస్య సర్వోత్కృ

జితమ్ ॥ ౨౧ ॥ మత్తభ్రమరసౌస్వర్యహృష్టరోమలతాఙ్ఘ్రిపమ్ । పద్మకోశరజోదిక్షువిక్షిపత్పవనోత్సవమ్ ॥ తత్ర గాన్ధర్వమాకర్ణ్య దివ్యమార్గమనోహరమ్ । విసిస్ముః రాజపుత్రాస్తే మృదఙ్గపణవాద్యవత్ ॥ ౨౩ ॥ తర్హ్యేవ సరసస్తస్మాన్నిష్క్రామన్తం సహానుగమ్ । ఉపగీయమానమమరప్రవరం విబుధానుగైః ॥ ౨౪ ॥ తప్తహేమనికాయాభం శితికణ్ఠం త్రిలోచనమ్ । ప్రసాదసుముఖం వీక్ష్య ప్రణేముర్జాతకౌతుకాః ॥ ౨౫ ॥ స తాన్ప్రపన్నార్తిహరో భగవాన్ధర్మవత్సలః । ధర్మజ్ఞాన్శీలసమ్పన్నాన్ప్రీతః ప్రీతానువాచ హ ॥ ౨౬ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ యూయం వేదిషదః పుత్రా విదితం వశ్చికీర్షితమ్ । అనుగ్రహాయ భద్రం వ ఏవం మే దర్శనం కృతమ్ ॥ ౨౭ ॥ యః పరం తమసః సాక్షాత్త్రిగుణాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । భగవన్తం వాసుదేవం ప్రపన్నః స ప్రియో హి మే ॥ స్వధర్మనిష్ఠః శతజన్మభిః పుమాన్విరిఞ్చతామేతి తతః పరం హి మామ్ । అవ్యాకృతం భాగవతోఽథ వైష్ణవం పదం యథాఽహం విబుధాః కలాత్యయే ॥ ౨౯ ॥ అథ భాగవతా యూయం ప్రియాః స్థ భగవాన్యథా । న మద్భాగవతానాం చ ప్రేయానన్యోఽస్తి కశ్చన ॥ ౩౦ ॥ ఇదం వివిక్తం జప్తవ్యం పవిత్రం మఙ్గలం పరమ్ । నిఃశ్రేయసకరం చాపి శ్రూయతాం తద్వదామి వః ॥ ౩౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యనుక్రోశహృదయో భగవానాహ తాఞ్ఛివః । బద్ధాఞ్జలీన్రాజపుత్రాన్నారాయణపరో వచః ॥ ౩౨ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ జితం త ఆత్మవిద్ధుర్యస్వ

ష్టత్వాదితి భావః ॥ ౨౮ ॥ సర్వోత్కృష్టత్వమేవాహ ॥ స్వధర్మనిష్ఠ ఇతి ॥ పుమాన్, శతజన్మభిః, కేవలస్వవర్ణాశ్రమధర్మనిష్ఠః-విరిఞ్చతాం విరిఞ్చసాలోక్యం-తత్సామ్యం వా, ఏతి-మామిత్యత్రాప్యేవం-తతః పరం తతః పరస్తాత్, మామేతి, అథానన్తరం, భాగవతః నివృత్తధర్మానుష్ఠానపరః, అవ్యాకృతచక్షురాద్యనవగమ్యం, వక్తుమయోగ్యం వా, వైష్ణవం విష్ణుసమ్బన్ధి, పదం స్థానం, ఏతి, అహం-విబుధాః బ్రహ్మేన్ద్రాదయశ్చ-కలాత్యయే స్వస్వాధికారాన్తే, యథా ప్రాప్నువన్తి తథేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అథ, నను యూయం-భాగవతాః, స్థ-భవథ, అతో, నను, భగవాన్యథా, ప్రియః, ఏవం, యూయమపి, ప్రియా భవథ, భాగవతానాం భాగవతేభ్యః, మే, అన్యః, ప్రియః, కశ్చిత్, నాస్తి ॥ ౩౦ ॥ తత, ఇదం వక్ష్యమాణం, జప్తవ్యం శ్రూయతామిత్యన్వయః, జప్తవ్యం విశినష్టి, వివిక్తం అసఙ్కీర్ణం-యద్వా-వివిక్తం కర్తరి క్తః, వివేచకం, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వేన పరమాత్మవివేచకమిత్యర్థః, అత ఏవ, పవిత్రం - అత ఏవ-మఙ్గలం, ధర్మాదిపురుషార్థసాధనం, నిఃశ్రేయసకరం ముక్తిసాధనం-అత ఏవ-పరం-వః యుష్మభ్యం-వదామి ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యేవం వదామీతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకం-అనుక్రోశహృదయః కృపాయుక్తహృదయః -భగవాన్నారాయణ ఏవ-పరః ప్రాప్యః ప్రాపకశ్చ -యస్య సః-శివః-బద్ధాని అఞ్జలిపుటాని-యైస్తాన్-రాజపుత్రాన్ప్రతి-వచః వాక్య-మాహ ॥ ౩౨ ॥ స్వరూపస్వభావైస్తవ సర్వోత్కృష్టత్వం భక్తానుగ్రహార్థమేవ న స్వార్థమితి వదన్ సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ జితమితి ॥ హే ఆత్మవద్ధుర్య-ఆత్మవతాం జ్ఞా

---

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ సూక్ష్మాత్త్రిగుణ.

నినాం-ధుర్యరక్షక తేతివ-జితముత్కర్షః - స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయోత్కర్షః - జితమితి భావే క్తః - స్వస్తవమే-ఆత్మవిదామితి శేషః-యద్వా - ఆత్మవిద్ధుర్యా యోగేశ్వరాః-స్తేషాం-స్వస్తవమే సుఖాయ-త్వాముపాసీనానాం నిరతిశయానన్దావహాస్త్వత్స్వరూపరూపగుణా భక్తానుగ్రహైకప్రయోజనా ఇత్యర్థః అతో-మే-త్వాముపాసీనస్య మమ-స్వస్తి త్వదనుభూతిసంభూతం సుఖం - అస్తు-న త్వసత్త్వం ప్రాప్నుయామిత్యర్థః - మే స్థాయిత్వేనావతిష్ఠత్వితి భావః - నను విషయానన్దవన్మదనుభూతిసంభూతానన్దోపి క్షణిక ఏవ స్యాత్తత్రాహ ॥ రాధసా సిద్ధరూపేణ భవతా-సిద్ధం సంసిద్ధం, సాధ్యత్వే విషయాణామస్థిరత్వాత్తదనుభవసంభూతానన్దోప్యస్థిరః-భవతు సిద్ధరూపత్వాత్త్వాం నిత్యమనుభవతో మమ త్వదనుభవసంభూతానన్దః స్థాయీతి భావః - అత్ర పరమాత్మానన్దసాధనభూత తద్విషయభక్తిస్థైర్యం ప్రార్థ్యతే- నను మమ కథం సర్వోత్కృష్టతా మమాపి దేవాదీనాం మధ్యే అన్యతమత్వాదిత్యత్రాహ - సర్వస్మా ఆత్మన ఇతి సర్వస్మై ప్రపఞ్చరూపాయ-తత్ర హేతుః - ఆత్మన ఇతి-యథా దేవమనుష్యాదిశరీరస్యాత్మతయానుప్రవిష్టో జీవః దేవోయమితి దేవాదిసామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యతే తద్వత్పరమాత్మా "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్" "య ఆత్మని తిష్ఠన్" ఇతి, చిదచిదన్తరాత్మతయావస్థితస్తద్వ్యపదేశేన వ్యపదిశ్యతే - తత్తదన్తరాత్మత్వమేవ తత్తద్వ్యపదేశవ్యపదేశ్యత్వనిమిత్తమితి యుక్తమాత్మత్వస్య సర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-యద్వా "ఆత్మన ఆకాశస్సమ్భూత" ఇత్యత్రేవాత్మశబ్దః కారణాత్మపరః-తథా చాయమర్థః-కారణం హి మృద్ద్రవ్యం కార్యాత్మనా పరిణతం మృదయం ఘట ఇతి కార్యాభేదేన వ్యపదిశ్యతే-తథా సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టః కారణభూతః పరమాత్మా స్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మరూపప్రపఞ్చవ్యపదేశవ్యపదేశ్య ఇత్యుక్తం- కారణాత్మత్వస్య సర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-ఏవం చేదృశం సర్వాత్మత్వ సర్వకారణత్వప్రయుక్త సర్వాత్మకత్వం త్వయ్యేవైకాన్తమితి త్వమేవ సర్వోత్కృష్ట ఇతి భావః ❋ ॥ ౩౩ ॥ ❋ అన్యదప్యుత్కర్షోపపాదకం గుణజాతం వదన్ తద్విశిష్టం నమస్కరోతి ॥ నమ ఇతి ॥ పఙ్కజనాభాయ లోకాత్మకం పఙ్కజం నాభౌ యస్య తస్మై, ఏవం కార్యావస్థప్రపఞ్చరూపత్వముక్తం - కారణావస్థప్రపఞ్చరూపతామా

స్తవమేతస్తుమో భవతా రాద్ధం సర్వస్మా ఆత్మనే నమః ॥ ౩౩ ॥ నమః పఙ్కజనాభాయ భూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మనే । వాసుదేవాయ శాన్తాయ కూటస్థాయ స్వరోచిషే ॥ ౩౪ ॥ సఙ్కర్షణాయ సూక్ష్మాయ దురన్తాయాన్తకాయ చ । నమో విశ్వప్రబోధాయ ప్రద్యుమ్నాయాన్తరాత్మనే ॥ ౩౫ ॥ నమో నమోఽనిరు

హ-భూతసూక్ష్మాణామిన్ద్రియాణాం చాత్మనే ఆశ్రయాయ, ఉభయనిర్వాహకమన్తరాత్మత్వం తత్ప్రయుక్తదోషాస్పృష్టత్వం చాహ, వాసుదేవాయ, వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చ-తస్మై "సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః" ఇత్యుక్తకర్త్రధికరణవ్యుత్పత్తినిరుక్త వాసుశబ్దవాచ్య సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టాయ - తథాపి-దేవాయ వ్యాప్యగతదోషాస్పర్శనేన దేదీప్యమానాయ-అత ఏవ, శాన్తాయ అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యుభిరూర్మిభిర్విరహితాయ, అత ఏవ కూటస్థాయ నిర్వికారాయ, అత ఏవ-స్వరోచిషే నిత్యాసఙ్కుచితాపరిచ్ఛిన్నస్వప్రకాశాయ ❋ ॥ ౩౪ ॥ ❋ కారణావస్థప్రపఞ్చాత్మకత్వస్య ప్రపఞ్చసంహారపూర్వకత్వాజ్జగత్సంహర్తృత్వగుణవిశిష్టతామాహ ॥ సఙ్కర్షణాయేతి ॥ సఙ్కర్షణాయ, సమిత్యేకీకారే, అవిభక్తనామరూపత్వేన కర్షణాయ - కర్షయత్యాకర్షయతి స్వస్మిన్ జగదుపసంహరతీతి తథా - తస్మై కేనాకారేణ సంహర్తృత్వం, తత్రాహ, అన్తకాయ - ముఖాగ్నినా లోకదాహకాయ, అత ఏవ, సూక్ష్మాయ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టాయ, ఏవం భూతాయాపి- దురన్తాయ అన్తరహితాయ, అనుపసంహార్యాయేత్యర్థః, సంహారో హి కార్యస్య కారణేన సహ సంశ్లేషః-తస్య కారణాన్తరాభావేనానుపసంహార్యత్వాత్ కారణకాష్ఠాభూతాయేత్యర్థః - ఫలితః - ఏవం కార్యావస్థకారణావస్థప్రపఞ్చరూపత్వ తదనుగుణగుణయుక్తం నమస్కృత్య జగద్రక్షకత్వ తదుపయుక్తగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ నమ ఇతి ॥ విశ్వప్రబోధాయ-విశ్వం ప్రబోధయతి ధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనప్రకాశకవేదాఖ్యశాస్త్రోపదేశేన వేదయతీతి విశ్వప్రబోధః-తస్మై-విశ్వోజ్జీవయిత్రే ఇత్యర్థః - న కేవలముపదేశమాత్రేణ, కిం తు, వ్యూహవిభవాన్తర్యామిత్వాదిరూపేణ-విభవమూలత్వసాధ్వసాధునిగ్రహానుగ్రహదేహేన్ద్రియాదిసంజీవయితృత్వాదిభిశ్చేత్యాహ, ప్రద్యుమ్నాయ- దుష్టనిగ్రహసాధ్వనుగ్రహైకప్రయోజనరామకృష్ణాదివిభవమూలప్రద్యుమ్నవ్యూహాయ - అన్తరాత్మనే-సర్వదేశకాలావస్థాసు యుగపత్సర్వజగదన్తః ప్రవేశపూర్వకం ప్రశాసనేన భర్త్రే ❋ ॥ ౩౫ ॥ ❋ నమసోద్విరుక్తిస్తత్తద్గుణవిశేషవిశిష్టత్వాభి

పాయతఃకృతా - అనిరుద్ధాయ అనిరుద్ధవ్యూహాయ-హృషీకాణామిన్ద్రియాణాం-య-ఈశంమనః-ఇన్ద్రియాణిచ-తదాత్మనేతద్రూపాయ, సర్వాత్మకత్వేఽపివిశిష్యహృషీకేశేన్ద్రియగ్రహణమనిరుద్ధోపాసనస్థానకృతం-తథాచోక్తంశ్రుతిమె ‹‹ యద్విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యంహృషీకాణామధీశ్వరం । శారదేన్దీవరశ్యామంసంరాధ్యన్ముషిభిశ్శనై ›› రితి-ఉక్తస్యజగద్రూపత్వాదేర్జీవస్యదేవాదిరూపత్వవత్కర్మాయత్తత్వశఙ్కాయామాహ-పరమహంసాయ-హీనస్తికర్మాఖ్యం పుణ్యాపుణ్యరూపంమలమాశ్రితేషుస్వస్మింశ్చేతిహంసః-తతఃకర్మధారయాచ్చతుర్థీ-అపహతపాప్మనఇత్యర్థః-పూర్ణాయఅన్తర్బహిశ్చవ్యాప్యస్థితాయ-నిత్యనిరుపాధికాన్తర్బహిర్వ్యాప్తికృతంజగద్రూపత్వంనభగవతఔపాధికం -జీవస్యతుదేవాదిశరీరేష్వభివ్యాప్తిః ‹‹ పిప్పలంస్వాద్వత్తి ›› తిశ్రుతేఃకర్మకృతేతితస్యదేవాదిరూపత్వమౌపాధికమితితతఃపరమాత్మనోవైలక్షణ్యసిద్ధిః-యద్వా-పరమహంసాయఅపహతపాప్మనే-అతఏవ - నిర్వృతాత్మనేశోకరహితాయ-నిభృతాత్మనఇతిపాఠేక్షయవృద్ధిశూన్యాయ-అతఏవ పూర్ణాయసర్వదాఽన్తర్బహిశ్చవ్యాప్యస్థితాయ-యద్వా- పూర్ణాయవ్యాపకాయ-నిభృతాత్మనేఅవాప్తసమస్తకామాయ - అయమపిజగద్రక్షణోపయుక్తఏవగుణః - అవాప్తసమస్తకామోహ్యాశ్రితాన్సమాహితకామప్రదానేనసమ్యక్పాలయతి నతుదరిద్రః ॥౩౬॥ అన్యదపరక్షణోపయుక్తంగుణజాతమాహ॥ స్వర్గాపవర్గయో,ర్ద్వారాయసాధనభూతాయ ‹‹ ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానంవిశ్వంబిభర్తిభువనస్యనాభిః - అమృతస్యైషసేతు ›› రిత్యాదిశ్రుతేః-సేతురివసేతుర్లబ్ధకఃప్రాపకః-సేతుర్హితిరాన్తగప్రాపకః - స్వర్గాపవర్గద్వారత్వమేవో పాదయన్విశినష్టి-నిత్యంసదా-శుచిషుయోగిచిత్తేషసీదతిగమతఇతిశుచిషత్ - యోగిభిర్నిత్యముపాస్యత్వేనతత్సమీహితాపవర్గప్రదాత్రఇత్యర్థః-హిరణ్యంవీర్యంయస్యసోఽగ్నిః - తస్మై - అగ్నిరూపాయ - చతుర్ణాంహోతౄణామయంచాతుర్హోత్రః-చతుర్భిఃహోతృభిఃసాధ్యః - తస్మై - తన్తవేయజ్ఞాయ -తద్రూపాయేత్యర్థఃయజ్ఞరూపత్వయజ్ఞారాధ్య

ధ్యాయహృషీకేశేన్ద్రియాత్మనే । నమః పరమహంసాయపూర్ణాయ నిర్వృతాత్మనే॥౩౬॥ స్వర్గాపవర్గద్వారాయనిత్యంశుచిషదేనమః । నమోహిరణ్యవీర్యాయచాతుర్హోత్రాయతన్తవే॥౩౭॥నమఊర్జ ఇషేత్రయ్యాః పతయేయజ్ఞరేతసే। తృప్తిదాయచజీవానాంనమస్సర్వరసాత్మనే॥౩౮॥సర్వసత్త్వాత్మదేహాయవిశేషాయస్థవీయసే।నమస్త్రైలోక్యపాలాయసహఓజోబలాయచ॥౩౯॥శబ్దలిఙ్గాయనభసేనమోఽన్తర్బహిరాత్మనే।

త్వతత్ఫలదత్వాదిభిఃస్వర్గద్వారామేత్యర్థః॥౩౭॥ ఊర్క్ పితౄణామన్నం- ఇట్ దేవానామన్నం-తద్రూపాయ దాగ్నిహోత్రాదిరూపేణపిత్రాదీనాంతృప్తిమాపాదయత్తదన్తర్యామిరూపేణయఃఫలదః - తస్మా ఇత్యర్థః-త్రయ్యాః వేదస్య-పతయేరక్షకాయప్రతిపాద్యాయచ-యజ్ఞస్య, రేతఃఫలం,తద్రూపాయఅత్రహిరణ్యరూపాయేత్యాహవనీయాద్యగ్నిరూపత్వముక్తం, చాతుర్హోత్రాయతన్తవఇతిద్రవ్యక్రియామన్త్రాద్యాత్మకయజ్ఞరూపత్వం, ఊర్జ ఇషఇతియజ్ఞారాధ్యదేవతారూపత్వం,త్రయ్యాఃపతయఇతిస్వర్గాపవర్గతత్సాధనప్రకాశకవేదకారణత్వం,ఏవంస్వర్గాపవర్గద్వారత్వముక్తం, స్వర్గద్వారశబ్దేనఐహలౌకికసుఖసాధనత్వమభిప్రేతం, తదుపపాదయన్నమస్కరోతి-జీవానాం, తృప్తిదాయశబ్దస్పర్శాదివిషయానుభవజసుఖప్రదాయేత్యర్థః, ఏతదుపపాదకంసర్వరసాత్మనఇతి,సర్వేరసాః,కట్వామ్లలవణమాధుర్యాదయః, తదాత్మనేతద్రూపాయేత్యర్థః, కట్వాదిరసానామప్పరిణామరూపత్వాత్ ‹‹ రసోహమప్సుకౌన్తేయ ›› తిరసస్యతద్విభూతిత్వగానాత్సర్వరసాత్మనఇత్యుక్తం - ఇదంశబ్దస్పర్శరూపాత్మకత్వస్యాప్యుపలక్షణం, స్థవీయసేస్థూలాయ, విశేషాయపృథివ్యాత్మనే- గన్ధరూపాయేత్యర్థః ‹‹ పుణ్యోగన్ధఃపృథివ్యాంచేతి గానాత్ ॥౩౮॥౩౯॥ ఏవంగన్ధరసాదిభోగ్యరూపేణతృప్తిదత్వముక్తం, అథభోక్తృభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపేణతృప్తిదత్వమాహ॥సర్వేతి॥సర్వసత్త్వాత్మదేహాయ,సర్వమచేతనజాతంభోగోపకరణభోగస్థానరూపం,సర్వేఆత్మానోభోక్తారోజీవాశ్చదేహశ్శరీరంయస్య,తస్మైప్రకారాన్తరేణాపితృప్తిదత్వమాహ-సహఃప్రవృత్తిసామర్థ్యమిన్ద్రియశక్తిః, ఓజస్తేజః-బలంధారణసామర్థ్యం దేహశక్తిః, స్తద్రూపాయేత్యర్థః, సహఆదిరూపేణాపితృప్తిదాయేత్యర్థః,ఏవమాకారేణజగద్రక్షకత్వమిత్యాహ, త్రైలోక్యపాలాయ, ఉక్తప్రకారేణత్రైలోక్యాన్తర్భూతకృత్స్నజగత్పాలాయేత్యర్థః॥ ఏవంజగదుపాదానత్వతదన్తరాత్మత్వతదనన్యత్వతత్సంహర్తృత్వాదిభిఃతదేకాసాధారణైర్ధర్మైఃసర్వోత్కృష్టంనమస్కృత్య- అథచిదచిదాత్మకంసర్వమ

౩౬॥ శ్లో॥ పా॥ నిభృతాత్మనే.

ఏవ స్తుత్యచ్ఛరీరమేవ-అత స్తత్తన్నోత్కృష్టను స్త్రీత్యభిప్రాయేణ సర్వాత్మకత్వేన నమస్కరోతి ॥ శబ్దలిఙ్గాయేతి॥ శబ్ద ఆకాశగుణః - స లిఙ్గం శరీరం యస్య-తస్మై, నభసే ఆకాశరూపాయ చ-ఇదం వాయ్వాదితద్గుణశరీరకత్వస్యాప్యుపలక్షణం-శబ్దాదిషు నియమనపూర్వకం వ్యాప్య తచ్ఛరీరకత్వేన స్థితాయేత్యర్థః - వ్యాప్తిశ్చ వేద్యామగ్నిరివ న బహూ రేవ-తిలేషు తైలమివ నాన్త రేవ - కిన్త్వన్తర్బహిశ్చేత్యాహ-అన్తర్బహిరాత్మన ఇతి-అతతి సన్తతమవిచ్ఛేదేన వ్యాప్నోతీత్యాత్మా- అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితాయేత్యర్థః-తథాచ శ్రూయతే ,, అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థిత ,, ఇతి-పుణ్యాయ యజ్ఞదానాదిరూపపుణ్యశరీరాయ-అముష్మై తత్సాధ్యస్వర్గాదిలోకరూపాయ - లోకాయ ఏతల్లోకరూపాయ- భూరివర్చసే జ్ఞానప్రచురజీవరూపాయ ॥౪౦॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ చ కర్మణే ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకకర్మరూపాయ, పితృదేవాయ ప్రవృత్తికర్మారాధ్యతత్ఫలప్రదపితృదేవాదిశరీరాయ, ధర్మవిపాకాయ-ధర్మోఽత్రాభిసంహితఫలభగవదారాధనరూపః-తస్య-విపాకః ఫలం, తస్మై, నివృత్తిధర్మఫలరూపాయేత్యర్థః - తథా, మృత్యవే దుఃఖదాయ దుఃఖప్రదమృత్యురూపాయ ॥౪౧॥ హే ఆశిషామీశ - యద్వా- హే ఈశ-ఆశిషాం ధర్మాదీనాం, కారణాత్మనే ఫలప్రకాశకాయ-మనవే సర్వజ్ఞాయ, స్వాయమ్భువాదిమనురూపాయ వా - మన్వన్తరాధిదైవతాయ వా-మన్త్రరూపాయ వా - ఏవం సర్వాత్మకత్వేన నమస్కృత్య సాక్షాన్నమస్కరోతి-బృహతే స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వాయ-ధర్మాయ కృష్ణాయ, కృష్ణాఖ్యసిద్ధరూపధర్మాయ సిద్ధరూపేఽపి ధర్మశబ్దః ప్రయుజ్యతే, తథాచ శ్రీమహాభారతే ,, యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః। తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనం,, మితి అకుణ్ఠమేధసే అప్రతిహతజ్ఞానాయ ॥౪౨॥ పురుషాయేతి॥ పురాణపురుషాయ-కపిలాద్యంశావతారరూపేణ నమస్కరోతి-సాఙ్ఖ్యేశ్వరః కపిలః-యోగేశ్వరో హిరణ్యగర్భః, స్తద్రూపాయ- శక్తిత్రయం సర్గాదిసామర్థ్యం-తద్యుక్తాయ-నవబ్రహ్మ రుద్రకాలరుద్రరూపాయేత్యర్థః-మీఢుషే ,, మిహసేచనే,, వర్షప్ర

నమఃపుణ్యాయలోకాయ అముష్మై భూరివర్చసే ॥ ౪౦ ॥ ప్రవృత్తాయనివృత్తాయపితృదేవాయకర్మణే । న

మోఽధర్మవిపాకాయమృత్యవేదుఃఖదాయచ॥౪౧॥ నమస్తఆశిషామీశమనవేకారణాత్మనే । నమోధర్మాయ

బృహతేకృష్ణాయాఽకుణ్ఠమేధసే॥౪౨॥పురుషాయపురాణాయసాఙ్ఖ్యయోగేశ్వరాయచ । శక్తిత్రయసమేతా

యమీఢుషేఽహఙ్కృతాత్మనే ॥ చేతఆకూతిరూపాయనమోవాచోవిభూతయే ॥౪౩॥ దర్శనంనోదిదృక్షూ

ణాందేహిభాగవతార్చితమ్ । రూపంప్రియతమంస్వానాం సర్వేన్ద్రియగుణాఞ్జనమ్॥౪౪॥ స్నిగ్ధప్రావృ

డ్ఘనశ్యామంసర్వసౌన్దర్యసఙ్గ్రహమ్ । చార్వాయతచతుర్బాహుంసుజాతరుచిరాననమ్ ॥౪౫॥ పద్మకోశ

దస్సూర్యాత్మకపర్జన్యరూపాయ ,, తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చ ,, ఇతి పర్జన్యస్యాపి భగవద్విభూతిత్వజ్ఞాపనాత్-అహఙ్కృతం అహఙ్కారతత్త్వం, తస్యాత్మనే-చేత ఆకూతిరూపాయ- చేతస ఆకూతిః స్వరూపం తదేవ యస్య రూపం, స తథోక్తః, తస్మై ,, యస్యాహఙ్కారశ్శరీరం యస్య మనశ్శరీర ,, మితి శ్రుతేః-వాచో విభూతయే వాక్ప్రపఞ్చాయ-యద్వా, చేతశ్చాకూతిశ్శరీరం చ యస్య రూపం-స తథోక్తః, తస్మై, మనోవాక్కాయరూపత్రయాత్మనే, మన ఆదివిషయరూపాయేత్యర్థః- ఇదమనుక్తరూపత్వసఙ్గ్రాహకం - కిఞ్చిద్ధి వస్తు శ్రీకర్కరాదిగతమాధుర్యాదివదేవంవిధమితి వాచా వక్తుమశక్యమపి మనసా చిన్తయితుం శక్యం-కిఞ్చిచ్చ వస్తు దూరస్థమేర్వాదివచ్చక్షురాదిభిరనుభవితుమశక్యమప్యేవంవిధమితి వాచా వక్తుం శక్యం-కిఞ్చిద్ధి కాయేనానుభవితుం శక్యం యథా సన్నికృష్టఘటపటాదికం-ఏవంవిధవస్తుశరీరాయేత్యర్థః ॥౪౩॥ ఏవం పారమైశ్వర్యాపాదకగుణగణవిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్య తదీయదివ్యమఙ్గలవిగ్రహదర్శనం ప్రార్థయమానో విగ్రహం చ వర్ణయతి ॥ దర్శనమితి నవభిః ॥ భాగవతైః, రర్చితం- తే-రూపం, దిదృక్షూణాం ద్రష్టుమిచ్ఛూనాం, నోఽస్మాకం, దర్శనం- దేహీత్యన్వయః, రూపం విశినష్టి, స్వానాం భక్తానాం-ప్రియతమం- సర్వేషామిన్ద్రియాణాం, యే-గుణా అసాధారణధర్మాః శ్రవణస్పర్శనదర్శనాఘ్రాణనాదయః-తై రఞ్జనం అభివ్యఙ్గ్యం యథా తథా-దేహీతి క్రియావిశేషణం - యద్వా-సర్వేషామిన్ద్రియాణామప్రాకృతానాం-తద్గుణానాం శబ్దాదీనాం చ, అఞ్జనమభివ్యక్తి-ర్యస్మాత్, తదితి ,, సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస ,, ఇతి శ్రుతేః ॥౪౪॥ స్నిగ్ధః, ప్రావృషి వర్షర్తౌ, యో ఘన- స్తద్వత్-శ్యామం, యస్సర్వేషాం సౌన్దర్యాణాం సఙ్గ్రహో యస్మిన్ - చారవస్సున్దరాః, ఆయతా ఆజానులమ్బిన- శ్చత్వారో-బాహవో, యస్మిన్, సుజాతం సుకుమారం-రుచిరం సున్దర-మాననం-యస్మిన్ ॥౪౫॥ పద్మస్య కోశమధ్యే, యాని పలాశాని-తద్వ, దక్షిణీ యస్మిన్-సున్దరే భ్రువౌ యస్మిన్, శోభనా నాసికా యస్మిన్, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్- సుకపోలమాస్యం యస్మిన్

తె బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః, సమాకర్ణౌ వేవ విభూషణం యస్మిన్ కుణ్డలయోరగ్రే వక్ష్యమాణత్వాత్ ॥౪౫॥ ప్రీత్యా, ప్రహసితావివ, అపాఙ్గౌ-యస్మిన్-అలకైః కున్తలైః, ఉపశోభితం - నూతనపఙ్కజకిఞ్జల్కవత్ పిశఙ్గం దుకూలం యస్మిన్ మృష్టే నిర్మలే కుణ్డలే యస్య ॥౪౬॥ స్ఫురన్తః కిరీటాదయః యస్మిన్ శఙ్ఖాదిభిః ఉత్తమా బుద్ధిర్లక్ష్మీ రస్మిన్ అస్తీతి తథా ॥౪౭॥ సింహస్కన్ధత్విష ఇతి ద్వితీయా బహువచనం - సింహస్కన్ధ కేసరాః ప్రసరన్తః కేసరా ఇవ సర్వతో యాస్త్విష స్తా బిభ్రతి - యా - సౌభగా - గ్రీవా - తస్యాం - కౌస్తుభో యస్మిన్ - యద్వా, సింహస్యేవ యౌ స్కన్ధౌ - తయోః త్విషః కుణ్డల హారాదిదీప్తీర్బిభ్రతీతి పృథగ్విశేషణం - సౌభగయుక్తగ్రీవాయాం కౌస్తుభో యస్మిన్ - సౌభగా గ్రీవా యస్య స కౌస్తుభో యస్మిన్నితి బహువ్రీహిగర్భో వా బహువ్రీహిః, శ్రియా హేతుభూతయా అక్షిప్తః తిరస్కృతః - నికషాశ్మా సువర్ణరేఖాఙ్కితో నికషపాషాణో యేన, తాదృశేన - ఉరసా - ఉల్లసచ్ఛోభమానం - యద్వా, శ్రియా ఉపలక్షితేన నికషోపర్యుపరక్తసువర్ణరేఖాసదృశశ్రియా ఉపలక్షితేనేత్యర్థో విశేషణం, అక్షిప్తః శ్లిష్టః - నికషాశ్మా, యేన - తేన - ఉరసా - ఉల్లసత్ శోభమానం - లక్ష్మీసహితం శ్యామవక్షః కనకనికషరేఖాన్వితమశ్మానం శఙ్కయతీత్యర్థః ॥౪౮॥ పూరకరేచకాభ్యాం శ్వాసోచ్ఛ్వాసాభ్యాం, సంవిగ్నాశ్చఞ్చలా, వలయః - తాభిః, వల్గు సున్దరం, దలవదశ్వత్థపత్రసదృశ, ముదరం యస్మిన్ - యద్వా, సృష్ట్యాపూర్యతే పాల్యత ఇతి వా గజతుల్యం - లత్ - రేచకం సంపూరణసమర్థం - యస్మిన్ - సంవిగ్నాః సమ్యగ్లగ్నాః - వలయో యస్మిన్ - దలవదుదరం - పూరకరేచకసంవిగ్నవలి - వల్గు, దలోదరం యస్మిన్నితి త్రిపదబహువ్రీహిః - పూర్వమోఙ్కరస్య ధారయేద్వ్యపదో వా బహువ్రీహిః - యతో నాభిద్వారా నిర్గతం - విశ్వం - ఆవర్తవద్గభీరయా - నాభ్యా - ప్రతిసఙ్క్రామయత్ పునః ప్రవేశయదివ స్థితం - గంభీరనాభిద్వారేణ బహిష్ఠం విశ్వం అన్తర్నివేశయదివ స్థితమిత్యర్థః ॥౫౦॥ శ్యామయోః శ్రోణ్యోః

పలాశాక్షం సున్దరభ్రు సునాసికమ్ । సుద్విజం సుకపోలాస్యం సమకర్ణవిభూషణమ్॥౪౫॥ప్రీతిప్రహసితాపాఙ్గమలకై రుపశోభితమ్। లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కదుకూలం మృష్టకుణ్డలమ్॥౪౬॥స్ఫురత్కిరీటవలయహారనూపురమేఖలమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మమాలామణ్యుత్తమర్ద్ధిమత్ ॥౪౭॥ సింహస్కన్ధత్విషో బిభ్రత్సౌభగగ్రీవకౌస్తుభమ్। శ్రియాఽనపాయిన్యాఽఽక్షిప్తనికషాశ్మోరసోల్లసత్॥౪౮॥పూరరేచకసంవిగ్నవలివల్గుదలోదరమ్ । ప్రతిసఙ్క్రామయద్విశ్వం నాభ్యాఽఽవర్తగభీరయా॥౪౯॥శ్యామశ్రోణ్యధిరోచిష్ణుదుకూలస్వర్ణమేఖలమ్। సమచార్వఙ్ఘ్రిజఙ్ఘోరునిమ్నజానుసుదర్శనమ్ ॥౫౦॥ పదా శరత్పద్మపలాశరోచిషా నఖద్యుభిర్నోఽన్తరఘం విధున్వతా । ప్రదర్శయ స్వీయమపాస్తసాధ్వసం పదం గురో మార్గగురుస్తమోజుషామ్ ॥౫౧॥ ఏతద్రూపమనుధ్యేయమాత్మశుద్ధిమభీప్సతామ్ ।యద్భక్తియోగోఽభయదస్స్వధర్మమనుతిష్ఠతామ్ ॥౫౨॥ భవాన్భక్తిమ

ర్నితమ్బయోః-అధికం-రోచిష్ణు-యత్-పీతం దుకూలం, తత్ర-స్వర్ణమయీ మేఖలా-యస్మిన్- అఙ్ఘ్రిజఙ్ఘే ఊరూ చ నిమ్నే అనున్నతే జానునీ చ - సమైశ్చారుభిః, జాన్వాదిభిః శోభనం దర్శనం యస్య ॥౫౦॥ ఏవం విగ్రహముపవర్ణ్య తద్దర్శనం ప్రార్థయతే, పదేతి శరది-యత్-పద్మం-తస్య, యాని పలాశాని-తద్వద్రోచిర్యస్య-తేన పదా చరణేన-నోఽస్మాకం - అన్తరఘం అన్తస్స్థితం పాపహేతుమజ్ఞానం-నఖకాన్తిభిర్విధున్వతా అపనయతా- శరత్పద్మస్థానీయచరణస్థపలాశస్థానీయాఙ్గుళిస్థనఖరోచిర్భిః-అఘం విధున్వతా-పదా- అపాస్తం నిరస్తం, సాధ్వసం భక్తానాం భయం - యస్మిన్-తత్-స్వీయం-పదం రూపం, యద్వా, ఉక్తవిధేన పదా-ఉపలక్షితః త్వం, అపాస్తసాధ్వసం, స్వీయం, పదం-పద్యతే అవగమ్యత ఇతి పదం రూపం ప్రదర్శయత - త్వమేవ-తమోజుషామజ్ఞానినాం, గురో మార్గగురుః గురుమార్గప్రదర్శకో భవసి ॥౫౧॥ నను " న మాంసచక్షురభివీక్షతేతం - న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్త " ఇతి ప్రాకృతచక్షురాద్యభిరగ్రాహ్యం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం-మప్రాకృతం మదీయరూప - మపరిశుద్ధమనసస్తవ కథం ప్రదర్శయేతి ప్రార్థయస ఇత్యాశఙ్క్యాహ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతదుక్తవిధం-తవ రూపం - ఆత్మశుద్ధిమన్తఃకరణనైర్మల్య - మభీప్సతా-మస్మాకం-కేవల-మనుధ్యేయమేవ - ఏతద్రూపస్య ధ్యానవిషయత్వమేవ ప్రదర్శయేతి ప్రార్థ్యతే-న తు సాక్షాత్కార ఇతి భావః - కిం ధ్యానవిషయత్వమాత్రసాధ్యం - తత్రాహ-యతః ధ్యానవిషయాత్ త్వద్రూపాత్-ధ్యానయోగాఙ్గత్వేన స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమనుతిష్ఠతాం పుంసాం అభయదః సంసారనివృత్తిసాధనభూతో-భక్తియోగః పరమభక్తియోగో - భవతి-ధ్యానయోగోఽపవర్గసాధనప్రవాహరూప పరమభక్తియోగరూపేణ పరిణమత ఇత్యర్థః ॥౫౨॥ పరమభక్తిమతా తు భవాన్ లభ్య ఇత్యాహ ॥ భవానితి ॥ సర్వదేహినాం దుర్లభోఽపి భవాన్ - భక్తిమతా ప్రశంసాయాం మతుప్, పరమభక్తేన తా - ల

వ్యేవ - దుర్లభత్వమేవాహ - స్వారాజ్యస్యేతి, ఆత్మవిదాం ఉక్తభక్తియోగనిష్ఠానాం, గతిం ప్రాప్యస్త్వం-స్వారాజ్యస్స్వేన రాజత ఇతి స్వరాట్ - తస్య భావ - స్వారాజ్యం కైవల్యం - అపాదానస్య సంబన్ధమాత్రవివక్షయా షష్ఠీ- స్వారాజ్యాదపి - అభిమతః స్పృహణీయః, స్వారాజ్యం హి సర్వస్మాదభిమతం, తతోఽప్యభిమతస్త్వమిత్యర్థః ॥౫౪॥ అతోఽతివస్పృహణీయాత్త్వత్తోఽన్యన్న కించిద్వాఞ్ఛామీత్యాహ ॥ తమితి ॥ తం, దురారాధ్యం ఉపాయాన్తరైరారాధయితుమశక్యం-భవన్తం, సతామపి, దురాపయా దుష్ప్రాపయా, ఏకాన్తభక్త్యా, అవ్యభిచారిణ్యా భక్త్యా, ఆరాధ్య, త్వత్పాదమూలం వినా, బహిరన్యత్, స్వర్గాదిసుఖం, కో వా వాఞ్ఛేత్, న కోఽపీత్యర్థః ॥౫౫॥ తత్ర హేతుః, యత్ర పాదమూలే, అరణం శరణం ప్రవిష్టం పాదమూలే శరణం గతమిత్యర్థః, కృతాన్తః కాలః, మయాఽయం వశీకృత ఇతి నాభిమానం కరోతి, కిం కుర్వన్, వీర్యం ప్రభావః, శౌర్యముత్సాహః, తాభ్యాం విస్ఫూర్జితయా ఉచ్ఛ్రితయా భ్రువా, విశ్వం, విధ్వంసయన్ నాశయన్ ॥౫౬॥ త్వత్పాదమూలం ప్రపన్నస్య కృతాన్తభయాభావః కియాన్ లాభః, యావతా త్వద్భక్తసఙ్గలేశ ఏవ సకలపురుషార్థశ్రేణీశిరసి పరివర్తత ఇత్యాహ, భగవత ఇతి, సఙ్గినాం త్వద్భక్తానామిత్యర్థః, తేషాం, సఙ్గస్య, క్షణార్ధేనాపి, న, స్వర్గం, తులయే సమానం గణయామి, న వా అపునర్భవం మోక్షం, భాగవతసఙ్గస్య స్వర్గమోక్షౌ న సదృశౌ, కిం పునర్మరణశీలానాం - ఆశిషః ఆశీర్విషయాః పుత్రపశ్వన్నాదయ ఇత్యర్థః ॥౫౭॥ ఏవం నిరతిశయగుణవత్తరత్వాద్భాగవతసఙ్గస్య, అథ అతో హేతోః- అనఘాః అఘహరౌ అఙ్ఘ్రీ యస్య, తస్య, తవ-కీర్తిర్యశః, తీర్థం గఙ్గా, తయోః-క్రమేణ, అన్తర్బహిస్స్నానాభ్యాం, విధూతః పాప్మా యేషాం, అత ఏవ, భూతేష్వనుక్రోశః కృపా, సుసత్త్వం సత్త్వోత్తరం చిత్తం, శీలం ఆర్జవాదికం చ, యేషాం సన్తి, తేషాం, సఙ్గమోఽస్మాకం, స్యాత్-ఏషః, నోఽస్మాకం-త్వదనుగ్రహః ॥౫౮॥ త్వద్భక్త్యా

తాలభ్యో దుర్లభస్సర్వదేహినామ్ । స్వారాజ్యస్యాప్యభిమత ఏకాన్తేనాత్మవిద్గతిః ॥౫౪॥ తం దురారాధ్యమారాధ్య సతామపి దురాపయా । ఏకాన్తభక్త్యా కో వాఞ్ఛేత్పాదమూలం వినా బహిః ॥౫౫॥ యత్ర ప్రవిష్టమరణం కృతాన్తో నాభిమన్యతే । విశ్వం విధ్వంసయన్వీర్యశౌర్యవిస్ఫూర్జితభ్రువా ॥౫౬॥ క్షణార్ధేనాపి తులయే న స్వర్గం నాపునర్భవమ్ । భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య ముక్తానాం కిముతాశిషః ॥౫౭॥ అథానఘాఙ్ఘ్రేస్తవ కీర్తితీర్థయోరన్తర్బహిస్స్నానవిధూతపాప్మనామ్ । భూతేష్వనుక్రోశసుసత్త్వశీలినాం స్యాత్సఙ్గమోఽనుగ్రహ ఏష నస్తవ ॥ ౫౮ ॥ న యస్య చిత్తం బహిరర్థవిభ్రమం తమోగుహాయాం చ విశుద్ధమావిశత్ । యద్భక్తియోగానుగృహీతమఞ్జసా మునిర్విచష్టే నను తత్ర తే గతిమ్ ॥ ౫౯ ॥ యత్రేదం వ్యజ్యతే విశ్వం విశ్వస్మిన్నవభాతి యత్ । తత్త్వం బ్రహ్మ పరం జ్యోతిరాకాశమివ విస్తృతమ్ ॥ ౬౦ ॥ యో మాయయేదం పురురూపయాసృజద్బిభర్తి

తోఽనుగ్రహః త్వజ్జ్ఞానమపి భాగవతసఙ్గాదేవ భవతీత్యాహ ॥ నయస్యేతి ॥ యేషాం భాగవతానాం- భక్తియోగేన-అనుగృహీతం-శుద్ధం సత్త్వప్రవణం, యద్యస్య పుంసః, చిత్తం బహిరర్థాః శబ్దాదిబాహ్యవిషయాః, తేషు-విభ్రమం న భవతి ప్రాప్యతాభ్రాన్తిమన్న భవతి, తమో రూపాయాం గుహాయాం చ నావిశత్ నలీనం స్యాత్ - తదా స మునిః, తే, గతిం స్వరూపం, అఞ్జసా సుఖేన, విచష్టే జానాతి ॥౫౯॥ గతిం విశినష్టి ప్రపద్యతే ॥ యత్రేతి ద్వాభ్యాం ॥ ఇదం కృత్స్నం చిదచిదాత్మకం, విశ్వం, యత్ర ఆధారభూతే త్వత్స్వరూపే, వ్యజ్యతే వ్యక్తం భవతి-యచ్చ త్వత్స్వరూపం, విశ్వస్మిన్ కృత్స్నే ప్రపఞ్చే- అవభాతి ప్రకాశతే, వ్యాప్నోతి, తదేవ పరబ్రహ్మాఖ్యం తత్త్వమిత్యర్థః- యత్రేదమిత్యనేనాధారత్వముక్తం - కథమమూర్తస్యాధారత్వమితి శఙ్కాయాం అభివ్యాపకత్వరూపమాధారత్వమిత్యాశయేన విశ్వస్మిన్నవభాతీయదిత్యుక్తం - ఆధారో హి త్రివిధః, ఔపశ్లేషికః-వైషయికః, అభివ్యాపకశ్చేతి - సర్వం వ్యాప్యావస్థితస్యాపి వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ జ్యోతిరాకాశమివ విస్తృతమితి-విస్తృతమాకాశమివ - జ్యోతిస్సూర్యాదిరివేతి దృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం, తథా హ్యుభయం దృష్టాన్తీకృతమభియుక్తైః ‹‹ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథక్పృథక్ । తథాత్మైకోఽప్యనేకస్థో జలాధారేష్వివాంశుమా››నితి-అయమభిప్రాయః - ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధిహ్రాసభాక్షు పృథక్ పృథక్ సంయుజ్యమానమప్యాకాశం దోషహేత్వభావాద్వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైరస్పృశ్యతే - యథా చ జలాధారేష్వపి ష మేషు వస్తుతోఽనవస్థితస్తత్ర దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దోషహేత్వభావాత్తత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిరస్పృశ్యతే తద్వదితి ॥ ౬౦ ॥ ఏవం విశ్వాధారత్వముక్తం - అథ విశ్వస్య నిమిత్తముపాదానం చ కారణం త్వమేవేత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ యో భవాన్, ఇదం స్వాత్మకం, విశ్వం, బహురూపయా బహుధా పరిణామశీలయా -మాయయా - సృజన్ బిభర్తి- పునః, క్షపయతి-సంహరతి.

తథాభూతః, అవిక్రియః నిర్వికారః, కథంభూతయా మాయయా, ఆత్మదుస్థయా ఆత్మసు జీవేషు, దుస్థయా దుష్టం యథా భవతి తథా స్థితయా, సంసారరూపేణానర్థకారిత్వేన స్థితయేత్యర్థః, యయా ఆత్మదుస్థయా మాయయా, యద్యస్మాదీశ్వరాద్భేదబుద్ధిః స్వపృథగ్బుద్ధిః సదివ సదర్థవిషయజ్ఞానమివ భవతి తం త్వా మాత్మతన్త్రం స్వతన్త్రం, ప్రతీమహి ప్రపద్యామహీత్యర్థః - అత్రాత్మదుస్థయేతి జీవేషు దుస్థత్వకథనేన పరమాత్మన్యనర్థకారిత్వముక్తం యద్భేదబుద్ధిస్సదివేతి స్వతన్త్రాత్మభ్రమహేతుత్వాత్స్యాపి ఉపలక్షణం, అవిక్రియ ఇత్యనేనోపాదానత్వముక్తం, నిషేధో హి ప్రసక్తిపూర్వకః ప్రసక్తిశ్చోపాదానత్వేన నిమిత్తస్య వికారప్రసక్త్యభావాత్, భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగో హ్యుపాదానత్వం, తతశ్చావస్థాయోగిత్వప్రయుక్తవికారప్రసక్తౌ తన్నిషేధో యుక్తః - వికారస్యాపృథక్సిద్ధవిశేషణీభూతచేతనాచేతనగతత్వాద్విశేష్యే వికారాభావాదవిక్రియ ఇత్యుక్తం - నను, నిమిత్తకారణస్యాపి కులాలాదేః స్వేదశ్రమాదివికారదర్శనాత్తద్వత్పరస్మిన్నపి నిమిత్తత్వప్రయుక్తవికారోఽపి స్యాదితి చేన్న ‹‹ తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజత ›› ఇతి సఙ్కల్పమాత్రేణ జగత్సృజతో వికారప్రసక్త్యభావాత్ - సృజన్నితి నిమిత్తత్వముక్తం, కర్తృత్వమేవ హి నిమిత్తత్వం - తత్ర విశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వం విశిష్టవిశేష్యాకారేణ నిమిత్తత్వమితి వివేకః - బిభర్తి క్షపయతీతి రక్షితృత్వం సంహర్తృత్వం చ తస్యైవేత్యుక్తం భవతి - ఆత్మతన్త్రమిత్యనేన అకర్మవశ్యత్వముక్తం - అనేన శ్లోకద్వయేన ‹‹ బ్రహ్మ వనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీత్ యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః। మనీషిణో మనసా ప్రవిబ్రవీమి వో యదధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయన్ ›› ఇతి శ్రుత్యర్థ ఉక్తః అత్ర కింస్విద్వనమిత్యాదినా వృక్షశబ్దోపలక్షితముపాదానం - వనశబ్దోపలక్షితమాధారః - యదధ్యతిష్ఠదితి నిమిత్తం చ కిమితి ప్రశ్నపూర్వకం బ్రహ్మణ ఏవోపాదానత్వనిమిత్తత్వాధారత్వాదీని నాన్యస్యేతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకోత్తరపరత్వమస్య వాక్యస్యావగమ్యతే - యతః వృక్షశబ్దోపలక్షితోపాదానాద్బ్రహ్మణః - ద్యావాపృథివ్యుపలక్షితం కృత్స్నం జగత్ - నిష్టతక్షుః నిష్టతక్షుస్ససర్జేత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఈదృశభగవత్స్వరూపవిషయకం భక్త్యాత్మకం జ్ఞానం భాగవతసఙ్గా

భూయాః క్షపయత్యవిక్రియః। యస్మాద్భేదబుద్ధిస్సదివాత్మదుస్థయా తమాత్మతన్త్రం భగవన్ప్రతీమహి ॥ ౬౧ ॥ క్రియాకలాపైరిదమేవ యోగినశ్శ్రద్ధాన్వితాస్సాధు యజన్తి సిద్ధయే। భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణోపలక్షణం వేద చ తత్రైవ తత ఏవ కోవిదాః ॥ ౬౨ ॥ త్వమేక ఆద్యః పురుషస్సుప్తశక్తిస్తయా రజస్సత్త్వతమో విభిద్యతే। మహా

దేవ లభ్యత ఇత్యుక్తం - ఇదానీం భాగవతసఙ్గవత్స్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితధర్మానుష్ఠానమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగశ్చ భక్త్యఙ్గమిత్యాహ ॥ క్రియాకలాపైరితి, యే యోగినః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగవన్తస్తే అయోగినః శ్రద్ధాయుక్తాస్సన్తః, క్రియాకలాపైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మకలాపైః అనభిసంహితఫలైరిదమేవోక్తవిధమేవోక్తవిధమేవ భగవత్స్వరూపం సిద్ధయే ముక్తయే సాధు సమ్యక్ యజన్తి ఆరాధయన్తి - ఇదం కథంభూతం భూతేన్ద్రియాదిభిరప్రాకృతైశ్శుద్ధసత్త్వమయైరుపలక్ష్యత ఇత్యుపలక్షణం అప్రాకృతోక్తవిధదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టమిత్యర్థః - త ఏవ యోగినః వేదే కర్మయోగప్రకాశకే తన్త్రే ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగప్రకాశకే సాఙ్ఖ్యతన్త్రే చ కోవిదాః కుశలా భవన్తి ॥ ౬౨ ॥

అవిక్రియ ఇత్యనేన ఉపాదానకారణత్వముపక్షిప్తం - బిభర్తీతి భర్తృత్వం - క్షపయతీతి సంహర్తృత్వం చ తేనముపపాదయతి ॥ త్వమితి చతుర్భిః ॥ తత్ర త్వమిత్యుపాదానముపపాదయతి ॥ త్వమక్తవిధస్వరూపరూపగుణవిభూతిస్త్వం పురుషః - ఆద్యః ఆదౌ సృష్టేః పూర్వం భవ ఆద్యః - సృష్టేః పూర్వం ప్రలయదశాయామాసీరిత్యర్థః - కథంభూత ఆసమిత్యత్రాహ - సుప్తశక్తిః - సుప్తాః స్వస్మిన్లీనాః - శక్తయః చిదచిదాదిశక్తయో - యస్య - అత ఏవ - ఏకః అసహాయః - వక్ష్యమాణనామరూపవిభాగనిబన్ధబహుత్వప్రతిసంబన్ధినామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వే నాసహాయ ఏవావస్థిత ఇత్యర్థః - తత - స్తయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా శక్త్యా - రజస్సత్త్వతమ ఇతి ద్వంద్వైక్యం - తదపేక్షయా విభిద్యత ఇత్యేకవచనం - రజస్సత్త్వతమాంసి - విభిన్నాని విభక్తాన్యభూవన్ - యతో రజ ఆదేర్మహాన్ - మహతోఽహఙ్కారస్త్రివిధః - తతో, భూతాదిభ్యః క్రమేణ - ఖమాకాశః తతో - మరుద్వాయుః - తతోఽగ్నిః - తతో - వాః ఆపః - తతో - ధరా పృథ్వీ తేభ్యః ఖాదిభ్యః - పఞ్చీకృతేభ్యో - ఽణ్డోత్పత్తిద్వారా - సురా బ్రహ్మాదయః - ఋషయో మరీచ్యాదయః - అన్యేఽపి మానవమనుజతిర్యగాదయః అభూవన్ - సృష్టేః పూర్వం స్వస్మిన్నుపసంహృతచిదచిచ్ఛక్తిర్నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకస్త్వమేక ఏవ కారణతయాఽవస్థితోఽపేక్షితకర్తృకరణాధికరణాద్యుపకరణజాతస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిః స్వలీలైకప్రయోజనస్స్వాత్మికాం మాయాం జీవద్వారాఽనుప్రవిశ్య మాయా

శరీరకం స్వాత్మానమేవ సఙ్కల్పమాత్రేణ మహదాదిపృథివ్యన్తసమష్టిరూపేణ దేవాదిచతుర్విధవ్యష్టిభూతభూతరూపేణ చ పరిణమయ్య స్వపర్యన్తతత్తన్నామరూపభాగాసీదిత్యర్థః ❁ ॥ ౬౩ ॥ ❁ త్వం పురుష ఇత్యుక్తం తత్ర పురుషశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం దర్శయన్ పురుషశబ్దవాచ్యతామాహ ॥ సృష్టమితి ॥ యతః యో భగవాన్, స్వశక్త్యా ప్రకృతిరూపయా, సృష్ట-మిదం చతుర్విధం దేవమనుష్యతిర్యక్స్థావరభేదేన చతుర్విధం-పురం శరీరం- ఆత్మనోఽంశకేన అంశభూతేన-జీవేన జీవాన్తరాత్మతయా-పుర-మనుప్రవిష్టః-అథో అతః-తం భగవన్తం అన్తః -పురస్యాన్తః, జీవాన్తరాత్మతయా సన్తం, పురుషం విదుః-పురుషశబ్దవాచ్యం విదుః-తథా చోక్తం ,, పూస్సంజ్ఞే వై శరీరేఽస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః । శకారస్య షకారోఽయం వ్యత్యయేన,, ఇతి ఽసావాత్మనోంశః-యదన్తరాత్మతయా పురమనుప్రవిష్టః -తత్రాహ-యో జీవహృషీకైః ఇన్ద్రియైః-సారఘం-సారఘా మధుమక్షికాః-సారం పుష్పాదిగతం ఘ్నన్తి గచ్ఛన్తి ప్రాప్నువన్తీతి వ్యుత్పత్తేః- అత్ర సారఘశబ్దస్తదుపార్జితమధుని లాక్షణికః - మధుకరోపార్జితమధ్విమధుకరస్థానీయేన్ద్రియోపార్జితశబ్దాదిభోగ్యజాతం భుఙ్క్తే అనుభవతి స ఇత్యర్థః, అత్ర జీవాన్తరాత్మతయా అనుప్రవేశకథనం నియతదేశకాలకర్మాద్యానుగుణ్యేన జగద్రక్షణార్థానుప్రవేశాభిప్రాయకమ్ ❁ ॥ ౬౪ ॥ ❁ అథ సంహర్తృత్వముపపాదయతి ॥ య ఏష ఇతి ॥ కాలశరీరకస్త్వం, అత్యగ్రవేగః కాలవేగమనుసన్దధతా మాయయా క్షయనిమిత్తభయోత్పాదాత్ అలక్ష్యమాణరూపః - అవిషహ్యవేగో - వాయుర్మేఘపఙ్క్తీరివ-భూతైరేవ భూతాని, కాలయానః పీడయన్, వికర్షసి సంహరసి ❁ ॥ ౬౫ ॥ ❁ వికర్షణప్రకారమేవాహ ॥ ప్రమత్తమితి ॥ ఇతికృత్యమేవం కర్తవ్యమితి, చిన్తయోచ్చైః భృశం , ప్రమత్తం, విషయేషు శబ్దాదిషు, లాలసం అతికాము

నహ్యంతరం సురుదగాన్నాధరాస్స్పర్శయో భూతగణా ఇదం యతః ॥ ౬౩ ॥ సృష్టం స్వశక్త్యేదమనుప్రవిష్టశ్చ
తుర్విధం ❁ పురమాత్మాంశకేన । అథో విదుస్తం పురుషం ❁ సన్తమన్తర్భుఙ్క్తే హృషీకైర్మధుసారఘం యః ॥
య ఏష లోకానతిచణ్డవేగో వికర్షసి త్వం ఖలు కాలయానః । భూతాని భూతైరనుమేయతత్త్వో ఘనావలీర్వా
యురివావిషహ్యః ॥ ౬౫ ॥ ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచిన్తయా ప్రవృద్ధలోభం విషయేషు లాలసమ్ । త్వమప్ర
మత్తస్సహసాఽభిపద్యసే క్షుల్లేలిహానోఽహిరివాఖుమన్తకః ॥ ౬౬ ॥ కస్త్వత్పదాబ్జం విజహాతి పణ్డితో యస్తే
ఽవమానవ్యయమానకేతనః । విశఙ్కయాఽస్మద్గురురర్చతి స్మ యద్వినోపపత్తిం మనవశ్చతుర్దశ ॥ ౬౭ ॥ అథ
త్వమసి నో బ్రహ్మన్ పరమాత్మన్ విపశ్చితామ్ । విశ్వం రుద్రభయధ్వస్తమకుతశ్చిద్భయా గతిః ॥ ౬౮ ॥ ఇదం జపత
భద్రం వో విశుద్ధా నృపనన్దనాః । స్వధర్మమనుతిష్ఠన్తో భగవత్యర్పితాశయాః ॥ ౬౯ ॥ తమేవాత్మానమాత్మస్థం స
ర్వభూతేష్వవస్థితమ్ । పూజయధ్వం గృణన్తశ్చ ధ్యాయన్తశ్చాసకృద్ధరిమ్ ॥ ౭౦ ॥ యోగాదేశముపాసాద్య

కం, ప్రాప్తేఽపి విషయే, ప్రవృద్ధలోభం-జనమ్-అప్రమత్తః, కాలరూపః- త్వం, సహసా బలాత్-అన్తకోఽభిపద్యసే ప్రాప్నోషి-యథా, క్షుధా-లేలిహానః జిహ్వయోష్ఠప్రాన్తౌ స్పృశన్ సర్పః, మూషకమిత్యర్థః ❁ ॥ ౬౬ ॥ ❁ ఏవం సర్వోత్కృష్టత్వాత్కృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలత్వాత్త్వామేవ భజామీతి సనిదర్శనమాహ ॥ క ఇతి ॥ తవ-అవమానేన అనాదరణేన-వ్యయమానం క్షీయమాణం-కేతనం జ్ఞానం-యస్య - సః-త్వదవమానానాలీనచైతన్య ఇత్యర్థః - ఏవంవిధోఽపి-యో, దైవాత్, త్వం పణ్డితో బుద్ధిమాన్, స వై- త్వత్తః, కో వా , త్వత్పదాబ్జం , విజహాతి-న కోఽపీత్యర్థః-అత ఏవ, అస్మద్గురుః-విశఙ్కయా-త్వత్పదాబ్జమేవ, ఆరాధయతి స్మ - కోఽసౌ తవ గురుర్యోఽమా అర్చయతి-యస్య బ్రహ్మణో-దినోపపత్తిర్దివసనిష్పత్తిర్మాను-చతుర్దశ మనవః-చతుర్దశ మనవో యస్య దివసనిష్పత్తిరూపాః, స బ్రహ్మైవాస్మద్గురుః పితేత్యర్థః ❁ ॥ ౬౭ ॥ ❁ అతస్త్వమేవ ప్రాప్య ఇతి వదన్నుపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ సో బ్రహ్మన్ పరమాత్మన్, కృత్స్నం విశ్వం, రుద్రభయాత్ త్వదాత్మకస్య రుద్రస్య భయాత్ -ధ్వస్తం , త్వం తు-విపశ్చితాం నః - అకుతశ్చిద్భయా, నాస్తి కుతోఽపి భయం యస్యాస్సా అకుతశ్చిద్భయా, గతిరసీతి-రుద్రభయాదితి పరోక్షనిర్దేశో రుద్రాన్తర్గతసామాన్యాభిప్రాయః ❁ ॥ ౬౮ ॥ ❁ ఏవం స్వస్మై బ్రహ్మోపదిష్టస్తోత్రేణ భగవన్తం ప్రస్తూయ-తేభ్యః ప్రచేతోభ్య ఉపదిశ్య, తస్మిన్ స్తోత్రే తదర్థే చ తాన్ రోచయన్నాహ రుద్రః ॥ హే నృపనన్దనాః-విశుద్ధాః విశ్వాసయుక్తాః, కర్తరి క్తః, ఇదం భగవత్స్తవనం జపత అర్థతశ్శబ్దతశ్చానుసన్ధధ్వమ్ ❁ ॥ ౬౯ ॥ ❁ అనేన జపేన-వః యుష్మాకం-భద్రం మఙ్గలం-భవితా, తథా, స్వధర్మం స్వవర్ణాశ్రమోచితం ధర్మమనుతిష్ఠన్తః భగవత్యర్పితాన్తఃకరణాః - అసకృత్ పునః పున్యేన-హరిం ధ్యాయన్తో గృణన్తః స్తువన్తః -తమేవ-సర్వభూతేష్వవస్థితం, ఆత్మస్థం పూజకాన్తరాత్మతయా ఽవస్థితం-పూజయధ్వమ్ ❁ ॥ ౭౦ ॥ ❁ యోగాదేశం నామైతత్స్తోత్రం-ఉపాసాద్య, పారతః ప్రాప్య,

మనసా, ధారయన్తః, సమాహితచిత్తాః, మౌనవ్రతనిష్ఠాః ఆదృతాః ఆదరయుక్తాః, సర్వే యూయమభ్యసత ❀ ॥ ౭౧ ॥ ❀ స్తోత్రస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం-పతిర్విశ్వసృట్పతిః, ఆత్మజానాం, ప్రష్టుమిచ్ఛతాం-భృగ్వాదీనామస్మాకం పురా - ఆహ-ఉపదిష్టవాన్ ❀ ॥ ౭౨ ॥ ❀ తేనోపదిష్టస్తోత్రా - వయం-ప్రజాసర్గనిమిత్తే-ప్రచోదితాస్సన్తః-అనేనస్తోత్రేణ-నిరస్తాజ్ఞానాః-వివిధాః-ప్రజాః-సిసృక్ష్మ స్సృష్టవన్తః ❀ ॥ ౭౩ ॥ ❀ పుమాన్, సమాహితచిత్తో-వాసుదేవః, పర-మయనం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ, యస్య తథాభూతః, ఇదం, నిత్యదా, జపన్, ఆశు, స్వసమీహితం, శ్రేయః, ఆప్నోతి ❀ ॥ ౭౪ ॥ ❀ శ్రేయసామపి మధ్యే జ్ఞానస్యైవ నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనత్వేన నిరతిశయశ్రేయస్త్వం వదన్ తత్సాధనతామస్య స్తోత్రస్యాహ ॥ శ్రేయసామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ సర్వేషామపి శ్రేయసాం మధ్యే, జ్ఞానం భగవద్భక్త్యాత్మకం జ్ఞానమేవ, నిశ్శ్రేయసం నితరాం శ్రేయః, స్మృతం, కుతః, యతః-జ్ఞాననౌః భగవద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానవన్తః, ఉపాయాన్తరైర్దుస్తరమపి-వ్యసనార్ణవం దుఃఖసాగరాత్మకం సంసారం, తరన్తి ❀ ॥ ౭౫ ॥ ❀ యః పుమాన్, మయా, గీతమిదం స్తోత్రం శ్రద్ధయా యుక్తః, అధీయానః అధ్యయనం కుర్వాణః, ఉపాయాన్తరైర్దురారాధ్యమపి హరిం, మారాధయతి హరివిషయాం భక్తిం లభత ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౭౬ ॥ ❀ తతో-మయా-యద్గీతం, స్తోత్రం, తస్య, గీతాత్, భావే క్తః, గానాద్ధేతోః, సుప్రీతాత్, శ్రేయసాం సర్వపురుషార్థానాం, వల్లభాత్ ప్రభో, రముష్మాత్, భక్త్యాఽఽరాధితాత్స

ధారయన్తో మునివ్రతాః। సమాహితధియః సర్వ ఏతదభ్యసతాదృతాః॥ ౭౧ ॥ ఇదమాహ పురాఽస్మాకం భగవాన్విశ్వసృట్పతిః। భృగ్వాదీనామాత్మజానాం సిసృక్షుస్సంసిసృక్షతామ్॥ ౭౨ ॥ తే వయం నోదితాస్సర్వే ప్రజాసర్గే ప్రజేశ్వరాః। అనేన ధ్వస్తతమసస్సిసృక్ష్మో వివిధాః ప్రజాః॥ ౭౩ ॥ అథేదం నిత్యదా యుక్తో జపన్నవహితః పుమాన్। అచిరాచ్ఛ్రేయ ఆప్నోతి వాసుదేవపరాయణః॥ ౭౪ ॥ శ్రేయసాముపసర్వేషాం జ్ఞానం నిశ్శ్రేయసం పరమ్। సుఖం తరతి దుష్పారం జ్ఞాననౌర్వ్యసనార్ణవమ్॥ ౭౫ ॥ య ఇమం శ్రద్ధయా యుక్తో మద్గీతం భగవత్స్తవమ్। అధీయానో దురారాధ్యం హరిమారాధయత్యసౌ॥ ౭౬ ॥ విన్దతే పురుషోఽముష్మాద్యద్యదిచ్ఛత్యసత్వరః। మద్గీతగీతాత్సుప్రీతాచ్ఛ్రేయసామేకవల్లభాత్॥ ౭౭ ॥ య ఇదం కల్య ఉత్థాయ ప్రాఞ్జలిశ్శ్రద్ధయాఽన్వితః। శృణుయాచ్ఛ్రావయేన్మర్త్యో ముచ్యతే కర్మబన్ధనైః॥ ౭౮ ॥ గీతం మయేదం నరదేవనన్దనాః పరస్య పుంసః పరమాత్మనస్స్తవమ్। జపన్త ఏకాగ్రధియస్తపో మహచ్చరధ్వమన్తే తత ఆప్స్యథేప్సితమ్॥ ౭౯ ॥ ❀❀❀

❀❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః. ❀❀❀

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి సన్దిశ్య భగవాన్బార్హిషదైరభిపూజితః। పశ్యతాం రాజపుత్రాణాం తత్రైవాన్తర్దధే హరః॥ ౧ ॥ రుద్రగీతం భగవతః స్తోత్రం సర్వే ప్రచేతసః। జపన్తస్తే తపస్తేపుర్వర్షాణామయుతం జలే॥ ౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిషం క్షత్తః కర్మస్వాసక్తమానసమ్। నారదోఽధ్యాత్మతత్త్వజ్ఞః కృపాలుః ప్రత్యబోధయత్॥ ౩ ॥ శ్రేయస్త్వం కతమద్రాజన్కర్మణాఽఽత్మన ఈహసే। దుఃఖహానిస్సుఖావాప్తిః శ్రేయస్తన్నేహ

రమపురుషాత్, యద్యదిచ్ఛతి, అసత్వరః స్థిరస్సన్ తత్సర్వం, విన్దతే లభతే ❀ ॥ ౭౭ ॥ ❀ యః పుమాన్-ఇదం, కల్యే ఉషసి, ఉత్థాయ, ప్రాఞ్జలిః-శృణుయాత్, అన్యాన్, శ్రావయేద్వా, స మర్త్యః, సర్వైః, కర్మరూపైః, బన్ధనైః, ముచ్యతే ముక్తో భవతి ❀ ॥ ౭౮ ॥ ❀ హే నరదేవనన్దనాః -మయా గీతమ్, ఇదం, పరమపురుషస్య స్తవం జపన్తస్సమాహితచిత్తాః, తపశ్చరధ్వం కురుధ్వం, అన్తే తపసోఽన్తే, తతః తస్మాత్, ఈప్సితం, అవాప్స్యథ ప్రాప్స్యథ ❀ ॥ ౭౯ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః. ❀❀❀

ఏవం రుద్రోపదిష్టభగవత్స్తోత్రతదారాధనప్రకారేషు ప్రచేతస్సు తపశ్చరత్సు ప్రాచీనబర్హిర్నారదోపదిష్టాధ్యాత్మవిషయోపదేశః పుత్రేష్వారోపితమహీభారో భగవన్తముపాస్య తల్లోకమగాదిత్యాహ మునిః పఞ్చభిరధ్యాయైః॥ ఇత్యుక్తప్రకారం, సన్దిశ్య ఉపదిశ్య, భగవాన్ రుద్రః, బార్హిషదైః, సన్యస్య, సుపూజితః, రాజపుత్రాణాం ప్రచేతసాం, పశ్యతాం సతాం, తత్రైవ, అన్తర్హితవాన్ ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ తత, ఇదం, రుద్రేణ గీతం, భగవతః, స్తోత్రం జపన్తః, ప్రచేతసో వర్షాణామయుతం దశసాహస్రపర్యన్తం-జలే, తపః-తేపుః-పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః-తపశ్చక్రురిత్యర్థః ❀ ॥ ౨ ॥ ❀ హే క్షత్తః-తత-ఆత్మవిన్నారదో, భగవాన్, ఆగత్య, కేవలం-కర్మస్వేవాసక్తచిత్తం, ప్రాచీనబర్హిషం-బోధితవాన్ ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ బోధనప్రకారమేవాహ ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ అత్ర ప్రచేతసాం కథామసమాప్యైవాన్తరా ప్రాచీనబర్హిషః కథాఽవశిష్టా ప్రస్తూ

యత ఇత్యవగన్తవ్యం- హేరాజన్ , ఆత్మనేఽస్మై, కర్మణా అనుష్ఠీయమానేన యజ్ఞాదికర్మణా, కతమచ్ఛ్రేయఃకింవాశ్రేయఃసాధ్యమీహసే ఇచ్ఛసి , దుఃఖనివృత్తిస్సుఖప్రాప్తిశ్చేతీహ్యతే, తద్ద్వే, హకర్మణి, తదుభయం, నేష్యతే కేవలకర్మణా తదుభయం, నసాధ్యత ఇత్యర్థః ॥౪॥ ఏవం కేవలకర్మణాం పురుషార్థసాధనతాం ప్రతిబోధితఉద్విగ్నమనా రాజాఽఽహ॥౫॥ హే మహాభాగ-కర్మభి-రాక్షిప్తా ధీర్యస్య, సోఽహం, పరం శ్రేయో నజానామి-అత- స్త్వం-విమలం అన్తఃకరణనైర్మల్యాపాదకం, జ్ఞానం-మేమహ్యం-బ్రూహ్యుపదిశ - యేనజ్ఞానేనా - హం-కర్మరూపా-ద్బన్ధాద్బన్ధహేతో - ర్ముచ్యేయముక్తోభవేయమ్ ॥౫॥ కూటధర్మేషుఅతిబాల్యధర్మేషు-అవర్జనీయప్రవృత్తిధర్మేష్వితియావత్- అతఏవ-సంసారద్వారేషు, భార్యాన్ మమతాంకుర్వన్-పుత్రాదిషు-అర్థధీః పురుషార్థబుద్ధిః- అతఏవ-మూఢో-మూఢశీలః, పరంశ్రేయో-నవిన్దతే ॥౬॥ కర్మఫలేషు వైరాగ్యముత్పాద్య బ్రహ్మవిద్యాముపదేష్టుంయోగానుభావేన యజ్ఞపశూన్ప్రత్యక్షం ప్రదర్శ్యాహ॥భోభోఇతి॥ హే హే ప్రజాపతే రాజన్- అధ్యాత్మతత్త్వశ్రోతృలాభప్రయుక్తాదరాత్సంభ్రమాద్వా భో భో ఇతిద్విరుక్తిః, యద్వా- హే ప్రజాపతే-హేరాజ-న్నితి-విశేషణద్వయాభిప్రాయేణద్విరుక్తిః-నిష్కరుణేన-త్వయా-అధ్వరే-సంజ్ఞపతాన్మారితాన్-జీవసంఘరూపాన్పశూన్సహస్రశః-పశ్య ॥౭॥ ఏతే పశవః తవ వైశసం త్వత్కృతాం పీడాం, స్మరన్తస్త్వాం- సంపరేతం మృతం, ప్రతీక్షన్తే కదాఽయంమరిష్యతీతి ప్రతీక్షన్త ఇత్యర్థః, యదాచ త్వం మరిష్యసి తదైవ, తే పశవ - ఉద్గతాః ప్రవృద్ధమన్యవః సంజాతక్రోధాః-అయఃకూటైః లోహవదపిశీర్ణైః-శృఙ్గైః త్వాంఛిన్దన్తి చేత్స్యన్తి ॥౮॥ నను, నవాఢ వేతన్నిర్యసనేనరిష్యసీదవాగ్ ఇదేషిపథిభిస్సుగభిః । యత్రయన్తిసుకృతోనాపిదుష్కృతస్తత్రత్వా దేవస్సవితాదధాత్వి,, తియాగియసంజ్ఞపనస్యహింసాత్వాభావశ్రవణాత్తాదాత్వికదుఃఖజనకత్వేపినిహీనపశుజన్మనివర్తనద్వారా స్వర్గోపభోగయోగ్యసున్దరతరజన్మసంపాదకత్వేన తాదాత్వికదుఃఖాదిజనకౌషధపానకర్ణభేదనక్షౌరాదికర్మకారయితృచికిత్స

చేష్యతే॥౪॥ రాజోవాచ ॥ నజానామిమహాభాగపరంకర్మాపవిద్ధధీః । బ్రూహిమే విమలంజ్ఞానం యేనముచ్యేయకర్మభిః॥ ౫ ॥ గృహేషు కూటధర్మేషు పుత్రదారధనార్థధీః । నపరంవిన్దతేమూఢోభ్రామ్యన్సంసారవర్త్మసు॥ నారదఉవాచ ॥ భోభోః ప్రజాపతే రాజన్పశూన్పశ్యత్వయాఽధ్వరే। సంజ్ఞాపితాన్జీవసంఘాన్నిర్ఘృణేనసహస్రశః॥ ౭ ॥ ఏతేత్వాం సంప్రతీక్షన్తే స్మరన్తో వైశసంతవ। సంపరేతమయఃకూటైశ్ఛిన్దన్త్యుత్థితమన్యవః॥ అత్రతే కథయిష్యేఽహమితిహాసం పురాతనమ్। పురఞ్జనస్య చరితం నిబోధ గదతో మమ ॥ ౯ ॥ ఆసీత్పురఞ్జనో నా

కవత్ తాదివద్ధితకారిణిసంజ్ఞపయితరిపశూనాం క్రోధాసంభవాచ్చ కర్మ మేవ ముచ్యత ఇతి చేన్న - కర్మఫలేషు వైరాగ్యజననార్థత్వేనాన్యపరత్వాత్తదుక్తేః, అతఏవ-వైరాగ్యోదయాయాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశాత్మకేతిహాసం సంప్రస్తోతుం ప్రతిజానీతే ॥ అత్రేతి॥ అత్ర-నిరతిశయపురుషార్థతత్సాధనాద్యజ్ఞానరూపే సఙ్కటే, తత్త్వహితపురుషార్థనిశ్చాయకం, పురాతనం-పురఞ్జనాఖ్యరాజచరితాత్మక-మితిహాసం, తేతుభ్యం, కథయిష్యే- గదతః ఇతిహాసం సమ్యక్కథయతో, మమసకాశాత్ - సుబోధ అవహితమనాః శృణు ॥౯॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాయేతిహాసం ప్రస్తౌతి॥ఆసీదితి॥ అన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశః క్రియతే నను సాక్షాదేవాధ్యాత్మోపదేశః కిం న క్రియతే సాక్షాత్తదుపదేశేఽపి వైరాగ్యోదయసంభవాత్ - ఉచ్యతే- దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానగ్రస్తస్య తత్త్వహితపురుషార్థాద్యనభిజ్ఞస్య వైషయికమేవ సుఖం పరమం పురుషార్థమభిమన్యమానస్య హఠాత్తత్త్వోపదేశః క్రియమాణోఽపి న సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదిత్యాలోచ్య చిరమనభ్యస్తస్త్రీపుంనపుంసకగర్భజన్మజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాద్యాత్మకసంసారమనువర్ణ్య తత్ర దోషానుద్ఘాట్య హేయతాబుద్ధ్యుత్పాదనద్వారా క్రియమాణస్తత్త్వోపదేశస్సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదితి తత్రజీవో రాజత్వేనశరీరం పురత్వేన పరమాత్మా సఖిత్వేనబుద్ధిర్భార్యాత్వేనేతిరూప్యతే - తత్రపురఞ్జనాదీన్స్వయమేవైతః పఞ్చమేఽధ్యాయే వ్యాఖ్యాస్యతి ॥ తథాపి, సుఖగ్రహణాయయథోపదేశాత్కాంచిద్వ్యాఖ్యాస్యామః॥అత్ర- హే రాజన్ - పురంవ్యనక్తి జనయతీతి నిర్మాపయతీతిపురఞ్జనః-కశ్చిత్, రాజా-స్వకర్మభిః పురస్థానీయశరీరోత్పాదకజీవస్థానీయో వివక్షితః, ఆసీదిత్యనేనరూపణీయే జీవే అనాదిసత్తావివక్షితా-తం విశినష్టి-బృహచ్ఛ్రవాః-బృహత్ విస్తృతం, శ్రవః కీర్తిర్యస్య ,, అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా, అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవచ । నిత్యస్సర్వగతస్థాణురచలోఽయం సనాతన,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధకల్యాణగుణవిశిష్ట ఇత్యర్థః- తస్యపురఞ్జనస్య-అవిజ్ఞాతం నామచేష్టితంయస్య-సతథా భూతః-కశ్చిద్విజ్ఞాతచేష్టిత-స్సఖా-ఆసీత్ , అత్ర పరమాత్మస్థానీయంమి

త్రంవివక్షితం-పరమాత్మాహిజీవస్యమిత్రంశ్రూయతే,,మాతాపితా భ్రాతానివాసశ్శరణంసుహృద్గతిశ్చ నారాయణ,,ఇ త్యేవంహితాచరణశీలం,సఖాయంపరమాత్మానం - తదాజ్ఞామతిలఙ్ఘ్యాయంసంసారీజీవః-నామతోఽపనజానాతి,కిముత స్వరూపరూపగుణవిభూతిభి,రితివ్యాపనాయావిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం- యద్వా,సఖేత్యనేనాభిప్రేతంయద్దోషానవేత్యజ్ఞాన వాతాచరణశీలత్వంతత్స్థాపయితుంఅవిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం-అవిజ్ఞాతఇతి ,,గతిబుద్ధిశబ్దార్థేభ్యశ్చ,,తికర్తరిక్తః, అవిజ్ఞా తేత్యర్థః,,అవిజ్ఞాతాసహస్రాంశు,,రిత్యవిజ్ఞాతృశబ్దోహివామసహస్రేభగవన్నామతయావినియుక్తః-తత్రస్వాశ్రితాన్ స్వసమత్వేనానుసన్ధాయతద్గతైషణపరోఽపారకారుణ్యపరవశఆశ్రితదోషాన్నజానాతీత్యవిజ్ఞాతేత్యభియుక్తైర్వ్యాఖ్యా తం-ఏవంచ-విప్రలాపరాధవత్త్వేఽపిసంశ్రయణమాత్రరూపకించిదానుకూల్యేనరిరక్షిషురిత్యర్థః - ఇహత్వవిజ్ఞాతశబ్దఃక ర్తృసాధనఃక్తాన్తఇతివిశేషః - అవిజ్ఞాతచేష్టితఇతిచ్ఛేదజీవేనావిజ్ఞాతంచేష్టితం అన్తఃప్రవిశ్యనియమనాదిరూపం యస్య సఇత్యర్థః, కథాపక్షేతు అన్యైరవిజ్ఞాతచేష్టితఇత్యర్థః-విజ్ఞాతచేష్టితఇతిచ్ఛేదేతు-ప్రసిద్ధంజగద్వ్యాపారరూపచేష్టితం యస్య - యద్వా - విజ్ఞాతంచేష్టితంజీవప్రేరణాదిలక్షణంజీవపారతన్త్ర్యస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ - కథాపక్షేతు - రాజ వత్సఖాఽపివిపులకీర్తిరిత్యర్థః ॥౧౦॥ సపురఞ్జనఃప్రభుః-కరణాదిమత్త్వాత్ శరణంభోగాయతనంశరీరం- కథాపక్షే నివాసస్థానం-అన్వేషమాణః-పృథివీంకర్మ్మసలోదయితభోగాయతనప్రకృతిపరిణామరూపంబ్రహ్మాణ్డం-బభ్రామదేవాది స్థావరాన్తశరీరేష్వనుప్రవిష్టఃప్రకృతిమణ్డలేసమసరదిత్యర్థః - కథాపక్షే-భూమణ్డలస్థపురాణ్యనుప్రవిశ్యతత్రతత్రకంచి త్కాలంనివసన్కృత్స్నాంపృథివీంచచారేత్యర్థః, యదాచ - స్వస్యానురూపం - శరణందేవమనుష్యాదిశరీరం, నావిన్ద న్నాలభత-కింతు-తిర్యక్పాదపాదిశరీరమవిన్దత్ -తదా-విమనాఇవ-బభూవ-పాదపాదిశరీరేషుచైతన్యానభివ్యక్తేర్విమనా ఇత్యుక్తం,నిశ్చైతన్యఇవాభూదిత్యర్థః-నతుదుఃఖితమనా - ఇతి-దేహాత్మాభిమానినోజీవస్యనిహీనశరీరస్యాపి ప్రీతివిషయ

మరాజారాజన్బృహచ్ఛ్రవాః।తస్యావిజ్ఞాతనామాఽఽసీత్సఖావిజ్ఞాతచేష్టితః ॥ ౧౦ ॥ సోఽన్వేషమాణ శ్శరణంబభ్రామపృథివీంప్రభుః। నానురూపంయదాఽవిన్దదభూత్సవిమనాఇవ ॥ ౧౧ ॥ కామాన్కామయ మానోఽసౌతస్యతస్యోపపత్తయే। నసాధుమేనేతాస్సర్వాయావత్యోభూతలేపురః ॥౧౨॥ సఏకదాహిమవ తోదక్షిణేష్వథసానుషు।దదర్శనవభిర్ద్వార్భిఃపురంలక్షితలక్షణమ్ ॥ ౧౩ ॥ప్రాకారోపవనాట్టాలపరిఖైరక్ష తోరణైః।స్వర్ణరూప్యాయసైశ్శృఙ్గైస్సఙ్కులాంసర్వతోగృహైః ॥ ౧౪ ॥ నీలస్ఫటికవైదూర్యముక్తామర

త్వాత్-కథాపక్షేతు-దుఃఖితమనాఇత్యర్థః ॥౧౧॥ కామాన్భోగ్యాన్శబ్దాదీన్-సర్వానపి,కామయమానోఽసౌపురఞ్జ నః-తస్యతస్యశబ్దాదేర్విషయస్య-ఉపపత్తయేలబ్ధయే-భూతలే-యావత్యఃపుర, స్తాస్సర్వాఃపురః-సాధు-నమేనే-శబ్దాదిస ర్వవిషయోపభోగోపయుక్తశరీరాణికామయమానః కేషుచిచ్ఛరీరేషుకేషాంచిదిన్ద్రియాణామనభివ్యక్తత్వాదనభివ్య క్తకతిపయేన్ద్రియశరీరాణ్యనుప్రవిశన్తత్రసర్వవిషయాలాభాత్తానినసాధుమేనేఇత్యర్థః-కథాపక్షేతు-తత్రపురేకేషాం చిద్భోగ్యవస్తూనాంసత్త్వేఽపిసర్వేషామభావాన్నసాధుమేనేఇత్యర్థః ॥౧౨॥ అథ-ఏవదాసుకృతవిశేషపరిపాకదశా యాం-హిమవతో,దక్షిణేషు సానుషు-కర్మ్మతత్ఫలోత్పత్తియోగ్యేషుకర్మక్షేత్రేషు-భారతవర్ష ఇత్యర్థః - పురంమనుష్యశరీ రం-లక్షితానిదృష్టానిసర్వాణిలక్షణానియస్యాం, తాం-అన్ధపఙ్గుత్వాదిదోషరహితామిత్యర్థః - కథాపక్షే-వక్ష్యమాణ ప్రాకారాదిసర్వచిహ్నోపేతయుక్తాం,నవభిర్ద్వార్భిర్గవాక్షైః-చక్షుర్ద్వయశ్రోత్రద్వయనాసికాద్వయముఖపాయూప స్థరూపై, రుపలక్షితాం,పశ్చాన్తరేస్పష్టం-దదర్శ, అభివ్యక్తసర్వేన్ద్రియంసర్వవిషయభోగోపయుక్తంమనుష్యశరీర ముపలబ్ధవానిత్యర్థః ॥౧౩॥ కానిలక్షణానీతివివిత్సాయాంతానివదన్తాంపురీమనువర్ణయతి త్రిభిః॥ప్రాకారైత్యాది॥య ద్యప్యత్రప్రాకారాదిసాధర్మ్యేణరూపణీయాఃపదార్థాశ్శరీరేనసన్తి - తథాపి-కించిత్సాదృశ్యమవలమ్బ్యకథాసాన్దర్భ్యా యప్రాకారాదీన్యనువర్ణ్యన్తేపరిఖైరిత్యపుంస్త్వమార్షం-అన్యథాపరవల్లిఙ్గతాయాంపరిఖాభిరితిస్యాత్ -అష్టాఙ్గవాక్షాః అత్రత్వగాదయఃప్రాకారత్వేనరూప్యన్తే రోమపఙ్క్తిరుపవనం-స్కన్ధోపరిభాగోఽట్టాలం రుధిరౌఘఃపరిఖా-నవరన్ధ్రా ణ్యక్షాః- అక్షిపక్ష్మతోరణం స్వర్ణాదిశృఙ్గైశ్శిఖరైః,యుక్తా-యేగృహా,స్తైస్సఙ్కులాంవ్యాప్తాం- అత్రమూలాధారాదీని షట్చక్రాణిగృహత్వేనరూప్యన్తే- రాజసాదిస్వభావాఃశృఙ్గత్వేనవివక్షితాః ॥౧౪॥ నీలాదిభిః, క్లృప్తాహర్మ్యస్థలీయ స్యాం,హర్మ్యస్థలీతిహృదయంవివక్షితం - హృదగతైకశతనాడ్యాఃకేసరావానీలాదిభావేనరూప్యన్తే-అతఏవ, నాగాకా

రైర్నాడీభిర్వ్యాప్తత్వా - ద్భోగవతీం నాగానాం పురీమివ, శ్రియా దీప్తామ్ ॥ ౧౫ ॥ సభా సమాజస్థానం, చత్వరం చతుష్పదః, రథ్యా రాజమార్గః - ఆక్రీడాయతనం ద్యూతాదిస్థానం - ఆపణో హట్టః - చైత్యం జనానాం విశ్రమస్థానం, ధ్వజేషు పతాకాః - తాభిః - విద్రుమవేదికాభిశ్చ - యుక్తాం, అత్ర హర్మ్యస్థలీత్వేన నిరూపితమేవ హృదయం పునస్సభాచత్వర క్రీడాయతనగుణయోగాత్సభాదిభావేన రూప్యతే, "హృది హ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత" ఇతి జీవస్య హృదయస్థానత్వశ్రవణాజ్జీవాశ్రితత్వాచ్చేన్ద్రియప్రాణానాం సర్వేన్ద్రియకన్దరరూపత్వాద్ధృదయస్య సభారూపత్వాత్, తత ఏవ - చత్వరరూపత్వమపి - పరమాత్మనః క్రీడాస్థానత్వాత్ క్రీడాయతనం చ - చక్షురాదీన్ద్రియస్థానాని హట్టాః - తేభ్యో హి శబ్దాదీన్ క్రీత్వేవానుభవతి పురఞ్జనః - సుషుమ్నా రథ్యా - రాజవద్గచ్ఛతో జీవస్య ముక్తిమార్గత్వాత్ సుషుమ్నాయాః ప్రకీర్తితత్ చైత్యం - జీవస్య సుషుప్తౌ విశ్రమస్థానత్వాత్ - ఆధారాదిచక్రస్థాః కర్ణికాః విద్రుమవేదికాః ధ్వజపతాకాః కరతలపాదతలాని ॥ ౧౬ ॥ ఏవం దేహం పురభావేన రూపయిత్వా విషయవర్గం దేహానుబన్ధికళత్రాపత్యాదివర్గం బాహ్యోపవనత్వేన రూపయతి ॥ పుర్యాశ్చేతి ॥ బాహ్యోపవనే ప్రమదాం దదర్శేతి చతుర్థేనాన్వయః - దివ్యద్రుమాశ్లిష్టలతాభిః - ఆకులే - నదతాం విహఙ్గకులానాం అళికులానాం చ కోలాహలో యేషు - తే జలాశయా - యస్మిన్ ॥ ౧౭ ॥ హిమనిర్ఝరాణాం విప్రుషో బిన్దవ - స్తద్వతా, కుసుమాకరసంబన్ధినా - వాయునా - చలన్తః - ప్రవాలవిటపాశ్శాఖా - యేషాం తైః - రుద్ధ్రిమైః - ర్నళినీనాం - తటేషు - సంపత్సమృద్ధి - ర్యస్మిన్ ॥ ౧౮ ॥ నానావిధై - ర్వన్యమృగసమూహై - రనాబాధే తత్కృతబాధారహితే - తత్ర హేతు - ర్మునివ్రతై రహింసైరి - ర్యత్రోపవనే - కోకిలకూజితైః - పాన్థః - స్వాత్మాన - మాహూతమివ - మన్యతే - ఏవం విషయవర్గో బాహ్యోపవనత్వేన రూపితః - తస్య శరీరాద్బహిష్ఠత్వాత్ - కోలాహలశబ్దేన శబ్దస్య - కుసుమాకరవాయుశబ్దాభ్యాం గన్ధస్పర్శయోః - చలత్ప్రవాళేతి సౌన్దర్యకరణేన రూపస్య - జలాశయహిమనిర్ఝరనలినీశబ్దై రసస్య చ - ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ తద్విశేషాః స్త్రీకృన్నదనాదయో దివ్యలతాదిభావేన రూప్య

కతోరణైః। క్లృప్తహర్మ్యస్థలీం దీప్తాం శ్రియా భోగవతీమివ ॥ ౧౫ ॥ సభాచత్వరరథ్యాభిరాక్రీడాయతనాపణైః। చైత్యధ్వజపతాకాభిర్యుక్తాం విద్రుమవేదిభిః ॥ ౧౬ ॥ పుర్యాస్తు బాహ్యోపవనే దివ్యద్రుమలతాకులే। నదద్విహఙ్గాలికులకోలాహలజలాశయే ॥ ౧౭ ॥ హిమనిర్ఝరవిప్రుష్మత్కుసుమాకరవాయునా। చలత్ప్రవాలవిటపనలినీతటసంపది ॥ ౧౮ ॥ నానారణ్యమృగవ్రాతైరనాబాధే మునివ్రతైః। ఆహూతం మన్యతే పాన్థో యత్ర కోకిలకూజితైః ॥ ౧౯ ॥ యదృచ్ఛయాఽఽగతాం తత్ర దదర్శ ప్రమదోత్తమామ్। భృత్యైర్దశభిరాయాన్తీమేకైకశతనాయకైః ॥ ౨౦ ॥ పఞ్చశీర్షాహినా గుప్తాం ప్రతీహారేణ సర్వతః। అన్వేషమాణామృష

న్తే - యద్వా - దేహానుబన్ధివర్గోఽత్ర బాహ్యోపవనత్వేన రూప్యతే - తత్ర సంసారీ పుమాన్ ద్రుమః - ద్రుమవత్తద్భావవికారాత్ దేహసంస్పృష్టత్వాత్ - తమాశ్రితా స్త్రియో లతాః - ద్రుమస్య లతా ఇతి షష్ఠీసమాసః - తదాశ్రితాన్యపత్యాని విహఙ్గకులం - యోషిత్సఙ్గినోఽళికులం - అపత్యాదీనాం మధురాలాపాః కోలాహలః వాపీకుల్యాతటాకాదీన్యాజీవికాదిరూపాణి జలాశయహిమనిర్ఝరనలిన్యాదిరూపేణ రూప్యన్తే - కుసుమాకరశబ్దేన పుష్పవాటికాదీని వివక్షితాని చలత్ప్రవాళవిటపేత్యామ్రపనసాదిఫలజాతివృక్షా ఏవ వక్షితాః - ఆరణ్యకమృగవ్రాతైరిత్యనేన స్యాలశ్వశురాదయో బాన్ధవా వివక్షితాః - తే హ్యారణ్యకమృగవత్ప్రీణితుల్యధనాపహారిణః - ధనాపహారిత్వమపి తేషాం హింసయా - కిన్తు సాన్త్వనేనేతి ద్యోతయితుం మునివ్రతైరితి విశేషణం - యత్ర యస్మిన్నేవంభూతే బాహ్యోపవనే - కోకిలకూజితతుల్యకలత్రాపత్యాదిమధురోక్తిభిః - పాన్థః నివృత్తిమార్గనిష్ఠోఽపి - స్వాత్మాన, మాహూతమివ దేహానుబన్ధివర్గైరాసక్తిం ప్రాపితమివ - మన్యతే ॥ ౧౯ ॥ తత్రోపవనే - ఆసక్తాం - బుద్ధిం - యదృచ్ఛయోపగతాం - దదర్శ - యద్యప్యత్ర జీవస్య బుద్ధ్యా సహ సంబన్ధదశాయాం బుద్ధేర్బాహ్యోపవనరూపదేహానుబన్ధివర్గసంబన్ధాభావేన బుద్ధేస్తదాసక్తిర్నాస్తి - తథాఽపి భవిష్యద్దేహానుబన్ధివర్గాసక్త్యభిప్రాయేణ కథాసౌన్దర్యాయైవం వర్ణితమిత్యవగన్తవ్యం - యదృచ్ఛయాఽఽగతామిత్యనేన జీవబుద్ధ్యోస్సంబన్ధో న స్వసఙ్కల్పకృతః - కింతు దైవకృత ఇతి సూచ్యతే - యా పాత్రికారాదియుక్తా పురీ - యస్యాః పుర్యాః బాహ్యోపవనే కోకిలకూజితైః పాన్థ ఆత్మానమాహూతం మన్యతే, తాం, యదృచ్ఛయా - ఆగతాం - పురీం - తత్ర ఉపవనే - ప్రమదాం చ - దదర్శేతి వాఽన్వయప్రకారః - అస్మిన్ పక్షే మానుషదేహస్య దుర్లభత్వం సూచితం - కథాపక్షే తు స్పష్టోఽర్థః - ప్రమదోత్తమాం విశినష్టి దశభిః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః - ఏకైకం ప్రత్యేకం - శతమనన్తావృత్తయ - స్తాసాం - నాయకైః పతిభిర్భృత్యైస్సహ - ఆయాన్తీమభిముఖం గచ్ఛన్తీమ్ ॥ ౨౦ ॥ పఞ్చశీర్షాణి వృత్తయో - యస్య - తేన - హినా పాత్రిణేన ప్రతిహారేణ పాలకేన - అహోరాత్రాయుర్భక్షకత్వేన తత్ప్రచురత్వాద

హినేత్యుక్తం- సర్వతోగుప్తాం రక్షితాం-సర్వేషామిన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాదహినాగుప్తామిత్యుక్తం-బృహత్పతిం-అన్వేషమాణాం, అనేన చేతనైకధార్యత్వం తత్ప్రవర్త్యత్వం చ వివక్షితం - అప్రౌఢామితి బుద్ధేశ్చేతనేన సహ సంబన్ధదశాయామప్రౌఢప్రమదేవ కార్యాక్షమత్వే ఽపి తదర్హభోగ్యతా స్త్రీతి సూచయతి-కామరూపిణీమిత్యనేన గన్ధరసాదిజ్ఞానభేదభిన్నతాం సూచయతి ॥౨౦॥ తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ సునాసామితి॥ బుద్ధివృత్తయో హి గన్ధరసాదిజ్ఞానభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ బహువిధాః-తాభిర్బుద్ధివృత్తిభిస్తస్యాస్సునసత్వాదిరూప్యతే - సునాసాం శోభననాసాం గన్ధాత్మికా ఘ్రాణేన్ద్రియవృత్తిర్యస్యాస్తాం- ఏవమగ్రేఽపి-దన్తకపోలాననశ్రోణిపాదస్తనాదివ్యాపారజన్యహర్షాదీనామపి బుద్ధివృత్తిత్వాత్తాభిస్సుదన్తత్వాదిరూపణం క్రియతే-నాసికాదన్తకపోలాననకరశ్రోణిపాదస్తనాదివిశేషణభూతానాం శోభనత్వసమవిన్యస్తత్వాదీనామపి స్వవిశేష్యభూతనాసికాదేర్గన్ధాదివృత్తిద్వారా బుద్ధివిశేషణత్వం ద్రష్టవ్యం-సమం విన్యస్తౌ రచితౌ-కర్ణౌ-తాభ్యాం-కుణ్డలశోభాం-దధతీం" అన్నమయం హి సోమ్య మన ఇతి-యత్కృష్ణం తదన్నస్య" త్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ శ్యామామిత్యుక్తం-కుణ్డలశ్రీసంబన్ధః కుణ్డలాలంకృతకర్ణాధికరణశ్రోత్రేన్ద్రియశ్రవణవృత్తిద్వారా ॥౨౧॥ ఏవం-పిశఙ్గనీవీకనకమేఖలాసంబన్ధోఽపి స్తననాభిసితమ్బవ్యాపారజన్యహర్షాదివృత్తిద్వారేత ద్రష్టవ్యం- నూపురైః-క్వణద్భ్యాం పద్భ్యాం-చలన్తీం-నూపురగమనసబన్ధోఽపి పాదేన్ద్రియవృత్తిద్వారా-కథాపక్షేస్పష్టం-నూపురైరితి బహువచనం పాదాఙ్గులీయకానాముపలక్షణం-అన్యథా నూపురాభ్యామితి ప్రయోగేత ॥౨౨॥ వ్యఞ్జితం-కైశోరం యావనోపక్రమో యాభ్యాం-సమావృత్తౌ వృత్తౌ చ నిర్గతావన్తరాత్, సంశ్లిష్టావిత్యర్థః- స్తనౌ- వ్రీడయా లజ్జయా, వస్త్రాన్తేన-నిగూహన్తీ-గజ ఇవ గచ్ఛతీతి గజగామినీ-తామ్ ॥౨౩॥ వ్రీడయా సహితం-యుత్స్మితం-తేన శోభనాం సున్దరాం ప్రతి వీరః-పురఞ్జనః-ప్రేమ్ణా- ఉచ్చై-

భమప్రౌఢాం కామరూపిణీమ్ ॥ ౨౦ ॥ సునాసాం సుదతీం బాలాం సుకపోలాం వరాననామ్। సమవిన్యస్తకర్ణాభ్యాం బిభ్రతీం కుణ్డలశ్రియమ్॥ ౨౧ ॥ పిశఙ్గనీవీం సుశ్రోణీం శ్యామాం కనకమేఖలామ్। పద్భ్యాం క్వణద్భ్యాం చలతీం నూపురైర్దేవతామివ॥౨౨॥ స్తనౌ వ్యఞ్జితకైశోరౌ సమవృత్తౌ నిరన్తరౌ। వస్త్రాన్తేన నిగూహన్తీం వ్రీడయా గజగామినీమ్ ॥ ౨౩ ॥ తామాహ లలితం వీరస్సవ్రీడస్మితశోభనామ్। స్నిగ్ధేనాపాఙ్గపుఙ్ఖేన స్పృష్టః ప్రేమోద్భ్రమద్భ్రువా ॥ ౨౪ ॥ కా త్వం కఞ్జపలాశాక్షి కస్యాసీహ కుతస్సతి। ఇమాముప పురీం భీరు కిం చికీర్షసి శంస మే ॥ ౨౫ ॥ క ఏతేఽనుపథా యే త ఏకాదశ మహాభటాః । ఏతా వా లలనాస్సుభ్రు కోఽయం తేఽహిః పురస్సరః ॥ ౨౬ ॥ త్వం హ్రీర్భవాన్యస్యథ వాగ్రమా పతిం విచిన్వతీ కిం మునివద్రహో వనే। త్వదఙ్ఘ్రికామాప్తసమస్తకామం క్వ పద్మకోశః పతితః కరాగ్రాత్ ॥ ౨౭ ॥ నాసాం వరోర్వన్యతమా భువస్పృక్ పురీమిమాం వి

ర్భ్రమన్త్యౌ-భ్రువౌ-యస్మిన్-తేన-స్నిగ్ధేన- అపాఙ్గ ఏవ-పుఙ్ఖో మూలప్రాన్తో-యస్య-కటాక్షబాణస్య-తేన స్పృష్టో విద్ధః సలలితం యథా తథా-ఆహ, తయోస్సంవాదోక్తిస్సంబన్ధవార్త్యాయ ॥౨౪॥ హే పద్మదళలోచనే కా త్వం కింజాతీయా కేతి ప్రశ్నః-కస్య సంబన్ధినీ పుత్రీ-అసి-కుతః స్థానాద్, ఇహాగతాఽసి హే సతి- ఇమాముపపురీమస్యాః పుర్యాస్సమీపే-కిం కర్తుమిచ్ఛసి ॥౨౫॥ ఏతే-అనుపథా అనువర్తినః-క ఏతే - ఏకాదశ మహాభటాః-బుద్ధిమనసోర్వృత్తికృతమేన భేదమాశ్రిత్య-మనసా సహేన్ద్రియాణామేకాదశత్వా-దేకాదశో మహాభటా మనోరూపో-యేషాం- తే, క ఏత ఇత్యుక్తం- హే సుభ్రు-ఏతాః-లలనాః-కా ఇతి-వృత్త్యభిప్రాయేణ ప్రశ్నః- తాసామానన్త్యాదేతా ఇతి నిస్సఙ్ఖ్యో నిర్దేశః- పురస్సరతి గచ్ఛతీతి పురస్సరోఽహిస్సర్పః-కః-ప్రాణే వ్యాప్రియమాణే తదనుసర్వేన్ద్రియవ్యాపారాత్పురస్సర ఇత్యుక్తం-బుద్ధిస్వరూపతత్కారణతత్సంబన్ధకారణతత్కార్యవివిత్సుః ప్రాచీనబర్హిరాదిలోకాభిప్రాయకం కా త్వమితి ప్రశ్నకథనం-జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తిర్బుద్ధ్యాయత్తా-ఉత-స్వత ఇతి సంశయనిరాచికీర్షాభిప్రాయకం ఏతేఽనుపథా ఇతి ప్రశ్నకథనం-బుద్ధిరక్షిప్రాణాయత్తప్రవృత్తిరితి ఖ్యాపనాయ కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి ప్రశ్నోక్తిః ॥౨౬॥ యస్యాస్తవాఙ్ఘ్రికామనయైవాప్తాః సమస్తాః కామాః యస్య-తం-పతిం-మునివత్-వనే, రహః ఏకాన్తే-విచిన్వతీ-త్వం-వరాహం విచిన్వతీ హ్రీస్త్యాః-ఉత-శఙ్కరం, విచిన్వతీ భవానీ ఆహో స్విద్బ్రహ్మాణం విచిన్వతీ వాక్సరస్వతీ-అథవా-విష్ణుం విచిన్వతీ-రమా లక్ష్మీః-యది రమా-తర్హి పద్మకోశః కరాగ్రాత్క్వ, పతితః-కరాగ్రపద్మకోశాభావాన్నరమేత్యర్థః - ఏవం రమాదిరూపేణోత్ప్రేక్షోక్తిం రమాదీనాం విష్ణ్వాదిభిరివానాదిదృఢతరసంబన్ధఖ్యాపనాయ - కథాసౌన్దర్యాయ వా - ఏవమగ్రేప్యనుపయుక్తం తత్సౌన్దర్యాయేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ ఏవం హ్ర్యాద్యన్యతమత్వేన సంభావ్య ఆసాం చ క్వాపి న భవసీత్యాహ ॥ నేతి ॥ హే వరోరు-ఆసాం హ్రీభవానీవాగ్రమా

ణాం మధ్యే-అన్యతమా, నాసి నభవసి తత్ర హేతుః-మాస్పృక్ మవంస్పృశతితి భూస్పృక్, సహిరమాదీనామన్యతమా దే వతా మవంస్పృశతీతి భావః, అదభ్రకర్మణా-ఽనల్పకర్మణా, వీరవరేణ మయా సాకం-మిమాం పురీం - అలఙ్కర్తుం, మర్హసి పరం లోకం వైకుణ్ఠం యజ్ఞపురుషేణ విష్ణునా సహ - శ్రీర్లక్ష్మీరివ ॥ ౨౯ ॥ యద్యస్మాత్-త్వయా, సాఙ్గేన-విఖణ్డితం- ఇన్ద్రియం మనో, యస్య, తం-మాం, సవ్రీడం-య-ద్భావేన ప్రేక్షణం, స్మితం తేన-విభ్రమా-యా, భ్రూః, త్వయా-ఉపసృష్టః ప్రేరితః-ఏష-మనోభవః కామః, ప్రబాధతే, అథ అతః, అనుగృహాణ, హే శోభనే ॥ ౩౦ ॥ యన్ముఖం వ్రీడయా అభిముఖం, న భవతి-తత్స్వమాననముద్ధృత్యముమ్హ్యం, దర్శయ, ఆననం విశినష్టి ॥ శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్, సుతారకే సుకనీనికే, లోచనే-యస్మిన్, వ్యాలమ్బినో దీర్ఘా-యే-నీలాలకాః, తేషాం బృన్దేన-సంవృతం-వల్గూని వాచకాని వాక్యాని-యస్మిన్ శుచిస్మితం యస్మిన్-శుచిస్మితే ఇతి పాఠే సం బోధనమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవ మధీరవదవిజితేన్ద్రియవ - ద్యాచమానం-పురఞ్జనం-నారీ ప్రమదా, వీరం-తం, దృష్ట్వా, మోహితా సతీ-వీరం మోహయన్తీ-అభ్యనన్దత అనేనాన్యోన్యపారతన్త్ర్యం సూచ్యతే ॥ ౩౨ ॥ యత్పృష్టం కస్యాసీత్యనేన కస్య పుత్రీ జాతేతి, కాత్వమితి కింస్విదిహాపాకి న్నామాసీతి, తత్రాహ ॥ ఆత్మనో మమ పరస్య తవాపి కర్తారం స్రష్టారం, సమ్యఙ్న విద్మః, కర్తారం విశినష్టి, గోత్రం నామ చ, యత్కృతం యేన కర్త్రా కృతం, భవతి ॥ ౩౩ ॥ ఇహ అస్యాం పుర్యాం, మనాథు, సన్తం వసన్త-మాత్మానం-పురీమనుప్రవిశ్య నియన్తారం-త్వాం, జానిమః, తత ఆత్మనస్త్వత్తః మత్తశ్చ, పరం విలక్షణం-పురుషం-న విదామః, కోఽసౌ పరః యం న విద్మ ఇతి వదసి, తత్రాహ, హే వీర-ఆత్మనస్తవ మమ చ శరణ-మియం, పురీ, నిర్మితా-తమిత్యర్థః, ఇహాద్య సన్తమాత్మానం విదామ ఇత్యనేన- కేవల సంసారిణో జీవస్య బుద్ధిః తత్స్వరూ

రవరేణ సాకమ్ । అధ్యాస్య లఙ్కర్తుమదభ్రకర్మణా లోకం పరం శ్రీరివ యజ్ఞపుంసా ॥ ౨౯ ॥ యదేష మాఽపాఙ్గవిఖణ్డితేన్ద్రియం సవ్రీడభావస్మితవిభ్రమద్భ్రువా । త్వయోపసృష్టో భగవాన్మనోభవః ప్రబాధతేఽథానుగృహాణ శోభనే ॥ ౩౦ ॥ త్వదాననం సుభ్రు సుతారలోచనం వ్యాలమ్బినీలాలకబృన్దసంవృతమ్ । ఉన్నీయ మే దర్శయ వల్గువాచకం యద్వ్రీడయా నాభిముఖం శుచిస్మితే ॥ ౩౧ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం నారీ యాచమానమధీరవత్ । అభ్యనన్దత తం వీరం హసన్తీ వీర మోహితా ॥ ౩౨ ॥ న విదామ వయం సమ్యక్కర్తారం పురుషర్షభ । ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి గోత్రం నామ చ యత్కృతమ్ ॥ ఇహాద్య సన్తమాత్మానం విదామ న తతః పరమ్ । యేనేయం నిర్మితా వీర పురీ శరణమాత్మనః ॥ ౩౪ ॥ ఏతే సఖాయస్సఖ్యో మే నరా నార్యశ్చ మానద । సుప్తాయాం మయి జాగర్తి నాగోఽయం పాలయన్పురీమ్ ॥ ౩౫ ॥ దిష్ట్యాఽఽగతోఽసి భద్రం తే గ్రామ్యాన్కామానవాప్స్యసి । ఉద్వహిష్యామి తాంస్తేఽహం స్వబన్ధుభిరరిన్దమ ॥ ౩౬ ॥ ఇమాం త్వమధితిష్ఠస్వ పురీం నవముఖీం విభో । మయోపనీతాన్గృహ్ణానః కామభోగాన్శతం సమాః ॥ ౩౭ ॥ కం ను త్వదన్యం రమయే హ్యరతిజ్ఞమకోవిదమ్ । అసామ్పరాయాభి

పమవిశదావభాసం గృహ్ణాతి న తు యాథాత్మ్యేనేత్యుక్తం - న విదామ వయం వీర కర్తారం తతః పరం యేనేయం నిర్మితా వీర పురీత్యనేన, జీవస్య కరణకళేబరాది సంపాదనచతురం కృత్స్న జగదుదయవిభవలయలీలం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమపురుషమాపాతతస్తత్త్వతశ్చ న విషయీకరోతీత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ యత్పృష్టం క ఏతే అనుపథా ఇతి-తత్రాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే-నరాః ఏకాదశ భటాః, నార్యశ్చ, మే మమ-సఖాయః సఖ్యశ్చ, అనువర్తినో భృత్యా ఇత్యర్థః, అనేనేన్ద్రియాణాం తద్వృత్తీనాం చ బుద్ధ్యేకాయత్తత్వముక్తం, యత్పృష్టం కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి-తత్రాహ - మయి, సుప్తాయాం అయం నాగః, పురీం, పాలయన్, జాగర్తి-అనేన-బుద్ధీన్ద్రియమన ఆదిషు సర్వేషు, సుప్తేషు, నిర్వ్యాపారేషు సత్స్వపి, ప్రాణవ్యాపారోఽస్తీతి సర్వాపేక్షయా ప్రాణస్య ప్రాధాన్యముక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఆస్తాం నామ గోత్రాది, దిష్ట్యా పురీం, మాగతోఽసి, అనేన మనుష్యదేహసంబన్ధో దైవకృతో దుర్లభ ఇత్యుక్తం, అత-స్తే-భద్రం, తావ-న్గ్రామ్యానిన్ద్రియగ్రామ్యాన్ శబ్దాదీన్-అవాప్స్యసి, హే అరిన్దమ-హ అహం, స్వబన్ధుభిః సఖిభిరిన్ద్రియైస్సహేత్యర్థః-తాన్ గ్రామ్యాన్ భోగాన్ - తేతుభ్యం-ఉద్వహిష్యామి సంపాదయిష్యామి ॥ ౩౬ ॥ హే విభో-నవద్వారా, మిమాం, పురీం-త్వం - శతం, సమాః సంవత్సరాన్మయా, ఉపనీతాన్ ప్రాపితాన్ కామాన్ - గృహ్ణానః - అధితిష్ఠస్వ - మనుష్యదేహప్రవేశాభిప్రాయేణ శతమిత్యుక్తమ్ ॥ ౩౭ ॥ సంసారిణో జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ నివృత్తినిన్దాపూర్వకం తత్సఙ్గమమభినన్దతి పఞ్చభిః ॥ త్వత్తోఽన్యం, కం-రమయే క్రీడయామి, అనేన-నివృత్తిమార్గనిష్ఠోన బుధ్యధీన ఇత్యుక్తం - తత్ర హేతుః - అరతిజ్ఞం నైష్ఠికం, విరక్తమిత్యర్థః, అత ఏవ, అకోవిదం అనిపుణం, అనిశుద్ధసుఖస్యాపి త్యాగినం, అసామ్పరాయాభిముఖం-సామ్పరాయో మృత్యుః-స్తద

నభిముఖం, మరణాభీరుమితివా,, కృతకృత్యాః ప్రతీక్షన్తే మృత్యుం ప్రియమివాతిథిం,, మిత్యుక్తేః అశ్వస్తనవిదం - శ్వో భవం శ్వస్తనం కాలాన్తరానుభావ్యం స్వర్గాది - భోగ్యత్వేన నవేత్తీత్యశ్వస్తనవిత్తం ,, ఏతేవై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన,, ఇతి,, వాసుదేవమనోయస్య జపహోమార్చనాదిషు। తస్యాన్తరాయో మైత్రేయ దేవేన్ద్రత్వాదికం ఫలం,, మితిస్వర్గాది సుఖస్యముముక్షోర్హేయత్వాదిత్యర్థః, పశుం పశుతుల్యమితినిన్దతి ॥ ౩౮ ॥ ఏవం నివృత్తిధర్మస్తం నిన్దిత్వా - ప్రవృత్తిస్వభావం స్తౌతి ॥ ధర్మోహీతి ॥ అత్ర ప్రవృత్తిమార్గే - ధర్మః స్వర్గాది సాధనో యాగాదిరూపో ధర్మః - తథా, అర్థకామౌ, ప్రజానన్దం పుత్రసుఖం, అమృతం మోక్షః కీర్తిః, విశోకాః నిర్దుఃఖాః, విరజాః నిర్మలాః - లోకాః పుణ్యలోకాశ్చ - సిద్ధ్యన్తీతి శేషః, లోకాన్విశినష్టి, యాన్లోకాన్, కేవలినో నివృత్తిధర్మస్థాః, నవిదుః ॥ ౩౯ ॥ కించ, అస్మిన్భవే, గృహాశ్రమమితియత్, ఏతత్, పిత్రాదీనాం, క్షేమార్హం, శరణమాశ్రయం, వదన్తి, పిత్రాదీనాం గృహాశ్రమిణమారాధకమాశ్రిత్యావస్థానాత్ ॥ ౪౦ ॥ హేవీర, విఖ్యాతం కామిత్వేన ప్రసిద్ధం, వదాన్యం త్యాగినం - కామార్థం విహితమపిత్యజన్తమిత్యర్థః, అతఏవ, ప్రియేషు శబ్దాదికామేషు, దర్శనం దృష్టిర్యస్య, తం, కథాపక్షేవి, ఖ్యాతం యశస్వినం - వదాన్యం దానశీలం - ప్రియదర్శనం సున్దరమిత్యర్థః, ఈదృశం త్వాదృశం, నిస్సమం - పతిం, దైవాత్ప్రాప్తం, మాదృశీ - నిస్సమానా, కావా, స్వయం, నవృణీత వృణుయాదేవేత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ హేమహాభుజ, భుజగేన్ద్రభోగయోః సర్పదేహాకారయోః, తవ - భుజయోః, కస్యాః స్త్రియాః, మనః, నసజ్జేన్నాసక్తం భవేత్, యో భవాన్, అనాథవర్గాః దీనస్తోమాః, తేషాం, ఆధిం - అలమత్యర్థం, అపోహితం సర్వత్ర - చరతి, కేన హేతునా అపోహితుం, ఘృణయా ఉద్ధతః అతిశయితో - యః స్మితపూర్వకోఽవలోకస్తేన ॥ ౪౨ ॥ ఏవం సంబన్ధ చార్థ్యఖ్యాపనాయ తయోస్సంవాదమభిధాయోపసంహరన్ తయోర్వ్యాపారమాహ ॥ నారదః ॥ తౌ దంపతీ పురఞ్జనపురఞ్జన్యౌ, మిథః అన్యోన్యం - సమయం సఙ్కే

ముఖమశ్వస్తనవిదం పశుమ్ ॥ ౩౮ ॥ ధర్మోహ్యత్రార్థకామౌ చ ప్రజానన్దోఽమృతం యశః। లోకా విశోకా విరజా యాన్న కేవలినో విదుః॥ ౩౯ ॥ పితృదేవర్షిమర్త్యానాం భూతానామాత్మనశ్చ హ। క్షేమం వదన్తి శరణం భవేఽస్మిన్యద్గృహాశ్రమః॥ ౪౦ ॥ కా నామ వీర విఖ్యాతం వదాన్యం ప్రియదర్శనమ్। నవృణీత పతిం ప్రాప్తం మాదృశీ త్వాదృశం స్వయమ్॥ ౪౧ ॥ కస్యా మనస్తే భుజగేన్ద్రభోగయోః స్త్రియా న సజ్జేద్భుజయోర్మహాభుజ। యోఽనాథవర్గాధిమలం ఘృణోద్ధతస్మితావలోకేన చరత్యపోహితుమ్॥ ౪౨ ॥ నారద ఉవాచ॥ ఇతి తౌ దమ్పతీ తత్ర సముద్య సమయం పునః। తాం ప్రవిశ్య పురీం రాజన్ ముముదాతే శతం సమాః॥ ౪౩ ॥ ఉపగీయమానో లలితం తత్ర తత్ర చ గాయకైః। క్రీడన్పరివృతః స్త్రీభిర్హ్రదినీమావిశచ్ఛుచౌ॥ ౪౪ ॥ సప్తోపరి కృతా ద్వా

తం, సముద్య సముదీర్య - ద్వైవాదన్యోన్యం దృఢతరం సంబధ్యేత్యర్థః - హేరాజన్ ప్రాచీనబర్హిః - తాం పురీం - ప్రవిశ్య, శతం - సమాస్సంవత్సరాన్, ముముదాతే ॥ ౪౩ ॥ ఏవం జీవబుద్ధ్యోర్జీవకర్మానురూపదైవాఖ్యపరమపురుషసఙ్కల్పాయత్త దృఢతరసంబన్ధం - తత్ప్రయుక్తం దేహసంబన్ధం చ - పరోక్ష్యరూపేణాభిధాయ శుశ్రూషోః ప్రాచీనబర్హిషః ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవైతృష్ణ్యజననార్థం ప్రాప్యతృష్ణాజననార్థం సంసరతో జీవస్య జాగ్రత్సుషుప్తిస్వప్నమరణావస్థాసు దోషానుద్ఘాటయితుం జాగ్రదాద్యవస్థాః ప్రతిపిపాదయిషుః కథావ్యాజేన తావత్సమాసతస్సుషుప్త్యవస్థామాహ ॥ ఉపగీయమాన ఇతి॥ లలితం యథా భవతి తథా - గీయమానః - పురఞ్జనః, స్త్రీభిః పరివృత - స్తత్ర తత్ర - క్రీడన్ - శుచౌ ఆషాఢే - క్రీడానిమిత్తశ్రమాపనోదనాయ - హ్రదినీం సరసీం, ఆవిశదితి కథాపక్షేఽర్థః - పక్షాన్తరే తు - జాగ్రదవస్థాయాం - స్త్రీభిరిన్ద్రియవృత్తిభి, స్తత్ర తత్ర క్రీడన్ శబ్దాదివిషయాననుభవన్ - వ్యాపృతకరణత్వాత్తత్ప్రయుక్తశ్రమనిర్హరణాయ - శుచౌ - హ్రదినీ - మావిశత్ - హ్రదినీశబ్దేన పురీతదాఖ్యా నాడీ వివక్షితా - శుచిశబ్దేన - శుచౌ బ్రహ్మణి - ఆవిశ్య - తద్ద్వారా హ్రదినీమావిశదిత్యర్థః, ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవత్సముచ్చయేన నాడీపురీతద్బ్రహ్మణి హి జీవస్య సుషుప్తిస్థానం - నతు వికల్పేన ,, అథ యదా సుషుప్తో భవతి - యదా నకస్య చన వేద హితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతిస్సహస్రాణి హృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠన్తే తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత,, ఇతి, తథా ,, యత్రైతత్పురుషస్స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భగతీ,, తి త్రయాణామపి సుషుప్తిస్థానత్వశ్రవణాత్ కార్యభేదేన సముచ్చయే సంభవతి పాక్షికబాధగర్భవికల్పస్యాన్యాయ్యత్వాత్ - సంభవతి చ ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవన్నాడ్యాదీనాం కార్యభేదః, తత్ర నాడీపురీతతౌ ప్రాసాదఖట్వాస్థానీయా - బ్రహ్మ చ పర్యఙ్కస్థానీయం - అతో బ్రహ్మైవ సాక్షాత్సుషుప్తిస్థానమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఇదానీం జాగ్రదవస్థాం ప్రతిపాదయతి॥ సప్తేతి॥ యావదధ్యాయసమాప్తి॥

తత్ర ‹‹నవభిర్ద్వార్భిః, పురీంలక్షితలక్షణా ›› మితిద్వారత్వేనరూపితానాంచక్షురాదీన్ద్రియస్థానానామిన్ద్రియాణాంచ గౌణనామానితత్కార్యాణితద్విషయాంశ్చకథయన్నాహ॥సప్తేతి॥ తస్యాః-పురఃపుర్యాం, సప్త-ద్వారః ఉపరి-కృతాః-చక్షుర్ద్వయం శ్రోత్రద్వయం నాసికాద్వయం ముఖంచేతి-ద్వే, ద్వారా-వధః, కృతేకల్పితేగుదంలిఙ్గంచేతి-కిమర్థమేవంకల్పితా ఇత్యత్రాహ॥తస్యాఃపుర్యాః-యఃకశ్చన- ఈశ్వరః - తస్య-పృథగసఙ్కరేణ-విషయాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతిగత్యర్థం విషయానవగన్తుమిత్యర్థః - సంసారిణోజీవస్య స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాన్మనుష్యశరీరస్యానియతత్వాచ్చయఃకశ్చనేత్యుక్తం, కథాపక్షేవిషయశబ్దోదేశపరః - దేశాన్ప్రతిగత్యర్థమిత్యర్థః ❋॥౪౫॥ ❋పఞ్చేతి॥తత్ర తాసుసప్తసుద్వార్షు-పఞ్చ ద్వారః పౌరస్త్యాః పూర్వదిగ్భవాః, ఏకా - దక్షిణా-తథా- ఏకాఉత్తరా-ద్వే, పశ్చిమే పశ్చిమదిగ్భవే-హేనృప-తేతుభ్యం-అమూషాం ద్వారాం-నామానిగుణనామాని-వర్ణయే ❋ ॥౪౬॥ ❋ఖద్యోతాఖద్యోతవదల్పప్రకాశా-వామనేత్రరూపా- ఆవిః ప్రకటం - ముఖం-యస్యాస్సా-బహుప్రకాశాదక్షిణనేత్రరూపా-స్వానుభవాచ్చతత్ప్రకాశాధిక్యమవగన్తవ్యం-ఏతేద్వారౌ-ఏకత్ర-నిర్మితే లగ్నే - తాభ్యాం ఖద్యోతావిర్ముఖీభ్యాం- ద్వార్భ్యాం-ద్యుమత్సఖః-ద్యుమాన్ సూర్యః తదధిష్ఠేయంచక్షురిన్ద్రియమపిద్యుమత్-తదేవసఖా-యస్యసః, యద్వా, ద్యుమతస్సఖాద్యుమత్సఖః ‹‹ రాజాహస్సఖిభ్యః ›› ఇతిటచ్, చక్షుషాసహితఇత్యర్థః, విభ్రాజితం ఆలోకాదినాప్రకాశితంరూపం-జనపదంవిషయం-యాతిఅవగచ్ఛతి-కథాపక్షేతు-ఖద్యోతాదిశబ్దాఅశ్వకర్ణాదిశబ్దవత్కేవలసంజ్ఞాశబ్దాఇత్యవగన్తవ్యం, జనపదందేశం-యాతిగచ్ఛతీత్యర్థః ❋॥౪౭॥ ❋నలనాళనద్బాధిద్రవచనౌ, నలమస్యాఅస్తీతినలినీ, ఏవంనాలినీ, వామదక్షిణనాసికే, అత్రాపిసంజ్ఞాభేదాదేవకార్యన్యూనాధిక్యం పూర్వవజ్జ్ఞేయం, అవధూనయతికమ్పయతీత్యవధూతోవాయుః, తత్సఖోవాయ్వధిష్ఠితోఘ్రాణః, తాభ్యాంనలినీనాలినీభ్యాం ద్వార్భ్యాం, సౌరభంగన్ధం, విషయం, యాతి ❋ ॥౪౮॥ ❋ముఖ్యేతి॥ముఖ్యాప్రధానాఅస్య

రః పురస్తస్యాస్తు ద్వావధః। పృథగ్విషయగత్యర్థం తస్యాం యః కశ్చనేశ్వరః॥౪౫॥పఞ్చ ద్వారస్తు పౌరస్త్యా దక్షిణైకా తథోత్తరా। పశ్చిమే ద్వే అమూషాం తే నామాని నృప వర్ణయే॥ ౪౬ ॥ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చ ప్రాగ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే। విభ్రాజితం జనపదం యాతి తాభ్యాం ద్యుమత్సఖః॥ ౪౭ ॥ నలినీ నాలినీ చ ప్రాగ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే। అవధూతసఖస్తాభ్యాం విషయం యాతి సౌరభమ్ ॥ ౪౮ ॥ ముఖ్యా నామ పురస్తాద్ద్వాస్తయాఽఽపణబహూదనౌ। విషయౌ యాతి పురరాడ్రసజ్ఞవిపణాన్వితః ॥ ౪౯ ॥పితృహూర్నృప పుర్యా ద్వార్దక్షిణేన పురఞ్జ

రూపా, ద్వాః, పూర్వదిగ్భవా- తయాముఖ్యయాద్వారా - పణఃపణనంవ్యవహారః భాషణం, బహూదనశ్చిత్రమన్నం, బహ్వోదనఇత్యనుక్తిః పరోక్షవాదత్వాయ, పణబహూదనావిషయౌ పురరాట్పురఞ్జనః రసజ్ఞోరసనేన్ద్రియం, విపణోవాగిన్ద్రియం-తాభ్యామన్వితః యాతి ❋ ॥ ౪౯ ॥ ❋పుర్యాః-దక్షిణేదక్షిణస్యాం దిశి - ఏనబన్తావ్యయం-పితృహూర్నామ-ద్వాః-పితౄన్ జహోతేగచ్ఛత్యనయేతిపితృహూః ‹‹ ఓహాఙ్ గతౌ ››, విత్యస్మాత్ ‹‹ నృతిశృధ్యోఃకూః ››, రితి, కూప్రత్యయోబాహులకాత్ పితృలోకప్రాప్తిసాధనభూతాయాగాదిక్రియా-తదవబోధినీత్రయీపూర్వభక్తిశ్చ పితృహూశబ్దార్థః -తత్రదక్షిణకర్ణస్యబలాధిక్యాత్ - శ్రోత్రాణాం ప్రథమంత్రివర్గప్రాపణాచ్చప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణేప్రవర్తతఇతిప్రథమం శ్రోత్రవ్యపితృలోకప్రాప్తిసాధనకర్మప్రకాశకప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్దక్షిణకర్ణః పితృహూః - అనన్తరశ్రోతవ్యబ్రహ్మప్రాప్తిఫలనివృత్తిధర్మప్రకాశకోత్తరశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్వామకర్ణోదేవహూః నను ఉత్తరభాగతదర్థశ్రవణాదావపిబలాధిక్యాద్దక్షిణకర్ణ ఏవప్రథమంప్రవర్తత ఇతికథమేతదుచ్యతఇతిచేత్ - ఏవంతర్హ్యేతఏవగుణనామధేయబలాత్పూర్వభాగతదర్థానాం శాస్త్రప్రాధాన్యేనదక్షిణకర్ణశ్రవణవిధాన-ముత్తరభాగతదర్థానాంతువామకర్ణప్రాధాన్యేనశ్రవణవిధానంచానుమీయతే-యథా ‹‹దక్షిణంనీక్షితః పూర్వమాజైసవ్యం హావనుష్యాఅజ్యతే ›› ఇత్యత్రదృష్టార్థత్వాన్మనుష్యాస్సవ్యనయనాఞ్జనంపూర్వం కుర్యురిత్యేవం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తస్యసవ్యనయనాఞ్జనస్యసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యాసవ్యనయనస్యప్రథమమఞ్జనేనవృష్టవిశేషలాభాత్ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యామనుష్యైరవశ్యం ప్రథమంసవ్యనయనాఞ్జనంకర్తవ్యమితివిధిరనుమీయతే-తద్వత్-యథావా ‹‹తస్మాదపవధ్యం ప్రపన్నంన ప్రతిప్రయచ్ఛన్తి ››, ఇతిశరణాగతస్యప్రత్యర్పణం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తమపితస్మాదితిప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యాశరణాగతోనప్రత్యర్పణీయఇతివిధిరనుమీయతే-తద్వ - త్పూర్వోత్తరభాగయోఃయథాక్రమందక్షిణోత్తరకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణమన్యతోఽప్రాప్తమప్యనేనైవసిద్ధవన్నిర్దేశగుణనామధేయబలేనవిధీయతఇతినిరవద్యం- పురఞ్జనః పితృహూద్వారాశ్రుతిధరః-శ్రోత్రేన్ద్రియంశ్రవణ

విషయం శబ్దం ధరతి అవగచ్ఛత్యనేన-వృత్త్యా-తేన-స్వితో యుక్తః-దక్షిణపాఞ్చాలం దక్షిణద్వారా గన్తవ్యం పాఞ్చాలం-పఞ్చతే వ్యక్తీకరోతీతి పాఞ్చాలం-పఞ్చతే వ్యక్తీక్రియత ఇతి వా పాఞ్చాలం ''పచి వ్యక్తీకరణ'' ఇత్యస్మాత్ ''తమివిశివిడివృణికులికపపలిపఞ్చిభ్యః కాలజ'' ఇత్యౌణాదికః కాలచ్ప్రత్యయాన్తః పాఞ్చాలశబ్దః-స్తతః ప్రజ్ఞానిత్వాత్ సవ్యర్థేణ-ప్రవృత్తిధర్మప్రకాశకశాస్త్రాత్మకం రాష్ట్రం యాతి ॥ ౫౦ ॥ ఏవం-పుర్యాః - ఉత్తరేణ ఉత్తరస్యాం దిశి-దేవహూర్నామ-ద్వా-స్తయా పురఞ్జనః-శ్రుతధరాన్వితః - ఉత్తరపాఞ్చాలం-యాతి యద్యపి ప్రవృత్తినివృత్త్యవబోధినశ్శాస్త్రస్య నిత్యసంసారిణో జీవస్య శ్రోతవ్యా, స్తథాపి శ్రోతవ్యానాం మధ్యే ప్రవృత్త్యవబోధిశాస్త్రాత్మకశబ్దస్యైవ శ్రోతవ్యత్వాభిప్రాయేణ దక్షిణపాఞ్చాలముత్తరపాఞ్చాలమిత్యుక్తం-ఏవం పూర్వత్రాపి యాతి సౌరభమిత్యాదిషు ద్రష్టవ్యం ॥ ౫౧ ॥ పుర్యాః-పశ్చాదాసురీనామ-ద్వాః - అస్యతే క్షిప్యతే అనేనేన్ద్రియమితి ఆసురం మేఢ్రం-తతస్సాధ్రే, అణి, ''టిడ్ఢాణఞ్,, త్యాదినా జీప్, తయా, పురఞ్జనః, దుర్మదేన, దురుద్ధరం- మదో యస్య తేన, ఉపస్థేన్ద్రియేణ, సమన్వితం, గ్రామ్యకం గ్రామస్థజనానాం కర్మ మైథునాదికం, యాతి ॥ ౫౨ ॥ పుర్యాం-పశ్చాన్నిరృతిర్నామ ద్వాః, మృత్యుద్వారత్వాత్ గుదం నిరృతిః తయా-పురఞ్జనః-లుబ్ధకేన పాయ్విన్ద్రియేణ తేనోత్సర్గాన్తస్య దుఃఖప్రాప్తేర్లుబ్ధకసామ్యం తేన-సమన్వితః-వైశసం నారకం దుఃఖం యాతి ॥ ౫౩ ॥ అమీషాం పౌరాణాం పుర్యాస్సమ్బన్ధినాం ద్వారాణాం-మధ్యే, ఉభౌ ద్వౌ-పాదపాణీ-అన్ధౌ అజ్ఞౌ నిర్వాక్పేశస్కృతౌ-వాక్ఛబ్దేనాత్ర వాగిన్ద్రియాధిష్ఠానం ముఖరూపం ఛిద్రం లక్ష్యతే-నిశ్ఛిద్రత్వే ఇతరస్కృతత్వాన్నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే-పేశస్కృ

నః । రాష్ట్రం దక్షిణపాఞ్చాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః ॥ ౫౦ ॥ దేవహూర్నామ పుర్యా ద్వా ఉత్తరేణ పురఞ్జనః । రాష్ట్రముత్తరపాఞ్చాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః ॥ ౫౧ ॥ ఆసురీ నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః । గ్రామ్యకం నామ విషయం దుర్మదేన సమన్వితః ॥ ౫౨ ॥ నిరృతిర్నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః । వైశసం నామ విషయం లుబ్ధకేన సమన్వితః ॥ ౫౩ ॥ అన్ధావమీషాం పౌరాణాం నిర్వాక్పేశస్కృతావుభౌ । అక్షణ్వతామధిపతిస్తాభ్యాం యాతి కరోతి చ ॥ ౫౪ ॥ స యర్హ్యన్తఃపురగతో విషూచీనసమన్వితః । మోహం ప్రసాదం హర్షం వా యాతి జాయాత్మజోద్భవమ్ ॥ ౫౫ ॥ ఏవం కర్మసు సంసక్తః కామాత్మా వఞ్చితోఽబుధః । మహిషీ యద్యదీహేత తత్తదేవాన్వవర్తత ॥ ౫౬ ॥ క్వచిత్పిబన్త్యాం పిబతి మదిరాం మదవిహ్వలః । అశ్నన్త్యాం క్వచిదశ్నాతి జక్షత్యాం సహ జక్షితి ॥ ౫౭ ॥ క్వచిద్గాయతి గాయన్త్యాం రుదన్త్యాం రోదితి క్వచిత్ । క్వచిద్ధసన్త్యాం హసతి జల్పన్త్యామనుజల్పతి ॥ ౫౮ ॥ క్వచిచ్చ ధావతి ధావన్త్యాం తిష్ఠన్త్యామనుతిష్ఠతి । అనుశేతే శయానాయామన్వాస్తే క్వచిదాసతీమ్ ॥ ౫౯ ॥ క్వచిచ్ఛోచతీం జాయామనుశోచతి దీనవత్ । అనుహృష్యతి హృష్యన్త్యాం స్పృశన్త్యాం స్పృశతి క్వచిత్ ॥ ౬౦ ॥ విప్రలబ్ధో మహిష్యైవం సర్వప్రకృతివఞ్చితః । నేచ్ఛన్ననుకరోత్యజ్ఞః క్లైబ్యాత్క్రీడా-

---

న్నామాహ కీటవిశేషస్స్వవాసనిష్పాదితైస్తన్తుభిస్స్వనివాసభూతం కరణ్డం నిర్మాయ స్వనిర్గమనద్వారం తన్ముఖమప్యజ్ఞానేనపిధాయ తత్రైవ వినశ్యతి- తద్వత్ పాణిపాదయోర్నిశ్ఛిద్రత్వాజ్జ్ఞానాభావాచ్చ తౌ నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే, తాభ్యాం ద్వారాభ్యాం-అక్షణ్వతామిన్ద్రియవతాం దేహినా-మధిపతిః పురఞ్జనః-యాతి గచ్ఛతి-కరోతి కర్మ కరోతి ॥ ౫౪ ॥ అన్తఃపురం హృదయం-ప్రవిష్టం ''హృది హ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత'' ఇతి శ్రుతేః-స పురఞ్జనః-యదా విషూచీనేన మనసా-విష్వగఞ్చతీ సర్వతో వ్యాప్రియత ఇతి విషూచీనమితి వ్యుత్పత్తేః-సమన్వితో-భవతి-తదా-జాయా బుద్ధిః-ఆత్మజా ఇన్ద్రియవృత్తయః-తాభ్యాం ఉద్భవం- మోహాదీనామన్యతమం-యాతి, మోహప్రసాదహర్షాః తమస్సత్త్వరజః కార్యాణి మనోగుణాః-అత్ర త్వగిన్ద్రియస్యానుక్తిః సర్వేష్వన్తర్భావాత్ ॥ ౫౫ ॥ ఏవమిన్ద్రియస్థానవిషయాణాం గౌణనామాని కార్యాణి చాభిధాయ మనః-పర్యన్తసర్వేన్ద్రియయుక్తస్య జీవస్య బుద్ధిపారవశ్యమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజ్ఞః- అతఏవ-కామప్రవణ-మాత్మా మనో, యస్య, కర్మసు కామసాధనేషు కర్మస్వాసక్తః-అతఏవ-దైవేన వఞ్చితః మహిషీ బుద్ధి- ర్యద్యదీహేత వ్యాప్రియేత-యద్యచ్ఛబ్దాదివిషయం ప్రతీన్ద్రియాణి ప్రవర్తయతీత్యర్థః-తత్తదేవా-న్వవర్తత అనువర్తితవాన్ ॥ ౫౬ ॥ అనువర్తనమేవోపపాదయతి ॥ క్వచిదితి ॥ పిబన్త్యాం పానేచ్ఛావత్యాం బుద్ధౌ పిపాసాముత్పాదయన్త్యాం సత్యామిత్యర్థః మదవిహ్వలః మదిరాం-పిబతి ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం అశ్నన్త్యాం భుఞ్జన్త్యాం భక్షయన్త్యాం చరన్త్యాం ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ఆసతీం ఆసీనాం ఆసీనాం జనయన్తీమనుసృత్యాస్తే ॥ ౫౯ ॥ ఏవం శోచతీమనుశోచతీత్యాదేరర్థః ॥ ౬౦ ॥ ఏవం మహిష్యా-విప్రలబ్ధః విశేషేణ విమోహితః-అతఏవ-సర్వప్రకృతిః అక్రోధాద్యాత్మస్వభావః వఞ్చితా - యస్య సః-త్యక్తస్వస్వభావ ఇత్యర్థః- నేచ్ఛన్ అపి

చ్ఛన్నపి-క్లైబ్యాత్పారవశ్యా-దనుకరోతి యథా క్రీడార్థో మృగః ॥౭౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం
శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః ***

ఏవం సుషుప్త్యవస్థాం చాభిధాయేదానీం స్వప్నావస్థామాహ॥ స ఏకదేతి దశభిః ॥ స పురఞ్జనః-ఏకదా సుషుప్త్యనన్తరం మహాన్ ఇష్వాసోఽనుకర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యభినివేశో యస్య సః-రథమారుహ్య, పఞ్చప్రస్థం వనమగాదితి త్రితయేనాన్వయః-రథశబ్దేనాత్ర శరీరం వివక్షితం ,,ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ చ। బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ॥ ఇన్ద్రియాణి హయానాహుః,, రిత్యాది శ్రుత్యా ఉపాసనవిషయత్వేన శరీరాదీనాం రథాదిభావేనాన్యత్ర రూపితత్వాత్ - తచ్చ శరీరమత్రౌచిత్యాత్ స్వాప్నం వివక్షితం-తద్ధి తదానీమేవ స్వాప్నద్రష్టృ-పుణ్యపాపానురోధేనేశ్వరసృష్టం భవతి- జాగ్రద్దేహస్య తు శతసంవత్సరోపభోగ్యపురత్వేనోక్తత్వాత్ రథం విశినష్టి పఞ్చజ్ఞానేన్ద్రియాణ్యశ్వా యస్య - ఆశుగం శీఘ్రగం-అనేనాపి స్వాప్నమేవ శరీరమత్ర వివక్షితమిత్యవగమ్యతే-జాగ్రద్దేహస్యాశుగత్వాసంభవాత్- ద్వావహఙ్కారమమకారావీషే దణ్డికే యస్య ద్వే పుణ్యపాపే చక్రే యస్య - ఏకం ప్రధానమక్షో యస్య - త్రయో గుణాః వేణవో ధ్వజా యస్య -పఞ్చ ప్రాణా బన్ధురాణి బన్ధనాని యస్య ॥౧॥ ఏకం మనో రశ్మిః ప్రగ్రహః రజ్జుః యస్య - ఏకా బుద్ధిర్దమనః సారథిర్యస్య, ఏకం హృదయం నీడం రథిన ఉపవేశస్థానం యస్య - ద్వౌ శోకమోహౌ కూబరం యుగబన్ధనస్థానం యస్య పఞ్చ శబ్దాదయో విషయాః ప్రహీయన్తే ప్రక్షిప్యన్తే అపాత్యన్తే యస్మిన్-స ప్తధాతవో వరూథాః చర్మాద్యావరణాని యస్య-పఞ్చ కర్మేన్ద్రియాణి విక్రమా గతిప్రకారా యస్య ॥౨॥ హైమోపస్కరం సువర్ణాభరణం - స్వర్ణాభరణవిశిష్టస్వాప్నదేహసంస్పృష్టిసంభవాభిప్రాయేణ హైమోపస్కరమిత్యుక్తం - కథాసౌన్దర్యాయ వా - ఏవమనుపయుక్తం కథాసౌన్దర్యాయేతి ద్రష్ట

మృగో యథా ॥౭౯॥ ***
*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

నారద ఉవాచ॥ స ఏకదా మహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగమ్ । ద్వీషం ద్విచక్రమేకాక్షం త్రివేణుం పఞ్చబన్ధురమ్॥౧ ఏకరశ్మ్యేకదమనమేకనీడం ద్వికూబరమ్। పఞ్చప్రహరణం సప్తవరూథం పఞ్చవిక్రమమ్॥౨॥ హైమోపస్కరమారుహ్య స్వర్ణవర్మాక్షయేషుధిః। ఏకాదశచమూనాథః పఞ్చప్రస్థమగాద్వనమ్॥౩॥ చచార మృగయాం తత్ర దృప్త ఆత్తేషుకార్ముకః। విహాయ జాయామతదర్హాం మృగవ్యసనలాలసః ॥౪॥ ఆసురీం వృత్తిమాశ్రిత్య ఘోరాత్మా నిరనుగ్రహః। న్యహనన్నిశితైర్బాణైర్వనేషు వనగోచరాన్ ॥౫॥ తీర్థేషు ప్రతిదృష్టేషు రాజా

వ్యం స్వర్ణమయం-వర్మ కవచం-రజోగుణవృత్తి-ర్యస్య సః అక్షయ ఇషుధిః- ఇషవో బాణాం దీయన్తేఽస్మిన్నితీషుధిర్నిషఙ్గః- అక్షయః-ఇషుధిః అనన్తవాసనాశ్రయః - అహఙ్కారో - యస్య సః- తత్ర బుద్ధిపూర్వకప్రవృత్తిహేతుస్సంస్కారవిశేషో వాసనా, సా చ-జ్ఞానవాసనా-కర్మవాసనా, ప్రకృతిసంబన్ధవాసనా చేతి త్రిప్రకారా -అవిద్యా నామ జ్ఞానానుదయాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేణ త్రివిధమజ్ఞానం ప్రకృతిసంబన్ధః స్థూలసూక్ష్మరూపచిత్సంబన్ధః- స చ దేవమనుష్యాదిదేహభేదేన బహువిధః-సజాతీయకర్మారమ్భేచ్ఛా రుచిః సా చ విషయభేదాద్బహుప్రకారా, పుణ్యాపుణ్యరూపేణ ద్వివిధం కర్మేతి జ్ఞేయం- ఏకాదశేన్ద్రియవృత్త్యాత్మకసేనాధిపతిః - పఞ్చ శబ్దాదయో విషయాః- ప్రస్థాః సానవో, యస్మిన్-తద్వనం -భోగస్థానమగాత్ ॥౩॥ తత్రైవ స దృప్తః గర్వితః స్వాప్నదేహపరవశ ఇత్యర్థః ఆత్తాః స్వీకృతా-ఇషవః వాసనారూపాః- కార్ముకకర్తృత్వాద్యభినివేశో - యస్య, అతదర్హాం త్యాగానర్హాం , జాయాం ఆధ్యాత్మికాం- సాత్త్వికీం బుద్ధిం-విహాయ-త్యాగహేతుః- మృగ్యన్త ఇతి మృగాః శబ్దాదివిషయాః- తేషు-యద్వ్యసనమలాభనిమిత్తం దుఃఖం, తేన-లాలసః అన్వేషణాసక్తః ॥౪॥ ఆసురీం తామసీం-వృత్తిం బుద్ధిం-ఆశ్రిత్య-ఘోరాత్మా, ఘోర-ఆత్మా-చిత్తం యస్య సః రజోగుణకార్యక్రోధావిష్టః-కామాదివిరోధిషు క్రుద్ధచిత్త ఇత్యర్థః , అత ఏవ -నిరనుగ్రహః విరోధిష్వనుగ్రహరహితః, నిశితైః కార్యక్షమైః-విషయసాన్నిధ్యాపాదకైరితి యావత్ - బాణైః కర్మవాసనారూపైః వనేషు భోగస్థానేషు - వనగోచరాన్ వనగోచరమృగతుల్యాన్- దైవోపపాదితానిత్యర్థః - న్యహనత్ ఆత్మసాత్కృతవాన్-కథాపక్షే తు స్పష్టమేవ ॥౫॥ నన్వాసురీం వృత్తిమాశ్రిత్యేతి మృగయాసిద్ధానయుక్తా కథాపక్షే రాజ్ఞస్తస్యాః విహితత్వాత్- అధ్యాత్మపక్షేఽపి దైవోపపాదితవిషయభోగో విహిత ఏవేత్యత్రాహ ॥ తీర్థేష్వితి త్రిభిః ॥ మృగయాయా రాగప్రాప్తత్వాన్న సా విధీయతే, కింతు నియమ్యతే - మృగయాప్రవృత్తిస్స జోచ్యత ఇత్యర్థః- నియమమేవ షడ్విధముపదర్శయతి-లుబ్ధో రాగీ సన్-యది నిహన్యాత్ -తర్హి , తీర్థేషు శాస్త్రీయా

ష్వేవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషు విహితమాంసకేష్వేవేతి - తత్రాపి రాజ్ఞైవ మేధ్యానేవ - వనమేవ - యావదుప
ష్వేవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషు విహితమాంసకేష్వేవేతి - తత్రాపి రాజ్ఞైవ - మేధ్యానేవ-వనమేవ-యావదుప
యోగమేవేతి - అధ్యాత్మపక్షేపి - జీవస్య యావదుపయోగమేవ విషయభోగో నియమ్యత ఇతి భావః ❁ ॥౬॥ ❁ య ఏవం-
విద్వాన్, హింసాయాః విషయభోగస్య చ రాగప్రాప్తతాం తన్నియమం చ విద్వాన్ - కుర్వీత - హింసాం విషయభోగం
చ కుర్యాత్ - న వా న కుర్యాద్వా - రాగప్రాప్తత్వేనావశ్యకత్వాభావాదితి భావః - రాగప్రాప్తస్య నియమేనహాపక్షే
ప్రత్యవాయాభావమాత్రం క్రియతే - నాదృష్టం, అతస్సుతరాం రాగప్రాప్తస్య త్యాగేన ప్రత్యవాయ ఇతి - న వేత్యుక్తం-
తేన ఏవం నియతేన కర్మణా - జ్ఞానేన - ఏవం కృతేన కర్మణా యజ్జ్ఞానం భవతి - తేన హేతునా సహ - కర్తా - న లిప్యతే - పాపై
రితి శేషః - యద్వా - సః విద్వాన్ - జ్ఞానేన రాగప్రాప్తానాం త్యాజ్యోపాదేయాదివివేకజ్ఞానరూపేణ హేతునా - కర్మణా అ
నాదిపాపరూపకర్మణా - న లిప్యతే ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ అన్యథా - నియతం కర్మ, కుర్వాణః - అహం మమాభిమానారూఢః - కర్మ
భిరనాదిపుణ్యాపుణ్యకర్మభి - రనుబధ్యతే వశీక్రియతే - తతః కర్మపారవశ్యా - ద్గుణప్రవాహే సంసారే - పతితః - నష్టదే
హాత్మవివేకః - అధః నరకం - వ్రజతి ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ ఏవం ప్రాసఙ్గికం పరిసమాప్య ప్రకృతాం మృగయామనువర్ణయ
తి ॥ తత్రేతి॥ చిత్రవాజాః నానావిధవాసనారూపాః విచిత్రపక్షాః, యేషాం - తైః, వాసనాభిరుపోద్బలితైరిత్యర్థః - శి
లీముఖైః పుణ్యాపుణ్యకర్మభిస్తైస్తు భూతైః - నిర్భిన్నాని అనుభవేన జీర్ణా - నిగాత్రాణి అవయవా - యేషాం - తేషాం - మృగా
ణాం విషయాణాం - విప్లవో నాశః - కరుణాత్మనాం కృపాళూనాం ॥ దుస్సహోఽభూత్ కామభిరనుభవజీర్ణావయవాన్వి
నష్టాన్ శబ్దాదివిషయాననుసందధతాం సర్వభూతసహృదాం జ్ఞానినాం విషయవిప్లవో మనసాపి స్మర్తుమసహ్యోఽభూది

మేధ్యాన్పశూన్వనే। యావదర్థమలం లుబ్ధో హన్యాదితి నియమ్యతే॥ ౬ ॥ య ఏవం కర్మ నియతం విద్వాన్కుర్వీత
మానవః। కర్మణా తేన రాజేన్ద్ర జ్ఞానేన న స లిప్యతే॥ ౭ ॥ అన్యథా కర్మ కుర్వాణో మానారూఢో ఽనుబధ్యతే।
గుణప్రవాహపతితో నష్టప్రజ్ఞో వ్రజత్యధః॥ ౮ ॥ తత్ర నిర్భిన్నగాత్రాణాం చిత్రవాజైః శిలీముఖైః। విప్లవోఽ
భూద్దుఃఖితానాం దుస్సహః కరుణాత్మనామ్ ॥ ౯ ॥ శశాన్వరాహాన్మహిషాన్గవయాన్రురుశల్యకాన్। మే
ధ్యానన్యాంశ్చ వివిధాన్వినిఘ్నన్ శ్రమమధ్యగాత్ ॥ ౧౦ ॥ తతః క్షుత్తృట్పరిశ్రాన్తో నివృత్తో గృహమేయి
వాన్। కృతస్నానోచితాహారః సంవివేశ గతక్లమః ॥ ౧౧ ॥ ఆత్మానమర్హయాఞ్చక్రే ధూపాలేపస్రగాదిభిః।
సాధ్వలఙ్కృతసర్వాఙ్గో మహిష్యామాదధే మనః ॥ ౧౨ ॥ తృప్తో హృష్టస్సుదృప్తశ్చ కన్దర్పాకృష్టమానసః।

త్యర్థః - కథాపక్షే స్పష్టోర్థః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ శశాన్వరాహానిత్యాదికథనం శబ్దాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విషయవైచిత్ర్య
జ్ఞాపనాయ - కథాపక్షే తు తత్స్వనర్థ్యాయ - మేధ్యాన్విహితాన్, అన్యానవిహితాంశ్చ - విషయాన్ వినిఘ్నన్ ఆత్మసాత్కు
ర్వన్ వ్యాపృతకరణత్వా - చ్ఛ్రమం అధ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ ఏవం రాజస్యాఽఽద్ధేః కార్యభూతాం జాగ్రద
వస్థాం తామస్యాః కార్యభూతాం స్వప్నావస్థాం చాభిధాయ ఇదానీం విద్వాన్ స కుర్వీతేతి సూచితవివేకః కథముదేతీతి వివి
క్త్సాయాం ప్రణయకలహనిమిత్తక్రోధావిష్టప్రియానునయనకథనవ్యాజేన సంసారిణో జీవస్య వివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధేర్గ్రా
ర్లభ్యం ద్యోతయన్ ॥ ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే। బన్ధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ॥,
త్యుక్తవిధసాత్త్వికబుద్ధ్యలాభదశాయాం దైవాత్తదలాభనిమిత్తపరితాపోదయం, తత స్తల్లిప్సాం - తత స్తదుచితసాధనై
స్తల్లబ్ధిం చ - ద్యోతయన్ కథాపక్షే తత్స్వనర్థ్యాయ యుతాం బుద్ధిం మహిషీత్వేనేన్ద్రియవృత్తిరన్తఃపురస్త్రీత్వేన పరికల్ప్య త
దనునయప్రకారమాహ॥ తత ఇత్యాదినా ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాం అశనాయాపిపాసాభ్యాం - పరిశ్రాన్తః - స్వాప్నశరీరేఽపి క్షు
త్తృషోరనువృత్తేరేవముక్తం, తతః స్వాప్నవిషయానుభవరూపమృగయాయాః - నివృత్తః, గృహం పురత్వరూపితజా
గ్రద్దేహగతహృదయస్థానం - ఏయివాన్ ప్రాప్తః - తతః - కృతస్నాన - ముచితఆహారశ్చ - యేన సః, అత ఏవ - గతశ్రమః - సమ్య
గుపవిష్టవాన్ ❁ ॥౧౧॥ ❁ తతో - ధూపాదిభి, రాత్మాన - మర్హయాఞ్చక్రే - తత - స్సాధు యథా తథా అలఙ్కృతాని సర్వాణ్య
ఙ్గాని - యేన సః - మహిష్యాం మన - ఆదధే - కృతస్నానోచితాహార ఇత్యనేన సుఖజనకవివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యుత్పత్తిప్రా
రమ్భావస్థాయాస్సుఖకరత్వం సూచ్యతే - స్నానాహారధూపాలేపస్రగ్భూషణాద్యలఙ్కారైర్జ్ఞాతాస్వన ఇవ - మహిష్యాం
వివేకాత్మికాయాం బుద్ధౌ, మన - ఆదధే నిహితవానిత్యర్థః - కథాపక్షే తు స్పష్టోర్థః ❁ ॥ ౧౨॥ ❁ ఉచితాహారేణ తృప్తః - ధూ
పాలేపస్రగాదిభిః హృష్టః, తృప్తిహృష్టిభ్యాం సుతరాం దృప్తః, అత ఏవ - కన్దర్పేణ - కృష్టం వశీకృతం - మానసం - యస్య సః-

గృహమేధినస్స్వస్య సమ్బన్ధినీం గృహిణీం గృహమస్యా అస్తీతి గృహిణీ, తాం, స్వాశ్రయ ఏవ స్థితాం, వరారోహాం స్త్రియం, నవ్యచష్ట న దదర్శ, యథా కామపరవశస్స్వగృహ ఏవ క్వచిద్వర్తమానాం ప్రియాం నాపశ్యత్ తథాఽయం జీవః వివేకాత్మకబుద్ధిలిప్సాపరవశస్తాం స్వాశ్రయస్థితాం న లబ్ధవానిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ హే వేదిషత్ హే ప్రాచీనబర్హిః, విమనా ఇవ దుఃఖితమనా ఇవ, అన్తఃపురస్త్రియః తత్సఖీః అపృచ్ఛత్, పురఞ్జనః తదలాభనిమిత్తవైమనస్యః బుద్ధిమూలకేన్ద్రియవృత్తీః పప్రచ్ఛ, కథమిన్ద్రియవృత్త్యా బుద్ధిస్స్వీకర్తవ్యేతి పరిశీలితవానిత్యర్థః, ప్రశ్నమేవాహ ॥ అపి వ ఇతి త్రిభిః ॥ హే రామాః స్త్రియః, సేశ్వరీణాం స్వామినీసహితానాం వో యుష్మాకం అపి కుశలం, అపిశబ్దః ప్రశ్నే, కుశలప్రశ్నే హేతుః, హి యస్మాత్ గృహేషు, పురా మహిష్యా వ్యాపారదశాయాం, గృహసమ్పదః యథైవ శోభన్తే న తథేదానీం శోభన్తే, వివేకాభావేన కోఽపి పురుషస్య గుణః ప్రకాశతే, అతో వివేకః కిము దేశ్యతీతి చిన్తితవానిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ గృహే, మాతా వా, పతిదేవతా యస్యాః, సా, పత్నీ వా, యది న స్యాత్, తర్హి వ్యఙ్గే చక్రాశ్వాదిరహితే, రథ ఇవ, ప్రాజ్ఞః బుద్ధిమాన్, కో నామ పురుషో దీనవత్ దాసీత నివసేదిత్యర్థః, వివేకాభావే దేహాత్మాభిమానోవరమితి భావః ॥ ౧౫ ॥ సా లలనా క్వ వర్తతే, కథం భూతా యా లలనా, వ్యసనార్ణవే దుఃఖార్ణవే మజ్జన్తం మాం, పదే పదే, స్వయం, ప్రజ్ఞాదీపయన్తీ బోధయన్తీ సతీ ఉద్ధరతి వ్యసనార్ణవాత్ యథా విరహశోకాతురం పుమాంసం ప్రౌఢా ప్రియా తదనుకూలాచరణహితోపదేశాదినా శోకమపనుద్య సుఖయతి, తద్వద్వివేకాత్మికా బుద్ధిరపి పదే పదే హితాహితం ప్రకాశయన్తీ మాం సముద్ధరతి వ్యసనార్ణవాత్, ఈదృశబుద్ధిః క్వ వర్తత ఇతి ప్రశ్నేన తల్లిప్సా వ్యజ్యతే ॥ ౧౬ ॥ హే నరనాథ, త్వత్ప్రియా, యత్ వ్యవస్యతి నిశ్చినోతి, తత్ న జానీమః యదర్థం వైమనస్యమాపన్నా తద్వైమనస్యహేతుం న జానీమః, త్వత్ప్రియాం తు జానీమ ఇత్యాహుః హే శత్రుహన్ నిర

నవ్యచష్ట వరారోహాం గృహిణీం గృహమేధినీమ్ ॥ ౧౩ ॥ అన్తఃపురస్త్రియోఽపృచ్ఛద్విమనా ఇవ వేదిషత్ । అపి వః కుశలం రామాః సేశ్వరీణాం యథా పురా ॥ న తథైతర్హి శోభన్తే గృహేషు గృహసమ్పదః ॥ ౧౪ ॥ యది న స్యాద్గృహే మాతా పత్నీ వా పతిదేవతా । వ్యఙ్గే రథ ఇవ ప్రాజ్ఞః కో నామాసీత దీనవత్ ॥ ౧౫ ॥ క్వ వర్తతే సా లలనా మజ్జన్తం వ్యసనార్ణవే । యా మాముద్ధరతే ప్రజ్ఞాం దీపయన్తీ పదే పదే ॥ ౧౬ ॥ రామా ఊచుః ॥ నరనాథ న జానీమస్త్వత్ప్రియా యద్వ్యవస్యతి । భూతలే నిరవస్తారే శయానాం పశ్య శత్రుహన్ ॥ పురఞ్జనస్స్వమహిషీం నిరీక్ష్యావధుతాం భువి । తత్సఙ్గోన్మథితజ్ఞానో వైక్లబ్యం పరమం యయౌ ॥ ౧౮ ॥ సాన్త్వయన్ శ్లక్ష్ణయా వాచా హృదయేన విదూయతా ॥ ప్రేయస్యాః ప్రేమసంరమ్భలిఙ్గమాత్మని నాభ్యగాత్ ॥ ౧౯ ॥ అనునిన్యేఽథ శనకైర్వీరోఽనునయకోవిదః । పస్పర్శ పాదయుగళమాహ చోత్సఙ్గలాలితామ్ ॥ ౨౦ ॥ నూనం త్వకృతపుణ్యాస్తే భృ

వస్తారే ఆస్తరణరహితే, భూతలే అపధూతాం శయానాం పశ్య, ఇతి కథాపక్షేఽర్థః, అధ్యాత్మపక్షే త్వబాధితేన్ద్రియవృత్తీనాం సర్వాసాం నిశ్చయాత్మకబుద్ధిమూలకత్వాత్ తయాపీన్ద్రియవృత్త్యా సా నోదేతీత్యాలోచ్య యదనాదరవశాత్ ప్రియా నాదృతా సతీవ మద్వైముఖ్యం భావిత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ఆదరో బుద్ధేశ్శిక్షణమ్ ॥ ౧౭ ॥ పురఞ్జనః భువి, పతితాం, మహిషీం, నిరీక్ష్య, తత్సఙ్గేన ఉన్మథితం వ్యాకులం జ్ఞానం యస్య సః, పరమం భృశం వైక్లబ్యం శోకపారవశ్యం యయౌ, అహో మదీయేయం బుద్ధిరేతావన్తం కాలమేవం విపరీతాఽభూదితి వైక్లబ్యం యయావిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ తతః శ్లక్ష్ణయా మృద్వ్యా వాచా, విదూయతా పరితప్తేన, హృదయేన మనసా, సాన్త్వయన్ అనునయన్, ప్రేయస్యాః ప్రియాయాః, ప్రేమసంరమ్భః ప్రణయేన స్వస్మిన్ యః కోపః, తస్య, లిఙ్గం కారణం ఆత్మని మనసి, నాభ్యగాత్ న నిశ్చితవాన్, వివేకోదయసాధనభూతస్వాదరణమన్విచ్ఛన్ తావదేతావత్కాలం తదనుదయే కారణమన్వేషయన్నపి తన్నాన్వగాదిత్యర్థః, తస్యైవాయత్తత్వాదితి భావః ॥ ౧౯ ॥ వీరః పురఞ్జనః, అనునయే సాన్త్వనే, కోవిదః కుశలః అనునయకోవిదైరితి తృతీయాన్తపాఠే తు వాక్యైరితి విశేష్యమధ్యాహార్యం శనకైః మహిషీమనునిన్యే సాన్త్వయామాస ॥ అనునయప్రకారమేవాహ ॥ పాదయుగళం పస్పర్శ, ప్రియాయాః పాదౌ గృహీతవాన్ తత ఉత్సఙ్గారోపణాదినా లాలితాం, ఆహ, అధ్యాత్మపక్షే తు అనునయే స్వవశీకారే కోవిదైర్నిపుణైః ఉపాయైః, స్వవశాం అనునిన్యే పస్పర్శ పాదయుగళమిత్యనేనాద్యప్రభృతి వివేకాత్మికాం బుద్ధిమనుసృత్యైవ వర్తే ఇతి ప్రతిజ్ఞాతవానిత్యుక్తం భవతి ఉత్సఙ్గలాలితామిత్యనేన స్వవశీకృతయా వివేకాత్మికయా బుద్ధ్యా ఏవమనుసంహితవానిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ హే శుభే, ఈశ్వరాః స్వామినః యేషు కృతాపరాధేషు భృత్యేషు ఆత్మసాత్కృత్వా యదధీనా వర్తేరన్ తే నైవ తే దణ్డనీయా ఇత్యత్ర మత్వా శిక్షా

ర్థం దణ్డం న కుర్వన్తి, తే భృత్యాః, మన్దభాగ్యాః ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ కుతః, యతః, ప్రభుణా భృత్యేష్వర్పితో, దణ్డః- పరమో ఽను
గ్రహః, భృత్యానాం హితాయైవ భవతీత్యర్థః, యస్తు దణ్డితో విషీదతి సో ఽజ్ఞ ఇత్యాహ ॥ బాల ఇతి ॥ అమర్షణః దణ్డం న మృ
ష్యతీత్యమర్షణః, హే తన్వి, తద్బన్ధోః స్వామినః, కృత్యం శిక్షాకరణం, న వేద అనుగ్రహ ఇతి న వేద, స, బాలో మూర్ఖః, అజ్ఞ
ఇత్యర్థః, అతో మమ శిక్షార్థమేవ, స్వామినీ, త్వం, విముఖ్యభూరిత్యర్థః, అధ్యాత్మపక్షే తు, స్వామినీవన్మద్రక్షణైకాన్తాయా
బుద్ధ్యా వివేకాత్మికాయా ఇతః పూర్వ మనదయో ఽస్మదనుగ్రహార్థ ఏవ, యతో ఽహమిదానీం వివేకాలాభనిమిత్తపరితా
పయుక్తః తామేవాతివాదృతవానిత్యనుసన్ధేయ ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ హే సుదతి- హే సుభ్రు, హే మనస్విని, సా, త్వం, వస్మా
కం స్వామినీ, అత్ర, స్వానాం నో- ముఖం, ప్రదర్శయ, కీదృశం, అనురాగభారేణ, వ్రీడయా చ, యో, విడమ్బ్యామన్థర, స్తే
న, విలసన్ హసితావలోకో యస్మిన్, నీలాలకాళివాలయ, స్తై, రుపస్కృతం భూషితం, ఉన్నసికం, వల్గు, వాక్యం, య
స్మిన్, ఉక్తవిధముఖావలోకనసఞ్జాతమానన్దమనుభవన్నివాహం స్థిరేనిరతిశయసుఖాపాదకవివేకోదయమనుశీత్యనుసం
హితవానిత్యర్థః ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ హే వీరపత్ని, వీరస్య మమ భార్యే, యః, స్తే తుభ్యం కృతకిల్బిషః కృతాపరాధ స్తస్మిన్, అహం,
బ్రాహ్మణకులాదన్యత్ర కులే ఽపి, మురరిపుదాసాదితరత్ర దమం దణ్డం దధే కరోమి, మే త్వత్సహాయస్యానవ, క్రుద్ధస్య సతః,
త్రిలోక్యాః, బహారపీతి శేషః, త్రైలోక్యా, ద్బహిశ్చ అన్తశ్చ, ఉచ్చైర్ముదితం, విగతభయంచ- తం పురుషం- న పశ్యామి,
యదీయం వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిర్మమ సుప్రతిష్ఠితా స్యాత్తదా తత్సహాయో ఽహం తద్విరోధినో నిరస్యామి, వివేకినామ
యా ఽసాధ్యం కిమపి త్రిలోక్యా అన్తర్బహిశ్చ న విద్యతే, మురరిపుదాసాదయ స్తు వివేకినో మమానుకూలా ఏవేత్యనుసంద

త్వాయమేష్వీశ్వరాశ్శుభే । కృతాగస్స్వాత్మసాత్కృత్వా శిక్షాదణ్డం న యుఞ్జతే ॥ ౨౧ ॥ పరమో ఽనుగ్రహో ద
ణ్డో భృత్యేషు ప్రభుణా ఽర్పితః । బాలో న వేద తత్తన్వి బన్ధుకృత్యమమర్షణః ॥ ౨౨ ॥ సాన్త్వం ముఖం సుదతి సుభ్ర్వ
నురాగభారవ్రీడావిలమ్బవిలసద్ధసితావలోకమ్ । నీలాలకాళిభిరుపస్కృతమున్నసం నస్స్వానాం ప్రదర్శ
య మనస్విని వల్గువాక్యమ్ ॥ ౨౩ ॥ తస్మిన్ దధే దమమహం తవ వీరపత్ని యో ఽన్యత్ర భూసురకులాత్కృతకిల్బిష
స్తమ్ । పశ్యే న వీతభయమున్ముదితం త్రిలోక్యామన్యత్ర వై మురరిపోరితరత్ర దాసాత్ ॥ ౨౪ ॥ వక్త్రం న తే వి
తిలకం మలినం విహర్షం సంరమ్భభీమమవిమృష్టమపేతరాగమ్ । పశ్యే స్తనావపి శుచోపహతౌ సుజాతౌ బి
మ్బాధరం విగతకుఙ్కుమపఙ్కరాగమ్ ॥ ౨౫ ॥ తన్మే ప్రసీద సుహృదః కృతకిల్బిషస్య స్వైరం గతస్య మృగ
యాం వ్యసనాతురస్య । కా దేవరం వశగతం కుసుమాస్త్రవేగవిస్రస్తపౌంస్యముశతీ న భజేత కృత్యే ॥ ౨౬ ॥ ✽
✽✽✽✽✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చవింశో ఽధ్యాయః, ✽✽✽✽✽✽✽
నారద ఉవాచ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం సధ్ర్యగ్వశమానీయ విభ్రమైః । పురఞ్జనీ మహారాజం రేమే రమయతీ ప

దే ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ తవ వక్త్రం, మితః, పూర్వం, కదాచిదపి- వితిలకం తిలకరహితం- న పశ్యామి- ఇదానీం తు, మలినం, విగతహ
ర్షం, సంరమ్భేణ క్రోధావేశేన, భీమం భయఙ్కరమవిమృష్టమనుజ్జ్వలం, అపేతరాగం స్నేహశూన్యం, తథా, తే, సుజా
తౌ శోభనౌ, స్తనావపి, శోకాశ్రుభిః, రుపహతౌ చ, తథా బిమ్బఫలాకార, మధరం చ, విగతః కుఙ్కుమపఙ్కతుల్యః, స్తామ్బూ
లరాగో యస్మిన్, తాదృశం, పశ్యామి, కుత ఏవం జాతమితి శేషః, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధే రభివ్యక్తేః ప్రారమ్భదశాయా
మవిశదత్వాత్తాదృశావస్థాం తాం ప్రయాణాదరనిమిత్తక్రోధేనాత్మానమనలంకుర్వతీం శోచన్తీం స్త్రియమివోత్ప్రేక్షతే
స్మేత్యర్థః ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ తస్మాత్, కృతం, కిల్బిషమపరాధో యేన తస్య కిల్బిషమేవాహ ॥ స్వైరం స్వాతన్త్ర్యేణ త్వామనాపృ
ష్ట్వా, మృగయాం, గతస్య, మే, ప్రసీద ప్రసన్నా భవ, దేవం దేవనం క్రీడాం, రాతి దదాతీతి దేవరః కాన్త, స్తం, కామవేగ,
నవిస్రస్తం గతం, పౌంస్యం పౌరుషం ధైర్యం, యస్య, తం, అత ఏవ, వశగతం, కా స్త్రీ, కామయమానా, కృత్యే కర్తుం
యోగ్యే ఽర్థే, న భజేత భజేతైవేత్యర్థః, వివేకాభావాదప్రసన్నస్య మమ స్వప్నావస్థా ఽభూత్ అతో వివేకాత్మకబుద్ధియు
క్తో ఽహం ప్రసన్నో న త్రైయ - ఏవమహం మమాభిమానో విహాయ వశంగతం కార్యోపాదకం మాం వ్యవసాయాత్మకాబు
ద్ధిరపీహానువర్తిష్యత ఇత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవత
వ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చవింశో ఽధ్యాయః. ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽, ✽✽✽✽✽
ఏవం జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాదిభిరవస్థాభిస్సంసరతో జీవస్య దుర్లభోపకదాచిద్దైవాత్సంజాతపరితాపస్య, వివే
కాత్మకబుద్ధ్యుదయ ఉక్తః - ఇదానీమేవం సంజాతవివేకమప్యనన్తవాసనారుచిప్రకృతిసంబన్ధాదియుక్తం పుమాంసం, య
యా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ । అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ ॥ అధర్మం ధర్మమితి యా మన్య

సేతి మహిషీవృతా । సర్వార్థాన్విషయాంశ్చ బుద్ధిస్త్వపార్థతా వశే ,, త్యుక్తవిధరజస్తమః ప్రచురా సతీ బుద్ధిః పునః ప్రసహ్య స్వవశీకృత్య సంసారయామాసేత్యాహ॥ ఇత్థమితి ॥ హే మహారాజ, ఇత్థం, దైవాత్కదాచిత్సంజాతవివేకమపి, పురఞ్జనం , విభ్రమైః గర్వాదర్వకార్యాకార్యావివిషయకైః స్వభ్రమైః , భ్రమజనకద్వారైరిత్యర్థః , సధ్రియక్ సమ్యక్ శనైః, స్వవశం, మానీయ, పురఞ్జనీ జనః ప్రమదరా బుద్ధిః , పతిం , రమయతి స్వకార్యప్రవణం కుర్వతీ, స్వయం, రేమే వ్యాపృతవతీ, కథాపక్షే తు - సమ్య, గ్విభ్రమైః విలాసైః , అన్యత్ స్పష్టం, కేచిదత్ర ప్రతిపదం కథంచిదధ్యాత్మపక్షే యోజయితుం శక్యమేవ - శ్రీనారదేన తు జీవస్య స్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేన విచిత్రా సంసృతిర్భవతీత్యేతావదేవ కథాతాత్పర్యం దర్శితం ,, క్వచిత్పుమాన్ క్వచిచ్చ స్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః । దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మగుణం భవ ,, ఇతి వదతా, తత్రాపి పుస్త్వేన సంసృతిరధ్యాయత్రయేణోక్తా , తతశ్చైకేనాధ్యాయేన స్త్రీత్వేన సంసృతిం ప్రదర్శ్యేశ్వరప్రసాదాల్లబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇత్యుక్తం , తత్తదేవ యథోపదేశం వ్యాఖ్యాతమితి పశ్చాధ్యాయ్యర్థః ప్రతీయతే - ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనా తు దుర్ఘటా నిష్ప్రయోజనా చేతి స్వపౌర్వీఖ్యాపనమనాదృత్య యథోపయోగమేవ వ్యాఖ్యాస్యామ ఇత్యాహుః, తత్ర, ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనమనుపయుక్తం చేత్కథమర్థం తత్కథనమితి ప్రష్టవ్యం న చ కథాసౌన్దర్యాయేతి వక్తుం శక్యం, అధ్యాత్మోపయుక్తాంశకథనేనైవ తత్సౌన్దర్యలాభాత్ , అన్యథా కథాసౌన్దర్యార్థమనుపయుక్తాంశానాం బహూనాం సత్త్వేన తేషామపి కథనాపత్తేః , యదపి , క్వచిత్పుమానిత్యాది, తన్న, క్వచిత్పుమానిత్యాదిగ్రన్థస్య నిగమనపరత్వేన ప్రధాన ప్రతిపాద్యస్యైవ నిగమనీయత్వేన తస్య ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనాభావే ప్రమాణత్వాభావాత్, నహి యావన్తోఽర్థాః కథితాః తే సర్వే నిగమనీయా ఇత్యస్తి నియమః యదపి , యథోపదేశం వ్యాఖ్యాతమిత్యాది, తదపి న, అప్రసిద్ధపదవ్యుత్పత్తికథనేన తదనుకూలతయా ప్రసిద్ధవ్యుత్పత్తీనాం పదానాం వ్యాఖ్యాతుం శక్యత్వేన తావన్మాత్రవ్యుత్పత్తిప్రదర్శనాత్, యదపి చోక్తం - ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనా దుర్ఘటా నిష్ప్రయోజనా చేతి , తత్ర నిష్ప్రయోజనత్వం యథోపదేశం వ్యా

తిమ్॥౧॥ స రాజా మహిషీం రాజన్ సుస్నాతాం రుచిరాననామ్। కృతస్వస్త్యయనాం తృప్తామభ్యనన్దదుపాగతామ్ ॥ ౨ ॥ తయోపగూఢః పరిరబ్ధకన్ధరో రహోఽనుమన్త్రైరపకృష్టచేతనః। న కాలరంహో బుబుధే దురత్యయం దివానిశేతి ప్రమదాపరిగ్రహః ॥ ౩ ॥ శయాన ఉన్నద్ధమదో మహామనా మహార్హతల్పే మహిషీభుజోపధిః। తామేవ వీరో మనుతే పరం యతస్తమోఽభిభూతో న నిజం పరం చ తత్॥ ౪ ॥ తయైవం రమమాణస్య

ఖ్యాతేషు పురఞ్జనాదిష్వప్యవిశిష్టం, జీవస్య స్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేన విచిత్రా సంసృతిర్భవతి, ఈశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇత్యుక్త్యైవ చరితార్థేన పశ్చాధ్యాయ్యా వైయర్థ్యస్య స్పష్టత్వాత్ , దుర్ఘటా చేతి పరమవశిష్యతే, తత్రాపి యత్తు దుర్ఘటం యత్పదమధ్యాత్మపక్షే తద్విహాయాన్యాని పదాని సర్వాణి తత్పక్షే వ్యాఖ్యేయాన్యేవ , అనుపయుక్తపదమగత్యా కథాసౌన్దర్యాయేతి వక్తుం యుక్తం , యత్ర శ్లోకస్థానాం సర్వేషామపి పదానాం దౌర్ఘట్యం ,, సా త్వం ముఖం సుదతి సుభ్రు విచరాగభారేత్యాదౌ , తత్ర పదసంఘాతాత్మకవాక్యార్థద్యోత్యత్వస్య కస్యచిదుపయుక్తార్థస్య యోజనా కర్తవ్యా ॥౧॥ తథాహి, హే రాజన్, స రాజా పురఞ్జనః , సుస్నాతాం కృతమజ్జనస్నానాం, రుచిరముజ్జ్వలమమ్బరం యస్యాః, కృతం స్వస్త్యయనం మఙ్గలం కుఙ్కుమసిన్దూరాదిభిర్యస్యాస్తాం , తృప్తాం స్వాద్వన్నపానాదిభిః, ఉపాగతాం సమీపమాగతాం, మహిషీం , అభ్యనన్దత్ , సుస్నాతాం రుచిరామ్బరాదిభిః సున్దరతరాం మహిషీమభినన్దన్నివ రాజసీం బుద్ధిమనుకూలామమన్యతేత్యర్థః ॥ ౨ ॥ తయా మహిష్యా, ఉపగూఢః ఆశ్లిష్టః, పరిరబ్ధా ఆశ్లిష్టా, మహిష్యాః, కన్ధరా, యేన సః , అనేన జీవబుద్ధ్యోరన్యోన్యం దృఢతరసంబన్ధః ఏకత్వేనానుసంధానం చ వ్యజ్యతే , రహః ఏకాన్తే, అనుకూలైః, గుహ్యభాషణైః శబ్దాదివిషయచిన్తనైః, అపకృష్టా, చేతనాపి వివేకో - యస్య, ప్రమదేవ ప్రమాదాలస్యకారిణీ బుద్ధిరేవ, పరిగ్రహో, నవివేకో యస్య ॥ ౩ ॥ మహార్హతల్పే ఉత్కృష్టశయ్యాయాం, హృదయే, శయానః అధితిష్ఠన్, కాలరంహః ఆయుష్యం , దురత్యయం సంసారిణోఽవర్జనీయం - దివానిశేత్యేవం రూపేణ, న బుబుధే నానుసంహితవాన్, కథాపక్షే తు స్పష్టం, మహార్హతల్పే హృదయే, మహిష్యాః, భుజ ఏవో - పధిః ఉపధీయతే, అస్మిన్ శిర ఇత్యుపధిరుపధానం, ముచ్ఛీర్షకం యస్య సః - శయానః - అనేన బుద్ధిపారవశ్యం సూచితం - వ్యవాయతః విషయభోగాత్, తమోఽభిభూతః అజ్ఞానతిరోహితః - తామేవ మహిషీమేవ, బుద్ధిసఙ్గకృతం వైషయికసుఖమేవ పురుషార్థం, మనుతే, న తు నిజం స్వరూపం - తత్పరం పరమాత్మస్వరూపం చ - నాన్వమన్యతేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ తయా మహిష్యా, ఏవం తత్పారవశ్యేన, రమమాణస్య సంసరతః, అత ఏవ, కా

మైథునాదిభిః - అనుభూయమానైః - కశ్మలం మలినం - చేతో - యస్య - హే రాజేన్ద్ర, నవం నూతనం - వయః - క్షణార్ధమివ - వ్యతిక్రాన్తం - దేహవిశిష్టస్యైవ భోక్తృత్వాద్దేహాభిప్రాయేణ నవం వయోఽతిక్రాన్తమిత్యుక్తం, పక్షాన్తరేఽప్యయమేవార్థః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ తస్యాం మహిష్యాం, పురఞ్జనః, పుత్రాన్ ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్, ఏకాదశశతాని, అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస, హే విరాట్ ఇతి సంబోధనం, ఆయుషః శతసంవత్సరాత్మకస్యార్ధం పఞ్చాశద్వర్షాత్మకం, అతిక్రాన్త, మథూత్, ఇదమపి దేహాభిప్రాయేణోక్తమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ దుహితౄః ఇన్ద్రియపరిణామానన్తరభావినీర్బుద్ధివృత్తిరూపాః, దశాధికశతం, పిత్రోర్జీవబుద్ధ్యోః, భార్యాణామిన్ద్రియపరిణామానాంచ, యశస్కరీః అనుకూలాః, అనుకూలో హి యశస్కరో, నతు ప్రతికూలః, శీలం రాజసతామసస్వభావః, అనన్తసుఖాభివ్యక్తిజనకత్వరూపం, ఔదార్యం, రూపఞ్చ, యేగుణైస్తైన, ఉపేతా యుక్తాః, అజీజనదిత్యనుషఙ్గః, సర్వా అపి దుహితరో దశాధికశతం, పౌరఞ్జన్యః, పురఞ్జనస్యాపత్యత్వాత్ పౌరఞ్జన్య ఇత్యుచ్యన్తే, హే ప్రజాపతే, అత్ర పుత్రసఙ్ఖ్యా, బాహుల్యమాత్రాభిప్రాయా, దుహితృసఙ్ఖ్యా చ పుత్రేభ్యో న్యూనత్వేన గార్హస్థ్యసౌన్దర్యార్థా ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ సః పాఞ్చాలపతిః - పఞ్చ సన్తి విషయాన్ వ్యక్తీకుర్వన్తి అనుభావయన్తీతి పఞ్చాలాః ఇన్ద్రియాణి పఞ్చాలా ఏవ పాఞ్చాలాః - ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేఽణ్ - తేషాం పతిః కరణాధిపో జీవ ఇత్యర్థః - పిత్రోర్వంశం - విశేషేణ వర్ధయన్తీతి తాన్ - ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్ - దారైః హితాహితచిన్తారూపాభిః భార్యాభిః, సంయోజయామాస - తథా దుహితౄః, వరైరుచితైర్విషయభోగరూపైః పతిభిః - సంయోజయామాస ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ పుత్రాణాం పుత్రాః పుణ్యాపుణ్యరూపకర్మరూపాః - ఏకైకస్య - శతం శతం శతశబ్దో బాహుల్యాభిప్రాయ

కామకశ్మలచేతసః। క్షణార్ధమివ రాజేన్ద్ర వ్యతిక్రాన్తం నవం వయః ॥ ౫ ॥ తస్యామజనయత్పుత్రాన్పురఞ్జన్యాం పురఞ్జనః। శతాన్యేకాదశ విరాడాయుషోఽర్ధమథాత్యగాత్ ॥ ౬ ॥ దుహితౄర్దశోత్తరశతం పితృమాతృయశస్కరీః। శీలౌదార్యగుణోపేతాః పౌరఞ్జన్యః ప్రజాపతే ॥ ౭ ॥ స పాఞ్చాలపతిః పుత్రాన్ పితృవంశవివర్ధనాన్। దారైః సంయోజయామాస దుహితౄః సదృశైర్వరైః ॥ ౮ ॥ పుత్రాణాం చాభవన్పుత్రా ఏకైకస్య శతం శతమ్। యైర్వై పౌరఞ్జనో వంశః పాఞ్చాలేషు సమేధితః ॥ ౯ ॥ తేషు తద్రిక్థహారేషు గృహకోశానుజీవిషు। నిరూఢేన మమత్వేన వ్యాసక్తో నాన్వబుధ్యత ॥ ౧౦ ॥ ఈజే చ క్రతుభిర్ఘోరైర్దీక్షితః పశుమారకైః। దేవాన్పితౄన్భూతపతీన్నానాకామో యథా భవాన్ ॥ ౧౧ ॥ యుక్తేష్వేవం ప్రమత్తస్య కుటుమ్బాసక్తచేతసః। ఆససాద స వై కాలో యోఽప్రియః ప్రియయోషితామ్ ॥ ౧౨ ॥ చణ్డవేగ ఇతి ఖ్యాతో గన్ధర్వాధిపతిర్నృప। గన్ధర్వాస్తస్య బలినః షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్ ॥ ౧౩ ॥ గన్ధర్వ్యస్తాదృశీరస్య మైథున్యశ్చ సితాసితాః। పరివృత్త్యా విలుమ్ప

కః - అభవన్ - పౌత్రాన్ విశినష్టి - యైః పౌత్రైః - పౌరఞ్జనో వంశః స్వం పౌరః - పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు నిమిత్తేషు నిమిత్తమిహ ఫలం శబ్దాదివిషయభోగార్థమిత్యర్థః - సమేధితః సంవర్ధితః యద్వా - వంశః ఇన్ద్రియపరిణామతదనన్తరబుద్ధివృత్తిరూపపుత్రపౌత్రాదియుక్తో వంశః శబ్దాదివిషయేషు కర్మభిరేవ సమేధిత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తేషు - తస్య పురఞ్జనస్య రిక్థహారేషు పుత్రేషు గృహం శరీరం - కోశః అహం మమాభిమానాశ్రయోఽహఙ్కారః - అనుజీవిన ఇన్ద్రియప్రాణాదయః - తేషు - నిరూఢేన రూఢమూలేన - మమత్వేన మమకారేణ - విశేషేణాసక్తః - న ప్రాబుధ్యత - స్వస్వరూపపరమాత్మస్వరూపే ఇతి శేషః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ నానాకామః నానాభూతాన్ శబ్దాదివిషయాన్ కామయమానః - పశుమారకైః హింసాగర్భైః - అత ఏవ - ఘోరైః - క్రతుభిః కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపైః - దీక్షితః - కృతసఙ్కల్పః కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపాన్ క్రతూనారభ్యేత్యర్థః, తేషాం ప్రాయశః పఞ్చసూనాదిహింసాగర్భత్వాత్పశుమారకైరిత్యుక్తం - దేవాన్ - ఈజే ఇష్టవాన్ - దేవశబ్దో దేవాధిష్ఠితేన్ద్రియపరః - ఇన్ద్రియాణ్యతార్పీదిత్యర్థః - పితౄన్ భూతపతీనితి దృష్టాన్తాభిప్రాయకం - యథా భవాన్ దేవపితృభూతపతీనీజే - తథాఽయం దేవానీజ ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ యుక్తేషు దృఢతరాభిసన్ధియుక్తేషు కర్మసు - ప్రసక్తస్య నితరామాసక్తస్య - కుటుమ్బే బుద్ధితద్వృత్త్యాదౌ - ఆసక్తచిత్తస్య - స వై కాలః జరాసమయః - ఆససాద ప్రాప్తః - దేహదృష్ట్యేదముక్తం - కాలం విశినష్టి, యః కాలః ప్రియయోషితాం - పరస్పరమప్రియకరః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ చణ్డవేగః ఆశువేగః, సంవత్సరరూపః - ఖ్యాతః ప్రసిద్ధః, స హి గన్ధర్వాణాం గన్ధర్వాశ్చ గన్ధర్వ్యశ్చ "పుమాన్ స్త్రియా" ఇత్యేకశేషః - తేషామధిపతిః - తస్య - బలినః ప్రసహ్యాయుర్హరతశ్చణ్డవేగస్య భృత్యాః షష్ట్యధికశతత్రయదివసాత్మకాః - గన్ధర్వాః పరోక్షమాయారూపధనాపహారిత్వాద్గన్ధర్వత్వేన రూప్యన్తే ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తథా తాదృశీః అస్య చణ్డవేగస్య సంబన్ధిన్యస్తాదృశ్యః, ఆర్షత్వాద్వ్యత్య

యేన ద్వితీయా - షష్ట్యుత్తరశతత్రయసఙ్ఖ్యాకాః గన్ధర్వ్యః రాత్ర్యాత్మికాః - మైథున్యః దివసైరేవ మిథునీభూయ స్థితాః, సితాశ్చాసితాశ్చ శుక్లకృష్ణపక్షీయాః - పరివృత్త్యా పరిభ్రమణేన - సర్వైః కామైః శబ్దాదిభిస్తత్తద్భిశ్చ - వినిర్మితాం - పురీం శరీరం - విలుమ్పన్తి అపహరన్తి - అపహర్తుమారేభిర ఇత్యర్థః - జరాప్రాప్త్యనన్తరం నృతేదివసాః ప్రాప్తా ఇత్యర్థః - ఏతత్సర్వం దేహదృష్ట్యోక్తమితి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౧౪ ॥ చణ్డవేగస్యానుచరాస్తే గన్ధర్వాః - పురఞ్జనస్య - పురీం - యదా - హర్తుమారేభిరే ఆరబ్ధవన్తః, తత్ర పుర్యాం - యః ప్రజాగరః ప్రాణః - సుషుప్త్యవస్థాయామపి ప్రాణవ్యాపారాత్ప్రజాగర ఇత్యుక్తం - ప్రత్యషేధత్ న్యవారయత్, యావత్ప్రాణవ్యాపారస్తావచ్ఛరీరకస్య వైకల్యే వావస్థానాత్ ప్రత్యషేధదిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౫ ॥ స ఏకః ప్రజాగరః - సప్తభిర్వింశత్యా సప్తవింశతిసఙ్ఖ్యాకైః భూతపఞ్చకతన్మాత్రపఞ్చకజ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చకకర్మేన్ద్రియపఞ్చకప్రాణాదిప్రాణచతుష్టయమనోబుద్ధ్యహఙ్కారాత్మకైః శతైః, శతం సమా ఇతి ప్రాణశబ్దోపలక్షణం - యావత్ప్రాణధారణం - పురఞ్జనపురస్య, రక్షకః పాలకః బలిభిర్గన్ధర్వైస్సహ, యుయుధే యుద్ధం చకార - శరీవరం సన్నిపాయామాసేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ బహుభిస్సాకం - యుధి, ఏకస్మిన్ స్వసమ్బన్ధిని స్వసామర్థ్యే - క్షీయమాణే సతి - శతవత్సరావసాన ఇత్యర్థః, రాష్ట్రైః అభిస్సహితః ప్రజాగరః పరాం చిన్తాం - మవాప, కథం శరీరం ప్రాణయామీతి చిన్తామవాపేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ స పురఞ్జనః - మధుభుక్ - స్వపార్షదైః ఇన్ద్రియైః, పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు మధ్యే, ఉపానీతం ప్రాపితం బలిం శబ్దాద్యన్యతమం విషయం - గృహ్ణన్ అనుభవన్, స్త్రియా బుద్ధ్యా, జితో వశీకృతః - భయం - మృత్యుభయం నావిన్దత్ నాలోకితవాన్ ॥ ౧౮ ॥ కాచిత్ కాలస్య - దుహితా - జరారూపా, కాచిదస్తి - సా - త్రిలోక్యాం - వరం పతిమిచ్ఛతీ - పర్యటత్, హే

న్తి సర్వకామవినిర్మితామ్ ॥ ౧౪ ॥ తం చణ్డవేగానుచరాః పురఞ్జనపురీం యదా । హర్తుమారేభిరే తత్ర ప్రత్యషేధ
త్ప్రజాగరః ॥ ౧౫ ॥ స సప్తభిశ్శతైరేకో వింశత్యా చ శతం సమాః । పురఞ్జనపురాధ్యక్షో గన్ధర్వైర్యుయుధే బ
లీ ॥ ౧౬ ॥ క్షీయమాణే స్వసమ్బన్ధే ఏకస్మిన్ బహుభిర్యుధి । చిన్తాం పరాం జగామార్థస రాష్ట్రపురబాన్ధవః ॥ ౧౭ ॥
స ఏవ పుర్యాం మధుభుక్ పాఞ్చాలేషు స్వపార్షదైః । ఉపానీతం బలిం గృహ్ణన్ స్త్రీజితో నావిదద్భయమ్ ॥ ౧౮ ॥ కా
లస్య దుహితా కాచిత్ త్రిలోకీం వరమిచ్ఛతీ । పర్యటన్తీ న బర్హిష్మన్ ప్రత్యనన్దత కశ్చన ॥ ౧౯ ॥ దౌర్భా
గ్యేనాత్మనో లోకే విశ్రుతా దుర్భగేతి సా । యా తుష్టా రాజర్షయే తు వృతాదాత్పూరవే వరమ్ ॥ ౨౦ ॥ కదా
చిదటమానా సా బ్రహ్మలోకాన్మహీం గతమ్ । వవ్రే బృహద్వ్రతం మాం తు జానతీ కామమోహితా ॥ ౨౧ ॥
మయి సంరభ్య విపులమదాచ్ఛాపం సుదుస్సహమ్ । స్థాతుమర్హసి నైకత్ర మద్యాచ్ఞావిముఖో మునే ॥ ౨౨ ॥ త
తో విహతసఙ్కల్పా కన్యకా యవనేశ్వరమ్ । మయోపదిష్టమాసాద్య వవ్రే నామ్నా భయం పతిమ్ ॥ ౨౩ ॥ ఋ
షభం యవనానాం త్వాం వృణే వీరేప్సితం పతిమ్ । సఙ్కల్పస్త్వయి భూతానాం కృతః కిల న రిష్యతి ॥ ౨౪ ॥

బర్హిష్మన్ తాం కాలకన్యాం - కోఽపి పుమాన్, న ప్రత్యనన్దత నావృణోత్ ॥ ౧౯ ॥ అనభినన్దనే హేతుం వదన్ తన్నిమిత్తం గుణనామధేయమాహ ॥ దౌర్భాగ్యేన - దుష్టం భగం సౌన్దర్యం యస్యాస్సా భవతి స దుర్భగ - స్స ఏవ దౌర్భాగ్య - స్తేన, త్మరూపేణ - లోకే - దుర్భగేతి - విశ్రుతా ప్రఖ్యాతా, తాం విశినష్టి - యా కాలకన్యా, యయాతిపుత్రేణ పూరుణా - వృతా సతి, తుష్టా - తస్మై రాజర్షయే - పూరవే - వరం రాజాసనరూపం - అదాత్, యయాతిర్దేవయానీగమనక్రుద్ధశుక్రశాపాజ్జరాం ప్రాప్య పుత్రాననువాచేమాం జరాం గృహ్ణీతేతి - తాం జ్యేష్ఠాశ్చత్వారో న జగృహుః - పూరుస్తు జగృహే, తతో యయాతిస్తస్మై రాజ్యం దదావితి జరైవాదాదిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ కదాచిత్, సా కాలకన్యా - భూలోకే, పర్యటన్తీ, బ్రహ్మలోకాత్సత్యలోకాన్మహీం భూమిం, గతం ప్రాప్తం, మాం, బృహద్వ్రతం నైష్ఠికం, జానత్యపి - కామమోహితా, వవ్రే ॥ ౨౧ ॥ తతో మయి ప్రత్యాఖ్యాతవతీ మయి - సంరభ్య క్రోధం కృత్వా - విపులం మహాన్తం - దుస్తరం దురతిక్రమణీయం, శాప - మదాత్ - శాపమేవాహ - హే మునే - త్వం, యతో - మద్యాచ్ఞావిముఖ - స్తత ఏకత్ర - చిరేణ, స్థాతుం నార్హసీతి ॥ ౨౨ ॥ తతో - విహతసఙ్కల్పా కాలకన్యకా - ఆధయో వ్యాధయశ్చ యవనాః, శరీరపీడాకారిత్వాత్ - తేషామీశ్వరం - మయా - ఉపదిష్టం - నామ్నా భయం భయనామానం పతి - మాసాద్య, వవ్రే ॥ ౨౩ ॥ వరణప్రకారమేవాహ ॥ హే వీర - యవనానాం - ఋషభమీశ్వరం - త్వామీప్సితం పతిం - వృణే, త్వయి కృతో, భూతానాం, సఙ్కల్పః, న నరిష్యతి న నశ్యతి ॥ ౨౪ ॥ త్వయాహం న ప్రత్యాఖ్యేయేత్యాహ ॥ లోకతో - వేదతశ్చ - య - ద్దేయత్వేన గ్రాహ్యత్వేన చో - పనతం ప్రాప్తం - త - ద్యాచమానాయ - యో న దదాతి, యశ్చ, దీయమానం - యో, నేచ్ఛతి న గృహ్ణాతి - ఇమౌ - ద్వౌ, అసదవగ్రహౌ, అసన్ వ్యర్థః, అవగ్రహః అభిమానః ఆగ్రహో వా

యయో, స్త్రీ-అతఏవ-బాలౌ అజ్ఞా-కర్మ మోహితా, అనుశోచన్తి-ఇమాః ప్రత్యనుశోచన్తి సన్త ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౨౫ ॥ ❋ హే భద్ర భజ న్త్సీ-మాం భజస్వ, మయి, దయాం, కురు-పౌరుషః పూరుషేణ కర్తవ్యో ధర్మః, ఏతావానేవ, కింతత్, యత్, దార్తాననుకమ్పతే ❋ ॥ ౨౬ ॥ ❋ కాలకన్యయా - ఉదితం, వచః-శ్రుత్వా, సయవనేశ్వరో, భయనామా - దేవగుహ్యం నవరాం-తద్ధిసాధినాం వైరాగ్యానుదయాయ యదేవైర్గోప్యతే కర్తుమిచ్ఛుః, స్మితేన సహితం యథాతథా, సమభాషత ❋ ॥ ౨౭ ॥ ❋ తుభ్యం మయా, ఆత్మసమాధినా చిన్తితకాగ్ర్యేణ, బహుధా విచార్యేత్యర్థః-లోకరూపః, పతి ర్నిరూపితో నిశ్చితః, కోఽసావిత్యత్రాహ, యాచ్యమానోఽయం లోకస్త్వా, మభద్రా, మసత్తమాం నేచ్ఛతి ❋ ॥ ౨౮ ॥ ❋ అతోఽవ్యక్తగతిః-కుతశ్చిదప్యలక్షితగతిస్సతి కర్మనిర్మితం, లోక-మాక్రమ్య-భుఙ్క్ష్వ, ఏవం సర్వోపిహ లోకస్తవ పతిస్స్యాదిత్యర్థః న కేవలం త్వయా శబలీయం మాం ప్రతికూలాం లోకాహానిష్య న్తీతి-యసా త్త్వమేవలోకస్య నాశం కరిష్యసీత్యాహ ॥ యాహీతి ॥ యా మదీయా-పృతనా, యవనానాం సేనా, తయా, యుక్తా, యాహి ❋ ॥ ౨౯ ॥ ❋ ప్రజ్వారో వైష్ణవజ్వరస్త్వాం, ప్రవేక్ష్యతి, లోకం ప్రతి ప్రాపయిష్యతి, అత్ర ప్రజ్వారఇతి మారకో వైష్ణవజ్వరో వివక్షితః, న మాహేశ్వరజ్వరః, మాహేశ్వరస్య వ్యాఖ్యాతృ ప్రతిత్వేన మారకత్వాభావాత్, ప్రజ్వారో మమ, భ్రాతా, భవతి, త్వంచ, మే- భగినీ స్వసా, భవ-ఉభాభ్యాం ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం, యువాభ్యాం సహ, హం-భీమసైనికః యవనసేనానాయకః, అవ్యక్తగతిస్సన్ లోకే చరామి ॥ అత్ర కాలస్య దుహితా కాచిదిత్యాది శ్లోకద్వయేన జరాయా లోకవిద్వేషవిషయత్వముక్తం, కదాచిదటమానేత్యనేన శ్లోకత్రయేణ నారదస్య జరానాక్రాన్తత్వముక్తం, ఏతచ్చ నైష్ఠికసనకాదీనామప్యుపలక్షణం, స్వస్యశాపగ్రస్తత్వకథనం తస్యావర్జనీయత్వాభి

ద్వావిమావనుశోచన్తి బాలావసదవగ్రహౌ। యల్లోకశాస్త్రోపనతం న రాతి న తదిచ్ఛతి ॥ ౨౫ ॥ అథో భజస్వ మాం భద్ర భజన్తీం మే దయాం కురు। ఏతావాన్ పౌరుషో ధర్మో యదార్తాననుకమ్పతే ॥ ౨౬ ॥ కాలకన్యోదితవచో నిశమ్య యవనేశ్వరః। చికీర్షుర్దేవగుహ్యం స సస్మితం తామభాషత ॥ ౨౭ ॥ మయా నిరూపితస్తుభ్యం పతిరాత్మసమాధినా। నాభినన్దతి లోకోఽయం త్వామభద్రామసత్తమామ్ ॥ ౨౮ ॥ అతోఽవ్యక్తగతిర్భుఙ్క్ష్వ లోకం కర్మవినిర్మితమ్। యా హి మే పృతనాయుక్తా ప్రజానాశం ప్రణేష్యసి ॥ ప్రజ్వారోఽయం మమ భ్రాతా త్వం చ మే భగినీ భవ। చరామ్యుభాభ్యాం లోకేఽస్మిన్నవ్యక్తో భీమసైనికః ॥ ౩౦ ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋
❋❋❋❋❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, షడ్వింశోఽధ్యాయః ❋❋ ❋❋❋❋❋
నారదఉవాచ ॥ సైనికా భయనామ్నో యే బర్హిష్మన్ దిష్టకారిణః। ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం విచేరురవనీమిమామ్ ॥ ౧ ॥ తఏకదా తు రభసా పురఞ్జనపురీం నృప। రురుధుర్భౌమభోగాఢ్యాం జరత్పన్నగపాలితామ్ ॥ ౨ ॥ కాలకన్యాపి బుభుజే పురఞ్జనపురం బలాత్। యయాఽభిభూతః పురుషస్సద్యో నిస్సారతామియాత్ ॥ ౩ ॥ త

ప్రాయకం, తతో విహతసఙ్కల్పత్వాదినా జరాధివ్యాధి ప్రజ్వారభయానాం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరహేతుత్వమన్యోన్యసాహిత్యేన మరణహేతుత్వం చోక్తం, జరాదీనాం పరస్పరభాషణాదికథనం తేషాం మూర్తిమత్త్వాభిప్రాయేణ తదధిష్ఠాతృదేవతాభిప్రాయేణవా, ఉపపన్నమ్ ❋ ॥ ౩౦ ॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

ఏవం జరాదీనాముత్తరోత్తరహేతుత్వం సంభూయమృతిహేతుత్వం చాభిధాయ, ఇదానీం ఏతే సర్వే పురఞ్జనపురీమావిశ్య పీడయన్తో విప్లావయామాసురితి వదన్, యం యం వాఽపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కళేబరమ్। తం తమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావిత, ఇత్యుక్తరీత్యా కథాపత్న్యాః పురఞ్జనస్య రాజ్ఞః స్త్రీచిన్తయా స్త్రీజన్మప్రాప్తికథనవ్యాజేనాధ్యాత్మపక్షేఽపి జీవస్య కర్మవశాత్ స్త్రీత్వప్రాప్తిం తత్ర పునరదృష్టవిశేషాద్భాగవతసఙ్గతిమీశ్వరప్రసాదం చాహ నారదః ॥ హే బర్హిష్మన్, భయనామ్నః, యే, సైనికాః సేనాయాం భవాస్సైనికాః - దిష్టకారిణః ఆదేశకారిణః, ఈశ్వరస్యేతి శేషః, ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం సహ, ఇమాం భూమిం - విచేరుః పర్యాటుః ❋ ॥ ౧ ॥ ❋ తే సైనికాః కదాచిద్దేహారమ్భకప్రారబ్ధావసానే జరత్పన్నగేన జీర్ణప్రాణేన, పాలితాం, భౌమైః భూమ్యాం భవైః-భోగ్యైః శబ్దాదివిషయభోగైః, ఆఢ్యాం, పురఞ్జనపురీం, రురుధుః ❋ ॥ ౨ ॥ ❋ కాలకన్యా జరా, పురఞ్జనపురీం-బలాత్, బుభుజే పురఞ్జనపురం జరావ్యాధ్యాదిగ్రస్తమభూదిత్యర్థః-కాలకన్యాం విశినష్టి, యయా కాలకన్యయా, అభిభూతః, పురుషః, నిస్సారతాం, ప్రాప్నుయాత్ ❋ ॥ ౩ ॥ ❋ తయా కాలకన్యయా ఉపభుజ్యమానాం సకలాం పురఞ్జనపురీం-యవనాః, సర్వతో దిశం, ద్వార్భిః

[illegible] ॥ ౪ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ౫ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ౬ ॥ [illegible]

[illegible] జాయాం-చ [illegible] ॥ ౭ ॥ కన్యయా [illegible]

[illegible] ఆత్మానం [illegible] ॥ ౮ ॥ కాలకన్యయా హేతునా [illegible]

[illegible] యాం,యాతయామాన్ [illegible] కృపణ-విగతా-ఆత్మనో-గతిః [illegible]

[illegible] ఉపచ్ఛన్దయన్ ॥ ౯ ॥ గన్ధర్వైర్యవనైరాక్ర [illegible]

తయోపభుజ్యమానాం వై యవనాస్సర్వతో దిశమ్ । ద్వార్భిః ప్రవిశ్య సుభృశం ప్రార్దయన్సకలాం పురీమ్ ॥ ౪ ॥ తస్యాం ప్రపీడ్యమానాయామభిమానీ పురఞ్జనః । అవాపోరువిధాంస్తాపాన్కుటుమ్బీ మమతాకులః ॥ ౫ ॥ కన్యోపగూఢో నష్టశ్రీః కృపణో విషయాత్మకః । నష్టప్రజ్ఞో హృతైశ్వర్యో గన్ధర్వయవనైర్బలాత్ ॥ ౬ ॥ విశీర్ణాం స్వపురీం వీక్ష్య ప్రతికూలాననాదృతాన్ । పుత్రాన్పౌత్రానుగామాత్యాన్జాయాం చ గతసౌహృదామ్ ॥ ౭ ॥ ఆత్మానం కన్యయా గ్రస్తం పఞ్చాలానరిదూషితాన్ । దురన్తచిన్తామాపన్నో న లేభే తత్ప్రతిక్రియామ్ ॥ ౮ ॥ కామానభిలషన్దీనో యాతయామాంశ్చ కన్యయా । విగతాత్మగతిస్నేహః పుత్రదారాంశ్చ లాలయన్ ॥ ౯ ॥ గన్ధర్వయవనైర్క్రాన్తాం కాలకన్యోపమర్దితామ్ । హాతుం ప్రచక్రమే రాజా తాం పురీమనికామతః ॥ ౧౦ ॥ భయనామ్నోఽగ్రజో భ్రాతా ప్రజ్వారః ప్రత్యుపస్థితః । దదాహ తాం పురీం కృత్స్నాం భ్రాతుః ప్రియచికీర్షయా ॥ ౧౧ ॥ తస్యాం సన్దహ్యమానాయాం సపౌరస్సపరిచ్ఛదః । కౌటుమ్బికః కుటుమ్బిన్యా ఉపాతప్యత సాన్వయః ॥ ౧౨ ॥ యవనోపరుద్ధాయతనో గ్రస్తాయాం కాలకన్యయా । పుర్యాం ప్రజ్వారసంసృష్టః పురపాలోఽన్వతప్యత ॥ ౧౩ ॥ న శేకే సోఽవితుం తత్ర పురుకృచ్ఛ్రోరువేపథుః । గన్తుమైచ్ఛత్తతో వృక్షకోటరాదివ సానలాత్ ॥ ౧౪ ॥ శిథిలావయవో యర్హి గన్ధర్వైర్హృతపౌరుషః । యవనైరరిభీ రాజన్నుపరుద్ధో రురోద హ ॥ ౧౫ ॥ దుహితౄః పుత్రపౌత్రాంశ్చ జామిజామాతృపార్షదాన్ । స్వత్వావశిష్టం యత్కించిద్గృహ

వైః-ఘృగన్ధర్వైః-ఆక్రాన్తాం-కాలకన్యయా,అవమర్దితాంపీడితాం - పురీం-అనికామతః అనిచ్ఛయాఽపి రాజాపురఞ్జనో-హాతుం త్యక్తుం-ప్రచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ ౧౦ ॥ భయనామ్నో-యోఽగ్రజో-భ్రాతా-ప్రజ్వార-స్స-ఉపస్థితః-ప్రత్యుపస్థితః-భ్రాతుర్భయనామ్నః-ప్రియంకర్తుమిచ్ఛయా-కృత్స్నాం,తాం పురీం-దదాహ,ప్రజ్వారాఖ్యో వైష్ణవజ్వరః శరీరం ప్రవిశ్య భృశం తేజ ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ తస్యాం పుర్యాం - నితరాం-ప్రజ్వారేణ - తప్యమానాయాం భార్యాసహితః-భృత్యవర్గసహితశ్చ-కుటుమ్బినసహారీవ్రతితి కౌటుమ్బికః, కుటుమ్బిన్యాసహ,సాన్వయః పుత్రాదిసహితః-ఉపాతప్యత ॥ ౧౨ ॥ కాలకన్యయా-పుర్యాం-గ్రస్తాయాం సత్యాం,యవనై-రుపరుద్ధాన్యాయతనాని యస్య-స పురపాలః ప్రజాగరః-ప్రజ్వారేణ-సంసృష్టః అన్వతప్యత-స పురపాలః ॥ ౧౩ ॥ పురుబహు - కృచ్ఛ్రం దుఃఖం తేన,ఉరుర్వేపథుర్యస్య-పురేణ తిష్ఠతే-పుర్యా-ముషితుమవస్థాతుం-న శశాక నాశకోచ్చిత్-తస్తు-తతః-పుర్యాః - అగ్నిసహితాద్వృక్షకోటరాత్సర్ప ఇవ-గన్తుమైచ్ఛత్ ॥ ౧౪ ॥ యదా-గన్ధర్వైః,శిథిలా-అవయవా-యస్య-హృతం , పౌరుషం సామర్థ్యం,యస్య,తదాఽయం- హే రాజన్ - యవనైశ్శత్రుభిరుపరుద్ధః రురోద-వ్యాధ్యాదిభిర్నిరుద్ధమార్గో ముహుర్నిష్క్రాన్తిం చకార ॥ ౧౫ ॥ దుహితౄః-దర్వ్యాధ్యాతవా-నిత్యుత్తరేణాన్వయః- దుహితౄరితి దేహానుబన్ధిచిన్తాభిప్రాయకం-జామాతయోఽత్ర స్నుషాః,తాశ్చ,జామాతరః దుహితౄణాం పతయః- పార్షదా భృత్యాశ్చేతి-ద్వన్ద్వః,తాన్,స్వ

౧౪॥శ్లో॥పా॥ పురేకృచ్ఛ్రోరు,

త్వమాత్రేణావశిష్టం-భోగః తు ప్రాగేవ క్షీణః, యః కించిద్గ్రహాదిరూపం వస్తు ॥ ౧౬ ॥ తచ్చ-అహం మమాభిమానవిషయం కృత్వా-గృహేషు దారేషు, కుమతిః, కుత్సితా మతిర్యస్య, ఆసక్తబుద్ధిః గృహీ పురఞ్జనః, ప్రమదయా సహ, విప్రయోగే విశ్లేషే - ఉపస్థితే ప్రసక్తే సతి, దధ్యౌ బుద్ధ్యాత్మికాం ప్రమదాం విహాయ గమిష్యామి-ఉత, సహైవేతి, చిన్తామకరోత్ ॥ ౧౭ ॥ ధ్యానమేవాహ ॥ మయి - లోకాన్తరం ప్రతిగతవతి సతి, ఇయం, అనాథా, కుటుమ్బినీ బాలకాన్ప్రీత్యా, అనుశోచన్తీ-కథం వర్తిష్యతే ॥ ౧౮ ॥ మయ్యనాశితే అభోజితే, న భుఙ్క్తే, ఏవముత్తరత్రాపి - భర్త్సితే భర్త్సనే కృతే, భయాత్, ధృతవాక్ నియతా వాగ్యస్యాః, మౌనం బిభర్తీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ అవిజ్ఞం అవివేకినం, మాం-ప్రబోధయతి-వ్యుషితే దేశాన్తరం గతే-శోకేన-కర్శితా -గృహమేధీయం వర్త్మ గృహస్థధర్మం, కిం నేష్యతి అనువర్తిష్యతే-యుక్తమేతత్ -యతో వీరసూః పుత్రవతీ-కింవా, మద్విరహమసహమానా మరిష్యతి ॥ ౨౦ ॥ దారకాః పుత్రాః, దారికాః దుహితరశ్చ, అపరాయణాః - న విద్యతే పరమయనమాశ్రయో యేషాం తే అపరాయణాః - మయి గతే సతి-కథం ను వర్తిష్యన్తే, భిన్నా నౌర్యేషాం తే పురుషాః - ఉదధౌ సముద్ర ఇవేతి - అత్ర లోకాన్తరం గతవతీత్యనేన సర్వేన్ద్రియపరిణామహేతుభూతా జీవైకాయత్తా బుద్ధిర్లోకాన్తరం గచ్ఛతా జీవేన సహ గచ్ఛతీతి - ఉత, నేత్యాశఙ్కోద్భావితా, వర్త్మైతద్గృహమేధీయమిత్యనేన సహైవ గచ్ఛతీత్యుక్తం - తథా కథం దారకా ఇత్యనేన పరిణామపరిణామితదనన్తబుద్ధివృత్తికరణానీన్ద్రియాణ్యపి కిం సహైవ గచ్ఛన్తి, ఉత నేతి సంశయ్య సహైవ గచ్ఛన్తీత్యుక్తం భవతి-ఏతదేవ కథాసౌన్దర్యాయ పరోక్షమభిధీయతే-తథా చ గీతం భగవతా ,, మనఃషష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి । శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః ॥

కోశపరిచ్ఛదమ్ ॥ ౧౬ ॥ అహం మమేతి స్వీకృత్య గృహేషు కుమతిర్గృహీ । దధ్యౌ ప్రమదయా దీనో విప్రయోగ ఉపస్థితే ॥ ౧౭ ॥ లోకాన్తరం గతవతి మయ్యనాథా కుటుమ్బినీ । వర్తిష్యతే కథం త్వేషా బాలకాననుశోచతీ ॥ ౧౮ ॥ న మయ్యనాశితే భుఙ్క్తే నాస్నాతే స్నాతి మత్పరా । మయి రుష్టే సుసన్త్రస్తా భర్త్సితే యతవాగ్భయాత్ ॥ ౧౯ ॥ ప్రబోధయతి మాఽవిజ్ఞం వ్యుషితే శోకకర్శితా । వర్త్మైతద్గృహమేధీయం వీరసూరపి నేష్యతి ॥ ౨౦ ॥ కథం ను దారకా దీనా దారికా వాఽపరాయణాః । వర్తిష్యన్తే మయి గతే భిన్ననావ ఇవోదధౌ ॥ ౨౧ ॥ ఏవం కృపణయా బుద్ధ్యా శోచన్తమతదర్హణమ్ । గ్రహీతుం కృతధీ రేనం భయనామాఽభ్యపద్యత ॥ ౨౨ ॥ పశువద్యవనైరేష నీయమానో యథా స్వకమ్ । అన్వద్రవన్ననుపథాః శోచన్తో భృశమాతురాః ॥ ౨౩ ॥ పురీం విహాయైవ గత ఉపరుద్ధో భుజఙ్గవత్ । యదా తమేవాను పురీ విశీర్ణా ప్రకృతిం గతా ॥ ౨౪ ॥ వికృష్యమాణః ప్రసభం యవనేన బలీయసా । నావిన్దత్తమసాఽఽవిష్టః సఖాయం సుహృదం పురః ॥ ౨౫ ॥ తం యజ్ఞపశవోఽనేన సంజ్ఞప్తా యేఽదయాలునా

గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయాత్ ,, ఇతి బుద్ధేర్మనోవృత్తివిశేషరూపత్వేన మనసస్సహగమనకరణేన బుద్ధేరపగమనం గీతం భవతీతి గమ్యతే ॥ ౨౧ ॥ ఏవం, కృపణయా, బుద్ధ్యా, శోచన్తం, అతదర్హణం శోకానర్హం వస్తుతస్తస్యాపహతపాప్మత్వాద్యష్టగుణకవిశిష్టత్వాత్, ఏనం పురఞ్జనం-గ్రహీతుం పురాద్విశ్లేషయితుం, కృతధీః, భయనామా మృత్యుః, ప్రాప్తః ॥ ౨౨ ॥ యథా స్వకం స్వకీయకర్మానుగుణం స్థానం ప్రతి, యవనైః, పశువన్నీయమానం, తదా, అనుపథాః ప్రాణా ఇన్ద్రియాణి చ, శోచన్తః-యవనైః పీడితాః, అత ఏవ, ఆతురాః, శోచన్తః, అన్వద్రవన్ అనుసృత్య గతవన్తః, తథా చ శ్రుతిః ,, తముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి,, ప్రాణో జ్యేష్ఠప్రాణః-సర్వే ప్రాణాః సర్వేన్ద్రియాణీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ యవనైః, ఉపరుద్ధః, పురీం స్థూలశరీరం తు - విహాయైవ గతః, భుజఙ్గవత్, దహ్యమానం వృక్షకోటరం విహాయ యథా భుజఙ్గో గచ్ఛతి తద్వదిత్యర్థః, యదా గతః, తదా తమేవ తద్గమనానన్తరమేవ, పురీ, విశీర్ణా శిథిలా సతీ ప్రకృతిం మహాభూతాత్మతాం, గతా ప్రాప్తవతీ కథాపక్షే తు, దారాపత్యాదయస్సర్వే పురఞ్జనవిశ్లేషమసహమానాస్తైస్సహ వినష్టా అభూవన్, పురీ చ వినష్టాఽభూదిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ బలీయసా-యవనేన, ప్రసభం, పురః పుర్యాః, వికృష్యమాణః, తమః అజ్ఞానం, ఆవిష్టః, సఖాయం స్వేన సహ వర్తమానం, సహవృత్తిర్హి సఖ్యుర్ధర్మః, సుహృదం విపులాపరాధత్వేఽపి కించిదానుకూల్యేన రిరక్షిషాబుద్ధిమన్తం పరమాత్మానం, నావిన్దత్ న సస్మార ॥ ౨౫ ॥ అదయాలునా దయారహితేన, అనేన పురఞ్జనేన, యజ్ఞే కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపే యజ్ఞే, యే పశవః సంజ్ఞప్తాః హింసితాః, తే పశవః ఆత్మవైశసం స్వవిషయే కృతం ద్రోహం, స్మరన్తః, అత

ఏవ,క్రుద్ధాః,కురరాసదృశైః శ్యేనైః, రేణం, చిచ్ఛిదుః ॥౨౬॥ అనన్తపారే అపారే, తమసి నరకే,మగ్నః,అతఏవ,గత
వివేకః,శాశ్వతీః, సమాస్సంవత్సరాన్ „కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే,, ఇతి ద్వితీయా ఆర్తిం దుఃఖం,అనుభూయ,
ప్రమదాసఙ్గదూషితః ప్రమదాసఙ్గేన దూషితచిత్త ఇత్యర్థః, ప్రమదా అత్ర దేహోపబుద్ధిః న భార్యా వివక్షితా, న తు బుద్ధి
రూపా-బుద్ధిసఙ్గస్యాసంసారమనువర్తమానత్వేన సర్వేషాం సర్వదా స్త్రీజన్మాపత్తేః ॥౨౭॥ తామేవ భార్యామే
వ-మనసా -గృహ్ణన్ అన్తకాలే స్మరన్- అనన్తరం-రాజసింహస్య విదర్భస్య-వేశ్మని-ప్రమదోత్తమా-బభూవ,ఏవం తిర్య
గాదిరూపేణ సంసరతో జీవస్యాదృష్టవిశేషపరిపాకవశాన్మనుష్యజన్మప్రాప్తస్య తత్ర పిజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థా
సుదోషాననుకీర్త్య పునర్నైవాత్కూవాచిత్సం జాతవివేకస్యాపి ప్రబలకర్మరూపప్రతిబన్ధవశాద్రజస్తమః ప్రచురబుద్ధి
పారవశ్యేన స్వదేహదేహానుబన్ధివిషయాహంమమాభిమానగ్రస్తస్య జరామరణాద్యవస్థాసు దోషానభిధాయే
దానీం దేహావసానే దేహానుబన్ధిప్రమదాస్మరణనిమిత్తస్త్రీజన్మప్రాప్తిం తత్రాపి ప్రాప్తనకాదాచిత్కయాదృచ్ఛి
కపుణ్యవశాత్సత్కులప్రసూతిం తతో మహాభాగవతభక్త్యా సంబన్ధం తత్సేవాప్రకారం తతస్తేన తుష్టస్య భగవతః ప్ర
సాదాజ్జ్ఞానోదయం చాహ ॥ తత్ర కథాపక్షే విదర్భాదిపదానాం శ్రౌతవార్థః అధ్యాత్మపక్షే తు- విదర్భస్య విశిష్టం
దర్భోపలక్షితం కర్మ యస్య తస్య, రాజస్తైః సత్కర్మానుష్ఠానేనేతి రాజానః- కర్మానుష్ఠానపరాః- తేషాం మధ్యే-సింహస్య
శ్రేష్ఠస్య-వేశ్మని గృహే ప్రమదా- బభూవ - పురఞ్జనః కర్మవిశేషేణ విశిష్టకులే స్త్రీత్వం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥౨౮॥
తాం - వైదర్భీం విదర్భస్య దుహితరం - వీర్యం భగవద్భక్తియోగానుష్ఠానమేవ - పణః శుల్కబన్ధనం - యస్యాస్తాం-
భాగవతమేవ వృణవానీత్యేవం సఙ్కల్పవతీం - మలయధ్వజః - మలయపర్వతోపలక్షితో దక్షిణదేశః- తత్ర-ధ్వజ ఇవ దర్శనీ
యః - సహి విష్ణుభక్తిప్రధానో దేశః - తత్ర ముఖ్యో భాగవత ఇత్యర్థః - తథా - పాణ్డ్యః పణ్డా బుద్ధిర్నిశ్చయాత్మికా-

---

నా।కృతార్థైశ్ఛిద్యమానః క్రుద్ధాః స్మరన్తో హ్యాత్మవైశసమ్॥౨౬॥ అనన్తపారే తమసి మగ్నో నష్టస్మృతిస్సమాః।
శాశ్వతీరనుభూయార్తిం ప్రమదాసఙ్గదూషితః॥౨౭॥ తామేవ మనసా గృహ్ణన్ బభూవ ప్రమదోత్తమా।అన
న్తరం విదర్భస్య రాజసింహస్య వేశ్మని ॥౨౮॥ ఉపయేమే వీర్యపణాం వైదర్భీం మలయధ్వజః।యుధి నిర్జిత్య
రాజన్యాన్ పాణ్డ్యః పరపురఞ్జయః ॥౨౯॥ తస్యాం స జనయాంచక్ర ఆత్మజామసితేక్షణామ్।యవీయసస్సప్త
సుతాన్ సప్త ద్రవిడభూభృతః ॥౩౦॥ ఏకైకస్యాభవం స్తేషాం రాజన్నర్బుదమర్బుదమ్।భోక్ష్యతే యద్వంశ
ధరైర్మహీ మన్వన్తరం పరమ్ ॥౩౧॥ అగస్త్యః ప్రాగ్దుహితరముపయేమే ధృతవ్రతామ్।యస్యాం దృఢవ్రతో

తా పణ్డా బుద్ధిర్యస్య సః - పాణ్డ్యః - పరస్య పరమాత్మనః - పురం పురవదావాసస్థానం శరీరం „అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపుర,, ఇతి శ్రుతేః,
తజ్జయతీతి పురఞ్జయః - దేహగుణాద్యజిత ఇత్యర్థః, యుధి ఇన్ద్రియజయరూపే, యుద్ధే, రాజన్యాన్ జితేన్ద్రియాన్,
నిర్జిత్య జితేన్ద్రియశ్రేష్ఠో భూత్వేత్యర్థః, ఉపయేమే యద్యప్యత్ర „రాజ్ఞో జాతావేవేతి వాచ్యః,, ఇతి జాతావేవ యతో-
ఽణుం యత్ప్రత్యయః , స్తదన్తో రాజన్యశబ్దః క్షత్రియజాతివచనస్తథాప్యత్ర గౌణ్యా వృత్త్యా జితేన్ద్రియపరః - క్షత్రియజా
తీయో హ్యజ ఏవ న రాజత ఇతి జయగుణయోగాజ్జితేన్ద్రియే తస్య వృత్తేస్సంభవాత్ ॥౨౯॥ సః-మలయధ్వజ-స్తస్యాం
వైదర్భ్యాం,అసితేక్షణాం,అసితే శ్రీకృష్ణే ఈక్షణం దృష్టిః యయా - తాం , కృష్ణసేవారుచిరూపాం,ఆత్మజాం జన
యాంచక్రే, వైదర్భ్యా భాగవతసఙ్గేన భగవత్సేవారుచిరభూదిత్యర్థః,తథా , యవీయసః ఆత్మజాయా అనుజాన్-స
ప్త,సుతాన్ „శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణం పాదసేవనమ్। అర్చనం వన్దనం దాస్యం,,మిత్యేవం రూపాన్-సఖ్యాత్మనివే
దనయోస్తు భగవదనపాయిత్వశబ్దైకతత్కానుసంధానయాపయోర్భగవత్సైవా తత్రతో వక్ష్యమాణయోరిదానీమనుక్త
త్వేప్యేతేష్యుక్తం,భగవద్ధర్మరుచ్యా తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదికం జాతమిత్యర్థః,ద్రవిడభూమిపాలకాన్ ద్రవిడభూమిర్హి శ్రవ
ణాదిభిరేవ సురక్షితా ఽస్తీతి ప్రసిద్ధమ్ ॥౩౦॥ సో రాజన్-తేషాం పుత్రాణాం,ఏకైకస్యార్బుదం,పుత్రాః,అభవన్,
శ్రవణకీర్తనాదీనాం ప్రత్యేకమనేకప్రకారా అభవన్నిత్యర్థః, యేషాం,వంశధరైర్వ్యపేః ప్రసూతైస్సంప్రదాయభేదైః,
మన్వన్తర-మతః పరంచ,మహీ-భోక్ష్యతే అనుభూయతే-శ్రవణకీర్తనాదిసంప్రదాయభేదైర్మహీ వ్యాప్యతే ఇత్యర్థః ॥౩౧॥
అగస్త్యః అగస్త్యోపలక్షితో ముముక్షుః,దృఢవ్రతాం అవ్యభిచారిణీం,దుహితరం భగవత్సేవారుచ్యాత్మికాం, ఉపయేమే స్వీ
కృతవాన్,దుహితరమపి శినష్టి యస్యాం దుహితరి,ఇధ్మవాహాత్మజః- ఇధ్మవాహస్సమిత్పాణిత్వం, తేన తత్పూర్వకగురూపస
త్తిర్లక్ష్యతే „గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ,, మితి శ్రుతేః ప్రసిద్ధసమిద్వాహపూర్వకగురూపసాదా

[illegible] ॥ 32 ॥ [illegible] ॥ 33 ॥ [illegible] ॥ 34 ॥ [illegible] త్రిశులావలే-చంద్రవసా, తామ్రపర్ణీ [illegible] ఉభయత్రాత్మ [illegible] ॥ 35 ॥ [illegible] పూర్వపూర్వాలాభే ఉత్తరోత్తరైః [illegible] గాత్రకర్శనం [illegible]

జాతరణక్ష్మ వాహాత్మ [illegible] ॥ 32 ॥ ప్రవ్రజ్య తనయేభ్యః క్ష్మాం రాజర్షిర్మలయధ్వజః। ఆరిరాధయిషుః కృష్ణం స జగామ కులాచలమ్ ॥ 33 ॥ హిత్వా గృహాన్ సుతాన్ భోగాన్ వైదర్భీ మదిరేక్షణా। అన్వధావత పాండ్యేశం జ్యోత్స్నేవ రజనీకరమ్ ॥ 34 ॥ తత్ర చంద్రవసా తామ్రపర్ణీ వటోదకా। తత్పుణ్యసలిలైర్నిత్యముభయత్రాత్మనో మృజన్ ॥ 35 ॥ కందాష్టిభిర్మూలఫలైః పుష్పపర్ణైస్తృణోదకైః। వర్తమానః శనైర్గాత్రకర్శనం తప ఆస్థితః ॥ 36 ॥ శీతోష్ణవాతవర్షాణి క్షుత్పిపాసే ప్రియాప్రియే। సుఖదుఃఖే ఇతి ద్వంద్వాన్యజయత్సమదర్శనః ॥ 37 ॥ తపసా విద్యయా పక్వకషాయో నియమైర్యమైః। యుయుజే బ్రహ్మణ్యాత్మానం విజితాక్షానిలాశయః ॥ 38 ॥ ఆస్తే స్థాణురివైకత్ర దివ్యం వర్షశతం స్థిరః। వాసుదేవే భగవతి నాన్యద్వేదోద్వహన్రతిమ్ ॥ 39 ॥ స వ్యాపకతయాఽఽత్మానం వ్యతిరిక్తతయాఽఽత్మని। విద్వాన్స్వప్న ఇవామర్శసాక్షిణం విరరామ హ ॥ 40 ॥ సాక్షాద్భగవతోక్తేన గురుణా హరిణా నృప। విశుద్ధజ్ఞానదీపేన స్ఫురతా విశ్వతోముఖమ్ ॥ 41 ॥ పరే బ్రహ్మణి చాత్మానం పరం బ్రహ్మ తథాఽఽత్మని। వీక్షమాణో విహాయేక్షామస్మాదుపరరామ హ ॥ 42 ॥ పతిం పరమధర్మజ్ఞం వైదర్భీ మలయధ్వజమ్। ప్రేమ్ణా పర్యచరద్ధిత్వా భోగాన్సా పతిదేవతా ॥ 43 ॥ చీరవాసా వ్రతక్షామా వేణీభూ

[illegible] అనశనతప-ఆస్థితః ॥ 36 ॥ [illegible] ప్రియాప్రియే [illegible] శీతోష్ణాదిద్వంద్వాని-అజయత్ ॥ 37 ॥ తపసా [illegible] జ్ఞానయోగేన [illegible] పక్వకషాయః [illegible] యస్య సః, యమైః-నియమైశ్చ-విజితాక్షాణి [illegible] ఆశయో అంతఃకరణం [illegible] బ్రహ్మణా పరమాత్మనా-ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం-యుయుజే-అధికరణ [illegible] బ్రహ్మణ్యాత్మానం యుయుజే బ్రహ్మాత్మకం స్వాత్మానమనుసంహితవానిత్యర్థః ॥ 38 ॥ స్థాణురివ-ఏకత్ర దేశే-దివ్యం వర్ష శతం-నిశ్చలః-ఆస్తే ఉపవిష్టవాన్-భగవతి వాసుదేవే రతిం అనురాగాత్మికాం భక్తిం-ఉద్వహన్ [illegible] అన్యచ్ఛరీరాదికం-న వేద న సస్మార ॥ 39 ॥ సః మలయధ్వజః-సాక్షాద్ద్రష్టారం ఆత్మానం పరమాత్మానం-ఆత్మని జీవాత్మని-వ్యాపకతయా-విలక్షణతయా-వ్యాపకత్వరూపవైలక్షణ్యేనేత్యర్థః-విద్వాన్-స్వప్న ఇవామృశ్యస్వప్న ఇవానిత్యం దేహవృత్తాంతమామృశ్య-తస్మాద్విరరామ-కేవలపరమాత్మానుసంధానపరోఽభూదిత్యర్థః ॥ 40 ॥ సాక్షాద్భగవతా హరిణైవ గురుణా [illegible] ఉక్తేన సర్వతోముఖం-స్ఫురతా-అదుష్టేన-విశుద్ధజ్ఞానదీపేన, స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానదీపేన ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం-పరే బ్రహ్మణి-పరం బ్రహ్మ, ప్రత్యగాత్మని చేక్షమాణః ఉపాసనే [illegible] పరే బ్రహ్మణీతి ధారకత్వముక్తం-పరం బ్రహ్మాత్మని వ్యాపకత్వముక్తం, తత-ఈక్షాం విహాయోపరరామ ఉపాసనాత్మకజ్ఞానం [illegible] ఉపరరామ-యావదుపరమం ఆమరణముపాసితవానిత్యర్థః ॥ 41 ॥ 42 ॥ వైదర్భీ-భోగాన్ హిత్వా-పతిరేవ దేవతా యస్యాః సా-భగవదారాధనరూపపరధర్మనిష్ఠం-మలయధ్వజం పతిం, ప్రేమ్ణా-పర్యచరత్ పరిచరితవతీ ॥ 43 ॥ చీరం-వాస [illegible]

స్త్రం-యస్యాః, వ్రతేన అనశనాదినా-క్షామా కృశీభూతా, వేణీ మాతా జటీభూతాః-శిరోరుహాః కేశాః-యస్యాస్సా-ఉ
పపతిం పత్యుస్సమీపే, యద్వా - పత్యుః కించిన్మాత్రం న్యూనా తత్సమానా సతీత్యర్థః ,,ఉపాధికే నే,, ఇతి కర్మప్రవచనీయత్వేత
ద్యోగే ద్వితీయా-శాన్తమఙ్గారావస్థం-అనలం శాన్తా నిర్ధూమా-శుద్ధా శిఖా జ్వాలా-యథా భాతి-తథా బభౌ ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁
యదా-పతిరుపరరామ తదా నీచమపి-సుస్థిర-మాసన-మాసాద్య ఆర్యా-అత ఏవ-ఉపగతం మృతం-ప్రియతమం పతి-మజానతీ-
అఙ్గనా వైదర్భీ-యథాపూర్వం-పత్యు-రఙ్ఘ్రి-ముపాచరత్ పర్యచరత్ ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ యదా చ-అర్చన్తీ-పత్యురఙ్ఘ్రౌ-ఊ
ష్మాణం, నోపలభేత నోపలబ్ధవతీ-తదా-సంవిగ్నహృదయా దుఃఖితచిత్తా-ఆసీత్ అభూత్-యూథాత్ స్వస్య యూథాత్, భ్రష్టా వి
యుక్తా-మృగీ హరిణీ-తద్వత్ ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ అబన్ధుం పతిరహిత-మత ఏవ -దీన-మాత్మానం-శోచన్తీ-విక్లబా అశ్రుభిః, శోకోద్గత
నేత్రజలైః-స్తనౌ-ఆసిచ్య-ఏకాన్తే-సుస్వరం-ప్రరురోద-హేతి ఖేదే ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ తదేవాహ ॥ హే రాజర్షే జితేన్ద్రియ
శ్రేష్ఠ-ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ-క్షత్రబన్ధుభ్యః అధార్మికక్షత్రియేభ్యః అత ఏవ-దస్యురూపేభ్యః కేవలత్రివర్గనిష్ఠేభ్య ఇత్యర్థః-బిభ్యతీం
భయం ప్రాప్నువతీం-నివృత్తిమార్గలోపేన బిభ్యతీమిత్యర్థః - ఇమా-ముదధిమేఖలాం సముద్రవేష్టితాం-భూమిం-పాతుం స
మ్యక్ప్రవృత్తిధర్మప్రవర్తనేన రక్షితు-మర్హసి ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ పతి-మనుసృత్య, విజనే అరణ్యే, గతా-బాలా వైదర్భీ-ఏవం-విలప
న్తీ భర్తుః పాదయోః-పతితా-రుదన్తీ, అశ్రూణ్యవర్తయత్ ప్రవర్తయామాస ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ దారుమయీం-చితిం-కృ
త్వా విరచయ్య-తస్యాం చిత్యాం-పత్యుః-కలేబర-మాదీప్య ప్రజ్వాల్య-విలపన్తీ - అనుమరణే సహగమనే-మనో-దధే ధృతవ
తీ ❁ ॥ ౫౦ ॥ ❁ తత్ర తస్మిన్నవసరే పూర్వతరః పురాతనః ఈశ్వరరూపః, కశ్చిత్, సఖా, ఆత్మవాన్ బ్రాహ్మణః-ఆగత్య, వల్గు

తశిరోరుహా । బభావుపపతిం శాన్తా శిఖా శాన్తమివానలమ్ ॥ ౪౪ ॥ అజానతీ ప్రియతమం యదోపరతమఙ్గనా ।
సుస్థిరాసనమాసాద్య యథాపూర్వముపాచరత్ ॥ ౪౫ ॥ యదా నోపలభేతాఙ్ఘ్రావూష్మాణం పత్యురర్చతీ ।
ఆసీత్సంవిగ్నహృదయా యూథభ్రష్టా మృగీ యథా ॥ ౪౬ ॥ ఆత్మానం శోచతీ దీనమబన్ధుం విక్లబాశ్రుభిః । స్త
నావాసిచ్య విజనే సుస్వరం ప్రరురోద హ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ రాజర్షే ఇమాముదధిమేఖలామ్ । దస్యుభ్యః క్ష
త్రబన్ధుభ్యో బిభ్యతీం పాతుమర్హసి ॥ ౪౮ ॥ ఏవం విలపతీ బాలా విజనేఽనుగతా పతిమ్ । పతితా పాదయోర్భ
ర్తూ రుదత్యశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥ ౪౯ ॥ చితిం దారుమయీం కృత్వా తస్యాం పత్యుః కలేబరమ్ । ఆదీప్య చాను
మరణే విలపన్తీ మనో దధే ॥ ౫౦ ॥ తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా బ్రాహ్మణ ఆత్మవాన్ । సాన్త్వయన్వల్గునా సామ్నా
తామాహ రుదతీం ప్రభో ॥ ౫౧ ॥ కా త్వం కస్యాసి కో వాఽయం శయానో యస్య శోచసి । జానాసి కిం సఖా
యం మాం యేనాగ్రే విచచర్థ హ ॥ ౫౨ ॥ అపి స్మరసి చాత్మానమవిజ్ఞాతసఖం సఖే । హిత్వా మాం పదమన్విచ్ఛన్
గ్రామ్యభోగరతో గతః ॥ ౫౩ ॥ హంసావహం చ త్వం చార్య సఖాయౌ మానసాయనౌ । అభూతామన్తరా

నా మధురేణ-సామ్నా సామవాక్యేన-సాన్త్వయన్-ఉపలాలయన్, రుదతీం ప్రత్యాహ, హే ప్రభో, నిరుపాధికసఖో య
దృచ్ఛికసుకృతమాత్రసన్తుష్టో భగవాన్ బ్రాహ్మణరూపేణాగత్య వైదర్భీం సాన్త్వయన్నాహ ॥ భాగవతసమ్బన్ధమాత్రతు
ష్టో భగవాన్ వైదర్భీమనుజగ్రాహేతి యావత్ ❁ ॥ ౫౧ ॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ-కా త్వమిత్యాదినా తత్త్వైవాన్తరమావయోరిత్యన్తేన ॥
కా త్వమితి కథం జాతీయా కేతి ప్రశ్నః-కస్యాసి కస్య సమ్బన్ధిన్యసి-కో వాఽయమిత్యపి తథా-యస్య శోచసి యదర్థం శోచసి-శయా
నస్య-స్వస్య చ-స్వరూప-ముభయోస్సమ్బన్ధం దేహప్రయుక్తమవిదిత్వా కిం వృథా శోచసీత్యభిప్రాయః-సఖాయం-మాం-జా
నాసి కిం-స్వస్వరూపమేవాజానతి త్వం కథం మత్స్వరూపం జానాసీత్యర్థః-తత్ర హేతుః-యేన మయా హేతునా-అగ్రే సృష్ట్యా
దౌ-విచచర్థ, వికృతవానసి- అనాదిత్వాత్ కర్మానుగుణమత్సఙ్కల్పేన స్వపరస్వరూపం విస్మృత్య దేవమనుష్యాదివికారం ప్రా
ప్తోఽసీత్యర్థః ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ యద్యపి మాం న జానాసి, తథాప్యాత్మానం త్వా-మవిజ్ఞాతసఖం అవిజ్ఞాతః కశ్చిన్నే సఖా ఆసీదితి-
కిం స్మరసి-హే సఖే ఇతి పుంస్త్వనిర్దేశః - ప్రకృతివిలక్షణపురుషస్వరూపస్మరణాయ సఖ్యం స్మారయన్ స్వవియోగకృతమన
ర్థమాహ ॥ హిత్వేతి సార్ధశ్లోకాభ్యామ్ ॥ మామన్తరాత్మభూతం-హిత్వా-గ్రామ్యభోగశబ్దాదివిషయానుభవ-స్తస్మిన్నాసక్తః-
పదం భోగస్థానం దేవమనుష్యాదిశరీర -మన్విచ్ఛన్- గతః మద్వియోగం ప్రాప్తః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురో జాత ఇత్య
ర్థః ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ హే ఆర్య-త్వం చ-అహం చ-సహస్రపరివత్సరాన్ అనన్తకాలం-అన్తరా ఓకః శరీరరూపగృహం మధ్య ఏ
వ-అన్తరేతి మధ్యే అవ్యయం-వా శబ్ద ఏవార్థః - ఓకో గృహం-మానసాయనౌ హృత్పద్మగృహౌ గతౌ-సఖాయౌ-హంసౌ-అభూ
తాం సఖిశబ్దార్థసామానాధికరణ్యే ,, శేషే ప్రథమ ,, ఇతి ప్రథమపురుషః-అత్ర హంసత్వవిధానాయ యుష్మదస్మదర్థయో

స్సఖిత్వముద్దిశ్య తేఽఉద్దేశ్యానుగుణా చ సర్వత్ర తతిజ్వ్భక్తిః ప్రయుజ్యతే - తద్యథా ,, త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే। త త్త్వమసి,, ఇతి అత్ర సఖిత్వం నపి ధేయం - యుష్మదస్మదర్థోద్దేశ్యేన ,, తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా - అవిజ్ఞాతసఖం సఖే ,, ఇత్యనేనైవ ప్రాప్తత్వాత్ - హంసత్వం ప్రాప్తం హంసత్వం శుద్ధత్వం - హన్తి నిరస్యతి వికారానితి హంసః తతశ్చాయమర్థః - అహం త్వమరణౌ - స్వతో నిరస్తవిషయసుఖావితి - ఔపాధికో హి జీవస్య విషయభోగః - కథాపక్షే మానససరసి స్థితౌ పక్షిణావభూతామ్ ॥౫౪॥ సత్వం హంపస్త్వం - బన్ధుం సఖాయం - మాం - విహాయ విస్మృత్య - గ్రామ్యో ష శబ్దాదిమ - మతి - ర్యస్య సః - మహీం ప్రకృతిమణ్డలం - గతః - తత్రాపి పదం వాసస్థానం - విచరన్విచిన్వన్ - యద్వా - మహ్యాం విచరన్ - కదాచి - త్పద - మద్రాక్షీరిత్యన్వయః - పదం విశినష్టి - స్త్రియా ప్రకృత్యా - నిర్మితమ్ ॥౫౫॥ పఞ్చ - ఆరామా ఉపవనాని యస్మిన్ - నవ - ద్వారాణి ఛిద్రాణి - యస్మిన్ - ఏకః - పాలః పాలకో యస్మిన్ - త్రీణి కోష్ఠాని ప్రాకారా - యస్మిన్ - షట్ - కులాని అభీష్టవిషయసమర్పకాణి యస్మిన్ - పఞ్చ విపణా హట్టా - యస్మిన్, పఞ్చ - ప్రకృతిః ఉపాదానకారణం - యస్య - స్త్రీ - ధవా స్వామినీ యస్మిన్ ॥౫౬॥ స్వయమేవ శ్లోకం వ్యాచష్టే ॥ పఞ్చేతి ॥ పఞ్చేన్ద్రియార్థాశ్శబ్దాదయ - ఆరామాః - ప్రాణా యవాః ప్రాణాధీనాః ఇన్ద్రియాణి చక్షురాదీని - తేషాం ప్రాణాయత్తప్రవృత్తిత్వాత్తదాశ్రయత్వాచ్చ - నేత్రద్వయశ్రోత్రద్వయాదిరూపచ్ఛిద్రాణి నవ - ద్వారః - ఏకః ప్రాణః పాలో యస్మిన్ ఇతి స్పష్టత్వాన్న వ్యాఖ్యాతం - తేజోఽబన్నాని తేజశ్చ ఆపశ్చ అన్నం పృథివీ చ - ఏతాని కోష్ఠానీత్యర్థః - ఇన్ద్రియసఙ్గ్రహః మనసా సహ జ్ఞానేన్ద్రియషట్క - సముదాయః ప్రత్యేకం - కులవదభీష్టప్రాపకత్వాత్కులమ్ ॥౫౭॥ క్రియాశక్తిః కర్మేన్ద్రియాణి పఞ్చ - విపణాః - పఞ్చప్రకృతీత్యస్య వ్యాఖ్యానం భూతప్రకృతిరితి - భూతాని పఞ్చ పృథివ్యాదీన్యేవ - అవ్యయా నిత్యా, ప్రకృతిరుపాదానకారణం - అత్ర - భూతాన్తర్గతా

వౌకః సహస్రపరివత్సరాన్ ॥ ౫౪ ॥ సత్వం విహాయ మాం బన్ధో గతో గ్రామ్యమతిర్మహీమ్ । విచరన్పదమద్రాక్షీః కయాచిన్నిర్మితం స్త్రియా ॥ ౫౫ ॥ పఞ్చారామం నవద్వారమేకపాలం త్రికోష్ఠకమ్ । షట్కులం పఞ్చవిపణం పఞ్చప్రకృతి స్త్రీధవమ్ ॥ ౫౬ ॥ పఞ్చేన్ద్రియార్థా ఆరామా ద్వారః ప్రాణా నవ ప్రభో । తేజోఽబన్నాని కోష్ఠాని కులమిన్ద్రియసఙ్గ్రహః ॥ ౫౭ ॥ విపణస్తు క్రియాశక్తిర్భూతప్రకృతిరవ్యయా । శక్త్యధీశః పుమానత్ర ప్రవిష్టో నావబుధ్యతే ॥ ౫౮ ॥ తస్మింస్త్వం రామయా స్పృష్టో రమమాణో గతస్మృతిః । తత్సఙ్గాదీదృశీం ప్రాప్తో దశాం పాపీయసీం విభో ॥ ౫౯ ॥ న త్వం విదర్భదుహితా నాయం వీరస్సుహృత్తవ । న పతిస్త్వం పురఞ్జన్యా రుద్ధో నవముఖే యయా ॥ ౬౦ ॥ మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యత్పుమాంసం స్త్రియం సతీమ్ । మన్యసే

నాం తేజోఽబన్నానాం త్రయాణాం దేహారమ్భకత్వాత్ప్రకృతిత్వం కోష్ఠస్థానీయాస్థిరుధిరమాంసరూపేణ పరిణామాత్తేజోఽబన్నాని కోష్ఠానీత్యుక్తం, తథా చ శ్రూయతే ,, అన్నమశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యస్స్థవిష్ఠో భాగస్తత్పురీషం భవతి యో మధ్యమస్తన్మాంసం ఆపః పీతాస్త్రేధా విధీయన్తే తాసాం యస్స్థవిష్ఠో భాగస్తన్మూత్రం యో మధ్యమస్తల్లోహితం తేజోఽశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యస్స్థవిష్ఠో భాగస్తదస్థి ,, ఇతి యద్యపి కోష్ఠస్థానీయత్వేన పరిణతేషు తేజోఽబన్నేషు పఞ్చీకరణప్రక్రియయా వాయ్వాకాశావపి ప్రవిష్టౌ, తథాపి భూతత్రయాంశానాం బాహుల్యాత్త్రికోష్ఠమిత్యుక్తం - భూతాత్మకోపాదానస్య ప్రతిక్షణపరిణామశీలత్వేప్యవస్థావద్ద్రవ్యస్య ప్రధానాఖ్యస్య నిత్యత్వాదవ్యయేత్యుక్తం తథా చ శ్రుతిః ,, గౌరనాద్యన్తవతీ,, తి ,, అజామేకా,, మితి చ, స్మర్యతే చ ,, ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీ,, తి - స్త్రీధవమిత్యస్య వ్యాఖ్యా శక్త్యధీశ ఇతి - శక్తిర్బుద్ధిరధీశా యస్య, తద్వశస్సన్నిత్యర్థః - పుమాన్ భవాన్ , తత్ర పదే - ప్రవిష్టః - నావబుధ్యతే స్వాత్మానం మాం చ న జానాతి ॥౫౮॥ తస్మిన్పదే త్వం - రామయా స్త్రియా బుద్ధ్యా - స్పృష్టోఽభిభూతః రమమాణః విషయాననుభవన్, అత ఏవ గతా - స్మృతిః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపా, యస్య సః - తత్సఙ్గాత్ బుద్ధినిమిత్తదేహేన బన్ధి స్త్రీసఙ్గాత్ - పాపీయసీ - మీదృశీం స్త్రీయోనిరూపాం - దశాం - ప్రాప్తః, హే విభో ధర్మతో వ్యాపకస్వభావ ॥౫౯॥ ఏవం స్వపి యాగనిమిత్తప్రకృతిపరిణామరూపబుద్ధిపారవశ్యనిమిత్తేయం సంసృతిరూపానర్థపరమ్పరేత్యభిధాయ - సర్వం ప్రకృతిపరిణామరూపమేవ చిత్రం నాత్మనో ధర్మః - కింతు - బుద్ధిసఙ్గనిమిత్త ఔపాధిక ఆత్మని ప్రతీయత ఇతి వదన్ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యముపదిశతి ॥ నేతి ॥ త్వం, విదర్భస్య, దుహితా - న భవసి అయం , వీరో మలయధ్వజ - స్తవ - పతిరపి, న భవతి, నవద్వారే పురే, యయా బుద్ధ్యా, రుద్ధోఽసి తస్యాః పురఞ్జన్యాః - త్వం, పతిరపి - న భవసి - విదర్భదుహితృత్వాదీనాం దేహాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాదితి భావః ॥ ౬౦ ॥ యద్యస్మాద్ధేతోః, పూర్వజన్మని - పుమాంసం, ఇదానీం, సతీం శ్రేష్ఠాం స్త్రీ

యం, మన్యసే,ఏషా హేతుభూతా-వ యాస్సృష్టా-మాయైవ,అత,ఉభయమప్యాత్మనివ స్తుతో నాస్తి హియస్మాత్,ఆవాం, హంసౌశుద్ధౌ-నౌఆవయోః,అద్యఅధునా,గతింవక్ష్యమాణంస్వరూపం,పశ్యవిమృశ్య ❁ ॥ ౬౧ ॥ ❁ అహం,భవాన్ భవచ్ఛరీరకః,త్వమేవాహంత్వద్రూపఏవాహం,త్వంకదాచిదపిమచ్ఛరీరత్వరహితః , అహంతవసదాఆత్మా-త్వంతుమమ సదాశరీరమిత్యర్థః-నచాన్యస్త్వంఅతోఽనన్యత్వమన్యః,నమత్సంబన్ధవిధురఇత్యర్థః,విచక్ష్వవిమృశ్య, నౌఆవయోః,ఛిద్రంసంబన్ధవైధుర్యం,మనాగీషదపి, కవయః, నపశ్యన్తి ఏవంసంబన్ధనియమకథనేన, అపృథక్సిద్ధజాతిగుణప్రభాదివిశేషణవిశిష్టవ్యక్తిగుణిమణ్యాదివజ్జీవేశ్వరాత్మకం వస్తువిశిష్టరూపేణైకమేవేత్యుక్తంభవతి ❁ ॥ ౬౨ ॥ ❁ ఏతదేవదృష్టాన్తేనదర్శయతి ॥ యథేతి॥పురుషం పురుషాకార, మాత్మానంస్వం,ఆదర్శే మహత్యుపాధౌ , చక్షుషిపరస్యచక్షుష్యుపాధౌ, ద్విధాభూతంపృథగ్భూతత్వేనహాసధాభూతత్వేనచద్విధాభూతం,యథాఅవేక్షేతపశ్యేత్, తథా,ఆవయోరన్తరం,యథాజాతిగుణాద్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవిశిష్టంపురుషాఖ్యంమాంసపిణ్డంతత్తద్విశేషణాపియుక్తమేకమేవవిశిష్టంవస్త్వాదర్శచక్షురాద్యుపాధిప్రయుక్తపృథగ్రూపేణద్విగుణవిశిష్టమవేక్షేత , ఏవంశరీరాత్మభావేననియతవిశేషణవిశేష్యభూతంజీవేశ్వరాత్మకంవిశిష్టమేకమేవవస్తుస్థూలసూక్ష్మశరీరేష్వనుప్రవిష్టముపాధివశాన్నానాభూతమివపశ్యతీత్యర్థః-పురుషమవేక్షతఇత్యనేనాయమర్థోఽవగమ్యతే,పురుషోహిజాతిగుణాద్యనేకవిశేషణవిశిష్టః,జాతివ్యక్త్యోరివగుణగుణినోరివప్రభాప్రభావతోరివశరీరాత్మనోరావయోశ్ఛిద్రంఇతిభావః-బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివజీవేశయోరౌపాధికోభేదఃనస్వాభావికఇతిపునరర్థఃఆదర్శచక్షుషోరిత్యుపాధిద్విత్వకథనా , దాదర్శచక్షుర్గతయోః , ప్రతిబిమ్బయోర్బిమ్బేనసాకమభేదేఽపి తయోఃపరస్పరంభేదసద్భావావగమాత్ , నహ్యాదర్శప్రతిబిమ్బాచ్చక్షుఃప్రతిబిమ్బోనన్యః-బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరభేదంవదతాఽప్యవశ్యంప్రతిబిమ్బానాంభేదోఽభ్యుపగన్తవ్యః - అన్యథాబిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివతేషువైలక్షణ్యంనప్రతీయేత అభేదసాధకసామగ్ర్యభావాచ్చ, నహ్యేకప్రతిబిమ్బత్వంసాధకం - ప్రతిబిమ్బానాంబిమ్బావస్థాత్వేనతాసాంభిన్నత్వాత్-అతఏవహిప్రత్యఘటత్వకపాలత్వాద్యవస్థానాంపరస్పరభేదః-ఏకమృద్ద్రవ్యావస్థాత్వమాత్రేణాభేదాభ్యుపగ

నోభయంయద్వాహంసౌపశ్యాద్యనాగతిమ్ ॥ ౬౧ ॥ అహంభవాన్నచాన్యస్త్వంత్వమేవాహంవిచక్ష్వ
భోః । ననౌపశ్యన్తికవయశ్ఛిద్రంజాతుమనాగపి ॥ ౬౨ ॥ యథాపురుషఆత్మానమేకమాదర్శచక్షుషోః ।
ద్విధాభూతమవేక్షేతతథైవాన్తరమావయోః ॥ ౬౩ ॥ ఏవంసమానసోహంసోహంసేనప్రతిబోధితః । స్వ
స్థస్తద్వ్యభిచారేణనష్టామాపపునస్స్మృతిమ్ ॥ ౬౪ ॥ బర్హిష్మన్నేతదధ్యాత్మంపారోక్ష్యేణప్రదర్శితమ్ ।

మఃప్రతీతిపరాహతః,తస్మాన్నాత్రబిమ్బప్రతిబిమ్బయోరౌపాధికభేదప్రతిపాదనపరోఽయంశ్లోకః,కింతు , యథోక్తార్థపరఏవ,అస్తువాఽత్రబిమ్బప్రతిబిమ్బయోరేవదృష్టాన్తత్వం, తథాపి , తయోర్యత్సాధర్మ్యంతదేవాత్రదృష్టాన్తీకృతంనతుతాదాత్మ్యమపి , అవిరుద్ధోపయుక్తాంశమాత్రేణదృష్టాన్తసంభవాత్,జీవబ్రహ్మణోస్తాదాత్మ్యంత్వేతత్ప్రకరణవిరుద్ధం, స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావనిమిత్తదేహాత్మభ్రమస్య తన్నిత్యభ్రమవతస్తన్నివృత్తేరేవ క్రియమాణేఽస్మింస్తత్త్వోపదేశప్రకరణేజీవపరయోఃపారమార్థికసఖిత్వప్రతిపాదనాత్-సఖిత్వంహిపదార్థద్వయనిరూపితం,నచసఖిత్వమపి స్త్రీపుంసభావాదివదౌపాధికమేవాతోఽపదిశ్యత ఇతివక్తుంశక్యం, తత్సాహచర్యనిష్టానాంహంసత్వాదీనామప్యౌపాధికత్వప్రసక్తాత్ ,,మాయాహ్యేషామయాసృష్టా ,, ఇతీశ్వరస్య సంసారయితృత్వావగమాచ్చ,నహిసర్వజ్ఞ ఈశ్వరోఽసుస్మృతస్స్వానర్థరూపంసంసారంస్వస్మిన్నారోపయతీతియుక్తిమత్ , కించ,,యనాన్యోవికల్పమాయాహ్యేషామయాసృష్టా,,ఇతిస్రష్టృత్వాక్షిప్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టపరమాత్మవాచినోఽహంశబ్దస్య,బోధనార్హత్వోపయోగ్యజ్ఞత్వసంసారిత్వవిశిష్టజీవవాచినోభవచ్ఛబ్దస్యచ , ముఖ్యార్థపరిత్యాగేనశైత్యస్యమాత్రైక్యప్రతిపాదనపరత్వమస్వరసమితిదిక్, విస్తరస్తు , తత్త్వమస్యాదివాక్యస్యజీవబ్రహ్మతాదాత్మ్యపరత్వాభావోక్తదూషణానుసారేణానుసన్ధేయః,స్వపక్షేఉపపత్తిగపితదుక్తరీత్యైవానుసన్ధేయా ❁ ॥ ౬౩ ॥ ❁ సఖ్యోస్సంవాదముపసంహరతి॥ఏవమితి॥హంసేనపరమాత్మనా,ప్రతిబోధితఃఆవేదితస్వపరయాథాత్మ్యఃమానసఃమనసాసహవర్తమానోజీవః-తద్వ్యభిచారేణపూర్వంస్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావేన-నష్టాం,స్మృతిం-పున , రాప,స్వాత్మనోభగవచ్ఛేషత్వైకరసతామనుసన్దధానోముక్తోబభూవేతిభావః ❁॥ ౬౪ ॥ ❁ ఉపాఖ్యానముపసంహరతి॥ సోఽబర్హిష్మన్ ,ఏతద్వృత్తం,అధ్యాత్మంఆత్మానమధికృత్యప్రవృత్తం, పారోక్ష్యేణఅన్యాపదేశముఖేన, ప్రదర్శితం - అతోఽనిత్వయాకేవలకథామాత్రబుద్ధిఃకర్తవ్యేతిభావః,పారోక్ష్యేణకిమ

ర్థముపదిష్టం-తత్రాహ, యద్యస్మాత్, విశ్వస్య-కారణభూతో, భగవాన్, పరోక్షప్రియః "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః" ఇతి శ్రుత్యా దేవానాం పరోక్షప్రియత్వావగమాద్దేవతాసార్వభౌమో భగవాన్ పరోక్షవాదేననితరాం తుష్యతీత్యేవముక్తమిత్యర్థః, ఇదం శ్రోతురస్మిన్ శ్రద్ధాదార్ఢ్యేనోక్తం "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః" ఇత్యస్యార్థవాదత్వాదన్యథా సాక్షాత్కృతైః శ్రవణకీర్తనాదిభిః-భగవతస్తోషాభావప్రసఙ్గాచ్చ-తస్మాత్పారోక్ష్యకీర్తనం శ్రోతుర్బుద్ధ్యవతరణార్థమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౬౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః. ॥

ఏతదధ్యాత్మం పారోక్ష్యేణ ప్రదర్శితమిత్యుక్తం, తత్రాధ్యాత్మత్వే కథం పురఞ్జనాదిపదవ్యుత్పత్తిరితి వివిత్సయా జారాపృచ్ఛతి ॥ భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ - తే అధ్యాత్మవిదుత్తమస్య, వచః పరోక్షరూపం వాక్యం, అస్మాభిః కేవలం దేహాత్మబుద్ధిభిః, సమ్యక్ నావబుధ్యతే - అధ్యాత్మవిదస్త్వద్వచో జానన్తి, కర్మణ్యేవ యజ్ఞాదౌ-మోహితాః, యద్వా, కర్మణా పుణ్యాపుణ్యాదికర్మణా-తిరోహితస్వపరయాథాత్మ్యాః, వయం-కథం జానీమః ॥ ౧ ॥ ఏవమాపృష్టో భగవాన్నారదః పురఞ్జనాదీని పదాన్యధ్యాత్మపక్షానుకూలతయా వ్యుత్పాదయతి ॥ పురుషమిత్యాదినా ॥ పురుషం క్షేత్రజ్ఞం-పురఞ్జనం పురఞ్జనశబ్దబోధ్యం, విద్యాత్ - పురుషే పురఞ్జనపదప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యః పురుషః-ఆత్మా నామ నసాసహ, పురం శరీరం వ్యనక్తి పృథక్తరం సంబధ్నాతీతి పురఞ్జనః - పూః శబ్ద ఉపపదే అఞ్జేర్ల్యుట్ ॥ పూశ్శబ్దస్తు శరీరే గాణ్యా వృత్త్యా ప్రయుజ్యతే నహ్యత్ర సర్వాణి పదాని ముఖ్యార్థాన్యేవేత్యాగ్రహ ఇతి భావః ॥ పురం విశినష్టి -ఏకద్విత్రాదయః పాదా యస్య, బహవః పాదా యస్య, నవిద్యన్తే పాదా యస్య ॥ ౨ ॥ యః అవిజ్ఞాతశబ్దేన, ఆహూత ఉక్తః, తస్య పురఞ్జనాఖ్యస్య పురుషస్య, సఖా, స

యత్పరోక్షప్రియో దేవో భగవాన్విశ్వభావనః ॥ ౬౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తవింశోఽధ్యాయః.

ప్రాచీనబర్హిరువాచ ॥ భగవంస్తే వచోఽస్మాభిర్న సమ్యగవగమ్యతే । కవయస్తద్విజానన్తి న వయం కర్మమోహితాః ॥ ౧ ॥ నారద ఉవాచ ॥ పురుషం పురఞ్జనం విద్యాద్యద్వ్యనక్త్యాత్మనః పురమ్ । ఏకద్విత్రిచతుష్పాదం బహుపాదమపాదకమ్ ॥ ౨ ॥ యోఽవిజ్ఞాతాహృతస్తస్య పురుషస్య సఖేశ్వరః । యన్న విజ్ఞాయతే పుమ్భిర్నామభిర్వా క్రియాగుణైః ॥ ౩ ॥ యదాజిఘృక్షత్పురుషః కార్త్స్న్యేన ప్రకృతేర్గుణాన్ । నవద్వారం ద్విహస్తాఙ్ఘ్రి తత్రామనుత సాధ్వితి ॥ ౪ ॥ బుద్ధిం తు ప్రమదాం విద్యాన్మమాహమితి యత్కృతమ్ । యామధిష్ఠాయ దేహేఽస్మిన్పుమాన్భుఙ్క్తేఽక్షభిర్గుణాన్ ॥ ౫ ॥ సఖాయ ఇన్ద్రియగణా జ్ఞానం కర్మ చ యత్కృతమ్ । సఖ్యస్తద్వృత్తయః

ఈశ్వరః -తస్మిన్నవిజ్ఞాతశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యద్యస్మాత్పుమ్భిః-నామాదిభిర్న విజ్ఞాయత ఇత్యవిజ్ఞాతః, యద్యపి హరివిష్ణ్వాదినామభిర్జగద్వ్యాపారాది క్రియాభిస్సత్యజ్ఞానాదిగుణైశ్చ శాస్త్రతో జ్ఞాయత ఏవ, తథాపి యుక్త్యా న జ్ఞాయతే నామక్రియాగుణానామానన్త్యాదితి భావః, నవిజ్ఞాయత ఇతి కర్మణి వ్యుత్పత్తిః కర్తరి వ్యుత్పత్తేరప్యుపలక్షణం, సా చ దర్శితా పురస్తాత్ ॥ ౩ ॥ యదాఽయం - పురుషః క్షేత్రజ్ఞః, ప్రకృతేర్గుణాన్ జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియవిషయాన్-కార్త్స్న్యేన, అజిఘృక్షత్ గ్రహీతుమైచ్ఛత్ అనుభవితుమైచ్ఛదిత్యర్థః - తదా, నవ-ద్వారాణి ఛిద్రాణి-యస్య-ద్వౌ హస్తౌ పాదౌ చ యస్య, తన్మనుష్యశరీరం, సాధు సమీచీనమిత్యమనుత, తిర్యగాదిశరీరేషు సర్వేన్ద్రియాణామనభివ్యక్తేస్సర్వవిషయానుభవాసంభవాన్మనుష్యశరీరమేవ సర్వవిషయానుభవయోగ్యం మత్వా దైవాత్తదుపలభ్య సాధ్వితి అమనుతేత్యర్థః, అనేన "సోఽన్వేషమాణశ్శరణం" మిత్యాది "కోకిలకూజితై" రిత్యన్తం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౪ ॥ బుద్ధిం ప్రమదాం-విద్యాత్-తత్ర ప్రమదాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ య-ద్యయా బుద్ధ్యా, మమాహమితి-కృతం-మదశ్చిత్తవికారః అహం మమాభిమానరూపమదహేతుత్వాద్బుద్ధిః ప్రమదేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - కిం చ, యాం బుద్ధిం, అధిష్ఠాయ - అక్షిభిరిన్ద్రియైః-గుణాన్ శబ్దాదీన్ - అస్మిన్దేహే-భుఙ్క్తే, గుణానుభవజన్యమదహేతుత్వాచ్చ ప్రమదా బుద్ధిరిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ భృత్యైర్దశభిరిత్యస్యార్థమాహ ॥ ఇన్ద్రియగణః జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియగణ - స్సఖాయః -తత్ర సఖిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ-తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, జ్ఞానం శబ్దాదివిషయకం జ్ఞానం - వ్యవహృత్యాదానగత్యాదిరూపం కర్మ చ బుద్ధిసాధ్యం, యత్కృతం యేనేన్ద్రియగణేన కృతం - సహ ప్రవృత్తిమత్త్వేఽన్యోన్యాపేక్షత్వరూపం సఖిత్వమత్ర వివక్షితం - ఏకైకశతనాయకై రిత్యస్యార్థమాహ, తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, సఖ్యః, పఞ్చశీర్షాహినేత్యస్యార్థమాహ-ప్రాణ ఇతి-ప

శ్చవృత్తిత్వాత్పఞ్చశిరాః సర్ప ఇవ ప్రాణః ॥ ౬ ॥ అన్యత్తు సగమిత్యభిప్రేత్య ఏకాదశ మహాభటా ఇత్యనేనోక్తమేకాదశం మహాభటమాహ ॥ స్వవిషయేషు ప్రసహ్య ప్రవర్తకత్వాద్బృహద్బలం తత్ - అత ఏవ జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణాం నాయకం, మనః, ఏకాదశో మహాభట ఇత్యర్థః - అత్ర ప్రకరణే పాఞ్చాలశబ్దో బహుష్వర్థేషు ప్రయుక్తః, దక్షిణపాఞ్చాల, ముత్తరపాఞ్చాలమిత్యత్ర తగాస్త్రైః, సపాఞ్చాలపతిరిత్యత్రేన్ద్రియేషు, పౌరఞ్జనో వంశః, పాఞ్చాలేష్వితి విషయేషు, తత్ర ముఖ్యార్థమాహ - పఞ్చ - శబ్దాదయో విషయాః పఞ్చాలాః - పఞ్చ్యన్తే వ్యక్తీక్రియన్త ఇతి వ్యుత్పత్తేః - తత్సంబన్ధిషు లాక్షణికః ప్రయోగః - అనేకార్థకల్పనాఽయోగాదితి భావః ‘‘ సప్తోపరి కృతా ద్వారః ’’ ఇత్యాదేరర్థమాహ - యత్పురం మధ్యే యస్య పురస్య మధ్యే - నవానాం - ఖానాం ద్వారాణాం - సమాహారః నవఖం - అక్షినాసికాదిరూపమిత్యర్థః - యద్వా - పురం మధ్యే యస్య నవఖం యాని నవ ద్వారాణి - తత్ర - ద్వే అక్షిణీ , ద్వే నాసికే , ద్వౌ కర్ణౌ - శిశ్నగుదౌ ద్వౌ - ఇత్యేవం ద్వే ద్వే ద్వారౌ, ముఖమేకం - మిలిత్వా నవఖమిత్యన్వయః , ద్యుమత్సఖ ఇత్యాదేరర్థం సంక్షేపేణాహ , య, స్తదిన్ద్రియసంయుతః అక్ష్యాదిచ్ఛిద్రగతేన్ద్రియయుక్తః - స ఆత్మా, తాభిర్ద్వార్భిః - బహిర్యాతి బహిఃస్థాన్ శబ్దాదివిషయాననుభవతి ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ‘‘ పఞ్చ ద్వారస్తు పౌరస్త్యా ’’ ఇత్యస్యార్థమాహ - అక్షిణీ, నాసికే , ఆస్యం ముఖం - ఇత్యేవం, పఞ్చ - ద్వారః - పూర్వభాగకృతాః, అత్ర వ్యాఖ్యాయాం క్రమో న వివక్షితః, దక్షిణోత్తరద్వారావాహ - దక్షిణో , దక్షిణః కర్ణః, అత్ర దక్షిణేతి ప్రతీకోపాదానం, దక్షిణః కర్ణ ఇతి తస్య వ్యాఖ్యానం, ఏవమగ్రేఽపి ॥ ౯ ॥ పశ్చిమే ద్వే ఇత్యుక్తే, పశ్చిమే ద్వారావాహ - పశ్చిమ ఇతీతి - తత్ర పశ్చిమే ఇతి ప్రతీకగ్రహణం , తస్యాధో ద్వారావితి వ్యాఖ్యానం, తే చాధో ద్వారౌ క ఇత్యత్రాహ, గుదశిశ్నావిహోదితా

యుః ప్రాణః పఞ్చవృత్తిర్యథోరగః ॥ ౬ ॥ బృహద్బలం మనో విద్యాదుభయేన్ద్రియనాయకమ్ । పాఞ్చాలాః పఞ్చ విషయా యన్మధ్యే నవఖం పురమ్ ॥ ౭ ॥ అక్షిణీ నాసికే కర్ణౌ ముఖం శిశ్నగుదావితి । ద్వే ద్వే ద్వారౌ బహిర్యాతి యస్తదిన్ద్రియసంయుతః ॥ ౮ ॥ అక్షిణీ నాసికే ఆస్యమితి పఞ్చ పురః కృతాః । దక్షిణా దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరా చోత్తరః స్మృతః ॥ ౯ ॥ పశ్చిమే ఇత్యధో ద్వారౌ గుదశిశ్నావిహోదితౌ । ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చాత్ర నేత్రే ఏకత్ర నిర్మితే ॥ ౧౦ ॥ రూపం విభ్రాజితం తాభ్యాం విచష్టే చక్షుషేశ్వరః । నలినీ నాలినీ నాసే గన్ధః సౌరభ ఉచ్యతే ॥ ౧౧ ॥ ఘ్రాణోఽవధూతో ముఖ్యాస్యం విపణో వాగ్రసవిద్రసః । ఆపణో వ్యవహారోఽత్ర చిత్రమన్ధో బహూదనమ్ ॥ ౧౨ ॥ పితృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరో దేవహూః స్మృతః । సంవత్సరశ్చణ్డవేగః కాలో యేనోపలక్షితః ॥ ౧౩ ॥ తస్యాహానీహ గన్ధర్వా గన్ధర్వ్యో రాత్రయః స్మృతాః । హరన్త్యాయుః పరిక్రాన్త్యా షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్ ॥ ౧౪ ॥ కా

వితి - ఇహాస్మిన్ప్రకరణే, ఉదితౌ కథితౌ, ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చేత్యాదేరర్థమాహ - ఖద్యోతేతి - ఏకత్ర నిర్మితే లగ్నే యే, ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీశబ్దవివక్షితే ద్వారౌ - తే - అత్ర ప్రకరణే నేత్రే ఇత్యర్థః , అత్ర నేత్రే ఇతి వ్యాఖ్యానం శేషః ప్రతీకః ॥ ౧౦ ॥ ఏవం విభ్రాజితమిత్యస్య వ్యాఖ్యానం రూపమితి - శేషః ప్రతీకః - ఈశ్వరః పురఞ్జనః, ఖద్యోతాదిశబ్దాస్తు గౌణాః - అతోఽత్ర న ప్రవృత్తినిమిత్తముక్తం, నాసే గన్ధ ఇతి చ వ్యాఖ్యానం - శేషః ప్రతీకః ॥ ౧౧ ॥ ఘ్రాణ ఇతి వ్యాఖ్యానం - అవధూత ఇతి ప్రతీకః - ముఖ్యేతి ప్రతీకస్తస్య వ్యాఖ్యానమాస్యమితి - రసజ్ఞ విపణో వ్యాచష్టే - విపణో వాగితి - విపణ ఇతి ప్రతీకః - వాగ్వాగిన్ద్రియమితి వ్యాఖ్యా - రసవిదిత్యర్థతః ప్రతీకః ‘‘ రసజ్ఞ విపణాన్విత ’’ ఇతి మూలాత్, రసః రసనేన్ద్రియమితి వ్యాఖ్యానం - ఆపణబహూదనౌ వ్యాచష్టే - ఆపణ ఇతి ప్రతీకః , వ్యవహారః వాగ్వ్యవహార ఇతి వ్యాఖ్యా , బహూదనమితి ప్రతీకః - చిత్రమన్ధః అన్నమితి వ్యాఖ్యా ॥ ౧౨ ॥ పితృహూరిత్యనువాదః, దక్షిణకర్ణావితి వ్యాఖ్యానం దక్షిణాదక్షిణః కర్ణ ఇత్యనేన దక్షిణైకాత్ తథోత్తరేతి వ్యాఖ్యాతం - పితృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఇత్యనేన తు పితృహూర్నామ్నా పుర్యా ద్వాః - దేవహూర్నామ పుర్యా ద్వారిత్యుక్తగుణనామవిషయా దక్షిణేతరకర్ణావేవేత్యుచ్యత ఇతి భేదః - క్రమమనాదృత్యైతదధ్యాయోక్తచణ్డవేగాదిపదార్థానాహ సార్ధైస్త్రిభిః ॥ చణ్డవేగ ఇతి ప్రతీకః , సంవత్సర ఇతి వివరణం - తత్ర తత్ప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ - కాలః పురుషాయుషరూపః కాలః, యేన సంవత్సరేణ చక్రవత్తూర్ణం భ్రమతా , ఉపలక్షితః జ్ఞాపితః - పరిచ్ఛిన్నః, చక్రవత్తూర్ణం వేగేన పురుషాయుషస్య పరిచ్ఛేదకత్వాచ్చణ్డవేగ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తస్య చణ్డవేగస్య సంబన్ధినో - గన్ధర్వా, గన్ధర్వ్యశ్చ, యథాక్రమం , అహాని , రాత్రయశ్చ, స్మృతా ఇత్యర్థః , తత్ర గన్ధర్వపదప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ, యతః షష్ట్యుత్తరశతత్రయ, మహాని , రాత్రయశ్చ, పరిక్రాన్త్యా పరివర్తనేన, గన్ధర్వవత్పరోక్షేణ, ఆయుః పురుషాయుషం, హరన్తి , అతో గన్ధర్వగుణయోగాత్తత్పదవాచ్యా ఇత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ కాలకన్యేత్యస్య వ్యాఖ్యా జరేతి,

కాలస్య పురుషాయుషం హరతః దుహితృ వజ్జరాయాః ప్రీత్యావహత్వాత్ సా కాలదుహితేత్యుచ్యతే ‘‘ త్రిలోక్యాం వర మిచ్ఛతి,, త్యాదేః ‘‘ ప్రజ్వారస్త్వాం ప్రణేష్యతి ,, త్యస్య సఙ్గ్రహేణార్థమాహ లోకస్తాం నాభినన్దతి,,తి, ప్రజ్వారోఽయం మమేత్యస్యార్థః, స్వసారమితి సార్థేన - క్షయాయ లోకస్యేతి శేషః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ భీమా స్సైనికా యస్యేతి బహువ్రీహ్యర్థం, ప్రత్యుపసర్జనీమాత భిమ స్సైనికానాహ - ఆధయః మనః పీడాః , వ్యాధయః దేహపీడాః, దుర్వ్యవనవద్ధిం ప్రస త్వాద్వ్యనాః , అతివదుఃఖావహత్వాదరయః . ఉపసర్గాస్సు ఖదుఃఖరాగద్వేషభయాభిమానప్రమాదోన్మాదశోకమోహలోభమాత్సర్యేర్ష్యాఽవమానక్షుత్పిపాసాధివ్యాధిజన్మజరామరణాదయః , తత్రాధివ్యాధీనాం భిమస్సైనికత్వ రూపణాత్ - మృత్యోస్తస్యేతి , పృథఙ్నిర్దేశాత్తద్వ్యతిరిక్తపర ఉపసర్గశబ్దః - ప్రజ్వారపదార్థమాహ విపిధో జ్వర ఇతి ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ ఏవం క్రమమనాదృత్య తియాధ్యాయస్థపదాని వ్యాఖ్యాయ సింహావలోకితన్యాయేన పునరేత దధ్యాయస్థపదాన్యేవావశిష్టాని వ్యాఖ్యేయాని వ్యాచష్టే ॥ ప్రవృత్తిం చేతి ॥ దక్షిణపాఞ్చాలం చోత్తరపాఞ్చాలమిత్యుక్తపాఞ్చాలశబ్దార్థమాహ, ప్రవృత్తం ప్రవర్తకం, కర్తరి క్తః - త్రివర్గతత్సాధకస్వరూపావబోధనేన ప్రవర్తకం శాస్త్రం ప్రవృత్తమిత్యుచ్యతే, నివృత్తం నివర్తకం - త్రివర్గతత్సాధనేభ్యస్సన్నివృత్తం త్రివర్గస్యాస్థిరఫలత్వోపదేశ పూర్వకం తతో నివృత్త్యా నస్థిరఫలబ్రహ్మోపాసనతత్స్వరూపగుణాదిప్రకాశకం శాస్త్రం నివృత్తమిత్యుచ్యతే - తదేవం శాస్త్రద్వయం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమిత్యర్థః - పఞ్చతిప్య క్తికగోతి త్రివర్గతత్సాధనతన్నివృత్తిరితి వ్యుత్పత్తేః - ఏవం పాఞ్చాలశబ్దస్య ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకశాస్త్రద్వయపరత్వం సామాన్యేనాభిధాయ సస్య దక్షిణోత్తరాభ్యాం విశేషితస్య ప్రవృత్తే నివృత్తే చ క్రమేణ ప్రవృత్తౌ సమిత్తమాహ ॥ పితృయాణమితి ॥ పితరో హి దాక్షిణాత్యాః - స్తా- న్యాన్త్యనేనేతి పితృయాణం ప్ర

లకన్యా జరా సాక్షాల్లోకస్తాం నాభినన్దతి । స్వసారం జగృహే మృత్యుః క్షయాయ యవనేశ్వరః ॥౧౫॥ ఆధయో వ్యాధయ స్తస్య సైనికా యవనాః ఖలాః । భూతోపసర్గాశురయః ప్రజ్వారో ద్వివిధో జ్వరః ॥ ౧౬ ॥ ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ శాస్త్రం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమ్ । పితృయాణం దేవయానం శ్రోత్రాచ్ఛ్రుతధరాద్వ్రజేత్ ॥౧౭॥ ఆసురీ మేఢ్రమర్వాగ్ద్వార్వ్యవాయో గ్రామిణాం రతిః । ఉపస్థో దుర్మదః ప్రోక్తో నిరృతిర్గుద ఉచ్యతే ॥౧౮॥ వైశసం నారకం పాయుర్లుబ్ధకోఽన్ధౌ తు మే శృణు । పాణిపాదౌ పుమాం స్తాభ్యాం యుక్తో యాతి కరోతి చ ॥ ౧౯ ॥ అన్తః పురం చ హృదయం విషూచిర్మన ఉచ్యతే । తత్ర మోహం ప్రసాదం వా హర్షం ప్రాప్నోతి తద్గుణైః ॥౨౦॥ యదా

వృత్తశాస్త్రోదితకర్మణా దాక్షిణాత్యాస్పితౄనారాధ్య తాన్ప్రాప్నువన్తీతి దాక్షిణాత్యపితృప్రాప్తిసాధనప్రకాశకత్వా త్పితృయాణం శాస్త్రం దక్షిణపాఞ్చాలమిత్యుచ్యతే- ఏవం దేవయానముత్తరపాఞ్చాలమితి శ్రుతధరాన్వితఇత్యుక్త శ్రుతధర పదార్థమాహ ॥ శ్రోత్రాదితి ॥ శ్రోత్రేన్ద్రియాత్ శ్రుతధరాదితి ప్రతీకం- శ్రోత్రాదితి వ్యాఖ్యానం- తత్రాన్విత ఇత్యుక్తోఽన్వ యః- కింరూప ఇతి వివిత్సాయాం హేతుత్వేనేతి ద్యోతనాయ హేతుపఞ్చమీ ప్రయుక్తా - కిం ప్రతి హేతుత్వమితి వివిత్సాశా న్త్యమే వ్రజేదిత్యుక్తం- క్షేత్రజ్ఞ ఇతి శేషః ‘‘ వ్రజగతౌ ,, సర్వే గత్యర్థా జ్ఞానార్థా, ఇతి న్యాయేన పితృయాణ దేవయానాపరప ర్యాయే దక్షిణోత్తరపాఞ్చాలే శాస్త్రే శ్రోత్రేన్ద్రియేణ సాధనభూతేన హేతునాఽవగచ్ఛతి క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యర్థః ❀ ॥౧౭॥ ❀ ‘‘ ఆసురీ నామ పశ్చాద్ద్వా,, రిత్యస్యార్థమాహ ॥ ఆసురీ మేఢ్రమితి ఆసురీతి ప్రతీకః- మేఢ్రమితి వ్యాఖ్యా- పశ్చాదిత్యస్య వ్యాఖ్యా అర్వాగితి- ఆసురీపదప్రవృత్తినిమిత్తం తూక్తం పురస్తాత్ - అత్రానుక్తిస్తు స్పష్టత్వాత్ - గ్రామ్యకమిత్యర్థతోఽనువదతి- గ్రామిణాం రతిః- తస్య వ్యాఖ్యా వ్యవాయ ఇతి- మైథునమిత్యర్థః దుర్మదశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ, ఉపస్థ ఇతి, నిరృతిరితి ప్రతీకః- గుద ఇతి వ్యాఖ్యా ❀ ॥౧౮॥ ❀ వైశసశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ ॥ వైశసం నారకమితి, నరకే భయం నారకం దుఃఖమిత్యర్థః- లుబ్ధక ఇతి ప్రతీకః- పాయురితి వ్యాఖ్యా ‘‘ అన్ధావమీషా,, మిత్యస్యార్థమాహ, అన్ధౌ త్వితి, మే మత్తః- అన్ధశబ్దార్థౌ- శృణు పాణి పాదౌ- అన్ధావితి ప్రతీకః- పాణిపాదావితి వ్యాఖ్యా - జాతిపరోఽయం నిర్దేశః- పాణీ పాదౌ చేతి వివక్షితోఽర్థః- అన్ధపదప్ర వృత్తినిమిత్తం తు నిర్వాక్పేశస్కరత్వం పూర్వమేవోక్తం- శేషోఽనువాదః ❀ ॥౧౯॥ ❀ సయుగ్మీత్యస్యార్థమాహ ॥ అన్తఃపు రమితి ॥ అన్తఃపురమిత్యనువాదః- హృదయమితి వ్యాఖ్యా, విషూచీనమిత్యర్థతోఽనూద్యతే- విషూచీరితి మన ఇతి తదర్థః- శేషో ఽనువాదః ❀ ॥౨౦॥ ❀ ‘‘ ఏవం కర్మసు,, త్యాదేః సఙ్గ్రహేణార్థమాహ ॥ యదేతి ॥ యదా, స్వప్నే, విక్రియతే- కర్మణి లకారః- బుద్ధిరితి శేషః, యదా చ- జాగ్రతి- వికరోతి ఇన్ద్రియాణి పరిణమయతి- తదా తదా స్వప్నజాగ్రదవస్థయో - స్తస్యాః- గు

స్తైః ఆక్షోలితః, ఆత్మా, స్వభావతః - ఉపద్రష్టాఽపి - తస్యాః, వృత్తీః దర్శనశ్రవణాద్యాః ప్రత్యనుకార్యతే ॥ ౨౧ ॥ ఏవం ప్రథమాధ్యాయస్థపదాని వ్యాఖ్యాతాని - అథ ద్వితీయాధ్యాయస్థపదాని వ్యాచష్టే దేహ ॥ ఇతి త్రిభిః ॥ యోరథఉక్తః, స దేహః ॥ యేచాశ్వాఉక్తాః - స్తే, ఇన్ద్రియరూపా ఏవాశ్వాః - ఆశుగమిత్యత్ర వివక్షితా గతిస్సంవత్సరరయః - సంవత్సరవేగతుల్యా తూర్ణప్రతిపత్తిః - స్వాప్నదేహప్రతిపత్తిక్షితతాకాలమాత్రావసాయిత్వాదతితూర్ణా - ద్వేపుణ్యాపుణ్యరూపేకర్మణీ చక్రే - యస్యసః - పుణ్యాపుణ్యే కర్మణీ ఏవ ద్విచక్రమితి చక్రశబ్దేన వివక్షితే ఇత్యర్థః - త్రివేణుమిత్యత్ర వివక్షితా వేణవో ధ్వజాః సత్వరజస్తమోగుణా ఇత్యర్థః - పఞ్చ, అసవః ప్రాణాః ,,ఏతదనమనగస్పంకురుత,, ఇతి శ్రుతేః - బన్ధురాః బన్ధనాని - యస్య - బన్ధురత్వేన వివక్షితాః పఞ్చ ప్రాణా ఇత్యర్థః - పఞ్చాసుబన్ధుర ఇతి వ్యపహారః - వ్యాఖ్యాయాం విశేషానవగమాత్ ॥ ౨౨ ॥ రశ్మిః ప్రగ్రహత్వేన యో వివక్షితః - స - మనః - యస్సూత ఉక్తః - స - బుద్ధిః - యన్నీడం రథిన ఉపవేశనస్థానం - త - ద్ధృత్ - హృదయస్థానం, ద్వంద్వం శోకమోహౌ - కూబరం యుగబన్ధనస్థానం యస్య - ద్వికూబరమిత్యుక్తా ద్వేపదార్థౌ ద్వంద్వాత్మకశోకమోహావిత్యర్థః - పఞ్చ ప్రహరణమిత్యుక్తాని పఞ్చప్రహరణాని అథవ్యాః పదార్థాః - పఞ్చేన్ద్రియార్థాః శబ్దాదయ ఇత్యర్థః - పఞ్చేన్ద్రియార్థాః - ప్రక్షేపా - యస్య, విబహువ్రీహిః - సప్తధాతవః - వరూథాః చర్మాద్యావరణాని - యస్య సప్తవరూథమిత్యత్ర వరూథత్వేన రూపితాస్సప్తపదార్థాస్సప్తధాతవ ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ పఞ్చవిక్రమమిత్యత్ర విక్రమత్వేన గతిప్రకారత్వేన వివక్షితా - ఆకూతిం పఞ్చకర్మేన్ద్రియాణీత్యర్థః - బాహ్యాః బహిర్విషయాసక్తః - ఏకాదశేన్ద్రియాణ్యేవ - చమూస్సేనా - యస్యసః - పఞ్చసూనాహింసా ఏవ - వినోద - స్తం - కరోతీతి తథా - మృగతృష్ణాం మరీచికావత్సుఖాభాసరూపవిషయానుధావతిం కరోతీత్యర్థః - అత్ర ,,స ఏకదా మహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగ,, మిత్యాదీనాం దశానాం శ్లోకానాం స్వప్నావస్థాపరత్వేన పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతత్వాదస్మాభిరపి స్వప్నావస్థాపరత్వేనైవ వ్యాఖ్యాతాః - తద్వ్యాఖ్యారూపమిదం ,, దేహో రథస్త్విన్ద్రియాశ్వా,, ఇతి శ్లోకత్రయం చ తదనురోధేన వ్యాఖ్యాతం - వస్తుతస్తు, దశశ్లోకీ - జాగ్రద్దశాతద్వ్యాపారప

యదావిక్రియతే గుణాక్తోపి కరోతి చ। తదాతదోపద్రష్టాత్మా తద్వృత్తీరనుకార్యతే ॥ ౨౧ ॥ దేహో రథస్త్వి
న్ద్రియాశ్వాస్సంవత్సరరయోగతిః । ద్వికర్మచక్రస్త్రిగుణధ్వజః పఞ్చాసుబన్ధురః ॥ ౨౨ ॥ మనోరశ్మిర్బుద్ధిసూ
తో హృన్నీడో ద్వంద్వకూబరః। పఞ్చేన్ద్రియార్థప్రక్షేపస్సప్తధాతువరూథకః ॥ ౨౩ ॥ ఆకూతివిక్రమో బా

రత్వేనైవ వ్యాఖ్యేయ - వ్యాఖ్యానస్వారస్యాత్ - వ్యాఖ్యానేహి,, సంవత్సరరయోగతి,, రిత్యుక్తం - నహి స్వాప్నదేహస్య సంవత్సరవేగాత్మకగతిస్సంభవతి - తస్య తత్కాలమాత్రావసాయిత్వాత్ - తస్య తత్సదృశప్రతీతిమాత్రపరత్వే స్వారస్యం ,, ఏకాదశేన్ద్రియచమూపతి,, రిత్యుక్తత్వాచ్చ - నహి స్వాప్నే ఏకాదశేన్ద్రియాణాం వ్యాపృతిస్సంభవతి - తత్సంబన్ధమాత్రవివక్షాయామస్వారస్యం ,,పఞ్చసూనావినోదకృ,, దిత్యుక్తత్వాత్ - నహి పఞ్చసూనానాం స్వాప్నదేహనిష్పాద్యత్వం యుక్తం, తస్మా, దిదం జాగ్రద్దశాతద్వ్యాపారపరమేవ వ్యాఖ్యేయం - తథాహి - భోగాయతనత్వఖ్యాపనాయ పూర్వం పురవన్ రూపితం జాగ్రదవస్థమనుష్యశరీరమేవేదానీం రథత్వేన రూప్యతే - దేహో రథిత్వేన, ఇన్ద్రియాదయోఽశ్వాదిత్వేన - కిమర్థమేవం రూపణమితి చే, దుచ్యతే - రథో హి స్వాభిమతదేశాన్తరప్రాపణసమర్థః - తద్వ, న్మనుష్యశరీరమపవైష్ణవపదప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానోపయోగీతి జ్ఞాపనాయ రథభావేన రూప్యతే , తథాహి కఠవల్లీష్వామ్నాయతే ,, ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవచ। బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ ॥ ఇన్ద్రియాణి హయానాహుర్విషయాంస్తేషు గోచరాన్। ఆత్మేన్ద్రియమనోయుక్తం భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణః ॥ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్కస్సదాఽశుచిః। న స తత్పదమాప్నోతి యస్మాద్భూయో న జాయతే। విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనఃప్రగ్రహవాన్నరః । సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద,, మితి ఏతచ్ఛ్రుత్యర్థ ఏవాత్రోపబృంహ్యత ఇతి శ్రుత్యా రథాదిభావేన రూపితానామేవ దేహాదీనామత్రాపి తద్భావరూపణరూపసంవాదాత్, తర్హి శ్రుతౌ మృగయా నోక్తా, అత్రతూచ్యత ఇతి చేత్, అత్రవివక్షితా మృగయా శ్రుతావప్యుక్తైవ ,, యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్క,, ఇత్యత్ర పరబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనోపసంహారోపయుక్తశరీరం దైవాల్లబ్ధవతః క్షేత్రజ్ఞస్య బ్రహ్మస్వరూపతదుపాసనాదిప్రకాశకవేదశాస్త్రోల్లఙ్ఘనేన పునరనాదిదురితనిమిత్తావివేకాదినా నిషిద్ధకామచారో హ్యత్ర మృగయా వివక్షితా - సాచ ముక్తిమార్గవిరోధినీతి వివేకలబ్ధిప్రార్థనయాఽవగమ్యతే, ఏతదేవ ,, యస్త్వవిజ్ఞానవా,, నిత్యాదినాఽవగమ్యతే, అవిజ్ఞానవాన్, వివిచ్య జ్ఞానం వివేక, స్సోఽస్యాస్తీతి విజ్ఞానవా, న్న స భవతీత్యవిజ్ఞానవాన్ , వివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యావిరహిత ఇత్యర్థః - న విద్యతే శుచిః కామచారాదినా యస్య సోఽశుచిరిత్యర్థావగమాత్ - శ్లోకార్థస్తు పూర్వోక్త ఏవ

నచైవం పృథక్స్వప్నావస్థా న కథితా స్యాత్, తతశ్చ తద్గతదోషానను కీర్తనేన శ్రోతుర్వైరాగ్యోదయో న స్యాదితి వాచ్యం జాగ్రదవస్థాప్రపఞ్చే నైవ స్వప్నావస్థాప్యేవంవిధేతి జ్ఞాతుం శక్యత్వేన, తస్యాః పృథగవక్తవ్యత్వాత్, అతఏవ హి ఏవమా ద్యవస్థాపృథఙ్నోక్తేతి సఙ్గ్రహః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం పరోక్షేణోక్తమర్థం వ్యాఖ్యాయ కృత్స్నకథాతాత్పర్యమాహ ॥ ఏవ మిత్యాదినా ॥ త్రిభిస్త్రైః - స్తవవాన్తరభేదేన బహువిధైర్దుఃఖై, రేవం, శతవర్షం యావచ్ఛరీరం - క్లిశ్యమానః, దేహే క్షేత్రజ్ఞః, తమోవృతః తమసా అజ్ఞానేన, వృతోఽభిభూతః ॥ ౨౫ ॥ ప్రాణాదిధర్మా - నాత్మన్యధ్యస్య, పిపాసురహం, బుభుక్షురహం కాణోఽహం, బధిరోఽహం, దుఃఖ్యహం, సుఖ్యహ, మిత్యేవం ప్రాణాదిధర్మా - నాత్మన్యారోప్య, సుఖలేశం, చిన్తయన్ అహం మమాభిమానాభ్యాం, పునర్దేహాన్తరప్రాప్తిహేతుభూతకర్మాణి, కుర్వన్ - శరీరే వసతి ॥ ౨౬ ॥ కుతోఽయం సంసార ఇతి వివిత్సాయాం స్వపరయాథాత్మ్యరూపోపాసనాపన్నజ్ఞానాభావాదేవేత్యాహ ॥ యదేతి ॥ స్వాత్మానం, హితోపదేష్టారం - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం, షాడ్గుణ్యపూర్ణం, పరమాత్మానం చా, జ్ఞాత్వా, క్షేత్రజ్ఞః స్వభావత, స్స్వదృక్ స్వానుభవపరోఽపి ప్రకృతేర్గుణేషు శబ్దాదివిషయదాపి సజ్జతే నితరాం సక్తో భవేత్ ॥ ౨౭ ॥ గుణేష్వేవ శబ్దాదిషు, అభిమానీ భోగ్యతాబుద్ధిమాన్, అతఏవ, విషయపరవశః విషయలాభసాధనతయా, శుక్లం సాత్త్వికం, కృష్ణం తామసం లోహితం రాజస, మిత్యేవంరూపేణ, త్రివిధాని కర్మాణి కురుతే, తదా - యథాస్వం స్వస్వకర్మానుసారేణ, అభిజాయతే పున ర్జన్మాన్తరం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౮ ॥ తదేవాహ ॥ శుక్లాత్సాత్త్వికాత్కర్మణో హేతోః, ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ ప్రకాశో భూయిష్ఠః ప్రచురో, యేషు తాన్, దేహాన్, కర్హిచిత్ప్రాప్నోతి - కర్హిచిదిత్యనేన సాత్త్వికం కర్మ తత్ప్రయుక్తస్సాత్త్వికో దే

హేష్వాన్మృగతృష్ణాం ప్రధావతి। ఏకాదశేన్ద్రియచమూః పఞ్చసూనా వినోదకృత్ ॥ ౨౪ ॥ ఏవం బహువిధైర్దుఃఖైర్దైవభూతాత్మసంభవైః। క్లిశ్యమానశ్శతం వర్షం దేహే దేహీ తమోవృతః ॥ ౨౫ ॥ ప్రాణేన్ద్రియమనోధర్మా నాత్మన్యధ్యస్య నిర్గుణః। శేతే కామలవాన్ధ్యాయన్మమాహమితి కర్మకృత్ ॥ ౨౬ ॥ యదాఽఽత్మానమవిజ్ఞాయ భగవన్తం పరం గురుమ్। పురుషస్తు విషజ్జేత గుణేషు ప్రకృతేస్స్వదృక్ ॥ ౨౭ ॥ గుణాభిమానీ స తదా కర్మాణి కురుతేఽవశః। శుక్లం కృష్ణం లోహితం వా యథాస్వమభిజాయతే ॥ ౨౮ ॥ శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ లోకానాప్నోతి కర్హిచిత్। దుఃఖోదర్కాన్ క్రియాయాసాం స్తమశ్శోకోత్కటాన్ క్వచిత్ ॥ ౨౯ ॥ క్వచిత్పుమాన్ క్వచిచ్చ స్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః। దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మ గుణం భవః ॥ ౩౦ ॥ యథా దీనః క్షుత్పరీతస్సారమేయో గృహం గృహమ్। చరన్విన్దతి యద్దిష్టం దణ్డమోదనమేవ వా ॥ ౩౧ ॥ తథా కామాశయో జీవ ఉచ్చావచపథా భ్రమన్। ఉపర్యధో వా మధ్యే వా యాతి దిష్టం ప్రియాప్రియమ్ ॥ ౩౨ ॥ దుఃఖేష్వేకతరే

ణాశ్చ దుర్లభ ఇత్యుక్తం - క్రియాయాః రాజసాత్కర్మణః, దుఃఖోదర్కాన్ దుఃఖముదర్క ఉత్తరం, యేషాం తాన్ దుఃఖపరంపరాసంపాదకానిత్యర్థః, తాన్లోకాన్, తమ, స్తామసాత్కర్మణః - విభక్తిలుగార్షః - యద్వా, తమశ్శోకౌ అజ్ఞానశోకౌ, ఉత్కటౌ, యేషు తాన్, తాను సాత్కర్మణ ఇతి శేషః, క్వచిద్రజస్తమః ప్రచురమ్లేచ్ఛాదిదేశేషు, సాత్త్వికాదికర్మస్వరూపం తత్కర్తృస్వరూపం తద్బుద్ధిస్వరూపం చ స్పష్టం గీతం భగవతా ,, నియతం సఙ్గరహితమరాగద్వేషతః కృతమ్। అఫలప్రేప్సునా కర్మ సాహఙ్కారేణ వా పునః॥ క్రియతే బహులాయాసం తద్రాజసముదాహృతమ్। అనుబన్ధం క్షయం హింసామనపేక్ష్య చ పౌరుషమ్। మోహాదారభ్యతే కర్మ తత్తామసముదాహృత ,, మిత్యాదినా ॥ ౨౯ ॥ గుణకర్మానుసారేణ జన్మాపిన పుంస్త్వాదిరూపేణ నియతం ప్రాప్నోతి, కిన్త్వనియతమిత్యాహ ॥ క్వచిదితి ॥ అన్ధధీః అజ్ఞః - నోభయం నపుంసకం భవతీత్యర్థః తత్రాపి యథాకర్మ గుణం కర్మగుణావనతిక్రమ్య, దేవాదిరూపేణ - భవః జన్మ, భవతీతి శేషః ॥ ౩౦ ॥ ఏవం దిశేషు జన్మసు సుఖలాభో దుర్లభ ఇతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ద్వాభ్యాం ॥ యథా, క్షుధా, పరివృతః వ్యాప్తః అతఏవ, దీన, స్సారమేయః శ్వా, ప్రతిగృహం, చరన్, యద్దిష్టం యత్స్వకర్మాయత్తం, దణ్డేన తాడనం, ఓదనం వా, విన్దతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩౧ ॥ ఏవం, జీవోఽపి, కామవ్యాప్త ఆశయో యస్య, ఉచ్చావచపథా ఉత్కృష్టాపకృష్టమార్గేణ, ఉపర్యూర్ధ్వలోకేషు, అధః అధోలోకేషు, నరకేషు, మధ్యే ఇహలోకేషు - భ్రమన్ ,, ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః। జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛన్తి తామసాః ,, ఇత్యుక్తరీత్యా, భ్రమన్, దిష్టం దైవాయత్తం, ప్రియ, మప్రియం వా, యాతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩౨ ॥ నను తర్హి సుఖస్యాసంభవాద్దుఃఖస్య ప్రతికారరూపకర్మాన్తరసంభవాన్నైకాన్తతో హేయత్వం, తత్రాహ, దుఃఖేష్వితి దైవభూతాత్మహేతుషు ఆధిదైవికాధిభౌతికాధ్యాత్మికతాపరూపేణ త్రివిధేషు దుఃఖేషు, అన్యతరస్య, ప్రతిక్రియా, స్యా

చ్చేత్, తథాప్యన్యతరేణ, నవ్యవచ్ఛేదః నాసమ్బన్ధః భగవదుపాసనమన్తరేణ నతాపత్రయవినాశనసమర్థాః ప్రతిక్రియాస్సన్తీతి భావః ॥ ౩౩ ॥ ప్రతిక్రియాఽపి దుఃఖరూపేతి దృష్టాన్తమాహ॥ యథాహీతి॥ యథా, పుమాన్- గురుం భారం- శిరసా, ఉద్వహన్- శిరసోఽపి గ్లానిమ్, తద్భారం- స్కన్ధేన ఆధత్తే ఉద్వహతి, తథా, సర్వాః ప్రతిక్రియాః, దుఃఖప్రతికారాస్తాత్కాలిక్యపి శాన్తికరాః, తా అపి దుఃఖరూపా ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ కిఞ్చ ప్రతికారోఽపి కర్మాత్మక ఏవ, దుఃఖహేతురపి కర్మైవ, తతో భయోరజ్ఞానమూలత్వేన దుఃఖహేతౌ కర్మణి కర్మాన్తరేణ ప్రతికృతేఽపి న మూలం నివర్తతే, తతశ్చ పునరపి దుఃఖనిమిత్తకర్మోదయానైకాన్తతః కర్మాణాం ప్రతికారస్సమ్భవతీత్యాహ, కేవలం జ్ఞానవిధురం, కర్మ, కర్మణాం దుఃఖహేతూనాం, ఏకాన్తతః నిశ్శేషతః, ప్రతికారో, న భవతి, ద్వయం నివర్త్యం నివర్తకం చేత్యుభయవిధం కర్మ, హి యస్మాదవిద్యోపసృతం దేహాత్మభ్రాన్తిరూపాహఙ్కారమమకారాత్మకాజ్ఞానేన ఉపసృష్టం గ్రథితం, తస్మాదిత్యర్థః- తత్ర దృష్టాన్తః, స్వప్నే స్వప్న ఇవేతి- స్వశిరశ్ఛేదాదివిషయస్య స్వప్నే జాగరణేన నివృత్తేః, జ్ఞానస్య మూలస్యానివృత్తేః పునస్స్వప్నో భవతి, తద్వత్, స్వప్ననివర్తకం స్వప్నాన్తరమివేతి వా - జ్ఞానహీనస్య కర్మణి ప్రతికృతేఽపి నావిద్యానివృత్తిరిత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ నన్వహం మమాభిమానరూపాజ్ఞానమేవ కర్మద్వారా దుఃఖహేతురిత్యుక్తం, తర్హ్యజ్ఞానమేవ ప్రతిక్రియతాం తత్రాహ॥ అర్థ ఇతి॥ అర్థే ఆత్మని- అవిద్యమానే, ఽపి దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారాభావేఽపి దేహాత్మభ్రాన్తిమూలా దుఃఖరూపా- సంసృతిర్న నివర్తతే- కుత ఇత్యత్రాహ ॥ మనసేతి॥ లిఙ్గరూపేణ హస్తు దేహాత్మాభిమానహేతుభూతమనస్సద్భావాదిత్యర్థః- మనసో భ్రాన్తిజననద్వారా దుఃఖాదిహేతుత్వే దృష్టాన్తమాహ॥ స్వప్న ఇతి ॥ యథా- స్వప్నే విచరతః సఙ్కల్పవికల్పాదికం కుర్వతో, మనసో హేతోః, దేశాన్తరగమనరాజ్యాభిషేకస్వశిరశ్ఛేదాదినిమిత్తసుఖదుఃఖాదికం భవతి-

నాపి దేవభూతాత్మహేతుషు। జీవస్య న వ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్ప్రతిక్రియా ॥ ౩౩ ॥ యథా హి పురుషో భారం శిరసా గురుముద్వహన్ । తం స్కన్ధేన స ఆధత్తే తథా సర్వాః ప్రతిక్రియాః ॥ ౩౪ ॥ నైకాన్తతః ప్రతీకారః కర్మణాం కర్మ కేవలమ్ । ద్వయం హ్యవిద్యోపసృతం స్వప్నే స్వప్న ఇవానఘ ॥ ౩౫ ॥ అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే । మనసా లిఙ్గరూపేణ స్వప్నే విచరతో యథా ॥ ౩౬ ॥ అథాత్మనోఽర్థభూతస్య యతోఽనర్థపరమ్పరా । సంసృతిస్తద్వ్యవచ్ఛేదో భక్త్యా పరమయా గురౌ ॥ ౩౭ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగస్సమాహితః । సధ్రీచీనేన వైరాగ్యం జ్ఞానం చ జనయిష్యతి ॥ ౩౮ ॥ సోఽచిరాదేవ రాజర్షే స్యాదచ్యుతకథాశ్రయః । శృణ్వతశ్శ్రద్దధానస్య నిత్యదా స్యాదధీయతః ॥ ౩౯ ॥ యత్ర భాగవతా రాజన్ సాధవో విమలాశయాః । భగవద్గుణానుకథనశ్రవణవ్యగ్రచేతసః ॥ ౪౦ ॥ తస్మిన్మహన్ముఖరితా మధుభిచ్చరిత్రపీయూ

త ఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ అతః పురుషార్థభూతస్యాత్మనో దేహాత్మభ్రాన్త్యహఙ్కారమమకారతన్మూలోచ్చావచకర్మద్వారా అనర్థరూపసంసారహేతుత్వాన్మనస్తదేవ వశీకర్తవ్యం - వశీకరణోపాయశ్చ భగవద్భక్తిరేవేత్యాహ॥ అథేతి॥ అథ అతః, పురుషార్థభూతస్యాత్మనః అనర్థపరమ్పరా దుఃఖపరమ్పరారూపా- సంసృతిః యతో మనసో భవతి, తద్వ్యవచ్ఛేదః తస్య మనసో వ్యవచ్ఛేదః- దుఃఖనిమిత్తదేహాత్మభ్రాన్త్యాద్యజనకత్వరూపో వ్యవచ్ఛేదః- ముక్తిరితి యావత్, గురౌ భగవతి పరమయా, భక్త్యా, భవతి ॥ ౩౭ ॥ కథం తద్వ్యవచ్ఛేదహేతుసమ్బన్ధస్తత్రాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ సధ్రీచీనేన సమీచీనేన ప్రకారేణ, వాసుదేవే భగవతి, సమాహితో నిహితః- కృత ఇతి యావత్, భక్తియోగః పరభక్తియోగః వైరాగ్యం విషయేష్వనాసక్తిం- జ్ఞానం పరజ్ఞానం చ, జనయిష్యతి - పరభక్త్యాదిప్రణాడ్యా సుఖదుఃఖాదినివర్తకః పరమభక్తియోగ ఉదేష్యతీత్యర్థః- పరభక్తియోగోఽపి కథం స్యాత్తత్రాహ, స ఇతి, అచ్యుతకథాశ్రయః అచ్యుతస్య కథైవాశ్రయో యస్య సః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవ స్యాత్, హే రాజర్షే భగవత్కథాశ్రవణాత్పరభక్తియోగ ఉదేష్యతీత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ పరభక్తియోగోఽపి కుతస్స్యాత్తత్రాహ॥ స ఇతి॥ అచ్యుతకథాశ్రయః, అచ్యుతస్యైవ కథా ఆశ్రయో యస్య సః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవ, స్యాత్, హే రాజర్షే- భగవత్కథాశ్రవణాత్, పరభక్తియోగ, ఉదేష్యతీత్యర్థః, అచ్యుతకథాశ్రయః పరభక్తియోగః, కథం మా తస్య స్యాత్తత్రాహ, నిత్యదా, అచ్యుతకథాః, శృణ్వతః, శ్రద్దధానస్య కథాశ్రవణవిషయనిష్ఠాయుక్తస్య, నిత్యం, అధీయతః, కథా అధీయానస్య ॥ ౩౯ ॥ కుత్ర శృణ్వతస్తత్రాహ॥ యత్రేతి॥ హే రాజన్, సాధవః విమలాన్తఃకరణాః భగవతో- గుణానుకథనే, శ్రవణే చ- వ్యగ్రం సత్వరం- చేతో, యేషాం తే, యత్ర, వసన్తి, తత్రేత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ తత్ర కథం శ్రవణం లభ్యతే, తత్రాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్దేశే సద్భిః- ర్ముఖరితాః, మధుభిచ్చరిత్రమేవ, పీయూషం, తదేవ, శేషః శిష్య

తత్ర ఇతి శేషః, అసారాంశరహితస్సారాంశో యాసు తాః-సరితో నదీరూపాః, అచ్యుతకథాః, పరితః, స్రవన్తి ప్రవర్తన్తే-భాగవతప్రచురే దేశే సులభమేవ భగవత్కథాశ్రవణమితి భావః, తాస్సరిద్రూపాః భగవత్కథాః, యే జనాశ్చ, వితృషః అలంబుద్ధిశూన్యాః సన్తో గాఢైః సావధానైః-కర్ణైః పిబన్తి శృణ్వన్తి-తాన్, అశనాదయః, నస్పృశన్తి న బాధన్తే ॥ ౪౧ ॥ భగవత్కథాశ్రవణవిరోధినః అశనాదయ ఏవేత్యాహ॥స్వభావజైః దేహస్వభావప్రయుక్తైః-ఏతైరశనాదిభి-ర్నిత్యముపద్రుతో, జీవలోకః, హరేః కథామృతసముద్రే, రతిం-నకరోతి-నూనం నిశ్చయః, భగవత్కథాశ్రవణాభిముఖ్యవిరోధినోఽశనాదీన్-శనైస్సాత్త్వికదేశస్థభాగవతసఙ్గతిలబ్ధభగవద్గుణశ్రవణేన నిరస్యేదిత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ఏవం ప్రథమం భాగవతసఙ్గః తతో భగవద్గుణానుశ్రవణం, తతో భగవదుపాసనం-తతో విరాగ, స్తతో భగవత్సాక్షాత్కారరూపం పరజ్ఞానం తతో భగవదనుభవజన్యప్రీత్యుత్కర్షరూపా పరభక్తిః, తతో ముక్తి-రితి ప్రణాడీ కథితా, ఇదానీం ప్రాప్యస్య పరమాత్మనో వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ప్రాప్త్యుపయుక్తభక్తియోగానుష్ఠానకారణం-తదనుగ్రహ మన్తరేణ నాన్యో స్తీత్యాహ॥ప్రజాపతిరిత్యాదినా॥ప్రజాపతిశ్చతుర్ముఖః-గిరిశో రుద్రః-మనుః స్వాయంభువః, ప్రజాధ్యక్షా దక్షాదయః ఆదిశబ్దేన కస్య పాదయోగాః ప్రోహ్యాః-తథా నైష్ఠికబ్రహ్మచారిణః సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచ్యాదయో-మదన్తాః నారదపర్యన్తాః సర్వే బ్రహ్మవాదినః ॥ ౪౪ ॥ తథా చ వాచస్పతయః బృహస్పతిప్రాయా సాదయోఽద్యాపి-తపోవిద్యాద్యుపాయైః-పశ్యన్తోఽపి ఉపాసీనా అపి-సర్వజ్ఞం పరమేశ్వరం న పశ్యన్తి, ఇయత్తయా న పశ్యన్తి వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావత్వాదితి భావః ॥ ౪౫ ॥ ఏత ఏవ న జానన్తి, కిము కర్మజడాస్త్వాదృశా న జానన్తీత్యాహ॥శబ్దబ్రహ్మణీతి॥ఉరుపిస్తరే, అనన్తా వై వేదాః, ఇతి శ్రుతవిస్తరే-దుష్పారే పారదీర్ఘ నుతాల్పదైర్ఘ్యే-శబ్దబ్రహ్మశబ్దార్థకే బ్రహ్మణి వేదే, చరన్తః తత్ర శ్రుతపశుపుత్రవృష్ట్యన్నస్వర్గాద్యైహ

పరిశేషసరితః పరితస్స్రవన్తి। తా యే పిబన్త్యవితృషో నృప గాఢకర్ణైస్తాన్న స్పృశన్త్యశనతృడ్భయశోకమోహాః ॥౪౧॥ ఏతైరుపద్రుతో నిత్యం జీవలోకస్స్వభావజైః। న కరోతి హరేర్నూనం కథామృతనిధౌ రతిమ్॥౪౨॥ ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్గిరిశో మనుః। దక్షాదయః ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతే మదన్తా బ్రహ్మవాదినః ॥౪౪ ॥ అద్యాపి వాచస్పతయస్తపోవిద్యాసమాధిభిః। పశ్యన్తోఽపి న పశ్యన్తి పశ్యన్తః పరమేశ్వరమ్ ॥ ౪౫ ॥ శబ్దబ్రహ్మణి దుష్పారే చరన్త ఉరువిస్తరే। మన్త్రలిఙ్గైర్వ్యవచ్ఛిన్నం భజన్తో న విదుః పరమ్॥౪౬॥ యదా యస్యానుగృహ్ణాతి భగవానాత్మభావితః। స జహాతి మతిం లోకే వేదే చ పరినిష్ఠితామ్ ॥ ౪౭ ॥ తస్మాత్కర్మసు బర్హిష్మన్నజ్ఞానాదర్థకాశిషు। మాఽర్థదృష్టిం కృథాః శ్రోత్రస్పర్శిష్వస్పృష్టవస్తుషు॥౪౮ ॥ స్వం లోకం న విదుస్తే వై యత్ర దేవో జనార్ద

కాముష్మికఫలలిప్సవః - మన్త్రలిఙ్గైః మన్త్రశ్రుతవజ్రహస్తత్వాదిగుణలిఙ్గైః-వ్యవచ్ఛిన్నం-ఇన్ద్రాద్యధిదేవతావర్గం-భజన్తః సమీహితసాధనతయా యజన్తః, పరంపరయా, ఆత్మానం-న విదుః అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ఇయత్తయా వేద్యత్వాసంభవే- అపరిచ్ఛిన్నత్వేన జ్ఞానేఽపి-తదుపాసనమేవ కారణం-న కేవలం కర్మేతి భావః ॥ ౪౬ ॥ యదా-భగవాన్- ఆత్మభావితః ఆత్మనా స్వేనైవ, భావితః, యదృచ్ఛానుషఙ్గికప్రాసఙ్గికయాదృచ్ఛికాద్యన్యతమజ్ఞాతసుకృతవ్యాజమాత్రసంతుష్టేన స్వేనైవ - భావితః రక్షణోన్ముఖః, యం-అనుగృహ్ణాతి, స పుమాన్, లోకే దేహయాపనోపయుక్తే కర్మణి శిశ్నోదరాదివ్యాపారే - వేదే చ వేదపూర్వభాగమాత్రోదితే చ కర్మణి, పరినిష్ఠితాం- మతిం, జహాతి, భగవతాఽనుగృహీత ఏవ ముక్త్యుపాయోపసంహారాయ ప్రభవతీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ తస్మాద్భగవదనుగ్రహస్యైవ కారణత్వాత్- హే బర్హిష్మన్, భగవదనుగ్రహానుప్రసక్తసఙ్గ, త్వం - అర్థకాశిషు స్వర్గాదిఫలశోభిషు, కర్మసు, అజ్ఞానాద్, అర్థదృష్టిం పురుషార్థసాధనమతిం-మా కృథాః, తత్ర హేతుః, శ్రోత్రస్పర్శిషు పరిరోచనయా కేవలం శ్రోత్రప్రియేషు, నస్పృష్టం-వస్తు పరగతిశయపురుషార్థరూపం-యైః- తేషు-అనిత్యాల్పఫలేషు బహ్వాయాసేష్విత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ నన్వక్షయ్యం హ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం, అపామ సోమమమృతా అభూమ, ఇత్యాదిభిః కర్మసాధ్యఫలస్యాపి నిత్యత్వావగమాత్కథమస్పృష్టవస్తుష్విత్యుక్తం, తత్రాహ॥ యే, ధూమ్రధియః రజస్తమః ప్రచురబుద్ధయః, ధూమవదావరకత్వాత్తమసో ధూమ్రధియ ఇత్యుక్తం, యత్ర పూర్వోత్తరభాగాత్మకే వేదే జనార్దనో భగవాన్, కర్మభిరారాధ్యత్వేనోపాస్యత్వేన చ ప్రతిపన్నః, తం వేదం, సకర్మకం కర్మణా సహితం, కేవలకర్మతాత్పర్యకం, ఆహుః తే అతద్విదః వేదతాత్పర్యానభిజ్ఞాః, న బ్రహ్మవేదిన ఇత్యర్థః, యతః, తే, స్వరూపభూతం - లోకం ఆత్మతత్త్వమపి-న విదుః, కేవలదేహాత్మవేదినః, అక్షయ్యం హ వా, ఇ

త్యాదివాక్యాని భగవదారాధనత్వేనకృతార్థాని - చాతుర్మాస్యాదికర్మాణి భగవదుపాసననిర్వర్తనద్వారా నిశ్శ్రేయసరూపామృతత్వప్రాప్తిప్రతిపాదనపరాణీత్యేవంవిధతాత్పర్యమజానన్తస్తానివాక్యాని కేవలస్వర్గాదిసుఖసాధనభూతకర్మపరాణీతి మన్వానాః కేవలమజ్ఞా ఇత్యర్థః * ॥౪౯॥ * త్వన్తు త్వమపి కేవలకర్మజడో భూత్వా, ప్రాగగ్రైర్దర్భైః, కృత్స్నం క్షితిమణ్డలం, ఆస్తీర్య ఆస్తరణపూర్వకమిష్ట్వా, బృహద్వధాత్ - బహుపశుహింసయా - మానీ మహాయజ్వాఽహమిత్యభిమానీ, అతః, స్తబ్ధోఽవినీతః, కర్మ భగవదారాధనరూపం కర్మ, నావైషి న జానాసి, కింతత్కర్మ, యత్పరం శ్రేష్ఠం పరమపురుషార్థభూతమోక్షసాధనభూతం నివృత్తిధర్మాపరపర్యాయమ్ * ॥౫౦॥ * అముక్తిసాధనం కర్మ విద్యాం చ నిన్దతి ॥ తదితి ॥ హరితోషం భగవత్తోషకారణం, యత్ తదేవ, కర్మ, ప్రశస్తం, ఇతరన్నిన్దితం, యయా విద్యయా జ్ఞానేన, తన్మతిః హరిభక్తిః, భవతి, సైవ విద్యా ప్రశస్తా, ఇతరా నిన్దితేత్యర్థః, తథాచోక్తం ‘‘తత్కర్మ యన్న బన్ధాయ సా విద్యా యా విముక్తయే । ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాఽన్యా శిల్పనైపుణ’’మితి, కా సా విద్యా, యయా హరిమతిరితి వివిత్సాయాం, తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవేత్యాహ, హరిరితి, భగవాన్ నిరస్తనిఖిలదోషః, సమస్తకల్యాణగుణాకరః, ఈశ్వరః, స్వయం ప్రకృతిః జగదుపాదానకారణం, దేహభృతాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, నిరస్తనిఖిలదోషసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వసర్వాన్తరాత్మత్వవిశిష్టత్వరూపం పరతత్త్వం భగవచ్ఛరీరత్వతత్ప్రయోజ్యత్వాదికం స్వస్య తత్త్వమ్ * ॥౫౧॥ * ఏవం తత్త్వముక్తం, హితమాహ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య భగవతః, ఆత్మనో నిరుపాధికశేషిణః, పాదమూలం, శరణం సమీహితోపాయః ఇహ, యతః యత్పాదమూలశరణవరణాత్, నృణాం, క్షేమః సుఖం, భవేదిత్యర్థః, ఏవం హిత ఉక్తః, సహ్యుపాయః, పురుషార్థమాహ, స వై భగవాన్, ఆశ్రయః శరణం గతస్య, ప్రియతమః నిరతిశయప్రీతివిషయః ‘‘ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ’’మితి భగవదుక్తేః, ఏవం పురుషార్థ ఉక్తః, నిరతిశయసుఖమేవ హి పురుషార్థః, భగవతో నిరతిశయపురుషార్థసుఖరూప

నః। ఆహుర్ధూమ్రధియో వేదం సకర్మకమతద్విదః॥ ౪౯ ॥ ఆస్తీర్య దర్భైః ప్రాగగ్రైః కార్త్స్న్యేన క్షితిమణ్డలమ్। స్తబ్ధో బృహద్వధాన్మానీ కర్మ నావైషి యత్పరమ్॥౫౦॥ తత్కర్మ హరితోషం యత్ సా విద్యా తన్మతిర్యయా। హరిర్దేహభృతామాత్మా స్వయం ప్రకృతిరీశ్వరః॥౫౧॥ తత్పాదమూలం శరణం యతః క్షేమో నృణామిహ । స వై ప్రియతమశ్చాత్మా యతో న భయమణ్వపి ॥౫౨॥ ఇతి వేద స వై విద్వాన్ యో విద్వాన్ స గురుర్హరిః। ప్రశ్న ఏవం హి సంఛిన్నో భవతః పురుషర్షభ ॥ ౫౩ ॥ అత్ర మే వదతో గుహ్యం నిశామయ సునిశ్చితమ్॥౫౪॥ క్షుద్రం చరం సు

త్వస్య ‘‘ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానా’’దిత్యాదిశ్రుత్యాఽవగమాత్ ‘‘కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్ - ఏష హ్యేవానన్దయాతీ’’త్యానన్దావహత్వశ్రవణాద్భగవదనుభవ ఏవ పురుషార్థ ఇతి భావః * ॥౫౨॥ * ఇత్యుక్తవిధానాత్, తత్త్వహితపురుషార్థాన్ - యో - వేద - స వై స ఏవ, విద్వాన్, యశ్చ విద్వాన్, స ఏవ గురుః, యశ్చ గురుః - స ఏవ హరిః ‘‘ఆచార్యో బ్రహ్మణో మూర్తి’’రిత్యుక్తేః - తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవావశ్యముపార్జయమితి భావః ‘‘బ్రూహి మే విపులం జ్ఞానం యేన ముచ్యేయ బన్ధనా’’దితి త్వయా కృతస్య జ్ఞానవిషయప్రశ్నస్యేదమేవ ‘‘హరిర్దేహభృతా’’మిత్యుక్తం ప్రతివిధానముత్తరం - అన్యత్సర్వమేతదుపపాదకమిత్యభిప్రాయేణోపసంహరతి - ప్రశ్న ఇతి - హే పురుషర్షభ - భవతః - ప్రశ్నః - ఏవం సంఛిన్నః - హేయోపాదేయజ్ఞానవిషయః ప్రశ్నః - తజ్జ్ఞానవివేచనాద్ధత్తోత్తరో జాత ఇత్యర్థః * ॥ ౫౩ ॥ * తదేవమాత్మనో బన్ధమోక్షకారణే కథితే - అథ నైవం కథితాత్ప్రాప్యమపి చాప్రతినిర్విణ్ణచిత్తం పుత్రాగమం ప్రతీక్షమాణం సన్తం తత్క్షణమేవ మహాభయకమ్పితసకలగాత్రం గృహాన్నిర్యాపయితుం హరిణరూపకమాహ ॥ అత్రేతి ॥ వదతో, మే, సునిశ్చితం - గుహ్యం నిశామయ శృణు * ॥ ౫౪ ॥ * కిం తదిత్యత్రాహ ॥ క్షుద్రం చరం క్షుద్రమల్పం చరతీతి తథా, అలుగార్షః - బాహులకాత్ ఖశ్ప్రత్యయః పూర్వపదస్య ముమాగమో వా - క్రియావిశేషణం - సుమనసాం పుష్పాణాం - శరణే ఆశ్రమే - వాటికాయాం - మిథిత్వా మిథః పరస్పరం స్త్రియా సహ మిలిత్వా - తత్ర - రక్తం - షడఙ్ఘ్రయో భ్రమరాః - తేషాం - గణాః - తైః - తేషాం - సామ సు గీతేషు - లుబ్ధః - కర్ణో - యస్య - తం - పురః - ఏషాం - వసుభిః - స్వీయాం - న సూం స్తర్పయ స్త్రీత్యసుత్తృప - స్త్రీ - నగ్రస్తాన్ - వృకాన్ - అవిగణయ్య అనాలోచ్య - యాన్తం - చరన్తం - పృష్ఠే - లుబ్ధకస్య - బాణైః - భిన్నం - మృగం పరిమృగయ అన్వేషయ - విచారయేతి మృగపక్షేఽర్థః - ప్రకృతార్థస్తు - క్షుద్రచరం క్షుద్రఫలభోక్తారం - సుమనసాం స్త్రీణాం - శరణే గృహే - మిథిత్వా మిథునీభూయ - షడఙ్ఘ్రిగణసామసు భృఙ్గసదృశగాయకగీతేషు - వృకాన్ వృకవద్భీషణాన్ - అహోరాత్రాణి - నసుతృపః ఆయుర్హరాన్ - అవిగణయ్య స - పృష్ఠే పరోక్షే - లుబ్ధకబాణభిన్నం మృత్యుపాశగ్రస్తం - మృగసదృశ - మాత్మానం -

మృగయ పర్యాలోచయ ❀ ॥ ౫౫ ॥ ❀ స్వయమేవ శ్లోకం ప్రస్తుతేఽర్థే యోజయన్ వ్యాచష్టే ॥ సుమనస ఇతి ॥ సుమనోభిః పుష్పైః - సమానో ధర్మో - యాసాం - తాసాం - పరిణామవికారిత్వాత్ - స్త్రీణాం శరణే ఇతి ప్రతీకః - ఆశ్రమ ఇతి వ్యాఖ్యా - గృహస్థాశ్రమ ఇత్యర్థః - క్షుద్రతరమితి వ్యాచష్టే - పుష్పేతి - పుష్పగతమకరన్దలేశవదల్పం - కామ్యకర్మణాం పరిణామజం కామసుఖలవం - కామ్యన్త ఇతి కామా విషయాః - తేషాం సుఖలేశం జైహ్వ్యం జిహ్వయా ఆసాదితం - ఔపస్థం ఉపస్థేన్ద్రియేణాసాదితం చాదిర్యస్య - తత్ - విచిన్వన్తం - మిథీత్వేత్యస్య వ్యాఖ్యానం మిథునీభూయేతి - రక్తమిత్యస్య వ్యాఖ్యా తదభినివేశితమనసమితి - తాసు అభినివేశితం మనో యేన తం - షడఙ్ఘ్రిగణసామస్వితి వ్యాచష్టే - భ్రమరగణానాం సామగీతవదతిమనోహరా యే స్త్రీజనాలాపాః - తేషు లుబ్ధకర్ణమితి వ్యాచష్టే అతితరాం ప్రలోభితౌ కర్ణౌ యస్య తం - అగ్ర ఇత్యాది వ్యాచష్టే - అగ్రే పురతః - వృకసమూహవదాత్మనః స్వస్య - ఆయుర్హరాన్ - అహోరాత్రాదికాలవిశేషాన్ - అవిగణయ్య యాన్తమితి వ్యాచష్టే - గృహేషు విహరన్తం వైషయికసుఖదుఃఖాదికమనుభవన్తం పృష్ఠ ఇతి సప్తమ్యన్తం సార్వవిభక్తికతసిప్రత్యయాన్తేనానూద్య వ్యాచష్టే - పృష్ఠతః పరోక్షమితి - లుబ్ధకబాణభిన్నమితి వ్యాచష్టే - అనుప్రవృత్త ఇతి సామర్థ్యలబ్ధం లుబ్ధక ఇత్యస్య వ్యాఖ్యానం కృతాన్త ఇతి - అన్తః స్వీకృతః - శరః మారణరూపః - యేన - ఇహ శరీరిణం దేహినం - పరావిధ్యతి దూరాదేవ తాడయతి - మృగయేతి వ్యాచష్టే - తమిమం - దేహినం ఆత్మానం స్వాత్మానం, ద్రష్టుం ఆలోచయితుం - అర్హసి - తత్ర దృష్టాన్తః - యథేతి ❀ ॥ ౫౬ ॥ ❀ ఉపదేశసారమాహ ॥ స ఇతి ॥ స త్వముక్తవిధస్త్వం మృగచేష్టితం - విచక్ష్య ఆలోచ్య, ఆత్మనః స్వస్యాన్తర్హృది హృదయగుహా

మనసాం శరణే మిథీత్వా రక్తం షడఙ్ఘ్రిగణసామసు లుబ్ధకర్ణమ్ । అగ్రే వృకాననుసృత్యాఽవిగణయ్య యాన్తం పృష్ఠే మృగం మృగయ లుబ్ధకబాణభిన్నమ్ ॥ ౫౫ ॥ సుమనస్సమానధర్మాణాం స్త్రీణాం శరణ ఆశ్రమే, పుష్పమధుగన్ధవత్ క్షుద్రతమం కామ్యకర్మవిపాకం కామసుఖలవం జైహ్వ్యౌపస్థ్యాదివిచిన్వన్తం మిథునీభూయ రక్తం తదభినివేశితమానసం షడఙ్ఘ్రిగణసామగీతవదతిమనోహరవనితాజనాలాపేష్వతితరాం ప్రలోభితకర్ణమగ్రే వృకయూథవదాత్మన ఆయుర్హరతోఽహోరాత్రాన్ తాన్ కాలవిశేషానవిగణయ్య గృహేషు విహరన్తం పృష్ఠతః పరోక్షమనుప్రవృత్తో లుబ్ధకః కృతాన్త అన్తశ్శరేణ యమిహ పరావిధ్యతీతి తమిమమాత్మానమహో రాజన్ భిన్నహృదయం ద్రష్టుమర్హసీతి యథా మృగయుహతం మృగమితి ॥ ౫౬ ॥ స త్వం విచక్ష్య మృగచేష్టితమాత్మనోఽన్తశ్చిత్తం నియచ్ఛ హృది కర్ణధునీం చ చిత్తే । జహ్యఙ్గనాశ్రమమసత్తమ❀యూథగాథం ప్రీణీహి హంసశరణం విరమ క్రమేణ ॥ ౫౭ ॥ రాజోవాచ ॥ శ్రుత+మాన్వీక్షికం బ్రహ్మన్ భగవాన్యదభాషత । నైతజ్జానన్త్యుపాధ్యాయాః కిం న బ్రూయుర్విదుర్యది ॥ ౫౮ ॥ సంశయోఽత్ర తు మే విప్ర సంఛిన్నస్తత్కృతో మహాన్ । ఋషయోఽపి హి ముహ్యన్తి యత్ర నేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౫౯ ॥ కర్మాణ్యారభతే యేన పుమానిహ విహాయ తమ్ । అ

యాం చిత్తం మనః - నియచ్ఛ నియతం కురు, చిత్తే చ, కర్ణధునీం కర్ణయోర్ధునీం నదీమివ స్థితాం - ధ్వనినా నదీమివ శ్రూయమాణాం - కర్మసు రుచ్యుత్పాదికాం మన్త్రవాదాత్మికాం శ్రుతిం - నియచ్ఛ కర్మసు రుచిం త్యజేత్యర్థః, కర్ణయోర్ధునీం వృత్తిమివా - అస్మిన్నపి పక్షే స ఏవార్థః - అఙ్గనాయాః - ఆశ్రమం గృహం - జహి గృహాశ్రమం త్యజ - కీదృశం అసత్తమానాం అతికాముకానాం - యూథాని - యూథాని - తేషాం - గాథా వార్తా - యస్మిన్ - హంసానాం జీవానాం - శరణమిష్టోపాయం - రక్షితారం వా - భగవన్తం - ప్రీణీహి ప్రీణయ - శరణం గచ్ఛ - అసత్తమయూథనాథమితి పాఠే - అసత్తమయూథః - చాదకః నిర్వాహకో - యస్య - తత్ - ఇత్యాశ్రమమిత్యర్థః - విరమ - సాంసారికప్రవృత్తేరితి శేషః ❀ ॥ ౫౭ ॥ ❀ ఏవముపదిష్టచిదచిదీశ్వరతత్త్వం కర్మసు సముత్పాదితవైరాగ్యో రాజా ఉక్తమభినన్దన్ పునరన్యాని సంశయపదాన్యావిష్కర్తుం పృచ్ఛతి ॥ శ్రుతమితి ॥ హే బ్రహ్మన్ - భగవాన్ భవా - న్యత్ - అభాషత - తత్ - ఆన్వీక్షికం ఆత్మాన్వీక్షణోపయోగి - శ్రోతవ్యమర్థజాతం మయా - శ్రుతం - అన్వీక్షితమితి పాఠే - విచారితమిత్యర్థః ఏతద్భవతోపదిష్టం - అస్మదుపాధ్యాయాః కర్మోపదేష్టారః - తే న జానన్తి - తత్ర లిఙ్గమాహ - యది విదుః - తర్హి కిం - కిమర్థం - న బ్రూయుః - అతోఽకరణాన్న జానన్త్యేవ - అతిగుహ్యం భవతోపదిష్టమితి భావః ❀ ॥ ౫౮ ॥ ❀ అత - స్తత్కృతః ఉపాధ్యాయకృతః - తద్వాక్యవిరోధేనాత్మతత్త్వేఽసంభావనారూపో - మహాన్ సంశయః - సంఛిన్నస్త్వయా - అత్ర తు కశ్చిత్సంశయో వర్తతే యత్ర సంశయపదే ఇన్ద్రియవృత్తీనామప్రవృత్తి - స్తత్ర - ఋషయోఽపి ముహ్యన్తి - ॥ ౫౯ ॥ ❀ కిమత్ర సంశయపదం - తదాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ పుమాన్ - యేన దేహేన - కర్మాణి పుణ్యాపుణ్యరూపాణి - అత్ర లోకే ఆరభతే కరోతి - తం దేహమిహైవ - వి

౫౭॥ శ్లో॥ పా ❀ యూథనాథమ్. ౫౮॥ శ్లో॥ పా + ఆన్వీక్షితమ్.

హేయ-కర్మోపస్థాపితేన-అన్యేన-దేహేన-జుష్టాని సేవితాని విషయీకృతాని-సుఖదుఃఖాని-అసకృత్పునఃపునః అశ్నుతే ||౬౦||* ఇత్యేవంవిధాః-వేదవిదాం భవాదృశానాం- వాచః - తత్ర తత్ర స్మృతిపురాణాదిషు-శ్రూయన్తే-తథాహి సూత్రం ,,వర్ణాశ్చాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టకులజాతిరూపాశ్రయ శ్రుతవిత్తసుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో వినశ్యన్తి,, ఇతి, భవతాప్యుక్తం ,,గుణాభిమానీ స తదా కర్మాణి కురుతేఽవశః | శుక్లం కృష్ణం,, మిత్యాదినా-సంశయవిషయముద్ఘాటయతి-కర్మ చేతి- ప్రోక్తం సుఖదుఃఖహేతుత్వేన బ్రహ్మవాదిభిః ప్రోక్తం-పుణ్యాపుణ్యరూపం కర్మ-క్రియతే-జనైః-పశ్చాత్-అనన్తరక్షణ ఏవ-పరోక్షమదృశ్యం సత్- న ప్రకాశతే-న ప్రకాశత ఇతి వర్తమాననిర్దేశేన ప్రాక్తనదేహకృతానాం యథాఽస్మిన్ దేహే న ప్రకాశః, తథైతద్దేహకృతానాముత్తరజన్మన్యప్రకాశః-తథా-యథైవ పూర్వపూర్వక్షణగోచరాణాముత్తరోత్తరక్షణాగోచరత్వం తథేతి చ దృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం - చకారేణ కర్మణి హేతుభూతం సత్త్వాదిగుణయుక్తం మనః - తద్యుక్తం శరీరం చ-న ప్రకాశత ఇత్యపి వివక్షితం-న హి పూర్వదేహకృతకర్మాణి-తన్నిమిత్తం సత్త్వాదిగుణయుక్తం మనః- తద్యుక్తం శరీరం చేదానీముపలభ్యన్తే- అతస్తే కర్మగుణమనోదేహాః పూర్వం నాసన్- అతః- తే - నేదానీం సుఖాదిహేతవః - ఏవం తత్తద్దేహకృతకర్మగుణమనోదేహా ఉత్తరజన్మసుఖదుఃఖాదిహేతవో న భవిష్యన్తి-కింతు-నిర్నిమిత్తమేవ సుఖదుఃఖప్రాప్తిరితి మే ప్రతిభాతీత్యర్థః ❀||౬౧||❀ ఏవమాపృష్టో నారదస్తత్ప్రశ్నం పరిహరతి|| యేనైవేతి||తత్ర యదుక్తముత్తరోత్తరజన్మసుఖదుఃఖాదిహేతుభూతకర్మాశ్రయపూర్వపూర్వదేహానాం వినష్టత్వాత్తన్నిమిత్తం సుఖదుఃఖాదికమనుపపన్నం-న హ్యాశువినాశస్వభావనిరాశ్రయకర్మాన్యకాలికసుఖాదిహేతుః న హి వినష్టానాం కులాలచీవరదణ్డచక్రాదివ్యాపారాణాం కాలాన్తరభావిఘటాదిహేతుత్వమితి|| తత్రాహ-యేనైవేతి-యేనైవ మనసా-నిమిత్తభూతేన-పురుషః-కర్మ-ఆరభతే- తేనైవ-అవ్యవధానేన అవిశ్లిష్టేన- లిఙ్గేన పుణ్యాపుణ్యకర్మహేతుభూతేన-మన

ముత్రాన్యేన దేహేన జుష్టాని స యదశ్నుతే||౬౦|| ఇతి వేదవిదాం వాదః శ్రూయతే తత్ర తత్ర హ | కర్మ చ క్రియతే ప్రోక్తం పరోక్షం న ప్రకాశతే || ౬౧ || నారద ఉవాచ|| యేనైవారభతే కర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్ | భుఙ్క్తే హ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేన మనసా స్వయమ్ || ౬౨ || శయానమిమముత్సృజ్య శ్వసన్తం పురుషో యథా| కర్మాత్మన్యాహితం భుఙ్క్తే తాదృశేనేతరేణ వా || ౬౩ || మమైతే మనసా యద్యదసావహమితి బ్రువన్ | గృహ్ణీయాత్తత్పుమాన్ రాద్ధం కర్మ యేన పునర్భవః||౬౪|| యథాఽనుమీయతే చిత్తముభయైః ❀ రిన్ద్రియేహితైః| ఏవం ప్రాగ్దే

సా స్వకం స్వకర్మానుగుణం-సుఖదుఃఖాదిఫలం - అముత్ర పరలోకే-భుఙ్క్తే-స్థూలశరీరకర్మణోర్వినాశేఽపి మనసో లిఙ్గభూతస్యాసాధ్వసాధుకర్మనిమిత్తభగవదనుగ్రహరూపపుణ్యాపుణ్యవిషయస్య క్షేత్రజ్ఞస్య చ దేహాన్తరేఽప్యనువృత్తేస్సుఖాద్యుపపత్తిరితి భావః-పుణ్యాపుణ్యయోర్భగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వం తదధిగమాధికరణే భాష్యాదౌ స్పష్టముక్తమ్*||౬౨||* లిఙ్గాత్మనోరనువృత్త్యా భోగోపపత్తిం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి||శయానమితి||శయానం-ఇమం జాగ్రద్దేహం-శ్వసన్తం జీవన్తం- ఉత్సృజ్య తదభిమానం త్యక్త్వా - ఆత్మని మనసి - ఆహితం దైవోపసాదితం-కర్మ- స్వప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్యం తత్కాలమాత్రావస్థాయి,సుఖదుఃఖాది స్వకర్మఫలం,యథా,పుమాన్, తాదృశేన శయానదేహసదృశేన మనుష్యదేహేన - అన్యేన దేవాదిశరీరేణ వా - స్వప్నే - భుఙ్క్తే -లిఙ్గాత్మనోరనువృత్తే- స్తథా లోకాన్తరేఽపీతి భావః❀ || ౬౩ || ❀ యదుక్తం కర్మ క్రియమాణమనన్తరక్షణ ఏవ వినష్టం సత్ కాలాన్తరానుభావ్యఫలహేతుః కథమితి-తత్రాహ|| మమేతి || పుమాన్-న సావహం బ్రాహ్మణోఽహం క్షత్రియోఽహ - మితి బ్రువన్ -దేహాత్మాభిమానయుక్త ఇత్యర్థః మమైతే తన్మత్ఫలసాధనత్వాన్మదర్థమిదం కర్మేతి-మనసా-యత్ యత్కర్మ- గృహ్ణీయాత్ కుర్యాదిత్యర్థః -త - త్తత్కర్మేతి - రాద్ధం సిద్ధం - కర్మణో వినాశేఽపి కర్మణశ్శక్తిరీశ్వరస్య నిగ్రహానుగ్రహరూపా సిద్ధైవేత్యర్థః - కర్మ విశినష్టి - యేన కర్మణా - పునర్భవః పునర్జన్మ- భవేత్ ❀ || ౬౪ || ❀ మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చ సద్భావే ప్రమాణమాహ || యథేతి || ఉభయైః జ్ఞానకర్మరూపైః-రిన్ద్రియేహితైరిన్ద్రియాణామీహితైః కదాచిత్ప్రవృత్తిభి - ర్మనోఽనుమీయతే, సత్యపి సర్వేన్ద్రియవిషయసంబన్ధే యుగపద్జ్ఞానానుపపత్తేః - తదుక్తమక్షపాదేన,, యుగపజ్జ్ఞానానుత్పత్తిర్మనసో లిఙ్గ ,,మితి ఏవం చిత్తవృత్తిభిరపి పూర్వదేహజం కర్మ లక్ష్యతే-తాసామపి యుగపదనుపపత్తేః-ఇన్ద్రియైర్హితైరిత్యపి పాఠః - తత్ర -హితైర్గతైర్నివృత్తవ్యాపారై-రిన్ద్రియై-రుభయైః జ్ఞానకర్మరూపేణ ద్వివిధైః-మనోఽనుమీయతే- తేషాం క్రమవ్యాపారదర్శనాదిత్యర్థః- ఏవం చిత్తవృత్తి

---

౬౫ || శ్లో|| పా❀ ఇన్ద్రియైర్హితైః

భిః పూర్వదేహకృతకర్మానుమీయత ❁ ॥ ౬౫ ॥ ❁ తదేవ వివృణోతి ॥ నానుభూతమిత్యాదినా ॥ యాదృగాత్మనః-మృదాత్మకో ఘట ఇతివదయం నిర్దేశః-యాదృశస్య వస్తునో-యద్రూపం-మనేన దేహేనోపలక్షితేన పుంసా-కుత్రచిదపి-న దృష్టం, న శ్రుతం-మిన్ద్రియాన్తరేణ ప్రమాణాన్తరేణ చానుభూతం-తత్-న హి కదాచిత్స్వప్నమనోరథాదిషూ-పలభ్యతే-న బుద్ధిస్థం భవేత్-ఇహ జన్మన్యననుభూతమపి కించిత్కదాచిద్బుద్ధిస్థం భవతి-ఇచ్ఛావిషయతయా మనసి వర్తత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౬౬ ॥ ❁ తతః కిమిత్యత్రాహ ॥ తేనేతి ॥ అస్య, లిఙ్గినః మనోయుక్తస్య పుంసః-తేన-అనుభూతార్థస్యైవ మనోరథవిషయత్వేన హేతునా-హే రాజన్-తాదృశం మనోరథావిషయతదర్థానుభవయోగ్యం-దేహసంభవం-శ్రద్ధత్స్వ విశ్వసేనమన్యస్వ-అననుభూతార్థో న మనః స్ప్రష్టుమర్హతి-న హ్యననుభూతోఽర్థో-మనసి మనసి-స్రష్టుం స్ఫురితుమర్హతి-స పూర్వకాలాననుభూతార్థః కాలాన్తరే మనోరథవిషయస్స్యాదిత్యర్థః-అనుభూతార్థ ఏవ మనోరథః, ఇహ జన్మన్యనుభూతార్థవిషయమనోరథో వాసనయా-సా చ పూర్వానుభవాత్-అనుభవశ్చ దేహయోగేనేతి పూర్వజన్మసిద్ధిః, జన్మతారతమ్యనిమిత్తకత్వాద్యోగాత్కర్మతారతమ్యసిద్ధిశ్చేత్యర్థః ❁ ॥ ౬౭ ॥ ❁ మన ఏవేతి ॥ ఇదానీం సదసద్రుచివిశేషాన్వితం మన ఏవ-మనుష్యస్య, పూర్వరూపాణి-శంసతి-ప్రకృష్టాప్రకృష్టవాసనానిమిత్తసత్త్వాదిగుణప్రచురపూర్వదేహయోగానవగమయతి, భవిష్యతో దేహయోగాన్-న భవిష్యతః వర్తమానాన్-సత్త్వాదిగుణప్రచురదేహయోగాంశ్చ-శంసతి-సతి సత్త్వే స్వర్గ ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్-యద్వా-న భవిష్యతః అభవిష్యతః వర్తమానమనుష్యరూపాణీత్యర్థః-భద్రం త ఇతి సవ్యగవధారణార్థమాశిషాఽభినన్దతి ❁ ॥ ౬౮ ॥ ❁ అననుభూతార్థానాం మనోరథావిషయత్వం "నానుభూతం క్వచానేనే" తివ్యతిరేకముఖేనాభిధాయాన్వయముఖేనాప్యాహ ॥ అదృష్టమితి ॥ ఇహ జన్మని, క్వచిదప్యదృష్టమశ్రుతం చ-మనసి దృశ్యతే మనోరథగోచరో భవతీత్యర్థః-కేనాకారేణ మనోరథగోచరత్వం పూర్వానుభవశ్చేత్యత్రాహ-యథాయ

హ జం కర్మ లక్ష్యతే చిత్తవృత్తిభిః ॥ ౬౫ ॥ నానుభూతం క్వచానేన దేహేనాదృష్టమశ్రుతమ్। కదాచిదుపలభ్యేత యద్రూపం యాదృగాత్మని ॥ ౬౬ ॥ తేనాస్య తాదృశం రాజన్ లిఙ్గినో దేహసంభవమ్। శ్రద్ధత్స్వాననుభూతోఽర్థో న మనః స్ప్రష్టుమర్హతి ॥ ౬౭ ॥ మన ఏవ మనుష్యస్య పూర్వరూపాణి శంసతి। భవిష్యతశ్చ భద్రం తే తథైవ న భవిష్యతః ॥ ౬౮ ॥ అదృష్టమశ్రుతం చాత్ర క్వచిన్మనసి దృశ్యతే। యథా యథానుమన్తవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయమ్ ॥ ౬౯ ॥ సర్వే క్రమానురోధేన మనసీన్ద్రియగోచరాః। ఆయాన్తి సర్వశో యాన్తి సర్వే సమనసో జ

థేతి-దేశకాలక్రియాశ్రయం-దేశాశ్రయం, కాలాశ్రయం-క్రియాశ్రయం చ-రూపం, యథా యథా యేన యేన ప్రకారేణ-బుద్ధిస్థం భవతి-తత్తథానుమన్తవ్యం-న త్వేవం భూతమితి కార్త్స్న్యేన వక్తుం శక్యం, బుద్ధిస్థానాం రూపాణాం మానన్త్యాదిత్యర్థః మమ నివాసదేశ ఈదృశస్స్యాత్-ఏవంవిధః కాలో భవేత్-అహమేవం కరవాణీతి, మనుష్యాణామసంభావితమర్థవిశేషం ప్రతి మనోరథసహస్రం యథారుచి మనసి వర్తత ఇతి యావత్ ❁ ॥ ౬౯ ॥ ❁ తతః కిం పూర్వజన్మనః కర్మణశ్చ సిద్ధావిత్యత్రాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ ఇహ జన్మని-మనోరథవిషయభూతాః పదార్థాః-పూర్వజన్మని-క్రమేణేన్ద్రియగోచరాః, భూత్వా, క్రమేణేతి మనస్సద్భావోఽపి దర్శితః-మనసోఽభావే సర్వేన్ద్రియసంబన్ధాద్యుగపత్సర్వేన్ద్రియవృత్తిప్రసఙ్గః-తత్సద్భావే తు యేనేన్ద్రియేణ మనసస్సంయోగస్తస్యైవేన్ద్రియస్య వ్యాపార ఇత్యుపపత్తిః-అతః, క్రమేణేన్ద్రియగోచరాభూత్వా మనసి వర్తన్తే-పూర్వానుభవజనితవాసనావిశేషేణ హ్యప్రతిపురుషం రుచివిశేషః, న హి వినా కారణేన కార్యం భవతి ఏవం మనసి వర్తమానమనోరథసహస్రానుగుణా వాసనాఽనుమీయతే, సా చ పూర్వానుభవమనుమాపయతి, ఇహ జన్మని తాదృగనుభవాభావాద్దేహాన్తరేణ తదనుభవ ఇతి పూర్వజన్మసిద్ధిః-జన్మతారతమ్యస్య నిమిత్తకత్వాద్యోగాద్వివిధాదృష్టసిద్ధిరితి మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చోపాదానం కృతం భవతి, ఆయాన్తి, వాసనోన్మేషాదాయాన్తి-బుద్ధిస్థా భవన్తి-యాన్తి వాసనాభిభవాన్న బుద్ధిస్థా భవన్తి యది కశ్చిదమనా భవేత్తర్హ్యేవం న స్యాన్న త్వేతదస్తీత్యాహ-సర్వ ఇతి, అతస్సర్వేషాం సమనస్కత్వాన్మనసి చ సర్వార్థానాం క్రమాద్వాసనానుసారేణ ప్రవేశాన్నాత్యన్తాననుభూతోఽర్థః కస్యాపి కశ్చిదస్తీత్యర్థః, నను-ఇహ జన్మని జన్మాన్తరే వాఽనుభూతార్థ ఏవ మనోరథవిషయ ఇత్యుక్తం, యద్యేవం తర్హి ముక్తానాం నోఽపి ముముక్షోః కదాచిన్మనోరథవిషయో భవేదితి సోఽపి పూర్వమనుభూత ఏవ స్యాత్, అస్త్వితి చేన్న-పునర్జన్మానుపపత్తేః "న చ పునరావర్తత" ఇతి శ్రుతేః "అనావృత్తిశ్శబ్దా" దిత్యాదిసూత్రస్య చ విరోధప్రసఙ్గాత్, మైవం-ప్రకృతిపరిణామాత్మకదేహానుభావ్యానామేవాననుభూతానాం మనోరథవిషయత్వాసంభవాభిప్రాయత్వాత్తదుక్తేః-అస్తు వా ముక్తానన్దోఽపి మనోరథవి

పయ స్తథాపి మనోరథవిషయో భవన ముక్తానన్దః "సోఽశ్నుతే సర్వాన్కామాన్సహ బ్రహ్మణా" ఇత్యాదివాక్యావగతనిరతిశయానన్దరూపత్వేనాపరోక్షమేవ మనోరథవిషయో భవేత్, అనుభవోఽపి పూర్వం శబ్దజన్యప్రమితివిషయత్వేన పరోక్షమేవ స్యాత్-అత ఏవ హి "యదూపం యాదృగాత్మనః, యథా యథానుమన్తవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయ" మిత్యుక్తం-యాదృగ్రూపేణ పూర్వమనుమతం తాదృగ్రూపేణైవ మనోరథవిషయో భవతీతి హి తదర్థః, తతశ్చ దానీం మనోరథవిషయస్యాపి ముక్తానన్దస్య "సోఽశ్నుత" ఇత్యాదిముక్తానన్దప్రకరణావగతప్రకారవైశిష్ట్యేన పరోక్షమేవ మనోరథవిషయత్వాత్తస్య పూర్వానుభవోఽపి తాదృశ ఏవ కల్ప్యత ఇత్యపరోక్షమనుభూయమాన ఏవ ముక్తానన్దః పునర్బాధాభావహేతురితి న శ్రుతిసూత్రాదివిరోధః, న చ దేశకాలాదయోఽప్యపరోక్షం మనోరథవిషయా ఇతి తేషామపి పరోక్ష ఏవ పూర్వానుభవ ఇతి న కస్యాపి సాక్షాత్పూర్వానుభవోఽనుమీయత ఇతి వాచ్యం, అపరోక్షం ప్రాకృతదేహానుభవయోగ్యానామపి పరోక్షానుభవకల్పనాయాం మానాభావాత్, కల్పకస్య పరోక్షవిషయమనోరథస్య పరోక్షం చ పరోక్షం చానుభూతవస్తువిషయకత్వదర్శనాత్ ॥ ౨౦ ॥ ఇదమేవాభిప్రేత్యాహ॥ సత్త్వైకనిష్ఠ ఇతి ॥ సత్త్వైకప్రచురే, మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని భగవద్భజనోపక్రమం కుర్వాణే సతి-తమః అజ్ఞానం-చన్ద్రమస్యుదితే సతి-తమస్తిమిరమివ-ఉపరజ్యావభాసతే ఉపరాగవద్భూత్వాఽవభాసతే, జ్ఞానశబలమవభాసతే చన్ద్రోదయే హి అతిత్యోదయ ఇవ న నిశ్శేషతమఃక్షయః, అపి తు జ్యోత్స్నామిశ్రం తమః, ఏవం భగవద్భజనోపక్రమదశాయాం జ్ఞానమజ్ఞానశబలం వర్తతే- శాస్త్రజన్యజ్ఞానస్య పరోక్షరూపత్వాద్బ్రహ్మస్వరూపతదానన్దాదయః పరోక్షమేవ విషయా భవన్తీత్యర్థః-దేహాత్మభ్రమస్య దేహసంబన్ధాధీనసుఖదుఃఖాదేశ్చాపరోక్షత్వాత్తే సాక్షాదనుభవవిషయా ఏవేతి భావః ॥ ౨౧ ॥ కింవక్తవ్యం సంసారదశాయాం బ్రహ్మస్వరూపతదానన్దాదికమపరోక్షం నావభాసత ఇతి-యతః-స్వాత్మస్వరూపమేవాపరోక్షం నావభాసత ఇతి సహేతుకమాహ॥ అహమితి॥ అనాదిమార్జీ

నాః॥ ౨౦ ॥ సత్త్వైకనిష్ఠే మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని। తమశ్చన్ద్రమసీవేదముపరజ్యావభాసతే॥ ౨౧ ॥ నాహం మమేతి భావోఽయం పురుషే వ్యవధీయతే। యావద్బుద్ధిమనోఽక్షార్థగుణ†గూఢోఽహ్యనాదిమాన్॥ ౨౨ ॥ సుప్తిమూర్ఛోపతాపేషు ప్రాణాయనవిఘాతతః। నేహతేఽహమితిజ్ఞానం మృత్యుప్రజ్వారయోరపి॥ ౨౩ ॥ గర్భే బాల్యేఽప్యపౌష్కల్యాదేకాదశవిధం తథా। లిఙ్గం న దృశ్యతే యూనః కుహ్వాం చన్ద్రమసో యథా॥ ౨౪ ॥ అర్థేహ్య

వః-అక్షమిన్ద్రియం, అర్థాః శబ్దాదయః, గుణాః సత్త్వాదిః, ఏతైః, గూఢః ఆవృతః, వ్యూహ ఇతి పాఠే, యావద్బుద్ధ్యాదయో వ్యూహాః సఙ్ఘో యస్యేత్యర్థః-తావదహం మమేతి భావో వ్యవధీయతే వ్యవధివదాచర్యతే-స్వరూపతిరోధాయకోఽహంమమాభిమానో న నివర్తతే కింత్వనువర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ కిమతః సంసారిణో జీవస్య బుద్ధ్యాదిభ్యో విలక్షణం స్వస్వరూపమపరోక్షం నావభాసత ఇతి, యతోఽనహమర్థోఽప్యజ్ఞానాదహంబుద్ధివిషయత్వేనావభాసమానః, దేహః, సుషుప్త్యాదౌ నావభాసత ఇత్యాహ ॥ సుప్తీతి ॥ ఉపతాపశబ్దేన అతిశయితదుఃఖసంభేదో వివక్షితః, మృత్యుః మరణం, ప్రజ్వారో జ్వరః-ఉపలక్షణమేతత్-జ్వరాదిమూలేమరణే చేతి యావత్ - ఏతాస్వవస్థాసు, ప్రాణాయనస్య ప్రాణాశ్రయస్య జీవస్య విఘాతతః జ్ఞానస్యాతిసంకోచాత్ -న హి జ్ఞానసంకోచాదపరస్తదానీం విఘాతస్సంభవతి, తేన-అహమితిజ్ఞానం - నేహతే న స్ఫురతి దేహేఽహంబుద్ధిర్నాస్తి దేహప్రతిపత్త్యభావాదిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ నను సుప్త్యాదావపి జ్ఞానకర్మేన్ద్రియగుణస్య మనసశ్చ సద్భావాదహమితిజ్ఞానం కుతో నేహతే-తత్రాహ ॥ గర్భ ఇతి ॥ యూనస్తరుణస్య-స్ఫుటం, య-దేకాదశవిధం లిఙ్గం కర్మేన్ద్రియజ్ఞానేన్ద్రియమనఆత్మకం లిఙ్గం, వ్యాపారహేతుమాత్రం, త-ద్గర్భే, బాల్యే, అపిశబ్దాత్సుషుప్త్యాదౌ చ - అపౌష్కల్యాత్ అపుష్కలశక్తిత్వాత్, న దృశ్యతే నాభివ్యక్తం, న వ్యాప్రియం భవతీత్యర్థః - సతోఽప్యనభివ్యక్తౌ దృష్టాన్తః, కుహ్వామమావాస్యాయాం, చన్ద్రమసో - లిఙ్గం రూపమివేతి ॥ ౨౪ ॥ నను యది గర్భాదౌ లిఙ్గమేకాదశవిధమనభివ్యక్తం, తర్హి తద్వ్యాపారాభావాత్సంసృతిరప్యస్యాత్తత్రాహ ॥ అర్థే ॥ అనభివ్యక్తశక్తిత్వాదిన్ద్రియాణాం తద్వ్యాపారాభావా, దర్థే శబ్దాదివిషయే, అవిద్యమానేఽపి శబ్దాదివిషయానుభవాభావేఽపి విషయాన్ధ్యాయతః-వర్తమానసమీపే మాతేలటశ్చ త్రాదేశః - విషయధ్యానప్రయుక్తవాసనావిశిష్టస్యేత్యర్థః, సంసృతిర్న నివర్తతే తత్ప్రాగానువృత్త్యా సంసారోఽనువర్తతే- యథా స్వాప్నపదార్థానాం ప్రబోధదశాయామవిద్యమానత్వేఽపి స్వప్నార్థజ్ఞానసూచితసుఖదుఃఖాద్యనర్థాగమ, స్తద్వదిత్యర్థః, తథా చ శ్రుతిః "య

౨౨॥ శ్లో॥ పా † గుణవ్యూహో హ్యనాదిమాన్

దాకర్మ సుకామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నే షు పశ్యతి । సన్మృద్ధిం తత్ర జానీయాత్తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శనే ,, ఇతి ,, అథ స్వప్నేషు పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తం పశ్యతి స ఏవం హన్తీ,, త్యాదికాః ॥ ౭౫ ॥ ఏవం ప్రశ్నస్యోత్తరమభిధాయ పునరపి స్మరణాయ దేహాత్మనోరాకారం వదన్ దేహసంబన్ధస్యోత్తరోత్తరదేహసంబన్ధద్వారాఽనర్థహేతుత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ పఞ్చవిధం పఞ్చప్రకారం పఞ్చభూతాత్మకం, షోడశవిస్తరం, ఏకాదశేన్ద్రియతదాశ్రయప్రాణాదిపఞ్చకోపేతం, త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం, లిఙ్గం శరీరం, ఏవం ఏవంభూతమితి దేహాకారః ఉక్తః, జీవస్వరూపమాహ, ఏష ఇతి, చేతనయా యుక్తః, ఏష, జానామీతి జ్ఞానాశ్రయతయా స్ఫుటతరమవభాసమానోఽహమర్థో, జీవ ఇత్యభిధీయత ఇత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥ అనేన లిఙ్గేన, యుక్తస్తథైదానీమవభాసమానః, స పురుష, ఈదృశాన్ బహూన్ దేహాన్, ఉపాదత్తే, విముఞ్చతి తత్కృతహర్షశోకాదికం చ, విన్దతి, ఆగామిసుఖవిషయం జ్ఞానం హర్షః, ఆగామిదుఃఖవిషయం జ్ఞానం భయం, తత్ర దేహానుపాదదత్, జీవః, అనేనోపాదీయమానేన రమణీయదేహేన, హర్షం సుఖం చ విన్దతి, అనభిమతేన తు శోకం, విముచ్యమానేన తు భయం దుఃఖం చ విన్దతి, ఉపాత్తదేహత్యాగస్యానిష్టత్వాత్ ॥ ౭౭ ॥ అనిష్టతామేవాహ ॥ యథేతి ॥ యథా, యత్ప్రసిద్ధా, తృణజలూకా, స్వావష్టబ్ధం తృణం హిత్వా, నోపయాతి తృణాన్తరం ప్రతి న గచ్ఛతి కిన్తు తదేవ తృణముపయాతి దృఢతరం సంశ్లిష్యతి, ఏవం మ్రియమాణోఽపి జనః, మరణే, ప్రాగ్దేహాభిమతిం, న త్యజతీత్యర్థః, నాపయాత్యపయాతి పారేయథా దైవవశాదపయాతి మనసా త్యక్తుం నేచ్ఛతి - దేహాభిమానపరిత్యాగస్యావధిమాహ ॥ యావదితి ॥ కర్మణా వ్యవధానేన కర్మభిస్తిరోధానేన, యావత్, దేహాదన్యమాత్మానం, న విన్దేత, తావత్, న త్యజేదిత్యర్థః ॥ ౭౮ ॥ ప్రకరణార్థ

విద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే । ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥ ౭౫ ॥ ఏవం పఞ్చవిధం లిఙ్గం త్రివృత్ షోడశవిస్తృతమ్ । ఏష చేతనయా యుక్తో జీవ ఇత్యభిధీయతే ॥ ౭౬ ॥ అనేన పురుషో దేహానుపాదత్తే విముఞ్చతి । హర్షం శోకం భయం దుఃఖం సుఖం చానేన విన్దతి ॥ ౭౭ ॥ యథా తృణజలూకేయం నాపయాత్యపయాతి చ । న త్యజేన్మ్రియమాణోఽపి ప్రాగ్దేహాభిమతిం జనః । యావదన్యం న విన్దేత వ్యవధానేన కర్మణామ్ ॥ ౭౮ ॥ మన ఏవ మనుష్యేన్ద్ర భూతానాం భవభావనమ్ । యదాత్మైశ్చరితాన్ ధ్యాయన్ కర్మాణ్యాచినుతేఽసకృత్ ॥ ౭౯ ॥ సతి కర్మణ్యవిద్యాయాం బన్ధః కర్మణ్యనాత్మనః । అతస్తదవబోధార్థం భజ సర్వాత్మనా హరిమ్ ॥ ౮౦ ॥ పశ్యంస్తదాత్మకం విశ్వం స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయా యతః ॥ ౮౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భాగవతముఖ్యో భగవాన్నారదో హంసయోర్గతిమ్ । ప్రదర్శ్య హ్యముమామన్త్ర్య సిద్ధలోకం తతోఽగమత్ ॥ ౮౨ ॥ ప్రాచీనబర్హీ రాజర్షిః ప్రజాసర్గాభిరక్షణే । ఆదిశ్య పుత్రానగమత్తపసే కపిలాశ్రమమ్ ॥ ౮౩ ॥ తత్రైకాగ్రమనా

ముపసంహరతి ॥ మన ఏవేతి ॥ హే మనుష్యేన్ద్ర, భూతానాం, భవభావనం, జన్మహేతుర్మన ఏవ, తదేవోపపాదయతి, ఆత్మైరిన్ద్రియైః, శ్చరితాన్ పూర్వముపభుక్తాన్ విషయాన్, య, ధ్యానమనసా, ధ్యాయన్, కర్మాణి, అసకృదాచినుతే కరోతి ॥ ౭౯ ॥ సతి కర్మణి, అవిద్యాయాం బన్ధః అవిద్యాయా ఇతి పఞ్చమీ, కర్మణి సతి తత్కృతదేహే నాహంకారమమకారరూపావిద్యాయా, ఆత్మనో, బన్ధః, స్యాత్, స చావిద్యాయా బన్ధః, కర్మకృతః, కర్మ చ విషయానుభవహేతుః, అవిద్యాయాః కర్మ కర్మణాం చావిద్యేత్యనాదిః ప్రవాహ ఇత్యర్థః, తన్మోచనోపాయమాహ - ॥ అత ఇతి ॥ తస్య దేహవిలక్షణస్య బహిష్ఠాత్మకస్య స్వాత్మనోఽవబోధార్థం సర్వాత్మనా కరణత్రయేణ, హరిం భగవన్తం, భజ, ఆత్మాపరోక్ష్యమపి భగవత్ప్రసాదాదేవ భవతీతి భావః ॥ ౮౦ ॥ కథంభూతో జానీయాత్తత్రాహ - విశ్వం చిదచిదాత్మకం జగత్ - భగవదాత్మకం, పశ్యన్, విశ్వస్య తదాత్మకత్వే హేతుం వదన్ హరిం విశినష్టి - యతో హరేః సకాశాత్ విశ్వస్య, స్థితిరప్యయో నాశశ్చ, త్యమీ - భవన్తి, హరేర్విశ్వస్థిత్యాదికారణత్వాద్ధర్యాత్మకం విశ్వం పశ్యతీత్యర్థః, స్థిత్యాదీనాం తదాత్మకత్వే హేతుత్వం శ్రుతం ,,సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి,, ॥ ౮౧ ॥ సంవాదముపసంహరతి మునిః - భాగవతానాం మధ్యే, ముఖ్యః, భగవాన్ - నారదో - హంసయోర్జీవపరయోః - గతిం స్వరూపం - ప్రదర్శ్య ఉపదిశ్య, నృపం ప్రాచీనబర్హిషమామన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య, తతో బ్రహ్మలోకం అగాత్ ॥ ౮౨ ॥ తతః, ప్రాచీనబర్హిః, ప్రజాసృష్టౌ, తద్రక్షణే చ - స్వపుత్రాననుజ్ఞాప్య, స్వయం తపశ్చర్తుం - కపిలాశ్రమమగాత్ ॥ ౮౩ ॥ తత్ర చాశ్రమే, ధీరో వశీకృతేన్ద్రియః - ఏకాగ్రచిత్తః - విముక్తో - భగవచ్చరణామ్బుజం - ధ్యాయన్ - తద్భక్త్యా - తత్సామ్యతాం తేన సామ్యం యస్యేతి బహువ్రీహిః - తత్సామ్యవత్తామిత్యర్థః - ఇయాత్ అగాత్

తత్సాత్మతామితిపాఠే-తేనభగవతాసమానాత్మతాం తత్సాధర్మ్యమిత్యర్థః ॥౮౪॥ శ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ॥
ఏతదితి॥ హేఅనఘ-దేవర్షిణా-గీతం- మేతత్, దధ్యాత్మపారోక్ష్యం-యః పుమాన్-శ్రావయేత్-శృణుయాద్వా,స-లిఙ్గేన సం
సృతిహేతునామనసా-దుఃఖహేతునాబన్ధేనవా - విముచ్యతేముక్తోభవేదిత్యర్థః ॥ ౮౫ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం,
ముకున్దయశసా, యుక్తమితిశేషః - అతఏవ-భువనం - పునానంపవిత్రీకుర్వాణం-నారదముఖాన్నిర్గళితం-ఆత్మనోచం
మనశ్శోధకం - పారమేష్ఠ్యంసర్గోత్కృష్టఫలదం -కర్త్యమానంకథ్యమానం-యఃపుమా - నధిగచ్ఛతి-సపుమాన్,నిరస్త
సమస్తబన్ధః,అస్మిన్,స్వవేసంసారే,నభ్రమతి ॥ ౮౬ ॥ ఉక్తార్థానుపసంహరతి,అద్భుతతమ,మిద,మధ్యాత్మపారో
క్ష్యం,అధ్యాత్మతత్త్వస్య , పారోక్ష్యంపరోక్షవాదో - యస్మిన్-అతఏవా-ద్భుతంఆశ్చర్యం-అధ్యాత్మస్యపారోక్ష్యం
దుశ్శకమిత్యద్భుతమిత్యర్థః,మయా-తుభ్య- మభిహితం - తథా,పుంసఃక్షేత్రజ్ఞస్యస్త్రియాశ్రమఃగృహస్థాశ్రమస్త్వేనరూ
పితస్సంసారశ్చ,కథితఃఅముత్రపరలోకే,సంశయోఫలానుభవవిషయోపవదీయసంశయశ్చ-ఛిన్నః ॥ ౮౭ ॥
ఇతిశ్రీభాగవతవన్ద్రిచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేఅష్టావింశోఽధ్యాయః -
ఏవంప్రచేతసాంవృత్తమసమాప్యైవాన్తరేప్రాచీనబర్హిషోవృత్తాన్తముక్తః- ఇదానీంతద్వృత్తాన్తశేషశుశ్రూ
షయాపృచ్ఛతివిదురః॥ యఇతి ॥ హేబ్రహ్మన్ మైత్రేయ - యే,ప్రాచీనబర్హిషఃపుత్రాః- త్వయాఽభిహితాః, తే-రుద్రగీ
తేనస్తోత్రేణ,హరిం - ప్రతోష్యతోషయిత్వా-కాంసిద్ధింకింఫల,మాపుఃప్రాపుః ॥౧ ॥ హేబార్హస్పత్యమైత్రేయ

ధీశోగోవిన్దచరణామ్బుజమ్। విముక్తసఙ్గోఽనుభజన్భక్త్యాతత్సామ్యతామియాత్॥౮౪॥ఏతదధ్యాత్మపా
రోక్ష్యంగీతందేవర్షిణాఽనఘ।యశ్శ్రావయేద్యశ్శృణుయాత్సలిఙ్గేనవిముచ్యతే॥౮౫॥ఏతన్ముకున్దయశసా
భువనంపునానందేవర్షివర్యముఖనిస్సృతమాత్మశౌచమ్ । యఃకర్త్యమానమధిగచ్ఛతిపారమేష్ఠ్యంనాస్మి
న్భవేభ్రమతిముక్తసమస్తబన్ధః॥౮౬॥ అధ్యాత్మపారోక్ష్యమిదంమయాభిహితమద్భుతమ్।ఏవంస్త్రియా
శ్రమఃపుంసశ్ఛిన్నోఽముత్రచసంశయః॥౮౭॥
ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధే,అష్టావింశోఽధ్యాయః
విదురఉవాచ ॥యేత్వయాఽభిహితాబ్రహ్మన్సుతాఃప్రాచీనబర్హిషః। తేరుద్రగీతేనహరింసిద్ధమాపుఃప్రతో
ష్యకామ్॥౧॥కింబార్హస్పత్యేహపరత్రవాఽథవాకైవల్యనాథప్రియపార్శ్వవర్తినః।ఆసాద్యదేవంగిరిశం
యదృచ్ఛయాప్రాపుఃపరంనూనమథప్రచేతసః॥౨॥మైత్రేయఉవాచ॥ప్రచేతసోఽన్తరుదధౌపితురాదేశకా
రిణః।జపయజ్ఞేనతపసాపురఞ్జనమతోషయన్॥ ౩ ॥ దశవర్షసహస్రాన్తేపురుషస్తుసనాతనః।తేషామావిర
భూత్కృచ్ఛ్రంశాన్తేనశమయన్రుచా॥ ౪ ॥ సుపర్ణస్కన్ధమారూఢోమేరుశృఙ్గమివామ్బుదః।పీతవాసా
మణిగ్రీవఃకుర్వన్వితిమిరాదిశః॥ ౫ ॥ భ్రాజిష్ణునాకనకవర్ణవిభూషణేనభ్రాజత్కపోలవదనోవిలసత్కిరీ

కస్యాం చిద్విద్యాయాం బృహస్పతేర్మైత్రేయశ్శిష్యః , యదృచ్ఛయాగిరిశంప్రాప్య , కైవల్యనాథస్య మోక్షాధిపతే
ర్భగవతో - యఃప్రియోరుద్రః - తస్యపార్శ్వవర్తినస్తేనానుగృహీతాః - ప్రచేతసః , నూనం- పరం మోక్షం -ప్రాపురే
వ,తతఃపూర్వంత్విహాత్రలోకే, పరత్రలోకేవా, కింప్రాపుః ॥ ౨ ॥ ఏవమాపృష్టోమునిఃప్రచేతసాంకథాశేషమా
హ॥ప్రచేతసఇతి ॥ పితు - రాజ్ఞాకారిణః , అన్తరుదధౌసముద్రజలమధ్యే,రుద్రగీతజపయజ్ఞేన,తపసా,తపఆలోచనే,
నిదిధ్యాసనేనచ,నిరఞ్జనంఅపహతపాప్మానం,పరమపురుషం , అతోషయన్ ॥ ౩ ॥ సనాతనఃపరమపురుషః,దశ
వర్షసహస్రాన్తేదశసహస్రసఙ్ఖ్యాతవత్సరపర్యన్తంతపశ్చర్యాన్తే, తేషాం , కృచ్ఛ్రంతపఃక్లేశం,రుచాకాన్త్యా,శ
మయన్-శాన్తేనశుద్ధసత్త్వమయేన-వపుషా-ఆవిరభూత్ ॥ ౪ ॥ హరింవిశినష్టి॥సుపర్ణస్కన్ధమితిసార్ధద్వయేన॥సు
పర్ణస్యగరుడస్య,స్కన్ధం-ఆరూఢః,తముపలక్షయతి , మేరోః, శృఙ్గం,అమ్బుదోనీలమేఘఇవేతి-పీతంపశఙ్గంవాసోవ
స్త్రం-యస్య-మణిఃకౌస్తుభః- గ్రీవాయాం , యస్య-దిశఃవితిమిరాఃప్రకాశబహులాః-కుర్వాణః ॥౫॥ కనకమయశో
భనవర్ణవిభూషణేనా, తఏవ , భ్రాజిష్ణునాప్రకాశస్వభావేన-భ్రాజమానంకపోలంవదనం,యస్య,ప్రకాశమానకిరట
యుక్తః, అష్టాయుధైఃశఙ్ఖచక్రగదాపద్మశార్ఙ్గశరఖడ్గఖేటైః,పద్మస్యాయుధాన్తర్భూతత్వేపిచ్ఛత్రిన్యాయేనాయు
ధశబ్దప్రయుక్తః , పరశుపాశాఙ్కుశాద్యన్యతమోవాత్రాష్టమోవివక్షితః, అనుచరైఃపార్షదైః,మునిభిః,సురేన్ద్రై
ర్బ్రహ్మాదిభిశ్చ, సేవితః , గరుడఏవకిన్నరః , తస్యవేదాత్మకపక్షధ్వనిర్గరుడకిన్నరశబ్దవివక్షితః, తేన,గీతాకీర్తిర్యస్య,య

ద్వా,గరుడాగరుడజాతీయాః,కిన్నరాశ్చ,తైః,గీతాకీర్తిర్యస్య॥౬॥ ॥పీనాశ్చ తేఆయతాశ్చ,స్తే,భుజా,స్తేషాం-మణ్డలం సమూహః,తన్మధ్యే,స్థితయా,లక్ష్మ్యా,స్పర్ధమానా - శ్రీఃశోభా , యస్యాః, స్తయావనమాలయా,పరివృతః,ఆద్యఃఆదౌభవఃజగత్కారణభూతః పురుషః-ప్రపన్నాన్; బర్హిష్మతస్సుతాన్ప్రతి,పర్జన్యనాదఇవ,రుతంనాదో,యస్యాః, స్తయా-వాచాసఘృణః కృపాయుక్తోఽవలోకో,యస్యసఆహ ॥౭॥ ॥హేనృపనన్దనాః-యూయం,మెచ తుష్టాః-వరం-వృణీధ్వం,వః భద్రమస్తు-పరస్పరసౌహృదేనా, పృథగ్ధర్మాః తుల్యధర్మాణః-యూయం-వఃయుష్మాకం-సౌహృదేనా-హం,తుష్టః ॥౮॥ ॥యోనరః , అనుదినం సాయంప్రాతః,శయ్యాయాం,యుష్మాననుస్మరతి-తస్యనరస్య, భ్రాతృషు, ఆత్మసామ్యం ఆత్మనాతుల్యం-స్వాత్మనీవప్రీతిః-తథా-భూతేషు-సౌహృదంచ-భవిష్యతి ॥౯॥ ॥ఏనరా-స్సాయంప్రాతః-సమాహితచిత్తాస్సన్తో-రుద్రగీతేన-మాం-స్తువన్తి-తేభ్యోప్య-హం-కామవరాన్-కామ్యన్తఇతికామాస్తాన్వరానభీష్టాన్ వరాన్-ప్రజ్ఞాంచ దాస్యే-కింపునర్యుష్మాకమ్॥౧౦॥ యత్ యస్మాత్-యూయం-పితు-రాదేశం-ఆజ్ఞాం-ముదా యుక్తాస్సన్తోఽగ్రహీష్టగృహీతవన్తః-అత-వఃయుష్మాకం - ఉశతీకమనీయాకీర్తి-ర్లోకాన్-అనుభవిష్యతిప్రాప్స్యతి-లోకేషువిస్తరిష్యతీత్యర్థః ॥౧౧॥ ॥కణ్డోర్మునేర్దుహితరంయూయముద్వహతే,తివక్ష్యమాణస్తావత్కణ్డుంతత్కన్యాంచప్రస్తౌతి-భవితేతి-విశ్రుతః-విశ్రుతనామ్నాపుత్రః-గుణైర్విశ్రుతః- పితుర్నావమఃనన్యూనః-విశ్రుతాసమః భవితాభవిష్యతీత్యర్థః-

టః । అష్టాయుధైరనుచరైర్మునిభిస్సురేన్ద్రైరాసేవితోగరుడకిన్నరగీతకీర్తిః॥౬॥పీనాయతాష్టభుజమణ్డలమధ్యలక్ష్మ్యాస్పర్ధచ్ఛ్రియాపరివృతోవనమాలయాఽఽద్యః । బర్హిష్మతఃపురుషఆహసుతాన్ప్రపన్నాన్పర్జన్యనాదరుతయాసఘృణావలోకః॥౭॥ శ్రీభగవానువాచ॥వరంవృణీధ్వంభద్రంవోయూయంమేనృపనన్దనాః।సౌహార్దేనాపృథగ్ధర్మాస్తుష్టోహంసౌహృదేనవః॥౮॥యోఽనుస్మరతిశయ్యాయాంయుష్మాననుదినంనరః।తస్యభ్రాతృష్వాత్మసామ్యంతథాభూతేషుసౌహృదమ్ ॥౯॥యేతుమాంరుద్రగీతేనసాయంప్రాతస్సమాహితాః। స్తువన్త్యహంకామవరాన్దాస్యేప్రజ్ఞాంచశోభనామ్ ॥ ౧౦ ॥ యద్యూయంపితురాదేశమగ్రహీష్టముదాన్వితాః।అతోవఉశతీకీర్తిర్లోకాననుభవిష్యతి॥౧౧ ॥ భవితావిశ్రుతఃపుత్రోఽనవమోవిశ్రుతోగుణైః।యఏతామాత్మవీర్యేణత్రిలోకీంపూరయిష్యతి॥ ౧౨ ॥ కణ్డోఃప్రమ్లోచయాఽలబ్ధాకన్యాయామలలోచనా।తాంచాపవిద్ధాంజగృహుర్భూరుహానృపనన్దనాః॥ ౧౩ ॥ క్షుత్క్షామాయాముఖేరాజాసోమఃపీయూషవర్షిణీమ్।దేశినీంరోదమానాయానిదధేసదయాన్వితః ॥ ౧౪ ॥ ప్రజావిసర్గఆదిష్టాఃపిత్రామామనువర్తతా ।తత్రకన్యాంవరారోహాంతాముద్వహతమాచిరమ్॥౧౫॥అపృథగ్ధర్మశీలానాంసర్వేషాంవస్సుమధ్యమా।అపృథగ్ధర్మశీలేయంభూయాత్పత్న్యర్పితాశయా॥ ౧౬ ॥దివ్యవర్షసహస్రాణాంసహస్రమమితౌజసః।భౌమాన్భోక్ష్యథభోగాన్వైదివ్యాంశ్చానుగ్రహాన్మమ॥౧౭॥అథమయ్యనపాయిన్యాభక్త్యా పక్వగుణా

యో-వైశ్రుతః-ఏతాంత్రిలోకీం-ఆత్మనోవీర్యేణసన్తానేన-పూరయిష్యతి॥౧౨॥ వైశ్రుతస్యకణ్డోస్సకాశాత్-ప్రమ్లోచయాతపోనాశార్థమిన్ద్రేణప్రేషితయాప్రమ్లోచాఖ్యయాఅప్సరస్త్రియా-యా-కన్యా - అమలలోచనా-లబ్ధాతాంకన్యామపవిద్ధాం-పునఃస్వర్గంప్రతిగచ్ఛన్త్యాప్రమ్లోచయావృక్షేషుత్యక్తాం-భూరుహావనస్పతయః-జగృహుఃదుహితరమమన్యన్త-హేనృపనన్దనాః ॥ ౧౩ ॥ క్షుధాపీడితాయాః-రోదమానాయాస్తస్యాఃకన్యాయాః-ముఖే-వనస్పతీనాంరాజా-సోమఇతిప్రసిద్ధః-అమృతస్రావిణీం-దేశినీంతర్జనీం-నిదధేనిహితవాన్-అనేనాప్సరసోగర్భసంభవేనామృతాహారేణచతస్యాలావణ్యంక్లేశస్వేదదౌర్గన్ధ్యాదిరాహిత్యంచోక్తమ్॥౧౪॥ మా-మనువర్తమానేన-పిత్రాబర్హిష్మతా-వః-యుష్మభ్యం-ప్రజాసర్గ-ఆదిష్టఃఆజ్ఞాపితః-అతస్తత్రప్రజాసర్గే-యతమానాః-యూయం-తాం-పతిమాకాంక్షన్తీం-కన్యా-ముద్వహత-చిరంవిలమ్బంమాకురుత॥౧౫॥ ననుబహూనాంకథమేకాభార్యాస్యాత్తత్రాహ-అపృథగ్ధర్మశీలంయేషాం-సర్వేషాం-వఃయుష్మాకం-పతిషుభవత్సు-అర్పితః-ఆశయో-యయా-అపృథగ్ధర్మశీలం-యస్యాః-స్సేయం-సుమధ్యమాపత్నీభూయాత్-ధర్మశీలయోరైక్యాన్మద్వాక్యాచ్చనదృష్టవిరోధఇతిభావః॥౧౬॥ దివ్యానాందేవమానపరిచ్ఛిన్నానాం-వర్షసహస్రాణాం-సాహస్రంకాలం - అమితౌజసః - అమితంఓజః ఇన్ద్రియశక్తిర్యేషాం-తే,యూయం-భౌమాన్-భోగాన్-భోక్ష్యథ॥ ౧౭ ॥ అనన్తరం-అవ్యభిచారిణ్యా-మయి-భక్త్యా-పక్వగుణాఃదగ్ధకామాదిమలాః-ఆశయోఽన్తఃకర

౧౮॥శ్లో॥ పా॥పక్వగుణాశ్రయాః॥

ణం-యేషాం తే- అతో-నిరయాత్సంసారా -న్నిర్విద్య నిర్వేదం లబ్ధ్వా-పక్వగుణాశ్రయా ఇతి పాఠే-శాన్తసత్త్వాదిగుణవాస
నాః, మద్ధామ మత్స్థానం, ఉపయాస్యథ ప్రాప్స్యథ ॥ ౧౮ ॥ నను భావుభోగాసక్తానాం నస్త్వద్భక్తిః కథం భవిష్యతి, త
త్రాహ॥ గృహేషు, అవిశతాం ప్రవిష్టానామపి, కుశల, మనభిసంహితఫలం, కర్మ యేషాం, మద్వార్తాయాతయామానాం
మత్కథాక్షపితకాలానాం, గృహాః, బన్ధాయ, నమతాః బన్ధకా న భవన్తి ॥ ౧౯ ॥ త్వద్వార్తాశ్రోతౄణాం గృహైర్నబ
న్ధ ఇతి కుత స్తత్రాహ॥ నవ్యవదితి॥ యద్యస్మాత్, ద్యత్కథాశ్రవణాత్, జ్ఞః సర్వజ్ఞోఽహం, మీశ్వరం, బ్రహ్మవాదిభిః ప్రవక్తృభిర్ని
మిత్తభూతైః, శ్రోతౄణాం, హృత్ హృదయం, నవ్యవత్ ప్రతిపదం నూతనవత్, అయే ప్రాప్నోమి, మనస్యభివ్యక్తో భవా
మి, బ్రహ్మసాక్షాత్కారో భవతీత్యర్థః, నను త్వత్కథాశ్రవణేన కథం బ్రహ్మసాక్షాత్కారః, తత్రాహ, యోఽహమేతదేవ బ్రహ్మ-
తత్ర హేతుం, యతో గతాః యం మాం ప్రాప్తాస్సన్తో- మోహశోకహర్షాన్న ప్రాప్నువన్తి- అతో మత్కథాశ్రవణేన నవ్యవ
న్మమ హృద్యావిర్భావాదస్త్యేవ బ్రహ్మసాక్షాత్కారత్వాద్గృహేషువసతామపనబన్ధ ఇత్యర్థః - నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞ ఇతి
పాఠే-గృహేషు - పరబ్రహ్మభూతం-మాం-కథయద్భిః -యజ్ఞో మద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానయజ్ఞో-నవ్యవచ్ఛిద్యతే విచ్ఛిన్నో న భవ
తి-యజ్ఞం పి నష్టి-యతో జ్ఞానయజ్ఞాత్-సద్గతిం, గతాః, ప్రాకృతైర్మోహాదిభిర్యుక్తా న భవన్తి ॥ ౨౦ ॥ ఏవముక్తప్రకా
రేణ బ్రువాణం-పురుషార్థానా-మాశ్రయం-సుహృత్తమం-జనార్దనం-తస్య జనార్దనస్య- దర్శనేన-ధ్వస్తాని-కామక్రోధాదీ
ని-రజఆదికార్యరూపాణి-మలాని, యేషాం తే, ప్రాఞ్జలయః - గద్గదగిరా-అగృణన్ తుష్టువుః ॥ ౨౧ ॥ అధ్యాత్మికాదిదుః
ఖానాం నాశాయ-ఉదారగుణాః - యస్యాః-హ్వాయైర్నామభిః నిరూపితాః, స, నిరూపితోదారగుణాహ్వాయః తస్మై, మనోవ

శయాః। ఉపయాస్యథ మద్ధామ నిర్విద్య నిరయాదతః॥ ౧౮ ॥ గృహేష్వావిశతాం చాపి పుంసాం కుశలకర్మణామ్।
మద్వార్తాయాతయామానాం న బన్ధాయ గృహా మతాః॥ ౧౯ ॥ నవ్యవద్ధృదయే యజ్ఞో బ్రహ్మైతద్బ్రహ్మవాది
భిః। న ముహ్యన్తి న శోచన్తి న హృష్యన్తి యతో గతాః॥ ౨౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం బ్రువాణం పురుషార్థసాధనం
జనార్దనం ప్రాఞ్జలయః ప్రచేతసః। తద్దర్శనధ్వస్తతమోరజోమలా గిరాఽగృణన్ గద్గదయా సుహృత్తమమ్॥
ప్రచేతస ఊచుః॥ నమో నమః క్లేశవినాశనాయ నిరూపితోదారగుణాహ్వయాయ। నమో వచోవేగపురోజ
వాయ సర్వాక్షమార్గైరగతాధ్వనే నమః ॥ ౨౨ ॥ శుద్ధాయ శాన్తాయ నమస్స్వనిష్ఠయా మనస్యపార్థే విలసద్ద్వ
యాత్మనే। నమో జగత్స్థానలయోదయేషు గృహీతమాయాగుణవిగ్రహాయ॥ ౨౩ ॥ నమో విశుద్ధసత్త్వాయ హ
రయే హరిమేధసే। వాసుదేవాయ కృష్ణాయ ప్రభవే సర్వసాత్వతామ్ ॥ ౨౪ ॥ నమః కమలనాభాయ నమః కమల
మాలినే। నమః కమలపాదాయ నమస్తే కమలేక్షణ ॥ ౨౫ ॥ నమః కమలకిఞ్జల్కపిశఙ్గామలవాససే। సర్వభూతని

చసో, ద్వేగాదపి, పురోఽగ్రతో, వేగో, యస్య, వాఙ్మనసాగోచరా యేత్యర్థః సర్వేషాం, మక్షాణామిన్ద్రియాణాం, మార్గా
న్వృత్తయః, తైః, రగతః అవిషయీకృతః, అధ్వాస్వప్రాప్త్యుపాయః, యస్య, ఇన్ద్రియద్వారాఽగోచరస్వప్రాప్త్యుపా
యాయేత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ శుద్ధాయ కర్మోపాధిరహితాయ, శాన్తాయ ఊర్మిషట్కరహితాయ, తత్ర హేతుః స్వనిష్ఠయా-
స్వస్మిన్నిష్ఠా అవిచ్ఛేదః, అవిచ్ఛిన్నస్వానుభూత్యా, అపార్థే అపగతపురుషార్థే, పురుషార్థభూతస్వరూపజ్ఞానరహితే
మనసి, విలసత్ పరస్వరవైలక్షణ్యేన స్ఫురత్, ద్వయం దేహాత్మనోర్ద్వయం, యేషాం తే, విలసద్ద్వయాః, స్వస్వరూపజ్ఞాన
విధురే పమనసి భగవత్ప్రసాదవశాద్దేహాత్మజ్ఞానసంపన్నా ఇత్యర్థః, తేషాం జీవానాం, ఆత్మనే నిరతిశయప్రీతివిషయా
య, జగతః, స్థానలయోదయేషు స్థితిలయోత్పత్తిషు నిమిత్తభూతాసు, జగత్స్థిత్యాద్యర్థం, గృహీతా-మాయా-సఙ్కల్పాత్మ
కం జ్ఞానం ,,మాయావయునం జ్ఞాన,, మితి జ్ఞానపర్యాయత్వాన్మాయాశబ్దస్య, గుణాః తమోరజసీ, ఏవ విగ్రహశ్చాప్యదక్షిణ్యా
ఖ్యాయస్య-స్థిత్యర్థం స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహః , లయార్థముత్పత్త్యర్థం తు తమోరజః ప్రధానరుద్రబ్రహ్మవి
గ్రహ-స్తస్మా ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ స్థిత్యర్థపి స్తుతనోః ప్రాకృతత్వశఙ్కాపరిహారాయ ప్రాహుః - విశుద్ధసత్త్వాయేతి
హరయే బన్ధహారిణే- హరిమేధసే దురితహారిమనీషావిషయాయ - సర్వభూతాన్తరాత్మనే ఆనన్దకరాయ-సాత్వతాం భక్తా
నాం-ప్రభవే ॥ ౨౪ ॥ కమలం జగదుత్పత్తిస్థానాత్మకం, నాభౌ-యస్య, కమలమాలాఽస్యాస్తీతి-తస్మై వ్రీహ్యాదిత్వా
న్మత్వర్థీయ ఇనిః-కమలవత్పాదౌ కోమలౌ సుగన్ధీ సున్దరౌ చ యస్య-కమలదళవద్విశాలే అక్షిణీ యస్య ॥ ౨౫ ॥ కమలకిఞ్జల్క
వ-త్పిశఙ్గం- అమలం చ, వాసో వస్త్రం, యస్య, సర్వభూతానాం-నివాసాయ ఆధారాయ, సర్వాణి, భూతాని-నివాసః నివా

౨౦॥ శ్లో॥ పా॥ నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞః.

సస్థానం శరీరం-యస్యేతి వా-యద్యపీదం విశేషణద్వయం వాసుదేవాయేత్యనేనైవ గతం-తథాపి తద్వివరణరూపమిదం వ్యాఖ్యేయం-సాక్షిణే సర్వసాక్షాద్ద్రష్ట్రే-తుభ్యం-నమో-యజ్ఞేహసాకరవామ ॥ ౨౬ ॥ భగవద్దర్శనేనైవాత్మనామవాప్తసమస్తపురుషార్థతామాహుః, ఆవిష్కృతమితి అశేషాణాం-క్లేశానాం - సంక్షయో-యస్మాత్, తదేతద్రూపం, భవతా, తాపత్రయాతురాణామస్మాకం ఆవిష్కృతం ప్రకటీకృతం-ఇతోఽన్యత్ కిమనుకమ్పనమస్తి ఇయమేవ త్వయా కర్తవ్యాఽనుకమ్పేత్యర్థః అతో నాస్మాభిర్వరణీయోఽస్తీతి భావః ॥ ౨౭ ॥ హే అభద్రనిరాసక-వత్సలైః-ప్రభుభిః-దీనేషు భావ్యం కర్తవ్యమేతావదేవ కిం తత్-తత్రాహ, అస్మదీయా ఏత ఇతి బుద్ధ్యా ఉచితకాలేఽనుస్మర్యత ఇతి యత్ - త్వయాతురూపమపదర్శితమితి భావః ॥ ౨౮ ॥ యేనానుస్మరణేన, క్షుల్లకానాం క్షుద్రాణాం, ముపశాన్తిః-దురితోపశాన్తిర్భవతి, కించ, ఈహతాం కామయమానానాం, నోఽస్మాకం, అన్తర్హృదయే-అన్తరాత్మత్వేన స్థితో-భవాన్-ఆశిషః కామాన్, కస్మాద్ధేతోః-న వేద, జానాత్యేవేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ తథాపి వక్తవ్యం చేత్, తర్హి, యేషామస్మాకం, భగవాన్, ప్రసన్నః, అసావేవ, వరః కుతః, యతః- త్వమపవర్గగురుః ముక్తిసాధనోపదేష్టా-గతిః అపవర్గసాధనభూతశ్చ ॥ ౩౦ ॥ యద్యప్యేవం, తథాపి- హే నాథ, పరతో దేహవిలక్షణాత్, ఆత్మనః, పరాత్ విలక్షణాత్, త్వత్ త్వత్తః ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాత్ త్వత్త ఇత్యర్థః, వరం వృణీమహే, కం వరం, వృణుత ఇతి వివిత్సాయాం, త్వదీయానన్తగుణగణానుకథనానుశ్రవణపరాయణానాం భాగవతానాం సఙ్గమితి వక్తుం తావదనన్తత్వమాహ, యత్ యస్మాత్ త్వద్విభూతీనాం - అన్తో నహ్యస్తి, అతః, త్వం, అనన్త ఇతి గీయ

వాసాయనమో యజ్ఞేహసాక్షిణే॥౨౬॥ రూపం భగవతా త్వేతదశేషక్లేశసంక్షయమ్ । ఆవిష్కృతం నః క్లిష్టానాం కిమన్యదనుకమ్పితమ్॥౨౭॥ ఏతావదేవ విభుభిర్భావ్యం దీనేషు వత్సలైః । యదనుస్మర్యతే కాలే స్వబుద్ధ్యాఽభద్రరన్ధన॥౨౮॥ యేనోపశాన్తిర్భూతానాం క్షుల్లకానామపీహతామ్ । అన్తర్హితోఽన్తర్హృదయే కస్మాన్నో వేద నాశిషః॥౨౯॥ అసావేవ వరోఽస్మాకమీప్సితో జగతః పతే। ప్రసన్నో భగవాన్యేషామపవర్గగురుర్గతిః॥ వరం వృణీమహేఽథాపి నాథ త్వత్పరతః పరాత్। న హ్యన్తస్త్వద్విభూతీనాం సోఽనన్త ఇతి గీయసే ॥౩౧॥ పారిజాతేఽఞ్జసా లబ్ధే సారఙ్గోఽన్యన్న సేవతే। త్వదఙ్ఘ్రిమూలమాసాద్య సాక్షాత్కిం కిం వృణీమహి ॥ ౩౨ ॥ యావత్తే మాయయా స్పృష్టా భ్రమామ ఇహ కర్మభిః। తావద్భవత్ప్రసఙ్గానాం సఙ్గః స్యాన్నో భవే భవే॥౩౩॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవమ్। భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౩౪ ॥ యత్రేడ్యన్తే కథా మృష్టాస్తృష్ణాయాః ప్రశమో యతః। నిర్వైరం యత్ర భూతేషు నోద్వేగో యత్ర కశ్చన॥౩౫॥ యత్ర నారాయణః సాక్షాన్న్యాసినాం పరమా గతిః। ప్రస్తూయతే సత్కథాసు ముక్తసఙ్గైః పునః పునః ॥ ౩౬ ॥ తేషాం విచరతాం పద్భ్యాం తీర్థానాం పావనేచ్ఛయా। భీతస్య కిం న రోచేత తావకానాం సమాగమః ॥ ౩౭ ॥ వయం తు సాక్షాద్భగవన్ భవస్య ప్రియస్య సఖ్యుః క్షణసఙ్గమేన । సుదుశ్చికిత్స్యస్య భవస్య మృత్యోర్భిషక్తమం

సే ॥ ౩౧ ॥ భాగవతసఙ్గలభ్యత్వద్గుణానుభవమన్తరేణాన్యం న వృణీమహ ఇత్యాహుః - పారిజాతే మకరన్దనిర్భరే, లబ్ధే సతి, సారఙ్గో భృఙ్గోఽన్యం, న సేవతే, ఏవం, త్వదఙ్ఘ్రిమూలం రతిశయసుఖావహం, ఆసాద్య- కిం కిం వృణీమహే, న కిమపీత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఏతావదేవ ప్రార్థయామ ఇత్యాహుః- తే తవ - మాయయా, స్పృష్టా మోహితాస్సన్తో - వయం స్వకర్మభిరిహ సంసారే, యావద్భ్రమామ-తావద్భవతః ప్రసఙ్గో యేషాం, తేషాం, భాగవతానాం, సఙ్గః, ప్రతిజన్మ, నోఽస్మాకం, స్యాత్, ఇత్యేవ ఏవ, వరోఽస్మాభిర్వ్రియత ఇత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ నను రాజ్యభోగస్వర్గాద్యాః కిం త్యాజ్యమిదం ప్రార్థ్యత ఇత్యత్రాహుః॥ తులయామేతి॥ భగవత్సఙ్గినాం, సఙ్గస్య, లవేనాపి లేశేనాపి స్వర్గాదికం, న తులయామ న తుల్యం మన్యామహే కిముత-మర్త్యానాం నశ్వరశీలానాం, ఆశిషః రాజ్యభోగాదిరూపాః, తులయామ ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ సత్సఙ్గస్యైశ్వర్యం ప్రపఞ్చయన్తి॥ యత్రేతి త్రిభిః॥ యత్ర భాగవతేషు, మృష్టాః, కర్తరి క్తః, పాపశోధికాః, మధురా వా - కథాః భగవత్కథాః, ఈడ్యన్తే స్తూయన్తే, యతః యాభ్యః కథాభ్యః శ్రూయమాణాభ్యః-తృష్ణాయా విషయబుభుక్షాయాః- ప్రశాన్తిః, యత్ర సత్సఙ్గే సతి-భూతేషు-నిర్వైరం వైరాభావః-యత్ర సత్సఙ్గే సతి-కశ్చన - ఉద్వేగః భయం చ-నాస్తి ॥ ౩౫ ॥ యత్ర సత్కథాసు-ముక్తసఙ్గైః, సద్భిః-పునః పునః-భగవాన్నారాయణ ఏవ-న్యాసినాం సంన్యాసినాం-గతిరిష్టోపాయః-ప్రస్తూయతే ॥ ౩౬ ॥ తేషాం సతాం, తీర్థానాం గఙ్గాదీనాం, పావనేచ్ఛయా గఙ్గాదీన్ పవిత్రీకర్తుమిచ్ఛయా, పద్భ్యాం-చరతాం తావకానాం త్వద్భక్తానాం-సమాగమః-సఙ్గమః-సంసారాద్భీతస్య- కిం న రోచేత రోచత ఏవేత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ సత్సఙ్గి

స్వఫలమస్మాభిరేవానుమాతమిత్యాహుః॥ వయంత్వితి ॥ హేభగవన్-త్వం ప్రియస్య-త్వత్సఖస్య - భవరూపమృత్యుచికిత్స
కస్య-భవస్యరుద్రస్య-క్షణమాత్రసఙ్గమేన-భిషక్తమంసంసృతిరూపరోగనివారకం- త్వాం, గతింశరణం-గతాఃప్రాప్తాః
స్మ ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ ఏవంసత్సఙ్గంవృత్వావరాన్తరంవృణుతే॥ యన్నఇతిద్వాభ్యాం ॥ యదస్మదీయమధ్యయనాదికం-తదేత
త్సర్వం, సర్వాన్తరాత్మనఃపరస్యపురుషస్య- తవ, పరితోషణాయవృణీమహే , త్వత్పరితోషణాయభవత్విత్యన్వయః-నో
ఽస్మాభిః-ప్రసాదితాఃప్రపాదంప్రాపితాః, సన్తత-మనువృత్త్యా-గురవః- వృద్ధాః - విప్రాశ్చ-ప్రసాదితాఃఆర్యాగుర్వాద
యో-నతానమస్కృతాః-తథా-సుహృదాదయః అనసూయయైవ-ప్రసాదితాః-నిరన్ధసాంనిరన్నానాం-నః-అదభ్రంబ
హుకాలం-అప్సుజలేషు-యత్సుతప్తం-తపః-ఏతత్ అధ్యయనగుర్వాదిప్రసాదనమస్కారతపఆదికమ్ ✽ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ✽
అజానతామప్యస్మాకంత్వత్స్తుతిర్న్యాయ్యేత్యాహుః॥ మన్వాదయః-తత్ర-భవోరుద్రః- తథా - యేతపోజ్ఞానాభ్యాం
కర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం-విశుద్ధం-సత్వంఅన్తఃకరణం - యేషాం- తే తవ-మహిమ్నఽదృష్టంపారంయైస్తే-తథా
భూతాఅపి-త్వా-మాత్మసమంస్వమత్యనురూపంయథాతథా- స్తువన్తి-అథో అతః-వయమపి-గృణీమః ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ ఏవ
మాత్మనాం స్తుత్యర్హతామావిష్కృత్య స్తువన్తోనమస్కుర్వన్తి-సమాయసర్వభూతసమాయ - వైషమ్యరహితాయేత్య
ర్థః-తత్రహేతుః-శుద్ధాయఅపాపవిద్ధాయ - పాపహేతుకంహివైషమ్యం - పరమపురుషాయ-శుద్ధసత్వమూర్తయే-వా
సుదేవాయ-నమః ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ ఏవంప్రచేతోభిరభిష్టుతో, భగవాన్- ప్రీతః తత్సత్యాతథేత్యాహ - యుష్మద్వరణానుసా

ఽద్యగతింగతాస్మ ॥ ౩౮ ॥ యన్నస్స్వధీతంగురవఃప్రసాదితావిప్రాశ్చవృద్ధాశ్చసదాఽనువృత్త్యా। ఆర్యా
నతాః సుహృదోభ్రాతరశ్చభూతానిసర్వాణ్యనసూయయైవ ॥ ౩౯ ॥ యన్నస్సుతప్తంతపఏతదీశనిరన్ధ
సాంకాలమదభ్రమప్సు । సర్వంతదేతత్పురుషస్యభూమ్నోవృణీమహేతేపరితోషణాయ ॥ ౪౦ ॥ మనుస్స్వ
యంభూర్భగవాన్భవశ్చయేఽన్యేతపోజ్ఞానవిశుద్ధసత్వాః। అదృష్టపారాఅపియన్మహిమ్నస్స్తువన్త్యథో
త్వాఽఽత్మసమంగృణీమః ॥ ౪౧ ॥ నమస్సమాయశుద్ధాయపురుషాయపరాయచ। వాసుదేవాయసత్వాయ
తుభ్యంభగవతేనమః ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇతిప్రచేతోభిరభిష్టుతోహరిః ప్రీతస్తథేత్యాహశరణ్యవ
త్సలః । అనిచ్ఛతాం యానమతృప్తచక్షుషాంయయౌస్వధామాఽనపవర్గవీర్యః ॥ ౪౩ ॥ అథనిర్యాయసలి
లాత్ప్రచేతసఉదన్వతః। వీక్ష్యాకుప్యన్ద్రుమైశ్ఛన్నాంగాంగాంరోద్ధుమివోచ్ఛ్రితైః ॥ ౪౪ ॥ తతోఽగ్ని
మారుతౌరాజన్నముఞ్చన్ముఖతోరుషా । మహీంనిర్వీరుధంకర్తుంసంవర్తకఇవాత్యయే ॥ ౪౫ ॥ భస్మసా
త్క్రియమాణాంస్తాన్ద్రుమాన్వీక్ష్యపితామహః । ఆగతశ్శమయామాసపుత్రాన్బర్హిష్మతోనయైః ॥ ౪౬ ॥
తత్రావశిష్టాయేవృక్షాభీతాదుహితరంతదా। ఉజ్జహ్రుస్తేప్రచేతోభ్యఉపదిష్టాస్స్వయంభువా ॥ ౪౭ ॥ తే
చబ్రహ్మణఆదేశాన్మారిషాముపయేమిరే। యస్యాంమహదవజ్ఞానాదజన్యజనయోనిజః ॥ ౪౮ ॥ చాక్షుషే
త్వన్తరేప్రాప్తేప్రాక్సర్గేకాలవిద్రుతే। యస్ససర్జప్రజాఇష్టాస్సదక్షోదైవచోదితః॥ ౪౯ ॥ యోజాయమా

రేణయుష్మదిష్టసిద్ధిరస్త్విత్యాహ, స్వలావణ్యానుభవేనాతృప్తాని - చక్షూంషి, యేషాం- తేషాం-అతఏవ-స్వయానం-అని
చ్ఛతాం, ప్రచేతసాంఅనపవర్గవీర్యఃఅపారపరాక్రమోభగవాన్ - శరణ్యవత్సలః స్వలోకంప్రతియయౌ ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽
అథ-ప్రచేతస-ఉదన్వతఃసముద్రస్య-జలా-న్నిర్గత్య, గాంస్వర్గం, రోద్ధుమివ -ఉచ్ఛ్రితైరున్నతైర్ద్రుమైః-చ్ఛాంమహీం ఛ
న్నాంవీక్ష్య-ద్రుమేభ్యో-ఽకుప్యన్- తదాహ - ప్రాచీనబర్హిషఃప్రవ్రజితత్వాదరాజకత్వాద్యథావాద్యామిర్ద్రుమైః
ప్రచ్ఛన్నానాత్ ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ మహీంనిరస్తావిరుధంయస్యాస్తథాభూతాం-కర్తుం-సంవర్తకకల్పాన్తే - అప్యయేనాశే-
ఉపస్థితేసతి, యథా-తథా- హేరాజన్-రుషా-స్వముఖేభ్యః అగ్నివాయూ, అముఞ్చన్ ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ తాభ్యాం-ద్రుమాన్-
భస్మీక్రియమాణాన్ - తాన్ప్రచేతసశ్చ - వీక్ష్య , చతుర్ముఖ-ఆగత్య, నయైరుక్తిభిః-బర్హిష్మతస్సుతాన్, శమయా
మాసశాన్తానకరోత్ ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ తత్ర-తేషుశాన్తేషుసత్సు- అవశిష్టా-యే , వృక్షాఃవృక్షాభిమానిదేవతాః-భీతాస్సన్తః
స్వయంభువా , ఉపదిష్టాః-దుహితరం-ప్రచేతోభ్య, ఉపజహ్రుః సమర్పయామాసుః ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ తేచప్రచేతసః-బ్రహ్మ
ణ, ఆజ్ఞయా-మారిషాఖ్యాం-స్త్రియ, ముపయేమిరే-యస్యాం మారిషాయాం, అజనయోనిజః-అజనో బ్రహ్మా-సఏవ-యోనిః
తస్మాజ్జాతో, దక్షో-మహదవజ్ఞానాత్ రుద్రావహేలనాద్ధేతోః అజనిఉత్పాదితః-ప్రచేతోభిరితి శేషః ✽ ॥ ౪౮ ॥ ✽ కోఽసావ
జనయోనిజం-యో, మారిషాయాం జాత, స్తత్రాహ, చాక్షుషే మన్వన్తరే-ప్రాప్తే, పూర్వమన్వన్తరసర్గే-కాలేన, విద్రుతే
ఉపసంహృతేసతి-దైవేనేశ్వరేణ, చోదితస్సన్, ఇష్టాః, ప్రజాః, యస్ససర్జసృష్టవాన్, స, నామ్నా, దక్షః ॥ ౪౯ ॥ ✽ తస్మిన్

దక్షశబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ య ఇతి ॥ యో జాయమానః-స్వయా, రుచా ప్రభయా, సర్వేషాం తేజస్వినాం, తేజ-ఉపాదత్త ఆచ్ఛాదితవాన్, తస్మాద్దాక్ష్యాత్ పరతేజఃపరిచ్ఛాదనసమర్థత్వాత్, కర్మణా చ నిమిత్తేన, కర్మణి దక్షత్వాచ్చ, దక్ష ఇత్యబ్రువన్, లోకా ఇతి శేషః ॥౫౦॥ యం చ, కర్మదాక్ష్యాద్దక్షమబ్రువన్ తమనాదిర్భగవాన్ బ్రహ్మా-ప్రజానాం-సర్గే రక్షాయాం చ-యుయోజ ఆదిదేశ-స దక్షోఽన్యాన్ మరీచ్యాదీన్, ప్రజాపతీన్, తద్వ్యాపారేషు-నియుక్తవాన్ ॥౫౧॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః. ****

ఏవం తపస్తోషితప్రత్యక్షితపరమాత్మానః ప్రచేతసో మారిషాముపయమ్య తస్యాం పుత్రముత్పాదయామాసురిత్యుక్తం - అథ భగవదాదిష్టదివ్యసహస్రపర్యన్తానుభూతరాజ్యభోగా ఆత్మజారోపితరాజ్యభారాః ప్రవిష్టజాజల్యాశ్రమాః నారదోపదిష్టాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యా ఉపాసితపరమాత్మానస్తత్పదమాపురితి వదన్నుపసంహరతి త్రింశేన మునిః॥ తత ఇతి॥ దివ్యవర్షసహస్రాన్తే-ఉత్పన్నవివేకాత్మకజ్ఞానాః-అధోక్షజస్య- భాషితం వచః - స్మరన్తః-ఆత్మజే దక్షే-భార్యాం-విసృజ్య-భార్యాపోషణమాత్మజాధీనం కృత్వా-గృహాత్ ప్రావ్రజన్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మసత్త్రేణ జ్ఞానయజ్ఞేన-న్యాసవిధినా వా, దీక్షితాః, సఙ్కల్పితబ్రహ్మసత్త్రా బభూవురిత్యర్థః, బ్రహ్మసత్త్రం విశినష్టి-సర్వభూతాత్మమేధసేతి॥ సర్వభూతేషు- ఆత్మా పరమాత్మా, మేధా జ్ఞానం, యస్మిన్- తేన సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనాత్మకజ్ఞానేనేత్యర్థః-ప్రథమాన్తపాఠే, ప్రచేతసాం విశేషణం, సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనయుక్తాః, క్వ దీక్షితాః- తత్రాహ-ప్రతీచ్యాం దిశి-వేలాయాం

నస్సర్వేషాం తేజస్తేజస్వినాం రుచా। స్వయోపాదత్త దాక్ష్యాచ్చ కర్మణా దక్షమబ్రువన్ ॥ ౫౦ ॥ తం ప్రజాసర్గరక్షాయామనాదిర్భరతర్షభ। యుయోజ యుయుజేఽన్యాంశ్చ స వై సర్వప్రజాపతీన్ ॥౫౧॥ ****

**** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః ****

మైత్రేయ ఉవాచ॥ తత ఉత్పన్నవిజ్ఞానా ఆశ్వధోక్షజభాషితమ్। స్మరన్త ఆత్మజే భార్యాం విసృజ్య ప్రావ్రజన్ గృహాత్ ॥ ౧ ॥ దీక్షితా బ్రహ్మసత్త్రేణ సర్వభూతాత్మమేధసా। ప్రతీచ్యాం దిశి వేలాయాం సిద్ధోఽభూద్యత్ర జాజలిః ॥ ౨ ॥ తాన్నిర్జితప్రాణమనోవచోదృశో జితాసనాన్ శాన్తసమానవిగ్రహాన్। పరేఽమలే బ్రహ్మణి యోజితాత్మనస్సురాసురేడ్యో దదృశే స నారదః ॥ ౩ ॥ తమాగతం త ఉత్థాయ ప్రణిపత్యాభివాద్య చ। పూజయిత్వా యథాదేశం సుఖాసీనమథాబ్రువన్ ॥౪॥ స్వాగతం తే సురర్షేఽద్య దిష్ట్యా నో దర్శనం గతః। తవ చఙ్క్రమణం బ్రహ్మన్నభయాయ యథా రవేః ॥౫॥ యదాదిష్టం భగవతా శివేనాధోక్షజేన చ। తద్గృహేషు ప్రసక్తానాం ప్రాయశః క్షపితం ప్రభో ॥ ౬ ॥ తన్నః ప్రద్యోతయాధ్యాత్మజ్ఞానం తత్త్వార్థదర్శనమ్। యేనాఞ్జసా తరిష్యామో దుస్తరం భవసాగరమ్ ॥౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి ప్రచేతసా పృష్టో భగవాన్నారదో మునిః। భగవత్యుత్తమశ్లోక ఆవిష్టాత్మాఽబ్రవీన్నృపాన్ ॥౮॥ నారద ఉవాచ॥ తజ్జన్మ తాని కర్మాణి తదాయుస్తన్మనో వచః।

సముద్రతటే-యత్ర, జాజలిర్నామ ఋషిః, సిద్ధోఽభూత్ ముక్తో బభూవ ॥౨॥ తాన్ ప్రచేతసః, నిర్జితాః ప్రాణమనోవచోదృశో-యైః-తే, జితమాసనం యైస్తే, శాన్తా నిర్వ్యాపారాః, సమానా మూలాధారాదారభ్య ఋజవో, విగ్రహా-యేషాం- పరే, బ్రహ్మణి, యోజితః ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీతేత్యుక్తరీత్యా సమర్పిత-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా, యైస్తే, తాన్, సురాసురైః, ఈడ్యః స్తుత్యో-నారదః, దదృశే దృష్టవాన్ ॥౩॥ సమ్యగుత్థాయ-ప్రణిపత్య దణ్డవత్ప్రణమ్య అభివాద్య గోత్రసూత్రనామాదికం సఙ్కీర్త్య, యథావిధి పూజయిత్వా, సుఖే మృదులే, ఆసనే, ఆసీనం, అబ్రువన్ ఊచుః ॥౪॥ ఉక్తమేవాహ ॥ స్వాగతమితి॥ హే సురర్షే, తే త్వయా, స్వాగతం-దిష్ట్యా దైవవశేన, నోఽస్మాకం, దర్శనం గతః అస్మదీయచక్షుర్విషయో జాతః, హే బ్రహ్మన్, తవ- చఙ్క్రమణం, లోకానామభయాయ ముక్తిసాధనోపదేశేన రక్షణాయ, న విద్యతే భయం యస్మాత్తస్మై, యథా రవేశ్చఙ్క్రమణం, తద్వత్, సూర్యచఙ్క్రమణం హి సమీహితసాధనానుష్ఠాపనేన లోకరక్షణార్థమ् ॥౫॥ శివేనాధోక్షజేన చ, యదాత్మతత్త్వముపదిష్టం, తత్-గృహేషు ప్రసక్తానాం, నః-క్షపితం విస్మృతమ్ ॥౬॥ తద్విస్మృతం, తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వానాం, అర్థానాం పురుషార్థానాం చ, దర్శనం జ్ఞానం, యస్మిన్, తదధ్యాత్మం జ్ఞానం నోఽస్మభ్యం, ప్రద్యోతయ ప్రకాశయ - యేన త్వయా ప్రద్యోతితేనాధ్యాత్మజ్ఞానేన, దుస్తరం-భవార్ణవం, అఞ్జసా సుఖేన-తరిష్యామః ॥౭॥ ఇత్యేవం, ప్రచేతసా-పృష్ట ఇతి పాఠః ప్రాధాన్యాదేకస్య నిర్దేశః- ప్రచేతోభిః పృష్ట ఇత్యర్థః, భగవతి, ఆవిష్టః ఆసక్త ఆత్మా మనో, యస్య, స-భగవాన్నారదః, మునీన్ మననశీలాన్ ప్రచేతసః ప్రత్యబ్రవీత్ ॥౮॥ అహో గృహప్రసక్త్యా హరిసేవాం వినా సర్వం జన్మకర్మాదికం వ్యర్థీకృతమితి శోచన్నాహ॥ తజ్జన్మేతి చతుర్భిః॥ యేన జన్మాదినా-విశ్వాత్మా, హరిః-సేవ్య

తేఽతే దేవజన్మకర్మాదికం, సార్థకం, భగవత్సేవాపి నిరన్తరం తు వ్యర్థమిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ శుక్లం యోనిం, విశిష్టయోన్యుత్పత్తిరూపం, సావిత్రం ఉపనయననిమిత్తం జన్మ, యాజ్ఞికం యజ్ఞదీక్షయా జన్మ, ఏభిస్త్రిభిర్జన్మభిః, భగవత్సేవావిధురైః, కిం ఫలమస్తి – తథా – త్రయీవిహితైః, కర్మభిః – పుంసః, విబుధాయుషాఽపి – వచోభిర్వాగ్విలాసైః – నిపుణయా సూక్ష్మయా – బలేనేన్ద్రియాణాం – రాధసా పాటవేన ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ యోగేన ప్రాణాయామాదినా – సాంఖ్యేన దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానమాత్రేణ – చతుర్థాశ్రమాధ్యయనాభ్యాం – శ్రేయస్సాధనైరన్యైర్వ్రతైశ్చ, య ఆత్మదా బలదా, ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా ఆత్మపర్యన్తప్రదానచతురః, ఆశ్రితబన్ధుర్హరిః, భగవాన్, యత్ర జన్మాదిషు నాస్తి, యైర్జన్మాదిభిర్నారాధ్యతే, తైః, కిం ప్రయోజనమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ జన్మాదీనాం ప్రతినియతఫలానాం భగవత్సేవావైధుర్యమాత్రేణ కుతో నిష్ఫలతేత్యాహ ॥ అర్థతః వస్తుతః, సర్వేషామపి శ్రేయసాం, పరమాత్మా హరిః, అవధిః పరాకాష్ఠా, హరేరన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యర్థః, కుతః, యతో, హరిః సర్వేషాం, ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః, నిరతిశయానన్దరూపప్రీతివిషయ ఏవ హి పరమం శ్రేయః, ప్రియత్వే హేతుం, ఆత్మా, ఆత్మా హి నిరతిశయప్రీతివిషయః, యస్య ప్రత్యగాత్మనస్సంబన్ధాద్దేహపత్యగృహపశ్వాదికం సంబన్ధపారంపర్యేణవ్యవస్థితప్రీతివిషయం తస్యాప్యాత్మేత్యర్థః, న కేవలం ప్రియ ఏవ, కింతు, స్వాత్మపర్యన్తపురుషార్థప్రదశ్చ, బలిప్రభృతిభ్యస్స్వాత్మదానం ప్రసిద్ధమ్ ॥ ౧౩ ॥ కించ తత్ఫలసాధనతయేన్ద్రాదిదేవతారాధనమపి భగవత్యేవ పర్యవస్యతి తస్య సర్వదేవతాన్తరాత్మత్వాత్, అతస్సాక్షాత్తదారాధనమేవ సర్వదేవతాప్రీతిద్వారా సమీహితపురుషార్థహేతురితి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ తరోర్వృక్షస్య, మూలనిషేచనేన జలసేకేన – స్కన్ధాదయః – యథా తృప్యన్తి – న తు ప్రత్యేకం స్కన్ధాదిసేచనేన – తత్ర స్కన్ధా మూలాత్పృథగ్విభాగాః భుజాస్తేషాం విభాగాః ఉరవస్తేషామపి విభాగాః శాఖాస్తేషామపి విభాగా ఉపశాఖాః, ఏతదు

నృణాం యేన హి విశ్వాత్మా సేవ్యతే హరిరీశ్వరః ॥ ౯ ॥ కిం జన్మభిస్త్రిభిర్వేహ శౌక్ల్యసావిత్రయాజ్ఞికైః । కర్మభిర్వా త్రయీప్రోక్తైః పుంసోఽపి విబుధాయుషా ॥ ౧౦ ॥ శ్రుతేన తపసా వా కిం వచోభిశ్చిత్తవృత్తిభిః । బుద్ధ్యా వా కిం నిపుణయా బలేనేన్ద్రియరాధసా ॥ ౧౧ ॥ కిం వా యోగేన సాంఖ్యేన న్యాసస్వాధ్యాయయోరపి । కిం వా శ్రేయోభిరన్యైశ్చ న యత్రాత్మప్రదో హరిః ॥ ౧౨ ॥ శ్రేయసామపి సర్వేషామాత్మా హ్యవధిరర్థతః । సర్వేషామపి భూతానాం హరిరాత్మాత్మదః ప్రియః ॥ ౧౩ ॥ యథా తరోర్మూలనిషేచనేన తృప్యన్తి తత్స్కన్ధభుజోరుశాఖాః । ప్రాణోపహారాచ్చ యథేన్ద్రియాణాం తథైవ సర్వార్హణమచ్యుతేజ్యా ॥ ౧౪ ॥ యథైవ సూర్యాత్ప్రభవన్తి వారః పునశ్చ తస్మిన్ప్రవిశన్తి కాలే । భూతాని భూమౌ స్థిరజఙ్గమాని తథా హరావేవ గుణప్రవాహః ॥ ౧౫ ॥ ఏతత్పదం తజ్జగదాత్మనః పరం సకృద్విభాతం సవితుర్యథా ప్రభా । యథాఽసవో జాగ్రతి సుప్తశక్తయో ద్రవ్యక్రియాజ్ఞానభిదాభ్రమాత్యయే ॥ ౧౬ ॥ యథా నభస్యభ్రతమఃప్రకాశా భవన్తి భూమా న భవన్త్యనుక్ర

పలక్షణం, తత్ర పుష్పఫలాదయోఽపి తృప్యన్తి – యథా చ, ప్రాణోపహారాత్ ప్రాణాద్యాహుతేః, భోజనాదేరియావత్, సర్వేన్ద్రియాణాం తృప్తిర్భవతి, న తు తత్తదిన్ద్రియేషు పృథగన్నలేపనేన, తథాఽచ్యుతేజ్యా భగవదారాధనం, సర్వార్హణం సర్వదేవతార్హణసామ్యం ఫలం సాధయతి ॥ ౧౪ ॥ కుతః, సర్వకారణత్వాత్సర్వాన్తరాత్మత్వాచ్చేతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథైవేతి ద్వాభ్యాం ॥ యథైవ, వారః ఆపః వర్షాకాలే, సూర్యాత్ప్రభవన్తి, ఉద్భవన్తి, గ్రీష్మే చ, తస్మిన్నేవ, ప్రవిశన్తి, అస్య ప్రసిద్ధత్వేన దృష్టాన్తాన్తరమాహ ॥ యథా, భూతాని – స్థావరజఙ్గమాత్మకాని – భూమావేవ, ప్రభవన్తి, ప్రవిశన్తి చ, తథా, గుణప్రవాహః గుణపరిణామరూపః ప్రపఞ్చః, హరావేవ కారణభూతే, ఉద్భవతి లీనో భవతి చ ॥ ౧౫ ॥ ఏవం సర్వకారణత్వముక్తం, అథ సర్వాత్మతామాహ ॥ తదేతత్, జగదాత్మనః – పరం, పదం వాసస్థానం – గృహాదిసామ్యవ్యావృత్త్యర్థమాహ ॥ సవితుర్యథా ప్రభేతి ॥ సవితుః ప్రభేవ కృత్స్నం జగత్పరమాత్మనోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణం శరీరమిత్యర్థః, జగతోఽనిత్యత్వాత్తన్నిరూపితమాత్మత్వమపి పరమాత్మనో నియతమిత్యాశఙ్కాం నిరాకర్తుం జగద్విశినష్టి, సకృద్విభాతం, సృష్టిదశాయాం స్థూలతయా సకృద్విభాతం, సకృద్విభాతమిత్యనేన, సకృత్సంహారదశాయాం సూక్ష్మతయాఽనవభాతమితి వివక్షితం, స్థూలసూక్ష్మధర్మనివృత్త్యాపి ద్రవ్యనిత్యత్వమనేనాభిప్రేతం, ఏవ దేవస్పష్టయితుం సకృద్భానాభానయోర్దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ అసుశబ్దేన ప్రాణాయత్తవ్యాపారాణీన్ద్రియాణి లక్ష్యన్తే, అసవః, కదాచిజ్జాగ్రతి వ్యాప్రియన్తే, కదాచిత్, సుప్తశక్తయః నివృత్తవ్యాపారాః, కదేత్యత్రాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యం భూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాం జ్ఞానేన్ద్రియాణి కర్మేన్ద్రియాణి చ లక్ష్యన్తే, ఇన్ద్రియభూతసఙ్ఘాతరూపదేవమనుష్యాదిదేహాత్మభ్రమాత్యయే సుషుప్తావిత్యర్థః, న హి తదానీం దేహాత్మాభిమానః, యథా ప్రాణా జాగ్రతి, సుప్తవృత్తయశ్చ భవన్తి, ఏవం జగత ఆవిర్భావతిరోభావనిమిత్తే భానాభానే, న త్వేతావతా ద్రవ్యానిత్యతాశఙ్కేతి భావః ॥ ౧౬ ॥ ఏతదేవద్ర

ష్టానాన్తరేణ సాదయతి॥ యథా॥ యథా, నభస్యాకాశే, అభ్రితమఃప్రకాశాః, భవన్తి, కదాచిద్విధాతాభవన్తి, కదాచిన్నవిధాతాభవన్తి, నహీంభానాంబాననమాత్రేణాకాశాదీనామసత్తాశఙ్కితుంయుక్తా ఏవం-మహామాహాః ప్రవాహాః - ప్రవహమానాః, రజస్తమస్సత్త్వమిత్యేవంరూపాః, అమూః, శక్తయః కార్యోపయోగ్య పృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాః, పరేబ్రహ్మణి, కదాచిద్భవన్తి-నభవన్తిచ, వేదాః ప్రమాణమితివచ్ఛక్తయః ప్రవహా ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౧౭॥ తేనావస్థానాంస్థూలత్వసూక్ష్మత్వాదీనామనిత్యత్వే ఽపి తదాశ్రయస్య ప్రకృతిపురుషాత్మకద్రవ్యస్యానిత్యత్వాత్తస్య పరమాత్మానం ప్రతి నియతశరీరత్వేనా, శేషదేహినా, మేకం, ఆత్మానం, కాలం కాలశరీరకం-ప్రధానం ప్రకృతిశరీరకం పురుషం జీవశరీరకం ప్రకృతిసంబన్ధప్రయుక్తసంసారిత్వశఙ్కాం నిరస్యతి - స్వతేజసా స్వప్రకాశేన, ధ్వస్తః గుణప్రవాహోదయః సంసారో-యస్య, నియన్తృతయా ప్రకృతిసంబన్ధో న తు జీవస్యేవ వశ్యతయేతి భావః - ఏవంభూతం-పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపీశం, ఆత్మైకభావేన సర్వాత్మకత్వేన, సర్వేషామాత్మనామేకోఽన్తరాత్మేతి బుద్ధ్యా అద్ధా సాక్షాత్, భజధ్వమ్ ॥ ౧౮ ॥ కీదృశం తద్బ్రహ్మస్వరూపం-యద్భజధ్వమిత్యుచ్యత, ఇతి వివిత్సాయాం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం "సత్యం జ్ఞానమనన్తం" మితి స్వరూపశోధకవాక్యావగతం బ్రహ్మస్వరూపం శోధయంస్తద్భజతేత్యాహ॥ నిరస్తేతి॥ నిరస్తసజ్కల్పవికల్పం, మానసబుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషాదివికల్పరహితమిత్యర్థః, అనేన బద్ధజీవవ్యావృత్తిః, అద్వయం-ద్వయం ద్వయోస్సముదాయః, తదస్యాత్ స్వసజాతీయద్వితీయవస్త్వభావాత్-యథా "నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యత" ఇతి-అద్వితీయమిత్యర్థః-అనేనముక్తవ్యావృత్తిః, తేషాం సజాతీయద్వితీయసద్భావాత్-ద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనం- ద్వయశబ్దేన ద్వైతం వివక్షితం-తదపవాదః బ్రహ్మజ్ఞానబాధకం-దేవమనుష్యాదిభేదాపవాదవిరమేణోపలమ్భనం యస్య-తత్తథోక్తం-దేహాత్మభ్రమనివృత్త్యావుపలభ్యమిత్యర్థః-అజస్రనిర్వృతం నిత్యానన్దధర్మకం-నిత్యానన్దస్వరూపం వా - అతోఽపి ప్రాగుక్తార్థ ఉచితః అనాదిమధ్యా

> మాత్ ॥ ఏవం పరేబ్రహ్మణి శక్తయస్త్వమూ రజస్తమస్సత్త్వమితి ప్రవాహః ॥౧౭॥ తమేకమాత్మానమశేషదేహినాం కాలం ప్రధానం పురుషం పరేశమ్। స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహమాత్మైకభావేన భజధ్వమద్ధా॥ నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పమద్వయం ద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనమ్। సంజ్ఞప్తిమాత్రం భజతాముయా దృశా హ్యనాదిమధ్యాన్తమజస్రనిర్వృతమ్ ॥౧౯॥ దయయా సర్వభూతేషు సంతుష్ట్యా యేన కేనవా। సర్వేన్ద్రియోపశాన్త్యా చ తుష్యత్యాశు జనార్దనః ॥ ౨౦ ॥ అపహృతసకలైషణామలాత్మన్యవిరతమేధితభావనోపహూతః। నిజజనవశగత్వమాత్మనోఽయన్నసరతిఛిద్రవదక్షరస్సతాం హి॥౨౧॥ నభజతి కుమనీషిణాం స ఇజ్యాం హరిరధనాత్మధనప్రియో రసజ్ఞః। శ్రుతధనకులకర్మణాం మదైర్యే విదధతి పాపమకించనేషు సత్సు॥౨౨॥ శ్రియ

స్తమిటినిస్యాత్వస్యకథితత్వాత్ - అజస్రశబ్దస్య పునరుక్తిప్రసఙ్గాత్-సంజ్ఞప్తిమాత్రం క్వచిదప్యజడస్వరూపం-అముయా-దృశా పూర్వోక్తజ్ఞానేన భజత-నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పమితిపదేన "విశోకో విజిఘత్సో ఽపిపాసః అస్థూలమనణ్వహ్రస్వ" మిత్యాద్యుక్తప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యానదమలత్వముక్తం - అనాదిమధ్యాన్తమితి సత్యత్వముక్తం-నిర్వికారత్వం వా సత్యత్వం-సంజ్ఞప్తిమాత్రమితి జ్ఞానశబ్దార్థ ఉక్తః-అజస్రనిర్వృతమిత్యనేన "స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః, ఆనన్దో బ్రహ్మా" ఇత్యాద్యర్థ ఉక్తః-సమాభ్యధికరాహిత్యవాచినాఽద్వయశబ్దేనానన్తత్వముక్తం-సద్వితీయం హి సర్వం దేశాదిభిః పరిచ్ఛిన్నం అతోఽద్వితీయత్వాదనన్తత్వసిద్ధిః ॥౧౯॥ తదేవం సత్యత్వజ్ఞానత్వానన్దత్వామలత్వవిశిష్టం శోధకవాక్యావగతం పరమాత్మస్వరూపముక్తం - అథ మేత్ర్యుక్తాయా దృశస్సాధనాన్యాహ॥ దయయేతి॥ సర్వేషు భూతేషు యథోచితస్థాపోపయోగిన్యా దయయా యేన కేనచిద్దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా- అన్తర్బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహేణ చానుగృహీతయా-దృశా-జనార్దనస్తుష్యతి ॥౨౦॥ తత స్తుష్టో భగవాన్నకదాచిత్త్యజతీత్యాహ॥ అపహృతేతి ॥ అపహృతా నిరస్తాః-సకలా-ఏషణాః కామా-యస్మాత్-స చాసౌ-అమలః - ఆత్మా న-స్తస్మిన్ - ఏవంవిధే-సతాం మనసి నిరన్తర-మేధితయా-భావనయా భక్త్యా-ఉపహూతః సన్నిదాపతస్సన్- అక్షరో హరిః-ఛిద్రవత్ పృథక్సిద్ధవత్-తతో-నసరతి నాపయాతి-కిం కుర్వన్-ఆత్మనో నిజజనవశ్యత్వం స్వభక్తాధీనత్వం-యన్ గచ్ఛన్ ॥ ౨౧ ॥ సతాం వశ్యోఽసౌ అసతాం పూజామపనగృహ్ణాతీత్యాహ॥ నేతి॥ అధనాశ్చ-ఆత్మధనాశ్చ భగవద్ధనా- స్తే-ప్రియా-యస్య "సచమమప్రియ" ఇతి భగవదుక్తేః-భక్తసజ్జనాన్నాన్దరసజ్ఞః-స హరిః-కుమనీషిణాం కుత్సితమతినా-మిజ్యాం-నభజతి నగృహ్ణాతి-కేకునసీషిణ- స్తత్రాహ- శ్రుతాదీనాం మదాః శ్రుతాదినిమిత్తామదా- స్తైరన్ధాః-అకిఞ్చనేషు విరాగిషు సత్సు-యే-పాపం తిరస్కారం-విదధతి కుర్వన్తి ॥ ౨౨ ॥ భక్తపరాధీనత్వమేవ ప్రపఞ్చయం స్తం కోనభజేదిత్యాహ॥ శ్రియమితి॥ అనుచరతీం అనువర్తమానామపి-శ్రియం-తదర్థినః తాం శ్రియమర్థ

యస్త్వితి తథోక్తాన్ శ్రీకటాక్షలేశకాఙ్క్షిణః-ద్విపదపతీన్-విబుధాన్దేవాంశ్చ-నిజభృత్యవర్గరక్తో-భగవాన్-నభజతి నానువర్తతే కుతః-యః-స్వపూర్ణః స్వత ఏవావాప్తసమస్తకామత్వాన్న శ్ర్యాదీన్-భజతి ఏవంభూత-మముంభక్తవత్సలం-రసజ్ఞః పుమాన్-కథముద్విసృజేత్ ॥౨౩॥ సంవాదముపసంహరతి మునిః॥ ఇతీతి త్రిభిః॥ హే రాజన్ విదుర-యమాభిప్రాయేణ రాజన్నితి సంబోధనం-ఇతి ఉక్త్వా-అన్యాశ్చ-భగవత్కథాః-ప్రచేతసః ప్రతి, శ్రావయిత్వా-స్వాయంభువో నారదో మునిః, సత్యలోకం-యయౌ ॥౨౪॥ తత-స్తే ప్రచేతసః, నారదముఖనిస్సృతం-సకలలోకామహరం-భగవద్యశో-నిశమ్య-భగవచ్చరణారవిన్దం-ధ్యాయన్త-స్తల్లోక-మాపుః ॥౨౫॥ హే క్షత్తః -త్వం మాం ప్రతి-య-త్పృష్టవాన్-ప్రచేతసాం నారదస్య చ-సంవాదవ్యాజం హరికీర్తనం-తేతుభ్యం-మయాఽభిహితమ్ ॥౨౬॥ స్కన్ధార్థముపసంహరన్నుత్తరస్కన్ధప్రవృత్తినిమిత్తమాత శ్లోకానుత్థాప్యాహ॥ ఏష ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ మానవస్య మనుపుత్రస్య ఉత్తానపద-ఏష వంశోఽనువర్ణితః-అథ-ప్రియవ్రతస్య ఉత్తానపాదానుజస్య నృపాణాం సమ్మతం వంశం-నిబోధ శృణు ॥౨౭॥ తద్వంశముఖత్వాన్మైత్రేయస్తచ్చరిత్రమాహ॥ యః ప్రియవ్రతః, ప్రథమం విరక్త్యా వనం ప్రవిష్టః, నారదా, దాత్మవిద్యా, మధిగమ్య ప్రాప్య-పునర్మహీం, భుక్త్వా పరిపాల్య-పుత్రేభ్యః ఐశ్వర్యం రాజ్యం-విభజ్య-పద భగవత్పదం, సమగాత్, సమ్యక్ సాధనోపసంహారేణాగాత్ ॥౨౮॥ విదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతి బాదరాయణిః॥ ఇదం త్వితి త్రిభిః॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణో-పవర్ణి

మనుచర ...తిం తదర్థినశ్చ ద్విపదపతీన్విబుధాంశ్చ యస్స్వపూర్ణః । న భజతి నిజభృత్యవర్గతన్త్రః కథమముముద్విసృజేత్పుమాన్రసజ్ఞః ॥ ౨౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి ప్రచేతసో రాజన్నన్యాశ్చ భగవత్కథాః । శ్రావయిత్వా బ్రహ్మలోకం యయౌ స్వాయంభువో మునిః ॥ ౨౪ ॥ తేఽపి తన్ముఖనిర్యాతం యశో లోకమలాపహమ్ । హరేర్నిశమ్య తత్పాదం ధ్యాయన్తస్తద్గతిం యయుః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం తేఽభిహితం క్షత్తర్యన్మాం త్వం పరిపృష్టవాన్ । ప్రచేతసాం నారదస్య సంవాదం హరికీర్తనమ్ ॥ ౨౬ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ య ఏష ఉత్తానపదో మానవస్యానువర్ణితః । వంశః ప్రియవ్రతస్యాపి నిబోధ నృపసమ్మతమ్ ॥ ౨౭ ॥ యో నారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్య పునర్మహీమ్ । భుక్త్వా విభజ్య పుత్రేభ్య ఐశ్వర్యం సమగాత్పదమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఇమాం తు కౌషారవిణోపవర్ణితాం క్షత్తా నిశమ్యాజితవాదసత్కథామ్ । ప్రవృద్ధభావోఽశ్రుకలాకులో మునేర్దధార మూర్ధ్నా చరణం హృదా హరేః ॥ ౨౯ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ సోఽయం తత మహాయోగిన్భవతా కరుణాత్మనా । దర్శితస్తమసః పారో యత్రాకిఞ్చనగో హరిః ॥ ౩౦ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఇత్యానమ్య తమామన్త్ర్య విదురో గజసాహ్వయమ్ । స్వానాం దిదృక్షుః ప్రయయౌ జ్ఞాతీనాం నిర్వృతాశయః ॥ ౩౧ ॥ ఏతద్యః శృణుయాద్రాజన్రాజ్ఞాం హర్యర్పితాత్మనామ్ । ఆయుర్ధనం యశః స్వస్తి గతిమైశ్వర్యమాప్నుయాత్ ॥ ౩౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే త్రింశోఽధ్యాయః సమాప్తః.

తం, అజితస్య భగవతో, వాదః గుణానువాదః, సతాం కథాశ్చ, తత్సమాహారరూపం, ఇదం తృతీయతురీయస్కన్ధాత్మకం, నిశమ్య, వివృద్ధేన, భావేన స్నేహేన, యా అశ్రూణాం, కలాః మాత్రాః, తాభి, రాకులితచిత్తః, క్షత్తా విదురః, మునేర్మైత్రేయస్య, చరణం మూర్ధ్నా, హరేశ్చరణం, హృదా దధార ॥౨౯॥ తత, హే తాత, మహాయోగిన్, కరుణాత్మనా దయాలునా, త్వయా, సోఽయం, తమసస్సంసారస్య, పారః పారప్రాప్తిహేతురుపాయః, దర్శితః, యత్ర తమసః పారే, వర్తమానై, రకించనై, ర్గమ్యో, భవతి, హరిః ॥౩౦॥ ఇత్యేవం, వద, న్నానమ్య ప్రణమ్య-త, మనుజ్ఞాప్య, స్వానాం జ్ఞాతీనాం, దిదృక్షుః శేషేష్వపి స్వాన్ద్రష్టుమిచ్ఛుః, జ్ఞానయోగేన పూర్ణాన్తఃకరణః, గజసాహ్వయం హాస్తినపురం, యయౌ ॥ ౩౧॥ విదురమైత్రేయసంవాదశ్రవణఫలమాహ॥ ఏతదితి ॥ హే రాజన్, హరౌ, అర్పిత, ఆత్మానో, యేషాం తేషాం-రాజ్ఞాం స్వాయంభువమన్వాదీనా, మేతచ్చరిత్రం, యః, శృణుయాత్, స- ఆయురాదీన్, ప్రాప్నుయాత్, స్వస్తిగతిం ముక్తిం, తత్ర స్వస్తిగతిః ప్రధానఫలం, ఆయురాదయ ఆనుషఙ్గికఫలాని, స్వస్తీతి పృథక్పదం వా, గతిం ముక్తిం, స్వస్తి మఙ్గలమ్ ॥౩౨॥

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా కృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రింశోఽధ్యాయః.

చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యా సమాప్తా. శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు. హరిః ఓం తత్సత్.